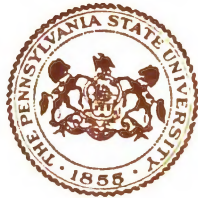

THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINES SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM FOLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DOCENTIS ET AMPLIIS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUBIIS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSCUIQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLE SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,
LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÆ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliotheca Cleri universae,
SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VICINTI ET DECENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NÛMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
VERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUIUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS X.

ROMANI PONTIFICES SÆCULI IV INEUNTIS. S. GREGORIUS THAUMATURGUS, S. HIPPOLYTUS
PORTUENSIS, DIONYSIUS ALEXANDRINUS, JULIUS AFRICANUS, ALII.

EXCŪDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

~~282
M582p
t.10~~

SÆCULUM III.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. GREGORII,

COGNOMENTO *THAUMATURGI*,

OPERA QUÆ REPERIRI POTUERUNT OMNIA.

ACCEDUNT

S. ZEPHIRINI, S. CALLISTI I, S. URBANI I, PONTIANI, ANTERI, S. FABIANI, PONTIFICUM ROMANORUM;
S. HIPPOLYTI PORTUENSIS, S. DIONYSII ET S. THEONÆ ALEXANDRINORUM, S. ALEXANDRI
HIEROSOLYMITANI, S. ANATOLII LAODICENSIS, S. PHILEÆ THMITANI,
EPISCOPORUM; S. ARCHELAI MESOPOTAMIÆ EPISCOPI; S. PAMPHILI ECCLESIA
CÆSARIENSIS PRESBYTERI ET MARTYRIS, MALCHIONIS ECCLESIA
ANTIOCHENÆ PRESBYTERI, CAII ROMANI PRESBYTERI, PIERII CAT-
CHISTÆ ALEXANDRINI, THEOGNOSTI ALEXANDRINI,
JULII AFRICANI, ASTERII URBANI MACARU MAGNETIS,

SCRIPTA VEL SCRIPTORUM FRAGMENTA QUÆ SUPERSUNT;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNÉ,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSE,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS UNICUS.

VENIT 14 FRANCIS GALICIS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
EN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SIVE PETIT-MONTROUGE.

1857

458927

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO X CONTINENTUR.

- S. ZEPHIRINUS PONTIFEX ROMANUS.**
Epistolæ. 44
- CAIUS PRESBYTER ROMANUS.**
Fragmenta ex Dialogo sive Disputatione adversus Proclum, sectæ Cataphrygarum patronum, 25. — Fragmenta ex Parvo Labyrinthosive ex libro adversus Artemonis hæresim, 25. — Fragmentum acephalum de Canone sacrarum Scripturarum, 33.
- JULIUS AFRICANUS.**
Epistola ad Origenem de historia Susannæ et Origenis responsum, 51. — Epistola ad Aristidem, super genealogia quæ in sacris Evangelii est, 51. — Fragmenta ex quinque libris Chronographiæ, 63. — Passio S. Symphorose et septem filiorum ejus, 95.
Spuria. — Narratio de iis quæ Christo nato in Persia acciderunt. 97
- S. CALLISTUS I, PONTIFEX ROMANUS ET MARTYR.**
Epistolæ. 121
- S. URBANUS I, PONTIFEX ROMANUS.**
Epistola ad omnes Christianos. 135
- ASTERIUS URBANUS.**
Fragmenta ex libris in contra Montanistas ad Abercium Marcellum. 145
- PONTIANUS PAPA.**
Epistolæ. 159
- ANTERUS PAPA.**
Epistola de mutatione episcoporum. 167
- S. FABIANUS PAPA.**
Epistolæ, 183. — Decreta, 199.
- S. ALEXANDER HIERSOLYMITANUS EPISCOPUS ET MARTYR.**
Fragmenta epistolarum. 203
- S. ANATOLIUS ALEX., LAODICENSIS IN SYRIA EPISCOPUS.**
Canon paschalis. 209
Fragmenta ex libris *Arithmeti corum*. 231
- THEOGNOSTUS ALEXANDRINUS.**
Fragmenta. 239
- PIERIUS CATECHISTA ALEXANDRINUS.**
Fragmenta. 243
- MALCHIO ECCLESIE ANTIOCHENÆ PRESBYTER.**
Epistola ex persona Antiochenæ synodi scripta, adversus Paulum Samosatenum. 249
- S. HIPPOLYTUS PORTUENSIS EPISCOPUS, MARTYR ET ECCLESIE DOCTOR.**
OPERUM PARS I. — Exegetica.
Fragmenta in Hexaameron, 583. — Fragmenta in Genesim, 585. — In Numeros et Reges, 605. — In Psalmos, 607. — In Proverbia, 615. — In Canticum canticorum, 627. — In Isaiam prophetam, 629. — In Jeremiam et Ezechielem, 631. — In Danielelem, 633. — Scholia in Danielelem, 669. — Fragmenta in Susannam, 689. — Fragmenta alia, 697. — In Matthæum, 699. — In Lucam, 699. — In Joannis Evangelium et Apocalypsin, 701. — Fragmenta dubia in Pentateuchum, 701. — In Psalmos, 711. — Fragmenta alia in Psalmos, 721.
- OPERUM PARS II. — Dogmatica et historica.*
Demonstratio de Christo et Antichristo, 725. — Demonstratio adversus Judæos, 787. — Liber adversus Græcos, 795. — Contra hæresin Noeti cujusdam, 803. — Contra Beronem et Heliconem, 829. — Sermo in sancta Theophania, 851. Fragmenta sermonum sive homiliarum, 861. — Fragmenta ex aliis scriptis, 867. — Apostolica de charismatibus traditio, 869. — Narratio de virgine Corinthiaca et de quodam Magistrano, 871. — Canon paschalis et catalogus operum ejusdem S. Patris, 871.
Appendix ad partem II Opp. S. Hippolyti, dubia et supposititia complectens. 904
Oratio S. Hippolyti de consummatione mundi, de Antichristo, et secundo adventu Domini nostri Jesu Christi, 903. — De duodecim apostolis, 951. — De Lxx apostolis, 953. — Capita canonum Abulidis sive Hippolyti quibus Æthiopes utuntur, 957. — Canones Ecclesiæ Alexandrinæ, 959. — Chronicon cujusdam anonymi, 961.
- S. GREGORIUS NEOCÆSARIENSIS EPISCOPUS, COGNOMENTO THAUMATURGUS.**
OPERUM PARS I. — Genuina.
Expositio fidei, 983. — Metaphrasis in Ecclesiasten Salomonis, 987. — Epistolæ Canonica, 1019. — Oratio proshonetica ac panegyrica in Origenem, 1049.
OPERUM PARS II. — Scripta nonnullis dubia.
Expositio fidei, quæ *Fides secundum partem* dicta est, 1103. — Fragmentum ejusdem expositionis fidei, 1123. — Fragmentum ex sermone de Trinitate, 1123. — Capitula duodecim de fide, 1127. — Disputatio de anima ad Tatianum, 1137. — Homiliæ quatuor, 1145. — Fragmentum in Evangelii secundum Matthæum cap. vi, vers. 22, 23, 1169.
OPERUM CORONIS. — Sermo in omnes sanctos, 1191.
- S. DIONYSIUS ALEXANDRINUS EPISCOPUS.**
Fragmenta ex libris in *De promissionibus*, 1237. — Fragmenta ex libris *De natura*, 1249. — Fragmenta ex libris adversus Sabellium, 1269. — Fragmenta ex quatuor libris ad Dionysium Romanum pontificem, 1271. — Epistolæ, 1271. — Exegetica in sacram Scripturam, 1343.
- MACARIUS MAGNES.**
Notitia et Fragmenta. 1343
- S. ARCHELAUS MESOPOTAMIÆ EPISCOPUS.**
Acta disputationis S. Archelai cum Manete, 1429
- S. PAMPHILUS ECCLESIE CÆSARIENSIS PRESBYTER ET MARTYR.**
S. Pamphili expositio capitum Actuum apostolorum, 1549. — Apologia pro Origene, 1557.
- S. PHILEAS THMUEOS EPISCOPUS ET MARTYR.**
Excerptum ex epistola ad Thimuitas, 1561. — Epistola ad Meletium episcopum Lycopopolitanum, 1565.
- S. THEONAS EPISCOPUS ALEXANDRINUS.**
Epistola ad Lucianum cubicularium. 1569
- ADDENDA.*
Commentarium Dionysii Alexandrini in principium Ecclesiastæ, 1577. — Interpretatio ejusdem in S. Evangelii secundum Lucam cap. xxii, vers. 42-48, 1589. — Fragmenta duo, 1603. — Versio nova Actorum S. Hippolyti, 1605.

S. ZEPHYRINUS

PONTIFEX ROMANUS

NOTITIA EX LIBRO PONTIFICALI DAMASI PAPÆ.

(Mans. Concil., I, 727. — Varias lectiones ad hunc locum libri pontificalis vide *Patrologiæ Latinæ* tom. CXXVII, col. 1305.)

Zephyrinus (1) natione Romanus, ex patre Abundio, sedit annos octo, menses septem, dies decem (2). Fuit autem temporibus Antonini et Severi, a consulatu Saturnini et Gallicani, usque ad Præsentem et Strigatum consules. Hic constituit, ut presentibus clericis et laicis fidelibus, sive clericis, sive Levita, sive sacerdos ordinetur. Et fecit constitutum de ecclesia, ut patenas vitreas (3) ministri ante sacerdotes portarent, dum episcopus missam celebraret, et ut sacerdotes ornēs astarent, dum sic missæ celebrarentur. Hic fecit ordinationes quatuor per mensem Decembrem, presbyteros XIII, diaconos VII, episcopos per loca XIII. Qui sepultus est in cœmeterio suo, non longe a cœmeterio Callisti, via Appia, septimo Kalendas Septembris. Et cessavit episcopatus dies sex.

(1) Zephyrinus. Anno Severi imperatoris nono, A lib. vi *Hist. eccles.*, cap. 15, neque plures neque pauciores computari possunt. Martyrem obiisse Martyrologium refert, fortasse ex ea causa quod Elagabalo omnium etiam Christianorum religionem sub cultu Dei sui referre volenti, contradixerit. Baronius prædicto anno num. 2. Id.

(2) Sedit annos 8, menses 7, dies 10. Annis 18 et diebus totidem sedisse auctor est Euseb. in *Chronic.*, quam sententiam, tanquam Vaticanis indicibus magis conformem, sequitur Baron. anno 231, num. 1, et recte, quia ab anno Severi imperatoris nono, quo pontificatum ingressus est, usque ad secundum Antonini Elagabali, cujus anno secundo vita et pontificatu defunctum esse Euseb. testatur

(3) *Ut patenas vitreas.* Sicut his temporibus vitreas patenas in usu fuisse hinc constat, ita etiam calicem vitreum, ligneum, atque etiam argenteum, hoc tempore usitatum fuisse, aliunde probatur. De calice vitreo scribit S. Greg. papa lib. I *Dial.*, c. 7, sanctum Donatum Aretinæ Ecclesiæ in Galliis episcopum ac martyrem, vitreum calicem a paganis fractum orando instaurasse. Hieron. epist. 4 ad Rusticum: *Nihil, inquit, illo ditius, qui corpus Domini canistro vimineo, sanguinem portat in vitro* De eodem Cyprian. Gallus in *Vita Casarii* episcopi Arelatensis: *Annon, inquit, in vitro habetur sanguis Christi?* Epiphanius in *Panar.*, hæresi 54, refert Marcum hæresiarcham, apostolorum temporibus proximum, calice vitreo, quo in suis sacris peragendis utebatur, populum dementasse sic, ut colorem vini albi, qui foris apparebat in vitro, populus arte magica et præstigiis illusum rubrum judicaret, atque ita vinum in sanguinem conversum esse crederet. Hisce etiam temporibus ante Christianos imperatores fuisse in Ecclesia sacra vasa argentea, constat ex *Vita S. Urbani* apud librum Pontificalem infra: et ex epistola 165 Sancti Augustini, ubi ex actis proconsularibus refert, Christianos temporibus Diocletiani habuisse calices aureos duos, argenteos sex, etc. Gregorius Turonensis *De gloria mart.*, cap. 38, scribit sub eodem Diocletiano vasa sacra ministerialia argentea e cryptis, in quibus sancti martyres sacra peragentes delitescabant, effossa esse. Ligneum calicem usurpatum esse expresse dicitur can. Vasa, de consecrat. dist. 1, idemque aperte colligitur ex concilio Triburiensi, cap. 18, ubi prohibentur sacerdotes, *ne in ligneis vasculis ullo modo conficere præsumant.* Quia tamen propter fragilitatem vitri, usus vitrei calicis periculosus est, tandem circa tempora Caroli Magni, in concilio Remensi statutum est, *ut calix Domini cum patena, si non ex auro, omnino ex argento fiat. Si quis autem tam pauper est, additur, saltem vel stanneum calicem habeat.* Vide Baron. in notis ad Martyrolog. Rom. dic 7 August. Id.

NOTITIA ALTERA.

(D. COUSTANT, *Epistolæ Rom. Pont.*, tom. I et unic., p. 107.)

Licet hujus pontificis nomen in Bucheriano catalogo desideretur, in eo tamen tempus, quo illum Ecclesie præfuisse arbitratus est catalogi hujus scriptor, sub Victoris nomine indicatur, scilicet a consulari Saturnini et Galli usque Præsents et Extricato, hoc est ab anno Christi 198 ad 217. Eadem consulari nota mendose expressa initium ac finem pontificatus Zephyrini liber Pontificalis designat. In antiquo Corbeisensi codicis catalogo annos XVIII, menses VII, dies I, sedisse adnotatur. Eusebius vero lib. V *Hist.*, c. 28, eum Severi imperatoris anno circiter nono, hoc est Christi circiter 203 ordinatum scribit: tum lib. VI, c. 21, eundem, cum per annos octodecim sacerdotium obtinuisset, primo Antonini Heliogabali imp. anno vita functum tradit. Unde sequitur, ut mors ejus anno Christi 219 aut 220, quo B

anno re ipsa idem Eusebius in *Chronico* Callistum ei successisse notat, illiganda sit. Sed in hoc ipso *Chronico* primus Heliogabali imp. annus ad annum Christi 218 refertur. Et eum quidem 7 die Junii prædicti anni 218 imperatorem renuntiatum fuisse aliunde notum est. Denique Zephyrini mors in Hieronymi aliisque antiquioribus Martyrologiis Decembris 20 die, in cæteris 26 Augusti, quo nunc celebratur ipsius festivitas, recolitur. Si igitur ipsum cum Eusebio Antonini Heliogabali imp. primo anno, et cum vetustioribus Martyrologiis 20 Decembris die obiisse ponamus, sub exitum anni 218 mors ejus consignanda erit.

Ad ejus epistolas quod attinet, nihil in eis est cur a reliquis laudori meritis separentur.

S. ZEPHYRINI PAPÆ EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA.

AD EPISCOPOS OMNES SICILIENSES.

De judiciis episcoporum, et majoribus Ecclesiarum causis in sede apostolica terminandis.

Romanæ urbis archiepiscopus ZEPHYRINUS, omnibus per Siciliam constitutis episcopis in Domino salutem.

Divinæ circa nos gratiæ memores esse debemus¹, quæ nos per dignationis suæ misericordiam, ob hoc ad fastigium sacerdotale (4) provexit, ut mandatis ipsius inhaerentes, et in quadam sacerdotum ejus speculatione constituti, prohibeamus illicita et sequenda doceamus. Sicut stellas cœli non exstinguit nox², sic mentes fidelium, firmamento inhaerentes³ sanctæ Scripturæ, non obscurat mundana iniquitas⁴. Idcirco meditari vos oportet, et Scripturas et præcepta divina quæ in Scripturis continentur diligenter attendere, ne transgressores legis Dei, sed

C impleteores appareatis.

Patriarchæ vero vel primates, accusatum discedentes episcopum⁵, non ante sententiam proferant finitivam, quam apostolica fulta auctoritate, aut reum seipsum consteatur, aut per innocentes et regulariter examinatos convincatur testes⁶; qui minori non sint numero, quam illi discipuli fuerunt, quos Dominus ad adjumentum apostolorum eligi præcepit, id est, septuaginta duo. Detractores quoque⁷, qui divina auctoritate eradicandi sunt, et auctores inimicorum, ab episcopali submovemus accusatione vel testimonio: nec summorum quispiam minorum accusationibus impetatur aut dispereat⁸. Neque in re dubia⁹, certa judicetur sententia; nec ullum iudicium, nisi ordinabiliter habitum teneatur. Absens vero¹⁰ nemo judicetur, quia et divinæ et humanæ hoc prohibent leges. Accusatores autem eorum, omni careant suspitione¹¹, quia columnas suas Dominus

¹ Hæc cum seq. Ant. Aug. aliisque viris eruditissimis supposititia habetur. ² Hilari papæ sancti Leonis successoris ep. 3. ³ Distinct. 38: Sicut stellas cœli. ⁴ Adhærentes. ⁵ Prospero sentent. 120, ex S. Aug. in Ps. xciii. ⁶ 2. q. 4: Primat. accusat.; et in Felicis I; et in decr. Ivon., lib. iv. ⁷ Anianus in const. 1, tit. 40, lib. ix Cod. Theod. ⁸ Adrian., coll. 68; 3. q. 4: Detractores quoque. ⁹ Desperet. ¹⁰ Greg. ep. 30, lib. viii, et 52, xi. ¹¹ 3. q. 9: Absens vero. ¹² Adrian. coll. 15.

(4) Ad fastigium sacerdotale. Pontificatum summum intelligit, cui simul oves et agni (id est, episcopi, ut Paves exponunt), cum reliquis clericis et tota plebe commissi sunt, Joan. cap. xxi. Ideoque

hic recte pontificatum suum sacerdotale fastigium nominat, cujus sacerdotium, dignitate et officio simul, supra omnium sacerdotum et episcoporum longe emineat. Sev. Bin.

Armiter stare voluit, non a quibuslibet agitari. Nullum namque eorum sententia, non suo iudice dicta ¹⁶, constringat, quia et leges sæculi idipsum fieri præcipiunt. Duodecim enim iudices ¹⁷, quilibet episcopus accusatus ¹⁸, si necesse fuerit, eligat, a quibus ejus causa iuste iudicetur. Nec prius audiatur, aut excommunicetur, vel iudicetur, quam ipsi per se eligantur, et regulariter vocato, ad suorum primo conventum episcoporum, per eos ejus causa iuste audiatur, et rationabiliter discernatur. Fias vero ejus causæ ad sedem apostolicam deferatur, ut ibidem terminetur. Nec antea finiatur, sicut ab apostolis vel successoribus eorum olim statuta est, quam ejus auctoritate fulciatur. Ad eam quoque ab omnibus ¹⁹, maxime tamen ab oppressis, appellandum est, et concurrendum quasi ad matrem, ut ejus uberibus nutriantur, auctoritate defendantur, et a suis oppressionibus releventur, quia non potest nec debet mater oblivisci filium suum ²⁰. Judicia enim episcoporum, majoresque Ecclesiæ causæ, a sede apostolica, et non ab alia, sicut apostoli et sancti successores eorum statuerant, cum aliis episcopis ²¹ sunt terminandæ: quia licet in alios transferantur episcopi, beato tamen apostolo Petro dictum est: *Quicumque ligaveris super terram, erunt ligata et in cælis; et quicumque solveris super terram, erunt soluta et in cælis* ²². Et reliqua privilegia, quæ soli huic sanctæ sedi concessa sunt, et in constitutis apostolorum (5), eorumque successorum, aliisque quæ plurimis cum eis concinentur, habentur inserta. Septuaginta ²³ enim apostoli sententiæ præfixerunt (6), cum aliis quæ plurimis episcopis, et servandas censuerunt. De occultis enim alieni cordis temere iudicare ²⁴, peccatum est; et eum cujus non videatur opera nisi bona, iniquum est ex suspicionem reprehendere, cum eorum, quæ hominibus sunt incognita, solus Deus iudex sit. Ipse vero novit abscondita cordis ²⁵, et non alius. Injusta enim iudicia ab omnibus cavenda sunt; maxime tamen a servis Dei. *Servum autem Dei non oportet litigare* ²⁶, nec quemquam damnare. Episcopi namque a plebibus et clero, et domini a servis ferendi sunt ²⁷, ut sub exercitatione tolerantia, sustineantur temporalia, sperentur æterna. Auget enim me-

A rita virtutis, quod propositum non violat religionis. Satagendum est vobis, ne aliquis fratrum vestrorum graviter læberetur vel pereat. Succurrere ergo vos oportet oppressis, et liberare eos de manu persequentium, ut cum beato Job dicatis: *Benedictio perituri super me veniebat, et cor viduæ consolatus sum. Inutilia induatus sum, et vestivi me vestimento et diademate, iudicio meo. Oculus sui cæco, et pes clauda. Pater eram pauperum, et causam, quam nesciebam, diligentissime investigabam. Conterebam molas iniqui, et de dentibus illius aufererebam prædam* ²⁸: et reliqua. Vos ergo, qui in specula a Domino estis positi, comprimere et repellere eos summopere debetis, qui fratribus insidias præparant, aut in eos seditiones et scandala excitant ²⁹. Facile est enim verbo fallere hominem, non tamen Deum ³⁰. Ideo hos repellere, et ab his vos cavere oportet, quatenus extincta funditus hujusmodi caligine, Lucifer eis resplendeat ³¹, et lætitia oriatur, sanctissimi fratres. Data duodecimo Kalend. Octobris, Saturni et Gallicano ³² viris clarissimis consulibus ³³.

EPISTOLA II.

AD ÆGYPTI PROVINCIAE EPISCOPOS.

Charissimis fratribus per Ægyptum Domino militantibus Zephyrinus Romanæ urbis archiepiscopus.

C Tantam a Domino, hujus sanctæ sedis et apostolicæ Ecclesiæ fundatore, et beato Petro principe apostolorum, accepimus fiduciam ³⁴, ut pro universali Christi sanguine redempta Ecclesia, impigro laboremus affectu ³⁵, et omnibus Domino famulantibus succurramus, et cunctis pie viventibus apostolica auctoritate opem feramus. Omnes qui in Christo volunt pie vivere ³⁶, necesse est ut ab impiis et dissimilibus patienter opprobria, et despiciantur tanquam stulti et insani, ut meliores et purgatiores efficiantur qui bona temporalia perdunt, ut percipiant æterna. Eorum vero despectio et irrisio in ipsos retorquetur qui eos affligunt et contumeliis afficiunt, cum et abundantia eorum in egestatem, et superbia transierit in confusionem.

¹⁶ Cod. const. unica, l. iv, tit. 16. ¹⁷ 5. quæst. 4: Duodecim iudices. ¹⁸ iv Carth., 10, et iii, 7. ¹⁹ 2. q. 6: Ad Romanam Ecclesiam. ²⁰ Isai. xlix, 15. ²¹ Vox, episcopis, abest a ms. ²² Matth. xvi, 19. ²³ Al. sexaginta, ut in ms. Just.; al. quinquaginta. dist. 16: Sexaginta sententiæ. ²⁴ Prosperi sent. 21, ex S. Aug. in Ps. cxviii. ²⁵ Ps. xliii, 22. ²⁶ II Tim. ii, 24. ²⁷ Prosperi sent. 34, ex S. Aug. in Ps. cxxiv. ²⁸ Job xxix, 15 seqq. ex vers. vulgata. ²⁹ Nutriunt. ³⁰ Sixti sent. 476. ³¹ Steph. Dorensis consult. 2, syn. Later. sub Martino I. ³² Gallo. ³³ Saturninus hic et Gallus cons. fuerunt an. 498, vivente adhuc Victore. ³⁴ S. Leo, ep. 24. ³⁵ Effectu. ³⁶ S. Prosperi sent. 32, ex S. Aug. in Ps. cxxii.

(5) *Et in constitutis apostolorum.* 73 Canonem apostolorum intelligit, quo constitutum est, ut episcopales causæ non nisi ab episcopis superioribus, conciliis, aut Romano pontifice dijudicentur. Vide quæ diximus ibi in notis ad prædictum canonem 73. Serv. Bin.

(6) *Septuaginta enim apostoli sententiæ præfixerunt.* Alia quedam lectio habet, sexaginta, alia quinquaginta; quovis modo legatur, verum est,

quod per has sententiæ, canones apostolorum intelligat; quorum numerus, licet quinquagenarius tantum fuerit, ut supra in notis nostris ibidem ostendimus, tamen, quia uno canone quandoque plures sententiæ comprehenduntur, 60 aut 70 sententiarum apostolicarum numerus, quinquagenario apostolorum canonum numero, nihil obstat aut præjudicat. Id.

I.

De episcopis rebus spoliatis, vel a sede pulsatis.

Nuntiatum est enim sedi apostolicæ per apocriarios vestros ⁷⁰ (7), quosdam fratrum nostrorum, episcoporum videlicet, ab Ecclesiis et sedibus propriis pelli, suaque eis auferri suppellectilia, et sic mēdos et exspoliatos ad judicia vocari; quod omni ratione caret, cum constituta apostolorum, eorumque successorum, et præcepta imperatorum ⁶⁹ ac constitutiones legum, idipsum prohibeant, et apostolicæ sedis auctoritas idipsum fieri vetet. Præceptum est ⁷¹ ergo in antiquis statutis, episcopus ejectus ⁷², atque suis rebus exspoliatus, Ecclesias proprias recipere, et primo sua omnia eis reddi: et tunc demum, si quis eos iuste accusare voluerit, æquo periculo facere, iudices esse decernentes, episcopos recta sapientes, et in ecclesia convenientes, ubi testes essent singulorum, qui oppressi videbantur: nec prius eos respondere debere ⁷³, quam omnia sua eis et ecclesiis eorum legibus integerrime reatituantur. Nec mirum, fratres, si vos persequuntur, cum caput vestrum Christum Dominum nostrum usque ad mortem sint persecuti. Ipsæ tamen persecutiones patienter portandæ sunt, ut ejus discipuli esse cognoscamini, pro quo et patimini. Unde et ipse ait: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam* ⁷⁴. His fulti suffragiis, non multum debemus timere opprobrium hominum ⁷⁵, neque eorum exprobrationibus vinci, quoniam hoc nobis Dominus jubet per Isaiam prophetam, dicens: *Audite me qui scitis iudicium, populus meus, in quorum cordibus lex mea est. Nolite timere opprobrium hominum, et blasphemias eorum ne timeatis* ⁷⁶, considerantes quod in Psalmo scriptum est: *Nonne Deus requirat ista? Ipse enim novit abscondita cordis* ⁷⁷, et cogitationes tabulæ hominum, quoniam vanæ sunt ⁷⁸. Vana autem locuti sunt unusquisque ad proximum suum, labia dolosa in corde, et corde locuti sunt mala. Sed disperdet Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam. Qui dixerunt: *tabula nostra a nobis sunt; quis noster Dominus est* ⁷⁹? Nam si hæc in memoria retinerent, minime ad tantam prosilirent iniquitatem. Non enim probabili et paterna doctrina hoc faciunt ⁸⁰, sed ut suam exerceant in servos Dei vindictam. Scriptum namque est: *Via stulti recta in oculis ejus. Et: Sunt viæ, quæ videntur homini justæ, novissima autem earum deducunt ad mor-*

tem ⁸¹. Nos enim qui hæc patimur, iudicio Dei hæc reservare debemus, qui reddet unicuique secundum opera ejus ⁸². Qui etiam per ministros suos intonuit, dicens: *Mihi vindicta, ego retribuam* ⁸³. Vos enim in recta fide, et opere, ac bona voluntate succurrite vicissim, nec aliquis a supplemento fratris subtrahat manum, quoniam *in hoc*, ait Dominus, *cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* ⁸⁴. Unde et ipse per Prophetam loquitur, dicens: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum* ⁸⁵. Spirituali dico habitaculo et concordia ⁸⁶, quæ in Deo est, et unitate fidei, hujus delectabilis secundum veritatem habitaculi, quæ videlicet in Aaron magis decorabatur, atque sacerdotibus ⁸⁷ induentibus dignitatem, sicut unguentum super caput, principalem intellectum irrigans, et usque ad ipsam extremam scientiam deducens. In hoc enim habitaculo benedictionem et æternam vitam promisit Dominus. Hujus igitur propheticæ vaticinationis meritum amplectentes, præsentem fraternam syllabam exposuimus, nostrâ propter charitatem minime quærentes, aut quæsituri. Non enim detrahentibus bonum est detrudere, aut palo (secundum vulgarem fabulam) excutere palum. Absit! Non sunt ista nostra. Hæc enim avertat Divinitas. Justo iudicio Dei datur plerumque peccatoribus potestas ⁸⁸, qua sanctos ipsius persecuntur, ut qui Spiritu Dei juvantur et aguntur, fiant per laborum exercitia clariores. Ipsi tamen, qui eos persequuntur, et exprobrant, atque detrahunt, erit procul dubio væ. Væ, væ illis qui detrahunt servis Dei, quia detractio eorum ad eum pertinet ⁸⁹, cujus ministerium agunt et vice funguntur. Oramus autem, ostium circumstantiæ, qui neminem perire aut labiis suis pollui volumus, eorum oribus imponi, et verbum minime nocivum concipere, aut ore proferre. Unde et Dominus per Prophetam loquitur, dicens: *Dixi, custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea* ⁹⁰. Dominus omnipotens, et ejus unigenitus Filius, et Salvator noster Jesus Christus, hoc vobis tribuat incitamentum, ut omnibus fratribus, quibuscumque tribulationum molestiis laborantibus, viribus quibus potestis succurratis, et eorum (ut dignum est) injurias vestras æstimetis; maximum adminiculum eis verbis et factis præbeatis, ut ejus discipuli inveniamini veri, qui fratres, ut se, omnibus diligere præcepit.

⁶⁹ In decr. Ivonis, l. iv. ⁷⁰ Ethnicorum utique et Ecclesiæ persecutorum. ⁷¹ 2, quæst. 2: Præceptum est. ⁷² Adr. coll. 13, ex Trip. vii, c. 12. ⁷³ Adr. coll. 5, ex syn. iii, Rom., sub Symmacho. ⁷⁴ Matth. v, 10. ⁷⁵ Martinus consult. 3, conc. Lateranensis. ⁷⁶ Isai. li, 7. ⁷⁷ Psal. xliii, 22. ⁷⁸ Psal. xciii, 11. ⁷⁹ Psal. ii, 3, 4, 5. ⁸⁰ Idem Martinus. ⁸¹ Prov. xii, 15, 28. ⁸² Matth. xvi, 27. ⁸³ Rom. xii, 19. ⁸⁴ Joan. xiii, 35. ⁸⁵ Psal. cxxxii, 1. ⁸⁶ Pauli ep. CP. epist. consult. 4, conc. Later. sub Martino I. ⁸⁷ Sacerdotalem; ita et ms. ⁸⁸ S. Prosperi sent. 23, ex S. Aug. in Ps. cxviii. ⁸⁹ Greg. ep. 32, lib. xii. ⁹⁰ Psal. xxxviii, 1.

(7) *Apocriarios vestros.* Apocriarii dicuntur legati episcoporum, et velut eorum locum tenentes, qui res Ecclesiæ gubernant, negotia singulorum audiunt, et ad episcopos referunt. Dicuntur igitur apocriarii, id est, responsales, ab ἀποκριπτοι,

id est, respondeo. Horum sit mentio in capite Significasti, de elect., et apud Justinianum Novell. Quomodo oporteat episcopos, cap. 12, et de sanctissimis episcopis § Reverendiss. Albericus per apocriarios nuntios papæ intelligit. Sev. Bm.

II.

De ordinatione presbyterorum atque diaconorum.

Ordinationes vero presbyterorum ⁷⁷ et Levitarum, tempore congruo et multis coram astantibus, solemniter agite, et probabiles et doctos viros ad hoc opus provehite ⁷⁸, ut de eorum societate et adju-

mento plurimum gaudeatis. Ponite indesinenter corda vestra in virtute Dei ⁷⁹, et enarrate hæc et cætera divina verba in progenies alteras, quoniam hic est Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula ⁸⁰. Data 7 Idus Novembria, Saturnino et Gallicano ⁸¹ viris clarissimis consulibus.

⁷⁷ Distinct. 75. Ordinationes presbyterorum. ⁷⁸ Constituite. ⁷⁹ Gelasius, ep. 9. ⁸⁰ Psalm. XLVII, 15. ⁸¹ Gallo.

ANNO DOMINI CCXIV.

CAIUS PRESBYTER ROMANUS

NOTITIA.

(GALLAND, *Biblioth. Patrum*, tom. II, Proleg., p. LXXVII.)

I. Caius, sancti Irenæi contubernalis, an domo Corinthius? Ecclesiæ Romanæ presbyter et episcopus gentium. De Cæii presbyteratu et episcopatu Dodwellus et Fabricius minus belle opinati esse videntur. Rectius Bacchinius.

II. Quo tempore claruit auctor, vir disertissimus. Disputationem scripsit adversus Proculum Cataphrygarum sectatorem. Ex veterum et recentiorum sententiâ opus eidem asseritur, Parvus Labyrinthus inscriptum.

III. Scripsisse quoque Caius De Canone sacrarum Scripturarum existimatur: in ea fortasse disputatione quam habuit adversus Proculum Montanistam. Hujusce argumenti fragmentum acephalum, hæud ita pridem vulgatum, adducitur; ipsique variis conjecturis tribuitur ab editore Muratorio V. C., cujus monitum exhibetur.

IV. Observationes nonnullæ tum in allatum fragmentum, tum in monitum Muratorianum subjiciuntur.

I. Caius, vel Gaius, una cum sancto Irenæo conversatus fuisse, δεξ καὶ συνεπολιτεύσατο τῷ Ειρηναίῳ, ex subscriptione Actorum martyrii S. Polykarpi existimatur ⁸². Ex qua quidem subscriptione fuisse ipsum domo Corinthium, et cum Irenæo Romam profectum conjicit Moynius ⁸³: sed præterea, ut censent eruditi *Historiæ litterariæ Gallicæ* auctores ⁸⁴. Illud certius ex Photio ⁸⁵, fuisse Caium Romanæ Ecclesiæ presbyterum, ordinatumque et gentium episcopum. Τοῦτον τὸν Γάϊον προϊερότερον φασὶ γαγενῆσθαι τῆς κατὰ Ῥώμην Ἐκκλησίας· χειροτονηθῆναι δὲ αὐτὸν τῶν ἐθνῶν ἐπίσκοπον. Mirum sane Dodwellum conjectasse ⁸⁶, Caium Romanæ Ecclesiæ presbyterum, propter ipsas traditiones quas conservarii, appellatum: cum præter Photii testimonium, Eusebius quoque virum ecclesiasticum, ἐκκλησιαστικὸν ἀνδρα, illum nominet ⁸⁷. Neque minus mirari subit visum fuisse Fabricio ⁸⁸, apud Photium pro ἐθνῶν ἐπίσκοπον legendum esse Ἀθη-

νῶν: adeo ut, hac lectione fidenter admissa, fuisse Caium Atheniensem episcopum securus pronuntiet. Quis porro nesciat ab initio rei Christianæ in more positum institutoque majorum fuisse, ut episcopi crearentur qui nulli certæ Ecclesiæ præsiderent? « In Ecclesiis ex gentibus tantum fundandis (verba sunt Bacchini V. C. ⁸⁹) Petrum successorumque pontifices priores, id ærvasse compertum, ut episcopi crearentur, antequam gentiles quibus illi præesse debebant, converterentur. Id ex veteribus et sincerioribus Ecclesiarum monumentis liquido constat. Missi sunt plures episcopali characterè insigniti a Petro et successoribus in Italia Hispaniarum, Britannia, Africa, Galliarum regiones, qui Ecclesiis sibi constituerent, gentilibus ad veritatis lumen conversis. Ita in Oriente ubi Judæi frequentes degebant, conversis ex circumcissione et præputio dati sunt episcopi: in Occidente, ubi Judæi vel rari vel eorum nullus, epi-

⁸² Vide tom. V nostr. Biblioth. ⁸³ Moyn. ad Var. sacr. pagg. 937, 940. ⁸⁴ Hist. littér. de la France, tom. I, part. 1, pag. 356. ⁸⁵ Phot. Bibl., cod. 48. ⁸⁶ Dodw. Dissert. 3 Iren. § 34, p. 284. ⁸⁷ Euseb. Hist. eccl., lib. II, cap. 23. ⁸⁸ Fabric. Bibl. Gr., tom. V, pag. 267. ⁸⁹ Bacchin., De eccl. hierarch. origin., part. 1, cap. 3, § 19, pag. 266.

scopi creati qui gentiles converterent. Ibi Ecclesiae A
episcopos receperunt : hic episcopi, quas regerent
Ecclesias fundarunt. Ordinatos propterea primis
Ecclesiae temporibus in Occidente, non modo certae
gentis quae in fide erudiri deberet, sed etiam creatos
non certae gentis nec certae regionis episcopos
novimus, qui gentilibus praedicantes, ubi consisterent
ibi certam sibi sedem fundarent. Ejus rei, et post
apostolica tempora in moribus positae, et ab apostolis
proculdubio fluentis, certum documentum exhibet
Photius ⁷⁰...Id nempe ab initio obtinuerat, ut
hujusmodi Evangelii emissariis, orbis gentilium ad
Christum converteretur, qui Romanae sedis tanquam
metropolis colonias fundarent in Occidente, de
quibus Innocentius I epist. ad Decentium Eugubinum
haec habet : *Legant si in his provinciis alius B*
apostolorum invenitur, aut legitur docuisse. Quod si
non legant, quia nusquam invenitur, oportet eos hoc
sequi quod Romana Ecclesia custodit, a qua eos initium
accepisse non dubium est. Hactenus vir doctus,
Sed hac de re Tillemontium quoque consulas ⁷¹
velim.

II. Claruit Caius, vir disertissimus, λογιώτατος
ἀνὴρ ⁷², sub Zephyrino Romanae urbis episcopo, ut
post Eusebium ⁷³ tradit sanctus Hieronymus ⁷⁴, Antonino
Caracalla imperante, id est, saeculo III in-
eunte, aive circa aerae vulgaris annum 212. Inter ejus
scripta celebratur Disputatio adversus Proculum
Montani sectatorem, quam *valde insignem* Doctor
maximus; *accuratam, σπουδαίαν*, Photius appellat ⁷⁵;
cujus fragmenta ex Eusebio descripsimus.

Stylum item stripxisse Caius adversus Artemo-
nis haeresim, suamque lucubrationem *parvum La-*
byrinthum inscripsisse, ex veterum monumentis
perhibetur. Hujus quidem scripti tria insignia fra-
gmenta nobis servavit Eusebius ⁷⁶; qui tamen tum
auctoris nomen, tum operis titulum retinet. Hinc
nonnulli apud Theodoretam ⁷⁷ Origeni opus perpe-
ram tribuisse noscuntur. Sic enim ille : Κατὰ τῆς
τούτων αἰρέσεως ὁ μικρὸς συγγραφή Λαβύρινθος,
ὃν τινες Ὀριγένους ὑπολαμβάνουσι πόνημα· ἀλλ' ὁ
χαρακτήρ ἐλέγχει τοὺς λέγοντας. « Contra istorum
(Artemonis et Theodoti coriarii) haeresim conscrip-
tus est *parvus Labyrinthus*, quem nonnulli Origenis
opus esse putant : sed eos qui hoc dicunt, stylus re-
darguit. » Neque aliter Photius. Plerique tamen re-
centiorum genuinum fetus parentem Caium agnos-
cunt. Jamque rem confecisse videtur Pearsonius
his verbis ⁷⁸ : « Quin scriptor qui adversus Artemonis
haeresim sub Zephyrino scripsit, idem fuerit cum
eo qui sub Antonino Severi filio disputationem
cum Proculo Montanista iniit, nempe Caius, dubi-

tari non debet. Quamvis enim Eusebius nec nomen
auctoris nec libri titulum ex quo excerpta verbatim
transcripsit, commemoret, titulum tamen libri cog-
noscimur μικρὸν Λαβύρινθον fuisse. Nam non
tantum Nicephorus affirmat ⁷⁹, τὸν μικρὸν εἰρημένον
Λαβύρινθον redarguisse absurditatem Artemonis et
Theodoti, quam beatus Victor depugnavit ; sed et
Theodoretus ⁸⁰ trium pericoparum apud Eusebium
summam ex *parvo Labyrintho* deducit, de Theodoto
agens. *Parvum* autem hunc *Labyrinthum* Photius
Γάλου πόνημα agnoscit ⁸¹, τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ συνε-
ταχότος, quod se vera ille composuit, qui et διὰ-
ξεν contra Proculum Montanistam edidit. » Hactenus
vir eruditus. Haud velim tamen omittas quae in
eamdem sententiam observant doctissimi viri, Tillemontius ⁸²,
Historiae litterariae Gallicae auctores ⁸³,
nec non Wesselingus ⁸⁴.

III. Tribus hujusce operis excerptis Eusebianis
quae cum notis Valesii et Coutantii protulimus, fra-
gmentum acephalum de *Canone sacrarum Scriptura-*
rum addidimus, haud ita pridem a cl. Muratorio
evulgatum : cujus proinde monitum hic apponere
operae pretium existimamus. Sic autem se habet ⁸⁵ :
« Asservat Ambrosiana Mediolanensis bibliotheca
membranaeum codicem, e Bobiensi acceptum, cu-
jus antiquitas paene ad annos mille accedere mihi
visa est. Scriptus enim fuit litteris majusculis et
quadratis. Titulus praefixus omnia tribuit Joanni
Chrysostomo, sed immerito. Mutillum in principio
codicem deprehendi. . . . Ex hoc ergo codice ego de-
cerpsi fragmentum antiquissimum, ad Canonem di-
vinarum Scripturarum spectans. Nulli diligentiae pe-
perci ut ejus auctorem detegerem, simulque re-
scirem num hactenus editum fuerit. Nisi me fefellerunt
oculi, aut complurium librorum defectus quem non
semel doleo, nusquam deprehendi evulgatum ; ac
propterea spes mihi superest, fore ut libentius a
lectoribus excipiat, ac praecipue quod antiquitatem
redoleat maxime venerabilem. Si conjecturam
meam exserere fas est, in illam opinionem feror,
tribuenda haec esse *Caio Ecclesiae Romanae presbytero*,
qui sub *Victore et Zephyrino pontificibus*, teste
Photio ⁸⁶, hoc est, qui circiter annum Christi
196 floruit. Disputationem Caii istius, *disertis-*
simi viri, habitam Romae temporibus Zephyrini ad-
versus Proculum quemdam Cataphrygarum haeresis
propugnatores, memorat Eusebius Caesariensis ⁸⁷;
in qua ille dum adversariorum in componendis no-
vis Scripturis temeritatem et audaciam sugillat, τῶν
τοῦ ἱεροῦ Ἀποστόλου δεκατριῶν μόνων ἐπιστολῶν
μνημονεύει, τὴν πρὸς Ἑβραίους μὴ συναριθμησας
ταῖς λοιπαῖς· ἐπεὶ καὶ εἰς δεῦρο παρὰ Ῥωμαίων τι-

⁷⁰ Phot. Bibl. cod. 48, ubi de Caio, cujus loci verba modo retulimus. ⁷¹ Tillem., Mém. tom. II, pag. 233, art. 5e, sur la persécution d'Adrien. ⁷² Euseb. Hist. eccl. lib. VI, cap. 20. ⁷³ Id. ibid. lib. II, cap. 25. ⁷⁴ Hieron., De vir. illustr., cap. 59. ⁷⁵ Phot. I. c. ⁷⁶ Euseb., Hist. eccl. lib. V, cap. 28. ⁷⁷ Theodor., Haeret. fab. lib. II, cap. 5, p. 200. ⁷⁸ Phot., I. c. ⁷⁹ Pearson., opp. post. Dissert. 2, cap. 1, § 3, pag. 148. ⁸⁰ Niceph., Hist. eccl. lib. IV, cap. 20. ⁸¹ Theodor., I. c. ⁸² Phot. I. c. ⁸³ Tillem., Mém., t. III, pag. 176. ⁸⁴ Hist. littér. de la France, tom. I, part. 1, pag. 359. ⁸⁵ Wesseling., lib. *Probabil.* cap. 21, pagg. 173, 177. ⁸⁶ Murat., Antiqq. Ital. med. aev., tom. III, pag. 854 seqq. ⁸⁷ Phot., Bibl. cod. 48. ⁸⁸ Euseb., Hist. eccl. lib. VI, cap. 20.

αὐτῶν, οὐ νομίζεται τοῦ Ἀποστόλου τυγχάνειν: *tredecim tantum divini Apostoli recenset Epistolas, eam quæ ad Hebræos inscripta est, cum reliquis non adnumerans. Sane hæc epistola etiamnum a quibusdam Romanis Apostoli esse non creditur.* Sanctus Hieronymus totidem fere verbis, de Caio isto loquens⁹⁹, reddidit sententiam Eusebii: nisi quod addit, *disputationem a Caio habitam sub Zephyrino Romanæ urbis episcopo, id est sub Antonino Severi filio*; ac propterea secundum illum Caius hæc scripserit circiter annum vulgaris epochæ 212. Addit etiam de eadem epistola: *Sed et apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apostoli non habetur*; cum tamen Eusebius tantum scripserit *apud quosdam Romanos*. Photius quodque l. c. auctor est, Caium *tredecim duntaxat beati Pauli Epistolas enumerasse, non recepta in censum quæ est ad Hebræos*. Ille quoque hæc ab Eusebio hausit. Cæterum non est hujus loci recensere, quibus auctoribus et rationibus in Canonem sacrarum Scripturarum merito recepta deinde ab omnibus fuerit Epistola ad Hebræos, de qua idem sanctus Hieronymus ad Evagrium scribens, dicit: *Quam omnes Græci recipiunt et nonnulli Latinorum*. Ita quæstionem hanc jam diu versarunt ac illustrarunt viri doctissimi, ut rursus eandem agitare velle, supervacaneum foret.

Illud quod ad me spectat, arripio. Hippolytus quoque Portuensis episcopus, Caï supra laudati æqualis, Photio teste⁹⁹, sensit *Epistolam ad Hebræos non esse Pauli apostoli*. Imo ne temporibus quidem sancti Hieronymi Romana Ecclesia illam inter canonicas Apostoli Pauli Epistolas receperat. Cum ergo eam omiserit Caius presbyter Romanus, scriptor antiquissimus, cæteras recensens; veri videtur simile eidem Caio tribuendum esse fragmentum infra evulgandum, in quo prætermissam plane videas Epistolam ad Hebræos⁹¹. Accedit et alterum robustius argumentum. Memorat hic scriptor⁹² celeberrimæ Hermæ librum, titulo *Pastoris* inscriptum, his verbis: *Pastorem vero SUPERBIS TEMPORIBUS nostris in urbe Romæ Hermæ conscripsit, sedente in cathedra urbis Romæ Ecclesiæ Pio episcopo, fratre ejus*. Jam inter eruditos constat, Hermam floruisse ad dimidium sæculi a Christo nato secundi. Et certe si tunc Romanam cathedram tenuit Pius I papa, illius frater, is librum *Pastoris* scripsisse dicendus est circiter annum Christi 150. At nos supra vidimus, Caium Romanum presbyterum vixisse circiter annum 196, et nihil obstat, quin antea hæc scripserit. At quando fragmenti auctor testatur, Hermam *superrime temporibus nostris* librum *Pastoris* conscripsisse, quemnam opportunius quam eundem Caium fragmenti ipsius parentem fuisse conjicias? Tandem scribit fragmenti auctor⁹³: *Apocalypsim etiam Joannis et Petri, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt*. Recte hæc in Caï tempora con-

veniunt. Eusebius enim *Apocalypsim Petri* inter dubios quidem libros recenset⁹⁴, non tamen abjicit velut hæreticorum fetum. Eodem quoque testante, Clemens Alexandrinus eadem *Apocalypsi* est usus, non secus ac Epistola Barnabæ. Sozomenus pariter nos monuit⁹⁵, hanc *Apocalypsim in quibusdam Ecclesiis Palæstinæ usque adhuc singulis annis semel legi*.

Temporibus etiam Caï ipsius circumferebatur epistola spuria Paull apostoli *ad Laodicenses*, a sancto Hieronymo et Theodoro explosa, quam Marcion hæresiarcha in subsidium sui delirii adhibuit, uti nos docet sanctus Epiphanius⁹⁶. At præter hanc, ex ipso fragmento nunc discimus, alteram Paulo suppositam fuisse, nempe *ad Alexandrinos*, cujus nescio an quisquam alius meminert. Cum vero *Apocalypsim Pauli*, ab Augustino et Sozomeno memoratam, scriptor hic nequaquam recenseat; confirmatur sententia Joannis Ernesti Grabii, qui censuit⁹⁷ erupisse hanc imposturam sæculo duntaxat Ecclesiæ Christianæ IV. Hic quoque videas memorari *librum Psalmorum* a Valentino hæresiarcha elaboratum. Unus Tertullianus, quod sciam, istos indicavit, scribens⁹⁸: *Nobis quoque ad hanc speciem Psalmi patrocinabuntur, non quidem apostatae et hæretici et Platonici Valentini, sed sanctissimi et receptissimi propheta David*. Quis vero fuerit *Miltiades* ille hæreticus, sive *Miltiades* cujus est mentio in hoc fragmento, divinent alii. Profecto non fuerit *Miltiades* rhetor, ab Eusebio ac Hieronymo laudatus, qui sub Antonino Commodò multa scripsit pro catholica Ecclesia. Age vero jam proferamus fragmentum ipsum e vetustissimo codice Ambrosiano decerptum, atque illud eruditorum omnium examini subjiciamus, nullum demendo ex erroribus, quibus librorum imperitia scriptoraturam saturavit atque sædavit, quanquam nihil illi obstat quominus pretium rei intelligamus. Huc usque doctissimus Muratorius.

IV. Post tanti viri iudicium liceat et nobis nonnullas observationes adjicere, quibus ejus sententia magis magisque firmetur. Et primum quidem illud advertimus, fragmenti auctorem ex eo quod haud recenseat inter Scripturas canonicas Epistolam ad Hebræos, apprime referre sive sodalem sive discipulum Irenæi, Calum nimirum Ecclesiæ Romanæ presbyterum, ut superius ostendimus. Siquidem sanctus ille Lugdunensis antistes, teste Stephano Gobaro tritheita apud Photium⁹⁹, eandem Epistolam perinde non admittebat. Hic tamen haud omitendum edicere, a primis Christianæ religionis temporibus Clementem Romanum Pauli apostoli *συμπαρόν*¹, adeoque Romanam Ecclesiam, canonicam illius Epistolæ auctoritatem agnovisse²: quod miror sacros interpretes hactenus præterisse. Si ejusmodi fragmentum ineunte hoc sæculo in lucem fuisset editum, nullus dubito quin illud in suos usus con-

⁹⁹ Hieron. De vir. illustr., cap. 59. ⁹⁰ Phot., Bibl. cod. 121. ⁹¹ Vid. infr. col. 33, § 3. ⁹² Ibid. § 4. ⁹³ Euseb., Hist. eccl. lib. III, cap. 25. ⁹⁴ Sozom., Hist. eccl. lib. VII, cap. 19. ⁹⁵ Epiph., Her. 42. ⁹⁶ Grab., Spicil. tom. I, p. 84. ⁹⁷ Tertull., lib. De carn. Chr., cap. 20. ⁹⁸ Phot., Bibl. cod. 232. ¹ Philip. IV, 3. ² Clem. Rom., epist. 1 ad Corinth., 36

vertisset eruditus Humfredus Hodijs, dum *librorum A* *biblicorum numerum ac ordinem* juxta sæculorum seriem pertexere studebat ².

Illud quoque animadversione dignum occurrit, ut modo monebat noster editor, quod fragmenti scriptor § IV *Miltiadis* hæretici mentionem injiciat. ut propterea æquum fuerit existimare, excerptum istud ad illam disputationem pertinere, quam adversus Proculum Cataphrygarum sectatorem Caius instituit. Asterius enim Urbanus apud Eusebium ⁶ sub ipsum initium operis quod adversus Cataphrygas composuit, *Miltiadis* hæresim nominat. Unde confirmatur Eusebii lectio, sicut et Nicephori eam exscribentis ³, a Valesio et Laugo sollicitata, qui loco *Miltiadis* substituendum *Alcibiadem* existimant. Neque aliter Dodwellus ⁴, licet aliam hujus loci causam et rationem ineat.

Sunt præterea notata plane dignissima, quæ eodem § IV, memoria prodidit fragmenti auctor: PASTOREM, inquit, *superrime temporibus nostris in urbe Romæ Herma conscripsit, sedente cathedra urbis Romæ Ecclesiæ Pio episcopo fratre ejus*. Quibus verbis vim inesse maximam jure censuit eruditissimus editor. Sed, ut vere dicam, est in loci hujus interpretatione Muratoriana, quod non satis assequor. Videtur enim ipse allata verba de Herma viro apostolico accepisse, ejusque respexisse opus quod etiamnum superat, titulo *Pastoris* inscriptum. In hanc autem sententiam ex eo potissimum adducor, quod V. C. illum *Hermæ* librum *celebrem* vocet, ut vere est *Pastoris* opus cujus auctor Hermas, antiquis Patribus summis laudibus celebratum. Si ejusmodi sit Muratorii sensus et opinio, in nihilum abit ejus *argumentum robustius*: siquidem apostolicus Hermas neque *Pii I* frater exstitit, neque *ad dimidium sæculi a Christo nato secundi* floruit; qui nimirum centum ante annos sub Clementis Romani pontificatu vixisse comperitur, ut ad volumen I Bibliothecæ nostræ præfati sumus ⁷. Alius igitur quærendus Hermas vel Hermes, qui sæculo II clarus, *Pii I* frater fuerit, qui que librum *Pastoris* titulo scripserit: quo semel posito, fragmenti acephali auctorem Caium esse constat. Jam vero vir eruditione præstans Justus Fontaninus luculenter ostendit ⁸, Hermetem sancti *Pii* fratrem *D* plane diversum esse ab Herma, qui opus litteris

consignavit *Pastor* inscriptum. Docet igitur Fontaninus ex Catalogo Bucheriano, Anastasio aliisque, Hermetem *Pii* fratrem librum scripsisse, nunc perditum, *de Paschate* die Dominico celebrando, in quo *mandatum continebatur quod ei præceperat Angelus, cum venit ad eum in habitu pastoris*. Unde illi ab angelico *Pastore* cujus visum in suo *de Paschate* libro enarravit, postea cognomentum adhæsit, dictusque inde

*Angelicus Pastor, quia tradita verba locutus, ut canit vetustissimus scriptor poematis in Marcionem sub finem libri III. Hæc aliæque plura in eadem sententiam laudatus vir eruditus. Habemus igitur Hermetem *Pii I* fratrem, cognomento *Pastorem*, qui librum *de Paschate* scripsit.*

B At enim fragmenti auctor non Herma cui nomen inditum *Pastor*, sed Herma *Pastoris* scriptorem appellat. Cui quidem objectioni ut fiat satis, illud unum reponimus quod de *Hermæ Pastore* nos alibi dixisse meminimus. Nimirum, quemadmodum viri apostolici opus antiquis Patribus *Pastor seu liber Pastoris* appellatus fuit, inde fortasse derivata denominatione hujusmodi, quod in toto ferme opere *Pastor* inducitur Herma alloquens et informans: ita quoque contigerit, ut et Hermetis liber *de Paschate* fuerit, nonnullis saltem, *Pastor* nominatus; quia illius auctor *de iis scripsit, quæ ei præcepit Angelus, cum venit ad eum in habitu Pastoris, ut habet Catalogus II Henschenianus*: unde non solum scriptori, sed ejus etiam libro *Pastoris* nomen inhæserit. Hæc tantum in præsentiarum habemus, quibus propositæ difficultati occurramus. Verum eruditorum arbitrio rem definiendam dimittimus.

Cæterum doleo equidem ejusmodi fragmentum esse sædis deformatum erroribus. Sed, ut cum magno Baronio loquar ⁹, *quidquid antiquitas offert, sive corrosus mendosumque sit, accipi tamen grato animo solet*.

De alio autem opere *Περὶ τῆς τοῦ παντὸς οὐσίας*, quod a se scriptum in fine *Labyrinthi* testatur Caius apud Photium loco superius citato, præter ea quæ infra dicenda sunt ubi de Hippolyti scriptis, consulas velim præ ceteris Tillemontium ¹⁰, nec non auctores *Historiæ litterariæ Gallicæ* ¹¹, sed in primis Dodwellum ¹².

² Hod., de Biblior. textib. origin. lib. IV, cap. 4, pag. 644, seqq. ³ Euseb., Hist. eccl. lib. V, cap. 26. ⁴ Niceph., Hist. eccl. lib. IV, cap. 23. ⁵ Dodw. Dissert. 4. Iren., § 38, pag. 371. ⁶ Prolegom. ad Bibl. PP. tom. I, cap. 2, §§ 1 et 2, pagg. 26, 28 (Patr. Gr.; t. II). ⁷ Fontan., Hist. litt. Aquil., lib. II, cap. 4, §§ 1 et 2, pagg. 53 seqq. ⁸ Baron., ad ann. 431, § 27. ⁹ Tillem., Mém., tom. III, pag. 176. ¹⁰ Hist. litt. de la France, tom. I, part. 1, pag. 339. ¹¹ Dodw. Dissert. 6. Iren., § 18, pag. 465 seqq.

CAII ROMANI PRESBYTERI

FRAGMENTA

Ex Dialogo sive Disputatione adversus Proclum, sectæ Cataphrygarum patronum.

(GALLAND. Biblioth. vet. Patr., II, 203.)

I.

Apud Eusebium Hist. eccl. lib. II, cap. 25.

Ἐγὼ δὲ τὰ τρόπαια τῶν Ἀποστόλων (1) ἔχω δε- A
ξαι. Ἐὶν γὰρ θελήσης ἀπαιθεῖν ἐπὶ τὸν Βατικανὸν (2),
ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὀστίαν, εὐρήσεις τὰ τρόπαια τῶν
ταύτην ἰδρουσαμένων τὴν Ἐκκλησίαν.

Ego vero apostolorum tropæa possum ostendere.
Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem viam
pergere libet, occurrent tibi tropæa eorum, qui
Ecclesiam illam fundaverunt.

II.

Idem, lib. III, cap. 28.

Ἄλλὰ καὶ Κήρινθος ὁ δὲ ἀποκαλύψαν ὡς ὑπὸ
Ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων, παρατολογίας
ἡμῖν ὡς δὲ ἀγγέλων αὐτῶν δαδαιγμένας ψευδόμενος,
ἐπινοῶσαι λέγων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἐπιγεῖναι εἶναι
τὸ βασίλειον τοῦ Χριστοῦ· καὶ πάλιν ἐπιθυμίας καὶ
ἡβοναῖς ἐν Ἱερουσαλὴμ τὴν σάρκα πολιτευσόμενῃ
βουλεύειν. Καὶ ἔχθρος ὑπάρχων ταῖς Γραφαῖς τοῦ
θεοῦ, ἀρεθμὸν χιλιονταετίας ἐν γάμψῃ ἑορτῆς, θέλων
κλανψῆν (3), λέγει γίνεσθαι.

Sed et Cerinthus per revelationes quasdam a se
tanquam a magno quodam apostolo conscriptas,
portenta quasdam quasi ab angelis sibi ostensa
commentus nobis introducit, affirmans post resur-
rectionem regnum Christi in terris futurum, ac
rursus homines Jerosolymis degentes cupiditatibus
et voluptati corporis obnoxios fore. Aditque hos-
tis ille divinarum Scripturarum, mille annorum
spatium in nuptialibus festis transactum iri, quo
B facilius imperitos homines decipiat.

III.

Ibid., cap. 31.

Μετὰ τοῦτο (4) δὲ προφήτιδας τέσσαρες αἱ Φιλίππου
γεγέννηται ἐν Ἱερὰπολιν τῇ κατὰ τὴν Ἀσίαν ὁ τά-
φος αὐτῶν ἐστὶν ἐκεῖ, καὶ ὁ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Quatuor posthæc Philippi filix prophetides suc-
runt Hjerapoli Asiae civitate, ubi etiam earum et
patris Philippi sepulcrum visitur.

CAII ROMANI PRESBYTERI

ὍΤΙ ΨΕΥΔΟΝ

Fragmenta ex Parvo Labyrintho sive ex libro Adversus Artemonis hæresim.

I.

Apud Eusebium Hist. eccl. lib. V, cap. 28.

Ἐὰν γὰρ (5) τοὺς μὲν προτέρους ἀπαντας, καὶ C
αὐτοὺς τοὺς Ἀποστόλους παρεληφέναι τα καὶ δεδι-

Affirmant enim priscos quidem omnes, et ipsos
apostolos, ea quæ ab ipsis nunc dicuntur, et acce-

(1) Τὰ τρόπαια τῶν Ἀποστ. Hieronymus in epistola
ad Marcellum : Est quidem ibi sancta Ecclesia ; sunt
tropæa apostolorum et martyrum. VALES. in Ad-
dead.

(3) Θέλων σκλαψῆν. Sic in editione Rob. Ste-
phani, nescio quo casu, excusum est : quem typo-
graphorum errorem secuti sunt postea Genevenses.
Nos vero ex manuscriptis codicibus, et ex Nice-
phori libro veram hujus loci scripturam restituimus,
θέλων κλανψῆν.

(2) Ἐπὶ τὸν Βατικανόν. Mirum est in omnibus
nostris codicibus uno consensu haberi Βατικανόν :
nec aliter legitur in Chronico Georgij Syncelli. In
sequentibus verbis ἢ ἐπὶ τὴν ὁδὸν τὴν Ὀστίαν, om-
nes nostri codices Ὀστίαν habent. Verum in hoc
dissentiant, quod Mazarinus quidem et Medicæus
codex cum leni spiritu habent Ὀστίαν : Regius au-
tem et Fuhetianus asperum adhibent spiritum.
Parvo Vaticanus quidem ad B. Petrum referri de-
bet, qui sepultus est in Vaticano. Ostiensis autem
via Paulum denotat, qui sepultus est in via Ostiense.

(4) Μετὰ τοῦτο. Hic locus excerptus quidem est
ex Cæii disputatione ; sed sunt Procli verba, a Cæio
litteris consignata. Sic enim Eusebius l. c. : « Pra-
terea in dialogo Cæii, Proclus adversus quem insti-
tuta est disputatio, de Philippi ejusque filiarum
exitu, sic ait : Quatuor posthæc, » etc.

(5) Φασι γὰρ, x. τ. λ. Nicephorus in lib. IV,
cap. 21, hunc librum auctoris ignoti inscriptum
esse dicit : Μίχρον λαβύρινθον. Photius autem in-

pisse et docuisse; ac prædicationis quidem veritatem esse custoditam usque ad Victoris tempora, qui tertius decimus a Petro Romanæ urbis episcopus fuit; a Zephyrini autem temporibus qui Victori successit, a Iulteratam fuisse veritatem. Ac fortasse id quod dicunt, credible videretur, nisi eis refragarentur primum quidem divinæ Scripturæ, deinde fratrum quorundam scripta, Victoris ætate antiquiora, quæ illi adversus gentes et contra sui temporis hæreticos pro veritatis defensione scripserunt: Justinum intelligo, et Miltiadem, et Tatianum, ac Clementem, aliosque quamplurimos: in quorum omnium libris Christi divinitas astruitur. Naz. Irenæi quidem et Melitonis et reliquorum scripta quis est qui ignoret, in quibus Christum Deum simul atque hominem prædicarunt? Psalmi quoque et cantica fratrum jam pridem a fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo. Cum igitur tot abhinc annis ecclesiastica doctrina prædicata sit, qui fieri potest, ut omnes usque ad Victoris tempora eam quam isti dicunt doctrinam promulgaverint? Quomodo eos non pudet hujusmodi calumniam adversus Victorem concinnare, cum certo sciant, Theodotum coriariam, qui defectionis illius Deum abnegantis parens et auctor fuit, primusque Christum nudum esse hominem asseruit, per Victorem a communione Ecclesiæ ejectum fuisse? Nam si, ut aiunt, Victor eadem sentiebat opinionis illius auctorem ab Ecclesia removit?

A δαχναί ταῦτα, ἃ νῦν οὗτοι λέγουσι· καὶ τετηρήσθαι τὴν ἀλήθειαν τοῦ κηρύγματος μέχρι τῶν Βίκτωρος χρόνων, ὅς ἦν τρισκαίδέκατος ἀπὸ Πέτρου ἐν Ῥώμῃ ἐπίσκοπος· ἀπὸ δὲ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ζεφυρίνου, παρακαυχάρχαι τὴν ἀλήθειαν. Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθανὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶτον μὲν ἀντίπιπτον αὐτοῖς αἱ θείαι Γραφαὶ καὶ ἀδελφῶν δὲ τινῶν ἐστὶ γράμματα πρεσβύτερα τῶν Βίκτωρος χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι πρὸς τὰ ἔθνη ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις ἐγράψαν· λέγω δὲ Ἰουστίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος καὶ ἐτέρων πλείονων, ἐν οἷς ἅπασι θεολογεῖται (6) ὁ Χριστός. Τὰ γὰρ Εἰρηναίου τε καὶ Μελλίτωνος καὶ τῶν λοιπῶν τίς ἀγνοεῖ βιβλία, θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγέλλοντα τὸν Χριστόν; Ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ὧδαὶ ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσιν (7) τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστόν ὑμνοῦσι θεολογοῦντας. Πῶς οὖν ἐκ τούτων, ἐτῶν κατὰχρηστικῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ φρονήματος, ἐνδέχεται τοὺς μέχρι Βίκτωρος οὕτως ὡς οὗτοι λέγουσι κεκηρυχέναι; Πῶς δὲ οὐκ αἰδοῦνται ταῦτα Βικτόρος καταφθεῖσθαι ἀκριβῶς εἰδότες, ὅτι Βικτωρ τὸν σκυτῆα Θεόδοτον τὸν ἀρχηγὸν καὶ πατέρα ταύτης τῆς ἀρνησιθεοῦ ἀποστασίας, ἀπακήρυξε τῆς κοινωνίας, πρῶτον εἰπόμενα φίλῶν ἄνθρωπον τὸν Χριστόν; Εἰ γὰρ Βικτωρ κατ' αὐτοὺς οὕτως ἐφρόνει, ὡς ἡ τούτων διδάσκει βλασφημία, πῶς ἂν ἀπέβαλλε Θεόδοτον τὸν τῆς αἱρέσεως ταύτης εὐρετήν;

quæ illorum docet impietas, cur Theodotum opi-

II

Ib. Ibid.

Facinus nostra ætate gestum, multis fratrum nostrorum in memoriam revocabo: quod quidem si Sodomis admissum fuisset, ipsos, ut arbitror, incolas ad pœnitentiam provocare potuisset. Erat quidam Natalis nomine, confessor, qui non ita pridem, sed nostra ætate vixit. Hic forte in fraudem inductus est ab Asclepiodoto, et altero quodam Theodoto argentario. Ambo autem isti discipuli erant Theodoti illius coriarii, qui primus ob hanc

Ἰπομνήσω γοῦν πολλοὺς τῶν ἀδελφῶν πράγμα ἐφ' ἡμῶν γενόμενον· ὁ νομίζω ὅτι εἰ ἐν Σοδόμοις ἐγένετο, τυχὸν ἂν κάκεινους ἐνουθέτησε. Νατάλιος ἦν τις (8) ὁμολογητῆς οὐ πάλαι, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἡμετέρων γενόμενος καιρῶν (9). Οὗτος ἠπατήθη ποτὲ ὑπὸ Ἀσκληπιόδοτου καὶ ἐτέρου Θεοδότου τινὸς τραπεζίτου· ἦσαν δὲ οὗτοι ἄμφω Θεοδότου τοῦ σκυτῆως μαθηταί, τοῦ πρώτου ἐπὶ ταύτῃ τῇ φρονήσει, μᾶλλον δὲ ἀπροσῆνη, ἀφορισθέντος τῆς κοινωνίας ὑπὸ Βί-

Bibliotheca, cap. 48, Caium hujus libri auctorem facit, τούτων τὸν Γάτον πρεσβύτερον φασὶ γεννηθῆαι τῆς κατὰ Ῥώμην Ἐκκλησίας, συντάξει δὲ καὶ ἑτέρον λόγον ἰδίως κατὰ τῆς Ἀρτέμιωνος αἱρέσεως, etc. Hic est ipse liber, cujus fragmenta hic profert Eusebius, quem tamen a *Labyrintho* Pholius aperte distinguit. Sed Nicephori sententiam confirmat Theodoretus in lib. II *Hæreticarum fabularum*, capite 5, ubi agens de Theodoto coriario, eamque de Natale episcopo referens historiam quam hic narrat Eusebius, ex libro qui *Parvus labyrinthus* dicitur illam esse depromptam testatur.

(6) Θεολογεῖται. De vi ac notione verbi θεολογεῖν, Justinus M. primitus usurpat, videsis nostræ hujus Bibliothecæ tom. VI, in Indice Græco. Aliorum veterum Patrum complura loca in eandem sententiam profert Svercerus in *Thes. eccl.* tom. I, pag. 1355, § 2.

(7) Ψαλμοὶ δὲ καὶ ὧδαὶ ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσιν. Scribendum est ἀπ' ἀρχῆς, ut habet codex Med., Fuk., Savil. et Nicephorus. Porro ex his verbis apparet morem fuisse antiquissimum in Ecclesia, hymnos et psalmos in honorem Christi componere. Certe Plinius in epistola ad

Trajanum auctor est, Christianos in unum convenientes Christo hymnos canere consuevisse. De his psalmis et hymnis intelligendus videtur Hippolytus in oratione de consummatione mundi sub finem: Τὸ στόμα ἡμῶν πρὸς δοξολογίαν καὶ αἶνον καὶ ψαλμοὺς καὶ ὧδας πνευματικὰς ἡτέρησις λαλεῖν. Hujusmodi hymnus in honorem Jesu Christi a Clemente Alexandrino compositus exstat ad finem ejus librorum, qui *Pædagogici* inscribuntur.

(8) Νατάλιος ἦν τις: Nescio, an hic sit Cællius Natalis, qui disputatione Octavii Januarii coram Minutio Felice Romæ habita, ad Christi fidem conversus est, ut scribitur in dialogo Minutii Felicis (cap. 16). Nomea certe convenit, et tempus atque professio.

(9) Ἐπὶ τῶν ἡμετέρων καιρῶν. Ad litteram Græcam, nostris temporibus; qua locutione se non rem præteritam ex aliorum memoria narrare, sed recentem, quam ipse oculis perspectam habere potuerit, et quam proxime dixerat ἐφ' ἡμῶν γενόμενον, testari noster auctor significat. CONSTANT, *Épist. Rom. pontif.* pag. 109, ubi hujusmodi Caii fragmentum in medium profert.

κτορος, ὡς ἔφην, τοῦ τότε ἐπισκόπου. Ἀντιέστη δὲ ὁ Νατάλιος ὑπ' αὐτῶν ἐπὶ σαλαρίῳ ἐπίσκοπος (10) κληρωθῆναι (11) ταύτης τῆς αἰρέσεως, ὥστε λαμβάνειν παρ' αὐτῶν μηνιαία δηνάρια ἑκατὸν πενήκοντα. Γενόμενος οὖν σὺν αὐτοῖς, δι' ὁραμάτων πολλάκις ἐνοθεῖται (12) ὑπὸ τοῦ Κυρίου· ὁ γὰρ εὐσπλαγχνος Θεὸς καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς (13), οὐκ ἐβούλετο ἐξω Ἐκκλησίας γενόμενος, ἀπολέσθαι μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν (14). Ἐπεὶ δὲ βαθμύτερον τοῖς ὁράμασι προσεῖχε, δολοζόμενος τῇ τε παρ' αὐτοῖς πρωτοκαθεδρίᾳ, καὶ τῇ παλαιστοῦ ἀπολλουσίῃ αἰσχροκερδεῖ, τελευταῖον ὑπὸ ἄγων ἀγγέλων ἐμαστιγώθη, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οὐ μικρῶς αἰκισθεὶς· ὥστε ἔωθεν ἀναστῆναι, καὶ ἀνδραστήμενον σάκκον, καὶ σποδὸν καταπασάμενον, μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ δακρύων προσπεσεῖν Ζε-

A doctrinam, seu potius insaniam a Victore, ut dixi, tunc temporis episcopo ab Ecclesiae communione remotus est. Hi persuaserunt Natali, ut accepto salario hæresis illius episcopus crearetur, ea scilicet conditione, ut menstruos centum quinquaginta denarios ab illis acciperet. Sociatus igitur illorum partibus, sæpe a Domino reprehendebatur in visis. Clementissimus enim Deus ac Dominus noster Jesus Christus, eum qui passionum suarum testis exstiterat, perire extra Ecclesiam nolebat: Sed cum visis illis obtemperare negligeret Natalis, utpote honore primæ apud illos sedis, et turpis lucri cupiditate (quæ multis mortalibus exitio est) inescatus, tandem a sanctis angelis per totam noctem flagris cæsus et gravissime verberatus est: adeo ut primo diluculo consurgens, saccum induerit, et cinere conspersus confestim cum lacrymis ad pedes Zephyrini episcopi sese abjecerit, non solum clericorum, verum etiam laicorum vestigiis advolutus; et Christi misericordis Ecclesiam ipsam quoque misericordem fleitibus suis commoverit, atque concusserit; multisque precibus usus, ostensis etiam vibicibus plagarum quas pertulerat, vix tandem ad communionem admissus est.

III.

Id. Ibid.

Γραφὰς μὲν θείας ἀπόδος βεβαδιουργήκασι· πίστεως δὲ ἀρχαίας κανόνα ἡθετήκασι· Χριστὸν δὲ

Sacras quidem Scripturas auacter adulteraverunt, primitivæ autem fidei regulam rejecerunt,

(10) Ἐπίσκοπος κληθῆναι. Ita scriptum præfert codex Regius, cui consentit Rufini interpretatio. Sed quatuor reliqui codices, Maz., Med., Fuk. et Savit. scriptum habent, κληρωθῆναι.

C gellorum quibus Natalis a sanctis angelis cæsus est, proxima mentio, plagas pro Christi desertione potius, quam pro Christi confessione acceptas, hic intelligi postulet. Id.

(11) Κληρωθῆναι. Non displicet, quod apud Rufinum, nominaretur; ex quo et liquet eum Græcæ legisse κληθῆναι. Neque vero obscurum est, Natali vanum episcopi sine re nomen indultum fuisse, cum non esset inter illos hæreticos episcopus qui ei ordinationem conferre posset. Hinc non alicuius verbis, sed hæresis illius episcopus nuncupatus est. Quocirca et infra dicitur prima cathedra insignitus, non quia episcopus aliquibus, sed quia toti hæresi præsideret. CONSTANT.

(12) Μόλις κοιωνηθῆναι. Hujusmodi indulgentia non solum iis qui a catholica fide abscesserant et ad eam postmodum redierant, sed et mœchis poenitentibus impertita, Tertulliano valde displicuit. Eam ob causam in lib. De pudicit., n. 13, episcopum cujus nomen reticet, sic suggillat: Et tu quidem poenitentiam mœchi ad exorandam fraternitatem in ecclesiam inducens, conciliatum et concineratum, cum dedecore et horrore compositum, prosternis in medium ante viduas, ante presbyteros, omnium lacrimas invadentem, omnium vestigia lambentem, omnium genua detinentem; inque eum hominis exitum, quantis potes misericordix illecebris, bonus pastor et benedictus papa concionaris, et in parabola ovis capras tuas quæris, tua ovis ne rursus de grege exsiliat. Quæ verba hic describere visum est non tantum ob consensionem illorum cum iis quæ (a

(12) Δι' ὁραμάτων... ἐνοθεῖται. Rufinus verit, admonetur in somniis. Valesius vero, corripiebatur in somniis; et infra, sed cum nocturnas ejusmodi visiones negliget; quo in loco Rufinus non addidit nocturnas. In utroque loco placuit litteræ Græcæ adhærere, in qua nihil est, unde somniantine an vigilantis hæc visa ostensa sint, conjectemus. Imo Petrus Gillius in Lexico observat τὸ ὄραμα, quo constanter utitur noster auctor, de visis vigilantium proprie dici, Id. — De hujusmodi visis, ex probatissimis Ecclesie monumentis antiquioribus complura profert exempla Dodwellus Dissert. 4, Cyprian., pag. 37 seqq.

D (a Caio) proxime relata sunt, aut ut ea quæ tunc temporis circa poenitentes vigeret disciplina, exemplo altero firmaretur: sed et maxime quia nonnulli, nominatimque Paschasius Quesnellus. Dissert. 4 de vita et gestis Leonis, cap. 12, n. 6, papam illum de quo hæc Tertullianus eloquitur, Zephyrinum interpretantur. De ipso quoque Baronius ad annum 216, n. 4, dictum intelligit illud ejusdem lib. 1, cap. 4: Audio etiam edictum esse propositum, et quidem peremptorium: pontifex scilicet maximus quod est episcopus episcoporum, edicit: Ego et mœchie et fornicationis delicta, poenitentia functis dimitto. Neque ambiguum est, quin si deuoctur Zephyrinus his cap. 1 verbis, idem quoque superioribus cap. 13 carpatur. Non desunt tamen qui utrumque locum ad episcopum Carthaginensem referant; adeo ut is per exaggerationem Tertulliano non insolentem. pontifex maximus dictus sit et episcopus episcoporum. Verum sive is, sive quivis alius intelligatur,

(13) Θεός... I. X. Nemo dixerit Dei nomen (a Caio qui Artemonis hæresim refutat) hic improprie Christo attribui: siquidem illum ab Artemone Deum negari non patitur, quem a majoribus, contra hæretici hujus mendacia, Deum assertum esse, Justinus, Iulianus, Tatianus, Clementis, Irenæi et Melitonis scriptis evincit. CONSTANT.

(14) Μάρτυρα τῶν ἰδίων παθῶν. Apud Rufinum, martyrem suum qui sibi in multis passionibus exstiterat. Id.

(15) Μόλις κοιωνηθῆναι. Valesius post Rufinum addidit, pro Christi confessione. Et hic hærendum Græco duximus: maxime cum fla-

Christum ipsum denique ignoraverunt: non inquirentes quid sacræ doceant Scripturæ, sed cujusmodi syllogismorum figura ad confirmandam impietatem suam reperitur, assidue meditantur. Quod si quis aliquem divinæ Scripturæ locum eis objiciat, examinant utrum connexum an disjunctum syllogismi genus ex eo confici possit. Relictisque atque abjectis sacris Dei Scripturis, geometriam student; quippe qui terrestres sint et loquantur terrena, et illum qui de caelo advenit ignorent. Euclidis igitur geometria apud nonnullos eorum studiose excolitur; Aristoteles vero et Theophrastus summa admiratione suscipiuntur; Galenus autem a quibusdam etiam adoratur. Proinde istos qui infidelium artibus ac disciplinis ad stabilendam hæresis suæ opinionem abutuntur, et subtili impiorum hominum versutia simplicissimam divinaram Scripturarum adulterant fidem, remotissimos esse a fide quid atinet dicere? Hinc est, quod divinis Scripturis audacter manus intulerunt, eas a se emendatas esse dicentes. Atque id a me non falso eis objici, quisquis voluerit, facile cognoscet. Nam si quis exemplaria illorum undique conquisita simul inter se contulerit, inveniet profecto, illa inter se plurimum dissentire. Certe Asclepiodoti exemplaria non conveniunt cum illis quæ sunt Theodoti. Multa porro hujusmodi exemplaria nancisci licet, propterea quod discipuli illorum studiose perscripserunt ea quæ a magistris suis, ut ipsi

tum hujus edicto, tum Zephyrini, imo et Dei Natalem lapsum ad penitentiam non una ratione provocantis auctoritate, prædamna est Novatiani duritia, qua lapsis etiam penitentibus veniam negari voluit. COUTANT.

(17) Πότερον συνημμένον ἢ διεξυγμένον. Quid sit συνημμένον, et quid διεξυγμένον, docent dialectici. Pronuntiata quæ Stoici ἀξιώματα vocant, alia sunt simplicia, ut illud: *dies est*; alia non simplicia. Ex his quæ non sunt simplicia, alia sunt συνημμένα, id est *connexa*, quæ constant ex duobus diversis pronuntiatis, ut illud, *Si dies est, lux est*. Alia διεξυγμένα, seu *disjuncta*, ut illud, *Aut dies est, aut nox est*. Vide Diogenem Laertium in Zenone. Sextus Empiricus τὸ συνημμένον definit, τὸ συνεσῶδες ἐξ ἀξιώματος διαφορομένου, ἢ ἐξ ἀξιώματων διαφορόντων, διὰ τοῦ εἰ ἢ εἴπερ συνδέσμου. Et exemplum connexi quod sit ex pronuntiato διαφορομένου hoc offert: *Si dies est, dies est*. Ex quo corrigendus est Diogenes Laertius in Zenone hoc modo, ἐξ ἀξιώματος μετὰ διαφορομένου, οἶον, *Ἐὶ ἡμέρα ἐστίν, ἡμέρα ἐστίν*. Porro tam apud Sextum, quam apud Laertium mallem scribere διαφορομένου, quemadmodum legitur apud Alexandrum Aphrodisiensem in priora *Analytica*. Nam διαφορομένου, idem est quod διεξυγμένον. Et hæc quidem de harum vocum interpretatione dicta sufficiant. Quod vero spectat ad hujus loci interpunctionem, scripti codices inter se dissentiunt. Nam Regius quidem codex quem secutus est Robertus Stephanus, post vocem διεξυγμένον, virgulam habet appositam; ut scias, voces illas συνημμένον καὶ διεξυγμένον, referendas esse ad τὸ ῥητὸν quod præcessit: non autem ad σχῆμα συλλογισμοῦ quod proxime sequitur. Sed reliqui codices, Maz. et Med. cum Fuk. et Saviliano, post vocem διεξυγμένον, nullam adhibent distinctionem, sed tantum post vocem συνημμένον. Quam distinctionem secutus Rufinus et reli-

quæ ἠγνοήμασιν· οὐ τί αἱ θείαι λέγουσι Γραφαί, ζητούντες, ἀλλ' ὅποιον σχῆμα συλλογισμοῦ εἰς τὴν τῆς ἀθεότητος εὐρεθῆ ὑστάσιν, φιλοπόνως ἀσχοῦντες· καὶ αὐτοῖς προταίνῃ τις ῥητὸν Γραφῆς θείκης, ἐξιδάξουσιν πότερον συνημμένον ἢ διεξυγμένον (17) δύναται ποιῆσαι σχῆμα συλλογισμοῦ· καταλιπόντες δὲ τὰς ἀγίας τοῦ Θεοῦ Γραφάς, γεωμετρίαν ἐπιτηθεύουσιν· ὡς ἂν ἐκ τῆς γῆς ἦντες καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλοῦντες, καὶ τὸν ἔνωθεν ἐρχόμενον (18) ἀγνοοῦντες. Εὐκλείδης γοῦν παρά τιον αὐτῶν φιλοπόνως γεωμετρεῖται· Ἀριστοτέλης δὲ καὶ Θεόφραστος θαυμάζονται· Γαληνὸς γὰρ ἰσως ὑπὸ τινων καὶ προσκυνεῖται (19). Οἱ δὲ ταῖς τῶν ἀπίστων τέχναις εἰς τὴν τῆς αἰρέσεως αὐτῶν γῶμην ἀποχρώμενοι, καὶ τῇ τῶν ἀθέων πανουργίᾳ τὴν ἀπλὴν τῶν θείων Γραφῶν πίστιν καπηλεύοντες, ὅτι μὴδὲ ἐγγὺς πίστιως ὑπάρχουσι, τί δεῖ καὶ λέγειν; Διατοῦτο ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀπόδως ἐπέβαλον τὰς χεῖρας, λέγοντες ἀτάς διωρθωμένα. Καὶ ὅτι τοῦτο μὴ καταψευδόμενος αὐτῶν λέγω, ὁ βουλόμενος δύναται μαθεῖν. Εἰ γὰρ τις θαλήσει συγκομίσας αὐτῶν ἐκάστου τὰ ἀντιγραφα ἐξετάξειν πρὸς ἄλληλα, κατὰ πολὺ ἂν εὖροι διαφανοῦντα ἀσύμφωνα γοῦν ἵσται τὰ Ἀσκληπιάδου (20) τοῖς Θεοδότου. Πολλῶν δὲ ἐστίν εὐπορήσαι, διὰ τὸ φιλοτιμῶς ἐγγεγράφαι τοὺς μαθητὰς αὐτῶν τὰ ὄψ' ἐκάστου αὐτῶν, ὡς αὐτοὶ καλοῦσι, καταρθωμένα, τούτοις ἠφανισμένα. Πάλιν δὲ τούτοις τὰ Ἐρμοφίλου οὐ συνῆει. Τὰ γὰρ Ἀπολλωνίου οὐδὲ αὐτὰ αὐτοῖς ἐστίν σύμφωνα. Ἐνεστὶ γὰρ συγκρίναι

qui interpretes, connexum ac disjunctum, duo syllogismorum genera esse existimaverunt. Mihi prior distinctio magis placet.

(18) Τὸν ἔνωθεν ἐρχόμενον. Christophorus vertit: *Christum qui de caelo venturus est, penitus ignorant*. Quam interpretationem equidem non damno. Sic enim loqui solent sancti Patres de supremo adventu Christi, quo mundum judicaturus est; non quasi de futuro, sed tanquam de præsentī: Ἐρχάται κρῖνειν ζῶντας καὶ νεκρούς. Ita Hegesippus in martyrio sancti Jacobi, et alii passim ab Eusebio citati. Possunt tamen hæc verba etiam de primo Christi adventu intelligi, quomodo accepit Rufinus.

(19) Γαληνὸς γὰρ ἰσως ἐπὶ τινων καὶ προσκυνεῖται. Galenus enim de figuris syllogismorum et de tota philosophia libros conscripserat, ut ex librorum ejus indice cognoscimus. Est autem illustre hoc testimonium de Galeno, quippe quod auctoris sit antiquissimi, et Galeni temporibus pene æqualis. Nec vero ex hoc tantum scriptore, verum etiam ex aliis quampluribus idem colligere licet, qui Galenum Aristoteli ac Theophrasto, ipsique adeo Platoni æquare non dubitarunt. Certe Alexander Aphrodisiensis, in librum octavum *Topicorum* non præcui ab initio, satis indicat, ita omnes de Galeno existimasse. Postquam enim docuit, problematum alia ἔνδοξα esse, alia ἀδοξα, et ἔνδοξα quidem in duplici esse differentia, alia enim esse ἀπλῶς, alia ὀρισμένως, hæc subjunctum: ὀρισμένως δ' ἔνδοξα, τὰ τῆδε τινὶ τῶν ἐνδόξων ἐπισημένα· οἶον, Πλάτωνι, ἢ Ἀριστοτέλει, ἢ Γαληνῷ.

(20) Τὰ Ἀσκληπιάδου. Apud Nicephorum scribitur Ἀσκληπιάδου, quomodo etiam legit Rufinus. Paulo post, ubi legitur τὰ γὰρ Ἀπολλωνίου, restituendum est Ἀπολλωνίδου ex Theodoretō in libro II *Hæreticæ fabularum*, cap. 5, et ex Nicephoro ac Rufino.

τὰ πρότερον ὅτ' αὐτῶν κατασκευασθέντα (21), τοὺς ἄλλοις ἐπιδιαστραφεῖσι, καὶ εὐρεῖν κατακόλῳ ἀπώδοντα. Ὅσης δὲ τὸ μῆκος ἐστὶ τοῦτο τὸ ἀμάρτημα, εἰσὶς μὴδὲ ἐκείνους ἀγνοεῖν. Ἡ γὰρ οὐ πιστεύουσιν ἀγίῳ Πνεύματι λελέχθαι τὰς θείας Γραφάς, καὶ εἰσὶν ἄπιστοι· ἢ αὐτοὺς ἡγοῦνται σοφωτέρους τοῦ ἀγίου Πνεύματος ὑπάρχειν· καὶ εἰ ἕτερον ἢ δαιμονίῳσιν; Οὐδὲ γὰρ ἀρνησασθαι δύνανται αὐτῶν εἶναι τὸ τὸ μῆμα, ὅπῃσιν καὶ τῇ αὐτῶν χειρὶ ἢ γεγραμμένα· καὶ παρ' ὧν κατηχήθησαν (22) μὴ τοιαύτας παρελάβον τὰς Γραφάς· καὶ δεῖξαι ἀντίγραφα, ὅθεν αὐτὰ μεταγράψαντο, μὴ ἔχουσιν. Ἐνιοὶ δὲ αὐτῶν οὐδὲ παραγράφουσι ἡξίωσαν αὐτὰς, ἀλλ' ἀπλῶς ἀρνησάμενοι τὸν τε νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας (23) προφάσει χάριτος, εἰς Ἰσραὴλ ἀπωλείας ὁλοθρον καταλλίσθησαν.

A dicunt emendata, hoc est corrupta fuerant. Jam Hermophilli exemplaria cum illis quae dixi, minime consentiunt. Ea vero quae dicuntur Apollonidis, non secum quidem ipsa concordant. Nam illa quae prius ediderat, cum illis quae postea inveniit atque luxavit, conferre quilibet potest, atque inter se dissonantia deprehendere. Quanta porro audacia sit ejusmodi facinus, ne ipsos quidem ignorare credibile est. Aut enim sacras Scripturas a sancto Spiritu dictatas esse non credunt, ac proinde infideles sunt: aut semelipsum Spiritu sancto sapientiores esse existimant, ac proinde quid aliud sunt quam daemoniaci? Neque enim negare possunt, hoc facinus a se admissum esse, cum ipsorum manu descripta sint exemplaria; neque ab illis a quibus in Christiana fide instituti sunt, ejusmodi codices quibus sua illa descriperunt. Quidam autem ex ipsi non adulterare quidem Scripturas dignati sunt: sed legem ac prophetas absolute repudiantes, per illegitimam et impiam doctrinam, sub obtentu gratiae in altissimum exitium gurgitem delapsi sunt.

CAII EJUSDEM

UT VIDETUR

Fragmentum acephalum de Canone sacrarum Scripturarum (24).

(Apud L. A. MURATORIUM V. C. *Antiqq. Ital. med. aev. tom. III. col. 854.*)

I. quibus tamen interfuit, et ita posuit. Tertio Evangelii librum secundo Lucam. Lucas iste medicus post ascensum Christi, cum eo Paulus quasi ut juris studiosum secundum adsumsisset, muneri suo ex opinione concriset. Dominum tamen nec ipse vidit in carne; et idem prout assequi potuit, ita et a nativitate Johannis incipet dicere. Quarti Evangeliorum Johannis ex discipulis. Cohortantibus condiscipulis et episcopis suis dixit: *Conjefunate mihi hodie triduo, et quid cuique fuerit revelatum, alterutrum nobis enarremus.* Eadem nocte

(21) Ἰα' αὐτῶν κατασκευασθέντα. Christophorus legit ὅτ' αὐτοῦ· quomodo etiam Savilius ad oram sui codicis emendavit. Nostrum tamen codices nihil mutant; et vulgata lectio confirmatur tum ex sequentibus, tum ex Theodoro. Nam Theodoretus in libro II *Hæreticarum fabularum*, cap. 5. hujus loci sensum ita expressit: Καὶ οὕτως τοῦτο συμφώνως αὐτοῦς δεδρακέναι λέγει. Ἀλλὰ ἕλλως μὲν τὸν Θεόδοτον, ἑτέρως δὲ τὸν Ἀσκληπιάδην, καὶ Ἐρμόφιλον ἕλλως, καὶ τὸν Ἀπολλωνίδην ἑτέρως· καὶ τούτων δὲ ἕκαστον ἐπιδιορθώσεις τῶν οὐκίων ποιήσασθαι. Ex quibus apparet, Theodoretum hic legisse in plurali numero, τὰ πρότερον ὅτ' αὐτῶν κατασκευασθέντα. Ipsa tamen orationis consequentia poscere videtur, ut ὅτ' αὐτοῦ potius scribatur. De solo enim Apollonide id affirmat Caius, seu quis alius auctor fuit *Parvolyriuthi*: illum scilicet duas editiones composuisse sacrarum librorum, quarum posterior multum a priore differret.

(22) Καὶ παρ' ὧν κατηχήθησαν. Totā hæc pericope usque ad verba illa μὴ ἔχων, deest in codice Regio, nec admodum necessaria mihi videtur: habetur tamen in vetustissimo codice Maz., Med.

C revelatum Andreæ ex apostollis, ut recognoscentibus cunctis, Johannis suo nomine cuncta describeret. Et ideo licet varia singulis Evangeliorum libris principia doceantur, nihil tamen differt credentium fidei, cum uno ac principali spiritu declarata sint in omnibus omnia de nativitate, de passione, de resurrectione, de conversatione cum discipulis suis, et de gemino ejus adventu. Primo in humilitate despectus, quod re..... Secundum potestate regali præclarum, quod futurum est. Quid ergo mirum, si Johannes tam constanter singula etiam in Epistolis ac Fuk., et in interpretatione Rufini.

(23) Ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας. Subaudiendum videtur ἕνεκα, vel διὰ τῆς ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας. Ita fere Langus et Musculus hunc locum interpretati sunt, melius profecto quam Christophorus. Male etiam Rufinus vertit: *et obtentu impie hujus asseritionis*, quasi Græca sic construenda sint, ἀνόμου καὶ ἀθέου διδασκαλίας προφάσει. Atqui προφάσει χάριτος dixit Eusebius. Quippe hæretici illi, obtentu gratiæ quæ per Evangelium donata est, legem ac prophetas repudiabant. Unde eorum doctrina merito ἀνομος et ἀθεος dicitur: ἀνομος, eo quod legem rejicerent; ἀθεος, eo quod prophetas unius ac veri Dei nuntios repudiarent.

(24) Fragmentum istud proferimus e vetustissimo codice Ambrosiano decerptum, atque illud eruditorum omnium examini subjicimus, nullum demendo ex erroribus quibus librorum imperitia scripturam saturavit atque scedavit; quamquam nihil ii obstant, quominus prætim rei intelligamus. MURATOR. l. c.

suis proferat dicens in semetipso : *Quæ vidiq[ue] A oculis nostris, et auribus audivimus, et manus nostræ palpaverunt, hæc scripsimus.* Sic enim non solum visorem, sed auditorem, sed et scriptorem omnium mirabilium Domini per ordinem profitetur.

II. Acta autem omnium apostolorum sub uno libro scripta sunt *Lucas* optime *Theophile* comprehendit, quia sub præsentia ejus singula gerebantur, sicut et semote passionem Petri evidenter declarat, sed protectionem Pauli ab Urbe ad Spaniam proficiscentis.

III. *Epistola* autem *Pauli*, quæ, a quo loco, vel qua ex causa directe sint, voluntatibus intelligere, ipse declarat. Primum omnium Corinthiis schisma hæresis interdicens, deinde Callactis circumcisionem. Romanis autem ordine Scripturarum, sed et principium earum esse Christum intimans, prolixius scripsit, de quibus singulis necesse est a nobis disputari; cum ipse beatus apostolus Paulus sequens prædecessoris sui *Johannis* ordinem, non nisi nominatim septem Ecclesiis scribat ordine tali: *Ad Corinthios* prima, *ad Ephesios* secunda, *ad Philippenses* tertia, *ad Colossenses* quarta, *ad Galatas* quinta, *ad Thessalonicenses* sexta, *ad Romanos* septima. Verum Corinthiis et Thessalonicensibus licet pro correptione iteretur, una tamen per omnem

(25) Vidistin', quot vulnera frustulo huic antiquitatis infixit librarium incuria atque ignorantia? MURATOR.

orbem terræ Ecclesia diffusa esse denoscitur. Et *Johannes* enim in *Apocalypsi* licet septem ecclesiis scribat, tamen omnibus dicit. Verum *ad Philemonem* una, et *ad Titum* una, et *ad Timotheum* duas pro affectu et dilectione; in honore tamen Ecclesiæ catholicæ, in ordinatione ecclesiasticæ disciplinæ sanctificatæ sunt. Fertur etiam *ad Laodæcenses*, alia *ad Alexandrinos* Pauli nomine fictæ ad hæresem Marcionis; et alia plura quæ in catholicam Ecclesiam recipi non potest. Fæl enim cum melle misceri non congruit.

IV. *Epistola* sane *Judæ*, et inscripti *Johannis* duas in Catholica habentur. Et *Sapientia* ab amicis *Salomonis* in honorem ipsius scripta. *Apocalypsis* etiam *Johannis* et *Petri*, tantum recipimus, quam quidam ex nostris legi in Ecclesia nolunt. *Pastorem* vero *Nurezanum* temporibus nostris in urbe Roma *Herma* conscripsit, sedente cathedra urbis Romæ Ecclesiæ Pio episcopo fratre ejus. Et ideo legi cum quidem oportet; se publicare vero in Ecclesia populo, neque inter prophetas completum numero, neque inter apostolos in finem temporum potest. *Arsinoi* autem seu *Valentini*, vel *Miltiadis* nihil in totum recipimus; qui etiam novum *Psalmorum librum* Marcioni conscripserunt, una cum *Basilide Assianum* *Catafrygum* constitutorem (25).

ANNO DOMINI CCXXII.

JULIUS AFRICANUS

NOTITIA

(FABRIC., *Bibliotheca Græca*, ed. HARLES, tom. IV, p. 241. Hamburgi, 1793, in 4°.)

SEXTUS (1) **JULIUS AFRICANUS**, Syrus, ex Emaunte, sub Antonino Helogabalo et Alexandro Severo claruit (2). Zachariæ Lundii commentarium ms. in Africani *Cestos* servari, accepti Hasniæ a Wolfio, regie biblioth. custode. In illis fragmentis cap. 29 auctor testatur, vidiisse se Bardesanem Parthum, quem diversum mihi esse persuadeo a Bardesane scriptore. Nam et huic minus convenit illa jacu-

(1) *Sextum* unus vocat Suidas. FABRIC. *Σέxtov* scribitur, forsitan operarum vitio, ab Eudocia. HARL.

(2) Circa ann. Chr. 221. Vid. Saxii *Onom. lit. I*, pag. 552 sq., aut a. C. 228. Vid. Hambergeri *zuerl. Nachrichten*, tom. II, pag. 525 sq. Uterque plures citat, qui de Africano egerunt. HARL.

(3) Quod *ζωγραφῆσαι βέλειον* vocat Africano, apud Philostratum lib. II *De vita Apollonii*, cap. 28, pag. 81, dicitur *οὐ ζωγραφῆσαι βέλειον*. Magis quæ

lando pingendi sagittarumque ictibus formam ejus, quem vellet, pulchre describendi solertia (3), quam in suo Africano prædicat, et hic Parthus fuit, alter Babylonius. Denique qui sub Antonino vixisse scriptorem docent Porphyrius et Eusebius, si Elagabalum, non Marcum Philosophum intellexissent, perinde ut Hieronymus cap. 63, ubi de Africano dixerit, nota quadam addita Antonini nomen distin-

admirandum hoc, quam quod in veteri inscriptione apud Cruterum pag. DLXII, de Sorano Batavo :

*Emissumque arcu dum pendet in æere telum
Ac redit, ex alia fixi fregique sagitta.*

Vel quod de Donitiano Sueton. cap. 19, *In pueri procul stantis præbentisque pro scopo dispansam dextræ manus palmam, sagittas tanta arte direxit, ut omnes per intervalia digitorum innoctue evaderent.*

xissent. [Africanus sub Antonino Elagabalo et Alexandro Severo clarus, ait Saxius l. c. argumento Hieron. *De scriptor. eccles.*, cap. 63, sive quod *Chronographia* suae opus, h. e. libros v *De temporibus* ab orbe condito usque ad A. C. 231 perduxit, ratiocinatore Pagio in *Critic. Baron.*, ad a. Chr. 230, n. II, pag. 464, tom. II, sive quod Καστός suos Alexandro, Julii Mammææ filio, inscripisse dicitur.]

Thevenoti collectio pag. 275—316 exhibet, sed Græce tantum, opusculum in capita 77 distinctum, sub titulo: JULII AFRICANI ΚΕΥΤΟΙ (4); sed nequam est opus illud Africanum integrum, quod sub *Cestorum* titulo Alexandro Mammææ ab Africano dicatum constabat libris ix (5), ut tradit Syncellus pag. 359, licet Photius cod. xxxiv libros xiv, vel Suidas in Ἀρχαῖος [et Eudocia in *Visario* pag. 75], atque ex eo auctor recess scholarum Græcorum ad *Anthol.* epigramm. lib. vii, pag. 610, plures libros xiv numerent. In hoc opere, cujus Eusebius quoque vi, 31 *Hist. eccles.* et Nicophorus iv, 21, meminerant, Africanus *λατρικῶν καὶ φυσικῶν καὶ γεωργικῶν καὶ χυμικῶν* admirandas *δυνάμεις* complexus fuerat, ut testatur Syncellus, et apparet e fragmentis quæ ex Africano in *Hippiatricis* et *Geoponicis* (6) occurrunt, et quæ in Mich. Pælli libro inedito *θεωρητικῶν θεωρητικῶν λατρικῶν καὶ φυσικῶν* obvia, publici juris fecit Lambecius *Commentar.* pag. 222-224 [pag. 472-479 edit. Kollarii, cujus notas conferes]. Suidas: *Εἶσι δὲ οἰνοὶ φυσικὴ ἔχοντα ἐκ λόγων τε καὶ ἐπιποιῶν καὶ γραπτῶν τῶν χαρακτηρισμῶν λέγουσι τε καὶ ἄλλοις ἐνεργειῶν.* Quæ sub nomine Καστῶν Africani Parialis prodire, atque de re militari potissimum (7) rebusque variis et inventis, ad eam feliciter gerendam repertis, atque partem ex medicorum, chemicorum, masorum, physicorum et geometrarum officina, petitis, disseo-

runt, instruuntque duces et milites, et cap. 25 sq. pag. 298 sq. quædam aspergunt rem rusticam spectantia, qualia etiam in *Geoponicis* leguntur; hæc, inquam, non sunt ipsum Africani opus, sed excerpta ex Africani *Cestis* et aliis scriptoribus, sive antiquioribus, ut *Ænea Tactico*, e quo integra capita descripta pridem notavit Casaubonus: sive etiam quibusdam longe junioribus, ut tum alia (8) ad oram paginæ a me notata læa videntur iunere, tum *Bellarii* (9) mentio aperte docet. Ex libro quinto et sexto *Cestorum* repetita, quæ in bibliothecis Vaticana, Palatina, Barberina, Farnesiana, Monachensi et regia atque Colbertina Paris. et in aliis Germaniæ, Belgii et Angliæ bibliothecis reperiantur, notat *Gabriel Naudæus* ii, 8, *De studio militari*, cap. 8, pag. 520. Corruptissima autem in msa. codicibus reperta sunt hæc excerpta, prioribus maxime capitibus; quamobrem nulla etiam Latina versio addi potuit, licet eruditissimus J. Boivinus (10) in suis castigationibus, ad calcem voluminis adjectis, innumera loca feliciter restituerit atque illustraverit (11). Quoniam vero inter vulgaria quædam atque inepta in hoc opusculo leguntur alia etiam digna notatu, et vix se ne vix quidem alibi obvia, optandum est, ut in stellores et emendationes codices incidant viri docti, quibus ad interpretationem hujus opusculi excitentur. Exstant sane in codicibus etiam *Cæsarianis* [teste Lambæcio aliisque, quos excitavi in notitia codi.], i. e. *Bodleianis*, e quibus descriptum memini me videre Lipsiæ apud clariss. amicū nostrum Godfridum Olearium, sed, ni fallor, decrant prima capita 29. Non dubito, aita exemplaris in Italiæ posse inveniri bibliothecis, in quibus pridem ea evoluit Politianus cap. 15 *Misc.*, et Rigaltius ad Onosandrum pag. 16, 23, 27 sq., 45, 84. Habet et Leidensis biblioth. inter libros la. Vossii; quemadmodum bina occurrunt præterea

(4) Καστός, Venæ ætu picta zona, de qua Eustath. ad *Iliad.* E, 214. Idem ad *Iliad.* F, pag. 323, κιστὸν interpretatur *κινητὸν καὶ κωκίον*. Itaque Julius Africanus libros suos, quibus de variis argumentis ex variis scriptoribus plarima collegerat, inscripsit *Καστούς*, quasi *στωματικῆς* atque *varias et amenas lectiones* dixerit. Usitur ipse hoc vocabulo p. 297 b. *Τὶ ἐστὶ θάυμα εἰ καὶ τοῦτο παρὰ Χαρίτων Δαδεν ἢ Ἥρα; καὶ γὰρ παρὰ τῆς Ἀφροδίτης τοὺς κιστούς δδανείσατο.* Dieti etiam sunt *cesti* lora, quibus pugiles solebant manus et brachia innectere, quo fortius ferire possent, ut videtur est in antiqua imagine apud Guil. Choulium libro *De balneis et exercitationibus veterum*, pag. 48. Confer quæ viri docti ad *Virgil.* v *Æneid.*, v. 69, et Rigaltium ad Onosandrum, pag. 24 sq. 37; Stephanium ad *Histor. Saxoniam* Jo. Grammatici lib. iii, fol. 84 sq.

(5) Male xix excusum in Tillemontii *Mém. eccles.*, tom. III, parte II, nota I, ad Vitam Africanæ edit. Bruxell.

(6) Conf. Needham et Niclasii prolegomena ad *Geoponica*, pag. xlv sqq., ubi varia de Africano docte disputantur. HARL.

(7) Casaubonus ad *Æneæ* cap. 7, testatur, in quibusdam codicibus inscribi *Πρὸς πολεμικῶν παρασκευῶν*, in aliis *Πολεμικῶν Παρασκευῶν*.

(8) Καὶ Ῥωμαίων δὲ αυτοκράτορες παλαιοί, p. 291, capite δ. Ἐχρήσατο τῇ πατρὶ ταύτῃ καὶ

Σύμμος δ' Ἐκδός, καὶ Βαρθησάνης δ' Πάρθος, τάχα δὲ πού καὶ κλισίους. Εἶδον καὶ αὐτὸς Ἐναγάρου τοῦ Βασιλέως [καὶ] Μάννια τοῦ παιδὸς αὐτοῦ πολλὰς κειράσαντας ἐμοῦ ὀρηγησαμένου, etc., pag. 300, capite xḃ.

(9) Τοῦτο ἐστὶ ἐπολι καὶ Βελησάριος, ἐπεὶ γὰρ ἀντιοχέιν διὰ τὸ πλῆθος, etc., pag. 309 b, capite ες'. Ποιοῦσι μὲν καὶ οἱ σημερον Ῥωμαῖοι τε καὶ Ἀραβες, pag. 310, capite ες'. Videtur Christianus scripsisse, quod legitur pag. 341 b, capite σ', de transfugarium non repudiando matrimonio, et καὶ τιμῶσιν ἐὰ παρ' ἡμῶν θρησκιασόμενα, si a religione nostra non sint alieni. Clausula libri iunuitur pag. 308, ληγέτω δὲ καὶ τότε τὸ σύγγραμμα εἰς τι ἀρχαῖον καὶ φιλομαθὲς δέληγμα, capite xḃ sive 29.

(10) Eiusdem Boivini Latina versio fuit in *Bibl. Rostgaardiana*, pag. 454; *Daneschioldiana*, p. 402. FABRIC. Boivin. noluit Latine illud vertere, cum de *fontibus, veneno insipientis*, agant, et his talibus, ne durante bello hostes doctos obtrectarent, quasi consultores regi suo, ut insiciatur communibus generis humani usibus destinata aqua. Hæc mihi Boivinus. BENZEL.

(11) Opus valde vitiatum nominat Valcken, in adnotatt. uberioribus ad *Adonianus*. Theocriti, p. 345 C; et pag. 346 A; notat, cod. Leidens. olim Vossianum habere multa editis longe meliora. HARL.

Vindobonae in thesauro librario potentissimi imperatoris. Fuit etiam in biblioth. Scorialensi, teste Alex. Baruoetio, qui de illo, *Nescio, inquit, an tantum boni opus illud contineat, quantum continet mali: praeterquam enim quod sequioris aevi, adeoque styli sit auctor ille, multa habet similia acitica Leonis, quaedam etiam superstitiosa, ac multa ridicula, ut de curatione per Abracadabra, quaedam mulomedica, falsa plurima.* FABRIC. — In duobus codd. Leidensibus Africano tribuitur lib. *De modo defendendae urbis obsessae.*

Africanum *De bellico apparatu* ms., de quo Casaubonus ad Suetonii *Cæsarem*, c. 54, et Salmasius, ep. 123, ad Isaacum Vossium, intellige partem *Cestorum* Africani, tum adhuc ineditam, sed postea Graece Parisiis evulgatam. Eodem refer quod scribit Gassendus ad ann. 1622, Peirescium obtinuisse tum ex Vaticana, tum ex Ambrosiana Mediolanensi exempla quaedam Africani aliorumque tacticorum in gratiam Lud. Machalti viri strenui, auctorumque militarium et mathematicorum studiosi. Et quod librum septimum *Cestorum*, qui est de re militari, habuisse ms. testatur Holstenius apud Morhofium lib. 1 *Polyhistoris*, pag. 69. Ex *Cestis* etiam petita sunt quae sub Africani nomine in *Geponicis* et *Hippiatricis* Graecis leguntur, ac fortasse nostrum respexit Fulgentius III, 7, *Mythologicon*, ubi Africanum istrosophistam laudat. Certe in *Cestis* *λατρικῆς* et *φυσικῆς δυνάμεις* atque *λάσις* contineri, jam olim Eusebius in *Chron.* et Suidas in *Ἀφρικανός* notarunt. Inter edita *Cestorum* capita est etiam illud 57, *Περὶ προντίας ἐπιστολῶν εἰσομοπῆς*, quod laudat Is. Vossius ad Justinum II, 10, quem vide etiam ad Catullum, pag. 30, ubi de Africano quaedam erudite observat, et inter alia affirmat, *Στρατηγικῶν*, quae supersunt, fragmenta, constituisse sextum ac septimum *Cestorum* librum. *Cestos* Latine vertere cepit Julianus Puchardus, an. 1705, die 12 Dec., an. aetatis 49 Parisiis denatus, sed non perfecit neque interpretationem suam edere voluit, quod existimaret quaedam in illis obvia rectius vulgo ignorari.

Cestos Africani Gallo-Francice vertit Guischartus: *Les Cestes de Jule Africain, traduits pour la première fois d'un manuscrit grec.* Vide tom. III illius Commentariorum: *Mémoires critiques et histor. sur plusieurs points d'antiquités militaires, par Charles Guischart, nommé Quintus Icilius, Berolini 1774, 4 et 8, IV voll.* HARL.

Superest ut referantur a me nomina scriptorum sane paucorum, quos in isthoc opusculo memorari reperi:

Euclidis *Στοιχεῖα*, pag. 295 b. *Οἱ τῆς ἐγκυκλίου*

(12) Sextum vocat Suidas in *Ἀφρικ.* et *Σωάννα*. Neque assentiendum viris doctis H. Valesio ad Euseb. pag. 127 et Labbeo 1 *De Script. eccles.*, pag. 659, qui *Cestum* dictum volunt a *Cestorum* opere.

(13) Jam vero historiam tibi tradituri sumus ex quinto libro Africani, scriptoris chronici: is quacunque de nostris regibus (Armenicis) narrat, ea de-

ματρὸς ἐπιβόλοι παιδείας τῶν Εὐκλείδου στοιχείων ἐπιποδὸν ὡς εἰκὸς ἐφήσαντο.

Homerus pag. 292 b: *Ἰαμβέλιον ἀρχαῖον, ὡς λυσιτελέστερος πᾶσι τοῦ προπετοῦς ἢ ἀσφαλῆς ἡγεμῖν.* pag. 278.

Versus ipse exstat apud Suetonium, *Augusto*, cap. 25:

Ἀσφαλῆς γὰρ ἔστ' ἀμεινωτ, ἢ θρασὺς στρατηλάτης.

Neptuniani *Physica*, pag. 301 b: *Φιλοσοφῶν περὶ τῆν τοῦ παρθένου συγγράμματος ἐκθεσιν, ἀνεγνων ἐν τοῖς Νεππουνιανοῦ φυσικοῖς, etc.*

Οἱ Κοινέλλιοι. pag. 301 b: *Quinctilii fratres, qui sub Commodio imp. clari scripserunt de re rustica.*

Eundem fuisse Sextum (12) Julium Africanum, qui *Chronographiæ* libros v (13) ab orbe condito ad a. C. 221 scripsit, et Julium Africanum, *Cestorum* scriptorem, credemus potius Eusebio, Photio, Syncello, et Suidæ, hoc affirmantibus, quibus Petavius, Vossius, Labbeus, Lambecius, Wetstenius, Tillemontius [Needham, Hambergerus, Saaius, etc.] assentiuntur, quam Jos. Scaligeri et H. Valesii virorum licet maximorum conjecturis contra nitimur. Cæterum, quod *Chronographiæ* et *Κεστῶν* libros pro uno eodemque opere habuit Petavius XII, 40, *De doctrina temp.*, hoc merito retractavit ipse VIII, 2, *Auctarii diss.* [*Chronographiæ* pars fuit, non peculiaris liber *ἐπιτομῆς*, quando legitur in Eusebii *Chron.* *Ἀφρικανὸς ἐν ἐπιτομῶν*, uti Fabricius in nota ms. ad Suidam Basileensem apud Niclas ad *Geponica*, prolegg. pag. XLVI, not. 5, docuit contra Heursium, qui in *Biblioth. Græca*, pag. 1199, ex illo Eusebii loco singulare Africani opus, *ἐπιτομῶν*, exsculpsit. HARL.]

Alia de Africano ejusque scriptis apud accuratissimum Tillemontium tom. III, 3, *Mém. ecclés.*, pag. 115, et præstantissimum Caveum [tom. I, pag. 110 sq.] in parte utraque *Hist. litterariæ* lector evolvat, quibus ambobus in mentem venit suspicari, quod *Cestos* forte scripserit Africanus, nondum Christi sacris initiatus: licet in altera parte Caveus malit subscribere eorum sententiæ qui *Cestos* ad alium referunt Africanum. Sed de tota re melius judicare liceret, si opus ipsum exstaret; quod, paucis forte fragmentis exceptis, ut jam notavi, interdidit. Nam et Boivinius prima vix 44 capita Africano audeat tribuere, cum 45 usque ad 59 fere ad verbum sint descripta ex *Æneæ Tacticis*, et sexagesimum cum reliquis propter vocabula barbara et styli diversitatem, alium et recentiore auctorem referant; e quibus illa *Περὶ φυλακῶν*, pag. 315, Heronis forte junioris esse idem erudi-

prompsit universon ex tabulario *Edessæ*, quæ est Urha: *cujus quidem tabularii libri de sanorum historiis et Nesibi et Sinope Pontica fuere eo adrecti, ait Cheronensis Moses, qui Africani historiam Edessæ excerptis, pag. 101 edit. Whiston, Londin. 1736. Vid. Niclas ad Needhami prolegom. ad Geponicos, pag. XLVII, n. 5. HARL.*

sissimus Boivinius conjicit. Cæterum Christianos etiam *τερατώδη* sectatos, ac superstitionibus quandoque deditos fuisse, vetera convincunt exempla, et *Geoponicon* scriptor (haud dubie Christianus), et Tryphonis martyris exorcismus insectorum hortis vineisque noxiorum apud Lambecium VII, pag. 217, et plura ejusmodi non adeo inobvia futura si quis diligentius inquisierit: inque his frequentata quædam superstitiosa ita publice, ut conciliorum decretis prohibenda fuerint, de quibus *Brunus*, Oratorii Jesu presbyter, parte tertia libri, Gallice ann. 1702, 12, editi, quem inscripsit: *Histoire critique des pratiques superstitieuses qui ont addit les peuples et embarrassé les savans. Ex eodem Geoponicon* scriptore recte colligas, Africanum Christianum fuisse, cum *Cestos* scriberet, in quibus commendavit efficax adversus vini corruptionem remedium, si dolio inscribantur *θεῖα* hæc verba (*Psal.* xxxiv, 8): *Gustate et videte, quoniam sanis Dominus*, vel, si ponum, his verbis inscriptum, projiciatur in vinum, xiv, 5 *Ἀφρικάνου Ἀμύχανον τραπήνας τὸν οἶνον ἐν ἐπιγράψῃς ἐν τῷ ἄγγεῳ ἢ ἐν τοῖς πῖθοις ταῦτα τὰ θεῖα ῥήματα Γέωσασθε καὶ ἴδετε, ὅτι χρηστός ὁ Κύριος. Καλῶς δὲ ποιήσεις καὶ εἰς μῆλον οὕτω γράψων, ἐμβάλλων τὸ μῆλον εἰς τὸν οἶνον. Plura hujuscemodi farinæ ex *Geoponicis* infra librò vi refero, ubi de Hippatrici quoque dicturus sum, quorum collectio et ipsa ex Africani *Cestis* quædam habet adnotata, uti alius liber ms. Constantini Porphyrogenetæ jussu, ut videtur, collectus, de quo Boivinius in castigationibus ad Africanum, pag. 360. FABRIC.—Add. L. El. du Pin, *Novv. Bibliothèqve*, tom. I, pag. 115. Stolle, *Nachrichten von den Kirchenwätern*, p. 134 sqq., qui alios V. D. laudat, lenz 1733, 4; J. Fabric. in *Historia Biblioth. Fabric.*, part. II, pag. 379, et part. III, pag. 359; J. Christ. Nea, in *Accessionibus ad Wheari Relection. hie-males*, pag. 255.*

Præcipuum Africani opus fuit *Chronographia*, annorum 5623, sive libri v *De temporibus*, ab orbe condito usque ad a. Chr. 221, olymp. ccl, 1, Grate et Seleuco coss. Ex quo, licet hodie deperdito, multa Eusebius in suo *Chronico* et Syncellus, Jo. Malala [qui octies eum citat, plerumque addito τῷ σωρατῶρου epitheto], Theophanes, Cedrenus alique chronologi, atque in his auctor *Chronici paschalis*, quod Alexandrinum vulgo vocant, tum Latino-Barbarus scriptor excerptorum utilissimum ex Eusebio, Africano et aliis, quæ Scaliger edidit ad calcem *Chronici Hieronymiani* pag. 58 sq. [Sed fragmenta Africani, Eusebii et Syncelli Scaliger confuse posuit; contra Jac. Goarus sollicite discriminavit in sua editione.] At enim liber *De divisionibus et generationibus gentium* Canisio tom. II *Antiquar. Lection.* pag. 579, atque emendatius

A Labbeo tom. I *Bibl. novæ mss.*, pag. 298, editus Latine, quem Julii Africani esse suspicavit sunt Vossius III *De histor. Latin.* part. IV, cap. 3, pag. 756, et Sandius ad Vossium pag. 279 sq., potius referendus est ad Hippolytum, Portuensem, Africani æqualem. Quamquam Africani etiam *Chronicon* fuere qui Latine interpretarentur, et fortasse, ut Dodwellus diss. *De successione pontificum*, pag. 98, ex antiquo ms. Latino *Chronici* Eusebiani codice Mertonensi colligit, antequam Eusebii *Chronicon* verteret Hieronymus. Illi interpretes vel etiam librarii, aut qui describendum sibi Africani opus curaverunt, diversis deinde temporibus ad suam cujusque, qua vixit, ætatem continuarunt seriem consulum, aliaque pro suo quisque captu addiderunt vel omiserunt interpolantve. Africanum ἐν ταῖς *χρονογραφίαις* laudat etiam Maximus ad Dionysii Areopagitæ epistolam 4. Alia veterum loca, Africanum laudantia, quoniam a viris doctis, Scaligero et Valesio ad Euseb., Allatio ad Eustath. Antiochen., pag. 5 sq., Labben, Tillemontio, Caveo et Wetstenio (in notis ad epistolam ad Origenem de Susanna, pag. 148 sq.) allata sunt, omitto.

B Ex eodem Africani operè petita videtur, quam ms. in bibl. Viudobohensi exsistere testatur Lambecius, tom. V, pag. 297 [pag. 623 edit. Kollarii], *Αθήγησις Ἀφρικανου περι τῶν ἐν Περσίδι γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Incipit: Ἐξ Περσίδος ἐγνώσθη ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστός· οὐδὲν γὰρ λανθάνει τοὺς ἐν αὐτῇ νομομαθεῖς ἅπαντα φιλοπονοῦντας. Ὅσα γὰρ κ. τ. λ. (14). Vide et Africani fragmenta apud Lambecium lib. I, pag. 141, et lib. III, pag. 39. [Adde catal. codd. Gr. Venet. D. Marci, pag. 42 fin., et catal. bibl. Monach. Bavar., pag. 35.]*

C Etiam *Acta martyrii Symphorosæ* aliorumque ejus, sub Adriano passorum, in mss. codicibus Julio Africano tribuuntur et sub ejus nomine a Mombritio Mediolanensi, tom. II *Act. Sanctor.* et in postrema Surii editione ad 18 Julii edita sunt. Vide Baronium ad *Martyrolog.* Rom. 18 Jul. *Et quidem fieri potuit*, inquit Theodoricus Ruinartus, qui iterum recudi curavit in *Actis selectis martyrum* 20, in *Actis SS. Antwerp.*, ad d. 18 Jul., pag. 358, tom. IV, ut in *Africani libris de Chronographia inserta fuerint*. Sed in temporibus a Christo nato longe breviorum, quam in antecedentibus ætatibus fuisse, testatur Photius còd. xxxiv. Itaque, si verum est Eusebii, quod in iisdem *Actis* additur, testimonium, quod Africanus *acta martyrum*, quotquot Romæ et per Italiam passi erant, litteris consignaverit, in alio opere ac in *Chronographia* fecerit.

Denique Hebel Jesu in Catalogo librorum Chaldeorum, n. 15, affirmat, exsistere *B. Africani, episcopi Emaüs, commentarios N. T. et Chronicon.*

(14) Opusculum hoc ex duobus codicibus Monacensibus edidit et latinitate donavit J. Chr. Frehern von Aretin, in diario: *Beiträge zur Geschichte und*

Sane Origenes, pag. 244 epistolæ de Susanna Africanum laudat, ut πολλάς διατριβὰς ἔχοντα ἐν ταῖς ἐξήτάσαι καὶ μελέταις τῆς Γραφῆς. Et Julius quidam subinde in Catenis citatur, et in Catena Corderiana in Joannem vocatur Julius episcopus. Laudatur etiam Julii commentarius in Joannem a Mose Barcepha, Syro, de paradiso. [In Nicetæ Catena sive sylloge interpretum Evang. Lucæ ex Africano quædam esse excerpta, ait Montfaucon in Biblioth. Coisliniana, pag. 63.] Confer Pauli Colomesii de scriptoribus ecclesiasticis Paralipomena.

De epistola ad Origenem scripta de Susannæ historia et Origenis ad Africanum responsione, quæ Græcæ et Latine exstat, dictum est abunde in cap. de Origene (15). Memnere illius Euseb. vi, 31, Hist.; Hieronymus in Catalogo, cap. 63; Photius, B cod. xxxiv; Nicephorus v, 21, et Suidas in Ἀποριζαρός ας Ζωάρρα. — [edita est illius

Epistola ad Origenem de Susanna, cum initio responsionis Origenis, Græcæ per Dan. Hoeschelium, cum Adriani Iaagoge in sacras Litteras, Augustæ Vindelic. 1602, 4; — et cum responsione Origenis, Gr. et Lat. cum notis J. Rudolphi Wetstenii, cum Origenis dialogo contra Marcionitas. Basil. 1674, 4, pag. 220. — Pars epistolæ Origenis ad Africanum est in cod. Coislin. XXI, olim CCXXXVIII, teste Montfaucon in Bibl. Coislin., pag. 63. HARL.]

Ex epistola ad Aristidem, qua Mathæi et Lucæ narrationes de genealogia Christi inter se conciliantur, profert nonnulla Eusebius lib. i Histor., cap. 7, atque ex illo Nicephorus lib. i, cap. 44 sq., et Catena ms. in Lucam apud Lambecium iii, pag. 62, licet traditionem ab Africano in illa epistola laudatam præ suspecta habeat Dodwellus, pag. 58, ad Irenæum. Laudat illam epistolam Eusebius iterum vi, 31, ac præter Hieronymum, Photiumque ac Nicephorum v, 21, Augustinus ii, 7, Retractationum.

[Scriptoribus qui de Africani vita et fati exposuerunt annumerandus est Gallandus in Prolegg. ad Biblioth. Patr., t. II, c. 26, p. xxxvii sq., qui et omnia Chronographiæ ejus fragmenta, quæ apud Eusebium, Basilium, Syncellum et alios occurrunt, juxta ordinem librorum sive pro temporum ratione digesta, una cum epistola ad Origenem de historia Susannæ, Origenisque responsione, itemque epistolæ ad Aristidem βήσσι ab Eusebio servata, eidem Bibliothecæ suæ tomio inde a pag. 339-376 inseruit, hisque fragmentis Prolegg. p. xli aliud adhuc addidit ex Euseb. Prophet. Eclog. de Christo adhuc inedit. lib. iii, cap. ult., depromptum, et a Lambecio in Comment. de bibl. Vindobon., l. i, p. 254 ed. Kollar., in lucem primum protractum. Acta autem martyrii sanctæ Symphorose exhibet ejusdem Bibliotheca, t. I, p. 329. HARLESS.]

Quæ J. Trithemius ab Africano scripta refert De

(15) Vide tom. XI, proxime sequentem. EDIT. PATR.

(16) Est vocabulum militare, Jacobi iv, 6. Plutarchus in Pyrrho, tom. II edit. Oxon., pag. 466, ἀν-

A S. Trinitate, De circumcissione, De Altalo, De Pascha, De Sabbato, nullus veterum, quod equidem sciam, commemorat.

Commentum absurdum de Abdiæ Babylonici Ibris ex Hebræico per Eutropium, nescio quem, Græcæ, atque inde a Julio Africano Latine versis, et quæ in Abdiâ ipso lib. vi, cap. 20, de Cratonis, discipuli apostolorum, libris decem actuum apostolicorum, per Julium Africanum Latine translatis, leguntur, rejectum a me videre, si tanti est, licet in Codice apocrypho Novi Testam. part. II.

Julium nostrum Africanum, Cestorum et Chronologiæ scriptorem, in duo vel tres præter rem distrahunt viri docti. In longe plures autem Hendorichius in Pandectis Brandenburgicis. — Fuere tamen a nostro distincti: 1. Julius Africanus, orator, quem concitatorum, sed in cura verborum cuniorum et compositione nonnunquam longiorem, ac translationibus parum modicum fuisse, scribit Quinctilianus x, 1; — 2. oratoris nepos, Julius Africanus, de quo Plinius vii, 6, Epist.; — 3. Sextus Cæcilius Africanus, juriscons., et alter junior, Papiniani discipulus, de quibus dixi in Bibliotheca Latina. Mad vero lepidum, quod Africanum poetam, cæcum, ab Ennio laudatum, exsculpsit Hendorichius ex Lactantii lib. i Instituti. divinar., cap. 18, cum ibi Lactantius afferat versus Ennii, quibus loquens inducitur Scipio Africanus, jactansque clades generi humano a se illatas, hisce verbis:

Si fas cadendo cælestia scandere cuiquam est,
Mi soli cæli maxima porta patet.

Quibus deinde Lactantius subjungit: O quantis in tenebris, Africane, versatus es, vel potius poeta (Enni!), qui per cædes et sanguinem patere hominibus adscensum in cælum putas. Hactenus Fabricius. HARL.

Claudit collectionem Thevenotianam tractatus, Casaubono pridem ad Polybium et Æneam lectus, atque in Barberina aliisque bibliothecis obvius [vid. notitiâ codicum supra datam], atque a Parisiensibus itidem Græcæ tantum editus de obsidione toleranda et repellenda, nescio cujus scriptoris, sed, ut videtur, Christiani, sub titulo: Ὅπως χρῆ τὸν τῆς πολιορκουμένης πόλεως στρατηγὸν πρὸς τὴν πολιορκίαν ἀντιτάσσεσθαι (16), καὶ οἷς ἐπιτηδεύμασι ταύτην ἀποκρούεσθαι, pag. 316-330, et pag. 361-364.

E Polybio, Arriano, Polyæno et Flavio Josepho pleraque ad verbum descripsisse, jam ab editoribus adnotatum est. Archimedes εὐμήχανον σοφίαν laudat, pag. 319, 326 sq. Non valde antiquum esse patet, quod pag. 323 Josephum accenset τοῖς παλαῖς. Et Heroni tertio tribui in codice Vindobonensi, jam supra dixi, § VII. [Vid. Lambec. et Kollar. vii Comment. de bibl. Cæsar., pag. 431. Afri-

τιτάσσεσθαι μὲν ἐφοβήθησαν, in aciem procedere timuerunt. [Conf. Krebs Obs. in N. T. e Josepho, pag. 222, et quæ ego notavi ad Demosthenis oral. De corona, cap. 88, pag. 567. HARL.]

cano tribuitur a Rigaltio et in cod. Leid. Anonymum poliortoticum vocat Casaubon. ad I, 8, AEsax.]

Nunc supplementi loco adscribam ex Africani Cestis, de Bardesane (17) quodam, Partho, qui tam probe calluit pictoriam et simul artem jaculandi, ut ictibus telorum potuerit imaginem ejus, quem vellet, describere, quod Africanus festivo vocat ζωγράφου: βέλαισι σive τοξείων γραφάς, vel denique γραφείν τοξείμασι (18). Verba ejus hæc sunt pag. 304: Ἦν δὲ ἄρα σοφὸς τοξότης Βαρδηςάνης ἀπὸρ τις ἕτερος, οὕτω δὲ ἀνθρώπων τοξείσαντα οἷα ζωγράφον, ὁ δὲ τρέπας ταύτου. Ἄνδρα κατάντικρυ ποτὶ ἑστίῃ νεανίαν καλὴν καὶ εὐρωστον, ὃν καὶ γραφεὶς ἀν ἐξέταμα μμούμενος, προδύδατο δὲ τὴν ἀσπίδα ὁ νεανίας, τοῦτο γὰρ προσέταξεν ὁ Βαρδηςάνης, ἐνδαινούμενος τὴν τέχνην ἡμῖν θαταίς. Ὅ δὲ οἷα ζωγράφος ἀγαθὸς τὸν κατέχοντα μετέθηκεν ἐπὶ τὴν ἀσπίδα: πρώτην μὲν θῆ τὴν κεφαλὴν ἔγραψεν ὀρθὰς βέλαισι κύκλον κεφαλῆς μμούμενος. εἶτα τῶν ὀφθαλμῶν τὰς βολὰς, χυλίων ἀρμονίας, ρυθμῶν γενέων, καὶ ὁ λοιπὸς ἀνθρώπος ἠπαλοῦθαι τῇ τάξει τοῦ σώματος. Ὅ δὲ ἐσπεύοντο τοξικῇ γραφικῇ συλλαβῶν, καὶ γραφῶν τοξείμασι καὶ τοξείων γραφάς. Ἐθαυμάζομεν δὲ ὀρῶντες, ὡς πολεμικὸν ἐπιτήδευμα τὸ τόξευμα ἦν, ἀλλ'

(17) Alius et antiquior fuit Bardesanes, Babylonius, quem sub Alexandro Severo vixisse (adeoque Africani fuisse æqualem), male affirmat Vossius lib. iv, pag. 483, *De hist. Græc.* Nam licet Porphyrius iv *Περὶ ἀποχῆς* illum scripsisse ait ætate πατέρων, illud tamen latius accipiendum est, et Antonini tempora respicit, ut testatur Porphyrius ipse fragmento de Styge, ubi refert narrationem illam de aqua probationis Tantalii Brachmanum, tradidisse τοὺς ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ ἐξ Ἐμεσῶν εἰς τὴν Συρίαν ἀφικνουμένους Βαρδηςάνην τῷ ἐκ Μεσοποταμίας εἰς λόγους ἀφικνουμένους. Ex hoc loco colligitur quoque, eundem esse Bardesane, qui de Indorum philosophis scripsit, teste Porphyrio et Hieron. ii *contra Iovinian.*, et qui dialogum *De fato* ad Antoninum imper. edidit, de quo infra lib. v. Neque difficultia solutū sunt argumenta Frederici Strunzi in *Historia Bardesani et Bardesanistarum*, quibus contendit duos diversos fuisse. Sub Elagabalo Antonino vixisse contendunt Grabe i *Spicilegii*, pag. 317, et Dodwellus iv, 35, *Diss. ad Irenæum* ex Porphyrii loco de Styge. FABRIC. — Fabricio accedit Jac. de Rheer ad Porphyrium *De abstinentia ab esu animalium* lib. iv, § 17, pag. 356. Porphyrii illud fragmentum publicaverunt primus Andr. Schottus ex cod. Augustini, in *Obss. human.*, pag. 229, et

post eum Luc. Holsten., emendatius, in'er opuscula Porphyrii Rom. 1630, pag. 148-153, ex cod. Vaticano. Post Holstenium Latine eum vertit Tollius in *Fortuitis*, cap. 28. Emendatorem tamen dedit locum cl. Heeren in Joann. Stobæi *Eclog. physicar. et ethic.* libris ii, part. prima (Gottlingæ, 1792, 8), pag. 140 sqq. et in notis accurate lateque disserit de Bardisane et Syro, cujus nomen in hæretices historia haud obscurum est. Oppugnat autem Fabricium, et docet a Bardisane Syro plane diversum esse Bardisanem Babylonium, quem sequitur Porphyrius in fragmento citato, Vossiique judicio, illum Babylonium floruisse sub Alexandro Severo, adeoque centum circiter annos a Bardisane Syro abfuisse, subscribit, et statuit, τὸν Ἀντωνίνου, τὸν ἐξ Ἐμεσῶν, non esse Marcum illum philosophum; sed potius Heliogabalum, Alexandri Severi antecessorem, qui, ex urbe Emesa ortus, cum imperator factus esset, Antonini nomen recepit. Concludit igitur, constitui inde ætatem scriptoris, Bardisanis Babylonii, eamque utique ad Heliogabali et Alexandri tempora cum Vossio rejiciendam esse. HABL.

(18) De Gratiani imper. *spiculis semper ferentibus destinata* dictum: τὰ Γρατιανῶν βέλαι φέρνας ἔχειν, Cangius ad Zonaram, pag. 42.

NOTITIA ALTERA.

(GALLAND., *Bibliotheca veterum Patrum*, II, Proleg., p. xxxvii.)

I. JULIUS AFRICANUS, Palæstinus, ex oppido Emmaunte, cui postea Nicopolis nomen inditam, ut scribit Eusebius (1), sub Antonino Elagabalo et

Alexandro Severo claruit. De hujus scriptoris gestis. Christianorum sane doctissimi, pauca sunt admodum quæ apud veteres legimus. Ex ejus *Chro-*

(1) Euseb. in *Chron.* ad ann. 2237.

nographia libris tradit episcopus Cæsariensis (2), A ipsum Alexandriam contendisse ob maximam omnium famam et existimationem de Heracla ad episcopatum illius Ecclesiæ provento, philosophia aliisque Græcorum disciplinis præstante. Illudque unum præterea docet (3), ex eoque Hieronymus (4), eundem chronographum legatione ad Elagabalum pro Nicopoleos instauratione fuisse aliquando perfunctum: qua de re plura Scaliger (5).

Inter Africani scripta quæ utcumque ad nos pervenerunt, licet primas ferat ejus *Chronographia*; præstantia tamen argumenti permoti, Epistolæ de historia Susannæ Origeni inscriptæ primum locum tribuimus; cui alteram quoque Origenis Africanianæ oppositam, ut par erat, addidimus (6). De his Epistolis accipe judicium clarissimi operum Origenianorum editoris (7).

II. Aliam scripsit Africanus epistolam ad Aristidem; in qua, inquit post Eusebium (8) Hieronymus (9), *super διαπορικῶν quæ videtur esse in genealogia Salvatoris apud Matthæum et Lucam, plenissimo disputat.* Ejus quoque meminit S. Augustinus, libros xxxi contra Faustum Manichæum retractans (10); ubi verba facit de quæstione, *quomodo puterit duos patres habere Joseph.* Ibi siquidem ad hanc Africani epistolam respiciens, hæc habet: *Hoc in eorum litteris inventum est, qui recenti memoria post ascensionem Domini de hac re scripserunt. Nam etiam nomen ejusdem mulieris, quæ peperit Jacob patrem Joseph de prioro marito Mathan, qui fuit pater Jacob, avus Joseph, secundum Matthæum; et de marito posteriori Melchi peperit Heli, cujus erat adoptivus Joseph, non tacuit Africanus.* Meminerunt præterea Photius (11), Zacharias Chrysopolitanus (12), et Nicephorus Callisti (13) Eusebium assectatus; ex quo etiam ejusdem epistolæ fragmenta descripta in medium alibi profert (14). Eâ vero ex Eusebio Valesiano cum notis clarissimi interpretis exhibemus.

III. Præcipuum Africani opus, *Chronographia*, sive libri quinque *De temporibus*, ut ait Hieronymus (15) *ἐκ' ἀκριβοῦς παρονημένοι*, inquit Eusebius (16), *accuratissime compositi.* e Concisus quidem est auctor, judice Photio (17); nihil tamen cognitum necessarium omittit. Incipit a mundi creatione, pervenitque usque ad Christi adventum. Succincte quoque gesta commemorat jam inde a Christi ætate usque ad Macrini imperium: quo tempore, ut idem affirmat, hoc *Chronicon* absolutum est, annorum scilicet quinquies-mille septingentorum et vi-

ginti trium. Hæc Photius. Opus jam pridem intercidit: ex quo tamen Eusebius aliique ipsum insecuti chronographi, complura transcripserunt perhibentur.

Jam vero quo hujusmodi Africani opus eximium plane, uberius utcumque dignoscatur, haud otiosum fortasse fuerit huc afferre, quæ Dodwellus in eadem sententiam observat. Erant, inquit (18), apud Latinos, antequam Eusebianum *Chronicon* verteret Hieronymus, quæ *Africani Chronicon* Latine vertent, Fastisque consularibus aptarant, et diversis deinde temporibus ad suam cujusque, qua vixit, ætatem continuarent. Hoc autem e bonæ notæ *Chronici* Eusebiani codice Mertonensi discimus, ad cujus finem ista subjuncta legimus:

Item, secundum Africanum,

Qui de temporibus et historiis Hebræorum et Græcorum et Persarum et Macedonum cum Alexandrinorum itemque Romanorum V libris omnia complexus est ab Adam usque ad Cataclysmum Noe anni TICCLXII. Item a cataclysmo usque ad Abraham et transmigrationem in terram Chanaan anni MXV. Habitatio omnis generis Ierahel in terra Chanaan et in terra Ægypti, anni CCCCXXX. Moyses in heremo anni XL. Hiesus Nave et qui post ipsum presbyteri, an. LV. Judicum et sine principibus et pactis tempore, anni CCCCXC. Sacerdotum et Judicum anni XC. Regum Hebræorum anni CCCCXC. Captivitatis et destructionis Hierusalem anni LXX. Persarum regum anni CCXXX. Macedonum principatus cum Alexandrinis et Ptolemæis anni CCC. Et imperium Romanorum usque ad Salvatorem et Resurrectionem ejus, anni LXXXIV. In se omnes anni in tempus supra scriptum anni VDCCXXXVI. Ezinde ad imperium Alexandri, hoc est, Moticaviti (sic), qui Antoninus cognominatus est, anni CLXXXIV, et in Gallum V, et in Volusianum anni XXXI.

Fit summa omnis in Cons. SSS. anni (sic) VDCCCLXIII secundum cursum Solis et XII menses; secundum autem Lunares menses et computationem Hebræorum qui facient in se menses XII. D. XI. et quadrantem ad (sic) electione facta, qui sunt anni Lunares CLXXXV. M. IIII. Secundum quam computationem efficiuntur anni in se VDCCCCXX. M. X. D. IIII. Item ex consule Gallieno secundum et Volusiano usque in consulatum Limenii et Catulini anni CXVIII. Fit summa omnis anni VDCCXXXVIII, secundum cursum solis.

(2) Euseb. *Hist. eccl.*, lib. vi, cap. 31.
 (3) Id. in *Chron.* l. c.
 (4) Hieron. *De vir. illustr.* cap. 63.
 (5) Scallig. *Animadv. ad Euseb. Chron.* pag. 232.
 (6) Nos vero utramque epistolam inter Origenis Opera retinimus; adeat lector tomum proxime sequentem. EDIT. PATR.
 (7) Vide eundem tomum. lb.
 (8) Euseb. *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 31.
 (9) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 63.
 (10) Aug. *Retract.* lib. II, cap. 7, § 2, Opp. tom. I, pag. 44.

(11) Phot. *Bibl.* cod. 34.
 (12) Zachar. Chrysop. *Comment. in Harmon.* Ammon. lib. I, cap. 5, *Bibl. PP.* Lugd. tom. XIX, pag. 751.
 (13) Niceph. Call. *Hist. eccl.* lib. v, cap. 21.
 (14) Id. *ibid.* lib. I, cap. 11.
 (15) Hieron. *De vir. illustr.*, cap. 63.
 (16) Euseb. *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 31.
 (17) Phot. *Bibl.* cod. 34.
 (18) Dodw. *Dissert. sing. ad opp. post. Pearson,* § 8, pag. 98 seq.

Itcm a Liminio et Catalino usque in consulatum Mamertini et Nevitæ CONSS. anni XIII.

Fit in summa omnis anni VDCCCLL.

Errores ipsos repræsentavimus sane fœdissimos imperitissimi librarii. Nec enim vacat impræsentiarum alia adnotare quam quæ faciant ad illam, qua de agimus, causam. Illud itaque in primis constat e Syncello (19), annum ipsum quo *Chronicon* suum terminavit Africanus, fuisse primum Olymp. CCL, quo fuerit archon Philenus, Elagabali III. coss. Grato et Seleuo, a primis nimirum coss. pro Africani rationibus, vitiosis tamen illis, DCCXV. Hæc notæ annum Christi designant CCXXI, pro *Ær.* vulg. Huc usque igitur *Chronicon* suum tam archontibus quam coss. a primis usque archontum et consulum initiis insignitum deduxisse ipse videtur Africanus. Et quidem si pro hac forma et reliqua deduxerit, cum annis etiam imperatorum coss. alios illum conjunxisse consentaneum est, cum hos ipsos coss. cum III. Antonini Elagabali anno conjunxerit. Nimiram annum illum intelligit, non quo romarehiam Alexander adeptus est, sed quo primum adoptatus est ab Elagabalo, et Cæsar factus, et socius in imperio. » Hactenus Dodwellus.

IV. Ex hoc autem Africani opere qui primus chronologia fontes reclusisse comperitur, qui post ipsum florere veteres chronographos, tantum non omnes, ut modo ianimus, Eusebium in primis, Syncellum, *Chronici Paschalis* auctorem, Jo. Malalam, Theophanem alioque, hausisse complura atque in sua scripta derivasse, satis norunt eruditi. Eorum tamen plerique qui loca ex Africano descripserunt, auctoris nomen præteriere: ut proinde hæc multa supersint, quæ chronographo nostro sine ulla controversia tribuantur. Maximam ejus operis fragmentorum partem suppeditat Syncellus, quibus passim Africani nomen præfigendum curavit: unum alterumve locum, et quidem insignem, servarunt Eusebius, Hieronymus atque Basilius; *Chronici* quoque *Paschalis* auctor paucula profert. Hæc itaque omnia certo Africaniana, in unum collecta, juxta ordinem librorum sive pro temporum ratione digessimus: reliquis interim utpote dubiis prætermisissis.

Quandoquidem vero nonnulla deteximus, ad eandem Africani *Chronologiam* pertinentia, cum jam typis consignata essent quæ hactenus summam recensuimus; operæ pretium fuerit ea hic exhibere, prout exstant apud Lambecium ex codicibus Vindobonensibus manu exaratis descripta.

Auctor igitur *Prophetiarum eclogarum de Christo* qui Eusebius Pamphili esse perhibetur (20), in illius operis adhuc inediti libro III, cap. ult., hæc ha-

bet: Μόνον Ισμεν Ἀφρικανὸν ἀκριβέστατα, καὶ μάλ-
λον παρὰ τοὺς λοιποὺς ἐπιτεταυμένους ταυτεσηκῆτα·
καὶ δὴ μοι δοκᾷ ἀνεγκλίαιον εἶναι, πρῶτον αὐτοῦ τὴν
εἰς τοὺς τόπους διήγησιν εἰς μέσον ἀγαγεῖν, εἰθ' οὕ-
τως ἐπισκέψασθαι, εἰ τι ἄρα καὶ αὐτοὶ δυνάμεθα
συμβάλλεσθαι τῷ λόγῳ. Γράφει δὴ οὖν ἐν κέρμῳ τῶν
χρονογραφῶν κατὰ λέξιν οὕτως (21).

ΑΦΡΙΚΑΝΟΥ.

Ἡ μὲν οὖν περιχοπὴ οὕτω πῶς ἔχουσα πολλὰ τε καὶ
παράδοξα σημαίνει. Νῦν δ' ἂν (22) χρεῖα περὶ τε τοὺς
χρόνους καὶ τὰ τοῦτους συντείνοντα τὸν λόγον ποιη-
σάμεθα· ὅτι μὲν οὖν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρου-
σίας λέγεται ταῦτα, μετὰ ἀδουμάδας ὁ μιλωντος
ἐπιφαίνεσθαι, ὄθλον ἐπὶ γὰρ τοῦ Σωτῆρος; κ. τ. λ.
Hic vero advertendum, hujusmodi ex Africano ex-
cerptum quod Lambecius velut ineditum vulgavit,
apud Eusebium et quidem emendatius existare (23)
ipsiusque integram versionem præbere S. Hierony-
mum (24). Estque initium fragmenti XVI, quod infra
suo loco legere est pag. 570. Mirari subit, id præter
Lambecium, fugisse quoque Caveum (25) et Fabri-
cium (26).

Pergit porro Lambecius, et alibi hæc re-
fert (27): « Cæterum quod speciatim ad Sex-
tum Julium Africanum attinet, citatur is inter
Γνωμικὰς διαφορῶν his verbis: Ἵστορεῖται παρὰ
Ἀφρικανῶ, ὅτι ἐν τῷ λέγειν τὴν ψῆφὸν τὸν Μανασσὴν,
τὰ θεσμὰ διαβρήθησαν σιδηρὰ ὄντα, καὶ ἔφυγον. »
Secutus hic vir eruditus errantem Suidam, qui Ju-
lium Africanum cum Africano Sexto confundit, ut
supra notatum § 1. Ipsumque deinde sunt imitati
Fabricius et Caveus.

Denique alius fragmenti meminit idem Lam-
bocius (28), quod adhuc ms. in bibliotheca Cæsarea ser-
vatur. Est autem ejus inscriptio: Αἰρησις Ἀφρι-
κανοῦ περὶ τῶν ἐν Περιοδῶν γενομένων διὰ τῆς ἐναν-
θρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ
Χριστοῦ. Incipit: Ἐκ Περιοδῶν ἐγνώσθη ἀπ' ἀρχῆς
ὁ Χριστός· οὐδὲν γὰρ λαθάνει τοὺς ἐν αὐτῇ νομο-
μαθεῖς ἅπαντα φιλοπονοῦντας. Ὅσοι γὰρ, κ. τ. λ.
Et ad Africani quidem *Chronographiam* ejusmodi
fragmentum spectare merito existimatur. Hæc
enim gemina temmata similiter inscripta exhibet
Syncellus, ut videre est infra pagg. 572, 574.

His præterea ex Lambecio relatius aliud addimus
fragmentum e codice Regio 2441, a V. C. Montsau-
conlo descriptum (29); ubi de Adami sepultura
pertractasse Africanus et Athanasius perhibentur
his verbis: Οὗτοι δὲ εἰσιν οἱ περὶ τῆς ταφῆς τοῦ
Ἀδάμ εἰρηκότας Ἀφρικανὸς καὶ ὁ ἄγιος Ἀθανάσιος.
Hinc in præfat. Montsauc. p. VI, § 18, rescribendum
de sepultura Adami, ubi de sepultura Domini perpe-
ram legitur.

(19) Syncell., pag. 212.

(20) Vide Fabric. *Bibl. Gr.* tom. VI, pag. 57.

(21) Apud Lambec. *Comment.* lib. I, pag. 141.

(22) Edit. ἔν. Et paulo post, τοῦτοις συντ.

(23) Euseb. *Demonstr. evang.* lib. VIII, cap. 2,
pag. 3.

(24) Hieron. *Comment.* in *Daniel.* IX, 24, Opp.

tom. III, pag. 1110 edit. Martian.

(25) Cav. *Hist. lit.* tom. I, pag. 111.

(26) Fabric. *Bibl. Gr.* tom. V, pag. 169.

(27) Lambec. l. c. lib. III, pag. 39.

(28) Id. *ibid.* lib. V, pag. 297.

(29) Montf. *Coll. Nov. PP. Græc.*, t. II, p. 105.

JULII AFRICANI

QUÆ SUPERSUNT.

EPISTOLA AD ORIGENEM

DE HISTORIA SUZANNÆ

ET

ORIGENIS AD AFRICANUM RESPONSUM.

(Vide inter Origenis Opera, tomi XI, proxime sequentis, initio.)

AFRICANI

EPISTOLA AD ARISTIDEM (1).

[Hujus epistola, apud Eusebium acephala, magnam partem ex codice Vaticano A. supplēvit card. Angelo Mai in Bibliotheca nova Patrum, t. IV, p. 331 et 373. Una includimus quæ apud Gallandum, qui Eusebium [*Hist. eccl.* 1, 7] exscripsit, desiderabatur.]

[Africani super genealogia quæ in sacris Evangelis A [Ἀφρικανοῦ περὶ τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς Εὐαγγελίοις γενεαλογίας.

I. Haud accurate quidam aiunt, provide factam esse differentem hanc nominum enumerationem et permissionem sacerdotalium ut putant et regalium virorum, ut ostenderetur merito Christus rex simul atque sacerdos: quasi aliquis de hoc dubitet, aut aliam spem habeat, nempe quin Christus æternus

A'. Οὐκ ἀκριβῶς μὲν τοι τινὲς λέγουσιν, ὅτι δικαίως γέγονεν ἡ διάφορος αὐτῆ τῶν ὀνομάτων καταρτίμησις τε καὶ ἐπιμῆξις, τῶν τε ἱερατικῶν, ὡς οἴονται. καὶ τῶν βασιλικῶν, ἵνα δειχθῆ δικαίως ὁ Χριστὸς ἱερεὺς τε καὶ βασιλεὺς γενόμενος ὡσπερ τινὲς ἀπειθοῦντος ἢ ἑτέραν ἐσχηκότος ἀλλήλα, ὅτι ὁ Χριστὸς

(1) De hac celebri Africani ad Aristidem epistola videndus in primis Eusebius *Hist. eccl.* lib. 1, 7, qui ejus partem ingentem refert, a Nicephoro postea Callisto *Hist. lib.* 1, 44, repetitam. Videndi insuper Hieronymus comment. ad Matth. 1, 16; Augustinus *Retract.* lib. 11, 7; Photius cod. 34, p. 22; denique etiam Zacharias Chrysopol. in *Bibl. PP. Lugdun.*, tom. XIX, pag. 751, in fin. Ceteroqui verus epistolæ, quanquam haud integræ, conservator fuerat hactenus in *Historia ecclesiastica* Eusebius. Nunc nobis feliciter accidit, ut in hac quæstionum Eusebii epitome pars quædam prior ejusdem epistolæ comperta primum sit, nempe ab hoc initio, οὐκ ἀκριβῶς, usque ad ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ, etc., quæ in parte illa ab historico Eusebio relata deest, apud quem incipit ἐπειδὴ γὰρ, etc. Et quidem illud γὰρ, enim, in codicibus Historiæ Eusebianæ exstare, testatur Valesius, ita ut acephalum fuisse fragmentum satis constaret; nunc vero a nostra epitome prorsus demonstratur. Quid quod in hoc novo fragmento ea prorsus exhibetur

materia, quam Eusebius in integra epistola se legisse significat? En verba Eusebii loc. cit., id est, *Hist.* 1, 7: Ἐπερ τὴν περὶ τούτων καταθεοῦσαν εἰς ἡμᾶς ἱστορίαν παραδώμεθα, ἣν δι' ἐπιστολῆς Ἀριστείδη γράφων περὶ συμφωνίας τῆς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις γενεαλογίας ὁ Ἀφρικανὸς ἐμνημόνευσε, τὰς μὲν δὴ λοιπῶν δόξας ὡς ἀν βιαίους καὶ διεφυσμένας ἀπελέγξας, ἣν δ' αὐτὸς παρελήφεν ἱστορίαν, τούτοις αὐτοῖς ἐκτιθέμενος τοῖς ῥήμασιν Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα τῶν γενῶν, etc. De his traditionem quæ ad nos usque deducta est proponamus, quam Africanus in epistola ad Aristidem de consensu evangeliorum in stirpe Christi narranda commemoravit. Ubi aliorum quidem opiniones tanquam violentas et falso confictas coarguit; ipse vero quam compererat historiam his refert verbis: Nam quia generationum nomina, etc. Vides itaque alienarum opinionum, utpote violentarum atque falsarum, coargutionem ab Africano factam, nonnisi apud nostram epitomen, statim initio, ut debuit, inveniri. Mai.

ἀρχιερεὺς ἐστὶ Πάτρις, τὰς ἡμετέρας πρὸς αὐτὸν εὐχὰς ἀναφέρων, καὶ βασιλεὺς ὑπερχόσμος, οὗς ἠλευθέρωσε νέμων τῷ Πνεύματι, συνεργὸς εἰς τὴν εἰκδόσμησιν τῶν ὄλων γενόμενος· καὶ τοῦτο ἡμῖν προσήγγειλεν οὐχ ὁ κατάλογος τῶν φυλῶν, οὐχ ἡ μίξις τῶν ἀναγράπτων γενῶν, ἀλλὰ πατριάρχαι καὶ προφῆται· μὴ οὖν κατιώμεν εἰς τοσαύτην θεοσεβείας σμικρολογίαν, ἵνα τῇ ἀναλλαγῇ τῶν ὀνομάτων, τὴν Χριστοῦ βασιλείαν καὶ ἱερωσύνην συνιστώμεν ἐπὶ τῇ Ἰουδα φυλῇ τῇ βασιλικῇ, ἣ τοῦ Λεὺλ φυλῆ ἱερατικῆ συναζύγη, τοῦ Ναασσῶν ἀδελφῆν τὴν Ἐλισάβετ Ἀαρῶν ἀξαμέμου, καὶ πάλιν Ἐλεάζαρ τὴν θυγατέρα Φατιήλ, καὶ ἐνθένδε παιδοποιησάμενον· ἐψεύσαντο οὖν οἱ εὐαγγελισταί, συνιστάντες οὐκ ἀλήθειαν, ἀλλ' εἰκαζόμενον ἱπαινον καὶ διὰ τοῦτο ὁ μὲν διὰ Σολομῶνος ἀπὸ Δαβὶδ ἐγγεναλόγησεν τὸν Ἰακώβ τὸν τοῦ Ἰωσήφ πατέρα· ὁ δὲ ἀπὸ Νάθαν τοῦ Δαβὶδ, τὸν Ἡλὶ τὸν τοῦ Ἰωσήφ ὁμοίως ἄλλως πατέρα· καὶ τοὶ ἀγνοεῖν αὐτοὺς οὐκ ἔχρη, ὡς ἑκατέρω τῶν κατηριθμημένων τάξεις, τὸ τοῦ Δαβὶδ ἐστὶ γένος, ἣ τοῦ Ἰουδα φυλῆ βασιλικῆ· εἰ γὰρ προφήτης ὁ Νάθαν, ἀλλ' οὖν καὶ Σολομῶν, ὃ τε τούτων πατὴρ ἑκατέρω· ἐκ πολλῶν δὲ φυλῶν ἐγένοντο προφῆται, Ἰσραὴλ δὲ ἐξ οὐδεμιᾶς (2) τῶν δώδεκα φυλῶν, μόνοι δὲ Λευῖται· μάτην αὐτοῖς ἔρα πέπλαστοι τὸ ἐψευσμένον· μηδὲ κρατοῖη τοιοῦτος λόγος ἐν Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ [κατὰ ἀκριβοῦς ἀληθείας, ὅτι ψεῦδος σύγκειται εἰς αἶνον καὶ δοξολογίαν Χριστοῦ· τίς γὰρ οὐκ οἶδε χάκείνον τὸν ἱερώτατον τοῦ Ἀποστόλου λόγον κηρύσσοντος καὶ διαγγέλλοντος τὴν ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ δισχυριζομένου τὴν ἀλήθειαν, μεγάλῳ φόβῳ λέγοντος, «ὅτι εἰ Χριστὸν λέγουσί τινες μὴ ἐγγιγῆθαι, ἡμεῖς δὲ τοῦτο καὶ φαμέν καὶ πισποτεύκαμεν, καὶ αὐτὸ καὶ ἐλπίζομεν καὶ κηρύσσομεν, καταψευδομαρτυροῦμεν τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστὸν ὃν οὐκ ἤγειρεν»· εἰ δὲ οὕτως ὁ δοξολογῶν Θεὸν Πατέρα, δέδοικε μὴ ψευδολόγος δοκοῖη, ἔργον παράδοξον διηγουόμενος, πῶς οὐκ ἂν δικαίως φοβηθεῖη, ὅτι [1. ὅστις] διὰ ψευδολογίας ἀληθείας σύστασιν ποριζόμενος, δόξαν οὐκ ἀληθῆ συντιθεῖς; εἰ γὰρ τὰ γένη διάφορα, καὶ μηδὲν καταφέρει γνήσιον σπέρμα ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ, εἴρηται δὲ μόνον εἰς σύστασιν τοῦ γεννηθησομένου, ὅτι βασιλεὺς καὶ ἱερεὺς ἐστὶ ὁ ἐτόμος, ἀποδείξεως μὴ προσούσης, ἀλλὰ τῆς τῶν λόγων σεμνότητος εἰς ὕμνον ἀδρανῆ, φερομένης, δῆλον ὡς τοῦ Θεοῦ μὲν ὁ ἱπαινος οὐχ ἄπτεται, ψεῦδος ὢν χρισὸς δὲ τῷ εἰρηκότι, τὸ οὐκ ὄν ὡς ὄν κομπάσαντι. Ἴνα οὖν καὶ τοῦτο μὲν τοῦ εἰρηκότος ἐλέγξωμεν τὴν ἀμαθίαν, καύσωμεν δὲ τοῦ μηδένα ὑπ' ἀγνοίας σκανδαλισθῆναι, τὴν ἀληθῆ τῶν γεγονότων ἱστορίαν ἐκθέσομαι.]

B/3) Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ὀνόματα (4) τῶν γενῶν ἐν Ἰσραὴλ

¹ Exod. vi, 23. ² Ibid. 25. ³ I Cor. xv, 12 sq.

(2) In epitome rodex habet omnino οὐ δεινές, sed veram nunc vides lectionem ἐξ οὐδεμιᾶς. Mai.

(3) Hic incipit Eusebius.

(4) Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἐνέματα. Particula γὰρ abest

A sit apud Patrem pontifex, preces nostras ei offerens; rex autem supermundialis, quos liberavit pascens Spiritu, cooperator effectus in omnium rerum ordinatione. Idque nobis exploratum fecit non tribuum catalogus, neque perscriptarum generationum mistio, sed patriarcharum atque prophetarum. Cavemus igitur a minuto huiusmodi religionis artificio, ut nominum permutatione Christi regnum ac sacerdotium comprobare velimus. Nam et alloqui regali Judae tribui sacerdotalis Levi tribus facta erat affinis, ex quo Naassonis sororem Elisabetam duxit Aaron uxorem¹, rursusque Eleazar Phathihelis filiam², prole inde suscepta. Ergo evangelistae mentiti sunt, dum non veritatem asserunt, sed simulatam laudem: cujus rei causa, alter quidem per Salomonem a Davide Jacobi stirpeni traxit, qui fuit Josephi pater; alter autem a Nathano Davidis filio Helim deduxit Josephi pariter, sed alia ratione, patrem. Atqui eos ignorare non oportebat, utrumque numeratorum hominum ordinem, genus esse Davidis, Judae nempe regiam tribum. Etiam si enim propheta Nathanus fuit, et quidem etiam Salomon, et horum utriusque parens (David); ex multis sane tribubus exstiteret prophetarum: sed tamen sacerdotes nulli fuerunt ex nulla duodecimi tribuum; sed soli Levitae. Frustra igitur composita ab illis fuit haec falsitas; neque praevaleret huiusmodi sermo in Christi Ecclesia contra accuratam veritatem, nempe ut mendacium consarcinetur ad Christi laudem atque praeconium. Quis vero et illa nescit sacratissima Apostoli verba resurrectionem Servatoris nostri praedicantis atque nuntiantis, reique veritatem magno cum pavore affirmantis dum ait³: « Si Christum resurrexisse quidam negant, nos autem asserimus atque credimus, speramus ac praedicamus, falsi testes Dei sumus, quod suscitaverit Christum, quem non suscitavit. » Quod si adeo hic qui Deum Patrem honorat, ne mendax videatur timeat, quia rem miram narrat; cur non merito timeat quisquis falso sermone veritatem vult stabilire, non veram sententiam concinnans? Nam si generationes abuderent, nihilque germani seminis ad Josephum conferretur, sed ea res ad fulcimen tantummodo nascituri dicta esset, nempe quod rex atque sacerdos foret is qui venturus erat, deficiente probatione, totoque orationis ornatu in futilem hymnum desinente, nullam hinc laudem Deo accedere exploratum sit, quia tatum mendacium est; sed damnationem futuri dicenti consilari, quia quod nihil est, aliquid esse jactavit. Quare ut et ita loquentium coarguam inscitiam, et in posterum caveam ne quis in huiusmodi imperitiam incurrat, veram gestarum rerum historiam proferam.]

II. Quoniam apud Israelitas generationum nomina

a nostris codicibus Maz., Mel., Fuk. et Savil., nec habetur in interpretatione Rufini. Exstat tamen in codice Regio, et apud Nicephorum in cap. II lib. I.

vel ex naturæ, vel ex legis ordine numerabantur : A naturæ quidem, cum legitimi filii parentibus succedunt ; legis vero, quoties quis in nomen ac familiam fratris sine liberis defuncti filios sustulit : cum enim certa spes resurrectionis nondum eis data esset, futuram ejus promissionem mortali quadam resurrectione delineabant, ut mortui nomen nullis unquam obliterandum sæculis permaneret. Quoniam igitur eorum qui inter majores Christi recensentur, alii naturali jure, ut filii, parentibus successerunt ; nonnulli vero, cum ab aliis procreati essent, aliis ascripti sunt : ideo utrorumque mentio facta est, tam eorum qui vere patres, quam illorum qui quasi patres fuerunt. Ita fit, ut neutrum Evangeliorum falsum sit ; cum alterum naturam, alterum legem in majoribus enumerandis sequatur. Nam familiæ quæ cum a Salomone, tum a Nathan deducuntur, adeo inter se permixtæ sunt, partim reparatione nominis eorum qui sine prole decessissent, partim secundis nuptiis, partim etiam seminis suscitatione, ut lidem homines diversos patres habuisse merito credantur ; hos quidem fictitios, illos vero naturales. Quo fit, ut Evangelii utriusque narratio absolute verissima, vario quidem linearum contextu, sed accurate ad Josephum usque descendat.

III. Verum ut id quod diximus, clarius fiat, utriusque stirpis seriem proponemus. Igitur si a Davide

(5) *Συνεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη*. Ita quidem ex codice Medicæo edidit Rob. Stephanus. In Regio exemplari prius scriptum erat ἐπεπλάκη. Postea vero emendatum est paulo recentiore manu, συνεπλάκη. Priorem illam lectionem ἐπεπλάκη retinuit Nicephorus, et Joannes Damascenus in oratione 3 de Nativitate B. Mariæ, Codex autem Maz. et Fuk. scriptum habent συνεπλάκει, vel, quod idem est, συνεπλάκη. Atque ita legisse videtur Rufinus : sic enim vertit : *Reconjunctum namque est sibi invicem genus, et illud per Salomonem, et illud quod per Nathan deducitur*, etc. Ubi vides Rufinum duas illas præpositiones verbi συνεπλάκη totidem Latinis exprimere voluisse. In vulgatis quidem Rufini editionibus legitur, *conjunctum namque est sibi invicem genus*, etc. Verum in duobus manuscriptis codicibus, altero bibliothecæ Regiæ, altero Parisiensis Ecclesiæ, et in vetustissimis editionibus legitur *reconjunctum*. Nec tamen probare possum interpretationem Rufini. Nam reconjungi quidem dicuntur duæ familiæ, quæ cum ex eadem gente ortæ sint, mutuis postea connubiis inter se rejununtur. Sed in hoc loco longe alia Africanus mens est. Non enim dicit Africanus, Nathanaeos ac Salomonios, qui ex eadem gente Davidica originem ducebant, mutuis inter se connubiis postea rejunctos fuisse. Verum hoc dicit, generationes illas, tum quæ a Nathane, tum quæ a Salomone ducuntur, simplex esse atque intricatas, ob secundas scilicet nuptias viduarum, et seminum suscitationes, quæ in multis generationum illarum gradibus occurrunt. Proinde præpositio illa ἐπί in verbo συνεπλάκη, non exponenda erat per *re* ; ut fecit Rufinus, sed potius per præpositionem *super*. Ad verbum, *συνεπλάκη, superimplexum est*.

(6) *Ἀναστάσει ἀτέκνων*. Vir doctissimus Joannes Langus qui Nicephorum Latine interpretatus est, hunc locum ita vertit : *Implicata enim inter se sunt genera, et quod a Salomone, et quod a Nathan descendit, representatione eorum qui liberos non creant, secundisque nuptiis, ac resuscitatione seminum*. Rufinus vero liberius quidem, sed non sine elegantia ita vertit : *Reconjunctum namque sibi est invicem genus, et illud quod per Salomonem, et*

θηριμαίτο ἢ φύσει, ἢ νόμῳ · φύσει μὲν, γνηστοῦ σπέρματος διαδοχῆ · νόμῳ δὲ, ἐτέρου παιδοποιουμένου εἰς ὄνομα τελευτήσαντος ἀδελφοῦ ἀτέκνου · ὅτι γὰρ οὐδέπω δέδοτο ἐλπίς ἀναστάσεως σαφῆς, τὴν μέλλουσαν ἐπαγγελίαν ἀναστάσει ἐμιμοῦντο θνητῆ, ἵνα ἀνέκλειπτον μὲν τὸ ὄνομα τοῦ μετῆλλαχότος. Ἐπει οὖν οἱ τῆ γενεαλογίᾳ ταύτῃ ἐμφορόμενοι, οἱ μὲν διετίξαντο, παῖς πατέρα γνησίως · οἱ δὲ ἐτέροις μὲν ἐγεννήθησαν, ἐτέροις δὲ προτετέθησαν κλησεί · ἀμφοτέρων γέγονεν ἡ μνήμη, καὶ τῶν γεγεννηκότων, καὶ τῶν ὡς γεγεννηκότων. Οὕτως οὐδέτερον τῶν Εὐαγγελίων ψευδεται, καὶ φύσιν ἀριθμοῦν καὶ νόμον · συνεπλάκη γὰρ ἀλλήλοις τὰ γένη (5), τὸ τε ἀπὸ τοῦ Σολομῶντος, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ Ναθαν, ἀναστάσει ἀτέκνων (6), καὶ δευτερογενεῖαις καὶ ἀναστάσει σπερμάτων (7), ὡς δικαίως τοὺς αὐτοὺς ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι (8), τῶν μὲν δοκούντων πατέρων, τῶν δὲ ὑπαρχόντων · ὡς ἀμφοτέρας τὰς διηγήσεις ἀληθεῖς ὕσας, ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ πολυπλάκως μὲν, ἀλλ' ἀκριβῶς καταθεῖν.

Γ. Ἦνα δὲ σαφὲς ἦ τὸ λεγόμενον, τὴν ἐπαλλαγὴν τῶν γενῶν (9) διηγήσομαι. Ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ διὰ Σολομῶντος

illud quod per Nathan deducitur, per legales substitutiones, quæ fiebant his qui sine liberis decesserant, et per secundas nihilominus nuptias, quibus unus atque idem aliis parentibus progenitus, aliorum esse filius videbatur. Omisit Rufinus verba illa Africanus, quæ certe superflua videntur. Cum enim jam antea dixerit ἀναστάσει ἀτέκνων rejunctas fuisse familias, quid opus est addere ἀναστάσει σπερμάτων, quod unum idemque est, teste Africano in hac ipsa ad Aristidem epistola ? Damascenus quoque in orat. 3 de Nativitate B. Mariæ omisit hæc verba. Cæterum obscurum est, quod hic ait Africanus, reparatione scilicet seminis eorum qui sine liberis decessissent, misceri solitas esse familias. Nam quoties frater eodem patre natus relicta fratris sui in conjugium ducebat, nulla erat agnationis mutatio. Sed si forte frater uterinus viduam fratris sui uxorem duceret, tunc aliqua familiarum permixtio nasci poterat. Itaque merito addidit Africanus, καὶ δευτερογενεῖαις. Hæc enim præcipua fuit causa permixtionis familiarum, quoties mulier susceptis jam liberis ex priore matrimonio, ad secundas nuptias transvolabat, et filios ex posteriore etiam viro pariebat. Quo facto, filium ex priore matrimonio natum, uxorem duxisse et implem postea obisse fingamus. Tunc si frater illius uterinus viduam in conjugium duxerit, et ex ea liberus sustulerit, in persona liberorum erit aliqua familiarum confusio ; ita ut natura quidem hujus, lege autem illius filii dicantur.

(7) *Καὶ ἀναστάσει σπερμάτων*. Apud Nicephorum legitur ἀναστάσει · atque ita in codice Regio prius scriptum fuerat : postea vero emendatum est alia manu, ἀναστάσει. Verum Nicephori lectio magis placet, cum paulo ante positum sit ἀναστάσει.

(8) *Ἄλλοτε ἄλλων νομίζεσθαι*. Hæc est scriptura Regii codicis, quam Nicephorus etiam confirmat. Nostri tamen codices Med., Maz. et Fuk. scriptum habent ἄλλοτε ἄλλως.

(9) *τὴν ἀκολουθίαν τῶν γενῶν*. Hæc est scriptura codicis Regii, quem secutus est Stephanus. Nec aliter legisse videtur Rufinus, qui sic vertit : *ipsas generationum consequentias enarrabimus*. Reliqui tamen codices Maz., Med., Fuk. ac Savilii præ-

τὰς γενεὰς καταριθμουμένοις, τρίτος ἀπὸ τέλους Ἀ
 εὐρίσκειται Ματθάν, ὃς ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ τοῦ
 Ἰωσήφ τὸν πατέρα· ἀπὸ δὲ Νάθαν τοῦ Δαβὶδ κατὰ
 Δουκᾶν, ὁμοίως τρίτος ἀπὸ τέλους Μελχι, οὗ υἱὸς
 ὁ Ἡλὶ ὁ τοῦ Ἰωσήφ πατὴρ· Ἰωσήφ γὰρ υἱὸς
 Ἡλὶ (10), τοῦ Μελχι. Σκοποῦ τοίνυν ἡμῖν καιμένου τοῦ
 Ἰωσήφ, ἀποδεικτέον πῶς ἐκείντος αὐτοῦ πατὴρ
 ἰστορεῖται, ὃ τε Ἰακώβ ἀπὸ Σολομώντος, καὶ Ἡλὶ
 ὁ ἀπὸ τοῦ Νάθαν ἐκείντος κατάγοντες τὸ γένος·
 ὅπως τε πρότερον οὗτοι δὴ ὃ τε Ἰακώβ καὶ Ἡλὶ δύο
 ἀδελφοί· καὶ πρὸς γε, πῶς οἱ τούτων πατέρες Ματ-
 θάν καὶ Μελχι διαφόρων ὄντες γενῶν, τοῦ Ἰωσήφ
 ἀναφαίνονται πάμπτοι. Καὶ δὴ οὖν ὃ τε Ματθάν καὶ
 Μελχι ἐν μέρει τὴν αὐτὴν ἀγαγόμενοι γυναῖκα, ὁμο-
 μνηστῆρας ἀδελφοὺς ἐκαιοποιήσαντο· τοῦ νόμου μὴ
 κλύοντος χηρέουσιν (11), ἦτοι ἀπολελυμένην, ἢ
 καὶ τελευτήσαντος τοῦ ἀνδρός, ἄλλω γαμείσθαι· ἐκ
 δὲ τῆς Ἑσθᾶ, τοῦτο γὰρ καλεῖσθαι τὴν γυναῖκα
 παραδέσθαι, πρῶτος Ματθάν, ὁ ἀπὸ τοῦ Σολομώντος
 κατέγων τὸ γένος, τὸν Ἰακώβ γεννᾷ· καὶ τελευ-
 τήσαντος τοῦ Ματθάν, Μελχι ὁ ἐπὶ τὸν Νάθαν κατὰ
 γένος ἀναφερόμενος, χηρέουσιν ἐκ μὲν τῆς αὐτῆς
 φυλῆς, ἐξ ἄλλου δὲ γένους ὄν, ὡς προείπομεν, ἀγα-
 γόμενος αὐτὴν, ἔσχεν υἱὸν τὸν Ἡλὶ· οὕτω δὲ διαφό-
 ρων δύο γενῶν (12) εὐρήσομεν τὸν τε Ἰακώβ καὶ
 τὸν Ἡλὶ ὁμομηστῆρας ἀδελφοὺς. Ὡν ὁ ἕτερος
 Ἰακώβ ἀτίκτου τοῦ ἀδελφοῦ τελευτήσαντος Ἡλὶ,
 τὴν γυναῖκα παραλαβὼν, ἐγέννησεν ἐξ αὐτῆς τρίτον
 τὸν Ἰωσήφ· κατὰ φύσιν μὲν αὐτοῦ, καὶ κατὰ λόγον.
 Δὴ καὶ γέγραπται· Ἰακώβ δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ.
 Κατὰ νόμον δὲ τοῦ Ἡλὶ υἱὸς ἦν· ἐκείνῳ γὰρ ὁ Ἰα-
 κώβ ἀδελφὸς ὢν, ἀνέστησε σπέρμα. Διότι οὐκ
 ἀκρωθῆσθαι καὶ ἡ κατ' αὐτὸν γενεαλογία, ἣν Ματ-
 θᾶς μὲν ὁ εὐαγγελιστὴς ἐξαριθμοῦμενος, Ἰακώβ
 δὲ, φησὶν, ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ. Ὁ δὲ Δουκᾶ ἀνά-
 παλιν· ὃς ἦν υἱὸς, ὡς ἐμονίετο (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο
 προσέθησι) τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ Ἡλὶ, τοῦ Μελχι. Τὴν
 γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν (13), ἐπισημότερον οὐκ ἦν

^a Luc. iii, 23, 24. ^b Matth. i, 16.

ferant τὴν ἐκκαλλαγὴν τῶν γενῶν. Quam quidem le-
 ctionem etiam ad latus codicis Regii ascriptam
 habent. Nicephorus autem habet, ἀναλλαγὴν, id est
 commutationem. Et Christophorus quidem vul-
 gatam a Rob. Stephano lectionem secutus est. Ego
 vero alteram lectionem amplexus sum, quippe
 quam plures et meliores codices exhibent. Deinde
 Africanus hoc loco nequaquam recenset seriem
 utriusque generationis. Neque enim progreditur
 ultra Matthan et Melchi. Sed tantum exponit ἐκαλ-
 λαγὴν, id est commisionem, seu complicationem
 duarum familiarum in genealogia Christi. Apud Da-
 masceum in oratione citata legitur τὴν ἐπιπλοκὴν
 τῶν γενῶν, quod eandem vim habet.

(10) Ἰωσήφ γὰρ υἱὸς Ἡλὶ, τοῦ Μελχι. In textu
 hodierno Luc. iii, 23, 24 : Ἰωσήφ τοῦ Ἡλὶ, τοῦ
 Ματθάν, τοῦ Δουκᾶ, τοῦ Μελχι. Vulg. : Joseph, qui
 fuit Heli, qui fuit Mathat, qui fuit Levi, qui fuit
 Melchi. Ad quem locum Bernardus Lamy in
 Harmon. pag. 28, hæc habet : « Duo illi, Levi et
 Mathat, dicuntur inserti a librariis. Divus Irenæus
 lib. iii Adversus hæreses, cap. 33, non agnoscit in
 genealogia Domini secundum Lucam ultra septua-
 gentia duas generationes. Nunc septuaginta et sex
 numerantur. Itaque aliquæ ex his generationibus addi-

per Salomonem generationes cum Matthæo nume-
 raveris, tertius a fine reperietur Matthan, qui genuit
 Jacob patrem Josephi. Quod si cum Luca a Nathan
 Davidis filio numeres, tertius itidem a fine reperie-
 tur Melchi, cujus filius fuit Heli pater Josephi. Sic
 enim ait : Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Melchi.
 Cum igitur velut scopus nobis propositus sit Jose-
 phus, explicandum nobis est, quomodo uterque pa-
 ter illius esse dicatur, tam Jacob qui ex Salomone,
 quam Heli qui ex Nathan originem ducit; ac præ-
 terea, quomodo isti duo, Jacob et Heli, fratres fue-
 rint; deinde vero, qua ratione horum patres Mat-
 than et Melchi, diverso genere procreati, avi Jose-
 phi fuisse probentur. Matthan et Melchi cum eam-
 dem uxorem alter post alteram habuissent, liberos
 ex ea, qui uterini fratres erant, susceperunt : quippe
 lex minime vetabat, ne mulier vidua, seu repu-
 diata, seu viro ipsius mortuo, alteri nuberet. Igi-
 tur ex Estha (hoc enim mulieris nomen fuisse acce-
 pimur) primus Matthan qui a Salomone genus du-
 cebat, Jacobum filium sustulit. Post Matthanis au-
 tem interitum, Melchi qui ad Nathanem originem
 referebat, cum ex eadem tribu sed diversa familia
 editus esset, ut antea diximus, uxorem eam sorti-
 tus, Heli filium suscepit. Hoc modo Jacob et Heli,
 licet diverso genere procreatos, uterinos fratres re-
 periamus. Quorum alter, Jacob scilicet, cum frater
 ipsius Heli sine liberis decessisset, viduam ejus
 conjugem sibi accipiens, tertium ex ea Josephum
 genuit, naturali quidem ratione filium suum. Unde
 etiam scriptum est : Jacob autem genuit Joseph.
 Sed secundum legem filius erat Heli, quippe cum
 ejus semen Jacobus frater suscitavisset. Proinde nec
 generis per eum deducta series, vana ac inutilis de-
 prehenditur : quam Matthæus quidem recensens,
 Jacob, inquit, genuit Joseph. Lucas vero econtrario
 a filii ad parentes ascendens : Jesus, inquit, quæ
 erat, ut putabatur (hoc enim diserte addit), filius

titia essent : saltem Levi et Mathat cum Cainan,
 quem viri docti insertum volunt comm. 36 inter
 Arphaxad et Sale. » Et paulo post pag. 31 : « Non
 mirandum est, inquit, si Africanus inter Melchi et
 Heli duas reticeat generationes, nempe Levi et
 Mathat : etenim nondum inserta fuerant in codicem
 sacrum, ea qua scriptor ille antiquissimus vivebat
 ætate. » Hactenus vir doctus. Qua de re sub finem
 hujus capituli adnotat nonnulla in eadem senten-
 tiam cl. Valesius.

(11) Χηρέουσιν γυναῖκα. Hoc loco Africanus
 χηρεῖν promiscue dixit tam de mulieribus repu-
 diatis, quam de iis quarum viri fato functi sunt.

(12) Διαφόρων δύο γενῶν. Hoc loco γένος sumi-
 tur pro familia. Gens enim dividitur in familias.
 Sic gens Cornelia, verbi gratia, in plures erat di-
 visa familias, puta Scipionum, Sullarum, Lentulo-
 rum : qui omnes ex diversa quidem familia, sed ex
 una eademque erant gente ; ac proinde gentiles di-
 cebantur. Eodem modo Matthan et Melchi ex di-
 versa erant familia ; ambo tamen ex eadem gento
 Davidica, quæ in duas familias erat divisa, Salo-
 moniorum scilicet et Nathanæorum.

(13) Τὴν γὰρ κατὰ νόμον γένεσιν. Hic vero ni-
 mium argutari videtur Africanus. Cum enim Lucas

Joseph, qui fuit Heli, qui fuit Melchi°. Neque enim poterat disertius exprimi fictitia illa generandi ratio, quæ ex lege profecta est. Ideo in hujusmodi liberorum generatione, verbum illud, genuit, ad finem usque reticuit, cum ad ipsam usque Adamum, qui fuit Dei, gradatim ascendendo, totius generis seriem perduxisset.

IV. Neque vero id certa ratione destitutum, aut temere conductum est. Cognati enim Servatoris nostri, sive ad ostendendam generis sui nobilitatem, sive ut simpliciter rem docerent, veraci utique sermone hæc nobis tradiderunt: latrones scilicet Idumæos, cum Ascaloni Palestinæ civitati supervenissent, ex delubro quodam Apollinis quod ad ipsos urbis muros positum erat, Antipatrum Herodis cumjndam hieroduli filium simul cum reliqua sacra præda captivum duxisse. Cum vero pro redemptione filii minister templi pretium solvere non valeret, Antipater Idumæorum more institutoque educatus, postmodum Hyrcani summi Judæorum pontificis amicus effectus est. Mox legatus ad Pompeium missus ab Hyrcano, cum ei regnum quod Aristobulus maxima ex parte occupaverat, liberum restituisset, ad summam felicitatem pervenit, curator Palestinæ promotus. Tandem ab iis qui felicitati ejus invidabant per insidias interfectus, Herodem filium successorem reliquit, cui postea Antonius et Augustus ex senatusconsulto regnum Judææ adjudicarunt. Hujus Herodis filius fuit Herodes, allique tetrarchæ. Et hæc quidem gentilium etiam historiæ cum Judaica

V. Cæterum cum ad id usque temporis in tabulariis publicis descriptæ essent origines tam fami-
C
Luc. iii, 23, 24.

de Christo dixerit, ðs ðνομίζετο υἱὸς Ἰωσήφ τοῦ Ἰλλ τοῦ Μελεχί, etc., Africanus voces illas ðs ðνομίζετο referri vult non solum ad illa verba υἱὸς Ἰωσήφ, sed etiam ad illa quæ sequuntur, τοῦ Ἰλλ. Quod etsi acutum videtur, est tamen ineptum atque insulsum. Nam si Lucas evangelista bis vocibus ðs ðνομίζετο, legalem illam generationem seu adoptionem intelligit, ut vult Africanus, sequeretur Christum filium fuisse Josephi per adoptionem legalem, eodem plane modo quo Josephus filius fuit Heli. Ita dicendum esset, Mariam post mortem Josephi nupsisse ejus fratri, atque ex eo Christum peperisse, quod impium est et absurdum. Id tamen necessario sequitur ex verbis Africani. Præterea si voces illæ, ðs ðνομίζετο, extenduntur ad ea verba τοῦ Ἰλλ, eadem ratione extendi etiam poterunt ad omnes generationum gradus qui sequuntur. Nulla enim ratio est, cur in secundo gradu subaudiantur potius quam in reliquis lineis. Hoc igitur primo improbandum est in explicatione Africani. Secundo loco notandum est, quod ait in generatione illa Christi quam refert Lucas, tertium esse Melchi: atqui in Evangelio Lucæ tertius nominatur Mathat, avus scilicet Josephi; Melchi vero quintus, abavus scilicet Josephi. Itaque aut Africanum memoria lapsus esse dicendum est: aut certe in codice Evangelii quo usus est Africanus, Melchi scriptum fuisse pro Mathat: quæ est conjectura Bedæ in caput iii Lucæ. Certo Gregorius Nazianzenus in carmine 38 de Christi genealogia, Africanum sequens, Melchi pro Mathat posuit; et Ambrosius in lib. iii Commentariorum in Lucam.

(14) Ἔως τοῦ Ἀδάμ τοῦ Θεοῦ. Nostri codices Maz. ac Med. cum Fuk. ac Savil. particulam inserunt hoc modo, ἔως τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Θεοῦ, quod quidem mihi videtur elegantius. Atque ita legit

Α ἔξειπαιν. Καὶ τὸ ἐγέννησαν ἐπὶ τῆς τοιαύτης παιδοποιίας ἄχρι τῶν ἰωσήφ, τὴν ἀναφορὰν ποιησάμενος ἕως τοῦ Ἀδάμ καὶ τοῦ Θεοῦ (14) κατ' ἀνά-
λουσιν.

Α. Οὐδὲ μὴν ἀναπέδεικτον ἢ ἐσχεδιασμένον ἐστὶ τοῦτο τοῦ γοῦν Σωτῆρος οἱ κατὰ σάρκα συγγενεῖς, εἴτ' οὖν φανητιῶντες, εἰθ' ἀπλῶς ἐκδιδάσκοντες, πάντως δὲ ἀληθεύοντες, παρέδοσαν καὶ ταῦτα· ὡς Ἰουδαῖοι ληστοὶ Ἀσκάλωνι πόλει τῆς Παλαιστίνης ἐπαλθόντες, ἐξ εἰδωλείου Ἀπόλλωνος, ὃ πρὸς τοὺς τεύχεσιν ἔδρευε, Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς (15) ἱεροδούλου παῖδα, πρὸς τοὺς ἄλλοις οὐλοῖς αἰχμάλωτον ἀπήγον· τῷ δὲ λυτρω ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ καταθέσθαι μὴ δύνασθαι τὸν ἱερεῖα (16), ὃ Ἀντίπατρος τοῖς τῶν Ἰουδαίων ἔθεσιν ἐντραφεῖς, ὑστερον Ἰρκανῷ φιλιούται (17) τῷ τῆς Ἰουδαίας ἀρχιερεῖ. Πρεσβεύσας δὲ πρὸς Πομπηῖον ὑπὲρ τοῦ Ἰρκανοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν ἐλευθερώσας αὐτῷ ὑπὸ Ἀριστοβούλου τοῦ ἀδελφοῦ περιχοπιτομένην, αὐτὸς ἠτύχησεν ἐπιμηλητῆς τῆς Παλαιστίνης χρηματῖσαι (18). Διαδέχεται δὲ τὸν Ἀντίπατρον φθόνῳ τῆς πολλῆς εὐτυχίας δολοφονηθέντα, ὃ υἱὸς Ἡρώδης· ὃς ὑστερον ὑπ' Ἀντωνίου καὶ τοῦ Σεβαστοῦ, συγλήτῳ δόγματι τῶν Ἰουδαίων ἐκρίθη βασιλεύειν· οὐ παῖδες, Ἡρώδης οἱ ε' ἄλλοι τετράρχαι. Ταῦτα μὲν δὴ κοινὰ καὶ ταῖς Ἑλλήνων ἱστορίαις.

communia sunt.

Ε'. Ἀναγράφτων δὲ εἰς τότε ἐν τοῖς ἀρχείοις ὄντων τῶν Ἑβραϊκῶν γενῶν, καὶ τῶν ἄχρι προσηλύτων (19)

Rufinus, ut ex versione ejus apparet.

(15) Ἀντίπατρον Ἡρώδου τινὸς. Hæc narratio prorsus fabulosa est et commentitia. Nam Antipater patrem habuit non Herodem hierodulum templi Apollinis, sed Antipatrum Idumæum, ut scribit Josephus in lib. xiv, cap. 2. Quem Antipatrum Alexander Judæorum rex præfectum totius Idumææ constituit. Primusque hic Antipater auctor fuisse videtur hujus potentiz, ad quam posteri ipsius postea pervenerunt. Nam et præfecturam Idumææ gessit, Alexandro et Alexandra regnantibus; et hospitio atque amicitia cum Ascalonitis et Gazæis et Arabibus inita, maximas sibi opes comparavit.

(16) Τὸν ἱερεῖα. Improprie sacerdotem vocat, qui erat hierodulus. Longe enim hæc inier se differunt, ut supra notavi. Fieri tamen potuit, ut idem esset sacerdos et hierodulus; puta si hæc erat conditio sacerdotii, ut non nisi exuta libertate sacerdotes caperentur.

(17) Ἰρκανῷ φιλιούται. Hoc quoque in loco nostri codices Regius, Mazarinus, Medicæus ac Fuke-tianus constantiter scriptum habent φιλιούται. Quam scripturam nescio cur Robertus Stephanus repudiavit: φιλούται enim dicitur, ut ἐκθροῦται.

(18) Ἐπιμηλητῆς τῆς Παλαιστίνης προκόψας. Antipater Herodis parens, sub Hyrcano Judæorum rege procurationem totius regni gessit, et negotia tam civilia quam militaria administravit. Itaque ἐπιμηλητῆς τῆς Ἰουδαίας et ἐπίτροπος vocatur a Josepho in dicto lib. Porro codex Med. et Savil. χρηματῖσαι scriptum habent, non προκόψας. In Maz. autem et Fuk. legitur χρηματῖσαι. Quam scripturam confirmat Nicephorus. Sic enim habet cap. 9 libri i, ἠτύχησεν οὗτος ἐπιμηλητῆς τῆς Παλαιστίνης γενέσθαι. Eleganter Græci dicunt εὐτυχεῖν τὸ γενέσθαι.

(19) Τῶν ἄχρι προσηλύτων. Mirum est in codi-

ἀναπερομένην, ὡς Ἀχιὼρ τοῦ Ἀμμανίτου, καὶ Ῥούθ τῆς Μωαβιτίδος, τῶν τε ἀπ' Αἰγύπτου συνεκπεσόντων ἐπιμίκτων, Ἡρώδης, οὐδέν τι συμβαλλομένου τοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν γένους αὐτῶ, καὶ τῶ συνευδοκίᾳ τῆς θυγατρὸς κρουόμενος, ἐνέπρηστον αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς (20) τῶν γένων ὀδύμενος εὐγενεῖς ἀναφαισθεῖν, τῶ μὴδ' ἄλλον ἔχειν ἐκ δημοσίου συγγραφῆς τὸ γένος ἀνάγειν ἐπὶ τοὺς πατριάρχας, ἢ προσηλύτους (21), τοὺς τε καλουμένους γειώρας (22) τοὺς ἐπιμίκτους. Ὀλίγοι δὲ τῶν ἐπιμελῶν, ἰδιωτικὰς αὐτοῖς ἀπογραφὰς, ἢ μνημονεύσαντες τῶν ὀνομάτων, ἢ ἄλλως ἔχοντες ἐξ ἀντιγράφων, ἀναδρύνονται ἀσφοδῆς τῇ μνήμῃ τῆς εὐγενείας· ὧν ἐτύγχανον οἱ προσηρημένοι δεσπότες καλούμενοι, διὰ τὴν πρὸς αὐτῶν γένος συνάφειαν· ἀπὸ τε Ναζάρων καὶ Κωχαδῶν (24) κομῶν Ἰουδαϊκῶν τῇ λοιπῇ γῆ ἐπιφοιτήσαντες, καὶ τὴν προσηρημένην γενεαλογίαν (25) ἐκ τῆς βίβλου τῶν Ἡμερῶν (26), εἰς ὅσον ἐξικονοῦντο ἐξηγησάμενοι. Ἐστ' οὖν οὗτος, εἰς ἄλλως ἔχει, σαφέστεραν ἐξηγήσιν οὐκ ἂν ἔχοι τις ἄλλος ἐξευρεῖν,

Exod. xii, 19.

cibus nostris Max., Med., Fuk. ac Savil. scribi τῶν ἀρχιπροσηλύτων. Unde conjicere quis posset, legendum esse τῶν ἀρχι τῶν ἀρχιπροσηλύτων, etc., ut ἀρχιπροσηλυτοὶ sint principes, et quasi patriarchæ proselytorum; cujusmodi fuit Achior Ammanites, et convenæ illi qui Israelitis ex Ægypto egredientibus sese adjunxerunt. Quæ quidem interpretatio mihi certe non displicet. In codice Regio scriptum est, ut in editis, ἀρχι προσηλύτων. Nicephorus quoque vulgatum lectionem tuetur. Paulo apte nostri codices Max., Med. ac Fuk. scriptum habent εἰς τὸ πᾶν, cum articulo præpositivo.

(20) Ἐρέρησαν αὐτῶν τὰς ἀναγραφὰς. Hanc etiam narrationem parum certam existimo. Nam Josephus in libro de vita sua originem et antiquitatem stirpis suæ commemorans, ex publicis archivis eam repetit. Igitur restabant adhuc ætate Josephi publica tabularia, in quibus Judaicarum familiarum origines continebantur. Ac proinde falsum est, Herodem ea combussisse. Porro hæc tabularia erant in templo Jerosolymitano sub custodia scribarum, ut equidem existimo. Itaque optime Ruhnus verba Africani ita vertit: *Omnes Hebræorum generationes descriptas in archivis templi secretioribus habebatur.*

(21) Ἡ προσηλύτους. Mallem scribere ἀρχιπροσηλύτους, ut supra. Neque enim de novitiis ac recentibus proselytis hic loquitur Africanus, sed de nobilissimis quibusque et antiquissimis, quorum nomen in sacris libris commemoratum est; cujusmodi fuit Achior, de quo in libro Judith sæpe fit mentio. Quippe hoc loco agit Africanus de nobilitate, cujus præcipuum insigne est antiquitas generis. At enim, Herodem origines familiarum ideo concremasse, ne quis ex publicis monumentis probare posset se ab ipsis patriarchis aut a proselytis originem generis sui ducere. (Quod si novellos proselytos intelligamus, perit omnis hujus loci sententia; cum Herodis ætate innumerabiles essent in Judæa, qui genus suum ad novellos proselytos referrent, utpote avo nati proselyto; qui profecto archivorum suffragio opus non habebant, ut se ex proselytis oriundos esse approbarent. Huc accedit, quod ex proselytis originem ducere, ignobile potius quam splendidum apud Judæos habebatur; exceptis, ut dixi, antiquis illis proselytis, quorum fides ac religio sacris Litteris nobilitata est.

(22) Τοὺς τε καλουμένους γειώρας. Id verbum legitur in cap. xii, 19, Exodi, ubi Deus Moyysi in Ægypto adhuc consistenti loquitur his verbis: Πᾶς

lisrum Hebraicarum, quam eorum qui ad proselytos, id est advenas, genus suum referebant, verbi gratia ad Achior Ammanitem et ad Ruth Moabitidem, eosque qui ex Ægypto simul cum Israelitis egressi per matrimonia cum ipsis permisti fuerant; Herodes, priscas illas Israelitarum familias nihil ad se pertinere intelligens, ignobilitatis suæ conscientia stimulat, omnia illa veterum familiarum monumenta concremavit: ratus, setum domum nobilem visum iri, cum nemo esset, qui ex publicis monumentis originem generis sui vel ad patriarchas, vel ad proselytos, vel ad permistos Israelitis peregrinos, qui γειώραι dicebantur, posset referre. Pauci tamen antiquitatis studiosi privatos stirpis suæ commentarios, vel quod nomina ipsa memoriter callerent, vel ex archivis descriptos penes se habentes, in primis gloriabantur. Quod avitæ nobilitatis memoriam conservassent. Ex quorum numero erant hi de quibus supra dixi, ob propinquitatem generis qua Serratori nostro juncti erant, δεσπότες appellati. Qui e Naza-

δε ἂν φάγη ζυμῶν, ἐξολοθρευθήσεται ἡ ψυχὴ ἐκείνη ἐκ συναγωγῆς Ἰσραὴλ ἐν τε τοῖς γειώραις, καὶ ἀπόδοσι τῆς γῆς. Africanus γειώρας interpretatur τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου συνεκπεσόντας ἐπιμίκτους. Id est convenas, qui ex Ægypto simul cum Israelitis egressi fuerant. Duplex enim hominum genus Judæis ab Ægypto egredientibus sese adjunxit. Alterum Ægyptiorum indigenarum, quos Moyses ἀπόδονας vocat; alterum convenarum, id est promiscuæ multitudinis, qui γειώραι dicebantur. Hesychius, γέωρες, γεωφύλακες, μέτοικοι, πάροικοι. Georæ ergo apud Ægyptios dicebantur homines extranei, qui terram colendam acceperant sub certa pensione; quales erant in Ægypto Judæi, antequam exissent. Eos cum indigenis Ægyptiis confudisse videtur Africanus; quem tamen refellit Moyses in dicto loco. Utrosque vero, tam georas quam indigenas Ægyptios, uno ἐπιμίκτων nomine comprehendit sacra Scriptura in dicto capite, versu 38, καὶ ἐπιμίκτος πολλὴ συνανέθη αὐτοῖς, id est promiscua turba, συμμυγῆ λαός. Origenes tamen libro iii *De principis*, ἐπιμίκτων nomine Ægyptios solos intellexisse videtur, qui Hebræis permisti ex Ægypto egressi sunt. Σκληροσύνῃ μὲν ἤλεγχε τὸν τοῦ Φαραὼ, διὰ τὴν κακίαν αὐτοῦ, καὶ τῶν τῶν ἐπιμίκτων Αἰγυπτίων συνέφορησάντων τοῖς Ἑβραίοις. Drusus in lib. ii *De tribus sectis Judæorum*, agens de proselytis, vocem γειώραι Hebraicæ originis esse dicit, eaque significari proselytum, seu advenam. Idem scribit Hesychius: γειώρας, γειτόνας ἐξ ἄλλου γένους, καλουμένους τῶ Ἰσραὴλ προσηλύτους.

(23) Γειώρας. Hac voce usus est ante Africanum Justinus M. in *Dial. cum Tryphone*, cap. cxxii, supra tom. I, pag. 574. Ad quem locum videsis adnotata.

(24) Ἀπὸ τε Ναζάρων καὶ Κωχαδῶν. Cochaba vicus fuit in Basanitie juxta Decapolim, ut tradit Epiphanius in hæresi Ebionæorum, cap. 3 et 18.

(25) Τὴν προσηρημένην γενεαλογίαν. Nicephorus habet τὴν προκειμένην et sic in codice Regio prius scriptum fuit, sed recentiore manu emendatum est προσηρημένην.

(26) Ἐκ τῆς βίβλου τῶν Ἡμερῶν. Per librum Dierum intelligit Africanus ephemeridas, quas paulo ante ἰδιωτικὰς ἀπογραφὰς appellavit. Plerique enim apud Judæos originum suarum studiosi, privatus generis sui commentarios ex archivis publicis descriptos penes se habebant; quemadmodum apud nos etiamnum a nobilioribus fieri videmus. Porro

ris et Cochaba Judææ vicis in varias regiones dispersi supradictam generis seriem ex ephemeridum libro quam poterant fidelissime exposuerunt. Sive igitur ita se res habet, sive aliter, planiorem certe interpretationem, meo quidem iudicio, aliorumque qui æqui rerum æstimatores esse volent, nemo facile repererit. Proinde hæc nobis sufficiat, tametsi nullo testimonio fulta; quando nec meliorem aliam, nec veriolem proferre possumus. Cæterum quin vera

ἄς ἔγωγε νομίζω, πᾶς τε δε εὐγνώμων τυγχάνει. Καὶ ἡμῖν αὕτη μελέτω, εἰ καὶ μὴ ἐμμάρτυρός (27) ἔστι, τῷ μὴ κραίτερον ἢ ἀληθεστέραν ἔχειν εἰπεῖν. Τὸ μέντοι Εὐαγγέλιον, πάντως ἀληθεύει.

qui æqui rerum æstimatores esse volent, nemo facile repererit. Proinde hæc nobis sufficiat, tametsi nullo testimonio fulta; quando nec meliorem aliam, nec veriolem proferre possumus. Cæterum quin vera sit Evangelii narratio, dubitari non potest.

VI. Matthan a Salomone genus ducens, Jacobum genuit. Mortuo deinde Matthane, Melchi oriundus ex Nathanis stirpe, ex eadem muliere genuit Heli. Quocirca Jacobus et Heli fratres erant uterini. Heli deinde sine liberis defuncto, Jacobus ei semen suscitavit, Josepho genito: qui natura quidem Jacobi, lege autem Heli filius fuit. Sic uterque Josephi pater recte dicitur.

Γ. Ματθάν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος (28), ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ. Ματθάν ἀποθανόντος, Μελχι ὁ ἀπὸ Νάθαν, ἐκ τῆς αὐτῆς γυναίκος, ἐγέννησε τὸν Ἡλί· ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοί (29) Ἡλί καὶ Ἰακώβ. Ἡλί ἀπέχθου ἀποθανόντος, ὁ Ἰακώβ ἀνίστησεν αὐτῷ σπέρμα, γεννήσας τὸν Ἰωσήφ, κατὰ φύσιν μὲν πατέρα, κατὰ νόμον δὲ τῷ Ἡλί. Οὕτως ἀμφοτέρων υἱὸς ἦν ὁ Ἰωσήφ.

JULII AFRICANI

QUÆ SUPERSUNT

EX QUINQUE LIBRIS CHRONOGRAPHIÆ,

Ad rem sacram et ecclesiasticam potissimum spectantia.

I. Apud Georgium Syncellum Chronogr. pag. 17 edit. Paris., 14 Venet.

De commentitia Ægyptiorum Chaldæorumque Chronologia.

Ægyptii certe de sua ætatis antiquitate jactantur.

hoc in loco aliquid deesse apparet ex particula τε, quæ in omnibus nostris codicibus, et apud Nicephorum habetur. Quare supplenda videntur hæc verba καὶ ἀπὸ μνήμης ἕς ὅσον ἐξικνούμενο. Ita certe legisse videtur Rufinus, qui sic vertit: *Ordinem supradictæ generationis partim memoritis, partim etiam ex Dierum libris, in quantum erat possibile, perdocebant.*

(27) *Εἰ καὶ μὴ ἐμμάρτυρος.* In codice Regio et apud Nicephorum legitur εἰ καὶ ἀμάρτυρος, quod idem est. Cæterum, quanti facienda sit hæc evangelici loci explicatio, patet ex his Africani verbis: quippe qui fatetur eam nullo testimonio fulciri veterum scriptorum. Admitti tamen eam vult a nobis, eo quod nulla melior afferri possit. Quæ cum ita sint, nollem Eusebium in vestibulo *Historiæ* suæ mentionem hujus rei fecisse. Satius profecto fuisset ac consultius hanc Evangeliorum dissonantiam silentio involvere, ne lectoribus a fide nostra alienis, cujusmodi tunc temporis erant quamplurimi, occasio subministraretur de Evangeliorum veritate dubitandi. Certe Julianus Augustus in libro contra Christianos hanc evangelistarum dissensionem nobis objicit, teste Hieronymo in *Commentariis* in Matthæum. Locus Juliani exstat apud Cyrillum in libro octavo contra Julianum. Auctor *Quæstionum Veteris et Novi Testamenti*, cap. 56, de hac dissonantia loquens, Africani opinionem improbat. Sed ipse aliam assert minus probabilem.

(28) *Ματθάν ὁ ἀπὸ Σολομῶνος.* Mira est varietas accentus in hoc nomine. Maz. quidem et Fuk. codex accentum habent in antepenultima. Nicephorus vero et Fuk. codex penultimam circum-

ἰαπὸ τῆς τῶν Αἰγυπτίων καὶ Χαλδαίων μυθώδους χρονολογίας.

Αἰγύπτω μὲν οὖν ἐπὶ τῶν κομπωδέστων (30)

flexunt. In Regio ac Med. duplex est accentus, tum in penultima, tum in antepenultima syllaba. Idque in aliis etiam nominibus supradicti codices observant, quoties ambiguum est, quoniam accentu notanda sint vocabula, ut denotetur in aliis quidem exemplaribus hunc accentum, in aliis vero illum reperiri. Quinetiam nostri codices paulo ante scriptum habent, ἀπὸ τοῦ Δαβὶδ διὰ Σολομῶνος τὰς γενεὰς καταριθμουμένοις. Sic enim omnes nostri codices, excepto Regio, qui Σολῶμωνος illis habet.

(29) *Ὁμομήτριοι ἄρα ἀδελφοί.* In hac conciliatione quam refert Africanus, duo sunt quæ nonnulli difficultatis habere videntur. Primum enim dubio, an licerit uterino fratri viduam fratris sui uxorem ducere, et ex ea liberos procreare in nomine ac familiam fratris sui transituros. Lex enim Deuteronomii cap. xxv loquitur de fratre, qui habitat in eadem domo, et qui est συγγενής. Quod quidem solis germanis aut consanguineis competit.

C Nam uterinus frater non est ex eadem domo, neque ex eodem genere; cum genus, præsertim apud Judæos, ex paterna stirpe ducatur. Certe Africanus discrete testatur Jacobum et Heli fratres uterinos contribules quidem fuisse. ex diverso tamen genere, ex διαφόρῳ δύο γενῶν. Secundo loco dubitare quis non immerito possit, utrum in generationibus recensendis ratio a Judæis habita sit patrum adoptivorum. Exemplum habemus illustre in Obed, cujus in genealogia Christi fit mentio. Nam cum Maslon

inortuus
(30) Κομπωδέστ. I. g. χρόνων κομπωδέστων φλαραφόντες. Γοαβ.

χρόνων περί τῆς περιόδου καὶ μυριάδας ἐτῶν, κατέβησαν τινὰ τῶν παρ' αὐτοῖς ἀστρολογουμένων ἐξέθεντο· ἃς τινὲς τῶν ταῦτα ἀκριβοῦν δοξάντων συστειλλόντες, σεληνιακοὺς εἶπον ἑνιαυτοῦς, οὐδὲν ἕλαττον ἐπὶ τὸ μυθώδες ἀπονευκυότας συμπύπτουσι ταῖς ἑκτῶ καὶ ἑννία χιλιάσιν ἐτῶν, ἃς Αἰγυπτίῳ οἱ παρὰ Πλάτωνι ἱερεῖς εἰς Σόλινα καταριθμοῦντες οὐκ ἀληθεύουσι. Καὶ μετ' ἄλλα· Τὰ γὰρ Φοινίκων τρισμῦρια ἔτη, ἣ τὸν τῶν Καλδαίων λῆρον, τὸ τῶν τεσσαράκοντα ἑκτῶ μυριάδων, εἰ δεῖ λέγειν; ἐκ τούτων γὰρ Ἰουδαῖοι τὸ ἀνέκαθεν (31), γεγονότας ἀπὸ Ἀβραάμ, ἀρξάμενοι, ἀτυφότερόν τε καὶ ἀνθρωπίνως μετὰ τοῦ ἀληθοῦς διὰ τοῦ Μωυσέως πνεύματος διδαχθέντες, ἐκ τῶν λοιπῶν Ἑβραϊκῶν ἱστοριῶν, ἀριθμῶν ἐτῶν πεντάκις χιλίων πεντακοσίων εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σωτηρίου (32) λόγου τὴν ἐπὶ τῆς μοναρχίας τῶν Καيسάρων κηρυσσομένην παραδεδώκασιν.

A tius elocuti, per annorum revolutiones et myriades prorogata quamdam seriem ex astrologicis experimentis statuerunt: quas quidem ii qui se penitus inspexisse arbitrantur, summatim legentes, fabulis nihilo secius addicti, annos hujusmodi lunares putandos commenti sunt, et confictis octo vel novem annorum millenariis, quæ Soloni, velut auctori, Ægyptiorum sacerdotes apud Platonem quondam ascripserunt, a veritate probavere se longe dissitos. Et quibusdam interjectis: A Phœnicibus pariter myriades annorum tres jactatas, Chaldæorumque deliria, nec non quadraginta et octo alias myriades, quid memorare necesse est? A Chaldæis enim per Abrahamum patrem orti Judæi, vero Moysis spiritu imbuti, qua decet homines a fastu alienos, sive memores, modestia, ex relictis sibi Hebræorum monumentis annorum quinquies millium et quingentorum numerum usque ad salutaris Verbi adventum sub Cæsarum imperio mando divulgatum posteris tradiderunt.

II. Ibid., pag. 49, al. 15.

Περὶ τῶν ἐξηγήσεων.

Μήθους ἀνθρώπων γενομένου ἐπὶ τῆς γῆς, ἄγγελοι τοῦ οὐρανοῦ θυγατέρας ἀνθρώπων συνῆλθον. Ἐν ἑτοίμοις ἀντιγράφοις εἶρον, οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Μυθεῖται δὲ, ὡς οἶμαι (33), ἀπὸ τοῦ Σῆθ, ὅπου τοῦ Πνεύματος, οἱ υἱοὶ Θεοῦ προσαγορεύονται, διὰ τοῦς ἀπ' αὐτοῦ γενεαλογουμένους δικαίους τε καὶ πατριάρχας, ἄχρι τοῦ Σωτήρος τοῦς δ' ἀπὸ Κάλν ἀνθρώπων ἀποκαλεῖν (34) σποράν, ὡς οὐδέτι θεῖον ἐσχηκότας διὰ πονηρίαν γένους, καὶ διὰ τῆς φύσεως ἀνόμοιον, ἐπιμυχθέντων αὐτῶν, τὴν ἀγανάκτησιν (35) κηῖσασθαι τὸν Θεόν. Εἰ δὲ ἐπ' ἀγγέλων νοστο ἔχειν τοῖτους, τοῦς παρὶ μαγείας καὶ γοητείας, ἔπει δὲ ἀρῆμων (36) κινήσεως, τῶν μετεώρων ταῖς γυναιξὶ τὴν γῆσιν παραδεδωκέναι, ἀπ' ὧν ἐποίησαν τοῦς παῖδας τοῦς γίγαντας, δι' οὗς τῆς κακίας ἐπιγενομένης, ἔγνω πᾶν ἀφανίσαι ζώων γένος ὁ Θεὸς ἐν κατακλισμῶ ἀπιστον.

De egyptoris. Aucta super terram hominum multitudine, angeli cæli filiabus hominum commisti sunt. In quibusdam exemplaribus legi, filii Dei. Indicat, ut reor, Spiritus sanctius a Seth patre Dei filios vocari, ob enatos ex ejus stirpe usque ad Salvatorem Justos et patriarchas; Cain, vero progeniem, ceu nil divinum referentem, ob generis pravitatem ac confusæ naturæ dissimilitudinem, hominum semen appellat; eisdemque indignationis suæ signa Deum infixisse narrat. At si de angelis scamonem fieri sciamus, magis et præstigiis deditos accipi necesse est, qui astrorum et numerorum motum, rerumque sublimium vel meteororum notitiam mulieribus tradiderant, quorum congressu conceperunt illæ gigantes, a quibus scelera omnium colluvio in universum orbem propagata, perfidam omniviventium genus diluvio perdere Deus decrevit.

III. Ibid., pag. 81, al. 65.

Ἀδάμ γενομένος ἐτῶν σὺ γένῃ τὸν Σῆθ· καὶ τούτοις ἐπιζήσας ἔτη ψ ἀπέθανεν, ἦτοι δεύτερον θάνατον. Σῆθ γενομένος ἐτῶν σὺ ἐγέννησε τὸν Ἐνὼς· ἀπὸ Ἄδάμ τούτων μέχρι γενέσεως Ἐνὼς, ἔτη τὰ σύμπαντα υἱς. Ἐνὼς ὑπάρχων ἐτῶν ρηε' (37) γεννᾷ τὸν Καϊνᾶν.

Cum esset Adam annorum 230, genuit Seth; tum vero superstes annis 700 luce privatur, hoc est secundam mortem obiit Seth annis 205 natus genuit Enos; ab Adam itaque usque ad Enos natalem diem numerantur anni 435. Enos annorum 190 genuit Cainan.

mortuus fuisset in Moabitide, et Ruth viduam abeque liberis reliquisset, Booz agnatus Maalonis, proximiore agnato jas suum ipsi concedente, Ruth uxorem accepit, quo semen Maaloui suscitaret. Ex ea tamen genitima Obedus, non Maalouis sed Boozii filius dicitur ab evangelistis, qui Christi prosapiam texerunt; et in libro, qui inscribitur Ruth. Scio quid responderi possit: Moysem scilicet de fratre dantis locutum; Boozum vero fratrem non fuisse Maalonis, ac proinde legem qua jubebatur ut filius ex fratris vidua susceptus ejus nomine appellaretur, ad Boozum non pertinuisse. Deinde dici potest, Boozum Idcirco nominari in generatione Christi, quod illustrior exstitisset quam Maalon. (31) Τὸ ἀνέκαθεν. Leg. γεγονότας ἀπὸ Ἀβραάμ τὸ ἀνέκαθεν ἀρξάμενοι. ΓΩΡΑ.

(32) Εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ σωτηρ. Observa, Christi natalem diem ἐπιφάνειαν vocari Africani testimonio, qui Antonino Heliogabalo imperante vixit. Id. (33) Ὡς οἶμαι. Leg. ὡς οἶμαι, ὅπου τοῦ Πνεύματος, οἱ υἱοὶ Θεοῦ ἀπὸ τοῦ Σῆθ προσαγορεύονται. Id. (34) Ἀποκαλεῖν. Leg. ἀποκαλεῖ. Id. (35) Τὴν ἀγανάκτην. Εἰς ἀγανάκτησιν κηῖσασθαι. Id. — Locus manifeste vitiosus. Ed. PATR. (36) Ἐπει δὲ ἀριθ. — Ἐσχηκότας συνίναι χρεῖ, οὗς τῶν ἀστρων κινήσεως καὶ τῶν μετεώρων τὴν γῆσιν ταῖς γυναιξὶ παραδεδωκέναι λέγει, ἀπ' ὧν... Id. (37) Ἐτῶν ρηε'. Error librarii est ρηε', ut lineis superioribus scis. Græcis codicibus ρη' et σ' legitur. Id.

Cainan autem annorum 170 genuit Malaleel.

Malaleel vero annorum 165 genuit Jared.

Jared ætatis 162 genuit Enoch.

Enoch vero annorum 165 genuit Mathusala : annisque ducentis superstes cum Deo placuisset, non ulterius visus est.

Mathusala annis 187 natus genuit Lamech.

Lamech annis 188 natus genuit Noe.

IV. *Ibid.*, pag. 21, al. 17. De diluvio.

Universum animantium genus aquis diluvii consummare decrevit Deus, vicesimum et centesimum annum homines non superaturos minatus. Nullus porro dubius hæsitet, aut quæstionem anxius moveat, spatium hoc vitæ quosdam prætergressos contemplatus. Ætatis quippe durationisque vitæ spatium post solos centum annos diluvio instante terminandum, peccatoribus vicesimum jam annum agentibus, in scelus poenam, velut lata sententia fuit præfixum. Noe vero ob singularem justitiam sibi gratum arcam construere jussit Deus : eaque absoluta, ingressi sunt in eam ipse Noe et filii, uxor et nurus, et selectæ quædam ad generis eorum cujusvis conservandi fiduciam animantium primitiæ. Imminente porro diluvio annos vitæ sexcentos Noe jam attigerat ; aquis vero subsidentibus, in montibus Ararat, quos esse Parthiæ novimus, quidam licet Celænis, vel in nigra Phrygia contendant exstare (locus uterque mihi de visu notus est), arca constitit. Aquarum hæc inundatio anno integro stetit, ac demum exsiccata est terra. Combinata demum mas et femina, prout reperiri contigit, non ordine quo juxta genus distincta fuerant ingressa, ex arca prodierunt animantia, quæ subinde a Deo prospera benedictionum accessione cumulantur : et eorum quidem, quæ nobis conducunt, nonnihil ista significant.

V. *Ibid.*, pag. 83, al. 67.

Ingruente diluvio 600 annorum erat Noe. Ab Adamo igitur versus Noe et diluvium numerantur anni 2262.

VI. *Ibid.*, pag. 86, al. 68.

Post diluvium Sem genuit Arphaxad.

Arphaxad annis 135 natus genuit Sala, anno 2397.

Sala annis 130 natus genuit Heber, anno 2527.

Heber annis 134 natus, anno 2661, genuit Phalec, sic vocatum, quod ejus ætate divisa fuerit terra.

Phalec annis 130 natus genuit Ragau, et superstes annis 209 morte sublatus est.

(38) *Μαθουσαλα* ἐτῶν ρκγ'. Legendum ρκζ', ex Syncelli testimonio suadeo. Scribit enim pag. 16 : *Μαθουσαλα* γενόμενος ἑκατὸν ἑξήκοντα ἑπτὰ ἐτῶν ἐγέννησε τὸν Λάμεχ, τῷ χιλιαστῷ τετρακοσιοστῷ πενηκοστῷ τετάρτῳ ἔτει τοῦ κόσμου. Τινὰ δὲ τῶν ἀντιγράφων, τῷ ἑκατοστῷ ὀγδοηκοστῷ ἑξήκωμ ἔτει αὐτοῦ *Μαθουσαλα* φέρουσιν τὴν γέννησιν Λάμεχ. Οἷς δ' Ἀφρικανὸς ἀκολουθήσας. *COAR.*

(39) *Ἄ τινα Ἰσμεν ἐν Παρθία.* Imo in Armenia : nisi librarius cunctis auctoribus certior vaticine-

A Καίνων δὲ ἐτῶν ρο' γεννᾷ τὸν Μαλαλελ.

Μαλαλελ δὲ ἐτῶν ρεε' γεννᾷ τὸν Ἰάρεδ.

Ἰάρεδ δὲ ἐτῶν ρεθ' γεννᾷ τὸν Ἐνώχ.

Ἐνώχ δὲ ὑπάρχων ἐτῶν ρεε' γεννᾷ τὸν Μαθουσαλα : καὶ εὐαρεστήσας τῷ Θεῷ, ἐπιζήσας ἔτη σ' οὐχ εὐρίσκειτο.

Μαθουσαλα γενόμενος ἐτῶν ρκγ' (38) ἐγέννησε τὸν Λάμεχ.

Λάμεχ ὑπάρχων ἐτῶν ρκγ' γεννᾷ τὸν Νῶε.

Ἐγὼ πᾶν ὁ Θεὸς ἀφανίσαι ζῶων γένος ἐν κατακλισμῷ, ἀπειλήσας ρκ' ἔτη οὐχ ὑπερβήσεσθαι τοὺς ἀνθρώπους. Μὴδὲ νομιζέσθω ζήτημα, διὰ τὸ πλεῖονα χρόνον τινὰς ὑστερον βῆναι. Τὸ γὰρ διάστημα τοῦ χρόνου γέγονεν ἑκατὸν ἑτη μέχρι τοῦ κατακλισμοῦ κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν τῶν τότε ἦσαν γὰρ εἰκοσαεταίς. Τῷ Νῶε διὰ δικαιοσύνην εὐαρεστήσαντι κιβωτὸν ὑπέθετο κατασκευάσαι Θεός· καὶ γενομένης, εἰσηλθὼν εἰς αὐτὴν, αὐτὸς τε Νῶε, καὶ οἱ υἱοὶ, ἡ γυνὴ B καὶ αἱ γυναῖκες, καὶ ἀπὸ παντὸς ζῶου ἀπαρχή, εἰς διαμόνην τοῦ γένους. Ἦν δὲ ἐτῶν ἑξακοσίων ὁ Νῶε, ὅτε ὁ κατακλισμὸς ἐγένετο. Ὡς δὲ εἰρησε τὸ ὕδωρ, ἡ κιβωτὸς ἰδρύθη ἐπὶ τὰ ὄρη Ἀραράτ, ἃ τινα Ἰσμεν ἐν Παρθία (39)· τινὲς δὲ ἐν Κελαιναῖς τῆς Φρυγίας (40) εἶναι φασιν· εἶδον δὲ τὸν τόπον ἐκείτηρον. Ἐπιπράτησε δὲ ὁ κατακλισμὸς ἑνιαυτὸν· καὶ τότε ἐξηράνθη ἡ γῆ. Οἱ δὲ ἐξεληθόντες τῆς κιβωτοῦ κατὰ συζυγίας, ἕς ἔστιν εὐρεῖν, καὶ οὐχ, ὅν εἰσηλθὼν, τρόπων, κατὰ γένη, εὐλογοῦνται πρὸς τοῦ Θεοῦ. Τούτων μὲν οὖν ἕκαστον τῶν διαφερόντων τι σημαίνει.

Combinata demum mas et femina, prout reperiri contigit, non ordine quo juxta genus distincta fuerant ingressa, ex arca prodierunt animantia, quæ subinde a Deo prospera benedictionum accessione cumulantur : et eorum quidem, quæ nobis conducunt, nonnihil ista significant.

Nῶε ἦν ἐτῶν χ' ὅτε ὁ κατακλισμὸς ἐγένετο. Γίνεται τοίνυν ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Νῶε καὶ τοῦ κατακλισμοῦ βεεβ' ἔτη.

C Μετὰ δὲ τὸν κατακλισμὸν Σημ ἐγέννησε τὸν Ἀρφαξάδ.

Ἀρφαξάδ γενόμενος ἐτῶν ρλε' γεννᾷ τὸν Σαλά, βτιζζ'.

Σαλά γενόμενος ἐτῶν ρλ' γεννᾷ τὸν Ἐβερ, βφκζ'.

Ἐβερ γενόμενος ἐτῶν ρδθ' γεννᾷ τὸν Φαλέκ, βχζα· οὕτως ἐπικληθέντα διὰ τὸν ἐν ἡμέραις αὐτοῦ μαρασθῆναι τὴν γῆν.

Φαλέκ ἐτῶν ρλ' ἐγέννησε τὸν Ραγαῦ, καὶ ἐπιζήσας ἔτη σθ' ἐτελεύτησεν.

tur. Cedrenus ex Georgio : Τὰ ὄρη Ἀραράτ Ἰσμεν ἐν Παρθία Ἀρμενίας· τινὲς δὲ φασιν ἐν Κελαιναῖς τῆς Φρυγίας. Syncellus ipse inferius : ἐπὶ τὰ ὄρη τοῦ Ἀραράτ, τοῦ ἔστι τῆς Ἀρμενίας. *Id.*

(40) *Τινὲς δὲ ἐν Κελαιναῖς τῆς Φρυγίας.* Quod Phrygiæ nigrae mons sit Ararat, ex quo Marsyas fluvius emanat, et, Ortelio teste, ex oraculis Sibyllinis dicatur in eo arca constituisse. Conciliatas de diversis quibus arca resedisse dicitur locis sententias lege inter Allatii notas ad Eustathii 49. *Id.*

VII. *Ibid.*, pag., 93, al. 74.

Τῷ γοοζ' ἔται τοῦ κόσμου ἐπέθη Ἀβραάμ τῆς Ἀ Anno mundi 3277, terram Chananitidem sibi
ἐπηγγελμένης Χανανίτιδος γῆς. promissam ingressus est Abraham.

VIII. *Ibid.*, pag. 99, al. 79.

Περὶ Ἀβραάμ.

De Abraham.

Ἔνθεν ἀρχεται τῶν Ἑβραίων ἡ προσωνομία. Ἑβραῖοι γάρ οἱ Παράται ἐρμηνεύονται, ὅτι διεπαράσαντο Εὐφράτην μετὰ Ἀβραάμ· καὶ οὐχ, ὡς οἰονταί τινες, ἀπὸ Ἑβρ τοῦ προσηρημένου. Συνάγεται τῶν εἰς τὴν ἐπίδασιν τῆς κατηγγελμένης γῆς Ἀβραάμ, ἀπὸ μὲν τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ Νῶε, γενῶν δέκα ἔτη μισ' ἀπὸ δὲ Ἀδάμ γενῶν εἰκοσι ἔτη γοζ' (41).

Hic primum nomen Hebræorum auditum est. Hebræi namque Transmigrantes exponuntur, qui cum Abraham trajecerunt Euphratem; et non, ut quidam autumant, ab Heber: de quo alibi sermo habitus. A præterito itaque diluvio, Noeque temporibus, usque ad ingressum Abrahæ in terram promissam, generationum decem anni 1015 colliguntur: ab Adamo vero, generationum viginti anni 3277.

IX. *Ibid.*, pag. 100, al. 80.

De Abraham et Lot.

Αἰμῷ κατασχόντος τὴν γῆν τὴν Χανανίτιδα κατ- B ἦλθεν εἰς Αἴγυπτον Ἀβραάμ· καὶ δεδιὼς μὴ διὰ τὸ κάλλος τῆς γυναικὸς ἀνααιρεθῆ, ἀδελφὸς εἶναι σκέπτεται (41). Ἐπαινέθεισαν δὲ ἡγάγετο Φαραὼ· οὗτω γὰρ Αἴγυπτιοὶ τοὺς βασιλεῖς ἐρμηνεύουσι. Καὶ ὁ μὲν δικὰς ἔτισε τῷ Θεῷ· ὁ δ' ἅμα τοῖς ἰδοῖς Ἀβραάμ ἤδη πλουτῶν ἀπηλλάσσετο. Ἐν Χαναὰν διεπληκτίσαντο παιμένες τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Λὼτ, καὶ, ὀξάντος αὐτοῖς, ἐχωρίσθησαν, ἐλομένου Λὼτ ἐν Σοδόμοις οἰκεῖν δι' ἀρετὴν καὶ κάλλος τῆς γῆς ἐχούσης πάντε πλείεις, Σόδομα, Γόμορρα, Ἀδαμὰ, Σεβοίμ, Σηγὼρ, καὶ τοσοῦτους βασιλεῖς. Τοῦτοι οἱ πλησιόγυροι τέσσαρες βασιλεῖς Σύρων ἐπολέμησαν, ὧν ἡγεῖτο Χοδολογόμορ βασιλεὺς Αἰλάμ· συνέβαλον δὲ παρὰ τὴν θάλασσαν τὴν ἀλικήν, ἣ καλεῖται νῦν θάλαττα Νεκρά. Ἐν ταύτῃ πλείστα τῶν θαυμασίων τεθέσμαι· C ζῶν τε γὰρ οὐδὲν ἐκείνο τὸ ὕδωρ φέρει· καὶ νεκροὶ μὲν ὑποδρύχιοι φέρονται, ζῶντες δὲ οὐδ' ἂν βραδίως βαπτίσαιτο. Λύχνοι μὲν καίόμενοι ἐπιφέρονται, σθενύμενοι δὲ καταδύουσιν. Ἐνταῦθα δὲ εἰσὶν αἱ τῆς ἀσφάλτου πηγαί· φέρει δὲ στυπτηρίαν καὶ ἅλα ἄλιγον τὴ τῶν ἑλλων διαφέροντα· πικρά τε γὰρ ἔστι καὶ διαυγῆ· ἔνθα δ' ἂν καρπὸς εὐρέθῃ, κάπνου πλέον ἐφρίσκειται θολερωτάτου. Τὸ δὲ ὕδωρ ἔταται τοὺς χρωμένους αὐτῷ, λήγει τε παντὶ ὕδατι πάσχων τὰ ἐναντία. Εἰ δὲ μὴ Ἰορδάνην εἶχε τὸν ποταμὸν τροφήν, ὡς πορφυράν διατρέφοντα, καὶ ἐπὶ πολλὸν ἀντέχοντα, εἴηξεν ἂν θάπτον ἢ φαίνεσθαι. Ἔστι δὲ παρ' αὐτῇ κάμπουλο τοῦ βαλοάμου φυτὸν· ὑπονοεῖται δὲ ἀνατετράφθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν τῶν περιοικούντων ἀσθένειαν.

Fame per terram Chananitidem grassante, Abraham descendit in Ægyptum: at ne ob uxoris venustam speciem occideretur, fratris nomine simulate accepto servatur. Saram forma lautatam abducit Pharao: hoc quippe nomine reges appellant Ægyptii. Et ille quidem simul cum domesticis penas Deo solvit; Abraham vero cum famulitio multis divitiis auctus dimittitur. Pastores Abraham et Lothrix pugnisque contendunt; ipsi tamen communi sententia separantur ab invicem: Loth propter terra quinque civitatibus Sodomis, Gomorrha, Adama, Seboim et Segor, totidemque regibus insignis, ubertatem et gratam planitiem, Sodomis habitare seligente. Illis vicini Syrorum reges quatuor, quorum dux præcipuus erat Chodollogomor rex Aelam, bellum intulerunt; et ad mare Salis, nunc Mortuum, manus conseruerunt. In isto mari quamplurima portenta visu digna observavi. Nullum animans nutrit ejus aqua; et mortua quidem cadavera in eam cito merguntur, viva vero corpora enatant, nec imum facile petunt; faces ardentes in ea sursum feruntur, extinctæ merguntur. In eadem bituminis origo et officina: producit alumen, et paucum salem, nonnihil a reliquis discrepantia; amara sunt enim et pellucida. Ubicunque circa eam fructus enascitur, turbido tantum fumo turgel. Aqua hæc utentibus admodum salubris est, ac more cuilibet aquæ contrario exsiccatur: et nisi Jordanem ad instar conchæ nutritum et continuum humorem subministrantem haberet, ac velut exsiccationis periculo obsistentem, citius quam videatur,

defecisset. Circumquaque non minima balsami plantæ copia est; quam quidem ob vicinorum incolarum improbitatem a Deo dicunt profigatam penitus et exstirpatam.

X. *Ibid.*, pag. 107, al. 86.

De patriarcha Jacob.

Ἡ ποιμενικὴ (42) σκητὴ τοῦ Ἰακώβ ἐν Ἐδέσση

I. Pastorale Jacob tentorium usque ad Antonini

(41) Ἐτῆ γοζ'. Mendosum numerum γοζ' in γοοζ' computandum cogit hæc ratio. A mundi ortu ad diluvium numerat Africanus annos 3262, quibus ad Abrahæ natalem diem addit alios 1015. Ex utraque igitur summa collegit γοοζ' 3277. Gouss.

(42) Ἡ ποιμεν. Hæc et sequentia de Jacob ab Africano enarrata, exstant apud Syncellum l. c. refertque Scaliger in suis excerptis Græcis Eusebii pag. 22, tacito Syncelli nomine: quod præterit Tillemonium *Mém. eccl.* tom. III, p. 255.

(41*) Forte σκῆπτισται. Edit. PATROL.

Romanorum imperatoris Edessæ tempora servatum, fulmine dejectum est.

II. Tristatus Jacob de cæde Sichimorum a Symeone et Levi sororis Dinæ stuprum ulturis perpetrata, cum patrios illius gentis deos a suis coli non ferret, ad petram sub mirabili terebintho, quæ ad hanc usque diem in honorem patriarcharum apud incolas in pretio est, cuncta illa simulacra sepelivit : atque inde migravit in Bethel. Ante terebinthi istius stipitem erat exstructum altare, ad quod protensas et assiduas preces celebrioribus festis et populi conventibus fundebant regionis incolæ : terebinthus autem, licet arderet, nihil tamen damni patiebatur. Ad eam Abraham et Isaac sepultura posita. Baculum unius ex Angelis hospitio receptis ab Abraham, ejus ibi manu plantatum quidam esse affirmant.

XI. *Ibid.*, pag. 106. al. 85.

Ab Adamo usque ad obitum Joseph ex hoc libro generationes quidem 23, anni vero 3563, numerantur.

XII. *Ibid.*, pag. 148, al. 118,

Ex hoc igitur laterculo, Ogygum cui a priori diluvio factum nomen, pluribus e medio sublatis ser-

(43) *Ἀρτωλίον*. Heliogabalum intellige, cujus ætate florebat Africanus. Eo sane sensu hæc accepit idem Syncellus, qui statim subdit : ὡς φησὶν ὁ Ἀρρικανός, ἕως τῶν χρόνων αὐτοῦ Ἀντωνίου ἱστορήσας.

(44) *Θαυμαστὰς τερβίνθον*. De qua copiose Scaliger (in not. ad Græca Euseb. p. 414), imponens etiam lectori, ubi Hegesippum eam superstitem negasse asserit, qui tantum an maneret sibi dixit incertum. Certius de illa disserunt oculati testes, Franciscus Quaresmius in *Eluciat. terræ sanctæ*, Eugenius Rogerius, et alii de sacris peregrinationibus auctores. GOAR. — Videsis Valesium ad Eusebium *De vit. Constant.* lib. III, cap. 53, notu. 3 et 5, qui et alibi ad ejusdem Eusebii *Hist. eccl.* lib. IV, cap. 6, observat ex S. Hieronymo in cap. xxxi Jeremiæ, execrabile fuisse Judæis, mercatum celeberrimum qui quotannis fiebat ad Terebinthum, invisere.

(45) *Μετῆρον*. Præmittendum censet Goarus ἐντεῦθεν quod minus necessarium videtur : θάλασσα... μετῆρον.

(46) *Ἐφ' ὃν τὰς ἐπιτενάς ἀνέφερον*. Ἐπιτενάς se ignorare fatetur Scaliger. Usitat Ecclesia Orientalis : preces videlicet protensiores a diacono pronuntiandæ, quibus pro cunctis hominum generibus variisque humanæ vitæ necessitatibus Ecclesia disertè et explicate Deum O. M. exorat. Quanti faciendæ ab omni vere Christiano homine, vêtustas earum a quatuordecim jam sæculis probata commonet. De illis abunde in nostris Euchologicis. GOAR. — Scierum adii, si placet, in *Theo. Eccl.* tom. I, pag. 1075, v. Ἐπιτενάς, II. Cæterum Allatius in notis ad Eustathium pag. 295, hæc Africanus verba corrupta censet, atque ita ex suo Eustathio restituenda : Ἐφ' ὃν τὰ τε δλοκαυτώματα καὶ τὰς ἐκατόμβας ἀνέφερον. Quod minime admittendum videtur. Verba enim Africani παραγράφειν auctor perhibetur, ut mox patebit.

(47) *Ἐν ταῖς παρηγύρεσι*. Ut mercatum ethnicis, ita Christianis sacrum conventum indicat παρηγύρεσι. Ethnicam solam significantiam memorat Scaliger. GOAR.

(48) *Ἡ δ' οὐ κατεκ. δοκ. πιμπρ.* His' ceu sive Julia Scaligero nutantibus, et a præviis paginis

A σωζομένη κατὰ τοὺς χρόνους Ἀντωνίου (43) βασιλέως Ῥωμαίων, διαφθάρη κεραυνῶ.

Ταχὼς ἀπαρεσθελς τοῖς ὑπὸ Συμεῶν καὶ Λευὶ πραχθεῖσιν ἐν Σικίμοις διὰ τὴν τῆς ἀδελφῆς φθορὰν εἰς τοὺς ἐπιχωρίους, θάψας ἐν Σικίμοις οὓς ἀπέρετο θεοὺς παρὰ τὴν πέτραν ὑπὸ τὴν θαυμαστὰν τερβίνθον (44), ἤτις μέχρι νῦν εἰς τιμὴν τῶν πατριαρχῶν ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων τιμᾶται, μετῆρεν (45) εἰς Βεθὴλ. Ταύτης παρὰ τὸ πρέμιον τῆς τερβίνθου βαμὸς ἦν, ἐφ' ὃν τὰς ἐπιτενάς ἀνέφερον (46) ἐν ταῖς παρηγύρεσι (47) τῆς χώρας Ἰνοκοί· ἡ δ' οὐ κατεκαίετο δοκοῦσα πιμπρᾶσθαι (48). Παρὰ ταύτην ὁ τάφος Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαάκ. Φασὶ δὲ τινες ῥάβδον εἶναι τινὸς τῶν ἐπιξενωθέντων ἀγγέλων τῷ Ἀβραὰμ φυτευθεῖσαν αὐτῷ.

Ἀπὸ Ἀδάμ τοίνυν (49) ἐπὶ τὴν τελευταίην Ἰωσήφ, καὶ ἐκ τῆσδε τῆς βίβλου γενεαὶ μὲν κγ', ἐτη δὲ γφξγ'.

ex lib. III *Chronogr. Africani*.

Φαμὲν τοίνυν ἐκ γε τοῦδε συντάγματος, Ὀγγυὸν (50), ὃς τοῦ πρώτου κατακλυσμοῦ γέγονεν ἐπώνυμος (51),

textus Euseb. 22 rescissis et expunctis, certius testimonium reddit Eustathius ab Allatio editus. Sic enim ille pag. 77 : Ἐν ᾧ τότῳ ὑπῆρχε καὶ ἡ τερβίνθος, ὑφ' ἧς ἐκρυψεν Ἰακώβ τὸ Λάβαν τὰ εἰδωλά· ἤτις ἐστὶ καὶ νῦν εἰς τιμὴν τῶν προγόνων ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων θρησκεύεται. Ἔστι γὰρ ἄχρι τοῦ δεῦρο παρὰ τὸ πρέμιον αὐτῆς βωμὸς, ἐφ' ὃν τὰ τε δλοκαυτώματα καὶ τὰς ἐκατόμβας ἀνέφερον· εἶναι τὴ φασὶ ῥάβδον αὐτὴν ἐνὸς τῶν ἐπιξενωθέντων ἀγγέλων τῷ Ἀβραὰμ, ἥνπερ τῷ τότῳ τότε παρῶν ἐνεφύτευσεν· καὶ ἐξ αὐτῆς ἡ ἀξιάστος αὐτῆ ἀνεφύη τερβίνθος. Ὑπαρθεῖσα γὰρ ὅλη πῦρ γίνεται, καὶ νομίζεται τοῖς πᾶσιν εἰς κόβιν ἐκ τῆς φλογὸς ἀναλίσσεται, κατασθεθεῖσα μόντοι ἀσινῆς ὅλη καὶ ἀκέραιος δαίκνεται. Hoc est : εἰ Eo loco (quo Abraham et Jacob et Joseph sepulti) stabat terebinthus, sub quâ Labani simulacra Jacob occultavit. Ea etiamnum perseverat ; et in majorum honorem a vicinis incolis præcipuo honore colitur. Ad ejus enim stipitem in hodiernum usque diem altare erectum est, ad quod holocausta et hecatombas offerbant. Baculumque unius ex angelis ab Abraham hospitio exceptis eam esse dicunt, quem tunc inibi loci plantans in terram sxit : et ex eo mira illa terebinthus prodiit. Succenso etenim igne tota flammis ardet, et jam jam in cineres vertenda ex sua: mæ magnitudine apparet. Igno vero sopito, pura omnino et incorrupta demonstratur. Hac de re insuper habet nonnulla Eusebii *Demonstr. evang.* lib. V, cap. 9, pag. 254. lo.

(49) Ἀπὸ Ἀδάμ τοίνυν. Eadem repetit ex Africano Syncellus paulo post pag. 111, al. 88, ipsumque annis 110 vel 109 a vero aberrasse, utrobique contendit. Ad hunc autem locum adnotat ista Goarus : « Ut Levi, ita et Joseph ab Adam soboles 24^a numeratur : qui, ob Cainan ab Africano præteritum, ipsi tertia supra vicesimam recensetur. Observa γέννησιν, haud τελευταίην, hic legendum. »

(50) Ὀγγυόν. Ozygum cum Vivilo in Salinum, alii Ogygen pronuntiantibus, ubique reddidi. Ὀγγυόν Græce scribunt Josephus in *Apionem*, Eusebii *De præpar.*, cap. 1; Tatianus *Orat. adv. gent.*; Clemens *1 Strom.*, et alii. Ogygium etiam Eusebii Latinus ad annum Abrahæ 220. GOAR.

(51) Ὀ... ἐπώνυμος. Ut ab antiquo malo nomen accepit, ita primis et vêtustis malis dedit nomen pat-

πολλῶν διαφθαρέντων διασωθείς, κατὰ τὴν Αἴγυπτον τοῦ λαοῦ μετὰ Μωϋσέως ἔξοδον γενέσθαι. Καὶ μετ' ἄλλα· Μετὰ δὲ Ὀγυγον, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πολλὴν φθορὰν, ἀβασίλευτος ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ (52), μέχρι Κέκροπος ρηθ'. Τὸν μὲν γὰρ Ὀγυγον Ἀκταῖον, ἢ τὰ κλασσόμενα τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ γενέσθαι φησὶν ὁ Φιλόχορος. Καὶ μεθ' ἕτερα· Ἀπὸ Ὀγύγου ἐπὶ Κύρον, ὅπως ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὸν αὐτοῦ χρόνον, ἐτὶ μολε' (53).

XIII. Ex eodem libro III. Apud Eusebium Præparat. evang. lib. x, cap. 40.

A. Μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων, οὐδὲν ἀκριβὲς ἰσθόρηται τοῖς Ἕλλησι, πάντων συγχευμένων, καὶ κατὰ μὲν αὐτοῖς τῶν πρὸ τοῦ συμφωνούντων· αἱ δὲ ἠκρίβησαντο πολλοῖς, τῶ μὴ ἐκ κλειστοῦ διαστήματος, διὰ τετραετίας δὲ, τὰς ἀναγραφὰς αὐτῶν ποιέσθαι τοὺς Ἕλληνας. Οὐ δὲ χάριν τὰς ἐνδοξοτάτας, καὶ μυθώδεις ἐπιλεξάμενος ἱστορίας, μέχρι τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπιδραμοῦμαι· τὰς δὲ μετὰ ταῦτα, συζύξας κατὰ χρόνον ἐκάστας, εἰ τινες ἐπισημοί, ταῖς Ἑλληνικαῖς τὰς Ἑβραϊκὰς, ἐξιστορῶν μὲν τὰ Ἑβραίων, ἐραπτόμενος δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, ἐφαρμόσω τόνδε τὸν τρόπον· λαβόμενος μιᾶς πράξεως Ἑβραϊκῆς ὁμοχρόνου πράξει ὑφ' Ἑλλήνων ἱστορηθείσῃ, καὶ ταύτης ἕξμενος, ἀφαιρῶν τε καὶ προστιθεὶς, τίς τε Ἕλληνας ἢ Πέρσης, ἢ καὶ ὁμοιστῶν τῇ Ἑβραίων συνεχρόνησεν (54); ἐπισημιούμενος, ἴσως ἀν τοῦ σκοποῦ τόχομι.

toties in ea constanter lixrens, detractis, ubi res Græcorum, aut Persarum, aut populi cujusvis alterius, ejusdem tempore floruerit, aperiam: sic enim ejus me demam, quod propositum mihi est, compotem futurum existimo.

B. Ἑβραίων μὲν οὖν ἡ μετοικία ἐπισημοτάτη, αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ βασιλέως Βαβυλώνας, παρτέτεινεν ἔτη σ', καθὰ προσέφητευσεν Ἰερεμίας. Τοῦ δὲ Ναβουχοδονόσορ μνημονεύει Βηρωσοῦς ὁ Βαβυλώνιος. Μετὰ δὲ τὰ σ' τῆς αἰχμαλωσίας ἔτη, Κύρος Περσῶν ἀβασίλευσεν, ᾧ ἔτει Ὀλυμπιάς ἦχθη κ', ὡς ἐξ τῶν Βιβλιοθηκῶν Διοδώρου, καὶ τῶν θαλλοῦ καὶ Καστορος ἱστοριῶν, ἔτι δὲ Πολυβίου καὶ Φλέγοντος ἔστιν εὐρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων, οἷς ἐμέλητην Ὀλυμπιάδων· ἄπαισι γὰρ συνεφώνησεν ὁ χρόνος· Κύρος δ' οὖν τῶ πρώτῳ τῆς ἀρχῆς ἔτει, ὅπερ ἦν Ὀδριακάδος κ' ἔτος τὸ πρῶτον, διὰ Ζοροβάβελ, καθ' ἃν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, τὴν πρώτην καὶ μερικὴν ἀπόπειμιν ἔποιήσατο τοῦ λαοῦ, πληρωθείσης τῆς ἑβδομηκονταετίας, ὡς ἐν τῶ Ἐσθρῆ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις ἰσθόρηται. Αἱ μὲν οὖν ἱστορίαι συντρέχουσι, Κύρου τε βασιλείας, καὶ αἰχμαλωσίας τέλους· καὶ κατὰ τὰς Ὀλυμπιάδας οὕτως εἰς ἡμᾶς εὐρεθήσεται συμφωνήσαντά· τούτοις γὰρ ἐπόμνοι, καὶ τὰς λοιπὰς ἱστορίας κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀλλήλαις ἐφαρμόσωμεν.

omnia, Ὀγύγια κακὰ. Verba porro sequentia, expuncto τῶ μετὰ, inter duas virgulas, quod in textu reperiebatur, hic incluso, legenda hoc ordine interpolata. Πολλῶν διαφθαρέντων διασωθείς, κατὰ τὴν ἐξ Αἴγυπτου τοῦ λαοῦ μετὰ Μωϋσέως ἔξοδον γενέσθαι. GOAR.

(52) Ἐν τῇ Ἀττικῇ. De Acte et Attica Pontacus in Eusebium erudite. Isthac Africani Georgius SYPATROL. GR. X.

vatum, ævo illo quo cum populo Moyses ex Ægypto profectus est, exstitiase affirmamus. Et post nonnulla: Devastato diluvii aquis hominum genere, ad usque Cecropis ætatem et annos 189 post Ogygum, absque regibus Attica nunc dicta regio permansit. Verum enimvero Actæum Ogygum, vel quævis alia ficta nomina nusquam exstitiisse Philochorus affirmat. Aliisque interjectis: Ab Ogygo usque ad Cyrum, velut a Moysæ ad eundem usque terminium, anni numerantur 1235.

I. Ante Olympiadum seriem, Græcorum in historia certè nihil exploratiq̃e reperias: usque adeo perturbata sunt omnia, nec ulla secum ex parte consentiunt, quæ antea contigisse memorantur. At in Olympiadibus digerendis accurate multi diligenterque versati sunt, quod non longo intervallo, sed tanium suo cujusque res quadriennio definitas Græci comprehensasque perscripserint. Quamobrem ex fabulosis illis, quæ ad primam usque Olympiadem fama cæteris et hominum opinione præstitèrint, breviter cursimque libatis, quæ postea contigerint, ea si modo insignia videbuntur, ita cum Græcis Hebræa contexam, ut Græcis obiter duntaxat perstrictis, Historici more fusius Hebræa pertexam. In quo ejusmodi futura mea ratio est, ut quoties Hebraicam historiam, quæ cum Græca aliquo tempore conveniat, tractandam suscepero, tulerit, adjectivè nonnullis, quinam aut Græcorum, aut Persarum, aut populi cujusvis alterius, ejusdem tempore floruerit, aperiam: sic enim ejus

C II. Primum igitur celebratissima illa Hebræorum migratio, cum a Nabuchodonosore Babylonis rege in servitutem abducti sunt, annos tenuit septuaginta, uti futurum Jeremias ante prædixerat. Porro Nabachodonosoris Berosus quoque Babylonius meminit. Exactis illis septuaginta captivitatibus annis, Cyrus Persicum regnum obtinuit, cum Olympias ageretur quinquagesima quinta, uti ex Diodori Bibliotheca, Thalli et Castoris, nec non Polybii et Phlegontis historiis, auferre licet; aliisque præterea, qui Olympiadum seriem texuerunt; omnibus enim in eo tempore definiendo convenit. Cyrus igitur anno imperii sui primo, qui Olympiadis quinquagesimæ quintæ primus item annus erat, per Zorobabelem, cujus etiam æqualis idem et socius erat Jesus Josedeci filius, expleta jam septuaginta annorum summa, populi Judaici partem aliquam primum dimisit, ut apud Esdras Hebræum historicum legimus. Et quoniam regni Cyri principium cum Judaicæ captivitatibus sine, historicorum omnium consensione concurrat; similis etiam in Olym-

cellus refutat pag. 70 seq. xl. 56. lb.

(53) Ἐτὶ μολε'. A Moysæ ad Cyrum numerat Africanus 1235 annos: Syncellus centum minus. Hic, Cainan annis jam superioribus numeratis, posterius spatium contraxit; Africanus iisdem postremo, id est Judicum tempore repositis, spatium idem auxisse deprehenditur. In.

(54) Συνεχρόνησεν. Forte συνεχρόνησεν. VICAR.

piadam annis cum utriusque, tamen exterorum deinceps convenientia ad nos usque ducitur : quippe qui ab eo veluti cardine progressi, consequentes pariter historias eadem inter sese ratione commissuri contexturique simus.

III. At in superiorum consignandis temporibus, si Atticæ chronographiæ rationem sequi libet, ab Ogyge, quem indidem satum esse credunt, sub quo ingens illud primumque diluvium, regnante Argis Phoroneo, Atticam invasisse Acusilaus auctor est, ad primam usque Olympiadem unde Græci accuratam sibi temporum seriem ducendam putaverunt, anni colliguntur viginti supra mille; qui numerus et cum superioribus optime congruit, et ex sequentium declaratione constabit. Hæc enim Hellenicus et Pilochorus, qui res Atticas, itemque Castor et Thallus, qui Syriacas persecuti sunt, quique gentium omnium historiam in *Bibliothecam* suam inclusit Diodorus, et Alexander Polyhistor memoriæ prodiderunt : quorum etiam, e nostris præterea nonnulli, diligentius quam Attici omnes, accuratiusque meminere. Itaque, si quæ mille ac historia, eam commode suo loco dabimus.

IV. Volumus igitur, scripti etiam hujus auctoritate freti, Ogygem illum qui, quod haustis aquarum vi quamplurimis, salvus et incolumis evaserat, primo diluvio nomen dedit, circa tempus illud, quo populus ex Ægypto cum Moyse migravit, existisse. Id quod hunc idem modum conficimus. Ab Ogyge ad primam Olympiadem anni putantur viginti supra mille; ab Olympiade prima ad primum quinquagesimæ quintæ annum, qui primus item Cyri regis annus est, idemque captivitatis Judaicæ finis, anni septemdecim supra ducentos; ergo ab Ogyge ad Cyrum usque, anni triginta septem supra mille ac ducentos omnes colliguntur. Jam, qui sursum versus ab exitu captivitatis annos retexere voluerit, is triginta septem supra mille ac ducentos revolvens numerabit; hoc est idem prorsus intervallum ad eum usque annum, quo primum ex Ægypto per Moysen eductus Israel est, quod abs quinquagesima quinta Olympiade ad Ogygem, qui Eleusinem condidit, excurrere dictum est. Atque inde quidem

V. Verum de tempore Ogygem antegresso hæcenus. Cæterum illius tempore, excessit ab Ægypto Moyses : id quod veri quam simile sit, hunc in modum ostendimus. Ab exitu Moysis ad Cyrum qui post captivitatem regnavit, anni putantur mille ac ducenti cum triginta septem. Moysis enim reliqui ab egressu anni quadraginta sunt; Jesu, qui secundum illum populo deducendo præfuit, quinque ac viginti; seniorum, qui post Jesum iudices fuere, triginta; judicum omnium, qui proprio ipsorum libro continentur, nonaginta supra quadringentos; sacerdotum Eli et Samuel, nonaginta; consequentium regum Hebræorum, nonaginta supra quadringentos, sequuntur captivitatis septuaginta; cuius postremus

Γ'. Τὰς δὲ πρὸ τούτων ᾗδὲ πω, τῆς Ἀττικῆς χρονολογίας ἀριθμουμένης, ἀπὸ Ὠγύγου τοῦ παρ' ἐκείνους αὐτόχθονος πιστευθέντος, ἐφ' οὗ γέγονεν ὁ μέγας καὶ πρῶτος ἐν τῇ Ἀττικῇ κατακλυσμὸς, Φορωνεὸς Ἀργείων βασιλεύσοντας, ὡς Ἀκουσίλαος ἱστορεῖ, μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος, ὅποθεν Ἕλληνας ἀκριβοῦν τοὺς χρόνους ἐνόμισαν, ἐτη συνάγεται χίλια εἰκοσιν ὡς καὶ τοῖς προειρημένοις συμφωνεῖ, καὶ τοῖς ἐξῆς δειχθήσεται. Ταῦτα γὰρ Ἀθηναίων ἱστοροῦντες (55), Ἑλλάνικὸς τε καὶ Φιλόχορος οἱ τὰς Ἀτθίδας, οἷτε τὰ Σύρια Κάστωρ καὶ Θαλλὸς, καὶ τὰ πάντων Διδώρος ὁ τὰς Βιβλιοθήκας, Ἀλέξανδρος τε ὁ Πολύτωρ, καὶ τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκριθέστερον ἐμνήσθησαν, καὶ τῶν Ἀττικῶν ἀπάντων (55). Εἰ τις οὖν ἐν τοῖς χίλοις εἰκοσιν ἔτεσιν ἐπίσημος ἱστορία τυγχάνει, κατὰ τὸ χρήσιμον ἐκλεγήσεται.

viginti annorum spatio paulo insignior occurret

Δ'. Φαμέν τοίνυν ἐκ τε (56) τοῦδε τοῦ συγγράμματος, Ὠγυγον, ὃς τοῦ πρώτου κατακλυσμοῦ γέγονεν ἐπώνυμος, (57) πολλῶν διασφαρέντων διασωθεὶς, κατὰ τὴν Αἴγυπτον τοῦ λαοῦ μετὰ Μωϋσέως ἔξοδον γεγενῆσθαι, τόνδε τὸν τρόπον. Ἐπὶ πρώτῃ Ὀλυμπιάδῃ τῆ προειρημένην, ἀπὸ Ὠγύγου ἔτη δειχθήσεται (58) αὐτὸν δὲ πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς νε' ἔτος πρώτον, τοῦτέστιν ἐπὶ Κύρου βασιλείᾳ ἔτος πρῶτον, ὅπερ ἦν αἰχμαλωσίας τέλος, ἔτη σιζ'. Ἀπὸ Ὠγύγου τοίνυν ἐπὶ Κύρον, ἔτη αολζ'. Εἰ δ' ἀναφέρει τις ἐπιλογιζόμενος, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς αἰχμαλωσίας, αολζ' ἔτη· κατὰ ἀνάλυσιν εὐρίσκειται ταυτὸν διάστημα, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀπὸ Αἰγύπτου διὰ Μωϋσέως ἔξόδου Ἰσραὴλ, ὅσον ἀπὸ τῆς πεντηκοστῆς πέμπτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Ὠγυγον, ὃς ἔκτισεν Ἐλευσίνα. Ὅθεν ἐπισημότερόν ἐστι καταλαβεῖν τὴν Ἀττικὴν χρονολογίαν.

insignius Atticæ chronologiæ principium duci potest.

Ε'. Καὶ τοσαῦτα μὲν πρὸ Ὠγύγου. Κατὰ δὲ τοῦς τούτου χρόνους, ἐξῆλθε Μωϋσῆς ἀπ' Αἰγύπτου· καὶ ὡς οὐκ ἀπίστον τότε ταῦτα συμβῆναι, δείκνυμεν οὕτως. Ἀπὸ τῆς ἔξόδου Μωϋσέως ἐπὶ Κύρον, ὃς ἐβασίλευσε μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν, ἔτη αολζ'. Μωϋσέως γὰρ ἔτη τὰ λοιπὰ τεσσαράκοντα. Ἰησοῦ τοῦ μετ' ἐκείνον ἡγησαμένου, ἔτη κε', πρεσβυτέρων ἔτη λ', τῶν μετὰ Ἰησοῦ κριτῶν· τῶν δὲ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Κριτῶν περιχομένων, ἔτη υ'. ἱερέων δὲ Ἡλεὶ καὶ Σαμουὴλ ἔτη ι'. τῶν δὲ ἐξῆς βασιλέων Ἑβραίων ἔτη τετρακόσια ι'. ἧς τὸ τελευταῖον (59) ἔτος ἦν Κύρου βασιλείας ἔτος πρῶτον, ὡς προειρήκαμεν. annus regni Cyri primus fuit, ut jam ante diximus.

(55) Ταῦτα γὰρ Ἀθην. ἱστορ. Malim ταῦτα γὰρ ἱστοροῦσιν, delete Ἀθηναίων. VIGER.

(55') Καὶ τῶν Ἀτ. ἀπ. Vertit interpres quasi, expuncto καί, genitivum Ἀττικῶν ἀπὸ comparativum ἀκριθέστερον rectulisset. EDIT. PATROL.

(55) Ἐκ τε. Particula τε aut expungenda est,

aut aliquid aliud postulat. Id.

(57) Κατὰ τὴν Αἴγυπτον. Vel hæc defenda, vel reponendum ἀπ' Αἰγύπτου. Id.

(58) Δειχθήσεται. Forte δεικνύεται. Id.

(59) Ἦς τὸ τελευταῖον. Deest hic aliquid. Quo enim τὸ ἧς referatur? Forte aute hunc articulum

Γ. Ἐπὶ δὲ πρώτης Ὀλυμπιάδος ἀπὸ Μωϋσέως ἐτὴ A
 α', εἴπερ ἐπὶ παντηκοστῆς πέμπτης ἔτος πρώτον,
 ἐτὴ αολ', κἀν τοῖς Ἑλληνικοῖς συνέδραμεν ὁ χρόνος.
 Μετὰ δὲ Ὀγγυον, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλισμοῦ πολ-
 λὴν φθορὰν, ἀβασλευτὰς ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ μέ-
 χρι Κέκροπος, ἐτὴ ρσθ'. Τὸν γὰρ μετὰ Ὀγγυον
 Ἀπταῖον, ἢ τὰ πλασσόμενα τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ γε-
 νέσθαι φησὶ Φιλόχορος. Καὶ αὐθις· Ἀπὸ Ὀγγύου
 τοῖνον ἐπὶ Κύρον, ὅποσα ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὸν αὐ-
 τὸν χρόνον, ἐτὴ αολ', καὶ Ἑλλήνων δὲ τινες ἰστο-
 ροὶσι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γένεσθαι Μωϋσεῶ·
 Πολέμου ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν
 λέγων· Ἐπὶ Ἀπιδος τοῦ Φορωνέως, μοῖρα τοῦ Αἴγυ-
 πτιῶν στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἴγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαι-
 στινῇ καλουμένῃ Συρίᾳ, οὐ πόρρω Ἀραβίας ὤκησαν·
 αὐτοὶ δηλονότι οἱ μετὰ Μωϋσέως. Ἀπίων δὲ ὁ Πο-
 σεϊδωνίου, περιεργότατος γραμματικῶν, ἐν τῇ Κατὰ
 Ἰουδαίων βίβλῳ, καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν Ἱστο-
 ριῶν, φησὶ, κατὰ Ἰναχον Ἀργῶν βασιλεῖα, Ἀμώσιος
 Αἴγυπτίων βασιλεύοντος, ἀποστῆναι Ἰουδαίους, ὧν
 ἠγεῖσθαι Μωϋσεῶ. Μέννηται δὲ καὶ Ἡρόδοτος τῆς
 ἀποστασίας ταύτης, καὶ Ἀμώσιος, ἐν τῇ δευτέρᾳ·
 πρῶτον δὲ τινὶ καὶ Ἰουδαίων αὐτῶν, ἐν τοῖς περιτε-
 μνομένοις αὐτοῖς καταριθμῶν, καὶ Ἀσσυρίωνος τοῦ
 ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀπόκαλῶν, τάχα δὲ Ἀβραάμ.
 Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδησίος, τὰ Αἴγυπτίων ἀνέκαθεν
 ἱστοριῶν, ἀπασὶ τούτοις συντρέχει· ὥστε οὐδ' ἐπίση-
 μος ἐπὶ πλεον ἢ τῶν χρόνων παραλλαγῆ.

ἢ; imo et ipsorum quoque Judæorum, quos in
 circumcisorum classem reponit, ac *Palæstinæ Assy-*
 rios nominat, ducta fortassis ex Abrahamo utriusque causa. Quibus omnibus cum Ptolemæo quoque
 Mendesio, qui ab ultimis usque temporibus Ægyptiorum ducit historiam, ita convenit, ut inter ipsos
 nulla fere nisi levissima temporum differentia notari possit.
 Η. Σημειωτέον δὲ, ὡς ὁ τί ποτε ἐξαίρετον C
 Ἑλλῆσι δὲ ἀρχαίτητα μυθεύεται, μετὰ Μωϋσεῶ
 τοῦδ' εὐρίσκεται, κατακλισμοὶ τε, καὶ ἐκπυρώ-
 σεις, Προμηθεύς, Ἰὼν, Εὐρώπη, Σπαρτοὶ (60), Κόρης
 ἀρπαγῆ, μυστήρια, νομοθεσίαι, Διονύσου πράξεις,
 Ἄργοναῦται, Κένταυροι, Μινώταυρος, τὰ
 περὶ Τίον, ἄθλοι Ἡράκλειοι, Ἡρακλειδῶν κάθοδος,
 Ἰώνων ἀποικία, καὶ Ὀλυμπιάδες. Ἔδοξε δὲ μοι τῆς
 Ἀττικῆς βασιλείας τὸν προεξηγημένον ἐκτιθέναι χρό-
 νον, παρατιθέναι μὲλλοντι παῖς Ἑβραϊκῆς ἱστορίας
 τὰς Ἑλληνικὰς. Ἐξέεται γὰρ τῷ βουλομένῳ, παρ'
 ἑμοῦ τὴν ἀρχὴν κομιζόμενον, λογιέσθαι τὸν ἀριθμὸν
 ὁμοίως ἑμοῖ. Οὐκοῦν τῶν χιλίων καὶ εἴκοσι ἐτῶν, τῶν
 μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος, ἀπὸ Μωϋσέως τε καὶ
 Ὀγγύου ἐκκειμένων, πρώτῳ μὲν ἔτσι τὸ Πάσχα, καὶ
 τῶν Ἑβραίων ἔξοδος ἢ ἀπ' Αἴγύπτου, ἐν δὲ τῇ Ἀτ-
 τικῇ ὁ ἐπὶ Ὀγγύου γίνεται κατακλισμὸς· καὶ κατὰ
 λόγον. Τῶν γὰρ Αἴγυπτίων ὄρηγ' Θεοῦ χαλάσαις τε

scripserit Africanus, τῆς δ' αἰχμάλωσις ἐβδομήκοντα.
 Certè ἐμάς illa mille ducentorum ac triginta septem
 annorum, quos ab Exodo ad Cyrum usque nume-
 rat, ex consequentium annorum collectione non
 exsistat, nisi hos septuaginta insuper addideris:
 tamen, si, ut deesset omnino nihil, duobus et septua-
 ginta opus esset. Nam, detractis septuaginta, con-
 sistent modo mille centum et sexaginta quinque;
 quibus septuaginta si addideris, mille ducentos
 triginta quinque habiturus es. Sed, opinor, anni
 Moyse octogesimi partem annumerat, et annum

VI. Jam a Moysæ ad Olympiadem primam anni
 sunt viginti supra mille, cum ab eodem ad quin-
 quagesimæ quintæ annum primum, mille ducenti
 cum triginta septem numerentur; in quo nobis etiam
 cum Græcorum temporibus optime convenit. At
 vero post Ogygem, quod ingens ab illo diluvio con-
 secuta vastitas esset, quæ nunc Attica dicitur, ea
 sine regibus annos centum et octoginta novem, ad
 Cecropem usque permansit. Actæum enim illum
 qui post Ogygem recensetur, quæque deinceps sin-
 guntur nomina, Philochorus ne exstitisse quidem
 omnino confirmat. Et rursus: Ergo ab Ogyge, in-
 quit, ad Cyrum usque tantundem numeres, quan-
 tum ad eundem a Moysæ, hoc est annos ducentos
 et triginta septem supra mille. Et vero Græcorum
 sane nonnulli Moysæ sub eadem tempora vixisse
 testantur. Nam, Polemo quidem, libro *Græcarum*
historiarum primo, conceptis verbis habet, Apidis
 Phoronei filii tempore, exercitus Ægyptiaci partem
 sese ab Ægypto subduxisse, atque in Palæstina
 quam Syriam vocant, haud procul ab Arabia con-
 sedisse: illos nimirum ipsos intelligens, qui Moysæ
 duce profecti sunt. Apio vero Posidonii filius, idem-
 que grammaticorum omnium curiosissimus, libro
Adversus Judæos et Historiarum quarto scribit, Ina-
 cho Argis regnante, Judæos duce Moysæ, ab Amosi
 Ægyptiorum rege defecisse. Cujus etiam defectio-
 nis, simulque Amosis, libro secundo Herodotus me-

VII. Cæterum hic observandum etiam est, quid-
 quid paulo rarius ob vetustatem Græci fabulantur,
 id omne Moysæ posterius inveniri, diluvia, incendia,
 Prometheus, Io, Europam, Proserpinæ raptum,
 myseria, legum sanctiones, Bacchi gesta, Æreum,
 Argonautas, Centauros, Minotaurum, res Trojanas,
 Hercules certamina, Heraclidarum reditum, Ionum
 migrationem, et Olympiadas. Ac mihi quidem Græ-
 cas historias cum Hebraicis committere statuenti,
 ea potissimum Attici regni tempora describere vi-
 sum est. Sic enim cuivis omnino liceat, qui modo
 principium ex meis ducere voluerit, eandem me-
 cum in colligendo numero rationem inire. Illorum
 igitur mille ac viginti annorum, quos ab Moysæ et
 Ogyge ad primam usque Olympiadem fluxisse dixi-
 mus, anno primo, uti Hebræorum Pascha et disces-
 sus ab Ægypto, sic Ogygium in Attica diluvium
 contigit. Et convenienter id quidem. Nam cum Ægy-

captivitatis septuagesimum ultra Cyri primum mensibus aliquot excurrisset. Eam enim summam non ex librorum errore, sed Africani ex mente conflata esse, constat ex sequentibus ubi sæpius eadem inculcatur. *VIGES.*

(60) *Σπαρτοί*. Hanc vocem, quæ, si sola spectetur, nullum habet sensum, non venit interpretari. *ΕΒΡΑΙΩΝ*. Supplendum credo vel *δδόντες*, vel *στρατιώται*, vel aliquid simile. Omnino enim post Europam, de Cadmo Cadmique militibus ex draconibus dentibus repente satis, locutus videtur. *VIGES.*

ptios grandinibus ac tempestatibus Dei præpotentis **A** και χειμῶσι μαστιζομένων, εὐχὴς ἦν μέρη τινὰ συμ-
fra percelleret, fieri vix poterat, quin simul in quas-
dam terræ partes calamitatis inde aliquid redunda-
ret. Ac præsertim Athenienses Ægyptiacæ cladis
partem aliquam subire verius erat, quos Ægyptio-
rum coloniam habitos esse, cum alii, tum vero
Theopompus in *Tricareno* commemorat. Tempus
inde medium prætermissum est, quod in eo nihil a
Græcis memoria dignum referatur. Post annos vero
quatuor et nonaginta, ut nonnulli tradunt, Prometheus exstitit, quem, quod homines ad disciplinæ
cultum ab nimia simplicitate solerter ingenioseque traduxerit, homines propterea fixissæ fabulantur.

XIV. *Ex eodem lib. III. Apud auctorem Chronici Paschalis, pag. 104 edit. Paris., 84 Venet.*

Æschylus, Agamestoris filius, Atheniensibus im-
peravit annis viginti tribus; quo regnante, regnavit
pariter Jerosolymis Joatham.

Noster vero canon, i Olymp. Joatham regem Juda
comprehendit.

XV. *Ex eodem libro III et ex libro IV. Apud Syncellum l. c., pag. 197, al. 158.*

Africanus in tertio Historicorum libro scribit: Olympi-
piadem primam quæ tamen quarta et decima fuit, **B**
cum stadio victor Coræbus renuntiat est, ad
Achaz in Jerusalem regnantis annum primum re-
vocandam censeo. *Deinde subdit in quarto: Achaz*
porro regni fuit hic annus primus, in quem Olympi-
piadem primam incidere demonstravimus.

XVI. *Ex libro V. Apud Eusebium, Demonst. evang. lib. VIII, cap. 2, pag. 389 seq., interpretis*
Bernardino Donato Veronensi.

De LXX Danielis hebdomadibus.

I. Ipsa quidem particula, quæ fere sic se habet,
tum multa tum admirabilia significat; attamen nunc
de iis dontaxat, quæ nobis ad rationem temporum,
et eorum quæ ad tempora pertinent, conductura
sint, verba faciemus. Quod igitur hæc de adventu
Christi dicantur, qui post hebdomadas septuaginta
ab hominibus esset videndus, neutiquam dubium
est; tempore enim Salvatoris nostri aut ex illo
ipso, et antiquantur delicta, et peccata consum-
mantur; per remissionem autem, iniquitates cum
injustitiis expiatione delentur, justitiæque sempiterna
denuntiatur, præter eam quæ ex lege acquirebatur.

Ὁ δὲ Ἀφρικανὸς ἐν τῷ τρίτῳ λόγῳ τῶν Ἱστο-
ρικῶν γράζει: Ἀναγραφῆναι δὲ πρῶτην τὴν τεσσα-
ρακοαδεκάτην (Ὀλυμπιάδα), ἔγινε καὶ Κόροιβος στά-
διον ἐνίκη· τότε ἐβασίλευσεν Ἀχάζ ἐπὶ Ἰερουσαλὴμ
ἔτος πρῶτον. Ἐπειτα ἐν τῷ τετάρτῳ φησὶν· Ἦν ἔρα
τοῦ Ἀχάζ βασιλείας ἔτος πρῶτον, ᾧ συντρέχειν ἀπε-
δαίξαμεν τὴν πρῶτην Ὀλυμπιάδα.

A. Ἡ μὲν οὖν περικοπὴ οὕτω πως ἔχουσα πολλὰ
τε καὶ παράδοξα σημαίνει· νῦν δὲ ὧν χάρις περὶ
τοὺς χρόνους καὶ τὰ τούτοις συντείνοντα τὸν λόγον
ποιησόμεθα. Ὅτι μὲν οὖν περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρ-
ουσίας λέγεται ταῦτα, μετὰ ἑβδομάδας ἑβδομήκοντα
μυλλόντος ἐπιφαίνεσθαι, δηλον. Ἐπὶ γὰρ τοῦ Σωτῆ-
ρος, ἢ ἀπὸ τούτου, τὰ τε πρακτώματα παλαιοῦται,
καὶ αἱ ἀρμαίαι συντελοῦνται. Διὰ δὲ τὴν ἄρεσιν αἱ
τε ἀνομίαι ἐξίλασμή μετὰ τῶν ἀδικιῶν ἐξαλείφονται,
δικαιοσύνη τε αἰώνως καταγγέλλεται παρὰ τὴν ἐκ
νόμου, ὁράσεις τε καὶ προφητείας μέχρις Ἰωάννου,
χρῆται δὲ Ἅγιος ἀγίων· πρὶ γὰρ τῆς τοῦ Σωτῆρος

Interpretatio S. Hieronymi.

I. Capitulum (63) quod in Daniele de septuaginta hebdomadibus legimus, multa et mirabilia continet,
quæ nunc longum est dicere: ergo quod ad præsens opus pertinet, de temporibus disserendum est. Nul-
lique dubium quin de adventu Christi prædicatio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit;
post quem consummata sunt delicta, et finem accepit peccatum, et deleta est iniquitas, et annuntiata
justitia sempiterna, quæ legis justitiæ vinceret; et impleta est visio et prophetia, quia lex et prophetæ
usque ad Baptistam Joannem (64): et unctus est Sanctus sanctorum: quæ omnia priusquam Christus
humanum corpus assumeret, sperabantur magis quam sehebantur. Dicit autem ipse angelus septuaginta
annorum hebdomadas, id est, annos quadringentos nonaginta, ab exitu sermonis, ut respondeatur, et ut
ædificetur Jerusalem, viciesimum Artaxerxis regis Persarum annum habere principium. Neemias quippe
hujus pincerna, sicut in Esdræ libro legimus, rogavit regem; accepitque responsum, ut ædificaretur Je-
rusalem. Et iste egressus est sermo, qui exstruendæ urbis et circumdandæ muris daret licentiam; quæ
usque ad illud tempus vicinarum gentium patebat incursum. Siquidem ad Cyri regis imperium, qui
petentibus reverti Jerosolymam dederat potestatem, Jesus pontifex et Zorobabel, et postea Esdras sacer-
dos, et cæteri qui cum eis proficisci voluerant, templum et urbem et muros ejus ædificare conati sunt,
prohibentibus in circuitu nationibus ne impleteretur opus, quasi hoc rex non jussisset.

(61) Ὅτι τὸ. Forte τοῖς. VIGER.

(62) *Ἀποχύλος*, x. τ. λ. Iis quæ hic ex Africano
recitat *Chronici Paschalis* auctor, ista præmittit:
Ἰσχυρὰ δὲ ὁ Ἀφρικανὸς ὡς πρὸς λέξιν· Ἀποχ. Quæ
quidem verba omittit codex Holstenianus, ut ad
hunc locum observat cl. Cangius.

(63) *Capitulum*, etc. Hanc interpretationem exhi-
bet quætor maximus in *Comment. in Daniel. ix, 21,*

ubi hæc præmittit: « Africanus in quinto *Tempo-*
rum volumine, de septuaginta hebdomadibus hæc
Incutus ad verbum est: » *Capitulum*, etc. Ex editis
Martianæi tom. III, p. 4140.

β (64) *Baptistam Joannem*. Cod. Vatic. *baptismum*
Joannis, apud Vallarsium, Opp. Hieron. tom. V,
pag. 682.

ἡμῶν παρουσίας οὐκ ἔντα ταῦτα προσδοκᾷτο μόνον. Ἄρταξερξ δὲ τῶν ἀρξιδιών, τοῦτίσι τῶν ἑβδομηκοντα ἑβδομάδων, ἢ ἔστιν ἑτη τετρακίσια ἐνενηκόντα, ὁ ἀγγελος ἐποσθεται, ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀπεκρίθηναι καὶ τοῦ οἰκοδομησάι Ἱερουσαλήμ. Συνέη δὲ ταῦτα ἐπὶ Ἄρταξέρξου τοῦ Περσῶν βασιλεύοντος εἰκοστῆ ἔτει. Νεεμίας γὰρ ὁ τοῦτου οἰνοχόος ἱερεὺς, ἀπακρίσας ἔτυχεν οἰκοδομηθῆναι Ἱερουσαλήμ. Καὶ λόγος ἐξῆλθε κλειῶν ταῦτα· μέχρι μὲν γὰρ ἰκαίνοτο τοῦ χρόνου ἡ πόλις ἡρήμωτο. Κύρου γὰρ μετὰ τὴν ἑβδομηκονταετίαν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν βουλεμένων ἑπαστον ἐκουσίασι καταπέμφαντος, οἱ μετὰ Ἰησοῦ τοῦ μεγάλου ἱερέως καὶ Ζοροβάβελ καταλόντες, καὶ οἱ ἐπὶ ταῦτους ἕμα Ἐδρα, τὸν νεὸν οἰκοδομαίν ἰκαλιόντες τὰ πρῶτα, καὶ τείχος τῇ πόλει περιβάλλον, ὡς εὖ κατελευσμένου τοῦτου.

Β. Ἐμεινεν οὖν ἕως Νεεμίου καὶ βασιλείας Ἄρταξέρξου, καὶ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἑτους πεντακταεκάτου καὶ ἑκατοστοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς ἐλώσεως Ἱερουσαλήμ, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε ἑτη γίνονται. Καὶ τότε βασιλεὺς Ἄρταξέρξος ἐπέλευσεν οἰκοδομηθῆναι τὴν πόλιν. Νεεμίας δὲ καταπεμφθεὶς τοῦ ἔργου πρόβη, ἡ δὲ ἐφοδομήθη πλατεία καὶ περιτείχος, ὡς προσηφείθη. Καταίθεν ἀριθμοῦσιν ἡμῖν ἑβδομηκοντα ἑβδομάδας εἰς τὸν Χριστὸν συντελοῦνται· εἰ γὰρ ἐλευθὴν ποθεν ἀριθμεῖν ἀρξαίμεθα, καὶ οὐκ ἐνταῦθεν, ὅτι ὁ χρόνος συνδραμεῖται, καὶ κλειῶτα ἄτοπα ἀπαντήσῃ. Ἐάν τε γὰρ ἀπὸ Κύρου, καὶ τῆς πρώτης καταπομπῆς τὴν ἀρχὴν ποιησώμεθα τῆς ἀριθμήσεως τῶν ἑβδομηκοντα ἑβδομάδων, εἰς ἑτη ἑκατὸν καὶ προσέτι περισσάει, κλειῶν δὲ χρόνος, εἰ ἀπ' ἧς ἡμέρας τῷ Δανιὴλ ὁ ἀγγελος προσηφάτευσεν, καλλῶ δὲ κλειῶν, εἰ ἀπ' ἀρχῆς τῆς αἰχμαλωσίας. Ἐδρίσκομεν γὰρ τὴν Περσῶν βασιλείαν ἑτασι διακοσίους τριάκοντα περιγραμμένην, τὴν τε Μακεδόνων εἰς ἑτη τριακόσια ἑβδομηκοντα παραταίνουσαν, κακείθεν ἐπὶ τὸ Τιβερίου Καίσαρος ἐκκατέδρατον ἑτος εἰς ἑτη ἐξήκοντα.

A Visiones autem et prophetiae usque ad Joannem, et Sanctus sanctorum ungitur; nam cum ante Salvatoris nostri adventum haec non essent, expectabantur tamen. Numeri vero initium accipere, hoc est septuaginta hebdomadarum, qui sunt anni quadringenti nonaginta, angelus praecipit ab exitu sermonis ut respondeatur et aedificetur Jerusalem. Porro haec contigerunt regni Artaxerxis, qui Persarum rex fuit, anno vicesimo; hujus enim pincerna Neemias cum eum ipsum rogasset, responsum accepit ut aedificaretur Jerusalem. Et sermo exivit quo ipsum hoc jubebatur: nam ad illud usque tempus civitas deserta manserat. Cum enim Cyrus post septuagenariam servitutem volentem unumquemque, voluntarie emisisset, qui cum Jesu magno sacerdote et Zorobabel, qui post hos ipsos cum Edra descenderant, aedificare templum, et murum civitati circumdare initio prohibebantur, tanquam hoc imperatum non esset.

II. Mansit igitur usque ad Neemiam et regnum Artaxerxis, annumque imperii Persarum centesimum et quintum decimum; cum vero a capta Jerusalem annus centesimus atque octogesimus quintus ageretur, tum rex Artaxerxes jussit aedificari civitatem; et Neemias, unus eorum qui emissi fuerant, operi praefuit: et platea et muri ambitus aedificata sunt, sicut futurum prophetia significaverat. Inde igitur nobis numerare incipientibus, septuaginta hebdomades in Christum terminantur; nam si ab alio quovis tempore numerandi initium fecerimus, neque tempus ipsum conveniet, et multa incommoda subire necesse erit. Sive enim a Cyro, primaque emissionem, septuaginta hebdomadas numerare coeperimus, anni centum et amplius supererunt; sive ab eo die, quo angelus ipsi Danieli oraculum reddidit, etiam major fiet annorum numerus; multo autem major, si ab initio captae urbis. Invenimus enim regnum Persarum intra annos ducentos atque triginta contineri. Deinde Macedonum ad annorum numerum continuari trecentorum et septuaginta. Inde vero ad Tiberii Caesaris annum sextumdecimum, annos sexaginta.

Interpretatio S. Hieronymi.

B. Mansit itaque imperfectum opus usque ad Neemiam, et vicesimum annum regis Artaxerxis: quo tempore regni Persarum, centum et quindecim anni fuerant evoluti; captivitatis autem Jerusalem, centesimus octogesimus et quintus annus erat; et tunc primum Artaxerxes jussit muros intrui Jerusalem: cui operi praefuit Neemias; et aedificata est platea, et muri circumdati; et ex illo tempore si numerare velis, septuaginta annorum hebdomadas usque ad Christum poteris invenire. Quod si harum principium ab alio tempore voluerimus sumere, et tempora non concurrent, et multa reperiemus contraria. Nam si a Cyro, et prima ejus indulgentia qua Judaeorum est laxata captivitas, septuaginta numerentur hebdomadae: centum et eo amplius inveniemus annos, qui statutum septuaginta hebdomadarum excedant numerum, et multo plus, si ex qua die locutus est Danieli angelus; additarque amplior numerus, si captivitatis exordium volueris hebdomadarum habere principium. Permansit enim regnum Persarum, usque ad initium Macedonum, annis ducentis triginta; et ipsi Macedones regnaverunt annis trecentis; atque exinde usque ad annum quinquedecimum (65) Tiberii Caesaris, quando passus est Christus, numerantur anni sexaginta; qui simul faciunt annos quingentos nonaginta, ita ut centum supersint anni.

F. Ad et Ἄρταξέρξου αἱ ἑβδομηκοντα ἑβδομάδες III. Ab Artaxerxe autem septuaginta hebdomades

Interpretatio S. Hieronymi.

III. A vicesimo autem anno Artaxerxis usque ad Christum, complentur hebdomadae septuaginta, juncta (65) Quintum decimum. Africanus (textus, ἐκκατέδρατον. Sic et paulo infra, ubi iterum sanctus doctor, quintum decimum.

ad Christi tempus perveniunt, si Judæorum numeros sequimur. Siquidem a Neemia, qui ut ædificaret Jerusalem est missus, anno regni Persarum centesimo et quinto decimo, qui fuit ipsius regni Artaxerxis vicesimus, atque idem octogesimæ tertie Olympiadis quattus, ad illud tempus qui fuit Olympiadis ducentesimæ secundæ annus secundus, imperii autem Tiberii Cæsaris sextus decimus, anni numerantur quadringenti septuaginta quinque, qui Hebraica ratione fiunt quadringenti nonaginta: utpote cum illi ad cursum lunæ annos computare consueverint; ut hac ratione annus sit, quod dictu facile est, dierum trecentorum quinquaginta quatuor, cum tamen solaris cursus dies conficiat trecentos sexaginta quinque cum unius diei parte quarta. Ex quo apparet lunares cursus duodecim, ab uno solari cursu, undecim diebus et quarta unius diei superari. Idcirco et Græci et Judæi ternos intercalares menses octavo cuique anno adjiciunt. Etenim si undenos cum unius parte quarta octies repetiveris, trium mensium spatium conficies. Quadringenti igitur septuaginta quinque anni, octennia reddunt quinquaginta novem et menses præterea tres. Cum vero octavo cuique anno terni intercalentur menses, conficitur annorum quindecim summa, paucis detractis diebus. Quos si ad quadringentos septuaginta quinque addideris, hebdomadas septuaginta conficies.

Interpretatio S. Hieronymi.

lunarem Hebræorum supputationem, qui menses non juxta solis, sed juxta lunæ cursum numerant. Nam a centesimo et quindodecimo anno regni Persarum, quando Artaxerxes rex ejusdem imperii vicesimum regni sui habebat annum, et erat octogesimæ et tertie Olympiadis annus quartus, usque ad ducentesimam secundam Olympiadem, et secundum ejusdem Olympiadis annum, Tiberium Cæsaris annum quintum decimum, colliguntur anni quadringenti septuaginta quinque, qui faciunt annos Hebraicos quadringentos nonaginta, juxta lunares, ut diximus, menses. Qui secundum illorum supputationem possunt facere per singulos menses dies viginti novem, et semis: ita ut solis circulus per annos quadringentos nonaginta plus habeat dies trecentos sexaginta quinque, et quartam diei partem; et per duodecim menses singulorum annorum, undecim dies et quarta diei pars amplius reperitur. Unde Græci et Judæi, per octo annos trium mensium ἐμβολισμούς faciunt. Si enim octies undecim, et quartam partem volueris supputare, nonaginta dies, hoc est, tres menses efficies; et in quadringentis septuaginta quinque annis octonarii reperientur anni quinquaginta novem, et menses tres: qui simul faciunt plus minuse annos quindecim; quos si quadringentis septuaginta quinque annis volueris addere, septuaginta annorum facies hebdomadas, hoc est, simul annos quadringentos nonaginta.

XVII. *Apud Syncellum l. c., pag. 307, al. 244 seqq.*

De iis quæ Hyrcano et Antigono acciderunt: et de Herode, Augusto, Antonio et Cleopatra summam.

I. Octavius, Σεβαστός Græcis, Augustus Romanis dictus, Cæii filius adoptivus, Apolloniade Epiri urbe in qua studiorum causa morabatur, Romanus reversus in civitatis proceres invasit imperium. Antonius postmodum Asiam vicinaque loca regenda obtinuit. Ad ejus judicium Herodem reum egere Judæi, quorum legatis morte mulctatis, regnum restituit Herodi: qui demum cum Hyrcano et Phasaelo fratre ejectus, ad Antonium fuga se recepit. Judæis redeuntem non admittentibus, cruentum committitur prælium; et posthac haud diu superior factus, fugat Antonium. Hic Parthorum regem adit, aurique talenta mille pollicitus, Pacori ejus filii auxilium regnum recuperat. Herodes versa belli vice a fugam agitur; Phasaelus occumbit in certamine;

A εις τὸν ἐπὶ Χριστὸν συντελοῦνται χρόνον, κατὰ τοὺς Ἰουδαίων ἀριθμούς· ἀπὸ γὰρ Νεεμίου, ὃς ὑπὸ Ἀρταξέρξου τὴν Ἱερουσαλήμ ἀνοικοδομήσων ἐπέμφθη, ἔτει παντεκαίδεκάτῳ καὶ ἑκατοστῷ τῆς Περσῶν βασιλείας, αὐτοῦ δὲ Ἀρταξέρξου βασιλείας εἰκοστῷ ἔτει, καὶ Ὀλυμπιάδος ὄγδοηκοστῆς τρίτης ἔτει τετάρτῳ, ἐπὶ τοῦτον τὸν χρόνον, ὃς ἦν Ὀλυμπιάδος διακοσιοστῆς δευτέρας ἔτος δεύτερον, Τιβερίου δὲ Καίσαρος ἡγεμονίας ἔτος ἑκκαδέκατον, ἔτη συνάγεται τετρακλῆσια ἑβδομήκοντα πέντε, ἅπτερ Ἑβραϊκὰ τετρακλῆσια ἐννενήκοντα γίνεταί, κατὰ τὸν σεληνιαίων δρόμον τοὺς ἐναντιοὺς ἐκείνων ἐξαριθμομένων, ὡς ἐστὶ πρόχαιρον εἰπεῖν, ἡμερῶν τριακοσίων πενήκοντα τεσσαρῶν, τοῦ ἡλιακοῦ κύκλου ὑπάρχοντος ἡμερῶν τριακοσίων ἑξήκοντα πέντε [καὶ] τετάρτου. Τὴν γὰρ κατὰ σελήνην δωδεκάμηνον παραλλάσσει ἡμέραις ἑνδεκα καὶ τετάρτῳ. Διὰ τοῦτο Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους τρεῖς μῆνας ἐμβολίμους ἔτεσιν ἐκτὼ παρεμβάλλουσιν. Ὀκτάκις γὰρ τὰ ἑνδεκα τέταρτον, ποιεῖ τρίμηνον. Τὰ τοίνυν τετρακλῆσια ἑβδομήκοντα πέντε ἔτη, ὀκταετηρίδες γίνονται πενήκοντα ἑννέα, καὶ μῆνες τρεῖς. Ὡς τριμήνου δὲ ἐμβολίμου τῆ ὀκταετρίᾳ γινομένης, ἔτη παντεκαίδεκα ὀλίγων ἡμερῶν ἀποδεόντων γίνονται. Ταῦτα καὶ πρὸς τοὺς τετρακοσίοις ἑβδομήκοντα πέντε ἔτεσιν, αἱ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συντελοῦνται.

ἔτεσιν, αἱ ἑβδομήκοντα ἑβδομάδες συντελοῦνται.

C Περὶ τῶν Ὑρκανῶ καὶ Ἀντιγῶν συμβάντων καὶ περὶ Ἡρώδου, Σεβαστοῦ, Ἀντωνίου καὶ Κλεοπάτρας ἐν ἐπιτόμῳ.

Α'. Ὀκτακλῆσιος ὁ Σεβαστός, ὃν Ἀδριανὸν καλοῦσιν οἱ Ῥωμαῖοι, θετός ὢν υἱὸς Γαίου, ἀπὸ Ἀπολλωνιάδος τῆς Ἡλείου ἐθα παιδεύετο, εἰς Ῥώμην ἐπανελθὼν, τῶν ἐν ἐκείᾳ τῆς ἡγεμονίας εἶχετο. Ἀντωνίος δὲ ὑστερον τὴν τῆς Ἀσίας καὶ ἐπέκεινα ἀρχὴν ἔλαχεν. Ἐπὶ τοῦτου Ἡρώδου κατηγοροῦν Ἰουδαῖοι. Ὁ δὲ τοὺς πρέσβεις ἀποκτείνας, Ἡρώδην ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κατήξεν ἀρχὴν. Ὑστερον δὲ ἅμα Ὑρκανῶ καὶ Φασαίῳ τῷ ἀδελφῷ ἐξείδη, καὶ προσφυγῶν Ἀντωνίῳ, κατήλαθε. Μὴ δεχομένων δὲ αὐτὸν Ἰουδαίων, μάχη γίνεται καρτερὰ· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ Ἀντιγονοῦ κατιόντα ἐκδιώκει μάχη· Ἀντίγονος δὲ προσφυγῶν Ἡρώδῃ τῷ τῶν Πάρθων βασιλεῖ διὰ Πακῆρου τοῦ υἱοῦ κατήλαθεν, ἐπὶ χρυσοῦ ταλάντοις χίλοις. Καὶ ὁ μὲν Ἡρώδης φεύγει· Φασαίος δὲ ἐν τῇ μάχῃ

ἀναιρείται· Ἵρχανός δὲ Ἀντιγόνῳ παρεδόθη ζῶν. Ὁ δὲ Πάρθους ἔδωκεν ἄγειν, ἀποτεμῶν αὐτοῦ τὰ ὤτα, ὡς μηκέτι ἱερῆτο· ἡδέσθη γὰρ αὐτὸν οικεῖον ἀποκτείναι· Ἡρώδης δὲ ἐκπεσὼν, τὸ μὲν πρῶτον Μαλίχῳ τῷ τῶν Ἀράβων βασιλεῖ προσφεύγει· ὡς δ' οὐ προσήκατο αὐτὸν φόβῳ τῶν Πάρθων, εἰς Ἀλεξάνδρειαν παρὰ Κλεοπάτραν ἀπέπλευσεν. Ἦν Ὀλυμπιάς ρπ'. Κλεοπάτρα τὸν συμβασιλεύσαντα αὐτῇ ἀδελφὸν ἀποκτείνασα, πρὸς ἀπολογίαν ὑπ' Ἀντωνίου εἰς Κιλικίαν μεταπεμφθεῖσα, τὴν τῆς ἀρχῆς ἐπιμέλειαν ἐπέτρεψεν Ἡρώδῃ, καὶ ὡς οὐδὲν ἤξιον πιστεύεσθαι ἔστ' ἂν καταχθῆ εἰς τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν, ἔχουσα αὐτὸν φεικῆ παρὰ Ἀντώνιον. Ὡς δ' ἐαλώκει τῆς γυναικὸς ἔρωτι, τὸν Ἡρώδην ἀπέστειλαν εἰς Γόμην κατὰ τὸν Σεβαστὸν Ὀκταύσιον, ὃς διὰ τε Ἀντίπατρον τὸν Ἡρώδου πατέρα, καὶ δι' αὐτὸν Ἡρώδην, διὰ τε τὸ ὑπὸ Πάρθων κατεστῆσθαι τὸν Ἀντίγονον βασιλέα, ἐπέστειλε τοῖς ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ στρατηγοῖς, κατὰγειν αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν. Καὶ ἅμα Σωσίῳ διεπολέμει πρὸς τὸν Ἀντίγονον χρόνῳ πολλῷ, καὶ παντοίαις μάχαις. Τότε καὶ Ἰώσηπος ἀδελφὸς Ἡρώδου ἀποδησκει στρατηγῶν. Ἡρώδου δὲ πρὸς Ἀντώνιον ἐλθόντος (66).....

B. Τρία ἔτη Ἀντίγονον ἐπολιόρχησαν, καὶ ζῶντα ἀπακρίσαν Ἀντώνιῳ. Ἀντώνιος δὲ Ἡρώδην μὲν καὶ αὐτὸς ἀνηγόρευσε βασιλέα· προσέθηκε δὲ αὐτῷ πόλεις Ἰππον, Γάδαρα, Γάζαν, Ἰόππην, Ἀνθηδόνα, καὶ τῆς Ἀραβίας μέρος, τὸν τε Τράχωνα, καὶ τὴν Ἀδρανίτιν, καὶ Σακίαν, καὶ Γαβλάνην. Πρὸς δὲ καὶ τῆς Συρίας ἐπιτροπὴν Ἡρώδης (66) ὑπὸ τῆς συγκλήτου καὶ Ὀκταυίου τοῦ Σεβαστοῦ βασιλεῖς Ἰουδαίων ἀνηγορεύθη, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη λδ'. Ἀντώνιος ἐπὶ Πάρθους στρατεύειν μέλλων Ἀντίγονον τὸν Ἰουδαίων ἀπέκτεινε βασιλέα, καὶ Ἀραβίαν Κλεοπάτρα παρέδωκε, διαδᾶς τε ἐπὶ Πάρθους, ἔπαισε μεγάλως τὸ κλειστόν ἀποβαλὼν τοῦ στρατοῦ. Ἦν Ὀλυμπιάς ρπ'. Ὁ Σεβαστός, Ὀκταύσιος τὴν ἐξ Ἰταλίας καὶ τάσης Ἐσπέρας δύναμιν ἐπ' Ἀντώνιον ἔγγεν, οὐ βουλόμενος εἰς Γόμην ἐπανελθεῖν, δεῖε τῶν ἐν Πάρθοις ἐπαισιμίων, καὶ Κλεοπάτρας ἔρωτι. Ἀντώνιος δὲ αὐτὴν ἐκ τῆς Ἀσίας ἔχων δύναμιν, ὑπήντησεν. Ὁ δὲ Ἡρώδης οἷα θεινός, καὶ τῶν ἰσχυόντων θεραπευτῆς, διπλᾶς ἐξέπεμψεν ἐπιστολάς καὶ νηὶ τὸν στρατὸν, ἐντειλάμενος τοῖς ἡγουμένοις καταδοκεῖν τὰ ἀποδησόμενα. Ὡς δὲ ἐκρίθη τε ἡ νίκη, καὶ δυοὶ συμμαχίαις ἤτηθη δὲ Ἀντώνιος ἐφυγεν εἰς Αἴγυπτον, ἅμα τῇ Κλεοπάτρᾳ, οἱ κομίζοντες ἀπέδωκαν τὰς πρὸς τὸν Σεβαστὸν ἐπιστολάς, ὃς πρὸς Ἀντώνιον εἶχον ἀποκριφάντες. Ἐπιπίπτει δὲ Ἡρώδῃ (67).....

occultas, quæ ad Antonium, litteras ad Augustum missas qui deferebant duces reddidere. Impetiit Herodem...

Γ. Κλεοπάτρα ἐν τῷ μεσαιόλῳ (68) αὐτὴν διεχρήσατο ἀσπίδι τῷ θηρίῳ καθ' αὐτῆς ὅπλῳ χρησασσά, ἡ δὲ ἐχρήσατο, vice δὲ ἐχρήσατο, ubique reperto. Mihi præsens locus mutilus est, et in eo de Actiaca victoria mentio desideratur: et τὸ Μαισαϊόλιον in Μαισουλᾶτον commutatur. Cleopatra quippe sepulcri, Mausolæi nonnunquam ob fabricæ molera vocati, clausa præsidio seipsam confecit. **GOAL.**

A Hyrcanus Antigono vivus traditur. Hic mutilatus ejus auribus ne sacerdotio fungeretur amplius (consanguineum enim perimere veritus est), Parthorum potestati captivum tradit. Herodes amisso regno primum quidem ad Malichum Arabum principem se confert, a quo Parthorum metu repulsus Alexandriam ad Cleopatram tendit. Numerabatur tunc Olympias clxxxv. Cleopatra fratre regni consortio occiso ad causam dicendam ab Antonio in Ciliciam vocata, regni curam commendat Herodi, qui ab ea nihil obtinuit quo reduceretur in regnum: eo subinde viæ comite ad Antonium proficiscitur. Ille mulieris captus illecebris Herodem ad Octavium Augustum Romam misit, qui tum Antipatri Herodis parentis tum Herodis ipsius memor, et quod denique Parthorum armis regnum obtineret Antigonus, datis ad Syriæ Palæstinæque duces litteris, ut Herodem in regnum reponant, mandat. Exinde Sosio junctus Herodes, variis præliis ac non exiguo temporis intervallo, cum Antigono armis decertabat. Per id tempus Josephus Herodis frater unus e copiarum ductoribus occumbit in prælio. Herodæ ad Antonium profecto.....

II. Annos tres obsidionem protraxerunt, et ad Antonium demum deduxere vivum Antigonom. Antonius ipse Herodem renuntiavit regem, ac insuper urbes alias gubernandas demandavit, Hippum, Gadara, Gazam, Joppen, Anthedonem, et Arabiæ partem, Trachonitum et Auranitum, Saciam et Gaulanem, ipsamque postremo Syriam procurandam commisit; Herodes a senatu et octavio Augusto rex declaratus annis triginta quatuor regnavit. Antonius in Parthos expeditione suscepta, Judæorum regem Antigonom interfecit, et Arabiam Cleopatraz commendavit; et in Parthos progressus exercitus parte amissa, non leviter peccasse comperitus est. Erat tunc Olympias clxxxvi. Cunctas ex Italia occiduisque regionibus copias contractas Augustus Octavius eduxit in Antonium metu delicti; dum in Parthos præliaretur, admissi, et Cleopatraz illecebris detentum, ac Romam se conferre detrectantem; cui collectis Asiaticis viribus Antonius obviam profectus est. Herodes porro velat astutia pollens, ac potentiorum obsequio addici consuetus datis epistolis duplicibus, et auxiliariis copiis mari transmissis, duces ut prius eventum belli, quam confingerent, præstolarentur, admonuit. Adjudicata Augusto victoria Antonius præliis duobus fusus, in Ægyptum fugiens cum Cleopatra reversus est. Tunc

III. Sepulchrali Mausolæo inclusa Cleopatra aspide fera tanquam mortis telo usa se ipsam confecit.

substituens διεχρήσατο, vice δὲ ἐχρήσατο, ubique reperto. Mihi præsens locus mutilus est, et in eo de Actiaca victoria mentio desideratur: et τὸ Μαισαϊόλιον in Μαισουλᾶτον commutatur. Cleopatra quippe sepulcri, Mausolæi nonnunquam ob fabricæ molera vocati, clausa præsidio seipsam confecit. **GOAL.**

Eodem tempore Cleopatras filios Solem Lunamque A ab ea vocatos in Thebaidem fugientes Augustus cepit. Nicopolis ad Actiacum sinum constructur; et Actiacus ludus institutus. Alexandria capta, primus Ægypti rex Augustalis Cornelius Gallus missus est, qui Ægyptiorum ad perduellionem deflectentium urbes subvertit. Hucusque Lagidæ duraverunt, usaque Macedonii imperii series stetit post destructum Persarum regnum annos duobus minus trecentos. Omne igitur temporis spatium ab instituto Macedonum imperio ad Ægyptiaci regni finem, ad Cleopatram nimirum, Ptolemæorum postremam, concluditur: quod Romanorum monarchiæ et imperii anno undecimo contigit, Olympiadis vero CLXXXVII, anno quarto. Annorum summa ab Adam creato est 5472.

IV. Post Alexandriam captam cœpit Olympias CLXXXVIII.

Herodes Gabiniorum urbem; Samariam olim dictam a se reparatam, appellavit Sebastein: ejus quoque navale, Stratonis olim turrim nuncupatum in urbis formam instauratum; Casaream vocavit, et in utraque templum Octavio consecrandum erexit. Postremam omnium de patris nomine Antipatridem in Lydo campo condidit; Sebastesque accolas quorum agros occupavit, fecit hujus incolas. Alias quoque urbes construxit; ac Judæis quidem onerosum, nationibus vero reliquis urbanam et amœnum sese exhibuit.

Olympias agebatur CLXXXIX, quæ bissextam diem 6 sexto Kal. Mart., anno juxta Antioch. æram 24, apte restitutam accepit, cujus beneficio certis ac propriis sibi terminis annus cœpit consistere.

XVIII. *Ibid.*, pag. 522, al. 256.

De iis quæ in salutari Christi passione et vivifica resurrectione contigerunt.

I. Gesta sane illius singula, corporum anima-

(69) *Mépris tousde oi Aarḡdai.* Ambiguo et incerto de facti Cleopatras anno locutum auctorem, ac modo ab orbis conditū anno 5468 annis modo duobus posterius consignasse jam supra observavimus: quare quod hic in annos duos sequiores, et mundi 5472 removeatur, ad Georgium nil spectat, cum privatus is sit Africani, cujus hæc dicta referuntur, computus. Ex ejus porro verbis celeberrimæ tres epochæ chronologis Africani sensuum studiosis perquirendæ ultro se offerunt. Prima est Alexandri mortis et Græcorum imperii, quam in mundi 5474, non ut Georgius in 5470, conjicit. Nam cum Lagidarum exterminium in mundi 5472, duobus nimirum de tercentum minus post institutum ab eis imperium remittat, ante annos 298, mundi 5174, illud primo stabilitum liquet, ante Christianam æram annis 496. Africanus quippe natalis Christi epocham eandem, quam Georgius, statuit ex pag. 258 et 259. Secunda est, Actiacos annos et Ægypti captæ æram ad mundi 5472, ante Christi natalem annis 28, devinciri. Tertia tandem Augusti annos a mundi 5461 numerari. Nam cum undecimus Augusti ex Regio nostro Barb. et Percz. attente inspectis iisque cum Palat. collatis, sit qui mundi 5472, et Olympiadis CLXXXVII, quartus recenseatur ab Africano: ex ejus calculis anno 5461 duntaxat imperium adisse necesse est, ante Christi ortum 49 vel 48, prout Christus 5500 vel 5501 natus ab eo asseritur. Suspicionem tamen meam ne subiceam,

μήνη. Τότε Κλεοπάτρας υἱοὺς Ἥλιον καὶ Σελήνην ἐπὶ Θηβαίῃ φυγόντας συνίασεν ὁ Σεβαστός. Νικόπολις ἢ κατὰ Ἀκτιῶν ἐκτίσθη, καὶ Ἀκτιῶν ὁ ἄγων ἐτίθη. Ἀλεξανδρείας ἐλημμένης πρῶτος ἡγεμὼν Αἰγύπτου τίμπεται Γάλλος Κορνῆλιος, ὃς τῶν ἀποστάτων Αἰγυπτίων καθέλιε τὰς πόλεις. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἀαρḡδαι (69) καὶ σύμπαρ τῆς Μακεδονικῆς ἡγεμονίας χρόνος μετὰ ἔτη 2 τῆς Περσῶν καθαιρέσεως, δύοιν ἔδοντα. Συνάγονται τοίνυν οἱ χρόνοι ἀπὸ μίνου Μακεδόνων ἀρχῆς ἕως καταλύσεως κατὰ Πτολεμαίους, καὶ τὴν τελευταίαν Κλεοπάτραν, ὃ γίνεται τῆς Ρωμαίων μοναρχίας καὶ ἡγεμονίας ἔτος ια'. Ὀλυμπιάδος δὲ ρπζ', ἔτους θ'. Τὰ σύμπαντα ἔτη ἀπὸ Ἀδάμ εὐοθ'.

B

A'. Μετὰ Ἀλεξανδρείας ἐλωσιν Ὀλυμπιάς ἡρχθῆ ρππ'.

Ἡρώδης ἐπικτίσας τὴν Γαβινίων πόλιν (70), τὴν ποτε Σαμάρειαν, Σεβαστήν αὐτὴν προσηγόρευσε· ἐδ δὲ ἐπίκειον αὐτῆς τοῦ Σεράτωνος κύργον πόλιν, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ Καισάρειαν ἐκάλεσεν, ἐφ' ἑκατέρῃ ναὺν ἐγείρας Ὀκταούλῃ· ὑστερον δὲ Ἀντιπατρίδα κτίει ἐν τῷ Αὐδῶν πεδίῳ ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς, καὶ τοὺς περὶ τὴν Σεβαστήν οἰκοῦντας, ὧν ἀπεβλατο τὴν γῆν, ἑγκατέθηκεν ἐν αὐτῇ. Ἐκτίσσε δὲ καὶ ἑτέρας πόλεις· καὶ τοῖς μὲν Ἰουδαίοις βαρῦς ἦν, τοῖς δὲ ἄλλοις ἔδνεσι δεξιότατος.

C

Ἡν Ὀλυμπιάς ρπθ' (71), ἦτις πρὸς ζ' καλανθῶν Μαρτίων κατὰ Ἀντιοχίς κθ' ἔται ἡχθη, δὲ ἦς ἐπὶ τῶν ἰσίων ὁρίων ἔστη ὁ ἑνιαυτός.

Περὶ τῶν κατὰ τὸ σωτήριον πάθος, καὶ τὴν ζωοποιὸν ἀνάστασιν.

A'. Τὸ δὲ καθ' ἑκαστον τῶν πρῶτων αὐτοῦ, καὶ

ια' vice ὁ a primis librariis, lectum arbitror, et 18 Augusti annum, 14 vice redditum. Auctor enim, ex Africano, ut reor, scribit supra: Oī ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀπὸ τοῦ ια' ἔτους ἀρβιμοῦσι Δύγουστου χρόνου, ἀπὸ Augusti, inquam, 14, qui capta Alexandria signatur in Fastis. COAR.

(70) Ἡρώδης ἐπικτίσας τῶν Γαβινίων πόλιν. Lepide Scaliger. Not. pag. 259: Quare Cuius sit Samaritis Γαβινίῳ vocentur, dicere fortasse potest, nisi corruptus esset locus. Nihil hic a corruptione Scaligeri limendum: integer est Africani locus, iisdem omnino verbis tribus in mss digestus. Subindicat, quod ille vetetur exponere, Josephus lib. xiv Ant., cap. 10, a Gabinio Syriæ proconsule, altero Samaritæ ante Herodem reparatore sine nuncupatam. Gabinius, inquit, Judæam perlustrabat, et quotquot inveniebat urbes dirutas, ædificari jubebat: atque hoc pacto instauratæ sunt Samaria, Azotus, Scythopolis, Antedon, Raphia, Dora, Marissa, et alie non paucæ: idque mandante Gabinio, quorum posthæc habitatio tuta permansit, cum ante longo tempore desertæ fuissent. Ut itaque sine civilibus et ædificiis urbs Samaria, ita sine nomine jacuit ad primam usque a Gabinio susceptam ejus reparationem, qua Γαβινίων πόλις appellari meruit: ac secutus demum annis ab Herode ἐπινασθείας, Sebastes in Augusti honorem accepit appellationem. lo.

(71) Ἡν Ὀλυμπιάς ρπθ'. Plura erudite observat in hunc locum Coarus, quem adias.

θεραπειῶν σωμάτων, καὶ ψυχῶν, καὶ τῶν τῆς γνώσεως ἀποκρύπτων, ἀναστατώεις τε τῆς ἐκ νεκρῶν, αὐταρκετώτατα τοῖς πρὸ ἡμῶν μαθηταῖς τε καὶ ἀποστόλοις αὐτοῦ ἐδίδλυνται. Καθόλου τοῦ κόσμου σκότος ἐπαίγεται φοβερώτατον· σεισμῶ δὲ αἱ πέτραι διεβήγουντο, καὶ τὰ πολλὰ τῆς Ἰουδαίας, καὶ τῆς λοιπῆς γῆς κατεβρίσθη. Τοῦτο τὸ σκότος ἐκλειψίν τοῦ ἡλίου θάλλας ἀποκαλεῖ ἐν τρίτῃ τῶν Ἱστοριῶν, ὡς ἐμολοῦνται, ἀλόγως. Ἑβραῖοι γὰρ ἔγρουσι τὸ Πάσχα κατὰ αἰήτην ἰσ', πρὸ δὲ μιᾶς τοῦ Πάσχα τὰ περὶ τὸν Σωτῆρα συμβαίνει· ἐκλειψίς δὲ ἡλίου αἰήτης ὑπαλειψίσεως τὸν ἡλίον γίνεται. Ἀδύνατον δὲ ἐν ἄλλῃ χρόνῳ, πλὴν ἐν τῷ μεταξὺ μιᾶς καὶ τῆς πρὸ αὐτῆς, κατὰ τὴν σύνοδον αὐτῆν ἀποσθῆναι· πῶς οὖν ἐκλειψίς νομισθεῖται κατὰ διάμετρον σχεδὸν ὑπαρχούσης τῆς αἰήτης ἡλίου; Ἔστω δὴ, συναρπαζέτω τοὺς πολλοὺς τὸ γεγενημένον, καὶ τὸ κοσμικὸν τέρας ἡλίου ἐκλειψίς ὑπονοείσθω ἐν τι κατὰ τὴν ἔξιν. Φλέγων Ἰστωρὶ ἐπὶ Τιβερίου Καίσαρος ἐν πανσέληνῳ ἐκλειψίν ἡλίου γεγονέναι ταλαίαν ἀπὸ ὕρας ἑκτῆς, μέγας ἐνάτης· ἤλιον ὡς ταύτην. Τίς δ' ἡ κοινωνία σεισμῶ, καὶ ἐκλειψίς, πέτραις βήγνουμέναις, καὶ ἀναστάσει νεκρῶν, τοσαύτη τε κινήσει κοσμικῇ; Ἐν γοῦν τῷ μακρῷ χρόνῳ τοιοῦτόν τι συμβᾶν οὐ μνημονεύεται· ἀλλ' ἦν σκότος θεοποίητον, διότι τὸν Κύριον συνέδη παθεῖν· καὶ λόγος αἰρεῖ ἐτι ἐβδομήκοντα ἐβδομάδες εἰς τοῦτον συναρκοῦνται τὸν χρόνον ἐν τῷ Δανιήλ.

A rumque curatōnes, prædicationis resurrectionisque a mortuis recondita quæque secreta discipulis apostolisque illius nobis antiquioribus satis innotuere. Horribiles tenebræ orbi universo incubuere; petrae terræ motu discissæ, pluraque per Judæam et regiones reliquas ædes in solum dejectæ sunt. Tenebras hujusmodi solis defectum vocat Thallos Historiarum libro tertio, et me quidem iudice, nullo fundamento. Hebræi quippe luna 14 Pascha celebrant. At certe Paschalem solemnitatem die præeunte quæ passionem spectant a Salvatore tolerata fuere: solis vero defectus non nisi luna solem subeante cernitur. Verum cum non alio temporis momento præterquam eo quod luna veteris diem ultimum et renovandæ primum contingit, in ipso nimirum utriusque sideris congressu eclipsim ingruere observemus; qua ratione censebitur eclipsis sole oppositam lunæ cœli partem tenente? Esto tamen. Rapiat post se quos volet, et inter alia tædi orbi manifesta unum hoc solis deficientis ex oculorum iudicio portentum numeretur. Sane luna toto orbe radiante ab hora diei 6 ad 9 usque integram solis eclipsim Tiberio Cæsare imperante contigisse narrat Phlegon: eam utique de qua nobis sermo. Verum enimvero quæ tanta est cum terræ mota et eclipsi, disruptis axis, et resurrectioni mortuorum, tantæque creaturarum omnium perturbationi societas? Certe longa retro annorum scrie simile quid nulla reperimus accidisse memoria. Erant itaque ævæ Dei opus illæ tenebræ, ipso mundi Domino patiente exortæ. Septuaginta vero hebdomades a Daniele memoratas hoc tempore complendas, et terminum attingisse ratio convincit.

B. Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου ἐβδομήκοντα ἐβδομάδες εἰς τὸν ἐπὶ Χριστοῦ συντελοῦνται χρόνον κατὰ τοὺς Ἰουδαίων ἀριθμούς. Ἀπὸ γὰρ Νεμείου, ὃς ὑπ' Ἀρταξέρξου τὴν Ἱερουσαλήμ οἰκίσαν ἐπέμψθη, ἐπὶ τὸ εἰσοστὸν καὶ ἑκατοστὸν τῆς Περσῶν βασιλείας, αὐτοῦ δ' Ἀρταξέρξου κ' εἴται, Ὀλυμπιάδης τγ' εἴται δ', ἐπὶ τούτων τῶν χρόνων, ὃς ἦν Ὀλυμπιάδης εβ', ἔτος δευτέρου, Τιβερίου δὲ Καίσαρος ἡγεμονίας ἔτος ις', εἴται (71'), συνάγεται ὡς, ἄρα Ἑβραϊκῶς ἢ ἔτη γίνεται, κατὰ τὸν αἰληγιαλὸν μῆνα τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνων ἐξαρθρωμένων, ὡς ἔστι πρόχειρον εἰπεῖν, ἡμερῶν πθ' καὶ ἡμισίας, τοῦ κυκλικοῦ ἐνιαυτοῦ τοῦ καθ' ἡμῶν ὑπάρχοντος ἡμερῶν τξξ', δ', κατὰ αἰλήτην δωδεκάμηνον παραλλάσσειν ἡμέρας ια', καὶ δ' διὰ τούτο καὶ Ἑλληνικῶς καὶ Ἰουδαίῳ τρεῖς μῆνας ἐμβολίμους ἔσταιν ἢ παρεμβάλλουσιν· ὀκτάκις γὰρ τὰ ια' καὶ τέταρτον ποιεῖ τρίμηνον. Τὰ τοίνυν ὡς' ἔτη ἀκραιψία μὲν γίνονται νθ', καὶ μῆνας τρεῖς, ὡς τρίμηνον ἐμβολίμου τῇ ὀκταετηρίᾳ προσγινομένου, ἔτη συνάγεται ια', ταῦτά τε πρὸς τοὺς ὡς' ἔσταιν, ὁ ἐβδομάδες. Μὴ δὲ τις ἡμᾶς κατ' ἀστρονομίαν ἀριθμῶν ἀπειροῦς εἶναι νομιζέτω, τξξ' ἡμερῶν καὶ τετάρτου μορίου προτεταχέναι αὐτῆν. Οὐδὲ γὰρ ἄγνοια τῷ ἀληθεῖ, διὰ δὲ τὴν λεπτολογίαν τὸ ψηφίζόμενον συνείμαμεν. Τοῖς δὲ ἐπ' ἀκριβὲς πάντα περιωμῶν ἐξαρθεῖν, καὶ τοῦδ' ὡς ἐν γραφῇ παραλεισθῶ. ταῖς quippe incertis, quinimo exquisitas potius

II. Ab Artaxerxis autem imperio ad ætatem usque Christi ex Hebræorum computo septuaginta numerantur hebdomades. A Nemeia quippe qui sub Artaxerxe Jerusalem suis incolis instauraturus circa imperii Persarum annum vicesimum supra centesimum, ipsius videlicet Artaxerxis 20, et ab Olympiadis LXXIII anno 4, ad hoc usque tempus et Olympiadis CCII annum 2, Tiberii vero Cæsaris annum 16, alii anni 475 putantur: qui Hebræorum annis 490, illis nimirum annos lunariis mensibus dierum 29, cum medio confatos, quod demonstrare facile est, recensentibus, coæquantur: solaris quippe anni periodus diebus 365 cum quadrantis appendice conficitur; lunaris autem mensibus licet 12 composita, diebus 11 et quadrante variare deprehenditur; quæ causa est ut menses tres institutis annis octo evolutis Græci Judæique interponant: octo siquidem per undecim cum quadrante ducta spatium trimestre componunt. Anni itaque 475 per octennia 59 et menses tres dividuntur: ex trimestribus itaque unicuique octoeteridi intercalatis anni quindecim colliguntur, quos si annis 475 addideris, dubio procal hebdomades 70 colliges. Nemo itaque nos ceu præceptis astronomiarum imbutos arguat, qui annum diebus 365 et quadrante componi jam statimus; non ex veri astronomiæ minutias sectati, relatam summam

(71') Forte leg. ἔτη, vel, ἔταρα, subintellecto ἔτη. Cæterum non purus videtur locus. Est. PATROC.

in hunc modum subduximus : accuratiorem vero omnium notitiam consequi cupidis, quod sequitur etiam tanquam in tabula repræsentetur.

III. Annorum unusquisque dierum omnino 365 A numerum intercipit : diei vero et noctis spatio per decemnovennale distributo, quinarium ejus partem dividendam esse percipimus. Iuterim vero cum annum diebus 365, et quadrante componi, et ex decemnovennalis quotientis partibus quinque..... post annos 475, dies sex cum quadrante ex æquo respondententes emergunt. Insuper vero mensem lunarem dies 29 et medium ad numerandi exquisitiorum peritiam includere reperimus, dieique ac noctis intervallo in partes 245 distributo harum 71 cum medio..... quæ nonagesima quarta tria conficiuntur habemus. Et hæc brevi temporis spatio colliguntur. Ab Artaxerxis autem imperii anno vigesimo (cujus Esdras Hebræis laudatus auctor testis est) qui Græcicæ Olympiadis LXXXIV quartus fuit, ad Tiberii Cæsaris annum decimum sextum, qui Olympiadis CCII anno 4 æqualis est; annos Julianos 475 supra memoratos, qui Hebræos 490 juxta præmissa componunt, numerantur, id est hebdomades 70, post quas Christi adventus a Gabriele Daniel prænuntiatus est. Hebraici vero anni quindecim aliis adjecti, annorum saltem 10 errorem licet nonnemini videantur invehere, certe dubium hoc in medium nihil absurdi proferre indubius sum. At quam commode hebdomas una et altera media (quam ad numeri complementum assumendam conjicimus), de annis 15 quæstioni factæ medeatur, summationem abbreviet, quod prophetiæ symbolis involuta proferri solcant, omnino manifestum puto.

IV. Sane quantum minerva dedit, Scripturam C recte me percepisse arbitror : quandoquidem ipsum de visione dictum præcedens calculos omnes in summam redigere videtur, cujus verbis primis ait : *In anno tertio regni Balthasar* ; quibus de regni Persarum, Græcorum armis excidio (quorum regnum utrumque arietis et hirci figura designat) vaticinatur : *Sacrificium, inquit, tolletur, et sancta in conculcationem deserta fient, quæ diebus 2500 circumscriptentur* . Die namque in mensem a nobis reputato, prout prophetarum locis aliis dies annorum vice, et iterum alibi diversa ab his ratione sumuntur; diebus pariter superius memoratis in menses redactis, a capta Jerusalem ad Artaxerxis annum vigesimum summam omnem consummatam observavimus. Anni siquidem colliguntur 185, quibus alter, quo Neemias urbi murum circumposuit, addendus. Hebraicos itaque menses 2500, annos computavimus 186, quorum octoerides singulæ men-

° Dan. viii, 1. ° Ibid. §13, 14.

(72) *Tò mèn èτος ἐπίπαν*. Frequentes per hunc Africani textum respersi errores, Scaligerum ut *Animadv.* pag. 261 scriberet impulerunt : « Ego ista non assequor, neque qui ea somniabat, intelligebat. » Et inferius : « Mira vero discrepantia disputationis hujus cum ea quæ est (eiusdem Africani) in lib. ἀποδείξ., quanquam idem sit argumentum. Omnino hæc, ut hic exstant, nemo assequitur. » Potavius *De doct. temp.*, lib. xii, cap. 30, eandem

Γ. Τὸ μὲν ἔτος ἐπίπαν (72) ἑκαστον ἐστὶν ἡμερῶν τρεῖς, καὶ ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς ἑνεακαιδέκατον διαιρεθείσης. μέρη τούτων τὰ πάντα (73). Μεταξὺ δὲ τοῦ λέγειν τὸν ἐνιαυτὸν ἡμερῶν τρεῖς, καὶ τετραμορίου, καὶ τῶν ἀπὸ 18, τῆς νυθημέρου μερῶν εἴ. εἰς τὰ νοε', ἡμέραι τὸ παράλληλον εἰσὶν ε', καὶ τετραμόριον. Ἐτι γὰρ μὴν τὸν τῆς σελήνης μῆνα κατὰ τὴν ἀκριβῆ λεπτολογίαν εὐρίσκομεν κθ', καὶ ἡμισείας ἡμέρας καὶ νυκτὸς διαιρεθείσης εἰς μέρη σε', τούτων τὰ ο', καὶ ἡμισυ. ἂ γίνεται ἑνενηχοστοτέταρτα (74) τρία. Καὶ ταῦτα περὶ ὀλίγον χρόνον καταγίνονται. Συμβαίνει δὲ τῶν ἀπὸ Ἀρταξέρξου βασιλείας ἔτους κ' (ὡς ἐν τῷ Ἑσδραζ παρ' Ἑβραίοις ὅπερ καθ' Ἕλληνας ἦν Ὀλυμπιάδος ὀδοχοστῆς τέταρτον ἔτος, μέχρις ἕκτου καὶ δεκάτου Τιβερίου Καίσαρος, ὅπερ ἦν Ὀλυμπιάδος σβ' ἔτος δεύτερον, ἐπισυνάγεσθαι τὰ προσηρημένα νοε', ἂ γίνεται κατὰ Ἑβραίους ἔτη υ', ὡς προσηρηται, τοῦτ' ἐστὶ ἐβδομάδες ο', καθὰ προσηρητοῦθη τῷ Δανιὴλ ὀπὸ τοῦ Γαβριὴλ ἢ Χριστοῦ παρουσία. Εἰ δὲ τῷ δοκεῖ τὰ ε' ἔτη τὰ Ἑβραϊκὰ πλάνην ἐγγενῶν μετ' ἐκείνα εἰς ἡμᾶς ἔτη ι' (75) ἔγγυς, καὶ οὐδὲν ἐν μέσῳ παράδοxon ἰσθόρηται. Δύναται δὲ ἡ μία καὶ ἡμισία ἐβδομάς, ἦν ἐπὶ συντελεῖα παραλαμβάνεσθαι δεῖν ὑπονοοῦμεν, παρηγορεῖν τὸ ἐπιζητούμενον τῶν ε' ἐτῶν, καὶ κουφίζε.ν τὸν χρόνον (76), ὅτι τε συμβολικώτερον αἱ προφητεῖαι ἐξηνηγεμέναι τυγχάνουσι δῆλον. et terminum reddat breviorē, uno verbo conclusæ proferri solcant, omnino manifestum puto.

Δ'. Ὅπισσον δὲ ἐφ' ἡμῖν, ὁρθῶς, οἴμει, τὴν Γραφήν ἰδεξάμεθα : ἐπεὶ καὶ συναίρεισθαί πως ἡγουμένη τῆς ὀπτασίας περιχοπῆ δοκεῖ, ἥς ἡ ἀρχὴ ἔστι τριτὴ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ ἔθνα περὶ τῆς καθαρῆς σίσεως τῆς Περσῶν ἀρχῆς ὕφ' Ἑλλήνων προδότης, ἦν διὰ τοῦ κριού καὶ τοῦ τράγου προδότης. Ἡ ὄνεια, φησὶν, ἡ ἀρθεῖσα καὶ τὰ βῆρα ἐρημωθήσεται εἰς καταπίπτημι, ὅπερ εἰς β' ἡμέρας περιγγραφήσεται. Εἰ γὰρ εἰς μῆνα τὴν ἡμέραν λογιζαίμεθα, ὡς ἀλλαχού κατὰ προφητεῖαν εἰς ἐνιαυτούς αἱ ἡμέραι παραλαμβάνονται, καὶ ἄλλως ἀλλαχού, ἀναλύοντες ὁμοίως τοῖς πρὸ τούτου εἰς μῆνας τοὺς Ἑβραϊκοὺς, εὐρομέναν κ' τῆς Ἀρταξέρξου βασιλείας ἀπὸ τῆς ἀλώσεως Ἱερουσαλήμ συντελούμενον τὸν χρόνον. Ἐτι γὰρ συναίρονται ρπε', καὶ ἐνιαυτὸς εἰς ἐν ᾧ τὴν πόλιν ἐτείχισεν ἡ Νεμίλιας. Τοὺς οὖν ρπς' ἐνιαυτούς μῆνας εὐρίσκομεν βτ' Ἑβραϊκοὺς, τῆς ὀκταετίας ἀκαλούθως τοὺς πρὸς τούτοις ἐμβολίμους τρεῖς μῆνας προσλαμβάνουσης. Ἀπὸ δὲ Ἀρταξέρξου ὄθεν ὁ λόγος

Africani sententiam, tum hic, tum lib. viii *De demonstr. evang.*, aliis verbis apud Eusebium expositam testatur. GOAR.

(73) *Tὰ πάντα*. Cod. Barb., τὰ πάντα. Id.

(74) *Ἐνενηχοστοτέταρτα*. Scaliger, ἑνενηχοστὰ. Id.

(75) *Ἐτη ι'*. Cod. Barb., ἔτη διαχόσια. Id.

(76) *Χρόνον*. P. χρόνους. Id.

ἔβληθεν οικοδομηθῆναι Ἱερουσαλήμ σ' ἑβδομάδες ἅσες τρεῖς intercalares ad sese ordine derivant. Cæterum ab Artaxerxis tempore quo de reparandis ædibus Jerusalem edictum promulgatum est, hebdomades 70 complentur. De his vero accuratius in opusculo De hebdomadibus et præfata prophetia privatim tractavimus. Judæos autem Dominum nondum venisse, Marcionis quoque discipulos nusquam ejus adventum prophetiis enuntiatum asserentes, non possum non mirari, tam clare Scripturis rem ob oculos ponentibus. *Et post pauca* : Anni itaque ab Adam condito (76*) ad Christi adventum et ejus resurrectionem 5531 colliguntur : a qua temporis epocha ad Olympiadem ccl, anni 192, ut in præcedentibus declaratum est, intercurrent.

XIX. *Apud S. Basilium lib. De Spiritu sancto, cap. 29, § 73, Opp. tom. III, pag. 61 fedit. Paris.*

Ἡμεῖς γὰρ (77) οἱ κακέλων τῶν βημάτων (78) τὸ μέτρον ἐπιστάμενοι, καὶ τῆς πίστεως οὐκ ἀγνοοῦντες τὴν χάριν, εὐχαριστοῦμεν τῷ παρασχομένῳ τοῖς βλοῖς ἡμῶν Πατρὶ (79) τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· ᾧ ἡ δόξα, μεγαλοσύνη σὺν ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας.

Nos enim qui et illorum verborum modum didicimus, nec ignoramus fidei gratiam, gratias agimus Patri, qui vobis suis creaturis præbuit universorum Servatorem ac Jesum Christum Dominum nostrum; cui gloria, majestas, cum sancto Spiritu in sæcula.

Julii Africani fragmentum ex libris *Cestorum* vide supra col. 45.

PASSIO S. SYMPHOROSÆ ET SEPTEM FILIORUM EJUS

(GALLAND., *Bibliotheca Patrum*, tom. I, Proleg. p. LXXI, et p. 529, ex editis et mss. codd.)

ADMONITIO

- I. *Acta S. Symphorosæ ejusque filiorum, Julio Africano attributa.*
- II. *Sub Adriano passi perhibentur; eorum martyrii occasio.*
- III. *Antiquissimus horum martyrum cultus.*

I. Quandoquidem *Acta* sanctorum martyrum *Symphorosæ* ac septem filiorum ejus, ex editione *Ruinartiana* typis excudenda curavimus, præviam proinde V. C. Admonitionem hic describere consultius duximus, quo ejus curam studiumque in iis evulgandis cum *ex editis* tum *ex tribus codicibus* mss. lectorés perspectum habeant. Sic autem se habet (80) :

(76*) *Ab Adam condito.* In Græco, *ab Adam et creatione.* EDIT. PATROL.

(77) *Ἡμεῖς γάρ.* Hunc locum recitat S. Basilium l. c. sic prædictus : Ἄλλ' οὐδὲ Ἀφρικανὸν τὸν ἱστοριογράφον τὸ τοιοῦτον εἶδος τῆς δοξολογίας παρέλαβε. φαίνεται γὰρ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς τῶν Χρόνων ἐπιτομῆς, οὕτω καὶ αὐτὸς λέγων· Ἡμεῖς, x. τ. λ. « At nec Africanum historicum talis glorificandi forma præterit. Si quidem constat in quinta *De temporibus epitoma*, et ipsam ad hunc loqui modum : Nos, etc. » Quo ex loco conjicit Tillemontius *Mém. eccl.* tom.

« B. Symphorosæ filiorumque ejus martyrii *Acta* quæ hic exhibemus, in mss. codicibus Julio Africano celeberrimo scriptori attribuuntur. Et quidem fieri potuit, ut in ejus libris *De chronographia* quos accuratissime scriptos fuisse testatur Eusebius (81), inserta fuerint, cum in iis præcipuos eventus qui ab orbe condito usque ad Heliogabali imperatoris tempora contigerant, retulerit. Ve-

III, p. 256, Africanum quinto suo *Chronographia* libro his verbis finem imposuisse.

(78) *Τὰ βήματα.* Tres mss. τῶν βημάτων. MARRAN.

(79) *Ἡμῶν πατρί.* Sic mss. quinque Editi, ἡμῶν πατράσι. Qui præbuit nostris patribus omnium servatorem. Ibidem hæ voces καὶ Κύριον ἡμῶν, desunt in tribus mss. Mox editi, καὶ ἡ μεγαλοσύνη. At codices mss. ut in textu. Id.

(80) *Ruinart., Act. mart.* p. 20 ed. Veron. 1731.

(81) *Euseb., Hist. eccl.* lib. vi, cap. 31.

rum cum id opus jamdudum perierit, an re vera hæc Acta Africano sint ascribenda, asserere non ausim; quamvis de eorum sinceritate nullus videatur dubitandi locus. Ea vero proferimus ex Mombritii, Surii et Carduli editionibus, cum duobus mss. codicibus Colbertinis et uno Sorbonicæ bibliothecæ collatis.

II. « Florum sanctorum nec occasione præbuit vicinia celeberrimi illius palatii, quod in villa Tiburtina ab Adriano ædificatum fuisse testis est Spartianus. Cum enim imperator hanc regiam domum quam sibi ad delicias construxerat, nescio quibus piacularibus cæremoniis lustrari jussisset, hanc occasionem arripere sacerdotes Symphorosam incusandi, nihil omnino diis placitum, nisi prius Symphorosa aut iis sacrificaret, aut ipsa sacrificaretur. Quod ultimum Adrianus, quem superstitionem ex aliis ejus pluribus factis fuisse constat, exsecutus est circiter annum Christi 120, id est sub imperii sui primordia: quo scilicet tem-

porc, ut notat Dio Cassius, late imperator plurimas cædes fecit.

III. « Cæterum horum martyrum memoria in antiquissimis quibusque Martyrologiis celebratur, quamvis diversis diebus. Romanum quippe cum Notkero eos recolit die 13 Julii, Rebanus die 21 ejusdem mensis, Usuardus et Ado die 21 mensis Junii. In via Tiburtina supersunt adhuc rudera veteris ecclesiæ, ut monet Aringus (82), quæ olim sub eorum nomine Deo consecrata fuerat, quæque hactenus *Ad septem fratres* vocabulum retinet. Eam autem in eo loco constructam fuisse non dubito, quem pontifices in Actis, § iv, *Ad septem Biothannatos*, id est violenta morte peremptos, ut notat Baronius (83), appellarunt. »

B Huc usque vir eruditus. Plura vero, præter Tillemontium (84), præstabant Bollandiani; qui fusa pro more atque accurate satis ea omnia discutunt (85), quæ ad horum martyrum Acta pertinere noscuntur.

PASSIO S. SYMPHOROSÆ

ET

SEPTEM FILIORUM EJUS.

I. Cum fabricasset Adrianus palatium, et id dedicare vellet ritu illo nefario, cœpissetque sacrificiis idolorum ac dæmonum qui in idolis habitant, flagitare responsa, responderunt et (86) dixerunt: « Symphorosa vidua cum septem filiis suis laniat nos quotidie invocando Deum suum. Ista itaque si cum filiis suis sacrificaverit, promittimus nos omnia præstare quæ petitis. » Tunc Adrianus jussit eam teneri cum filiis, et blandia eos sermonibus hortabatur ut ad sacrificandum idolis consentirent. Cui beata Symphorosa dixit: *Vir meus Getulius (87), cum fratre suo Amantio, tribuni tui cum essent, pro Christi nomine passi sunt diversa supplicia, ne idolis consentirent ad immolandum, et quasi boni athletæ dæmones tuos moriendo vicerunt. Elegerunt enim magis decollari quam vinci, passi mortem; quæ pro nomine Christi suscepta, inter homines terrenos quidem ignominiam eis peperit temporalem, inter angelos vero decus et gloriam sempiternam, inter quos nunc gradientes, et tropæ passionum suarum dantes (88), cum æterno Rege vita æterna fruuntur in caelis.*

II. Adrianus imperator dixit ad sanctam Sym-

phorosam: *Aut cum filiis tuis sacrificas diis omnipotentibus, aut te ipsam cum filiis tuis sacrificari faciam.* Beata Symphorosa (89) respondit: *Et unde mihi tantum boni, ut ego merear cum filiis meis offerri hostia Deo?* Adrianus imperator dixit: *Ego te diis meis sacrificari faciam.* Beata Symphorosa respondit: *Diis tui me in sacrificium accipere non possunt: sed si pro nomine Christi Dei mei incensa fuero, illos dæmones tuos magis exuro.* Adrianus imperator dixit: *Elige tibi unum ex duobus: aut sacrificas diis meis, aut malo interitu finieris.* Beata Symphorosa respondit: *Tu existimas quod possit animus meus aliquo terrore mutari, cum ego desiderem cum viro meo Getulio (90), quem pro Christi nomine interfecisti, requiescere.* Tunc Adrianus imperator jussit eam duci ad sanum Herculis, et ibi primo alapis cædi, et post hæc capillis suspendi. Sed cum nulla ratione nulloque timore posset eam a bono proposito revocare, jussit eam alligato ad collum ingenti saxo in flumen præcipitari. Cujus corpus colligens frater ejus Eugenius, principalis curiæ Tiburtinæ, in suburbana ejusdem civitatis sepelivit.

(82) Aring., *Rom. subter.* lib. iv, cap. 17.

(83) Baron. ad an. 138, § 5.

(84) Tillem., *Mém. eccl.* tom. II, pagg. 241, 595.

(85) Bolland., *Act. SS. Junii* tom. IV, pag. 350.

(86) Confer Euseb. lib. II *Vitæ Constantin.*, cap. 50.

(87) Eorum memoriam celebrant Martyrologia ad diem 10 Junii, quo eadem die Surlus et Bollandiani eorum Acta exhibent. In ms. Colbertino: *Vir meus Zoticus cum fratre suo Amantio tribuno tuo cum essent ambo, etc.*

(88) Cod. Colbert., *tropæ passionum suarum laudantes.*

(89) Hæc responsio cum sequenti interrogatione deest in cod. Colbertino.

(90) Sur., Cardulus et cod. Colbertin., *Zoticus.*

III. Alia vero die jussit Adrianus imperator simul omnes septem filios ejus sibi presentari, quos cum ad sacrificandum idolis provocaret, et nullo pacto eos videret suis minis atque terroribus consentire, jussit circa Herculis templum septem stipites figi, et ibi eos ad trochleas extendi. Et primum Crescentem præcepit in gutture transfigi; secundum Julianum in pectore pungi; tertium Nemesium in corde percuti; quartum Primitivum in umbilico vulnerari; quintum Justinum aversum per dorsum perforari gladio; sextum Stracteam (91) in latere vulnerari; septimum vero Eugenium a summo usque deorsum fandi.

IV. Altera vero die veniens Adrianus imperator ad fanum Herculis, jussit corpora eorum simul B

A auferri, et projici in foveam altam: et imposuerunt pontifices nomen loco illi, *Ad septem Biothantos* (92). Post hæc quævit persecutio anno uno et mensibus sex; in quo spatio omnium martyrum honorata sunt sancta corpora, et constructis tumulis condita cum omni diligentia, quorum nomina descripta sunt in libro vitæ. Natalis vero sanctorum martyrum Christi, beatæ Symphorosæ et septem filiorum ejus, Crescentis, Juliani, Nemesii, Primitivi, Justini, Stractei et Eugenii, celebratur sub die 15 Kalendas Augusti. Eorum corpora requiescunt in via Tiburtina milliario ab Urbe octavo, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est honor et gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AFRICANI NARRATIO

DE IIS

QUÆ CHRISTO NATO IN PERSIA ACCIDERUNT.

(Ex duobus codicibus Monacensibus editit et Latinitate donavit J. Chr. von AARTR in diario cui titulus: *Seitrange zur Geschichte und Literatur*, anno 1804, p. II, p. 49.)

ADMONITIO.

Complures eruditi hucusque in ea opinione fuerunt, narrationem Africani de iis quæ Christo nato in Persia acciderunt, binis bibliothecæ electoralis Monacensis, et uno bibliothecæ Casarez Vindobonensis codicibus mss. superstitem, fragmentum esse præstantissimi illius operis, quod Sextus Julius Africanus, sæculi tertii post Christum natum scriptor Christianus, de rerum in universo orbe usque ad Macrini imperium gestarum chronologico ordine elucubravit, atque libris quinque comprehensum Alexandro, Mammeæ filio, ad obtinendam patriæ urbis Emmaüntis restaurationem obtulit. Eadem expectatione, quam Lambecium (93) ejusque compendiatorem Nesselium primum concitasse video, ego quoque accensus maxima cupiditate ad perlustrandos bibliothecæ nostræ electoralis codices, quos una cum omni suppellectile libraria principis nostri serenissimi erga litteras amor publico usui postare voluit, accessi: sed ut vulgari proverbio fertur, carbones pro thesauro inveni. Tantum abest, ut narratio hæc ad scriptorem omnium antiquorum ore celebratum, referri possit, ut ne hilum quidem contineat, Africani chronographi ingenio dignum. Unde cum hic unanimi veterum testimonio vir exquisitæ doctrinæ acerrimique iudicii fuerit, auctor vero *Cestorum* (94), qui item Africani nomen præfert, dudum vel anilis credulitatis vel miræ in superstitionis propensionis nota a criticis confixus sit: facile in eorum sententiam concesserim, qui eum a chronographo diversum consent, eique hunc etiam setum non melioris furfuris adjudicarem. Cæterum, lector amice, perlectis hisce pagellis, si non nefariæ hominis temeritati irasceris, saltem mecum prodigiosas ineptias ridebis, eductus simul, etiam virorum alias eruditione clarissimorum testimonio non esse tanti faciendæ, ut quis, si facultas adsit, propria inspectione supersedeat. Vale.

ΑΦΡΙΚΑΝΟΥ

Διήγησις περί τῶν ἐν Περσίᾳ γεγενημένων διὰ τῆς ἐνανθρώπησεως τοῦ Κυρίου, καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἐκ Περσίδος ἐγγώσθη ἀπ' ἀρχῆς ὁ Χριστός. Ὁδὲν γὰρ λαθάνει τοὺς ἐν αὐτῇ νομομαθεῖς, ἅπαντα

(91) Cod. Colbertin., *Extactum*, edit. Carduli, *Stactum*, quo nomine ab omnibus infra designatur.

(92) In uno cod. Colbertin. et alio ex Sorbona, hic aliqua inserta sunt de morte Adriani, quæ paulo post horum martyrum necem contigisse ibi relictur.

(93) *Commentariorum de Bibl. Vindob. I. V*, p. 297 (p. 623 edit. Kellarii).

(94) De libris *Cestorum* Suidas: Ἀφρικανός, ὁ Σέξτος χρηματίας, φιλόσοφος Αἰβός, ὁ τοὺς Κεστοὺς

AFRICANI

C Narratio de iis quæ in Persia Domino Deo ac Salvatore nostro Jesu Christo nato acciderunt.

Christus primo omnium e Persia innotuit. Nihil enim gentis illius legisperitos, summo studio cuncta

γεγραμῶς ἐν βιβλίοις κδ'. Εἰσι δὲ οἰονεὶ φυσικὰ ἔχοντα ἐκ λόγων τε καὶ ἐπαοιδῶν, καὶ γραπτῶν τιῶν χαρακτήρων ἰσάσεις τε, καὶ ἀλλοίων ἐνεργειῶν. Africanus, dictus Sextus, philosophus Afer, qui *Cestos* scripsit libris 24 (juxta Eusebium 9, juxta Photium 14). Sunt autem veluti quædam physica, quæ continent remedia ex sermonibus et incantamentis, et quibusdam scriptis characteribus aliisque rebus efficacibus. Fragmenta passim apud Hippitricos et Geoponicos occurrunt præter tractatum *De apparatus bellico*, qui hujus operis pars cen-

investigantes, latet. Quæ igitur aureis annalium laminis ab ipsis insculpta, atque in templis, regum sumptibus exstructis, recondita sunt, enarrabo. Ex iis enim, quæ ibidem sunt, templis et per sacerdotes iisdem præfectos, Christi nomen primitus divulgatum est.

Exstat quippe in Persia Junonis templum, ipsis regis ædibus magnificentius, a Cyro, rege religiosissimo, ædificatum, qui in eo aureas atque argentæas deorum statuas dicavit, easque lapidibus prætiosissimis exornavit, ne fusiore totius ornatus descriptione sermonem protraham.

Illis itaque temporibus (quemadmodum scripti in laminis aureis annales testantur), cum rex forte ad obtinendam somniorum solutionem templum ingressus esset, Prupupius sacerdos ad eum inquit: **B** Gratulor tibi, domine mi, Juno concepit. Subridens rex respondit: Itane vero Juno mortua concepit? Cui sacerdos: Ita. Juno mortua revixit, et generat vitam. Quid hoc rei? ait rex. Apertius mihi declara. Cui ille: Revera, domine mi, tempus, quo hæc fiunt, advēnit. Totā enim nocte præterita statuae omnes deorum tam marium quam feminarum tripudiando pervigilarunt, dicentes inter se: Venite, congratulemur Junoni. Quin ad meipsum quoque dixerunt: Ades dum, propheta! congratulare Junoni. Amata est enim. Quibus ego: Quomodo potest amari, quæ tandiu jam e vivis excessit? Responderunt illi: Revixit, nec amplius Juno vocatur, sed Cælestis. Sol enim magnus amavit eam. Dixerunt potro feminæ ad mares, manifestius rem explicantes: Scaturigo est amata. Nonne enim Juno fabrum sibi desponsavit? — Responderunt mares: Quod jure etiam Scaturigo appelletur, assentimur. Verum autem ipsius nomen est Myria. Navem enim onerariam, innumeris rebus repletam, in utero tanquam in pelago gestat. Quod si etiam Scaturiginis nomine indigitetur, ita est intelligendum: Scatu-

setur, et ea quæ ex Mich. Pselli libro inedito *Θαυμασίων Ἀκουσμάτων Ιατρικῶν καὶ Φυσικῶν* vulgavit Lambecius p. 472-479 edit. Kollarii. Addo hic, Africani opuscula in quibusdam decreti Gelasiani, quod exstat distinct. 15. can. 3, *Sancta*, æpographis recenseri inter apocrypha, quod præ omnibus certe huic narrationi convenit.

(95) Ms. uterque, repugnante contextu, γάρ.

(96) Vocem ἀλαλακίας, a lingua Græca prorsus alienam, exhibent mss. ambo. Significatio ejus patet ex sequentibus, ubi loco ipsius vocabula πύχες, πέταλα occurrunt. Origo ex initio videtur Arabica.

(97) Ms. uterque solœce, κέλνται.

(98) Ms. uterque τὸ γὰρ ἱερὸν τῆς Ἥρας, ὃ ἐστὶν ἐπέκεινα, κ. τ. λ. absque verbo, quod ad rectum ἱερὸν referretur.

(99) Artaxerxem quemdam, Persarum regem, Parthis subiectum, qui Pompeii et Cæsaris æqualis fuerit, commemorat Lucianus inter longævus libello *Περὶ μακροβίων*. Cyrum hunc, Christo nato supparem, sola harum nugarum auctoritate astruere non ausim. Notum cæteroquin, novam eamque independentem Persarum monarchiam demum quinto Alexandri Severi anno ab Artaxerxe, everso Parthorum imperio, restauratam esse.

(1) Ms. uterque λύσιν ὄνειρατείων δεξιόμενος,

φιλοπονούντας. Ὅσα γοῦν (95) ἐν ταῖς χρυσαῖς ἀλαλακίαις (96) κεκδοπαται, καὶ κέλται (97) ἐν τοῖς ἱεροῖς βασιλείοις, λέξω, ὅτι ἐκ τῶν πρὸς ἐνταῦθα ἱερῶν καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερῶν ἤκουσται ὄνομα Χριστοῦ.

Τὸ γὰρ ἱερὸν τῆς Ἥρας ἐστὶν ἐκεῖ (98) ἐπέκεινα τῶν βασιλικῶν μελάρων, ὅπερ Κύρος ὁ βασιλεὺς (99), ὁ πάσης εὐσεβείας γνώστης, κατεσκαύσας καὶ ἀνέθηκεν ὀνόματα θεῶν, ἀνδριάντας χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς, καὶ ἐκόσμησεν αὐτοὺς λίθοις πολυτελέσιν, ἵνα μὴ ταύτης κοσμήσεως λέγων διασύρω τὸν λόγον.

Κατ' ἐκείνας δὲ τὰς ἡμέρας (ὡς αἱ γεγραμμένα πύχες διδάσκουσιν) εἰσελθόντος τοῦ βασιλέως εἰς τὸ ἱερὸν καὶ λύσιν ὄνειράτων τινῶν δεξιόμενου (1), εἶπε αὐτῷ ὁ ἱερεὺς Προπούπιος· Συγχαίρω σοι, δέσποτα. Ἡ Ἥρα ἐν γαστρὶ ἔλαβεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς μειδιάσας λέγει αὐτῷ· Ἡ θανούσα ἐν γαστρὶ ἔχει; Ὁ δὲ εἶπε· Ναί. Ἡ θανούσα ἀνέζησε (2), καὶ ζῶν γεννᾷ. Ὁ δὲ βασιλεὺς· Τί τοῦτο; Σαφήνισόν μοι. Ὁ δὲ· Ἀληθῶς, δέσποτα, καιρὸς ἐφθασε τῶν τούτων (3). Πᾶσαν γὰρ τὴν νύκτα τὰ ἀγάλματα ἔμειναν χορεύοντα, τὰ τε ἀνδρῆκα καὶ τὰ γυναικεῖα, λέγοντα ἄλληλοις· Δεῦτε, συγχαίρωμεν (4) τῇ Ἥρᾳ. Καὶ λέγουσά μοι· Προφῆτα, ὕπαγε, συγχαίρηθι τῇ Ἥρᾳ, ὅτι ἐφιλήθη. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Πῶς (5) ἔχει φιληθῆναι ἡ μὴ οὐσα; Ἄτινα λέγουσιν, ὅτι ἀνέζησε, καὶ οὐκέτι λέγεται Ἥρα, (6) ἀλλ' Οὐρανία. Μέγας γὰρ Ἥλιος (7) ἐφιλήσεν αὐτήν. Αἱ δὲ θήλειαι πρὸς τοὺς ἀνδρας ἔλεγον, ὅθην τὸ πρᾶγμα διευτελεῖσθαι· Πηγὴ ἐστὶν ἡ φιληθεῖσα· μὴ γὰρ ἡ Ἥρα τέκτονα ἐμνηστεύσατο; καὶ λέγουσιν οἱ ἄνδρες· Ὅτι μὲν Πηγὴ δικαίως εἴρηται, ἀποδεχόμεθα. Μυρία δὲ αὐτῆς τοῦνομα, ἥτις ἐν μήτρᾳ ὡς ἐν πελάγει μυριαγωγὸν ἄλλαδα φέρει. Ἡ δὲ καὶ Πηγὴ ἀπτη, οὕτω νοεῖσθω· Πηγὴ ὕδατος πηγὴν πνεύματος ἀενάαζει. Ἐνα μόνον ἰχθῦν (8) ἔχουσα, τῷ τῆς θεότητος ἀγκίστρῳ λαμβανόμενον καὶ (9) τὸν πάντα κόσμον, ὡς ἐν θαλάσῃ διαγιγνώ-

omissa etiam ab initio constructionis copula, καί. (2) Codex ordine novo 199, ἐνέζησε. Sinceram lectionem refert codex 61.

(3) Ms. uterque, καιρὸς ἐφθασε τὰ ἐνταῦθα, quod apto sensu caret.

(4) Ms. uterque mendose, συγχαρῶμεν.

(5) Pro πῶς, quod unice huc quadrat, in ms. utroque exaratum τῆς.

(6) Antithesim quamdam in duobus hisce nominibus Ἥρα et Οὐρανία captat auctor, prioris derivatione facta ab ἔρα, terra, ut adeo ἥρα sit quasi terrestris.

(7) Sic codex 61. Codex 119 simpliciter, ὁ μὲν γὰρ Ἥλιος.

(8) Optime hæc illustrat locus S. Augustini *De civit. Dei*, lib. xviii, c. 23: « Horum Græcorum quinque verborum, quæ sunt Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς; Σωτὴρ, quod est Latine, Jesus Christus Dei Filius Salvator si primas litteras jungas, erit ἰχθῦς, id est piscis, in quo nomine mystice intelligitur Christus, eo quod in hujus mortalitatis abyssonibus velut in aquarum profunditate vivus, hoc est sine peccato, esse potuerit. » Cæterum usus mysticæ hujus appellationis Augustini ævo longe antiquior, quod vel ex solo Clementis Alexandrinii hymno in Christum patet.

(9) Copula καί in utroque ms. deest.

μενον, ἰδίᾳ σαρξί τρέφοντα (10). Καλῶς ἔφητα· Ἄ τήκτονα ἔχει ἐκείνη· ἀλλ' οὐκ ἐκ λέχους ἴσον (11) εἶται τὸν τέκτονα. Οὗτος γάρ ὁ γεννώμενος τέκτων, ὁ τοῦ τεκτονάρχου παῖς, τὸν τρισύστατον οὐρανοῦ ἄροφον ἐτακτόνησε πανσόφους τέχναις, τὴν τρικᾶτοι-
κον ταύτην στεγοῦσα (12) λόγῳ πῆξας.

hæc enim qui nascitur, faber, fabricorum principis est filius, qui infinita sua sapientia supremum cæli tholum fabricatus est, simulque tripliciter distinctam hanc inferiorem habitationem verbo suo firmavit.

Ἔμειναν γοῦν τὰ ἀγάλματα φιλονεικοῦντα περὶ Ἑβρας καὶ Πηγῆς καὶ ὁμοφώνως (13) εἶπον· Πληρουμένης τῆς ἡμέρας τὸ σαφὲς πάντες καὶ πᾶσαι γνωσόμεθα. Νῦν οὖν, δέσποτα, παράμεινον τὸ λοιπὸν τῆς ἡμέρας. Πάντως γάρ ἔξει τὸ πρᾶγμα. Τὸ γὰρ ἀνακῶφον οὐκ ἔστι τὸ τυχόν.

Μείναντος δὲ τοῦ βασιλέως ἐκεῖ καὶ θεωροῦντος τὰ ἀγάλματα, αὐτομάτως αἱ κινύστριαι (14) ἤρξαντο κροῦειν τὰς κινύρας (15), αἱ δὲ Μοῦσαι ᾄδειν καὶ ὄσα ἦν ἔνδον τετράποδα καὶ πετεινὰ ἀργυρόχρυσά, ἕκαστον τὴν ἰδίαν ἀπέστειλε φωνήν. Τοῦ δὲ βασιλέως φρικιάσαντος καὶ ὄλου φόβου πλησθέντος ἠμμελλεν ἀναχωρεῖν. Οὐκ ἔφερε γὰρ τοῦ αὐτοματισμοῦ τὸν τάραχον. Ἀγείει οὖν αὐτῷ ὁ ἱερεὺς· Ἀνάμεινον, βασιλεῦ. Πάρεσσι γὰρ τέλει ἀποκάλυψις, ἦν θεοῦ βῶν σαφηνίσαι ἡμῖν ἡρετίσαστο.

Τούτων δὲ οὕτως λεχθέντων διήνοικτο ὁ ἄροφος καὶ κατήλθεν ἀστὴρ λαμπρὸς καὶ ἔσθη ἐπάνω τῆς στήλης τῆς Πηγῆς, καὶ φωνὴ ἤκουσθη τοιαύτη· Δέσποινα Πηγῆ, ὁ μέγας Ἥλιος ἀπέστειλέ με, μηνύσαι σοὶ ἅμα καὶ διακονῆσαι τὰ πρὸς τόκον, ἀμείναντον γάμον ποιοῦμενος πρὸς σέ, μήτηρ τοῦ πρώτου πάντων τῶν ταγμάτων γινομένη, νύμφη τριωνύμου μονοθείας οὐσα. Καλεῖται δὲ τὸ ἀσπορον βρέφος Ἀρχή, καὶ Τέλος, ἀρχὴ μὲν σωτηρίας, τέλος δὲ ἀπωλείας.

Καὶ ταύτης τῆς φωνῆς δοθείσης (16) ἅπαντα τὰ ἀγάλματα ἔπεσον ἐπὶ τὸ πρόσωπον, μόνης τῆς Πηγῆς ἰσταμένης, ἐν ἣ εὐρηται παγὴν διάδημα (17) βασιλικόν, ἔχον ἐπάνω αὐτοῦ ἐξ ἀνθρακος καὶ σμαράγδου λιθοκλήτητον ἀστέρα. Ἐπερᾶνω δὲ αὐτῆς ἴστατο ὁ ἀστὴρ.

Ταχὺ δὲ προστάττει ὁ βασιλεὺς, εἰσενέγκαι πάντας τοὺς σημειολύτας καὶ σφοῦς, ὅσοι ἦσαν ὑπὸ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Τῶν δὲ κηρύκων ταῖς σάλπιγξιν ἐπισπευδόντων πάντων, παρεγένοντο πάντες ἐν τῷ ἱερῷ. Ὡς δὲ εἶδον τὸν ἀστέρα ἐπάνω τῆς Πηγῆς, καὶ τὸ διάδημα ἅμα τῷ ἀστέρει καὶ τῷ λίθῳ, τὰ δὲ ἀγάλματα ἐπ' ἐδάφους κείμενα, εἶπον· Βασιλεῦ, ῥίζα ἔθεος καὶ βασιλικὴ ἀνεκνύφει, οὐρανοῦ καὶ ἐπιγείου βασιλέως χαρακτηριστὴρα φέρουσα. Ἡ γὰρ Πηγὴ Mu-

Sic itaque statuæ diutius de Junone et Scaturigine altercabantur. Tandem unanimi voce dixerunt: Completa die unusquisque et unaquæque nostrum hæc clare intelliget. Nunc itaque, domine mi, reliquum diei hic exspecta. Omnino enim res ita eveniet, nec vulgare quidquam est, quod modo manifestatur.

Rege itaque illic manente et statuas observante, sponte sua cinystricæ cœperunt cinyras pulsare, Musæque cantare, et quotquot in templo erant, quadrupedia et volatilia auro et argento sculpta, unamquodque vocem suam emittere. Rex ad hæc horrore correptus totusque terrore percussus, cogitabat discessum. Non enim ferebat spontaneæ hujus commotionis tumultum. Ait itaque ad illum sacerdos: Mane, rex! imminet enim modo plena harum rerum revelatio, a Deo deorum nobis pandenda.

His ita dictis apertum est templi tectum, descenditque stella splendida. Qua supra columnam Scaturiginis stante, hæc vox audita est: Domina Scaturigo! Sol magnus misit me ad indicandum tibi simulque ministrandum, quæ ad partum spectant, impollutas tecum nuptias initurus, mater primi e cunctis ordinibus, et sponsa unius trinominis divinitatis! Vocatur autem infans a te sine semine concipiendus, Principium et Finis, principium quidem salutis, finis vero interitus.

Emissa hac voce, reliquæ statuæ omnes in facies suas prouerunt, sola Scaturiginis statua restante, cui etiam impositum apparebat diadema regium, affixa antrorsum stella e carbunculo, et smaragdo insignis; desuper vero stella cœlitus demissa, irradiabat.

Quibus factis, confestim rex omnes signorum interpretes omnesque sapientes, quotquot sub ipsius imperio erant, convocari jussit. Præconibus itaque cunctis cum tubis quaquaversum festinanter digressis, brevi tempore omnes in templum convenerunt. Qui cum stellam Scaturigini imminentem simulque diadema, stella ex lapidibus pretiosis confecta coruscum, ac prostratas humi reliquas omnes deorum statuas vidissent, dixerunt: Rex! proles re-

rem et terram, ceu totidem orbis terraquei partes, quarum quævis peculiare incolæ habet.

(13) Ms. uterque, ὁμοφώνως.

(14) Ms. uterque, κινύστριαι.

(15) Ms. uterque, κινύρας, apposita in margine nota, legendum esse κινύρας.

(16) Ms. uterque, δοθήσης.

(17) Ms. uterque, διάδημα.

(10) Pro τρέφοντα ms. uterque exhibet τρέφοντι.

(11) Pro λέχους ἴσον, quod ex conjectura postulante contextu reposui, in utroque ms. comparet monostrum λεγούσων.

(12) Vox στεγοῦσα, inusitata jam terminationis, ab omnibus etiam lexicis, quæ quidem ego inspexi, exsulat; si genuina, certe pessimæ notæ. Intelligit autem auctor per τρικᾶτοικον στεγοῦσα, id est tripliciter distinctam habitationem, aquam, ac-

gia, divino numine plena, lucem aspexit illius, qui caelum terramque gubernat, regis caractere insignita. Scaturigo enim Myria, Scaturiginis Bethleemicae filia est. Diadema hoc regii ortus signum, stella caeleste indicium est prodigiorum in terra patrum. Regnum e Juda surrexit, quod omnia Judaeorum monumenta delebit. Deorum in terram prostratio honoris, qui ipsis exhibebatur, finem inuit. Ille enim, qui modo apparuit, cum sit longe antiquioris dignitatis, juniores omnes loco pellet. Nunc itaque, rex, mitte Jerosolymam. Inuenies enim Christum Dei omnipotentis, corporaliter corporalibus mulieris ulnis portatum. Mansit autem stella supra Scaturiginem, quae Caelestis dicta est, tandiu donec

Profundo porro vespere apparuit in templo Bacchus, solus absque consueto Satyrorum comitatu, dixitque statutus deorum, ibidem dicitis: Scaturigo non est una de nobis, sed longe nos antecellit, hominem pariens, diuinae sortis participem. Prupupi sacerdos! quid hic diutius moraris? Actio, diu iam scriptis consignata, nobis intendetur, a persona strenua mendaces arguemur. Quae decipimus, decipimus. Quae regnavimus, regnavimus. Non amplius responsa damus. Ablatus est a nobis honor, inglorii et contemptibiles facti sumus. Est unus, qui debitum sibi soli cultum a nobis omnibus resumit. Caeterum noli turbari. Non amplius Persae de terra et aere tributa exigent. Qui enim statuit tributa, ipse adest, actionum tributa ei, qui se misit, reportaturus, antiquam imaginem reformans, imaginem cum imagine conferens, et dissimile simile reddens. Coeli terrae congratulantur, terra ipsa gloriatur, gloriatione caelitus accepta. Quae in supernis non sunt facta, facta sunt in infernis. Quem felicium ordo non vidit, infelicium spectat. Illis flamma minatur; his ros ministratur. Myriae hoc est concessum, ut Scaturiginem in Bethleem pareret gratiamque gratiae conciperet. Judaea floruit; regio nostra emarcuit. Gentilibus et alienigenis orta est salus, miseris abunde relevatio praestatur. Merito nunc mulieres choreas ducunt, dicentes: Domina Scaturigo! tu, quae nobis fluente affers, caelestis stellae facta mater, nubes mundum famularum tuarum.

Rex itaque, nulla mora interjecta, partem magorum, qui sub ipsius imperio erant, cum muneribus misit, stella ipsis viam monstrante. Hi post redi-

(18) Ms. uterque, Μυρία.

(19) Ms. uterque corruptissime, της Βηθλεμ Γεννηδος ἐστὶ θυγάτηρ. Quod ulcus reuocato genitivo Πηγῆς et adoptata lectione Βηθλεεμῆτιδος feliciter sanasse mihi videor. Caeterum per Πηγὴν Βηθλεεμῆτιδα intellige stirpem Davidicam, ex qua Mariam, Servatoris nostri matrem, originem, duxisse constat.

(20) Sic ms. uterque; praefertem tamen, quod et in versione expressi, genitivum τερατουργουμένων, cum litterae ejusdem soni a librariis sepiissime inter se commutentur, exemplis evidentissimis vel in his adnotationibus obuiis.

(21) Ms. uterque, ἐξάρη.

(22) Ms. uterque, δεπρατισσῆ, ἐν αὐτῇ ἐξοση,

ρια (18) Πηγῆς τῆς Βηθλεεμῆτιδος (19) ἐστὶ θυγάτηρ. Τὸ δὲ διάδημα βασιλικὸς τύπος, ὃ δὲ ἀστὴρ οὐράνιον ἐστὶ μῆνυμα, ἐπὶ γῆς τερατουργούμενον (20). Ἐξ Ἰούδα ἀνέστη βασιλεία, ἣτις ἔπαντα τῶν Ἰουδαίων ἐξάρη (21) τὰ μνημόσυνα. Τὸ δὲ τοὺς θεοὺς ἐδαφισθῆναι, τέλος τῆς τιμῆς αὐτῶν ἐφθασεν. Ὁ γὰρ ἔλλθων, πρὸς οὐτέρας ἀξίας ὦν, πάντας τοὺς νεάζοντας ἀναίρησει (22). Νῦν οὖν, βασιλεῦ, πέμψον εἰς Ἱεροσόλυμα. Εὐρήσεις (23) γὰρ τὸν Χριστὸν τοῦ παντοκράτορος, σωματικῶς σωματικαῖς ἀγκάλαις γυναικαῖς βασταζόμενον. Ἔμεινε δὲ ὁ ἀστὴρ ἐπάνω τῆς Πηγῆς, καλούμενης Οὐράνιας, ἀχρις ἂν ἐξῆλθον οἱ μάγοι, καὶ τότε μετ' ἐκείνων ἐπορεύθη.

magi egredierentur, tuncque simul cum illis profecta est.

Ἐσπέρας δὲ βαθείας ἐφάνη ἐν τῷ ἱερῷ Διόνυσος οὐ μετὰ τῶν Σατύρων, λέγων τοῖς ἀναθήμασι· Πηγῆ οὐκ ἐστὶ μία ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμᾶς χρηματίζει, τινὰ γενῶσα ἀνθρώπων, θείας τύχης σύλλημμα. Ἱερεῦ Προυπούπιε, τί καθίζη ἐνταῦθα πράττων; Πράξις ἔγγραφος ἐφθασε καθ' ἡμῶν καὶ μέλλομεν ὑπὸ ἐμπράκτου προσώπου ἐλέγχσθαι ὡς ψευδαῖς. Ἄ ἐφαντάσασμεν, ἐφαντάσασμεν, ἢ ἤρξασμεν, ἤρξασμεν. Οὐκέτι χρῆσμοις διδάσκαμεν. Ἡρῆθ ἀπ' ἡμῶν ἡ τιμὴ. Ἄδοξοι καὶ ἀγέραστοι γεγόναμεν. Εἰς ἄλλοις, ἐκ πάντων ἀναλαβὼν τὴν ἰδίαν τιμὴν. Λοιπὸν μὴ θροβαδεῖ (24), οὐκέτι Πέρσαι γῆς καὶ ἀέρος φόρους ἀπαιτῶσιν. Ὁ γὰρ στήσας αὐτὰ πάρεστι (25), πρακτικῶς φόρους τῶν πέμψαντι κομιζῶν, ὃ τὴν παλαιὰν εἰκόνα ἀνακίττων, καὶ τὴν εἰκόνα τῇ εἰκόνι συντιθεὶς καὶ τὸ ἀνώμιον ἐφ' ὀροίωσιν διδοῦς. Οὐρανὸς γῆν συγκαίρει, ἢ δὲ γῆ καυχᾶται, οὐράνιον δεχομένη καύχημα. Ἄ οὐ γέγονεν ἔνω, γέγονε κάτω. Ὅν ἡ εὐδαιμονοῦσα (26) τάξις οὐκ εἶδεν, ἡ δυσδαιμονοῦσα θεωρεῖ. Ἐκεῖνοις φλόξ ἀπειλεῖ, τοῦτο δὲ δόσος παρέστη. Τῆς Μυρίας ἡ εὐτυχία, Πηγὴν κατὰ τῆς Βηθλεμ τεκεῖν (27) καὶ χάριν χάριτος συλλαβεῖν. Ἡ Ἰουδαία ἠνθῆσεν· αὐτὴ δὲ μαραινεται. Τοῖς ἐθνικοῖς καὶ ἀλλογενέσι σωτηρία ἦλθε· τοῖς τάλαιπωροῦσιν ἀνάψυξις πλεονάζει. Ἀξίως αἱ γυναῖκες χορεύουσι, λέγουσαι· Κυρία Πηγὴ ναματοφόρε, ἡ οὐρανίου ἀγέρας γειναιμένη μητέρα, ἡ ἀπὸ καύματος δροσίλουςα νεφέλη, μνημόνευε τῶν ὧν οικετιδων, δέσποινα.

adversus aestum irrorans, memento, o domina!

Ἄ οὖν βασιλεῦς μηδαμῶς ἀναμείνας ἐπεμψε τῶν ὑπὸ τῆν βασιλείαν αὐτοῦ μάγων μετὰ δώρων, τοῦ ἀστέρος αὐτοῦς ὀδηγήσαντος. Ὡς δὲ ὑπέστρεψαν,

pro quo subititai ἀναίρησαι. Qui absque subsidio correctioris codicis melius quidquam protulerit, erit mihi magnus Apollo.

(23) Pro εὐρήσεις codex 61 refert εὐρήσεις.

(24) Vox haec, in qua ms. ambo conveniunt, per librarii cujusdam, cui dictabatur, imperitiam ex imperativo θορύβηθι verbi θορυβῶν videtur exorta. Suffragatur saltem quaedam soni affinitas, in talibus raro spernenda.

(25) Ms. uterque, παρέστη.

(26) Ms. uterque, εὐδαιμονοῦσα, ut et δυσδαιμονοῦσα.

(27) Ms. uterque, τεκῆν.

ἀγγέσαντο τοιαῦτα τοῖς τότε πάλιν (28), ἅπερ καὶ Α αὐτὰ χρυσοῖς πετάλοις ἀνεγράφησαν οὕτως·

Θεσπόντων δὲ ἡμῶν (29) εἰς τὰ Ἱερουσόλυμα, τὸ μὲν σημεῖον ἅμα τῇ παρουσίᾳ ἡμῶν πάντας ἐκίνησε. Τί τοῦτο, φασι (30), Περσῶν σοφοῦς παρεῖναι μετὰ ἐπιροφανείας; Καὶ ἠρώτων ἡμᾶς οἱ πρῶτοι τῶν Ἰουδαίων· Τί τὸ ἐπόμενον καὶ δι' ὧν πάρεστε; Καὶ εἶπομεν· Ὅν λέγετε Μεσσίαν, ἐτέχθη. Οἱ δὲ ἐθουρούητο καὶ ἀντιστήναι ἡμῖν οὐκ ἐτόλμων. Οἱ δὲ εἶπαν ἡμῖν· Τὴν οὐράνιον δέσπην, εἰπατε ἡμῖν, τί ἔγνωτε. Οἱ εἶπαμεν αὐτοῖς· Ἀπίσταν νοσεῖτε, καὶ οὐτε χωρὶς ὄρκου, οὐτε μεθ' ὄρκου πιστεύετε, ἀλλὰ τῷ ἀβουλήτῳ ἑαυτῶν σκοπῷ ἀκολουθεῖτε. Ὁ γὰρ Χριστὸς, ὁ τοῦ Ὑψίστου παῖς, ἐγεννήθη, καταλύων τὸν νόμον ὁμῶν, καὶ τὰς συναγωγὰς. Καὶ διὰ τοῦτο ὕπερ μανείας ἀρίστης ὡσπερ κατατοξευόμενοι (31), ὡς ἰδέεω ἀκούετε τὸ ὄνομα τοῦτο, ἅπερ αἰφνίδιον ἐπίσθη καθ' ὁμῶν. Οἱ δὲ καθ' ἑαυτοὺς βουλευσάμενοι, παρεκάλεσαν ἡμᾶς, δεξαμένους δῶρα παρασωπῆσαι τὸ τοιοῦτον ἐκ τῆς τοιαύτης χώρας αὐτῶν, ἵνα μὴ ἀποστασία γένηται, φασίν, εἰς ἡμᾶς. » Ἡμεῖς (ὡς εἶπαμεν) δῶρα ἡμᾶς εἰς τιμὴν αὐτοῦ ἠγάγαμεν, πρὸς τὸ κηρύξαι, ἅπερ ἔγνωμεν ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν, μεγάλα ἐν τῷ γεννᾶσθαι αὐτὸν, καὶ λέγετε λαβόντας ἡμᾶς δῶρα, τὰ ὑπερουρανοῦ (32) θεότητος δημοσιευθέντα κρύψαι καὶ τὰ τοῦ ἰδίου βασιλείως ἐντάλματα παριδεῖν; Οἱ δὲ, πολλὰ παρακαλέσαντες ἡμᾶς, ἀπέλυσαν. Τοῦτο δὲ τε (33) βασιλεύοντος τῆς Ἰουδαίας μεταστελαιμένου ἡμᾶς, καὶ λαλήσαντος πρὸς ἡμᾶς (34) τίνα καὶ ἐρωτήσαντος, ἅτινα εἶπαμεν αὐτῷ, εἰς ἅπερ καὶ ἐχολώθη ὁσος (34'). Ἀπίσθημεν δὲ (35), ἅπ' αὐτῷ, μὴ προσέχοντες αὐτῷ, εἰ μὴ ὡς ἐντὶ ἐπιταί.

Nulla nos interrogaret, ad quae ipsi etiam haud gravate eum accipientes, quam ad hominem quemdam imae

ἤλαθον δὲ ἐνθα ἀπεστάλημεν, καὶ εἰδομεν τὴν γενήσασαν καὶ τὸν γεννηθέντα, τοῦ ἀστέρος δεικνύοντος τὸ δεσπότηκὸν βρέφος. Εἶπαμεν δὲ τῇ μητρὶ· Τίς καλῆ, περίφημη μήτηρ; Ἥτις λέγει· Μαριὰμ, δεσπότηται. Εἶπομεν δὲ αὐτῇ· Πόθεν ὀρμώμενη; Ἡ ἡ. Ἐκ ταύτης, φησί, τῆς Βηθλεεμῶν χώρας. Εἶπαμεν δὲ· Οὐκ ἔσχεσ ἀνδρα τινά; Ἡ δὲ φησί· Μεμνηστέμαι μόνον πρὸς γαμιακὸν συμβόλιον, μεμεψμένης δὲ μου τῆς διανοίας. Οὐκ ἠβουλόμην γὰρ εἰς τοῦτο ἰλθεῖν. Ἦάνυ δὲ ὀλγωρούσης μου, σαββάτου διαφάσαντος καὶ ἡλίου εὐθὺς ἀνατελιαντος, ἐπίσθη μοι ἄγγελος, εὐαγγελιζόμενός μοι ἐξαίφνης τῶν τινά. Καὶ θορυβηθεῖσα ἀνέκραξα· Μηδαμῶς καὶ τόδο, Κύριε, ἀνδρα γὰρ οὐκ ἔχω. Καὶ ἐπίστωθέ με, βουλήσει Θεοῦ τὸν τόκον τοῦτον ἔχειν.

(28) Ms. uterque, πάλιν, καὶ ἅπερ καὶ. Primum καὶ aperte expungendum.

(29) Ms. uterque contra regulas grammaticas, φάσαντες δὲ τὰ Ἱερουσόλυμα.

(30) Ms. uterque solaece, φησί, quod et infra.

(31) Ms. uterque, καὶ διὰ τοῦτο ὡς ὑπερ μανείας ἀρίστης κατατοξευόμενοι. Vel ita legendum, ut dedi,

tum suum iis, qui tum vixerunt, talia narrarunt, quae etiam aureis laminis inscripta sunt hunc in modum :

Cum Jerosolymam venissemus, signum atque adventus noster universam civitatem commovit. Quid hoc, aiebant, Persarum sapientes adesse, simulque novam super ipsos stellam apparere? Interrogaruntque nos primores Judaeorum : Quid sibi haec volunt, quam ob causam huc venistis? Quibus nos respondimus : Quem vos nominatis Messiam, natus est. Illi, his auditis, tumultuabantur, nec tamen manus nobis injicere audebant. Dixerunt autem ad nos : Coelestem vindictam obtestamur, ut nobis dicatis, quid de hac re noveritis. Quibus nos : Incredulitate laboratis, et neque juratis, neque injuratis nobis creditis, sed incogitantiae vestrae inhæretis. Christus, Altissimi Filius, natus est, legem vestram una cum synagogis exterminaturus. Idcirco vos, nuntio hoc exoptatissimo quasi telo percussi, nomen istud perhorrescitis, quod tam subito cervicibus vestris instat. Illi, collatis inter sese consiliis, hortabantur nos, ut acceptis muneribus, nemini indicaremus, rem talem in hac ipsorum regione accidisse, ἵνα ne defectio, aiebant, inter nos oriaur. » Quibus nos respondimus : Nos munera in honorem ipsius attulimus, ad contestanda prodigia quae ipso nato in regione nostra acciderunt, et vos inducere nos vultis, ut, acceptis muneribus, ea quae Numen ipsum, caelo sublimius, nobis manifestavit, silentio premamus, simulque regis nostri mandata transgrediamur! Ast illi, multum adhuc nos cohortati, tandem irrito conatu discessere. Pari modo nos gossimus, cum ipse rex Judaeae nos accerseret, atque inter varios sermones nonnulli nos interrogaret, ad quae ipsi etiam haud gravate eum accipientes, quam ad hominem quemdam imae

Tandem illuc, quo missi fueramus, pervenimus, vidimusque genitricem una cum genita ab ipsa prole, stella nobis Dominicum infantem monstrante. Diximus autem ad matrem : Quomodo vocaris, celeberrima mater? Quae sit : Maria, domini. Cui nos : Unde orta? Ad quod illa : Ex hacce Bethleemitarum regione. Habesne, inquiebamus, virum? Desponsata tantum sum, respondit illa, in speciem quamdam connubii, mente longe a connubio aliena. Nolui enim ad hoc pervenire. Cum autem prorsus ab eo abhorrerem, sabbato quodam illucescente, sub ipsum fere solis ortum astitit mihi angelus, annuntians mihi subito partum quemdam. Ad quae ipsius verba ego compavescens exclamavi : Nequaquam mihi tale quid contingat, domine, virum enim non habeo. At ille idem mihi adstruxit, divina me voluntate parituram.

vel si particula ὡς loco suo relinquatur, ἀπίσθη, mutandum in κακίστης.

(32) Ms. uterque ὑπεουρανοῦ.

(33) Subintellige ἐποιοῦμεν.

(34) Praepositio πρὸς in utroque ms. deest.

(34') Locus turbatus, quem vertendo sanavit interpretes. EDIT. PATROL.

(35) Ms. uterque, ἐξ.

Diximus autem nos ad illam : Mater, mater, omnes Persarum dii beatam te prædicarunt. Magna est gloria tua. Cunctas illustres feminas antecellis, majorque est dignitas tua, quam omnium totius mundi reginarum.

Infans porro ipse lumi sedebat, secundumque ei annum illa esse aiebat, matri vultu non absimilis. Erat autem ipsa longiusculis manibus, corpore delicatiore, ad frumenti colorem aecedente, facie rotunda, comam habens colligatam. Cum vero nobiscum haberemus servum pingendi apprime peritum, amborum imaginem domum retulimus, quæ in primario templo manu nostra cum hac inscriptione dicata est : Jovi Mithræ, Deo magno, regi Jesu, imperium Persicum dedicavit.

Tollentes deinde infantem singuli atque in ulnis gestantes, cum osculati essemus et adorassemus, dedimus illi aurum, myrrham et thus, dicentes : Donis tuis te muneramus, dominator cœli, Jesu. Non bene gubernarentur, quæ gubernationi humanæ non subsunt, nisi tute adesses. Non aliter superna infernis jungerentur, nisi ipse descendisses. Non tantum efficit famulus, a domino missus, quam dominus ipse; non tantum rex, si bellum satrapis demandet, quam si imperio ipse fungatur. Decuit hoc sapientiam tuam, ita cum hominibus agere.

Infaus autem exultabat, et ridebat propter blanditias et sermones nostros. Regressi vero ad matrem, exhibitio illi, ut par erat, honore, quem et ipsa nobis exhibuit, reversi sumus in diversorium nostrum. Facto vero vespere astitit nobis terribilis et expavefaciens quidam, dicens ad nos : Confestim exite, ne insidiis opprimamini. Cui nos trementes reposuimus : Quisnam est, qui tantæ legationi insidias struere ausit, divine bellidux! Herodes, aiebat ille. Verum actutum exurgite, et salvi in pace domum redite.

Nos autem celerrime omni studio nos inde propripuimus et omnia, quæ vidimus, Jerosolymis nuntiavimus. Ecce igitur, hæc vobis de Christo retulimus, et vidimus Christum, Salvatorem nostrum, qui se ut Deum pariter et hominem nobis manifestavit. Ipsi gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

(36) Ms. uterque, υπερῆραι.

(37) Ms. uterque, μακρὴν τὴν κῆραν ἔχουσα.

(38) Ms. uterque perturbato prorsus sensu, ὡς ἐχρηματίσθη γράφων οὕτως.

(39) Cod. 199, οὐκ ἔλλως. Leg. διμικεῖτο.

(40) Ms. uterque, ἀποστείλει.

A 'Ἡμεῖς δὲ εἶπαμν αὐτῇ· Μητέρα. μητέρα, ἅπαντες οἱ θεοὶ Περσῶν ἐμακάρισάν σε. Τὸ καύχημά σου μέγα. Ὑπερῆσαι (36) γὰρ πάσας τὰς ἐνδόξους γυναῖκας, καὶ πασῶν βασιλῶν βασιλικωτέρα ἐφάνης.

Τὸ δὲ παιδίον ἐν τῇ γῆ ἑκαθέζετο, δεύτερον, ὡς ἔλεγεν αὐτῇ, ἔτος αὐτῷ, μερικὸν τῆς τεκούσης ἔχον τὸν χαρακτήρα. Ἦν δὲ αὕτη μακρὰς τὰς χεῖρας (37) ἔχουσα, τὸ σῶμα τρυφερώτερον, σιτόχροος, στρογγυλοπρῶστος, ἔχουσα τὴν χαιτήν δεδεμένην. Ἐχόντες δὲ μεθ' αὐτῶν εὐφύη παιδα ζωγράφον, ἀμφοτέρων τὴν ὁμολωσιν εἰς χώρα ἡμῶν ἡγάγομεν, καὶ ἐνετέθη ἐν τῇ χειρὶ ἡμῶν, ἢ ἐχρηματίζομεν γράφοντες οὕτως (38) ἐν τῷ διοπετεῖ ἱερῷ· Διὶ! Ἡλίω, θεῷ μεγάλω, βασιλεῖ Ἰησοῦ, τὸ Περσικὸν κράτος ἀνέθηκεν.

B "Αραντες δὲ τὸ παιδίον ἕκαστος ἡμῶν καὶ ἐν ἀγκάλαις βαστάσαντες, ἀσπασάμενοι αὐτὸ καὶ προσκυνήσαντες, δεδώκαμεν αὐτῷ χρυσὸν, σμύρναν καὶ λίβανον, εἰπόντες αὐτῷ· Σοὶ τὰ σὰ φιλοτιμούμεν, οὐρανοδύναμε Ἰησοῦ. Οὐ καλῶς (39) διοικεῖτο τὰ ἀδιοικητα, εἰ μὴ σὺ παρείης. Οὐχ ἑτέρως ἐμίσηγο τὰ ἄνω τοῖς κάτω, εἰ μὴ αὐτὸς κατέβης. Οὐ τοσούτον ἀνύεται διακονία, εἰ τὸν τε δοῦλον ἀποστείλῃ (40) τις, ὡς ἴσον αὐτῶν παραγενέσθαι, οὐδὲ βασιλεὺς πέμπων ἐπὶ πόλεμον σατράπας, ὡς ἴσον τὸ αὐτὸν ἐνδημῆσαι. Ἐπρεπε τοῦτο τῇ σοφῇ σου μεθόδω, τοὺς ἀνθρώπους (41) μεθοδεῦσαι τοιούτως.

Τὸ δὲ παιδίον ἐσπίρρα, καὶ ἐγέλα ταῖς κολακείαις καὶ τοῖς λόγοις ἡμῶν. Καὶ συνταξάμενοι τῇ μητρὶ καὶ αὐτῇ ἡμᾶς τιμήσασα καὶ ἡμεῖς δοξάσαντες, ὡς ἔδει, ἤλθομεν, ἐν ᾧ τόπω κατελύομεν (42). Καὶ ἐσπέρας γενομένης ἐπέστη ἡμῖν τις φοβερός καὶ ἐκπλαγῆς, λέγων ἡμῖν· Τὸ τάχος ἐξέλθετε (43), μὴ τινα ἐπιβουλὴν ὑποσπῆτε. Ἡμεῖς δὲ μετὰ δειλίας εἶπαμεν· Καὶ τίς ἐστὶν ὁ ἐπιβουλεύων τῇ τοσαύτῃ πρεσβείᾳ, θεῖε στρατηγέ; Ὁ δὲ· Ἡρώδης. Ἀλλὰ πάραυτα ἀναστάντες πορεύεσθε ἐν εἰρήνῃ διασωζόμενοι.

Ἡμεῖς δὲ ταχύαντες ἀπήραμεν ἐκείθεν πάσῃ σπουδῇ, καὶ ἅπαντα ἐπηγγελάμεν, ἃ εἶδομεν, ἐν Ἱερουσαλήμ. Ἰδοὺ οὖν τοσαῦτα περὶ Χριστοῦ ἐλέξαμεν ὑμῖν καὶ εἶδομεν Χριστὸν, Σωτῆρα ἡμῶν, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον γνωριζόμενον. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

(41) Ms. uterque ἀντάρτας, tyrannos. Quod cum hic locum habere non possit, mutavi in ἀνθρώπους. An forte legendum ἀνεργάτας?

(42) Ms. uterque, κατελύωμεν.

(43) Ms. uterque, ἐξέλθατε.

S. CALLISTUS I

PONTIFEX ROMANUS ET MARTYR

NOTITIA

(Maxi, Concil. I, 733, ex Libro pontificali Damasi pape. Vid. *Patrologiæ Latine* tom. CXXVII, col. 1517, in Anastasio Bibliothecario.)

Callistus (1) natione Romanus, ex patre Domitio, de regione urbis Ravennatum, sedit annos 5, menses duos, dies 10 (2). Fuit temporibus Macrini et Heliogabali, a consulatu Antonini et Alexandri. Illic martyrio coronatur (5). Illic constituit (4) jejunium quater in anno fleri, frumenti, vini et olei gratia, secundum prophetiam. Qui sepultus est in cœmeterio (5) Calepodii, via Aurelia, milliario tertio (6), pridie Idus mensis Octobris. Illic fecit ecclesiam sanctæ Mariæ trans Tiberim. Et fecit aliud cœmeterium via Appia, ubi multi sacerdotes et martyres requiescunt, quod appellatur usque in hodiernum diem cœmeterium Callisti. Illic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem, presbyteros 16, diaconos 4, episcopos per loca 8. Quievit episcopatus dies 6.

(1) *Callistus*. Post interregnum 6 dierum, n. die 5 Septembris anno Dominicæ incarnationis 221, qui est Antonini Caracallæ secundus, pontificatum gubernandum accipit Callistus, patria Romanus, vigilantissimus Ecclesiæ pastor, miraculis et sanctitate clarus, qui Privatam ulceribus plenum precibus sanavit. Vide Baron. anno 220. Sev. Bin.

(2) *Sedit annos 5, menses duos, dies 10*. Cum sub Alexandro imperatore, anno imperii illius tertio, qui est Christi 226, pridie Idus Octobris martyrio affectus sit, ut ecclesiasticæ tabulæ referunt, quinque quidem annis, sed uno duntaxat mense, et diebus 12 sedisse invenitur. Ib.

(3) *Hic martyrio coronatur*. De martyrio Callisti Romanum Martyrologium hæc continet: *Romæ, via Appia, natalis beati Callisti papæ et martyris, qui Alexandri imperatoris iussu diutius fame in carcere cruciatus, et quotidie sustibus cæsus, tandem e fenestra domus, in qua custodiebatur, præcipitatus, atque in puteum demersus, victoriæ triumphum promeruit*. Sed cum Alexander imperator, teste Lampridio in *Alexandro*, Christianam rem non solum non læserit, sed potius plurimum promoverit; Christum inter deos habuerit, eique matutinis horis in larario suo rem divitiarum fecerit, ac, nisi oraculis deorum dissuadens fuisset, templum eidem erigere decreverit; Christianorum moribus delectatus fuerit, eos provinciarum rectoribus imitandos proposuerit, iisque demum, popinariis expulsis, ad conventus faciendos publicum locum, ex quo olim, regnante Augusto, Christo in Bethlehem nascente, oleum scaturit, concesserit, ac ibidem per Callistum pontificem templum in honore partus virginis consecratum erigi permisit: hac, inquam, voluntate optima cum erga Christianos affectus fuerit, Callistum pontificem non ipsius Alexandri imperatoris expresse iussu ac decreto, sed potius consilio ac decreto jurisconsultorum, et imprimis Ulpiani, quem Christianis, velut sacrilegis, infestissimum fuisse, et Lactantio Firmiano lib. v. c. 11 et 12 constat, occisum fuisse verius esse putavimus. Illic enim,

A teste Lampridio ibidem, Alexandri imperatoris tutorem egit, principi primo loco assedit, præfecturam prætoriam, dignitatem amplissimam, imperatoris concessu administravit, ac scriniorum magister existit, adeo ut huius arbitrio pene cuncta imperator faceret, dicereturque iussu Alexandri accidisse, quod mandato et consilio solius Ulpiani factum fuerat. De quibus vide Baron. anno 225, num. 4, 2, 3, 4, etc.; item anno 226, n. 4. Ib.

(4) *Hic constituit*. Hoc decretum existat epistola ejus prima. Vide quæ dicemus in notis ad illam epistolam. Ib.

(5) *In cœmeterio*. Cœmeteriorum, quorum in vitis pontificum apud hunc auctorem diversis in locis mentio fit; quadraginta tria recensentur a Baroniolo anno Christi 226, num. 8 et 9: Nominantur autem cœmeteria illa loca, in quæ Christiani suorum defunctorum corpora nunguentis delibuta sepelienda deferebant: appellabant autem ea loca cœmeteria, quod illes deceret, Christianos non mori, sed rursus excitandos, interea in Domino obdormire. Tertullianus *De corona militis*. Hæc alibi nominantur interdum aræ, tumbæ, catatumbæ, et ex natura loci, cryptæ arenariæ. Illis in locis Christianorum duntaxat, non autem ethnicorum gentium defuncti sepeliebantur, ideoque diebus Dominicis a Christianis frequentari solebant: quod deinceps aliorum imperatorum edictis vetitum, aliorum vicissim Christianis concessum. Vide Baronium anno 130, n. 2; anno 226, n. 10 et 11; anno 260, n. 17; 258, n. 7; item 262, n. 77 et 78. Ib.

(6) *Milliario tertio*. Ab Urbe nimirum: lege enim 12 tabularum, teste Cicer. *De leg. lib. 11*, vetitum fuerat, defunctum intra mœnia sepelire. Illic igitur lege cogebantur etiam Christiani suos mortuos extra mœnia sepelire, nisi forte quis clanculum (quod sæpius accidit) cadaver martyris sustulisset, ac in domo propria sepelisset. Sub Christianis imperatoribus sanctorum ossa in ecclesiis translata sunt. Baron. anno 226, n. 7 et 12.

NOTITIA ALTERA.

(D. CONSTANT, *Epistolæ Rom. pont.*, tom. I et unie., p. 114.)

Post Zephyrinum Callistus, qui et ab Optato et Augustino Calixtus nuncupatur, anno Heliogabali primo, circa initium anni Christi 219 ordinatus, quinquennio non penitus elapsō, anno 223, Octobris xiv die, quo et festum ejus colitur, martyrio vitam finivit¹. In Eusebii *Chronico* simpliciter quinque pontificatus anni ei tribuuntur. In catalogo autem Bucheriano, cui et pontificalis suffragatur liber, annos 5, menses 11, dies 10 Ecclesiam gubernasse adnotatur. Sed non coheret sibi prædictus catalogus, ubi Callisti episcopatum a consulatu Antonini et Adventi usque Antonino III (leg. IV) et Alexandro, hoc est ab anno Christi 218 ad 222, definit. Neque etiam id, quod in libro Pontificali habetur, Fuit temporibus Macrini et Heliogabali a consulatu (leg. ad consulatum) Antonini et Alexandri, cum Eusebii seu *Chronico* seu *Historia* concordat. Utrobique enim Heliogabalo in Macrini demortui locum imperante, et Zephyrinus obiisse, et Callistus Ecclesie regimen suscepisse memorantur.

De decreto, et epistolis Callisto ascriptis.

1. Si vulgato Pontificali libro habenda fides, Callistus constituit jejunium quater in anno fieri, frumenti, vini et olei gratia, secundum prophetiam. In Fossalensi ms. nunc bibliothecæ Colb. cum quo et alter reginæ Suecorum apud Bolland. tom. I April. propil. consentit, idem decretum sic enuntiatur: *Hic constituit jejunium die Sabbati ter in anno fieri, frumenti, vini et olei, secundum prophetam, quarti mensis, septimi et decimi.* Lectionem utramque perinde componit Isidorus Mercator, ac si legisset: *Jejunium, quod ter in anno fieri solebat, quater fieri*

¹ Euseb. lib. vi cap. 21.

constituit. Ita enim eam scribentem inducit: *Jejunium, quod ter in anno apud nos celebrare didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus.*

2. Quatuor anni temporibus feria quarta, sexta et Sabbato jejunandi morem in Ecclesia Romana saltem quinto sæculo generaliter receptum esse Leonis sermones fidem faciunt. Hunc autem morem a legalibus institutis desumptum etiam apud Christianos apostolica auctoritate perseverasse, idem Leo docet. Unde merito, inquit serm. 9 de jejunio decimi mensis, *disposuerunt apostolicæ sanctiones, ut veterum jejuniorum utilitas permaneret: et licet Ecclesie consuetudo prolixioribus se castigationibus exercere didicisset, amplecteretur tamen continentie sanctificationem ex lege venientem: quibus enim donatum erat posse quod majus est, indecens fuit non celebrare quod minus est.* Et serm. 8 de jejunio septimi mensis, c. 3 ait: *Licet tempus omne (jejunii) sit congruum, hoc tamen habemus aptissimum quod et apostolicis et legalibus institutis videmus electum.* In sermone autem 4, c. 2, hoc jejunium generale ac totius Ecclesie esse tradit: quod saltem de Romana intelligendum. Quocirca serm. 3, c. 2, de eodem prædicat: *Jejunium vero, quod universa Ecclesia suscipit, neminem a generali purificatione sejungit; et tunc fit potentissimus Dei populus, quando in unitatem sanctæ obedientie omnium fidelium corda conveniunt.*

3. Callisto Isidorus Mercator duas supposuit epistolas, genuino parenti aliquando cum reliquis ipsius festibus reddendas.

ACTA S. CALLISTI PAPÆ MARTYRIS ROMÆ.

(Acta Sanctorum Bolland., Octobris tom. VI, die 14, p. 401.)

MONITUM.

Callistiani martyrii Acta, cum variis vetustisque mss. collata, magnam partem jam pridem edidit, ac Commentario illustravit Henschenius tom. II Maii, ad diem ejusdem mensis decimum, pag. 498 et seqq. quatuor; non quidem integra, sed catenus tantum, quatenus SS. Calepodii, Palmatii, Simplicii, Felicis, Istantæ aliorumque martyrum, de quibus illic agebat, gesta continerent; ommissa parte reliqua, qua reliqua S. Callisti gesta et S. Asterii, qui S. Callistam temelavit, et Privati militis martyrium explicatur.

Babimus hæc integra ex eodem, quo usus est Henschenius, manuscripto. Credit Henschenius Acta hæc per notarios Romanos fuisse scripta; secutus, ut opinor, quæ in fronte Ms. leguntur, verba, quæ sunt hujusmodi: « Gesta præclara S. Calixti papæ et aliorum martyrum conscripta per notarios Romanos; » sed nimium facile: neque enim ea simplicitate, quæ primigeniis sincerisque martyrum Actis propria est, sunt prædita, neque nevis carent qui imputari notariis Romanis nequeant: unde nescire se Sollerius ait in Observatione ad laterculum Usuardinum diei decimi mensis Maii, quid movere Henscheniam potuerit, ut in eam abiret sententiam.

At quamquam a notariis Romanis ea Acta conscripta non fuerint, magnæ tamen sunt antiquitatis, ut quæ Bedæ, Adoni, Rabano, qui ipsismet eorum non raro verbis utuntur, præluxere, uti facile fatebitur is, qui eorum textus, quibus de Sanctis Martyribus in Actis S. Callisti memoratis agunt, consuluerit, cum Actisquæ contulerit: nec enim dici potest, non ex Actis Martyrologorum Annuntiationes, sed ex his Acta fuisse confata: quod vel ex Bedæ verbis, Callistiana Acta citantis, refellitur. Posteaquam enim ad diem x Maii hæc de SS. Calepodio, Palmatio et Simplicio scripsit: « Romæ Natale Calepodii senis presbyteri, sub Alexandro imperatore, qui eum fecit occidi a Laodicio, et corpus trahi per civitatem atque in Tiberim jactari die Kalendarum Maiarum. Quod inventum pisces levaverunt, et narraverunt Calixto episcopo. At ille acceptum condidit cum aromatibus et linteaminibus, et sepelivit eum in cœmeterio ejusdem via Aurelia, miliario ab Urbe tertio vi Idus Maii. Tunc decollatus est ab Alexandro Palmatius consul cum uxore et filiis et Urbe quadraginta duobus (cum quibus et Simplicius senator) qui per doctrinam Calixti papæ et Calepodii presbyteri nuper fuerant baptizati: » mox addit: « Scriptum in Passione S. Calixti papæ. » Et vero, quam hæc Bedæ cum Actis verba conformia sint, vide: de Calepodio quidem num. 8 leges: « Quem fecit (Alexander) occidi gladio et corpus trahi per civitatem sub die Kalendarum Maii: ejus corpus jactari fecit in Tiberim . . . Quod inventum levantes (pisces) de flumine, renuntiaverunt B. Calixto episcopo . . . quod corpus sanctum acceptum condidit cum aromatibus et linteaminibus et cum hymnis, et sepelivit eum in cœmeterio ejusdem, sexto Idus Maii. » De Palmatio vero num. 5: « Baptizavit (Callistus) autem et omnem domum Palmatii et uxorem et filios promiscui sexus quadraginta duos. » Rursum ad diem xiv Octobris de S. pontifice Beda: « Natale S. Calixti papæ: qui in persecutione Alexandri imperatoris diutius fame cruciatus et quotidie fustibus cæsus, per visionem a presbytero suo Calepodio, qui antea martyrium consummaverat, confortatus et consolatus est: qui in carcere eodem positus quædam militem, nomine Privatam, ab ulcerum dolore ac fœditate simul et infidelitate curavit. Quod audiens Alexander, ipsum quidem militem fecit plumbatis desiccare: beatum vero Calixtum per fenestram domus præcipitari; et ligato ad collum ejus saxo in puteum demergi, et in eum (sic) per rudera cumulari. Post dies vero septemdecim presbyter ejus Asterius, cum clericis noctu veniens, levavit corpus et sepelivit in cœmeterio Calepodii pridie Idus Octobris. » Leges num. 8 et 9 Actorum, eadem fere verba reperies: idem experire, si Adonis verba cum Actorum verbis conferre volueris. Unde efficitur, Acta S. Callisti sæculo octavo, quo Beda floruit, esse, et multo quidem fortasse, antiquiora.

Cum enim Beda his Acta antiquiora non repererit, nec vero simile fiat tum recens, cum Martyrologium suum Beda confecit, fuisse exarata, est sane cur jam Bedæ ævo vetusta fuisse, non inficiemur: quamquam obscurum incertumque admodum sit, quo primum sæculo nata sint. Petrus Morettus ecclesiæ S. Mariæ trans Tiberim Canonicus, tom. I de S. Callisto papa et martyre ejusque basilica, anno 1752 typis Romanis edito, Disquisitione 1, cap. 9, multa erudite congressit, quibus probare contendit, scripta esse (vide citatum cap. num. 67, pag. 212) « cum nondum excidisset memoria gestorum, quippe quæ (S. Callisti Passio, et quidem qualis hodie legitur), ad usum fuerit Romanæ Ecclesiæ primis post concessam Christianæ religioni tranquillitatem sæculis. » Ac proinde, « Maxima hinc, inquit, descriptionis antiquitas nec minor propterea auctoritas. »

ACTA MARTYRII.

1. Temporibus Macrini et Alexandri (1) divino incendio concremata est pars Capitolii a meridiano, et intra templum Jovis ruit manus sinistra aurea et eliquata est. Venerunt autem aruspices et sacerdotes ad Alexandrum, dicentes ut sacrificiis placarentur dii eorum. Hoc audito jussit Alexander fieri petitionem eorum. Et dum sacrificarent, subito celo

A sereno, mane die Jovis (2), fulmine divino mortui sunt quatuor sacerdotes idolorum, et ara Jovis incendio concremata est (3): et factus est dies obscurus, ita ut omnis populus Romanus fugeret foras extra muros. Et dum dispergeretur populus per fugam, venerunt trans Tiberim in urbem ad templum Ravennatum (4), et audierunt in quodam cœnaculo

(1) « Hæc, inquit Henschenius, infra non raro citandus, tom. II Maii pag. 501 in Adnotatis ad Passionem S. Calepodii et Soc. MM., claritatis causa ita legenda forent: « A temporibus Macrini usque ad tempora Alexandri hæc gesta sunt. » Successit Antonio Caracallæ mense Aprilii occiso Macrinus anno 217: Macrino Heliogabalus extinctus anno 222 die vi Martii ex Pagii calculo; secundum Henschenium, x. Zephyrinus papa obiit anno 217, die xxvi Julii; accessit Zephyrino Callistus die probabilis secunda Augusti, martyrio coronatus die xii Octobris, anno Alexandri primo.

(2) Videtis dicenda not. 24.

(3) Additur in ms. Ultrajectino: « Anno Domini cxxii. » Henschenius cit. Porro nihil hactenus narrata præ se ferunt incredibile, cum et Suetonius

his non admodum absimilia in Galba scribat: « Novissimo Neronis anno . . . tacta de celo Cæsarium æde, capita omnibus simul statuis deciderunt: Augustique sceptrum e manibus excussum est. » Ex Moretto in Adnotatis in Passionem S. Callisti.

(4) Verba sunt minus ordinatim collocata: rectius scripsisset auctor: « Venerunt trans Tiberim in urbem Ravennatum ad templum, » in cujus nempe cœnaculo Christianos psallentes Romani ex Urbe fugientes audiverunt. Videtur id templum idem esse, quod a Callisto jam ante sacris Christianorum usibus addictum, ac S. Mariæ dedicatum, Alexander, adhuc forte cæsar, Heliogabalo res publicas parum curante, repulsis popinariis, Christianis adjudicavit.

multitudinem Christianorum psallentem : inter quos A erat Calixtus episcopus cum clero suo. Audiens autem hoc unus ex consulibus (5), nomine Palmatius, multitudinem Christianorum collectam in quodam loco, nuntiavit Alexandro dicens : Magne Princeps, hoc signum ideo factum est, quia civitas sordescit. Si ergo purificata fuerit, gaudebimus simul de gloria culminis vestri et Respublica fulgebit. Alexander dixit : Purificetur. Tandem declara nobis, quæ est ista purificatio? Respondit Palmatius : Ut profani non sint. Alexander dixit : Qui sunt profani? Respondit Palmatius : Christiani. Alexander dixit : Ego præcepi semel atque iterum, ut ubicunque inventi fuerint, puniantur, aut offerant diis immortalibus libamina (6). Respondit Palmatius, dicens : Per claritatem vestram ego audivi, cum tristis essem propter signum quod factum est, quomodo canticis et incantationibus in quodam loco clamaret in regione trans Tiberim multitudo Christianorum : unde non mirum, si causa hæc fecit hoc signum.

2. Dixit ei Alexander : Accipe potestatem, ut ubicunque eos inveneris, trahas ad sacrificandum, ad placandos deos : aut certe exquisitis eos tormentis afflige (7). Tunc Palmatius, accepta potestate, collecta multitudine militum, venit trans Tiberim, ubi collecta erat multitudo Christianorum cum B. Calixto : inter quos erat Calepodius (8), senex presbyter : et venientes in quoddam œnaculum (9), ingressi sunt decem milites : et cum ingressi fuissent omnes, hi decem milites subito cæci facti sunt. Respondit Calepodius senex presbyter et dixit : Filii mei, quem quæritis? Illi autem clamabant dicentes : Accendite nobis luminaria, quia obscuratus est ante nos locus iste. Dixit autem Calepodius presbyter : Deus qui videt omnia, ipse cæcavit oculos vestros. Tunc palpantes illi descenderunt cæcati. Hæc autem cum vidisset Palmatius, timore territus, fugiens nuntiavit omnia Alexandro. Eodem igitur die Alexander iussit milites, qui cæci facti fuerant, ut in conspectu suo ducerentur. Et dum cognovisset

(5) Consules anno 222 ordinarii fuerunt Heliogabalus et Alexander; sed Heliogabalo potuit substitui Palmatius, quod Henschenius, vel id muneri antea gessisse, quod alii censent; vel denique consulis appellatio paulo latius sumitur, quæ aliis etiam dignitatibus in Actis Sanctorum interdum attributa invenitur.

(6) Huiusmodi responsum Alexandri, nullo juris ordine servato, nec ullo speciatim objecto crimine, nisi quod profani, seu Christiani essent, mortis sententiam, nisi diis sacrificarent, ferentis, nimium ab Alexandri humanitate et æquitate abhorret, quam ut ex ejus ore profectum fuerit: illatum quidem S. Callisto cæterisque memoratis in hise Actis Martyribus mortis supplicium est, sed, Alexandro invito ac in Ulpiani ejusve similium machinationibus, etsi contra animi propensionem, connivente potius, quam jubente.

(7) Idem esto de hoc responso iudicium.

(8) Colitur die x Maii, ad quem Passionis ejus et Sociorum Acta illustravit Henschenius supra citatus.

A milites, cœpit clamare : O cives optimi! Videte artem magicam (10). Respondit Palmatius, et dixit : Si per magicam artem istud factum est, ubi sunt virtutes deorum nostrorum? Jubeat itaque pietas vestra afferri et immolari diis, ne pereat respublica propter eorum incantationes. Et præcepit Alexander ut immolaretur Mercurio, et responsa cognosceret. Emanavit autem præceptum (11) universo vulgo, ut omnes ad Capitolium accurrerent de urbe Roma, ita ut qui inventi fuissent in habitaculis suis die Mercurii (12), omnes interficerentur; et misso præcone ita declaratum est, ut omne vulgus die Mercurii sine dilatione ad Capitolium cum principe conveniat : qui vero non accurrerit, capite puniendum se esse cognoscat. Occurrente die supra dicto omnis populus Romanus ad Capitolium accurrerit. Palmatius quoque cum omni domo sua venit ad Capitolium cum porcis et vitulis (13).

3. Et factum est dum occisione pecudum effunderetur sanguis, et incantarent carminibus sacerdotes; virgo templi nomine Juliana, arrepta a dæmonio, clamabat dicens : Deus Calixti, ipse est Deus vivus et verus : ipse indignatus est pollutionibus Reipublicæ vestræ, et conteret regnum mortale vestrum, quia non adoratis veritatem. Audiens hoc Palmatius, solus occurrit ad B. Calixtum in regione trans Tiberim in urbe Ravennatum; et misit se præcipitans et introivit in domum ubi collecta erat multitudo Christianorum, et cecidit ante pedes B. Calixti, dicens : Cognovi Jesum Christum esse Deum verum, quem dæmones confessi sunt hodie : per ipsum te adjuro, ut liberes me a cultura dæmonum et lapidum : baptiza me sicut prædicas. Dixit ei Calixtus episcopus : Noli deridere errando veritatem. Respondit Palmatius cum lacrymis, dicens : Domine, non derideo : quia cognovi in cæcitate militum, et in responsione virginis, quia Dominus meus Christus tuus est. Respondit Calepodius senex et dixit ad beatum Episcopum : Beatissime Pater, petenti baptismum noli denegare. Eodem tempore indixit jejunium (14) ei uno die, et

(9) Partem superiorem templi, de quo ad not. 4.

(10) Palmatius quidem, quæ facta fuerant, Alexandro nuntiaverit : at is melius de Christianorum institutis moribusque, probe sibi cognitis, judicabat, quam ut ea magicis Christianorum artibus facta continuo crederet.

(11) Præceptum huiusmodi, ut ex sequentibus patet, et publicum et generale fuisset, saltem respectu Romanorum : at id ab ipsomet Alexandro datum fuisse, difficile creditu est : secus vero datum fuisse ejus nomine ab iis, qui et Christianorum flagrabant odio, et, quæ apud imperatorem valebant, auctoritate abutebantur.

(12) Vide infra not. 24.

(13) Mactatur vacca Minervæ,

Alipedi vitulus, taurus tibi, summe deorum.

Ovid. lib. iv *Metamorphoscon*.

(14) Advertat lector animam ad antiquos ritus in baptismo servatos. *Henschenius cit. Act. apost. cap. 2 v. 58*, Petrus ait : « Pœnitentiam agite et baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi. »

catechizavit eum et et allatam aquam de lympha putei, qui erat in eadem domo, benedixit . et deposito Palmatio in pelvium (15), dixit ei S. Calixtus episcopus : Credis ex toto corde in Deum Patrem omnipotentem, factorem visibilium et invisibilium? Respondit Palmatius : Credo. Et dixit ei : Et in Jesum Christum, Filium ejus (16)? Et iterum respondit : Credo. Et dixit ei : Et in Spiritum sanctum; Ecclesiam Catholicam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem? Et exclamavit voce magna cum lacrymis Palmatius : Credo, Domine. Eadem hora coepit clamare et dicere : Vere vidi Dominum Jesum Christum verum lumen, qui me illuminavit (17). Baptizavit autem et omnem domum Palmatii, et uxorem et filios, et promiscui sexus numero quadraginta duos. Ab eadem die coepit Palmatius omnem facultatem suam pauperibus Christianis erogare, perquirens regiones et cryptas, ut ubicunque inveniret aut in custodia aut abscondos Christianos, de facultatibus suis victum vel tegumentum ministraret.

4. Post dies vero triginta duos (18), requiritur Palmatius ab Alexandro, cui nuntiatum est, quia Christianus est, et aliis suadet. Tunc Alexander jussit eum praesentari. Qui cum tentus fuisset a quodam Torquato tribuno, et missus in custodiam Mamertini (19); post triduum (20) indicavit Alexandro Torquatus, Palmatium in custodia mancipatum. Tunc Alexander gaudens jussit eum sibi praesentari. Et vincetus catenis Palmatius ingreditur ante Alexandrum. Quem cum vidisset, jussit eum solvi, et dixit ei : Sic amens factus es, o Palmati, ut deseras deos, et quaeras et colas hominem mortuum (21)? Palmatius tacuit. Dixit ei Alexander : Loquere fiducialiter : ne timeas. Respondit Palmatius dicens : Si datis licentiam, loquimur veritatem. Dixit ei Alexander : Excepta deorum injuria, loquere. Dixit ei Palmatius : Optime princeps, si ad veritas, non sunt dii, sed sunt factura hominum mortalium. Modo quidem cognoscat mansuetudo vestra, qui debent coli : qui sunt aut fabricantur a mortalibus, quales sint, vos judicate. Sed precor ego infelix claritatem vestram : dicas deo tuo ut loquatur, et cum interrogavero, respondeat : et cum hoc factum fuerit, non desero deos tuos, quos tu dicis? Dixit ei Alexander : Et quomodo a cunabulis tuis istos adorasti, et modo relinquis eos? Respondit Palmatius : Feci quasi infelix : modo autem cognovi quod verum est, de qua re precor Dominum Jesum Christum, ut ignoscat mihi, quia ignorans

(15) Ita Constantinus Magnus apud Anastasium Bibliothecarium in Vita S. Silvestri dedit et pelvium ex argento ad baptismum, pensantem libras viginti. Ita idem. Plura si cupis, vide Morettum cit.

(16) Apud Morettum adduntur haec : « Et dixit ei : Qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine? Respondit Palmatius : Credo. »

(17) Lumen hoc videtur fuisse caeleste et insolitum.

(18) Ms. Vimerii « viginti duos : » Ado « triginta. » Hensch. cit.

A peccavi. Eadem hora subridens Alexander, tradidit eum cuidam Simplicio senatori, dicens : Habe eum penes te sine aliquo timore ; et mollibus sermonibus revoca eum ad culturam deorum ; talem enim hominem Respublica necessarium habet. Accepto Palmatio, Simplicius senator vestimenta nobilia allata induit eum, et duxit in domum suam. Qui Simplicius praecipit uxori suae, et majoribus domus suae, ut omnem domum Simplicii in sua potestate haberet. Tunc Palmatius jejuniis et orationibus vigiliarum vacans, non cessabat cum lacrymis Deum Patrem omnipotentem orare, et Jesum Christum Filium ejus, ut poenitentiam ageret de errore suo.

5. Veniens autem ad eum quidam Felix nomine, cujus uxor clinica jacebat annis quatuor in lecto, misit se ad pedes Palmatii, dicens : Confessor Domini nostri Jesu Christi, exora pro ancilla tua uxore mea Blanda, ut liberetur de lecto doloris et ego percipiam baptismum cum ea ; quia diu est, quod morbo paralytico tenetur et jam facultas nostra defecit. Tunc Palmatius, praesente uxore Simplicii, cecidit in terram, et cum lacrymis orare coepit cum Felice dicens : Domine Deus, qui illuminasti servum tuum, da mihi lucem aeternam Jesum Christum : salva ancillam tuam Blandam, et alleva eam de lecto doloris : ut cognoscant omnes, quia tu es creator omnium rerum. Eadem hora venit Blanda pedibus suis currens ad domum Simplicii senatoris et dicens : Baptiza me in nomine Domini Jesu Christi, qui tenuit manum meam et sanavit me. Tunc Felix coepit urgere B. Palmatium ut baptizaretur. Eadem hora B. Palmatius misit ad S. Calixtum episcopum : et veniens baptizavit Felicem cum uxore sua Blanda. Videns hoc Simplicius, cecidit ad pedes Calixti dicens, ut cum omni domo sua baptizaretur. Tunc B. Calixtus episcopus fiducialiter dixit : Congreget Dominus triticum in horreum suum (22), et catechizavit omnem domum Simplicii, et uxorem et filios et familiam ejus, animas promiscui sexus fere sexaginta octo. B. Calepodius presbyter gaudio repletus, coepit clamare in domo Simplicii, dicens : Gloria tibi, Domine Jesu Christe, qui de tenebris dignaris ad lucem perducere facturam tuam, et de errore liberare. Hoc audiens Alexander, quia multitudo hominum baptismum percepisset per B. Calixtum episcopum, misit exercitum militum, ac tenuit omnes qui baptismum ceperant, quos praecipit captis subire sententiam, et per diversas portas urbis Romae capita eorum suspendi, ad exemplum Christianorum.

(19) Ad radicem Capitolii est locus, nobilitatis vinculis SS. Petri et Pauli et aliorum martyrum, uti saepius diximus. Hensch. cit.

(20) Vide infra not. 24.

(21) Atqui Christum inter deos coluit Alexander ipse : non igitur amentiam Palmatio exprobravit, nec ita contemptum de Christo locutus fuerit.

(22) Verba haec, licet in S. Callisti officio olim recitata, ex ejus Actis sumi potuerunt ; nec ex ejus ore magis fortasse processerint, quam ea ex ore Alexandri, de quibus paulo ante.

6. Tenuit autem et B. Calepodium, quem fecit (23) occidi gladio, et corpus trahi per civitatem sub die Kalendarum Maii (24): ejus corpus jactari fecit in Tiberim ante insulam Lycaoniam (25). In ipsis diebus fugit B. Calixtus cum decem clericis suis, et abscondit se in domum (26) cujusdam Pontiani noctu, rogans piscatores quærere corpus B. Calepodii presbyteri. Quod inventum levantes de flumine, renuntiaverunt B. Calixto episcopo. Tunc gaudio repletus est. Quod corpus sanctum acceptum condidit cum aromatibus et linteaminiibus, et cum hymnis, et sepelivit eum in cœmeterio ejusdem (27), sexto Idus Maii.

7. Ab eodem die (28) cœpit Alexander curiose quærere B. Calixtum episcopum. Et divulgatum est ei, quod esset in domo Pontiani juxta urbem Ravennatum: misitque occulte trans Tiberim et tenuit eum: præcipiens ut in eodem loco fame cruciaretur. Qui tamen cum quarto die nihil victus accepisset, jejuniis et orationibus magis corroborabatur. Hoc audiens Alexander, jussit eum fustibus cædi omnibus diebus, et in eodem loco custodiæ mancipari, ut si quis ad eum noctu veniret, occideretur. Cumque multis diebus (29) in custodia esset maceratus, venit ad eum B. Calepodius noctu per visionem, et consolatus est eum dicens: Firmus esto, Pater: quia corona tua jam perfecta est: ut accipias a Deo condignam laboris tui mercedem. Beatus autem Calixtus insistens orationi, non cessabat Dominum deprecari.

8. Frat autem ibidem quidam miles, Privatus (30) nomine, qui erat ulceribus plenus, et cruciatur die ac nocte doloribus. Hic misit se ad pedes B. Ca-

(23) Martyrologium Bedæ: « Fecit occidi a Laodicio. » HENSCHENIUS.

(24) Scrupulum mihi movit dies prima Maii hic S. Calepodii neci assignata, num scilicet posita hac S. Calepodii necis epocha, quæ hæc tenus gesta in Actis dicuntur, ab Alexandri imperii principio usque ad Kalendas Maii anni 222 feri reipsa potuerint. Sic ea Moretus Disq. 1 in Auctario, cap. 9 et 10, p. 248, fere disponit: Imperare Alexander cœpit anno 222 die vi Martii: ab hac die usque ad xiii ejusdem mensis potuit Alexander tabernam meritoriam, jam ante in Christianorum templum conversam, rescripto suo Christianis addicere, et Capitolium tangi fulmine, si non ante annum 222 ista contigerint. Factum fuerit Jovi primum sacrificium (vide num. 1) die xiv Martii, qui eo anno, littera Dominicali F, dies Jovis fuit. Accusari tum cœpti fuerint Christiani, tanquam in aliorum, quæ acciderant, auctores. Exiit die xx Martii, qui dies Mercurii fuit, factum fuerit Mercurio sacrificium alterum, de quo num. 2. Tertius novo prodigio Palmatus baptismum petit: diem posterum (vide num. 3) jejunio transigit: die xxii Martii baptismum recipit. Post dies xxxii (vide num.

Aliti episcopi, dicens: Salva me ab ulceribus meis, quia credo Dominum Jesum Christum Deum vivum et verum, qui, sicut Blandam liberavit, potens est et me salvare, quia diu est quod consumor in afflictione doloris mei. Respondit B. Calixtus episcopus dicens: Si credis ex toto corde, filii, et in nomine S. Trinitatis baptizatus fueris, mundaberis. Privatus miles respondit: Ego credo, quia liberat et salvat me Dominus in baptismo, per manum usam. Tunc B. Calixtus eum baptizavit, et ita a vulneribus et morbo, quo tenebatur, mundatus est. Et cœpit clamare dicens: Deus verus et Sanctus est Dominus Jesus Christus, quem prædicat B. Calixtus episcopus: quia idola vana et muta consumentur: Deus enim æternus est Christus. Quod iterum audiens Alexander, iracundia plenus, eo quod militem Privatum baptizasset, mittens fecit Privatum plumbatis cædi et deficere: Calixtum vero episcopum per fenestram domus præcipitari, ligatoque ad collum ejus saxo, in puteum demergi et in eo rudera cumulari (31).

9. Post dies vero decem et septem (32) venit presbyter ejus, nomine Asterius cum clericis noctu, et levavit corpus B. Calixti episcopi et honorifice sepelivit in cœmeterio Calepodii, via Aurelia, pridie Idus Octobris. Post dies autem sex (33) tenuit Alexander Asterium presbyterum: quem præcepit per pontem præcipitari. Cujus sanctum corpus inventum est in Ostia, et a quibusdam Christianis sepultum in eadem civitate sub die xii Kalendarum Novembris: regnante Domino nostro Jesu Christo qui vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum. Amen.

4), Palmatum requirit Alexander die Aprilis xxv; eique sistitur (vide num. 4) triduo post, seu die Aprilis xxvii. Sequenti triduo servatur Palmatus in ædibus Simplicii, Blanda et Simplicius baptizantur: quarto autem post die, seu Kalendis Maii, S. Calepodius ejusque Socii martyrium subeunt.

(25) Seu Tiberinam, nunc S. Bartholomæi dictam, ob ædem huic sacram. Ex Henschenio.

(26) Postmodum conversam in ecclesiam, S. Callisto sacram.

(27) Quod nimirum a S. Calepodio, cum junior esset, extrui potuisse Henschenius censet pag. 498.

(28) Quo, audita S. Simplicii ejusque familiæ ad fidem conversione, capi S. Calepodium ejusque Socios jusserat.

(29) Sed non admodum multis: nimirum 17.

(30) Alius a S. Saturo in Hieronymianis Martyrologiis ad diem xii et xiv Octobris annuciato.

(31) Anno probabilius 222, die xii Octobris.

(32) Verosimilius a S. Callisti captivitate numerandos ex Comment. præv. § 3, id est, a die circiter xxvii Septembris.

(33) Verosimilius ex dictis in Comment. præv. num. 35 a nece S. Callisti, seu die Octobris xviii.

S. CALLISTI PAPÆ

EPISTOLÆ⁽³⁴⁾

(Mansi, *Concil.* I, 757.—Vide notitiam supra col. 112.)

EPISTOLA PRIMA.

AD BENEDICTUM EPISCOPUM.

De jejunii quatuor temporum, et ut criminationem adversus doctorem nemo suscipiat.

CALLISTUS archiepiscopus Ecclesie catholice urbis Romæ, BENEDICTO fratri et episcopo, salutem in Domino.

Fraternitatis amore^a constringimur, et apostolico moderamine cogimur, ut consulis fratrum, prout Dominus dederit, respondeamus, eosque apostolicæ sedis auctoritate instruamus.

^a Gelasius ep. 9. ^b dist. 76: Jejunium quod ter.

(34) Ant. Aug. arch. Tarr. dial. 4, libri 11, de emendatione Gratiani, testatur Calixti epistolam rejectas fuisse a selectis viris qui Romæ operam navarunt in Gratiano corrigendo. Idem sentiunt viri eruditi et res ipsa clamat.

(35) *Jejunium.* Jejunium Quatuor temporum non a Callisto pontifice, sed ab apostolis institutum esse, præter expressum sancti Leonis testimonium, ipse quoque Callistus hac epistola indicat, verbis sequentibus hæc: *quod ter in anno apud nos celebrare didicisti; affirmans jam ante sua tempora trium temporum jejunia in Ecclesia servari esse solita; a se vero, quarti duntaxat temporis jejunium superadditum esse, ne Judæi, secundum prophetiam Zachariæ capite octavo, quater in anno jejunantes, in virtutis temperantiæ exercitio promptiores et alacriores esse dici possint.* Jejunium mensis decembris, quod est unum atque præcipuum ex quatuor, tempore apostolorum, a Christianis observatum esse, indicat Lucas Actor. xvii, his verbis: *Incipiebat enim periculosa esse navigatio, quia jejunium jam præterierat; quasi diceret, ut exponunt Chrysostomus et Oecumenius, Quia hibernium illud decimi mensis jejunium præterierat, incipiebat esse periculosa navigatio, propterea quod hiemps ageretur, qua navigantibus gravissima pericula imminet.* Hoc igitur jejunium Callistus integrum non instituit: sed institutum ab apostolis scripto confirmavit, et, ut Bellarminus concedit, quarto superaddito saltem ampliavit. Vide Bellarminum *De bon. oper. in part.* lib. II, cap. 49; Baron. ann. Christi 57, num. 6 et 7. Sev. Bin.

(36) *Quod ter in anno.* Baron. anno Christi 226, num. 6, putat legendum esse, quater, ex eo quod prophetiam Zachariæ citat, quæ quater in anno jejunandum esse admonet: aliter sentit Bellarm. loco prædicto, cujus expositio textui conformior esse videtur. Id.

(37) *Ut sicut annus per quatuor.* His verbis Callisti pontificis tres causæ jejunii quatuor temporibus observandi indicantur. Prima, ne Christiani Judæis hæc in parte remissiones viderentur. Constat enim ex verbis prophetiæ sequentibus Judæos quater in anno jejunasse solemniter jejunio: æquum igitur fuit ut Christiani, qui perfectiores Judæis esse debeant, etiam sua quatuor tempora habent; quibus

De temporibus jejuniorum.

Jejunium (35), quod ter^a in anno (36) apud nos celebrare didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus, ut sicut annus per quatuor (37) volvitur tempora, sic et nos quaternum solemniter agamus jejunium, per anni quatuor tempora. Et sicut replemur frumento, vino et oleo ad alenda corpora, sic repleamur jejunio ad alenda animas, juxta prophetæ Zachariæ vocem, qui ait:

solemni ac communi jejunio per totum orbem jejunarent. Hanc eandem rationem instituti jejunii quatuor temporum, reddit etiam sanctus Leo sermone 7 de jejunio septimi mensis. Item sermone 4 et 6 de jejunio decimi mensis. Secunda est, ut his temporibus Deo supplicaremus pro frugibus ac fructibus terræ ac pro iisdem perceptis gratias ageremus. Nam in iis quatuor temporibus, aeris temperies maxime variatur, ac fructus omnes cum frugibus vel seruntur, vel nascuntur, vel maturantur, vel colliguntur. Hanc rationem assertit sanctus Leo sermone 2, 5 et 8 de jejunio decimi mensis. Tertia causa est, ut singulis mensibus certum aliquod stativum ac solemniter jejunium servetur, sicut singulis annis quadragesimale, singulis hebdomadibus feria sexta et quarta olim, nunc sabbato jejunatur, ac proinde quatuor anni temporibus tribus diebus unius hebdomadæ jejunemus, pro tribus mensibus: nimirum mense Martio jejunamus semel tribus diebus, pro primo, secundo ac tertio mense; mense Junio circa Pentecosten jejunamus per dies tres, pro tribus sequentibus mensibus, Junio videlicet, Julio, et Augusto; mense Septembri, pro septimo, octavo et nono; Decembri, pro decimo, undecimo ac duodecimo mense anni, scilicet pro Decembri, Januario ac Februario. Idque majoris commoditatis gratia factum est. Hæc Leo serm. 9 de jejunio septimi mensis; et serm. 8 de jejunio decimi mensis, Amalarius *De offic. eccles.*, lib. II, c. 2. Quarta causa instituti jejunii Quatuor temporum est ordinatio clericorum: quæ cum his temporibus ordinarie per universam Ecclesiam fiat, omnes et singuli Christi fideles exemplo primitivæ Ecclesie, quam Actor. xiii, tempore ordinationis jejunasse constat, merito cum jejunio orant, ut Christus Dominus fideles operarios in vineam suam mittere dignetur. Et quanquam primi summi pontifices, ut perspicuum est ex libro Pontificali, ac testimonio Amalarii lib. II *De offic. eccles.*, cap. 1, mense Decembri tantum ordines sacros contulerint, tamen crescente ordinandorum numero, recte institutum est, ut aliis etiam tribus temporibus sacri ordines conferrentur: ita Gelasius epistola prima. Vide Bellarm. prædicto loco. Id.

Factum est verbum Domini ad me, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Sicut cogitavi, ut affligerem vos, cum ad iracundiam provocassent me patres vestri, et non sum misertus; sic conversus cogitavi in diebus istis, ut benefaciam Jerusalem et domui Juda. Nolite timere. Hæc sunt verba quæ facietis : loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo; veritatem et iudicium pacis iudicate in portis vestris, et unusquisque malum contra amicum suum ne cogitetis in cordibus vestris, et iuramentum mendax ne diligatis. Omnia enim hæc sunt quæ odium, dicit Dominus exercituum. Et factum est verbum Domini exercituum ad me, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum : Jejunium quarti, et jejunium quinti, et jejunium septimi, et jejunium decimi erit domui Juda in gaudium, et in lætitiā, et in solemnitates præclaras; veritatem tantum et pacem diligite, dicit Dominus exercituum⁴. In hoc ergo omnes nos⁵ unanimes oportet esse, ut secundum apostolicam doctrinam, id ipsum dicamus omnes, et non sint in nobis schismata. Simus autem perfecti in eodem sensu, et in eadem sententia⁶, in cuius operis devotione gratulamur dilectionem tuam esse consortem. Non decet enim a capite membra dissidere⁷, sed, juxta sacræ Scripturæ testimonium, omnia membra caput sequantur⁸. Nulli vero dubium est (38), quod apostolica Ecclesia mater sit omnium Ecclesiarum, a cuius vos regulis nullatenus convenit deviare. Et sicut Dei Filius venit facere voluntatem Patris⁹, sic et vos voluntatem vestræ impleatis matris¹⁰, quæ est Ecclesia, cuius caput, ut prædictum est, Romana existit Ecclesia. Quidquid ergo¹¹ sine discretionem justitiæ contra hujus disciplinam actum fuerit, ratum haberi ratio nulla permittit.

II.

De criminationibus doctorum.

Criminationes vero contra doctorem nemo suscipiat, quia non oportet filios reprehendere patres, nec servos dominos lacerare. Filii ergo sunt doctorum, omnes quos instruunt. Et sicut filii patres carnales, sic et hi patres debent diligere spirituales. Non enim bene vivit, qui non recte credit, aut patres reprehendit, vel detrahit suos. Doctores ergo, qui et patres vocantur, magis portandi quam reprehendendi sunt, nisi in recta fide erraverint. Nullus ergo doctorem per scripta accuset, nec nisi fidei et legitimo, qui etiam irreprehensibilem vitam ac conversationem ducat, accusatori respondeat:

quia indignum est, ut doctor stulto et indocto, atque reprehensibiliter viventi, respondeat juxta stultitiam suam, dicente Scriptura: *Non respondeas stulto juxta stultitiam suam*¹². Non bene vivit, qui non recte¹³ credit. Nihil mali vult, qui fidelis est. Si quis fidelis est, videat ne falsa loquatur, aut cuiquam insidias ponat. Fidelis homo semper fideliter agit, et infidelis callide insidiatur, atque fideles et pie ac juste viventes perdere nititur, quia similis similem sibi quærit. Infidelis homo mortuus est in corpore vivente. Et contra sermones fidelis hominis vitam custodiunt auditorum. Doctorem enim¹⁴ catholicum, et præcipue Domini sacerdotem, sicut nullo errore implicari, ita nulla oportet machinatione aut cupiditate violari. Dicente quippe Scriptura sancta: *Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere*¹⁵: multis hujus mundi illecebris, multis vanitatibus resistendum est, ut veræ continentie obtineatur integritas. Cujus prima est laes perbia, initium transgressionis et origo peccati: quoniam mens sponte avida, nec abstinere novit, nec pietati adhibere consensus. Nullus bonorum¹⁶ inimicum habet, nisi malum, qui ideo esse permittitur, ut aut corrigatur, aut per ipsum bonus exerceatur. Quidquid ergo¹⁷ irreprehensibile est, catholica defendit Ecclesia. Nulli imperatori¹⁸ vel cuiquam pietatem custodienti, licet aliquid contra mandata divina præsumere. Injustam ergo iudicium et diffinitio injusta, regio metu aut jussu, aut cujuscunque episcopi aut potentis, a iudicibus ordinata vel acta, non valeat. Homini religioso parum esse debet¹⁹ inimicitias aliorum non exercere, vel augere male loquendo, nisi etiam eas extinguere bene loquendo studuerit. Melior est²⁰ in malis factis humilis confessio, quam in bonis superba gloriatio. Omnes vero qui amant²¹ vitam beatam, malunt eam tranquillitatis suæ et justitiæ statu currere, quam nostrorum peccatorum poenis ultricibus interpolari. Memor enim sum²², me sub illius nomine Ecclesiæ præsidere (39), cuius a Domino nostro Jesu Christo est glorificata confessio, et cuius fides omnes semper destruit errores. Et intelligo aliter mihi non licere, quam ut omnes conatus meos ei causæ, in qua universalis Ecclesiæ salus infestatur, impendam. Spero autem adfuturam²³ misericordiam Dei, quod cooperante ejus clementia, omnis pestifer morbus, ipso pellente, auferatur. et quidquid ipso inspirante atque auxiliante poterit salubriter fieri, cum tuæ fidei et devotionis laude

⁴ Zach. viii, 1-19. ⁵ S. Leo ep. 33 et 84. ⁶ I Petr. iii. ⁷ distin. 12: Non decet a capite. ⁸ I Cor. xii. ⁹ Joan. vi, 38. ¹⁰ idem habetur infra in decr. 2 Stephani I et Sixti papæ III. ¹¹ Adrian. coll. 3 et 67. ¹² Prov. xxvi, 4. ¹³ Sixti sententiæ 6, 167, 189, 205. ¹⁴ S. Leo ep. 53. ¹⁵ Eccl. xviii, 30. ¹⁶ Prosperi sent. 202, ex Aug. in ps. ltv. ¹⁷ canon. 9 conc. Niceni. ¹⁸ conc. Rom. vi, sub Symmacho papa, 11, q. 3, Injustum iudicium, etc. ¹⁹ S. Prosperi sent. 179, ex S. Aug. ix Confess. c. 9. ²⁰ ejusdem ex eodem in ps. xciii. ²¹ S. Ambr. ep. 21. ²² S. Leo ep. 32. ²³ S. Leo ep. 31, cuius verba ut præcedentium auctorum detractis additisve quibusdam interpolata.

(38) Nulli vero dubium. Romanam Ecclesiam matrem et caput esse omnium aliarum Ecclesiarum, evidens testimonium notatu dignissimum hic traditur: plura testimonia vide apud Bellarmin. *De Rom. pont.* SEV. BIXIUS.

(39) Memor enim sum, me sub illius nomine Ecclesiæ præsidere. Romanum pontificem successorem Petri esse, hic indicatur. Plura testimonia vide apud Bellarmin. *De Roman. pont.* lib. II, cap. 12, et multis aliis sequentibus, lb.

peragatur. Quoniam res omnes aliter tutæ esse non possunt, nisi, quæ ad divini muneris famulatum pertinent, sacerdotalis defendat auctoritas. Data undecimo Kalendas Decembris, Antonio et Alexandro viris clarissimis consulibus ²⁴.

EPISTOLA II.

AD OMNES GALLIARUM EPISCOPOS.

De conspirationibus et reliquis illicitis causis, ne fiant, et de reparatione lapsi post penitentiam.

Dilectissimis fratribus per Gallias constitutis, universis episcopis, CALLISTUS.

Plurimorum relatu comperimus ²⁵ dilectionem vestram fervore Spiritus sancti ita Ecclesiæ gubernacula firmiter contra impetus tenere et regere, ut naufragia aut naufragiorum detrimenta, Deo auctore, non sentiat. Talibus igitur gloriantes iudiciis, rogamus, ne in illis partibus contra statuta apostolica quidquam fieri sinatis, sed nostra fulti auctoritate, nociva compescite, illicita prohibete.

I.

De iis qui conspirant adversus episcopos, vel qui eis consentiunt.

Conspirationum vero crimina vestris in partibus vigere audivimus, et plures contra episcopos suos conspirare nobis manifestatum ²⁶ est. Cujus criminis astutia non solum inter Christianos abominabilis est: sed etiam inter ethnicos, et ab exteris legibus prohibita. Et idcirco hujus criminis reos non solum ecclesiasticæ, sed etiam sæculi damnant leges: et non solum conspirantes, sed etiam ^C consentientes eis ²⁷. Antecessores vero nostri cum plurima turba episcoporum, quicunque eorum in sacerdotali honore sunt positi, aut existunt clerici, honore, quo utuntur, cadere ²⁸ præceperunt: cæteros vero communionem privari, et ab Ecclesia extorres fieri jusserunt; omnesque simul utriusque ordinis viros infames esse censuerunt; et non solum facientes, sed et eis consentientes. Justum est enim ²⁹, ut qui divina contemnunt mandata, et iobediens patrum existunt jussionibus, severioribus corrigantur vindiciis, quatenus cæteri talia committere timeant, et omnes gaudeant ³⁰ fraterna concordia, et cuncti sumant severitatis atque honestatis exemplum. Nam si, quod absit, ecclesiasticam sollicitudinem ³¹ vigoremque negligimus, perdit desidia disciplinam, et animabus fidelium profecto nocebitur. Hi vero in nullius accusationem sunt

²⁴ ann. 222. ²⁵ Simplicius ep. 1. ²⁶ mandatum ²⁷ Rom. 1, 32. ²⁸ carere: ita et ms. Just. at in Gr. textu concilii Chalced., c. 28, legitur ἐκπικρέτωσαν. ²⁹ 35, q. 3: Justum est, ut qui. ³⁰ Deus gaudeat. ³¹ S. Greg. ep. 11, lib. xii. ³² 2, q. 4: Conspiratores in nul. ³³ 21, q. 5: Excommunicatos quoque a. ³⁴ Apost. can. 11, 12. ³⁵ II Cor. vi, 14. ³⁶ 9, q. 2: Nullus alterius terminos. ³⁷ Adr. col. 16. ³⁸ Anianus const. 2, tit. 16, lib. iv, Cod. Theod. ³⁹ Prov. xxii, 28. ⁴⁰ 9, q. 2: Nullus primas, nul. ⁴¹ Adr. col. 43.

(40) Juxta apostolorum institutionem. Canones apostolorum 11 et 12 intelligit, in quorum notis vide quæ diximus de excommunicatis vitandis. Sev. Bir.

(41) Quod ab apostolis. Canone 35 et 36, quibus singulis episcopis apostolica lege præcipitur, ne diocæceos suæ terminos transgrediantur, verum potius cinguli intra suos fines sese contineant.

A recipiendi ³², nec eorum vel anathematizatorum vox, ullum nocere vel accusare potest.

II.

De iis qui excommunicatis communicant, vel infidelibus.

Excommunicatos quoque a sacerdotibus ³³, nullus recipiat ante utriusque partis justam examinationem nec cum eis in oratione, aut cibo, aut potu, aut osculo communicet, nec ave eis dicat: quia quicumque in his vel aliis prohibitis, scienter excommunicatis communicaverit, juxta apostolorum institutionem (40), et ipse simili excommunicatione subjacebit ³⁴. Ab his ergo clerici et laici se abtineant, qui eadem pati noluerint. Infidelibus quoque nolite conjungi, nec cum eis ullam participationem habere. Talia vero agentes, non fideles, sed infideles judicantur. Unde ait Apostolus: *Quæ pars fidei cum infidei? aut quæ participatio justitiæ cum iniquitate* ³⁵?

III.

Ut nullus episcopus de alterius parochia aliquid præsumat, et de mutationibus episcoporum.

Nemo quoque alterius terminos usurpet ³⁶, nec alterius parochianum judicare aut excommunicare præsumat; quia talis judicatio vel ordinatio ³⁷, aut excommunicatio, vel damnatio, nec rata erit, nec vires ullas habebit; quoniam nullus alterius iudicis, nisi sui, sententia tenebitur, aut damnabitur ³⁸. Unde et Dominus loquitur dicens: *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui* ³⁹. Nullus autem primas vel metropolitæ diocæsanæ ecclesiam vel parochiam ⁴⁰, aut aliquem de ejus parochia præsumat excommunicare vel judicare, vel aliquid agere absque ejus consilio vel iudicio: sed hoc observet, quod ab apostolis (41) ac patribus et prædecessoribus nostris est statutum, et a nobis confirmatum: id est ⁴¹, si quis metropolitanus episcopus, nisi quod ad suam solummodo propriam pertinet parochiam, sine consilio ac voluntate omnium comprovincialium episcoporum, extra aliquid agere tentaverit, gradus sui periculo subjacebit: et quod egerit, irritum habeatur et vacuum: sed quidquid de provincialium coepiscoporum causis, eorumque ecclesiarum et clericorum atque sæcularium necessitatibus agere aut disponere necesse fuerit, hoc cum omnium consensu comprovincialium agatur pontificum (42);

Vide quæ diximus in notis ad allegatos canones. Ib.

(42) Comprovincialium agatur pontificum. Locus notabilis, unde perspicue constat pontificis et episcopi nomen commune fuisse omnibus omnino episcopis Romano dignitate et officio inferioribus; adeoque nemini mirum videri debeat, Romanum pontificem et episcopum, cui maxima cura Eccle-

nec aliquo dominationis fastu, sed humillima et A concordi administratione, sicut Dominus ait: *Non aeni ministrari, sed ministrare*⁴². Et alibi: *Qui major est vestrum, erit minister vester*⁴³, et reliqua. Similiter et ipsi comprovinciales episcopi cuncta cum ejus consilio, nisi quantum ad proprias pertinet parochias, agant, juxta sanctorum constituta patrum (qui quamvis aliquo temporum inter alios nos antecesserint, ab uno tamen eodemque puritatis fonte, veritatis et fidei lumen hauserunt, et eodem illustratore et direttore spiritu, Ecclesie Dei stabilimentum, et omnium Christianorum communem quaesiverunt utilitatem⁴⁴), ut uno animo⁴⁵, uno ore concorditer sancta glorificetur Trinitas in saecula. Nullus primas, nullus metropolitanus, nullusque reliquorum episcoporum, alterius adeat civitatem, aut ad possessionem accedat, quæ ad eum non pertinet, et alterius episcopi est parochiæ, super cujusquam dispositione, nisi vocatus ab eo, cujus juris esse dignoscitur; aut quidquam ibi disponat, vel ordinet, aut judicet, si sui gradus honore potiri voluerit. Sin aliter præsumpserit, damnabitur; et non solum ille, sed cooperatores, eique consentientes: quia sicut ordinatio, ita eis et judicatio⁴⁶, et aliarum rerum dispositio prohibetur. Nam qui ordinare non poterit, qualiter judicabit? Nullatenus procul dubio judicabit, aut judicare poterit; quoniam sicut alterius uxor⁴⁷, nec adulterari ab aliquo, vel judicari aut disponi, nisi a proprio viro, eo vivente, permittitur: sic nec uxor episcopi (43), quæ ejus Ecclesia vel parochia indubitanter intelligitur, eo vivente, absque ejus judicio et voluntate, alteri judicari vel disponi, aut ejus concubitu frui, id est, ordinatione, ullatenus conceditur. Unde ait Apostolus: *Alligata est uxor legi, quandiu vir ejus vivit; eo vero defuncto, soluta est a lege viri*⁴⁸. Similiter et sponsa episcopi (quia sponsa uxorque ejus dicitur Ecclesia) illo vivente ei est alligata; eo vero defuncto, soluta est, et cui voluerit, nubat, tantum in Domino, id est, regulariter. Si enim, eo vivente, alteri nupserit, adultera judicabitur. Similiter et ille, si alteram sponte duxerit, adulter æstimabitur, et communione privabitur. Si autem persecutus fuerit in sua Ecclesia, fugiendum illi est ad alteram, eique est associandus, dicente D

⁴² Math. xi, 28. ⁴³ Marc. x, 45. ⁴⁴ quæ ansulis clausa sunt, non leguntur in c. Just. Ita et in Luc. ⁴⁵ Adr. coll. 43, qq. interjectis a superioribus verbis sejuncta. In Decret. Ivon. l. iv. ⁴⁶ Adr. coll. 46. ⁴⁷ 7, q. 1: Sicut alterius uxor. ⁴⁸ Rom. vii, 8. ⁴⁹ Matth. x, 23. ⁵⁰ In Decret. Ivon. l. iii. ⁵¹ 35, q. 2, 3: Conjunctiones consanguineorum. ⁵² absunt a ms. Just. et a Luc. ⁵³ 3, q. 4: Consanguineorum conjunctiones. ⁵⁴ inscite hiuc arguitur distinctio imp. in Romanos et Græcos. ⁵⁵ absunt a ms. ⁵⁶ in Decret. Ivon. lib. iv.

siæ commissa est, qui non tantum universæ plebis, sed etiam totius cleri, omnium sacerdotum et episcoporum pastoralem curam habere debet, discriminis causa atque officio suo convenienter pontificem maximum et episcopum episcoporum appellari. Vide quæ diximus supra in notis ad vitam Zephyrini, et ad epistolam Sixti. SEV. BIN.

(43) *Uxor episcopi*. Sicut virgines per votum emissum, dicuntur Christo nubere ejusque sponsæ, tota causa 27, quæst. 1, ita merito Ecclesia ejus, cui quis per ordinationem ascriptus est, uxor esse

Domino: *Si persecuti vos fuerint in una civitate, fugite in aliam*⁴⁹. Si autem utilitatis causa fuerit mutandus⁵⁰, non per se hoc agat, sed fratribus invitantibus, et auctoritate hujus sanctæ sedis faciat, non ambitus causa, sed utilitatis.

IV.

De conjunctionibus consanguineorum; et de iis, qui ex eis nascuntur, et de accusationibus quas leges rejiciunt.

Conjunctiones autem consanguineorum fieri prohibentur⁵¹, quando hæc et divinæ et sæculi prohibent leges. Leges ergo divinæ hoc agentes, et eos qui ex eis prodeunt, non solum ejiciunt, sed et maledictos appellant. Leges ergo sæculi, infames tales vocant, et ab hæreditate repellunt. Nos vero sequentes patres nostros, et eorum vestigiis inhærentes, infamia eos notamus, et infames esse censemus, quia infamiæ maculis sunt aspersi. Nec eos viros, nec accusationes eorum, quos leges sæculi rejiciunt, suscipere debemus. (Quis enim dubitat, leges humanas, rationi et honestati non repugnantes, esse amplectendas, præsertim ubi vel publicæ consulunt utilitati vel ecclesiasticæ dignitatis auctoritatem defendunt, ac pro adminiculo tuentur⁵²?) Eos autem consanguineos dicimus⁵³, quos divinæ et imperatorum, ac Romanorum atque Græcorum⁵⁴ leges consanguineos appellant, et in hæreditatem suscipiunt, nec repellere possunt. Talium enim conjunctiones nec legitimæ sunt, nec manere possunt, sed sunt repellendæ. (Et si quæ ausu temerario tentatæ sint, auctoritate apostolica rescindendæ veniunt⁵⁵.)

V.

Qui non debeant admitti ad accusationem, vel ad testimonium: nec nisi de iis quæ in præsentia acta sunt, testimonium dandum.

Quisquis ergo non est legitime conjunctus⁵⁶, vel absque dotali titulo ac benedictione sacerdotis constat copulatus, sacerdotes vel legitime conjunctos criminari, vel in eos testificari minime potest, quoniam omnis incesti macula pollutus infamis est, et accusare supradictos non permittitur. Non solum ergo hi rejiciendi sunt et infames efficiuntur, sed etiam omnes eis consentientes. Similiter de raptoribus, vel eis qui seniores impetunt, fieri

dicuntur. Unde recte apostolica constitutione, quæ exstat canonibus apostolorum 14, 15 et 16, constitutum est, ne episcopi alivæ curata beneficia possidentes dioceses ac parochias suas sine gravi causa majoris utilitatis, sua sponte mutant; sicut et illud, quod qui post sacros ordines susceptos, quantumvis invalide, matrimonium in facie Ecclesiæ contrahere præsumpserint, interpretativam, quam vocant bigamiam, adeoque irregularitates, aliasque penas incurrant, can. Quotquot, 27, quæst. 1. Id.

cenemus. Nos ergo sæculi leges interficiunt, sed nos, misericordia præeunte, sub infamiae nota ad penitentiam recipimus. Ipeam quoque infamiam, qua sunt aspersi, delere non possumus, sed animas eorum per penitentiam publicam et Ecclesiae satisfactionem sanare cupimus, quia manifesta peccata non sunt occulta correctione purganda ⁵⁷. Omnes ergo qui in recta fide suspecti sunt, in accusatione sacerdotum et eorum, super quorum fide non hæsitatur, minime recipiantur, et in testimonio humano dubii habeantur. Infirmari ergo oportet eorum vocem, de quorum fide dubiatur, nec eis ⁵⁸ omnino esse credendum, qui rectam fidem ignorant. Quærendum est ergo in iudicio ⁵⁹ cuius sit conversationis et fidei, is qui accusat, et is qui accusatur, quoniam hi qui non sunt rectæ conversationis ac fidei, et quorum vita est accusabilis, non permittantur majores natu accusare, nec quorum fides, vita et libertas nescitur. Neque viles personæ in eorum recipiantur accusationem ⁶⁰. Rimandæ vero sunt enucleatim personæ accusatorum, quæ sine scripto difficile, per scriptum autem nunquam recipiantur: quia per scripturam nullus accusare vel accusari potest ⁶¹, sed propria voce, et præsentio eo, quem accusare voluerit, suam quisque agat accusationem ⁶². Nec absente eo ⁶³, quem accusare voluerit, cuiusque accusatori credatur. Similiter testes per quamcunque scripturam testimonium non proferant, sed præsentem, de his quæ viderunt et noverunt, veraciter testimonium dicant. Nec de aliis causis vel negotiis dicant testimonium, nisi de his quæ sub præsentia eorum acta esse noscuntur. Accusatores vero consanguinei ⁶⁴, adversus estraneos testimonium non dicant, nec familiares vel de domo prodeuntes: sed si voluerint, et invicem consenserint inter se, parentes tantummodo testificentur, et non in alios. Nec accusatores vel testes suspecti recipiantur: quia propinquitatis, et familiaritatis, ac dominationis affectio, veritatem impedire solet ⁶⁵. Amor carnalis, et timor ⁶⁶, atque avaritia, plerumque sensus hebetant humanos et pervertunt opiniones; ut quæstum pietatem putent, et pecuniam quasi mercedem prudentiæ. *Nemo enim in dolo loquatur ad proximum suum* ⁶⁷. *Fecit alta est os malevoli* ⁶⁸. Innocens dum credit facile, cito labitur. Sed iste lapsus, surgit; et tergiversator suis artibus præcipitur, unde nunquam cavillat atque evadat. Ponderet ergo unusquisque sermones suos, et quod sibi loqui non vult, alteri non loquatur. Unde bene sacra ait Scriptura: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne facias* ⁶⁹. Nos

A enim ⁷⁰ tempore indigemus, ut aliquid maturius agamus. Nec præcipitemus consilia et opera nostra, neque ordinem corrumpamus. Sed si aliquis lapsus quocunque modo fuerit, non perdamus eum ⁷¹, sed fraterno corripimus affectu, sicut sit beatus Apostolus: *Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, instruite hujusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne et tu tenteris. Alter alterius onera portate, et sic adimplebitis legem Christi* ⁷². Porro S. David de criminibus mortiferis egit penitentiam ⁷³, et tamen in honore permansit. Beatus quoque Petrus amarissimas lacrymas fudit, quando Dominum negasse penituit, sed tamen apostolus permansit. Et Dominus per prophetam peccantibus pollicetur, dicens: *Peccator in quacunque die conversus ingruerit, omnium iniquitatum illius non recordabor amplius* ⁷⁴.

VI.

Si possit sacerdos post lapsum ministrare.

Errant enim ⁷⁵, qui putant Domini sacerdotes post lapsum, si condignam egerint penitentiam, Domino ministrare non posse, et suis honoribus frui, si bonam deinceps vitam duxerint, et suum sacerdotium condigne custodierint. Et ipsi qui hoc putant, non solum errant, sed etiam contra traditas Ecclesiae claves disputant ⁷⁶ et agere videntur, de quibus dictum est: *Quæcunque solveritis in terra, erunt soluta et in cælo* ⁷⁷. Alioquin hæc sententia, aut Domini non est, aut vera est. Nos vero indubitanter, tam Domini sacerdotes quam reliquos fideles, post dignam satisfactionem posse redire ad honores credimus ⁷⁸, testante Domino per prophetam: *Nunquid qui cadit, non adjiciet ut resurgat? et qui aversus est, non revertetur?* ⁷⁹ Et alibi: *Nolo; inquit Dominus, mortem peccatoris, sed ut convertatur et vivat* ⁸⁰. Et propheta David penitentiam agens, dixit: *Redde mihi lætitiæ salutaris tui, et spiritu principali confirma me* ⁸¹. Ipse namque post penitentiam et alios docuit, et sacrificium Deo obtulit, dans exemplum doctoribus sanctæ Ecclesiae, si lapsi fuerint, et condignam penitentiam Deo gesserint, utrumque facere posse. Docuit enim quando dixit: *Docebo iniquos vias tuas, et impii ad te convertentur* ⁸². Et sacrificium Deo pro se obtulit, dum dicebat: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus*. Videns enim Propheta scelera sua mundata per penitentiam, non dubitavit, prædicando et Domino libando, curare aliena. Lacrymarum ergo effusio movet animi passionem. Satisfactionem autem impleta, avertitur animus ab ira. Qui enim non igno-

⁵⁷ S. Isid. III, Sent. 46. ⁵⁸ Adr. col. 4. ⁵⁹ 2, quæst. 7: Quærendum est. Et in Carthag. conc. IV, cap. 96. Adr. I, col. 5 et 15. ⁶⁰ 2, q. 8: Accusatorum. ⁶¹ 3, q. 9: Absente eo quem. ⁶² 3, q. 9: Testes per quas. ⁶³ vide cod. Theod. et Anianum aliosque jurisconsultos. ⁶⁴ 2, q. 3: Consanguinei accusatores. ⁶⁵ Anian: Veritatis professionem propinquitatis affectio impedire cognoscitur. ⁶⁶ S. Ambr. ep. 44, quam legendam moneo. ⁶⁷ Psal. XIII, 4. ⁶⁸ Prov. XXVI, juxta LXX. ⁶⁹ Tob. IV, 16. ⁷⁰ S. Ambr. epistola 39. ⁷¹ portemus eum, et fr. c. affectu. ⁷² Galat. VI, 1, 4. ⁷³ S. August. ep. 59 de iisdem David et S. Petro. ⁷⁴ Ezech. XVIII, 24, 22. ⁷⁵ in Decr. Ivon. lib. IV, ⁷⁶ S. August. ibid. ⁷⁷ Matth. XVIII, 18. ⁷⁸ S. Greg. ep. 54 libri VIII. ⁷⁹ Jerem. VIII, 4. ⁸⁰ Ezech. XVIII, 32, et XXXIII, 11. ⁸¹ Psal. I, 14. ⁸² Ibid. 15.

scit alteri, quomodo sibi putat subveniri? Superabundant ergo peccata, superabundet et misericordia. Quoniam apud Dominum misericordia, et copiosa apud enim redemptio⁸². Penes Dominum omnium abundantia est, quia Dominus virtutum ipse est et rex gloria⁸³. Ait enim Apostolus: Omnes peccaverunt, et egent gloria Dei; justificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiorem, per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus et justificans eum, qui ex fide est Jesu Christi⁸⁴. David enim dicit: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata⁸⁵. Mundatur ergo homo a peccato, et resurgit gratia Dei lapsus⁸⁶, et in pristino manet officio, juxta prædictas auctoritates. Videat ne amplius peccet, ut sententia Evangelii maneat in eo: Vade, et amplius noli peccare⁸⁷. Unde ait Apostolus: Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentiis ejus. Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, et membra vestra arma justitiæ Deo. Peccatum enim vobis non dominabitur; non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. An nescitis, quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum; servi estis ejus, cui obeditis, sive peccati ad

A mortem, sive obediuntis ad justitiam? Gratias autem Deo, quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ, in quam traditi estis Liberati autem a peccato, servi facti estis justitiæ. Humanum dico⁸⁸. Majus enim peccatum est judicantis⁸⁹, quam ejus qui judicatur. Existimas, inquit Apostolus, o homo omnia qui judicis eos qui talia agunt, et facis ea, quia tu effugies judicium Dei? An divitias bonitatis ejus et patientiæ et longanimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei ad penitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam et impœnitens cor, thesaurus tibi iram in die iræ, et revelationis justii judicii Dei, qui reddet unicuique secundum opera ejus: his quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam et honorem et incorruptionem, quærentibus⁹⁰ vitam æternam; his autem, qui ex contentione, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum et Græci. Gloria autem, et honor, et pax omni operanti bonum⁹¹. Sententiam, fratres, quæ misericordiam vetat⁹², non solum tenere, sed et audire refugite, quia potior est misericordia omnibus holocaustis et sacrificiis⁹³. Consultis vestris breviter respondimus, quia oppressos nimis, et preoccupatos aliis judiciis, litteræ nos invenere vestræ. Data VIII Idus Octobris, Antonino et Alexandro viris clarissimis consulibus⁹⁴.

⁸² Psal. cxxix, 7. ⁸³ Psal. xxiii, 10. ⁸⁴ Rom. iii, 23-26. ⁸⁵ Psal. xxxi, 1. ⁸⁶ a lapsu ⁸⁷ Joan. viii, 11. ⁸⁸ Rom. vi, 12-19. ⁸⁹ Sixti sent. 174. ⁹⁰ Roman. Correct. præferunt verbum quærent participio quærentibus. ⁹¹ Rom. ii, 3, 10. ⁹² Sixti sent. 328, ex versione Rufini qui obiit an. 411. ⁹³ Marc. xii. ⁹⁴ an. 222.

ANNO DOMINI CCXXXI.

S. URBANUS I

PONTIFEX ROMANUS

NOTITIA EX LIBRO PONTIFICALI DAMASI PAPÆ

(Mansi, Concil., I, 747, Varias lectiones ad hunc locum Libri pontificalis vide *Patrologiæ Latine* tom. CXXVII, col. 1338, in Anastasio Bibliothecario.)

Urbanus (1) natione Romanus, ex patre Pontiano, sedit annos quatuor, menses 10, dies 12 (2). Hic

(1) *Urbanus*. Cum post martyrium Calixti, sedes sex diebus vacasset, 21 Octobris, anno Christi nati 226, qui est Alexandri imperatoris tertius, Urbanus patria Romanus ei substituitur. Baron. prædicto anno, num. ult. Sub hujus pontificatu Origenem Alexandrinæ Ecclesiæ subditum, spontaneum eunuchum ab Alexandro Hierosolymorum episcopo contra apostolorum canonicæ ordinatum esse Demetrius Alexandrinæ Ecclesiæ episcopus jure meritoque conqueritur, ipsamque Origenem in laicorum ordi-

nem redigendum, et ab exercitio presbyterii suspendendum esse, recte decrevit et admonet; postea tandem excommunicat, quod scripta quædam deinceps ab eo vel evulgata, vel, ut ipse Origenes excusabat, suo nomine edita, multis hæresibus scaterent. Vide Baron. prædicto anno et sequentibus. Sev. Bin.

(2) *Sedit annos 4, menses 10, dies 12*. Ex Vaticanis indicibus constat eum selisse annis sex, mens. 7, dieb. 4. Euseb. in *Chron.* graviter errat, dum

fecit ministeria sacralia omnia argentea (3), et patenas argenteas 25 apposuit. Ille sua traditione multos convertit ad baptismum et credulitatem; Tiburtium etiam et Valerianum nobilissimum virum, sponsum sanctæ Cæcilie, quos etiam usque ad martyrii palmam perduxit. Et per ejus monita et doctrinam, multi martyrio coronati sunt (4). Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem, presbyteros novem, diaconos quinque, episcopos per diversa loca octo. Qui et sepultus est in cæmeterio Prætextati, via Appia, vii Kalendas Junias, et cessavit episcopatus dies 30.

NOTITIA ALTERA.

(D. CONSTANT, *Epistolæ Rom. pont. I, 114.*)

Hunc papam, Alexandro imperatore, Callisto successisse Eusebius in *Chronico* tradit. Eum Ecclesie Romanæ pontificatu octennio perfunctum esse idem scriptor *Hist. lib. vi, c. 23*, docet. Et eum quidem a consulatu Maximi et Æliani usque Agricola et Clementino, hoc est ab anno Christi 223 ad 230 Ecclesiam rexisse ex Bucheriano catalogo discimus. Maii 25 die, quo et memoriam ejus celebrat Ecclesia, obiisse creditur. Hæc autem omnia inter se, necnon cum iis, quæ de Callisto præmisimus, componi commode possunt, si octennium Eusebianum octo diversis consulatibus intelligamus. Nam ab anni 223 mense Octobri, circa ejus exitum Callistus pontifex creatus putatur, ad 25 diem mensis Maii anni 230, quo Urbani mors consignatur, octo re-

cententur consulatus. At in Bucheriano Catalogo non solum annos 8, sed et præterea menses 11, dies 12, in ms. autem reginæ Suec. annos 8, menses 10, dies 12, in Corbeiensi annos 9, menses 1, dies 11 sedisse adnotatur. Sed quia in numericis notis error facile irrepit, adeo ut pro octo Urbani pontificis annis in uno Colbertino IV et in Fossatensi III tantum legantur, hærendum potius videtur consulari notæ, qua Urbani pontificatus a Maximi et Æliani consulatu ad consulatum Agricolæ et Clementini in Bucheriano catalogo definitur.

Urbani nullum ad nos pervenit genuinum scriptum. Ea quippe epistola, quæ nomine illius circumfertur, Isidorum Mercatorem opificem habet: adeoque ab ejus collectione non est distrahenda.

illi annos novem ascribit. Baron. anno 253, num. 1. Sev. Bin.

(3) *Hic fecit ministeria sacralia omnia argentea.* His temporibus Ecclesiam non modo vitreis, sed etiam argenteis calicibus, quibus abundabat, usam fuisse, præterquam quod hic aliud asseratur, ex Gregorii Turonensis commentariolo, quem *De gloria martyrum* scripsit, cognoscere licet, ubi dicit: multa sacra ministerialia vasa ex argento confecta, inventa esse, dum crypta illa, in qua fideles sacra agentes occlusi fuerant, refoderetur. Imo non argenteis tantum, sed et aureis calicibus Romanos pontifices circa hæc tempora in cruentum corporis ac sanguinis Domini sacrificium offerre consuevisse, Prudentius in hymno de rebus gestis S. Laurentii indicat, versibus, quibus persecutores S. Laurentium interpellarunt, hisce:

*Hunc esse vestris orgiis
Moremque, et artem, proditum est;
Hanc disciplinam fœderis
Libent ut auro antistites,
Argenteis scyphis ferunt,
Fumare sacrum sanguinem:
Auroque nocturnis sacris
Astare fixos cereos.*

Cum igitur hac ex parte Christianæ Ecclesie gloria cresceret, regale sacerdotium Christi his fulgoribus et ornamentis illustraretur, non sine Dei

nutu ac consilio accidit ut Alexander imperator templis deorum gentilium, aurum et argentum conferri ægre tulerit, illudque Persii, ut refert Lampridius, frequenter susurrarit:

In templo quid facit aurum?

Et demum singularis divinæ providentiæ opus esse videtur, quod aurum et argentum; templis ethnicorum jam ante collatum, per Maximinum Alexandri successorem istuc auferri, statuas deorum, omnemque materiam nummis condendis idoneam confari permiserit: adeoque voluerit fieri, quod I. Reg. cap. v scribitur, arca scilicet Dei appropinquante, Dagon Philistæorum deum confringi; illam extolli, hunc dejici; illam gloria et honore affici, hunc vero dejectum universo ornatu et decore exui et spoliari; Christianæ religionis gloriam crescere, gentilitiæ superstitionis honorem minui et penitus obscurari. Baron. anno Christi 233, n. 2 et 3. Vide quæ diximus supra in notis ad Vitam Zephyrini. In.

(4) *Per ejus monita et doctrinam multi martyrio coronati sunt.* Qui Tiburtium, Valerianum et Maximum cum sancta Cæcilia in fide instruxerat, baptizaverat, et adversus icium gladii hortatu suo obfirmaverat, tandem ipse quoque multa propter Ecclesiam passus, cervicibus abscissis, martyrio coronatus est, anno Christi 233, Alexandri imperatoris 10, vigesimo quinto die Maii. Baron. prædicto loco. In.

S. URBANI I PAPÆ

(5) EPISTOLA AD OMNES CHRISTIANOS

(Mansi, Concil. Collect., t. I, p. 748.)

De eo quod Ecclesia modo possessiones fidelium recipit, et non pretium earundem rerum sicut temporibus apostolorum; et cur sedes excelas in ecclesiis episcoporum præparentur; et ut eis, quos episcopi excommunicant, nullus communicet; et quos ipsi quoquo modo ejecerint, nullus recipiat.

- I. De vita communi, et quam ob causam Ecclesia possessiones habere cœperit.
- II. A quibus vel in quos usus res ecclesiasticæ dispensentur, et de invasoribus earum.
- III. Si quis ab Ecclesia jus possidendi avellere tentaverit.
- IV. De cathedris episcopalibus.
- V. Ut nullus communicet iis, quibus episcopus non communicat, vel recipiat quos ille abjecerit.
- VI. De sponsione in baptismo facta, et de iis qui communem vitam susceperunt.
- VII. De impositione manus episcopulis.

URBANUS episcopus omnibus Christianis, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam et aspersionem sanguinis Domini nostri Jesu Christi, salutem.

Decet omnes Christianos, charissimi, ut cum imitentur, cujus nomen sortiti sunt. Quid prodest, fratres mei, Jacobus apostolus ait, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Nolite plures magistri fieri, fratres mei, scientes quoniam majus iudicium sumitis. In multis enim offendimus omnes. Qui sapiens et disciplinatus est inter vos, ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ¹.

I.

Scimus² vos non ignorare (6), quia hactenus vita communis inter honos³ Christianos viguit, et adhuc gratia Dei viget, et maxime inter eos qui in sortem Domini sunt electi⁴, id est, clericos, sicut in Actibus legitur apostolorum: *Multitudinis autem cre-*

¹ Jacob. II, 14. ² Quæst. : Scimus vos non ign. 37. ³ Quæst. 1 : Videntes autem sacerdotes.

(5) Ficta et supposita apud viros doctos habetur. (6) Scimus vos non ignorare. Docet hoc loco S. Urbanus pontifex, initio Ecclesie, juxta testimonium Lucæ Act., cap. IV, consevisse pios homines possessiones rerum suarum distrahere, earumque pretium Ecclesiis donare: sed quia eo modo presentibus duntaxat, non autem futuris Ecclesie ministris providebatur, decernit magis e re et commode Ecclesie futurum, si ipsæ rerum possessiones Ecclesie donentur. Et merito: si enim Levitis veteris testamenti divino jure concessum est, ut urbes ad habitandum, suburbana ad alendum pecora possideant, agros et vineas ex oblationibus populi licite emanant, licite etiam distrahant ac vendant, quod Levit. cap. XXV, et III Reg. cap. II, Jer. cap. XXXII, Act. cap. IV, satis aperte indicatur; quo jure, quæve ratione hoc sacerdotibus ac clericis novi testamenti interdictum erit? Patriarchæ Jacob filium Levi exheredantis sententiam ac voluntatem Deus quidem approbavit, ejusque posteris, nullam partem terræ, in 12 duntaxat partes, pro numero 12 tribuum diviæ assignari permisit; sed tamen decimam partem omnium fructuum, sibi tanquam proprio Jedorum regi, loco tributi debi-

dentium erat cor unum et anima una, nec quinquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, acd erant illis omnia communia. Et virtute magna reddebant apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi. Et gratia magna erat in omnibus illis. Neque enim quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum, aut domorum erant, vendentes, afferbant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat. Joseph autem, qui cognominatus est Barnabas ab apostolis, quod est interpretatum, filius consolationis, Levites et Cyprius genere, cum haberet agrum, vendidit illum, et attulit pretium ante pedes apostolorum⁵, et reliqua. Videntes ergo sacerdotes summi et alii⁶, atque Levitæ, et reliqui fideles, plus utilitatis posse afferre, si hæreditates et agros quos vendebant, Ecclesiis, quibus præsidebant episcopi, traderent, eo quod ex sumptibus eorum,⁷ Omnes. ⁸ Iud. II De off., c. I. ⁹ Actor. IV, 32-

tam una cum 48 civitatibus, et suburbanis earum prædiis, illis, tanquam suis hæreditibus, donavit. Reticula sane foret, vehemens illa multorum pontificum et conciliorum decretis, rerum ecclesiasticarum interdicta alienatio, si Ecclesia nullam rem licite hactenus possederit. Quare quod Inquit Christus Luc. XIV, non posse esse discipulum suum, nisi qui renuntiaverit omnibus quæ possidet, ita intelligendum est, sicut id quod sequitur: Si quis venit ad me, et non odit patrem et matrem et uxorem, adhuc autem et animam suam, non potest esse meus discipulus. Certum est, non ad odium, sed potius ad amorem parentum, filiorum, uxoris, et vitæ propriæ quemlibet hominem divina lege obligari, si horum amor Dei charitati, quem super omnia diligere debemus, nihil obstat aut præjudicet; sic si rerum possessio animum a Dei cultu avocet, mala est, eoque casu plane deserenda; si vero ministris alimenta præbendo, eundem Dei cultum promoveat, utilissime sane Ecclesia temporalium bonorum dominium ac possessionem sibi retinet et usurpat. Vide quæ diximus supra in notis ad epist. 2 Pii II. Bellarminus lib. I De clericis, cap. 26. Sev. Ben.

sum presentibus quam futuris temporibus, plurima et elegantiora possent ministrare fidelibus communem fidem ducentibus, quam ex pretio eorum; ceperunt prædia et agros, quos vendere solebant, matricibus Ecclesiis tradere⁷, et ex sumptibus eorum vivere.

II.

Ipsæ vero res in ditione singularum parochiarum, episcoporum, qui locum tenent apostolorum, erant, et sunt usque adhuc, et futuris semper debent esse temporibus. E quibus episcopi et fideles dispensatores eorum, omnibus communem vitam degere volentibus, ministrare cuncta necessaria debent, prout melius potuerint, et nemo in eis egens inveniatur. Ipsæ enim res fidelium oblationes appellantur, quia Domino offeruntur. Non ergo debent in aliis usibus, quam ecclesiasticis, et prædictorum Christianorum fratrum vel indigentium converti: quia vota sunt fidelium⁸, et pretia peccatorum (7), ac patrimonia pauperum, atque ad prædictum opus explendum, Domino traditæ. Si quis autem (quod absit) secus egerit, videat ne damnationem Ananias et Saphiræ percipiat, et reus sacrilegii efficiatur, sicut illi effecti sunt, qui pretia prædictarum rerum fraudaverunt, de quibus legitur in prædictis apostolorum Actibus: *Vir autem quidam nomine Ananias, cum Saphira uxore sua, vendidit agrum et fraudavit de pretio agri, conscia uxore sua: et afferens partem quamdam, ad pedes apostolorum posuit. Dixit autem Petrus Ananias: Cur testavi Satanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto, et fraudare de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum erat in tua potestate? Quare posuisti in corde tuo hanc rem? Non es hominibus mentitus, sed Domino. Audiens autem Ananias hæc verba, cecidit, et expiravit. Et factus est timor magnus in omnes qui audierunt. Surgentes autem juvenes, amoverunt eum; et efferentes, sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spatium, et uxor ipsius, nesciens quod factum fuerat, introiit. Respondens autem ei Petrus, dixit: Dic mihi, si tanti agrum vendidistis? At illa dixit: Etiam tanti. Petrus*

A autem ad eam: *Quid utique convenit vobis tentare Spiritum Domini? Ecce pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, ad ostium, et efferent te. Confestim cecidit ad pedes ejus, et expiravit. Intranter autem juvenes, invenerunt illam mortuam, et extulerunt, et sepelierunt ad virum suum. Et factus est timor magnus in universam Ecclesiam, et in omnes qui audierunt hæc⁹. Hæc, fratres, valde cavenda sunt et timenda: quia res Ecclesie, non quasi propriæ¹⁰, sed ut communes et Domino oblata¹¹, cum summo timore non in alios quam in præfatos usus sunt fideliter dispensandæ, ne sacrilegii reatum incurrant, qui eas inde abstrahunt, ubi traditæ sunt, ne pœnam et mortem Ananias et Saphiræ incurrant, et (quod pejus est) anathema maranatha fiant¹², et si non corpore, ut Ananias et Saphira, mortui ceciderint, anima tamen, quæ potior est corpore, mortua et alienata a consortio fidelium cadat, et in profundum barathri labatur. Unde attendendum est omnibus¹³, et fideliter custodiendum, et illius usurpationis contumelia depellenda, ne prædia usibus secretorum¹⁴ cœlestium dedicata, a quibusdam irruentibus vexentur. Quod si quis fecerit¹⁵, post debitæ ultionis acrimoniam, quæ erga sacrilegos jure promenda est, perpetua damnetur infamia, et carceri tradatur, aut exsilio perpetuæ deportationis utatur¹⁶. Quoniam, juxta Apostolum¹⁷, tradere oportet hujusmodi hominem Satanæ, ut spiritus salvus, sit in die Domini.*

III.

C Memoratis ergo augmentationibus ac cultibus, in tantum Ecclesie¹⁸, quibus episcopi præsidet, Domino adminiculante, creverunt, et tantis maxima pars earum abundant rebus, ut nullus sit in eis, communem eligens¹⁹ vitam, indigens; sed omnia necessaria ab episcopo suisque ministris percipit. Ideo si aliquis exstiterit modernis aut futuris temporibus, qui hæc avellere nitatur, jam dicta damnatione feriat.

IV.

Quod autem sedes in episcoporum ecclesiis ex-

⁷ Concil. Milev. 25. ⁸ Julianus Pomerius lib. 11 De vita contempl., c. 9 et 16. Vide Hincm. epp. 5 et 8, edit. Moguntinæ Bunsæi. ⁹ Actor. v. 4-11. ¹⁰ 12. Quæst. 1: Res ecclesie non quasi. ¹¹ Idem Pomerius qui supra, in opere quod falso a plerisque tributum fuit Prospero Aquitano. ¹² I Cor. xvi. 22. ¹³ 17. Quæst. 4: Attendendum est, ne prædia. ¹⁴ sacrorum. ¹⁵ Cod Theod. lib. xvi, tit. 2, const. 40, quam expone. ¹⁶ uratur. ¹⁷ I Cor. v. 5. ¹⁸ Quæst. 1: Videntes autem sacerdot. ¹⁹ Degeus vel gereus.

(7) *Pretia peccatorum.* Receptissima est expositio, *D* pertinet nobis corporalia, quibus nos spiritualia impertimus. Hoc idem beatus martyr ac pontifex Alexander I, epist. 1, in principio, hisce verbis: *Ipsi enim, inquit, pro populo interpellant, et populi peccata comedunt, quia precibus suis et oblationibus ea delent atque consumunt. Comedi enim dicuntur in Scriptura, psal. lxxviii, quæ consumuntur. Discamus ergo quod qui elemosynis et oblationibus fidelium fruimur, eas precibus nostris, sicut obligamur, diligentissime compensemus; futurum alioquin, ut de rebus injuste acceptis, coram tremendo iudice sæculi, graviter periclitemur. Vide Liberam in Oream c. iv, n. 4. Sev. Biv.*

celse constitutæ et præparatæ inveniuntur ut thronus, speculationem et potestatem judicandi, et solvendi atque ligandi, a Domino sibi datam materiam docent. Unde ipse Salvator in Evangelio ait : *Quæcunque ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo; et quæcunque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo* ²⁰. Et alibi : *Accipite Spiritum sanctum : quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; et quorum retinueritis, retenta sunt* ²¹.

V.

Ideo ista prætulimus, charissimi ²², ut intelligatis vobiscum episcoporum vestrorum, in eisque Deum veneremini, et eos ut animas vestras diligatis; et quibus illi non communicatis, non communicetis; et quos ejecerint, non recipiatis. Valde enim timenda (8) B est sententia episcopi ²³, licet injuste liget aliquem, quod tamen summo periculis prævidere debet.

VI.

Vos autem hortantes, monemus omnes, qui Christianitatem suscepistis, et a Christo vocabulum Christiani sumpstis ²⁴, ne in aliquo Christianitatem vestram irritam faciatis, sed sponsonem, quam Domino in baptismo fecistis, firmiter teneatis, ne reprobi, sed condigni coram eo inveniimini. Et quicumque vestrum communem vitam susceptam habet, et vovit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat ²⁵: sed hoc, quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ne damnationem, sed præmium sibi acquirat; quoniam C satius est non vovere, quam votum, prout melius potest, non perficere. Gravior enim puniuntur qui

²⁰ Matth. xviii, 18. ²¹ Joan. xx, 22, 23. ²² 11. Quæst. 3: Quibus episcopi non communicant. ²³ S. Greg. hom. 26, in Evangelia. ²⁴ Isid. vii Orig., 14. ²⁵ 12. Quæst. 1: Scimus vos non ign. votum paupertatis. ²⁶ Conc. Parisiensis an. 829 cap. 10 libri ii alludere videtur. ²⁷ Eucher. aut quis alius hom. in die Pentecostes, quam vide. ²⁸ Coloss. iii, 2. ²⁹ I Cor. iii, 19. ³⁰ I Tim. vi, 10. ³¹ Factori leg. est. ³² I Tim. v, 6. ³³ Psalm. xci, 8. ³⁴ De consecr. dist. v Omnes fideles Confirmationis sacramentum.

(8) *Valde enim timenda*. Duplex est excommunicatio: una justa, in qua nulla debita circumstantia desideratur; altera injusta est, cui una vel plures requisitæ circumstantiæ desunt. Hæc posterior, si invalida sit, puta si excommunicans potestatem et auctoritatem non habeat, vel si propter bonum opus eam fecerit, vel denique si solemnia debita (de quibus cap. *Statuimus*, et cap. *Constitut.* 2, de sent. excommunicat. lib. vi) non observaverit, conscientiam fidelium non obligat, adeoque D talis nunquam timenda foret, nisi forte ratione alicujus scandali, ab hominum consortio, et sacramentorum perceptione abstinendum foret, donec populo nullitas latæ excommunicationis innotuerit. Quæ vero aliunde excommunicato injusta videtur, ex eo nimirum quod judicem non recta intentione judicasse putet, vel se innocentem esse existimet, merito singulis fidelibus extimescenda est: cum omnium iudicio certum sit, talibus fructum orationis et suffragiorum communium a reliquis fidelibus licite applicari non posse, neque debere; imo si excommunicato de sua innocentia non evidenter constet, tenetur etiam sub gravi peccato sententiæ latæ parere, et usque ad absolutionem ab hominum consortio et sacramentorum perceptione abstinere. De tali igitur excommunicationis sententia, quæ scilicet probabili iudicio iudicis, tametsi non re ipsa, causam justam habeat, intelligi debet quod

votum fecerunt ²⁶, aut fidem perceperunt, et votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quam illi qui vitam sine voto finierunt, aut sine fide mortui sunt, et tamen bona egerunt opera. Ad hoc enim sensum rationabilem naturæ munere ²⁷, et secundæ nativitalis reparationem suscepimus, ut, secundum Apostolum, *magis quæ sursum sunt, sapiamus, non quæ super terram* ²⁸: *quia sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* ²⁹. Quid autem suadet, clarissimi, sapientia hujus sæculi, nisi nocitura quærere, et amare peritura, negligere salutaria, pro nihilo reputare perpetua? Cupiditatem commendat, de qua dicitur: *Radix omnium malorum est cupiditas* ³⁰. Quæ in primis hoc malum habet, quod dum ingerit transitoria, abscondit æterna. Et dum a foris posita conspicit, intra se latentia non introspicit, et dum aliena quærit, sætatori ³¹ suo semetipsum alienum facit. Ecce quid suadet sæculi sapientia? vivere in deliciis. Unde dicitur: *Vidua quæ in deliciis est, vivens mortua est* ³². Suadet ergo mollissimis suavitatibus, peccatis, vitis et flammis nutrire carnem, cibi et vini intemperantia animam premere, ac vitam spiritus intercludere, et contra se hosti suo de se gladium ministrare. Ecce quid suadet sæculi sapientia? ut qui boni sunt, mali esse malint, et per errorem mentis, fieri etiam studeant peccatores, et non cogitent illam terribilem Dei vocem, cum exurentur peccatores sicut fenum ³³.

VII.

Omnes enim fideles ³⁴ per manus impositionem (9) episcoporum Spiritum sanctum post baptismum ac-

hac epistola dicitur; sicut et illud, quod hom. 26 in Evangelia scribit Gregorius: *Sententiam pastoris sive justa, sive injusta sit, timendam esse*. Valent. tom. IV, disp. 7, quæst. 17, punct. 2. Vide quæ diximus supra in notis ad can. apost. Sev. Bin.

(9) *Omnes fideles per manus impositionem*. Ab Urbano sacramentum confirmationis institutum esse, si qui ex hoc loco probari posse existimant, graviter errant. Apostoli enim, qui Act. viii et xix super baptizatos manus imposuerunt, ut Spiritum sanctum acciperent, hoc sacramentum confirmationis administrarunt. Accedit quod Tertullianus Urbano antiquior confirmationis pluribus in locis meminerit. In lib. *De resurrectione carnis*: *Caro, inquit, abicitur, ut animus emaculetur; caro ungitur, ut anima consecratur*. Et lib. *De bapt.*: *Deinde manus imponitur, per benedictionem advocans et invitans Spiritum sanctum*. Et in lib. *De præscript.* loquens de diabolo, qui imitatur baptismum et confirmationem nostram: *Tingit, inquit, et ipse quosdam utique credentes et fideles suos; signat illic in frontibus milites suos*. De hoc sacramento S. Dionysius Areopagita apostolorum temporibus æqualis cap. 2, parte ii *Eccles. hierarchie*, sic ait: *Baptizatum indutum alba veste ad pontificem ducunt, ille divino ac deifico prorsus unguento virum signat*. Et infra cap. 4, part. iii: *Sed et ipsis qui sacratissimo regenerationis mysterio consecrantur, adventum*

cipere debent, ut pleno Christiani inveniantur: quia cum Spiritus sanctus infunditur²⁵, cor fidele ad prudentiam et constantiam dilatatur. De Spiritu sancto accipimus, ut efficiamur spirituales: quia animalis homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei²⁶. De Spiritu sancto accipimus²⁷, ut sapiamus inter bonum malumque discernere, justa diligere, injusta respicere, ut malitiæ ac superbiz repugne-

²⁵ Idem Eucherius loco citato. ²⁶ I Cor. II, 14. ²⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ²⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ²⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ³¹ Hactenus Eucherius quem consule. ³² Hactenus Eucherius quem consule. ³³ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴² Hactenus Eucherius quem consule. ⁴³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵² Hactenus Eucherius quem consule. ⁵³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶² Hactenus Eucherius quem consule. ⁶³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷² Hactenus Eucherius quem consule. ⁷³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸² Hactenus Eucherius quem consule. ⁸³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹² Hactenus Eucherius quem consule. ⁹³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ¹⁰⁰ Hactenus Eucherius quem consule.

Spiritus sancti consummans unguenti inunctio elargitur. Similia hac de re duo Clementes, alter Romanus in suis *Apost. constit.* libris, alter Alexandrinus, Justinus martyr aliique plures de hoc sacratissimo sacramento scripserunt, longe ante Urbani pontificis tempora. Quomodo igitur sigillum Domini et

mus, ut luxuriæ ac diversis illecebris, et fœdis indignisque cupiditatibus resistamus. De Spiritu sancto accipimus, ut amoris vitæ et gloriæ ardore ancoenai, erigere a terrenis mentem ad superna et divina valeamus²⁸. Data Nonis Septembris, id est, quinto die ejusdem mensis, Antonino²⁹ et Alexandro viris clarissimis consulibus.

²⁵ Idem Eucherius loco citato. ²⁶ I Cor. II, 14. ²⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ²⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ²⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ³¹ Hactenus Eucherius quem consule. ³² Hactenus Eucherius quem consule. ³³ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ³⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴² Hactenus Eucherius quem consule. ⁴³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁴⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵² Hactenus Eucherius quem consule. ⁵³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁵⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶² Hactenus Eucherius quem consule. ⁶³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁶⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷² Hactenus Eucherius quem consule. ⁷³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁷⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸² Hactenus Eucherius quem consule. ⁸³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁸⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁰ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹¹ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹² Hactenus Eucherius quem consule. ⁹³ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁴ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁵ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁶ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁷ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁸ Hactenus Eucherius quem consule. ⁹⁹ Hactenus Eucherius quem consule. ¹⁰⁰ Hactenus Eucherius quem consule.

sacratum hoc unguentum ab Urbano institutum esse potuit, quod prædictorum testimonio a Christo institutum est, et ab apostolis usurpatum, et universæ Ecclesiæ traditum est? Vide Bellarm. lib. II *De confirm.* c. 5 et 6, et IV *De Roman. pontif.* c. 8. Sev. Bis.

ANNO DOMINI CCXXXII.

ASTERIUS URBANUS

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, Proleg., III, XI.)

- I. Auctor trium librorum adversus Cataphrygas, Asterius Urbanus asseritur.
- II. Episcopus fuisse demonstratur. Episcopi antiquitus vocati quandoque presbyteri. Zoticus Otrenus, alijs a Comanense videtur.
- III. Quo tempore scripserit auctor, inquiritur. Iniqua viri docti censura retunditur.

I. Veterum sententiam de trium librorum auctore B adversus Cataphrygas, quos Avircio Marcello nuncupatos memorat Eusebius (1), haud unam esse comperimus. Hieronymus enim opus illud modo Rhododem, modo Apollonium litteris consignasse tradit (2). Rufinus (3) et Nicephorus (4) Claudium Apollinarem, Eusebii nimirum mentem minus recte assecuti. Sed ejusmodi opiniones non esse admitendas, alibi uberius exposuimus (5). Nunc vero post viros doctissimos, Valesium (6), Tillemontium (7), Longuerueum (8) et Dodwellum (9), qui tamen postea sententiam mutavit (10), Asterium Urbanum eorum librorum scriptorem existimamus.

Objici quidem potest, ab hujusce operis scriptore mentionem fieri Asterii Urbani; ut proinde non auctor fuerit ipsemet noster Asterius. Sic enim ille (11): Καὶ μὴ λεγέτω ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ, τῷ κατὰ

Ἀστέριον Οὐρβανόν, τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα. Sed quis non videat verba Intermedia seriem orationis turbare, rescribendumque: Καὶ μὴ λεγέτω τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα, nec mihi jam dicat ille *Maximillæ spiritus*? Hinc merito censuit Valesius, verba illa quæ interseruntur, ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ, τῷ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανόν, scholion esse quod vetus quidam scholiastes, vel si mavis, Eusebius ipse, ad marginem libri sui apposuerat, ad verba quæ paulo ante occurrunt, αὐθις δὲ ἐν τῷ αὐτῷ φησι λόγῳ. Quod quidem scholion, ut fieri assolēt, fuerit deinceps a librariis in textum illatum: importunum illud quidem, sed eo saltem nomine commodum, quod hinc demum cum ipso viro docto colligamus, Asterium Urbanum trium librorum adversus Cataphrygas habendum esse auctorem, non autem Claudium Apollinarem, ut post Rufinum complures re-

(1) Euseb., *Hist. eccl.* lib. V, cap. 16.
 (2) Hieron., *De vir. illustr.*, capp. 37 et 40.
 (3) Rufin., *interpr. Euseb. l. b. v.*, cap. 15.
 (4) Niceph. Call., *Hist. eccl.*, lib. IV, cap. 25.
 (5) Prolegom. ad *Bibl. PP.* vol. I, cap. 23, § 2, et vol. II, cap. 12, § 2.
 (6) Vales., ad *Euseb. lib. v.*, cap. 16.

(7) Tillem., *Mém.*, tom. II, pagg. 430, 441, et 670, not. 7, sur les Montan.
 (8) Longuer., *Dissert. de Montan.*, § 14, pag. 265.
 (9) Dodw., *Dissert. 4 Cypr.*, § 11, pag. 44.
 (10) Id., *Dissert. 4 Iren.*, § 38, pag. 369.
 (11) Aster. Urb., *Fragm. 4 infr.*, col. 184.

centiores statuerunt. Porro Valesiana conjectura A Tillemontio (12) præ cæteris atque Pearsonio (13) arrisisse perhibetur.

II. Quis autem qualisve fuerit noster Asterius, non liquet. Episcopum vero ipsum fuisse, illa suadere satis videntur quæ ab eo Ancyræ in Galatia peracta noscuntur. Cum enim illius urbis Ecclesiam Montani ejusque seminarum pseudoprophetiis turbatam comperisset, collecto fidelium cœtu pluribus diebus disseruit, eosque in veritate fidei magnopere confirmavit, adversarios vero Deique hostes in fugam convertit (14) : quo quidem munere fungi, virum in primis episcopali honore insignitum decebat.

Præterea testatur auctor (15) tunc adfuisse dum loqueretur, Zoticum Otrenum quem vocat suum B *συμπροσβύτερον*, quin et Zoticum Comanensem et Julianum Apamenum, *ἄνδρας δοξίμους καὶ ἐπισκόπους, viros probos et episcopali dignitate ornatos* : ut propterea non solum in presbyterorum collegium cooptatus fuisse videatur Asterius, sed et ipsemet episcopus fuerit, qui nimirum tribus aliis astantibus episcopis ad populum in ecclesia verba fecerit. Neque vero quis jure collegerit, nostrum Asterium adeoque Zoticum Otrenum in presbyterii gradu fuisse tantummodo collocatos, quod Zoticum ipsum *compresbyterum* suum appellet : haud enim insolens in ecclesiasticæ antiquitatis monumentis, episcopos vocari consuevisse presbyteros. Unum afferam exemplum, et quidem ter inculcatum, ex C epistola Irenæi ad Victorem (16) : « Sed et presbyteri illi, inquit, qui ante Soterem Ecclesiæ præfuerunt, quam nunc gubernas. » Et mox : « Verum qui te præcesserunt presbyteri. » Paucisque interjectis, de Aniceto verba faciens : « Cum hic, ait, presbyterorum qui ante se fuerant, consuetudinem retinendam esse diceret, » etc. *Καὶ οἱ πρὸ Σωτῆρος πρεσβύτεροι, οἱ προσιάντας τῆς Ἐκκλησίας ἕως ἀφῆρῃ . . . ἀλλ' οἱ πρὸ σοῦ πρεσβύτεροι . . . λέγοντα (τὸν Ἀνίκητον) τὴν συνήθειαν τῶν πρὸ αὐτοῦ πρεσβυτέρων ὁρῶντας κατέχειν*. Plura suppedi- tabit Svicerus (17), quem profecto mirari subit illustrem hunc locum præterisse.

Cæterum haud existimaverim equidem cum Lequienio (18) V. C. unum eundemque fuisse Zoticum Otrenum et Comanensem, quorum divisim D meminit auctor : cum inconsonum videatur, uni

episcopo duas Ecclesias longe inter se distitas fuisse commissas. Otrys enim in Bithyniæ finibus collocatur a Strabone; Comanorum vero urbs (ut hic de Comanis Ponticis taceam) Cappadociæ, Ptolemaeo teste, attribuitur. In notitiis episcopatum, prior diœceseos Asiæ putatur, Ponticæ autem posterior.

III. Jam vero quæ superant ex tribus libris Asterii, statem satis declarant qua ille scribebat. Sic enim ait (19) : *Ab obitu Maximillæ usque in hanc diem, plus quam tredecim anni jam elapsi sunt : nec tamen ullum aut particulare bellum, aut universale in terra fuit. Imo Christiania, præcipua quadam Dei misericordia, pax stabilis et firma permansit*. Et iterum (20) : *Ostendant nobis (Cataphryges) quinam inter ipsos Montano et mulierculis successerint : etenim prophetiæ donum in omni Ecclesia ad ultimum usque Domini adventum permanere debere, auctor est Apostolus. Sed nullum prorsus poterunt ostendere, tametsi jam quartus decimus hic agatur annus ab obitu Maximillæ*. Ex quibus sane verbis, subductis rationibus, colligit Tillemontius (21) ista scripsisse Asterium circa Domini annum 231, imperii vero Alexandri xi. Et jure quidem : nam Alexander, Herodiano teste (22), *εἰς τριαρεσκαίδεκατον ἐλάσας τῆς βασιλείας ἔτος, ἀναμωρὶ ἤρξεν, annis quatuordecim citra sanguinem gessit imperium* : ut proinde quiete agere permisi fuerint Christiani eo imperante; adeoque pax illa, qua sub Antonino Caracalla, sub Macrino, nec non sub Elagabalo fruebatur Ecclesia, sub Alexandri quoque imperio *stabilis et firma permansit*, ut scribit noster auctor.

Ex iis porro quæ huc usque de Asterio Urbano edisseruimus, in primis vero de illius acri studio in Christiana religione ab hæreticorum fraudibus vindicanda; quis demum æquo animo ferat eo usque processisse virum criticum, ut scribere non dubitavit (23), quæ ab Apollonio, Asterio, Miltiade aliisque illius ævi Montanistarum oppugnatoribus, retulit Eusebius, *adeo esse plena declamatoris rinitatis, ut eo faciant fidei minus, quo magis affirmant?* Itane vero? Ita quidem vir ille cœuset; quo nimirum Montanum sive purget sive laudet, summumque proinde Tertullianum ab Ecclesiæ unitate se- junctum ac Montanistis addictum.

(12) Tillem., l. c., pag. 671.

(13) Pears., *Indic. Ignat.*, part. II, pag. 164.

(14) Aster. Urb., *Fragm.* 1, col. 145.

(15) Id. *ibid.*, et *Fragm.* 4, col. 151.

(16) Iren., apud Euseb. *Hist. eccl.*, lib. v, cap. 24.

(17) Svicer., *Thes. eccl.*, v. *Πρεσβύτερος*, tom. II, pag. 826.

(18) Lequien., *Oriens Christ.*, tom. II, pagg. 447, 847.

(19) Aster., *Fragm.* 5, *infr.*, col. 151.

(20) Id., *Fragm.* 10, *infr.*, col. 153.

(21) Tillem., *Mém.*, tom. II, pag. 441.

(22) Herodian., *Histor.* lib. vi, sub *uit.*

(23) Rigalt., præfat. ad Tertull.

ASTERII URBANI

QUÆ SUPERSUNT

FRAGMENTA EX LIBRIS III CONTRA MONTANISTAS AD ABERCIIUM MARCELLUM.

(GALLAND., op. cit., tom. III, p. 273, ex Eusebio, *Hist. eccl.* lib. v, cap. 16 et 17.)

I. Exordium operis.

Ἐκ πλείστου θεοῦ καὶ ἰκανωτάτου χρόνου, ἀγα- A
πητὴ Ἀουίριου Μάρκελλου (24), ἐπιταχθεὶς ὑπὸ σοῦ
συγγραφεῖ τινὸς λόγον εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην
(25) λεγομένην αἵρεσιν (26), ἐπεκτικώτερον πῶς (27)
μέχρι νῦν δικαιώμην· οὐκ ἀπορία τοῦ δύνασθαι
ἀγγεῖν μὲν τὸ ψεῦδος, μαρτυρεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ·
δεικνῶς δὲ καὶ ἐξουλαδοῦμενος, μὴ πη δόξω τιῶν
ἐπισημῶν ἢ ἐπιδιατάσσουσαι τῷ τῆς τοῦ Εὐαγ-
γελίου Καινῆς Διαθήκης λόγῳ· ἢ μήτε προσθεῖναι
μήτ' ἀρᾶσιν δυνατὸν, τῷ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτὸ
παλιταῖσθαι προφηημάτων. Προσφάτως δὲ γενόμενος
ἐν Ἀγκύρᾳ τῆς Γαλατίας, καὶ καταλαθὼν τὴν κατὰ
Ἄντων Ἐκκλησίαν (28) ὑπὸ τῆς νέας αὐτῆς, οὐχ ὡς
αὐτοὶ φασὶ προφητείας, πολὺ δὲ μᾶλλον ὡς δευχθή-
σαι ψευδοπροφητείας διατεθρῶλημένην (29) καθ-
ῶσιν δυνατὸν, τοῦ Κυρίου παρασχόντος, περὶ αὐ- B
τῶν τε τούτων καὶ τῶν προτεινομένων ὑπ' αὐτῶν
ἐκαστὰ τε (30) διελέχθημεν ἡμέραις πλείοσιν ἐν τῇ
ἐκκλησίᾳ· ὡς τὴν μὲν Ἐκκλησίαν ἀγαλλιασθῆναι, καὶ
πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπὶβρωσθῆναι· τοὺς δὲ ἐξεναντίας
πρὸς τὸ παρὸν ἀποκρουσθῆναι, καὶ τοὺς ἀντιθέ-

Cum Jaredudum id mihi munus injunxeris.
Avirci Marcelle charissime, ut adversus Miltiadis
hæresim opus aliquod componerem, anceps tamem
atque animo dubius hactenus substii: non quod
aut mendacium refellere, aut veritati patrocinari
minime valerem: sed quod verebar ac reformida-
bam, ne forte quibusdam viderer evangelicæ Novi
Testamenti doctrinæ quidquam scribendo addere,
et denuo statuere voluisse: cui tamen neque adjici
quidquam neque adimi fas est, ab eo presertim
qui ex Evangelii præceptis vitam agere instituerit.
Nuper vero cum essem Ancyræ in Galatia, et Ec-
clesiam illius loci nova illa, non ut ipsi dicunt,
prophetia, sed ut potest demonstrabitur, pseudo-
prophetia turbatam deprehendissem; quantum fa-
cere potui, Deo juvante, tum de his ipsis, tum de
reliquis omnibus quæ ab illis proponebantur, sin-
gillatim in ecclesia disserui pluribus diebus: adeo
ut Ecclesia quidem incredibili gaudio affecta, et in
veritate fidei magnopere confirmata sit; adversarii
vero tunc quidem fugati, et Dei hostes non medio-

(24) Ἀουίριου Μάρκελλου. Rectius in codice
Maz. Med. et Fuk. scribitur Ἀουίριου. Apud Nice-
phorum in lib. iv legitur Ἀδέριου. In Menologio
Græcorum ad diem 22 Octobris mentio fit τοῦ ἁγίου
καὶ ἰσαποστόλου Ἀδερίου ἐπισκόπου Ἱερραπόλεως,
τοῦ θαυματουργοῦ. Cujus Vitæ Græcæ editit P.
Halloxius in tom. II *De illustribus orientalibus Ec-
clesiæ scriptoribus*. Est autem id nomen Latinum,
ut opinor, cum nullam habeat Græcæ originis notam.

(25) Τῶν κατὰ Μιλτιάδην. Nicephorus addit
ἰσὺν ὁ ἀκατὴν Μοντανόν, quod scholii vice a Nico-
phoro additum esse non dubito. Sed cur hic, quis-
quis est innominatus auctor, hæresim Cataphryga-
rum, Miltiadis potius quam Montani sectam appel-
laverit, obscurum est. Non enim hic Miltiadem il-
lam intelligit, de quo Eusebius in sequenti capite
loquitur. Is enim pro catholica veritate adversus
Cataphrygas scripsit. Itaque Joannes Langus, vir
doctissimus, qui Nicephorum interpretatus est, hoc
loco Alcibiadem pro Miltiade emendavit. Certe Al-
cibides inter præcipuos auctores sectæ Cataphry-
garum memoratur ab Eusebio supra in cap. 3 hu-
jus libri. Aut igitur hic legendum est Alcibiades,
aut illi scribendum Miltiades.

(26) Εἰς τὴν τῶν κατὰ Μιλτιάδην . . . αἵρεσιν.
Hujus loci versionem Valesianam notat Douwellus
Dissert. 4 in Irenæum, § 38, p. 370, ejusque
censura probatur Fabricio *Bibl. Gr.* tom. V, p. 192.
Ceterum Miltiadem quendam hæreticum nunc
primum agnoscimus ex Fragmento Cæii, ut vide-
tur, Romani de *Canone sacrarum Scripturarum*,
§ 4, hujus tom. col. 35 relato.

(27) Ἐπεκτικώτερον πῶς. In codice Regio ac
Medicæo πῶς accentum rejicit in ultimam syllabam
antecedentis vocabuli. Quod ideo notare volui, quia
ad marginem editionis Genevensis idipsum indi-
cator paulo obscurius. In codice quoque Maz.
et Fuk. πῶς accentum rejicit in antecedentem
voce.

(28) Τὴν κατὰ Ἄντων Ἐκκλησίαν. Longe præ-
ferenda est codicis Regii scriptura, quam confirmat
etiam Nicephorus in lib. iv, cap. 23, τὴν κατὰ τό-
πον Ἐκκλησίαν, id est, Ecclesiam illius loci, ut ha-
bet Latine interpret, Ancyra scilicet. Sic in
inscriptione epistolæ Smyrnenis ad reliquas Ec-
clesias, καὶ πάσαις ταῖς κατὰ πάντα τόπον τῆς ἁγίας
καθολικῆς Ἐκκλησίας παροικίας. Et infra τῶν κατὰ
τόπον προσθ.

(29) Διατεθρῶλημένην. Id est *personantem ac
perstreptentem*. Tota enim Ecclesia illius loci ru-
more novæ prophetiæ personabat, cum ob tanta
rei novitatem cuncti de ea re loquerentur. Ex quo
apparet donum prophetiæ jam tum illis temporibus
in Ecclesia rarum atque inusitatum fuisse,
quippe cum exorta Montani prophetia tantæ ta-
multus tunc temporis in Ecclesia excitaverit. Quod
certe non contigisset, si solemus tunc ac pervul-
gatum in Ecclesia fuisset prophetiæ donum. Porro
διατεθρῶλημένην Langus vertit *decantatam*.

(30) Ἐκαστὰ τε. Amplector emendationem
Christophorsoni, qui ἐκάστου correxit, id est *as-
sidue, quotidie*. Et sic Savilius ad oram libri et
emendavit.

cri dolore percussi fuerint. Cum vero ejus loci A presbyteri postularent, ut eorum quæ contra veritatis adversarios dicta fuerant, commentarium ipsis scriptum relinquerem : astante etiam compresbytero nostro Zotico Otreno, id quidem minime præstiti; sed simul atque huc rediissem, scripturum me omnia, et ad ipsos quamprimum missurum, Deo favente, promisi.

II. Ex libro I.

Igitur obstinata illorum coitio adversus Ecclesiam et nova perniciosi schismatis hæresis, hanc habuit originem. Vicus quidam esse dicitur in Mysia contermina Phrygiæ, nomine Ardaba : in quo, aiunt, Montanum quemdam ex iis qui fidelium numero recens ascripti fuerant, immodica primi loci cupiditate captum, primum sub Grato Asiæ proconsule aditum in se adversario spiritui præbuisse : et dæmone repletum, subito quodam furore ac mentis excessu concuti cœpisse, et nova quædam atque inaudita proloqui; hariolantem ac prædicentem futura, præter inorem atque institutum Ecclesiæ a majoribus traditum, et continua deinceps successione propagatum. Porro ex his qui tunc temporis adulterinos hominis sermones audierant, alii quidem ut abreptitium et dæmoniæ ac spiritu erroris actum, turbasque in populo excitantem indignabundi objurabant, et loqui ulterius prohibebant : quippe qui in mente haberent discrimen a Domino prænotatum, minasque quibus jubemur adventum falsorum prophetarum vigilanter ac sollicitè observare. Alii vero velut sancto Spiritu et prophetiæ gratia elati inflatique mirum in modum, et distinctionis a Domino præmonstratæ penitus oblitii, illum infatuantem et adulatorem vulgicæ seductorem spiritum ulro ad loquendum provocabant, capti ejus illecebris et in fraudem inducti. Hac igitur arte seu potius fraude ac versuta diabolus adversus eos qui dicto Domini audientes non erant, exitium machinatus, cum ab illis immerito

τους (31) λυπηθῆναι. Ἀξιούτων οὖν τῶν κατὰ τόπον πρεσβυτέρων, ὅπως τῶν λεγθέντων κατὰ τῶν ἀντιδιατεθειμένων τῷ τῆς ἀληθείας λόγῳ ὑπόμνημά τι καταλίπωμεν· παρόντος καὶ τοῦ συμπρεσβυτέρου ἡμῶν Ζωτικῆ τοῦ Ὀτρηνοῦ (32), τοῦτο μὲν οὐκ ἐπράξαμεν· ἐπηγγειλάμεθα δὲ ἐνθάδε γράψαντες, τοῦ Κυρίου δίδοντας, διὰ σπουδῆς πέμπειν αὐτοῖς

Ἡ τοίνυν ἐνστασις αὐτῶν καὶ ἡ πρόσφατος τοῦ ἀποσχίσματος αἵρεσις πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν αἰτίαν ἔσχε τοιαύτην. Κώμη τις εἶναι λέγεται ἐν τῇ κατὰ τὴν Φρυγίαν Μυσίᾳ (33), καλουμένη Ἀρδαβαῦ τὸ ὄνομα· ἐνθα φασὶ τινὰ τῶν νεοπίστων πρῶτως, Μοντανὸν τὸ ὄνομα κατὰ Γράτον Ἀσίας ἀνθύπατον, ἐν ἐπιθυμίᾳ ψυχῆς ἀμέτρῳ φιλοπρωτείας δόγμα παράδοτον εἰς ἑαυτὸν τῷ ἀντικειμένῳ, πνευματοφορηθῆναι τε καὶ αἰφνιδίως ἐν κατοχῇ τι καὶ παρεκτάσει γενόμενον ἐνθουσιᾶν ἀρξασθαί τε λαλεῖν καὶ ξενοφανεῖν, παρὰ τὸ κατὰ παράδοσιν καὶ κατὰ διαδοχὴν ἀνωθεν τῆς Ἐκκλησίας ἔθους ἤθεν προφητεύοντα. Τῶν δὲ κατ' ἐκεῖνον καιροῦ ἐν τῇ τῶν νόθων ἐκφωνημάτων ἀκροᾶσαι γενομένων, οἱ μὲν ὡς ἐπὶ ἐνεργουμένων καὶ δαιμονῶν καὶ ἐν πλάνης πνεύματι θάροντι, καὶ τοὺς ὄχλους ταραττόντι ἀχθόμενοι ἐπετίμων, καὶ λαλεῖν ἐκώλυον μεμνημένοι τῆς τοῦ Κυρίου διαστολῆς τε καὶ ἀπειλῆς, πρὸς τὸ φυλάττεσθαι τὴν τῶν ψευδοπροφητῶν ἐγγρηγορῶτως παρουσίαν. Οἱ δὲ ὡς ἀγίῳ Πνεύματι καὶ προφητικῷ χρισμᾶτι ἐπαιρόμενοι, καὶ οὐχ ἥκιστα χαυνούμενοι, καὶ τῆς διαστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, τὸ βλαψίφρον καὶ ὑποκοριστικὸν καὶ λαοπλάγον πνεῦμα προῦκαλοῦντο· βελαγόμενοι ἢ πλανώμενοι ὑπ' αὐτοῦ, εἰς τὸ μηκέτι κωλύεσθαι σιωπῆν· τέχνη δὲ τι, μᾶλλον δὲ τοιαύτη μεθόδῳ κακοτεχνίας ὁ διάβολος τὴν κατὰ τῶν παρηκόων (34) ἀπώλειαν μηχανησάμενος, καὶ παρ' ἀξίαν ὑπ' αὐτῶν τιμώμενος, ὑπεξῆγειρέ τε καὶ προσεξέκαυσεν αὐτῶν τὴν ἀποκεκοιμημένην (35) ἀπὸ τῆς κατὰ ἀλήθειαν

(31) Καὶ τοὺς ἀντιθέτους. Malim ἀντιθέτους, ut legitur ad marginem editionis Genevensis. Cum enim jam dixerit τοὺς ἐξεναντίας ἀποκρουσθῆναι, ineptissima esset repetitio, si τοὺς ἀντιθέτους iterum nominaret. Verum ἀντιθέτους, quod longe gravius est, appellat Montanistas, id est Dei adversarios, eo quod novum Paraclitum inducerent. Atque ita in codice Fuk. et Savil. scriptum habetur. Si quis vero ἀντιθέτους retinere maluerit, non repugnabo. Infra enim dicuntur ἀντιδιατεθειμένοι, ut et apud Gregor. Nyssenum lib. I contra Eunomium, et Paulum in II ad Timotheum.

(32) Τοῦ Ὀτρηνοῦ. Male apud Nicephorum legitur Ὀσρηνοῦ. Distinguendus autem videtur hic Zoticus Otrenus a Zotico Comanensi episcopo, cujus infra meminuit hic auctor. Nam et Comanensis ille antiquior fuit.

(33) Ἐν τῇ κατὰ τὴν Φρυγίαν Μυσίᾳ. Rufinus vertit : Vicus quidam esse dicitur apud Phrygiam Mysiæ civitatem : ineptissime. Nec melius Musculus et Christophorus interpretantur, apud Mysiam Phrygiæ. Quid enim, amabo, sibi vult Mysia Phrygiæ? Duplex olim fuit Mysia, sicut et Phrygia, teme Strabone in libro XI. Alia major, quam Olym-

penem vocat Strabo; alia minor, quam Hellespontiam vocat Ptolemæus. Utraque porro Phrygiæ contermina fuit. Unde natum proverbium apud Græcos, Χωρὶς τὰ Μυσῶν. Fuit et altera Mysia in Europa, Thraciæ contributa, quam Latini quidem Mæsiam vocant, Græci vero semper Mysiam. Ad hujus ergo distinctionem, ἡ κατὰ Φρυγίαν Μυσία hic dicitur Mysia Phrygiæ contermina, seu Asiatica. Porro vicus iste in codice Maz. dicitur Ἀρδαβά.

(34) Κατὰ τῶν παρηκόων. Rufinus indisciplinatos vertit, Musculus immorigeros, non male. Intelliguntur enim ii qui præceptum Domini, quo præmoniti fuerant ut a falsis prophetis caverent, negligebant; τῆς διαστολῆς τοῦ Κυρίου ἐπιλανθανόμενοι, ut supra loquitur hic innominatus scriptor. Pessime Christophorus.

(35) Τὴν ἀποκεκοιμημένην. Metaphora est a mulieribus, quæ relicto marito toro furtim ad mæchum transcunt. Nam κοιμάσθαι, seu dormire, de hujusmodi adulteriis dici solet, ut in libris sacris occurrit non semel. Quod cum non intelligeret Christophorus, erroris somnium consopitam vertit.

πίστεως διάνοιαν· ὡς καὶ ἑτέρας τινὰς δύο γυναῖκας ἐπαγεῖραι, καὶ τοῦ νόθου πνεύματος πληρῶσαι· ὡς καὶ λαλεῖν ἐκφρόνως καὶ ἀκαίρως καὶ ἀλλοτριότητος ὁμοίως τῷ προσηρημένῳ· καὶ τοὺς μὲν χαίροντας (36) καὶ κρυφωμένους ἐπ' αὐτῷ, μαχαρίζοντος τοῦ πνεύματος, καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν ἐπαγγελμάτων ἐκφραιοῦντος· ἔσθ' ἤπη δὲ καὶ κατακρίνοντος στοχαστικῶς καὶ ἀξιοπιστῶς αὐτοὺς ἀντικρυς, ἵνα καὶ ἐλεγκτικῶν (37) εἶναι δοκῆ· ὀλίγοι δ' ἦσαν οὔτοι τῶν Φρυγῶν ἐξηπατημένοι· τὴν δὲ καθόλου καὶ πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν Ἐκκλησίαν βλασφημεῖν διδάσκοντος τοῦ ἀπηυθαδισμένου πνεύματος, οἷ μῆτε τιμὴν μῆτε παράδοσον εἰς αὐτὴν τὸ ψευδοπροφητικὸν ἐλάμβανε πνεῦμα. Τῶν γὰρ κατὰ τὴν Ἀσίαν πιστῶν πολλάκις καὶ πολλαχῆ τῆς Ἀσίας εἰς τοῦτο συνεληθόντων (38), καὶ τοὺς προσφάτους λόγους ἐξετασάντων καὶ βεβήλους ἀποφρανάντων καὶ ἀποδοκιμασάντων τὴν αἵρεσιν, οὕτω δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐξέωσθησαν, καὶ τῆς κοινωνίας ἐλχθησαν.

A coleretur, mentes eorum a vera fide secubantes somnoque oppressas excitavit paulatim ac vehementius inflammavit. Quippe duas alias mulierculas suscitavit, et adulterino spiritu replevit; adeo ut ipsæ quoque, perinde ac supra memoratus ille, insana quædam et importuna atque aliena loquerentur. Et eos quidem qui ea re delectabantur atque intumescabant, spiritus ille beatos prædicabat et promissorum magnitudine supra modum inflabat. Interdum tamen conjecturis et fide dignis argumentis utens, palam eos condemnavat, quo scilicet etiam oburgatorius videretur. Hi perpaucierant Phryges, huiusmodi fraude decepti. Universam vero quæ per orbem terrarum sparsa est, Ecclesiam, idem ille arrogantissimus spiritus maledictis appetere eos docebat, eo quod nec honorem nec aditum ullum ad ipsam pseudopropheticum spiritus reperiret. Nam cum fideles qui in Asia erant, sæpius et in plurimis Asiæ locis ejus rei examinassent et profanam atque impiam judicassent, damnata hæresi, isti ab Ecclesia et fidelium communione expulsi sunt.

III. Ex libro II.

Ἐπιπέδων τολύων καὶ προφητοφόντας ἡμᾶς ἀπεκάλουν, οἷ μὴ τοὺς ἀμετροφώνους (39) αὐτῶν προφητας ἰδεξάμεθα· τοὺτους γὰρ εἶναι φασιν οὐσπερ ἐπηγγεῖλατο τῷ λαῷ πέμψειν ὁ Κύριος· ἀποκρινάσθωσαν ἡμῖν, πρὸς Θεοῦ· ἔστι τις, ὃ βέλτιστοι, τοῦτων τῶν ἀπὸ Μοντανῶ καὶ γυναικῶν λαλεῖν ἀρξαμένων, οὐκ ἔστι ὑπὸ Ἰουδαίων ἐδιώχθη, ἢ ὑπὸ παρανόμων ἀπεκλήθη; Οὐδέ τις. Οὐδέ γε τις αὐτῶν κρατηθεὶς ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος (40) ἀνεσταυρώθη; Οὐ γὰρ οὖν· οὐδὲ μὴ οὐδὲ ἐν συναγωγαῖς Ἰουδαίων τῶν γυναικῶν τις ἐμαστιγώθη ποτὲ, ἢ ἐλιθοβολήθη; Οὐδαμῶς οὐδαμῶς. Ἄλλω δὲ θανάτῳ τελευτῆσαι λέγονται Μοντανὸς τε καὶ Μαξιμίλλα. Τοῦτους γὰρ ὑπὸ πνεύματος βλαψίφρονος ἐκατέρους ὑποκινήσαντος, λόγος ἀναρτήσας ἑαυτοὺς, οὐχ ὁμοῦ, κατὰ δὲ τὸν τῆς ἐκείνου τελευτῆς καιρὸν φήμη πολλή· καὶ οὕτω δὲ τελευτήσας καὶ τὴν βίον καταστρέψας. Ἰούδα προδότου δίκην. Καθάραι καὶ τὸν θαυμαστὸν ἐκαῖνον τὸν πρῶτον τῆς κατ' αὐτοὺς λεγομένης προφητείας οἷον ἐπίτροπόν (41)

Quando igitur prophetarum nos interfectores vocarunt, propterea quod loquaces ipsorum prophetas non admisimus (hos enim esse affirmant, quos Dominus populo se missurum esse promiserit), respondeant nobis, quæso, per Deum, estne aliquis eorum, qui jam inde a Montano et mulierculis garrire primum cœperunt, qui a Judæis persecutionem passus sit, aut ab impiis trucidatus? Nemo certe. Nec vero ullus eorum pro Christi nomine prehensus, in crucem actus est; sed neque ulla mulier in Judæorum synagogis aut flagris cæsa, aut lapidibus impetita est. Nusquam profecto, nec unquam. Imo longe alio mortis genere interiisse dicuntur Montanus et Maximilla. Ambo enim, ut fama est, ab insano spiritu incitati, laqueo sibi gulam frerunt; non quidem simul, sed suæ quisque mortis tempore: atque ita instar proditoris Judæ vitam amiserunt. Sic etiam admirabilis ille Theodotus, qui primus prophetiæ illorum quasi procurator quidam

(36) Καὶ τοὺς μὲν χαίροντας. Hæc periodus connectenda est cum illa sequenti, τὴν δὲ καθόλου, etc. Sic enim sensus integer absolvitur, quod interpretes non animadvertunt. Tamen acumen interpretis in hoc præcipue elucet, ut verborum ac sensus ἀκολουθίαν diligentissime conspiciatur. Porro hic locus in codice Mez., Mel., Fuk. et Savil. ita legitur, καὶ τοὺς μὲν χαίροντας καὶ κρυφωμένους ἐπ' αὐτῶν, etc.

(37) Ἴνα καὶ ἐλεγκτικῶν. Sciebat Montanus, seu demon qui per Montani os loquebatur, olim a homino prædictum fuisse, fore ut Spiritus Dei in adventu suo muudum argueret de peccato. Itaque demon ille, ut verum Dei Spiritum se esse auditoribus confirmaret, eos interdum arguebat et oburgabat. Vide Ambrosium in Epist. ad Thessal. cap. v, cujus verba hic merentur ascribi: *Hinc est, unde et Joannis apostoli Epistola: « Nolite, inquit, omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sunt: » quia si multa bona dicat, in aliquo autem quod fidei adversum est, promat, sciatur non esse Spiritus sanctus. Nihil enim erroris in Spiritu sancto poterit reperiri. Sed aut per exercitium eloquii*

quædam spiritalia, quædam vero carnalia, quia omnis error carni deputatur; aut certe commento quodam astutiæ bonâ fingit, ut his inserat mala, sicut supra memoravi: quemadmodum in Montano et Priscilla et Maximilla prophetis Cataphrygarum spiritus mundi imitationem boni simulabat, ut per multa verisimilia, nec non et vera, mentiretur se esse Spiritum sanctum.

(38) Εἰς τοῦτο συνεληθόντων. Christophorsonus legisse videtur εἰς ταῦτο.

(39) Ἀμετροφώνους. Alludit ad epithetum illud, quo Homerus in *Iliade* Thersitem affectit, ἀμετροπῆς, quod idem est ac falsiloquus. Nam qui mentiantur, nullum in dicendo modum servare solent.

(40) Ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος. In Nicephoro legitur, ὑπὲρ τοῦ νόμου, quod non probō; subauditur enim τοῦ Χριστοῦ, ut Rufinus et Christophorsonus supplevit. Sic apud Eusebium lib. v, cap. 48, loquitur Apollonius, ubi de Alexandro.

(41) Ὀλοὺ ἐπίτροπον. Rufinus hæc verba non agnoscit. Sic enim verit, veluti primogenitum prophetiæ ipsorum, Theodotum nomine. Omnes tamen codices et Nicephorus hanc vocem agnoscunt. Erat

fuit, plurimorum sermone perhibetur falso mentis A excessu abreptas fuisse, perinde ac si levaretur aliquando et assumcretur in cœlum; cumque se totum fraudulentissimò spiritui permisisset, ab eo in altum jactatus miserabili exitu periisse. Et id quidem ita factum esse narrant. Sed quoniam ipsa non vidimus, nequaquam existimamus nos quidquam eorum certo cognoscere. Nam forte hoc, forte etiam alio mortis genere Montanus ac Theodotus e mulier illa jam a nobis nominata occubuerunt.

Nec mihi jam dicat ille Maximillæ spiritus (prout in eodem Asterii Urbani libro relatum est): «Arceor tanquam lupus ab ovibus. Non sum lupus, sed verbum, spiritus et potentia.» Verum potentiam illam in spiritu evidenter ostendat et approbet, faterique et assentiri per spiritum cogat eos qui tunc aderant, ut garrulum illum spiritum alloquerentur et examinant; viros probos et episcopali dignitate præditos, Zoticum scilicet Comanensem et Julianum Apamenum. Quibus Themison aliique os obturantes, mendacem illum et vulgi seductorem spiritum ab illis coargui vetuerunt.

Nonne etiam hoc mendacium omnibus manifestum apparuit? Etenim ab obitu Maximillæ usque in hunc diem plusquam tredecim anni jam elapsi sunt: nec tamen ullum aut particulare bellum, aut universale in terris fuit. Imo Christianis præcipua quadam Dei misericordia pax stabilis et firma permansit.

apud Montanistas arca quædam, in quam sodales stipem coniciebant ad prophetarum allimoniam. Primus Theodotus hujus arce curam gessit, quem idcirco procuratorem prophetiæ hic scriptor vocat, quod relictis illorum et prædia procuraret. Erat alioqui Montanus cum suis prophetissis magnus ærascator, qui pecuniam undique corraderet oblationum specie: salaria etiam præbere solitus iis, qui doctrinam suam prædicarent, ut scribit Apollonius apud Eusebium lib. v, cap. 17. Arcam igitur seu fiscum habuerit necesse est, et procuratorem ærarit, qui salaria, id est pecunias, numeraret iis quibus Montanus decreverat.

(42) Πολύς ἀρεῖ λόγος. In codice Med., Maz. et Fuk. legitur ἐρεῖ. Apud Eusebium tamen in lib. viii, his ita scribitur, ut hoc loco scriptum vides, πολύς ἀρεῖ λόγος, ubi ἀρεῖ idem valet ac κρατεῖ.

(43) Παρεκστῆναι. Male interpretes omnes hunc locum cepere; παρεκστῆναι est falso mentis excessu abripi. Sic παρεκστασις supra sumitur, id est falsa ecstasis. Sunt enim veræ ecstases in Ecclesia, cujusmodi fuit Petri apostoli in Actibus cap. x et xi, ubi Petrus vidisse dicitur in ecstasi visionem. Talis item fuit ecstasis Pauli apostoli, cum ad tertium usque cœlum abreptus est. Puerorum quoque ecstases in testimonium adducuntur a Cypriano in epistola 9. Sunt item falsæ ecstases apud hæreticos, quæ παρεκστασις eleganter dicantur ab hoc scriptore. Eodem modo, quo παραδιορθώσεις falsæ emendat ones dicuntur a Porphyrio in *Questionibus Homericis*. Et hæ quidem falsæ ecstases proprius ad furorem accedunt, utpote a dæmone procuratæ. Illæ vero quæ a divino Spiritu immittuntur, placida sunt, nec statum mentis ullo modo perturbant, ut docet Epiphanius in hæresi Cataphrygarum, et hic auctor innominatus. Quare fallitur Nivonius Rigaltius, qui in Notis suis ad epistolam 9

τινα Θεόδοτον, πολὺς ἀρεῖ λόγος (42), ὡς αἰρόμενόν ποτε καὶ ἀναλαμβανόμενον εἰς οὐρανοὺς, παρεκστῆναι (43) τε καὶ κατακλιθεῖν αὐτὸν ἐν τῆς ἀπάτης πνεύματι· καὶ διακυθεντα, κατὰς τελευτῆσαι. Θεοῦ γοῦν τοῦτο οὕτως γεγενῆσθαι. Ἄλλὰ μὴ ὄναι (44) τοῦ ἰδεῖν ἡμᾶς, ἐπίστασθαι τι τῶν τοιούτων νομιζομεν, ὧ μακάριε. Ἴσως μὲν γὰρ οὕτως, ἴσως δὲ οὐχ' οὕτως τετελευτήσας Μοντανός τε καὶ Θεόδοτος καὶ ἡ προειρημένη γυνή.

IV.

Καὶ μὴ λεγέτω (ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανόν) (45) τὸ διὰ Μαξιμίλλης πνεῦμα, ἐδώκομας εἰς λύκος ἐκ προβάτων. Οὐκ εἶμι λύκος· ῥῆμά εἶμι καὶ πνεῦμα καὶ δύναμις· Ἄλλὰ τὴν ἐν τῷ πνεύματι δύναμιν ἐναργῶς δεῖξάτω καὶ ἐλεγχάτω· καὶ ἐξομολογεῖσθαι διὰ τοῦ πνεύματος καταναγκασάτω τοὺς τότε παρόντας, εἰς τὸ δοκιμάσαι καὶ διαλεχθῆναι τῷ πνεύματι λαλοῦντι ἀνδρας δοκίμους καὶ ἐπισκόπους, Ζωτικὸν ἀπὸ Κομάνης (46) κώμης, καὶ Ἰουλιανὸν ἀπὸ Ἀπαμείας, ὧν οἱ περὶ Θεμισσοῦ (47) τὰ στόματα φημίσαντας, οὐκ εἴασαν τὸ ψευδὲς καὶ λαοπλάνον πνεῦμα ὑπ' αὐτῶν ἐλεγχθῆναι.

V.

Καὶ πᾶς ὁ καταρανὲς ἤδη γέγονε καὶ τοῦτο τὸ ψευδὸς; Ἰδαίω γὰρ ἡ τρισκαίδεκα ἔτη εἰς ταύτην τῆς ἡμέρας, ἐξ ὅ τετελευτήσκειν ἡ γυνή· καὶ οὕτε μριχός, οὕτε καθολικός κόσμῳ γέγονε πόλεμος· ἀλλὰ καὶ Χριστιανοὶ μᾶλλον εἰρήνῃ διάμονες ἐξ ἐλέους Θεοῦ.

C.

Cypriani ecstases furorem et alienationem mentis interpretatas est. Non ita Hieronymus, cuius hæc sunt verba ad Sarniam et Fretelam: *Aliter enim Latinus sermo ecstasim exprimere non potest, nisi mentis excessum*. Ita etiam Tertullianus in libro *De animæ*, cap. 45: *Hanc vim ecstasim dicimus, excessum, sensus et amentiam instar*. Idem tamen ecstasim absolute amentiam interpretatur, atque spiritalem esse vim, qua constat prophetia. Sic in libro *De anima*, cap. 21, et in libro *iv Contra Marcionem*, cap. 22. Verum hæc a Tertulliano scripta sunt, Montani erroribus jam decepto.

(44) Ἄλλὰ μὴ ὄναι. In codice Regio, Maz., Fuk., Savil. et Med. scriptum reperi, ἀλλὰ μὴ. Quam lectionem veriorē esse existimo; eamque secutus est Musculus. At Christophorsonus hæc per interrogationem dici existimavit.

(45) Ἐν τῷ αὐτῷ λόγῳ κατὰ Ἀστέριον Οὐρβανόν. Hæc verba scholion esse mihi videntur, quod vetus quidam scholiastes, seu Eusebius ipse, ad marginem libri sui adnotaverat ad verba quæ paulo ante præcesserunt, αὐδὲ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ φησὶ λόγῳ. Porro et his verbis elicitur, Asterium Urbanum auctorem esse horum trium librorum adversus Cataphrygas: non autem Apollinarem, ut credidit Rullnus et Christophorsonus.

(46) Κομάνης. Oppidum videtur fuisse Pamphyliæ. Certe Ephesius episcopus Comaneus memoratus in epistola episcoporum Pamphyliæ provinciæ ad Leonem Augustum, quæ refertur in parte tertii concilii Chalcedonensis, pag. 391.

(47) Οἱ περὶ Θεμισσοῦ. Illustris hic fuit inter Montanistas, qui se confessorem et martyrem jactabat aususque est epistolam catholicam exemplo Apostoli scribere ad Ecclesiam, ut novam prophetiam commendaret. De hoc multa Apollonius apud Eusebium *Hist. eccl.* lib. v, cap. 25.

VI. *Ex libro III.*

Ὅταν τοίνυν ἐν πᾶσι τοῖς εἰρημένοις ἐλαγχθέντες, ἀποφύσωσιν, ἐπὶ τοῖς μάρτυρας καταφεύγειν πειρώμεται· λέγοντες πολλοὺς ἔχειν μάρτυρας, καὶ τοῦτο εἶναι τακμήριον πιστῶν τῆς δυνάμεως τοῦ παρ' αὐτοῖς λεγομένου προφητικοῦ πνεύματος. Τὸ δὲ ἴσθαι ἄρα, ὡς εἶπαι, παντὸς μᾶλλον οὐκ ἀληθές. Καὶ γὰρ τῶν Ἑλλαν αἰρέσεών τινες, κλειστοὺς ὄντας ἔχουσι μάρτυρας· καὶ οὐ παρὰ τοῦτο δῆπου συγκαταθεσόμεθα, εὐθὺς ἀληθεῖαν ἔχειν αὐτοὺς ὁμολογήσομεν. Καὶ πρῶτοί γε οἱ ἀπὸ τῆς Μαρκίωνος αἰρέσεως Μαρκωνιστῶν καλούμενοι, κλειστοὺς ὄντας ἔχουσι Χριστοῦ μάρτυρας λέγουσιν· ἀλλὰ τὴν γε Χριστὸν αὐτὸν κατὰ ἀληθεῖαν οὐκ ὁμολογοῦσι.

Postquam vero in omnibus quæ supra posui convicti, nihil habent quod respondeant, ad martyres confugere conantur, asserentes multos se martyres habere, idque potentie prophetici illius qui apud ipsos est spiritus, certissimum esse documentum. Sed hoc meo quidem iudicio, nihilo verius est. Nam et aliarum hæresion sectatores plurimos se habere martyres prædicant: neque idcirco tamen eis assentiemur, hæc veritatem penes illos esse fatebimur. Primi certe qui Marcionis hæresim sequuntur, vulgo Marcionitæ cognominati, quamplurimos habere se dicant martyres Christi. Et tamen Christum ipsum re vera minime confitentur.

VII.

Ὅταν τοι καὶ ἐπιπῶν οἱ ἐπὶ τὸ τῆς κατὰ ἀληθεῖαν πίστεως μαρτύριον κληθέντες ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τύχῃσι μετὰ τινων τῶν ἀπὸ τῆς τῶν Φρυγῶν αἰρέσεως λεγομένων μαρτύρων, διαφέρονται τε πρὸς αὐτοὺς, καὶ μὴ κοινωήσαντες αὐτοῖς τελιοῦνται, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι συγκαταθέσθαι τῷ διὰ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν πνεύματι. Καὶ ὅτι τοῦτο ἀληθές, καὶ ἐπὶ τῶν ἡμετέρων χρόνων ἐν Ἀπαμείῃ τῇ πρὸς Μαιώδῳ τυγχάνει γεγεννημένον, ἐν τοῖς περὶ Γάϊον καὶ Ἀλέξανδρον ἀπὸ Εὐμενίας μαρτυρησασί, πρέβηλον.

Quamobrem quotiescunque Ecclesie viri ad martyrium pro vera fide subeundum vocati, una cum quibusdam de Phrygum hæresi qui martyres dicuntur, casu quodam coierint, semper ab illis dissentiunt: et communionem eorum sollicitè vitantes, gloriosum martyrii exitum consequuntur; quippe qui Montani et muliercularum spiritui assensum commodare nefas ducant. Atque id verum esse constat ex iis quæ nostra ætate in urbe Apamea quæ ad Mazandrum sita est, gesta sunt a Caio et Alexandro martyribus, oriundis Eumœnia.

VIII.

Ταῦτα εὐρώνεν τινι συγγράμματι αὐτῶν ἑνοσταμέων τῷ Ἀλκιβιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι (48), ἐν ᾧ ἀποδείκνυσι περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν, ἐπιτεμύμην.

Hæc ego cum reperissem in quodam libro ipsorum adversus Miltiadem fratrem nostrum, qui peculiari opere docuerat, non decere prophetam in ecstasi loqui, in compendium redegi.

IX.

Ἄλλ' ὃ γε ψευδοπροφήτης ἐν παρεκστάσει (49)· ᾧ ἔκπαισι ὄδεια καὶ ἀφοβία· ἀρχόμενος μὲν ἐξ ἐκου-

(48) Τῷ Ἀλκιβιάδου τοῦ ἀδελφοῦ συγγράμματι. Nescio quo lato Alcibiadis nomen pro Miltiade et Miltiadis pro Alcibiade substitutum est. Nam superiore quidem capite Miltiadis vocabulam pro Alcibiades positum esse observavimus. Illic contra, Alcibiades pro Miltiade irrepsit. Certe apud Nicephorum Miltiadis legitur, quanquam nec Nicephorus nec Christophorosus hunc locum intellexit.

(49) Ἄλλ' ὃ γε ψευδοπροφήτης ἐν παρεκστάσει. Male Rufinus et Baronius hæc verba ex Miltiadis libro desumpta esse existimaverunt. Neque enim hic innominatus auctor quidquam citat ex Miltiadis libro, sed tantum ex responsione Cataphrygarum adversus Miltiadis librum; quod non animadvertenter interpretet. Est autem hic hujus loci sensus, magnum esse discrimen inter veros prophetas et falsos. Veri enim prophetæ qui Spiritu Dei repleti erant, quieto ac tranquillo animo prædicebant futura. Pseudoprophetæ vero, qualis erat Montanus, cum furore et insanis loquebantur. Certe Catholicis hoc præcipue objiciebant Montanistis, qui se prophético spiritu plenos esse jactabant, quod in ecstasi prophetarent: cum tamen nec in Novo, nec in Vetere Testamento prophetas in ecstasi unquam prophetasse legamus. Itaque Miltiades librum adversus eos scripsit hoc titulo: Περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτην ἐν ἐκστάσει λαλεῖν. Et Epiphanius adversus hæresim Montanistarum cap. 2: Ὅσα γὰρ οἱ προφῆται εἰρήασιν, μετὰ συνείσεως παρακοιλουθύντας ἀπέγγοντο, et cap. 4, ac sequen-

Pseudopropheta autem in falso mentis excessu cujus comes est licentia et audacia, a spontanea quibus, hanc veræ ac spiritualis prophetiæ certissimam notam esse dicit, ut mentis esse compotes sint, qui futura prædicant. Similiter Joannes Chrysostomus homilia 29 in Epistolam I ad Corinthios, ubi discrimen affert inter divinationem, et prophetiam: Hoc enim, inquit, proprium est vatis seu divinatoris, emotæ esse mentis, pelli, trahi, raptari tanquam furentem, Propheta vero non ita: sed mente sobria, et cum modesta ac temperata animi constitutione: et quæ loquitur intelligens, dicit omnia. His adde Hieronymum in præfatione Commentariorum in Nahum: Non enim loquitur in ἐκστάσει, ut Montanus et Prisca Maximillaque delirant; sed quod prophetat, liber est visionis intelligentis universa quæ loquitur. Idem in præfatione Commentariorum in Habacuc. Idem in libro secundo Commentariorum in Epist. ad Ephesios: An igitur juxta Montanum, patriarchas et prophetas in ecstasi locutos accipiendum, et nescisse quæ dixerint? Aut si hoc impium est (spiritus quippe prophetarum prophetis subjectus est), intellexerunt utique quæ locuti sunt, etc. Porro notandum est hunc anonymum scriptorem nunquam ecstases appellare vanos illos mentis excessus Montanistarum, sed semper paræcstases, ob eam rationem quam supra dixi. Quippe ecstases sere in bonam partem auuntur a Cypriano et Tertulliano, et viris sanctis immisæ leguntur a Deo, ut Adamo et Petro apostolo. At paræcstases semper in malam partem accipiuntur.

dem imperitia initium sumens, in amentiam autem, ut jam dixi, involuntariam desinens. Huiusmodi vero spiritu nullum unquam nec in Vetere nec in Novo Testamento prophetam afflatum poterunt demonstrare: non Agabum, non Judam, non Sillam, nec Philippi filias, nec Ammiam Philadelphensem, nec Quadratum, nec plures quoque alios qui nihil ad ipsos pertinent, prædicabunt.

Nam si quidem, ut prædicant, post Quadratum et Ammiam Philadelphensem mulieres illæ Montani in prophetiæ gratiam successerunt, ostendant nobis quinam inter ipsos Montano ac mulierculis successerint. Etenim prophetiæ donum in omni Ecclesia ad ultimum usque Domini adventum permanere debere, auctor est Apostolus. Sed nullum prorsus poterunt ostendere, tametsi jam quartus decimus hic agatur annus ab obitu Maximillæ.

(50) *Ὅτις ἦδη τινὰς ἄλλους.* In codice Mel., Maz: et Fuk. et apud Nicephorum legitur εἴτε τι-

σίου ἀμαθίας, καταστρέφων δὲ εἰς ἀκούσον μανίαν ψυχῆς, ὡς προεῖρηται. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον, οὔτε τινὰ τῶν κατὰ τὴν Παλαιὴν, οὔτε τῶν κατὰ τὴν Καινὴν πνευματοφορηθέντα προφήτην δεῖξαι δύνησονται· οὔτε Ἀγαθόν, οὔτε Ἰούδαν, οὔτε Σίλαν, οὔτε τὰς Φιλίππου θυγατέρας, οὔτε τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, οὔτε Κοδράτον, οὔτε ἦδη τινὰς ἄλλους (50) μὴδὲν αὐτοῖς προσήκοντας καυχῆσονται.

X.

Εἰ γὰρ μετὰ Κοδράτον καὶ τὴν ἐν Φιλαδελφείᾳ Ἀμμίαν, ὡς φασιν, αἱ περὶ Μοντανὸν διεδέξαντο γυναῖκες τὸ προφητικὸν χάρισμα, τοὺς ἀπὸ Μοντανοῦ καὶ τῶν γυναικῶν τίνες παρ' αὐτοῖς διεδέξαντο, δεῖξάτωσαν· δεῖν γὰρ εἶναι τὸ προφητικὸν χάρισμα ἐν πάσῃ τῇ Ἐκκλησίᾳ μέχρι τὴν τελείαν παρουσίαν ὁ

B Ἀπόστολος ἀξιοῖ· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοιεν δεῖξαι (50*) τσσαρσεκατέδεκατον ἦδη που τοῦτο ἔτος ἀπὸ τῆς Μαξιμιλλῆς τελευτῆς.

vās, etc.

(50*) Aliquid deesse videtur. ED. PATROL.

ANNO DOMINI CCXXXIV

PONTIANUS PAPA

NOTITIA

(Mansi, *Concil.*, I, 755, ex Libro pontificali Damasi papæ. — Varias lectiones ad hunc locum Libri pontificalis vide in Anastasio Bibliothecario, *Patrologiæ Latinæ* t. CXXVII, col. 1357.)

Pontianus (1) natione Romanus, ex patre Calurnio, sædit annos 9, menses 5, dies 2 (2); martyrio coronatur. Fuit autem temporibus Alexandri, a consulatu Pompeiani et Pelagiani. Eodem tempore Pontianus episcopus et Philippus presbyter in exsilio ab Alexandro (3) sunt deportati in Sardiniam, in insulam Buccinam, Severo et Quintiano consulibus. In eadem insula afflictus, defunctus est xiii Kalend. Decembris. Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem, presbyteros sex, diaconos quinque, episcopos per diversa loca sex. Quem beatus Fabianus adduxit cum clero navigio, et sepelivit in cœmeterio Callisti via Appia. Et cessavit episcopatus a die depositionis xi Kalend. Decembr. dies 13.

(1) *Pontianus.* Post interregnum 50 dierum, octavo Kalend. Julii, anno Christi 233, Alexandri imperatoris 10. Pontianus Urbano subrogatur. Sub hoc pontifice Origenes Cæsareæ philosophiam docens, Gregorium Magnum, cognomento Thaumaturgum, discipulum habuit. Hoc pontifice sexta persecutio Christianorum, et maxime præsulum Ecclesiæ, a Maximino imperatore publico edicto promulgata est, propterea quod dii gentiles, ut spargebant, Christianorum moribus et religione contempti, ideoque ad iracundiam ac vindictam provocati, universam orientalem plagam gravissimis terre motibus acerbissime exagitassent. Hac eadem persecutione Pontianus, jussu Alexandri in Sardiniam relegatus, Maximini imperatoris mandato fustibus verberatus, martyrium ibidem consummavit 19 die

C mensis Novembris, anno Christi nati 237. Corpus illius postea a Fabiano papa Romam translatum, in cœmeterio Callisti sepultum est. Baron. prædicte anno, n. 5, 6 et 10. Sav. Bin.

(2) *Sedit annos 9, menses 5, dies 2.* Annos 4, menses 4, dies 25, ædissime ex die ingressus et obitus colligitur. Id.

(3) *Eodem tempore Pontianus, etc., in exsilio ab Alexandro.* Quod non tam religionis causa, quam aliqua potius calumnia a gentilibus circumventum Pontianum Alexander relegaverit, ipsius erga Christianos affectus, et familia Christianis hominibus referta indicat. Euseb., lib. vi *Hist.*, c. 21. Ob quod facinus, Deo vindice, a militibus Alexandrum imperatorem occisum esse, non vana conjectura dici poterit. Baron. anno 237, n. 4. Id.

NOTITIA ALTERA

(D. COUSTANT, *Epistolæ Rom. pont.*, tom. I et unic., p. 115.)

1. In Bucheriano Catalogo, ut et in Fossatensi et altero reginæ Suecorum, de Pontiano hæc habentur: *Pontianus annis quinque, mensibus duobus, diebus septem. Fuit temporibus Alexandri a consulari Pompeiani et Peligniani. Eo tempore Nepotianus (leg. Pontianus) et Hippolytus presbyter exsules sunt deportati in insulam nocivam Sardiniam Severo et Quintiniano consulibus. In eadem insula discinctus est iv Kalendas Octobris, et loco ejus ordinatus est Ateros xi Kalendas Decembris, consulibus SS., hoc est supra scriptis,*

2. Quid illic *discinctus* sibi velit, etsi inter eruditos non convenit, illi tamen hoc verbo Pontiani mortem enuntiare non dubitant. Et vero si *discingere* id est apud grammaticos, quod officio et dignitate privare, non inepte dicitur *discinctus* papa, quem mors pontificia dignitate privavit. Hoc autem posito, sequitur ut Pontianus anno 230, Julii 22 die, feria quinta ordinatus, anno 235, Septembris 28 die una cum vita susceptam amiserit dignitatem. Nec obstat quod anno 230 non Pompeianus et Felignianus, sed Agricola et Clementinus consularum gesserint. Sic enim hactenus, uti jam in Telesphoro observavi, compositus est Bucherianus catalogus, et ad ejus imitationem cæteri, ut qui illum conscripsit, consules quibus quisque pontifex vitam finierit, semel notasse contentus, eosdem in successorum initio designando repetere caverit. Ac licet plerosque iisdem consulibus, quibus decessores obierunt, iis successisse constet, horum tamen initium non ab iisdem, sed a sequentibus consulibus consignare consuevit. Prædicto autem calculo secum conciliatur Eusebius, qui Pontianum in *Chronico* quidem *annis quinque*, in *Historia annis sex* episcopatum tenuisse scribit. Nam et annis quinque completis, et sex incompletis Ecclesiam administravit. In transcurso hic monco in Victoriano canone apud Bucherium, p. 34, Pompeiano consuli non Pelignianum, sed Felicianum collegam adjungi. Verum iste canon non modo ex Romanorum pontificum catalogo, sed et ex antiquo fastorum consularium fragmento apud eundem Bucherium pag. 247 est corrigendus.

De Origenis damnatione, et de Pontiani epistolis.

1. Postquam Origenem Demetrius Alexandriae

A episcopus damnavit, hujus sententiæ subscripsit Roma. Hieronymi ea de re verba Rufinus *Invect.* lib. II sic refert¹: *Damnatur a Demetrio episcopo (Origenes)... In damnationem ejus consentit urbs Roma. Ipsa contra hunc cogit senatum, non propter dogmatum novitatem, non propter hæresim, ut nunc adversus eum rabidi canes simulant; sed quia gloriam eloquentiæ ejus et scientiæ ferre non poterant.* Hæc porro invidiæ labes Alexandrino, non Romano antistiti ab Hieronymo inuritur. Nec immerito ad Romanum pontificem ejusque clerum vir religione et eruditione clarus id accommodat, quod Augustinus² de altera, sed simili causa dixit: *Creditum est litteris concilii; neque enim aliter oportebat... Salva enim conscientia litteris concilii crediderant: neque enim ab hominibus de aliis hominibus aliquid incredibile dicebatur, aut eis contra Evangelium credebatur...* Sane concordia Ecclesiarum postulat, quemadmodum concilium Nicænum, can. 5, subinde sanxit, ut a proprio episcopo quis excommunicatus, ab aliis non recipiatur, nisi aliunde comperta habeatur ejus innocentia, quoad ipsius causa de integro discussa absolvatur. Hinc præterea excusatur Romanorum cum Demetrio in Origenis damnationem consensio, quod, teste Rufino *Apol. pro Orig.*, Romam delati fuerant libri Origeni suppositi, imo, ut Hieronymus epist. 65 ad Pammach., c. 5, narrat, quidam ipsius proprii non satis castigati, in quibus nonnulla erant reprehendenda, quæque Origenem, ut ipsemet postea in epistola ad Fabianum C fassus est, scripsisse penitebat. Cum autem Demetrii mors anno 251 labente, vel ut serius anno 252 consignetur, hæc Origenis damnatio Pontiano pontifice, et primis quidem illius annis, contigisse dicenda est. Hac de re Pontianus non solus, sed cum senatu, hoc est cum clero, pronuntiavit. Neque male coelus ille cleri, quem *presbyterium* vocare veteres solent, *senatus* ab Hieronymo appellatus est. Latine quippe *senatus* Græcæ voci *πρεσβυτέριον* apte respondet. Cæterum cœtus ille *presbyterium* a digniori parte nuncupatur, quamvis etiam presbyteris inferiores clerici convenire in eum consueverint.

Pontiani duæ exstant epistolæ Isidoro architecto concinnatæ, adeoque in earum classem, quas ille pariter conflavit, amandandæ.

¹ Apud Hieron., nov. edit. tom. IV, pag. 450.

² Lib. De unit. Eccl., c. 25, n. 18.

PONTIANI PAPÆ

EPISTOLÆ ⁽⁶⁾

(Mansi, *Concil. collect.*, I, 735. — Vide notitiam, col. 158.)

EPISTOLA PRIMA

AD FELICEM SUBSCRIBONIUM.

De honore quo sacerdotes prosequendi sunt.

PONTIANUS EPISCOPUS FELICI subscribonio salutem.

Oppido cor nostrum charitati vestræ congaudet, quod studium sanctæ religionis summopere adimplere studetis¹, et fratres mœrentes ac destitutos, in fide et religione confortatis. Unde Redemptoris nostri misericordiam exoramus, ut sua nobis in omnibus gratia suffragetur, et effectu implere tribuat

¹ S. Greg. ep. 99, lib. vii, consule. ² Symm. in conc. Rom. vi. ³ ad.

(4) Fictæ itidem ac suppositæ doctis viris habentur ex Gregorii et Sixti præsertim laciniis consule.

(5) *De sacerdotibus*, etc. Docet sacerdotibus Dei ministris summum honorem deferendum esse, ideo quod Dei maximi ministri sint, quodque inter Deum et hominem quasi mediatores existant, imaginem Dei gestent, ac demum pro Christo legatione fungantur. Cum igitur injuria et contemptus legatorum cedat in ignominiam superioris legantis, honor legato exhibitus ipsi regi aut superiori exhibeatur; recte hic decernitur sacerdotium Christi in Ecclesiam translatum, venerandum esse ministerium, ejusque gubernatores, qui sunt episcopi et sacerdotes, maximo honore colendos esse. Addo, regale Christi sacerdotium et regnum in apostolos, eorumque successores, ut supra alibi diximus, translatum, non modo omnibus regnis, imperiis ac principatibus dignius et præstantius esse, verum etiam quoslibet reges ac principes quibusvis sacris ministris inferiores esse, adeoque Christi sacerdotes longe majore honore ac reverentia dignos esse. *Sacerdotium*, inquit S. Ignatius epist. ad Smyrneses, *est omnium bonorum, quæ in hominibus sunt, apex; quidni igitur maxime honorandum? Animam corpore, res divinas humanis præstantiores esse, omnium hominum una communis est sententia. Sacerdotium est velut anima, ejusque regnum spirituale est et divinum. Nam vos, inquit Gregor. Nazianz. orat. ad cives Nazianzen., quoque meæ potestati, meisque subselliis lex Christi subijci; imperium enim nosipsi quoque gerimus, addo etiam præstantius et perfectius, nisi vero æquum est spiritum carnis fascibus submittere, et cælestia terrenis cedere. Et pulchre Ambros. *De dignit. sacerd.* cap. 2: *Honor, inquit, et sublimitas episcopalis nullis poterit comparationibus adæquari. Si regem fulgore compares, et principum diadematis, longe erit inferius, quasi plumbi metallum ad auri fulgorem compares; quippe cum videas regem colla ac principum submitti genibus sacerdotum; ex oculatis eorum dextris, orationibus eorum se credunt commensari. In eandem sententiam hæc Chrysost. in verb. Isaïæ hom. 4 et 5: *Alii sunt termini regni, alii sacerdotii; sed hoc illo majus est, neque enim ex gemmis et auro æstimari debet. Ille qui est in terra sortitus est; sacerdotii***

A quod velle concessit. In hoc itaque bono, tanto comoda retributionis accrescunt, quanto et studium laboris augetur. Et quia in his omnibus divinæ gratiæ adjutorio opus est², omnipotentis Dei assiduis precibus clementiam exoramus, quatenus hæc vobis semper operanda bona et velle tribuat, et posse concedat, atque in ea vos via, cum fructu boni operis, quam se Pastor pastorum esse testatus est, dirigat, ut sine quo nihil agi potest, per ipsum implere bona, quæ coepistis, valeatis. De sacerdotibus (3) autem Domini, quos vos audivimus contra pravorum ho-

*jus a supernis descendit. Regi, quæ hic, commissæ sunt, mihi cælestia. Regi corpora commissæ sunt, sacerdoti animæ; major hic principatus; propterea rex caput submittit manibus sacerdotis. Sacerdotium igitur, cujus arma non sunt carnalia, ut inquit Paulus II Corinth. cap. x, sed Deo potentia, scilicet ad faciendam vindictam in nationibus, et increpationes in populis, ad alligandos reges eorum in compedibus, et nobiles eorum in manicis ferreis, hoc, inquam, sacerdotium quolibet humano imperio præstantius esse, nemo non videt. Unde recte sancti Patres jubent, ut post Deum, episcopi et sacerdotes supra reges ac principes majorem potestatem habentes, ac demum tertio loco sæculares principes ac magistratus honorentur; sic enim ait Ignatius epist. prædicta: *Honora Deum, ut omnium auctorem et dominum; episcopum, ut principem sacerdotum, imaginem Dei ferentem; Dei quidem propter principatum, Christi vero propter sacerdotium. Honorare oportet et regem, nec enim rege quinquam præstantior, aut quisquam ei similis in rebus omnibus creatis. Nec episcopo quidquam majus in Ecclesia, etc.* Et ut significet, quo loco, quoque ordine et honore singuli in Ecclesia habendi sint, ibidem subjungit: *Omnia igitur vestra decenti ordine perficiantur in Christo. Laici, e quorum numero sunt omnes etiam reges Christianissimi, diaconis subijciantur; diaconi presbyteris; presbyteri episcopo; episcopus Christo, ut ipse Patri. Sanctus Chrysostomus homil. 33 in Mathæum, diaconos altaris ministros allocutus hæc ait: *Si dux igitur quispiam, si qui diademate ornatur, indigne adeat, cohibe ac coerce; majorem tu illo habes potestatem. Docuit hoc idem exemplo sanctus Martinus episcopus, qui cum a Maximo imperatore convivio exceptus, rogaretur pateram a ministro oblatam, tanquam dignior prius acceptare et regi præbire, obtemperavit regis petitioni, sumpsit poculum ac præbuit. Sed Martinus ubi bibit (verba Sulpitii in Vita Martini, cap. 23, sunt), pateram presbytero suo tradidit, nullum scilicet existimans digniorem qui post se biberet: nec integrum sibi fore, si aut regem ipsum, aut eos qui a rege erant proximi, presbytero prætulisset. Vide quæ diximus in notis ad can. apostol. 73 et 74. Baron. anno Christi 57, n. 31 et 32. Sav. Bur.***

minum insidias adjuvare, eorumque causas portare, scitote vos in eo valde Deo placere, qui sibi eos ad servendum ascivit, et familiares intantum sibi esse voluit, ut etiam aliorum hostias per eos acceptaret, atque eorum peccata donaret, sibi que reconciliaret. Ipsi quoque proprio ore corpus Domini (6) conficiunt, et populis tradunt. De illis enim dictum est: *Qui vos contristabit, me contristabit; et qui vobis faciet injuriam, recipiet id quod inique gessit*⁵. Et alibi: *Qui vos audit, me audit; et qui vos spernit, me spernit; qui autem me spernit, spernit eum qui me misit*⁶. Hi enim non sunt infestandi, sed honorandi. In his quoque Dominus honoratur, cujus legatione funguntur. Hi ergo, si forte ceciderint, a fidelibus sunt sublevandi et portandi. Accusandi autem non sunt ab infamibus, aut sceleratis, vel inimicis, aut alterius sectæ vel religionis hominibus. Si peccaverint, a reliquis arguantur sacerdotibus; sed et a summis pontificibus constringantur, et non a sæcularibus, aut malæ vitæ hominibus arguantur vel areantur. Quod ergo de fratris vestri transitu vos contristari audivimus⁷, non modico compulsi sumus mœrore. Unde omnipotentem Deum rógamus, ut sua vos gratiæ aspiratione consoletur, vosque et a malignis spiritibus, et a perversis hominibus, cœlesti protectione custodiat. Nam et si quos post illius obitum tumultus quorundam adversantium sustinetis, nolite mirari, si vos, qui frui bonis in terra vestra, id est, in terra viventium quæritis, mala hominum in terra aliena portatis. Peregrinatio quippe est vita præsens; et qui suspirat ad patriam, ei tormentum est peregrinationis locus, etiamsi blandus esse videatur. Vobis autem qui patriam quæritis, inter suspiria quæ habetis, etiam gemitus audio humanæ oppressionis exurgere. Quod mira omnipotentis Dei dispositione agitur, ut dum veritas per amorem vocat, mundus præsens a seipso animum vestrum per tribulationes, quas ingerit, rejiciat; tantoque facilius ab amore hujus sæculi mens exeat, quanto et impellitur, dum vocatur. Itaque quod cœpistis, hospitalitatis curam impendite, in oratione et lacrymis

A instantissime laborate; eleemosynas, quas semper amastis, jam nunc largius atque uberius date operam, ut tanto post crescat vobis in retributione fractus muneris, quanto hic exereverit studium laboris.

Præterea, salutantes paterna dulcedine bonitatem vestram⁸, petimus ut in bonis, quæ cœpistis, me deficiatis. Neque ullus vos ab eis avertere possit, sed in cunctis affectum vestræ charitatis, clerici et servi Dei, ac cuncti Christiani, qui in illis partibus commorantur, amore Christi et S. Petri pleniter inveniant, et favoris vestri solatiis, quocumque modo necesse fuerit, potiantur; quatenus vestra cuncti ope defensi atque adjuti, et nos vobis gratiarum possimus existere debitores⁹, et Christus Jesus Dominus noster æternam gloriam compenset, et beatus apostolus Petrus apostolorum princeps, in quorum vos causis impenditis, ipsius gloriæ januam aperiat. Data x Kalend. Feb. Severo et Quintiano viris clarissimis consulibus¹⁰.

EPISTOLA II.

AD OMNES EPISCOPOS.

De fraterna dilectione et vitandis malis.

PONTIANUS sanctæ et universalis Ecclesiæ episcopus, omnibus recte Dominum colentibus et divinum cultum amantibus, salutem.

*Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*¹¹. Hæc verba, charissimi, non hominum sunt, sed angelorum; et non humano sensu excogitata, sed ab angelis in ortu Salvatoris annuntiata. Quibus indubitanter ab omnibus intelligi potest, quod non malæ voluntatis hominibus, sed bonæ, pax sit a Domino data. Unde Dominus per Prophetam loquitur, dicens: *Quam bonus Israel Deus his qui recto sunt corde! Mei autem pene moti sunt pedes, pene effusi sunt gressus mei, quia emulatus sum contra iniquos, pacem impiorum videns*¹². De bonis vero ipsa per se Veritas ait: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt*¹³. Mundi enim non sunt corde, qui mala cogitant, aut nociva adversus fratres suos; quia nihil mali vult, qui fidelis est¹⁴. Fidelis ergo homo magis diligit audire quæ

⁴ Hier. ep. 1 et 85. ⁵ Zach. II, 8. ⁶ Luc. X, 16.⁷ S. Greg. ep. 70, lib. IX, paucis pro more susque deque versis. ⁸ Idem ep. 21 lib. VII. ⁹ Idem ep. 72 ejusdem libri.¹⁰ au. 235. ¹¹ Luc. II, 14.¹² Psalm. LXXII, 1, 2, 3. ¹³ Matth. V, 8. ¹⁴ Sixti sent. 205, et ibi.

(6) *Proprio ore corpus Domini conficiunt.* Qui hanc ob causam Pontianum velut blasphemum accusant, iidem sanctum Hieronymum, Augustinum, Chrysostomum, aliosque plures Ecclesiæ catholicæ Patres orthodoxos de crimine notant, in quo nullum sane crimen demonstrare possunt. Hieron. in epist. ad Heliodorum: *Absit, inquit, ut de his quidquam sinistrum loquar, qui apostolico gradu succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos et nos Christiani sumus, qui claves regni cælorum habentes, quodammodo ante iudicii diem judicant.* Augustinus epist. 122, ad Victorianum, ubi de feminis captivis inter barbaros: *Ora, inquit, Deum pro eis, et roga, ut etiam ipsas doceat talia dicere, qualia S. Asarius inter cætera in oratione et confessione fudit ad Deum; sic enim sunt illæ in terra captivitatibus, quomodo erant illi in terra, ubi nec sacrificare*

more suo poterant Domino, sicut nec istæ possunt vel ferra oblationem ad altare Dei, vel invenire ibi sacerdotem, per quem offerant Deo. Sanctus Chrysost. lib. III *De sacerdotio*, comparans sacerdotium novæ legis cum sacerdotio veteris legis, postquam dixisset Judæorum sacerdotes non lepram purgasse, sed de purgata duntaxat judicasse: *Nostris, inquit, sacerdotibus, non corporis lepram, sed animæ sordes, vado dico purgatas probare, sed purgare prorsus concessum est.* Quod igitur Pontianus hic scribit, per sacerdotes corpus Domini confici, aliorum hostias a Deo recipi, peccata hominum dimitti; etiam probatissimi auctores prædicti scripserunt, ideoque quod Magdeburgenses in Pontiano reprehendunt, nihil est aliud quam mera calumnia. Beatus Hieron. lib. VI *De Roman. pontif.*, cap. 8. Sev. Br.

oportet, quam dicere quæ non oportet. Et si quis A fidelis est, videat ne mala loquatur, aut cuiquam insidias ponat. In hoc ergo discernuntur filii Dei et filii diaboli. Filii namque Dei semper cogitant et agere contendunt quæ Dei sunt, et fratres indesinenter adjuvant, et nulli nocere volunt. Filii autem diaboli econtra mala et nociva semper meditantur, quia opera eorum mala sunt. De quibus loquitur Dominus per Jeremiam prophetam, dicens: *Loquar iudicia mea cum eis, super omni malitia eorum* ¹⁶. *Propterea iudicio contendam adhuc vobiscum, ait Dominus, et cum filiis vestris disceptabo* ¹⁷. *Ecce ego fingo contra vos malum, et cogito contra vos cogitationem* ¹⁷. Hæc, fratres, valde sunt timenda, et ab omnibus cavenda; quoniam super quem iudicium Dei ceciderit, non exiet impunitus. Et ideo unusquisque prævideat ne hoc machinetur aut agat in fratrem, quod ipse pati noluerit. Et nec in suspicionem veniat homo fidelis, ut dicat aut faciat ea quæ pati non vult. Unde suspectos, aut inimicos ¹⁸, aut facile litigantes, et eos qui non sunt bonæ conversationis, aut quorum vitæ est accusabilis, et qui rectam non tenent et decent fidem, accusatores esse et testes, et antecessores nostri apostolica repulerunt auctoritate, et nos submovemus, atque futuris temporibus excludimus, ne libenter labi possint, quos nos tenere et salvare debemus: ne (quod absit) prædictum Dei iudicium, non tantum super utrosque veniat, sed et nos eorum vitio (quod Deus avertat) pereamus. Scriptum est enim: *Rectorem te posuerunt? curam illorum habe, ut læteris propter illos, et ornamentum gratiæ accipias coronam, et dignationem consequaris corrogationis* ¹⁹. Verbum enim nequam immutat cor, ex quo quatuor partes oriuntur, bonum et malum, vita et mors, et dominatrix est eorum assidue lingua. Pro talibus prædicti vitandi admodum sunt, et priusquam prædictæ enucleatim examinentur opinioes, et ab illis alieni inveniantur, non sunt suscipiendi, quoniam *sacrificium salutare est, attendere mandatis, et discedere ab omni iniquitate. Beneplacitum est Domino recedere ab iniquitate; et laudatio, recedere ab iniustitia* ²⁰. Quoniam scriptum est: *Dilige proximum, et conjungere fide cum illo. Quod si denudaveris absconsa illius, non persequeris post eum. Sicut enim homo qui perdit amicum suum, sic qui perdit amicitiam proximi sui. Et sicut qui dimittit arem de manu sua, sic qui dereliquisti proximum tuum, et non eum capies. Non illum sequaris, quoniam longe abest. Effugit enim quasi caprea de laqueo, quæ vulnerata est anima ejus. Ultra eum non poteris colligare, et maledicti est concordatio. Denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicitis. Annuens oculo fabricat iniqua, et nemo eum abjiciet. In conspectu oculorum tuorum conculcabit os suum, et su-*

per sermones tuos admirabitur. Novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum. Multa odivi, et non coarxavi ei, et Dominus odiet illum. Quis in altum lapidem mittit, super ejus caput cadet, et playa dolosa dolosi dividet vulnera. Qui fodit foveam, incidet in illam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. Facienti nequissimum consilium, super ipsum devolvetur; et non cognoscat unde adveniet illi. Illusio et improprium superborum, et vindicta sicut leo insidiabitur illi. Laqueo peribunt qui oblectantur casu justorum; dolor autem consumet illos antequam moriantur. Ira et furor, utraque execrabilia sunt; et vir peccator continens erit illorum ²¹. *Qui vindicari vult, a Deo inveniet vindictam et peccata illius servans servabit. Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solvantur. Homo homini reservat iram, et a Deo quærit medelam? In hominem similem sibi non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur Altissimum? Ipse tum caro sit, reservat iram, et propitiationem petit a Deo? Quis orabit pro delictis illius? Memento novissimorum, et desine inimicari; tubitudo enim et mors imminent mandatis* ²². *Memorare timorem Dei, et non irascaris proximo. Memorare testamenti Altissimi, et despice ignorantiam proximi. Abstine te a lite, et minues peccata. Homo enim iracundus incendit litem, et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam. Secundum enim ligna silvæ, sic ignis exardescet; et secundum virtutem hominis, sic iracundia illius erit; et secundum substantiam suam exaltabit iram suam. Certamen festinatum incendit ignem, et lis festinans effundet sanguinem, et lingua testificans adducet mortem. Si exstiteris in scintillam, quasi ignis ardebit; et si exspueris super illam, exstinguetur, et utraque ex ore proficiuntur. Sasarro et bilinguis maledictus, multos enim turbavit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates dirutum munitas destruxit, et domos magnatum effodit. Virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit. Lingua tertia mulieres viratas eiecit, et priva it illas laboribus suis. Qui respicit illam, non habebit requiem, nec habitabit cum requie* ²³. *Flagelli plaga livorem facit, plaga autem linguæ comminuet ossa. Multi ceciderunt in ore gladii; sed non sic, quomodo qui interiunt per linguam suam. Beatus qui tectus est a lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum ejus, et vinculis ejus non est ligatus. Jugum enim illius jugum ferreum est, et vinculum illius vinculum æreum est. Mors illius, mors nequissima; et utilis potius inferna quam illa. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum, et ²⁴ flamma sua non comburet justos.*

¹⁶ Jerem. 1, 16. ¹⁷ Jerem. 11, 9. ¹⁸ Jerem. xviii, 11. ¹⁹ Sixti ejusdem sent. 108 et 169. 3, q. 5: Suspectos autem ini.; et 2, q. 7: Quærendum est; et in decret. Ivon. lib. iv. ²⁰ Eccli. xxxii, 4, 2, 3. ²¹ Eccli. xxxv, 2, 5. ²² Eccli. xxvii, 18-33. ²³ in mandatis ejus. ²⁴ festinans. ²⁵ muratas. ²⁶ veridicas ²⁷ in.

Qui derelinquant Dominum incident in illum, et exardescet in illis, et non exstinguetur; et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus laedet eos. Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam; et ori tuo facito ostia, et aëras auribus tuis. Aurum tuum et argentum tuum conflagra, et verbis tuis facito statiram, et frenos ori tuo rectos. Et attende, ne forte labaris in lingua tua, et cadas in conspectu inimicorum insipientium tibi, et sis casus tuus insaniabilis ad mortem²⁰. Ne tardes converti ad Dominum, et ne differas de die in diem. Subito enim veniet ira illius, et in tempore vindictæ disperdet te. Noli anxius esse in divitiis injustis, nihil enim proderunt tibi in die obductionis et vindictæ. Non ventiles te in omniam ventum, et non eas in omni riu; sic enim peccator probatur in duplici lingua. Esto firmus in via Domini, et in veritate sensus tui, et scientia; et prosequatur te verbum pacis et justitiæ. Esto mansuetus ad audiendum verbum, ut intelligas; et cum sapientia ser responsio verum. Si est tibi intellectus, responde proximo; sin autem, sit manus tua super os tuum, ne capiaris in verbo indisciplinato, et confundaris. Honor et gloria in sermone sensati; lingua imprudentis, subversio ipsius. Non appelleris

A susurro; et in lingua tua ne capiaris, et confundaris. Super furem enim est confusio et poenitentia, et denotatio pessima super bilinguem. Susurratori autem odium, et inimicitia, et contumelia. Justifica pusillum et magnum similiter²⁰. Noli feri pro amico inimicus proximo. Improperium enim et contumeliam malus hereditabit, et omnis peccator invidus et bilinguis. Non te extollas in cogitatione animæ tuæ velut taurus, ne forte elidatur virtus tua super stultitiam, et folia tua comedat, et fructus tuos perdat, et relinquareis velut lignum aridum in eremo. Anima enim nequam disperdet, qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum²⁰. Charissimi, oppressos erigere studete, et necesse habentes semper adjuvate; quoniam qui fratrem afflictum relevat, apprehensum eripit²¹, moerentem consolatur, ab illo sibi retribuui, cui totum impendit, non dubitet, qui ait: Quod uni ex minimis meis fecistis; mihi fecistis²². Taliter enim bona indesinenter agere studete, ut fructum boni operis et hic consequamini, et in futuro gratia Dei perfruemini, quatenus cœlestis regni aulam introire postea mereamini. Data 17²³ Kal. Maii, Severo et Quintiano viris clarissimis consulibus²⁴.

²⁰ Eccli. xxviii. ²¹ Eccli. v. 8-18. ²² Eccli. vi. 1-4. ²³ S. Greg. ep. 125 lib. vii. ²⁴ Matth. xxv, 40-41, ut etiam ms. ²⁵ anno 235.

ANNO DOMINI CCXXXV

ANTERUS PAPA

NOTITIA

(Mansi, Concil., 1, 761 ex Libro pontificali Domasi pape. — Vide tomum *Patologie Latine* supra citatum, col. 1331.)

Anterus (1) natione Græcus, ex patre Romulo, sedit annos 12, mensem unum (2), dies 12. Martyrio coronatur temporibus Maximini et Africani consulum. Hic gesta martyrum (3) diligenter a notariis exquisivit, et in ecclesia recondidit. Propter quod a quodam Maximo prefecto martyr effectus est. Hic fecit ordinationem unam per mensem Decembrem, et unum episcopum ordinavit in civitate Fundis Campaniæ. Qui sepultus est in cœmeterio Callisti via Appia, in Nonas Januarii. Et cessavit episcopatus dies 15.

(1) Anterus. Postquam sedes 13 diebus vacasset, tertio Decemb. an. Christi 257, qui est primus Julii Maximini imperatoris; Anterus Urbano subrogatur. Errant igitur recentiores chronologi, qui post Pontianum, Cyriacum quemdam, cujus neque apud Latinos, neque apud Græcos historicos pontificum seriem contextentes, ulla mentio invenitur, Urbano successisse, male asserunt. Baron. anno prædicto n. 11. Sev. Bix.

(2) Sedit annos 12, mensem unum, etc. Vix mensem unum in pontificatu sedisse, præter auctoritatem Eusebii, consulatus eorum sub quibus martyrio affectus esse scribitur, hic indicat. Qui enim tertio Decembris in sedem pontificiam elevatus, ab ea per violentum persecutoris gladium, tertia die Januarii, ut ex tabulis ecclesiasticis constat, dejicitur, ultra unum mensem pontificiam sedem tenuisse

C non potest. Id.

(3) Hic gesta martyrum. Clemens Romanus pontifex certos constituit notarios, qui res a martyribus privatim aut publice gestas describerent, eorumve publice dicta aut facta notis quibusdam consuetis celerrime in tabulis adnotarent; quæ vero privatim intra cancellos coram solis iudicibus in proconsularia acta relata erant, ab iisdem data pecunia redimerent, et inter Acta martyrum sedulo asservarent. Tanta eorum in excipiendis dictis, etiam prolis orationibus velocitas erat, ut prius illi sententiam dicendam notassent, quam a dicente et loquente pronuntiata esset. De qua scribendi celeritate Martialis lib. xiv hoc distichon:

*Currant verba licet, manus est velocior illis:
Nondum lingua suum, dextra peregit opus.*

NOTITIA ALTERA

(D. COVSTANT, *Epistolæ Rom. pont.*, I, 118.)

Anterus, uti jam e catalogis Fossatensi, Bucheriano (in quo *Anteros* appellatur), et reginæ Suecorum audivimus, xi *Kalendas Decembris, Severo et Quintiniano consulibus*, hoc est anno 255, mensis Novembris 21 die, *ordinatus est*, atque ut in iisdem catalogis legitur, *mense uno ac diebus decem* in pontificatu exactis, *dormiit iii Nonas Januarii Maximo* (leg. *Maximino*) *et Africano consulibus*, hoc est anno 256, Januarii tertiæ die, quo etiam memoria illius in Martyrologiis recolitur. Ut autem iste unius mensis ac decem dierum, qui Antero tribuuntur, calculus plane quadret, ix *Kalendas Dec.* pro xi *Kalendas Dec.* legendum, et ordinationis

A sicut et mortis Anteri dies numerandos non esse Tillemontius observat. In vetusto Corbeiensis codice mensis unus ac dies undecim Antero ascribuntur. Eusebius quidem unum duntaxat mensem memorat: sed nihil inde adversus illos dies conficitur. Quemadmodum enim historicus ille in aliis pontificibus quot quisque annos apostolicam sedem tenuerit, non adjunctis mensibus aut diebus, indicare satis habet, ita et hic ubi dies omittit, nihil ab hoc more suo alienum facit.

Anteri circumfertur unica epistola, quæ Isidororum parentem habuit.

ANTERI PAPÆ

EPISTOLA (4)

De mutatione episcoporum [sedium episcopaliū].

Charissimis fratribus per Bœticam atque ¹ Toletanam provincias episcopis constitutis, Anterus episcopus in Domino salutem.

Optarem, fratres charissimi, semper dilectionis et pacis vestræ sinceritatis gaudia audire ², ita ut vicissim discurrētibz litteris sospitalis indicia juvarentur, si quietos nos ab incursione sua vacare hostis antiquus sineret: qui *ab initio mendax* ³, inimicus veritatis, æmulus hominis, quem ut deciperet, se ante decepit, pudicitia adversarius, luxuriæ magister; crudelitibus pascitur, abstinētia punitur; odit jejunia, ministris suis prædicantibus, dum

B dicit esse superflua, spem non habens de futuris, et Apostoli sententia repercussus, dicentis: *Manducemus et bibamus, cras enim moriemur* ⁴. O infelix audacia, o desperatæ mentis astutia! Ipse enim hortatur odia, et fugat concordiam. Et quia facile ad deteriore partem mens humana transducitur ⁵, volens magis per spatiosam viam ambulare, quam arctæ viæ iter cum labore transire. Qua de re, fratres dilectissimi, æctamini meliora, et semper relinquitte deteriora. Bona agite, mala vitate, ut vere discipuli Domini esse inveniamini.

De mutatione ergo episcoporum (5), aude ⁶ san-

¹ non probat. Ant. Aug. in cap. 62 coll. Adriani papæ. ² Siricius ep. 2. ³ Joan. viii, 44. ⁴ I Cor. xv, 32. ⁵ idem Siricius.

Exstat etiam elegans epigramma Ausonii ad notarium suum velociter excipientem, his versibus contentum:

*Quam præpetis dextræ fuga
Tu me loquentem prævenis!
Quis, quæso, quia me prodidit?
Quis ista jam dixit tibi,
Quæ cogitabam dicere?
Quæ furta corde in intimo
Exercet ales dextera?
Quis ordo rerum tam novus,
Veniat in aures ut tuas
Quod lingua nondum absolverit?*

Quæ igitur Acta martyrum, jussu Clementis, per notarios fideliter conscripta fuerant, ea Anterus pontifex diligenter acquisivit, et ne vel interirent, vel ab ethnicis corrumpērentur, in ecclesia recondidit. Quamobrem ad Julium Maximinum imperatorem, qui sacerdotibus cruentum bellum indixerat, delatus, per Vitalianum aut Sabinum Maximini præ-

C fectos martyrio afficitur die 3 Januarii, eoss. Maximino et Africano, quorum consulatus cum anno Christi 258 et anno 2 imperii Maximini coincidit. Sev. Bis.

(4) Suspecta pariter viris doctis vel ex unius Hieronymi segmentis.

(5) De mutatione episcoporum. Pontifex de sedibus episcopaliibus transferendis et transmutandis consultus, hac epistola docet, et exemplo Petri apostoli aliorumque plurium probat translationem sedis episcopalis licitam esse, si utilitate et necessitate alterius Ecclesiæ exigente fiat cum superiorum episcoporum cognitione et consensu; si vero vel ex avaritia, vel ambitione aut præsumptione, ac sola propria voluntate episcopus sedem mutet, illicitum est, et apostolica lege, quæ exstat canōn. apostol. 14, interdictum. Unde cum tempore Nicæni concilii ex Antiochenis, alii Eusebium Cæsariensem, alii Eustachium Beroensem antistitem non sine turbatione populi expeterent, sacrosancta synodus sanctissime id, quod ab apostolis constitutum jam ante fuerat, confirmavit, ne episcopi, presbyteri atque

etiam sedem apostolicam condulere voluistis, scitote eam communi utilitate atque necessitate fieri licere, sed non libitu cuiusquam aut dominatione. Petrus, sanctus magister noster et princeps apostolorum, de Antiochia utilitatis causa translatus est Romam, ut ibidem potius proficere posset. Eusebius ⁷ quoque (6) de quadam parva civitate, apostolica auctoritate, mutatus est ⁸ Alexandriam. Similiter Felix ⁹ de civitate, qua ordinatus erat electione civium, propter doctrinam et bonam vitam quam habebat, communi episcoporum et reliquorum sacerdotum ac populorum consilio, translatus est Ephesum. Non enim transit de civitate ad civitatem, qui non suo libitu aut ambitu hoc facit, sed utilitate quadam aut necessitate aliorum ¹⁰, hortatu et consilio potiorum transfertur. Nec transfertur de minori civitate ad majorem qui hoc non ambitu nec propria voluntate facit, sed aut vi a propria sede pulsus, aut necessitate coactus, aut utilitate loci aut populi, non superbe, sed cum humilitate, ab aliis translatus et inthronizatus est; quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Et Dominus per Prophetam loquitur dicens: *Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* ¹¹. Non ergo mutat sedem, qui non mutat mentem. Nec mutat civitatem, qui non sua sponte, sed consilio et electione aliorum mutatur ¹². Non ergo migrat de civitate ad civitatem, qui non avaritiæ causa, nec sponte dimittit suam; sed (ut jam dictum est) aut pulsus a sede sua aut necessitate coactus, aut electione et exhortatione sacerdotum et populorum, translatus est ad alteram civitatem. Nam sicut episcopi habent potestatem ordinare regulariter episcopos et reliquos sacerdotes ¹³, sic quoties utilitas aut necessitas coegerit ¹⁴, supradicto modo et mutare et inthronizare potestatem habent. Hæc ut petiistis, licet vobis incognita ¹⁵ non sint, tenenda mandamus, ne ignorantia quorundam, meliora et utiliora vitentur, et inutiliora samantur, sicut in sancto legitur Evangelio: *Væ vobis, hypocritæ, quia decimatis mentham, et anethum, et cuminum, et reliquistis quæ graviora sunt*

⁷ 7. q. 1: Mutationes episcoporum. Et in decr. Iyon. lib. III. ⁸ ignotus viris doctis. ⁹ in. ¹⁰ ignotus iisdem. ¹¹ apostol. csn. 14. ¹² Psalm. xciii, 11. ¹³ xp̄st̄i πολλῶν ἐπισκόπων. ¹⁴ 7. q. 1: Mutationes episcoporum. ¹⁵ exposcerit; ita et Luc. ¹⁶ ignota, ita in Luc. ¹⁷ Matth. xxii, 23, 24. ¹⁸ II Tim. III. ¹⁹ Eusebius in Apol. pro Symmacho papa. ²⁰ Osee vi, 6. ²¹ sacrificium. ²² Job. xxxix, 15. ²³ in eodem ms. desunt quæ ansulsi clausa. ²⁴ II Tim. III, 5. ²⁵ propriam prosapiem. ²⁶ idem Eusebius loco supra citato. ²⁷ 7. q. 1: Mutationes episcoporum.

diaconi de ecclesia in qua ordinati sunt, in aliam transferantur, nisi necessitas vel evidens Ecclesiæ utilitas illud requirat. Nam ut alicui sedi ab hæreticis pessumdata, insignis aliquis alterius Ecclesiæ episcopus præficiatur, id non modo non sancta synodus prohibuit, sed e contra potius id faciendum esse exemplo edocuit, cum Eusebio Nicomediensi et Theognide Nicæno episcopis Arianis insignioribus depositis, in sedem ipsorum aliarum sedium antistes suffecerunt. Et quia Eusebii Nicomediensis hominis inquieti et ambitiosi (qui post duas sedes mutatas Constantiopolim se transferri curavit) exemplo, frequenter ab Arianis flebat, ut qui humanæ gloriæ libidine incitati, muneribus ad majores sedes provehi laborarent, his episcopis qui majoribus civitatibus præstant, negotium facesserent; ideo Patres sacrosancti œcumenici concilii

legis, iudicium, et misericordiam et fidem. Hæc oportuit facere, et illa non omittere. Duces cæci, excolantes cuculicem, camelum autem glutientes ¹⁶. Quod licet non licet ¹⁷; et quod non licet, licet ¹⁸. Quemadmodum Janes et Mambres restiterunt veritati, sic et illi, mentis reprobi, amantes voluptatem magis quam Deum, quod licet, docent non licere, id est, episcopos migrare de civitate ad civitatem, prætaxato modo; quod non licet, docent licere, id est, misericordiam non agere circa patientes necessitatem, hoc est, eis qui episcopum non habent, et sacro episcopali indigent ministerio, episcopum de alia civitate causa utilitatis vel necessitatis tribui: et episcopis persecutionem aut necessitatem patientibus, aliam cathedram dari negant. Contradicunt etiam sacræ Scripturæ ¹⁹, quæ testatur *malle Deum misericordiam quam iudicium* ²⁰.

(Quæ, precor, major charitas, aut quod efficacius pietatis patrocinium potest a quoquam alicui impendi, quam si ignorantie tenebras et imperitiæ caliginem vel eo repellat, ac demum veræ fidei doctrinæ pabulo, non ad quæstum, non ad ambitionem, sed ad eruditionem et ædificationem reficiat? Tanquam enim mutilo sit manus, *claudio pes, oculus cæco* ²¹, qui ignorantie tenebris obvoluto, sapientie et scientie thesaurum reserat, et candorem lucis viasque Domini benigniter aperit ²².)

Utrisque autem, id est et famem verbi Dei patientibus, et episcopis necessitatem, quando inthronizantur propter communem utilitatem in aliis civitatibus, non modica exhibetur misericordia. Negantes autem hæc, licet *speciem habeant pietatis, virtutem tamen ejus abnegant* ²³. Nam in tali negotio prosapiam ²⁴ non agnosco ²⁵; si quis tamen sapientium, quos insipientibus tempestatis hujus procella aliis sociavit auctoribus, facinorum participatione maculatur, splendor sapientis, etsi communionem criminum incurrit, nescit tamen ducem se præbere peccantibus. Alia quoque est causa utilitatis et necessitatis, et alia avaritiæ et præsumptionis, aut propriæ voluntatis. Avaritiæ quoque causa ²⁶, vel præsumptionis, aut propriæ voluntatis, non sunt epi-

D Sardicensis decreverunt, ut tales deinceps, non tantum inter episcopos non numerarentur, sed ab omni penitus ordinis ecclesiastici gradu defecti, inter laicos commorarentur, imo ne laica quidem communione in fine vite impartirentur. Baron ann. Christi 324, num. 155; anno 325, num. 153; item anno 347, num. 46. Sev. Bix.

(6) *Eusebius quoque*. Hic est ille Eusebius Alexandrinus episcopus, qui scripsit 18 sermones nuper in vetustissimo libro bibliothecæ Cryptæ ferratæ, ut testatur Turrianus cap. 12, libro II, inventos, in quorum uno quem de Ascensione Domini scripsit, usus est verbo *Homousii*, quod sanctus Athanasius in epist. ad Africanos ait non fuisse in synodo Nicæna inventum, sed prius fuisse etiam ab episcopis Alexandria usurpatum, ad asserendam contra hæreticos consubstantialitatem Filii Dei.

scopi mutandi de civitate ad civitatem, sed utilitatis et necessitatis. Quod nemo negat, nisi hi de quibus dictum est: *Erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium*²⁷. Nam si enarrando cogere aperire transacta²⁸, ostenderem vobis nullum evenire solatium de comparatione factorum. Cæterum state, charissimi, super vias, aspicientes et interrogantes de semitis Domini antiquis²⁹, et videte quæ est via bona et recta, et ambulate in ea, et invenitis requiem animabus vestris³⁰. Et ut juxta Sapientiæ vocem dicamus: *Diligite justitiam, qui iudicatis terram. Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis querite illum; quoniam invenitur ab his qui non tentant illum; apparet autem eis qui fidem habent in illum. Perversæ enim cogitationes separant a Deo, probata autem virtus corripit insipientes. Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis. Spiritus enim sanctus disciplinæ effugiet factum, et auferet se a cogitationibus quæ sunt sine intellectu, et corripietur a superveniente iniquitate. Benignus est enim spiritus sapientiæ, et non liberabit maledictum³¹ a labiis suis; quoniam renum illius testis est Deus, et cordis ejus scrutator est verus, et lingua illius auditor. Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terrarum, et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis. Propter hoc, qui loquitur iniqua, non potest latere, nec præteriet illum corripiens iudicium. In cogitationibus enim impii interrogatio erit. Sermonum autem illius auditio ad Dominum veniet, et ad correptionem iniquitatum illius; quoniam auris zelus audit omnia, et tumultus murmurationum non absconditur. Custodite ergo vos a murmuratione, quæ nihil prodest; et a detractione parcite linguæ; quoniam sermo obscurus in vacuum non ibit. Os quod mentitur, occidit animam. Nolite zelare mortem in errore vitæ vestræ, neque acquiratis perditionem in operibus manuum vestrarum; quoniam Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum. Creavit enim, ut essent, omnia, et sanabiles esse voluit nationes orbis terrarum. Non est in illis medicamentum exterminii, nec inferorum regnum in terra viventium. Justitia perpetua est et immortalis; injustitia autem mortis est acquisitio. Impii autem manibus et verbis accersierunt illam; et astimantes eam amicam defluzerunt, et sponsiones posuerunt ad illam; quoniam morte digni sunt, qui sunt ex parte illius³². Dixerunt enim, apud se cogitantes non recte: *Exiguus est, et cum lædio, tempus vitæ nostræ, et non est refrigerium in fine hominis, et non est qui agnitus sit reversus ab inferis. Quoniam ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tanquam non fuerimus. Quoniam finis affla-**

*tus*³³ est in naribus nostris, et sermo scintilla ad commovendum cor nostrum; qua exstincta, cinis erit corpus nostrum, et spiritus effandetur, tanquam mollis aer. Et transibit vita nostra tanquam vestigium nubis, et sicut nebula dissolvetur, quæ fugata est a radiis solis, et a calore illius aggravata. Et nomen nostrum oblivionem accipiet per tempus, et nemo memoriam habebit operum nostrorum. Umbræ enim transitus est tempus nostrum, et non est reversio finis nostri, quoniam consignata est, et nemo revertetur³⁴. Propterea unicuique prævidendum est, ut summopere se custodiat, et utiliter se prævideat, ut cum dies extrema finisque vitæ advenerit, non transeat ad perpetuum mortem, sed ad vitam æternam. Facta enim subditorum iudicantur a nobis³⁵, nostra vero iudicat Deus. Ex merito vero plebis nonnunquam episcopi depravantur³⁶, quatenus proclivius cadant qui sequuntur. Capite languescente, cætera corporis membra insciantur. Deteriores sunt, qui vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui substantias aliorum prædique diripiunt. Caveat unusquisque ne aut linguam, aut aures habeat prurientes³⁷, id est ne aut ipse aliis detrahat, aut alios audiat detrahentes. Sedens, inquit, adversus fratrem tuum loquebaris, detrahens, et adversus filium matris tuæ ponebas scandalum³⁸, etc. Parcant singuli detractioni linguæ, custodiantque sermones suos; et sciant, quia cuncta quæ de aliis loquuntur, sua sententia iudicabuntur. Nemo invito auditori libenter refert. Officii singulorum sit, dilectissimi, non solum oculos castos servare, sed et linguam. Nec quid in cuiusquam domo agatur, alia domus per vos unquam noverit. Habeant omnes simplicitatem columbæ³⁹, ne cuiquam machinentur dolos; et serpentis astutiam, ne aliorum supplantentur insidiis. Non est humilitatis mæx, neque mensuræ, iudicare de cæteris, et de ministris Ecclesiarum sinistrum quidpiam dicere. Absit, ut quidquam sinistrum de his loquar⁴⁰, qui apostolico gradui succedentes, Christi corpus sacro ore conficiunt, per quos nos etiam Christiani sumus, qui claves regni cælorum habentes, ante iudicii diem iudicant. Veteri quidem lege habetur⁴¹, quicumque sacerdotibus non obtemperasset, aut extra castra positus lapidabatur a populo, aut gladio cervicæ subjecta, contemplum expiabat cruore. Nunc vero inobediens spirituali animadversione truncatur, et eiectus ab Ecclesia, rabido dæmonum ore discernitur⁴². Oportet enim ut qui Deum hereditate possident⁴³, absque ullo impedimento sæculi Deo serviant, ut dicere possint: *Dominus pars hereditatis meæ*⁴⁴. *O quam bonus et suavis est Spiritus tuus, Domine, in omnibus*⁴⁵ Par-

²⁷ Isa: xxviii, 7. ²⁸ idem Ennodius mox laudatus. ²⁹ synodica Martini I. ³⁰ Jer. vi, 16. ³¹ maledictum. ³² Sap. I. ³³ ac flatus. ³⁴ Sap. II, 1-5. ³⁵ 9. q. 3. Facta subditorum. ³⁶ Isid. III, sent. 38, 42. ³⁷ S. Hier. ep. 2 ad Nepotianum. ³⁸ Psal. xlii, 20. ³⁹ idem Hier. ep. 13, tum ep. 4, necnon 1 ad Heliodorum. Unde arguitur Mercatoris mangonium putidissimum. ⁴⁰ 11. q. 3. Absit ut quicumque. ⁴¹ Deuter. xvii. ⁴² Hactenus Hier. Antero multis annis posterior. ⁴³ Isid. II Off. 1. ⁴⁴ Psal. xv, 5. ⁴⁵ Sap. xii, 1

eis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, quod animas amas. Ideoque hos, qui exerrant partibus, corripis; de quibus peccant, admones et alloqueris, ut relicta malitia, credant in te, Domine⁴⁴. Tu autem, Deus noster, suavis et verus es, patiens, et in misericordia disponens omnia. Etenim, si peccaverimus, tui sumus, scientes magnitudinem tuam. Et si non peccaverimus, scimus quoniam apud te sumus computati⁴⁵. Spiritus timentium Dominum quaeretur ab eo, et in respectu illius benedicentur⁴⁶. Quapropter, fratres charissimi, omnis sermo malus ex ore vestro non procedat; sed si quis bonus est ad edificationem opportunitatis, ut dei gratiam audientibus, et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis. Omnis amariendo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia tollatur a vobis cum omni malitia⁴⁷. Estote autem invicem benigni, misericordes, donantes invicem, sicut et Deus in Christo donavit vobis. Estote ergo imitatores Dei, sicut filii charissimi; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis. Fornicatio autem et omnis immunditia aut avaritia non nominetur in vobis, sicut et decet sanctos, aut turpitudine, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinent, sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei. Nemo vos seducat inanibus verbis. Propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentia. Nolite ergo effici participes eorum. Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate), probantes quid sit beneplacitum Deo. Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est et dicere. Omnia autem quæ arguuntur, a lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus. Videte itaque, fratres, quomodo caute ambuletis, non

A quasi insipientes, sed ut sapientes; redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei. Et nolite inebriari vino, in quo est luxuria; sed impleamini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri, subjecti invicem in timore Christi⁴⁸. State itaque, fratres, et tenete traditiones apostolorum et apostolicæ sedis, ut Dominus noster Jesus Christus, et Pater noster, qui dilexit nos, et dedit consolationem æternam, et spem bonam in gratia, exhortetur corda vestra, et confirmet in omni opere et in sermone bono⁴⁹. De cætero, fratres, orate pro nobis, ut sermo Domini currat et clarificetur, sicut et apud vos, et ut liberemur ab importunis et malis hominibus; non enim omnium est fides. Fidelis autem Deus est, qui confirmabit vos, et custodiet a malo⁵⁰. Quapropter⁵¹ ponite indesinenter corda vestra in virtute Dei, et resistite semper malis, et enarrate hæc, juxta vocem Prophetæ, in progenies alteras, quoniam hic est Deus Deus noster in æternum, et ipse reget nos in sæcula⁵². Unde vos, qui in specula a Domino estis constituti, comprimere et repellere eos summopere debetis, qui fratribus insidias præparant, aut in eos seditiones et scandala excitant. Facile est enim hominem verbo fallere⁵³, sed non Dominum. Ideo hos reprehendere, et ab his vos avertere oportet, quatenus, extincta funditus hujusmodi caligine⁵⁴, Lucifer eis resplendat, et lætitia oriatur in cordibus eorum. Confidimus autem de vobis, fratres, in Domino, quoniam quæ præcepimus, et facitis, et faciatis⁵⁵. Quanto enim beneficia vestra his amplius exhibetis, tanto majorem vicissitudinem ab omnipotenti Deo⁵⁶, cui serviunt⁵⁷, expectatis. Omnipotens Deus sua vos protectione custodiat⁵⁸, honoremque et præceptum servare concedat, et gloria honorque Deo Patri omnipotenti, ejusque unigenito Filio Salvatori nostro, cum Spiritu sancto sit in sæcula sæculorum. Amen. Data⁵⁹ xii Kal. Aprilis Maximiano et Africano viris clarissimis consulibus.

⁴⁴ Sap. xii, 2. ⁴⁵ Sap. xv, 1, 2. ⁴⁶ Eccli. xxxiv, 14. ⁴⁷ Ephes. iv, 29-31. ⁴⁸ Ephes. v, 1-21. ⁴⁹ II Thess. ii, 14, 15, 16. ⁵⁰ II Thess. iii, 1, 2, 3. ⁵¹ Gelasius ep. 9. ⁵² Psal. xlvii, 14, 15. ⁵³ Sixti sent. 176. ⁵⁴ Steph. Dorensis in libello oblato an. 649, in synod. Rom. cons. 2. ⁵⁵ II Thess. iii, 4. ⁵⁶ S. Greg. ep. 52, lib. ix. ⁵⁷ servitus. ⁵⁸ Greg. ep. 50, lib. iv. ⁵⁹ ex ms. Justelli.

S. FABIANUS PAPA

NOTITIA

(Mansi, *Concil. I*, 789, ex Libro pontificali Damasi papæ.— Vide *Patrologiæ Latinæ tom. CXXVII*, col. 1341.)

Fabianus (1) natione Romanus, ex patre Fabio, sedit annos 14, mensem unum, diēs 11 (2), martyrio coronatur (3) xiv Kalend. Februarias. Fuit autem temporibus Maximini et Africani, usque ad Decium secundo et Gratum. Illic regiones divisit diaconibus (4), et fecit septem subdiaconos, qui (5) septem notariis imminerent, ut gesta martyrum in integrum colligerent; et multas fabricas per cœmeteria (6) fieri præcepit. Post passionem vero ejus, Moses et Maximus presbyteri (7), et Nicostratus diaconus, comprehensi sunt et in carcerem missi. Eodem tempore (8) supervenit Novatus ex Africa, et separavit

(1) *Fabianus*. Anno Christi 238, Maximini secundo, post interregnum tredecim dierum, xvi Januarii, Fabianus iudicio Spiritus sancti in specie columbæ super caput ejus descendens eligitur, et in pontificia sede, uno animorum omnium consensu collocatur, et ex ea difficillimis temporibus Ecclesiam universam gubernat. Euseb. lib. vi, cap. 22. Post Maximinum utrimque a militibus occisum, pacato Ecclesiæ statu, Privatum hæreticum, a concilio Africano 90 episcoporum condemnatum, ipse et Donatus Carthaginensis episcopus ecclesiastica communione privarunt. Baronius anno 241, num. 2. Philippum imperatorem a Pontio martyre Christi fide imbutum, ut ex Martyrologio et Actis illius constat, ecclesiam in profesto Paschæ ingredi, ejusque preces participare volentem, non prius admisit, quam peccatorum suorum confessionem et exhomologesim prius edidisset, proque iis debitam penitentiam persolvisset. Euseb. lib. vi, cap. 27; Baron. anno 246, num. 5 et sequentibus. Item anno 249, num. 2 et seqq. Hujus pontificatu Hellesaitarum, Valesiorum, aliorumque hæreticorum immortalitatem animæ negantium hæreses exortæ, prope sui initio pontificis gladio, conciliorum aliorumque doctorum virorum eam fortiter impugnantium impetu jugulatae sunt. Baronius anno 249, num. 6, 7, etc. Donato Carthaginensi episcopo defuncto, Cyprianus rhetor eloquentissimus a Cæcilio ad fidem conversus, ab ethnicis per contemptum deinceps Coprianus, id est Stercorarius, nominatus, summo cleri ac totius populi consensu, uno Felicissimo presbytero infeliciter adversante, ejusdem sedis episcopus eligitur, consulibus duobus Philippis, qui est Christi nati 250, Fabiani 12, Philippii imperatoris 5. Sev. Bix.

(2) *Sedit annos 14, menses 11, diēs 11*. Qui xvi Januarii anno 238 pontificatum auspicatus, xx Januarii anno 253, cum Decius secundum consulum ageret, et initium imperii auspicatus esset, martyrio coronatus est, annis 15 et 4 diebus sedisse oportuit. Baron. ann. 255, num. 5 et 6.

(3) *Martyrio coronatur*. Initio omnium atrocissimæ persecutionis illius, quam Decius imperator, ex eo quod sub Philippis longe lateque divina prædicatio pervagata, ingentem numerum ubique ad fidem Christi aggregasset, et gentilis superstitio in dies magis languesceret, ira et invidia incitatus iudixit, quamque Deus, teste Cypriano libro *De lapsis*, ob Christianam disciplinam corruptam, permisit. Baronius prædicto loco.

(4) *Illic regiones divisit diaconibus*. Sicut Evaristus, ut supra diximus in notis ad Vitam Evaristi, diaconis id muneris injunxit, ut etiam episcopo Evangelium prædicanti assisterent, ita et Fabianus hic addidit, ut iidem quatuordecim urbis regionibus præessent, singulis binas assignans, ut pauperum in eis degentium curam gererent. Ideoque ex officio *diaconi regionalii* appellati sunt, qui in concilio Romano II sub Silvestro, cap. 6, diaconi *cardinales* etiam nominati reperiuntur; ideo quod, licet diversis in locis agerent, unius tamen ecclesiæ, ejusdemque primariæ *cardine* continerentur. Vide quæ ibi dicemus, item Baron. anno 112, num. 8 et 9.

(5) *Fecit septem subdiaconos, qui*. Ut major sit auctoritas Actorum a notariis conscriptorum, subdiaconos eidem muneri præfecit. Vide notas ad Vitam Clementis et Anteri, ibique Baronium.

(6) *Multas fabricas per cœmeteria*. Cum a tertio anno Fabiani usque ad ultimum exclusive pontificatus sui annu Gordianus et Philippus imperassent, sub quibus omni ex parte persecutione cessante Dei Ecclesia tranquille agebat, Fabianus pontifex non modo Christianam religionem propagare, sed etiam propagatam ædificiis supra sepulcra martyrum in cœmeteriis et cryptis erectis pro viribus illustrare studuit, quæ deinceps frequenter orandi causa a fidelibus, ut supra dixi, frequentata sunt. At non Fabianus tantum hoc tempore pacis, Romæ ecclesias exstruxit; verum etiam Gregorius Thaumaturgus episcopus Neocesariæ in Ponto, de quo Gregorius Nyssenus scribit, quod cum immensum civium numerum convertisset ad fidem, populo pecuniam et operam conferente, nobilissimam exstruxit ecclesiam, altaribus pulcherrime ornatam, quam Deus, quod a tali viro ædificata ac divino cultui consecrata esset, a maximi terræmotus impetu, quo urbs ipsa funditus eversa fuit, et quod miraculosum, a Diocletiani omnes omnino ecclesias et sacra altaria demolientis furore ac sævitia, usque ad Gregorii Nysseni tempora illam conservavit. Baron. anno Christi 245, num. 2.

(7) *Moses et Maximus presbyteri*. Romanæ Ecclesiæ presbyteros ac confessores, eosque ultra annum in carcere detentos, misere afflictos fuisse, litteræ Cypriani ad hosce confessores, et confessorum ad Cyprianum, testantur. Vide epistolas Cypriani 16, 23, 26, 51.

(8) *Eodem tempore*. Nempe quo prædicti confes-

Novatianum de Ecclesia. et quosdam confessores, postquam Moses in carcere defunctus est, qui fuit ibi menses 41 (9). Et sic multi Christiani fugerunt (10). Hic fecit ordinationes quinque per mensem Decembrem, presbyteros viginti duos, diaconos septem, episcopos per diversa loca undecim. Qui sepultus est in cœmeterio Callisti, via Appia, XIII Kalendas Februarii. Et cessavit episcopatus dies sex (11).

NOTITIA ALTERA

(D. CONSTANT, *Epistola Rom. pontif.*, tom. 1 et unic., p. 118.)

1. Cum fratres omnes in ecclesia essent congregati, ut eum qui Antero successurus erat ordinaret, subito illapsu columbæ, quæ Fabiani vertici inasedit, permotus populus Fabianum episcopatu dignum esse conclamavit, statimque comprehensum sacerdotali cathedræ imposuit. Ordinationem ejus Eusebius in *Chronico* post Maximini mortem recenset; sed ibi non est accuratus. Nam et ipso anno, qui Maximini necem exceperit, Anteri ordinationem et obitum, Fabianique electionem consignat, licet hæc tria Maximino superstite contigerint, atque alio anno Anterus ordinatus, et alio vita functus fuerit.

2. In Bucheriano aliisque antiquis catalogis hæc legimus: Fabianus annos 14, mensem 1, dies 10. Fuit temporibus Maximini et Gordiani et Philippi, a consulatu Maximini et Africani usque Decio 11 (leg. Decio I) et Grato (hoc est ab anno Christi 236 ad 250). Passus est XIII (apud Boll. XIII; in Fossat. ms. XIV) Kalendas Februarii. Ex hoc calculo si auferatur mensis unus, et præferatur lectio codicis in quo Fabianus XIII Kal. Febr. passus adnotatur, sequetur ut is papa anno 236, Januarii decimo die, qui in Dominicam incidebat, ordinatus, anno 250, Januarii 20 die martyrii coronam adeptus sit: quo quidem die in omnibus antiquis monumentis, nominatimque in libro *Sacramentorum* S. Gregorii festum ejus ascribitur.

¹ Apud Pamelium, epist. 4.

cores in carcere detinebantur, et quo in locum Fabiani jam ultra annum martvrio affecti, post annum interregnum pontificum, Cornelius suffectus erat. Nam qui hæc verba ad tempus Fabiani adhuc viventis referunt, graviter errant; cum non tantum Liber pontificalis hic in Vita Fabiani, et infra in Vita Cornelii, verum ipse quoque Cypr. epistol. 49, 52 et 76, aperte scribant Novatianum non ante a Novato seductum fuisse, nisi post schisma adversus Cornelium conflatum. Unde quid de epistola Fabiani prima, qua Novatianus a Novato ejus tempore seductus esse scribitur, sentiendum sit, in notis ad primam epist. dicemus infra. Baron. anno 238, num. 9 et seqq.

(9) Postquam Moses in carcere defunctus est, qui fuit ibi menses 11. Cum sede adhuc vacante ad Mosen, Maximum et Nicostatrum, postquam in carcere ultra annum detenti fuissent, sanctus Cyprianus epistolam scripserit, quæ est 16 editionis Pamel., fuerintque tunc adhuc pace et unitate concordés (quorum Maximum et Nicostatrum post creatum Cornelium, ab eodem, ut ex Eusebio constat, in schismate divisi sunt), certissimum est non sex diebus, ut infra auctor Pontificalis scribit, neque

3. De beato Fabiani exitu Cyprianus cleri Romani litteris certior factus, mox rescribens ¹ hujus sancti pontificis elogium his paucis complexus est: Cum de excessu boni viri collegæ mei rumor apud nos incertus esset, fratres charissimi, et opinio dubia nutaret, accepi a vobis litteras ad me missas per Clementium hypodiaconum, quibus plenissime de glorioso ejus exitu instruerer. Et exultavi satis, quod pro integritate administrationis ejus, consummatio quoque honesta processerit. In quo vobis quoque plurimum gratulor, quod ejus memoriam tam celebri et illustri testimonio prosequamini, ut per vos innotesceret nobis, quod et vobis esset circa præpositi memoriam gloriosum, et nobis quoque fidei ac virtutis præberet exemplum. Nam quantum periculosa res est ad sequendum lapsum ruina præpositi, in tantum utile est et salutare, cum se episcopus per firmamentum fidei fratribus præbet imitandum. Ea fuit beatorum illorum temporum fides, ut cum homini et utilis pastoris jactura luctum et lacrymas ab ipsius grege exprimere, et ab amico consolatorias litteras exigere debere videretur, et Romani et amicus eorum Cyprianus animos in mutuam gratulationem effunderent: certi nimirum nihil Ecclesie ereptam, cui præclarum præstitum sit fidei ac virtutis exemplum.

etiam sex mensibus tantum, quod alii asserunt, sed ultra integrum annum hoc tempore sedem pontificiam vacasse. Baron. anno 233, num. 28. Quem auctor hic in carcere defunctum esse insinuat, ex epist. Cornel. ad Fabium Antiochen. quam infra ex Eusebio huc inferemus, constat glorioso martyrio publice in omnium conspectu coronam martyrii adeptum esse. Ita Baron. anno 235, num. 39.

(10) Et sic multi Christiani fugerunt. Indictio persecutionis atrocissimæ adeo Ecclesiam universam concussit, ut complures, licet fortissimi, se subdlexerint, et quidem inter alios sanctissimus Cyprianus, divino prope Spiritu impulsus, Dionysius Alexandrinus, ac Paulus eremita: qui deinceps in spelunca, quam tunc temporis nactus est, solitariam vitam agens, exemplum vitæ monasticæ præbens, permansit ad annum ætatis 113, qui est Constantii imperatoris 7 inchoatus. Baronius anno 233.

(11) Cessavit episcopatus dies 6. Ultra annum sedem pontificiam vacasse, constat ex iis quæ supra dixi, verbis Postquam Moses; qua de re plura dicemus infra.

De epistolis et constitutionibus ad Fabianum attentibus.

1. Origenes, Eusebio teste ², ad Fabianum apologeticam scripsit epistolam, qua se orthodoxum probare nitebatur. Hanc notans Hieronymus ³: *Ipsa Origenes, inquit, in epistola quam scribit ad Fabianum Romanæ urbis episcopum, penitentiam agit, cur talia (ob quæ in ejus damnationem Roma sub Pontiano consenserat) scripserit, et causas temeritatis in Ambrosium refert, quod secreto edita in publicum protulerit.*

2. Cyprianus epist. 53 ad Cornelium docet, Privatum Lambesitanum episcopum in ipsa Lambesitana colonia, ob multa et gravia delicta, nonaginta episcoporum, sententia damnatum, *Fabiani et Donati litteris severissime notatum fuisse.* Quod ita intelligi potest, ut Fabianus Lambesitani concilii litteris tum de Privati delictis et hæresi, tum de sententia in eum lata certior factus, ad Privatum ipsum scripserit, eumque severissime corripuerit; vel, quod probabilius videtur, ad synodum quæ ad se scripserat rescribens, gravissimam huic hæretico notam inusserit. Neque tamen quievit versipellis homo; sed post Fabiani, ut colligere est ⁴, mortem, spe inductus decipiendi cleri ejus, quemdam e nequitia suæ cohorte vexillarium Romanum misit, qui furto et fraudulenter litteras pacis elicere curaret. Simul et Cyprianus eidem clero cavens, rem sollicitam ipsi nuntiavit, hoc est vel de qua sollicitus erat clerus Romanus, vel potius, mea quidem sententia, de qua sollicitus erat ipse Cyprianus, ne videlicet Privatus Romanis imponeret. Verum vigilantissimo clero imponere non valuit emissus a Privato perfidiae consors callidus. Nam et antequam Cypriani in Urbem litteræ pervenirent, nec quis esset latuit, nec litteras quas volebat accepit.

3. Verba ista Bucheriani Catalogi de Fabiano: *Hic regiones divisit diaconibus, et multas fabricas per cæmeteria fieri jussit, in Fossatensi et altero reginæ Suecorum sic interpolata legimus: Hic regiones divisit diaconibus, et fecit septem (apud Boll. sez) subdiaconos, qui septem notariis imminerent, ut gesta martyrum fideliter colligerent; ac deinde omititur, et multas fabricas per cæmeteria fieri jussit.* Tempus pacis, qua Ecclesia Philippo imperante fruebatur, locum Fabiano dedit, ut in cæmeteriis, in quibus conventus celebrare ac sacra facere solebant fideles, fabricas fieri vel augeri præciperet. Idem quoque tempus, ut quemdam regendæ Urbis commodiorem ordinem institueret, ei permisit. Quocirca cum Bucheriani catalogi in Liberio desinentis antiquitas, tum ipsa temporis ratio id nobis facile persuadent, quod in eo catalogo de regionibus singulorum diaconorum curæ commissis ac multis fabricis Fabiani jussu constructis scribitur.

4. Sed quia par non est antiquitas eorum libro-

rum, in quibus Fabianus et septem subdiaconos, qui totidem notariis ad conscribenda martyrum gesta imminerent, constituisse legitur, neque etiam par videtur additamenti hujus auctoritas. Præterea ex eo, quod Gregorius, ab Eulogio Alexandrino episcopo rogatus ut quæ Eusebius collegerat martyrum gesta ad se transmitteret, lib. VIII, epist. 29, respondet: *Nulla in archivo hujus nostræ Ecclesiæ vel in Romanæ urbis bibliotheca esse cognovi, nisi pauca quædam in unius codicis volumine collecta; de veritate gestorum, quæ ut Romæ conscripta circumferuntur, nonnulli dubitant.* Verbis tamen Gregorii pressius insistendum non est. Eo enim antiquior et rerum historicarum peritior Gelasius epist. 33, n. 6, agnoscit ac recipit *gesta sanctorum martyrum, qui multiplicibus tormentorum cruciatibus et mirabilibus confessionum triumphis irradiant.* Verum ubi addit idem papa: *Idcirco secundum antiquam consuetudinem singulari cautela in sancta Romana Ecclesia non leguntur, quia et eorum qui conscribere nomina penitus ignorantur, prædicti additamenti fidem multum imminuit.* Nihil quippe ad gestorum illorum auctoritatem defuisse videretur, si Romani pontificis auctoritate a septem notariis, quibus præpositi fuissent totidem subdiaconi, conscripta essent. Ut ut est, Eusebius lib. VI *Hist.*, c. 43, fidem facit, sub Fabiano successore Cornelio in Romana Ecclesia septem diaconos totidemque subdiaconos exstitisse: ac probabile est Fabianum eo ipso tempore, quo singulis diaconis officia partitus est, sua etiam subdiaconis, quævis illa sint, assignasse. Tunc vero Roma in quatuordecim regiones dividebatur; ex quo sequitur, ut singulis diaconis duæ attributæ fuerint, quo facilius pauperes quosque dignoscere, eisque subvenire possent.

De aliis epistolis ac decretis Fabiano ascriptis.

1. Isidorus Mercator tribus epistolis Fabiani nomine confictis, ideoque alium in totum rejciendis, collectionem suam auxit. Ex una illarum ea fluxit opinio, qua Fabianus, ut chrisma per singulos annos, vetere incenso, in Cœna Domini conficeretur, constituisse creditur. Quocirca levi sane ac sublesta auctoritate nititur hujusmodi opinio. Illam autem expendendi aptior dabitur occasio, ubi ea, in qua istud asserit Isidorus, epistola edetur.

2. Præterea eidem papæ in editionibus Conciliorum decem attribuuntur decreta e Gratiano et altera compilatione collecta, sed neque majori fide digna. Et horum quidem primum sic enuntiatur: *Si quis contristatus noluerit reconciliari fratri suo, satisfaciendo ei qui contristavit, acerrimis maceretur inediis, usquedum gratanti animo satisfactionem recipiat.* Neque id a Gratiano tantum dist. 90, c. 10, sed et ab Ivone par. 13, c. 60, et Burchardo lib. X, c. 59, eodem nomine laudatur. Verum priora ejus verba expressa sunt ex Basilii *Regula*, in cujus capite 74 ista ex interpretatione Rufini præmittitur

² Euseb. lib. VI, c. 26. ³ Hier. epist. 65 ad

Pammach. et Ocean., c. 4. ⁴ Cypr. in fine ep. 30.

quæstio: *Quid si satisfaciente eo qui contristavit, A* notuerit reconciliari is qui contristatus est? Ex alia autem Regula, vel ad imitationem Regulæ alicujus, architectus decreti hujus propositæ quæstioni responsionem de suo subjecit. In Pachomii *Regula*, cap. 18, legimus: *Si quis iracundus vel tristitiam vel invidiam tenet contra proximum suum, ut tempus tenuerit, ita erit pœnitentia ejus, in pane et aqua.* Cui *Regulæ* affine est decretum, quod Ivo par. 13, c. 16, rursus velut ex Fabiano nostro citat: *Si quis non vult reconciliari fratri suo quem odio habet, laudiu in pane et aqua pœniteat, usquedum reconcilietur ei.*

3. Alterum, secundum Gratianum vi, quæst. 11, c. 18, et Ivonem par. 12, c. 65, in hunc modum profertur: *Quicumque sciens se pejeraverit quadraginta dies in pane et aqua, et septem sequentes annos pœniteat; et nunquam sit sine pœnitentia, et nunquam in testimonium recipiatur; communionem tamen posthac recipiat.* Cui non absimile est illud, quod Gratianus xxii, quæst. 5, c. 4, Gelasio, Ivo autem p. 12, c. 66, ut et Anselmus, Polycarpus ac Burchardus Pelagio attribuunt: *Si quis se perjuraverit, et alios sciens in perjurium duxerit, quadraginta dies in pane et aqua, et septem sequentes annos pœniteat, et nunquam sit sine pœnitentia. Et alii si consocii fuerunt, similiter pœniteant.* Porro hæc duo decreta ex eodem fonte fluere non levis suspicio est. Quem vero fontem illum opinemur, nisi Theodori Cantuariensis *Pœnitentiale*, ex quo et apud Burchardum lib. xii, c. 11, et apud Ivonem p. 12, c. 68, id conceptis verbis laudatum legimus: *Si quis suspicatur quod ad perjurium ducatur, et tamen ex consensu jurat, quadraginta dies pœniteat, et nunquam sit sine gravi pœnitentia?* Imo et id, quod supra Fabiani nomine refertur, apud Reginonem lib. ii, c. 324, ut ex *Pœnitentiali*, et apud Jac. Petitem tom. I, pag. 72, ut ex *Theodori Pœnitentiali* sic decurtatum legitur: *Quicumque sciens perjuraverit, septem annos pœniteat, et posthac communionem accipiat.* Ei autem parti, qua perjurus nunquam in testimonium recipiendus præcipitur, consentiunt Matisconense i concilium, can. 17, et capitulare Caroli Magni cap. 39 apud Baluz. pag. 518, quo cavetur: *Qui semel perjuratus fuerit, nec testis sit post hæc.* Vide et vulgatum Ra-
D bani Mauri librum iii *De pœnitentium satisfactione*, c. 39, et Halitgarii librum iv, c. 28.

4. Illud: *Neque furiosus neque furiosa matrimonium contrahere possunt; sed si contractum fuerit, non separentur*, quod Gratianus xxxii, quæst. 7, c. 26; et Ivo par. 8, c. 168, ut Fabiani decretum laudant, a Reginone lib. ii, c. 429, rectius citatur ut ex *lege Romana*. Est enim Julii Pauli lib. ii, tit. 19, sententia postremis verbis mutatis. Pro his quippe Paulus dixit, *sed contractum matrimonium furorē (postmodum accedente) non tollitur*; quod minus ambiguum. Vide *Digest.* lib. xxiii, tit. 2, leg. 10, et Ivonem par. 13, c. 87 et 88, necnon Reginonem lib. ii, c. 430.

5. Gratianus xxxv, quæst. 2 et 3, c. 3, ut ex Fabiano exscribit illud: *De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione conjungantur; in quarta, si inventi fuerint, non separentur. In tertia tamen propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. Equaliter vir jungatur in matrimonio eis quæ sibi consanguineæ sunt, et uxoris suæ consanguineis post mortem suæ uxoris.* Verum novissimi Gratiani editores e Theodori *Pœnitentiali* excerptum docent. Illud reipsa in ea *Pœnitentialis* Theodori parte, quam Coislianus codex a 700 annis exaratus asservat, reperimus sub titulo *De quæstionibus conjugiorum*. Neque vero sibi constat Gratianus, quippe qui ibid. c. 13, una cum Ivone par. 9, cap. 43, et Burchardo lib. vii, c. 7, postremam decreti hujus partem Julio papæ ascribit. De hac autem matrimoniorum circa affines lege ann. 1216, in concilio generali Lateranensi, quod Decret. Gregorii IX, lib. iv, tit. 14, c. 8, refertur, derogatum fuit.

6. Superiori decreto Gratianus subjicit istud velut ad eundem Fabianum pertinens: *Qui propinquam sanguinis uxorem ducunt et separentur, non licebit eis, quoad utrique vivunt, alias uxores sibi in conjugio sociare, nisi ignorantia excusentur.* Unde conjicere licet, ex eo ipso libro, ex quo superius, exscriptum fuisse, adeoque Theodoro Cantuariensi esse restituendum.

7. Gratianus xxxv, quæst. 6, c. 1; Ivo par. 9, c. 57, et Burchardus lib. vii, c. 21, ut ex *Fabiani decretis*, cap. 8, id proferunt: *Consanguineos extraneorum nullus accuset vel consanguinitatem in synodo computet, sed proptinqui ad quorum notitiam pertinet, id est pater et mater, soror et frater, patruus, avunculus, amita, matertera, et eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus, quibus eadem propinquitas nota est, episcopus canonicè perquirat; et si inventa fuerit propinquitas, separentur.* Quod satis inconcinne expressum esse liquet ad imitationem legis 2, tit. 7, lib. ix Cod. Th. ex interpretatione Anniani, ubi cavetur: *In adulterio extraneam mulierem nullus accuset, sed proptinqui ad quorum notam pertinet, hoc est frater germanus, frater patruelis, patruus et consobrinus.*

8. Quod Gratianus de consecr., dist. 2, c. 16; Ivo par. 2, c. 27, ac Burchardus lib. v, c. 17, Fabiani nomine ita efferunt: *Ut si non frequentius, vel ter laici homines communicent in anno, nisi forte quis majoribus criminibus impediatur, id est in Pascha et Pentecoste et Natali Domini: hoc ex canone 50 concilii Turonensis iii, anno 818 celebrati, ad verba id est, exscriptum fuit. Illud porro additamentum, id est in Pascha, Pentecoste et Natali Domini, expressum est ad imitationem concilii Agathensis, can. 48, ubi statuitur: *Seculares vero, qui in Natali Domini, Pascha et Pentecoste non communicaverunt, Catholici non credantur.* Itegrum*

vero ac totidem verbis, quot illud Gratianus, Ivo et A Burchardus referunt, a Reginone lib. 1, c. 195, laudatur ut ex libro II Capitularium, ubi et exstat c. 45, sed sine additamento *id est*, etc., quomodo habetur in concilio Turonensi III.

9. *Si quis triginta ætatis suæ non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur*, etc., quod apud Burchardum lib. II, c. 10, et Ivonem p. 6, c. 30, Fabiani nomine insignitur, et cujus initium Gratianus dist. 78, c. 1, Bonifacio papæ ascribit, merus est canon II Neocæsariensis concilii ex interpretatione Martini Bracarenensis episcopi, cap. 20 descriptus.

10. *Decernimus ut in omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus fiat tam panis quam vini, ut per has immolationes a peccatorum suorum fascibus liberentur*, ex canone 4 concilii Matisconensis II, anno 585 celebrati, de-

scriptum est, uno verbo *liberentur* excepto, cujus loco *careant* concilium præfert. Perperam igitur in codice librorum 16, lib. v, c. 7, apud Burchardum lib. v, c. 24, et Ivonem p. 2, c. 34, Fabiano ascribitur. Quod quidem Ivonem non advertisse mirum est, cum subinde cap. 41 eorundem verborum summam perstringens, ea concilii Matisconensis agnoscat.

11. *Non est accipiendum sacrificium de manu sacerdotis, qui orationes vel actiones et reliquas observationes in missa secundum ritum implere non potest*, codex 16 librorum, lib. v, c. 9; Burchardus lib. v, c. 30, et Ivo p. 12, c. 44, Fabiano tribuunt, ætatem tamen redolet hoc papa recentiore. Et vero Theodori Cantuariensis esse fidem facit vetus codex Coislianus, in quo cum pluribus aliis *Pœnitentialis* ejusdem archiepiscopi capitulis exhibetur.

S. FABIANI PAPÆ EPISTOLÆ

EPISTOLA PRIMA (12).

AD UNIVERSOS ECCLESIE CATHOLICÆ MINISTROS.

Qui non debeant admitti (13) ad excusationem, et non esse communicandum excommunicatis.

Dilectissimis ubique Catholicæ Ecclesiæ ministris, FABIANUS salutem in Domino.

Divinis præceptis (14) et apostolicis monemur institutis, ut pro cunctarum Ecclesiarum statu impigro vigilemus affecta. Unde consequens est, debere vos scire quæ apud Romanam in sacro aguntur ritu Ecclesiam, ut ejus sequentes exempla, ejus veri filii inveniamini, quæ vestra est mater vocata.

¹ S. Leo ep. 4. ² sequentium.

(12) Tres illæ ep. suppositæ ac spuris viris doctis habentur, et merito.

(13) De errore Novati et Novatiani.

(14) *Divinis præceptis*, etc. Hæc epistola aliis spuris, nisi a quibusdam mendis et erroribus expurgeretur; aliis non a Fabiano, sed potius a Cornelio scripta esse videtur: eo quod infra de Novato et Novatiano hæc referat: *Insuper et illud vos scire desideramus, quia nostris temporibus, præpedientibus quidem nostris peccatis, suadente antiquo hoste, qui semper ut leo rugiens circum quærens quem devoret* (I Petr. v, 8), *supervenit Novatus ex Africa, et separavit de Ecclesia Christi Novatianum, et quosdam alios Christi confessores, et convertit in pravam doctrinam*. Quæ sane non ante Cornelii pontificis creationem contigisse, testimonio Libri pontificalis et Cypriani satis est manifestum. Adde quod Pacianus, epist. 3 ad Sympronianum, cum Novatiani meminit, de iis quæ ante sedem Cornelii gesserat, commendat ejus catholicam fidem; sic enim scribit: *Cur igitur Novatianus tuus, ne falso quidem adhuc episcopatu sacerdos, longe antequam Cornelius Romæ episcopus feret, antequam sacerdotio illius invideret, hæc suavis? Habes Cypriani testimonium*, etc. Est post reliqua: *At hanc ipsam hæresim Novatiani quando ceperunt? Audite, quæso, et totum ordinem erroris vestri avertite. Cornelius jam Romæ episcopus a*

B Septem ergo diaconos (15) in urbe Roma per septem regiones civitatis, sicut a patribus accepimus, habemus, qui per singulas hebdomadas et Dominicis dies, atque festivitatum solemnitas, cum subdiaconibus et acolythis, ac sequacium ordinum ministris, injuncta sibi observant ministeria, et parati omni hora sunt ad divinum officium, et quidquid eis injungitur, peragendum. Similiter et vobis, prout opportunum fuerit, per singulas civitates est faciendum, ut divinum absque ulla mora et negligentia studiose ac solemniter agatur officium. Denique septem similiter subdiaconos (16)

sedecim episcopis factus, locum cathedræ vacantis acceperat, et illa qua fuit præditus castimonia virginali crebras persecutiones nati principis sustinebat. Tum forte quidam presbyter Novatus ex Africa, etc., Romam venit, etc. Itaque ob hanc causam liceret firma conjectura statuere, auctorem hujus epistolæ Cornelium potius quam Fabianum fuisse, nisi infra mentio fieret septem subdiaconorum, quos, ut ex Vita ejusdem apud Librum pontificalem constat, notariis Acta martyrum colligentibus et conscribentibus, Fabianus, non Cornelius, omnium sententia præfecit. Tutius igitur ac verius esse videtur, prædicta de Novato, et Novatiano ab aliquo scio superaddita fuisse, ideo, quod putarit hæc verba Libri pontificalis, eodem tempore supervenit Novatus, ad Fabiani sedis pontificiæ tempus referenda esse, cum revera ad eâ quæ auctor proxime dixerat, *post passionem vero ejus, referri debeant*. Baron. anno 258, num. 9 et seqq. Sev. Bun.

(15) *Septem ergo diaconos*. Vide quæ diximus supra in notis in vitam Clementis, Evaristi, Anteri et Fabiani. Id.

(16) *Denique septem similiter subdiaconos*. Hic colligitur hujus epistolæ auctorem esse Fabianum pontificem, et quod illi fidem derogat, surreptitium esse, adeoque expungendum, vel saltem adnotandum. Id.

ordinavimus⁹, qui septem notariis imminerent, et gesta martyrum veraciter in integro colligerent, nobisque rimanda manifestarent. Quod etiam vos omnes agere monemus, ne in posterum aliqua ex his dubitatio fiat, quæstioque oriatur; quoniam *omnia quæ scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt*¹⁰. Et quæ nostris temporibus veraciter scribuntur, ad futurorum doctrinam diriguntur. Et ideo fidelissimis hæc negotia committi præcipimus, ne aliqua in eis illusio inveniatur, ex qua fidelibus scandalum, quod absit, oriatur. Unde et charitatem vestram paternam dulcedine petimus¹¹, ut in cunctis affectum vestræ charitatis sancta modo Ecclesia inveniat, et favoris vestri solatiis, quocunque necesse fuerit, potiatur. Et sicut bonitas studii vestri de æ nobis certitudinem præbet, ut in nullo dissidere debeamus de ea, sed magis, ut sapientibus filiis Ecclesiæ nostræ, hæc fiducialiter commendemus; ita postpositis opportunitatis occasionibus, vestra efficacia elaborare enixius debet, atque modis quibus possibile fuerit¹², omni studio abigere contumelias¹³. Hortamur etiam vos, juxta dictum Apostoli, *stabiles esse, et immobiles, abundantes in opere Domini semper, scientes quod labor vester non est inanis in Domino*¹⁴. Et alibi: *Vigilate et orate, et stete in fide. Viriliter agite, et confortamini. Omnia vestra in charitate fiant*¹⁵. Insuper et illud vos scire desideramus (17), quia nostris temporibus¹⁶ præpedientibus quidem nostris peccatis, suadente antiquo hoste, qui semper *ut leo rugiens circuit*¹⁷, *quærens quem devoret*, supervenit Novatus ex Africa, et separavit de Ecclesia Christi¹⁸ Novatianum et quosdam alios Christi confessores, et convertit in pravam doctrinam. A quibus vos, fratres, avertite, et cavete ab omnibus qui alteram fidem et doctrinam teneant, quam apostoli et successores eorum tenuerunt et docuerunt, ne, quod absit, post eum abeuntes, in laqueum Satanæ cadatis, et compedibus ejus detineamini.¹⁹ Unde fraternitatis vestræ charitatem intimis obsecramus precibus, ut nostræ parvitas in vestris sacris orationibus memores esse dignemini, orantes ac deprecantes Dominum cœli, ut tam nos quam sancta mater Ecclesia Christi pretioso sanguine redempta, a laqueis venantis Satanæ, et ab importunis et malis hominibus liberetur, et sermo Dei currat et clarificetur, et prava eorum et omnium perversa docentium corrumpat doctrina atque deficiat. Precamur etiam, ut pietatis vestræ precibus impetrare audeatis, ut *Deus et Dominus noster Jesus Christus,*

*qui vult omnes homines salvos fieri et nominem pervenire*²⁰, sua ingenti omnipotentia reverti faciat corda eorum ad sanam doctrinam et catholicam fidem²¹, quatenus *resipiscant a diaboli laqueis*²², quibus capti tenentur, et aggregentur filiis matris Ecclesiæ. Reminiscentes quoque fratrum vestrorum, miseremini illorum, quibus potestis bonis studiis vestris, ne perdantur, sed ut precibus et aliis bonitatis vestræ studiis Domino²³ salventur. Ita ergo in his agite, ut obediētes filii et fideles sanctæ Dei Ecclesiæ appareatis, et ut mercedis præmia percipiatis. Hi, et omnes qui rectam non docent doctrinam, vel rectam non tenent fidem, accusatores neminem recte credentium accusare possunt, quia infamia sunt notati, et a sinu sanctæ matris Ecclesiæ, apostolico mucrone, usque ad rectam conversationem et reversionem eorum abscissi. Unde apostolica auctoritate, cum omnibus ejusdem apostolicæ atque universalis Ecclesiæ filiis statuentes sancimus, ut omnes qui in catholica fide suspecti sunt in accusatione recte credentium non suscipiantur; quia suspiciones semper sunt amovendæ²⁴. Merito ergo eorum reprobatur accusatio qui in recta fide suspecti sunt²⁵. Nec eis omnino est credendum, qui Trinitatis fidem ignorant. Similiter omnes²⁶, quos sanctorum Patrum statuta tam præteritis quam futuris temporibus anathematizant, submovemus et ab omni accusatione fidelium alienamus. Discreti ergo semper debent esse fideles ab infidelibus, et justi ab injustis; quoniam infideles et malevoli, modis quibus possunt, semper infestant fideles et perdere nituntur; et ideo non sunt suscipiendi, sed repellendi, et procul abjiciendi, ne perdere fideles aut infamare possint. Quapropter, charissimi, cavete talium foveam, in quam multos cecidisse cognovimus. Cavete talium jacula²⁷, et antiqui hostis tentamenta, per quæ etiam proprios propinquos coram nobis vulneratos cadere vidimus. Attendite laqueos insidiantium, quibus notos et commilitones strangulare solent. Nolite tales sequi, sed procul repellite eos. *Estote, juxta Veritatis vocem, prudentes ut serpentes, et simplices ut columbæ*²⁸. Videte, ne in vacuum quoque curratis, aut laboretis, sed alterutrorum fulti precibus et orationibus, voluntatem Dei facere contendite, et a memoratis, si incorrigibiles apparuerint, vos in omnibus separate. Similiter ab omnibus quos Apostolus commemorat dicens: *Cum eis nec cibum sumere*²⁹; quia et illi, sicut et isti, sunt repellendi³⁰, et ante satisfactionem Ecclesiæ non sunt suscipiendi; quoniam illi,

⁹ Vide Pontificalem librum in *Clemente et Antero*. Greg. ep. 95, lib. vii. ¹⁰ agere contendatis. ¹¹ I Cor. xv, 58. ¹² I Cor. xvi, 15, 14; Matth. xxvi, 41. ¹³ Greg. lib. xii, ep. 52. ¹⁴ I Petr. v, 8. ¹⁵ Hoc sub Cornelio contigit defuncto jam Fabiano, ut pluribus Baronius ad an. 238, u. 9. ¹⁶ S. Bonificii A. Mog. ep. 6, quam consule. ¹⁷ I Tim. ii, 4. ¹⁸ Il Petr. iii. ¹⁹ Il Tim. ii, 26. ²⁰ omnino. ²¹ Suspecti omnes semper sunt amovendi et non recipiendi: ita in Luc. ²² Adrian. coll. c. 4. ²³ q. 4. Omnes quos sanctorum. ²⁴ S. Bonif. ep. 19, pluribus modis interpolata. ²⁵ Matth. x, 16; Phil. ii.

²⁶ Rom. xv, 4. ²⁷ S. Greg. ep. 21, lib. vii. ²⁸ S. Cor. xv, 58. ²⁹ I Cor. xvi, 15, 14; Matth. xxvi, 41. ³⁰ I Tim. ii, 4. ³¹ S. Bonif. ep. 6, quam consule. ³² I Tim. ii, 4. ³³ Il Petr. iii. ³⁴ Il Tim. ii, 26. ³⁵ omnino. ³⁶ Suspecti omnes semper sunt amovendi et non recipiendi: ita in Luc. ³⁷ Adrian. coll. c. 4. ³⁸ q. 4. Omnes quos sanctorum. ³⁹ S. Bonif. ep. 19, pluribus modis interpolata. ⁴⁰ Matth. x, 16; Phil. ii.

(17) *Insuper et illud vos scire desideramus.* Hæc integra periodus surreptitia est, et ab aliquo sciolo superaddita, qui existimavit ea quæ in Vita Fabiani de Novato et Novatiano scribuntur, temporibus

Fabiani accidisse, ideoque in hanc epistolam inferenda esse. Vide quæ diximus verbo, *Divitis præceptis*.

cum quibus cibum sumere non licet; manifeste apparent sequestrati usque ad satisfactionem a reliquis fratribus²⁰. Quamobrem non debent nec possunt in accusationem fidelium suscipi, sed etiam ab eorum consortio, usque ad jam dictam satisfactionem repelli, ne similes eis efficiantur, aut eorum excommunicationi subiaceant; quoniam sic apostoli statuerunt²¹ dicentes: Cum excommunicatis non est communicandum²². Et si quis cum excommunicatis, avertendo regulas, scienter psallat in domo, aut simul locutus fuerit aut oraverit, ille communione privetur²³. Tales ergo in omnibus sunt cavendi, et non suscipiendi, quia juxta Apostolum, non solum qui faciunt damnantur, sed et qui consentiant facientibus²⁴. Unde et beatus apostolorum princeps, Petrus, in ordinatione Clementis alloquens populum, inter cætera ait²⁵: Si inimicus est iste Clemens alicui pro actibus suis²⁶, vos nolite exspectare; ut ipse vobis dicat: Cum illo nolite amici esse; sed prudenter observare debetis, et avertere vos ab eo, cui ipsum sentitis adversum, sed nec loqui his, quibus ipse non loquitur, ut unusquisque qui in culpa est, dum cupit omnium vestrum amicitias ferre, festinet citius reconciliari ei qui omnibus præest, ut per hoc redeat ad salutem, cum obedire cœperit monitis præsentis. Si vero quis amicus non est, et locutus fuerit his quibus ipse non loquitur, unus est et ipse ex illis qui exterminare Dei Ecclesiam volunt: et cum corpore vobiscum esse videatur, mente et animo contra vos est. Et est multo nequior hostis hic quam illi qui foris sunt, et evidenter inimici sunt. Hic enim per amicitiarum speciem, quæ sunt inimica, gerit et Ecclesiam dispergit ac vastat. Ideoque, charissimi, his apostolicis institutis vos monentes instruimus, ut effecta²⁷ certior charitas vestra, sollicitus deinceps agere studeat et cautius, ne perversi et infideles homines, lædendi fideles et benevolos habeant facultatem: quoniam spes talium et omnium impiorum, tanquam lanugo est, quæ a vento tollitur, et tanquam spuma gracilis, quæ a procella dispergitur, et tanquam fumus, qui a vento diffusus est, et tanquam memoria hospitis unius diei prætereuntis²⁸. Summiopere, charissimi, tales cavendi sunt, et avertendi atque rejiciendi, si nocentes apparuerint; quia non solum ecclesiasticæ, sed etiam sæculi leges se²⁹ nocentes non suscipiunt, sed repellunt. Unde scriptum est: *Os impiorum devorat iniquitatem*³⁰. Et Dominus per Prophetam loquitur, dicens: *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso*

*A perversiter; et cum electo electus eris, et cum viri innocente innocens eris*³¹. Et Apostolus inquit: *Perverserunt bonos mores colloquia mala*³². Idcirco, ut jam prælibatum est, mali sunt semper cavendi, et bonis atque benevolis est inhærendum³³ ut periculum desidæ, quantum possumus, declinemus. Et ne pestis hæc latius divulgetur³⁴, severitate qua possumus, abscindamus; quoniam non temeritas intervenit presumptionis, ubi est³⁵ diligentia pietatis. Agat semper³⁶ unusquisque vestrum, hac informatione apostolica fultus juxta vires suas, et fraterna dilectione, et sancta religione, mores proprios conservare, et in commune alterutrum adjuvare, et in charitate permanere, et in Dei voluntate indesinenter studeat inhære, ut simul laudantes Dominum, indefessas semper illi gratias agamus. Valet in Domino, charissimi, et prædicta, ut melius potestis, Domino opem ferente, adimplere studeate. Data Kalendis Julii, Maximino³⁷ et Africano viris clarissimis consulibus³⁸.

EPISTOLA II (18).

AD OMNES ORIENTALES EPISCOPOS.

Ut chrisma omni anno renovetur consecrando et vetus in ecclesiis ponatur cremando; de accusatione sacerdotum, et ut oves pastorem suam, nisi in fide erraverit, reprehendere non audeant.

- I. *Ut per annos singulos novum chrisma conficiatur, et vetus incendatur.*
- II. *De episcopis non accusandis ac obtreactionibus lacerandis.*

FABIANUS episcopus urbis Romæ, omnibus Orientalibus episcopis et cunctis fidelibus, in Domino salutem.

Exigit dilectio vestra sedis apostolicæ consulta, quæ vobis denegare non possumus nec debemus. Hoc autem et prædecessores nostros multarum regionum episcopis egisse liquet; et nos, qui in eadem sede, Domino largiente, collocati sumus, agere debere fraterna charitas et obedientiæ debitum compellit. Cura est ergo vestræ sollicitudini adhibenda, ut ea, quæ sunt ab apostolis eorumque successoribus ordinata, et instigante sancto Spiritu instituta³⁹, nec dissimulatio negligere, nec aliqua præsumptio valeat perturbare. Sed sicut hoc, quod rationis exigebat utilitas, oportuit diffinire; ita quod diffinitum est, non debet violari.

I.

Litteris vestris vero inter cætera insertam invenimus⁴⁰, quosdam regionis vestræ episcopos (19)

²⁰ Fidelibus. ²¹ 11. q. 3: Sicut apostoli statuerunt. ²² can. 11. ²³ can. 11 apost. interp. Dionysio. ²⁴ Rom. 1, 32. ²⁵ dist. 63: Si inimicus. ²⁶ epist. 1 Clementi tributa ex versione Rufini Patr. t. 1. ²⁷ S. Leo ep. 2. ²⁸ Sap. v, 15. ²⁹ abest, se, a ms. ³⁰ Prov. xix, 28. ³¹ Psal. xvii, 26. ³² 1 Cor. xv, 33. ³³ S. Leo ep. 4. ³⁴ item ep. 2. ³⁵ idem ep. 2. ³⁶ S. Bonif. ³⁷ Maximo. ³⁸ an. 236. ³⁹ S. Greg. epist. 417, lib. vii. ⁴⁰ de consecr. dist. 3: Litteris vestris.

(18) Apocrypham nonnullis videri testantur B II., Poss. aliique Catholici, et multa probant.

(19) Episcopos. Indicatur materiam sacramenti confirmationis esse chrisma, quod est unguentum ex oleo et balsamo misum, et ab episcopo conse-

cratum. Ex eo enim quod scribit, Christum ritum conficiendi apostolos docuisse, utique aliquam formam benedicendi et consecrandi tradidisse, dubium non est. Unde præterquam quod sanctissimi Patres, Clemens, Dionysius, Irenæus, Urbanus ponti-

a vestro nostroque ordine discrepare; et non per singulos annos in Cœna Domini chrisma conficere, sed duos aut tres annos confectionem sancti chrismatis semel actam conservare. Dicunt enim, ut in memoratis apicibus reperimus, nec balsamum per singulos annos posse reperiri, nec necesse fore per singulos annos chrisma conficere, sed dum una confectio chrismatis abundat, aliam fieri necesse non habere. Errant enim qui talia excogitant^{44,45}, et mente vesana potius quam recta sentientes, hæc dicunt. In illa enim die Dominus (20) Jesus, postquam cœnavit cum discipulis suis, et lavit eorum pedes, sicut a sanctis apostolis prædecessores nostri acceperunt, nobisque reliquerunt, chrisma conficere docuit. Ipsa enim lavatio pedum, nostrum significat baptismum, quando sancti chrismatis unctione perficitur atque confirmatur. Nam sicut ipsius diei solemnitas per singulos annos est celebranda, ita ipsius sancti chrismatis confectio per singulos annos est agenda, et de anno in annum renovanda, et fidelibus tradenda; quia novum sacramentum est per singulos annos et jam dicto die innovandum, et vetus in sanctis ecclesiis cremandum. Ista a sanctis apostolis et successoribus eorum accepimus, vobisque tenenda mandamus. Hæc sancta Romana Ecclesia, et Antiochena a tempore apostolorum custodit; hæc Hierosolymorum et Ephesinorum tenet. In quibus apostoli præsertim, hæc docuerunt, et vetus chrisma incendi, et non amplius quam uno anno uti, permiserunt, atque deinceps novo frui, et non veteri, jubentes docuerunt. Si quis ergo his obviare tentaverit, omnem sibi per vos⁴⁶, et per omnes recte intelligentes⁴⁶, indulgentiæ aditum intelligat obseratum; quia pravissimarum mentium perversa doctrina, dum indulgentius frenis utitur⁴⁷, in prævaricationem præ-

sumptionis delabitur; et nullatenus eruitur, nisi prudentium sustentatione et correctione liberetur. Illa autem, quæ circa divina mysteria et erga⁴⁸ baptizandos, in universo mundo sancta Ecclesia uniformiter agit, non otioso contemplanda sunt intuitu, ne locum supervacuis intentionibus et superstitionibus faciamus. Rudes ergo fidelium mentes ad talia non debemus inducere, quia docendi potius sunt, quam illudendi⁴⁹. Ad nostram enim lætitiâ benefacta perveniunt, et mœroris aculeis nos, quæ fuerint male facta, pungunt⁵⁰. Illic⁵¹ vero inter manus latronum et dentes luporum furentium, utcumque versamur, et contumaces sunt subdit atque oves. Nam latratu canum⁵², baculoque pastoris, luporum rabies deterrenda est.⁵³ Illa vero quæ fomentis non sanantur vulnera, ferro abscindi necesse est. Nec silere⁵⁴ possumus, ut cum hic ab illicitis revocemus aliquos, officii nostri provocamur instinctu, in speculis a Domino constituti, ut vigilantæ nostræ diligentiam comprobantes, et quæ coercenda sunt reseceamus⁵⁵, et quæ observanda sunt censeamus⁵⁶.

II.

Consulere etiam nos, ut in prædictis litteris vestris invenimus, super accusatione sacerdotum voluistis, quæ oppido apud vos, ut in eisdem apicibus reperimus, crebrescit. Significastis insuper⁵⁷, plerosque attendere, multos in ipsis honoribus ecclesiasticis non congruenter vivere sermonibus et sacramentis⁵⁸ quæ per eos populis ministrantur. O miseros homines, qui hos intendo, Christum obliviscuntur: qui et multo ante prædixit, ut legi Dei potius obtemperetur, quam imitandi videantur illi, qui ea quæ dicunt, non faciunt; et traditorem suum tolerans, usque in finem etiam ad evangelizandum cum cæteris misit. Nam apostoli

^{44,45} De consecr., dist. 3: Litteris vestris. ⁴⁶ nos. ⁴⁷ Siricius ep. 1, c. 7. ⁴⁸ Innoc. ep. 25 ad Milev. PP. ⁴⁹ Cæsl. ad Gallos cap. 12. ⁵⁰ idem ep. 2, cap. 1. ⁵¹ compungunt. ⁵² S. Aug. de pastoribus, cap. 7. ⁵³ S. Hier. ep. 83. ⁵⁴ Siric. mox cit. ⁵⁵ Cæsl. ep. 2, c. 1. ⁵⁶ servemus. ⁵⁷ sentiamus. ⁵⁸ 1. q. 1: Significastis insuper. ⁵⁹ S. August. lib. 1. hom., hom. ult., cap. 13.

fex epistola sua, etc., hoc alibi sanctum chrisma, alibi unguentum sanctificatum nomen, concilii Florentino et Tridentino nunc aperte definitum est, quod universæ Ecclesiæ, ex institutione Christi, ab apostolis traditum erat. Bellarm., Suarez, Valent. de sacram. confirm. Hanc epistolam Possevinus in Apparatu sacro, verbo Fabianus, a quibusdam, nescio quibus, velut apocrypham rejici asserit. Qui confirmationem a Melchide institutam esse aiunt, ex hac et præcedentis Urbani epistola satis refutantur. Sev. Bix.

(20) In illa die Dominus. Ut chrisma conficiatur et consecratur feria quinta in Cœna Dominica, ab apostolis institutum esse ait, ideoque ab ea consuetudine nequaquam recedendum esse decernit. Hunc ritum eodem tempore observatum fuisse indicat Cyprianus, vel quisquis auctor est ejus libri, serm. de unct. chrism., his verbis: *Hodie in Ecclesia (loquitur de die Cœnæ Domini) ad populum acquisitionis sanctificandum, in participatione dignitatis et nominis sacrum chrismum conficitur, in quo mistum oleo balsamum, regis sacerdotalis gloriæ exprimit unitatem, quibus dignitatibus initiandis, divinitus est unctio instituta.* Eadem consuetudo colligitur ex Isi-

doro, Aleuino, Ruperto et aliis antiquis divinarum officiorum scriptoribus. Unde in concilio Meldensi, c. 46, expresse præcipitur, *ut nemo sacrum chrisma, nisi in quinta feria majoris hebdomadæ, conficere præsumat.* Et hanc ob causam in cap. Quoniam, de sent. excomm., in 6, dicitur, chrisma esse conficiendum in die Cœnæ Domini, etiamsi terra interdicta existat. Errant igitur qui putant fuisse aliquando usitatum in Ecclesia, ut quolibet anni tempore chrisma conficeretur. Quod dicitur cap. *Omni tempore* de consecr., dist. 4, item conc. Tolet. 1, cap. 20, licere episcopo omni tempore chrisma conficere, intelligendum est non simpliciter de omni tempore: sed accommodate, de omni tempore annuali, quod ad conficiendum chrisma præscriptum est. Accedit quod concilia non aliquam temporis, sed potius certi ministri determinationem præferre intendunt, quasi dicerent: *Soli episcopo, non presbytero, liceat omni tempore consueto sacrum chrisma conficere.* Nam concilium tolet. expresse intendit prohibere abusum quorundam presbyterorum, qui confectionem chrismatis sibi usurpabant. Vide Suarez tom III, disp. 38, sect. 4

talem consuetudinem non habuerunt, nec habendam A pos locorum singulorum, omnium qui sub eorum docuerunt; similiter et successores eorum, quam multa de talibus, prævidentes Spiritu Dei futura, statuerunt. Porro, ut legitis in Actibus apostolorum, erat eo tempore inter fideles cor unum et anima una, neque aliquis eorum aliquid suum proprium dicebat, sed erant illis omnia communia⁶⁰. Nulla enim inter eos accusatio, nisi familiaris erat, nec unquam inter imitatores eorum aut fideles fieri debet, dicente Domino: Quod tibi non vis fieri, alteri non facias⁶¹. Et idem: Diliges proximum tuum sicut teipsum⁶²; et: Dilectio proximi malum non operatur⁶³. Ipsi ergo apostoli et successores eorum olim statuerunt, eos ad accusationem non recipi, qui sunt suspecti⁶⁴, vel qui heri, aut nudius tertius, vel dudum fuerunt inimici, quoniam suspecti facti sunt, et qui non sunt bonæ conversationis⁶⁵, vel quorum vita est accusabilis, aut dubii in recta fide. Similiter quorum fides⁶⁶, vita et libertas nescitur, vel qui infamiae maculis sunt aspersi, aut sceleribus irretiti⁶⁷. Neque eos, sacerdotes debere vel posse aut clericos accusare, qui rite sacerdotes fieri non possunt, nec sui sunt ordinis; quoniam sicut sacerdotes vel reliqui clerici a sæcularium laicorum excluduntur accusatione, ita illi ab istorum sunt excludendi et alienandi criminatione. Et sicut isti ab illis⁶⁸, ita et illi ab istis non recipiantur; quoniam sicut Domini sacerdotum segregata debet esse conversatio ab eorum conversatione, ita et litigatio; quia servum Dei non oportet litigare⁶⁹. Tales, charissimi fratres, accusationes, et injustas aut nocivas æmulationes, pro viribus prohibete, quia contentio⁷⁰ summopere est vitanda. Septies enim cadet justus in die, et resurget, impij autem corrueunt in malum. Cum ceciderit inimicus tuus, ait Salomon, ne gaudeas, et in ruinam ejus non exsulet cor tuum; ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. Non contendas cum pessimis, nec æmuleris impios, quoniam non habent futurorum spem mali, et lucerna impiorum extinguetur. Nec æmuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, quia rapinam meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur⁷¹. Hæc cavete, charissimi. Hæc meditamini, et fratribus in omnibus solatium præstate: quia in hoc cognoscent omnes, ut ipsa per se Veritas ait, quoniam mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem⁷². Si e. im in rebus⁷³ sæcularibus suum cujusque jus et proprius ordo servandus est, quanto magis in ecclesiasticis dispositionibus nulla debet induci confusio? Quod is: a observatione observabitur, si nihil potestati, sed totum æquitati tribuitur. Unde constat episco-

B pos locorum singulorum, omnium qui sub eorum degunt⁷⁴ moderamine, curam habere sollicitam, et causas utilitatesque eorum cum Dei timore dispensare. Valde ergo iniquum est, ut alii quilibet, omnis suis, se illorum causis admisceant. Sed illi eorum vitam et judicium competenti regularique debeant moderamine disponere, qui eos in sacerdotium ordinant, et a quibus jam ordinati sunt; quoniam, ut lex loquitur, maledictus omnis est qui transfert terminos proximi sui. Et dixit omnis populus: Amen⁷⁵. Deus ergo, fratres⁷⁶, ad hoc præordinavit vos, et omnes qui summo sacerdotio funguntur, ut injustitias removeatis, et præsumptiones abscondatis, et in sacerdotio laborantibus succurratis, et⁷⁷ opprobriis et calamitatibus eorum locum non præbeatis; sed ei, qui calumniam et opprobrium patitur, adjutorium feratis, illum vero, qui calumniam vel opprobrium facit, abscondatis, et Domino in suis sacerdotibus opem feratis. Sacerdotes quoque Dominus sibi elegit, ut sacrificent ei, et offerant oblationes Domino. Levitas quoque sub eis esse jussit in ministeriis eorum. Unde ad Moysen loquitur, dicens: Princeps autem principum Levitarum Eleazar, filius Aaron sacerdotis, erit super excubitores ecclesie sanctuarium⁷⁸. De his enim locutus est Dominus ad Moysen: Tolle Levitas pro primogenitis filiorum Israel, et pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. Ego Dominus⁷⁹. Si Levitas suos esse Dominus voluit, quante magis sacerdotes sibi ascivit? De quibus ait: Si quis externorum accesserit, morietur⁸⁰. Omnia vero quæ Domini sunt, caute tractanda sunt, et non leviter præcipitanda; quoniam et inter homines pro fidelibus habentur, qui dominorum suorum causas bene custodiunt, et fideliter tractant, atque præcepta dominorum suorum bene custodiunt, et non transgrediuntur. Pro infidelibus vero reputantur hi, qui dominorum suorum causas incaute et negligenter tractant, et præcepta eorum despiciunt, et non, ut debent, custodiunt. Ideo hæc præmissimus, ut cognoscatur ab his, quibus incognitum est, quod et sacerdotes quos sibi Dominus de omnibus ascivit, et suos esse voluit, non sunt leviter tractandi, nec lacerandi, nec temere accusandi aut reprehendendi, nisi a magistris suis, quoniam eorum causas sibi Dominus reservare voluit, et suo judicio vindicari. Nam in his et in aliis præceptis Domini, et fideles cognoscuntur, et infideles reprobanantur. Tolerandi enim hi sunt potius a fidelibus, quam exprobandi, veluti palea cum tritico, usque⁸¹ ad ultimum ventilabrum, sicut pisces mali cum bonis, usque ad segregationem, quæ futura est in litore, hoc est, in fine sæculi. Nullatenus ergo potest⁸²

⁶⁰ Act. iv, 32. ⁶¹ Matth. vii, 12; Luc. vi. ⁶² Tob. iv, 16; Matth. xxii, 39; Marc. xii, 31; Luc. x, 27. ⁶³ Rom. xiii, 10. ⁶⁴ Ambr. ep. 64. ⁶⁵ Adrian. coll. 15. ⁶⁶ 3. q. 5: Suspectos autem inimic. ⁶⁷ Adrian. coll. 19. ⁶⁸ 2. q. 7: Sicut sacerdotes. ⁶⁹ II. Tim. ii. ⁷⁰ Adrian. coll. 5. ⁷¹ Prov. xxiv, 17 seq. ⁷² Joan. xiii, 35. ⁷³ S. Greg. ep. 121 lib. vii. ⁷⁴ Idem ep. 66 ejusdem libri. ⁷⁵ Deuter. xxvii, 17. ⁷⁶ 3. q. 1: Deus ergo fratres. ⁷⁷ Proclus ep. ad Dominum Ant. ⁷⁸ Num. iii, 32. ⁷⁹ Ibid. 45. ⁸⁰ Num. i, 51. ⁸¹ S. August. iv advers. Cræc., 26, et de utilitate poenitentiae, cap. 12. ⁸² Const. v. coll. Adr. c. 51.

condemnarī, humano examine, quem Deus suo iudicio reservavit, ut propositum Dei, quo decrevit salvare quod perierat, fiat immobile. Et ideo, quia voluntas ejus non immutatur, nullus præsumat ea quæ sibi non sunt concessa. Unde est illud quod Apostolus loquitur dicens: *Jam quidem omnino delictum est, quia judicia habetis vobiscum.*⁶³ *Quare non magis iniquitatem patimini? Quare non potius fraudamini*⁶⁴? Ad illud redeatur quod Dominus ait: *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et in iudicio tecum contendere, dimitte ei et pallium*⁶⁵. Et alio loco: *Qui auferit quæ tuæ sunt, ne repetas*⁶⁶. Sunt autem quædam, quæ levissima putarentur, nisi in Scripturis demonstrarentur opinione graviora. Quis unquam dicentem fratri suo: *Fatue, reum gebeanæ putaret, nisi ipsa Veritas*⁶⁷ diceret? Illi vero⁶⁸ qui illa peccata perpetrant, de quibus Apostolus ait: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*⁶⁹, valde cavendi sunt, et ad emendationem, si voluntarie noluerint, compellendi; quia infamiz maculis sunt aspersi, et in harathrum delabuntur, nisi eis sacerdotali auctoritate subventum fuerit. Similiter et illi de quibus ipse ait: *Cum hujuscemodi hominibus nec cibum sumere*⁷⁰; qui infamiz sunt notati antequam sacerdotali auctoritate sanentur, et in gremio sanctæ matris Ecclesiæ redintegrentur; quia qui extra nos sunt, nobiscum communicare non possunt. Manifestum est enim, quod hi extra nos sunt, et a nobis discreti esse debent, cum quibus nos nec edere, nec cibum sumere licet. Similiter et omnes personæ, quibuslibet turpitudinibus ac scurrilitatibus subjectæ, infames sunt effectæ; et omnes⁷¹, qui adversus patres armantur, infames efficiuntur. *Arenam vero et salem et massam ferri facilius est portare, quam hominem imprudentem et fatuum atque impium*⁷². *Quoniam qui minoratur corde, cogitat inania; et vir imprudens et errans, cogitat stulta*⁷³. *Multos enim supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum. Cor durum male habebit in novissimo; et qui amat periculum, in ipso peribit. Cor ingrediens duas vias, non habebit requiem, et pravi cordis in illis scandalizabitur. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum*⁷⁴. Talia cogitantes sancti apostoli, eorumque successores⁷⁵, Spiritu Dei repleti malos homines prævidentes, et simplices considerantes, difficilem, aut nunquam voluerunt esse accusationem sacerdotum, ne a malis potuissent everti aut submoveri: quia si hoc facile concederetur secularibus et malis hominibus, aut nullus, aut vix perpauci remanerent; quoniam semper fuit, et est, et, quod pejus est, nimis viget, ut mali bonos persequantur, et

carnales spirituales infestent. Idcirco, ut prædictum est, statuerunt, ne accusarentur, aut si aliter fieri non possit, perdifficilis eorum fieret accusatio; et a quibus, ut supra dictum est, non præsumeretur, neque a propriis sedibus aut Ecclesiis episcopi egerentur⁷⁶. Quod si quomodo præsumptum fuerit antequam et proprius locus, et sua omnia eis legibus⁷⁷ redintegrarentur, nullatenus a quoquam accusarentur aut criminarentur, et nisi sponte elegerint, cuiquam pro talibus non⁷⁸ responderent; sed postquam, ut præfixum est, restituti fuerint, et sua omnia eis legibus redintegrata, dispositis ordinatisque suis, magnum spatium, tractandi causa, eis concederetur; et postea, si necesse fuerit, regulariter vocati, venirent ad causam; et si justum visum fuerit, accusantium propositionibus sustentatione fratrum responderent. Nulla enim permittit ratio⁷⁹, dum ad tempus eorum bona vel Ecclesiæ atque res ab ænulis aut a quibuscumque detinentur, ut aliquid illis objici debeat. Nec quisquam potest eis quoquo modo quilibet majorum vel minorum objicere, dum ecclesiis, rebus, aut potestatibus carent suis. Similiter statutum est⁸⁰, et nos eadem statuta firmantes, statuimus, ut si aliquis clericorum suis episcopis infestus ut insidiator fuerit, eosque criminari voluerit, aut conspirator fuerit, ut mox ante examinatum iudicium submotus a clero, curiæ⁸¹ tradatur, cui diebus vitæ suæ deserviat, et infamis absque ulla restitutionis spe permaneat. Nec ullus unquam præsumat, accusator simul esse et iudex vel testis: quoniam in omni iudicio quatuor personas necesse est semper adesse, id est, iudices electos, et accusatores, ac defensores, atque testes. Similiter statuentes, apostolica auctoritate jubemus, ne pastorem suum oves, quæ ei commissæ fuerant⁸², nisi in fide erraverit, reprehendere audeat: quia facta præpositorum, oris gladio⁸³ ferienda non sunt, neque potest esse discipulus super magistrum, dicente Veritatis voce: *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum*⁸⁴. *Odibilis autem coram Deo et hominibus est superbia, et execrabilis omnis iniquitas. Perdidit Deus memoriam superborum, et reliquit memoriam humilium sensu. Semen hominum honorabitur, hoc quod timet Deum. Semen autem hoc exhorabitur, quod præterit mandata Domini. In medio fratrum, rector illorum in honore; et qui timet Dominum, erunt in oculis ejus. Fili, ait Salomon, in mansuetudine serva animam tuam, et da illi honorem, cui honor competit*⁸⁵. *Priusquam interroges, ne vituperes quemquam; et cum interrogaveris, corripie iuste. Priusquam audias, ne respondeas verbum; et in medio seniorum ne adjicias loqui*⁸⁶.

⁶³ S. August. Enchir. c. 78 et 79. ⁶⁴ I Cor. vi, 7. ⁶⁵ Matth. v, 40. ⁶⁶ Luc. vi, 30. ⁶⁷ Matth. v, 22. ⁶⁸ S. q. 2: Illi qui. ⁶⁹ Galat. v, 4. ⁷⁰ I Cor. v, 11. ⁷¹ Proclus ad Domininum. ⁷² Eccli. xxi, 18. ⁷³ Eccli. xvi, 23. ⁷⁴ pravum cor in. ⁷⁵ Eccli. iii, 26 seqq. ⁷⁶ Idem infra in decr. Steph. ⁷⁷ S. q. 1: Episcopi si a propriis. ⁷⁸ Conc. Rom. v sub Symmacho. ⁷⁹ Adrian. coll. 5. ⁸⁰ S. q. 1: Episcopi si a propriis. ⁸¹ 11. q. 1: Statuimus, ut si quis clericorum. ⁸² Curia hæc valde suspecta est Ant. August. in cap. 38 Coll. Adr. ⁸³ Conc. Rom. v sub Symmacho. ⁸⁴ S. Greg. Past. p. 11, c. 5. ⁸⁵ Matth. x, 24; Luc. vi, 40. ⁸⁶ Eccli. x, 7, 23, 24, 31. ⁸⁷ Eccli. xi, 7, 8.

Exemplo Cham filii Noë⁷, damnantur qui patrum suorum culpas in publicum produnt⁸, aut eos accusare vel detrabere præsumunt: veluti Cham, qui patris sui Noë pendenda non operuit, sed deridenda monstravit. Similiter et illi exemplo Sem et Japhet justificantur⁹, qui reverenter operiunt, et non produnt ea quæ patres suos excessisse cognoscunt. Si enim a fide deviaverit episcopus, erit corrigendus prius secreta a subditis suis. Quod si incorrigibilis, quod absit! apparuerit, tunc erit accusandus ad primates suos, aut ad sedem apostolicam. Pro aliis vero actibus suis magis est tolerandus ab ovibus et subditis suis, quam accusandus, aut publice derogandus; quia cum in eis a subditis delinquitur¹⁰, ejus ordinationi obviatur, qui eos ei prætulit, dicente Apostolo: *Dei ordinationi resistit, qui potestati resistit*¹¹. Qui vero omnipotentem Deum metuit¹², nec contra Evangelium, nec contra apostolos, nec contra prophetas vel sanctorum Patrum instituta, aliquid ullo modo agere consentit. Sacerdotes ergo honorandi sunt, non lacerandi vel exprobrandi: sunt. Legitur in Ecclesiastico: *In tota anima tua time Deum, et sacerdotes illius sanctifica. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, et ministros ejus non derelinquas. Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotem, et propurgu te cum brachiis. Da illi partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum, et de negligentia purga te cum paucis. Datum brachiorum tuorum, et sacrificium sanctificationis offeres Domino, et initia sanctorum; et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio et benedictio tua*¹³. Hæc non tantummodo vobis, sed omnibus fratribus per vos nota fieri volumus, ut unanimes, unum sentientes, permaneamus in Christo nihil per contentionem nobis¹⁴, neque per inanem gloriam vindicantes, non hominibus, sed Deo Salvatori nostro placentes. Cui est honor et gloria in sæculorum sæcula. Amen.

EPISTOLA III.

AD HILARIUM EPISCOPUM.

Ut peregrina judicia respuantur atque accusatus in suo loco causam suam peragat, et ut omnis qui crimen objicit, scribat se probaturum, et si non probaverit quod objicit, penam quam intulerit, patiatur.

- I. Qui non debeant admitti ad accusationem.
- II. De peregrinis judiciis.
- III. De pulsatis.
- IV. Si quis iratus crimen objecerit, vel objecta non probaverit.
- V. Si episcopus accusatus sedem apostolicam appellavit.

Dilectissimo fratri HILARIO episcopo FABIANUS.

Divinæ circa nos gratiæ memores¹⁵ esse debemus, qui nos per dignationis suæ misericordiam,

A ob hoc ad fastigium sacerdotale provexit, ut mandatis ipsius inhærentes, et in qualdam sacerdotum ejus specula constituti, prohibeamus illicita et sequenda doccamus. In tantum enim in occiduis partibus, quibus moraris, audivimus astutiam diaboli sævire in populum¹⁶ Christianum, atque multiplici deceptione prorumpere, ut non solum laicos sæculares, sed ipsos quoque Domini sacerdotes premat atque vexet. Unde, in grandi mœrore positi, dissimulare non possumus quod corrigere atrociter debemus. Quapropter competens adhibenda est talibus medela vulneribus, ne immatura curandi facilitas, mortifera capitis peste nihil possit¹⁷, sed segnius tracta pernicies, reatu non legitimæ curationis, involvat pariter sauciatos et medentes.

B I. Ob id ergo statuentes decernimus ut hi¹⁸, qui non sunt bonæ conversationis, aut quorum vita est accusabilis, aut quorum fides, vita et libertas nescitur, non possint Domini sacerdotes accusare, ne viles personæ ad accusationem eorum admittantur. Similiter hi, qui in aliquibus criminibus irretiti sunt, vel qui sunt suspiciosi, vocem adversum majores natu non habeant accusandi; quia suspiciosa vox et inimica veritatem solet opprimere.

C II. Peregrina vero¹⁹ judicia, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus, quia indignum est ab externis, ut judicetur, qui provinciales et a se electos debet habere judices, nisi fuerit appellatum. Unde oportet²⁰, si aliquis episcoporum super certis accusetur criminibus, et ab omnibus audiatur qui sunt in provincia episcopis, quia non oportet accusatum alicubi, quam in foro suo, audiri. Si quis vero iudicem adversum sibi senserit²¹, vocem appellationis exhibeat²². Appellatam autem non debet afflictio ulla aut detractionis injuriæ custodia; sed liceat appellatori viatam causam appellationis remedio sublevare. Licet etiam in causis criminalibus appellare. Nec vox appellandi denegetur ei, quem supplicio sententia destinavit.

D III. Pulsatus ante suum iudicem causam dicat²³, et ante non suum iudicem, pulsatus, si voluerit, taceat; et ut pulsatis, quoties appellaverint, induciæ dentur²⁴.

IV. Si quis ergo iratus crimen aliquod cuilibet temere objecerit²⁵, convicium non est pro accusatione habendum; sed, permisso tractandi spatio, id quod iratus dixit²⁶, per scripturam se probaturum esse fateatur; ut, si fortasse respiscens, quæ pre

⁷ Genes. ix. ⁸ Isid. iii, sent. 39. ⁹ Sup. habetur idem in epist. Anacleti ultima. ¹⁰ S. Gregor., Past. iii, c. 5. ¹¹ Rom. xiii, 2. ¹² 11. q. 3: Qui omnipotentem. ¹³ Eccl. vii, 31-36. ¹⁴ Innoc. I, ep. 2, c. 15. ¹⁵ Hilarius papa S. Leonis successor, ep. 5. ¹⁶ Felix III, ep. 7. ¹⁷ captis peste non prosit. Hæc ad finem usque epistolæ habentur etiam in decr. Sixti III. ¹⁸ ADR. coll., c. 15. ¹⁹ idem: ADR, cap. 47, ex Cod. Theod., lib. ix, tit. 1, const. 10. ²⁰ 3. quæst. 6: Si quis episcoporum. ²¹ 4. quæst. 6, Si quis iud. ²² Vide ADR. coll. c. 27, 52, 33, 34, ex interpr. Aniani in const. 2, 15 et 20, tit. 30, libri xi Cod. Theod., necnon notata Ant. Aug. ²³ 3. q. 1: Pulsatus ante. ²⁴ ADR. coll. c. 56. ²⁵ 1. q. 6, Qui crimen. ²⁶ ADR. coll. 47, ex Aniano in const. 5, tit. primi lib. ix Cod. Theod.

iracundia dixit, iterare aut scribere noluerit, non ut reus criminis teneatur. Omnis ergo, qui crimen objicit²⁷, scribat se probaturum. Revera semper ibi causa agatur, ubi crimen admittitur. Et qui non probaverit quod objicit, pœnam quam intulerit ipsè patiatur.

V. Placuit etiam, ut si episcopus accusatus appellaverit ad apostolicam sedem²⁸, id statuendum quod ejusdem sedis pontifex censuerit. Hæc tamen omnino in sacerdotum causa forma servetur, ne quæquam sententia, non a suo iudice dicta, constringat²⁹. Occurrere quoque quisque fidelium ruinis debet oppressorum et miserorum subeidio³⁰, quo valeant, ex revelatione aliene vindictæ, a se Dei removere vindictam³¹. Libat enim Domino prospera, qui ab afflictis pellit adversa. Unde scriptum est: *Frater fratrem adjuvans exaltabitur*³². Ecclesia epim Dei sine macula et ruga debet existere, et ideo non oportet eam a quibusdam conculcari aut maculari, quia scriptum est: *Una est columba mea, perfecta mea*³³. Hinc iterum Dominus ad Moysem ait: *Est locus penes me, et stabis super petram*³⁴. Quis est locus³⁵, qui non sit Domini, dum cuncta in ipso, per quem creata sunt, continentur? Est tamen locus apud Deum, videlicet sanctæ Ecclesiæ unitas, in qua supra petram statur, dum confessionis soliditatem humiliter tenetur. Te, frater, et omnes fratres nostros Ecclesiam Christi sanguine redemptam regentes, monemus, ut omnes a præceptio, in quo fratres et Domini pastoribus detrahendo et persequendo, verbis et factis labuntur, laqueis quibus potestis, retentetis, et lacerari eos³⁶ in hanc³⁷ iræ non permittatis, quia scriptum est: *Ira enim viri justitiam Dei non operatur*³⁸. Hinc³⁹ rursus dicitur: *Sit omnis homo velocis ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram*. Hæc autem vos, Deo auctore, omnia servare non ambigo, sed occasione admonitionis exorta, bonis vestris desideris et operibus me furtive subjungo, ut quod non admoniti faciatis, quando vobis etiam admonens additur, jam non soli faciatis. Quapropter, fratres, oportet vos et omnes fideles diligere invicem, et non detrahare aut accusare alterutrum; scriptum est enim: *Dilige proximum, et conjungere* D *fide*⁴⁰ cum illo. Quod si denudaveris absconsa illius, non persequeris post eum. Si autem hono qui perdit amicum suum, sic qui perdit amicitiam proximi sui: et sicut qui dimittit avem de manu sua, sic qui dereliquisti proximum tuum, et non eum cupies. Non illam sequaris quoniam longe abest. Effugit enim quasi caprea de laqueo, quoniam vulnerata est anima ejus. Ultra eum non poteris colligare, et maledicti est concordatio. Denudare autem amici mysteria, desperatio est animæ infelicis. Annuens oculo fabricat

A *iniqua, et nemo non abjiciet. In conspectu oculorum tuorum conculcabis*⁴¹ os suum, et super sermones tuos admirabitur: *Novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum. Multa audiri*⁴², et non coæquavi ei, et Dominus odiet illum. Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet; et plaga dolosa, dolosè dividet vulnera. Qui fodit foveam, incidet in illam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. Facienti consilium nequissimum, super ipsum devolvetur; et non agnoscet unde adveniet illi. Illusto et improprium superborum, et vindicta, sicut leo insidiabitur illis. Laqueo peribunt, qui oblectantur casu justorum; dolor autem consumet illos antequam moriantur. Ira et furor, utraque execrabilia sunt; et vir peccator, continens erit illorum^{43,44}. Qui vindicari vult, a Deo inveniet vindictam; et peccata illius servans, servabit. Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini reservat iram, et a Deo quærit medelam? In hominem sibi similem non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur Altissimum? Ipse, dum caro sit, reservat iram et propitiationem petit a Deo? Quis exorabit pro delictis illius? Memento novissimorum, et desine inimicari. Tabitudo animi, et mors imminent in mandatis ejus. Memorare timorem Dei, ei non irascaris proximo. Memorare testamenti Altissimi, et despice ignorantiam proximi. Abstine te a lite, et minues peccata. Homo enim iracundus incendit litem, et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam. Secundum enim ligna silvæ, sic ignis exardescet; et secundum virtutem hominis, iracundia illius erit, et secundum substantiam suam exaltabit iram suam. Certamen festinatum incendet ignem, et lis festinans effundet sanguinem, et lingua testificans adducet mortem. Si sufflaveris in sciutillam, quasi ignis exardabit; et si exspueris super illam, exstinguetur, et utraque ex ore proficiscuntur. Susurro et bilanguis, maledictus; multos enim turbavit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit. Virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, et privavit illas laboribus suis. Qui respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum in quo requiescat. Flagelli plaga livorem facit: plaga autem lingue comminet ossa. Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic quomodo qui interierunt per linguam suam. Beatus, qui tectus est a lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum ejus, et vinculis ejus non est ligatus. Jugum enim illius, jugum ferreum est: et vinculum illius, vinculum æreum est. Mors illius, mors nequissima; et utilis potius inser-

²⁷ Idem e 48, ex Aniani interpr. in const. 44, ejusdem tituli. ²⁸ Adu. coll. c. 21. In decret. Ivon. lib. iv. ²⁹ Cod. Theod. lib. iv, tit. 16, const. 2. ³⁰ consilio. ³¹ conc. Tol. viii, c. 2. ³² Prov. xviii, 19. ³³ Cant. vi, 8. ³⁴ Exod. xxxiii, 21. ³⁵ S. Greg. ep. 44 libri vii. ³⁶ labi eos. ³⁷ In inno. ³⁸ Jacob. i, 20. ³⁹ Greg. ep. 128 lib. vii. ⁴⁰ conjunge fidem. ⁴¹ conculcabit. ⁴² odivi. ^{43,44} Eccli. xlvii, 18-33

nus, quam illa. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum. In flamma sua non comburet justos. Qui derelinquunt Dominum, incidant in illam; et exardescet in illis, et non exstinguetur; et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus lædet illos. Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam, et ori tuo facito ostia, et seras auribus tuis. Aurum tuum et argentum tuum conflagra, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos. Et attende, ne forte labaris in lingua tua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem⁴⁵. Ista caveant omnes, et cohibeant linguam suam a malo, et labia eorum ne loquantur dolum⁴⁶. De cætero, charissimi, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. Induite vos, armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes

A et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorricam justitiæ, et calceati pedes in præparatigne Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia telum nequissimi ignea extinguere. Et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei⁴⁷. Hæc, frater, quæ tibi scripsimus, generaliter omnibus nota fieri volumus, ut quæ ceteros tangunt, omnibus nota fiant. Omnipotens Deus te, frater, et reliquos fratres nostros, ubique consistentes, protegat usque in finem⁴⁸, qui cunctum mundum dignatus est redimere, Jesus Christus Dominus noster, qui est benedictus in sæcula. Amen. Data decimo septimo Kalend. Novembr. Africano et Decio⁴⁹ viris clarissimis consulibus.

⁴⁵ Eccli. xxviii, 1-30. ⁴⁶ Psal. xxxiii, 14. ⁴⁷ Ephes. vi. 10-17. ⁴⁸ S. Greg. ep., 54, lib. vii. ⁴⁹ mendosa adnotatio.

Decreta S. Fabiani ex Decreto Gratiani desumpta, nec prioribus inserta.

I. Inediis maceretur acerrimis qui fratri suo reconciliari non vult.

(Dist. 90, Si quis contristatus; Basil. in Reg., c. 74.)

Si quis contristatus noluerit reconciliari fratri suo, satisfaciendo eo qui contristavit, acerrimis maceretur inediis, usque dum gratanti animo satisfactionem recipiat.

II. Infamis efficitur qui sciens pejerare præsumit.

(6, q. 4, Quicumque sciens; Regino ex lib. Pœnitentiali.)

Quicumque sciens se pejeraverit, quadraginta dies in pane et aqua, et septem sequentes annos pœniteat; et nunquam sit sine pœnitentia; et nunquam in testimonium recipiatur; communionem tamen post hoc percipiat.

III. Furiosus et furiosa matrimonium contrahere non possunt.

(32, q. 7, Neque furiosus. Et in Decret. Ivo. lib. vi. Afferit Regino ex lege Rom.)

Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt. Sed si contractum fuerit, non separentur.

IV. Affines in quinta generatione copulari possunt, et in quarta, si fuerint inveni, non separentur.

(35, q. 2 et 3, De propinquis. Est ex Pœnitentiali Theodori.)

De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione jungantur; in quarta, si inventi fuerint, non separentur. In tertia tamen propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. Aequaliter vir jungatur in matrimonio eis, quæ sibi consanguineæ sunt, et uxoris

sux consanguineis, post mortem suæ uxoris.

Ad titulum immediate præscriptum.

(Eodem cap., ex eodem Pœnitentiali.)

Qui propinquam sanguinis uxorem ducunt et separentur, non licebit eis, quando utriusque vivunt, alias uxores sibi in conjugio sociare, nisi ignorantia excusentur.

V. Consanguinei tantum, vel, si progenies defecti, antiqui et veraces, propinquitatem in synodo computent.

(35, q. 6, Consanguineos extraneorum. Et in Decret. Ivo. lib. vii.)

Consanguineos extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in synodo computet, sed propinqui, ad quorum notitiam pertinet, id est, pater et mater, soror et frater, patruus, avunculus, amita, matertera, et eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus quibus eadem propinquitas nota est, episcopus canonice perquirat: et si inventa fuerit propinquitas, separentur.

VI. Ter in anno quisque fidelium communicet.

(De consecr. dist. 2, Etsi non. Et in Decr. Ivo. lib. i.)

Etsi non frequentius, saltem in anno ter laici homines communicent, nisi forte quis majoribus quibuslibet criminibus impediatur, in Pascha videlicet, et Pentecoste, et Natali Domini.

VII. Ante annos 30 presbyter non ordinetur.

(Dist. 78, Si quis, 30; et in Decr. Ivo. lib. iii; et Martino Bracar., cap. 20.)

Si quis triginta ætatis suæ non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etiamsi valde sit dignus; quia et ipse Dominus triginta

annorum baptizatus est, et sic cepit docere. Non oportet ergo, qui ordinandus est, usque ad hanc statem legitimam consecrari.

Ejusdem decreta ex Codice Decretorum sexdecim librorum, libro quinto, capite septimo et nono.

I. *Ut oblatio altaris singulis diebus Dominicis fiat.* A *Ut presbyter illitteratus missam celebrare non audeat.*

Decernimus, ut in omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus fiat, tam panis quam vini, ut per has immolationes a peccatorum suorum fascibus liberentur.

Sacrificium non est accipiendum de manu sacerdotis, qui orationes vel actiones et reliquas observationes in missa secundum ritum implere non potest.

ANNO DOMINI CCLI.

S. ALEXANDER

HIÉROLYMITANUS EPISCOPUS ET MARTYR.

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, II, Proleg., p. xvii.)

I. Alexander primum in Cappadocia episcopus, quamnam Ecclesiam rexit. Ad sedem Hierosolymitanam translatus divinitus.

II. Post iteratam fidei confessionem illustrem, vir decora senectute conspicuus in carcerem martyr occubuit anno Domini 252 cum Ecclesiam Hierosolymitanam administrasset annis circiter 40.

III. In *Ælia* urbe bibliothecam insignem instruxit Alexander. Varias quoque scripsit epistolas: ad Antiochenses, ad Antiochenes, ad Origenem, et pro Origene contra Demetrium. Harum fragmenta ex Eusebio deprompta.

Alexandrum prius in Cappadocia episcopum fuisse ordinatum scribit Eusebius (1) qui tamen urbis in qua ille sederit nomen reticet. Neque aliter Hieronymus (2). Flaviadis episcopum fuisse Alexandram statuunt Valesius et Tillemontius (3), ex jure Græco-Romano (4): cujus tamen textus verba ita corrupta existimavit Wesselingius (5), ut ipsi ambigendum non videatur, quin hac in parte non sit peccatum. Utcunque sit, « Antonini Caracallæ anno 2, Christi 213, » ut habet Eusebius in *Chronico* (6), « Alexander tricesimus quintus Hierosolymorum episcopus ordinatur adhuc vivente Narcisso, et cum eo pariter Ecclesiam regit. » Rem suam alibi enarrat idem episcopus Cæsariensis. « laterea, inquit (7), cum Severus decem et octo annis imperium tenuisset, Antoninus (Caracalla) filius (ejus) in ejus locum successit. Qua tempestate Alexander, unus ex eorum numero qui in persecutione (Severi) fortiter certaverant, et qui post gloriosa confessionis certamina divina Providentia fuerant reservati, quem nos Hierosolymorum episcopum fuisse paulo ante retulimus, ob

insignem Christianæ fidei confessionem ad supra dictum episcopatum promotus est; Narcisso qui prius ibi fuerat episcopus, adhuc superstite. » Et paulo post (8): « Verum cum propter extremam senectutem ministerium suum obire (Narcissus) amplius non posset, supra dictum Alexandrum alterius Ecclesiæ episcopum divina dispensatio per revelationem quamdam quæ illi in somnis apparuerat, ad participandum cum Narcisso sacerdotis officium evocavit. Hac igitur visione tanquam divino admonitus oraculo Alexander, cum ex Cappadocia in qua primum episcopus fuerat ordinatus, Hierosolyma profectus fuisset, tum orandi, tum locorum visendorum gratia, fratres illius Ecclesiæ humanissime eum excipientes, reverti posthæc in patriam non siverunt, » etc.

II. Nonnullis demum interjectis hæc subdit (9): « In Palæstina autem Alexander Hierosolymorum episcopus, rursus propter Christum ad præsidis tribunal adductus, cum ex secunda hac confessione (sub Decio), magnam gloriam retulisset, Cæsareæ in carcerem coniectus est: vir decora senectute

(1) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 11

(2) Hieron., *De vir. illustr.* cap. 62.

(3) Tillem., *Mém.* tom. III, pag. 415.

(4) *J. Gr. Rom.*, tom. I, pag. 296.

(5) Wessel., *Probabil.* lib., cap. 13, pagg. 108

seqq.

(6) Euseb., *Chron.* ad ann. mcccxxviii.

(7) Id., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 8.

(8) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 11.

(9) Id., *ibid.* cap. 39.

talem consuetudinem non habuerunt, nec habendam docuerunt; similiter et successores eorum, quamquam multa de talibus, prævidentes Spiritu Dei futura, statuerunt. Porro, ut legitis in Actibus apostolorum, *erat eo tempore inter fideles cor unum et anima una, neque aliquis eorum aliquid suum proprium dicebat, sed erant illis omnia communia*⁶⁰. Nulla enim inter eos accusatio, nisi familiaris erat, nec unquam inter imitatores eorum aut fideles fieri debet, dicente Domino: *Quod tibi non vis fieri, alteri non facias*⁶¹. Et idem: *Diliges proximum tuum sicut teipsum*⁶²; et: *Dilectio proximi malum non operatur*⁶³. Ipsi ergo apostoli et successores eorum olim statuerunt, eos ad accusationem non recipi, qui sunt suspecti⁶⁴; vel qui heri, aut nudiustertius, vel dudum fuerunt inimici, quoniam suspecti facti sunt, et qui non sunt bonæ conversationis⁶⁵, vel quorum vita est accusabilis, aut dubii in recta fide. Similiter quorum fides⁶⁶, vita et libertas nescitur, vel qui infamiae maculis sunt aspersi, aut sceleribus irretiti⁶⁷. Neque eos, sacerdotes debere vel posse aut clericos accusare, qui rite sacerdotes fieri non possunt, nec sui sunt ordinis; quoniam sicut sacerdotes vel reliqui clerici a sæcularium laicorum excluduntur accusatione, ita illi ab istorum sunt excludendi et alienandi criminatione. Et sicut isti ab illis⁶⁸, ita et illi ab istis non recipiantur; quoniam sicut Domini sacerdotum aegregata debet esse conversatio ab eorum conversatione, ita et litigatio; *quia servum Dei non oportet litigare*⁶⁹. Tales, charissimi fratres, accusationes, et injustas aut nocivas emulationes, pro viribus prohibete, quia contentio⁷⁰ summopere est vitanda. *Septies enim cadet justus in die, et resurget, impij autem corrueunt in malum. Cum ceciderit inimicus tuus, ait Salomon, ne gaudeas, et in ruina ejus non exsultet cor tuum; ne forte videat Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam. Non contendas cum pessimis, nec amuleris impios, quoniam non habent futurorum ætem mali, et lucerna impiorum extinguetur. Nec amuleris viros malos, nec desideres esse cum eis, quia rapinam meditatur mens eorum, et fraudes labia eorum loquuntur*⁷¹. Hæc cavete, charissimi. Hæc meditamini, et fratribus in omnibus solatium præstate: quia *in hoc cognoscent omnes*, ut ipsa per se Veritas ait, *quoniam mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem*⁷². Si e. im. in rebus⁷³ sæcularibus suum cujusque jus et proprius ordo servandus est, quanto magis in ecclesiasticis dispositionibus nulla debet induci confusio? Quod ista observatione observabitur, si nihil potestati, sed totum æquitati tribuitur. Unde constat episco-

pos locorum singulorum, omnium qui sub eorum degunt⁷⁴ moderamine, curam habere sollicitam, et causas utilitatesque eorum cum Dei timore dispo- nere. Valde ergo iniquum est, ut alii quilibet, omnis suis, se illorum causis admisceant. Sed illi eorum vitam et judicium competenti regularique debeant moderamine disponere, qui eos in sacerdotium ordinant, et a quibus jam ordinati sunt; quoniam, ut lex loquitur, *maledictus omnis est qui transfert terminos proximi sui. Et dixit omnis populus: Amen*⁷⁵. Deus ergo, fratres⁷⁶, ad hoc præordinavit vos, et omnes qui summo sacerdotio funguntur, ut injustitias removeatis, et præsumptiones abscindatis, et in sacerdotio laborantibus succurratis, et⁷⁷ opprobriis et calamitatibus eorum locum non præbeat; sed ei, qui calumniam et opprobrium patitur, adjutorium feratis, illum vero, qui calumniam vel opprobrium facit, abscindatis, et Domino in suis sacerdotibus opem feratis. Sacerdotes quoque Dominus sibi elegit, ut sacrificent ei, et offerant oblationes Domino. Levitas quoque sub eis esse jussit in ministeriis eorum. Unde ad Moysen loquitur, dicens: *Princeps autem principum Levitarum Eleazar, filius Aaron sacerdotis, erit super excubitores ecclesiæ sanctuarii*⁷⁸. De his enim locutus est Dominus ad Moysen: *Tolle Levitas primogenitis filiorum Israel, et pecora Levitarum pro pecoribus eorum, eruntque Levitæ mei. Ego Dominus*⁷⁹. Si Levitas suos esse Dominus voluit, quanto magis sacerdotes sibi ascivit? De quibus ait: *Si quis externorum accesserit, morietur*⁸⁰. Omnia vero quæ Domini sunt, caute tractanda sunt, et non leviter præcipitanda; quoniam et inter homines pro fidelibus habentur, qui dominorum suorum causas bene custodiunt, et fideliter tractant, atque præcepta dominorum suorum bene custodiunt, et non transgrediuntur. Pro infidelibus vero reputantur hi, qui dominorum suorum causas incaute et negligenter tractant, et præcepta eorum despiciunt, et non, ut debent, custodiunt. Ideo hæc præmissimus, ut cognoscatur ab his, quibus incogitum est, quod et sacerdotes quos sibi Dominus de omnibus ascivit, et suos esse voluit, non sunt leviter tractandi, nec lacerandi, nec temere accusandi aut reprehendendi, nisi a magistris suis, quoniam eorum causas sibi Dominus reservare voluit, et suo judicio vindicari. Nam in his et in aliis præceptis Domini, et fideles cognoscuntur, et infideles reprobantur. Tolerandi enim hi sunt potius a fidelibus, quam exprobandi, veluti palea cum tritico, usque⁸¹ ad ultimum ventilabrum, sicut pisces mali cum bonis, usque ad segregationem, quæ futura est in littore, hoc est, in fine sæculi. Nullatenus ergo potest⁸²

⁶⁰ Act. iv. 32. ⁶¹ Matth. vii. 12; Luc vi. ⁶² Tob. iv. 16; Matth. xxii. 39; Marc. xii. 31; Luc. x. 27. ⁶³ Rom. xiii. 10. ⁶⁴ Ambr. ep. 64. ⁶⁵ Adrian. coll. 15. ⁶⁶ 3. q. 5: Suspectos autem inimic. ⁶⁷ Adrian. coll. 19. ⁶⁸ 2. q. 7: Sicut sacerdotes. ⁶⁹ Il Tim. ii. ⁷⁰ Adrian. coll. 5. ⁷¹ Prov. xxiv. 17 seqq. ⁷² Joan. xiii. 35. ⁷³ S. Greg. ep. 121 lib. vii. ⁷⁴ Idem ep. 66 ejusdem libri. ⁷⁵ Deuter. xxvii. 17. ⁷⁶ 3. q. 1: Deus ergo fratres. ⁷⁷ Proclus ep. ad Dominum Ant. ⁷⁸ Num. iii. 32. ⁷⁹ Ibid. 45. ⁸⁰ Num. i. 51. ⁸¹ S. August. iv advers. Cresc., 26, et de utilitate penitentiae, cap. 12. ⁸² Const. v. coll. Adr. c. 61.

condemnari humano examine, quem Deus suo iudicio reservavit, ut propositum Dei, quo decrevit salvare quod perierat, fiat immobile. Et ideo, quia voluntas ejus non immutatur, nullus præsumat ea quæ sibi non sunt concessa. Unde est illud quod Apostolus loquitur dicens: *Jam quidem omnino delictum est, quia judicia habetis vobiscum.*⁶⁶ *Quare non magis iniquitatem palimini? Quare non potius fraudamini?*⁶⁷ Ad illud redeatur quod Dominus ait: *Si quis voluerit tunicam tuam tollere, et in iudicio tecum contendere, dimitte ei et pallium.*⁶⁸ Et alio loco: *Qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.*⁶⁹ Sunt autem quædam, quæ levissima putarentur, nisi in Scripturis demonstrarentur opinione graviora. Quis unquam dicentem fratri suo: *Fatue, reum gehennæ putaret, nisi ipsa Veritas*⁷⁰ diceret? Illi vero⁷¹ qui illa peccata perpetrant, de quibus Apostolus ait: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur*⁷², valde cavendi sunt, et ad emendationem, si voluntarie noluerint, compellendi; quia infamiz maculis sunt aspersi, et in harathrum delabuntur, nisi eis sacerdotali auctoritate subventum fuerit. Similiter et illi de quibus ipse ait: *Cum hujusmodi hominibus nec cibum sumere*⁷³; qui infamia sunt notati antequam sacerdotali auctoritate sanentur, et in gremio sanctæ matris Ecclesiæ redintegrentur; quia qui extra nos sunt, nobiscum communicare non possunt. Manifestum est enim, quod hi extra nos sunt, et a nobis discreti esse debent, cum quibus nos nec edere, nec cibum sumere licet. Similiter et omnes personæ, quibuslibet turpitudinibus ac scurrilitatibus subjectæ, infames sunt effectæ; et omnes⁷⁴, qui adversus patres armanentur, infames efficiuntur. *Arnam vero et salem et massam ferri facilius est portare, quam hominem imprudentem et fatuum atque impium.*⁷⁵ *Quoniam qui minoratur corde, cogitat inania; et vir imprudens et errans, cogitat stulta.*⁷⁶ *Multos enim supplantavit suspicio illorum, et in vanitate detinuit sensus illorum. Cor durum male habebit in novissimo; et qui amat periculum, in ipso peribit. Cor ingrediens duas vias, non habebit requiem, et præci cordis in illis scandalizabitur. Cor nequam gravabitur in doloribus, et peccator adjiciet ad peccandum.*⁷⁷ Talia cogitantes sancti apostoli, eorumque successores⁷⁸, Spiritu Dei repleti malos homines prævidentes, et simplices considerantes, difficilem, aut nunquam voluerunt esse accusationem sacerdotum, ne a malis potuissent everti aut submoveri: quia si hoc facile concederetur sæcularibus et malis hominibus, aut nullus, aut vix perpauci remanerent; quoniam semper fuit, et est, et, quod pejus est, nimis viget, ut mali honos persequantur, et

carneales spirituales infestent. Idcirco, ut prædictum est, statuerunt, ne accusarentur, aut si aliter fieri non possit, perdifficilis eorum fieret accusatio, et a quibus, ut supra dictum est, non præsumeretur, neque a propriis sedibus aut Ecclesiis episcopi eicerentur⁷⁹. Quod si quomodo præsumptum fuerit antequam et propriè locus, et sua omnia eis legibus⁸⁰ redintegrarentur, nullatenus a quoquam accusarentur aut criminarentur, et nisi sponte elegerint, cuiquam pro talibus non⁸¹ responderent; sed postquam, ut præfixum est, restituti fuerint, et sua omnia eis legibus redintegrata, dispositis ordinatisque suis, magnum spatium, tractandi causa, eis concederetur; et postea, si necesse fuerit, regulariter vocati, venirent ad causam; et si justum visum fuerit, accusantium propositionibus sustentatione fratrum responderent. Nulla enim permittit ratio⁸², dum ad tempus eorum bona vel Ecclesiæ atque res ab æmulis aut a quibuscumque detinentur, ut aliquid illis objici debeat. Nec quisquam potest eis quoquo modo quilibet majorum vel minorum objicere, dum ecclesiis, rebus, aut potestatibus carent suis. Similiter statutum est⁸³, et nos eadem statuta firmantes, statuimus, ut si aliquis clericorum suis episcopis infestus aut insidiator fuerit, eosque criminari voluerit, aut conspirator fuerit, ut mox ante examinatum iudicium submotus a clero, curiæ⁸⁴ tradatur, cui diebus vite suæ deserviat, et infamis absque ulla restitutionis spe permaneat. Nec ullus unquam præsumat, accusator simul esse et iudex vel testis: quoniam in omni iudicio quatuor personas necesse est semper adesse, id est, iudices electos, et accusatores, ac defensores, atque testes. Similiter statuentes, apostolica auctoritate jubemus, ne pastorem suum oves, quæ ei commissæ fuerant⁸⁵, nisi in fide erraverit, reprehendere audeat: quia factæ præpositorum, oris gladio⁸⁶ ferienda non sunt, neque potest esse discipulus super magistrum, dicente Veritatis voce: *Non est discipulus super magistrum, nec servus super dominum suum.*⁸⁷ *Odibilis autem coram Deo et hominibus est superbia, et execrabilis omnis iniquitas. Perdidit Deus memoriam superborum, et reliquit memoriam humilium sensu. Semen hominum honorabitur, hoc quod timet Deum. Semen autem hoc exhonorabitur, quod præterit mandata Domini. In medio fratrum, rector illorum in honore; et qui timent Dominum, erunt in oculis ejus. Fili, ait Salomon, in mansuetudine serra animam tuam, et da illi honorem, cui honor competit.*⁸⁸ *Priusquam interroges, ne vituperes quemquam; et cum interrogaveris, corrippe justè. Priusquam audias, ne respondeas verbum; et in medio seniorum ne adjicias loqui.*⁸⁹

⁶⁶ S. August. Enchir. c. 78 et 79. ⁶⁷ I Cor. vi, 7. ⁶⁸ Math. v, 40. ⁶⁹ Luc. vi, 30. ⁷⁰ Math. v, 22. ⁷¹ 6. q. 2: Illi qui. ⁷² Galat. v, 4. ⁷³ I Cor. v, 11. ⁷⁴ Proclus ad Domininum. ⁷⁵ Eccli. xxii, 18. ⁷⁶ Eccli. xvi, 23. ⁷⁷ pravum cor in. ⁷⁸ Eccli. iii, 26 seqq. ⁷⁹ Idem infra in decr. Steph. ⁸⁰ 3. q. 4: Episcopi si a propriis. ⁸¹ Conc. Rom. v sub Symmacho. ⁸² Adrian. coll. 5. ⁸³ 3. q. 4: Episcopi si a propriis. ⁸⁴ 11. q. 1: Statuimus, ut si quis clericorum. ⁸⁵ Curia hæc valde suspecta est Ant. August. in cap. 58 Coll. Adr. ⁸⁶ Conc. Rom. v sub Symmacho. ⁸⁷ S. Greg. Past. p. 11. c. 5. ⁸⁸ Math. x, 24; Luc. vi, 40. ⁸⁹ Eccli. x, 7, 23, 24, 31. ⁹⁰ Eccli. xi, 7, 8.

Exemplo Cham filii Noë⁷, damnantur qui patrum suorum culpas in publicum produunt⁸, aut eos accusare vel detrabere præsumunt: veluti Cham, qui patris sui Noë pudenda non operuit, sed deridenda monstravit. Similiter et illi exemplo Sem et Japhet justificantur⁹, qui reverenter operiunt, et non produunt ea quæ patres suos excessisse cognoscunt. Si enim a fide deviaverit episcopus, erit corrigendus prius secreta a subditis suis. Quod si incorrigibilis, quod absit! apparuerit, tunc erit accusandus ad primates suos, aut ad sedem apostolicam. Pro aliis vero actibus suis magis est tolerandus ab ovis et subditis suis, quam accusandus, aut publice derogandus; quia cum in eis a subditis delinquitur¹⁰, ejus ordinationi obviatur, qui eos ei prætulit, dicente Apostolo: *Dei ordinationi resistit, qui potestati resistit*¹¹. Qui vero omnipotentem Deum metuit¹², nec contra Evangelium, nec contra apostolos, nec contra prophetas vel sanctorum Patrum instituta, aliquid illo modo agere consentit. Sacerdotes ergo honorandi sunt, non lacerandi vel exprobandi sunt. Legitur in Ecclesiastico: *In tota anima tua time Deum, et sacerdotes illius sanctifica. In omni virtute tua dilige eum qui te fecit, et ministros ejus non derelinquas. Honora Deum ex tota anima tua, et honorifica sacerdotem, et propurga te cum brachiis. Da illi partem, sicut mandatum est tibi, primitiarum, et de negligentia purga te cum paucis. Datum brachiorum tuorum, et sacrificium sanctificationis offeres Domino, et initia sanctorum; et pauperi porrige manum tuam, ut perficiatur propitiatio et benedictio tua*¹³. Hæc non tantummodo vobis, sed omnibus fratribus per vos nota fieri volumus, ut unanimes, unum sentientes, permaneamus in Christo nihil per contentionem nobis¹⁴, neque per inanem gloriam vindicantes, non hominibus, sed Deo Salvatori nostro placentes. Cui est honor et gloria in sæculorum sæcula. Amen.

EPISTOLA III.

AD HILARIUM EPISCOPUM.

Ut peregrina judicium respiciantur atque accusatus in suo loco causam suam peragat, et ut omnis qui crimen objicit, scribat se probaturum, et si non probaverit quod objicit, penam quam intulerit, patiatur.

- I. Qui non debeant admitti ad accusationem.
- II. De peregrinis judiciis.
- III. De pulsatis.
- IV. Si quis iratus crimen objecerit, vel objecta non probaverit.
- V. Si episcopus accusatus sedem apostolicam appellavit.

Dilectissimo fratri HILARIO episcopo FABIANUS.

Divine circa nos gratiæ memores¹⁵ esse debemus, qui nos per dignationis suæ misericordiam,

A ob hoc ad fastigium sacerdotale provexit, ut mandatis ipsius inhaerentes, et in quadam sacerdotum ejus specula constituti, prohibeamus illicita et sequenda doceamus. In tantum enim in occiduis partibus, quibus moraris, audivimus astutiam diaboli sævire in populum¹⁶ Christianum, atque multiplici deceptione prorumpere, ut non solum laicos sæculares, sed ipsos quoque Domini sacerdotes premeat atque vexet. Unde, in grandi mœrore positi, dissimulare non possumus quod corrigere atrociter debemus. Quapropter competens adhibenda est talibus medela vulneribus, ne immatura curandi facilitas, mortifera capitis peste nihil possit¹⁷, sed segnius tracta perniciēs, reatu non legitime curationis, involvat pariter sauciatos et medentes.

B I. Ob id ergo statuentes decernimus ut hi¹⁸, qui non sunt bonæ conversationis, aut quorum vita est accusabilis, aut quorum fides, vita et libertas nescitur, non possint Domini sacerdotes accusare, ne viles personæ ad accusationem eorum admittantur. Similiter hi, qui in aliquibus criminibus irretiti sunt, vel qui sunt suspiciosi, vocem adversum majores natu non habeant accusandi; quia suspiciosa vox et inimica veritatem solet opprimere.

C II. Peregrina vero¹⁹ judicium, salva in omnibus apostolica auctoritate, generali sanctione prohibemus, quia indignum est ab externis, ut judicetur, qui provinciales et a se electos debet habere iudicis, nisi fuerit appellatum. Unde oportet²⁰, si aliquis episcoporum super certis accusetur criminibus, et ab omnibus audiatur qui sunt in provincia episcopis, quia non oportet accusatum alieni, quam in foro suo, audiri. Si quis vero iudicem adversum sibi senserit²¹, vocem appellationis exhibeat²². Appellanti autem non debet afflictio ulla aut detractionis injuriæ custodia; sed liceat appellatori viatam causam appellationis remedio sublevare. Licet etiam in causis criminalibus appellare. Nec vox appellandi denegetur ei, quem supplicio sententia destinavit.

D III. Pulsatus ante suum iudicem causam dicat²³, et ante non suum iudicem, pulsatus, si voluerit, taceat; et ut pulsatis, quoties appellaverint, induciæ dentur²⁴.

IV. Si quis ergo iratus crimen aliquod cuiuslibet temere objecerit²⁵, convicium non est pro accusatione habendum; sed, permisso tractandi spatio, id quod iratus dixit²⁶, per scripturam se probaturum esse fateatur; ut, si fortasse respiscens, quæ pre

⁷ Gencs. ix. ⁸ Isid. iii, sent. 39. ⁹ Sup. habetur idem in epist. Anacleti ultima. ¹⁰ S. Gregor., Past. iii, c. 5. ¹¹ Rom. xiii, 2. ¹² 11. q. 3: Qui omnipotentem. ¹³ Eccl. vii, 31-36. ¹⁴ Innoc. I, ep. 2, c. 13. ¹⁵ Hilarius papa S. Leonis successor, ep. 5. ¹⁶ Felix III, ep. 7. ¹⁷ captis peste non prosit. Hæc ad finem usque epistolæ habentur etiam in decr. Sixti III. ¹⁸ ADR. coll., c. 15. ¹⁹ idem ADR., cap. 17, ex Cod. Theod., lib. ix, tit. 1, const. 10. ²⁰ 3. quest. 6: Si quis episcoporum. ²¹ 1. quest. 6, Si quis iud. ²² Vide ADR. coll. c. 27, 32, 33, 34, ex interpr. Aniani in const. 2, 15 et 20, tit. 30, libri xi Cod. Theod., necnon notata Ant. Aug. ²³ 3. q. 1: Pulsatus ante. ²⁴ ADR. coll. c. 56. ²⁵ 1. q. 6, Qui crimen. ²⁶ ADR. coll. 47, ex Aniano in const. 5, tit. primi lib. ix Cod. Theod.

iracundia dixit, iterare aut scribere noluerit, non ut reus criminis teneatur. Omnis ergo, qui crimen objicit²⁷, scribat se probaturum. Revera semper ibi causa agatur, ubi crimen admittitur. Et qui non probaverit quod objecit, pœnam quam intulorit ipsè patiatur.

V. Placuit etiam, ut si episcopus accusatus appellaverit ad apostolicam sedem²⁸, id statuendum quod ejusdem sedis pontifex censuerit. Hæc tamen omnino in sacerdotum causa forma servetur, ne quemquam sententia, non a suo iudice dicta, constringat²⁹. Occurrere quoque quisque fidelium ruinis debet oppressorum et miserorum subsidio³⁰, quo valeant, ex revelatione aliene vindictæ, a se Dei remove re vindictam³¹. Libat enim Domino prospera, qui ab afflictis pellit adversa. Unde scriptum est: *Frater fratrem adjuvans exaltabitur*³². Ecclesia epim Dej sine macula et ruga debet existere, et ideo non oportet eam a quibusdam conculcari aut maculari, quia scriptum est: *Una est columba mea, perfecta mea*³³. Hinc iterum Dominus ad Moysen ait: *Est locus penes me, et stabis super petram*³⁴. Quis est locus³⁵, qui notu sit Domini, dum cuncta in ipso, per quem creata sunt, continentur? Est tamen locus apud Deum, videlicet sanctæ Ecclesiæ unitas, in qua supra petram statur, dum confessionis soliditas humiliter tenetur. Te, frater, et omnes fratres nostros Ecclesiam Christi sanguine redemptam regentes, monemus, ut omnes a præcipitio, in quo fratres et Domini pastoribus detrahendo et persequendo, verbis et factis labuntur, laqueis quibus potestis, retinetis, et lacerari eos³⁶ in hamo³⁷ iræ non permittatis, quia scriptum est: *Ira enim viri justitiam Dei non operatur*³⁸. Hinc³⁹ rursus dicitur: *Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, et tardus ad iram*. Hæc autem vos, Deo auctore, omnia servare non ambigo, sed occasione admonitionis exorta, bonis vestris desideriis et operibus me furtive subjungo, ut quod non admoniti facitis, quando vobis etiam admonens additur, jam non soli faciatis. Quapropter, fratres, oportet vos et omnes fideles diligere invicem, et non detrahere aut accusare alterutrum; scriptum est enim: *Dilige proximum, et conjungere fide*⁴⁰ cum illo. *Quod si denudaveris abscondita illius, non persequeris post eum*. *Sicut enim homo qui perdit asinum suum, sic qui perdit amicitiam proximi sui: et sicut qui dimittit avem de manu sua, sic qui dereliquisti proximum tuum, et non eum cupies*. Non illum sequaris quoniam longe abest. *Effugit enim quasi caprea de laqueo, quoniam vulnerata est anima ejus. Ultra eum non poteris colligare, et maledicti est concordatio. Denudare autem amici mysteria, desperatio est anime infelicitis. Annuens oculis fabricat*

A *iniqua, et nemo non abjiciet. In conspectu oculorum tuorum conculcabit*⁴¹ os suum, et super sermones tuos admirabitur: *Novissime autem pervertet os suum, et in verbis tuis dabit scandalum*. *Multa audiri*⁴², et non cognovi ei, et Dominus odiet illum. *Qui in altum mittit lapidem, super caput ejus cadet; et plaga dolosa, dolosè dividet vulnera. Qui fodit foveam, incidet in illam; et qui statuit lapidem proximo, offendet in eo; et qui laqueum alii ponit, peribit in illo. Facienti consilium nequissimum, super ipsum devolvetur; et non agnosce unde adveniet illi. Illusio et improprium superbiorum, et vindicta, sicut leo insidiabitur illis. Laqueo peribunt, qui oblectantur casu justorum; dolor autem consumet illos antequam moriantur. Ira et furor, utraque exsecrabilia sunt; et vir peccator, continens erit illorum*^{43,44}. *Qui vindicari vult, a Deo inveniet vindictam; et peccata illius servans, servabit. Relinque proximo tuo nocenti te, et tunc deprecanti tibi peccata solventur. Homo homini reservat iram, et a Deo quaerit medelam? In hominem sibi similem non habet misericordiam, et de peccatis suis deprecatur Altissimum? Ipse, dum caro sit, reservat iram et propitiationem petit a Deo? Quis exorabit pro delictis illius? Memento novissimorum, et desine inimicari. Tabitudo enim, et mors imminet in mandatis ejus. Memorare timorem Dei, ei non irascaris proximo. Memorare testamenti Altissimi, et despice ignorantiam proximi. Abstine te a lite, et minues peccata. Homo enim iracundus incendit litem, et vir peccator turbabit amicos, et in medio pacem habentium immittet inimicitiam. Secundum enim ligna silvæ, sic ignis exardescet; et secundum virtutem hominis, iracundia illius erit, et secundum substantiam suam exaltabit iram suam. Certamen festinatum incendet ignem, et lis festinans effundet sanguinem, et lingua testificans adducet mortem. Si sufflaveris in sciutillam, quasi ignis exardabit; et si exspueris super illam, exsinguetur, et utraque ex ore proficiscantur. Susurro et bilinguis, maledictus; multos enim turbavit pacem habentes. Lingua tertia multos commovit, et dispersit illos de gente in gentem. Civitates muratas divitum destruxit, et domos magnatorum effodit. Virtutes populorum concidit, et gentes fortes dissolvit. Lingua tertia mulieres viratas ejecit, et privavit illas laboribus suis. Qui respicit illam, non habebit requiem, nec habebit amicum in quo requiescat. Flagelli plaga livorem facit: plaga autem lingue comminet ossa. Multi ceciderunt in ore gladii, sed non sic quomodo qui interierunt per linguam suam. Beatus, qui tectus est a lingua nequam, qui in iracundiam illius non transivit, et qui non attraxit jugum ejus, et vinculis ejus non est ligatus. Jugum enim illius, jugum ferreum est: et vinculum illius, vinculum æreum est. Mors illius, mors nequissima; et utilis potius infer-*

²⁷ idem c. 48, ex Aniani interpr. in const. 11, ejusdem tituli. ²⁸ Adu. coll. c. 21. In decret. Ivon., lib. iv. ²⁹ Cod. Theod. lib. iv, tit. 16, const. 2. ³⁰ consilio. ³¹ conc. Tol. viii, c. 2. ³² Prov. xviii, 19. ³³ Capt. vi, 8. ³⁴ Exod. xxxiii, 21. ³⁵ S. Greg. ep. 54 libri vii. ³⁶ labi eos. ³⁷ In imo. ³⁸ Jacob. i, 20. ³⁹ Greg. ep. 128 lib. vii. ⁴⁰ conjunge fidem. ⁴¹ conculcabit. ⁴² odivi. ^{43,44} Eccli. xavii, 18-33

nus, quam illa. Perseverantia illius non permanebit, sed obtinebit vias injustorum. In flamma sua non comburet justos. Qui derelinquunt Dominum, incident in illam; et exardescet in illis, et non exstinguetur; et immittetur in illos quasi leo, et quasi pardus lædet illos. Sepi aures tuas spinis, et noli audire linguam nequam, et ori tuo facito ostia, et seras auribus tuis. Aurum tuum et argentum tuum conflat, et verbis tuis facito stateram, et frenos ori tuo rectos. Et attende, ne forte labaris in lingua tua, et cadas in conspectu inimicorum insidiantium tibi, et sit casus tuus insanabilis in mortem⁴⁸. Ista caveant omnes, et cohibeant linguam suam a malo, et labia eorum ne loquantur dolum⁴⁹. De cætero, charissimi, confortamini in Domino, et in potentia virtutis ejus. Induite vos, armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnes: et sanguinem, sed adversus principes

et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, et in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorricam justitiæ, et calceati pedes in præparatione Evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia telu nequissimi ignea exstinguere. Et galeam salutis assumite, et gladium spiritus, quod est verbum Dei⁵⁷. Hæc, frater, quæ tibi scripsimus, generaliter omnibus nota fieri volumus, ut quæ ceteros tangunt, omnibus nota fiant. Omnipotens Deus te, frater, et reliquos fratres nostros, ubique consistentes, protegat usque in finem⁵⁸, qui cunctum mundum dignatus est redimere, Jesus Christus Dominus noster, qui est benedictus in sæcula. Amen. Data decimo septimo Kaled. Novembr. Africano et Decio⁵⁹ viris clarissimis consulibus.

⁴⁸ Eccli. xxviii, 1-30. ⁴⁹ Psal. xxxiii, 16. ⁵⁷ Ephes. vi. 10-17. ⁵⁸ S. Greg. ep., 54, lib. vii. ⁵⁹ mendosa adnotatio.

Decreta S. Fabiani ex Decreto Gratiani desumpta, nec prioribus inserta.

I. Inediis maceretur acerrimis qui fratri suo reconciliari non vult.

(Dist. 90, Si quis contristatus; Basil. in Reg., c. 74.)

Si quis contristatus noluerit reconciliari fratri suo, satisfaciendo eo qui contristavit, acerrimis maceretur inediis, usque dum gratanti animo satisfactionem recipiat.

II. Infamis efficitur qui sciens pejerare præsumit.

(6, q. 1, Quicumque sciens; Regino ex lib. Pœnitentiali.)

Quicumque sciens se pejeraverit, quadraginta dies in pane et aqua, et septem sequentes annos pœniteat; et nunquam sit sine pœnitentia; et nunquam in testimonium recipiatur; communionem tamen post hoc percipiat.

III. Furiosus et furiosa matrimonium contrahere non possunt.

(32, q. 7, Neque furiosus. Et in Decret. Ivo. lib. vi. Affert Regino ex lege Rom.)

Neque furiosus, neque furiosa matrimonium contrahere possunt. Sed si contractam fuerit, non separentur.

IV. Affines in quinta generatione copulari possunt, et in quarta, si fuerint inventi, non separentur.

(35, q. 2 et 3, De propinquis. Est ex Pœnitentiali Theodori.)

De propinquis, qui ad affinitatem per virum et uxorem veniunt, defuncta uxore vel viro, in quinta generatione jungantur; in quarta, si inventi fuerint, non separentur. In tertia tamen propinquitate non licet uxorem alterius accipere post obitum ejus. Aequaliter vir jungatur in matrimonio eis, quæ sibi consanguineæ sunt, et uxoris

sus consanguineis, post mortem suæ uxoris.

Ad titulum immediate præscriptum.

(Eodem cap., ex eodem Pœnitentiali.)

Qui propinquam sanguinis uxorem ducunt et separentur, non licebit eis, quandiu utrique vivunt, alias uxores sibi in conjugio sociare, nisi ignorantia excusentur.

V. Consanguinei tantum, vel, si progenies defecit, antiqui et veraces, propinquitatem in synodo computent.

(35, q. 6, Consanguineos extraneorum. Et in Decret. Ivo. lib. vii.)

Consanguineos extraneorum nullus accuset, vel consanguinitatem in synodo computet, sed propinqui, ad quorum notitiam pertinet, id est, pater et mater, soror et frater, patruus, avunculus, amita, matertera, et eorum procreatio. Si autem progenies tota defecerit, ab antiquioribus et veracioribus quibus eadem propinquitas nota est, episcopus canonice perquirat: et si inventa fuerit propinquitas, separentur.

VI. Ter in anno quisque fidelium communicet.

(De consecr. dist. 2, Etsi non. Et in Decr. Ivo. lib. i.)

Etsi non frequentius, saltem in anno ter laici homines communicent, nisi forte quis majoribus quibuslibet criminibus impediatur, in Pascha videlicet, et Pentecoste, et Natali Domini.

VII. Ante annos 30 presbyter non ordinetur.

(Dist. 78, Si quis, 30; et in Decr. Ivo. lib. iii; ex Martino Bracar., cap. 20.)

Si quis triginta ætatis suæ non impleverit annos, nullo modo presbyter ordinetur, etiamsi valde sit dignus; quia et ipse Dominus triginta

anorum baptizatus est, et sic cepit docere. Non oportet ergo, qui ordinandus est, usque ad hanc etatem legitimam consecrari.

Ejusdem decreta ex Codice Decretorum sexdecim librorum, libro quinto, capite septimo et nono.

I. *Ut oblatio altaris singulis diebus Dominicis fiat.* A *Ut presbyter illitteratus missam celebrare non audeat.*

Decernimus, ut in omnibus Dominicis diebus altaris oblatio ab omnibus viris et mulieribus fiat, tam panis quam vini, ut per has immolationes a peccatorum suorum fascibus liberentur.

Sacrificium non est accipiendum de manu sacerdotis, qui orationes vel actiones et reliquas observationes in missa secundum ritum implere non potest.

ANNO DOMINI CCLI.

S. ALEXANDER

HIEROSOLYMITANUS EPISCOPUS ET MARTYR.

NOTITIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, II, Proleg., p. xxvii.)

I. *Alexander primum in Cappadocia episcopus, quamnam Ecclesiam rexit. Ad sedem Hierosolymitanam translatus divinitus.*

II. *Post iteratam fidei confessionem illustrem, vir decora senectute conspicuus in carcerem martyr occubuit anno Domini 252 cum Ecclesiam Hierosolymitanam administrasset annis circiter 40.*

III. *In Ælia urbe bibliothecam insignem instruxit Alexander. Varias quoque scripsit epistolas: ad Antiochos, ad Antiochenses, ad Origenem, et pro Origene contra Demetrium. Harum fragmenta ex Eusebio deprompta.*

Alexandrum prius in Cappadocia episcopum fuisse ordinatum scribit Eusebius (1) qui tamen urbis in qua ille sederit nomen reticet. Neque aliter Hieronymus (2). Flaviadis episcopum fuisse Alexandram statuunt Valesius et Tillemoutius (3), ex jure Græco-Romano (4): cujus tamen textus verba ita corrupta existimavit Wesselingius (5), ut ipsi ambigendum non videatur, quin hæc in parte non sit peccatum. Utcunque sit, « Antonini Caracallæ anno 2, Christi 215, » at habet Eusebius in *Chronico* (6). « Alexander tricesimus quintus Hierosolymorum episcopus ordinatur adhuc vivente Narcisso, et cum eo pariter Ecclesiam regit. » Rem fusius alibi enarrat idem episcopus Cæsariensis. « Interea, inquit (7), cum Severus decem et octo annis imperium tenuisset, Antoninus (Caracalla) filius (ejus) in ejus locum successit. Qua tempestate Alexander, unus ex eorum numero qui in persecutione (Severi) fortiter certaverant, et qui post gloriosa confessionis certamina divina Providentia fuerant reservati, quem nos Hierosolymorum episcopum fuisse paulo ante retulimus, ob

in insignem Christianæ fidei confessionem ad supra dictum episcopatum promotus est, Narcisso qui prius ibi fuerat episcopus, adhuc superstite. » Et paulo post (8): « Verum cum propter extremam senectutem ministerium suum obire (Narcissus) amplius non posset, supra dictum Alexandrum alterius Ecclesiæ episcopum divina dispensatio per revelationem quamdam quæ illi in somnis apparuerat, ad participandum cum Narcisso sacerdotis officium evocavit. Hac igitur visione tanquam divino admonitus oraculo Alexander, cum ex Cappadocia in qua primum episcopus fuerat ordinatus, Hierosolyma profectus fuisset, tam orandi, tum locorum visendorum gratia, fratres illius Ecclesiæ humanissime eum excipientes, reverti posthæc in patriam non siverunt, » etc.

II. Nonnullis demum interjectis hæc subdit (9): « In Palæstina autem Alexander Hierosolymorum episcopus, rursus propter Christum ad præsidis tribunal adductus, cum ex secunda hac confessione (sub Decio), magnam gloriam retulisset, Cæsareæ in carcerem coniectus est: vir decora senectute

(1) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 11

(2) Hieron., *De vir. illustr.* cap. 62.

(3) Tillem., *Mém.* tom. III, pag. 415.

(4) *J. Gr. Rom.*, tom. I, pag. 296.

(5) Wessel., *Probabil.* lib., cap. 15, pagg. 106

seqq.

(6) Euseb., *Chron.* ad ann. MCCCXXVIII.

(7) Id., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 8.

(8) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 11.

(9) Id., *ibid.* cap. 39.

et veneranda caritæ conspicuus. Qui cum post præclaram atque illustrem Christianæ fidei confessionem in præsidiali iudicio editam tandem in custodia animam exhalasset, Mazabanes in ejus locum episcopus Hierosolymorum renuntiatus est. » Hactenus Eusebius. De martyrio ipsius Alexandri eadem refert Dionysius Alexandrinus ad Cornelium papam scribens : « Quod, inquit (10), ad Alexandrum spectat, is in carcerem conjectus beato exitu defunctus est. » μακάριος ἀναπαύσατο; sive ut Hieronymus (11), « martyrio coronatur. » Pretiosa ejus mors consignatur anno Domini 252 in *Chronico* Eusebiano (12) : ut proinde Hierosolymitanam Ecclesiam administravit annis circiter 40.

III. Pietate ac doctrina præstans Alexander inter cætera clarissima monumenta nobilem bibliothecam in Ælia urbe, quam regebat, exstruxit, in quam præsertim congegavit virorum ecclesiasticorum epi-

stolas, qui eâ tempestate litteris excellentes florabant : quæ quidem bibliotheca Diocletiani incendio laud conflagrasse comperitur, ut advertit Baronius (13) : nam testatur Eusebius (14) ad sua usque tempora integram adhuc perdurasse, atque inde uberrimam materiam ad suam Historiam ecclesiasticam contexendam se collegisse grato animo proficitur.

Neque vero sua etiam scriptis Ecclesiam illustrare destitit Alexander. Aliquot enim epistolas scripsit ad Antinoitas, ex quarum una fragmentum recitant Eusebius (15) atque Hieronymus (16). « Scripsit et aliam ad Antiochenses per Clementem presbyterum Alexandria, » dum victus in carcere detineretur : « nec non ad Origenem, et pro Origene contra Demetrium; » verba sunt Hieronymi l. c. Harum epistolarum fragmenta, prout exstant apud Eusebium (17), cum notis cl. Valesii suo loco in medium adduximus.

S. ALEXANDRI

Primum Cappadocum, deinde Hierosolymitani episcopi et martyris,

FRAGMENTA EPISTOLARUM.

I.

Epistola ad Antiochenses. Apud Eusebium Hist. eccl. lib. vi, cap. 11.

Alexander, servus Dei et victus Jesu Christi, beatissimæ Antiochensium Ecclesiæ in Domino salutem. Expedita mihi ac levia vincula Deus effecit custodiæ meæ tempore, postquam comperi, Asclepiadem virum fidei merito maxime idoneum, sanctissimæ Ecclesiæ vestræ episcopatum divina providentia suscepisse. Porro has litteras, domini fratres, per beatum presbyterum Clementem ad vos misi, virum virtute præditum et probatum : quem vos et nostis jam, et amplius cognoscetis. Qui quidem Dei nutu ac providentia, dum hic apud nos præsens esset, Ecclesiam Christi et confirmavit et magnopere auxit.

(10) Dionys. Alex., apud Euseb. *Hist. eccl. lib. vi, cap. 46.*

(11) Hieron., *De vir. illustr.*, cap. 62.

(12) Euseb., *Chron.* ad ann. M̄CCLXVII.

(13) Baron., ad ann. 253, § 125.

(14) Euseb., *Hist. eccl. lib. vi, cap. 20.*

(15) Id. *ibid.*, cap. 11.

(16) Hieron., l. c.

(17) Euseb., *Hist. eccl. lib. vi, capp. 11, 14, 19.*

(18) Δούλος Κυρίου (sic). In codice Med., Maz. et Fuk. inscriptio hujus epistolæ aliter legitur, hoc modo : Ἀλέξανδρος ὁ δούλος καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ quibus consentit Rufini interpretatio.

(19) Κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρηκτῆς. Hanc epistolam scripsit Alexander fervente adhuc persecutione, cum esset in vinculis, necdum ad episcopatum Hierosolymorum ascitus, ut ex his verbis apparet. Hi st, quod in inscriptione epistolæ appellat se n Jesu Christi. Ex quo conficitur, male in

Ἀλέξανδρος, δούλος (18) καὶ δέσμιος Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῇ μακαρίᾳ Ἀντιοχείῳ Ἐκκλησίᾳ ἐν Κυρίῳ χαίρειν. Ἐλαφρά μοι καὶ κούφα τὰ δεσμὰ ὁ Κύριος ἐποίησε κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εἰρηκτῆς (19), πυθομένη τῆς ἀγίας ὑμῶν τῶν Ἀντιοχείων Ἐκκλησίας κατὰ τὴν θείαν πρόνοιαν Ἀσκληπιάδην τὸν ἐπιτηδείτατον κατ' ἀξίαν τὴν πίστιν τῆς ἐπισκοπῆς (20) ἐγχεχειρισμένον. Ταῦτα δὲ ὑμῖν, κύριοι μου ἀδελφοί, τὰ γράμματα ἀπέστειλα διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου (21), ἀνδρὸς ἐναρέτου καὶ δοκίμου· ὃν ἴστε καὶ ὑμεῖς καὶ ἐπιγνώσασθε· ὃς καὶ ἐνθάδε παρὼν κατὰ τὴν πρόνοιαν καὶ ἐπισκοπὴν τοῦ Δεσπότου, ἐπιστηρίξέ τε καὶ ἠῤῥησε τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν.

Chronico Eusebii Asclepiadis ordinationem conferri in annum primum Antonini Caracallæ. Nam Asclepiadis ordinatio contigit eodem tempore, quo Alexander ob Christiani nominis confessionem in carcerem conjectus est. Id autem accidisse principatu Severi ipse Eusebius testatur in *Chronico*.

(20) Κατ' ἀξίαν τὴν πίστιν τῆς ἐπισκοπῆς. Rectius Nicephorus, κατ' ἀξίαν τῆς πίστεως, τὴν ἐπισκοπὴν ἐγχεχειρισμένον. Quod sive ex libro, sive ex conjectura Nicephorus ediderit, omnino probum videtur.

(21) Διὰ Κλήμεντος τοῦ μακαρίου πρεσβυτέρου. De Clemente Alexandrino hic loqui Alexandrum putavit Hieronymus in *Catalogo*. Certe Clemens Alexandrinus usque ad Severi tempora vitam produxit, et in his regionibus peregrinatus est, ut ipsemet testatur in lib. 1 *Stromatei*. Sed et Alexandri episcopi familiaris fuit; cui etiam librum dicavit *De ecclesiastica regnata*, seu adversus Judæos, ut

II.

Ex epistola ad Antinoitas. Ibidem.

Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Νάρκισσος ὁ πρὸ ἐμοῦ διέπων ἐν τόπον τῆς ἐπισκοπῆς τὸν ἐνθάδε, καὶ νῦν συναξαζόμενός μοι διὰ τῶν εὐχῶν (22), ἑκατὸν δεκαεξέτη ἡλικίᾳ, παρακαλῶν ὑμᾶς ὁμοίως ἐμοὶ φρονῆσαι (23).

A Salutat vos Narcissus, qui ante me episcopalem hujus Ecclesiae sedem tenuit, et qui nunc mihi conjunctus est in orationibus, annos natus sexdecim supra centum, hortaturque vos mecum ut idem omnes sentiatis.

III.

Ex epistola ad Origenem. Ibid., cap. 14.

Τούτο γὰρ καὶ θέλημα Θεοῦ, ὡς οἶδας, γέγονεν, x. τ. λ. (24).

Hæc enim Dei voluntas fuit, ut nosti, etc.

IV.

Ex epistola ad Demetrium episcopum Alexandrinum. Ibid., cap. 19.

Προσέθηκε δὲ (25) τοῖς γράμμασιν, ὅτι τοῦτο οὐδέποτε ἠκούσθη; οὐδὲ νῦν γαγένηται, τὸ παρόντων ἐπισκόπων λαϊκοὺς ὁμιλεῖν· οὐκ οἶδ' ὅπως (26) προφανῶς οὐκ ἀληθῆ λέγων. Ὅπου γοῦν εὐρίσκονται οἱ ἐπιτήδειοι πρὸς τὸ ἄφελειν τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ παρακαλοῦνται τῇ λαῶν προσομιλίᾳ, ὑπὸ τῶν ἁγίων ἐπισκόπων· ὡσπερ ἐν Λαράνδοις Ἐβελπίς ὑπὸ Νέωνος· καὶ ἐν Ἰκονίᾳ Παυλίνοσ ὑπὸ Κέλσου· καὶ ἐν Συνάδοις (27) Θεόδωρος ὑπὸ Ἀττικῶ, τῶν μακαρίων ἀδελφῶν. Εἰκόσ δὲ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις τοῦτο γίνεσθαι, ἡμᾶς δὲ μὴ εἰδέναι.

Quod vero in litteris tuis adjecisti, nunquam antea visum nec adhuc factum fuisse, ut præsentibus episcopis laici concionarentur; in eo nescio quomodo a veritate longiasimè aberrasti. Nam sic ubi reperiantur qui fratribus prædesse possint, eos sancti episcopi ultro adhortantur, ut ad populum conciones habeant. Sic Evelpis Laramdis rogatus est a Neone; Paulinus Iconii a Celso; Theodorus apud Synnada ab Attico, fratribus nostris beatissimis. Idque etiam alibi fieri credibile est, quamvis nos ignoremus.

scribit Eusebius *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 13. Paulo post nostri codices Maz., Mel. et Fuk. scriptum habent, τὴν τοῦ Κυρίου Ἐκκλησίαν, sicut legit etiam Hieronymus.

(22) *Συναξαζόμενός μοι διὰ τῶν εὐχῶν.* Pessimè hunc locum verterunt Rufinus et Christophorosus. Recte autem Hieronymus, licet non ad verbum, interpretatur hoc modo: *Salutat vos Narcissus, qui ante me hic tenuit episcopalem locum, et nunc mecum eundem orationibus regit.* Hoc enim sibi vult Alexander, Narcissum in orationibus duntaxat, non in reliquo episcopali munere, sibi collegam fuisse. Quocirca addit eundem Narcissum annos centum ac sexdecim natum esse. Ex quibus apparet, Alexandrum non tam adiutorem quam episcopum in locum Narcissi, utpote jam decrepiti, factum fuisse; Narcissum vero nudum nomen episcopi atque honorem retinuisse.

(23) *Ὁμοίως ἐμοὶ φρονῆσαι.* In codice Med. ac Maz. et Fuk. et apud Nicephorum scribitur, ὁμοίως ἐμοὶ ὁμοφρονῆσαι, rectius procul dubio, ut ex Rufini et Hieronymi interpretatione convincitur.

(24) *Τούτο γὰρ, x. τ. λ.* Fragmentum istud Origenianis intexuit nuperus Origenis cl. editor tom. I, pag. 6. — (*Patrologiæ nostræ* t. XI, quem videsis. Edit.)

(25) *Προσέθηκε δέ.* Alloquebatur Demetrium in tertia persona, idque honoris causa. Subaudiend-

dum est igitur ἡ σὴ ἀγιότης, sanctitas tua. Quæ voces sine dubio præcesserant, ut constaret apertius, si totam epistolam haberemus.

(26) *Οὐκ οἶδ' ὅπως.* Hæc epistola ad Demetrium scripta est ab Alexandro Hierosolymorum episcopo, viro disertissimo: unde singulari numero loquitur, οὐκ οἶδα, quamvis non tantum suo, sed et Casariensis episcopi nomine litteras scribat.

(27) *Ἐν Συνάδοις.* Scribendum est *Συνάδοις.* Certe Ἰκόνιον vertit apud Synnadam. Urbs est Phrygiæ notissima, sic dicta ἀπὸ τοῦ Συναδάρι, id est Συναδαρίν, eo quod multi ex Macedonia illuc ad incolendum confluerint. Unde primo quidem dicta est *Συννάδα*, postea vero corrupto vocabulo *Σύνναδα* a finitimis vocata est. Stephanus in lib. *De urbibus*: *Τὸ μὲν πρῶτον Συναδα (scribe Συννάδα) ἀπὸ τῆς συναγωγῆς καὶ συνοικίσεως προσαγορευθῆναι· μετὰ δὲ ταῦτα παρεφθαρμένως ὑπὸ τῶν πλησιοχώρων Σύνναδα κληθῆναι.* Ex his apparet, *Σύνναδα* cum duplici v scribi debere. Quod quidem confirmant etiam nummi veteres. Exstat apud Joannem Tristandum nummi Caracallæ cum hæc inscriptione, CYNNAΔEON, ΔΩPIEON, IONON. Quæ quidem inscriptio docet, Synnadenses fuisse Dorionas, id est Dorienses, Ionibus permistos. Erant enim origine Macedones, ac proinde Dorienses; verum in medio Ionisæ siti.

SANCTUS ANATOLIUS

ALEXANDRINUS

LAODICENSIS IN SYRIA EPISCOPUS.

NOTITIA

(GALLAND., *Bibliotheca veterum Patrum* III, Proleg., p. XXXVn.)

- I. Anatolius, domo Alexandrinus, quo tempore floruit. Quantus vir. Omni scientiarum genere excelsus. Patria relicta, in Syriam pergit. Consecratur episcopus. Anno 270 Ecclesie Laodicenae regendae praeficitur.
- II. Externis sacrisque litteris in primis imbutus, illustria doctrinae suae monumenta reliquit. Celebratur praeter ceteris ejus Canon Paschalis.
- III. Canonis Anatoliani antiqua versio. Ejus auctor inquiritur. Rufino asseritur. Hinc ejusdem Canonis veritas confirmatur. Versio Rufiniana integra hic exhibetur, Graecis Eusebianis intertextis. Additus commentarius doctissimi Egidii Bucherii.

I. Probo et Caro imperantibus, teste Hieronymo (1), floruit Anatolius, domo Alexandrinus, Laodicenus episcopus: ejus eximias laudes persequitur his verbis Eusebius (2): « Hic tum in liberalibus disciplinis tum in philosophia principum inter doctissimos nostri temporis viros locum sine controversia tenuit, τὰ πρῶτα τῶν μάλιστα κατ' ἑξῆς δοκιμασμάτων ἀπενηνεγμένως. » Qua de causa ab Alexandrinis suis rogatus est, ut Aristotelicae successionis scholam illic institueret, instar successionis Platonicae, cujus celeberrima schola jampridem Athenis fuerat constituta. Plurimae quoque res ab eo praclare gestae referuntur: adeo ut apud omnes maguam sui nominis famam, atque inter civitatis suae proceres praecipuam honoris praerogativam omnium consensu fuerit adeptus.

Relicta deinde Alexandria, post solutam Bruchii obsidionem, in Syriam migravit: ubi Theotecnus, inquit idem Eusebius (3), Caesareae Palaestinae episcopus primus illi manus imposuit, eumque episcopum ordinavit, successorem Ecclesiae suae despondens. Verum Antiochiam evocatus ad synodum Pauli Samosatani causa coactam, dum per urbem Laodiceam iter faceret, a fratribus illius loci, mortuo tunc Eusebio, detentus est: bonus, quod aiunt, boni viri successor: διδάχος ἀγαθός, φασίν, ἀγαθοῦ, καθεστῆται. Supremum autem diem obiit Eusebius ejus decessor anno 270, quo adversus Samosatenum

A habita est posterior synodus Antiochena. Quandiu vero sederit in cathedra Laodicensi Anatolius, haud liquet.

II. Non admodum multos composuisse libros Anatolium discimus ex episcopo Caesariensi (4): Οὐ μὲν ἐσπουδάσθη πλαῖστα τῶν Ἀνατολίῳ συγγράμματα: qui tamen, postquam ejus *Canones paschales* et decem libros *Institutionum arithmeticarum* memoravit, multa quoque alia suae in sacris litteris diligentiae atque doctrinae monumenta ipsum nobis reliquisse tradit: καὶ καταλλοίπειν ὁ αὐτὸς... ἄλλα θεήματα τῆς περὶ τὰ θεῖα σχολῆς τε αὐτοῦ καὶ πολιτείας.

Et exstant quidem hodieque inter theologoumena τῆς ἀριθμητικῆς Graece edita Parisiis 1543, quaedam B excerpta ex libris Anatolii *Institutionum arithmeticarum*, ut monuit Valesius ad Eusebium; eaque recenset Fabricius (5), qui et nonnulla ex τῶν Ἀνατολίου διάφορα, ex Peiresciano codice ad Holstenio descripta, Graece vulgavit.

Scripsit praeterea Anatolius, ut modo innuimus, volumen *De paschate*; ex quo, inquit Hieronymus (6), ejus ingenii magnitudinem intelligere possumus. Praclarum hujusce operis fragmentum nobis servavit Eusebius (7); qui et ipse in eo auctoris eloquentiam simul et multiplicem ejus eruditionem, ὁμοῦ τὸ τε λόγιον καὶ πολυμαθὲς, admiratur.

III. Antiquam versionem Latinam *Canonis pasche-*

(1) Hieron., *De viris illustr.* c. 75.

(2) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vii, c. 32.

(3) Id. ibid.

(4) Id. ibid.

(5) Fabric., *Bibl. Gr.* tom. II, p. 274.

(6) Hieron., l. c.

(7) Euseb., l. c.

lis Anatoliani primus edidit ac doctissimo commentario illustravit ad calcem Victorii Aquitani, Ægidius Bucherius (8). Rufino passim tribuitur illius Canonis versio, Eusebianæ ejus historię for:asse adjungenda, ut conjicit cl. Fontaninius (9). Novimus enim, Rufinum Eusebii Cæsariensis *Historiam* Latine quidem vertisse, sed etiam interpolasse. Quod in primis videre est in iis quæ litteris tradidit (10) de sancto Gregorio Thaumaturgo : ubi præter nonnulla præclara ejus gesta a Gregorio Nysseno enarrata, celebrem præterea ipsius *Fidei expositionem* intexuit. Alium quoque locum interpolatum adducit Jacobus Usserius (11), ut laudatus Fontaninius advertit. Cum itaque *Canonis* Anatoliani longum excerptum in sup̄ *Historia* retulisset Eusebius, integrum illud Latine reddiderit Rufinus. Neque nos demum hac de re dubitare sinunt omnino, quæ habet idem Rufinus in sua Eusebianæ *Historię* versione (12), ad Anatolii *Canonem* pertinentia. Si enim ea conferantur cum iis quæ apud veterem interpretem Bucherianum Græco textui respondent, omnia plane Rufiniana esse perhibentur : ut proinde me-

A rito arguendum videatur, reliqua pariter quæ præcedunt et quæ subsequuntur, ab eadem Rufini manu e Græco in Latinum fuisse translata. Quod quidem mirari subij, Bucherium, Caveum, Fontaninium in primis, aliosque viros eruditos præterisse.

Atque hinc etiam illud emolumenti accedit, quod ex Eusebiano excerpto Rufinianæ versionis comprobetur integritas : et ex ea rursus *Canonis* Anatoliani *abbeveria* confirmetur ; quam tamen nulla codicum mss. auctoritate, nullis veterum testimoniis adductis, nullaque ratione reddita, quin et invito Eusebio atque obnitente Rufino, elevare ausus est Dupinius. Ut illud hic omittamus, eundem Anatolii *Canonem* passim laudari a Beda iis in locis, quæ inferius a Bucherio excitata videas (13).

Hunc itaque sancti Patris nostri genuinum setum exhibemus ex accurata unica Bucherii editione, adjectis Græcis Eusebianis cum Latina interpretatione notisque Valesii. Ad hæc accedit Commentarius ejusdem Bucherii, quo *Canon* Anatolianus maxime illustratur.

S. ANATOLII ALEXANDRINI CANON PASCHALIS

E veteri ms. primum in lucem editus et brevi commentario illustratus ab Ægidio Bucherio Soc. Jesu.

CAP. I. *Diversi avertorum circuli. Hippolyti cyclus. C*
Periodus LXXXIV annorum. Locus Origenis de
Paschate.

De ratione ordinationis temporum ac vicissitudinam mundi dicturi, diversorum computariorum scita ponemus. Qui lunæ tantummodo cursu computata, solis ascensum descensumque relinquentes, diversas circulos sibi que contrarios, et in calculo veræ computationis nunquam inventes, adjectis quibusdam problematibus, construxerunt, cum certum sit, computationis rationem, absque his ambobus simul concurrentibus, non esse probandam. Nam et in veteribus exemplaribus, id est Hebræis et Græcis voluminibus, non tantum lunæ cursum, sed etiam solis non solum gressus, sed et singula ac minutissima horarum momenta, quæ in suo tempore, cum ratio poposcerit, profereamus, invenimus computata. E quibus Hippolytus XVI annorum circulum quibusdam ignotis lunæ cursibus composuit. Alii XV, alii XXX, nonnulli LXXXIV an-

norum circulum computantes, nunquam ad veram Paschæ computandi rationem pervenerunt. Verum majores nostri, Hebræorum et Græcorum librorum peritissimi (Isidorum, et Hieronymum, et Clementem dico), licet dissimilia mensium principia pro diversitate linguæ senserint ; tamen ad unam eandemque Paschæ certissimam rationem, die et luna et tempore convenientibus, summa veneratione Dominicæ resurrectionis, consenserunt. Sed et Origenes omnium eruditissimus, et calculi componendi perspicacissimus (quippe qui et χαλκωτής vocatus), libellum *De Pascha* luculentissime edidit. In quo annuntians de die Paschæ, non solum lunæ cursum et æquinoclii transitum intuendum, sed et solis transcursum, omnium tenebrarum tetras invidias et offendicula auferentis, et lucis adventum ac tectus mundi elementorum virtutem et inspirationem afferentis, esse servandum, ita dicit : *In die, inquit, Pascha non dico observandum ut dies Dominica inveniatur, et lunæ VII (14) dies transcurandi, sed*

(8) Bucher., *De doctr. temp.*, p. 439-449.

(9) Fontan., *Hist. litter. Aquil.* lib. v, c. 15, § 1, p. 390.

(10) Rufin., *Hist. eccl. Euseb.* lib. vii, c. 25.

(11) Usser., *Synt. de LXX Interp.*, c. v, p. 50.

(12) Rufin., *Hist. eccl. Euseb.* lib. vii, c. 28.

(13) Vid. infr. col. 221.

(14) *Lunæ VII. Forte lunæ XIV. Bucher.*

ut sol divisionem illam, lucis scilicet et tenebrarum, in exordio mundi, Domini dispensatione aequaliter compositam, transcendat; et ab una in duas, a duabus in tres, a tribus in quatuor, a quatuor in quinque, a quinque in sex horas, luce in solis ascensu crescente, tenebrae decrescant. a (15)..., et vicesimi numeri adjectione completa, XII partes in uno eodemque die suppleantur. Sed et ego, si aliquid stillidii, post quorundam exuberantia eloquentiae scientiaeque flumina, tentassem inferre; quid aliud

II. De novilunio primi mensis.

Est ergo in primo anno initium primi mensis, quod est XIX annorum circuli principium; secundum Aegyptios quidem mensis Phamenoth XXVI die; juxta Macedones vero Dystri mensis XXII die; secundum Romanos vero Martii mensis XXIII, id est VIII Kalendas (16) Aprilis. In qua die non solum invenitur sol conscendisse primam partem, verum etiam quadrantem lunam (lege quartam diem) jam in ea die habere, id est in prima ex duodecim partibus. Haec autem particula prima ex XII vernale est æquinotium; et ipsa est initium mensium, et caput circuli, et absolutio cursus stellarum, quæ planetæ, id est vagæ, dicuntur, ac finis XII particulæ, et totius circuli terminus. Et ideo dicimus, non parum delinquere eos, qui ante hoc initium novi anni Pascha putant esse celebrandum.

III. Antiquorum Judæorum opinio.

Sed nec a nobis primis exordium sumit hæc ratio: C antiquis Judæis fuisse comprobata monstratur et ante adventum Christi observata. Sicut evidenter docet

H. Valesii interpretatio.

II. Habes igitur in primo anno novilunium primi mensis, quod caput est totius circuli novemdecim annorum: secundum Aegyptios quidem die vicesima sexta mensis Phamenoth; juxta Macedones vero die vicesimo secundo mensis Dystri, ut autem Romani dicerent, ante diem undecimum Kalendarum Aprilium. Porro in supradicta die vicesima sexta mensis Phamenoth, sol reperitur non modo primum ingressus segmentum, verum etiam quartum in ea diem percurrens. Hanc partem primum dodecatemorium, et æquinotium; et mensium initium, et caput circuli, et carceres cursus planetarum vocare solent. Quæ vero hanc partem proxime antecedit, finis mensium, et segmentum duodecimum, et ultimam dodecatemorium, et terminus circuitus planetarum vocatur. Quamobrem, qui primum mensem in ea statuunt, et quartam decimam paschalis festi ex ea deducunt, eos non mediocriter errare affirmamus.

III. Atque hæc opinio non a nobis primum excogitata est; sed a prisca Judæis etiam ante Christi adventum cognita, et ab iis diligenter observata est. Idque ex Philonis, Josephi ac Musei verbis licet cognoscere. Neque ex his duntaxat, verum etiam ex aliis antiquioribus: duobus scilicet Agathobulis, quod

(15) A In ms. erat *acc.* Nescio an sit, ac D *cc.* an *ac c.* ΒΥCΗΕΡ.

(16) *Id est VIII Kalendas.* Ita expresse ms. codex, licet conformiter ad præcedentes numeros legendum esset XI. Credo esse verum antiqui textus vestigium. *Id.*

(17) *Ἐχει τοίνυν.* Hic subaudiri aliquid manifestum est. Christophorus quidem festum paschale subaudiri existimavit; quod est absurdum. Neque enim Pascha incidit in novilunium primi mensis. Ego vero existimo scribendum esse *ἔχεις*: vel certe *ἔχε* in imperativo. VALES. — Græca hæc Anatoliana servavit nobis Eusebius *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 32. Ea sistimus inter veterem interpretem Bucherianum, et recentiore Valesium.

(18) *Τῇ κατ' Αἰγυπτίους μὲν Φαμενώθ.* In cod. *Hed.*, *Fuk.* et *Mazar.* legitur *τῆν*. Sed omnino le-

credendum esset, nisi jactantiae, et, ut verius dicam, dementiæ ab omnibus esse ascribendum, nisi nos paulisper orationum tuarum pollicitarum animare auxilium? quia credimus orationi ac fidei tunc nihil esse impossibile. Qua confidentia roborati, profundissimum obscurissimæ computationis et improvisum pelagus, consurgentibus undique quæstionibus ac problematibus intumescens, ingrediemur verecundia contempta.

Ἐχει τοίνυν (17) ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει τὴν νομηνίαν τοῦ πρώτου μηνός, ἧτις ἀπάσης ἐστὶν ἀρχὴ τῆς ἐνεακαιδεκατηρίδος· τῇ κατ' Αἰγυπτίους μὲν Φαμενώθ (18) ἔκτη καὶ εἰκάδι, κατὰ δὲ τοὺς Μακεδόνων μῆνας, Δύστρου δευτέρῃ καὶ εἰκάδι· ὡς δ' ἀνεποίηεν Ῥωμαῖοι, πρὸ ἑνδεκα Καλανῶν Ἀπριλίων. Εὐρίσκειται δὲ ὁ ἥλιος ἐν τῇ προκειμένῃ Φαμενώθ ἔκτη καὶ εἰκάδι οὐ μόνον ἐπιβάς τοῦ πρώτου τμήματος, ἀλλ' ἤδη καὶ τετάρτην ἡμέραν ἐν αὐτῷ διαπορευόμενος. Τοῦτο δὲ τὸ τμήμα, πρῶτον δωδεκατημόριον καὶ ἰσημερινόν, καὶ μηνῶν ἀρχὴν, καὶ κεφαλὴν τοῦ κύκλου, καὶ ἀφῆσιν (19) τοῦ τῶν πλανητῶν δρόμου καλεῖν εἰώθασιν· τὸ δὲ πρὸ τούτου, μηνῶν ἔσχατον καὶ τμήμα δωδέκατον καὶ τελευταῖον δωδεκατημόριον, καὶ τέλος τῆς τῶν πλανητῶν περιόδου. Δὲ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ θετιμένους τὸν πρώτον μῆνα, καὶ τὴν τεσσαρεσκαδεκάτην τοῦ Πάσχα κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας (20), οὐ μικρῶς οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἀμαρτάνειν φαμέν.

Ἔστι δ' οὐχ ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος· Ἰουδαίους δὲ ἐγινώσκετο τοῖς πάλαι καὶ πρὸ Χριστοῦ· ἐφυλάττετο τε πρὸς αὐτῶν (21) μάλιστα. Μαθεῖν δ' ἐστὶν ἐκ τῶν

gendum est τῆ, ut sequentia demonstrant. ΒΥCΗΕΡ.

(19) *Καὶ ἀφῆσιν τοῦ δρόμου.* Hanc vocem non intellexerunt interpretes. Ἀφῆσις proprie est transenna, ex qua emittuntur quadrigæ, ut recte notavit Scaliger in notis ad Manilium pag. 126. Primum igitur dodecatemorium vocabatur ἀφῆσις, quod ab illo tanquam a carceribus inciperet cursus planetarum. Ἀφῆσις ergo idem est quod ἀφετηρία. VALES.

(20) *Κατ' αὐτὴν λαμβάνοντας.* Omnino scribendum est κατ' αὐτό, ut jam pridem conjeceram. Atque ita emendavit Petavius in animadversionibus ad Epiphanium, pag. 190, ubi hunc Anatolii locum diligenter exponit. In quo etiam exponendo egregiam operam navavit Ægidius Bucherius. *Id.*

(21) *Πρὸς αὐτῶν.* Legeram πρὸς. Nunc vero in quibusdam achedis videtur esse πρὸ Ita emendand. ad calcem edit. Cantabr.

ὁπὸ Φίλωνος, Ἰωσήπου, Μουσαίου λεγομένων· καὶ οὐ μόνων τούτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἔτι παλαιότερων· ἀμφοτέρων Ἀγαθοβούλων (22) τῶν ἐπίκλην Διδασκάλων· Ἀριστοβούλου τοῦ πᾶνυ (23), ὃς ἐν τοῖς ἑβδομήκοντα κατελεγμένους τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσασι Γραφὰς Πτολεμαίῳ τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βιβλίου ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσέως νόμου τοῖς αὐτοῖς προσεφώνησε βασιλεῦσιν· οὗτοι τὰ ζητούμενα κατὰ τὴν Ἑξοδὸν ἐπιλύοντες, φασὶ δεῖν τὰ διαβατήρια θύειν ἐπίσης ἅπαντας μετὰ ἰσημερίαν ἑαρινῆν, μεσοῦντος τοῦ πρώτου μηνός· τοῦτο δὲ εὐρίσκεται, τὸ πρῶτον τμήμα τοῦ ἡλιακοῦ, ἢ ὡς τινες αὐτῶν ἠνόμασαν, ζωοφόρου κύκλου διεξιόντος ἡλίου.

IV. Quid præterea Aristobulus.

Ὁ δὲ Ἀριστοβούλος προστίθεισιν, ὡς εἴη ἐξ ἀνάγκης τῆ τῶν διαβατηρίων ἑορτῆ μὴ μόνον τὸν ἡλίον τὸ ἰσημερινὸν διαπορεύεσθαι τμήμα, καὶ τὴν σελήνην δέ. Τῶν γὰρ ἰσημερινῶν τμημάτων δυτῶν δύο, τοῦ μὲν ἑαρινοῦ, τοῦ δὲ μετοπωρινοῦ, καὶ διαμετροῦντων ἄλληλα· δοθείσης τε τῆς τῶν διαβατηρίων ἡμέρας τῆ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ τοῦ μηνός μεθ' ἑσπέραν, ἐστήξεται μὲν ἡ σελήνη τὴν ἐναντίαν καὶ διάμετρον τῷ ἡλίῳ στάσιν· ὡσπερὸν ἔξεσται ἐν ταῖς πανσελήνοις ὄραν· ἔσονται δὲ ὁ μὲν κατὰ τὸ ἑαρινὸν ἰσημερινὸν ὁ ἡλιος Β τριτοῦ αὐθιμῆος, ἡ δὲ ἐξ ἀνάγκης κατὰ τὸ φθινοπωρινὸν ἰσημερινὸν ἡ σελήνη.

V. Certior Christianorum sententia.

Οἶδα πλείστα καὶ ἄλλα πρὸς αὐτῶν λεγόμενα· τοῦτο μὲν πιθανά· τοῦτο δὲ κατὰ τὰς κυριακάς ἀποδείξεις (24) προϊόντα· δι' ὧν παριστάνειν παρῶνται τὴν τοῦ Πάσχα καὶ τῶν Ἀζύμων ἑορτὴν, δεῖν πάντως μετ' ἰσημερίαν ἄγεσθαι. Παρήμι δὲ τὰς

A Philo et Josephus, sed et iis antiquiores Agathobulus, et ab eo eruditus Aristobulus ex Paneade; qui unus ex illis septuaginta senioribus fuit, qui missi fuerunt a pontificibus ad Ptolemæum regem, Hebræorum libros interpretari in Græcum sermonem, quique multa ex traditionibus Moysi proponenti regi percunctantique responderunt. Ipsi ergo, cum quæstiones Exodi exponerent, dixerunt Pascha non prius esse immolandum, quam æquinoctium vernale transiret.

Aristobulus etiam hoc addit: in die Paschæ non solum observandum esse, ut sol æquinoctium vernale transcendat, verum etiam et luna. Cum enim duo sint æquinoctia, inquit, veris et autumnæ, æquis spatiis dirempta; et decima quarta die mensis primi ad vespærum sit statuta solemnitas: quando soli opposita (luna) e regione deprehenditur, sicut etiam oculis probare licet; invenitur utique vernalis æquinoctii partem sol obtinens, luna vero e contrario autumnalis.

B trario autumnalis.

Scio et alia multa ab iisdem tradi, partim probabilia, partim certissimis demonstrationibus conclusa; quibus se putant evidentè ostendere, Pascha et festum Azymorum omnino post æquinoctium esse celebrandum. Verum huiusmodi de-

H. Valesii interpretatio.

Magistri cognominati sunt; et Aristobulo viro præstantissimo, qui unus fuit ex illis septuaginta viris, qui sacra Hebræorum volumina in Ptolemæi Philadelphi et parentis ipsius gratiam Græco sermone interpretati sunt: et qui libros explanationum legis Mosaicæ iisdem regibus nuncupavit. Hi, dum solutiones afferunt quæstionum in Exodum, aiunt cunctos pariter Pascha immolare debere post æquinoctium vernum in medio primi mensis. Id autem contingit, cum sol primam partem solaris, aut, ut quidam nominant, zodiaci circuli percurrit.

IV. Addit præterea Aristobulus, in celebranda paschali festivitate necessario id requiri, ut non modo sol, sed et luna segmentum æquinoctiale percurrat. Nam cum duo sint segmenta æquinoctialia, alterum vernum, alterum autumnale; eaque ex diametro sibi vicissim opposita; cumque quarta decima dies mensis ad vespærum paschali festo assignata sit: luna quidem ex adverso soli consistet, quemadmodum videre est in pleniluniis. Ac sol quidem vernum æquinoctiale segmentum obtinebit: luna vero segmentum autumnalis æquinoctii necessario occupabit.

(22) Ἀμφοτέρων Ἀγαθοβούλων. Duos fuisse Agathobulos cognomento Doctores, scribit Anatolius. Sed quod eos Philone et Josepho vestustiores facit, verè non opinio sua falsus sit. Nam Agathobulus philosophus floruit temporibus Adriani, ut scribit Eusebius in *Chronico*, et ex illo Georgius Syncellus.

VALES. (23) Ἀριστοβούλου τοῦ πᾶνυ. Rufinus Aristobulum ex Paneade interpretatur, gravi errore. Sed Rufinum nihil moror, cuius versio innumeris mensuris referta est. Miror Scaligerum, qui animadversionibus Eusebianis, pag. 130, Anatolii verba ex præva Rufini interpretatione corrigenda esse censuit. Beda quoque in lib. *De ratione computi*, prævam Rufini interpretationem secutus ita scribit: *Sicut eorum antiquiores Agathobulus, et ab eo eruditus Aristobulus et Paniaada, qui unus ex illis septuaginta senioribus fuit, qui missi fuerant a pontificibus, etc.* Videtur Beda existimasse Paniaadam no-

C men fuisse proprium scriptoris Judæi: quia scilicet in codice Rufini quo utebatur, scriptum erat *Aristobulus et Paneada*, quomodo etiam legitur in vetustissimo codice Parisiensis Ecclesiæ qui penes me est, et in Corbeiensi non minoris vetustatis codice, qui nunc est in bibliotheca S. Germani. Cæterum quod hunc Aristobulum unum fuisse ex Septuaginta senioribus scribit Anatolius, id jam pridem refutavit Scaliger in eo loco quem citavi. Porro hic Aristobulus *διδάσκαλος* etiam cognominatus est, ut scribitur in lib. II Machabæorum cap. 1, eo quod Ptolemæi regis magister fuisset. Neque enim assentior Scaligero, qui hunc Aristobulum cuius mentio fit in historia Machabæorum, distinguit ab illo Peripatetico philosopho, qui suos in legem Moysis commentarios Ptolemæo Philometori nuncupavit. Id.

(24) Κυριακὰς ἀποδείξεις. Christophorus vertit *ratas*: sic κυριαί δόξα: dicuntur a Græcis. Rufinus *validissimas assertiones* vertit. Id.

monstrationum copiam exigere prætermittimus, quibus velamen Mosaicæ legis ablatum est : et quibus revelata jam facie Christum, Christique doctrinam et passionem tanquam in speculo deinceps intueri licet. Cæterum primum mensem apud Hebræos circa æquinoctium incipere manifeste vincitur, vel ex iis præceptis quæ in libro Enoch leguntur.

VI. *Pascha non nisi post transactum æquinoctium celebrandum.*

Et ideo in hac concordatione solis et lunæ Pascha non est immolandum, quia quandiu in hoc cûrsu deprehenduntur, tenebrarum potestas non est victa; et quandiu æqualitas inter lucem et tenebras perdurat, nec a luce diminuta, Pascha non esse immolandum ostenditur. Idcirco ergo post æquinoctium Pascha immolari præcipitur, quia xiv. luna ante æquinoctium, et in æquinoctio totam noctem non implet. Post æquinoctium vero luna xiv una die adjecta, quod est æquinoctii transgressus, licet ad verum lumen, id est ortum solis et diei principium non pertenderit; tamen post se tenebras non derelinquet. Ideo ergo septem dies azymorum ad immolandum Pascha Moysi a Domino custodiri jubentur, ut in ipsis nulla tenebrarum potestas lucem supergredi inveniatur. Et licet quatuor noctium initium tenebrescat, id est xvii et xviii et xix, et xx, tamen vigesima luna tenebras extendi usque ad noctis medium ante exorta non permittit.

VII. *Pascha immolari luna xxii non vult Anatholius.*

Nobis autem, quibus impossibile est ut hæc omnia uno eodemque tempore apte veniant, id est luna xiv et dies Dominica, æquinoctio transacto; et quos necessitas Dominicæ resurrectionis constringit, ut in die Dominicæ Pascha immolemus; conceditur ut usque ad vicesimam lunam principium nostræ solemnitalis extendamus. Quia vicesima luna licet totam noctem non impleat, tamen in secunda vigilia exorta majorem noctis partem illuminat. Certe si usque ad duarum vigiliarum terminum, quod est noctis medium, ortus lunæ tardaverit, non lux tenebras, sed tenebræ lucem superant. Quod certum est in Pascha non esse possibile, ut aliqua pars tenebrarum luci dominetur: quia solemnitas Dominicæ resurrectionis lux est;

Α τοιαύτας τῶν ἀποδείξεων ὅλας ἀπειτῶν (25), ὧν περιήρηται μὲν τὸ ἐπὶ τοῦ Μωϋσέως νόμου κάλυμμα· ἀνακαλυμμένῳ δὲ τῷ προσώπῳ λοιπὸν ἦδη Χριστὸν καὶ τὰ Χριστοῦ ἀεὶ κατοπτρίζεσθαι μαθήματά τε καὶ παθήματα. Τοῦ δὲ τὸν πρῶτον παρ' Ἑβραίοις μῆνα περὶ Ἰσημερίαν εἶναι, παραστατικὰ καὶ τὰ ἐν τῷ Ἐνώχ (26) μαθήματα.

et non est communicatio luci cum tenebris. Et si in tertia vigilia luna scanderit, non est dubium lunam xxii vel xxiii lunam exortam, in qua verum Pascha non est possibile immolari. Nam qui hac ætate lunæ Pascha desiniunt posse celebrari, non solum illud auctoritate divinæ Scripturæ affirmare non possunt, sed et sacrilegii et contumaciæ crimen, et animarum periculum incurrunt; dum affirmant veram lucem posse immolari cum aliqua dominatione tenebrarum, quæ omnibus dominetur.

VIII. *Contra quosdam Galliæ computistas, qui luna XXI et XXII Pascha legitimum sanciebant.*

Igitur non est huic assertioni contrarium, sicut quidam Galliæ partis computarii affirmant, illud quod in Exodo legitur: *Primo mense, xiv die mensis primi ad vesperum comedetis azyma, usque ad vicesimum primum diem mensis ad vesperum. Septem diebus fermentum non inveniatur in domibus vestris*¹. Unde affirmant Pascha in vicesima prima luna posse immolari; intelligentes, quod si luna xxii adjecta fuerit, viii dies azymorum inveniuntur. Quod in Veteri quidem Testamento non potest probabiliter inveniri, Domino per Moysen præcipiente: *Septem diebus comedetis azyma*². Nisi forte ab eis decimus quartus dies in azymis cum Paschæ immolatione non annumeretur; contra Evangelii dictum, dicentis: *Prima autem die azymorum accesserunt discipuli ad Jesum*³. Quin dubium non est, quin xiv dies sit, in quo discipuli Dominum interrogaverunt secundum morem antiquitus sibi constitutum: *Ubi vis paremus tibi comedere Pascha?* Sed ideo hanc adjectionem affirmant, qui in hoc errore decipiuntur, quia nesciunt, xiii et xiv, xiv et xv, xv et xvi, xvi et xvii, xvii et xviii, xviii et xix, xix et xx, xx et xxi, lunam probatissime in uno die inveniri. Omnis namque dies in lunæ computatione, non eodem numero quo mane initiat, ad vesperum finitur: quia dies quæ

¹ Exod. xii, 18, 19. ² Ibid. 15; Levit. xiiii, 6.

³ Matth. xxvi, 17; Marc. xiv, 13; Luc. xxii, 7.

(25) Ὑλας ἀπ' αὐτῶν. Nostri quinque codices uno consensu scriptum habent ὅλας ἀπειτῶν· sed in codice Regio eadem manu adnotatur, scribendum esse ἀπ' αὐτῶν. Certe ἀπ' αὐτῶν legendum esse, ex sequentibus apparet. Nisi enim ita legeris, quo referes ea, quæ sequuntur verba, ὧν περιήρηται, etc.? Sed nunc re attentius examinata, scribendum censeo ὅλας ἀπειτῶν· ὧν περιήρηται, etc. Idem et sensus, et syntaxeos ratio postulat. VALS.

(26) Ἐν τῷ Ἐνώχ. Liber Enoch citatur a Juda in Epistola canonica. Erat liber apocryphus, nec inter canonicos Hebræorum libros receptus. Sed tamen apostoli, eorumque exemplo antiqui Patres, testimonia ex apocryphis proferre non dubitarunt: ea scilicet, quæ ad astruendam veritatem facerent, ex iis eligentes. Vide Georgium Syncellum in *Chronico*, ubi luculentum fragmentum offert ex libris Enoch. Id.

mane in luna, id est usque ad sextam et dimidium horæ, XIII annumeratur, eadem ad vesperum XIV invenitur. Unde ergo et Pascha usque ad XXI in vesperum extendi præcipitur; quæ mane sine dubio, id est usque ad eum quem diximus horarum terminum, XX habebatur. Computa ergo a fine XII lunæ, quod est initium XIV, ad finem vicesimæ, unde et XXI principium inchoatur; et invenies septem tantum dies azymorum, in quibus verissima Pascha Domini ducatu præfinitum est immolari debere.

IX. Contra eos qui tres ante Cæsaris æquinoctium dant Paschali dies.

Sed quid mirum, si in XXI luna erraverint, qui tres addiderunt dies ante æquinoctium, in quibus Pascha immolari posse definiunt? Quod certum omnimodis est putari absurdum, cum apertissimis Judæorum historiographis, et LXX Senioribus evidenter definitum sit, Pascha in æquinoctio celebrari non posse.

X. Asiaticorum mos Pascha XIV luna celebrandi quavis feria, contra Petri et Pauli auctoritatem. Victor et Irenæus.

Sed illis nihil arduum fuit, quibus licitum erat omnibus, quando XIV luna post æquinoctium advenisset, Pascha celebrare. Quorum exemplum sequentes usque hodie omnes Asiæ episcopi (quippe qui et ipsi ab auctore irreprehensibili, Joanne scilicet evangelista, et pectoris Domini incubatore, doctrinarum sine dubio spiritalium potatore, regulam susceperunt), indubitanter omnibus annis, quando XIV luna adfuisset, et agnus apud Judæos immolaretur, æquinoctio transvadato, Pascha celebrabant: non acquiescentes auctoritati quorundam, id est Petri et Pauli successorum; qui omnes Ecclesias in quibus spiritalia Evangelii semina severunt, solemnitatem resurrectionis Domini in die tantum Dominica posse celebrari docuerunt. Unde et contentio quædam exorta est inter eorum successores, Victorem scilicet Romanæ urbis eo tempore episcopum, et Polycratem qui tunc in episcopis Asiæ primatum gerere videbatur. Quæ ab Irenæo tunc Galliæ partis præsule rectissime pacata est; utriusque partibus in sua regula perseverantibus, nec a cæpto antiquitatis more declinantibus. Illi quidem in XIV die mensis primi diem Paschæ observabant, secundum Evangelium, ut putabant, nihil omnino extrinsecus addentes, sed fidei regulam per omnia conservantes. Hi autem Dominicæ passionis diem transeuntes, et tristitia ac mœrore repletum, confirmant, ne liceat aliquando, nisi in die Dominica in qua resurrectio Domini a morte facta est, et in qua nobis exorta est sempiterna causa lætitiæ, Dominicam Paschæ celebrare mysterium. Aliud enim est secundum quod ab Apostolo, imo a Domino præceptum est, cum contristato contristari, et cum cruce passio compati, ipso dicente: *Tristis*

est anima mea usque ad mortem^a; aliud cum victore inimicum antiquum triumphante, ac summo triumpho devicto adversario lætante collatari, ipsomet præcipiente: *Congratulamini mihi, quia inveni ovem meam quam perdideram*^b.

XI. Gemina luna XVI et XVII in Christi resurrectione.

Illud autem quod modo nobis innaunt, quod transeuntes lunam XIV principium Paschæ lucidum celebrare non possumus, nos non movet neque conturbat. Licet enim, usque ad vicesimam lunam principium Paschæ extendi, illicitum esse definiant; tamen usque ad XVI et XVII, quæ in eadem die eveniunt in qua Dominus resurrexit a mortuis, protelari debere, negare non possunt. Sed nos usque ad XX lunam propter diem Dominicam melius extendi Pascha decernimus, quam propter XIV lunam diem Dominicam anticipare; in qua nobis in principio lux, et nunc in fine omnium bonorum præsentium commoda et auspicia futurorum ostensa sunt. Quia non minore laude Dominus diem vicesimum prosequitur, quam decimum quartum. In Levitico namque ita præcipitur: *Mense primo, decimo quarto die mensis hujus ad vesperum phase Domini est. Et decimo quinto die mensis hujus solemnitas azymorum Domini est. Septem diebus azyma comedetis. Dies primus erit vobis celeberrimus et sanctus. Omne opus servile non facietis in eo. Dies autem septimus erit vobis celebrior et sanctior. Omne opus servile non facietis in eo*^c. Et idcirco confirmamus, nihil culpa contraxisse eos ante tribunal Christi, qui in hunc diem initium solemnitatis Paschæ extendi debere censuerunt. Maxime cum tribus angustiis coaretamur; id est ut in die Dominica solemnitatem Paschæ venerantes, æquinoctio transvadato, XX lunam non excedamus.

XII. Quorundam objectio, non posse Pascha spatii XIX annorum semper in Dominica inveniri. Anatolii responsio.

Sed hoc ab aliis sapientibus et acutissimis viris impossibile esse definitur, quod in illo angusto et brevissimo XIX annorum circuli spatii, Pascha verissima, id est in die Dominica, æquinoctium transgrediens inveniat. Sed nos ut manifestius fiat hoc, quod illis incredulitatem inducit, illum quem diximus annorum circulum, cum lunæ cursibus ponemus; computatis ante diebus, quibus reciproci cursibus involvitur annus, in Kalendis, et Idibus, et Nonis, et solis ascensu et descensu.

XIII. Lunæ ætas in Kalendario Juliano æspana.

Januarius in Kalendis, una dies, luna prima. In Nonis quinta dies, luna 5. In Idibus, 15 dies, luna 15. In pridie Kalendas Februarii, 31 dies, luna 1. In Kalendis Februarii, 32 dies, luna 2. In Nonis, 36 dies, luna 6. In Idibus, 44 dies, luna 14. In pri-

^a Math. xxvi, 38. ^b Luc. xv, 6. ^c Levit. xxiii, 5-7.

die Kalendas Martii, 59 dies, luna 29. Kalendis Martii, 60 dies, luna 1. In Nonis, 66 dies, luna 7. In Idibus, 74 dies, luna 15. In pridie Kalendas Aprilis, 90 dies, luna 2. Kalendis Aprilis, 91 dies, luna 3. In Nonis, 95 dies, luna 7. In Idibus, 103 dies, luna 15. In pridie Kalendas Maii, 120 dies, luna 5. Kalendis Maii, 121 dies, luna 4. In Nonis, 127 dies, luna 10. In Idibus, 135 dies, luna 18. In pridie Kalendas Junii, 151 dies, luna 3. Kalendis Junii, 152 dies, luna 5. In Nonis, 153 dies, luna 9. In Idibus, 164 dies, luna 17. In pridie Kalendas Julii, 181 dies, luna 5. Kalendis Julii, 182 dies, luna 6. In Nonis, 188 dies, luna 12. In Idibus, 196 dies, luna 20. In pridie Kalendas Augusti, 212 dies, luna 5. Kalendis Augusti, 213 dies, luna 7. In Nonis, 217 dies, luna 12. In Idibus, 225 dies, luna 19. In pridie Kalendas Septembris, 243 dies, luna 7. Kalendis Septembris, 244 dies, luna 8. In

Nonis, 248 dies, luna 12. In Idibus, 256 dies, luna 20. In pridie Kalendas Octobris, 273 dies, luna 8. Kalendis Octobris, 274 dies, luna 9. In Nonis, 280 dies, luna 15. In Idibus, 288 dies, luna 23. In pridie Kalendas Novembris, 304 dies, luna 9. Kalendis Novembris, 305 dies, luna 10. In Nonis, 309 dies, luna 14. In Idibus, 317 dies, luna 22. In pridie Kalendas Decembris, 334 dies, luna 10. Kalendis Decembris, 335 dies, luna 11. In Nonis, 339 dies, luna 15. In Idibus, 347 dies, luna 23. Pridie Kalendas Januarii, 365 dies, luna 11. Kalendis Januarii, 366 dies, luna 12.

XIV. *Tabula paschalis Anatolii.*

Nunc autem post computationem dierum et lunæ cursum ostensum, quibus in finem usque volvitur totus, annorum circuli principium inchoandum est. Hoc Pascha a vi Kalendas Aprilis, usque in ix Kalendas Maii.

ÆQUINOCTIUM.	LUNA.	PASCHA.	LUNA.
1. <i>Sabbato.</i>	XXVI.	XV. <i>Kalend. Maii,</i>	XVIII.
2. <i>Dominica.</i>	VII.	<i>Kalendis Aprilis.</i>	XIV.
3. <i>II. Feria.</i>	XVIII.	XI. <i>Kalendas Maii.</i>	XVI.
4. <i>III. Feria.</i>	XXIX.	<i>Idibus Aprilis.</i>	XIX.
5. <i>IV. Feria.</i>	X.	IV. <i>Kalend. Aprilis</i>	XIV.
6. <i>V. Feria.</i>	XXI.	XIV. <i>Kalend. Maii.</i>	XVI.
7. <i>Sabbato (27).</i>	II.	VI. <i>Kalend. Aprilis.</i>	XVII.
8. <i>Dominica.</i>	XIII.	<i>Kalendis Aprilis.</i>	XX.
9. <i>II. Feria.</i>	XXIV.	XVIII. <i>Kalend. Maii.</i>	XV.
10. <i>III. Feria.</i>	V.	VIII. <i>Idus Aprilis.</i>	XV.
11. <i>IV. Feria.</i>	XVI.	IV. <i>Kalend. Aprilis.</i>	XX.
12. <i>V. Feria.</i>	XXVII.	III. <i>Idus Aprilis.</i>	XV.
13. <i>VI. Feria.</i>	VIII.	III. <i>Nonas Aprilis.</i>	XVII.
14. <i>Sabbato.</i>	XX.	IX. <i>Kalend. Maii.</i>	XX.
15. <i>Dominica.</i>	I.	VI. <i>Idus Aprilis.</i>	XV.
16. <i>II. Feria.</i>	XII.	II. <i>Kalena. Aprilis.</i>	XVIII.
17. <i>IV. Feria. (28).</i>	XXIII.	XIV. <i>Kalend. Maii.</i>	XIX.
18. <i>V. Feria.</i>	IV.	II. <i>Nonas Aprilis.</i>	XIV.
19. <i>VI. Feria.</i>	XV.	VI. <i>Kalena. Aprilis.</i>	XVII.

XV. *Cæsariensis synodi times ab Anatolio rejectus.*

Hic circulus xix annorum a quibusdam Africanis rimariis qui ampliores circulos conscripserunt, non probatur, quia eorum suspensionibus ac opinionibus videtur satis esse contrarius. Quippe qui has in suo numero rationes probatissimas componunt, principium quoddam Paschæ finemque componentes, id est ne ante xi Kalendas Aprilis, nec post vicesimam primam lunam et xi Kalendas Maii, Pascha immolandum esse. Quos terminos non solum non sequendos, sed etiam detestandos ac succidendos esse decernimus. Cum in veteri quidem lege hoc solum custodiri debere decernitur, uti ne ante transgressum vernalis æquinoctii in quo autumnalis novissima pars vincitur, decima quarta die mensis primi, qui non diei sed lunæ orsibus computatur, Pascha imoletur. Quod quidem, ut

(27) *Sabbato.* Hic primum Anatolius bissextum admittit. *Beccua.*

Domini iussione sancitum est et catholicæ fidei conveniens in omnibus, anticipari illicitum ac periculosum esse, omni sapienti non dubium est. Et ideo hoc solum satis est omnibus sanctis et catholicis viris custodire, ut plurimorum diversis opinionibus prætermissis, intra terminos quos exposuimus, solennitatem Dominicæ resurrectionis concludant.

XVI. *De solis ascensu ac descensu. Quatuor anni cardines ex Anatolii sententia Cæsarianis respondent.*

Cæterum quod tuxæ epistolæ subjeceras, ut solis ascensum descensumque qui in diminutione dierum ac noctium conficitur, huic opusculo insinuare conarer, hoc modo inchoatur atque consumitur. Per xv dies et horæ dimidium sole ascendente per singula momenta, id est per iv in una die, ab viii Kalendas Januarii, in viii Kalendas Aprilis hora

(28) *IV Feria.* Bissextum secundum hic agnoscit Anatolius. *Id.*

diminuantur, in qua consumuntur XII horæ et assis, id est prima pars ex XII particulis. In qua die ad vesperum, si luna XIV accidisset, agnus apud Judæos immolabatur. Sin autem excedens numerus, XV vel XVI luna fuisset inventa, in vespere ejusdem diei in XIV die secundæ lunæ eodem mense natæ ad vesperum Pascha celebrabatur; septem diebus comedentes azyma, usque ad diem XXI in vesperum. Nobis ergo similiter si eveniat, ut VII Kalendas Aprilis et dies Dominica et luna XIV inveniantur, XIV Pascha celebrandum est. Sed et si XV vel XVI, et usque ad XX luna fuerit inventa, pro reverentia Dominicæ resurrectionis quæ in die Dominica facta est, nobis similiter celebrandum est; Ita tamen ut principium Paschæ finem solemnitatis eorum, id est vicesimam lunam, non excedat. Et ideo non parum deliquisse diximus eos, qui anticipare vel excedere hunc numerum divinæ insertum Scripturæ ausi sunt. Et ab VIII Kalendas Aprilis in VIII Kalendas Julias per XV dies hora dimittitur; per duo momenta et dimidium, et sextam partem momenti, sole ascendente per singulos dies. Et ab VIII Kalendas Julias in VIII Kalendas Octobris similiter per XV dies, et quatuor horas, hora dimittitur; descendente sole in unaquaque die per eundem numerum momentorum; et spatium quod superest, usque in VIII Ka-

lendas Januarii, simili numero horarum ac momentorum finitur. Ita ut VIII Kalendas Januarii horam et horæ dimidium hora habeat. Eo usque namque dies et nox minuuntur. Et XII horæ quæ in vernali æquinoctio in principio Domini dispensatione constitutæ sunt, in VIII Kalendas Julii nocte diminutæ, sole ascendente per singulos quos supra diximus gradus XVIII, in duodecimo longiori spatio reperiantur adjunctæ. Et iterum XII horæ quæ in autumnali æquinoctio solis descensu replentur, in VIII Kalendas Januarii sex horæ in XII divisæ inveniantur disjunctæ, nocte XVIII in XII divisas tenente. Quæ in VIII Kalendas Julii similiter VI in XII partitas tenebat.

XVII. Operis conclusio.

XVII. Hoc autem non ignores, quod ista quatuor quæ diximus temporum confinia, licet mensium sequentium Kalendis approximantur, unumquodque tamen medium temporis, id est verni et æstatis, autumnii et hiemis teneat. Et non exinde temporum principia inchoantur, unde mensium Kalendæ intiantur. Sed ita unumquodque tempus inchoandum est, ut a prima die veris tempus æquinoctium dividat; et æstatis VIII Kalendas Julii, et autumnii VIII Kalendas Octobris, et hiemis VIII Kalendas Januarii similiter dividitur.

ÆGIDII BUCHERII

In S. Anatolii Alexandrini Canonem Paschalem Commentarius.

CAPUT PRIMUM.

Sitne genuinus Anatolii Canon Paschalis, Græce scriptus, a Rufino Latine redditus. Rationes cur ejusmodi Canon Anatolii non videatur. Ipsum Anatolio tribuunt Eusebius, Beda, Colmannus, Wilfridus. Beda ex hoc Canone complura ad verbum citat.

Anatolium, genere Alexandrinum, Græce Canonem suum scripsisse nemo dubitat. Et dubium omne eximit Eusebius, qui bonam hujus partem Græce citat. Versionem hanc Latinam Rufino æque omnes ascribunt, eoque parum accuratam, nec satis fidam existimant. Sane Græca, quæ libro VII, cap. 26 (32) *Historiæ suæ ecclesiasticæ* feliciter inseruit Eusebius, et Rufinianis uberiora sunt, et aliter subinde clariusque concipiuntur; ut vel prima comparatione cuius perspicuum est. Hoc nomine non nego, labem nonnullam in hujusce Canonis textum irrepere potuisse. Sed quæstio est an textus iste, seposita Rufini parum certa interpretatione, genuinus alias ac verus sit Anatolii fetus, quem Eusebius *Canonem de Paschate*, Hieronymus *Volumen super Pascha*, vocant.

Ex principia quidem sane paradoxis, præterque communem eorum qui de Paschate Christiano scripserunt opinionem constitutis, quæ Canon hic præ se fert, videri forte possit adulterinus et suppositivus; et alterius potius quam Anatolii tam laudati, tam catholici scriptoris. Ut ex multis hic interim pauca seligam: Paschæ Dominicam luna quarta

C decima nullo scrupulo indicit, in quo cum Quartadecimanis, seu Tessareskædecatis ab Ecclesia rejectis, facit: etsi id illi perpetuum non sit; nec nisi ter toto decemnovennali cyclo recurrat. Præterea eandem Paschatis Dominicam a XIII luna, saltem exeunte, in XV duntaxat diffundit; tametsi Scriptura, et cum ea Alexandrini inter quos studuit Anatolius, a XIV in XXI aperte propagent; Latini in vicesimam quoque secundam extendere nihil vereantur. Ad hæc litteras Dominicales et bissexum, aliave pleraque tam confuse constituit, ut non docti alicujus et sancti Patris, qualem supponunt omnes Anatolium; sed rudis et ignari, forteque a veritate catholica devii scriptoris potius esse videatur. De quo plura mox capite tertio.

Germania nihilominus Anatolii partum fortius hæc evincunt. Primo Eusebii Caesariensis qui eum videre potuit, auctoritas, qui non ex ille *Canonis* hujusce fragmentum Anatolii nomine profert, plane huic opusculo conforme, nisi ubi fides vacillat interpretis. Idem facit et Beda, initio libelli *De æquinoctiis et de ratione temporum*, capite quarto. Deinde Colmannus Scotorum episcopus, apud eundem Bedam libro III *Historiæ Anglorum ecclesiasticæ* capite 25, Anatolium virum, ut ait, sanctum et in historia ecclesiastica laudatissimum, ab XIV luna ad XX Pascha celebrandum tradidisse asserit. Quod etiam catholicus Anglorum presbyter Wilfridus, contra Colmannum pro Paschate Alexandrino disputans, non modo admittit, sed et insuper ab XIII luna ad vesperum subinde Pascha Scotos iuchare

exprobat, quod ex hujusce Canonis Anatoliani rationibus nonnunquam effici necessum est. Denique Beda ipse pleraque ad verbum ex hoc *Canone* sæpius exscribit, et Anatolio attribuit. Nam primum toto fere de æquinoctio libello, ita de Anatolio in figendo æquinoctio sententia disputat, ut quisvis facile pervideat, isthæc cum non aliunde quam ex hoc etiam mendoso corruptoque Canone Latino haurire potuisse. De quo nos uberius capite sequenti. Rursum idem Beda *De ratione temporum*, capite 40, disertissime saltum lunæ abs Anatolio, non in fine vel capite cycli decemnoventalis, sed anno ejus decimo quarto qui est ultimus ogdoadis, collocari scribit: *Faciens, inquit, illam ascendere (seu saltare) in æquinoctio, de octava in vigesimam.* Quod idem plane Canonis hujus exhibet diagramma.

Denique clarissime idem Beda, eodem libro *De ratione temporum*, cap. 53, Canonem hunc Anatoliana verbis hisce confirmat: *Sed et homo Ecclesie sanctus Anatolius, in opere suo paschali, cum de æquinoctiis et solstitiis, deque horarum ac momentorum incrementis subtilissime disputasset, ita disputationem suam, simul et ipsum libellum terminavit: « Hoc autem non ignores, quod ipsa quatuor quæ prædicimus, temporum confinia, licet mensium sequentium Kalendis approximentur, unumquodque tamen medium temporum, id est veris et æstatis, autumnii et hiemis teneat: et non esinde temporum confinia inchoentur, unde mensium Kalendæ initiantur. Sed ita unumquodque tempus inchoandum est, ut a prima die veris tempus æquinoctium dividat: et æstatis, viii Kalendas Julii; et autumnii, viii Kalendas Octobris; et hiemis, viii Kalendas Januarii similiter dividat.* Hæc ille. Quæ plane eadem et extrema sunt hujusce Canonis nostri verba, cui proinde non parvam fidem astruunt.

Quæ autem hic in contrarium afferuntur argumenta, infra capite tertio commodius excutientur.

CAPUT II.

Quo Martii Juliani die æquinoctium figat Anatolius. Putant plerique fixisse xi Kal. Aprilis. Verius tamen fixisse demonstratur cum Cæsare viii Kal. Aprilis. Refellit ratio contraria. An Anatolius ex Ptolemæi opinione loquatur. Videntur Alexandrini æquinoctium civile viii Kal. Aprilis cum Cæsare retinuisse, usque ad Nicænam synodum circiter.

Questionem nanc non hodie primum, sed ab antiquis jam inde temporibus motam, satis intelligimus ex Bedæ *De æquinoctio vernali* libello. Sunt, ait, qui contendunt Anatolium in hac sententia (nempe de æquinoctii die) nequaquam undecimum, sed octavum Kalendarum Aprilium diem posuisse. Et tamen ex hodiernis scriptoribus vix unum videas, qui non pro indubitato supponat, æquinoctium ex Anatolii mente, xi Kalendas Aprileas, seu xii Martii Juliani committi. Probat verhis ipsis: *Est ergo in primo anno initium primi mensis (paschalis scilicet) quod est xix annorum circuli principium, secundum Ægyptios quidem, mensis Phamenoth, xvi die; juxta Macedones vero, Dystri mensis xii; ut autem Romani loquuntur, undecimo Kalendas Aprileas, etc.* Sed verba hæc esse corrupta jam ostendam.

Dico igitur, Anatolii sententiam hic, Cæsaris sive Sosigenis esse planissime; diem nimirum æquinoctii committi, Phamenoth xxix, Dystri xxv, viii Kalendas Aprileas, seu Martii xxv. Id tribus maxime claris et incorruptis textis ipsius Anatolii locis efficitur. Primo dicit: *Isto die xxvi Phamenoth sol non modo primum Stigniferi segmentum ingressus reperitur, sed etiam quartam jam in illo diem percurrisse.* Sane Anatolii ævo, circa annum Christi vulgarem et hodiernum 276, quo hæc ab eo elucubrata existimo, astronomicum veris æquinoctium,

A seu ipsam circulorum zodiaci et æquinoctialis intersectionem, in xxi aut xxii Martii Juliani diem (qui cum xxv et xxvi Phamenoth concurrunt), incurrisse nemo negaverit. Quomodo ergo sol, ex Anatolii sensu tam clare hic expresso, quartam in Ariete diem tunc percurrisse potuit? At si pro xxvi Phamenoth, seu Martii xxii, subsitnas, ut decet, xxix Phamenoth, Martii xxv, plane verum erit, solem in primo zodiaci segmento, quod Arietem appellamus, quartam jam diem omnino percurrisse, aut quintam percurrere. Et Anatolii sensus erit, ipsam circulorum intersectionem Martii xxi potius quam xxii committi, quod ab Alexandrinis, ut reor, hauserat, qui paucis post annis id publice tenuerunt.

Secundo, addit hoc eodem opusculo, § 8: *Sed quid mirum, si in xxi luna erraverint, qui tres addiderunt dies ante æquinoctium, in quibus Pascha immolari posse definiunt? Quod certum est omnimodis etiam putari absurdum.* Per eos, qui tres ante æquinoctium dies addiderunt, Cæsariensis in Palæstina concilii Patres Anatolius hic intelligit. Qui licet diem æquinoctii civilis in Martii vicesimo quinto et ipsi agnoscerent; tres tamen prævios dies quibus Christus post institutum venerabile sacramentum comprehensus, passus et sepultus fuit, extra limitem paschalem excludi noluerant. Nec enim alii de quibus id dici possit, occurrunt. Nam Judæi et Christianorum primi, Latini saltem, qui ad Martii xviii, ut dixi, primum solis in Arietem incessum affixerant, non tantum tres, sed septem dies addiderant. Anatolium igitur, si absurde, ita enim inuit, prævios tres ad hactenus usurpatum civile æquinoctium dies additos existimat, in prisco Cæsaris æquinoctio, quod cum xxv Martii componebatur, hæere necessum est, non illud Martii xxii defigere. Quod argumentum sane validum, Beda quoque suo illo de Æquinoctii die opusculo profert, et quidem ex eorum qui jam tum nobiscum sentiebant, objectione ac sensu.

Tertius isque palmaris, Anatolii locus est § 8, ibi enim per omnes cycli sui decemnoventalis annos, æquinoctii quoque sui diem feriamque determinans, semper ad Martii xxv, nunquam ad xxii fixus ac firmus hæret, ut in ejus tabula videre poterat. Cumque sæpius repetat, Pascha nunquam nisi transmissio jam æquinoctio rite celebrari posse, id ipse tanta religione peneque superstitione observat, ut citimum Pascha Dominicum non vii seu postridie æquinoctii Cæsariani, sed vi primam Kalendas Aprileas indicat. Credo, quo certius æquinoctii diem in Paschatis sui sanctione transmitteret, tantoque lux tenebris dominaretur. Ita nihil certius, quam æquinoctium cum Martii xxv abs Anatolio compositum.

Adversariorum ratio, ex Anatolii verbis hactenus satis jam olim ab aliis, teste Beda, rejecta est, cum dixerunt, *Eusebium* (seu quem alium) cum hanc Anatolii lucubrationem in Historia ecclesiastica refert, diem pro die menses; et quod cætera bene posita videret, uno verbo corrigere voluisse, quod in ea minus perfecte dictum conspexerat. Ne illam videlicet quem laudare proposuerat, palam notabilem monstraret, si ejus pura verba, et, ut ipse scripserat, suis inderet Historiis. Scio Bedam istud sibi de Eusebio persuadere non posse. Sed nos similia multa Græculorum fuisse scimus ingenis, hæreui præsertim infectorum, cujusmodi fuitæ Eusebium clare docet Baronius. Neque magis urget, quod subdit idem Beda: mirum, si Victorem Capuanum, qui et ipse xi, non viii Kalendas Aprileas in Anatolio legit, talis impostura lateat. Nam non Victorem modo, in ea adduc ætatis illius caligine, sed et plerisque acutissimos hujus ævi doctissimi scriptores eadem impostura fefellit. Anatolium laudare volebat Eusebius. Non poterat, nisi aut æquinoctium male ab Nicæna synodo fixum diceret; aut

Anatolii textum ad synodi sententiam saltem proxime recedat. Posteriori priore facilius et acceptius credidit. Nec vero desunt etiamnum aliqua corruptionis illatae vestigia. Nam codex manuscriptorum ex quo hæc exscripsimus, VIII Kalendas Aprilis, ex vera ac prima lectione, non XI, clare exhibet. Tametsi XIII Dystri diem ex prava correctione retineat.

Cæterum cur Eusebius, aut si quis alius, Anatolium corrigere aggressus, XII potius, quam XXI Martii, pro XXV substituerit, non satis pervideo. Nicæna siquidem synodus ad Martii XXI seu XII, non XI Kalendas Aprilis æquinoctium affixit, et ita deinceps Ecclesis retinuit. Quin ita quoque sensisse videtur Anatolius, quando ipsa Martii XXV, qua sancta ille civile figit æquinoctium, solem in primo dodecatesmorii segmento, quartam jam diem diætoprobuvov seu prætergressum esse ac superasse aperte scribit, iandens quintam tunc percurrere. Neque satisfaciunt, qui dicunt Ptolemæi opinionem videri secutum Anatolium. Cur enim ille, si scriptoris ethnici et 150 annis anterioris opinionem sequeretur, solem XXV Martii quartam dodecatesmorii primi partem jam percurrisse, et non potius ex ejusdem sensu percurrere dixisset? An tantus vir in tam acri studio ad cœli et horologiorum motus non attenderit? Verum quidquid de hoc subsit (parum enim interest), certum est Anatolium non in primo primi segmenti gradu æquinoctium civile constituisse; sed vel in quinto, ut nos quidem probabiliter existimamus; vel certe, ut alii, in quarto; sicut Cæsarem et Metonem in octavo, et Eudoxum ex Gemini sententia in sexto constituisse, supra in tractatu *De Judæorum anno* capite tertio declaravimus.

Priusquam caput hoc finio, consideret hic mecum lector, num Alexandrinæ scholæ doctores æquinoctium civile in Martii XXV huc usque non retinuerint, quando, qui inter eos non infimus erat Anatolius, tam tenaciter eo die retinet; tametsi quinto (saltem quarto) primi dodecatesmorii gradui respondere pervideat. Quid si est, tunc quoque dicendum Alexandrinum patriarcham Dionysium, vix undecim annis ante hanc Anatolii incubrationem fato sanctum, octaeteridem suam paschalem ad hunc æquinoctii Cæsariæ, non Nicæni aut Ptolemæici, diem adaptasse: siquidem ante æquinoctium et ipse Pascha celebrari non vult, ut supra monuimus.

CAPUT III.

Termini paschales et aliquot paradoxa Anatolii. Paradoxa in sole; in litteris Dominicalibus; in luna. Principium cycli illius diversum; item saltus lunæ. Diversas anteorum numerorum situs; diversa lunæ ætas. Quid hic Beda opinari videatur. Diversum caput et finis mensis primi seu paschalis. Anatolii Dominica paschalis a XVI luna ad XX. Putavit Anatolius ante XIX ut lunam, ita et Dominicam paschalem in se revolvit. Cyclus Anatolii cum Alexandrinorum Latinorumque cyclis aureisve numeris compositus. Cycli Anatoliani in Calendario dispositio.

A cæteris computistis, tam Latinis quam Alexandrinis, in sole et luna multum differt Anatolius.

In sole quidem: 1° quia æquinoctium civile, non ut Alexandrini et Nicæna synodus, in Martii XXI, aut, ut Latini prisci cum Judæis, in XVII, sed in XXV cum Cæsare decernit, ut jam vidimus. Nec ante illud, nec in illo, sed nec postriedie quidem illius Pascha celebrari vult: tanta inest illi æquinoctii etiam civilis certo transilindio sollicitudo. *Quandis* (ait § 6) *æqualitas inter lucem et tenebras perdurat, nec a luce diminuta, Pascha non esse immolandum ostenditur. Idcirco ergo post æquinoctium Pascha immolari præcipitur, quia XIV luna ante æquinoctium, et in ægri octavo totam noctem non implet. Post æquinoctium vero luna XIV, una die adjecta (uo-*

ta) quod est æquinoctii transgressus; licet ad verum lumen, id est ortum solis, et diei principium non pertenderit, tamen post se tenebras non derelinquit. Ita ille; quibus citimam suam paschalem Dominicam nonnisi secundo ab æquinoctio commisso die, seu Martii XVII, constituit.

2° Litteras Dominicales et bissexta longe alia ratione dispensat. Nam e novemdecim annis bissextiles duntaxat duos ponit, VII scilicet et XVII, ut in tabula ejus paschali videtur est. Atqui XIX annis quatuor, ut minimum, subinde quinque conveniunt. Cumque septuaginta sex annis bissextiles omnino XIX imputentur, ex ejus doctrina nonnisi octo competerent. Ita annum solarem ab Juliano diversum tantoque breviorum facit. ac proinde paschales Dominicas veris difformes, quæque sæpius in foras simplices incurrunt, instituit. Certe nonnisi quatuor prioribus euneadecateridos suæ annis, item septimo et octavo cum veritate consentit, nisi forte casu juvetur.

In luna vero magis etiam differt: 1° Quia qui euneadecateridos primus ipsi est annus, Alexandrinis est undecimus, Latinis et Victorio nostro secundus. Ab anno siquidem vulgaris Christi epochæ 276. cyclum suum orditur, octo ante Alexandrinum annis, ut deinceps, ac præsertim capite 4 demonstramus.

2° Differt in saltu lunæ. Hunc enim Alexandrini anno cycli sui decemnovennalis XIX, qui est Romanorum hodiernorum primus, constituunt; Latini et Victorius XVI suo, ipse XIV item suo ut ex ejus tabula patet; quæ eo anno ab VIII in XX saltum facit. De quo etiam Cyrillus aliquid § 4 et 7 sui Prologi, tametsi suppresso Anatolii nomine, insinuat; expressius autem Beda *De ratione temporum*, cap. 40: *Denique, ait, Anatolius, qui verissime in æquinoctio verno initium mensium et caput circuli totius terminumque decernit, non ipse hanc in capite, ut Romani scilicet, vel sine, ut Ægyptii, sui circuli decemnovennalis, sed in XIV ejus anno, qui est ultimus ogdoadis, mutationem lunæ posuit: faciens illam ascendere ab VIII in XX. Hæc ille. Hinc fit, ut auri numeri Anatoliani a XVI ad XIX sursum uno die in Calendario Juliano promoveantur.*

3° Dissidet in ipso aureorum numerorum situ, et, quod inde sequitur, in ætate lunæ determinanda. Nam cum XXX Martii die cyclum suum primum bis expresse componit, semel textus sui § 11, rursus in tabulæ suæ anno primo. Qui cum respondeat cyclo Alexandrinorum XI, Latinorum secundo, illum triduo, biduo hunc prævertat necessum est. Idem de cæteris annis judicium est; quorum situs et ætas tam ex comparatione cum primo jam dicto, quam ex tabulæ paschalis Anatolii versu perpendiculari quarto et ultimo perinde colligitur; saltu tamen ad posteriores sex canonis annos adjuncto. Quo fit, ut Anatolii lunæ Alexandrinæ plerumque biduo triquoque, Latinæ uno saltem die, nonnunquam biduo, rarissime triduo præcurrant. Cycli quidem Anatolii XII, XIV et XV, tam tertium, quintum, et sextum Alexandrinorum, quam Latinorum XIII, XV et XVI, triduo anticipant. At IX et XVII Anatolii, Alexandrinos XIX et VIII quadratio, Latinos X et XVIII nonnisi biduo prævertunt, ut nostra ad capitis hujusce finem tabula demonstrat. Magna, fateor, disparitas; et difficilioris de tanto viro fidei. Sed lunæ ætas singulis tabulæ Anatolianæ annis bis expressa, fidem istam vel ab invitis extorquet.

Beda quidem *De ratione temporum*, c. 4, annum cycli Anatoliani XIV cum ultimo ogdoadis, id est, ut reor, octavo Alexandrinorum, ut paulo ante audimus, ac proinde primum cycli illius cum horum XIV componit: atque ita lunas Anatolii cum Alexandrinis et Latinis pene cœvas instituit. Sed cur minus illi credam, ut maxime vellem, tria obstant. 1° Saltum lunæ Beda ipse cum Cyrillo, ut jam dixi, in XIV cycli Anatolii anno expresse statuit. Id cum

altero stare nequit; sic enim lunæ saltus ad annum a tabulæ Anatolianæ xiv rite positus, in ejusdem xvii (qui cum Alexandrino viii primum concurrat) contra suppositionem transferendus esset. 2° Obstat ætas lunæ, tam exserte abs Anatolio, sive in ipso æquinoctii die, Martii xxv, sive in Paschatis die notata; quæ huic Bedæ dicto nulla ratione quadrare potest, ut per se liquet. 3° Obstant litteræ Dominicales, his item hic signatæ. Nam quamvis eas non nisi tabulæ prioribus annis, item vii et viii veras agnoscam, aliis semper erroneas; eas tamen ejusmodi planissime manuscriptus codex exhibet: prorsus ut vel hunc vel Bedam falli necesse sit. Ego codici magis assentior, et per se fido constantique, et expressis Anatolii verbis conformiori. Hic enim § 6 sine, et æquinoctium et plenilunium in Paschate plane transmittenda sciscit, ut omnem tenebrarum potestatem lux superet. Quod et Cyrillus Prologi sui § 4 innuit; cum tam de Latinorum quam Anatolii saltu agens, supputationem eorum inconvenientem esse, *nimisquæ properare*, plane ex codicis nostri sententia subjungit.

Non nego tamen, visos aliquando mihi aureos Anatolii numeros, in Martio et Paschali mense, a librario uno sursum die male protrusos; idque ex § tractatus ejus 44 satis colligi posse videbatur, ubi aureus numerus primus cum primo Martii die componitur. Ac licet ex lunæ ætate xxvi ad æquinoctii Anatoliani diem notata, cum ultimo Februarii, uno scilicet citius die, componi videatur, hoc tamen potius mendosum docent 59 dies, quos Anatolius, ut cæteri, a primo Januarii ad ultimum Februarii recte numerat; quæ justa est duorum lunæ mensium quantitas. Hinc quoque rectius aureus numerus 1 in Martii primum et ultimum diem devolvendus videbatur; ut luna hæc anni tertia, tricenaria non minus quam prima, juxta naturalem alternationem, esse possit; non ad Martii xxx, seu penultimum relinquenda; licet et in tabula paschali, et § 41 ex parte sciscit Anatolius. Accedebat præterea, his admissis, jam lunæ Anatolii Latinorum et Alexandrinorum lunis cœviore utuncque fieri, uno certe minus die præcurrere. Quare, ut ita facerem, omnino pendebam. Verum adverti me tum in majus incommodum impingere. Lunas paschales xiv ter Anatolius ternis suæ tabulæ annis, ii, v et xviii definit. Si aureos ejus numeros uno die devolvimus, eæ jam non decimæ quartæ, sed decimæ tertiæ erunt; quod ejus rationibus adversatur. Idem est de ternis quoque vicesimis paschalibus ejus lunis judicium. Priori igitur sententiæ potius insistendum, et dicendum Anatolium sui hic in tam intricata re oblitum (nisi forte librarium, quod non puto) se lectoremque confundere.

4° Differt Anatolius in capite et fine primi mensis; quem Latini a Martii die quinto, Alexandrini ab octavo ineunt. Ipse omnium tardissima ab decimo, quia tardissime quoque figit æquinoctium. Anno cycli sui xi Dominicam paschalem indicit iv Kalendas Apriles, seu Martii xxix luna, sua xx, ac proinde lunam istam ab x Martii orditur. Anno quidem cycli xix citiorem paschalem suam Dominicam notat vi Kalendas Aprilis, seu Martii xxvii. Verum cum lunam istam xvii duntaxat numeret, plane primam nonnisi a Martii xi ducat, postried ineuntis lunæ jam dictæ. Ubi id notandum venit, Anatolium illam Alexandrinorum et Ecclesiæ hodiernæ regulam nihil morari, paschalem eam esse quartam decimam, quæ vel in ipsum æquinoctium, vel proxime post ipsum incurrit. Nam æquinoctium ipse cum xv Martii componit. Imò unum præterea diem, nempe Martii xxvi (quem æquinoctii transgressum appellat), ante legitimam Paschalis citimi functionem transmitti vult, ut tanto tenebras lux superet. Ita nulla illi aut perexilis est neomeniarum et terminorum paschalium ratio, sed Dominicarum duntaxat, quæ a Martii xxvii ad Aprilis xxvi inclusive repe-

riuntur: dummodo nec infra xiv nec supra xx lunæ diem contingant; idque sive terminus paschalis, qui est xiv luna, æquinoctium præcurrat, sive subsequatur, sive in illud incurrat. En ejus verba, et unica omnisque regula: *Hoc Pascha a vi Kalendas Aprilis, usque in ix Kalendas Maii*. Ergo Dominicam suam paschalem citiorem vi Kalendas Aprilis, seu Martii xxvii expresse affigit, anno cycli sui xix seu ultimo, littera Dominicali sua eaque erronea B, luna item sua xvii. Remotissimam autem, ix Kalendas Maii, seu Aprilis xxiii, littera Dominicali erronea A, anno cycli sui xiv, luna sua xx. Quare Dominicalem paschalium cancellos diebus xxvii duntaxat concludit, a Martii xxvii ad Aprilis xxiii, atque adeo Pascha in solo mense Ægyptiorum Pharmuthi, a 1 ejus die, ad 28, nunquam in Phamenoth admittit. Nisi forte quis præterea diem Martii xxvi, qui est ultimus seu tricesimus Phamenoth, quem æquinoctii transgressum ab eo vocari jam diximus, huic etiam limiti quadam ratione accensendum putet. Sic enim dies xxix conficiuntur, quod non existimo. Verum tam Latini præsci quam Alexandrini, ex natura rei, triginta quinque; et Victorius triginta quatuor assignat, tota hebdomade diffusiores; quos ipse proinde rejicit. Imò ne Patrum quidem Cæsariensium limitem, tametsi xxxi dierum duntaxat, admittere vult, cum § 15 ita loquitur: *Quidam Africanis rimarii has in suo calculo rationes probant, a principio quoddam Paschæ finemque componentes; id est, nec ante xi Kalendas Apriles, nec post xxi lunam et xi Kalendas Maii Pascha immolandum esse. Quos terminos non solum non sequendos, sed et delectandos ac succidendos esse decernimus*. Ita ipse.

5° Differt in lunæ ætate Dominicæ paschali assignanda. Latini Dominicam Paschæ citiorem non ante lunam suam xvi, Alexandrini non ante xv, indicunt. Ipse etiam luna xiv admittit, ut patet anno cycli ipsius ii, v et xviii, in quo cum Quartadecimanis facit. Hinc fit ut eandem Paschæ Dominicam nunquam, ultra xx lunam diffundat, cum Alexandrini ad xxi, Latini ad xxii etiam propagent. Cur id faciat, rationem ipse reddere conatur, § tractatus sui 8. Et in hoc Scoti præsci cum eo sentiebant, si Bedæ fides, lib. iii *Historia Anglorum ecclesiasticæ*, cap. 25. In ultimo tabulæ Anatolii perpendiculari versu qui lunæ ætatem in paschali Dominica designat, tres anni, nempe viii, xi et xiv, lunam xx exhibent, nullus xxi aut xxii.

6° Denique differt Anatolius in ipsa paschalis cycli revolutione; quam cum nonnisi annis 532 absolvi certum sit, lunari cyclo scilicet in solarem ducto, seu xix annis in xxviii, ipse tamen eam annorum xix intervallo concludit; ratus, opinor, pares esse quartadecimarum et Dominicarum paschalium revolutiones, quæ toto cælo differunt. Hinc ipse § 12: *Sed hoc, inquit, ab aliis sapientibus et acutissimis viris impossibile esse definitur; quod in illo angusto ac brevissimo xix annorum circuli spatio, Pascha verissimum, id est in die Dominica, æquinoctium transgrediens inveniretur. Sed nos, ut manifestius fiat, quod illis incredulitate inducit, etc.* Rursum § 13: *Hic circulus xix annorum a quibusdam Africanis rimariis, qui ampliores (nota) circulos conscripserunt, non probatur, quia eorum suspitionibus videtur satis esse contrarius*. Verum si Africanus istos rimarios secutus fuisset, bissextilis annos rariore admittere, litterarumque Dominicallum seriem ita succidere ac confundere coactus non fuisset; quando vere illa tam brevi circulo concludi non potest.

Hæc omnia Anatolii placita, quam paradoxa sint, nemo non videt: ex illis quidem magnam in lectoris intellectu confusionem oriri necessum est. Prorsus ut an Anatolii tanti viri esse possint, non immerito quesiverimus. Sed tot Bedæ, adeoque Eusebii testimonia, quæ eadem verba referunt, et manuscriptis

codex dubitare vetant, ut supra vidimus. Ego qui- dem vix in usum inductum existimo, nisi forte ad paucos annos Laodicee ubi Anatolius fuit episcopus, aut vicinis etiam locis. Diu enim subsistere non potuisse, vel soke littere Dominicales tanto errore collocatae satis arguunt. Et facile illum exclusit Eusebii Caesariensis episcopi cyclus, non ita multo post usurpato creptus, ut supra diximus: adeo ut iste, quia confusior, a posteris clariore scientia jam perfusus, nullo pene loco sit habitus; primumque statim locum Eusebio concesserit. Ego hic Anato-

lii mentem perspectam reddere conatus sum, non immemor illius, *nihil inventum simul et perfectum*. Primus ille enneadecaeterida lunarem ad Christiani Paschatis inventionem aptare tentavit, nulli us, ut reor, ante solo tritam. Quid mirum, si veritatis scopum non statim attigerit?

Sed nos iam tabellas duas exhibeamus; quarum prima cyclum Anatolii cum Alexandrinorum Latinorumque cyclis aureisve numeris comparet: altera in Calendario Juliano etiam methodice, ex ejus tamen erronea sententia, disponat.

Cyclus Anatoli.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Cyclus Alexandrinorum.	11	12	13	14	15	16	17	18	19	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Cyclus Victorii et Latin.	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	1

CYCLI ANATOLIANI IN KALENDARIO DISPOSITIO.

MARTIUS.

APRILIS.

Dies Martii.	Littere Dominicales.	Menses Aegyptiorum.	Cyclus Alexandrinorum.	Cyclus Latinorum et Victorii.	Dies Aprilis.	Littere Dominicales.	Menses Aegyptiorum.	Cyclus Alexandrinorum.	Cyclus Latinorum et Victorii.	
Kal. 1	d	Phamenoth.	iii	13	Kal. 1	g	6	17	9	
vi 2	e	6	9	2	iv. 2	A	7	xi	10	
v 3	f	7	17	xi	iii 3	b	8	6	18	
iiii 4	g	8		10	Prid. 4	c	9	14	xix	
iii 5	A	9	6	xix	Non. 5	d	10		viii 7	
Prid. 6	b	10	14	viii	viii 6	e	11	3	xvi	
Non. 7	c	11		7	vii 7	f	12	11	v 15	
viii 8	d	12	3	xvi	vi 8	g	13	19		4
vii 9	e	13		15	v 9	A	14		xiii	12
vi 10	f	14	1	4	iiii 10	b	15	8	ii	1
v 11	g	15	19	xiii	iii 11	c	16	16		
iiii 12	A	16		12	Prid. 12	d	17		x	
iii 13	b	17	8	1	Idib. 13	e	18			
Prid. 14	c	18	16	x	xviii 14	f	19			
Idib. 15	d	19		9	xvii 15	g	20			
xvii 16	e	20	5	xviii	xvi 16	A	21			
xvi 17	f	21		17	xv 17	b	22			
xv 18	g	22	13	6	xiv 18	c	23			
xiiii 19	A	23	2	xv	xiii 19	d	24			
xiii 20	b	24		14	xii 20	e	25			
xii 21	c	25	10	3	xi 21	f	26			
xi 22	d	26	18	xii	x 22	g	27			
x 23	e	27		11	ix 23	A	28			
ix 24	f	28	7	19	viii 24	b	29			
viii 25	g	29	15	ix	vii 25	c	30			
vii 26	A	30		8	vi 26	d	1			
vi 27	b	Pharmuthi.	4	xvii	v 27	e	2			
v 28	c	2		16	iiii 28	f	3			
iiii 29	d	3	12	5	iii 29	g				
iii 30	e	4	1	xv	Prid. 30	A				
Prid. 31	f	5	9	iii						

etiam multiplex. Juxta primum modum hypotheseon dramatica peripetia est : sic Euripidis tragœdiæ hypotheses esse dicuntur. Juxta secundam significationem in rhetorica reperitur rerum in specie disquisitio, secundum quam sophistæ dicunt ponendam esse hypothesin. Juxta tertiam significationem hypothesis dicitur principium demonstrationis, petito rerum in probationem alicujus argumenti. Sic, ut perhibent, Democritus hypothesi usus est, atomis scilicet et vacuo; Asclepiades materia et poris; mathematica ergo juxta tertium sensum hypotheseon accipitur.

Quod arithmetica non solus coluit Pythagoras, sed etiam celeberrimi ejus discipuli, qui dicere solebant :

Omaia conveniunt numero....

Quod finem quidem habet proximum principaliter arithmetica scientiarum theoriam, qua nullus finis major aut pulchrior est. Consequens autem finis est colligere simul quidquid in substantia definita invenitur.

Quis aliquid invenit inter mathematicos?

Ut Eudemus narrat, in *Astrologia* sua, OEnopides invenit primus zodiaci circulum, et anni magni conversionem; Thales solis eclipsim, et cursum ejus inter tropicos, semper sui dissimilem; Anaximander terram esse corpus libratum in aere, et circa mundi axem moveri; Anaximenes lunam a sole lumen accipere, et modum defectus ejus; cæteri vero his olim inventis inventa alia addiderunt.

Quod primo sidera fixa moventur circa axem per polos transeuntem; secundo quod errantia sidera circa perpendicularem axem zodiaci sese fugiunt; quod demum fixorum et errantium siderum axis, pentadecagoni latus est, quod habet gradus viginti quatuor.

Α ἢ καὶ πολλαχῶς. Καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἡ δραματικὴ περιπέτεια, καθ' ὃν λέγονται εἶναι ὑποθέσεις τῶν Εὐριπίδου δραμάτων. Καθ' ἕτερον δὲ σημαίνονμενον ἡ ἐν ῥητορικῇ τῶν ἐπὶ μέρους ζήτησις, καθ' ὃν λέγουσιν οἱ σοφισταὶ θεῖον ὑπόθεσιν. Κατὰ δὲ τρίτην ὑπόθεσιν ὑπόθεσις λέγεται ἡ ἀρχὴ τῆς ἀποδείξεως, ἀφ' ἧς οὐσα πραγμάτων εἰς κατασκευὴν τινος. Οὕτω μὲν λέγεται Δημόκριτον ὑπόθεσιν χρῆσθαι ἀτόμοις καὶ κενῷ, καὶ Ἀσκληπιάδης ὄγκοις καὶ πόροις. Ἡ οὖν μαθηματικὴ περὶ τὴν τρίτην εἰληται.

Ἔστι τὴν ἀριθμητικὴν οὐ μόνος ἐτίμα Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦτου γνῶριμοὶ ἐπιλέγοντες

.... ἀριθμῷ δὲ τε παντ' ἐπέεικεν.

B

Ἔστι τέλος μὲν ἔχει ἀκόλουθον ἀριθμητικὴ κυρίως μὲν, τὴν ἐπιστημονικὴν θεωρίαν ἧς οὐδὲν τέλος οὔτε μείζον οὔτε κάλλιον ἐστίν. Ἐπομένως δὲ, συλλήβδην καταλαβεῖν πόσα τῇ ὠρισμένῃ οὐσίᾳ συμβέβηκεν.

Τίς τι εὗρεν ἐν μαθηματικοῖς;

Εὐδήμος ἱστορεῖ ἐν ταῖς ἀστρολογίαις, ὅτι Οἰνοπίδης εὗρε πρῶτος τὴν τοῦ ζωδιακοῦ διάζωσιν καὶ τὴν τοῦ μεγάλου ἐνιαυτοῦ περίστασιν. Θαλῆς δὲ ἡλίου ἔλλειψιν καὶ τὴν κατὰ τροπὰς αὐτοῦ περίοδον, ὡς οὐκ ἴση αἰὲ συμβαίνει. Ἀναξίμανδρος δὲ ὅτι ἐστὶν ἡ γῆ μετέωρος καὶ κινεῖται περὶ τὸ τοῦ κόσμου μέσον. Ἀναξίμανδρος δὲ, ὅτι ἡ σελήνη ἐκ τοῦ ἡλίου ἔχει τὸ φῶς καὶ τίνα ἐκλείπει τρόπον. Οἱ δὲ λοιποὶ ἐξευρημένους τοῦτοις ἐπέταξαν ἕτερα.

C

Ἔστι οἱ ἀπλανεῖς κινουμέναι περὶ τὸν διὰ τῶν πόλων ἄξονα μένοντες, οἱ δὲ πλανώμενοι περὶ τὸν τοῦ ζωδιακοῦ πρὸς ὀρθὰς ὄντα ἄξονα αὐτῶ ἀπέχουσιν ἀλλήλων ὅτι τὸν τῶν ἀπλανῶν καὶ τῶν πλανωμένων ἄξονα πεντεκαδεκαγώνου πλευρὰν οἱ εἰσι μοῖραι εἰκοσιτέσσαρες.

CIRCA ANNUM DOMINI CCLX

THEOGNOSTUS ALEXANDRINUS

NOTITIA

(GALLAND., *Bibliotheca veterum Patrum*, III, Proleg. pag. XLIX.)

I. Cur Theognosti haud meminerint Eusebius et Hieronymus. Ejus tamen meminit cum laude Athanasius.

II. Scholæ Alexandrinæ præfuit post Pierium. De tempore quo claruit, disseritur. Sacrorum librorum interpretem egit. Scripsit Hypotyposeon libros VII, jam dudum deperditos. Horum summaria capita ex Photio proposita.

III. Iniqua de Theognosto Photii censura diluitur. Gregorii Nysseni de eodem scriptore locus expensus. Integra Theognosti fides prædicatur. Ejus Hypotyposeon fragmenta ex magno Athanasio descripta et exhibita.

I. De Theognosto Alexandrino nihil Eusebius, nihil item Hieronymus. Et Hieronymum quidem

tacentem haud mirari subit: qui videlicet *decem ecclesiasticæ Historiæ libros* ab Eusebio Pamphilli con-

scriptor, maximo sibi adjumento fuisse proficitur (1) A de iis viris illustribus recensendis, qui ante sua tempora in Ecclesia florere; ut propterea silente Eusebio siluerit et doctor maximus. At episcopi Casariensis suspectum videtur esse silentium; quippe, qui Arianorum fautor ac patronus, præterire consueverit quæ illius sectæ dogmata utcumque infringere potuissent, ut superius ex Photio (2) demonstravimus; adeoque immerito Caveo (3) et Fabricio (4) visum est iniquum Baronii judicium, quo Eusebium Theognosti, theologorum celeberrimi, nomen et scripta dolo malo prætermisisse pronuntiavit (5); quod nimirum τοῦ ὁμοουσίου strenuus fuisset assertor. Ejus tamen cum honoris præfatione semel iterumque meminit magnus Athanasius; cui dicitur (6) ἀνὴρ λόγιος, vir disertus, et (7) θεόγνωστος; ὁ θαυμάσιος καὶ σπουδαῖος, admirandus ille ac studiosus Theognostus.

II. Scholæ catechetiæ Alexandrinæ præfectum fuisse Theognostum post Pierium, ex Philippo Sidete (8) comperimus; adeoque pro Dodwelli rationibus (9) Caro imperante claruisse circa annum cclxxxiii. Origenis vero ipsum fuisse discipulum, vel saltem ejus operum studiosissimum, satis innuere Photius videtur (10). Proxime certe post Origenem existitisse Theognostum ex eo colligimus, quod sanctus Athanasius utrumque conjungens, παλαιὸς ἄνδρας, priscos viros, appellat (11).

Scripsit autem auctor noster plena dictione ac stylo perspicuo libros vii Institutionum theologicarum, jam diu deperditos; quorum inscriptionem ita refert idem Photius (12): Τοῦ μακαρίου Θεογνώστου Ἀλεξανδρείως καὶ ἐξηγητοῦ Ὑποτυπώσεις. Beati Theognosti Alexandrini, sacrorum librorum interpretis, Hypotyposes. Et illam quidem vocem ἐξηγητοῦ scholæ catechetiæ præfecturam docendique munus publicum denotare, ipsamque operis titulum Ὑποτυπώσεις a Clemente decessore sumpsisse Theognostum, cum Dodwello existimamus. Singulorum vero librorum argumenta, eodem Photio recensente, sunt ejusmodi. Primo libro de Deo Patre egit, cumque esse rerum opificem, neque materiam illi coæternam esse demonstravit. Secundo necessitatem existentæ Filii ostendit. Tertio Spiritum sanctum esse, argumentis evicit. Quarto de angelis et dæmonibus pertractavit. Quinto et sexto

de Incarnatione Dei, eamque possibilem esse arguit. Ultimum denique de Dei creatione inscripsit.

III. Porro hæc referens Photius, complura in Theognosto reprehendit; quod Origenem assectatus, haud pauca ex ejus libris Περὶ ἀρχῶν hauserit, erronea plane atque a veritate aliena. Verum ab hac Photiana censura scriptorem nostrum vindicant viri docti, Georgius Bullus (13) et Prudentius Maranus (14): quorum prior et illud advertit, Photium præ acerrimo adversus Origenem odio, et in Theognostum ejus assectam et defensorrem fuisse iniquum; proptereaque scripta ejus in malam partem accepisse, seu potius ab aliis accipi voluisse.

Non solum vero in Photii reprehensionem incidit Theognostus, sed in eo nonnulla quoque displicuisse Gregorio Nysseno compertum habemus. Sic enim ille contra Eunomium scribens (15): Καὶ οὐ μόνος ἐν τούτῳ πεπλάνηται κατὰ τὴν ἀποκρίαν τοῦ δόγματος Ἐυνόμιος, ἀλλ' ἐστὶ καὶ ἐν τοῖς Θεογνώστον πεποιημένοις τὸ ἴσον εἶρῆν, ὡς φησὶ τὸν Θεὸν τὸδε τὸ πᾶν κατασκευάσαι, πρῶτον τὸν Υἱὸν οἷόν τινα κανόνα προὑποστήσασθαι. Id est: « Neque in hoc solus aberravit ad absurdam sententiam Eunomius; sed idem etiam reperire est in libris Theognosti, qui Filium a Deo, cum hoc universum constituere vellet, primum, veluti quamdam opificii normam, præsuppositum fuisse dicit. » Et hæc quidem Nysseni censura potior Photiana existimanda videtur. At illam diluit alter nostri catechetæ Alexandrini patronus (16): tum quia Theognostus ab Athanasio ut *Consubstantialis* defensor et testis, citatus est; tum quia ipsum illud testimonium quod refert Gregorius, Verbum describit, ut ideam illam et regulam, cujus ad exemplar omnia creavit.

Sed, ut dicta demum concludamus, quæ nonnulli veterum in Theognosto reprehensione digna putarunt, nihil de præclaro magni Athanasii iudicio detrudere valent; qui hunc scholæ Alexandrinæ præfectum virum admirandum appellat, adeoque apprimè orthodoxum fuisse perhibet. Ea enim vero quæ ex ejus libris deprompsit sanctus ille præsul Alexandrinus, quæque ex eo descripta suo loco protulimus, evincunt ejus testimonio premi Arianos, ipsumque palam prædicantem Filium ὁμοούσιον demonstrant.

(1) Hieron., præf. ad lib. *De viris illustr.*

(2) Phot., *Bibl. cod.* 127.

(3) Cav. *Hist. litt.* ad an. 283, tom I, pag. 147.

(4) Fabric., *Bibl. Gr.* tom. IX, pag. 408.

(5) Baron. ad ann. 109, § 59.

(6) Athan., *De Decret. Nic. syn.* num. 25, Opp. tom. II, part. I, pag. 250.

(7) Id. epist. 4, ad Serapion., num. 9, tom. I, part. II, pag. 702.

(8) Phil. Sid., *Hist. Serm.* 24 apud Dodw. ad *Dissert. Iren.* pag. 488.

(9) Dodw., l. c. in not. ad fragm. Phil. Sid., pag. 511.

(10) Phot. *Bibl. cod.* 106.

(11) Athan., l. c. pag. 702.

(12) Phot. l. c.

(13) Bull., *Defens. fid. Nic. sect. II*, cap. 10 §§ 7-9, pag. 135, seq.

(14) Maran., *Divin. J. C.* lib. IV, cap. 24 §§ 1 et 2, pag. 551, seq.

(15) Greg. Nyss., lib. III contr. Eunom.

(16) Maran. l. c. cap. 25 § 4, pag. 557.

THEOGNOSTI FRAGMENTA

Ex libris VII *Hypotyposeon*.

I.

(Ex libro II. *Apud Athanasium De decret. Nicæna synodi*, § XXV, ex edit. BB. Paris. 1698, t. I, part. 1, pag. 230.)

Non extrinsecus adinventum est Filii substantia, A neque ex nihilo educta; sed ex Patris substantia nata est, ut lucis splendor et aquæ vapor. Neque enim splendor aut vapor, ipsa aqua vel ipse sol est; neque rursus aliquid est alienum, sed est aliquid emanans ex Patris substantia; ita tamen ut nullam divisionem eadem Patris substantiæ sit perpessa. Ut enim sol idem manens, radiis ab ipso profluentibus non minuitur; ita neque Patris substantia mutationem ullam patitur, cum Filium suum ipsius imaginem habet.

Οὐκ ἐξωθέν (17) τις ἐστὶν ἀφειρηθεῖσα ἡ τοῦ Υἱοῦ οὐσία, οὐδὲ ἐκ μη ὄντων ἀπεισῆχθη· ἀλλὰ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας ἔφυ, ὡς τοῦ φωτὸς τὸ ἀπαύγασμα, ὡς ὕδατος ἀτμίς. Οὕτε γὰρ τὸ ἀπαύγασμα, οὕτε ἡ ἀτμίς, αὐτὸ τὸ ὕδωρ ἐστὶν, ἢ αὐτὸς ὁ ἥλιος· οὕτε ἀλλότριον, ἀλλ' ἀπόρροια τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας, οὐ μερισμὸν ὑπομεινάσης τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας. Ὡς γὰρ μένων ὁ ἥλιος ὁ αὐτὸς, οὐ μειοῦται ταῖς ἐκγεομένας ὑπ' αὐτοῦ αἰγῆς· οὕτως οὐδὲ ἡ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἀλλοκίωσιν ὑπέμεινεν, εἰκόνα ἑαυτῆς ἔχουσα τὸν Υἱόν.

II.

Apud Athanasium epist. 4, ad Serapionem, § 11, tom. I, part. II, pag. 703.

Theognostus autem hæc adjicit: Qui primum et secundum terminum transgressus est, minori supplicio dignus videri possit: qui autem tertium contempserit, non ulterius veniam consequetur. Primum autem terminum et secundum ait, doctrinam de Patre et Filio acceptam; tertium vero, verbum in initiatione et in participatione Spiritus traditum. Quod confirmare volens, adducit illud discipulis a Salvatore dictum: c Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit Spiritus sanctus, docebit vos. »

Ἄλλοτε προστιθεὶς φησὶ ταῦτα· Ὁ πρῶτον παραβέβηκώς ὄρον καὶ δεύτερον, ἐλάττωτος ἂν ἐξιούτω τιμωρίας· ὁ δὲ καὶ τὸν τρίτον ὑπερβῶν, οὐκέτι ἂν συγγνώμης τυγχάνει (18). Πρῶτον δὲ ὄρον καὶ δεύτερον φησὶ τὴν περὶ Πατρὸς (19) καὶ Υἱοῦ κατήχησιν· τὸν δὲ τρίτον, τὸν ἐπι (20) τῇ τελειώσει· καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος μεσοχῇ παραδιδομένον λόγον. Καὶ τοῦτο βεβαιῶσαι θέλω, ἐπάγει τὸ παρὰ τοῦ Σωτῆρος εἰρημνόν τοῖς μαθηταῖς· « Ἐτι (21) πολλὰ ἔχω ὑμῖν λέγειν, ἀλλ' οὐκ ἔχω δύνασθε χωρεῖν. Ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, διδάξει ὑμᾶς. »

III.

Ibidem.

Deinde ait (Theognostus): Sicut eos qui perfecta nondum capere possunt alloquitur Salvator, ad illorum sese parvitate demittens; cum perfectis autem Spiritus sanctus versatur; neque tamen quis ideo dixerit, Spiritus sancti doctrinam Filii doctrinam superare; sed quod Filius quidem sese demittat ad imperfectos, Spiritus vero sanctus si-

Εἰς τὰ φησὶν· Ὅσπερ τοῖς μηδέπω χωρεῖν δυναμένοις τὰ τέλεια διαλέγεται ὁ Σωτῆρ, συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ συμπτώσει· τοῖς δὲ τελειούμενοις συγγίνεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ οὐδέποτε τοῖς ἐκ τούτων ἂν φαίη τὴν τοῦ Πνεύματος διδασκαλίαν ὑπερβάλλειν τῆς τοῦ Υἱοῦ διδασχῆς· ἀλλ' ὅτι ὁ μὲν Υἱὸς συγκαταβαίνει τοῖς ἀτέλειαι, τὸ δὲ Πνεῦμα σφραγίς ἐστὶ τῶν

¹ Joan. xvi, 12, 13.

(17) *Οὐκ ἐξωθέν*. Huic fragmento sequentia præmittit Athanasius: Μάθετε τοίνυν, ὁ Χριστομάχοι Ἀρειανοί, ὅτι Θεόγνωστος μὲν, ἄνθρωπος λόγιος, οὐ παρηγόρευε τὸ ἐκ τῆς οὐσίας εἰπεῖν. Ἰσχυρῶν γὰρ περὶ Υἱοῦ ἐν τῷ δευτέρῳ τῶν Ἰσοκράτους, οὕτως εἰρημνῶν· *Οὐκ ἐξ*. « Discite igitur, o Christi hostes Ariani, Theognostum virum eruditum minime refugisse ab hac ipsa dictione *ex substantia*. Nam in secundo *Hypotyposeon* hæc de Filio scribit: *Non extrinsecus*, » etc.

(18) *Τυχάνει*. Sic codd. mas. Regius et Seguerianus. Basilienensis vero, *τυγχάνη*. Editi, *τύχοι*. Moerr.

(19) *Περὶ Πατρὸς*. Reg. et Seguer., περὶ τοῦ Πατρὸς. Ib.

(20) *Τὸν ἐπι*. Tὸν deest in Reg. et Seguer. Mox Regius, Seguer., Angl., Gobler. et Felckmanni I. καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος. Editi, καὶ τὸν ἐπι τῇ τοῦ Πνεύματος. Ib.

(21) *Ἐτι*. Reg. et Seguer., ἐπι. Paulo post in hisdem deest post ὄραν. Ibidem Reg.; Seguer., Gobler. et Felckmanni I, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Editi, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Hic autem Scripturæ locus, quoad sententiam tantum, non ad verbum ab Athanasio adfertur. Ib.

ταλειωμένων· οὕτως οὐ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Υἱὸν ἀφυκτός ἐστι καὶ ἀσύγγνωστος ἢ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημία· ἀλλ' ὅτι ἐπὶ μὲν τοῖς ἀτελείῃσι ἐστὶ συγγνώμη, ἐπὶ δὲ τοῖς γευσασμένοις τῆς ὀράντου (22) δωρεᾶς καὶ ταλειωθείσιν (23), οὐδεμία περιλείπεται συγγνώμης ἀπολογία καὶ παραίτησις.

Hebr. vi, 4*

(22) *Ὁράντου*. Reg. et sequer., ἰπουρανίου. Ib.
(23) *Ταλειωθείσιν*. Heb. vi, 4, quo procul dubio hic respexit Theognostos, legimus φωτισθέντας καὶ γευσασμένους, eos qui fuerunt illuminati et gustaverunt, etc. Hinc putaverim equidem eodem sensu dicitur Theognostum ταλειωθείσιν, quo Apostolum

φωτισθέντας, scilicet de baptizatis seu illuminatis locum esse accipiendum. Hac enim significatione utrumque verbum φωτίζεσθαι et ταλειούσθαι fuisse a Patribus usurpatum, neminem latet. Vide sis Svicerum in *Thea. eccl.* v. Τελείω et Φωτίζω.

CIRCA ANNUM DOMINI CCLX.

PIERIUS

CATECHISTA ALEXANDRINUS.

NOTITIA.

(Apud S. Hieronymum, lib. *De scriptoribus eccles.*, cap. 76.—*Roum.*, *Reliquiæ sacræ*, t. II.)

Pierius, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter sub Caro et Diocletiano principibus (1), eo tempore quo eam Ecclesiam Theonas episcopus regerat, florentissime docuit populum (2), et in tantam sermonis diversorumque tractatum (3), qui usque hodie existant, venit elegantiam, ut *Origenes junior* vocaretur. Constat hanc miræ ἀσκήσεως et appetitorem voluntariæ paupertatis (4), scientissimamque dialecticæ et rhetoricæ

(1) Carus præfuit imperio ann. 282, 283. Diocletianus ab an. 284 ad 305. Theonas aut an. 265 Dionysio in episcopatu Alexandrino successit, defunctus est an. 300. FABRICIUS.

(2) Eusebius de Pierio, vii, 32: 'Ἐν δὲ τοῖς μέγιστα καθ' ἡμᾶς σπουδαιότατος γενομένου Ἰσμεν, τὸν μὲν ἐκ' Ἀλεξανδρείας προστυτίρων Πιέριον· Μελέτιον δὲ εὖν κατὰ Πόντον Ἐκκλησιῶν ἐπίσκοπον. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀκρωὺς ἀκτῆμονι βίῳ καὶ μαθήμασι φιλοσόφους δεδοκίμαστο· ταῖς περὶ τὰ θεῖα θεωρίας καὶ ἐξηγήσεις, καὶ ταῖς ἐπὶ τοῦ κοινού τῆς Ἐκκλησίας διαλέξεσιν ὑπερφυῶς ἐξησηκίμενος. Ὁ δὲ Μελέτιος, etc. post Dionysium scholæ catechetiæ Alexandrinæ præfectum fuisse Pierium tradit Philippus Sides in fragmento quod ad calcem diss. in Irenæum publicavit H. Dodwellus. Et Photius cod. 419: Παμφίλου τε τοῦ μάρτυρος ὑφηγητῆν φασὶν τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενέσθαι μαθημάτων, καὶ κατ' Ἀλεξανδρείαν ἡγήσασθαι παιδευτηρίου. FABRICIUS. — De isthac vero Pierii præfectura dubitare se profitetur cl. Lardnerus, *De Fide hist. evang.*, p. II, lib. I, c. 24, propterea quod sileant de ea Eusebius et Hieronymus. Eidem viro cl. incerta quoque videtur Photii narratio, mox a me afferenda, qua dicitur Pierius, quem quidem Hieronymus Romæ siccatio mortem obiisse significat, martyrium una cum Isidoro fratre subiisse suo. Vid. et de hac re Tillemont. in *Mém. eccl.* ad ipsum finem vol. IV. In litteris quidem Dionysii Alexandrini ad Fabium, scriptum existat, Isidorum quemdam Ægyptium in vexatione Deciana

B pro Christo passum esse; utrum verò hujus Pierii is frater fuerit, necne, ignoro; certe, si res ita haberet, eodem simul tempore fratres martyrium passi sunt, cum Pierius Dionysio superstes fuerit. Atque fieri potest, ut templum illud domusque (hæc sunt, ni fallor, ædes sacræ minus amplæ), quæ Pierio atque Isidoro constructa fuisse narrat Photius, cod. 418, in illius quidem Isidori memoriam sacrata fuerint, in alius autem ejusdem Pierii honorem erecta, qui martyr esset. Ecclesiam quidem Alexandriæ existisse, quæ Pierii et Serapionis nominibus dicabatur, memorat Epiphanius hæres. 69, ab Hoeschelio ad Photii locum indicatus. Serapionis autem martyris mentionem facit Dionysius in epistola jam laudata. Verumtamen omnes Ecclesias Alexandrinæ martyrum nominibus appellatas fuisse, prohibet nos credere eodem loco Epiphanius, qui Ecclesias Dionysii et Theonæ episcoporum, non martyrum, inter alias recensuit. Itaque nuncupari Pierii ecclesia posset, etsi ille martyr non fuerit, et, Hieronymo id narrante, persecutioni, hæc est ultima illa, supervixerit.

(3) Ex his fuere duodecim libri Pierii de quibus Photius cod. 419, Palladius in *Lausiaca*, c. 42, narrat Ammonium plura potuisse memoriter recitare ex scriptis Origenis; Didymi, Siepliani ac Pierii. FABRICIUS.

(4) Euseb.: Ἄλλ' ὁ μὲν ἀκρωὺς ἀκτῆμονι βίῳ καὶ μαθήμασι φιλοσόφους δεδοκίμαστο. Ib.

artis, et post persecutionem (5) omne vitæ suæ tempus Romæ fuisse versatum. Hujus est longissimus tractatus de propheta Osee (6), quem in vigilia Paschæ habitum ipse sermo demonstrat.

Fragmentum ex scripto quodam (7) Pierii in priorem S. Pauli ad Corinthios Epistolam. Hoc brevissimum attulit S. Hieronymus fragmentum in epist. 2 ad Pammachium, pro libris suis adversus Jovinianum.

Origenes, Dionysius, Pierius, Eusebius Cæsariensis, Didymus, Apollinaris latissime hanc Epistolam (Ep. 1 ad Cor.), interpretati sunt; quorum Pierius, cum sensum Apostoli ventilaret atque edissereret,

et proposuisset illud exponere: *Volo autem omnes esse sicut meipsum*, adjecit: Ταῦτα λέγων Παῦλος, ἀντικρὺς ἀγαμίαν κηρῶσαι. Tom. IV, pag. 243 ed. Benedictin.

De Pierii scriptis hæc Photius in Bibliotheca, cod. 119, p. 300, ed. Hæschel. Rothomagi 1653.

Πιερίου πρεσβυτέρου λόγῳ διάφοροι

Lectum est Pierii presbyteri (quem una cum Isidoro fratre germano martyrii pro Christi nomine certamen subiisse, Pamphili quoque martyris in sacrarum litterarum studio doctorem, atque Alexandrinæ scholæ præfectum fuisse, ferunt), *volumen librorum duodecim*. Stylus illi clarus, ac perspicuus, et quasi sponte fluens, nihil exquisitum præ se fert, sed velut ex tempore fusus, placide ac leniter, sensimque decurrit. Enthymematis autem, si quis alius, maxime abundat. Plurima quoque præter ea quæ in Ecclesia hodie obtinent, veteri fortassis more, tradit. De Patre tamen et Filio pie credit, nisi quod substantias duas, totidemque naturas esse dicit; substantiæ et naturæ nomine (quantum ex iis, quæ hunc locum antecedunt et consequuntur, colligitur), pro hypostasi usus; non ita vero, ut qui Ario adherent. Verumtamen de Spiritu sancto periculose nimis, atque parum pie docet; dum hunc inferioris

A Ἀνεγκώσθη βιβλίον Πιερίου πρεσβυτέρου, ὃν καὶ σὺν τῷ ἀδελφῷ (8) Ἰσιδώρῳ τὸν ὑπὲρ Χριστοῦ ἀγωνίσασθαι φασὶν ἀγῶνα. Παμφίλου τε τοῦ μάρτυρος ὑφηγητῆν τῶν ἐκκλησιαστικῶν γενέσθαι μαθημάτων· καὶ τοῦ κατὰ Ἀλεξάνδρειαν ἐγγέσθαι παιδευτηρίου. Λόγους δὲ τὸ βιβλίον περιεχεῖ δώδεκα. Ἔστι δὲ τῆν φράσιν σαφῆς τε καὶ λαμπρῆς, ὡς περ βέων τῶ λόγῳ, μηδὲν τε ἐπιμελὲς ἐνδεικνύμενος. Ἄλλ' ὡς ἐξ αὐτοσχεδίου ὁμαλῶς τε καὶ λείως ἡρέμα φερόμενος. Τοῖς δὲ ἐνθυμήμασιν, ἐπὶ τῆς ἄλλοις, γονιμώτατος. Πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καθεστηκότων, ἀρχαιοτρόπως ἴσως, ἀποφαίνεται, ἀλλὰ περὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλην ὅτι οὐσίας δύο· καὶ φύσεις δύο λέγει· τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἐπομένων καὶ προηγούμενων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τῆς ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενοί, χρώμενος. Περὶ μὲντοι τοῦ Πνεύματος ἐπισημῶς (9) λίαν καὶ δυσσεβῶς δογμα-

(5) Decennalem illam a Diocletiano inceptam.

(6) Scribit S. Hieronymus in Præfat. Osee: *Pierii legi tractatum longissimum, quem in exordio hujus prophetae die vigiliarum. Dominicæ passionis extemporali et disertis sermonibus profudit*. In epist. Multa, contra Vigilantium: *et in vigiliis Paschæ tale quid fieri plerumque convincitur*. In Matth. xxv: *Traditio Judæorum est, Christum media nocte venturum, unde reor et traditionem apostolicam permanuisse, ut in die vigiliarum Paschæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat expectantes adventum Christi, et postquam illud tempus transierit, securitate præsumpta festum cunctis agentibus diem*. Adamantii autem et Pierii exemplaria citat Hieron. in Matth. c. xxiv. II. GRAVIUS. — Jam diu autem est cum et ista in Oseam et ceteræ lucubrationes Pierii omnes interciderunt. FABRICIUS.

(7) *Ex scripto quodam Pierii in priorem S. Pauli*, etc. Censet cl. Lardnerus in op. *De fide hist. evang.*, part. II, lib. I, cap. 54, nullum in Pauli Epistolam a Pierio scriptum commentarium, sed tantum ῥῆσιν Paulinam hic commemoratam in aliquo opere Pierium fusius sermone exposuisse. Fabricius autem in *Bibl. Græc.* lib. v, cap. 35, ubi de scriptoribus in Photii *Bibliotheca* censuræ subjectis agit, haud dubitare se ait, ex duodecim illis a Photio memoratis Pierii λόγους fuisse hunc tractatum. Vid. paulo infra. Sed hæc Fabricii conjectura de Pierii quidem λόγους incerta videtur.

(8) *Ὁν καὶ σὺν τῷ ἀδελφῷ*, etc. De Pierio hæc recipserat statim ante Photius in cod. 118, in quo recensetur Pamphili M. atque Eusebii *Apologia pro Origene*: Ἦν δὲ Παμφίλου διδάσκαλος ὁ Πιέριος, τοῦ δὲ Ἀλεξανδρείᾳ καὶ αὐτὸς προεστηκώς διδάσκαλος.

Μάρτυς δὲ καὶ ὁ Πιέριος ἅμα τῷ ἀδελφῷ Ἰσιδώρῳ, τῶν ἀθλητικῶν ἀμυθόντων στεφάνων, οἷς, ὡς φασὶ, καὶ νεῶς καὶ οἶκοι ὑπὸ τῶν εὐσεβοῦντων ἰδρύνθησαν. Sed de Pierii rebus atque illa ad Hieronymum *De viris ill.* modo notata. Inscriptio interea seu titulus ejus operis, quod mox memorabitur, in duodecim tomos partiti, nisi idem illud Οἱ Λόγοι appellatum fuerit, intercidisse videtur.

(9) *Περὶ μὲντοι τοῦ Πνεύματος ἐπισημῶς*, etc. Guillelmus quidem Berriman. in *Concionibus sacris de historia controversiæ Trinitariæ* lingua veruacula præclare scriptis, serm. 3, p. 154, Pierium defendens, negat hoc verisimile esse, in gravem illum errorem de Spiritu sancto incidisse eum, qui de Filii quidem natura verum doceret. Opinatur porro secutus Bullum vir idem doctus, scripsisse Pierium, Spiritum S. minorem esse Patre et Filio eadem ratione, qua ipse Filius Patre minor a catholicis agnoscitur, nempe originis respectu. At vero, ut dicam quod res est, an Photium censemus, qui, quidquid ἀρχαιοτρόπως docuisset de Filii natura Pierius, nihil reprehendit in eo, voluisse eidem dicam scribere, quod periculose admodum et impie de Spiritu S. doceret, nisi revera in errore aliquo saltem verbo tenus Alexandrinus iste versatus esset? Quod quidem dixit, Spiritum S. gloria inferiorum esse Patre et Filio, hoc sequi existimare potuit Pierius, non respectu originis tantum, sed etiam ex œconomia, quæ dicitur redemptionis; sed aliqua tamen in scriptis ejus vereor existitisse ab eo dicta perperam de Spiritu; neque id mirandum in eo, qui Origenem imitari vellet; cum periculose admodum circa Spiritum Dei philosophatum esse decus illud Alexandrinæ scholæ, probe norint omnes, qui in scriptis

είζει. Ὑποθετικῆν γὰρ αὐτὸ τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ
 τοῦ ἀποφάσκει δόξης. Ἐχει δὲ χρῆσιν εἰς τὸν Λό-
 γον (10), οὗ ἡ ἐπιγραφή, *Εἰς τὸ κατὰ Λουκᾶν*, δι-
 ἣς ἐστὶ παριστᾶν· ὅτι ἡ τῆς εἰκότος τιμῆ καὶ ἀτι-
 μίας, τοῦ πρωτοτύπου ἐστὶ τιμῆ ἢ πάλιν ἀτιμίας.
 Ὑπαινίττεται ἐκ οὗτος, κατὰ τὸν Ὀριγένους ἕθλον,
 καὶ προὑπαρξιν ζυγῶν. Ἐχει δὲ καὶ ἐν τῷ εἰς τὸ
 Πάσχα καὶ τὸν Ἄγγελον λόγῳ, περὶ τε τῶν ποιηθέντων
 χερουβιμ τῷ Μωϋσῆϊ, καὶ περὶ τῆς τοῦ Ἰακώβ στή-
 λης (11)· ἐν οἷς τὴν μὲν ποιῆσιν αὐτῶν ὁμολογεῖ,
 ἀκονομίας δὲ λόγῳ συγχωρηθῆναι ματαιολογεῖ, ὡς
 ἄδὲν ἦσαν ὡς ἕτερα τὰ γεγεννημένα (12)· ὡς οὐδὲ
 τύπον ἄλλον ἔφερε μορφῆς, ἀλλὰ μόνον πεπερῶν
 κενολογεῖ φέρειν αὐτὰ σχῆμα.

formæ, [concessum esse nugatur, hæc in nulla re existisse aliorum instar, quæ facta sunt; cum ne-
 que effigiem aliam præ se ferrent formæ;] sed alarum duntaxat speciem fabulatur illos ferre.

legendis ejus versati sint. Hic ipse tamen Origenes B
 in operibus suis, utinam Pierii quoque volumina ad nos pervenissent, non tantum sæpe de Spiritu S. conjuncte cum duabus alteris τῆς προσκυνητικῆς Triadis personis (ipsius voces sunt in *Comment. in S. Joan. Evang.*) locutus est, verum etiam in loco, quem hic designabo, τὸ συναίδιον Spiritus docuit. Cons. Origenis loc. apud Euseb. lib. 1, *adv. Marcellum*, c. 4, p. 22 ed. Paris. Notabilia sunt verba Origenis de sanctis principiis, sive sermonibus de divinis personis, in homil. 5, in Jerem.

(10) *Εἰς τὸν Λόγον*. H. e. unum ex tomis ejus libri, qui a Photio lectus est; idemque venit dicendum de tractatu in Osee statim post memorato, etsi de hoc, tanquam si separatus et justus quidam liber esset, Hieronymus in libro *De viris ill.* locutus est.

(11) *Χερουβιμ... τῆς τοῦ Ἰακώβ στήλης*. De cherubim opere Moysis ad cap. xxxv et xxxvii Exodi, de lapide vero a Jacobo posito post visos ab eo angelos ascendentes et descendentes, consulendum est cap. xxviii Genesis. Hac in re quoque imitatus erat Pierius Origenem, duos illos seraphim apud Isaiam indicare Christum et Spiritum S. statuentem; quinimo interdum allegorias, ut alibi dixi, ita recorde sectantem, ut veritatem litteræ,

esse gloriæ, quam sit Pater, et Filius, affirmat. Habet item testimonium quoddam in eo libro qui inscribitur *In Evangelium Lucæ*, ex quo demonstrare licet, imaginis honorem et irreverentiam prototypi esse honorem, sive irreverentiam. Obscurius deinde etiam hic, secundum Origenis nugæ, indicat animas præexistere. In eo vero libro, quem in Pascha et Oseam prophetam scripsit, agit quoque de cherubim a Moyse factis, et de Jacobi lapide, ubi factos quidem illos fatetur, at divinæ tantum providentiæ ratione fuisse concessos nugatur; quasi aut nihil fuerint, aut aliud quiddam fuerint, aut aliud [saltem illa fuerint] quæ facta sunt, neque enim, inquit, vestigium aliud præferbant alicujus

quæ vocatur, sacræ Scripturæ in rebus procul dubio vere gestis subvertat. Hoc tamen an fecerit Pierius magistrum suum secutus, an contra in perscrutando mystico, seu spirituali, nonnullarum certe Scripturarum sensu, pie ac sobrie versatus fuerit, nescio. Sed etiam Hieronymum video tantum insanuisse, ut scriberet ad Nepotianum in epistola *De vita clericorum*, historiam Davidis et Abisæ Sunamitis *figmentum esse de mimæ vel Atellanarum ludicio*, si sequeris litteram. Apage vero hasce allegoristarum nugæ, quibus propter nonnulla vere typica in sacra Scriptura, et alia quædam vel tropice prolata, vel ambigæ interpretationis, magni alioqui viri, dum alios captare volebant, suam ipsorum famam læserunt. Mysterium autem hujusmodi expositionis videas ab Origene traditum cum alibi tum in lib. iv *De principiis*, cap. 1, § 15, sive cap. primo *Philocaliæ*, pag. 12 ed. Spenceri.

(12) *Ὅς οὐδὲν ἦσαν ὡς ἕτερα τὰ γεγεννημένα*. Hæschelius vult legere ὡς οὐδὲν ἦσαν, ὡς ἕτερον ἦσαν, ὡς ἕτερα, τ. γ. Atque additur istud, ὡς ἕτερον ἦσαν, in codicibus, quos affert in notis Hæschelius. Sed fortasse locus sanus est, cujus fidentem Latinam addidi interpretationem. In verbis sequentibus, ὡς οὐδὲν τύπον, particulam ὡς delet Hæschelius, quæ abest a quatuor codicibus.

MALCHIO

ECCLESIAE ANTIOCHENÆ PRESBYTER.

NOTITIA.

(GALLAND., *Bibliotheca veterum Patrum*, III, Proleg. p. XXXIX.)

- I. Malchion, vir disertissimus, quo tempore claruit. Doctrina et eruditione præstans. Ecclesiam Antiochenam presbyter ordinatur. Acriter disputat adversus Paulum Samosatenum. Ejus memoria in Græcorum Menologiis recolitur.*
- II. Tempus inquiritur quo celebrata fuit posterior synodus Antiochena, ubi habita Malchionis disputatio. Pearsonii sententia de uno concilio Antiocheno evertitur.*
- III. Epistolam synodicam Malchion litteris consignasse perhibetur. Quo anno illam perscripserit auctor. Eadem ex Eusebio exhibita. Fragmenta ex Actis disputationis Malchioniana subjecta.*

I. Malchion, vir disertissimus, inquit Eusebius (1), ἀνὴρ τὰ τε ἄλλα λόγιος, circa Christi annum CCLXX claruisse comperitur. Græcorum litteris vehementer excultus, scholæ sophisticæ apud Antiochiam præfuit, sive, ut loquitur Hieronymus (2), in eadem urbe rhetoricam florentissimè docuit. Neque vero doctrina solum et eruditione sæculari excelluit vir egregius, sed etiam ob eminentem Christianæ fidei sinceritatem, presbyterii honorem in ejus loci Ecclesia est consecutus: Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δι' ὑπερβάλλουσαν τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως γησιότητα, προσβυτερίου τῆς αὐτοῦ παροικίας ἡξιωμένος.

Synodo Antiochenæ posteriori, quam postremam vocat Eusebius (3), τελευταίας συγκροτησεως — συνέδου, interfuit Malchion; in eaque adversus Paulum Samosatenum qui Ecclesiam Antiochenæ episcopus Artemonis hæresim instaurerat, acriter disputavit, excipientibus cuncta notariis; solusque omnium occultos hominis sensus ac fraudes detegere valuit. Qua quidem ex confutatione tantam gloriam retulit noster auctor, inquit Valesius (4), ut ea de causâ in Menologiis Græcorum die XXVIII Octobris consecrari meruerit.

II. Ex hac autem in tabulis Græcis consignata Malchionis memoria, existimaverim equidem celebratam fuisse hanc synodum anno CCLXIX desinente atque insequente prorogatam. Confirmatur verò

hæc temporis notatio ex epistola ejusdem concilii Dionysio pontifici Romano inscripta, sed reddita Felici ejus successori, quod ille supremum diem obierit sub finem Decembris ejusdem anni CCLXIX, ut superius ostensum (5). Idque iterum astruitur ex citata epistola synodica, ubi Patres de Firmiliano Cappadocæe antistite verba facientes: *Nunc quoque, inquit (6), venturus erat Firmilianus; et jam Tarsum usque pervenerat. Sed cum nos jam convenissemus, interea loci dum illum accersimus, dum ejus adventum expectamus, abiit e vita.* Atque Græci in Menologio die XXVIII Octobris S. Firmiliani Cæsares in Cappadocia episcopi festum diem agunt. Quare, ut jure arguit Pagius (7), si eo die Firmilianus ad superos transiit, tunc jam congregata erat synodus Antiochena.

Atque ex his enimvero longo aberrasse Pearsonium colligimus, qui unicum tantum concilium Antiochenum in causa Samosatani coactum anno CCLXVI agnoscit; a quo propterea merito dissident vel sui contribules, Bullus (8) et Dodvellus (9), ut Tillemontium (10) aliosque omittamus. Neque advertit vir cætera doctus, hanc synodum qua de agimus, Eusebio postremam eapropter dictam ut modo vidimus, quod primæ videlicet meminisset (11), in qua maxime eminuerunt Firmilianus Cæsares Cappadocum episcopus, Gregorius Thaumaturgus alique;

(1) Euseb., *Hist. eccl.*, lib. VII, cap. 29.(2) Hieron., *De vir. illustr.*, cap. 71.

(3) Euseb., l. c.

(4) Vales. in not. ad Euseb., l. c.

(5) Prolegom., cap. 12; § 1.

(6) Epist. conc. Antioch., § 1. Vid. Infr., pag. 558.

(7) Pagi, *Crit.* ad ann. 271, § 2.(8) Bull., *Judic. Eccl. cath.*, cap. 3, § 7, pag. 28.(9) Dodw., *Dissert. sing.* ad opp. Pears. cap. 6, § 48, pag. 71.(10) Tillem., *Mém. eccl.*, tom. IV, not. 4 sur Paul de Samos., pag. 666.(11) Euseb., *Hist. eccl.*, lib. VII, cap. 28.

quorum tamen alter mortem oppetierat, quo tempore coacta fuit *postrema*; alter vero in ejusdem actus nupiam compareret, tum et ipse fortasse defunctus. Nimirum in priore, anno Christi CCLXIV celebrata, Samosatenus dogmatis sui novitatem occultare admisit, indemnis evasit; in posteriore autem circa annum CCLXX habita, Ecclesiae communione interdictus atque ab episcopali sede dejectus fuisse perhibetur.

M. Damiano itaque Paulo et Domino suffecto, Patres Antiocheni unam, ait Eusebius (12), *ex communi sententia ad Dionysium Romanæ urbis episcopum et ad Maximum Alexandrinum scripserunt, epistolam*. Hanc autem epistolam synodicam litteris consignasse Malchionem, testis est luculentus Hieronymus (13): *Sed et alia, inquit, grandis epistola ex persona synodi, ab eo scripta ad Dionysium et Maximum, Romanæ et Alexandrinæ Ecclesie episcopos, dirigitur*. Neque mirum sane, antiastites Antiochenos id muneris Malchioni detulisse, viro scilicet disertissimo; quique *suscepta disputatione adversus Paulum, ut scribit Eusebius (14), solus omnium occultos hominis sensus fraudesque detegere valuit; ut propterea minime audiendi sint Caveus (15) et*

A Fabricius (16), qui Hieronymi auctoritatem quodammodo elevare aggrediuntur: licet posterior mellus consultus, sententiam deinceps mutarit, Malchionem ejusdem epistolæ synodicæ auctorem agnoscens (17). In quam quidem sententiam concessisse quoque cl. Harduinum (18), duce procul dubio Hieronymo, novimus.

Cæterum, cum tradat Eusebius (19), postremum istud Antiochenum concilium celebratum fuisse temporibus Aureliani imperatoris, quem quidem anno CCLXX circa mensem Aprilem Claudio II successisse cum Tillemontio (20) cenamus; propterea eodem anno corrente perscriptam fuisse a Malchione hanc synodicam epistolam existimamus, cum Dionysii Romani pontificis obitus nuntium Antiochiam nondum pervenisset.

B Porro ejusmodi ecclesiasticæ antiquitatis monumentum ex Eusebio Valesiano descripsimus, additis quoque fragmentis ejusdem, ut videtur, epistolæ quæ apud Leontium Byzantium servatur (21). Præterea subjecimus ex eodem Leontio et Petro Diacono (22), quæ superant ex Actis disputationis habitæ a Malchione contra Samosatenam, cujus paulo ante meminimus.

MALCHIONIS

ECCLESIAE ANTIOCHENÆ PRESBYTERI

EPISTOLA

Ex persona Antiochenæ synodi perscripta, adversus Paulum Samosatenum.

I.

Apud Eusebium *Hist. eccl. lib. vii, cap. 30.*

Διονυσίῳ καὶ Μάξιμῳ καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην πᾶσι συλλειτουργοῖς ἡμῶν ἐπισκόποις καὶ πρεσβυτέροις καὶ διακόνους· καὶ πάσῃ τῇ ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, Ἑλένος καὶ Ἰμέναιος καὶ Θεόφιλος καὶ Θεόδοτος καὶ Μάξιμος· Πρόκλος· Νικόμας καὶ Αἰλιανός (23)· καὶ Παῦλος καὶ Βόλανος καὶ Πρωτογένης καὶ Ἰέραξ καὶ Εὐτύχιος καὶ Θεόδωρος καὶ Μαλχίων καὶ Λούκιος· καὶ οἱ λοιποὶ πάντες·

C Dionysio et Maximo, et omnibus per universum orbem comministris nostris, episcopis, presbyteris et diaconis; et universæ Ecclesie catholicæ quæ sub caelo est, Helenus et Hymenezus, Theophilus, Theotecnus, Maximus, Proculus, Nicomas, Aelianus, Paulus, Bolanus, Protogenes, Hierax, Euty chius, Theodorus et Malchion et Lucius; et reliqui omnes qui nobiscum sunt vicinarum urbium et provinciarum epi-

(12) Euseb., *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 30.

(13) Hieron., *De vir. illustr.*, cap. 71.

(14) Euseb., l. c. cap. 29.

(15) Cav., *Hist. lit.* ad ann. 270, tom. I, pag. 456.

(16) Fabric., *Bibl. eccl.* in not. ad Hieron., pag. 461.

(17) Fabric., *Bibl. Gr.* tom. XI, pag. 346.

(18) Harduin., *Concil. tom. I*, edit. Venet. pag. 912, not. 1.

(19) Euseb. l. c. cap. 30.

(20) Tillem., *Hist. des emp.*, tom. III, not. 3 sur Aurel., pag. 532.

(21) Leont. Byz., lib. iii contr. Nestor., sub fin.

(22) Petr. Diac., lib. *De incarnat.* ad Fulgent., cap. 6.

(23) Αἰλιανός. In codice Nazar., Finket., Savil. et Meil. Αἰλιανός legitur. Rufinus quoque Aelianum D vocat, atque ita fere Nicephorus et Syncellus. Cæterum Athanasius, in libro *De synodis Arimini et Seleucia*, testatur in hac synodo 70 fuisse Patres, qui Paulum Samosatensem deposuerunt. VALER.

scopi, presbyteri ac diaconi, et Ecclesie Dei, charissimis fratribus in Domino salutem.

κλήσιας (24) τοῦ Θεοῦ, ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς ἐν Κυρίῳ

I. *Pauca deinde interjectis hæc subjungunt:* Scripsimus etiam ad complures episcopos longius distitos; eosque hortati sumus, ut ad exitialis doctrinæ morbum curandam accederent. Nam et ad Dionysium Alexandrinum, et ad Firmilianum Cappadociæ antistitem, beatæ recordationis viros, litteras dedimus. Quorum ille scripsit quidem ad Antiochiam; sed erroris ducem ne salutatione quidem dignatus est; neque ad eum nominatim, verum ad universam Antiochensium Ecclesiam litteras suas direxit, quarum etiam exemplum hæc subjecimus. Firmilianus vero cum bis Antiochiam venisset, damnavit quidem dogmatis ab illo invecti novitatem, ut testamur nos qui adsumus, et alii plures perinde ac nos optime norunt. Sed cum ille mutaturum se sententiam promisisset; credens ei Firmilianus, speransque sine ullo religionis nostræ probro atque dispendio rem optime posse constitui, distulit sententiam suam; deceptus scilicet ab homine, qui Deum ac Dominum suum negabat, et qui fidem quam antea profitebatur violaverat. Nunc quoque Antiochiam venturus erat Firmilianus, et jam Tarsum usque pervenerat; quippe improbitatem hominis Deum negantis antea fuerat expertus. Sed cum nos jam convenissemus, interea loci dum illum accersimus, dum ejus adventum exspectamus, abiit e

vita. II. *Deinde paulo post, cujusmodi fuerit hominis vita, exponunt his verbis:* Sed quoniam a fidei regula recedens, ad spuriam et adulterinam doctrinam se transtulit, hominis ab Ecclesia alieni actus examinare nihil attinet; neque quod cum antea pauper ac mendicus esset, nec ullas omnino facultates aut a parentibus relictas accepisset, aut artis ullius exercitio sibi comparasset; nunc ad incredibilem opulentiam pervenit per scelera ac sacrilegia, fratrumque concussionem; dum injuria affectos de-

24) Ἐπισκοποὶ καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι, καὶ αἱ Ἐκκλησίαι. Notanda est in primis hujus epistolæ inscriptio, quæ non solum episcoporum, sed presbyterorum et diaconorum, atque adeo plebis ipsius nomen præfixum continet; eodem plane modo in Actis Carthaginiensis synodi cui præfuit Cyprianus: *Cum in unum Carthagine convenissent episcopi presbyteri, cum presbyteris et diaconis, præsentem etiam plebs maxima parte, etc.* Item legitur in concilio Elberitano. VALES.

(25) Οὐδὲ πρὸς πρόσωπον γράψας αὐτῷ. Falsa est igitur ac supposititia epistola Dionysii Alexandrini ad Paulum Samosatensem, quæ edita est in tomo XI Bibliothecæ sanctorum Patrum una cum 40 propositionibus Pauli Samosatensis, et Dionysii ad eas responsionibus. Nam Patres quidem Antiocheni concilii affirmant Dionysium non dedisse litteras ad Paulum, sed tantum ad Ecclesiam Antiochenensem. In illa autem epistola quæ Dionysii nomine publicata est, Dionysius bis Paulo scripsisse dicitur. Sed nec stylus illius epistolæ ac responsionis reliquis Dionysii scriptis respondet. Itaque opus illud adulterinum esse, ob eas quas dixi rationes mihi persuasdeo, licet Baronius eam epistolam pro vera ac germana habuerit. Ib.

Α οἱ σὺν ἡμῖν παροικοῦντες τὰς ἀγγύς πόλεις καὶ ἔθνη ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι· καὶ αἱ Ἐκκλησίαι.

Τούτους μετὰ βραχέα, ἐπιλέγουσι ταῦτα· Ἐπιστέλλομεν δὲ ἅμα καὶ παρεκαλοῦμεν πολλοὺς καὶ τῶν μακρὰν ἐπισκόπων, ἐπὶ τὴν θεραπείαν τῆς θανατηφόρου διδασκαλίας· ὡσπερ καὶ Διονύσιον τὸν ἐπὶ τῆς Ἀλεξανδρείας· καὶ Φιρμιλιανὸν τὸν ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας, τοὺς μακαρίτας· ὧν ὁ μὲν ἐπίστευεν εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, τὸν ἡγεμόνα τῆς πλάνης οὐδὲ προσήσεως ἀξιώσας· οὐδὲ πρὸς πρόσωπον γράψας αὐτῷ (25), ἀλλὰ τῇ παροιμίᾳ πάση· ἧς καὶ τὸ ἀντίγραφον ὑπετάξαμεν. Ὁ δὲ Φιρμιλιανὸς καὶ δις ἀφικόμενος, κατέγνω μὲν τῶν ἐκείνου καινοτομουμένων, ὡς ἴσμεν καὶ μαρτυροῦμεν οἱ παραγεγόμενοι, καὶ ἄλλοι πολλοὶ συνίασαν· ἐπαγγελαμένου δὲ μεταθήσασθαι, πιστεύσας καὶ ἐλπίσας ἄνευ τινὸς περὶ τὸν λόγον λοιδορίας (26) τὸ πρᾶγμα εἰς δέον καταστήσασθαι, ἀνεβάλετο παρακρουσθεὶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ καὶ τὸν Θεὸν τὸν ἑαυτοῦ καὶ Κύριον ἀρνούμενου, καὶ τὴν πίστιν ἣν καὶ αὐτὸς πρότερον εἶχε μὴ φυλάξαντος. Ἐμελλε δὲ καὶ νῦν ὁ Φιρμιλιανὸς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν διαθήσασθαι· καὶ μέχρι γε Ταρσῶν ἦκεν, ὅτε τῆς ἀρνησιθεοῦ αὐτοῦ κακίας πείραν εἰληφώς· ἀλλὰ γὰρ μεταξὺ συνεληλυθότων ἡμῶν καὶ καλούντων καὶ ἀναμενόντων ἄχρις ἂν ἔλθῃ, τέλος ἔσχε τοῦ βίου.

Μετ' ἕτερα ὁ αὐθις τὸν βίον τοῦ αὐτοῦ οἷος ἐτύχασεν ἀγωγῆς, διαγράφουσιν ἐν τούτοις· ὅπου δὲ ἀποστάς τοῦ κανόνος (27) ἐπὶ κίβδηλα καὶ νόθα διδάγματα μετέληθεν, οὐδὲν δεῖ τοῦ ἔξω ὄντος τὰς πράξεις κρίνειν· οὐδὲν ὅτι πρότερον πένης ὧν καὶ πτωχῶς, καὶ μήτε παρὰ πατέρων παραλαβὼν μηδεμίαν εὐπορίαν, μήτε ἐκ τέχνης ἢ τινὸς ἐπιτηδεύματος κτησάμενος, νῦν εἰς ὑπερβάλλοντα πλοῦτον ἐλήλακεν, ἐξ ἀνομιῶν ταῖς Ἱερουσαλιῶν, καὶ ὧν αἰτεῖ καὶ σείει τοὺς ἀδελφοὺς (28), καταδραβεύων τοὺς ἀδικου

(26) Ἄνευ τινὸς περὶ τὸν λόγον λοιδορίας. Male hunc locum vertit Christophorus, qui Rufinum recte præeuntem sequi voluit. Vertit enim, sine ulla verborum contumelia, cum vertendum esset, sine ulla religionis nostræ contumelia. Ib.

(27) Ἀποστάς τοῦ κανόνος. Sic vocant Patres regulam fidei. Ita Eusebius in lib. iv, cap. 23, de Dionysio Corinthiorum episcopo loquens, τῷ τῆς ἀληθείας παρίσταται κανόνι. Ib.

(28) Σείει τοὺς ἀδελφούς. Duplici ratione concussionis crimen admittitur; aut cum terrore potestatis, magistratus vel miles aliquid exigit; aut cum per fraudem et calumniam, suffragii prætexta aliquid a quopiam elicitur, ut in lege 1, de calumniatoribus. Hoc secundum genus concussionis intelligunt Patres concilii Antiocheni. De primo genere concussionis loquitur Maximinus in epistola ad Salinum, quam refert Eusebius in lib. ix, cap. 9. Nescio autem, cur tantopere refugerit Christophorus voces *concutere* et *conclusiones*, cum tamen sint Latinae, et a veteribus Jurisconsultis crebro usurpatae. Sed et in Evangelio ea vox habetur, ubi Joannes militibus ita præcipit: *Neminem concutietis; contenti estote stipendiis vestris.* Apud Græcos antiquissimus est usus vocis *σειεῖν* eo sensu pro

μένους (29) και ὑπακούμενος βοηθήσειν μισθοῦ· φευδόμενος δὲ και τούτους, και μάτην καρπούμενος (30) τὴν τῶν ἐν πράγμασιν ὄντων ἐτοιμότητα πρὸς τὸ δίδοναι ὑπὲρ ἀπαιταίας τῶν ἐνοχλούντων· πῶσι μὲν ἠγούμενος τὴν θεοσέβειαν (31). Ὅστε ὡς ὑψηλὰ φρονεῖ (32) και ὑπερῆραι κοσμικὰ ἀξιώματα ὑποδύμενος· και δουκηνάριος (33) μᾶλλον ἢ ἐπίσκοπος θέλων καλεῖσθαι· και σοδῶν κατὰ τὰς ἀγοράς και ἐπιστολὰς ἀναγιγνώσκων και ὑπαγορεύων ἅμα (34) βαδίζων δημοσίᾳ και δροφυροούμενος, τῶν μὲν προπορευομένων, τῶν δὲ ἐφεπορευμένων πολλῶν τὸν ἀριθμὸν ὡς και τὴν πίστιν φθονεῖσθαι και μισεῖσθαι διὰ τῶν ἔχων αὐτοῦ και τὴν ὑπερηφανίαν τῆς καρδίας· οὕτε τὴν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνόδοις τερατείαν, ἣν μηχανᾶται δοξοκοπῶν και φαντασιοκοπῶν· και τὰς τῶν ἀκραιτέρων ψυχὰς τοῖς τοιοῦτοις ἐκπλήττων· βῆμα μὲν και θρόνον ὑψηλὸν (35) εαυτῷ κατασκευασάμενος, οὐχ ὡς Χριστοῦ μαθητῆς· σῆκρητον δὲ (36), ὡπερ οἱ τοῦ κόσμου ἀρχοντες, ἔχων τε και ὀνομάζων· παῖων τε τῇ χειρὶ τὸν μηρόν, και τὸ βῆμα ἀράτων τοῖς ποσὶ· και ταῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὡπερ ἐν τοῖς θεάτροις κατασεῖλαι ταῖς ὀδοῖναις (37), μηδὲ ἐκθεῶσι τε και ἀνατηδῶσι κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτῶν στασιώταις ἀνδράσι τε και γυναίκοις, ἀκόσμως οὕτως ἀκρωμένοις· τοῖς δ' οὖν ὡς ἐν οἴκῳ Θεοῦ σεμνοπρεπῶς και εὐτάκτως ἀκούουσιν, ἐπιτιμῶν και ἐνυδρίζων· και εἰς τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ βίου τοῦτου παροικῶν ἐξηγητὰς τοῦ λόγου φορτικῶς ἐν τῷ κοινῷ, και μεγαλοβήμονων περὶ εαυτοῦ, καθάπερ οὐχ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ σοφιστῆς και γόης· ψαλμοὺς δὲ

calumniari. Sic enim Aristophanes et Teleclides loquuntur, teste Suida in voce *σεῖσαι*. VALES.

(29) *Καταφραδέων τὸς ἀδικουμένους.* Langus vertit, *præmia accipiens*, non male. Utitur hac voce Paulus in Ep. ad Colossenses cap. iii. lb.

(30) *Μάτην καρπούμενος.* Vox μάτην referenda est non ad Paulum ipsum qui hac arte pecuniam corradebat, sed ad litigantes, qui pecuniam suam quam Paulo dederant ut suffragium suum ipsis commovent, perdebant absque ullo fructu. lb.

(31) *Πῶσι μὲν ἠγούμενος τὴν θεοσέβειαν.* Hæc verba desumpta sunt ex Epistola I ad Timotheum cap. vi. lb.

(32) *Ὅστε ὡς ὑψηλὰ φρονεῖ.* In vetustissimo codice Mazar., Fuk. et Medic. legitur, και οὕτως ὑψηλοφρονεῖ. Sed rectior est vulgata scriptura, quam Reginus codex et Syncellus et Nicephorus confirmant. Hæc enim verba pendunt ex superioribus. lb.

(33) *Δουκηνάριος.* De procuratoribus ducenariis vide quæ scripsit Salmasius in notis ad Historiam Augustam. Sic dicebantur procuratores, qui ducenta sestertia annui salarii nomine acciperant a principe, ut clare docet Dio in lib. LIII, pag. 506. lb.

(34) *Ὑπαγορεύων ἅμα.* Post hanc vocem punctum in summo notatur tum in codice Regio, tum apud Nicephorum et Syncellum. Sed cum in codice Med. et Maz. nulla hic notetur distinctio, malim legere uno ductu, ὑπαγορεύων ἅμα βαδίζων δημοσίᾳ, etc. Certe Rullius hunc locum ita legit atque intellexit, ut ex jejus versione apparet: *Nam et incedens per plateas, tali quadam ambitione utebatur, publice epistolas relegens, atque in auditu omnium et oculis dictans.* lb.

(35) *Βῆμα μὲν και θρόνον ὑψηλόν.* Reprehendunt Patres Antiocheni concilii in Paul. episcopo Antiochiæ, non quod thronum habuerit. Hoc enim insigne erat episcoporum, ut in throno seu cathedra

sederent. Qui mos jam inde ad apostolicis temporibus invaluerat in Ecclesia. Certe Jacobi fratris Domini thronum Hierosolymis adhuc sua ætate servatum fuisse, testatur Eusebius in lib. vii, cap. 48. Id igitur in Paulo damnant memorati Patres, quod tribunal sibi extrui curasset in ecclesia, et in eo thronum sublimem sibi statuisset. Recte itaque Rullius hunc locum ita vertit: *In ecclesia vero tribunal sibi multo altius quam fuerat, extrui, et thronum in excelisioribus collocari jubet.* Episcopi quidem sedebant in cathedra paulo altiore quam reliqui presbyteri, ut dicemus ad librum x. Sed tribunal non habebant. Postea vero invaluerunt absidæ gradatæ et exhedræ, de quibus Ambrosius loquuntur et Augustinus: quæ quidem a tribunali parum differabant. lb.

(36) *Σῆκρητον δὲ.* Hunc locum non intellexerunt interpretes Musculus et Christophorus. Secretum proprium erat magistratum et majorum judicum: locus scilicet interior prætorii, cancellis munitus ac velis obpansis inclusus, in quo magistratus sedebant, dum reorum causas cognoscerent. Vide quæ notavi ad Amm. Marcellini lib. xv, pag. 87. In codice Mazar., Med. et Fuket. legitur *σῆκρητον τε* rectius, ut opinor. Sed mox legendum est *παῶν δὲ*, non ut vulgo editum est *τε*. lb.

(37) *Κατασεῖλαι ταῖς ὀδοῖναις.* Solebant olim in theatris spectatores in signum favoris oraria concutere. Vide quæ notavit Casaubonus ad Vopiscum in Aureliano, ubi Vopiscus dicit Aurelianium primum omnium oraria dedisse populo Romano ad favorem. Aurelianus igitur id acceperat ab Orientalibus, qui longe ante ipsum orariis ad eam rem utebantur, ut docet hic locus, et Philostratus in cap. 5 lib. i *De vita Apollonii*, loquens de Tarsensibus, et Dio libro lxi, in fine. lb.

lacerabat : de se ipse magnifice loquebatur, non ut episcopus, sed ut sophista quidam et impostor. Quinetiam psalmos in honorem Domini Jesu Christi cani solitos, quasi novos et a recentioribus hominibus compositos abolevit. Mulieres autem magno Paschæ die in media ecclesia psalmos quosdam canere ad sui ipsius laudem instituit; quod quidem audientibus horrorem merito incusserit. Episcopus quoque vicinorum pagorum et civitatum, qui in suis ad populum concionibus eadem de ipso

III. Etenim Filium Dei e cælo descendisse, nobiscum confiteri renuit, ut aliquid obiter præmittamus ex iis quæ infra uberius exponentur. Neque id simplici assertionem nostra, sed ex ipsis quæ ad vos missimus Gestis non semel declaratur : maxime vero, ubi dicit Jesum Christum e terra ortum fuisse. At vero illi qui in ejus honorem psalmos canunt, et coram populo eum deprædicant, ipsum quem impietatis doctorem habuerunt, angelum esse dicunt e cælo delapsum. Atque hæc ille omnium hominum superbissimus non prohibet; sed interest ipse, cum dicuntur. Quid hic referre attinet subintroductas, ut Antiocheni vocant, mulieres, tam ipsius quam presbyterorum ejus ac diaconorum? In quibus non hoc solum, sed etiam alia insanabilia crimina, quorum conscius est et quorum ipsos reos esse convicit, nihilominus tegit ac dissimulat, ut illos sibi obnoxios habeat; utque dum sibi ipsis metaunt, ipsum ob ea quæ impie agit se loquitur, accusare non audeant. Ad hæc divitiis eos locupletavit. Cujus rei causa ab iis qui talia concupiscunt, amatur atque suspicitur. Quid, inquam, attinet hæc scribere? Scimus utique, fratres dilectissimi, episcopum et universum clerum honorum operum exemplum multitudini præbere debere. Neque illud ignoramus, quot ex ejusmodi mulierum contubernio partim in præceps lapsi sint, partim in suspicionem venerint. Itaque etiam si quis concesserit, ni-

(38) *Ἐπισκόπους τῶν ἁγίων ἀγρών*. Chorepiscopus intelligere videtur. Eos enim distinguit epistola ab episcopis urbium. Hos igitur in concionibus ad populum, similia ac mulieres illas psaltrias, de Paulò dixisse asserunt Patres : quod Christophorsonus non intellexit. VALES.

(39) *Ἰπομνημάτων*. Quod supra observavimus, errare vulgo interpretes in hujus vocis explicatione, id perspicuum sit hoc loco. Nam et Langus et Musculus et Christophorsonus *commentarios* interpretati sunt; cum *acta* seu *gesta* vertere debuissent. Acta autem illa synodi Antiochenæ nihil aliud erant, quam disputatio Malchionis adversus Paulum Samosatenum, quæ a notariis excepta fuerat, ut supra dixit Eusebius. Ex iis Actis testimonia quædam profert Leontius Byzantius in libro III contra Nestorium, eaque distinguere videtur a disputatione Malchionis contra Paulum : ubi etiam doctus interpretis *commentarios* vertit. Id.

(39) *Supple γεγενῆσθαι*. EDIT. PATROL.

(40) *Συνεισάχτους*. Quid essent *συνεισάχτοι* mulieres, jam pridem notavit Joannes Langus, vir doctissimus, ad librum VI Nicephori, cap. 30, et post illum B. Rhenanus ad lib. VII Rufini. Quorum doctis observationibus nihil est, quod addamus. Hujusmodi mulieres a clericis vulgo sorores voca-

bantur. τὸν μὲν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καύσας, ὡς δὴ νεωτέρους καὶ νεωτέρων ἀνδρῶν συγγράμματα: εἰς ἑαυτὸν δὲ ἐν μέσῃ τῇ ἐκκλησίᾳ, τῇ μεγάλῃ τοῦ Πάσχα ἡμέρᾳ ψαλμῶδειν γυναῖκας παρασκευάζων, ὧν καὶ ἀκούσας ἔν τις φρίξειεν. Οἷα καὶ τοὺς θωπεύοντας αὐτὸν ἐπισκόπους τῶν ἁγρῶν (38) τε καὶ πόλεων καὶ πρεσβυτέρους, ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν ὁμιλίαις καθήσει διαλέγεσθαι.

nec non et presbyteros assentatores suos submissi, prædicarent.

Τὸν μὲν γὰρ Ἰῶν τοῦ Θεοῦ οὐ βούλεται συνομολογεῖν ἐξ οὐρανοῦ καταληλυθῆναι, ἵνα τι προλαβόντες τῶν μελλόντων γραφῆσθεσθαι θῶμεν· καὶ τοῦτο οὐ λόγῳ ψιλῷ ῥηθήσεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐπέμψαμεν ὑπομνημάτων (39) δεικνύται πολλαχῶς οὐχ' ἥμισυ δὲ ὅπου λέγει Ἰησοῦν Χριστὸν κάτωθεν (39). Οἱ δὲ εἰς αὐτὸν ψάλλοντες καὶ ἔγκωμιάζοντες ἐν τῷ λαῷ, ἀγγέλον τὸν ἀσεβῆ διδάσκαλον ἑαυτῶν ἐξ οὐρανοῦ καταληλυθῆναι λέγουσι. Καὶ ταῦτα οὐ κωλύει, ἀλλὰ καὶ λεγόμενοι πάρεσσι ἂ ὑπερήφανος. Τὰς δὲ συνεισάχτους (40) αὐτοῦ γυναῖκας ὡς Ἀντιοχεῖς ὀνομάζουσι, καὶ τῶν περὶ αὐτὸν πρεσβυτέρων καὶ διακόνων, οἷς καὶ τοῦτο καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀνίατα ἔντα συγκρύπτει, συνειδῶς καὶ ἐλέγξας, ὅπως αὐτοὺς ὑπόχρεως ἔχη, περὶ ὧν λόγοις καὶ ἔργοις ἀδικεῖ, μὴ τολμῶντας κατηγορεῖν τῷ καθ' ἑαυτοὺς φόβῳ· ἀλλὰ καὶ πλουσίους ἀπέφηνεν· ἐπ' ᾧ πρὸς τῶν τὰ τοιαῦτα ζηλούντων φλεῖται καὶ θαυμάζεται· τί ἂν ταῦτα γράφομεν; Ἐπιστάμεθα δὲ, ἀγαπητοὶ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον καὶ τὸν ἱερατεῖον ἅπαν παράδειγμα εἶναι· δεῖ τῷ κλήθῃ πάντων καλῶν ἔργων· καὶ οὐδὲ ἐκεῖνο ἀγνοοῦμεν, ὅσα ὑπὸ τοῦ συνεισάγειν ἑαυτοὺς γυναῖκας ἐξέπεισον· οἱ δ' ὑποπειθήσαν· ὡς· εἰ καὶ δοῖη (41) τις αὐτῷ τὸ μῆδεν ἀσολῆς ποιεῖν, ἀλλὰ τὴν γε ὑπόνοιαν τὴν ἐκ τοῦ τοιοῦτου πράγματος φουμένην ἐχρῆν εὐλαθεῖσθαι, μὴ τίνα σκανδαλίση, τοὺς δὲ καὶ μιμεσθαι προτρέψεται. Πῶς γὰρ ἂν ἐπιπλήξειεν ἢ νοθεύσειεν ἕτερον, μὴ συγκαταβαίνειν ἐπιπλέον εἰς ταῦτον γυ-

bantur. Id me docuit canon 3 concilii Nicæni, qui in vetustissimo codice Corbeiensi hanc habet inscriptionem : *De subintroductis, id est adoptivis sororibus*. Ex quibus explicanda est lex Honorii 44, in codice Theodos. de episcopis et clericis. *Eum, qui probabilem sæculo disciplinam agit, decolorari consortio sororiae appellationis non decet, etc.* Sic etiam devotæ Deo virgines quosdam sibi extraneos adjungebant, quos fratres vocare consueverant. Quam nequitiam perstringit Hieronymus in epistola ad Eustochium de custodia virginitalis : *Frater sororem virginem deserit. Cœlibem spernit virgo germanam; fratrem quærit extraneum. Et cum in eodem proposito esse se simulent, quærunt alienorum spiritale solatium, ut domi habeant carnale commercium*. Dicebantur etiam commanentes ejusmodi mulieres. Sic enim inscribitur canon ille concilii Nicæni in vetustissimo codice C. Justelli *De commanentibus*. Agapetas quoque eas vocabant, teste Hieronymo in dicta epistola, ubi acerrime in eas invehitur. VALES.

(41) *Ὅτις καὶ εἰ δοῖη*. Rectius in codice Max., Fuk. et Med. legitur ὡς τ' εἰ καὶ δοῖη. Atque ita Nicephorus et Syncellus, nisi quod apostrophen non habent. Id.

καὶ, μὴ ὀλισθή φυλαττόμενον ὡς γέγραπται (42) ἅς τις μίαν μὲν ἀπέστησεν ἤδη, δύο δὲ ἀκμαζούσας καὶ εὐπρεπεῖς τὴν ὄψιν ἔχει μὲθ' αὐτοῦ· καὶ ἀκίη του, συμπεριφέρει· καὶ ταῦτα τρυφῶν καὶ ὑπερμπιπλάμενος (43);

sineat, ne forte corruat, sicut scriptum est, is, qui et forma conspicuas secum habet, et quocumque ei epulis sese ingurgitans?

Ὡν ἕνεκα στενάζουσι μὲν καὶ δούρονται πάντες καθ' αὐτοῦ· οὕτω δὲ τὴν τυραννίδα καὶ δυναστείαν αὐτῷ παρόθηται, ὥστε κατηγορεῖν μὴ τολμᾶν. Ἄλλὰ ταῦτα μὲν, ὡς προειρήκαμεν, εὐθύνειν ἂν τις τὸν θεῶν, τὸ γοῦν φρόνημα καθολικὸν ἔχοντα, καὶ συγκαταριθμούμενον ἡμῖν· τὸν δὲ ἐξορχισάμενον (44) τὸ μυστήριον καὶ ἐμπομπέοντα (45) τῇ μαρτ' αἰρέσει τῇ Ἄρτεμᾷ (τί γὰρ οὐ χρὴ μόλις τὸν πατέρα αὐτοῦ δηλώσαι;) οὐδὲν δεῖν ἠγοῦμεθα τούτων τοὺς λογισμοὺς ἀπατεῖν.

iudicemus?) In ea se plurimum jactavit; ab hoc, non existimamus.

Ἐπὶ ἐπὶ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, ταῦτ' ἐπιλέγουσιν· Ἠνεγκάσθημεν οὖν ἀντιπασσόμενον αὐτὸν τῷ θεῷ καὶ μὴ εἰκοντὰ ἐκκηρύξαντες, ἕτερον ἀντ' αὐτοῦ τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ καταστήσαι ἐπίσκοπον, θεοῦ προνοίᾳ ὡς πεποισμεθα, τὸν τοῦ μακαρίου (46) Δημητρίου καὶ ἐπιφανῶς προστάτης, πρὸ τούτου τῆς αὐτῆς παροικίας υἱὸν Δόμων, ἅπασιν τοῖς πρέπουσιν ἐπισκόποις καλοῖς κκοσμημένον· ἐδηλώσαμεν ταῦτ' ἡμῖν, ὅπως τούτῳ γράφηται; καὶ τὰ παρὰ τούτου κοινωνικὰ δέχησθε γράμματα (47). Τῷ δὲ Ἄρτεμᾷ εἶπος ἐπιστελλέτω· καὶ οἱ τὰ Ἄρτεμᾷ φρονούντες τούτῳ κοινωνείτωσαν.

(42) Ὡς γέγραπται. Intelligit locum, qui habetur in cap. xxv Ecclesiastici, aut certe locum ex cap. vi Proverbior. VALES.

(43) Ἐπερμπιπλάμενος. Melius in codice Maz. et Fuk. scribitur ὑπερμπιπλάμενος, quam vocem non intellexerant interpretes. Arguunt Patres Paulum, quod formosam mulierem semper secum haberet; idque luxu diffuens, et vino atque epulis sese ingurgitans, quæ libidinis incentiva sunt. Id.

(44) Ἐξορχισάμενος. Valesius ita interpretatur quasi in aliquo codice legisset ἐξορχισάμενον. Ex corrigendis ad calcem edit. Cantabr.—Lectionem quidem vulgatam exhibent quoque Syncellus et Nicephorus; sed vim vocis ἐξορχισάμενον satis expressit Valesius verbis illis *prodito mysterio*. Interpretationem confirmat Buræus ex Luciano, et Syncellio in *Comment. L. G. v. Ἐξορχισθαι*. De aliis hujus vocis acceptionibus vide sis Hesychium edit. noviss. v. Ἐξορχισομαι, ubi tamen præter rem ex nostra epistola synodica locus iste laudatur. Neque omitas velim Harpocratonem v. Ἐξορχισάμενος· ad quem item locum plura noster Valesius. Adi quoque, si lubet, Suidam v. Ἐξορχισάμενον.

(45) Ἐμπομπέοντα. Nicephorus et Syncellus habent ἐμπομπέοντα. Sed in codice Maz., Fuk. ac Medic., ἐμπομπέοντα scribitur rectius. Cæterum in hujus loci versione corrigendus est Rufinus hoc modo: *Hic vero, qui abjuratio fidei mysterio ad pollutionem se Artemæ hæresim contulit*. Et paulo post ubi leguntur hæc verba: *Hic vero, qui indignus habitus est eas in Ecclesia catholica, anathema tribetur*. Lego *Artemæ scribat*, ut fere scriptum habent duo vetustissimi codices. Ex quibus etiam

hil ab eo turpe committi, suspicionem tamen quæ inde nasci solet, vitari oportebat; ne quemquam offenderet, neve aliquos ad imitationem sui provocaret. Quo enim modo increpabit alium et admonerebit, ut a frequentiori mulieris consuetudine ab unam quidem jam dimisit, duas vero ætate florentes et forma conspicuas secum habet, et quocumque proficiscitur, circumducit; idque deliciis diffuens

IV. His de causis omnes quidem apud se privatim ingemiscunt atque suspirant; sed potentiam ejus ac tyrannidem adeo reformidant, ut accusare illum non audeant. Verum de his, sicut antea diximus, examinaverit fortasse aliquis et in judicium vocaverit hominem catholicæ professionis, nobisque fidei ac ministerii societate conjunctum. Ab hoc vero, qui prodito atque ejurato religionis nostræ mysterio, et ad execrandam transgressus hæresim Artemæ (quidni enim parentem illius vobis tandem inquam, rationem eorum omnium exigendam esse

V. In fine autem epistolæ hæc adjiciunt: Hunc igitur Deo bellum indicentem, nec cedere volentem, cum a communione nostra abdicassemus, necesse habuimus alium ejus loco Ecclesiæ catholicæ episcopum ordinare, non absque divina, ut credimus, providentia: Demetriani scilicet beatæ memoriæ episcopi qui ante hunc magna cum laude eandem rexit Ecclesiam, filium Domnum; virum omnibus quæ episcopum decent, dotibus exornatum. Quod quidem idcirco vobis significavimus, ut et ad eum scribatis, et ab eo communicatorias litteras accipiat. Illic vero ad Artemam scribat, si lubet; et qui Artemam sectantur, cum eo communicent.

sequentia corrigenda sunt in hunc modum: *Artemæ scribat, et illius hæresis sectatores et communicent*. Sic enim habet Græcum exemplar epistolæ, ex quo hæc conversa sunt. Atque ita diserte scriptum habet vetustissimus codex Rufini in bibliotheca S. Germani. VALES.

(46) Τοῦ μακαρίου. In codice Med., Fuk. et Maz. et apud Nicephorum et Syncellum legitur τοῦ μακαρίου, nec multum refert, utro modo scribatur. Id.

(47) Παρὰ τούτου τὰ κοινωνικὰ δέχησθε γράμματα. Communicatorias litteras vocant Latini, quarum usus est antiquissimus in Ecclesia. Eandem etiam *formatas* dixerunt, ut testatur Augustinus in epistola 163. Duplex autem fuit earum genus. Aliæ enim clericis et laicis peregrinatoribus dabantur, ut a peregrinis episcopis ad communionem admitterentur. Aliæ erant, quas episcopi testandæ communionis suæ causa ad alios mittebant episcopos, et quas ipsi vicissim ab aliis accipiebant: de quibus hic loquitur synodus. Ex autem paulo post ordinationem mitti solebant a recens ordinatis episcopis. De his intelligendus videtur Augustinus in epistola 164, Cyprianus in epistola ad Cornelium pag. 99, denique epistola synodica concilii Sardicensis. Si quis tamen cuncta hæc loca de formatis etiam intelligere voluerit, equidem non repugnabo. Porro notanda est hoc loco diligens cautela sanctorum Patrum, qui deposito hæretico sacerdote, nomen catholici episcopi qui in ejus locum substitutus fuerat, cunctis episcopis significant; ut scilicet sciant a quo ecclesiasticas litteras accipere, et ad quem scribere debeant. Eandem ob causam Cyprianus misit Cornelio papa nomina catholicorum epi-

II.

Fragmenta Epistolæ, ut videtur, ejusdem *Synodi Antiochenæ*, ejus videlicet partis quam constat fuisse ab Eusebio prætermissam.

Apud Leontium Byzantium, lib. III contra Nestor., sub finem.

Ait igitur in commentariis (de Paulo loquuntur) servare dignitatem sapientiæ.

Et post alia :

Si autem secundum formationem et generationem A sapientiam, ut nos credimus, substantialiter, sed copulatus erat, homini hoc accidere. *Et rursus :* secundum qualitatem.

Non enim congeneratam fuisse cum humanitate

Et post alia :

Quid autem vult dicere aliam esse et diversam formationem Christi a nostra, volentibus nobis in hac maxima una re differre ipsius constitutionem

a nostra, quod scilicet in ipso sit Verbum quod in nobis homo interior (48).

Et postea :

Si dicere habitasse in eo sapientiam, sicut in nullo alio, hoc modum quidem inhabitationis eundem declarat, mensura vero et multitudine excellit: verbi gratia, duplo plus, aut quomocunque amplius, vel minus duplo quam alii, cognoscente ipso

a sapientia. Hoc autem nolunt catholici et ecclesiastici canones, sed potius illos quidem participasse sapientiam foris inspirantem, quæ alia est apud ipsos; ipsam vero sapientiam per se ipsam substantialiter in corpus ex Maria venisse.

Et post alia :

Ac dicunt, non esse duos filios. Si autem Filius est Dei Jesus Christus; Filius vero etiam sapientia;

et aliud est sapientia, et aliud Jesus Christus: duo sunt filii.

Et postea :

Copulationem (49) vero cum sapientia aliter intellige, secundum disciplinam et participationem;

B non autem secundum substantiam in corpore formatam.

Et post alia :

Neque Deus qui corpus humanum ferebat et induerat, passionum humanarum principaliter expers erat; neque corpus humanum divinarum operum principaliter expers erat in eo in quo erat, et per

quem hæc opera faciebat. Formatus est principaliter ut homo in ventre; et secundario (50) Deus erat in ventre συνουσιωμένος τῷ ἀνθρώπῳ, id est, copulata substantia ejus cum homine.

III.

Ex Actis disputationis habitæ a Malchione contra Paulum Somosatenum.

Apud Petrum Diaconum lib. De Incarnat. ad Fulgentium, cap. 6.

Inter opera S. Fulgentii epist. 46.

Ex simplicibus (1) fit certe compositum, sicut in Christo Jesu, qui ex Deo, Verbo et humano corpore quod est ex semine David, unus factus est, nequaquam ulterius divisione aliqua, sed unitate subsistens. Tu vero videris mihi secundum hoc nolle compositionem fateri; ut non substantia sit in eo Filius Dei, sed sapientia secundum participationem. Hoc enim dixisti, quia sapientia dispendium patia-

tur, et ideo composita esse non possit: nec cogitas, quod divina sapientia sicut antequam se exinanisset, indiminuta permansit; ita et in hac exinanitione quam gessit misericorditer, indiminuta atque C indemutabilis exstitit. Et hoc etiam dicis, quod sapientia habitaret in eo, sicut habitamus et nos in domibus, ut alter in altero (52); sed neque pars domus nos sumus, nec nostri pars domus est.

IV.

Ex iisdem Actis apud Leontium l. c.

Nonne ante dicebam, quod non concedis Filium unigenitum qui est ex æternitate ante omnem crea-

turam, in toto Salvatore οὐσιωσθαι, id est, unitum esse secundum substantiam?

scoporum totius Africæ, ut scribit in epistola citata ad Cornelium. Patres quoque Sardicensis concilii eandem adhibuerunt diligentiam. Sed et quoties mortuis episcopis alii in eorum locum fuerant ordinati, eorum nomina reliquis episcopis indicare consueverat ordinator, ut scirent ad quos scribere, et a quibus pacificas literas accipere deberent, ut discimus ex Theophili epistolis paschalibus. VALES.

(48) Nos dicimus, quod sicut homo exterior et interior sunt una persona; sic Deus Verbum et humanitas assumpta sunt una persona, quod negat hic Paulus. CAN.

(49) *Εννύπεταρ*, humanitatem aiebat Paulus unitam esse cum sapientia, sicut disciplina unitur cum discente per participationem. CAN.

(50) *Secundario*. Κατὰ δεύτερον λόγον. TURRIAN.

(51) *Ex simplicibus*. Huic fragmento ista præmittit Petrus Diaconus: « Hinc etiam a sanctis Patribus adunatione ex divinitate et humanitate Christus Dominus noster compositus prædicatur. Quod nolens Paulus Samosatenus confiteri, damnatus est ab Antiocheno concilio, Malchione presbytero ejusdem Antiochenæ Ecclesiæ, viro per omnia eruditissimo, et ab universis sacerdotibus qui contra eundem Paulum convenerant tunc electo; qui summum disputationis certamen a concilio memorato suscipiens, ita eundem hæreticum inter cætera redarguit, dicens: *Ex simplicibus*, » etc.

(52) *Ut alter in altero*. Editi Lovan. et Basil. ut alter in altera.

ANNO DOMINI CCLX.

S. HIPPOLYTUS

PORTUENSIS EPISCOPUS

MARTYR ET ECCLESIAE DOCTOR

PROLEGOMENA

PRÆFATIONES EDITIONIS FABRICIANÆ

(Opp. S. Hippolyti, Hamburgi 1716-1718, 2 vol. in-fol.)

THEOLOGO CELEBRATISSIMO AC SUMME VENERANDO PRÆSULI
D. HENRICO PIPPINGIO
A CONSILIIIS ECCLESIASTICIS ET CONCIONIBUS SACRIS PRIMARIIS
IN AULA REGIA ATQUE ELECTORALI DRESDENSI
S. D. JOANNES ALBERTUS FABRICIUS.

Etsi per quinquennium jam abes a communi patria nostra Lipsia, evocatus ex eadem magni Ceteri exemplo in illud fastigium, unde velut de specula jam sub divina Christi statoris ἐπιτομή in vigilas salutis tot Ecclesiarum; non dubito tamen te subinde adhuc meminisse natalis soli et dulcis patriæ, quæ te dimisit invita, nec non cum illa tibi quandoque redire in memoriam quoque veteres amicitias, atque in his pristinum musarum contubernium, in quo per multos annos a primis fere unguiculis tam in scholis quam in academia conjuncti et eisdem usi doctoribus olim viximus. et non impigre una, præfascini sit dictum, ad edita virtutis ac doctrinæ templa serena contendimus. Magna quibus jamdiu dividimur terrarum spatia non permittunt nobis tam frequentibus exinde litteris ut pridem coram sermonibus invicem colloqui; at amor et obsequio in te meo hinc nihil quidquam detractum, confido nec tuæ in me benevolentia, quam ab optimo sene parente tuo τῷ πατρὶτι, a quo e sacro baptisate susceptus ante hos septem et quadraginta annos sum, velut hereditate acceptam mihi usque integram conservasti, atque porro, ut certissime mihi persuadeo, conservabis. Cum autem publicum aliquem vellem tibi, ac fide, teque dignum prædem sistere mei in te animi, antiquum constanter obtinentis tibi que deditissimi, et monumentum aliquod statuere non tratatitium, ac propagaturum fortassis etiam ad posteros memoriam nostræ amicitia; sanctissimum antistitem ad hoc delegi Hippolytum, quem tu episcopus episcopum, nec annis magis quam doctrina ac meritis gravem, et sacro præterea quod pro Salvatore suo atacris obiit martyrio toti Ecclesiae Christi venerabilem neutiquam aspernaberis. Ad Deum ter opt. max. precibus advolvor, ut Ecclesiae prospiciat, patriam tueatur, te servet prosperetque lætis Ecclesiae rebus et patriæ, tuisque ac tuorum.

Scripti Hamburgi in Käl. Mart. anni clolcccxvi.

AD LECTOREM.

Cum ante hos quatuor annos in volumine quinto *Bibliothecæ meæ Græcæ* inter primæ ætatis venerandos Ecclesiae doctores pervenissem ad S. Hippolytum, ejusque scriptorum traditurus notitiam, attentius ea perlustrassem, venit in mentem admirari, quare nemo adhuc lacera illius membra collegisset, et quod tot aliis longè inferiorum et temporum et meritorum scriptoribus impensum est multa cum laude stadium, idem non datum esset huic S. Irenæi discipulo, et doctori tantæ vetustatis, tantæ auctoritatis. Ab illo tempore descendi eam in cogitationem, posse me hanc ab aliis neglectam spartam tentare, præ-

cipue postquam non sine dolore intellexi ven. ac præclarissimum virum, Joannem Millium, qui illam ornamdam sibi sumpserat, poteratque egregie ornare, a vix in lucem emissa sacrorum Novi Fœderis librorum editione, admirandæ industriæ et judicii opere, spiritum emisisse et ex hac vita emigrasse. Itaque ratus spem omnem Hippolytea a Millio recognita et illustrata videndi, ipso defuncto, jam decollasse, et ignarus quousque vir ille egregius processisset, vel num intra voluntatem tantummodo ac conatam, morte superveniente, ipsius institutum substitisset, bibliopola nostro fui auctor, ut S. Hippolyti Opera sumpta suo excuderet, eique promisi studium ad illa recensenda et editionem eorum curandam meum hæud defuturum. Cum addixisset, manumque admovissemus operi, et jam belle res procederet, ecce ex Anglia mihi nuntiat clarissimum Leucoræ academix doctorem Joannem Guilelmum Janum schedas Millianæ episcopi exaratas volumine, cum Oxoniæ superiore anno versaretur nactum, Hippolyti scriptis colligendis, expoliendis atque evulgandis insudare. Quid facerem? cum mihi jam non esset integrum amplius desistere ab incepto, quod statim totum omississem et Milliani manibus libenter cessassem, præstantissimique Jani ingenio et industriæ lampada tradididissim gratulabundus, si in tempore de ejus consilio edoctus fuisset. Neque enim alia quæ agam mihi desunt, et cupidissime faveo famæ ipsius, ejusque similitum, ac nihil magis jam pridem studeo evitare, quam ne cuiquam labore et studiis meis, si quis possit meliora in medium proferre, obstem vel remoram injiciam. Quod itaque necessario facere debui, telam quam cœperam texere, quanto valui intra tempus antenundinale, studio deduxi ad finem, et quæcunque potui reperire beati episcopi ac martyris λαβάνω in hoc volumine congeasi.

Primum locum dedi libro *De Antichristo*, cujus editionem Combefisiani recensui ad primam Parisiensem Gudianam anni 1661, e qua non pauca emendasse me, qui conferet reperiet. Multa enim operæ peccaverant, integrum quandoque comma omitiendo. Combefisii notis, ineditas quasdam ejusdem Gudii (quem Gutbierum vocal, memoriæ errore vel calami vir clariss. Mich. le Quien ad Damasceum t. II, p. 781), et Tanaquilii Fabri quæ in epistolis ipsius exstant castigations, cum paucis meis notulis adpersi. Veterum de illo libro testimoniiis S. Hieronymi, Photii, auctoris Catæ in prophetam Jeremiam, quæ pag. 1 seq., et Andreæ Cæsariensis, Aretæ, Nicephori, Honorii, Freculphi, etc., quæ pag. 34 exhibui, adde hoc S. Germani archiepiscopi CPol. in *Μυστικῆ θεωρίᾳ*, tomō II *Auctarii* Duceani, pag. 148: *Τούτο καὶ Ἰππολύτος Ῥώμης καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος λέγουσιν ἐν ταῖς περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ λόγους αὐτῶν, ἐν τῷ ἑξακισχιλιοστῷ πεντάκισιοστῷ ἔστι τὴν μέλλουσαν παρουσίαν ἑσθαι. Id est Hippolytus et Roma, et S. Cyrillus affirmant in libris suis de Antichristo, anno sexies millesimo quingentesimo futurum (Christi) adventum fore. Illud item Joannis Damasceni in *Sacris parallelis* p. 781: *Ἰππολύτου ἐπιγράψου Ῥώμης περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχριστοῦ, ἀλλὰ τούτω, etc.**

Proximo loco sequitur monumentum illud marmoream celeberrimum, in Romani portus vicinia anno 1551 effusum, quod inter præcipua ornamenta bibliothecæ Vaticanæ merito jam pridem numeratur, ex quo in eam auspiciis Marcelli Cervini, cardinalis, postea inter pontifices max. Marcelli II nomine notū, relatum fuit. Hoc monumentum S. Hippolyti in cathedra sedentis cum *Canone paschali* et laterculo scriptorum ejus habes imprimis descriptum accurate triplici tabula ænea, quas clarissimis viris atque Italiæ eruditæ oculis debes Frauc. Blanchino atque Jo. Vignolio. Deinde *Canon* ille *paschalis* scriptorumque Hippolyteorum laterculum explicatus expressus atque ad prototypum diligentissime excerptus Græcæ occurrit cum Latina laudati Blanchini versione. Sequuntur p. 59 seq. commentarii integri viforum doctorum, Josephi Scaligeri imprimis, qui ante cæteros omnes lucem insignem huic antiquo marmori attulit, atque illud separatim primum Lugduni Batavor. ann. 1595, deinde in iterata immortalis operis de emendatione temporum editione publicavit, in qua posteriore cum non pauca aliter quam in priore vir magnus ille tradiderit, utrasque ejus commentationes, ubi inter se different, apponendas duxi. Præter commentarios Scaligeri habes interspersa suis locis, prælixo cujusque nomine, illa omnia quæ in *Canonæ Hippolyti paschalem* scribere viri doctissimi Dionysius Petavius, Ægidius Bucherius, Jo. Dominicus Cassius, et quæ ad laterculum scriptorum ejus illustrandum commentati sunt Stephanus imprimis le Moyne, tum Thomas Galeus, Eduardus Bernhardus, Guil. Caveus, nec non observationes quasdam Henrici Valesii atque Henrici Norisii, cardinalis eminentissimi.

Cum vero præter *Canonem paschalem* etiam *Demonstrationem temporum Paschatis* et *Chronicon* S. Hippolytus composuerit, testimonia veterum in quibus unius ex his tribus sit mentio, conjunctim dedi p. 42 seq., quibus ex pag. 66 addendus Gennadius est et Cyrillus Scythopolitanus in Vitis SS. Euthymii et Sabæ: nec omitendum quod ex Hippolyti *Homilia Dominicæ Paschæ* protali pag. 279, servatum in consultatione V. concilii Lateranensis anni 642: In illis veterum testimoniis p. 45 exstat etiam fragmentum ex libro primo Hippolyti de Paschate quod laudat auctor *Chronici Paschalis* quod Alexandrinum vulgo appellant. Non debui autem, ubi Hippolytea recenseo, præterire antiquam versionem Latium *Chronici*, quod ex multis iudiciis ad Hippolytum retulere viri doctissimi; itaque illam pag. 49 dedi ex editionibus emendatioribus Labbeana et Cangiana, licet emendanda adhuc etiam sic multa satis in illa supersint, quæ tamen ipsa emendando fortasse facile etiam aliquis corrumpat, faciatque ut quomodo illa nomina tum temporis, quo Latinus interpres ille vixit, sive scripta sive corrupta fuerint, ignoretur.

Non potui pulchrius huic volumini decus asserre, quam si hisce adjungerem dissertationem integram viri acutissimi Franc. Blanchini de *Canone paschali* Hippolyti, quæ utut Romæ jam ann. 1765 lucem vidit, tamen ita raro in his oris conspicitur, ut inedita plerisque possit videri. Idem dixerim de eruditissimis disceptationibus quibus super anno primo imperii Severi Alexandri Aug. in cathedra marmorea Hippolyti memorato avice inter se contenderunt et adhuc contendunt principes hodie Italiæ ingeniorum, Virgilius Valsechius, Phil. a Turri, et Jo. Vignolius; quorum lucubrationes Bianchiuzianæ subjuvantes libenter ut confido evolves. Nam licet de argumento videri possint tractare sterili ac minuto, tamen cum voluptate et fructu non minore videbis in illis copiam elegantis, accuratæ et exquisitæ eruditionis certare cum perspicuitate et acumine, atque quod his omnibus magis etiam mihi placet, et tam belle decet eruditos homines, condiri usquequaque omnem hanc controversiam non conviciis atque maledicis latratibus, ut solent sese excipere e trivio caues, sed lepore comis et honestæ humanitatis.

Cætera S. Hippolyti scripta vel apospasmata quæ legenda tibi offero, sunt *Demonstratio adversus Judæos*, ex Francisci Turriani versione, quam licet suspicor esse fragmentum ex *Commentariis* Hippolyti in *Psalms*, tamen malui titulo illo, quo viris eruditus jam innotuit, et ab Antonio Possentino et Imbomato pridem fuit vulgata, exhibere, quam nova sub inscriptione veluti abscondere. Adversus Judæos scripsisse Hippolytum nullo perspicuo cujusquam, quod sciam, veterum testimonio constat: at *contra gentes et Platonem* de causa universi opus composuisse, in laterculo marmoreo disertè traditur. Pate

etiam ad illud opus respicere S. Hieronymum, quando ab eo inter scriptores adversus gentes Hippolytus refertur epistola 83 edit. clariss. Martianæ (al. 84), ad Magnum, urbis Romæ oratorem. *Scriptis et Militiades contra gentes volumen egregium; Hippolytus quoque et Apollonius Romanæ urbis senator propria opuscula condiderunt.* Ita legendus hic locus, non ut editum est, *Romanæ urbis senatores*, neque enim Hippolytus senator Romanus fuit qui contra gentes scripsit. At Apollonii *Apologeticæ* ad senatum Rom. dictæ ex Eusebii v. 21, *Hist.* meminit idem Hieronymus capite 42 *De script. eccles.* De eodem Apollonio consules ubi lubebit Godfridum Henschenium ad 18 Aprilis t. II, p. 559 seq. Ex illo itaque contra gentes et Platonem Hippolyti volumine non dubito esse depromptum quod p. 220 exhibeo cum præclarissimi viri Stephani le Moyne versione apospasmation. Deinceps sequuntur quæ collegi, et quemadmodum superiora quoque, notulis passim aspersis illustravi, fragmenta ex sancti martyris *Opere adversus hæreses*. In his prolixiora sunt quæ *adversus Beronem* atque ejus *ἑλικώτας* (ita enim puto legendum pro *Helice*; cujus nemo illa ætate, nec Hippolytus usquam meminit, qui Beronis sæpius facit mentionem), servata ab Nicephoro Cpol. et Anastasio Bibliothecario, et a Sirmundo post Turriani versionem vulgata, atque ante S. Maximi confessoris opera, a Combessio. Hæc recte, ni fallor, G. Bullus, Tillemontius et alii viri docti Hippolyto vindicant, quamquam illis non usus est Theodoritus, quem non necesse est omnia legisse et meminisse ut suis scriptis insereret; et licet disertius videtur quædam explicare quam illius ætatis rationes ferebant, id tamen accuratius cætera illo sæculo scripta et vel unius Tertulliani *adversus Præzeam* opus consideranti secus videbitur. Operis Hippolytei adversus hæreses ultimum caput Noeto oppositum fuisse Photius cod. 121, testatur. Hanc egregiam lucubrationem Latine tantum dedi ex Francisci Turriani, tot pervolutatis veterum monumentis, tot in lucem protractis celebratissimi viri versione cum ejusdem et meis notis. Confido autem Græca ex codice descripta Vaticano me impetratum propediem beneficio viri doctrina et ingenio illustris, quæ una cum aliis quibus jam careo, et quorum facta mihi spes est, Hippolyteis daturum me recipio, si Deusnaverit conatibus meis, in *Spicilegio Patrum* tertii a Christo nato sæculi, quod post præsens volumen Ecclesiæ offerre apud animum meum destinavi. Inter argumenta, quibus Hippolyto vindicator hæc adversus Noetum disputatio, non absurde a Tillemontio refertur, quod libenter auctor utitur testimonio ex Apocalypsi repetitis, nullis vero ex Epistola ad Hebræos, etiam ubi maxima est occasio: quæ nulla quoque allegantur in locis de incarnatione adversus Beronem. Eidem Tillemontio verisimile visum est, quæ adversus Marcionem habet Epiphanius hæresi 22, pleraque ex Hippolyto nostro et ejus adversus Marcionem libro hausta esse; quemadmodum adversus Noetam scribens hæresi 67, Epiphanius Hippolyti non modo sententiis sed ipsis propemodum verbis utitur. Quia tamen disputans adversus Marcionem Hippolyti nominatenus non meminit, ejus verba fragmentis Hippolyteis adjungere haud potui. Disputationem adversus Noetum haud Latine vertit Gerhardus Vossius, Tungrensensis episcopus, ut memoriæ lapsu a Labbeo traditum, sed tantummodo Latine edidit ad calcem Gregorii Thaumaturgi.

Non modo ex monumenti marmorei auctoritate, sed codicum quoque mss. testimonio ad Hippolytum nostrum refertur *Περὶ χαρακτήρων ἀποστολικῆς παράδοσις* una cum aliis, nonnullis, quæ pridem quidem edita fuere in libro octavo *Constitutionum*, quas, cum ex variis secundi et tertii maxime sæculi monumentis consarcinatae sint, Clementinas vulgo vel etiam apostolicas solemus appellare, sed edita fuere sine Hippolyti nomine. Quoniam vero in codice ms. Casareo Vindobonensi et altero Oxoniensi, in quibus Hippolyti expressum nomen est, aliter quædam leguntur quam in vulgatis *Constitutionum* libris, locum illis inter Hippolytea dare non dubitavi, nactus eadem ad jam dictos mss. libros recensita a doctissimo et de antiquitate ecclesiastica meritissimo viro, mihi que cum viveret amico Jo. Ernesto Grabe, qui Latina versione etiam illa donavit. Nactus autem sum beneficio reverendiss. atque illustrissimi episcopi D. Georgii Smaragdii, atque senis eruditione inusitata ac morum probitate pariter venerandi, et non diu post mense superioris anni Decembris eheu defuncti Georgii Hickesii, parariis rev. Balthasare Mentzero pastore Ecclesiæ Lutheranz Londinensis disertissimo et clariss. Jo. Christiano Wolfio digno Jo. Christophori fratris a cujus excellenti ingenio industriaque et supra ætatem insigni doctrina fas est pulchra et præclara Ecclesiæ ac bonis litteris omniari. Horum humanitati benevolentiz et prompto bene de studiis meis merendi animo gratias hoc loco ago publice conceptissimas, referamque lubens ubicunque occasio vel facultas mihi non defuerit. Eidem Wolfio debeo *Homiliam in Theophania* sive in Christi Salvatoris baptismum, promissam olim a Luca Holstenio, quam ex celebratissimi nullique non eruditorum desideratissimi viri Thomæ Galei codice, concedente illustri ejus filio Rogero Galeo Græce descripsit et ex Anglia ad me misit. Latine versionem ipsemet apposui. Quæ velut apostolicæ traditiones commendatæ Christianis ab Hippolyto sunt, et quales sunt Canone *Abusidii* sive Hippolyti quos habent *Æthiopes*, et quorum capita ante hanc homiliam dedi, videntur esse illud ipsum scriptum quod *Hippolyti de regimine* (Ecclesiæ puta) in Catalogo librorum Chaldaicorum numero 6 Hebed Jesu reulit.

Claudent præsentem Hippolyti reliquiarum collectionem fragmenta commentariorum et λόγων atque homiliarum in libros locaque sacræ Scripturæ: quæ primo utique loco exhibiturus fuissem, nisi expectatione ineditorum nonnullorum, quorum spes mihi ex Casareis, Gallicis, Anglicis et Italicis facta bibliothecis est, ea tandiu quantum potui distulisssem. In his suo loco etiam comparent ampliora illa de *Daniele ac Susanna ἀποσπασμάτια*, quæ multos ante annos dedit Combessius. Sed nescio quomodo prætermissum a me hoc, quod e *Commentariis Hippolyti in Hexæmeron* petitum servavit Joau. Damascenus in *Parallelis sacris* τῶνο II ejus Operum edit. præclaræ Lequinianæ, p. 787.

Ex *Epistolis* Hippolyti, quas in Alexandri episcopi bibliotheca Hierosolymitana servatas legisse se innuit Eusebius vi, 20, unicam πρὸς τὴν βασιλῆα memorat Theodoritus, Monumentum marinoium ad Severinam sive Severam Augustam. Hujus fragmenta quædam dedi p. 92; uti *Libri de resurrectione* p. 244. Ex cæteris Hippolyti scriptis atque homiliis, ut celebri illa in laudes Christi, cujus ex Hieronymo meminit etiam

Τοῦ ἀγίου Ἰσπολύτου Ῥώμης.

S. Hippolyti episcopi Romæ.

Ταῦτα δὲ κατ' ἀνάγκην ἔχομεν διηγήσασθαι, κ. τ. λ.

Hæc porro nos oportuit edisserere, etc. (a).

(a) Vide infra, initio Commentariorum S. Hippolyti in varios Scripturæ sacræ libros. [EDIT. PATROL. PATROL. GA. X.

Vincentius Bellovacensis XII, 30, *Speculi hist.*, *Encomiasticam* appellans, et in qua dicitur Origenis mentionem fecisse, nihil usquam reperire potui.

In Appendice habes primo loco *librum de consummatione mundi*, Hippolyto martyri suppositum ut ex conjecturis quibusdam doctiss. Dodwello (1) placet, post annum Christi 647 sed adhuc ante annum 700 atque ante concertationes ab Iconomachis excitatas. Huic libro aspersi notas et castigationes quasdam, usus maximo lectionibus codicis Barocciani, quem, cum in Anglia versaretur, contulit amicus noster et collega charissimus eruditissimusque Jo. Christophorus Wolfius. Post ea deinceps, quæ Combessius *De XII apostolis* edidit, subjunxi ex eodem Barocciano codice antehac inedita, et Baronio ab hisque pridem memorata *De LXX Christi discipulis*, sive ut in ms. inscribitur, *De LXX apostolis*, quo nomine veniunt etiam illi in Vita S. Sabæ scripta a Cyrillo Scythopolitano tom. III *Monument.* Coteler., pag. 240 In plerisque conspirant hæc de LXX discipulis tradita cum pseudo-Dorotheo. Hinc neque ista neque ejusdem scriptoris priora de XII apostolis ad S. Hippolytum tertii scriptorem sæculi, ut referrem, potui a me impetrare. Ultimo demum loco succedunt quæ ad manus erant *λεψανα Hippolyti Thebani*, qui decimo sæculo scripsit et Simeonis Metaphrastæ æqualis fuit. Ea dedi qualia vulgata sunt a clarissimis viris Canisio, Lambecio, Schelstræno. Neque diversa ab editis puto continere Hippolyti *Chronologiam Evangeliorum* quam antiquo codici ms. Evangeliorum in Bibl. regis Christianissimi præmitti testatur vir supra laudes Bernardus de Montfaucon in *Palæographia Græca*, pag. 261. Ab eodem viro præclarissimo accepi apographum eorum quæ ex Hippolyti Thebani *Chronico* habet codex ms. papyraceus qui olim fuit ducis Altæmpis, hodie vero eminentissimi est cardinalis Otoboni. Hæc pulchre conveniunt cum iis quæ ex Vaticanis mss. Schelstræno vulgavit, nisi quod post verba: Ἀπὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος αὐτοῦ (Ἰ. αννου) μέχρι τῆς Ζαχαρίου λιθοβολίας ἔτος α', sequuntur hæc quæ etiam habet Canisius: Ἐν τῷ ἑρατεῦσιν αὐτὸν κατὰ τὸ ἔθος, λιθοβολήσαντες αὐτὸν καὶ κροταφίσαντες ἀπέκτειναν, καὶ σύραντες ἐκρέμνησαν αὐτὸν εἰς τὴν κοιλίαν Ἰωσαφάτ. Vale.

VIRO SUMME REVERENDO ATQUE ERUDITISSIMO

J. CHRISTOPHORO WOLFIO

PASTORI AD S. CATHARINÆ EDEM HAMBURG. ET SCHOLARCHÆ

S. D. JOANNES ALBERTUS FABRICIUS.

(Opp. 8. Hipp. t. II.)

Quamquam sum persuasus, nihil te dubitare de meo in te amore, meaque observantia; quemadmodum nec mihi in ambiguis est benevolentia tua, tot annos continuata, tot demonstrata documentis; tamen jamdiu cogitavi, æquando daretur mihi, ut monumento digno aliquo publice eandem testari omnibus, et pro Origene tuo vicem retribuere tibi aliquam val. em. Bene igitur jam obtulit se mihi S. Hippolytus, prisce ille Ecclesiæ episcopus ac martyr, cujus æmulatione olim accensus Origenes multis modis ipsam postea superavit ac præcucurrit. Illius itaque *λεψανα*, priore præterita volumine, ac nunc primum luci data a me, una cum aliis Patrum tertii a Christo nato sæculi monumentis, quæ itidem subjunxi, et virorum doctorum ad illa illustranda lucubrationibus tibi munus offero, charissimoque nomini tuo consecro. Hoc rosarum violarumque mihi et fragrantissimorum florum instar erit, quibus piorum illorum doctorum memoriam ac reliquias coronari excolique a me fas est. Nam ne de spirantibus ingenii tui bonis dicam, variaque ac recondita eruditione, indefesso studio et insignibus in litteras meritis, e quibus jucundissimus odor famæ jam pridem longe lateque efflatus etiam ultra Germaniæ oras emanavit; quænam fragrantia potest cogitari snavior, quam quæ quotidie hauritur ab omnibus qui te audiunt, ex doctrina, pietate, candore, zelo, prudentia ac dexteritate tua. Fecit Deus topiarius Ecclesiæ suæ, qui te in beatorum meritissimorumque decessorum tuorum DD. Dav. Klugii, Abr. Hinckelmanni, et Jo. Volcmari locum provida manu conseruit ac panxit, ut lectissimus in horto Dei flos cum maximo eorum quos salutari odore afficit fructu. quam diutissime vigeas, seroque deflorescas, celestibus pulchrior inserendus latifundiis.

Scripti Hamb. Nonis April. anni CIO IJ CCXVIII

AD LECTOREM.

En fidem promissi, quod de ineditis quibusdam S. Hippolyti martyris opusculis in lucem proferendis priore volumine nuper dedi, quantum opis mea vit, jam a me exsolutum. Non modo ipse iteratis litteris, sed etiam per amicos petii a clariss. viro, in cujus manibus Mulsanæ echedæ sunt, ut illas mecum communicaret, sed non potui hoc ab eo impetrare, quod testor non ut illi hoc vitio verum, qui sui consilij rationes eum habere non dubito, neque in video ipsi laudem gloriamque quam illis sive premendis sive cedendis est consecuturus: sed tantum hoc profiteor, ut desinant mihi imputare in culpam, qui propera-

(1) Henr. Dodwellus in libro Anglice edito Londini 1778, quo conatur probare usum incensi atque thymatis in Ecclesia non esse apostolicæ tradi-

tionis. Titulus est: *A discourse concerning the use of incense in divine offices.* Pag. 100, seq.

tionis præcipitate Hippolytum meum arguerunt ideo, quod non tandiu expectavi scilicet, donec Milliana mecum ab eo communicarentur. Hoc tamen propemodum jam satis mihi constat, neutiquam tanta esse quæ ex S. Hippolyti scriptis ille mihi præterita possidet, quæ vel unicum folium totum impleant. Itaque rogo ut proferat in lucem si habet plura, atque publico bono me coarguat.

In his quæ præsentii volumine tibi a me offeruntur, familiam ducunt S. Hippolyti *Demonstratio adversus Judæos*, et præclarus adversus Noetum commentarius (2). Ea scripta utraq; nunc primum Græce lucem vident e codice Vaticano, cujus apographum Parisiis ad me misit vir illustris eruditione et maximis in litteras meritis D. Bernardus a Moutfaucon. Eidem debes fragmentum de Ezechia quod p. 31 legitur et ex codice bibl. Seguerianæ, quæ hodie Coisliniana est, descriptum. Fragmenta ex *Commentariis in Genesim* repetita sunt ex Catena quæ ms. servatur Vindobonæ in thesauro librario vere Augusto Augustissimi imperatoris. Inde excerpta ac descripta ad me venerunt beneficio generosissimi atque eruditissimi viri Jo. Benedicti Gentilotti ab Engelsbrün, bibliothecæ illius dignissimi præfecti, per nobilissimum et jurisconsultissimum virum Jo. Christophorum Bartenstein, quorum utriusque benevolentia et humanitati gratias conceptissimas eo nomine ago habeoque, quemadmodum et præclarissimo viro Joanni Gagnerio, qui Oxoniæ Pocockium hodie reddit, et benigne mecum communicavit excerpta illa ex Catena Arabica, litteris exarata Syriacis, quæ tibi a me exhibentur cum Latina laudati Gagnerii versione. In locis quæ p. 32 Latine descripsi ex v. c. Eusebii Renaudoti *Historia patriarcharum Alexandrinorum*, pro Hippolyto Romano videtur legendum esse *Julius Romanus*. Nam sane, ut exquisitæ et reconditæ eruditionis viro Mat. Veisserio La Crose in litteris quibus me honoravit, pulchre observatum, eadem verba quæ ibi ex epistola ad Dionysium episcopum Cypri afferuntur, Græce exstant in epistola Julio Romano tributa ad Dionysium episcopum Alex., edita a celeberrimo Muratorio in *Anecdota Græcia* p. 343: 'Ανάγκη γὰρ αὐτοῦς δύο λέγοντας φύσεις τὴν μὲν μίαν προσκυθεῖν, τὴν δὲ ἑτέραν μὴ προσκυθεῖν, καὶ εἰς μὲν θελήν βαπτίζεσθαι, εἰς δὲ τὴν ἀνθρωπίνην μὴ βαπτίζεσθαι. Εἰ δὲ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου βαπτίζομεθα, μίαν ὁμολογοῦμεν φύσιν τῆς ἀπαθούς θεότητος, καὶ τῆς παθητικῆς σαρκός, ἵνα ὁὕτως εἰς θεὸν ἢ τὸ βαπτίσμα ἡμῶν, καὶ εἰς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου τελοῦμεν.'

De *Spicilegio Patrum* tertii sæculi, quod Hippolyteis subnexui, illud imprimis moneo, nihil ad me ex schedis præclari viri J. E. Grabe, qui et ipso Spicilegium tale est molitus, ad me pervenisse, sed quæcumque illud, sive inchoatum sive affectum, adhuc latere in Anglia. Quæ autem a me hic exhibentur, alia utique sunt, de quibus ipse per te, illis inspectis facile judicabis. Dum autem Grabii facio mentionem, non possum non detestari omnibus modis, et scio detestaturus mecum omnes qui Grabium noverunt, calumnias quibus paulo ante mortem, peregrinantibus quibusdam habens tenere fidem, famam Grabii jam extincti proscindere non dubitavit Casimirus Oudinus, in scripto quo ipse testatur se jam natum esse duodecimo annos. Nimirum illo die uno plus vixit, ei quam vivendum fuit, quod non dubitavit de defuncto fratre, a quo in vita læsus nunquam fuerat, tam atroces et, quod omnes qui Grabium noverunt confessuros mecum spero, omni desinitas verisimilitudine calumnias publicare, et ad posteros quantum in ipso fuit transmittere.

In Salmasii *Commentario* inchoate ad *Arnobium* ad hoc tempus inedito, erudita de nominibus veterum Romanorum disputatio continetur, quam cum ex apographo Gudiano nactus essem, luce donare volui, licet Arnobii ipsius scriptis lucem nullam affundat. Allati diatribam de Methodiis et Methodiorum scriptis prælis iterum dare duxi operæ pretium, quoniam raro obvia est, ac perinde ut similes illius viri commentarii libenter ab harum litterarum studiosis evolvitur.

Volumen hoc claudit Chalcidius eruditus et lectæ dignissimus scriptor, atque ut in notis demonstrasse me existimo, haud dubie Christianus, neque a tertio sæculo longe remotus. Illum habes emendatum a me locis quamplurimis ope veteris editionis Parisiensis apud Ascensium a. 1590, fol., et codicis Bodleiani cujus lectiones necum pro insigni sua in me voluntate communicavit celeberrimus vir Jo. Hudsonus, cui post tot egregia in litteras merita proxime luculentam et emendatissimam Flavii Josephi editionem eruditi debebunt. Non parum etiam adjutum me fateor a nobilissimo viro Dieterico de Dobler, Hamburgensi, linguarum et rei omnis mathematicæ peritissimo, qui singulari candore ac probitate ab annis viginti amplius mihi amicus, dum Chalcidius excuditur, magno dolore meo, puto etiam non parva rei mathematicæ jactura, diem obiit supremum hoc anno 1718, prid. Nonar. Martii. Denique jam supra laudatus mihi nec unquam dicendus sine laude vir eruditissimus M. V. La Crose mecum communicavit quæ acuto judicio vir exquisitæque doctrina Nic. Rigaltius ad margines paginarum editionis Meursiauz adnotaverat, et quæ mihi non raro insignem usum præbuerunt, ut in notis meis libenter professus sum. Vale.

(2) Hujus commentarii meminit etiam G. Siretus cardinalis in præfat. ad Liturgiam S. Marci evangelistæ, Græce et Lat. editam Paris. 1583, 8, ubi cum dixisset Liturgiam illam repertam in abbatia B. Mariæ ὁδηγηρίας, quæ vulgo dicitur *de lo patire*, antiquissimo monachorum S. Basilii monasterio, subjungit: *Ubi et D. Cyrilli Hierosolymorum episcopi Catecheses, Dionysii Alex. adversus Noetianos et Hippolyti martyris adversus Noeti*

hæresin, et contra Paulum Samosatenum opuscula, quæ omnia curabimus accurate describenda, ut ad communem utilitatem conferantur. Opuscula adversus Samosatenum accipio non Hippolyti, sed episcoporum synodi Antiochenæ a. 264, diu post Hippolyti mortem scripta et a Dionysio Alex. quæ Latine edidit Turrianus Rom. 1608, 8, Græce et Lat. Fronto Ducæus t. I *Auctarii et abbeus t. I Concil.*, p. 849, seq.

P. GOTTFRIDI LUMPER
DISSERTATIO
DE VITA ET SCRIPTIS SANCTI HIPPOLYTI.

(*Historia critica SS. Patrum, t. VIII, Augusta Vindelic., 1794, 16-8°.*)

CAPUT PRIMUM.

HISTORIA VITÆ SANCTI HIPPOLYTI.

ARTICULUS I.

DE S. HIPPOLYTI PATRIA, PRÆCEPTORIBUS, LITTERARUM
 STUDIIS, ET TEMPORE QUO FLOUIT.

Hippolytus plurimos novit antiquitas: cæteris tamen illustrior est Portuensis episcopus, quem generis nobilitas, utpote senatorii ordinis (ut auctor est Hieronymus) (3), episcopalis dignitas, magna eruditio, et martyrii gloria posteritati celeberrimum reddiderunt. Dolendum, quod pleraque, quæ ad vitæ ejus historiam pertinent, nec satis perspicua, nec certa sint. Quæ speciatim de ejus patria, præceptoribus, ac tempore, quo ingenio et meritis suis floruit, a scriptoribus traduntur, Inter se discrepant, nec pro exploratis haberi possunt. Inprimis dissensio est auctorum de loco, quo oriundus. Si Stephanum le Moyne(4), Guil. Caveum (5) et Jac. Basnage (6) audiamus, dicendum foret Hippolytum gente fuisse Arabem, et patriam habuisse divinis humanisque litteris florentissimam. Verum cum in suæ opinionis confirmationem nullam antiquitatis monumentum producat, non video, cur tam recentium auctorum nudo asserto quoad factum ab eorum ætate tam remotum fides habenda sit. Sunt alii, qui credunt nostrum Hippolytum origine Ro-

manum fuisse; huicque sententiæ favere videtur illud Hieronymi in epistola ad Magnum, eundem *senatorem Romanum* appellantis. Novissime auctores *Historiæ literariæ Galliæ* a congregatione S. Mauri Hippolytum inter scriptores Gallos referunt, eî Galliarum regnum natale solum statuentes (7). Huicque opinioni haud obstare observant nomen suum, quod Græcum est, nec quod Græce scripserit, neque deâque dignitas senatoris Romani. Non primum, ac secundum, quoniam constat, non paucis nomina propria Græcâ in Galliis communia fuisse, atque plures Latio non tantum, sed et in Gallia natos lingua Græcâ libros composuisse. Non denique tertium; quia Gallis jam a tempore imperii Claudii, et multo ante ad senatoriam dignitatem patebat aditus. Ut nihil dicam, quod senatoria S. Hippolyti dignitas sit admodum dubia, si non penitus falsa.

S. Irenæi discipulus fuit Hippolytus, ut ipsemet testatur apud Photium (8). Hinc mitius accipiendi Palladius (9) et Cyrillus Scythopolitanus (10); qui eum γκώριμον τῶν ἀποστόλων, *apostolorum familiarem* fuisse tradiderunt. Ipsum namque sub Alexandro imperatore, qui regnare cœpit anno Christi

(3) *Hippolytus quoque et Apollonius, Romanæ urbis senatores, propria opuscula condiderunt.* Hieronym. epistol. 70 ad Magnum. At Remigius Ceillier in *Hist. général. des auteurs*, tom. II, pag. 316, in notis ad articulum primum, cap. 27 solerter observat, ita duntaxat in aliquibus editionibus legi; nam in antiquis mss., quibus Mariæ Victorius præsul Italus in editione Operum S. Hieronymi usus est, teste eodem scriptore Gallo, pro voce *senatores*, legitur *Senator*, ita ut hæc dignitas/tribuatur soli Apollonio, cui certe convenit, cum S. Hieronymus in libro *De viris illustribus*, cap. 42, eandem rursus ei ascribat, et ibidem cap. 61, in elogio S. Hippolyti, de illa dignitate senatoria nullam mentionem faciat. Clarissimus etiam Dominicus Vallarsius, novissimus Operum D. Hieronymi editor, tom. I, part. 1, pag. 361, itidem notat, quod falso Erasmum secuti editores Benedictini Operum D. Hieronymi le-

gerint: *Hippolytus quoque et Apollonius Romanæ urbis senatores*; cum de Apollonio tantum, ut ex *Catalogo* liquet, dictum sit; imo cum nedum de Hippolyto, sed de Apollonio ipso alii dubitent, fueritne unquam senator, an proprio ingenio ex Eusebio Hieronymus exaggeraverit.

(4) Stephan. le Moyne *Prolegomena ad Varia sacra*, tom. I.

(5) Cave. *Hist. litter.*, tom. I, 102.

(6) Jac. Basnage *Canisii Lect. antiq.*, tom. I, p. 3, 4.

(7) *Histoire littéraire de la France*, tom. I, parte I, pag. 361.

(8) Phot., cod. cxxi *Biblioth.*

(9) Pallad., *Hist. Lausiæ.*, cap. 148.

(10) Cyrill. Scyth. *Vit. S. Euthym.* in *Analect. Græc. B. B.*, pag. 82, et *Vita S. Sabæ in Monument. Eccles. Græc. Coteler.*, tom. III, pag. 354.

222, vitam duxisse, ex ejus *Canone Paschali* com-
pertum sit. Plurimum autem profecisse in omni
scientiarum genere tanto sub magistro Hippolytum,
quæ superant, ejus doctrinæ monumenta luculenter
evincent; ut propterea *vir disertissimus* ab Hiero-
nymo (11), quin etiam *sacratissimus et magnus do-
ctor, veritatisque testis fidelis* ab Anastasio (12) at-
que Ecclesiæ doctor *γλυκώτατος καὶ εὐνοώτατος,
dulcissimus, et benignissimus* ab alio antiquo scri-
ptore (13) jure appelletur. Ad hæc teste D. Hiero-
nymo (14) non solum magnam dicendi vim sub
disciplina S. Irenæi, sed immensam quoque in
philosophia et profanis scientiis notitiam sibi
comparavit; ea enim ætate summi in Ecclesia viri,
quemadmodum nemo ignorat, hujus generis erudi-
tionem vero theologo nequaquam velut indignam
traduxerunt. Quod autem sacratiores litteras spe-
ctat, ingens scriptorum, quæ hoc in genere elab-
oraverat, numerus, abunde confirmat, quam ex-
cellenter in iis versatus fuerit. Diversa insuper
opera, quæ pro inventiendo ac determinando Pa-
schatis die composuerat, eundem doctrinam tem-
porum perfecte calluisse, luculenter demon-
strant (15).

Aubertus Miræus (16) refert Hippolytum nostrum
inter discipulos Clementis Alexandrini, et Baro-
nius (17) dicit se legisse quod *discipulus fuerit Cle-
mentis Alexandrini, ejusque persuasione ea Romam
contulerit*. Sed haud addunt, qua auctoritate innixi
id tradant. Ulterius adhuc progressus est per do-
ctus Georgius Bullus, qui scribere non dubita-
vit (18): *Quod magno consensu tradiderint scripto-
res ecclesiastici veteres, Hippolytum fuisse Clementis
Alexandrini discipulum*. Verum cum nulla anti-
quorum loca excitet, potior nobis est Photii aucto-
ritas pro unico præceptore, S. Irenæo scilicet, tes-
tantis.

Cum apud eundem Photium etiam legimus
S. Hippolytum Origenis familiarem fuisse, hoc et
aliorum suffragiis confirmari posse videtur. Hiero-
nymus enim (19) et Nicephorus (20) scribunt, Hippo-
lytum, Origenem præsentem, orationem sacram de lau-
dibus Jesu Christi habuisse. Ille addit Ambrosium
ad saeculorum librorum interpretationem Origenem in-
citasse, in æmulationem Hippolyti, editis jam in divi-
nas Scripturas commentariis bene meriti. Moneat au-
tem Henricus Valesius (21) et Petrus Daniel Huetius
(22), Hieronymum Eusebii verba minus recte intel-
lexisse, et vocem *ἐκείνου*, quæ apud istum ad tem-
pus pertineat, perperam ad Hippolytum retulisse. At

(11) Hieron. epist. 1. 2, ad Lucin.

(12) Anastas. in *Collectan.* apud Galland., tom. II
Biblioth. PP., p. 469.

(13) Anonym. inter Opp. S. Joan. Chrysost. in
append. tom. VIII, pag. 79 noviss. edit.

(14) Hieronym. ep. ad Lucin. 71, et ad Magn. 70.

(15) Euseb. *H. E.* lib. v, cap. 22, Hieronym. in
Catol. cap. 61.

(16) Aubert. Mir. Not. ad Hieron. *De vir. illustr.*,
c. c.

(17) Baron. ad ann. 229, num. 4.

A doctissimus Stephanus le Moyne (23) observat, quod
revera *ἐξ ἐκείνου* possit etiam referri ad Hippolytum,
et sive ad tempus referatur, intelligendum sit, Ori-
genem isto tempore imitatione Hippolyti, de quo
ante egerat Eusebius, commentarios etiam in sa-
cræ Scripturam parasse et adornasse. Audiendus
quoque est recentissimus auctor, qui hac de re ita
dixerit (24): *Omnia suadent vera esse, quæcumque
veteres de Origenis æmulatione tradiderunt, Ambro-
sio excitante, qui studia ipsi proponeret Hippolyti...
Utriusque autem consensus tum quoque firmari po-
test, cum Origenes Romam adveniens, pontifice Ze-
phyrino, circiter annum 220, non modo privatim, at
publica etiam Hippolytum dissententem audivit, ejus-
que rei testimonium Hippolytus ipse reliquit in ora-
tione, quam de laude D. Salvatoris habuit, quamque
προπομιλλαν denominavit. Quod enim nos nemo sub-
dit, in Oriente id contigisse, minime est necessarium,
quamvis fieri potuerit, cum Hippolytus Alexandriam
petiit, indeque rediens epistolam ad Romanos ab
Dionysio episcopo Alexandrino attulit. Neque vero
est, cur alterum Hippolytum effingamus, quo tempore
noster Portuensis Alexandriam remeare potuit, ubi
adolescens institutus fuisse videtur ex Canone Pa-
schali, ejus rationem Alexandrini sibi vindicabant.*

De tempore quo Hippolytus floruit, sententiæ au-
ctorum itidem discrepantes sunt. Eusebius, Hiero-
nymus, Syncellus, atque alii referunt eum ad
Alexandri Severi imperium, qui anno Salvatoris
nostri 222 regnare cœpit. In Euthymii Vita anti-
quæ *ipsisque apostolis familiaris* dicitur, idemque
in Cyrilli Scythopolitani Vita S. Sahæ de eo habe-
tur, quod, quemadmodum paulo superius animad-
vertimus, non simpliciter intelligi potest. Longe
enim remotus fuit ab apostolorum ipsorum ætate.
Stephanus le Moyne loc. cit. existimat Hippolytum,
Philippi Arabis, qui anno Christi 254 imperatoris
dignitatem est consecutus, tempus attingisse, quod
ubi admittamus, dicendum est eum admodum ætate
profectum fuisse, Nec martyrium illius apte con-
venit temporibus Philippi, uti ex paulo post tra-
dendis patebit. Id dubio caret, eum imperante
Alexandro Severo vixisse et scripisse; temporis
autem ratio non accurate definiri potest.

ARTICULUS II.

DE SEDE EPISCOPALI S. HIPPOLYTI.

Characterē episcopali S. Hippolytum nostrum
fuisse insignitum perhibent Eusebius (25) atque
D. Hieronymus (26): sed incerta omnino est ejus

(18) Bull. *Defens. fid. Nicæn.*, sec. III, cap. 8, p. 220.

(19) Hieron. loc. cit. *Ens. H. E.* l. VI, cap. 23.

(20) Niceph., *H. E.* lib. IV, cap. 31, tom. I,
pag. 350.

(21) Vales., Not. in Euseb. lib. VI *H. E.*, c. 23.

(22) Huet. *Origenian.* lib. I, cap. 2, § 8.

(23) Moyne, Prolegomena ad *Varia Sacra*, in
exercitativuncula de S. Hippolyto.

(24) Simon de Magistris, in *Præfat.* ad Danielem se-
cundum LXX, num. VII, p. xxvi, edit. Roman. 1772.

(25) Euseb., *H. E.* lib. VI, cap. 20.

(26) Hieron. *De vir. ill.* cap. 61.

sedes, an episcopus gentium putandus, quo quidem A titulo ejus sodalem Caium Romanæ Ecclesiæ presbyterum ornatum fuisse probe novimus? Operæ pretium est ire per singula, quæ hac de re doctissimi excussis veterum libris excogitarunt.

Eusebius Cæsariensis de episcopatu S. Hippolyti sic scribit (27): *Eadem tempestate multi ecclesiastici viri doctrina excellentes florebant... Inter hos fuit Beryllus Bostrenorum in Arabia episcopus, qui præter epistolas et lucubrationes varia quoque elegantis ingenii monumenta dereliquit. Similiter et Hippolytus alterius cujusdam Ecclesiæ episcopus.* Sanctus vero Hieronymus videtur locum episcopatus ejus indagasse et non invenisse, quemadmodum in opere *De scriptoribus ecclesiasticis*, cap. 61, innuit his verbis: *Hippolytus cujusdam Ecclesiæ episcopus (nomen quippe urbis scire non potui).* Theodoretus autem, qui multa ex eo adducit, episcopum et martyrem illum vocat (28); sed cujusnam urbis episcopus fuerit, non addit.

Primus fuit Gelasius I pontifex, seu potius Gelasius Cyzicenus, ut Bellarminus et alii viri docti malunt (uterque sæculo v. floruit), in opusculo *de duabus in Christo naturis contra Nestorium et Eutychen*, qui sedem Hippolyti nostri sub metropoli Arabica collocavit (29). Verum hæc sententia nulli alii fundamento nititur, nisi perversæ Rufini loci Eusebiani interpretationi. Rufinus enim vertit: *Erat inter cæteros et Beryllus scriptorum præcipuus, qui et ipse diversa opuscula dereliquit. Episcopus hic fuit apud Bostram, Arabiæ urbem maximam. Erat nihilominus et Hippolytus, qui et ipse aliquanta scripta dereliquit, episcopus.* Græca siquidem Eusebii nil aliud innuunt verba, quam quod Beryllus Bostrenorum in Arabia episcopus fuerit, atque similiter Hippolytus alterius cujusdam Ecclesiæ episcopus. *Ἐκαὶ τὸς ἵππολύτος ἐπίσκοπος τῆς αὐτῆς πόλεως Ἐκκλησίας.* En, quomodo prima hæc atque antiquissima opinio per ipsum Eusebium, cujus auctoritati suffulta credebatur, labefactetur?

Zonaras et Nicephorus (30) quos plerique recentiores sequuntur, eum Portus Romani episcopum fuisse scribunt. Leontius Byzantinus (31) tradit illum Romæ manus episcopi gessisse. Centuriatores Magdeburgenses appellant eum Ostiensem antistitem (32). Quidam volunt S. Hippolytum fuisse Portuensem seu Adamensem in Arabia episcopum, et hoc quidem nonnullis ita visum est, ut se nunc

accuratius cognitione rem assequi posse, sibi persuaseriat. Stephanus enim le Moyne (33) existimat Hippolytum Portus Romani, emporii in Arabia celeberrimi, Adanæ etiam dicti, et a Romanis mercatoribus admodum frequentati, episcopatum gessisse; quæ sententia aliis quoque doctissimis viris, atque in his. Guiff. Caveo, Casimiro Oudino et Ell. Dupinio (34) se commendavit. Eruditissimus insuper Jos. Simonius Assemanus Maronita huic opinioni subscribit, dum tom. III *Biblioth. Orient. Clementino-Vaticanæ* part. 1, cap. 7, pag. 15, post enumeratas quasdam sancti martyris nostri elucubrationes ita in notis monet: *Hippolytus, Portus Romani, non ad ostia Tiberina, sed celeberrimi in Arabia hoc nomine emporii episcopus, ut Stephanus le Moyne conjicit. Abalidum Romæ episcopum vocant recentiores Christiani Arabes* (35). Sed hæc Moynii conjectura magis ingeniosa quam verosimilis est. Si quidem nullibi legitur, quod ille Portus Romanus primis sæculis episcopali sede exornatus fuerit. Si tamen S. Hippolytus unquam fuerit episcopus urbis Adanensis, profecto mirum omnibus videbitur, Eusebium Arabiæ vicinum, et S. Hieronymum Romæ, et in Oriente diu versatum non novisse cathedram episcopalem hujus sancti viri, sive celeberrimum Arabiæ emporium, quod a Romanis passim frequentabatur. Igitur undique involvimur tenebris, quas sine clariore luce dissipare non possumus, et ideo ad opiniones aliorum referendas C progredimur.

Tillemontius haud contemnendam conjecturam esse observat (36), si dicatur Hippolytum in parva quadam urbe, cujus nomen minus notum sit, sacris præfuisse; venditatum autem esse episcopum Portus Romani, quoniam eo in loco martyr hoc nomine celebris existerit, ex Oriente fortasse illuc delatus, quem interjecto tempore, eum magno Hippolyto episcopo et martyre confuderint. Utrouque pollice huic conjecturæ subscribit perdoctus Ceillierius (37).

Bollandiani de sede Hippolyti M. ita conjectant: *Ex antiquis* (inquiunt) (38) *Martyrologiis primo constat S. Hippolytum hac die (22 Aug.) vel sequente in Portu Romano martyrium subiisse. Præterea ex D Eusebio aliisque vetustis scriptoribus liquet hunc martyrem episcopali dignitate præditum fuisse. Denique S. Hieronymus in opere De scriptor. eccles., cap. 61, testatur, S. Hippolytum habuisse homiliam*

(27) Euseb., lib. c.

(28) Theodoret., Dialog. I, pag. 2, 3, 36; Dialog. II, pag. 88; Dialog. III, pag. 154.

(29) Hippolyti episcopi martyris Arabum metropolis in Memoria hæresium. Gelas. tom. IV *Biblioth. P.P.*, pag. 424.

(30) Zonar., tom. II *Annal.*, et Nicephor. H. E. lib. IV, cap. 31.

(31) Leont. Byzant., lect. III de sectis, pag. 450: *Fortè Romanus dictus fuit episcopus eo sensu, quo significatur Latinus episcopus. In Græcorum enim lingua hi termini Romanus et Latinus synonyma sunt.*

(32) Centuriat. Magdeb., cent. 3, c. 40, p. 191.

(33) Steph. le Moyne, Prolegom. ad *Varia Sacra*.

(34) Caveo. *Hist. litter.* tom. I, p. 102; Oudin., *Commentar. de script. eccles.* tom. I, pag. 222; Dupin, *Biblioth. auctor.* tom. I, pag. 479, in not. vers. Latin.

(35) De episcopatibus Arabiæ consuli potest Carolus a S. Paulo in *Geographia sacra* p. 295, ubi etiam de metropoli Bostrensi. Philostorg. in H. E. lib. III, cap. 4.

(36) Tillemont, *Mémoir.* tom. III, art.

(37) Ceillier, *Hist. génér.* tom. II, pag. 517.

(38) Bolland., tom. IV August., pag. 510.

de laude Domini Salvatoris, in qua præsente Origene A
 se loqui in ecclesia significat. Hinc videtur fuisse epi-
 scopus in Oriente, et forsitan in Arabia, ad quam
 Origenes anno circiter 217 evocatus est, ut apud Eu-
 sebius H. E. lib. iv, cap. 19, legimus. His ita posi-
 tis, nonne S. Hippolytus episcopus Arabs facile po-
 tuit ad visitanda apostolorum aliorumque martyrum
 sepulcra Romam venire, in Portu Romano ab ethnicis
 comprehendendi, et ibidem martyrio affici? Quid si plebs,
 determinatam istius martyris cathedram ignorans,
 hunc peregrinum episcopum a loco martyrii Portuen-
 sem cognominaverit, et hic popularis error ad all-
 quos posterioris ævi scriptores transierit, vel potius
 illa appellatio posteris occasionem dederit, ad Por-
 tuensem hujus martyris episcopatum asserendum?
 Quidquid sit de hac conjectura nostra, quam propter
 certiora cujuslibet argumenta libenter deseremus, nos
 in titulo martyrii S. Hippolyti cum vetustis ac re-
 centioribus Martyrologiis in Portu Romano colloca-
 mus... Addunt adhuc, quod non inviti Orientalem et
 Occidentalem hujus sancti martyris episcopatum cum
 Baronio et Ughello (39) admittant, et hoc ultimum
 systema suum pro mera conjectura dent.

Auctores Historiæ litterariæ Calliarum regni
 censent S. Hippolytum martyrem nullam habuisse
 fixam sedem, sed quemadmodum ejus sodalis Caius,
 gentium, sive nationum fuisse episcopum (40). Sic
 autem ratiocinantur: Quando Eusebius Hippolytum
 dicit alterius cujusdam Ecclesiæ, utut indeterminatæ,
 episcopum, lubenti animo credimus, eundem C
 nom habuisse fixam sedem, sed putandum esse, si-
 cut condiscipulum suum Caium, nationum epi-
 scopum. Hæc profecto opinio simplicissima absque
 controversia nobis videtur, atque cum sancti nostri
 historia apprime conspirat. Hoc enim posito, haud
 amplius in ratione reddenda sumus anxii, cur
 sanctus Hippolytus modo in Oriente, modo in Oc-
 cidente, quemadmodum ex paucis ejus gestis, quæ
 ad nostram notitiam pervenerunt, constat, appa-
 ruerit. Quod autem in Oriente versatus fuerit, ex
 hoc nullus dubitandi locus relinquitur, quia ipse
 suis in operibus asseverat Origenem in numero
 suorum auditorum fuisse, quod sane in Occidente
 accidere haud potuit. Neque etiam in dubium re-
 vocari potest quin etiam, postquam Lugdunensem
 Ecclesiam reliquerat, in Occidente commoratus
 fuerit. Hujus rei confirmandæ argumentum omni
 exceptione majus illud est, quod in computum
 temporum morem Latinorum sequatur, posthabito
 illo Alexandrinorum, quo omnes Orientales ute-
 bantur.

Ab omnibus his sententiis, sive conjecturis di-
 scedit vir longe doctissimus, Christophorus Augu-

(39) Baron., ad ann. 229, num. IV. Ughell., Ital. Sacr. tom. I, col. 110, nov. edit.

(40) Benedictini e congregat. S. Mauri in Hist. littér. de la France, tom. I, part. I, pag. 365.

(41) Heumannii Dissertatio, in qua docetur ubi et qualis episcopus fuerit Hippolytus, sæculi tertii

stus Heumannus, ac nova ratione utitur, hanc rem
 difficilem explicandi. Nimirum vir eruditus, tota
 licet antiquitate repugnante, unius vocis variæ ac-
 ceptioni subnixus et fideus, comprobare nititur
 dissertatione anno 1738, Goettingæ edita (41), Hippo-
 lytum fuisse quidem episcopum, non tamen eccle-
 siasticum, ac civilem. Quam in sententiam paucula
 excitat loca ex Græcis Latinisque scriptoribus, unde
 colligat fuisse aliquando civilium munerum homi-
 nes, qui appellarentur *episcopi*; idque nominis in
 primis oræ maritimæ atque adeo portuum custodi-
 bus fuisse tributum: ut proinde noster Hippolytus,
 ortu fortasse Romanus, eo sensu *Romani portus*
episcopus censendus fuerit. Quin, si virum criti-
 cum audias, vel ipsa statua marmorea Hippolyto a
 propinquis posita, atque ex Romani portus rude-
 ribus anno 1551 effossa, istiusmodi sententiam
 confirmat; quippe quæ, ait, nullam plane notam ec-
 clesiasticæ dignitatis præ se ferat.

Perbelle sane. Nunc vero, si diis placet, inter
 Ecclesiæ Patres, qui sæculo tertio ineunte florue-
 runt, novimus recensendum Hippolytum; virum
 haud Plinio absimilem (42), qui, ut ille *portui Mi-
 seno*, fuerit Romano præfectus; episcopus quidem,
 sed civilis; oræ, inquam, *maritimæ inspector, cu-
 rator, superintendens*. Scilicet noster Hippolytus *vir*
*suit magne dignationis in urbe Roma, honoribus pa-
 riter ac divitiis eminens, Romanique portus præfe-
 ctus*; ut propterea, quo munere suo ritè fungere-
 tur, sublimiora Christianæ religionis mysteria re-
 serarit; de theologia et incarnatione, de Deo et car-
 nis resurrectione peregerit; commentaria in omnes
 ferme sacras utriusque Fœderis paginas ediderit;
 de apostolicis traditionibus scripserit; demonstra-
 tionem temporum Paschæ elucubravit; adversus
 Judæos, ethnicos hæreticosque stylum acuerit; qui
 præterea de rebus divinis frequenter ad populum
 sermones habuerit; potissimum vero (43) *προπο-
 μιλαν de laude Domini Salvatoris, in qua, præsente*
Origene, se loqui significat in ecclesia; cui denique
 non solum statua marmorea posita, sed statua in
 cathedra sedens; quo nimirum episcopalis ejus di-
 gnitas *ecclesiastica*, non *civilis*, ejusque munus ad
 Dei populum in Ecclesia dicendi testatum posteris
 relinqueretur. Quid absurdius dicti? Hinc Cl.
 Schroeckhius (44) hanc Heumannii conjecturam sa-
 tis ingeniose excogitatum ac exornatam quidem,
 sed haud verisimilem arbitratur.

Nostra ætate Romanus editor Danielis secundum
 Septuaginta ex *Tetraplis* Origenis demonstrare co-
 natus est, quod S. Hippolytus non solum Portus
 Romani episcopus existerit, sed quod etiam ipsius
 diocesis ad eam partem Romanæ urbis, quæ regio

scriptor ecclesiasticus. Inter *Primit. Gotting.*, pag. 270, et seq.

(42) Heumann. l. c. pag. 245.

(43) Hieronym. *De Vir. illustr.*, cap. 61.

(44) Joan. Matth. Schroeckh., *Christliche Ges-
 schichte*, part. IV, pag. 155 secundæ edit.

Transtiberina dicitur, se extenderit, atque ipsam A Tiberinam insulam complexa fuerit. Duo autem nobis post complures eruditorum sententias de titulo Hippolyti, quo dicitur ἑπὶ τῶν ἁγίων, quem admodum sæpe a Græcis, verisimilius dici posse visa sunt, quod ipse, cum esset gentium episcopus Romæ ordinatus, fuerit in urbe Roma episcopus, unde percrebuit *episcopus Romæ*, quod est alienum. Vixit Hippolyti ævo *Caius presbyter*, idemque *Romæ gentium episcopus*, quemadmodum inferius apparebit, repudiata Jo. Alb. Fabricii emendatione, qui *Athenarum loco gentium* reposuit nullo jure, necessitate nulla; itemque Jac. Basnagii qui de Hippolyto loquens: *Is enim ritus*, inquit (45), *plane novus, nec saltem pristinus, de qua agimus, antiquitatem redolat*; nimirum quod episcopi aliquot B sublevandis Romanorum pontificum curis præsto essent. Longius tamen aberravit Christophorus Aug. Heumannus (46) qui civilem tantum episcopum, vel *oræ maritimæ curatorem inspectoremque* agnovit Hippolytum, ut martyri fortissimo semper vivo, mortuoque negotium fuerit cum errare volentibus. Eo itaque tempore quoniam Urbs innumerabili frequentia populi florebat, indeque Christianorum numerus augebatur in dies, pontifices Romani viros lectissimos, doctissimosque veluti adjuvatores adhibuerunt, quibus in Ecclesiæ administratione uterentur, eosque in episcoporum gradu esse voluerunt. Succedit Ecclesiæ Portuensis cura Hippolyto commissa, de qua Ecclesia nemo Eusebii Cæsariensis, ac S. Hieronymi silentium vel ignoracionem opponat, ut cathedram Hippolyti statuatur ad Portum in Arabia. Facilius enim ambo scriptores de *Portu Romano* longe dissito silere potuerunt, quam de *Portu Arabiæ*, quem propiorem habebant. Utque alla omittamus, Hippolyti statua singularis testis est, non Arabiæ episcopum, sed hujus vicinæ a se demonstrari; nam *Cycli paschalis* causa non statua opus erat, cui marmorea tabula suffecisset. Multo autem ipse *Cyclus* ostendit manifestius, auctorem non in Oriente, at in his ipsis vixisse nostris regionibus. Totus enim est Latinorum usui accommodatus; ab Orientalium vero consuetudine tam alienus, ut a viris eruditissimis, qui suppres fuerunt Hippolyto, atque in D Oriente florerunt, percipi non potuerit. S. Anatholius ipse Laodicæus hoc eodem studio celeberrimus: *Hippolytus*, inquit (47), *16 annorum circulum quibusdam ignotis lincæ cursibus composuit*. At sedem Hippolyti luculentius alii vindicarunt, præcipueque Constantinus Ruggerius V. C. (48), cujus inspeximus pagellas 80 hoc argumento conscriptas, easque nuper in dissertationem erudite abso-

lutam notisque illustratam immaigrasse cognovimus. Ac plura quidem, quæ proferre potuissemus, exposita ibidem offendimus, ut aliqua tantum supersint, quæ disputationem de pluribus Hippolytis expediant. Duo maxime insignes cultu anniversario Romæ fuerunt Hippolyti martyres: primus miles, cujus præclarum fuit monumentum conjunctum templo S. Laurentii in agro Verano. Hujus nomen fasti Ecclesiæ exhibent Idibus Augusti. Exhibet quoque Prudentius (49): *Si bene commemini, colit hunc palcherrima Roma Idibus Augusti mensis*. Cætera quæ Prudentius ipse ait se canere ad picturæ fidem, historice de uno tantum Hippolyto non posse accipi venerabilis Baronius cardinalis admonuit, ut mirum sit viros criticæ studiosos deinde pictoris licentiam pro veritate habuisse, aut errorem certe, qui exoriri potuit illa inspecta, noluisse agnoscere, ut in unum tres Hippolyti coalescerent. Alterius Hippolyti, qui Portuensis est, varie dies festus recensetur, xi Kal. Sept. vel postridie, vel Non. Sept., a Græcis iv vel iii Kal. Febr. Is aliquando Nonnus veteri more honoris causa dictus invenitur, unde Nonni (50) Edessenii Episcopi gestum aliquid sequiori ævo (50) relatum est ad Hippolytum Portuensem. In Portu Romano corpus Hippolyti servatum esse ad usque initium ix sæculi Anastasius prodidit (51). *Fecit idem atmifcus pontifex (Leo III) in basilica Beati Hippolyti martyris in civitate Portuensi vestes de stauraci duas, unam super corpus ejus, et aliam in altari majori*. Eodem vero exunte sæculo a Formoso nondum pontifice summo, at episcopo Portuensi, corpus Hippolyti cum aliis in Tiberinam insulam translatum est, quod cæva docet epigraphæ (52):

HIC REQUIESCUNT. CORPORA
SCOR. MARTYR. YPOLITI.
TAVRINI. HERCVLANI. ATQ.
IOANNIS. CALIBITIS
FORMOSVS. EPS
CONDIDIT.

Quoniam itaque non dubitamus quin Hippolytus fuerit *Portus Romani* episcopus, illud facilius impetrabimus, Portuensem episcopum aliquandiu in sua diœcesi numerasse regionem urbis Transtiberinam, ipsamque Tiberinam insulam, sive quia ea pars extra Urbis pomeria flumine definita censebatur, sive, ut certum est, Romanorum pontificum insigni humanitate, qua præter Ecclesiæ ornamenta etiam nonnulla deinceps consecuti sunt, quæ ad imperium pertinent, veluti illud est capiendi eorum hæreditates, qui intestato decederent. Exstant ea de re adhuc diplomata Benedicti VIII, anno 1019; Joannis XIX, anno 1026 et Leonis IX (53), qui Jo-

(45) Basnag., Animadv. de S. Hippolyti Vit., Lect. antiq. Canisii, I, pag. 10.

(46) Heuman., Primit. Gotting. pag. 240.

(47) S. Anathol., Præfat. in Canon. Paschal., apud Bocherium pag. 439.

(48) Ruggerii et Buschil Dissert. de Port. S. Hippolyti sede.

(49) Prudent. *Hepl ctespdrwv*, xi.

(50) Petr. Damian., de Abd. epis.

(51) Anastas. Bibl., ed. Vignol. II, pag. 266.

(52) Gruter. MLIII. et Bouar. delle Scult. III, pag. 21. Paciaud. de Baln. Christian. pag. 41. Pasion. Inscript. Antich. pag. 121.

(53) Ughell. Tom. I Ital. Sacr. pag. 116 et 120.

anni Portuensi antistiti vetustissimam Ecclesiæ suæ A dignitatem, ac præcipue templum S. Adalberti in Tiberina insula, quæ per id temporis dicebatur Lycaonia, repugnantè Crescentio episcopo Sylvæ Candidæ, asseruit in ipso Lateranensi concilio II, quo exacto sententia pontificis prolata est. Quando autem suburbicarii episcopi nonnunquam *episcopi Urbis* nominati sunt, nemo non videt, quanto id nomen facilius adhæserit episcopis Portus Romani, qui trans Tiberim tanta cum potestate obtinebant (54). Quamobrem intelligimus, unde repetenda sit consuetudo, qua Portuenses et Sylvæ episcopi quotannis donaria quædam in Vaticano templo excipiebant, quod ex monumentis basilicæ haud ita pridem evulgatis quisque agnoverit. Hac etiam de cæsa factum est, ut *Formosus* adhuc Portuensis episcopus, quo tempore omnia barbari deprædabantur, metuque Saracenorum incolæ Portum Romanam deseruerunt, exportarit corpus Hippolyti cum aliis a Porta Romano, ubi conditum fuerat, in locum, quo fieri poterat remotiorem sui episcopatus, in Tiberinam nempe insulam, ubi *episcopum Portuensem habuisse domicilium in ecclesia S. Joannis inter duos pontes* legimus (55). Illud autem in recitata epigraphe, quam *Formosus* loculo sacrorum pignorum inscripsit, etiam deprehenditur, quod nomina *Hippolyti, Taurini, Herculiani*, exhibet, quæ ipsa leguntur in veterrimo Liberiano Calendario hac formula: *Non. Sept. Acontii in Porto, et Nonni, et Herculani, et Taurini*. Hippolytum C quippe honoris causa dictum fuisse *Nonnum* ostendimus, quemadmodum auctor suo ævo satis idoneus: *Nonnos* vocamus, inquit, *maiores ob reverentiam; nam intelligitur paterna reverentia* (56). Itali retinent, cum avos appellat, et prope Græci significarunt, cum Hippolytum *παλαῖον* dixere. Aliquando *Nonnus* effertur non secus atque in veteri marmore (57):

NONATA NUNO SUO TERTULLO CUM FILIA IN FACE.

Non tantum itaque falsa est ab Lemoynio excogitata derivatio, qui *filium* explicat *Nonnum* quasi ex *π* (58), dum agit de hoc ipso Hippolyti cognomine, sed veritati contraria. Salmasii ex *μόνος* deducens, aliorumque etyma nihil moramur, quando usum inquirimus, non originem. Hoc igitur concedamus Græcis scriptoribus, ut quoniam Romani pontifices Hippolytum Portuensem ejusque successores eximiis quibusdam ornamentis honestare voluerunt, illi non a Portu sedem *Hippolyti*, sed ab Urbe ipsa nominarint, quemadmodum nostra exhibet epigraphe commentario præmissa. Neque recentiorum cum Scaligero, sed vetustissimam hanc esse opinari licet, atque Eusebii Cæsariensis ævo

superiorem, ut si jam a Græcis *Romæ episcopus* diceretur Hippolytus, mirum non est si vir peritissimus, cum optime nosset Hippolytum non fuisse Romanum pontificem, scripserit, *ἐπίσκοπος τῆς Ἐκκλησίας, alterius cujusdam Ecclesiæ*, quæ manifestius Hieronymus est interpretatus: *nomen quippe urbis scire non potui*. Quod vero Hieronymus, diu Romæ commoratus, Hippolyti sedem ignorare non posset, quæ ignoratio nimis extollitur, jam ea utemur, propterea quod Hieronymus in Oriente diutius commoratus est, quam Romæ. 1

Hactenus cl. vir Simon de Magistris.

ARTICULUS III.

DE MARTYRIO S. HIPPOLYTI, etc.

De rebus S. Hippolyti nostri in episcopatu gesta monumentorum copia destituti nihil omnino singillatim edicere possumus. Verum quod reliquum habemus ex ejus operibus nobis sufficit ad persuadendum, quod is in episcopatu omne tempus ad instruendos fideles defendendamque adversus hæreses quascunque veritatem orthodoxam impenderit.

Martyrum albo Hippolytum inscribit Hieronymus (59), Gelasius (60), Theodoretus (61) alique: quapropter in Martyrologio Romano (62) legitur, sub Alexandro imperatore, ob præclaram fidei confessionem, manibus pedibusque ligatis in altam foveam aquis plenam præcipitatum occubuisse, cui et alios in martyrio socios ex Actis S. Aureæ addit Baronius (63). Inter apocrypha tamen tum Hippolyti, cum S. Aureæ Acta recensenda esse dubitari vix potest, utpote quæ, ut idem inquit Baronius, *mendis plena in multis restituenda* (64). In Maximini vero aut Decii persecutione eum martyrii coronam adeptum fuisse verosimile inde redditur, quod ante Alexandri imperatoris primo, *temporum Canonem, Paschalemque cyclum* edidit, cui alia opuscula addidit, ut ex ejusdem operum catalogo videre est.

Cæterum quæ scriptores de tempore martyrii hujus tradunt, diversa atque incerta sunt. Alii id referunt ad annum Christi 230. Sed severioribus criticis non placet, quod in Martyrologio Romano martyrium S. Hippolyti collocetur sub imperio Alexandri Severi, cum tunc nulla persecutio fuerit, quinimo ipse imperator Christianis faveret. Unde Ruinartius in Præfatione ad *Acta martyrum sincera*, pag. XLVIII, eundem scrupulum proponit, et utcumque discutere conatur hoc modo: *Alexandrum Heliogabali successorem Christianis favisse nemo potest inficiari, nisi omnes antiquos scriptores rejicere velit. Unde mirum est tot martyres sub ejus imperio passos a nonnullis recenseri. An id ad præfectos, quos sub ejus imperio rarissimos fuisse aiunt, referendum est?*

(54) Bull. Bas. Vatic. I, 21.

(55) Cod. Reg. Suec. Vat. 585, p. 21.

(56) Pag. vocabul. *Nonnos*; *Caug. Glossar. Med.*

Lat.

(57) Flewood., pag. 386.

(58) Stephan. le Moine, Prolegom. ad *Varia Sacra*, xxx, 2.

(59) Hieronym., Præf. in Matthæum.

(60) Gelas. ut sup. tom. IV *Biblioth. PP.*

(61) Theodoret. dialog. 3, De impatibilibus.

(62) Martyrolog. Rom., die 22 Augusti.

(63) Baron. ad ann. 429, num. 7.

(64) Martyrolog. Roman., die 5 et 22 Augusti.

Hinc nonnulli scriptores propter favorem Alexandri imperatoris erga Christianos mallent martyrium S. Hippolyti collocare sub Alexandri successore Maximino; inter hos Dodwellus ad annum 235 illius martyrium refert (65). Sed quamvis sub imperatore Maximino habemus persecutionem adversus Christianos truculentam, quæ præcipue spectabat ad eorum antistites, qualis etiam sanctus martyr noster fuit, asseveranter tamen martyrium S. Hippolyti non audemus statuere sub imperio Maximini, propter epistolam ipsius, quæ ad reginam quamdam scripta est, et ex qua Theodoretus (66) fragmenta aliquot allegavit. Baronius (67) putat hanc reginam fuisse Mamæam, imperatoris Alexandri matrem, quæ Christianis utcumque favebat. Verum anno Christi 1551 in agro Verano repertus est *Cyclus Paschalis*, in cuius latere inter alias S. Hippolyti lucubrationes *Exhortatio ad Severinam* notatur. Unde Tillemontius (68) suspicatur, hac Severinam indicari Severam, Philippi imperatoris uxorem, quæ Christiana fuisse perhibetur, et ad quam doctissimus Origenes etiam litteras dedit. Si illa Tillemontii suspicio vera sit, haud dubie martyrium S. Hippolyti usque ad annum Christi 250, sive ad persecutionem Decii imperatoris differendum est. Ad hanc suspicionem confirmandam accedit testimonium S. Epiphani, qui hæresi 37, sive 57, contra Noeticus ita scribit: *Post hunc alius quidam hæreticus, Noetus nomine, prodit; neque multis abhinc annis, sed ante hos centum fere ac tringenta, nimirum priusquam sanctus hoc opus suum componeret. At S. Epiphanius circa annum 375 illud opus adversus hæreses conscripsit, adeoque retrorsum numerando hæresis Noetiana sub imperatore Philippo exorta est, ut Tillemontius affirmat (69). Cum itaque S. Hippolytus hanc Noeti hæresim recentem exortam videatur impugnasse, ut apud eundem Tillemontium l. c. ostenditur, in ista hypothese martyrium ipsius ante persecutionem Decii imperatoris collocari non potest. Hæc tamen Tillemontii argumenta non omnino certa sunt, quandoquidem ab aliis negantur.*

Nec quæ de loco martyrii adduntur, ea munita sunt auctoritate, ut iis fides haberi debeat. Imo quoniam Eusebius et Hieronymus de martyrio hoc sileant, Christophorus Heumannus (70) existimat Hippolytum falso iis annumerari, qui sanguinem suum pro causa Christi profuderint, eoque veritatem religionis Christianæ confirmarint. Id quod li-

(65) Dodwell, Dissertat. Cyprianicar. xi, § 50, pag. 85.

(66) Theodoret., dialog. 2 et 3, sive tom. IV Opp., pag. 88 et 155.

(67) Baron. in *Annal.* ad ann. 259, num. 10.

(68) Tillemont., tom. III *Mémoir.*, pag. 243.

(69) Idem, ibidem.

(70) Heumann., laudat. Dissertat., § 12, pag. 15.

(71) Ruinart., *Act. sinc. MM.*, pag. 157.

(72) Prudent. *Epigr. cæpharar.*, carm. xi.

(73) Basnage, *Annal.*, an. 222, num. 8.

(74) Ubi beatus ille chorus est episcoporum et doctorum, qui tanquam luminaria in mundo re-

cedunt, haud simpliciter affirmandum esse putem; minus tamen diffiteor, quæ de martyrio ejus narrantur, pleraque esse incerta ac tenebris involuta.

De Hippolyto quidem martyre nonnulla cecinit Prudentius, quæ, si Hippolyto episcopo aptari possent, certiora Actis essent, *Nostrum Hippolytum*, id est, episcopum, *invenit Ruinartius (71) in hymno Prudentii (72)*, ait Basnagius (73). Si attente tamen Ruinartii monitum in Prudentii carmina legisset, contrarium ab eo tradi didicisset; nam Hippolytum a Prudentio celebratum ab altero, de quo agitur, cujusque opuscula Eusebius et Hieronymus memorant, distinguendum esse ibidem adnotat Ruinartius; quinimo tres ejusdem nominis martyres discernendos esse, quos a Martyrologiorum auctoribus in unum confusos fuisse Baronius aliique tradiderunt. Et sane Hippolytus a Prudentio laudatus, qui in Portu Romano ad Ostia Tiberina, ut vulgo creditur, martyrium subiit, diversus omnino a nostro est. Hic quippe episcopus incertæ sedis, ille vero Romanæ Ecclesiæ presbyter, ac Novati opinionibus aliquando addictus, et martyrii tantum corona clarus; noster vero non solum martyrio, sed et eruditione et scriptis celeberrimus. Ille demum, Prudentio teste, furentibus equis raptatus interiit; noster vero, si fides Martyrologiis, in foveam demersus occubuit.

Theodoretus hunc sanctum doctorem fluentis fontis comparat, dum dialogo 3, sive tomo IV Operum suorum pagina 154 et sequente, testimonium ipsius et aliorum sanctorum Patrum contra hæreticos adducit hoc modo: *Fac igitur pateant aures, et spiritualium fontium fluentia accipe, sancti Ignatii Antiocheni et martyris ex epistola ad Smyrnenses... Irenæi Lugdunensis episcopi ex tertio libro adversus hæreses... sancti Hippolyti episcopi et martyris ex epistola ad quamdam reginam.* S. Chrysostomus, seu potius alius antiquus auctor sub ejus nomine, attribuit S. Hippolyto ingenium excellens, eloquentiamque suavissimam, nec dubitat eum conferre cum S. Ignatio M. et S. Dionysio Corinthio vel Alexandrino (74). S. Anastasius sæculi VII confessor eundem condecorat titulo magni et sacratissimi doctoris, testis fidelis veritatis, atque organi sancti Spiritus (75). Leontius Byzantinus sanctum doctorem nostrum recenset inter Illustrissimos Ecclesiæ Patres, qui a nato Salvatore ad imperium usque Constantini M. florere (76).

splenduerunt verbum vitæ continentem?... Ubi Hippolytus suavissimus et benevolentissimus? Ubi Basilius Magnus, etc. Chrysostom. tom. VI Opp., orat. 51, pag. 480.

(75) « Ecce nunc et sacratissimus hic et magnus doctor, veritatisque testis fidelis concorditer cum aliis omnibus sanctis catholicæ Dei ac apostolicæ institutionibus Ecclesiæ, duas secundum unionem inconfusam et impatibilem quemadmodum naturas, ita etiam duas voluntates . . . confiteri jubet. » Anastas. in *Collect. Sirmondiana*, tom. III, p. 590

(76) « Temporibus illis quæ a Christi nativitate usque ad imperium Constantini numerantur, f-

CAPUT II.

DE SCRIPTIS GENUINIS SANCTI HIPPOLYTI.

ARTICULUS I (77).

DE CATALOGO LIBRORUM IN HIPPOLYTI STATUA SCULPTO.

Cum Hippolyti librorum catalogus, qui in statua sexto demum sæculo posita designatus est, quamdam, etiamsi non magnam, habeat auctoritatem, necesse est, ut priusquam de nostri scriptis disquirere incipiamus, mancum contextum illius catalogi restitueamus (78).

In quatuor prioribus lineis litteras nonnullas detritas esse satis apparet. Ita in prima linea legitur ΙΟΥΣ. Scaliger (79) vult has litteras esse reliquias verbi *φαιμοῦς*, quod jungendum sit cum litteris in sequenti linea lectis ΝΙΑΣ; ΝΙΑΣ litteris autem commutatis in ΝΟΙΑΣ putat ultimās has esse syllabas verbi *μετανοίας*, ita ut intelligendi sint *φαιμοὶ μετανοίας* (psalmi pœnitentiales). Quam conjecturam, quæ gravissimis causis refutata est a Stephano Moynio, omnino falsam esse, inde quoque elucet, quod et in sequenti tertia linea adnotatus est nostri in psalmos commentarius, et *μετανοίας* verbum, cum novem tantum litteras contineat, non totam explevisse lineam videtur. In quaque enim linea litteris impleta sexdecim fere inveniuntur litteræ (80). Stephanus ipse coniecit, legendum esse *εἰς πρωτοπλάστους καὶ περὶ κοσμογονίας* vel *ζωογονίας*. Quæ conjectura non omni verisimilitudine caret; nam constat nostrum scripsisse in Hexaemeron et in ea quæ post Hexaemeron; omnitam autem respectu habito ad litterarum numerum καὶ particulam. Mirum tamen me habet, quod non vice versa scriptum sit *περὶ κοσμογονίας, εἰς πρωτοπλάστους*. Difficile est, cum tot exstant Hippolyti libri, et sculptor libris tribueret titulos obscuros atque novos (e. e. *ἐγγαστριμυθόν*), satis perspicue demonstrare, qui libri intelligendi sint. Itaque rem in suspensio relinquo; hoc unum tantum contendens, illis litteris significatos esse commentarios in sacra Scri-

A pta; nam apparet, illis absolutis dogmaticos apologeticosque libros demum laudari.

ΑΑΜΟΥΣ. Quin hæ litteræ sint reliquie vocis *φαιμοῦς*, non dubito, in quos nostrum scripsisse testatur Hieronymus. Itaque respiciens ad lineæ spatium litteris implevendum, legendum puto τὰ εἰς τοὺς *φαιμοῦς*.

ΓΑΣΤΡΙΜΥΘΟΝ. Scaliger legendum esse *ἐγγαστριμυθόν* recte vidit (81). Cum Hieronymus in catalogo nostri librorum laudet librum de Saulo et Pythonissa, Stephanus justo jure contendit, libellum hoc titulo inscriptum spectasse ad Pythonissam illam, quæ Sauli regis jussu Samuelis animam ex Orco evocasse narratur I Sam. cap. 28.

Πρὸς Σεβηστειαν. Stephan. coniecit ΣΕΒΗΠΑΝ ΑΥ, atque putat Severæ Philippi Arabis uxori hænc epistolam datam esse.

Ὅδαί εἰς πάσας γράδας. Mirum videtur, quod noster dicitur de tota sacra Scriptura vel de quoque ejus libro homilias habuisse. Itaque coniecit Stephanus (82) *Ὅδαί εἰς πάσας ἀιρέσεις*. Quod vituperat Cave (83) putans ista ratione quadrata rotundis permutari facillime posse. Negari tamen non potest, similitudinem esse inter litteras utriusque verbi tantam, ut qui primus edidit catalogum, litteris in statua detritis, errore deceptus illa verba facile commutare posset. Pro *Ὅδαί εἰς* legere vult idem Stephanus *πρὸς*, ita ut totus sonet titulus *πρὸς πάσας τὰς ἀιρέσεις*. Quod quidem sagacissimum; ipsi tamen rem in suspensio relinquimus, cum nobis non liceat statuat ipsam et catalogum in ea designatum inspicere.

Ut plane mancum atque corruptum esse catalogum in statua designatum intelligamus, eum conferre placet cum catalogis nostri librorum, quem invenimus apud Eusebium et Hieronymum.

ctores et Patres exstiterunt: Ignatius ille Theophrastus, Irenæus, Justinus philosophus et martyr, Clemens et Hippolytus episcopi Romani, etc. Leont. Byzant. *Πράξις*, pag. 430.

(77) Articulum hunc primum addimus ex commentatione historico-critica de S. Hippolyti vita et scriptis, quam anno 1838 Gottingæ edidit Carolus Guilielmus Haenel, Luchoviensis. EDIT. PATR.

(78) Catalogum exscripsit Gruterus (*Thesaurus inscriptionum*, p. 140), Fabricius (Opp. Hipp.

vol. I, in tab. II, a, post p. 36), Cave. (*De script. eccl.*, vol. I, p. 104).

(79) In canonicum pasch. Hipp. (apud Fabr., vol. I, p. 79).

(80) Conf. statuat designatam apud nos infra.

(81) Apud Fabric. vol. I, p. 81.

(82) L. I., p. 1088.

(83) L. I., tom. I, p. 106.

	<i>IOYΞ NIAΞ</i>	<i>Catalog. apud Euseb. In Hexaemeron. In ea quæ post Hexaemeron (con- tra Marcionem).</i>	<i>Apud Hieronym. In Hexaemeron. (Contra Marcionem). De Psalms. De Saulo et Pythonissa. De Apocalypsi.</i>
In Psalmos. De Pythonissa. De Evangelio secundum Joannem et Apocalypsi. De Charismatibus (84). Apostolica traditio. Chronicon (85). Contra Græcos et in Platonem vel etiam de omni. Exhortatorius ad Severinam. Demonstratio temporum Paschæ quemadmodum in tabula. Ode in omnes Scripturas (adver- sus omnes hæreses). De Deo et carnis resurrectione. De bono et unde malum.		De Pascha (lib. 1). De Pascha (lib. II) canon pascha- lis. Adversus omnes hæreses.	Temporum canones. De Pascha, canon paschalis. Adversus omnes hæreses. De resurrectione. In Cantic. cantic.
		In Canticum cant. In partem quamdam Ezechielis prophetæ,	In Exodum. In Genesim. In Zachariam. In Isaiam. De Daniele. De Proverbiis. De Ecclesiaste. De Antichristo.

ARTICULUS II.

S. HIPPOLYTI LIBER CUI TITULUS : « DEMONSTRATIO
DE CHRISTO ET ANTICHRISTO. »

Plurima scripsit (Hippolytus, Eusebio, Hieronymo, Photio aliisque memorata. Quædam eorum ad nos pervenerunt; plerisque autem per injuriam temporum nunc caremus; aut fragmenta tantum supersunt, quæ cum in editis libris, tum in codicibus manuscriptis habentur. Sunt quoque nonnulla, quæ Hippolyti quidem nomen præ se ferunt; illorum autem ea est ratio, ut recte eruditi viri judicaverint, ista minus composita esse ab Hippolyto, sed in libris dubiis ac suppositis numerari debere.

Et primum quidem locum inter opera integra seu ampliora S. Hippolyti obtinet *Demonstratio de Christo et Antichristo*, cujus meminere Hieronymus, Andreas Casariensis, Germanus CP., Joannes Damascenus, et Photius; eorumque loca inferius inter veterum testimonia scriptis Hippolyteis præmisit C. V. Gallandus (86); ut propterea mirari subeat Basnagii confidentiam, qui antiquorum scriptorum fide posthabita, omnium eruditorum calculo comprobata, fictitium Hippolytum appellat (87) hujus *Demonstrationis* auctorem. Utinam vero legisset ille, perpenderitque sincerum primi editoris judicium, qui sane sibi suspectus haud esse jure poterat. Sic igitur Gudius (88): « Illustre

▲ Photii testimonium libenter adjuvandum curavimus (89); ut si lectorem offenderet in hoc opusculo cogitationum, ipsiusque orationis simplicitas, nihil propterea dubitaret περί της γνηστότης. Photius libello nostro tanquam insignem notam apponit τὸ τῶν νοημάτων ἀπλούστερον. Et profecto, quidquid Hippolyto tribuebat, mirifice respondet. »

His autem de operis integritate habitis, pergit Gudius, atque de illius titulo hisce verbis edisserit: « Sed non omitenda est inscriptio, quam conservavit idem Photius: *Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχριστοῦ*. Uterque codex Remensis et Ebroicensis, unde opus descriptum, similiter: *Περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ*. Ego vero discessi magnis rationibus. Non enim debbam conscientia convictus, librorum errorem atque ignorantiam superstitiose propagare. Hippolytus causam dicet necessariæ mutationis, cujus verba sunt: *Verum quoniam jam tempus urget ad ea, quæ nobis argumento proposita sunt, cum sufficiant, quæ in exordio ad Dei gloriam peroravimus, æquum est, ut aggredientes ipsas divinas Scripturas, ex illis videamus, quis et qualis Antichristi adventus* (90). Quid nunc est apertius, quam non ad argumentum pertinere, quæ de Christo dixerat? Nihil se prosteri planissime testatur, præterquam Antichristi demonstrationem. Credamus auctori potius

(84) Neander vir doctissimus dubitat, num de charismatibus et de apostolica traditione in eodem libro disputaverit Hippol. In duobus vero libris ea de re illum disseruisse puto, cum non legatur ἀποστολικῆ παραδόσις καὶ χαρισμάτων, sed vice versa. De quibus libris latius atque fusius disputat Stephanus; aliorum virorum doctorum hac de re sententias leguntur apud Fabricium, tom. I, pag. 83. Conf. Fabricii *Bibl. Græc.* ed. Harless., vol. VII, pag. 492.

(85) Tituli h. l. collati eundem librum designare videntur.

(86) Galland., *Biblioth. PP.*, tom. II, pag. 411, 417.

(87) Basnag., *Animadv.* ad tom. I *Thesauri Canis.*, pag. 10.

(88) Gud. apud Fabric. tom. I *Opp. S. Hippolyti*, pag. 2.

(89) Phot., *Biblioth. cod. ccu.*

(90) *De Antichr.* cap. v.

quam Photio, cui librorum stupor fraudi fuit. A Error in hac ἀπαραφῆ antiquior est octingentis annis. Sed erroris vetustate non movemur. Nam Photio testem fide atque ætate longe superiorem opponimus Hieronymum, cujus auctoritatem magni semper facio. Ille autem laudavit ἀπλῶς; commentationem de Antichristo. Hoc ἐν παρόδῳ monendum fuit, ne quis nos juvenili temeritate in libros manu exaratos grassari suspicaretur. » Hactenus Gudius: cujus tamen sententia minus probatur Combefisio (91); eumque proinde cum Fabricio (92) et Gallandio (93) nos quoque assectamur. Notante enim Combefisio, cum se Hippolytus dicturum pollicetur, de revelando Christi adventu, de cælo, de sanctorum cum Christo regno, cumque tota tractatione Antichristum Christo opponat; non ita male sive Hippolytus, sive quisvis alius, prænotavit, Ἰσθὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχριστοῦ. Quod ita post Photianum codicem etiam ii representant, ex quibus expressa Gulli editio: quibus proinde malui inherere quam ejus mutationi deferre. Hieronymum (cujus et ipse magni auctoritatem facio) adversari Photio non facile dixerim, quod Hippolyti plura recensendo De Antichristo solummodo dixerit. Nempe, nec de Christo negavit, sed sic summa, unde tractatus esset notior, ascripsit; Photius ex codice integrum titulum recessit. Deinde eo spectat tota tractatio, ut Antichristi ex Scripturis demonstratione ab eo fidelibus caveat, et Christo adjungat, amborumque discrimina eum in finem aperiat; quod Christum non excludit, ne ipse pars argumenti videatur, et finis genuinus atque proprius tractationis, non solum extrinsecus.

Opus istud litteris consignavit sanctus Pater, rogatus a quodam Theophilo, quocum de eodem argumento fuerat ante collocutus; ipsique propterea, quem charissimum fratrem appellat, librum suum nunciat. In eo autem, judice Photio, ut modo audivimus, servata sensu simplicitas ac vetustas; genus vero dicendi clarum in primis ac perspicuum, nec non interpretationi congruum. Cæterum epocha hujus libri prorsus est incerta, neque ex adjunctis colligi potest quo tempore S. Pater hunc tractatum composuerit.

Analysis hujus tractatus.

Sanctus Hippolytus librum *De Antichristo* composuit occasione colloquii quod habuit cum quodam Theophilo (94), cui illum dicavit, quemque charissimum suum fratrem appellat. Monet autem in primis Theophilum, ne scripta sua cum infidelibus,

(91) Combefis. in notis ad cap. v, infra pag. 419, apud Galland., tom. II.

(92) Fabric. Hippolyt., tom. I Opp., p. 2, not. °.

(93) Galland., tom. II *Biblioth. PP.*, in Prolegomen., pag. XLV.

(94) Putat post Fabricium Ceillierius tom. II *Hist. génér. des auteurs*, pag. 534, not. d, fortasse hunc Theophilum eundem fuisse, quem alloquitur Methodius episcopus Tyri, æqualis Hippolyto, in suo tractatu *De resurrectione*: Vos enim sermonum nostrorum judices, teque imprimis, optime Theophile.

qui quæ ignorant, blasphemari; sed cum fidelibus in sanctitate, justitia et timore Dei viventibus, communicet (95). Antequam vero ad tractatum *De Antichristo* pergat S. Hippolytus, prius duas alias quæstiones sibi solvendas proponit: scilicet quomodo Dei Verbum ante incarnationem ac prophetis manifestaverit? et dein quomodo idem Verbum Dei per incarnationem factum sit servus Dei? Primam quæstionem solvit ducta comparatione ab instrumento musico, aitque prophetas esse instar chordarum, et Verbum veluti plectrum, cujus motu atque impulsu incognita prophetæ aliis hominibus annuntiarent (96). Quantum ad alteram quæstionem, respondet Theophilo S. Hippolytus: *Quia Verbum suam misericordiam, et quod minime acceptor est personarum, per omnes sanctos ostendit, illuminans illos atque componens vel peritus medicus ad ea quæ ad nostram conducant salutem, quippe cum non nesciat humanam infirmitatem. Ac quidem ignorantes studet edocere: errantes vero ad veram suam viam convertit. Atque his quidem, qui fide quærunt, facile invenitur; his autem, qui mundis oculis et casto corde ostium pulsare desiderant, confestim aperit. Nullam enim suorum servorum rejicit, quasi divinorum mysteriorum indignum. Non divitem paupere plaris facit, neque pauperem pro ejus tenuitate spernit. Non barbaro exprobrat, nec eunuchum quasi non virum ablegat. Non odit feminam ob primæ originis inobedientiam, nec virum ob transgressionis reatum deturbat; sed omnes vult, omnesque salvare desiderat. Omnes Dei filias præstare vult, sanctosque omnes in unum hominem perfectum vocat; nam et unus Dei Filius est, cujus etiam nos munere per Spiritum S. adepti regenerationem, in unum perfectum ac cælestem hominem omnes occurrere optamus* (97). Postea paucis exponit quomodo Verbum Dei, licet purissimus spiritus, in utero Virginis sit incarnatum; atque concludit, quod Verbum carni nostræ mortali unitum fuerit, ut nostrum corpus redderet incorruptibile, hominem perditum salvaret. Adjungit quædam de passione Domini nostri Jesu Christi, putatque aliquam illius invenire similitudinem in arte textoris (98).

His præmissis tractatum *De Antichristo* incipit, D de quo ex Scripturis ostendit, atque sequentes quæstiones solvere conatur: Nimirum quis et qualis Antichristi adventus, qua ætate ac tempore revelabitur iniquus ille; undenam, et ex qua tribu, quod illi nomen, quomodo populum in errorem inducet, quam item sanctis tribulationem inferet (99). Dein expli-

Apud Epiphani. hæres. 64, p. 540.

(95) Hippolyt. lib. *De Antichristo*, num. 1.

(96) « Hi namque Patres Spiritu prophetiæ aptati, digneque ab ipso Verbo honorati, quo nimirum velut organa in seipsis unitum semper Verbum tanquam plectrum haberent, cujus nutu atque afflatu quæ Deus vellet, hæc prophetæ annuntiabant. » Hippolyt., lib. cit., num. 2.

(97) Idem, l. c., num. 3.

(98) Idem, l. c., n. 4.

(99) Idem, l. c., num. 5 - 23.

cat visiones Nabuchodonosoris et Danielis hoc modo (1): « Quia igitur quæ sic arcana sensu dicta sunt, nonnullis videntur captu difficilia, eorum nihil abscondemus, ut intelligant, qui sana mente præditi sunt. *Leenam* enim dicendo *ascendentem e mari*, Babyloniorum regnum in mundo significavit, quod hujus simulacri erat *caput aureum*. Quod autem dicit: *Alæ ejus quasi aquilæ*, quia exaltatus est rex Nabuchodonosor, et adversus Deum elatus. Dum ait: *Evulsæ sunt alæ ejus*, quia ejus ablata est gloria; fuit enim ejectus e regno suo. Dicendo autem: *Cor hominis datum est ei et super pedes hominis stetit*, quia ductus pœnitentia est, ipse seipsum agnoscens, quod homo esset, et dedit gloriam Deo. Post lænam ergo secundam animal vidit *urso simile*, quod sunt Persæ . . . Dicendo autem *tres costæ* (sive ordines) *in ore ejus*, tres gentes significavit, Persas, Medos et Babylonios, idque ostendit argentum adjunctum auro in simulacro. Sequitur tertia bestia *pardus*, nempe Græci; post Persas enim Alexander Macedo rerum potitus est debellato Dario, qui in simulacro *æris* specie ostensus est. Dicendo autem *quatuor alas volucris*, apertissime docuit quomodo Alexandri imperium divisum fuit; dicendo enim *quatuor capita*, quatuor, qui ex illo surrexerunt reges, memoravit; Alexander enim moriens imperium solidum in quatuor partes divisit. Deinde ait: *Bestia quarta terribilis ac stupenda, dentes ejus ferrei, et ungues ejus ænei*. Quinam isti, nisi Romani, quod est ferreum, quod nunc stat, manetque imperium, crura enim ejus ferrea; post hæc enim quid aliud superat, charissime, præter vestigia pedum simulacri, et in quibus pars quædam ferrea, pars vero testea est, commistis inter se speciebus? Per ungues pedum arcano sensu reges ex illo ortum habituros designavit, ut Daniel ait: *Cogitabam bestiam, et ecce cornua decem retro eam, inter quæ subgei minusculus stolo alius, et tria, quæ ante ipsum erant, cornua excellet*. Quo non aliud, quam Antichristus monstratus est, qui et ipse Judæorum regnum suscitaturus est: tria cornua per eum evulsa tres reges vocat, Ægypti, Lybiæ et Æthiopiæ, quos interficiet in bellis acie. »

Eodem fere modo S. Hippolytus somnium Nabuchodonosoris de ingenti ac alta statua, quam Daniel descripsit, interpretatur (2). Aureum caput, inquit, simulacri, lænæ, « Babylonii crant; humeri et brachia argentea, ursus, Persæ et Medi; venter femurque æneum, pardus, qui ab Alexandro Græci rerum potiti sunt; crura ferrea, stupenda bestia ac terribilis, Romani, qui nunc rerum potiuntur; vestigia pedum, testa ferrumque, ac de-

cem cornua, quæ futura sunt regna et imperia; cornu aliud parvum succrescens, quod inter illa numeratur, Antichristus; lapis percutiens contrensque simulacrum, qui terram adimplevit et iudicium mundo infert, Christus. »

Præterea S. Hippolytus, postquam prophetiam Isaia de interitu Jerusalem cap. 1, v. 7, et prophetiam Danielis de simulacro, seu statua antea explicata, item aliam prophetiam Isaia cap. XLVII, v. 1 et seq., impletam esse quoad majorem partem notavit, ex Apocalypsi sancti Joannis capite XVII et XVIII; Antichristi damnationem fuse describit; quæ capita hic sanctus Hippolytus in extenso refert, et demum subdit (3): *Aperitissime in his testimoniis sigillatim declaratum est de tormentorum judicio, quæ extremis temporibus per tyrannorum, qui tunc erunt, injuriam illam incessura sunt.*

Postea describit S. Pater, quomodo se Antichristus ut Deum exhibebit (4) populumque ad se congregabit (5) atque persecuturus sit Ecclesiam (6). Mortem Antichristi tandem statuit post dies regal ipsius mille ducentos et sexaginta. His autem completis docet futuram mundi universi consummationem, iudicium extremum, regnumque cælorum (7).

Denique S. Hippolytus suam demonstrationem sequentibus concludit: « Hæc tibi paucis exposui, Theophile, ex divinis Scripturis hausta, ut servando fide, quæ scripta sunt, prospiciensque futura, inoffensum te Deo ac hominibus serves, expectans beatam spem et illustrationem Dei et Salvatoris nostri, in qua suscitatis sanctis nostris cum eis lætabitur glorificans Patrem; ipsi gloria in sempiterna sæcula sæculorum. Amen. »

ARTICULUS III.

S. HIPPOLYTI OPUSCULUM DE HISTORIA SUSANNÆ.

Demonstrationem de Christo et Antichristo excipit opusculum *in Susannam*, a Combessio Græce ac Latine vulgatum (8); hinc vero a Fabricio in suam editionem conjectum (9); versio autem Latina in *Bibliotheca SS. Patrum* Lugdunensi repetita (10). De hujus opusculi integritate nemo jure ambigat, ubi conferat illud cum præcedentis cap. 59. Siquidem utrobique parem Scripturas interpretandi rationem facile agnoscet. His accedit Georgii Syncelli testimonium, qui scriptum hujusmodi perlegisse videtur. Sic enim scribit (11): « Sacer autem Hippolytus in scripto de Susanna et Daniele, Joachim Joacimi filium, alio nomine Jechoniam, cum tres annos post patrem imperasset, Babylonem cum reliquis translatum; Danielem vero ac tres pueros captivitatis hujus consortes; eum vero

(1) Hippolyt. l. c., num. 23-28.

(2) Idem, ibid., num. 28.

(3) Idem, ibid., l. c. num. 43.

(4) Idem ib., num. 52.

(5) Id. ibid., num. 54.

(6) Id. ibid., num. 56 et seq.

(7) Id. ibid., num. 61, 62, 63, 64, 65, 66.

(8) Combessis., *Auctar. noviss.*, tom. I, pag. 50-56.

(9) Fabr., Hippolyt. tom. I Opp., pag. 273 et seq.

(10) *Bibl. PP.* Lugdun., tom. XXVII, pag. 62.

(11) *Chronograph.* pag. 218, al. 174.

Susannæ conjugem dicit: nec aliena est a veritate A
sententia.»

Verum ut hæc de re plenius adhuc edoceamur, cl. editorem ita loquentem audiamus (12): «Quod, inquit, represento Hippolyti opus de Susannæ historia (non ipsum forte integrum, sed quale auctor Catenæ Regiæ in Scripturam, ejusmodi catenarum licentia quasi per electa suæ expositioni inseruit) ipsum videtur, quod de Daniels inscripsit Hieronymus, ac Photius alteri ejus De Antichristo lucubrationi jungit. Simplici allegoria sic Susannam in Ecclesiæ typum assumit, ut ejus temporis Ecclesiæ statum nonnullosque obiter ritus ecclesiasticos gnauiter aperiat: de baptismi unctione, de ejus ritu solemniori in Pascha, per cujus occasionem præcipue in Ecclesiam sæuissent Judæi et ethnici; quod forte molestius habebant fieri novos Christianos, quam esse jam veteres. Sic sæpe in Actis martyrum videmus, qui recens ad Christi castra transierunt, ac martyrum opera reuerentur, ipsos ad pœnas vocatos; cum innumerabiles alii Christiani essent, quibus parceretur et qui vix latere judices possent. Extra enim Diocletianam Romæ persecutionem, vix unquam in Christianos, qui jam plures essent et populum facerent, ac Ecclesiam, sic uniuersæ sæuissent, ut omnis ipsa multitudo una quasi furentis mucronis quæreretur victima.» Hæc Combefisus.

Brevis hic commentarius historiam Susannæ allegorice exponit. S. Hippolytus dicit, quod Susanna C
Ecclesiæ gerebat figuram; Joachim vero vir ejus, Christi Hortus seu pomarium vocatio sanctorum, qui tanquam fructifera arboris in Ecclesia plantati sunt. Babylon mundus est. Duo seniores duos populos figurare noscuntur, qui Ecclesiæ insidias struere non cessabant; nempe Judæos et gentiles (13). Cur autem historia Susannæ in fine libri Danielis referatur, cum tamen res nota et contestata sit, quod ante omnia alia a propheta relata facta contigerit? Respondet S. Hippolytus (14): Sic scriptorum sacrorum moribus comparatum esse, ut non pauca inuerso ordine litterarum monumentis consignata tradant. Nam etiam in prophetis quasdam visiones offendimus prius conscriptas, ac rursus in postremis relatas, quæ primo conti-

gerunt. Id vero peculiari Spiritus nomine ac consilio fiebat, ne diabolus intelligeret quæ prophetis in parabolis dicta erant, ac denuo ad perdendum rursus hominem laqueas tenderet. Hæc sententia proxime accedit ad illam, quam S. Hieronymus diuo Ignatio, cur B. V. Maria S. Josepho desponsata fuerit, attribuit.

Cæteram paruum hoc opusculum nihil diuo Hippolyto indignum continet; ipsum etiam tempus, quo compositum fuerat, perbelle cum sæculo hujus S. Patris concordat. Videmus enim Judæos et gentiles, quemodmodum hic auctor adnotavit, conspirantes aduersus Ecclesiam, accusantes Christianos, quod contra Cæsarum decreta agant, proptereaque ad tribunalla adductos ac morte damnatos (15); hæc B
autem persecutionis adjuncta ad initium et medium sæculi tertii observare est. Tandem auctores Historiæ litterariæ Galliarum regni animadvertunt (16) verisimile esse, illam parvam expositionem fuisse hominiam ab Hippolyto ad populum dictam.

ARTICULUS IV.

DE TRACTATU QUI INSCRIBITUR « DEMONSTRATIO ADVERSUS JUDEOS. »

Quæ tertio sequitur Demonstratio aduersus Judæos, designata existimatur in laterculo Hippolyti lapideo, ubi linea prima hæc litteræ comparent IOYC; id est, ut nonnullis visum, Ἀποδείξεις πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Varias virorum eruditorum conjecturas exposuit V. C. Fabricius tom. I Opp., p. 80. Ut sit de laterculi inscriptione, nihil in opusculo occurrit quod sit Hippolyto indignum, nihil quod illius ætati non congruat. Præterea laudatur passim ab auctore (17) sub Salomonis nomine Sapientiæ liber: quod quidem Irenæi discipulum in primis decet, ut viris doctis animaduersum (18). Accedit auctoritas veteris codicis, unde versionem suam adornavit Franciscus Turrianus. Hinc minime audiendus Basnagius, qui, ut duo precedentia Hippolyti scripta tanquam fictitia respuit, sic etiam istud Hippolyto suppositum ducit (19). Sed superciliosum censorem dimittamus, sibi quæ uult sapiat; qui nimirum ne unum quidem verbum proferat, quo saltem significet cur ita demum sentiat. Turriani versionem primum edidit Possevinus (20), deinde Imbonatus (21), postremo Fabricius in priore Hippo-

(12) Combefis., l. c. pag. 65.

(13) S. Hippolyt. in Susannam.

(14) Idem ibidem, ab initio.

(15) «Hoc nunc quoque in Ecclesia impleri inuenias. Cum enim duo populi consenserint ut quosdam de Ecclesia perdam, diem aptum observant; ingressique in domum Dei cunctis ibi orantibus, Deumque laudantibus, apprehensos quosdam trahunt, tenentque dicentes: Venite, idemque ipsi ac nos sentite, ac diis cultum adhibete; quod si nolueritis, testimonium aduersum vos dicemus. Eos autem qui noluerint, ad tribunalla adducunt et accusant, velut qui agant contra decretum Cæsaris, ac morte damnant...» Et paulo infra: «Ecclesia enim nodum a Judæis affligitur ac angustias patitur, verum etiam

a gentibus.» Hippol. in Daniel. et Susann., tom. I, p. 276.

(16) Hist. littér. de la France, tom. I, part. 1, p. 369.

(17) Hippolyt., adv. Jud., cap. ix et x.

(18) Hist. littér. de la France, tom. I, part. 1, p. 371.

(19) Basnag., Animadv. ad Thesaur. Canis., tom. I, p. 9 et seq. Judice Cl. Dupinio pag. 177 Lat. edit. Bibliothecæ auctorum, Demonstratio contra Judæos alicujus hominiae, aut alius cujusdam operis fragmentum est. Utrum vero sit Hippolyti, eidem incertum videtur.

(20) Possevin., Appar. sac., t. I, p. 763-765.

(21) Imbonat., Bibl. Lat. Hebr., p. 74-76.

lyti sui volumine; qui postea codicis Vaticani apographum nactus, quod cum eo communicavit Montfauconius V. C., in posteriore Græce et Latine eodem Turtiano interprete opus vulgavit. Idem editor suspicatur laudatam *Demonstrationem adversus Judæos* esse particulam *commentariorum S. Hippolyti in Psalmos*, cum sit veluti paraphrasis Psalmi LXXVIII, juxta Hebræos LXXIX, in quo passio Christo a Judæis inferenda prænuntiatur a Davide regio psalte.

ARTICULUS V.

DE LIBRO (ADVERSUS GRÆCOS, SEU CONTRA PLATONEM DE CAUSA UNIVERSI.)

Quarto loco memorandum occurrit insigne fragmentum *ex libro adversus Græcos, qui inscribitur adversus Platonem, de causa universi*; quem quidem in laterculo lapideo memoratum videas, πρὸς Ἑλληνας καὶ πρὸς Πλάτωνα, ἢ καὶ περὶ τοῦ παντός. Plura de eo erudite Fabricius (22). Scripti hujus Hippolyti præstantia duo excerpta, et quidem editis emendatiora, exstant in *Parallelis* Damasce nicis Rufescaldinis pag. 755 et 789, quibuscum propterea editum Fabricianum contulit cl. Gallandius.

Quandoquidem vero de hujus operis auctore varia tum veterum, tum recentiorum circumfertur opinio, in medium adducere placet Lequienii judicium; cujus quidem viri doctissimi sententiam libenter amplectimur. Sic igitur ille (23): «Lucubrationis hujus Περὶ τοῦ παντός, *De universo*, excerptum aliud habetur in his *Parallelis* Rufescaldinis, litt. a, tit. 71, ubi Meletio Antiocheno tribuitur. Photius (24) hoc idem opus assignatum fuisse narrat sanctis Justino, Irenæo et Caio Romanæ Ecclesiæ presbytero. Josephi quidem non esse setum inde certissime constare arbitror, quod ambæ istæ lacinæ, imo totum fragmentum, quod Hœschelius in notis ad Photium Græce edidit, ac Græce Latineque Stephanus Le Moyné inter *Varia sacra*, Christianum, non Judæum auctorem prodant. Nam Christum esse Deum Verbum docet, imo Deum factum hominem, Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα. Evangelicas insuper locutiones et sententias usurpat. Sic enim de Deo Verbo carne facto loquitur: Τούτῳ ὁ Πατήρ παῖσαν χρίσιν δέδωκε, *Huic Pater omne judicium dedit*: quemadmodum scilicet Joan. v, 22, legerat: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio*. Itemque ubi dicit: Χάος γὰρ βαθὺ καὶ μέγα ἀνὰ μέσον ἐστήρικται, ὥστε μὴ δίκαιον συμπλήσαντα προσδέξασθαι, μήτε ἀδίκον τελεμήσαντα διελεῖν. *Chaos profundum et magnum inter utroque firmatum est, ut neque justus illos miserationis affectu recipiat, neque injustus ad hos audeat trans-*

ire; quid aliud sibi vult, nisi quod Lucæ xvi, 26 Dominus pronuntiaverat: *Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ἐστήρικται, ut hi, qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare?*

«Eos dedita opéra non refello, qui tractatum istum] Caio, Justino, Irenæo, Origeni et Meletio ascripserunt. Satius sit nobis, in inscriptione lapidea vetustissima, quæ etiamnum exstat, inter opera Hippolyti Portuensis episcopi recenseri librum πρὸς Πλάτωνα, ἢ περὶ τοῦ παντός, ad (adversus) Platonem, seu de universo, ut alterum illius parentem non quæramus. Nimirum accidisse oportet ut librarius, cum in codice, quem præ oculis habebat, primas duntaxat nominis Hippolyti litteras Græcas legeret, Ἰππο, deletis vel compendio suppressis aliis, hinc arbitratus sit, fuisse scriptum Ἰωσήπου (25), unde opus Josepho restituendum intulerit. Auctorem porro non Platonis opiniones propugnasse, sed potius impugnasse, adeoque legendum esse (in *Parallelis* et in operis inscriptione) κατὰ Πλάτωνος, et non κατὰ Πλάτωνα, jam viri docti observarunt. Et certe in his fragmentis Platoniorum philosophorum de inferno fabulæ ac naniæ dedita opera refelluntur explodunturque, horum loco substitutis, quæ Christiana fides tradit, si pauca demas, quæ a communi catholicorum doctrina discrepant. Photius observat opus istud in duas partes distributum fuisse, ἐν δύο λογείοις· quin etiam in quibusdam codicibus ejusmodi inscriptionem habuisse, περὶ τῆς τοῦ παντός αἰτίας, *de causa universi*, et in aliis περὶ τῆς τοῦ παντός οὐσίας, *de substantia universi*. Plura videsis apud eundem Photium.» Hactenus V. C.

Neque hic præterire fas est locum ex eodem opere *De causa universi* excerptum, qui non exstat in eo fragmento, quod hodie superest. Nobis illam servavit Joannes Philoponus, licet ipse, uti et Joannes Zonaras (26) perperam, ut vidimus, Josepho ascribant. Est autem ejusmodi (27): Τὸ οὖν, γρηθῆτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, οὐ μεταξὺ λέγει τοῦ κάτω ὕδατος τὴν τοῦ στερεώματος γενέσθαι φύσιν, ὡς Ἰώσηπος ὁ Ἑβραῖος ἐν τῷ Περὶ τοῦ παντός αἰτίας συγγράμματι βούλεται, εἰς τρία, λέγων, διηρηθῆσθαι τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ μὲν τρίτον αὐτοῦ εἰς γενέσθαι συμπληγῆναι τοῦ στερεώματος, τὸ δὲ τρίτον ἐναπομείναι κάτω, τὸ δὲ λοιπὸν τρίτον ἐν τοῖς κάτω εἰς ὕψος συνανακουφισθῆναι τῷ στερεώματι. Hoc est: *Illud igitur, Fiat firmamentum in medio aquæ*, non arguit naturam firmamenti existere in medio aquæ hujus inferioris, ut Josephus Hebræus vult in libro, quem conscripsit *De causa universi*, dicens aquam tripartitam esse, et unam quidem tertiam ejus in firmamenti generationem coaluisse; alteram vero tertiam inferius remansisse; denique residuum

(22) Fabricius, *Delect. argum. et Syllab. script. eccl.*, p. 62 et seq.

(23) Le Quien., *Opp. Damasceen.* tom. II, p. 789.

(24) Phot., *Bibl. cod.* XLVIII.

(25) Scribitur Ἰώσηπος, et Ἰώσηπος, sed et

Ἰώσηπος ac Ἰώσηπος.

(26) Zonar. in *Annal.* lib. vi, § 9, pag. 267, al. 201.

(27) Philopon., *De mundi creat.* lib. III, cap. 16, p. 140.

aliam tertiam, per rarefactionem in sublime una A
cum firmamento elevatam esse. »

Cæterum rem acu tetigisse videntur, qui ad istud opus Hippolyteum *adversus Græcos et Platonem*, existimant respexisse doctorem maximum, dum ait (28) : *Scriptis et Miltiades contra gentes volumen egregium. Hippolytus quoque, et Apollonius Romanæ urbis senator, propria opuscula condiderunt. Unitas nempe fuerit sanctus Pater viros ea tempestate longe doctissimos, qui ethnicorum placita scriptis suis evertere aggressi sunt; Clementem, inquam, Alexandrinum, Caium sodalem suum, Ecclesiæ Romanæ presbyterum, et alios.*

ARTICULUS VI.

TRACTATUS S. HIPPOLYTI « CONTRA NOETUM. »

§ I. Tractatus contra Noetum est genuinus sancti Hippolyti fetus.

Quintum locum occupat egregia sane lucubratio *contra hæresim Noeti*. Et scripsisse quidem Hippolytum contra omnes hæreses, testantur Eusebius (29) atque Hieronymus (30); at Photinus, qui opus istud legisse comperitur, nos edocet (31) Hippolyti librum *adversus hæreses duas et triginta exaratum fuisse*; ubi S. Pater initium a Dositheanis ducens, in Noeto desinebat; qui nimirum prodire cœpit imperante Alexandro sub annum 230, ut proinde, quod superest illius operis, pars ultima fuerit. Ad ejus autem integritatem astruendam, illud in primis observare præstat, locum insignem satisque prolixum ex eo descripsisse sanctum Gelasium, cui opus ejusmodi brevitatis ergo *Memoria hæresum* dicitur. Sic enim ille, recensens *testimonia veterum de duabus in Christo naturis* (32) : *Hippolyti episcopi et martyris Arabum metropolis in Memoria hæresum* : « *Hic procedens in mundum, Deus et homo apparuit,* » etc. Quæ quidem verba, pauculis immutatis, occurrit apud sanctum Hippolytum cap. 18. Quid quod vel ipsemet Sandius, reliquis Hippolyteis tanquam nobis rejectis, hoc unum *contra hæresim Noeti* germanum agnoscendum existimat (33).

Præclarum autem hunc commentarium in lucem extulit Gerardus Vossius Tungrensis in *Miscellanea sanctorum aliquot Patrum Græcorum et Latinorum*, ad calcem Operum S. Gregorii Thaumaturgi edii. Moguntinæ 1604, 4, ex Latina versione Francisci Turriani, subjectis etiam animadversionibus ejusdem interpretis pag. 58-71. Exinde verso editio re, etiam in Bibliothecis Patrum Colonienis 1618, Parisiensis 1644, et Lugdunensi 1677, nec non in Supplementi Morelliani tom. I, pag. 620. Græce demum

primus vulgavit Fabricius ex codicis Vaticani apographo, quod viro præstantissimo Montfauconio acceptum retulit. Alterius codicis Græci exemplar detexit in antiquissimo S. Basilii monasterio Guillelmus cardinalis Sirletus, ejusque meminit in epistola Liturgiæ S. Marci evangelistæ præmissa (34).

Cæterum operis inscriptio apud Turrianum sic legitur : *Homilia de Deo trino et uno, et de mysterio Incarnationis contra hæresim Noeti*. In codice autem Vaticano est hujusmodi : Ὁμιλία Ἱππολύτου εἰς τὴν αἵρεσιν Νοήτου τινος. In eo enim verò S. Pater fideles interdum alloquitur, ut in homiliis fieri solet. Sed in aliis quoque scriptis eadem methodo usos fuisse veteres satis liquet, ut advertit laudatus Fabricius.

§ II. Analysis hujus tractatus.

Noetus juxta S. Hippolytum fuit genero Smyrnæus (35). Dixit hic hæreticus Christum esse eundem Patrem, ipsumque Patrem genitum esse et passum... aiebat se esse Moysen, et fratrem suum esse Aaron. Hoc cum beati presbyteri audirent, accersitum coram Ecclesia examinaverunt; ille vero negabat principio, sic se sentire; postea vero in quibusdam delitescens, et collectis aliis, qui in eodem errore erant, volebat aperte dogma suum defendere; quem rursus accersitum presbyteri redarguerunt; ille vero resistebat, inquires, quid igitur mali facio, si Christum honoro? huic presbyteri responderunt : *Et nos unum Deum vere scimus Christum, scimus Filium passum, sicut passus est, mortuum, sicut mortuus est; et suscitatum tertia die et sedentem ad dexteram Patris, venturumque ad judicandum vivos et mortuos* (36); atque hæc dicimus quæ didicimus. Tunc istum convictum eiecerunt ex Ecclesia, qui eo inflationis venit, ut docere institueret.

Antequam S. Hippolytus distinctionem Personarum in unitate divinæ naturæ in SS. Trinitate demonstret, prius argumenta Noeti contra Trinitatem, seu distinctionem divinarum Personarum proponit, et dissolvit interpretando verum SS. Scripturarum sensum, quibus Noetiani abutebantur, vel quarum textum malitiose deturcabant. Refutatis Noeti argumentis S. Hippolytus Trinitatem et distinctionem divinarum Personarum demonstrare aggreditur ex ipsis sacris Scripturis, et in primis, notat (37) *quod unus sit Deus, quem non aliunde agnoscimus*, quam ex sacris Scripturis... Quæcunque ergo S. Scripturæ prædicant, sciampus; et quæcunque docent, agnoscimus, et sicut vult Pater credi, sic credamus; et

(28) Hieronym., epist. 70 ad Magn., orat. § 4.

(29) Euseb., *H. E.* lib. vi, cap. 22.

(30) Hieronym., *De vir. illustr.*, cap. 61.

(31) Phot., *Bibl. cod.* cxxi.

(32) Gelas., *De duabus naturis*, tom. IV, part. 1, *Biblioth. PP.* edit. Paris. 1644, p. 424.

(33) Sand. *Natl. Hist. eccl.*, in tract. *De veter. script. eccl.* pag. 27.

(34) Vid. *Biblioth. PP.* Paris. 1644, tom. XII, pag. 265.

(35) Hippolyt. *contra Noet.* num. 1; Theodoret. lib. iii *Hæret. fabul.*, cap. 3, idem affirmat S. Epiphanius vero Ephesinum statuit : *In Asia oriundus, urbe Epheso.* Epiph. hæres. 57, num. 1.

(36) Hi articuli coincidunt cum Symbolo a D. Irenæo recitato lib. 1, cap. 2, et lib. iii, cap. 4; habentur etiam apud Tertullianum lib. *contra Præxeram*, cap. 2.

(37) Hippolyt. *contra Noet.*, num. 9.

sicut vult Filius glorificari, sic glorificemus; et sicut vult donari Spiritum sanctum, sic accipiamus, non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes in ea quæ ab eo data sunt, sed quomodo ipse per S. Scripturas docere voluit, sic intelligamus.

Post hæc de generatione æterna et consubstantialitate Filii disserit (58), atque incarnatione Verbi (59). Docet solum Verbum incarnatum (40) idemque esse Filium Dei (41), idque ex Apocalypsi etiam probat, quam sub nomine Joannis evangelistæ laudat. Non Patrem, sed Filium solum incarnatum fuisse declarat (42) monétque curiositatem in mysteriis perscrutandis vitandam esse. Tandem tradit duas naturas duasque operationes in Christo profitendas esse (43), et cum doxologia concludit suum tractatum. Cæterum observandum, quod notante cl. Tillemontio (44) Epiphanius hæresi 57, quæ est Noetianorum, ex Hippolyto, licet non nominato, multa ad verbum repetat pro refutandis illis hæreticis, atque iudice Ceillerio (45) verisimile etiam est, quod Epiphanius ex hoc Hippolyteo fragmento illum locum historicum de excommunicatione Noeti mutatus fuerit. Tandem hoc Hippolyti fragmentum, contra Dupinium (46) illud insipientem, egregie vindicant auctores *Historiæ litterariæ Francorum* (47).

ARTICULUS VII.

DE TRACTATU S. HIPPOLYTI DE THEOLOGIA ET INCARNATIONE ADVERSUS BERONEM ET HELICEM.

§ I. *Excerpta VIII ex sermone de theologia et incarnatione quis nobis servavit.*

Anastasius presbyter ac Romanæ Ecclesiæ apocrisarius circa medium sæculi septimi testatur (48), quod cum Constantinopoli commoratus esset, ad ipsum delatus fuerit liber S. Hippolyti episcopi Portus Romani ac martyris, in quo anticipato refellit hæresim Monothelitarum; quem cum totum describere vellet, vix valuit ex ipso plus quam octo loca seu testimonia extrahere, invidia Monothelitarum, qui eundem librum e manibus ipsi diripuerunt. Octo hæc fragmenta ex sermone *De theologia et incarnatione* contra Beronem et Helicem nobis ser-

(58) Hippolyt. *contra Noet.* num. 10, 11.

(59) *Id. ibid.*, num. 12.

(40) *Id. ibid.*, num. 14.

(41) *Id. ibid.*, num. 15.

(42) *Id. ibid.*, num. 16, 17.

(43) *Id. ibid.*, num. 17 et 18.

(44) Tillemont., *Mémoires*, tom. III, pag. 107.

(45) Ceillier, *Hist. génér.*, tom. II, pag. 542.

(46) Dupin, *Biblioth. auct.*, tom. I, pag. 177.

(47) *Hist. littér. de la France*, tom. I, part. 1, pag. 394.

(48) « Præterea misi ad præsens cum hac epistola mea... notulam habentem testimonia ex dictis S. Hippolyti episcopi Portus Romani ac martyris Christi Dei nostri, quo et per ea nosse habeatis, quam concorditer cum aliis omnibus sanctis Patribus Salvatoris nostri Jeau Christi prædicet naturas et operationes; refellit autem eos, qui unam operationem et naturam unam divinitatis et humanitatis

A varunt, Græcæ quidem Nicephorus CP. in *Antirheticis* contra Iconomachos; Anastasius vero apocrisarius in suis *Collectaneis* Latine reddita. Ex Turriani versione primus illa vulgavit Henricus Canisius. Græcæ deinceps ex ejusdem Turriani codice addidit Anastasianæ versioni Sirmondus. Græcæ item et Latine Oporum S. Maximi tomo I præmissa edidit Combefsius, qui et Anastasii versionem recensuit. Eadem exinde in suum Hippolytum transtulit Fabricius. Posthæc ex Combefsi editione, Græcæ desumpsit Basnagius, ac Turriani versioni adjunxit tom. I *Thesauri* Canisiani; ad cujus calcem præterea V. C. Claudii Capperonnierii animadversiones in Anastasii versionem cum Græcæ collatam adjecit. His subsidiis instructus cl. Gallandus editionem suam paravit; præcedentium editorum observationes subjecit, neque notas omisit, quas eruditus Sirmondianorum editor margini allevit; Anastasii versioni testimoniorum Hippolyteorum, Combefsiannam recensione[m] apposuit, atque integras Capperonnierii animadversiones subdidit.

De operis integritate non est profecto cur jure dubitare quis valeat. Nihil quippe in his fragmentis legere est, quod Hippolytum apprime non deceat; quinimo sive argumentum spectes, sive disputandi rationem; omnia pene gemina cum præcedenti opusculo contra Noetum reperias; ut proinde fragmenta ejusmodi merito vindicent Hippolyto viri doctissimi, Bullus (49) in primis, Tillemontius (50) aliique.

Sed vir doctissimus Ellies Dupinus dubitat, an illa excerpta S. Hippolytum habeant auctorem (51); Natalis autem Alexander, Petavius, Sandius (52) et Basnagius (53) probare conantur librum *De theologia et incarnatione* non esse S. Hippolyti opus genuinum. Audiamus ipsum Natalem Alexandrum (54) contra hæc excerpta ista disserentem: « Liber *De theologia et incarnatione* contra Beronem et Helicem hæreticos... non videtur esse sancti Hippolyti, cujus nomen præfert. Nec enim ejus meminere veteres, nec congruit temporibus Hippolyti. Refellit enim errorem Apollinaris et Eutychetis de mutatione divini-

D ejus dogmatizant... Hunc librum Byzantii nobis, antequam passi fuisset, delatum, cum hunc totum vellemus transcribere, subito juxta consuetudinem suam insistentes adversarii latronum more rapuerunt, et non valuimus ex ipso plus quam octo hæc testimonia tollere. » Anastas., *epist. ad Theodos. presbyt. Gangrens.*, tom. III Opp. Sirmondi., pag. 579.

(49) Bullus, *Defens. fid. Nicæn.*, sect. II, cap. 8, § 5, pag. 98.

(50) Tillemont, *Mémoires eccl.*, tom. III, pag. 108 et 109.

(51) Dupin, *Bibl. auct.*, pag. 178.

(52) Sand., *Vet. script. eccl.*, pag. 27.

(53) Basnage, *Animadvers. ad Thesaur. Canisian.*, tom. I, pag. 10, 11.

(54) Natal. Alexandr., *Hist. eccl.*, sæc. III, cap. 4, articul. 1, pag. 65.

tatis in carnem, vel carnis in Deum (ut constat ex illis verbis cap. 4) : *Quam essentiam, inquit, habebit corruptio sine factus homo mutata divinitate in carnem? Et quam habebit Deus mutata carne in Deum? Mutatio enim duarum naturarum inter se, interitus est ambarum.* Nec solum post hæreses Apollinaris et Eutychetis jam ortas, verum etiam post Monothelitarum hæresim effusam, conscriptus videtur iste liber. Nam in eo maxima pars ejus versatur, ut duas in Christo operationes probet; alioquin naturarum confusionem secururam; sic nempe habet cap. 5 : *Carnem a Verbo assumptam, unam et tandem operationem habere, quam divinitas, propter assumptionem; divinitatem vero eandem passionem, quam caro propter exinanitionem; sic mutationem simul et unionem ac confusionem, et ambarum naturarum in seipsas conversionem tradunt. Si enim caro assumpta eandem operationem habet, quam divinitas; liquet factam esse natura Deum habereque omnia, cum quibus naturaliter intelligitur Deus; et si divinitas exinanita eandem passionem subit, quam caro; liquet factam esse natura carnem, habereque illa omnia, cum quibus naturaliter nosci potest caro. Quæ enim inter se sunt ejusdem operationis, et efficientiæ, ac cognitionis, et omnino idem patiuntur, nullam naturæ differentiam admittunt.* Et cap. 6 : *Qui eandem operationem diversis naturis Christi tribuit, confusionem naturarum simul introducit, et divisionem personarum; cum naturalis essentia naturarum per mutationem proprietatum penitus sublata sit.* Et cap. 7 : *Creator omnium ex sancta Virgine Maria in conceptu puro, sine mutatione, animam intelligentem cum corpore sentiente sibi substantialiter uniens, factus est homo, natura a peccato alienus, Deus Verbum, idem Deus totus, idem iem homo totus, divinitatem quidem divinam operans per sanctam carnem, quæ natura non erant carnis; humanitate vero humana, quæ natura non erant divinitatis; patiens sustentatione divinitatis, nihil divinum nudum corpore operans, nihilque humanum expertus divinitatis; servans sibi novum modum, quo utraque, divina scilicet et humana operatus est, ut in neutra natura mutatio fieret.* Certe cum hæc Monothelitarum errorem, unicam in Christo voluntatem propugnantium, directe petant; verisimillimum est, librum illum ante septimum sæculum, quo exorti sunt Monothelitæ, elucubratum non fuisse.

Deinde si existisset tempore Chæcedonensis concilii, Theodoretus illa procul dubio testimonia

(35) « Cumque ait Christus: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste: verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat;* et: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma:* duas voluntates ibi ostendit; alteram humanam, quæ est carnis; alteram divinam, quæ Dei est. » Athanas., *De Incarnat. contra Arianos*, pag. 887. « Itaque verus est Dei Filius, priusquam homo fieret; et postquam factus est, mediator Dei et hominum homo Christus Jesus. Hoc enim, est quod dicit, et quem misit Jesum Christum, unicum Patri secundum Spiritum nobis vero

adversus Eutychianos protulisset in tribus dialogis, quos contra ipsos composuit: maxime cum alia ex Operibus Hippolyti loca recenseat, nimirum ex oratione de distributione talentorum, ex epistola ad quamdam reginam, ex sermone in Heleanam et Annam, quæ minus splendida sunt et diserta, quam ea, quæ proxime adduximus. Non omisisset certe diligentissimus scriptor testimonia deprompta ex libro *De theologia et incarnatione*; et in suum scopum tam directe collineantia, suo tam convenientia argumento, si in rerum natura liber hujusmodi existisset.

« Denique Berous et Helices hæreticorum, contra quos editus fertur, nulla est in tota retro antiquitate memoria. » Hactenus V. C. Nec valet responsum Canisii et Possevini, errorem de mutatione divinitatis in humanitatem, vel humanitatis in divinitatem, esse antiquiorem Eutychete ac Apollinaris, cum ejus meminerit sanctus Justinus in *Expositione fidei*, adeoque non esse abjudicandum sancto Hippolyto librum de quo agimus, quod eorum errorem refellat. Nam statim respondet Natalis *Expositionem fidei* non esse genuinum sancti Justini M. opus, adeoque responsum Canisii et Possevini in auras evanescere.

§ II. Respondetur argumentis Natal. Alexandri, et vindicatur Hippolyto hoc opusculum.

Verum hæc Natalis argumenta pro abjudicando S. Hippolyto tractatu, in cuius possessione plus quam mille annos fuit, non sunt satis gravia. Primo enim mirum nobis videtur, cur non possit auctor catholicus primorum trium sæculorum idem profiteri ac defendere quod semper creditum fuit in et ab Ecclesia tam anto, quam post exortas hæreses. Fatemur quidem eos Patres, qui post enatos errores, quos etiam oppugnaverunt, vixerunt, plerumque accuratius circa veritates in controversiam adductas sese expressisse, quam illos, qui ante enatas contentiones scripsere. At vero inde haud statim colligendum est, loquendi formulas, quæ post alicujus hæreseos originem adhibebantur, non potuisse usurpari saltem ab aliquibus ante illius hæreseos initia. Certe S. Athanasius, qui diu ante hæresim Monothelitarum, Nestorianorum et Eutychianorum scripserat, nihilominus mysterium incarnationis ea ratione exponit, qua omnes horum hæreticorum errores æqualiter impugnantur et jugulantur. Profutur enim duas voluntates (55) et duas naturas in Jesu Christo sine confusione, aut permixtione,

secundum carnem; et sic mediatorem Dei et hominum, qui non solum homo, sed etiam Deus est. » Ibid., pag. 888. « Siquæ dicendus fuerit Christus perfectus Deus et perfectus homo; non quod divinam perfectio in humanam perfectionem mutata sit, quod a pietate alienum est; neque per incrementum virtutis, et accessione justitiæ, absit, sed ratione existentie inefficientis, ut utraque una sint, omnino perfectus idem Deus et homo. » Athanas., lib. 1 *contr. Apollin.*, p. 936.

vel mutatione; et beatam Virginem Mariam frequenter titulo Matris Dei honorat (56). Tertullianus Athanasio ac Basilio longe antiquior, distinctionem duarum naturarum, ac unitatem unius in Christo Jesu personæ tam clare astruit, ac si jam tum in certamen cum hæresi Nestorii et Eutychetis descendisset. «Deus, inquit (57), neque desinit esse, neque aliud potest esse. Sermo autem Deus; et sermo Domini manet in æternum, perseverando scilicet in sua forma. Quem si non capit transfigurari, consequens est, ut sic caro factus intelligatur, dum fit in carne, et manifestatur, et videtur, et contractatur per carnem; quia et cætera sic accipi exigunt. Si enim sermo transfiguratione et demutatione substantiæ, caro factus est, una jam erit substantia Jesus ex duabus, ex carne, ex spiritu mixtura quædam,..... et tertium quid efficitur. Neque ergo Deus erit Jesus, sermo enim desinit esse, qui caro factus est, neque caro, id est homo; caro enim non proprie est, qui sermo fuit, ita ex utroque neutrum est; aliud longe tertium est, quam utrumque. Sed enim invenimus illum directo, et Deum, et hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente: Quoniam Deus homo natus est in illa... Videmus duplicem statum non confusum, sed conjunctum in una persona, Deum et hominem Jesum. Et adeo salva est utriusque proprietas substantiæ, ut et Spiritus res suas ageret in illo, id est, virtutes, et opera, et signa, et caro passiones suas sancta sit, esuriens sub diabolo, » etc. Origenes contra Celsum suis in libris, S. Gregorius Nazianzenus in litteris suis ad Cledonium, non minus clare rejiciunt errores postea per Nestorium et Eutychetem disseminatos. Et cui unquam criticorum venit in mentem de horum magnorum virorum scriptis propterea contentionem movere, quia pari ratione se expresserant et errores multo post illos subortos tam diserte ac perspicue condemnaverant? Falsi sane fuerunt Canisius et Possevinus in eo, quod *Expositionem fidei* S. Justino martyri tribuerint; errorem tamen de permixtione naturarum in Christo Apollinari et Eutychete antiquiorem esse, quin et ab Ecclesiæ doctoribus, qui Hippolytum antecessere, impugnatum fuisse, ex Athanasii et Tertulliani supra allatis locis evidentissime patet. Et sane Tertullianus in laudato libro circa duas in Christo naturas mentem suam eodem modo Latine exprimit, quo S. Hippolytus suis in fragmentis Græcæ; nihilque expressius aut efficacius dictum unquam fuit

A contra Eutychetis hæresim, præter illas Tertulliani sententias. Quis tamen pro egregio sophista illum non haberet, qui hinc concluderet, librum *adversus Praxam* Tertulliani non esse, sed auctoris qui demum post Eutychetem scripsit? Sed nimirum, ut in mundo, ita in Ecclesia eadem semper recurrit fabula, et quas posterior ætas novas hæreses appellat, eæ sunt revera pristini tantum errores renovati, atque ab Orco revocati.

Neque mirum nobis videri debet, si in tanta operum multitudinem a S. Hippolyto exaratorum, unum aut alterum diligentiam indefessi Theodoretii fugerit. Sane hic auctor nullam de libro *Antichristi* mentionem facit, licet is tractatus loca magis de cretoria complectatur quam alii libri S. Hippolyti, ex quibus testimonia in medium adducit. Num propterea quis affirmabit quod ille tractatus non sit hujus S. martyris? Accedit, quod ipsemet Basnagius, ut bene observant Benedictini e congregatione S. Mauri (58), fateatur (59) Theodoretum alia proferre testimonia ex S. Hippolyti operibus, quæ aliquam verisimilitudinem habeant cum iis, de quibus hic agitur. Quæ confessio Basnagii sufficit, ne ei hæc octo excerpta abjudicemus.

Dein si Beron et Helix (60) non fuerant notis sæculo tertio, multo minus id erunt sæculis insequentibus. Et quot fuere hæretici particulares, quinimo et sectæ integræ, de quibus ex unico sæpe duntaxat libro notitiam accepimus? Sed audio aliquem dicentem Beronem et Helicem esse nomina ficta. At vero tempore Anastasii presbyteri, id est, circa medium sæculi septimi (si anno 666 mortuus fuit hic scriptor), nemo dubitavit quin illi hæretici sæculo tertio existerint. Atque auctor, qui eos refutavit, diserte dicit (61) quod Beron non ita pridem sectam Valentinianorum deseruerit; et profecto valde dubito cum cl. Tillemontio (62), num ostendi possit quod hæresis Valentinianorum ad sæculum usque septimum perduravit, quo tractatum contra Beronem et Helicem compositum fuisse putat Natalis Alexander. Erat enim secta Valentinianorum, teste Gregorio Nazianzeno (63), ante finem sæculi velut jam extincta. Notante tamen diligentissimo Tillemontio (64), reperiebantur adhuc exiguæ quædam illius reliquiæ temporibus S. Nili (65) et Theodoretii (66).

Nihil ergo nos impedit quominus hæc octo fragmenta S. Hippolyto adjudicemus. Debemus illa in-

(56) « Hinc ipse apparens angelus, se a Domino missum esse fatetur, ut Gabriel Zachariæ, et Desparæ (Θυρόξυ) Mariæ, confessus est. » Athanas., tom. I Opp., pag. 563, 579, 583, 642, 875, etc.

(57) Tertullian., lib. *contr. Prax.*, cap. 27.

(58) *Hist. littér. de la France. Mémoires.*, t. I, part. I, pag. 382.

(59) Basnag., l. c., pag. 12.

(60) Tillemontius, *Mémoires.*, tom. III, pag. 109.

(61) « Bero enim quidam nuper, et alii quidam, Valentini phantasia deserta, deteriori irretiti sunt pravitate. » Tom. I Opp. Hippol., pag. 228, et Col-

lectan. Anastasii pag. 225, cap. 5.

(62) Tillemont., l. c., pag. 109.

(63) « Fuit quondam illud tempus, cum ab hæresum procellis tranquilla omnia habebamus, videlicet cum Simones,.... Valentiniani... atque omnes illorum nuge... suomet tandem, ut æquum erat, profundo absorptæ ac silentio traditæ fuerunt. » Gregor. Nazianz., orat. 23, pag. 414.

(64) Tillemont., l. c.

(65) Nil., lib. I, ep. 254, pag. 87.

(66) Theodoret., *Hæretic. fabular.* lib. I, pag. 218.

dustria Anastasii, spocrisarii Romani pontificis, A qui ea naufragio, quò reliquum operis interit, eripuit. Illustris hic fidei de duabus voluntatibus contra Monothelitas confessor et athleta, cum jam in eo esset, ut totum hunc S. Hippolyti tractatum describere inciperet, invidia inimicorum veritatis impetitas, non nisi hæc octo loca excerpere potuit. Profecto si hæc excerpta velut partem operis Hippolytei non susciperemus, injurii essemus in hunc doctissimum virum; præsertim cum nulla adsit positiva ratio, qua elevaretur auctoritas tam veneratione digni scriptoris, qualis est Anastasius, qui integrum opus in manibus habuit.

§ III. *Analysis horum excerptorum.*

Initium hujus tractatus juxta Anastasium Bibliothecarium ita habet: Ἄγιος, ἔγιος, ἔγιος Dominus B Sabaoth, incessanti voce clamantes seraphim Deum glorificant.

Beron et illius sequaces admittebant confusionem duarum naturarum in Christo, et non nisi unam agnoscebant in eo operationem. Credebant divinitatem esse passibilem, et humanitatem earundem operationum, quæ soli Verbo competere, capacem fore. Hæc opinio eo illos adduxit, ut defenderent Verbum hominem factum esse mutatione suæ divinitatis in naturam humanam, et hominem factum fuisse Deum mutatione humanæ naturæ in divinitatem. Ut impietatem hanc refutaret S. Hippolytus, 1° docet Verbum (67) divinum assumendo carnem et naturam humanam nullam in divinitate sua mutationem passum fuisse; 2° duas naturas astruit in Christo (68), divinam et humanam inconfusas, et duas operationes ac voluntates; 3° exponit quomodo Deus per carnem operetur (69); 4° ex duabus in Christo naturis proprietates, et operationes distinctas ulterius probat S. Hippolytus (70); 5° demonstrat contra Beronem et ejus sequaces unam in Christo esse personam (71); deinde ostendit carnem in naturam divinam mutari haud posse; operationemque humanam a divina distinctam esse (72). Tandem ex his concludit sanctus Pater ita (73): *Pie ergo confitetur credens, quia propter salutem nostram, et ut ad inconvertibilitatem ligaret universitatem, universorum Conditor ex sanctissima semper Virgine Maria per conceptionem inviolabilem siue convertibilitate substantians sibi animam intellectualem cum sensitivo corpore, natura factus est homo, malitia alienus; totus Deus ipse, totus homo idem ipse; totus Deus pariter natura, et homo idem ipse. Deitate quidem divina per suam ipsius sanctissimam carnem non existentia natura carnis operans, humanitate vero humana non existentia natura deitatis. Nihil divinum nudum corpore operatur, nil*

humanam idem ipse privatam divinitate gerens, servans sibi modum secundum utrumque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti modo, ad approbationem perfectæ, ac veræ, nihilque habentis pravitate inhumanationis suæ. Itaque Bero quidem sic se habens, ut dixi, operationis monade deitatem Christi et humanitatem naturaliter simul confundens, et partiens personaliter, dissolvit vitam, ignorans solius connaturalium personarum connaturalis identitatis eandem ipsam operationem esse significativam.

ARTICULUS VIII.

S. HIPPOLYTI TRACTATUS DE CHARISMATIBUS, ET HOMILIA IN THEOPHANIAM.

§ I. *S. Hippolyti tractatus De charismatibus.*

Non solum ex auctoritate monumenti marmorei, sed etiam ex testimonio manuscriptorum codicum Viennensis, seu Vindobonensis, et Oxoniensis ad S. Hippolytum a viris eruditis Pearsonio (74) et Fabricio (75) refertur *Περὶ χαρισμάτων ἀποστολικῆς παράδοσις, De charismatibus apostolica traditio*, una cum aliis nonnullis, quæ quidem jam pridem edita fuerunt in libro octavo *Constitutionum apostolicarum*, quas, cum ex variis secundi et tertii sæculi monumentis consarcinatae sint, Clementinas vulgo seu apostolicas solemus appellare, in lucem tamen prodierunt sine nomine S. Hippolyti. Quia vero in codice mss. Casareo Vindobonensi, et algero Oxoniensi, in quibus Hippolyti nomen expressum est, quædam aliter leguntur, quam in vulgatis *Constitutionum* libris, Albertus Fabricius illis inter opera S. Hippolyti locum concessit ex versione Latina Guil. Ernesti Grabe, quam versionem etiam Joannes Cotelierus adornavit. Agitur autem in hoc tractatu de charismatibus Spiritus sancti, cui deinde aliqua alia ex dicto libro octavo *Constitutionum apostolicarum* subjeiuntur.

Cæterum observant Patres Maurini (76), quod sanctus Hippolytus in tractatu *De charismatibus* ad cap. xii apostoli Pauli Epistolæ I ad Corinthios fortasse respexerit, in quo varia Spiritus sancti dona commemorantur in ministerium Ecclesiæ data. Indeque colligit perdoctus Scaliger S. Hippolytum nostrum, non in integros Scripturæ sacræ libros, sed in selecta duntaxat loca commentarios exarasse. Sapientissimus Tillemontius hujus operis titulum cum subsequentis in laudato marmoreo monumento libri titulo conjungit, quem ita transponit, ut posteriorem primo loco, et primum ultimo loco ponat, atque ex duobus unum duntaxat titulum faciat, cui hunc sensum astruit: *Traditio apostolica de charismatibus verisimiliter pro refutandis Montanistis* (77). Hi tituli ita aduniti habe-

(67) Hippolyt. fragment. 1.

(68) Idem fragment. 2.

(69) Idem fragment. 3.

(70) Idem fragment. 4.

(71) Idem fragment. 5.

(72) Idem ibid.

(73) Idem fragmento 8.

(74) Pearson., *Vindic. Ignat.*, part. 1, cap. 4.

(75) Fabric., tom. I *Opp. S. Hippol.*, Præfat., pag. 7.

(76) *Hist. littéraire de la France*, tom. cit., pag. 386.

(77) Tillemont., l. c., pag. 106.

rent sane aptissimum significatum ad multos diffi- A cultatum nodos secandos, dummodo hæc Tillemontii conjectura tam certa esset ac ingeniosa. Ordo enim, quem in ea tabella observamus, non videtur eam transpositionem admittere. Post titulum tractatus *De charismatibus*, illico legimus sequentem in laudato lapideo monumento: Ἀποστολικὴ παράδοσις, apostolica traditio. Doctorum animos hæc quæstio: quem librum is titulus annuntiet, varias in opiniones detraxit. Sententiam Tillemontii paulo antea exposuimus. Scaliger (78) censet Hippolytum nostrum hoc sub titulo idem argumentum pertractasse, quod S. Irenæus libro tertio *adv. hæreses*, cap. 2 et 3 paucis duntaxat persecutus est. Le Moynius non diserepat ab hac opinione, dum arbitratur hoc opus disserere de doctrina seu traditione apostolica; quod inde colligit, quia tempore S. Hippolyti varia hujus generis, et quidem multa exstant opera, atque adhuc conficiebantur. Nam cum hæretici [verba sunt doctissimi le Moynii (79)] multa jactarent, quæ tanquam ab apostolis hausta omnibus obtruderentur, orthodoxi, ut grassanti isti malo possent viam intercludere, et impedire quominus simplices et rudiores specie doctrinæ apostolorum flecterentur et seducerentur, veram et genuinam apostolicæ traditionis seriem repræsentarunt, ne splendida apostolorum auctoritate aliis fucus fieret, et illis illaderetur. Hinc traditio apostolorum ab Irenæo vera repræsentata libro III, cap. 3, 4, etc. Nam cum Valentiniani et Gnostici multa figmenta et deliria credenda venditarent, utpote ab apostolis C spsis annuntiata et derivata; Irenæus veram urget apostolorum traditionem et doctrinam, quam ab episcopis apostolorum successoribus et Ecclesiis, ubi apostolorum discipuli docuerunt, eruendam et derivandam contendit. Et primo urget Romanæ Ecclesiæ traditionem, ubi præfuit Clemens; Smyrnenensis, ubi docuit Polycarpus; Ephesinæ, ubi apostolus Joannes Evangelium tot annis et tanto cum fructu prædicaverat et promoverat. Sic paulo post Irenæum, Hippolytus etiam scripsit suam Παράδοσιν ἀποστολικήν, ut hæreticorum deliria et somnia refutaret, et doctrinam perpetuam apostolorum, in florentibus Ecclesiis superstitem et sinceram omnibus istis deliriis et erroribus opponeret.... Hinc etiam Παράδοσις ἀποστολική ab Hippolyto adornata, id est narratio dogmatum, quæ apostoli successoribus suis tradiderant, posteris, ad ultima mundi fata, tradenda et communicanda. Hactenus doctissimus le Moynius.

Alii censuerunt per tractatum sub titulo *Traditio apostolica* annuntiatum intelligi posse διδασκαλίαν, seu doctrinam sancti Hippolyti, quæ in biblio-

(78) Scaliger, *De emendat. temp.* lib. VII, pag. 728.

(79) Le Moynie, *Varia sacra*, tom. II, pag. 1062 et seq.

(80) Pearson., *Vindic. Ignat.*, pag. 60 et 62.

(81) Grabe, tom. I, *Spicileg. Patrum*, pag. 285.

(82) Lambec., lib. VIII, pag. 429, *Biblioth. Vindobon.*

theca Bodleiana inter codices Baroccianos num. 26 et 185 exstat manu exarata teste Pearsonio (80) et Grabio (81), atque in manuscripto Græco apud Lambecium (82) hunc præse fert titulum: Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων διὰ Ἱππολύτου. Pearsonius et Dodwellus asseverant hoc Hippolyti opusculum quoad maximam partem jam vulgatum esse in octavo *Constitutionum apostolicarum* libro, quamvis nonnulla aliter quandoque leguntur, ut Grabius monuit, qui pag. 286 illa *Spicilegio Patrum* tertii sæculi inserturum se pollicitus est (83). At ut verum fateamur, quidquid laudati critici disseverere potuerunt, ut nobis aliqualem ideam suppeditare, quid isthoc in opere S. Hippolyti contineretur, nequaquam excedit sphaeram merarum conjecturarum; neque nobis satis efficax videtur argumentum illud ex utroque manuscripto Vindobonensi et Oxoniensi petatum, quod nimirum in utroque mss. lib. VIII *Constitutionum apostolicarum* præfixum habeat nomen S. Hippolyti hoc sub titulo, Διδασκαλία τῶν ἁγίων ἀποστόλων περὶ χαρισμάτων. Siquidem opus *Constitutionum* a posteriori manu et ab auctore sæculi quarti profectum esse passim eruditi arbitrantur.

§ II. De sermone S. Hippolyti in Sanctam Theophaniam.

Homiliam in Theophaniam, sive in Christi Salvatoris baptismum, edere voluit cl. Hölstenius teste Lambecio tomo I *Biblioth. Vindobon.*, pag. 111. Eandemque homiliam Christiano Daumio ad manus fuisse notat Ittigius in dissertatione *De Nativitatis Christi festo*, pag. 395, post appendicem diss. *De hæresiarchis*. Quam habuit etiam Thomas Galeus teste Caveo (84). Incipit autem: Πάντα μὲν καλά καὶ καλά λέγειν. Ex codice Thomæ Galei Græce descriptam accepit eandem homiliam a Wolfio Albertus Fabricius, eamque collectioni operum S. Hippolyti inseruit. Sancto huic martyri ascribendam esse ex solo sere titulo probari potest, quæ conjectura, cum omnimodam certitudinem non præbeat, ulteriori crisi eruditorum reliquitur. Saue nihil S. Hippolyto incongruum complectitur, et præsentiam Dei Salvatoris nostri per suam incarnationem maxime in baptismo suo per vocem Patris de cælo delapsam manifestatam demonstrat.

Observant doctissimi Maurini (85) homiliam hanc abs S. Hippolyto pronuntiatam fuisse coram gentilibus. Hæc singillatim pertractat de baptismo Jesu Christi, ejusque effectibus referte ad homines præsertim. Auctor orationem suam modo ad unam duntaxat, modo ad plures dirigit personas. Nihil

(85) Cl. Grabius morte præventus promissum exsolvere non potuit; verum Albert. Fabricius nactus eadem ad jam dictos mss. libros recensita a Grabio, qui Latina versione etiam illa donavit, tomo I Operum Hippolyti inseruit.

(84) Caveo, *Hist. littér.*, tom. I.

(85) *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 370.

quoque in hoc discursu aut doctrinæ, aut ætati A S. Hippolyti inconueniens reperitur; quinimo sive styllum spectes, sive dicendi modum in aliis opusculis, quæ indubie ipsius sunt, adhibitum, eundem ipleissimum in hac homilia observamus. Notat insuper doctissimus Remigius Ceillier (86) laudatam homiliam esse nitidam, ædificatoriam, dignamque sancto episcopo, necnon et satis elaboratam, atque longe politiozem cæteris communiter veterum Patrum homiliis.

Addunt præterea Maurini (87), quosdam eruditos existimasse laudatam homiliam eandem esse quam S. Hieronymus inter divi Hippolyti opera hoc sub titulo denotavit: *Homilia scilicet de laude Salvatoris*. Verum in præfata homilia non legitur illud, quod D. Hieronymus subjungit, nimirum sanctum nostrum in præsentia Origenis eandem pronuntiasse. Fatemur quidem, quod ad difficultatem hæc extricandam quidam obtendant, factum hoc abs D. Hieronymo proditum merum esse errorem ex male intellecto capite 25 libri vi Eusebii enatum, quemque clarissimi viri Huetius et Valesius refutarunt. Verum hoc non tam certum, quemadmodum venditatur, habendum est. Siquidem Hieronymus hic non secundum Eusebium loquitur. Ipse enim de libris a seipso lectis disserit; quapropter verosimilius hæc abs sancto doctore laudata homilia cum pluribus aliis ejusdem auctoris interit, quemadmodum paulo inferius docebitur.

ARTICULUS IX.

DE CANONE PASCHALI S. HIPPOLYTI.

§ I. S. Hippolyti Canon seu Cyclo Paschalis intere inventus an. 1551.

Canonem paschalem, seu Cyclum paschalem, a S. Hippolyto compositum, cujus Anatolius Laodicensis (88), Eusebius (89) et S. Hieronymus (90) meminerunt, Græce et Latine interprete eruditissimo Francisco Blanchinio, notisque Ægidii Bucherii et aliorum virorum doctissimorum illustratum, ultimo tandem loco, licet ob suam præstantiam et integritatem inter Hippolyteum primo collocandus esset loco, reensemus. Perierat iste Canon cum cæteris ejusdem Hippolyti monumentis, nec ejus quidquam præter nomen supererat; cum ecce bono Dei, et magna eruditorum omnium lætitia, ut Baronius, Scaliger, Gruterusque testantur, anno

(86) Rømi Ceillier, *Hist. gèner. des auteurs*, tom. II, pag. 329.

(87) *Hist. litt. de la France*, tom. I, part. 1, pag. 370.

(88) Anatol. Laod. episc., præfat. ad *Canonem paschalem*.

(89) Euseb., lib. vi *H. E.*, cap. 22.

(90) Hieronym. in *Catalog. de script. eccles.*, cap. 61.

(91) Bucher., *De doctr. tempor.*, par. 292, in commentario suo ad *Canonem paschalem* Victorii Aquitani.

(92) Vignol., *Dissertat. de anno i Severi Alexandri*, pag. 94.

(93) Scaliger., *De emendat. tempor.*, lib. VII,

Domini 1551, ex agro Verano non procul ab æde S. Laurentii ad Urbem e memoria Hippolyti antiquæ ruderibus effossa prodiit antiqua e marmore statua, solio insidens, Græcis utrinque litteris inscripta. Litteræ in binis cathedræ laterculis cyclos paschales annorum sexdecim exhibebant; quartarum decimarum dextro, Dominicarum paschaliu sinistro, utrosque centum duodecim annis universim comprehensos, qua annorum periodo ferias easdem in orbem redire credidit Hippolytus. Non erat quidem expressum Hippolyti nomen, sed facile ipsa hecædecaeteridos methodo, et librorum lemme, quod dextrum laterculum continebat, proditum est; eorum enim omnium auctorem Eusebius, Hieronymus, alique Hippolytum episcopum faciunt. Tam illustre, tam rarum primitivæ Ecclesiæ monumentum Marcello Cervino tunc S. R. E. cardinali, postea etiam ejusdem nominis papæ II, dignissimum visum quod Romam inde deferretur et in Vaticana bibliotheca cõderetur; edidit deinde Græce, ut erat, cum antiquis suis inscriptionibus Gruterus; Scaliger etiam notis illustravit. Ego, inquit Bucherius, *hic Latine fideliter redditum, non tam de novo explicare, quam paschalibus Victorii nostri Latinorumque primorum rationibus conformem, paucis ostendere constitui*. Hactenus doctissimus Ægidius Bucherius (91).

Hos autem binos sexdecennales canones in eadem cathedra lapidea insculptos fuisse, non una plane ratio suadet, ut recte animadvertit V. C. Joannes Vignolius (92). *Præ cæteris, inquit, quæ ejus creditur statua; quam ut eidem adhuc viventem positam existimemus, non illius ævi summis Christianorum conditio, neque ipsius viri sanctitas omnino pati videtur. Atque ejus deinde librorum tituli, quorum in margine cathedræ mentio existat; qui nonnisi post illius obitum ab alio appositi fuisse videntur, ut in ipsius honorem laudemque cederent. Quod cum ita sit, verisimile admodum esse reor, aliquid in eodem canone commissum fuisse, quod nullo pacto sancto Hippolyto est ascribendum. Nonnulla viri doctissimi jam prænotarunt, quæ partim sculptoris inscitiam, partim alterius incuriam arguunt. Cæterum canonem Hippolyteum, post Josephum Scaligerum (93), Dionysium Petavium (94) et Ægidium Bucherium (95), alii quoque recentiores (96), at maxime omnium V. C. Franciscus*

pag. 721 et seqq.

(94) Petav., *De doctrina tempor.*, lib. II, pag. 61.

(95) Bucher., loc. cit.

(96) Jo. Dom. Cassinus in academia Regia Paris. anno 1696 animadversiones suas in Hippolyti Canonem e scripto recitavit, de quibus vide Joan. Baptistam du Hamel in *Regiæ scientiarum academiæ Historia*, lib. IV, pag. 414 seq. Adeundus etiam Norisius dissertat. 2 *De epochis Syro-Macedonum*, p. 117-119; Antonius Pagi *Crit.*; *Annal.* Baronii ad annum 222, et Samuel Basnagius ad eundem annum; Samuel Petitus; Stephanus le Moyné, et præclarissimus Stephanus Evodius Assemanus archiepiscopus Apamæ, in Præfatione generali ad *Catalogum codicum mss. bibliothecæ Vaticanæ*.

Blanchinius (97), *luculenter illustrarunt*. Hactenus A eruditus *Vignolius*.

Occasionem scribendi *Canonis* sive *Cycli paschalis*, iudice *Basnage* (98), cui subscribit *Remi Ceillier* (99), præbuit *S. Hippolyto* controversia inter *Ecclesias*, de die celebrandi *Paschatis* diu ea ætate agitata, quod luna decima quarta mensis, in quemcunque demum hebdomadis diem incideret, more *Judaico Asiatici* celebrabant: cum econtra *Latina Ecclesia* cum aliis omnibus *Ecclesiis* diem *Dominicum* fixum haberent.

Cæterum bene observant *Maurini nostri*, hunc *cyclum sexdecim annorum* partem constituere duorum vel trium aliorum opusculorum *S. Hippolyti* de *Paschate* (1), de quibus paulo inferius sermo redibit. Ex *Eusebii* quoque verbis sequentibus (2): *Eodem tempore et Hippolytus inter plurima alia ingenii sui monumenta librum de Pascha composuit; in quo temporum seriem describens, canonem quandam paschalem per sexdecim annorum circuitum exhibens, anno primo imperatoris Alexandri computationem temporum circumscribit; jam collegit doctissimus Fabricius* (3), inde apparere *Canonem* hunc fuisse *clausulam operis De Paschate*, in quo tempora *Hippolytus* digesserat usque ad primum *Alexandri Severi* annum, a quo *Canon* incipit. Idem *S. Hippolyti* *cyclus*, teste *D. Hieronymo* (4), occasionem præbuit *Eusebio* alium *novemdecim annorum* conficiendi. *Anatolius Laodiceus* episcopus in *Syria*, qui eundem *cyclum Hippolyteum* viderat, fatetur quod *S. Hippolytus* non certas pro determinando *Paschate* regulas tradiderit (5). *S. Isidorus Hispalensis* episcopus ait (6) primum fuisse *S. Hippolytum nostrum*, qui *cyclum paschalem* confecerit; atque, iudice sapientissimo et indefesso antiquitatis scrutatore *Tillemontio*, *Hippolyteus cyclus* omnium vetustissimus habetur (7).

§ II. *Analysis Cycli Hippolytei.*

In duas partes divisus est *Cyclus paschalis S. Hippolyti*. In prima parte sanctus *Hippolytus* designat, in quibus diebus mensium *Martii* et *Aprilis*

quarta decima luna evenire possit; revolutio sexdecim annorum septies in se ducta, determinat festum *Paschatis* pro centum et duodecim annis, id est a primo anno *Alexandri Severi*, qui congruit cum anno 222 *Jesu Christi*, usque ad annum 333. Ex titulo exordio *Cycli paschalis* præfixo extra dubitationis aleam ponitur initium imperii *Alexandri Severi* anno 222, ex quo potentissimo argumento *Baronii* *chronologia* et *Onuphrii* refellitur atque corrigitur. Ille cum anno *Domini* 224, hic cum 223 primum *Alexandri* copulat. Jam vero in primo *Alexandri* imperatoris anno, *Aprilis* decimus tertius feræ vii cohærebat, teste *Hippolyti Canonem*, quam frustra feriam quærimus anno sive 223, sive 224. Idus *Apriles* in primam feriam incidunt anno 223, quia littera *Dominicalis E*, epacta solaris 3; anno vero 224, qui est *bissextilis*, Idus *Apriles*, ad feriam tertiam pertinent, iubentibus et litteris *Dominicalibus D, C*, et epactis solaribus 4, 5. Et sane *S. Hippolytus* scribit, quod primo anno imperii *Alexandri* luna decima quarta in *Sabbato* contigerit, qui fuit Idus *Aprilium*, id est decimus tertius mensis *Aprilis* (8). Jam vero certum est Idus *Aprilium*, seu decimum tertium hujus mensis non incidisse in *Sabbatum* nisi annis 216, 222 et 234. Observatu ita dignum est in hac inscriptione: 1° quod *S. Hippolytus* primo post *Paschatis* festum primum regiminis *Alexandri* inchoet annum (9); 2° quod hoc anno mensis *Aprilis* fuerit *intercalaris* (10); 3° quod finem *jejunium paschale* habuerit *Dominica* die *Paschatis* (11); 4° quod *cyclus paschalis S. Hippolyti* non sit penitus illius inventum, sed quod sequatur praxin jam ante ipsum stabilitam (12).

In secunda parte indicat dies quibus celebrandum est *Pascha*. Hoc festum semper notatur die *Dominica*. Quando lunæ decima quarta incidit in *Sabbatum*, *Pascha* celebrandum non est *Dominica* sequenti, quæ est decima quinta lunæ, sed transferendum est ad *Dominicam* post hanc, id est, ad viciesimam secundam lunæ diem. Ratio hujus praxeos

(97) *Blanchin.*, *Diatriba*, qua *Canonem paschalem* hunc *Scaligero* et *Bucherio* minus intellectum illustrat felicissime. Romæ 1703, in-fol. Titulus libri est: *De Calendario et Cyclo Cæsaris, ac de Paschali Canonem S. Hippolyti martyris dissertationes duæ, ad Clementem XI pontificem maximum.*

(98) *Basnag.*, *Annal. polii. eccl.*, ad ann. 222, pag. 283.

(99) *Remi Ceillier*, *Hist. génér. des auteurs*, tom. II, pag. 332.

(1) *Hist. litt. de la France*, tom. I, part. 1, pag. 366.

(2) *Euseb.*, *H. E.*, lib. vi, cap. 22.

(3) *Fabric.*, *Biblioth. Græc.*, tom. V, pag. 205.

(4) *Hieronym.* in *Catalog.*, cap. 61.

(5) « E quibus *Hippolytus* xvi annorum circuitum quibusdam lunæ ignotis cursibus composuit. Alii xv, alii xxx, nonnulli lxxxiv annorum circuitum computantes, nunquam ad veram *Pasche* computandi rationem pervenerunt. » *Anatolius* apud *Bucher.*, pag. 439.

(6) « *Paschalem Cyclum Hippolytus* episcopus temporibus *Alexandri* imperatoris primus conscripsit. » *Isidor.*, lib. vi *Originum*, cap. 16, pag. 77.

(7) *Tillemont*, *Mémoires*, tom. III, pag. 105.

(8) « Anno primo regiminis *Alexandri* imperatoris facta est xiv *Paschæ* Idibus *Aprilibus*, *Sabbato*, cum mensis *embolymæus* fuisset. Erit sequentibus annis, sicut in tabula subjectum est. Evenit vero in præteritis, sicut indicatum est; solvere autem oportet *jejunium*, ubi *Dominica* incidit. » *S. Hippolytus* in *Canone paschali*.

(9) « Anno primo regiminis *Alexandri* imperatoris facta est xiv *Paschæ* Idibus *April.* » Idem ibid.

(10) « *Sabbato*, cum mensis *embolymæus* fuisset. » Idem ibid.

(11) « Solvere autem oportet *jejunium*, ubi *Dominica* incidit. » Idem ibid.

(12) « Erit sequentibus annis, sicut in tabula subjectum est; evenit vero in præteritis, sicut indicatum est. » Idem ibid.

est, quia S. Hippolytus, quemadmodum et Latini, non voluerunt ut Pascha eo die ageretur quo Dominus noster crucifixus fuit. Christiani Alexandrini alium sequebantur calculum, hi enim celebrabant Pascha a decima quinta luna; cum econtra juxta cyclum S. Hippolyti et Victorii (13) nonnisi a decima sexta celebrandum esset. Notandum insuper, quod juxta eundem hunc cyclum Pascha omnibus Dominicis a decima tertia Kalendarum Aprilium, seu a vicesima Martii usque ad undecimam Kalendarum Maii, seu vicesimam Aprilis celebrari posset. Inde colligitur S. Hippolytum æquinoctium, seu solis in Arietem ingressum non cum XXI Martii, ut Nicæni Patres, neque cum XXII, ut passim Anatolici tribuunt; sed cum XVIII Martii comparasse ex nonnullorum veterum et celeberrimorum astrologorum sententia (14), præsertim Metonis et Eudoxi, qui jam ante annos plus quam 400 ante nativitatem Jesu Christi æquinoctium vernale ad XVIII Martii restrinxerunt. Cum quibus Judæos consensisse Josephus eorum historicus insinuat. Adeo verum est, neque Judæis veteribus, neque Christianis per duos priora sæcula astronomicum æquinoctii diem agnitam, non certe tanto scrupulo observatum: cum hi nullo ad eas tricas otio, vix ulla a tot persecutionibus respiratione, nihil supra id, quod hæcænis a Synagoga usurpatum videbant, inquirendum putarent, cararentive, nec *mencem novorum*, solum a Scriptura memoratum, alio quam Judæi sensu interpretarentur.

Nec illud hic omittendum, Hippolytum constituti a synodo Cæsariensi limitis paschalis finem non excedere, licet initium biduo antevertat. Ea enim synodus ab XI Kalend. April., seu XXII Martii, ad XI Kalendas Maii, seu XXI Aprilis inclusive per 31 dies Pascha ἀνατάσσον, seu Dominicas paschales concludit, Hippolytus ab XIII Kalend. April., seu Martii XI, ad XI Kalendas Maii per dies omnino 33 extendit.

§ III. *Nota ad Canonem paschalem S. Hippolyti facilius intelligendum.*

NOTA I. *Canon paschalis* S. Hippolyti hodiernis quidem usibus pro inveniendis vero Paschatis die servare vix potest, cum modo post accuratas observationes astronomicas, æquinoctio, et cyelis solis et lune, epactis, et litteris Dominicalibus rite determinatis, et correctionem Gregorianam Calendarii factam tabulæ paschales modernæ ab hoc *Canone* non parum differant. Quia tamen hic *Canon*, utpote in Ecclesia primus et antiquissimus, venerabile est antiquitatis monumentum, et accurata ejus

(13) Victorius Lemovicensis, scriptor sæculi quinti testatur quod is erat Latine Ecclesie mos: «*Sin autem die Sabbati plenilunium esse contigerit, et consequenti Dominico lunam xv reperiri; eodem hebdomade transmissa, in alteram diem Dominicam, id est, lunam xxii transferri debere Pascha dixerunt.*» Victor. apud Bucher. *De Cycl. pasch.*, p. 4. Hæc praxis adhuc in usu erat tempore Gregorii Turonensis, quemadmodum ille scribit lib. x *Hist.*

A explicatio ad mentem S. Hippolyti ægre cognoscitur, cum, uti dictum fuit, tractatus, quem de illo ipse exaravit, deperditus fuit; ideo multi eruditi viri, uti Scaliger, Petavius, Bucherius, Vignolius, le Moynius et Blanchinius, in illo explicando laborarunt, quorum scripta et notas Albertus Fabricius collectioni operum sancti Hippolyti inseruit. Pro nostro autem instituto sufficere ea hic adnotare, quæ ad rectum hujus *Canonis* intellectum ex citatis auctoribus colligi possunt.

NOTA II. Prior igitur tabula 1° ostendit plenilunia paschalia, incipiendo ab anno Christi 222, qui, uti Vignolius in dissertatione *De anno primo imperii Severi Alexandri*, Valsecchius et Philippus a Turre demonstrant, est annus primus Severi Alexandri imperatoris.

2° Litteræ alphabeti denotant seriem hebdomadæ, in quam dictum plenilunium incidit. V. g. anno Christi 222, plenilunium paschale contingebat Idibus Aprilis, et littera G apposita illud in diem Sabbati incidisse indicat.

3° In prima columna descendendo sequuntur sexdecim anni incipiendo ab anno 222, per numeros designati, et similiter in reliquis sex columnis, quæ septem hecædecaeterides, seu sedecennia, annos 112 efficiunt.

4° Post primum sedecennium plenilunium in eundem quidem diem, scilicet Idus Aprilis incidit, juxta hypothesin S. Hippolyti, non vero in eandem feriam, sed una feria citius occurrit. V. g. in primo sedecennio plenilunium in G, id est, Sabbato occurrit; in secundo sedecennio erit in F, id est, feria sexta; in tertio in E, seu feria quinta, et sic deinceps; absolutis autem septem sedecenniis, seu 112 annis, in eundem diem et eandem feriam recurret.

5° Per voces illas *Esdras*, *Genesis Christi*, *Ezechias*, etc., juxta Blanchinium præcipua Paschata designantur, quorum S. Scriptura meminit, scilicet Exodi XII. Primum Pascha IV Non. April., vel juxta Danielelem, Nonis April. Secundum in eremo Num. IX. Tertium sub Josue, seu Jesu, Jos. III, XII Kal. April. Item Pascha sub Ezechia, II Paralip. XXX; sub Josia, IV Reg. XXIII; sub Esdra, I Esdræ VI. Item in Genesi, et Passione Christi. Verba vero illa, secundum Danielelem, significant aliam chronologiam horum Paschatum, cum ex Danielis libro ejusdemque hebdomadibus diversimode numeratis epocham superioris ætatis a templo condito ad restauratum a Cyro paulo diversam chronologi colligant.

NOTA III. Altera tabula exhibet Dominicas Pascha-

Francorum, num. 22. Observantur in Cyclo S. Hippolyti plura exempla translati Paschatis, cum illud in diem XV lune incidere, sc. anno I, IV, X, XIII, XVI, III. Nunc peragimus Pascha XV lune, quando incidit in Dominicam, in quo rationes Alexandrinorum sequimur.

(14) Vid. Columel. lib. IX, cap. 14, et lib. XI, cap. 20. Bucher. *De cyclo Judæorum*, pag. 343.

les per septem sedecennia . incipiendo ab anno Christi 222, eodem modo quo plenitonia paschalia in priori tabula sunt disposita ; ubi tamen notandum, quod si plenilunium in Sabbatum incidit, Dominica sequens non sit paschalis, uti Alexandrini observabant, sed more Latinorum Pascha altera Dominica eam subsequente celebratum olim fuerit. Sic, v. g., anno 222, plenilunium incidebat in Idus Aprilis Sabbato ; Dominica paschalis non erat xviii Kal. Maii, more Alexandrinorum, sed more Latinorum xi Kal. Maii. Anno 223, plenilunium erat

A iv Nonas Aprilis, feria ; quarta, Dominica paschalis viii Idus Aprilis. Item in secunda columna, seu secundo sedecennio, sive anno Christi 238, plenilunium erat Idibus Aprilis, feria sexta, et Dominica paschalis xvii Kal. Maii ; et ita deinceps per reliqua sedecennia, quibus absolutis plenilunium in eandem diem primi sedecennii, et feriam, et consequenter etiam Dominica paschalis in eandem diem recurrit. Atque hoc videtur esse systema *Cænonis paschalis* S. Hippolyti. Plura videri possunt apud laudatos auctores.

CAPUT III.

DE FRAGMENTIS OPERUM S. HIPPOLYTI ET DE DEPERDITIS.

ARTICULUS I.

DE COMMENTARIIS S. HIPPOLYTI IN LIBROS VETERIS ET NOVI TESTAMENTI.

§ I. *Commentarius S. Hippolyti in Genesim et in Hexaëmeron.*

Exiguus est scriptorum, quæ exstant, S. Hippolyti numerus, si cum iis conferas, quæ inter deperdita numeramus. Hæc certe jactura, quæ sentitur magis per subjectam collectionem titulorum, et enarrationem succinctam quam post veteres de cunctis viri sancti commentationibus hodie desideratis exhibebimus, quæve stupenda videtur. Nulla prope Scripturæ pars, cui non explicandæ aut enodandis in ea difficultatibus ingenium exercuerit, multa quoque idem de rebus aliis religionis et Ecclesie gravissimis elucubratus est. Ineamus numerum :

Eusebius (15) et S. Hieronymus (16) nos certiores reddunt sanctum Hippolytum exarasse commentarium in Hexaëmeron, seu tractatum de sex diebus creationis mundi. Cl. le Moynius prætendit hoc opus esse primum inter ea, quæ in tabula Græca, cum statua nostri sancti e terris effossa, et continente plurium aliorum ipsius scriptorum titulos, designantur ; atque suspicatur ultimas syllabas vöcum IOYC et NIAC, ex quibus Scaliger et Bucherius faciunt YAAMOYC METANOIAC ; Psalmos penitentiales (17), esse reliquias vöcum εἰς προτοπλάστους, et περὶ κοσμογονίας, vel ζωογονίας, quæ

B designant Hippolyti lucubrations εἰς τὰ μετὰ τὴν ἑξαήμερον, et εἰς τὴν ἑξαήμερον. Juxta hanc igitur interpretationem le Moynii scripsisset S. Hippolytus commentaria in primum et secundum caput Geneseos, seu in Hexaëmerum, et de iis quæ Deus sex diebus condiderat, et de iis quæ proprie hominem et illius in paradisi collocationem spectabant ; seu, ut paucis dicam, juxta le Moynium scripsisset commentarium de statu protoparentum, de creatione mundi, et de rebus viventibus. Verum, licet hæc opinio sit ingeniosior et magis naturalis quam illa Scaligeri de Psalmis penitentia libus, fatendum tamen neutram (18) certiore esse. Utraque enim unice dependet ab imaginatione ; et sic quidem tertius, qui hic ingenio suo indulgere vellet, adhuc aliud posset eruere, quod forte magis ad verum accederet. Et sane doctorum virorum Thomæ Galei et Eduardi Bernhaldi conjecturæ, qui ex reliquiis literarum IOYC divinantur Ἰουδαίους, ita ut sensus integer sit Ἀποδείξις πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, vel κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, *demonstratio adversus Judæos*, eruditibus pluribus non displicent (19). Ut ut autem hæc sint, hoc nihilominus verum est, S. Hippolytum composuisse Hexaëmeron. Sanctus Joannes Damascenus suis in *Parallelo* nobis fragmentum aliquod hujus scripti conservavit, quod complectitur refutationem eorum qui paradisi terrestrem in cælo collocabant, atque exinde inficiabantur eundem esse e numero creaturarum hujus universi (20). Quinimo sanctus quoque Ambrosius partem ali-

(15) « Eodem tempore et Hippolytus... scripsit εἰς τὴν ἑξαήμερον, καὶ εἰς τὰ μετὰ τὴν ἑξαήμερον, in opus sex dierum, et in ea quæ post sex dies consecuta sunt. » Euseb. *H. E.* lib. vi, cap. 22.

(16) « Hippolytus... scripsit nonnullos in Scripturas commentarios, e quibus hos reperi : In Hexaëmeron, et in Exodum, in Canticum canticorum, in Genesim et in Zachariam. » Hieronym. in *Cat.* 61.

(17) Merito alii eruditi hanc Scaligeri conjecturam respuunt, quia in tertio inscriptionis versu mentio est operis in Psalmos, et divisio Psalmorum in penitentiales posterior est ætate Hippolyti.

(18) Ea le Moynii conjectura cl. Basnagio etiam

non arridet. Quippe vero proximum est, germanos operum Hippolyti titulos statuarum marmorearum inscriptos fuisse. Hos vero suis Hippolytum operibus indidisse, quos adduxit le Moynius, non liquet, neque etiam sit credibile. Basnage, *Annal.* ad annum 222, pag. 289.

(19) NIAC. Eduardus Bernardus legit περὶ κοσμογονίας, ut intelligatur quod veteres inter Hippolyti scripta laudant comment. in Hexaëmeron ; aut vero περὶ κόσμου συντελείας. Thomas Galeus legit περὶ ἡγεμονίας, *De regimine*.

(20) Joan. Damasc. tom. II, pag. 787 noviss. editionis.

quam hujus tractatus in Hexaemeron nobis conser-
vavit, seu, ut notat D. Hieronymus, Hippolyti et
Basilii vestigiis institit Ambrosius, in iis quæ de
eodem argumento scripsit (21).

Præter opus præcedens, eodem D. Hieronymo teste
(22), discimus S. Hippolytum nostrum etiam
commentarium scripsisse in Genesin. Eusebius
quidem hujus operis non meminit; verum sancto
Hieronymo rectissime hoc credi potest, qui affir-
mat quod, sicut alia quæ recenset illius auctoris
opera, hoc etiam legerit. Præterea admodum ve-
risimile est Eusebium comprehendisse hunc com-
mentarium in eo, quem S. Hippolytus, quemadmo-
dum ipsemet dicit Eusebius, scripserat in ea, quæ
post sex dies consecuta sunt, id est, ut vulgo intel-
ligitur, in reliqua Geneseos capita. Cl. Valesius ta-
men nihilominus et Scaliger ante eum hunc Euse-
bii locum de secundo duntaxat Geneseos capite in-
terpretantur (23).

At vero nullus est ambigendi locus, quin is com-
mentarius, de quo hic quæritur, in totam Genesim
se extendat, postquam Albertus Fabricius plura
hujus commentarii fragmenta Græce ac Latine
evulgavit (24). Sic ibi observamus explicationes in
I, III caput, et omnes fere versiculos capit. XLIX
Geneseos. Accedit quod S. Hieronymus, dum con-
nabatur explanationem dare de Melchisedechno, di-
serte dicat se consuluisse sanctum Hippolytum (25);
proinde videtur per hoc testificari quod sanctus nos-
ter in caput XIV, in quo de Melchisedech sermo sit,
commentatus fuerit. Idem doctor maximus allegat
adhuc fragmentum satis longum de Isaac et
Rebecca, id est, super caput XXVII Geneseos ex
eodem commentario (26). Isidorus etiam Hispaleu-
sis (27) eandem explicationem allegoricam de Isaac
et Rebecca ex S. Hippolyto refert. Apud Leontium
quoque Byzantinum habetur exiguum fragmentum
commentarii S. Hippolyti in benedictiones Abra-
hæ (28). Super versum 27 capitis XLIX Geneseos,
quo continentur benedictiones Abrahamæ pro filiis
suis, sanctus Hippolytus sancto apostolo Paulo il-
lud de lupo rapace, quod Benjaminum spectat, ac-
commodat; quam accommodationem postea etiam
adhibuerunt S. Augustinus et alii Ecclesie Patres.

(21) « Nuper S. Ambrosius sic Hexaemeron illius
(Origenis) compilavit, ut magis Hippolyti sententias
Basilique sequeretur. » Hieronym., ep. 41 ad Pam-
mach. et Ocean.

(22) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(23) Henric. Vales. in cap. 22 lib. VI *H. E.*
Eusebii.

(24) Fabric., *Opp. Hippolyt.* tom. II, pag. 92.

(25) « Verti me ad Hippolytum, Irenæum, » etc.
Hieron. ad Evangelium presbyterum, ep. 75 noviss.
edit. Venet. in-4°, alias 126, epist. crit. p. 570 apud
Benedictin.

(26) Hieronym., epist. ad Damasum 36 noviss.
edit., alias 125, p. 569 apud Benedictinos.

(27) Isidor. Hispal. in cap. XXIII Genes.

(28) Leont. Byzant., lib. I *contra Nestorium et
Eutychem*, tom. IX *Biblioth. PP.* Lugdun. p. 682;
in versione Latina hujus loci Leontii Byzantini le-

Cæterum observandum quod S. Hippolytus suo in
Genesis commentario fere omnia allegorice inter-
pretetur. Verum non ita tamen animum ad inve-
niendum in figuris Veteris Testamenti Novi Fœde-
ris veritates intendit, ut non aliquando etiam sen-
sum litteralem illustrare studeat. In pluribus lo-
cis Scripturarum versiones ab Aquila et Symmacho
adornatas adhibuit (29). Fabricius hæc fragmenta
Commentarii in Genesim, quæ edidit, ex collectione
88 Patrum in Genesim eruit, quæ collectio asserva-
tur in manuscripto in bibliotheca imperatoris Vin-
dobonæ in Austria.

§ II. *Commentarius S. Hippolyti in Exodum.*

Sanctus Hieronymus adhuc attribuit S. Hippoly-
to *Commentarium in Exodum* (30), quem Eusebius
forte generatim designavit, dum affirmavit, uti
paulo antea diximus, sanctum nostrum in ea etiam
commentatum fuisse quæ post sex dies consequun-
tur in libro Moysis (31). Vidit hunc commenta-
rium S. Hieronymus; atque propterea dubitare non
possumus de illius olim existentia. Cl. quidem
le Moynius (32) in dubium revocare hoc videtur,
dum absque fundamento obtendit sanctum Hiero-
nymum non nisi ex male intellectis Eusebii verbis
commentarium in Exodum astruxisse. Hic enim
(Eusebius), subjungit le Moynius, postquam desi-
gnavit Hexaemeron, dicit; quod S. Hippolytus scri-
pserit etiam in ea quæ sequuntur sex dies, et τὰ
μετὰ τὴν ἑξαήμερον: per quæ verba, pergit le Mo-
ynius, hic notantur protoplastorum status, habita-
tio, tentatio, lapsus, et varia quæ Adamum, Evam,
paradisum, serpentem, arbores vitæ et scientiæ, et
alia his adjuncta spectare videntur. At vero eru-
ditus hic auctor non satis animum attendit quod
sanctus Hieronymus non secundum Eusebium lo-
quatur, sed evolutis ipsis, quos nominat, libris:
E quibus, inquit (33), *hos reperi, in ἑξαήμερον, et
in Exodum.* Hoc per se manifestum, et nullam dif-
ficultatem patitur. Cæterum nihil amplius de *Com-
mentario S. Hippolyti in Exodum* hodie habemus.
Sæpe quidem allegatur in commentario Arabico in
Pentateuchum (34) operum collectioni divi Hippo-
lyti inserto (35). Sed verisimile omnino est, quod
auctor hujus commentarii nomen S. Hippolyti, S.

D

gitor Balaam hoc modo: « Sancti Hippolyti et epi-
scopi et martyris ex Benedictionibus Balaam. »
Videtur hoc error esse librorum, atque legendum
esse: *Abraam*, conformiter textui Græco: « Ex τῶν
εὐλογιῶν τοῦ Ἀβραάμ. Tom. II *Opp. Hippolyt.*
pag. 45.

(29) Hippolyt. *Opp.* tom. II, pag. 22, 23, 26.

(30) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(31) Euseb., *H. E.* lib. VI, cap. 22.

(32) Le Moyn., *Varia sacra*, tom. II, pag. 990.

(33) Hieronym. loc. cit.

(34) Auctor hujus commentarii Arabs sub nomi-
ne sancti Hippolyti allegat quadraginta loca, eum-
que ordinario *Expositorem Targhumistam* vocat.
Vid. *Opp. S. Hippolyt.* apud Fabric. tom. II, pag.
37 et seq.

(35) Fabric., l. c.

Basilii, Epiphani et aliorum Patrum, quos hic citat, ideo duntaxat mutuatus fuerit, ut operi suo aliquam dignitatem, quam in se non habebat, conciliaret.

Nec desunt argumenta pro ascribendo sancto Hippolyto aliquod opusculum seu commentarium in quædam primi Regum libri loca, in quibus sermo habetur de Helcana patre et anna Matre Samuelis (36). Theodoretus suis in *Dialogis* quædam hujus scripti loca nobis conservavit quæ a Fabricio in editione operum nostri Sancti referuntur (37).

§ III. *Commentarius S. Hippolyti in Saulem et Pythonissam.*

Idem S. Hippolytus composuit aliud etiam opusculum in alia hujus S. Scripturæ libri loca, quæ reapiunt *Saulem et Pythonissam*. Observatum est autem a viris doctis (38) Hippolytum raro suscepisse integrum librum Scripturæ interpretandum, sed selectum argumentum, quemadmodum ex jam supra dictis, atque adhuc dicendis, invicte confirmatur. Commentarius de Saule ac Pythonissa notatur ab Hieronymo (39) inter alia sancti nostri doctoris opera.

Conveniunt etiam viri docti, quod præfatus Hippolyti commentarium in tabula Græca per vocabulum hoc ITAC TPIMYΘON designetur, ex quo componere volunt EITACTPIMYΘON, quod nomen Septuaginta Interpretes Pythonissæ in Endor indiderunt, quæ a Saule interrogata, artibus et præstigiis suis, Samuelis umbram excitavit. Extra omnem dubitationis aleam positum nobis videtur, tractatum S. Hippolyti spectasse potius hanc Pythonissam, quam illam, de qua Actorum cap. xvi mentio habetur; licet Scaliger putarit hanc intelligendam esse.

§ IV. *Commentarius in Psalmos.*

S. Hieronymus, catalogum operum S. Hippolyti prosequens, recenset etiam *Commentarium in Psalmos* (40). Asserit cl. le Moynius Eusebium quoque hunc commentarium S. Hippolyto ascripsisse. Sed de hoc sive Eusebiano textu, sive in illius versione nulla vola habetur (41). Id vero extra controversiam, quod in tabula Græca hæc syllabæ AAMOYΣ,

(36) Tillemont, *Mémoires*, tom III, pag. 108.

(37) Fabric., tom. I Opp. Hippol., p. 267.

(38) Scaliger., *Observat. in Canonem Paschalem*, apud Fabric., tom. I Opp. Hippol., pag. 81; Maurini, *Hist. littéraire de la France*, tom. I, pag. 374.

(39) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61, qui refert Hippolytum scripsisse περὶ Σαὺλ καὶ Πύθωνος, de Saule et Pythonissa.

(40) Hieronym., l. c.

(41) Eusebius, notante cl. Ceillierio *Hist. génér. des auteurs*, tom. II, pag. 322, not. e, exiguum operum S. Hippolyti partem recenset, addendo tamen notanter hæc verba: « Sed et alia plurima apud alios assertata licet reperire. » Euseb., *H. E.* lib. v, cap. 22.

(42) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(43) Le Moynes, *Var. sac.*, tom. II, pag. 992.

(44) Theodoret. *Dialog.* I et 2, pag. 89; Hippolyt., tom. I Opp. apud Fabric., pag. 268. Fabri-

A ultimæ syllabæ sint vocis ΨΑΜΟΥΣ, atque proinde originarius titulus fuerit εἰς τοὺς Ψαλμοὺς. Ex loquendi modo D. Hieronymi verisimile videtur, quod ille intellexerit commentarium in integrum Psalterium; ait enim: *Hippolytus . . . scripsit nonnullos in Scripturas commentarios, e quibus hos reperi: in Hexaameron . . . de Psalmis* (42). Quapropter Scaliger et le Moynius nullatenus dubitant, quin S. Hippolytus noster in enarrandis Psalmis operam suam collocarit. Addit præterea le Moynius (43) id certo certius colligi posse ex Catena in Psalmos, quæ codice Ms. asservatur in bibliotheca Medicea Florentiæ. Theodoretus biha fragmenta exiude etiam exhibet (44), primum ex Commentariis in psalmum II, secundum ex Commentariis in psalmum XIII, seu XXIV. Teste Alberto Fabricio (45) etiam Hippolyti expositio psalmi IX habetur inter mss. bibliothecæ Bodleianæ. Operis hujus hypothesin sive præfationem mss. se habere testatus est Thomas Galeus. Habuit et Alexander Morus, qui laudat notis ad Novum Fœdus, ad Hebræos x, 5. Stephanus le Moynes et Alexander Morus hoc Hippolyti argumentum enarrationi in Psalmos præmissum primj prodixerunt, sed minus integrum, minusque emendatum (46), Fabricius autem et Gallandius e mss. cl. viri Thomæ Galei emendatius dederunt (47). Judice perdocto Ceillierio (48), *Demonstratio contra Judæos* a Turriano Latine et abs Fabricio (49) Græce edita, consecrarium esse videtur *Commentarii S. Hippolyti in Psalmos*; nam proprie loquendo illa demonstratio non est, nisi paraphrasis psalmi sexagesimi octavi. Neque hic aliquod observatur iudicium operis cujusdam data opera confecti. Sed ex occasione, qua auctor veritatem religionis Christianæ adversus Judæos probat, ad verba hujus psalmi Judæis exponenda naturaliter trahatur; atque propterea juxta omnem verisimilitudinem quidam copistæ huic fragmento ascripserunt titulum *De demonstratione adversus Judæos*. « Quidam nihilominus viri docti persuasionem habentes, pergit Ceillierius, quod S. Hippolytus tractatum integrum adversus Judæos elaborarit, eundem designatum credebant in tabula operum lapidea hisce quatuor Græcis litteris D IOYC, quas ultimas esse vocabuli Ἰουδαίου existi-

cus etiam, pag. 269, allegat ex Theodoro commentarium in psalmum cxviii, juxta nos, et cxix, juxta Hebræos; sed ut censent Maurini nostri *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 374, not. f, ex male intellectis hujus Patris verbis, quæ non hunc Psalmum, sed Canticum canticorum innuunt. Vid. Henric. Vales., not. c. in Euseb. *H. E.* lib. vi, cap. 22, pag. 249.

(45) Alb. Fabric., *Biblioth. Græc.*, tom. cit., pag. 209.

(46) Le Moynes, *Var. sac.*, tom. II, pag. 977.

(47) Fabric., tom. I Opp. Hippolyt., pag. 267; Galland., *Biblioth. PP.* tom. II, pag. 486.

(48) Remi Ceillier, tom. II *Hist. génér. des auteurs*, pag. 322.

(49) Fabric., Opp. S. Hippolyt. tom. II, pag. 2 et seq.

rant, ut adeo inde laudata in tabula legendum sit Ἀμφιθεῖς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, seu κατὰ τοὺς Ἰουδαίους, *Demonstratio adversus Judæos*. Verum hæc conjectura omni fundamento destituitur. Atque satius propterea est ingenue fateri ignorantiam quoad relationem quatuor harum litterarum, quam in re adeo obscura divinari velle.) Hæctenus cl. Remigius Ceillierius.

§ V. *Commentarius in VII Psalmos pœnitentiales non est S. Hippolyti.*

Præter hunc *Commentarium in omnes Psalmos*, doctissimus Josephus Scaliger eidem sancto nostro Hippolyto sigillatim ascribit insuper *Commentarium in septem Psalmos pœnitentiales* (50). Verum quoniam doctissimus vir duntaxat nititur interpretationi longius accessitæ duarum syllabarum vocabulorum ΙΟΥC et ΝΙΑC in tabula Græca, illius opinione stare non possumus. Cum et ipse Scaliger bene agnoverit lectionem suam μεταβολας, pœnitentiæ, admodum coactam esse, nullo modo autem vulgarem; hinc etiam insinuat sculptorem, et de commisso errore arguit, quando posuit ΝΙΑC pro ΝΟΙΑC. Accedit quod nulla omnino adsit verisimilitudo, quemadmodum sapienter animadvertit cl. le Moynius (51) quod, cum tabula Græca satis perspicue linea tertia in Psalmos designet, linea prima aliud opus in Psalmos eadem tabula indicet. Nam postea additur (verba sunt cl. le Moyonii), quod S. Hippolytus scripserit in Psalmos; quod satis innuit, ΙΟΥC ΝΙΑC non esse reliquias vocum φαιμὸς μεταβολας. Secus his, in brevi laterculo, observaretur Hippolytum scripsisse in Psalmos; primo in Psalmos pœnitentiales, deinde in omnes Psalmos; quod a nullo veterum, qui de Hippolyto mentionem fecerunt, fuit unquam observatum. Sed quod omnino evertit conjecturam Scaligeri, est, quod tempore S. Hippolyti nulla adhuc erat mentio Psalmorum pœnitentialium (52). Adeo ut non potuerit peculiarem parare commentarium in Psalmos istos peculiares, qui hodie pœnitentiales vocantur, et apud veteres nulla prorsus φαιμὸν τῆς μεταβολας memoria. Hæc cl. le Moyne.

§ VI. *Commentarius S. Hippolyti in Cantica.*

Eusebius et Hieronymus inter opera S. Hippolyti adhuc recensent (53) *Commentarium in Cantica canticorum*, quem Theodoretus (54) etiam allegat in dialogo qui *Eranistes* inscribitur. Hic commentarius sæculo VII adhuc dum habebatur; siquidem Anastasius Sinaita (55) illum legerat. Idem Anasta-

sus locum satis considerabilem ex eo nobis conservavit (56); quem Græce ac Latine Fabricius et Gallandius inter S. Hippolyti opera referunt (57). Hoc fragmento S. Pater librum Sapientiæ a Salomone perscriptum agnoscit, quemadmodum Proverbia, Ecclesiasten et Cantica canticorum. At etiam Salomonem, dicendo Canticum canticorum, significare voluisse se id, quod continebatur ter mille odis seu canticis, hoc uno comprehendisse. Hac quoque occasione dum S. Hippolytus explicare aggreditur, quod Scriptura refert de selectu scriptorum omnium Salomonis ab amicis Ezechias regis factis, testatur illos sapientes viros ea duntaxat e scriptis Salomonis selegiasse, quæ ad ædificationem Ecclesiæ servirent. Libros vero Salomonis Parabolarum et Canticorum, in quibus scripserat de plantarum et omnis generis animalium natura terrestrium, volatilium, natatilium, et de morbis sanandis, Ezechias abolevit, seu penitus suppressit, quod populus crudus et parum instructus exinde petere posset medelas morborum, eorumque sanationem a Deo petere negligeret. Eadem referunt Suidas in Ἐξελτας, Syncellus et alii verisimiliter ex sancto nostro Hippolyto deprompta.

§ VII. *Commentarii S. Hippolyti in Proverbia, Ecclesiasten.*

Divus Hieronymus asseverat quoque se vidiisse *Commentarium sancti nostri in Proverbia Salomonis* (58). Idem confirmat etiam Suidas (59). Albertus Fabricius ex Catona Græcorum Patrum quinque loca Latina hujus *Commentarii* editioni Operum D. Hippolyti inseruit, quemadmodum et cl. Gallandius (60). In his exponitur titulus libri Proverbiorum, et undecimus seu duodecimus versus capituli 1. Præterea notatu adhuc dignius fragmentum hujus *Commentarii* idem cl. editor Albertus Fabricius subiecit, quod Græce descripsit e codice Taurinensi 82, excerpta variis veterum scriptorum complectente V. C. Matthæus Pfaffius. In hoc sanctus Hippolytus capituli 1x Proverbiorum hæc verba versus 1: *Sapientia ædificavit sibi domum*, egregie illustrat.

Meminit Hieronymus et ex eo Honorius *Commentarii in Ecclesiasten*, cujus fragmenta in bibliotheca Bodleiana dicuntur existere in Ecclesiastæ II, 24, quemadmodum et illud Proverbiorum 1x: *Sapientia ædificavit sibi domum*. Fertur etiam (61), quod in bibliotheca Vindobonensi augustissimi imperatoris asservetur msc. complectens S. Hippolyti commentarios in libros Salomonis.

(50) Scalig., lib. VII *De emendat. tempor.*, et apud Fabric. inter Hippolyt. opp. tom. I, pag. 79 et 80.

(51) Le Moyne, *Var. sacr.*, tom. II, pag. 970.

(52) Possidius in *Vita S. Augustini*, cap. 31, mentionem facit Psalmorum pœnitentialium, et fortasse hoc primum et antiquissimum eorumdem vestigium est, quod sane ultra sæculum V non ascendit.

(53) Et; τὸ ἄσμα. Euseb., *H. E.* lib. VI, cap. 22; S. Hieron. in *Catalog.* p. 61.

(54) Theodoret. dialog. 2, hunc librum Hippolyti

ita citat: Et; τὴν φθὴν τὴν μεγάλην, pag. 88.

(55) Anast. Sinaita, quæst. 41, pag. 354.

(56) Idem ibid.

(57) Fabric., tom. I *Opp.* pag. 270; Galland., *Biblioth. PP.* tom. II, pag. 489.

(58) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(59) Suidas I, pag. 144.

(60) Fabr., tom. I *Opp. Hippol.*, pag. 282; Galland. l. c. pag. 488.

(61) Canis., B. T. I, pag. 9.

§ VIII. *Commentarii in Isaiam et Ezechielem.*

In Isaiam scripsisse Hippolytus martyr traditur ab Hieronymo (62) et Nicephoro (63), ut Græcum Hieronymi interpretem et recentiores, qui ejus *catalogum* exscribunt, Latinos, Honorium, Freculfum, aliosque juniores omittam. Ex hoc in Isaiam sive in selecta Isaiæ loca commentario deprompta esse puto, inquit cl. Fabricius (64), quæ de gradibus in horologio Hiskia (65), sive Ezechia ex Hippolyto refert Michael Glycas pag. 194 *Annalium*. In codice mss. Græco 195 bibliothecæ Coislinaianæ (quæ olim Segueriana), teste clariss. Montfauconio, p. 245, exstat Hippolyti, qui ibi, ut solemne est Græcis scriptoribus, episcopus Romæ appellatur, fragmentum *de Ezechia*, quod incipit: Ἐπι μαλακισθέντος (mendose excusum pro μαλακισθέντος) τοῦ Ἐξήχτου, ægrotante Ezechia, atque *Contra fatum*. Albertus Fabricius tomo II *Operum S. Hippolyti* hoc Græce ac Latine inseruit pag. 81, et Gallandius tomo II *Bibliothecæ PP.*, pag. 489. Idem prorsus est cum eo, quod a Glyca refertur. Agitur autem hoc in commentario de miraculosa Ezechia regis sanatione, et de retrogradatione solis in horologio Achaz relata abs Isaiæ capite kxxviii, v. 5. Vocat Isaiam prophetam angelum, docet quod non solum sol, sed luna etiam retrocesserit, in signum proximæ regis sanationis; atque quod dies ista fuerit horarum 32. Subjungit adhuc, quod Marodachus Chaldaeus Babyloniorum rex, qui astrologicam artem optime callebat astrorumque cursum accurate dimetiiebatur, hoc prodigio primum percussus, causa postmodum cognita, epistolam et dona ad Ezechiam miserit. Sancti Hippolyti ex sermone in exordium Isaiæ quædam Theodoretus etiam allegat (66). Scripsisse Hippolytus in Jeremiam a nemine veterum, quod sciam, traditur. Nam quæ ejus referuntur in Catena Patrum Græcorum ad Jeremiam cap. xvii, 41, petita sunt ex libro *De Antichristo*, cap. 55.

Eusebius loquitur de *Commentario S. Hippolyti in Ezechielis* (67) quædam capita. Georgius Syncellus refert eandem rem, sed dissimili aliquantulum ratione. Dicit enim Hippolytum commentatum fuisse in multa prophetarum loca, sed sigillatim in Ezechielem ac Danielelem (68). Mirum quod in Catena Græcorum Patrum in Ezechielem, ex qua excerpta dedit Villalpandus, nulla Hippolyti occurrat mentio. Sed magis adhuc mirandum, quod viri eruditi, qui exstare dicunt in bibliotheca Bodlejana sancti Hip-

A polyti *De dimensione templi Salomonis commentarium* (69), eundem hucusque in publicam lucem emittere neglexerint. Sigillatim Hippolytus in exponendo Daniele laboravit. S. Hieronymus (70) ejus *Commentarium in Danielelem* generatim notat. Photius qui eundem commentarium legerat, singula ejus capita expendit atque dicit (71): *Etai interpretationem Danielis S. Hippolytus ad verbum non explicet, sententiam tamen, ut ita dicam, non prætercurrit. Multa porro, pergit Photius, veteri more, non ut postea fuere accuratius excussa, persequitur. Quamquam eorum posci rationem æquum non est. Neque enim fas ab iis, qui fundamenta rei alicujus considerata posuerint, rationem repetere eorum, quæ præteriere, sed sapere potius conatus ipsi, quantumcumque in rerum contemplandarum comprehensione processerint. Visio tamen eidem vertendum putat, quod finem mundi determinare ausus fuerit hoc in tractatu. Persequitur enim Photius: Antichristi vero adventum, cui etiam spectabilis hujus mundi consummatio jungitur, cum ne discipulis quidem rogantibus, manifestaverit Salvator, ab Hippolyta deinde ad quingentos a Christo annos adduci ac circumscribi, quasi a prima mundi constitutione sex millibus annorum tum exactis, ejus dissolutio instaret, hoc calidioris quidem, quam decebat, animi est, atque asseveratio hæc humanam ignorantiam potius quam cælestem inspirationem arguit.*

Idem Photius testatur alibi, quod commentarii Theodreti in Danielelem licet multis antecellant quidem Hippolyti expositionem, et in pluribus disconvenient, in quibusdam tamen conspirent (72). Sanctus Hieronymus in Danielelem scribens, refert sensa S. Hippolyti de septuaginta hebdomadibus Danielis, sed ea reprobat, utpote cum chronologia et historia Persarum ac Macedoniorum irreconciliabilia. En illius verba (73): *Hippolytus de septuaginta eadem hebdomadibus opinatus est ita. Septem hebdomades ante reditum populi supputat, et sexaginta duas post reditum, usque ad nativitatem Christi: quorum tempora omnino non congruunt, siquidem regni Persarum ducenti et triginta supputantur anni, et Macedonum trecenti, et post illos usque ad nativitatem Domini anni triginta; hoc est, ab initio Cyri regis Persarum usque ad adventum Salvatoris anni quingenti sexaginta. Novissimam quoque hebdomadem ponit in consummatione mundi, quam dividit in Eliæ tempora et Antichristi, ut tribus et semis annis ultimæ hebdomadis Dei notitia confirmetur, de qua dicitur*

(62) Hieronym. in *Catalog.* cap. 61.(63) Nicephor., *H. E.* lib. iv, c. 31.(64) Fabric., tom. I *Opp. Hippol.*, pag. 271.

(65) Isa. xxxviii.

(66) Theodoretus, dial. 4, pag. 36, in ἀπέπτω.

(67) Εἰς μέρη τοῦ Ἰεζεκιήλ, in capita quædam Ezechielis. Euseb., *H. E.* lib. vi, cap. 26. Sic et Nicephorus *H. E.* lib. iv, cap. 31.(68) Εἰς πολλά τε τῶν προφητῶν, μάλιστα Ἰεζεκιήλ, καὶ Δανιήλ τῶν μεγάλων, et in multa prophetarum majorum, Ezechielis maxime et Danielis. Syncell., pag. 358 *Chronograph*.(69) Fabric. *Opp. S. Hippolyt.* tom. I, pag. 271; et *Bibl. Græc.* tom. V, pag. 210.(70) Hieronym., *Catalog.* cap. 61.

(71) Phot., cod. ccii.

(72) Lecta est Theodreti episcopi Cyri expositio Danielis. Longe doctus hic vir non Hippolyto modo, verum et aliis multis antecellit prophetiarum verborum elocutione et explanatione... igitur in aliquibus quidem ille in hac divini Danielis expositione cum Hippolyto martyre convenit, sed plura, in quibus dissentit. Photius, cod. cciii.

(73) Hieronym. in cap. ix Danielis.

ctum est (Dan. ix, 27) : Confirmabit pactum multatis hebdomade una; et tribus aliis annis sub Antichristo deficiat hostia et sacrificium; adveniente autem Christo et iniquum spiritu oris sui interficiente, usque ad consummationem et finem perseveret desolatio. Et revera videtur S. Hippolytus coarctare tempus, quod a primo anno Cyri, et a reditu ex captivitate usque ad Nativitatem dilapsus est, et finem prophetiæ a residua prædictione nimis sejungere. Exorditur enim supputationem suam septuaginta hebdomadam a quinquagesimo anno ante finem captivitatis; et ex iis computat sexaginta duas post reditum Judæorum in patriam suam, usque ad nativitatem Jesu Christi, atque absolutionem seu expletionem rejicit immediate ante mundi consummationem. Oecumenius præcælo in Apocalypsin laudat etiam expositionem Hippolyti in Danielelem (74). In Catena Patrum Græcorum in Psalmos et cantica sacre Scripturæ (75) reperit fragmentum S. Hippolyti in canticum trium puerorum Hebræorum in camino ignis, quod canticum constituit partem capituli xxx Danielis. De eodem capite refert Eustratius, presbyter Constantinopolitanus sæculi vii, breve fragmentum (76) in alium locum ejusdem cantici trium puerorum, simulque testatur, quod illud ex oratione secunda, seu tractatu S. Hippolyti in Danielelem deprompsit. Post Fabricium Gallandius (77) quoque aliud fragmentum nostri sancti in eundem prophetam ex Anastasio Sinaita (78) adducit. Verum cum idem locus S. Hippolyti iisdem verbis in tractatu suo in Antichristum numeris 26 et 43 legatur, merito hinc ambigitur, ex quonam horum operum Anastasius Sinaita illum deprompsit.

Paulo superius de exiguo tractatu S. Hippolyti in historiam Susannæ, qui forte pars fuerit magni operis seu Commentarii in Danielelem, disseruimus. Hic solummodo addimus testari Hebed Jesu num. 16 *Catalogi* (79), apud Chaldæos quoque ferri Hippolyti expositionem in Danielelem minorem et Susannam. Post exiguum hunc commentarium in *Bibliotheca Patrum* sequitur fragmentum Latinum (80) alterius cujusdam Hippolyti Operis, cujus titulus est: *Sanctissimi Romæ episcopi*. Fabricius et Gallandius Græce ac Latine hoc fragmentum ediderunt (81). Est autem hoc exordium seu præludium D

A cujusdam auctoris, qui de tempore captivitalis Babylonice promisit scribere atque simul in prophetam Danielelem commentari. Atque hæc omnia optime congruunt Hippolyto. Sapientissimus etiam Tillemontius (82) judicat hoc fragmentum satis conformè esse censuræ, quam Photius de commentario nostri sancti in Danielelem nobis reliquit. Dupinius vero e contrario censet neque hoc fragmentum, neque expositionem brevem historiæ de Susanna convenire ætati et characteri divi Hippolyti (83). Verum quicumque laborem in se vult suscipere comparandi hoc ultimum fragmentum cum alio paulo longiori super Isaacum et Rebeccam a D. Hieronymo (84) relato, certe omnimodam et ingenii et styli deprehendet conformitatem.

B. Doctissimus Joannes Mabillonius in *Itinere Italico*, pag. 94, refert in bibliotheca Chigiana Romæ exstare Græcum codicem insignem, ab annis minimum octingentis scriptum, continentem quatuor prophetas majores, item brevem commentarium in somnium Nabuchodonosoris, a S. Hippolyto martyre et episcopo Romæ compositum, qui ideo vocatur Romæ episcopus, eo quod Romæ episcopus gentium ordinatus, et postea Portuensi Ecclesiæ præfectus fuerit. In hac explicatione plura occurrunt, quæ de eadem visione in tractatu S. Hippolyti *De Antichristo* habentur, ex quo excerpta esse videntur, quædam tamen specialia occurrunt, quæ in citato tractatu non leguntur. Interpretatio hæc ex Chigiano codice Romæ anno 1772, et deinde Gottingæ anno 1774, edita fuit Græce ac Latine cum *Daniele secundum Septuaginta*. Georgius Syncellus allegat in super locum quemdam S. Hippolyti in eundem prophetam Danielelem, verum indeterminate tantum (85).

S. Hieronymus adhuc commentarium in Zachariam S. Hippolyto ascribit (86); sed nihil ex eo nobis conservavit. Scribens autem doctor maximus in Zachariam, eaque occasione de hoc commentario atque aliis Origenis et Didymi loquens, observat hos omnes plus operæ impendisse sensui allegorico eruendo, quam litterali ac historico (87). Hæc fuerunt opera D. Hippolyti pro illustrando Veteri Testamento adornata.

(74) Oecumen. in *Biblioth. Coislin.* a cl. Montfauconio edita pag. 278.

(75) Tom. III edit. Corderianæ, pag. 951, ad v. 87, et apud Fabric. tom. I Opp. S. Hippol., pag. 230, et apud Galland., tom. II *Bibl. PP.*, pag. 490.

(76) Eustrat., cap. 19 advers. Psychopannychitas. Ex Leone Allatio de utriusque Ecclesiæ Occidentalis atque Orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione, pag. 492. Fabric., tom. II Opp. Hippol., pag. 32.

(77) Fabric. Opp. S. Hippol. tom. I, pag. 272; Galland. l. c. pag. 490.

(78) Anastas. Sinait., quæst. 48, pag. 327.

(79) Fabric. *Biblioth. Græc.*, vol. V, pag. 206.

(80) *Biblioth. Patr.* Lugdun., tom. XXVII.

(81) Fabr. tom. I Opp. Hippolyt., pag. 278; Galland. l. c., pag. 446.

(82) Tillemont, *Mémoires*, tom. III, pag. 108.

(83) Dupin., *Biblioth. auctor.*, tom. I, pag. 177 edit. Latin. Colon.

(84) Hieronym., *Epist. critic.*, pag. 569 edit. Benedictin. Paris.

(85) Georg. Syncell., pag. 218, et apud Fabric. Opp. Hippolyt., tom. I, pag. 272.

(86) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(87) « Scripsit in hunc prophetam (Zachariam) Origenes duo volumina usque ad tertiam partem libri a principio. Hippolytus quoque edidit commentarios, et Didymus quinque explanationum libros, me rogante, dictavit, quos cum aliis tribus in Osee et mihi προσεφώνησεν. Sed tota illorum ἐξήγησις allegorica fuit, et historiæ vix pauca tetigerunt. » Hieronym., Præfat. in suos ad Zachar. *Comment.* et in *Catalog.*, cap. 61

§ IX. *Commentarii S. Hippolyti in N. T., sc. S. Matthæum, Lucam, etc.*

Quantum ad scripta ejus in Novum Testamentum, Eusebius ne unum quidem memorat; sanctus vero Hieronymus de solo illius in *Apocalypsin Commentario* mentionem facit, dum in tractatu *De viris illustribus* opera S. Hippolyti recenset (88). Sed verisimile est, quod S. Hieronymus illo tempore ea S. Hippolyti scripta in S. Matthæum nondum viderit, de quibus in opere posteriori (89) mentionem fecit. Theodoretus citat etiam tractatus seu sermones S. Hippolyti *De distributione talentorum* et *De duobus latronibus* (90). Hinc verisimile putant viri docti (91) sanctum nostrum in quaedam saltem partes Evangelii S. Matthæi, atque sine dubio in quædam loca Evangelii S. Lucæ, in quo historia de duobus latronibus uberius enarratur, commentarios exarasse. Quanquam autem hic terminus, λόγους, posset denotare apud Theodoretum homilias, nihilominus tamen D. Hieronymus inter commentarios in S. Scripturam recenset aliquem horum λόγων seu sermonum a Theodoro citatorum (92). In Catena Patrum Græcorum super Lucam reperitur etiam aliquis S. Hippolyti locus (93).

§ X. *Commentarii S. Hippolyti in Joannis Evangelium et Apocalypsin.*

In tabula Græca sæpe jam laudata cum *Cyclo paschali* effossa perspicue notatur, quod S. Hippolytus scripserit in Evangelium secundum S. Joannem et in Apocalypsin: Ὑπάρ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου καὶ Ἀποκαλύψεως. Id ipsum confirmat S. Hieronymus quantum ad Apocalypsin (94). Notum est omnibus, qualis quantaque de istis libris agitata fuerit controversia exeunte sæculo secundo et ineunte tertio, non tantum propter Cerinthum, sed cum Artemon et sibi similes divinitatem Jesu Christi negarent, et arma quibus orthodoxi illam asserebant, illis eripere conarentur, primo Evangelium Joannis et illius Apocalypsin profani invaserunt, et cum variis locis ex Evangelio et Apocalypsi petitis ad λόγους divinitatem confirmandam non possent respondere, et verba evangelistæ et apostoli ita stringere animadverterent, ut nulla arte nullisque interpretationibus pravis vis illorum posset declinari; non aliter sibi, et pravitati suæ hæ-

A resecos consultum iri existimaverunt, quam negando auctoritatem, et Evangelii, et Apocalypseos, et Epistolarum D. Joannis. Quod tanta cum inverecundia fecerunt isti hæretici, et tanto cum divinitatis λόγους odio, ut quamplurimi inter orthodoxos exstiterint, qui vñdicias læsæ divinitatis Christi alacriter paraverint, et Evangelium, Epistolas, Apocalypsin Joanni evangelistæ asseruerint, inter quos eminuerunt S. Justinus martyr, S. Irenæus, Theophilus Antiochenus, Clemens Alexandrinus, S. Melito Sardensis, et S. Hippolytus. Hæc cl. le Moynius (95), qui deinde concludit, quod ideo dicatur hic (sc. Hippolytus) scripsisse in Evangelium et Apocalypsin, ut ista opera esse ejusdem auctoris persuaderet et confirmaret. Verum quicumque prætere velle, ut sapienter observat Basnagius (96), hoc ex motivo sanctum Hippolytum nostrum operam impendisse ad scribendum super hunc librum, is revera divinaur. Scaliger nihilominus videtur hujus sententiæ fuisse (97), dum scribit opus sancti Hippolyti in Apocalypsin nihil aliud fuisse quam apologiam pro illius auctoritate defendenda contra Alogos. Hebed Jesu (98) sane testatur, quemadmodum Basnagius (99) et Fabricius (1) referunt, quod Chaldæi ostendant *Apologiam* S. Hippolyti pro Apocalypsi et Evangelio sancti Joannis. Sed quæ, amabo! fides habenda testimonio rabini? In bibliotheca Bodleiana inter libros Huntingtonianos exstat Arabice exploratio Apocalypseos ex Severo, Hippolyto et aliis, quam Latine versam præstantissimo viro Joanni Gagnierio fortasse debebunt eruditi, scribit cl. Fabricius (2). Sed quantum ego scio, lucem publicam nondum vidit. Cæterum per commentarios in Apocalypsin, Sixto Senensi etiam memoratos, Rivetus (3) intelligit librum de Antichristo. Fabricius imprimi curavit fragmentum haud exiguum, in quo sanctus Hippolytus exponit hæc Proverbiorum cap. ix verba: *Sapientia ædificavit sibi domum*; sibi que persuasit, in Joannis Evangelistæ locum quemdam hæc ab Hippolyto potius scripta esse, quam in Proverbiorum loca, licet et in hæc etiam commentatus fuerit (4). In tabula operum S. Hippolyti legitur insuper Hippolytum nostrum Odas et Carmina scripsisse in omnes S. Scripturæ libros (5).

(88) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(89) « Legisse me fateor ante annos plurimos in Matthæum... Hippolyti martyris opuscula ... e quibus etiamsi pauca carperem, dignum aliquid memoria scriberetur. » Hieronym., *Prefat.* in *Mauh.*

(90) Theodor., *dialog.* 2, pag. 2 et 79, et *dialog.* 3, pag. 156. Vide Fabr. tom. I *Opp. Hippol.*, pag. 281, et Galland. tom. II *Biblioth. I. P.*, pag. 498.

(91) *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 379.

(92) « Hippolytus... scripsit nonnullos in Scripturas commentarios, e quibus hos reperi: in Hecæmeron... in Isaiam, xxxiii. » Hieronym., *De vir. illustr.*, cap. 61. Et Theodoretus in *dialog.* 1, pag. 36, ait: « Sancti Hippolyti ex sermone in exordium Isaiæ. »

(93) *Catena Patr. Corderianæ ad Lucæ* II, 15,

pag. 33.

(94) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61.

(95) Le Moyné, *Var. sac.*, pag. 1010 et seq., tom. II.

(96) Canis., *Lect. antiq.*, tom. I, pag. 7.

(97) Scaliger., *ibid.*, pag. 14, et apud Fabric. tom. I, pag. 82.

(98) Hebed Jesu in *Catalog. librorum Chaldæor.*

(99) Basnag apud Canis. *Lect. antiq.*, tom. I, pag. 44.

(1) Fabric., *Hippol. Opp.* tom. I, pag. 280.

(2) *Ibid.*

(3) Rivet., *Critic.* S. lib. II, 11.

(4) Fabric., tom. I *Opp. Hippolyt.*, pag. 282.

(5) Ὅδαί εἰς πάσας τὰς Γραφάς. Ita Scaliger legit. Edmund. Bernardus omittit vocabulum Ὅδαί, et legit εἰς ἀπάσας τὰς Γραφάς, vel εἰς Ἀσθὴν καὶ

ARTICULUS II.

DE ALIIS FRAGMENTIS ET OPERIBUS DEPERDITIS
S. HIPPOLYTI.

§ I. *Alia duo opuscula S. Hippolyti de Pascha.*

Præter *Cyclum paschalem*, de quo paulo superius discernimus, Eusebius et S. Hieronymus (6) alia etiam duo opuscula sancto Hippolyto de eadem materia ascribunt. Quemadmodum hi scriptores illa ab invicem palam distinguunt, ita et nos post eos distinguere debemus. In primo horum operum sanctus Hippolytus adornat chronologiam, quam ad primum usque imperii Alexandri Severi annum deducit, id est usque ad annum 222 æræ Christianæ. Juxta Eusebium constituit in eo describere (7) temporum seriem, habito tamen semper respectu ad Pascha pro inveniendi nimirum determinato tempore, quo illud celebrandum esset. Atque propierea in eodem opere proposuit cyclum sexdecim annorum. Hæc forte *Chronologia* illud scriptum est, quod in tabula Græca his terminis notatur : Ἀπόδειξις χρόνου τοῦ Πάσχα, *Demonstratio temporum Paschæ.*

Sapientissimus Tillemontius (8) hanc *Chronologiam* ab alio scripto de eadem materia distinguens, cui et indidit nomen *Chronici*, inquit quod sanctus Hippolytus designet hoc in opere Paschata juxta regulas cycli sui; subdit quoque quod sanctus noster posterit ad finem tabulam dierum, quibus credebatur postero agendum esse Pascha, perdurante definitio annorum numero. Hoc ipsum forte S. Hieronymus (9) sequentibus indigitare voluit verbis : *Rationem Paschæ temporumque canonem scriptis* (sc. Hippolytus); hoc itaque opus integrum verosimiliter complectebatur opus de Pascha.

Postquam Eusebius et sanctus Hieronymus de labore S. Hippolyti in adornando calculo temporum relate ad Pascha locuti fuere, atque plurimum aliorum operum sancti nostri titulos retulerunt, observant adhuc aliud ejusdem scriptum de Pascha; an vero hoc idem sit cum *Chronico*, quod Tillemontius a *Chronologia* distinguit? vel potius tractatus aliquis moralis de Paschate? Historia nihil nobis peculiare de hoc subministrante, determinari nequit. Hoc solummodo scimus, quod con-

κείσας τὰς Γραφάς. Thomas Galeus vero quodam amplectitur, intelligitque et ipse cum Scaligero odas et carmina in omnes S. Scripture libros, qualia multa nunc exstant Græce præcipue in Evangelia, et Epistolas, et Psalmos. Le Moynius putat legendum esse εἰς πάσας τὰς ἀπέστας, « contra omnes hæreses. » Sed, judice Caveo, ita ratione quilibet ex quolibet nullo negotio exculpi, et quadrata rotundis permutari facillime queunt.

(6) Eodem tempore et Hippolytus inter plurima alia ingenii sui monumenta, librum *De Pascha* composuit, in quo temporum seriem describens et canonem quemdam paschalem per sexdecim annorum circulum exhibens, anno primo imperatoris Alexandri computationem temporum circumscribit. Ex reliquis autem illius scriptis hæc sunt.... de Pascha. » Euseb. *H. E.* lib. vi, cap. 22; Hieronymus, *De script. ecclæs.*, in *Catalog.*, cap. 61.

(7) Euseb. l. c.

PATROL. GR. X.

A cilium in Laterano anno 649 celebratum allegat quemdam locum homiliae sancti Hippolyti in Dominicam Paschæ (10).

§ II. *De resurrectione, S. Hippolyti tractatus.*

Sanctus Hieronymus (11) enumerationem scriptorum S. Hippolyti instituens, eidem ascribit librum *De resurrectione*. Hoc opusculum in tabula Græca notatum reperitur hoc sub titulo, unde uberius notitia hauriri potest : Περὶ τοῦ καὶ σαρκὸς ἀναστάσεως, *De Deo et carnis resurrectione*. Fabricius (12) et Gallandius referunt fragmentum sancti Hippolyti de hac materia, quod ex Ἀναστάσιου Σιναΐται desumpserunt, qui illud sub hoc titulo allegavit : *De resurrectione et incorruptione* (13). Hunc tractatum *De Deo et carnis resurrectione* contra Berillum et Arabas compositum primo crediderat cle Moynius (14), ea admodum incerta inductus opinione, quod sanctus noster episcopus in Arabia episcopatum gesserit, ibique diu vixit. Sed paulo infra (15) mutata sententia, censuit per tractatum Hippolyti Περὶ Θεοῦ καὶ ἀναστάσεως σαρκὸς, intelligendum esse illius opus πρὸς Μαρκίωνα, contra Marcionem. Scaliger econtra opinatur per hoc opus indigitari librum *De duabus naturis Christi*, quem ab Hippolyto conscriptum fuisse auctor est Theodoretus (16). Verum haud satis perspicimus, quam cognatione opinio Scaligeri et titulus hujus operis, de quo agimus, contineantur. Potius verosimile nobis videtur cle Basnagium laudatum opus cum alio de incarnatione confudisse.

§ III. *Tractatus contra omnes hæreses.*

Testantur Eusebius (17) atque Hieronymus (18) scripsisse S. Hippolytum tractatum *contra omnes hæreses*, hoc est siue dubio, ut observant Maurini nostri (19), contra omnes hæreses quæ ex Orco prodierunt a tempore S. Irenæi usque ad suam ætatem. A multis aliis antiquis auctoribus (20) hoc opus sub nomine S. Hippolyti citatum reperitur, Photique ætate adhuc quoque exstabat, qui istud legisse comperitur. De illo enim pro more suo judicium suum tulit his verbis (21) : *Lectus est Hippolyti libellus, qui Irenæi discipulus fuit. Est hoc volumen adversus hæreses duas et triginta, faciens initium a Dositheanis, et in Noeto ac Noetianis de-*

- D (8) Tillemont, *Mémoire.*, tom. III, pag. 105.
- (9) Hieronymus, l. c.
- (10) Fabricius, *Opp. Hippolyt.* tom. I, pag. 281
- (11) Hieronymus in *Catalog.*, cap. 61.
- (12) Fabricius, l. c., pag. 244; Gallandus, l. c. pag. 495.
- (13) Anastasius Sinaita, in *Hodego*, pag. 330.
- (14) Le Moynes, *Var. sacra*, tom. II, pag. 1113.
- (15) Idem ibid., pag. 1115.
- (16) Scaliger apud Fabricius tom. I, pag. 88.
- (17) Euseb., *H. E.* lib. v, cap. 22.
- (18) Hieronymus in *Catalog.*, cap. 61.
- (19) *Histoire littéraire de la France*, tom. I, pag. 385.
- (20) Βιωφελέστατον σύνταγμα appellat Nicophorus *H. E.* lib. iv, c. 51. Vid. Tillemont, *Mémoires*, tom. III, pag. 107, et Fabricius Hippolyt. tom. I, pag. 223 et 225.
- (21) Pbot., cod. cxxi *Biblioth.*

stans. Harum autem confutationem se suscepisse ex sermonibus Irenæi, quorum compendium hoc se libro complexum refert. Dicitio perspicua et concinna, nec abundans, licet atticissimi rationes non adeo curat. Habet et tum alia minus accurata, tum quod Paulum Epistolæ ad Hebræos auctorem esse negat. Nullus quoque ambigendi locus est, quin Memoria hæresum S. Hippolyti, ex qua Gelasius papa duo loca seu fragmenta (22) refert, idem sit opusculum cum tractatu contra omnes hæreses. Cæterum de hoc tractatu hodie nihil amplius exstat præter duo hæc fragmenta. Sed in Bibliotheca Patrum (23) occurrit aliquod scriptum sub nomine S. Hippolyti hoc cum titulo: *Homilia de Deo trino et uno, et de mysterio incarnationis contra hæresin Noeti*. Viris doctis, qui majori acribia hoc scriptum examinarunt (24), omnino persuasum est, quod illud pro fragmento longioris operis, et pro extrema parte tractatus Hippolyteï adversus hæreses habendum sit. Neque obstat, inquit cl. Fabricius (25), quod fideles quandoque auctor alloquitur, ut in homiliis fieri solet; nam hoc etiam in scriptis facere veteres, et ad lectores respicere, tralatitium. *Chronicon Alexandrinum* (26), quod vulgo *Paschale* vocant, citat aliquem locum ex S. Hippolyti opere contra omnes hæreses, in quo asserit Christum postremo vite suæ anno Pascha legale non celebrasse. Idem *Chronicon* refert etiam alium hujus S. episcopi ac martyris locum e primo suo libro *De Paschate*, quo ostenderet Christum in pervigilio mortis suæ agnum paschalem non comedisse. Utrumque habes apud Fabricium et Gallandium (27).

Verisimile sane est, quod S. Hippolytus in hac generali refutatione hæresum, falsa Valentiniānorum dogmata admirabili, prout refert Epiphanius (28), quadam facultate refutarit. Iluc etiam referimus, quæ Theodoretus (29) et quidam antiquus auctor (Stephanus Gobar) apud Photium allegatus (30) de scriptis sancti Hippolyti contra Nicolaitas et Montanistas (31) tradiderunt. Hebet Jeau in *Catalogo librorum Chaldaicorum* memorat S. Hippolyti adversus Caium hæreticum

(22) Gelas., tom. VIII *Biblioth. Patr.*, pag. 704; Fabric., *Opp. Hippolyt.* tom. I, pag. 225.

(23) *Biblioth. Patr.* tom. III, pag. 264-264.

(24) Tillemont, *Mémoires*, tom. III, pag. 407; Ceillier, *Hist. génér.*, tom. II, pag. 341; Maurini in *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 384; Fabric., tom. I *Opp. Hippolyt.*, pag. 223-225.

(25) Fabric. l. c. pag. 235.

(26) *Chron. Alexand. pasch.*, edit. Du Cange, pag. 6.

(27) Fabric. l. c., pag. 224 et 43; Galland., *Biblioth. PP.* tom. II, pag. 494.

(28) Epiphanius. hæres. 51, num. 33, tom. I, p. 205.

(29) « Contra hos (Nicolaitas) scripsit prædictus Clemens, et Irenæus, et Origenes, et Hippolytus episcopus et martyr. » Theodoret., lib. III *Hæret. fab.*, cap. 1.

(30) « Ad hæc qualem opinionem habuerit Hippolytus et Epiphanius de Nicolao et septem diaconis uno; et quod valide illum condemnet. » Stephan. Gobar apud Photium codice CCXXX.

A scilicet, de quo Irenæus l. I, cap. 35. Necessarium autem nullatenus est, ut statuamus Hippolytum speciales tractatus contra Nicolaitas, Montanistas, Valentinianos ac Caianos scripsisse; sufficit, quod hos omnes in suo generali tractatu contra omnes hæreses refutarit.

§ IV. Hippolyti liber contra Marcionem.

Singillatim etiam adversus Marcionem S. Hippolytus scripsisse testatur Hieronymus, ex quo non satis certum apparet, num librum *De resurrectione* Marcioni opposuerit (32). Ἀντιρρητικὸν πρὸς Μαρκίωνα vocat Nicephorus (33), qui librum *De resurrectione* non memorat, quemadmodum nec Syncellus, pagina 358, testatus Hippolytum πρὸς Μαρκίωνα καὶ τὰς λοιπὰς αἰρέσεις scripsisse. Tillemontio (34) videtur, etiam oppositum Marcioni volumen fuisse, quod scripserat Hippolytus Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ πόθεν τὸ κακόν, memoratque Eusebius (35). A Theodoro (36) inter eos, qui ἀριστα καὶ σοφώτατα Marcionem confutarunt, Hippolytus noster quoque celebratur.

Opus Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πόθεν τὸ κακόν in latereculo notatum, in Florinum presbyterum, æqualem illorum temporum, qui Deum mali auctorem faciebat, scriptum statuit Scaliger, refutatus propterea a cl. le Moynio (37) qui probare conatus est non contra Florinum, sed contra Cerdonianos, Marcionitas, Hermogenianos, et alios, qui varia statuebant principia, et unum auctorem boni; alterum mali admittebant, Hippolytum nostrum exarasse hunc librum. Florinus enim unicum admittebat Deum, et principium; sed illi bonum et malum tribuere non reformidabat (38). Alii vero hæretici varia agnoscebant principia, ut cuilibet sic possent tribuere ea, quæ illi magis congrua et consentanea judicabant: unum bonum, auctorem et fontem omnis boni; alterum justum, rigidum, implacabile, conditorem universi; tertium materiam æternam, vel Deum imperantem materiæ, unde omnia mala in mundum irrepserunt. Cæterum bene observat Maurini nostri (39) has Scaligeri, le Moynii et Tillemontii opiniones conjecturarum sphaeram non

(31) « Inter octodecim articulos, quos Stephanus Gobar examinandos sibi proposuit, occurrit et unus, in quo is auctor inquit quenam fuerit S. Hippolyti sententia circa hæresin Montanistarum: *Quid senserit beatus Hippolytus de hæresi Montanistarum.* » Phot. l. c. Unde conjicere licet, Montanistas abs S. Hippolyto impugnatos fuisse.

(32) Hieronym. in *Catalog.*, cap. 61; Fabric. tom. I, pag. 224.

(33) Nicephor., *H. E.* lib. IV, cap. 31.

(34) Tillemont, *Mémoires*, tom. III, pag. 406.

(35) Euseb., *H. E.* lib. VI, cap. 22.

(36) « Plurimi sane contra hanc impietatem (Marcionis) scripsere. Justinus enim... et Hippolytus optime omnes doctissimeque blasphemiarum hujus rabiei confutarunt. » Theodoret., lib. I *Hæretic. fabul.*, cap. 25.

(37) Le Moyné, *Varia sacra*, tom. II, pag. 1117 et seq.

(38) Euseb. *H. E.* lib. V, cap. 20.

(39) *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 386.

excedere, idque duntaxat certum omnino esse, lubricationes *contra Marcionem*, et *de bono, ac unde malum*, pro duobus distinctis operibus haberi debere partim ob diversos titulos, partim etiam ex testimonio Eusebii ac Hieronymi, atque ipsa tabula Græca suffragante.

Eadem tabula Græca exhibet nobis sequentem operum Hippolyti titulum, *Χρονικῶν πρὸς Ἕλληνας καὶ πρὸς Πλάτωνα, ἢ καὶ παρὰ τοῦ παντός*, *Liber chronicorum contra gentes; et contra Platonem, seu de universa*. De tractatu S. Hippolyti *contra Platonem*, seu *De universo*, paulo superius articulo 4 cap. 2 disseruimus. Nunc solummodo adnotandum, quod doctissimus Scaliger arbitratus fuerit, cum quibusdam aliis (40), dividendum esse hunc titulum et ex eo plura diversa opera esse colligenda. Verum aliis longe verisimilius videtur (41), hunc titulum unum duntaxat S. Hippolyti scriptum designare, in quo sanctus martyr et episcopus noster ævi sui morem secutus (42) falso jactatam ethnico-rum antiquitatem, Platonisque de mundi æternitate speciosa dogmata refutanda suscepit.

ARTICULUS III.

DE HOMILIIS ET EPISTOLIS S. HIPPOLYTI.

§ I. Homilia.

Præter homiliam S. Hippolyti in Theophaniam, de qua supra disseruimus, alios etiam sermones sanctus noster composuisse fertur, nimirum sermonem *De resurrectione* (43) et *incorruptione*, *De theologia*, id est Deitate (44), in Dominicam Paschæ (45), in Elcanam, et Annam matrem Samuelis. Ex duobus brevibus fragmentis hujus sermonis, quæ Theodoretus (46) refert atque conservavit, intelligimus quod sanctus Hippolytus hoc in sermone pro scopo habuerit, ut ostenderet Christum ex

(40) Scaliger in *Canonem paschalem*, lib. vii *De emendat. tempor.*; Canisius pag. 15 *Lect. antiq.*

(41) *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 389; le Moynes, *Var. sacra*, tom. II, pag. 1078; Canis., *ibid.*

(42) Secutus est sanctus martyr et episcopus exemplum SS. Clementis Alexandrini coætanei, et Cæli sui condiscipuli et aliorum, qui similes ediderunt tractatus ad refutandam deorum gentiliam antiquitatem. Cæterum dubitat cl. Reni Ceillier, num ultima verba, scilicet *ad Græcos*, relationem habeant ad *Chronicon*. In laterculo quidem legitur *Χρονικῶν πρὸς Ἕλληνας*. De hoc *Chronico* videsis infra, col. 343.

(43) Vide art. 2 hujus capituli.

(44) Exstat hæc homilia in Actis concilii Lateranensis sub Martino I anno 649 celebrati, secretar. 5, pag. 237, tom. VII, edit. Veneto-Latb.; apud Fabric. tom. I Opp. S. Hippol., pag. 235, et apud Gallandum tom. II *Vet. Patr. Biblioth.*, pag. 495.

(45) Idem in Act. concil. Later. I, l. c., pag. 195, et apud Fabric., loc. cit., pag. 281; Galland., loc. cit.

(46) Theodoret., dialog. 1 cui titulus: *Ἀποκρυφός*. Opp. tom. IV, pag. 36, et apud eundem dialog. 2 qui *Ἀσύγγητος* inscribitur. *ibid.* pag. 88, et apud Fabric. loc. cit. pag. 266, et apud Galland. l. c. pag. 496.

(47) Vide art. 1 hujus capituli. Tria fragmenta ex sermone S. Hippolyti in magnum Canticum refert Theodoretus dialog. 2, pag. 88, quæ habentur

apud Davide descendisse eodemque tempore simul fuisse regem et sacerdotem, ac Verbum Dei verè incarnatum in utero beatæ Virginis Mariæ. Orationem in illud, *Dominus pasci me*, apud eundem Theodoretum dialogo 1, pag. 36. Paulo superius jam retulimus S. Hippolyti sermones in magnum Canticum (47), in exordium prophetiæ Isaiæ, in Danielem prophetam duas homilias (48), de distributione talentorum, de duobus latronibus. Atque ibidem observavimus, quod hæc homilia fortasse pars quædam fuerit Commentariorum hujus sancti Patris in Canticum canticorum (49), in Isaiam et in Evangelium S. Matthæi.

Teste divo Hieronymo (50) sanctus Hippolytus in ecclesia homiliam in laudem Salvatoris nostri Jesu Christi habuit, inter auditores præsentis ipso Origene. *Et προτομιλῶν* (verba sunt divi Hieronymi) *de laude Domini Salvatoris, in qua præsentis Origene se loqui in ecclesia significat*. Sed hodie nihil amplius de hac homilia exstat.

Huc etiam referimus S. Hippolyti *Προτροπικῶν πρὸς Σεβήστιαν*, *Exhortationem ad Severinam*. Quænam vero sit illa Severina, cui scripsit exhortationem Hippolytus, in diversa abeunt sensa viri eruditi. Scaliger ait (51): *Scripserat epistolam ad quamdam reginam, ut refert Theodoretus. Ego non assero, hanc esse Severinam, quæ illi regina dicitur, sed neque pertendam, si quis ita existimet*. Le Moyne (52) censet, intelligendam esse Severam Augustam Philippi imperatoris conjugem, quam et litteris compellavit Origenes (53), atque propterea legendum esse *Προτροπικῶς πρὸς Σεβήστιαν*, *Protrepticos ad Severam Au.* id est, Augustam, et non *Σεβήστιαν*, *Severinam*. Ex Theodoro quidem audivimus (54) *ad quamdam reginam scripsisse Hip-*

apud Fabric., l. c., pag. 269; et Galland., loc. c., pag. 497.

(48) Ex secumis oratione in Danielem habetur fragmentum apud Eustratium presbyterum CP. in tractatu adversus eos, qui dicunt animas statim atque e corpore solutæ sunt, non operari, etc., cap. 19.

(49) Quatuor hos tractatus, quos Theodoretus vocat sermones, statuimus inter Commentarios S. Hippolyti, secuti in hoc exemplum S. Hieronymi, qui quosdam ex his abs Theodoro citatos sermones in numero Commentariorum recenset, videlicet Commentarios in Psalmos, in Isaiam, in Canticum canticorum, in S. Matthæum. Interim nihil impedit, ut bene observat cl. Ceillier tom. II *Hist. génér. des auteurs*, pag. 332, quominus S. Hippolytus et homilias et Commentarios in eundem librum, seu in quasdam librorum eorundem partes conferat.

(50) S. Hieronym., *De vir. illustr.*, cap. 61.

(51) Scaliger apud Fabric. Opp. S. Hippol. tom. I, p. 87.

(52) Le Moyne, *Varia sacra*, tom. II, pag. 87 et seq.

(53) Euseb., *H. E.* lib. vi, cap. 35, ait: « Exstat et Originis epistola ad Philippum imperatorem, et alia ad Severam Philippi uxorem. »

(54) « Ejusdem Hippolyti ad reginam quamdam epistola. » Theodoret., dialog. 2, pag. 88; dialog. 3, pag. 153.

polytum. Sed nobis, inquit cl. Samuel Basnagius (55), tamen non placet audax illa crisis, quæ, nulla cogente necessitate, veteres mutat inscriptiones. *Severinam*, non *Severam* habet marmor Hippolyti. *Severa* vero, non *Severina*, Philippo uxor fuit. Neque in marmore vestigii est aliquid, quo Augustæ dignitate ornatam fuisse *Severinam* colligamus, quod tamen oblivioni datum non fasset. Incertum etiam, an ad Philippi imperium usque, annos Hippolytus suos extenderit. Addunt insuper Maurini nostri (56), etiamsi Theodoretus citet epistolam, abs Hippolyto ad reginam quamdam perscriptam, ex hoc non sequi, quod per eam epistolam illa intelligenda sit, quæ ad Severinam exarata fuit. Sanctus enim episcopus noster ad plures personas, sive reginas, sive alias, exaravit litteras. Siquidem inter ejus scripta, quæ sanctus Alexander Hierosolymitanus episcopus indefessa cura, pro locupletanda sua bibliotheca collegerat, mentio fit de litteris S. Hippolyti, tanquam in fasciculum collectis (57). Adde quod nullum argumentum habeatur, ex quo colligi possit sanctum nostrum ultra imperium Severi Alexandri vitam protendisse. Quapropter cl. Caveus (58) ait: *Si Hippolyti ætatem eousque protrahere durius videatur, ad Alexandri Severi sororem, aut ex ejus familia atiquam epistola hæc non male referri potest.* Doctissimus Jacobus Basnagius (59), qui hanc difficultatem uberius explicandam suscepit, longe abfuit ut eam solveret, sed potius auxit, dum statuit ad Zenobiam reginam Palmyræ eam, de qua agimus, direxisse epistolam. Quæ profecto opinio non solum nullo nititur argumento, sed omni etiam verisimilitudine caret. Ut enim probabilitatis speciem haberet, necesse foret ut S. Hippolytus, D. Irenæi anno 202 defuncti discipulus, vitam protraxisset usque ad imperium Aureliani imperatoris, ann. sc. 270, quo nimirum tempore Zenobia regnare cœpit. Quinimo vel supponendum esset, Zenobiam nomen etiam Severinæ gessisse, vel omnino rejicienda foret inscriptio, ut falsa, quæ hoc nomine appellat

A eam personam, cui epistola illa perscripta fuit. *Annalium* parens Cæsar Baronius (60) Juliam Mameam intelligendam esse arbitratur. Hæ virorum doctorum sententiæ circa inscriptionem hujus epistolæ. Cæterum ex hac epistola, quæ pariter ætatem nostram non tulit, duo nobis fragmenta Theodoretus dialogo secundo et tertio asservavit, legenda apud Gallandium (61).

§ II. Epistolæ S. Hippolyti.

Eusebius (62) testatur se multas legisse S. Hippolyti litteras in Bibliotheca ab Alexandro Hierosolymorum episcopo ibidem adornata. Sed præter illam ad *Severinam* in laterculo notatam, et a Theodoretis laudatam, velut ad reginam quamdam perscriptam, de qua paulo ante disseruimus, de reliquis altum apud antiquos scriptores silentium. Fabricius refert (63) aliquem locum epistolæ synodalis Joannis Antiocheni ad Mennam Alexandrinum anno Christi 988 scriptæ, ubi citatur epistola sancti Hippolyti ad sanctum Dionysium Cypriæ episcopum; ex qua Joannes Antiochenus adducit locum ad probandam unicam in Christo naturam post incarnationem. Verum Joannes Antiochenus parvæ ad faciendam fidem auctoritatis est vir; nec desunt argumenta, ex quibus credibile fit, ipsum Joannem hujus epistolæ, atque loci, in quo aperte hæresis Eutychniana continetur, auctorem e se atque consarcinatorem (64). Nam præterquam quod episcopus Cypriæ nomine Dionysius sæculo sancti Hippolyti nullibi reperitur, doctrina etiam ex hac epistola allegata sententiis hujus sancti martyris e diametroposita invenitur. Hic enim in pluribus operum suorum locis paulo inferius proferendis duas naturas in Jesu Christo post incarnationem diserte agnoscit. Quid quod mala fides Joannis Antiocheni manifeste appareat ex eodem loco, dum allegat quemdam ex S. Athanasii ad imperatorem Jovianum epistola locum, qui tamen nullibi apud Athanasium reperitur (65). Annon hoc factum eundem in aliis SS. antiquorum Patrum locis allegandis, quorum

(55) Samuel Basnage, *Annal. polit. eccles.*, tom. II, pag. 289, ad ann. 222.

(56) *Histoire littéraire de la France*, tom. I, p. 389 et seq.

(57) Euseb., *H. E.* lib. vi, cap. 20.

(58) Cave, *Hist. littér.*, tom. I, pag. 105.

(59) Jac. Basnage, apud Canis. *Lect. antiq.*, tom. I, pag. 8.

(60) Ba. on. ad ann. 229, num. 10.

(61) Galland., tom. II *Bibl. PP.*, pag. 499.

(62) Euseb., *H. E.* lib. vi, cap. 20.

(63) Fabric., *S. Hippolyt.* Opp. tom. II, pag. 32.

(64) Ut lectores facilius judicium ferre possint, num loca abs Joanne Antiocheno divo Hippolyto nostro ascripta, huic magno episcopo sint digna, vel potius a sectario hæreseos Eutychnianæ sint fabricata, tria illius loca hic afferre integra operæ pretium esse duximus, « S. Hippolytus Romanus episcopus in tractatu adversus eos qui impugnant incarnationem Verbi Dei ob consubstantialitatem ejus cum Patre: « Virgo, ait, cum peperit corpus, Verbum quoque peperit, et idcirco est Deipara; Judæi quoque, cum crucifixerunt corpus, crucifixerunt Deum Verbum; neque distinctio ulla inter Ver-

bum et corpus hominis occurrit in divinis Scripturis, sed ipse est natura una, persona una, « suppositum unum, operatio una; Verbum Deus, « Verbum homo, quemadmodum erat. » Item in tractatu de unione corporis Christi et ejus divinitatis proficitur « illum, qui creatus, increatum esse « per unionem; et illum increatum per eandem « unionem creatum fieri, quandoquidem natura « una ex duabus illis integris partibus constat. » Item quoque in epistola ad Dionysium episcopum Cypri sic ait: « Dum constitentur naturas duas, coeuntur unum adorare, et alterum non adorant; « in eo qui divinus est baptizantur, in eo qui « homo est non baptizantur. Porro cum in nomine « Christi baptizemur, naturam unam confitemur, « divinitatem impassibilem, et corpus passibile, ut « baptismus noster sit in Deo, et in morte Domini. » Joann. Antiochen., *Epist. synodic. ad Mennam*, apud Euseb. Renaudot., in *Hist. patriarch. Alex.*, pag. 360.

(65) Iterum etiam ex epistola ad Jovianum imperatorem in qua dicit Athanasius: « Unum dicere oportet, et confiteri naturam unam, et personam unam Verbi incarnati, qui homo factus, humanitatem per-

opera deperdita fuere, suspectum reddere debet? A
 Eisdem rationum momentis convicti alia duo loca
 ab eodem adducta rejicimus. Primus locus ex quo-
 dam tractatu, in quo juxta Joannem Antiochenum
 sanctus Hippolytus eos impugnabat, qui ob consub-
 stantialitatem Verbi divini cum Patre suo, myste-
 rium Incarnationis inficiabantur, desumptus est; et
 secundum ex alio opere deprompsit, quod ille ei-
 dem sancto Patri ascripsit hoc sub titulo: *De unione
 corporis Jesu Christi cum ejus divinitate*. Duo hæc
 loca haud minus hæresin Eutylianam redolent;
 libri quoque, unde petita esse supponitur, toti etiam
 antiquitati omnino ignoti sunt. Notandum præ-
 terea, quod ea loca, quæ abs Joanne Antiocheno ex
 S. Hippolyti nostri epistola ad Dionysium episcopum
 Cypri asseruntur, Græcæ extant in epistola Julio
 Romano pontifici tributa ad Dionysium Alexandri-
 num, edita a celeberrimo Muratorio in *Anecdosis
 Græcis*, pag. 545. Unde cl. Fabricius (66) non sine
 fundamento arbitratur, in locis, quæ pag. 32 tom. II
 Opp. Hippolyti Latine ex V. C. Eusebii Renaudotii
Historia patriarcharum Alexandrinorum exscripsit,
 pro Hippolyto Romano legendum esse Julius Ro-
 manus.

§ III. *Tractatus S. Hippolyti de jejunio Sabbati, de
 communionis Eucharistiæ, et de virgine Corin-
 thiaca, etc.*

Hieronymus in epistola ad Lucinium (67) testa-
 tur sanctum Hippolytum nostrum *de Sabbato, utrum
 jejunandum sit, et de Eucharistia, an accipi-
 enda quotidie*, disertissime scripsisse. In codice
 mss. Græco 193 bibliothecæ Coislinianæ refertur
 fragmentum S. Hippolyti *contra fatum* teste Mont-
 fauconio pag. 245. Verum utrum sanctus episcopus
 speciales tractatus circa illa disciplinæ puncta, et
 de fato composuerit, vel in aliis suis operibus, v.
 gr., in tractatu *De traditione apostolorum*, hæc
 duntaxat perstrinxerit, determinatu admodum diffi-

cile est. Sic etiam antiquitatis monumenta nobis
 sat luminis non subministrant, ex quo colligere
 certo liceret, utrum sanctus Hippolytus dedita
 opera *De numero impari* scripserit, vel pertractando
 solum aliud argumentum, de illo velut per transen-
 nam disseuerit. Utut sit, sanctus Hieronymus
 nostrum sanctum episcopum et martyrem inter
 assertores numeri imparis recenset hoc modo:
 « Nunc enumerandum mihi est, qui ecclesiasticorum
 de impari numero disputarint, Clemens, Hippoly-
 tus, Origenes, Dionysius, Eusebius, Didymus, no-
 strorumque Tertullianus, Cyrianus, Victorinus
 Lactantius, Hilarius (68). »

Leontius Byzantinus (69) allegat sub nomine S. Hip-
 polyti tractatum *De benedictionibus Balaam* (70).
 Verum hic auctor in referendis antiquorum testi-
 moniis adeo infidelis est, ut parum fidei promereat-
 ur. Fieri nihilominus potuit, ut sanctus Hippolytus
 pro materia seu argumento alicujus suorum tracta-
 tuum seu homiliarum juxta consuetudinem suam
 has benedictiones selegerit, ex quibus Leontius ea,
 quæ allegavit, deprompserat.

Denique Palladius in *Historia sua Lausiaca*,
 cap. 148, ex sancto Hippolyto, quem apostolorum
 coætaneum vocat, refert narrationem de virgine
 quadam Corinthiaca, a judice gentili in lupanar
 tradita ut corrumperetur, quam Magistrianus ado-
 lescens Christianus simulans se velle cum ea in-
 caste versari, e lupanari mutatis vestibibus, et ab
 omni corruptione pia fraude liberavit, sequenti au-
 tem die re cognita ad bestias a judice damnatus
 Magistrianus martyrio coronatus fuit. Meminit hu-
 jus virginis et Nicephorus *H. E.* lib. VII, cap. 13,
 sed paucis; neque uspiam eam Corinthiacam esse
 dicitur; historiam idem de Magistriano persequit-
 ur idem Nicephorus: utramque narrationem apud
 Fabricium (71) et Gallandium (72) impressam le-
 gere poteris.

CAPUT IV.

DE OPERIBUS S. HIPPOLYTO SUPPOSITIS.

ARTICULUS I.

DE OPERE S. HIPPOLYTO FALSO ASCRIPTO « DE CON-
 SUMMATIONE MUNDI, DE ANTICHRISTO, AC DE SE-
 CUNDO CHRISTI ADVENTU. »

Hic nolumus repetere, quæ paulo supra de duo-

bus tractatibus, et de epistola sub nomine S. Hip-
 polyti a Joanne Antiocheno allegata disseruimus;
 sed crisis operum eidem suppositorum illico ab eo
 opere inchoamus, cujus titulus: *De consummatione
 mundi, de Antichristo, et de secundo Christi adventu*.

sectam pro nobis assumpsit; qui contra sentiet, is
 est Dei inimicus, et sanctis Patribus repugnat. »
 Joannes Antiochenus ubi supra, pag. 359.

(66) Fabric., Opp. S. Hippolyti, tom. II, Præfat.
 p. 2.

(67) Hieronym., epist. ad Lucinium alias 28,
 nunc 71 edit. Venet. in-4°, tom. I, pag. 434, num. 6,
 ubi sic ait: « De Sabbato quod queris, utrum je-
 junandum sit; et de Eucharistia, an accipienda
 quotidie, quod Romana Ecclesia et Hispaniæ ob-
 servare perhibentur, scripsit quidem et Hippolytus
 vir disertissimus. »

(68) Hieronym., epist. 48 edit. Venet., num. 19,
 pag. 252, alias 50, ad Pammachium, seu *Apologus-
 ticus pro libris contra Jovinianum*.

(69) Leont. Byz., *Biblioth. PP.* tom. IX, edit.
 Lugl. p. 682; Canis. *Lect. antiq.*, tom. I, præf. p. 9.

(70) Græc. mss. in *biblioth. Bodlei.* habet « *De be-
 nedictionibus Abram.* »

(71) Fabric., Opp. S. Hippolyti, tom. I, pag. 223
 et 224.

(72) Galland., *Biblioth. PP.* tom. II, pag. 513 et
 514.

Hunc tractatum sub nomine Hippolyti Joannes Picus (73) primus Græcæ ac Latine Parisiis an. 1557 in lucem dedit cum præfato titulo, qui in capit. msa. Græcæ Venetiis, unde cl. editor copiam accepit, exstat. Insertus est postmodum hic tractatus *Bibliotheca Patrum* Parisiensis posterioris editionis tomo XII. Recusa etiam Pici versio Latina Coloniz 1563, in-8, apud Maternum Cholinum, et ad calcem Justinii M. Paris. 1575. Et in *Bibliotheca Patrum* cujuscunque editionis (74); etiam Græcæ ac Latine in *Auctuario Bibliothecæ Patrum* Ducæano Paris. 1624, tom. II. Gallice interpretatus fuit Nicolaus le Clerc, Parisiis 1566 et 1579. Ad calcem insuper tomi I *Operum sancti nostri* a Fabricio editorum idem tractatus impressus legitur (75). Observat doctissimus Tillemontius (76) plures viros eruditos ab initio hunc libellum velut genuinum scriptum recepisse (77), qui tamen sibi imperare non potuerunt, quominus condemnarent, quod in eo legitur, Joannem evangelistam necdum esse mortuum, quod revera etiam parum dignum esse videtur tanto doctore Ecclesiæ, tamque celebri, qui tertio sæculo vixit, atque in genuino libro *De Antichristo* contrarium etiam diserte testatus est (78); quapropter et prius, quam verus ille *De Antichristo* tractatus fuisset repertus, non pauci eum tanquam falsum ac subditiuum rejecerunt, ac longe junioris scriptoris illum esse putaverunt. Inter hos agmen ducit Andreas Rivetus (79) qui ita de hoc libello judicat: *Fragilis libellus, pretii pene nullius, nec fidei quidem majoris. Auctorem fuisse illitteratum atque indoctum, cum ex ipso Græcæ dictionis genere, quod plerumque puerile est, tum ex rei veritate atque pondere apparet. Primam libri sententiam exorditur ab enim, γάρ, quod ne puer quidem in schola faceret. Multas habet de natalibus et vita Antichristi inanes conjecturas. Antichristum non hominem, sed dæmo-*

(73) Fuit is classium inquisitoriarum Parisiensis senatus primum præfectus, postea canonicus Parisiensis. Nomen ejus Latinum est Picus, quod Gallice quidam eruditi designarunt per *Pic*. Unde cl. Dupin erronee Picum Mirandulanum editorem arbitratus est *Biblioth. auctor.* tom. I, pag. 177 Lat., Colon. Sed verum ejus nomen Gallicum est *Picot*, quemadmodum habetur in privilegio pro imprimendis ejus operibus.

(74) *Biblioth. PP.* Lugdun. tom. III, pag. 253-259.

(75) Hippolyt. *Opp.* tom. I, Append. pag. 4-29.

(76) Tillemont, *Mémoir.* tom. III, not. 6, p. 512.

(77) Bellarminus, *De scriptor.*; Baron. ad ann. 229, § 10; Labb., *Script. eccles.*, pag. 471; Bullus, *Defens. fidei Nic.*, lib. III, pag. 8.

(78) Hæc sola circumstantia, judice Remi Ceillier tom. II *Hist. génér. des auteurs*, pag. 360, sufficit ad demonstrandum præfatum *De consummatione mundi* tractatum, domini de Picot impressum, non esse sancti Hippolyti; sed habemus, pergit cl. Ceillier, alia quoque longe evidentiora argumenta. Ut enim nihil dicam de stylo humili ac puerili, cum e contra Hippolyti stylus gravis esset et sublimis, auctor facta defendit ac refert, quorum falsitas manifesta est omnibus. Sic, exempli gratia, tradit Joannem cum Elia et Enocho venturum ad testamonium perhibendum contra Antichristum (lib. *De*

*nem fore humanã signa prædium affirmat, quem contra Paulus vocat hominem peccati. Joannem, quæ librum Apocalypseos scripsit, cum Elia et Enocho denuo affuturum fingit, ut Antichristum redarguat, cui sententiæ, ait Possevinus, non est acquiescendum.) Joannis Apocalypsim inscite pro Daniele usurpat. Animas hominum a sæculis fuisse affirmat, quod fuit Origenistarum figmentum: aliaque sunt ejus crebra insomnia atque deliria (80), quibus perpensis non possumus adduci, ut credamus libellum hunc esse veteris illius episcopi, etc. Hactenus Rivetus. Ellies Dupin Riveto suffragatus iisdem fere rationibus utitur (81). Sed et a Combefisio observatum est in *Catena Patrum Græca* ad Jeremiam verba quædam ex Hippolyto allegari, quæ in Gudiano Hippolyto, non autem in hoc I ici reperiuntur. Eodem Combefisio judice (82) illud, quod Hippolyti nomine opus *De Antichristo* hactenus pluteos oneraverat, sequioris Græcæ monumentum est, ac plane stramineum, nihil ævi illius sinceritatem redolens, aut venam magni cum simplicitate theologi, satisque in Scripturis versati; cujus parens eo ipso persuasus fuerit, quod scripsisse Hippolytum *De Antichristo* apud antiquos pervulgatum sit. Mirum profecto quod, tot tantisque contra authenticam hujus scripti stantibus rationum momentis, illud tamen ut authenticum S. Hippolyti opus perdoctus Natalis Alexander defendere ac tueri conatus fuerit (83).*

ARTICULUS II.

DE COMMENTARIO « IN APOCALYPSIN, » TRACTATU « DE DUODECIM APOSTOLIS, » ET ALIO « DE LXX DISCIPULIS, » SANCTO HIPPOLYTO NOSTRO FALSO ASCRIPITIS.

§ I. *De commentario in Apocalypsin falso S. Hippolyto tributo.*

Sixtus Senensis scripsit (84), quod reperti fue-

consumm. mundi, num. 21), in quo de falsitate redarguitur a Scriptura (Apoc. xi, 13); Antichristum dæmonem esse sub specie humana apparentem, in quo et Paulo (II ad Thessal. ii), et ipsi Hippolyto lib. *De Antich.*, num. 5 et 6, contradicit, qui verum hominem Antichristum statuunt. Ea quoque, quæ de monachis scribit num. 7, et de incenso in ecclesiis adhibito num. 34, clare ostendunt auctorem esse sæculo tertio posteriorem, in quo status monasticus nondum notus fuerat, neque incensi usus stabilitus, nisi quoad sepulturam mortuorum, uti ex Tertulliani discimus tractatibus *De spectac.*, c. 11; *De corona*, c. 10; *Apologet.*, c. 30 et 42.

(79) Rivet., *Crit. lib.* II, c. 11, p. 215.

(80) Excipe tamen quæ auctor docet de Verbi æternitate, sacrificio corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi, utpote sancto Hippolyto summo opere congruentia.

(81) *Biblioth. auctor.* tom. I, Dupin., pag. 179 edit. Lat. Colon.

(82) Combefis., *Præf. notarum in librum S. Hippolyti genuinum De Antichristo*, et apud Fabric. *Opp. S. Hippol.* tom. I, Append. pag. 6.

(83) Natal. Alexand., *Hist. eccl.*, sæcul. III, c. 6, art. 1, p. 62.

(84) Sixtus Senensis, lib. IV *Biblioth. sanctæ*, p. 311.

riat superioribus vñtis Basileæ commentarii quidam in Apocalypsin Hippolyto inscripti, de quibus ob eruditionis et styli inopiam ambigitur. Perdoctus Rivetus (85) conjicit, hunc Commentarium in Apocalypsin forsitan haud diversum opus esse ab eo, quod edidit Picot seu Picus Græce ac Latine sub titulo: *De consummatione mundi, et de Antichristo*. Nescio, inquit hic criticus, an sit idem liber, de quo Sixtus Senensis lib. iv scripsit... Sive idem sit, sive alius, eadem est ambigendi ratio.

§ II. Tractatus de duodecim apostolis Hippolyto suppositus.

Sub nomine S. Hippolyti in *Bibliotheca Patrum Lugdunensi* (86) et apud Combefisium in *Auctuario novissimo Bibliothecæ Patrum* occurrit brevissimus tractatus *De duodecim apostolis*, ubinam quisque eorum prædicaverit, ac ubi consummatus sit. Idem tractatus sub ejusdem sancti Patris nomine reperitur etiam inter mss. Græcæ bibliothecæ Coislinianæ (87); atque ad calcem tomi I Opp. S. Hippolyti Græce ac Latine typis excusus est (88). Observant insuper viri eruditi laudatum tractatum a Cedreno (89) ac Michael Glyca sub sancti nostri nomine allegari (90). Verum horum duorum Græcorum haud tanta est auctoritas, ut eorum nudo asserto fidem habere debeamus. Ipse autem Combefisius fatetur se nihil habere, quo probet hunc tractatum esse sancti Hippolyti, præter fidem Regii ms. codicis, ex quo exscripsit. Accedit, quod multa de morte apostolorum complectatur recentiorum Græcorum figmenta, qualia iudice Dupinio (91) sunt sequentia: Andream oleæ affixum e visvis excessisse; Joannis reliquias in ejus tumulo inventas non esse; Bartholomæum cruci fuisse affixum pronum in caput; Mathæum apud Parthos prædicasse; Thomam ad Magos conciones habuisse, in quatuor locis hasta abiecta Salamine confossum esse; Thadæum in Mesopotamia prædicasse; Simonem apostolum sancto Jacobo in sede episcopali Hierosolymitana successisse; quæ a recentiorum Græcorum figmentis petita sunt, ut a Sophronio et aliis.

§ III. Tractatus de lxx discipulis S. Hippolyto suppositus.

Impressum etiam fuit e codice Barocciano 206 aliud sub ejusdem Hippolyti nomine opusculum *De lxx discipulis*, seu ut inscriptio præ se fert *De lxx apostolis Jesu Christi*; licet nulla de plurimis

A apostolis mentio fiat. Opusculum hoc perexiguum nil est, nisi catalogus tenere consarcinatus de lxx discipulis, eorumque præcipuis proprietatibus, potissimum e phantasia confectis, atque etiam nominibus falso attributis; unde etiam modo meretur præ se ferre nomen sancti nostri Hippolyti. Sic, exempli causa, plurimæ personæ inter discipulos Domini recensentur hic, quæ tamen primum post prædicationem S. Pauli apostoli ad fidem conversæ fuerunt, atque consequenter nunquam inter discipulos Salvatoris computari possunt. Dein tradit hic auctor, quod sanctus Marcus et sanctus Lucas e numero illorum discipulorum fuerint, qui super dicto Jesu Christi: *Nisi quis comedit carnem meam et bibit sanguinem meum, non est me dignus*, scandalum passi, a Salvatoris societate se segregarint; sed postea ille per Petrum, hic autem Paulo suadente permotus ad Christum reversi, martyrio vitam consummarint. Dicit quoque S. Clementem Sardinie episcopum, Crescentem Chalcedonie in Galliis episcopum fuisse. Duos etiam Barnabas diversos statuit; unum Mediolani, alterum Heracleæ episcopum fugit. Cæterum eruditi observant, exiguum hoc opusculum ut plurimum convenire cum pseudo-Dorotheo, idemque verisimiliter esse cum eodem (92). Quæ autem de lxx discipulis habet Baronius ad Martyrologium Romanum 1x Aprilis, et in *Annalibus* ad ann. Chr. 44, n. 58, et ann. 58, n. 86, allegans hunc Hippolyti libellum, quem Græce habuit Sirletus, ex Hippolyti Thebani *Chronica* petita Fabricio (93) videntur. Exstat vero perexiguus hic libellus cum superiore scripto *De duodecim apostolis* sub Hippolyti nomine in codicibus duobus bibliothecæ Coislinianæ sive Seguerianæ; ut testatur cl. Montfauconus in recensione mss. Græcorum illius bibliothecæ. Fabricius eundem tractatum tom. I Opp. S. Hippolyti, pag. 41 appendicis, inseruit Græce ac Latine.

ARTICULUS III.

DE ALIIS OPERIBUS S. HIPPOLYTI FALSE ASCRIPTIIS.

§ I. *Genealogia SS. Mariæ et Josephi opus supposititium.*

Nicephorus Callistus (94) allegat ex sancto Hippolyto episcopo Portuensi fragmentum satis prolixum circa genealogiam sancti Josephi et beatissimæ Virginis (95). Verum non est ambigendum quin hic historicus hallucinatus fuerit, intelligendo sanctum Hippolytum martyrem pro Hippolyto The-

(94) Nicephorus Callist., lib. II *Hist. eccl.*, cap. 3.

(95) Maurini nostri in *Hist. littér. de la France*, tom. I, pag. 395, duo hic opuscula distinguunt: unum sc. de genealogia sancti Josephi, ejusque tota familia; alterum nimirum librum de ortu et familia beatissimæ Virginis, hic tamen libellus juxta illos non est nisi epitome prioris. Perdoctus Jacobus Basnagius suis in observationibus in *Chronicon* Hippolyti Thebani utrumque opusculum velut fragmentum operis laudati scriptoris juris publici fecit tom. III *Lect. antiquit.* Canisii, p. 39 et 40.

(85) Rivet, loc. cit.

(86) *Biblioth. PP.* Lugdun., tom. III, p. 265.

(87) *Biblioth. Coisl.*, p. 415.

(88) Fabric., tom. I Opp. S. Hippol., pag. 50 et seq.

(89) Cedren. in *Compend. hist.*, p. 203.

(90) Michael Glycas, part. III *Annal.*, p. 239.

(91) Dupin, *Biblioth. auctor.*, tom. I, p. 180, in not. 9.

(92) Dupin, loc. citat.; Remi Ceillier, loc. citat., p. 381.

(93) Fabricius, *Biblioth. Græc.*, lib. v, part. I, p. 212.

bano, scriptore sæculi undecimi ad finem vergentis, aut sæculo duodecimo ineunte florentis; vixit enim post Simeonem Metaphrasten (96). Siquidem hoc fragmentum revera quoad omnes partes in *Chronico* Hippolyti Thebani Græce ac Latine abs Emmanuele Schelstrate anno 1692 in lucem edito (97) et postea a cl. Fabricio appendici tom. I Operum S. Hippolyti episcopi ac martyris inserto reperitur (98). Cæterum ea quæ referuntur in hoc *Chronico* de genealogia sancti Josephi ejusque tota familia, omnimodam fictionis similitudinem præ se ferunt; quinimo cum doctissimo Remigio Ceilliero asserere non dubitamus (99) integrum opus nil aliud esse quam falsitatum texturam. Nescio autem, inquit laudatus vir doctus (1), unde auctor dixerit Patres in Nicæna synodo statuuisse, ut non ordinarentur presbyteri ante triginta annos, dixissetque, sufficere discipulo ut sit sicut magister, et servo, ut sit sicut dominus ejus. Credit quoque hic auctor sanctum Josephum beatissimæ Virginis sponsum duas uxores habuisse, atque ex prima Salome dicta, quæ fuit filia Aggæi fratris Zachariæ, patris Joannis Baptistæ, quatuor filios, Jacobum, Simonem, Judam et Joseph, et duas filias Esther et Martham suscepisse (2).

Fragmentum ex *Chronico* Hippolyti Thebani exstat editum a Joanne Sambuco Patavii 1556, Latine in-8, typis Gratosi Perchacini sub titulo *Libelli de ortu et cognatione Virginis Mariæ*, et asservatur ms. in bibliotheca Cæsarea, sed brevissimum (3). Longius exstat in *Lectioibus antiquis* Henrici Canisii, tom. III, pag. 35, Græce ac Latine. Non pauci scriptores, qui personas, nomen Hippolyti præ se ferentes, non satis distinxerunt, neque tempora in quibus illæ vixerunt, hoc fragmentum sancto nostro Hippolyto episcopo ac martyri attribuerunt; persuasissimum habentes *Chronica* hæc in laterculo tabulæ Græcæ designata esse. Interim tamen error hic tam grandis est, ut per se patescat, mirandamque prorsus quod non illico detectus fuerit. Manifestum est

(96) Le Moyne, *Varia sacra*, tom. II. p. 1081 et seq.; Canis., tom. III *Lect. antiq.* p. 35, 46, 49; Voss., *Hist. Græc.*, lib. II, c. 25, p. 293; Possevin., *Apparat.*, p. 765.

(97) Schelestr. in *Antiquit. eccles.* dissert. illustrata, tom. I, p. 510 et seqq.

(98) Fabric., p. 46 et seq.

(99) Remi Ceillier, tom. II *Hist. gén.*, p. 362.

(1) Idem ibid. et pag. 363.

(2) Fabric., loc. cit., pag. 47.

(3) Lambecius Græce e codice Vindob., tom. III, pag. 46. Vide eundem pag. 98 seq. et tom. IV p. 150, tom. V pag. 109 seq., tom. VII pag. 341, tom. VIII pag. 63; et Allatium *De ætate et interstitiis in collatione apud Græcos*, pag. 50. Etiam Hippolyti historici fragmentum, in quo Salome Josephi *ἑσπέρη* γυνὴ appellatur, a Salmasio sibi communicatum refert Andreas Rivetus tom. III Opp. p. 640. Allegat et Turrianus in *Apologia pro domo Laurentiana* adversus Vergerium, et in scholiis ad lib. II *Constitut. apostol.*

(4) Henric. Canisius, Bavarico codice usus, Græce ac Latine tomo III *Antiq. lect.*, Ingolstadt. 1603, in-8, p. 40. Ex Canisii editione Latine cum ejus notis legitur in *Bibl. PP.* Colou. tom. IX, anno 1618, et

A auctorem hujus fragmenti ante sæculum XI non vixisse; neque hic ullum errandi periculum, cum citet sæpius Metaphrastem scriptorem sæculi XI.

§ II. *Chronicon* S. Hippolyto suppositum.

Ascribitur sancto nostro Hippolyto etiam prima pars alterius cujusdam *Chronici*, a Canisio (4) evulgata, et a Fabricio (5) aliquantulum accuratius reimpresi, atque postea a Jacobo Basnagio integre omnino editi. Hoc *Chronicon* usque ad Caroli Mag. tempora progreditur. Verum hic non agitur, nisi de prima ejus parte, in qua leves quædam differentiæ observantur duas inter editiones Basnagii ac Fabricii. Conveniunt autem eruditi, quod sub imperio Alexandri Severi compositum; ut longè certius sit, ut verum fatear, illud non prius, quam sub ejus successore Maximino I perfectum fuisse: cum juxta exemplar Fabricii omne imperii Alexandri Severi tempus his terminis designetur (6): *Alexander annis tredecim, diebus novem*. Jam vero hic terminus nos deducit usque ad annum 235 inclusive, ultra quem sanctum Hippolytum vixisse non est certum. Neque aliunde perspiciamus, quo jure ac fundamento hæc prior *Chronici* pars eidem attribui possit. Verum quidem est, uti ex Eusebio atque sancto Hieronymo discimus, nostrum Hippolytum *Chronicum* composuisse, sed relate ad diem Paschatis. Sine dubio autem illud non est hoc, de quo hic controvertitur; neque hic observatur minima nota de aliquo opere hujus generis. Verum quoque adhuc est, quod tabula, quæ plures operum sancti Hippolyti titulos complectitur, eidem ascribat chronica contra Græcos et contra Platonem; at vero *Chronicon*, quod hujus controversiæ objectum est, nihil habet unde colligi liceret illud esse idem ipsissimum. Verosimilimum itaque est atque creditu longè facilius, si cum Basnagio (7) dicamus hanc priorem *Chronici* partem spectare ad Julium Africanum, qui sub imperio Alexandri floruit. En quomodo omnes difficultatum nodi hac ratione expeliri possint. Omnes sciunt generatim sanctum nostrum Hippolytum

in supplemento *Bibl. PP.* Paris. 1639, apud Morell., tom. II, pag. 806, et tom. XV *Bibl. PP.* Lugdun., pag. 240; item Canisius, tom. II *Lect. antiq.*, anno 1602, pag. 579, ex duobus codicibus hoc titulo: *Collectio historica chronographica ex anonymo, quæ sub Alexanaro Severo imperatore vixit, collectore Gallo quodam Caroli Magni temporibus. Incipit: Liber generationum primus*. Addit Canisius in margine: « In ms. codice minore, nam in majore ms. totus liber primus abest, non erat præter hunc alius titulus huic libro præfixus. » Deinde idem *Chronicon* emendatius aliquanto (licet et ipsum passim in nominibus præsertim propriis castigatione indigens) atque capite de imperatoribus auctus editum est a Phil. Labbeo S. J. Paris. 1657, fol., tom. I *Bibliotheca novæ ms.* pag. 298, ex alio codice ms. collegii Claromontani Parisiensis S. J. hoc titulo: *Chronologi anonymi, qui sub Alexandro imperatore vixisse anno Christi 256 dicitur, libellus seu chronicon de divisionibus et generationibus gentium*. Labbeanam editionem secutus est Du Cangius in appendice ad *Chronicon paschale*, Paris. 1688, fol., pag. 413.

(5) Fabric., tom. I Opp. S. Hippolyti, pag. 49-50.

(6) Idem ibid., pag. 59.

(7) Apud Canis., *Lect. antiq.*, tom. II, p. 148.

composuisse *Chronicon*: aliquid igitur inquirendum, quod ei attribui possit. Statim sese offert *Chronicon* Hippolyti Thebani; atque propterea falso ascriptum fuit sancto nostro episcopo ac martyri; postea detegitur, quod istud non possit illius esse; atque tandem aliis venit in mentem illud Julii Africani eidem adjudicare. Hæc Jacobus Basnagius. Non cum altero Basnagio, Samuel nimirum (8), arbitratur, editum ab Henrico Canisio, SS. canonum Ingolstadii professore, *Chronicum* longe ab eo diversum esse, quod Hippolyto episcopo Portus Romani in marmore vindicatur. Quippe in eo reperuntur nomina Constantini Magni, Eusebii, Arii, Basilii Magni, imò Metaphrastis etiam.

§ III. *Fragmenta ex Catena Arabica non sunt S. Hippolyti.*

Albertus Fabricius volumine posteriori Operum S. Hippolyti fragmenta, seu excerpta ex ms. Catena Arabica Pentateuchum referente, literis descripta Syriacis e codice bibliothecæ Bædleanæ primum edita cum versione Joannis Gagnierii, imprimi curavit (9). Nomen sancti Hippolyti inter aliorum sanctorum Patrum III, IV et V sæculi nomina occurrit hisce in excerptis, atque Hippolytus noster circiter quadraginta loca commentatus est in hoc opere. Primus locus, ubi occurrit nomen Hippolyti, est in Genesim cap. VI, 17.

Verum hæc Hippolytea Fabriciana excerpta supposititia esse noscuntur. Ibi enim notus Hippolytus ubique appellatur *Expositor Targum*, usquam vero episcopus aut martyr; cum tamen ibidem reliqui Patres proprio caractere insigniti compareant: videlicet S. Athanasius, *patriarcha Alexandrinus*; S. Basilii, *episcopus Cæsareæ*; S. Epiphanius, *episcopus Cypri*, etc. Accedit Hippolyti hujus Targumistæ interpretationes sapere plerumque rabbinorum ineptias, indignas plane tanto Patre, quantus fuisse perhibetur in sacris litteris potissimum explanandis verus Hippolytus.

§ IV. *Scripta S. Hippolyto attributa ab Æthiopicis et Chaldæis.*

Silentio denique præterimus lucubrationes S. Hippolyto a Syro-Chaldæis tributas, quas in *bibliotheca Orientali Clementino-Vaticana* tomo III, part. I,

A pag. 15, videre est, ubi eruditissimus Assemanus ex Syriaco Ebed Jesu episcopi Sobensis catalogo quosdam librorum titulos Latine reddit his verbis: *Sanctus Hippolytus martyr et episcopus composuit librum de dispensatione, et expositionem Danielis minoris et Susannæ, et capita adversus Cuium, et Apologiam pro Apocalypsi et Evangelio Joannis apostoli et evangelistæ.*

Arabes etiam S. Hippolyto tribuunt triginta octo disciplinæ ecclesiasticæ canones, ut laudatus Assemanus ibidem testatur his verbis: *Canones Arabicos duodequadraginta sub ejus nomine epl egi, tamoque primo Canonum Ecclesiæ Alexandrinæ invenit Macarius presbyter ac monachus monasterii Sancti Macarii, in codice Arabico scripto anno Christi 1372.* Joannes Michael Wanslebius Dominicanus in *Historia Ecclesiæ Alexandrinæ* parte V, cap. 3, seu pag. 280 et sequentibus, hos triginta octo canones sub nomine Abulidis Gallice edidit, et ibidem in margine lectorem monet se ne conjectura quidem assequi potuisse quis fuerit ille Abulides. Verum Jobus Ludolfus in *Historia Æthiopica*, p. 333 et sequente, eisdem S. Hippolyti canones Latine interpretatus est, ibique Wanslebius docet, Hippolytum ab Æthiopicis Abulidem vocari, ac denique post exhibitos istos triginta octo canones hæc adjicit: *Propter hos canones Hippolytus vocatur doctor Ecclesiæ ab Æthiopicis; et tam ab ipsis, quam a reliquis Orientalibus, appellatur papa Romanus, cum tamen in Catalogo pontificum non reperitur.* Ausmen invenitur in synaxariis Græcorum XX Januarii, qui est V Februarii apud Æthiopes. Ceterum horum canonum capita primum Gallice divulgavit Jo. Michael Wanslebius in libro *De Ecclesiæ Alexandrina*, Parisiis 1677, in-12: Latine Jobus Ludolfus in *Commentario ad historiam Æthiopicam*, Francofurti 1691, fol., pag. 333, et novissime Gpil. Wistonius in volumine III operis, quo *Primitivum Christianismum renatum* inscripsit et Anglicè edidit Londini 1714, 8°, p. 543. Idem etiam loca *Constitutionum apostolicarum* adnotavit de iisdem argumentis tractantia. Fabricius tandem ad calcem præfationis, num. 22, ad tomum I Opp. Hippolyti subjuxit, inserenda alias infra pag. 261.

DE DOCTRINA S. HIPPOLYTI.

CAPUT PRIMUM.

OBSERVATIONES DOGMATICÆ.

ARTICULUS I.

DE S. SCRIPTURA LIBRISQUE ALIQUIBUS DEUTEROCANONICIS.

Inspiratio divina sacræ Scripturæ. — Innumeros habemus in divo Hippolyto articulos circa primarias

D veritates religionis Christianæ. Ut autem a sacræ Scripturæ ordiamur, id primo loco notandum est, vetustum hunc episcopum agnoscere divinam sacrorum librorum inspirationem; docet enim prophetas, hoc est sacros scriptores, qui antiquitas

(8) Samuel Basnage, *Annal. polit. eccl.*, tom. II, p. 290.

(9) Fabric., *Opp. S. Hippolyti*, tom. II, p. 37-41.

prophetarum nomine designabantur, fuisse organa, per quæ Verbum annuntiabat hominibus divinam voluntatem: « Hi namque Patres, inquit divus Hippolytus (10), Spiritu prophetiæ aptati, digneque ab ipso Verbo honorati, quo nimirum velut organa in seipsis semper unitum Verbum tanquam plectrum habent, cujus nutu atque afflatu, quæ Deus vellet, hæc prophetæ annuntiabant. Non enim ex sua facultate loquebantur, nec quæ ex animo essent, hæc prædicabant; sed primum quidem Verbi numine rite sapientia imbuti, exinde per visa, quæ essent futura, probe prædicebantur; ac demum certa jam rerum fide, ea dicebant ac prædicabant, quæ illis divino duntaxat numine manifesta forent, reliquis vero abscondita. Nam qua ratione propheta vocaretur, nisi quæ sunt futura, Spiritu prævideret? . . . Unde convenienter prophetæ a principio *videntes* vocabantur. » Illud etiam subjungit, Verbum hos sacros scriptores coegisse per Spiritum sanctum loqui; Verbum in his versatum fuisse, in his locutum fuisse, suam annuntians futuram incarnationem: « Hic autem, » loquitur hoc loco de Filio Dei (11), « dedit legem et prophetas; et dando coegit hos per Spiritum sanctum loqui, ut accipientes virtutis Paternæ inspirationem, consilium et voluntatem Patris nuntiarent. In his igitur Verbum versabatur loquens de [se] ipso. Jam enim ipse suus præco erat, ostendebatque futurum esse ut Verbum hominibus appareret. » Equid efficacius pro divinorum librorum inspiratione dici potest? Et quis post hæc audebit inire disputationem de natura hujus inspirationis, scilicet num immediata sit, vel solum mediata? Scriptores prophetiæ Spiritu repleti: scriptores, qui sunt veluti organa, per quæ Verbum divinam voluntatem annuntiat; scriptores a seipsis non loquentes, sed sapientia et inspiratione divina; scriptores, uno verbo, quos Verbum cogit per Spiritum sanctum loqui, nunquid aliter locuti sunt, quam divinitus afflati revelatione proprie tali et inspiratione immediata? Cesset ergo omnis controversia de hac veritate clare admodum in remotiori antiquitate fundata.

Deus unus et trinus ex SS. litteris cognoscendus et colendus. Sacræ litteræ non pro arbitrato exponendæ. — Tandem docet hic sanctus Pater, quod non aliunde quam ex sacris litteris erudiamur de unitate Dei et Trinitate illius, quomodo eidem sit servandum pietasque erga eum exercenda. Addit in-

A super sacras litteras non juxta proprium arbitrium esse interpretandas. En illius aureas de hac materia sententias (12): « Unus Deus est, quem non aliunde, fratres, agnoscimus quam ex sanctis Scripturis. Quemadmodum enim si quis vellet sapientiam hujus sæculi exercere, non aliter hoc consequi poterit, nisi dogmata philosophorum legat; sic quicumque volumus pietatem in Deum exercere, non aliunde discamus quam ex Scripturis divinis. Quæcumque ergo sanctæ Scripturæ prædicant, sciamus: et quæcumque docent, cognoscamus; et sicut vult Pater credi, sic credamus; et sicut vult Filium glorificari, sic glorificemus; et sicut vult donari Spiritum sanctum, sic accipiamus. Non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes in ea, quæ ab eo data sunt; sed quomodo ipsæ per sanctas Scripturas docere voluit, sic intelligamus. »

Quomodo S. Hippolytus Scripturam alleget. — Cæterum S. Hippolytus communiter allegat Scripturarum sententias juxta versionem Septuaginta Interpretum. Aliquoties tamen nihilominus ad versiones super Hebræum exemplar ab Aquila et Symmacho adornatas recurrit (13).

Totam sacram Scripturam S. Hippolytus dividit in *Νόμον, Προφήτας, Εὐαγγέλια, Ἀποστόλους*, in Legem, Prophetas, Evangelia et Apostolos. Sic enim loquitur in libro *De Antichristo* (14): « Per omnia itaque lapsi sunt (Israelitæ) et erraverunt, qui in nullo veritati concordantes exstiterunt; nec in Lege, quod eam transgressi sunt; nec in Prophetis, quod prophetas quoque occiderunt; nec in Evangeliorum voce, quod et Salvatorem ipsum crucifixerunt; nec Apostolis credentes, quod et illos persecuti sunt; ubique veritati insidias necentes, ejusque proditores, Dei magis odio ducti quam ejus ullo amore devoti. »

Librum Sapientiæ vetustus hic sanctus Pater attribuit Salomoni ita disserens (15): « Et ubinam est copiosissima illa (Salomonis) scientia? Ubi illa mysteria? Ubi libri? exstant enim sola Proverbia, et Sapientia, et Ecclesiastes, et Canticum canticorum. » Librum Tobiae semel allegat (16); historiam Susannæ et Bel velut authenticum fragmentum agnoscit (17), atque insuper refert suppressisse Judæos hoc Danielis caput tanquam illis invidiosum, et quo tantum scelus eorum, quos Babylone iudices habe-

(10) S. Hippolyt., lib. *De Antichristo*, num. 2.

(11) S. Hippolyt., lib. *contra Noet.*, num. 11 et 12.

(12) S. Hippolyt., lib. *contra Noet.*, num. 9.

(13) S. Hippolyti fragm. et excerpt. ex *Commentario in Genesim* ex 88 Patribus collecto. Tom. II Opp. apud Fabricium, pag. 22 et 26; et apud Galland., tom. II *Biblioth. PP.*, pag. 477 et 480.

(14) S. Hippolyt., lib. *De Antichristo*, § 58, pag. 28; apud Fabric., tomo I Opp., et apud Galland., pag. 438, tom. II *Biblioth. PP.*

(15) Idem in *Cantic.*, tom. I Opp., pag. 270, et tom. II, p. 4 et 5; et apud Galland., tom. cit., pag. 489.

(16) Idem, lib. in *Dan. et Susan.*, tom. I Opp.,

pag. 277, et apud Galland., pag. 446. Conf. Tobiam III, 24.

(17) Integrum enim, ut supra diximus, commentarium exaravit in historiam Susannæ; alterum probatur ex his S. Hippolyti verbis: « Sed enim neque sapiens Daniel bis ex ore leonum ereptus, » etc. Sanctus Hippolytus, cum fateatur quod Daniel binis vicibus faucibus leonum traditus fuerit dilacerandus, necessario admisit historiam Beli, qua de causa hic propheta secunda vice rabiei harum ferocium bestiarum expositus fuit. Hippolyt., *De tradit. apost.*, tom. I Opp., apud Fabric., pag. 247, et apud Galland., tom. cit., pag. 501.

rent, detegeretur (18). Ad libros Machabæorum A provocat, atque ex primo et secundo Machabæorum libro locum unum adducit (19). Cæterum de loco auctoris libri I Machabæorum, ad quem S. Hippolytus respexisse videtur, quemque contra Gadium strenue astruit Combefisius, *Annales Syriæ* Frœlichianos vere aureos evolvere potissimum præstat (20), ipsorumque annalium vindicias, quarum eruditissimus auctor eundem locum, sicut et reliqua egregie tuetur (21) contra Wernsdorffium, qui Gadium sectatus, canonicam librorum Machabaicorum auctoritatem infringere irritò conatu aggressus est (22).

De libris deutero-canonicis N. T. — Gravis testis æθεβητας Evangelii et Apocalypsis S. Joannis est sanctus Hippolytus, quos libros suo tempore ab Alogis impugnari solitos singulari *Apologia* (23) vindicavit, Apocalypsin vero etiam *Commentario* explanavit. Quid de cæteris Novi Testamenti libris, contraditionem expertis, senserit, ignoratur, nisi quod Epistolam Petri secundam alicubi (24) spectaverit, Epistolam vero ad Hebræos (25) Pauli esse negaverit, ad exemplum scilicet S. Irenæi, magistri sui.

Dum S. Pater de Davide disserit, tradit quod illius Psalmi aiat opus Spiritus sancti (26). Verisimile etiam est, quod sanctus hic episcopus credi-

(18) Hippolyt. in *Susann.*, tom. I Opp., p. 274, apud Fabric.; et pag. 443 apud Galland.

(19) « Sic namque etiam adversus Judæos molitus est Antiochus illustris Syriæ rex, Alexandri Macedonias nepos. Nam et ille per hæc tempora corde elatus, decretum tulit, « aris præ foribus positis, « cunctos immolaturos, atque hedera coronatos, « Baccho circuituros. Qui nolint parere, hos cruciatibus atque tormentis examinatos, neci tradendos esse. » Verum is quoque, condigna a Domino justoque Judice ac omnium inspectore Deo recepit præmia. Exesus enim vermibus, vita exemptus est. Ac si quis hæc sigillatim legere velit singulaque lustrare, in libris Machabæorum perscripta inveniet. » Lib. *De Antichr.*, § 49. Confer. I Machab., 1, 58, et II Machab. vi, 7.

(20) Frœlich., *Annal. Compend. Reg. Syr.*, Prolegom. pag. 31.

(21) Khell., *Auctor. utriusque lib. Machab.*, pag. 173 et seq.

(22) Wernsdorff, *Comment. histor. crit. de fid. Aist. libror. Machab.*, pag. 40 et seq.

(23) Ebed Jesu, in *Catalogo scriptorum Syriacorum* apud Assemanum *Biblioth. Oriental.*, tom. III, p. 1, pag. 15: « S. Hippolytus martyr et episcopus composuit apologiam pro Apocalypsi et Evangelio Joannis apostoli et evangelistæ. » Etiam Hieronymus Opp. tom. IV, p. 11, pag. 418, tradit Hippolytum scripsisse « de Daniele, de Apocalypsi. » Andreas vero et Arethas in præfat. *Commentario* in Apocalypsin Joannis præmissa Hippolytum in Apocalypsin commentatum esse, affirmant, pariterque Jacobus episcopus Edessenus; vide Ephraemi Syriaci Opera tom. I, pag. 192. Quinimo lib. *De Antichr.* 36 et 50, disertis verbis ipsemet Hippolytus dicit Apocalypsin a Joanne apostolo fuisse perscriptam.

(24) S. Hippolyt. lib. *De Antich.* cap. 2, dum ait, « non enim ex sua facultate loquebatur, » respexit Petr. 1, 21.

(25) Stephanus Gobarus apud Photium, *Bibl.*,

derit prophetam Daniele in utero matris suæ sanctificatum fuisse (27). Tandem observatu dignum est, quod S. Hippolytus allegando loca ex D. Pauli Epistolis sæpe usus fuerit nomine appellativo, dicendo, « Apostolus inquit, » pro « sanctus Paulus inquit. » Duabus insuper vicibus citat locum sub nomine alicujus prophætæ, qui tamen in S. Scriptura nullibi reperitur (28).

ARTICULUS II.

DE TRADITIONE.

Præter auctoritatem librorum divinatorum, sanctus Hippolytus etiam traditiones apostolorum suscipit ac veneratur. Auctoritate enim traditionum apostolicarum firmabat fidei Christianæ articulos, et eadem hac traditione non sine ingenti utilitate adversus hæreticos, præsertim Noetum, vetustus noster scriptor utebatur, ut ostendat, Verbum Dei e cœlis descendisse in Virginis utero, et ex ea incarnatum esse, assumpta anima humana, excepto peccato. « Credamus igitur, fratres, inquit ille (29), secundum traditionem apostolorum, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων, quod Deus Verbum e cœlis descendit in sanctam Virginem Mariam. » In initio sui tractatus *contra Noeti hæresim* in lavorem traditionis ita scribit hic sanctus episcopus (30): « Huic (Noeto) presbyteri responderunt: Et nos unum Deum vere scimus; scimus Christum,

p. 904. 40: Ὅτι Ἰησοῦς, καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραῖους Ἐπιστολὴν Παύλου, οὐκ ἐκτίθει εἶναι φασί. Cod. ccxxxii. Et ipse Photius cod. cxxi: « Habet et alia minus accurata, tum quod Paulum Epistolæ ad Hebræos auctorem esse negat. »

(26) « Procedat igitur in medium, qui per Spiritum sanctum loquitur, et verax est, David filius Jesse. Illic cum quædam prophetice de vero Christo caneret, et Deum nostrum per Spiritum sanctum canendo celebraret, omnia, quæ a Judæis [in] Passione ejus facta sunt, clare denunciavit. » Hippolyt. *Contra Judæos*, apud Fabric. Opp. tom. II, p. 2; et apud Galland. § 2, p. 448.

(27) « Quis hæc loqui docuit, nisi qui ex utero matris te formavit? » Gadius putat legendum esse ἀγίασας, « sanctificavit, » aut καλίαςας, « vocavit. » Hippolyt., cap. 32 *De Antichr.* Observat in hunc locum cl. Combefisius, dicta hæc in Jeremiam esse, unde nonnullis visum, ex utero sanctificatum esse et mundatum a peccato originali; quod illius singulare privilegium foret. Quod vero Hippolytus ad Daniele trahit, illique accommodat, non tam μνημονεύων aliquid peccasse putandum est, quam veram et communem opinionem insinuasse: commune scilicet esse prophetis, ut et ministris evangelicis, sic ab utero a Deo formari et sanctificari, seu segregari in ministerium, ut Paulus loquitur, per gratiæ præparationem, non per ipsam ejus infusionem; in divina prædestinatione, non ipsa in tempore justificatione.

(28) « Ast vero alius propheta: « Congregabit omnem virtutem suam a solis ortu usque ad occum; quos vocaverit, et quos non vocaverit, cum illo ibunt. Candescere mare faciet præ multitudine velorum navium et nigrescere campum præ multitudine scutorum. Et si quis ei in prelio occurrit, gladio corruet. » Hipp., lib. *De Antichr.*, cap. 15 et 54.

(29) Hippolyt., *Contra Noetum*, cap. 17.

(30) Idem ibid. cap. 1.

scilicet Filium, passum, sicut passus est; mortuum, sicut mortuus est; et suscitatum tertia die, et sedentem ad dexteram Patris, venturumque ad iudicandum vivos et mortuos. Atque hæc dicimus, quæ didicimus. » Quid luculentius dicere potuisset hic sanctus Pater pro asserenda traditione apostolorum? Accedit his, quod integrum tractatum *De apostolorum traditione* exararit.

Conatur quidem hæc argumenta pro traditione ex S. Hippolyto petita, alio loco ex sancto hoc Patre desumpto, Albertus Fabricius elidere. Locus autem S. Hippolyti ita sonat (31): « Unus Deus est, quem non aliunde, fratres, agnoscimus, quam ex sanctis Scripturis. Quemadmodum enim si quis vellet sapientiam hujus sæculi exercere, non aliter hoc cõs: qui poterit, nisi dogmata philosophorum legat; sic quicumque volumus pietatem in Deum exercere, non aliunde discemus quam ex Scripturis divinis. » Visus est sibi Fabricius in hoc loco insigne de Scripturæ sufficientia testimonium animalvertere. Sed traditionem a Scriptura non dissociat Hippolytus, dum pietatem « non aliunde » repetit, « quam ex Scripturis divinis. » Non enim aliam defendit contra hæreticos interpretationem Scripturæ, quam quæ Ecclesiæ traditione nitetur. Quapropter verbis modo citatis paulo post hæc addit: Μη κατ' ἕλταν προαλρεσιν, μηδὲ κατ' ἴδιον νοῦν, μηδὲ βιαζόμενοι τὰ ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ δεδομένα. « Non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes iis, quæ a Deo data sunt. » Præterea Noetum merito ejectum a presbyteris narrat c. 1, quod Ecclesiæ traditionem, quam ei objiciebant, contempserit. Dicebant enim Noeto presbyteri Ecclesiæ: Ταῦτα λέγομεν & ἐμάθομεν. « Hæc dicimus, quæ didicimus. » His adde, non dubium esse quin sanctus martyr in hoc *adversus hæreses* opere, cujus materiam ex libris Irenei mutuo sumpsit, traditionem et Ecclesiæ auctoritatem Irenæi exemplo acerrimè defenderit. Hinc item eliditur alterum ejusdem Fabricii hæc ipsa de re commentum, quo iterum sibi fluxit Hippolytum veluti Scripturæ sufficientiam astruentem infra cap. 17, ubi sanctus Pater ad credendum κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων, « secundum traditionem apostolorum, » fideles hortatur. Ibi namque, ne quis putet traditionem quoque præter Scripturam sanctum martyrem admisisse, sollicite Fabricius hæc adnotat: « Παράδοσιν ἀποστολικήν, sed quam mox ex scriptis apostolicis clarissime testatam facit Hippolytus. » Incassum laborat hic scholiastes. Siquidem sanctus

A Pater lib. *De Antichristo*, cap. 1, Pauli apostoli exemplum secutus, qui Timotheum « ad depositum custodiendum, atque ad ea fidelibus hominibus commendanda, quæ abs se per multas exhortationes audierat, » hortabatur; pari ratione Theophilum suum traditionem edocere comperitur.

ARTICULUS III.

DE MYSTERIO SANCTISSIMÆ TRINITATIS.

Unitas naturæ et distinctio Personarum. — Castigatissime loquitur sanctus Hippolytus de mysterio sanctissimæ Trinitatis, aperteque declarat fidem circa unitatem naturæ et distinctionem Personarum. Sic autem ille ait in tractatu *contra Noetum* (32): « Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Quid ergo? Dicetne aliquis dicere Joannem duos Deos? Duos quidem non dicam (Deos), sed unum. Personæ vero duas; œconomiam tertiam, gratiam dico Spiritus sancti. » Gratiam appellat hoc loco Spiritum sanctum, quia divinus iste Spiritus est fons omnium donorum, quæ Deus hominibus largitur. « Pater quidem unus (prosequitur S. Hippolytus), Personæ vero duæ, quia Filius; tertia autem Spiritus sanctus. Pater mandat, Verbum perficit; Filius autem ostenditur, per quem Pater creditur. Œconomia consensionis redigitur ad unum Deum; unus enim est Deus, qui mandat, Pater; qui obedit, Filius; qui docet scientiam, Spiritus sanctus. » Nec quemquam morari debent hæc verba: « qui obedit Filium, » quasi laderent perfectam consubstantialitatem Patris et Filii; nam, ut egregie animadvertit Pater Ceillierius (33), hisce loquendi formulis usi sunt Patres secundi et tertii sæculi, et quidem sine offensione; hæc phrasi usus est S. Irenæus absque ullo scrupulo (34); ac etsi hæc formulæ loquendi viderentur favere Arianae hæresi, nihilominus etiam post concilium Nicænum in Patribus occurrunt, ut videre est in divo Basilio (35), divo Athanasio (36), et Mario Victorino (37). Quippe juxta styllum veterum theologorum, hæc voces, « imperare et obedire, » quando de Persona divinis sermo est, non significant unam alteri imperare eo modo quo dominus famulo suo præcipit; sed designant solummodo consensionem voluntatis in Patre et Filio; non secus ac si quis diceret quod, cum Pater statuisset mundum condere per suum Verbum, id non fecit sine voluntate Verbi sui (38), quod est una eademque cum eo substantia; uti jam alio loco diximus, et modo fusius patebit.

« Pater, pergit S. Hippolytus, est super omnia, Filius per omnia, Spiritus sanctus in omnibus (39). Aliter Deum unum intelligere non possumus, nisi

(31) S. Hippolyt., *Contra Noetum*, cap. 9.(32) S. Hippolyt., *Contra Noetum*, cap. 14.(33) Rami Ceillier, *Hist. générale des auteurs*, tom. II, pag. 366.(34) Ir. n., lib. IV *Adv. hæres.* cap. 78.(35) Basil., lib. *De Spiritu S.*, cap. 16.(36) Athanas., orat. *Contra gentes*.(37) Mar. Victorin., lib. I *De rerum creatione*.(38) « Una enim virtus ex toto; totum vero Pater, ex quo virtus Verbum. » S. Hippolyt., *Contra*
Noetum, num. 11.

(39) « Cum Paulus ait de Deo, Ephes. IV, 6: « Qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus; » tres Personas designat, et unitatem Dei in illis: quia unius ejusdemque virtutis ac potentiae est, esse super omnia, et per omnia, et in omnibus; et secundum ordinem confessionis sanctæ Trinitatis, primum tribuit Patri, secundum Filio, tertium Spiritui sancto; quia est tertia Persona secundum ordinem confessionis, ut antiqui theologi loquantur,

vere Patri, et Filio, et Spiritui sancto credamus (40). A Etiam dicitur tertius gradus, dici etiam potest tertia dispositio, sive œconomia. Minus accurate in Latina interpretatione incarnatio et œconomia; nomine designatur, in his verbis, quæ leguntur c. 3: Τίς γὰρ οὐκ ἐρεῖ ἕνα Θεὸν εἶναι; ἀλλ' οὐ τὴν οἰκονομίαν ἀναίρησαι. « Quis enim non dicet unum esse Deum? non tamen continuo œconomiam (id est incarnationem) negabit. » Non incarnationem, sed numerum et dispositionem Trinitatis considerat S. Hippolytus hoc in loco, et pluribus in aliis.

« Patris, et Filii, et Spiritus sancti. » Docuit hic; quod quicumque unum quid horum omiserit, is perfecte Deum non glorificavit. Per hanc enim Trinitatem, διὰ τῆς Τριάδος, Pater glorificatur. Pater enim voluit, Filius fecit, Spiritus sanctus manifestum fecit. Necessæ ergo est, ait sanctus hic episcopus (41), ut, quamvis solus, confiteatur (Noetus) Patrem Deum omnipotentem, et Christum Jesum Filium Dei, Deum factum hominem, cui omnia Pater subijcit præter se, et Spiritum sanctum, et hos vere esse tres. Quod si vult scire quomodo unus Deus demonstretur, sciat unam esse virtutem sive potentiam hujus. »

Sane nemo posset nostris hisce temporibus magis accurate loqui de mysterio sanctissimæ Trinitatis, quam loquebatur S. Hippolytus, qui tertio Ecclesiæ sæculo floruit. Perspicue revera adorabile hoc mysterium pertractatur, cum dicitur Patrem esse Deum, Filium esse Deum, Spiritum sanctum esse Deum; et nihilominus unum solum esse Deum, quia tres istæ Personæ, etsi vere ab invicem distinctæ, sunt una eademque virtus, sive potentia, ideoque unus et idem Deus. Hoc uno S. Hippolyti pulcherrimo testimonio tum Arii, tum Sabellii impietas profligatur. Tres sunt divinæ Personæ, sed unus Deus sunt: en totum sanctissimæ Trinitatis mysterium. Notante insuper cl. Marano (42) paulo aute, cap. nimirum 8, sanctus Hippolytus dixerat unum Deum esse secundum virtutem, sive secundum essentiam divinam, quæ una prorsus est in tribus Personis; secundum autem œconomiam tres Personas ostendi: intelligit ergo, ut Tertullianus (43), œconomia nomine, « numerum et dispositionem Trinitatis. » Hoc autem loco gratiam Spiritus sancti appellat « tertiam œconomiam; » sed eodem sensu ac Tertullianus, qui Spiritum sanctum appellat « tertium gradum. » Nam gradus, forma, species, dispositio sive œconomia, idem sonant apud Tertullianum. Quare si Spiritus san-

ARTICULUS IV.

DE DIVINITATE FILII ET CONSUBSTANTIALITATE VERBI.

Divinitas Filii. — Pari præcisione loquitur sanctus iste episcopus ac martyr de divinitate ac consubstantialitate Verbi in particulari; et ex illo innumera eruuntur testimonia, quæ Ariænorum ac Socinianorum os obstruere valent. Habe modo notabiliora. In libro *contra Noetum* Christi divinitatem diserte proflatur, dum ad illud Apostoli Rom. ix, 15: « Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, » etc., ita eloquitur (44): « Pulchre enarrat, et dilucide mysterium veritatis. Hic, qui est super omnia, Deus est (sic enim audeat dicere: *Omnia mihi tradita sunt a Patre*). Qui est super omnia Deus benedictus, genitus est; et factus homo, Deus est in sæcula. » (Sic.) Et rursus paulo infra (45): « Necessæ ergo est, ut quamvis nolit, confiteatur Deum omnipotentem, et Christum Jesum Dei Filium, Deum factum hominem... et Spiritum sanctum; et hos esse vere tres, καὶ τοῦτοις εἶναι οὕτως τρία. »

Coæternus Patri est Filius. — Generationem æternam et consubstantialitatem Filii cum Patre sequentia ostendunt sancti Hippolyti verba (46): « Deus, solus cum esset (ante creationem) nihilque sibi coævum haberet, voluit mundum efficere, ac mundum cogitans ac volens, et dicens effecit; continuoque extitit ei factus, sicut voluit, et sicut voluit, perfecit. Satis igitur nobis est scire solum, nihil esse Deo coævum. Nihil erat præter ipsum; ipse solus, multus erat. Nec enim erat sine ratione, sine sapientia, sine potentia, sine consilio. Omnia erant in eo: ipse erat omnia. Quando voluit, et quomodo voluit, ostendit Verbum suum temporibus apud eum definitis; per quod omnia fecit (47)... »

et nos loqui docuerunt. » Fr. Turrianus in hunc locum.

(40) Non potest, notante cl. Marano lib. iv *De divinitate J. C.*, pag. 458, accuratius dogma Christianorum exponi: Non solum enim numerum Personarum nihil de Dei singularitate detrabere contendit; sed etiam ipsam Dei singularitatem sine hoc Personarum numero nec consistere, nec coli posse docet.

(41) Hippolyt. loc. cit., num. 8.

(42) Prudent. Maran., *De divinitate J. C.*, lib. iv, p. 457.

(43) Tertull. *adv. Praxeam*, cap. 3.

(44) Lib. *Contra Noet.*, num. 6.

(45) Idem ibid., num. 8.

(46) S. Hippolyt., loc. cit., num. 10.

(47) Hæc et sequentia mirum in modum explanat simul et strenue tuetur contra Jurium doctissimus Bossuetus Meldensis episcopus, *Avertis.* vi, § 68, *Sur les lettres de Jurieu*. Œuvres tom. IV, p. 375 et seq. Ait nimirum cl. Bossuetus sanctum Hippolytum non tantum seipsum luculenter in catholico sensu declarare, sed etiam modum suppeditare, quo alia similia SS. Patrum testimonia, quæ obscuriora apparent, dilucide exponantur. Cum enim in loco citato dicat: « Quod Verbum, cum in se haberet, essetque mundo creato inaspectabile, emittens priorem vocem, et lumen ex lumine ge-

Eorum autem quæ facta sunt, decem, consiliarium A
et operarium generabat Verbum; quod Verbum
cum in se haberet, essetque mundo creato in-
aspectabile, fecit aspectabile, emittens priorem
vocem; et lumen ex lumine generans (48-49), de-
prompsit ipsi creaturæ Dominum, sensum suum:
et qui prius ipsi tantum erat visibilis, mundo autem
invisibilis, hunc visibilem facit, ut mundus, cum
eum, qui apparuit, videret, salvus fieri posset.)

Hoc loco divi Hippolyti abutitur Sandius (50);
dum ex eo ostendere conatur, sanctum nostrum
episcopum docuisse, Filium paulo ante mundum
conditum existere cœpisse. Verum doctissimus
Bullus (51) eundem locum ab interpretamentis
Sandii egregie vindicat ita disserens: « Agnosco
quidem, hic ab Hippolyto generationem quamdam
Verbo sive Filio Dei tribui, quo mundi creationem
proxime antecesserit. Sed omnino nego de gene-
ratione loqui Hippolytum proprie dicta, quæ scilicet
Verbi fuerit productio, quæ Verbum ipsum, cum
prius non existeret, existere cœpit. Huic com-
mento totus Hippolyti sermo repugnat. Nam Deum
ex æterno ita « solum » fuisse docet, ut interim
« multum » fuisse affirmet. Quomodo? Quia scilicet
Deus Pater nunquam erat sine ratione (τῷ Λόγῳ)
et sapientia, hoc est, sine Filio et Spiritu sancto;
proinde non sine consilio, cum utrumque sibi con-
siliarium habuerit. Nullus dubito, quin hic sit
sensus genuinus istorum Hippolyti verborum:
Nihil erat præter ipsum; ipse solus multus erat,
Nec enim erat sine ratione (procul dubio Græce
scripserat Hippolytus τῷ Λόγῳ), *sine sapientia,*
sine consilio. Quippe Deum agnovisse Hippolytum
unum et inultum, hoc est trinum; unum essentia,
trinum Personæ, ipse hujus homiliæ titulus decla-
rat. Tertiam autem divinitatis hypostasim « Sapien-
tiæ » nomine appellavit Hippolytus, Irenæi, cujus
auditor fuisse perhibetur, exemplo et ex more
illorum temporum. Deinde ait Hippolytus, Deum
generasse Verbum, quod ab æterno in se habuerit.
Quomodo? « Ipsum, inquit, temporibus apud se
« definitis ostendit: ipsum creaturæ ut Dominum,
« deprompsit: ipsum denique sibi soli prius no-
« tum, mundo visibilem fecit. » Itaque generatio, quæ
de loquitur Hippolytus, non est Verbi productio;
sed ipsius ex æterno Patri coexistentis, ostensio,
depromptio, et manifestatio, quæ res creatas re-
spexerit. Ut idem prorsus voluerit beatissimus

martyr, quod Athenagoram docuisse supra ostendimus. Atqui in hunc sensum ut Hippolytum inter-
pretemur, suadent quidem ipsa loci allati verba;
sed eo plane nos cogunt alia ejus scripta, in quibus
coæternam Filii cum Patre existentiam verbis veluti
solis radio descriptis declarat. »

Sed multo luculentiora perfectæ, ac veræ divini-
tatis in Filio, ejusque Personæ a Patre distincta
S. Hippolytus testimonia dedit in opusculis *Contra*
Beronem et Helicem, apud Anastasium. In quibus
duplicem in Christo naturam accurate discernit;
et divinam eandem plane esse demonstrat, quæ
est in Patre. « Verbum enim Dei nulla re mutatam
esse, » dicit eo ipso, quod carnem induit; « nec in ullo
prorsus, in quo idem est cum Patre, factam esse
idem cum carne propter exinanitionem. Sed ejus-
modi erat absque carne, ita mansisse extra omnem
circumscriptionem (52). » Rursus: « Deum illum
infinite simul, et circumscriptum hominem esse »
ait, « et intelligi, utriusque substantiam perfecte
perfectam habentem (53). » Quod potest esse clarius
summæ, absolutæque divinitatis in Christo præ-
conium? Nam et infinite Deum hunc esse præ-
dicat, et immensum, et immutabilem, et idem
omnino cum Patre, quod ad naturam attinet, cum
sit ejus Filius, ideoque reipsa distinctus. Denique:
« Divinitas (inquit ex Anastasii versione), ut erat
ante incarnationem, et est post incarnationem se-
cundum naturam infinite, incomprehensibilis, im-
passibilis, incomparabilis (imo inalterabilis), inco-
vertibilis, per se potens, et ut totum dicamus,
subsistens substantialis sola infinite virtutis bo-
num (54). » Potuitne vel hoc sæculo quisquam
disertius, expressius significantiusque divinitatem
Filii, ac Personarum discrimen exponere, quam
scriptor ille fecit antiquus, antequam Nicæus
consensus liquidam ea de re sententiam explicasset?
His sunt consentanea testimonia reliquorum
fragmentorum (sunt autem octo omnino) de Christo
Deo, Deique Filio dicta, quæ longum sit exscribere.
Ut cum in secundo nominatur ὁ τῶν ὅλων Θεός,
« Deus universorum, » et in sexto tribuitur illi
« imprincipalitas, infactio, infinitas, sempiternitas,
D incomprehensibilitas, » et quæcumque « horum se-
cundum magnitudinem theologia amplissima in
Deitate ratio contemplatur, » ut barbare vertit
Anastasius.

verans, » luce clarius ostendit, hanc secundam
Verbi generationem, nihil aliud esse, quam exter-
nam ejusdem manifestationem; seu « operationem
ad extra, » ut Scholla loquitur.

(48-49) Sic locuti ante Patres Nicænos, præter
Hippolytum nostrum, sunt Justinus martyr, Tatianus
et Athenagoras, ut notatum doctissimo Grabio ad
Irenæum lib. II, cap. 23. His adde Methodium in
homilia de Simeone et Anna, pag. 152: Ὁ εἰς φῶς
ἀληθινὸν ἐκ φαιδὸς ἀληθινοῦ, Θεός ἀληθινός ἐκ Θεοῦ

ἀληθινοῦ. Athanasius postea dixit λόγον ἐκ λόγου.
Tom. I, pag. 881 edit. Lipsiens.

(50) Sand. *Nuclei hist. ecclesiast.* lib. I, p. 98.

(51) Bull., *Defens. fid. Nicæn.*, sect. III, cap. 8,
pag. 219 et seq. Cf. Bossuet., I, c.; neque aliter
Maranus *De divinit.* J. C. lib. IV, cap. 13, § 3, p. 458.

(52) *Contra Beron. et Helicem*, apud Fabric. tom. I
Opp. Hippolyt., p. 226, et apud Galland., p. 466.

(53) Ibid.

(54) Ibid.

Apud Theodoretum etiam (55) hæc D. Hippolyti A verba leguntur ex sermone de Helcana et Anna, cum de eo, quod Maria gestabat in utero, loquitur: « Verbum erat Dei primogenitum e cœlo ad te delapsum, et homo primogenitus in utero formatus; ut primogenitum Verbum Dei primogenito conjunctum homini monstraretur. » Horum vis verborum quanta sit, melius existimabit, qui nomen istorum, « Verbi, » et « primogeniti » potestatem expendit. Etenim λόγος ejusmodi intellexit Hippolytus, de quo Joannes initio Evangelii loquitur. At λόγος iste « Deus, et apud Deum in principio » existit; et « per eum omnia sunt facta ». Non igitur creatus est, neque per alium λόγος factus, ut Ariani postea fabulati sunt, eo ipso, quod primogenitus est. Ad hæc idem Hippolytus in alio libro Κύριον ἀναμάρτητον vocat Christum, id est *impeccabilem*; quod solius veræ, et increatæ Divinitatis proprium est.

Alia satis clara pro deitate Christi testimonia Hippolyti habentur inter plura ejus dicta a Theodoro dialogo 2, tom. IV, pag. 88, et act. v concilii Lateranensis sub Martino I, anno 649, tom. X Concilior., edit. Mansi, pag. 1079 allegata. Notata quoque digna sunt ejusdem Hippolyti verba ex interpretatione psalmi 11 a Theodoro adducta (56). Christum Deum appellavit sermone in Helcanam et Annam (57).

Divinæ omni-præsentis etiam attributum Christo ascripsit tractatu in Pascha, ex quo hæc citato Concilior. tomo, col. 1087, habentur verba: « Totus erat in omnibus et ubique, adimplens vero omnia, ad omnes aeris principatus nudus redispoliatus (sic) est, et ad parvum clamat transire calicem, ut ostendat vere, quia et homo erat. » Nota quoque dictum, ut egregie hic animadvertit Grabius, « et homo; » quoniam scilicet aliam insuper naturam habebat, et Deus erat.

Accedunt alia quoque ejusdem Hippolyti verba ex ejus in Genesim commentario. Et perit iste quidem commentarius; asservata tamen sunt quedam ejus fragmenta in Catenis, quæ vulgo dici solent, Patrum in dictum Moysis librum; quorum

aliqua Romæ descripta Isaacus Vossius quondam doctissimo D. Joanni Millio, hic vero cl. Grabio communicavit. Atqui inter hæc in XLIX caput, vers. 22, οὐδὲ ἠὲ ἡμέρας Ἰωσήφ, sequentia habentur verba: « Quandoquidem unigenitum Dei Verbum Deus ex Deo existens (observa ipsius concilii Nicæni phrasin, uti supra *lumen de lumine*) exinavit semetipsum juxta Scripturas, demittens semetipsum ultro in id quod non erat, et vilem hæc carne induit, atque in servi forma apparuit, obediens Deo et Patri factus usque ad mortem^a, ea propter de cætero et superexaltatus esse legitur; et tanquam id proprie non habens propter humanam naturam, ac gratuiti instar doni accepit nomen super omne nomen^b, secundum B. Pauli verba, sed ex rei veritate; res ipsa tamen non erat donum eorum quæ ab initio naturaliter haud habuit (longe se res habet); verum potius reditus existimandus est, et recursus ad id quod a principio essentialiter et inseparabiliter ei inerat. » Et paulo post ad ista verba, εὐλογίας πατρὸς καὶ μητρὸς, ita commentatur (58): « Clare atque manifeste ea pariter, quæ est ex Deo, et Patre generatio Unigeniti, ac quæ per sanctam Virginem facta est, indicatur, juxta quæ creditur et visus est homo. Filius enim Dei et Patris naturaliter atque vere existens, propter nos sustinuit eam, quæ fuit per Virginem atque uterum generationem, et ubera suxit. Neque enim, ut quibusdam videtur, putative fuit homo, sed idem vere apparuit, quod nos sumus, qui naturæ leges sequimur, et nutrimento usus est, quamvis ipse mundo vitam daret. »

Omnibus his decretoriis auctoritatibus addi possunt alia duo loca ex scriptis S. Hippolyti, quæ expresse adeo divinitatem Filii Dei Domini Salvatoris nostri Jesu Christi, ejusque consubstantialitatem, et coeternitatem cum Patre demonstrant, ut nihil magis desiderari queat. In tractatu *Adversus Noetum* hæc in Evangelii verba: « Ego et Pater unum sumus^c, » aperte declarat Patrem et Filium unum idemque esse, quia « unam eandemque habent virtutem et potentiam (59); » et in tractatu *Contra Judæos* pariter expresse dicit Christum esse verum

^a Joan. 1, 1-3. ^b Philip. 11, 7, 8. ^c Ibid., 9. ^d Joan. x, 30.

(55) Theodoret. *Dialog.*, 1, tom. IV *Opp.*, edit. Sirmond.

(56) Theodoret. *Dialog.*, 2, *Opp.*, tom. IV, pag. 89, apud Fabric., pag. 268, et apud Galland., pag. 486.

(57) Theodoret., *loc. cit.*, et apud Fabric., pag. 267; apud Galland., 496.

(58) Ex *Commentario* S. Hippolyti in *benedictiones Balaam* hæc citavit Leontius lib. 1 *Contra Nestorium et Eutychem*: « Ut demonstraretur utramque quidem in se habere substantiam, scilicet Dei et hominum, sicut Apostolus ait: *Mediator quidem Dei et hominum homo Christus Jesus* (1 Tim. 11, 5); *Mediator autem unius hominis non est* (Gal. 11, 20), sed hominum: oportebat ergo ut Christus, factus

D mediator Dei et hominum, ab utrisque arrhabonem quemdam acciperet, ut appareat mediator duarum naturarum. »

(59) « Si autem dicat Noetus: Ipse dixit: *Ego et Pater unum sumus*, advertat animum et intelligat, quod non dixit: *Ego et Pater unum sum*; sed *unum sumus*. Illud enim (*sumus*) non dicitur de uno; sed sic dixit, quia duas Personas demonstravit, unam autem potentiam, sive virtutem. Una enim mens Patris est Pater (*Filius*)... Unde ad Philippum: *Philippe, qui vidisti me, vidisti Patrem* (Joan. xiv, 9); id est, si me vidisti, per me potes Patrem cognoscere. Per imaginem enim, quæ similis est, potest facile Pater cognosci. » S. Hippolyt., *Contra Noet.*, c. 7.

Deum (60), eamque Patri coeternum nominat (61). Et in Commentario jam laudato in Genesim eadem fere de coeternitate Filii habet. « Itaque qui ut homo, inquit S. Hippolytus, periculum subierat, a Patre salvatus esse affirmatur, quauquam natura sua existens Deus, κατὰ φύσιν ὑπάρχων Θεός, et universam ipsam visibilem creaturam in bono statu conservans... semper enim fuit in gloria divina, qui ante omne ævum, et tempus, et ante mundi jacta fundamenta proprio Patri coexistit, τῷ ἑλεῖ συνυπάρχων γεννήτορι (62). Sane Ariani, qui adhuc supersunt, harum auctoritatum vim eludere quo pacto valeant, non video. Quis enim non agnoscat uti verum Deum, uti Patri consubstantialem, eum, qui ab æterno fuit in Deo Patre; quem Pater emisit, ut « lumen ex lumine, » ut « radium a sole, » ut « aquam ex fonte (63); » eum, qui eandem habet cum Patre virtutem ac potentiam; qui est idem Deus cum universi conditor; qui in sua Persona potentiam Patris ostendit; qui est Deus et Dominus omnium; qui est vera Patris imago; in quo et per quem Pater seipsum manifestat; eum tandem, qui est infinitus, incomprehensibilis, omnipotens, subsistens et operans per seipsum, et est perfectus Deus, sicuti est perfectus homo? Si Ariana impietas contra hæc firma adhuc et sibi constans perseverat, nullo alio pacto poterit unquam everti.

Unus tamen locus adhuc superest, eximius plane, quem præterire religio est. Sic autem se habet: « Qualem igitur Filium suum Deus per carnem misit, nisi Verbum, quod a principio scilicet Filium vocavit, quia futurum erat, ut ortum caperet? Et eum Filius vocatur, commune nomen amoris erga hunc mines sumit. Nec enim Verbum per se et sine carne, perfectus Filius erat, cum tamen esset Verbum, Unigenitus. Neque caro per se sine Verbo subsistere poterat, quia in Verbo subsistebat. Sic ergo unus Filius Dei perfectus manifestatus est (64). » Hunc autem locum quo maxime abutantur Unitarii, atque plurimum se efferunt, egregie illustrat, ac strenue propugnat doctissimus Maranus his verbis: « Videtur, inquit, sanctus martyr ita locutus fuisse duplici potissimum de causa (65):

« I. Quia Verbum, etsi perfectus Dei Filius erat, ante incarnationem, ut patet ex ipso loco, ubi eum Unigenitum appellat Hippolytus, et ex multis aliis, in quibus de ejus generatione diserte disputat; nondum tamen erat Filius hominis. Hanc ipse inter-

^a Dan. vii, 13.

(60) Hæc omnia Christus œconomice tanquam homo precalatur, qui erat verus Deus, Θεός ὡν ἀληθινός. S. Hippol., *Adv. Judæos*, num. 4.

(61) Sed quare, o propheta, edisserere nobis, cur templum devastatum est? An propter illam olim vituli fabricationem? an propter populam idololatriam? an propter sanguinem prophetarum? an propter adulteria et fornicationes Israel? Minime, inquit; in omnibus enim illis semper veniam et indulgentiam ferebant; sed quia Filium auctoris beneficiorum interfecerunt, ipse enim est coeternus Patri.

pretationem suppeditat. Observat enim Verbum ante incarnationem vocatum fuisse Filium hominis; unde colligit perfectum Filium non fuisse, cum nondum esset homo. His enim verbis: « A principio « Filium vocavit, commune nomen amoris erga hunc mines sumit, » Filius hominis clare designatur. Idque confirmari potest ex cap. 4 ubi sic loquitur Hippolytus: « Verbum enim caro erat, Spiritus « erat, Virtus erat. Unus commune nomen et in usu « apud homines sibi sumpsit, vocatus a principio Fi- « lius hominis propter futurum, quamvis nondum es- « set homo, sicut Daniel testatur, inquires: *Vidi. et ecce cum nubibus cæli quasi filius hominis veniebat*^b. » Cum Noetus metaphoras in Filii voce veniret, et Patrem et Filium unam et eandem Personam esse B statueret; suscepta adversus hunc hæreticum disputatio postulabat, ut Verbum Hippolytus ante incarnationem non metaphorice, sed vere ob futuram ex Virgine generationem Filium hominis vocatum fuisse prætenderet, nec tamen perfecte Filium fuisse, quia nondum ex Virgine genitus erat.

« II. Non solum Verbum in Christo, sed etiam corpus et animam considerat Hippolytus; ac Verbum unitum carni, unum et perfectum Dei Filium existimat: ita ut Christus non solum quatenus Verbum, sed etiam quatenus Deus et homo, Filius sit Dei. Quemadmodum igitur caro sine Verbo Filius Dei esse non potest; ita Verbum sine carne, perfectum quidem Verbum erat et Unigenitus, sed unus ille perfectus Filius, ex Verbo, corpore et animo constans, non erat. Huc pertinet, quod ait cap. 4: « Est igitur caro, quæ a Verbo Patris ob- « lata, ut munus est; caro, inquam, quæ est ex Spi- « ritu sancto, et Virgine, perfectus Filius Dei ostend- « sus. » In eandem sententiam accipienda, quæ lo- guntur in libro genuino *De Antichristo*, cap. 3: Αὐτὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς, ὁ πάλαι μὲν Λόγος. « Ipse rursus Dei Filius, qui prius Verbum erat. » Hactenus V. C. Neque minus solide tuctur eundem locum Gregorius Bullus contra Zwicharum *Irenicæ Irenicorum* auctorem in hæc verba disserens (66): « Non ita insanit Hippolytus, ut diceret (quod dixisse illum anonymus voluit) Verbo sive Unigenito quidquam intrinsecæ perfectionis revera accessisse ex carnis assumptione; imo contrarium aperte docuit. Nam primo diserte ait, Dominum nostrum perfectum fuisse Verbum et Unigenitum ante incarnationem. Deinde clare docet, Verbum

Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῷ Πατρὶ συναϊδιός. S. Hippolyt. *Demonstr. advers. Judæos*, num. 7.

(62) S. Hippolyt. *Comment. in Genes.*, tom. II, pag. 27, 28 et 29.

(63) Item, *Contra Noet.*, num. 11.

(64) Item, *Contra Noet.*, c. 15.

(65) Maran. *Divinit.* J. C. lib. iv, c. 15, § 4, p. 459.

(66) Bullus, *Defens. fid. Nicæn.*, sect. II, cap. 8, § 5, pag. 99.

sive Unigenitum adeo ex carne humana non melioratum esse, ut caro illa ipsam suam substantiam Verbo debeat. Quid ergo, inquires, voluit Hippolytus, cum ait Verbum et Unigenitum sine carne perfectum non fuisse Filium? Voluit, inquam, manifeste, τὸν Λόγον ante incarnationem non omni filiationis genere, ut ita dicam, defunctum fuisse, sive nondum fuisse omni modo, quo Pater voluit, Dei Filium. Scilicet Domino nostro triplicem nativitatem et filiationem attribuerunt veteres. Prima est, qua ut Λόγος ex mente Patris ab æterno natus fuit. Ex hac nativitate perfecta hypostasis divina existit; nec ipsi quidquam postea accessit, sed potius cæteræ nativitates συγκατάθεσις fuerunt, sive consensiones Filii Dei. Altera nempe nativitas est, qua ὁ Λόγος a Deo Patre, apud quem, cum nihil adhuc præter Deum existeret, adeoque ex æterno fuerat, κατ' ἐνάργειαν exivit, ac tanquam ex utero ejus prodiit, seque demisit ad condendum universa. Tertia demum nativitas tum fuit, cum idem ὁ Λόγος caro factus est, et e sinu Patris in uterum beatissimæ Virginis illapsus, homo ex ipsa natus est per inumbrationem Spiritus sancti. Hoc fuit τοῦ Λόγου extrema συγκατάθεσις (a nobis hominibus, adeoque ab ipsis angelis æternum adoranda), qua peracta, perfectus Filius Dei factus est, hoc est, ut dixi, omni filiationis genere defunctus est: siquidem cæteræ filiationes, quæ humanam Christi naturam spectant, ex hac dependent, atque ex ipsa consequuntur. Hæc fusius explicabimus, inquit C

cl. Bullus, ad sectionem illam 5, de Filii τῷ συν-αἰθλίω.)

Interim illud observandum est, inter ea, quæ Irenæi auctor ex libro Hippolyti *Contra Noetum* adduxit, tanquam catholicæ, id est, Nicænæ fidei contraria, quædam esse, quæ illam ipsam fidem egregie confirmant. Hujusmodi est illud (67): « Cum alium dico (nempe Filium a Patre [68]), non duos Deos dico, sed tanquam lumen ex lumine, et aquam ex fonte, aut radium a sole: una enim virtus ex toto; totum vero Pater, ex quo virtus, Verbum: hoc vero mens seu sensus, qui prodiens in mundum, ostensus est Puer Dei (69). Omnia igitur per eum facta sunt; ipse solus ex Patre genitus. » Ubi Patrem et Filium, persona distinctos, D unum tamen esse Deum inde probat, quod Filius non sit Deus a seipso, sed Deus de Deo, atque ex

A Patre, tanquam lumen ex lumine, et aqua ex fonte, et radius a sole prodeat, et Filium discrete eximit ex numero rerum a Deo factarum, illum solum ex ipso Deo Patre genitum pronuntians: quæ cum Nicæna fide ac confessione omnino conspirant.

Neque cuique offendiculo esse debet, quod ibidem Hippolytus Patrem dicat *totum*, Filium vero *virtutem ex toto*. Nam totum recte dicitur Pater, quia est πηγὴ θεότητος. Siquidem divinitas, quæ in Filio est et in Spiritu sancto, Patris est, quia a Patre derivatur. Apprime itidem catholica sunt, quæ mox ex eodem Hippolyti libro sophista affert, nempe hæc (70): « Pater mandat, Verbum perficit; Filius autem ostenditur, per quem Pater creditur. Œconomia consensionis redigitur ad unum Deum. Unus enim est Deus, qui mandat Pater, qui obedit Filius, qui docet scientiam Spiritus sanctus. Pater, qui est super omnia, Filius per omnia, Spiritus sanctus in omnibus. » Hic scilicet S. Hippolytus Patrem, Filium et Spiritum sanctum unum esse Deum aperte docet, et unicuique Trinitatis Personæ omnipræsentiam tribuit, ac vim divinam, quæ cuncta pervadat. Quod vero Patrem dicit *mandare*, Filium *obedire*, in eo consentientes secum et similiter loquentes habet alios Patres orthodoxos, non modo Antenicænos, sed et qui post concilium Nicænum floruerunt... Quod itidem Patrem proprie super omnia esse dicit, id ad ἐξοχὴν illam Patris, qua Pater est, omnino referendum, quam Catholici omnes agnoscunt.

ARTICULUS V.

DE DIVINITATE SPIRITUS SANCTI, EJUSQUE PROPRIETATIBUS PERSONALIBUS.

Quoad Spiritum sanctum, omni possibili præcisione declarat idem sanctus episcopus et martyr, divinum hunc Spiritum esse tertiam Personam sanctissimæ Trinitatis, ut supra jam vidimus. Supponit vero idem auctor tres divinas Personas esse unum eundemque Deum; ait quippe tres has Personas habere unam eandemque potentiam, unam eandemque virtutem: ergo supponit Spiritum sanctum esse Deum et esse Patri Filioque consubstantialem. Cæterum perspicue mentem suam prodit super hoc articulo cum ait, « hanc consensionem » trium divinarum Personarum « redigi ad unum Deum (71): Œconomia consensionis redigitur ad unum Deum. Unus enim est Deus, subjun-

(67) *Contr. Noet.*, num. 11.

(68) Justino martyri, quando Filium ἐτερόν τι a Patre esse dicitur, et Tertulliano, quando *Filium et Patrem esse aliud ab alio* affirmat, eadem, quæ Hippolyto mens, ut Personarum distinctionem ostendant, non ut ὁμοούσιον inflicientur.

(69) Observat cl. Græbius S. Hippolyto solemne fuisse, Christum vocare τὸν Παῖδα τοῦ Θεοῦ, *Puerum*, sive potius *Filium Dei*; quod patet ex ejus demonstratione *De Christo et Antichristo*, num. 3, Ἀδελφὸς πάντων ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, ὁ πάλαι μὲν Λόγος. Quæ verba sollicitius perpendens cl. Maranus in egregio opere, cui titulus: *Divinitas D. N. J. C.*, lib. iv,

cap. 13, pag. 460, ea sic reddit: « Ipse rursus Dei Filius, qui prius Verbum erat. » Neque aliter hunc locum interpretatur Græbius ad Bulli *Defens. fid. Nic.*, pag. 101. Quid quod eadem loquendi ratione paulo post utitur sanctus martyr? Εἰς γὰρ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς, quæ sic vertit ipsemet Combefisius: « Unus enim est Dei Filius. » Ita scilicet S. Hippolytus aliique antiqui Patres Christum appellarunt ex Isaia xlii, aliisque locis, ubi Deus de ipso ait: Ἰδοὺ ὁ παῖς μου · quanquam παῖς ibi *servum* significet.

(70) *Contr. Noet.*, num. 14.

(71) *Idem*, loc. cit.

git, qui mandat, Pater; qui obedit, Filius; qui docet scientiam, Spiritus sanctus. » Aliter Deum unum intelligere non possumus, « nisi vere Patri, et Filio, et Spiritui sancto credamus: per hanc enim Trinitatem Pater glorificatur. » Ait insuper S. Hippolytus, nos adorare Spiritum sanctum (72): « Spiritum sanctum adoramus. » Illi tribuit eandem gloriam, eandemque potentiam ac Filio, cujus Spiritus est: « Ipsi (Christo) gloria et potentia cum sacrosancto bono et vivifico ejus Spiritu (73). » Igitur certum ratumque est, juxta S. Hippolyti doctrinam, Spiritum sanctum esse Deum, sicuti et Pater Deus est, et Filius Deus est, illisque vere esse consubstantialiam.

Proprietates personales Spiritus sancti. — Proprietates personales Spiritus sancti modo enumerat S. Hippolytus (74): « Hic est Spiritus qui ab initio ferebatur super aquas^o, per quem movetur mundus, natura creata consistit, omnia vitam accipiunt: qui in prophetis operatus est, in Christum devolvit. Hic est Spiritus specie linguarum ignearum datus apostolis; de hoc Gabriel ad Virginem: Spiritus sanctus superveniet in te¹, etc. Per hunc Spiritum Petrus beatam illam vocem effatus est: Tu es Christus Filius Dei viventis²; per hunc Spiritum firmata Ecclesiae petra est. Tandem per hunc Spiritum, conjunctum cum aqua (baptismi), regeneratus homo vivificatur, ex servitute in libertatem transit, ex tyrannide ad regnum, ex corruptione ad incorruptibilitatem. » Hæc sunt notabiliora, quæ in divo Hippolyto occurrant quoad tres divinas Personas.

ARTICULUS VI.

DE MYSTERIO INCARNATIONIS, ET DUARUM NATURARUM DISTINCTIONE IN CHRISTO.

Solus Filius incarnatus. — Non minus dilucide exponit sanctus Portuensis episcopus noster sanctissimum incarnationis mysterium, duasque in Domino nostro Jesu Christo omnino distinctas naturas, divinam nimirum et humanam, profitetur. Atque primo docet S. Hippolytus nec Patrem, nec

^o Gen. 1, 2. ¹ Luc. 1, 35. ² Matth. xvi, 16; Marc. viii, 29; Luc. ix, 20; Joan. vi, 10.

(72) S. Hippolyt. *Adv. Noet.*, cap. 12.

(73) Idem, *Orat. in Theophan.*, num. 10.

(74) Idem, *ibid.*, num. 9.

(75) Idem, *Adv. Noet.*, num. 13.

(76) « Dic mihi, o beata Maria, quid erat a te in utero conceptum, et quid a te in matrice virginali gestabatur? Verbum erat Dei, primogenitum, qui a cælis in te descenderat, et homo primogenitus in utero formatus, ut primogenitum Verbum Dei primogenito homini unitum ostenderetur. » Idem apud Theodores. *Dialog. 1*, et tom. I *Opp.*, p. 267.

(77) « Credamus igitur, fratres, secundum traditionem apostolorum, quod Deus Verbum a cælis descendit in sanctam Virginem Mariam, ut ex ea incarnatus, sumpta anima humana, rationis inquam particeps, factus omnia quæcumque homo est, excepto peccato, salvaret Adam, qui occiderat, et immortalitatem hominibus largiretur his qui crederent in nomine suo. In omnibus igitur demonstratum est nobis Verbum veritatis, quod unus est Pater, cujus

A Spiritum sanctum humanam carnem assumpsisse, sed Verbum Dei (75): « Missus autem, inquit, non est alius, quam Verbum. » Divinum hoc Verbum descendit in sanctam Virginem Mariam (76), et ex ea est incarnatum, sumpta anima humana, « factus omnia quæcumque homo est, excepto peccato (77). » Hoc Verbum Dei appellatum est Dei Filius ab initio, quia in tempore inter homines nasci debebat: « Nec enim Verbum per se et sine carne Filius perfectus erat, cum tamen esset perfectum Verbum Unigenitus (78). » Hoc est, non est adeptus perfectam qualitatem Filii, nisi per unionem duarum naturarum, per quam et Filius Dei, et Filius hominis simul effectus est.

Unio duarum naturarum Christi in una sola persona. — Divinum Verbum, Dei primogenitum, unitum cum Virginis primogenito, est verus Deus et verus homo, perfectus Deus et perfectus homo. « Totus Deus ipse, totus homo idem ipse, totus Deus pariter natura, et homo idem ipse. Deitate quidem, divina per suam ipsius sanctissimam carnem, non existentia natura carnis, operans; humanitate vero, humana, non existentia natura deitatis, deitatis indulgentia patiens. Nil divinum nudum corpore operatur, nil humanum idem ipse privatum divinitate gerens; servans sibi modum, secundum utrumque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti more, ad approbationem perfectæ ac veræ nihilque habentis pravitate inhumanationis suæ (79). »

C Quod quidem factum est absque ulla mutatione hujus vel illius naturæ: « Habens cœleste, quod paternum erat, tanquam Verbum; terrenum vero, tanquam ex vetere Adam, per Virginem incarnatus. Sic... Deus corporatus apparuit (80). Salvator ex ea (Maria) natus est sine confusione Deus et homo, ἀσυγχύτως Θεός καὶ ἄνθρωπος. » Hæc postremæ loquendi formulæ excerptæ sunt ex quodam fragmento Commentarii, quod exaravit S. Hippolytus in Proverbia; ibi enim explicans hæc capituli xi verba: *Sapientia ædificavit domum, miscuit*

adeat Verbum, per quod omnia fecit; quod posterioribus temporibus, sicut superius diximus, misit Pater ad salutem hominum. Hoc per legem et prophetas prædicatum est venturum esse in mundum. Sicut ergo prædicatum est, sic præsens seipsum manifestum fecit ex Virgine et Spiritu sancto novus homo factus: habens cœleste, quod paternum erat, tanquam Verbum; terrenum vero, tanquam ex vetere Adam, per Virginem incarnatus. Sic in mundum egressus, Deus corporatus, Θεός ἐν σώματι, apparuit, egressus perfectus homo, ἄνθρωπος τέλειος. Non enim per fictionem aut mutationem, sed vere factus homo: Οὐ γὰρ κατὰ φαντασίαν ἢ ἐροτήν, ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος. » S. Hippolyt. *Contr. Noet.*, num. 17.

(78) *Contr. Noet.*, num. 15.

(79) Idem, lib. *De theologia et incarnatione contra Beronem et Heltem.*, num. 7.

(80) Idem, *Contra Noet.*, num. 17.

simam⁹⁻¹⁰, » eadem interpretatur de duabus Jesu Christi naturis, per vinum intelligens naturam divinam; per aquam vero naturam humanam (81). *Miscuit in poculo suo vinum* (inquit ille), *in Virgine divinitatem suam uniens cum carne, tanquam vinum merum ac purissimum*; sive, ut alibi etiam habet (82): *Mortale corpus nostrum suæ admiscendo virtuti*.

Proprietates et operationes distinctæ duarum naturarum in Jesu Christo. — Cæterum inanis scrupulus esset opinari, Eutychnam hæresim designari hac voce *μῆλας*, *admiscens*; præter enim superius recitata apertissima testimonia, innumera pariter hoc loco afferre possumus, quæ ab omni erroris suspitione super hoc articulo illum reddunt immunem. Et enim in tractatu *Contra Noetum*, peculiare proprietates operationeque tribuit duabus Christi naturis et quidem his verbis (83): « Sic igitur humana sua non recusat, qui demonstratur esse Deus, cum... super pulvinum dormit, qui naturam habet insomnem, ut Deus... cum ab Herode spernitur, qui totam terram judicaturus est... et a militibus illudatur is, cui astant millia millium, et decies centena millia angelorum. » In tractatu *Contra Beronem* expresse docet, incarnationis mysterium demonstrare duas substantias perfectas, divinam et humanam (84): « Mysterium namque divinæ incarnationis... perfectæ deitatis et plenæ demonstrativæ humanitatis; » et utramque naturam suas proprietates et operationes naturales absque ulla mutatione servasse: « secundum utrumque suum semper permanens sine caso, quibus divine pariter et humane operatus est: perfectionem per omnem utriusque rationem sibi naturaliter incommutabilem servans; » atque ideo divinum Verbum miracula patrabat, caro vero patiebatur (85): « Deitate quidem divina... operans; humanitate vero humana. »

In humanitate sua Salvator noster esurivit et sitivit; et in divinitate sua uno eodemque tempore adorabatur ab angelis (86): « Humanam quidem ipsius naturam facile est agnoscere, quando esurit et sitit... Divina vero ipsius natura non obscure ceratur, quando ab angelis adoratur. » Uno verbo, operationes istæ adeo distinctæ sunt, juxta S. Hippolytum (87), quod Verbum, « nihil divinum corpore

A operabatur, nihil humanum divinitate gerebat. Verum licet mortuus est tanquam homo, tamen secundum divinitatis naturam mansit vivus (88). » Habes igitur duas Christi naturas formaliter distinctas, earundemque distinctas operationes in divo Hippolyto assertas conspicis. Demonstrandum superest, vetustum hunc Ecclesiæ Patrem, unam agnovisse in Christo personam; unumque principium operationum omnium, quæ utrique naturæ conveniunt.

Id vero evidentissime constabit unicuique vel leviter attendenti quos superius attulimus textus, ut distinctionem duarum naturarum assertam a divo Hippolyto evinceremus; ex illis enim probe manifestum erit, quod licet duarum naturarum distinctio perspicue asseratur, nihilominus una tantum in Christo persona astruitur.

Unitas personæ in Jesu Christo. — Ipse quippe et perfectus Deus est, et perfectus homo; ipse prout Dei Verbum, divinam habebat naturam; prout vero Adæ filius, habebat naturam humanam: Deus incarnatus est; « Deus incorporatus; » et ille ipse est, qui natus est... Deus et homo: idem est, qui « ab Herode spernitur, et ab angelis adoratur; » qui « divina operatur et humana, » qui « moritur, et manet vivus. » Quomodo conciliari hæc possunt cum distinctione naturarum? Audi eundem divum Hippolytum perbelle hoc explicantem (89): « Secundum utrumque suum semper permanens sine caso, quibus divine pariter et humane operatus est... » Et alibi: « Sibimet modum servans secundum utrumque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti more (90). » Ex omnibus his quæ modo attulimus quoad incarnationem, inferendum est, divum Hippolytum in suis scriptis manifeste damnare tres primarias hæreses post ejus mortem exortas: Eutychnorum scilicet, Monothelitarum et Nestorianorum: primam quidem, dum astruit in Christo duas naturas distinctas; secundam vero, dum duas admittit voluntates in eodem Christo, duasque operationes, quæ duarum naturarum sunt propriæ; tertiam tandem, dum unitatem personæ in Christo tuetur.

Scopus incarnationis. Circumstantiæ incarnationis. — Finis ac scopus incarnationis fuit hominum

⁹⁻¹⁰ Prov. ix, 2.

(81) Idem, in illud *Proverb.* ix, tom. I *Opp.*, pag. 282, et apud Galland., tom. II *Biblioth. PP.* colum. 488.

(82) « Quod enim Dei Verbum cum esset carnis expert, sanctam carnem ex sancta Virgine induit, tanquam sponsus sibi ipsam in crucis patibulo vestem contextens; quo nimirum mortale corpus nostrum suæ aduocando virtuti, et corruptibile incorruptibili, infirmum forti miscens, homini qui perierat, salutem præstaret. » Idem, *De Antichr.*, num. 4.

(83) Idem, *Contra Noet.*, num. 18.

(84) Idem, *Adv. Beron. et Helic.*, tom. I *Opp.*, pag. 227 et 228, et apud Galland., colum. 467 et 468.

(85) Idem, *ibid.*, apud Fabric., pag. 226, et Galland. col. 469.

(86) Idem, in *psal.* 11, tom. I *Opp.*, pag. 268, et Galland., col. 486. Vide et apud Fabric., pag. 226, et tom. II, pag. 24, 27, 28, 45, et tom. I, pag. 263 et 264.

(87) Idem, *Contra Beronem*, num. 8, apud Galland., col. 469.

(88) Idem, *Comment. in Genesim*, tom. I *Opp.*, pag. 24, et apud Galland., col. 478.

(89) Idem, *Contra Beron.*, tom. I, pag. 228, et apud Galland., col. 468, num. 4.

(90) Id., *ibid.*, pag. 230, et apud Galland., col. 469, num. 8.

salus (91); hinc « Verbum e caelis descendit... ut... A notat (3), ex iis, quæ statim sequuntur, quisque salvaret Adam, qui ceciderat, et immortalitatem largiretur iis qui crederent in nomine ejus... Neque caro per se sine Verbo subsistere poterat; quia in Verbo habebat subsistentiam, $\tau\eta\nu\ \sigma\acute{\upsilon}\sigma\tau\alpha\sigma\tau\upsilon$. Incarnato Verbo et facto homine, Pater erat in Filio, et Filius in Patre... Non per fictionem, sed vere factus est homo (92). » Hæc incarnatio peracta est in Virginis utero, operante Spiritu sancto: et error est opinari, Verbum aut aliunde quam de sinu Virginis carnem sumpsisse, aut carnem hanc de caelo traxisse; cum ante incarnationem nullum corpus haberet, essetque purus spiritus. Prophetae utique Filium Dei appellaverunt etiam Filium hominis, sed per anticipationem, scilicet propter futuram ejus incarnationem: « Vocatus a principio Filius hominis, propter futurum, quamvis nondum esset homo (93). » Et alibi: « Qualem igitur Filium suum Deus per carnem misit, nisi Verbum, quod a principio scilicet Filium vocavit, quia futurum erat ut ortum caperet? Et cum Filius vocatur, commune nomen amoris erga homines sumit (94). »

Christus ex semine David versus Deus omnes salvare vult. — Ex divi Hippolyti insuper doctrina colligimus, quod Deus omnes homines salvare velit (95), quod Dominus noster Jesus Christus sit verus Deus (96) Patri coæternus (97), ipso in Patre, et Pater in Christo sit (98); quod Pater omnem potestatem eidem dederit (99), et eundem constituerit iudicem ac regem omnium creaturarum in caelis, in terris et in inferis; quod voluntas Patris sit ipse Christus (1). Dum vero de Filii temporali nativitate loquitur, in suspitionem venit S. episcopus Portuensis, quasi negare voluisset Christum Filium Dei ex David descendisse, ejusque ex semine factum; ait enim (2): « Catulum leonis vocavit propheta », qui ex Juda et Davide secundum carnem factus est, non quidem ex Davidis factum semine, sed qui de Spiritu sancto concipiatur, et ex sancto germine e terra procederet. » Verum, ut optime Tillemontius

¹¹ Gen. XLIX, 9.

(91) S. Hippolyt., *Contra Noet.*, num. 17.

(92) Idem, *ibid.*, num. 16 et num. 4.

(93) Idem, *ibid.*, num. 4.

(94) Idem, *ibid.*, num. 15.

(95) « Omnes vult, omnes salvare desiderat. » S. Hippolyt., *De Antich.*, num. 3.

(96) « Hæc omnia Christus œconomice tanquam homo precabatur, qui erat verus Deus. » Idem, *Contra Judæos*, num. 4.

(97) « Filium auctoris beneficiorum interfecerunt, ipse enim est coæternus Patri: $\tau\acute{\omicron}\rho\ \Pi\alpha\tau\epsilon\rho\ \sigma\upsilon\nu\alpha\tau\eta\sigma\tau\omicron\varsigma$. » Idem, *ibid.*, num. 7.

(98) « In quo autem est Deus, nisi in Christo Jesu, Verbo Patris, et mysterio œconomiae, id est incarnationis?... Quod autem dixit, *in te est Deus*, ostendit mysterium œconomiae, id est incarnationis, quod, incarnato Verbo et facto homine, Pater erat in Filio, et Filius in Patre, conversante Filio cum hominibus. » Idem, *Contra Noet.*, num. 4.

(99) « Omnem potestatem ostendit, quæ a Patre data est Filio, qui coelestium, terrestrium et infernorum rex omniumque iudex creatus est. Coelestium quidem, quod Verbum Patris ante sæcula

perspicere potest, S. Patrem ex stirpe quidem Davidica ortum Jesum Christum agnoscere; ita tamen, ut neget ipsum ea ortum « ex Davidis semine » ratione vulgari, qua cæteri homines, quippe « qui de Spiritu sancto conceptus fuerit, et ex sancto germine e terra processerit. »

ARTICULUS VII.

DE BEATÆ MARIÆ VIRGINITATE ET MATERNITATE.

Quanquam sanctus Hippolytus nullibi beatissimam Virginem Mariam titulo *Deiparæ* ($\Theta\epsilon\omicron\upsilon\beta\acute{\omicron}\varsigma$) insigniat, nihilominus tamen ejusmodi passim utitur loquendi formulis, ex quibus luce meridiana clarius patescit, sanctum episcopum beatam Virginem et Matrem Dei credidisse, et ut talem veneratum fuisse. Etenim disertis verbis profitetur, Mariam Dei Verbum in utero et concepissee et gestasse (4), « Salvatorem ex ea natum, et sine confusione Deum et hominem (5); » atque Jesum Christum esse verum Deum ac hominem (6).

Idem quoque sanctus Pater in beatissima Virgine Maria perpetuam illius virginitatem egregie commendat, dum ita scribit: « Universorum conditor ex sanctissima *semper Virgine Maria per conceptionem inviolabilem* sine conversibilitate substantialis sibi met animam intellectualem cum sensitivo corpore, natura factus est homo (7). » Singularis autem S. Hippolyti erga Deiparam pietas, quæ hæreditario quodam jure ipsi cessit, quæve ex apostolo Joanne in Polycarpum, ex Polycarpo in Irenæum, ex Irenæo in Hippolytum, cæterosque fuit propagata, apparet ex hisce ejusdem præclaris verbis (8): « Quo tempore adveniens Salvator ex Virgine (*arca* auro mundo deaurata, intus quidem Verbo, foris verbo Spiritu sancto) suum corpus mundo protulit; adeo, ut veritas demonstrata sit, et manifestata *arca*. » Paria autem ex Hippolyti scriptis in psalmum xxii servavit Theodoretus, *Dialog.* 1, pag. 36, tom. IV edit. Sirmondianæ (9): « Porro autem *arca* ex lignis quæ putrescere non

extiterit; terrestrium vero, quod homo inter homines natus est, ut a se ipse Adamum reformaret; infernorum autem, quod inter mortuos reputatus, sanctorum animabus prædicans, morte victor mortis exstitit. » Idem, *De Antichr.*, num. 16.

(1) « Voluiss Patris est Jesus Christus. » Idem, *Contra Noet.*, num. 15.

(2) Hippolyt., *lib. de Antichr.*, num. 8.

(3) Tillemont, *Mémoires*, tom. III, not. 6 sur S. Hippolyt., pag. 315.

(4) « Dic mihi, o beata Maria, quid erat a te in utero conceptum, et quid a te gestabatur in virginali matre? Verbum erat Dei. » Hippolyt. apud Theodoret., *Dialog.* 1, et tom. I *Opp.*, pag. 267.

(5) Idem in illud: *Sapientia edificavit*. Proverb. ix, 1; tom. I *Opp.*, pag. 263.

(6) Vide articulo præcedent.

(7) S. Hippolyt., *Contra Beronem et Melicem*, num. 8, p. 469, apud Galland., et 259 apud Fabric.

(8) S. Hippolyti *Interpretatio in Daniele*, num. 6, pag. 101, in Daniele secundum LXX, Romæ, 1772.

(9) Hippolytus apud Fabric., tom. I *Opp.*, p. 268. et apud Gallandium, tomo II *Biblioth. PP.*, col. 496.

poterant, erat ipse Salvator. Per hanc enim putredinis et corruptionis expertus ejus tabernaculum significabatur, quod nullam peccati putredinem genuit... Dominus autem a peccato alienus erat, et ex lignis putrefactioni non obnoxius secundum hominam, hoc est, ex Virgine et Spiritu sancto, intus et foris tanquam purissimo Verbi Dei auro circumlectus. » Eadem fere e sancto Irenæo habet sanctus Joannes Damascenus contra Jacobitas.

ARTICULUS VIII.

DE BAPTISMO ET EUCHARISTIA.

Baptismi effectus. — Sanctus martyr ac episcopus Hippolytus suis in scriptis de duobus duntaxat sacramentis, Baptismo nimirum et Eucharistia, mentionem fecit; verum reliqua nullibi expresse e sacramentorum numero exclusit: Docet autem per sacramentum Baptismatis nos obtinere immortalitatem et vitam spiritualem, a servitute ac captivitate dæmonis nos liberari, et induere adoptionem filiorum Dei. « Pater igitur immortalitatis, inquit (10), immortalem Filium ac Verbum in mundum misit, qui venit ad homines, loturus eos aqua et Spiritu, et regeneraturus ad animæ corporisque incorruptibilitatem, inspiravit in nos spiritum vitæ, et incorruptibili armatura induit. Si igitur homo factus immortalis est, Deus etiam erit. Si vero per aquam et Spiritum sanctum a regeneratione ex lavacro Deus fit, comperietur etiam post resurrectionem e mortuis *coheres Christi esse*. Igitur præconis voce proclamo: Venite, omnes tribus gentium ad Baptismatis immortalitatem: *Vitam vobis*, qui in ignorantia caligine versati adhuc estis, *fausto significato nuntio; venite ex servitute in libertatem, ex tyrannide ad regnum, ex corruptione ad incorruptibilitatem*. Et quomodo, inquit, veniemus? Quomodo? *per aquam et Spiritum sanctum. Hæc est aqua cum Spiritu conjuncta, qua paradisi rigatur, terra pinguescit*, atque ut omnia compendio amplectar, *per aquam generatus homo vivificatur*, qua Christus baptizatus est, in quam Spiritus sanctus columbæ specie descendit. ... Accede ergo, et regenerare, o homo! ad adoptionem filiorum Dei. Et quomodo? inquit. Si non adulterium nec cædem commiseris, nec idola colueris (11), id est, habitum et affectum ad hæc, et alia crimina fructum Baptismi impediencia abjeceris: si non vincaris a voluptate, si non committas, ut

¹⁰ Ephes. vi, 14. ¹¹ Gen. xlix, 20.

(10) S. Hippolyt. *Homil. in Theophan.*, num. 8, pag. 264, apud Fabric., tom. I *Opp.*, et apud Galland., tom. II, col. 494.

(11) En tria illa capitaliora, et apud primos Christianos expertia propemodum veniæ crimina, idololatriam, homicidium et adulterium. Prima fronte illa S. Hippolyti verba: « Accede igitur, et regenerare, o homo... Si non adulterium, nec cædem commiseris, nec idola colueris, » videri possent a Baptismi gratia eos abigere, qui talium criminum rei sunt. Si vero hujus Patris mens attente perpendatur, omnis illico evanescet difficultas; primo enim omnes gentes ad hoc sacramentum invitatur: « Venite, omnes tribus gentium, ad Baptismatis immor-

talitatem; » quod sane et idolorum cultores, et adulteros, etc., præsupponit. 2° Nullum est crimen, quantumvis enorme, quod divino hoc sacramento non deleatur juxta Isaïæ textum, quem de Baptismo interpretatur S. Hippolytus, uti supra vidimus. Ergo sacramentum hoc delet idololatriam, adulterium, etc. Igitur sanctus martyr id unum intendit, oportere scilicet abjicere habitum et affectum ad hæc crimina, uti et ad cætera omnia, ut Baptismi gratia obtineatur; quod quidem verum est, et cum Ecclesiæ doctrina apprime congruit.

(12) Idem, loc. cit., num. 6.

(13) Idem, tom. I *Opp.*, pag. 282, et apud Galland., tom. II, pag. 488.

Fructus baptismi Christi. — Enumerat paulo supra fructus baptismi Salvatoris nostri Jesu Christi hoc modo (12): « Vides, dilecte, quot et quantum bonorum jacturam facturi fuissetis, si Joannis monitioni Dominus cessisset, et Baptismum non suscepisset. Clausi enim erant antehac cœli, inaccessa supera regio... Statim autem aperti sunt cœli ipsi. Reconciliatio facta visibilium cum invisibilibus, cœlestes ordines gaudio sunt impleti, Satanæ in terris ægri tudines, res absconditæ, quæ erant, patefactæ sunt, quæ hostium erant in numero; reddita fuere amica. »

Realis Christi in Eucharistia præsentia. Noster panis est Dominus noster Jesus Christus. — Eucharistia, prout docet S. Hippolytus, est sacramentum, quo Jesus Christus divinam ipsius carnem, ac venerabilem ejus sanguinem dedit nobis edendum bibendumque in remissionem peccatorum (13). En apertum veteris hujus doctoris testimonium, quo realis Christi præsentia in sanctissimo Eucharistiæ sacramento contra Calvinistas invictissime demonstratur. Huc spectant etiam, quæ legimus in fragmentis ejus *Commentarii in Genesim* ad ea Scripturæ verba: *Pinguis ejus panis, et ipse dabit delicias principibus* ¹⁴. « Hoc figuram vocationis nostræ interpretamur, ait S. Hippolytus; quod enim pingue, lautum est. Quinam vero panis lautior nostrø? Noster enim panis Dominus est, ut ipse ait:

talitatem; » quod sane et idolorum cultores, et adulteros, etc., præsupponit. 2° Nullum est crimen, quantumvis enorme, quod divino hoc sacramento non deleatur juxta Isaïæ textum, quem de Baptismo interpretatur S. Hippolytus, uti supra vidimus. Ergo sacramentum hoc delet idololatriam, adulterium, etc. Igitur sanctus martyr id unum intendit, oportere scilicet abjicere habitum et affectum ad hæc crimina, uti et ad cætera omnia, ut Baptismi gratia obtineatur; quod quidem verum est, et cum Ecclesiæ doctrina apprime congruit.

(12) Idem, loc. cit., num. 6.

(13) Idem, tom. I *Opp.*, pag. 282, et apud Galland., tom. II, pag. 488.

Ego sum panis vite ¹⁴. Equis vero alius dabit cibum principibus, quam Dominus noster Jesus Christus? Non tantum iis qui credunt e gentibus, sed etiam ex circumcissione, qui principatum tenent in fide, hoc est patribus et patriarchis, et prophetis, omnibusque credentibus in nomen ejus ac passionem (14).

Eucharistia corpus Christi et sacrificium mundum ac incruentum. — Hoc corpus, ac venerabilis sanguis quotidie super nostra altaria offeruntur in memoriam primæ cœnæ (15) : « Quæ in arcana et divina mensa, inquit S. Hippolytus, quotidie perficiuntur et sanctificantur, in memoriam nunquam non recolendæ memoriæ primæ illius divinæ et arcanae cœnæ. » In opere, quod inscribitur *De charismatibus traditio apostolica*, Eucharistiam vocat sacrificium mundum ac incruentum ab episcopis et presbyteris duntaxat offerendum. En illius verba (16) : « Primus igitur natura Pontifex unigenitus Christus non sibi honorem rapuit, sed a Patre constitutus est; qui factus homo propter nos, et spirituale sacrificium offerens ipsi Deo ac Patri ante passionem, nobis constituit solis hoc facere, licet nobiscum essent alii consimiles quoque, qui in eum crediderunt : verum non statim ac aliquis credidit, jam et sacerdos constitutus fuit, aut dignitatem pontificalem obtinet. Sed post assumptionem illius nos juxta ejusdem constitutionem offerentes sacrificium mundum ac incruentum elegimus episcopos et presbyteros et diaconos numero septem. Ex his (septem) unus erat Stephanus, beatus martyr... Nusquam cernitur iis usus esse (Stephanus), quæ officio diaconi non convenirent; non sacrificium obtulisse, aut manus cuiuspiam imposuisse, sed diaconi ordinem usque ad finem custodisse. » Desumpsimus hæc ex *Διδασκαλία* apostolorum, quæ vulgo S. nostro Hippolyto ascribitur.

ARTICULUS IX.

DE NATURA ANGELORUM ET ANIMARUM, RESURRECTIONE MORTUORUM, EXTREMO JUDICIO, PRÆMIO AC SUPPLICIO PROBORUM ET IMPROBORUM, MUNDIQUE INTERITU.

Status hominum post resurrectionem. Angeli et animæ immortales ac incorruptibiles. — Sanctus Hippolytus statum hominum post resurrectionem ita depingit : « Erunt, inquit S. Hippolytus, homines in resurrectione sicut angeli Dei, nimirum corruptionis expertes, immortales, nihil defluxu aliquo deperdere soliti; nam immortalis natura non generat, non generatur, non augetur, non dormit, non esurit, non sitit, non fatigatur, non pati-

¹⁴ Joan. vi, 35, 48.

(14) Hippolyt., Fragment. ex *Commentar. in Genesis*, tom. II, pag. 28, et apud Galland., t. c., col. 481.

(15) Et paravit mensam suam, promissam sanctæ Trinitatis cognitionem, nec non venerandum sanctumque ejus corpus, ac sanguinem, quæ in arcana, et divina mensa quotidie perficiuntur, et sacrificantur in memoriam nunquam non recolendæ memoriæ primæ illius, et divinæ et arcanae cœnæ.

tur, non moritur, neque a clavis et lancea perforatur, non sudat, non fundit sanguinem. » Ejusmodi naturis constant angeli, et animæ corporeæ vinculis exolutæ; ambæ enim istæ naturæ sunt alterius generis, et diversæ a creaturis hujus mundi, quæ sub aspectum cadunt, et corruptioni subjiciuntur (17).

Ex his clarissime erulitur, divum Hippolytum agnovisse animam natura sua immortalem; et angelos uti substantias pure spirituales, et a materia omnino secretas : quæ quidem duæ essentialis veritates aliqua involvuntur obscuritate in omnibus ferme scriptoribus sacris, qui ante ipsum floruerunt.

Resurrectio generalis. — Animæ quoque immortalitatem diserte astruit vetustus hic Pater, dum resurrectionem generalem adversus Platonem probat ita disserens : « In quo continentur omnium animæ, usque ad tempus quod Deus determinavit, tunc omnium resurrectionem facturum, non animas ex corpore in corpus aliud detrudendo, sed eadem ipsa corpora iterum excitando. Quæ dissoluta videntes, si fidem denegatis, o Græci, discite non esse increduli. Animam enim credentes factam, et immortalem a Deo conditam secundum sententiam Platonis, in tempore; non debetis non credere, quod Deus potens est, ex iisdem elementis compositum et factum, ad vitam illud revocans, immortale reddere : illud enim possibile, hoc vero impossibile non dicetur de Deo. Nos ergo credimus corpus resurrecturum. Si enim corrumpitur, non omnino perditur; terra enim recipiens illius reliquias, illas servat, et efflorescent factis instar seminis, et terræ pinguedini implicatæ, et immersæ; et seminatum quidem granum, nudum seminatur, ad imperium vero Dei Creatoris florens, indutum et gloriosum exurgit, non ante quam moriens dissolvatur, et terræ commisceatur. Adeo ut non vane credamus resurrectionem corporum. Nata etiamsi ad tempus solvatur corpus, propter primam ab initio transgressionem perpetratam; tanquam in confessorio terræ mandatur, rursus aliquando reformandum : non tale, quale nunc, resurrecturum, sed purum, et non amplius corruptioni obnoxium. Et cuilibet corpori sua propria anima reddetur; et illo induta, non mœrore marcescet, sed cum illo gaudebit, pura purum inhabitans. Cui nunc in mundo juste comes facta, et non habens in ulla re illum insidiatorem, rapietur, et accipietur cum omni gaudio. Injusti vero non immutata assument

S. Hippolyt., in illud Proverb. ix, 1 : *Sapientia ædificavit*; Fabr., tom. I *Opp.*, pag. 232, et apud Galland., tom. II, col. 488.

(16) Tom. I *Opp.* S. Hippolyt., apud Fabric., pag. 258 et 259, et apud Galland., tom. II, col. 512 et 515.

(17) S. Hippolyt., tractat. *De resurrectione*, tom. I *Opp.*, pag. 244, et apud Galland., tom. II, col. 495.

corpore, nec liberata affectibus et morbis, neque illa glorificata accipient, sed in iis, quibus sinierunt vitam, morbis, et quales in incredulitate vixerunt, tales certe judicabuntur (18). » Ex his colligitur sanctum nostrum episcopum conformiter sacrae Scripturae docuisse unumquemque cum proprio corpore esse resurrecturum; corpora justorum gloriosa, impassibilia, corruptionis expertia fore, et una cum anima beata aeternitate fruitura esse; contra autem corpora impiorum non immutatum iri, iisdemque morbis ac infirmitatibus obnoxia fore, quibus in hoc saeculo fuere obnoxia.

Idem corpus resurget. — In Epistola ad Severinam tradit hic S. Pater, nixus auctoritate S. Pauli, idem corpus resurrecturum. « Primitias igitur hunc (Christum) nominat (Paulus I Epist. ad Corinth. xv, 20) dormientium, et primogenitum ex mortuis¹⁸, qui resurgens et volens ostendere, quod idem hoc esset resuscitatum, quod et mortuum fuerat, dubitantibus discipulis accersens Thomam dixit¹⁹: Accede huc, tange, et vide, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me vides habentem. Idem (Paulus) in eadem Epistola appellans ipsum primitias¹⁷, testimonium nostrae asseverationi perhibuit, quod ex eadem massa carnem assumptam Servator resuscitavit, faciens eam primitias carnis justorum, ut omnes credentes fiducia hujus resuscitati exspectemus futuram resurrectionem (19). »

Judicium extremum. — De extremo judicio agit S. Hippolytus tum in libro *De Antichristo*, tum in tractatu *adversus Platonem*. In hoc scribit de illo: « Quod omnes, sive justii sive injusti, debentur coram Deo Verbo: illi enim Pater omne judicium dedit²⁰, et ille voluntatem Patris impleus iudex adveniet; ille, inquam, quem nos Christum vocamus: neque enim Minos, aut Rhadamanthus sunt iudices, ut secundum vos, ethnici; sed ille, quem Deus et Pater glorificavit, de quo alibi particulatim disserimus in gratiam eorum qui quaerunt veritatem; ille ipse justum judicium Patris in omnes exercens ordinabit, quod aequum et justum erit, unicuique secundum opera: *cujus judicio sistentur omnes, homines, angeli* (dæmones), et unanimes vocem emittent: *Justum est judicium tuum* (20). »

Praemium bonorum, et poena malorum. — « Hujus vocis aequitas, prosequitur S. Hippolytus, apparet in retributione in utroque, cum beneficientibus juste fruitio aeterna praebeatur, malorum vero cupidis aeternum supplicium distribuatur, et expendatur. Et hos manet ignis inextinguibilis, et qui nunquam finietur, et vermis igneus non moriens²¹, non cor-

pus corrumpens, sed irrequieto dolore ex corpore effervescens et ebulliens: illis somnus cessationem et quietem non conciliabit, non nox leniet et mulcebit dolores, non mors supplicia solvet. Non juvabit exhortatio affinium intercessorum; nam justii non amplius ab illis videbuntur, et non sunt illorum memoria digni. Soli enim justii operum justorum erunt memores, per quae pervenerunt ad regnum caeleste, in quo nec somnus, nec dolor, nec corruptio, nec sollicitudo, nec nox, nec dies tempore mensurata, nec sol necessitate quadam per circulum caeli cursum suum agitans, non lunae decursus et incrementum, quae temporum mutationes inducit, et terram madidam reddens. Non sol ardens, non Ursa versatilis, non Orionis ortus, non astrorum errores innumeri, non invia terra, non inventu difficilis paradisi aula, non molestus maris fremitus, impediens, quominus a vectore pedibus calcetret; justis enim et ipsum pervium, etiamsi humido non privetur. Caelum non erit inaccessum hominibus, et via, qua ascendi et scandi possit, non talis erit, quae non possit inveniri. Non terra rudis et inculta, et hominibus laborem, et molestiam creans, sed sponte fructus progeminans ad cultum et ornatum. Non iteratae ferarum generationes, neque aliorum animalium effervescens et ebulliens substantia; neque enim homines tunc rursus generant, sed manet indesinenter numerus justorum cum justis angelis, et spiritibus. His verbis obtemperate, et illa credentes, o homines! eritis justorum consortes, et futurorum bonorum potiemini, quae neque vidit oculus, neque auris audivit, neque ascenderunt in cor hominis, quae praeparavit Deus iis qui diligunt illum²². »

In libro autem *De Antichristo*, num. 63, ex Novi et Veteris Testamenti Scriptura probat S. Hippolytus resurrectionem generalem, praemia et supplicia hominum. Numero autem 64, ita de interitu mundi loquitur: « His itaque futuris ... » ac jam mundi universi appetente consummatione, quid reliquum est, quam ut Dominus et Salvator noster Jesus Christus Deus in caelis appareat, in quem speravimus? Qui conflagrationem; justumque judicium cunctis inducturus sit, qui in eum non crediderunt. »

ARTICULUS X.

DE ANTICHRISTO.

Origo Antichristi. Ejus nomen. — Pro hujus capitis coronide quaedam afferemus divi Hippolyti loca circa Antichristum. Nebulonem hunc ex tribu Dan nasciturum docet sanctus iste episcopus (21), suamque sententiam firmare studet auctoritate

Galland., tom. II, col. 499.

(20) S. Hippolyt., *adv. Graec. et Platonem*, apud Fabric., tom. I, pag. 322, et apud Galland., tom. II *Bibl. PP.*, num. 3, col. 453.

(21) S. Hippolytus, lib. *De Antichristo*, num. 14.

¹⁸ Coloss. I, 18. ¹⁹ Luc. xxiv, 39. ¹⁷ I Cor. xv, 25. ²⁰ Joan. v, 22. ²¹ Isa. lxvi, 24; Marc. ix, 44, 45. ²² I Cor. II, 9.

(18) S. Hippolyt., lib. *adv. Graecos et Platonem*, num. 2, tom. I *Opp.*; Fabric., pag. 221, et apud Galland., colum. 452.

(19) S. Hippolyt., apud Theodoret., dialog. 2, pag. 155; apud Fabric., tom. I, p. pag. 92, et

Scripturarum, et præcipue Genesis cap. XLIX, v. 17; et Jeremiæ cap. VIII, v. 16. Verum opinio hæc ad summum ut simplex conjectura proferri potest; hanc quippe retulisse, refutasse est, ut quilibet probe dignoscet, si vel leviter perpendere velit duo illa Scripturæ testimonia, quibus ejus opinio, tota quanta est, innititur. Quoad Antichristi nomen, ea sancto Hippolyto opinio stetit, hoc designari illis Apocalypsis verbis (22) : *Et numerus ejus sexcenti sexaginta sex*²¹; et licet definire non audeat sanctus episcopus, quodnam nomen ex hoc numero emergere possit, nihilominus ex conjectura opinatur (23) post S. Irenæum, impostorem hunc fortasse appellari debere hoc nomine : *Titan* sive *Evanthas*, sive *Latinus*; quæ quidem conjectura, æque ac prima, futilis est.

Tempus Antichristi. — Non æque nutat, quod docet idem sanctus martyr de tempore Antichristi adventus; docet quippe (24) hunc iniquitatis virum in fine mundi venturum esse; quod et communiter docet Ecclesia. Cæterum non ille sum ego, qui assentiri possim D. Hippolyto quædam Scripturæ testimonia de præciso Antichristi adventu interpretanti; veluti cum ait (25), Antichristum venturum in postrema septuaginta hebdomadarum Danielis: constat enim, ut alibi jam vidimus, hebdomadam hanc finem habuisse in primo Jesu Christi adventu, quo peracto circumstantiæ omnes notabilissimæ impletæ sunt, quas impleri debere in illa hebdomada Scripturæ nuntiaverant. Extunc quippe urbs incluta Jerusalem destructa fuit, templum eversum, sacrificium abolitum, abominatic desolationis fuit in loco sancto; quemadmodum ecclesiastica narrat historia ex fide ipsorum Hebræorum, qui, cum propriis oculis calamitates illas conspexissent, litteris consignerunt.

Enoch et Elias. — Nec ultra conjecturæ fines vagatur altera hæc S. Hippolyti opinio (26); Enochum scilicet et Eliam prophetas per dimidium septuagesimæ hebdomadæ pugnuros cum Antichristo; nec non insumpturos in prædicatione (bis mille, bis centum sexaginta dies;) quod æque incertum est. Enoch et Elias apparebunt utique Antichristi ætate, homines ad pœnitentiam cohortantes, sicuti eodem loco noster hic auctor docet. Verum, quonam præcise tempore apparebunt? Quot diebus terram ha-

²¹ Apoc. XIII, 11.

(22) S. Hippolyt. lib. *De Ant.*, num. 48.

(23) Idem, *ibid.*

(24) Idem, *ibid.*, num. 19.

(25) Idem, *ibid.*, num. 43 et seqq. Captatio hæc certi temporis Antichristi, ut et Christi ad judicium venturi, omnino cavenda, quod nosse hæc mortales Providentia noluerit. Videndus S. Chryso-

stomus, homil. 2 adv. Judæos, et Hieronymus in Danielis IX, alique ibidem.

Characteres Antichristi. — Felicioribus ventis mare istud enavigat, cum docet (27) seductorem hunc, ut facilius homines decipiat, venturum esse quibusdam notis ac signis distinctum, quæ in sacris litteris Jesu Christo tribuuntur; seductor enim, ut ait sanctus Hippolytus, per omnia similis videri vult B Filio Dei. (Leo quidem Christus, ex sacris Scripturis; et ex iisdem Scripturis leo Antichristus. Rex Christus; ac rex Antichristus. Exhibitus est Salvator ut agnus; ipse quoque pariter ut agnus apparebit. Misit Dominus apostolos in omnes gentes; mittet et ipse perinde pseudoapostolos. Congregavit Salvator oves, quæ dispersæ erant; ipse quoque pariter populum congregabit, qui dispersus est. Dedit Dominus fidelibus suis signaculum; ipse quoque similiter dabit. Apparuit Salvator hominis habitu; ipse quoque in hominis habitu veniet. Excitavit Salvator, ac sanctam domum suam ut templum fecit; ipse itidem templum lapidibus constructum Hierosolymis excitabit.) Hi sunt, juxta S. Hippolytum, characteres qui in speciem Jesu Christo et Antichristo communes erunt; quibus aliud adjungit (28), non æque certum; quod scilicet, cum Salvator venerit in circumcissione in mundum, veniet et ille similiter.

Hoc autem pacto a vero Christo secerni poterit seductor ille: erit quippe politicus tyrannus, qui omnium tormentorum (29) genere animadvertet in eos, qui illius doctrinam sectari abnuent; insuper falsis promissionibus allicere tentabit; per summam arrogantiam divinos honores exquiret (30); quem tandem Dominus humiliabit, et pœnam infliget nimis illius superbis debitam. Jesus Christus eum exterminabit spiritu oris sui (31); et deinceps veniet judicare omnes homines. Hæc sunt notabiliora, quæ in divo Hippolyto quoad dogna deprehendere potui.

D stomus, homil. 2 adv. Judæos, et Hieronymus in Danielis IX, alique ibidem.

(26) S. Hippolyt., lib. *De Antichristo*, num. 43.

(27) Idem, *ibid.*, num. 6 et seqq.

(28) Idem, *ibid.*, num. 6.

(29) Idem, l. c., num. 25.

(30) Idem, l. c., num. 52 et seqq.

(31) Idem, l. c., num. 63 et II Thessal. II, 1.

CAPUT II.

OBSERVATIONES MORALES ET DISCIPLINARES.

ARTICULUS I.

PUNCTA MORALIA QUÆDAM.

Cautè ac cum metu veritatè religionis tradendæ sunt. — Sanctus noster episcopus initio sui tractatus *De Antichristo* lectionem præbet iis summe necessariam, quibus Deus indolem ac dotem cæteros docendi largitus est. In eo posita autem est hæc lectio (32), quod scilicet religionis veritates facile non tradant iis, qui ad earundem absum proni sunt ac dispositi, sed piis solummodo hominibus, qui in timore Dei vivunt, in sanctitate et justitia. Illi ipsi, qui docent, docere debent cum metu, nec cœlestia eloqui debent, nisi charitas urgeat: hinc ipse gentium Apostolus cum metu et caute de mysteriis fidei loquebatur; quia cum tunc temporis nec omnes homines crederent, nec toti terrarum orbi fides illucesceret, justa formidinis causa illi non deerat, fore ut hæc mysteria indignis et ad contemptum summe dispositis innotescerent; ideoque Timotheo discipulo suo etiam atque etiam commendat, ut non tradat veritates a se jam acceptas, nisi piis ac religiosis viris, qui alios possint easdem veritates docere. « Cum igitur beatus Apostolus, subjungit S. Hippolytus, hæc caute ac cum metu traderet, videns scilicet spiritu, non esse omnium fidem; quanto res nobis majoris periculi fiet, si temere nullaque ratione profanis hominibus atque indignis tradiderimus divina eloquia! » Hanc summe necessariam moralem partem confirmat doctrina et praxis summorum virorum omnium, qui in Ecclesia floruerunt. Observandum præterea, quod ex laudatis S. Hippolyti verbis invictum « pro disciplina arcani » primis Ecclesiæ sæculis sancte custodita, argumentum deducatur.

Quo pacto oportet legere ac intelligere divinas Scripturas. — Qui in Scripturarum sacrarum lectione operam locant suam, duo præ oculis habere debent. 1° Ex sacris his libris modum cognoscendi Deum, eidemque famulandi eruere debent, cum ex his fontibus solummodo hæc hauriri possint; 2° in id summopere incumbere debent, ut verum earundem Scripturarum sensum percipiant, et abhorrere ab omni interpretatione ad arbitrium conficta, vel quæ peculiari nostro spiritui, nostisque passionibus sit conformis, uno verbo, nullam Scripturis vim inferre debent: « Non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes in ea, quæ ab eo data sunt; sed quomodo ipse (Deus) per sanctas Scripturas docere voluit, sic intelligamus (33). » Quæ quidem verba

³² Joan. III, 6.

(32) S. Hippolyt., lib. *De Antichr.*, num. 1.

(33) Idem, *adv. Noet.*, num. 9.

(34) Idem, *ibid.*, num. 16.

(35) Idem, lib. *De Antichristo*, num. 59.

A attendere deberent hæretici nostri hujus sæculi, nec non multi qui inter Catholicos male vivunt.

Cum de mysteriis agitur, curiosius non inquirendum. — Nec minoris est utilitatis id quod docet alio loco idem S. Hippolytus (34): scilicet, cum de mysteriis agitur, curiosius non inquirendum. Exemplum proferamus ab eodem excerptum, quod est de generatione Verbi: « Sed dicet mihi aliquis (verba sunt S. Hippolyti): Quomodo Verbum genitum est? Explicationem hujus mysterii quomodo petis tu, qui modum generationis humanæ non potes perfecte efferre? Non satis est tibi scire quod Deus mundum condidit, nisi audeas inquirere quomodo condidit? Non sufficit tibi cognoscere, quod Filius Dei tibi apparuit ad salutem, si tamen id credis; sed in super quomodo genitus est secundum spiritum curiose indagas? Atqui generationem ejus secundum carnem enarrare non pluribus quam duobus (Matthæo et Lucæ) conceditum est: et tu audes generationem secundum spiritum scrutari? « Quam generationem apud se Pater servat, revelaturus tunc sanctis, qui ut faciem ejus videant digni erunt. » Satis habet, quod a Christo dictum est: *Quod natum est ex spiritu, spiritus est* ³⁶, . . . Sufficiant hæc testimonia fidelibus veritatis studiosis; infideles enim nulli credunt. »

Charitas Christiana. Figura Ecclesiæ. — Charitas Jesu Christi est anima Ecclesiæ, et est veluti vinculum quo fideles uniuntur. Per hanc charitatem, sicuti et per fidem, Ecclesia recipit Baptismum: « Ecclesia per fidem . . . et charitatem in Deum, . . . recipit lavacrum regenerationis (35). » Qui post susceptum Baptismum transgrediuntur Dei mandata, vel religioni Christianæ nuntium mittunt, æternam propriæ animæ mortem inferunt. Peccatum mors est animæ, inquit sanctus hic Pater (36), præsertim autem mœchia; quia enim anima Christo copulata discessione a fide in perennem traditur mortem, ad ejus rei fidem violato quoque corporali nuptiarum foedere perversisque thalamis lex pœnam mortis indixit. In sancto Hippolyto variæ quoad Ecclesiam comparationes ac similitudines occurrunt; in primis comparat eam navi fluctibus pelagi jactatæ, quæ tamen naufragio baud perit, quia a Christo gubernatur. En elegantem hujus comparationis descriptionem ab Hippolyto adornatam (37): « *Alæ navium sunt Ecclesiæ, mare mundus, in quo Ecclesia fluctibus jactatur, nec tamen naufragio perit, quippe cum solertem gubernatorem Christum secum habeat; fert vero etiam in medio*

(36) S. Hippolyt., tractat. in *Susannam*, apud Fabric., tom. I *Opp.*, pag. 276, et apud Galland., t. II, colum. 445.

(37) S. Hippolyt., lib. *De Antichr.*, cap. 59.

erectum adversus mortem tropæum, quæ videlicet *A* *crucem Domini* secum portet. Est enim ejus prora Oriens, puppis vero Occidens, cavitas Meridies; *clavi duo Testamenta*; circum extenti *funes Christi charitas, quæ Ecclesiam astringit*; *linum*, quod secum fert, *lavacrum est regenerationis* (38); quæ fideles renovat. *Venti loco adest Spiritus ille e cœlis*, quo fideles consignantur Deo; habet pariter illa comites et *ferreas anchoras, sancta nimirum Christi mandata*, quæ ferri robur ipsi præferant; quin et nautas a dextris atque sinistris *sanctorum angelorum more assistentes, quorum ope munitur Ecclesia*. In ea scala, quæ in altum ad antennam subvehit, *imago est salutaris Christi passionis*, fideles trahens, ut in cœlos ascendant. Signa super antennam in altum sublata, *prophetarum, martyrum et apostolorum in Christi regno quiescentium stipatus ordo*. Colligitur ex his ultimis verbis, quemadmodum bene observat cl. Ceillierius (39), sanctum nostrum episcopum communiter ab antiquis receptam sententiam secutum fuisse, quod nimirum prophetæ, apostoli et martyres felicitatem æternam in cœlis adepti fuerint.

Ecclesia mulier sole amicta. — Paulo infra aliam de Ecclesia similitudinem affert, dum illa Apocalypsoos verba cap. xii, 1-6: *Et vidi signum magnum et mirabile, mulierem amictam sole, etc.*, in quæ ita commentatur (40): « Mulierem amictam sole clarissime Ecclesiam significavit (Joannes), Paterno indutam Verbo, quod sole micantius splendet. Dicendo vero *lunam sub pedibus ejus*, cœlesti charitate lunæ in morem ornata ostendit. Quod autem sit *in capite ejus corona stellarum duodecim*, duodecim apostolos designat, per quos fundata est Ecclesia. *Et habens in utero clamabat parturiens, et cruciatur, ut pareret*; quia non cessat Ecclesia ex corde Verbum gignere, quod in mundo ab infidelibus persecutionem patitur. *Et peperit*, inquit, *filium masculum, qui erat recturus omnes gentes*; nimirum Ecclesia, dum Christum Dei, masculum ac perfectam prolem, qui Deus et homo prædicatur, semper parit, docet omnes gentes. Porro dicendo, *raptus est filius ejus ad Deum, et ad thronum ejus*; cœlestem regem, non terrenum esse significat, qui ex illa semper nascitur. » Idem S. Pater in tractatu perbrevis *De Susanna* multis etiam ostendit, Susannam figuram gessisse Ecclesie. In opere vero *De traditione apostolorum* docet, numero 19, apud Gallandum tomo II *Bibliothecæ Patrum*, columna 507, quodnam

³⁸ Dan. xiii, 15.

(38) Quod sic lavacro regenerationis comparet Hippolytus, nihil aliud commodius lino occurrit, quo sic capiuntur pisces, et cujus metaphora, prædicatio evangelica Proclo, Chrysostomo, etc., declaratur. Ejus itaque navis, quæ Ecclesia est, lino capiendis pisciculis, et ut jam Christi ac Ecclesie membra sint extra mundi profani salsedinem, lavacrum est regenerationis, quo sic Christo incorporamur.

sit Ecclesie magisterium: « Est enim Ecclesia ordinis, non confusionis magistra. » Notent sibi hæc verba auro cedroque digna Ecclesie antistes, theologique doctores.

ARTICULUS II.

OBSERVATIONES DISCIPLINARES.

Tempus ad Baptismum recipiendum præfinitum. — Quoad disciplinam, hæc observanda veniunt apud S. Hippolytum: primo, solemnitate Paschatis fuisse tempus præfinitum ad ministrandum et recipiendum Baptismum. Ait enim sanctus episcopus in illud: *Deum observarent diem aptum*³⁹, commentans (41): « Quem porro, nisi diem Paschæ, per quem lavacrum in pomario æstantibus paratur? »

Dispositiones ad Baptismum. — Dispositiones autem ibidem vetustus hic Pater commemorat, dum ita prosequitur: « Susanna lavans mundâ Deo sponsa assistitur cum duabus solis puellis. Quando enim Ecclesia ex more cupit lavacrum suscipere, duas necessario ancillas comites habet; etenim Ecclesia per fidem in Christum, et per charitatem in Deum confessa recipit lavacrum. » Hinc Baptismi comites fides et charitas.

Oleum, atque unctio in Baptismo. — Eodem in loco S. Hippolytus inter ritus in Baptismo conferendo adhiberi solitos recenset oleum atque unctionem. Scribit enim in versum 17 Danielis: *Dixitque puellie: Afferte mihi oleum*; « Proinde fides et charitas, oleum et smegmata lavantibus parant. Quænam vero smegmata, nisi Verbi mandata? Quodnam autem oleum, nisi virtus Spiritus sancti? quibus post lavacrum tanquam unguento fideles perunguntur. Cuncta hæc per beatam Susannam nostri causa figurabantur: ne modo scilicet, qui Deo credimus, ea quæ in præsentiam in Ecclesia fiunt, tanquam nova ac peregrina existimemus. »

Tempus celebrandi solemnitate paschalem. — Secundo tradit hic vetustus Ecclesie Pater, Paschatis solemnitate celebrari debuisse Dominica post decimam quartam lunam Martii, nisi decima quarta luna incideret in diem Sabbati; quo sane in casu juxta eundem celebrari non debebat festus Paschatis dies Dominica sequenti, sed transferri in aliam subsequentem Dominicam, ne festus hic dies celebraretur eodem die, quo Dominus noster Jesus Christus mortuus est (42).

Tertio docet solvendum esse Quadragesimale jejunium Dominica Paschatis: « Solvere autem oportet jejunium, ubi Dominica inciderit (43). »

(39) Remi Ceillier, *Hist. génér. des auteurs*, tom. II, pag. 371.

(40) S. Hippolyt., lib. *De Antichr.*; num. 50.

(41) Id., tract. *De Susanna*, apud Galland., tom. II, colum. 443 et 444; et apud Fabric., tom. I, pag. 275.

(42) Id., *De cyclo pasch.*

(43) Idem, *ibid.*

CAPUT III.

JUDICIUM DE S. HIPPOLYTI INGENIO, ERUDITIONE AC STYLO DE EJUSDEM ERRORIBUS. OPERUMQUE EJUSDEM EDITIONIBUS.

ARTICULUS I.

DE INGENIO, ERUDITIONE AC STYLO S. HIPPOLYTI.

Judicium Maurinorum de ingenio, eruditione, etc., S. Hippolyti. — Eruditi *Historiæ literariæ Galliæ* auctores de sancti Hippolyti Portuensis ingenio ac eruditione ita pronuntiant (44): Cum sanctus Hippolytus tam multa, quemadmodum ostendimus, conscripserit opera, non dubitamus quin vir multa eruditione fuerit. Quid? quod nos necdum in omnium, quæ e calamo ejus fluxere, operum notitiam pervenisse, multo autem minus illa omnia et singula adnotasse arbitremur. Hoc saltem constat omnino, quod nullum eruditionis ecclesiasticæ tunc temporis fecit genus, de quo non aliquid scripto reliquerit; adeo ut optimo jure sistendus a nobis hoc loco sanctus Hippolytus esset veluti sacrarum litterarum interpretes, canonista, theologus, controversista, historicus, chronologus, orator atque poeta Christianus. Sanctus quoque Hieronymus (45) non dubitat sanctum nostrum eos inter Ecclesiæ Patres recensere, « qui ita tantum (verba sunt doctoris maximi) philosophorum doctrinis atque sententiis suos resarciunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem sæculi, an scientiam Scripturarum. »

Maximam esse inter doctrinam sancti Hippolyti nostri et illam divi Irenæi sui magistri consensionem ex iis, quæ supra de residuis illius operibus disputavimus, facile deprehendet studiosus lector. Causa vero hujus consensionis nequaquam tamen in illius discipulatum unice fundenda est; sed potissimum etiam hoc illius summæ sollicitudini ascribendum, quam adhibebat, ne vel minimum quidquam, quod ab antecessoribus suis acceperat, immutaret (46).

Quemadmodum autem S. Irenæus divinitatem Verbi æterni tam valide ac invicte confirmavit, ut pauci omnino sancti Patres concilio Nicæno posteriores de hoc religionis mysterio dignius locuti fuerint; sic fere omnia, quæ superant, sancti Hippolyti scripta textibus conserta sunt, quibus hæc doctrina clarissime stabilitur. Hinc judicare licet

A de magnitudine injuriæ, quam sancto nostro intulit Sandius (47), dum eundem accusat, quasi oppositam sententiam tenuisset. Sed ab hac falsa criminatione cl. Bullus (48) eundem tam plene ac cumulate vindicavit, ut nulla supersit amplius hæc in re difficultas.

Insuper sanctus Hippolytus sui magistri secutus est doctrinam in stabilienda animarum immortalitate ac corporum resurrectione. Duæ hæc veritates religionis Christianæ sua ætate præprimitis acerrime impugnatæ fuerunt. Opinionem de metempsychosi etiam evertit, atque auctoritatem Apocalypsis, velut genuini Joannis evangelistæ scripti, defendit. Quia eo etiam processit, ut sententiam quoque illam, quæ sancto Irenæo quoad Epistolam ad Hebræos tribuitur, quod nimirum non sit divi Pauli, amplexatus fuerit; quanquam eandem ut Scripturam sacram suscepit. Ad hæc verosimile est Portuensem episcopum saltem ex parte opinioni divi Irenæi accessisse de statu animarum post mortem, et de duratione mundi, quam uterque exactis sex annorum millibus statuebant.

At magistrum suum in studio interpretandæ sacræ Scripturæ indefesso antecelluit, indeque planum fecit, quod sacrarum librorum intelligentiam velut rem summi momenti ad religionem sartam tectamque servandam consideravit. Hæc gloria sancto Hippolyto nostro debetur, quod primas inter sanctos Patres, qui in plures sacræ Scripturæ libros commentati fuerint, tenuerit partes; quodque ipsa incitamento ac exemplo fuerit magno Origeni ad suscipiendum laborem Ecclesiæ tam proficuum. Fatendum etiam quod, Origene excepto, nullus SS. Patrum plus operæ dederit sensui allegorico quam sanctus Hippolytus. Hujus rei sane convincimur ex reliquiis ejusdem commentariorum in sacras litteras. Photius (49) quoque observat eundem protulisse sententias ad veritatis limam minus exactas; sed hæc Photius intelligit de ea diligentia et cura, quæ primum longo tempore post ætatem, qua sanctus noster scripserat, innotuit atque observata fuit.

(44) *Histoire littéraire de la France*, tom. I, pag. 397 et suiv.

(45) S. Hieronym., epist. ad Magnum orator., num. 70, p. 430 edit. noviss. Venet., in-6.

(46) Apud Fabric., *Opp. Hippolyt.* tom. I, pag. 5, num. 2.

(47) Sand., *Hist. eccles.*, lib. 1, pag. 98.

(48) Circa annum tamen ætatis, quo passus est Christus, maluit S. Hippolytus ab Irenæo magistro suo discedere, quam a communi sententia. Nam scripserat Irenæus passum esse Christum quadragenario majorem lib. II *adv. hæres.*, cap. 22. Contra Hippolytus in interpretatione in Danielem, num.

4, ait: « Passus vero est anno tricesimo tertio. »

(49) « Lecta est Hippolyti episcopi et martyris interpretatio Danielis, quem etsi ad verbum non explicat, sententiam tamen, ut ita dicam, non prætercurrit. Multa porro veteri more, non ut postea fuere accuratius excussa, persequitur. Quanquam eorum posci rationem æquum non est. Neque enim fas ab iis, qui fundamenta rei alicujus consideranda posuerint, rationem repetere eorum quæ præterire; sed favere potius conatui ipsi, quantumlibet in rerum contemplantarum comprehensione processerint. » Phot., cod. ccii.

Stylus sancti Hippolyti. — Quod autem sancti Hippolyti dicendi scribendique formam concernit, hæc omnes amabilis primorum sæculorum simplicitatis præ se fert characteres. Hæc tamen non obstante divus Hieronymus magnam eloquentiæ vim sancto nostro ascribit (50) : siquidem eloquentia multum sociabilis est cum simplicitate, quam in ejus scriptis observavimus. Eloquentia enim is omnino valet, quanquam simplici utatur stylo, quisquis apte et apposite ad persuadendum disserit; ille autem persuadere potest, qui argumentis utitur ad commovendos et sedandos affectus maxime accommodatis.

Cæterum stylus ejus erat gravis, clarus, nitidus, concisus, inutilibus rebus minime omnino intricatus, atque sacrarum Scripturarum interpretationi maxime congruens. Sed lepores ac venustatem elegantiae Atticæ non habet. Regulæ quoque ad sermonis elegantiam conducentes interdum ab eo neglectæ fuerunt. Hæc de indole, ingenio, eruditione ac stylo sancti Hippolyti clarissimi viri e congregatione Sancti Mauri pronuntiaverunt.

Crisis Ceillierii de ingenio, eruditione ac stylo sancti Hippolyti. — Ab horum virorum judicio non abluat crisis doctissimi Ceillierii, quo judice sanctus noster Hippolytus habuit ingenium præclarum, mite atque a satyra omnino abhorrens. Cohærenter cogitat, nativo dicendi genere utitur, solide ratiocinatur. Suis in sacram Scripturam expositionibus plus inhæret spiritui quam litteræ. Verum allegoriæ illius sunt venustæ, et plerumque satis appositæ. At vero expositio sensus litteralis non adeo feliciter eidem interitum successit. Genus ejus dicendi clarum, grave ac succinctum; quamvis autem ejus orationi non iusint omnes styli Atheniensis venustates, ornatus tamen, nobilis, fluidus et amœnus est illius stylus (51).

Cæterum et Maurini nostri, et Remigius Ceillierius in dijudicando ingenio, stylo et eruditione sancti Hippolyti secuti potissimum sunt virum eruditissimum Photium, cujus censuram integram refert Dupinius sua in *Bibliotheca* (52), ita loquens: « Hippolyti contra hæreticos librum legerat Photius, et en quid de eo sentiat: « Hippolyti, Irenæi auditoris, contra 52 hæreses legi libellum; a Dositheanis orditur, et ad Noetum usque et Noetianos pergit. Eas omnes tradit ab Irenæo confutatas « fuisse hæreses, et se in eo libello nihil aliud, « quam illius Patris ratiocinia et argumenta collegisse. Perspicua est, et gravis ejus oratio, et nisi Gen. III, 1.

(50) « Hippolytus vir disertissimus. » Hieron., epist. 28 ad Lucinum. « S. Hippolyti eruditione clarissimi. » Martyrolog. Roman., 22 Augusti.

(51) Remi Ceillier, *Hist. gén. des auteurs*, t. II, p. 371 et 372.

(52) Dupin., *Biblioth.*, t. I, p. 178 et 179 edit. Latin. Coloniz., 1705.

(53) Vide hujus sect. cap. 1, art. 10, ubi de origine, nomine ac tempore Antichristi disseruimus; hic duntaxat adhuc animadvertimus, quod nullo

hil habet irritum, quamvis ei styli Atheniensis « desint lepores. Non vera promit, et in primis « Epistolæ ad Hebræos Paulum non esse auctorem. »... Apud eundem auctorem (Photium) alibi Hippolyti commentarii cujuscumque in Daniele sit mentio: « Etiam si non explicet, inquit Photius, « illum prophetam ad litteram, ipsum tamen nihil « comittere sensum, priscorum more res explicare, « non vero ita accurate, ut exinde sunt expositæ; at « non ideo censoria dignam esse virgula, quia æquum « non est ab iis, qui scientiæ fundamenta jaciunt, « exigere ut nihil omitant: contra vero eos laudè « dignos esse, quod primi res aperuerint, et invenierint. » Cæterum errasse Hippolytum cum finis mundi tempus definire voluit, et Antichristi adventum quem Jesus voluit occultum discipulis, vel cum instantur ab eo peterent. « Id, inquit, 500 annis « post Christum, fixum voluit, quasi mundus sex mille « annis non amplius duraturus esset: id nimis subtile. Ejus scribendi ratio perspicua est, et nitida, « et ad commentarium apta, licet a styli Atheniensis « legibus et puritate recedat. Exstat etiam ipsius *De « Christo et Antichristo* homilia, in qua, etsi eundem « scribendi modum servaverit, simplicior tamen est, « et magis redolet antiquitatem. » His Photii locis innotescit non solum Hippolyti operum, quæ legerat, argumentum, sed et illius auctoris tum stylus, tum character. » Hactenus perdoctus Elies Dupinius.

ARTICULUS II.

PECULIARES OPINIONES AC ERRORES S. HIPPOLYTI.

Num S. Hippolytus sub Antichristo diabolum personatum, et serpentem intellexerit? — Quod spectat ad opiniones peculiarias erroresque sancti hujus episcopi, præter jam dicta superioris circa Antichristum (53), observandum pariter hic venit, quod vetustus hic Pater in libro *De Christo et Antichristo*, n. 14, commentans in illud Genes. XLIX, 17: *Fiat Dan serpens, sedens in terra, mordens calcaneum equi*; per interrogationem scribat: « Quisnam igitur serpens, nisi Antichristus, seductor ille, qui dictus in Genes: est, qui seduxit Evam, et Adamum supplantavit (54)? » Si eum ipsum serpentem, qui primos parentes seduxit et supplantavit in paradiso, velit Hippolytus esse Antichristum, et in persona; quasi is, qui illa specie apparuit et locutus est, ipse tanta illa, quæ de Antichristo feruntur, sit operaturus, qui vere ipse diabolus, aut, prout Hippolytus vocat, diaboli filius sit, non solum imitatione, sed etiam natura; unus scilicet quis nequissimorum dæmonum, etsi non forte ille omnium pri-

modo audiendus sit sanctus Hippolytus, qui complementum septuaginta hebdomadarum Danielis ad secundum Christi adventum, et ad Antichristum trahit; cum reliqui Ecclesiæ Patres ac Scripturæ interpretes melius ad Christi primum adventum spectare velint, ejusque mortis poenam, et Hierosolymorum excidium, Romanorum duce Tito: quando exusto templo, sic victima cessavit et libatio, desolato loco quo solum facere licebat.

(54) S. Hippolyt., *De Antichr.*, n. 14.

ceps, et *xar' ἐξοχῆν* diabolus: nihil ecclesiasticum est, sed prorsus abhorrens a fide, sive intelligatur fore Antichristi anima, sive alias illi persona. Animus hominum aliud genus spirituum agnoscit fides, a substantiis, quas Deus extra corpora condidit; nec sacra doctrina admittit, extra divinas Personas, quarum vis infinita, posse unum alteri a se diverso personam esse, seu illi hypostatice uniri. Quod vero Antichristus ita dæmonis spiritu affletur, ut suis omnibus illum referat, et quasi alter ille serpens antiquus videatur, ipse seductor orbis, velut ille fuit primorum parentum, a Pauli verbis sensuque non alludit: recteque sensit Hippolytus, si ita voluit, etsi simplicius locutus est: nec improbabili conjectura, serpentis sic insidiantis typo designatum a Jacobo Antichristum ostendit. Verba Græcica sunt, *ἄφ' ἑσ' ὄδοῦ, ἐγχαθήμενος ἐπὶ τριβῶν*. Nec forte aliter scripserit Hippolytus. Auctor substituiti operis *De Antichristo et mundi consummatione* exponi non potest, quin verum natura dæmonem Antichristum putaverit, qui sibi verum Hippolytum in eum sensum traxerit: quod vero Hippolyto non officiat, quin posteriori vero sensu exponi queat.

De statu animarum post præsentem vitam. — Observandum secundo, juxta auctum Hippolytum (55) subterraneum quemdam locum haberi, in quem secedunt omnes homines post præsentem hanc vitam; hunc locum cæcæm esse mundo, tresque diversas sedes comprehendere. Prima, quam ille vocat Abraham sinum, justis est assignata; secunda peccatores retinet, qui ibidem patiuntur temporales pœnas malis eorum operibus debitas; tertiam efformat quidam ignis æterni lacus, quem nullus adhuc juxta S. Hippolytum, ingressus est; hoc quippe supplicium, ut ille ait, ad extremi judicii tempora reservatum est. Tunc injusti, inquit ille, æterno supplicio adjudicabuntur; justis vero regnabunt in perpetuum; æque enim docet hic auctor æternam gloriam justis reservatam esse post universalem resurrectionem, etsi post mortem maxima perfruantur tranquillitate in contemplatione visibilium bonorum, et in spe perfruendi tandem aliquando celestibus bonis. Opinatur insuper divus Hippolytus, in subterraneo illo loco angelos adesse qui præsent animabus ibidem detentis, quorum aliqui debeant justos eo in loco comitari; alii vero promeritas pœnas injustis indigere. Opiniones istæ audaciores sunt, quam par est; imo earum aliqua erroris notam non effugiunt: aut agnoscamus cum Photio (56) errores istos, sicuti et alios, qui in ejusdem auctoris operibus deprehendi possunt, primorum Ecclesiæ sæculorum indolens sapere; ideoque æquo jure hac una de causa magnum hunc virum damnari non posse:

(55) S. Hippolyti, in tractatu *adv. Græcos et Platones*, apud Fabric., *Opp.* tom. I, p. 220, et apud Galland., t. II *Biblioth. PP.*, colum. 451, n. 1.

(56) Photius in *Biblioth.*, cod. cæu.

(57) « Audi quod gravius et periculosius est; ait enim Vates regius: *Dorsa eorum semper incurva*

nam, ut egregie subjungit eruditus ille criticus, qui Scripturarum mysteria et abscondita explicare ac evolere aggressi sunt omnium primi, vituperari non debent, si non omnia penetrarunt, imo e converso commendari debet eorum zelus, quantumvis parum profecerint in expositione eorum quæ exponenda susceperunt.

Error S. Hippolyti circa septuaginta hebdomades Danielis primum in adventu Antichristi complendas. — Innuimus jam superius vetustum hunc Patrem assecutum non esse verum sensum septuaginta hebdomadarum, de quibus est sermo in propheta Daniele, earundemque hebdomadarum terminum nimium protendere; qui sane error excusabilis est etiam ob allatam modo rationem. Verum æqua facilitate excusari non potest alter ejusdem error, quando scilicet asserit tempus Babylonicæ captivitatis fuisse annorum quadringentorum triginta (57), cum tamen Scriptura septuaginta tantum annorum fuisse dicat; sicuti videre est in propheta Jeremia cap. xxv, v. 9 et 11.

ARTICULUS III.

EDITIONUM S. HIPPOLYTI OPERUM RECENSIO.

Ante initium præsentis sæculi nullus virorum eruditorum id laboris ac studii, quod tamen tot aliis longe inferiorum et temporum et n. eritorum scriptoribus impensum est multa cum laude, in se suscepit, ut S. Irenæi discipuli, et tantæ vetustatis tantæque auctoritatis doctoris, sancti scilicet Hippolyti Portuensis episcopi ac martyris opera, quæcunque reperiri possent, colligeret, collectaque publicaret.

Primus, qui eam in cogitationem descendit, neglectamque hucusque spartam tentavit, erat præclarissimus vir Joannes Millius, quive illam ornandam sumpsit, potuissetque egregie ornare, nisi ante manum ultimam appositam humanis rebus creptus fuisset. Omnis quidem spes cum Millii corpore sepulta non credebatur, cum spissum volumen animadversionum ejus ad S. Hippolyti scripta Joannes Guilielmus Janus academix Wittebergensis professor nactus esset, Hippolyteisque scriptis colligendis, expoliendis atque evulgandis insudare nuntiaretur. Sed incassum cultores antiquitatis ecclesiasticæ hunc thesaurum exspectarunt ab eodem.

Editio Græco-Latina Fabricii. — Interea celeberrimus Fabricius doctor et professor SS. theologiæ in gymnasio Hamburgensi, tot egregiis jam operibus litteratum orbem sibi devinctum habens, Hippolyti, de cujus persona et scriptis pro diffusissima sua lectione *Bibliothecæ sæc. Græcæ* lib. v, cap. 4, § 25, diligentissime disseruit, quæcunque supersunt, monumenta in unum corpus cogere ac

(*Psal. LXXVII, 24*). Id est, ut servant gentibus non quadringentis quadraginta annis, ut Babylone, sed semper, inquit, in servitutem incurva. S. Hippolyt., lib. *contr. Judæos*, num. 6; apud Fabric. tom. II *Opp.*, pag. 5; et apud Galland. tom. II, col. 449.

splendide illustrata publici juris facere in animum induxit, inscius adhuc quem exitum habiturum esset cl. Jani consilium in edendis divi Hippolyti operibus. Post indefessam igitur in indagandis ac colligendis, quæ injuria temporum nondum intercederunt, sancti nostri scriptis, duobus voluminibus in folio minore Hippolytum evulgavit laudatus Albertus Fabricius Hamburgi, quorum primum volumen anno 1716, alterum 1718 lucem publicam vidit.

In volumen prius congressit quæcunque Hippolyti hujus reperire potuit. Primo loco apparet liber *De Antichristo*, cujus editionem Combefisianam recensuit ad primam Parisiensem Gudianam anni 1661, nec pauca emendavit. Substratæ etiam sunt singulis paginis adnotationes Combefisii; item eæ, quas suæ editioni manu propria alleverat Gudius, non omissis iis, quas *Epistolis suis criticis* inseruerat Tanaquillus Faber. His suas passim adjecit observationes ipse Fabricius, qui et veterum de illo libro testimonia adjunxit. Sequitur *Canon paschalis*, in jam memorata statua marmorea, ad urbem Romam effossa, Græcæ et Latine, cum iis, quæ non solum in *Canonem* hunc Josephus Scaliger, Dionysius Petavius, Ægidius Bucherius, J. Dominicus Cassinus; sed etiam in *Catalogum scriptorum Hippolyti*, in eadem statua descriptum, Stephanus le Moynes, Thomas Galeus, Eduardus Bernardus, Guil. Caveus scripserunt, addita ipsa statua, tribus tabulis æneis expressa. Cum vero præter *Canonem paschalem* etiam *Demonstrationem temporum Paschatis* et *Chronicon* Hippolytus composuerit, testimonia veterum, in quibus unius ex his tribus mentio fit, conjunctim exhibentur una cum antiqua versione Latina *Chronici*, quod ex multis judiciis ad Hippolytum retulere doctissimi viri. Hisce adjunxit integram dissertationem Francisci Blanchini *De Canone paschali Hippolyti*, Romæ anno 1703 editam, et disceptiones, quibus de anno primo imperii Severi Alexandri, in cathedra marmorea Hippolyti memorato, inter se contenderunt Virginius Valsechius, Philippus de la Turre, et Joan. Vignolius. Quæ porro hic scripta, vel fragmenta Hippolyti, sunt: *Demonstratio adversus Judæos* ex versione Latina Francisci Turriani, quam esse particulam *Commentariorum Hippolyti in Psalmos* Fabricius suspicatur; fragmenta ex libro *adversus Græcos*, qui inscribitur: *Adversus Platonem de causa universi*; ex opere *adversus hæreses*, in quibus copiosiora sunt, quæ *Adversus Beronem*, servata a Nicephoro Constantinopolitano et Anastasio Bibliothecario, et *adversus Noetum* Latine tantum, hic exhibentur; item *Περὶ χαρισμάτων ἀποστολικῆ παράδοσις*, *Homilia in sacrosancta Theophania*, primum edita ex mss. codice Thomæ Galei, interspersis notulis Fabricii; et fragmenta ex Hippolyti *Commentariis in varios Scripturæ libros*, et ex ejus *Homiliis*. Subjecta appenox complectitur scripta dubia et supposita, librum *De consummatione mundi*; *De*

duodecim apostolis, ubinam quisque eorum prædicaverit, ac ubi consummatus sit, quam nudam jam publicaverat Fabricius anno 1714, unacum tribus illis *De vita Moysis* libris, Gaulmini commentario illustratis pag. 508, sed nunc stipatam amplissimis adnotationibus Francisci Combefisii. Item *De septuaginta apostolis*, ac quæ reperiri potuere ex scriptis Hippolyti junioris Thebani. Volumine posteriori horum operum continentur: Hippolyti *Demonstratio adversus Judæos*, ejusdemque *adversus hæresin Noeti*, utraque nunc primum Græcæ ex codice Vaticano ms. edita, cum eadem Turriani versione, et iisdem notis, quæ jam vol. I, pag. 228 et 235, insertæ reperiuntur. Fragmenta ex *Commentariis in Genesis*, Græcæ et Latine itidem primum in lucem emissa ex Catena Patrum Græcorum 88 bibliothecæ Vindobonensis, quæ continent adnotationes ad Genes. r, 5, 6; in, 8; xl. ix, 3, 4, 5, 11, 12, 16. Alia quædam fragmenta, ut de Ezechia, in Isaiaæ xxxviii, 5, ex cod. Coisl. 193. Locus ex Hippolyti sermone 2, in Daniele, citatus Eustrathio, cap. 19 adversus Psychopannychitas, et nonnulla in Renaudoti *Historia patriarcharum Alexandr.*, pag. 360, Hippolyto ascripta, quæ tamen potius Julii Romani esse præfatio docet. Commentationes in Genes. vii, 6; viii, 1, et Deuteron. xxxiii, 1, ex Pentateucho Arabico bibloth. Bodleianæ, quas cl. Gaguier inde excerptis Latine vertit: in quibus tamen nihil Commentariis Hippolyti Græcis in Genesis respondet. Loca nonnulla in Leontii Byzantini lib. 1 contra Nestorium, et in Concilio Lateranensi anno 649, pag. 281 et 287, ex Hippolyto adducta. Doctorum virorum adnotationes de Hippolyto, nominatim ex Sam. Petii *Eclog. chronolog.*, lib. iii, cap. 2, de hecædeceteride et ex Georg. Bulli *Defens. fidei Nicæn.*, sect. ii, cap. 8, et sect. iii, cap. 8, de doctrina Hippolyti, unacum J. Ern. Grabii adnotationibus eodem spectantibus. His denique subjungitur Hippolyti junioris Thebani fragmentum ex Chronico commentario ab Henrico Canisio in tom. III *Lectionum antiquarum* editum. Quia vero hæc omnia non ultra 62 paginas implent, ad justum volumen conficiendum additur appendix complectens *Spicilegium Patrum sæculi iii*, et Chalcidii *Commentarios in Timæum* Platonis emendatos, et notis illustratos. In *Spicilegio* illo occurrunt: 1º Irenæi fragmenta nuper a cl. Christoph. Matth. Pfaffio edita; 2º Clementis Alexandrini fragmenta, quæ in editione Oxoniensi tantum Græcæ leguntur; alia item a Macario Chrysocephalo, Anastasio Sinaita, Nicephoro CP. et Joan. Damasco, ex Clemente Alex. citata; 3º Methodii Ebulii *Convivium decem virginum* a Leone Allatio et Petro Possino editum, nec non Combefisii *Auctuario Bibl. Patrum* insertum, cum Leonis Allatii diatriba *de Methodiis*; 4º Claudii Salsamii *Commentarius inchoatus in Arnobium* ex apographo Gudiano editus; 5º Acta Archelai, episcopi Mesopotamiæ cum Manete, ex editione Laur. Alexandri Zaccagnii, quibus subjungi-

tur Ludov. Anton. Muratorii disquisitio in Manicheorum anathematismos; 6° S. Pampbili martyris *Expositio capitum Actuum apostolicorum*, a Montfauconio et Zaccagnio edita, cui et aliæ *παραπομπæ*: ejusdem libri sacri subjunguntur; 7° Acta passionis S. Pampbili martyris ex libris Eusebii Cæsariensis de illius Vita, cum notis Papebrochii; 8° Gregorii Thaumaturgi *Expositio fidei*.

Judicium Ceillierii de hac editione.—Cæterum, observante clarissimo Reinigio Ceillierio (58), laudata Fabricii operum Hippolyteorum editio non satis nobis exacta videtur. Neque enim perdoctus editor ordinem temporum neque materiam accurate observavit in recensendis ejus scriptis; atque verosimile est quod ea imprimi curaverit, prout ea receperit eique in manus inciderint. Hæc tamen laus cl. Fabricio debetur, quod in colligenda fragmentorum copia scriptorum hujus Patris haud infeliciter laboraverit, quæ in veterum auctorum operibus, in conciliorum Actis, et in bibliothecarum Parisiensis, Germaniæ et Britannicæ angulis dispersa latebant: quod ex iis quædam e Græco in Latinum traduxerit, plurimis observationibus maxime poracommodis tam ad textum dilucidandum, tum ad doctrinæ capita enodanda, quæ prima fronte lectores perplexos reddere possent, illustraverit.

Editio Gallandii.—Anno 1766, vir perdoctus Andreas Gallandius Hippolyti Opera in ordinem digesta, duasque in partes tributa, rursus in lucem emisit sua in *Bibliotheca veterum Patrum*, tomo II, Venetiis. In hac editione quæ ampliora sunt, sive integra, sive mutila, priorem locum obtinent; posteriorem vero fragmenta reliqua minutiora pro argumenti dignitate aut varietate discreta. Primum locum in editione Gallandii *Demonstratio* S. Hippolyti de Christo et Antichristo occupat; hanc excipit opusculum in *Susannam*. Tertio sequitur *Demonstratio adversus Judæos*. Dein fragmentum insigne subijcitur ex libro *adversus Græcos*, qui inscribitur *Adversus Platonem de causâ universi*. Quintum locum occupat egregia sane lucubratiō *adversus Noetum*. Tandem Hippolyteorum partem primam apud Gallandium claudunt fragmenta 8, excerpta ex sermone *de theologia et incarnatione* contra Beronem et Heliconem (alias Helicem). Huic Gallandius præcedentium editorum observationes adjecit, neque notas omisit, quas eruditus Sirmondianorum editor margini allevit; Anastasi versioni testimoniorum Hippolyteorum Combefisianam recensionem apposuit, atque integras Capperonierii animadversiones subdidit. In parte II continetur reliqua scripta Hippolytes: et 1° occurrunt excerpta *Commentariorum* in aliquot sacræ Scripturæ libros a Joanne Alberto Fabricio tum e ms. codicibus eruta, tum ex antiquis Ecclesiæ scriptoribus studiosè collecta; 2° exhibentur varia *λόγων* seu *Sermonum* homiliarumque fragmenta: iisque præmittitur homilia in *sancta Theo-*

phania; 3° sequitur *De charismatibus apostolica traditio*. Ultimo tandem loco sistitur *Canon paschalis* Græce ac Latine, interprete eruditissimo Francisco Blanchinio, notisque Ægidii Bucherii illustratus.

Aliæ editiones quorundam opusculorum S. Hippolyti. Editio Cycli paschalis.—Cæterum novæ editionis operum S. Hippolyti spes fecit v. cl. J. Guil. Janus historiæ in academia Wittenbergensi professor, in cujus manibus fuerunt schedæ Millianæ, quæ cum nonnulla adhuc inedita complectetur, tum alia ex unius tantum codicis apographo edita, cum pluribus melioris notæ ms. collata, multisque partibus emendatiora exhibebit, iis, quæ aperte Hippolyto supposita sunt, segregatis, aut saltem distinctis: quorundam etiam novas versiones juxta relationem in Actis eruditorum Lipsiensibus 1718, pag. 444, datum se promisit. Sed promissum non exsolvit. Antequam Fabricius scripta S. Hippolyti unum in corpus collegisset, quædam jam separatim impressa viderantur. Sic *Cyclus paschalis* in opere quod cl. Scaliger *De emendatione temporum* confecit impressus Græce occurrit 1583, Paris. in fol., Lugduni Batavorum 1598, Coloniae Allobrogum seu Genevæ 1629. Cl. Gruterus in collectione *Inscriptionum* Heidelbergæ 1600 vulgata, et anno 1707 Amstelodami reimpressa, eundem *Cyclum paschalem* Græce publicavit. P. Bucherio interprete Latine prodit anno 1634, in fol., Antwerpæ, cum commentario et veterum de S. Hippolyto testimoniis in ejusdem Bucherii *Doctrina temporum*. Franciscus Blanchinius hunc *Cyclum* postea inseruit dissertationibus suis *De calendario et cyclo Juliano* Romæ 1705 impressis.

Editiones libri de Antichristo et opusculi in Susannam.—*Demonstrationem De Christo et Antichristo* primus in lucem extulit, Græcisque typis edidit 1661, in 8°, Marquardus Gudius Holsatus: deinde anno 1672, Græco-Latine vulgavit illustravitque Franciscus Combefisius in *Auctario novissimo Bibliothecæ Patrum*, tomo I, pag. 26-62, Parisiis in fol., addito etiam opusculo in *Susannam* a pag. 50-56. Combefisii versio Latina quinque post annos repetita in *Bibliotheca PP.* Lugdunensi tom. XXVII, pag. 1-9, anno scilicet 1677.

Editiones tractatus adversus Judæos et Græcos.—*Demonstrationem adversus Judæos*, sive ejus fragmentum Latine ex Francisci Turriani versione primus vulgavit Possevinus in *Apparatu sacro*, ubi de Hippolyto disserit, Venetiis 1603, et Coloniae 1608, in fol.; et Carolus Josephus Imbonatus Mediolanensis in *Bibliotheca Latino-Hebraica* Romæ 1694, in fol., pag. 74. Fragmentum insigne *adversus Græcos et Platonem* Græce, ut ex Italia acceperat, primus edidit David Hoeschelius in notis ad Photium pag. 923, Augustæ Vindelicorum 1604, in

fol., et récusum Genevæ 1613, Rothomagi 1653, A riani versione primus vulgavit Canisius tom. V in fol. Deinde cum sua versione Stephanus le Moyne in *Variis sacris*, pag. 53, Lugduni Batavorum 1683, 1694, in 4°. Cum eadem interpretatione etiam recudendum dedit J. Albertus Fabricius in appendice ad opera Josephi Judæi, Lipsiæ 1694, in fol.

Editiones tractatus adversus hæresin Noeti, et contra Beronem et Helicem.— Fragmentum *De Deo uno et trino, et de mysteriò incarnationis contra hæresin Noeti* sub homiliæ nomine Latine edidit ex sua versione Gerardus Vossius Tungrensis, ad calcem Gregorii Thaumaturgi, Moguntiæ, 1604, in 4°, notis etiam subjectis a pag. 58–68. Qua vero de causa cum operibus S. Gregorii Thaumaturgi hic tractatus Parisiis 1622 reimpressus non fuerit, ignoramus. Anno tamen 1618 in *Bibliotheca Patrum Coloniensi* sine notis prodiit, et Lugduni 1677, tom. III, et in supplemento Morelliano Paris. 1639, tom. I, p. 620. Fragmenta octo *de theologia et incarnatione adversus Beronem et Helicem* hæreticos, Latine ex Tur-

riani versione primus vulgavit Canisius tom. V *Antiquarum lectionum*, pag. 154, Ingolstadii 1604, in 4°. Hæc fragmenta cum eadem versione in *Bibliothecis SS. Patrum Coloniensi, Lugdunensi, et Parisiis* 1634 reimpressa fuerunt. Eadem fragmenta Latine pridem vertit Anastasius apocrisiarius, inque *Collectaneis* Anastasii Bibliothecarii edidit Parisiis 1620, in 8°, Sirmondus, additis e Turriani codice Græcis, atque ita Græce ac Latine leguntur etiam in tom. III Operum Sirmondi Parisiis 1696, in fol., pag. 585. Græce item et Latine Operum sancti Maximi tom. I præmissa edidit Combesius, qui et Anastasii versionem recensuit. Eadem exinde in suum Hippolytum transtulit Fabricius. Posthæc ex Combesii editione Græca desumpsit Basnagius, ac Turriani versionem adjunxit tom. I *Thesauri* Canisiani; ad cujus calcem præterea v. cl. Claudii Capperonnierii animadversiones in Anastasii versionem cum Græcis collatam adjecit anno 1725, Amstelodami in folio.

DE ANONYMO CHRONICI AUCTORE SUB ALEXANDRO SEVERO CONSCRIPTI.

Varia eruditorum placita de hujus Chronici auctore.

Inter Opera S. Hippolyti episcopi et martyris, de quibus hucusque disseruimus, nonnulli viri docti recensendum existimarunt et *Chronicon* illud, quod anonymus, qui sub extremis Alexandri Severi imperatoris temporibus floruit, Africano coævus, circa Christi annum 236, scripsisse comperitur. Hanc sententiam præ cæteris est amplexus v. cl. Causius (59). Sed in aliam abierunt Pearsonius (60) et Dodwellus (61): quorum posterior anonymum, quo de agimus, scripsisse statuit paucis post Hippolytum annis; cum alias sanctus iste martyr et episcopus primo ejusdem Alexandri Severi anno *Cyclum* suum inchoasse noscatur. Cæterum, inquit, multa noster anonymus habet, quæ cum hypothesebus Hippolyti chronologicis in ejusdem *paschali Canone* observatis consentire videantur, quæque adeo Hippolyto anonymum debuisse fas est ut suspicemur. Quorum quidem virorum eruditorum sententiæ illæ in primis nos cogunt accedere, quæ hæc de re præclare satis edisserat illustris præsul Franciscus Blanchinius (62). Sic igitur ille:

« Dolebamus quod liber ille interciderit, ubi digresserat Hippolytus *demonstrationem temporum Paschæ, quemadmodum in tabula*. Opus enim illud, si ad nos integrum pervenisset, haberi deberet post sacras litteras omnium pretiosissimum. Siquidem ante Hippolytum nemo digesserat in certam seriem, nec ad cycli normam redegerat sacros annales: quod ille præstitit Christianorum scripto-

rum primus. Occurrebat dolori nostro vir doctissimus dominus Du Cange in postrema editione *Paschalis Chronici*; ubi de Hippolyti *Canone, et Commentario Paschæ* plurima cum disseruerat solidiori, qua pollet, eruditione in omni genere litterarum, visus est aliquam in spem nos adducere libri Hippolytei reperiundi in vetusto illo codice, quem Canisius *Antiquarum lectionum* tom. III, et Labbeus in primo *Bibliotheca manuscriptorum* publico bono in lucem protulerant. Adornavit vero etiam ipse v. cl. tertiam ejusdem opusculi editionem, num. IV in *Selectis ad illustrandum Chronicon*, quod parabat: cujus titulum in indiculo *Selectis* præfixo, ex antiquis membranis cum redderet pag. 403, ita commendavit: IV. Liber generationis ab Adam usque ad ordinem, quæ (sic) continentur in hoc libro. *Opus quod Hippolyto Portuensi uscribi posse duximus in præfatione: ex editione Henrici Canisii, et Philippi Labbei ad fidem codicis collegii soc. Jesu Parisiensis recognitum*. Et ecce in præfatione plurimus est in conjecturis conquirendis, unde Hippolyto martyri, quem Portuensem episcopum ex vii suburbicariis fuisse ætumat, tribui præ cæteris debeat.

Verum, si ad Hippolytum episcopum et martyrem *Canon* iste marmoreus referendus est, ut omnium doctorum ipsiusque adeo Cangii suffragio refertur; demonstraturum me esse confido, ad eundem Hippolytum non pertinere codicem illum Canisia-

(59) Du Cange, Præfat. ad *Chronicon Pasch.*, § 18 et 23.

(60) Pearson., *Dissert. 1 de success. prim. Rom. pontif.* cap. 10, § 1.

(61) Dodwel., *Dissert. singul. de Rom. pontif. prim.*

success., cap. 14, § 19.

(62) Blanch., *Dissert. de Can. pasch. S. Hippolyti*, cap. 3, § 7 seqq., et apud Fabric. tom. *Opp. l.*, pag. 114 et seqq.

annum et Labbeanum, cæteroquin spectabilem : sed esse potius referendum, vel ad Heronem illum ex philosopho Christianum et martyrem : quem ipse a neocorata templi Serapidis in Portu Romano ad Christi fidem evocatum suspicatur ex Græca inscriptione apud Sponium sect. x, num. 22, Severo Alexandro imperante, ipsique adeo Hippolyto æqualem ; et de temporibus scripsisse docet ex veterum testimoniis, eumque neophytum explesse martyrium. Accedo itaque ad eam sententiã, quam secundo loco idem laudatus auctor in præfatione subterruit, dicens vel Hippolyto episcopo, vel auctori synchrono, qui vixerit sub Alexandro Augusto, esse librum adjudicandum. Præstat ejus verba transcribere ex num. 18 præfationis :

« Cæterum Hippolyti *Chronico*, de quo agimus, geminum prope est, nisi ipsummet existerit *Chronicon* illud, quod edidit Henricus Canisius tom. III *Antiq. lection.*, et Philippus Labbeus tom. I *novæ Bibliothecæ* ex ms. codice collegii Paris. soc. Jesu hocce titulo : *De divisionibus et generationibus gentium*. Quod quidem *Chronicon* ad Alexandri Severi annum XIII, eumque imperii postremum, quo imperante se vixisse non semel auctor innuit, perducitur. Is vero in præfatione descriptorum se ait : « Gentium divisionem, et parentum dinumeratam generationem, inhabitationis quoque tempora, et bellorum commissiones, et judicum tempora, qui, et quibus regibus nati sunt, qualesque captivitates populi, et quibus iudicibus contigerint, et quique sacerdotes, quibus temporibus fuerant, et quæ divisio, et quæ perditio facta sit, quonam modo generatio seminis Israel de Patribus in Christo completa sit, et quot quantique per quanta tempora dinumerentur anni a creatura sæculi usque in hunc diem. » Præfationi index subijcitur, cujus 6 caput hisce verbis conceptum legitur : « Declaratio Paschæ, et quis quando servavit ex temporibus Moysi in hunc diem. » Quæ quidem ad ea referuntur, quæ habentur in ea sectione, ubi de Paschate subinde a Judæis exacto agitur. Tum additur : « A generatione autem Christi post 30 annos cum passus est Dominus, Pascha cele-

bratur. Ipse enim erat justum Pascha. A Passione autem Domini usque in XIII annum imperii Alexandri Cæsaris anni 206, servatum est Pascha, quod in commemorationem Domini nostri Jesu Christi servatur a nobis. Fiunt igitur omnes anni ab Adam usque in hunc diem anni 5738. » Quæ quidem hic a nobis allata si quis cum iis, quæ de Hippolyti *Chronico* attigimus, ad amussim conferre velit ; illud ipsum esse ejusdem *Chronicon* haud difficulter forte concedet, cui laterculum is præmiserit, vel subdiderit, in Paschalis festi, de quo in illa, quam diximus, sectione egit, invenienti canonem seu regulam ; ad quam præteritos et sequentes annos expendere lectorem voluerit. »

B Recte quidem argumentatur ex hisce duobus numeris annorum a Passione Domini ad annum XIII Severi Alexandri, nec non ab eo, quem XXXI ante Passionem ex veterum sententia incarnationi Dominicæ tribuebat. Quinetiam, ut addam reliquas epochas in marmoreo *Canone* reconscitas, concedam plerasque earum cum numeris colicis Labbeani et Canisiani congruere. Verum cum discrepent ab eisdem reliquæ, eaque potissimum quæ definit intervallum inter duo Paschata, Exodi et Ezechie ; evidenter ostenditur marmoreum Hippolyti *Chronicon* diversum esse a scripto ipsi æquali, in computis dissentienti. Cum vero constet, Hippolyti numeros tam prope accedere ad peritiorum chronologorum sententias, uti ex comparatione ostensum fuit supra : econtra vero vitiosa manifeste sit computatio anonymi in definiendo præsertim intervallo a Paschate Josue ad Pascha Ezechie ; operæ pretium duco, rationes Hippolyti hoc in monumento superstites exhibere ; ut hæc antiquissima omnium chronologia paschalis, maximæ Hippolyti peritiæ testis, in commendationem cedat sapientiæ Patrum, qui proximi ab apostolis, et ab apostolicis viris prima Ecclesiæ sæcula, ut sanguine pro Christo fuso, ita etiam scriptis clarissimis illustrarunt.

(*Canonem paschalem S. Hippolyti vide infra.*) EDIT. PATA.

CONSTANTINI RUGGERII

DE

PORTUENSI S. HIPPOLYTI EPISCOPI ET MARTYRIS SEDE

DISSERTATIO POSTHUMA

Ab Achille Ruschio Portuensis diœcesis absoluta et adnotationibus aucta, ad Clementem XIV pontificem maximum, Romæ 1771, typis et sumptibus Generosi Salomoni, præsidium facultate.

(Luzza, *Hist. critic. Patrum*, t. VIII, p. 547.)

CLEMENTI XIV PONT. MAX.

MAGISTRO. PASTORI. RECTORI. CHRISTIANI ORBIS CUSTODI
AC PROPAGATORI RELIGIONIS.

RESTITUTORI PACIS. HONORIS CULTUSQUE SERVORUM DEI ASSERTORI ET VINDICI
SYNTAGMA

CONSTANTINI RUGGERII DE PORTUENSI S. HIPPOLYTI
EPISCOPI ET MARTYRIS SEDE

ADDITAMENTIS AB SE ADNOTATIONIBUSQUE AUCTUM
ACHILLES RUSCHIUS

PRINCIPI SUO BENEFICENTISSIMO DEDICAT

L. M.

Gratulatus mihi vehementer inventam demum, quam diu cupide conquisteram, Constantini Ruggerii de Portuensi S. Hippolyti episcopi et martyris sede dissertationem: ut primum, Clemens pontifex maxime, intellexi, futurum non ingratum tibi, si quod opus ab egregio viro profectum esset, quem dignatus olim fueras favore patrocinioque tuo, id ego accessione gravium monumentorum, meisque adnotationibus auctum augustissimo nomini tuo inscriberem; etsi parum me quidem posse cognoveram, at emittendum tamen mihi agendumque ingenio, quantum possem, labore autem plus pene quam possem, duxi, ut ne quid in ea non accuratum, neve quidquam esset, quod minus grave minusque tua majestate dignum videretur. Prospiciebam quidem non me solum, qui plane me ipsum noverim, sed quemlibet etiam, quantumvis doctrina, eruditione eloquentiæque laude præcellentem, rem difficultatis plenum suscepturum, qui statuat, quidquam te deceus in lucem emittere; te scilicet, qui consilio, sapientia, gravitate, constantia, magnitudine animi, virtute, rebusque strenue, præclare ac feliciter gestis tantum tibi parasti existimationis et meritum, ut unus omnium maxime summa Patrum consensione, principum plausu, atque ordinum quorumque lætitiæ voluptate, magister, pastor ac rector Christiani orbis instinctu afflatusque Dei sis constitutus. Verum cum mecum considerarem, cujusnam syntagma, quæ de re, cui demum oblaturus essem, despondendum mihi animum non putabam. Nam cum doctissimi viri, tibi que, dum vixit, in primis grati lucubrationem, quæ tota in egregii sæculi tertii antistitis ac martyris, illustribus veterum monumentis atque carminibus celebris, Portuensi sede adversus inanes hominum hypercriticorum fallacias astruenda, ejusque cultu injuria temporum intermisso, in diœcesi quam rezerat, restituendo versaretur; cum, inquam, eam lucubrationem tibi custodi, atque ad Medos usque, ad Persas, barbarasque gentes religionis orthodoxæ propagatori; restitutori pacis; honoris, cultusque servorum Dei assertori et vindici; principi meo beneficentissimo sisti oportere cernerem, non dubitabam fore, ut, qui omnes comiter ac leniter excipere consueveris, me item tibi non fidei modo, sed patriæ quoque casu subjectum, cum opere optimi viri meos etiam labores dicantem, et ad te accedentem benigne complecterere. Itaque ad pedes me abiciens Sanctitatis Tuæ offero tibi, Clemens, pontifex maxime, consecroque Constantini Ruggerii de Portuensi sancti Hippolyti episcopi et martyris sede dissertationem, accessione nova monumentorum, meisque adnotationibus illustratam, plane confidens fore, ut eam editoremque ejus tuo patrocinio foveas ac tueare.

ACHILLES RUSCHIIUS LECTORI SALUTEM.

Cum de annalium monumentis, testimoniisque veterum scriptorum, quæ jam diu studiose collegeram, σύνταγμα conscribere cogitarem, quo quidem fortissimum celeberrimumque sæculi tertii a Christo nato martyrem Hippolytum episcopi dignitatem in Ecclesia Portuensi sustinuisse, facile me demonstraturum non diffidebam; nuntiatum mihi opportunè fuit, etsi non editam, neque perfectam, at magnam tamen partem digestam fuisse typisque excudi captam a Constantino Ruggerio (65) τῷ μαχαρίῳ, viro et acumine in-

(65) Constantinus Ruggerius IV Idus Junias anno 1714 in oppido Sancti Archangeli, quod septem millia passuum ab Arimino distat, natus est: quodque cum multis de causis perillustre habetur ac celeberrimum, tum vero præcipue quod in lucem quamplurimos ediderit optimarum artium studiis

pictatisque laude præstantes viros, in quibus unus maxime omnium præcellit is, qui nunc summo rei Christianæ publicæ bono ad Petri cathedram sedens Ecclesiam universam regit ac moderatur Clemens XIV pont. maximus, quem D. O. M. saluum diu incolumentumque conservet. De Ruggerii

genti et ubertate, atque copia eruditionis clarissimo, de Portuensi sancti Hippolyti episcopi et martyris sede dissertationem (64). Quod ut intellexi, nihil curæ, studii, diligentie prætermittendum, nihilque moræ in:erponendum putavi, quin eam, ubi tandem reperiretur, pervestigarem; utpote qui plane prospicerem eum, qui tanta perspicuitate, peritia rerum, industria florisset, multo felicius in eo genere argumenti fuisse versatum, quam versari egomet potuissem. Cumque inquirendo comperissem Stephanum Gallium, singulari hominem doctrina constantique in amicitiiis colendis fide, scripta omnia Ruggerii, quem virtutis causa charum in primis habuerat, rebusque omnibus iuverat, obtinuisse; eum equidem, statim ac potui, cupide conveni, rogavique majorem in modum, ut dissertationem ipsam, si modo ad ipsius manus unacum cæteris Ruggerii lucubratiõibus pervenisset, mihi pro sua humanitate dare ne gravaretur. Quam ad rem interprete etiam alique patrono sum usus Josepho Garampio præsule amplissimo, Clementi XIV pontifici maximo ab arcana notis, optimeque de re litteraria publica merito, cui certe ob egregia beneficia in me jam inde a pueri ad hoc usque tempus collata, quantum debeam, cogitare vix, verbis autem exsequi ne vix quidem possum. Voti compos factus, omnem curam et studium in opere pervolvendo collocavi. Cumque deprehendissem multo etiam illud præclarior esse, quam putaram, cuiusque demum labori meo præferendum duxi, dandamque mihi esse diligentem operam, ut, quam fieri posset, ocius in lucem emitteretur. Sed ut perfectum numerique, ut aiunt, omnibus absolutum prodiret, tribuendum primo censui in partes duas quarum prior de testimoniis scriptorum antiquorum ad S. Hippolytum ejusque sedem spectantibus esset, altera responsa ad argumenta adversariorum complecteretur; tum huic alteri parit, quæ deerant, adjunxi; inde scriptorum, quorum se Ruggerius constantitate munierat, loca adivi, ac verba contuli, accurateque, ut par erat, utque postulare ratio videbatur, descripsi; postremo, ne quid insuper quisquam desideraret, adnotationes addidi, quibus res ab ipso constitutæ magis magisque confirmarentur.

Accipe nunc paucis, quæ Ruggerium causæ ad scribendum impulerint. Petrus Ottobonus (65), S. R. E. cardinalis et episcopus Portuensis, cultum decessoris sui ac martyris restitutus, a Patribus, quibus credita est de sacris ritibus dijdicandi constituendique cura, petierat ut officium proprium de S. Hippolyto recitari remque divinam sub ritu, ut aiunt, primæ classis in ejus memoriam quotannis in Portuensi diocesi fieri pateretur. Fuerunt autem, qui satis ab se fieri ejus postulatis negarent posse, propterea quod summa quorundam recentium scriptorum dissensione de Portuensi S. Hippolyti sede certaretur. Præerat tunc Bibliotheca Ottoboniana Ruggerius. Huic cardinalis amplissimus in mandatis dedit ut varias hæc de re interque se dissidentes sententias expenderet, veterumque monumentorum auctoritate fretus demonstraret, quid demum de S. Hippolyti sede Romanæ Ecclesiæ ferret traditio. Ruggerius dicto audiens, priore quidem loco collegit majorum nostrorum de argumento eodem, quotquot invenire potuit testimonia; deinde Tillemontii, aliorumque, qui huic assensu essent, de orientali sancti martyris cathedra conjectationes depulsi; deincepsque Siæphani le Moynii, sanctum eundem martyrem ad Homeritas Arabiæ amandantis, rejecit divinationem. Oblata sac. rituum congregationi hæc Ruggerii dissertatio, necne, fuerit, fateor me ignorare. Hoc scio; Petro cardinali Ottobono vitauncto, Ruggerium eandem, aliquot appendicibus auctam, Benedicto XIV, immortalis memoriæ pontifici maximo, dedicare (66) cogitasse, anno 1744, quo quidem typis ipsam cepit excudere (67); sed pressum inopia rei familiaris, incepta perficere nequivisse. Quanquam dici vix potest, quanti eam viri doctissimi ob veritatem, gravitatem sententiarum, vimque orationis, qua perscripta fuerat, penderent. Benedictus ipse XIV ad summam Ruggerii laudem (68), hæc litterarum mandavit monumentis: « Dum hæc scribimus, typis Romanis editur erudita Dissertatio de Portuensi sede sancti Hippolyti episcopi et martyris, in

vita clarissimus vir Joannes Christophorus Amadutius, quo familiariter idem Ruggerius utebatur, commentarium diligentissime conscripsit et erudito operi, cui titulus: *Leges novellæ V anædotæ imperatorum Theodosii Junioris et Valentiani III*, etc., pag. LXXVII edit. Romæ anno 1767, præfixit. In eo accurate diligentique omnia, quæ ad tanti viri studia, mores, elucubrations, aliæque hujusmodi quodammodo spectare possunt, recensentur; ad quem lectorem, ne actum agatur; rejicimus.

(64) Non solum de S. Hippolyti episcopi et martyris sede dissertationem conscripsit Ruggerius, verum etiam quamplurima præclarissima ingenii sui monumenta reliquit, quæ ab eodem Amadutio summa diligentia in eodem commentario numerantur.

(65) Petrus cardinalis Ottobonus, ut Portuensis Ecclesiæ infula donatus fuit, statim pro sua animi magnitudine et religione, ad eandem exitiis atque ingentibus beneficiis ornamand augendamque se totum convertit. Idcirco sacras aedes nimio vetustatis squalore sordentes in ampliore elegantiorumque formam restituit, aliisque pietatis et munificentie monumentis vetustissime sedis jacturis mæderi conatus est. Inter cæteras vero Portuensis Ecclesiæ ærumnas eminentissimi viri animum maxime angebat magni Hippolyti episcopi et martyris oblitterata memoria in illis prorsus oris, quas ipse proprio sanguine illustravit. Quare dedit operam ut debitum illi cultum restitueret, non modo in Portuensi Ecclesia, verum etiam in ipsamet urbe quæ sacris ipsius ditatur exuviis, pulcherrima confessione in Laurentiana S. Damasi basilica a fundamentis in ejus honorem excitata, Deoque dicata, in qua egregium ipsius monumentum ad

A Vaticanani archetypi fidem expressum cyclisque paschalibus distinctum collocavit.

(66) Multis perspicuisque significationibus Benedictus XIV P. M. ostendit quanti Ruggerium, et ipsius operam faceret, qua certo fideli diu est usus, quemadmodum ex iis, quæ ab eodem Amadutio referuntur, cognosci potest; et ego ipse in Regestis manuscriptis epistolarum et Bullarii ejusdem pontificis, quæ nunc in tabulario Vaticano asservantur, animadverti. De cæteris eruditione præstantibus viris, apud quos Ruggerius plurimum valuit estimatione doctrinæ, adeundus Amadutius loc. cit., § 9.

(67) Ad 80 scilicet paginas opus processerat, de quibus hæc habet Amadutius loc. cit., § 3: Dissertatio quidem de sancto Hippolyto typis Vaticanis Salvioniorum cudi cœperat, eaque jam usque ad pag. 80 processerat; sed nummarie rei forte angustia, qua malo quodam fato ut plurimum literati urgentur, opus intermissum est, atque adeo omnis de eodem cura evanuit, ut impressæ chartæ omnes, quæ typographo remanserant, vili prorsus pretio illis cesserint, a quibus artificiosi ignes ad Adriani molem in divi Petri solemnitate exhiberi quotannis consueverant. Cæterum quique saltem exemplaria impressarum hujusmodi paginarum Romæ a diversis Ruggerii amicis asservantur, quorum unum etiam apud me est, idque marginalibus insuper adnotationibus manu exaratis instructum, quod mihi jam petenti ipse concesserat.

(68) Bened. XIV Lambertini, *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione*, lib. 1, cap. 4, n. 10, pag. 32, Operum tomo I, edit. anni 1747.

qua vincitur episcopum Portuensem, quem Prudentius elegantissimo carmine laudavit, ejus urbis prope Romam episcopum fuisse. » Dominicus Georgius eidem pontifici ab intimo sacello, vir clarissimus, in suis ad Martyrologium Adonis notis præclara doctrina præstantibus, de eadem dissertatione hæc scribit (69): « Sed et eruditum commentarium de sancto Hippolyto Portuensi expectamus ab amico nostro Constantino Ruggerio, ubi plura de Hippolytis illustrabuntur. » Thomas Maria Mamachus ex Prædicatorum familia, editis libris celeberrimus, quocum Ruggerius aliqua de sancto Hippolyto communicavit, in Originibus et antiquitatibus Christianis hæc scripta reliquit (70): « Interea hæc moneo, a Constantino Ruggerio viro eruditissimo et amico meo de episcopatu Hippolyti et originibus Christianæ religionis in ea provincia esse disputatum sane accurate in gravissima dissertatione de S. Hippolyto . . . Quam nos dissertationem cum legeremus, admirati sumus ingenium, incredibilemque viri in re antiquaria diligentiam, atque peritiam. Atque optandum sane foret, ut brevi ea publicaretur. » Idipsum alibi repetit his verbis (71): « Sed Hippolytum episcopum Portus Romani fuisse, atque hunc eundem esse, quem Eusebius, Hieronymus et Prudentius memorant, plane demonstrat Constantinus Ruggerius vir eruditissimus dissertatione de Portuensi S. Hippolyti sede, quæ, ut spero, tandem aliquando publicabitur. »

Hisce causis permotus omnem de S. Hippolyti sede scribendi syntagmatis curam deposui; et dissertationem hanc potius, utpote hominis rei ecclesiasticæ peritia et eruditione in primis clari, publici juris feci; qua Ecclesiæ nostræ Portuensi S. Hippolytus restituitur, deque ipsius episcopali cathedra quæstio dirimitur, et tanti episcopi ac martyris, qui jure ac merito inter tertii sæculi præstantiores Patres recensetur, revocatur memoria et propagatur.

DISSERTATIO

DE

PORTUENSI S. HIPPOLYTI SEDE.

PARS PRIMA.

VETERUM DE S. HIPPOLYTO EJUSQUE SEDE TESTIMONIA.

I. Eusebius et Hieronymus Hippolyti sedem ignorarunt.

Veterum scriptorum, qui sancti Hippolyti episcopi et martyris meminerunt, omnium primus occurrit Eusebius Casareæ in Palæstina episcopus, qui *Historiæ* suæ lib. vi, cap. 29, illum inter viros ecclesiasticos recensuit, qui litterarum gloria tertio sæculo ineunte floruerunt, quorumque epistolæ in bibliotheca Æliæ urbis, ab Alexandro episcopo constructa, se legisse testatur. Mox capite 22 nobilissima enumerans ingenii monumenta, quæ Hippolytus publico catholice fidei bono edidit, nomen sedis, cui ipse præfuit, omnino reticuit; idcirco viri docti eandem ipsi prorsus ignotam fuisse censent, ea potissimum ratione, quod sequentibus tantummodo utatur verbis, dum illam designat, postquam de Berillo Bostrenorum in Arabia episcopo locutus est: « Eodem modo, inquit, est Hippolytus alterius cujusdam et in se Ecclesiæ antistes. »

A Eusebium secuti sunt S. Epiphanius (72). Theodoretus (73), et demum S. Hieronymus (74), quæ in *Catalogo virorum illustrium* ingenue fateatur se, ubinam gentium Hippolytus fuerit episcopus, scire non potuisse: « Hippolytus, inquit, cujusdam Ecclesiæ episcopus, uomen quippe urbis scire non potui. »

M. S. Hieronymus S. Hippolytum et S. Apollonium senatores Romanos appellat.

Verum in epistola quam scripsit ad Magnum, aliquibus post editum *scriptorum illustrium Catalogum* annis (75), S. Hippolytum conspicuo senatoris Romani nomine sanctus doctor denavit. « Hippolytus, ait, et Apollonius Romanæ urbis senatores propria opuscula condiderunt. » Hæc quidem aperte demonstrant senatoriam Hippolyti dignitatem post editum *scriptorum illustrium Catalogum* S. Hieronymo primum innotuisse; eundem enim nec senatorem, imo nec martyrem ibidem appellaverat;

69) Dominic. Georg. ad diem 13 Augusti, pag. 404 edit. Romæ 1745.

(70) Mamach., *Origina. et Antiquitat. Christianor.* lib. II, cap. 2, § 3, adnotat. I, pag. 85, edit. Romæ 1750.

(71) Idem, ibid. cap. 21, § 2, pag. 258, et lib. III, § 29, pag. 88. Ubi habet: « De eodem S. Hippolyto dissertationem singularem scripsit doctissimus Ruggerius. »

(72) *Advers. hæreses*, lib. I, hæres. 51, contra

Valentinianos et Gnosticos, cap. 33.

(73) Dial. I, 2, 3.

(74) Lib. *De viris illustribus*, c. 61.

(75) Liber *De viris illustribus*, ut ipsemet Hieronymus testatur eap. 135 ejusdem libri, pag. 939, scriptus fuit Theodosii principis decimo quarto anno, qui anno a Christo-nato 392 respondet; et epist. ad Magnum anno 397 scriptam fuisse sibi suadet Vallarsius eorundem Operum tom. I, pag. 423 suæ editionis Veron. 1735.

quamvis in epistola ad Damasum multis ante Catalogum annis scripta (76), et in præfatione sue in *Matthæum Expositionis*, solo martyris nomine Hippolytum nostrum decorasset. Hieronymum quodammodo in hac re secutus est Photius, qui cum duobus in locis Hippolyti nostri meminisset, in eorum altero (77) illum nullo nec martyris nec episcopi titulo insignivit; in altero vero eundem et episcopum et martyrem disertissime appellavit (78). Si igitur Romanus senator fuit Hippolytus, recte inde deduci posse arbitramur ipsum in Occidente, nec in Oriente vixisse, proptereaque in Occidente episcopalem sedem obtulisse.

III. *Marianus Victorius non Hippolytum, sed Apollonium senatorem fuisse contendit.*

Sciâmus doctissimos viros, inter quos Marianus Victorius Reatinus, accuratissimus Operum S. Hieronymi editor, arbitrari hunc Hieronymi locum librorum oscitantia fuisse depravatum; senatoriam idcirco dignitatem non Hippolyto, sed Apollonio tribuendam censens, vetustos codices hujusce rei testes in medio producit, in quibus legitur: « Hippolytus et Apollonius Romanæ urbis senator (79). » Victorium secutus est doctissimus monachus Remigius Ceillierius in *Historia auctorum sacrarum et ecclesiasticorum* (80), eo potissimum argumento, quod S. Hieronymus in supra laudato Catalogo S. Hippolytum senatorem nusquam appellet. Verum si Ceillierio in hac re fides adhibenda esset, illius etiam martyrium eodem plane argumenti genere inficiari possemus, cum Hieronymus in Catalogo Hippolytum nostrum martyris nomine haud designarit. Quapropter cum antiqui codices et vetustæ editiones, quas secutus est Martianeus (81) in sua operum sancti Hieronymi editione, Hippolytum et Apollonium senatores fuisse testentur, et S. Hieronymus hanc epistolam, ut diximus, aliquibus post eorum scriptorum illustrium Catalogum annis conscripserit; recte quidem conjicere possumus S-

A doctori, dum eundem Catalogum scripsit, senatoriam Hippolyti dignitatem plane incompertam fuisse.

IV. *Scaligeri et Moynii de senatoria Apollonii dignitate sententia rejicitur.*

Josephus Scaliger (82) in suis ad Eusebii *Chronicon* animadversionibus, et post eum Stephanus le Moyne (83) et Antonius Pagius (84) senior scribunt S. Hieronymum, præter omnium veterum fidem, Apollonium urbis Romanæ senatorem vocasse, eo potissimum argumento innixi, quod Eusebius hanc Apollonii dignitatem ignoraverit. Quapropter Rufinum inscitæ arguunt, quasi ipse germanum Eusebiani contextus sensum prava interpretatione vitari. « Apollonius enim, inquit Moynius, a Perenni præfecto prætorio capite damnatus fuit, ad quem in senatores nullum jus et imperium pertinebat. » Pagius vero S. Hieronymum, « hæc proprio ingenio ex Eusebio exaggerasse » sibi persuasit. Hujusmodi tamen doctorum virorum argumenta nihil nos morantur, quominus Hippolytum et Apollonium senatores fuisse credamus. Ex eo enim, quod Eusebius senatoriam Hippolyti et Apollonii dignitatem ignorarit, quis unquam S. Hieronymum, qui non multis post Eusebiam annis floruit, nullam hujusce rei notitiam habere potuisse firmabit? Hoc falsum omnino nobis videtur; nam Hieronymus diutius Romæ moratus est, ubi martyrium consummavit Apollonius, quemadmodum ipsemet etiam Moynius alibi fatetur; ideoque hæc, quæ reticuit Eusebius, vel ex genuinis Apollonii martyris Actis ab Eusebio memoratis, vel ex aliis, quæ tunc supererant, monumentis, Eusebio forsitan ignotis, S. doctor deducere potuit (85). Nec eundem S. doctorem vitiatâ Rufini versione deceptum, cum Scaligero et Moynio dubitare quispiam poterit. Nam, ut citè pro more suo observat doctissimus Tillemontius (86), S. Hieronymus *virorum illustrium Catalogum* decem, epistolam vero ad Magnum aliquot

(76) In epist. ad Damasum scripta anno 384.

(77) In *Bibliotheca*, cod. cxxi, pag. 302 edit. Rothomagi anni 1633.

(78) Cod. ccxi, pag. 526.

(79) Ita legit Marianus Victorius in sua Operum S. Hieronymi editione, in citata epist., quæ apud ipsum est numer. 84 in tom II, pag. 251 edit. Romæ anni 1564, apud Paulum Manutium Aldi filium in *edibus populi Romani*. Inter recentiores etiam Dominicus Vallarsius in eadem epist. quæ est juxta ipsius editionem num. 70, in tom. I, ita pariter legit, atque pag. 427 hæc nos monet: « Falso Erasmus secutus editor Benedictinus legerat senatores, cum de Apollonio tantum, ut ex *Catalogo* liquet, dictum sit, imo cum ne dum de Hippolyto, sed de Apollonio ipso alii dubitent, fuerit unquam senator, an proprio ingenio ex Eusebio Hieronymus exaggeraverit. »

(80) *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, cap. 27, in saint Hippolyte évêque et martyr, docteur de l'Eglise, tom. II, pag. 316 edit. Paris. anni 1730.

(81) Tom. IV, pag. 656.

(82) Ad annum 1203, pag. 223 edit. Amstelodami anni 1658: « Quis ex his colligat, senatorem

fuisse (Apollonium)? unde vero de hoc martyre Hieronymus et Rufinus scire potuerunt, nisi ex Eusebio? In epist. ad Magnum oratorem urbis Romæ: « Hippolytus quoque, et Apollonius Romanæ urbis senatores propria opuscula considerunt. » Iste Hippolytus Romanæ urbis senator tam ignotus potuit esse Hieronymo, quam liber Apollonii, qui nunquam fuit. Hæc, ut dixi, ex præpostera Eusebiani loci interpretatione derivata sunt, dum *ἀπολλύται* pro libello apogetico accipiunt. Neque dubito Hieronymum, cum illa scriberet, non Græcum Eusebii exemplar, sed Rufini interpretationem Latinam in manibus habuisse. »

(83) Prolegom. ad *Varia sacr.*, t. I, p. 32.

(84) Ad an. 489, num. 4, in *Annal.* Baronii tom. II, pag. 342, edit. Lucæ anni 1738.

(85) Legenda sunt ea, quæ in notis ad e. 21, lib. v *Hist. eccl.* Eusebii, pag. 240, affirmat Valesius: « Potuit, inquit, Hieronymus legere Acta ipsa passionis Apollonii, ad quæ nos ablegat Eusebius. In quibus Actis et senator Romanus, et a servo suo proditus dicebatur, ut creditibile est; » necnon ea, quæ in nostram sententiam etiam in notis variorum ad hunc eundem locum monentur.

(86) Tom. III, *Mémoires pour servir à l'Histoire*

ante annos edidit, quam Rufinus Eusebianæ *Historiæ* versionem adornasset. Non levem denique S. doctori Græcæ ac Hebraicæ peritissimo injuriarum gratis inurunt Moynius et Scaliger, dum ipsum non aliunde hæc, quæ de Apollonio tradidit, hausisse autumant quam ex memorata Rufini versione; quid enim ipsa opus habuit Hieronymus, qui Græcas litteras tam probe calluit? Tandem, ut notat doctissimus monachus Theodoricus Ruinartius (87), S. Hieronymo favent vetera quæque Martyrologia, quæ die 18 Aprilis, quo sancti Apollonii diem festum celebrant, eum disertim senatorem appellant.

V. S. Apollonius non a Perenni præfecto, sed a senatu capitali sententia damnatus fuit.

Quod ad capituli sententiam attinet, qua damnatus est Apollonius, hanc non a Perenni præfecto, sed a senatu promulgatam testatur Eusebius, cujus verba paulo supra exscripsit idemmet Moynius; quare summo opere miramur, virum doctum, suimet quodammodo oblitum, tam absurda dicitur. Perennis prætorio præfectus non in Apollonium, sed in sceleratissimum indicem qui Apollonium Christianum esse prodidit (quem S. Hieronymus (88) ipsiusmet S. martyris servum Severum nomine fuisse scribit), extremi supplicii sententiam pronuntiavit. En ipsius Eusebii verba (89): « Sed miser, inquit, intempestive suscepta accusatione (videlicet servus), cum imperatorio edicto capitalis poena in eos qui talia detulissent esset constituta, confestim fractis cruribus occiditur, Perenne iudice ejusmodi adversus ipsum sententiam pronuntiante. » Apollonius vero a senatu, ut diximus, non a Perenni, capitali sententia fuit damnatus, quod perspicue docet Eusebius his verbis: « Verum Deo acceptissimus martyr, multum ac enixe eum exorante iudice, ut de fide sua coram senatu loqueretur, cum disertissima apologia fidei suæ coram omnibus rationem testatus esset,

ecclésiastique. Notes sur saint Apollone sénateur, pag. 614 edit. Paris. an. 1701, note 1: « ...et qu'ils ne se soient pas souvenus que Rutilu n'a traduit Eusèbe que bien des années après que S. Jérôme avait parlé de S. Apollone en 392, dans son traité *Des hommes illustres*. »

(87) *Acta martyrum*, pag. 72, de S. Apollonio martyre, edit. Veronæ an. 1751. Martyrologium Adonis die 18 Aprilis S. Apollonii senatoris mentionem habet, pag. 161 edit. Romæ 1745, opera et studio Dominici Georgii, qui insuper hæc notat pag. 162: « Meminere Ado noster, Usuardus, Romanum parvum, et Notkerus. Meminit Richenoviense. » De illius martyrio Baronius ad an. 189, num. 4 et seq.; Pagi in *Critica* ad an. 187, num. 3, passum existimat anno 186. Usuardus quoque S. Apollonium senatoris titulo decoravit: « Romæ beati Apollonii senatoris, qui sub Commodò principe a servo proditus, quod Christianus esset, insignis volumen composuit, quod in senatu legit, ac deinde sententia senatus pro Christo capite truncatus est. » Videnda quæ ad hunc locum notavit Joannes Baptista Solerius accuratissimus Usuardi editor, tom. VI, part. I, *Acta sanctorum* mensis Junii pag. 218 edit. Venetæ anni 1743, nec non quæ Godefridus Henschenius, et Daniel Papebrochius tom. II *Act. sanct.*

A capitali supplicio statim sententia senatus damnatur. » Jure igitur ac merito Henricus Valesius in notis ad hunc Eusebii locum senatoriam Apollonii dignitatem egregie tuetur, eo quod ipse a Perenni præfecto jussus fuerit coram senatu fidei suæ rationem reddere. Valesio subscribunt Tillemontius (90) et Remigius Ceillierius (91).

VI. Præfectos prætorio ipsosmet senatores quandoque judicasse ostenditur.

Neque nos sinunt in contrariam abire sententiam Scaligeri et Moynii argumenta, utpote quæ facili diluantur negotio. Dicunt enim præfectum prætorio, qui tunc temporis ex equestri ordine desumebatur, senatorum judiciis interesse nullo pacto potuisse: atqui Perennis prætorio præfectus, cum in senatu de Apollonio quæstio habita est, præsens fuit, et sanctissimum Christi martyrem pro tribunali de suæ religionis fide interrogavit: Apollonium ergo ex senatorum albo omnino delendum. Fatemur equidem cum doctis viris Panciolo (92) et Gothofredo (93), prætorio præfectos, ut viros equestris ordinis, nullam in senatores potestatem ante Alexandrum jure habere potuisse; verum ob corruptissimos quorundam Augustorum mores, qui vitiorum illecebris irretiti, imperii æque ac pudoris immemores, reipublicæ moderamina præfectis prætorio concrediderunt, rem aliter evenisse scribunt illorum temporum oculatissimi testes, Tacitus (94), Lampridius, Dio, Herodianus, Spartianus, aliique, ex quorum monumentis aperte colligimus præfectos prætorio non modo senatorum causas ante Alexandrum judicasse, verum, quod maximum est, imperii Romani veluti arbitros existisse. Perennis prætorio præfectus, quem negat Scaliger, ut virum equestris ordinis, senatorum judiciis interesse potuisse, Commodò luxuriante, vastissimi imperii habenas suscepit, Lampridio teste (95), qui rem tanto Augusto indecoram graphice describit his verbis: « Perennis

mensis Aprilis die 18, in S. Apollonio pag. 539 et seqq. edit. Venetæ anni 1758. In Romano Martyrologio etiam S. Apollonius senator nominatur die 18 Aprilis, pag. 136 edit. Antuerpiensis 1613, ubi multa de Commodò et Perennio Baronius in notis commemorat.

(88) Cap. 42 *De viris illustribus*. De servo, qui S. Apollonium prodidit, legendus Vallarsius in notis ad hunc locum; Tillemont. tom. III, pag. citata 314; Ceillier. tom. II, pag. 152, c. 15, aliique.

(89) *Hist. eccles.* lib. v, c. 21, p. 240 edit. Cantabrigæ.

(90) Tom. III, pag. 56, in Saint-Apollone, sénateur romain et martyr, et 613 et seqq., in citatis notis.

(91) Tom. cit. II, pag. eadem 152, c. 15 citato.

(92) In *Notitia* utraque dignitatum, cap. 5, de præfectis prætorio, pag. 7 edit. Lugdunensis anni 1608.

(93) In cod. Theodosiano, cap. 43, de senatorum criminis reorum foro, tom. III edit. Lipsiæ anni 1758, pag. 48.

(94) Lib. IV et V *Annalium*, in quibus Ælii Sejani præfecti prætorio potentiam describit.

(95) In *Commodo*, pag. 47, in *Hist. Augustæ scriptoribus* edit. Paris. anni 1620.

antem Commodi animum præsciens, invenit, quem admodum ipse potens esset; nam persuasit Commodum, ut ipse deliciis vacaret, idem vero Perennis curis incumberet, quod Commodus lætanter accepit. » Et paulo post : « Tunc tamen Perennis cuncta sibi vindicavit, quos voluit interemit, spoliavit plurimos, omnia jura subvertit. » Lampridio consentiunt Dio (96) et Herodianus, unde nobis arguere licet quam altas in imperio Romano radices egerit Perennis potentia. Sed, ne cui dubium supersit Perennem capitales animadversiones in ipsomet senatores exercuisse, exscribamus hic luculentissimum Herodiani (97) testimonium, ex quo non solum constat Perennem plenam in primarios senatores, qui, conjuratione facta, Commodum de medio tollere cogitarunt, jurisdictionem habuisse, verum etiam, quod summopere mirandum, ipsammet Commodi sororem tanti sceleris consciam mortis supplicio mulctasse. « Quæstiones autem, inquit Herodianus, Perennio diligenter exercente, soror ipsa Commodi, conjuratique omnes, cæterique præterea quantulacunque suspicione attackti, supplicio affecti sunt. » Spartianus in *Severo*, ut animadvertit Tillemontius (98), a præfectis prætorio senatorios viros judicatos fuisse testatur. Severus enim, « qui a divo Marco latum clavum petiit, et accepit, » et quamplurimis præfuit provinciis, « in Silicia, quasi de imperio vel vates, vel Chaldæos consulisset, reus factus apud præfectos prætorio, quibus audiendus datus fuerat, jam Commodum in odium veniente, absolutus est, calumniatore in crucem acto (99). » Ex his itaque luculentissimis exemplis aperte constat, Perennem, cæterosque præfectos prætorio sub Commodum plenam in senatores potestatem, habuisse; quare irritum prorsus conatu Scaliger, et post eum Moynius et Pagius, Rufino inscitiae et S. Hieronymo credulitatis notas iurare tentarunt, cum Apollonius urbis senator esse potuerit, quamvis Perennis prætorio præfectus capitali

A eius iudicio in senatu interfuerit, quod impossibile ac penitus incongruum doctis viris falso visum est.

VII. *Prudentius Hippolytum Portuensem elegantissimo carmine laudavit, de quo tamen varie sentiunt eruditi.*

Prudentius, qui sub Theodosio Juniore floruit, in libro *Περὶ Στεγῶν*, hymno 11 (1), Hippolytum martyrem Portuensem carminibus suis celebravit, cujus cœmeterium in agro Verano situm ætate sua summopere venerabantur Romani exteri-que. Verum ex tot Hippolytis, quos sacris Ecclesiæ fastis ascriptos cernimus, quisnam ille fuerit, quem Prudentius egregio hoc carmine laudavit, acriter hucusque disputatum fuit a recentioribus magni nominis scriptoribus. Alii enim, quorum agmen ducit maximus *Annalium ecclesiasticorum* parens Baronius (2), Prudentium vitio vertunt, quod tres Hippolytos in unum confuderit, episcopum scilicet nostrum, militem sub Valeriano passum et demum Hippolytum presbyterum Antióchenum, prius Novati discipulum, postea gloriosum Christi martyrem sub Decio. Alii vero, inter quos Theodoricus Ruinartius (3), Sebastianus Tillemontius (4), Remigius Ceillierius (5), alique contrariam prorsus tinentur sententiam, et Prudentium ab hoc confessionis vitio vindicare conantur, dum unicum Hippolytum presbyterum ab ipso laudatum dicunt, qui Novatianorum sectæ laqueis quondam irretitus, eorum hæresi postmodum ejurata, insignem martyrii palmam in Portu Romano est adeptus. Demum Fronto Ducæus (6) mediam inter hos professus est sententiam; dum Hippolytum episcopum Portuensem a Prudentio hoc carmine laudatum censuit, quem Novati erroribus captum et mox ante martyrii coronam exsolutum tradidit. Quibus vero rationum momentis præcipuæ magnorum virorum nitantur sententiæ, prius inquirere, et demum quid post tot tantosque

(96) Cassius Dio Cocceianus, *Histor. Romanae* lib. LXXV, in *Commodo*, tom. II, § 9, pag. 1210, 1211 edit. Hamburgi anni 1752.

(97) Lib. I, cap. 8, pag. 25 edit. Jo. Henrici Bœckeri anno 1691 Argentorati.

(98) Tom. III, Notes sur saint Apollone, note 4, pag. 615.

(99) Sunt Ælii Spartiani verba in *Severo* imperatore, pag. 65 *Histor. August. script.*, edit. citat.

(1) Pag. 194 edit. Antuerpiæ anni 1564. Aurelius Clemens Prudentius natus est anno 348, sub Salicæ consulatu, ut ipse testatur in præfatione *Cathermerinton*, pag. 38. Ejus Operum catalogum tenuit Gennadius in *Catalogo virorum illustrium* cap. 43, p. 958. Tom. II Operum S. Hieronymi citatæ edit. Vallarsii. Vide Ruinart. in *Act. Martyrum sincer.*, pag. 144, ubi auctorum in Prudentium laudes descriptæ reperiuntur.

(2) Ad annum Christi 229, num. 9, tom. II, pag. 481 edit. Lucæ : « Hæc Prudentius, qui tamen errore lapsus, tres in unum confundit Hippolytos, militem nempe passum sub Valeriano, episcopum sub Alexandro et presbyterum Antióchenum, olim Novatianum, martyrem sub Decio

imperatore. » Id ipsum repetit in notis ad Martyrologium Romanum die 30 Januarii, p. 55, die 15 Augusti, pag. 340, et 22 ejusdem mensis, p. 355 editionis Rosweidi.

(3) *Acta martyrum sincera*, pag. 143 cit. edit., admonitione in martyrium S. Hippolyti : « Non igitur alium agnoscimus Hippolytum in hoc Prudentii hymno, præter Portuensem martyrem celeberrimum, cui hæc omnia, quæ ab hoc auctore referuntur, optime competere existimamus. »

(4) Tom. III, pag. 675, Notes sur saint Hippolyte, note 4.

(5) Tom. II, cap. 35, pag. 567, § 6.

(6) In sua Nicephori Callisti *Ecclesiasticæ historiæ* interpretatione cum Græcis collata et recognita, tam ad cap. 51, lib. IV *Hist.*, p. 350, quam cap. 5, lib. VI, p. 395 edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1650, ubi de Novato suisque asseclis disserit, nullum alium Hippolytum a Prudentio in suo hymno laudatum agnoscit, quam nostrum Portuensem episcopum. « Hippolytus Portuensis episcopus et martyr, cum ad supplicium raperetur, ut est apud Prudentium, » respondit : « Fugite, o miseri, » etc., insigni retractationis seu revocationis exemplanum.

viros hac de re nos ipsi sentiamus, eruditis pate- A
facere nostri instituti ratio postulat.

VIII. *Baronius tres Hippolytos in unum a Prudentio confusos docet.*

Baronius, sola veterum Martyrologiorum ope
suffultus, in quibus tres Hippolytos supra re-
censitis descriptos animadvertit, Prudentio con-
fusionis notam inussit (7). Ado (8), Usuardus (9),

(7) In notis ad Martyrologium Romanum, die
30 Januarii, p. 55 citatæ edit. Rosweidi.

(8) Pro majori lectorum comodo singula Mar-
tyrologiorum verba describenda existimamus. Ado
in Kalendas Februarii pag. 72 edit. cit. Romæ 1745 :
« Apud Antiochiam, inquit, passio S. Hippolyti
martyris, qui Novati schismate aliquantulum de-
ceptus, operante gratia Christi correctus, ad chari-
tatem Ecclesiæ rediit, pro qua et in qua illustre
martyrium consummavit. » Idem Idibus Augusti
pag. 400 : « Romæ S. Hippolyti martyris sub Decio
imperatore, Valeriano præfecto. Hunc beatum Hip-
polytum vicarium sanctus Laurentius, cum apud
eum esset in custodia, baptizavit,.... Beatus vero
Hippolytus ligatus pedes ad colla indomitiorum
equorum, sic per carduetum et tribulos tractus
emisit spiritum. » Et x Kalendas Septembris pag.
419 : « In Portu urbis Romæ natalis S. Hippolyti,
Quiriaci et Archillai. » In quibus omnibus tribus
locis legendæ sunt eruditissimæ animadversiones
Dominici Georgii, qui ipsum Martyrologium mirifice
illustravit.

(9) Usuardus in Kal. Februarii : « Apud Antio-
chiam passio beati Yppolyti martyris, qui Novati
schismate aliquantulum deceptus, operante gratia
Christi correctus, ad charitatem Ecclesiæ rediit, pro
qua illustre martyrium consummavit, » in tom.
VI, part. 1, Act. Sanctorum mensis Junii pag. 69,
Idem Idibus Augusti : « Romæ beati Yppolyti mar-
tyris, qui pro confessionis gloria, jubente Valeriano
præsidente, ligatus pedes ad colla indomitiorum equo-
rum, sic per carduetum et tribulos tractus emisit
spiritum. » Tom. VII Act. eorundem pag. 464 ; et
x Kalend. Septembris tom. eodem, pag. 484 : « In
Portu urbis Romæ sanctorum Ippoliti, Quiriaci et
Archillai. » In his locis etiam legenda quæ doctis-
sime observavit Solerius.

(10) In *Martyrologio* Notkeri cognomento Babuli
monachi S. Galli edito ab Henrico Canisio in *The-
sauro monumentorum ecclesiasticorum et historico-
rum*, sive in *Lectionibus antiquis*, tom. II, parte III,
pag. 97 edit. Amstelodami an. 1725, legimus in
Kal. Februarii : « Apud Antiochiam passio S. Hip-
polyti, qui Novati schismate aliquantulum deceptus,
operante gratia Christi correctus, ad charitatem
Ecclesiæ rediit. Pro qua et in qua postea illustre
martyrium consummavit. » Et pag. 166, Idibus Au-
gusti : « Romæ nativitas sancti Hippolyti, qui tem-
porè Decii imperatoris ligatus pedes ad colla equo-
rum indomitiorum, sic per carduos et tribulos, præ-
rupta et ardua, tractus emisit spiritum. » De S.
Hippolyto episcopo nihil legitur, cum desiderentur
aliquot pagellæ in manuscripto codice, ex quo Mar-
tyrologium fuit descriptum, sicuti Canisius obser-
vavit, pag. 169, in margine.

(11) Wandelbertus diaconus in suo *Martyrologio*,
quod edidit Lucas d'Acherii in tom. *Spicilegii* edit.
Parisiis anni 1723, pag. 43, de Hippolyto Antiocheno
hæc cecinit :

*Tertiaque Hippolytum Antiochenæ personat urbi ;
et Idibus Augusti pag. 51 :*

*Idibus Hippolytum comitem Laurentius astris
Pro Christo parili recipit certamine passum.*

Æd. de S. Hippolyto episcopo nil penitus habet.

(12) Heribertus Rosweidus edidit ad calcem Mar-
tyrologii Romani vetus Romanum Martyrologium,
a cardinale Baronio desideratum, in quo in Kalen-
das Februarii habetur : « Antiochiæ passio S. Hip-
polyti » p. 3 edit. Antuerpiæ ex officina Plantiniana
anni 1643, et Idibus Augusti pag. 16 : « Romæ
Hippolyti martyris cum familia sua, et S. Concor-
diæ nutricis ejus, » et x Kal. Septembris pag. ea-
dem : « Romæ Hippolyti, Quiriaci et Archillai. »

(13) Lucas d'Acherii, tom. cit. II, exhibet vetu-
tissimum Martyrologium S. Hieronymo attributum,
quod in codice monasterii Corbeiensis reperit, et
pag. 3, in Kalendas Februarii habet : « In Antio-
chia passio S. Hippolyti martyris ; » Idibus Au-
gusti pag. 16 : « Romæ natalis sanctorum Hippo-
lyti martyris, Pontiani episcopi, Cornelii, Cassiani,
Calesti cum sociis eorum. » Et x Kalendas Septem-
bris pag. 17 : « In Portu urbis Romæ natalis S.
Hippolyti, qui dicitur Nunnus, cum sociis suis. »
Idem auctor edidit tom. eodem Martyrologium Gel-
lonense, sive sancti Guillelmi de Deserto pervetu-
stum circa ann. 804 conscriptum. In eo pag. 27 ha-
bemus, in Kalendas Febr. : « Antiochiæ Hippolyti, »
Idibus Augusti, pag. 33 : « Romæ Hippolyti mart. »
Sed x Kal. Septembris nihil de S. Hippolyto epi-
scopo reperitur. Et in tomo eodem II habetur vetus
Kalendarium scriptum verosimiliter anno 626,
quod Idibus Augusti exhibet : « Natalis S. Hippo-
lyti ; » ut pag. 66 videre est.

(14) Franciscus Maria Florentinus summa cum
omnium eruditorum laude edidit vetustius Occiden-
talis Ecclesiæ Martyrologium doctissimis animadver-
sionibus locupletatum ; in eo in Kal. Febr., pag. 290
edit. Lucae anni 1668, legimus : « In Antiochia
passio sancti Ippoliti, » et pag. 750, Idibus Augusti :
« Romæ natalis S. Ypoliti martyris, Pontiani epi-
scopi, Luciani, Cornelii, Cassiani, Calesti, cum
sociis eorum. » Et pag. 770, x Kal. Septembris :
« Et in Porto (sic) urbis Romæ natalis S. Yppoliti,
qui dicitur Nunnus, cum sociis suis. » In quam-
pluribus aliis tabulis ecclesiasticis horum Hippoly-
torum nomina referuntur. De Antiocheno mentio
etiam reperitur in Martyrologio reginæ Suecorum,
et Otoboniano, in quo, teste Dominico Giorgi in
notis ad Martyrologium Adonis die xxx Januarii,
pag. 72, additur : « Martyris ; » in Richenoviensi,
in quo exstat : « In Antiochia Yppoliti, et aliorum
D 23. » Augustanum et Labbeanum habent : « Antio-
chiæ Yppolyti. » Antuerpiense in Kal. Febr. : « Antio-
chiæ passio Ippoliti. » Martyrologium Epterna-
cense : « Antiochiæ passio Ippolyti. » Riccardianum
ms. : « Apud Antiochiam passio sancti Hippolyti. »
Augustanum Solerii : « Ant. Ypolyti. » Antissiodo-
rense : Martenii « In Antiochia Yppolyti. » Morba-
cense : « Antiochia Yppolyti ; » apud Edmundum
Martene *Thesaur. nov. auctororum*, tom. III edit.
Lutetiæ Parisiorum anni 1717, pag. 1563, et Cor-
beïense apud ipsum Martene tom. cit. II, p. 1573 :
« In Antiochia passio S. Ypoli (sic) martyris ; »
aliaque multa, quæ longum esset numerare, quæ-
que legi possunt apud Alexandrum Politi in suis
Commentariis ad Martyrologium Romanum die xxx
Januarii pag. 497 edit. Florentiæ anni 1751, ubi
multa de Hippolytis et de nostro Portuensi epi-
scopo disseruntur. De S. Hippolyto milite, die xiii
Augusti martyrii palma coronato, mentionem habet

Hippolyti mentio habetur, Portuensi excepto, cujus A memoria in Martyrologiis a Dacherio et Florentino vulgatis, non decimo Kalendas Septembris, sed quarto Kalendas Februarii descriptam conjicit ipse Florentinus (15), quamvis in iisdem Martyrologiis, et x et xii Kalendas Septembris Portuensis Hippolyti perspicue exstet memoria. Nec desunt varia Hippolyti militis Acta, innumeris tamen mendis referta, quæ idcirco eminentissimo Baronio (16) minus placuerunt. Hæc primum habentur in Actis S. Laurentii a Surio (17) vulgatis, aliaque etiam ab iis sejunctim descripta reperiuntur, et demum brevissima quædam alia Hippolyti militis Acta posterioribus sæculis breviter inserta fuere. Horum Actorum exemplaria sat vetusta nobis exhibent codices Vaticani, Lateranenses, Ottoboniani et Valli-

cellani. Sed cum hæc ex eodem fonte, quo S. Lau-

IX. Varii Hippolyti ex antiquis Martyrologiis recensentur.

Alios etiam, præter laudatos, Hippolytos in vetustissimis Ecclesiæ tabulis descriptos cernimus, quas egregia doctorum virorum solertia post Baronii mortem in publicos sacrarum litterarum usus in

calendarium Bocherianum : « Hippolyti in Tiburtina ; » Carthaginense : « Sancti Hippolyti ; » Lucense : « Romæ Natalis sanctorum Ypolyti martyris, Pontiani episcopi, » etc. Apographum Corbeïense : « Romæ natalis SS. Hippolyti martyris, Pontiani episcopi, » etc. Morbacense, Idus (Augusti) : « Romæ Hippolyti martyris ; » Martene loc. cit. pag. 1568. Corbeïense : « Idus Augusti Romæ natalis S. Ypoliti martyris ; » apud Martene loc. cit. pag. 1581. Taronense : « Idibus, Ypoliti ; » Martene pag. 1589. Antiquum calendarium Corbeïense apud ipsum Martene pag. 1600 : « Idus Augusti Romæ natalis S. Ypoliti martyris ; » et aliud calendarium ex ms. Lyrensi ab eodem auctore edito : « Idibus (Augusti) sancti Ypolyti mart. et sociorum, » pag. 1611. Rabones in suo *Martyrologio*, quod edidit Canisius tom. II citato, parte II, p. 337, Idib. (Augusti) scribit : « Romæ S. Hippolyti, qui tempore Decii ligatus pedibus ad colla indomitorem equorum, sic per carduos ac tribulos tractus, emisit spiritum. » Rhinoviense, et Richenoviense : « Romæ Ypoliti mart. » Hoc ipsum *Martyrologium* die xi Septembris habet : « In Portu Romano Ingenui et Ypolyti ; » Augustanum et Labbeanum : « Romæ Ypoliti martyris, Luciani, Pontiani. » *Martyrologium* reginæ Suecorum : « Romæ natalis S. Ypolyti martyris, et Concordiæ nutricis ejus, quæ ante ipsum plumbatis cæsa martyrizavit, et aliorum 19 de domo ejus, qui simul decollati sunt. » Fuldense : « Roma passio S. Ypolyti martyris. » Ottobonianum : « Romæ natalis sancti Ypoliti martyris, et Concordiæ nutricis ejus, et aliorum 18 de domo ejus. » Calendarium palat. Vatic. 485 : « Natalis S. Ypoliti martyris ; » Palat. 39, addit : « cum sociis suis. » Kalendar. Vatic. 3806 : « Romæ SS. martyrum Ypoliti, Cassiani. » In libris liturgicis vetustissimis Hippolytus martyr hac die celebratur, nempe in codice Sacramentario Gelasiano pag. 167, Missali Gothico pag. 369, Sacramentariis Gregorianis, in Missali plenario Vaticano pag. 4770, palat. Vat. 496, Sacramentario a Blanchino edito pag. 28, in libello orationum Gothico-Hispanico ab eodem Blanchino edito inter opera card. Thomasi p. 131, in Breviario Mozarabo. capitularibus Evangeliorum tom. III, *De liturgia Romani pont.*, p. 273, et capitulari Epistoliarum ad usum Ecclesiæ Mediolanensis pag. 250. Videndus Giorgi in notis ad *Martyrologium* Adonis die xii Augusti pag. 402 ; Sulerius eodem die in tom. VII Actorum SS. mensis Junii, pag. 464, et Florentinus eadem die pag. 750, qui multa documenta de S. Hippolyto milite ac martyre præbuerunt. De nostro Portuensi episcopo mentio-

nem habet, præter *Martyrologia* quæ superius descripsimus, vetus *Martyrologium* Romanum parvum x Kal. Septemb. « Romæ Hippolyti, Quiriaci et Archelai, » quos Ado et Usuardus dicunt : « In Portu Romano. » *Martyrologium* reginæ Suecorum agit pridie hujus diei his verbis : « In Portu Romano natalis sancti Hippolyti. »

(15) In vetustiori *Martyrologio* ab eodem Florentino edito iv Kal. Febr. legimus pag. 289 : « In Tuscia Constantini, Epoliti episcopi de antiquis. » — « Hic agi, inquit ipse Florentinus, de Hippolyto Portuensi episcopo fatetur etiam Bollandus in prætermissis, quauquam cum Romano *Martyrologio* ejus memoria potius recolendam putaverit die xii Augusti. » In *Martyrologio* S. Hieronymo attributo ab ipso d'Acherii edito tom. II *Spicilegii*, pag. 3, etiam iv Kal. Febr. legitur : « In Tursia Constanti, Hippolyti de antiquis ; » nec non in Gellonensi apud eundem d'Acherii, tom. eodem, p. 27, iv Kal. Febr. : « Pauli, Victoris, Hippolyti, Honorati, Constanti ; » eadem die xxx Januarii *Martyrologium* Epternacense refert : « In Tuscia Constantini, et alibi Hippoliti episcopi. » Corbeïense : « In Tursia Constanti, Hippoliti episcopi de antiquis. » *Martyrologium* reginæ Suecæ : « Et alibi Ippoliti episcopi de antiquis. » Gallicanum Martenii : « In Tuscia Constanti, Hyppoliti episc. » — « Sunt et alia pleraque *Martyrologia*, » ut ipsius citati Politi verbis utamur ad diem xxx Januarii p. 504 « quæ ipso illo die iv Kalendas Februarias nudum Hippolyti nomen representant. »

(16) In notis ad *Martyrologium* ad diem decimam Augusti, ubi agit de S. Laurentio mart. p. 335 edit. Rosweidi, et pag. 355.

(17) Tom. IV in Gestis S. Laurentii pag. 180 et seqq. edit. Aloysii Lipomani episcopi Verouensis, Venetiis an. 1581.

(18) Baronius loc. cit. et ad ann. 254, numer. 27, tom. II, pag. 619 cit. edit., necnon in notis ad *Martyrologium* die xxx Julii, ubi agit de Abdon, et Sennen, pag. 318.

(19) *De epochis Syromacedonum* dissert. 3, cap. 10, pag. 363, tom. II Operum edit. Verouensis anni 1729.

(20) Acta sanctorum mensis Augusti tom. II, die x, § 12, num. 123 et seqq., pag. 519 et seqq. edit. Venetæ anni 1751.

(21) Ad annum 229, tom. II, pag. 481, numer. 8 ; « Legimus et alia eisdem consentientia Hippolyti martyris Acta ex nuper citatis, ut videre est, collecta ; quorum est exordium : *Beatus Hippolytus, qui et Nonnus,* » etc.

vulgus emisit. Pridie Kalendas Februarii Martyrologium Florentini (22), Dacherianum (23), et Gellonense (24), Hippolytum quemdam Alexandria memorant. « In Alexandria Tarsici, Zotici, Ammoni, Commi, Cyriaci, Gemini, Gelasi, Epoliti, » etc. (sive Hippolyti) quem alias « Appolytum, Eppolytum, Oppolytum, Yppolytum, » majores nostri mediis hisce temporibus dixerunt. Quarto Nonas Februarii « Forosempronii via Flaminia, milliario ab urbe 174, Laurentii, Eppolyti » memoriam celebrant Martyrologia Florentini, Dacherii, Antuerpiense et Aquisgranense. Gellonense vero sequenti die Hippolytum quemdam Africanis adjudicat : « Africa Felicis, Laurentii, Celerinæ, Hippolyti, Felicitatis. » Forosempronensem Hippolytum Rabanus (25), et Notkerus (26) iv Nonas Februarii exhibent. Septimo Kalendas Maii « in Africa Grisconis, Zenonis, Iminandri, Carmiani, Arionis, Ippolyti, Diuduri » mentionem habent Martyrologia Florentini et Dacherii. Gellonense nullum hac die Hippolytum refert, fortasse quia ipsius memoriam iv Nonas Februarii, ut diximus, recensuit. xiii Kalendas Julii, « Romæ Yppoliti, Honorii, Evodii, Petri » in dictis tribus Martyrologiis leguntur nomina. Martyrologium tamen manuscriptum reginæ Sueciæ, Florentino (27) teste, non Hippolytum, sed « in Hippolyti cœmeterio » natalitium prædictorum martyrum diem celebratum affirmat. Quam optimi codicis lectionem merito probat vir doctissimus, ex qua eam fortasse descripsit Stephanus le Moine (28). Octavo Idus Augusti « Romæ in cœmeterio Calixti via Appia natalis Xisti episcopi, etc., Laurentii, Eppoliti, et militum 165, » ex prædictis Martyrologiis memoriam eruimus, excepto vetustissimo Martyrologio S. Villibrodi, et altero reginæ Sueciæ, quæ, ut Florentinus notat, Hippolytum hac die recitent, ideoque hunc ab Hippolyto, quem Idibus Augusti sancta veneratur Ecclesia, haud diversum censet ad dictum diem ipsemet Florentinus.

In tanto igitur Hippolytorum numero, quos sa-

(22) Vide pridie Kal. Febr. pag. 291, ubi legi possunt ejusdem Florentini notationes.

(23) Apud Lucam d'Acherii tom. II *Spicilegii*, cit. editionis pag. 3.

(24) Apud ipsum Acherii tom. eod., pag. 27.

(25) Apud Henricum Canisium tom. II, parte II *Antiq. lect.*, editionis citatæ pag. 319 : « Romæ Forosempronii via Flaminia milliario ab urbe 174, Laurentii, et Hippolyti, et nativitas S. Fortunati. »

(26) Apud eundem Canisium tom. eodem II, part. III, pag. 98 : « In Romæ Forosempronii via Flaminia milliario ab Urbe 165, Laurentii, Hippolyti, et nativitas S. Fortunati. »

(27) « Plures Hippolyti nomine cœlites, inquit Florentinus in notis ad hanc diem pag. 603, Romæ fuerunt venerati : cum Honorio tamen, Evodio et Petro sociis, alibi non succurrit. Eos tantum, et non alios Romæ xiii Kal. in fine recolat etiam mss. reginæ Sueciæ, hac tamen differentia, ut non Hippolytum, sed in ejus cœmeterio Honorium, Evodium et Petrum reddat, quod magis placet : « Romæ in cœmeterio Hippolyti SS. Honorii, Evodii et Petri, »

A cris Ecclesiæ fastis ascriptos cernimus, Prudentium, de quo nunc agimus, duorum vel trium gesta in unum conflasse facile quispiam cum maximo *Annalium* conditore suspicari posset, si hujusmodi monumentorum tanta vis esset, ut cuncta, quæ in iis habentur, indubiis doctorum virorum suffragiis statim probanda forent. His siquidem positis, a Baronii sententia vel minimum deflectere piaculum duceremus, cum Ado, Usuardus, Notkerus, tribus istis Hippolytis ea perspicue tribuant, quæ suo tantum Hippolyto vindicavit Prudentius. Illum enim et presbyterum, Novatiano olim schismati addictum facit, et postmodum plebis Portuensis caput, ac in Portu Romano equis discerptum martyrem obiisse, sacraque ipsius pignora in urbem translata, in agro Verano a fidelibus condita scribit Christianus poeta. Horum quidem singula singulis veterum Martyrologiorum Hippolytis convenire omnes vident. Et enim presbyterum Novatianum Antiochiæ passum his fere verbis omnes cum Notkero describunt : « Apud Antiochiam passio sancti Hippolyti, qui Novati schismate aliquantulum deceptus, operante gratia Christi correctus, ad charitatem Ecclesiæ rediit, pro qua, et in qua illustre martyrium consummavit (29). » Hippolytum militem equis discerptum Beda cum mox recensitis Martyrologiis et Breviario Mozarabo (30) testatur hoc pacto : « Romæ S. Hippolyti, qui tempore Decii ligatus pedes ad colla indomitum equorum, sic per carduos tribulosque tractus emisit spiritum (31). » Episcopum vero veteres isti ecclesiasticarum tabularum scriptores solo episcopi designant nomine. In Martyrologio tamen Romano, hoc ex Actis S. Aureæ descriptum legitur ipsius elogium (32) : « In Portu Romano Hippolyti episcopi eruditione clarissimi, qui sub Alexandro imperatore, ob præclaram fidei confessionem manibus pedibusque ligatis in altam foveam aquis plenam præcipitatus, martyrii palmam accepit ; cujus corpus a Christianis apud eundem locum sepultum fuit. » His itaque argu-

totidemque et iisdem nominibus martyres in vetustissimo Antuerpiensi, Corbeliensi, et nostro martyrologio scripti sunt. Emendanda quapropter in postremis lacuna, et legendum : « Romæ in cœmeterio Hippolyti. » Erat D. Hippolyti cœmeterium in agro Verano via Tiburtina, vel idem, vel prope cœmeterium B. Cyriacæ, quod ita designat liber Pontificalis in Adriani I Vita : « Simul et cœmeterium « B. Hippolyti juxta S. Laurentium, quod a priscis « marcuerat temporibus, a novo renovavit. pari « modo et ecclesiam B. Christi martyris Stephani « sitam juxta prædictum cœmeterium S. Hippolyti « similiter restauravit. »

(28) Prolegom. ad *Var. sacr.*, fol. 32 et seqq.

(29) Sunt ipsius Notkeri verba in nostris notis superius recitata.

(30) Fol. 393 Breviarii Mozarabi.

(31) Ita Idibus Augusti passio S. Hippolyti describitur in Martyrologio Bedæ cum Auctario Flori. et aliorum in tom. II Act. sanctorum mensis Martii edito pag. 26 edit. Venetæ anni 1735.

(32) Die xxii Augusti.

mentis magnus Baronius suam firmavit sententiam, A quam ex veteri pictura ipsius tumulo apposita, carminibus se didicisse testatur (41) :
qua Prudentium confusionis vitio in hac re laborantem ostenderet. Quamvis vero hujusmodi monumenta, ex quibus hujusmodi sententiæ tota vis pendet, maxima, ut egregie nos docuit, et pietate, et doctrina vir insignis Theodoricus Ruinartius (33), polleant auctoritate, utpote quæ ex vetustissimis Ecclesiarum tabulis, quas illorum scriptores consulere, sint deprompta; tamen cum omni penitus mendo eadem carere nemo affirmare possit, idcirco solo illorum testimonio Prudentium disertissimum quarti sæculi scriptorem confusionis reum traduci haud posse docti viri animadvertunt.

X. Ruinartius unicum a Prudentio Hippolytum laudatum censuit.

Ruinartius (34) itaque, et post eum Tillemontius (35), Ceillierus (36), Caveus (37), Samuel Basnagius (38) alique ex recentioribus, Christianorum poetarum principem Prudentium Hippolytum presbyterum, non episcopum Portuensem Novatiænæ sectæ laqueis quondam captum egregio hoc carmine laudasse censent; quodque ex sequentibus ipsius carminibus tuto deduci posse sibi persuadent;

Invenio Hippolytum, qui quondam schisma Novati Presbyter attigerat nostra sequenda negans (39).

Nec ipsum ullo confusionis vitio in recensendis Hippolyti martyris triumphis laborasse asserunt, utpote qui non inanibus vulgi commentis, aliisque turbidis fontibus tanti martyris res gestas hauserit, sed optimo veteris picturæ testimonio suffultus, ad ejus fidem celeberrimum illius certamen his carminibus descriperit :

*Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo
Multicolor fucus digerit omne nefas.
Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians tracti membra cruenta viri (40).*

Nec sola Hippolyti gesta ad veteris picturæ fidem Prudentium narrasse constat; nam et horrendum illud ethnicæ immanitatis exemplum, quod tertio Christi sæculo Forum Cornelii, præclarissima Æmiliæ civitas, aspexit, dum S. Cassianus gloriosam martyrii palmam ibi fuit adeptus, non aliunde,

(33) Legendus Ruinartius in citata admonitione in martyrium S. Hippolyti, pag. 114, n. 3.

(34) In prædicta admonitione, pag. 143, num. 1. D

(35) Loc. superius citato, tom. III, pag. 675, note 4, sur saint Hippolyte.

(36) Tom. II, pag. citata 567.

(37) Guilielmus Cave, *script. eccl. Histor. litteraria* tom. I, pag. 402 edit. Oxonii anni 1740.

(38) Samuel Basnagius Flottemanvilleus, *Annal. politic. ecclesiastic.* tom. II, anno 222, numer. 3, pag. 288 edit. Roterodami ann. 1706.

(39) Prudentius ex lib. *Hepl oregarow*, hym. 11, apud Ruinart., *Act. select.*, pag. 145, v. 18.

(40) Idem Prudentius in eod. hym., vers. 124, apud Ruinart., pag. 148.

(41) Prudentius hymn. 9, de S. Cassiano Forocorneliense, v. 9 et seq., pag. 156 edit. Antuerpiensis anni 1664, affabre martyrium ipsius ita describit :

Plngas mille gerens totos lacerata per artus,

quam ex veteri pictura ipsius tumulo apposita, carminibus se didicisse testatur (41) :

*Erexi ad cælum faciem, stetit obvia contra
Fucis colorum picta imago martyris.*

Et paucis interjectis :

*Historiam pictura refert : quæ tradita libris,
Veram vetusti temporis monstrat fidem.*

Prudentium igitur martyrum, quos laudavit, gesta accuratissime scripsisse patet. Quapropter Ruinartius se non alium Hippolytum in hoc Prudentii hymno agnoscere fatetur, præter Portuensem martyrem celeberrimum, cui hæc omnia, quæ ab auctore referuntur, optime competere existimat. Ruinartii sententiam secuti sunt, ut diximus, Ceillierus et Tillemontius. Sed cum virum egregie doctum minime latuisset, Prudentium Hippolyto suo episcopi partes re et nomine perspicue his carminibus tribuisse :

*Plebis amore suæ multis comitantibus ibat,
Consultus quænam secta foret melior (42).*

Et paulo post (43) :

*Hæc persultanti cælum subito ante Tribunal
Offertur senior nexibus implicitus.
Stipati circum juvenes clamore fremebant,
Ipsam Christicolis esse caput populis.
Si foret extinctum prope caput, omnia vulgi
Pectora Romanis sponte sacrandæ deis;*

ut argumenti hujusmodi vim declinaret, quo saneposito, potissima ejus conjectura de Hippolyto presbytero penitus corrueret, ad Sozomenum confugit, ejusque testimonio hæc, quæ ad Hippolytum episcopum referunt Baronius cæterique presbytero etiam congruere posse dicitavit (44). Ille enim (45) *Historiæ ecclesiasticæ* libro primo præcipuum in Alexandrina Ecclesia morem obtinuisse scribit, ut sub uno episcopo, qui omnibus præest, presbyteri separatim Ecclesias obtinerent et populum ad illas convenire solitum colligerent, quem etiam morem in Portuensi Ecclesia viguisse haud impossibile credidit vir doctissimus; ideoque Hippolytum nostrum in eadem Ecclesia aliquam « plebis partem » suæ curæ commissam habuisse censuit, eodem nimirum jure, quo nostris hisce temporibus parochos popu-

*Ruptam minutis proferens punctis cutem ;
Innumeri circum pueri, miserabile visu !
Confossa parvis membra figebant styliis :
Unde pugillares soliti percurrere ceras
Scholare murmur adnotantes scriperant.
Æditus consultus ait : Quod prospicis, hospes
Non est inanis, aut amilis fabula.
Historiam pictura refert, etc.*

(42) Prudentius in eodem hymn. 11, vers. 27, apud ipsum Ruinart. loc. cit., pag. 145.

(43) Nempe vers. 77, apud Ruinart., pag. 147.

(44) Ipsius Ruinartii verba in nota 5 ad dictum hymnum vers. citato 27.

Plebis amore suæ, etc., inferius referuntur hujus dissertationis § 13, part. 1.

(45) Sozomenus nempe lib. 1 *Hist. ecclesiast.* cap. 15, pag. 35 edit. Cantabrigæ anni 1720, cujus verba inferius describentur.

lis suis sejunctim præesse videmus; quodque etiam Romanæ Ecclesiæ exemplo fulcire nititur, quæ eundem plane morem ac consuetudinem servavit, ut singulis titulis singuli præficerentur presbyteri. His profecto argumentis vir doctissimus hujusmodi conjecturam ab ipso primum excogitatam munivit, quæque etiam nuper egregios nacta est vindices, nempe Joannem Baptistam Solerium et Joannem Pinium, quorum alter Hippolytum a Prudentio memoratum eundem esse censet, quem veteres Martyrologi Antiochiæ passum tradunt, et quem anti-qui pontificum Romanorum catalogi, Bucherianus scilicet et Henschenianus (46) cum S. Pontiano summo pontifice in Sardiniam relegatum docent; quod etiam ante ipsum autumavit Dodwellus (47); Hippolytum vero episcopum Antiochiæ passum credit juxta Tillemontii conjecturas, cujus argumenta Solerius ipse excerpit, tacito ejus nomine (48). Alter vero, nempe Pinus (49), Ruinartii sententiæ maximum se addidisse momentum arbitratur, peculiari quadam conjectura in medium allata, qua Prudentii Hippolytum non in agro Verano, ut hactenus docti viri crediderunt, sepultum suspicatur, sed in via Ostiensi; quodque ex Calendario Bucheriano, et ex sequentibus Prudentii carminibus deduci posse affirmat:

*Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
Propter ubi opposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro,
Pascit idem sanctis Tibricolas dapibus.
Mira loci pietas, etc.*

Verum jurene, an injuria hæc de Hippolyto nostra censuerint viri doctissimi, fusius suo loco disceptabimus.

§ XI. *Fronto Ducaeus, Hippolytum episcopum Portuensem a Prudentio laudatum, eumque ante martyrium Novatianis fuisse credit.*

Frontonis Ducaei sententiam, quam tertio loco superius recensuimus, tot tantisque scriptoribus qui de Hippolyti nostri sede curiose ac diligenter hucusque disputarunt, penitus incompetam fuisse deprehendimus. Eam brevibus illis notis, quibus Nicephori *Ecclesiasticam* illustravit *historiam*, concise admodum duobus in locis exposuit vir clarissimus: Narrat Nicephorus libro IV, cap. 31 (50), Hippolytum nostrum quædam scripsisse quæ reprehensione non carent, quibus, martyrium postmodum consecutus, omnem ignorantie maculam deterat. His Nicephori verbis hanc notulam subjecit Fronto: « Hujus (nempe Hippolyti) pas-

sionem hymno prolixiore prosecutus est Prudentius. » Demum cum lib. VI, cap. 5 (51) nos doceat Nicephorus, decretum fuisse in concilio jussu S. Cornelii pontificis maximi, Romæ coacto, quod Novatianus cum episcopis illis cæterisque, qui vesanæ illius dementiæ subscripserant, e fidelium cœtu ecclesiastico interdicto proscriberentur... « lapsi vero fratres et resipiscentes benigne admittendi humaniterque tractandi; » Fronto hæc Nicephori verba ad Hippolytum episcopum retulit, quem Novatiana labe inquinatum, postmodum resipuisse credit, Prudentio teste: « Hippolytus, inquit, Portuensis episcopus et martyr, cum ad supplicium raperetur, ut est apud Prudentium,

*Respondit: Fugite, o miseri, execranda Novati Schismata; catholicis reddite vos populis.
Una fides rigeat, prisca quæ condita templo est:
Quam Paulus refinet, quamve cathedra Petri.
Quæ docui, docuisse piget; venerabile martyr Cerno, quod a calix rebar abesse Dei.*

« Insigne retractationis, seu revocationis exemplum. » Hactenus Fronto, cujus argumenta inferius discutiemus.

XII. *Baronii sententia expenditur.*

Maxima igitur summorum virorum de Prudentii Hippolyto dissidia non levem nunc nobis dubiorum segetem præbent, quibus rei veritas, quam totis viribus assequi conamur, denso caliginis velo offunditur. Verum, ut nostra fert opinio, rem hanc tantis difficultatibus obseptam haud esse comperimus, quin, re sedulo perpensa, clarissimam nobis lucem, in obscurissima licet quæstione versantibus, protinus affulgere conspiciamus. Omnes enim ex doctis viris, quorum sententiæ non minimum nobis in hac re negotii facessere possent, rem summis tantum labiis delibasse constat, nec præter ea rationis momenta, quæ omnium primum excogitavit Ruinartius, ut Prudentium confusionis vitio laborantem tueretur, novi nihil ab ipsis excogitatum animadvertimus, quo nos, licet invitos, in illius sententia perpetuo manere compellerent. Quapropter si ejusdem Ruinartii sententiam ipsismet, quibus nititur veterum testimoniis, corruiere demonstrabimus, nil nobis erit reliqui, quominus magnum Hippolytum episcopum et martyrem Portuensi Ecclesiæ adjudicandum ex ipsius Prudentii carminibus patentissime conspiciamus. Quod quidem ante centum quinquaginta et ultra annos maximo Amalium conditori primum suboluisse vidimus; verum cum magnus vir immensa ecclesiasticorum annalium mole obrueretur, suam de hæc quæstione sententiam, ea qua poterat, selectorum

(46) In tom. I Act. sanct. mensis Aprilis, § 49, p. 24 edit. Venetæ anni 1737, in S. Pontiano: « Eo tempore Pontianus episcopus, et Hippolytus presbyter exsules sunt deportati in insulam nocivam Sardiniam, » etc.

(47) *Dissertation. Cyprianæ, dissert. 11 De paucitate martyrum*, § 49, pag. 85 edit. Operum S. Cæciliæ Cypriani, Amstelodami an. 1700.

(48) In notis ad Martyrologium Usuardi die 30 Januarii, pag. 70 Act. sanctor. mensis Junii, tom. VI.

(49) Act. sanctor. mensis Augusti, tom. III, die xii. (50) Nicephor., pag. 330 editionis Lutetæ Parisiorum anni 1630.

(51) Idem, pag. 393.

argumentorum copia, munire nequivit, ita ut omnes A que conventicula vici, sive lauræ ab Alexandria vulgo nominantur. » Has porro Ecclesias deinceps enumerat Epiphanius (55), nempe Dionysii Ecclesiam, Theonæ, Pierii, Serapionis, Perseæ, Dizæ, Mendidii, Anniani, Baucalis, et cæteras, quarum reticet nomina.

XIV. *Ruinartii argumenta diluuntur.*

XIII. *Ruinartii conjectura, quibus nitatur fundamentis, ostenditur.*

Ruinartius itaque, ut superius innuimus, nullis aliis veterum monumentis conjecturæ suæ fundamenta jecit, præterquam solo Sozomeni testimonio. « Hæc, inquit (52) (nempe supra recensita Prudentii carmina), ad Hippolytum episcopum referunt; sed quid vetat presbyterum aliquam plebis partem suæ curæ commissam habuisse; tales sunt hodie, quos parochos, seu curiones appellamus. Refert Sozomenus, » etc. Cujus verba mox dabimus. « Idem (prosequitur Ruinartius) Romæ usitatum fuisse docet Dionysius Petavius. Vide Valerii notas ad hunc Sozomeni locum, et Commentarium prævium D. J. Mabillonii in ordinem Romanum, cap. 3. » Verumtamen, pæce tanti viri, multa, et quidem maxima, nos vetant quin suam amplectamur sententiam. Imo, ut melius dicamus, iidem Petavius et Valeusius, quos tanquam conjecturæ suæ patronos appellat vir clarissimus, nos diversa prorsus ab ipso sentire compellunt. Narrat Sozomenus lib. 1, cap. 15, Arium legatos misisse ad Paulinum Tyri, Eusebium Cæsareæ, et ad Patrophilum Scythopolis episcopos, ipsorumque rogasse ut sibi (53) unacum suis permitterent plebem ipsa adhærentem in Ecclesia colligere, eundem ex quo mox dejecti fuerant, gradum obtinentibus. Mox subdit: « Antiquus enim est Alexandriæ mos, qui omni et etiam nunc viget, ut sub uno episcopo, qui omnibus præest, presbyteri seorsum ecclesias obtineant, et in iidem populum congregent. » Eadem etiam docet Epiphanius (54), contra Arianos scribens, dum Arium eorum parentem « unam ex prædictis ecclesiis, nempe Baucalensem, obtinuisse tradidit. » Etenim quotquot Alexandriæ catholicae communionis ecclesie sunt uni archiepiscopo subjectæ, suis cuique præpositus est « presbyter, qui ecclesiastica munera iis administrat, qui circa ecclesias illas habitant, earum-

B Hæc igitur veterum testimonia clarissimo Ruinartio conjiciendi ansam præbuere, Portuensim Ecclesiam ad instar Alexandriæ, varios habuisse titulos presbyterorum curæ commissos, quorum unum Hippolytum nostrum obtinuisse credidit, ut ex mox allatis illius verbis manifestissime constat. Verum longe sua opinione fallitur vir doctissimus; nam hujusmodi consuetudinem, quam Alexandria viguisse tradunt Epiphanius et Sozomenus, in maximis tantum urbibus tunc temporis obtinuisse docent Dionysius Petavius, et Henricus Valeusius in iisdem notis, quas sibi facere credidit vir clarissimus. Et, ut a Petavio incipiamus, hic suam de hac re sententiam his verbis exposuit (56): « Singulari, ait, tunc temporis Alexandriæ morem hunc fuisse, vel saltem paucis in Ecclesiis usurpatum, ex eo conjicias, quod tam expressè istiusmodi consuetudinis tanquam Alexandriæ Ecclesie peculiaris, meminit (Epiphanius), uti nimirum plures in eadem urbe tituli forent, quibus singulis suis attributus esset presbyter, qui ecclesiasticas functiones illic obiret. » Et post pauca hæc addit: « Non dubito majoribus duntaxat in urbibus plures inter pomæria titulos fuisse, cum intra eadem septa contineri, unaque convenire non possent; adeoque presbyteros singulis Ecclesiis impositos. In minoribus autem ac minus frequentibus oppidis unam duntaxat Ecclesiam existisse, in quam universi confluerent, cujusmodi Cyri urbes erant. Unde, quod Alexandriæ receptum erat, velut popularibus suis peregrinum et iusitatum adnotavit Epiphanius. » His consonant etiam ea, quæ paulo infra habet (57), dum de chorepiscoporum antiquitate disseruit. « Atque hæc, inquit, Epiphanius tam accurata de Alexandriæ Ecclesie pluribus ecclesiis observatio, rem nec alibi passim, nec olim usurpatam ac receptam fuisse demonstrat. » Nec mirum si hanc Alexandriæ Ecclesie consuetudinem tam accurate notavit Epiphanius; nam in insula Cypro, in qua ipse episcopatum obtinuit, interdum etiam vici, ut narrat Sozomenus (58), consecratos ævo suo habuerunt episcopos. Nec a Petavio vel minimum dissentit Valeusius (59). Imo hujusmodi morem adeo Alexandriæ Ecclesie peculiar-

(52) Ruinart., *Acta martyrum sincera et selecta*, in *sancto Hippolyto*, pag. 145, nota 5 ad hymnum 11 Prudentii.

(53) Lib. 1 *Hist. eccl.*, c. 15.

(54) *Advers. hæres.* lib. II, hæres. 69, num. 4 contra Ariomanitas.

(55) *Loc. cit.*, pag. 728.

(56) In animadversionibus ad dictam hæresin 69, quæ exstant tom. II Operum ipsius S. Epiphani, edit. citatæ pag. 276.

(57) Idem Petavius in eadem animadversione ad hæresin 69, pag. 281.

(58) Lib. VII *Hist. eccl.*, cap. 307.

(59) In notis ad caput 15, lib. 1 *Hist. eccl.* Sozomeni, pag. 35, ubi post recitata, quæ in dissertatione descripta sunt verba, ut probaret contra Petavium ex S. Innocentii papæ epistola minime deduci, Romæ per titulos fuisse presbyteros distributos, qui plebem separatim regerent, hæc subjungit: « Ad cujus rei probationem adducit (Petavius)

rem fuisse credit, ut, num ipse in Romana, omnium A matre ac principe, saltem Innocentii I papæ temporibus acceptus fuerit, vehementer dubitare, licet perperam, fateatur. « Alexandrinæ, inquit, Ecclesiæ peculiarem nunc morem fuisse, ut singulis Ecclesiis, seu titulis in ea urbe constitutis, suis esset assignatus presbyter, docet etiam Epiphanius in hæresi Arianorum, » etc. Ad quem locum Dionysius Petavius observat « idem etiam Romæ usitatum fuisse; qua in urbe presbyteri per varios titulos distributi, suam quisque plebem separatim regebat, » etc. Pergit vir doctissimus ipse Valesius ut ostendat Petavium perperam hanc presbyterorum per titulos distributionem ex epistola sancti Innocentii I ad Decentium episcopum Eugubinum deduxisse; cum ex ipsa nil aliud colligi posse autemet, quam Romanos presbyteros, qui singulis diebus cum summo pontifice communicabant, die Dominico ab ipso fermentum, hoc est sacratissimum panem eucharisticum accepisse, ne ab illius communione eo die separati viderentur. Verum ipsos suis titulis se junctim præfectos Innocentii verba haud indicare credidit; quod tamen ex sancto Athanasio certius repeti posse censuit, qui Romanam synodum, a qua ipse in communionem susceptus et innocens pronuntiatus fuit, coactam fuisse dicit in ecclesia, in qua Biton, seu Viton presbyter conventus agebat; atque in notis ad epistolam S. Cornelii ad Fabium Antiochenum episcopum, cujus fragmenta servavit Eusebius (60), 46 titulos presbyterorum C

curæ commissos Romæ tunc temporis, 165 scilicet ante S. Innocentium annis, existisse docuit, et egregium Optati Milevitani (61) testimonium recitavit, quo prædictos titulos Diocletiani etiam ævo superfuisse patet, et magni Baronii (62) placita adversus Blondelli in ipsa obgannientis audaciam egregie tutatus est; cujus etiam Blondelli hac re fraudulentam ignaviam mirifice detexit Joannes Pearsonius (63). Idcirco primam hanc docti viri sententiam, quam professus est Petavius, amplexi sunt etiam viri Joannes cardinalis Bona (64) et Joannes Mabillonius, qui triginta titulorum nomina, quæ existant in subscriptionibus concilii Romani sub Symmacho, ad fidem vetustissimi codicis Vallicellani recensita, emendatiora in lucem edidit in commentario prævio ad Ordinem Romanum (65), eadem etiam de titulorum divisione primis hisce temporibus Romæ recepta disseruerunt Ludovicus Thomasinus (66), Petrus Coustantius (67), et eruditissimus vir Nicolaus Antonellus in dissertatione de titulis, quos S. Evaristus Romanis presbyteris distribuit (68). Hæc sane omnia magorum virorum placita impudentissimam Radulphi Hospiniani (69) pervicaciam contundunt, qui Romanorum titulorum remotissimam antiquitatem tenebrosos illis centonibus, quos merito irridet maximus vir Antonius Magliabechius (70), in discrimen vocare non dubitavit. De Alexandrinis vero titulis, quorum meminit S. Epiphanius, doctissime de more disseruit immensæ eruditionis vir Christianus Lopus in dis-

locum ex epistola Innocentii papæ ad Decentium, cap. 5, qui sic habet: « De fermento vero, quod die Dominico per titulos mittimus, superfluum nos consulere voluisti: cum omnes Ecclesiæ nostræ infra civitatem sint constitutæ; quarum presbyteri, quia die isto propter plebem sibi commissam nobiscum convenire non possunt, ideo fermentum a nobis confectum per acolytos accipiunt, ut se a communione nostra maxime illa die non judicent separatos. » Verum hic locus contrarium potius mihi videtur probare. Ait enim Innocentius presbyteros reliquis diebus hebdomadis ipsi adhæsisse, et cum ipso convenisse, communicasse; diebus autem Dominicis plebem collegisse, et fermentum ab episcopo accepisse, ne a communione sui episcopi separati eo die viderentur. Non igitur affixi erant titulis suis Romani presbyteri ætate Innocentii, sed ad eos regendos die Dominico mittebantur. Nec necesse erat ut unus idemque ad eandem semper Ecclesiam mitteretur, sed eligebat episcopus pro arbitrio, quem vellet. Rectius igitur id probari posset ex Athanasio in Apologia secunda adversus Arianos; ubi agens de synodo Romana, a qua in communionem susceptus, et innocens pronuntiatus fuerat, ait eam celebratam fuisse in ecclesia, in qua Biton presbyter plebem colligebat: sic enim interpretor ea verba: « Ἐνθα Βίτων ὁ πρεσβύτερος συνέγειρεν. »

(60) In lib. vi *Hist. eccl.*, cap. 43, pag. 312.

(61) Locus Optati Milevitani jam relatus a Valesio est in libro xi *De schismate Donatistarum*, pag. 34 edit. Lutetiæ Parisiorum an. 1702, ad quem locum vide quæ a Dupin. erudite notantur num. 71.

(62) Baronius ad annum 57, § 101, tom. 1, pag. 450.

(65) In *Annalibus Cypriacis* ad ann. 252, § 3, pag. 27, ante Opera ipsius Cypriani edit. citatae Amstelodami anni 1700, ubi etiam refert verba Blondelli, quem impugnat; inquit enim: « In hac epistola Cornelius obiter omnes cleri Romani gradus enumerat, quos Blondellus in præfatione in hunc modum ex eo recitat: « A. D. 151 (contra quam libri Pontificalis scriptor putavit) presbyteris 46, diaconis 7, acolytis 42, exorcistus, lectoribus, et ostiariis 52, constituit totius Romani cleri σύνοδος. » Unde, inquit, constare potest, 1º nullos tum in Urbe subdiaconos fuisse; 2º de eorum creatione vel nullum a Fabiano decretum conditum, vel si conditum est ullum, executioni necdum mandatum esse. » Quæ omnia et aperte falsa, et expressis Cornelii verbis prorsus esse contraria ostendit loc. eod. idem Joannes Pearsonius Cestrænsis episcopus, quem consulere lector poterit.

(64) *Rerum liturgicarum* lib. 1, cap. 19, ubi disertissime summaque cum eruditione agit de templis, eorumque origine, usu et necessitate, veterumque scriptorum de illis testimonia adducit, p. 247 et seqq. edit. Antuerpiæ anni 1739.

(65) Cap. 3, pag. 13 *Musæi Italici*, tom. II edit. Lutetiæ Parisiorum, an. 1724.

(66) *Vetus et nova disciplina*, pars I, lib. II, cap. 21, pag. 281 et seqq. edit. Lucæ an. 1728.

(67) *Epistol. Romanorum pontificum*, pag. 150, not. d, edit. Parisiis anni 1721.

(68) Pag. 15. Tantum virum suffragantibus sibi meritis Clemens XIII, P. M. ad cardinalatus dignitatem promovit.

(69) In libro *De origine templorum*, cap. 6, pag. 28 et sequentibus edit. Tiguri anni 1603.

(70) *Prose Fiorentini.*, part. VI, vol. I, p. 237.

sertatione proœciali, quam, si lubet, consulet lector (71).

Valesius igitur et Petavius, quos pro se citat Ruinartius, maximas tantum urbes, Romam nempe et Alexandriam, diversos primis hisce temporibus titulos habuisse docent, quos separatim, ab episcopo obtinuerunt presbyteri. His siquidem urbibus, cum ob nimiam incolarum multitudinem solus non sufficeret episcopus, presbyteri in partem pastoralis sollicitudinis fuerunt vocati, ipsisque præcipue assignatae fuerant ecclesie, ut fideles commodius divinis imbuerentur mysteriis sacraque reficerentur synaxi. Minores vero urbes, quæ difficillimis hisce Christianæ reipublicæ temporibus tanta fidelium copia haud pollebant, solius episcopi nutu, ministrantibus presbyteris ac diaconis, regebantur. Hinc enim, ut inquit doctissimus Thomassinus (72), « solus vulgo baptizabat episcopus, solus altaris poenitentes reconciliabat, solus offerebat, nisi quem ex presbyteris suum substitueret in locum et offerre juberet. Quare et in maximis quibusque urbibus una erat tantum ecclesia, fons unus baptismalis... hinc et unum, in quo offerretur, altare. » Si igitur in antiquissima Ecclesie disciplina majoribus etiam in urbibus hujusmodi presbyteri titulis suis ab episcopo sejunctim destinati haud existerunt, quis unquam Ruinartio assentire poterit, qui Hippolytum in Portuensi Ecclesia, quam sane majoribus æquandam nempe prudens autumabit, aliquam plebis partem suæ curæ commissam habuisse creditit? Quod si ævo etiam suo, in quo Christiana respublica summopere florebat, Epiphanius et Theodoretus, hujusmodi Alexandrinæ Ecclesie morem, ut rem tunc inusitatam notarunt, quid censendum erit de præscis illis Hippolyti nostri temporibus, in quibus ob tyrannorum immanitatem majorum nostrorum res admodum angustas afflictasque fuisse scimus? Fatemur quidem Portum Romanum inter Italicas urbes splendidam ac apprime nobilem fuisse, et non mediocri populorum frequentia ditatam, qui

A ad nobilissimum totius orbis imperium, Romano adhuc stante imperio, unigue confluebant, ipsamque non paucos Christianos, ex remotissimis etiam provinciis illuc forsitan appulsos, incoluisse credimus. Tamen cum Romana atque Alexandrina, quam Theodoretus (73) πᾶσιν μεγίστην καὶ παλαιάν-θρωπον appellat, ipsam nemo prudens comparabit, ut, harum exemplo, in illa plures ecclesiasticos titulos, seu parochias, in Ruinartii gratiam existisse affirmet. Alias enim urbes, quas et circuitus amplitudine, et populorum frequentia Portuensi nequaquam concessisse, imo ipsam longe superasse, notissimum est, nullos tunc temporis titulos presbyterorum curæ commissos habuisse constat. Sic Nicomedia, opulentissima Orientis civitas, quamvis multos hoc ævo haberet presbyteros, unicum tamen habuit ecclesiam, parochialem scilicet, editissimo loco sitam, quam Diocletiani jussu funditus ever- sam narrat Lactantius (74). Nec dissentiunt vetustissima ac genuina sanctorum Martyrum Acta, conciliorumque illius ævi statuta, quæ in unum omnia collegit doctissimus Thomassinus, dum de parochiis eruditissime de more disseruit (75). Non distentur tamen, primis etiam hisce temporibus in una eademque urbe plerasque existisse ecclesias, quas majores nostri martyria, seu martyrum memorias, oratoria, ac cœmeteria dixerunt (76), quorum nomina undique conquisita, ex reconditori sacre eruditionis larario eruerunt: docti viri Franciscus Maria Florentinus (77), Joannes cardinalis Bona (78), Joannes Ciampinius (79), Tillemon-tius (80), et Joannes Grancolas (81); hujusmodi tamen ecclesie cum prioribus illis, de quibus hactenus disputavimus, haud sunt comparandæ. Quamvis enim presbyteri in ipsis etiam essent constituti, tamen in iisdem nec plebem colligere, nec cuncta peragere ipsis licuit, quæ titularibus Romanæ et Alexandrinæ Ecclesie presbyteris in propriis ecclesiis permisso episcopi licuisse non ignoramus. Eos aliquidem ab illis plane distinctos notat vir maxi-

(71) Cap. 6, ubi exponitur hierarchia Alexandrinæ civitatis pag. 28 et seqq. tom. I Operum edit. Venetæ anni 1724.

(72) *Vetus et nova Ecclesie disciplina*, part. 1, lib. II, cap. 21, § 8, pag. 283.

(73) *Lib. I Hist. eccl.* cap. 2.

(74) *De morte persec.*, cap. 12, p. 23 edit. Parisiensis anni 1710.

(75) *Vetus et nova Ecclesie disciplina*, lib. II, part. 1, cap. 21 et seqq., pag. 281 et seqq.

(76) De his agit in concilio Laodiceni probabilis anno Christi 364 celebrati, canone 9, apud Labbe, tom. I *Concil.*, pag. 1498 edit. Lutetie Parisiorum anni 1671, his verbis: « Non concedendum esse, ut in cœmeteria, vel in ea, quæ dicuntur martyria quorumvis hæreticorum, abeant ii qui sunt Ecclesie, orationis vel venerationis gratia. Sed tales si sint fideles, esse aliquantisper excommunicatos: sin autem poenitentia ducantur, et sese deliquisse confiteantur, suscipi. »

(77) In vetustior. Martyrolog. diei Augusti, exercitatione 2, ubi erudite agit de prima Romæ a D. Petro dedicata ecclesia, pag. 607 et seqq.

(78) Citato lib. I *Rerum liturgic.*, cap. 19, pag. 247 et seqq., ubi docte quidem observat, quod ecclesie dictæ etiam fuerint *domus Dei* et *domus orationis*; et a Græcis *Κοιταχά*, a Latinis *Dominica*; necnon *memoria*; quæ si essent apostolorum, *apostolia*; si prophetarum, *prophetea* dicebantur: *martyria*, *concilia martyrum*; *εὐκτήρια*, et si martyrum *προσευχτήρια* a Græcis, et a Latinis *oratoria*, atque etiam *basilicæ* nominabantur. Legendus Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die vi Julii, p. 283, et xxiii Junii, pag. 265; Dominicus Maeri in *Hierolexico*, verb. *Oratoria*; Ducange in *Glossar.*, verb. *Memoria*, aliique.

(79) *Vetera monumenta*, part. 1, cap. 17, pag. 137 et seqq. edit. Romæ 1690, ubi contra acatholicos demonstrat, in tribus primis Ecclesie sæculis persecutionum tempore publica ædificia fuisse, in quibus Christi fideles sacras synaxes peragebant.

(80) Tom. III, *Mémoires pour servir à l'Histoire ecclésiastique: persécution de l'Eglise*, par l'empereur Maximin I, artic. 6, quand les Chrétiens ont commencé à avoir des églises, p. 274.

(81) *Les ancien. liturg.*, tom. II, pag. 597.

mas Joannes Mabillonius (82), optimo S. Innocentii I testimonio suffultus, qui cœmeteriorum presbyteros a titularibus seu urbicis omnino diversos testatur in epistola ad Decentium. Mabillonio subscribit eruditissimus Lupus (83), qui hujusmodi ecclesias in majoribus etiam civitatibus non presbyterorum ope, sed solius episcopi cura moderatas testatur. « Plures fuisse, inquit, ecclesias etiam in aliis majoribus civitatibus, non est dubitandum. Verum in ipsis non presbyteri, sed per varios successive dies videtur solus olim episcopus, aut non nisi ipso præsente ac jubente presbyter docuisse. » Videtur solus episcopus cunctis iatis ecclesiis solus immediate præsedit. His igitur positis, doctissimi Ruinartii conjecturam penitus evanuisse confidimus; cum enim maximas tantum urbes in plures titulos presbyterorum curæ commissos divisas fuisse constet, minores vero unam tantum titularum, ut ita dicamus, ecclesiam primis habuisse temporibus doceant viri doctissimi Petavius, Thomassinus, Lupus, et ipsemet Tillemontius (84), qui Ruinartii sententiam probavit, quis unquam Hippolytum nostrum præcipuum aliquem in Portuensi Ecclesia titulum obtinuisse contendet, cum unicum ibidem, utpote in minori urbe, titulum existisse, primæva majorum nostrorum disciplina nos moneat?

Sublatis itaque tot tantisque dubiorum fontibus et sola doctissimi Ruinartii conjectura manantibus, nil nobis superesse arbitramur, quominus Hippolytum illum Portuensem, quem Prudentius elegantissimo laudavit carmine, non illius urbis titularum presbyterum, sed episcopum existisse credamus. Et sane pietissimi poetæ carmina, ut jam animadvertit Baronius, episcopalem Hippolyti dignitatem graphice nobis ob oculos ponunt :

*Cum jam vesano victor raperetur ab hoste
Exsultante anima, victor ad exitum
Plebis amore suæ multis comitantibus ibat
Consultus, quænam secta foret melior.*

Et deinceps :

*Hæc persultanti, celsum subito ante tribunal
Offertur senior nexibus imp icitus.
Stipati circum juvenes clamore fremebant,
Ipsam Christicolis esse caput populis.*

Hæc quidem Prudentii verba, si cum antiqua illa Patrum nostrorum disciplina parumper conferan-

(82) *Commentar. in Ordinem Romanum*, c. 3, pag. 46, tom. II *Musæi Italici*.

(83) In dissert. procœniali, cap. 6, pag. 32 cit. tom. I *Operum*.

(84) Tom. X, in *Saint Innocent*, pag. 665, artic. 13, *Du levain dont parle Innocent*, ubi recte sermonem habet de fermento die Dominico per acolytos miti solito, de quo Innocentium pontificem interrogabat Decentius Eugubinus episcopus.

(85) Hoc argumentum mirifice tractarunt Roverus Bellarminus *De controversiis Christianæ fidei*, *Operum* tom. II, lib. 1, cap. 14 et seqq., pag. 131 edit. Venetæ an. 1731. Videndi Thom. Mor. in *Lithier*, pag. 114; Joannes card. Rossens. *Defens. sacerdot.*, congress. 1, p. 1234; Albertus Pighius

A tur, nullus dubitandi locus supererit, qui eandem magnum Hippolytum Portuensem episcopum a Prudentio designatum cum eminentissimo Annelium conditore decernamus. Quis enim in primis Ecclesiæ temporibus plebem colligebat docebatque? Quis pro Christi fidelium capite vulgo habebatur? Quis venerandis illis senioris et sacerdotis nominibus ab antiquissimis scriptoribus ut plurimum insignitus fuit? Episcopusne an presbyter? Episcopum sane sanctissimis hujusmodi muneribus functum, ac præcipuis hisce nominibus a majoribus nostris priscis illis temporibus designatum, veteres testantur Patres, quorum placita in unum collecta sæpe occurrunt in eximiis magnorum virorum (85) operibus, quibus ab insana presbyterianorum petulantia episcopalem dignitatem, in ipsis etiam Lutheranæ impietatis exordiis, summa cum laude vindicarunt. Monstri enim simile esset, si Hippolytum presbyterum et plebis Portuensis caput existisse crederemus; cum sine episcopo, nec offerre, neque sacrificium immolare, neque missas celebrare presbyteros potuisse, miro doceant consensu vetustissima Patrum et Conciliorum monumenta; et præcipue vero S. Ignatius martyr (86), qui divino afflatus Spiritu ubique fideles monet, et ne sine episcopo aliquid faciant, sed illum sequantur ut patrem.

At dicet aliquis presbyteros plebem docuisse, plebem collegisse, et sacerdotis et senioris etiam nominibus hoc ævo fuisse interdum designatos. Fate-mur hæc omnia licuisse etiam presbyteris, permissu tamen episcopi, quem plebis sibi commissæ principem ac moderatorem Christus Dominus constituit. Fate-mur senioris et sacerdotis nomina illis hoc ævo quandoque tributa, quemadmodum et præpositi nomen ipsis episcopis, ab antiquis cum Græcis, tum Latinis Patribus non semel impertita fuisse constat (86'). Nec inficias imus presbyteros etiam publice plebem docuisse, sed consentiente episcopo, imo et laicos quoque, qui ab hoc arcentur munere, eodem quandoque functos, veterum monumenta testantur; quod tamen reprehensione non caruisse, iis notum est, qui Origenis res gestas optime callent (87). Presbyteri igitur sacra hujusmodi munera permissu semper episcopi tunc temporis exsequabantur, et quidem non promiscue omnes; nam ex ipsis præcipuos ab episcopis tantum selectos an-madvertimus, quos ab injuncto docendi munere,

Eccles. hierarch. lib. III, cap. 10; Stanislaus card. Hosius in *Judicio et censura de adoranda Trinitate*, p. 156 edit. Antuerpiæ anni 1671; Petavius, *Dissert. eccles.* lib. 1, cap. 1 et seqq.; Baronius ad annuum 58, § 3, 4 et seqq., *Annal.* tom. 1, pag. 491 et seqq. (86) In *Epist.* ad Trallianos, num. 4, p. 64.

(86') Sic apud Eusebium lib. v *Hist. ecclesiasticæ*, cap. 24, pag. 218, etiam Romani pontifices presbyteri nominantur. Præpositorum nomine etiam episcopos intelligit S. Cyprianus *epist.* 15, pag. 190 edit. citatæ Amstelodami anni 1700. Vide Ducange verbo *Presbyter*, et Macri in *Hierolexico*, verbo *Presbyter et Senior*.

(87) De Origenis gestis legendus Tillemontius, tom. III. in *Origene*, et præsertim, pag. 523.

maiores nostri διδασκάλους seu doctores dixere (88). Cum itaque delegato, ut ita dicamus, jure hæc, quæ mox narravimus, munera primis Ecclesiæ temporibus obtinuerint presbyteri, quis unquam Hippolytum presbyterum, quem populum docuisse dicit Prudentius, Portuensis plebis caput exstitisse contendet?

Verum aliquis existimabit Hippolytum nostrum non ea mente specioso *capitis plebis* nomine a Prudentio donatum, ut indicaret ipsum vel titularem, vel simplicem in Portuensi Ecclesia presbyterum fuisse, sed ut illum, utpote in minori urbe degentem, quæ primis Ecclesiæ temporibus episcopo forsitan carere potuisset, potestate sibi facta a Romano pontifice, Portuensem Ecclesiam episcopi loco administrasse significaret. Quod egregio S. Epiphaniï testimonio firmari posset, qui contra Arianos scribens Presbyterianorum nostri ævi avos, non omnibus urbibus in illa primorum temporum penuria episcopos datos fuisse monet, sed presbyteros in iisdem episcoporum vice suffectos. In aliis vero, cum econtra deessent presbyteri, solus fuit constitutus episcopus, qui, ministrante diacono, Christianæ plebi præesset (89). His etiam addi possent notissima illa S. Athanasii testimonia de pagis Mareotidis, qui, cum nullos haberent episcopos, sola presbyterorum ope regerantur, quibus Alexandrinus imperabat episcopus (90). Hinc nobis ar-

A guere liceret, Hippolytum nostrum eodem jure quo presbyteri illi suas tunc temporis moderabantur Ecclesias, Portuensi præfuisse, vel forsitan ut chorepiscopum, quem in parvis civitatibus, pagis etiam et vicis constitui solitum fuisse veteres Ecclesiæ canones testantur, eandem Portuensem Ecclesiam administrasse. His siquidem positis, et Prudentius ab omni confusionis nota esset immunis, et doctissimi Ruinartii conjectura sarta tectaue maneret. Hujusmodi tamen argumentis tanta haud vis inest, ut facillime enervari non possit. Omissis enim iis quæ de hujusmodi presbyterorum et chorepiscoporum jure acriter inter se disputarunt docti viri Petavius (91), Thomassinus (92), Christianus Lupus (93), Beveregius (94), cæterique; illud monuisse sufficiat, haud immerito in dubium vocari posse, num iisdem chorepiscopis ea recte tribui queant, quæ de Hippolyto cecinit Prudentius, præsertim vero num ipsi in primæva Patrum lingua Christianæ plebis capita exstitisse dicendi sint, cum in omnibus vicinæ urbis episcopo eos subiectos esse jusserint vetustissimi Ecclesiæ canones (95). His, denuo repetimus, omissis, alia nobis suppetit potissima ratio, qua hujusmodi argumentum in re nostra penitus evanescit. Hanc nobis suppeditat vetustissima suburbicariæ provinciæ ecclesiastica politia, in qua, ut diserte monet doctissimus Dominicus Georgi (96), episcopi passim a

(88) De presbyteris doctoribus, qui sapissime apud antiquos Patres occurrunt, legenda certe est dissertatio 6 Cyprianica Henrici Dodwelli, pag. 54, ubi multa hujusmodi dictionis exempla inveniuntur; adeundus est etiam Holstenius in notis ad Acta SS. Perpetuæ et Felicitatis, pag. 149 edit. Romæ anni 1663, ubi agit de Aspasio presbytero doctore, cujus in prædictis Actis mentio est.

(89) S. Epiphanius lib. III *Adversus hæreses*, hæresi 77, num. 8, pag. 908, Oper. tom. I edit. Paris. 1622: «Quare ubi nondum episcopatus dignus aliquis occurrerat, nullus ei loco præpositus est episcopus. At ubi et necessitas postulabat, nec eorum, qui episcopatu digni erant, copia deerat, ibi episcopi constituti. At cum haud magna multitudo foret, reperiri nulli potuerunt, qui presbyteri crearentur: unde solo episcopo contenti fuerunt.»

(90) *Apologia contra Arianos*, num. 17, Oper. tom. I, pag. 157 edit. Paris. anni 1698: «Quod autem hæc non mera verba sint, sed res gestæ, testes sunt omnes Mareotæ presbyteri, qui episcopum circumvenientem semper comitauerunt.» Et num. 28, eadem *Apologia*, pag. 147: «Cum advenissent autem presbyteri Mareotici, affirmarunt neque Ischyram esse catholicæ Ecclesiæ presbyterum, neque tale facinus perpetrasse Macarium, quale is illi imputabat.»

(91) In notis ad S. Epiphanius hæresi 69 Arianorum, pag. 278, Oper. tom. II, ubi summa, qua pollet eruditione, de chorepiscoporum origine agit.

(92) Part. I, lib. II, cap. I, et 2, pag. 210 et seqq., ubi disserit de chorepiscopis per octo priora Ecclesiæ sæcula.

(93) In canone 6 concilii Sardicensis in tom. I Operum, pag. 279 et seqq. editionis Venetæ anni 1621, et alibi sæpius.

(94) Guilielmus Beveregius, *Pandectæ canonum & apostolorum et conciliorum*, in canones concilii

C Antiocheni, tom. I, pag. 440, edit. Oxonii anni 1672; necnon Adnotationibus in canones concilii Ancyranum, cau. 13, tom. II, part. II, pag. 175, 176; in notationibus can. concilii Antiocheni, cau. 10, pag. 190, tom. eodem II, part. II.

(95) Legendi sunt canones conciliorum Ancyranum 13, et Antiocheni 10.

(96) *Historia diplomatica cathedræ episcopalis civitatis Setia in Latio*, § 5, pag. 6 editio. Romæ anni 1751, ubi ad suum argumentum stabilendum multarum erudite Ecclesiarum cathedralium nomina auctor producit; hinc episcopi Minturnenses, Formiani, Laurentini, Privernates, Trium tabernarum, Aquinates, Gabienses, Labicani, Trebani, Subaugustani, Nomentani, Lurenses, et Foronovani, in Latio et Sabinis ex veterum historiarum et conciliorum monumentis ab eodem auctore, pag. 6 ad 36, adductis referuntur. Quod vero ad rem nostram maxime facit, in Tuscia suburbicaria quæ plurimos episcopatus exstitisse certum est. In ea enim Silvæ Candidæ episcopatus exstitit, Car-

D rensis, Centumcellensis, Graviscarum, Tarquinien-sis, Tuscanensis, Bulecentinus, cui succedit Castrensis, Valentinus, Volsiniensis, Castelli Felicitatis, Ferentinus, Polymartiensis, Faleritanus, Balneore-giense, Galliesiensis, Blernanus, Marturanensis, Foroclaudensis, Aquævirensis, Fidenas, et forsitan etiam Lorensis; quorum episcoporum nomina idem Georgius veterum allatis documentis recitat, præter episcopatus qui nunc temporis adhuc exstant. Quapropter idem auctor, § 48, concludit: «Episcopales cathedras non modo in claris Latii et Tusciæ suburbicariæ urbibus antiquis temporibus a Romanis pontificibus institutas, atque ita spissas (fuisse), ut veluti inter sese contingerent, sed etiam in nullius ferme dignitatis oppidis episcopos cecernatos . . . fortasse ii mirabuntur, quibus incognita est antiqua Ecclesiæ disciplina de episcopis in singulis urbibus constituendis, quæ, pace Ec-

Romanis pontificibus in villioribus etiam oppidulis fuerant constituti, quod eorum opera atque consilio in Romanis, quæ sæpe celebrabant, conciliis ad fidei et disciplinæ ecclesiasticæ res stabilendas uterentur. Quapropter nullum superest dubium, quin remotissimo etiam hoc ævo omnes fere Latii et Tusciæ suburbicariæ civitates suos habuerint episcopos, cum in extremis illis primævæ Ecclesiæ angustiis provincialibus synodis, quæ Romæ coactæ fuerunt, episcopos non paucos interfuisse legamus in libello synodico, quem primum edidit Joannes Pappus. Etenim sub Telesphoro (97) duodecim episcoporum synodum collectam contra Theodorum Coriarium memorat; sub Aniceto aliam decem episcoporum, sub Victore quatuordecim (98), sub Cornelio octodecim (99), quorum nomina legit Eusebius ad calcem epistolæ sancti Cornelii ad Fabium Antiochenum (1). Cornelium vero plurimorum episcoporum interventu Romæ consecratum fuisse testantur sanctus Cyprianus (2) et S. Pacianus Barchinonensis (3). Hi sane episcopi non aliunde quam ex vicinioribus suburbicariæ provinciæ civitatibus, Romam se conferre poterunt, illis præsertim temporibus, in quibus effera

clesiæ reddita, præscriptas regulas transiit, adeo ut in vicis et villulis quandoque episcopi crearentur. Ea enim de causa concilium Laodicenum, habitum anno Domini 320, statuit « ne in villulis, vel in agris episcopi constituantur, sed visitatores. » Similiter Sardicensis synodus anno Domini 347 sancit: « Non licere simpliciter episcopum constituere in aliquo pago, vel parva urbe, cui vel unus presbyter sufficit. Non necesse est enim illic episcopum constitui, ne episcopi nomen et auctoritas vilipendantur; et mox: si autem inveniatur urbs aliqua tam populosa, ut ipsa episcopatu digna iudicetur, accipiat. » Frenum itaque in Oriente adhibere oportuit, ut huic malo obviam iretur, quod etiam improbat S. Athanasius *Apolog.* 2, et perstringit Sozomenus lib. vii, cap. 19: Apud quasdam nationes, inquit, interdum etiam vici consecratos habent episcopos, sicut in Arabia et insula Cypro animadverti.

(97) Exstat in *Bibliotheca juris canonici veteris* tom. II, edit. Lutetiæ Parisiorum an. 1661, pag. 4167: « Synodus sancta et divina provincialis Romæ duodecim episcoporum a Telesphoro sancto martyre ejusdemque urbis papa collecta contra Theodorum Coriarium Byzantium, discipulum illorum, qui, cum sapientia plurimum præstaret, sed in persecutione sacrificasset, Christumque negasset; atque id a fidelibus ipsi exprobraretur, neque ipse hoc probum ferret, dicere ausus fuit impius ille: « Ego Deum non negavi, sed nudum hominem. »

(98) « Synodus divina et sacra provincialis Romæ collecta a beatissimo ejusdem episcopo Victore et aliis episcopis quatuordecim, quæ vetat Judaice celebrari luna decima quarta sanctum et mysticum Pascha; sed in sola magna, et vitæ præstatrice Dominica. » Eadem *Biblioth.*, tom. cit. II, p. 4169.

(99) « Synodus divina et sacra provincialis Patrum beatorum Romæ congregata a Cornelio beatissimo papa, aliisque octodecim episcopis, quæ Novatum, laqueum illum pœnitentiam agere volentium, abdicavit. » Tom. cit. pag. 4171.

(1) En ipsius Eusebii verba Latine reddita in lib. vi *Histor. eccles.*, cap. 43: « Sub finem autem

tyrannorum barbaries in Christianos longe lateque grassabatur. Italicorum denique episcopatum antiquitatem manifestissime produunt numeroz illz episcoporum ordinationes, quas primis Ecclesiæ sæculis a Romanis pontificibus peractas legimus in *Libro pontificali* (4), qui, quamvis, juxta antiquissimum Romanæ Ecclesiæ morem, gentibus ac provinciis non raro destinati fuerint, ut de Caio testatur Photius (5), tamen ex iis non paucos Italicis sedibus fuisse præpositos, infinitus Italarum episcoporum numerus aperte demonstrat. Patet igitur presbyteros suburbicariæ provinciæ civitatibus primis Ecclesiæ temporibus neutiquam præfectos, cum singulæ suum tunc habuerint episcopum; Portuensem vero inter cæteras antiquissimam nobilissimamque Hippolyti ævo episcopo orbatam, solaque presbyterorum vel chorepiscoporum ope moderatam suspicari, summæ esset dementia, cum concilio Aretatensi, quod anno Christi 314 celebratum fuit, paulo scilicet post redditam Ecclesiæ pacem, Gregorius episcopus Portuensis subscripserit (6).

XV. *Tillemontii conjectura de Hippolyto Romanæ Ecclesiæ presbytero resellitur.*

His sane argumentis Hippolytum presbyterum

epistolæ numerum recenset episcoporum, qui in urbem Romam convenientes, amentiam Novati condemnaverunt, nomina quoque illorum, et quam quisque regebat Ecclesiam ascribens. »

(2) Epist. 55 Antoniano fratri.

(3) In epist. 3 ad Symphorianum, quæ exstat in tom. I *Collectionis maximæ concil. Hispaniæ* card. Josephi Saenz de Aguirre edit. Josephi Catalani Romæ anni 1753, n. 50, pag. 327: « Cornelius jam Romæ episcopus a sexdecim episcopis factus, locum cathedræ vacantis acceperat. »

(4) Ita in Vita S. Lini legimus: « Hic fecit ordinationes duas, episcopos quindecim, presbyteros decem et octo, » pag. 7, tom. I edit. Romæ anni 1718, opera et studio Francisci Blanchini. Ita pariter in Vita S. Clementis: « Hic fecit ordinationes duas per mensem Decembrem, presbyteros decem, diaconos undecim, episcopos per diversa loca quindecim (pag. 8). S. Anacleto ordinavit episcopos per diversa loca numero sex (pag. 9). S. Evaristus quinque (pag. 10). S. Alexander etiam quinque (pag. eadem). S. Sixtus quatuor (pag. 11). S. Mygillus septem (pag. 15). S. Anicetus novem (pag. eadem 13). S. Pius duodecim (pag. 14). S. Soter undecim (pag. 15). S. Eleutherius quindecim (pag. eadem). S. Victor duodecim (pag. 16). S. Zephyrius octo (pag. 17). S. Callixtus etiam octo (pag. 18). S. Urbanus pariter octo (pag. 19). S. Anterus unum (pag. 19). S. Pontianus sex (pag. 20). S. Fabianus undecim (pag. 21). S. Cornelius septem (pag. 22). S. Lucius denique (ut alii prætereantur, qui electus anno 255, paucos scilicet post annos ab interitu nostri Hippolyti), ordinavit episcopos per diversa loca numero tres (pag. 24). »

(5) In *Bibliotheca codic.* XLVIII, pag. 36 et 37.

(6) Apud Labbe, tom. I *Concilio*, pag. 1430, in concilio Arelatensi I, in Cæciliani et Donatistarum causa celebrato, Volusiano et Anniano coss., subscripsit inter alios episcopos: « Gregorius episcopus de loco, qui est in Portu Romæ; Epictetus episcopus a Centumcellis; Leontius et Mercurius presbyteri ab Ostiis. » Videndus Lucentius in tom. I *Italiæ sacræ* Ferdinandi Ughelli, pag. 111 et 112, edit. Venetæ anni 1717.

vel chorepiscopum Portaensis Ecclesiae praesse non potuisse, manifestissime evincitur. At si quis unquam Tillemontio (7), Adriano Bailletto (8), Claudio Fleury (9), et Remigio Ceillierio (10) assentiri mallet, qui, quamvis quoad Hippolytum presbyterum cum Ruinartio plane consentiant, tamen ipsum non Portaensium, sed Romanae Ecclesiae presbyterum crediderunt; is profecto sciat hujusmodi conjecturam a genuina pientissimi poetae mente longe nimis abesse: Prudentius enim Hippolytum suum in Portu Romano plebem habuisse dicit, ipsumque eam ibidem alloquentem inducit supra laudatis carminibus:

... Fugite, o miseri, execranda Novati
Schismatis; catholicis reddite vos popalis, etc.

Quapropter in convellenda hujusmodi conjectura longius immorari, operae pretium haud esse ducimus; sola enim Prudentii verba satis superque eadem falsitatis notam inurunt. Etenim quis unquam Romanae Ecclesiae presbyterum cum tota plebe sibi commissa ex urbe in Portum tunc temporis migrasse arbitrabitur? Quis Hippolytum Romanae Ecclesiae presbyterum Christianum fidelium caput Romae sub summo pontifice Christianorum omnium parente ac principe exstitisse somnabit? Nec juvat obijcere Prudentium sanctissima hujusmodi nomina, tanquam gentiliū ore prolata, Hippolyto suo laudasse; nam ipsimet ethnici hierarchicos Christianorum ordines probe noverunt, ut patet ex notissimo illo Areliaui imperatoris rescripto, quod laudat Eusebius (11), et ex edictis Maximini (12), Valeriani (13) et Diocletiani (14), quibus ipsi in episcopos, presbyteros ac diaconos gladio animadverti iusserunt; ideoque si Hippolytus Portaensis plebis caput revera non exstitisset, illum profecto

tali nomine nunquam donassent ethnici. Tillemontio denique nihil prodesse potest antiquissima veterum (15) Romanorum consuetudo, in quorum provinciis rei extra civitatum pomeria extremo afficiebantur supplicio, ut ex ea argumentari liceat, Hippolytum Romanum, ut aiunt, presbyterum, hac de causa extra Urbem adductum, et in Portu Romano martyrio fuisse coronatum; nam, ut egregie nos monuit vir doctissimus Valesius (16), hujusmodi consuetudinem non semper, quod ad sanctos Christi martyres attinet, eodem pacto servatam fuisse dicendum est, ita ut semper in sanctissimos heroes extra Urbis pomeria saevitum fuerit. Quapropter et temporis quo ipsi passi, et suppliciorum quibus affecti fuerunt, rationem habendam recte monet Valesius, ut exinde passionum loca tuto dignosci possint. Etenim ii, qui praetorum sententia gladio animadversi, vel in crucem acti, vel igne damnati, vel demum lapidibus obruti fuerunt; ii sane extra Urbis moenia martyrii coronam sunt adepti, quemadmodum, ut de ceteris sileamus, S. Cyprianus extra Carthaginis muros in agro Sexti capite plexus fuit (17), et Lugdunenses martyres Athanaci (18) occubere, et S. Polycarpus extra Smyrnaeorum pomeria igne fuit absumptus (19). Ii vero, qui ad bestias damnati, vel quolibet alio hujusmodi supplicio dilaniati fuerunt, hi in mediis urbibus cunctoque spectante populo in amphitheatris, in ipsis Caesarum natalibus martyrium plerumque consummaverunt (20). Eos denique, qui repentino vulgi ac praesidium furore oppressi fuerunt, in ipsis urbibus non raro maciatis fuisse constat, quemadmodum Nicomedienses martyres, quos se praesente comburi iussit Diocletianus, Lactantio teste (21). Ex postremis his unus profecto fuit Hippolytus, quem improvise rectoris et vulgi furore in

(7) Tom. III, pag. 442, in Saint Corneille, et pag. 675, note 4, sur saint Hippolyte.

(8) Tom. II, *Les Vies des saints*, XIIIe jour d'aout, pag. 163 edit. à Paris, an. 1704. Saint Hippolyte prêtre Romain martyr à Ostie ou à Porto, et jour XIIIe d'aout, pag. 345.

(9) *Abrégé de l'histoire ecclésiastique*, tom. I, art. 3, IIIe siècle, in saint Hippolyte, pag. 326 et seqq. edit. à Cologne, 1754.

(10) Tom. II cit., cap. 35, pag. 567, de S. Hippolyte, § 6.

(11) Libr. VII, cap. 30, pag. 364.

(12) De persecutione Maximini legendus Eusebius *Hist. eccles.* lib. VI, cap. 28, pag. 295.

(13) Satis probatur ex epist. 80 S. Cypriani, qui refert scripsisse Valerianum ad senatum, ut episcopi, et presbyteri, et diaconi in continenti animadvertantur.

(14) Summam edicti a Diocletiano emanati refert Eusebius lib. VIII *H. E.*, cap. 2, pag. 379. Lactantius in lib. *De mort. persecutorum*, cap. 15, pag. 27 edit. Paris, anni 1710, de persecutione Diocletiani multa habet, et in ea *comprehensos presbyteros* etiam enarrat.

(15) Legendus Henric. Valesius in not. ad lib. XXVIII Ammiani Marcellini, pag. 526, nota c, ed.

(16) *Defens. discept. de basilicis*, part. II, cap. 2, pag. 176.

(17) Ita habemus in ipsius Actis, relatis a Rui-

nartio *Act. martyr.* pag. 189, num. 5: « Et ita idem Cyprianus in agrum Sexti perductus est, et ibi scilicet lacerna et byrro exspoliavit, et genu in terra flexit, et in orationem se Domino prostravit. »

(18) Perillustranda sunt quae Eusebius lib. V *H. E.*, cap. 1, de martyribus Lugdunensibus scripsit. Legendus Ruinartius *Act. martyr.*, pag. 52 et seqq., qui observat celebrem etiam esse locum *Athanacum* appellatum, ubi passi dicuntur ii martyres, a quo, ut ait Gregorius Turonensis, vocantur a nonnullis *martyres Athanacenses*.

(19) Adeundus Ruinartius *Act. martyr.* pag. 32, ubi Ecclesiae Smyrnaensis epistolam de martyrio S. Polycarpi scriptam refert.

(20) Horum exempla plura habentur apud Antonium Gallonium in libro *De martyrum cruciatibus*, multis in locis, et praesertim quando agit de martyribus ad bestias damnatis, p. 457 edit. Antwerpiae, anni 1668. De natali Caesarum die, quo martyres necabantur, frequens sermo occurrit in Actis sanctorum martyrum, et praecipue in Actis SS. Perpetuae et Felicitatis, relatis a Ruinartio in *Act. martyr.*, pag. 83, ubi *Cetae Caesaris natalis* exprimitur, nempe dies quo Caesar factus fuerat, ut recte Ruinartius monet.

(21) Lib. *De mortibus persecutorum*, § 14, pag. 23, cit. edit. « Ira (Diocletianus) inflammatus, excarnificari omnes suos protinus praecipit. Sedebat ipse, atque innocentes igne torreat. »

Portu Romano martyrio coronatum elegantissimis A
his carminibus testatur Prudentius (22) :

*His ubi detorsit lævo de tramite plebem,
Monstravitque sequi, qua via dextra vocat;
Seque ducem recti spretis anfractibus idem
Præbuit, erroris qui prius auctor erat;
Sistitur insano rectori, Christicolæ tunc
Ostia vexanti, per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos:
Non contentus humum celsa intra mœnia Romæ
Tinguere iustorum cœdibus assiduis.
Janiculum cum jam madidum, fora, rostra, su-
[burram*

*Cerneret clavis sanguinis affluere;
Protulerat rabiem Tyrrheni ad litoris oram,
Quæque loca æquoreus proxima Portus habet.*

Cum igitur Prudentius Hippolytum suum non ex
Urbe adductum, sed in Portu Romano, dum ple- B
bem alloquebatur, oppressum dicat; nemo non
videt ipsum non in Urbe, sed in Portu plebem ha-
buisse, ac ibidem, vel in illius viciniis horrendo
illo martyrii genere fortiter occubuisse. Etenim si
Hippolytus Romanæ Ecclesiæ presbyter unquam
existisset, quo jure in Portuensi Ecclesia, quam
suum tunc temporis episcopum habuisse credimus,
ipse plebem docere potuit; cum veterum Ecclesiæ
caonum sanctione exteris presbyteris in aliena
parochia, ex iis, quæ ad Ecclesiam pertinent, quid-
quam peragere velitum fuisse omnes sciant? Tan-
dem cum Hippolyti Romanæ, et aiunt, Ecclesiæ
presbyteri haud meminerint S. Cyprianus, S. Cor-
nelius et S. Paclanus Barcinonensis, ex quorum C
scriptis Novatianorum res gestas eruere nos oportet;
non levis inde oritur suspicio, quod præcipua
hæc doctorum virorum de Hippolyto sententia falsi
vitio summopere laboret. Si enim, cum Hippolytum
suum in ipsis Novatianorum exordiis, hoc est anno
Christi 252, ad Ecclesiam rediisse dicant, atque
omnes, qui his præsertim temporibus Novati-
schisma ejurarunt, a prædictis Patribus accuratissime
inducuntur (23), episcopus nostræ nempe ille qui Novatia-
num inuoxit, Maximus presbyter, Urbanus, Sido-
nius, Celerinus et Macarius confessores; recta hinc

(22) Hymn. eodem 11, v. 35 et seqq., apud Rui-
nart. loc. cit., pag. 146.

(23) S. Cornelius in sua epist. ad Fabium Antio-
chensis Ecclesiæ præsentem missa, cujus fragmenta
refert Eusebius *H. E.*, lib. vi, cap. 43, pag. 310 et
seqq., hæc de reversis ad Ecclesiam scribit: « Ma-
ximus Ecclesiæ nostræ presbyter et Urbanus, ambo
ex fidei confessione egregiam jam secundo laudem
adepti. Sidonius etiam et Celerinus, vir qui cuncta
tormentorum genera per Dei misericordiam fortis-
sime sustinuit . . . hi omnes . . . ad sanctam
Ecclesiam reversi sunt. » Horum, excepto Celerino,
exstat epistola ad sanctum Cyprianum de pace cum
Cornelio papa et cum universo clero facta, quæ est
num. 53 inter ejusdem Cypriani epist. pag. 239,
qui ipsis rescripsit, et illorum *regressionem, eccle-
siasticam pacem, et fraternam redintegrationem* est
gratulus.

(24) En verba S. Cornelii apud ipsum Eusebium
loc. cit. pag. 315: « Quem etiam (Novatianum)
Moyse beatissimus martyr, qui nuper apud nos
egregio et admirando martyrio perfunctus est, dum

ratio suadere videretur, quod et Hippolyti memi-
nisse debuerint, quem eodem, quo isti, ferme tem-
pore Novatianum reliquisse dicunt. Sed hunc Hip-
polytum sub finem anni 251 nondum resipuisse patet
ex epistola S. Cornelii ad Fabium Antiochenum,
quam labente hoc anno scriptam docent docti viri;
in illa enim S. pontifex disertim testatur beatissimum
martyrem Moysem, qui Romæ nuper eximio
et admirabili martyrio decoratus fuerat, Novatianum
una cum quinque presbyteris sui sceleris conscis,
societate et communione sui separasse (24). Moyse
sub finem anni 251 martyrio coronatus fuit, et
paulo post ipsius passionem S. Cornelius supra
laudatam epistolam dedit. Eodem fere tempore
idem S. pontifex (25) S. Cyprianum per litteras
certiorem reddidit de presbyteris et confessoribus
ad Ecclesiam reversis; atque ultimo hujus anni
tempore Cyprianus de tam felici eventu Cornelio
gratulus (26), Maximum presbyterum et socios
confessores laudat; Hippolytum tamen nusquam me-
morat. Hoc interim Decio (27) Abrutti in Moresia
extincto, pax Ecclesiæ est reddita; sequentis vero
anni initio Cyprianus iisdem Maximo presbytero
et sociis humanissimas exaravit litteras (28), quibus
ipsis nuperum ad Ecclesiam reditum gratulatur;
deinde mense Februario luculentam aliam ad Anto-
nianum conscripsit epistolam (29), in qua Novatia-
norum res gestas accuratissime describens, quiaque
illos presbyteros adhuc in schismate permansisse
non obscure indicat; quapropter, si unus ex iis
existisset Hippolytus, ipse adhuc in schismate per-
mansisse dicendus esset. Labente Junio (30) Gallus,
grassante lue, persecutionem in Christianos exci-
tauit, quam nescimus cur *breuissimam* fuisse dicant
Dodwellus (31) et Pagus (32). cum integro fere
anno eam perdurasse sciamus: ea siquidem labente
Junio hujus anni excitata sedente Stephano, et post
Galli interitum, hoc est, mense Maio anni sequentis
extincta fuit. Hæc sane anno Hippolytus iste mar-
tyrio coronari potuit; verum, quomianus id creda-
mus, aperte suadet epistola Cypriani ad Cornelium,

ad huc in vivis esset, audaciam ejus ac furorem
perspectum habens, a communione sua separavit
unacum quinque presbyteris, qui se pariter cum
D illo ab Ecclesiæ corpore abruperant. »

(25) Adeundus Joannes Pearsonius in *Annal. Cyprianicis* ad ann. 251, p. 25, § 14.

(26) In epist. 51, pag. 256.

(27) Legendus idem Pearsonius loc. cit. ad ipsum
annum 251, § 15.

(28) Scilicet num. 54, pag. 240. Vide Pearsonium
in *Annal. Cyprianicis* ad annum 252, p. 27, n. 5.

(29) Est num. 53, p. 241; videndus in hæc rem
Pearsonius in dictis *Annal. Cyprianicis* ad annum
252, p. 27, n. 14.

(30) De hac persecutione illiusque crassa plura
habet Pearsonius ad dictum annum 252, § 10,
p. 29.

(31) In dissertat. Cyprianicis, dissert. 11, *De pen-
citate martyrum*, § 53, p. 86: « Breuissimis itaque
limitibus tota illa Italia est conclusa persecutio. »

(32) Ad annum Christi 255, num. 17 et 18, p. 20,
t. III *Annal. ecclesiast.* Baronii.

Roma exsulem Centumcellis degentem, in qua Cornelio gratulatur de lapsa gloriosa confessione restitutis (35), ac de Novatiani perfidia hæc disserit: « Neque enim querit illos, quos jam subegit; aut gesit evertere, quos jam suos fecit. Inimicus et hostis Ecclesie, quos alienavit ab Ecclesia et foras duxit, ut captivos et victos contemnit et præterit. » Ex quibus verbis satis constare putamus Novati sectatores adhuc in ipsius castris militasse; lapsorum enim nomine S. Cyprianum haudquaquam schismaticos ad Ecclesiam reversos, sed thurificatos designasse, nemo est qui neasciat. Hæc vero mense Augusto (34) hujus anni scripserit S. Cyprianus; quapropter hunc Hippolytam eodem, quo hæc Cyprianus scribebat, tempore martyrium subiisse oporteret; sed, cum mense Julio S. Cornelius in exsilium missus fuerit (35), ac non ita cito ad S. Cyprianum, qui in Africa degebat, de hac re nuntius pervenerit; imo cum ex ipso epistolæ contextu patet S. Cornelium, dum scribebat, jam multis diebus exsilii incommoda pertulisse; merito hanc epistolam labente Augusto a S. Cypriano exaratam putandam est, quem forsans paulo ante illos de suo exsilio certiorum reddiderat S. Cornelius; quocirca Hippolyti istius martyrium in hisce temporis angustiis locandum foret, cum ipsam *Idibus Augusti* passum dicat Prudentius. Verum hanc narrationem non mediocriter suspectam reddunt ea, quæ de Novatianis haud obscure indicat S. Cyprianus (36) in epistola quam mense Decembri (37) scripsit ad S. Lucium pontificem, S. Cornelii successorem, nempe Novatianos quiete ac tranquille degisse, nec persecutionis incommodis, etiam tum, dum scribebat, sententiae obnoxios. « Neque enim, inquit, persequitur et impugnat Christi adversarius, nisi castra et milites Christi, hæreticos prostratos semel et ipsos suos factos contemnit et præterit. » Quapropter

(35) Epist. 60, pag. 270.

(34) Ita etiam affirmat Pearsonius in dictis *Annalibus* ad annum 252, § 12, p. 30.

(35) Legendus idem Pearsonius eod. § 12, p. 30.

(36) Epist. 61, Lucio data, pag. 272.

(37) Mense Decembri fuisse hanc epistolam scriptam prudenter arbitratur Pearsonius in *Annalibus Cyprian.* citatis ad annum 252, § 19, pag. 32.

(38) Ouvrag. de S. Cyprien, præf., part. 1, § 64, pag. 59, not. a.

(39) Ad annum 255, num. 19, pag. 21, ubi etiam Lamberti sententia refertur.

(40) In Saint Corneille, artic. 16, pag. 467, tom. III.

(41) Inter variorum notas ad Anastasium Bibliothecarium, quæ exstant in celebri editione ab eruditissimo viro Francisco Blanchino adornata, reperiuntur etiam notæ clarissimi viri Benciui; et in rem nostram legenda sunt, quæ in nota 3 ad Vitam S. Cornelii papæ pag. 197, col. 1, edit. Romæ anni 1723, tom. II, habentur. (*Patrol. Latina* t. CXXVII).

(42) In epist. 2 ad Sympronianum, quæ exstat in tom. I *Collectionis maximæ conciliorum Hispaniæ* card. de Aquirre editionis Josephi Catalani Romæ anni 1753, in quo hæc ait: « Novatianus martyrium nunquam ulit, nec ex verbis beatissimi Cypriani auditum istud, » ut lectum est, » pag. 323, num. 33.

(43) Uti habemus in Photii *Bibliotheca*, codice

A Lambertus (38), et post eum Pagius (39), et Tillamontius (40), ex his, et ex illis, quæ paulo supra de hac persecutione disseruit S. doctor, eandem in Catholicos tantum ad confundendos hæreticos præcipuo Dei consilio indictam animadvertunt. Hinc Hippolytum ipsum Romanæ, ut aiunt, Ecclesie presbyterum Novati partibus addictum, hac persecutione extinctum vix credere possumus. Etenim Prudentius ipsum uno, eodemque momento, et schisma ejurasse, et martyrium subiisse dicit. Idcirco in ipsis persecutionis exordiis Hippolytum Novatiani dogmata sequi oportuit; quod si verum est, Hippolytus sane non in ipso martyrii momento ad Ecclesiam redire potuit, sed longe ante martyrium Novati schisma ejurasse dicendus esset: etenim si, dum in Urbe morabatur, Novatianis favit Hippolytus, ipsum nunquam damnassent ethnici, utpote qui persecutionem, ut diximus, in Catholicos tantum concitarint; imo hanc ipsam persecutionem Novatiani molitione, ut sanctum Cornelium sibi æmulum de medio tollerent, commotam fuisse non levi rationis momento ex *Libro pontificali* suspicatus est Bencinus (41); quod sane haud inverisimile nobis videtur, cum Novatianus nunquam, ut diserte monet S. Pacianus (42), martyrium subierit; quamvis illius assectæ quædam Acta in vulgus emisissent, quæ Novatianum martyrem obisse ferunt. Hæc merito rejecit S. Eulogius Alexandrinus (43), qui sexto Christi sæculo floruit. His addi potest luculentissimum vetustissimi scriptoris (44) testimonium, qui hoc eodem tempore Novatianorum dementia acriter insectatus est insigni illo opusculo, quod inter S. Cypriani dubia recensuit opera Bellarminus (45), et Pamelius (46) ac Gravius (47) eidem S. Cypriano tribuere non dubitarunt, in quo cum improbam illam schismaticorum severitatem lapsis fratribus communionem negantium perstringat, eos

CLXXXII, pag. 414: « At in sexto (libro Eulogius) evertit, qui de Novatiana secta feruntur commentarios, et falso inscriptum Novati episcopi certamen, » et eod. cclxxx, p. 1622: « Libro sexto ostendit Novati falsum, quod circumfertur, martyrium, » etc.

(44) Exstat inter opera S. Cypriano vulgo ascripta in editione Operum ejusdem S. Cypriani recognita et illustrata a Joanne Fello Oxoniensi episcopo edit. cit. Amstelodami pag. 15, et hujusmodi tractatus ita inscribitur: *Ad Novatianum hæreticum, quod lapsis spes veniæ non est deneganda.*

(45) *De scriptoribus ecclesiasticis*, in S. Cypriano, p. 51 edit. Venetæ anno 1728, Operum tom. VII, in quo, multa de eodem tam in dissertatione historica quam in supplemento erudite afferuntur.

(46) Jacobus Pamelius Brugensis in Flandria canonicus et archidiaconus opera S. Cypriani cum insignibus in ea commentariis evulgavit, impressa in fol. Antwerpæ anno 1568. De hujusmodi opere S. Cypriano ascripto, vide quæ habentur pag. 434, cap. 2. Eadem opera ab ipso etiam Antwerpæ anno 1589 recusa sunt: legendum supplementum apud Bellarminum loc. cit. pag. 55, ubi aliæ editiones hujusmodi operum recensentur.

(47) Henricus Gravius ex Dominicanorum familia ejusdem S. Cypriani opera edidit Colonia in-fol. anno 1549, in officina Queatelliana.

apertissimæ dementiæ reos incusat, eo quod ii, qui in Deciana persecutiōne turpiter lapsi fuerant, in secundo eorum certamine sub Gallo egregium fidei ac virtutis testimonium præbuerint. « Nulli enim, inquit (48), nostrum dubium vel incertum est, fratres dilectissimi, qui prima acie, id est, Deciana persecutiōne vulnerati fuerunt; hos postea, id est, secundo prælio ita fortiter perseverasse, ut contemnentibus edictis sæcularium principum, hoc Invictum haberent, quod et non metuerunt exemplo boni Pastoris animam suam tradere et sanguinem fundere, nec ullam insanentium tyranni sævitiam recusare. » Præstantissima hæc anonymi nostri verba eos tantum in hac Galli persecutiōne extinctos indicant, qui in Deciana tormentorum metu adacti, Christum turpiter negarunt, atque implis ethnicorum sacrificiis se in iuniarunt. At de Novatianis ad Ecclesiam reversis, nec verbum quidem facit disertissimus scriptor; imo ipsos perfracte in eorum erroribus adhuc obstinatos æpissime inducit (49). Quanta vero huiusce scriptoris auctoritas esse debeat, ex eo colligere juvat, quod acerrimi illi veterum scriptorum censor, Erasmus Roterodamus ac Andreas Rivetus (50), nihil in ipso se deprehendisse fateantur quod ejus antiquitatem vel minimum inminuere valeret; ideoque Erasmus S. Cornelium huius opusculi auctorem existisse olim suspicatus est, at mutata dein sententiâ illum S. Cypriano etiam ascribi posse firmavit. Tillemontius (51) vero Africani cujuspiam

A fetum hunc esse credidit, eo, quia Felicissimi schismatici his verbis meminisse videatur: « Quid ad ista respondeant perversissimi isti Novatiani, vel nunc infelicissimi pauci (52). » Verum, ut nostra fert opinio, hæc non in Africa, sed in media Urbe exarata fuisse, mox allata scriptoris verba quodammodo indicare videntur. His siquidem constat auctorem secundæ, quam laudat, persecutiōni interfuisse, ac martyres, qui in ea sunt passi, probe novisse. Quapropter et ante Valeriani persecutiōnem opusculum suum anonymum condidisse suspicandum, ac paulo citius anno 255, quo ipsum scripsisse conjecit Tillemontius (53). Huiusce vero opusculi ætatem et pretium ex iis etiam facile dignosci posse arbitramur, quæ de cruento S. Cornelii martyrio manifestissime disserit illius auctor, dum Novatianis exprobat, « lapsos exemplo boni Pastoris animam suam tradere, et sanguinem fundere non dubitasse, » quo nomine sanctissimum pontificem designatum recte movuit Tillemontius (54). Hæc quidem si serio animadvertisset Joannes Pearsonius (55), haud sane tam iniquum de cruento Cornelii martyrio iudicium tulisset; quem cum S. Cyprianus (56) *beatum martyrem* appellat, et *sanguinem fudisse* dicant anonymus noster (57) et S. Hieronymus (58), ac demum martyrem vetustissimi Sacramentorum libri (59) S. Cornelium ubique celebrent, nescimus cur Pearsonius, solo catalogi Bucheriani (60) testimonio fretus, illum in exsilio.

(48) Sunt verba auctoris huiusmodi tractatus ad Novatianum hæreticum, quæ loc. cit. p. 17 habentur, ut cuique legenti patet.

(49) Multis ex locis huiusce tractatus hoc ipsum probare possemus, et præsertim ex sequentibus verbis, quæ eadem pag. 17 leguntur: « Qui enim aliquando Christiani, nunc Novatiani, jam non Christiani, primam fidem vestram perfidia posteriore per nominis appellationem mutastis. » Et paulo post pag. 18: « Unde igitur et sceleratus, et tam perditus, tam discordiæ furore vesanus existit iste Novatianus, invenire non possum... qui multos ex fratribus nostris miseris falsis suis adversationibus perterritos, iterum fecit ethnicos... O te impium sceleratumque, hæretice Novatiane... Plura quæ prætereuntur, in eodem tractatu legenda sunt.

(50) *Critici sacri* lib. II, cap. 15, pag. 231 edit. Lipsiæ et Francofurti anni 1690, ubi agens de libris dubiis et supposititiis S. Cypriano ascriptis hæc ait: « Epistolam ad Novatianum hæreticum existimavit aliquando Erasmus non esse Cypriani, tamen postea faciendum et doctum librum iudicavit nec Cypriano indignum. Henricus Grævius et Pamelius ex codicibus mss. eum Cypriano vindicant. »

(51) Tom. IV, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique*, pag. 135, artic. 41, de l'écrit contre Novatien: « Il paraît plutôt que c'est l'ouvrage d'un Africain. »

(52) Sunt verba ipsius tractatus, p. 16, ubi legi possunt etiam notæ ad hanc rem spectantes. Pamelio placet magis, ut per ἀντιπαρὰσι alludat ad Felicissimum, cujus sæpe in primo toro fit mentio, et præsertim epist. 55.

(53) Loc. cit. tom. IV, art. 41, pag. cit. 135.

(54) Tom. III, pag. 467, artic. 16, et tom. IV, art. 30, pag. 115.

(55) In sæpius citatis *Annalibus Cyprianicis* ad

C an. 252, pag. 30, § 13: « Mense Septembri Cornelius pontifex Centumcellis obiit die XIV. Locum, quo mortuus est, nobis indicat vetustissimi catalogi auctor in *Cornelio*: *Post hæc Centumcellis expulsi ibi cum gloria dormitionem accepit*. Gallus quidem Cornelium ad Centumcellas relegavit, *locum perjurandum*, ut testatur Plinius... Assentior igitur auctori vetustissimi catalogi, qui narrat eum Centumcellis dormitionem accepisse, et quidem hoc anno. »

(56) En verba Cypriani in epist. 61, ad Lucium, p. 272: « Unde illic repentina persecutiō nuper exorta sit, unde contra Ecclesiam Christi et episcopum Cornelium beatum martyrem, vosque omnes, sæcularis potestas subito proraperit. »

(57) Loc. cit. pag. 17, ut supra.

(58) In *Vita S. Pauli primi eremita*, n. 2, p. 3, in tom. II Operum edit. Vallarsii Veronæ an. 1735: « Sub Decio et Valeriano, quo tempore Cornelius Romæ, Cyprianus Carthagine felici cruce martyrium pertulerunt, multas apud Ægyptum et Thebaiden Ecclesias tempestas sæva populata est. »

(59) Sacramentarium Leonianum apud Ludovicum Antonium Muratorium in *Liturgia Romana veteri*, t. I, pag. 404, edit. Venetæ an. 1748, XVIII Kalend. Octobris habet nonnullas orationes, in quibus semper S. Cornelius martyris titulo insignitur, quemadmodum etiam in Præfatione missæ his verbis, p. 405: « Vere dignum, etc., tuamque in sanctis martyribus Cornelio, simul etiam Cypriano, prædicare virtutem, quos discretis terrarum partibus greges sacros divino pane pascentes, una fide, eademque die, diversis licet temporibus consonante, parique nominis tui confessione coronasti, etc. » Tres etiam orationes habentur in Sacramentario Gelasiano in eod. t. I, p. 668, existentes, in quibus Cornelio quoque martyris titulus attribuitur.

(60) Apud Godefridum Henschenium et Daniæstem

tantum ad Centumcellas, locum perjucundum, dormitionem accepisse dicat. Pearsonii sententiam statim amplexus est Pagius (61), et deinceps Tillemontius (62), et Pagius Junior (63); Ceillierius tamen S. Cornelium martyrem obiisse solo Hieronymi testimonio credidit (64). Quapropter, ut ad anonymum nostrum revertamur, mirum sane videri posset Africanum scriptorem tam accurate exquisitaeque sancti Cornelii ejusque sociorum martyrium, ac ipsammet Galli persecutionem laudasse, quæ, Pagio (65) teste, Africanos fideles haud afflixit. Nec mirum quod Romanus scriptor Felicissimi schismatici meminisse videatur; nam S. Cyprianus (66) perditissimi hominis fraudes per epistolas anno superiori S. Cornelio atque ipsius clero jam patefecerat; ipsumque etiam de facie idem scriptor noscere potuit, ex eo quod mense Junio hujus anni S. Cornelius (67) « eam Romam schismaticus homo venisset stipatus caterva, et factione desperatorum, illum vigore pleno de Ecclesia pepulit. » At cum superioribus annis doctissimus monachus Prudentius Maranus (68), qui S. Cypriani Vitam descripsit, eamque ipsius Operibus Baluzii curis recognitis præfixit, hanc Galli persecutionem in Africanas etiam Ecclesias grassatam esse evidentissime ostenderit, ac doctissimo Pamelio hæc anonymi verba, « et sacramentum Baptismatis, quod in salutem generis humani provisum, et soli Ecclesie cœlesti ratione celebrare per os suum præstendit (69), » Africanam de Baptismo doctrinam sapere visa sint, a qua semper Romana abhorruit Ecclesia; Africanus ideo hujusce opusculi auctor dicendus erit. Sed his missis, ad Hippolytum nostrum iterum se convertat oratio, quem sane ex his, quæ hucusque disputavimus, nec Decii, nec Galli persecutionem martyrium subire potuisse, ut hactenus docti viri crediderunt, non obscure nos probasse arbitramur. Baillettus et Ceillierius ipsum Idibus Augusti anno Christi 252 passum sub Decio dicunt; sed jam Decius mense Novembri anni superioris, ut diximus, interemptus

A fuerat; ideoque a morte Decii ad Hippolyti martyrium novem menses intercesserunt. Neque anno superiori, Decio adhuc vivente, martyrio coronari potuit Hippolytus iste, quem unum ex quinque illis presbyteris, qui Novatiano se sociarunt, fuisse suspicantur; presbyteros enim illos mense Novembri ejusdem anni in schismate adhuc permansisse epistola S. Cornelii ad Fabium Antiochenum aperte nos monet; quominus vero ipsum Hippolytum sub Gallo passum credamus, disertissima S. Cypriani et vetustissimi anonymi testimonia nos prohibent, ex quibus in Catholicos tantum persecutionem excitatam fuisse apparet; quod cum animadvertisset Tillemontius (70), Hippolytum, ut inquit, Romanæ Ecclesie presbyterum, hac quidem persecutione passum, sed schisma ab ipso superiori anno ejuratum credidit; quod tamen duplici rationis momento falsum esse patet; primo quia Prudentius uno eodemque tempore Hippolytum schisma ejurasse et martyrium subiisse dicit; secundo, ex epistola S. Cornelii, quæ sub finem ejusdem anni conscripta fuit, apertissime constat quinque illos presbyteros, qui adversum ipsum cum Novatiano schisma conflaverant, nondum resipuisse. Quapropter Hippolytus, si unus ex illis fuit, in schismate toto hoc anno permansisse dicendus est.

XVI. Frontonis Ducæi sententia exploditur.

Rejectis igitur Ruinartii et Tillemontii conjecturis, nil nobis superest quominus Hippolytum illum Prudentii carminibus celeberrimum, vetustissimæ Portuensis sedis antistitem fuisse credimus. Id sane post Baronium recte nostro quidem judicio conjecit Fronto Ducæus (71). In eo tamen peccat clarissimi viri sententia, quod a Prudentio unicuique Hippolytum laudatum censuerit, magnum nempe episcopum et martyrem, eumque idcirco Novatiano schismate inquinatum, tota licet reclamante antiquitate, autumarit. Frontoni in hac re facem prætulit Joannes Langus (72) Erfurdensis, primus *Historiæ* Nicephori editor, qui, cum notulas illas ad mox laudata

Papebrochium in *Act. sanctorum* mensis Aprilis t. I, p. 25 edit. Venetæ an. 1737: « Cornelius... post hoc Centumcellis expulsus, ibi cum gloria dormitionem accepit. »

(61) Ad an. Christi 255, num. 13 *Annal. eccles.* D tom. III cit., p. 17.

(62) Cit. tom. III, p. 744, Notes sur saint Corneille, note 13, sur les Actes de S. Corneille, le jour, le lieu et le genre de sa mort.

(63) Franciscus Pagi in *Breviario historico-chronologico-critico pontificum Romanorum*, t. I, p. 27, edit. Lucæ an. 1729: « Sanctus hic pontifex sub Gallo et Volusiano Centumcellis in exilio obiit die xiv Septembris ejusdem an. 252, postquam annum, menses tres et dies aliquot sedisset. »

(64) Sæpius cit. tom. II, pag. 583, nota b: « Quelques auteurs ont cru que saint Corneille n'avait pas fini sa vie par le supplice; mais saint Jérôme dit expressément qu'il repandit heureusement son sang à Rome, et non à Civita-Vecchia, où on prétend que ce saint avait été envoyé en exil, aussitôt après qu'il eut refusé de sacrifier aux idoles. »

(65) Ad dictum an. 255, num. 18, p. 20 et 21, loc.

cit., et num. 19: « Sed nec ea (persecutio) in Africa grassata. »

(66) Id ipsum testatur S. Cyprianus' epist. 45 Cornelio pape data p. 232: « Melius autem, frater, scies, si etiam exempla litterarum, quas ad te legendas pro dilectione comuni per Chaldonium et Fortunatum collegas nostros proxime miseram, quæ de eodem Felicissimo et de presbytero ejusdem ad clerum istic nostrum et ad plebem scripseram, legi illic fratribus jubeas, quæ et ordinationem et rationem rei gestæ loquantur, ut tam istic quam illic circa omnia per nos fraternitas instruat. »

(67) Vide de hac re epist. S. Cypriani 59, p. 259.

(68) Pag. 66.

(69) Sunt verba ipsius incerti auctoris in tractatu *Ad Novatianum hæreticum* superius citato, quæ exstant p. 16 cit. edit. Videnda quæ ad hunc locum Pamelius in sua Operum S. Cypriani editione adnotavit.

(70) In citato tom. III, pag. 468.

(71) In cit. libr. vi *Hist.* Nicephori Callisti, p. 395.

(72) In lib. iv, cap. 31, quod inscribitur: *De Hippolyto Portus civitatis Romæ et de scriptis ejus.*

Historiæ capita subjecerit, quas fere omnes in suam A Nicephori editionem transtulit Fronto, in earum una Hippolytum Novatianæ sectæ episcopum fuisse tradidit his fere verbis, quæ superius num. 11 sub Froutonis nomine retulimus. Langum excepit Georgius Fabricius Chemnicensis (73), qui in commentario ad poetarum Christianorum carmina, Hippolytum episcopum mox laudatis carminibus a Prudentio designatum sibi persuasit. « Hippolytus, inquit, factus ex hæretico catholicus, e Novatiano episcopus (ut Nicephorus) Ostiensis, Decio imperatore mandante Ostiæ martyrium subiit, ab equis effrenibus dilaceratus, sepultus extra portam Esquilinam in crypta Verana. » Fabricii verba exscripsit Joannes Weitzius (74) in suis ad Prudentium notis.

Quamquam autem hujusmodi sententia non infrimis niti posset argumentis, cum et temporum ratio, et non obscura quædam veterum testimonia illa confirmare videantur; tamen si res attentius parumper disquiratur, ipsam fore speramus, ut non exiguis rationum momentis, quanto citius corrue re lector animadvertat. Quod ad Hippolyti ætatem attingit, non una est veterum ac recentiorum sententia. Palladius (75) et Cyrillus Scythopolitanus (76) Hippolytum quemdam apostolorum temporibus floruisse dicunt, quem idcirco a nostro diversum crediderunt Antonius Possevinus (77), et vir maximus Leo Allatus in descriptione codicis Chisiani, quem

Hist. Nicephori Callisti, pag. 221 edit. Paris. anni 1573.

(73) *Poetarum veter. ecclesiast. oper.*, Basil. anni 1564, commentar. pag. 69.

(74) Pag. 592, num. 19.

(75) Palladius Helenopoleos in Bithynia episcopus in *Historia Lausiaca*, cap. 148 edit. Antwerpæ ab Heriberto Rosweido in *Vitis Patrum* anno 1615 adornata p. 781, ubi agit de femina nobilissima, quæ fuit semper virgo; illius historiam in S. Hippolyti libro invenisse testatur his verbis: « In alio libro antiquissimo, scripto ab Hippolyto, qui fuit familiaris apostolorum, inveni talem narrationem. »

(76) In S. Euthymii Vita apud Joannem Baptistam Cotelerium. *Ecclesiæ Græcæ monumenta* t. II, pag. 1293, edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1681, num. 109: « Revera senex et plenus dierum vicesimo die mensis Januarii, in anno quidem a mundi creatione, secundum tempora scripta ab Hippolyto illo antiquo, ipsisque apostolis familiari, et ab Epiphanio Cyprio, et ab Herone philosopho et confessore, quinque millesimo nongentesimo sexagesimo quinto, a Domini autem nostri Jesu Christi in carne adventu quadringentesimo et sexagesimo quinto. »

(77) In *Apparatu sacro ad scriptores Veteris et Novi Testamenti*, tom. I, p. 795, edit. Coloniz an. 1608, ubi post descripta nostri Hippolyti opera hæc subjungit: « Hippolytus quidam vir vetustissimus, et apostolis familiaris, cujus librum citat Palladius in *Hist. Lausiaca*, cap. 148, scripsit virginem quamdam signo crucis munitam ex prostibulo, quo fuerat adacta, illasam evasisse. »

(78) Hanc descriptionem edidit vir clar. Josephus Blanchinus, presbyter congregationis Oratorii Romæ anno 1740. In ea de nostro Hippolyto hæc habet Allatus pag. 265: « Fuit ante hunc Portuensem alter Hippolytus, vetustissimus scriptor et apostolis fa-

milis, cujus librum citat Palladius in *Hist. Lausiaca*, cap. 148, qui scripsit virginem quamdam signo crucis munitam ex prostibulo, quo fuerat adacta, illasam evasisse. »

B edidit doctissimus Joseph Blanchinus (78); Philippus tamen Labbeus (79) Hippolytum illum eundem ac nostrum esse docuit, et Palladii ac Cyrilli verba benigno sensu interpretanda esse monuit, nempe quod iidem Hippolytum non apostolorum ævo vixisse crediderint, sed ut ipsum apostolicis viris notum fuisse dicitarent. Hanc Labbei emendationem improbat Joan. Baptista Cotelerius (80), quamvis de unico Hippolyto cum ipso plane consentiat, ac Cyrillum et Palladium, quod ad illius ætatem spectat, oscitantia reos traducat. Tillemontius (81) Palladii et Cyrilli verba eo sensu interpretatur, quod Hippolytum apostolicum, nempe episcopum Romanum denotent. Nam Syncellus (82) Hippolytum apostoli nomine donavit, quem alibi usitata Græcorum dicendi forma episcopum Romanum, videlicet *Romanzæ provinciz*, appellaverat. Hanc Tillemontii conjecturam cæteris præferendam censeremus, si nobis certe constare posset Græcos apostoli nomen eo quandoque sensu Romanis pontificibus inlidisse, quo mediæ et infimæ Latinitatis scriptores illos domini apostolici titulo donarunt. Sed cum vir immensæ eruditionis Caspar Barthius (83), qui de apostolici nomine, quo Romani pontifices mediis et infimis temporibus dignitatis ergo insigniti fuerunt, accuratissime de more disseruit, nullos ex Græcis temporibus memoret, qui hujusmodi nomen hoc sensu usurparint, nec post ipsius curas quidquam novi protulerint Joannes Caspar Suicerus (84), Carolus

C miliaris, cujus librum citat Palladius in *Hist. Lausiaca*, cap. 148, qui scripsit virginem quamdam signo crucis munitam ex prostibulo, quo fuerat adacta, illasam evasisse. »

(79) In dissertatione historica in lib. *De scriptoribus ecclesiasticis* card. Bellarmini p. 45, tom. VII operum ejusdem Bellarmini edit. citatæ Veronæ an. 1728, in S. Hippolyto hæc habet: « De eodem S. Hippolyto agit... Cyrillus in Vita Euthymii magni archimandritæ, ubi antiquum et ipsis notum apostolis vocat, forte legendum apostolicis viris; qui enim fieri potest, ut ab anno Christi nimirum 98 floruerit usque ad tempora Alexandri Severi et annum circiter 230? »

(80) Eodem tom. II in notis ad locum citatum p. 640: « Sed quod appellatur hic ἀποστολικοῦ γυνώριμος, magna est hyperbole a Patre tertii æræ Christianæ sæculi. Nolum tamen corrigi cum Philippo Labbeo viro eximie eruditionis, ἀποστολικοῦ, quia idem epithetum ei tribuitur in *Historia Lausiaca* Palladii, cap. 148. »

(81) Tom. III, pag. 239, in S. Hippolyte, docteur de l'Eglise, évêque et martyr. In quadam nota ait: « Ne faudrait-il point ἀποστολικοῦ, c'est-à-dire papa? car il l'a été, ou évêque de Rome. »

(82) In *Chronographia* ab Adamo usque ad Diocletianum, edita a Jacobo Goar ord. Prædic. Venetiis an. 1729, anno a mundi conditu 5459, p. 251.

(83) *Adversariorum commentariorum* lib. XIII, cap. 20, p. 746 edit. Francfurti anni 1624, et lib. XLIII, cap. 8, p. 1940, ubi notat et exemplis ostendit episcopos etiam olim apostoli nomine fuisse donatos, præsertim apud S. Cyprianum epist. 65: « Meminisse autem diaconi debent, quoniam apostotos, id est episcopos et præpositos Dominus elegit. »

(84) In *Thesuro ecclesiastico* e Patribus Græcis ordine alphabetico concinnato, verbo Ἀποστολικός, tom. I, p. 474, edit. Amstelodami an. 1728.

Du Cange (85), Thomassinus (86) cæterique, qui de A apostolici titulo disputarunt; ideo *apostoli* nomen, quo Hippolytum ornavit Syncellus, alio plane sensu, quam Latinorum *apostolicum* interpretandum censemus, nempe quod episcopalis dignitatis amplitudinem indicet; episcopos enim cum a Græcis, tum a Latinis Patribus (87) *apostoli* nomine non raro ornatos fuisse notum est ac pervulgatum. At his missis, ex ipsis Palladii verbis satis constat Hippolytum illam, quem ipse laudat, apostolorum temporibus hæc floruisse. Nam ea quæ ex ipso narrat, posteriora sapiunt tempora, et ad annum Christi 303 sunt referenda, in quo, ut discrete Ruinartius (88), nobilissima illa Christianarum virginum facinora contigere quæ narrat Eusebius (89), et ex eo Nicephorus, qui forsitan ex Palladio sanctissimæ virginis gesta descripsit, quæ ex Hippolyti libro se hausisse testatur. Cyrilli vero Hippolytus, cum de Pascha scripserit, a nostro diversus esse non potest; ejus de hac questione libellos memorat Eusebius (90) et S. Hieronymus (91), ejusque in Pascha homiliæ fragmentum lectum fuit in concilio Lateranensi sub Martino primo (92). Quapropter apostolorum temporibus Hippolytum floruisse Cyrillo

vix credere possumus, ex eo quod de hac re quaestiones sub (93) Victore primum subortæ sunt, nec quidquam ab Hippolyto de iisdem scriptum sciimus ante Alexandri imperatoris ætatem, utpote qui ab anno secundo illius imperii *Cyclus* suum *Paschalem* inchoaverit, quod in egregio ipsius monumento etiam nunc superest. Ætas itaque, qua vixit Hippolytus, recte designatur ab Eusebio (94), qui eum Alexandri temporibus floruisse non obscure significat. Quos vero præceptores habuerit, dissentiunt etiam inter se docti viri. Photius (95) Irenæi discipulum Hippolytum prædicat. Baronius (96), Possavinus (97), Bullus (98), Clementis Alexandrini auditorem dicunt, sed nullo veterum suffragio; quare Photii verbis standum esse censemus. Si igitur Hippolytus Irenæi discipulus fuit, Novatianorum temporibus superfuisse potuit. Irenæus enim adhuc puer Smyrnis sanctum Polycarpum præceptorem habuit, quem anno 169 (99), vel, ut recentioribus magis æridet, 166 (1), martyrio coronatum novimus. Irenæum vero XIII tunc temporis ætatis annum egisse credit Renatus Massuetus (2), XIII vel XIV Tillemontius (3), XI vel XV Dodwellus (4), cujus tamen sententia merito refellitur, utpote quæ

(85) In *Glossario ad scriptores mediæ et infimæ Latinitatis* t. I, p. 569, ed. Parisiis anni 1733, verbo *Apostolicus*, ubi observat, quod olim et nascente primo Ecclesia, universim episcopi omnes *apostolici* dicti fuerint, interdum adjuncta *episcopi*, viri, aut alia voce, tanquam apostolorum successores; seu potius quod quisque in sua diocesi vices apostolicas ageret, hanc nominis appellationem erudite de more multis in medium allatis exemplis confirmat; præsertim epitaphio S. Trophimi Arelatensis episcopi, apud v. cl. Jacobum Sponium: «Trophimus hic colitur Arelatis præsul accitus, Gallia quem primum sensit apostolicum.»

(86) Part. I, lib. I, cap. 4, pag. 11 edit. cit. Lucae anni 1728, ubi hoc argumentum pertractat, nempe: «Præsulibus quidem omnibus communia fuisse nomina *papa*, *apostoli*, *præsulis apostolici*, *apostolica sedis episcopi*; sed ea tamen jam tum singulari quadam cum honoris prærogativa Romano pontifici attributa sunt.»

(87) Videndus hac de re Guilielmus Beveregius in adnotationibus in Canones apostolicos, can. 2, pag. 12, col. 2, tom. II edit. citatæ Oxonii anni 1672.

(88) Admonitione in Eusebii narrationem de persecutione Diocletiani. *Act. martyrum selecta*, pag. 267, cit. edit.

(89) *Historiar. lib. viii, cap. 12, p. 391 et seqq.*, in quo refert nonnullas virgines Antiochiæ, ut castitatem servarent, sese in mari præcipitasse, aliasque sese in fluvium coniecisse, etc., quæ pariter res gestæ narrantur a Nicephoro Callisto lib. vii *Ecclesiast. histor.*, cap. 12, pag. 454.

(90) Lib. vi *Hist. eccl.*, cap. 22, pag. 286.

(91) Lib. *De viris illustribus*, cap. 61, t. II operum citat. editionis Vallarsii pag. 884.

(92) Anno 649 celebrato, quod exstat t. VI *Concilior. edit.* Labbei Lutetiæ Parisiorum ann. 1671. In actione, seu secretario 5, pag. 287, hæc de S. Hippolyti libro habentur: «Sancti Hippolyti episcopi et martyris de homilia Dominicæ Paschæ: «Totus erat in omnibus et ubique, adimplens vero et omnia ad omnes acrios principatus nudus repositus est, et ad parvum clamat transire calicem, ut

ostendat vere, quia et homo erat; reminiscens autem et propter quod missus, perficiat dispensationem, ad quam missus est; et clamat: *Pater, non mea voluntas; et: Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma.*»

(93) Adeundus Baronius ad annum 198, n. 1, tom. II, pag. 370 edit. citatæ.

(94) *Ecclesiasticæ Hist. lib. vi, cap. 22, p. 286.*

(95) Cod. cxxi, pag. 502, *μαθητῆς δὲ Ἰρηναίου ὁ Ἰππολύτος*, «discipulus Irenæi Hippolytus.»

(96) Ad ann. Christi 229, num. 4, pag. 480, tom. II cit. edit.: «Discipulum porro fuisse Clementis Alexandrini, ejusque persuasione Romanæ se contulisse alibi legimus.»

(97) *Apparat. sacr.* tom. I, pag. 763.

(98) *Defens. fidei Nicænæ*, sect. III, cap. 8, § 4.

(99) Baronius ad dictum annum 169, num. 2. S. Polycarpi martyrium refert, tom. II *Annal.*, pag. 261.

(1) Ruinartius in *Act. martyrum* admonitione ad martyrium S. Polycarpi, pag. 26, hæc habet num. 6: «De Polycarpi passionis die et anno tam diverse inter se sentiunt omnes cum veteres tum recentiores historici, ut vix ea de re aliquid certi statui possit. . . Alii annum 169 assignant, alii vero, et quidem, ut mihi videtur, probabilius, 166; Henricus Valesius annum septimum M. Aurelii imperatoris. Quam sententiam probat non solum ex Eusebii *Chronico*, verum etiam ex Aristidis Polycarpo coequalis orationibus sacræ 1 et 4, ex quibus nititur ostendere vir eruditus, quadratum, sub quo Polycarpus passus est, eo anno Asiæ proconsulatum gessisse. Qui plura de his videre cupit, ipsum Valesium adeat in notis ad cap. 15, lib. IV Eusebiana: *Historiæ*; Usserium in notis ad Smyrnenis Ecclesiæ epistolam; Halloixium in cap. 12 *Vitæ S. Polycarpi*; Pearsonium dissert. 2, *De episcopis Romanis*, cap. 18; ac demum Joannem Bollandum ad diem xxvi Januarii, ubi de his difficultatibus fusius agitur.»

(2) Dissert. de vita et scriptis S. Irenæi, pag. 77.

(3) Tom. III, pag. 79, artic. 2, de l'éducation de S. Irenée sous S. Polycarpe.

(4) Dissertat. 5 in Irenæum, § 6 et seqq.

a genuino S. Patris testimonio nimium absit (5). A sum creditit (11), Dodwellus (12) sub Maximino Irenæus martyrii palmam consecutus est anno Christi 205 (6), ideoque Hippolytus Novatianorum tempora attingere potuit, cum inter Polycarpi martyrium et Novatianos, qui anno Christi 251 (7) primum exorti sunt, 85 tantum anni interfuerint, qui communem duorum hominum ætatem non superant. Huic tamen conjecturæ non parum officiant eruditorum de Hippolyti martyrio dissidia. Supra laudata ipsius Acta, quorum verba suis Menologiis (8) Græci inseruerunt, illum sub Claudio in mare mersum narrant. Sed hæc ad pias fabulas sunt amandanda; nullam enim sub duobus Claudis persecutionem in Christianos excitatam, nemo est qui nesciat; quamvis prior Judæos et Christianos Urbe expulerit (9), ac sub altero quidem martyres passi dicantur (10). Baronius illum sub Alexandro pas-

vix suspicatur; Tillemontius (13) et Ceillierius (14), sub Decio martyrem obiisse Hippolytam censuere, eo quod, teste Photio (15), opus illud, quod contra hæreses scripsit, a Dositheanis inchoatum, ad Noetianos usque perduxerit, quorum initia, juxta S. Epiphani (16) calculum, ad annum Christi 245 sunt revocanda. His addenda est epistola illa, quam ad reginam quamdam Hippolytum scripsisse memorat Theodoretus (17), cujus nomen, nempe *Seserianam*, indicat vetustissimus operam laterculus maritimo ipsius monumento incisus (18). Quo nomine Juliam Mammæam, vel Severam Otaciliam Philippi patris uxorem designatam hactenus docti viri crediderunt (19). At superioribus annis Jacobus Basnagius (20), nescimus quo furore abreptus, Zenobiam celeberrimam illam Palmyrenorum regi-

(5) S. Irenæus lib. III *Adversus hæreses*, cap. 3, pag. 205, edit. Oxoniae an. 1702, de se ipso hæc scribit: « Polycarpus autem non solum ab apostolis eductus, et conversatus cum multis ex eis qui Dominum nostrum viderunt, sed etiam ab apostolis in Asia, in ea, quæ est Smyrnis, Ecclesia constitutus episcopus, quem et nos vidimus in prima nostra ætate, ὅν καὶ ἡμεῖς ἐωράκαμεν ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν ἡλικίᾳ. » Et in epist. ad Florinum, cujus fragmentum nobis servavit Eusebius lib. V *Hist. eccl.*, cap. 20, p. 238, testatur se illum vidisse apud Polycarpum, dum puer esset: Ἐβὼν γὰρ σε παῖς ὢν, ἐν τῇ κατὰ Ἀσίαν παρὰ τῷ Πολυκάρπῳ. « Vidi epim te, cum puer essem, in inferiori Asia apud Polycarpum. » Oper. S. Irenæi cit. edit. p. 464, quæ quidem verba ἐν τῇ πρώτῃ ἡλικίᾳ et παῖς, difficillime juveni xx vel xxv annorum aptari possunt.

(6) Videndus Ruinartius *Act. martyrum de S. Irenæo episcopo Lugdunensi et martyre*, pag. 62, n. 5.

(7) Ita censet Pearsonius *Annal. Cyprianicis* ad ann. 251, § 2, pag. 21.

(8) In Menologio Græcorum jussu Basilii imperatoris Græce olim edito, et Latinitate donato opera et studio Annibalis tit. S. Clementis card. Albani, in part. II, p. 144, edit. Urbini ann. 1727, hæc de S. Hippolyto leguntur die xxix Januarii: « Sacer Hippolyti sacramentis coetus claruit Claudio imperatore, et Vicario præfector. Cum autem Censorius militum magister esset et imperatori chærus, Christum simul colebat et Christianos vindicabat. Quare accusatus, in carcerem detruditur: ubi prodigiis et signis, præcipue autem mortuo ad vitam revocato, milites omnes ad Christi fidem pertraxit; qui tyranni jussu decollati sunt, in quibus fuit beata Chryse, ejusque servus Sabinus. Id ubi rescivit Hippolytus papa, divino zelo incensus tyrannum adiit, et acerrime reprehendit; qui ira exardescens primum quidem acerbissimo Hippolytum torqueri jussit, ejusque comites presbyteros, diaconos et episcopum; deinde alligatis ad manus pedesque gravissimis saxis, in profundum mare illos dejecit; atque hunc in modum vitam finierunt. »

(9) Adeundus Cuperus in notis ad Lactantium *De mort. persec.*, p. 126.

(10) Legendus Tillemontius, *Notes sur saint Denys, pape*, not. 3, tom. IV, pag. 672; not. 5, pag. 675 et pag. 677.

(11) Ad annum 229, n. 5, pag. 480, tom. II *Annal.*

(12) *Dissert. Cyprianicæ*, dissertatione 11, *De paucitate martyrum*, num. 49, pag. 85: « Hippolytum Portuensem regionis suburbicariæ episcopum Augusti xxii tradunt Martyrologia. Id si verum sit, vel superiorii anno 235, vel hoc 236 contigerit, ne-

cesse est. » Vide num. 1, pag. eadem 83.

(13) Tom. III, pag. 242, in Saint Hippolyte: « Mais s'il a écrit à l'impératrice Sévère, femme de Philippe, comme nous verrons qu'il y a quelque lieu de le croire, il faudra nécessairement reculer son martyre jusqu'à la persécution de Déce, c'est-à-dire jusque vers l'ann. 250. »

(14) Tom. II, pag. 319, num. 4: « Mais nous aimons mieux reculer son martyre jusqu'à la persécution de Déce, c'est-à-dire jusque vers 250. La raison en est que ce saint a réfuté l'hérésie des Noëtiens, qui, selon le témoignage de saint Epiphane, ne commencèrent à paraître que sous le règne de Philippe, qui fut déclaré empereur en 244. »

(15) *Bibliotheca*, cod. cxxi, pag. 302: « Legi libellum Hippolyti (qui Irenæi discipulus fuit) contra duas et triginta hæreses, aspicatas a Dositheanis usque ad Noeti et Noetianorum hæreses; quas refert, Irenæo disserente, argumentis profigatas; horumque argumentorum summam colligentem se libellum huic conscripsisse. »

(16) *Adversus hæreses* lib. II, tom. I, pag. 479, edit. cit. Parisiensis anni 1622, hæresi 57: « Post hunc alius quidam hæreticus Noetus nomine prodit, neque multis abhinc annis, sed ante hos fere centum ac triginta, in Asia oriundus, urbe Epheso. Qui alieno spiritu afflatus ea dicere ac docere ausus est, quæ nec prophete, nec apostoli, nec Ecclesia ab initio tenuit ac ne cogitavit quidem. »

(17) *Dialog. 3*, Oper. tom. IV, pag. 155, Lutetiæ Parisiorum ann. 1642. « Sancti Hippolyti episcopi et martyris ex epistola ad quamdam reginam. »

(18) Videndus Guilielmus Cave, qui in *scriptorum ecclesiasticorum Historia litteraria*, tom. I, pag. 104, hujusmodi laterculum refert, ubi inter alia S. Hippolyti opera recensetur etiam ΠΟΤΠΕ-ΠΙΤΙΚΟC ΠΡΟC CEBHEINAN. De hujusmodi opere agit idem Cave p. 105, ubi monet, « quod legendum censet Moynius πρὸς Σεβήραν Αδ., ad Severam Augustam, » et non improbabili sane conjectura.

(19) Baronius ad ann. Christi 229, n. 10, p. 481, *Annal.* tom. II, reginam hujusmodi existimat fuisse Mammæam Alexandri matrem; Moynius vero *Var. sacr. tom. II*, pag. 1105, ut etiam Cave observavit, Severam fuisse sibi persuadet.

(20) Animadversionibus de vita, morte et scriptis Hippolyti, quæ exstant tom. I *Thesauri monumentorum ecclesiasticorum et historicorum* Henrici Canisii, p. 8 edit. Amstelodami ann. 1725, ubi hæc scribit: « Omissa igitur Severa imperatrice, reginam quamdam, ad quam scripsit Hippolytus, fuisse Zenobiam Palmyrenorum dominatricem, eamque Judæam, quæ de Christo sapienter inquirebat, arbitramur. »

nam, hac epistola ab Hippolyto compellatam dictam, nullo quidem teste, imo contra antiquissimi laterali fidem, quem ipse in discernendis genuinis Hippolyti operibus, veluti tutissimam normam, perpetuo sequi velle testatur. Hippolytus itaque Novatianorum temporibus superesse potuit. Novatianis tamen favisse non obscure indicaret S. Cornelius (21), in epistola ad Fabium Antiochenum, in qua tres episcopos Novatianum ordinasse narrat, quorum unum ejurato postmodum schismate ad communionem catholicam rediisse scribit, quemque Hippolytum nostrum fuisse, non levem fortasse quispiam suspicionem habere posse. Sed cum S. Cornelius episcopos illos *exigua et vilissima Italiae parte*, atque ex villoribus oppidis Novatianorum molitione accitos dicat, eosque *homines plane rudes ac simplices* nominat, nullus ideo hujusmodi conjecturae locus esse debet, cum hac Hippolyto nostro neutiquam convenire possint. Hippolytus enim in nobilissimae Italiae provincia notissimaque in urbe episcopatum obtinuit, eumque tanta doctrinae ac sapientiae laude floruisse egregia ipsius scripta testantur, ut Theodoretus (22) Hippolytum inter *spiritalia* recensuerit *fontes*, ex quibus evangelicae veritatis lux uberrime manavit. Denique si Novatianis unquam favisset Hippolytus, ac postea resipuisset, episcopali statim ordine dejectus, laica tantum communionem exceptus fuisset, juxta rigidissimam illius aevi disciplinam, quam nobis ob oculos ponit S. Cornelius (23), qui in epistola eadem episcopum illum, qui Novatianum inunxit, *populi precibus* motus, *laica tantum communionem donatum* testatur, cui etiam assentitur S. Cyprianus (24), qui presbyteros lapsos ac postmodum resipiscentes laica tantum communionem suscepit. Severissima tamen hujus aevi disciplina nimium forsitan rigorem sapere visa est Nicænis Patribus; etenim ipsam aliquantisper mitigare studuerunt edito canone (25), in quo episcopis ex Novatiana secta ad Ecclesiam redeuntibus, presbyterii vel chorepiscopa-

tus munus relictum fuit; quapropter episcopum illum, quem ad unitatem Ecclesiae rediisse dicit S. Cornelius, ab Hippolyto nostro prorsus diversum fuisse firmandum est. De eo tamen, quisnam fuerit, non una est eruditorum sententia. Henricus Valesius (26) Trophimum fuisse conjecit. Valesio non subscribunt Tillemontius (27) et Petrus Goustantius (28), eo quia Trophimus ob idololatriæ crimen, non quod Novatianis adhæserit, ex episcopali gradu depulsus, laica tantum communionem susceptus fuit. Acta, quæ confessionis Novatiani titulum præferunt apud Photium (29), Marcellum et Alexandrum episcopos Aquileienses, et Agamemnonem Tiburtinum episcopum cum Novatiano ab ipsis ordinato in *una eademque ædicula ab ipsis constructa cohabitasse* ferunt. Tillemontius tamen merito horum Actorum fidem suspectam habet (30): primo, quia in una eademque urbe duos episcopos exstitisse repugnet rationi; secundo, quia S. Cornelius episcopos illos ex una eademque, eaque obscurissima, Italiae parte accitos dicit, quæ de Aquileiensi et Tiburtino episcopis tanto terrarum intervallo inter se dissitis ac notissimas Italiae sedes obtinentibus, nemo uspiam intelliget. De hac re consulendus est etiam vir summus Joannes Bernardus de Rubis (31) in *Monumentis Ecclesiae Aquileiensi*, in quibus fictitios hos episcopos e sacris vetustissimæ illius Ecclesiae diptychis merito delevit. Nec quidquam Frontonis prodesset sententiæ hæc Nicephori (32) verba, quibus secundam ipse adjecit notam: « Quædam porro scripta ejus (nempe Hippolyti) cum reprehensione non careant, martyrio postea pro Christi nomine absoluto ignorantia ejus maculam detrivit atque deterpsit. » Etenim errores, quos in Hippolyti scriptis notat Photius, nihil cum Novatianorum somniis habent commune, sed veterum quorundam Patrum genium omnino sapiunt, quos similia quandoque dicitasse, eruditis omnibus notissimum est (33). Hujusmodi errores in libro *Contra hæreses* exstitisse scribit idem Photius (34), quem ad No-

(21) In *Epist. Roman. pontif.* a Constant. p. 147, cit. edit. Paris. 1721, quæ est in ordine epist. 9 Cornelii Papæ: « Duos sibi socios deploratæ salutis elegit (Novatianus) quos in exiguam atque vilissimam Italiae partem destinaret, ut inde accitos episcopos tres, homines plane rudes ac simplices, fraudulenta quadam molitione deciperet. . . qui cum advenissent homines, ut jam diximus, simplicioris ingenii . . . hora decima temulentos, et crapula oppressos imaginaria quadam, et vana manuum impositione, episcopatum sibi tradere per vim coegit. . . Nec multo post unus ex illis episcopis ad Ecclesiam rediit, cum lamentis et fletibus peccatum suum confitens. »

(22) Vide dialogum 3, pag. 116, tom. IV, ubi ex « Ecclesiarum doctoribus, et orbis terrarum luminibus, » quod ipse dicit et scribit, se hausisse affirmat, inter quos certe Hippolytus noster recensendus est, cujus profert testimonia. Vide etiam pag. 154, loc. cit.

(23) Epist. 9 citata pag. 150: « Quem nos, cum universus populus præsenis deprecatus esset, ad communionem laicam suscepimus. »

(24) Legenda tota epistola 53, S. Cypriani Anto-

niano data, Operum pag. 241 et seqq. sæpius citatæ editionis.

(25) Canon hujusmodi est 8 in tom. II *Conciliorum* pag. 35 edit. Venetæ anni 1728.

(26) In notis ad caput 43 lib. vi *Hist. eccl.* Eusebii, p. 312: « illum ipsum, cujus mentio est in superioribus citata epist. 55 S. Cypriani his verbis: « Sic tamen admissus est Trophimus, ut laicus communicet, non quasi locum sacerdotis usurpet. »

(27) Tome III, Notes sur saint Corneille, note 6, Que Trophime avait idolâtre, p. 740.

(28) In notis ad superius citatam epist. 9 sancti Cornelii ad Fabium, pag. 149, not. a, et pag. 166, not. s.

(29) In *Bibliotheca*, cod. CLXXXII, p. 414.

(30) Tome III, Notes sur saint Corneille, not. 10, sur les ordinateurs de Novatien, p. 742.

(31) Cap. 4, § 7, p. 44 et seqq. edit. Argentinæ anni 1740.

(32) *Historiæ ecclesiasticæ* lib. IV, c. 31, p. 550 citatæ editionis.

(33) Vide Bullum, *Defens. fidei Nicænæ*, sect. III, c. 8, § 4.

(34) In *Bibliotheca*, cod. CXXI, p. 502: « Refert

tianos tantum productum testatur. Alia etiam ab ipso Hippolyto minus recte exposita animadvertit sæpius citatus auctor Photius, in interpretatione Danielis, et præcipue Antichristi adventum, quem S. episcopus quingentesimo post Christum anno venturum, et quamplurimos reges exterminaturum dictitavit; hunc ipsum etiam scopulum offenderunt S. Irenæus, Victorinus, Lactantius, aliique ex antiquissimis Patribus, quos laudat Anselmus Tutteus (55), accuratissimus Operum S. Cyrilli Hierosolymitani editor. Cum igitur hanc, quam de illius scriptis sententiam fert Nicephorus, non aliunde ille, ut suspicamur, quam ex Photii *Bibliotheca*, deprompserit; aperte colligimus nullam nobis a Nicephoro conjiçendi rationem suppeditari, qua Hippolytum Novatianorum commenta unquam probasse credamus. Tandem si Hippolyti et Novatianorum tempora accurate parumper expendantur, nullus nostro quidem iudicio dubitandi locus supererit, quin sanctissimum Ecclesiæ Patrem ab omni Novatianæ hæresis suspicione tuto cum Ceillierio (36) vindicare possimus, qui præterea ab omni Novatianismi suspicione Hippolytum nostrum etiam eo potissimum vindicat argumento, quod, si ipse unquam Novatianis adhæsisset, id profecto non reticuisset schismatici; quinimo tantum virum sectæ suæ patronum Catholicis ostentassent.

XVII. *Prudentium tres in unum Hippolytos conflasse ostenditur.*

Hactenus præcipuas magnorum virorum sententias, quibus Hippolytum a Prudentio laudatum, Portuensis vel Romanæ Ecclesiæ presbyterio ascribere, atque e sacro Portuensium episcoporum albo delerè conati sunt, ni nostra nos fallit opinio, penitus concidisse vidimus, cum et temporum ratio, et sanctissima majorum nostrorum disciplina Hippolytum hunc presbyterum, nec in Romana nec in Por-

tuensi Ecclesia locum habere potuisse aperte demonstrent. Eodem etiam pacto rejiciendam esse diximus peculiarem illam Joannis Langi ac Frontonis Ducæi de Hippolyto conjecturam, qua disertissimum sanctissimumque Ecclesiæ Patrem in Novatianorum castris militasse dicunt; præter enim veterum omnium scriptorum de Hippolyti Novatianismo silentium, ipsius ætas cum Novatianorum temporibus haud conjungi potest. Neque ipsius doctrina quidquam cum schismaticorum somniis habuit commune. Quapropter cum Prudentius hymno suo Hippolytum presbyterum Novatianum laudet, atque illi episcopi et presbyteri partes uno eodemque tempore perspicue tribuat; nemo non videt magnum Baronium haud iniquam de ipso sententiam tulisse, dum tres Hippolytos in unum hæc carmine ab eodem confusos animadvertit. Quamvis enim exquisitissimum piensissimi poetæ diligentiam veteres ac recentiores scriptores uno ore commendent, tamen cum hujusmodi nævus alia etiam ipsius carmina respersa esse constet, colligere juvat, ipsum, dum Hippolyti sui laudes cæcinit, aliquid humani passum fuisse ac eodem, quo in aliò ipsius hymno, confusionis vitio laborasse, in quo S. Cyprianum, celeberrimum illum ac notissimum Ecclesiæ Patrem (37), cum Cypriano Antiocheno confudit, quem magum fuisse perhibent Ado, Usuardus, Notkerus, cæterique, et cujus fidei confessio edita plerumque legitur ad calcem Operum S. Cypriani (38), atque ipsius Acta aliquibus abhinc annis vulgavit doctissimus monachus Edmundus Martene (39). S. Sixtum Romanum pontificem cruci affixum idem Prudentius dixit (40), quem luculentissimo S. Cypriani (41) testimonio, *gladio animadversum* scimus. His igitur præmissis, nil mirum cuiuspiam esse debet, quod maximus *Ecclesiasticæ historiæ* parens vetustissimo licet ac disertissimo scri-

autem cum alia non omnino proba, tum Epistolam ad Hebræos non esse Pauli apostoli, etc.

(35) In notis ad Cateches. 15, p. 231, not. A.

(36) *Saint Hippolyte, évêque et martyr*, ch. 27, tom. II, p. 319, § 5: « Notre saint, au contraire, était né dans la Grèce, il était évêque, et ne prit jamais le parti des Novatiens; autrement ces schismatiques n'auraient pas manqué de s'en faire honneur et de se prévaloir de ce qu'un homme si célèbre par sa science et par sa vertu aurait embrassé leur parti. »

(37) Hymno 4, v. 17, pag. 124, edit. Antwerpiae anni 1661.

*Afra Carthago tua promet ossa,
Ore sacundo Cypriane doctor;
Corduba Acisculum dabit, et Zoellum
Tresque coronas.*

Utrum his verbis Prudentius duos illos Cyprianos confuderit, aliis judicandum relinquimus. Cyprianum Antiochenum magum fuisse certissimum est et doctorem nuncupatum, qui Justinam virginem in Agladii amore magicis artibus excitare tentaverat. De ipsius conversione et martyrio videndus Ado die xxvi Septembris, et notæ Dominici Giorgi ad ipsam diem pag. 497, qui observat ab ipsomet Gregorio Nazianzeno commistum fuisse, oratione 18, Cyprianum Carthaginensem cum Cypriano Antio-

cheno, juxta Baronii sententiam. Adeundus Usuardus eadem die, et Solerius in notis tom. VII mensis Junii, p. 558, Notkerus eadem die apud Canisium *Thesaurò monumentorum ecclesiasticorum*, t. II, part. III, pag. 176; Wandelbertus, qui hæc de eo scripsit:

*Sexto martyr orat Cyprianus, virgo beata
Quem Justina Dei fecit cognoscere regnum,
Artibus insanas tandem furis que relictis.*

Apud Dacherii *Spicileg.* tom. II, p. 53, cit. edit. Paris. anni 1725.

(38) Pag. 54 edit. Oxonii.

(39) *Thesaurò novo anecdotorum*, tom. III, p. 1622, edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1717, legenda sunt ea quæ docte quidem in admonitione prævia ad eadem Acta eruditissimus monachus adnotavit, p. 1618, ubi multa de S. Cypriano illiusque fidei confessione habentur.

(40) Hym. 2, de S. Laurentio, v. 21, p. 99:

*Fore hæc sacerdos dixerat
Jam Xistus affixus cruci,
Laurentium flentem videns
Crucis sub ipso stipite.*

(41) Epist. 80, Successo fratri, pag. 353 cit. edit.: « Xistus autem in cœmeterio animadversum scilicet octavo Iduum Augustarum die. »

ptori confusionis notam inusserit, ac ipsius de hac re sententiam secuti sint non obscuri nominis viri Laurentius de la Barre (42), Caspar Sagittarius (43), Joannes Bollandus (44), Stephanus le Moyne (45), Stephanus Canzmulhardus (46), Christophorus Cellarius (47), et demum Jacobus Basnagius (48), quorum singuli tres Hippolytos in unum a Prudentio confusos miro docent consensu. Et revera cum sancta Dei Ecclesia ex variis, quos colit Hippolytis, celebriores tres fastis suis descriptos habeat, militem nempe S. Laurentii socium, presbyterum Antiochenum, et episcopum nostrum, atque istos eximio etiam cultu apud omnes pleræque gentes donatos constet, haud difficile fuit Prudentio homini extero tres istos Hippolytos, ex vulgaribus Romanorum narrationibus, in unum conflare.

Hippolytum militem S. Laurentii socium in sancta Dei Ecclesia celeberrimum fuisse ex eo colligere juvat, quod ipsius non modo vetustissimi meminerint scriptores atque omnes, quotquot exstant martyrologi, verum etiam quia in vetustissimis Ecclesiae liturgiis, precibus, aliisque monumentis, martyris hujusce sæpius occurrat memoria. Ex veteribus qui Hippolytum militem laudarunt, primi censendi sunt vetustissimi duo anonymi, quorum ambo S. Laurentii laudes prosecuti, Hippolytum ipsius primo custodem, mox et martyrii socium illaudatum dimittere noluerunt. Horum antiquior censeendus est ille, cujus sermo in (49) prioribus S. Augustini editionibus tanti Patris nomen præ se ferebat, quem postmodum Bernardus Vindingius (50), theologus Augustinianus, ob styli diversitatem Augustini non esse censuit. Vindingii censoram secuti sunt doctissimi monachi congregationis S. Mauri, qui accuratissime S. Augustini Opera ediderunt, dum hunc sermonem in appendice ad tomum V locarunt (51). At nuper Joannes Pinus (52), eorumdem monacho-

rum consilium improbare his verbis quodammodo visus est: « Qui postquam tot virorum eruditorum palato non desipuérat ac intactus tot sæculis permanserat, quia tamen non sapuit gustui unius solius censoris critici, in nova editione Operum istius S. Patris a monachis Benedictinis vulgata tom. V, in fine in appendice nunc primum collocatur. » Quisquis vero sit hujus sermonis auctor, incertum; antiquissimus sane est, ac antiquissimum de Hippolyto S. Laurentii socio et eodem testimonium elicimus. In eo enim anonymus S. Laurentium sub custodia Hippolyti fuisse dicit, et Hippolytum ad fidem Christi mirabiliter convertisse, ac rursus Laurentium Christianum Hippolytum custodem suum fecisse asserit. Similia de Hippolyto nos docet anonymus alter, cujus homiliam in laudem S. Laurentii, S. Fulgentii Ruspensis nomine insignitam, primus edidit Theophilus Raynaudus (53), qui eam deprompsit e ms. codice Nicolai Fabri. Hanc tamen S. Fulgentio indignam censuere accuratissimi editores anonymi, qui Parisiis anno 1684 ipsius Opera vulgarunt, eamque cum reliquis 79 a Theophilo ex eodem codice descriptis, in appendice primum retulerunt (54), eorumque de hac re consilium probarunt Guilielmus (55) Cave, Dupinius (56), Tillemonius (57) et Casimirus Oudinus (58). Quamvis vero hujusmodi homilia Fulgentio tribui non possit, ipsam tamen antiqui scriptoris setum esse, non solum ex stylo dignosci potest, qui non mediocrem redolet antiquitatem; verum etiam ex præcipuis sacrae Scripturae citatis locis apparet, quæ non ex vulgata S. Hieronymi, sed ex veteri alia quavis Bibliorum versione, excerpta sunt, quemadmodum ex diligenti ipsorum facta collatione cuique patebit. Sed his missis, ad Hippolytum militem revertamur, de quo hæc habet anonymus noster: « Imponitur et ipse (nempe S. Laurentius), in refrigeriosum

(42) *Hist. crit. vet. PP.* in notis ad *Martyrolog.* Adonis, pag. 551.

(43) *De cruciat. marty.*, cap. 12, pag. 141.

(44) Die xxx Januarii, tom. II Act. sanctorum ejusdem mensis, p. 1027, edit. Venetæ an. 1754. « Recitat eadem (nempe Prudentii dicta) ex Prudentio Baronius, tom. II, anno 255, num. 54, ubi recte animadvertit a Prudentio tres Hippolytos martyres in unum conflari, hunc presbyterum Antiochenum, militem Romanum qui xiii Augusti colitur, atque episcopum Portuensem qui xxii Augusti. »

(45) Prolegom. ad *Var. sacr.*, fol. 31.

(46) In notis ad Prudentium, pag. 279, num. 7.

(47) In notis ad hymnum Prudentii 11.

(48) *Animadversion. de S. Hippolyto*, § 3, apud Canisium *Thesaur. monumentor. ecclesiastic. et histor.*, tom. I, pag. 4 cit. edit.: « Cum enim plures fuerint Hippolyti, facile fieri potuit ut omnia, quæ tribus aut quatuor ejusdem nominis viris conveniebant, in unum eundemque coniecerint scriptores ecclesiastici. »

(49) In tom. X editionis Opp. S. Augustini Lovanii.

(50) *Critic. Augustinian.*, pag. 228. Vide Operum S. Augustini tom. V, pag. 376, edit. Antwerpæ anni 1700.

(51) Eodem tom. V, pag. 376 edit. citatæ Antwer-

piæ, sermone 316, de S. Laurentio, ubi hæc leguntur: « Quo te (Laurenti) laudem præconio? qui in ipso prælio confessionis positus, cum adhuc sub custodia Hippolyti ageres, virtutem Domini semper ostendens, crucem Christi super cæcorum oculos faciebas, cæcos illuminabas, et Hippolytum ad fidem Christi mirabiliter convertebas. »

(52) In tom. III Act. sanctorum mensis Augusti, die xiii ejusdem mensis, de SS. Hippolyto et Concordia MM., pag. 6, § 10, edit. Venetæ anni 1752.

(53) Cum operibus S. Leonis et Maximi et Fulgentii, Lugduni an. 1653 et 1652, pag. 577.

(54) Sermou. 60, pag. 85.

(55) *Scriptor. ecclesiasticor. Hist. litterar.*, tom. I, pag. 494 edit. citatæ Oxonii.

(56) *Nouvelle Bibliothèque des auteurs ecclésiastiques*, tom. V, pag. 20 edit. Montén. anni 1691, ubi de S. Fulgentio ejusque operibus sermonem instituit.

(57) Tom. IV, pag. 59, ubi de S. Laurentio archidiacono loquitur: « Nous en avons aussi un qui porte le nom de S. Fulgence; mais on l'a mis dans l'appendice en la dernière édition de ses Œuvres comme n'étant pas de lui. »

(58) *Commentar. de scriptoribus ecclesiasticis*, tom. I, pag. 1374 et seqq. edit. Lipsiæ an. 1722, in dissertatione de ultima editione Operum sancti Fulgentii Ruspensis in Africa episcopi.

lectam craticulæ, et Hippolytum dimittit hæredem. » A Et rursus: « Regulæ illæ craticulæ flammantis calami erant linguæ martyris testamentum scribentis, quibus calamis et impio iudicanti minabatur gehenna, et Hippolyto sequenti scribebatur corona. » Duobus istis anonymis jungendus est Gregorius Turonensis (59), qui martyres Deciana, ut credidit, persecutione passos laudans, « Sixtum Romanæ Ecclesiæ episcopum, et Laurentium archidiaconum, et Hippolytum ob Dominici nominis confessionem per martyrium consummatos fuisse » scribit. Gregorium secuti sunt medii et infimi ævi ecclesiasticæ historiæ scriptores Ordericus Vitalis (60), chronographus Saxo (61), anonymus Reicherspergensis (62), auctor *Chronicæ S. Ægidii* (63), alique non pauci, quorum testimonia hic recensere supervacaneum esse iudicamus.

Ex antiquis Sacramentorum libris qui Hippolyti militis meminerunt, primo occurrit vetustissimum Missale Gothicum a magnis viris Josepho cardinali Thomasio (64) et Joanne Mabillonio (65) editum, in quo Hippolyti festum Idibus Augusti consignatur, atque in missæ immolatione hoc ipsius habetur elogium: « Vere dignum et iustum est, omnipotens æterne Deus, qui beatum Hippolytum tyrannicis adhuc obsequiis occupatum, subito fecisti Laurentii socium. Qui spiritali ardore succensus, dum unigenitum Filium tuum Dominum nostrum coram po-

testatibus veraciter consistet, pœnis subjicitur, vinculis illigatur, cardis configitur, equorum ferocitate disjungitur; et adepta palma martyrii, vita perpetua cum lucratore et magistro Laurentio coronatur (66), etc. » Missali Gothico jungenda est vetustissima Mozarabum liturgia, quæ quamvis propriam Hippolyti missam non habeat, tamen in immolatione missæ S. Laurentii, « Hippolytus S. Laurentium militari custodia asservasse asseritur, ac mox animi ferocitate deposita ad sequendum Christum mitior factus, tyranni jussu, primitus distentus, cardis ferreis laniatus, ac deinde ferociorum iumentorum pedibus alligatus per devia tractus dicitur. » Eadem de Hippolyto habentur in vetustissimo sacrarum precum libello, qui ad Mozarabicum ritum summo opere accedit, quem prælo commisit citatus eruditissimus vir Josephus Blanchinus. Antiquus itidem missæ Ordo, quem Ambrosii nomine donavit Pamelius (67), « Hippolytum ducem militum celebrat, quem beatum Laurentium suæ custodiæ mancipatum, non persecutum, sed secutum esse » prædicat, quemque etiam genuinus Ambrosianæ missæ canon, ut Laurentii socium agnoscit, in quo Hippolytus, Petro le Brunio (68) teste, post Laurentium ibidem statim commemoratur. Veteres quoque Præfationes per anni circulum, quas edidit Pamelius (69), Hippolytum atque ipsius socios celebrant, atque hunc a nostro diversum haud esse veteres te-

(59) *Histor. Francorum*, lib. 1, num. 28, p. 22 et 23 edit. Theodorici Ruinartii Paris. 1699.

(60) Orderici Vitalis Uticensis monachi lib. II *Ecclesiasticæ histor.*, apud Andream Duchesnium *Historia Normannorum scriptores antiqui*, pag. 439 edit. Lutetiæ Parisiorum anno 1619: « Tunc (tempore papæ Sixti II) Laurentius archidiaconus et Hippolytus cum familia sua Abdon, et Sennes, sub regulis Persarum, alique multi diversis suppliciis martyrizati sunt. »

(61) Apud Godefridum Guilielmum Leibnitium *Accessiones historicae* ad an. 256, pag. 41 edit. Lipsiæ anni 1698: « Decius, ut in Passionum libro reperitur, interfecto Sixto, et archidiacono Laurentio, et Ipolyto, sociisque ejus . . . rediens ad palatium triduo vexatus est, et in conspectu Triphonix uxoris suæ exhalavit. »

(62) Apud Ludewig *Scriptor. rer. Germanicar.*, tom. II, pag. 143.

(63) Apud Godefridum Guilielmum Leibnitium *Scriptorum Brunsvicensia illustrantium* tom. III, pag. 565 edit. Hannov. anno 1711: « Anno Domini 269. Sixtus papa XXI ordinatus sedit menses decem. Passus est sub Decio et beatus Hippolytus, et S. Laurentius, et multi alii martyres. »

(64) In tom. VI Operum, quæ ad mss. codic. recensuit, notisque auxit vir clarissimus Antonius Franciscus Vezzosi C. R. pag. 317, edit. Romæ 1754, ubi missa S. Hippolyti martyris exstat, in qua etiam sequentes orationes habentur: « Da nobis, omnipotens et misericors Deus, ut beati Yppolyti martyris tui veneranda solemnitas et devotionem nobis augeat et salutem, per Dominum, etc. » Collectio sequitur: « Præsta nobis, omnipotens et misericors Deus, ut beati Yppolyti martyris tui repetita solemnitas et liberationem nobis perfectam tribuat et salutem, etc., per Dominum, etc. » Collectio post nomina: « Deus tuorum gloria, martyri tuo

C Yppolyto quæsumus, ut præ nobis supplicentem... (eo in loco aliquid omisisse veterem scriptorem censet Mabillonius) omnia nobis prospera concede per Dominum, etc. » Collectio ad pacem: « Ut nobis tua, Domine, remedia dent salutem, beatus Yppolytus martyr, quæsumus, pro nobis supplicans copiosus audiat:ur. Per Dominum, etc. »

(65) *Liturgia Gallicana*, pag. 278 edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1685.

(66) Vid. Thomasius loc. cit. et Mabillonium loc. cit.

(67) *Liturgia Latinorum*, tom. I, pag. 413 edit. Colonix Agrippinæ anni 1571, in festo S. Hippolyti tres orationes recensentur. Præfatio etiam exstat tenoris, ut sequitur: « Æterne Deus, nosque in hac solemnitate die beati martyris tui Hippolyti ad tui nominis gloriam exsultare. Quia te verum ducentem considerans, miles tuus esse maluit quam dux militum comprobari. Beatumque Laurentium suæ custodiæ mancipatum non persecutus est, sed secutus. Qui cum thesauro Ecclesiæ discuit, invenit thesaurum, non quem tyrannus eriperet, sed quem pietas possideret. Invenit thesaurum, unde veræ divitiæ peterentur. Sprevit favorem tyranni, ut cum Regis perpetui gratia probaretur. Membris diviti non refugit, ne nexibus divelleretur æternis, qui solum vitæ dilexit auctorem. Quem una tecum, etc. »

(68) *Liturgia di tutte le Chiese*, tom. II, pag. 90 edit. Veronæ 1752: « Communicantes et memoriam venerantes . . . et Thadæi, Sixti, Laurentii, Hippolyti, Vincentii, Cornelii, Cypriani, etc. »

(69) *Liturgicon Ecclesiæ Latine*, tom. II, p. 591 citatæ editionis Colonix Agrippinæ anni 1571: « . . . Æterne Deus, et tuam clementiam votis supplicibus implorare, ut B. Hippolyti sociorumque ejus intercessio peccatorum nostrorum obtineat veniam, qui per tormenta passionis æternam pervenit ad gloriam. Per Christum, etc. »

stantur martyrologi, qui Hippolytum Laurentii socium **A** cam Concordia nutrice, quam in vetustissimis litanis Anglicanis (70) invocatum fuisse constat, et cum decem et octo de familia sua passum narrant. In vetustissimo Mozarabum Breviario (71), immortalis viri Joannis cardinalis Ximenii jussu edito, longus habetur hymnus, in quo Hippolytus *dux belligeri agminis*, ac S. Laurentii custos, et in martyrio socius disertim vocatur. Hujusce hymni antiquitatem patentissime ostendit vetustissimus codex (72) serenissimæ Suecorum reginæ, ante nongentos annos exaratus, in quo eum descriptum reperimus. Sequiorum temporum liturgias, quibus varias Occidentis Ecclesias Hippolytum militem coluisse constat, recensent Cornelius Schultingus (73) ac Edmundus Martene (74), aliamque illis non visam invenimus in mss. codice (75) Vaticano, Alexandri III ævo, ut videtur, conscripto. Aliæ quoque habentur in antiquis variarum gentium missalibus cum editis tum mss. quorum multa asservantur in celeberrimis Urbis bibliothecis, Vaticana scilicet, Barberina, allisque.

Hippolytum Laurentii socium in publicis Ecclesie supplicationibus, quas litanias dicimus, invocatum fuisse testantur vetustissimæ illæ litanie, quas Caroli Magni ævo obtinuisse scribit doctissimus illarum editor Joannes Mabillonius (76); in ipsis enim legitur: *S. Laurentius, S. Apollie*. Eodem etiam pacto Hippolytus S. Laurentio junctus conspicitur in vetustissimis aliis litanis, quas ex libro precum Caroli Calvi regis Francorum vulgavit Stephanus Baluzius (77). His quoque consonant veteres litanie Parisienses, Bobienses, Floriacenses et Tolosanæ a cl. viris Joanne Mabillonio (78), Ludovico Muratorio (79), Edmundo Martene (80) et Joanne Morino (81) editæ, in quarum postremis

(70) Apud Mabillonium, *Vetera Analecta*, p. 168 edit. Paris. 1723, in quibus inter sanctas virgines etiam S. Concordia invocatur: « S. Mathia, S. Perpetua, S. Concordia, S. Juditha, S. Sinclita, S. Soffonia, etc. »

(71) Fol. 279.

(72) Num. 1595.

(73) *Biblioth. eccles.*, tom. II, part. II, pag. 206.

(74) *De antiquis monachorum ritibus*, lib. IV, cap. 1, pag. 506. Tom. IV *De antiquis Ecclesie ritibus* edit. Antwerpizæ anni 1758, et eodem lib. IV, cap. 7, pag. 575, et alibi. Vide in notis nostris inferius hac eadem pagina notam 80.

(75) Num. 7018, fol. 130.

(76) *Vetera Analecta*, pag. 170 cit. edit.

(77) *Capitularia regum Francorum*, tom. II, pag. 1486 edit. Paris. anno 1677, in appendice Actorum veterum num. 95: « Sancte Sixte, ora, etc. Sancte Laurenti, sancte Yppolyte, etc. »

(78) *De re diplomatica*, lib. V, tab. 12, pag. 367 edit. Lutetizæ Parisiorum anno 1709: « Sancte Clementis, sancte Dionysi, sancte Rustice, sancte Eleutheri, sancte Yppolyte, sancte Saturnine. »

(79) *Antiquitat. Italiae mediæ ævi*, tom. IV, pag. 848 edit. Mediolani anno 1741: « Sancte Laurenti, sancte Yppolyte. »

(80) *De antiquis Ecclesie ritibus*, tom. I, lib. I, cap. 7, art. 4, p. 859 edit. Antwerpizæ anni 1736, et tom. III, p. 664, et pag. 521. Ubi etiam exstant

Hippolytus noster his verbis invocatur: « S. Hippolyte miles et martyr Christi cum sociis tuis, ora pro nobis. » His jungendæ sunt veteres aliæ præcipuarum quarundam Ecclesiarum litanie, Bononienses nempe, quadringentorum annorum antiquitatem redolentes, quas in appendice ad secundam partem libri quarti absolutissimi operis *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione* vulgavit Benedictus XIV pontifex maximus (82). Has excipiant Licenses (83), Salisburgenses (84), Olomucenses (85), Augustanæ (86), Bambergenses (87), Spirenses (88), Bisuntinæ (89), Lausanien- ses, Gebennenses, Moguntinæ (90), aliæque non paucæ, ex quibus Hippolytum Laurentii socium ac militem priscis temporibus ubique gentium invocatum fuisse patet.

B Vetera quoque ecclesiasticæ antiquitatis, quæ superant, monumenta, Hippolytum Laurentii socium majores nostros coluisse demonstrant. Etenim in vetustissimis picturis, sexto Christi sæculo musivo opere elaboratis, quæ Romæ exstant in basilica S. Laurentii in agro Verano, ac Ravennæ in ecclesia S. Apollinaris novi, Hippolytus cum Laurentio depictus conspicitur (91). Hujusmodi tamen picturas et vetustate et pretio longe antecellunt vitrea quædam veterum Christianorum pocula, variis sanctorum imaginibus auro depictis orniata, quorum fragmenta, quæ ætatem tulerunt, Hippolyti effigie ac nomine cæolata, maximam illius venerationem apud majores nostros priscis illis temporibus jam increbuisse significant. Horum primum in cœmeterio Priscillæ superiori sæculo repertum edidit Aringhius (92), et sanctos Christi martyres *Petrum, Paulum, Sixtum, Laurentium, Cyprianum, Epol- ytum* in orbem pictos exhibet. Alterum in cœmeterio Callixti inventum vulgavit Boldetus (93), atque in

litanie versibus elegiacis compositæ ex pervetusto codice pontificali, seu ordine Romano Wertinensis cœnobii in diocesi Monasteriensi, in quibus

Yppolytus, Vitus, Laurentius, atque Modestus, Chrysgonusque pius, nos miserando juvent.

(81) *Antiq. pœnitentiæ*, pag. 65.

(82) In appendice 12, tom. VII, edit. Operum Benedicti PP. XIV, Romæ 1749, pag. 581, exstant hujusmodi litanie ex archivo capituli metropolitanæ Bononiensis, in quibus: . . . « Sancte Floriane, ora, etc.; sancte Ypolite. »

(83) Breviarium Licen. anni 1520, fol. 74.

(84) Breviarium Salisburgense an. 1509, fol. 63.

(85) Breviarium Olomucense an. 1499, fol. 54.

(86) Breviarium Augustanum anni incerti.

(87) Breviarium Bambergense an. 1501, fol. 32.

(88) Breviarium Spirense anni 1478.

(89) Breviarium Bisuntinum anni 1504.

(90) Breviarium Lausab. anni incerti; Gebenen. an. 1556, fol. 57; Moguntinum anni 1570.

(91) Videudus Ciampinus *Veter. monument.*, tom. II, pag. 94 et 102 et seq. edit. Romæ anni 1699, ubi de his ecclesiis et de figuris hujusmodi agitur.

(92) Tom. II, *Roma subterranea*, lib. IV, cap. 37, pag. 123 edit. Lutetizæ Parisior. anni 1659.

(93) *Osservazioni sopra i cimiteri di santi martiri ed antichi cristiani di Roma*, lib. I, cap. 39, p. 194 edit. Romæ anni 1720.

ejus fundo egregii martyres, *Vincentius*, *Agnes*, *Portus*, penicillo expressi visuntur. Tertium ex museo Victorio depromptum nobis humanissime communicavit eruditissimus eques Franciscus Victorius, de re litteraria optime meritis; in hujus poculi fragmento *Ippolytus Timoteus* cum beatissimo apostolorum principe auro cælati supersunt; huic Hippolyto ecclesiam in agro Verano prope S. Laurentii basilicam in Urbe dicatam fuisse, testis est anonymus auctor *Descriptionis regionum Urbis* a Mabillonio (94) editus, qui via Tiburtina usque ad Sanctum Vitum « in sinistra ecclesiam S. Hippolyti, in dextera ecclesiam S. Laurentii » recenset. Hanc Willelmus Malmesburiensis (95), ævo etiam suo superfuisse luculentissimis hisce testatur verbis: « Et ibi non longe (nempe a basilica S. Laurentii), basilica S. Hippolyti, ubi ipse cum familia sua pausat, id est decem et octo, et ibi requiescunt beata Tryphonia uxor Decii, et filia ejus Cyrilla, et Concordia nutrix ejus. » Ex hac basilica S. Gregorius M. oleum S. Hippolyti desumpsit, ac ad Theodelindam reginam misit, ut patet ex *Indice oleorum SS. martyrum*, qui Romæ quiescebant, quem primum edidit Mabillonius (96), ac deinceps egregia disquisitione illustratum recudit v. cl. Ludovicus Antonius Muratorius (97), in quo olea S. Sixti, S. Laurentii, S. Hippolyti perspicue recensentur. Hu-

jusce ecclesie longa vetustate jam collapsæ vestigia in hortis monasterii S. Laurentii ævo suo superfuisse narrat Joannes Severanus (98). Aliam S. Hippolyti in Urbe ecclesiam memorat Nicolaus Sigrnorilis (99) S. P. Q. R. scriba in lib. mss. *De antiquitate et mirabilibus Urbis*, quem Martino V pontifici max. inscripsit; eamque in regione Trivii sitam fuisse testantur Octavius Pancirollus (1) et Floravantes Martinellus (2), qui etiam etiam ædificium Hippolyti nomine Deo dicatam Romæ ad radices Quirinalis exstitisse affirmat. Verum non modo Urbem gentium dominam hujusmodi ecclesiis Hippolyti nomine insignitis dicatam fuisse constat, sed universam fere Italiam, Galliam, Germaniamque illius memoriam exstructis templis egregie coluisse, nemini latet. Monasterii S. Hippolyti in agro Firmano meminit *Chronicon Farfense* (3); Faventinum S. Hippolyti monasterium, quondam Cisterciensium, nunc Camaldulensium, laudavit Ambrosius Camaldulensis (4), de quo consulendus est Ferdinandus Ughellius (5). Ecclesie S. Hippolyti in diocesi Verulana mentio habetur in diplomate Alexandri III pro monasterio Casemarii apud Gasparem Jongelinum (6) et Philippum Rondiniam. Gallie et Germanie ecclesias Hippolyti nomine Deo dicatas, et monasteria ipsius nomine dicta, memorant Joannes Mabillonius (7), Christopho-

(94) *Vetera Analecta*, pag. 365 citata edit.

(95) Lib. IV *De gestis regum Anglorum*, c. 2, p. 135 edit. Francofurti anno 1601.

(96) De cultu sanctorum ignotorum, in appendice ad *vetera Analecta*, p. 571 cit. edit. 1725.

(97) In *Anecd.* quæ ex Ambrosianæ bibliothecæ codicibus eruit, notis ac disquisitionibus auxit, tom. II, p. 191 edit. Mediolani 1697. Vide ea quæ de hujusmodi indice sanctorum martyrum, quorum corpora S. Gregorii M. temporibus Romæ quiescebant, erudite idem præclarissimus vir adnotavit in disquisitione ad P. Conradum Janningum, pag. 195 et seqq.

(98) *Memorie sacre delle sette Chiese di Roma*, tom. I, p. 643 edit. Romæ 1630, ubi agit de S. Hippolyti Ecclesia his verbis: « Questa chiesa fu fatta sopr' al cimiterio dell' istesso santo detto di sopra, e di essa se ne vedono ancora i vestigi in una vigna del monastero vicino alla detta basilica di S. Lorenzo. »

(99) Codic. Vatic. num. 3536, fol. 51.

(1) *Tesori nascosti*, pag. 363 edit. Romæ 1625, ubi agitur de regione Trivii, et de ecclesia S. Marcelli: « Ci era ancora presso di Trevi una chiesa de' SS. Hippolyto e Cassiano, ora casa, che a beneficio di questo monastero si appignona. »

(2) *Roma ex ethnica sacra*, cap. 12, p. 151 edit. Romæ 1653. « SS. Cas. et Hippolyti ecclesia in regione Trivii prope SS. Vincentium et Anastasium erat juris S. Marcelli. » Paucirrol., « Ecclesia in regione Trivii, » et pag. 361: « S. Hippolyti sub Quirinali erat parva et deserta ecclesia anno 1587, ascendendo ad Sanctum Saturninum prope Maronitarum collegium. »

(3) Apud Muratorium *Scriptor. rer. Italic.*, tom. II, part. II, pag. 343 edit. Mediolani anno 1726: « Quo sacro (Guadalberto) hujus curam regiminis reliquit, et in Firmana civitate monasterium S. Hippolyti a tribus accepit. » Firmanium monasterium S.

Hippolyti commemorat etiam Mabillonius *Annal. Benedictin.*, lib. XIII, pag. 181 edit. Lucæ anno 1750. Guadalbertus secessit in Firmanium S. Hippolyti monasterium.

(4) Epist. 45 ad Paschasium abbatem Burgensem, qua ostendit Castellano episcopo jura monasterii occupanti esse obsistendum. « Habeo, inquit, ad manus hominem aptissimum ad ista negotia, si ætas non obsistat, quem fraternitati tuæ arbitror fortassis non ignotum, Ugo linum scilicet Faventinum dudum abbatem S. Hippolyti, qui miro affectu cupit obsequi nobis. » Apud Edmundum Martene *Veter. script. et monumentorum historico., dogmatico., moralium amplissima Collectio*, tom. III, pag. 151 edit. Parisiens. anni 1724, ubi in præfatione multa de eodem Ambrosio, ejusque origine, vita, studiis et præclare gestis erudite afferuntur, pag. 1 ad pag. x.

(5) *Ital. sacr.*, tom. II, pag. 515 edit. primæ.

(6) *Notitia abbat. ord. Cisterciens.*, lib. VIII, pag. 52. Philippus vero Rondininus in *Brevi hist. monasterii S. Mariæ et SS. Joannis et Pauli de Casemario*, pag. 25 edit. Romæ anni 1707, per extensum etiam refert illud diploma, in quo exprimitur: *Ecclesia S. Hippolyti*.

(7) *Annal. Benedictin.*, lib. XXII, § 9, tom. II, p. 120 edit. Lucæ 1739, ubi agit de origine monasteriorum Tegerasensis, Ilmensis et Hippolyti: « Patrata, ut præmisimus, de barbaris victoria, reliquias sacras in præmium referunt sanctorum martyrum Quirini, Arsacii et Hippolyti. Quirini reliquias Tegerasensi monasterio concessæ, Arsacii Ilmensi, Hippolyti tertio monasterio, quod ambo fratres (Adalbertus et Otkari) in diocesi Pataviensi construxerant, S. Hippolyti nomine deinceps insignitum. » Vide etiam pag. 158, 167, 215, 225, et tom. IV, p. 486, ubi legere est: « Ad hæc Radulphus Cenomannensis vicecomes ecclesiam Sancti Hippolyti prope castrum Bellimontis ad fluvium Seriam apud Vivonium eadem abbatie cessit. »

rus Gewoldus (8), Petrus Lambecius (9), aliique. A Hippolyti corpus a Fulrado abbate Roma primum sub Pippino in Alsatiā, hinc in Parisiense S. Dionysii monasterium sub Ludovico Pio translatum docent doctissimi viri Mabillonius (10) et Michael Félibien (11). Harum translationum Acta edidit Henricus Meibomius (12), quorum fidem secuti Olbertini (13) et Parisiensis (14) Breviarii auctores in lectionibus S. Hippolyti, quem Idibus Augusti sancta veneratur Ecclesia, ipsius corpus nunc in præfato S. Dionysii monasterio quiescere tradiderunt; quamvis alii auctores ex recentioribus Gallianarum Ecclesiarum Breviariis de hoc Hippolyto mire inter se dissentiant, ac ipsimet doctissimi monachi id palam firmare non audeant. Verum cum Hippolyti corpus Gregorii M. ævo Romæ existisse vetustissimus *oleorum sanctorum* testetur *Indiculus*, et Willelmi Malmesburiensis ætate, quingentis nempe post Fulradum annis, Romæ in ipsius ecclesia adhuc quiesceret, atque xvi ineunte sæculo in Verana Sancti Laurentii basilica, Aringhio (15) teste, inventum fuerit; opinamur Hippolytum illum, cujus corpus octavo desinente sæculo in Alsatiā a Fulrado translatum novimus, ab Hippolyto milite Laurentii socio omnino diversum fuisse. Nec dissentiant vetustissima illa translationis Acta, quæ hæcenus laudavimus; in iisdem enim nulla de Hippolyto Laurentii socio mentio habetur, sed tantum *Viti*, *Hippolyti* et *Alexandri* martyrum exuvias memorantur, quas ex Urbe in Gallias attulit Fulradus. His addendum est diploma, seu præceptum Caroli Calvi, apud Mabillonium (16), pro confirmatione partitionis monachorum S. Dionysii anno Christi 862 editum, in quo SS. corpora, quæ in

præfato monasterio quiescebant, recensens, nudum Hippolyti nomen recitat. « In festivitibus, inquit, sanctorum, quorum corpora in hoc loco sunt humata, hoc est, Dionysii, S. Hippolyti, S. Innocentii et S. Cacuphatis, » etc. Id demum confirmat ipsemet Fulradus abbas, qui sacra Hippolyti ipsius Lipsana ex Urbe in Gallias advexit: etenim in illius Testamento, quod vulgavit Mabillonius (17), hunc Hippolytum memorans, cujus cellam, in qua ejus corpus condiderat, monasterio San-Dionysiano reliquit, nudum ipsius nomen habet. « Similiter, inquit, et alia cella, quæ dicitur Audaldo-Villare, ubi S. Hippolytus requiescit. » Patet itaque ex hujusmodi monumentis horum martyrum corpora e celeberrimis quidem Urbis cœmeteriis fuisse eruta; Hippolyti vero istius reliquias cum Hippolyto Laurentii socio nil commune habuisse. Quod sæpe cuiquam facillime persuaderi posse censemus, eo potissimum rationis momento, quod Parisienses monachi Hippolyti sui, ut scholæ loquuntur, identitatem plane ac distincte probare nunquam poterant; cum in iisdem sacra Urbis arenariis alios Hippolytos, præter militem atque illum a Fulrado in Gallias advectum, quiescere constat. Hippolytum martyrem civem Romanum cum sociis suis via Appia sepultum fuisse tradunt ejus Acta, quæ ex vetustissimo codice vulgavit Baronius (18). S. Zacharias pontifex Adalberto, et Ogario, seu Ottacaro, ex regio Bavaricæ principum sanguine ortis, S. Hippolyti cujusdam exuvias largitus est, quas pississimi illi principes in nobilissimo exstructo monasterio in illa Austriacæ parte, quæ Noricum Ripense dicta fuit, honorificentissime condiderunt, prout accuratissime narrant Petrus Lambecius (19) et Jo. Mabillonius (20). Hippolytum

(8) Videndus Wiguleius Hundius in *Metropoli Salisburgens.*, tom. I, p. 255 edit. Ratisbonæ 1719, cum notis Christophori Gewoldi, ubi in diplomate Friderici secundi regis anni 1215, Nonis Aprilis, inter alia legitur: « Ecclesia et advocatia S. Yppolyti, » et in alio Petri Ecclesie Pataviensis episcopi, pag. 260, tomo eodem I, leguntur tria loca: scilicet in *sancto Yppolyto, Maurano et Tezennaur.*

(9) *Commentar. biblioth. Cæsar.*, lib. II, p. 632 edit. Vindobonens. anni 1769, opera et studio eruditissimi viri Francisci Adami Kollarii adornata, ubi notat existare in eadem bibliotheca præpositi et fratrum monasterii S. Hippolyti ord. S. Augustini epistolam ad papam contra fratres Minores de Observantia ob conventum in oppido S. Hippolyti contra illorum voluntatem erectum. De loco *Sancti Hippolyti* et ipsius origine, vide ea quæ in itineraio Leopoldi imperatoris ad eundem hæreditatis Tiroliensis causa anno 1665, a die x Septembris usque ad diem xv Novembris peracto, apud ipsum Lambecium eodem lib. II, cap. 8, pag. 287 et 288 scribuntur.

(10) Lib. xxiii *Annal. Benedictin.*, tom. II, p. 167 cit. edit. Legendum ipsius Fulradi abbatis testamentum apud ipsam Mabillonium lib. xxiv *Annal. Benedictin.*, tom. II, pag. 223, et in quo S. Dionysio inter alia tradit cellam dictam Audaldovillare, ubi S. Hippolytus requiescebat.

(11) *Hist. de l'abbaye royale de Saint-Denis*, p. 53, 60, 89.

(12) *Rerum Germanic.* tom. I, pag. 764 edit. Amstelodami 1688, ubi agit de translatione S. VIII et institutione Novæ Corbeicæ.

(13) Die xiii Augusti.

(14) Pars æstiva, pag. 441 edit. an. 1714.

(15) *Roma subterranea*, tom. II, lib. IV, c. 17, p. 54, § 9 cit. edit., ubi inventio sanctorum corporum ab Alexandro cardinali Farnesio Ecclesie S. Laurentii commendataria habita luculentissime describitur.

(16) *De re diplomat.*, I. IV, n. 96, p. 536 edit. cit. Lutetiæ Paris. an. 1709.

(17) Hujusmodi testamentum an. 777 conditum est, et integrum refertur a Mabillonio *Annal. Bened.*, lib. xxiv, pag. 223 cit. edit.

(18) Ad an. 259, § 8, tom. III, pag. 69 cit. edit. Vid. etiam in notis ad Martyr. Romanorum II Decemb., pag. 505 edit. Rosweidi.

(19) *Comment. de Bibl. Cæs.*, I. II, p. 288 cit. edit., ubi observat Kollarium veritatem hujus rei niti diplomatibus privilegiorum, quæ monasterio Tegernsensi ab Ottone II an. 979, ab imp. Henr. VI an. 1193, et ab imp. Friderico II an. 1230 concessa sunt, et integra exstant in Wigulei Hundii *Metropoli Salisburgensi* a pag. 307 usque ad 312. Vid. etiam Wolfgang. Lazium *De migrat. gent.*, lib. VII, pag. 300.

(20) *Annal. Bened.*, lib. xxii, pag. 120 cit. edit. ad an. 746, ubi totam rei seriem et foundationem legimus.

quoque martyrem anno 1650 Cameraci ex urbe translatum testatur Jo. Bollandus (21), aliorumque Hippolytorum nomina vetusta nobis suppeditant monumenta Romæ cum eorum cineribus inventa, atque ab Aringhio (22), Boldetto (23) et Vignolio (24) edita, quæque hic denuo lectorum oculis subjicere operæ pretium esse duximus :

REFRIGERI. TIBI DOMNUS

IPOLITUS SID.

YPOLITUS ANIMA DULCIS IN PACE

D. M.

YPOLITUS Q. V. ANN.

XIII. M. VIII.

D. P. V. KAL. SEC.

Hippolytæ etiam Christianæ mulieris epitaphium vulgavit Aringhius.

HIPPOLYTE. HIC. POSITA. EST.

Q. V. A. LIII. ET DIES V.

Veterem quoque SS. Hippolyti et Justinii inscriptionem, una cum sacris eorum exuviis Septempedæ in Piceo, in ecclesia non ignobilis olim monasterii S. Laurentii de Doliolo inventam, nobis humanissime communicavit eruditus Octavianus Gentilius Patricius Septempedanus, qui eam ex plumbeo autographo diligentissime exprimendam curavit, eamque hic lectorum oculis subjicimus.

HIC REQ

VIESC

VNT CO

RPORA S

CORVM I

POLYTI E

T IVSTIN

I.

Ex his tot tantisque veterum scriptorum testimoniis ac remotissimæ antiquitatis monumentis, Hippolytum militem Laurentii socium existisse, sacraque ipsius pignora in Urbe asservari plane ac distincte nos probasse confidimus. Verum pauca quædam adhuc discutienda supersunt, ut omnes dubitandi rationes radicitus convellamus, ne forte morosus quispiam exsurgat criticus, qui neglectis tot argumentis, quibus lectorem ferme oneravimus, veterum quorundam Patrum de Hippolyto silentium gravi

supercilio nobis objiciat. Fatemur equidem celeberrimos Ecclesiæ Patres, Ambrosium (25) nempe, Augustinum (26), Prudentium (27), Petrum Chrysologum (28), Leonem (29), Maximum Taurinensem (30), qui Laurentium martyrem eximiis ornarunt encomiis, ac gloriosum illius certamen graphice descripserunt, nullam de Hippolyto milite illius socio mentionem fecisse. Hujusmodi tamen silentium, cum solum mere negantis argumenti vim obtineat, venerandis illis sacræ vetustatis monumentis, quæ hactenus recensuimus, nemo prudens anteponendum censebit. Et sane si tanta huic argumento inesset auctoritas, ut posthabitis tot egregiis veterum testimoniis, sola ipsius virtutē Hippolytus Laurentii socius e sacro martyrum albo

delendus esset, profecto et S. Laurentium illum magistrum in idem fere discrimen adduceremus. Etenim S. Cyprianus (31), qui, ut omnes norant, beatissimi pontificis Xisti martyrium descripsit, ipsum cum solo Quarto in cæmeterio animadversum scribit, nec Laurentium, Hippolytum, aliosque martyres nominat, quos sanctissimum pontificem in martyrii certamine subsecutos novimus. Verum in tanta criticorum turba, quos nostra ac superior tulit ætas, neminem reperimus qui levissimo hoc argumenti genere de celeberrimo Christi martyre dubitare ausus sit, præter Jo. Tellum (32), qui cæco quodam furore abreptus ea, quæ de S. Laurentii ac Hippolyti martyrio narrantur, in dubium vocare haud est veritus, quasi ipsa

auctorem aliquem Martyrologiis vulgatis fide digniorem desiderent. Eadem etiam, ac Tellum, insania Henricum Dodwellum (33) flagrasse suspicamus; dum enim martyres sub Valeriano passos numerat, Xistum nominat, ac Laurentium omnino reticet. At Tellum mæras nugas egisse nemo ibi inficiat. Quis enim celeberrimi martyris res gestas sple Adonis aliorumque martyrologorum testimonio niti autumabit? Nonne egregia illa Patrum, quæ superius laudavimus, testimonia, illustrem Christi heroem ab insanis Telli commentis vindicabunt? Vetustissima quoque omnium gentium Martyrologia, quæ Adonem longo sæculorum intervallo præcesserunt, nonne Oxoniensem criticum præcipitis

(21) Act. SS. die XII Febr., tom. II mensis Febr., pag. 582 edit. Venetæ an. 1755.

(22) Apud Ariugh. Rom. subterr., tom. II, l. IV, c. 48, p. 60.

(23) Apud Boldetti Osservazioni sopra i cimieri de B. martiri, lib. II, c. 48, p. 554 edit. cit.

(24) Apud Vignol., Inscript. select., pag. 329.

(25) Lib. I De officiis ministrorum, c. 41, § 214, p. 54, tom. II Oper. edit. Paris. an. 1690, et lib. II, p. 105, c. 28.

(26) Serm. 302 et seqq., pag. 855, tom. V Oper. edit. cit. Antwerpens.

(27) *Hepl. otequrur*, hym. 2, p. 99 edit. Antwerp. cit.

(28) Serm. 135, p. 198 edit. Venet. an. 1750.

(29) Serm. 85, p. 337, tom. I Oper. edit. Venet. 1755, curantibus Petro et Hieronymo fratribus Balciniis, juxta Quesnelli edit. serm. 85.

(30) Homil. de sanctis, tom. II, III, pag. 231 et seqq. edit. Raynaudi, quæ pariter sunt descripta in libro cui titulus: *Memorie della vita, del martirio, de' miracoli, del culto, etc., di S. Lorenzo martire cittadino Romano*, p. 70 et seqq. edit. Rom. an. 1756.

(31) Ep. 80 Successo fratri, p. 353 edit. Amstelodam. cit.

(32) In not. ad eandem Ep. p. 333, ubi hæc scribit num. 5: Quæ de Felici Agasseto, Donatiano, Faustino, Quatrato, Laurentio, Epulio, Afra, et nihilibus 165 addi solent, auctorem aliquem Martyrologiis vulgatis fide digniorem desiderant.

(33) Dissert. Cypriana, diss. 11, De paucis martyrum, § 60, ad calcem Oper. S. Cypriani, p. 87 cit. edit.

in hac re iudicii reum traducunt? Antiquissima insuper Christianæ pietatis monumenta, quæ summo SS. litterarum bono ediderunt Aringhius (34), Ciampinus (35), et demum Philippus Bonarotius (36), in eximio libro *Observationum* in fragmenta vitreorum vasculorum ex sacræ urbis arenariis eruta, Tellum iniquam de SS. Laurentii martyrio sententiam tulisse demonstrant. Idque tandem egregie confirmant præclarissimæ annularis gemmæ ectypum, ac plumbea lamella, quæ inter præcipua musei Victorii cimelia asservantur, in quibus ferale illud invictissimi martyris certamen affabre cælatum conspicimus (37). Quod vero ad Adonem attinet, vitata S. Laurentii Acta illi fucum fecisse, res nova haud est. Id enim in densissimis illis XI sæculi tenebris Herigerio (38) abbati jam suboluit, qui in luculentissima illa epistola ad Hugonem monachum Floriacensem conscripta, vulgata S. Laurentii historiam mendis quibusdam ac nævis conspersam fuisse et suspicatus. Hunc postmodum, ut opinamur, secuti sunt posteriorum temporum scriptores, Otto Frisingensis (39), abbas Urspergensis (40), Marianus Scotus (41), chronographus Saxo (42), Albericus Trium Fontium (43), anonymus Turonensis (44), alique. Nostra vero ac Patrum memoria *Historiæ eccl.* parens, Baronius (45) hujusmodi Acta, « nonnihil corrupta,

(34) Tom. II, *Subter.*, lib. IV, cap. 16, p. 15 et seqq.

(35) *Vet. Monum.*, part. n, c. 12, tab. 26, pag. 91; et tab. 28, pag. 103 cit. edit.

(36) Tab. 16, num. 2; 19, n. 2; 20, n. 2.

(37) Exstat expressa in cit. memoriis vitæ S. Laurentii p. 1, et 33, n. 12, affabre explicatur. Exstant etiam tab. 3, n. 5, in prædictis memoriis, p. 28, gemma annularis, in qua S. Laurentii martyrium expressum conspicitur, et eadem tab. 3, n. 6, vitrum, quod Panormi in museo Martiniano observatur, in quo pariter S. Laurentius super craticulam positus ardentibus carbonibus suppositis existit.

(38) Querit enim inter alia in eadem epistola: « Quomodo Decius, qui anno tantum uno, vel paulo plus præfuit, et Cornelium papam martyrizavit, Xistum papam cum Laurentio archidiacono suo interficere debuerit, cum Stephanus et Lucius antecessores Xisti a successoribus Decii Gallo et Volusiano, vel Valeriano, et Galienò martyrizati sunt. » Apud Martene t. I *Thesauri anecdot.* inter *Miscellanea epl. et dipl.*, p. 108 edit. Lutetiæ Paris. an. 1717.

(39) *Chronici* lib. III, c. 37, p. 72, tom. I *Germaniæ historicorum illustrium*; opera et studio Christiani Urstii edit. Francofurt. an. 1670. « Hujus diebus, vel prioris Decii tempore, cum ubique terrarum cives Christi ad exquisita genera tormentorum exquirantur, B. Laurentius juxta quosdam Romæ in craticula martyrio coronatur; sed sub Gallieno et Valeriano proximis post hunc regibus Sixtus, cujus diaconus Laurentius fuit, martyrio consummatus invenitur. Potest autem fieri, quod omnes hi reges Decii sunt vocati, vel ordo pontificum viis scriptorum transmatus. »

(40) In *Chronico*, p. 56, edit. Argentorati an. 1609, ubi agit de annis Decii et de martyrio SS. Fabiani, Cornelii, Sixti, Laurentii et Hippolyti.

(41) In *Chron.*, c. 2, ætat. 77, ubi describit mar-

castigatione indigere; pronuntiavit; eadem plane de iisdem fuit magni Nurrrii (46) sententia, quam postmodum benigne exceperet Pagius (47), Tillemontius (48), et nuper Bollandiani (49) socii. Ex his itaque, quæ pro S. Laurentio adversus Tellum hactenus disputavimus, satis superque constare arbitramur, Hippolytum militem illius discipulum morosas illas pseudo-criticorum censuras, solo mere negantis argumento innoxias, haud pertimescere, cum et mox laudata Christianæ antiquitatis monumenta, atque etiam Christiani orbis consensus, illum hujusmodi ambagibus omnino solutum pronuntient. Siquidem et Græcos (50), Africanos (51), atque universas Occidentis Ecclesias, quinimo et Septentrionales Danos (52), Hippolytum S. Laurentii socium coluisse, ex sacris illarum gentium fastis ac liturgiis aperte colligimus. Nunc ad Hippolytum presbyterum nostra se convertat oratio, cujus gesta Hippolyti militis ac Hippolyti episcopi rebus immista Prudentium cecinisse, secundo probavit Baronius. Hujus Hippolyti memoriam in Antiochena Ecclesia celeberrimam fuisse, antiquissima, ut diximus, testantur Martyrologia Hieronymi nomine insignita, quorum admirandam antiquitatem satis superque ostendunt tot vetustissima illorum exemplaria, quæ singillatim recensent viri doctissimi Franciscus Maria Florentinus (53), Lu-

tyrium SS. Sixti, Laurentii, Claudii, Hippolyti, p. 580 et 581, inter *Script. rer. Germ.* collect. studio Joannis Pistorii edit. Ratisbonæ an. 1731.

(42) Apud Godefrid. Guilielmum Leibnitium, *Accessiones historicae*, tom. I, p. 41 edit. Lipsiæ 1698.

(43) *Ibid.* tom. II, p. 23.

(44) Apud Martene t. V. *Veterum script. et num. hist. dogmat. et moralium amplissima Collect.*, p. 920 edit. Paris. an. 1729, ubi exstat *Chron. Turonense* auctore anonymo canonico Turon. S. Martini ex mss. col. bibl. Regiæ, in quo numerantur ii qui passi sunt sub Decio: nempe Sixtus papa, et Laurentius, et Hippolytus secundum Gregorium Turonensem, et secundum *legendam* eorum; et secundum computationem eorum annorum sub Valeriano imp. passi sunt.

(45) Ad an. 261, § 8, t. III, pag. 94, in not. Martyrolog. die xxx Julii, pag. 318 cit. edit., quando agit de SS. Abdon et Sennæ, et alibi ad an. 254, § 27, tom. II, p. 619.

(46) Diss. 3, *De epochis Syromacedon.*, cap. 10, p. 366, t. III Oper. edit. Veron.

(47) Ad an. Christ. 261, § 6, *Annal. Baron.* t. III, p. 94.

(48) T. IV, de S. Laurent. archidiacone, pag. 39, edit. Paris. an. 1701.

(49) T. II *Act. SS.*, mensis Aug. die x, p. 511, num. 124.

(50) *Vit. Menolog. Græc.*, die x Aug., t. III, p. 499 cit. edit. Urbini an. 1727, in quo certamen Laurentii et Hippolyti describitur.

(51) In Kalend. antiquissimo Ecclesiæ Carthag. habetur: « viii Idus Aug. sancti Sixti episcopi et martyris Romæ, iv Idus Augusti S. Laurentii . . . Idus Augusti sancti Hippolyti, » apud Mabillon., *Vetera Analecta*, pag. 165.

(52) Adeuudi Olai Worm. *Fasti Danici*, p. 104.

(53) In admonit. præviis, admon. 6 et 7 et seqq. *vetust. Occident. Ecclesiæ Martyrol.* edit. cit.

cas Dachérius (54), Edmundus Martene (55), atque omnium accuratissimus Jo. Bapt. Solerius (56), in præfatione ad novam *Martyrologii* Usuardini editionem, alique. Hunc Hippolytum Antiochenæ Ecclesiæ presbyterum fuisse atque Novatiana labe inquinatum, eaque postmodum ejurata, gloriosum pro Christo martyrium consummasse docent Nolkerus, Ado, Usuardus, quorum testimonia superius recitavimus. Tillemontii ac Solerii conjecturas, quibus Hippolytum hanc, ut dicunt, presbyterum ex Antiochena Ecclesia in Romanam transferre voluerunt, jam superius num. 15 nos diluisse confidimus.

XVIII. *Joannis Pinii de Hippolyti tumulo conjectura refellitur.*

Hippolytam episcopum et martyrem existisse, nemo est qui nesciat, eumque Prudentiū laudatum ex iis, quæ hæcenus diximus, satis constare putamus. Quapropter præstantissimum poetam, dum illius cecinit gesta, aliquid humani passum fuisse docuit Baronius, cujus sententiam tot tantosque viros probasse superius monuimus. Neque nos in contrariam abire unquam impellet nuperrima Jo. Pinii (57) conjectura, qui, postquam Hippolytum militem Laurentii socium egregie vindicavit, Prudentiū etiam patrociniū suscepit, ipsumque omni confusionis vitio immunem asseruit. Etenim duos et ipse Hippolytos agnoscens, militem Laurentii socium in agro Verano sepultum dicit; presbyterum vero a Prudentio laudatum ad Tiberinum urbis tractum, seu via Ostiensi. «Locus ergo, inquit, sepulturæ S. Hippolyti nostri videtur esse longe diversus a loco cryptæ, in quam translatus martyr synonymus dicitur apud Prudentium, cujus loci situm individuum, etiamsi ab illo designatum non legimus, quod tamen ad Tiberinum urbis tractum is alicubi existerit, suspicamur ex his ejusdem poetæ verbis :

*Talibus Hippolyti corpus mandatur operis,
Propter ubi apposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita,
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro,
Pascit idem sanctis Tibricolas dapibus.*

At longe sua opinione fallitur vir doctissimus. Primum siquidem vox illa *Tibricolas*, ex qua conjecturæ suæ tota vis pendet, universos urbis, non autem *Tiberinæ regionis* incolas designat, et recte nos docuit antiquissimus Prudentii interpret Iso ma-

A gister, cujus glossas edidit Weitzius (58). Secundo mox allata Prudentii carmina interiorem quidem cœmeterii ædiculam, aramque super Hippolyti corpus exstructam describunt, neutiquam vero illius cœmeterii situm, quem sane sequentibus carminibus Prudentium designasse constat :

*Hand procul extremo culta ad pomœria vello
Mensa latebrosis crypta patet foveis.*

Et paucis interjectis :

*Quamlibet ancipites terunt hinc inde recessus
Arcta sub umbrosis atria porticibus ;
Attamen excisi subter cava viscera montis
Crebra terebrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem luminibusque frui.*

His quidem carminibus Veranum B. Hippolyti cœmeterium a Prudentio descriptum omnium primum docuit Georg. Fabricius (59), dum inquit : « Intelligit cryptam Veraniam in via Tiburtina, quam describit. » Fabricium secuti sunt doctissimi viri, ac sacrarum Urbis antiquitatum peritissimi Baronius (60), Bosius (61), Severanus (62), Aringhius (63), Boldetus (64), qui hæc eadem recitant Prudentii carmina, dum Veranum B. Hippolyti cœmeterium describunt. Et sane cum Prudentius illud non procul ab urbis pomœriis, ac in monte sitam affirmet, hæc omnia agro Verano apprime conveniunt : Veranus siquidem ager non procul ab urbis pomœriis, ac in monte situs est, ut omnes norunt. Neutiquam vero ille Ostiensi vix contiguus, qui potius in planitiem vergit. Quapropter in vetustissimo epigrammate, quod olim Galla Placidia B. Laurentii tumulo a se instaurato inscripsit, hæc leguntur apud Gruterum (65), qui illud ex antiquo codice bibliothecæ Palatinæ primum vulgavit :

*Eruta planities patuit sub monte recia,
Estque remota gravi mole ruina minax.*

Tandem Prudentium magnificum quoddam templum Hippolyti cœmeterio propinquum in eodem hysane his carminibus describit :

*Stat sed juxta aliud, quod tanta frequentia templum
Tunc adeat cultu nobile regifico
Parietibus celum sublimibus atque superbis
Majestate potens muneribusque opulens.
Ordo colomnarum geminus laquearia tecti
Sustinet, auratis suppositus trabibus, etc.*

His sane carminibus Veranam S. Laurentii basilicam Prudentium laudasse existimamus, non vero ipsiusmet Hippolyti ecclesiam, quemadmodum vir de sacris litteris optime meritus Henricus Valesius (66) credidit. Hanc siquidem non juxta, sed supra il-

(54) In monito ad *Martyrol.* S. Hieronymi, quod edidit tom. II *Spicilegii*, p. 1 edit. cit.

(55) *Voyage littéraire*, t. II, p. 198.

(56) Art. 1, § 2, p. 15 et seqq., Act. SS. mensis Junii tom. VI, p. 1 edit. Venetæ an. 1745.

(57) Act. SS. mensis August. die xiii, de S. Hippolyto, Concordia, etc., MM., pag. 8, t. III edit. Venetæ anni 1752, § 2, num. 29.

(58) Pag. 523, vers. 170.

(59) *Thesaur. poet. Chron.*, p. 63.

(60) In not. ad *Martyrol.* die xiii Aug., pag. 340 cit. edit.

(61) *Rom. sotterranea*, lib. III, cap. 39, p. 399 edit. Rom. an. 1632.

(62) *Memorie sacre della sette Chiese di Roma*, tom. I, p. 645, ubi cœmeterium S. Hippolyti describit.

(63) *Roma subterranea*, lib. IV, cap. 16, t. II, p. 31, num. 8.

(64) *Osservazioni sopra i cimiteri de, santi martiri*, lib. II, cap. 18, p. 568 edit. cit.

(65) *Inscriptiones antiquæ*, pag. 1173.

(66) In not. ad Euseb. *De vita Constantini*, l. I, c. 38, p. 599 edit. cit. Cantabrigæ, ubi hæc ait :

has cometeriorum sitam fuisse, tantaque munificentia haud potuisse scimus. S. Laurentii vero basilicam a Constantino M. splendidissime excitatam, juxta S. Hippolyti cometerium positam esse, duplicique columnarum ordine sultam novimus, adeo ut eidem mox allata Prudentii carmina optime conveniant. Antiquam Laurentianae basilicæ ichnographiam mire illustravit Joannes Ciampinus (67), quem, si habet, consulat lector. His demum accedit luculentissimum Anastasii Bibliothecarii testimonium ab Aringhio (68) laudatum, qui Hippolyti cometerium ab Adriano I pontif. M. restitutum narrans, hæc habet: « Simul et cometerium B. Hippolyti martyris juxta S. Laurentium, quod a præfata marcerat temporibus, a novo renovavit. Pari modo et ecclesiam B. Christi martyris Stephani sitam juxta prædictum cometerium S. Hippolyti similiter restauravit. » Patet igitur S. Hippolyti cometerium a Prudentio descriptum, non in via Ostiensi, ut voluit Pinus, sed in Tiburtina, et juxta S. Laurentii basilicam in agro Verano sitam fuisse. Quapropter ipsius conjecturam de diverso Hippolyti militis, et Hippolyti, ut ipse inquit, presbyteri sepulcro, cujus ope confusionis notam Prudentio inestam delere conatus est, prorsus evanescere putamus.

XIX. Hippolytus episcopus in agro Verano sepultus.

Summo itaque jure Historiæ ecclesiasticæ parens Baronius Prudentium tres in unum Hippolytos confusse pronuntiavit; nec contraria magnorum virorum placita illius sententiam vel minimum infringere unquam valebant. Hujusmodi vero confusionem, quod ad Hippolytum episcopum et Hippolytum militem attinet, ex eo potissimum manasse suspicamus, quod ambo et martyrji genus et tumulum communem habuerint, quamvis diverse sentiant superius laudata S. Aureæ Acta, nec non Græcorum (69) et Coptorum Menologia ac Menæa, quorum postrema nobiscum humanissime communicavit sapientissimus citatus Nicolaus Antonellus, quem iterum honoris causa nominamus. Prudentius siquidem Hippolytum episcopum equis discernit, sacrasque ipsius reliquias e Portu Romano in Urbem a fidelibus translata, patentissime his testatur carminibus (70):

« Idem Prudentius in Passione Hippolyti de templo S. Hippolyti ita scribit: *Ordo columnarum, etc.* »

(67) *De ædificiis a Constantino extractis*, cap. 6, p. 111 et 112, edit. Rom. an. 1695.

(68) *Rom. subterr.*, l. IV, c. 14, t. II.

(69) *Memor. Græcorum*, die XXIX Jan., part. II, p. 144 edit. Urbini cit.

(70) Scipius cit. hym. 11, v. 52.

(71) *Cod. Vatican.* n. 5234, fol. 58.

(72) In not. ad Martyrologium Romanum die XXII Aug., p. 355 edit. Rosweidi: « Viget adhuc in Portu Romano memoria S. Hippolyti episcopi, illaque conspicitur alta fovea aquis plena, in quam pro-

A *Metando eligitur tumulo locus; Ostia linquant, Roma placet, sanctos que teneat cineres.*

Nec Prudentium in hac re falsi reum traducere quispiam poterit; nam in hoc eodem Hippolyti tumulo, quem in via Tiburtina, et in agro Verano situm existisse diximus, egregium illud tanti martyris monumentum anno 1551 fuisse repertum testantur Paulus Manutius (71), Aldi filius, Baronius (72), aliique permulti, quod postmodum in bibliothecam Vaticanam illatum, curante Marcello Cervino S. R. E. cardinale bibliothecario, immortalis memoria viro, uberrimam doctis viris disse- rendi segetem præbuit, Scaligero nempe, Ægydio Bacherio, Norisio, Francisco Blanchino, Vignolio, aliisque, quorum scripta jam diu eruditorum manibus tenentur. Quæ cum ita sint, nos hoc uno argumento maximam operis compendium fecisse putamus. Prudentius sacros Hippolyti martyris cineres e Portu in Urbem illatos, atque in illius cometerio in agro Verano conditos memorat. Inter hujusce cometerii rudera antiquissimum Hippolyti illius monumentum effossum est, quem Romana Ecclesia constantissima tot sæculorum traditione Portuensem episcopum agnovit. Quis igitur impostum credet, Prudentium non Hippolyti episcopi et martyris, sed presbyteri Portuensis vel Romani laudes cecinisse? Et sane tam magna fuit hujusce monumenti apud Jac. Basnagium (73) auctoritas, ut merito Hippolytum nostrum apud Italos obiisse, et in agro Verano conditum asserere non dubitaverit, clarissimis hisce verbis: « Interea, inquit, hæc suadet inscriptio, apud Italos Hippolytum obiisse, et forsân in agro Verano sepultum. » Si igitur apud nos extremum diem obiit Hippolytus, si in agro Verano sacra ipsius pignora deposita fuerunt, cur Hippolytus ille, quem in eodem locotumulatum, et Christianorum caput in Portuensi Ecclesia existisse scribit Prudentius, non episcopus, sed presbyter dicendus erit?

XX. *Auctor libri De duabus in Christo naturis Hippolytum Arabia metropolitanum appellat.*

Aliam profecto de Hippolyti nostri sede professus est sententiam auctor libri *De duabus naturis in Christo*, quem S. Gelasio papæ tribuunt recentiores quidam, maxime heterodoxi. Hic igitur scriptor quisquis sit, ex vitata, ut monet citatus Joannes Bapt. Cotelarius, Eusebii versione deceptus, S. Hip-

jectus martyrium consummavit. His adjicimus, ex agro Verano e memoria Hippolyti antiquæ ruderibus effossum esse ejusdem Hippolyti antiquum marmoreum simulacrum solio insidens, in quo circumcirca Græcis litteris inscripti sunt cycli paschales annorum sexdecim; quod inde Romam delatum, positum est in Vaticana bibliotheca, opera illustrissimi ac reverendissimi domini Marcelli Cervini tum cardinalis, inde autem Romani pontificis. » Vid. diss. 2 Franc. Blanchini *de Canone paschali* S. Hippolyti episc., cap. 1, p. 92 edit. Romæ 1703.

(73) In animadvers. de S. Hippolyto in *Thesaur. monument. eccl. et hist.* Henrici Canisii, tom. I, pag. 4, Amstel. 1725.

polytum non episcopum Portuensem, ut Prudentius, sed Arabiæ metropolitanum credidit, ideoque in testimoniis Patrum, quæ adversus Eutybianos ad calcem operis sui congescit, fragmentum recitat: « Hippolyti episcopi et martyris Arabum metropolis in Memoria hæresum (74). » De hoc incerto auctoris testimonio fusius agemus in altera hujus dissertationis parte; ibique ostendere conabimur quam longe aberrent ii, qui unico hujus scripti testimonio, quod Gelasio Romano pontifici parum tute ascribunt, Arabicum S. Hippolyto episcopatum tribuere contendunt.

Incerto supra laudati libelli auctori non subscribit Leontius Constantinopolitanus, qui sexto sæculo desinente librum quemdam *De sectis* edidit (75), in quo S. Hippolytum Romanum, id est, Romanæ provinciæ episcopum disertim appellat. Etenim dum in laudato opere ecclesiasticos scriptores recenset, qui a Christi nativitate usque ad imp. Constantini M. floruerunt, Clementem et Hippolytum Romanos episcopos nominat. « Cæterum temporibus illis, qui a Christi nativitate usque ad imperium Constantini numerantur, hi doctores et Patres exstiterunt, Ignatius ille Theophorus, Irenæus, Justinus philosophus et martyr, Clemens et Hippolytus episcopi Romæ. »

Anastasius Sinaita Leontii cœvus in *Odego*, quem edidit Jacobus Gretserus, Leontii vestigiis inhæret, dum S. Hippolytum episcopi Romani titulo insignivit. Hic auctor, p. 356, fragmentum sermonis ipsius Hippolyti exscribit hoc modo: *ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ* ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως καὶ ἀφθαρσίας λόγου. « Hippolyti episcopi Romæ in sermone de resurrectione et incorruptione. »

Anastasius Romanæ Ecclesiæ apocrisarius, qui VII sæculo floruit, in epistola ad Theodosium presbyterum Gangrensem, quam primum vulgavit

(74) Vid. tom. VIII *Bibl. Pat.* Lugdun., p. 704; et Jo. Albertum Fabricium, *S. Hippolyti Oper.* t. I, p. 225, Hamburgi 1716.

(75) Exstat in *Bibl. Patrum* tom. XI, edit. Morellianæ Paris. Græco-Latinæ, p. 493 ad 544. Vid. Fabricium in testimonio de S. Hippolyto, p. 9 *Oper.* ejusdem t. I. Hic Leontius, seu ortu, seu munere Byzantius primum advocatus, dein relictis secularibus negotiis in cœnobio Lauræ in Palæstina monachus fuit. Claruit 590. Edidit inter cætera librum *De sectis* in decem actiones distributum. Exstat Græco-Latinè una cum aliis opusculis a Leunclavio editis Basileæ 1588, in 8; et in *Auctario Bibl. Patrum* Paris. 1624, t. I, p. 435. Vid. de eodem Leontio plura apud Guilell. Cave *script. eccl. Hist. litt.* in sæculo Eutychiano, tom. I, p. 543, Oxonii an. 1740, et Casimirus Oudin *Commentar. de scriptoribus Ecclesiæ antiquis*, tom. I, sæcul. vi, p. 1462 edit. Lipsiæ 1722; Du Pin, *Hist. eccl.*, vol. V, p. 60; Canisium *Antiquis lectionibus*, t. I, pag. 527 et seqq. edit. Amstelodami 1725; Jacobum Basnagium apud ipsum Canisium, loc. cit. p. 531; et denique Fabricium, *Bibl. Græc.* lib. v, cap. 11, tom. VII, p. 451 edit. Hamburgi anno 1727.

(76) Exstat in tom. III *Operum Jacobi Sirmondi*, pag. 376 edit. Venetæ anni 1728.

A Jacobus Sirmondus (76), perspicue scribit S. Hippolytum episcopum Portuensem fuisse; dum in hac epistola fragmenta quædam exhibet sermonis *S. Hippolyti episcopi Portus Romani contra Beronem et Helicem*, quæ ex codice Constantinopolitano ascripserat. « Præterea, inquit, nisi ad præsens cum hac epistola mea Deo honorabilibus vobis, et per vos sanctissimæ ac orthodoxæ, quæ illic est Ecclesiæ rotulam habentem testimonia ex dictis S. Hippolyti episcopi Portus Romani, ac martyris Christi Dei nostri; quo et per ea nosse habeatis, quam concorditer cum aliis omnibus sanctis Patribus, et ardue duas Salvatoris nostri Jesu Christi prædicet naturas et operationes. » Titulus sermonis in codice Constantinopolitano hic erat: *Τοῦ ἀγίου ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΟΡΤΟΥ* τῶν τῶ λυμένως Ἐρωμῆς, καὶ μάρτυρος τῆς ἀληθείας. hoc est: « S. Hippolyti episcopi Portus, id est Portus Romæ, et martyris veritatis (77). » Hæc Hippolyti fragmenta ex interpretatione Francisci Turriani Latine tantum edidit Canisius (78) in *Antiquis lectionibus*, quibus postmodum ex Sirmondo Græcus additus est contextus in nova Canisiani operis (79) editione, quæ cura Jacobi Basnagii prodiit Amstelodami anno 1725.

XXI. Eustratii Constantinopolitani de sancti Hippolyti sede testimonium.

Eustratius presbyter Constantinopolitanus, horum temporum scriptor, in libello contra Psychopannichytas, quem in lucem emisit vir magnus Leo Allatius (80), S. Hippolytum, ut scripserat Leontius, inter episcopos Romanos enumerat bis verbis: « Hippolytus vero martyr et episcopus Romæ in secundo sermone in Daniele hæc ait. »

XXII. Germani Constantinopolitani, et Georgii Symcelli de Hippolyti sede testimonia.

Sæculi octavi initio S. Germanus Constantinopolitanus (81), in sua *Ecclesiastica historia*, et

(77) Vide Sirmondum loc. cit., p. 383, et Fabricium *Oper.* S. Hippolyti tom. I, p. 225.

(78) Tom. V, pag. 149.

(79) Tom. I, pag. 13.

(80) *De utriusque Ecclesiæ, Occidentalis atque Orientalis, perpetua in dogmate de purgatorio consensione*, pag. 492, § 19. Exstat enim Eustratii testimonium apud Fabricium tom. II *Oper.* Hippolyti, p. 32.

(81) Germanus Justiniani patricii a Constantino Pogonato interfecti filius, Cyzici episcopus primo, deinde anno 715 deposito Joanne, ad patriarchatum Constantinopolitanum evectus est. Inter ipsius Opera, quæ habentur Græc. Lat. in *Auctario Ducano*, et apud Combef. *Orig. CP.*, ac Lat. in *Bibliotheca Patr.* sub Germani nomine, recensetur etiam *Rerum ecclesiasticarum theoria*. Vid. Cave loc. cit. III sæculo Iconoclastico, p. 624, et Oudini loc. cit. tom. I, p. 1674, qui recte arbitratur hujusmodi opus Germano II seu Juniori Constantinopolitano, qui anno 1222 floruit, esse tribuendum, quemadmodum alteri recentiori etiam attribuit Jacobus Gretserus, p. 126, in notis ad orationem Germani patriarchæ Constantinopolitani in exaltationem venerandæ crucis, et contra Bogomilos, quam refert tom. II *Oper.* de sancta Cruce, p. 113

ypstica theoria, doceas novissimum Christi adventum futurum anno sexties millesimo quingentesimo, ejusdem opinionis auctores laudat S. Hippolytum Romæ et Cyrillum (82): Τοῦτο καὶ, inquit, ἸΠΠΟΛΥΤΟΥ ΡΩΜΗΚΟΥ καὶ ὁ ἕγιος Κύριλλος λέγουσιν ἐν τοῖς περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου λόγοις αὐτῶν. Hoc est: «Hoc Hippolytus Romæ et S. Cyrillus dicunt in sermonibus suis de Antichristo.»

Hoc eodem sæculo Georgius Syncellus (83), in sua *Chronographia*, ad annum Christi 215 (84), Hippolytum vocat episcopum Portus apud Romam: ἸΠΠΟΛΥΤΟΥ ἱερός φιλόσοφος ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΠΟΡΤΟΥ τῶν κατὰ τὴν ΡΩΜΗΝ. «Hippolytus sacer philosophus episcopus Portus apud Romam;» et alibi narrans (85), Christum Dominum nostrum natum esse die xxv Decembr., an. 43 imperii Augusti Cæsaris, Sulpicio Camerino et Pappæo Sabino cons., hæc se non ex propria Minerva scribere affirmat, sed auctoritate B. apostoli Hippolyti archiepiscopi.... Romæ: «Hæc, inquit, non ex nobismetipsis collegimus, sed ex traditionibus beati apostoli et archiepiscopi.... Romæ Hippolyti et sacri martyris, et Anniani religiosissimi monachi, qui cyclum paschalem undecim annorum 552 scholiis illustratum studiosissime digessimus,» etc. In hoc Syncelli contextu lacunam hanc notavit Jacobus Goar (86), quamque ex Nicephoro interpolandam esse scribit in notis. Sed quid opus est Nicephoro, cum ipsemet Syncellus S. Hippolytum alibi, ut vidimus, episcopum Portus apud Romam disertim appellet? *Archiepiscopi vero Romani* nomine eundem S. Hippolytum, insignitum a Græcis aliquando fuisse constat ex cod. 274 bibliothecæ Quæobonianæ, in quo ejusdem habetur sermo *Contra Noctum*, quem

edit. Ratisbonæ 1734. Plura de eodem Germano habentur apud ipsum Oudinum loc. cit., Labbeum in dissertat. List. ad librum *De scriptoribus eccles.* Bellarmini, p. 251 et seqq., tom. VII Operum Bellarmini cit. edit. Venetæ 1728, et alios auctores, qui inibi commemorantur. Nobis tantum sufficit ipsius Germani, quicunque demum fuerit, antiquitas et auctoritas.

(82) *Biblioth. Patrum* tom. XII, p. 392.

(83) Georgius monachus, Tharasii patriarchæ Constantinopolitani Syncellus; qualis dicebatur qui erat patriarchæ proximus, eique defuncto successor destinabatur, vixit temporibus Caroli Magni, et anno 792 *Chronicon* instruxit a mundi initio usque ad Maximianum et Maximinum tyrannos perductum, quod morte præventus ulterius perducere non potuit. Illud Græce et Latine Parisiis in fol. anno 1653, cum historia Theophanis editum est typis Lupareis, seu Regiis, inter historiarum Byzantinæ scriptores, cui operi notas adjectis eruditus Jacobus Goar ord. FF. Prædicatorum, qui laborem suum ad corrigendos historicos Græcos contulit. In hoc opere Syncellus universum Eusebii Cæsariensis *Chronicon* verbotenus transtulit, ita tamen, ut in Eusebio redarguendo totus ferne sit. At vero licet fateamur ipsum sæpe merito ab Eusebio dissentire, suos tamen Syncellus nævos habet, nec paucos, nec exiguos, ut Scaliger in *Animadversionibus Eusebianis* docuit. «Hæc scribit Oudinum loc. cit., p. 1935, ubi, postquam asseruit nonnulla in editione supplementi ad *Scriptores ecclesiasticos* Roberti Bellarmini adduxisse; erudite de eodem

Latine vertit Franciscus Turrianus, ediditque Gerhardus Vossius Tungrensis archidiaconus ad calcem Operum S. Gregorii Thaumaturgi, Moguntinæ anno 1604, et deinde in lucem Græce primum emisit Albertus Fabricius Hamburgensis tom. II Operum sancti Hippolyti, quæ annis 1716 et 1717 duobus tomis in forma folii vulgavit (87). Titulus igitur hujus sermonis in codice Ottoboniano ita se habet: Ὁμιλία ἸΠΠΟΛΥΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΚΟΥ, καὶ μάρτυρος εἰς τὴν ἀρεσκὴν Νοῆτου τυνάς. «Homilia Hippolyti archiepiscopi Romæ et martyris, in hæresim Nocti ejusdam.»

XXIII. *Auctor Chronici paschalis Hippolytum Portus Romani episcopum dicit.*

Syncellum secutus est auctor *Chronici paschalis*, seu *Alexandrini*, qui Hippolytum Portuensem episcopum credidit. ἸΠΠΟΛΥΤΟΥ, inquit, ὁ τῆς εὐσεβείας μάρτυρ ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ γεγωνῶς τοῦ καλουμένου ΠΟΡΤΟΥ πλησίον τῆς ΡΩΜΗΚΟΥ. «Hippolytus igitur pietatis martyr, episcopus factus vocati Portus prope Romam (88).»

XXIV. *S. Joannes Damascenus Hippolytum episcopum Romanum vocat.*

Eodem octavo sæculo S. Joannes Damascenus, in *Eclogis* suis, quas mss. vidit Stephanus le Moynes Parisiis in bibliotheca collegii Claromontani societatis Jesu, et deinde cum reliquis Damasceni operibus edidit linguarum Orientalium consultissimus Michael Lequien ordinis Prædicatorum theologus, Hippolytum nostrum episcopi Romani nomine donavit. Duo siquidem illius fragmenta ibidem inscripsit, hoc titulo insignita, ἸΠΠΟΛΥΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΚΟΥ, «Hippolyti episcopi Romæ (89).»

Georgio aliisque scriptoribus eodem nomine donatis multa disseruit. Adeundus Cave loc. cit. p. 644; Fabricius *Biblioth. Græcæ* lib. v, cap. 4, tom. VI, p. 149; Leo Allatius, diatriba *De Georgiis et eorum scriptis* apud *Biblioth. Græcæ* Fabricii, vol. X, p. 553 et seqq., ubi § 23, p. 630, multa de ipso Syncello eruditissime proferuntur.

(84) En Georgii Syncelli verba p. 285 edit. Venetæ, anni 1729, operæ et studio Jacobi Goar, et p. 358 edit. Parisiensis: «Hippolytus sacer philosophus, Portus Romani episcopus, Christiana philosophia præstans, pluribus juvenudæ hominum salutis conscriptis libris celebratur.» Videatur Fabricius tom. I Oper. S. Hippolyti, p. 42.

(85) In eadem *Chronographia*, ubi agit de reliquis Herodis gestis, p. 251, juxta citatam Venetam editionem, et juxta Parisiensem p. 515. Legendus etiam Fabricius tom. I Oper. S. Hippolyti, p. 43.

(86) In emendationibus et adnotationibus in ejusdem Georgii *Collectanea chronographica* ad dictam p. 251, ubi p. 71 citatæ edit. Venetæ hæc scribit: «Ἀρχιεπισκόπου... Πόρως, Lacuna verbis Nicephori interpolanda: Πόρτου τῆς προσβυτέρως Πόρως. Portus enim Romani episcopus celebratur.»

(87) Exstat hujusmodi opus in tom. II Operum S. Hippolyti a Fabricio edit., p. 5, qui studio et diligentia Bernardi de Montfaucon illud ex codice Vaticano descriptum accepit.

(88) Sunt verba ipsius *Chronici paschalis*, pag. 6 cit. edit. Venetæ. Vid. Fabricium Oper. S. Hippolyti tom. I, pag. 43 et 224.

(89) Scilicet in *Sacris Parallelis* lib. II, tit. 4, De

XXV. *Joannis Zonaræ et Nicephori Callixti de Portuensi Hippolyti sede testimonium.*

Joannes Zonaras, sæculi XII scriptor, in *Annalibus suis viros et sanctitate et doctrina tertio sæculo illustres enumerans, Hippolytum Portuensem episcopum recenset; illumque insigni exornat encomio.* « Sub Urbano, inquit (90), episcopatum Romanæ urbis gubernante, et Hippolytus floruit vir sanctissimus, et sapientissimus episcopus vocati Portus apud Romam, qui et multa opera conscripsit, diversa sacræ Scripturæ commentatus. »

Denum Nicephorus Callixtus narrans permultos fuisse, qui summa eloquentiæ ac eruditionis laude III sæculo floruerunt et hæreses editis scriptis oppugnarunt, Beryllum et Hippolytum Portuensem episcopum laudat (91), « inter quos etiam apud Bostram Arabum Beryllus, qui elegantia, utiliaque scripta post se reliquit, et Hippolytus Portus Romani episcopus. » Et antea, ipsum Severi temporibus floruisse, testatus erat (92): « Temporibus Severi Hippolytus etiam Portus Romani episcopus factus. »

XXVI. *Syri et Arabes sanctum Hippolytum episcopum Romanum appellant.*

Quinimo etiam Syri cum recentioribus Arabibus sanctum Hippolytum episcopum Romanum fuisse docent, inter quos sanctus episcopus Misræ in ora-

ultimo die et Antichristo, tom. II Operum ejusdem S. Joannis Damasceni edit. Parisiensis anni 1712, opera et studio P. Michaelis Lequien, pag. 781, et tit. 31, *De temporalibus et æternis bonis, et quod præsentibus futura anteferre oporteat*, p. 787, ubi, τὸ ἀγιὸν Ἰππολύτου Ῥώμης. S. Joanni Damasceno adjungimus etiam Nicephorum, qui an. 806, mortuo Tharasio, patriarcha Constantinopolitanus est renuntiatus, de quo adeundus Cave in sæculo Photiano tom. II scriptor. *eccles. Hist. litteraria*, p. 4. Hic in suo *Breviario chronographico*, quod ad calcem *Chronographiæ Georgii Syncelli* edidit citatus Jacobus Goar, inter auctores qui Severi tempore vivebant, Hippolytum Romanum scriptorem annumerat, pag. 319 edit. Venetæ 1725: « Eo (Severo) imperante, Leonides Origenis pater martyrio morte oppetiit. Hippolytus Romanus scriptor florebat, et Gregorius Thaumaturgus, et Clemens Alexandrinus. » Nec Georgii Cedreni, qui anno 1057 claruit, auctoritas prætermittenda est, ex *Compendio historiæ* desumpta, quia, ut Allatii verbis utamur in superius citata diatrib. *De Georgiis et eorum scriptis*, opus illud e variis historiis, non sententiis solum, sed verbotenus consarcinatum fuit. Is ergo p. 196 citatæ edit. Venetæ an. 1729, ubi de Joannis Apostoli obitu sermonem habet, Hippolytum Romæ his verbis commemorat: « Sed et S. Hippolytus Romæ, præconium divinum et obitum apostolorum enarrans ait: Joannes Jacobi frater cum in Asia verbum Dei propagaret, imperante Romæ Domitiano, in Patum insulam est deportatus. Inde a Nerone revocatus Ephesum, conscripto Evangelio, et patefactione quam conspexerat, vita excessit annos natus centum et sex. Reliquiæ ejus requisitæ, inventæ non sunt. »

(90) Tom. I *Annal.*, pag. 468 edit. Venetæ anni 1779, et pag. 620 edit. Parisiensis. Vide Fabricium in testimonio de S. Hippolyto pag. 10 Oper. ejusdem S. Hippolyti t. I.

(91) Lib. v, cap. 15, tom. I, pag. 363 citatæ edit. Lutetiæ Paris. anni 1630.

tionem adversus Phantasticos anno Christi 1102 ad Alexandrinam habitam, in qua e sacræ Scripturæ et Patrum testimoniis ostendens doctrinam Ecclesiæ semper fuisse, quod Deus Verbum humanam naturam assumpserit ex beata Virgine, similem nobis in omnibus, excepto peccato, laudat sanctorum Patrum quamplurimos, inter quos Hippolytum et Paulum Romanos pontifices. Hanc orationem Latine vertit ediditque vir Orientalium linguarum et sacrarum litterarum peritissimus Eusebius Renaudotius (93). Jacobitarum patriarchæ Alexandrini in ipsis dignitatis suæ primordiis fidei formulam, quam Græci homologiam dixerunt, prostabantur, in qua Patrum descripta erant nomina, quorum libri ab ipsis suscipiebantur vel rejiciebantur, quos inter exstat Hippolytus Romæ, teste doctissimo Josepho Simonio Assemanii (94), qui etiam inter cætera Orientalis litteraturæ monumenta, quæ ex Oriente Romam advexit, Arabicam quamdam canonum collectionem attulit (95), in usum Alexandrinæ Ecclesiæ descriptam a Macario presbytero ac monacho monasterii S. Macarii Magni in deserto Scetensi anno Christi 1372, in qua 38 supposititiæ canones *Hippolyto papæ Romano* tribuuntur. Hujusmodi canones Gallica versione donavit Jo. Michael Wanslebius, eorumque capita ex Gallico in Latinum sermonem convertit Jobus Ludolfus (96).

(92) Nempæ lib. iv, cap. 34, tom. I, pag. 330. His adjungimus aliud ejusdem Nicephori testimonium de Portuensi S. Hippolyti episcopatu ex libro II *Hist. eccles.*, cap. 3, desumptum: ait enim, pag. 435, ubi agit de S. Jacobo fratre Domini: « Non importunum equidem, ut puto, fuerit præsentis historiæ inserere, quæ divinus Hippolytus Portus veteris Romæ episcopus de Jacobo fratre Dei memoriæ mandata reliquit. »

(93) In *Hist. patriarcharum Alexandr.* pag. 471 et seqq. Vide etiam Fabricium tom. II Operum S. Hippolyti, p. 32.

(94) In dissertatione de Monophysitis, § 8, quæ exstat tom. II *Bibliothecæ Orientalis Clementino-Vaticanae*, edit. Romæ 1721.

(95) Vide tom. I ejusdem *Bibliothecæ Orientalis*, pag. 619, ubi recensentur codices Arabici, quos idem Josephus Simonius Romam advexit, ubi num. 26, Hippolyti papæ canones 58.

(96) Exstant in ipsius auctoris *Comment. ad historiæ Æthiopicæ* lib. III, cap. 4, num. 30, pag. 353 edit. Francofurti 1681, not. o, ubi ait: « Operæ pretium arbitramur capita *Canonum Hippolyti* cum lectoribus communicare ex Gallica Wanslebius versione a nobis Latine reddita. » Et postquam illorum capita retulerat, hæc subjungit pag. 354: « Propter hos canones Hippolytus vocatur *Ap.*, id est *doctor Ecclesiæ*, ab Æthiopicis; et tam ab ipsis quam a reliquis Orientalibus appellatur *papa Romanus*, cum tamen in catalogo pontificum non reperitur. Attamen invenitur in Synaxariis Græcorum, die xxx Januarii, quæ est v Februarii apud Æthiopes, et in adnotationibus ad *Kalendarium Æthiopicum*, ubi die v Februarii est Hippolytus. » Hæc p. 430, num. 9, addit: « Æthiopicis *papa Romanus* vocatur . . . a Græcis et Ruthenis hoc ipso die, qui illis est Januarii trigesimus, cum multis aliis sanctis sociis commemoratur, nec non πάντα Ῥώμης, *papa urbis Romæ*, in Synaxariis eorum appellatur. » Canones idem etiam a Fabricio in tom. I Oper. S. Hippolyti, pag. 22, et a Guilielmo Whistone refe-

qui etiam testatur, Hippolytum nostrum « tam a A Coptis quam a reliquis Orientalibus papæ Romani nomine donari. »

XXVII. Testimonia de S. Hippolyti sede ex antiquis Martyrologiis, Catenis, veterum codicum inscriptionibus desumpta.

Alia veterum testimonia superioribus adjungenda supersunt, ex antiquis Martyrologiis, Catenis, veterum codicum inscriptionibus desumpta, quorum omnium antiquitatem ac præstantiam eruditi omnes norunt. Sed cum nihil certi de eorum ætate nobis constare potuerit, optimum idcirco esse duximus hic ad calcem hujusce primæ dissertationis parties omnia recensere.

Vetustissimum Martyrologium S. Hieronymi nomine insignitum, quod ediderunt viri clarissimi Lucas Dachorius (97) et Franciscus Maria Florentinus (98), S. Hippolyti nostri natalem diem hoc pacto exhibet : « iv Kalend. Febr. in Tuscia Constanti, Hippolyti episcopi de antiquis. » Nec alium Hippolytum præter nostrum hunc esse posse censemus; Portum enim Romanum ad antiquæ Tusciæ fines pertinuisse notissimum est, cum trans Tiberim jaceat, cujus ripa antiquis Etruriæ limes fuit. Epitheton illud *de antiquis*, ut optime notat Tillomontius (99), nil aliud indicat nisi Hippolytum ex antiquioribus, id est, trium primitivæ Ecclesiæ sæculorum episcopis fuisse. Pervetustum Martyrologium, quod in bibliotheca Ottoboniana asservatur, sanctum Hippolytum *Nonnum* appellat : « In Tuscia B. Hippolyti martyr, qui dicitur Nonnus. » Quæ quidem vox eo sensu accipienda est, quo superior *de antiquis*. Nam *Nonnus*, ut multis exemplis probat Cangius in admirabili *Glossario* (1), seniore seu antiquiorem denotat. Sic S. Hippolytus episcopus *Nonnus* dicitur, quia fuit de antiquis episcopis, et tertio Ecclesiæ sæculo floruit. Ideoque

runtur in volumine III operis, quod *primitivum Christianismum renatum* inscripsit et Anglice edidit Londini 1714, p. 543.

(97) Tom. II *Spicilegii*, pag. 3 edit. Parisiis 1725, sæpius citata.

(98) *Vetustius Occidentalis Ecclesiæ Martyrologium*, pag. 289 edit. Lucæ cit., ubi loco *Constanti* habetur *Constantini et Epoliti*. Vide quæ hoc in loco idem Florentinus notavit.

(99) Tom. III *Mémoires eccl.*, pag. 242, in S. Hippolyto.

(1) Verbo *Nonnus*, p. 1209, tom. IV edit. Paris. 1733.

(3) Tom. V *Antiquit. mediæ ævi*, dissertatione 66, Mediolani 1741, p. 496, ubi plura de verb. *Nonnus* et *Nonna* erudite habet.

(5) In monito ad lectorem tom. II Operum S. Hippolyti, pag. 22. Eiusdem tomi exstat titulus ita inscriptus : « S. Hippolyti episcopi et martyris fragmenta excerpta ex Commentario in Genesis ex 88 Patribus collecto, qui exstat manuscriptus Vindobonæ in bibl. augustissimi imperatoris. »

(6) Adeundum Fabricius tom. II Operum S. Hippolyti, pag. 31, ubi de codice hujusmodi sermonem habet, quem xi sæculi esse dicit, et tomo I eorundem Operum pag. 272, ubi invenitur : Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης προσόφων ἐν τῇ τοῦ εἰς Δαυὶδ ἐρμηνείᾳ λόγου : Hippolyto Romæ episcopo in expo-

sitione Danielis, » et p. 278 : Τοῦ ἀγιωτάτου Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης : « Sanctissimi Hippolyti episcopi Romæ. »

perperam impositum judicant, eo quod *Nonnus* monachum tantum designet, quod de Hippolyto Portuensi dici non potest; de hac voce consulendus est etiam Daniel Heinsius in suis *ad Novum Testamentum Exercitationibus*, et Ludovicus Muratorius (2).

Catena Græca, quæ exstat in bibliotheca Cæsarea Vindobonensi, Fabricio teste (3), fragmenta Hippolyti episcopi Romani et martyris quamplurima exhibet. Codex Coislinianus num. 195, fol. 36, fragmentum continet hoc nomine insigne : Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης περὶ Ἐξελίου (4). Catena Græca *Escorialensis* apud Barovetium in *Catalogo*, et Catena bibliothecæ Regiæ Parisiensis (5), ex quibus Combessius edidit fragmentum sermonis S. Hippolyti *de Susanna et Daniele*, Catena Corderiana (6), codices mss. Vaticani (7) quamplures, et demum mss. codex Thomæ Galei Angli apud Fabricium (8), constantissima S. Hippolytum hoc exornant elogio : Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης, hoc est : « Hippolyti episcopi Romæ, » nempe, ut secunda dissertationis parte ostendemus, provinciæ suburbicariæ. Ita in pervetusto Evangeliorum codice bibliothecæ Ottobonianæ (9), et in altero bibliothecæ Taurinensis, quem Fabricio communicavit Christophorus Mathæus Pfaffius (10), Ἱππολύτου πᾶσα Ῥώμης, « Hippolyti papæ Romæ, » titulum legimus.

Patet igitur, quot quibusve veterum testimoniorum illorum nitatur sententia, qui S. Hippolytum in Portuensi Ecclesia sedisse scribunt, et quam infirma ex adverso sit illorum opinio, qui argumento mere negativo, vel levissimis conjecturis innixi, eidem præcipuam maximamque gloriam eripere magno hiatu conantur. Quod argumenti generis quam futile, quamque incongruum sit, gravi stylo

Patet igitur, quot quibusve veterum testimoniorum illorum nitatur sententia, qui S. Hippolytum in Portuensi Ecclesia sedisse scribunt, et quam infirma ex adverso sit illorum opinio, qui argumento mere negativo, vel levissimis conjecturis innixi, eidem præcipuam maximamque gloriam eripere magno hiatu conantur. Quod argumenti generis quam futile, quamque incongruum sit, gravi stylo

sitione Danielis, » et p. 278 : Τοῦ ἀγιωτάτου Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης : « Sanctissimi Hippolyti episcopi Romæ. »

(5) Vide Fabricium tom. I Operum S. Hippolyti, pag. 275 : ubi Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης εἰς τὴν Σωσάνναν : « Hippolyti episcopi Romæ in Susannam. » Et p. 280 : Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης : « Hippolyti episcopi Romæ. »

(6) Legendus etiam Fabricius loc. cit.

(7) Num. 800, pag. 125; et 1421, pag. 360.

(8) Tom. I Opp. S. Hippolyti, pag. 267.

(9) Num. 66.

(10) Hoc ipse Fabricius testatur his verbis eod. tom. I, pag. 282, ubi refertur S. Hippolyti sermo in illud Proverb. ix, 1: « Sipientia edificavit sibi domum. » Hunc locum debet præclaro et cultissimæ doctrinæ viro Christophoro Mathæo Pfaffio, qui eum, cum hæc excuderentur, Græce ex codice Taurinensi 82, excerpta varia veterum scriptorum complectente, descriptum misit Parisiis ad doctissimum collegam meum Jo. Christophorum Wolfium. Pariter apud eundem Fabricium lib. v, cap. 17, *Biblioth. Græc.* tom. VII, pag. 733, inter scriptores, e quibus Catena a Lipomano in *Genesim* excerpta est, memoratur *Hippolytus Romæ*, quem admodum loc. cit., pag. 746, inter scriptores Catenæ ad Psalmos scriptos reperitur *Hippolytus episcopus Romæ*, et alibi passim.

nos docuit doctissimus præsul Justus Fontanius (11). Hujus argumenti præsertim in re nostra vis omnis ac robur penitus evanescit, si disertissima Prudentii, Leontii, Anastasii, aliorumque, qui a IV Ecclesiæ sæculo usque ad Nicephorum XIII sæculi scriptorem floruerunt, testimonia sedulo perpendere velimus: qui uno ore testantur magnum Hippolytum episcopum et martyrem vel Portuensis Ecclesiæ pastorem, vel Romanum, id est Romanæ provinciæ episcopum fuisse.

Quibus si maximum addatur argumentum detectæ tanti martyris cathedræ in eodem cœmeterio, in quo sacra illius pignora Prudentii ævo quiescebant, hanc spartam nos optimis omnibus confecisse

A speramus. Quamobrem nil mirum, si doctissimi viri ex recentioribus Baronius (12), Bellarminus (13), Ægydius Bucherius (14), Jacobus Usse-rius (15), qui Romanum Portum tum aliis rebus postea, cum Portuensi Hippolyti episcopatu celeberrimum appellat, Guillelmus Beveregius (16), Henricus Dodwellus (17), Joannes Bullus (18), Joannes Baptista Cotelerius (19), Joannes Lironus (20), aliique non pauci, inter quos præsertim Leo Allatius, Joannes Pearsonius, Cassinus, Du Cange, cæterique eruditione præstantes, quos longum esset memorare, spreto hoc inutili adversariorum argumento, S. Hippolytum Portuensem episcopum esse tuentur atque propugnant.

PARS SECUNDA.

Sebastiani Tillemontii, aliorumque qui eum secuti sunt, conjectura de Orientali sancti Hippolyti episcopatu; et de illius sede in Portu Romano Homœritarum divinatio a Stephano le Moyne excogitata refellitur, aliaque his de rebus argumenta in medium prolata rejiciuntur.

I. Tillemontii et Ceillierii sententia, qua S. Hippolytum Portuensem episcopum fuisse negant, exponitur.

Luculentissima veterum scriptorum testimonia, quæ hucusque recensuimus, quæque constantissimam Orientalium traditionem de Portuensi S. Hippolyti sede nobis egregie patefaciunt, doctissimos viros Sebastianum Tillemontium (21) et Remigium Ceillierium (22) haud impellere valuerunt, quin ipsi in contrariam abirent sententiam, et S. martyris sedem nobis adhuc ignotam judicarent. Etenim silentio Eusebii, et S. Hieronymi verbis firmiter innixi, rejectis posteriorum scriptorum testimoniis, præcipuum Portuensis Ecclesiæ decus tanquam putidum figmentum respuere non sunt ve-

riti; sibi enim persuadere non possunt, Portuensem S. Hippolyti sedem Leontio, Georgio Syncello, cæterisque sequioris ævi scriptoribus fuisse notam, cum eam reticuerit Eusebius, et S. Hieronymus, qui diu Romæ fuit, quique Romanas res optime calluit, ingenue fassus sit se Hippolyti sedem nancisci non potuisse.

Præcipuam tamen Tillemontii sententiam aliquibus abhinc annis rejecit eruditus monachus Joannes Lironus (23) in peculiari quadam dissertationucula, qua Hippolytum in Portuensi prope Romam Ecclesia sedisse probavit. Hanc olim pro sua humanitate nobiscum communicavit vir doctissimus Justus Fontanius archiepiscopus Ancyranus editis libris litterariæ reipublicæ notissimus. In ea Tille-

(11) Dissertation. de sancto Petro Urseolo, pagina XVII præfat. edit. Romæ anno 1730.

(12) Ad annum 229, § 4, pag. 480, tom. II edit. cit.

(13) Lib. *De scriptoribus ecclesiasticis*, in tom. VII Operum, pag. 41 edit. Venetæ cit. Vide etiam dissertationem historicam ad dictum librum pag. cadem.

(14) In *Doctrina temporum*, pag. 291 edit. Antwerpæ anni 1634. Vide Fabricium, tom. I Oper. S. Hippolyti, pag. 66.

(15) In notis ad martyrium S. Ignatii, tom. II *Collectionis SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt*, studio Joannis Baptistæ Cotelerii pag. 175 edit. Antwerpæ anni 1698.

(16) In codice Canonum Ecclesiæ primitivæ illustrato, quod exstat in tomo II citato *Collectionis SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt* ejusdem Cotelerii, lib. II, cap. 2, § 5, pag. 81 cit. edit.

(17) Dissert. de Romanorum pontificum primæva successione, cap. 14, § 19 et 20, pag. 200. Vide Fabricium citat. tom. I Operum S. Hippolyti, pag. 48.

(18) *Defensio fidei Nicænæ*, sect. II, cap. 8, pag.

98 seqq. apud Fabricium tom. II Operum S. Hippolyti, p. 50.

(19) *Ecclesiæ Græcæ monumenta*, tom. II, in notis pag. 639 cit. edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1691.

(20) *Aménit. de la critiq.*, tom. I.

(21) Tom. III, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique*, pag. 239, in saint Hippolyte, docteur de l'Eglise, évêque et martyr: « Il est aussi certain que S. Hippolyte a été évêque, comme il est incertain d'où il l'a été. Eusebe, tant dans son *Histoire* que dans sa *Chronique*, dit qu'il était évêque d'une certaine Eglise, sans en exclure aucune que celle de Bostres. S. Jérôme dit qu'il ne sait, et même qu'il n'a pu savoir le nom de son évêché. » Id ipsum repetit in notis sur saint Hippolyte, not. 2, pag. 572, ubi agit, « qu'on ne sait d'où il a été évêque. »

(22) *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, tom. II, c. 27, p. 317 edit. Paris. anni 1730 sæpius cit., num. 2: « Il fut élu évêque, on ne sait de quelle Eglise. S. Jérôme nous assure qu'il s'en était informé, et qu'il n'avait pu en savoir le nom. »

(23) *Les aménités de la critique*, Paris. an. 1717, in-8°, tom. I, pag. 124.

montii sententiam solo Eusebii et S. Hieronymi A silentio munitam mirifice ad trutinam revocavit Lironus, solideque probavit recentiores scriptores peculiare quasdam antiquarum rerum notitias scire potuisse, quas antiquiores penitus ignorarunt. Veteres enim codices brevibus quandoque notis ornatos conspiciamus, ex quibus multa posterioribus etiam hisce temporibus litterariæ reipublicæ patefacta sunt, quæ accuratissimos scriptores Eusebium, S. Hieronymum, aliosque penitus latuerunt. Hanc ipsius sententiam doctissimus monachus non paucis probat exemplis, quorum præcipua hic exscribere, aliaque ex integro addere operæ pretium esse putamus.

II. *Recentiores scriptores multa sciverunt, quæ Eusebio et S. Hieronymo fuerunt incomperta.*

Eusebius, et S. Hieronymus Romanarum rerum peritissimus, ut inquit ipse Lironus, nescierunt (24), Caium celebrem ecclesiasticum scriptorem cum S. Irenæo versatum fuisse, et Romanæ Ecclesiæ presbyterum, ordinatumque gentium episcopum. Verum hæc omnia ex duabus præstantissimis notis didicimus, quarum unam ad calcem epistolæ Smyrnenis Ecclesiæ primus vulgavit Usseus (25), alteram vero Photius (26); eique, quamvis quadragesimæ et amplius annis post Eusebium et S. Hieronymum ille floruerit, libentissime subscripsit Tillemontius (27), et post eum Ceillierius (28), qui nobis Hippolyti sedem quærentibus Eusebii et S. Hieronymi silentium obijciunt. Hæc quidem solo Photii testimonio sunt innixa, quæque ipso non aliunde didicit, quam ex nota quadam antiquo codici, quo tunc usus est, apposita, quæ Caium Ro-

(24) Eusebius Caii scriptoris meminit in lib. II *Histor. ecclesiasticæ*, cap. 25, ubi agit de martyrio SS. Petri et Pauli apostolorum Romæ, pag. 85: « Sed et Caius quidem vir catholicus, qui Zephyrini Romanæ urbis episcopi temporibus floruit, in eo libro, quem scripsit adversus Proculum patronum sectæ Cataphrygarum, de loco, in quo prædicatorum apostolorum sacra corpora deposita sunt, ita loquitur, etc. » Et lib. VI, cap. 20, pag. 284: « Pervenit etiam ad nos Caii disertissimi viri disputatio Romæ habita, temporibus Zephyrini, adversus Proculum quemdam Cataphrygarum hæresis propugnatorem. » Legenda quæ in his locis notavit Valesius, necnon quæ de Caio ipseret Eusebius, lib. III, cap. 28, p. 122 et alibi, scripta reliquit. S. Hieronymus vero in libro *De viris illustribus*, cap. 59, tom. II Operum, pag. 885 cit. edit. Vallarsii, de Caio hæc scribit: « Caius sub Zephyrino Romanæ urbis episcopo, id est, sub Antonino Severi filio, disputationem adversus Proculum Montani sectatorem valde insignem habuit, arguens eam temeritatis, super nova prophetia defendenda, et in eodem volumine Epistolam quoque Pauli, tredecim tantum enumerans, decimam quartam, quæ fertur ad Hebræos, dicit non ejus esse; sed et apud Romanos usque hodie quasi Pauli apostoli non habetur. » Nullibi vero Irenæi discipulus, Romanæ Ecclesiæ presbyter, et gentium episcopus Caius nominatur.

(25) In fine epistolæ circularis Ecclesiæ Smyrnenis de martyrio S. Polycarpi, n. 23, p. 202.

(26) In *Bibliotheca*, cod. XLVIII, p. 35 edit. Rothomagi citat.

manæ Ecclesiæ presbyterum ordinatumque gentium episcopum perspicue indicabat. En ipsiusmet Photii verba Latine reddita: « Comperi adnotatum fuisse, non esse Josephi hoc opus (*De universæ*), sed Caii ejusdem presbyteri Romæ agentis, quem et auctorem faciunt *Labyrinthi*; cujus etiam dialogus est adversus Proculum quemdam hæresis Montanistarum defensorem. » Et paulo post: « Hunc Caium presbyterum Romanæ Ecclesiæ fuisse affirmant sub Victore et Zephyrino pontificibus, ordinatumque gentium episcopum. »

Julium Africanum, magni nominis historicum, omnium fere martyrum qui Romæ vel in Italia passi sunt, Acta conscripsisse Tillemontius docet (29), non quidem Eusebii aut S. Hieronymi auctoritate fretus, sed brevissima quadam præfatione Actis S. Symphorose apposita edoctus, quæ hujusce rei notitiam, prisca ævi scriptoribus incompertam, servavit. Quinimo ipsammet Africani *Chronographiam* Latinitate donatam, antequam Eusebii *Chronicon* Latinis innotuisset, antiqua nota emunctæ naris virum Joannem Pearsonium (30) edocuit, ex qua demum ipse recte conjecit, hujusmodi *Chronographiæ* sequiori ævo consules additos fuisse primum ab anno Christi 252, in quo Africanus desinit, usque ad annum 349, et rursus ab hoc anno usque ad 362. Hæc quidem omnia Eusebio ac S. Hieronymo incomperta fuerunt, nosque etiam latuissent, nisi antiqui codices ex antiquioribus descripti notas hæc tantarum rerum indices bono quodam fato integras servassent. Nemo pariter ex veteribus tradidit, epistolam 84 S. Basilii *ad Medicinum* non esse S. Basilii, sed Gregorii Nysseni, et quod notabilis

(27) Tom. III citat. pag. 174, ubi agit de Caio presbytero Romano, deinde episcopo gentium, et Ecclesiæ doctore: « Photius assure que l'on disoit qu'il avoit été prêtre de Rome sous les papes Victor et Zéphyrin, et cite une note d'un anonyme plus ancien que lui, qui dit positivement qu'il étoit prêtre, et qu'il demeuroit à Rome. Photius ajoute qu'on tenoit encore qu'il avoit même été ordonné évêque des nations. »

(28) Tom. II cit., cap. 25, p. 240.

(29) Tom. III citato, pag. 257, ubi agit de Julio Africano: « Les actes de sainte Symphorose, célèbre martyre de Tivoli sous Adrien, disent que nous apprenons d'Eusèbe qu'Africain avoit écrit les Actes de presque tous les martyrs qui avoient souffert à Rome et dans l'Italie. On ne sait que dire de ce témoignage. Car d'un côté nous ne voyons point que ni Eusèbe ni S. Jérôme attribuent rien de semblable à Africain, et d'autre part il est assez difficile d'accuser ces Actes de mensonge, d'autant que leur simplicité et leur brièveté qui les rendent recommandables, semblent les exempter de ce reproche. Nous savons aussi que nous avons perdu une grande partie des écrits d'Eusèbe, et entre autres son livre des *Martyrs*, dans lequel il pouvoit l'avoir dit plutôt que dans aucun autre. Nous pouvons ajouter à cela, qu'Africain ayant été député à Hélogabale qui étoit alors à Rome, un homme curieux de l'histoire comme il étoit, pouvoit aisément y avoir demandé des mémoires sur les principaux martyrs d'Italie. » Videndus Lironus, loc. cit., pag. 129.

(30) Dissertation. posthum., pag. 98.

est, epistolam 74 ejusdemmet S. Basilii scriptam tantummodo, non vero missam fuisse (31). Penitissimam hanc notitiam Jacobus Combetsius (32) ex hujusmodi notis deduxit, quas in antiquis quibusdam codicibus nactus est, easque in publicos eraditorum usus vulgavit.

III. *Varis rerum exemplis hujusmodi sententia roboratur.*

Quisnam ex veteribus docuit præstantissima Sedulii poemata, quæ diutius inter schedas incomposita jacuerunt, a Turcio Rufo Asterio meliori ordine fuisse digesta et in lucem emissa? Profecto hæc viris doctissimis abscondita fuissent, nisi antiqua nota, quæ in tribus antiquissimis Sedulii codicibus reperta est, peculiarem et reconditam hanc notitiam patefecisset. Illam omnium primus divulgavit Jacobus Sirmondus ex codice Rhemensi, deinceps Jacobus Usseus ex codice Anglicano (33), demum nosmetipsi emendatorem eandem reperimus in antiquissimo Sedulii codice bibliothecæ Otoboniense nono circiter sæculo exarato, in quo, post epistolam ad Macedonium, quam integram emendatamque vulgavit paucis abhinc annis Christophorus Cellarius in edit. Prudentii, hæc adnotantur: « Hoc opus Sedulii inter chartulas dispersum reliquit, quod recollectum, adunatum, atque ad omnem elegantiam divulgatum a Turcio Rufo Asterio quinto vicario consule ordinario, atque patrio (34); » mox sequitur epigramma:

*Summe sacer meritis, veracis dicta poetæ
Quæ sine figmenti condita sunt vitio.
Quo caret alma fides, quo sancti gratius Christi
Per quam justus ait Italia Sedulius,
Asterique tui semper meminisse jubeto,
Cujus ope et cura edita sunt populis.
Quæ, quamvis summi celebrent per sæcula fastus,
Plus tamen ad meritum est, si vigeat ore tuo.*

Ad calcem poematis hæc habentur, quæ etiam Mabillonius vulgavit (35): « Incipit ars Sedulii poetæ, qui primo laicus in Italia philosophiam didicit, postea cum aliis metrorum generibus heroicum metrum Macedonio consulente docuit, in Achaia libros suos scripsit tempore imperatorum minoris Theodosii filii Arcadii, et Valentini filii Constantii. Pax. »

IV. *Tillemontii argumentum ex Eusebio et sancti Hieronymi silentio desumptum contra Portuensem sancti Hippolyti sedem nequidquam conclusit.*

En igitur quo pacto sequioris ævi scriptores peculiare quosdam rerum notitias nacti sunt, quæ

Eusebio, S. Hieronymo, aliisque antiquis scriptoribus penitus incomperatæ fuerunt; ideoque nemo non videt quam periculosam quandoque sit hoc argumenti genus: Eusebius et S. Hieronymus nesciunt ubinam gentium S. Hippolytus episcopus fuerit; ergo Leontius, Anastasius, alique posteriores illius episcopalem sedem scire non potuerunt. Quod quidem argumenti genus, si rectoribus sanctorum regni accensendum esset, Henrico Dodwello (36) infensissimo sanctorum Christi martyrum hosti manus victas profecto nos dare oporteret, cui Tertulliani, Eusebii, Epiphani, Theodoret, aliorumque veterum scriptorum silentium maximum, ut ipse credit, rationis suppeditavit momentum, ut S. Irenæum celeberrimum Lugdunensium antistitem, Hippolyti nostri magistrum, ex illustri martyrum albo impune deleteret. At nimiam hanc Dodwelli confidentiam, ne dicamus temeritatem, firmissimis certissimisque argumentis coercuit doctissimus monachus Renatus Massuetus (37),

cujus verba, utpote rem nostram mirifice illustrantia, hic exscribere non gravabimur. « Verum, inquit, ut ad Tertullianum, Eusebium, Epiphanium, Theodoretum, et alios, quos in causæ suæ defensionem citat Dodwellus, pedem referamus; illi quidem Irenæum nusquam appellant martyrem, sed nihil aliud ad summum ex eorum silentio colligi potest, nisi quod ad eorum notitiam Acta martyrii non pervenerint, aut martyrem fuisse nescierint. Ex eo vero quod ad Tertulliani, Eusebii, Epiphani, et aliorum quorundam Orientalium scriptorum notitiam martyris alicujus Occidentalis Acta non pervenerint, martyrem fuisse confidenter negare a ratione prorsus alienum videtur. » Et paucis interjectis: « Sed ut causæ jugulum propius adhuc petam, Eusebio, cujus silentium adeo urget Dodwellus, Hippolyti non semel meminit, catalogum ejus operum texit, episcopum fuisse dicit, martyrem nusquam. Martyrio vitam finisse certissimum esse debet vel ipsi Dodwello; nam in iis ipsis quæ profert Theodoretus adversum Irenæi martyrium locis martyr appellatur. » Si igitur Eusebii silentium, quod nobis objiciunt Tillemontius et Cellierius, Hippolytum nostrum venerando martyris titulo exuere minime valet, nec Portuensis quidem ipsius sedes, tot egregiis veterum scriptorum testimoniis roborata, eodem licet silente Eusebio, nusquam profecto evanescet. Sed quid Massuetum ap-

(31) Adeundus Lironus loc. cit., pag. 133.

(32) Editus ab eo est *Basilius restitutus*, in quo ejusdem S. Patris Operum ex optimis mss. textum castigavit, auxit, illustravit, et versiones recensuit. Edidit hoc opus Parisiis an. 1679, 2 vol. in-8°.

(33) Hac de re legendus est Fontanius in *Antiquitatibus Hortæ*, lib. II, cap. 3, § 5, pag. 225 seqq. edit. Romæ anno 1708, ubi ad nostram sententiam instantur sermo. Adeundus etiam Lironus loc. cit., pag. 131.

(34) Vide Fontaninum loc. cit., pag. 226 et 227.

(35) *Vetera Analoc.*, pag. 387 cit. edit. Paris. 1723. Legendus etiam Fontanius loc. cit. p. 230,

ubi hæc fuse narrantur.

(36) Dissert. 3 in Irenæum. Videndus etiam Cave in *scriptorum ecclesiasticorum Historia litteraria*, tom. I, p. 67, sæculo Gnostico, qui eodem argumenti genere, sæculorum sequiorum commentum S. Irenæi martyrium dicit: « Quod vero Irenæus martyr fuisse vulgo dicatur, id sequiorum potius sæculorum commentum censendum erit; certo ignorasse videntur vetustiores Tertullianus, Eusebius, Augustinus, Theodoretus. »

(37) Dissert. præv. in Irenæi lib., 90, 91, § 34, 32, 33.

pellamus, cum ipsemet Tillemontius hoc idem argumenti genus, quo Portuensem Hippolyti sedem convelleare conatus est, mutata deinde sententia, improbare non una voce dubitaverit : primo, ut senatoriam S. Appollonii dignitatem solo Hieronymi testimonio munitam adversus Scaligerum vindicaret (38) ; deinceps, ut S. Hieronymum ab Henrico Valesii et Petri Danielis Huetii censura defenderet (39) ? Etenim cum S. doctor in *virorum illustrium Catalogo* scripsisset Ambrosium Hippolyti exemplo Origeni stimulos addidisse, ut sacros utriusque Testamenti codices doctissimis commentariis illustraret, et superius recensiti auctores sanctum Hieronymum ex male intellecto Eusebii loco deceptum hæc posteris tradidisse dicitissent, ipse Tillemontius, ut hujusmodi argumento occurreret, respondit S. Hieronymum non paucos legisse libros, quorum notitia ad nos minime pervenit, quorum præsertim ope ea, quæ Eusebium latuere, ipsi tato innotescere potuerunt. Si igitur S. Hieronymo res Eusebio plane incomptas narranti integram fidem præstare haud non prohibet Tillemontius, cur in re nostra Leontii et Anastasii testimonia, quæ S. Hippolytum Portus Romani episcopum produunt, inter antea fabulas recensenda esse pronuntiat ? Præsertim cum ipse alias recentioris scriptoris testimonium respuere non sit ausus, qui omnium primus illius sedis nomen nobis patefecit, quam in

(38) Tom. III, sæpius citato, p. 613, Notes sur saint Apollone, sénateur, note 1 : « Sur les titres qu'on lui donne de sénateur et d'apologiste. »

(39) Eodem tom. III, Notes sur Origène, not. 17, pag. 764, ubi : « Il est certain que ce que dit S. Jérôme n'est point fondé, s'il ne l'est que sur cet endroit d'Eusèbe ; et il est certain encore que ce saint n'est point incapable de faire des fautes de cette nature. Mais comme aussi il avait lu bien des livres que nous n'avons pas, et qu'il peut y avoir trouvé ce qui n'est pas dans Eusèbe, nous n'osons pas l'accuser d'une faute parce qu'il peut l'avoir faite, et nous avons cru le pouvoir suivre dans une chose indifférente où nous n'avons pas d'assurance qu'il se soit trompé. »

(40) Eodem scilicet tom. III, p. 415, in S. Alexandre, évêque de Jérusalem et martyr : « Il fut fait premièrement évêque dans la Cappadoce ; les anciens ne marquent point de quelle ville. On trouve dans un Grec moderne que ce fut de Fladiade, ville de la métropole de Navarze ; il veut dire Flaviade, ou Flaviopole de la seconde Cilicie, dont Anazarbe était métropole. Et il se peut faire que cette ville ait été retranchée de la Cappadoce, comme quelques autres, pour être jointe à la Cilicie, et qu'elle ait conservé la mémoire que S. Alexandre avait été son évêque ; ce qu'Eusèbe n'avait pas su. » Nomen urbis, ubi S. Alexander antequam patriarcha Jerosolymitanus renunciaretur sedis, retinet Eusebius, et S. Hieronymus. Legendus Vallarsius t. II Operum S. Hieronymi in libro *De viris illustribus*, cap. 62, p. 888, not. f, ubi observat, quod e quinto libro Juris Græco-Romani, ubi de translationibus episcoporum, nomen urbis *Flavia* fuisse deducatur.

(41) Exstat fragmentum sermonis S. Hippolyti episcopi et martyris ex *benedictionibus Abraham* a Leontio Byzantino lib. I *contra Nestorium et Euty-*

A Cappadocia obtinuit S. Alexander, priusquam ad Hierosolymitanam cathedram evectus esset, quod antiquis omnibus fuit plane incognitum (40).

V. Nonnulla S. Hippolyti opera Eusebio et S. Hieronymo fuerunt ignota, quæ Leontio et Anastasio patuere.

Hoc sane nemini, nostro quidem judicio, persuadere poterit Tillemontius, cum Leontius ipse, et Anastasius, Portuensem S. Hippolyti sedem ex incorruptis vetustatis monumentis Eusebio et ipsimet S. Hieronymo ignotis nancisci potuerint, eodem ferme pacto quo ipsius S. episcopi sermones *de benedictionibus Abraham* (41), et *de theologia et incarnatione contra Beronem et Helicem* (42), Eusebio et sancto Hieronymo incognitos invenerunt. Nec mirum cuiquam hoc esse debeat ; Eusebius enim (43) et S. Hieronymus (44), universa Hippolyti nostri scripta reperire non potuisse ingenue fatentur. Quæ cum ita sint, tantam profecto ex Eusebii et S. Hieronymi silentio rationum vim manare non videmus, quæ disertissima Leontii et Anastasii testimonia penitus obruant evellantque. Nec quis nobis illud objiciat, memorata a Leontio et Anastasio Hippolyti opuscula ab eruditissimis quibusdam in dubium revocari, ac etiam ex genuino tanti Patri operum catalogo non levibus argumentis extrudicū de his dubitent Tillemontius (45), Jacobus

C *chen* apud Fabricium tom. II Operum S. Hippolyti, p. 45, cujus titulum : Τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος ἐκ τῶν εὐλογίων τοῦ Ἀβραάμ. S. Hippolyti episcopi et martyris ex benedictionibus Abraham, ubi notat apposite ipse Fabricius, in Latina versione edita Leontii esse scriptum ex benedictionibus Balaam, vitiose quidem, ut ipse opinatur.

(42) Sermo hujusmodi citatur ab Anastasio presbytero et apocrisario Romæ in citata epistola ad Theodorum presbyterum Gaugrensem, cujus verba nonnulla in prima dissertationis hujusce parte relata sunt. Hic exstat apud Fabricium tom. I Operum S. Hippolyti pag. 225. Et de eo videnda quæ idem Fabricius in suæ *Bibliothecæ Græcæ* libro v, c. 1, tom. V, p. 207, adnotavit, ubi observat quoad nomen *Helicem*, in codice Regio, et Colbertino Nicephori CP. mss. contra impugnatores sacrarum imaginum, in quo S. Hippolyti fragmenta servata sunt, legi : Ἡλικίωτος τῶν ἀπεριτῶν, pro qua lectione suspicatur Fabricius legendum esse Ἡλιωτῶν ἀπεριτῶν, ut scusus sit : *Adversus Beronem et hæreticos alios ejus æquales*. Exstat quoque idem sermo apud Canisium tom. I *Antiq. lectou.*, p. 13 sequq. cit. edit. Amstelodami anni 1725.

(43) *Hist. eccl.* lib. vi, c. 21, p. 286, ubi de S. Hippolyti scriptis hæc ait : *Ex reliquijs autem illius scriptis, hæc sunt quæ ad nostram notitiam pervenerunt.* Et paulo post : *Sed et alia plurima apud alios asservata licet reperire.*

(44) Lib. *De viris illustribus*, c. 61, pag. superius cit. 888 : « Scripsit (Hippolytus) nonnullos in Scripturas Commentarios, e quibus hos reperi. »

(45) Tom. III citato, p. 248, ubi agit de octo S. Hippolyti testimoniis ab Anastasio descriptis ex libro *contra Beronem et Helicem* : « Ces passages sont importants, fort beaux et fort clairs pour la vérité. Mais c'est cela même qui fait douter s'ils sont du grand Hippolyte. »

Basnagius (46), Dupinius (47), aliique : quamvis ea tueantur Canisius (48), et quamplurimi doctissimi viri inter quos Georgius Bullus (49), qui peculiari quadam disquisitione fragmenta ab Anastasio collecta, tanquam genuina Hippolyti nostri monumenta, probavit. Etenim, quomodocunque sese res habeat, variæ doctorum virorum de his scriptis sententiæ nunquam Portuensi Hippolyti sedi officere possunt. Nam, etsi hæc fragmenta dubiæ fidei, imo et falsa essent (quod tamen peritiores critici aperte et palam firmare haud sunt ausi), tamen cum eadem, consentientibus fere omnibus, vetustissima sint, vetustissimum quoque de Portuensi S. Hippolyti sede testimonium nobis suppeditant. Fragmenta ab Anastasio allata tantam redolent antiquitatem, ut longe ante Anastasii ætatem exarata nemini dubium esse debeat. Beron et Helix, quorum hæresis scriptis hisce tam acriter refellitur, tertio vix sæculo innotuerunt, quapropter eorum sectarios septimo adhuc sæculo, quo Anastasius floruit, perdurasse, eosque eximio hoc sermone confutatos fuisse nemo unquam autumabit (50).

VI. *Antiquissimum de Portuensi S. Hippolyti sede ex ipsius operum titulis notisque deducitur argumentum.*

Vetustissima igitur fragmenta, integris Hippolyti nostri titulis insignita, non modo Portuensem ipsius sedem Eusebio et S. Hieronymo incognitam nobis tuto patefaciunt, verum etiam communem Græcorum de eadem traditionem, non quidem recenter subortam, sed longe ante Leontii et Anastasii ævum passim et ubique per ipsos propagatam, evidentissime demonstrant. His profecto argumentis omnem

A doctorem virorum hæsitacionem de Portuensi S. Hippolyti sede penitus de medio tollendam censeamus, utpote quæ, ut toties diximus, solo Eusebii et S. Hieronymi nitatur silentio; quod non tam magni in re nostra momenti esse facile quispiam cognoscere poterit, si ejus originem repetere ab ovo voluerit. Hanc non aliunde derivasse putamus, quam ex veterum librorum oscitantia, qui in describendis S. Hippolyti nostri aliorumque veterum Patrum titulis, præcipuos quosdam ex ipsis titulos non raro omiserunt. Hinc in vetustissimis celeberrimarum bibliothecarum codicibus S. Hippolytum modo *episcopi et martyris*, modo *episcopi* tantum, modo *martyris*, modo denique solo *Hippolyti* nomine designatum deprehendimus, tacito semper sedis, quam B obtinuit, nomine, quod tamen alij non pauci, iique antiquissimi codices manifestant. Huic conjecturæ nostræ maximum addunt ponderis momentum sanctus Hieronymus et Photius, quorum primus, dum in *virorum illustrium Catalogo* S. Irenæi (51) et S. Hippolyti (52) nostri meminit, ipsos *episcopos* nominat, *martyres* nusquam, cum alibi eosdem conspicuo etiam *martyris* titulo insigniverit (53). Photius codice cxxi (54), quædam ipsius S. Hippolyti opuscula recensens, *episcopi* et *martyris* titulos ipsi debitos omnino præterit. Dum vero codice ccii (55), Danielis interpretationem ab ipso adornatam refert, illum et *episcopum* et *martyrem* disertim appellare non omittit. Quas quidem tam diversas scribendi formas non aliunde, præterquam ex variis codicum C inscriptionibus, quibus usi sunt Eusebius, S. Hieronymus et Photius, fluxisse judicamus. Sublatis itaque tot tantisque doctorum virorum dubiis ex

(46) In animadversionibus de vita, morte et scriptis S. Hippolyti apud Canisium *Lection. antiq.*, tom. I, p. 10 edit. Amstelodami 1725, n. 7: « Dubia sunt fragmenta adversus Beronem et Helicem. » Quanquam p. 12 fateatur « Opus illud à multis ambabus ulnis recipi, et validis rationum momentis Hippolyto vindicari; et rejici minime posse, ut nuperrime supposita, dum legantur in excerptis Anastasii, qui jam ante octingentos annos vixit, et laudentur apud Theodoretum. »

(47) *Nouvelle bibliothèque des auteurs ecclésiastiques*, in *S. Hippolyte*, tom. I, pag. 112 edit. Paris anni 1690. « Les recueils, ou plutôt les extraits tirés par Anastase le Bibliothécaire des sermons d'Hippolyte sur la théologie et sur l'incarnation, contre Béron et Hélix, hérétiques de la secte des Valentiens, donnés par Turrien et par Canisius, et reportés en grec par Anastase dans ses *Recueils* donnés au public par le P. Sirmond, paraissent fort anciens; mais il n'est pas certain qu'ils soient d'Hippolyte. »

(48) *Antiquis lectionibus*, tom. I, in monito ad excerpta ex libro Hippolyti martyris et episcopi Portuensis de *theologia et incarnatione contra Beronem et Helicem hæreticos*, pag. 2: « Porro cum Hippolytus adversus omnes hæreses scripserit, et Eusebii tempore, ipso Eusebio teste, multæ ejus lucubrationes (quarum relatione Eusebius supersedet) passim fuerint assertate, difficile creditu non est inter illas etiam fuisse hoc de *theologia et incarnatione* opus contra Beronem et Helicem Valentiniani hæretici desertores. » Adversus varias in hujus-

modi opus oppositiones eo in loco Canisius etiam respondet.

(49) *Defensione fidei Nicænæ*, sect. 12, cap. 8, pag. 98. Exstat aliqua hujusce dissertationis pars apud Fabricium t. II *Operum S. Hippolyti*, p. 50, ubi illam legimus, et argumenta, quæ contra hujusmodi Hippolyti opus ab obtricatoribus afferuntur, refutata optime observavimus.

(50) De hæresi Beronis et Helicis legendus Basnagius in citatis animadversionibus, p. 12, n. 8.

(51) In libro *De viris illustribus*, cap. 35: « Irenæus. . . jam Photino prope nonagenario ob Christum martyrio coronato in locum ejus substituitur. » p. 859, tom. II *Operum* edit. citata Vallarsii.

(52) Cap. 61, eodem libro, p. 885: « Hippolytus cujusdam Ecclesiæ episcopus. »

(53) In *Commentario in Isaiam*, lib. xvii, c. 64, p. 761, tom. IV edit. Veronæ ann. 1735: « De quibus diligentissime vir apostolicus scribit Irenæus, *episcopus Lugdunensis et martyr*, multarum originem explicans hæreseon, et maxime Gnosticorum, qui per Marcum Ægyptium Galliarum primum circa Rhodanum, deinde Hispaniarum nobiles feminas deceperunt, miscentes fabulis voluptatem et imperitiæ suæ nomen scientiæ vindicantes. » Hippolytum nostrum *martyrem* vocat in præfatione *Commentarii super Matthæum*, p. 7, tom. VII *Operum* edit. ejusdem anni 1737, et alibi.

(54) Pag. 301 cit. edit. Rothomagi ann. 1653: « Lectus est libellus Hippolyti. »

(55) Pag. 525: « Lecta est Hippolyti episcopi et martyris interpretatio in Daniele. »

Eusebii ac S. Hieronymi silentio tantum manantibus, Hippolytus noster tot eximiis suadentibus monumentis, recte quidem ac tuto imposterum Portuensis episcopus dicendus, et quasi postliminii jure, suffragantibus quoque aliquibus vetustissimorum codicum notis, Portuensi Ecclesie restituendus est, ex qua Tillementius aliique ob nonnullas conjecturas Eusebii et S. Hieronymi silentio tantum innixas, illum imperito divulserant.

Veterum hujusmodi notarum præstantia ex mox recensitis exemplis cuilibet comperta esse potest, nullumque de earum ingenuitate dubium cuiquam oriri posse censemus, quasi fictitiæ essent ac liberiorum sonnia redolerent. Veteres enim librarii, spe majoris lucri illecti, ea tantummodo aliquoties confinxerunt, quorum ope libros suos pretiosiores redderent cariusque venditarent: ideoque putidissima quædam commenta, quæ forsân emptorem tam facile nancisci non poterant, sanctorum Ambrosii, Hieronymi, Chrysostomi, aliorumque magnorum virorum nominibus ornarunt, ut inexpertis emptoribus lucum facerent. Verum S. Hippolyti sedes vel Portuensis, vel Arabica, pretiosiore codicem efficere haud poterat, ideoque cum illi ejusdem S. episcopi opera ex antiquioribus codicibus descriperint, notata veteribus margini appositas, vel titulos fidelissime exscripsisse fatendum est (56). Demum earumdem notarum brevitatis et simplicitatis omnino falsi suspicionem de medio tollunt, quia in ipsis nec inanes verborum habentur circuitus, nec portentosa, vel incredibilia narrantur, quemadmodum fieri solet in Actis sanctorum a Metaphraste editis, quæ merito omnes docti viri rejiciunt. In nostris notis solummodo habetur, cujusnam, exempli causa, Ecclesie Calus presbyter fuerit, vel episcopus; quo anno Agobardus (57) Lugdunensis natus sit; quo tempore ex Hispaniis in Galliam Narbonensem

A venerit, et demum quando ordinatus fuerit episcopus. Hæc omnia de Agobardo, quorum nonnulla silentio præterierunt Ado Viennensis ad ann. 810 (58), Hugo (59) Flaviniacensis ad ann. 821, et auctor *Chronici S. Benigni Divionensis* ad ann. 840 (ideoque Papiro Massonio (60) et Stephano Baluzio (61), Agobardi editoribus prorsus incomperata), multis abhinc annis a diligentissimo veterum monumentorum investigatore Joanne Mabillonio (62), deducta fuerunt ex vetustissimo codice Bedæ *De temporibus*, qui quondam fuit bibliothecæ Lugdunensis, quæ misere incendio absumpta fuit, ex cujus flammis ereptus in Joannis Boscii manus devenit, et postmodum in Vallicellanam bibliothecam est translatus. In hoc præstantissimo codice ipsiusmet, ut putant, Agobardi manu hæc adnotantur: « 779 : Hoc anno natus sum. 782 : Hoc anno ab Hispaniis in Galliam Narbonensem veni. 792 : Hoc anno Lugdunum a Gothis primump. . . 804 : Benedictionem indignus suscepi. » Deinceps alia, ut videtur, manu: « 816 : Iste cathedra potitur anno octavo. 840 : Hoc anno sanctæ memoriæ Agobardus Lugdunensis episcopus obiit viii Idus Junii (63). » Hoc præclarissimum vetustatis monumentum, quod beneficium tanti viri vulgatum fuit, ista omnia nos docuit quæ majores nostri penitus ignorarunt. Agobardi mortem hoc eodem anno et die referunt supra laudatus auctor *Chronici S. Benigni Divionensis* (64), et Martyrologium Ecclesie Lugdunensis, quod hæc ipsa die sancti viri memoriam exhibet. Cætera, ne longiores simus, Gallicarum antiquitatum studiosis discutienda relinquimus.

VII. *Tales notæ nequaquam a librariis confictæ, sed vel ab ipsis scriptoribus, vel ab eorum amicis, seu discipulis, aut saltem peritis viris fuerunt appositæ.*

Breves igitur notæ, quæ in vetustis codicibus

(56) Vide Lironium, p. 431 et seqq.

(57) Agobardus, gente Gallus, natus ann. 779, anno vero 782 ex Hispania in Galliam Narbonensem venit, anno 813 Leidrado archiepiscopo Lugdunensi senectute gravato copiscopus substitutus est, eoque paulo post in monasterium Suessionense secedente anno 816 thronum Lugdunensem deinceps solus tenuit. . . Anno 840 Ludovicum ad tuendum littas orientale Rheni fluminis profectum secutus viii Idus Junii apud Sanctonas obiit. Acri erat ingenio, nec vulgari eruditione, questionum theologiarum peritissimus, disciplinæ Ecclesie canonumque antiquorem consultissimus iudex, vindex acerrimus. Hæc de illo scribit Cave *Hist. liter.*, t. II, pag. 44, ubi pag. 42 illius Opera recenset, quæ cura Papii Massonii Parisiis anno 1605 in-8 prodierunt, quæque castigatius recensita Stephanus Baluzius Parisiis anno 1666, 2 vol. in-8, edidit, notisque illustravit; quæ quidem pulcherrima est et accurata editio: hanc editionem novissimæ *Biblioth. PP.* curatores tom. XIV, p. 234, expresserunt.

(58) Ado etiam Gallus anno 859 archiepiscopus Viennensis renuntiatus, inter varia opera a Cave tom. II citato, p. 52, recensita, *Breviarium chronorum de sex mundi ætatibus*, a mundi initio ad annum 874 perductum, composuit, proditque seorsim Parisiis ann. 1522, et cum S. Gregorio Turonensi Parisiis 1512 et 1567, Basileæ 1568, et denique in

Biblioth. P. tom. XVI, p. 768.

(59) Hugo, ex monacho Viridunensi Flaviniacensis in ducatu Burgundiæ abbas electus, claruit anno 1101, scripsitque *Chronicon Viridunense* in duas partes distributum, primam a Christo nato ad annum 1002, alteram ab eodem anno ad 1102. Opus istud thesaurum undecimi præsertim sæculi incomparabilem vocat Labbæus, qui illud ex ipso auctoris autographo in bibliotheca Jesuitarum Claromontanorum asservato edidit *Biblioth. nov. mss.*, t. I, pag. 75. Vide Cave tom. II citat., pag. 185, et Oudinum tom. II, sæcul. xi, p. 886.

(60) In Synopsi Agobardi apud Baluzium, tom. I, fol. 3.

(61) In notis, p. 4.

(62) *Iter Italicum*, tom. I, pag. 67 edit. Lutetiae Paris. anno 1724, ubi agit de bibliotheca Vallicellana, in qua prædictus Bedæ codex asservatur.

(63) In eodem codice hæc statim sequuntur: « Ludovicus (sic) quoque imperator defunctus est x Kal. Julii; et memorabile atque insigne opus, quod Forum Vetus vocabatur, Lugduni corruiit ipso die intrantis autumnii, quod steterat a tempore Trajani per annos fere 700. 841 Amolo, præfati episcopi diaconus, ordinatus episcopus Lugduno xvi Kal. Februarii. »

(64) Vide *Acta sanctorum*, mensis Junii tom. I, die sexta, p. 748 edit. Venetæ anni 1741, ubi multa

quandoque occurrunt, hoc uno exemplo non a librariis temere confictas satis superque constare arbitramur; sed easdem ab ipsismet scriptoribus, vel ab eorum amicis, vel discipulis, vel demum a peritis viris propriis codicibus appositas fuisse credimus; eoque magis, quia sæpe accidit, ut easdem res ipsæ exhibeant, quæ cum antiquis ac fide dignis auctoribus mire consentiunt. Ita in antiquissimo codice bibliothecæ Ottonianæ, in quo habentur orationes quamplurimæ, S. Gregorii Nazianzeni ad orationem in sancta Lumina huiusmodi nota in margine habetur: Οὗτος δογματικὸς ἐρρέθη ἐν Κωνσταντινῶπόλει, « hic (nempe sermo) dogmaticus dictus est in Constantinopoli, » quæ etiam legitur in sequenti oratione in Pentecosten. Quas quidem orationes S. Gregorium Constantinopoli habuisse recte ex antiquis monumentis docet Tillemontius (65). In codice Casanattensi (66), ante octingentos annos Longobardicis litteris exarato, in quo habetur genuinus Bedæ *Cycclus*, qui, ut docuit Magnus Norisius (67), ab anno Christi 532 usque ad annum 1063 producit, multa scitu digna singulis fere annis adnotata sunt, quorum hic aliqua referre non piget. Primo igitur hæc habentur: « Primus Dionysii circulus a Justiniani principis anno 6, qui regnavit annos 38, » quæ omnia veritati prorsus sunt consentanea; Dionysium enim Exiguum suam *Paschalem cycclum* ab anno 6 Justiniani imperatoris, qui incidit in annum 532, auspicasse, multis veterum testimoniis probavit idem Norisius (68), eundemque imperatorem annis 38, non 40, ut quidam perperam scripserunt, regnasse, alibi idem eminentissimus auctor fuisse demonstrat (69). In eo-

de S. Agobardi archiepiscopi Lugdunensis cultu, Actis et ætate erudite præferuntur.

(65) Tom. IX, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique*, pag. 462, in saint Grégoire de Nazianze, article 66, des oraisons 38, 39, 40, 44, 31 et 26 de saint Grégoire.

(66) Num. 314.

(67) Dissertation 3 de cyclo paschali Ravennate annorum 95, tom. II Operum edit. Veronæ au. 1729, pag. 754.

(68) Dissert. 2 de paschali Latinorum cyclo, p. 723 et seqq. tom. II Operum citatæ editionis.

(69) Dissert. historic. de synodo quinta, § 2, tom. I Operum, pag. 683: « Idque colligitur ex annu obitu Justiniani imperatoris. »

(70) Eginhardus, natione Germanus, Caroli M., qui obiit an. 814, a secretis, imperatori suo admodum charus fuit. Præter *Vitam Caroli Magni*, *Annales etiam rerum gestarum Pipini regis*, Caroli Magni et Ludovici Pii, ab anno 741 ad annum 829, conscripsit, qui pluries fuerunt editi, præsertim a Duchesno *Scriptorum Franciæ* tom. II, ubi vide p. 29, ad an. 714 edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1686.

(71) *Chronicon Augiense* est sæculi x, et incipit ab anno Christi 709, desinitque ad annum 954. Exstat apud Stephani Baluzii *Miscellanea* novo ordine digesta et aucta, opera et studio Joannis Dominici Mansi, tom. I edit. Lucæ anni 1761. Lege p. 120, ubi ad annum 773 hæc scripta reperiuntur: « Capta est Italia a Francis, et Carolus Romanus pervenit. »

(72) *Chronicon* huiusmodi est sæculi ix, fludque pariter edidit Baluzius tom. et pag. citatis: incipit

dem codice inter annum Christi 775 et 774, in dictione XII, hæc leguntur: « Hac indictione venerunt Franci in Italiam. » Francos eodem anno Caroli M. ductu in Italiam fuisse progressos, testantur autem scriptores Eginhardus (70), *Chronicon Augiense* (71), et *Chronicon brevissimum monasterii S. Galli* (72), a Baluzio edita (73). Eusebius lib. III, cap. 24, *De vita Constantini Magni*, scripsit (74) se omnes ejusdem Constantini leges ac epistolas, ab ipso imperatore datas, quæ ad fidem catholicam spectabant, separato volumine colligere velle, quod num ipse præstitisset, viros doctos diutius latuit; penitusque ipsi ignorasset, nisi Henricus Valesius antiquam codicis Medicæi notam vulgasset, ex qua Eusebius supra laudatarum epistolarum ipsius Constantini Magni codicem conficisse (75) aperte colligitur. Ex his igitur, quæ hucusque de antiquis notis, in vetustis codicibus quandoque existentibus fuisse nimis, quam par erat, disputavimus, satis superque probasse nobis suademus, easdem notas inter veterum librariorum somnia ac mendacia haud recensenda esse. Superiora enim exempla aperte nos docent, eas vel ab ipsismet auctoribus codicibus suis, vel ab ipsorum discipulis, qui præceptoris sui res gestas probe noverunt, vel demum a peritis et doctis viris quandoque fuisse appositas; qui, etsi scriptoribus ipsa posteriores ætate fuerunt, tamen optimis monumentis edocti, si quid unquam ad codicum suorum oram adnotarunt, non aniles fabulas, sed res sibi plane conpertas posteris tradiderunt, quod quidem clarius nobis innotuit, dum ea, quæ in eisdem notis narrantur, incorruptis vetustatis monumentis ad

ab an. 691 usque ad an. 814. In eo ad annum 774 legitur: « Hoc anno perrexit dominus Karolus ad Romam ad sanctum Petrum, et revertens inde acquisivit Peccunia (melius Pavia) civitate, sive Cicino (melius Ticino) cum rege Desiderio, et cum gaudio reversus est in Francia. »

(73) In eodem tom. I, pag. 120 citatæ ejusdem editionis.

(74) Citato lib. III, cap. 24, pag. 592, ubi agit quomodo Constantinus episcopis et plebibus religiosas litteras sæpius scripserit; ubi ait: « Sed et alia plurima ejusmodi scripsit, ac pene innumera-biles exaravit epistolas; nunc episcopis præscribens ea quæ ad Ecclesiarum Dei utilitatem spectabant; nunc ipsas plebes per litteras compellans, fratresque et conservos suos nominans Ecclesiæ populos, vir beatissimus. Verum hæc separato volumine colligere, alias fortasse otium fuerit, ne hujus historie nostræ series interrumpatur. »

(75) Hæc sunt Valesii verba ad hunc Eusebii locum: « Certe Eusebius, quod hic pollicetur, postea implevit, omnesque epistolas et sanctiones imperatoris Constantini, quæ ad catholicam fidem spectabant, speciali libro complexus est. Id me docuit codex Medicæus, in quo ad calcem *Historiæ ecclesiasticæ* præscripta est epistola Constantini ad Palæstinios, quam in superiori libro retulit Eusebius, et post supradictam epistolam leguntur hæc verba: Ταῦτα μὲν οὖν ὡδὲ μοι κελεύω. Φέρε δὲ λοιπὸν τοὺς νόμους καὶ τὰς ὑπὲρ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τοῦ θεοφιλοῦς καὶ πραοτάτου βασιλέως ἐπιστολάς, ἀπ' ἐτέρας ἀρχῆς ὁμοῦ πάσας συναγάγωμεν. »

anussim consentire animadvertimus (76). Idcirco A Leontium, Anastasium, aliosque ex Græcis, qui Portuensem episcopum Hippolytum dixerunt, non temere locutos fuisse credendum est, sed ex anti- quis notis, vel genuinis operum titulis edoctos, hoc posteris per mille quadringentos et ultra annos constantissime tradidisse. Quamobrem Tillemontio et Ceillierio nos satisfacisse putamus, qui Leontii, Anastasii, cæterorumque deinceps Græcorum testi- monia, tanquam parum firma, rejiciunt, hoc tan- tum rationis momento, quod ipsi ea, quæ Euse- bius ac S. Hieronymus ignorarunt, scire nullo pacto potuerint. Quod falsum omnino esse, non solum ex iis quæ hactenus diximus, verum etiam ex Athe- nagoræ factis, de quo nec verbum quidem fecit S. Hieronymus in suo *illustrium virorum Catalogo*, B cuilibet notissimum esse potest. Hoc ipsum etiam doctissimis viris, qui Eusebii et ipsius S. Hieronymi silentium nobis objiciunt, alias persuasum fuit; nonnulla enim, ut supra ostendimus, ex notis ipsi mutuarunt, quæ eisdem Eusebium ac S. Hierony- mum penitus latuerunt. Vetustissimam igitur Por- tuensis Ecclesiæ traditionem non æquo jure nunc rejicere Tillemontius et Ceillierius conantur, cum ipsa optimis veterum testimoniis sit probe suffulta, quorum vim simplices conjecturæ vel minimum iaminuere nequaquam valebunt.

VIII. *Cur S. Hippolytus a Græcis quibusdam scri- ptoribus episcopi Romani, vel papæ nomine done- tur, examinatur.*

Objiciet fortasse aliquis, Leontium, Germanum, C aliosque ex Græcis scriptoribus, quorum testimo- nia in prima dissertationis parte retulimus, S. Hip- polytum non Portuensem, sed « Romanæ urbis epi- scopum, inio et papam » vocasse (77). His tamen respondendum, S. Hippolytum a Græcis « Romani

(76) Antiquos etiam auctores interdum libris suis alienisque notas aliquas addidisse, multis exemplis probare possemus. Sufficiat tamen nobis Photii exemplum, cujus duas notas antea ineditas vulga- vit primo Bernardus de Montfaucon in celeberrima S. Joannis Chrysostomi editione, in § 6 prælatio- nis ad tom. V editionis Paris. an. 1724, ex cod. XII sæculi XIII bibliothecæ Coislinianæ, quarum una fol. 52, docetur Photium integram ejusdem S. Pa- tris expositionem in Psalmos nancisei non potuisse; altera, pag. 21 et 22, S. Joannis Chrysostomi expo- sitionem aliquam in psalmum VIII exhibet, et ad calcem invenitur scriptum: Ὁ Φώτιος γράφει, « Photius scribit. » Legendus hac de re Montfau- con luc. cit.

(77) In quodam codice mss. Græco 193 biblio- thecæ Coislinianæ existat Hippolyti fragmentum de *Ezechie*, et episcopus Romanus appellatur apud Fab- ric. Oper. S. Hippolyti tom. I, pag. 271, et tom. II, pag. 51; quo etiam tom. II, pag. 22, pariter habemus: « S. Hippolyti episcopi Rom. et martyris fragmenta excerpta ex Commentario in Genesim ex 88 Patribus collecto, qui existat mss. Vindobonæ in bibl. augustiss. imperatoris. »

(78) Synodus Sardicensis anno 547 habita fuit Sardicæ in Illyrico. Exstat hujus synodi epistola apud Labbe tom. II *Concilior.*, p. 694 edit. Venetæ anni 1728.

(79) Hinc in subscriptionibus episcoporum, quæ

« episcopi » nomine fuisse donatum, eo quod epi- scopalem sedem in provincia Romana, id est « sub- urbicaria, » obtinuerit; quæ Roma ab ipsis voca- batur, ejusque episcopi a Græcis οἱ ἀπὸ Ῥώμης, vel οἱ κατὰ Ῥώμην, « apud Romam, » vel « juxta Romam » appellabantur. « Sic Roma, inquit Ste- phianus Lemoyne, sumitur pro provincia et epar- chio Romano. » In synodo Sardicensi epistola ad Ecclesiam Alexandrinam data fuit, in qua dicitur: Ἡ ἀγία σύνοδος συναχθεῖσα... ἀπὸ Ῥώμης... καὶ Ἰταλίας (78): « Sancta synodus congregata ex urbe Roma et Italia; » ubi « Roma » pro provincia Ro- mana, « Italia » pro diocesi Mediolanensi usurpan- tur (79). Ita etiam in epistola Aureliani de negotio Pauli Samosatani: « Interpellatus imperator Aurelianus rectissime hoc negotium diducavit, iis domum tradi præcipiens, quibus Italici Christianæ religionis antistites Romani episcopi scriberent. » Quamobrem summopere miramur, quod vir doctis- simus Jacobus Combefisius dubitare se asserat, num hæc Græcorum verba, Ῥώμης ἐπίσκοπος, « Romæ episcopus, » eo, quo mox diximus sensu, sint accipienda, eo quod tantam antiquitatem S. Hippolyto supparem non sapiant (80). Sed quid an- tiquus hac in re adduci poterat imperatoris Aure- liani epistola, et synodo Sardicensi? Verum quæ- nam fuerit Græcorum mens, dum S. Hippolytum « Romani episcopi » nomine designarunt, erudi- tissime patet ex Syncello, Anastasio apocrisiario et Nicephoro, quorum testimonia alias relata sunt. Quam vero provinciæ Romanæ nomen latissime ac- ceptum fuerit etiam Alexandri papæ III ævo, cuilibet Lateranensis concilii subscriptiones inspicienti, a Luca Dacherio primum editas, clarissime patere poterit (81).

Nec desunt etiam apud Latinos exempla, ex qui-

pag. 692 exstant, invenimus: « Lucius ab Italia de Verona. Severus ab Italia de Ravennensi. Ursacius ab Italia de Mediolano. » Et pag. 688: « Fortunatianus ab Italia de Aquileia. »

(80) Franciscus Combefisius tom. I *Biblioth. Græc. Patrum Auct. noviss.*, pag. 63 edit. Paris. an. 1672: « Quod a viro amicissimo, erudito, infu- lato (scilicet Petro de Marca archiepiscopo Paris.) observatum, episcopos Romanos dici, qui quasi le- vando onus Romani ipsius antistitis, ejusque vice in Urbe celebrent ad id muneris peculiariter dele- cti, inter quos se ipse annumerabat, nescio an tantæ antiquitatis sit, ut inde Hippolytus Ῥώμης epi- scopus audire Græcis potuerit. »

(81) Exstant in tom. I *Spicilegii*, pag. 656 edit. Parisiis anni 1723. Hic illas exscribendas ducimus, ut appareat quam late sese provinciæ Romana ex- tendisset: « De provincia Romana: Hubaldus Il- lostiensis, Hugo Terracinensis, Joannes Fundanus, Jo- natas Fundanus, Zacharias Marsus, Odalrisius Wal- vensis, Dodo Reatinus, Formundus Verulanus, Leo Aletrinus, Rodolphus Ferentinus, Asahel Agninus, Petrus Signinus, Milo Tyburtinus, Joannes Sutrinus, Martinus Nepesinus, Censius Tuscanensis, Petrus civitatis Castellensis, Armatus Narniensis, Paulus Hortanus, Petrus Amelcius, Richardus Urbeve- tanus, Gratianus Tuderinus, Vivianus Perusinus, Petrus Castrensis, Leo Clusinus, Martinus Crosee-

bus constat suburbicaria antistites « Romanos A
episcopos » vocatos fuisse; quos etiam summus
pontifex Nicolaus II in decreto de electione Ro-
mani pontificis in synodo Romana (82), anni 1059
emisso, « cardinales episcopos » nominat. In Char-

tanus, Paulinus Tunensis, Gulfranus Sunensis, Gui-
lelmus Lucensis, Petrus Lunensis, Rufinus Assisina-
nas, Rainerus Castellanus, Rasisericus Spolentinus,
Offreductus Eugubinus, Aloderius Callensis,
Guisso Urbinas, Nicolaus Simphronius, Jacobus Senegalliensis,
Acceptabilis Camerinensis, Jordanus Humanensis,
Petrus Firmanus, Ragnaldus Esinus, Gentilis Ausumanus,
Mimaldus Phanensis, Jochelinus Ariminensis, Petrus Piscariensis. Julius Florentinus,
Lamfractus Fesulanus, Teobaldus Placentinus,
Stephanus Monopolitanus, Anselmus Meibensis,
Radulphus Melsensis S. Marci. » Concilium hujusmodi Lateranense an. 1179 celebratum fuit.

(82) Exstat in concilio Romano decretum de electione Romani pontificis in tom. XII *Concilior.* edit. Venetæ an. 1750, pag. 50, in quo hæc leguntur : « Cardinales episcopi cum religiosis clericis, catholicisque laicis, licet paucis, jus potestatis obtineant eligere apostolicæ sedis pontificem, ubi congruere viderint. » Huic decreto subscripserunt Bonifacius Albanensis, Ubertus Sylvæ Candidæ Ecclesiæ, Petrus Ostiensis episcopus, alique numero 76. In codice Vaticano num. 1984 exstant hujusmodi episcoporum subscriptiones, a Labbe p. 51, editæ, in quibus episcopi suburbicarii *Romani episcopi* dicuntur : « Bonifacius Dei gratia Albanensis episcopus, Ubertus episcopus sanctæ Sylvæ Candidæ Ecclesiæ, Petrus Ostiensis episcopus, Petrus Lavicanus episcopus. Hujusmodi Romani episcopi subscripserunt unacum Joanne Portuensi episcopo. » Hoc ipsum decretum habetur etiam in *Chronico Farfensi* edito a Muratorio tom. II, part. II, *Rerum Italic. scriptor.*, pag. 645 edit. Mediolani 1726. In quo has legitimus subscriptiones pag. 646 : « Nicolaus episcopus sanctæ catholicæ et apostolicæ Romanæ Ecclesiæ huic decreto a nobis, sicut superius legitur, promulgato, subscripsi, et Romani episcopi 5, id est, Bonifacius Albanensis, Ubertus Sylvæ Candidæ, Petrus Ostiensis, Petrus Lavicanus, et Joannes Portuensis; et cardinales 4, Joannes tituli S. Marci, Leo tit. S. Laurentii in Damaso, Guido S. Mariæ trans Tiberim, Desiderius S. Ceciliae; et diaconi 5, Martius, Crescentius, Amanius, etc. » Ubi episcopus Joannes Portuensis inter episcopos Romani est relatus.

(83) In *Itiner. Ital.*, pag. 145, § 10, tom. I *Musei Italici* edit. citatæ Lutetiæ Parisiorum anni 1724 : « Dodo episcopus sanctæ Romanæ Ecclesiæ dedit libras quinque pro rebus post mortem, id est ecclesiam S. Mariæ cum casamento ipso Cassiano. Actum mense Octobri, temporibus Benedicti VIII. » Post hujusmodi relata verba hæc ipse Mabillonius prosequitur : « In alio diplomate illi suffraganei vocantur *Romani episcopi*. Dodo mox laudatus videtur fuisse episcopus Sabinensis omissus apud Ughellium. » Hunc Dodonem P. Faustus Antonius Marroni cleric. regularium scholarum Piarum *De Ecclesia et episcopis Sabinensibus Commentar.*, p. 29 edit. Romæ anni 1758, e Sabinensium episcoporum numero expungit, et potius ad Ecclesiam Narniensem spectare suspicatur. Utcunque sit, nostra sententia robur acquirit, cum etiam Narniensis Ecclesia in suburbicaria provincia existat.

(84) Hanc inscriptionem per extensum refert idem Mabillonius loc. cit., quando agit de ecclesia Beatæ Mariæ de Capella trans Tiberim, olim *S. Mariæ ad Pineam* nuncupata; hanc etiam ab ipso descriptam hic referre non piget : « Anno Domini 1090, in oct. xiii, mense Mart. die xxv, dedicata est hæc

tulario Farfensi, Mabillonio teste (83), Dodo episcopus Sabinensis, *S. Romanæ Ecclesiæ episcopus* dicitur; quemadmodum quoque in inscriptione anni 1090 episcopus Sabinensis et Tusculanus vocantur *episcopi Urbis* (84). Leontius itaque, Germa-

ecclesia S. Mariæ, quæ appellatur *ad Pineam*, per episcopos urbis, id est V. Savinensem et Joannem Tusculanens., tempore domni Urbani II papæ, in qua sunt reliquæ ex vestimentis sanctæ Mariæ Virginis, vel : Petri apostoli, Corneli PP., Callixti PP., Felicis PP., Hippolyti mart., Anastasii mart., Melixi, Marmeniæ mart.

Da Damaso vitam post mortem, Christe redemptor. » Sabinensis episcopus in inscriptione memoratus *Ubaldo* vocabatur, de quo legendus Ughellius *Ital. sac.* tom. I, pag. 360 edit. Venetæ an. 1717. Hic subscripsit bullæ Urbani II favore monasterii Cavensis anno 1092, pontif. iv, data. Legendus quoque in hanc rem idem Faustus Antonius Marroni *De Ecclesia et episcopis Sabinensibus Commentar.*, p. 41. Multa sunt alia documenta, in quibus suburbicarii antistites *Romani episcopi* nominantur; aliqua tamen præcipua his adjungere visum est. Ughellius tom. V *Ital. sacr.*, pag. 50, offert documentum consecrationis templi patriarchalis Aquileiensis a Poppone patriarcha, qui illud extruxerat, anno 1031 peractæ, quod prostat ad eandem ecclesiæ australem januam, in quo duo cardinales assistentes *episcopi Romani* dicuntur. « 1031, indictione xiv, iii Idus Julii. Ego Poppo hujus Aquil. Ecclesiæ patriarcha unacum duobus Romanis episc. cardinalib. et 12 coop., presidente D. Joanne papa XIX, et imperatore Courado Augusto, consecravi hoc templum in honorem S. Mariæ genit. Dei, et SS. marty. Hermach. et Fortunati, etc. » Ipse Poppo multa huic Templo donavit pro institutione quinquaginta presbyterorum, qui in eo divina persolverent, ut ex donationis instrumento ab eodem Ughellio, p. 51, descripto apparet, quam donationem etiam ex consilio *duorum Romanorum pontificum*, id est episcoporum, se fecisse commemorat his verbis : « Quibus (quingenta fratribus) et ex consilio, voluntate advocati ejusdem Ecclesiæ honorabilis viri Valperti, nec non ex consilio duorum Romanorum pontificum, Joannis et Dudonis, simulque cæterorum coepiscoporum, scil. Roberti Concordien... quædam ex bonis ejusdem Ecclesiæ... concessi. » Et in fine : « Actum in eadem ecclesia anno Dominicæ Incarnationis 1031... Residentibus autem duobus Romanis pontificibus cum cæteris episc. et clericis, etc. » Joannes et Dodo fuerunt cardinales, ut patet ex eorum subscriptionibus ad calcem prædictæ donationis apud Ughellium p. 53 relatis : « Ego Poppo sanctæ Aquileiensis Ecclesiæ patriarcha propria manu subsc. Ego Joannes Romæ Ecclesiæ cardinalis episcopus subscripsi. Ego Dodo similiter S. R. E. cardinalis episcopus subscripsi, etc. » De his omnibus videndus Joannes Franciscus Bernardus Maria de Rubis, *Monumenta Ecclesiæ Aquileiensis*, cap. 55, p. 515 et seqq. edit. Argentinæ anni 1740. Insigne tamen pro nostra sententia habemus documentum in lib. vi Luitprandi, qui an. 946 circiter claruit, *De rebus imperatorum et regum*, cap. 6, pag. 115 edit. Antwerpæ anni 1640, qui de synodo agens Ottonis I jussu contra Joannem XII celebrata, hanc, rogantibus etiam *Romanis episcopis*, coactam fuisse tradit : « Post triduum rogantibus tam Romanis episcopis quam plebe, magnus in S. Petri ecclesia sit conventus, sederuntque cum imperatore archiepiscopi. Item cap. 7, p. 116 : « Romani pontifices et cardinales presbyteri, ac diaconi cum universa plebe » conveniunt, quemadmodum etiam cap. 9, p. 116, in epist. eidem Joanni papæ data ab eodem imperatore

aus, aliique, qui S. Hippolytum episcopum Romanum vocant, Anastasio apocrisario, Syncello, cæterisque omnino consentiunt, atque hoc plane nomine ipsum appellarunt, quia Portuensis Ecclesiæ episcopus fuit, quæ in suburbicaria provincia sita est, quam Græci *Romam* dixerunt.

Papæ demum titulum, quem S. Hippolyto tribuunt antiqui codices Taurinensis, Ottobonianus

his verbis: « Romam observitium Dei venientes, dum filios vestros, Romanos scilicet episcopos, cardinales, presbyteros, diaconos, et universam plebem de vestra absentia percontaremur, et quid causæ esset quod nos Ecclesiæ vestræ, vestrique defensores videre noluissetis, talia de vobis, tamque obscena protulerunt, ut, si de histrionibus dicerentur, vobis verecundiam ingerent. » Item cap. 10, p. 120, habemus: « Ad hæc Romani pontifices, reliquosque clerus, et cunctus populus dixerunt: Inaudito valde inaudito est cauterio exurendum. » Et tandem cap. 11, p. 122: « Residentibus itaque domino Leone summo et universali papa in ecclesia Lateranensi, et imperatore sanctissimo Othone, et episcopis Romanis, Italicis, etc. » Apud Josephum Mariam Suaresium lib. II *Prænestes antiquæ*, cap. 10, pag. 187 edit. Romæ anni 1655, legitur ex Flodardo in epist. Hincmari Rheimensis Petrum episcopum quemdam Romanum. In *Chronico Farseni* Romanus quidam episcopus nomine Petrus jam nimis vetulus Romæ morans apud S. Vincen-tium juxta ecclesiam Beati Petri sub Leone IX recensetur anno 1048, Beroaldo vigesimo septimo abbate prædente cœnobio, apud ipsum Suaresium loc. cit., qui etiam refert, lapidi altaris monasterii S. Gervasii d'Ysses in Agennensi dioc., quod anno 1577 Calvinianorum rabie incensum dirutum fuit, ab evangelii cornu ad cornu epistolæ legitimum hoc epitaphium: « Hic requiescit beatissimus Aduinus episcopus urbis Romæ. » Plura vide apud eundem Suaresium cap. cit., ubi etiam prodit, p. 189, Romæ habitasse episcopum Ostiensem in monasterio, seu abbata S. Mariæ in Pallaria; Ecclesiam S. Laurentii in Miranda fuisse episcopium Sabinense, atque ex Anastasio Bibliothecario et Innocentio III, episcopium Albanense commemorat. In basilica Lateranensi septem cardinales episcopi celebrabant, unicuique die assignata: Dominica scilicet sacrum faciebat episcopus Ostiensis; fer. II, sanctæ Rufinæ; III, Portuensis; IV, Sabinensis; V, Prænestinus; VI, Tusculanus; Sabbato, Albanus; qui papæ divina conficenti etiam assistebant cum abbatibus designatis. Hinc non solum interdum *episcopi Lateranenses* et cardinales nuncupati fuere, verum etiam alii episcopi suburbicariæ provinciæ hoc nomine aliquando appellati reperiuntur, et idem Suaresius loc. cit., p. 119, in oppido Poli æ legisse testatur in ecclesia S. Stephani inscriptionem anno 1138 incisam, in qua *Guido cardinalis episcopus Lateranensis et S. Tiburtinæ Ecclesiæ nuncupatur*. Plura vide apud ipsum Suaresium toto cap. 10 citato, in quo de sex episcopis cardinalibus abunde disseruit.

(85) *Kuiniart. Act. martyrum*, pag. 148, necnon pag. 304, in Actis SS. Theodoti, etc., et ad verba: « Sic lamentantibus illis, singulos amplexus est sanctus, monuitque, ut quando veniret papa B. Fronto, etc. », hæc notare non omittit: « Jam observavit noster Mabillonius in Actis SS. Mammarii et aliorum martyrum Africano tum tom. IV *Analect.*, *papæ seu papatis* nomen presbyteris etiam tributum fuisse. Græcum hic habet, ὁ ἱεράς, quo nomine donatur Antonius presbyter in Actis SS. Juliani et Basilissæ, in vetustissimo lectionario Luxoviensi. »

(86) Lib. I, part. I, cap. IV, *Vetus et nova*

et Vaticanus 1451, non Romanum pontificem, sed cujuslibet urbis episcopum designare nemo est qui nesciat. *Papæ* enim nomen omnibus Christiani orbis episcopis ante XI sæculum commune fuit, ut notant eruditi viri Ruinartius (85), Ludovicus Thomassinus (86), atque, ut alii quamplurimi prætereantur, Bollandi continuatores in erudita (87) dissertatione, quam de *papæ* nomine Vitæ S. Herzelæ

Ecclesiæ disciplina, pag. 11 editionis citatæ

(87) Exstat tom. V. A. t. *sanctorum* mensis Junii, in *Patriarcharum Alexandrin. Historia chronologica*, parergon. 11, pag. 22 edit. Venetiis anno 1744, ubi multa de origine et notione nominis *papæ* erudite habentur. Inter varias hujusce nominis, quæ afferuntur, origines, ea potissimum nobis placet, quæ cardinali Baronio in notis ad diem X Januarii, pag. 21 cit. edit., aliisque probata fuit, nempe hujusmodi vocem a Græco ἱεράς, id est *Pater*, esse repetendam, non vero, ut alias etymologias nullius momenti prætermittamus, a duobus dictionibus *Papa*, nempe *Pater Patrum*; ex eo quod, ut recte ibidem observat ipse Baronius, Hormisdæ in epistola synodali concilii provincialis Epiri et *Pater Patrum*, et *Papa* nuncupatur: « Synodus veteris Epiri, Joannes, Matthæus, Constantinus, etc., domino nostro per cuncta sanctissimo et beatissimo Patri Patrum, Communiistro, ac principi episcoporum Hormisdæ papæ. » Videnda quæ hac de re Joannes Baptista Solerius in citata *Hist. patriarcharum Alexandrinorum chronologica*, num. 153, p. 25, adnotavit, qui pariter pulcherrime observat num. 154, p. 26, a Græcis hujusmodi nomen ad Latinos transiisse: et recte quidem ac merito hic titulus summo pontifici convenit. qui ut ejusdem Solerii, num. 156, verbis utamur, fidelium *Pater* est « non natura, aut gente, sed ætate et admonitione, auctoritate et doctrina. » Hinc, ut inquit Baronius in loc. cit., « cum futuris temporibus obtinisset communis usus, ut *papæ* nomen tantummodo Romano tribueretur pontifici, et schismatici illud sibi in odium ejusdem Romani præsulis fastu superbo vindicarent; aliaque non concessa præsumerent; Gregorius VII papa anno a Christo Domino 1073, sui vero pontificatus anno tertio, sexto Kalendas Martii, indict. XII, habuit Romæ synodum adversus schismaticos, ubi statuit inter alia plura, ut *papæ* nomen unicum esset in universo orbe Christiano, nec liceret alicui seipsum vel alium eo nomine appellare. Hæc in Regesto epistolarum Gregorii VII, quod asservatur in bibliotheca Vaticana, ubi canones ejus synodi scripti habentur. Servant ite ipsum Græci, ut nomine *papæ* Romanum pontificem intelligant, ut ex Nicetæ Choniæ scriptis apparet. » Hujusmodi *papæ* nomine antiquissimus temporibus non solum clerici venerandi, quemadmodum loc. cit. nos monet Baronius, et Rigaltius in suis ad S. Cyprii num. observationibus apud Solerium num. citat. 153; verum etiam presbyteri, hieromonachi, et parœciarum rectores appellabantur, ut notat Gangius in suo *Glossar. verb. Papa*, et hoc nomine vocatum fuisse Mammarium Africanum martyrem in Actis ejusdem refertur ab eodem de Cange loc. cit.: « Est, qui tibi pro nobis respondeat, Mammarius Papa noster. » Joannes Pearsonius in *Vindictis epistolarum S. Iynati*, part. I, cap. 11, p. 350, in SS. *Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt* tom. II existentibus, et du Cange loc. cit., *papæ* nomine solum patriarcham Alexandrinum inter Orientales Ecclesiæ præsules postremis temporibus fuisse vocatum tradunt. Hoc nomen præcis temporibus accommodatum fuisse episcopis, innumeros nos monent antiquitatis documenta. Clerus Romanus ad Carthaginensem scribens de morte S. Cypriani hæc ait, epist. 8, juxta ordinem Fellii sæptis

patriarchæ Alexandrini subjecerunt. Hinc etiam Prudentius Valerianum Cæsaraugustanum episcopum, cui elegantissimum hymnum de S. Hippolyto nuncupavit, his carminibus *papam* nominat :

*Roranies Sazorum apices vidi, optime papa,
Purpureasque notas vepribus impositas.*

Tandem sanctissimus pontifex Gregorius VII edita constitutione huiusmodi nomen soli Romano pontifici merito reservavit.

IX. *Stephani le Moyne sententia de Romano S. Hippolyti episcopatu expenditur.*

His tamen non acquiescit Stephanus le Moyne (88), sed sibi probabile videri fatetur, S. Hippolytum ipsiusmet Romæ episcopum esse potuisse, notissimo exemplo Lini, Cleti, Clementis, quos uno eodemque tempore episcopatum obtinuisse nonnulli

citata edit. Amstelodami anni 1700, p. 179 : « *Didicimus secessisse benedictum papam Cyprianum a Clemente subdiacono.* » Ad quæ verba hæc scribit Rigaltius p. eadem : « Sic appellari Carthaginis episcopum non invident Romani : sed nec aliter appellat Romanum pontificem Tertullianus lib. *De Præscript. adversus hæreticos*, et lib. *De pudicitia*. Hi fuere tunc Romano pontifici cum plerisque aliarum urbium episcopis tituli communes. » Hinc etiam in titulo epist. 30, pag. 209, hæc leguntur : « Cypriano papæ presbyteri et diaconi Romæ consistentes salutem. » Sicuti etiam in titulo epist. 55, p. 218. Frequenter quoque apud alios antiquos Ecclesiæ Patres *papæ* nomine episcopos vocatos novimus. Ita apud S. Hieronymum lib. III *contra Rufinum*, Oper. S. Hier. tom. II, p. 545, num. 16 edit. Vallarsii an. 1735 : « Scribis quoque, me literis indicasse, quod papa Theophilus expositionem fidei nuper ediderit, quæ ad vos necdum pervenit, » et paulo post : « Tu qui papæ Theophili dicis te in omnibus sententiam sequi, » et deinde paucis interjectis, *papam* Epiphanium nominat : exstant etiam epistolæ 86 et 88 ejusdem S. doctoris *beatissimo Papæ Theophilo aata*, Oper. tom. I, p. 531 et 532 edit. ejusdem Vallarsii 1734, in quarum altera p. 533 habentur hæc verba : « Adnitere ergo, papa amantissime atque beatissime, et per omnem occasionem ad Occidentales episcopos scribe, ut mala germina, acuta, ut ipse significas, succidere falce non cessent. » In qua etiam Anastasius summus Pontifex *papa* vocatur pag. eadem. Ita pariter in epistolis 102 et 103, tom. I, p. 626 et seqq. *sancto ac beatissimo papæ Augustino* datis, hæc inveniuntur : « Memento mei, sancte ac venerabilis papa, et sanctum ac venerabilem fratrem nostrum papam Alypium, ut meo obsequio salutes, obsecro... In eolumen te et memorem mei Christus Dominus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et auspiciente papa. » Innumera alia sunt apud eundem S. Hieronymum huiusmodi exempla, quæ prætereuntur consulto, ne longiores simus in re exploratissima : innumera quoque apud S. Augustinum in epistolis 15, 18, 222, 258, atque, quos laudat Joachimus Vadianus lib. *De primitivæ Ecclesiæ statu* sub finem, Bignonius ad lib. I Marculi, Savaro ad Sidonium lib. I, epist. 6. In serie quoque episcoporum Metensium scripta sub Carolo Magno *Chrodegangus papæ* nomine insiguitur :

Nobilis in cunctis papa Chrodegangus habetur.

Plura vide apud *du Cange* loc. cit. ; Theophilum Raynaudum Oper. tom. X, in Onomastico pontificio, verb. *Papa* ; Macri *Hierolexico* verbo eodem, atque qui hoc de nomine abunde disseruerunt. Huc, ut inquit *du Cangius* loc. cit., « cum communis esset illa nomenclatura, factum est ut Romani

autumant. Sed qui paulo supra tam egregie nos docuit, S. Hippolytum Romanum episcopum ab antiquis vocatum, quia episcopatum in Romana provincia obtinuit, idque multis exemplis ex ecclesiastica antiquitate petitis comprobavit, quorum præcipua nos ipsi jam superius exscripsimus, hæc puræ ac inani conjecturæ nullo modo assentiri debebat, cum apud veteres altum de re maxima invenitur silentium. Quod quidem evenire nunquam potuisset, si S. Hippolytus augustissimam B. Petri cathedram ascendisset. Nec Lini, Cleti et Clementis exemplum quidpiam hæc ipsius le Moyne conjectoræ juvare potest ; etenim magni scriptores Baronius (89), Pagius (90) Tillemontius (91) antiquorum auctorum, sancti Irenæi (92) scilicet, S. Epiphani (93), aliorumque testimoniis innixi, co-

pontifices titulum *universalis* nomini *papæ* addiderint : sic *universalis papa* dicitur Joannes VIII in synodo Ticinensi an. 876, tom. II capitular., col. 237 et 239. Idem summus pontifex *papa coangelicus* compellatur in synodo Romana an. 877, ibid. p. 255.

(88) Diatrib. de S. Hippolyto inferius citanda, p. 29 : « Sed rem forsitan non a vero ita alienum asseremus, si dicamus illum (Hippolytum) etiam ex parte in se suscepisse onus regendi ipsius episcopatus Romani. Nam Hippolyti tempore multi Arabes et Græci Romæ agebant, quos forsitan episcopos Hippolytus regerat, et quibus sacra Græcæ vel Arabicæ administrabat. Nec insolentis hoc erat mæris, duos in una urbe episcopali admittere episcopos. Sic Roma in ipse Linus, et Clemens, et Cletus dicuntur successores Petri, quod videtur seriem et ordinem successionis episcoporum Romanorum aliquo modo turbare. Sed optime a viris egregie doctis hoc conciliatur, asserendo Clementem, Linum, Cletum fuisse episcopos simul et eodem tempore, unum Pauli, alterum Petri, unum circumcisions, alterum præputii, unum Judæorum, alterum gentium, unum Latinorum, qui in urbe degabant, et nondum Latinæ linguæ satis assueverant. »

(89) Ad annum Christi 69, num. 41, p. 646, tom. I cit. edit., ubi multa in idem argumentum sanctorum Patrum afferuntur testimonia.

(90) *Breviario historic. chronologico-critico*, ubi agit de his pontificibus pag. 5 et seqq., tom. I edit. Lucæ an. 1729.

(91) Tom. II *Mémoires*, etc., art. 2, in Saint Clément, pag. 152 et seqq., et note 1, sur S. Clément, pape, p. 545 et seqq.

(92) Lib. III *Adversus hæreses*, cap. 3, p. 292 edit. Oxoniæ cit. an. 1702 : « Fundantes igitur et instruente beati apostoli Ecclesiam, Lino episcopatum administrandæ Ecclesiæ tradiderunt. Majus Lini Paulus in his, quæ sunt ad Timotheum Epistolis, meminit. Succedit autem ei Anacleus, post eum tertio loco ab apostolis episcopatum sortitur Clemens, qui vidit apostolos et contulit cum eis. » Videnda quæ ad hunc locum adnotantur a Joanne Ernesto Grabe.

(93) *Adversus hæreses* lib. I, tom. I, hæresi 7, vel 27, n. 6, p. 107, cit. edit. Parisiensis : « Etenim Romæ primi omnium Petrus et Paulus apostoli pariter atque episcopi fuerunt. Inde Linus, tum Cletus. Post hunc Clemens Petri et Pauli temporum æqualis, de quo Paulus meminit ad Romanos scribens. » Et paulo post : « Sed utcumque esse habuerit, Romanorum pontificum ista successio est : Petrus, et Paulus, Linus, ac Cletus, Clemens, Evaristus, Hyginus, Pius, Avicelus, qui est a me paulo ante in episcoporum ordine numeratus. »

stantissime tenent. S. Petro Liram, Lino Anacleto, Anacleto Clementem in summi apostolatus munere successisse. Hunc Moyii locum exscribit Joannes Albertus Fabricius in libro cui titulus *Sabaris lux Evangelii*, ab se edito (94), in quo Christianæ fidei initia apud omnes gentes ea, qua par est, eruditione répandit, additque ipsius Moyii testimonium, ut probet duos episcopos unam eandemque Ecclesiam eodem tempore gubernasse. Sed hæc Presbyterianorum tricas jam centies rædicitas convulserunt viri præstantissimi ex nostris, et ex Anglicanis quamplures, inter quos Thomas Dilsonus, Henricus Hamondus, et Joannes Pearsonius, qui peritoris eruditionis laude et ingenii acumine plurimum excellunt. Denique Jacobus Basnagius præcipuum hocce Moyii somnium convellit in suis de S. Hippolyti vita et scriptis animadversionibus (95).

X. Tillemontii conjectura, qua sanctum Hippolytum Antiochiæ passum, et in vicina Syria episcopum fuisse, refellitur.

Tillemontius (96) in eam videtur inclinare sententiam, quod S. Hippolytus gloriosam martyrii palmam Antiochiæ consecutus sit; ideoque in aliqua proxima Syriæ urbe episcopatum obtinuisse censet. Hanc conjecturam diligenti quadam veterum Martyrologiorum inspectione fulcire nititur; sed irrito prorsus conatu. Antiquissimum enim martyrologium, cui libet præferendum, quod edidit Dacherius, diserte habet: « In Tuscia B. Hippolyti episcopi de antiquis. » Huic consentit aliud Martyrologium bibliothecæ Otobonianæ, in quo paucissima sæctorum nomina qualibet die occurrunt. Ex hujusmodi igitur Martyrologiis constat S. Hippolytum, nec Antiochiæ passum, nec in Syria, sed in Tuscia. Nec addat Tillemontius, mendum et confusionem in hoc Martyrologio irrepisse, eo quod alia Martyrologia hæc eadem die presbyterum Antiochenum Novati discipulum celebrent, Græci vero S. Hippolytum papam Romæ referant; proindeque credendum sit, Hippolytum, qui Antiochiæ passus

A est, non presbyterum, sed episcopum fuisse, non Romæ, ut Græci habent, sed in Syria. His enim respondemus cum doctissimo Ruinartio (97), antiqua, quæ « Adonem præcesserunt, et aliquot ex his, quæ post (ejusdem Adonis) ætatem scripta sunt, nudum Hippolyti nomen die xxx Januarii » exhibere; quo fit, ut his conjecturis et emendationibus Tillemontii nullus supersit locus. Antiquissimi Martyrologii Dacheriani et pervetusti Otoboniani lectio confirmatur a tot antiquis scriptoribus, quos superiori hujusce dissertationis parte recensuimus, ex quibus aperte colligimus S. Hippolytum Portus Romani, qui ad antiquæ Tusciæ fines pertinuit, episcopum extitisse.

XI. Bignæi sententia de duobus Hippolytis rejicitur.

B. Demum Margarinus Bignæus (98), duos et ipse Hippolytos conflavit: unum scilicet Græcum, cujus inculentissima exstant monumenta ab ipso aliisque edita; Portuensem alterum, quem Romana veneratur Ecclesia; « per me liceat, inquit, duo sint Hippolyti, Latinus unus ille prior Portuensis, Græcus vero alter hujus orationis auctor. » Peculiaris hujusce sententiæ potissimam his verbis affert rationem: « Non ita esse verisimile Italum episcopum, vel Græce scripsisse, vel fuisse tanta necessitudine cum Origene junctum. » Verum levissimæ huic conjecturæ nimium indulsit Bignæus. Quapropter jure ac merito Leo Allatius hanc ipsius divinationem rejecit in descriptione codicis Ghisiani, quam, ut alias diximus, edidit doctissimus Josephus Blanchinus in *Vindiciis sacrarum codicum* his verbis (99): « Sed hac sua opinione fallitur Bignæus; possem plures enumerare Italos in Græcis non tantum intelligendis sed scribendis etiam fuisse versatissimos; ut de aliis sileam, Ælianus Præneste natus tantum in Græca oratione valuit, ut *Apis Attica* inter Græcos a Græcis ipsis vocari meruerit. » Allatio subscribunt doctissimi editores *Bibliothecæ Patrum* editionis Lugdunensis, qui Margarinum errasse scribunt; « nam S. Hippolytus Portuensis episcopus Græcus fuit, et Græce scripsit. »

(94) Cap. 15, p. 353, edit. Hamburgi an. 1731.

(95) In tom. I *Antiq. lect.* Henrici Canisii, pag. 3: « Mirum non crediderim, illum (Hippolytum) Romanam sedem tenuisse. Quidquid enim fuerit de nascentis Ecclesiæ primordiis, verisimile non fit binos episcopos Romanam rexisse Ecclesiam in eodem tertio sæculo, quo vulgatum ferebatur axioma: *Unus Deus, unus episcopus*. Id non latuisset Hieronymum, plurimos annos in ipsa Roma versatum; qui tamen Hippolyti sedem episcopalem ignoravit. Denique de tam solempni exemplo gemitorum episcoporum in una eademque sede non siluissent vel schismatici, vel cæteri scriptores ecclesiastici. »

(96) Sæpius citato tom. III, pag. 242: « Bollandus et Florentinus croient que saint Hippolyte, marqué le 29 et le 30 de Janvier dans les *Martyrologes* de S. Jérôme, comme un évêque de l'antiquité, et dans quelques-uns comme ayant souffert à Antioche, est le grand Hippolyte dont nous parlons. Les Grecs l'honorent en effet dans ces mêmes jours, quoiqu'ils rapportent très-mal son histoire, le confondant avec

celui de Porto. S'il a effectivement souffert à Antioche, c'est une grande preuve qu'il a été évêque dans l'Orient, et sans doute dans la Syrie. » Et pag. 674, in Notis ad S. Hippolytum, in fine notæ 2, hæc repetit: « Comme Usuard et Adon ne parlent point du tout de S. Hippolyte évêque, cela peut donner quelque sujet de croire que ç'a plutôt été en Orient qu'en Occident qu'il a exercé l'épiscopat et qu'il a souffert le martyre. Nous verrons en effet dans la note 4 un S. Hippolyte évêque marqué à Antioche le 29 et le 30 de Janvier. et on croit que c'est celui-ci. Pierre Damien le fait aussi venir de devers Antioche. Ainsi il aura pu être évêque de quelque petite ville de Syrie. » Legenda pariter sunt ea, quæ in nota 4, ab eodem Tillemontio de S. Hippolyti episcopi actu profertur.

(97) *Act. martyrum*, in admonitione in martyrium S. Hippolyti, pag. 144 citatæ editionis Veronensis.

(98) *Biblioth. Patrum*, tom. III, pag. 252 edit. Lugduni anni 1677.

(99) Tom. I, fol. 262.

Quamobrem summopere miramur virum alioquin eruditissimum tam futilibus argumentis innixum duos Hippolytos sxisse; nam, quod attinet ad summam illam necessitudinem, quam, ipso Photio teste (1), cum Origene Hippolytum nostrum habuisse credit, hoc facili evanescit negotio. Hippolytus enim, qui Irenæi discipulus fuit, quique idcirco in Occidente meliorem vitæ suæ partem transegit, haudquaquam tanta necessitudine cum Origene conjunctus esse potuit, qui primo Alexandria, deinceps Cæsareæ, Cappadociæ, Tyri, aliisque Orientis locis ad obitum usque moratus est (2). Hinc optimo quidem jure doctissimi viri nonnulli, inter quos Sebastianus Tillemontius (3), Photii lapsum exagitant, qui ex prava Hieronymiani Catalogi Græca versione a Sophronio adornata deceptus, Hippolytum nostrum Origene familiarissime usum, illique septem et amplius notarios suppeditasse dicitavit; cum hæc non Hippolyto, sed Ambrosio (4), munificentissimo Origenis Mæcenati, tribuenda omnino sint. Photium denique hujusmodi erroribus obnoxium quandoque fuisse docent eruditi viri, et præcipue ipse Tillemontius (5), qui ejus prochronismum de S. Panteni ætate, quem apostolorum discipulum falso credidit ipse Photius, primus detexit. Quod denique miretur summopere Bi-

gnæus, Italum episcopum Græce scripsisse, id quidem Portuensi Hippolyti nostri sedi haud obesse potest, cum S. Clementis I Romanus pontifex luculentissimam epistolam Græce conscripserit (6), et S. Irenæus Lugdunensis episcopus Alico sermone magnum illud contra hæreses opus aliaque non pauca exaraverit. Nec cuiquam lucusque, quod sciamus, in tanta scriptorum turba in mentem venit, Romanæ S. Clementis et Lugdunensi S. Irenæi sedibus contradicere, propterea quod illi Græce scripserint, Halloixio (7) excepto, qui, futilibus conjecturis indulgens, S. Irenæum Thyatirenorum in Lycia antisitem exstitisse credidit.

XII. *Stephani le Moyne sententia de Arabica S. Hippolyti sede exponitur.*

Stephanus le Moyne sæpius citatus, superiori sæculo exeunte, collectaneam quamdam veterum Patrum, cui titulus *Varia sacra*, edidit Lugduni Batavorum anno 1685, duobus tomis in-4, in quorum uno, pag. 53, fragmentum vulgavit sermonis S. Hippolyti contra Græcos, seu contra Platonem, *De universi causa*. Hac arrepta occasione in Prolegomenis, omnigena eruditione refertis, diatribam de S. Hippolyto instituit, in qua de ejus sede, scriptis rebusque gestis suis agit (8). Primo itaque illam gente Arabem fuisse scribit, conjectatque

(1) Codice ccxxi, pag. 502 cit. edit.: « Ferunt item hunc (Hippolytum) conciones ad populum, Origenis imitatione, habuisse, illoque familiarissime utentem, tantum esse factum scriptorum ejusdem admiratorem, ut ad divinam Scripturam commentario illustrandam hortando impulerit: additis etiam illi suo sumpto septem notariis qui dictata celeriter exciperent, totidemque librariis qui accurate describerent; hæc igitur subministrantem Hippolytum, sine remissione solitum exigere opus, quod elaborasset Origenes, atque hinc etiam operis exactorem in epistola quadam ab eo nominari. »

(2) Legendus S. Hieronymus lib. *De viris illustribus*, cap. 54, pag. 878, tom. II Operum citatæ editionis, ubi de Origene, ejusque operibus et itineribus multa commemorat.

(3) Note 3, sur saint Hippolyte, pag. 673, tom. III, sæpius citato.

(4) Hac de re legendus Eusebius *Histor. ecclesiasticæ*, lib. vi, cap. 23, pag. 287, et D. Hieronymus lib. *De viris illustribus*, cap. 61, p. 887 ejusdem Vallarsii editionis. Hunc Photii errorem corriggit etiam Aubertus Miræus in sua *Bibliotheca ecclesiastica*, ad caput 56 libri *De viris illustribus* S. Hieronymi, pag. 434 editionis Hamburgi anni 1718.

(5) Tom. III citato, pag. 171, ubi erudite de S. Panteno agit.

(6) Exstat apud Petrum Coustant *Epistol. Romanorum pontificum*, tom. I, p. 9 citatæ edit. Paris. anno 1721. Vide monitum ad eandem epist. p. 6.

(7) Petrus Halloix, *De vita S. Dionysii Corinthicorum episcopi*, etc., pag. 608 edit. Duaci an. 1656.

(8) In Prolegomenis ad *Varia sacra*, pag. 29, terg.: « Si mentem nostram ulterius liceat aperire, et si nova conjectura præcedentes cumulare adhuc mihi concedatur, quid impedit quominus dicamus Hippolytum fuisse episcopum Portus Romani? Non quidem Portus Ostiensis, Portus ad littus maris Tyrreni ad Ostia Tiberis; sed Portus Romani in Arabia. Nam revera in Arabia Portus erat nobilissimus, Romanis præcipue notus, et qui cum ab illis admodum frequentaretur, vocabatur Portus Roma-

mus. » De eo Philostorgius lib. III, cap. 4: « Edificavit (Theophilus) ecclesiam, ubi Romanum erat emporium, extrorsum ad Oceanum positum; vocant vero oppidum Adanem, quo iis, quos ex Romanis venire contingit, appellere mos est. » Eadem habet Nicephorus, sed quæ hausit ex Philostorgio. Emporium istud Romanum Ptolemæo vocatur *Ἐμπορίον Ἀραβίας*, lib. VI et lib. VIII: « Quia totius Arabiæ erat nobilissimum, et illic Græci, Romani, Ægyptii per mare Rubrum ex Climate Portu, vel pedestri itinere Copto ad Berenicem, tandem totum istud mare præterlapsi, extra Babelmandel, et fauces sinus Arabici ad Portum Romanum in Oceano situm appelabant. Vocatur alius Aden, ut ex Uranio apud Stephanum constat. Quod nomen adhuc superstes manet, et regioni tribuitur Arabiæ Felicis, ubi est Portus iste Romanus, qui ab Arriano dicitur, ni fallor, Arabia Felix in *Periplo maris Rubri*, et alius Adana. » De Adana regno vide Marcum Paulum Venetum lib. II, cap. 46; Alfragan., *De elementis astronom.*, cap. 9: « Primum clima transit terram Jeman, ubi urbes clare Dafara, Oman, Hadramuta, Aden. » Scherif Elidris, in *Geographia*, quæ perperam vocatur Nubiensis, climat. I, part. VI: « Est vero Aden urbs parva, celebris tamen, quia est portus utriusque maris, et ex ipsa solvantur navigia Sindiæ, Indiæ, et Sinarum, et ad ipsam deferuntur vasa Sinica; unde patet fuisse portum Arabiæ nobilissimum, et propter situm et Orientalibus et Occidentalibus omnium magis frequentatum. Ideo Portus, Emporium Arabiæ, imo vocabatur Arabia Felix, ut patet ex *Periplo* Arriani, quia erat totius Arabiæ Felicis locus amœnissimus et istius beatissimæ regionis nobilissimum compendium. » Et pag. 30 hæc repetit: « Non Portus Ostiensis ad Tiberis ostia, sed Portus Romani in Arabia, ubi Hippolytus diu vixisse memoratur; et revera si Portus Ostiensis fuisset episcopus, et ibi martyrio fuisset consummatus, monumentum istud illius memoriæ consecratum, statua ista cathedralis marmorea litteris Græcis utrinque circumscripta, sæculo præterito ex rudericibus quibus-

(nullo tamen veterum testimonio) pagum Arabiæ A Petreæ Bostrensis diœcesis illi patriam fuisse, diuque Bostræ, quæ fuit ejuſdem Arabiæ metropolis, vixisse, et episcopum Portus Romani in Arabia Felice exstitisse. Novam hanc viri eruditi sententiam de Arabico S. Hippolyti episcopatu probarunt nonnulli ex heterodoxis litterarum fama præstantes, Guilielmus scilicet Cave (9), Fridericus Spanhemius (10), Samuel Basnagius (11), et novissime Albertus Fabricius Hamburgensis (12). Sed quam longe a vero distet hæc Stephani le Moyne divinatione, ex iis, quæ mox dicenda sunt, cuilibet facile patebit.

XIII. *Fundamenta hujus sententiæ indicantur, et auctor libelli, qui S. Gelasii I papæ nomen præfert, inquiritur.*

Moynius divinationem suam duobus veterum testimoniis fulcire conatur (13), quorum unum ex quodam scripto *De duabus naturis in Christo*, quod Gelasii papæ I nomen præfert, alterum vero ex Philostorgio desumit.

dam eruta, in sede episcopali, quam occupasset Hippolytus, ab illius cultoribus posita et collocata fuisset; nimirum intra Portus Ostiensis territorium et pomeria. Jam vero inventum est in aede Laurentiana ad Urbem, quo constare mihi videtur, Romanos illum vindicasse, Romæ præcipue egisse, ibi Evangelio propagando, et hæresum viru et veneno extinguendo alacriter et strenue incubuisse, nullius episcopalis sedis vicinæ rectorem fuisse, et si Portus episcopalis habitus est, non Portus in Latio et diœcesis Romanæ, sed Portus Romani in Arabia episcopum agnitum et reputatum fuisse. » Illic

(9) In sæpius citato tom. II *Scriptorum ecclesiasticorum Hist. litteraria*, pag. 402: « Cum cl. Moynio merito concludere possumus, Hippolytum Portus Romani, emporii in Arabia celeberrimi, Adenæ etiam dicti, et a Romanis mercatoribus admodum frequentati, episcopum fuisse. Verum hæc paulo clarius et explicatius exponenda sunt. Aden urbs erat ad Rubrum mare sita.... In hac urbe quin sedem habuerit Hippolytus *Portus Romani* episcopus, nulli debitamus. Unde ipsam *Arabiæ metropolis* episcopum fuisse scribit Gelasius papa... ex hoc *Portus Romano* nata est vulgaris fabula, Hippolytum *Portus Romani* ad Ostia Tiberis decimo sexto ab Urbe lapide episcopum fuisse. » Vide etiam Oudinum citato tom. I, p. 221.

(10) *Eptome isagogica ad histor. ecclesiast.*, p. 101, tom. I, edit. Lugduni Batavorum anni 1689.

(11) *Annal. politico-ecclesiastici*, ad ann. 222, tom. II, pag. 288, num. 7 edit. Roterodami anni 1706: « Quinam vero Ecclesiæ præfatus fuerit (Hippolytus), nec dicit Eusebius, et a se ignorari profitetur Hieronymus... in Oriente tamen officio factum esse episcopi, conjecturam ducimus ex Hieronymo: *Scriptis homiliam de laude Domini Salvatoris in qua præsentem Origene se loqui in ecclesia significat*. Quem dicentem audivisse videtur Origenes, cum in Arabia versaretur, quo his tertiumve se contulerat.... Itaque eo inclinat animus, ut in Arabia episcopatum obtinuerit Hippolytus, non in Italia, cum Portuensem Origenes Ecclesiam non acierit, ut auditor esset Hippolyti... multa se probabilis specie commendat doctissimi conjectura Lemoyonii, etc. »

(12) *Biblioth. Græc. lib. v, cap. 1, pag. 203, tom. V*: « Portus Romani, non Ostiensis in Italia, sed celeberrima in Arabia hoc nomine emporii episcopatum

Quoad primum, celebris est inter eruditos controversia, quisnam Gelasius libelli, quem mox laudavimus, auctor fuerit (14). Nonnulli Gelasio primo Romano pontifici tribuunt, alii Gelasio Cyziceno, quidam Gelasio Cæsareensi adjudicant. Magnus *Annalium ecclesiasticorum* pœrens Baronius (15) immensa, qua pollebat, eruditione, rem hanc ad sanioris critices regulas diligentissime revocavit, maximisque argumentis ostendit Gelasium Romanum pontificem hujusce libelli auctorem haud fuisse. Gennadius enim (16) scribit, Gelasium papam edidisse contra Eutychianos *grande et præclarum volumen*; cui Anastasius Bibliothecarius (17) consentire videtur, qui hujusmodi opus *libros* disertæ appellat. Hæc Gennadii verba, qui genuinum Gelasii opus legerat, quem nunc habemus libellum, designare posse nemo censebit; nam cum illum *grandæ et præclaræ volumina* disertim Gennadius appelleret, atque hujusmodi verbis parce admodum ipse usus sit, tam parvæ molis libello convenire non posse nemo non videt. Quod sane ipsomet Gennadio

gessisse doctissimi viri Stephani le Moyne conjectura est, qui de Hippolyto ejusque scriptis copiose disseruit in Prologomenis notisque ad *Varia sacra*, et præter Tillemontium ac Caveum de hoc est consulendus. »

(15) Prolegomena ad *Varia sacra*, pag. 28, ubi ait adhuc ignorari S. Hippolyti episcopatum, atque hæc scribit: « Quod confirmari potest testimonio ipsius Gelasii pontificis Romani, qui eodem sæculo v paulo post fata Hieronymi sedem Romanam occupavit. Is quippe in libro *De duabus in Christo naturis* citat *Hippolytum episcopum metropolis Arabiæ in Memoria hæresew*. » Quod non suspexit debuit reddere istud opusculum eminentissimo cardinali, quasi non esset opus Gelasii pontificis, qui, inquit cardinalis, non potuit ignorare Hippolytum fuisse episcopum Romanum, non vero Arabem metropolitanum. Sed hoc ignoravit Hieronymus in ipsa Roma 50 annis ante Gelasium, quidni ergo Gelasius idem etiam ignorasset? Certe opus istud propterea in suspicionem venire non debuit. Nec est fetus Gennadii, nec Gelasii Cæsariensis, nec Gelasii Cyziceni, sed Gelasii pontificis Romani. Quod tandem calculo suo contra tres eminentissimos cardinales Baronium, Bellarminum, Peroua confirmarunt Sirmundus, Petavius, Chiffletius, Labbeus, alique viri laudibus litterariis ornati et insignes. »

(14) Exstat iste liber in *Antidoto adversus hæreses* Basiliæ 1528, fol., et cum aliis veterum scriptis de duabus naturis et una persona in Christo, Tiguri 1571, fol.; denique in *Bibliotheca Patr.* vol. VIII, p. 699.

(15) Ad annum Christi 496, num. 1 et seqq., tom. VIII *Annalium*, pag. 595 edit. citatæ.

(16) Libro *De viris illustribus*, cap. 94, in tom. II Operum S. Hieronymi edit. Vallarsii, pag. 987: « Gelasius urbis Romæ episcopus scripsit *adversus Eutychen et Nestorium grande et præclarum volumen*, et tractatus diversarum Scripturarum et sacramentorum elimato sermone, et *adversus Petrum et Acacium* scripsit epistolas, quæ hodie in Ecclesia tenentur catholica. Fecit et hymnos in similitudinem Ambrosii. Obiit sub Anastasio Augusto. »

(17) In Vita S. Gelasii tom. III, pag. 195 edit. Romæ ex typographia Vaticana anno 1728: « Hic fecit tractatus et hymnos, sicut beatus Ambrosius episcopus, et libros *adversus Eutychen et Nestorium*, qui hodie in bibliotheca et Ecclesiæ archivio reconditi tenentur. »

teste clarius elucescit; nam opera Antiochi episcopi (18) contra avaritiam, et Theophili Alexandrini (19) contra Origenem *grande volumen* ab ipso appellantur. Severi autem Sulpitii (20) *Historiam*, cum cæteris ejusdem operibus, *opusculi* titulo insignivit; quæ quidem historia triplo major supra laudato libello esse cuilibet eandem lustranti facile patebit (21). His accedit, quod Gennadii de Gelasio testimonium desideratur in antiquissimo codice Vaticano, quem Vaticanæ bibliothecæ acquisivit eruditissimus ejusdem præfectus Laurentius Zacagnus. Hunc codicem laudavit vir sapientissimus Lucas Holstenius, qui eundem vidit in bibliotheca clericorum regularium S. Andræ de Valle, illumque merito antiquissimum vocat; ibi enim quondam quadratis et vere Romanis litteris Ciceronis orationes in *Verrem* descriptæ fuerunt, quibus postea deletis ac corrasis, S. Hieronymi et Gennadii *Catalogus* uncialibus iterum, sed recentioribus litteris superscriptus fuit. Secundo argumento Baronius (22) probat multa in hoc libello inveniri, quæ a S. Gelasio papa exarata esse pene impossibile est; et Eusebium Cæsariensem multis observat in eodem libello encomiis ornari, quem Arianum fuisse certum est, cujus opera inter librorum apocryphorum numerum ab eodem Gelasio rejiciuntur, et Græcos Patres tantum laudari, nec non Ambrosium, Hieronymum, cæterosque ex Latinis silentio præteriri. Verum Jacobus Sirmondus (23), Philippus Labbeus (24), Antonius Pagius (25) senior, S. Gelasium hujusmodi libelli auctorem credunt, non solum quia in antiquissimis codicibus descriptus ille est inter indubitatas ejus epistolas, et

S. Fulgentius, qui paucis post Gelasium annis floruit, ex hoc libello tanquam Gelasii papæ tria desumpsit testimonia, quæ in librum *De 5 quæstionibus* apud Ferrandum diaconum, cap. 18, retulit; verum etiam quia laudatur a Joanne II papa in epistola *ad Avienum* (26) *cæterosque senatores*. Sed his Sirmondi argumentis magnus Baronius videtur non obscure satisfacisse; quamvis ipse Ferrandi testimonium videre non potuerit, cujus Opera Franciscus Giffletius multis post Baronii mortem annis edidit. Observat itaque eminentissimus cardinalis, nonnulla ab impostoribus S. Gelasio papæ eodem vi sæculo, in quo ipse obiit et Fulgentius floruit, supposita fuisse. Optimum sententiæ suæ testem laudat Cassiodorum, qui diserte scribit S. Gelasio papæ suppositas fuisse adnotationes quasdam in epistolas D. Pauli, in quibus Pelagianum dogmatis vestigia supererant (27). « In Epistolas, inquit, tresdecim S. Pauli adnotationes conscriptas in ipso initio meæ lectionis inveni, quæ in cunctorum manibus ita celebres habebantur, ut eas a sancto Gelasio papa urbis Romæ, doctissimi viri studio dicerent fuisse conscriptas, quod solent facere qui res vitiosas cupiunt gloriosi nominis auctoritate defendere. Sed nobis ex præcedentibus lectionibus diligenti retractatione patuerunt, subtilissimas quidem esse ac brevissimas dictiones, sed Pelagianum erroris venena illic esse seminata. » Cassiodori igitur ævo, qui circa annum 556 hæc scripsit (28), supposititia Gelasii papæ opera circumferri jam multo ante cœpta erant, quæ a disertissimis viris pro veris et genuinis habebantur; ideoque non improbabile quibusdam videbitur S. Fulgentium aliosque ge-

(18) Cap. 20, pag. 962 citatæ edit.: « Antiochus episcopus scripsit adversus avaritiam unum et longum volumen. »

(19) Cap. 33, pag. 966 dictæ edit.: « Theophilus Alexandrinæ civitatis episcopus scripsit adversus Origenem unum et grande volumen, quo omnia pene ejus dicta et ipsum pariter damnat, simul docens non a se primum eum, sed ab antiquis Patribus et maxime Heracla fuisse et a presbyterio ejectum, et de Ecclesia pulsum, et de civitate fugatum. »

(20) Cap. 49, pag. 961 cit. edit.: « Severus presbyter, cognomento Sulpitius Aquitanicæ provincie, vir genere et litteris nobilis, et paupertatis atque humilitatis amore conspicuus, clarus etiam sanctorum virorum Martini Turonensis episcopi et Paulini Nolevisis notitia, scripsit non contemnenda opuscula. »

(21) Legendus Baronius ad dictum annum 496, num. 4, pag. 596, tom. VIII cit. edit., ubi hæc nos etiam docet: « Verum non unum duntaxat librum; sed quod grande et præclarum opus Gennadius nominat, in quinque libros fuisse partitum liquet. Habet id enim Anastasius Bibliothecarius in libro *De Romanis pontificibus*, cum affirmat quinque libros adversus Nestorium et Eutychetem ab eodem Gelasio fuisse conscriptos, cum tamen opusculum, quod Gelasii nomine exstat editum, unius libri periodo terminetur. »

(22) Ad dictum annum 496, n. 7, p. 596: « Qui Gelasius *De duobus naturis* opusculum illud scripsit, cum in fine profiteretur se catholicorum, ut ait, magistrorum testimonia afferre, quibus a se dicta con-

firmet, tamen inter plures sanctorum orthodoxorum Patrum assertiones ponit post Magnum Athanasium, ante Gregorium Nazianzenum, Eusebium Cæsariensem, conclamationum jam sæpe ab omnibus antesignanum Arianorum, ejusque tres sententias ex diversis locis acceptas refert: quæ quidem quam indigna sint Gelasio papa, nemo non videt; quamque alienus sit auctor ille ab aliquo Latino scriptore; cum in re tanta nitatur Græcorum duntaxat auctoritate, vix duobus Latinis ex plurimis in testimonium adductis. Quam vero e contra ea conveniat Gelasio illi a Photio recensio, cognosce, dum ipse in dicto opere de Nicæno concilio eundem Eusebium Cæsariensem plurimum laudat, et titulis orthodoxo magno viro dignis exornat, atque ab omni Arianae hæresis suspitione vult exemptum, dum ipsum nunquam Ario consensisse non sit veritus affirmare. » Legendus Bellarminus *De script. ecclesiasticis*, in *S. Gelasio papa* tom. VII Oper. citatæ edit., pag. 187.

(23) Apud ipsum Labbeum citandum.

(24) Dissert. historica ad lib. *De script. ecclesiasticis* Bellarmini, pag. 188.

(25) Ad annum dictum 496, num. 3, pag. 598, tom. VIII *Annal.* Baronii citat. editionis.

(26) Hæc sunt rationum momenta, quibus Sirmondus et ex eo citati auctores S. Gelasio opus hujusmodi ascribendum esse propugnant. His subscribit etiam Cave *Script. eccles. hist. litteraria*, tom. I, pag. 463.

(27) *De institutione divinarum litterarum*, cap. 8, tom. II Operum, pag. 543, edit. Rothomagi an. 1679.

(28) Legendus Cave tom. I citato, pag. 501.

nimum S. Gelasii papæ opus non vidisse (29), sed hoc opusculum, dum scriberet, in promptu habuisse. Alii vero, qui hujusmodi libelli S. Gelasium papam auctorem esse contendunt, hæc de S. Fulgentio non sine injuria scribi posse judicant; cum difficile ipsis videatur tantum virum ita turpiter fuisse hallucinatum, ut genuinum Gelasii opus a suppositio secernere nesciverit, dum tria luculentissima testimonia ex ipso desumpta in laudato libro recitavit. Nec mirum, inquit, cuilibet esse debet, si S. Gelasius papa multa ex Eusebii Casariensis operibus testimonia desumpserit, quæ tamen in decreto de libris recipiendis et non recipiendis inter apocryphos ipse rejecerat; nam, ut docuit eruditissimus præsul Justus Fontanus in opere *De antiquitatibus Ortæ* (30), libris illis S. Gelasius non eo fine apocryphi notam iniecit, ut monebat catholicos viros ne ipsis ullam adhiberent fidem, eo quod hæresibus scaterent, sed ut ipsis canonicam tantum auctoritatem denegarent. Antonius Arnaldus in eximio illo opere adversus Claudium Charentonensem cæterosque Calvinianos pro sacrosancto Eucharistiæ sacramento tam luculenter conscripto, mediam profitetur sententiam, videlicet hoc opusculum, quod nunc superest, esse fragmentum magni operis S. Gelasii papæ adversus Eutychem (31). Verum quomodocunque sese res habeat, hanc quæstionem viris doctioribus discutiendam relinquimus. Nobis tantummodo sufficiat probasse incertum adhuc esse num S. Gelasius papa hujus libelli auctor exstiterit, quominus opus illud tanquam genuinum et grande ipsius volumen contra Eutychem *de duabus naturis in Christo* a nobis suscipi debeat. Quapropter doctissimi Tillemontii (32) argumentum penitus concidit, qui ex hæc Gelasii papæ, ut ipse credidit, de S. Hippolyti sede sententia, etiamsi illa longissime a vero distet,

(29) Recte in hanc rem hæc scribit Baronius ad dictum ann. 496, n. 5: « Si tempore Cassiodori Gelasii æqualis, sive ipso Gelasio vivente, sive post paulo tempore ejus obitum, tantum nefas aggredi ausa est aulæ hæreticorum præsumptio, ut Pelagianum opus Gelasii nomine prænotarit; quid adeo mirandum si commentariolus ille, de quo est quæstio, ejusdem nomine invenitur eodem tempore esse vulgatus? » Et num. 7, ubi agit de Joanne papa II, qui citat hujusmodi opus in epistol. *ad Avienum aliosque senatores*, quæ est num. 3, et repetitur in tom. V *Collect. conciliorum*, pag. 896 edit. Venetæ ann. 1728, ait citari quidem Gelasium, sed absque illo Romani pontificis titulo. Incertum est proinde, an Gelasium papam Joannes intellexerit; en verba ipsius Joannis pag. 898: « Gelasius ex libro adversus Nestorium et Eutychem, »

(30) Lib. II, cap. 3, § 3, pag. 217 et seqq., ubi quoniam sensu verbum *apocrypha* sit accipiendum discrete multis allatis eruditionum monumentis ostendit. Decreti Gelasiani hæc sunt verba: « Historia Eusebii Pamphili apocrypha. » Vide Prolegomena ad *Vitas pontificum* Josephi Blanchini, pag. 67, tom. IV edit. Romæ 1735, ubi ipsum S. Gelasii decretum ementatum habetur.

(31) *La perpétuité de la foi de l'Eglise catholique touchant l'Eucharistie défendue*, lib. V, cap. 10, tom. III, pag. 228 edit. Paris. ann. 1704, ubi agit

A omnino negat, S. Hippolytum Portuensi Ecclesiæ præfuisse, dum v sæculo desinente hoc Romæ prorsus ignotum fuerit; verum cum hujusce libelli S. Gelasium papam auctorem exstitisse tuto firmari non possit, Romanæ Ecclesiæ de S. Hippolyti sede traditionem in hoc eodem libello frustra requirimus.

XIV. *Heterodoxi libelli de duabus naturis testimonio perperam transsubstantiationis mysterium oppugnare conantur.*

Quamobrem etiam miramur quosdam heterodoxos, qui veras criticæ, ut aiunt, regulas callent, neglectis tot antiquorum Patrum testimoniis, ex hoc dubiæ fidei scripto deducere conari, S. Gelasium papam augustissimi Eucharistiæ sacramenti transsubstantiationem negasse; cum in genuinis, quæ supersunt, epistolis, eadem SS. pontifex de transsubstantiatione docuerit, quæ tradiderunt antiquissimi Patres Origenes, Irenæus, Cyprianus, aliique (33), quorum luculentissima testimonia non uno in loco recitat cl. monachus Remigius Ceillierius (34). Quinimo ex ipsismet laudati opusculi verbis, quæ nobis magno clamore hæretici objiciunt, nihil deduci potest quod sententiæ heterodoxorum faveat; verba enim illa: « Certa sacramenta, quæ sumimus, corporis et sanguinis Christi divina res est, propter quod, et per eadem divinx efficitur consortes naturæ, et tamen esse non desinit substantia, vel natura panis et vini (35); » non sunt accipienda, quemadmodum Albertus Claudius (36), et nuper Guilielmus Cave (37), aliique heterodoxi, qui sacramentarii dicuntur, interpretantur, quasi Gelasius, seu quisquis sit hujus opusculi auctor, in sanctissimo Eucharistiæ sacramento post consecrationem veram panis substantiam remanere crediderit. Voces enim illæ *ὄστας* et *φύσας* apud Græcos, *substantiæ* et *naturæ* apud

de textu ex libello S. Gelasii desumpto: « Le premier de ces auteurs est le pape Gélase, dont les ministres de Bâle ont fait imprimer un traité, ou plutôt un fragment contre les hérésies de Nestorius et d'Eutychès, qui est très-défectueux et très-plein de fautes, comme Aubertin même est obligé de le reconnaître. »

(32) Sæpius citato tom. III, pag. 673, note 2, sur saint Hippolyte: « Mais, de plus, s'il est vrai que le pape Gélase l'ait cru métropolitain d'Arabie, quand même il se serait trompé en cela, c'est néanmoins une preuve manifeste qu'on ne savait point à Rome, à la fin du ve siècle, qu'il eût été évêque ni à Porto, ni en aucun autre lieu d'Italie. »

(33) De augustissimo Eucharistiæ sacramento multa scripsit citatus Arnaldus in egregio opere, cujus superius mentionem habuimus, ubi multis in locis sanctorum Patrum sententiæ et doctrinæ reperiuntur.

(34) Præsertim tom. I *Hist. générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, cap. 11, art. 4, ubi refertur doctrina S. Ignatii martyris de Eucharistia, num. 5, pag. 660.

(35) Apud Baronium ad dictum annum 496, num. 9, pag. 597, tom. VIII cit. edit.

(36) Legendus Arnaldus citato tom. III, cap. 10, pag. 227 et seqq.

(37) Tom. I citat., pag. 463, ubi libellum hujus-

Latinos promiscue, pro *speciebus* seu *accidentibus*, A cum nulla ex sui parte iis, quæ de ipso antiqui usurpatas fuisse centies docuerunt magni viri Baronius (38), Arnaldus (39), Bellarminus (40), et novissime Orientalium linguarum consultissimus Michael Lequienus (41) ord. Prædiæ. theologus insignis. Etenim, ut scite observat magnus *Annalium ecclesiasticorum* parens, antiqui Patres hujusmodi vocibus bona fide tunc temporis promiscue uti sunt; hæreticis enim nondum exortis securior simplicitas loquebatur; verum cum superveniens hæreticorum malitia subtilibus cavillationibus simpliciorum animis fucum facere conaretur, opus fuit excogitare quadam vocabula, *accidentium* scilicet seu *specierum*, quæ apertissime hæreticorum quisquilias et cavillationes pessumdarent. Immerito pariter heterodoxi recentiores, neglectis antiquissimis Patribus, a quibus sacrosancta Eucharistia *caro Verbi Dei*, *corpus Domini* disertissime appellatur, nobis epistolæ ad *Cæsarium monachum*, S. Joanni Chrysostomo attributæ, et sancti Gelasii de duabus naturis infirma testimonia obijciunt, cum tot disertissimi primævæ Ecclesiæ, et posteriorum temporum Patres veram ecclesiastici panis transsubstantiationem agnoverint, et de eadem innumeris fere locis apertissime locuti sint; quibus putidas hæc scriptorum lacinias magnis Chrysostomi et Gelasii nominibus insignitas obijcere, rectoribus, quas docent, criticæ regulis patentissime repugnare nemo non videt. Quis enim sibi persuadeat Chrysostomum, qui tot tantisque in locis eucharistici panis miraculosam transsubstantiationem ingenue fassus est, mutata nunc sententia heterodoxorum somniis favere (42); et S. Gelasium Romanum pontificem, qui in epistola ad *episcopos Dardaniæ*, ut monet Baronius (43), augustissimum Eucharistiæ sacramentum, *panem qui de cælo descendit*, vocat, nunc sibimet contradicere, et in sacratissimo corporis Christi mysterio naturalem panis substantiam post consecrationis verba remanere, scripsisse sibi poterit imaginari? Ingenue igitur fateri oportet cum doctissimo Lequieno, Epistolam ad *Cæsarium monachum* genuinum haud esse magni Chrysostomi fetum, sed putidum figmentum post exortam Nestorii hæresim, imo post Chalcedonense concilium, ab imperito nebulone concinatum; et opusculum *De duabus naturis* inter indubia S. Gelasii papæ opera nequaquam esse numerandum,

scriptores tradiderunt, respondeat. Verum si aliquis Antonio Arnaldo assentiri maluerit, hoc, quod habemus, esse Gelasiani operis mutilum fragmentum libentius concederemus; sed quid *naturæ* verba apud ipsum S. Gelasium significant, ipsemet S. pontifex docet, dum Eutychianos stultitiæ arguit, quod inficiarentur duas vel tres naturas esse non posse. « Quid quod ipsi etiam unam dicendo naturam in Domino Jesu Christo, naturæ tamen nomen convincuntur asserere, an unam liceat nominare naturam, et duas, vel plures rerum cæterarum appellare fas non erit? Quis ista non rideat, et tanquam puerilia deliramenta despiciat (44)? » Si igitur plures unius rei naturas esse posse credidit B S. Gelasius, nemo non videt pro *natura*, *specie* seu *accidentia* intellexisse; alioquin si de substantia locutus esset, non plures, sed unicam esse rerum naturam affirmasset. Corporis enim substantia, juxta egregios philosophos, unica est, accidentia vero seu species quamplurimæ.

XV. *Ejusdem libelli incerti auctoris de Arabica S. Hippolyti sede sententia expenditur.*

Sed de his hactenus; nunc ad S. Hippolytum revertamur, quem Stephanus Lemoyne (45), hujus opusculi testimonio innixus, Arabem episcopum fuisse conjicit. Eu ipsiusmet antiqui scriptoris in præfato opusculo verba: « S. Hippolyti episcopi et martyris Arabum metropolis in *Memoria hæresum*. » Perpendat igitur lector num hoc testimonium, in quo, ut recte Tillemontius (46) monuit, grammaticæ leges desiderantur, tot disertissimis Prudentii, Leontii, Anastasii, aliorumque testimoniis antefendum sit, qui per mille et quingentos fere annos S. Hippolytum Romanum vel Portus Romani episcopum fuisse constantissime tradiderunt, omnesque hos doctissimos viros turpiter hallucinatos sit credendum, et solum auctorem toties memorati libelli omnibus hisce beatiorem et fortunatiorem exstitisse, utpote cui soli datum fuerit veram S. Hippolyti sedem aliis ignotam nancisci. Sed a viris eruditis qui, neglectis tot antiquorum testimoniis, huic opusculo integram fidem præbent, petimus quidnam sibi velit hæc dicendi ratio: « Episcopi et martyris Arabum metropolis. » Forsan quod Hippolyto metropolis Arabiæ patria fuerit? Si hæc intelligit auctor, libentius credemus; quamvis nullus

modi S. Gelasio papæ tribuendum esse contendit.

(38) Ad dictum annum 496, num. 12 et seqq., pag. 598 et seqq.

(39) Citat. tom. III, pag. 231 et seqq.

(40) *De sacram. Eucharistiæ*, lib. II, c. 27, tom. III Operum, pag. 259 edit. Venetæ ann. 1724.

(41) In notis ad lib. IV S. Joannis Damasceni, tom. I Operum, cap. 45, *De fide orthodoxa*, p. 270 edit. Parisiensis anni 1712, nota 2.

(42) Legenda dissertatio tertia ejusdem Michaelis Lequien de epistola ad *Cæsarium monachum*, quæ S. Joannis Chrysostomi nomine insignita est. In qua S. Joannem Chrysostomum hujus epistolæ

auctorem minime esse mirifice ostendit, et sententias in ea reperiri quæ ab ejusdem S. Patris doctrina dissentiant. Exstat in citat. tom. I Operum, pag. 48.

(45) Ad dictum annum 496, num. 15, pag. 598, tom. VIII citato, ubi hæc Gelasii verba legimus: « Ut salutaris alimonia panis illius, qui de cælo descendit, fideles hunc sumentes ad vitam perducat æternam. »

(44) Tom. IV *Biblioth. Patrum*, p. 563.

(45) In diatriba de S. Hippolyto loco superius cit.

(46) Note 2, sur saint Hippolyte, tom. III, pag. 672.

probatæ fidei scriptor S. Hippolytum Arabem fuisse A doceat. Nec quidquam suffragari potest, ut aliquis S. Hippolytum Arabem fuisse defendat, quod nonnulla ipsius opuscula Arabico et Syriaco sermone exarata reperiantur, et Abedjesu episcopus Sobensis (47) quædam ipsius S. Hippolyti scripta suo *librorum ecclesiasticorum Catalogo* recensent; episcopus enim ille Sobensis alios in eodem *Catalogo* scriptores enumerat, qui nec Syri, nec Arabes fuerunt, sed Græci, vel Latini, ut S. Damasus, alique qui in eodem *Catalogo* habentur. Exstant in *Bibliotheca Clementino-Vaticana* Josephi Simonii Assemani quidam Syriaci et Arabici codices in quibus hæc S. Hippolyto tribuuntur; *Canones Arabici duo de quadraginta* (48), quemadmodum Græce quoque existat ejusdem S. Hippolyti homilia *De Antichristo, de secundo Christi adventu, et de fine mundi* (49). Exstant denique Syriace fragmenta quædam *De quatuor animalibus, in Jeremiam, in Cantica canticorum, et de quinque illis quæ Matthæus in Christi genealogia prætermisit* (50). Sed ex his nil aliud colligi posse censemus, quam hæc aliorumque Græcorum vel Latinorum Patrum opera, de quibus sermonem habet Abedjesu, ex Græco vel Latino in Syriacum idioma versa fuisse, quemadmodum de S. Gregorio Nazianzeno et de S. Basilio M. certo asserere possumus, quorum scripta nonnulla Syriace existant in quibusdam bibliothecis.

Si vero ex supra laudatis verbis: « Episcopi et martyris Arabum metropolis » aliquis deducere existimabit, S. Hippolytum in Arabica quadam metropoli gloriosam martyrii palmam consecutum esse, is meras nugas ageret. Prudentius enim testis, ut vulgo dicitur, omni exceptione major, S. Hippolytum in Portu Romano, ubi ille degebat

(47) De hoc Sobensi episcopo plurlma habet Josephus Simonius Assemanus *Bibliotheca Oriental. Clementino-Vaticana*, tom. III, parte 1, pag. 1, et seqq. edit. Romæ anni 1723, qui hujusmodi catalogum edidit, et multa in præfatione notavit.

(48) Legendus Assemanus *Biblioth. Orient.* tom. I, pag. 619 edit. Romæ 1719, et in citato tom. III, pag. 15.

(49) Apud Asseman. tom. eodem I, pag. 603, codice 42, et pag. 597, codice 39.

(50) Cit. tom. I, pag. 607, cod. 3.

(51) Hymn. cit. de S. Hippolyto vers. 38 et D seqq.

(52) Versu nempe 47.

(53) Tom. I Operum S. Hippolyti, pag. 20, x Kal. Sept.: « In Portu urbis Romæ natalis S. Hippolyti, qui dicitur Nunnus, cum sociis suis. »

(54) Legendus Tillemontius citato tom. III, nota 2, sur saint Hippolyte, pag. cit. 672. Carolus a S. Paulo, *Geographia sacra, in Patriarchatu Antiocheno*, p. 295 edit. Amstelodami anni 1703, nullam aliam Arabiæ metropolim, præter Bostram, agnoscit, « cujus episcopus Constantinus subscribit concilio Chalcedonensi, et in Constantinopolitano II, gener. V, Joannis Bostrenorum metrop. episc. memoria est. » In Notitiis antiquis ab eodem Carolo a S. Paulo editis, etiam Bostra metropolis provinciæ Arabiæ describitur: Βόστρα μητρόπολις, pag. 50. Bostra in Arabia etiam commemoratur a Claudio Ptolemæo, *Geograph. univers.* lib. V, c. 47, pag. 104 edit. Ba-

plebique suæ præerat, martyrio coronatum aperte scribit (51):

*Sistitur insano rectori Christicolæ tunc
Ostia vexanti per Tiberinæ viros.
Illo namque die Romæ secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos.*

Et post pauca (52):

*Protulerat rabiem Tyrrhæni ad littoris oras,
Quæque loca æquoreus proxima portus habet,*

Nec Prudentio adversatur vetustissimum calendarium, quo usa est sub Liberio Romana Ecclesia, dum S. Hippolyti festum Idibus Augusti consignat his verbis: « Hippolyti in Tiburtina, et Pontiani in Calixti: » verba enim illa in *Tiburtina* et in *Calixti* cœmeteria designant in quibus SS. martyrum corpora quiescebant, et Hippolyti cœmeterium in via Tiburtina situm fuisse superius ostendimus. Consentit eidem Prudentio vetustissimum Martyrologium a Dacherio editum his verbis: « In Tuscia S. Hippolyti episcopi de antiquis. » Consentit denique Martyrologium Romanum Ottobonianum, et aliud a Fabricio (53) laudatum, quod S. Hippolytum nostrum in Portu Romano pro Christi fide occubuisse testatur.

Demum si ex superius citatis verbis libelli *De duabus naturis* S. Gelasio ascripti, S. Hippolytum Arabiæ metropolitanum fuisse aliquis credere voluerit, oportet, ut nobis ille demonstrat, quænam fuerit hæc Arabiæ metropolis cui præesse potuerit Hippolytus. Ex veteribus enim, quæ supersunt, monumentis, nullam in Arabia Hippolyti ævo ecclesiasticam metropolim, præter Bostram, existere potuisse compertum est (54). Petra siquidem urbs Nabateorum Arabum civilis metropolis, quæ Arabiæ Petræ nomen dedit, juxta metropolim ecclesiasticam erecta est post concilium Chalcedonense (55),

silicet 4540, aliisque geographis antiquis et recentioribus. P. Michael Lequien in *Oriente Christiano*, tom. II, pag. 854, edit. Paris. an. 1740, ubi agit de provincia Arabiæ, multa de metropoli Bostra crudite habet, quam in notitiis Hierocli et Leonis imp. provinciæ Arabiæ metropolim dici observat; hujus Ecclesiæ episcopos ipse Lequien recenset, nempe Timonem, Beryllum, Maximum N., qui Petrum Capitolinæ episcopum et martyrem in presbyterum ordinavit, Nicomachum, Titum, Bagadium, Eulysium, Antiochum, Constantinum, Amphipatrum, Julianum, Joannem, Simeonem, Stephanum, et denique Gregorium, qui anno 1671, die xx Octobris et xv Novembris, duplici Macarii Antiocheni patriarchæ de Eucharistia testimonio subscripsit. Anno 1672 in concilio Hierosolymitano, quod Calvinianos digna nota et censura inussit, sedit et subscribit Philemon Hieromonachus et archimandrita, et administrator sanctissimæ metropolis Bostrorum. Vide eundem Lequien pag. cit. usque ad pag. 860.

(55) De urbe Petra multa docte habuit idem Lequien tom. III *Oriente Christiano*, pag. 663 et seqq. citat. edit.; ubi an duo fuerint hujus nominis urbes, una scilicet in Palæstina, in Arabia altera, examinat, et de Ario seu Macario, et Asterio, harum urbium episcopis, multa disserit, et concludit, Petram, quæ episcopali honore decorata erat, in Arabia tantum fuisse, et episcopos alterutri ascriptos Petræ Arabiæ esse adjudicandos, Ario, sive Macario

quæque postmodum ex Arabiæ provincia avulsa, Palæstinæ tertiæ cum nonnullis sedibus adjuncta fuit (56). Civiles vero metropoles in Arabia quamplures exstiterunt, quas memorant Strabo, Plinius, Philostorgius, Arrianus, antiqua *Orbis descriptio* a Gothofredo in lucem emissa (57). Istarum tamen episcopi antiquissimis hisce temporibus in ecclesiasticis tabulis nusquam occurrunt (58).

XVI. *Bostræ, tempore S. Hippolyti, Arabiæ metropolis, episcopus erat Beryllus.*

Bostræ vero præsul fuit Beryllus, quem usque ad Gordiani tempora vitam perduxisse testatur S. Hieronymus (59), quo fit ut S. Hippolytus, qui S. Irenæi discipulus fuit, Bostrensi Ecclesiæ præesse nequiverit. Irenæus cum in Occidente meliorem vitæ suæ partem transegiasset, anno Christi 203 (60), quo tempore forsitan Beryllus nondum Bostrensem regerat Ecclesiam, martyrio est coronatus. Ideoque tunc temporis non in Oriente, sed in Occidente Hippolytum fuisse verosimillimum nobis videtur. Beryllus vero anno Christi 258, quo, mense scilicet Julio, Gordianus imperii summam accepit, Bostrensem Ecclesiam gubernabat; etenim hoc anno Origenes ab episcopis Arabiæ Petrææ rogatus, in Arabiam se contulit, ibique Beryllum in hæresim lapsum orthodoxæ fidei luce illuminavit (61). Gordianus Augustus, sub quo vixit Beryllus, usque ad annum Christi 244 Romano præfuit imperio (62). Hinc veritati consonum minime videtur S. Hippolytum, quem anno 252 martyrio coronatum cum Rainartio (63) conjicimus, tam parvo annorum spatio ex Occidente in Orientem transfretasse, et Beryllo, qui post Gor-

tantum excepto, quem alicujus loci Palæstinæ sibi ignoti episcopus fuisse putat. Vide etiam p. 722 et seqq. tom. III, ubi longus de Petra metropoli ejusque ecclesiæ sermo instituitur. Hæc *Adriana* ab Adriano imperatore dicta fuit, et in nummis veteribus reperitur, ΔΑΡΙΑΝΗ ΠΕΤΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ; quod confirmatur etiam ex Dionis Cassii testimonio apud ipsum Lequien loc. cit., pag. 723. Quod tempore concilii Chalcedonensis Petra non fuerit metropolis Arabiæ, ex eo constat, quia nusquam in Actis dicti concilii metropolis nominatur. Bostram et Philadelphiam metropoles dictas legimus actione i ejusdem Chalcedonensi concilii in tom. IV *Conc.* pag. 851 edit. Venetæ 1728: «Constantino Bostrenæ civitatis metropolis Arabiæ;» et pag. 855: «Eulogio Philadelphicæ metropolis Arabiæ.»

(56) Legendus Carolus a S. Paulo *Geograph. sacra*, pag. 302 et 307.

(57) Videndus Lequien citato tom. III, pag. 722 et seqq. et 1306.

(58) Idem Lequien citato tom. III, pag. 723, numerat præules Petræ, nempe: Asterium, qui cum adhærisset Eusebianis contra Athanasium, tandem in concilio Sardicensi anno 347 ab iis discessit, et sententiæ, quam pro Athanasio ac cæteris præsulibus orthodoxis tulerunt Sardicensis Patres, cum aliis subscripsit; Joannem, qui anno 457 eandem Ecclesiam gubernabat; Theodorum, qui anno 536 synodo trium Palæstinarum Hierosolymis congregatæ adversus Anthimum aliosque hæreticos, præside Petro patriarcha, interfuit et subscripsit Θεόδωρος ἐπίσκοπος Περσῶν (tom. V *Concil.*, pag. 1262 cit. edit.); Athenogenem, circa suum sæculi vi, de quo plura habet citatus Lequien loc. cit., pag. 726. Mitimus alios recentioris ævi præules, de quibus le-

Andrianum aliquantulum forsitan vixit, in episcopatu successisse; ac denuo Romam migrasse, et in Porto Romano martyrii palmam fuisse consecutum. Quapropter Hippolytus Bostrensis Ecclesiæ episcopus non fuit, nec alia unquam tunc temporis in Arabia, præter Bostram, ecclesiastica exstitit metropolis cui ipse præesse potuerit; ideoque recte affirmari posse nobis suademus eos turpiter hallucinatos qui, unico laudati opusculi testimonio, Hippolytum Arabiæ metropolitanum fuisse crediderunt.

XVII. *Auctor ejusdem libelli de duabus naturis ex male intellecta Rufini versione deceptus S. Hippolytum metropolitanum Arabiæ nominavit.*

Hinc optimo quidem jure affirmare oportet cum Joanne Baptista Cotelerio (64), auctorem libelli *De duabus naturis*, qui S. Hippolytum Arabiæ metropolitanum credidit, ex male intellecta Rufini versione fuisse deceptum, quod quidem præstanti viro jure meritoque suboluit. Rufini enim versio ita se habet: «Erat autem inter cæteros et Beryllus scriptorum præcipuus, qui et ipse diversa opuscula reliquit. Episcopus hic fuit apud Bostram Arabiæ urbem maximam; erat nihilominus et Hippolytus, qui et ipse aliquanta scripta reliquit, episcopus.» Ex quibus postremis verbis factum est, ut, inquit Cotelerius, «quod intelligendum erat de Hippolyto pariter episcopo, acceptum fuerit a Gelasio de Hippolyto pariter metropolitanum Arabum.» Quam Cotelerii conjecturam verosimillimam esse nemo prædicens dubitabit. Hanc probavit Jacobus Basnagius (65) in *Animadversionibus de vita, morte et scriptis S. Hippolyti*, tacito tamen Cotelerii nomine, genus idem Lequien loc. cit., pag. 727 et 1306. Circa vero S. Hippolyti tempora nullum archiepiscopum hujus Ecclesiæ reperire potuimus.

(59) In lib. *De viris illustribus*, cap. 60, tom. III *Operum* cit. edit., pag. 886: «Beryllus Arabiæ Bostrensis episcopus, cum aliquanto tempore gloriose rexisset Ecclesiam, ad extrinsecum lapsum in hæresim, quæ Christum ante incarnationem negat, ab Origene correctus... Claruit autem sub Alexandro Mammææ filio, et Maximino et Gordiano, qui in imperium successerunt.»

(60) Hoc anno 203 passum Irenæum conjicit etiam Ruinartius *Act. martyrum sincera*, § 6 ubi observat, quod S. Epiphanius passim Irenæum *B. Senem* appellat, quem Eusebius in *Chronico*, ad annum 183 tunc temporis insignem fuisse refert.

(61) Legendus in hanc rem Tillemontius citato tom. III, artic. 23, pag. 542, ubi hanc historiæ partem pertractat.

(62) Videndus Gisbertus Cuper. *dissert. De tribus Gordianis.*

(63) Almonition. in martyrium S. Hippolyti, *Act. martyrum sincera*, pag. 144.

(64) *Monument. Ecclesiæ Græc.*, tom. II, pag. 639.

(65) Apud Canisium *Antiq. lectionib.* tom. I, p. 3 citat. edit.: «Hippolytus, quamvis in Oriente natus, non fuit Arabiæ metropolitanus. Manavit ea sententia ex mendosa versione Rufini. Dixerat Eusebius Beryllum esse episcopum Bostræ apud Arabes; et pariter Hippolytum urbis ejusdem antiastem. Addit Rufinus urbem maximam esse Bostram Arabum. Inde conjecit Gelasius illam urbem esse metropolim, et Hippolytum æque ac Beryllum fuisse metropolitanum apud Arabes; a Gelasio ad posteros Baronium Canisiumque defluxit error facile

qui primos incerti auctoris hallucinationem de Arabica ipsius S. Hippolyti sede detexit atque vulgavit.

XVIII. *Stephani le Moyne conjectura de S. Hippolyti sede in Portu Romano Homeritarum ex Philostorgii historia desumpta rejicitur.*

Nunc ad Stephani le Moyne (66) conjecturam deveniamus, qui S. Hippolytum non Portum Romæ, sed Portum Romani in Arabia episcopum fuisse contendit. Præcipuum opinionis suæ fundamentum ex Philostorgio (67) desumit, qui legationem a Constantio Augusto ad Indos missam (68), ut eos ad Christi fidem traduceret, describens, narrat (69) Theophilum Iudam, hujusce legationis principem, prius Sabæorum, seu Homeritarum regiones lustrasse, deinceps ad Auxumitas interioris Æthiopiæ Africanæ populos se contulisse. Homeritæ Felicis Arabiæ populi extimam Erythræi maris oram incolunt, quæ eandem provinciam ab Indis distinguit; apud hos Theophilus aliquantisper commoratus, gentis præfectum Christianorum sacris initiavit, qui, postmodum miraculosis, si Deo placet, Theophili Ariani operibus commotus, tres ecclesias in totidem regni sui celeberrimis urbibus proprio ære a fundamentis excitavit, unam in ipsa metropoli totius gentis Tapharæ; secundam in ἡ πόλις ΠΟΜΑΙΟΝ ΕΜΠΟΙΟΝ ἐπιγυαθεν, ἔξω πρὸς τὸν Ὀκεανὸν τετραμμένον. Καλοῦσι δὲ τὸ χωρίον Ἀδάνην ἔνθα καὶ τοὺς ἐκ Ῥωμαίων ἀφικνουμένους ἔθος ἦν καθορμίζεσθαι:

« Ubi erat Romanum Emporium extrorsum apud Oceanum positum; vocant vero oppidum Adanen, quo iis, quos ex Romanis venire contingit, appellere mos est. » Tertiam vero ecclesiam in altera regionis parte extruxit, ubi Persicum est emporium in ostio maris Persici, quod ibi est situm (70).

Moynius igitur sequenti argumentationis genere S. Hippolytum Arabem episcopum fuisse sibi persuadet: Gelasius S. Hippolytum Arabiæ metropolitensem appellat; Philostorgius nos docet in Arabia

animadvertendus. Sic enim Græca se habent: Ἐπισκοπος δὲ αὐτός (Beryllus scilicet) ἦν τῶν κατὰ Βόστραν Ἀράβων, ὡσαύτως δὲ καὶ Ἰππόλυτος ἑτέρας πόλις καὶ αὐτὸς προσετός Ἐκκλησίας. Quæ sic debent reddi: « Beryllus fuit episcopus Bostræ Arabum; Hippolytus etiam alteri Ecclesiæ præfuit, etc. »

(69) Vide pag. 102 hujus dissertationis in nostris notis, ubi Stephani le Moyne verba per extensum retulimus, not. 5.

(70) Lib. III *Ecclesiasticæ historiæ*, cap. 4, pag. 486 edit. Cantabrig. anni 1720, sæpius citatæ.

(68) Peracia est hæc legatio anno 356, ut existimat Gothofredus in *Comment. leg. 2 Codic. Theod.* de legatis, data xviii Kal. Febr., indictione xv, Constantio Aug. viii et Juliano Cæs. coss., in qua dicit imperator: « Nullus ad gentem Auxumitarum et Homeritarum ire præceptus, » etc., id est, legatione *saugis iussus*, ut explicat Gothofredus lib. xii *Cod. Theodos.*, tit. 12, tom. IV., p. 616, edit. Lipsiæ an. 1740.

(69) *Ecclesiasticæ Philostorgii Histor. epitome* a Photio patriarcha collect. Latine reddita Heurico Valesio interprete, lib. III, n. 4, pag. 486.

(70) Sani verba ipsius Philostorgii loc. cit., pag. 486, et post hujusmodi verba hæc statim sequun-

Felice urbem quamdam existisse *Portus Romani* nomine insignitam; quid igitur restat, quin credamus scriptores omnes, qui S. Hippolytum *Portus Romani* episcopum fuisse scripserunt, non Portum urbis Romæ ad Tyrrheni maris oras, sed Portum Romanum Erythræi maris in Arabia Felice situm designare voluisse? Atque ut suam sententiam probabiliorum redderet, hujusce Arabici Portus insignia et encomia contexuit, situs opportunitatem, mercatorum frequentiam summopere commendans. Sed quam longe a vero aberret vir alioquin summiæ eruditionis, fusius demonstrare in animo est. Quod ad Gelasii testimonium atinet, quem auctorem toties memorati opusculi *De duabus naturis* ipse credidit, superius probasse nobis suademus, Moyonium ceterosque, qui hoc abutuntur testimonio, vana locutos esse, atque ex eo, contra nostram de Portuensi S. Hippolyti sede ad oram maris Mediterranei sententiam, infirmum deduci argumentum. Restat igitur ut de Philostorgii auctoritate illiusque testimonio aliqua dicamus.

Fatemur quidem Evangelii lucem antiquissimis Ecclesiæ sæculis apud omnes peræque gentes apostolicorum virorum cura longe lateque diffusam fuisse; ideoque nullam fere orbis cogniti et Romanorum commerciis frequentati partem existisse credimus, quam primis etiam Ecclesiæ temporibus Evangelii lux non penetraverit. Optimum tam admirandæ rei testim. Arnobium (71) habemus, cujus jam ævo Christiana religio Seras, Persas et Medos, Asiam, Syriam, Arabiam, Ægyptum, Achaiam, Macedoniam, Epirum, et insulas ac provincias omnes quas sol oriens atque occidentis lustrat, pervaserat. Arnobio consentiunt Tertullianus (72), alique (73) illorum et posteriorum temporum scriptores, quorum luculentissima hac de re testimonis in unum congressit Joannes Albertus Fabricius in libro cui titulus, *Salutaris lux Evangelii* (74) *toti orbi per divinam gratiam exortens*, etc., in quo Christianæ

tur num. 5: « At Theophilus cum apud Homeritas singula, prout poterat et prout temporis ratio sinebat, ordinasset, et ecclesias dedicavisset, et ornamentis, quibus poterat, exornasset, ad insulam Divu, quam ipsi patriam fuisse superius indicavimus, navigavit. Atque inde ad alias Indiæ perrexit regiones, nullaque, quæ apud illos non ritè se habent, emendavit. »

(71) Lib. II, *Contra gentes*, pag. 47, terg., edit. Romæ apud Franciscum Priscianen. Florentinum.

(72) In *Apologetico adversus gentes*, cap. 37, pag. 67, edit. Paris. 1616.

(73) Nempe S. Clemens Romanus *Epist. ad Corinth.*; S. Ignatius *Epist. ad Philadelphenses*, cap. 4; S. Justinus martyr *Dialogo cum Tryphone*; Origenes lib. I *contra Celsum*; Lactantius *De mortibus persecutorum*, c. 2; Eusebius orat. *de laudibus Constantini*; S. Chrysostomus homilia 2 in Joannem, et homil. 4 *de laudibus S. Pauli apostoli*; S. Hieronymus in *Amos*, *epist. ad Heliodorum*, *epitaphio Nepotiani*, et *epist. ad Lætiam*, et alii quamplurimi, quos numerare longum esset.

(74) Cap. 2, pag. 25 et seqq. edit. Hamburgi anni 1731, ubi multo Christianorum Patrum veterum de propagatione Evangelii testimonia referun-

religionis primordia apud omnes gentes summa A eruditione repandit.

Verum episcopatum sedium non eadem ratio censenda est; cum enim apostolici viri in fundandis Ecclesiis Romani imperii politiam potissimum secuti fuerint, idcirco evenit, ut primis Ecclesiarum sæculis apud barbaras gentes extra Romani imperii limites sitas, quamvis Christiani non pauci apud eas degerent, nullæ episcoporum sedes ibidem existerint. Sic Carmanie (75), Bactrianæ (76), aliarumque Orientalium regionum, quas nondum Romani victricibus armis subegerant, antiquissimis hisce sæculis ecclesiasticæ tabulæ nullos exhibent episcopos. Sed quid remotissimarum ac barbararum gentium historias repetamus, cum ipsamet Gallia, tot eximiis Romanorum triumphis, victoriis, diuturnoque eorum imperio clarissima, paucissimos S. Irenæi ævo episcopos numeret? Pace postmodum Ecclesiarum reddita, Christiana religio, quæ jam pridem sensim promulgabatur, palam ac aperte per omnes gentes longe lateque diffusa est. Sic Æthiopia quarto sæculo ineunte cum suis regibus, Frumentii et Edesii ope, Christum agnovit (77). Et S. Hieronymus de *India, Perside atque Æthiopia monachorum quotidie turbas suscipiebat*; et ipsius ævo deposuerat *pharetras Armenius, Husni dicebant Psalterium, Scythiæ frigora servebant calore fidei, Getarum rutilus et flavus exercitus Ecclesiarum circumferebat tentoria*, quemadmodum

tur, quorum nonnulla nomina superiori nota descripsimus.

(75) De Ecclesia Carmanie hæc scribit sæpe citat. Lequien tom. II *Orient. Christ.*, pag. 1256, edit. Parisiis 1740: «Carman, sive Carmania, Persidi affinis versus austrum provincia est cum ejusdem nominis primaria civitate, quæ quartus episcopatus est sub metropoli Persidis; sed cujus antistitem neminem inveni.»

(76) Hæc de hujusmodi episcopali sede habet Carolus a S. Paulo, *Geographia sacr.*, pag. 310: «Bactrorum antistes Alypius est in concilio Chalcedonensi a Bactro, ut arbitror, prius Zariaspa dicta, Bactrianæ regionis capite et regia. *Ptolom. lib. vi, cap. 11.*» Michael Lequien in suo *Oriente Christiano*, tom. III, pag. 762, postquam aliqua de episcopali sede hujus Ecclesie, quæ etiam *Metrocomias* nuncupabatur, retulerit, ipsius episcopos enumerat, nempe Alypium, qui in secunda synodo Ephesina anno 449 inter Palæstinæ episcopos sedit, et in Actis hujus synodi lectis in Chalcedonensi concilio nominatur Ἀλύπιος Βάκτρον: Gregorium, qui synodicis literis Joannis Hierosolymitani præsulis adversus Severum Antiochenæ sedis invasorem, aliosque concilii Chalcedonensis hostes anno 518 initio imperii Justiniani subscripsit; Barachum, qui sedit an. 532, et Antonium, qui anno 649 Bactrorum Ecclesie regimini invigilabat.

(77) Legendus Michael Lequien, *Oriente Christiano*, tom. II, de patriarchatu Alexandrino, num. 48, pag. 365 et seqq., et pag. 642, ubi agit de Ecclesia Æthiopiæ, sive Abyssiniæ, et pag. 643 et seqq., in quibus ipsius episcopos, qui *Azamenses* dicti sunt, enumerat.

(78) *Epist. ad Lætiam*, quæ est num. 108 juxta Dominici Vallarsii editionem, tom. I Oper. S. Hieronymi, pag. 671, edit. Veronæ anni 1734 sæpius citatæ.

ipse scriptum reliquit (78). Arabia vero una ex vastissimis totius orbis provinciis, quæ ab antiquis geographis in tres partes divisa fuit, nempe in Petræam, Desertam et Felicem, non uno eodemque tempore Christum universa coluit et episcopos habuit. Ea provinciæ pars (79), quæ Romano suberat imperio, omnium prima Christi fidem est amplexa; idcirco ibidem quamplures episcopales sedes existisse patet ex antiquis ecclesiasticis tabulis apud Carolum a S. Paulo (80); pluresque habuisset, nisi Petra nobilissima provinciæ illius civilis metropolis terciæ Palæstinæ, ut diximus, fuisset cum quibusdam sedibus adjuncta (81). Arabiæ Desertæ historia his temporibus est obscurissima, nec ab antiquis scriptoribus alios illius populos memoratos videmus, præter Homadas, Scenitas, Saracenos, aliosque perpaucos, apud quos, num existerint, vel quando esse cœperint episcopi, nobis plane incompertum est. Saracenorum primus episcopus habetur Moses, qui anno Christi 377 circiter floruit (82).

XIX. *Moynius in Arabiæ Felicis parte S. Hippolyti sedem fuisse credidit.*

Arabia Felix cæteras illius provinciæ partes cum populorum et urbium numero, tum merciorum frequentia antecellit. In hac S. Hippolytum episcopatum obtinuisse credit Moynius. S. Thomam ibidem Evangelii præconem existisse tradunt nonnulli; Moynius (83) et S. Paulum ad-

(79) Scilicet Petræa, quæ, ut Carolus a S. Paulo verba usurpamus, *Geogr. sacr.*, pag. 276, «sola Romanis parebat, claudebaturque a septentrione Syria salutari et Ægypto, a meridie mari Rubro et Arabia Felice, ab ortu Arabia deserta.»

(80) *Geograph. sacr.*, pag. 295: nempe Bostra metropolis, Adra, Melava, Gerasa, Nibe, Philadelphia, Ebus, Neapolis, Philippopolis, Constantine, Dionysias, Maximianopolis, Avara, Elana, Zerbena, Erra, Anitha, Parembole. Legendus idem Carolus a S. Paulo, qui episcopos nonnullos harum Ecclesiarum, pag. cit. et seqq., recenset, et ea quæ a Luca Holstenio ibidem adnotantur. De nonnullis harum Ecclesiarum episcopis egregie diseruit citatus Lequien, ubi agit de provincia Arabiæ, *Orient. Christiano*, tom. II, p. 854 et seqq.

(81) Guilielmus Tyrius lib. XIV *De bello sacro*, cap. 11, provinciam Arabiæ ab Orientali diocesi avulsam ait, et Palæstinæ adjectam a Justiniano imperatore tempore quintæ generalis synodi, annuente Vigilio pontifice maximo. A Carolo a S. Paulo *Geograph. sacr.*, pag. 307, Palæstinæ terciæ Ecclesie recensentur, nempe Petra metropolis, Augustopolis, Arindela, Arad, Arlopolis, Eluzza, Zoara, Sodoma, Phenon, Pharan, Aila. Legendæ etiam sunt de harum Ecclesiarum episcopis Luca Holstenii notæ.

(82) Adeundus Lequien tom. II, cit., pag. 851, ubi de Saracenis qui Christianis legibus se subjecerunt diserte agit, et Moysen atque Eustachium Saracenorum episcopos recenset. Moysen fuisse primum Saracenorum episcopum patet tum ex iis, quæ a Socrate *Hist. ecclesiasticæ* lib. IV, cap. 36, p. 258 edit. Cantabrigiæ citatæ narrantur, ubi legenda quæ adnotavit Valesius, tum etiam quæ a Sozomeno *Hist.* lib. VI, cap. 38, pag. 275 cit. edit. scribuntur.

(83) In diatrib. de S. Hippolyto, pag. 24 cit. edi-

dit, qui forsan, ut ipse inquit, in Portu Romano, A emporio totius Arabiæ celeberrimo, prima Evangelii semina jecit, antequam Hierosolimam migraret principis apostolorum visendi gratia. Verum longe decipitur Moynius; nam, ut peritiores critici (84) docent, S. Paulus vicinas Damasco et Arabiæ Petrææ terras haud est prætergressus, quæ longissimo terrarum spatio ab Homæritarum regione dissitæ sunt. Atque hoc sensu accipienda sunt illa S. Hieronymi verba in epistola ad Paulinum presbyterum (85): «(Paulus) post Damascum Arabiamque lustratam, ascendit Hierosolimam, ut videret Petrum.» Verum quantumvis S. Thomas ipsis Ecclesiæ incunabulis Evangelium barbaris hisce gentibus annuntiasset, malignus Sataana superveniens in agro Domini supereminavit zizania, Arabesque pristinis superstitionibus et idololatricæ restituit. Quod etiam de Indis evenisse colligimus ex Eusebio; hi enim S. Bartholomæum apostolum Evangelium prædicantem audiverunt, sed cum S. Pantenus post multos annos ibidem se contulisset, paucos quidem reperit, qui aliquam et obscuram Christi notitiam haberent (86). De Arabibus idem evenisse scribit Philostorgius, cui integram Moynius fidem præbet, dum narrat a Constantino Ariano Theophilum Satanæ apostolum ad Homæritas, Auxumitas et Indos missum fuisse eo fine, ut eos ad pietatem traderet; et cum ipsos vel Judæorum superstitionibus addictos, vel gentium erroribus esse imbutos scribat, nullam de Christianis ibidem degentibus mentionem facit. Clarissima sunt hæc Philostorgii verba (87): «Circumcisam vero eam gentem esse, octavo circumcidentes se die, et sacrificare soli, et lunæ, et indigenis demonibus; haud parvum numerum Judæorum his immistum.» Si igitur, Philostorgio

tionis et pag. 50, ubi de Portu et Arabia agit, hæc scribit: «Frequentabatur vero ab omnibus ipse Portus. Et ibi apostolus Paulus forsan Evangelium annuntiavit. Apostolus Thomas, antequam ulteriores Indos penetraret, dicitur etiam ibi hæsisse, et Evangelii opes et margaritas cum istis omnium gentium mercatoribus feliciter communicasse.»

(84) Legendæ Hugonis Grotii adnotationes in Epist. S. Pauli ad Galatas, cap. 1, vers. 17, ad hujusmodi apostoli verba: «Neque veni Hierosolimam ad antecessores meos apostolos, sed abii in Arabiam, et iterum reversus sum Damascum,» ubi notat: «In loca Damasco proxima: ipsa enim Damascus tunc sub Arabum erat regno. Hæc prima est gentium, cui Paulus Evangelium annuntiavit; in hoc quoque Moysi similis, cui post relictam Ægyptum prima statio in Arabia. Sic impletum mysice vaticinium Isaïæ xlii, 2. Hoc iter Lucas non enarravit, quia ei non adfuit.» Grot. Oper. theologorum tom. III, pag. 864 edit. Basileæ a. a. 1752.

(85) Quæ est juxta Dominici Vallarsii edit. num. 53, S. Hieronymi Oper. tom. 1, pag. 269, edit. cit.

(86) En Eusebii verba *Hist. ecclesiast.* lib. v, cap. 10, pag. 225, de Panteno philosopho, Latine reddita: «Pantenus in Indos usque penetrasse dicitur, ibique Evangelium Matthæi, quod adventum ipsius jam prævenerat, apud quosdam Christi noti-

teste, medio quarto sæculo Christiana religio Homæritis primum innotuit, templaque apud ipsos vero Deo dicata esse cœperunt, cur Moynius S. Hippolytum Homæritarum episcopis accenset? S. Hippolytum anno Christi 252 martyrio coronatum fuisse judicamus; cum vero Homæritæ, ut Philostorgius (cujus testimonio utitur Moynius) nos moneat, Constantii ævo, hoc est inter annum 341 et 346, ad Christum ope Theophili conversi fuerint, recte quidem apparet hæc convenire nullo pacto inter se posse; centum enim annorum spatium inter S. Hippolyti martyrium et Homæritarum conversionem intercedit. Neque quis nobis objiciat Philostorgium memoriæ mandasse, Theophilum Arianorum hæresim Homæritis jam orthodoxis prædicasse; nam si ibidem tunc temporis fuissent Christiani, Philostorgius profecto illos nominasset, eodem plane modo quo, post gentiles, Judæos etiam non paucos eandem regionem incoluisse apertissime testatus est. Moynii igitur divinatio ipsiusmet Philostorgii testimonio, quo potissimum nitebatur, penitus corruiatque evanescit. Verumtamen ipse Moynius, quamvis Philostorgium optimum suæ sententiæ patronum nactus esset, non tamen ipsius auctoritatem vetustissimam de Portuensi S. Hippolyti sede traditionem, vel minimum, infringere debere advertere potuisset; magnus enim *Annalium ecclesiasticorum* parens (88), et post eum Jacobus Gothofredus (89), merito impurissimi hominis fidem suspectam habent; dum ipse Philostorgius, Photio teste (90), qui attentissime legit ejusdem *Historiam*, eamque in compendium redegit, «narrat fere contraria omnibus ecclesiasticis historicis, laudibus extollens quos novit Arianismo infectos, et cogitibus orthodoxos perfundens; ut esse hoc ejus opus non tam historia videatur, quam hæreticorum laudatio, cum nuda et mera vi-

tia imbutos reperiisse; quibus scilicet Bartholomæus unus ex duodecim apostolis, olim, ut fama est, prædicaverat, et Evangelium Matthæi Hebraicis conscriptum litteris reliquerat, quod quidem ad prædicta usque tempora servatum esse memoratur.»

(87) Cf. supra not. 69. Philostorgio consentit etiam Nicephorus *Hist. eccl.* lib. viii, cap. 34, pag. 607 edit. Lutetiæ Parisiorum anni 1630 citatæ: «Indorum gens quæ Bartholomæi doctrinæ expers permanserat, a sacerdote quodam frumentio instituta, sacri dogmatis participes est facta. Ne quis autem putet Christianismum ab hominibus provenire; id vel ex eis, qui apud Indos fuere, Christianis, facile est cognoscere. Indi autem Sabæi primum, deinde etiam Homæritæ sunt appellati. . . gens ipsa circumciditur, ac soli, lunæ, aliisque ejus regionis incolis demonibus sacrificant. Immista ei quoque est non exigua Judæorum multitudo.»

(88) Ad annum Christi 354, num. 11 et 16, tom. IV, pag. 525 et seqq. edit. Lucae citatæ.

(89) Post Baronii mortem Jacobus Gothofredus excerpta ex *Hist. ecclesiastica* Philostorgii, quæ Photius ex 12 ejus libris collegit, in lucem emisit: vide ipsius dissert. in Philostorgium.

(90) In *Biblioth.* codice xl, pag. 26 citatæ editionis.

tuperatione atque accusatione catholicorum (91). Photium vero iniquam de Philostorgii *Historia* sententiam tulisse nemo censebit, cum hæc ipsa, quæ de Theophili Indi legatione Philostorgius posteris tradidit, mendacis scaterere videantur. Primo enim nemo ex probatis *Historiæ ecclesiasticæ* scriptoribus, præter Nicephorum qui hæc parum caute ex Philostorgio mutuatus est, de Theophilo Ariatorum coryphæo similia nuspam narravit (92). Secundo, Theophili legatio ad Auxumitas falsi vitio summopere laborat; nam Auxumitæ hæc Theophili prædicatione non egebant, quia paucos ante annos, scilicet circa annum 327, Frumentius et Ædesius sanctissimi fratres eosdem ad veri Dei cultum traduxerunt (93), quod indicari non potest; optimos enim habemus testes S. Athanasium (94) et Rufinum; ideoque his omnibus, quæ de Theophilo Indo narrat *Deo invisus* Philostorgius, caute admodum fides adhibenda est.

XX. Quo tempore episcopales sedes apud Homæritas institutæ sint, inquiritur.

Quo vero tempore episcopales sedes in Ho-

(91) Nec mirum; in gratiam Arii, Aetii et Eunomii adversus Catholicos *Historiam* suam Philostorgius concinnavit. Ipsius auctoritas etiam apud ipsum Photium parvi fuit: scribit enim codice xi. citato: « Ipse (Philostorgius) scriptor mendax est, et fabulis minime abstinens, prædicatque doctrinæ maxime causa Aetium et Eunomium, quasi soli repurgassent pietatis dogmata, tempore contaminata, prodigiose hoc ipsum mentiendo; signorum autem et vitæ gratia laudat Eusebium Nicomeliæ episcopum, quem etiam *Magnum* nominat, et Theophilum ludum, aliosque complures. »

(92) Aptissime in rem nostram hæc scribit Baronius ad dictum an. 354, num. 15, pag. 527, tom. IV: « Hæc itaque volumus addidisse, ut lectorem admoneremus caute legenda esse quæ ex luto hæreticorum fonte Nicephorus adeo inconsiderate derivat, quæque Suidas ex Thalesio prodit ejusdem farinae homine . . . Nicephorus ex scriptis hæretici hominis Philostorgii ea edidit, quæ antiquiores Græci historici Theodoretus, Socrates et Sozomenus, et si qui alii horum successores fuere, sunt penitus aversati, utpote referta mendaciis, et omni prorsus fide carentia; atque adeo contempserunt, ut nullus prorsus illorum hujus Theophili meminisse vel leviter saltem reperiat: nam ipsum Philostorgii vel tantum nomen sic exhorruerunt, ut cuncta ab eo scripta execranda duxerint, et digna quæ perpetuo silentio damnarentur. »

(93) Adeundus Baronius ad dictum ann. 354, num. 14, pag. 526, tom. eod. IV, ubi legenda sunt ea quæ a Pagio num. 7 et seqq. erudite adnotantur.

(94) Horum testimonia legitimus apud Baronium ad an. Christi 327, num. 8 et seqq., pag. 197 et seqq., tom. IV, ubi Pagius multa num. 7 et seqq. de Indorum conversione, de Frumentio, de India cæteriori, seu Æthiopia ac India orientali, aliisque rebus ad nostram sententiam spectantibus erudite dissectuit, et nonnullis hæc de re errores examinavit. Hæc omnia apud ipsum Pagium legenda patent, ex quibus confirmatur, quarto tantum sæculo Homæritas Christianam fidem fuisse amplexos. Michael Lequien tomo secundo *Orient. Christian.* pag. 309, fuse agit de Æthiopica Ecclesia Alexandrino patriarchæ subjecta, ac de tempore quo Christianam religionem receperit, quem lector consulere

poterit; legendus etiam idem Lequien, pag. 662 et seqq., tom. eodem II, ubi de Ecclesia Homæritarum sermonem habet.

(95) Legendus Guilielmus Cave in sæpe citato tom. I, p. 521, ubi multa de eodem Gregentio refert, qui anno 540 floruit, et agit de operibus ab eodem editis, cujus *Acta disputationis cum Herbasno Judæo* habitæ: exstant Græco-Latinæ a Nicolao Gulonio cum scholiis breviculis edita Parisiis anno 1586, in 8 et exinde in *Actario* Duczcano Parisiis anno 1624, tom. I recusa.

(96) Lib. v, pag. 131, ubi refert in bibliotheca Cæsarea exstare mss. hactenus non editum, cujus titulus in linguam Latinam versus sonat: *Sancti Gregentii archiepiscopi Tapharensis legislatio sub nomine Abramii regis Homæritarum: sive Abramii regis Homæritarum leges a sancto Gregentio archiepiscopo Tapharensi composiæ*. Adeundus Pagius ad annum Christi 523, num. 10, tom. IX *Annal.* pag. 331 edit. Lucæ anni 1741.

(97) Disputationis titulus hic est: *Sancti Patris nostri Gregentii archiepiscopi Tapharensis disputatio cum Erbasno Judæo*. Legendus Assemanus *Biblioth. Oriental.*, tom. I, p. 385 edit. Romæ 1719.

(98) Ad dictum an. 525, loc. cit. num. 12, p. 352.

(99) Tom. I citatæ *Biblioth. Oriental.*, p. 383.

(1) Ita legitimus apud ipsum Assemanum loc. cit., pag. 382. En Metaphrastis verba pag. 945: « Patriarcha autem Alexandriæ ordinatum episcopum misit ad Homæritas. Qui, cum illis consecrasset templum quod fuerat edificatum, baptizat quidem omnes qui erant in civitatibus et pagis Homæritarum in nomine sanctæ Trinitatis. Ex eis autem ordinat diaconos et presbyteros, et Ecclesiis, quæ erant in regione, reddit statum suum solitam. » Eadem referuntur in ms. Menologio Græcorum apud Lambecium, lib. v, pag. 153.

(2) In dissertatione de Syris Nestorianis in *Biblioth. Oriental.* tom. III, parte secunda, c. 10, § 3, pag. 593, ubi multis deductis antiquitatis monumentis de Christianæ religionis initio et progressu in Arabia eruditissime agit. Quæ in ea variantur, quæque nostram sententiam de origine catholicæ fidei apud Homæritas confirmant, lectu digna omnino sunt; merito denique concludit, pag. 602, in Homæritarum regno quatuor episcopatus fuisse, primum in urbe Taphar, alterum in Aden, tertium in

monia parvi faciunt magni viri. Procopius (3) ve- A scribit Paulum seu Zoylum, orthodoxum Alexandriæ patriarcham, episcopum quemdam Homæritis ordinasse, quem ipsi Nestoriana hæresi infecti recipere noluerunt, ideoque ille Alexandriæ mortuus est. Atque hæc episcopalium sedium apud Homæritas infelix sors fuit, quæ, serò ibidem institutæ, cito esse desierunt. Invidus humani generis hostis infelicissimos populos patriis Sabæorum et Koresehtarum superstitionibus decepit, quas longe lateque, ac diu per totam fere Arabiam grassatas esse, ex Arabum scriptorum monumentis probavit, ut Abrahamum Ecchelensem et Joannem Henricum Hottingerum prætereamus, sæpius citatus Josephus Simonius Assemannus (4). Idcirco infelices Christi fidelium reliquiæ, si unquam apud ipsos post tot clades exstiterunt, in heterodoxorum errores misere lapsæ sunt. Tandem impudentissimum Mahumetum, antequam miserimas gentes stultis sectæ suæ blanditiis decepisset, idololatriæ nomen dedisse certum est, templumque illud Meccæ apud Musulmannos celeberrimum gentium diis dicasse, omnibus est notissimum; quod quidem nobis infelicissimum tunc etiam temporis Christianorum statum in Arabia Felice ob oculos ponit. Verum si Moynius hæc sedulo animadvertisset, antequam novam illam de S. Hippolyti sede exposuisset conjecturam, eandem, nostro quidem iudicio, nunquam probasset; superius enim ostensum est Christianæ religionis initia apud Homæritas, etsi a S. Thoma repeti quodammodo possint, quem Indis Christi Evangelium annuntiasse scimus (5), maximum tamen fidei incrementum et novam Homæritarum conversionem, si Philostorgio fides, integro post S. Hippolytum sæculo, accidisse nemo negabit. Episcopi vero nulli his temporibus apud Homæritas occurrit, qui tamen sequentibus sæculis exstitisse memorantur; ut de illis episcopis sciamus, quos enumerat Metaphrastes in Actis sanctorum (6), cujus tamen fides apud eruditos summopere dubia est.

Emporio ad ostium maris Persici, quæ Hormuz fuisse videtur, et quartum in Nagran urbe. Legendus sæpe citatus Lequien *Orient. Christiano*, tom. II, pag. 662, in qua de Ecclesiâ Homæritarum sermonem habet, et illius episcopos recenset; nempe Paulum, Joannem, Gregentium, etc., de quibus multa erudite disseruit.

(3) Vide etiam Lequien loc. cit., tom. II, pag. 663, et Assemannum tom. III, part. II *Biblioth. Oriental.*, pag. 602, dissert. de Syris Nestorianis superius citat.

(4) Dissert. cit. de Syris Nestorianis, cap. 10, § 3, pag. 591 et seqq.

(5) Legendus hac de re idem Assemannus tom. II *Biblioth. Oriental.*, pag. 387, ubi patriarchæ et primates Orientis ex *Chronica* Gregorii Bar-Hebræi describuntur. In eo « Thomam Orientis apostolum . . . in vastas Indiarum regiones profectum, Calaminæ martyrium consummasse » legimus. Indiæ nomine, ut egregie docuit Gisbertus Cuperus, *Observat.* lib. IV, cap. 7, pag. 141, veniunt Libya, Ægyptus, Æthiopia, Arabia, Palæstina; ideoque et

A XXI. *Portus Romanus et Emporium Romanum inter se distinguunt, quamvis pro uno eodemque a Moynio accipiantur.*

Aliud restat Stephani le Moyne (7) argumentum ex eodem Philostorgio deductum, ex quo non mediocris opinionis suæ vis pendet. Scribit Philostorgius unam ex Homæritarum urbibus in regione Adanen sitam, Romanorum Emporium exstitisse. Quamobrem S. Hippolytum hujusce urbis, in qua Emporium Romanum fuit, episcopum esse potuisse, et omnes Græcos scriptores, qui eundem episcopum Portus Romani fuisse scripserunt, cum S. Gelasio, qui Arabicam illi sedem tribuit, hoc pacto conciliare posse Moynius sibi persquadet. Verum, antequam vir eruditus hanc veterum scriptorum inter se pugnantium iniret concordiam, lectori persuadere oportebat, inter has voces, *Portus Romanus* et *Emporium Romanum*, nihil interesse. Nobis vero persuasissimum est, earundem vocum disparem omnino esse rationem; veteres enim scriptores portum Romanum, de quo hic sermo est, nullum præter Ostiensem, a Claudio exstructum, exstitisse discrete testantur; emporia vero Romanorum plurima in orbe Romano, et apud barbaras nationes extra imperii Romani limites sitas memorant veteres geographi. Portus itaque Romanus toties ab antiquis scriptoribus memoratus, celeberrimum urbis Romæ navale a Nerone instauratum denotat, quod ipsimet Græci Latina voce Πόρτον designarunt, ut Acta genuina S. Ignatii (8), Syncellus, titulus codicis Constantinopolitani, quem laudat Anastasius Apocrisiarius, auctor *Chronici Alexandri*, Zonaras, alique (9) nobis satis superque indicare videntur. Imo Procopius vocem Latinam Græcis litteris exaratam describit, et ne Græci, Latini sermonis forsitan ignari, proprium hujus vocis sensum ignorarent, hæc verba addidit, *ἡμέως Ῥώμης*, quæ sonant Latine, « Portus Romæ; » τὴν λιμένα, ὃν δὴ Πόρτον Ῥωμαῖοι καλοῦσι, « navale, quod Romani Portum appellant (10). » In titulo codicis supradicti Constantinopolitani ἐπισκοπος

Homæritarum regioni Indiæ nomen tribuit Joannes Asiae in *Historia* apud Dionysium patriarcham in *Chronico*, cujus excerpta edidit ipse Assemannus *Biblioth. Oriental.* tom. I, pag. 359, ubi in notis, num. 4, observat *Indorum* nomine, non Indos modo proprie dictos fuisse, qui citra vel ultra Gangem sunt, sed etiam Æthiopes atque Homæritas intelligi, ut liquet ex Stephano *De urbibus*, et Theophane ad ann. Incarnationis 565, et ex Theophylacto lib. III, c. 9. Vide Pagium ad ann. 327, 522, 571 et 572.

(6) Vide Assemannum tom. I *Biblioth. Orient.*, pag. 382 et seqq.

(7) Vide pag. 102, not. 3, hujus secundæ dissertationis partis, in qua le Moyne verba retulimus.

(8) Apud Ruinart., *Act. martyrum sincera et selecta*, pag. 18, num. 5.

(9) Horum verba relata sunt in prima hujusce dissertationis parte, pag. 70 et seqq.

(10) *De bello Gothico* lib. I, cap. 26, pag. 48 edit. Venetæ anni 1729, ubi describit Portus occupationem a Vitiage factam, et post recitatam, quæ in dis-

Πόρτου, ἄγρον τοῦ λιμένος Ῥώμης : « episcopus A Portus, videlicet portus Romæ, » S. Hippolytus dicitur. Acta genuina S. Ignatii Portum nominant, dum eundem S. Ignatium docent profectum esse ἀπὸ τοῦ καλουμένου Πόρτου (11), ut Romam adiret, ubi gloriosi certaminis palmam consequi debebat. His omnibus in hac re anteponeendus est Dio, qui accuratissime portum Romanum a Claudio exstructum describens, quem ipse Græca voce λιμὴν appellat, diserte scribit, quod a Latinis *Portus Ostiensis*, ex eo quod ad ostia Tiberis fuit constructus, nominatur (12).

Quapropter hoc eodem rationis momento Carolus du Fresne, in præfatione ad *Chronicon paschale* (13), S. Hippolytum Portuensem episcopum censet, cum a nonnullis antiquis scriptoribus *episcopus Portus*, nullo adjuncto vocabulo, appelletur. Quo nomine nulla alia civitas recte designari potest, præter Portum Romanum, ut patet ex supra laudatis testimoniis, et ex insigni inscriptione quam Jacobus Sponius Aquis Sextiis in ædibus Peiresckii descripsit atque vulgavit (14). Patet igitur Moynium, hac vocum homonymia deceptum, irrito prorsus conatu S. Hippolytum Homæritis falso adjudicasse. *Emporii* enim dictio (15), ut omnes norunt, nihil aliud denotat quam locum in quo conveniunt mercatores, ubi statutæ mercium stationes habentur, quas nos Itali *scalas* dicimus; Plinius vero *forum nundinarium* vocat, et Scylax Chariandenus (16), in *Periplo*, *emporium a portu* probe distinguit, dum in Cilicia memorat ἐμπόριον Ἀλάνη, καὶ λιμὴν, *emporium Alane*, seu, ut Salmasio placuit, *Adane et portus*. Emporium etiam Hispanica urbs fuit ultra columnas Herculeas in Iberorum regione sita, et a Græcis Massiliæ colonis condita, cujus meminuit

sertatione referuntur, verba, hæc paulo post addit : « Ultra istud os ad ripam (Tiberis) considerant urbem olim Romanam, quæ mœnibus cincta est validissimis, ductoque a portu vocabulo *Portus* dicitur. »

(11) Apud ipsum Ruinart. loc. cit., p. 18, n. 5 : « Unde igitur Portu, ita dicto, profecti sunt. »

(12) *Histor. Romanæ* lib. lx, num. undecimo, in Claudio, tom. II Operum, pag. 949 edit. Hamburgi anni 1752, ipsius verba Latine reddita damus : « Claudius instituit portum ibi (circa ostia Tiberis) fabricari . . . effodit continentem haud exiguo spatio, ambitumque omnem crepidine lapidum firmavit, ac in eum locum mare accepit; deinde ex utraque hujus loci parte aggeres in ipso mari magnos jecit, multumque iis maris complexus est, quin ibi insulam effecit, imposita turri unde noctu ignes emicantes signum nautis darent. Isque portus ab eo exstructus *Ostiensis* Latinis dicitur. »

(13) Num. 20 et seqq., pag. 14 seq. Vide etiam loc. cit., pag. 13, ubi observat Portuensi S. Hippolyti episcopatu nihil officere posse, quod ipse *Romanus* nuncupatur : « Legimus nostrum Hippolytum *Romanum* solummodo nuncupatum in *Catalogo imperatorum Constantinopolitanorum* edito a Leuclavio lib. II *Juris Græco-Romani*. Quod tamen nostræ sententiæ minime contrarium est, . . . alias observavimus. »

(14) *Miscellanea erudita antiquitatis*, sect. x, num. 20, pag. 329 edit. Lugduni 1685, ubi mentio

idem Scylax in *Periplo* (17). Certas quaedam leges, ut monet Jacobus Gothofredus (18), Romani imperatores mercatoribus suis apud barbaras gentes commorantibus præscripserunt, quas præterire piaculum erat. Hinc evenit ut loca, ubi juxta easdem leges nundinæ habebantur, *Emporia Romanorum* vocarentur. Exstat in *Codice Justiniano* titulus *de commerciis et mercatoribus* (19) : in quo, lege quarta, extra ea loca nundinis destinata, quæ procul dubio *Emporia* dicebantur, ab Honorio et Theodosio imperatoribus aliquid vendi hoc pacto prohibetur : « Mercatores tam imperio nostro quam Persarum regi subjectos, ultra ea loca in quibus fœderis tempore cum memorata natione nobis convenit, nundinas exercere minime oportet, ne alieni regni, quod non convenit, scrutentur arcana. Nullus igitur posthac imperio nostro subjectus ultra Nisibin, Callinicum et Artaxatam emendi seu vendendi species causa proficisci audeat, nec præter memoratas civitates cum Persa merces existimet commutandas, sciente utroque, qui contrahit, et species, quæ præter hæc loca fuerint vendendæ, vel comparatæ, sacro ærario nostro vindicandas, et præter earum rerum ac pretii amissionem, quod fuerit numeratum vel commutatum, exsilii se pœnæ sempiternæ subdendum. » Si quis scire cupiat quænam in Oriente fuerint emporia Romana et barbarica, legat Arriani *Periplum maris Rubri*, quod nunc habetur tom. I *Geographorum minorum*, quos edidit Joannes Hudsonus Oxoniæ anno 1698. Urbs illa, quæ Emporium Romanum in Homæritarum regione situm constituit, ab antiquis et accuratis geographis, Ptolemæo et Arriano, *Arabia* vocabatur, quod ad marginem Ptolemæi jam pridem adnotavit antiquæ geographiæ peritissimus Lucas Holstenius (20);

est Marci Aurelii Heronis æditui ædis Serapidis, quæ est in Portu : Μ. ΑΥΡΗΑΙΟΣ ΗΡΩΝ ΝΕΔΚΟΡΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΗΙΟΠΤΩ ΣΕΡΑΠΗΔΟΣ. Ubi vox illa, in *Portu*, nil aliud significat quam Portuensem civitatem. Vide etiam du Fresne, pag. 14, loc. cit.

(15) Robertus Stephanus in *Thesuro linguæ Latinæ* scribit, verb. *Emporium* : « Locus, in quo res venales exponuntur, ab ἐμπόριον, *lucror, negotior.* »

(16) Vide in *Geographis Hudsonii*, tom. I.
(17) Vide etiam Robertum Stephanum loc. cit. : « Emporium oppidum est a Massiliensibus ædificatum a Pyrenæis montibus stad. 1004 intervallo, et Hispaniæ finibus ad Galliam distans : a quo Emporienses populi dicti sunt, ut videre est apud Strabonem lib. III. »

(18) Dissert. de Philostorg., p. 108.

(19) Lib. IV, tit. 63, tom. II *Corpus juris civilis Romani*, pag. 191 edit. Lipsiæ anni 1740.

(20) Vide Ptolemæum *Geograph.* lib. VI, cap. 7, pag. 113 edit. Basileæ 1540, ubi : « Arabia Emporium ; » et ad hunc locum hæc adnotata legimus : « Aden hodie, munitissima urbs, et emporium famigeratum » lib. II, cap. 4. LUD. VARTOMAN. Ptolemæi Græcus contextus habet Ἀραβίας ἐμπόριον. Holstenius tamen legendum advertit, Ἀραβία, ut Arrianus habet ; et quidem in Latina versione optime legitur « Arabia Emporium, » quam lectionem secutus est Joannes Hudsonus in eunda Ptolemæi *Descriptione Arabiæ*, et *Tabula urbium insignium*. Mendosa est lectio codicis Coisliniani, qui pro *Are-*

ex quo certe constat urbem illam, quam S. Hippolyti sedem credidit Moynius, non *Portus Romani* nomine insignitam fuisse, sed *Arabiam* fuisse nun-

cupatam, quæ nunc vocatur *Aden*, cujus meminit Abulfeda in *Descriptione Arabiæ*, et nostris etiam temporibus insigne Arabum et Indorum mercatorum

βία, *ἑμπορίον* exhibet. Petrus Daniel Huetius in libro *De veterum mercatorum commerciis et navigationibus*, pag. 332, 333, 334 edit. Parisien. anni 1716, scribit Caium Cæsarem, Augusti filium, *Arabizæ Felicis* Emporium devastaasse. Sed vir cæterorum eruditus toto cælo hæc in re aberrasse nobis videtur; nam, ut optime observat Henricus Dodwellus dissert. 4 de auct. *Periplus maris Erythræi*, edit. tom. I *Geograph. min.* Hudsoni Oxoniæ 1698, in 8, § 2 et seqq., pag. 86, auctor *Periplus maris Erythræi*, quem Arriano tribuunt, ex quo hæc didicit Huetius, sub imp. Marcæ et Vero floruit; ideoque hæc verba ejusdem Arriani in *Periplus* tom. I *Geograph. min.*, pag. 15: « At vero paulo ante nostra teropora Cæsar eam destruxit, » Augusti ævo non conveniunt, cum centum et sexaginta anni inter Augustum et Verum intercedant. Præterea Plinius *Hist. lib. vi, cap. 28*, ut observat idem Dodwellus, et ante ipsum vir maximus Henricus Norisius in *Cœnotaph. Pisan. dissert. 2, cap. 12, pag. 380, tom. III Operum edit. Veronæ anni 1729*, hæc habet: « Caius Cæsar, Augusti filius, prospexit tantum *Arabiam*; » ex quibus apertissime constat Caium Cæsarem a bellicis tumultibus ac cladibus *Arabizæ* inferendis prorsus abstinuisse. Plinius etiam consentit quodammodo Propertius elegantissimis hisce carminibus lib. II, el. 10, v. 15, 16:

*India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho,
Et domus intactæ te tremis Arabiæ,*

Et lyricorum princeps Horatius:

*Intactis opulentior
Thesaurus Arabum.*

His addere possumus alia duo veterum testimonia, ex quibus evidentissime patet, nec C. Cæsarem, nec Ælium Gallum, qui in *Arabia Felice* populi Romani arma primus intulit, *Homæritarum* regionem, in qua hoc Emporium situm fuisse scimus, nusquam attigisse. Strabo, antiquorum geographorum princeps, *Geograph. lib. xvi*, ubi agit de *Arabia*, pag. 4126, et seqq. edit. Amstelodami anni 1707, accuratissimum hujus itineris commentarium contexit, quod si diligentissime perpendamus, aperte patebit Romanos ab improhissimo Silæo Nabatæorum procuratore deceptos, non ultra *Marsjabam* *Rhamanitarum* urbem processisse, quæ duorum dierum itinere ab *aromatifera Homæritarum* et *Sabæorum* regione aberat, *loc. cit.*, pag. 4128. Straboni subscribit Plinius lib. vi, cap. 28 et 29, ex quo deducimus Ælium Gallum in *Homæritarum* regionem nunquam pervenisse, sed in eorum provinciam exploratores misisse, ex quibus multa didicit, quæ describit. Demum Dio Cassius, qui sub Commodo, Pertinace, aliisque imperatoribus usque ad Alexandri Mamneæ filii tempora floruit, hanc Romanorum in *Arabia Felice* expeditionem describens, eos usque ad *Athrullorum* urbem pervenisse testatur, lib. LIII *Hist. Romanæ*, in *Cæsare Augusto*, num. 29, p. 729 cit. edit. Hamburgi anni 1750, tom. I, quæ juxta Strabonem, *loc. cit.*, p. 4128, longius quam *Marsyaba* *Rhamanitarum* metropolis, ab *Homæritarum* regione dissita erat; etenim Ælius Gallus prius *Athrullam* cepit, eamque præsidio firmavit, ipso Strabone, *loc. cit.*, teste, postmodum « *Marsyabas* processit, quæ duorum dierum itinere tantum ab *aromatifera* regione aberat. Sed in hac re antepenultimus est Strabo Dioni, utpote qui ex Ælio Gallo *Arabizæ* expeditionis duce, cujus erat amicus, quemadmodum lib. cit. xvi, pag. 4170, ipsemet factetur, hæc didicit; ultimus igitur Romanorum itineris in hac provincia terminus non *Athrulla* fuit, sed *Marsyaba*.

Verum diligenti animadversione perpendenda sunt Dionis verba, qui multis post Trajanum annis vixit, et loc. superius citato, postquam hujus expeditionis morbum et incommoda, quibus obnoxii fuerunt Romani, narrasset, hæc addit: « Hi primi, atque, ut mea fert sententia, soli etiam Romanorum eoque in *Arabia* ista bello progressi sunt. *Athrullorum* (*Athlulorum*) enim teus, quæ urbs insignis est, pervenerant. » Ex his enim non obscure colligimus alteram Dodwelli sententiam, qui *Arabizæ Felicis* Emporium a Trajano devastatum credidit, caute admodum esse probandam, quamvis ipse eo potissimum nitatur argumento, quod Trajanus, Sexto Rufo et Paulo Diacono testibus, classem in *Rubro mari* constituerit, quod fieri nunquam potuit, inquit Dodwellus, nisi Trajanus utrumque maris litus occupasset; ideoque sibi persuadet; hoc tempore Romanos celeberrimum hoc Emporium diripere potuisse. Nos vero rectæ rationi magis consonum censemus, Trajanum non in eo maris *Rubri* tractu classem instituisse, quem *Indicum* quandoque a veteribus appellatum constat, sed in sinu ejusdem maris, quem *Arabicum* nuncupamus, quemque etiam plerique ex antiquis scriptoribus *Rubrum* vocarunt. Hic enim sinus Romanis proximus fuit provinciis, *Ægypto* scilicet, *Arabizæ* *Petrææ*, quarum postremam Trajanus urbis gentium dominæ imperio adjunxit; ideoque ne barbaris rebelandi occasio in promptu esset, non solum terrestribus copiis, sed etiam maritima classe hujus provinciæ oras munire voluit, ut ipsos ab externis auxiliis accersendis penitus prohiberet. Leucecomii siquidem, sive *Albus vicus* Arriani ævo ultimus Romani imperii in *Arabia* limes erat, ut tam custodiæ, quam quartæ partis mercium, quæ importabantur, recipiendæ causa, centurio cum exercitu mitteretur. *Sabaitarum* vero et *Homæritarum* regionem haud Romanis ævo suo subjectam affirmat ipsemet Arrianus; cum *Charibaelum* hæum regionum *Dynastam Romanorum imperatorum amicam* tantum fuisse dicat his verbis Latine redditis: « Hanc (nempe *Marpharlis* regionem) novem dierum itinere sequitur *Aphar metropolis*, in qua sedem domiciliumque habet *Charibael legitimus Homæritarum*, et qui his vicini sunt, *Sabaitarum rex*, imperatorum nostrorum amicus; ad quos crebras legationes et munera mittit. Supra laudata igitur Arriani verba cum excidio nobilissimi Emporii Trajano adscripto convenire non poterunt; cui vero ex Romanis imperatoribus tribuendum sit, nobis est incomperturn, quamvis *Herodianus* lib. III *Hist.* n. 75, pag. 528, inter *Romanæ historiæ scriptores* collectos a *Friderico Sylburgio* edition. *Francofurti* anni 1590, scribat *Septimum Severum*, post transgressam regionem *Interamnanam*, agrumque *Adiabænorum*, etiam in *Arabiam Felicem* excurrisset; et *Herodiano* assentire quodammodo videatur *Zosimus* lib. I *Historiarum*, p. 637 ejusdem collectionis, qui *Arabiam universam a Severo excidio datam* memoriæ prodidit. Verum *Herodiani* verba ex *Dione* interpretanda sunt, qui lib. LXXV, pag. 4256 citata editionis, cum Arabes illos a Severo domitos nusquam *Felicis Arabiæ* accolat dicat, sed Arabes tantum, eosque cum *Osroenis* et *Adiabænis* numeret his verbis: « Severus . . . exercitum contra barbaros, *Osroenos*, *Adiabænos* et Arabes duxit, » nobis quodammodo patefacit, Severum nusquam *Arabiam Felicem* subegisse, sed *Petræam*, ac desertam *Arabizæ* partem *Osroenis* ac *Adiabænis* propinquas. Hac etiam interpretatione donanda sunt *Zosimi* verba, cum et ipse *Arabes scenitas* *loc. cit.* disertim nominet. *Spartianus* in *Severo* pag. 71 collectionis

emporium est. De hac eadem urbe ita scribit Philippus Cluverius (21) : « Aden omnium pulcherrima, et munitissima ad fauces sinus Arabici. Aden saum habebat principem, qui fraude Solymani Belierbe Cayrensis circumventus, urbe occupata, occisus est. » Ex *Geographia* Bleawiana didicimus Aden nunc esse metropolim regni ejusdem nominis, ibique Emporium nobilissimum ævo etiam nostro superesse, Indicarum rerum mercatoribus patens. Exactissimam ejusdem urbis descriptionem nobis exhibet Ludovicus, patricius Romanus, qui ibidem XVI sæculi initio aliquantisper commoratus est; recentiorum vero habemus in novissimo *Atlante historico* Godewillei, et in amplissimo *Lexico geographico* in Batavia nuper in lucem emisso (22).

Tot igitur argumentis, quæ hucusque fuisse nimis, quam par erat, adduximus, cuilibet persuasum esse credimus Stephanum le Moyne levissima ac futilli conjectura innixum opinari S. Hippolytum Arabici Homæritarum Emporii, ad quod sequiori ævo appellere consueverunt Romani, episcopum fuisse; Emporii enim Romani nomen, quod Philostorgius huic civitati tribuit, ipsius dignitatem ac præstantiam designat, non locum aut urbem, quæ, Ptolemæo et Arriano testibus, Arabia dicta fuit; quod Philostorgius, quamvis post ipsos floruit, forsitan

Histor. August. scriptor. Clandii Salmasii edit. Parisiensis ann. 1620, *Arabes a Severo in dedicationem acceptos, et Adiabenos tributarios coactos etiam scribit.* Verum Arabiam Felicem nunquam a Romanis in provinciam fuisse redactam evidentissime constat; Romanorum siquidem Arabia eosdem habuit limites, quos Petrææ tribunt veteres geographi, videlicet a septentrione Euphratem, ab oriente montes Babyloniz, a meridie Arabiam Felicem, ab occidente Judæam. Vide Pancirol. *Notit. dignitat. imper. Orient.*, cap. 117. Sed ad Trajanum revertamur, qui postquam Ctesiphontem celeberrimam Assyriæ urbem expugnavit, longius quam ceteri imperatores studio visendi barbaras regiones, Romani imperii limites excessit; et in Indiam velut novus Alexander sese contulisset, nisi ingravescente jam ætate deteritus, hujus expeditionis consilium penitus abjecisset. Sed Trajani peregrinatio, quamvis longissima, tamen per eas regiones tantum instituta fuit, quæ ab Homæritarum provincia longo intervallo distabant. Trajanus siquidem, *Dione teste lib. LXVIII in Trajano, num. 28, p. 1145,* postquam Ctesiphontem cepit, statuit mare Rubrum trajicere, hoc est sinum Persicum, nam; ut etiam advertit Giabertus Cuperus, veteres quandoque Persicum sinum Rubri maris nomine donarunt, quem admodum etiam Christophorus Cellarius *Geographiæ antiquæ lib. III, cap. 14 pag. 600* edit. Lipsiæ anni 1782, t. II adnotavit: « Mesene quoque insula Tigridis, in qua Atambitus regnabat, nullo labore idem imperator potitus est, deinceps qui Spaniæ Vallum, urbem ita dictam, habitabant, ipsum amice receperunt. Tandem venit ad Oceanum, sed longius in Erythræum sium progredi non potuit; dum enim navigat versus Oceanum, atque de reditu cogitat, gentes, quas antea debellaverat, defecere, ideoque Ctesiphontem redire quanto citius oportuit, et longioris navigationis consilium penitus evanuit. Ex hac igitur Dionis narratione, quam de Trajani navigatione tam accurate instituit, difficile nobis videtur deduci posse Trajanum eum Erythræi maris sinum attingisse, qui Homæritarum

A ignoravit. Si antiqui scriptores hanc urbem *Portum Romanum*, quod Græcis *Λυττυ* dicitur, appellassent, vel S. Hippolytum *Emporii* alicujus, non vero *Pertus Romani* episcopum dixissent, utique Moynium nugæ locutum esse minime putarem; sed cum nobis persuadere conetur S. Hippolytum in ultima Arabia Felice episcopalem sedem obtinuisse, hoc tantum argumento, quod ibidem emporium Romanum exstiterit, vana omnimodo docuisse existimamus. Hic enim non emporia Romana quærimus, quorum plurima in toto orbe Romanis mercatoribus pervia exstitisse exploratum est; sed *Portum Romanum*, qui non procul ab Urbe dissitus, unicus fuit, et in quo sedisse S. Hippolytum veteres omnes uno ore fatentur; et si hac in re Moynio fides adhibenda esset, non solum Arabes, sed Persæ, Æthiopes, aliiquæ, ubi Romanorum fuerunt emporia, S. Hippolytum tanquam proprium episcopum sibi vindicare sine injuria eodem argumenti genere possent.

XXII. S. Petrus Damianus S. Hippolytum *Portuensem cum Nonno episcopo Ediseno confudit.*

Post S. Gelasium et Philostorgium Stephanus le Moyne (23) sanctum Petrum Damianum conjecturæ suæ patronum asserere non dubitat; scribens enim S. Damianus ad Nicolaum II (24) Romanum ponti-

littora alluit, in quibus Arabiæ Emporium erat; cum ipse secundo flumine Tigri, quod in sinu Persico se exonerat, in Oceanum non longius processerit; celeriter enim ad perdomandos rebellantes populos in provinciam redire coactus fuit; quamoireum certo nobis persuasum est Romanos nunquam extremas hasce Homæritarum oras victricibus armis illis temporibus attingisse.

Quod ad æquiora tempora attinet, sæpe citatus Simonius Assemanus dissert. 4 ad Chron. Orient., § 9, pag. 235, et § 28, pag. 264, ut alios scriptores prætereamus, scribit Romanorum commercium cum Homæritis ab anno Christi 354, in quo Constantius legationem eidem misit, usque ad annum 520, imperante Justino, perdurasse, in quo Romani mercatores, direptis eorum facultatibus, jussu Damiani seu Dimionis Homæritarum regis interfecti fuerunt. Ex his igitur, quæ fuisse narravimus, apparet S. Hippolyti ætate Homæritarum regionem nondum Romanis paruisse, proindeque in ea tunc temporis Romanorum Emporium non exstitisse. Quo fit ut tota le Moynii conjectura penitus corruat.

(21) *Manuduct. ad geograph. universal.*, pag. 66 et 67.

(22) *Legenda sunt ea, quæ in Dictionario geographico de la Martinière, tom. I, p. 85 edit. Venetæ anni 1737, verbo Aden proferuntur.*

(23) *Diatriba de S. Hippolyto, p. 30, tergo, ubi textum S. Petri Damiani integrum describit.*

(24) In opusculo 19 *De abdicatione episcopatus* ad Nicolaum II Romanum pontificem, quo exstat tom. III Operum S. Petri Damiani, pag. 211 edit. Constantini Cajetani Parisiis anno 1743, cap. 7, n. 21, pag. 217, hæc ait: « Beatus quoque Nonnus martyr, qui et Hippolytus, memoriz nostræ non prætereundus occurrit, qui nimirum postquam 30 millia Saracenorum ad Christi fidem efficacissima prædicatione convertit, postquam beatam quoque Pelagiam de lupanaribus ad Ecclesiæ pudicitiam provocavit, postquam denique nonnullos sanctarum expositionum libros luculenter explicuit, tandem episcopatum deseruit; de Antiochenis partibus, un-

acem, et S. Hippolyti episcopi et martyris gesta breviter narrans, refert S. Hippolytum, postquam triginta Saracenorum millia ad Christum convertisset, et B. Pelagiam ex lupanaribus ad Ecclesie castitatem revocasset, et sanctorum expositionum libros luculenter explicuisset, tandem episcopatum de Antiochenis partibus, unde erat oriundus, deseruisse, et cum Romam se contulisset, in Portu Romano martyrium consummasse. Verum Moynius ipse, qui antiquissimos scriptores Leontium, Anastasium, Germanum Constantinopolitanum, aliosque, qui S. Hippolytum Portus Romani episcopum crediderunt, nulla fide dignos censet, eo quod Eusebius et S. Hieronymus ejus sedem ignoraverint, summa quidem injuria nunc nobis objicit hoc S. Petri Damiani testimonium, qui undecimo sæculo vixit, in quo antiquarum rerum notitia apud nos rates penitus fere collapsa erat; præsertim cum ipse S. Damianus non solum in hac, quam instituit de S. Hippolyti gestis narratione, quæ S. Hippolytum nostrum cum Nonno Edesseno perperam confudit, ut Moynius ipse fatetur (25), sed in aliis rebus, præcipue in enarrandis S. Petri Urseoli gestis, qui quinque et 50 annos ante ipsum floruit, sæpe aliquid humani passus sit, ut patentissime ostendit citatus Justus Fontanius (26). Saracenorum conversationem, quam S. Hippolyto nostro tribuit S. Damianus, ut Nonno Edesseno adjudicandam eage censeamus, quod a *sharac*, non a *sarac* deductam esse arbitratur Lequienus (27), Hippolyti ævo vix innotuisse nobis suademus; licet Ptolomæi ætate *ἡ Ἐλαφίτις, Saracene*, angustiores Petrææ Arabiæ

portionem fuisse inter *Ægyptum et Nigros montes* scribat Cellarius (28); et Plinius (29), cujus tamen contextum hoc loco depravatam suspicantur viri doctissimi, Saracenos inter alios Arabiæ populos recenseat, et nihil de eorum numero aut moribus addat. Verum Saracenos v^o sæculo primum toti orbi innotuisse scribunt nonnulli, dum patrios fines prætergressi, populabundi in Palestinam hoc ævo se contulerunt, cujus regione tyrannide occupata, exinde eorum potentia ab exiguis profecta initiis adeo crevit, ut in Asia, Africa, Europa longe lateque dominati sint. Hinc evenit ut Saracenorum nomine posterior ætas quoscunque Sœcitas Arabes, et ubicunque positos, designaverit; ideoque Ammianus Marcellinus lib. XIV scribit, Saracenorum gentem ab Assyriis initium capere, et ad Nili cataractas porrigi et confinia Blemmyarum. Infimo tamen ævo tam late acceptum Saracenorum nomen, ut quoscunque idololatrias ac Mahumetanos hæc appellatione donarint illorum temporum scriptores (30). Nonnus itaque Edessenus tam magnum Saracenorum numerum in Palestina, vel in Osroena, cujus provincias metropolim ipse regebat, hoc ævo baptizare potuit, in quo ipsorum numerus certe quidem maximus fuit. Secundo Pelagiam ad bonam frugem rediisse hortatu Nonni Edesseni, non Hippolyti Portuensis, omnes veteres scribunt (31). Tertio Arabia Felix Antiocheno patriarchæ nunquam paruit, sed Alexandrino (32), qui, Procopio teste (33), Homazitis episcopum misit. Verum cum Edessa nobilissima et antiquissima Osroenæ provinciæ metropolis (non Phœnicæ ad Libanum, ut perperam scripsit Hardul-

de erat oriundus, abscessit, Romanos fines appetiit. Cumque beata Aurea apud Ostiam civitatem, saxo cervicibus alligato, in marinis fluctibus martyrium consummasset, B. Nonnus sanctum cadaver pia devotione collegit, et cum omni diligentia tumulavit. Quem mox idem persecutor, qui dicebatur Vulpus, juxta Tiberis alveum in foream aquis plenam mergi præcepit, cujus postmodum corpus, consummato triumphali martyrio, in civitate quæ Portus dicitur, Christianis devotio sepelivit. Illico audita est vox velut infantium per unam fere horam clamantium: *Deo gratias*. Qui ergo talem vitæ meruit clausulam, Equivo patuit, quia episcopatum deserens, coram Deo non incurrit offensam.

(25) Diatriba de S. Hippolyto p. 31: « Sed quod addit Petrus Damiani, Hippolytum penitentem Pelagiam convertisse, et illam a tarpissimis moribus et prostituta ad meliorem frugem et vitam castissimam perduxisse, hic tempora congrue desiderari possunt. Nam Pelagia sub Theodosio Juniore penitens et reclusa vixit Hierosolymis, quod ad ævum Hippolyti aptari nullo modo potest. Et videtur hic Petrus Damiani Hippolytum Nonnum cum Nonno episcopo Edesseno confudisse, et unum pro altero habuisse. . . adeo ut, deceptus videatur fuisse Petrus Damiani, qui Hippolyto Nonno Portuensi episcopo tribuit emendationem et penitentiam Pelagiæ. »

(26) Dissert. de S. Petro Urseolo, c. 2, p. 3 et seqq. edit. Romæ anni 1730.

(27) In notis ad librum S. Joannis Damasceni *De Assensibus*, c. 7, num. 101, nota 2, p. 110, tom. I Operum ejusdem S. Joannis Damasceni citata edit.: « Saracenorum nomen Arabicum est, non a *sarac*,

furatus est [quia Arabes latrocinis vivunt], sed a *scharac*, ortus est, eo quod Orientis partes incolant, quo sensu Hebræi vocabantur *Orientalis*. » Legendus quoque du Fresne in *Glossario* verb. *Saraceni*, ubi multa de hujusmodi nomine refert.

(28) Lib. III *Geographiæ antiquæ*, cap. 14, § 37, p. 536, tom. II edit. Lipsiæ ann. 1732. Vide Ptolomæum *Geographiæ* lib. V, cap. 17, p. 104 cit. edit.: « Protendantur in regione montes, qui Melanes, vel Nigri appellantur, a sinu scilicet, qui juxta Pharus est quasi ad Judæam, gentesque sunt ab casu quidem horum montium ad *Ægyptum* et *Saracene*. »

(29) *Hist.* lib. VI, cap. 28, tom. I edit. Harduini, pag. 728. Lege tamen hæc de re Cellarium citato lib. III, c. 14, p. 600.

(30) Vide etiam du Fresne de *Saraceni* nomine et aliis ejusdem nominis significationibus, in *Glossario*.

(31) De S. Pelagia, quæ fuit meretrix Antiochiana, lege ipsius Vitam, auctore Jacobo Diacono ejus consvo, interprete Eustachio, et alia in Simeone Metaphraste. Vide apud Surium die 8 Octobris, tom. V *De vitis sanctorum*, ab Aloysio Lipomano episcopo Veronæ olim conscriptis, p. 225 edit. Venetæ anni 1584, et Raineri monachi Leod. *Speculum penitentiarum*, seu *Vita S. Pelagiæ* lib. II, ex cod. mss. Leodiensium in Bern. Pezii *Thesaur. anecdotor.*, tom. IV, part. III, col. 69, 82.

(32) Hæc de re legendus sæpe citatus Michael Lequien, tom. III *Orientalis Christiani*, pag. 662 et seqq.

(33) Loc. cit.

nus[34]), intra patriarchatus Antiocheni dioccesim A sita fuerit (35), et cum S. Damianus scribat S. Hippolytum episcopatum de Antiochenis partibus deseruisse, nemo non videt hæc Hippolyto, ut autumant Arabiæ Felicis episcopo, cujus diocesis patriarchati Alexandrino suberat, convenire non posse, sed potius Nonno Edesseno tribut debere, qui Antiocheno patriarchæ subjectus fuit. Demum S. Petrus Damianus hæc omnia, quæ de S. Hippolyto habet, ex Actis S. Aureæ mutuatus est, quæ immortalis viro Cæsari cardinali Baronio (36) minus placuerunt; nec immerito magnus vir horum Actorum fidem suspectam habuit; ipsa enim, ut recte monuit Tillemontius (37), miris scatent fabulis, summaque temporum confusione laborant; idcirco ipsis parum fidentium censemus. Eadem nunc in duobus exstant codicibus sat vetustis, quorum primus, Aringhio indice, in tabulario Lateranensi invenitur, alter in bibliotheca Vallicellana. Papebrochius, Fabricio teste (38), sinceriora S. Aureæ Acta se reperisse ascribit, in quibus S. Hippolytus Arabum metropolitanus dicitur, et Cyriacus Portuensis episcopus. Si huiusmodi Acta doctissimi socii Bollandiani vulgabant, videbimus in quibus a Vallicellanis et Lateranensibus differant. Nobis tamen persuasissimum est, horum Actorum auctoritatem tot antiquis scriptoribus haud esse anteponendam. Si enim hæc Acta sinceriora essent, S. Hippolytum non Arabiæ metropolitanum, nec Cyriacum Portuensem, sed Ostlensem episcopum appellarent. Nec mirum si S. Petrus Damianus S. Hippolytum Nonni nomine insignivit; hoc enim ipse vel ex Actis S. Aureæ, vel ex antiquis Martyrologiis discere potuit, in quibus S. Hippolytus hoc nomine designatur, præcipue in Longobardico pervetusto bibliothecæ Ottonia-

na, et in altero, quod laudat Fabricius (39). Verum hoc Nonni nomen, quod, ut diximus, episcopum primævæ Ecclesiæ denotat, S. Damianum forsitan in errorem induxit, dum sanctum Hippolytum episcopum Nonnum cum Nonno Edesseno confudit, qui tribus integris sæculis post S. Hippolytum floruit. Num igitur S. Petri Damiani testimonium tot disertis antiquis scriptoribus præferendum sit, doctis viris iudicandum relinquimus.

XXIII. Origenes S. Hippolytum in Portu Romano alloquentem audire potuit.

Objiciet demum aliquis, S. Hippolytum non in Occidente, sed in Oriente episcopum fuisse, quia Origenes, qui in Oriente vixit, S. Hippolytum alloquentem audivit (40). Halloixius Origenis vindex S. Hippolytum in Arabia ab eodem auditum conjectat (41), ea adductus ratione, quod Origenes anno Christi 217, ut Tillemontio (42) placuit, in Arabiam a provinciæ præfecto evocatus migravit. Verum hæc Halloixii conjectura Tillemontio parum arridet (43). Origenem Romam se contulisse certum omnino est (44); quapropter si Halloixio licuit pura conjectura asserere S. Hippolyti homiliam ab Origene in Arabia auditam fuisse; nobis quoque, qui veterum testimoniis probavimus S. Hippolytum Portu Romani non in Oriente, sed in Occidente episcopatum obtinuisse, licebit firmare, Hippolytum vel Romæ, vel in Portuensi ecclesia, præsertim Origene, fuisse locutum.

C XXIV. S. Hippolyti marmoreum monumentum in agro Verano prope ejus cæmeterium ab antiquis Christi fidelibus collocatum, antiquam Portuensis Ecclesiæ traditionem mirifice comprobatur.

Tandem nonnullis S. Hippolyti episcopatus Portuensis minus arridet, ex eo quod ipsius monumen-

(34) Legendus Norisius *De epochis Syromacedonum* dissert. 2, Oper. tom. II, p. 115 cit. edit.

(35) Legendus Carolus a sancto Paulo, *Geograph. sacra*, pag. 292, et Lequien cit. tom. II, pag. 954 et seqq.

(36) Ad annum 229, num. 7, tom. II, p. 481 cit. edit. : « Hæc autem omnia locupletius scripta leguntur in dictis S. Aureæ martyrii Actis, quæ mendis plena in multis essent restituenda. »

(37) Citato tom. III, not. 4 sur saint Hippolyte, p. 676.

(38) Oper. S. Hippolyti tom. I, pag. 21, ubi hæc verba Danielis Papebrochii referuntur : « Habemus staciora S. Aureæ pariter passæ Acta, in quibus res tota ascribitur tempore Alexandri imp. ipso anno 229, 4 Mart. regnare exorst, quo prædictus Hippolyti Canon terminatur, et Portuensis pro eo tempore episcopus illic appellatur Cyriacus, Hippolytus vero appellatur Arabum metropolitanus. »

(39) Tom. I Operum sancti Hippolyti, pag. 20 : « 1 Kal. Sept. in Portu urbis Romæ natalis S. Hippolyti, qui dicitur Nonnus, cum sociis suis. »

(40) Ex S. Hieronymo etiam hoc discimus in lib. *De viris illustribus*, c. 61, Oper. tom. II, pag. 886 cit. edit. Vallarsii : « Hippolytus... scripsit... et προσομιλῶν de laude Domini Salvatoris, in qua, præsertim Origene, se loqui in ecclesia significat. »

(41) Petrus Halloix, *Origenes defensus*, *Vita Origenis* lib. 1, c. 40, pag. 29 edit. Leodii anni 1648 : « Tunc quidem (nempe cum Origenes in Arabia mo-

rabatur) accidisse illud, quod de S. Hippolyto refertur, nempe dum concionem ad populum de Domini Salvatoris laude haberet, atque in præsentem Origenem oculos intendisset, ejus præsentiam auditoribus indicasse, seu quod eum dictis suis assentientem videret, seu quod plebi talem, tantumque declarando hospitem, gratificari vellet. »

(42) Tom. III, in *Origene*, art. 13, p. 521.

(43) Loc. cit., p. 522 : « Mais pour le lien et le temps, il est difficile d'en rien dire de certain, parce que nous ne savons point en quel pays saint Hippolyte était évêque. »

(44) Id enim diserte tradit Eusebius lib. VI *Hist. eccl.*, c. 14, pag. 274 : « Adamantius vero (id enim etiam Origeni nomen fuit), Zephyrino per hæc tempora Romanam Ecclesiam gubernante, se in urbem Romam advenisse scribit, cum sibi in votis fuisset, sicut ipsemet alicubi dicit, Romanam Ecclesiam omnium antiquissimam coram videre. Ibi paulisper moratus, Alexandriam rediit. » Legenda sunt ea, quæ a Valesio adnotantur ad hunc Eusebii locum, qui quamvis invitus Baronio concedat, huiusmodi adventum anno 220 contigisse, illi tamen non assentitur, eundem iterum Romam venisse anno 248, et secundum adventum de altero Origene intelligendum observat. Vide etiam Alloix *Vita Origenis* lib. 1, c. 7, p. 20, et Tillemontium tom. III, art. 8, de Origene, pag. 510 et seqq., ubi etiam de ipsius Romam adventu, et anno multa habent.

tum non in Portuensi ecclesia, cui ipse præfuit, ab illius cultoribus positum ac collocatum fuerit, sed agro Verano. Hujusce rei si aliqua haberetur ratio, Hippolytus, non Portuensis, sed Tiburtinus episcopus, cum Scaligero dicendus esset. Verum tam longe abest, ut hujusmodi argumentum rem nostram infringere vel minimum valeat, quinimo veterem Romanæ Ecclesiæ traditionem de Portuensi S. Hippolyti sede quam maxime confirmet. Etenim insigne illud tanti martyris monumentum in agro Verano positum et repertum fuit, quia ibidem S. martyris reliquiæ, ut Prudentius nos docuit, a Christianis in cœmeterio conditæ fuerunt, quod postea una cum ædicula S. Hippolyti nomine Deo fuit dicatum (45); quo in loco cum Deus opt. max. tanti martyris precibus quamplurima miracula operari dignaretur (46), Romani exterique magna frequentia S. martyris tumulum venerabantur; unde Prudentius, qui Romæ fuit et populorum multitudinem præsens conspexit, hæc scribit (47):

*Mane salutatam concurritur, omnis adorat
Pubis, eunt, redeunt solis ad usque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul, et peregrinos
Permissim populos religionis amor.*

Et paucis interjectis sancti Hippolyti diem festum idibus Augusti celebrari solitum describens, inquit (48):

*Urbs augusta suos vomit effunditque quirites,
Una et patricios ambitione pari,
Confundit plebeia phalanx umbribus æquis
Discrimen procerum, præcipitante fide;
Nec minus Albanis acies se candida portis
Explicat, et longis ducitur ordinibus.
Exsultant fremitus variarum hinc inde viarum,
Indigena, et Picens, plebs et Etrusca venit.
Convenit Samnitis atrox habitator, et altæ
Campanus Capuæ, jamque Nolanus adest.
Quisque sua lætus cum conjuge, dulcibus et cum
Pignoribus rapidum carpere gestit iter;
Vis capiunt patuli populorum gaudia campi;
Hæret et in magnis densa cohors spatii.
Angustum tantis illud specus esse catervis
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.*

Cum igitur marmorea S. Hippolyti cathedra inter hujusce cœmeterii rudera effossa fuerit, nemo non videt Scaligerum alioque futilli coniectura deceptos,

(45) In citato hymno S. Hippolyti cœmeterium D ipsius ita describit, vers. 151:

*Haud procul extremo culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosus crypta patet foveis.
Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primas namque fores summo tenus intrat hiatus,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nos obscura, loci per specus ambiguum;
Occurrant celsis immensa foramina tectis
Quæ jacenti claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus
Arcta sub umbrasis atria porticibus:
Attamen excisi subter cava viscera montis
Cæbra tarabrato fornice lux penetrat.
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.*

Et paulo post, vers. scilicet 170:

Talibus Hippolyti corpus mandatur operis

A S. Hippolytum vel Tiburtinis immerito tribuere, vel quod pejus est, nec in Portuensi, nec in alia qua- vis Occidentis Ecclesiæ sedisse cum Moynio cæterisque perperam negare. Antiqui ergo Christi fideles statuam S. Hippolyti nomine insignem in agro Verano viæ Tiburtinæ contiguo collocarunt, non quod ipse Tiburtinus fuerit episcopus, sed quia pretiosissima tanti martyris pignora, a Portu Romano translata, ibidem fuerunt sepulta. Quapropter, præter hoc nobilissimum ipsius monumentum, minores etiam imagunculæ anaglyphici operis ibidem detectæ patrum nostrorum memoria fuerunt, quarum ectypa, ut alias observavimus, nobis suppeditat Aringhius. S. Hippolyti igitur monumentum in agro Verano repertum nunquam tot scriptorum de Portuensi sede ipsius sententiam infirmare poterit; imo ipsa ex hoc miro fulcitur testimonio, cum monumentum illud, quod S. Hippolyti episcopi et martyris esse nemo unquam negare ausus est, prope cœmeterium effossum sit, ubi certo scimus S. Hippolyti reliquias, ex Portu Romano translatas, a Christi fidelibus fuisse repositas.

XXV. *Moynius Portuensis Ecclesiæ antiquitatem S. Hippolyti ævo æqualem perperam negavit.*

Nunc reliquum est, ut aliqua de Portuensis Ecclesiæ antiquitate cursim delibemus, ne quis nobis objiciat cum Moynio, S. Hippolytum ejusdem ædis episcopum esse non potuisse, eo quod sequiori potius ævo, quam antiquissimis S. martyris temporibus sedes Portuensis instituta esse videatur. Quod si Portuensem Ecclesiam antiquissimis temporibus suos episcopos habuisse nobis probare contigerit, ipsemet Moynius manus victas dabit, et S. Hippolytum, quem dudum Homæritis tribuere conatus est, Portuensi Ecclesiæ restituet. En ipsiusmet Moynii verba (49): « Ingenue tamen profiteor, me cum multis facile admissurum, Hippolytum dictum episcopum Romanum, quia Portus in Romana diocesi erat episcopus, si constaret Portum fuisse episcopatum tempore Hippolyti, et episcopo Portuensi eadem permissa, quæ posterioribus temporibus illi permissa sunt in ordine cardinalium, in ordinatione et consecratione pontificis Romani, et in sacris qui-

*Propter ubi apposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
Custos fida sui martyris apposita,
Servat ad æterni spem judicis ossa sepulcro,
Pascit item sanctis Tibricolas dapibus.*

(46) Igens miraculorum copia ad S. Hippolyti tumulum a Deo patrorum, etiam ab ipso Prudentio describitur loc. cit. vers. 175:

*Mira loci pietas, et prompta precantibus ara
Spes hominum placida prosperitate jusat.
Hic corruptelis animique et corporis æger,
Oravi quoties stratus, opem merni.
Quod lætor reditu, quod te, venerande sacerdos,
Complexi licitum est, scribo quod hæc eadem,
Hippolyto scio me debere: Deus cui Christus
Posse dedit, quod quis postulet annuers.*

(47) Loc. cit. vers. 190.

(48) Loc. cit. vers. 200.

(49) De S. Hippolyto diatriba, p. 29, terg.

busdam obeundis in variis Romæ sacellis et basilicis. Sed ista sunt sequioris ævi, nec Portus episcopatus tanta se potest vetustate commendare. Portuensis episcopatus antiquitatem Moynius facili negotio inspicere poterat, si notissimum *Geographiæ sacræ* volumen a Carolo a Sancto Paulo elaboratum tantisper consultisset, nec solo Ughelli testimonio acquiescere maluisset, qui tamen non admodum sero Portuensium episcoporum seriem inchoavit (50). Carolus a S. Paulo (51) Gregorium laudat, qui concilio Arclatensi primo interfuit et subscripsit (52); Ughellus Romanum subjungit, qui circa annum Domini 370 vixit, et deinceps utrosque sequuntur Petrus, Castus, alique. A Portuensi episcopo Romanum pontificem consecrari, res non adeo recens est; nam ex *Diurno Romanorum pontificum*, quem collectum post annum 685 scribit ejus editor Joannes Garnerius, constat jam tunc temporis hunc morem invaluisse, ut episcopus Portuensis consecrationi Romani pontificis interesset (53). At si sedulo rem ipsam inspiciamus, hujusce ritus primordia in Romana Ecclesia vetustissima esse nemo dubitabit, cum S. Cornelius papa apud Eusebium « adumbratam inani quadam manuum impositione » Novatiani ordinationem appellet (54), eo quod, ut inquit Henricus Valesius, facta esset ab alterius provincie episcopis, non ab iis qui consecrandi pontificis Romani jus habebant (55). Hinc apparet quam immenso vetustatis intervallo Homæritarum Ecclesias Portuensis antecellat; idcirco ipsam inter antiquissimas totius Italiæ sedes recensendam esse

A nemini dubium erit. Moynius nimis confidenter, ne dicamus temere, ipsius antiquitatem in dubium revocare ausus est, et cum Gregorius ipsius episcopus concilio Arclatensi interfuerit, paucis scilicet annis post redditam catholicæ Ecclesiæ pacem, nullum ambigendi locum superesse censemus, quin Portuensis episcopatus primordia ab Hippolyto repetenda esse credamus, aliosque post ipsum episcopos Portuensem Ecclesiam usque ad Gregorium obtinuisse, quinquaginta scilicet annorum intervallo, quorum nomina temporum injuria perierunt (56).

XXVI. *Moynii divinatio de antiqua Portus Romanæ aeris insalubritate rejicitur.*

Nec insurgat Moynius loc. proxime citato obijciendo Portum Romanum, aeri inclementi obnoxium, paucissimos semper aluisse habitatores. « Erat Portus Ostiensis a Claudio constructus, a Trajano reparatus, gravi et inclementi aeri obnoxius, et qui paucissimos semper aluit indigenas et incolas. » Aeris enim inclementia, quæ nunc per agrum Romanum ob neglectam ipsius culturam longe lateque grassatur, S. Hippolyti ævo Romanis exterisque inaudita fuit. Minutius Felix S. Hippolyti synchronus vindemiarum tempore per otium Ostiam secessit cum Octavio ac Cæcilio Natali, ipsamque ob aeris salubritatem atque clementiam cæmie commendat. En tanti scriptoris verba (57): « Placuit corpori meo siccandis humoribus de marinis lavacris blanda et apposita curatio; » et paucis inter-

(50) *Ital. sacr.*, tom. I, pag. 3 edit. Venetæ anni 1717, post S. Hippolytum Romanum episcopum anno 370 recensuit, quamvis Lucentius Gregorium deinde produxerit.

(51) *Geograph. sacr. Italiæ*, p. 47.

(52) Mansi, *Concil.* t. I.

(53) In libro *Diurno Romanorum pontificum*, c. 2, artic. 8, ritus ordinandi pontificis: « Tunc episcopus Albanensis dat orationem primam; deinde episcopus Portuensis dat orationem secundam: postmodum adducuntur Evangelia, et aperiuntur et tenentur super caput electi a diaconibus. »

(54) Ea verba Eusebii Latine reddita lib. vi *Hist. ecclesiast.*, cap. 43, pag. 311: « Eos (episcopos) a quibusdam sui similibus, quos ad id (Novatianus) comparaverat, inclusos hora decima, temulentos et crapula oppressos, adumbrata quadam, et inani manuum impositione, episcopatum sibi tradere per fraudes atque insidias vindicat. »

(55) In notis ad hunc locum: « Adumbratam et cassam illam Novatiani ordinationem vocat Cornelius, quod facta esset ab alterius provincie episcopis, non ab iis qui consecrandi Romani pontificis jus habebant; ejusmodi erat Ostiensis, Tiburtinus, et alii, » etc. De ritu consecrandi Romani pontificis ab episcopis, inter quos Portuensis numeratur, legendus Christianus Lupus *Oper.* tom. VI, p. 315 et seqq., ubi agit de conciliabulo Brixinensi, edit. Venetæ anni 1725, et Catalanus in *Commentar. in cærem. sanctæ Romanæ Ecclesiæ*, lib. I, § 43, p. 109 et seqq., edit. Romæ anni 1750, alique perinulti, quos libenter præterimus, qui de re satis nota sermonem instituerunt. Tiburtinum episcopum jus habuisse in consecratione Romani pontificis, ut

scribit citatus Valesius, nullibi nobis reperire datum est.

(56) Portuensis Ecclesiæ antiquitas vel etiam ab eo comprobatur, quod antiquissimis etiam temporibus Christiani in Portu Romano exstiterint, quorum nonnulli martyrii palmam sunt assecuti, qui in Martyrologio Romano sunt descripti. Sub Trajano imperatore Hyacinthum martyrem in Portu Romano obiisse in Martyrologio Romano die 26 Julii legimus, de quo etiam agit Usuardus, Ado, Martyrologium Fuldense, et alii recentiores. Videndus Giorgi in notis ad Martyrologium Adonis die 26 Julii, p. 355, Tillemontius tom. II, p. 573, et Bollandiani socii die 26 Jul., Act. SS. mensis Julii, tom. VI, pag. 303 edit. Venetæ anni 1749. Quinquaginta milites martyres in persecutione Valeriani in Portu Romano occisos refert idem Martyrologium Romanum die 8 Julii, et die 15 ejusdem in eodem Portu Romano natalis sanctorum martyrum Eutropii, Zosimæ et Bonosæ sororum describitur. Item 22 Augusti in eodem Portu Romano memoria sanctorum martyrum Martialis, Saturnini, Epicteti, Marpilis et Felicis cum sociis eorum, habetur. Secunda Martii in Portu Romano sanctos martyres Paulum, Heraclium, Secundillam et Januarium notatos invenimus; die 24 Maii S. Vincentium martyrem, et quinta denique Septembris sanctum Herculænum martyrem. De quibus omnibus legendi sunt Beda, Usuardus, Ado, alique, nec non Baronius in notis ad Martyrologium, Dominicus Giorgi in suis ad Adonis Martyrologium, Sollerius ad Martyrologium Usuardi notationibus, et Bollandiani socii in superius recensitis diebus.

(57) § 2, pag. 44 edit. Cantabrigiæ an. 1707

jectis : « Itaque cum diluculo ad mare inambulando A litore pergeremus, ut et aura aspirans leniter membra vegetaret, et cum eximia voluptate molli vestigio cedens arena subsisteret... » Perpensis igitur eximiis hisce Minutii verbis, quis unquam de salubritate Portus Romani Ostiæ finitimi recte dubitare poterit? Quapropter jure ac merito Jacobus Gronovius patentissimum Moynii lapsum castigat in notis ad hunc Minutii locum his verbis : « Cum vero Ostiam ita cernimus ab auctore descriptam, ut non modo amœnissimam vocare censuerit, sed etiam commendaverit; tum a marius halmis, tum vero ab aura; hinc fateri cogor, me nescire, an ratio sua constiterit eruditissimo quondam nostro le Moyne, cum in Prolegomenis ad *Varia sacra*, p. 20, scripsit : « Erat Portus Ostiensis a Claudio con- B structus, a Trajano reparatus, gravi et inclementi aeri obnoxius, et qui paucissimos semper aluit indigenas et incolas. » Credo frequentiore Ostiam fuisse, nec tamen Procopius, aut alii Ostiam, vel Portum sic deprimunt. » Hæc Gronovius. Verum si quis rem alius disquirere, et aeris inclementiæ originem, qua nunc ager Romanus laborat, perscrutari vellet, legat, si lubet, eruditum Joannis Baptistæ Donii libellum *De insalubritate agri Romani*, et sapientissimi viri Ferdinandi card. Nuptii disquisitionem *De Romani agri cultura restituenda* : quod vero paucissimi mortales Portum Romanum tunc temporis habitarent, hoc nemini probare poterit Moynius; quis enim sibi persuadeat C celeberrimum mundi portum ad quem merces, quæ ex toto terrarum orbe Romam gentium dominam comportabantur, appellere necesse erat, adeo incolis destitutum, ut paucissimos tantum mortales admisisse credendum sit? Si antiquos lapides tantisper consulimus, non exiguus statim hominum numerus emergit, qui publicis tantummodo Portus Romani usibus destinati fuerunt, quorum corpora, sive collegiis in iisdem monumentis sæpe memorantur, scilicet fabrorum, tignariorum, ferrariorum, tabulariorum, mensurorum, fabrorum navalium (58), aliorumque, quorum numerum ex iis colligere fas est,

(58) *Lege Gruterum* p. 437, num. 2, ubi in basi statuae repretæ an. 1590 Ostiæ: *Fabrum. Navalium. Portens. Corpus. Fabrum. Navalium Ostiens.* et p. 462, n. 4: *Mensores. Nos. Portuenses. quib. vetus. fuit cum. Caudicariis Diurnumq. Luctamen.* De collegiis superscriptis multa reperies apud Gruterum aliosque inscriptionum collectores.

(59) *Lib. xiv, tit. 22, leg. 1, pag. 291, tom. V* edit. Lipsiæ anni 1741. De caudicariis et mensuribus Portuensibus agit eodem *lib. xiv, tit. 4, leg. 9, pag. 209*, ubi lege quæ hoc loco et alibi a Gothofredo adnotantur.

(60) *In Paratitl., lib. xiv, tit. 4, lege 1, de suariis, pecuariis, et susceptoribus vini, cæterisque corporatis, tom. V, pag. 188.*

(61) *Lib. xiv, tit. 23, leg. 1, in eodem tom. V, pag. 292.* Vide etiam quæ hoc in loco Gothofredus tradidit.

(62) In notis ad citatum locum Minutii Felicia, § 2. Serapidem non longe a Portu Romano ad

quæ de hujusmodi antiquorum collegiis viri doctissimi tradiderunt. His etiam jungendi sunt caudicarii, saccarii Portus Romæ, quorum mentio habetur in *Codice Theodosiano* (59). Horum corpora numerosa fuisse recte monet Jacobus Gothofredus (60), utpote qui annonam aliasque merces Urbis usibus destinatas saccis et minoribus navigiis asportabant. Præcipuos etiam magistratus in Portu Romano destinatos nobis suppeditat idemmet *Codex Theodosianus*, in quo exstat titulus *De patronis horreorum Portuensis* (61), qui annonæ præerant; procuratores Portus Ostiensis exhibent etiam antiquæ inscriptiones; sacerdotes Serapidis cultu mancipatos legimus in supra laudata inscriptione apud Sponium, cujus genuinam lectionem immerito in dubium vocant nonnulli, qui pro *Portu, Pontum* legendum esse autumant, nullo quidem rationis momento, quo primam Sponii lectionem immutandam esse doctis viris persuadeant. Etenim, ut scite observat Jacobus Gronovius (62), Serapidis templum non modo apud Sinopenses in Ponto existit, verum etiam non longe a Portu Romano, quemadmodum ex Minutio deducimus, qui Serapidis simulacrum non longe ab Ostia commemorat.

S. Hieronymus, in epistola ad Pammachium (63), xenodochium ab hoc nobilissimo viro in Portu Romano exstructum memorat. S. Ambrosius (64) *operas Portuenses* nominat, et Philostorgius (65), de Alarico loquens, qui Portum Romanum et urbem ipsam Portuensem dira obsidione devicit, hæc inquit : « Hic vero confestim Portum occupavit. Id autem est maximum navale urbis Romæ, tribus portibus constans, et in parvæ urbis magnitudinem extensum. » Procopius (66), qui bello Gothico interfuit et Portum Romanum præsens forsans invisit, disertissime testatur apud eundem urbem fuisse a Romanis conditam : « Ultra istud os, ad ripam (Tiberis) condiderunt urbem olim Romani, quæ mœnibus cincta est validissimis, ductoque a portu vocabulo *Portus* dicitur. Hanc civitatem a Procopio memoratam infimis etiam temporibus existisse

maris littus simulacrum habuisse, ipse Minutius his verbis testatur eodem loco : « Cæcilius simulacro Serapidis denotato, ut vulgus superstitiosus solet, manum ori admovens, osculum labiis pressit. »

(63) *Epist. 66, juxta editionem Vallarsii, p. 399, Oper. tom. I, edit. Veronæ anni 1734* : « Audio te xenodochium in Portu fecisse Romano, et virgam de arbore Abraham in Ausonio plantasse litore; » id etiam repetit *epist. 76, ad Oceanum de morte Fabiolæ, tom. cit, p. 461.*

(64) In *epist. ad Eusebium, quæ est num. 54 juxta editionem Parisiensem monachorum ord. S. Benedicti e congregatione S. Mauri an. 1690, Oper. tom. II, p. 1003* : « Apparitor præfecturæ, qui propter operas Portuenses offensam contraxerat, jam in Portu navigat. »

(65) *Ecclesiasticæ Hist. lib. XII, num. 3, p. 511 citat. edit.*

(66) *De bello Gothico lib. I, cap. 26, p. 18 citat. edit.*

constat. Quod si infelicissimis hisce temporibus, A quibus, irruentibus barbaris, ipsa gentium domina fœdæ servitutis vincula subire coacta est, Portus Romanus inter munitissimas urbes recensita fuit, quid censendum erit de ejusdem felicitate et incolarum frequentia sub Gordianis cæterisque Augustis, quorum ævo floruit S. Hippolytus, dum res Romanæ adhuc integræ permanebant? Ex quibus omnibus apertissime constat Moynium perperam scripsisse, Portum Romanum episcopali sede S. Hippolyti ævo nondum fuisse decoratum, eo quod paucissimi ibidem mortales permanere ob aeris insalubritatem potuerint.

XXVII. S. Hippolyti natalis dies quænam apud veteres fuerit, expenditur.

Sed antequam hujus dissertationis finem faciamus, optimum esse ducimus annuam diem investigare, quam antiqui Christi fideles tanto martyri sacram esse voluerunt. Equidem si post Prudentium antiquissima Ecclesiarum Occidentalium monumenta consulimus, quæ Martyrologia præcesserunt, statim animadvertimus, magni Hippolyti memoriam Idibus Augusti in sacris Ecclesiæ fastis fuisse descriptam. Prudentius, qui dum Romæ moraretur, B. Hippolyti solemnitati, quam in illius cœmeterio celebrabant Romani, præsens interfuit, eandem Idibus Augusti consignatam fuisse scribit (67):

*Si bene commemini, colit hunc pulcherrima Roma
Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat.*

Prudentio consentiunt non solum vetustissimum Kalendarium aliaque antiquitatis monumenta, quæ prima dissertationis parte laudavimus, verum etiam Kalendarium Romanum a J. Frontone vulgatum (68), quibus omnibus S. Hippolyti martyris memoria Idibus Augusti consignatur. Ita pariter in vetustissimo Sacramentorum libro Romanæ Ecclesiæ reperimus, quem summo reipublicæ litterariæ bono edidit vir sapientissimus et rerum liturgica-

(67) Sæpius citat. hymn. 11, vers. 231.

(68) Die 13 mens. August. natal. S. Hippolyti, p. 191 edit. Veronæ anni 1733.

(69) Lib. II Sacramentorum, Operum tom. VI, p. 146 edit. Romæ anni 1751. Natalis S. Hippolyti Idibus Augusti ita refertur cum sequentibus orationibus: « In natali S. Hippolyti. Id. Aug. Sancti Hippolyti martyris, Domine, quæsumus, veneranda festivitas salutaris auxilii nobis præstet augmentum. Per, etc.

SECRETÆ.

« Præsta nobis, quæsumus, omnipotens Deus, ut nostræ humilitatis oblatio et pro tuorum grata sit honore sanctorum, et nos corpore pariter, et mente purificet. Per, etc.

POSTCOMMUN.

« Sumptis, Domine, sacramentis, quæsumus ut intercedente beato martyre tuo Hippolyto, ad redemptionis æternæ proficiamus augmentum. Per, etc. Vide Muratorium, Liturgia Romana vetus, tom. I, p. 662.

(70) Sacramentarium Gregorianum fuit etiam a Muratorio editum tom. II, Liturgia Romana vetus, et in eo Idibus Augusti refertur natalis sancti Hip-

polyti cum tribus pariter orationibus, pag. 112 et seqq. edit. Venetæ anni 1748.

(71) Tom. IV, p. 38 edit. Romæ anni 1735, ubi Idibus Augusti « Natale sanctorum Hippolyti et Pontiani » habetur, et orationes diversæ cum sequenti præfatione describuntur: « Vere dignum, etc. Tibi enim, Domine, festiva solemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur, quam sancti Hippolyti martyris tui sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus magnifico nominis tui honore signavit. Per, etc.

Græci vero S. Hippolytum papam Romæ tertio Kalendas Februarii colunt, ut ex eorum Menologio B et Synaxariis, quorum duo brevissima exhibent totidem bibliothecæ Ottobonianæ antiquissimi sacrorum Evangeliorum codices, quinimo ex Latinis vetustissimum Martyrologium, quod edidit Lucas Dacherius (72), Græcis consentit, dum IV Kalend. Februarii « in Tuscia S. Hippolyti episcopi de antiquis » meminit. Sed Adonis, Usuardi, Notcheri et Bedæ Martyrologia pristinum Latine Ecclesiæ morem sequuntur, dum S. Hippolyti festum Idibus Augusti recitant (73). Quamobrem Prudentii testimonium in hac re Græcorum Menologiis et Syntaxariis præferendum censemus. Nec quis miretur in Romano Martyrologio ab incomparabili viro Cæsare card. Baronio in lucem edito, de S. Hippolyto non Idibus Augusti sed undecimo Kal. Septembris mentionem haberi; Idibus vero Augusti S. Hippolyti militis, qui pro Christo « sub Decio imperatore, Valeriano præfecto, » ut Adonis verbis utamur (74), passus est, quique B. Laurentii socius fuit, ut ex vetustissimo Missali Gothico colligimus (75), diem festum celebrari. Etenim hæc natalitiorum dierum confusio non aliunde oriri potuit, quam ex præcipuis Ecclesiæ cujuspiam consuetudinibus; quæ cum propria die SS. martyrum

polyti cum tribus pariter orationibus, pag. 112 et seqq. edit. Venetæ anni 1748.

(71) Tom. IV, p. 38 edit. Romæ anni 1735, ubi Idibus Augusti « Natale sanctorum Hippolyti et Pontiani » habetur, et orationes diversæ cum sequenti præfatione describuntur: « Vere dignum, etc. Tibi enim, Domine, festiva solemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur, quam sancti Hippolyti martyris tui sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus magnifico nominis tui honore signavit. Per, etc.

(72) Tom. II Spicilegii, pag. 3 edit. Parisiensis anni 1723 sæpius citatæ.

(73) Legenda sunt quæ de S. Hippolyto advertit Dominicus Giorgi in adnotationibus ad Martyrologium Adonis die 30 Jan., p. 72 edit. cit., die 13 Augusti, pag. 402; et 25 ejusdem mensis, pag. 420.

(74) In Martyrolog.: « Idibus Augusti Romæ S. Hippolyti sub Decio imperatore, Valeriano præfecto, etc. » pag. 400 cit. edit.

(75) In eo enim habetur missa S. Hippolyti martyris. Vide Liturgiam Romanam veterem editam a Ludovico Muratorio, tom. II, pag. 628 edit. cit.

annuam solemnitatem recolere non posset, ob præcipuam aliquem Ecclesie ihesus heroem, cujus memoria eadem die, quo forsans S. Hippolyti festum occurbat, celebrari contingeret, necesse fuit, ut illam ad sequentes dies, vel etiam menses transferret; ideoque cum præcipui illius Ecclesie fasti in aliquam universalem martyrologii codicem irrepserint, ex quo postmodum alia fuerunt descripta exemplaria, inde ortam opinamur hanc dierum festorum discrepantiam. In vetustissimo Romanæ Ecclesie Calendario Liberii temporibus confectio (76) « in Kalendas Januarii, Felicis in Calisti depositio » signatur. In altero vero Calendario Romano Frontonis hæc eadem depositio decimo quarto die Januarii describitur (77). S. Agnetis in Liberiano unica mentio habetur: « duodecimo Kalendas Februarii Agnetis in Nomentana (78); » apud Frontonem hæc eadem die (79), et vigesima octava Januarii habetur « Natale S. Agnæ. » Ita pariter S. Hippolyti nostri memoria in Græcorum Synaxariis, et in Martyrologio Dacheriano 28 Jan. celebratur. In Romano Martyrologio 22 Aug., in alio perantiquo bibliothecæ Otobonianæ, et altero apud Fabricium, 23 ejusd. mensis (80). Aliud demique apud eundem Fabricium tertio Idus Septembris S. Hippolyti festum recitat (81). Ideoque nil miram, si nostris hisce temporibus natalis S. Hippolyti episcopi Portuensis ex propria sede quodammodo avulsus, undecimo Kal. Septembris celebratur; et Idibus Augusti S. Hippolyti festum habeatur, qui in Breviario Romano dicitur a S. Laurentio

A baptizatus, in Missali Gothico ejusdem socius; in Breviariis mss. bibliothecæ Otobonianæ, et in Breviario Mozarabo (82) sub Decio imperatore et Valeriano præfecto passus perhibetur, et in agro Prætoriano sepultus. Quæ quidem omnes discrepantiæ nostram sententiam de mutato S. Hippolyti festo non leviter confirmant.

XXVIII. Die 22 Aug. modo ab Ecclesia, et in diocesi Portuensi S. Hippolyti episc. dies festus celebratur.

B Sed ne inveteratam Romanæ Ecclesie consuetudinem, quam nunc universus Occidens amplexus est, innovare velle nobis quispiam vitio vertat, annuam B. Hippolyti solemnitatem eodem die, quo in Martyrologio Romano habetur, nunc recoli posse non dubitamus. Hæc tantum monuimus, ut ostenderemus vetustissimum fuisse cum in Latina, tum in Græca Ecclesia B. Hippolyti episcopi et martyris cultum; utpote cujus mentio in vetustissimis omnium Ecclesiarum fastis Idibus Augusti habeatur. Quamobrem cum viro doctissimo Ruinartio (83) fateri oportet, duplicem Hippolytum hæc die 13 Augusti ab antiquis celebratum fuisse: unum a Prudentio memoratum; alterum vero B. Laurentii socium, cui nonnulla ex primi Actis attributa sunt. Porro, ut ipsemet clarissimus monachus observat, antiquiora Kalendaria, Liberianum scilicet et Carthaginense, cum Romano Martyrologio, quod Hieronymo tribuitur, consentiunt. Sacramentarium Gelasianum (84) et Gregorianum (85), hæc ipsa die Idibus Augusti, ut superius diximus, S. Hippoly-

(76) Editum quoque fuit a Joanne Georgio Eccardo in *Corpor. historic. medii ævi*, tom. I, p. 25 edit. Lipsiæ anni 1723. In eo etiam Idus Aug. legimus: « Hippolyti in Tiburtina, et Pontiani in Calisti. »

(77) Die XIV natale S. Felicis in Pincis, p. 137 citata edit. Veronæ ann. 1733.

(78) Apud Eccardum loc. cit., pag. ead. 25.

(79) Die XXI mense supras.: « Natale sanctæ Agnæ, » pag. 141, et p. 142: « Die XXVIII mens. supras. natal. S. Agnæ. »

(80) Operum S. Hippolyti tom. I, pag. 20, x Kal. Sept.: « In Portu urbis Romæ natalis S. Hippolyti, qui dicitur Nunnus cum sociis suis. » Georgius in notis ad Martyrologium Adonis die XIII Aug. de S. Hippolyto hæc notat: « Hippolytus hæc die colitur a Hieronymianis, qui ita habent: « et in Porto (sic) urbis Romæ natalis S. Hippolyti, qui dicitur Nunnus, cum sociis suis; » Romanum parvum: « Romæ Hippolyti, Quiriaci, et Archilæi. » Ado et Usvardus habent: « in Portu Romano. » Martyrologium Otobonianum hæc die: « In Porto Romano natalis S. Hippolyti qui dicitur Nunnus, cum sociis suis; » Martyrologium reginæ Sæcorum agit pridie hujus diei his verbis: « In Porto (sic) Romano natalis S. Hippolyti, » sociis prætermisiss. Martyrologium quoque Romanum unum Hippolytum in Portu Romano, sociis prætermisiss. recolit pridie hujus diei, nempe 22 Aug. »

(81) Eadem pag. 20, III Id. Sept.: « In Portu urbis Romæ natalis SS. Ingeni et Hippolyti martyrum. »

(82) Fol. 543.

(83) Admonitione in martyrium S. Hippolyti, num. 4, pag. 144: « Existimamus duplicem Hip-

polytum hæc die 13 Aug. celebrari: unum a Prudentio memoratum, alterum vero beati Laurentii socium, cui nonnulla ex primi Actis tributa sunt. Porro antiquiora Kalendaria, Romanum scilicet ab Ægydio Bucherio editum, et Carthaginense, cum Romano Martyrologio, quod S. Hieronymo attribuitur, Missale Gelasianum, et Sacramentarium Gregorianum hæc ipsa die Idibus Augusti Hippolytum, seu, ut vulgo veteres scribunt, *Yppolytum* martyrem celebrant sine ulla sociorum mentione, aut aliqua speciali nota, quæ ipsum S. Laurentii socium, aut alterum fuisse designet. »

(84) Orationes, quæ in eo habentur, superius jam descripsimus col. 539.

D (85) In eo enim Idibus Augusti « natale S. Hippolyti » recensetur cum tribus sequentibus orationibus apud Muratorum, *Liturgia Romana vetus*, tom. II, pag. 112 cit. edit. « Da nobis, omnipotens Deus, ut beati Hippolyti martyris tui veneranda solemnitas et devotionem nobis augeat et salutem. Per eundem Christum, etc. »

SUPER OBLATA.

« *Respice, Domine, munera populi tui, sanctorum festivitate votiva, et tuæ testificatio veritatis nobis proficiat ad salutem. Per Dominum, etc.* »

AD COMPLENDUM.

« *Sacramentorum tuorum, Domine, communi sumpta nos salvet, et in tua veritatis luce confirmet. Per Dominum, » etc. In Sacramentario Leoniano ab eodem Muratorio edito habetur etiam natalis sanctorum Hippolyti et Pontiani Idibus Augusti, et in orationibus nulla de Hippolyti sociis mentio est, neque in præfatio, in quo hæc tantum habentur,*

tum martyrem celebrant « sine ulla sociorum mentione, aut aliqua speciali nota, quæ ipsum S. Laurentii socium, aut alterum fuisse designet. » Quæcum ita sint, nemo non videt S. Hippolytum Por-

tuensem episcopum et martyrem Prudentii carminibus celebratum, in vetustissimis hisce catholice Ecclesie monumentis memorari (86). Ex his igitur, quæ hucusque duabus dissertationis nostræ partibus

tom. I, *Liturgia Romana vetus*, pag. 400: *Vere dignam, etc. Tibi enim, Domine, festiva solemnitas agitur, tibi dies sacrata celebratur, quam S. Hippolyti martyris tui sanguis in veritatis tuæ testificatione profusus magnifice nominis tui honore signavit.*

(86) Lusignis semper extitit præcipuo quodam modo in Portu Romano S. Hippolyti episcopi et martyris memoria. Deo in ejusdem episcopi honorem templum in eodem Portu Romano fuisse excitatum ex antiquissimis monumentis certum omnino est, quod adhuc tempore S. Leonis PP. III, qui Petri cathedram anno 795 ascendit, exstabat, cui pontifex vestes de *Stauraci* duas dono dedit, teste Anastasio Bibliothecario in Vita ejusdem S. Leonis III, tom. I edit. Blanchini anni 1718, Romæ, pag. 288: « Fecit autem idem amficus pontifex in basilica Beati Hippolyti martyris in civitate Portuensi vestes de *Stauraci* duas, unam super corpus ejus, et aliam in altari majori. » S. Leo etiam IV anno 847 summus pontifex renuntiatus, alia dona in ecclesia S. Hippolyti, quæ in insula Portuensi erat extracta, cumulavit, eodem Anastasio auctore, in eo pag. 383 cit. edit.: « Obtulit et in ecclesia Beati Hippolyti martyris, quæ ponitur in insula Portuensi, quæ nuncupatur *Arais*, vestem de fundato, habentem gammadias ex argenteo textas, unam, vela de fundato numero quatuor. » Summus etiam pontifex Portuensem civitatem munivit, et profugos Corsos in illam recepit, « quousque sanctæ sedis præsulibus, populoque Romano in cunctis obediens ac fideles existerent, » ut Anastasii verbis utamur loc. cit., pag. 385. Hanc quidem ecclesiam multoties ab episcopis Portuensibus restauratam adhuc existere scimus. De ea recentioribus temporibus in visitationibus episcoporum, quæ in tabulario diocesanico Castri Novi patriæ nostræ existente asservantur, sermo instituitur. Nonnullas indicare, quas propriis oculis lustravimus, in animo est, in quibus oratoria sanctorum Hippolyti, Basilii et sanctissimi Crucifixi extra civitatem Portuensem describuntur: nempe Marci Antonii Tomati episcopi olim Bitecten., et visitatoris apostolici Portuensis ann. 1661, pag. 250, cardinalis Martii Gineuti episcopi Portuensis an. 1667, pag. 7, Nicolai cardinalis Ludovisii an. 1682, pag. 214; in quo cardinale Barberino ruralem hanc Sancti Hippolyti ædem restaurasse perhibetur, et de puteo S. Hippolyti sermo est, cujus etiam jam meminerat Baronius in notis ad Martyrologium Romanum die xxii Aug. his verbis: « Viget adhuc in Portu Romano memoria S. Hippolyti episcopi, illaque conspicitur alta fovea aquis plena, in quam projectus martyrium consumnavit. » Exstant visitationes Alderani card. Cybo anni 1683, pag. 95, et ejusdem cardinalis anni 1687, pag. 190; Petri card. Otoboni anni 1689, pag. 53; Flavii card. Ghisii anni 1691, pag. 847; Jacobi card. Fransoni anni 1696, pag. 421; atque ut de aliis recentioribus et nostrorum temporum aileamus, Clementis PP. XI anni 1703, per Marcum Battaglinum episcopum Nucerinum pag. 116, in quibus omnibus ecclesiæ S. Hippolyti prope Portuensem civitatem describitur. In civitate totaque diocesi Portuensi festum S. Hippolyti die 22 Aug. cum officio et missa de communi unius martyris sub ritu duplici celebratur, vigore sequentis decreti sacræ rituum congregationis, quod ex regestis anni 1676, fol. 34, ejusdem S. congregationis eduximus: « Sanctissimus Dominus noster Clemens PP. X, ad piæ preces eminentissimi et reverendissimi domini Ulverici episcopi Portuensis cardinalis Carpani, ac præfecti congregationis sacrorum ri-

tuum benigne induist, ut in posterum in prædicta diocesi Portuensi singulis annis die xxii Augusti celebrari possit festum S. Hippolyti martyris primi episcopi Portuensis cum officio et missa de communi unius martyris sub ritu duplici ab omnibus de clero tam sæculari quam regulari utriusque sexus respective, qui ad horas canonicas tenentur, quibuscumque in contrarium non obstantibus. Hac die 6. Maii 1676. » Hinc Fr. Joannes Antonius eard. Guadagni, episcopus Portuensis et S. Rufinæ, cui plurimum cives mei ob patriæ nostræ collata beneficia debere fatentur, die 26 Septembris anni 1756 cavit, ut hujusmodi decretum omnino servaretur, proposito etiam edicto typis impresso, quod est tenoris sequentis:

DECRETUM.

*Frater Joannes Antonius miseratione divina episcopus Portuensis, et S. Rufinæ S. R. E. card. Guadagni, sanctissimi domini nostri papæ vicarius generalis, Romanæque curiæ, ejusque districtus judex ordinarius. Omnibus et singulis sacerdotibus et clericis, qui sub nostræ Portuensis et S. Rufinæ diocesis jurisdictione horas canonicas communi jure recitare tenentur, præcipimus, et præcipiendo strictè mandamus, ut sub die 22 Augusti cujuslibet anni unusquisque clericus officium et quilibet sacerdos officium et missam S. Hippolyti primi episcopi Portuensis UTI PATRONI TOTIUS DIOECESIS de communi unius martyris et pontificis omnino celebret, et respective percolat sub ritu primæ classis una cum octava in executionem sacræ rituum congregationis decreti diei 6 Martii (in regesto S. congregationis habetur Maii) 1676, atque id facilius adimpleatur in quibuslibet ecclesiis sacrariis hujusmodi nostrum decretum typis editum per parochos, aliosque, ad quos spectat, semper affixum retineri jubemus sub penis arbitrio, etc. Dat. Romæ ex ædibus nostris die 16 Septembris 1756; F. J. A. CARD. GUADAGNI, EPISCOPUS PORTUENSIS. Bernardinus Cicconi cancellarius episcopalis. Sæculo elapso Flavius cardinalis Ghisius noster episcopus lectiones proprias secundi nocturni de S. Hippolyto compilatas S. rituum congregationis examini subiecit, quæ etiam in tabulario diocesanico asservantur; quæque deinde a card. Mansono Portuensi episcopo in aliam formam redactæ, card. Colloredo pro revisione traditæ fuere; de his tamen, forsân eorumdem cardinalium obitu veniente, nulla amplius instantia in eadem S. congregatione restaurata fuit. Optandum certe esset, ut aliquis Portuensis episcopus proprias lectiones de tanto præule ab eadem S. congregatione approbatas reportaret, ad celeberrimi episcopi et martyris cultum in nostra diocesi in dies augendam; præsertim cum S. Hippolytus Portuensis diocesis sit patronus, et hac quidem de causa S. Hippolyti Ecclesia episcopatus Portuensis in nonnullis monumentis nominatus reperitur, præsertim in bulla Gregorii PP. IX, dat. Reate iv Nonas Augusti anno 1236, qua omnia privilegia et jura a Benedicto, Leone et Joanne Romanis pontificibus episcopis Portuensibus concessa, Romano Portuensi episcopo confirmavit, apud Ughellium, tom. I, pag. 131 *Italia sacra* citat. edit., his verbis: « Felicis autem memoriæ papam Calixtum antecessorem nostrum et temporis qualitas, et vicinitas locorum induxit, sicut in suo privilegio perspeximus contineri, ut Portuensem beati martyris Hippolyti, et SS. martyrum Rufinæ et Secundæ in Sylva Candida uniret Ecclesias, et sub unius gubernatione antistitis perpetuis temporibus decerneret*

iusius, quam par erat, de magni Hippolyti episcopi et martyris disputavimus, satis superque nobis probasse suademus, eundem non Oriente, ut Tillemontio, vel in Arabia Felice, ut Stephano le Moine visum fuit, sed in *Portu Romano* prope Urbem episcopatum obtinuisse. Ideoque in episcoporum Portuensium serie collocandum nemo ibit inficias. Decem enim et plures etatis certæ scriptores hoc nobis tradiderunt, inter quos eminent Prudentius, Leontius, Anastasius Apocrysiarius, Syncellus, alique, quorum testimonia prima dissertationis parte congesimus. Nec desunt veterum codicum inscriptiones et notæ; Catenarum et Martyrologiorum testimonia, ex quibus S. Hippolytum Portuensem episcopum fuisse constantissime evincimus. Quæ quidem omnia Eusebii ac S. Hieronymi de S. Hippolyti sede silentio anteponenda nemo prudens negabit. Supralaudati enim scriptores, qui post Eusebium et S. Hieronymum vixerunt, non temere hæc dictarunt, sed hæc omnia ex genuinis ejusdem S. Hippolyti operum titulis, et ex antiquis notis codicibus appositis, quarum unam in Parisiensi

A codice Sorbonico Marianus Victorius legerat (87), vel ex sinceris S. martyris Actis, quæ temporum injuria interciderunt, discere potuisse, cum erudito monacho Joanne Lyronio non uno exemplo probare conati sumus. Quinimo ipsemet S. Hieronymus, qui egregiam martyrii gloriam in toties laudato *Catalogo* reticet, alibi S. Hippolyto præcipue attribuit. Quod quidem mirum in modum nostram juvat sententiam. Stephani insuper le Moine conjecturam omnino improbabilem nonnullis rationis momentis in medium allatis ostendimus, et ex ipsiusmet Philostorgii testimonio evangelicam lucem extremas Homæitarum oras, in quibus Emporium Romanum situm erat, centum post S. Hippolytum annos penetrasse, et episcopales sedes trecentos fere post annos ibidem esse cœpisse, certis deductis argumentis deduximus. Quapropter nil aliud restat, nisi vetustissimam Romanæ Ecclesiæ de *Portuensi S. Hippolyti sede* traditionem optimis nixi rationibus defendamus, et Portuensem episcopum prope Romam celeberrimum Christi martyrem S. Hippolytum exstitisse tutissime pronuntiemus.

permanere.) Episcopium Portuense *S. Hippolyti* episcopium etiam vocatur in bulla Benedicti PP. VIII, apud Ughell. tom. I, p. 116 : « Concedimus et confirmamus vobis vestrisque successoribus in perpetuum prædictum episcopium S. Portuensis Ecclesiæ, quod positum esse videtur foris prædictam civitatem Portuensem, cui vocabulum est *S. Hippolyti*; » et in altera Leonis IX, apud ipsum Ughelli loc. cit., pag. 121 : « Hac igitur re inclinati decrevimus petitioni tuæ satisfacere, scilicet ut tibi tuisque successoribus ipsum Portuensem episcopatum confirmemus, quod utique libenter facimus. Et primum ipsam episcopatum Portuensis Ecclesiæ, quæ posita esse videtur foris prædictam Portuensem civitatem, cui vocabulum est *S. Hippolyti*... concedimus. » Quæ omnia antiquum cultum in Portuensi diocesi S. Hippolyto præstitum satis superque confirmant. (87) Ita ipse Marianus Victorius ad *Catalogum de scriptoribus ecclesiasticis*, in S. Hippolyto, testatur ad verba illa S. Hieronymi : « Nomen quippe urbis acire non potui; » hoc modo : « Hippolytus Portuensis episcopus fuit, ut in vetusto codice ma-

nuscripto apud Sorbonam Parisiensem legi, » Operum S. Hieronymi tom. I, p. 368 edit. ejusd. Mariani Victorii Parisiis anno 1579, apud Sebastianum Nivellum sub Ciconiis via Jacobæa. Pro coronide placet etiam adjungere quæ scribit Franciscus Combeflavius *Bibliothecæ Græcorum Patrum Auctar. novissim.*, pag. 63 citatæ edit. Parisiensis anno 1672, qui non solum Mariano Victorio fidem præbet, verum etiam quæ alias a nobis relata sunt, mirum in modum confirmat : « Factum esse (Hippolytum) Portuensem episcopum, sique Romanum antistitem, Romanæ scilicet proprie metropoleos suffraganeum, ut vocant, ac comprovincialem, ultra quam erat Romana propria diocesis, in qua Romanus pontifex creabat episcopos peculiari jure, qui idcirco episcopi Romani, ut distincti a Gallis, Hispanis, aliisque in quavis provincia metropolitico jure, ex Canonum Nicænorum dispositione ordinari solitis, nonnullis nuncupantur, Græci significant, quod ita citant : sique legisse auctor est Marianus Victor in antiquo codice Sorbonæ. »

S. HIPPOLYTI PORTUENSIS

ACTA LATINA

Quæ olim in ecclesia legebantur ad diem xi Kal. Septembris (Aug. 22).

(De *MAGISTRIS*), *Acta Martyrum ad Ostia Tiberina sub Claudio Gothico*, Romæ, 1795, in-fol., Append., p. 459. Ex codice Vallicellano n. vii, fol. 252. — Monet editor Acta ista, in Actis SS. Bolland. ad diem Augusti 22 jam edita, pro merito æstimata non fuisse, quando constat vetustiora esse translatione corporis Hippolyti adeoque sæculo ix.)

Beatus Ypolltus qui et Nonus dicitur, cujus prædicatione Alexandria conversa fuerat, limina apostolorum visitare cupiens, Romam adiit. Sanctorum sepulcra ubicunque in locis vel in cœmeteriis inve-

nire poterat curiosissime requirebat, ibique dignas Deo laudes referens, die noctuque orationibus persistebat. Postmodum vero ad Portum Tyberianæ urbis properans, Spiritus sancti gratia revelante Ver-

hum vitæ quibus poterat cum miraculorum indicis prædicabat. Denique postquam multa divinorum librorum commentaria edidit, et beatam virginem Auream pro Christo passam sepelivit, cum Ulpium Romulum urbis Romæ vicarium reprehenderet, quod Christianos crudeliter damnaret, ipsius vicarii præcepto ligatis manibus ac pedibus in foveam aqua plenam præcipitatur, sicque cum martyrii triumpho ad Christum perrexit. Tunc audita est quasi vox infantium dicentium Deo gratias.

Qua voce audita Ulpius Romulus dicebat: Modo patefunt artes magicæ, nonne auditis consolationes (88) dæmonum? Pretiosissima autem sancti mar-

tyris anima cum huiusmodi laudis voce cælos penetravit, unde non dubium est angelorum illic solatia consorti affuisse. Christiani vero noctu levaverunt corpus ejus de puteo occulte, et cum hymnis et laudibus, omnique veneratione sepelierunt in eodem loco, non longe ab ipsa fovea, sed quasi pedes plus minus sexaginta in insula, quæ uno latere mare habet, a duobus divisione alvei Tyberis cingitur: vicesima secunda die mensis Augusti. Ubi et quotidie præstantur Christi beneficia, et fructus orationum sancti martyris exuberant usque in præsentem diem.

S. HIPPOLYTI PORTUENSIS

ACTA GRÆCA.

([De Mæstris], *Acta martyrum ad Ostia Tiberina sub Claudio Gothico*, Romæ, 1795, in-fol., Præf. p. xlv.)

MONITUM.

Quis Actorum quæ subjicimus fuerit auctor, non ita facile definiri potest, quod ipsum in plerisque sinceris martyrum Actis usuvenit, quorum ut certa est fides, ita sunt incerti auctores. Quod si morem Ecclesiæ Romanæ, Ostiensis tam propinqua et suburbicaria, imitata est, notarius aliquis aut alius e clero hæc Acta collegerit. Neque enim ii sumus qui Pontificalis libri (89) auctoritatem contemnere possimus, dum narrat a S. Clemente papa id negotii fuisse notariis impositum, ut martyrum Acta studiose conquirent.... Hunc morem imitatas fuisse alias Ecclesias, ac præsertim Carthaginensem, veteres prodiderunt (90), adeoque habuit Ostiensis Ecclesia Romanam quam sequeretur. Quoniam vero Actorum Ostiensium scriptor plus in una virgine Chryse atque ipsius procuratore Sabiniano immoratur quam in cæteris martyribus, non temere quis conjiceret eundem scriptorem inter illius domesticos esse recensendum. In his Actis denique duo memorantur presbyteri, Eusebius et Concordius, quorum primus μακάριος, beatus, honorifice nominatur, alter velut ignotus producitur, τῆς Κόρδιος τὸνομα, quidam nomine Cordius. Hunc modestissime de se loquentem si quis rei gestæ scriptorem velit, non repugnabimus; uterque autem in sepeliendis martyribus non levem impendit operam. At is quicumque fuerit scriptor, æqualis illorum temporum fuit: nihil enim habet de Censorini martyrio, quamvis ab ipso initium faciat, ac exilium ac vincula enarret; cui plane coronam non denegasset si quidem ante suam scriptioem occubuisset, vel in carcere. Græci autem Censorinum non modo fuisse martyrem, sed quo mortis genere palmam consecutus fuerit nos docent (91). Id omne profecto cum in Actis nostris desideretur, argumento est eadem prius fuisse conscripta quam caput martyr secandum præberet. Hujus itaque martyrii silentium tantum abest ut fidem extenuet Actorum, quod viro acutissimo visum est (92), ut inno eorundem antiquitas inde comprobetur.

At Græcone an Latino sermone Acta hæc fuerint primum edita, non immerito dubitari potest: namque in Latina urbe pronum est suspicari patria lingua fuisse composita, propter etiam styli quam præ se ferunt nativam quamdam simplicitatem. Veruntamen Latinus auctor, etsi perantiquus haberi possit, ipsorumque martyrum æqualis, adeo pedissequum se prodit Græci contextus, ut interdum nec assequatur; veluti Græcus ubi ait sub initium de martyre Censorino: Οὗτος ἀπὸ τῆς καταπρόσωπον τοῦ βασιλέως Κλαυδίου θεός οὐχ ὑπαίρει, ἀλλ' εἴπερ τινὰς ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἐώρακε πρὸς ἀναίρεσιν ἐλκομένους, ἢ καὶ πρὸς δημοσίαν εἰρκτὴν ἀπαγομένους, λεληθῶτως τούτους ἐνίσχυε, καὶ ὅσον αὐτῷ εὐπορεῖτο προσὰς τοῖς ἐν φυλακαῖς τυγχάνουσι: Latinus reddidit: *Hic ante Claudii aspectum non recedens, sed si quos vidisset Christianis ad necem trahi, vel ad custodiam publicam, occulte confortabat, et quantum ei, largiebatur victum in carceribus, ministrabat et vinculis, et custodiis.* Illa vero ante Claudii aspectum non recedens, itemque alia, quantum ei; postrema denique ministrabat vinculis et custodiis, magis interpretem sapiunt verbatim Græca reddere consonam, quam auctorem quemlibet suo utentem patrio sermone. Paria sunt quæ pertinent ad Claudii sententiam: Καὶ παράκλημα ἐκλαύσεν αὐτὸν διὰ τῆς στρατιᾶς ἀπανεχθῆναι κατὰ τὴν Ὀσθησίαν πόλιν: et confestim adduci eum jussit per milites ad Ostiensem civitatem. Quæ satis expedita interpretes reddidit: *Et jussit eum propter militiæ consortium Ostiæ in custodia mancipari.* Minus etiam

(88) Consultationes: nam veteres, vel auctores, vel certe librarii consulare, quod est consulere dixerunt; indeque consulario, et consulario pro consultatione irrepsit. V. Salm. ad Tertull. *De pal.*, p. 163, et Drackeub. ad Liv. xxi, 16.

(89) Liber pontificalis, ed. Vignoli, p. 14.

(90) S. Cyprian., epist. 12.

(91) Siber., *Martyrol metr.*, Jan. 30, p. 44.

(92) Tillemont, *Mém. eccl.*, iii, 686.

vicarii Ulpii Romuli adversus martyrem Sabinianum : Τοῦτον ἐν βίῃ καταλύσω, sic exposuit : in momento eum confringam aut avellam ; ubi unum verbum καταλύσω per duo explicans, interpretem se agere manifestus ostendit. Hæc autem non temere annotavimus, propterea quod viri eruditissimi hæserint in paribus Actis, atque uter contextus, Latinus an Græcus prior habendus esset pronuntiare noluerint (93). Alii quidem propensiores fuerunt in archetypa Græca (94), quod impugnarunt alii (95) : adhuc tamen postremi de SS. Nicandri et Marciani Actis censuerunt, Græce primum scripta fuisse, quamvis Latine tantum proponantur in Aetorum sincera collectione (96) atque hæc interpretis esse non adeo certa suadeant argumenta, ut ea quæ suppetunt in Actis M. Ostiensium. Illa enim S. Nicandri, *neutra interpretationem redolant, ita ut utrorumque textus ἀδοφύς* (genuinus) *videri possit, vel ex alterius linguæ scripto transfusus* (97).

Atque in Actis quidem Ostiensibus nemo styli elegantiam requiret ; potius vero mirabitur quaedam in contextu Græco proponi vocabula quæ vix alibi occurrunt, vel composita ut *καταπρόσωπον*, *coram*, vel ignota ut *ἀρμεντάριον*, *equuleus* ; quod hæsitans interpretatus est vir peritissimus, qui epistolam Theodori episcopi Iconiensis de martyrio SS. Cyrici et Iulittæ Latine reddidit. Namque illa : Ὁ δικαστῆς κελύζει ἀρμεντάρῳ ἀναρτηθεῖσαν ἀρχὴν εὐτόνωσ ἐξέσθαι, vertit : *Judex, sublimis e ligno seu equuleo, valide fodi latera jabet* (98). Vetus autem interpres nomen tortoris proprium censuisse apparet : *Præses indignans Armentario præcepit extantem eam decorari* (99). Noster vero interpres, quantumvis inductor, in ea voce nihil hæsit. Illa enim : Θυμωθεὶς Ῥώμιος ἐπέλευσεν αὐτὸν ἐν τῷ ἀρμεντάρῳ ἀναρτηθῆναι, transtulit . *Iratu Romulus jussit eum in equuleo levari* (1). Glossarium vetus *armetarium* explicat ἔσλον ἀρμητάριον, ἐπισμῶς, *lignum armetarium, armatura* (2). Stipes itaque videtur nomine *ligni armetarii*, quod liguum pro *equuleo* deinde usurpatum est, n littera interjecta, ut in aliis : vix enim Græci propriam vocem habent, quæ Latinorum *equuleo* respondeat, si pro tormento accipiatur. Fl. Josephus de Machabæis cum ὄργανα ἀρθρέμβολα dixit, *equuleum* designavit (3) pariterque Nazianzenus dum loquitur de hac ipsa Machabæorum historia (4). Ἀρθρέμβολα vero dicta sunt ὄργανα βαλλόμενα εἰς τὰ ἄρθρα : *instrumenta quæ membris injiciuntur*, ut Heychius, vel παρὰ τὸ ἐξαρθρῶν τὸν ἐμβαλλόμενον, *eo quod luxent artus illius, qui in equuleum injicitur* ; quod alii e Græcis adnotarunt. Synonyma ergo haberi possunt ἀρθρέμβολα, et ἀρμητάρια, præsertim si hoc ultimum deducatur ab ἄρω, vel ἀρτῶν, nimirum *apto et suspendo*, unde non pauca Græci Latineque habent. Apud Ægyptios vero Ἑρμητάριον, *Hermetarium* dictum est pro *armetario*, sive quod illi ad *Hermetem* omnia referrent, sive a truncis, quos *Hermas* vocabant, sive facili mutatione qua et sequiores Græci non ἀρμητάρια sed ἐρμητάρια dixerunt (5) quæ Latinis *armaria* sunt. Hinc apud M. Athanasium occurrit ἐποίησαν ἐπὶ τῶν καλουμένων ἐρμητάριων κρεμασθῆναι, in *hermetariis quæ appellant suspendi jusserunt* (6). Hoc martyrum Ostiensium Actis debemus, quod Græcorum Lexica locupletent, cum in equuleo designando variis utantur vocibus præterquam nostra (7) quæ primum in hisce Actis occurrit, deinde in aliis longe posterioribus SS. Ciryici et Julittæ.

Nunc ea removenda est opinio, quæ disertorum quoque mentibus insedit, non potuisse nimirum in Latina suburbicaria civitate Acta martyrum Ostiensium Græce conscribi : namque hæc potissima fait ratio cur hæcenus nullo sint numero habita. Neque illud modo repetendum est, quod prima Romanorum institutio a Græcis litteris initium sumebat, idque doctiorum suffragio (8), cum res patrias Græco sermone conscriptas a pluribus haberent historicis (9), unum tantummodo proferemus, quod Augustus per otium jussit *lege proposita ut Romani Græco, Græci Romano habitu et sermone uterentur*. Quam legem Tiberius in senatu actisque publicis locum habere noluit ; privatim vero servasse constat cum poemata etiam Græce conscripserit. Nescio autem an Claudius illustres Græcos at Latine imperitos ex eadem lege dæmarit : ipse quidem non pauca Græce scripsit (10). Facilius certe in eam legem Augusti peccarunt Græci quam Latini, quibus Græcissandi morem poeta censor eo usque objecit, ut in mulierculis etiam notaret :

Omnia Græce,

Cum sit turpe magis nostris nescire Latine.

Adrianus plane *Græculus* cognomento est dictus (11) et M. Aurelius non nisi Græce de sua vita commentatus est. Severus ipse, licet Africanus, Latinoque adeo sermone addictior, in Græcis litteris plurimum profecisse dicitur : viro autem Julia Domna ut assentaretur, academiam in palatio instituit Græcorum, Græceve loquentium ; quos inter Ætianos, homo Prænestinus, Atticam expressit elegantiam. Una hæcenus videbatur jurisprudentia veterem servasse Romani sermonis dignitatem, cum Alexander Sev. propter eam, de qua suo loco disseremus in Græcas litteras propensionem, viam stravit jurisconsultis, qui ex Papiniani et Ulpiani schola Græce scribere non dubitarunt. Claudius ipse Gothicus Aureolo interempto prope Mediolanum, ut suæ victoriæ magis quam tyranno monumentum excitaret, non Latino sermone sed Græco usus est. Nam exstat etiamnum illi monumento inscriptum elegans epigramma, quod poeta vetus inepte, alii non insulse Latinum e Græco expresserunt. Innumeri denique lapides Græce inscripti, Romæ in ejusque vicinia eruti, hoc ipsum testantur ; illi præsertim qui Latine quamvis concepti, Græcis tamen litteris exarati sunt : cujusmodi est epitaphium Severæ M. quod inferius iterum excudimus. Nisi enim in Græci sermonis communi usu æque ac Latini, nunquam id factum esset, quod et manifestus inscriptiones bilingues demonstrant.

Christiani vero Græco sermone eo magis adhæserunt, quod sacris libris uterentur Græce conscriptis, Novo nimirum Testamento, Veteri autem juxta LXX Interpretum versionem. Hinc a Marci Evangelio (quod Romæ Græca lingua scriptum fuisse narrant Hieronymus et Augustinus, aliis licet repugnantibus), usque ad ultimum sæculi in scriptorem, nisi fuerint Africani, omnes Græce sua opera ediderunt ; nam Africani

(93) L. Holsten. et Emeric. Bigot., Præf. in Act. S. Bonif. M.

(94) Tillem., *Mém. eccl.*, t. V, p. 686 et seq.

(95) Mazoch. in Kal. Neap., p. 749.

(96) Ruinart., *Act. M.M.*, p. 484, ed. Ver.

(97) Mazoch., l. c., p. 665.

(98) Epist. Theod. Icon. ap. Combef., *Illustr. M.M. triumph.*, p. 238.

(99) Ruin., *Act. M.M.*, p. 421, not. 4.

(1) Act. M.M. Ost. in fin.

(2) *Gloss. Philox. et al.*, p. 17.

(3) Fl. Jos. de Machab., viii et x.

(4) S. Greg. Naz., or. 22.

(5) Meurs., *Gloss.*, Opp. IV. p. 206.

(6) S. Athanas., *Apol. ad Const.*, t. I, p. 698.

(7) Vid. Jungerm., not. ad lib. Hier. Magu *De equul.*, ad cap. 8, p. 292.

(8) Liv. ix, 56 ; Quintilian., l. i.

(9) Dionys. Halic., *Hist.* l. vi ; Voss., *De hist. Lat.*, l. iii.

(10) Suet., *Octav.*, 98, et *Claud.*, 42.

(11) Spartian., *Atr.*, 1.

Latinis admodum delectati sunt litteris. Verumtamen ipse Tertullianus cum *De uelands virginibus* librum ab omnibus legi uellet, Græce primum edidit, deinde etiam Latine, ascripto suo nomine, quod in aliis fere prætermisit (12). Romani autem pontifices Petri exemplum secuti sunt, qui Græce scripsit suas Epistolæ: neque enim alio sermone usus est Clemens, vel in duabus epistolis quæ tandem hoc sæculo Syriacæ prodierunt; nam qui eas recipit, e Græco fuisse conuersas facile decernet. Tertio sæculo Græce fuisse Acta martyrum Ostiensium conscripta, nihil noui ac inusitati habet, quod minuere possit eorum fidem. Si quis tamen eadem Acta ex amplissima Eusebii Cæsariensis collectione repetere mallet, adhuc ea sincera esse fatoretur; eoque magis in pretio haberet, quod amisso thesauro, hæc ueluti per medios fluctus reliquæ ad nos pervenerunt. Nam de Metaphraste nulla suspicio, a quo Allatius, dum uniuersa interpolata, vel ut ipse censet, expolita conquirat Acta, nostra non recenset; stylus certe ab illo Metaphrasti nimium distat.

Verumtamen ut sine ulla offensione prodeant Acta MM. Ostiensium, ab ipsis proœmium distinximus: sæpe autem in Actis MM. sincerioribus aliqua occurrit præfatio, unde illustrior euadat narratio atque proluxior. Henricus Valesius quæ in vulgus emisit Acta Procopii martyris, breuiora cum essent, addito elogio ipsius uitæ, duplo magis excreuerunt. Philippi Heracleensis episcopi Acta martyrii, aliquando præfationem habuisse ipso initio deprehenditur: *Beatus itaque Philippus diaconus primum*, et quæ sequuntur. Tarachi et sociorum Acta in contextu Græco epistolæ carent, quæ præfationis loco in Latinis codicibus præmittitur. Nostra quoque Acta in mss. S. Maximini apud Treuiros fusiora sunt, ac longiore proœmio exornata. *Sed hinc nullatenus Actorum ipsorum auctoritas minuitur*, ait censor eximius, dum agit de huiusmodi additionibus (13). Ac profecto Cypriani Carthaginensis cum habeamus Acta martyrii, quin etiam ipsa proconsularia; longe proluxiora Pontius diaconus exhibuit in suo libello, aut *egregio volumine*, ut Hieronymus loquitur. Merito itaque magno in pretio habentur additiones et proœmia, quæ præsertim a scriptoribus coævis proficiscuntur. Sunt uero quædam a librariis inter describendum inserta, ut martyres non sine laude nominarent, persecutores autem cum execratione, quos *impios et iniquos*, illos autem *sanctos beatosque* dixerunt. Has uoces de suo postmodum addidisse Græcos Actis Ostiensibus testatur Latina versio, in qua desiderantur; eaque pariter doxologiam in fine primæuam exhibet, quæ Græcam excludit utpote posterioris æu; adeoque singillatim additiones distinximus.

Atque hæc sane commoda ex martyrum nostrorum Latinis Actis accepimus; illud uero incommodi quod notis aliquot chronologicis, hisque pernecessariis destituuntur, quæ seruatæ sunt in contextu Græco. Nam corpora martyrum qui omnium primi sunt passi, postquam in mare projecta fuerunt, pleraque a. d. vi Id. Augusti, alia quarto post die recepta et deposita fuisse dicuntur. Quinto autem posthac die, iterum S. Chryse producta, et ingenti cum saxo in mari demersa est; cuius corpus ad litus ejectum Hippolytus Portuensis cum inuenisset, sepulturæ tradidit xix Kal. Septembris. Nunc autem legitur ix Kal., quod mendum in Græco facile tollitur, legendo *ἐννεακαίδεκα*, ubi tachygraphi lapsu habetur *ἐννέα*: quinque nimirum dies numerantur ad usque xix Kal. Sept. quo die S. Chryse passa est; corpus uero postridie, nempe xvi Kal., fuit ab Hippolyto Portuensi depositum. Quæ si animadvertissent in contextu Græco docti uiri, nunquam Acta contempsissent, perinde ac si repugnantia quædam narrarent; neque enim Hippolytus, qui martyr etiam occubuit xii Kal. Sept., corpus beatæ Chryses potuit sepulturæ tradere ix Kal. Sept. Nunc autem proua sunt omnia ex dierum ratione, quæ sedulo adnotata est in Actis Græcis, quo sane magis ipsorum pretium augetur: nam Latinus interpres nihil habet *de quarto die post vi Id. Aug.*, pridie quam B. Chryse damnata est; ut errore demonstrato sua fides constet Actis MM. Ostiensium.

Acta martyrum Ostiensium nobis suppeditauit codex Regius Taurinensis, cuius descriptionem ediderunt præstantissimi auctores catalogi bibliothecæ regię Taurinensis, t. 1, p. 218-222.

MARTYPION

ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ

ΚΥΡΙΑΚΟΥ, ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ, ΜΑΞΙΜΟΥ, ΧΡΥΣΗΣ

ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΩΝ

MARTYRIUM

SANCTORUM

CYRIACI, HIPPOLYTI, MAXIMI, CHRYSSES ET ALIORUM

PROŒMIUM.

I. (14) Temporibus Claudii præsidente vicario A A'. Ἐν ταῖς ἡμέραις Κλαυδίου (τοῦ παρῶντος) Ulpio Romulo magna persecutio orta est in Chri- βασιλέως, παρόντος βικαρίου Οὐλπίου Ῥωμύλλου,

(12) Tertull. *De vel. virg.*, 1, ibiq. Rigalt. et Prior. not.

(13) Ruinart., Præf. in Act. MM., p. viii.

(14) Versio antiqua ap. Mombrt. t. 1, p. sine numero, 497, cum titulo *Passio S. Censurini et sociorum MM.*

μήριστος ἀνήφοθη δωγμὸς τοῖς (τρικαῦτα οὖσιν) Χριστιανοῖς. Ἦν οὖν τις ἀνὴρ Κενσουρίνος προηγούμενος τῆς τοῦ μαγιστορίου ἐξουσίας (15-1) καὶ ἐν τῷ λεληθότι (2) Χριστιανός, καὶ φοβούμενος τὸν Θεόν. Οὗτος ἀπὸ τῆς καταπρόσωπον βασιλείως Κλαυδίου θέας οὐχ ὑπαχώρει, ἀλλ' ἐπεὶ τινὰς ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἐώρακε πρὸς ἀναίρεσιν ἐλκομένους, ἢ καὶ πρὸς δημοσίαν εἰρητὴν ἀπαγομένους, λεληθότως τούτους ἐνίσχυε, καὶ ὅσον αὐτῷ εὐπορεῖτο τροφὰς τοῖς ἐν φυλακαῖς τυγχάνουσι, καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς, καίτοι ῥήσσειν κατηγουμένους διηκόνει (3). Τοῦτο ἀκούσας ὁ (δυσσεβέστατος) καίσαρ Κλαύδιος καὶ ὀργισθεὶς, κελύει αὐτὸν κρατηθέντα ἐν ὄπιον αὐτοῦ παραστῆναι. Καὶ τούτου παραστάντος οὕτως πως διεσάφησε λέγων· Σὺ εἰ ὁ ἀνὴρ ἐκείνος ὁ τῶν Θεῶν θρησκευτής, καὶ τῆς ἡμετέρας ἐξουσίας εἶμι διαλαλήσας; Ἰδοὺ ἡ ἡμετέρα ἡμερῶτης οὐδένα δουλεύοντα αὐτῇ ἀπεισάσατο πάποτε, ἀλλὰ εἰς τὴν ταύτην θεραπείαν διαπαντὸς ἡμῶς τὴν πολιτείαν πηθαλωχοῦντας κατορθοῦμεν (4). Τότε ὁ Κενσουρίνος ἀπακρίθη λέγων· Ἐγὼ μαρτυρίαν λέξω περὶ τοῦ Κυρίου μου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις αὐτός ἐστι Θεὸς ἀληθινός, ὁ σταυρωθεὶς, καὶ ταφείς, καὶ ἀναστὰς τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ θεωμένων (5) τῶν σταυρωσάντων αὐτόν. Ὅς καὶ μετὰ τὸ ἀναστῆναι ἐμφανισθεὶς τοῖς ἀγίοις αὐτοῦ μαθηταῖς, βλεπόντων αὐτῶν ἀνήλθεν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Οὗτος ἐν τοῖς ἡμετέροις καιροῖς κατηξίωσεν παραγίνεσθαι ἀπὸ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, καὶ προελθεῖν ἐκ γαστροῦ Παρθένου. Οὗτος μέντοι κατῆλθεν διὰ φιλανθρωπίαν ἐπὶ τῆς γῆς, τοὺς οὐρανοὺς κατὰ τὴν Ὀσσησίαν πόλιν (6), καὶ πρὸς τὸ δεσμοτῆριον παραφυλάττεσθαι ἐκεῖ. Τότε ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ, οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ῥώμης, ἀλλ' ὡς ἀπὸ μιλίων πεντεκαίδεκα (7) ἐν φρουρᾷ καὶ δεσμοῖς κατεχόμενος, τῷ Θεῷ τοὺς αἰῶνας ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἀνέπνευεν.

B. Ἐν αὐτῷ τοιγαροῦν τῷ τόπῳ πλησίον τῆς αὐτῆς Ὀσσησίας πόλεως ἦν τις συγκλητικὴ οἰκοδόμοισινα, ἐκ γένους τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας υπέρχουσα, ὀνόματι Χρυσῆ; ἦτις πολλοὺς δωγμοὺς

(15-1) Magistri officiorum dignitas plerumque a Græcis dicitur *μαγιστερία ἀρχή* a Latinis *magisteria dignitas*, cuius formulam Cassiodorus recitat *Var. vi, 6*; τοῦ μαγιστορίου legitur in Actis, quemadmodum apud Græcos *Μαῖστωρ, μαῖστωρ*.

(2) In *abcondito*, πρὸ λεληθότως, quod paulo post sequitur.

(3) Privatim docere laici poterant quemadmodum et diaconissæ, de quibus pseudo-Hieron., *Comm. in Rom. xvi, in suo sexu ministrare videntur in baptismo, sive in ministerio verbi*: quæ respondent illis in contextu Græco, ῥήσσει διηκόνει, *verbis ministrabat*.

(4) Popularis haberi voluit Claudius, quin et omnium ordinum studiosus, ut reipublicæ potius vindex quam imperii videretur. Hinc illa P. R. acclamatio: *Claudi Auguste, tu frater, tu pater, tu amicus, tu bonus senator, tu vere princeps (dictum octogies)*. Trebell. *Popl. Claud.* Simulatione hac humanitatis, a suis eximias est laudes consecutus: Ἐν πάσαις διατρέψας ταῖς ἀρεταῖς, καὶ πάλιν ταυτοῦ πόθον τοῖς ὑπηκόοις ἐναποθέμενος. *Vir omni virtutum genere ornatus, et qui magnum sui desiderium subditorum animis inditum reliquit*. Zos. *Hist. i, 47*. Eaque opinio effecit ne inter persecutores referretur.

(5) De custodibus dicitur θεωμένων, *prospicienti-*

A. *stianus*. Erat quidam vir præpositus magisteriæ potestatis, et in occulto Christianus, timens Deum, et credens in virtute Domini Jesu Christi, quotidie in abconditis suis orationibus et jejuniis epulabatur et eleemosynis. Hic ante Claudii aspectum non recedens, sed si quos vidisset et Christianis ad necem trahi, vel ad custodiam publicam, occulte confortabat, et quantum ei, largiebatur victum in carceribus, ministrabat et vinculis et custodiis. Hoc audito Claudius rex iratus jussit eum teneri et ante conspectum suum adduci, cui ita dixit: Tu es vir ille Censurinus deorum cultor, æternæ majestatis semper affabilis (8-9)? Mansuetudo nostra nullum servientem sibi desepit, sed in culturam deorum semper nos rempublicam gubernantes propagamus. B. Tunc Censurinus respondens dixit: Ego testimonium dico de Domino Jesu Christo, quia ipse est verus Deus, qui crucifixus est et ei sepultus, et resurrexit ipsis videntibus, qui cum crucifixi erant, quia prædixerat quod post mortem viveret; et videntibus illis ascendit in cælum. Hic nostris temporibus dignatus est venire a Patre in uterum Virginis: qui quidem sic dignatus est descendere ad terras ut cælum non desereret. Tunc iratus Claudius dixit: Insanis, Censurine; et jussit eum propter militiæ consortium Ostiæ in custodia mancipari. Ille autem in custodia et in vinculis obligatus Deo laudes die noctuque canebat.

οὐρανοὺς κατὰ τὴν Ὀσσησίαν πόλιν. Τότε ὀργισθεὶς ὁ δεσμοτῆριον παραφυλάττεσθαι ἐκεῖ. Τότε ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ, οὐ μακρὰν ἀπὸ τοῦ ἁγίου Ῥώμης, ἀλλ' ὡς ἀπὸ μιλίων πεντεκαίδεκα (7) ἐν φρουρᾷ καὶ δεσμοῖς ἀνέπνευεν.

C. II. In ea civitate erat quædam virgo ex genere regni potestatis nomine Aura: quæ multas jam persecutiones experta ex inscriptionibus (10), fuerat damnata, cum viris religiosis et sacris virginibus

bus; mox autem de discipulis βλεπόντων, *videntibus*.

(6) De variis *Ostia* appellationibus disserit post alios Adr. Polit. *ad M. R., p. 503*, quemadmodum et Portus Romani Cellar., *Geog. Ant. ii, 9, p. 501*, ubi tamen in eo errat, quod insulam Portuensem ad mare sacram *Æsculapio* dixit; quæ ultima intra urbem fuit.

(7) *Sexdecim nempe miliarium, cum Antonino et Tabula Peutingeriana cumque ipsa veritate, quam mensura per me pluries atque uniformiter acta corroboravit*. Fabrett., de *Aq. diss. 3, 15*; Antonin. *Itin., pag. 301* ed. Wesseling.; *Tab. Peuting., Segm. v, ed. F. C. de Scheyh*.

(8-9) Nobiscum semper colloquens. *Promissor collocationis nostræ*. Cassiod. *Var. vi, 6*.

(10) In græco tantum est *καταδικασθεῖσα, damnata*: interpret autem adjecit *ex inscriptionibus*, propterea quod recenti adhuc memoria constaret de iudicii forma. Namque *inscriptio* fuit accusatio ab ipso accusatore subscripta, cum sponsione poenam eandem reo servatam subeundi, nisi vera esset accusatio. Symm. lib. 1, ep. 49; Brisson. *De Form., lib. v, p. 442*. *Inscriptionum* haud semel R. leges meminere; ac mirum est Bolland. socios aliqui doctis-

in prædiolo suo vacabat. Hæc quotidie ad sanctum A Censurinum die noctuque veniens omnia victualia ministrabat : cujus et vincula manu sua ablucens, oculos et faciem suam (l. ejus) lavabat. Erant enim et in eodem loco sanctus Maximus presbyter et Archelaus diaconus; qui quotidie sacrificia Deo cum hymnis et laudibus offerebant. Præterea beatus Maximus presbyter tanta mirabilia in nomine Domini Jesu Christi exercebat : ut dum quis (l. is) introisset ad beatum Censurinum, statim vincula de manibus et pedibus ei solvebantur. Tunc aperiens os suum beatus Maximus cœpit dicere ad custodes : Fratres, derelinquite dæmones et idola varia; et cognoscite Dominum Jesum Christum perpetuum regem, qui fuit ante sæcula et est, et venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. B Nam cœlum et terra transeunt; Dominus vero Jesus meus Christus nunc et semper et in æternum brit. Custodes dixerunt ad Maximum presbyterum : Et quid faciemus, ut cognoscamus hunc, quem tu prædicas? Maximus presbyter dixit : Baptizetur unusquisque vestrum; et credite Christum Deum; et idola vana derelinquite, et pœnitentiam agite : quia nescientes blasphemastis nomen ejus sanctum; et multos sanctos ipsius interemistis. Tunc Felix, Maximus, Taurinus, Herculanus, Novinus, Historacinus, Menna, Commodius, Hermis, Maurus, Eusebius, Rusticus, Monaxius, Amandinus, Olympius, Eipros (11), et Theodorus, tribuni, (l. tribunus), decem et septem miserunt se ad pedes beati Maximi ut baptizarentur; qui mox secundum consuetudinem et baptizati sunt, et acceperunt gratiam Christi. Tunc sanctus Quiriacus episcopus (12) chrismate Christi eos perunguens signavit illos verbis fidei.

τοῦ, εἰδὲ τοὺς ἁγίους ἐδασανίσαστε. Τότε ὁμοθυμαδὸν ἅπαντες αὐτῶν, ὃ τε Φίλιξ, Μάξιμος, Ταυρίνος, Ἐρ-

simos putasse de nota inscripta in fronte S. Aureæ hic fieri sermonem, t. IV, Aug. die xxiv, p. 757. Hinc novimus Auream adeo aperte Christianæ religioni vacasse, ut sæpius in se paganorum odium concitaret; nihil enim de talionis pœna solliciti erant, qui suæ inscriptionis vadem haberent martyrem designatam. *Inscriptionum cognitio propria erat vicarii urbani.* Cassiod. Var. vi, 15 : *Vice sacra sententiam dicis, et quod maxime fidei signum est in inscriptionibus vita tibi committitur hominum, quod inter mortales constat esse pretiosum.*

(11) Cyprus, vel Cyprinus.

(12) Omnium primus inter Ostienses episcopus Quiriacus occurrit. Maron., *De ep. Ost.*, p. 9. Græcis est Κυριακός, *Cyriacus*, quem nostra hæc Acta martyrio coronatum fuisse testantur; ejusque natalis dies in Martyr. Rom. xi Kal. Sept. est adnotatus.

(13) Exemplum S. Aureæ nobiles alia Romana æcutæ sunt. *Suburbanus ager vobis pro monasterio fuit, et rus electum pro solitudine : multoque in vicinitate tempore, ut ex imitatione vestri et conversione multarum, gauderemus Romam factam Jerusalemam.* S. Hier., ep. 46, ad Princip.

(14) Hæc officia usitata fuisse Christianis virginibus erga martyres mirum non est, cum hospitibus eadem præstarent. Vid. Sozom. H. E., l. 1, 41.

(15) Ἱερουργία, *hierurgia*, hic pro sacrificio missæ manifeste accipitur, quam hujus vocis propriam

ὑπομείνασα, καὶ καταδικασθεῖσα, μετὰ ἀνδρῶν εὐλαβῶν, καὶ παρθένων ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῆς χωρίῳ ἐτύχασε σχολάζουσα (15). Αὐτὴ ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας τῷ ἁγίῳ Κενσουρίῳ εὐκοθεν αὐτῆς τὰς τροφὰς ἐχορήγει· οὐτινος τὰ δεσμὰ ταῖς οἰκείαις χερσὶν ὕδατι ἀποπλυνοῦσα, τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὸ πρόσωπον ἀπελιθῆνεν (14). Ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ὑπῆρχον ὃ τε ἀγιώτατος Μάξιμος ὁ πρεσβύτερος, καὶ Ἀρχέλαος διάκονος, οἵτινες ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας ἱερουργίας τῷ Θεῷ μετὰ ὕμνων καὶ αἰῶνων προσεκόμιζον ἐκεῖ (15). Ὡστε (ὁ μακαριώτατος) Μάξιμος πρεσβύτερος τοσαῦτα θαυμάσια ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξετέλει, ὥστε εἰσεῖναι αὐτὸν πρὸς τὸν ἅγιον Κενσουρίνον, καὶ παραχρῆμα τὰ δεσμὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν αὐτοῦ διαλυθῆναι. Τότε ἀνοίξας τὸ στόμα αὐτοῦ (ὁ μακαριώτατος) Μάξιμος ὁ πρεσβύτερος εἶπεν πρὸς αὐτὸν καὶ τοὺς φύλακας· Ἀδελφοί ἐγκαταλείψατε τοὺς δαίμονας καὶ τὰς προσκαιρούς ἡδυσκαθείας, καὶ ἐπίγνωτε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν διηνεκῆ βασιλέα, ὃς ἦν πρὸ τῶν αἰῶνων, τὸν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ πυρός. Διότι ὁ ἡμέτερος αἰὼν παρέρχεται, καὶ ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται· ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἀεὶ ἔσθιν, καὶ ὁ αὐτὸς ἔσται. Οἱ δὲ φύλακες (16) εἶπον πρὸς τὸν μακάριον Μάξιμον τὸν πρεσβύτερον· Καὶ τί ποιήσωμεν περὶ τούτου οὐπερ σὺ κηρύττεις, ὃν καὶ ἐπέγνωμεν διὰ τῶν λαληθέντων παρὰ σοῦ, καὶ δι' αὐτῶν γινόμενων ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ σημειῶν, ὅτι ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, καὶ ταῖς σαῖς εὐχαῖς δεσμὰ διαλύονται. Ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς ὁ μακάριος Μάξιμος ὁ πρεσβύτερος καὶ εἶπεν· Ἴνα βαπτισθῆ ὁ καθείς ὑμῶν καὶ πιστεῦσῃ εἰς Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ μάτια ἐβδολὰ ἐγκαταλείψῃ, καὶ μετανοήσῃ· ὅτι ἀγνοοῦντες ἐβλασφημήσατε τὸ ὄνομα αὐ-

C ὅτι ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ, καὶ ταῖς σαῖς εὐχαῖς δεσμὰ διαλύονται. Ἀπεκρίθη πρὸς αὐτοὺς ὁ μακάριος Μάξιμος ὁ πρεσβύτερος καὶ εἶπεν· Ἴνα βαπτισθῆ ὁ καθείς ὑμῶν καὶ πιστεῦσῃ εἰς Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ μάτια ἐβδολὰ ἐγκαταλείψῃ, καὶ μετανοήσῃ· ὅτι ἀγνοοῦντες ἐβλασφημήσατε τὸ ὄνομα αὐ-

D significationem quoad potuit suppressit Svicerus. Recentiora sunt autem nostris Actis testimonia quæ profert; ut vetustissimus hujusce vocis usus inde appareat. Quod S. Maximus cum hymnis et laudibus offerret sacrificium incrementum, id Actorum venustati videtur tribuendum, autequam decretus esset certus hierurgicæ ordo; vel persecutionis terrore, quo breviorum fuisse liturgiam, docet E. Bona. *Hymnus* quidem intelligi potest *angelicus* : *Gloria in excelsis*; laudes vero sive alio Psalmodum tres postremi, qui a Græcis αἶνοι dicuntur.

(16) Ad apostolorum Acta illustranda ubi sermo est de custodia S. Petri ad necem servati ab Herode Agrippa, nondum aliquid simile in historia suppetebat. Nunc autem præsto est in pari militum numero, eorumque pari exitu, quamvis feliciore. Nam Herodes cum *requirisset, et non invenisset, inquisitione facta de custodibus, jussit eos duci*; Act. xii, 19. Nostri vero martyres obierunt. *Quatuor itaque militum quaternionibus, qui apostolorum principem custodiebant, respondent nostri milites, qui sexdecim numerantur, Censorum custodes. Quaterni scilicet pro quavis vigilia noctis custodia ad vigilabant Romano more, quem Herodes est imitatus. Nam de singulis centuriis quaterni pediles cubitum nocte faciunt.* Modest., *De vocab. rei militis.* int. *Script. rei militis.*, t. 1, p. 359.

πουλιανός, Ναβέριος (17) Σποράκιος, Μήνας, Κομόδιος, Ἐρμής, Μαῦρος, Εὐσέβιος, Ῥωστίκιος, Μονάκιος (18), Ἀμανδίνος, Ὀλύμπιος, Κύπριος, καὶ Θεόδωρος ὁ τριβούνος ἔβαλον αὐτοὺς ἅμα πρὸς τοὺς πόδας τοῦ μακαριωτάτου Μαξίμου τοῦ πρεσβυτέρου, δέδομένοι τοῦ ἀξιωθῆναι αὐτοὺς τοῦ ἁγίου βαπτίσματος. Ὅστις παρ' αὐτὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ἀκολουθίαν (19) πάντας ἐτετέλεσας, καὶ τὰς μακαρίας Χρυσῆς ἰσθίτας (19*) διακοσμησάσης, καὶ στίβας πρὸς διατροφήν παρεχούσης, ἐδάπτισεν ἅπαντας εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἰδόντες* (20) τε λοιπὸν ἐχομίσαντο τὴν χάριν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. Νυκτὸς δὲ παραγινόμενης ὁ μακαριώτατος Κυριακὸς ὁ ἐπίσκοπος τὸ τοῦ Χριστοῦ μύρον (21) χρίσας, ἐσφράγισεν αὐτοὺς, καὶ κατηχήσας τοὺς τῆς πίστεως λόγοις ἐσφράγισεν ἀπελούσας* (22) αὐτοὺς.

Γ. Σκυτεὺς δὲ τις ἦν ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ, οὗτινος ὁ Α III. Sotor (sic) autem erat in eodem loco: cuius uxor in eadem hora mortuus fuerat. Transeuntem autem beato Quiriaci et Maximo et beata Aura, lamentabatur sotor in morte filii sui. Tunc beatus Maximus presbyter dixit ad sotorem: Tu crede in Deum Jesum Christum coram omnibus nobis; et tu viues et filium tuum recipies. Illa autem cum lacrymis dixit: In quo credam: quem a juventute mea blasphemavi? Respondit beatus Maximus: Pœnitentiam age, quia Deus pœnitentium est non redens secundum peccata nostra; sed faciet secundum suam magnam misericordiam. Soter autem dixit: Ego credo in Deum Jesum Christum. Tunc beatus Maximus baptizavit eum in nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti; et dum accepisset signum Christi gaudens et exultans deduxit beatum Quiriacum et Maximum presbyterum ad filium suum. Tunc beatus Quiriacus episcopus dixit: Domine Jesu Christe, qui dignatus es formam servi suscipere, ut nos de servitute diaboli liberares; qui Lazarum jam pœnitentem (I. fetentem) suscitare dignatus es, et filium unicum viduam redonasti; ostende super hunc famulum tuum tuam misericordiam; ut cognoscat te Deum vivum, et verum, creatorem nostrum in regeneratione sua; quia tu regnas in sæcula sæculorum; et cum omnes respondissent Amen, revixit qui erat mortuus, et cœpit loqui dicens: Ego vidi Deum Jesum Christum reducentem me de tenebris ad lucem. Tunc catechizavit eum; et cum baptizatus esset et accepisset signum crucis, su-

(17) Mss. S. Maximin. ap. Trevir. *Benerius*, aut *Venerius*, ut Siber., *Martyrol. metr.* p. 41, qui frustra numerum auxit. Nam Auram et Chrysen duas facit; duos etiam Theodorum et Tribunalum.

(18) Mss. S. Maximin., *Monaxius*; Siber., *Monaxius*.

(19) Ἀκολουθία, quam Latini *sequentiam* dixerunt, hic pro universo ritu administrandi Baptismi sumitur, ac ostendit ejusdem ritus et cærenoniarum Baptismi vetustatem; quinetiam vocis ipsius quam Græci adhuc retinent. Nondum tamen antiquius nostris Actis monumentum apparuit, ubi hoc sensu ἀκολουθία usurpatur. S. Epiphanius ex interpretatione S. Hieronymi videtur missæ ordinem ἀκολουθίαν dixisse, quam Hieronymus vertit *consequentiam* in epist. ad Joann. Jerosol.

(19*) Velutissimum de candidis neophytorum vestibus testimonium. Acta S. Genesii M. nostris posteriora sunt.

(20) Lectorem semel monitum volumus, nos asterisco notasse nonnulla verba, quæ a communi usu vel syntaxi abhorrere videntur. Cuique autem legenti patebit, versionem Latinam non parum abesse quin textum Græcum ad verbum exprimat. Cæterum interpretationem novam Græco textui magis consonam edimus ad calcem voluminis. EDIT. PATROL.

(21) *Τοῦ Χριστοῦ μύρον*. Antiquus ritus balsami commiscendi cum oleo in sac. chrismate confirmatur, adeoque mirum est aliquos ad Alcinum et Amalarium descendere, ut permisionis ejusdem necessitatem ostendant. Nam in *Constitutionibus apostolicis* hujusce ritus sit mentio, atque ordo Baptismi describitur, ne oleum catechumenorum cum chrismate confundatur, quod faciunt hæretici. Χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ, ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι· καὶ τελευταῖον σφραγίσεις μύρῳ. *Unges autem prius oleo, deinde baptizabis aqua, et tandem signabis unguento.* lib. viii, cap. 22. Quod autem τοῦ μύρου nomine balsamum designet, inferius ostendit c. 27, ubi gratias agit καὶ ὑπὲρ τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου, etiam pro *fragrantia unguenti*, et cap. 44.

(22) *Succincius summus sacerdos pedes tibi lavit.* Ambros. *De sacram.* iii, 1. Consuetudinem hanc Ecclesia R. non habuit propter multitudinem baptizatorum; aliasque causas. Alibi tamen viguisse novimus; nunc etiam in Ecclesia Ostiensi. Illiberitani PP. eam sustulerunt can. 48, fortasse, ne ad ipsum sacramentum Baptismi videretur pertinere, ut ait S. Aug. ad Jan. ep. 119, 18. Quod nocte S. Cyriacus hæc omnia gesserit, persecutionis a Claudio excitate argumentum est.

cepit eum beata Aura : erat enim anorum decem qui reusciatus est nomine Faustinus. Eodem tempore nuntiata est Claudio, quia mortuus suscitatus fuisset per orationem sanctorum ; et dixit Claudius : Hoc non est præter artem magicam. Et vocavit ad se vicarium Urbis nomine Ulpium Romulum, cui hæc præcepit dicens : Sacrilegam Auram quæ obscuravit genus regis potestatis suæ, et cum magicis artibus desiderans semper habitare, pœnis constringe ; ita ut si sacrificaverit et crediderit diis deabusque, vivat et inscriptio mea firmata aboleatur ; aut qui inventi fuerint cum ea societate participes simul pœnis crucientur.

καλέσασα τὸ ὄνομα αὐτοῦ Φαυστίνον (24), ὄντα ὡς ἐτῶν δώδεκα. Ἐν αὐτῷ οὖν τῷ καιρῷ ἀνεκρίθη τῷ (παρὰ νόμῳ) βασιλεὶ Κλαυδίῳ ὡς ὁ παῖς ὁ τεταλευτηκῶς ἀνίστη ἐκ τῶν νεκρῶν διὰ προσευχῆς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν, καὶ φησὶν ὁ Κλαύδιος· Τοῦτο οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰ μὴ τεχνὴ μαγικὴ (25). Καὶ κελεύει κληθῆναι τὸν βικάριον τοῦ ἁσπασίως Ῥώμης, ὀνόματι Οὐλπίου Ῥώμυλον, ἕρτιν προσέταξε λέγων· Τὴν ἱερόσυλον Χρυσῆν, ἥτις ἀπημαύρωσε τὸ γένος τῆς βασιλικῆς αὐτῆς ἔξουσίας, καὶ μετὰ μάγων τεχνῶν ἐπιποθεὶ διαπαντός εἶναι τε καὶ κατοικεῖν, διαφόροις αὐτὴν τιμωρίας σὺ σφίγγον ἕως οὗ πεισθεῖσα προσκυνήσῃς (26) τοῦς θεοῦς καὶ τὰς θιάς. Καὶ εἰ μὲν παιθομένη, ζήσῃ· τότε καὶ ἡ γραφὴ (27) ἢ ἐπ' αὐτῇ κυρωθεῖσα ἀπαλειφθήτω. Εἰ δὲ καὶ τινες εὐρεθῆσονται σὺν αὐτῇ τοινικλατίαις (28), αἰκισθήσονται.

ACTA.

I. Veniens (autem) Ulpius Romulus in civitatem B
Ostiam jussit omnes sanctos custodia mancipari. Diluculo autem surgens jussit sibi beatam Auram representari : cui sic dixit : O insania magicæ artis quæ in te floret, quid egisti ut perderes regiam majestatem, et natales claros obscurares ? Beata Aura respondit : Ego obscuravi dæmones, et deserui idola vana et manufacta, et cognovi unum Deum vivam et verum, et Deum Jesum Christum Filium

(23) In fraternitate sæpiissime . . . reversus est spiritus mortuus, et donatus est homo orationibus sanctorum. Jam etiam . . . et mortui resurrexerunt, et perseveraverunt nobiscum annis multis. S. Iren., l. II, 31 et 32 ; V. Euseb. H. E., v, 7 ; et S. Aug. De civ. Dei xxii, 8. Οὐδὲ μόνος Πέτρος ὁ ἀπόστολος ἔγειρε νεκρῶν, ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης ὁ εὐαγγελιστὴς ἐν Ἐφέσῳ καὶ Φιλίππου θυγατέρες ἐν Ἱερραπόλει, καὶ τὰ αὐτὰ πολλοὺς ἐξεργασμένους εὐραὶν ἔστι πολλοὺς τῶν πάλαι καὶ νῦν θεοφιλῶν ἀνδρῶν. Neque enim solus Petrus apostolus mortuorum ab inferis excitavit ; verum etiam Joannes evangelista in urbe Epheso, et Philippi filius Hierapoli : multoque, tam ex antiquis, quam ex nostris memoriis piis hominibus, eadem sæpenumero gessisse comperimus. Sozom., H. E. vii, 27. Ἄλλὰ μανία σαφὴς καὶ τῶν Ἀσποτικῶν θαυμάτων τοὺς τρόπους ἀνεραυρῆν. Sed mera est insania Domitiorum miraculorum modus persecruti. Theodoret., ep. 45.

(24) Qui militiæ nomen dederant Censorini custodes, nomen retinent ; puero autem novum in Baptismo imponitur, fortasse alicujus martyris, qui mos erat Christianorum, ex Theodoretii animadversione. Præter Faustinum Brixiansem, alii duo cognomines Romæ passi sunt, incertum quo tempore. Fuerat etiam anno 292 cum Gallieno consul Faustinus, qui si domum Augustam, unde ortum habuit Chryse, aliquatenus attingit, potuit virgo, vel gentilis, vel

σταυρωθεὶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὁ τὸν Δέζαρον ἐγείρας, καὶ τὸν μονογενῆ υἱὸν τῆς χήρας ζωοποιήσας, δεῖξον καὶ τανῦν τὰ θαυμάσιά σου ἐπὶ τούτῳ τὸν θεὸν σου ἵνα ἐπιγνώσῃται σε θεὸν ζῶντα καὶ ἀληθινὸν ἐν τῇ παλιγγενεσίᾳ αὐτοῦ, ὅτι δημιουργὸς εἶ τῶν ἀπάντων, καὶ βασιλεύεις εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων· καὶ ἐν τῷ πάντας ἀποκριθῆναι τὸ Ἄμην, ἀνέζησεν ὁ τεθνηκώς, καὶ ἤρξατο λαλεῖν τοιούτῳ· Ἐγὼ ἐώρακα τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐπαναστρέφοντά με ἀπὸ τοῦ σκότους εἰς τὸ φῶς (23). Τότε κατήχησεν αὐτὸν, καὶ ἐδάπτισεν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κομισάμενος τὴν σφραγίδα τοῦ Πνεύματος, ὅπερ καὶ ἐδέξατο ἡ μακαρία Χρυσῆ,

δίδεκα. Ἐν αὐτῷ οὖν τῷ καιρῷ ἀνεκρίθη τῷ (παρὰ νόμῳ) βασιλεὶ Κλαυδίῳ ὡς ὁ παῖς ὁ τεταλευτηκῶς ἀνίστη ἐκ τῶν νεκρῶν διὰ προσευχῆς τῶν μακαρίων ἀνδρῶν, καὶ φησὶν ὁ Κλαύδιος· Τοῦτο οὐκ ἔστιν ἄλλο εἰ μὴ τεχνὴ μαγικὴ (25). Καὶ κελεύει κληθῆναι τὸν βικάριον τοῦ ἁσπασίως Ῥώμης, ὀνόματι Οὐλπίου Ῥώμυλον, ἕρτιν προσέταξε λέγων· Τὴν ἱερόσυλον Χρυσῆν, ἥτις ἀπημαύρωσε τὸ γένος τῆς βασιλικῆς αὐτῆς ἔξουσίας, καὶ μετὰ μάγων τεχνῶν ἐπιποθεὶ διαπαντός εἶναι τε καὶ κατοικεῖν, διαφόροις αὐτὴν τιμωρίας σὺ σφίγγον ἕως οὗ πεισθεῖσα προσκυνήσῃς (26) τοῦς θεοῦς καὶ τὰς θιάς. Καὶ εἰ μὲν παιθομένη, ζήσῃ· τότε καὶ ἡ γραφὴ (27) ἢ ἐπ' αὐτῇ κυρωθεῖσα ἀπαλειφθήτω. Εἰ δὲ καὶ τινες εὐρεθῆσονται σὺν αὐτῇ τοινικλατίαις (28), αἰκισθήσονται.

A. Ἐλθὼν (ὅς ὁ δυσσεβέστατος) Οὐλπίος Ῥώμυλος ὁ βικάριος ἐν τῇ πόλει Ὀστιαίᾳ, ἐπέλευσε πάντας τοὺς ἁγίους (29) ἐν τῷ δεσποτηρίῳ ἀσφαλισθῆναι. Τῇ δὲ ἑσθῆν ἀναστάς, προσέταξε τὴν μακαρίαν Χρυσῆν παραστῆναι, ἥτινι οὕτως πῶς εἶπεν· Ὁ μανία τῆς γοητικῆς τέχνης τῆς ἐν σοὶ ἐπανθούσης (30), ἵνα ἀπολέσῃς τὴν βασιλικὴν δόξαν, καὶ τὰ γενεσιά σου τὰ λαμπρὰ ἀμαυρώσῃς. Ἡ δὲ μακαρία Χρυσῆ ἀποκριθεῖσα εἶπεν αὐτῷ· Μᾶλλον ἐγὼ ἀπεσώτωσα τοὺς

etiam Christiani memoriam renovare. (25) Vetus calumnia sub Claudio instaurata, qua pagani miraculorum vim et Christianorum virtutem evertere nitebantur.

(26) In maritimam urbem, Æolicam formam irrepisec mirum non est, quam recentiores grammatici cum Dorica unam faciunt. Communi dialecto esseet προσκυνήση.

(27) Γραφὴ. Δημοσίου τινὸς ἦν ἐγλήμματος ὄνομα . . . ἀλλὰ καὶ ἐπ' ἄλλοις πολλοῖς ἀδικήμασιν, ὅταν ἡ δημοσία ἢ ὡς ἀπὸ δημοσίων αὐτοῖς ἐγκαλῆ τις. Inscriptio. Publici cujusdam criminis nomen . . . Sed et in multis aliis criminibus obtinet, cum aut publice, aut perinde ac in publicis, alius alium judicio est persecutus. Harp., Lex., p. 141. Nostrem interpretem recte vertisse γραφὴν, inscriptionem, superius adnotavimus.

(28) F. κοινολατῆται, ex promiscua plebe, vel potius ποικίλαις αἰχλαῖς, variis cruciatibus.

(29) Christiani adhuc sancti vocabantur, apostolico more qui diu perduravit. Ἄγιοι εἶσι πάντες, ὅσοι πιστὸν ὄρθην μετὰ βίου ἔχουσι, καὶ ὅσην μὴ ἐργάζωνται. Sancti sunt omnes quicumque rectam fidem cum vita retinent, etiamsi non operentur signa. S. Joan. Chrys. in I ad Timoth. hom. 14.

(30) Ἐπανθούσης. Magica arte eo magis efflorescere ait atque conspicuus esse in S. Chryse. que illa junior erat atque nobilior.

βαίρνας, τοῖς ἀπαύοντας ὕμῳ, καὶ καταλέψασα τὰ μάταια εἴδωλα τὰ χειροποίητα, ἐπέκρινεν ἕνα θεὸν ζῶντα καὶ ἀληθινόν, καὶ τὸν μονογενῆ Ἰῶν αὐτοῦ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃς ἔχει κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, καὶ τὸν πατέρα σου τὸν διάβολον ἕμα τῷ (καρὰνῶρι) βασιλεῖ Κλαυδίῳ ἐν σιωπῇ κατακρινεῖ. Οὐλλῆσις Ρώμυλος βικάριος εἶπεν· Ἐξηπάτηται αὐτὴ ἐκ τῆς μαγικῆς τέχνης, καὶ λέγει αὐτῇ· Ἐγκατάλειπε λοιπὸν τὰς ματαιότητας ταύτας, καὶ προνόησαι τῆς γενεαλογίας σου. Ἡ δὲ μακαρία Χρυσὴ ἐνεφώσεν (31) εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ λέγουσα· Ἄθλια, εἰ εἶπες τὸν θεμοουργὸν θεὸν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς, οὐκ ἂν προέφηρες ἐκ τοῦ στόματός σου βλασφημίαν. Τηνικαῦτα δὲ ὀργισθεὶς ὁ βικάριος ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐν τῇ ἀντυγί (32) ἀναρτηθῆναι. Ἐν δὲ τῷ διασπείσθαι αὐτὴν τοῖς νεύροις, προθύμως τε καὶ ὠραιστῶτα προσώπῳ ἤρξιστο λέγειν· Ἐὐχαριστῶ σοι, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὃς με ἐκ τοῦ ἔθου πρὸς τὰ οὐράνια μετέωρα ἤξισσας κούφισθῆναι. Πρὸς ἦν ὁ βικάριος ἔφη· Ἰδομεν· εἰ ὁ Χριστὸς σου ἰλλῶν βύσσεται σε. Ἀπακρῆθῃ ἡ μακαρία Χρυσὴ καὶ εἶπεν· Ἐγὼ μὲν ἄξια οὐκ εἰμι, ἀλλ' ἐπιθεὸς ὁ καταξιώσας με ἐκ τῆς ἀχλύος τοῦ κόσμου τούτου βυσθῆναι, δύναντός ἐστιν καὶ ἐκ καὶ τὸν (καρὰνῶρι σου) Κλαυδίον καταλύσαι. Ἐν δὲ τῷ ταῦτα λέγειν αὐτὴν, ἄρως συνεθέσθη ἡ ἀντυξ· καὶ κατανεχθεῖσα ἐπιθεὸν ἔστη ὕψις· ἐκέλευσεν οὖν (ὁ καρὰνῶρις) Ρώμυλος βικάριος αὐτὴν τύπασθαι, ὅπως φωνῆς τοῦ κήρυκος λέγοντος· Ἡ ἱερόσυλος Χρυσὴ, βλασφημήσασα τὰς θεάς, καὶ τὸ βασιλεῖον τοῦ κυβερνήτου τῆς ἡμῶν ἐλευθερίας Κλαυδίου βεβληξάμενη, σπυκτόσθη. Ἡ δὲ ἅγια παρθένος ἑβέα λέγουσα· Εὐλόγητος εἶ, Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ, ὄντα λαμπράς καιομένας λαμπράς, χαίρουσα λαμπρῶ τῇ φωνῇ καὶ ὠραιστῶτα προσώπῳ ἔφη πρὸς τὸν (δυσσεβέστατον) Ρώμυλον· Ὡ ἀτυχίστατα, οὐκ ἔστιν σοι αἰσχρόν ἑνατανάζειν μέλεσι σώματος τῆς τε γεννησάσης σε, ἦν κατενώπῃ σου στήσας; Οὐλλῆσις Ρώμυλος εἶπεν πρὸς αὐτὴν· Ἡ σὴ δυστυχία ταῦτα ἐπιτεύξεται, ἢ ἐγκαταλείψουα τοὺς ἀθανάτους ἡμῶν θεούς, καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἐπιποθήσασα ταῖς μαγικαῖς τέχαις καταχρανθῆναι. Τότε ὀφείλου ἀπὸ τῆς γῆς (33) ἠμικαυστος, ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐγκαταλείπειν γενέσθαι.

II. Καὶ προσέταξε τοὺς μακαρίους ἀνδρας εἰσάγειν, Μέξιμον τὸν πρεσβύτερον, καὶ Ἀρχελαὸν τὸν διάκονον, καὶ λέγει πρὸς αὐτούς· Ἰνα τί ἐὶ ὁμῶν βλασφημοῦνται αἱ προσηγορίαι τῶν μεγίστων θεῶν; καὶ ἀπο-

(31) Christiana virgo ritum exprimit suis familiarum. S. Irenæus de matronis quas Marco hæretico iestiterunt narrat: Ἡδὲ ἐκ τῶν προτέρων (πισωτέρων) τινὲς γυναικῶν τῶν ἔχουσῶν τὸν φόβον τοῦ θεοῦ καὶ μὴ ἑξαπατηθεισῶν . . . καταφύσασασι καὶ καταθεματίσασασι αὐτῶν ἔχωρισθῆσαν τοῦ τοιοῦτου θυάσου. Enimvero matronas quedam fideliores, ac timore Dei præditas, nec ab eo in fraudem inductas . . . exsuffantes eum, ac diris omnibus devotentes ab hujusmodi scelere sese abstraxerunt. S. Iren. 1, 13, 4. Rebantur scilicet Satanam se hoc pacto depulsuras, quemadmodum ab exorcistis fiebat. De contactu deque afflatu nostro, etiam de corporibus, nostro imperio (dæmones) excedunt invit. Tertull. Apolog., 23, et alib. S. Dionysius M. Alexandrinus: Καὶ γὰρ εἰσι καὶ ἦσαν ἱκανοὶ παρόντες καὶ μόνον ἑμπνόντας καὶ φθεγγόμενοι, διασπιδάσαι τὰς τῶν ἀλετηρίων δαιμόνων ἐπιβουλάς. Erant enim et sui etiamnam ejusmodi, qui vel præsentia atque aspectu suo, et insufflantes duntaxat, ac vocem edentes, dæmonum præstigias disturbare possint. Epist. ad Hermañ. ap. Eus. H. E. vii, 10. Prudentius de S. Romano M.:

ejus: qui venturus est judicare vivos et mortuos; et patrem tuum diabolum una cum Claudio vos in tenebris habet damnare. Vicarius Romulus dixit: Inducta ab insania magicæ artis, docere vanitates iustas et consule generositate tuæ. Beata Aura insufflavit in faciem vicarii dicens: Miser, si scires Deum creatorem cæli et terræ; non proferres ex ore tuo blasphemias. Iratus autem Romulus vicarius jussit eam in equuleo suspendi. Et cum attraheretur nervis, facie alacris et speciosa cepit dicere: Gratias ago tibi Domine Jesu Christe, qui me de inferis ad sublimia cælestia dignatus es sublevare. Et dixit Romulus: Ubi es? quem prædicas Christus tuus liberet te. Beata Aura respondit: Ego digna non sum, sed ille qui dignatus est me de caligine mundi eripere, potens est te et Claudium destruere. Et dum hoc dixisset contractus est equuleus; et depositam exinde jussit eam fustibus cædi sub voce præconia (34) dicens: Sacrilega Aura, noli blasphemare deos et regum gubernatores. Illa autem dicebat: Benedictus es, Domine Jesu Christe, quem ego jam video. Tunc Romulus ad ministros dixit: Date flammam ad latera ejus. Et cum applicatas fuisset flammam, gaudens voce clara et facie speciosa dixit ad Romulum: O infelix! pudor tibi non est conspicerem membra genitricis tuæ in conspectu tuo ignibus assari? Romulus dixit: Tua infelicitas hæc meretur; quæ deseruisti deos immortales et regiam potestatem, et desiderasti magicis artibus coinquinari. Tunc semivivam jussit retrudi in custodiam.

III. Καὶ προσέταξε τὸν ἀντυξ εἰσάγειν, καὶ λέγει πρὸς αὐτὴν· Ἡ σὴ δυστυχία ταῦτα ἐπιτεύξεται, ἢ ἐγκαταλείψουα τοὺς ἀθανάτους ἡμῶν θεούς, καὶ τὴν βασιλικὴν ἐξουσίαν, καὶ ἐπιποθήσασα ταῖς μαγικαῖς τέχαις καταχρανθῆναι. Τότε ὀφείλου ἀπὸ τῆς γῆς (33) ἠμικαυστος, ἐκέλευσεν αὐτὴν ἐγκαταλείπειν γενέσθαι.

II. Et jussit adduci Maximum presbyterum et Archelaum diaconum; quibus et dixit: Per vos et doctrinam vestram blasphemantur nomina deorum (35), et circumducitis homines, ut non credant

Insufflat, ipso seu videret dæmones. Peristeph., x, 920.

(33) Interpret equuleum vertit, nec temere: nam in Philoxeni Glossario ἀντυγας elitellas sunt. Verumtamen equuleus paulo post ἐρμητάριον dicitur in iisdem Actis; adeoque cum Hesychio aliisque rotam vertimus, unde ἀντύγων χυδαί, rotarum axes, vel ἀντιγόνοισι, uti Suidas, rotas currus.

(35) Contracta rota humi stratam virginem lampadibus aduri jussit Romulus, ideoque additur ἀπὸ τῆς γῆς, a terra.

(34) Præconia vox dicta est quemadmodum et quæstionaria. Exempla apud Cangium exstant; plura etiam exstant, nisi dissimulatum id esset in martyrum Actis, maxime proconsularibus, quod Christiani diligentius adnotarunt. Namque in Actis MM. Scillitanorum, ubi legimus, Saturninus proconsul

per præconem (35) XII Consentium, vel majorum, ut in Græco legitur, μεγίστων, quorum nomina duobus Ennii versiculis protrita sunt. Interpretes aut Latini librarii nonnulla omiserunt, quemadmodum ea quæ sequuntur de SS. Cyriaco et Maximo seorsum in carcere necatis.

secundum morem antiquitatis. Respondit Maximus presbyter et dixit: Non nos seducimus homines; sed quantum gratia Dei donat per ipsum Dominum nostrum Jesum Christum liberamus de errore sæculi; et mancipamus nomini sancto ejus. Tunc Romulus dixit: Isti quidem digni sunt morte; et jussit sanctum Quiriacum episcopum, et sanctum Maximum presbyterum, et Archelaum diaconum, et omnes milites ad arcum ante theatrum capite cædi. Quorum corpora jussit jactari in mare. Quos beatus Eusebius collegit; et ad litus maris, et in campo abscondit et sepelivit juxta Urbem in crypta via Ostiense. Taurinum, Herculanium etiam Portu Romano abscondit. Beatum Theodorum tribunum posuit in mausoleo suo; et omnes alios collegit, et posuit eos juxta corpora sanctorum Quiriaci episcopi et Maximi presbyteri.

νομος) Ρώμυλος προσέταξεν ὥστε τοὺς ἁγίους μάρτυρας, Μάξιμον τὸν πρεσβύτερον καὶ Κυριακὸν τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τὰς κεφαλὰς ἀποτημηθέντας (36), τὰ τούτων σώματα ἐν τῇ θαλάσῃ βιβῆναι. Περὶ ὧν ὁ μακάριος Εὐσέβιος ὁ πρεσβύτερος αὐτὰ εὐρηκῶς συνέλεξεν ἐπιμελῶς, καὶ πρὸ τῆς αἰγιαλῆς τῆς θαλάσσης ἐν τῷ παδίῳ πλησίον τῆς Ὀσθησίας κατέβαψεν πόλεως (37). Ἄτινα καὶ κατέθετο ἐγγιστα αὐτῆς ἐν τῇ κρυπτῇ, τῇ πρὸ βξ εἰδῶν Αὐγούστῳ, ἐν τῇ δὲ τῆς Ὀσθησίας. Ταυρίνον δὲ καὶ Ἐρχουλιανὸν ἐν τῷ Πόρτῳ Ρώμης κατέκρυψεν. Μετὰ τετάρτην τοιγαροῦν ἡμέραν εὗραν τὰ σώματα τῶν λοιπῶν ἁγίων ἐν τῷ αἰγιαλῷ τῆς θαλάσσης καίμενα, καὶ τὸν μακάριον Θεόδωρον τὸν τριβοῦνον κατέθετο ἐν τῷ τρούλῳ (38). Ἄμα δὲ τοὺς λοιποὺς πάντας συνέλεξεν, καὶ ταῦτα πλησίον τῶν ἁγίων σωμάτων καὶ συμμαρτύρων Κυριακοῦ τε καὶ Μαξίμου κατέθετο.

III. Post dies quinque jussit sibi Romulus beatam Auram repræsentari: quæ cum affuisset aspectibus Romuli, gaudens dixit ad eum: Miser, quid perdidisti dies tuos? cognosce creatorem tuum Christum Filium Dei, et noli adorare lapides vel aes aut aurum vel argentum; sed adora Dominum Jesum Christum crucifixum; qui resurrexit tertia die, et ascendit in cælos; inde venturus est judicare vivos et mortuos et sæculum per ignem. Cui respondit Romulus: Modo videbis Christum tuum, quem credis, si non sacrificaveris diis. Beata Aura dixit: Bene dixisti, miser, et aliquando protulisti verita-

per præconem sanctos duci jussit, præconis voce in clamante ductos esse intelligimus; quod in Actis proconsularibus desideratur ap. Ruinart., p. 78 et 80 ed. Par. Studiosius certe Christiani præsentem exceperunt martyrum Acta, quam exceptores; eaque animadversio tuetur Acta proconsularibus fusiora. In epistola de martyrio S. Polycarpi sedulo est adnotatum: Tunc voce præconis in arena media ter clamatum est; in Græco: Πέμψαι τε τὸν ἑαυτοῦ κήρυκα ἐν μέσῳ τῶν σταδίων κηρύξαι τρίτον.

(36) Ostiensibus vel paganis acceptissimos fuisse oportet Cyriacum et Maximum, quos ideo Romulus in carcere necari jussit, ne qua oriretur seditio. Martyres quidem sanctissimos moribus, optime de omnibus meruisse certum est.

(37) Horum corpora cum aliis MM. Ostiensium Parinæ asservari aiunt Bollandiani ad diem xxiii Augusti, t. IV, p. 566.

(38) Unico λ ea vox primum occurrit Græco sermone, at Latina origine, siquidem a trua Latini trullam fecerint, ut Varro ait; sive potius Græci suum τρυβλιον ita immutarint. Hic pro monumento concamerato accipitur Theodori tribuni, qui cohorti militum Ostiæ præerat, sibique paraverat sepulcrum paganus, quod martyr sacravit.

(39) Singularem quendam παρρησιαν, loquendi

πλανᾶτε τοὺς ἀνθρώπους, ἵνα μὴ πιστεύσωσιν αὐτούς; Ἀπεκρίθη ὁ μακάριος Μάξιμος πρεσβύτερος κατεῖπεν· Ἐμεῖς μὲν οὐκ ἀποκλανοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ μᾶλλον διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λυτρούμεθα πάντας ἀπὸ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων. Τότε ὀργισθεὶς ὁ (παράνομος) Ρώμυλος εἶπεν· Οὗτοι μὲν οὖν βξιοὶ θανάτου εἰσὶν· καὶ ἐκέλευσε τὸν μακάριον διάκονον Ἀρχελαὸν ἀπνεχθῆναι εἰς τὴν καμάραν ἐμπροσθεν τοῦ θεάτρου, κακεῖσε κεφαλικὴν τιμωρίαν ὑποστῆναι, καὶ ἐτραχηλοκοπήθη ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ. Τὸν δὲ μακάριον Μάξιμον ἐκέλευσεν βληθῆναι ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ. Τότε ὁ μακάριος Εὐσέβιος ὁ πρεσβύτερος συνέλεξε νυκτὸς τὸ σῶμα τοῦ μακαρίου Ἀρχελαοῦ, καὶ τοῦτο κατέβαψεν ἐν τῷ παδίῳ. Ἐτι μὲν καὶ οἱ στρατιῶται, οἱ διὰ τοῦ μακαρίου Μαξίμου πιστεύσαντες τῷ Χριστῷ, τῷ ὁμοίῳ θανάτῳ ἐτελεώθησαν. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ (παρά-

νομος) Ρώμυλος προσέταξεν ὥστε τοὺς ἁγίους μάρτυρας, Μάξιμον τὸν πρεσβύτερον καὶ Κυριακὸν τὸν ἐπίσκοπον ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ τὰς κεφαλὰς ἀποτημηθέντας (36), τὰ τούτων σώματα ἐν τῇ θαλάσῃ βιβῆναι. Περὶ ὧν ὁ μακάριος Εὐσέβιος ὁ πρεσβύτερος αὐτὰ εὐρηκῶς συνέλεξεν ἐπιμελῶς, καὶ πρὸ τῆς αἰγιαλῆς τῆς θαλάσσης ἐν τῷ παδίῳ πλησίον τῆς Ὀσθησίας κατέβαψεν πόλεως (37). Ἄτινα καὶ κατέθετο ἐγγιστα αὐτῆς ἐν τῇ κρυπτῇ, τῇ πρὸ βξ εἰδῶν Αὐγούστῳ, ἐν τῇ δὲ τῆς Ὀσθησίας. Ταυρίνον δὲ καὶ Ἐρχουλιανὸν ἐν τῷ Πόρτῳ Ρώμης κατέκρυψεν. Μετὰ τετάρτην τοιγαροῦν ἡμέραν εὗραν τὰ σώματα τῶν λοιπῶν ἁγίων ἐν τῷ αἰγιαλῷ τῆς θαλάσσης καίμενα, καὶ τὸν μακάριον Θεόδωρον τὸν τριβοῦνον κατέθετο ἐν τῷ τρούλῳ (38). Ἄμα δὲ τοὺς λοιποὺς πάντας συνέλεξεν, καὶ ταῦτα πλησίον τῶν ἁγίων σωμάτων καὶ συμμαρτύρων Κυριακοῦ τε καὶ Μαξίμου κατέθετο.

Γ. Μετὰ οὖν ἡμέρας πάντα ἐκέλευσεν ὁ (δυσσεβέστατος) Ρώμυλος παραστῆναι αὐτῷ τὴν μακαρίαν Χρυσῆν. Ἡ ἁγία ὡς παρέστη τῷ ἡγεμόνι, χαίρουσα εἶπεν αὐτῷ· Ἄθλιε, ἵνατί ἀπέλλεις τὰς ἡμέρας σου; ἐπίγυθι λοιπὸν τὸν δημιουργόν σου Χριστὸν τὸν Κύριον Θεὸν εἶναι, καὶ μὴ προσκυνήσης λίθους ἢ χαλκοῦργήματα, εἴτε χρυσὰ εἴτε ἀργυρὰ· ἀλλὰ προσκύνησον τὸν Κύριόν μου Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἐσταυρωμένον ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ὃς ἀνέστη ἐκ τῶν νεκρῶν τῆς τριημέρῳ παλῶ αὐτοῦ, ἀνήλθεν εἰς τοὺς οὐρανούς; ὅθεν πάλιν ἔξει κρῖναι ζώντας καὶ νεκρούς, καὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον διὰ πυρός (39). Ἦτινι ἀποκριθεὶς ὁ

libertatem, ostendunt Romanæ martyres nobilissimæ, quas inter celebris est S. Anastasia, ipso natali die D. N. J. C. in Mart. Rom. adnotata. Hujus Acta martyrii ex membrana ix sæculi, unciali characterè exarata descripsimus, qua parte servata sunt; nam pleraque exciderunt.

Probus dixit: et animos eorum ad sacrilegium qui obtemperare decreverant regalibus institutis. Anastasia respondit: Ego doloribus fatigata etiam pedes oculabar, ne aliquando cederent dolore compulsi. Nam et quousque habui multam summam auri in eorum necessitatibus expendi. Nunc vero erogatis omnibus animam meam ad passionem aptavi; justum judicans ut eos qui me dereliquerunt (sic) aliquatenus comprehendam. Probus dixit: Quoniam sacrilegam te dii diutius celari non passi sunt, ipsi fecerunt ut tuo te ore detegeres. Anastasia dixit: Ego in zelo incitata sum eorum in quibus sermo Domini mei Jesu Christi completus est quod ait: Erunt primi novissimi et novissimi primi. Nam quicumque mihi posteriores fuerunt in fide, prioras me facti ad palmam martyrii adtingentes... Probus dixit: in... muliere, et quantum apparet nobili, mihi sustinere videris... Anastasia dixit: Si de putre... gloriarer, non dixissem: Christi ancilla sum, sed dixissem, Prætextati sum filia. Audiens Probus hæc

ὠμότατος) Ῥώμυλος ἔφη· Ἀρτίως ἔβη ἐν Χριστὸν σου, ἰάν μὴ θύσῃς τοῖς ἀθανάτοις θεοῖς. Ἡ ἀγία Χρυσὴ εἶπεν αὐτῷ· Καλῶς εἶρηκας σὺ, ἔλεσινέ, κἀν ἑφέποτε προήγαγες τὴν ἀλήθειαν ἐκ τοῦ στόματος, λέγων, ὡς ἰάν μὴ θυσιάσω τοῖς δαιμονίοις, ὄφμαι ἐν Χριστὸν μου. Τότε θυμωθεὶς ὁ (δυσσεβέστατος) Ῥώμυλος, διότι λοιπὸν ἐν ταῖς λέξεσιν αὐτῆς ἤτημένως ἐγγόνει, ἐκλάουσεν μετὰ λίθων τὰς σταγῶνας αὐτῆς συνθλασθῆναι. Ἡ δὲ ἀγία Χρυσὴ ἔδοξα φωνῇ μεγάλῃ λέγουσα· Δόξα σοι, Κύριέ μου Ἰησοῦ Χριστῶ, ὅτι ἀξίαν με ἐποίησας μετὰ τῶν δούλων καὶ θεραπειῶν σου συναριθμηθῆναι. (Ὁ ἀσεβέστατος) Ῥώμυλος λέγει αὐτῇ· Λοιπὸν προνόησαι τὴν γενεαλογίαν σου, καὶ προσκυνήσασα τοῖς θεοῖς ἡμῶν, θύσον αὐτοῖς, καὶ λάβε σου ἄνδρα κατὰ τὴν γενεάν σου. Πρὸς δὲ ἐκπαρρησιασμένη ἡ ἀγία παρθένος ἀναθοήσασα λαμπρᾶ τῇ φωνῇ εἶπεν· Ἐγὼ ἦδη ἄνδρα ἔχω τὸν θεμιουργὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν Τῶν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, ὄντερ σὺ ἀγνοεῖς εἰδέναι, ἀλλὰ μᾶλλον τοῦς δαίμονας ἐπίστασαι, ὅτινας τὴν καρδίαν σου θυμὸν λυσσώδη ἐπλήρωσαν. Αὐτῇ δὲ τῇ ὥρᾳ ὄργεσθεὶς ὁ (παράνομος) Ῥώμυλος ἐκλάουσεν τοῖς ὑπηρέταις αὐτοῦ ταῖς μοιθεῖναισιν σφαῖραις τύπεσθαι αὐτήν. Ἦτις πολυτυπηθεῖσα μᾶλλον ἐνεδυναμοῦτο. Ἐκέλευσε δὲ πάλιν λίθον μέγαν δεσμευθῆναι κατὰ τοῦ τραχήλου αὐτῆς, καὶ οὕτως κρεμασθῆναι ἐν τῇ θαλάσῃ. Ἦστινος τὸ ἅγιον σῶμα περιήλθεν ἕως τοῦ αἰγιαλοῦ, ὅπερ ὁ μακαριώτατος Νόνος ὁ καὶ μετονομασθεὶς Ἰππόλυτος ἀνήγαγεν, καὶ τοῦτο κατέβαψεν ἐν τῷ ἕλκῳ αὐτῆς χωρίῳ, ἔνθα καὶ κατῴκει, ἐξω τῶν τειχῶν τῆς Ὀσσησῆς πόλεως, τῇ πρὸ ἐννέα (40) Καλανῶν Σεπτεμβρίου.

Δ'. Τότε οὖν ὁ (παράνομος) βικάριος ἐκράτησεν Σαβινιανὸν τινα ἐπιμητηγὸν τοῦ τόπου ἐκεῖνου· καὶ ἤρξατο παρ' αὐτοῦ ἐπιζητεῖν τὰς ὑπάρξεις τῆς μακαρίας Χρυσῆς λέγων· Ἡ ἱερόσυλος Χρυσὴ, ἥτις ἐξελέχθητο διὰ τῆς μαγικῆς αὐτῆς τέχνης μᾶλλον τὸν θάνατον ἤπερ τὴν ζωὴν, πᾶν ἐκέχθητο πλοῦτον. Τότε οὖν θησαυροῦς αὐτῆς καὶ τὰ κάσμια κατενώπιον ἡμῶν φέρων, θύσον καὶ τοῖς θεοῖς, καὶ ζῆθι ὑποκύπτων καὶ τοῖς προστάγμασι τῶν αὐτοκρατόρων. Σαβινιανὸς εἶπεν· Ἐγὼ πάντοτε ταπεινοφροσύνην ἐδίδαχθην παρὰ τῆς ἀγίας παρθένου Χρυσῆς, ἥτις καὶ εἰδιδάξεν με καθομολογεῖν ἕνα Θεόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν γεννηθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου. Ἐπεὶ χρυσὸς ἡμῖν καὶ ἀργυρὸς ἡ μαργαρίται οὐχ ὑπάρχουσιν. Ὁ δὲ (δυσσεβέστατος) Ῥώμυλος ἔφη αὐτῷ· Σύνδραμε σταντῷ

A tem ex ore tuo diceas mihi, si non sacrificavero dæmoniis, videro Christum. Iratus itaque Romulus, quia in diebus suis fuerat victus, jussit ut lapidē maxillæ ejus cæderentur diutissime : clamabat autem beata Aura dicens : Gloria tibi, Domine Jesu Christe, quia merui inter servos tuos cognominari. Romulus dixit : Jam consule generositate tuæ, et adora deos, et sacrificata, et accipe virum vocem natales tuos. Cui fiducialiter beata Aura voce clara dixit : Ego virum habeo Dominum cœli et terræ Jesum Christum, quem tu miser negasti te scire, sed cognoscis dæmones qui cor tuum insania et rabie impleverunt. Iratus Romulus eadem hora jussit ante conspectum suum plumbatis eam deflere. Quæ cum diu cæderetur magis confortabatur, et dedit in eam sententiam, lapidem magnum ligari jussit ad collum ejus, et præcipitari in mare. Cujus corpus sanctum pervenit ad littus. Beatus vero Nonnus collegit corpus ejus et sepelivit in prædio ipsius, ubi habitaverat foras muros portæ Ostiæ nono Kalendas Septembris.

IV. Tum Romulus tenuit Sabinianum quendam agricolam loci illius, et cœpit ab eo quærere facultates beatæ Auræ dicens : Sacrilega Aura, quæ magis elegit per magicas artes mori quam vita nobiscum frui, tuæ amicitia semper fuit communis. Thesaurum ejus vel ornamenta ante conspectum nostrum declarare festina, et sacrificata diis, et vive, et humiliare secundum jussa principum. Sabinianus dixit : Ego vêtro semper humilitatem doctus sum a sancta Aura quæ me docuit confiteri Dominum meum Jesum Christum, qui natus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine. Nam aurum aut argentum vel margaritas non me habere scias, nisi Dominum Jesum Christum. Romulus dixit : Suecurre ubi, et occultos thesauros principum redde, et sacrificata diis, et recede ab insania falsa. Sabinianus dixit : Ego

D adorare. Anastasia dixit : Ego deos deasque patris mei semper colui, et nisi eos bene coluissem, hodie ad confessionem sancti nominis Christi non exirem. Probus dixit : Et si coluisti eos, quare deseruisti culturam tuam ? Anastasia dixit : Non deservi, nec desero. Probus dixit : Ergo coles deos deasque patris tui ? Anastasia dixit : In tantum colo eos, ut ab omni eos injuria liberarem. Denique dum aranæ eos intexerent, et aves stercoreurent, ego eos liberavi, atque constans eos in pecuniam converti. Probus dixit : Hoc sacrilegium nec aures meas audire queunt. Tunc ridens beata Anastasia dixit : Miror prudentiam vestram, ac si sacrilegium timeretis lapides frangere, succendere, aramenta conficere ; certe si putis aliquam divinitatem latere in simulacris vanissimis, date mihi copiam evertendi, et eos exertens patiar ab eis aliquid. Cætera desunt.

(40) Legendum ἐννεακαίδεκα Καλανῶν, xix Καλ., ut in Præfatione monuimus.

esse fil. Prætextati... jussit familia... parvam quæ eam tuebatur. Et agnoscens... ab eis ita esse, imperatori suggestit de ea dicens : Filium Prætextati nobilissimi viri a Christianis ita deceptam pro Christi nomine... velle interfici. His auditis Dioclitianus (sic) jussit eam diligenter custodiri. Dicebat enim... ad aures suas in... quod immane patrimonium vendidisset. Altera itaque die Probus jussit eam in secretarium adduci : Quam... interrogans de vendito patrimonio... pretium prodigisset. Respondet Anastasia dicens : Ego si adhuc habere quod expenderem, non me persequentibus demonstrarem. Verum quia universa expensa... securo festino ad mortem. Nihil enim licet diabolo de facultatibus meis per suos... usurpare cultores... cognitionem Dioclitiano suggestit. Tunc ad Anastasiam Probus dixit : Deos deasque (sic) cultor erat Prætextatus pater tuus, et ipsos colere debetis, et non Christum nescio quem Judæum, qui a suis occisus est...

quidem mereor cædi pro peccatis meis, sed gratias ago Domino meo Jesu Christo et credo me idoneum esse ad cognoscendam ejus misericordiam, etiam qui mihi dignatus est suam gratiam in Baptismo donare. Nam hoc scias aurum temporale me non habere, ac dæmoniis cervices meas non flectere; fac quod vis. Iratus Romulus jussit ut cum plumbatis cervices ejus tunderentur sub voce præconia: Deos et deas principum blasphemare noli.

ταῖς αὐτοῦ ὅπως μετὰ τῶν μολιβδίνων σφαιρῶν τὸν
V. Eodem die audiens hoc beatus Hippolytus senex obtulit se in conspectum Romuli, cui ita voce clara dixit: O miser, si scires, non cruciatibus dares cervices sanctorum, sed te ipsum humiliare, et crederes Deo, et Domino Jesu Christo, et servis ejus, et non lapidibus vanis et metallis. Iratus Romulus præcepit, ut pedibus et manibus ligatis in foveam vivus mergeretur. Beatus vero Hippolytus dum mersus fuisset in foveam ante mures Portus Romani, vox audita est per spatium horæ unius quasi infantium clamantium: Deo gratias. Romulus dixit: Hoc insania magicæ artis esse cognosco. ρίου Ἰππολύτου βυθιζομένου ἐν τῷ τεῖχει (42) εἰς τὸν βόθρον πύρρον, τὸν ἀναγορευόμενον Πύρρον, ἀφρη φωνῆ ἠκούσθη ὡσεὶ διαστήματος ὥρας μιᾶς καθάπερ νηπιῶν λεγόντων εὐχαριστίας τῷ Θεῷ. καὶ ἐν τῷ ταῦτα εἰπεῖν, ἀφήκεν τὸ πνεῦμα τῷ Κυρίῳ, τῇ προδεκαμιάς καλανῶν Σεπτεμβρίων. Τότε ἔφη ὁ (παράνομος) Ῥώμυλος· Ἀυτὴ ἡ μανία μαγικῆς τέχνης εἶναι διαγιγνώσκεται.

VI. Tunc cum furore clamans cœpit dicere: Hic Sabinianus qui captus est cupiditate magicæ artis, et libidine thesaurorum: in momento eum contringam, aut avellam a terra si non se humiliaverit diis, et sacrificaverit eis. Quibus dictis jussit eum fustibus cædi sub voce præconia: Redde thesauros principum, et humilia te diis a quibus gubernatur res publica. Ille autem dicebat: Gratias ago tibi, Domine Jesu Christo, qui dignatus es me cum servis tuis sociare. Cum vero diu cæderetur, strnia et alacris facies ejus esse videbatur. Iratus Romulus jussit eum in equuleo levari, et cum attraheretur nervis sub voce præconia, nihil aliud agebat nisi gratias Domino Jesu Christo. Romulus dixit: Insanit, et securus est de magicis consiliis. Et jussit ut flammis ureretur; et cum applicuissent flammæ ad ejus latera, cœpit Romulus clamans dicere: Jam consule tibi, et redde thesauros. Beatus autem Sabinianus gratias agebat Deo dicens: Domine, accipe spiritum meum. Et hoc cum dixisset, emisit spiritum; cujus corpus jussit in puteum jactari. Eodem tempore veniens quidam Concordius presbyter noctu levavit corpus de puteo, et sociavit beatæ Auræ sub

καὶ τοὺς ἀποκρύφους θησαυροὺς τοῖς ἀτοκράτορσιν ἀπόδος, καὶ ὕσον τοῖς θεοῖς. Σαβινιανὸς εἶπεν· Ἐγὼ μὲν οὐκ εἶμι ἀξιὸς ἵνα ὑπὲρ τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν τι ποτε ἐπιτεύξομαι, ἀλλ' ὅσον ὁ Κύριός μου καὶ Θεὸς ἐπινεύσας χάρισασθαὶ καταζώοισεν· οὕτω πιστεύω. Ἐπὶ τοῦτο γίνωσκε χρυσὸν ἐπίκρηρον μὴ ἔχειν μὲ, μηδὲ βουλὴν τὸ γόνυ κάμψαι τοῖς εἰδώλοις. Ταῦτα καὶ τὰ τοῦτοις ὅμοια λέγοντος τοῦ μακαρίου Σαβινιανοῦ, ὁ (παράνομος) Ῥώμυλος ἐκέλευσεν τοῖς ὑπηρέταις αὐτοῦ συνθλάστω.

Ε'. Τοῦτο δὲ ἀκούσας ὁ μακαριώτατος Ἰππολύτος ὁ πρεσβύτερος (41), ἐλθὼν ἔστη ἐνώπιον τοῦ Ῥωμύλου, καὶ λαμπρῶς τῇ φωνῇ εἶπεν· Ὁ ἄθλιε, εἰ ἔγης Χριστὸν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν, οὐκ ἂν οὕτως ἐδασάνωσας τοὺς ἀγένας τῶν δαίων αὐτοῦ, ὅπως ταπεινωθῆσαι τοῖς ματαίοις ὑμῶν εἰδώλοις· ἀλλὰ μᾶλλον σαυτὸν ἐταπεινώσας τῷ κτίστῃ καὶ δημιουργῷ τῶν ἀπάντων καὶ τοῖς αὐτοῦ δούλοις, καὶ οὐχὶ λίθοις ματαίοις, καὶ κύβοις, καὶ ἀψύχοις ὑπέκλυψας. Ταῦτα ἀκούσας ὁ (ἀσεβέστατος) Ῥώμυλος ἐθυμώθη σφόδρα, καὶ προσέταξε τοὺς πόδας αὐτοῦ καὶ τὰς χεῖρας δεδεμένον εἰς βόθρον κατακρημνισθῆναι. Τοῦ οὖν μακαρίου

Γ'. Καὶ ἤρξατο μετὰ θυμοῦ βοᾶν καὶ λέγειν· Οὗτος ὁ Σαβινιανὸς ἐθηραυθῆ διὰ τῆς μαγικῆς αὐτοῦ τέχνης τῇ φιλαργυρίᾳ, καὶ τῶν χρημάτων ἡδυπαθείᾳ. Τοῦτον ἐν βίῃ καταλίσσω ἀπὸ τῆς μανιώδους ὁδοῦ αὐτοῦ εἰ μὴ ταπεινωθῆσται, καὶ ὕση τοῖς μεγίστοις ἡμῶν θεοῖς. Τοῦτων οὖν καὶ τοιούτων λεγόμενος, ἐκέλευσεν αὐτὸν ξύλοις τυπτηθῆναι (τυφθῆναι) ὑπὸ φωνῆς τοῦ κήρυκος λέγοντος· Ἀπόδος τοῖς θησαυροῦς τοῖς ἀτοκράτορσιν ἡμῶν, καὶ ταπεινώθητι τοῖς παντοδύναμοις θεοῖς, δι' ὧν πηδαλιουχεῖται ἡ σύμπασα ἡμῶν πολιτεία. Ὁ δὲ μακάριος Σαβινιανὸς ἀνοήτως τὸ στόμα αὐτοῦ ἔλεγεν· Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε μου Ἰησοῦ Χριστέ, ὁ καταξιώσας με μετὰ τῶν δούλων σου συγκαταριθμηθῆναι. Ὡς δὲ ἐπιπολὺ ἐτίπτετο, ἔδρανον ἦν καὶ πρόθυμον τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Τότε θυμωθεὶς (ὁ ἀσεβέστατος) Ῥώμυλος ἐκέλευσεν αὐτὸν ἐν τῷ ἀρμενταρίῳ (43) ἀναρτηθῆναι· καὶ ἐν τῷ διασπασθῆναι αὐτὸν τοῖς νεύροις, καὶ τῆς φωνῆς τοῦ κήρυκος ἐπιβώσσης, αὐτὸς οὐδὲν ἄλλο ἔλεγεν, εἰ μὴ· Εὐχαριστῶ τῷ Κυρίῳ μου Ἰησοῦ Χριστῷ. Ὁ δὲ βικάριος ἔφη πρὸς τοὺς παρευώτας αὐτῷ· Οὗτος μαίνεται, καὶ ἀμέριμνός ἐστιν τῶν μαγικῶν συμβουλῶν. Καὶ προσέταξεν φλόγαις κατακαῖναι αὐτόν.

(41) Ætas hic designatur Hippolyti, non gradus, quemadmodum paulo ante dictus fuerat Nonnus. Ita Græci hunc locum acceperunt, quibus nunquam Hippolytus fuit presbyter, sed episcopus Portus Romani: Latinus etiam interpres reddidit B. Hippolytus senex.

(42) Locus corruptus facile restituendus, ἐκ τῆς τέχνης εἰς τὸν βόθρον πύρρον, τὸν ἀναγορευόμενον Πύρρον: eamque lectionem Latine reddidimus infra in recenti versione quam ad calcem voluminis inter

Addenda sistimus.

(43) De ἀρμενταρίῳ, equuleo, in præfatione disseruimus, quæ vox eo facilius in maritima urbe obtinuit, quod vela navium ἀρμενα dicebantur; is vero qui ad summum navis conscenderet ἀρμενηστής, ut in lege Rhodia est adnotatum: aliquando etiam ἀρμενον fuit instrumentum. Quod si cum Ægyptius ἐρμητάριον efferamus, ἔρμας et ἔρμα fuit scopolus vel exsians vel in mari latens, quietiam pula maritima in portibus: ἔρμα denique fuit sabarra.

Ἐν ἡ τῷ προσάγεσθαι τὰς φλόγας ταῖς τοῦ ἀγίου A die quinta Kalendas Januarias (44), regnante Domitiano postro Jesu Christo, cui est gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

νήσσει σωτηρίῳ, καὶ ἀπόδοι τοῖς θεσπυροῦς, οὗς παρὰ σοὶ ἔγνωμεν εἶναι ἐν ἀπακρύφοις. Ὁ δὲ μακάριος Σαββιανὸς ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ, ἠὲ χαρίσται τῷ Κυρίῳ λέγων· Κύριε ὁ Θεὸς μου, λαβὴ τὸ πνεῦμά μου ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ τοῦτο εἰπὼν, ἀφῆκεν ἐν εἰρήνῃ τὸ πνεῦμα· οὕτως τὸ σῶμα ἐκτελευτήσας εἰς φρέαρ βεβήκει. Τῷ αὐτῷ οὖν καιρῷ ἐλθόν τις Κόρδιος τοῦνομα πρεσβύτερος, νυκτὸς ἀναλατο τὸ σῶμα ἐκ τοῦ φρέατος, καὶ συνήρμησεν αὐτὸ μετὰ τῆς ἀγίας Χρυσῆς ὑπὸ μίαν ἡμέραν πρὸ πάντε Καλανθῶν Θεβρουσίαν, χάριτι, καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ οὖν τῷ ἀγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις νῦν καὶ ἀεὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (45).

VETERUM TESTIMONIA

DE

S. HIPPOLYTO EPISCOPO ET MARTYRE.

I.

S. Anatolius Laodicensis episcopus in *praefat. ad Canonem Paschalem, apud Aegidium Bucherium De doctr. temp.*, pag. 439.

Nam et in veteribus exemplaribus, id est Hebraeis et Graecis voluminibus, non tantam lunae cursum, sed etiam solis non solum gressus, sed et singula ac minutissima horarum momenta, quae in suo tempore, cum ratio poposcerit, profereamus, invenimus computata. E quibus Hippolytus XVI annorum circulum quibusdam ignotis lunae cursum composuit. Alii XXV, alii XXX, nonnulli LXXXIV annorum circulum computantes, nunquam ad veram Paschae computandi rationem pervenerunt. Verum majores

B nostri, Hebraeorum et Graecorum librorum peritissimi (Isidorum, et Hieronymum, et Clementem dico), licet dissimilia mensium principia pro diversitate linguae senserint; tamen ad unam eandemque Paschae certissimam rationem, die et luna et tempore convenientibus, summa veneratione Dominicae Resurrectionis, consenserunt. Sed et Origenes omnium eruditissimus, et calculi componendi perspicacissimus (quippe qui et χαλκωντής vocatus), libellum de Pascha luculentissime edidit.

II.

Eusebius, *Hist. eccl. lib. vi, cap. 20, interprete H. Valesio.*

Ἦμαρ δὲ κατὰ τοῦτο πλείους λόγοι καὶ ἐκκλησιαστικοὶ ἄνδρες· ὧν καὶ ἐπιστολαί, ἃς πρὸς ἀλλήλους διεγράψαντο, ἔτι νῦν σωζομένης εὐρεῖν εὐπορον. Αἱ καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφύλαχθησαν ἐν τῇ κατὰ τὴν Αἰλίαν βιβλιοθήκῃ, πρὸς τοῦ τνηκάδε τὴν αὐτόθι διέποντος Ἐκκλησιαίου Ἀλεξάνδρου ἐπισκοποῦ. . . . Τούτων Βήρυλλος σὺν ἐπιστολαῖς καὶ συγγράμμασι, διαφόρους φιλοκαλίᾳ καταλέλοιπεν. Ἐπίσκοπος δ'

Eadem tempestate multi ecclesiastici viri doctrinae excellentes florebant: quorum epistolas quas ad se vicissim scripserunt, hactenus asservatas facile est reperire. Exstant enim nostra quoque aetate in bibliotheca Aeliae urbis, ab Alexandro Ecclesiae illius episcopo constructa... Inter hos fuit Beryllus Bostrenorum in Arabia episcopus, qui praeter epistolas et lucubrationes, varia quoque elegantis in-

INTERPRETATIO RUFINI.

Florebant autem per idem tempus (regnante Geta, Macrino, etc.) plurimi disertissimi in Ecclesiis viri, quarum epistolas quas ad se invicem dabant, reperimus in Hierosolymorum bibliotheca, ad nos usque servata, quam construxerat vir eruditissimus de quo superius memoravimus, Alexander loci ipsius episcopus.... Erat inter caeteros et Beryllus scriptorum praecipuus, qui et ipse diversa opuscula dereliquit. Episcopus fuit hic apud Bostram, Arabiae urbem maximam. Erat nihilominus et Hippolytus, qui et ipse aliqua scripta dereliquit, episcopus.

(44) In cod. mss. S. Maximini ap. Trevir. legitur sub die v Kal. Sept., eamque lectionem in sequenti versione retinimus, quamvis in dissertatione probabilem causam afferamus legendi a. d. v Kal. Febr., ut in contextu Graeco. breviatio Septembris fraudi librariis fuit, unde alii mensem Januarium, alii Februarium substituerunt: omnes tamen diem

servarunt v Kal.

(45) Doxologia sequioris aevi a Graecis librariis huc invecta: *Gratia et miserationibus, et humanitate Domini nostri Jesu Christi, quocum Patri, cum S. Spiritu gloria, potentia, honor et adoratio nunc et semper in saecula saeculorum.* Priorem formulam exhibet Latinus interp. cs.

genii monumenta dereliquit. Similiter et Hippolytus, A
alterius cujusdam Ecclesie episcopus.

οὗτος ἦν τῶν κατὰ Βόστραν Ἀράβων. Ὁσαύτως δὲ
καὶ Ἱππολύτος, ἐπίσκοπος τοῦ (1) καὶ αὐτὸς προσεστὸς
Ἐκκλησίας.

Idem ibid., lib. vi, cap. 22.

Eodem tempore et Hippolytus inter plurima alta
ingenii sui monumenta, librum de Pascha compo-
suit: in quo temporum seriem describens, et can-
onem quemdam paschalem per sexdecim annorum
circulum exhibens, anno primo imperatoris Alexan-
dri computationem temporum circumscribit. Ex
reliquis autem illius scriptis hæc sunt, quæ ad
notitiam nostram pervenerunt: In opus sex die-
rum; in ea quæ post sex dies consecuta sunt;
adversus Marcionem; in Canticum canticorum; in
capita quadam Ezechielis; de Pascha; adversus
omnes hæreses. Sed et alia plurima apud alios
asservata licet reperire †.

Τότε δὴ καὶ Ἱππολύτος συντάττων μετὰ πλεί-
στων ἄλλων ὑπομνημάτων, καὶ τὸ περὶ τοῦ Πάσχα
πιπνοῖται σύγγραμμα· ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν
ἐκθέμενος, καὶ τινὰ κανόνα ἐκκαίδεκαετηρίδος περὶ
τοῦ Πάσχα (2) προθεῖς ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος παντο-
κράτορος Ἀλεξάνδρου τοὺς χρόνους περιγράφει. Τῶν
δὲ λοιπῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων τὰ εἰς ἡμᾶς ἐλθόντα
ἐστὶ τάδε· Εἰς τὴν ἑξαήμερον· εἰς τὰ μετὰ τὴν
ἑξαήμερον πρὸς Μαρκίωνα· εἰς τὸ Ἄσμα· εἰς μέρη
τοῦ Ἰεζεκιήλ· περὶ τοῦ Πάσχα· πρὸς ἀπάσας τὰς
αἵρέσεις· πλείστα τε ἄλλα καὶ παρὰ πολλοῖς ἀν εὐροῦ
σωζόμενα.

Idem in Chronico ad annum MCCCXIII.

Geminianus presbyter Antiochenus, et Hippolytus, et Beryllus episcopus Arabie Bostrenus, clari scri-
ptores habentur.

III.

S. Hieronymus lib. De viris illustr. cap. 61, cum vetere interprete Græco.

Hippolytus cujusdam Ecclesie episcopus (nomen B
quippe urbis scire non potui), rationem Paschæ
temporumque canones scripsit usque ad primum
annum Alexandri imperatoris, et sexdecim anno-
rum circulum, quem Græci ἐκκαίδεκαετηρίδα vo-
cant, reperit; et Eusebio qui super eodem Pascha,
canonem, decem et novem annorum circulum, id
est, ἑνεακαίδεκαετηρίδα composuit, occasionem de-
dit. Scripsit nonnullos in Scripturas commentarios,
e quibus hos reperi: in hexaameron, et in Exodum,
in Canticum canticorum, in Genesin, et in Zacha-
riam: de Psalmis, et in Essiam, de Daniele, de
Apocalypsi, de Proverbiis, de Ecclesiaste, de Saul
et Pythonissa, de Antichristo, de Resurrectione,
contra Marcionem, de Pascha: adversus omnes
hæreses, et προσομιλίαν de laude Domini Salva-
toris, in qua præsertim Origene se loqui in ecclesia
significat. In hujus æmulationem Ambrosius, quem de
Marcionis hæresi ad veram fidem correctum dixi-
mus, cohortatus est Origenem in Scripturas com-
mentarios scribere, præbens ei septem et eo am-

Ἱππολύτος, οὐκ οἶδα ποίας Ἐκκλησίας ἐπίσκο-
πος, ἢ τίνος πόλεως, τὴν προσηγορίαν μαθεῖν οὐκ
ἐδυνήθη, συνέγραψε λόγον τοῦ Πάσχα, καὶ τοὺς
χρονικοὺς κανόνας ἕως πρώτου ἑνιαυτοῦ Ἀλεξάνδρου
τοῦ βασιλέως, δεκαεὶ λέγω δὴ ἑνιαυτῶν κύκλον, ἐν οἷς
λεγόμηναι Γραικοὶ ἐκκαίδεκαετηρίδα καλοῦσιν, εὐσε-
βίῳ τῷ περὶ αὐτοῦ τοῦ Πάσχα ἑνεακαίδεκαετηρίδα
συντάξαντι πρόφασιν παρεσχότως. Ἐγραψεν εἰς τὰς
θείας Γραφὰς ὑπομνήματα, ἀφ' ὧν τάδε εὐρον· εἰς
τὴν ἑξαήμερον, εἰς τὴν Ἐξοδόν, εἰς τὰ Ἄσματα τῶν
φησμάτων, εἰς τὴν Γένεσιν, εἰς Zachariam, περὶ Ψαλ-
μῶν, εἰς Ἠσαϊαν, περὶ Δανιήλ, περὶ Ἀποκαλύ-
ψεως, περὶ Παροιμιῶν, περὶ Ἐκκλησιαστοῦ, περὶ
Σαὺλ καὶ Πύθωνος, περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, περὶ
Ἀναστάσεως, κατὰ Μαρκίωνα, περὶ τοῦ Πάσχα,
κατὰ πασῶν τῶν αἵρέσεων, προσομιλίαν (3) περὶ τῶν
ἐπαίνων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν οἷς παρ-
όντος Ὀριγένης ἐαυτὸν ὀμιλεῖναι κατὰ μίμησιν
αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ δηλοῖ (4). Ἀμβρόσιος, ὄντινα
ἀπὸ τῆς πλάνης Μαρκίωνος εἰς τὴν ἀληθινὴν πίστιν
ἐπιστρέφαι προεῖρηται, προετρέψατο Ὀριγένην τὰς

† INTERPRETATIO RUFINI.

In illis diebus Hippolytus de quo ante memoravimus, inter cætera scripta sua libellum de Pascha
scriptum edidit: in quo cum descriptionem quamdam faceret de sexdecim annorum circulo, qui in
Paschæ ratione observari solet, nescio quam supputationem secutus, universa tempora intra primum
Alexandri imperatoris annum concludit. Sed et alii ejus libelli pervenerunt ad nos, id est in hexaeme-
ron, et ea quæ post hexaameron scripta sunt, et contra Marcionem, et in Canticum canticorum, et in
partem quamdam Ezechielis prophete, et contra omnes hæreses. Sed et alia apud alios opuscula ejus
inveniri certum est.

(1) Rufinus ἐπίσκοπος τοῦ ἐπιτοκίου, non ad
ἐκκλησίας, ut rectius fecit Hieronymus, cujus locum
ex Catalogo scriptorum eccl. habes infra. Pro ἐκκλη-
σίας alii legunt παροιμίας, ut Joan. Langus ad Ni-
cephori v. 15, qui verbis Eusebii addit Hippolytum
πρώτου Ῥώμης ἑταίρου ἐπίσκοπον; quod Eusebius et
Hieronymus ignorarunt, et qui Hieronymi insistent
vestigii juniores alii etiam infimæ ætatis, ut
Vincentius Bellocensis lib. xii Speculi historialis
c. 50.

(2) In cod. Medic. legitur προσθεῖς, male, ut opi-
nor. VALES.

(3) Ita legendum (cum Græco interprete) pro πρὸς
ὁμιλίαν, vel ut alii περὶ ὁμιλιῶν. FABRICIUS.

(4) Sophronius, sive quisquis fuit interpret Græ-
cus recentior, vitiosam secutus est interpunctio-
nem, quæ etiam in pluribus Hieronymi editionibus
existat, præsertim Origene se loqui in Ecclesia signifi-
cat in hujus æmulationem. FABRICIUS.

Θείας ὑπομνήματι· Γραφάς, παρεσχηκώς αὐτῷ A plus notarius, eorumque expensas, et librariorum ἑπτά καὶ πλείους νοταρίους, καὶ τὰς τούτων δαπά-
νας, καὶ καλλιγράφους τὸν Ἰσὸν ἀριθμὸν, καὶ ὅπερ
ἔστι μείζον, ἀνυπαίτω σπουδῇ ἐκάστοτε ἔργον παρ'
αὐτοῦ ἀπαιτῶν. Δὲ ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ ἐργοδιώκτην αὐτὸν Ὀριγένης καλεῖ.

IV.

Andreas Cæsariensis in Apocalyps. xiii, 1, pag. 70.

Τινὲς μὲν τὸ θηρίον τοῦτο δευτερεύουσαν τινα δύ-
ναμιν τοῦ Σατανᾶ, τῶν λοιπῶν δαιμόνων ἀρχουσάν,
ἐξεληφασί· τὸ δὲ μετ' αὐτὸ ἐκ τῆς γῆς ἀνιδν, τὸν
'Ἀντίχριστον. Τοῖς δὲ ἁγίοις, Μεθοδίῳ καὶ Ἰππο-
λύτῳ καὶ ἑτέροις, εἰς [αὐτὸν] τὸν Ἀντίχριστον τὸ
παρὸν θηρίον ἐξεληπτί· ἐκ τῆς πολυταράχου τοῦ
βίου τούτου θαλάσσης καὶ πολυκύμονος ἐξερχόμε-
των. Τὰ δὲ δέκα κέρατα σὺν τοῖς διαδήμασι, καὶ
αἱ ἑπτὰ κεφαλαί, τὴν τε τοῦ διαβόλου πρὸς αὐτὸν
[τὸν Ἀντίχριστον] ἔκωσιν αἰνίττεται (ταῦτα γὰρ
[καὶ] αὐτῷ προσόντα ἀνωτέρω ἡρμηνεύονται), τὴν τε
εἰς δέκα τῆς γῆνης βασιλείας ἐπ' ἐσχάτων διαίρεσιν,
καὶ τὴν τῷ κόσμῳ τούτῳ σύστοιχον ἔθδοματικὴν βα-
σιλείαν, ἑπτὰ μὲν ἡμέραις ἐκμετρομένην, ἑπτὰ δὲ
διαδοχαῖς διαιρουμένην, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς ῥηθῆσεται.
spatio dimensum, et in septem rursus successiones
distribuitur.

Idem in Apocalyps. xiii, 18, pag. 75.

Καὶ τὴν μὲν ἀκριβείαν τῆς ψήφου, ὡς καὶ τὰ
λοιπὰ τὰ παρὶ αὐτοῦ γεγραμμένα, ὁ χρόνος ἀποκα-
λύψει καὶ ἡ πείρα τοῖς νήφουσιν. Εἰ γὰρ ἔδει, καθὼς
φασι τινες τῶν διδασκάλων, σαφῶς γνωσθῆναι τὸ
τουτοῦτον ἄνομα, ὁ ταθεαμένος ἂν αὐτὸ ἀπεκάλυψεν.
'Ἀλλὰ οὐκ εὐδόκησεν ἡ θεὰ χάρις ἐν θεῷ βίβλῳ τῷ
τοῦ λυμῶνος ἄνομα γραφῆναι. Ὡς ἐν γυμνασίᾳ τε
λόγῳ, καλλὰ ἔστιν εὐρεῖν, κατὰ τὸν μακάριον Ἰπ-
πόλυτον καὶ ἑτέρους, ὀνόματα τὸν ἀριθμὸν τούτου
περιέχοντα, προσηγορικὰ τε καὶ κύρια. Κύρια μὲν,
ὄν Λαμπέτης, Τεϊτάν, ἐκ τοῦ τείνου, καθ' Ἰππόλυ-
τον· Ἀσείνος, ὁμοίως [διὰ διφθόγγου] Βενέδικτος·
ἔπειρ ἑρμηνεύεται εὐλογημένος ἢ εὐλογητός· κατὰ
μίμησιν τυχόν τοῦ ἀληθῶς εὐλογημένου Χριστοῦ τοῦ
θεοῦ ἡμῶν. Προσηγορικὰ δὲ, Κακὸς ὁδηγός, Παλαι-
δάσκανος, Ἀληθῶς βλαβερός, Ἀμνὸς ἄδικος· οἷς ἐκ
τῶν ἐναντιουμένων τῇ πλάνῃ ἐπικληθῆσεται, τὴν οὐ-
κείαν δόξαν ἐν αἰσχύνῃ τιθέμενος.
iniq̄us; ἀμνὸς ἄδικος, agnus iniquus; quibus ab illis
præcipue appellabitur Antichristus, qui errores il-
lius aversantur; siquidem is gloriam suam in flagitiis probro dignis constituet vel maxime.

Idem in Apocalyps. xvii, 10, pag. 101.

Τοῖς δὲ ἀπὸ τῶν ἑπτὰ βασιλείων πεσόντας πέντε D
βασιλεῖς, ὁ μακάριος Ἰππόλυτος αἰώνας τούτους
ἐξέλαβεν· ὧν τοὺς μὲν πέντε, παρωχημένα, τὸν δὲ
ἕκτον, ἐστάναι· ἐν ᾧ ταῦτα ἐώρακεν ὁ Ἀπόστο-
λος· τὸν δὲ ἕβδομον, τὸν μετὰ τὰς ἑπτὰ, μήπω μὲν
ἐληλυθῆναι, ἐρχόμενον δὲ, ὄλιγον δεῖ μέναι. Καὶ
ταῦτα μὲν ὁσπῶς [ἐκαίνας]· εἰ δὲ, ὡς φησὶν ὁ [μακά-
ριος] Ἰερωνυμὸς, ὡς περ ἑπτὰ ἡμέραις δεδημιούργη-
ται, ὅσῳ καὶ ἑπτὰ οὐρανοί, καὶ ἑπτὰ ἄγγελοι τῶν
λοιπῶν προδόντες, καὶ ἡμῶν λεγόντων εὐπαράδεκ-
των τοῖς ἀποδόσει φαίνεται τὸ καὶ ἑπτὰ βασιλείας

Quidam per hanc *bestiam* accipiunt virtutem
quandam viribus et nequitia Satana inferiorem.
cæteris autem dæmonibus utroque genere eminenti-
orem: per *bestiam* vero quæ paulo post e terra
emergit, Antichristum ipsum. At sanctus Methodius
et Hippolytus, et alii veteres, de ipso Antichristo
præsentem locum interpretati sunt; ut qui ex tur-
bulento plurimumque undoso vitæ hujus mari egres-
surus sit. Per *decem* autem *cornua* totidem diæde-
matis exornata, et *septem capita*, familiaritatem
illam denotari volunt, quæ inter ipsum et diabolum
intercedet (nam hæc illi affore jam ante quoque
indicatum est), regni que terreni in decem partes
sectionem; et regnum præterea septenarium mundi
hujus cursui conformatum, septem quidem dierum
distributum; prout in sequentibus latius id expli-

Accuratam calculi notitiam, ut reliqua itidem
quæ de Antichristo scripta exstant, tempus et expe-
rientia viris prudentibus et sobriis manifestabit.
Nam si in exquisita nominis hujus cognitione ma-
gnum aliquod operæ pretium situm esset, ille uti-
que qui visionem impressit, ut veteres recte admo-
nent, evangelistæ illud patefecisset. Verum divinæ
gratiæ aliud, quam corruptoris perditique hominis
nomen, divino huic libro inserere visum fuit. Ve-
rumtamen per modum exercitationis multa secun-
dum B. Hippolytum et alios confingi possunt no-
mina, quæ numerum illum complectantur, cum
propria, tum etiam appellativa, idque in omni pro-
pæmodum lingua. Proprium, exempli causa, Græce
sit Λαμπέτης, Latine *Benedictus*, Persice *Sarmnæus*.
Similis in cæteris linguis efformatio fiat. Appella-
tivo vero, ut κακὸς ὁδηγός, *dux improbus*; ἀληθῶς
βλαβερός, *vere noxius*; κάλαι βάσκανος, *jam olim*
præcipue appellabitur Antichristus, qui errores il-
lius aversantur; siquidem is gloriam suam in flagitiis probro dignis constituet vel maxime.

Beatus Hippolytus per hosce *reges* quinque qui e
septem ceciderunt, sæcula accepit: e quibus quin-
que jam præterierunt; sextum, in quo Apostolus
hæc vidit, adhuc decurrit; septimum autem, ut ille
opinatur, post elapsa sex annorum millia tandem
se prodet; ubi autem sese prodiderit, parum dura-
bit. Et hæc quidem ad eum modum ille. Forsan,
ut B. Irenæi sententia, septem conditi sunt dies, et
septem cœli, et septem angeli cæteris præstantio-
res; ita jam inde ab exordio usque ad sæculi finem
septem regna cæteris celebriora citra absurditatem

statuere licet; a quibus quinque jam tum con-
siderant: sextum, cum Apocalypsis cernebatur, adhuc
consistebat, et quidem in antiqua Roma: septimum
porro per id tempus necdum advenerat: novæ Ro-
mæ imperium.

Α εἶναι τὰς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι [τοῦ] νῦν περιβοήτους·
ὄν τὰς μὲν πάντα ἤδη πεπωκέναι· τὴν δὲ ἑτέην,
ἐφ' ἧς ὠράθη ἡ Ἀποκάλυψις, ἐστάναι ταύτην ἐν τῇ
παλαιᾷ Ῥώμῃ· τὴν δὲ ἐξέδομην μήπω ἐληλυθέναι,
τὴν ἐν τῇ νέᾳ [Ῥώμῃ].

V.

*Cyrillus Scythopolitanus in Vita S. Euthymii abbatis; in Analectis Græcis edit. a monachis
BB., pag. 82.*

Obitus autem ejus (Euthymii) accidit vigesima
mensis Januarii, undecima indictione, a creatione
mundi, a quo solis cursus temporis mensura esse
incipit, anno quinquies millesimo nongentesimo
sexagesimo quinto; a Dei Verbi ex Virgine huma-
na naturæ assumptione et secundum carnem gene-
ratione, anno quadringentesimo sexagesimo quin-
to, secundum descripta tempora a sanctis Patribus
Hippolyto antiquo et apostolis noto, Epiphasio Cy-
priota, et Herone philosopho et confessore.

Ἡ δὲ πελαγίσις αὐτοῦ γέγονε κατὰ τὴν ἐκίαδα τοῦ
Ἰανουαρίου μηνὸς τῆς ἐνδεκάτης ἑνδέκτου, ἀπὸ μὲν
κτίσεως κόσμου ἀπ' οὐρανὸν χρόνος ἤρξαστο τῇ τοῦ
ἡλίου φορᾷ μεταρῆσαι, ἔτους κίμκτου ἐξηκοστοῦ ἐν-
νακωσιοστοῦ πανταχισχιλιοστοῦ· ἀπὸ δὲ τῆς Θεοῦ Ἀδ-
γοῦ ἐκ Παρθένου ἐνανθρωπήσεως καὶ κατὰ σάρκα
γενήσεως, ἔτους κίμκτου ἐξηκοστοῦ τετρακωσιοστοῦ
κατὰ τοὺς συγγραφέντας χρόνους ὑπὸ τῶν ἁγίων
Πατέρων Ἰππολύτου τοῦ παλαιῦ καὶ γνωρίμου τῶν
ἀποστόλων, καὶ Ἐπιφανίου τοῦ Κυπριώτου, καὶ
Ἡρώνης τοῦ φιλοσόφου καὶ ὁμολογητοῦ.

VI.

Leontius Byzantinus πρόβασι sive lectionis III, De sectis, pag. 459.

Temporibus illis quæ a Christi nativitate usque
ad imperium Constantini numerantur, hi doctores
et Patres exstiterunt: Ignatius ille theophorus, Iro-
næus, Justinus philosophus et martyr, Clemens et
Hippolytus episcopi Romani, Dionysius Areopagita,
Methodius Patarensis episcopus, Gregorius mira-
culorum effector, Petrus Alexandrinus episcopus et
martyr.

Ἐγένοντο δὲ ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς ἀπὸ τῆς γενήσεως
τοῦ Χριστοῦ μέχρι τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου
διδάσκαλοι καὶ Πατέρες οἷοι· Ἰγνάτιος ὁ θεωφόρος,
Εἰρηναῖος, Ἰουστίνος φιλόσοφος καὶ μάρτυς, Κλή-
μης καὶ Ἰππολύτος ἐπίσκοποι Ῥώμης, Διονύσιος ὁ
Ἀρεοπαγίτης, Μεθόδιος ἐπίσκοπος Πατάρων, Γρη-
γόριος ὁ θαυματουργός, Πέτρος ὁ Ἀλεξανδρείας ἐπί-
σκοπος καὶ μάρτυς.

VII.

S. Isidorus Hispalensis lib. VI

Paschalem Cyclum Hippolytus episcopus tempo-
ribus Alexandri imperatoris primus conscripsit.
Post quem probatissimi auctores Eusebius Cæsa-
riensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque
natione Aquitanus atque Victorinus amplificatis
eiusdem festivitatis rationibus multiplices circulos

Originum, cap. 16, pag. 77.

ediderunt: ejus quidem rationem beatissimus Cy-
rillus Alexandrinæ urbis episcopus in xcv annos per
quinque decem novies calculans, quoto Kalendas
vel luna debeat paschalis solemnitas celebrari, sum-
ma brevitate notavit.

VIII.

S. Germanus archiepiscopus CP., in Μυστικῇ

Id et Hippolytus e Roma et S. Cyrillus affirmant
in libris suis de Antichristo, anno sexies millesimo
quingentesimo futurum (Christi) adventum.

Θεωρίᾳ. Auctar. Ducemani tom. II, pag. 148.

Τούτο καὶ Ἰππολύτος Ῥώμης καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος
λέγουσιν ἐν τοῖς περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ λόγοις αὐ-
τῶν, ἐν τῷ ἑξακισχιλιοστῷ παντακωσιοστῷ ἔτσι τὴν
μέλλουσαν παρουσίαν ἕσσεσθαι.

IX.

S. Joannes Damascenus in Secr. Parallel., t. II, pag. 781 edit. Lequien.

S. Hippolyti episcopi Romæ, de Christo et Au-
tichristo.

Sed his ad Dei gloriam in antecessum dictis, etc.,
usque ad, Libero circuire.

Ἰππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης, περὶ Χριστοῦ καὶ
τοῦ Ἀντιχριστοῦ.

(5) Ἀλλὰ τούτων ἐν προοίμῳ εἰς δόξαν Θεοῦ ἐί-
ρημένων, κ. τ. λ., πομπεύειν τῷ Διονύσιῳ.

X.

S. Nicephorus CP. in Chronogr. pag. 401, edit.

Sub hujus (Severi) imperio Leontides pater Ori-
gnis martyrizatus est, et Hippolytus Romanus
scriptor florebat, atque Gregorius miraculorum
effector, et Clemens Alexandrinus.

*Paris., 319 Venet., interpreté Anastasio Bibl. in
ecll.*

Ἐπὶ τούτου (Σευήρου) βασιλείας Λεοντίδης ὁ πατήρ
Ὁριγένους ἐμάρτύρησεν, καὶ Ἰππολύτος ὁ Ῥώμιος
συγγραφεὺς ἤκμαζε, καὶ Γρηγόριος ὁ θαυματουργός
καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς.

(5) Excerpta sunt ex genuino Hippolyti opere de
Antichristo, capp. 5 et 49, ubi sub finem illa occur-

runt, πομπεύειν τῷ Διονύσιῳ, ex lib. II Machab.
VI, 7, descripta.

XL

S. Ado Viennensis in Chronico, ad ann. 230.

Hippolytus episcopus multorum conditor opusculorum, temporum Canonem conscripsit, et huc usque (ad Alexandri Seceri tempora) perduxit.

XII.

Photius Biblioth., cod. cxxi.

Ἀνεγνώσθη βιβλίον Ἱππολύτου. Μαθητὴς δὲ Ἰρηναίου ὁ Ἱππολύτος. Ἦν δὲ τὸ σύνταγμα κατὰ αἰρέσεων 13, ἀρχὴν ποιούμενον Δοσιθεανούς, καὶ μὲν χρι Νοητοῦ καὶ Νοητιανῶν διαλαμβανόμενον. Ταύτας δὲ φησὶν ἀλέγχεις ὑποβληθῆναι, ὁμιλοῦντος Ἰρηναίου, ἔν καὶ σύνειπεν ὁ Ἱππολύτος ποιούμενος τότε τὸ βιβλίον φησὶν συνταχῆναι. Τὴν δὲ φράσιν σαφῆς ἐστὶ καὶ ὑπόκειται, καὶ ἀπέρητος, εἰ καὶ πρὸς τὸν Ἀπικῶν (6) οὐκ ἐπιστρέφεται λόγον. Δέγει δὲ Ἄλλα δὲ τινα τῆς ἀκριβοῦς λαμβόμενα, καὶ ὅτι ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴ οὐκ ἐστὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Δέγεται δὲ καὶ οὗτος προσομιλεῖν τῷ λαῷ κατὰ μίμησιν Ὑριγένους, (7) οὗ καὶ συνήθης μέγιστα καὶ ἑραστῆς τῶν λόγων ὑπερχεν, ὡς καὶ προτρέψασθαι αὐτὸν τὴν θείαν ὑπομνηματίου Γραφήν, ἐγκαταστήσας αὐτῷ καὶ ὑπογράφεις ἐκτὸς ταχυγράφοις, καὶ ἑτέρους τοσοῦτους γράφοντας εἰς κάλλος, ὡς ἦν καὶ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ χρηστῆς· καὶ ταῦτα ὑπερηφάνως αὐτῷ, ἀπαραιτῶν αὐτὸν ἀπαραιτήτως τὸ ἔργον, εἰς οὗ καὶ ἑρροδωκέτην ἐν μίᾳ τῶν ἐπιστολῶν παρὰ Ὑριγένους κληθῆναι. Μάλιστα δὲ καὶ οὗτος (8) λέγεται συγγεγραμῆναι.

Idem ibid. cod. cxi.

Ἀνεγνώσθη Ἱππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος ἑρμηνεῖα εἰς τὸν Δανιήλ. Κατὰ λέξιν μὲν οὐ ποιᾶται τὴν ἀνάπτυξιν, κλῆν τὸν νόον γε, ὡς ἔπος εἰπῆν, οὐ παρατρέχει. Πολλὰ μέντοι ἀρχαιοτρόπως, καὶ οὐκ εἰς τὸ ὑστερον ἐξηκριβωμένα καταλέγει· ἀλλ' ἐπιπῶν οὐκ ἔν εἰς δικαίως λόγον ὑπέχειν. Τοῖς γὰρ ἀρχὴν θεωρίας καταβαλλομένους, οὐ [χρῆ] δικαίως ἀπαραιτῶν τῶν παρεμίων, ἀλλ' ἀγαπῆν μέγιστα αὐτῆς τε τῆς ἐπιβολῆς, καὶ ἐφ' ὅσον ἂν καταλέξασκε τῶν διασκοποῦμένων προχωρή. Τὸ δὲ τὴν τοῦ Ἀντιχριστοῦ παρουσίαν, καθ' ἣν καὶ ἡ τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου τοῦδε συντέλεια ἵσταται, μηδὲ τοῖς μαθηταῖς θεωμένους τοῦ Σωτῆρος ἀποκαλύψαντος· εἶτα αὐτὸν ταύτην πανταχοῦς ἐπισιν ἀπὸ Χριστοῦ ὑπαρχόντα περιγράφασθαι, ὡσαύτῃ τῶν ἀπὸ πρώτης τοῦ κόσμου καταβολῆς ἐξαιρισχίων ἐτῶν συντελουμένων, καὶ τὴν διέλευσιν αὐτοῦ ἐφαστάναι· τοῦτο καὶ θερμότερας ἔν εἰς τοῦ προσήκοντος γνώμης, καὶ ἡ ἀπόφασις ἀνθρωπίνης ἀγνοίας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπῶν τῆς ἀνωθεν διέλεγγε. Ἦ φράσις αὐτοῦ, τὸ σαφῆς ὅτι μέγιστα οὐκ αἰσθημένη, πρῆτοι ἂν ἐρμηνεῖα, εἰ καὶ τοῖς Ἀστικῶς (9) οὐκ ἄλλα θεσμοῖς δυσωπῆται.

Συνεπὶ γνώσθη αὐτοῦ καὶ ἕταρος λόγος περὶ Χρι-

Lectus est Hippolyti libellus, qui Irenaei discipulus fuit. Est hoc volumen adversus haereses duas et triginta, faciens initium a Dositheanis, et in Noetano ac Noetianis desinens. Harum aut confutationem se suscepisse ex sermonibus Irenaei, quorum compendium hoc se libro complexum refert. Dicitio perspicua et nonnihil gravis, nec abundans, licet Atticisimae rationes non adeo curat. Habet etiam tum alia minus accurata, tum quod Paulum Epistolae ad Hebraeos auctorem esse negat. Dicitur et homilias ad populum habuisse Origenis imitatione, coeque et familiaris maxime et studiorum amator exstitit; ita ut et ad sacras litteras commentariis illustrandas eum provocaverit, et septem ipsi tachygraphos totidemque calligraphos constituerit, et sumptuum etiam qui ad hos requirentur fuerit elargitor. Haecque cum ipsi praeberet, sine dilatione opus aruit; unde et *impulsorem* eum suum aliqua in epistola sua Origenes appellat. Sed et ipse plurima scripsisse traditur.

LECTA EST Hippolyti episcopi ac martyris interpretatio Danielis, quem etiam ad verbum non explicat, sententiam tamen, ut ita dicam, non praetercurrit. Multa perro veteri more, non ut postea fuere accuratius excussa, persequitur. Quamquam eorum posci rationem, equum non est. Neque enim fas ab iis qui fundamenta rei alienius consideranda posuerint, rationem repetere eorum quae praeteriere: sed favere potius conata ipsi, quantumcumque in rerum contemplandarum comprehensione processerint. Antichristi vero adventum, cui etiam aspectabilis hujus mundi consummatio jungitur, cum ne discipulis quidem rogantibus manifestaverit Salvator, ab Hippolyto deinde ad quingentos a Christo annos adduci ac circumscribi, quasi a prima mundi constitutione sex millibus annorum tum exactis ejus dissolutio instaret, hoc calidioris quidem quam decebat, animi est; atque asseveratio haec humanam ignorantiam potius quam caelestem inspirationem arguit. Genus ejus dicendi clarum in primis ac perspicuum, interpretationique congruens, licet nec Atticas leges valde repudiat.

Lectus ejusdem simul et alius liber de Christo et

(6) Ex hoc loco apparet, apud Photium mox infra cod. cxxi, in fine, non esse legendum ὅτι μέλα, sed: τοῖς Ἀστικῶς ἔντι μέλα θεσμοῖς δυσωπῆται· nisi quis et hic legat ἀποστρέφεται pro ἐπιστρέφεται, quod nonquam probo, nullo codice ms. suffragante. FABRIC.

(7) Quae sequuntur, licet similia ex male intel-

lectis Eusebii vi, 25, verbis habet etiam Syncellus, p. 358, Ambrosio Alexandrino Origenis ἐργωδιώκτη competant, non Hippolyto, ut a multis viris doctis jam animadversum. Confer Hieronymi locum supra num. 3, et infra num. 14. FABRIC.

(8) Hippolytus nimirum.

(9) Schott. ἔτι.

Antichristo, in quo eadem dicendi forma servata, et A στου και Ἀντιχρίστου, ἐν ᾧ ἦτε αὐτῆ τῶν λόγων
sensuum simplicitas ac vetustas. ἰδέα διαπρέπει, καὶ τὸ τῶν νοημάτων ἀπλούστερόν τε
καὶ ἀρχαιότερον.

XIII.

Suidas in Lexico.

Hippolytus. Hic scripsit in prophetias Danielis
commentarium, et in proverbia Salomonis.

Ἰππόλυτος. Οὗτος ἐργάσθη εἰς τὰς ὁράσεις τοῦ
Δανιὴλ ὑπόμνημα, καὶ εἰς τὰς Παροιμίας Σολομῶν-
τος.

XIV.

Georgius Syncellus in Chronographia, ad ann. 215, pag. 358.

Hippolytus sacer philosophus, Portus Romani epi-
scopus, Christiana philosophia præstans, pluribus
juvandæ hominum salutis conscriptis libris celebra-
batur. Editis quippe in sex dierum opus, et in ea
quæ priores sex dies illos consecuta sunt, et in
præcipuorum prophetarum, Ezechielis maxime et
Danielis, vaticinia, nec non in Cantica, et veteres pas-
sim novasque Scripturas, commentariis, speciatim
in Joannis theologi in Patmo Revelationem, in Mar-
cionem et reliquas hæreses, et ænorum sexdecim
Paschalem regulam ad annum primum Alexandri
Mammææ fixo termino exposuit: et, ut verbo con-
cludam, vivis divinorum eloquiorum fluentis Ec-
clesiam irrigans, tandem martyrii corona redimitus
est. Ex ejus scriptis occasione sumpta infelix Ori-
genes libros sacræ Scripturæ quamplures (horta-
tore et sumptus necessarios notariosque septem,
aliis post alios operæ succedentibus, et viros accu-
ratoris characteris peritos, una cum puellis eadem
pingendi arte præstantibus, ex throno dictanti lar-
giter subministrante Ambrosio, et quæ ad scribend-
um cicerent animum plena manu præbente) suis
lucubrationibus illustravit.

Ἰππόλυτος ἱερὸς φιλόσοφος, ἐπίσκοπος Πόρτου τοῦ
κατὰ τὴν Ῥώμην, σφόδρα διαπρεπῶς ἦνθι ἐν τῇ κα-
τὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ, πλεῖστα ψυχωφελῆ συντάτ-
των ὑπονήματα. Εἰς τε γὰρ τὴν ἑξαήμερον, καὶ εἰς
τὰ μετὰ τὴν ἑξαήμερον, εἰς πολλὰ τε τῶν προφη-
τῶν, μάλιστα Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιὴλ τῶν μεγάλων, ἐτι-
μὴν εἰς τὰ Ἄσματα, καὶ εἰς ἄλλας πάντοιας πα-
λαιὰς καὶ νέας Γραφάς, ἐν οἷς καὶ εἰς τὴν Πάτριμ
τοῦ θεολόγου Ἀποκάλυψιν, πρὸς Μαρκίωνα καὶ τὰς
λοιπὰς αἱρέσεις, καὶ τὸν ἑξαιδέκατον (10) ἐτηρικὸν
τοῦ Πάσχα κανόνα ἐξέθετο περιγράφας εἰς τὸ πρῶτον
ἔτος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μαρμίας τούτου, καὶ συντό-
μως φάναι θεοφράδης ποταμὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ζών-
των ναμάτων γέγονεν, τὸν μαρτυρικὸν περιβέμενος
στέφανον πρὸς τῷ τέλει. Ἐκ τούτου λαθὼν ἀφορμὰς
Ἄριγένης ὁ τάλας ὑπερμενημάτισεν πολλῶν τῶν
Γραφῶν, Ἀμβροσίου παρορμῶντος αὐτὸν εἰς τοῦτο,
καὶ χορηγούτος ἀναγκαίας τε χρείας ἀφθόνως καὶ
ταχυγράφως ἐπὶ παριστώντος ἀμείδοντος ἀλλή-
λους ὑπαγορεύοντι καὶ καλλιγράφως τελείους, ἅμα
κῶραις ἡσχημέναις γράφειν, ἀπατόν τε προθυμίαν
αὐτῷ παρέχοντος εἰς τὸ συντάττειν.

Idem ibid.

Hæc non proprio Marte collegimus, sed ex beati
apostoli et Portus Romani archiepiscopi, sanctique
martyris Hippolyti, et Aniani religiosissimi mona-
chi, qui cyclum xi Paschalem annorum 532 scho-
liis illustratum studiosissime digessit, et Maximi
sanctissimi monachi et præclari philosophi, con-
fessoris et magni Ecclesiæ doctoris, monumentis.

Ταῦτα οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν συντετάχαμεν, ἀλλ' ἐκ τῶν
παράδοσεων τοῦ μακαρίου ἀποστόλου καὶ ἀρχι-
ἐπισκόπου [Πόρτου] Ῥώμης Ἰππολύτου καὶ ἱερομάρ-
τυρος, Ἀνιανοῦ τε τοῦ δευτέρου μοναχοῦ, τοῦ συν-
τάξαντος κύκλον ια' πασχοῦ αἰώνος ἐτῶν ἅμα
σχολοῖς ἀκριβέσι, καὶ Μαξίμου τοῦ ἀγιοτάτου μο-
ναχοῦ καὶ φιλοσόφου μεγάλου, ὁμολογητοῦ, καὶ μεγά-
λου διδασκάλου τῆς Ἐκκλησίας.

XV.

Joannes Zonaras in Annalib. tom. I, pag. 626 edit. Paris., 468 Venet.

Sub Urbano Romano episcopo, etiam Hippolytus,
vir sanctissimus et doctissimus, Romani Portus
episcopus floruit, qui in multa sacræ Scripturæ
commentarios conscripsit.

Τότε Οὐρβανοῦ τῆς ἐπισκοπῆς τῆς Ῥωμαίων πό-
λεως προσεῴτος, καὶ Ἰππόλυτος ἦνθι, ἀνὴρ ἱερώ-
τατος καὶ σοφώτατος, ἐπίσκοπος τοῦ κατὰ Ῥώμην
Πόρτου γενόμενος, ὃς καὶ πολλὰ συγγράμματα συνε-
γράφατο, διάφορα τῆς θείας Γραφῆς ἐξηγησάμενος.

XVI.

Nicephorus Callistus Hist. eccl. lib. iv, cap. 31.

Temporibus Severi Hippolytus etiam, Portus Ro-
mani episcopus, floruit: qui cum alia plurima

Τοῖς δὲ κατὰ Σεύηρον χρόνοις, καὶ Ἰππόλυτος ὁ
Πόρτου τῆς Ῥώμης ἐπίσκοπος γενοὺς, ἀκμάζων

(10) Ἐξαιδέκατηρικόν.

ἦν. Καὶ δὴ πολλῶν ὁπομημάτων συνετῶς αὐτῷ γεγραμμένων, καὶ τὸ περὶ τοῦ Πάσχα ἐκτίθεται σύγγραμμα· ἐν ᾧ τῶν χρόνων ἀναγραφὴν ἐκθέμενος, καὶ τινα κανόνα ἐκκαίδεκαετηρίδος περὶ τοῦ Πάσχα προθεῖς, ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος Ἀλεξάνδρου περιγράφει τοὺς χρόνους. Τὰ γὰρ μὴ αὐτοῦ συγγράμματα ταῦτά εἰσι· Βιβλίον εἰς τὴν ἑξαήμερον· ἕτερον εἰς τὰ μετὰ τὴν ἑξαήμερον· ἀντιβῆτικὸς πρὸς Μαρκίωνα· εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁσμάτων· εἰς μέρη τοῦ Ἰεζεκίηλ· περὶ τοῦ Πάσχα· σύνταγμα πρὸς πάσας τὰς αἰρέσεις βιωφελέστατον· περὶ τῆς παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου· περὶ ἀναστάσεως· καὶ ἄλλα πλείστα· εἰς Ζαχαρίαν· περὶ Ψαλμῶν· εἰς τὸν Ἡσαΐαν· εἰς τὸν Δαυιδῆλ· περὶ Ἀποκαλύψεως· περὶ Παροιμιῶν· περὶ Σαούλ καὶ Πύθωνος· περὶ ἐπαίνων τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἐν οἷς παρόντος Ὀριγένους ὠμίλησε. Τινὰ δὲ τῶν συγγραμμάτων ἐπιλήψιμα ἔχων, τῷ ὑπὲρ Χριστοῦ μαρτυρίῳ μετὰ ταῦτα τελειωθείς, τὸν τῆς ἀγνοίας ἀπατριψάτο μῶμον. Ἐξ ὧν φασι, καὶ Ὀριγένην ἀρχὴν ἐσχηκέναι ταῖς θείαις ἐπιβάλλειν Γραφαῖς. Τοσαῦτα δὲ καὶ τὰ Ἰππολύτου.

A scripta prudenter et docte edidit, tum de Paschate librum composuit, in quo descriptione temporum et veluti fastorum initio, et canone annorum sexdecim de Paschate proposito, rationem temporum usque ad primum annum Alexandri deducit. Catalogus librorum ejus sic habet: Liber in hexaemeron, et alter post hexaemeron; refutatorius contra Marcionem; in Canticum canticorum; in partes Ezechielis; de Paschate; opus contra haereses omnes, longe utilissimum; de adventu Antichristi, de resurrectione, et alia plurima; in Zachariam, de Psalmis, in Esaiam, in Daniele, de Apocalypsi, de Proverbiis, de Saul et Pythone, de laudibus Domini nostri Jesu Christi, in quibus praesente Origenes sermonem habuit. Quaedam porro scripta ejus cum reprehensione non careant, martyrio postea pro Christi nomine absoluto, ignorantiae ejus maculam detrivit atque deterisit. Unde Origenem ainitium commentariorum in sacras Scripturas scribendorum sumpsisse. Haec de Hippolyto.

XVII.

Auctor anonymus in Serm. de pseudoprophetis. In Append. ad tom. VIII Opp. S. Joannis Chrysostomi, pag. 79, B., notiss. edit. Paris.

Ποῦ Εὐόδιος, ἡ εὐωδία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων διάδοχος καὶ μιμητής; Ποῦ Ἰγνάτιος, τὸ τοῦ Θεοῦ οικητήριον; Ποῦ ὁ Διονύσιος, τὸ πετεινὸν τοῦ οὐρανοῦ; Ποῦ Ἰππολύτος ὁ γλυκύτατος καὶ εὐνοῦστατος;

Ubi est Evodius, bonus odor Ecclesiae et sanctorum apostolorum successor, et imitator? Ubi Ignatius, Dei domicilium? Ubi Dionysius, volucris caeli? Ubi Hippolytus dulcissimus et benignissimus?

XVIII.

Auctor Catena Patrum Graecorum in Jeremiae xvii, 44, tom. II edit. Ghislerianae, pag. 449.

(11) Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου. Οὐ μάτην ὁ προφήτης ἀπεφάνητο τὸ βητόν, κ. τ. λ.

Sancti Hippolyti. Non frustra haec locutus est Propheta, etc.

(11) Locus desumptus ex libro de Antichristo, cap. 55.

S. HIPPOLYTI

EPISCOPI PORTUENSIS ET MARTYRIS

QUAE SUPERSUNT

OPERA ET FRAGMENTA

Primum a Joanne Alberto Fabricio et Andrea Gallandio collecta, nunc demum recensita, aucta et illustrata.

PARS I. — EXEGETICA.

FRAGMENTA

EX COMMENTARIIS IN VARIOS SACRAE SCRIPTURAE LIBROS.

(Fabric., *Opp. Hippolyti*, t. I; Galland., *Biblioth.*, I, 477, 483; *Catena* et *interpr. in Octateuch.*, t. I; *Acta Martyrum Oritienensium*, passim; *Daniel secundum Septuaginta*, p. 95; Bandini, *Catalog. Bibl. Laurent.*; Mai, *Scriptorum veterum collectio nova*, t. VII; *Bibliotheca nova Patrum*, t. VII, parte II).

IN HEXAEMERON (1).

Apud S. Joannem Damascenum in Sacris Parallelis, *Opp.* t. II, p. 787 (Ex Galland.)

S. Hippolyti episcopi Romae.

Hæc porro nos oportuit edisserere, ut multorum A suspicionem adimamus. Nonnulli siquidem dicere volant, paradisum in cælo existere, nec esse ex rebus conditis. Quando itaque oculis nostris cernuntur fluvii qui ex ipso profuunt, quos omnes qui voluerint, etiamnum licet intueri; unusquisque igitur inferat, non in cælis, sed vere inter res creatas plantatum illum fuisse. Atqui locus etiam est Orientis, ac prædium electionis.

(1) *Εἰς τὴν ἑξαήμερον* scripsisse sanctus Hippolytus traditur ab Eusebio *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 22, atque inde ab Hieronymo, Syncello, Honorio, Freullo aliisque junioribus. Sed non omittendus locus ejusdem Hieronymi ex epistola 41, al. 65, ad

Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου Ῥώμης.

Ταῦτα δὲ κατ' ἀνάγκην ἔχομεν διηγήσασθαι, ὅπως τὴν ὑπόνοιαν τῆν τῶν λογίων ἀνέλωμεν. Τινὲς γὰρ βούλονται λέγειν, εἰς τὸν οὐρανὸν εἶναι τὸν παράδεισον, καὶ μὴ εἶναι ἐκ τῆς κτίσεως. Ὅποτε τῶν ὄρωνται οἱ ποταμοὶ ὑπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐκπορευόμενοι ἀξ' αὐτοῦ, ἐν οἷς καὶ σήμερον ἔστι πάντας ἱστορεῖν τοὺς θέλοντας, ἕρα λογίζεσθαι πᾶς, ὅτι οὐκ εἰς οὐρανὸν, ἀλλ' ὄντως ἐν τῇ κτίσει κεινται. Ἐστὶ δὲ καὶ τόπος τῆς Ἀνατολῆς, καὶ χωρίον ἐκλογῆς.

Pammachium et Oceanum: Nusper, inquit, sanctus Ambrosius sic Hexaemeron Origenis compilavit, ut magis Hippolyti sententias Basilique sequeretur. FABRIC.

IN GENESIN.

Fragmenta excerpta ex Commentario in Genesim ex LXXXVIII Patribus collecto, qui exstat ms. in Bibliotheca Vindobonensi. (Apud Galland.) — Exstant etiam in Catena in Matthæum anno 1772 Lipsiæ edita cui titulus : ΣΕΙΡΑ... ΕΙΣ ΤΗΝ ΟΚΤΑΤΕΥΧΟΝ ΚΑΙ ΤΑ ΤΩΝ ΒΑΣΙΛΕΙΩΝ... επιμελεία Νικηφόρου Ιερομόν... ἐν Λειψία... ἔτει αψβ. Τόμος πρώτος.

Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωὶ ἡμέρα μία. A

HIPOLYTUS : Οὐκ εἶπεν *ρυθθήμερον*, ἀλλ' *ἡμέρα μία*, εἰς τὴν τοῦ φωτός προσηγορίαν. Οὐκ εἶπεν *ἡμέρα πρώτη*· εἰ γὰρ *πρώτη ἡμέρα* εἶπεν, ἀνάγκη εἶχεν εἰπεῖν καὶ β' γινομένην. Ἄλλ' ἔδει μὴ *πρώτην* λέγειν, ἀλλὰ *μίαν*, ἵνα διὰ τοῦ *μίαν* εἰπεῖν ταύτην δειξῆν κυκλουμένην καὶ ἐβδομάδα διατελοῦσαν, *μίαν δὲ διὰ χρόνου*.

Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος.

HIPOLYTUS : Τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεός, ὅσα ἐποίησεν, ἐκ μὴ ὄντων. Ταῖς δὲ ἄλλαις οὐκ ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ ὧν ἐποίησε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μετέβαλεν, ὡς ἤθελεν.

Καὶ ἔστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Καὶ ἐγένετο οὕτως. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸ στερέωμα· καὶ διεχώρισεν ὁ Θεός ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, ὃ ἦν ὑποκάτω τοῦ στερεώματος, καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ὕδατος, τοῦ ἐπάνω τοῦ στερεώματος. Καὶ ἐγένετο οὕτως.

HIPOLYTUS : Τῆς τοῦ ὕδατος περισσείας ἐπιπερομένης εἰς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, διὰ καὶ ἀόρατος ἦν ἡ γῆ καὶ ἀκατασκεύαστος· ἠνίκα ἤθελεν ὁ πάντων Διόπτης δρᾶν τὸ ἀόρατον ποιῆσαι, τότε τὸ τρίτον μέρος τῶν ὑδάτων πήγνυσεν ἐν μέσῳ· τὸ τρίτον δὲ εἰς τὸ ἄνω ἐχώρισεν ἀναλαμβάνων τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει ἅμα τῷ στερεώματι· τὸ δὲ τρίτον εἰς τὸ κάτω κατέλιπε πρὸς χρῆσιν καὶ ἀπλάσιν τοῖς ἀνθρώποις. (*Ἐνθα κείται ἀστερισκος. Κείται μὲν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, οὐ γέγραπται δὲ παρὰ τοῖς Ὁ.*)

Καὶ ἤκουσαν τῆς φωνῆς Κυρίου τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ δειλινόν. C

HIPOLYTUS : Μᾶλλον δὲ· αἴρας τινὸς ἐνεούουν τῇ τοῦ Κυρίου ἐπιφοίτησιν. Εὐθύς τοίνυν ἡμαρτηκόσιν ὁ Θεός ἐπεφάνη, ἀσθησάν τε τοῦ ἁμαρτήματος ἐμποιῶν καὶ πρὸς μεταμέλειαν ἐκκαλούμενος.

Ρουβὴν πρωτότοκός μου, σὺ ἰσχύς μου, καὶ ἀρχὴ τέκνων μου, σκληρὸς γέραςσθαι, καὶ σκληρὸς ἀθάδης. Ἐξύβρισας ὡς ὕδωρ, μὴ ἐκίβσης.

Ῥουβὴμ (2) πρωτότοκός μου, σὺ ἰσχύς μου, καὶ κεφάλαιον λύπης μου. Περισσὸς ἄρσει καὶ περισσὸς κράτει· ἐθάμβησας ὡς ὕδωρ, μὴ περισεύσης.

Ῥουβὴμ πρωτότοκός μου καὶ ἀρχὴ δούλης μου (3). Περισσὰ λυβείν, καὶ ἐκ περισσοῦ ὑπερβέας ὡς ὕδωρ, οὐκ ἔση περισσότερος.

(2) *Ῥουβὴμ. Hexapla Origeniana lectiones Aquilæ et Symmachi plenas exhibent Ῥουβήν, sicut et LXX, quæ lectio cum Hebræo consonat. Plerique tamen*

PATROL. GR. X.

Gen. 1, 5 : *Et fuit vespera et fuit mane dies unus.*

Non dixit *nox et dies*, sed *dies unus*, ad lucem significandam. Non dixit, *dies primus* : si enim *primus dies* dixisset, oportuisset et secundum diem factum dicere. At fas erat non *primum diem* dicere, sed *unum* ; ut *unum* dicendo, ostenderet eum in orbem redire, atque unus cum sit, hebdomadem perficere.

Gen. 1, 6 : *Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquarum.*

Primo quidem die ex non existentibus fecit Deus quæcunque fecit. At per cæteros dies non ex non existentibus, sed ex his quæ primo die fecerat, ut voluit, immutavit.

Gen. 1, 6, 7 : *Et sit discernens inter aquam et aquam. Et factum est sic. Et fecit Deus firmamentum : et divisit Deus inter aquam quæ erat sub firmamento, et inter aquam quæ supra firmamentum. Et factum est ita.* D

Cum aquæ copia super facie terræ ferretur, invisibilis erat terra et incomposita. Omnium itaque Dominus, quod invisibile erat visibile volens reddere, tertiam aquarum partem in medio statuit ; tertiam in sublime suscipiens potentia sua separavit in firmamento : tertiam infra reliquit, ut homines illa uterentur ac fruerentur. (*Hoc loco positus est asteriscus. Leguntur hæc in Hebraico, sed apud LXX interpretes non exstant.*)

Gen. III, 8 : *Et audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso ad vesperam.*

Potius per auram quamdam intellexerunt Domini presentiam. Statim itaque simul ac peccaverunt, Deus illis apparuit, sensumque indidit peccati, et ad poenitentiam eos invitavit.

Gen. XLIX, 3 : *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea et principium filiorum meorum, durus ad ferendum et durus pervicax. Fecisti contumeliam sicut aqua, ne effervescas.*

AQUILA : *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea, et caput doloris mei. Præstans dignitate, præstans fortitudine ; obstupuisisti ut aqua, ne excellas.* D

SYMMACHUS : *Ruben primogenitus meus et principium doloris mei. Abundanter accipiendo et ex abundanti effervescens ut aqua, non eris excellentior.*

codices, teste cl. Montfauconio, legunt Ῥουβήμ, ut hic.

(3) *Ῥουβήν μου. Deest μου in Hexapla Origeni.*

Erga primogenitum suum ex Ægyptio populum, A multa virtutis demonstratio facta a Deo fuit. Nam plurimis modis punita ab eo est regio Ægyptiorum. Primus ille populus ex circumcissione *fortitudo mea et principium filiorum meorum*; sicut Deus promiserat Abrahamo et semini ejus. At *durus* populus ille *ad ferendum*, siquidem ad obsequium Deo præstandum obduruit. *Durus et perversus*: quandoquidem non tantum durus ad obsequium Deo præstandum, sed etiam perversus ut manus Domino inferret. *Fecisti contumeliam*, quoniam per Dominum nostrum Jesum Christum contumelia Patrem populus affecit. Ait autem Spiritus, *ne effervesceas*, consolationis causa, ne penitus effervescendo effundatur; sed spem ipsi adhuc dat salutis. Quod enim effervuit effusumque est, perit.

Gen. XLIX, 4: *Ascendisti enim super cubile patris tui.*

Primum quidem rem exponit: quod nimirum diebus ultimis populus insidias struet lecto Patris, hoc est sponsæ Ecclesiæ, eandem volens corrumpere. Quod et hodie etiamnum facit, dum insidias ipsi molitur per blasphemias.

Gen. XLIX, 5: *Simeon et Levi fratres.*

Quoniam ex Simeone scribæ, et ex Levi sacerdotes. Scribæ enim et sacerdotes perpetrarunt injustitiam, atque voluntate sua in unam sententiam conspirantes, Dominum occiderunt.

Gen. XLIX, 5: *Simeon et Levi fratres consummaverunt iniquitatem propositi sui: in consilium eorum non veniat anima mea, et in congregatione eorum non contendant viscera mea; quia in furore suo interfecerunt homines; et in cupiditate sua subnervaverunt taurum.*

Hoc ait de conspiratione, qua essent coituri adversus Dominum. Quod enim de hac coitione loquitur, manifestum est nobis, cum dicit beatus David: *Principes congregati sunt contra Dominum*, et quæ sequuntur. Hunc eventum prædixit Spiritus, cum ait: *Ne contendant viscera mea*: cupiens eos, si fieri possit, eripere, ne per illos malum illud futurum perficeretur. *Interfecerunt homines, et subnervaverunt taurum*. Per taurum validum, Christum innuit. Hunc subnervaverunt, quando ad lignum affixi nervos perforarunt. *In ira sua subnervaverunt taurum*. Vide dicti sententiam: *Interfecerunt homines, et subnervaverunt taurum*. Morte affecerunt sanctos, qui usque ad resurrectionis tempus mortui manent. Sed Christus, sicut vitulus subnervatus, quodammodo humi proculcavit, cum mortem carnis volens subierit: at morti non succubuit. Verum licet mortuus fuerit tanquam homo, attamen secundum divinitatis naturam mansit vivus. Taurus itaque Christus, robustum ut maxime animal purumque et sacrificio aptum. Dominus vero virtutum, Filius, qui peccatum non admisit, se ipsum

HIPPOLYTUS: Ἐπὶ γὰρ τῷ πρωτοτόκῳ ἐξ Αἰγύπτου λαῷ πολλὴ ἰσχὺς ἐπιδαίξει γέγονε παρὰ Θεοῦ. Ἐπολάζετο γὰρ κατὰ πλείστους τρόπους τῶν Αἰγυπτίων ἡ χώρα. Ὁ πρῶτος λαὸς ὁ ἐκ περιτομῆς ἰσχύς μου καὶ ἀρχὴ τέκνων μου· καθὼς ὤπείσεν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραὰμ τὴν ἐπαγγελίαν καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. Σκληρὸς δὲ φέρεσθαι, ἐπειδὴ παρασκληρύνθη ὁ λαὸς πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Θεοῦ. Καὶ σκληρὸς ἀθάδης, ὅτι οὐ μόνον σκληρὸς πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀθάδης ἐγένετο πρὸς τὸ χεῖρα ἐπιβαλεῖν τῷ Κυρίῳ. Ἐξύθρισας, ἐπειδὴ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξύθρισεν ὁ λαὸς τὸν Πατέρα. Μὴ ἐκλύσῃς δὲ λέγει τὸ Πνεῦμα παρακλητικῶς, ἵνα μὴ τέλειον ἐκλύσας ὑπερχυθῆ, ἡλίπια δούς αὐτῷ σωτηρίας. Τὸ γὰρ ἐκλύσαν καὶ ἐκχυθὲν ἀπόλωτο.

Ἀρέδης γὰρ ἐπὶ τῆς κοίτης τοῦ πατρὸς σου.

HIPPOLYTUS: Πρῶτον μὲν τὸ συμβᾶν λέγει· ὅτι ἐπ' ἰσχυάτων τῶν ἡμερῶν μέλλει ὁ λαὸς ἐπιβουλεύειν τῇ κοίτῃ τοῦ Πατρὸς, τοῦτέστιν τῇ νόμφῃ Ἐκκλησίᾳ, πρὸς τὸ βούλειον αὐτὴν διαφθεῖραι. Ὅτι καὶ πρᾶττει μέχρι καὶ τῆμερον ἐπιβουλεύων αὐτῇ διὰ τῶν βλασφημιῶν.

Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί.

HIPPOLYTUS: Ἐπειδὴ ἕκαστος τοῦ Συμεὼν γραμματεῖς, ἐκ τοῦ Λευὶ ἱερεῖς. Γραμματεῖς γὰρ καὶ ἱερεῖς συνετέλεσαν ἀδικίαν ἐξαιρέσεως αὐτῶν, μίαν γνώμην ἔχοντες ἀνεῖλον τὸν Κύριον.

Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί συνετέλεσαν ἀδικίαν ἐξαιρέσεως αὐτῶν. Εἰς βουλήν αὐτῶν μὴ ἔλθοι ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐπὶ τῇ συστάσει αὐτῶν μὴ ἔρῃσαι τὰ ἥπατά μου· ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ ἐκ τῆ ἐπιθυμίας αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον.

HIPPOLYTUS: Τοῦτο λέγει ἐπὶ τῇ συνελεύσει, ἢ ἐμελλόν συνέρχεσθαι ἐπὶ τὸν Κύριον. Ὅτι δὲ ταύτην τὴν συνέλευσιν λέγει, ὅτι δὴν ἐστὶν ἡμῖν· ψάλλει γὰρ ὁ μακάριος Δαυὶδ· Ἀρχοὶτες συνήχθησαν κατὰ τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπὶ ταύτην δὲ τὴν συνέλευσιν προηγήθησε τὸ Πνεῦμα λέγον· Μὴ ἔρῃσαι τὰ ἥπατά μου· βύσασθαι βουλόμενος αὐτοὺς ὡς, εἰ δυνατόν, μὴ γενέσθαι δι' αὐτῶν τὸ μέλλον κακόν. Ἀπέκτειναν μὲν τοὺς ἀνθρώπους, ἐνευροκόπησαν δὲ τὸν ταῦρον. Ὅτι ταῦρον ἰσχυρὸν Χριστὸν λέγει. Ἐνευροκόπησαν δὲ, ἐπειδὴ ἐν τῷ ξύλῳ πεπηγὸτος αὐτοῦ διέτριψαν τὰ νεῦρα. Ὅτι καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον. Καὶ ὅρα τοῦ λόγου τὴν ἐπιτήρησιν· Ἀπέκτειναν μὲν γὰρ τοὺς ἀνθρώπους, ἐνευροκόπησαν δὲ τὸν ταῦρον. Θανάτῳ μὲν γὰρ περιβεβλήκασιν τοὺς ἁγίους, καὶ μεμενήκασιν νεκροὶ τὸν τῆς ἀναστάσεως καιρὸν περιμένοντες. Ἀλλ' οἷα τις μόσχος νευροκοπούμενος ὠκλάσε μὲν οἰονεῖπώς εἰς γῆν, ὁ Χριστὸς ἐκὼν ὑπομείνας τὸν τῆς σαρκὸς θάνατον· πλὴν οὐ γέγονε τῷ θανάτῳ κάτοχος. Ἀλλ' εἰ καὶ γέγονεν ἐν νεκροῖς ὡς ἄνθρωπος, ἀπομεμένηκα ζῶν τῇ τῆς θεότητος φύσει. Ταῦρος γὰρ ὁ Χριστὸς·

ᾠ ψαλ. 11, 2.

εὐδοκῶν γὰρ οὗτοι μάλιστα ζῶν καὶ καθαρὸν τε καὶ
 λερωμένον. Κύριος δὲ τῶν δυνάμεων ὁ Υἱὸς, ὃς οὐ
 κατήχηκεν ἀμαρτίαν, ἑαυτὸν δὲ μᾶλλον εἶναι ὑπὲρ
 ἡμῶν εἰς ὁσμὴν εὐωδίας τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ. Ἀκού-
 τωσαν τοίνυν οἱ τὸν οὕτως ὑπεκτῶν νευροκοπήσαντας
 ταῦρον· *Ἐπιματάρωτος ὁ θυμὸς αὐτῶν οὗτοι αὐθά-
 ρης; καὶ ἡ μῆρις αὐτῶν οὗτοι ἐσκληρόθη.* Ἄλλ'
 ἔγε τῶν Ἰουδαίων ὄμιλος τετόληκεν εἰπεῖν νευροκο-
 πῶν τὸν ταῦρον· *Αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐξέχεον τοῦτο* (4),
 ἔτερον γὰρ οἶμαι παρὰ τοῦτο ἔστιν οὐδὲν, τὸ ἀσυνέ-
 τως εἰπεῖν· *Τὸ αἷμα αὐτοῦ, καὶ τὰ ἔξῃς.* Ἀνακαλεῖ-
 ται Μωϋσῆς τὴν κατὰ τοῦ Λευὶ κατάραν, μᾶλλον καὶ
 εἰς εὐλογίαν αὐτὴν ἀνατρέπει διὰ τὸν ὑπερῶν ὑπὲρ
 τοῦ Θεοῦ ζῆλον τῆς φυλῆς καὶ τοῦ θίβεσθαι. Τὴν μέντοι
 κατὰ τοῦ Συμεὼν οὐκ ἀνεκαλέσατο, διὸ δὴ καὶ εἰς ἔρ-
 γον ἐξέβη. Ὁ γὰρ Συμεὼν οὐκ εἰληφε μὲν ὡς αἱ
 λοιπαὶ φυλαὶ κληρονομίαν, ἐν γὰρ μέσῳ τοῦ Ἰούδα
 κατοικήθη. *Ἐώζωτο δὲ, εἰ καὶ ἄλλη τὸν ἀριθμὸν ἦν.*

*Ἰσοματῶν κρεῖς ἀμπαλον τὸν πῦλλον αὐτοῦ, καὶ
 τῆ ἑλικῆν τὸν πῦλλον τῆς θουοῦ αὐτοῦ· κλυσεῖ ἐν
 οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς
 τὴν περιβολὴν αὐτοῦ.*

ΗΡΡΟΛΙΤΤΟΣ: Πῦλλον λέγει τὴν ἐξ ἔθνῶν ἄλλον,
 τὴν ἐκ περιτομῆς κλήσιν· θνον δὲ μίαν· τουτέστιν
 ἐκ μιᾶς πίστεως οἱ δύο πῦλλοι· ὅπερ ἔστιν αἱ δύο
 κλήσεις. Καὶ τὸν μὲν πῦλλον προσεδέδοθα ἐν τῇ ἀμ-
 παλῳ, τὸν δὲ ἕτερον ἐν τῇ ἑλικῆν. Ἦτοι τὴν μὲν ἐξ
 ἔθνῶν Ἐκκλησίαν προσεδέδοθα τῷ Κυρίῳ· τὸν δ' ἐκ
 περιτομῆς τῇ τοῦ νόμου παλαιότητι. *Πλυσεῖ ἐν οἴνῳ
 τὴν στολήν αὐτοῦ.* Τουτέστι διὰ τοῦ ἀγίου Πνεύ-
 ματος καὶ τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας καθαρῶσι τὴν
 σάρκα, ὅπερ ἐμφανεῖ τὴν στολήν. *Καὶ ἐν αἵματι
 σταφυλῆς θλιβαίτης καὶ ἀγαιολῆς αἷμα,* ὅπερ ἔστιν ἡ
 σὰρξ τοῦ Κυρίου, πᾶσαν τὴν ἐξ ἔθνῶν κλήσιν καθα-
 ρίζει.

*Χαροποιοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου, καὶ
 λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἡ γάλα. Ζαβουλὼν παρά-
 λωος παστούκῃσει, καὶ αὐτὸς παρ' ὄρμον πλοίων, καὶ
 παρατερεῖ ἕως Σιδῶνος. Ἰσάχαρ τὸ καλὸν ἐπε-
 θύμησεν, ἀναπαύμενος ἀπὸ μέσσοι τῶν κλητῶν.
 Καὶ ἰδὼν τὴν ἀνάκαισιν οὗτοι καλῆ, καὶ τὴν γῆν
 οὗτοι κίω, ὑπέβηκε τὸν ὄρμον αὐτοῦ εἰς τὸ πορεῖν,
 καὶ ἐγενήθη ἀνήρ γεωργός.*

ΗΡΡΟΛΙΤΤΟΣ: Τουτέστι, φαῖδροι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐ-
 τοῦ, ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας· ἐπιβλέπουσι
 γὰρ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτόν. *Καὶ λευ-
 κοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἡ γάλα.* Τὸ φωτεινὸν αὐτοῦ
 τῶν ρημάτων δηλοῖ· διὰ τοῦτο λευκοὺς ὀνομάζει, γά-
 λακτι δὲ παρειαίνει, ὡπερ καὶ σὰρκα καὶ ψυχὴν
 διατρέφοντα. *Ζαβουλὼν δὲ ἀρμηγεύεται εὐωδία καὶ
 εὐλογία.*

Deinde post Cyrilli nonnulla.

ΗΡΡΟΛΙΤΤΟΣ: Πάλιν ἀπορρήτως τῆς Καινῆς Διαθή-
 κης τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὰ μυστήρια ἠγοῦμαι διαγο-
 ρεύειν, καὶ *λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἡ γάλα,* τὸ λαμπρὸν καὶ καθαρὸν τῆς μυστηριώδους τροφῆς δη-
 λῶν. Καὶ τὸ, *λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἡ γάλα,*

A autem potius obtulit pro nobis in odorem fragrantis
 Deo et Patri. Audiant igitur qui vere venerabilem
 subnervaverunt taurum : *Maledictus furor eorum,*
quia pervicax; et ira eorum, quia indurata est. Sed
 Judaeorum populus ausus est jactare se taurum
 subnervasse : *Manus nostrae hunc sanguinem effu-*
derunt. Nihil enim aliud est, ut opinor ; quod insi-
 pienter dixerunt : *Sanguis ejus super nos,* et quae
 sequuntur. Revocat Moyses ⁴ maledictum adver-
 sus Levi; vel potius convertit in benedictionem
 propter zelum quem tribus illa pro Deo postea te-
 stata est, et propter Phineam. Sed maledictum ad-
 versus Simeonem non revocavit : quare etiam
 eventus illud comprobavit. Neque enim Simeon ut
 caeterae tribus hereditatis sortem consecuta est,
 B sed in medio Juda habitavit. Servata tamen est,
 licet exiguo numero.

Genes. XLIX, 11 : *Alligans ad vitem pullum suum,*
et ad helicem pullum asinae suae; lavabit in vi-
nam suam, et in sanguine utrae amicticum suum.

I Pullum vocat vocationem ex gentibus ; alterum, ex
 circumcissione vocationem ; asinam vero unam, id est
 unam fidem, ita ut ex una fide sint duo pulli, hoc est
 duae vocationes. Et unum quidem pullum alligatum
 esse viti, alterum helici. Hoc est, Ecclesiam e genti-
 bus alligatam esse Domino ; illorum vero e circumci-
 sione antiquae legi. *Lavabit in vino stolam suam.*
 C Hoc est, per Spiritum sanctum et per Verbum veritatis
 mundabit carnem, quae per stolam significatur.
Et in sanguine utrae calcate et sanguinem emittentis,
 quae est Domini caro, omnem e gentibus voca-
 tionem purgat.

Genes. XLIX, 12-15 : *Gratifici oculi ejus a vino, et*
candidi dentes ejus prae lacte. Zabulon juxta mare
habitabit, et secus accessum navium, et pertendet
usque ad Sidonem. Issachar bonum desideravit, re-
quiescens inter medios clericos. Et videns requiem quia
bona est, et terram quia pinguis, supposuit humerum
suum ad laborandum, et factus est vir agricola.

Hoc est, pulchri sunt oculi ejus a sermone veri-
 tatis : respiciunt enim ad omnes qui credunt in
 ipsum. *Et candidi dentes ejus prae lacte.* Lucidam
 candorem verborum ejus significat ; ideo candidos
 appellat et cum lacte confert, quo caro et anima
 nutritur. *Zabulon, si interpreteris, est fragrantia et*
 benedictio.

Iterum mystice puto Novi Testamenti Salvatoris
 nostri sacramenta innui. Nam verba *candidi dentes*
ejus prae lacte, praeclearum purumque in sacramento
 cibum significant. Eadem porro verba, *candidi den-*
tes ejus prae lacte, in eam sententiam accipimus,

⁴ Gen. XLIX, 7. ⁵ Matth. XXVII, 25. ⁶ Deut. XXXIII, 8.
 (4) *Ἐξέχεον τοῦτο.* Post τοῦτο, cum ex versione, tum maxime ex contextu videtur excidisse τὸ αἷμα.

quatenus ipsius dicta lumen afferunt iis qui credunt in eum.

Iuxta mare habitaturum Zabulon dum ait, vicinam mari regionem ipsi prædicat, et quod gentibus sit permiscendus Israel, amboque populi in unum gregem adducendi. Perspicuum enim illud in Evangelio: Terra Zabulon, et terra Nephthalim, et quæ sequuntur. Plenius vero intelliges utraque terram et mare abunde suppeditatum iri. Et ipse secus accessum navium; hoc est tanquam in tuto portu, referens ad Christum spei firmitatem. Id autem significat vocationem e gentibus, quod in omnem terram mariaque omnia exitura sit gratia Christi. Ait enim et secus accessum navium, et pertendet usque ad Sidonem. Quod quidem de Ecclesia e gentibus hæc prædicta sint, declarat nobis Evangelium: Terra Zabulon et terra Nephthalim, viam maris trans Jordanem, Galilæa gentium. Populus sedens in tenebris vidit lucem magnam. Habitaturum itaque ipsum, Zabulon nempe, vicinam mari regionem cum ait, perspicue id confirmavit; periude ac si dixisset; gentibus deinceps permiscendum fore Israel, duobus nempe populis in unum gregem congregatis, sub manu unius natura boni principis pastorum, hoc est Christi. Illi benedicens Moyses dixit: Lætabitur Zabulon; et sub manu unius in sortitione terræ, utraque præsto illi fore bona ex terra marique, Moyses prænuntiat. Secus accessum navium; hoc est ut in portu, tuto nimirum, ad Christum referens spei firmamenta. Ex multa enim evadens fluctuatione, per illius gratiam appellet deinceps tanquam in portu naves. Etiam pertingere ait ad ipsam usque Sidonem: significans, ut videtur, quod tanta fiet duorum illorum populorum unio per cursum Spiritus, ut ex sanguine Israelis procreati etiam ad ipsas civitates gentium excedant, quæ magna culpa et criminatione gravatæ fuerant apud Deum.

ματος Ἰσραὴλ καὶ αὐτὰς ἐκκληθεῖσαι τὰς πόλεις τὰς ἐν

λαμβάνομεν, ὅτι τὰ ῥήματα αὐτοῦ φωτεινὰ γίνονται τοῖς πιστεύουσι δι' αὐτοῦ.

Παράλιος θαλασσῶν κατοικήσει γε μὴν τὸν Zabulon, τὴν ἐν τῇ θαλάσῃ γείτονα χώραν προλέγει, καὶ ὡσαυτὴ ἀναμιγῆναι τοῖς ἔθνεσι τοῦ Ἰσραὴλ, ἅτε δὴ καὶ εἰς μίαν ποίμνην ἡγμένων τῶν δύο λαῶν. Ἀπὸ δὲ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Γῆ Zabulon καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, καὶ τὰ ἐξῆς. Σωματικώτερον δὲ νοήσας τὴν ἐκατέρωθεν γῆς καὶ θαλάσσης χορηγίαν. Καὶ σφτός παρ' ὄρμον πλοίων· τοῦτέστιν ὡς ἐν λιμένι ἀσφαλῆι, ἀνάπτων εἰς Χριστὸν τὰ τῆς ἐλπίδος πεισμάτα. Ἀπὸ δὲ τούτου τὴν ἐξ ἔθνῶν κλήσιν, ὅτι εἰς πᾶσαν τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν ἐξελεύσεται ἡ χάρις τοῦ Χριστοῦ. Λέγει γάρ, καὶ παρ' ὄρμον πλοίων καὶ παρατρεῖ εἰς Σιδῶνος. Ὅτι δὲ εἰς τὴν ἐξ ἔθνῶν Ἐκκλησίαν τούτου προκηρῦσσει, δηλοῦται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἡμῖν· Γῆ Zabulon καὶ γῆ Νεφθαλεὶμ, ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, Γαλιλαίαν τῶν ἔθνῶν. Ὁ λαὸς ὁ καθήμενος ἐν σκότει εἶδε φῶς μέγα. Κατοικήσειν γε μὴν αὐτὸν, ἦτοι Zabulon, τὴν τῇ θαλάσῃ γείτονα· χώραν, διεβεβαίωτο σαφῶς, οἰονείπως ἐκεῖνα λέγων, ὅτι τοῖς ἔθνεσι ἀναμιγῆ ἔσται λοιπὸν ὁ Ἰσραὴλ· ἅτε δὴ καὶ εἰς μίαν ποίμνην συνηγμένων τῶν δύο λαῶν, καὶ ὅπῃ χεῖρα τὴν ἐνὸς τοῦ κατὰ φύσιν ἀγαθοῦ γεγονότος ἀρχιποιμένος, τοῦτέστι Χριστοῦ. Τούτου εὐλογῶν ὁ Μωϋσῆς εἶπεν· Εὐφρανθήσεται Zabulon, καὶ ὅπῃ χεῖρα τὴν ἐνὸς ἐν τῇ λήξει τῆς γῆς τὴν ἐκατέρωθεν ἔχειν χορηγίαν, τῶνδε ἐκ γῆς καὶ θαλάσσης καλῶν ὁ Μωϋσῆς προφητεῖ. Παρ' ὄρμον πλοίων, τοῦτέστιν, ὡς ἐν λιμένι τυχὸν ἀσφαλῆι, καὶ εἰς Χριστὸν ἀνάπτων τῆς ἐλπίδος τὰ πεισμάτα. Ἐκ πολλῆς γὰρ ἀποφορησίας ζήτησις ὀρμισθήσεται λοιπὸν τῇ παρ' αὐτῷ χάριτι, καθάπερ ἀμλίαι καὶ ἐν λιμένισιν ὀκλύδες. Καὶ μέχρι δὲ αὐτῆς καταλείνεσθαι τῆς Σιδῶνος εἶπεν· ὁποθιῶν, ὡς εἶπεν, ὅτι τοσαύτη προσιόνσις τῇ Πνευματικῇ δρομῇ τῶν δύο γενήσεται λαῶν, ὡς τοὺς ἐξ αἰπολλῆ παρὰ τῷ Θεῷ γενημένους αἰτία καὶ διαβολῆς.

Post Cyrilli nonnulla :

Et terram quia pinguis. Hoc est caro Domini nostri. Pinguis, hoc est abundans, melle ac lacte fluens. Destinata ipsi in hæreditatem ac possessionem loca terræ, hoc est doctrinæ Domini; bona etiam hæc requies, ut ipse ait: Venite ad me, omnes qui laboratis et onerati estis, et quæ sequuntur. Siquidem præcepta custodiētes, nec renuntiantes legis constitutionibus, et in illis et in Domini nostri doctrina requiescunt: quod est inter medios clericos. Sicut dicit Dominus: Non veni solvere legem ac prophetas, sed implere. Nam et Dominus noster præcepta legis servando, non dissolvit legem et prophetas, sed implet, ut ait in Evangeliiis.

Suppositit humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola. Hoc fecerunt apostoli; acce-

HIPPOLYTUS: Καὶ τὴν γῆν ὅτι πλοῖον. Ὅπερ ἐστὶν ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Ἡ πλοῖον, τοῦτέστιν ἡ λιπαρὰ αὕτη γὰρ ἢ ῥέουσα μέλι καὶ γάλα. Τῶν ἀφορισθέντων αὐτῷ ἐν μέρει κληρονομίας, καὶ κτήσεως τόπων γῆς, τοῦτέστιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου· ἀνάπτουσι γὰρ αὐτῇ καλῆ, καθὼς καὶ αὐτὸς λέγει· Ἀσπτε πρὸς μὲ ἀρτεες οἱ κοπιῶντες, καὶ πεφορτισμένοι, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ οἱ τὰς ἐντολάς φυλάσσοντες, οὐκ ἀποταξάμενοι τοῖς νομικοῖς διατάγμασι, ἐκναπαύονται καὶ ἐπ' αὐτοῖς καὶ τῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν διδασκαλίᾳ· ὅπερ ἐστὶν ἀπὸ μέσον τῶν κληρῶν· καθὼς ὁ Κύριος λέγει· Οὐκ ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, ἀλλὰ πληρῶσαι.

Ἰπέθηκε τὸν ὄμιον αὐτοῦ εἰς τὸ κοπεῖν, καὶ ἐγεγήθη ἀγῆρ γεωργός. Ὅτι ἐποίησαν οἱ ἀπόστο-

° Matth. iv, 15, 16. ° Deut. xxxiii, 18. ° Matth. xi, 28. ° Matth. v, 17.

λοι λαβόντες τὴν δύναμιν παρὰ Θεοῦ, καὶ ὑποθέντες ἑαυτοὺς εἰς τὸ ποιεῖν, ἐγενήθησαν γεωργοὶ τοῦ Κυρίου ἐργασάμενοι τὴν γῆν, τούτεστι τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν.

Δὲν κρινεῖ τὸν Δὲν αὐτοῦ ὡσεὶ καὶ ἡ μὴ φυλὴ ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ γεννηθήτω Δὲν ὄφις ἐφ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνωρ πτέρναν Ἰακωβ, καὶ πεσεῖται ὁ ἰακωβ εἰς τὰ ὀπίσω, τὴν σωτηρίαν περιμέτρων Κυρίου. Γὰρ, πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν· αὐτὸς δὲ πειρατεύσει αὐτόν κατὰ πόδας. Ἀσὴρ, πῶρ αὐτοῦ ὁ ἄρτος, καὶ αὐτὸς δώσει τρυφήν ἀρχουσι.

Post nonnulla ex Cyrillo, Apollinari et Diodoro :

HIPOCΙΤΤΟΣ : Ἀηλοῦται ἡμῖν εἶναι ἰακωβὸς ὁ Κύριος· πτέρνα δὲ, ὅτι πρὸς ἔσχατον τῶν καιρῶν. Τὸ δὲ ὅτι πασεῖται, τὸν θάνατον αὐτοῦ δηλοῖ, καθὼς γέγραπται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ἰδοὺ οὗτος καίται εἰς πῶρσιν καὶ ἀνάστασιν πολλῶν. Λαμβάνομεν τὸν πειρατὴν τὸν ἐπίβουλον· οὐδαίς δὲ ἄλλος ἐπίβουλος ἐγένετο τοῦ Κυρίου, ἢ ὁ λαός. Πειρατεύσει, τούτεστι ἐπιβουλεύσει αὐτῷ. Κατὰ πόδας· δηλοῦται ἡμῖν ἢ ἀντιλήψις ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου τοῖς ἐπιβουλεύσασιν αὐτῷ. Τὸ δὲ κατὰ πόδας, ὅτι ἐν τάχει ποιήσει τὴν ἐκδίκησιν ὁ Κύριος. Καλῶς ὀπισηθήσεται τὸν πόδα, καὶ τὸ εὐρημένον πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν.—**A.** Ἐβζωνος ἐβζωνήσει αὐτόν, ἀντὶ τοῦ ἐνοπλοῦ ἀνὴρ καὶ πολεμικὸς ἐνοπλοῖσι αὐτόν. Καὶ δαλιτῆς τὸν πόδα ἔσται· μᾶλλον τούτο θέλει εἰπεῖν, ἐνοπλος γὰρ κατόπιν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ ἀκολουθήσει. Κἄν γὰρ ὁ κλῆρος αὐτοῦ πέραν ἦν Ἰορδάνου, ἀλλ' οὖν ἐτάγησαν συνακολουθῆσαι τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν ἐνοπλοι, ἕως οὗ λάβωσι κἀκείνοι τοὺς ἑαυτῶν κλήρους. Ἡ τάχα τούτο εἶπεν, ὅτι ληστρικῶν τρόπῳ ἐμελλον ζῆν οἱ περὶ τὸν Γὰδ· καὶ σύστημα ληστῶν, ὃ ἔστι πειρατήριον, λαβεῖν σὺν αὐτῷ τούτον, καὶ ὅτι μέλλει κατόπιν αὐτῷ σεύων.

Ἐκαστῆ τῆς ἐν νόμῳ σκιάς οἰονείτως συνισταμένης, καὶ τῆς ἐν πνεύματι καὶ ἀληθοῦς λατρείας εἰσκαποσημένης, λαμπροτέρων ἴδει τῷ κόσμῳ, εἰσεκλήθηται πρὸς τούτο λοιπὸν οἱ θεοσεβίται μαθηταί, καὶ εἰς τὸν τῶν κατὰ νόμον καθηγητῶν εἰσέφρησαν κλῆρον. Οὕτως γὰρ τοὶ πρὸς μὲν τὴν τῶν Ἰουδαίων μητέρα, φημί δὴ τὴν Ἱερουσαλήμ, ἐλέγετο παρὰ Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ ψέλλοντος φωνῆς· Ἀντὶ τῶν πατρῶν σου ἐγεννηθήσαν οἱ υἱοὶ σου· τούτεστιν, οἱ σοὶ χρηματίζοντες υἱοὶ, τὴν τῶν πατρῶν τάξιν διέλαχον. Πρὸς δὲ γε τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν· Καταστήσεις αὐτοὺς ἀρχοντας ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ μετ' ἄλλα, πλὴν ὅτι τὸ ἀρχειν αὐτοῖς οὐκ ἀταλαίπωρον ἔσται παντελῶς. Ἐμελλον δὲ μᾶλλον καὶ ἀναριθμητῶν περᾶσθαι κακῶν· παραποδισθήσονται δὲ, καὶ οὐκ εἰς ἄπαν εὐρήσουσι τῆς ἀποστολῆς τὸν δρόμον κινδύνων ἀπηλλαγμένον, εἰ ὡς ἐν τύπῳ παραδείγματος ὑπέφηνεν εἰπών, ὅτι γεννηθήτω ἀντὶ τοῦ ἔσται ἐν τῷ Δὲν ὁ τῶν διωκόντων δῆμος ὡς ὄφις ἐν ὁδῷ καθήμενος ἐπὶ τρίβου, δάκνωρ πτέρναν Ἰακωβ. Τούτεστι δεινὰ καὶ ἀφυκτα δῆγματα διδοῦς·

plaque a Deo facultate se ipsos labori subdiderunt, et facti sunt agricolæ Domini, terramque, hoc est humanum genus, excoluerunt prædicatione Domini nostri.

Genes. XLIX, 16-20 : *Dan judicabit populum suum tanquam et una tribus Israel. Et fiat Dan serpens in via, sedens in semita, mordens calcaneum equi; et cadet eques retrorsum, salutem expectans Domini. Gad, sedes piratarum prædabitur eum; et ipse prædabitur eam secus pedes. Aser, pinguis ejus panis; et ipse dabit delicias principibus.*

Innuitur nobis per equitem Dominus, per calcaneum extrema temporum. Quod cadet, mortem ejus significat; sicut scriptum in Evangelio : *Ecco positus est hic in casum et resurrectionem multorum*. Piratam pro insidiatore accipimus : nec quisquam alius insidiator Domini fuit, quam populus Judæorum. *Prædabitur*, hoc est insidiabitur illi. *Secus pedes*, significatur nobis auxilium a Domino adversus insidiantes ei. *Et secus pedes* ait, quod subito vindictam sumet Dominus. Bene armabitur pes ejus, atque repertam sedem piratarum ipse deprædabitur.—**AGUIA :** *Accinctus accinget illum*; hoc est, armatus et bellator armabit illum. *Et armabitur pede* : sive hoc potius innuit, armatus Gad post fratres suos subsequetur. Nam quamvis sors ejus erat ultra Jordanem, tamen fratres suos armati sequi jubebantur, donec et ipsi sortes suas consecuti fuissent. Aut fortasse vult innuere, quod latronum more victuri essent Gaditæ, et sodalium latronum ascituri, eosque sectaturi, ac similiter latrocinium facturi.

λέναι· καὶ αὐτὸς ὁμοίως πειρατεύων, ὃ ἔστι λη-

Quandoquidem umbra legis quodammodo sublata, introductoque cultu spiritali veroque, majore luce mundus indigebat : propterea in hoc vocati sunt deinceps divini discipuli, atque in doctorum legis sortem asciti. Ita enim ad matrem Judæorum, Hierosolymam innuo, dictum est a Deo per vocem psallentis : *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii* 10; hoc est, qui filii tui vocantur, locum et ordinem patrum sortiti sunt. Atque ad Dominum nostrum Jesum Christum : *Constitues eos principes super omnem terram*. Verum mox principatus hic illis non omnino calamitatis expers erat futurus; innumera enim potius experiri mala debebant, et impediri; nec omnino cursum apostolatus invenire immunem a periculis, quod velut exempli figura significavit, cum dixit : *Fiat*, hoc est fiet in Dan persecutorum multitudo tanquam *serpens in via sedens in semita, mordens calcaneum equi*. Hoc est, graves et periculosos morsus figet, ut solent esse serpentium ac viperarum morsus periculosi. Calcaneum autem insipientur : nam *ipse conteret caput tuum, et tu in-*

¹⁰ Luc. II, 34. ¹¹ Psal. XLIV, 17.

oidiaberis calcaneo ejus ¹¹. Ita vero insidiati sunt A quidam sanctis apostolis, ut mortem etiam carnis intulerint. Itaque et tale aliquid sustinuisse eos licet dicere, quale pati solet pes equi vacillantis et retro veluti succussi: eques enim dejicietur; atque in terram datus hic, spirans adhuc permanet. Superstities mansere etiam divini discipuli, et salutis suae tempus exspectant quo vocabuntur in regnum immune ab omni perturbatione, quando Christus eis acclamabit: *Venite, benedicti Patris mei* ¹², et quae sequuntur.

κεκλήσονται εις βασιλειαν ακλόνητον, επιρωνούντος αυτοίς του Χριστού τό Δεύτε, οι εὐλογημένοι του Πατρός μου, και τα εξής.

Quod si quis nolit intelligere aliquos serpentium instar ipsi Dan insidiantes, sed ipsum aliis insidias struere: dicemus per Dan illum denotari Scribas et Phariseos hypocritas, qui cum jus dicere populo eique praesse deberent, serpentium instar Christo insidiati sunt, impieque studuerunt impactis morsibus efficere, ut is per altam planamque omnino semitam ingrediens caderet. Quanquam vero cecidit eques, spontanea obita morte carnis, tamen iterum revixit, adiutorem et reductorem in vitam habens Patrem. Cum enim potentia Dei et Patris sit Filius, templum suum vitae restituit. Itaque qui ut homo periculum subierat, a Patre salvatus esse affirmatur, quanquam natura sua existens Deus, et universam ipse visibilem et invisibilem creaturam in bono statu conservans. Ita intelligens etiam divinus Paulus de illo ait: *Etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei* ¹³.

Aser sorte accepit Ptolemaidem et Sidonem, ideo ait: *Pinguis ejus panis, et ipse dabit delicias principibus*. Hoc figuram vocationis nostrae interpretamur. Quod enim pingue, lautum est. Quinam vero panis lautior nostro? Noster enim panis Dominus est, ut ipse ait: *Ego sum panis vitae* ¹⁴. Equis vero alius dabit cibum principibus, quam Dominus noster Jesus Christus? Non tantum iis qui credunt e gentibus, sed etiam ex circumcissione, qui principatum tenent in fide, hoc est patribus, et patriarchis, et prophetis, omnibusque credentibus in nomen ejus ac passionem.

Genes. XLIX, 21-26: *Nephtalim virgultum resolutum, dans in germine pulchritudinem. Filius auctus Joseph, filius auctus meus zelatus, filius meus adolescentior; ad me revertere. In quem consilia conferentes maledicebant, et intendebant in eum domini sagittationum. Et contriti sunt cum potentia atcus eorum, et dissoluti sunt nervi brachiorum manuum eorum per manum potentis Jacob. Inde qui confortavit Israel a Deo patris tui. Et adjovit te Deus meus, et benedixit te benedictione caeli desuper, et benedictione terrae habentis omnia, propter bene-*

τάχα τι τα των εχων δηγματα δυσκαρουνκα πως εστιν. Κατα γε αυτην γεγονοτε την πτερναν αυτες γαρ σου τηρησει την κεφαλην, και ου αυτου τηρησεις πτερναν. Επαβουλευσαν δε ουτω τινος αγιοις αποσταλοις, ως και αυτων επαγαγειν τον της σαρκος θανατον. Και δε τουτουτον υποστηναι φερειν αυτοις οποιον παθοι η τυχον πους οκλασαντος Ιππου. και ανωπιν ωσπερ υφεξηκοτος υπεραρθησεται γαρ επιδακτης και εις γην οιμαί που περιπατων περιμενει τον ζωντα. Περιμεμενηκασι δε και οι θεοπιστοι μαθηται τον της ταυτων σωτηριας καιρον, καθ' εν εισε-

Και παλιν, ει δε μη βουλητο τις ουχι τω Δαν εισεσθαι τινας ως ερις εργαθημενους, αλλ' αυτην εταρεις επιβουλευειν τον Δαν ειεινον, ερωμυαν δει το κρινετα και καθηγεισθαι λαων γλοντες οι Γραμματαις και Φαρισαιοι, υποκριται εχων δικην επιρωνοτο τω Χριστω, και οιοειπως του εκ του κίπτειν δια υψηλης οδευοντα και λειας αττονα τριβον δηγμασιν παρακοπτοντες ανοσιως εσπουδαζον. Αλλ' ει και πεπτωκεν ο Ιππευς, εβελοντης αναταλας τον της σαρκος θανατον αλλ' ουν και αναβιωσεται συλληπτορα και επαγωγον ποιουμενος τον Πατερα. Δυναμις γαρ δε του Θεου και Πατρος ο Υιός, τον Ιδιον αυτου εξωγονει ναδν. Ταυτη σεσωσθαι λεγεται παρα του Πατρος κεικινδυνευκως ως ανθρωπος, καιτοι κατα ψωσιν υπαρχων Θεος, και ολων αυτους εις το ευ ειναι συνεχων ορατην τε και αρατον κτεισιν. Οδτω που συνεκς και ο θεοπιστος Παυλος περι αυτου φησι: *Ει και εσταυρωθη εξ ασθεσιας, αλλα ζη και εκ δυνημεως Θεου*.

Ασηρ εκληρονωμησε τα περι Πτολεμαϊδα και Σιδωνα, και δια τουτου φησι: *Πλωρ αυτου ο αροτος, και αυτος δωσει τροφην αρχουσι*. Τουτο λαμβανομεν εις τυπον της κλησεως της ημετερας. Το γαρ πλον, λιπαρον εστι. Λιπαρος δε τινος αροτος η ημων; Ο γαρ Κυριός εστιν ημων ο αροτος, καθως λεγει και αυτος: *Εγω ειμι ο αροτος της ζωης*. Τις δε ελλος δωσει τροφην αρχουσιν, η ο Κυριος ημων Ιησους Χριστος; Ου μονον τοις εξ εθνων πιστευουσιν, αλλα και τοις εκ περιτομης, εξαρχουσι της πιστεως, τουτοι πατερας και πατριάρχαις, και προφηταις, και πασι τοις πιστευουσιν εις το θεημα αυτου και εις το παθος.

Νεφθαλειμ στελλχος αναμειτρον εκυιδουδς εν τω γεννηματι κλλος. Υιός ηβξημेत्रος Ιωσηφ, υιός ηβξημेत्रος μου ζηλωτός, υιός μου νεωτατος προς με ανδστερφυον. Εις δε διαβουλευόμενοι ελοιδωρουν, και ερειχον αυτω κύριοι τοξευμάτων. Και συνετριβη μετὰ κράτους τα τόξα αυτων, και εξελύθη τα νεύρα βραχιώνων χειρών αυτων δια χειρα δυνατου Ιακωβ. Εκυιδον ο καιτωχδουας Ισραηλ παρα Θεου του πατρος σου. Και εδοθηθησε σοι ο Θεος ο εμδς, και εὐλογησε σε εὐλογιασ ούρανοῦ ανωθεν, και εὐλογιασ της εχουσης

¹¹ Gen. III, 15. ¹² Math. xxv, 34. ¹³ II Cor. XIII, 4. ¹⁴ Joan. vi, 35.

πάντα εὐλογίαν εὐλογίας μαστῶν καὶ μήτρας, εὐ-
λογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου· παρισχυσε
ἐκ' εὐλογίας ὄρων μορίων, καὶ ἐκ' εὐλογίας
θεῶν αἰωρίων· αἱ ἔσονται ἐπὶ κεφαλὴν Ἰωσήφ,
καὶ ἐπὶ κορυφῆς, ὧν ἠγήσατο ἀδελφῶν.

ΗΙΡΡΟΛΥΤΟΣ : Τίς ἄλλος ἠξυμένους υἱὸς καὶ ἡ-
λωτὸς ἕως τῆς σήμερον, εἰ μὴ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰη-
σοῦς Χριστός; Ζηλωτὸς μὲν οὖν ἄρα καὶ τοῖς μισεῖν
θαλούμενοις, πλὴν οὐκ εἰς ἅπαν ἀλώσιμος. Εἰ γὰρ
καὶ ἀνέτη σταυρῶν, ἀλλ' ὡς Θεὸς ἀνεθῶ, πατήσας
τὸν θάνατον, μόνον δὲ οὐχὶ καὶ τοῦ Θεοῦ ὁ Πατρός
ἐπιφανοῦντος καὶ λέγοντος· *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου,*
καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅτι γὰρ ὑποπεπιτώσῃ καὶ οἱ πλείστην
δοξὴν τὴν κατ' αὐτὸν μανίαν ὠδίνοντες, ἐδίδαξεν εἰ-
πὼν· *Εἰς ὃν διαβουλεύμενοι καὶ ἐλοιδώρου καὶ*
ἐπέχον αὐτῷ κύριοι τοξευμάτων. Συνέδρια γὰρ
συνεγείροντες ἐβουλεύοντο πικρὰ τῶν τοξευμάτων
οἱ κύριοι, τούτῃσιν οἱ τῶν λαῶν ἡγούμενοι. Πλὴν
συνετρίβη τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη νεῦρα
βραχιόνων αὐτῶν διὰ χεῖρα δυνάστου Ἰακώβ,
τούτῃσιν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ὃς ἐστὶ τῶν δυνά-
μων Κύριος, ὃς καὶ εὐλογεῖσθαι παρεσκεύασε τὸν
Ἰὼν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ αὐτὸς εἰς
τύπον τῶν ἡμετέρων παραλαμβάνεται, καθὼς δηλοῖ
τὸ Εὐαγγέλιον· *Γῆ Ζαβουλῶν καὶ γῆ Νεφθαλεμ,*
ὁδὸν θαλάσσης πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ τὰ ἐξῆς.
Καὶ τοῖς καθημέροις ἐρ σκότει φῶς ἀνέτειλεν αὐ-
τοῖς. Ποῖον δὲ ἄλλο φῶς ἦν, ἢ κλήσις τῶν ἐθνῶν,
ἧτις ἐστὶ τὸ στέλεχος, τούτῃσιν τὸ ξύλον τοῦ Κυρίου,
ὃ ἔρχεντισθεῖσα καρποφορεῖ; Τὸ δὲ, *ἐπιδιδούς ἐν*
τῷ γεννήματι κάλλος, τὸ ὑπερβάλλον τῆς κλήσεως
δηλοῖ ἡμῖν. Εἰ δὲ καὶ ἐφ' ἡμῶν νοῖτο τυχεῖν τὸ, *ἐπι-*
διδούς ἐν τῷ γεννήματι κάλλος, οὐκ ἀσυμφανῆς ὁ
λόγος. Προκόπτοντες γὰρ αἱ κατ' ἀρετῆν καὶ τῶν
ἀμεινόνων ἀφικνούμενοι, ἧτοι τοῖς ἐμπροσθεῖν ἐπεκ-
τερόμενοι κατὰ τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου φωνήν,
εἰς κάλλος αἱ τὸ περιφανέστερον ἀναθρώσσομεν
κάλλος δὲ φημι τὸ πνευματικόν, ἵνα καὶ ἡμῖν λέγοιτο
λοιπόν· *Ἐπεθύμησεν ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους*
σου.

Post nonnulla Apollinariis :

ΗΙΡΡΟΛΥΤΟΣ : Ἐπ' αὐτὸν δὲ πάλιν τὸν Ἐμμα-
νουὴλ ὁ τῆς προφητείας διέρπει λόγος. Ἐπειδὴ,
οἶμαι, πού τὸ ἐξ αὐτῆς δηλούμενον ἕτερον οὐδὲν ἐστίν,
ἢ ὅπερ· ἔφη ἀρτίως, *ἐπιδιδούς ἐν τῷ γεννήματι*
κάλλος· τὸ γὰρ ἠξυθῆσθαι λέγει αὐτὸν τὴν εἰς τὸ ἀπ'
ἀρχῆς ἐπίδοσιν καὶ ἀναδρομὴν τῆς ἐνοῦσης εὐκλείας
αὐτῷ φυσικῶς σημαίνει. Τοῦτο πάντως κατάχεται
ὀρθῶς ἔχειν ὑπελημμένον. Ἐπειδὴ γὰρ (5) ὁ μονο-
γενῆς τοῦ Θεοῦ λόγος, Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ (6),

A dictionem uberum et vulvae, benedictionem patris tui
et matris tuæ; prævaluit super benedictiones mon-
tium stabilium, et in benedictionibus collium æter-
norum : erunt super caput Joseph, et super caput
fratrum, quorum dux fuit.

Ecquis alius filius auctus et zelatus in hunc us-
que diem, quam Dominus noster Jesus Christus? Zelatus
quidem sive invidia petitus ab iis qui odio eum
prosequi gaudent, at non omnino expugnatus. Quanquam
enim crucem sustinuit, tamen ut Deus rediit in vitam,
mortemque conculcavit, Deo et Patre ipsi acclamante ac
dicente : *Sede a dextris meis* ¹⁰, et quæ sequuntur. Quod enim succubue-
runt ipsi, etiam illi qui plurimam adversus eum-
dem insaniam parturiebant, docet cum ait : *In*
quem consilia conferentes maledicebant in eum do-
mini sagittationum. Synedria enim convocantes,
acerba inierunt consilia *domini sagittationum*, hoc
est populorum principes. Verum *coniriti sunt arcus*
eorum, et dissoluti sunt nervi brachiorum illorum
per manum potentis Jacob : hoc est Dei et Patris,
qui est Dominus potentatum, qui etiam benedici
fecit Filium in cælo et in terra. Et Nephthaim in
typum rerum nostrarum assumitur, ut docet Evan-
gelium : *Terra Zabulon et terra Nephthaim, viam*
maris ultra Jordanem ¹⁵, et quæ sequuntur. *Et illis*
qui sedebant in tenebris, exortum est lumen ¹⁷. Quod-
nam vero lumen aliud quam vocatio gentium, quæ
est virgultum, hoc est lignus Domini, cui inserta
fructus profert? At verbis : *Dans in germine pul-*
chritudinem, abundantiam vocationis nobis signifi-
cat. Si vero et de nobis intelligantur verba : *dans*
in germine pulchritudinem, non incongruens erit
oratio. Proficientes enim semper in virtute, et ad
meliora penetrantes, sive secundum beati Pauli
vocem, *ad priora nos extendentes* ¹⁹, ad pulchritudi-
nem semper splendidiorem enitimus; pulchritudi-
nem, inquam, spiritalem, ut et nobis dicatur deinceps :
Concupivit rex decorem tuum ¹⁰.

Ad ipsum iterum Emmanuel prophetæ scripsit
oratio. Quandoquidem, ut existimo, aliud ex illa
significatum nihil est, quam quod jam modo dixit,
dans in germine pulchritudinem; ait enim eum au-
gescere incrementis in id quod ab initio fuerat, et
reditu ad naturalem, quæ in illo est, nobilitatem
ferri significat. Hoc omnino recte intelligitur quod
assumpsit. Quandoquidem unigenitum Dei Ver-
bum, Deus ex Deo existens, *semetipsum secundum*

¹⁰ Psal. cix, 4. ¹⁵ Matth. iv, 15. ¹⁷ Ibid. 16. ¹⁹ Philipp. iii, 13. ²⁰ Psal. xlv, 12.

(5) Ἐπειδὴ γὰρ, κ. τ. λ. Hæc et sequentia usque
ad ea, ὑπάρχων αὐτῷ, Romæ ab Isaaco Vossio de-
scripta, edidit primum Grabius in adnotatis ad Bulli
Defens. fid. Nic., pag. 103, et quidem pleniora at-
que emendatiora; ad quæ proinde exegimus editum
Fabricianum.

(6) Θεὸς ὑπάρχων ἐκ Θεοῦ. Observamus post

Grabium; sanctum martyrem ipsiusmet concilii Ni-
cæni phrasin usurpare : quemadmodum infra *contra*
Noetum, cap. 10, dixit φῶς ἐκ φωτός, *lumen de*
lumine. Minus recte vertit verba ista Fabricius :
Cum Deus esset e Deo; uti et sequentia, *sponteque*
se in id quod non erat induit, atque ingloriam car-
nem sibi induxit.

Scripturas exinanivit²⁰, demittens ultro se ipsum id quod non erat, et vilem hanc carnem induit, atque in *servi forma* apparuit, Deo et Patri factus obediens usque ad mortem; *caepropter* deinceps et *superexaltatus* legitur; et tanquam id prope non habens propter humanam naturam, ac gratuiti instar doni, accepit *nomen super omne nomen*, secundum beati Pauli verba. Sed ex rei veritate, res tamen ipsa non erat eorum donum quæ ab initio naturaliter in eo haud essent (longe aliter se res habet); sed potius redivit existimandus est et recursus ad id, quod ab initio essentialiter et inseparabiliter ei inerat. Quamobrem et cum per *oconomiam* humilitate carnis esset indutus, ait: *Pater, glorifica me gloria quam habui*²¹, et quæ sequuntur. Semper enim erat in gloria divina, qui ante omnem ævum et tempus atque ante mundi constitutionem proprio Patri coexistit.

Intelligitur etiam convenienter per *adolescens* sive *junior*. Apparuit enim in ultimis ævi temporibus, et post sanctorum prophetarum gloriosum et dignum amore chorum, et simpliciter ac semel ut dicam, post omnes quotquot ante tempus incarnationis, in ordine filiorum ob virtutem competati sunt. *Zelatus* autem quod dicitur Emmanuel, est quodammodo ambiguum. Imo vero zelatus sive æmulandus est sanctis, qui vestigia ejus sectari studentes ad divinam ejus pulchritudinem se conformant, et ipsum sibi proponunt præscriptum eorum quæ agere debeant, summamque inde gloriam referunt. Zelatus vero etiam in alium intelligi modum potest, hoc est invidia petitus ab iis qui cum non diligunt; ducibus, inquam, Judæorum, sive Scribis atque Phariseis; qui acerbum in se parturientes zelum, et Invidiam materiam facientes sibi ex ejus quæ eripi illi non potest gloria, multis modis eum captabant. Christus quidem in vitam revocaverat mortuos jam festentes et corruptos, et alia divina signa ediderat; unde fas erat illos stupentes ad ista, credere neque amplius dubitare. At illi hoc neutiquam faciebant; verum invidia vexabantur ei acerbum animo mœrorem concipiebant.

Post Cyrilli nonnulla :

Ecquis alius iste, quam sicut demonstratum nobis est ab Apostolo, *secundus homo Dominus de celo*²². Atque in Evangelio, postremum ait fecisse voluntatem Patris²³. Verbis autem, *Ad me revertere*,

²⁰ Philipp. II, 7-9. ²¹ Joan. XVII, 5. ²² I Cor. XV, 47. ²³ Matth. XXI, 31.

(7) *Kal en tē tou doulou morphē ... tautei toi loipon*. Hæc habet excerptum Grabianum; que tamen in edito Fabricii desiderantur; licet ea requirat contextus Paulinus, ad quem S. Hippolytus hic procul dubio respexit.

(8) *Kata to alēthes*. Male apud Fabricium, *kal to alēthes*.

(9) *O Isachatos*. Observat Fabricius post Millium, codices nonnullos, ut Cantabr., legere, ut hic Hippolytus. Sanctus Hieronymus *Comment. in Math.*, lib. III, ad cap. XXI, 31: « Sciendum est, inquit, in veris exemplaribus non haberi *novissimum*, sed *primum*, ut proprio judicio condemnem-

A *κενέωκεν* *εαυτον* *κατα* *τας* *Γραφας*, *καθεις* *εθε-*
λοντης *εαυτον* *εις* *οπαρ* *ουκ* *ην*, *καλ* *την* *αδοξον* *ταυ-*
την *σαρκα* *ημπεσχετο*, *καλ* *εν* *τη* *του* *δουλου* *μορφη*
πεφηνη (7), *γεγορας* *υπηκοος* *τω* *θεω* *καλ* *Πατρι*
μεχρι *θανατου*, *ταυτη* *τοι* *λοιπον* *καλ* *υπερυψου-*
σθαι *λεγεται* *καλ* *ως* *ουκ* *εχων* *δια* *το* *ανθρωπινο*
μονουοχι, *καλ* *εν* *χαριτος* *μοιρα*, *λαμβανει* *το* *δρομα*
το *υπερ* *παν* *δρομα*, *κατα* *την* *του* *μακαριου* *Παυ-*
λου *φωνην*. 'Αλλ' *ην* *το* *χρημα* *κατα* *το* *αληθες* (8)
ου *δοσις* *ως* *εν* *αρχη* *των* *ουκ* *ενοντων* *αυτω* *φυσικως*,
πολλου *γε* *καλ* *δει*: *νοιτο* *δ'* *αν* *μαλλον* *αναφοιτησις*
καλ *αναδρομη* *προς* *το* *εν* *αρχη* *καλ* *ουσιωδως* *καλ*
αναποδλητως *υπαρχον* *αυτω*. *Τοιγαρτοι* *καλ* *εφασκεν*
ο *της* *ανθρωποτητος* *το* *σμιχροπρεπες* *υποδους* *οικο-*
νομικως *Πατερ*, *δδασον* *με* *τη* *δδξη* *η* *ειχον*,
καλ *τα* *εξης*. 'Αει *γαρ* *ην* *εν* *δδξη* *θεοπρεπει*, *τω* *ιδιω*
συνυπαρχων *γεννητορι* *προς* *παντες* *αιωνος* *καλ* *χρο-*
νου *καλ* *της* *του* *κοσμου* *καταβολης*.

Νοιτο δ' *αν* *εικότως* *καλ* *γεωτατος*. Πέφηνη γάρ *εν*
τελευταίος *του* *αιωνος* *καιρος*, *καλ* *μετα* *των* *των*
αγλων *προφητων* *ευκλειε* *τε* *καλ* *αξιόταστον* *χορδον*, *καλ*
απαξ *απλως* *προς* *της* *επιδημιας* *ως* *εν* *υιων* *μετα* *ελεογισμενους* *δι* *αρετην*. *Ζηλωτος*
δε *οτι* *γεγονεν* *ο* *Εμμανουηλ* *πως* *εστιν* *αμφιβαλ-*
λειν. 'Αλλά *ζηλωτος* *μεν* *αγλους* *οι* *τοις* *εχνεσιν* *αυ-*
του *κατακολουθειν* *σπουδαζοντες*, *καλ* *προς* *το* *θειον*
αυτου *μορφουενοι* *καλλος*, *αυτον* *τε* *ποιουενοι* *την*
πρακτεων *υπογραμμων*, *την* *απασων* *αριστην* *απο-*
φερονται *δδξαν*. *Ζηλωτος* *γε* *μην* *καλ* *καθ'* *ετερον* *αν*
νοιτο *τροπον* *τοις* *ουκ* *αγαπων* *ειρημενους*: *φημι* *δη*
τοις *των* *Ιουδαίων* *καθηγηταις*, *ητοι* *τοις* *Γραμμα-*
τευσι *καλ* *Φαρισαίσις*: *οι* *πικρον* *εν* *εαυτοις* *ωδινοντες*
ζηλον *καλ* *βασκανιας* *υποθεσιν* *την* *απαράδλητον* *αυ-*
του *ποιουενοι* *δδξαν* *κατα* *πολλους* *ηλισκον* *τροπους*.
Διανιστη *μεν* *γαρ* *τους* *νεκρους* *ο* *Χριστος* *δδουδδτας*
ηδη *καλ* *διεφθαρμενους*, *καλ* *τας* *αλλας* *θεοσημιας*
επετελει *τους* *δε* *κατατεθηπεναι* *δεον* *καλ* *προς* *το*
χρηναι *πιστευειν* *εσθαι*, *λοιπον* *ουδεν* *ενδοιαζοντας*.
Οι *δε* *τουτο* *μεν* *ουκ* *εδρων*, *εδάκνοντο* *δε* *τω* *φθωκω*,
καλ *πικρας* *εις* *νοον* *εδεχοντο* *λυπας*.

D HIPPOLYTUS: *Τις* *αλλος* *ουτος*, *η* *καθως* *δεικνυται*
ημιν *δια* *του* *Αποστολου*, *οτι* *ο* *δευτερος* *ανθρωπος*
ο *Κυριος* *εξ* *ουρανου*. *Καλ* *εν* *τω* *Ευαγγελιω*, *την*
ποιησαντα *το* *θελημα* *του* *Πατρος* *ειπεν* *ο* *εσχατος* (9).

tu. Si autem *novissimum* voluerimus legere, manifesta est interpretatio: ut dicamus intelligere quidem veritatem Judæos, sed tergiversari, et nolle dicere quod sentiunt.) Wetstenius in sua Nov. Test. Græci editione, tom. I, pag. 467, hunc ipsum Hippolyti locum in medium profert, licet minus emendate, subditque doctoris maximi verbis recitatis: « Nimis recordatus aliquis, ultimos fore primos, quod dicitur Matth. xx, 16, putavit publicanos rectius ultimos vocari: quam emendationem quidam eo usque extenderunt, ut etiam responsiones migrarent.» Quam quidem v. c. conjecturam eruditorum judicio permittimus. Cæterum haud præ-

Τῷ δὲ, Ἡρὸς μὲ ἀνάστρεψόν, δηλοῦται ἡμῖν ἡ μετὰ τὸ πάθος ἀνάληψις εἰς τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸν Πατέρα. Τῷ δὲ, Εἰς δὲ διαβουλεύομενοι ἐλοιδώρου, τίνες εἰ μὴ ὁ λαὸς κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν; Καὶ ἐρεῖχον αὐτῶν τίνες ἐνεῖχον αὐτῶν, οἱ καὶ μέχρι σήμερον ἐνέχουσιν; Οὗτοι, κέρριος τοξευμάτων, οἱ καταπολεμεῖν τὸν Κύριον δοκοῦντας. Εἰ γὰρ καὶ ἐνίσχυσαν τοῦ ἀναιρεθῆναι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ συνετρέθησαν μετὰ κράτους τὰ τόξα αὐτῶν. Φανερῶς δὲ ἡμῖν δηλοῦται, ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν συνετρέπεται τὰ τόξα αὐτῶν μετὰ κράτους· τούτέστιν οἱ τῶν λαῶν ἡγούμενοι, οἱ ἐπ' αὐτὸν παραθίγοντες τοὺς οἰοει τραυματίζοντας ἀκίδων ἐν τάξει· μόνον δὲ οὐχὶ καὶ ἐμπηγνυμένους, διὰ τὸ δρᾶν ἃ μὴ θέμις, καὶ ἀποτολμᾶν οἱ καὶ θηρίων ἀγρίων ἐπέθρωσκον δι-
κην.

Ἐπερίσχυσας ἐπὲρ εὐλογίας ὄρων μορίμων. Ὅρη αἰώνια καὶ μονιμώτατα καὶ θίνας αἰωνίους, τοὺς ἀγίους φησὶ διὰ τὸ ἔρθῃαι τῆς γῆς· φωνεῖν μὲν οὐδὲν τῶν κατερριμμένων, ζητεῖν δὲ τὰ ἄνω, καὶ εἰς τὰ τῶν ἀρετῶν εὐ μάλα διψεῖται ὑψώματα· κατόπιν οὖν ἄρα τῆς Χριστοῦ δόξης καὶ οἱ τῶν Πατέρων ἀπισημώτατοι καὶ εἰς λῆξιν ἤκοντες ἀρετῆς. Οἱ μὲν γὰρ ἦσαν οἰκέται· ὁ δὲ Κύριος Ἰδὸς τὰ δι' ὧν ἐκείνοι γεγονάσι λαμπρῶν, κεχωρήγησαν αὐτοῖς. Τοῦ γὰρ τοῦ καὶ λέγουσιν, ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ πάντες ἡμεῖς ἐλάβομεν.

Καὶ ἐδοθήθη σοὶ ὁ Θεὸς ὁ ἐμός. Σαφῶς ἡμῖν δεικνύεται ὅτι ἡ βοήθεια καὶ ἀντιλήψις τοῦ Πατρὸς οὐ παρ' ἄλλου τινὸς ἢ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ ἡμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τῷ δὲ, Θεός μου, δηλοῦται ὅτι τὸ Πνεῦμα λέγει διὰ τοῦ Ἰακώβ.

EUSEB.: Τὰ νεῖρα βραχιόνων. Οὐκ ἠδύνατο χειρῶν εἰπεῖν ἢ ὤμων· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ ἐν μέσῳ τοῦ αὐτοῦ πλατέα βραχίονες λέγεται, εὐκαίρως βραχίονας λέγει.

HIPOLYTUS: Εὐλογίας μαστῶν καὶ μήτρας. Τούτῳ ἡμῖν δηλοῦται ὅτι ἡ μὲν εὐλογία ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἔστι τὸ Πνεῦμα κατελθὸν διὰ τοῦ Λόγου ἐπὶ τὴν σάρκα. Μαστῶν δὲ καὶ μήτρας, τῆς Παρθένου εὐλογίας λέγει. Τὸ δὲ, Πατὴρ καὶ μητὴρ (10) σου, τοῦτο λέγει καὶ εὐλογίαν Πατρός ἢν ἐλάβομεν ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

²⁴ Joan. 1, 16. ²⁵ Gen. XLVIII, 5, 4.

terminandum videtur, vocem ἕχατος pro πρώτος nonnunquam fuisse usurpatam. Videsis quæ tom. V nostræ Bibliothecæ, ad fragmentum II Poly-carpanum adnotavimus.

(10) Πατὴρ καὶ μητὴρ. Grabius, l. c., e schedis Vossianis Romæ descriptis, in hunc Genesios locum Hippolyti commentariorum fragmentum profert quod huc asserre opera pretium fuerit. Sic autem Grabius: Ad ista verba, εὐλογίας Πατρός καὶ μητρός, ita commentatur Hippolytus: Σαφῶς τε καὶ ἀναργῶς ἢ τε ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρός γέννησις τοῦ Μονογενοῦς, καὶ διὰ τῆς ἀγίας Παρθένου σημαίνεται, καθὼς νοεῖται καὶ πέφηνεν ἄνθρωπος. Ἰδὸς γὰρ ὑπάρχων φυσικῶς τε καὶ ἀληθῶς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός. ἃ ἡμεῖς ἀνέτηλθον διὰ γυναικὸς τε καὶ μη-

A declaratur nobis Christi post passionem assumptio in caelum ad Patrem. Illis vero, in quem consilia conferentes maledicebant, quinam innuuntur nisi populus Judaicus adversus Dominum nostrum? Et intendebant: quinam intenderunt adversus illum atque in hunc usque intendunt? Hi, domini sagittationum qui putant se adversus Dominum bel-
lasse. Licet vero valuerunt eum de vita tollere, at-
tamen contriti sunt cum potentis arcus eorum. Man-
ifeste his nobis declaratur, quod post resurrectionem cum potentia contriti sunt arcus eorum; hoc est, principes populi, qui velut in acie adversus Do-
minum acuerunt sua tela ad infligenda vulnera, et tantum non infixerunt; quandoquidem fecere quæ minime fas, atque ausi sunt etiam ferarum bestia-
rum more in eam irruere.

B Prævaluisti super benedictiones montium stabili-
lium. Per montes sempiternos et stabiles maxima et colles æternos, innuit sanctos, quoniam terrenis subtracti sunt, et nihil rerum caducarum crepant, sed quærunt quæ supra sunt, et ad virtutum subli-
nija cacumina vehementer desiderant eniti: post gloriam Christi nimirum etiam Patrum insignes maxime et qui ad summum virtutis pervenerant. Hi porro servi. Dominus autem, Filius, illis sup-
peditavit ea quibus ipsi præclari facti sunt. Quam-
obrem et ipsi profitentur, quod ex plenitudine
ejus nos omnes accepimus ²⁴.

C Et adjovit te Deus meus. Perspicue nobis osten-
ditur, quod auxilium et adjumentum Filii non ab alio quam a Patre et Deo nostro qui in caelis est. Verbis Deus meus, declaratur quod Spiritus ait per
Jacobum ²⁵.

Nervi brachiorum. Non potuit manuum dicere vel humerorum: sed quandoquidem media lata in arcu brachia dicuntur, opportuna dixit bra-
chia.

Benedictionem uberum et uteri. His verbis nobis significatur, quod benedictio de caelo est Spiritus descendens per Verbum in carnem. Uberum vero et uteri, Virginis notat benedictiones. Patris tui et matris tuæ, hoc designat benedictionem Patris quam accepimus in Ecclesiam per Dominum no-
strum Jesum Christum.

D τρας γέννησιν, καὶ μαστοῦς τεθῆλακεν. Οὐ γέ τοι, κατὰ τινὰς δοχῆσι γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς τοῦτο κατὰ ἀλήθειαν, πεφηνῶς ὅπερ ἐσμὲν, αὐτοὶ τοῖς τῆς φύσεως ἐπίμονοι νόμοις, καὶ τροφῆς ἠέροχη-
σεν, καί τοι ζῶν αὐτὸς τῷ κόσμῳ διδοῦς. «Clare at-
que manifeste ea pariter quæ est ex Deo et Patris generatio Unigeniti, ac quæ per sanctam Virginem facta est, indicatur, juxta quam eruditur et visus est homo. Filius enim Dei et Patris naturaliter ac vere existens, propter nos eam sustinuit quæ fuit per mulierem et uterum generationem, et ubera suxit. Neque enim, ut quibusdam videtur, putative fuit homo; sed idem vere apparuit quod nos sumus qui naturæ leges sequimur, et nutrimentum usus est, quamvis ipse mundo vitam daret.»

Genes. XLIX, 27: *Benjamin lupus rapax; mane comedet adhuc, et ad vesperam dat escam.*

Omnino quadrat in Paulum apostolum qui e tribu Benjamin fuit. Cum enim juvenis esset, lupus fuit rapax; postquam vero credidit, præbuit cibum. Declaratur nobis et hoc per gratiam Domini nostri Jesu Christi, quod tribus Benjamin in principatibus, hoc enim est *mane*, persequitur. Saul enim qui e tribu Benjamin fuit, Davidem figuram Christi gerentem est persecutus.

Βενιαμιν λύκος ἀρπαξ, τὸ πρωτῶν ἐδεται ἐτι, καὶ εἰς τὸ ἑσπέρας δίδωσιν τροφήν.

HIPPOLYTUS: Συναρμῶζει πάνυ τῷ ἐκ φυλῆς Βενιαμιν Παύλῳ. Ὅτε γὰρ ἦν νέος, λύκος ἦν ἀρπαξ· δέδωκε δὲ τροφήν πιστεύσας. Δηλοῦται ἡμῖν καὶ τοῦτο διὰ τῆς χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἡ Βενιαμιν φυλὴ ἐν ταῖς ἀρχαῖς, ὅπου ἐστὶ τὸ πρωτῶν, δίκαιε. Ὁ γὰρ Σαοὺλ δεῖ ἦν ἐκ τῆς Βενιαμιν φυλῆς, τὸν εἰς τύπον τοῦ Κυρίου καίμενον Δαυὶδ ἐδίωκεν.

II.

Ex Leontii et Joannis Rerum sacrarum libro II, ap. Mai, Script. vet., t. VII, p. 84.

Ex sancti Hippolyti Romæ Commentario in Genesim.

Gen. II, 7: *Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ. Cur ita? Nonne juxta quorundam opinionem tres homines legimus factos, unum spiritalem, alium animale, alium terrestrem? Non res ita se habet; sed de uno tantum homine loquitur tota narratio. Hoc quidem: Faciamus, de homine futuro est; illud autem: Formavit . . . Dominus Deus hominem de limo terræ, de uno ac eodem homine fit narratio. Modo dicit: Fiat; modo autem facit, et quomodo facit, narratur.*

Τοῦ ἀγίου Ἰππολύτου Ῥώμης (11) ἐκ τῆς εἰς τὴν Γένησιν πραγματείας.

Καὶ ἐπλασεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο; ἄρα μὴ κατὰ τὴν τιμῶν ὑπόνοιαν, τρεῖς ἀνθρώπους λέγομεν γεγονέναι, ἓνα πνευματικόν, καὶ ἓνα ψυχικόν, καὶ ἓνα χοϊκόν; οὐχ οὕτως ἔχει, ἀλλὰ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ πᾶσα διήγησις· τὸ γὰρ Ποιήσωμεν, περὶ μέλλοντός ἐστι· τὸ δὲ Ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ὥστε περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ αὐτοῦ ἡ διήγησις γίνεται· τότε γὰρ λέγει· Γενήσασθαι, νῦν δὲ ποιεῖ, καὶ τὸ πῶς ποιεῖ διηγείται.

III.

Apud S. Hieronymum, epist. 36 ad Damasum, num. 18. (Ex Galland.)

(12) Isaac portat imaginem Dei Patris. Rebecca Spiritus sancti. Esau populi prioris, et diaboli. Jacob Ecclesiae, sive Christi. Senuisse Isaac, consumptionem orbis ostendit: oculis caligasse, fidem perisse de mundo, et religionis lumen ante eum neglectum esse significat. Quod filius major vocatur, acceptio legis est Judæorum. Quod escas ejus atque capturam diligit pater, homines sunt ab errore salvati, quos per doctrinam justus quisque venatur. Sermo Dei, benedictionis est repromissio, et spes regni futuri; in quo cum Christo sancti sunt regnaturi, et verum Sabbatum celebraturi. Rebecca plena Spiritu sancto, sciens quid audisset antequam pareret, quia major serviet minori²⁵; magis autem forma Spiritus sancti, in Jacob ante meditatur: loquitur (13) ad filium minorem: *Vade ad gregem, et accipe mihi duos hædos*²⁷; præfigurans carneum Salvatoris adventum, in quo eos vel maxime liberaret, qui peccatis tenebantur obnoxii; siquidem in omnibus Scripturis hædi pro peccato-

ribus accipiuntur. Quod autem duos jubetur afferre, duorum populorum significabatur assumptio; quod teneros et bonos, dociles et innocentes animas (14). Stola vel vestimentum Esau, fides et Scripturæ sunt Hebræorum, quibus gentiliū indutus est populus. Pelles quæ ejus brachiis circumdatæ sunt, peccata utriusque sunt plebis, quæ Christus in extensione manuum cruci secum pariter affixit. Quod Isaac quærit ab Jacob, cur tam cito venerit²⁶ (15), admiratur celerem credentium fidem. Quod cibi delectabiles offeruntur, hostia placens Deo, salus est peccatorum. Post esum sequitur benedictio, et ejus odore perfruitur; virtutem resurrectionis et regni, aperta voce pronuntians: quomodo etiam, adorent eum fratres sui et serviant ei, credentes ex Israel. Quia igitur iniquitas est inimica justitiæ, Esau in discordiam concitatur, et necem fraudulentus excogitat dicens in corde suo: *Appropinquant* (16) *dies passionis patris mei, et occidam Jacob fratrem meum*²⁸. Diabolus fratricidas Judæos

²⁵ Gen. xxv, 25. ²⁷ Gen. xxvii, 9. ²⁸ Ibid. 20.

(11) Græcus auctor intelligit Ῥώμης ἐπισκόπου, Romani episcopi; quem Græcorum frequentem errorem alibi me narrare memini.

(12) Iis quæ refert sanctus doctor, ex Hippolyti Commentario in Genesim descripta, ista præmittit: *Quoniam autem polliciti sumus et de eo (Isaaco et Rebecca, Gen. xxvii) quid significaret in figura, adungere; Hippolyti martyris verba ponamus, a quo et Victorinus noster non plurimum discrepat: non quod omnia plenius exsecutus sit, sed quod possit occasionem præbere lectori ad intelligentiam latiore.*

(13) Quidam mss., *medit. et loquitur*. VALLARS.

(14) Subaudi *significatur*: nec enim placet quod habent veteres editi, *dociles et innocentes animas significat*. Proxime vero *vel vestimentum*, ex iisdem editis, Vaticano aliisque nonnullis mss. reposuimus. Id.

(15) Duo mss., *admiratur, ut loquatur, etc.* Antea erat, *admirabatur*. Id.

(16) Victorius *appropinquant* immutavit contra mss. fidem. Deinde duo vetera exemplaria, *dies mortis*: quam tamen infra lectionem haud servant. Id.

in Cain ante praemediata, in Esau manifestissime A constituitur, tempus quoque interfectionis ostendens: *Appropinquans*, inquit, *dies passionis patriae et interfectionis fratrum meorum*. Quapropter Rebecca, id est patientia, nuntiavit viro fratris insidias; qui vocato Jacob, praecipit ei ut in Mesopotamiam

pergeret, et inde acciperet uxorem de genere Eaban Syri fratris, matris suae. Quomodo itaque (fratris dolos fugiens, Mesopotamiam tendit Jacob; ita et Christus, Judaeorum incredulitate compulsus, proficiscitur in Gallaeam, inde sibi ex gentibus sponsam sumpturus Ecclesiam (17).

IN NUMEROS.

Apud Leontium Byzant., lib. 1. Contra Nestorium et Eutychen. (Ex Calland. — Idem fragmentum legitur ap. Meium Script. Vet. 4. VII, p. 134.)

Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, B. S. Hippolyti episcopi et martyris, ex benedictionibus Balaam.

Ἵνα ἔξ δευτέρῃ τὸ συναμφοτέρον ἔχων ἐν ἑαυτῷ, τὴν τε τοῦ Θεοῦ οὐσίαν καὶ τὴν ἐξ ἀνθρώπων, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει: *Μεσίτης Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἄνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς ὁ δὲ μεσίτης ἀνθρώπου* (18) οὐ γίνεται, ἀλλὰ δύο: ἔδει οὖν τὸν Χριστὸν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσίτην γενόμενον, παρ' ἀμφοτέρων ἀφραδῶνά τινε εὐληφέναι, ἵνα φανῇ δύο προσώπων μεσίτης.

Ut autem demonstraretur utramque in se habere substantiam, Dei nimirum et hominum, sicut Apostolus ait: *Mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus* ¹⁸, *mediator autem unius hominis non est* ¹⁹, sed duorum; oportebat ergo, ut Christus Dei et hominum mediator factus, ab utrisque arbam quamdam acciperet, ut appareret duarum naturarum mediator.

IN REGES.

Fragmentum Tractatus S. Hippolyti eis τὴν Ἐγγαστρίμυθον, « in Enqastrimythum, » sive « De Saule et Pythonissa, » Παρὶ Σαοὺλ καὶ Πύθωνος, I Reg. xxviii. — Ex ms. cod. Vatic. cccxxx ap. Allat. « De Engastrim, » edidit Simon de Macistris in « Actis Martyrum Ostiensium, » p. 160, Romae 1796, in-fol. (19).

Ζητεῖται εἰ ἀνῆλθεν ὁ Σαμουὴλ διὰ τῆς Ἐγγαστρι- C μύθου, ἢ οὐ. Καὶ εἰ μὲν δῶμεν ὅτι ἀνῆλθεν, τὰ ψευδῆ συνιστάμεν. Πῶς γὰρ ἠδύνατο δαίμων ψυχὴν, οὐ λέγω δικαίον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ τυχόντος, τὴν ἀπαλοῦσαν, ἢν οὐκ ἴδαι πῆ διέγοι, καλέσαι; Ἀλλὰ, φησὶν, πῶς οὖν ἡ γυνὴ ἐκποθή, καὶ παρὰ τὸ ἔθος εἶδεν ἀνιόντας ἀνθρώπους; Εἰ μὴ γὰρ παρὰ τὸ ἔθος εἶδεν, οὐκ ἂν εἶπεν Θεοῦ ἀναβαίνοντας ἐκ τῆς γῆς ἐγὼ ὄρω. Ἐνα ἐκάλεσε καὶ, πῶς ἀνῆλθεν πολλοί; Τί οὖν, εἶπον τῶν φανέντων φαιμὲν ἀναθεῖν τὰς ψυχὰς, καὶ ταύτας παρὰ τῆς γυναικὸς μὴ κληθεῖσας, ἢ ἐκείνων φαντασία τὰ (i. φαντάσματα) ὀρώμενα; Ὁδοῦν καὶ ταῦτο. Πῶς, φησὶν, ἐπιγνοῦς Σαοὺλ προσεκύνησεν; ἀλλὰ Σαοὺλ οὐκ εἶδεν, ἀλλ' ἀκούσας παρὰ

Quæritur num ascenderit Samuel per Pythonissam evocatus, an non. Et si quidem concesserimus quod ascenderit, falsa statuemus. Quomodo enim poterat dæmon animam non dico tantum justæ, sed et cujuslibet revocare, quam ubi degeret ignorabat, post discessum a corpore? Sed quomodo, inquit, mulier decepta est, ac præter consuetudinem, vidit ascendentes homines? Nisi enim præter consuetudinem vidisset, non utique dixisset: *Deos ascendentes o terra. ego video*. Unum vocavit, et quomodo ascenderunt multi? Quid ergo, universorumne qui apparuerunt dicemus ascendisse animas, easque a muliere non evocatas; an illarum apparentia simulacra? Sed neque istud. Quomodo, pergunt, cum

¹⁸ I Tim. ii, 5. ¹⁹ Gal. iii, 20.

(17) Hujusmodi fragmentum Hippolyti clauditis sanctus doctor bis verbis: *Hæc sapradictus vir*.

(18) Ἀνθρώπου. Vox importuna tum Apostoli textui, tum ecclesiastici scriptoris sententiæ, ut videtur; neque enim agitur de duorum hominum, sed de Dei et hominum mediatore.

(19) Putavit Jos. Scaliger hunc tractatum in sede marmorea S. Hippolyti descriptum ad aliam Pythonissam in apostolorum Actis memoratam pertinere. Satis quidem indocte vir aliqui excultissimi;

nam et veteres cum Pythonissæ ἀπλῶς meminissent, aliam non intelligebant ab ea Saulis. Deinde ambigendi locus non est ubi Hieronymus ait Hippolytum scripsisse *De Saule et Pythonissa*. Aptissimus autem videtur titulus in marmore inscriptus eis τὴν Ἐγγαστρίμυθον, ita conceptus vel brevitate causa, cui quadratarum student, vel ad significantium operis argumentum, quod latius excurreret. S. DE MAC.

agnovisset Saul, adoravit? Atqui Saul non vidit, sed audiens a muliere quod volebat, figuram unius eorum qui ascenderant, agnoscens tanquam Samueli, istam consuluit positis genibus. Nihil autem dæmoni facilius, quam Samuelis imaginem exhibere, sibi notam. Quomodo igitur, instant, prædixit quæ erant eventura mala, et Saul ipsi, et Jonathæ simul? Finem quidem belli prædixit, quodque Saul vinceretur; id conjectans ab ira Dei erga ipsum. Quemadmodum si medicus, isque nec summum artis apicem assecutus, ægrotum intuens desperatum, hujus prædicat mortem, in tempore tamen designando aberrans. Ita et dæmon ab Saul operibus, ipsoque facinore interrogandi Pythonissam, videns iram Dei, prænuntiat cladem simul et mortem, circa diem vero mortis aberrans.

ἂ τῆς γυναίκος, ἕπαρ ἐβούλετο, σχῆμα τῶν ἀνόντων ἐνός καὶ ἐπιγνούς ὡς Σαμουὴλ, τοιοῦτ' ἔγραπτο, προσκύνῃσεν (19'). Οὐδὲν δὲ τῷ δαίμονι μορφῶσαι, ἕπαρ ἕδει, σχῆμα τοῦ Σαμουὴλ. Πῶς οὖν προεῖπε, φησὶν, τὰ μέλλοντα συμβαίνειν τῷ Σαουλ, καὶ τῷ Ἰωνάθαν ἐν ταύτῃ κακῶ; Τὸ μὲν τέλος προεῖπε τοῦ πολέμου, ὡς Σαουλ ἠττηθήσεται, στοχασαμένη ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸν ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Ὁσάνει λατρός ὁ μὴ ἀκριβῆ τῆς ἐπιστήμης ἔχων τὴν γνώσιν, ἀπεργασμένον ἄβρωστον θεασάμενος, εἶπη τοῦτου τὸν θάνατον, περὶ τὴν ὥραν σαλλόμενος. Οὕτω καὶ ὁ δαίμων ἀπὸ τῶν ἔργων τοῦ Σαουλ, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐγγειρήματος τῆς Ἐγγαστριμύθου, εἰδὼς τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, προλέγει τὴν ἕταν ὁμοῦ καὶ τὸν θάνατον, περὶ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου σαλαίς.

IN PSALMOS.

(Ex Gallædlo.)

Hippolyti episcopi Romæ argumentum enarrationi in B Ἰαπολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης πρόθεσις διαφήσεως εἰς τοὺς Ψαλμοὺς.

Liber Psalmorum novam doctrinam continet post legem Moysis. Alter enim hic post Moysis scripturam doctrinalis liber est. Post Moysis igitur et Josuæ obitum, et post judices, David exstitit, qui dignus habitus ut Salvatoris etiam ipse pater appellaretur, novam rationem hymnorum concinendorum primus tradidit, per quam sustulit quæ a Moyse sancita lege erant de sacrificiis, et novum hymnum atque modum jubilo colendi Deum introduxit, aliaque plurima legem Moysis supergredientia, in tota sua tractatione docuit (20). ὁπαρβεθηκότα, δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς πραγματείας διδάσκει.

Ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν καινὴν διδασκαλίαν περιέχει κατὰ τὴν Μωυσίως νομοθεσίαν. Καὶ ὅτι δευτέρα μετὰ τὴν Μωυσίως γραφὴν διδασκαλικὴ βίβλος τυγχάνει. Μετὰ γούν τὴν Μωυσίως καὶ Ἰησοῦ τελευταίην, καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς Δαβὶδ γενόμενος, ὡσανεὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτὸς χρηματίσαι πατὴρ καταξωθεὶς, καινὸν τρόπον τὸν τῆς ψαλμωδίας πρώτους Ἑβραῖοι; παρέδωκε, δι' ἧς ἀναίρει μὲν τὰ παρὰ τῆς Μωυσῆ περι θυσιῶν νενομοθετημένα, καινὸν δὲ τὸν ὕμνον καὶ ἀλαλαγμοῦ τρόπον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρείας εἰσάγει, καὶ ἄλλα δὲ πλείστα τὸν Μωυσίως νόμον

In Psalmum II.

Theodoritus dialogo secundo, qui inscribitur Ἀσύγχυτος, p. 167.

Sancti Hippolyti episcopi ex enarratione secundi C Τοῦ ἁγίου Ἰαπολύτου ἐπισκόπου ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ β' ψαλμοῦ.

Hic veniens in mundum Deus et homo patefactus est, et humanam quidem ipsius naturam facile est agnoscere, quando esurit et defatigatur, et sitit, et metuens fugit et orans mœstitia conflictatur, et in cervicali dormit, et calicem passionis auferri petit, et in lucta sudat, et ab angelo confirmatur, et a Juda proditur, et contumelia afficitur a Caipha, et ab Herode despicitur, et a Pilato flagellatur, et a militibus deridetur, et a Judæis ligno affigitur,

Οὗτος ὁ προελθὼν εἰς τὸν κόσμον, θεὸς καὶ ἄνθρωπος ἐφανερώθη, καὶ τὸν μὲν ἄνθρωπον αὐτοῦ εὐκόλως ἐστὶ νοεῖν, ὅτε κενεῖ καὶ κοιπέ, καὶ κάρωνον διψᾷ, καὶ δαίλων φεύγει, καὶ προσευχόμενος λυπείται, καὶ ἐπὶ προσκεφαλαίου καθέουδει· καὶ ποτήριον πόνθους παραιτείται, καὶ ἀγωνιῶν ἰδροί, καὶ ὕπ' ἀγγέλου δυναμοῦται, καὶ ὑπὸ Ἰούδα παραδίδοται, καὶ ἀτιμάζεται ὑπὸ Καϊάφα, καὶ ἀπὸ Ἡρώδου ἐξουθενεῖται, μαστίζεται τε ὑπὸ Πιλάτου, καὶ ὑπὸ στρα-

(19') Lege... : ἐβούλετο, καὶ σχῆμα τῶν ἀνι. ἐνός ἐπιγ. ὡς Σαμουὴλ, τοιοῦτ' ἔγρ., προσκύνῃσας.

(20) Hunc locum, sed minus integrum minusque emendatum, produxit Stephanus le Moine notis ad *Varia sacra* p. 977, laudans Hippolyti librum incditum in Psalmos qui exstat Florentiæ in bibliotheca Laurentiana. Non tamen Hippolyti liber inte-

ger in jam dicta bibliotheca superest, sed fragmenta ejus quædam occurrunt in Catena inedita in Psalmos quam thesaurus ille librarius manu exarata asservat, e qua eundem locum, sed itidem minus emendate produxit Alexander Morus notis ad *Novam Fædus*, ad Hebr. 1, 5.

τιωσῶν παίζεται, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ξύλῳ προστή-
γνυται, καὶ πρὸς Πατέρα βοῶν παρατίθεται τὸ πνεῦμα,
καὶ κλίτων κεφαλῆν ἐκπνεῖ, καὶ πλευρῶν λόγχῃ
νόσεται, καὶ σίνδονι ἐλισσόμενος ἐν μνημείῳ τίθε-
ται, καὶ τριήμερος ὑπὸ Πατρὸς ἀνίσταται· τὸ δὲ
θεῖον αὐτοῦ πάλιν φανερώς ἔστιν ἰδεῖν, ὅτε ὑπ' ἀγ-
γέλων προσκυνεῖται, καὶ θεωρεῖται ὑπὸ ποιμένων,
καὶ προσδοκᾶται ὑπὸ Συμεῶν, καὶ ὑπὸ Ἄννης μαρ-
τυρεῖται, καὶ ζητεῖται ὑπὸ μάγων, καὶ σημαίνεται δι'
ἀστέρος, καὶ ὕδωρ ἐν γάμοις οἴνου (sic) ἀπέργάζεται,
καὶ θαλάσση ὑπὸ βίας ἀνέμων κινούμενη ἐπιτίμῃ,
καὶ ἐπὶ θαλάσσης περιπατεῖ, καὶ τυφλὸν ἐκ γεννητῆς
ὄρῳ ποιεῖ, καὶ νεκρὸν Ἀδάρον τετραήμερον ἀνιστᾷ,
καὶ ποικίλας δυνάμεις τελεῖ, καὶ ἁμαρτίας ἀφίησι, καὶ ἐξουσίαν δίδωσι μαθηταῖς.

A et ad Patrem clamans spiritum ei commendat, et
inclinato capite expirat, et lancea latus ejus con-
foditur, et sindone involutus in monumento collo-
catur, et tertio die a Patre resuscitatur. Divina vero
ipsius natura non obscure cernitur, quando ad an-
gelis adoratur, et a pastoribus spectatur, et exspe-
ctatur a Simeone, et Annæ testimonio ornatur, et
queritur a magis, et indicatur a stella, et ex aqua
in nuptiis vinum facit, et mare vi ventorum agita-
tum objurgat, et in mari ambulat, et cæco a nati-
vitate visum restituit, et Lazarum quatrividuum
resuscitat, et varias virtutes perficit, et peccata
remittit, et potestatem remittendi dat discipulis.

In Psalmum XXII.

Idem Theodoritus dialogo primo.

Τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος ἐκ B
τοῦ λόγου τοῦ εἰς· « Κύριος ποιμαίνει με. »

Καὶ κινωτός δὲ ἐκ ξύλων ἀσήπτων αὐτὸς ἦν ὁ Σω-
τήρ· τὸ γὰρ ἀσήπτων αὐτοῦ καὶ ἀδιάφθορον σκήνος
ταύτῃ καταγγέλλετο τὸ μηδεμίαν ἁμαρτημάτων ση-
πεδὸνα φύσαν· Ὁ γὰρ ἁμαρτήσας καὶ ἐξομολογούμενός
φησί· Προσώλεσαν καὶ ἐσάσησαν οἱ μάλωπές μου,
ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. Ὁ δὲ Κύριος
ἀναμάρτητος ἦν, ἐκ τῶν ἀσήπτων ξύλων τὸ κατὰ
ἄνθρωπον, τουτέστιν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ἁγίου
Πνεύματος ἔσωθεν, καὶ ἔξωθεν τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ,
οἷα καθαρωτάτῳ χρυσῷ περιεκαλυμμένος.

Sanctus Hippolytus episcopus et martyr in enar-
tatione psalmi, « Dominus pastor meus. »

Arca concinnata ex lignis non obnoxiiis putrefac-
tioni erat ipse Salvator. Etenim hæc significabatur
tabernaculum ipsius non sentiens cariem, aut
corruptionem, hoc est, nullam peccati putredinem
gignens. Nam peccator hanc edit confessionem:
*Putruerunt et corrupta sunt vulnera mea propter
insipientiam meam*²². Dominus vero peccati expertus,
et ex lignis immunibus a putrefactione secundum
hominem, hoc est, ex Virgine et Spiritu sancto in-
tus, et foris verbo Dei, quasi quodam purissimo
auro opertus fuit.

In psalmum XXIII.

Idem ibid.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν κγ' ψαλμόν. C

Ἔρχεται ἐπὶ τὰς οὐρανίας πόλεις, ἄγγελοι αὐτῶν
συνουδεύουσι, καὶ κλεισμέναι εἰσὶν αἱ πόλεις τῶν
οὐρανῶν. Οὐδέπω γὰρ ἀναβέβηκεν εἰς οὐρανοὺς.
Πρῶτος νῦν φαίνεται ταῖς δυνάμεσι ταῖς οὐρανίαις
ἐὰρξ ἀναβαίνουσα. Λέγεται οἶν ταῖς δυνάμεσιν ὑπὸ
τῶν ἀγγέλων τῶν προτρεχόντων τὸν Σωτήρα, καὶ
Κύριον· Ἄρατε πόλεις, οἱ ἄρχοντες, θυμῶν, καὶ
ἐκάρθητε, πόλεις αἰώνιοι, καὶ εἰσελεύσεται ὁ Βα-
σιλεὺς τῆς δόξης.

Idem in enarratione psalmi xxiii.

Venit ad cælestes portas angelis ipsum comitan-
tibus, et clausæ erant portæ cælorum. Nondum
enim in cœlum ascenderat, sed tunc primum ap-
paruit potestatibus cælestibus caro ascendens.
Dicitur ergo potestatibus ab angelis, qui erant præ-
cursores Salvatoris et Domini· *Tollite portas, prin-
cipes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et in-
troibit Rex gloriæ*²³.

In psalmum CIX.

Idem Theodoritus dialogo secundo.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν ἐξήνταμέγαλην. D

Ὁ τὸν ἀπολωλὸτα ἐκ γῆς πρωτόπλαστον ἄνθρωπον,
καὶ ἐν δεσμοῖς θανάτου κρατούμενον, ἐξ ἔδου κατω-
τάτου ἐλύσας· ὁ ἔνωθεν κατελθὼν, καὶ τὸν κάτω
εἰς τὰ ἔνω ἀνένεγκας· ὁ τὸν νεκρῶν εὐαγγελιστής,
καὶ τῶν φυγῶν λυτρωτής, καὶ ἀνάστασις τῶν τεθαμ-
μένων γινόμενος οὗτος· ἦν ὁ τοῦ νεκρικῆμένου ἀνθρώ-
που γεγεννημένος βοηθὸς κατ' αὐτὸν ἕμοιος αὐτῷ

Idem in conclone de magno cantico.

Qui perditum hominem ex terra formatum et
vinculis mortis implicatum ex infimo inferno eri-
puit, et desuper veniens in sublime extulit humi
jacentem, factus mortuorum evangelista, et ani-
marum redemptor, et resurrectio sepultorum; hic
victo homini opem tulit, factus ei similis primoge-
nitus Ἀδάμ, primum parentem Adam in virgine

²² Psal. xxxviii, 5. ²³ Psal. xxiv, 7.

visitans, spiritualis terrenum in matrice quaerens, A semper vivens per inobedientiam mortuum, celestis terrestrem ad superiora vocans, nobilis servum per propriam obedientiam libertate donare volens, qui in terram resolutum hominem et pabulum serpentis factum, in adamantem convertens idque in ligdo pendentem, Dominum adversus victorem declavit atque ita per lignum victor invenitur.

Κύριον κατὰ τοῦ νενηκητός ἀποδείξας, καὶ διὰ τοῦτο διὰ ξύλου, νικηφόρος εὐρίσκειται·

Idem in eadem concione :

Qui Filium Dei in carne nunc non agnoscunt, agnoscent ipsum judicem in gloria constitutum, quem antea in corpore humili petulanter tractarant.

Idem in eadem concione :

Etenim apostoli cum venissent ad monumentum die tertio, non invenerunt corpus Jesu, quemadmodum filii Israel sepulcrum Moysi ascendentes in montem quassaverunt, et non invenerunt.

Ἀ πρωτότοκος Λόγος, τὸν πρωτόπλαστον Ἄδᾰμ ἐν τῇ παρθένῳ ἐπισκαπτόμενος, ὁ πνευματικὸς τὸν χοιρῶν ἐν τῇ μήτρᾳ ἐπιζητῶν, ὁ ἀεὶ ζῶν τὸν διὰ παρακοῆς ἀποθανόντα · ὁ οὐράνιος τὸν ἐπίγειον εἰς τὰ ἄνω κακῶν · ὁ εὐγενὴς τὸν δουλὸν διὰ τῆς ἰδίας ὑπακοῆς ἐλευθέρων ἀποδείξει θάλων· ὁ τὸν εἰς γῆν λυόμενον ἀσθρῶπον καὶ βρῶμα βραχέως γενημένον, εἰς ἀδάμαντα τρέψας, καὶ τοῦτο ἐπὶ ξύλῳ κρεμασθέντα,

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου·

Οἱ γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνσαρκῶν νῦν μὴ ἀγινώσκοντας, ἐπιγινώσκονται αὐτὸν κριτὴν ἐν δόξῃ παραγινόμενον τὸν νῦν ἐν ἀδόξῃ σῶματα ὑδριζόμενα.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου·

Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἀλλόθεν εἰς τὸ μνημεῖον τῆς ἡμέρας τῆς τρίτης, οὐκ εὕρισκον τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· ὃν τρόπον οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ταφὴν τοῦ Μωϋσέως Β ἀναβάντες ἐν τῷ ὄρει ἔζητουν, καὶ οὐκ εὕρισκον.

In psalmum LXXVII.

(Baronius, Catalog. codd. Græc. biblioth. Mediceo-Laurentianæ, tom. I, p. 91.)

45 : Misit in eos cynomyiam, et comedit eos; et ranam, et disperdidit eos.

46. Et dedit arugini fructus eorum et labores eorum locustæ.

47. Et occidit in grandine vineas eorum et moros eorum in pruina.

Quemadmodum vero per immoderatam victus rationem extitialis quidam et biliosus in visceribus concrevit humor, quem arte sua medicus ad vomitum eliciendo, non is profecto in causa fuerit, ut illa morbosus in corpore producat; quem quidem intemperantia cibi effecit, in apertum autem eduxit ars medica : sic etiam quamvis dicatur molestam vindicationem, qua plectantur qui voluntate sunt perversi, a Deo esse; rationi utique consentaneum foret, ex nobis ipsis initia repetere et causas, hujusmodi mala recipiendi. Qui enim sine culpa vixerit, non illi tenebræ sunt, non vermis, non gehenna, non ignis, non aliud quidquam terribilium rerum et pœnarum : quemadmodum neque Hebræis detrimento fuerunt Ægyptiæ plagæ, non miputi illi sciniphs invito morsu dolorem inferentes, non cynomyia mordicus aculeo acerbo adhaerescens, non superne ingruentes grandinis lapidibus procellæ, non arva locustis absumpta, non obsitus tenebris aer, caeteraque hujusmodi. In prompta autem Deo est excolere veram vitem, Ægyptiam vero perdere, cum illis etiam parcat, qui comesturi sunt usquam fellis, et sibi turti venenum aspidum insanabile ²⁰. Subruitur plane licus Ægyptia, non autem illa quam Zacchæus conscendit, ut Dominum meum intueri possit : fructusque Ægypti corrumpuntur, opera nimirum carnis; non autem fructus Spiritus, charitas, gaudium, pax ²⁰.

μᾰ. Ἐξέπεμψεν εἰς αὐτοὺς κυνόμυια, καὶ κατέφαγεν αὐτοὺς, καὶ βάτραχον, καὶ διεσέφαγεν αὐτοὺς.

μς. Καὶ ἔδωκε τῇ ἀρουσίῃ τοὺς καρποὺς αὐτῶν, καὶ τοὺς πόρους αὐτῶν τῇ ἀκρίδι.

μδ. Ἀπέκτεινεν ἐν χαλδίῃ τὴν ἀμπέλῶν αὐτῶν, καὶ τὰς συκαμῖλους αὐτῶν ἐν τῇ πύλῃ.

Ὅσοι γὰρ διὰ τῆς ἀτακτοτέρας διαίτης φθοροποιῶς τις χυμὸς καὶ χολώδης ἐν τοῖς σπλάγγχοις συνίσταται, ὃν ὁ λατρός διὰ τῆς τέχνης εἰς ἕμετον ἐφαλοχόμενος, οὐκ ἂν ἐν αἰτία γένοιτο τοῦ αὐτοῦ ἐμπόησαι τῷ σώματι τὸν νοσῶδη χυμὸν, ἀλλ' ἐποίησε μὲν τῆς τροφῆς ἀταξία, εἰς δὲ τὸ ἐμφανὲς ἤγαγεν ἡ λατρικὴ ἐπιστήμη. Οὕτως καὶ παρὰ Θεοῦ γίνεσθαι λέγεται τοῖς μοχθηροῖς τὴν προαίρεσιν ἢ ἀλγεινὴ ἀγριαπόδοσις, εὐλογον ἂν εἴη ἐξ ἡμῶν αὐτῶν νοεῖν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας τὰ τοιαῦτα λαμβάνειν πάθη. Τῷ γὰρ ἀναμαρτήτως βεβιωκῶτι οὐ σάτος ἐστίν, οὐ σκιάλῃς, οὐ γέσση, οὐ πῦρ, οὐκ ἄλλο τι τῶν φοβερῶν ὀνομάτων τα καὶ πραγμάτων, ὡς οὐδὲ τοῖς Ἑβραίοις αἱ Αἰγύπτιας πληγαί, οἱ λεπτοὶ σκίτινες ἐκεῖνοι, οἱ τοῖς ἀφανέσιν ἀλύοντες δῆγμασι, ἢ ὀδυνηρῶς διὰ τοῦ δῆγματος ἐμφορμένη τῷ σώματι χυλόμυια, οἱ ἀνοθεν πρησθηρὸς τοῖς τῆς χαλδίας ἰλθοῦς συγκαταπίπτοντες, ἢ ὅτε τῶν ἀκρίδων καταφειρομένη γεωπονία, ὁ μελανόμενος ἀήρ, τὰ ἄλλα. Πρόκειται δὲ τῷ Θεῷ γεωργεῖν μὲν τὴν ἀληθινὴν ἀμπέλον, ἀποκτεῖναι δὲ τὴν Αἰγύπτιαν φειδομένη τῶν μελλόντων ἐσθλείν σταφυλῆν χολῆς καὶ πίνειν θυμὸν ἀσπίδων ἀνίστατον. Ἄναιρεται δὲ καὶ συκάμιμος Αἰγύπτια, οὐ μὴν ἐκείνη ἐφ' ἣν ἀναβαίνει Ζαχαρίας, ἵνα δυνήθῃ ἰδεῖν μου τὸν Κύριον. Καὶ διαφθείρονται καρποὶ Αἰγύπτιας, ἔργα σαρκὸς, οὐ μὴν ὁ τοῦ Πνεύματος καρπός, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη.

²⁰ Deuter. xxxii, 33. ²⁰ Gal. v, 22.

μη. Καὶ παραδώσω εἰς χάλαζα τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τῷ πυρὶ.

Ὁ δὲ Σύμμαχος τοῦ ἐκδότου λέγει τὰ κτήνη αὐτῶν, καὶ τὰ κτήματα αὐτῶν αἰωνίως. Ἀδρῆαν γὰρ δεξάμενα τειλετήν, θοίγη τῶν σαρκωδῶρων ὄνθων ἐγένοντο. Κατὰ δὲ τοὺς Ἑβδομήκοντα τοῦ τοῦτο λέγει, ὅτι ἰδίᾳ μὲν ἡ χάλαζα τὰ κτήνη ἀνήρει, ἰδίᾳ δὲ τὸ πῦρ, τὴν ἄλλην ὑπαρξίν, ἀλλ' ὅτι χάλαζα μετὰ πυρὸς παραδίξως καταφερομένη, πρὸ πάντων μὲν τὴν ἄρπαλον ἀπένεγκρου καὶ τὰς συκαμίνας, ὡς μὴ θυμαίνεας ὡς ἀντισχεῖν τῇ πρώτῃ προσβολῇ. Ἐπειτα δὲ τὰ κτήνη ὅσα ἐν τοῖς πεδίοις ἐπέμοντο, ἔπειτα δὲ πᾶσαν βοτάνην καὶ πᾶν φυτὸν, τὸ ἐν τῇ χαλάζῃ πῦρ ἐπαδόσκειτο, καὶ ἦν τὸ πρῶτον τεράστιον, πυρὸς ἐν ἰδαί τρέχοντος καὶ διαπλεκομένου. Διέτρεχε γὰρ, φησὶ, τὸ πῦρ ἐν τῇ χαλάζῃ· ἦν δὲ ἡ χάλαζα καὶ τὸ πῦρ φλογίζον ἐν τῇ χαλάζῃ. Ἰπαρξίν δὲ εἶπ' οὖν πλοῦτον καλεῖ ὁ Δαβὶδ τὰ κτήνη καὶ τὸν καρπὸν τῶν φυτῶν. Κρῆ δὲ γινώσκων ὅτι, εἰ καὶ πᾶσαν βοτάνην καὶ πᾶν ξύλον ἡ χάλαζα διαφθεῖραι ἰστόρηται, ἀλλ' οὖν ὑπελείπεται τινα ἃ μετὰ τὴν πυρίπλοκον χάλαζαν, ἐπιθούσα κατέφαγεν ἡ ἀπρὸς, περὶ ἧς εἰρηται, ὅτι κατέδεται πᾶσαν βοτάνην, καὶ πάντα τὸν καρπὸν τῶν ξύλων, ὅν ὑπελείπεται ἡ χάλαζα. Κατὰ δὲ θεωρίαν, ἔστι τινὰ κτήνη Χριστοῦ, καὶ ἔστι τινὰ Αἰγυπτίων. Δύναται μὲν τοὶ τὰ ποτὲ ἀλλοτρία γενέσθαι αὐτοῦ κτήματα, ὡς τὰ λαβὰν τοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀνάπαλιν. Τῶν γούν προβάτων ὅσα Ἰακώβ ἀπαδοκίμασεν, ἐχαρίσατο τῷ Ἡσαῦ. Ὅρα γούν μήποτε ἐκ τῆς ποιμνῆς εὐριστάμενος Ἰησοῦ, ὅταν πέμπηται δῶρα τῷ Ἡσαῦ ἐκείνου, καὶ ὡς ἀδόκιμος καὶ ἀνάγιος τοῦ πνευματικῶ Ἰακώβ, ἐκπεμφθῆς πρὸς τὸν Ἡσαῦ. Κτήνη Χριστοῦ οἱ ἀπολύστεροι, οὗς σώζει ὁ θεὸς κατὰ τὸ Ἀνθρώπους καὶ κτήνη σώζει, Κύριε. Κτήνη Αἰγυπτίων, οἱ ἄλλοτρί τῇ ἀθέῳ διδασκαλίᾳ συγκατατιθέμενοι, ἃ καὶ χαλαροῦνται. Καὶ Αἰγύπτου μὲν ὅσα ἔχουσι τῷ πυρὶ παραδίδοται, Ἀβραάμ δὲ τὰ ὑπάρχοντα τῷ Ἰσαὰκ ἔδωκεν.

48. Et tradidit grandini jumenta eorum, et possessionem eorum igni.

Porro Symmachus reddit: Qui tradidit pecora eorum fami, et possessiones eorum avibus. Cum enim cumulatam vastitatem experta essent, easam avibus carnivoris praeberunt. Secundum vero Septuaginta non hoc ait, separatim scilicet pecora grandine fuisse interempta, ignem vero singillatim absumpsisse cateram substantiam; sed grandinem cum igne cupiosse ingruentem, in primis quidem vitis exterminasse ac fenus, tanquam inopares omnia quae vim ferrent eruptionis primae; deinde pecora quaecunque agros depascebant, mox omnem herbam omnemque arborem ab igne cum grandine permisto fuisse consumptam. Eratque portenti simile, ignis cum aqua discurrens, complicatusque. Discurrebat enim, ait, ignis in grandine. Fuit nempe grando et ignis in grandine ardens, Substantiam vero, siye divitias, David appellat pecora, et arborum fructus. Animadvertere autem oportet, quod etiamsi omnem herbam omnemque arborem grando consumpsisse dicatur; quaedam nihilominus remanserunt, quae post grandinem igne involutum superveniens locusta comedit; de qua dictum est, comedisse omnem herbam, omnemque arborum fructum, quemcunque grando reliquisset. Secundum vero theoriam, sunt quaedam Christi pecora, et quaedam Aegyptiorum: quin etiam possunt, quae alterius aliquando fuerant, ipsius Christi evadere; quemadmodum Labani pecora Jacobi facta sunt, et vicissim, propterea quod Jacob quaecunque improbavit, Esauo elargitus est. Cave igitur, ne in ovili Jesu inventus, cum ad Esau dona mittuntur, seligaris, ac tanquam reprobis indignisque spiritualis Jacobi transmittaris ad Esau. Pecora nimirum Christi sunt simpliciores, quos Deus salvat, juxta illud: *Homines et jumenta salvabis, Domine*. Pecora Aegyptiorum illi sunt, qui ratione destituti adherent impiæ atheismi doctrinae, quique adeo grandine percutiuntur. Atque Aegyptii quidem, universa quae habent igni traduntur: Abraham vero bona Isaac data sunt.

μη. Ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτοὺς ὄργην θυμοῦ αὐτοῦ, θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν, ἀποστολήν δι' ἀγγέλων πονηρῶν.

Θυμὸν καὶ ὄργην καὶ θλίψιν, τὰς πικρὰς τιμωρίας ἐκάλεισεν· ὁ γὰρ θεὸς ἀπαθῆς· καὶ θυμὸν μὲν νόσεις, τὰς ἦτον κολαζούσας, ὄργην δὲ τὰς μέλλον, θλίψιν δὲ, τὰς ἐπ' ἀγγέλους δὲ πονηροὺς, τοὺς τῆς ὄργῆς ὑπουργοὺς, οὕτε φύσει τοῦτο ὄντας, οὕτε προαιρέσει, ἀλλὰ διὰ τὸ εἰς τοιαῦτα διακονῆσαι, καὶ πόνους καὶ ὀδύνας ἀνεργῆσαι, πονηροὺς ὀνομασθέντας, ὡς πρὸς τὴν τῶν πασχόντων διάθεσιν, καθὼ καὶ ἡμέρα πονηρὰ ἢ πῆς κρίσεως λέγεται, ὡς ἀναγκῶν καὶ πόνων τοῖς ἀμαρτωλοῖς γέμουσα. Τοιοῦτον καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἡσαῦ· Ἐγὼ

49. Misit in eos iram indignationis suae, indignationem, et iram, et tribulationem: immisiones per angelos malos.

Indignationem et iram, et tribulationem acerba flagella nominavit: Deus enim perturbatione vacat. Indignationem profecto, minora flagella intelliges; iram deinde, majora; tribulationem vero, maxima. Angelos autem malos, eos qui sunt irae administri, qui neque natura mali sunt, neque voluntate; sed quoniam hisce paenis exsequendis inserviunt, ac aerumnas doloresque infligunt, mali dicuntur; quasi ex eorum affectu qui talia patiuntur (21). Quemadmodum et dies mala nuncupatur judicii dies, eo

22 Psalm. xxxiv, 7.

(21) Theodoretus, Hippolytum secutus, angelos malos non daemones, at paena: temporaneae administratos intellexit: in psalmo. lxxvii, 54, et in Jerem.

xliv, 13. Sed et alii eandem in sententiam iverunt. V. Pol. Synops. ii, col. 1113.

quod calamitatum laborumque adversus peccatores A Κύριος ποιῶν εἰρήνην καὶ κελῶν κακὰ, ἵνα εἴπῃ plena sit. Simile est illud Isaia: *Ego Dominus faciens pacem et creans mala*²⁷; perinde ac si dicat, et pacem fovens, et bella permittens.

IN PROVERBIA.

(Mat., *Bibliotheca nova Patrum*, VII, II, 71, Romæ 1851, in 4°, ex catæna Vaticana ms.)

EK TΩN ΑΓΙΟΥ ΠΗΡΟΛΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΡΟΙΜΙΑΣ.

HIPPOLYTI. Proverbia igitur sermones exhortatorii sunt, qui universæ vitæ moderandæ conferunt: nam iis qui iter ad Deum instituunt, duces quidam sunt ac veluti indices, qui laborantes a viæ longitudine recreant. Porro hæc proverbia Salomonis sunt, pacifici nimirum, sive Christi Servatoris. Quia vero Domini sermones, propterea quod Domini sunt, idcirco eos sine offencilo cognoscimus; ne quis forte nos nominis paritate falleret, addit quis hæc scripserit, et cujus gentis rex fuerit. Sic enim dicentis auctoritas commendatiorem sermonem attentioresque auditores faciet. Verba enim Salomonis illius sunt, cui dixit Dominus: *Dabo tibi cor prudens atque sapiens; nemo tui par in orbe fuit, neque postera tempore existet*; et reliqua de eo scripta. Jam is sapiens a sapiente genitus fuit: quare attestitur Davidis nomen, unde Salomon procreatus fuit: idem a puero sacris litteris eruditus; neque sorte vel vi aliqua regnum obtinuit, sed iudicio Spiritus et decreto Dei.

Ad sciendam sapientiam et disciplinam. Qui Dei sapientiam novit, is ab eodem quoque eruditur, ita ut intelligat sermonum mysteria. Jam qui veram caelestemque sapientiam tenent, ii mysteriorum sententiam facile percipient. Idcirco ait: *Ad capiendas sermonum strophas.* Nam quæ præposteris veluti verbis a sancto Spiritu dicta fuerunt, ea illis, qui fideli erga Deum corde sunt præditi, expedite innotescunt.

Hæc de Judæorum populo, et de Christi cæde, intelligit. Putabant enim illum in terra tantummodo habere conversationem.

Non accipient tantum, sed etiam hæreditabunt. Impii vero etiamsi extolluntur, id ad majorem ipsorum ignominiam redundat. Veluti si quis hominem deformem atque distortum in alto collocet, non honorat sed magis debonestat, manifestam constituens pluribus turpitudinem ejus. Sic item Deus extollit impios, ut publicum faciat dedecus illorum. Exaltatus fuit etiam Pharaó, sed ut mundum accustorem haberet.

Animadvertendum est, donum bonum dici ab eo

ΠΗΡΟΛΥΤΟΥ. ²⁸ Παροιμίαι τοίνυν εἰσὶ λόγοι προ-
τρεπτικοὶ παρὰ πᾶσαν ὁδὸν τοῦ βίου χρησιμεύοντες·
τοῖς γὰρ ἐπὶ τὸν θεὸν ὁδὸν ποιούμενοις, ὁδηγὸς τις
γίνεται· παραπλησίως τῷ ὑποδείγματι, τοὺς κάμων-
τας διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ μήκος ἀνακτωμένη· εἰσὶν οὖν
αὐταὶ αἱ παροιμίαι Σολομῶντος, ὃ ἐστὶν εἰρηνικοῦ,
ἦτοι τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ· ἐπειδὴ δὲ τοὺς τοῦ Κυρίου
λόγους, ἅτε δὴ Κυρίου τυγχάνοντας, ἀπταίστως ἐπι-
στάμεθα, ἵνα μὴ τις ἐκ τῆς ὁμωνυμίας ἡμᾶς ἀφαρ-
πάσῃ, φησὶ τις ὁ γράψας ταῦτα, καὶ τίνων ἦν βασι-
λεὺς· ἵνα ἡ τοῦ λέγοντος ἀξιοπιστία εὐπαράδεκτον
τὸν λόγον καταστήσῃ καὶ προσεχέις τοὺς ἀκούοντας.
Σολομῶντος γὰρ εἰσὶν ἐκεῖνου, πρὸς ὃν εἶπεν ὁ Κύ-
ριος· Δώσω σοὶ καρδίαν φρονίμην καὶ σοφίην· ὡς
οὐ οὐ γέγονεν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ μετὰ σέ οὐκ ἀνα-
στήσεται ὁμοίος σοὶ ²⁹· καὶ τὰ λοιπὰ περὶ αὐτοῦ
γεγραμμένα· ἦν δὲ σοφὸς ἐκ σοφοῦ· διὸ πρόκειται
τὸ Δαβὶδ, ἐξ οὗ Σολομῶν γέγονε, ἐκ βρέφους καὶ
Ἰσραὴ γράμματα παιδευόμενος, καὶ οὐ κληρῶ τῆν
ἀρχὴν λαβόμενος οὐδὲ βίβη, ἀλλὰ κρῖσει τοῦ Πνεύμα-
τος καὶ ψήφῳ Θεοῦ.

³⁰ Γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεύειν. Ὁ γνοὺς τὴν
σοφίαν τοῦ Θεοῦ λαμβάνει παρ' αὐτοῦ καὶ παιδεύειν,
ἐκμανθάνων δι' αὐτῆς τὰ τοῦ λόγου μυστήρια· καὶ
οἱ γνόντες τὴν ἀληθῆ καὶ ἐπουράνιον σοφίαν, εὐκόλως
νόησουσι τοὺς ὑπ' αὐτῶν λαλουμένους λόγους· διὸ
φησὶ· Δέξασθαι στροφὰς λόγων· τὰ γὰρ ἀντιστρέ-
φως ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λελαλημένα, ταῦτα
τοῖς πιστῆν καρδίαν ἔχουσι πρὸς θεὸν εὐγνώστα
γίνονται.

³¹ Ταῦτα εἰς τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον καὶ τὴν
κατὰ Χριστοῦ μαιφρονίαν ἐξεληφεν· φοντο γὰρ
αὐτὸν ἐπὶ γῆς μόνον ἔχειν τὸ πολέτευμα.

³² Οὐχ ἀπλῶς λήφονται, ἀλλὰ κληρονομήσουσι· οἱ
δὲ ἀσεβεῖς, εἰ καὶ ὑφούνται, ἀλλ' ὥστε μείζονα γενέ-
σθαι τὴν ἀτιμίαν αὐτῶν· ὡς γὰρ τις τὸν θυσειδῆ καὶ
διστραμμένον, εἰ ὑφώσειεν, οὐκ ἐδόξασε, ἀλλ' ἠτί-
μασε πλέον, κατάδηλον αὐτοῦ τὸ αἰσχος πλείοσι κα-
ταστήσας· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ὑφοί τοὺς ἀσεβεῖς, ἵνα
ἐμφανῆ καταστήσῃ τὴν ἐκείνων ἀσημωσύνην· ὑφώθη
καὶ Φαραὼ, ἀλλ' ὥστε τὴν οἰκουμένην καθήγορον
ἔχειν.

³³ Σημειώτεον ὅτι δῶρον ἀγαθὸν ὀνομάζει τὸν

²⁷ Isa. XLV, 7. ²⁸ cap. I, 1. ²⁹ III Reg. III, 12. ³⁰ v. 2. ³¹ cod. Vat. 1802, sive A. f. 7, b. — cap. I, 44.
³² cap. III, 35. — A. f. 20, b. ³³ cap. IV, 2. — A. f. 20, b.

νόμον, διὰ τὸν λαμβάνοντα δῶρα ἐν κόλπῳ ἀδικῶς· ὁ ἄλλος δὲ ἐγκαταλιμπάνει νόμον, ὁ παραβαίνων αὐτόν· νόμον δὲ ἦτοι ἐν λέγει, ἢ ἐν καὶ αὐτὸς ἐφύλαξεν.

⁴⁴ Καὶ πῶς ἐστὶ, περιχαράκωσόν; Λογισμοὺς αὐτῇ κίχλω περίθεος ἱεροῦς· πολλῆς γὰρ σοφίης ἀσφαλείας, ἐπεὶ καὶ πολλὰ τὰ ἐπιβουλεύοντα τῇ τοιαύτῃ κτήσῃ· εἰ δὲ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ περιχαράκωσόν αὐτήν, αἱ δὲ ἀρεταὶ ἐφ' ἡμῖν, χάρακας ἄρα εἰς, αἱ ὑφ' οὗσαι τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ· οἶον, ἀκτισίς, μελέτη, καὶ ὁ ἄλλος τῶν ἀρετῶν ὁρμαθός· ἄς ὁ τηρῶν, τὴν σοφίαν τιμᾷ· μισθὸς δὲ, τὸ πρὸς αὐτὴν μετewρισθῆναι καὶ περιληφθῆναι ὑπ' αὐτῆς ἐν τῷ ὑπερκόσμῳ παστῷ.

⁴⁵ Ἄσεβεις μὲν οἱ ἑτερόδοξοι, παράνομοι δὲ οἱ παραβάται τοῦ νόμου· ὧν τὰς ἰδοὺς, ἦτοι τὰς πράξεις, μὴ ἐπελθεῖν φησί.

⁴⁶ Ὅρθά ὄρα, ὁ λογισμὸς ἔχων ἀπαθείς· καὶ δόγματα ἀληθῆ, ὁ μὴ περὶ τὰς ἔξω φαντασίας ἐπισημῶνας· ὅταν λέγῃ θεοὶ οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὄρθά βλέπεωσαν, τὴν ὄρασιν ὄροι τῆς ψυχῆς· καὶ ὅταν παραίτη, φάγε μέλι, υἱέ, ἵνα γλυκανθῆ ὁ φάρυγξ σου, μὴ τροπικῶς τὴν θείαν λέγει διδασκαλίαν, ἦτις τὴν πνευματικὴν καταρτίζει τῆς ψυχῆς γνῶσιν· ἀλλὰ καὶ ἀπτεταί ψυχῆς ἡ σοφία· ἐράσθητι γάρ, φησὶν, αὐτῆς, ἵνα σε περιλάβῃ· ψυχὴ δὲ διὰ περιπλοκῆς σοφίᾳ ἐνωθεῖσα, ἀγιασμοῦ πληροῦται καὶ καθαρότητος· ἔτι γε μὴν τῶν Χριστοῦ μύρων ἡ τῆς ψυχῆς ἀντιλαμβάνεται ὁσφρησίς.

⁴⁷ Ἡ ἀρετὴ μεσότης· διὸ καὶ τὴν ἀνδρείαν μεταξὺ τῆς θρασύτητος καὶ τῆς δειλίας εἶναί φησι· νῦν δὲ ὀνομάζει δεξιὰ· οὐ τὰ φύσει δεξιὰ ἐστὶν αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ τὰ φαινόμενα σοὶ δεξιὰ διὰ τὰς ἡδονὰς· ἡδοναὶ δὲ εἰσιν, οὐ μόνον Ἀφροδίσα, ἀλλὰ καὶ πλοῦτος καὶ τροφή· ἀριστέρα δὲ, φθόνος, ἀρπαγαί, καὶ τὰ τούτοις ὅμοια· βορέας γάρ, φησὶ, σκληρὸς ἀνεμὸς, ὀνόματι δὲ ἐπιδέξιος· καλεῖται· βορέαν γάρ συμβολικῶς τὸν πονηρὸν καλεῖ ἦτοι τὸν διάβολον, ἀφ' οὗ ἐξεκαύθη πάντα τὰ κακὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ὀνόματι δὲ οὗτος ἐπιδέξιος, ὅτι ἄγγελος καλεῖται δεξιῶ ὀνόματι. — Σὺ, φησὶν, ἐκκλινὸν ἀπὸ κακοῦ, καὶ τῷ Θεῷ μελήσει τοῦ τέλους· προσηρεύεται γάρ σου· καταλύων τοὺς πολεμίους, ὡς ἐν εἰρήνῃ σε βαδίσει.

⁴⁸ Δείκνυσι γὰρ καὶ διὰ τοῦ ζώου, τὸ τῆς ἡδονῆς καθαρὸν· καὶ διὰ τοῦ πύλου, τὸ τῆς γυναικὸς παρίστησι γαῦρον καὶ ποθεινόν· καὶ ἐπειδὴ πολλὰ οἶδε τὰ παροξύνοντα, ἀσφαλίζει, ἀρραγῆ τὸν τῆς φιλίας αὐτοῖς δεσμὸν ἐπιτίθει, τὸ ἀδιάρρηκτον αὐτοῖς μηχανώμενος· ἄλλως δὲ ἡ σοφία, ἠτοιούσιν ἑαυτοὺς, τοὺς τῶν ἑτεροδόξων ἐφώδεις· λόγους πέφυκεν ἐλαύνειν καὶ ἀναίρειν· αὐτῇ οὖν, φησὶ, σύνιστω σοὶ πῦλος οὗσα τῷ νάξειν ἅπασαν ἀρετὴν· καὶ ἐπεὶ μὴ ὁμοίον γυνὴ καὶ σοφία, αὐτὴ τούναντιον ἡγείσθω σοὶ· οὕτω γὰρ ἀποκαυθῆσαι λογισμοὺς ἀγαθούς.

⁴⁹ Ἴνα μὴ λέγῃ· Τί γὰρ βλάβος τοῖς ὀφθαλμοῖς, μὴ πάντως ὀσης ἀνάγκης ἐν ἐνορέοντα τραπήναι; δείκνυσι σοὶ, ὡς ἡ μὲν ἐπιθυμία, πῦρ ἐστὶν· ἡ δὲ

A pro lege, propter illum qui dona in sinum injuste accipit. Ille legem deserit, qui eam transgreditor. Legem porro vel quam diserte nominat, vel quam idem observavit.

Quid est, circumda? Sanctas ei circumjice cogitationes. Multo enim tibi opus est munimine, quoniam multa sunt tali possessioni insidiantia. Quod si in nostra potestate est eam circumvallare, munimina quidem nobis erunt virtutes quae Dei scientiam extollunt, veluti asceitica, et meditatio, et reliquus virtutum chorus; quas qui tenet, sapientiam honorat: merces vero est, ad ipsam extolli, et cum ea deliciari in caelesti thalamo.

Impii sunt heterodoxi: peccatores autem legis transgressores: quorum vias et actus sectari vetat.

B

Recta videt qui cogitationes habet perturbatione liberas: et vera dogmata, is qui exterioribus phantasiis non percellitur. Cum dicit: Oculi tui videant aequitatem, de visione animae loquitur. Et cum horatur: Comede mel, fili, ut sit dulcosus gutturi tuo, mel tropice dicit divinam doctrinam, quae spiritalem conficit animae scientiam. Sed et animam tangit sapientia. Ama enim eam; ut amplectetur te. Jam anima per complexum virtuti copulata, sanctitate repletur et puritate. Insuper Christi unguentorum anima affectat odoratum.

Virtus medium tenet. Quare etiam fortitudinem dicit esse mediam inter audaciam et timorem. Nunc vero dicit dextera, non quae sunt naturaliter dextera, cujusmodi sunt virtutes, sed quae dextera propter voluptates tibi videntur. Voluptates autem sunt non solum Venereae, verum etiam divitiae ac deliciae. Sinistra vero, caedes, rapinae, et his similia. Nam boreas rigidus ventus, dexter appellatur. Quippe boream symbolice, malignum diabolium vocitat, a quo mala omnia incenduntur in orbe. Eidem nomen est dexter, quia angelus vocatur dextro, id est fausto nomine. — Tu, inquit, declina a malo, et Deo cura erit finis tui. Anteibit enim te, hostes profligans, ut pacifice gradiaris.

Nempe per cervam denotat voluptatis in conjugio innocentiam; et per pullum, slacritatem mulieris exprimit et amabilitatem. Et quia multa cernit ad vitium incitantia, caute consulit, et indissolubile conjugibus vinculum injicit, constantiam illis concilians. Alioqui sapientia, cervi instar, heterodoxorum serpentinae doctrinas repellere valet et extinguere. Haec igitur, inquit, tecum sit quasi pullus, ut omnem virtutem innovet. Et quia non est mulieri similis sapientia, haec potius sit tibi dux. Si enim bonas procreabis cogitationes.

Ne forte dicas: Cur nocent oculi, cum plane non sit necesse eum perverti qui cernit? ostendit tibi concupiscentiam esse ignem; carnem; vesti-

⁴⁴ v. 8. — A. f. 21, a. ⁴⁵ v. 14. — A. f. 22, b. ⁴⁶ v. 25. — A. f. 23, b. ⁴⁷ v. 27. — A. f. 24, a. ⁴⁸ cap. v, 19. — A. f. 27, b. ⁴⁹ cap. vi, 27. — A. f. 34, a.

mentum; hanc quidem facile capi; illam vero esse tyrannicam. Quod vero non modo est inclusum, verum etiam colligatum, haud ante egredietur quam sibi exitum fecerit. Jam qui spectat mulierem, etiamsi diffugiat, non tamen purus concupiscentia discedet. Cur autem opus est negotia habere, si absque ipsis possumus esse pudici? Observa quid dicat Jobus: *Fœdus pepigi cum oculis meis, ne de muliere aliena cogitarem.* Hic nimirum illusionis vim agnoscebat. Paulus etiam hanc ob causam castigabat corpus et in servitutem redigebat. Spirituali autem sensu, ille alligat in sinu ignem, qui impuram cogitationem immorari in corde simit: Incedit autem super carbones is qui peccatum operando propriam animam perdit.

Cemphus est lari species: qui tam effrenis ad voluptatem est, ut oculos sanguine implere in coeundo videatur; et incautus sæpe in laqueos aut hominum manus incidit. Huic ergo virum meretrici deditum compafat ob libidinem. Vel ob ejus avis stultitiam, etenim et hæc tanquam stolidam quemque sectatur. Aiunt etiam cemphum tantopere spuma delectari, ut si quis navigans spumam manu teneat, ille manui insideat. Parit etiam cum dolore.

Novisti ejus damnum; cave itaque ne concupiscentiam admittas; mors enim ejus immortalis est. Cæteroqui vulnerat quidem sermonibus, occidit vero peccatis eos qui sibi indulgent. Nam multa nequitiae genera stultos ad inferna deducunt. Conclavia mortis, vel profunditas, vel divitiæ. Quis ergo effugiet?

Novam Hierusalem, sanctam carnem dicit. Columnas septem, septenarium sancti Spiritus in ea quiescentis. Veluti testatur Isaias dicens: *Immolavit victimas suas.*

Animadvertite, oportere sapientem multis esse utilem; adeo ut qui utilis sibi soli est, non sit sapiens. Valde enim improbatur sapientia, si vim suam ad unum sui possidentem redigat. Sicut venenum non est noxium alteri corpori, sed recipienti tantummodo; ita qui fit improbus, se ipsum lædit, non alium. Nemo quippe virtute præditus, ab improbo læditur.

Fructus justitiæ et arbor vitæ, Christus est; qui quatenus homo tantummodo, omnem justitiam implevit; et tanquam suapte vita, scientiæ et virtutis fructus quasi arbor protulit, unde comedentes vitam æternam acquirerent, et vitalem paradisi arborem gustabunt, cum Adamo et omnibus justis. At animæ peccatorum abripiuntur immaturæ a facie Dei qui eas derelicturus est in tormenti igne.

Non hominum sed Dei potius gratiam inveniat.

Hic interrogat sapientiam, qui voluntatem Dei

σάρξ, ἱμάτιον· τὸ μὲν εὐάλωτον· ἢ δὲ τυραννικῆ· ἔταν δὲ οὐχ ἀπλῶς ἐγκείμενον ἢ, ἀλλὰ καὶ ἀποδεξι-
 μένον, οὐ πρότερον ἐξελεύσεται; ἕως ἐαυτῷ ποιήσει
 διέξοδον· ὁ γὰρ ἰδὼν γυναῖκα, εἰ καὶ διέφυγεν, ἀλλ'
 οὐκ ἐπιθυμίας καθαρὸς ἀνεχώρησε· τί δὲ δεῖ πρα-
 γμάτων, παρὼν ἀπραγμόνως σωφρονεῖν; Ὅρα τί
 φησὶν ὁ Ἰωβ· *Διαθήκην διεθέμην τοῖς ὀφθαλμοῖς*
*μου, τοῦ μὴ κατανοῆσαι γυναῖκα ἀλλοτρίαν*⁶⁰
 οὕτως οἶδα τὴν τῆς ἐπιθρησίας ἰσχύν· καὶ ὁ Παῦλος
 δὲ τούτου ἕνεκεν ὑπεπέριξε τὸ σῶμα καὶ ἐδουλαγέ-
 γει· κατὰ δὲ θεωρίαν, ἀποδεσμεύει· πῦρ ἐν κόλπῳ ὁ
 συγχρωτῶν ἀκάθαρτον λογισμὸν ἐγχερονίζει τῇ καρ-
 δία· περιπατεῖ δὲ ἐπάνω ἀνθρώπων, ὁ δὲ διὰ τῆς κατ'
 ἐνέργειαν ἀμαρτίας τὴν ἰδίαν ἀπολλύων ψυχὴν.

^B ⁶⁰ Κέμφος ἐστὶν εἶδος λάρου, ὃς οὕτως ἀκρατῶς
 ἔχει πρὸς ἡδονήν, ὡς αἱματος πληροῦσθαι δοκεῖν
 τοὺς ἀφθαλμοὺς ἐν τῷ ὄχειν· καὶ λαυθάνει ἀναι-
 σθητῶν βρόχοις πολλὰκις ἢ χερσὶ περιπίπτων ἀν-
 θρώπων· τούτῳ οὖν τὸν προστιθέμενον τῇ πόρῃ,
 δι' ἀκολασίαν ἀπεικασεν· ἢ διὰ τοῦ ζῆου εὐθρα-
 καί γὰρ καὶ οὗτος ὡς ἄφρων ἐπιηκολούθησε· φασὶ δὲ
 αὐτὸν τοσοῦτον χλαίρειν ἀφρῶν, ὥστε εἰ τις πλείων
 ἀφρὸν ἐπὶ χερσὶς ἔξει, ἐπικάθηται τῇ χειρὶ· τίεται
 δὲ καὶ ἐν ὀδύῃ.

⁶¹ Εἶδες αὐτῆς τὴν βλάβην· μὴ ἀναμεινῆς δέξασθαι
 τὴν ἐπιθυμίαν· ἀθάνατος γὰρ αὐτῆς ἢ τελευταίη·
 ἄλλως δὲ τετρώσκει μὲν λόγοις, ἦτοι λογισμοῖς,
 φρονεῖ δὲ ταῖς ἀμαρτίαις τοὺς παιθομένους· πολλὰ
 γὰρ εἶδη κακίας τοὺς ἀνόητους εἰς ἕδου κατὰγοντα·
 ταμεῖα δὲ θανάτου, ἢ τὸ βάθος ἢ ὁ πλοῦτος αὐτοῦ·
 πῶς οὖν ἐστι διαφυγεῖν;

⁶² Τὴν νέαν Ἱερουσαλήμ καὶ ἁγίαν σάρκα· στύλους
 ἑπτὰ, τὴν ἑβδομάδα τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπ' αὐτῇ
 ἀναπαυομένην, ἐσήμανε· καθὼς Ἡσαίας μαρτυρεῖ,
 λέγων· *Ἔσθουε τὰ ἐαυτῆς θύματα.*

⁶³ Σημειῶσαι ὅτι τὸν σοφὸν πολλοῖς εἶναι χρῆσιμον
 ἀναγκαῖον· ὡς ὁ γε ἐαυτῷ χρῆσιμος μόνον, οὐκ εἴη
 σοφός· πολλὴ γὰρ τῆς σοφίας κατηγορία, εἰ μέχρι
 τοῦ κκεκτημένου τὴν δύναμιν ἔξει· ὡσπερ δὲ ἰδὼς οὐκ
 ἀν εἴη βλαβερός ἐτέρῳ σώματι, ἀλλὰ τῷ δεχομένῳ
 μόνῳ· οὕτως καὶ ὁ ἀποδοὺς κακῶς, ἐαυτὸν βλάπτει,
 οὐκ ἄλλον· οὐδεὶς γὰρ ἐνάρετος παρὰ κακοῦ βλά-
 πτεται.

⁶⁴ Καρπὸς δικαιοσύνης καὶ δένδρον ζωῆς, ὁ Χριστός
 ἐστὶν· ὁ μόνος ἀνθρωπίνως πάσαν δικαιοσύνην πλη-
 ρώσας· καὶ ὡς αὐτοζῶη τοὺς τῆς γνώσεως καὶ
 ἀρετῆς καρποὺς ὡς δένδρον ἐδιδάστησεν, ἐξ οὗ οἱ
 ἐσθιοντες ἀειζῶσαν λήψονται, καὶ τοῦ παραδείσου τοῦ
 δένδρου τῆς ζωῆς ἀπολαύσονται, σὺν Ἀδάμ καὶ πᾶσι
 τοῖς δικαίοις· αἱ δὲ τῶν παρανόμων ψυχὰι ἀφαιρούν-
 ται μὲν ἄσπροι ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, παρὰ τὸ παρ-
 ορᾶν αὐτοὺς αὐτοὺς ἐν τῇ φλογὶ τῆς βασάνου.

⁶⁵ Ὁδὸν παρὰ ἀνθρώπων, ἀλλὰ παρὰ τῷ Θεῷ δύναμιν
 εὐρη.

⁶⁶ Οὗτος ἐρωτᾷ σοφίαν, ὁ γινῶναι ζητῶν τί τὸ

⁶⁰ Job xxxi, 1. ⁶¹ cap. vii, 22. — A. f. 37, b. ⁶² v. 26. — A. f. 58, a. ⁶³ cap. ix, 1. — A. f. 43, a.
⁶⁴ cap. ix, 12. ⁶⁵ cap. xi, 30. — A. f. 55, b. ⁶⁶ cap. xii, 2. — A. f. 56, a. ⁶⁷ cap. xvii, 26. — A. f. 77, a.

βίλημα τοῦ Θεοῦ· ἐνεὸν δὲ αὐτὸν ποιήσας, περὶ οὗ μαθεῖν ἤθεον, οὗτος δόξει φρόνιμος εἶναι· εἰ οὗτος ἐρωτᾷ περὶ σοφίας, ὁ βουλόμενος τί περὶ σοφίας μαθεῖν οὗτος δὲ σιωπᾷ ἀπὸ σοφίας, ὁ μὴ μόνον οὐδὲν ἄλλων γινώσκει περὶ σοφίας, ἀλλ' ἀποπαύειν καὶ τοὺς πλεῖστον· διὸ καὶ φρονιμώτερος λέγεται εἶναι ὁ πρότερος τοῦ δευτέρου.

⁹⁷ Τῇ βδέλλῃ. Τρεῖς θυγατέρες ἦσαν τῇ ἀμαρτίᾳ· ἀγαπώμεναι ἀγαπήσαι, ἡ πορνεία, ὁ φόβος ⁹⁸, καὶ εἰδωλολατρεία· αἱ τρεῖς οὐκ ἐνεπίλησαν αὐτὴν· οὐ γὰρ ἐμπιπλάται· διὰ τούτων τῶν πράξεων νεκρούσα ἡ ἀμαρτία τὸν ἄνθρωπον, μηδέποτε ἠλλοιωμένη, ἀλλὰ πάντοτε ἐπαύξουσα· ἡ γὰρ τετάρτη, φησὶν, οὐκ ἠρκέσθη εἰπεῖν ἱκανὸν, ἡ κατὰ πάντα πονηρὰ ἐπιθυμία· τετάρτην λέγων, τὴν μετὰ πάντων ἐπιθυμίαν ἐσημάνει· ὡσπερ γὰρ ἐν μὲν ἔστι τὸ σῶμα, μέλη δὲ πολλὰ ἔχει, οὕτω καὶ ἡ ἀμαρτία μία οὖσα, πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιθυμίας ἐν αὐτῇ ἔχει, δι' ὧν ἐπιβουλος τῶν ἀνθρώπων γίνεται· ἔθεν τοῦτο διδάξει βουλόμενος, διὰ παραδειγμάτων δι' φησὶν, ἄδης καὶ ἔρωσ γυναικῆς, καὶ τάρταρος, καὶ γῆ οὐκ ἐμπιπλάμένη ὕδατος· καὶ ὕδωρ, καὶ πῦρ, οὐ μὴ εἰπωσιν, ἀρχεῖ· οὐδένα γὰρ τρόπον ὁ ἄδης οὐ διαλείπει δεχόμενος ψυχὰς ἀνόμων ἀνθρώπων· οὐδὲ ὁ ἔρωσ τῆς ἀμαρτίας, ὡς γυναικῆς, παύεται ἐκπορνεύων, προδότης τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ὅστις γενόμενος· ὡς τάρταρος δὲ, αἶε ἐν λυγρίωδι καὶ ζοφώδι· τόπω ὑπάρχων, οὐ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀκτίνοσ φωτὸς, οὕτως δὲ πᾶς ὁ ἐν παντὶ πῖθει σαρκὸς τῇ ἀμαρτίᾳ δουλεύων, ὡς γῆ οὐκ ἐμπιπλάμένη ὕδατων, μηδέποτε εἰς ἐξομολόγησιν καὶ λουτρὸν παλιγγενεσίας ἐλθεῖν δυνάμενος, ὡς ὕδωρ καὶ πῦρ μὴ λέγοντα, ἀρχεῖ.

⁹⁹ Ὅν γὰρ τρόπον εἶς ἐπὶ πέτρας ἰχνοποιῆσαι οὐ δύναται, οὕτως οὐδὲ ὁ διάβολος ἐπὶ σῶμα Χριστοῦ ἀμαρτίαν ἠδυνήθη εἰραῖν· λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Ἰδοὺ ἐρχεται ὁ ἀρχὼν τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ εὐρήσεται οὐδέν¹⁰⁰. — Καθὼς γὰρ ναῦς διαπλῶουσα ἐν τῷ πελάγει, ἰχνη καὶ ὀδοὺς οὐ καταλείπει, οὕτως οὐδὲ ἡ Ἐκκλησία ἐν κόσμῳ πολιτευομένη ὡς ἐν πελάγει, καταλείπει τὴν ἰδίαν ἐλπίδα ἐπὶ τῆς γῆς, ἔχουσα τὴν ζωὴν ἀποκειμένην ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἥς ἐπὶ βραχὺ παρελθούσης, οὐκ ἔστιν ἰχνηλατῆσαι τὴν δίοδον. — Τῆς Ἐκκλησίας μὴ καταλιμπανούσης ἐν κόσμῳ τὴν ἐλπίδα, τῆς τὰ πάντα φερούσης Χριστοῦ σαρκώσεως, τριβὸν νεκρώσεως ἐν ἔθῳ οὐκ ὑπέλιπετο. — Τίνας, ἀλλ' ἡ τοῦ ἐκ Πνεύματος ἀγίου καὶ παρθένου γεγεννημένου; δε τὸν τέλειον ἄνθρωπον ἀνανεώσας ἐν κόσμῳ ἐπιτελεῖ τὰς δυνάμεις, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, ὡς καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μαρτυρεῖ· ἦν δὲ ὁ Ἰησοῦς ἀρχόμενος ὡς ἐτῶν ἐρικλάκοντα· τούτου οὖν τὸ νέον καὶ ἀκμαῖον τῆς ηλικίας, δε διοδεύων κατὰ πόλεις καὶ ὄρους, ἰάτο τὰς νόσους καὶ τὰς ἀσθενείας τῶν ἀνθρώπων.

¹⁰⁰ Ὀφθαλμῶν καταγελώνων πατρὸς καὶ ἀτιμάζοντα γῆρας μητρὸς. Βλασφημοῦντα τὸν Θεὸν, καὶ μητέρα ἐξουθενοῦντα Χριστοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν,

A explorat. Rudem se ejus rei præbens, quam discere venit, videbitur prudens. Si quis interrogat de sapientia, scire volens partem ejus; alter vero silet, non solum a sapientia nihil discere volens, sed et cæteros ab ejus studio detertere; procul dubio prior prudentior posteriore æstimabitur.

Hirudini. Tres erant peccato dilectæ admodum filiæ. scortatio, homicidium, idololatria. Neque tamen hæ tres saturant illud, quoniam est insatiabile. Per hos quippe semper actus perimens hominem peccatum, nunquam mutatur, sed augetur perpetuo. Quarta enim, inquit, nunquam ait: Satis est; quartam esse significans universalem concupiscentiam. Sicut enim unum est corpus, multa vero membra habet; sic et peccatum multas ac varias concupiscentias in se habet, quibus insidias homini struit. Quod volens demonstrare, utitur exemplis inferni, et amoris mulierum, tartari, et terræ nunquam imbre repleta. Et aqua, et ignis nunquam dicent: Sufficit. Nullatenus etiam infernus desinit a recipiendis affligendisque improborum hominum animabus. Neque peccati amor, id est erga mulierem, cessat a scortando, factus animæ propriæ proditor. Sicut vero tartarus in tristi ac tenebroso loco reconditus, radios non recipit; ita etiam omnis qui in qualibet carnis passione servit peccato. Sicut terra nunquam aquis repleta, ita hic ad confessionem et lavacrum regenerationis venire non valens, aquæ instar et ignis, nunquam dicit. Sufficit.

Quemadmodum serpens in petra vestigium facere nequit, sic neque diabolus in Christi corpore invenire peccatum potuit. Dicit enim Dominus: *Ecco venit princeps hujus mundi, et in me nihil inveniet.* — Sicut enim navis mare tranans, vestigium viasque post se non relinquit; sic neque Ecclesiâ in mundo tanquam in pelago versans, spem suam in mundo relinquit, quia vitam suam in cœlis reposuit: atque interim brevi tempore transiens, vestigia transitus in via non imprimi. — Cum Ecclesia spem suam non dimittat, quam habet erga omnem boni fontem, Christi incarnationem, semitam mortis in inferno non facit. — Cujusnam, nisi nati de Spiritu sancto et virgine? qui perfectum hominem in mundo renovans prodigia edidit, capto initio a Joannis baptisate, sicut evangelista testatur. Erat autem Jesus incipiens quasi annorum triginta. In hac igitur juvenili et florente ætate, circumiens civitates et regiones, hominum morbos et infirmitates sanabat.

Oculus qui subsannat patrem, et qui despicit senectutem matris. Nempe oculum blasphemantis Deum, et Christi matrem sapientiam Dei, effodiant

⁹⁷ Vulg. cap. xxx, v. 15. — A. f. 109, a, et cod. Vat. 432, f. 90, sive B. ⁹⁸ cod., φόβος. ⁹⁹ Vulg. xxx, 49. — A. f. 111, a. ¹⁰⁰ Joan. xiv, 30. ¹⁰⁰ B. f. 90

eum corvi de vallibus; impuri scilicet malique spiritus visualem lætitiæ oculum, eumque comedant pelli aquilarum: nempe qui sunt ejusmodi, concalcentur pedibus sanctorum.

Tria ego intelligere nequeo, et quartum penitus ignoro: vestigium aquilæ volantis; nempe Christi ascensum. Viam serpentis in petra; nempe diabolus non invenit peccati vestigium in corpore Christi. Et semitam navis mare decurrentis; nempe Ecclesiæ in hujus mundi pelago fluctuantis, et ob spem suam in Christum a cruce quasi gubernaculo rectæ. Denique vias viri in adolescentia, illius nimirum qui ex Spiritu sancto et Virgine natus est. Ecce enim, inquit Scriptura, vir cui nomen Oriens.

Talis est via mulieris adulteræ, quæ ubi rem paravit, abstergens se, nihil ait se mali egisse. Videlicet ita se gessit Ecclesia, quæ postquam cum idolis fornicata fuerat, his abrenuntians atque diabolo, et peccato eluto, veniaque impetrata, nulli jam inquit pravitati se obnoxiam affirmat.

Per tria movetur terra: nempe per Patrem, Filium et Spiritum sanctum. Et quartum non potest sustinere, id est postremum Christi adventum. — Si servus regnaverit. Israel in Ægypto servus, in regione promissa regnator. — Stultus dapibus plenus. Hic scilicet facile regionem adeptus, et comedens, atque repletus, recalcitravit. — Et ancilla si expulerit heram suam. Domini interfectrix synagoga, Christi carnem cruci suffixit.

Tria sunt minima in terra, et hæc sunt sapientiora sapientibus: formicæ, gens infirma, quæ parant sibi in messe cibum. Gentes similiter per fidem in Christum parant sibi vitam æternam operibus bonis. Chærogrylli, populus æquæ invalidus, curant sibi in petra cubilia. Gentes super spiritali lapide Christo ædificatæ sunt, qui factus est in caput anguli. Stellio qui manibus innititur, et facile capitar, hic moratur in regum castellis. Latro extensis in cruce manibus Christoque innixus, in paradiso habitat, quæ est arx trium regum Patris, Filii et Spiritus sancti.

ὄχυρώματι τῶν τριῶν βασιλέων, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Regem locusta non habet, et tamen tanquam ad unius jussum in aciem procedit. Sine rege erant gentes, quia peccato erant subjectæ: nunc autem Deo credentes caelestem militiam exercent. — Tria sunt quæ bene gradiuntur, et quartum quod incedit feliciter. Angeli nimirum in caelis, sancti in terra, animæ justorum sub terra. Quartum, nempe Dei Verbum incarnatum, pertransiit feliciter per Virginalis vulvam; reformatoque Adamo, pertransiit caelorum januam, primitiæ resurrectionis itemque ascensionis factus.

Leonis catalus bestiarum fortissimus. Christus

ἐκκόψαισιν αὐτὸν κόρακας ἐκ τῶν φαράγγων, τὰ ἀκάθαρτα καὶ πονηρὰ πνεύματα, τὸ διορατικὸν τῆς εὐφροσύνης ὄμμα· καὶ καταφάγουσιν αὐτὸν νεοσοὶ ἀσπυῶν· καὶ κατακαπατημένα ἔσονται τοῖς ποσὶ τῶν ἁγίων.

“ Τρία ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἰχνη δετοῦ πεπομένου, τοῦ Χριστοῦ τὴν ἀνάληψιν. Καὶ ὁδοὺς θροῦς ἐπὶ πέτρας· ὁ διάβολος οὐκ εὗρεν ἔχνος ἁμαρτίας ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τρίβους τῆδος ποταμοροσύνης, τῆς Ἐκκλησίας· ὡς ἐν παλάγῃ τῷ βίῳ τούτῳ, τῇ εἰς Χριστὸν ἐλπίδι διὰ τοῦ σταυροῦ κυβερνωμένης. Καὶ ὁδοὺς ἀνδρός ἐν νεότητι, τοῦ ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ τῆς Παρθένου γεγεννημένου· ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἀνὴρ, Ἀνατολὴ θροῦμα αὐτῶν.

Β Τοιαύτη ὁδὸς μοιχαλίδος, ἢ ὅταν πράξη ἀπονευμένη, οὐδὲν φησὶ παπραχθῆναι ἀποπὸν· τοιαύτη ἐστὶν ἡ ἀνατροφή τῆς Ἐκκλησίας πιστευούσης Χριστῷ, ἢ μετὰ τὸ πορευοῦσαι τοῖς εἰδύλοις, ἀποκαθάρσιν τούτοις καὶ τῷ διαβόλῳ, καὶ ἀπολουσαμένη ἐὰς ἁμαρτίας, καὶ λαβοῦσα ἄρεσιν, οὐδὲν φησὶ παπραχθέναι ἀποπὸν.

Διὰ τριῶν αἰετῆται ἡ γῆ· διὰ Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος· καὶ τὸ τέταρτον οὐ δύναται φέρειν, τὴν ἐσχάτην ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ. — Ἐάν οικέτης βασιλεύσῃ. Ὁ Ἰσραὴλ ἐν Αἰγύπτῳ δοῦλος γενόμενος, καὶ ἐν τῇ γῇ τῆς ἐπαγγελίας βασιλεύσας. — Καὶ ἄρρων πληθεὺς σιτίων. Τὴν γῆν ἐξ ἐτοίμου λαθῶν, καὶ φαγῶν καὶ ἐμπληθεὺς ἀπλάκτισα. — Καὶ παιδίσκη ἐλὼν ἐκβάλλῃ τὴν ἐαυτῆς κυρίαν. Ἡ κυριακὸν συναγωγῇ σταυρώσασα τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ.

Τέσσαρα εἰσὶν ἐλάχιστα ἐπὶ τῆς γῆς, ταῦτα δὲ τῶν σαρῶν σοφώτερα· οἱ μύρμηκας οἷς οὐκ ἐστὶν ἰσχύς, ἐτοιμάζονται θέρους τὴν τροφήν. Καὶ τὰ ἔθνη διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἐτοιμάζουσιν ἑαυτοὺς τὴν αἰώνιον ζωὴν διὰ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ οἱ χειρογυλλιοὶ, ἔθνος οὐκ ἰσχυρὸν, ἐποίησαν ἐν πέτραις τοῖς ἑαυτῶν οἴκους. Τὰ ἔθνη ἐπὶ τῇ πνευματικῇ πέτρᾳ Χριστῷ ὡκοδομηθῆναι, ἥτις ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας. Ἀσκαλαθώτης χερσὶν ἐπρεϊδόμενος καὶ εὐδαιμονίας ὢν· οὗτος οἰκεῖ ἐν ὄχυρώμασι βασιλέων. Ὁ ληστής ἐν τῇ ἐκτάσει τῶν χειρῶν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ ἐπρεϊδόμενος, οἰκεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ, τῷ καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Δ “ Ἀβασλευτον ἡ ἀχρὶς, καὶ ἐστρατεύει ἀπ’ ἐνὸς κελύσματος εὐτάκτως. Ἀβασλευτα ἦσαν τὰ ἔθνη, ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας γὰρ ἐβασιλεύοντο· νῦν δὲ πιστεύσαντες τῷ θεῷ, στρατεύονται τὴν ἐπουράνιον στρατείαν. — Τρία ἐστὶν ἡ εὐδαιμονία πορεύεται, καὶ τὸ τέταρτον δὲ καλῶς διαβαίνει. Ἄγγελοι ἐν οὐρανοῖς, ἄγιοι ἐπὶ τῆς γῆς, ψυχὰ δικαίων ὑπὸ γῆν· καὶ τὸ τέταρτον, ὁ θεὸς λόγος σαρκωθεὶς, διέβη καλῶς μήτραν Παρθένου· ἀνάπλασιν τοῦ Ἀδάμ ποιούμενος, διέβη πύλας οὐρανῶν, ἀπαρχὴ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως πᾶσι γενόμενος.

Ἐπίμωμος λόντος ἰσχυρότερος κτηνῶν. Χριστὸς ἐν

τῷ Ἰουδᾷ ὑπὸ Ἰακώβ προφητευόμενος. — Ἀλέκτωρ A in Jada a Jacob prædictus. — Gallus inter feminas incedens alacriter. Paulus in Ecclesiis intrepide prædicans doctrinam Christi Dei.—Hircus caprarum dux. Idem Christus propter mundi peccata immolatus. — Et rex concionans in populo. Christus super gentes regnans, prædicat per prophetas atque apostolos doctrinam veritatis.

A in Jada a Jacob prædictus. — Gallus inter feminas incedens alacriter. Paulus in Ecclesiis intrepide prædicans doctrinam Christi Dei.—Hircus caprarum dux. Idem Christus propter mundi peccata immolatus. — Et rex concionans in populo. Christus super gentes regnans, prædicat per prophetas atque apostolos doctrinam veritatis.

Ἐν τῷ πεποιημένῳ ἐν τῇ κακίᾳ ὁ δὲ Ἀπόστολος, *Τὸς ἀμαρτάνοντας*, φησὶν, ἐνώπιον πάντων ἔλατχε· τὸν ἔκτραπέναι πρὸς ἄλγυν. — Ὅτινες οἱ χοιρογρύλλιοι, ἀλλ' ἢ ἡμεῖς; οἱ ἐτοίκαμεν ποτὶ χοίροις, ἐν πόσῃ βυβαρίᾳ τοῦ κόσμου ἀναστραφόμενοι, νυκτὶ δὲ πισταύσαντες Χριστῷ, ἐποιχοδομοῦμεν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ἐπὶ τὴν ἁγίαν σάρκα Χριστοῦ, ὡς ἐπὶ πέτρῳ.

Stabilitum in nequitia. Apostolus autem, *Peccantes*, inquit, coram omnibus argus. Vel facile perversum. — Quinam sunt choerogrylli, nisi nos, qui olim similes suis eramus, et in omni hujus mundi spurcitia volitabamus? sed nunc postquam Christo credidimus, ædificamus domos nostras super sanctam Christi carnem, tanquam super B petram.

Ὁ αἰσχυρὸς ἐηλεῖ τὴν ἐπὶ γῆς πραγμάτων μεταβολὴν· ἡ ἀμαρτία τοίνυν δούλη οὕσα φύσει, ἐβασιλευσεν ἐν τῷ θνητῷ τῶν ἀνθρώπων σώματι, ἀποξένον ἐπὶ τοῦ κατακλισμοῦ· δεύτερον ἐπὶ τῶν Σοδομιτῶν, μὴ ἐνεγκάντων τὴν εὐφορίαν τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς ξένους βιασαμένων· τρίτον ἐπὶ τῆς μισητῆς Αἰγύπτου τῆς λαχούσης ἀνδρα τὸν Ἰωσήφ, σιτοματροῦντα πᾶσιν, ἵνα μὴ διαφθάρῃσι λιμῷ· ἀλλ' οὐκ ἤνεγκε τὴν εὐτυχίαν, εἰς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ἐξυβρίσασα. — Οὐκίτις δὲ ἐκβαλοῦσα τὴν ἐαυτῆς δέσποιναν ἢ ἐξ ἑθνῶν Ἐκκλησία, ἡ δούλη οὕσα καὶ ξένη τῶν ἐπαγγελιῶν, τὴν εὐγενίδα καὶ κυρίαν Συναγωγὴν ἐκβαλοῦσα, γέγονε κυρία καὶ νύμφη Χριστοῦ. — Διὰ Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος αἰεταί πᾶσα ἡ γῆ· τὸ τέταρτον ὃ δύναται φέρειν· ἦλθε γὰρ τὸ μὲν πρῶτον διὰ νομοδιδασκάλων· δεύτερον δὲ διὰ προφητῶν· τρίτον διὰ τοῦ Ἐπαγγελοῦ ἐαυτὸν φανερῶς ἐπέδεικνύς· τέταρτον κριτῆς ζώντων καὶ νεκρῶν ἐρχόμενος· οὐ τὴν δόξαν αὐμάτα κτίσις οὐ μὴ βαστάξῃ.

Terræ motus significat rerum in mundo conversionem. Peccatum itaque, quod sæpè nata sævile est, regnavit in corpore hominum mortali, semel quidem diluvii tempore, iterum apud Sodomitas qui terræ fertilitate non contenti, hospitibus quoque vim faciebant; tertio denique in exosa Ægypto, quæ nacta virum Josephum, cunctis triticum distribuentem ne fame perirent, non tulit sapienter felicitatem suam, filios Israelis injuria afficiens. — Ancilla vero expellens dominam: Ecclesia ex gentibus est, quæ ancilla cum esset et extranea promissionibus, nobilem et dominam Synagogam ejiciens, facta est domina et sponsa Christi. — A Patre et Filio et sancto Spiritu terra universa concutitur. Quartum ferre non potest. Venit primo per legialatores; secundo per prophetas; tertio per Evangelium ipse semet palam ostendens. Quarto judex vivorum et mortuorum venit, cujus gloriam universa creatura ferre non poterit.

Aliud fragmentum.

(Ex Galland.)

Τοῦ ἁγίου Ἰακώβου πᾶσι Ρώμης εἰς τὸ
 « Σοφία φιλοδόμησεν ἐαυτῇ οἶκον. »

Χριστὸς, φησὶν, ἡ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς σοφία καὶ δύναμις, φιλοδόμησεν ἐαυτῇ οἶκον, τὴν ἐκ Παρθένου σάρκασιν, καθὼς προείρηκεν· Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὡς μαρτυρεῖ καὶ ὁ σοφὸς προφήτης· Ἡ πρὸ τοῦ αἰῶνος, φησὶ, καὶ παρεκτικῆ ζωῆς, ἡ ἀπειρος σοφία τοῦ Θεοῦ φιλοδόμησεν τὸν οἶκον ἐαυτῇ ἐξ ἀπειράνδρου μητρὸς, ναὶν γούν σωματικῶς περιβέμενος. Καὶ ἐπήρησεν στύλους ἑπτά· τὴν τοῦ παναγίου Πνεύματος εὐδωλάν, ὡς φησὶν Ἠσαίας· Καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν

S. Hippolyti (22) *papæ Romani in illud Prov. ix, 1: « Sapientia ædificavit sibi domum. »*

Christus, inquit, Dei et Patris sapientia et virtus, ædificavit sibi domum, carnem ex Virgine, ut prædixerat (23): *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Hoc idem sapientissimus testatur propheta (24): *Quæ ante sæcula fuit, inquit, et præbet omnibus vitam, infinita Dei sapientia ædificavit sibi domum ex matre virum haud experta, templum corporaliter induens. Et exulit (25) columnas septem: sacrosancti Spiritus dona fragrantissima, sicut ait Isaias: Et requiescent super eum septem*

66 Gr. cap. xviii, 22. 67 I Tim. v, 20. 68 v. 20. 69 Joan. i, 14.

66 s. communio in baptismo. 67 v. 31. A. f. 112.

(22) Hunc locum debes præclaro et cultissimæ doctrinæ viro Christophoro Matthæo Pfaffo, qui eum, cum hæc excuderentur, Græce ex codice Taurinensi 82 excerpta varia veterum scriptorum complectente uescriptum misit Parisiis ad doctissimum collegam meum Jo. Christophorum Wolfum. FABRIC.

(23) Prædixerat Joannes nimirum evangelista, in cujus locum quemdam hæc ab Hippolyto scripta esse mihi persuadeo, licet in Proverborum loca etiam commentatum jam supra notavi. Id. (24) Salomon, cujus deinceps verba interpretatur. Id. (25) Al. ὑπῆρξε, excidit. Id.

*spiritus Dei*⁹⁹. Alii septem columnas dicunt esse sapientem divinos ordines quibus per sanctam atque inspiratam divinitus ejus doctrinam creatura sustentatur, hoc est prophetas, apostolos, martyres, hierarchas sive sacerdotes, ascetas, sanctos, justosque. Illud vero, *immolavit victimas suas*, prophetas denotat et martyres qui in nulla non civitate et regione ab infidelibus ovium instar maclantur quotidie pro veritate et clamant: *Propter te morte afficimur tota die, aestimati sumus sicut oves occisionis*¹⁰⁰. Et *miscuit* in poculo suo vinum, in virgine divinitatem suam uniens cum carne tanquam vinum merum ac purissimum, Salvator ex ea natus est, siue confusione Deus et homo. *Et paravit mensam suam*, promissam sanctæ Trinitatis cognitionem, necnon venerandum sanctumque ejus corpus ac sanguinem quæ in arcana et divina mensa quotidie perficiuntur et sacrificantur in memoriam nunquam non recolendæ memoria et primæ illius divinæ et arcanae divinæ cœnæ. Illud porro, *misit servos suos* Sapientia, Christus nimirum, convocans alta præconii voce: Si quis est, inquit, *insipiens, veniat ad me*, sanctos atque misit apostolos universum permeantes mundum, qui gentes ad ipsius agnitionem vere vocarent sublimes ac divina sua prædicatione. Insipientes vero appellat eos qui sancti Spiritus virtutem nondum sunt assecuti: *Venite, comedite panem meum, et bibite vinum quod miscui vobis*: divinam ipsius carnem, ac venerabilem ejus sanguinem, inquit, dedit nobis edendum bibendumque in remissionem peccatorum.

τὴν θείαν αὐτοῦ σάρκα καὶ τὸ τίμιον αὐτοῦ αἷμα δέδωκεν ἡμῖν, φησὶν, ἐσθίειν καὶ πίνειν εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

Ἐπὶ τὰ πνεύματα τοῦ Θεοῦ. Ἄλλοι δὲ λέγουσιν εἶναι στύλους ἑπτὰ, τὰ ἑπτὰ θεία τάγματα τὰ διὰ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ καὶ θεοπνεύστου διδασκαλίας τὴν κτίσιν βασιλεύοντα, ἤγουν τοὺς προφήτας, τοὺς ἀποστόλους, τοὺς μάρτυρας, τοὺς ἱεράρχας, τοὺς ἀσκητάς, τοὺς δούλους καὶ τοὺς δικαίους. Τὸ δὲ, *ἔσφαξε τὰ θύματα*, τοὺς προφήτας φησὶ καὶ μάρτυρας, τοὺς κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν καθ' ἑκάστην ὑπὸ τῶν ἀπίστων ὡσπερ ἄνους ἀναιρουμένους ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, καὶ βοῶντας: Ἐρεσκὰ σου θανάτουμαθα δὴν τὴν ἡμέραν. Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Καὶ ἐκέρρασαν εἰς κρατήρα τὸν αὐτοῦ οἶνον, εἰς τὴν παρθένον τὴν αὐτοῦ θεότητα ἐνώσας τῇ σαρκὶ ὡς οἶνον ἄκρατον, ὁ Σωτὴρ γεννηθὴς ἐξ αὐτῆς ἀσυγγύτως Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Καὶ ἤτοιμάσατο τὴν αὐτοῦ ἐράπειαν, τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἁγίας Τριάδος κατεπαγγελιομένην· καὶ τὸ τίμιον καὶ ἄκρατον αὐτοῦ σῶμα καὶ αἷμα, ἅπερ ἐν τῇ μυστικῇ καὶ θείᾳ τραπέζῃ καθ' ἑκάστην ἐπιτελοῦνται θύματα εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀειμνήστου καὶ πρώτης ἐκείνης τραπέζης τοῦ μυστικοῦ θείου δείπνου. Τὸ δὲ, *ἀπέστειλε τοὺς θύματα* ἢ σοφία, ὁ Χριστὸς δηλονότι, συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος. Ὅς ἐστὶν ἄφρων, ἐκκλινάτω πρὸς μὲν, φάσκουσα, τοὺς ἱεροὺς ἀποστόλους πρόδηλον, τοὺς εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον διαδραμόντας καὶ προσκαλέσαντας τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἐκείνου ἐπίγνωσιν ἀληθῶς τῶ ὑψηλῷ καὶ θείῳ τούτων κηρύγματι. Τὸ δὲ καὶ τοῖς ἐνδοξοῖς φρονῶν εἶπε, τοῖς μήπω κατηγμένους τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμιν δηλονότι: Ἐλθετε, φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον ἐκ κέρατος ἐμῶν.

IN CANTICUM CANTICORUM.

I.

Sim. de Magistris, *Acta mart. Ostiens.*, p. 274, ex cod. membr. Vatic. CIII fragmentum sequens Syriace et Latine affert, his præmissis: « In Salomonis *Canticum* scripsit Hippolytus, ac Deum Verbum tanto ante in Ecclesia ex gentibus collecta, præsertim vero in parente sua Virgine sanctissima suas delicias quesivisse ostendit; adeoque Syri, de Virgine apud se nata gloriantes, Hippolyti commentarium a priscis temporibus transtulerunt e Græco in patrium sermonem, unde quædam adhuc supersunt, veluti in illud: *Surge, Aquilo, et veni, Auster, perfusa hortum meum, et fluant aromata ejus*. « His aromatibus cum oblectatus esset Josephus filius Regis a Deo designatur. His Virgo Maria cum uncta esset, in ventre suo concepit Verbum: tum « nova arcana novamque veritatem, ac novum regnum, tum quoque magna et inexplicabilia mysteria demonstrat. »

II.

Apud Galland., ex Anastasio Sinaita, *quest.* 41, pag. 320.

Hippolyti in *Canticum canticorum*.

Et ubinam est copiosissima illa scientia? ubi illa mysteria? et ubi libri? exstant enim sola Proverbia

D Ἰππολύτου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁμαρτιῶν (26).

Καὶ τοῦ πᾶσα ἡ πλοῦσις αὐτῆ γνώσις; ποῦ δὲ τὰ μυστήρια ταῦτα; καὶ ποῦ αἱ βίβλοι; ἀναφέρονται:

⁹⁹ cap. xi, 2. ¹⁰⁰ Psal. xliiv, 2; Rom. viii, 36.

(26) Eusebius, εἰς τὸ Ἄσμα. S. Hieronymus, in *Canticum canticorum*. Syncellus, εἰς τὰ Ἄσματα. Nicephorus, εἰς τὸ Ἄσμα τῶν ἁμαρτιῶν. FABRIC.

γὰρ μόναι πὶ Παροιμίαι, καὶ ἡ Σοφία, καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ψαλμῶν. Τί οὖν; ψεύδεται ἡ Γραφή; μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ πολλή μὲν τις βλῆ γέγονε τῶν γραμμάτων, ὡς ὅσοι τὸ λέγειν Ἄσμα τῶν ψαλμῶν· σημαίνει γὰρ ὅτι, ὅπερ εἶχον αἱ πεντακισχίλια ψάλας ἐν τῷ ἐνὶ διηγήσατο· ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις Ἐζεχίου τὰ μὲν τῶν βιβλίων ἐξελέχθησαν, τὰ δὲ περιώφθησαν. Ὅθεν φησὶν ἡ Γραφή· Ἄθται αἱ Παροιμίαι Σολομῶντος αἱ ἀδιάκριτοι, ἃς ἐγράφωτο οἱ φίλοι Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως· πόθεν δὲ ἐξελέξαντο, ἀλλ' ἢ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἐγκειμένων ἐν αἷς λέγει ταῖς τρισχιλίαις παραβολαῖς καὶ πεντακισχιλίαις ψάλας; Ἐξ αὐτῶν οὖν τούτων οἱ φίλοι Ἐζεχίου σοφοὶ ὑπάρχοντες ἐξελέξαντο τὰ πρὸς οἰκοδομήν τῆς Ἐκκλησίας. Τὰς τε βίβλους (27) τοῦ Σολομῶντος τὰς περὶ τῶν Παραβολῶν καὶ Ὠδῶν, ἐν αἷς B περὶ φυτῶν καὶ παντοίων ζῴων φυσιολογίας, κήρσαλων, πετεινῶν τε καὶ νηκτῶν, καὶ λαμάτων πάθους; πάντως γραφείας αὐτῶ ἀφανεῖς ἐποίησεν Ἐζεχίας διὰ τὸ (28) τὰς θεραπειὰς τῶν νοσημάτων ἐνθεν κομίζεσθαι τὸν λαόν, καὶ περιορῆν αὐτῶν παρὰ θεῷ τὰς λύσεις.

et Sapientia, et Ecclesiastes, et Canticum canticorum. Quid ergo? falsumne dicit Scriptura? absit. Sed fuit quidem magna eorum quæ scripsit, materia et diversitas; idque ostendit dicendo *Canticum canticorum*: significat enim se id quod continebatur ter mille odis seu canticis⁷¹, hoc uno comprehendisse. In diebus autem Ezechias alii quidem libri fuerunt electi, alii vero neglecti. Unde dicit Scriptura: *Hæc sunt Proverbia Salomonis discreta* (30'), quæ scripserunt amici Ezechias regis⁷². Unde autem selegerunt nisi ex libris qui inerat in ter mille proverbii et quinquies mille odis seu canticis? Ex ipsis igitur sapientes amici Ezechias elegerunt ea quæ pertinebant ad ædificationem Ecclesiæ. Libros vero Salomonis Parabolarum et Canticorum, in quibus scripserat de plantarum et omnis generis animalium natura, terrestrium, volatilium, natatilium, et de morbis sanandis, Ezechias abolevit, quod populus exinde peteret medelas morborum, eorumque sanationem a Deo petere negligeret.

IN ISAIAM PROPHETAM.

Apud Gallandium ex codice bibliothecæ Coislinianæ, num. 195, fol. 36.

I.

Ἰππολύτου ἐπισκόπου Ρώμης, περὶ Ἐζεχίου. C

Hippolyti episcopi Romæ, de Ezechia.

Ἐπι μαλακισθέντος (29) τοῦ Ἐζεχίου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας, καὶ κλαύσαντος, ἦλθεν ἄγγελος καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἶδον τὰ δάκρυά σου, καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς σου. Ἴδού προστίθημι εἰς τὸν χρόνον σου ἔτη ἑξ, τοῦτο δὲ σοὶ τὸ σημεῖον κυρὰ Κυρίου· Ἰδοὺ στρέψω τὴν σκιά τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, οὗς κατέβη ὁ ἥλιος, τοὺς δέκα ἀναβαθμοὺς (30), οὗς κατέβη ἡ σκιά, ὥστε γενέσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὥρων λβ'. Τοῦ γὰρ ἡλίου δραμόντος ἐπὶ τὴν δεκάτην ὥραν, πάλιν ἀνεπόδισε. Καὶ πάλιν ἦν ἵκα Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ ἐπολέμει τοὺς Ἄμμωρραῖους, τοῦ ἡλίου ἦδη εἰς δυσμὰς κλίνοντος, καὶ τοῦ πολέμου ἀθρόως ἐπιχειμένου, εὐλαθηθεὶς Ἰησοῦς, μήποτε νυκτὸς ἐπιγενομένης διαφύγωσιν οἱ ἀλλόφυλοι, ἐδόθησε λέγων· Στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν, D καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλών· ἕως ἀν ἐκπολεμήσω τὸν λαόν τοῦτον. Καὶ ἔστη ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη ἐν τῇ στάσει αὐτῶν, ὥστε γενέσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὥρων κδ'. Καὶ ἀνέστρεφεν ἐπὶ Ἐζεχίου σὺν τῷ ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ εἰς τοῦπίσω· ἵνα μὴ ἡ σύγκρουσις τῶν δύο στοιχείων γένηται ἀτάκτως ἀλλήλων ἐπι-

Adhuc ægrotante Ezechia rege Judææ et fiente, accessit angelus et dixit ad eum: *Vidi lacrymas tuas et audivi vocem tuam. Ecce addo ætati tuæ annos quindecim. Hoc vero tibi signum esto a Domino. Ecce converto umbram graduum domus patris tui quos descendit sol, decem gradus quos descendit umbra*⁷³, ut dies ista fiat horarum triginta duarum. Sol enim cum jam ad decimam horam decurrisset, iterum reversus est. Itidem ut cum Jesus Nave belligeraret adversus Amorrhæos, sole jam ad occasum vergente, et bello confertim incumbente, veritus Josue ne per noctem ingruentem alienigenæ effugerent, exclamavit: *Siet sol in Gabaon, et luna in valle Elon*⁷⁴, donec populum hunc debellavero. *Et stetit sol ac luna in statione sua*, ut esset dies illa horarum viginti quatuor. Atque sub Ezechia etiam cum sole recessit luna, ne duo elementa cæli inordinate invicem congruentes colliderentur. Et perculsus tunc Marodachon Chaldæus rex Babylonis, quod astrologicam artem colebat astrorumque cursu accurate metiebatur, causa cognita epistolam

⁷¹ III Reg. iv, 32. ⁷² Prov. xxv, 1, sec. LXX. ⁷³ Isa. xxxviii, 5, 7, 8. ⁷⁴ Jos. x, 12.

(27) *Τὰς τε βίβλους*. Quæ sequuntur, e codice ms. bibliothecæ Cæsar. edidit Lambecius lih. viii, pag. 390. FABRIC.

(28) *Διὰ τὸ*, κ. τ. λ. Eadem referunt Suidas in *Ἐξελίαις*, Syncellus et alii, ut dixi in *Codice pseud-epigrapho Vet. Test.* pag. 1043 seq. lb.

(29) *Μαλακισθέντος*. In *Bibliotheca Coisliniana* edita a cl. Montfauconio, citatur fragmentum

istud pag. 245, ubi tamen mendose excusum *μαλακισθέντος*: atque idem error in Hippolytum Fabrianum irrepit tom. I, pag. 271.

(30) *Τὸς δέκα ἀναβαθμοὺς*, κ. τ. λ. Hæc recitat Michael Glycas in *Annal.* part. II, pag. 194.

(30') Contra Græcæm versionem, quæ habet *ἀδιάκριτοι*.

et dona misit ad Ezechiam; quem in modum Christo fecere etiam ex oriente magi.

Α φερομένων. Καὶ καταπλαγαὶς τότε Μαραθαῶν ὁ Χαλδαῖος ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, διὰ τὴν ἀστρολογικὴν τέχνην ἀσχεῖν, καὶ τὸν τούτων δρόμον ἀκριβῶς καταμετρεῖν, μαθὼν τὴν αἰτίαν, ἐπαμφαν ἐπιστολὴν καὶ ὄρα τῷ Ἐζεκιᾷ, ὃν τρόπον ἐποίησαν καὶ οἱ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς Χριστόν.

II.

Theodoretus in Ἀτρέπτω sive dialog. 1.

Sancti Hippolyti ex sermone in exordium Isaia: Aegypto quidem mundum comparavit, manufactis vero cultum idolorum, terrae motui denique interitum et deletionem ipsius. Dominum porro Verbum nubeculae levi et purissima tabernaculo, in quo thronum collocans Dominus noster Jesus Christus, ingressus est in vitam, ut errorem concuteret.

Τοῦ ἀγίου Ἰακωβίου ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰσαίου· Αἰγύπτῳ μὲν τὸν κόσμον ἀπέκασε, χειροποιήτους δὲ τὴν εἰδωλολατρίαν, σεισμῷ δὲ τὴν μετανάστασιν καὶ κατάλυσιν αὐτῆς. Κύριον δὲ τὸν Λόγον, νεφέλῃ δὲ (sic) κούφῃ τὸ καθαρώτατον σκήνωμα, εἰς δ' ἐνθρονωθεὶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον, σείσαι τὴν πλάνην.

III.

Ut Alexandri Augusti propensam in Christianos voluntatem Hippolytus excolleret, in Isaiam scripsit, qua parte narrat, solem retrogradam Dei nutu vitam Ezechiae regi portendisse diuturniorem. Nonnulla ex eo Hippolyti scripto Theodoretus recitat; alia protulit Fabricius: quaedam e schedis nostris, nondum edita subjicimus. (Sim. de Macris, Acta mart. Ostiens., f. 197, ex mss. codd. Vat. DCCLV, fol. 144 et ex mss. bibliothecae S. Marci Venet., cod. XVI, fol. 260, et XXV, fol. 274.)

Invenimus in commentariis, quae sunt a senioribus edita, fuisse diem illum horarum triginta duarum. Cum enim sol suum cursum perageret, pervenissetque ad horam decimam, atque umbra per decem gradus in domo templi descendisset, conversus est iterum sol per decem gradus retro, juxta verbum Domini, factaeque sunt horae viginti. Ac rursus consueto more cum sol proprium cursum absolvisset, in occasum excessit. Fuerunt itaque horae triginta duae (51).

Β Εὐρίσκομεν ἐν τοῖς ὑπομνηματισμοῖς τοῖς ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἀναγεγραμμένοις, γεγενῆσθαι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὥρων λβ'. Τοῦ γὰρ ἡλίου διαδραμόντος, καὶ ἐπὶ τὴν δεκάτην ὥραν φθάσαντος, καὶ τῆς σκιάς τοῦς δέκα ἀναβαθμοῦς τοῦ οἴκου τοῦ ναοῦ καταθώσης, ἀνέστρεψε πάλιν ὁ ἥλιος τοὺς δέκα ἀναβαθμοῦς εἰς τὰ ὀπίσω, κατὰ τὸ βῆμα Κυρίου, καὶ ἐγένοντο ὥραι κ'. Καὶ πάλιν τὸν ἴδιον δρόμον κατὰ τὴν ἴδιαν τάξιν κυκλώσας ὁ ἥλιος ἐπορεύθη εἰς δυσμὰς. Ἐγένοντο οὖν ὥραι λβ'.

IN JEREMIAM ET EZECHIELEM.

In Jeremiam scripsisse Hippolytum a nemine veterum, quod sciam, traditur. Nam quae ejus referuntur in Catena Patrum Graecorum ad Jer. xvii, 11, petita sunt e libro De Antichristo, c. 55. Rufinus in interpr. Hist. eccl. Eusebii, vi, 22, tradit Hippolytum scripsisse « in partem quamdam Ezechielis prophetiae, » in ea scilicet capita quae Hierosolymitani templi descriptionem continent, ex eoque commentario haec servata sunt (DE MAC. ubi supra, ap. Anastas. Sinait., quæst. 41, al. 44, ex mss. Bodleian.)

Quantae magnitudinis fuerit Salomonis templum? Longitudo erat quadraginta cubitorum, altitudo viginti. Conversum autem erat non ad orientem, ne precantes adorent solem orientem, at solis Dominum. Nemo autem miretur si cum dixerit Scriptura fuisse longitudinem quadraginta cubitorum, ego dixerim sexaginta: nam paulo post aliorum viginti meminit, describens Sancta sanctorum, quae Dabir quoque nominat. Longitudo ergo templi erat quidem quadraginta cubitorum, Sancta autem sanctorum erant aliorum viginti. Josephus dicit duarum contignationum fuisse templum, et totam altitudinem fuisse centum viginti cubitorum. Ita etiam significavit liber Paralipomenon, dicens: Et cepit

Γ Πόσος ἐστὶ τὸ μέγεθος ὁ Σολομώντιος ναός; τὸ μὲν μήκος ἐξήκοντα πηγῶν, τὸ δὲ εὖρος κ'. Ἐτέτραπτο δὲ οὐ πρὸς Ἐω, ἵνα οἱ προσευχόμενοι μὴ τὸν ἥλιον ἀνίσχοντα προσκυνῶσιν, ἀλλὰ τὸν τοῦ ἡλίου Δεσπότην. Θαυμαζέτω δὲ μηδεὶς, εἰ τῆς Γραφῆς μ' πηγῶν εἰρηκίας τὸ μήκος, ἐξήκοντα εἶπον ἐγώ. Μετ' ὀλίγα γὰρ καὶ τῶν ἄλλων κ' ἐπιμένεται τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἃ καὶ Δαβὴρ ὀνομάζει. Οὐκ οὖν τὰ μὲν ἅγια μ' πηγῶν ἦν· τὰ δὲ Ἅγια τῶν ἁγίων ἄλλων κ'. Ὁ δὲ Ἰωσήπος διόροπον τὸν ναὸν γεγενῆσθαι λέγει, καὶ πᾶν τὸ ὕψος ρκ' πηγῶν εἶναι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡ τῶν Παρραλειτομένων βίβλος δεδήλωκε, λέγουσα· Καὶ ἤρξατο Σολομὼν τοῦ οἰκοδομήσαι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ. Μήκος πηγῶν ἢ διαμέτρως ἡ πρώτη ε', καὶ εδ-

(51) Haec illa nimirum sunt, quae posteriores Graeci ex Hippolyto indicarunt: Γίνεται οὖν ἡ ἡμέρα ἐκείνη κατὰ τὸν Ἰππόλυτον τριάκοντα καὶ δύο ὥρων. Τοὺς γὰρ δέκα ἀναβαθμοῦς διαδραμὼν ὁ ἥλιος τοὺς αὐτοὺς πάλιν ἀνέδραμεν. Εἶτα τῇ ἰδίᾳ διατάξει χρησάμενος ἐπὶ δυσμὰς ἦλθε, τοὺς δώδεκα πάλιν ἀναδραμῶν. Καὶ οὕτω μὲν ὁ Ἰππόλυτος. Ac diem quidem

illum tradit Hippolytus triginta duas horas habuisse. Sol enim gradus decem permensus, deinceps per eodem recurtebat. Quo facto ad suum cursum ordinarium reversus, duodecim reliquis gradibus peragratis, ad occasum pervenit. Atque haec Hippolyti est sententia. GLYCAS, Annal. p. 194.

ρος κτηγών κ', καὶ ὕψος ρα', καὶ κατεχρόσωσεν
αὐτὸν χρῶμα χρυσοῦ καθαροῦ.

Salomon edificare domum Dei. Longitudo cubitorum sexaginta erat prima dimensio, et latitudo cubitorum viginti, et altitudo centum viginti; et deauravit ipsum intrinsecus auro puro (32) 70.

IN DANIELEM.

(Sim. De Masenius, *Daniel secundum Septuaginta* ex codice Chisiano, Romæ 1772; in-folio, pag. 95; *Mal. Script.* vel. collectio nova, I, II, ed. 1851, pag. 29-56, passim.)

MONITUM.

(Hæuz., *De Hippolyto episcopo*, Göttingæ, 1838, p. 50.)

I.

Commentarii in *Danielem* fragmentum non exiguum titulo Hippolyto ascriptum (33), in quo explicatur cap. VII — XII, et II, 31 seqq., publicavit Simon de Magistris ex codice Chisiano (34). Aliud præclarum fragmentum ejusdem commentarii edidit Angelus Maius (35), qui sibi proposuit ex illo commentario ea tantum edere, quæ inedita latebant. Cum nosset fragmentum, quod de Magistris publicaverat (36), apparet codicem Romanum complura complexum esse, quam quæ ex illo codice ipse edidisset; concludere tamen non licet, quæcumque in Chisiano codice leguntur, inveniri in Catena laudata. Itaque difficile videtur dijudicare quomodo alter codex sese habeat ad alterum, atque probare num uterque, an uter versus sit habendus. Comparato utroque codice intelligimus, eos non ita sese habere, ut alter altero perfici possit. Id quod facile intelligitur. Cap. VII, 4, enim explicatur latius apud Angelum Maium quam apud Simonem; adjungitur enim apud Maium quod historia docetur, promissa illa vere impleta esse. Quæ vero explicatio conjungi nequit cum iis, quæ proferuntur in codice Chisiano; nam eadem sententia, Nabuchodonosorum gloria privatam e regno pulsum esse, occurrit in utroque codice, ita ut, si quæ uterque habet, conjunxeris in unum, eadem duplici modo legantur, id quod omnino fieri non potest. Idem valet de versu 5, ad quem apud Angelum Maium breviter eadem interpretatio adjuncta est, quam latius illustratam in codice Chisiano invenimus; apud Angelum Maium autem additur, cur comparati sint Persæ cum urso. Quæ in codice Chisiano ad versum 6 notata leguntur, contracta sunt apud Angelum Maium, sed adjungitur, cur interpres putet, cum panthera esse comparatum Græcum regnum ejusque regem Alexandrum. Eodem modo diversa sunt, quæ in utroque codice leguntur (37) ad versum 7. Idem valet omnino de quatuor prioribus capitibus apud Simonem lectis. Si igitur cogimur, ut dicamus non omnia certe quæ in utroque codice inveniuntur, posse partes esse ejusdem libri, inde tamen concludere non licet fragmentum alterum esse genuinum, alterum non genuinum, atque eo minus, quia sententiæ in eo prolata consentiant, atque forma tantum, qua illæ vestitæ sunt, diversa est. Aliis autem locis, quæ Angelus Maius profert conveniunt iis quæ in codice Chis. leguntur; ita ut, si quæ edidit Angelus Maius, interjicissemus iis, quæ in hoc codice laudantur, perfectus videretur existere commentarius. Ita quæ apud Ang. Maium adnotata ad cap. IX, 21, inveniuntur, quadrant in ea quæ in codice Chis. exhibentur in initio capitis XI; quæ ad X, 12, in ea quæ in fine capitis XXVII; quæ ad X, 16, et 18 et 20, locum tenere possunt ante verba καὶ τὸν ἕρπυ, in fine capitis XXVIII; quæ ad XII, 1—3, legi possunt ante cap. XII. Verbo tenus consentiunt quæ ad X, 6, apud Angelum Maium notantur cum iis, quæ capite XVI leguntur; eodem modo inveniuntur ad XII, 7, notata in capite XLIII; atque eadem, quæ ad X, 13, exponuntur, habet cap. XXVIII (38).

Cum igitur similitudo non exigua inter utrumque codicem cognoscatur, verisimile videtur, ab eodem esse auctore compositos illos in *Danielem* commentarios. Attamen mirum videretur, si idem vir conficisset duos in eundem librum commentarios. Quod ænigma ut solvamus, respiciendum vobis est ad Hippolyti librum *De Antichristo*, in quo (cap. 22-26) eadem leguntur, quæ paucis tantum omissis apud Simonem cap. 1-3 exhibentur. Cum autem mirum vobis visum sit, quod idem auctor dicitur eadem in duobus diversis libris scripsisse, in sententiam incidimus hanc, locum illum ex altero in alterum scriptum delatum esse. Sin vero quæ leguntur apud Simonem, cap. 1-3 desumpta sunt ex libro *De Antichristo*, sane fieri non potuit, ut quæ illo loco apud Simonem leguntur, consentiant cum iis quæ ad eundem Danielis locum notata inveniuntur in codice quem edidit Angelus Maius. Cum autem, quia ea quæ apud Simonem leguntur, magna ex parte perficienda sunt iis quæ in codice Vaticano exhibentur, concedendum sit, commentarium apud Simonem lectum ex toto in *Danielem* commentario excerptum esse: ve-

70 II Paral. III, 1, 3, 4.

(33) Titulus sonat: Ἰππ. ἐπισκ. Ρωμ. τῆς τοῦ Δανιὴλ ὁράσεως καὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ ἐπιλύσεως ἐν ταύτῳ ἀμφοτέρων.

(34) Cf. ejus *Danielem secundum LXX* ex *Tetralogis* Origenis, Rom. 1772, p. 95 seqq. De codice ipso disserit in præfat. ad eundem librum p. xx et xxxviii sqq. Cf. T. D. Michaelis *Orientalische und exegetische Bibliothek*, Thl. 3, S. 153 sqq.; Thl. 4, S. 1 sqq.

(35) L. I, tom. I, pars. II, p. 161 sqq. Invenit hoc in Catena Patrum in *Danielem*, de qua latius disserit in præfat. p. xxxvii sqq.

(36) Cf. l. I. p. 162, not. 1.

(37) Exempli causa afferimus, quæ adnotata sunt ad versum 5. Cf. Ang. Mal. p. 20: Ἴνα ἐν τούτῳ (θηρίῳ δευτέρῳ) δελεῇ τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν. Τρία δὲ πλευρὰ καλεῖ τὰ τρία ἔθνη λέγει οὖν, — ἤρχεν αὐτὸ τὸ θηρίον, — οἱ ἦσαν Μῆδοι, Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι. Apud Simonem cap. 1, p. 96: Δεύτερον θηρίον ὁρᾷ ὁμοίον ἄρκτι, ὅπερ ἦσαν Πέρσαι· μετὰ γὰρ Βαβυλωνίους Πέρσαι διακράτησαν. Τὸ δὲ λέγειν τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, τρία ἔθνη ἔδειξεν, Πέρσας, Μήδους, Βαβυλωνίους· ὅπερ δέδεικται μετὰ τὸν χρυσοῦν ὁ ἄργυρος ἐν τῇ εἰρήνῃ.

(38) Pro Μιχαὴλ tantum legitur in codice Chis. ὁ λέγων.

risimile videtur, eum, qui illum commentarium a Simone editum excerpterit, sumpsisse cap. 1-3 ex Hippolyti libro *De Antichristo* (cap. 22-26), quia hoc loco brevius leguntur, de quibus latius disseruit Hippolytus in *commentario ipso ad Danielelem*.

Quæ codice Chis. servata sunt, collata videntur non multum post Hippolytum, nam Apollinarius (39) refert, nostrum unacum Nabuchodonosori somnio explicasse visionem ipsius Danielis (40). Cum illud fragmentum tam vetusto tempore confectum videatur, dubium est, num Photius legerit illa excerpta, an commentarium ipsum. Sed puto, eum, si illa legisset, relaturum fuisse, Hippolytum interpretatum esse somnium tantum Nabuchodonosori conjunctum cum Danielis visione. — Cum igitur ejusdem libri partes habeamus, quæ Angelus Maius edidit, et quæ in codice Chis. inde a cap. 4 usque ad finem leguntur, non autem quæ in eodem habentur in quatuor prioribus cap., hoc loco, quo nobis probandum est, quæ hodie adsint partes Hippolyti *commentarii in Danielelem*, non respicimus ea quæ pars libri *De Antichristo* habenda sunt.

Cum fragmentum a Simone editum ex Hippolyti libro *De Antichristo* et toto *commentario in Danielelem* jam collatum sit circa medium sæcul. iv (41), necesse est, ut inter Hippolyti verum librum *De Antichristo* et *commentarium totum in Danielelem* similitudo sit non exigua. Si igitur invenimus similitudinem inter librum quemdam Hippolyto ascriptum, in quo de Antichristo disseritur, et *commentarium* quemdam in Danielelem, qui eundem auctorem habere dicitur, hunc utrumque ab Hippolyto confectum putamus, nisi certæ dubitandi adsint causæ. Similia vero leguntur in fragmentis laudatis atque in libro *De Antichristo* a M. Gudio edito (cf. § 42). Ita quæ de tempore, quo mundus consummetur, docentur de Antichristo cap. 42 et 43, latius probantur in *commentario ad Danielelem*, apud Simonem cap. 4-7; quæ de Henoch et Elia, Christi præcursoribus, atque de hebdomadibus annorum et de Babylonica captivitate leguntur cap. 43 et 64, exhibentur quoque in Dan. 22 et 40; de Antichristo cap. 23 contenditur, vere facta esse, quæ Daniel vaticinatus sit, id quod historia probatur in Dan. cap. viii et ix. De Antiocho, Alexandri Magni nepote, cuius mentio fit de Antichristo cap. 49, latius disseritur in Dan. cap. x; eadem, quæ de Ammonitis et Moabitis referuntur de Antichr. cap. 51, in Dan. cap. xi. inveniuntur. Locum in libro *De Antichr.*, cap. 26, qui desideratur in ea codicis Chis. parte (cap. 1-3), quam desumptam ex illo libro probavimus, legitimus verbo tenus apud Angelum Maium ad cap. 7, 43 (l. i. p. 205). Præterea interpretatur eodem Messiano, quem dicunt, interpretandi modo, quem in aliis Hippolyti scriptis adhibitum invenimus (42). Quod in *commentario*, de quo nunc disserimus, constituitur numerus annorum qui præteriti fuerunt a mundo creato usque ad Christum, atque tempus ostenditur, per quod Babylone retinebatur Judæi, bene quadrat in nostrum, qui artem arithmeticae fovebat. Denique, id quod maximi momenti est, Hieronymus et Photius (43) ipsi, se legisse fragmenta *commentarii in Danielelem* laudata, testantur. Alter enim eorum (44) nostro ascribit sententiam aliquam, quæ constructa videtur ex iis quæ in codice Chis. leguntur cap. 43, 45, 59. Alter refert (45) Hippolytum mundi finem posuisse in anno post. Cb. n. quingentesimo, quia sexies modo mille annos mundus maneat, quinquies autem mille quingentique præteriti sint a mundo creato usque ad Christum. Id quod latius exponitur in cod. Chis. cap. 4.

Quæ cum ita sint, luce clarius est utrumque fragmentum confectum esse ab Hippolyto. Cum Photius referat (l. i.) nostrum non verba singula, sed sententiarum nexum atque tenorem explicasse, opinor codicem, quem Angelus Maius legit, integrum atque perfectum nostri *commentarii in Danielelem contineri*. Itaque maximi momenti esset, si ille vir celeberrimus publicasset totum codicem.

II.

De historia Susannæ fragmento (46).

Allegorico modo historiam de Susanna refert Hippolytus ad Ecclesiam, quæ a gentibus vexatur. Susanna est typus Ecclesiæ, ejusque conjux Joacimus Christi; Babylonem refert ad mundum; hortum, in quo lavabatur Susanna, significat ei vocationem sanctorum, qui tanquam fructifera arbores in Ecclesia plantati sint. Duo seniores significant ei duos populos, alter Hebræos, alter paganos, qui diabolo locitati Ecclesiam conjuncti persequuntur. Ut accuratius perspicimus rationem, qua in libello disseritur, pauca alia ex illo proferamus. Vers. 15 diem aptum, quo lavatum in hortum ivit Susanna, refert ad festum Paschale, quo omnibus lavacrum paratur. Susannam lavatam esse dicit, quia fuerit munda Dei sponsa. Puellæ quæ eam comitantur, sunt fides in Christum atque charitas in Deum. Vers. 21 contendit, cum Susanna fuisse in lavacro adolescentem quemdam, sed non, qui cum illa commiseretur, sed qui innocentie testis foret. Vers. 22, refert, quæ de false accusata Susanna narrantur, ad Ecclesiæ statum, cum Christiani Hippolyti ætate, nisi venerati essent paganorum idola, ad tribunal adducti mortis damnarentur. Vers. 23 transfert in eos qui propter Christum patiuntur. Vers. 35, vexata Susanna flebat, ut lacrymis exciret Δόρον, qui et lacrymis Lazarum mortuum in vitam revocasset.

Quæ scripta esse ante Constantinum imperatorem, inde elucet, quod vers. 23 verba, ἀποστράψε Σωσάννα, referuntur ad Christianos martyres, qui, nisi obsequentes pagani idola venerarentur, ad tribunal adducerentur. Vers. 5 probatur, illa esse conscripta eo tempore, quo Judæi et pagani se conjunxissent ad destruendas res Christianas, id quod factum est nostri tempore (47). Ratio interpretandi pulchre quadrat in Hippolyti ingenium. Inveniuntur sententiæ, quæ similes videntur aliis a nostro in genuinis libris prolatis; e. c. vers. 12 dicit, eodem, quo seniores ad Susannam, modo in Ecclesiam venire genti-

(39) Cf. Angelum Maium, l. i., p. 173.

(40) Si cognosset nostri in Dan. *commentarium* verum, non video cur non illum ipsum, sed maluerit ea citare, quæ ex alio ejusdem libro deducta sint.

(41) Cf. testimonium Apollinarii apud Angelum Maium, l. i., p. 173.

(42) Cf. quæ Hipp. adnotavit ad cap. 3, 92 et 95, et ad cap. 7.

(43) Quæ Anastasius Sinaita (quest. 48, cf. Fabr. vol. I, pag. 272) ex Hipp. in *Danielem commentario* laudat, referenda sunt ad ea quæ in cod. Chis. cap. 1, leguntur. Ex loco ipso patet, ipsum desumptum

esse ex interpretatione quæ spectat ad Nabuchodonosori somnium et Danielis visum simul explicatum. Cf. apud Simonem cap. 1, not. 1.

(44) Hieron. in Dan. 9, 27.

(45) Photius, cod. cci.

(46) Quem librum primus edidit Combefisius (noviss. *Biblioth. Patrum* tom. I), excusus est iterum a Fabr. vol. I, p. 273. Eundem inveniri in codice Romano, quem in antecedenti § laudavimus, testatur Angelus Maius l. i. tom. I, pars II, p. 161, nota 1.

(47) Cf. Ceillier l. i. p. 326.

les atque Judæos, ut falso testes adversus Christianos se præbeant. Similiter admonet auctor libri *De Antichristo* (cap. 1) Theophilum, ut caveat ne hic liber in conspectum veniat profanorum hominum. Vers. 33 juvenitas eandem de Verbo sententiam, quæ latius exponitur de Antichristo (cap. 2 et 4, cf. librum Hipp. *adversus Judæos*). Eodem allegorico modo interpretatus est noster benedictionem Jacobi et Isaaci.

Cum deinde Hippolyto a Syncello (48) ascribatur liber *De Susanna et Daniele*, non habemus cur hunc librum, qui locum habet in eodem cod. Rom., ex quo Angelus Maius edidit *commentarium in Danielem*, nostro abjudicemus. Combefisius (49) putat Hieronymum et Photium de hoc tantum libro dixisse. Eos vero non solum hunc librum, sed etiam totum in Danielis librum commentarium, qui complectebatur hunc etiam librum atque ea quæ in canticum trium puerorum scripsit, legisse, jam probavimus.

III.

De cantico trium puerorum.

Hippolytum hunc canticum legisse in medio capitis III Danielis libri canonici, inde apparet quod citantur versus illius capitis (50) eodem numero quo referuntur a Græcis interpretibus. Cum igitur commentarium in Danielis librum canonicum hunc in canticum trium puerorum complecti in aprico sit, ea, quæ inveniuntur in Catena Patrum in psalmos et cantica sacræ Scripturæ (edit. Corderian. tom. III, p. 954 ad 3, 37 (51)), legenda sunt in adnotationibus ad cap. 3 libri canonici. Cum igitur commentarium in canticum trium puerorum innexus sit commentario in Danielis canonicum librum, quin optimo jure ei ascribatur, non est quod dubitemus.

IV.

De Hippolyti proœmio in commentarium ad Danielem.

Fragmentum apud Fabricium (v. I, p. 278) proœmium esse commentarii in Danielem videtur. Primum, cur conscripserit hunc libellum, deinde, quando vixerit Daniel et versatus sit captivus Babylone, exponit; denique paucis illustrat Judæorum historiam a Joacha rege usque ad tempus, quo in exsiliū Babylonem ducti sunt. Quibus absolutis hoc modo transire videtur ad explicandam historiam de Susanna: Τὸ τοῦ παντὸς μετοικισθέντος (εἰς Βαβυλῶνα) εὐρίσκωμεν τὸν μακάριον Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύσαντα, καὶ ἐκδικῶν τῆς Σωσάννης γενόμενον. Non videre possemus, quid sibi vellet additamentum, Danielem Babylone existisse vindicem Susannæ, nisi hisce verbis eum transire voluisset ad commentarium in historiam de Susanna conijcere liceret. Atque traditum nobis est, historiam de Susanna locum tenuisse in codice, quo utebatur Hippolytus, ante librum canonicum Danielis (52). Talis cum fuerit codex nostri scriptoris, verisimile videtur proœmium illud ab Hippolyto vere esse compositum (53). Quæ sententia confirmatur a Syncello (54). Dicit enim ab Hippolyto relatum esse in scripto *de Susanna et Daniele*, Joacimum sive alio nomine Jechoniam, cum tres annos regnasset, cum populo Babylonem ductum esse, inter quos Danielem ejusque tres amicos; uxorem vero regis fuisse Susannam. Cum in Hippolyti libro *de Daniele et Susanna* nihil inveniatur de Daniele abducto, neque de tempore per quod regnaverit Joacimus, id quod in proœmio legitur, genuinum illud ascribimus Hippolyto. Præterea autem non invenias, quæ a nostri ingenio abhorreant, sed insunt sane aliqua, quæ pulchre in eum quadrant, e. c. quod tam accuratè indicatur tempus per quod singuli regnaverint reges. Porro hoc proœmium post Constantinum imperatorem non scriptum esse, inde elucet, quod et Daniel nominatur propheta atque Christi martyr, et tribus ejus amicis attribuitur epitheton *μάρτυρες πιστοί*.

PROËMIUM.

Τοῦ ἀγιωτάτου Ἰακωβίου ἐπισκόπου Ῥώμης. A

Τὴν ἀκριβείαν τῶν χρόνων τῆς γεγενημένης αἰχμαλωσίας τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ ἐν Βαβυλῶνι ἐπιδειξασθαι βουλόμενος, καὶ τὰς τοῦ μακαρίου Δανιὴλ τῶν ὀραμάτων προφητείας, τὴν τοῦτο ἐν Βαβυλῶνι ἐκ παιδῶν ἀναστροφὴν· πρόσωμι καὶ αὐτὸς μαρτυρήσων ὁσπῶ καὶ δικαίῳ ἀνδρὶ προφήτῃ καὶ μάρτυρι Χριστοῦ γεγενημένην ὅς οὐ μόνον τὰ τοῦ βασιλέως Ναβουχοδονόσορ ὀράματα τοῖς τότε καιροῖς ἀπεκάλυψεν, ἀλλὰ καὶ ὁμοίους αὐτῶ παῖδας ἐκδιδάξας, μάρτυρας πιστοῦς ἐν κόσμῳ προφηγῶν· οὗτος τοίνυν γίνεται κατὰ τοὺς χρόνους τῆς προφητείας τοῦ μακαρίου Ἰσραηλίου, τῆς δὲ βασιλείας Ἰωακείμ τοῦ Ἐλιακείμ· ὅς ἔμα τοῖς λοιποῖς αἰχμαλώτοις ληφθεὶς, ἀγεται μετ' αὐτῶν εἰς Βαβυλῶνα. Πάντες γὰρ οὗτοι υἱοὶ γίνονται

⁷⁶ IV Reg. xliii, 30.

(48) Cf. G. Syncellum in *Chronogr.*, p. 218, apud Fabr. vol. I, p. 272.

(49) L. I., p. 62.

(50) Cf. Angelum Maium l. I. tom. I, pars. I, p. 161.

(51) Cf. Fabric. . vol. I, p. 280. Quæ ex Hipp. in *Daniel. commentario* laudat Eustratius CP. adv. Psychopannychitas cap. 19, exhibetur apud Fabr. vol. II, p. 32.

(52) Cf. Fabr. vol. I, p. 275: Ἀστὴ μὲν οἶν τ' ἴστο-

Sanctissimi Hippolyti Romæ episcopi.

Cui constitutum sit, ut diligenter ostendam tempora captivitatis Babylonicæ filiorum Israel, ac beati Danielis visionum oracula (ejus scilicet a puero Babylone vitam ac conversationem), venio et ipse ut viro sancto et justo prophætæ Christianique martyri testimonium perhibeam. Is namque non solum regis Nabuchodonosoris visa per hæc tempora declaravit, verum etiam ei similes pueros edocens, fideles in mundo testes produxit. Natus itaque Daniel est, quo tempore beatus Jeremias propheta claudit, et quo Joacim filius Eliacim rex fuit. Is unicum reliquis captivis ac manubiis captus, pari sorte Babylonem ducitur. Sunt enim hi quinque beati Josiæ filii, Joachas, ⁷⁶ Eliacim et Joannan; Sede-

ῖα γεγένηται ὕστερον, προσγράφη δὲ τῆς βίβλου πρώτης εὐρίσκωμεν γὰρ καὶ ἐν τοῖς προφηταῖς ὀράσεις τινὰς πρώτας γεγραμμένας, καὶ ἐπ' ἐσχάτων πεπληρωμένας.

(53) Quod quidem non magni est momenti, cum præstantissimi codices in initio libri Danielis canonici historiam de Susanna exhibeant. Cf. Simonem l. I. in prælat. p. xvii.

(54) In *Chronogr.*, p. 218.

cias (qui et Jechonias) et Sedum. Et quidem Joachas post mortem patris a populo in regem ungitur, cum casset annorum trium supra viginti. Adversus hunc ascendit Phrao Nechao mense tertio regni ejus; vinctumque captum ducit in Ægyptum, ac multam terræ imposuit, centum talenta argenti, et decem auri. Constituitque pro eo regem super terram fratrem ejus Eliacim, cui nomen vertit Joacim, annis undecim. Adversus hunc ascendit Nabuchodonosor rex Babylonis, vinctumque captum Babylonem ducit, partemque vesorum domus, quæ erant Jerusalemis. Hic, cum in carcerem conjectus esset eoque teneretur, ut qui Pharaonis amicus exaltisset, et ab eo rex constitutus fuisset, anno septimo supra tricesimum educitur ab 70 Eviat Marodach rege Babylonis; detunditurque illius caput, et erat ei a consiliis, et comedebat in mensa ejus, ad eum usque diem, quo mortuus est. Cum hic igitur abductus fuisset, regnat filius ejus Joacim annis tribus. Ascenditque in eum Nabuchodonosor, ipsumque ac reliquos plebis decem millia virorum Babylonem traducit; atque ejus patruum regem pro eo constituit, quem mutato nomine Sedeciam vocavit: patrisque cum eo juramenti itoque fœdere, Babylonem redit. Hic, cum regnasset annos undecim, ab eo deficiens, in Pharaonis regis Ægypti partes transivit. Anno itaque decimo, venit in eum ex Chaldaea Nabuchodonosor, urbemque vallo cinxit atque obsedit, omnique ex parte arctavit. Quamobrem magna eorum pars fame interierunt: alii gladio cæsi; nonnulli inter spolia ac manubias capti; urbs igne succensa; templum muri que destructi. Omnes thesauros inventos in domo Domini abstulit exercitus Chaldæorum, cunctaque vasa aurea et argentea; omneque æs contrivit Nabuzardan princeps coquo-
rum, et tulit ea in Babylonem. Ipsum vero Sedeciam per noctis silentia fugientem cum septingentis viris, persecutus exercitus Chaldæorum, inque Jericho eum assecutus, adduxit ad regem Babylonis in Reblatha: qui, judicio de illo in ira furoris instituto, ob violatum Domini jusjurandum et fœdus quod cum illo pepigerat, ejus filios coram ipso jugulavit, ac Sedeciam oculos cæcavit, ipsumque ferro vinxit pondere, ac Babylonem duxit, ubi erat molens in molendino donec diem obiit. Defunctique arreptum cadaver retro muros projecerunt. In eo completum Jeremias oraculum dicentis: *Vivo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Jechonias filius Joacim rex Juda annulus in manu dextera mea, inde evellam te. Et dabo te in manu querentium animam tuam, in manu a quorum facie tu formidas, in manu Chaldæorum. Et projiciam te, et matrem quæ peperit te, in terram alienam, et moriemini ibi. In terram autem quam volis expetant animabus suis, non reducam te. Inhonoratus est Jechonias, ut vas inutile, cujus nullus est usus; idcirco projectus est atque*

77 IV Reg. xxiv, 10. 78 IV Reg. xxv, 27.

(55) Al., τριμήνιον, menses tres.

Α τοῦ μακαρίου Ἰωσίου, Ἰωάκας, Ἐλιακίμ και Ἰωάνναν, Σεβεκίας, ὁ και Ἰεχονίας, και Σαδούμ. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάκας, μετὰ τὴν τελευταίην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ χριεταί ὑπὸ τοῦ λαοῦ εἰς βασιλεία, ὄν ἐτῶν κγ'. Ἐπὶ τοῦτον ἀναβαίνει Φαραὼ Νεχάω, ἐν τῷ μηνὶ τῷ τρίτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ· και λαβὼν αὐτὸν δέσμιον, ἄγει εἰς Αἴγυπτον· και ἐπιτίθεισι φόρον τῇ γῆ, ἑκατὸν τάλαντα ἀργυρίου, και δέκα τάλαντα χρυσοῦ. Καὶ καθιστᾷ ἀντ' αὐτοῦ Ἐλιακίμ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ βασιλεὶα ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν μετωνόμεσεν Ἰωακίμ, ἐπὶ-ἑτῆ ἑνδεκα. Ἐπὶ τοῦτον ἀνέβη Ναβουχοδονόσορ βασιλεὺς Βαβυλώνας, και λαβὼν αὐτὸν δέσμιον, ἄγει εἰς Βαβυλώνα, και μέρος τι τῶν σκευῶν οἰκου τῶν ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὗτος κατάλευσενας γενόμενος, ὡς φησὶ τοῦ Φαραὼ και ὑπ' αὐτοῦ βασιλεὺς κατασταθεὶς, ἐν τῷ λζ' ἔπει ἐξάγεται ὑπὸ Ἡὺλάτ Μαρωδὰχ βασιλεὺς Βαβυλώνας, και ἔκαιρεν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν, και ἦν αὐτοῦ σύμβουλος, και ἡσθιεν ἐν τῇ τραπέζῃ αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀπέθανεν. Τοῦτου οὖν μεταχθέντος, βασιλεύει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωακίμ, ἑτῆ τρία (55). Καὶ ἐπὶ τοῦτον ἀνέβη Ναβουχοδονόσορ, και μετακί-ζει αὐτόν τε και τοῦ λαοῦ δέκα χιλιάδας ἀνδρῶν εἰς Βαβυλώνα· και καθιστᾷ ἀντ' αὐτοῦ τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὄν και μετωνόμεσε Σεβεκίαν μεθ' οὗ ὄρκια και συνθήκας ποιησάμενος, ἄπεισιν εἰς Βαβυλώνα. Οὗτος βασιλεύσας ἑτῆ ια' ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ, και ἔδωκεν αὐτὸν πρὸς Φαραὼ βασιλεὶα Αἴγυπτου· ἐν δὲ τῷ δεκάτῳ ἔπει ἦλθεν ἐπ' αὐτόν Ναβουχοδονόσορ ἐκ γῆς Χαλδαίων, και περιεχαράκωσε τὴν πόλιν και περιεκάθισεν αὐτὴν κύκλωθεν, και συνέχευεν αὐτὴν πάντοθεν. Ὅθεν οἱ πλείονες αὐτῶν ἐν λιμῷ διεσφάρησαν· οἱ δὲ ἐν βομφατῇ ἀπώλοντο· τινὲς δὲ αὐτῶν ἀ-χμάλωτοι ἐλήφθησαν, ἡ δὲ πόλις ἐνεπυρίσθη ἐν πυρί· και ὁ ναὸς και τὸ τεῖχος καθήρηθη. Καὶ πάντας τοὺς θησαυροὺς τοὺς εὐρεθέντας ἐν οἴκῳ Κυρίου, ἔλαβεν ἡ δύναμις τῶν Χαλδαίων, και πάντα τὰ σκευῆ, τὰ τε χρυσᾶ και ἀργυρᾶ· και πάντα χαλκῶν ἐξέκοψεν Ναβουζαρδάν ὁ ἀρχιμάγειρος, και ἤνεγκε αὐτὰ εἰς Βαβυλώνα. Αὐτὸν δὲ τὸν Σεβεκίαν διὰ νυκτὸς φεύγοντα μετὰ ἀνδρῶν ἑπτακοσίων, κατεδίωξεν ἡ δύναμις τῶν Χαλδαίων, και κατέλαβον αὐτὸν ἐν Ἱεριχῷ, και ἤγαγον αὐτόν πρὸς βασιλεὶα Βαβυλώνας εἰς Ῥεβλαθᾶ. Καὶ ἐκρίθη μετ' αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς ἐν θυμῷ, ἐν τῷ παραβεβηκέναι αὐτὸν τὸν ὄρκιον Κυρίου, και τὴν διαθήκην ἣν διέθετο πρὸς αὐτόν, και σὺς υἱοὺς αὐτοῦ ἔσφαξεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ, και τοὺς ὀφθαλμοὺς Σεβεκίου ἐξετύφλωσεν. Καὶ ἔδωκεν αὐτόν ἐν πέδαις σιδηραῖς, και ἤγαγεν αὐτόν εἰς Βαβυλώνα· και ἦν ἀλθθὼν ἐν τῷ μύλωνι, ἕως τῆς ἡμέρας ἧς ἀπέθανεν. Καὶ ἐν τῷ ἀποθανεῖν αὐτόν, λαβόντες τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἔρριψαν ὀπίσω τοῦ τείχους Νινεφί. Ἐπὶ τοῦτου πληροῦται ἡ προφητεία Ἱερμίου, λέγοντος· Ζῷ ἐγώ, λέγει Κύριος. Ἐὰν γενόμενός γένηται Ἰεχουίας υἱὸς Ἰωακίμ βασιλεὺς Ἰουδα ἀποσφάρισμα ἐπὶ τῆς χειρὸς μου εἰς δεξιᾶς, ἐκείθεθ ἐσκοπῶσω σε, και δώσω σε εἰς χεῖρας τῶν ζητούντων τὴν

ψυχὴν σου. Ὅν οὐ ἐλάβῃ ἀπὸ προπάπου αὐ-
 τῶν, εἰς χεῖρας τῶν Χαλδαίων. Καὶ ἀποβρέψω σε
 καὶ τὴν μητέρα σου τὴν τεκούσάν σε εἰς γῆν οὐ
 οὐκ ἐτέχθης ἐκεῖ· κἀκεῖ ἀποθνήσκῃς. Ἐξ δὲ τὴν
 γῆν ἣν αὐτοὶ εὐχονται ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν, οὐ μὴ
 ἐκιστρέψω σε. Ἡτιμώθη Ἰερχουίς ὡς σκυῖος
 ἀχρηστοῦ, οὐ οὐκ ἔστι χρεία, διότι ἐξεβρίχη καὶ
 ἐξεβλήθη εἰς γῆν ἣν οὐκ ἦδει. Γῆ, ἀκουε λόγον
 Κυρίου. Γράψον τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκκλήρυκτον
 ἀνθρώπων, ὅτι οὐ μὴ ἀδελθῆ ἔκ τοῦ σπέρματος
 αὐτοῦ καθήμενος ἐπὶ ὄρους Δαβὶδ ἀρχῶν ἔτι ἐν
 τῷ Ἰουδα. Γεγένηται οὖν ἡ ἀγχιμαλωσία αὐτοῖς εἰς
 Βαβυλῶνα μετὰ τὴν ἔξοδον τὴν ἐξ Αἰγύπτου. Τοῦ οὖν λαοῦ παντὸς μετοικισθέντος καὶ τῆς πόλεως ἐρημω-
 θείσης, τοῦ τε ἀγιάσματος καθρημένου εἰς τὸ πληρωθῆναι τὸν λόγον Κυρίου, ὃν ἐλάλησεν διὰ στόματος
 τοῦ Ἰεραμίου τοῦ προφήτου λέγοντος· Ὅτι ἐρημὸς ἔσται τὸ ἀγίασμα ἐβδομηκοντα ἔτη· εὐρίσκομεν
 τὸν μακάριον Δανιὴλ ἐν Βαβυλῶνι προφῆτεύσαντα, καὶ ἐκδικῶν τῆς ζωσάννης γενόμενον.

ejectus in terram, quam non noverat. Audi, terra,
 sermonem Domini. Scribe firmum istum abdicatum,
 quia ex semine ejus non adolescet princeps qui sedeat
 in sede David in Juda⁷⁰. Contingit ergo captivus
 transferri Babylonem, postquam exierant ex Aeg-
 ypto. Cum igitur populus omnis translatus fuisset,
 civitas quoque desolata ac destructa sanctificatio est,
 ut impleretur sermo Domini, quem locutus erat
 per os Jeremiæ prophetæ, dicentis : Quia desolata
 erit sanctificatio annis septuaginta⁷⁰; invenimus
 beatum Daniele Babylonem vaticinatum esse ac
 Susannæ vindicem exstitisse.

ἹΠΠΟΛΥΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥ Β
 ΔΑΝΙΗΛ ὉΡΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΝΑΒΟΥΧΟΔΟ-
 ΝΟΣΟΡ ΕΠΙΑΥΣΕΙΣ ΕΝ ΤΑΥΤῳ ἈΜΦΟΤΕ-
 ΡΩΝ (56).

I. Ἀδαιαν εἰπὼν ἐκ τῆς θαλάσσης, τὴν τῶν Βα-
 βυλωνίων βασιλείαν γεγεννημένην ἐσήμανε, καὶ ταύ-
 τῃ εἶναι τῆς εἰκόνης τὴν χρυσῆν κεφαλὴν. Τὸ δὲ
 λέγειν περὶ αὐτῆς αὐτοῦ, ὅτι ὀψώθη ὁ βασιλεὺς
 Ναβουχοδονόσορ, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐπήρθη αὐτοῦ ἡ
 δόξα. Ἐἴτα φησὶν, ἐξετίλη τὰ περὶ αὐτῆς, ὅτι κα-
 θηρῆθη αὐτοῦ ἡ δόξα· ἐξεδιώχθη γὰρ ἐκ τῆς βασι-
 λείας αὐτοῦ. Τὸ δὲ εἰπεῖν· Καρδία ἀνθρώπου ἐδό-
 θη αὐτῇ, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστῆθη, ὅτι
 μετανόησαν ἠπίγνοὺς ταυτὸν ὅτι ἔστιν ἄνθρωπος, καὶ
 ἔβωκε τὴν δόξαν τῷ Θεῷ. Μετὰ γοῦν τὴν λείαναν,
 δευτέρου θηρίου, ἦρξ' ὁμοίον ἄρκτω, ὅπερ ἦσαν Πέρ-
 σαι· μετὰ γὰρ Βαβυλωνίους, Πέρσαι διακράτησαν. Τὸ
 δὲ λέγειν τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, τρία
 ἔθνη ἠείξει, Πέρσας, Μέδους, Βαβυλωνίους· ὅπερ δέ-
 δεικται μετὰ τὸν χρυσὸν ὁ ἄργυρος ἐν τῇ εἰκόνι.
 Ἐκτατα τὸ τρίτον θηρίον, κάρδαλις, οἵτινες ἦσαν

HIPPOLYTI EPISCOPI ROMÆ (57) DANIE-
 LIS ET NABUCHODONOSORI VISIONUM
 SOLUTIONES AMBARUM SIMUL.

I. Cum dixit leonem ex mari, Babyloniorum regnum
 constitutum significavit, et hoc esse simulacri caput
 aureum. Dicens autem alæ ejus aquilæ, (significavit)
 regem Nabuchodonosor exaltatam, ipsiusque glo-
 riam contra Deum elatam fuisse. Deinde dixit evul-
 sæ sunt alæ ipsius, quia eversa fuit gloria ejus; e
 regno enim suo expulsus est. Dicens vero : Cor hó-
 minis datum est ei, et super pedes hominis stetit, (in-
 dicat) eum resipuisse, quando se hominem esse
 agnovit, ac dedit gloriam Deo. Porro post leonem,
 secundam bestiam vidit similem urso, qui erant
 Persæ; namque post Babylonios, Persæ regnum ob-
 tinerunt. Dicendo autem, tria latera in ore ejus,
 tres gentes ostendit, Persas, Medos, Babylonios;
 quemadmodum argentum in simulacro post aurum
 demonstratum est. Sequitur tertia bestia, pardus,
 qui erant Græci; namque post Persas Alexander

⁷⁰ Jer. xii, 24, seqq. ⁷⁰ Jer. xiv, 11.

(56) Ἐν ταύτῳ ἀμφοτέρῳ, ambarum simul.
 Eadem qua Hippolytus methodo, utramque visionem
 exposuit S. Jacobus Nisibenus serm. 5, ex quo non-
 nulla delibamus. Nam quando vidit Daniel visionem
 quatuor bestiarum, vidit primam de filiis Cham semen
 Nembrod, nempe Babylonios; et secundam de Medis, et
 de Persis, qui sunt filii Japhet; et tertiam de Græciis
 fratribus Medorum; et quartam de filiis Sem, qui filii
 sunt Esau. Et fuit consortium filiorum Japhet cum
 filiis Sem. Ablatus est autem principatus a minori ex
 filiis Noe Japhet, et datus est majori filio Sem, et
 usque adhuc permanet, et permanebit in sæcula sæ-
 culorum. Et cum completum fuerit tempus principa-
 tus filiorum Sem, accipiet regnum princeps, qui est
 ex filiis Juda (Christus) cum secundo advenerit.
 Porro in visione Nabuchodonosor regis, quando vidit
 statuam, quæ erecta stabat ante eum, caput statuæ
 erat ex auro puro, manus, pectus et brachia de ar-
 gento, et venter, et femora ex ære, tibiæ autem fer-
 reæ, et pedum quadam pars erat ferrea, quadam au-
 tem fictilis. Eximius quoque S. Jacobi alumnus haud
 aliter eandem visionem est interpretatus, quod ipsius
 testimonio constat. Præsens nempe Danielis visio cum

præterito Nabuchodonosoris statuam cernentis somnio
 omnino consentit, et unam eandemque prophetiam com-
 ponit. Quare regnum Babylonicum, quod ibi compa-
 ratur auro omnium metallorum præstantissimo, hic
 similitudine leonis omnium bestiarum fortissimi; et
 aquilæ inter aves perniciositatis ezimie describitur. S.
 Ephr. in Dan. c. vii, 4.

(57) Cur Hippolytus Romæ episcopus dicatur, ut
 non sonet a Græciis, satis in Præfatione disserui-
 mus. Ad ipsius Commentaria in Daniele pertinet
 fragmentum a Combefisio editum, et cum ipsis næ-
 vis a Fabricio bis, ac postremo in Veneta Patrum
 Bibliotheca recusum. Fragmenti epigraphem et ini-
 tium exhibemus (Vide supra, col. 638): Τοῦ ἀγιο-
 τάτου Ἱππολύτου ἐπισκόπου Ρώμης· ἣ τὴν ἀρχιερα-
 τῶν χρόνων τῆς γεγεννημένης ἀγχιμαλωσίας τοῖς υἱοῖς
 Ἰσραὴλ ἐν Βαβυλῶνι ἐπιδείξασθαι βουλόμενος, ἡ χ.
 τ. λ. Sanctissimi Hippolyti Romæ episcopi. Cum con-
 stitutum sit, ut diligenter ostendam tempora capti-
 vitatis Babylonicæ filiorum Israel, etc. Commenta-
 riorum itaque Hippolyti in Daniele, tale initium
 fuisse apparet.

Maccedo, sublato Dario, rerum potitus est; quod in simulacro *ps* indicavit. Quod autem dicit, *atæ quatuor volucris, et quatuor capita bestię*, luculenter ostendit quo pacto Alexandri dominatio in quatuor partes distracta fuerit; *quatuor enim capita* dicens, quatuor reges, qui ex ea surrexerunt, significavit; supremum enim diem obiens Alexander, regnum suum in quatuor partes divisit. Postea, inquit, *quarta bestia terribilia atque stupenda, dentes ipsius ferrei, et unguis ipsius ærei*. Quinam vero hi sunt, nisi Romani? Quorum regnum in presentia existens ferro (in simulacro) comparatur; *crura enim ejus, inquit, ferrea*.

II. Post hæc igitur quid superest, dilecti? nisi vestigia pedum simulacri, in quibus *pars erit ferrea, pars autem testea, simul commistæ*. Mystice designavit per digitos pedum, decem reges ex ipso (regno) excitandos: quod ait Daniel: *Considerabam bestiam, et ecce cornua decem post eam*, in quibus prodibit *aliud (parvum) adnatum*; per quod nonnisi Antichristus exurgens designatur; ipse autem Judæ regnum restituet. Jam *tria cornua* dicens ab ipso *evelli*, tres reges designat *Ægypti, Libyæ et Æthiopiæ*, quos in acie belli interficiet. Qui omnibus subactis, immitis et crudelis tyrannus existens, tribulationem et persecutionem in sanctos faciet, adversus eos elatus. Post quem reliquum est, ut veniat *de caelo lapis, qui percussit simulacrum*, et comminuit illud, et transtulit omnia regna, et dedit regnum sanctis Altissimi. Hic factus est *mons magnus, et implevit universam terram*.

III. Cum hæc itaque futura sint, et digiti simulacri in democratas transierint, et decem cornua bestię in decem regna divisa fuerint; quæ proposita sunt, attentius inspiciamus, eaque lustremus quodammodo oculis ipsis. *Caput aureum simulacri, est leæna*, qua Babylonii representabantur; *humeri, et brachia argentea, ursus*, quo Persæ designabantur et Medi. *Venit et femora ænea, pardus*, quo Græci qui ab Alexandro imperarunt, significabantur; *crura ferrea, bestia stupenda, ac terribilis*, Romani erant, qui modo imperium tenent; *vestigia pedum testa et ferrum*, sunt decem cornua, quæ futura sunt; *cornu illorum parvum, quod inter ipsa adnascitur*, est Antichristus; *lapis percussiens simulacrum et comminans*, qui implevit terram, Christus est e caelis veniens, et mundo iudicium inducens (58).

IV. Verum ne in hac parte propositum argumen-

(58) Huc usque paria leguntur in lib. *De consumptione mundi*, sect. 14, et in altero *De Antichristo*, sect. 23 ac seq., quorum primus veluti supposititius rejicitur, alter probatur. Uterque tamen interpretatus facile deprehenditur hujus *Commentarii* collatione.

(59) Quæ apud Anastasium Sinaitam, quæst. 48, leguntur ex Hippolyti *Commentariis in Daniele*, huc referenda sunt: *Tῶν γὰρ σιδηρῶν, κ. τ. λ. Vid. infra.*

(60) Sæpe in Hippolyti scriptis occurrit ἀγαπητέ,

οἱ Ἕλληνας· μετὰ γὰρ Πέρσας, Ἀλέξανδρος ἐκράτησεν ὁ Μακεδὼν, καθελὼν Δαρεῖον· ὃ δέδεικται ἐν τῇ εἰκόνι ὁ χαλκός. Τὸ δὲ λέγειν περὶ τέσσαρα πτείνου, καὶ τέσσαρες κεφαλῆαι τῷ θηρίῳ σαφέστατα εἰδείξ, πῶς διαιμερίσθη εἰς τέσσαρα μέρη ἡ βασιλεία Ἀλεξάνδρου· τέσσαρας γὰρ κεφαλὰς εἰπόν, τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς τοὺς ἐξ αὐτῆς ἀναστάντας ἐμήνυσεν· τελευτῶν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος, διεῖλε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τέσσαρα μέρη. Ἐπαῖκα φησὶ, θηρίον τέταρτον φοβερόν καὶ ἐκθαμβόν· οἱ δὲδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, καὶ οἱ θρυχεῖς αὐτοῦ χαλκοῖ· τίνες οὖν οὗτοι, ἀλλ' ἢ Ῥωμαῖοι; ὅπερ ἐστὶν ὁ σιδηρός, ἡ νῦν ἐστῶσα βασιλεία· αἱ κνήμαι γὰρ αὐτῆς, φησὶ, σιδηραὶ (59).

II. Μετὰ γ' οὖν τοῦτο τί περιλείπεται ἀγαπητοί (60); ἀλλ' ἢ τὰ ἰχνη τῶν ποδῶν τῆς εἰκότος, ἐν οἷς μέρος μὲν τι ἐστὶν σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστερῶνον, ἀναμειγμμένα εἰς ἄλληλα. Μυστικῶς ἐδήλωσε διὰ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν, τοὺς δέκα βασιλεῖς τοὺς ἐξ αὐτῆς ἐγειρομένους· ὅπερ λέγει Δανιὴλ· Προσεσῶν τῷ θηρίῳ, καὶ ἰδοὺ δέκα κέρατα ἐκείνου αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀναθήσεται ἕτερον παρανόδιον· ὅπερ δέδεικται οὐχ' ἕτερος ἀλλ' ἢ ὁ Ἀντίχριστος ἐγειρόμενος· καὶ αὐτὸς τὴν Ἰουδα βασιλείαν ἀναστήσει. Τρία δὲ κέρατα λέγων ὑπ' αὐτοῦ ἐκμιλοῦσθαι, τοὺς τρεῖς βασιλεῖς δείκνυσιν, Αἰγύπτου, Λιβύων τε, καὶ Αἰθιοπίων, οὓς ἀνελεῖ ἐν παρατάξει πολέμου· ὃς κρατήσας πάντων δειγὸς, ὠμοτύραννος ὢν θλίψιν καὶ θωγμὸν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ποιήσει, ἐπαίρομενος κατ' αὐτῶν· μεθ' οὗ λοιπὸν (61) ἤξει ἀπ' οὐρανῶν ὁ λίθος ὁ κατάξας τὴν εἰκόνα, καὶ συντρίψας αὐτήν, καὶ μεταστήσας πάσας τὰς βασιλείας, καὶ δούς τὴν βασιλείαν ἀγαπητοί, καὶ πληρώσας πᾶσαν τὴν γῆν.

III. Τούτων οὖν ἐσομένων, καὶ τῶν δακτύλων τῆς εἰκότος εἰς δημοκρατίας χωρησάντων, καὶ τῶν δέκα κερμάτων τοῦ θηρίου (62) εἰς δέκα βασιλείας μερισθέντων· ἴσωμεν σαφέστατον τὰ προκείμενα, καὶ κατανοήσωμεν αὐτὰ ὀφθαλμοφανῶς. *Κεφαλὴ τῆς εἰκότος χρυσοῦ, ἐστὶν ἡ λέαινα*, Βαβυλωνιοὶ ἦσαν· ὡμοὶ καὶ βραχίονες ἀργυροῦ, ἡ ἄρκτος, Πέρσαι καὶ Μήδοι· κοίλα καὶ μηροὶ χαλκοῖ, ἡ κάρδαλις, οἱ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου κρατήσαντες Ἕλληνας· κνήμαι σιδηραὶ, θηρίον ἐκθαμβόν καὶ φοβερόν, Ῥωμαῖοι οἱ νῦν κρατοῦντες· ἰχνη ποδῶν ὀστερῶνον, καὶ σιδηρός, τὰ δέκα κέρατα τὰ μέλλοντα ἐσοθῆαι· κέρατος ἕτερον μικρόν ἀναρρόμενον ἐν αὐτοῖς, ὁ Ἀντίχριστος· λίθος ὁ κατάξων τὴν εἰκόνα καὶ συντρίβων, ὁ πληρώσας τὴν γῆν, Χριστὸς ἀπ' οὐρανῶν ἐρχόμενος, καὶ τῷ κόσμῳ χριστὸν ἐπάγων.

IV. Ἴνα δὲ μὴδ' ἐν τούτῳ ἀναπόδεικτον καταλείψωμεν ἀγαπητοί, aliquando etiam in supposititiis philochristoi. Apparet autem nostrum commentarium ex homiliis constare, habitis in conventu sudeium.

(61) In lib. *De Antichristo*, 26, μετ' ὀλίγον. Ibid. sect. 5, ἐπειδὴ καιρὸς λοιπὸν ἀπαττεῖ: Tanaquillus Faber: *Cuivis, inquit, appareat pro λοιπὸν legi oportere οὐδέν; quin etiam apparet nihil esse immutandum.*

(62) Gudius, τῷ θυσιαστηρίῳ. Combessis, *hand pœniendo*, inquit, *conatu emendandi* τοῦ τετάρτου θηρίου: quod prope verum est.

μεν τὸ προσηλαμενον διὰ τὸ λόγον εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ, ἅ τῶν χρόνων εἶπαιν ἀναγκαζόμεθα, ἃ μὴ ἔξοστιν εἶπαιν τῷ ἀνθρώπῳ παρὰ βίαν· λέγομενοι γὰρ χρόνοι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ἀπὸ Ἀδάμ καταριθμούμενοι, εὐθελὰ ἡμῖν παριστώσι τὰ ζητούμενα· ἡ γὰρ πρώτη παρουσία τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ἡ ἔνταρτος, ἐν Βηθλεὲμ ἐπὶ Αὐγουστοῦ γεγένηται, πανταχόχλιστον καὶ πανταχοσιοστον ἔτει· ἔπαθε δὲ ἔτει (63) τριακοστοῦ τρίτῳ· δεῖ οὖν ἐξ ἀνάγκης τὰ ἑξακισχίλια ἔτη πληρωθῆναι (64), ἵνα ἔλθῃ τὸ Σάββατον, ἡ κατάπαυσις, ἡ ἡμέρα ἡ ἀγία, ἐν ἣ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ· τὸ Σάββατον τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν τῆς μελλούσης βασιλείας τῶν ἁγίων, ἥτις συμβασιλεύσουσι τῷ Χριστῷ, παραγινόμενον αὐτοῦ ἀπ' οὐρανῶν, ὡς Ἰωάννης ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ διηγείται· Ἡμέρα γὰρ Κυρίου, ὡς χίλια ἔτη· ἐπεὶ οὖν ἐν ἑξ ἡμέραις ὁ Θεὸς ἐποίησε τὰ πάντα, δεῖ τὰ ἑξακισχίλια ἔτη πληρωθῆναι· οὐδέπω γὰρ πεπληρωται ὡς Ἰωάννης λέγει· Οἱ κέντε ἔπεσαν· εἰς ἐστὶ, τουτέστιν ὁ ἕκτος· ὁ ἄλλος οὐκ ἔλθῃ.

V. Τὸν ἑλθόν δὲ λέγων, τὸν ἔδδομον διηγείται, ἐν ᾧ ἔστιν ἡ κατάπαυσις· ἀλλὰ πάντως ἐρεῖ τις· Πῶς μοι ἀποδείξεις, εἰ πεντακισχίλιοστον καὶ πενταχοσιοστον ἔτει ἐγεννήθη ὁ Σωτὴρ; Εὐκόλως διδάχθητι, ὡ ἀνθρώπε· τὰ γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ πάλα ὑπὸ Μωϋσέως περὶ τὴν σκηνὴν γεγενημένα, τύποι καὶ εἰκόνες τῶν πνευματικῶν ἐτελοῦντο μυστηρίων· ἵνα ἔλθουσης ἐπ' ἐσχάτων τῆς ἀληθείας ἐν Χριστῷ, ταῦτα πεπληρωμένα νοῆσαι δυνηθῆς· φησὶ γὰρ πρὸς αὐτόν· Καὶ ποιήσεις τὴν κιβωτὸν ἐκ ξύλων ἀστράπτων, καὶ καταχρυσώσεις αὐτήν χρυσῷ καθαρῷ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν· καὶ ποιήσεις τὸ μῆκος αὐτῆς δύο πῆχων καὶ ἡμίσεος· καὶ τὸ εὖρος αὐτῆς πῆχος, καὶ ἡμίσεος· καὶ πῆχος καὶ ἡμίσεος τὸ ὕψος· ὅπερ συναγόμενον τὸ μέτρον ποιεῖ πῆχεις πέντε, καὶ ἡμισυ· ἵνα δευθῆ τὰ πεντακισχίλια καὶ πενταχόσια ἔτη.

⁶³ Genes. II, 2. ⁶⁴ Psal LXXXIX, 4. ⁶⁵ Apoc. XVII, 10. ⁶⁶ Exod. XXV, 10.

(63) Maluit ab Irenæo præceptore, quam a communi sententia Hippolytus discedere. Nam scripserat Irenæus passum esse Christum quadragenario majorem, lib. II, c. 22.

(64) Τὰ ἑξακισχίλια ἔτη πληρωθῆναι. Hæc illa sunt, quæ Photius in Hippolyto damnavit. Τοῦτο καὶ θερμοτέρως ἀν εἰη τοῦ προσηλαμενοῦ γνῶμης, καὶ ἡ ἀπόφασις ἀνθρωπίνης ἀγνοίας, ἀλλ' οὐκ ἐπιπνοίας τῆς ἀνοθεῖς διελέχθη. Hoc sane calidioris, quam decedat, est animi, atque asseveratio hæc, humanam potius ignorantiam quam cælestem aliquam inspirationem arguit (cod. cccii). Verumtamen hæc ipsa Irenæus docuerat: Ἡ συντέλεια αὐτῶν τὸ ε' ἔτος ἐστίν. Consummatio ipsorum sexius millesimus annus est (lib. V, c. 28 et 29). Quinimo ante Irenæum Barnabas, συντέλει ὁ Θεὸς Κύριος ἐν ἑξακισχίλοις ἔτεσι τὰ πάντα, omnia consummabit Dominus Deus in sex millibus annorum (Ep. sect. 15). Accepta nimirum a veteri Synagoga ad nos transmiserunt, ipsique Hebræi eadem servarunt. Tradidit R. Elias: Sex mille annis exierit mundus: bis mille, inanis; bis mille, led; bis mille, dies Messia. At propter peccata nostra, quæ multiplicata sunt, exceptio est quoad futura. Dixit Elias ad R. Judam, fratrem R. Salæ Pii: Non erit mundus minus durans quam LXXXV jubileis, et in jubileo ultimo veniet filius Davidis.

tum absque demonstratione relinquamus, dicere cogimur tempora, propterea quod lucerna sint homini, quæ non licet rapitum recensere. Dictis enim temporibus ab orbe condito, et ab Adam enumeratis, manifesta nobis exhibentur ea, in quibus versatur quæstio. Primus enim adventus Domini nostri in carne, in Bethleem sub Augusto factus est, quinquies millesimo quingentesimo anno; passus vero est anno tricesimo tertio. Oportet igitur omnino, ut sex millium annorum numerus adimpleatur, ut veniat Sabbatum, scilicet requies, dies sancta, in qua requievit Deus ab omnibus operibus suis⁶⁵. Sabbatum typus est et imago futuri regni sanctorum, quando regnabunt cum Christo, adveniente ipso e cælis, ut Joannes in sua Apocalypsi enarrat. Dies enim Domini tanquam mille anni⁶⁶. Quoniam igitur sex diebus Deus fecit omnia, oportet sexies mille annos adimpleri; nondum enim adimpleti sunt, sicut Joannes dicit: Quinq̄e exciderunt, unus manet, scilicet sextus, alius nondum venit⁶⁷.

V. Alium autem dicens, septimum commemorat, in quo est requies. Sed omnino dicit aliquis: Quo pacto mihi ostendes, quod quinquies millesimo et quingentesimo anno natus sit Salvator? Facile ad discere, o homo; quæ enim in eremo olim sub Moysæ circa tabernaculum facta sunt, fuerunt figuræ et imagines spiritualium mysteriorum, ut, veniente in novissimis temporibus veritate in Christo, hæc adimpleta cognoscere possis: dicit enim ad ipsum: Et facies arcam ex lignis impubilibus, et deaurabis eam auro mundo intus et foris; et facies longitudinem ipsius duos et semis cubitos; et latitudinem ipsius cubitum et dimidium, et altitudinem cubitum et semis⁶⁸: quæ mensuræ in unum collectæ faciunt cubitos quinque et dimidium, ut quinquies mille et quingenti ostendantur anni.

Cui ille: Ejusne exordio an fine? Respondit ei: Nescio. Cum finierit, an priusquam finierit? Respondit, nescio. Gemar. B. Sanhedr., c. 11. Latinis Patribus, qui in eadem sententia cum Irenæo, Hippolyto, Eustathio Antiocheno, aliisque Græcorum fuerunt, nollem Augustinum quoque accenseri ab aliquibus; namque eam opinionem historicæ refert, sæpius autem refellit. Germanus CP. ait Hippolytum lib. De Antichristo tradere ἐν τῷ ἑξακισχίλιοστον πανταχοσιοστον ἔτει τὴν μέλλουσαν παρουσίαν ἔσεσθαι· fore anno sexies millesimo quingentesimo eum adventum, qui futurus est. In Myst. theor. Hippolyto jungit Cyrillum et Chrysostomum; veteres enim sextum et septimum assumebant millenarium, ut rerum finis initio responderet, de quo legimus: Complevitque Deus die septimo opus suum (Gen. II, 2). Hebræus quidem ita legit; at Samaritanus: Perfecit autem Deus in die sexto opus suum quod fecerat. Samaritanum sequuntur, nisi et præcedant, LXX Seniores, itemque Syriaca versio, unde ortum habuit de mundi fine varietas locutionum, Andreas Cæsariensis eamdem Hippolyti sententiam refert in cap. XVII, 10 Apocal. Hippolyti τὸ ἀπολόγητον καὶ ἀρχαῖοτροπον, in contrarium vertit Cotelerius: Hippolytus, inquit, in Photio præcipitis calliditatis merito arguitur, imo simplicitatis.

VI. Quo tempore adveniens Salvator ex Virgine A (arca auro mundo deaurata, intus quidem Verbo, foris vero Spiritu sancto) suum corpus mundo protulit; adeo ut veritas demonstrata sit, et manifestata arca. A generatione igitur Christi computandi sunt reliqui quingenti anni, ut sex millium annorum numerus adimpleatur, et ita erit finis. Quod vero quinto et dimidio tempore adfuerit Salvator in mundo, ferens incorruptam arcam, suum scilicet corpus, dicit Joannes: *Erat autem hora sexta*⁶⁵, ut dimidium diei ostenderet, *dies autem Domini mille anni*, horum igitur dimidium sunt quingenti. Neque enim conveniens erat ut ipse citius adveniret, adhuc enim pondus legis darabat, sexta non adimpleta (innovatur enim baptisma), sed quinta et dimidia, ut in reliquo dimidio tempore Evangelium in omnem orbem terrarum prædicaretur, et adimpleta sexta die præsens vita cessaret.

VII. Quoniam vero Persæ trecentis triginta annis regnum tenuerunt, et post eos ad trecentos annos Græci ipsi celebriores fuerunt, necesse est, ut quarta bestia, tanquam fortior et major omnium quæ ante ipsam fuere, quingentis reguatur sit annis. Temporibus vero adimpletis, et decem cornibus postremis ex ipsa (bestia) exortis, apparebit in ipsis Antichristus. Hoc autem bellum, et persecutionem adversus sanctos faciente, tunc oportet manifestationem Domini de cælis expectare.

VIII. Postquam propheta veritatem eorum, quæ ventura essent, nos accurate docuerat, a proposito desistens, ad Persarum Græcorumque imperium rediit, aliam nobis enarrans visionem, quæ facta, et suis adimpletæ est temporibus, ut cum in hoc fideles nos constituisset, etiam in eis, quæ futura erant, fideliores Deo exhibere posset. Quæ igitur in prima visione enarraverat, hæc rursus a capite relexit ad fidelium edificationem; *arrietem enim cornu potentem contra mare, aquilonem et austrum, Darium Persarum regem intellexit, qui omnes gentes in suam redegit potestatem; hæc enim, inquit, bestie non stabunt coram eo. Hircum vero caprarum a Libya venio venientem, Alexandram Macedonem Græcorum regem dicit; quod vero (Hircus) appropinquaverit ad ipsum arietem, offeratusque percussert*

⁶⁵ Joan. xix, 14.

(65) Singularis Hippolyti erga Deiparam pietas apparet, quæ hæreditario quodam jure ipsi cessit. Ex apostolo enim Joanne in Polycarpum, ex Polycarpo in Irenæum, ex Irenæo in Hippolytum ceterosque est propagata. Paria autem ex Hippolyti scriptis in psalmum xxii servavit Theodoretus dialog. 1, p. 36, tom. IV. Vide supra. Eadem fere e sancto Irenæo habet sanctus Joannes Damascenus contra Jacobitas.

(66) *Τριακόντα τριάκοντα*. Legendum *διακόντα τριάκοντα*, quæ supputatio est etiam Julii Africani, S. Hippolyto cœvi. Alter quoque annorum numerus, qui ad Græcos pertinet, idem est in Hippolyto et Africano, si Hieronymi versionem sequamur. Ait

VI. Ἐν ᾧ χρόνῳ παρὼν ὁ Σωτὴρ ἐκ τῆς Παρθένου τῆς κιβωτοῦ τὸ θῆον σῶμα τῷ κόσμῳ προσήνεγκαν (65) χρυσῶν καθάρῳ κεχρυσωμένης ἐνδοθεν μὲν τῷ Λόγῳ, ἔξωθεν δὲ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ ὥστε ἀποδεδείχεται ἡ ἀλήθεια, καὶ πεφανέρωται ἡ κιβωτός. Ἀπὸ γενέσεως οὖν Χριστοῦ δεῖ ψηφίζεσθαι πεντακόντα ἔτη τὰ ἐπιλαττα εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἑξακισχιλίων ἐτῶν, καὶ οὕτως ἔσται τὸ τέλος· οὗτοι δὲ πέμπτη καὶ ἡμεῖσι καιρῷ παρῆν ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ κόσμῳ, φέρων τὴν ἀσπτεον κιβωτὸν, τὸ θῆον σῶμα, λέγει ὁ Ἰωάννης· Ἦν δὲ ὥρα ἕκτη· ἵνα ἡμῶν τῆς ἡμέρας ἐπιδειξῆ· ἡμέρα δὲ Κυρίου χίλια ἔτη· τούτων οὖν τὸ ἡμισυ, γίνεται πεντακόντα. Οὐ γὰρ ἐνδέχεται αὐτὸν τάχιον παρῆναι, εἴτι γὰρ βάρος νόμου ἦν, οὐδὲ ἕκτης πεπληρωμένης (καινοῦται γὰρ τὸ λουτρὸν), ἀλλὰ πέμπτης καὶ ἡμισείας, ἵνα ἐν τῷ ἐπιλοιπῷ ἡμεῖσι χρόνῳ, εἰς πάντα τὸν κόσμον τὸ εὐαγγέλιον κηρυχθῆ, καὶ πληρωθείσης τῆς ἕκτης ἡμέρας παύσθαι τὸν νῦν βίον.

VII. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Πέρσαι ἐκράτησαν βασιλεύοντες ἔτη τριακόντα τριάκοντα (66), καὶ μετὰ τούτους οἱ Ἕλληνας αὐτοὶ ἐνδοξότεροι ὑπάρχοντας ἐπὶ ἔτη τριακόντα, ἐξ ἀνάγκης τὸ τέταρτον θηρίον ὡς ἰσχυρόν καὶ μείζον πάντων τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ γενομένων, βασιλεύσει ἔτη πεντακόντα· τῶν καιρῶν συμπληρωμένων, καὶ τῶν δέκα κεράτων ἐπ' ἰσχυρῶν ἐξ αὐτοῦ ἐγειρομένων, ἀφανήσεται ἐν αὐτοῖς ὁ Ἀντίχριστος· τούτου πολεμοῦντος καὶ δυνάτοντος τοὺς ἄγιους, τότε δεῖ προσδοκῆν ἀπ' οὐρανῶν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου.

VIII. Παισάμενος ὁ προφήτης τοῦ προσημαίνου ἐκδιδάξας ἡμᾶς μετὰ πάσης ἀκριβείας τῶν ἰσομήνων τὴν ἀσφάλειαν, μετέβη πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν Περσῶν καὶ Ἑλλήνων βασιλείαν, ἑτέραν δρασιν ἡμῖν διηγοῦμενος, ἧτις ἐγένετο καὶ ἐπιπλήρωθη ἐν τοῖς ἰδίῳ καιροῖς· οὕτως ἐν τούτῳ πιστοὺς ἡμᾶς καταστήσας, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα γίνεσθαι πιστοτέρους τῷ θεῷ παραστήσασθαι δυναθῆ· ὅσα μὲν οὖν ἐν τῇ πρώτῃ δράσει διηγήσατο, ταῦτα πάλιν ἐκ δευτέρου ἀνωθεν ἐπαγγέλλεται, πρὸς οἰκοδομὴν τῶν πιστευόντων· τὸν γὰρ κερὶν τὸν παρατίθοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βορῆδῶν, καὶ νότον, Δαρσίον λέγει τὸν βασιλεῖα τῶν Περσῶν, ὃς περιεγένετο πάντων τῶν ἰδίων· ταῦτα γὰρ, φησὶ, τὰ θηρία οὐ στήσονται ἐνώπιον αὐτοῦ· τὸν δὲ τράχον τῶν αἰγῶν τὸν ἐρχόμενον ἀπὸ Λιβύης, Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα λέγει, τὸν τῶν Ἑλλήνων βασι-

enim apud ipsam Africanus: *Permanisit regnum Persarum usque ad initium Macedonum annis ducentis triginta, et ipsi Macedones regnaverunt annis trecentis* (Comm. in Dan. ix, 24). Eusebius vero septuaginta annos addit ex eodem Africano: *Ἐδύσσωμεν γὰρ τὴν Περσῶν βασιλείαν ἔτσι διακοσίας τριάκοντα περιγραφόμενην, τὴν τε Μακεδόνων εἰς ἔτη τριακόντα ἰδομένην παρατίθονσαν (Demonstrat. evang., viii, 2). Chronographus anonymus, qui eodem ævo ac Hippolytus et Africanus vixit sub Alexandro Severo, aliter Persarum et Græcorum annos recenset, ut ex hoc ipso diversus ab utroque deprehendatur. Ap. Canis. *Lect. antiq.*, tom. II, edit. Basnag. p. 162.*

λέα· τὸ οὖν ἐλθεῖν πρὸς αὐτὸν τὸν κρινὸν καὶ ἀγγιω-
θῆναι αὐτὸν, καὶ τύψαι αὐτὸν ἐπὶ τὸ πρόσωπον,
καὶ συντριῖναι, καὶ βίψαι αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν καὶ
κατακατῆσαι, τοῦτο σημαίνει ὅπερ καὶ γεγένηται.

IX. Συνάψας γὰρ πόλεμον πρὸς τὸν Δαρείον ὁ
Ἀλέξανδρος ἰσχυσε κατ' αὐτοῦ, καὶ προηγεῖτο πάσης
τῆς δυναστείας αὐτοῦ, ἀνελὼν καὶ καταπατήσας τὸ
στρατοπέδον αὐτοῦ· εἶτα μετὰ τὸ ὑψωθῆναι τὸν τρά-
γον τῶν αἰγῶν, συνετρίβη τὸ κέρασ αὐτοῦ, τὸ μέγα,
καὶ ἀνέθη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτω αὐτοῦ, εἰς τοὺς
τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ· κρατήσας γὰρ ὁ
Ἀλέξανδρος πάσης τῆς γῆς Περιοδος, καὶ ὑποτάξας
αὐτοῦς, ὑστερον τελευταῖα διελὼν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
εἰς τέσσαρας ἀρχάς, ὡς ἐπάνω δέδεικται· ἐξ οὗ
ὁψώθη κέρασ ἐν καὶ ἐμγαλύνθη ἕως τῆς δυνά-
μεως τοῦ οὐρανοῦ· καὶ δι' αὐτὸν, φησὶ, θυσία
ἐταράχθη, καὶ ἐβρίση χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη.

X. Γεγένηται γὰρ ὁ Ἀντίοχος ὁ ἐπικληθεὶς ἐπι-
φανῆς (67) ὢν ἐκ τοῦ γένους Ἀλεξάνδρου· βασιλεύ-
σας δὲ τῆς Συρίας, καὶ δὴ λαβὼν ὑφ' αὐτὸν πᾶσαν
τὴν Αἴγυπτον, ὑστερον ἀνέθη ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, καὶ
εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄγιασμα, καὶ ἔλαβε πάντας τοὺς θη-
σαυροὺς τοὺς ἐν οἴκῳ Κυρίου, καὶ τὴν λυχνίαν τὴν
χρυσήν, καὶ τὴν τράπεζαν, καὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ
ἐποίησε φονοκοκλίαν μεγάλην ἐν τῇ γῆ· ὡς λέγει·
Καὶ τὸ ἄγιον συμπατηθήσεται ἕως ἑσπέρας καὶ
ἕως πρωῆς ἡμέραι χίλιας τριακόσια. Συνέθη γὰρ
κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν, τρία ἡμισυ ἔτη ἔρημον με-
ναι τὸ ἄγιασμα, ὡς πληρωθῆναι χίλιας τριακοσίας
ἡμέρας, μέχρις οὗ ἀναστὰς Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος,
μετὰ τὴν τελευταίην Μαθθίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀντί-
στη αὐτῷ, καὶ ἐξέκαψ τὰς παρεμβολὰς Ἀντιόχου,
καὶ ἐλευθέρωσε τὴν πόλιν, καὶ ἀνεκτήσατο τὰ Ἅγια,
καὶ ἀνεκαίνισεν αὐτὰ, ποιήσας πάντα κατὰ τὸν νό-
μον.

XI. Ἐπειδὴ οὖν καὶ ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, καθὼς
ὑφ' ἡμῶν νενοῆται, οὕτως ταῦτα διηγήσατο τῷ προ-
φήτῃ, καθὼς καὶ ἐγένετο, καὶ ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς
σαφῶς πάντα ἀναγράφεται, ἴδωμεν καὶ ἐν ταῖς ἐτέ-
ραις ἑβδομάσι τί λέγει· οὗτος γὰρ ἀναγνοὺς τὴν βί-
βλον Ἱερουσαλήμ τοῦ προφήτου, ἐν ἧ γέγραπται, ἑβδο-
μήκοντα ἔτη ἔρημον ἵσταται τὸ ἄγιασμα, ἐν νη-
στειαίς, καὶ δεήσασιν ἐξομολογούμενος ἰκέταυε, τά-
χιον ἐπιστρέψαι τὸν λαὸν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς
Ἱερουσαλήμ τὴν πόλιν· οὕτως οὖν διηγούμενος λέγει·
Ἐν τῷ πρώτῳ ἔτει Δαρείου τοῦ υἱοῦ Ἀσσουήρου
ἀπὸ σπέρματος τῶν Μήδων, δε ἐβασίλευσεν ἐπὶ
τῆν βασιλείαν τῶν Χαλδαίων· ἐγὼ Δανιήλ συνῆ-
κα ἐν ταῖς βίβλοις τῶν ἀριθμῶν τῶν ἐτῶν, ὡς ἐγε-
νήθη λόγος Κυρίου πρὸς Ἱερουσαλήμ τὸν προφήτην
εἰς συμπλήρωσιν ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ ἑβδο-
μήκοντα ἔτη· καὶ ἐξῆς.

XII. Μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν αὐτοῦ καὶ δεήσιν,
φησὶν ὁ ἄγγελος πρὸς αὐτόν· Ἀνὴρ ἐπιθυμῶν σὺ
εἶ· ταῦτα γὰρ ἰδεῖν ἐπιθυμεῖς, ἅπερ δι' ἐμοῦ μέλλεις
ἐπισκευασθαι· καιρῷ δὲ ἰδίῳ ταῦτα πληρωθήσεται·
καὶ ἐπήνεγκε λέγων· Ὁ ἑβδομάδες συνεστμήθησαν

A ipsum in faciem, et contriverit, et projecerit in ter-
ram, et conculcaverit, hoc significat, quod et gestum
est.

IX. Cum enim bellum adversus Darium Alexan-
der suscepisset, superior evasit, copiisque ipsius
deletis profligatisque, totius regni imperium obti-
nuit; deinde postquam hircus caprarum exaltatus
est, cornu ipsius magnum fractum est, et orta sunt
quatuor cornua subter illud per quatuor ventos
caeli. Potitus quippe Alexander omni Persarum re-
gione, ipsisque in suam ditionem redactis, postremo
obit, regno suo in quatuor principatus diviso, vel-
uti superius fuit demonstratum. Unde exaltatum
est cornu unum, et magnificatum est usque ad po-
tentiam caeli; ac per ipsum, inquit, sacrificium tur-
batum est, et humi justitia dejecta est.

X. Fuit enim Antiochus cognomento Epiphanes
ex Alexandri successione, qui cum in Syria regna-
ret, et Ægyptum universam in suam redegisset
potestatem, tandem in Jerusalem ascendit, inque
sanctuarium ingressus, omnes thesauros, qui erant
in domo Domini, et candelabrum aureum, et men-
sam, et altare, abstulit, ingentemque in terra cae-
dem fecit, sicut dicit: *Et sanctuarium conculcabitur,*
usque ad vesperam, et usque ad mane diebus
mille trecentis. Accidit enim per id tempus, ut tri-
bus cum dimidio annis desertum maneret sanctua-
rium, ut adimplerentur mille trecenti dies, donec
surgens Judas Machabæus post obitum Matthiæ
patris sui, restitit ipsi, castrisque Antiochi deletis,
urbeque in libertatem vindicata, recuperavit San-
cta, et renovavit illa, omnia juxta legem faciens.

XI. Quoniam vero etiam angelus Gabriel quem-
admodum a nobis intellecta sunt, hæc ita nar-
ravit prophetae, uti et gesta, et in libris Macha-
bæorum aperte omnia descripta fuere: videamus
et in aliis hebdomadibus quid dicat. Hic enim cum
Jeremiæ prophetae librum legisset, in quo scriptum
erat, septuaginta annis desertum futurum sanctua-
rium, in jejuniis et obsecrationibus consistens de-
precabatur, ut celerius populus e captivitate in
Jerusalem urbem reverteretur: sic igitur enarrans
ait: *In primo anno Darii filii Assueri de semine*
Medorum, qui regnavit super regnum Chaldæorum,
ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de
quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophe-
tam, ut complerentur desolationis Jerusalem septua-
ginta anni; et quæ sequuntur.

XII. Post confessionem, et obsecrationem ipsius,
inquit angelus ad ipsum: *Vir desideriorum tu es:*
hæc enim scire cupis, quæ per me tibi nota sient,
tempore vero suo eadem pericientur, et intulit
dicens: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ anni*

(67) De Antichristo, 49, ὢν ἐκγονος Ἀλεξάνδρου. Ἐκγονος Hippolyto idem est atque ἐπίγονος.

super populum tuum, et super urbem sanctam, ut consummentur pravitationes et sigillentur peccata, et deleantur iniquitates, et obsignetur visio, et propheta, et ungetur Sanctus sanctorum: et cognosces, et intelliges ab exitu sermonum, ut respondeatur, et edificetur Jerusalem, usque ad Christum ducentem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ.

XIII. Cum itaque (Gabriel angelus) LXX hebdomades nominasset, easque in duas partes distribuisset, ut magis intelligeretur quod ab ipso ad prophetam dicebatur, ita prosecutus est: *Usque ad Christum ducentem hebdomades septem; quæ quadraginta novem annos faciunt. Vigesimo primo anno videt hæc Babylone Daniel; quadraginta novem igitur annis ad vigesimum primum additis, complentur septuaginta anni, quos beatus prædixit Jeremias: Septuaginta annis desolatam erit sanctuarium post captivitatem a Nabuchodonosor factam, et post hæc revertetur populus, et offerretur sacrificium, et oblatio, Christo duce ipsorum* ⁹⁴.

XIV. De quo vero Christo loquitur, nisi de Jesu filio Josedec, qui eo tempore una cum populo reversus est, et septuagesimo anno sanctuario ædificato, obtulerunt sacrificium secundum legem? Omnes enim reges et sacerdotes appellabantur Christi, propterea quod ipsi oleo sancto, quod paravit olim Moyses, ungebantur. Hi igitur Domini nomen ferebant, in seipsis figuram præmonstrantes et inagine præterentes, quoad usque e caelis perfectus Rex, et Sacerdos appareret, qui solus voluntatem Patris fecit, sicut et in Regum libris scriptum est: *Et suscitabo mihi ipsi sacerdotem fidelem, qui faciet omnia secundum cor meum* ⁹⁵.

XV. Ut igitur ostenderet tempus quo ille adfuturus erat, quem beatus Daniel videre cupiebat, dicit: *Et post septem hebdomades, aliæ sexaginta duæ hebdomades, quæ quadringentorum triginta quatuor annorum tempus continent. Postquam enim reversus est populus ex Babylonia, duce ipsorum Jesu filio Josedec, et Eadra scriba, et Zorobabel filio Salathiel ex tribu David, quadringenti triginta quatuor anni fuerunt usque ad adventum Christi, ut Sacerdos sacerdotum in mundo appareret, et qui tollit peccata mundi aperte ostenderetur, sicut Joannes de illo ait: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi* ⁹⁶. Similiter Gabriel dicit: *Ut deleantur iniquitates, et propitientur peccata. Quis vero deleavit iniquitates nostras? Docet te Paulus apostolus dicens: Ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum; et deinde, Delens, quod adversus nos erat chirographum peccatorum, quod erat contrarium nobis* ⁹⁷.

XVI. Quod igitur deleantur iniquitates et expiantur peccata, hoc ostendit. Quinam vero sunt, quibus expiantur iniquitates suæ, nisi credentes in nomine ejus, et per bona opera faciem ejus placan-

Α ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν, τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπαλείψαι ἀδικίας, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὕδατος, καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἄγιον ἄγιων καὶ γνώση, καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγων, τοῦ ἀποκριθῆναι, καὶ τοῦ οἰκοδομησαί. Ἱερουσαλήμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες ἐξήκοντα δύο.

XIII. Ἐβδομήκοντα οὖν ἑβδομάδας ὀνομάσας, καὶ διελθὼν αὐτάς εἰς δύο, ἵνα μᾶλλον νοηθῆ τὸ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν προφήτην λαλούμενον, φησὶν οὕτως: Ἐως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑβδομάδες ἑπτὰ· ἃ ἔστιν ἑτη τεσσαρακονταεννέα· εἰκοστῷ καὶ πρώτῳ ἔτει θεωρεῖ ταῦτα ἐν Βαβυλῶνι Δανιὴλ· τῶν οὖν τεσσαράκοντα ἐννέα πρὸς τῷ αἰκοστῷ πρώτῳ ἔτει ψηφισμένων, πληροῦται ἑβδομήκοντα ἑτη, ἅπτερ εἰρηκεν ὁ μακάριος Ἰερემίας: Ἐβδομήκοντα ἑτη ἔρημον ἔσται τὸ ἅγιον, ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης αὐτοῖς ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιστρέψει ὁ λαός, καὶ προσερχθήσεται θυσία, καὶ προσφορὰ, Χριστοῦ ἡγουμένου αὐτῶν.

XIV. Χριστοῦ δὲ τίνας λέγει, ἀλλ' ἡ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδεκ, ὃς ὀπίστρεψεν ἅμα τῷ λαῷ τότε, καὶ ἑβδομηκοστῷ ἔτει, οἰκοδομηθέντος τοῦ ἁγιάματος, προσήνεγκαν θυσίαν κατὰ τὸν νόμον; πάντες γὰρ οἱ βασιλεῖς, καὶ οἱ ἱσραῖς Χριστοὶ προσηγορεύοντα, διὰ τὸ χρίσθαι αὐτοὺς τῷ ἑλαίῳ τῷ ἁγίῳ, ὃ ἐσκιάσας πάλαι Μωσῆς. Οὗτοι οὖν τὸ Κύριον ὄνομα ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν, τὸν τύπον προμηνύοντες καὶ τὴν εἰκόνα προφέροντας, ἕως οὗ ἀπ' οὐρανῶν ὁ τέλειος Βασιλεὺς, καὶ Ἰερεὺς παρῆν, ὃς μόνος ὁ θλημας τοῦ Πατρὸς ἐποίησεν ἡ ὡς καὶ ἐν ταῖς βασιλείαις γέγραπται: Καὶ ἀναστήσω ἐμαυτῷ ἱερεὰ πιστὸν, ὃς ποιήσει πάντα κατὰ τὴν καρδίαν μου.

XV. Ἴνα οὖν ἐπιδείξῃ τὸν χρόνον, πότε μὲν παραγενέσθαι ἐν ἐπιθύμει ὁ μακάριος Δανιὴλ ἰδεῖν, λέγει: Καὶ μετὰ ἑπτὰ ἑβδομάδας, ἀλλὰ ἔξ ἑβδομάδας αἱ περιέχουσι χρόνον ἑτῶν τετρακόσια τριάκοντα τέσσαρα· μετὰ γὰρ τὸ ἐπιστρέψαι τὸν λαὸν Βαβυλῶνος ἡγουμένου αὐτῶν Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδεκ, καὶ Ἐσδρα τοῦ γραμματέως, καὶ Ζοροβάβελ τοῦ Σαλαθιήλ, ὡς ἔντος ἐκ φυλῆς Δαβὶδ, τετρακόσια τριάκοντα τέσσαρα ἑτη γεγένηται ἕως παρουσίας Χριστοῦ, ἵνα ὁ Ἰερεὺς τῶν ἱερῶν ἐν κόσμῳ φανῆ, καὶ ὁ αἶρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου φανερῶς ἐπιδειχθῆ, ὡς Ἰωάννης περὶ αὐτοῦ λέγει: Ἴδε ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ὁμοίως Γαβριὴλ λέγει: Τοῦ ἀπαλείψαι ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξίλασθαι ἁμαρτίας· τίς δὲ ἀπήλειψε τὰς ἀδικίας ἡμῶν; διδάσκει σε Παῦλος ὁ ἀπόστολος λέγων: Αὐτός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἐν, καὶ ἐξῆς, ἀπαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χιρογράμνον τῶν ἁμαρτιῶν ὃ ἦν ὑπεραντίον ἡμῶν.

XVI. Τὸ ἀπαλείψαι οὖν τὰς ἀδικίας, καὶ τὸ ἐξίλασθαι τὰς ἁμαρτίας, τοῦτο δηλοῖ· τίνας δὲ εἰσὶν οἱ τὰς ἀδικίας αὐτῶν ἐξίλασκέμενοι, εἰ μὴ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ πιστεύοντες, καὶ δι' ἀγαθοεργίας τὸ πρὸς-

⁹⁴ Jerem. xxv, 11. ⁹⁵ 1 Reg. ii, 35. ⁹⁶ Joan. i, 29. ⁹⁷ Ephes. ii, 14; Colos. ii, 14.

ωπον αὐτοῦ ἐξίλασκόμενοι; Ὅτι δὲ μετὰ τὸ ἐπιστρέφαι τὸν λαὸν ἐκ Βαβυλώνας τετρακόσια τριάκοντα τέσσαρα ἔτη γαγένηται ἕως γενέσεως Χριστοῦ, εὐκλῶς ἐστὶ νοῆσαι τὰ προκείμενα· ἐπειδὴ γὰρ ἡ πρώτη διαθήκη τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ μετὰ τετρακόσια τριάκοντα τέσσαρα ἔτη ἐδόθη· ἀναγκασίως ἴδει καὶ τὴν δευτέραν ὁμοίως τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὀρίζεσθαι, ἵνα ὁπὸ τοῦ λαοῦ προῶδίκιμος γενηθῆ, καὶ ὁπὸ τῶν πιστευόντων εὐκλῶς ἐπιγνώσθῃ.

XVII. Καὶ διὰ τοῦτο Γαβριὴλ λέγει· *Kal tou xpistou agiōt agiōn* ἅγιος δὲ ἁγίων οὐδαίς, εἰ μὴ μόνος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· ὃς παρῶν, καὶ ἐκδικητὴς ἕστη πρὸς αὐτούς; *Pneūma Kyriou ep' eme, oē elreken* ἔγραψέ με, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅσοι οὖν ἐπίστανον τῷ ἰσχυρανίῳ ἱερεῖ, ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ἱερέως διαβαρίζοντο, καὶ τούτων αἱ ἁμαρτίαι ἀπηλειφόντο· ὅσοι δὲ ἠπίστανον αὐτῷ, ὡς ἀνθρώπων αὐτὸν ἐξουθενούντας, τούτων αἱ ἁμαρτίαι ὡς ἀναφαίρετοι ὑσφαρίζοντο, ὅθεν προωρῶν ὁ Ἄγγελος οὖτις οὐ πάντας μέλλουσι πιστεῦσαι αὐτῷ, εἶπε, *τοῦ συνταλάσαι ἁμαρτίας, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἁμαρτίας*· ὅσοι γὰρ ἕως τείλους ἠπισθῆσαν αὐτῷ, τούτων οὖν οὐ συνταλάσθησαν αἱ ἁμαρτίαι, ἀλλ' ὑσφαγίσθησαν εἰς κρίσιν τηρούμεναι· ὅσοι δὲ μέλλουσι πιστεῦσαι αὐτῷ ὡς δυναμίῳ ἀρίστῳ ἁμαρτίας, τούτων ἀπηλειφόντο διὰ τοῦτο λέγει· *Kal tou sfragisai drasin, kal prosēstēn*.

XVIII. Ἐπειδὴ γὰρ κλήρωμα νόμου, καὶ προφητῶν αὐτῶς παρῆν ὁ νόμος γὰρ, καὶ οἱ προφῆται ἕως Ἰωάννου· ἴδει τὰ ὅπ' ἐκείνων λαλούμενα σφραγίζεσθαι, ἵνα ἐν τῇ τοῦ Κυρίου παρουσίᾳ πάντα λυθέντα φωτισθῆ, καὶ τὰ παλαιοῦ δαδεμένα νῦν ὅπ' αὐτοῦ λυθῆ, ὡς αὐτῶς ὁ Κύριος εἶρηκε πρὸς τοὺς ἄρχοντας τοῦ λαοῦ, ἀγανακτούντας ἐπὶ τῇ ἐν σαββάτῳ θεραπείᾳ· *Ἐσφοριεταί, ἐκαστος ὑμῶν τὸν βοῦν ἢ τὸν ὄνον οὐ λῆσι ἀπὸ τῆς φάττης, καὶ ἀσφαγῶν κοίξει; ταῦτην δὲ θυγατέρα Ἀβραάμ οὐσαν, ἣν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἔτη ἑξήκοντα καὶ ὀκτώ, οὐκ ἴδει λυθῆναι τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σαββάτου; ὅσους οὖν ἔδησεν ὁ Σατανᾶς ἐν βρόχοις, τούτους ἰλθὼν ὁ Κύριος ἐλευσεν ἐκ τῶν τοῦ θανάτου δεσμῶν, αὐτὸν μὲν τὸν καθ' ἡμῶν ἰσχυρὸν δέσας, τὴν δὲ ἀνθρωπότητα ἐλευθέρωσας, ὡς καὶ Ἡσαΐας λέγει· *Τότε ἐρεῖ τοῖς ἐν δεσμοῖς, Ἐξέλθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότει, Φωτισθήτε*.*

XIX. Ὅτι δὲ τὰ παλαιὰ διὰ νόμου καὶ προφητῶν λαλαλημένα πάντα ἦν ὑσφαγισμένα, καὶ ἄγνωστα τοῖς ἀνθρώποις ὑπάρχοντα Ἡσαΐας λέγει· *Kal dōssousi τὸ βιβλίον τὸ ὑσφαγισμένον ἀνθρώπων ἐπισταμένῳ γράμματι, καὶ ἐρῶσιν αὐτῷ, Ἀνάγνωθι ταῦτα, καὶ ἐρεῖ, Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι, ὑσφαγίσται γάρ. Ἀναγκασίως ἴδει τὰ παλαιὰ διὰ τῶν προφητῶν εἰρημένα, τοῖς μὲν ἀπίστοις Φαρισαίοις οἱ ἐδόκουν τὰ τοῦ νόμου γράμματα γινώσκαι*

les? Quod vero postquam reversus est populus ex Babylone, quadringenti triginta quatuor effluxerint anni usque ad Christi natiuitatem, facile est intelligere; cum enim primum testamentum filiis Israel post quadringentos triginta quatuor annos datum sit, necessario oportebat, ut etiam secundum eodem temporis spatio definiretur, ut a populo expectaretur, et a credentibus facile cognosceretur.

XVII. Quamobrem Gabriel ait: *Et uagatur Sanctus sanctorum*. Sanctus uero sanctorum nullus, nisi solus Filius Dei, qui cum adesset et manifestaret se, dixit ad eos: *Spiritus Domini super me, propter quod unxit me* ⁹⁰, et cætera. Quicumque igitur cælesti credebant sacerdoti, ab ipso mundabantur sacerdotie, et horum peccata delebantur. Quicumque uero ei minime credebant, tanquam hominem ipsam despicientes, horum peccata, ueluti quæ deleri minime possent, sigillabantur; quapropter cum angelus prouideret quod non omnes ei credituri essent, dixit: *Ut consummantur peccata, et obsignentur*. Quotquot enim usque ad finem ei inobedientes fuerunt, horum utique peccata minime consummata, sed sigillata sunt, ac iudicio reserua; quotquot uero credituri sunt ei, tanquam peccata dimittendi uirtutem habenti, horum deleta sunt. Propterea dicit: *Et ut signetur visio, et propheta*.

XVIII. Nam cum ipse, qui est plenitudo legis et prophetarum, præsens esset (lex enim et propheta usque ad Joannem), oportebat obsignari quæ ab illis dicta fuerant, et in adventu Domini omnia soluta clarescerent, ut quæ olim ligata erant, nunc ab ipso solverentur, quemadmodum ipse Dominus dixit ad principes populi, qui de curatione facta in die Sabbati indignabantur: *Hypocritæ, nunquid uestrum bovem uel asinum nonne soluit a præsepe, et adducit aquatum? hanc uero filiam Abraham, quam decem et octo annis ligauerat Satan, non fas erat ut solveretur die Sabbati* ⁹¹? Quoscumque igitur illigauerat Satan, hos adueniens Dominus e mortis uinculis soluit, cum ipsam quidem aduersus nos sortem ligasset, humanitatem uero in libertatem vindicasset, sicuti etiam Isaias dicit: *Tunc dicet iis qui in uinculis: Egredimini; et iis qui in tenebris: Illuminamini* ⁹².

XIX. Quod autem uetera per legem et prophetas prædicta omnia fuerint obsignata, et hominibus incognita, Isaias dicit: *Et dabunt librum obsignatum homini scienti litteras, et dicent ei: Lege hæc, et respondebit: Non possum legere, nam obsignatus est* ⁹³. Necesse erat uetera per prophetas pronuntiatâ, incredulis quidem Pharisæis, qui putabant se legis scripturam intelligere, obsignata esse, credentibus uero aperta. Quæ igitur olim erant obsi-

⁹⁰ Isa. lxi, 1; Luc. iv, 18. ⁹¹ Luc. xiii, 15. ⁹² Isa. xlix, 9. ⁹³ Isa. xxxix, 11.

gnata, nunc per gratiam Domini omnia sanctis A
aperta sunt.

XX. Ipse enim erat perfectum sigillum et clavis
Ecclesia: Qui aperit, et nemo claudit, et claudit, et
nemo aperit⁹⁴; sicut Joannes dicit, et idem rursus
ait: Et vidi in dextra sedentis super thronum librum,
scriptum intus et foris, signatum signaculis septem;
et vidi angelum clamantem voce magna: Quis est
dignus aperire librum, et solvere signacula ejus? et
cetera. Et vidi in medio throni, et quatuor animalium
Agnum stantem (tanquam) occisum, habentem
cornua septem, et oculos septem, qui sunt septem
spiritus Dei, missi in omnem terram, et venit, et accepit
librum ex dextra sedentis super thronum, et
quando accepit librum, quatuor animalia, et viginti B
quatuor seniores ceciderunt coram Agno, habentes
citharas, et psalteria aureas, plenas odorum, quae
sunt orationes sanctorum, et canunt canticum
novum, dicentes: Dignus es accipere librum, et
aperire signacula ejus, quoniam occisus es, et emisisti nos
Deo in sanguine tuo⁹⁵. Accepit igitur librum, et
solvit, ut quae olim de ipso secreto dicta fuerant,
nunc libere super lecta predicentur⁹⁶.
τοῦ· ὅτι ἐσφάτης, καὶ ἠγόρευσας ἡμῶς τῷ Θεῷ
ἐλυοῦν, ἵνα τὰ πάλαι περὶ αὐτοῦ ἀποκρύφως
τῶν κηρυχθῆ.

XXI. Ac propterea angelus Danieli quidem dicit:
Signa sermones, quoniam in fine temporis visio;
Christo vero non dicebatur, signa, sed solve quae C
olim ligata erant, ut per gratiam ipsius cognosca-
mus nos voluntatem Patris, et credamus in eum,
quem misit ille propter salutem hominum, Jesum
Dominum nostrum. Dicit igitur: Revertetur, et aedifi-
cabitur platea, et murus, (quod) omnino factum
est. Cum enim populus reversus esset, urbem, et
templum, et muros in circuitu aedificavit. Deinde
ait: Post hebdomadas sexaginta duas consumma-
buntur tempora; et statuet pactum multis hebdo-
mada una, et in dimidio hebdomadis auferetur sacri-
ficium, et libamen, et (erit) in templo abominatio
desolationum.

XXII. Cum enim sexaginta duae adimpletae fue-
rint hebdomades, et Christus adfuerit, et Evange-
lium in omni loco fuerit praedicatum, consummatis
temporibus, una hebdomada relinquetur extrema,
in qua aderit Elias, et Enoch, et in dimidio ipsius
apparebit abominatio desolationis, (nempe) Anti-
christus, desolationem mundo annuntians. Cum
vero ille advenerit, auferetur sacrificium, et liba-
men, quod modo ubique locorum a gentibus offer-
tur Deo. His ita dictis aliam nobis visionem enar-
rat propheta; de nulla enim alia re sollicitus fuit,
quam ut de omnibus futuris dilligenter instrue-
retur, quae ipso doctore nobis manifesta fie-
rent.

ἐσφραγίσθαι, τοῖς δὲ πιστεύουσιν ἠνεῶσθαι· τὰ μὲν
οὖν πάλαι ἐσφραγισμένα νῦν διὰ τῆς χάριτος τοῦ
Κυρίου πάντα τοῖς ἁγίοις ἠνέωγεν.

XX. Αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ τελευταία σφραγίς, καὶ κλεῖς ἡ
Ἐκκλησία· Ὁ ἀνοίγων, καὶ οὐδείς κλείσει, καὶ
κλείων, καὶ οὐδείς ἀνοίξει, ὡς Ἰωάννης λέγει, καὶ
πάλιν ἐ ἀὐτὸς φησι· Καὶ εἶδον ἐπὶ τῆν δεξιάν τοῦ
καθημένου ἐπὶ τῶν θρόνων· βιβλίον γηραμμένον
ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, ἐσφραγισμένον σφραγίσσιν
ἑπτὰ, καὶ εἶδον ἄγγελον κηρύσσοντα φωνῇ με-
γάλῃ, Τίς ἄξιός ἀνοίξει τὸ βιβλίον, καὶ λῦσαι
τὰς σφραγίδας αὐτοῦ; καὶ τὰ εἰξὶς καὶ εἶδον ἐν
μέσῳ τοῦ θρόνου, καὶ τῶν τεσσάρων ζῶων, ἀρ-
χιερὸς ἐστῆκεδ ἐσφραγισμένον ἔχον κέρατα ἑπτὰ, καὶ
ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ, ἃ εἰσιν ἑπτὰ πνεύματα τοῦ
Θεοῦ, τὰ ἀπεσταλμένα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ
ἦλθε, καὶ ἔλαβε τὸ βιβλίον ἐκ τῆς δεξιᾶς τοῦ
καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου, καὶ ὅτε ἔλαβε τὸ
βιβλίον τὰ τέσσαρα ζῶα, καὶ οἱ εἰκοσιτέσσαρες
πρεσβύτεροι ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερω, ἔχον-
τες κitharas, καὶ ψαλτῆρας χρυσοῦς γημούσας θυ-
μαμάτων, αἱ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων.
καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν λέγοντες· Ἄξιός ἐστι λα-
βεῖν τὸ βιβλίον, καὶ ἀνοίξαι τὰς σφραγίδας αὐ-
τοῦ ἐν τῷ ὕματι σου. Ἔλαβεν οὖν τὸ βιβλίον, καὶ
λαλοῦμενα, νῦν μετὰ παρήσας ἐπὶ τῶν δεξιάν

XXI. Καὶ διὰ τοῦτο τῷ μὲν Δανιὴλ λέγει ὁ ἄγ-
γελος· Σφράγισον τοὺς λόγους, ὅτι εἰς καιροῦ
πέρας ἡ ὄρασις· τῷ δὲ Χριστῷ οὐκ ἐλέγετο σφρά-
γισσον, ἀλλὰ λῦσον τὰ πάλαι δεδεμένα· ἵνα διὰ
τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐπιγνώμεν ἡμῶς τὸ θέλημα τοῦ
Πατρὸς, καὶ πιστεύσωμεν εἰς ὃν ἐκείνος ἀπέστειλεν,
Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐπὶ τῇ τῶν ἀνθρώπων
σωτηρίᾳ· λέγει οὖν· Ἐπιστρέψετε, καὶ οἰκοδομη-
θήσεται πλατεῖα, καὶ τεῖχος· ὅπως γεγένηται·
ἐπιστρέψας γὰρ ὁ λαὸς ἐπισκόπησε τὴν πόλιν, καὶ
τὸν ναὸν, καὶ τὸ τεῖχος κύκλω· ἔπειτα λέγει· Μετὰ
τὰς ἑβδομάδας τὰς ἐξηκοσιτάδου, ἐκκενωθήσονται
οἱ καιροί, καὶ διαθήσει διαθήκην πολλοῖς ἑβδο-
μάς μία, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος ἀρθή-
σεται θυσία, καὶ σπονδή, καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέ-
λυγμα τῶν ἐρημώσεων.

XXII. Τῶν γὰρ ἐξηκοντία δύο ἑβδομάδων πληρω-
θεῖσάν, καὶ Χριστοῦ παραγενομένου, καὶ τοῦ εὐαγ-
γελίου ἐν παντὶ τόπῳ κηρυχθέντος, ἐκκενωθέντων
τῶν καιρῶν, μία ἑβδομάς περιλειφθήσεται ἡ ἐσχάτη,
ἐν ἣ παρέσται Ἡλίας, καὶ Ἐνώχ, καὶ ἐν τῷ ἡμίσει
αὐτῆς ἀναφανήσεται τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως,
ἕως· ὁ Ἀντίχριστος ἐρημώσων τῶν κόσμων καταγγέ-
λων· οὗ παραγενομένου ἀρθήσεται θυσία, καὶ
σπονδή, ἡ νῦν κατὰ πάντα τόπον ὑπὸ τῶν ἔθνων
προσφερομένη τῷ Θεῷ. Τούτων ὅπως εἰρημένων, ἐτί-
ραν πάλιν ὅπασίαν δηγηταὶ ἡμῶν ὁ προφήτης· ἐ-
δὲν γὰρ ἔτερον ἐμερμύνησεν, εἰ μὴ ἵνα πάντα ἀκρι-
βῶς ἐκδιδαχθῆ τὰ μέλλοντα, καὶ ἡμῶς ἐκδιδάσκων
φανῆ.

⁹⁴ Apoc. iii, 7. ⁹⁵ Apoc. v, 1. ⁹⁶ Math. x, 27. · Vocula ἕως expungenda.

XXIII Ἀέγει γ' ὄν· Ἐν ἔτει τρίτῳ Κύρου τοῦ βασιλέως Περσῶν λόγος ἀπεκαλύφθη τῷ Δανιήλ ὁ τὸ ὄραμα Βαλτάσαρ, καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος, καὶ δύναμις μεγάλη, καὶ σύνεσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὄψασί· ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγὼ Δανιήλ ἡμῶν πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας ἡμερῶν, ἄρτον ἐπιθυμῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέας, καὶ οἶνος οὐκ εἰσῆλθεν εἰς τὸ στόμα μου, καὶ δλαγμα οὐκ ἠλειψάμην ἕως πληρώσεως τριῶν ἑβδομάδων· ἐν ἡμέρᾳ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου ἐταπεινοφρόνησα, φησὶν, εἰκοσι καὶ μίαν ἡμέραν· εὐχόμενος τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι, ἀπαιτῶν παρ' αὐτοῦ ἀποκάλυψιν μυστηρίου· καὶ δὴ ἀκούσας Πατὴρ ἀπίστευτε δόγον ἴδιον ἐνδεικνύμενος τὸ μέλλον ἀποθῆναι δι' αὐτοῦ· καὶ δὴ ἐγένετο παρὰ τὸν ποταμὸν τὸν μέγαν· ἔδει γὰρ ἐκεῖ τὸν Παῖδα δείκνυσθαι, ὅπου καὶ ἀμαρτίας ἀφίεναι ἤμελλε.

XXIV. Καὶ ἦρα, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς μου καὶ ἴδον ἄνθρωπον ἐνδεδυμένον βαδδίν· ἐν μὲν τῇ πρώτῃ ὄψασί φησὶν, Ἴδον ἄγγελος Γαβριὴλ ἀπεσταλμένος· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τὸν Κύριον ὁρᾷ, οὐκ μὲν τελείως ἄνθρωπον, ἀν σχηματι δὲ ἀνθρώπου φαινόμενον, καθὼς λέγει, καὶ ἴδον ἄνθρωπον ἐνδεδυμένον βαδδίν· τὸ γὰρ ποικίλον τῆς κλήσεως τῶν χαρισμάτων ἐνδεδυμένος ποικίλον χιτῶνα μυστηρίων· ἐπεδείκνυεν· ὅτι· ἐκ διαφόρων χρωμάτων ἦν κατρητισμένος ὁ ἱερατικὸς χιτῶν, τῶν ποικίλων ἐθνῶν παρουσίαν Χριστοῦ προσδεχομένων, ἵνα πολλὰς χρώμασι καταρτισθῆναι δυναθῶμεν. Καὶ

XXV. Τὸ δὲ ὠφάξ χρυσοῖον καθαρὸν σημαίνει, τούτο ἐκ τῆς Ἑβραϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνίδα μετατιθέμενον καθαρὰν γ' ὄν περιεζωσμένος παρὰ τὴν ὄψιν ζώνην· πάντας γὰρ ἡμεῖς ἤμελλεν ὁ λόγος, παρὰ τὸ ἑαυτοῦ σῶμα τῇ ἰδίᾳ ἀγάπῃ ὡς ζώνην σφίγξας βαστάζειν· τὸ σῶμα τὸ τελειον αὐτοῦ ἦν, ἡμεῖς δὲ μέλη ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἠνωμένοι, καὶ ὅπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου βασταζόμενοι. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡς θαρσεῖς· θαρσεῖς δὲ ἐρμηνεύεται Αἰθίοπας (68)· τὸ γὰρ δυσπεπύγνωστον αὐτοῦ ἦδη ὁ προφήτης προκατήγγειλεν, ὡς μελλήσει ἐνσαρκῶς ἐν κόσμῳ φανεῖς, δυσπεπύγνωστος εἶσθαι πολλοῖς. Καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ἀστραπή, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς λαμπάδες πυρός· ἔδει γὰρ τὸ πυρῶδες, καὶ κριτικὸν τοῦ Λόγου προσημαίνεσθαι· ἵνα τοῖς ἀσεβέσι δικαίως τὸ πῦρ ἐπενέγκας, τούτους καταφλέξῃ.

XXVI. Προσέθηκε δὲ λέγων. Καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ, καὶ οἱ πόδες ἡμῶν χαλκῶν σιλιβῶντι· ἵνα τὴν πρώτην τῶν ἀνθρώπων κλήσιν, καὶ τὴν δευτέραν τὴν ἐξ ἐθνῶν ὁμοίαν σημαίνῃ· Ἔσορτα γὰρ τὰ ὄρατα ὡς τὰ πρώτα· θῆσω γὰρ τοὺς ἀρχοντάς σου ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, καὶ τοὺς ἡγουμένους σου ὡς τὸ πρότερον. Καὶ ἡ φωνὴ αὐτοῦ, ὡς φωνὴ ὄχλου πολλοῦ. Πάντας γὰρ σημερον οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες, τὰ λόγια φθεγγόμεθα, ὡς διὰ στόματος αὐτοῦ λαλοῦντες τὰ ὅπ' αὐτοῦ προσεταγμένα.

⁷⁷ Isa. i, 27. ⁷⁸ Cf. Apoc. xix, 6. * Μυστηριωδῶς, vel, μυστικῶς.

(68) Verisimilius multo Hippolytus nomen Tharsis interpretatur, quam hi qui in Tarso Ciliciz, et

XXIII. Ait igitur: In anno tertio Cyri regia Persarum verbum revelatum est Danieli cognomento Baltasar, et verbum verum, et fortitudo magna, et intelligentia data est ipsi in visione. In diebus illis ego Daniel iugebam tres hebdomadas dierum, panem desideriorum non comedi, et caro et vinum non introierunt in os meum, neque unguento unctus sum, donec complerentur tres hebdomades. In die quarta mensis primi humiliatus sum, inquit, viginti et uno die, obsecrans Deum viventem, et petens ab eo revelationem mysterii. Et profecto cum exaudivisset Pater, misit Verbum suum, ostendens quid per ipsum eventurum esset, idque factum est pro profanum magnum; oportebat enim ibi Puerum ostendi, ubi etiam peccata dimissurus erat.

XXIV. Et levavi, inquit, oculos meos; et ecce vir vestitus baddin. In prima quidem visione inquit: Ecce angelus Gabriel missus; hic vero non ita, sed Dominum videt, non quidem perfecte hominem, sed in habita hominis apparentem, sicut ait: Et ecce vir vestitus baddin; nam varietatem charismatum vocationis mystice significabat, indutus tunica variegata. Erat enim sacerdotalis vestis ex diversis coloribus concinnata, cum diversæ gentes adventum Christi exspectarent, ut ex multis coloribus componi possemus. Et renes ejus accincti auro ophas.

ἡ ὄψις αὐτοῦ περιεζωσμένη ἐν χρυσοῖῳ ὠφάξ.

XXV. Ophas vero ex Hebræo in Græcum verbum, aurum purum significat. Puro igitur cingulo circa renes accinctus erat; nam omnes nos Verbum circa corpus suum stringens tanquam cingulum, propria charitate portaturum erat. Corpus ejus perfectum erat, nos vero membra in corpore ejus uniti, et ab ipso Verbo portati. Et corpus quasi Tharsis: Tharsis vero interpretando sunt Æthiopes; ejus namque cognoscendi difficultatem jam propheta prænuntiaverat, (nimirum) quod humanitate assumpta in mundo apparens, multis agnita difficilis esset futurus. Et facies ipsius veluti fulgur, et oculi ipsius ut lampades ignis. Oportebat enim, ut præsignificaretur potestas Verbi judicialis et exurens, qua (nimirum) impiis ignem juste immittens comburet eos.

XXVI. Adiecit vero, inquiens: Et brachia ipsius, et pedes similes æri candenti; ut primam hominum vocationem, et alteram ex gentibus similem significaret: Erunt enim novissima sicut priora: ponam enim principes tuos sicut ab initio, et duces tuos sicut prius.⁷⁷—Et vox ipsius ut vox turbæ multæ.⁷⁸ Omnes enim nos hodiernis diebus, qui in ipsum credimus, oracula loquimur, tanquam per os ipsius loquentes, quæ ab ipso mandata sunt.

alibi quærent. Origenes idem ait in Lexico, quod Martianæus edidit ex cod. Reg. 2252.

XXVII. Et post pauca, dicit ad ipsum: *Nunquid a seis quare tenerim ad te? et nunc revertar, ut praelier adversus principem Persarum: verumtamen annuntiabo, quod expressum est in Scriptura veritatis; et nemo est adjutor in his, nisi Michael princeps vester, et hunc reliqui ibi. Ex quo enim die dedisti faciem tuam, ut te affigeres in conspectu Domini Dei tui, exaudita est deprecatio tua, et missus sum ego, ut praelier adversus principem Persarum (quodam enim consilium fuerat, ne dimitteretur populus); ut igitur petitio tua celeriter fieret, restitit ipsi ego, et reliqui ibi Michael.*

XXVIII. Et quis erat, qui loquebatur, nisi angelus, cujus curæ populus demandatus erat, sicut ait in lege Moysi: *Non procedam vobiscum, quia populus duræ cervicis est; sed angelus meus præcedet vobiscum*⁹⁰. Hic restitit in diversorio Moysi, quando ferebat puerum incircumcisum in Ægyptum: neque enim fas erat ut Moyses, qui erat legatus et mediator legis, quique patrum fœdus annuntiabat, adduceret puerum præputiatum, ne a populo haberetur pro pseudopropheta et seductore. *Et nunc, inquit, veritatem annuntiabo tibi. Poterat Veritas aliud quiddam præter veritatem annuntiare?*

XXIX. Dicit igitur ad eum: *Eccē tres reges surgent in Perside, et quartus ditabitur opibus magnis super omnes, et cum invaluerit divitiis suis, invadet omnia regna Græcorum. Surgat vero rex fortis, et dominabitur potestate multa, et faciet quod placuerit ei, et cum steterit regnum ejus, conteretur, et dividetur in quatuor ventos cæli.* Hæc quidem jam scripturæ enarravimus, cum de quatuor bestiis verba fecimus: sed quoniam Scriptura nunc rursus (eadem) distincte exponit, necesse est ut nos quoque de iis iterum sermonem habeamus, ne Scripturam otiosam et sine explanatione relinquamus.

πάλιν ἐξηγείται, ἐξ ἀνάγκης δεῖ καὶ ἡμᾶς ἐκ δευτέρου ἀναπόδεικτον καταλίπωμεν.

XXX. *Adhuc tres reges, inquit, surgent in Perside, et quartus ditabitur opibus nimis; (quod) factum est; namque post Cyrum, surrexit Darius, deinde Artaxerxes. Tres hi fuerunt reges; completa est Scriptura. Et quartus ditabitur opibus nimis: quis hic, nisi Darius, qui regnavit, et gloriam assecutus est, quique divitiis abundavit, et in universa Græcorum regna insurrexit? Huic occurrit Alexander Maceδo, ejusque regnum destruxit. Postquam autem hic Persas subjugavit, ipsius regnum in quatuor ventos cæli divisum est; e vivis enim excedens Alexander regnum suum in quatuor distribuit principatus. Et surgat rex, et intrabit munitiones regis Ægypti.*

XXXI. Antiochus enim rex Syriæ fuit; hic centesimo et septimo anno regni Græcorum imperium

⁹⁰ Exod. xxxii, 34; xxxiii, 5.

(68') Quæ sequuntur melius initio paragraphi sequentis collocarentur.

XXVII. Καὶ μετὰ βραχέα φησὶ πρὸς αὐτὸν Ἐὶ οὐδὲς τί ἤλθοι πρὸς σέ; καὶ τῶν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμῆσαι μετὰ ἀρχοντος Περσῶν· ἀλλ' ἡ ἀναγγελῶ τὸ γεγραμμένον ἐν Γραφῇ ἀληθείας, καὶ οὐκ ἔστιν οὐδὲς ἀντερχόμενος περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ἀρχὼν ὁμῶν, καὶ τούτων κατέλιπον ἐκεῖ· ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔδωκας τὸ πρόσωπόν σου κακωθῆναι ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰσηκούσθη ἡ δέησίς σου, καὶ ἀπεστέλλην ἐγὼ τοῦ πολεμῆσαι μετὰ ἀρχοντος Περσῶν· βουλή γάρ τις ἐγενέται, μὴ ἀποστέλλειν τὸν λαόν· ἔτι οὖν ἐν τῷ χεῖρὶ τὸ αἰτημῶ σου γένηται, ἀντίστην τούτῳ ἐγὼ, καὶ κατέλιπον ἐκεῖ Μιχαὴλ.

XXVIII. Καὶ τίς ἦν ὁ λέγων, ἀλλ' ἡ ὁ ἄγγελος ὁ τῷ λαῷ παραδεδομένος; ὡς λέγει ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσίου· Ὁδὴ μὴ πορευθῶ μεθ' ὑμῶν διὰ τὸ τὸν λαόν σκληροτράχηλον εἶναι· ἀλλ' ἡ ὁ ἄγγελός μου πορευέσεται μεθ' ὑμῶν. Οὗτος ἀντίστη ἐν τῷ καταλύματι Μωϋσίου, ἡνίκα ἔφερον ἀκροδυστίαν, τὸ παιδίον, εἰς τὴν Αἴγυπτον· οὗ γὰρ ἦν ἐφικτὸν, τὸν πρεσβύτην, καὶ μετέστην νόμου γενόμενον Μωϋσέα, καὶ διαθήκην πατέρων καταγγέλλοντα, ἐπάγεσθαι παιδίον ἀκρόδυστον· ἵνα μὴ ὡς ψευδοπροφήτης, καὶ πλάνος νομισθῆ εἶναι ἰπὸ τοῦ λαοῦ. Καὶ τῶν, φησὶν, ἀληθειῶν ἀναγγεῶ σοι. Ἐδύνατο ἡ Ἀλήθεια ἑτερόν τι παρὰ τὴν ἀλήθειαν ἀναγγεῶν;

XXIX. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτόν· Ἴδού τρεῖς βασιλεῖς ἀναστήσονται ἐν τῇ Περσίδι, καὶ ὁ τέταρτος πλουτήσῃ πλοῦτον μέγαν ὑπὲρ πάντας, καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι αὐτὸν τοῦ πλοῦτου αὐτοῦ, ἐπαναστήσεται πάσαις ταῖς βασιλείαις τῶν Ἑλλήνων· καὶ ἀναστήσεται βασιλεὺς δυνατός, καὶ κυριεύσει κυρίας πολλῆς, καὶ ποιήσει κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ὡς ἂν στῆ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, συντριβήσεται, καὶ διασπρῆσεται εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Ταῦτα μὲν ἦδη ἀνωτέρω διεγησάμεθα, ἡνίκα περὶ τῶν τεσσαρῶν θηρίων λόγον ἐποιούμεθα· ἀλλ' ἐπειδὴ λεπτῶς ἡ Γραφή νῦν τὸν λόγον ποιεῖσθαι, ἵνα μὴ ἀργῆν τὴν Γραφήν, καὶ

XXX. Ἐτι τρεῖς βασιλεῖς, φησὶν, ἀναστήσονται ἐν τῇ Περσίδι, καὶ ὁ τέταρτος πλουτήσῃ πλοῦτον μέγαν· γένηται μετὰ γὰρ Κύρον ἀνέστη Δαρείος· ἔπειτα Ἀρταξέρξης· τρεῖς οὗτοι γένηται βασιλεῖς· πεπληρωταὶ ἡ Γραφή. Καὶ ὁ τέταρτος πλουτήσῃ πλοῦτον μέγαν· τίς οὗτος ἀλλ' ἡ Δαρείος ὁ βασιλεύσας, καὶ ἑνδοξὸς γενήσῃ, ὅς ἐπλοῦτησε, καὶ ἐπανεστῆ πάσαις ταῖς βασιλείαις τῶν Ἑλλήνων· τούτῳ ἐπανεστῆ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδών, ὃς καθεῖλε τὸ αὐτοῦ βασίλειον, καὶ μετὰ τὸ ὑποτάξαι αὐτὸν τοὺς Πέρσας, διεσπρῆ ἡ τούτου βασιλεία εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ· τελευτῶν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος διεῖλε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τέσσαρας ἀρχάς. (68') Καὶ ἀναστήσεται βασιλεὺς, καὶ εἰσελεύσεται εἰς τὰ ὑποστηρίγματα βασιλείας Αἰγύπτου.

XXXI. Ἀντίοχος γὰρ γένηται τῆς Συρίας βασιλεὺς· οὗτος ἐβασίλευσεν ἐν ἑκατοστῷ καὶ ἑξήκωμ

ἔτει βασιλείας Ἑλλήμων· καὶ δὴ τοῖς τότε καιροῖς πόλεμον συνάπτει πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα Αἰγύπτου, καὶ ὑπερισχύσας αὐτοῦ κρατεῖ· οὗτος ὑποστρέφων ἐξ Αἰγύπτου, ἀνέβη ἐπὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπὶ ἔτει ἑκατοστῷ καὶ τρίτῳ· καὶ λαβὼν πάντας τοὺς θησαυροὺς οἴκου Κυρίου, ἐπορεύθη εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ μετὰ δύο ἔτη ἡμερῶν ἀποστέλλει ὁ βασιλεὺς ἴδιον φορολόγον εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἰουδαίας, ἀναγκάζειν τοὺς Ἰουδαίους, μεταβαίνειν ἀπὸ τῶν πατρῶων νόμων, τοῖς δὲ τοῦ βασιλέως δόγμασιν ὑποτάσσασθαι· ὃς παραγενόμενος, ἠνάγκαζεν αὐτοὺς λέγων· *Ἐξέλθετε, καὶ ποιήσατε τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως, καὶ ζήσεσθε.*

XXXII. Οἱ δὲ εἶπαν· *Οὐκ ἐξελευσόμεθα οὐδὲ ποιήσομεν τὸ πρόσταγμα τοῦ βασιλέως· ἀποθαρσύνεσθε ἐν τῇ ἀπλότητι ἡμῶν· καὶ ἀπέκτεινεν ἐξ αὐτῶν χίλλας ψυχὰς ἀνθρώπων.* Πληροῦται οὖν τὰ πρὸς τὸν μακάριον Δανιὴλ λελαλημένα· *Ἵτι θλιβήσονται, καὶ ἀσθενήσουσιν οἱ δούλοι μου, ἐν λιμῷ, καὶ ἐν μαχαίρᾳ, καὶ ἐν αἰχμαλωσίᾳ.* Λέγει δὲ Δανιὴλ· *Καὶ βοηθήσονται βοήθειαι μικρᾶν·* ἀνίστη γὰρ τότε Μαθθίας, καὶ Ἰούδας ὁ Μακκαβαῖος, καὶ ἐβοήθησαν αὐτοῖς, καὶ ἐρρύσαντο ἐκ χειρὸς Ἑλλήμων.

XXXIII. Ἐπληρώθη τὸ εἰρημένον ἐν τῇ Γραφῇ· λέγει δὲ οὕτως· *Καὶ εἰσελεύσεται θυγάτηρ τοῦ Νότου, πρὸς βασιλέα τοῦ Βορρᾶ, τοῦ ποιῆσαι μετ' αὐτοῦ συνθήκας· καὶ οὐ στηθήσονται βραχίονες τοῦ ἀρχοντος αὐτῆρ· καὶ οὐ συντριβήσεται, καὶ πεσεῖται καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἄγων αὐτῆρ.* Γεγένηται γὰρ τις αὐτῆ Πτολεμαῖς (69) βασιλεύουσα Αἰγύπτου· τότε δὲ ἐκπορεύεται ἡμεῖς τοῖς δυοῖν υἱοῖς αὐτῆς Πτολεμαίω, καὶ Φιλομήτωρι, συνθήκας ποιησομένη πρὸς Ἀντίοχον βασιλέα τῆς Συρίας· καὶ δὴ ἐλθοῦσα κατὰ Σκυθόπολιν, ἐκεῖ ἀναίρεται· ὁ γὰρ ἄγων αὐτῆν, προέδωκεν αὐτῆν· τότε δὲ τότε οἱ δύο ἀδελφοὶ πόλεμον πρὸς ἀλλήλους συμβάλλουσι, καὶ ἀναίρεται ὁ Φιλομήτωρ, κρατεῖ δὲ ὁ Πτολεμαῖος.

XXXIV. Συμβολὴ τοίνυν πάλιν γίνεται Πτολεμαίω πρὸς Ἀντίοχον· τοῦτ' ἐπέργεται ὁ Ἀντίοχος· λέγει γὰρ οὕτως ἡ Γραφή· *Καὶ ἐπαρῶσθησεται βασιλεὺς τοῦ Νότου πρὸς βασιλέα τοῦ Βορρᾶ, καὶ ἐπαρῶσθησεται σπέρμα ἐξ αὐτῆς· ποῖον δὲ σπέρμα, ἀλλ' ἢ Πτολεμαῖος ὃς συνῆψε πόλεμον πρὸς Ἀντίοχον; ὃ ἐπεξελθὼν ὁ Ἀντίοχος, καὶ μὴ κατισχύσας αὐτοῦ, φυγὰς γενόμενος ἀνέστρεψε πάλιν εἰς Ἀντιόχειαν, συναγαγὼν ὄχλον κλεινοῦ· λαμβάνει τοίνυν πῶσαν τὴν πανοπίαν αὐτοῦ Πτολεμαῖος, καὶ ἄγει εἰς Αἰγύπτου· κληροῦται ἡ Γραφή ὡς λέγει Δανιὴλ· *Καὶ τοῖς θεοῖς ἐπιτόων, καὶ τῶν χωνεύματα, καὶ πᾶν χρυσίον ἐπιθυμητῶν εἰσοίσαι εἰς Αἰγύπτου.**

XXXV. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξέρχεται Ἀντίοχος ἐκ θυγατρὸς πόλεμον ἐγείρων κατ' αὐτοῦ, ὃς ἤττησε τὸν Πτολεμαῖον· καὶ δὴ τούτων γενομένων, ἐπεγίγρεται πάλιν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ ὁ Ἀντίοχος, καὶ ἐξαποστέλλει τινὰ Νικάνωρα μετὰ δυνάμεως πολλῆς, ὅπως

⁶⁹ I Mac. II, 53.

(69) Cleopatram innuere videtur Physconis uxorem, neptemque; nam Lathurus aliquando Philo-

A suscepit; ac profecto eisdem temporibus praelium cum Ptolemæo Ægypti rege committit, ac prævalens illius imperium obtinet. Hiæ ex Ægypto revertens anno tertio et centesimo Jerusalem ascendit, et universis domus Domini thesauris expilatis, iter Antiochiam versus instituit, et post duos annos dierum, in urbes Judææ mittit rex suum tributorum exactorem ad cogendos Judæos, ut a patriis legibus desciscerent, regisque decretis sese subjicerent; qui cum advenisset, eos cogebat, inquit: *Exite, et facile præceptum regis, et vivetis.*

XXXII. Illi autem dixerunt: *Neque exhibimus, neque faciemus præceptum regis; moriemur in simplicitate nostra: et interfecit ex eis mille animas hominum* ⁹⁹. Adimpleta sunt igitur, quæ ad beatum Danielem dicta sunt: *Quia tribulationem patientur, et infirmabuntur servi mei in fame, et in gladio, et in captivitate.* Pergit vero Daniel: *Et sublevaruntur auxilio parvulo; surrexit enim tunc temporis Mathias, et Judas Machabæus, qui opem illis tulerunt, et ex Græcorum manu eos eripuerunt.*

XXXIII. Evenit ergo, quod dictum est in Scriptura. Prosequitur autem ita: *Et ingredietur filia [regis] Austri ad regem Aquilonis, ut fœdus cum ipso faciat; et non stabunt brachia ducentis ipsam, et conteretur, et cadet ipsa, et qui ducit eam.* Ipsa enim fuit quædam Ptolemæa Ægypti regina, quæ tunc temporis egreditur cum duobus filijs suis Ptolemæo et Philometore, fœdus cum Antiocho Syriæ rege initura. Et quidem cum prope Scythopolim pervenisset, illic interficitur; qui enim ducebat eam, prodidit eam. Tunc vero tunc duo fratres praelium inter se committunt, et Philometore e vivis sublato, Ptolemæus imperium obtinet.

XXXIV. Bellum igitur rursus Ptolemæus adversus Antiochum instruit, cui occurrit Antiochus: ait enim Scriptura: *Et surget rex Austri adversus regem Aquilonis, et surget semen ex ipsa; quale semen nisi Ptolemæus, qui cum Antiocho praelium commisit? Cui occurrens Antiochus, cum in eum non prævaluisset, fuga arrepta, rursus Antiochiam rediit, exercitum majorem comparaturus.* Universam igitur armaturam ipsius sumit Ptolemæus, inque Ægyptum asportat: completur Scriptura, sicut ait Daniel: *Et deos eorum, et sculpitilia, et omne aurum pretiosum ducet in Ægyptum.*

XXXV. Et post hæc iterum egreditur Antiochus bellum adversus eum instaurans, qui de Ptolemæo victor evasit. Hiæc profecto gestis rursus in filios Israel impetum facit Antiochus, et quemdam Nicanorem cum magnis copiis ablegat, ut Judæos de-

metor dictus est, ἐπὶ χλευασμῷ, ut Pausanias in Atticis. Cætera tamen ab historia recedunt.

bellet, quo tempore Judas post obitum Matthiae populi principatum obtinebat, et caetera uti scripta sunt in libro Machabæorum. His peractis, ait rursus Scriptura : *Et surget alius rex, et hic prævalabit super terram; et surget rex Austri, et filiam ejus accipiet uxorem.*

XXXVI. Insurgit enim quidam Alexander Philippi filius, qui suo tempore stans contra Antiochum, prælio inito ipsum interficit, et regno potitur. Tunc mittit ad Ptolemæum Ægypti regem, dicens : Da mihi filiam tuam Cleopatram uxorem; eamque Alexandro nuptui dat; adimpletur Scriptura, cum dicit : *Et accipiet filiam ejus in uxorem; sed ait : Et corrumpet eam, et non erit ejus uxor.* Vere et hoc adimpletum est; cum enim ipsi Ptolemæus filiam suam dedisset, revertens, et regnum Alexandri gloriosum et admiratione dignum conspiciens, hujus desiderio captus, subdole cum Alexandro verba faciebat, quemadmodum ait Scriptura : *Et ad mensam mendaciam loquentur duo reges.* Ac sane reversus Ptolemæus in Ægyptum, cum ingentem exercitum comparasset, urbem invasit, quo tempore Alexander profectus fuerat in Ciliciam.

XXXVII. Quamobrem cum regionem Ptolemæus invaderet, præsidia per urbes disposuit, Judæaque occupata, ad filiam ire perrexit, ac litteras ad Demetrium in insulis misit, dicens : Egredere, et accede huc, et dabo tibi filiam Cleopatram uxorem; Alexander enim me interficere quæsit. Venit igitur Demetrius, et cum Ptolemæus eum exceperisset, filiam uxorem, quæ erat Alexandri, ipsi dat. Perdiciter quod dictum est : *Et corrumpet eam, et non ipsius erit.* Occiso Alexandro, Ptolemæus duo regum insignia capiti suo imponit, Syriæ scilicet et Ægypti, quibus redimitus die tertia e vivis excedit. Adimpletur quod expositum est in Scriptura : *Et non dabunt ei honorem regni; mortuus est enim, neque ab omnibus ut rex honorem accepit.*

XXXVIII. Cum igitur enarrasset propheta quæ jam acciderunt ac temporebus sunt perfecta, aliud nobis mysterium rursus prædicit, novissima tempora demonstrans; ita enim loquitur : *Et surget alius rex impudens, et elevabitur adversus omnem Deum, et magnificabitur, et loquetur magnifica, et dirigetur, donec compleatur iracundia, etc. Et hi salvabuntur de manu ejus Edom, et Moab, et principum filiorum Ammon, Et extendet manum suam in*

(70) Alexandrum I intelligit Syriæ regem, de quo liber I Machab. cap. x. Is licet Antiochi Epiphani filius ab senatu Rom. etiam habitus, incertam tamen originem vel ipse agnovit, cum Theopator dici voluit. Livio est homo ignotus; et incertæ stirpis; adeoque Hippolytus martyr quemdam Alexandrum scripsit, ut ex codicis margine Philippi filius irrepissee videatur. Alios quoque titulos adhibuit, veluti *Evergetis*, ac *Bala*, qui ad matrem falso relatus est. Nedum quippe in Oriente, sed et apud Græcos pro regio is titulus est habitus, veluti apud Æschy-

λοπολεμήση τοὺς Ἰουδαίους; ἦνίκα Ἰούδας μετὰ τὴν τελευταίην Ματθίου ἤρχε τοῦ λαοῦ, καὶ τὰ ἐξῆς, ὡς γέγραπται ἐν τῷ Μακκαβαίων· τούτων γενομένων, λέγει πάλιν ἡ Γραφή· Καὶ ἐπαναστήσεται ἕτερος βασιλεὺς, καὶ οὗτος κατισχύσει ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἐπαναστήσεται βυσιλεὺς τοῦ Νότου, καὶ γε τὴν θυγατέρα αὐτοῦ λήψεται εἰς γυναῖκα.

XXXVI. Γίνεται γάρ τινα Ἀλέξανδρον ἀναστῆναι υἱὸν Φιλίππου (70), οὗτος κατὰ τὸν καιρὸν ἐπαναστήσεται Ἀντιόχῳ (71), καὶ πολεμήσας αὐτὸν ἀναίρει, κρατεῖ δὲ τῆς βασιλείας· τότε ἀποστέλλει πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλεῖα Αἰγύπτου, λέγων· Δός μοι τὴν θυγατέρα σου Κλεοπάτραν εἰς γυναῖκα· καὶ δίδωσι τῷ Ἀλεξάνδρῳ εἰς γυναῖκα· πληροῦται ἡ Γραφή ὡς λέγει· Καὶ λήψεται τὴν θυγατέρα αὐτοῦ εἰς γυναῖκα· λέγει δὲ· Καὶ διαφθερεῖ αὐτήν, καὶ οὐκ αὐτοῦ ἔσται γυνή. Ἀληθῶς καὶ τοῦτο πεπλήρωται· ἦνίκα γάρ αὐτῷ ἔδωκε Πτολεμαῖος τὴν ἰδίαν θυγατέρα, ἐπιστρέφων εἶδε τὴν βασιλείαν Ἀλεξάνδρου θαυμαστὴν, καὶ ἐνδοξὸν ἦς κατεπίθυμος γενόμενος ὑπόπλως ἐλάλει τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὡς λέγει ἡ Γραφή· Καὶ ἐπὶ τραπέζῃ ψευθεῖ λαλήσουσιν ἀμφοτέροι βασιλεῖς· καὶ δὴ πορευθεὶς Πτολεμαῖος εἰς Αἴγυπτον, καὶ στρατολογήσας δύναμιν πολλήν, ἐπῆλθε τῇ πόλει ἦνίκα Ἀλέξανδρος ἐπορευθεὶς εἰς Κιλικίαν.

XXXVII. Ἐπιβαλὼν τοίνυν ὁ Πτολεμαῖος τῇ χώρῃ, φρουρὰν ἔταξε κατὰ πόλεις, κρατήσας τε τῆς Ἰουδαίας, ἦλθε πρὸς τὴν θυγατέρα, καὶ ἐξαπέστειλε γράμματα πρὸς Δημήτριον ἐν ταῖς νήσοις, λέγων· Ἐξέλθε καὶ ἐλθὲ ἐνθάδε, καὶ δώσω σοι τὴν θυγατέρα μου Κλεοπάτραν εἰς γυναῖκα, ὅτι Ἀλέξανδρος ἐξήτησεν ἀποκτεῖναι με· ἔρχεται τοίνυν ὁ Δημήτριος, καὶ λαβὼν ὁ Πτολεμαῖος δίδωσιν αὐτῷ τὴν γενομένην Ἀλεξάνδρου· πληροῦται τὸ εἰρημένον· Καὶ διαφθερεῖ αὐτήν, καὶ οὐκ αὐτοῦ ἔσται. Ἀναίρεται ὁ Ἀλέξανδρος· περιτίθεται τὰ δύο διαδήματα ὁ Πτολεμαῖος, Συρίας καὶ Αἰγύπτου, ἅτινα περιθέμενος τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ τελευτᾷ· πληροῦται τὸ εἰρημένον ἐν τῇ Γραφῇ· Καὶ οὐ δώσουσιν αὐτῷ δόξαν βασιλείας· ἀπέθανε γάρ, καὶ οὐκ ἔλαβε δόξαν ὑπὸ πάντων ὡς βασιλεὺς.

XXXVIII. Διηγησάμενος οὖν ὁ προφήτης τὰ ἦδη συμβάντα καὶ χρόνους τελεσθέντα, ἕτερον πάλιν ἡμῖν μυστήριον καταγγέλλει, ἐσχάτων καιρῶν ποιούμενος ἐνδειξίν, λέγει γάρ οὕτως· Καὶ ἀναστήσεται ἕτερος βασιλεὺς ἀναίδης· καὶ ὑψωθήσεται ἐπὶ πάντα θεοὺς, καὶ μεγαλυνηθήσεται, καὶ λαλήσει ὑπέρογκα, καὶ κατευθυνεῖ, μέχρις οὗ συντελεσθῆ ὄρη, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ οὗτοι διασωθήσονται ἐκ χειρὸς αὐτοῦ Ἐδὼμ, καὶ Μωὰβ, καὶ ἀρχὴ υἱῶν

lum, Βαλὴν, ἀρχαῖος Βαλὴν· Ὁ rex, antique rex (Pers., v. 659). Ibiq̄ Scholiastes : Βαλὴν ὁ βασιλεὺς λέγεται. Ἐβφορίων δὲ φησι Θουρίων εἶναι τὴν διάλεκτον. Balen, rex dicitur : Euphorion autem e Thuriotum repetit dialecto. Quemadmodum vero Baal et Belus ex eodem est ἡγὰ sive ἡ, ita is Alexander Baltes, aut Beles etiam dicitur. Justinus pariter Balam quemdam, ut S. Hippolytus, ipsum appellat. Nummi cum ejus et Cleopatraz uxoris effigie etiamnum exstant.

(71) Ἀντιόχῳ, leg. Δημητρίῳ.

Ἀμμών. Καὶ ἐκτεναί τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἡ γῆ Αἰγύπτου οὐκ ἔσται εἰς σωτηρίαν καὶ κυριότητα ἐν τοῖς ἀποκρυφίοις τοῦ χρυσίου, καὶ τοῦ ἀργυρίου, καὶ πᾶσι τοῖς ἐπιθυμητοῖς Αἰγύπτου, καὶ Αἰθίοψ, καὶ Αἰθιοπῶν ἐν τοῖς ὄχουράμασιν αὐτῶν.

XXXIX. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ὁ προφήτης διηγείται περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὃς ἔσται ἀναίδης, πολεμοτρόφος· καὶ τύραννος, ὃς ὑπὲρ πάντας βασιλεῖς, καὶ πάντα θεὸν ἐπαρθεῖς, οἰκοδομήσει τὴν Ἱερουσαλήμ πάλιν, καὶ τὸν ναὸν ἀναστήσει· τοῦτω προσκυνήσουσιν ὡς θεῷ οἱ ἀπίσθεις, καὶ τοῦτω γόνυ κλινούσιν, ὑπονοῶντες αὐτὸν εἶναι τὸν Χριστόν· οὗτος ἀνελεῖ τοὺς δύο μάρτυρας, καὶ προδρόμους Χριστοῦ κηρύσσοντας τὴν ἐνδοξον αὐτοῦ ἀπ' οὐρανῶν βασιλείαν· ὡς λέγει· *Καὶ δώσω τοῖς δυοῖν μάρτυρά μου, καὶ προφητεύσουσιν ἡμέρας χίλλας διακοσίας ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκου·* καθὼς καὶ τῷ Δανιὴλ εἶρηκε· *Καὶ διαθήσει διαθήκην πολλοῖς, ἑβδομάς μία, καὶ ἔσται ἐν τῷ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος, ἀρθήσεται μου ἡ θυσία, καὶ ἡ σπονδή, ἵνα δευθῆ ἡ μία ἑβδομάς εἰς δύο μαριζομένη·* τῶν μὲν δύο μάρτύρων τρία ἡμῶν ἔτη κηρύσσόντων, τοῦ δὲ Ἀντιχρίστου, τὸ ἐπιλοιπὸν τῆς ἑβδομάδος τοὺς ἀγίους πολεμοῦντος, καὶ τὸν κόσμον ἐρημῶντος, ἵνα πληρωθῆ τὸ εἰρημένον· *Καὶ δώσουσι βδέλυγμα ἐρημώσεως ἡμέρας χίλλας διακοσίας ἐνετήκοντα.*

XL. Δύο οὖν βδελύγματα εἶρηκε Δανιὴλ, ἐν μὲν ἀφανισμοῦ, ἐν δὲ ἐρημώσεως· τί τὸ ἀφανισμοῦ, ἀλλ' ἢ ὁ ἔστισεν ἐκεῖ κατὰ τὸν καιρὸν Ἀντιόχος; καὶ τί τὸ τῆς ἐρημώσεως, ἀλλ' ἢ καθόλου ὡς παρέσαι ὁ Ἀντιχρίστος; *Καὶ οὗτοι σωθήσονται ἐκ χειρὸς αὐτοῦ, Ἐδὼμ, καὶ Μωὰβ, καὶ ἀρχὴ υἰῶν Ἀμμών.* Οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ συνερχόμενοι αὐτῷ διὰ τὴν συγγένειαν, καὶ βασιλεῖα αὐτῶν πρῶτοι ἀναγορεύοντες· οἱ μὲν Ἐδὼμ εἰσιν υἱοὶ Ἡσαῦ οἱ κατοικοῦντες τὸ ὄρος Σηεῖρ· Μωὰβ δὲ καὶ Ἀμμών, οἱ ἐκ τῶν δύο θυγατέρων αὐτοῦ γεγεννημένοι, ὡς καὶ Ἡσαίας λέγει· *Καὶ πετασθήσονται ἐν κλοίτοις ἀλλοφύλων θάλασσαν ἅμα προπομῶσονται, καὶ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν ἤλλου, καὶ οἱ ἀπὸ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ, δώσουσι δόξαν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμών πρῶτοι ὑπακούσονται.* Οὗτος ὅπ' αὐτῶν βασιλεὺς ἀναγορευθεὶς, καὶ ὑπὸ πάντων δοξασθεὶς, καὶ βδέλυγμα ἐρημώσεως τῷ κόσμῳ γεννηθεὶς κρατήσῃ ἡμέρας χίλλας διακοσίας ἐνετήκοντα. *Μακάριος ὁ ὑπομείνας, καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χίλλας τριακοσίας τριάντα πέντε* τοῦ γὰρ βδελύγματος παραγενομένου, καὶ πολεμοῦντος τοὺς ἀγίους, ὃς ἂν ὑπερβῆ τὰς ἡμέρας αὐτοῦ, καὶ ἐγγίσῃ εἰς ἡμέρας τασσάροντα πέντε, ἑτέρας ἐγγιζούσης παντηκοστής, ἐφθάσεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐρχεται μὲν ὁ Ἀντιχρίστος, καὶ εἰς μέρος τῆς παντηκοστής, τὴν δὲ βασιλείαν οἱ ἄγιοι ἅμα Χριστῷ κληρονομεῖν μέλλουσι.

XLI. Τούτων οὕτως εἰρημένων, λέγει ὁ Δανιὴλ· *Καὶ ἴδω δύο ἄνδρες εἰσπήλασαν, εἰς ἐρτεῦθεν τοῦ χειλλοῦ τοῦ ποταμοῦ, καὶ εἰς ἐρτεῦθεν, καὶ ἀπακρίθησαν τῷ ἀνδρὶ τῷ ἐστῆσθαι ἐπὶ τὸ χεῖλος*

A terram; et terra Egypti non erit in salvationem. Et dominabitur in absconditis auri et argenti, et in omnibus pretiosis Egypti, et Libyam, et Ethiopiam in propugnaculis eorum.

XXXIX. Hæc igitur propheta ita enarrat de Antichristo, qui erit impudens, belli avidus, et tyrannus, qui super omnes reges omnemque Deum elatus, urbem Jerusalem reparabit, et templum excitabit; hunc adorabunt veluti Deum refractarii, huic genuflectent, existimantes ipsum esse Christum; hic duos testes et Christi præcursores, gloriosum ipsius e cælis regnum prædicantes, de medio tollet; sicut ait: *Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta, amici saccis*¹; quemadmodum et Danieli dixit: *Et confirmabit pactum multis hebdomada una, et erit in dimidio hebdomadis, auferetur sacrificium meum et libamen, ut ostendatur una hebdomada in duas divisa.* Nam duo quidem testes tribus cum dimidio annis prædicabunt, in reliquo vero hebdomadæ Antichristus sanctos bello persequetur, mundumque desolabit, ut adimpleatur, quod dictum est: *Et dabunt abominationem desolationis diebus mille ducentis nonaginta.*

XL. Duas igitur abominaciones prædixit Daniel, unam quidem destructionis, alteram vero desolationis. Quænam est illa destructionis, nisi quam ibi ad tempus statuit Antiochus? quæ vero desolationis, nisi quæ erit ubique locorum, quando aderit Antichristus? *Et hi salvabuntur e manu ipsius, Edom, et Moab, et principium filiorum Ammon;* hi enim sunt, qui sese ipsi propter consanguinitatis necessitudinem consociant, primique ipsum regem appellantes. Idumæi quidem sunt filii Esau in monte Seir habitantes; Moabitæ vero et Ammonitæ, qui ex duabus ipsius filiis sunt propagati, sicut etiam Isaias dicit: *Et extendent se in navibus alienigenarum, simul mare deprædabuntur, et qui ab ortu solis, qui ab occidente et aquilone dabunt gloriam, filii vero Ammon primi obedient*². Hic ab ipsis rex salutatus, et ab omnibus glorificatus, et mundo abominatio desolationis effectus, diebus mille ducentis nonaginta dominabitur. *Beatus qui sustinerit usque ad dies mille trecentos triginta quinque;* nam abominatione adveniente, et sanctos vexante, quicumque illius dies superaverit, et accesserit prope ad dies quadraginta quinque, aliis quinquaginta acedentibus, adveniet regnum cælorum. Venit quidem Antichristus etiam in partem quinquagesimæ; regnum vero sancti cum Christo hereditaturi sunt.

XLI. His ita enarratis, sit Daniel: *Et ecce duo viri steterunt, unus hinc super ripam fluminis, et alius inde, et responderunt viro qui stabat super aquas fluminis, et dixerunt illi: Usquequo finis sermonum*

¹ Apoc. xi, 3. ² Isa. xi, 14.

mirabilem, quos locutus es? Et audivi vtrum, qui indutus erat baddin, qui stabat super aquas fluminis, et elevavit dexteram suam, et sinistram in caelum, et juravit per viventem in aeternum: quia in tempus, et tempora, et dimidium temporis, cum completa fuerit dispersio, cognoscentur universa haec.

αἰῶνας, δεῖ εἰς καιρὸν, καιροὺς, καὶ ἡμῖσι καιροῦ, ἐν τῷ συντελεσθῆναι ταῦτα πάντα.

XLII. Quinam autem erant duo viri, qui stabant apud ripam fluminis, nisi lex et prophetæ? et quis erat, qui stabat super aquam, nisi hic ipse, de quo ipsi olim prophetarunt; qui novissimis temporibus in Jordane manifeste testimonium accepturus erat a Patre, et a Joanne populo fidenter erat ostendendus, qui kasty scribes circa renes ferebat, et baddin tunica variis coloribus distincta erat indutus. Hi igitur interrogant eum, scientes quod ipsi datum esset omne imperium et potestas, ut accurate discant ab eo, quando iudicium de mundo esset facturus, et quo tempore, quæ ab ipso elocuta erant, adimplenda forent. Ille vero volens eos omnino certos reddere, elevavit dexteram suam, et sinistram in caelum, et juravit per viventem in aeternum. Quis, per quem juravit? Filius videlicet per Patrem, dicens: Vivit Pater in aeternum, nisi in tempus, et tempora, et dimidium temporis, cum completa fuerit dispersio, cognoscentur haec omnia.

XLIII. Quod vero ipse ambas manus extenderit, per hoc passionem demonstravit; quod autem dixerit, in tempus, et tempora, et dimidium temporis, cum completa fuerit dispersio, tres cum dimidio annos Antichristi significavit. Tempus enim annum, et tempora duos annos, dimidium vero temporis dimidium anni intelligit. Hi sunt mille ducenti nonaginta dies, quos praedixit Daniel, cum adimpleta fuerit passio, et facta fuerit dispersio, praesente Antichristo; in diebus illis cognoscentur universa haec. Et a tempore, quo ablatum fuerit iuge sacrificium, etiam dies mille ducenti nonaginta computandi sunt; abundabit iniquitas, sicut etiam Dominus dicit: Quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum.²

XLIV. Quod enim praevaricatione facta excitentur dissidia, nullum dubium est, sed dissidiis exortis refrigescit charitas. Et illud: Beatus qui perseveraverit, et pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque, notandum est, sicut dixit Dominus: Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit. Quamobrem universalem praevaricationem minime exspectemus, ne iniquitas abundet, et occupet nos abominatio desolationis, scilicet adversarius. Et dixit ipsi, usque ad vespas, quod est usque ad consummationem; et mane: quid est mane? dies resurrectionis. Initium enim est alterius saeculi, quemadmodum initium diei est mane. Dies autem mille quadringenti sunt lumen mundi; cum enim

² Matth. xxiv, 12.

τοῦ ποταμοῦ, καὶ εἶπαν αὐτῷ Ἔως πότε τὸ πέρας τῶν λόγων τῶν θαυμαστῶν ὧν ἐλάλησας; καὶ ἤκουσα τοῦ ἀνδρὸς τοῦ ἐνδεδυμένου τὸ βαδδίν. ὃς ἦν ἐπάνω τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, καὶ ὄψωσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστεράν αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ὤμοσεν ἐν τῷ ᾧ ᾧ εἰς τοὺς αἰῶνας, ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμῶν, γινώσκονται

XLII. Τίνες οὖν ἦσαν οἱ δύο ἄνδρες οἱ ἐστώτες παρὰ τὸ γέλιος τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' ἢ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται; καὶ τίς ἦν ὁ ἐστὼς ἐπάνω τοῦ ὕδατος, εἰ μὴ αὐτὸς οὗτος παρὶ οὗ αὐτοῦ πάλαι προεκήρυξαν; ὃς ἐμελλεν ἐπ' ἐσχάτων ἐπὶ τῷ Ἰορδάνῃ φανερώς ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μαρτυρεῖσθαι, καὶ ὑπὸ Ἰωάννου τῷ λαῷ παρῆρσι δεικνυσθαι· ὁ δὲ κἀστὺ τοῦ γραμματέως περὶ τὴν ὄψιν φέρων, καὶ τὸ βαδδίν τὸν ποιητὸν χειρῶν ἐνδεδυμένος. Οὗτοι οὖν πυνθάνονται αὐτοῦ, εἰδότες δεῖ αὐτῷ ἐδόθη πᾶσα ἀρχὴ καὶ ἐξουσία· ἵνα μάθωσι παρ' αὐτοῦ ἀκριβῶς πότε μέλλει ἐπάγειν τῷ κόσμῳ τὴν κρίσιν, καὶ πότε τὰ ὑπ' αὐτοῦ λελαλημένα πληρωθήσεται· ὁ δὲ κατὰ πάντα τρόπον πείθειν τούτους βουλόμενος ἐπήρσε τὴν δεξιὰν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀριστεράν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ὤμοσε κατὰ τοῦ ζῶντος εἰς τὸν αἰῶνα· τίς κατὰ τίνος ὤμοσεν; ὕψος ἐηλονότι κατὰ τοῦ Πατρὸς, λέγων Ὅτι ᾧ ὁ Πατήρ εἰς τὸν αἰῶνα, εἰ μὴ εἰς καιρὸν, καὶ καιροὺς, καὶ ἡμῖσι καιροῦ, ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμῶν γινώσκονται ταῦτα πάντα.

XLIII. Τὸ οὖν ἐκτείνει αὐτὸν τὰς δύο χεῖρας, δε' αὐτοῦ τὸ πάθος ἔδειξε· τὸ δὲ εἰπεῖν εἰς καιρὸν, καὶ καιροὺς, καὶ ἡμῖσι καιροῦ ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμῶν, τὰ τρία ἡμῖσι ἔτη τοῦ Ἄντιχρίστου ἐσημανέ· καιρὸν γὰρ λέγει ἑνιαυτὸν, καὶ καιροὺς δὲ δύο ἔτη, ἡμῖσι δὲ καιροῦ ἡμῖσι ἑνιαυτοῦ· αὗται εἰσιν αἱ χίλιαι διακόσμιαι ἐνετημόντα ἡμέραι, ὃς προεῖπε Δανιὴλ ἐν τῷ συντελεσθῆναι τὸ πάθος, καὶ γενέσθαι διασκορπισμῶν παρόντος τοῦ Ἄντιχρίστου· ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις γινώσκονται ταῦτα πάντα· καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμοῦ, καὶ τὸ ἡμέραι χίλιαι διακόσμιαι ἐνετημόντα ψηφισόμενον ἐστὶ· πληθυνθήσεται ἡ ἀνομία, καθὼς καὶ ὁ Δεσπότης λέγει· Διὰ τὸ πληθυνθῆναι τὴν ἀνομίαν, ψυχήσεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

XLIV. Ὅτι γὰρ τῆς παραλλάξεως γενομένης τὰ σχίσματα γέγονεν, οὐκ ἀμφίβολον· τῶν σχισμάτων δὲ γενομένων πέφυκται ἡ ἀγάπη· καὶ τὸ· Μανδραὸς ὁ ὀκμοειράς, καὶ θβάσας ἡμέρας χιλίας τριακοσίας τριάκοντα πέντε, ἐστὶ χρηστὸν, ὡς εἶπεν ὁ Δεσπότης· Ὁ δὲ ὀκμοειράς εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται. Καθ' ὅλου τοίνυν τὴν παραλλάξιν μὴ παραδεξώμεθα, ἵνα μὴ ἡ ἀνομία πληθυνθῆ, καὶ καταλάβῃ τὸ βέδλυγμα τῆς ἐρημώσεως, τοῦτέστιν ὁ ἀντικειμενός· καὶ εἶπεν αὐτῷ Ἔως ἔσπρας, τοῦτέστι μέχρι τῆς συντελείας· καὶ πρῶτ' ὅπερ εἶπεν πρῶτ'· ἢ ἡμέρα τῆς ἀνωστάσεως· ἀρχὴ γὰρ ἐστὶν ἑτέρου αἰῶνος, ὡς ἀρχὴ ἡμέρας, ἢ πρῶτὴ τὸ δὲ ἡμέραι χίλιαι τέτρακόσμιαι, ἐστὶ πᾶς κόσμος· τοῦ γὰρ φωτὸς φανέντος ἐν τῷ κόσμῳ, τοῦ

αἰπόντος· Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, καθαρι-
σθήσεται τὸ ἅγιον, ὡς εἶρηκεν, ὁ ἀντικείμενος·
οὐδαμῶς γὰρ καθαρίζεται τὸ ἅγιον, μὴ ἐκείνου κα-
ταργηθέντος.

* Phrasis corrupta videtur.

A apparuerit lux in mundo, (dicente illo : *Ego sum lux mundi*) mundabitur sanctuarium, sicuti dixit, ab adversario ; nequaquam enim mundatur sanctuarium, nisi illo everse.

SCHOLIA IN DANIELEM.

(*Mai, Scriptorum veterum Collectio nova, t. I, p. III, p. 29-56, passim.*)

ΚΕΦ. Α΄.

α. Ἐν ἔτει τρίτῳ βασιλείας Ἰωακείμ. Ἰππολύτου (71). Ταῦτα μὲν οὖν ἡ Γραφή διηγείται, ἵνα τὴν γεγενημένην δευτέραν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ σημάξη, ἥνικα μετωκίσθη ὁ τε Ἰωακείμ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ τρεῖς παῖδες ἅμα τῷ Δανιὴλ εἰλημμένοι.

β. Καὶ ἔδωκε Κύριος, κ. τ. λ. Ἴνα μὴ τις ἐκ προοιμίων ἐντυγχάνων τῇ βλάβῃ, ἰσχύϊ τῶν λαβόντων ἐπιτρέψῃ τὴν λήψιν καὶ ἀνοίξῃ τοῦ προισταμένου, τὸ ἔδωκε τίθησι· καλῶς δὲ καὶ ἀπὸ μέρους· σωφρονιστήριον γὰρ ἦν ἡ ἀπαγωγὴ, οὐκ ἀπόπτωσις παντὸς τοῦ ἔθνους, ἵνα μὴ μετάθεσις τῆς αἰτίας γένηται.

γ. Καὶ ἔθετο Δανιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Ἰππολύτου. Ὁ μακαρίων τὴν διαθήκην τῶν πατέρων φυλαξάντων, καὶ τὸν διὰ Μωυσέως δοθέντα νόμον μὴ παραβάντων, ἀλλὰ τὸν δι' αὐτοῦ κυρυττόμενον Θεὸν φοβηθέντας (sic) οὗτοι αἰχμάλωτοι ἐν γῆ ἄλλοτρια ὑπάρχοντες, οὐ βρώμασι ποικίλοις ἠπατήθησαν, οὐδὲ οἴνου ἡδοναῖς ἐδουλώθησαν, οὐδὲ δόξῃ βασιλικῇ ἐδεδαιώθησαν ἀρπαγέντες· ἐτήρησαν δὲ τὸ ἑαυτῶν ἀγνὸν καὶ καθαρὸν στόμα, ὅπως καθαρὸς λόγος ἐκ στομάτων καθαρῶν προέλθῃ, καὶ ἀνυμνῇ δι' αὐτῶν τὸν ἰπουράνιον Πατέρα.

δ. Πείρασον δὲ τοὺς παιδάς σου. Ἰππολύτου. Διδάσκουσιν οὕτως μὴ βρώματα ἐπίγεια εἶη τὰ παρέχοντα ἀνθρώποις κάλλος καὶ ἰσχὴν, ἀλλὰ χάρις Θεοῦ διὰ λόγου δωρουμένη. Καὶ μετ' ὀλίγα· Εἶδες τίσιν παῖδων ἀπαράδατον καὶ φόβον Θεοῦ ἀμετάθετον· ἔκα ἡμερῶν χρόνου διάστημα ἠτήσαντο, ἵνα ἐν τούτῳ ἐπιδείξωσι μὴ δύνασθαι ἑτέρως ἀνθρώπων παρὰ Θεοῦ κτήσασθαι χάριν, εἰ μὴ τῷ διὰ τοῦ Κυρίου κηρυσσομένῳ λόγῳ πιστεύσωσιν.

ε. Καὶ οὐχ ἐνρέθησαν ἐκ πάντων αὐτῶν ὅμοιοι Δανιὴλ. Ἰππολύτου. Τούτους μὲν ἐν πάσῃ σοφίᾳ ὁ Λόγος προῆγε, μάρτυρας πιστοῦς ἐν Βαβυλῶνι δεικνυμένους· ἵνα δι' αὐτῶν τῶν Βαβυλωνίων τὰ σεβάσματα καταχρησθῇ, καὶ Nabuchodonosor ὑπὸ

B

CAP. I.

V. 1. — Anno tertio regni Joacim. Hippolyti. Hæc enim Scriptura narrat, ut secundam captivitatem populi indicaret, cum in terram alienam transiret Joacim et cum eo tres pueri, simulque Daniel, ab hostibus capti.

V. 2. — Et tradidit Dominus, etc. Ut nemo ex exordio quod legit in libro, vi oppugnationum, et fracto animo propugnationum expugnationem tribuat, hæc verba et tradidit subjunxit Scriptura : bene autem et ex parte : correctionis enim causa decreta fuit transmigratio, non autem ruina totius gentis, ut non causa mutatio fieret.

V. 8. — Proposuit autem Daniel in corde suo. Hippolyti. O beati qui testamentum patrum custodierunt, legem a Moysæ datam non transgredierunt, sed ab eo annuntiatum Deum timentes : hi captivi in terra aliena non cibis variis seducti fuerunt, neque vini voluptatibus servierunt, neque etiam gloria regis allecti, in laqueo inciderunt : servaverunt autem os suum castum et purum, ut purus sermo ex ore puro exeat, et celebret per hoc cælestem Patrem.

V. 12. — Tenta nos, obsecro, servos tuos. Hippolyti. Docent quod non cibi terrestres dant hominibus pulchritudinem ac robur, sed gratia Dei, per Verbum nobis concessa. Et paulo post : Vidisti fidem puerorum invictam, et timorem Dei immutabilem. Temporis moram decem dierum petierunt, ut in hoc monstrarent non posse aliter hominem a Deo obtinere gratiam, nisi verbo per Dominum annuntiato credat.

V. 19. — Non sunt inventi tales de universis, ut Daniel. Hippolyti. Hosce quidem in omni sapientia Verbum deduxit, testes fideles in Babylone expositos, ut per eos Babyloniensium idola induantur confusione ; ut Nabuchodonosor a tribus pueris vincatur, et

(71) S. Hippolyti in Daniele scholia non omnia a me eduntur, quæ in Vaticano codice occurrunt, sed ea delecta tantummodo quæ nondum vulgata fuerunt. Quippe ante me partem edidit insignem Combefisius, nempe ad Susannæ historiam. Particula item quædam recitata fuerat ab Annetorio Similita quædam. *synecdoche*, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ a Syncello ed. Par., p. 218. Quin adeo frustum quoddam profertur etiam a Corderio Caten. in Ps. tom III, pag. 95f ; quæ omnia fragmenta colligit in sua Hippolyti editione Fabricius. Præterquam quod nonnulla etiam,

quæ in Hippolyti opere *De Antichristo et fine mundi* scribuntur, cum ejus commentariis in Daniele congruunt. Alia olim fragmenta divulgaverat Broughtonus. Locum præterea quemdam ex Hippolyto in Dan. recitat Eustratius apud Allat. in opere *De purgat.* p. 492. Denique ætate nostra vir cl. de Magistris partem novam scholiorum Hippolyti a Christiano famigerato codice cum LXX virorum Danielis interpretatione excitavit. Novissimus ego tantum doctoris et martyris scriptorum particulas vindicare in lucem gaudeo. Mai.

per illorum fidem ignis in fornace arceatur, et corruptorum seniorum victa libido arguatur.

CAP. II.

V. 3. — *V. di somnium.* Hippolyti. Somnium quidem a rege visum, non erat terrestre, ut per mundi sapientes interpretaretur; sed erat cœleste, juxta Dei voluntatem et providentiam congruo tempore impletum. — Itaque hoc celatum est terrestria cogitantibus hominibus, ut quærentibus cœlestia, cœlestia mysteria revelarentur. In Ægypto enim Pharaonis et Josephi tempore similia facta sunt.

V. 5. — *Sermo recessit a me.* Hippolyti. Visio celata fuit regi, ut a Deo electus Daniel propheta eam explicaret; quæ enim aliis celata, ab alio revelantur, necessario prophetam eum manifestant qui revelat.

V. 10. — *Respondentes ergo Chaldæi coram rege, dixerunt: Non est homo super terram, etc.* Hippolyti. Quia enim impossibile dixerunt ab homine hoc narrari, quod rex sciscitabatur, monstravit illis Deus, quod res apud homines impossibilis, possibilis est apud Deum.

V. 14. — *Ab Arioch archimagiro (Vulgata, principe militiæ).* Hippolyti. Ut enim coquus omnia animalia occidit et coquit, sic iste archimagirus eodem modo: et principes mundi occidunt homines, sicut irrationabilia animalia coquinantes eos.

V. 23. — *Quia sapientiam et fortitudinem dedisti mihi.* Hippolyti. Oportet ergo nos meminisse Dei misericordiæ, quomodo bonis et timentibus eum protinus sese revelat et monstrat, implens orationes et petitiones eorum, sicut propheta dicit: *Quis sapiens, et intelliget ista? intelligens, et sciet hæc? (Ose. xiv, 10.)*

V. 27. — *Sapientes, magi, aruspices nequeunt, etc...* Hippolyti. Docet regem non apud homines terrestres cœlestia mysteria investigari, quæ congruis temporibus a Deo perficiuntur.

V. 29. — *Tu, rex, cogitare cœpisti.* Hippolyti. Rex ille, dominus terræ Ægypti, Judææ regionis dominator, et populi ejus captivator, cogitabat, dum esset in lecto suo quid venturum erat post hæc: qui autem omnia abscondita cognoscit, et cogitationes cordium scrutatur, manifestavit ei per imaginem quæ futura sunt: abscondit autem ei visionem, ne a sapientibus Babylonis Dei consilia explicari possent, sed ut a beato Daniele, velut propheta Dei, quæ omnibus abscondita erant, manifestentur.

V. 31. — *Ecce... statua una grandis.* Hippolyti. Quomodo non recordemur quæ antiquitus Babylone Daniel prophetavit, et nunc in orbe perfecta? Imago enim in isto tempore monstrata regi Nabuchodonosor, typus erat totius mundi. In temporibus illis regnabant super omnes Babylonii, qui cœput aureum

Α τριῶν παιδῶν ἡγετηθῆ, καὶ διὰ τούτων πίστεως τὸ ἐν καρμῶν κύρ φυγαδευθῆ, καὶ τῶν ἀνόμων πρεσβυτέρων ματαίως ἢ ἐπιθυμία ἐλεγχθῆ.

ΚΕΦ Β΄.

γ'. *Ἐνυκνιδισθη.* Ἰππολύτου. Τὸ μὲν οὖν ἐνύπνιον τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐωραμένον, οὐκ ἦν ἐπιγειον, ἵνα ὑπὸ τῶν τοῦ κόσμου σοφῶν ἐρμηνευθῆ· ἀλλ' ἦν ἐπουράνιον, κατὰ Θεοῦ βουλήν καὶ πρόνοιαν ἰδίοις καιροῖς πληρούμενον· καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκρύθη μὲν ἀπὸ τῶν τὰ ἐπίγεια φρονούντων ἀνθρώπων, ἵνα τοῖς τὰ ἐπουράνια ζητοῦσι, τὰ ἐπουράνια μυστήρια ἀποκαλυφθῆ· καὶ γὰρ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπὶ τοῦ Φαραῶ καὶ τοῦ Ἰωσήφ τὰ ὁμοία γέγονται.

δ'. *Ὁ λόγος ἀπ' ἐμοῦ ἀπέστη.* Ἰππολύτου. Διὰ τοῦτο ἀπεκρύθη τὸ ὄραμα ἀπὸ τοῦ βασιλέως, ἵνα ὁ ὑπὸ Θεοῦ ἐκλεγείς Δανιὴλ προφήτης ὧν ἀποδειχθῆ· ὅσα γὰρ ἀπὸ μὲν ἐτέρων ἀποκέρυπται, ὑπὸ ἐτέρου δὲ φανεροῦνται, ἐξ ἀνάγκης προφήτης ἀποδείκνυται ὁ λέγων.

ε'. *Καὶ λέγουσιν, Οὐκ ἔστιν ἀνθρώπος.* Ἰππολύτου. Ἐπεὶ οὖν ἀδύνατον ἔφασαν ὑπὸ ἀνθρώπου τοῦτο λεχθῆναι τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ζητούμενον, ἐπέδειξεν αὐτοῖς ὁ Θεός, ὅτι τὰ παρὰ ἀνθρώπου ἀδύνατα, ταῦτα δυνατὰ εἶναι παρὰ Θεῶ.

ιδ'. *Ἀριῶν τῷ ἀρχιμαγείρῳ.* Ἰππολύτου. Ὅσπερ γὰρ ὁ μάγειρος πάντα τὰ ζῶα ἀναιρεῖ καὶ μαγειρεῖ, οὕτω κίχλιος τῷ αὐτῷ τρέφῃ· καὶ οἱ ἄρχοντας τοῦ κόσμου ἀναιροῦσι τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἕλγχα ζῶα μαγειροῦντες αὐτούς.

κ'. *Ὅτι σοφίαν καὶ δύναμιν ἔδωκας μοι.* Ἰππολύτου. Δεῖ οὖν νοεῖν ἡμᾶς τὴν τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγγίαν, πῶς τοῖς ἀξιόις καὶ φοβουμένοις αὐτὸν ταχέως ἀποκαλύπτει καὶ φανεροί, ἀποπληρῶν τὰς τε δεήσεις καὶ τὰ αἰτήματα αὐτῶν, ὡς ὁ προφήτης λέγει· *Τις σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ἀνθρώπος συνετός, καὶ γινώσκει ταῦτα;*

κζ'. *Οὐκ ἔστι σοφῶν μάγων.* Ἰππολύτου. Διδάσκει τὸν βασιλεῖα μὴ παρὰ ἀνθρώπων ἐπιγελῶν τὰ ἐπουράνια μυστήρια ἐπιζητεῖν, ὅπερ ἐμελλε ἰδίοις καιροῖς ὑπὸ Θεοῦ ἐπιτελεῖσθαι.

κθ'. *Σὺ βασιλεῦ· οἱ λογισμοὶ σου.* Ἰππολύτου. Τοῦ γὰρ βασιλέως κρατήσαντος μὲν τῆς γῆς Αἰγύπτου, τὴν δὲ Ἰουδαίαν χώραν παραλαβόντος, καὶ τὸν λαὸν μετοικήσαντος, διελογίζετο ἐπὶ τῆς κοίτης ὧν, τί ἔρα ἔσται μετὰ ταῦτα· ὁ δὲ τὰ κρυπτά πάντων ἐπιστάμενος καὶ τοὺς διαλογισμοὺς τῶν καρδιῶν ἐρευνῶν, ἀπεκάλυψεν αὐτῷ διὰ τῆς εἰκόνης τὰ ἐσόμενα· ἐπέκρυψε δὲ παρ' αὐτοῦ τὸ ὄραμα, ἵνα μὴ ὑπὸ τῶν σοφῶν Βαβυλωνῶν τὰ τοῦ Θεοῦ βουλευμάτα ἐρμηνευθῆναι δυναθῆ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ μακαρίου Δανιὴλ, ἕτε προφήτης τοῦ Θεοῦ, τὰ πᾶσιν ἀποκεκρυμμένα φανερωθῆ.

λα'. *Ἴδου εἰκὼν μὴ μεγάλη.* Ἰππολύτου. Πῶς οὖν οὐ μὴ νοήσωμεν τὰ πάλαι Βαβυλῶνι ὑπὸ Δανιὴλ προφητευμένα, καὶ νῦν ἐτι ἐν κόσμῳ πληρούμενα; ἢ γὰρ εἰκὼν ἢ κατ' εἰκὼν τὸν καιρὸν δευχθεῖσα τῷ Ναβουχοδονόσορ, τύπον παρῆχε τοῦ παντὸς κόσμου· ἐν οἷς καιροῖς ἐβασίλευον τότε πάντων οἱ Βαβυλώνιοι,

ὡς κεφαλή χρυσῆ τῆς εἰκόνος ὑπάρχοντες· ἐπὶ μετ' αὐτοὺς ἐκράτησαν Πέρσαι ἐπὶ ἔτη σμε', ὡς δεικνύ-
ναι τούτους τὸν ἄργυρον· ἐκράτησαν δὲ καὶ Ἕλληνας
ἀρξάμενοι ἀπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα ἐπὶ ἔτη
τριακῆσια· ὡς εἶναι τούτους τὸν χαλκόν· μετὰ τού-
τους Ῥωμαῖοι, κνήμαι σιδηραὶ τῆς εἰκόνος ὑπάρχον-
τες, ἰσχυροὶ ὄντες, ὡς σιδηρός· ἔπειτα δάκτυλοι πο-
δῶν ὀστρακον καὶ σιδηρός, ἵνα δειχθῶσιν αἱ δημο-
κραταὶ αἱ μέλλουσαι γίνεσθαι διαιρούμεναι εἰς τοὺς
εἰ δάκτυλους τῆς εἰκόνος, ἐν οἷς ἔσται σιδηρός ἀναμι-
μιγμένος τῷ ὀστράκῳ.

λα'. Ἐθεώρεις, κ. τ. λ. Ἀπολλινάριου. Ἐβλεπαν, καὶ
ὥσαι ἀνδρίας εἰς· ἦν γὰρ τούτῳ ὡς πρὸς τὸν ὄραντα
οὐχ ὑποκειμένον τι, ἀλλ' ὁμοίωσις φαινόμενη· εἰ δὲ (sic)
καὶ πολλῶν ἔχει ἔννοιαν ἐν ταυτῷ ὥστε οὐκ ὄντως
εἰς, πολὺς δὲ ἀνδρίας ἐκείνος· τῶν γὰρ πασῶν βασι-
λειῶν εἶχεν ἀνακεφαλαίωσιν· καὶ εὐεβία αὐτοῦ πε-
ρισσὴ διὰ τὴν δόξαν τῶν βασιλέων· καὶ ἡ μορφή αὐ-
τοῦ φοβερά διὰ τὴν ἐξουσίαν. Εὐσεβίος δὲ Παμφίλου
καὶ Ἰππολύτου δὲ ἀγιώτατος ἐπίσκοπος Ῥώμης ἀπει-
κάουσι τὴν προκειμένην τοῦ Ναβουχοδονόσορ δρα-
σιν ἐπὶ τοῦ προφήτου Δανιὴλ ὀπτασίᾳ· ἐπειδὴ δια-
φόρως τὴν προκειμένην θεωροῦν ἐξέλαβον οἱ ταύτην
ἐρμηνεύσαντες, ἀναγκαῖον ἐλογισάμην Εὐσεβίου τοῦ
Καισαρείας τοῦ ἐπίκλην Παμφίλου παραθέσθαι φω-
νῆς εἰρημνῆς ἐν πεντακαιδέκατῳ τόμῳ τῆς εὐαγγελ-
λικῆς Ἀποδείξεως (72)· οὗτος γὰρ πᾶσαν ἐκθέμενος
τὴν δρασιν οὕτως φησί· — Ἦγοῦμαι ταῦτα μὴδὲν δια-
φέρειν τῆς τοῦ προφήτου θεωρίας· ὡς γὰρ ὁ προφή-
της θάλασσαν ἑώρα μεγάλην, οὕτως δὲ βασιλεὺς
εἰκόνα πολλήν· καὶ πάλιν ὡς ὁ προφήτης ἑώρα θ
θηρία, ἅπερ ἐρμηνεύων μετέβαλεν εἰς θ βασιλείας,
οὕτως δὲ βασιλεὺς τὰς διὰ τοῦ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου
καὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου, τέσσαρας βασιλείας ἦνι-
τετο· καὶ αὐθις ὡς ὁ προφήτης τῶν τοῦ ὀστάτου
θηρίου κέρατων δέκα διαίρειν ἑώρα, καὶ τρία κέ-
ρατα ὀφ' ἐνὸς συντριβόμενα, καὶ ὁ βασιλεὺς ὡσαύτως
ἐπὶ τῶν τελευταίων τῆς εἰκόνος μέρος τι σιδηροῦν
καὶ μέρος ὀστράκινον ἀθεώρει· καὶ ἐπὶ τούτοις ὡς ὁ
προφήτης μετὰ τὴν τῶν τισσάρων βασιλειῶν δρασιν
ἑώρα Ἰὺν ἀνθρώπου τὴν κατὰ πάντων ἀρχὴν καὶ
ἐξουσίαν καὶ βασιλείαν παρεληφῶτα, οὕτως καὶ ὁ
βασιλεὺς λίθον συντριβόμενα τὴν εἰκόνα πᾶσαν καὶ
γινόμενον εἰς ὄρος μέγα καὶ πληροῦν θάλασσαν ἐδό-
κει ὄρεϊν καὶ εἰκότως· ἔπρεπε γὰρ τῷ μὲν ἡπατη-
μένῳ περὶ τὴν τοῦ βίου φαντασίαν βασιλεῖ, καὶ τὴν
τῶν αἰσθητῶν ὅλα χρωμάτων ὠραιότητα ἐπιγραφῆς
ἀνακειμένης θαυμάζοντι, εἰκόνη μεγάλη τὸν πάντων
ἀνθρώπων ἀπεικάειν βίον τὸν ἐκ προφήτην (sic) τὸν
πολὺν καὶ μέγαν ὄλον τοῦ βίου μεγάλη θαλάσση
παρὰβάλλειν· καὶ τῷ μὲν βασιλεῖ τὰς παρὰ ἀνθρώ-
ποις πολυτελεῖς γενομένας ὕλας χρυσοῦ καὶ ἀργύρου,
χαλκοῦ τε καὶ σιδήρου θαυμάζοντι, τὰς κατὰ χρό-
νους ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἐπικρατεῖς βασιλείας

(72) Est in perditis hic Eusebii liber. E viginti enim, decem tantummodo priores exstant. Quo sit pretiosius hoc decimi quinti fragmentum; ad quod sine dubio respexit Theodoretus in sua non dissimili Danielici hujus loci interpretatione. Neque fere abtudit Hieronymus, quem aliqui non infrequen-

A statuz erant : deinde post illos dominati sunt Per-
sæ annis ducentis quadraginta quinque ; indicat eos
argentum : potestatem vero habuerunt Græci ab
Alexandro Macedone annis trecentis ; ipsi æs erant.
Post hos Romani, crura ferrea statuz, robusti viri
ut ferrum : deinde digiti pedum, testa et ferrum :
ut monstrarentur democratiz futuræ, divisæ in de-
cem digitos statuz, in quibus erit ferrum mistum
testæ.

V. 31. Videbas, etc. Apollinarii. (Non vero Hip-
polyti. Hic de illo mentio tantum fit.) Aspiciebat,
et ecce quasi statua una : erat epim coram illo,
non ut cuivis spectatori aliquid expositum, sed erat
B apparens imago : et multorum habet unitatem in
seipsa, ita ut non realiter una, sed multiplex statua
ista. Omnium enim regnorum summam habebat :
pulchritudo ejus decora nimis propter gloriam reg-
num ; et aspectus ejus terribilis, propter potentiam.
Eusebius Pamphili, et Hippolytus sanctissimus epi-
scopus Romæ comparaverunt Nabuchodonosor som-
nium prophete Daniellis visioni. Quoniam diverso
hanc visionem interpretaverunt in Commentariis
suis, necessarium judicavi Eusebii Casareæ, cogno-
mine Pamphili transcribere verba quæ sunt in de-
cimo quinto libro *Evangelicæ demonstrationis*. Hic
enim totam explicans visionem sic loquitur :

« Existimo hæc (scil. visionem Nabuchodonosor)
non differre a visione prophete (Daniel). Ut enim
propheta mare vidit magnum, sic rex statuum mul-
tiplicem : et iterum sicut propheta vidit quatuor
bestias, quas interpretans transformavit in quatuor
regna ; sic rex per aurum, et argentum, et æs, et fer-
rum, quatuor regna allegorice significat. Et rur-
sum ut propheta ultimæ bestie decem cornuum di-
visionem vidit, et tria cornua ab uno contrita ;
ita rex eodem modo in membris inferioribus sta-
tuz partem ferream, et partem testaceam vidit. Et
postea ut propheta post quatuor regnorum visio-
nem, vidit Filium hominis super omnia imperium et
potestatem et regnum possidentem ; sic et regi lapi-
dem comminuentem statuam totam factumque mon-
tem magnum, implentem mare videre visum est.
Et jure quidem : decebat enim regem male sentien-
tem de vitæ spectaculo, et sensibilibus, exempli gra-
tia, colorum pulchritudinis in pictura, sub oculis
spectatoris exposita, admiratorem, statuz magnæ
omnium hominum assimilare vitam ; prophetam
vero decebat multos magnosque tumultus vitæ mari
magno æquiparare. Rex quidem, magul pretii apud
hominem metalla aurum, argentum, æs, ferrum
admirans, regna variorum temporum id vita ho-
minum potentissima his debebat assimilare metal-

tem Eusebii assecclam esse scimus. Denique ne
Chrysostomus quidem Eusebii hunc locum aesci-
visse videtur. Caterum ex Eusebii scholiis in hac
catena occurrentibus, ea fere omittenda curavi,
quæ in editis jam exstabant. Mai.

lis; propheta vero in formis bestiarum hæc ipsa A regna haud aliter ac narrationis exordium depingere tenebatur. Et rursus regi, ut videtur, de seipso magna cogitanti, et jactabundo de majorum suorum imperio, rerum humanarum mutatio apparet, et terrestrium regnorum finis, ut suam superbiam deponat et nihil humani durabile credat, sed tantum, quod est omnium finis, regnum Dei. — Erit enim post imperium Assyriorum quod primum est, auroque significatum, Persarum imperium, quod secundum est, et argento monstratum, cui in tertio loco Macedonum imperium, ære indicatum succedet. — Post hoc quarta mutatione, imperium accipient Romani, omnium, qui ante eos fuerunt potentiores; quamobrem ferro intelliguntur. Dictum est enim de isto imperio: *Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit et domat omnia, sic comminuet et conteret omnia hæc (Dan. 11, 40)*. Et post hæc omnia imperia, regnum Dei per lapidem qui totam statuum confringit, representatur. Et propheta illarum rerum, eodem modo, in fine omnium, Dei regnum non prius videt quam istas quatuor dynastias descriperit, juxta ordinem, per quatuor bestias; quatuor autem horum imperiorum tantum et non aliorum, puto visiones et regi et propheta manifestatas fuisse, quia his quatuor imperiis natio Judæorum, a propheta temporibus, erat servitura.

V. 33. — *Pedum quedam, etc.* Hippolyti. — In visione propheta decem cornua significant quod futurum est.

V. 35. — *Videbas ita donec abscissus est lapis.* Hippolyti. Videbas quasi lapidem abscissum sine manibus, et percussentem statuum super pedes ejus; inseparabiliter enim discretum est a divino regno regnum humanum, quamobrem dicitur quasi abscissum: ictus vero in inferioribus sit partibus, et in illis omne regnum conterit quod est super terram.

V. 45. — *Et verum est somnium.* Hippolyti. Ut ergo nemo dubitet an ejus dicta vera sint, an non, confirmat ea propheta dicens: *Et verum est somnium et fidelis interpretatio ejus (Dan. 11, 45)*: non erravi in interpretatione visionis.

V. 46. *Tunc rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam.* Hippolyti. — Hæc audiens Nabuchodonosor, cum somnii meminisset, agnovit quæ dicta fuerant a Daniele, veritatem esse. — Quantum potest gratia Dei, charissimi, ut hunc, qui paulo ante periturus erat, cum cæteris sapientibus Babylonis hunc, inquam, rex non ut hominem, sed ut Deum adoret! *Manaa* (hoc est in Chald. *hostiis*) et incensum præcepit ut sacrificarent ei (u, 46). Et olim Moysi simile annuntiaverat Dominus dicens: *Ecce constitui te deum Pharaonis (Exod. vii, 1)*, ut per signa ab eo facta in terra Ægypti, Moyses non homo putaretur, sed ut deus ab Ægyptiis adoraretur. πο; νομισθη, ἀλλ' ὡς θεός; ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων

ταύταις ἀφομοιοῦν τὰς ὑλαί; τῶν δὲ προφήτη ἐν μορφαῖς θηρίων τὰς αὐτὰς βασιλείας καταλλήλως τῆς ἀρχῆς τρέπων διαγράφεσθαι· καὶ πάλιν τῶ μὲν βασιλεῖ, μέγα ὡς εἰκὸς ἐφ' ἑαυτῷ φρονούντι καὶ ἀλαζονευομένῳ ἐπὶ τῇ τῶν προγόνων βασιλείᾳ, ἢ τῶν πραγμάτων μεταβολῇ δέκνυται, καὶ τῶν ἐπὶ γῆς βασιλειῶν τὸ τέλος, εἰς καθάρσειν τοῦ ἐν αὐτῷ τύφου, καὶ εἰς τὸ μηδὲν ἡγεῖσθαι βέβαιον τὸ ἐν ἀνθρώποις, ἢ μόνον τὸ ἐπὶ πάντων τέλος τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας· ἐσεσθαι γὰρ μετὰ τὴν πρώτην Ἀσσυρίων ἀρχὴν, ἣν ὁ χρυσὸς ἠνέκατο, δευτέραν τὴν τῶν Περσῶν, τὴν διὰ τοῦ ἀργύρου δεδηλωμένην· ἔπειτα τρίτην τὴν Μακεδόνων, ἣν ὁ χαλκὸς ἐσήμανε· μετ' ἣν τετάρτην διαδέξασθαι τῶν Ῥωμαίων, κραταιωτέραν οὖσαν τῶν πρὸ αὐτῆς· διὰ καὶ σιδήρου παρεβάλλεται B εἰρητο γῶν καὶ περὶ αὐτῆς, καὶ βασιλεῖα τετάρτη ἔσται ἰσχυρὰ ὡς σίδηρος· ἐν τῷ πρῶτῳ ὁ σίδηρος λεπυνεῖ καὶ δαμάζει πάντα, οὕτως πάντα λεπυνεῖ καὶ δαμάζει· καὶ μετὰ τὰς εἰρημνάς ἀπάσας τὴν τοῦ Θεοῦ βασιλείαν διὰ τοῦ συντριβόντος τὴν πᾶσαν εἰκόνα λίθου παρισταμένην· καὶ ὁ προφήτης τοῦτων ἀκολουθῶν τὴν ἐπὶ τέλει τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ βασιλείαν οὐ πρότερον θεωρεῖ, ἢ τὰς εἰρημνάς τῆς σαρακ δυναστείας διαγράψαι τὸν λόγον διὰ τῶν τεσσάρων θηρίων· τοῦτων δὲ τῶν τεσσάρων βασιλειῶν μόνων καὶ οὐδὲ ἑτέρων ἡγούμαι τὰς ὁράσεις καὶ τῷ βασιλεῖ καὶ τῷ προφήτῃ δεδειχθαι, διὰ τὸ ταύταις καταδουλωθῆναι τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀπὸ τῶν τοῦ προφήτου χρόνων.

λγ'. *Οἱ πόδες.* Ἰππολύτου. Τὰ ἐν τῇ ὁράσει τοῦ προφήτου· ἑκέρτα τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι.

λδ'. *Ἐθεώρεις ἕως οὗ ἐτμήθη λίθος.* Ἰππολύτου. Ἐθεώρεις ὡσανεὶ τμηθέντα λίθον οὐ διὰ χειρῶν, καὶ πλήξαντα τὸν ἀνδριάντα ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ· ἀμυρίστω; γὰρ ἐμπίσθη ἀπὸ τῆς θείας βασιλείας ἡ ἀνθρωπίνη· περὶ τοῦτο οὖν τὸ ὡσανεὶ τμηθέντα· ἢ ἐκ πληγῆ κατὰ τῶν τελευταίων μὲν γίνεται, ἐν αὐτοῖς δὲ τὴν ὄλην βασιλείαν συνέτριβε τὴν ἐπὶ γῆς.

μδ'. *Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνόπιον.* Ἰππολύτου. Ἴνα οὖν μὴ τις δυσπιστήσῃ ἐπὶ τοῖς εἰρημίνοις εἰ ἄρα ἔσται ἢ οὐ, ἐπισφράγισαν ὁ προφήτης λέγων· *Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνόπιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις D αὐτοῦ*· οὐ διήμαρτον ἐν τῇ τοῦ ὁφθέντος ἐρμηνείᾳ.

μς'. *Τότε ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἐπεσεν ἐπὶ πρόσωπον.* Ἰππολύτου. Τοῦτων ἀκούσας Ναβουχοδονόσορ, ὑπομνησθεὶς τοῦ ἐνυπνίου, ἐπέγραυτε καὶ τὰ λελαλημένα ὑπὸ τοῦ Δανιὴλ ἔστιν ἀληθῆ. — Πόσον ἰσχυεὶ χάρις Θεοῦ, ἀγαπητοί, ἵνα τὸν πρὸ μικροῦ μέλλοντα ἀναίρεισθαι μετὰ τῶν ἐπιλοφῶν σοφῶν Βαβυλωνός, τοῦτον ὁ βασιλεὺς μηκέτι ὡς ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς Θεὸν προσκυνήσῃ. — *Manaa* (Chaldaice, h. e. θυσίασμα) καὶ εὐωδίας εἶπε σπείσσαι αὐτῷ· καὶ γὰρ πάλαι τῷ Μωϋσῆ τὸ ὅμοιον ἐπηγγέλατο, ὁ Κύριος λέγων· *Ἴδοὺ δέδωκά σε εἰς θεὸν τῷ Φαραῷ*· ἵνα διὰ τῶν σημειῶν τῶν ὑπ' αὐτοῦ γινομένων ἐν γῆ Αἰγύπτου μηκέτι Μωϋσῆς ἀνθρώπου προσκυνήσῃ.

μψ. Καὶ ἐμεγάλυνεν ὁ βασιλεὺς τὸν Δανιήλ. Ἰππολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς ἐαυτὸν ἐσμικρυνε, καὶ ἐλάττωτον παρὰ πάντας ἀνθρώπους εἶναι ἀπεφήνατο, ἤβησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ὁ βασιλεὺς ἀρχοντα πάσης τῆς χώρας Βαβυλώνος· ἐν τῷ τρόπῳ ἐποίησε καὶ ὁ Φαραὼ τὸν Ἰωσήφ, τότε καταστήσας αὐτὸν ἀρχοντα πάσης τῆς Αἰγύπτου.

μθ. Καὶ Δανιήλ ἠτήσατο. Ἰππολύτου. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὶ ἐν τῇ προσευχῇ συνηγοροῦσαντο τῷ Δανιήλ πρὸς τὸν Θεὸν ἵνα τὸ ὄραμα αὐτῷ ἀποκαλυφθῇ, καὶ αὐτὸς Δανιήλ ἀξίαν τιμὴν λαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως ἐμνήσθη τούτων, ἀναθέμενος τῷ βασιλεὶ τὸ ἔργον τὸ ὑπ' αὐτῶν γεγενημένον, ἵνα καὶ αὐτοὶ τιμῆς τινὸς ἀξιωθῶσιν ὡς συμμύσται καὶ θεοσεβεῖς ἄνδρες· αἰτησάμενοι γὰρ τὰ ἐπαυράνια παρὰ Κυρίου, ἔτυχον καὶ τῶν ἐπιγείων παρὰ τοῦ βασιλέως.

ΚΕΦ. Γ΄.

α. Ἐτους δεκάκαυδεκάτου. Ἰππολύτου. Χρόνου μὲν οὖν ἰκανοῦ διαβραμίντος καὶ ἐπιγενομένου δεκάκαυδεκάτου ἔτους, ὑπομνηθεὶς ὁ βασιλεὺς τοῦ ἐνυπνίου αὐτοῦ, ἐποίησεν εἰκόνα χρυσοῦν, τὸ μὲν ὕψος πηχῶν Ε', τὸ δὲ εὖρος πηχῶν ΕΕ'. ἐπειδὴ γὰρ ὁ μακάριος Δανιήλ ἐν τῷ συνεῖν αὐτὸν τὸ ἐνυπνιον ἀπεκρίθη τῷ βασιλεὶ λέγων, Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἢ χρυσοῦ τῆς εἰκόνης, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ φουωθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ τῇ καρδίᾳ ἐπαρθεὶς, ἀντίτυπον ταύτης εἰκόνα ἐποίησεν, ἵνα ὡς Θεὸς ὑπὸ πάντων προσωνήται.

β. Πιστεύοντες οἱ λαοί. Ἰππολύτου. Τινὲς μὲν αὖτις τὸν βασιλέα φοβούμενοι· οἱ δὲ πάντας ἰδωλόθεραι γινόμενοι, ὑπήκουον τῷ ῥήματι τῷ ὑπὸ βασιλέως προσηταγμένῳ.

γ. Καὶ ἀπεκρίθησαν Σιδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ. Ἰππολύτου. Οἱ δὲ τρεῖς παῖδες ὑπόδειγμα σοφῶν ἀνθρώπων πιστοὶ γινόμενοι, οἵτινες οὐκ ἔχλον σατραπῶν ἀποβήθησαν, οὐδὲ τὸ πῦρ βασιλέως ῥήματα ἀκούσαντες ἐδεδίλσαν, οὐδὲ τὸ πῦρ καμίνου καιομένης εἰδότες ἐπηξάν, ἀλλὰ πάντων ἀνθρώπων καὶ οἴου τοῦ κόσμου καταφρόνησαν, τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ μόνον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐσχηκότες· τοσοῦτος Δανιήλ μακρόθεν ἑστὸς καὶ σιωπῶν θάρσει ἐδίδασκε μαινοῦν πρὸς αὐτούς· χαίρων δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ τούτων μαρτυρίᾳ, ἐνορῶν τρεῖς παῖδας μέλλοντας κατὰ διαβόλου στυφانوῦσθαι.

δ. Καὶ εἶπεν ἀπαύσαι τὴν κάμινον ἐπακλαστικῶς. Ἰππολύτου. Κάμινόν γε εἶδει παμμεγέθει λέγει ἀπαύσαι ἐπακλαστικῶς, πάντως ὡς ἦδη ὑπ' αὐτῶν ἠρώμενος· ἐν μὲν οὖν τοῖς ἐπιγείοις ὑπερίσχυον ὁ βασιλεὺς· ἐν δὲ τῇ πίστει τῇ πρὸς Θεὸν ὑπερίσχυον οἱ τρεῖς παῖδες.— Εἰπέ μοι, Ναβουχοδονόσορ, εἶναι λόγῳ δεδεμένους καλεῖς βληθῆναι εἰς τὸ πῦρ; μήπως φύγωσιν, εἰ λαλυμένοι τοῖς ποσὶν τὸ πῦρ κατασβέσουσιν; ἀλλ' οὐ σὺ εἰς ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος, ἀλλ' ἕταρος ἐν σοὶ ταῦτα ἐνεργῶν.

ε. Καὶ διεχέτο ἡ φλόξ. Ἰππολύτου. Ἐλασθὲν γὰρ, φησί, τὸ πῦρ ἰσῶθεν ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου, ἔξω ἐξέβλυσεν ὄρματα πῶς αὐτὸ τὸ πῦρ φρόνιμον ὑπάρει, ἐπιγινώσκων καὶ καλέζων τοὺς αἰτίους· τῶν μὲν

V. 48. — Tunc rex Danielem in sublime extulit. Hippolyti. Quoniam sese humiliasset, et minimus apud omnes homines apparuisset, magnificavit eum Deus, et constituit eum rex principem super omnes provincias Babylonis (Dan. II, 48). Quemadmodum Pharao constituerat Joseph principem omnis Aegypti.

γ. 49. — Daniel autem postulavit. Hippolyti. Quoniam quidem ipsi (h. e. Sidrach, Misach, Abdenago) in orationibus postulaverant cum Daniel apud Deum, ut visionem illi manifestaretur, et ipse Daniel justum honorem accipiens a rege, eorum meminit, narrans regi opus ab eis factum, ut et ipsi honore digni haberentur, velut symmistae et Deum colentes viri. Qui cum postulassent a Domino caelestia, invenerunt a rege terrestria.

CAP III.

V. 1. — Anno decimo octavo. (Haec verba in Vulgata desunt.) Hippolyti. — Tempore quidem sufficiente elapso, et anno decimo octavo currente, nemor rex somnii sui, fecit statuam auream altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex (Dan. III, 1). Quoniam beatus Daniel cum explicaret somnium, responderat regi dicens: Tu es caput... auream (Dan. II, 38) statuam; hunc sermonem cum audisset, superbia tumens rex, et in corde elatus, huic similem statuam fecit, ut quasi deus ab omnibus adoraretur.

V. 7. — Cadentes omnes populi. Hippolyti. Quidam praetimore regis, plerique autem idololatriae affectu, obedierunt regio decreto.

V. 10. — Respondentes Sidrach, Misach, et Abdenago. Hippolyti. Tres pueri exemplum omnibus hominibus fidelibus sunt, qui non turbam satraparum timuerunt, neque regis edicta audientes tremuerunt, neque ignem fornacis ardentis videntes formidine capti sunt, sed omnes homines et universum mundum contempserunt, timorem Dei solummodo praeculis habentes: hos juvenes Daniel a longe stans et silentium servans, bonum animum habere monuit, subridens illis. Laetatus est autem et ipso super illorum martyrio, videns tres pueros, adversus diabolum coronam accepturos.

V. 19. — Et praecipit ut succenderetur fornax septuplum. Hippolyti. Fornacem quidem visu inhumana jussit accendi septuplum, ut jam omnino ab illis devictus; in terrestribus quidem potentior erat, in fide vero divina majorem vim habebant tres pueri. Dic mihi, Nabuchodonosor, quo consilio ligatos jubes projici in ignem? Ne fugiant, si soluti pedibus ignem extinxerint? Sed non tu haec facis, sed alius in te, haec tecum faciens.

V. 47. — Et effundebatur flamma. Hippolyti. Expulsam enim narrat ignem ex interiore parte ab angelo, in circuitu eructasse: videte quomodo ignis ipse intelligens est; cognoscit et punit nocentes:

servos quidem Dei non tangit, infideles vero et impios ex Chaldaeis combussit. Qui erant intus, in fornace, ab angelo dulci rore refrigerati sunt. Qui autem videbantur extra caminum securi stare, hi flamma devorati sunt: viros qui projecerant pueros concremavit ignis, illos, credo, apprehendens dum caminum circumdarent, quo convenerant pueros vincitari.

V. 92. — *Et species quarti similis Filio Dei.* Hippolyti. Dic mihi, Nabuchodonosor, unquamne vidisti Filium Dei, ut Filium Dei-hunc constitearis? Quis autem cor tuum compunxit, ut tale verbum exprimeres? Quibus oculis potuisti hoc lumen aspicere? cur tibi soli, et nulli ceterorum satraparum manifestatum est? Sed quoniam scriptum est: *Cor regis in manu Dei*: ipsa est Dei manus, per quam Verbum cor huius compunxit; ut agnoscens eum in fornace glorificaret eum; nec ratione caret interpretatio nostra; nam quoniam futurum erat ut filii Israel Filium Dei videntes in mundo, non crederent, revelavit Scriptura quod operam dabunt gentes ut hunc incarnatum cognoscant, quem olim incorporatum videns, agnovit in fornace Nabuchodonosor, et Filium Dei esse hunc confessus est.

V. 93. — *Et ait: Sidrach, Misach, Abdenago.* Hippolyti. Et trium puerorum nomina vocavit, quarti vero nomen non invenit unde diceret; nondum enim erat ex Virgine natus Jesus.

V. 97. — *Tunc rex promovit.* Hippolyti. Ut enim Deum ipsum glorificaverunt dum sese morti traderent, sic vicissim ipsimet non tantum a Deo, sed etiam a rege glorificati sunt, et alienae barbaraeque gentes Deum colere didicerunt.

CAP. VII.

V. 1. — *Et comitum scribens.* Hippolyti. Quaeunque ergo omnia per Spiritum in somniis revelata sunt beato prophetae, haec et aliis munifice explicabat, ut non tantum ipse sibi prophetizare futura videretur, sed et aliis volentibus scrutari divinas Scripturas propheta exhiberetur.

V. 2. — *Et ecce quatuor venti.* Hippolyti. Creationem sub quatuor caeli climatibus comprehensam indicat.

V. 3. — *Et quatuor bestiae grandes.* Hippolyti. Quoniam ergo variae bestiae monstratae sunt beato Danieli, et haec inter se diversae, oportet nos intelligere non circa bestias quasdam reipsa versari veritatem sermonis, sed sub typo et imagine diversarum bestiarum diversa manifestari regna quae humano generi dominata sunt. Mare enim magnum universum orbem vocat.

V. 4. — *Donec evulsa sunt alae ejus.* Hippolyti. Hoc enim realiter Nabuchodonosor evenit, juxta quod in praecedenti libro nuntiatum est; et hoc statim sic in semetipso contigisse testatur, scilicet regno pulsum fuisse et gloriam suam sibi sublatam fuisse, nec non et potentiae fastigium, quod antea tenebat. *Et paulo post*: Haec verba, *super pedes quasi homo*

A γὰρ δούλων τοῦ Θεοῦ οὐχ' ἦφατο, τοὺς δὲ ἀπίστους καὶ ἀθέου τῶν Καλδαίων καταφλόγησεν· καὶ οἱ μὲν ἔσω ἔντες ἐν τῇ καμίνῳ ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου ἰδρῶσιζοντο· οἱ δὲ δοκούντες ἔξω τῆς καμίνου ἀμέριμνοι ἰστάναι, ὑπὸ τοῦ πυρὸς οὗτοι διεφθάρησαν· τοὺς ἀνδρας τοὺς ἐνδιαβάλλοντάς τοὺς παῖδας ἐνεπύρησεν ἡ φλόξ, κύκλωθεν οἶμαι εὐρούσα πρὸς τὸν δεσμὸν αὐτῶν τῶν παίδων χωρήσαντας.

ιβ'. Καὶ ἡ δρασις τοῦ τετάρτου ὁμοία Ἰῶν Θεοῦ. Ἰππολύτου. Εἰπέ μοι, Ναβουχοδονόσορ, ποῦ εἶδες Ἰῶν Θεοῦ, ἵνα Ἰῶν Θεοῦ τοῦτον ὁμολογήσῃς; τίς δὲ ὁ τὴν καρδίαν σου κατανύξας, ἵνα τοιοῦτον ῥῆμα ἀποφθέγῃ; ποίους δὲ ὀφθαλμοὺς ἐδυνήθης τοῦτο τὸ φῶς ἐνοπτρῖσασθαι; διὰ τί δὲ οὐ μόνῳ καὶ οὐδὲν τῶν ἄλλων σατραπῶν ἐπέδειχθῆ; ἀλλ' ἐπειδὴ γεγραμμένον ἐστὶ, *Καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ*, αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ, περὶ ἧς ὁ Λόγος τὴν καρδίαν τοῦτου κατήνυξεν, ἵνα ἐπιγνοῦς τοῦτον ἐν τῇ καμίνῳ δοξάζῃ· καὶ τοῦτο δὲ οὐκ ἄργον τὸ ὑφ' ἡμῶν νενοημένον· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸν Ἰῶν τοῦ Θεοῦ ἰδόντες ἐν κόσμῳ, μὴ πιστεύειν, προαπέδειξεν ἡ Γραφή ὅτι μελλήσουσι τὰ ἔθνη τοῦτον ἔνσαρκον ἐπιγινώσκειν, ὃν πάλα ἄσαρκον ἰδὼν ἐπέγνω ἐν καμίνῳ ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ Ἰῶν Θεοῦ εἶναι τοῦτον ὁμολόγησεν.

ιγ'. Καὶ εἶπεν, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγά. Ἰππολύτου. Καὶ τῶν μὲν τριῶν τὰ ὀνόματα ἐκάλεσεν· τοῦ δὲ τετάρτου οὐκ εὔρεν ἐξεῖπαι· οὐδέπω γὰρ ἦν ἐκ τῆς Παρθένου γεγεννημένος ὁ Ἰησοῦς.

ιδ'. Τότε ὁ βασιλεὺς κατηύθυνεν. Ἰππολύτου. Ὅσπερ γὰρ αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐδόξασαν, αὐτοὺς τῷ θανάτῳ παραδόντες, οὕτω πάλιν καὶ αὐτοὶ οὐ μόνον ὑπὸ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐδοξάσθησαν· καὶ τὰ ἀλλόφυλα καὶ βάρβαρα ἔθνη τὸν Θεὸν σέβειν ἐδίδεξαν.

ΚΕΦ. Ζ'

α'. Καὶ τὸ ἐνύπνιον ἔγραψεν. Ἰππολύτου. Ὅσα μὲν οὖν ὑπὸ τοῦ Πνεύματος δι' ὁραμάτων ἀπεκαλύφθη τῷ μακαρίῳ προφήτῃ, ταῦτα καὶ ἑτέροις ἀφθόως διηγήσατο, ἵνα μὴ μόνον αὐτὸς αὐτῷ προφητεύων τὰ μέλλοντα φανῇ, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις τοῖς βουλομένοις ἀρουνῆν τὰς θείας Γραφάς, προφήτης ἀποδειχθῆ.

β'. Καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἀνεμοὶ. Ἰππολύτου. Τὴν τετραπύρατον κτίσιν σημαίνει.

γ'. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα. Ἰππολύτου. Ἐπεὶ οὖν διάφορα θηρία ἐπεδείχθη τῷ μακαρίῳ Δανιὴλ, καὶ ταῦτα ἀλλήλων διαφέροντα, δεῖ νοῆσαι ἡμᾶς, ὅτι οὐ περὶ θηρίων τινῶν ἡ ἀλήθεια διαλέγεται, ἀλλ' ἐν τύπῳ καὶ ἐν εἰκόني δαίκνυσι τὰς ἐν τῷ κόσμῳ τοῦτω ἐπαναστάσας βασιλείας ὡσπερ θηρία διαφέροντα τὴν ἀνθρωπότητα· τὴν γὰρ θάλασσαν τὴν μεγάλην τὸν σύμπαντα κόσμον λέγει.

δ'. Ἐως οὐδέ ἐξετίλη τὰ πτερὰ αὐτῆς. Ἰππολύτου. Τοῦτο γὰρ ἔντως ἐπὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ συνέβη, καθὼς ἐν τῇ πρὸ ταύτης βίβλῳ εὐσημανται· καὶ αὐτὸ εὐθὺς τοῦτο οὕτως ἐπ' αὐτῷ γεγενησθαι μαρτυρεῖ, ὡς ἐξεδιώχθη ἐκ τῆς βασιλείας, καὶ ἀφηρέθη ἀπ' αὐτοῦ ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ μεγαλωσύνη ἦν ἐκίχτητο τὸ πρότερον. Καὶ μετ' ὀλίγα· Τὸ οὐν εἰπεῖν, ἐὰν

ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἔδόθη αὐτῷ, τοῦτο δηλοῖ ὅτι ταπεινοφρονησας Nabuchodonosor καὶ ἐπιγνῶς ἑαυτὸν ὅτι ἀνθρώπος ἐστὶν ὑπὸ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐξουσίαν κείμενος, δεηθεὶς τοῦ Κυρίου, ἔτυχε τῆς παρ' αὐτοῦ εὐσπλαγγίας, καὶ πάλιν εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν ἀποκατασταθεὶς.

ε'. Θηρίον δευτερον ὁμοιον ἀρκυ. Ἰππολύτου. Ἴνα ἐν τούτῳ δαίξῃ τὴν τῶν Περσῶν βασιλείαν.

Καὶ τρία πλευρά. Ἰππολύτου. Τρία δὲ πλευρὰ καλεῖ τὰ τρία ἔθνη· λέγει οὖν Ἦρχεν αὐτὸ τὸ θηρίον, οἱ ἦσαν Μῆδοι, Ἀσσύριοι, καὶ Βαβυλώνιοι.

Καὶ οὕτω ἔλεγον αὐτῇ Ἀνάστηθε, φάγε. Ἰππολύτου. Οἱ γὰρ Πέρσαι ἐπαναστάντες ἐν ταῖς τότε καιροῖς τὴν πᾶσαν χώραν ἠρήμωσαν, καὶ πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ὑποδούλους ἑαυτοῖς ποιήσαντες διέφθειραν· ὡσπερ γὰρ τὸ θηρίον ἡ ἀρκυς ρυπαρὸν ἐστὶ ζῶον καὶ σαρκόβορον, σπαράσσον θυξιν καὶ ἑδοῦσιν, οὕτως ἐγενήθη καὶ ἡ τῶν Περσῶν βασιλεία, οἵτινες διεκράτησαν ἐπὶ ἔτη σλ'.

ς'. Καὶ ἰδὸν θηρίον ἕτερον ὡσεὶ πάρδαλις. Ἰππολύτου. Πάρδαλιν οὖν ὀνομάσας τὴν τῶν Ἑλλήνων βασιλείαν σημαίνει, ὣν ἤρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόν· ἀφωμοίωσε δὲ αὐτοὺς παρδάλει διὰ τὸ γενεῆσθαι αὐτοὺς ὀξεῖς καὶ πολυμηχάνους ἐν τοῖς λογισμοῖς καὶ πικροὺς ἐν τῇ καρδίᾳ· ὃν τρόπον καὶ τὸ ζῶον ποικίλον ἐστὶ τῇ ἰδέῃ, ὅξυ δὲ εἰς τὸ κακοποιῆσαι καὶ αἷμα ἀνθρώπου ἐκπιεῖν.

Τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ. Ἰππολύτου. Μετὰ γὰρ τὸ ὑψωθῆναι τὴν βασιλείαν Ἀλεξάνδρου καὶ αὐξήθηναί καὶ εἰς πάντα τὸν κόσμον ὀνομασθῆναι, διμερίσθη ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς τέσσαρας ἀρχάς· τελευτῶν γὰρ ὁ Ἀλέξανδρος διεῖλεν αὐτοῖς τοῖς συντρόφοις τοῖς ἐκ τοῦ γένους τὴν βασιλείαν τέσσαρσιν ἀνθρώποις Σελεύκῳ, Δημητρίῳ, Πτολεμαίῳ, καὶ Φιλίππῳ· καὶ ἐπέθεντο πάντες οὗτοι διαδήματα, καθὼς Δανιὴλ τοῦτο προμηνύει, καὶ ἐν τῇ πρώτῃ τῶν Μακκαθαίων ἀναγέγραπται.

ζ'. Καὶ ἰδὸν θηρίον τέταρτον. Ἰππολύτου. Ὅτι μὲν οὖν μετὰ τὴν τῶν Ἑλλήνων βασιλείαν, ἕτερα οὐκ ἐγγήγεται ἄλλη βασιλεία, εἰ μὴ ἡ κρατούσα νῦν ἔσται, καὶ τοῦτο πᾶσι πρόδηλόν ἐστιν· ἦτις ὀδόντας μὲν ἔχει σιδηροῦς, διὰ τὸ πάντας δαμάζειν καὶ λεπτύνειν τῇ ἰδίᾳ ἰσχύει, ὡσπερ γε ὁ σίδηρος· τὰ δὲ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶ συνεπάται, διὰ τὸ μὴ καταλείπεσθαι ἕτεραν βασιλείαν ἐπι μετὰ ταύτην, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς ταύτης κέρατα δέκα ἀναφύεσθαι.

Καὶ κέρατι δέκα αὐτῷ. Ὅσπερ γὰρ ἐπὶ τῆς παρδάλεως προεῖπεν ὁ προφήτης ὅτι τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ· καὶ ἐγένετο, καὶ ἐμερίσθη ἡ βασιλεία Ἀλεξάνδρου εἰς τέσσαρας ἀρχάς· οὕτω καὶ νῦν προσβοῶν δει, ἕως ἀναθήσεται δέκα κέρατα ἐξ αὐτῆς ταύτης, ὅταν ὁ χρόνος τοῦ θηρίου πληρωθῇ, καὶ τὸ μικρὸν ἕρας, ὅπερ ἐστὶν ὁ Ἀντίχριστος, ἐν αὐτοῖς αἰφνίδιος ἀναφανῆ, καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐκ τῆς γῆς ἀρθῆ, καὶ ὁ πᾶς κόσμος εἰς συντέλειαν παρῆ· ὥστε οὐ προλαμβάνειν ἡμᾶς δεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ βουλὴν, ἀλλὰ μακροθυμεῖν καὶ δεῖσθαι, ἵνα μὴ εἰς τοιοῦτους χρόνους ἐμπέσωμεν· οὔτε μὴν ἀπιστεῖν ὡς μὴ μέλλοντα γίνεσθαι· εἰ γὰρ τὰ πρῶτα ὅσα προεῖπον οἱ προφῆται,

stetit et cor hominis datum est ei, significant humiliter sensisse Nabuchodonosor, agnovisse se hominem esse, ac Dei potentiae subjectum; cum enim supplicasset Dominum, invenit misericordiam, et iterum in regnum suum et gloriam restitutus est.

V. 5. — *Bestia alia similis urso.* Hippolyti. Ut in hoc significaret Persarum imperium.

Ibid. — *Et tres ordines.* Hippolyti. Tres ordines vocat tres gentes; dicit ergo: Imperavit hæc bestia. Erant quidem Medi, Assyrii, et Babylonii.

Ibid. — *Et sic dicebant ei: Surge, comede.* Hippolyti. Persæ enim surgentes in illis diebus, omnem terram vastaverunt et multos hominum in servitutem redigentes interfecerunt; quemadmodum enim ursus bellua est sordidum animal, et carnivorum, dilacerans unguis ac dentibus, sic fuit Persarum regnum, qui rebus potiti sunt annis triginta ducentisque.

V. 6. — *Et ecce alia (bestia) quasi pardus.* Hippolyti. Pardum dicens, regnum indicat Græcorum quibus imperavit Alexander Macedo; assimilat autem eos pardo, quia veloces et dolosissimi sunt mente, et cor habentes amaritudine plenum, haud secus ac illud animal, multicolor est aspectu, velox vero in male agendo, et cruorem humanum bibendo.

Ibid. — *Quatuor capita erant bestiae.* Hippolyti. Postquam in altum crevisset imperium Alexandri augmentumque cepisset, ac per universam orbem nomen obtinisset, divisum est in quatuor regna; moriens enim Alexander divisit commilitonibus suis, natione Græcis, regnum suum, quatuor viris scilicet Seleuco, Demetrio, Ptolemæo et Philippo, et sibi vindicarunt omnes isti diademata, ut Daniel illud prædixerat et in primo Macchabæorum libro scriptum est.

V. 7. — *Et ecce bestia quarta.* Hippolyti. Quoniam quidem post Græcorum imperium aliud non surrexit imperium, nisi potens hoc quod nunc stat, et hoc quidem omnibus conspicuum est; hoc dentes quidem habet ferreos, quia omnia domat, et comminuit proprio robore, ut ferrum; reliqua vero pedibus conculcat, quia non erit aliud imperium post illud, sed ex illo cornua decem crescent.

Ibid. — *Et habebat cornua decem.* Hippolyti. Quemadmodum enim de pardo propheta dixit, hanc bestiam quatuor capita habere, quod reipsa contigit, nam divisum est imperium Alexandri in quatuor regna; sic et nunc exspectare oportet usquodum surgant decem cornua ex ista bestia, cum tempus ejus completum erit, et parvum cornu, quod est Antichristus, inter illa cornua repente appareat, et justitia de terra auferatur, totiusque orbis consummatio appropinquet; ita ut non anticipare oporteat Dei providentiam, sed patientiam habere, et timere ne istis temporibus incidamus, non vero incredulos esse quasi hæc non futura sint.

Si enim quæcunque anteriora a prophetis prædicta non evenerunt, neque hæc exspectemus; sed si contra illa omnia contingere secundum tempus illis assignatum, ut prædictum est, hæc protinus implebuntur.

V. 8. — *Considerabam cornua*. Hippolyti. Hoc est attente considerans bestiam, et admirans cum alia omnia, tum cornuum numerum: differebat enim a cæterarum bestiarum natura hujus visio.

V. 13. — *Et usque ad Antiquum dierum pervenit*. Hippolyti. Antiquum quidem dierum non alium dicit nisi Dominum Deumque arbitrumque omnium, Christianique ipsius, qui senescere facit dies, et non temporum diebus ipse senescens.

V. 14. — *Potestas ejus, potestas æterna*. Hippolyti. Proprio Filio Pater omnia subjiciens, et ea quæ sunt in cælis, et quæ super terram, per omnia manifestavit eum primogenitum ex Deo, ut cum Patre Filius Dei esse manifestaretur ante angelos, ut angelorum Dominus appareret; primogenitum ex virgine, ut protoplastum Adam in seipso reformans ostenderetur; primogenitum ex mortuis, ut principium nostræ resurrectionis ipse fieret.

Quæ non auferetur. Hippolyti. Potestatem omnem a Patre Filio datam ostendit, qui cælestium, terrestrium et infernorum rex et judex omnium manifestatus est: cælestium quidem, quia Verbum ex corde Patris ante omnia natum est; terrestrium autem, quia homo inter homines factus est, per seipsum reformans Adam; infernorum tandem, quia inter mortuos computatus est, annuntians felicitatem sanctorum animis, ipse morte mortis victor.

V. 17. — *Quæ consurgunt*. Hippolyti. Cum enim tres bestię cursum impleverint, et translata fuerint, si ultima quæ nunc adhuc viget, ipsa sublata fuerit, cessabunt tandem terrestria, incipient denique cælestia, ut sanctorum indissolubile æternumque regnum ostendatur, et rex cælestis palam omnibus manifestetur, non jam per figuras, quasi in visione aspectus, neque in columna nubis super cacumine montis occultus, sed inter potestates exercitusque angelicos incarnatus Deus et homo, Filius Dei et Filius hominis, a cælis judex mundi adveniens.

V. 19. — *Post hoc volui diligenter discere de bestia quarta*. Hippolyti. De quarto imperio, ut supra diximus, loquitur, illud scilicet indicans quo majus aliud non surrexit: ex quo oritura sunt decem cornua, et dividuntur in decem diademata. Inter illa cornua aliud parvum cornu surget, quod est cornu Antichristi, et eradicabit tria cornua a facie ejus, hoc est tria regna destruet Ægypti, Libyæ, Æthiopiæ, volens sibi arrogare omnem dominationem. Cum devicerit reliqua cornua septem, incipiet demum, alieno et malo spiritu tamen, suscitare bellum adversus

Α οὐκ ἐγένετο, μήτε ταῦτα προσδοκῆν· εἰ δὲ ἐκεῖνα ἐγένοντο κατὰ καιροὺς ἰδίους, καθὼς προείρηται, πάντως καὶ ταῦτα τελεσθήσεται.

η'. Προσεχόντων τοῖς κέρασιν. Ἰππολύτου. Τουτέστιν ἀπενὸς ἐώρων πρὸς τὸ θηρίον, καὶ ἐθαύμαζον μετὰ τῶν λοιπῶν ἀπάντων καὶ τῶν κεράτων τὸν ἀριθμὸν ἐξηλλαγμένη γὰρ παρὰ τὴν τῶν λοιπῶν θηρίων φύσιν ἦν ἡ τοῦτα θεωρία.

γ'. Ἔως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔβασε. Ἰππολύτου. Παλαιὸν μὲν οὖν ἡμερῶν οὐχ ἕτερον λέγει, ἀλλ' ἢ τὸν ἀπάντων Κύριον καὶ Θεὸν καὶ Ἀεσιτότην, τὸν καὶ αὐτοῦ Χριστοῦ, τὸν παλαιούοντα τὰς ἡμέρας, καὶ τὸν ὑπὸ χρόνων ἡμερῶν μὴ παλαιούμενον.

Β Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος. Ἰππολύτου. Τῶ οὖν ἰδίῳ Υἱῷ ὁ Πατήρ πάντα ὑποτάξας τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ πάντων ἀπέδειξεν αὐτὸν πρωτότοκον ἐκ Θεοῦ, ἵνα μετὰ τοῦ Πατρός Υἱὸς Θεοῦ ὢν ἀποδειχθῆ πρὸ ἀγγέλων, ἵνα καὶ ἀγγέλων κύριος φανῆ; πρωτότοκον ἐκ παρθένου, ἵνα τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ ἐν αὐτῷ ἀναπλάσσωσιν δειχθῆ; πρωτότοκον ἐκ νεκρῶν, ἵνα ἀπαρχὴ τῆς ἡμετέρας ἀναστάσεως αὐτὸς γενηθῆ.

Ἰbid. Ἦτις οὐ παρελεύσεται. Ἰππολύτου. Τῆν ἐξουσίαν πᾶσαν τὴν παρὰ τοῦ Πατρὸς δεδομένην τῷ Υἱῷ ὑπέδειξεν, ὡς ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων βασιλεὺς καὶ κριτὴς πάντων ἀποδέδεικται: ἐπουρανίων μὲν, ὅτι Ἀλόγος ἐκ καρδίας Πατρὸς πρὸ πάντων γεγεννημένος ἦν· ἐπιγείων δὲ, ὅτι ἄνθρωπος ἐγεννήθη, ἀναπλάσσωσιν δι' αὐτοῦ τὸν Ἀδὰμ· καταχθονίων δὲ, ὅτι καὶ ἐν νεκροῖς κατελογίσθη, εὐαγγελιζόμενος ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς, διὰ θανάτου θάνατον νικῶν.

ιζ'. Αἱ ἀρθήσονται. Ἰππολύτου. Τῶν γὰρ τριῶν θηρίων ἤδη διαδραμόντων καὶ μεταστάντων, καὶ τοῦ ἐνὸς ἀκμῆν ἔτι ἐνεστῶτος, ἐάν καὶ τοῦτο μεταρθῆ, παύεται λοιπὸν τὰ ἐπίγεια, ἄρχεται λοιπὸν τὰ ἐπουράνια, ἵνα τὸ τῶν ἁγίων ἀκατάλυτον καὶ αἰώνιον βασιλεῖον δειχθῆ· καὶ ὁ βασιλεὺς οὐράνιος προφανῶς πᾶσιν ἐπιδειχθῆ, μηκέτι διὰ εἰδους, ὡς ἐν ὄρασι βλεπόμενος, μήτε ἐν στήλῃ νεφέλης ἐπὶ κορυφῆς θροῦ ἀποκαλυπτόμενος, ἀλλὰ μετὰ δυνάμεων καὶ στρατιῶν ἀγγελικῶν ἐνσαρκίῳ Θεῷ καὶ ἄνθρωπος, Υἱὸς Θεοῦ καὶ υἱὸς ἀνθρώπου, ἀπ' οὐρανῶν κριτὴς τῶ κόσμῳ παραγινόμενος.

ιβ'. Καὶ ἐθήσονται περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου. Ἰππολύτου. Καθὼς φθάσαντες τὴν τετάρτην εἰπομεν βασιλείαν, ταύτην δηλῶν παρ' ἣν ἕτερα ἄλλη μίζων καὶ τοιαύτη βασιλεία ἐπὶ τῆς γῆς οὐκ ἐγήγερται, ἐξ ἧς μέλλει ἀναφύεσθαι δέκα κέρατα, καὶ μερισθήσεται εἰς δέκα διαδήματα· καὶ ἐν αὐτοῖς ἕτερον μικρὸν κέρα ἀναθήσεται, ὅπερ ἐστὶ τὸ τοῦ ἀντιχριστοῦ καὶ ἐκρίξῃσι τρία τῶν ἐμπροσθεν αὐταῦ· τουτέστι τοὺς τρεῖς βασιλεῖς ἀναίλι, Αἰγύπτου, Λιβύου τε, καὶ Αἰθιοπίων, βουλόμενος ἐαυτῷ περιποιεῖσθαι τὴν πᾶσαν βασιλείαν ὅσπερ κρατήσας τῶν λοιπῶν κερᾶτων ἑπτὰ, ἄρχεται λοιπὸν, ὑπὸ τοῦ αὐτῷ ἄλλο-

τριών και πνεύρου πνεύματος φυσικαίς, πόλεμον Α
 ηγείραν κατά τῶν ἁγίων, και πάντας πανταχοῦ διώ-
 κων, βουλόμενος ὑπὸ πάντων δοξάζεσθαι και προσ-
 κυνῆσθαι ὡς Θεός.

κβ'. Ἔως ἤλθεν. Ἰππολύτου. Παραγινόμενου λοι-
 πῶν ἀπὸ οὐρανοῦ Κριτοῦ τῶν κριτῶν και τοῦ βασιλέως
 τῶν βασιλέων, ὃς μεταστήσει πᾶσαν τὴν τοῦ ἀντικει-
 μένου ἀρχὴν και δόναμιν, και καταφλέξει πάντας
 αἰωνίῳ πυρὶ καλῶζων· τοῖς δὲ δούλοις αὐτοῦ και τοῖς
 προφήταις και μάρτυροι και πᾶσι τοῖς φοβουμένοις
 αὐτὸν δώσει τὸ αἰώνιον βασίλειον. — Τουτέστι ἀτε-
 λούτητον ἔξουσι τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπάλαυσιν.

κγ'. Ἔως καιροῦ, και καιρῶν, και ἡμῶν καιροῦ.
 Ἰππολύτου. Ὅσαρ σημαίνει τρία ἔτη και ἡμῶν.

ΚΕΦ. Θ.

κα'. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ Γαβριήλ... πετόμενος. Ἰππο-
 λύτου. Ὁρᾶς πᾶς ὁ προφήτης τὴν ὀξύτητα τῶν ἁγ-
 γίων παλαιῶν πετρῶν ὁμοίῳ διὰ τὸ κορυφὸν και
 ελαφρὸν, ἅτινα πνεύματα πετόμενα ταχέως πρὸς τὰ
 κελυόμενα ὑπακούουσι.

ΚΕΦ. Ι.

ς'. Καὶ ἡ γωνὴ τῶν λόγων. Ἰππολύτου. Πάντες γὰρ
 σημερον οἱ εἰς αὐτὸν πιστεύοντες τὰ λόγια Χριστοῦ
 φηγγόμεθα, ὡς διὰ στόματος αὐτοῦ λαλοῦντες τὰ ὑπ'
 αὐτοῦ προσηταγμένα.

ζ'. Καὶ ἰδοὺ ἐφέ. Ἰππολύτου. Τοῖς γὰρ ἁγίοις
 φοβουμένοις αὐτὸν, αὐτοῖς μόνος ἐαυτὸν ἀποκαλύ-
 πται· εἰ γὰρ τις δοκᾷ και ἐν Ἐκκλησίᾳ νῦν πολιτεύε-
 σθαι, φόβον δὲ Θεοῦ μὴ ἔξει, οὐδὲν τοῦτον ἀφελῆ ἢ
 πρὸς τοὺς ἁγίους σύνοδος.

κβ'. Ἰκούσθησαν οἱ λόγοι σου. Ἰππολύτου. Ὅρα
 πῶσον ἰσχυεὶ εὐλόβεια ἀνδρὸς δικαίου, ἵνα τὰ μήπω
 μέλλοντα φανερωσθαι ἐν κόσμῳ, τούτῳ μόνῳ ὡς
 ἀξίῳ ἀποκαλυφθῆναι.

ιγ'. Καὶ ἰδοὺ Μιχαήλ. Ἰππολύτου. Τί δὲ ἐστὶ Μι-
 χαήλ, ἀλλ' ἢ ὁ ἄγγελος ὁ τῷ λαῷ παραδεδομένος; ὡς
 λέγει τῷ Μωϋσῆι· Οὐ μὴ πορευθῶ μεθ' ὑμῶν ἐν τῇ
 ὁδῷ, διὰ τὸ τὸν λαὸν σκληροτράχηλον εἶναι· ἀλλ' ὁ
 ἄγγελός μου πορευσεται μεθ' ὑμῶν.

ις'. Ἐτάραξα τὰ ἐντός μου. Ἰππολύτου. Ἐδεῖ γὰρ
 ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου τὰ ἄνω κάτω γίνεσθαι·
 ἵνα και τὰ κάτω εἰς τὰ ἀνω ἔλθῃν δυναθῆ· — Χρό-
 νου, φησὶ, θέομαι εἰς τὸ ἀναλαθεῖν ἑμαυτὸν, και δυνα-
 θῆναι ἀρκέσαι τα πρὸς τοὺς λόγους, και ἀποκρίνα-
 σθαι πρὸς τὰ λεγόμενα. — Ἄλλ' ἐν τούτοις, φησὶ,
 ὦν, πρὸ ἐλπίδας ἐρρωνύμην· ὁ μὴ γὰρ ὀφθεῖς ἤπ-
 τετο· αὐτίκα δὲ μάλα ἢ μὲν ἀσθένεια ἀπηλαύνετο,
 εἰς δὲ τὴν προτέραν καθιστάμην ἰσχύιν. — Ὅποτε
 γὰρ παρελθῆ πᾶσα ἡ τοῦ βίου ἡμῶν ἰσχύς και δόξα,
 τότε δυναμύμεθα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ὀρεγοντος χεῖρα,
 και ἐγειροντος ἐκ νεκρῶν ζῶντας, και ὡς ἀπὸ ἔδου
 εἰς ἀνάστασιν ζωῆς.

ιη'. Καὶ ἐπίσχυσέ με. Ἰππολύτου. Ὅποτε γὰρ
 εὐελπίδας ἐποίησεν ἡμᾶς ὁ Λόγος πρὸς τὰ μέλλοντα,
 εὐπιδίας και τῆς τούτου φωνῆς ἀκούειν δυνάμεθα.

κ'. Τοῦ καλεῖσθαι μετὰ ὀρχοντος Περσῶν. Ἰπ-
 πολύτου. Ἀφ' ἧς γὰρ ἡμέρας ἔδωκας τὸ πρόσωπόν
 σου κακωθῆναι ἐναντίον Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἡκού-

sanctos, et omnes ubique persequetur, volens ab
 omnibus glorificari et adorari velut Deus.

V. 22. — *Donec venit Antiquus dierum.* Hippo-
 lyti. Venit tandem e caelo Judex judicum, et Rex
 regum, qui destruet omnem Inimici imperium et
 potestatem, et comburet omnes aeterno igne pu-
 niens; servis autem ejus, et prophetis, et martyri-
 bus, et omnibus timentibus eum dabit aeternum ro-
 gnum; hoc est aeternam habebunt bonorum pos-
 sessionem.

V. 25. — *Usque ad tempus et tempora et dimi-
 dium temporis.* Hippolyti. Quod significat tres an-
 nos cum dimidio.

CAP. IX.

V. 21. — *Ecce vir Gabriel... cito volans... etc.*
 Hippolyti. Vides quomodo propheta velocitatem
 angelorum avi pennigeræ assimilat, propter levita-
 tem et rapiditatem, cum quibus hi spiritus celeriter
 jussis obediunt.

CAP. X.

V. 6. *Et vox sermonum.* Hippolyti. Omnes enim
 hodie qui in eum credimus, oracula Christi præ-
 dicamus, quasi per os ejus loquentes ejus præcepta.

V. 7. — *Vidi autem ego.* Hippolyti. Sanctis
 enim timentibus eum solis sese revelat; nam si quis
 videtur et in Ecclesia jam vivere, timorem autem Dei
 non habet, nihil ei expedit sanctorum societas.

V. 12. — *Exaudita sunt verba tua.* Hippolyti.
 Vide quantum potest oratio viri justii, ut quæ non-
 dum manifestata sunt in mundo, huic soli ut
 sancto revelentur.

V. 13. — *Et ecce Michael.* Hippolyti. Quis est
 Michael, nisi angelus populo datus ut custos? Ut
 dixit (Deus) Moyse: Non ambulavi inter vos in via,
 quia populus hic dura cervice est, sed angelus meus
 ambulabit inter vos.

V. 16. — *Dissolutæ sunt compages meæ.* Hippo-
 lyti. Oportet adventu Domini quæ sursum sunt
 deorsum fieri, ut quæ deorsum sursum ire possint.
 — Tempore, inquit, mihi opus est, ut colligam
 meipsum, possimque sustinere sermones, et respon-
 dere his quæ dicta sunt. — Sed in his, inquit, cum
 essem, præter spem roboratus sum: invisibilis enim
 (Deus) me tangebatur, et protinus quidem debilitas
 mea ablata est, et in priore restitutus sum ro-
 bore. Quoties enim transit omne vitæ nostræ ro-
 bur, tunc potentes sumus per Christum manum
 tendentem, et evigilantem ex mortuis viventes, et
 quasi ab inferis in resurrectionem vitæ.

V. 18. *Et confortavit me.* Hippolyti. Quoties enim
 spe nos implevit Verbum pro rebus futuris, facile
 vocem ejus auscultare possumus.

V. 20. — *Ut prælior adversum principem Persa-
 rum.* Hippolyti. Ex illa die qua humiliasti vultum
 tuum a facie Domini Dei tui, audita est oratio tua.

et missus sum ego ut praelier adversum principem Persarum; quoddam enim consilium fuerat ne dimitteretur populus: ut ergo citius fieret petitio tua, restitui ego adversus illum.

CAP. XII.

V. 1. — *Et veniet tempus quale non fuit* (in text. Græc., *tempus afflictionis*). Tunc erit afflictio magna, qualis non fuit talis a constitutione mundi, aliis alio per cunctam civitatem et regionem, ad perdendos fideles emissis; et sanctis ex occidentis in orientem transeuntibus; habitantibus vero in oriente transmigrantibus in meridiem; aliis autem in montibus et speluncis latitantibus; ubique illos abominatione persequente; per maria, per terras eos per decreta crudelia interimente, et omnimodo ex hoc mundo eos conquassante; non valentibus ipsis propria vendere, neque emere apud alienos, nisi quis nomen bestiae habeat et circumferat, vel hujus signum in fronte gerat; omnes enim tunc ex omni loco propulsabuntur, et ex penatibus abducentur, et in carceribus trahentur, et omni cruciati punientur, et ex toto mundo ejicientur.

V. 2. — *Evigilabunt alii in vitam æternam*. Hippolyti. Qui veræ vitæ credunt, et in libro vitæ scripti sunt. *Ibid.*: *Et alii in opprobrium*. Hippolyti. Qui cum Antichristo consentiunt, et cum illo in poenis æternis conjecti.

V. 3. — *Qui autem docti fuerint, fulgebunt*. Hippolyti. Etenim Dominus in Evangelio idem dixit: *Tunc justii fulgebunt sicut sol* (Matth. xiii, 43).

V. 7. — *In tempus, et tempora, et dimidium temporis*. Hippolyti. Tres annos et dimidium Antichristi prædixit; *tempus* indicat unum annum; *tempora* duos annos; *dimidium temporis* dimidium anni: hi sunt *dies mille ducenti nonaginta* quos prædixit Daniel (xii, 11).

V. 9. *Clausi sunt signatique sermones*. Quoniam quæ præparavit Deus sanctis intelligere homo non potest; neque enim oculus illa vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt quæ, etiam tunc desiderabunt sancti contemplari; sic dixit (Deus) ei (Daniel), *quis clausi sunt, signatique sermones* isti usque ad præfinitum tempus, donec elegantur et igne probentur multi; quidam autem electi, sed qui veritatis verbo crediderunt, ut dealbentur per illud, et mundati a sordibus peccati, induant celestem, parum et fulgentem sanctum Spiritum; us, ad veniente sponso, statim intrent cum eo.

V. 11. — *Posita fuerit abominatio in desolationem*. Hippolyti. Duas ergo abominationes dicit Daniel: una quidem fuit exterminatio, quam suscitavit Antiochus, et ad abominationem desolationis refertur; alia vero universa, cum veniet Antichristus; nam, ut dicit Daniel, et ille propter ruinam multorum constituetur.

αθη ή δέησίς σου, και άπεστάλην έγάδ τοῦ πολεμησαι μετα άρχοντος Περσῶν· βουλή γάρ τις έγένετο μη άποστειλειν τῶν λαῶν· ίνα οὖν έν τάχει τῶ αλ-τημά σου γένηται, άντίστην τούτῳ έγώ.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

α'. Έσται καιρός θλίψεως. Ίππολύτου. Τότε γάρ εσται θλίψις μεγάλη, οια οὐ γέγονε τριαύτη από κα- ταβολής κόσμου, άλλων άλλαγή κατά πῶσαν πόλιν και χώραν εις τῶ άναρρεΐσθαι τούς πιστούς πεμπο- μένων και τῶν άγιῶν από δύσεως εις ανατολήν πο- ρευομένων, και τῶν δέ από ανατολῶν εις μεσημβριν διωκομένων, άλλων δέ έν τοις ὕρεσι και σπηλαιῶσι κρυπτομένων πανταχοῦ δέ αυτούς τοῦ βδελύγματος πολεμοῦντος, και διά θαλάσσης και διά ξηρᾶς τούτους διά τοῦ προετάγματος άναρροῦντος, και κατά πάντα τρέπον εκ τοῦ κόσμου εκθλίβοντας· μη δυναμένων αὐ- τῶν μηκέτι τῶν ίδιῶν πωλῆσαι, μήτε αγοράσαι παρά τῶν άλλοτριῶν, χωρις έν μήτις τῶ ὄνομα τοῦ θηρίου εχη και περιφέρη, ή τῶ τούτου χάραγμα επί μετώπου βασιτάση· πάντες γάρ τότε εκ παντός τόπου εκδιω- χθήσονται, και εκ τῶν οικειῶν κατασπασθήσονται, και έν τῶ δημοσίῳ συρθήσονται, και πάση καλάσει κολασθήσονται, και εκ παντός κόσμου εκθληθήσονται.

β'. Έξεγερθήσονται οὔτοι εις ζωην αιώνιον. Ίπ- πολύτου. Οι τῆ ὄντως ζωῆ πιστοευκότες, και έν βίβλῳ ζωῆς εγγεγραμμένοι.

Και οὔτοι εις ὄνειδισμόν. Ίππολύτου. Οι τῶ αντιχρίστῳ συνερῶμενοι, και σὺν αὐτῷ εις τὴν αἰῶ- νιον κλάσιν βαλλόμενοι.

γ'. Και οι συνιέντες εκλάμψουσιν. Ίππολύτου. Και γάρ ο Κύριος έν τῶ Εὐαγγελίῳ τῶ ὁμοιον ειρηκε. Τότε οι δικαιοι εκλάμψουσιν ὡς ήλιος.

δ'. Εις καιρόν και καιρούς και εις ήμισυ και- ροῦ. Ίππολύτου. Τά τρία ετη και ήμισυ τοῦ Αντι- χρίστου εσήμανε· καιρόν γάρ λέγει ενιαυτοῦ και- ροῦ δέ, δύο ετη ήμισυ καιροῦ, ήμισυ ενιαυτοῦ· αὐ- ται εἰσιν αι ασι' ήμέραι; ἄς προεῖπε Δανιήλ.

ε'. Έμπερασμαῖνοι και εσφραγισμένοι οι λόγοι. Ίππολύτου. Έπειδή γάρ ἄ ήτοιμασεν ο θεός τοις άγίοις εκκηγήσασθαι άνθρωπος οὐ δύναται· οὔτε γάρ ὀφθαλμοῦς αὐτά εἶδεν, οὔτε οὖς ήκουσεν, οὔτε επί καρ- διαν ανθρώπου άνέσθη, εις ἄ και επιθυμήσεται τότε ἄγια εγκύφα· οὔτως εφη πρὸς αὐτόν, ὅτι έμπερα- σμαῖνοι εἰσιν οι λόγοι οὔτοι, ἔως καιροῦ πέρας· ἔως ἄν εκλεῖψωσι, και εκπυρῶθωσι πολλοί· τινές δέ οι εκλεγόμενοι, άλλ' οι τῶ τῆς αληθείας λόγῳ πιστεύον- τες, ίνα λευκανθῶσι δι' αὐτοῦ, και αποβάλλοντες τῶν τῆς ἁμαρτίας ῥύπων, ενδύσωνται τῶ ἐπουράνιον, πα- θαρῶν, και διαυγῆς ἄγιον Πνεῦμα, ίνα παρόντος τοῦ νομφίου, εὐθέως συνεισελθωσιν αὐτῷ.

ια'. Δοθήσεται τῶ βδελύγμα τῆς ερημώσεως. Ίππολύτου. Δύο οὖν βδελύγματα ειρηκε Δανιήλ· έν μὲν αφανισμοῦ, ὃ εσθησι κατά καιρόν Αντίοχος κατά τῶ τῆς ερημώσεως· άλλο καθόλου, ὡς παρῆσται ὁ Αν- τιχρίστος· ὡς δέ λέγει Δανιήλ και αὐτός ἐπ' ἀπωλείῃ πολλῶν συστήσεται.

ἹΠΠΟΛΥΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ

EIS THN ΣΩΣΑΝΝΑΝ.

HIPPOLYTI ROMÆ EPISCOPI

IN SUSANNAM.

(GALLAND., *Biblioth.*, II, 442.)

Αὐτὴ μὲν οὖν ἡ ἱστορία γεγένηται ὕστερον, προσ- A
γράφη δὲ τῆς βίβλου πρώτης. Ἔθος γὰρ ἦν τοῖς
γραμματεῦσιν ὕστερόκρωτα καλλὰ ἐν ταῖς γραφαῖς
τιθέναι. Εὐρίσκομεν γὰρ καὶ ἐν τοῖς προφήταις ὁρά-
σεις τινὰς πρώτας γεγραμμένας, καὶ ἐπ' ἄσχατων
πληρωμένας· καὶ αὐ πάλιν ἐπ' ἄσχατων εἰρημένας,
καὶ πρώτας γεγενημένας. Τοῦτο δὲ οἰκονομία τοῦ
Πνεύματος ἐγένετο, ἵνα μὴ ὁ διάβολος συνῆ τὰ ὑπὸ
τῶν προφητῶν ἐν παραβολαῖς λελαλημένα, καὶ παγι-
θεύσας ἐκ δευτέρου πάλιν ἀπακτείνῃ τὸν ἄνθρωπον.

Καὶ ὄνομα αὐτῷ Ἰωακείμ. Οὗτος ὁ Ἰωακείμ πά-
τριος γενόμενος ἐν Βαβυλῶνι, λαμβάνει τὴν Σωσάν-
ναν εἰς γυναῖκα. Αὐτὴ δὲ ἦν θυγάτηρ Χαλκίου τοῦ ἱε-
ρέως, τοῦ εὐρόντος τὸ βιβλίον τοῦ νόμου ἐν τῷ οἴκῳ
Κυρίου, ἦν ἵνα Ἰωσίας ὁ βασιλεὺς ἐκλείψεν αὐτὸν B
καθαρίσαι τὰ ἅγια τῶν ἁγίων. Ἀδελφὸς γίνεται Ἰε-
ρεμίας ὁ προφήτης, ὃς ἅμα τοῖς ἐπιλοιπίσι, μετὰ τὴν
γενομένην τοῦ λαοῦ ἐν Βαβυλῶνι μετακίαν, ἀνήχθη
εἰς Αἴγυπτον, καὶ παρήκασεν ἐν Τάφναις· καὶ ἐπὶ προ-
φητεῶν λιθοβοληθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀνῆρέθη.

Καλὴ σφόδρα καὶ γοδουμένη τὸν Κύριον. Ἐκ
γὰρ τοῦ καρποῦ τοῦ ἐξ αὐτῶν προβλήματος, εὐκλῶς
καὶ τὸ δένδρον γινώσκεται. Ἄνδρες γὰρ εὐλαβεῖς καὶ
ζηλωταὶ τοῦ νόμου γεγενημένοι, ἀξια Θεοῦ τέκνα ἐν
κόσμῳ προηγάγοντο· τὸν μὲν προφήτην καὶ μάρτυρα
Χριστοῦ γεγενημένον, τὴν δὲ σὺφρονα καὶ πιστὴν
εὐρημένην ἐν Βαβυλῶνι· ἥς τὸ σεμνὸν καὶ σὺφρον,
τὸν μακάριον Δανιὴλ προφήτην ἀπέδειξεν.

Καὶ ἦν Ἰωακείμ πλούσιος σφόδρα. Δεῖ οὖν ἐπι- C
ζητεῖν τὸ αἴτιον· πῶς γὰρ ἀχμάλωτοι ὑπάρχοντες
καὶ ὑπόδουλοι Βαβυλωνίους γεγενημένοι, τῶν δυνάτων
συνέρχασθαι ἐπίκουτο ὡς αὐτελεύσιοι; Ἐν τούτῳ
δεῖ νοεῖν, ὅτι μετακίσις αὐτοῦς Ναβουχοδονόσορ, φι-
λανθρώπως αὐτοῖς ἐχρήσατο, καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς
συνερχομένους, πάντα τὰ κατὰ τὸν νόμον πράσσειν.

Καὶ μεσοῦσης τῆς ἡμέρας εἰσεπορεύετο Σω-
σάννα. Ἡ Σωσάννα προετυπύτο εἰς τὴν Ἐκκλη-
σίαν· Ἰωακείμ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, εἰς τὸν Χριστόν· ὁ
δὲ παράδεισος, ἡ κλήσις τῶν ἁγίων, ὡς δένδρων καρ-
ποφόρων ἐν Ἐκκλησίᾳ πεφυτευμένων. Βαβυλῶν δὲ
ἴσται ὁ κόσμος· οἱ δὲ δύο πρεσβύτεροι, εἰς τύπον δεῖ-

Quod hic narratur ¹, posterius gestum est, etiam
ante primum librum scriptum est. Sic enim scripto-
rum moribus comparatum est, ut non pauca inverso
ordine, litterarum monumentis consignata tradant.
Nam etiam in prophetis quasdam visiones offendi-
mus prius conscriptas; ac rursus in postremis re-
latas, quæ primo contigerunt. Id vero peculiari Spi-
ritus numine ac consilio fiebat, ne diabolus intelli-
geret quæ prophetis in parabolis dicta erant, ac
denuo ad perdendum rursus hominem laqueos ten-
deret.

V. 1: *Et nomen ejus Joacim.* Hic Joacim advena
Babylone factus, Susannam uxorem ducit. Porro
Susanna filia erat Helciae sacerdotis, ejus qui librum
legis in domo Domini invenit, quando rex Josias
mundari Sancta sanctorum præcepit ². Ejus frater
est Jeremias propheta, qui una cum residuis, post
transmigrationem populi Babylonem, ductus est in
Ægyptum, et habitavit in Taphnis ³; ubi prophe-
tans lapidibus obrutus sublatum est.

Pulchra valde et timens Dominum. Ex fructu enim
illorum germinis, facile quoque arbor cognoscitur.
Viri enim religiosi legisque æmulatores facti, di-
gnos Deo liberos in mundo producerunt; alterum,
Christi prophetam atque martyrem; alteram, ca-
stam integræque fidei Babylone repertam; cujus pu-
dicitia atque castitas ratio fuit, ut innotesceret Da-
niel propheta.

V. 4: *Et erat Joacim dives valde.* Querenda
causa est: quomodo enim qui captivi essent et Ba-
byloniis mancipati, in unum convenire poterant,
quasi sui juris essent atque liberi? Qua in re consi-
derandum est, Nabuchodonosorem qui eos transtul-
erat, mitius illis usum esse, ac permisisse ut liberis
conventibus, cuncta ex legis rationibus agerent.

V. 7: *Et meridie ingrediebatur Susanna.* Susanna
Ecclesiam præfigurabat; Joacim vero vir ejus,
Christum. Hortus seu pomarium, vocatio sanctorum,
qui tanquam fructiferæ arbores in Ecclesia plantati
sunt. Babylon, mundus est. Duo seniores, duos po-
pulos figurare noscuntur, qui Ecclesie insidias

¹ Dan. XIII. ² IV Reg. XXII, 8. ³ Jer. XLIII, 8.

struant; alterum qui ex circumcisione, alterum qui ex gentibus. Nam quod ait (v. 5) *fuisse constitutos populi præsides atque iudices*; ideo est, quod hoc ævo potestatem exercent præsidetque injuste iudicando justos.

V. 8: *Et videbant eam duo seniores*. Hæc enim vero Judæorum principes nunc e libro volunt amputare, dicentes ea non gesta esse Babylone: quos nempe pudeat tanti illius per id tempus seniorum facinoris.

V. 9: *Et everterunt sensum suum*. Qui enim Ecclesiæ insidias struxerunt ejusque corruptores fuerunt, quoniam modo justa iudicare possint; aut mundo corde in caelum suspicere, qui principi hujus sæculi sint mancipati?

V. 10: *Et æranique ambo erga eam stimulis agitati*. Vere enim accipi potest quod ita dictum est; semper enim duo populi, Satanæ cujus afflatu aguntur, stimulis incitati, persecutionum procellas ærumnasque adversus Ecclesiam suscitare student; quærentes qua demum ratione eam corrumpant, cum se cum ipsi non consentiant.

V. 12: *Et observabant sollicitè*. Id vero animadvertamus operæ pretium est: hæc enim scilicet observare ac curiosius inquirere quæ in Ecclesia fiant, tum gentiles, tum ex circumcisione Judæos; qui videlicet falsos testes adversum nos velint subornare, quemadmodum ait Apostolus: *Propter autem subintroductos falsos fratres, qui subintraverunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo*.

Peccati genus est, quærere ut feminis attentas animus.

V. 13: *Et egressi recesserunt a se mutuo*. Quod ergo a se mutuo recesserunt hora prandii, hoc significat in terrenis quidem cibis non consentire Judæos cum gentibus; in sensu vero cunctisque rebus ad sæculi usum spectantibus, convenire ac communicare.

V. 14: *Et sciscitantes ad invicem causam, confessi sunt suam concupiscentiam*. Ipsi sibi vaticinantur, sciscitantibus cogitationibus reddituros esse Deo rationem: pro omnibus quæ peccaverint, quemadmodum Salomon ait: *Sciscitatio* (seu examen) *perdet impios*. Capiantur enim hi sciscitatione.

V. 15: *Dum observarent diem aptum*. Quem porro nisi diem Paschæ, per quem lavacrum in pomariæstuantibus paratur, et Susanna lavans, munda Deo sponsa sistitur?

Cum duabus solis puellis. Quando enim Ecclesia ex more cupit lavacrum suscipere, duas necessario ancillas comites habet. Etenim Ecclesia per fidem in Christum et per charitatem in Deum confessa recipit lavacrum.

V. 18: *Dixitque puellis: Afferte mihi oleum*. Proinde fides et charitas, oleum et smegmata lavantibus parant. Quænam vero smegmata, nisi Verbi

κινονται τῶν δύο λαῶν τῶν ἐπιβουλευόντων τῇ Ἐκκλησίᾳ· εἰς μὲν, ὁ ἐκ περιτομῆς, καὶ εἰς, ὁ ἐξ ἔθνῶν. Τὸ γὰρ λέγειν, ἀπεδείχθησαν ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ κριταί· ὅτι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ ἐξουσιάζουσι καὶ ἄρχουσι, κρίνοντες ἀδίκως δικαίους.

Καὶ ἐθεώρουν, αὐτὴν οἱ δύο πρεσβύτεροι. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ τῶν Ἰουδαίων ἄρχοντες βοῶνται νῦν περικόπτειν τῆς βίβλου, φάσκοντες μὴ γενέσθαι ταῦτα ἐν Βαβυλῶνι· ἀισχυόμενοι τὸ ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν γεγενημένον.

Καὶ διέστρεψαν τὸν καιρὸν τοῦν. Οἱ γὰρ ἐπιβουλοὶ καὶ φθοραὶ τῆς Ἐκκλησίας γενόμενοι, πῶς δύνανται δίκαια κρίνειν, ἢ καθαρὰ καρδίᾳ ἀναβλέπειν εἰς τὸν οὐρανόν, τῷ ἄρχοντι τοῦ αἰῶνος τούτου δεδουλωμένοι;

Καὶ ἦσαν ἀμφοτέροι κατανενηγμένοι περὶ αὐτῆς. Καὶ γὰρ ἴσθιν ἀληθῶς καταλαβέσθαι τὸ εἰρημένον, ὅτι πάντοτε οἱ δύο λαοὶ κατανασσομένοι ὑπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἐνεργούντος Σατανᾶ, βούλοντο διαγῆμοις καὶ θλίψεσι ἐγείρειν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ζητοῦντες ὅπως διαφθείρωσιν αὐτήν, αὐτοῖς μὴ συμφωνοῦντας.

Καὶ παρατηροῦντο φιλοτιμῶς. Σημειωτέον δὲ τοῦτο· ὅτι ἕως νῦν παρατηροῦνται καὶ περιεργάζονται τὰ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πραττόμενα, οἱ τε ἐξ ἔθνῶν καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς Ἰουδαῖοι, βουλόμενοι ψευδὲς μάρτυρας καταφέρειν κατ' ἡμῶν, ὡς ὁ Ἀπόστολος λέγει· *Διὰ δὲ τοὺς παρεισαχθέντας ψευδοαδελφούς, οἵτινες εἰσῆλθον κατασκοπεῖσαι τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν, ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*.

Ἐὐθὺς ἁμαρτίας, τὸ ζητεῖν προσεγγεῖν γυναιξίν.

Καὶ ἐξελεύσθησαν διαχωρισθῆσαν ἀπ' ἀλλήλων. Τὸ οὖν, διαχωρισθῆσαν ἀπ' ἀλλήλων τῇ ὥρᾳ τοῦ ἀριστου, τοῦτο σημαίνει· ὅτι ἐν μὲν τοῖς βρώμασι τοῖς ἐπιγίνοις οἱ Ἰουδαῖοι τῶν ἔθνῶν οὐ συμφωνοῦσιν· ἐν δὲ ταῖς θεωρίαις καὶ παντὶ πνευματικῷ πράγματι, τοῦτοις συνερχόμενοι κοινωνοῦσιν.

Καὶ ἀντετάξοντες ἀλλήλους τὴν αἰτίαν, ὁμολόγησαν τὴν ἐκιδυμίαν. Αὐτοὶ αὐτοῖς προφητεύονται, ὡς μελλήσουσιν ὑπὸ λογισμῶν ἐταξόμενοι λόγον δοῦναι τῷ Θεῷ ὑπὲρ πάσης ἁμαρτίας ἧς ἔπραξαν, ὡς Σολομὼν λέγει· *Ἐτασομὸς δὲ ἀσεβεῖς ἀλεῖ*. Ἀλλοσκονταὶ γὰρ οὗτοι ὑπὸ ἐτάσως.

Ἐν τῷ παρατηρεῖν· αὐτοῖς ἡμέραν εὐθετον. Πόταν εὐθετον, ἀλλ' ἢ τὴν τοῦ Πάσχα, ἐν ἣ τὸ λουτρὸν ἐν παραδείσῳ τοῖς καιομένοις ἐτοιμάζεται, καὶ Σωσάννα ἀπολουομένη, καθαρὰ νύμφη Θεῷ παρίσταται; *Μετὰ δύο μόνον κορασίων*. Τίτινα γὰρ ἂν τὸ κατὰ σύνηθες ἐπιθυμῆ λουτρὸν λαβεῖν ἡ Ἐκκλησία, ἐξ ἀνάγκης ταύτη δύο παιδίσκας δεῖ παρακολουθεῖν διὰ γὰρ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τῆς πρὸς τὸν Θεὸν λαμβάνει τὸ λουτρὸν ὁμολογούσα ἡ Ἐκκλησία.

Καὶ εἶπε τοῖς κορασίοις· Ἐνέγκατε δὴ μοι ἔλαιον. Ὅς πίστις καὶ ἀγάπη τὸ ἔλαιον καὶ τὰ σμήγματα τοῖς λουομένοις ἐτοιμάζουσι. Τίτινα δὲ ἦν τὰ

Gal. II, 4. Rom. II, 15. Prov. I, 32.

σηγγματα, ἀλλ' ἢ τοῦ ἁγίου Λόγου ἐντολαί; τί δὲ τὸ
 Θιασον, ἀλλ' ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις; αἱς
 μετὰ τὸ λουτρὸν ὡς μύρου χρίονται οἱ πιστεύοντες.
 Ταῦτα πάντα διευτυπούτο διὰ τῆς μακαρίας Σωσάννης
 δι' ἡμᾶς· ἵνα νῦν ἡμεῖς, οἱ τῷ Θεῷ πιστεύοντες, μὴ
 ὡς ἔβη τὰ νῦν γινόμενα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ νοήσωμεν,
 ἀλλ' ἢ πάντα ταῦτα διὰ τῶν πατριαρχῶν προτετυ-
 κωμένα πιστεύσωμεν, καθὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει·
 Ταῦτα δὲ τυπικῶς συνέβαιον ἐκείνοις· ἐγγράφη
 δὲ πρὸς νοθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν
 αἰώνων κατήχησαν.

Καὶ ἐξῆλθον κατὰ τὰς πύλας θύρας. Προμη-
 νύουσαι, ὅτι ὁ βουλούμενος τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ ὕδα-
 τος μεταλαβεῖν, ἀποτάξασθαι μὲν ὀφείλει τῇ πλατείᾳ
 θύρᾳ· διὰ δὲ τῆς στενῆς καὶ τεθλιμμένης εἰσελθεῖν.

Καὶ οὐκ εἶδον τοὺς πρεσβυτέρους. Ὅσπερ γὰρ
 ὅτε ἐν τῷ παραδείσῳ συνεκρίθη ὁ διάβολος ἐν τῷ
 ἔραϊ, οὕτω καὶ νῦν ἐν τοῖς πρεσβυτέροις ἐγκρυβεῖς,
 τὴν ἑαυτοῦ ἐνεκρίσθησεν ἐπιθυμίαν, ἵνα πάλιν ἐκ δευ-
 τέρου διαφθεῖρη τὴν Ἔβαν.

Ἰδοὺ αἱ θύραι τοῦ παραδείσου κλείνεται. Ὁ
 παρὰ νόμων ἀρχόντων καὶ διαβολικῆς ἐναργείας μεμε-
 σωμένων· ταῦτα ὑμῖν παρέδωκε Μωϋσῆς; οὕτω δὲ
 τὸν νόμον ἀναγινώσκοντες ἐτέρους διδάσκετε; Ὁ λέ-
 γων μὴ φονεύειν, αὐτὸς φονεύει; Ὁ λέγων μὴ ἐπι-
 θυμεῖν, αὐτὸς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον διαφθείρειν
 θέλει;

Καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ σου ἐσμέν. Τί ἀναπαίθετε, ἄνομοι,
 ᾧ ἔρποντα καὶ ἀκέραιον ψυχήν λόγους ψευδέσιν, ἵνα τὴν
 οἰκίαν ἐπιθυμίαν στήσητε;

Εἰ δὲ μὴ, καταμαρτυρήσομέν σου. Ταῦτα, ὡμῶν
 τὰ ἀπ' ἀρχῆς δαίναι τολμήματα, διὰ τὸν ἀπ' ἀρχῆς ἐν
 ὑμῖν ἐμφωλεύσαντα πλάνον. Ἦν γὰρ ὅπως μετὰ
 ταύτης νεανίσκος ἀπ' οὐρανῶν ἡμέτερος (1), οὗ συγ-
 γινόμενος αὐτῇ, ἀλλὰ συμμαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ.

Καὶ ἀνεστράφηεν Σωσάννα. Τούτων οὖν τῶν ῥη-
 μάτων ἀκούσασα ἡ μακαρία Σωσάννα, κατενύγη τὴν
 καρδίαν, καὶ ἔφραξε τὸ στόμα, μὴ βουλομένη ὑπὸ
 ἀνόμων πρεσβυτέρων μιανθῆναι. Ἔστι δὲ καὶ κατα-
 λαβέσθαι ἀληθῶς τὸ συμβάν ἐπὶ τῇ Σωσάννῃ. Τοῦτο
 γὰρ νῦν καὶ ἐπὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ πληρούμενον εὑροῖς.
 Ἦνίκα γὰρ οἱ δύο λαοὶ συμφωνήσουσι διαφθεῖραι τι-
 νας τῶν ἁγίων, παρατηροῦνται ἡμέραν εὐθετον, καὶ
 εἰσελθόντες εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, προσεχυμένων
 ἐκεῖ πάντων καὶ τὸν Θεὸν ὑμνούμενων, ἐπιλαβόμενοι
 ἔλκουσι τινὰς καὶ κρατοῦσι, λέγοντες· Δεῦτε, συγ-
 κατάρθεσθε ἡμῖν, καὶ τοὺς θεοὺς θρησκεύετε· εἰ δὲ
 μὴ, καταμαρτυρήσομεν ὑμῶν. Τοὺς δὲ μὴ βουλο-
 μένους, προσάγουσιν αὐτοὺς πρὸς τὰ βήματα καὶ κατ-
 ηγοροῦσιν, ὡς ἐναντία τοῦ δέγματος Καίσαρος πράτ-
 τοντας, καὶ κατακρίνουσι θανάτῳ.

Στενά μοι πάντοθεν. Ἰδετε ῥήματα σωφρονούσης
 γυναικὸς, καὶ Θεῷ μεμελημένης. Στενά μοι, φησὶ,
 πάντοθεν· ἢ γὰρ Ἐκκλησία οὐ μόνον ὑπὸ Ἰουδαίων
 ὀλιβεται καὶ στενοχωρεῖται, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἔθνῶν, καὶ

A mandata? quodnam autem oleum, nisi virtus Spi-
 ritus sancti? quibus post lavacrum tanquam unguento
 fideles perunguntur. Cuncta hæc per beatam Susan-
 nam nostri causa figurabantur: ne modo scilicet,
 qui Deo credimus, ea quæ impræsentiarum in Ec-
 clesia sunt, tanquam nova ac peregrina existime-
 mus; sed cuncta hæc olim per patriarchas figurata
 credamus, quemadmodum etiam Apostolus ait:
 Hæc contingebant illis in figuris; scripta autem sunt
 ad nostram exhortationem, in quos fines sæculi deve-
 nerunt.

V. 18: Et exierunt per posticum. Nempe præsi-
 gnantes, qui velit in pomario aqua intingi, debere
 nuntium remittere portæ latæ⁹, et per arctam et
 coangustatam ingredi.

B Et non viderunt seniores. Quemadmodum enim
 tunc in pomario (paradiso) delituit diabolus in ser-
 pente⁹; sic nunc quoque in senioribus latitans, sua
 illos concupiscentia accendit, ut rursus de novo cor-
 rumpat Evam.

V. 19: Ecce ostia pomarii clausa sunt. O sclerato-
 s iudices plenosque diabolico afflatu! Num hæc vobis
 tradidit Moyses? Sicne legentes legem alios
 docetis? Qui prædicas non faciendum homicidium,
 homicidium facis? Qui dicis non concupiscendum,
 ipse uxorem proximi corrumpere cupis?

C Et in concupiscentia tua sumus. Utquid, scelesti,
 castam animam atque simplicem verbis mendacibus
 a mentis sententia avocatis, ut libidinem vestram
 statuatis?

V. 21: Quod si nolueris, dicemus contra te testi-
 monium. Hæc vestra ab initio projectæ mentis ausa
 improba, seductoris gratia qui in vobis ab initio
 latitaret. Erat namque vere cum ea vestet e cœlis
 juvenis, non qui cum illa commisceretur, sed qui
 testis foret veritati.

V. 22: Et ingemuit Susanna. His itaque verbis
 auditis, beata Susanna doloris aculeum animo sen-
 sit, osque obturavit, quæ nollet scelestissimorum
 seniorum injuria constuprari. Licet verò etiam vero
 intelligere, quod in Susanna contigit. Hoc enim
 nunc quoque in Ecclesia impleri invenias. Cum
 enim duo populi consenserint, ut quosdam de Ec-
 clesia perdant, diem aptum observant; ingressique
 D in domum Dei, cunctis ibi orantibus Deumque lau-
 dantibus, apprehensos quosdam trahunt, tenentque
 dicentes: Venite, idemque ipsi ac nos sentite, ac diis
 cultum adhibete. Quod si nolueritis, testimonium ad-
 versum vos dicemus. Eos autem qui noluerint, ad
 tribunalia adducunt, et accusant velut qui agant
 contra decretum Cæsaris, ac morte eos damnant.

Angustia sunt mihi undique. Videte verba castæ
 mulieris, ac cujus Deo cura est. Angustia, inquit,
 sunt mihi undique. Ecclesia enim nedom a Judæis
 affligitur ac angustias patitur, verum etiam a ge ti

⁹ I Cor. x, 41. ⁹ Math. vii, 13, 14. ⁹ Gen. iii, 1.

(1) Νεανίσκος ἡμέτερος. Id est Daniel, spiritu prophético præsens. COMBER.

bus; necnon ab iis qui Christiani dicuntur, nec tamen sunt. Ejus enim pudicitiam ac felicitatem velut contuentes, corrumpere eam nituntur.

Sive enim hoc egero, mors mihi est. Deo enim inobedientem esse, ac hominibus obedire, æternam mortem ac supplicium parit.

Si autem non egero, non effugiam manus vestras. Hoc quoque vere dixit. Qui enim adducuntur propter nomen Dei, siquidem fecerint quod jubentur ab hominibus, Deo moriuntur, ac in mundo vivunt; si autem non egerint quod illi imperant, non effugiunt iudicium manus, a quibus ipsis morte damnantur.

V. 23 : *Melius est tibi sine opere.* Hoc namque præstantius, ab iniquis hominibus mori, ut cum Deo vivant; quam illis consentiendo et ab eis solutus, incidere in manus Dei.

V. 24 : *Et clamavit voce magna.* Ad quem, rogo, clamavit Susanna, nisi ad Deum? quemadmodum ait Isaias : *Tunc clamabis, et Deus exaudiet te; adhuc loquente te dicit : Ecce adsum*¹⁰.

Clamaverunt et duo seniores contra eam. Iniqui enim et improbi non cessant clamare adversum nos, et dicere : *Tolle e terra, qui tales sint; non enim decet eos vivere.*

Evangelico sensu Susanna contempnit eos qui occidunt corpus¹¹, ut salvaret animam suam a morte. Nam peccatum mors animæ est; præsertim autem mœchia. Quia enim anima Christo copulata, discessione a fide in perennem traditur mortem, poenam scilicet æternam; ad ejus rei fidem, violato quoque corporalium nuptiarum foedere perversisque thalamis, lex poenæ mortis indixit.

V. 25 : *Et cucurrit unus, et aperuit ostia.* Nempe latam et spatiosam ostendens viam, quam incedendo, qui illis morem gerunt, pereunt.

V. 30 : *Porro Susanna erat delicata valde.* Non quod meretricios fucos corpori adpersos haberet, uti habebat Jezabel, aut oculos variis pigmentis cerussa que ac minio oblitos; sed fidei et castitatis ac sanctimoniz decore pollebat.

V. 34 : *Et posuerunt manus super caput ejus.* Ut vel ejus contactu, libidinem suam exsatiarent.

V. 35 : *At illa flebat.* Lacrymis enim et fleu e caelis Verbum excibat, quod lacrymis suscitaturum erat mortuum Lazarum¹².

V. 41 : *Et credidit eis multitudo.* Operæ pretium igitur est, ut in omni firmi negotio, mendacibus animam non attendamus; nec facile iudicium personis ac obsequamur adduci non sinamus, qui nos Deo rationem reddituros esse non nesciamus : sed sectando veritatem, accuratam fidei rationem inquirendo, Deo accepti erimus.

V. 44 : *Et exaudivit Deus vocem ejus.* Quicumque enim invocant eum ex corde puro, hos exaudiet

¹⁰ Isa. LI, 9. ¹¹ Matth. x, 28. ¹² Juan. xi, 35.

A ὑπὸ τῶν λεγομένων μὲν, οὐκ ὄντων δὲ Χριστιανῶν οἰοῦναι τὸ σῶφρον καὶ εὐπαθὲς ταύτης ἐνορῶντες, φθείρειν ταύτην βιάζονται.

Ἐὰν τε γὰρ τοῦτο πράξω, θάνατός μοι ἐστίν. Τὸ γὰρ παρακούσαι Θεοῦ, καὶ ὑπακούσαι ἀνθρώποις, θάνατον καὶ κώλασιν αἰώνιον ἐργάζεται.

Ἐὰν δὲ μὴ πράξω, οὐκ ἐκφευξοῦμαι τὰς χεῖρας ὁμῶν. Καὶ τοῦτο ἀληθὲς εἶρηκεν. Οἱ γὰρ προσαγόμενοι ἔνεκον τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐὰν μὲν πράξωσι τὸ ὑπ' ἀνθρώπων κελευόμενον, ἀποθνήσκουσι τῷ Θεῷ ἡ ζήσουσι δὲ ἐν κόσμῳ· ἐὰν δὲ μὴ πράξωσι τὸ ὑπὸ ἀνθρώπων κελευόμενον, οὐκ ἐκφεύγουσι τὰς χεῖρας τῶν δικαστῶν, ὑπ' αὐτῶν ἐκείνων κατακρινόμενοι.

Ἀρεστόν μοι ἐστὶ μὴ πράξασαι. Τοῦτο γὰρ διαφωρότερον, ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἀδίκων, ἢ παρὰ Θεῷ ζῆσαι· ἢ συνθεμένους αὐτοῖς, καὶ ἀπολυθέντας ὑπ' αὐτῶν, ἐμπσεῖν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ.

Καὶ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ. Πρὸς τίνα οὖν ἀνεβόησεν ἡ Σωσάννα; ἀλλ' ἢ πρὸς Θεόν; ὡς Ἡσαίας λέγει· *Τότε βοήσεις, καὶ ὁ Θεὸς εἰσακούσεται σου· ἐκτε λαλοῦντός σου, ἐρεῖ· Ἴδού πῆραμ.*

Ἀνεβόησαν καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι κατέναντι αὐτῆς. Οἱ γὰρ ἄνομοι οὐ παύονται βοῶντες καθ' ἡμῶν, καὶ λέγοντες· *Αἶρε ἐκ τῆς γῆς τοὺς τοιοῦτους, οὐ γὰρ καθήκον αὐτοῖς ζῆν.*

Εὐαγγελικῶς ἡ Σωσάννα κατεφρόνησε τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐκ θανάτου. Θάνατος δὲ ψυχῆς, ἡ ἁμαρτία, ἐξαιρέτως δὲ ἡ μοιχεία. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ συναφθεῖσα τῷ Χριστῷ ψυχῇ, ἀποστῆσα τῆς πίστεως εἰς τὸν διηνεκῆ παραπέμπεται θάνατον, τὴν αἰώνιον κώλασιν· πρὸς πίστιν τοῦτου, καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν γάμων παραλυμένων καὶ διορτυτομένων, θάνατον ὠριτεν ὁ νόμος ἐπιτίμιον.

Καὶ δραμῶν ὁ εἰς, ἤνοιξε τὰς θύρας. Τὴν πλατεῖαν καὶ εὐρύχωρον ὁδὸν ἐπιδεικνύων, δι' ἧς οἱ τοῦτοις παιθόμενοι ἀπόλλυνται.

Ἡ δὲ Σωσάννα ἦν τρυφερὰ σφόδρα. Ὁ κάλλος περὶ σῶμα πορνικόν, ἐν τρόπῳ περιέκειτο τῇ Ἰεζάβελ, οὐδὲ ὕψις ποικίλοις χρώμασι πεφυκωμένη· ἀλλ' εἶχε κάλλος πίστεως καὶ σωφροσύνης καὶ ἀγιασμοῦ.

Ἔθηκεν τὰς χεῖρας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς. Ἴνα κἂν ἐν τῷ ἄψασθαι αὐτῆς, τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας τὸν κόρον τελέσωσι.

Ἡ δὲ ἦν κλαίονσα. Διὰ γὰρ τῶν δακρῶν ἐφελκετο τὸν ἀπ' οὐρανῶν Λόγον, τὸν μέλλοντα διὰ δακρῶν ἐγείρειν τὸν Λάζαρον τεθνηκῆτα.

Καὶ ἐπίστευσεν αὐτοῖς ἡ συναγωγή. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἐν παντὶ πράγματι ἐδραλοὺς γενομένους, μὴ τοῖς ψευδέσιν προσέχειν, μηδὲ προσώποις ἀρχόντων εὐκόλως συναρπαζομένους πείθεσθαι, γινώσκοντας, ὅτι λόγον ἔχοντες δοῦναι τῷ Θεῷ· ἀλλὰ τῇ ἀληθείᾳ στοιχοῦντες, καὶ τὸ ἀκριβὲς τῆς πίστεως ἐπιζητοῦντες, εὐάρεστοι ἐσόμεθα τῷ Θεῷ.

Καὶ εἰσήκουσεν ὁ Θεὸς τῆς φωνῆς αὐτῆς. Ὅσοι γὰρ ἐπικαλοῦνται αὐτὸν ἐκ καθαρᾶς καρδίας, τοῦ-

των ὁ Θεὸς ὑπακούει· ὅσοι δὲ ἐν δόλῳ καὶ ὑποκρίσει, ἀποστρέφει τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἀπ' αὐτῶν.

Πεπαλαιωμένε ἡμερῶν κακῶν. Ἐπειδὴ δὲ φθάσαντες ἐν τῷ προοιμίῳ, διηγησάμεθα, ὅτι οἱ δύο πρεσβύτεροι εἰς τύπον ἀναφέρονται τῶν δύο λαῶν, τοῦ τε ἐκ περιτομῆς καὶ τοῦ ἐξ ἔθνῶν, οἱ καὶ αἱ ἐπίβουλοι γίνονται τῆς Ἐκκλησίας· Ἰδόμεν τὰ ῥήματα αὐτοῦ τοῦ Δανιὴλ, καὶ μάθωμεν, ὅτι ἐν μηδενὶ ἡμᾶς διαφεύδεται ἡ Γραφή. Τῷ γὰρ πρώτῳ πρεσβυτέρῳ διαλεγόμενος, ὡς νομοθέτη ἐπιτιμᾷ· τῷ δὲ ἐτέρῳ, ὡς ἐθνικῶ διαλέγεται, *σπέρμα Χαναάν ἀποκαλῶν*· καί τοι ἄντα ἐν περιτομῇ.

Ἦδη γὰρ ἄγγελος Θεοῦ. Ἀηλοὶ δὲ, ὅτι ἤνικα προσήξατο ἡ Σωσάννα πρὸς τὸν Θεόν, καὶ εἰσηκούσθη, τότε ἐξαπέστάλῃ ὁ ἄγγελος βοηθήσων αὐτῇ, ὃν τρόπον ἐπὶ τοῦ Τωβία καὶ τῆς Σάρρας συνέθη. Προσευξαμένων γὰρ αὐτῶν, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ αὐτῇ ὥρᾳ εἰσηκούσθη ἡ δέησις ἀμφοτέρων, καὶ ἀπεστάλῃ ὁ ἄγγελος Ραφαὴλ ἰάσασθαι τοὺς δύο.

Καὶ ἀνέστησαν ἐπὶ τοὺς δύο πρεσβυτέρους. Ἴνα πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· Ὁ ὀρθύσων βόθρον τῷ πλησίον αὐτοῦ, εἰς αὐτὸν ἐμπεσεῖται.

Προσέχειν οὖν ὀφειλομένον ἅπαν, ἀγαπητοί, φοβούμενοι μὴ τις ἐν τινι παραπτώματι κρατηθεῖς, αὐτὸς τῆς αὐτοῦ ψυχῆς ἔνοχος γένηται, γινώσκοντες ὅτι ἐκδικῶς ὁ Θεὸς περὶ πάντων γίνεται· αὐτὸς ὢν ὁ Λόγος ὀφθαλμὸς (2)· λανθάνει δὲ τοῦτον τῶν ἐν κόσμῳ πρᾶττομένων οὐδέν. Δε' ὁ αἰὲ ἐργήγορι καρδίας (1σ. καρδία ἢ καρδιάς) καὶ σωφρόνως βιούντες, τὴν Σωσάνναν μιμησώμεθα.

Τοῦ ἀγιώτατου Ἰαπολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης.

Τὴν ἀκριβεῖαν τῶν χρόνων, κ. τ. λ.

A Deus; quicunque vero in dolo et hypocrisi, ab eis Deus faciem suam avertit.

V. 52 : *Inveterate dierum malorum.* Quia jam initio ipsoque exordio exposuimus, duos seniores assumi in typum duorum populorum, ejus scilicet qui ex circumcissione et illius qui ex gentibus; qui semper Ecclesiae insidias struunt; videamus ipsas Daniele voces, ac intelligamus nulla re nos Scripturam fallere. Nam primum senioresem alloquens, ut legisperitum eum increpat: alteri vero ut gentili loquitur, v. 56, *semen Chanaan ipsum vocans*, tametsi in circumcissione et Judaeus erat.

V. 55 : *Jam enim angelus Dei.* Porro ostendit, quo tempore Susanna ad Deum oravit, fuitque exaudita, missum ei fuisse angelum qui eam adjuvaret, haud secus ac se res in Tobia et Sarra habuit¹²; ambobus enim eadem die eademque hora orantibus, exaudita est amborum oratio, missusque est angelus Raphael qui eos sanaret.

V. 61 : *Ei consurrexerunt adversus duos seniores, Ut impleretur quod dictum est: Qui fodit foveam proximo suo, incidet in eam*¹³.

In omnibus itaque attendere debemus, charissimi, timentes ne quis in aliquo delicto deprehensus suae ipsius animae obnoxius fiat, scientes quia vindex est Deus de omnibus; cum Verbum ipsum sit oculus, quem nihil latet eorum quae in mundo fiunt. Idcirco semper pervigiles animo ac caste viventes, Susannam imitemur.

Sanctissimi Hippolyti Romae episcopi (5).

Cui constitutum sit ut, etc.

FRAGMENTA ALIA.

(EX GALLAND.)

I.

Apud Anastasium Sinaitam, quæst. XLVIII, pag. 327.

Ἰαπολύτου εἰς τὸν Δανιὴλ (4).

Τῶν γὰρ σιδηρῶν κνημῶν τῶν νῦν ἐπικρατουσῶν C ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν, καὶ τοὺς δακτύλους γωρησάντων, κατὰ τὴν τοῦ φοβεροῦ θηρίου δεξιῶν, καθὼς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν καιροῖς ἀσθημάνται, ἤξει ἀπ' οὐρανῶν ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα, καὶ συντρίψας αὐτήν, καὶ μεταστήσει πάσας τὰς βασιλείας, καὶ δώσει τὴν βασιλείαν ἄγιος Ὑψίστου. Οὗτος ὁ γεννηθεὶς ἕως μέγα, καὶ πληρώσας τὴν γῆν, περὶ οὗ εἰρηται· Ἐδῶρον ἐν ὄραματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενος ὡς Ἰλὶδ ἀνθρώπου· καὶ ἕως τοῦ Παλαιῦ τῶν ἡμερῶν ἐβρασαν· καὶ

¹² Tob. iii, 24. ¹³ Prov. xxvi, 27.

(2) Αὐτὸς ὢν ὁ Λόγος ὀφθαλμὸς. Cotelerius tom. II Monument., pag. 525, legit, αὐτὸς ὢν ὁλος ὀφθαλμὸς. FABRIC.

(5) Fragmentum hoc, quod Hippolyti commentariorum in Daniele initium sive proœmium esse videtur, fragmentis in Daniele supra editis præmissimus. EDIT. PATR.

(4) Εἰς τὸν Δανιὴλ. Meminere Hippolyti ἐπιμνηστῆς in Daniele, Hieronymus cap. LXI *De vir. illustr.*; Photius codd. CCII et CCIII; Oeumenius proœmio in Apocalypsin, edito in bibl. Coisliniana pag. 278; Suidas in Ἰαπολύτου, aliique. FABRIC. — Vide infra inter *Homiliarum fragmenta* § IX.

et omnes populi, tribus et linguæ servient ipsi: potestas ejus, potestas æterna quæ non transibit, et regnum ejus non interibit¹³.

Α αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχή, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες λαοὶ, φυλαὶ, καὶ γλώσσαι δουλεύσουσιν αὐτῷ· ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται.

II.

In Canticum trium puerorum. Ex Catena Patrum in Psalmos et Cantica sacra Scripturæ tom. III edit. Corderiane, pag. 951, ad γ. 87.

Benedicite, Anania, Asaria, Misael, Domino: benedicite apostoli, prophetae et martyres Domini Domino: laudate et superexaltate eum in sæcula.

Hippolyti episcopi Romani.

Admiranda sunt, o dilecti, quæ a tribus pueris in camino dicta sunt: quomodo nihil ex rebus creatis præterierunt, ut nempe nihil quasi liberum vel sui juris esse putaretur: sed quum omnia comprehendissent ac nominassent, cœlestia, terrestria et subterranea, omnia Deo subjecta esse ostenderunt, ut qui omnia per Verbum creaverit: ne quis ullam creaturam vel increatam vel sine principio esse gloriaretur.

Ἐδολογεῖτε, Ἀνανία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον· εὐλογεῖτε, ἀπόστολοι, προφῆται καὶ ἡμάρτυρες Κυρίου τὸν Κύριον, ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε αὐτὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ἰππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης,

Θαυμάσαι δὲ ἴσθιν, ἀγαπητοί, τὰ ὑπὸ τῶν τριῶν παιδῶν ἐν τῇ καμίνῳ λεγόμενα· πῶς οὐδὲν παρέλιπον τῶν ἐκτισμένων, ἵνα μὴ ὡς ἐλεύθερον αὐταξούσων νομισθῇ· ἀλλὰ πάντα συμπεριλαβόντες καὶ ὀνομάσαντες τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ ἐπίγεια καὶ τὰ καταχθόνια, πάντα δοῦλα ἔδειξαν εἶναι τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντα διὰ τοῦ Λόγου κτίσαντος, ἵνα μὴ τις καυχῆσθαι ὡς ἀγνήτην τι καὶ ἄμαχον εἴη κτισμάτων.

IN MATTHÆUM.

(De Magistris, Acta Martyrum Ostiens., p. 405.)

In Matthæi cap. vi, 14. — Sententiam suam exponit περί τοῦ ἐπιουσίου vel de p̄cne substantiali.

Ideo querere jussi sumus quod ad conservationem corporalis substantiæ sufficiat: non pulmentum, sed alimentum, quod deficit corpori restaurans, mortemque ex fame prohibens; non measas opiparas et in voluptates effusas, neque quæcunque corpus insultare animo efficiunt, sed panem, et hunc non in multorum annorum numerum, sed hodie nobis sufficientem.

Διὰ τοῦτο ζητεῖν προσετάχθημεν τὸ πρὸς τηρησὶν ἐξαρχοῦν τῆς σωματικῆς οὐσίας· οὐ τροφὴν ἀλλὰ τροφήν, τὸ ἐλλείπον ἀναπληροῦσαν τοῦ σώματος, καὶ τὴν ἐκ τοῦ λιμοῦ κωλύουσαν θάνατον· οὐ τραπέζας φλεγμαινούσας, καὶ εἰς ἡδονὰς ἐκμαινούσας, οὐδ' ὅσα σκιρτῶν τὸ σῶμα κατὰ τῆς ψυχῆς παρασκευάζει, ἀλλ' ἄρτον, καὶ τοῦτον οὐκ εἰς πολὺν ἐτῶν ἀριθμὸν, ἀλλὰ τὸν σήμερον ἡμῖν ἀρχοῦντα.

IN LUCAM.

(Mai, Scriptorum vet. Collectio nova, tom. IX, Romæ, 1837, p. 645.)

CAP. II.

Vers. 7.—Hippolyti.—Si vis autem, Verbum Dei erat primogenitum, e cœlo ad beatam Mariam descensum, et homo primogenitus in utero formatus, ut primogenitus Dei primogenito homini unitus manifestaretur.

Vers. 22.—Hippolyti.—Cum illum (Jesum) tulerunt in templum ut sisterent eum Domino, purificas solverunt oblationes; si enim purifica munera juxta

¹³ Dan. vii, 13, 14.

D

KEΦ. Β.

Ἰππολύτου. Εἰ δὲ βούλει, Λόγος Θεοῦ ἦν πρωτότοκος, ἀπ' οὐρανῶν ἐπὶ τὴν μακαρίαν Μαρίαν καταρχόμενος, καὶ ἀνθρώπος πρωτότοκος ἐν κοιλίᾳ τλασόμενος, ἵνα ὁ πρωτότοκος Θεοῦ πρωτοτόκῳ ἀνθρώπῳ συναπτόμενος δειχθῇ.

Ἰππολύτου. Ὅτε αὐτὸν ἀνήγαγον εἰς τὸ ἱερὸν, παραστήσῃαι τῷ Κυρίῳ, τὰς καθαρσίους ἐπιτελοῦντας ἀναφοράς· εἰ γὰρ τὰ καθάρσια δῶρα κατὰ τὸν νόμον

ὅτι αὐτοῦ προσεφέρετο, ταύτη καὶ ὑπὸ νόμον γέγοναν· οὕτε δὲ ὁ Λόγος ὑπέκειτο τῷ νόμῳ, καθάπερ εἰ συκοφάνται δοξάζουσιν, αὐτὸς ὢν ὁ Νόμος· οὕτε ὁ Θεὸς ἰδαίτω θυμάτων καθαρῶν, ἀθρόα βοήθῃ καθαρῶν ἅπαντα καὶ ἀγιάζων· ἀλλ' εἰ καὶ ἐκ τῆς παρθένου τὸ ἀνθρώπινον ὄργανον ἀναλαβὼν ἐφόρησε, καὶ ὑπὸ νόμον ἐγένετο, κατὰ τὰς τῶν πρωτοτόκων ἀξίας καθαρῶν, οὐκ αὐτὸς δεόμενος τῆς τούτων χορηγίας ὑπέμνε τὰς θεραπείας, ἀλλ' ἵνα τῆς τοῦ νόμου δουλείας ἐξαγοράσῃ τοὺς πεπραμένους τῇ δικῇ τῆς ἀρεῆς.

ΚΕΦ. ΚΓ΄.

Ἰππολύτου. Διὰ τοῦτο κυλιεροὶ ἔδου ἰδόντες αὐτὸν, ἐπέτηξαν· καὶ πύλαι χαλκαί, καὶ μοχλοὶ σιδηροὶ συνετέθησαν· ἰδοὺ γὰρ ὁ Μονογενὴς εἰσῆλθεν ὡς ψυχὴ μετὰ ψυχῶν, Θεὸς Λόγος ἐμφύων· τὸ γὰρ σῶμα ἔκατο ἐν μνημείῳ, οὐκ κενωθὲν τῆς θεότητος, ἀλλ' ὥσπερ ἐν τῷ ἔδῳ ὢν, τῇ οὐσίᾳ ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, οὕτως ἦν ἐν τῷ σώματι καὶ ἐν τῷ ἔδῳ· ἀχώρητος γὰρ ἐστὶ καὶ ὁ Υἱὸς, ὡς ὁ Πατήρ, καὶ πάντα περιέχει· ἀλλὰ θάλων ἐχωρήθη ἐν σώματι ἐμφύων, ἵνα μετὰ τῆς ἰδίας ψυχῆς πορευθῆ εἰς τὸν ἔδον, καὶ μὴ γυμνῇ τῇ θεότητι.

A legem pro eo offerrebantur, hoc modo sub lege factus est: neque enim Verbum subjectum erat legi, sicut sycophantæ existimant, cum ipse sit Lex: neque Deus indigebat hostiis purificis, qui puncto temporis purificat omnia et sanctificat: sed etsi ex virgine humanum organum suscipiens induit, et sub lege factus sit, secundum primogenitorum consuetudinem purificatus; non ipse tamen indigebat istarum caeremoniarum apparatu; sed eas pertulit, ut a servitute legis redimeret illos qui venditi fuerant jure maledictionis.

CAPUT XXIII.

Hippolyti.—Propterea ostiarii inferorum videntes eum intremuerunt: et postes aeræ, et ferrei vectes confracti sunt. Ecce enim Unigenitus intravit quasi anima inter animas, Deus Verbum in anima habitans; nam corpus jacebat in monumento, non vacuum divinitatis, sed sicut in inferno adest, et substantialiter apud Patrem, sic erat in corpore et in inferno, nam illocabilis est Filius sicut Pater omniaque comprehendit; sed libens habitavit in corpore animam habente, sicut cum propria anima descenderet in inferna et non nuda divinitate.

IN JOANNIS EVANGELIUM ET APOCALYPSIN.

Hieronymus laudat Nostri libellum De Apocalypsi; in marmoreo laterculo nominatur, ὅτι αὐτοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου καὶ Ἀποκαλύψεως. Ebedjesu inter nostri scripta refert apologiam pro Apocalypsi et Evangelio Joannis. Itaque videtur Hippolytus in eodem libro docuisse, Evangelium et Apocalypsin, quæ Joanni apostolo ascribuntur, vere ab eo conscripta esse. Num in illo disputaverit contra Alogos an contra eos qui Romæ hos libros rejecerunt, constituere non audemus. Cum Hieronymus commentarium in Apocalypsin ab Hippolyto conjectum laudare videatur, id quod Syncellus (5) plane affirmat: præterea cum quanti æstimaverit Apocalypsin inde appareat quod in libro De Antichristo (cap. 26 et 48) et ipse confitetur, et singulos locos sæpe offert atque diligenter exponit, revera eum illius libri interpretationem scripsisse non inepte aliquis conjecerit.

(5) Chronogr. p. 558.

FRAGMENTA DUBIA

IN PENTATEUCHUM.

(Pentateuchus Arabicus ms. cum commentariis SS. Patrum [Hunting. ms. 84 litteris Syriacis et Bodl. NE c. 33, Mteris Syriacis fol.].—Arabice et Latine edidit Fabricius Opp. Hippolyti II, 33.—Spurium esse hoc opusculum jam nemo non agnoscit, et ideo satis sit Latinam versionem exhibere. Vide, si lubet, notitiam de Vita et scriptis S. Hippolyti, supra, col. 545.)

PRÆFATIO.

In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, Dei C
minius. Hoc est exemplar legis excellentis.

Verum operæ pretium est, priusquam incipiamus describere exemplar libri legis, ut doceamus te, o frater, de excellentia ejus et dignitate dispositionis ejus. Prima ejus excellentia est, quod tradidit illam Deus per manum Domini beatissimi, principis prophetarum, et primi apostolorum, sive eorum, qui missi sunt ad filios Israelis, nempe Moysis, filii Amran, filii Cahath, e filiis Levi.

Ipsæ autem omnigena scientia ornatus fuit, et præditus optima indole; illustris dignitate, morum

probitate conspicuus, ratiocinandi facultate egregius, collocutus fuit cum Deo. Elegitque illum tanquam instrumentum pretiosum. Per principem et prophetam suum descendere fecit, (tradidit) illam (legem) Deus optimus maximus, glorificetur nomen ejus, in lingua Syriaca Targum, quam transtulerunt Septuaginta in linguam Hebræam, nempe in linguam populi ejus, et idioma plebis.

Suscipit itaque illam Moyses a Domino sæculorum, et primus fuit cui concedita est, quique illius canonibus et regulis morem gessit. Deinde illam docuit filios Israelis, qui et illam amplexi sunt. Et

explicitur ei profunda ejus mysteria et obscuritates; exposuitque ea. $\pi\pi\epsilon$ erant minus facilia, prout Deus ipsi permisit; et celavit eos illa legis arcana, prout prohibuit illum Deus. Neque existit inter illos, qui peritior esset in judiciis et decretis ejus et abdita doctrinae ejus sensa planius impertiretur, donec transferret illum Deus ad se, postquam eum perfectum reddiderat in deserto per totos quadraginta annos.

Atque haec sunt nomina doctorum (ab Hebr. רַבִּין socius) qui continua successione tradiderunt legem post Mosem prophetam usque ad adventum Messiae.

Scio itaque, o frater, benefaciat tibi Deus, quod Deus tradidit legem praestantissimam in manus Moisis prophetae, filii Amran.

Tradiditque illum Moses Josuae, filio Nun.

Tradiditque illum Josua filius Nun et Anathal.

Tradiditque illum Anathal et Jehud.

Tradiditque illum Jehud et Samgar.

Tradiditque illum Samgar et Baruk.

Tradiditque illum Baruk et Gideon.

Tradiditque illum Gideon et Abimelech.

Tradiditque illum Abimelech et Taleg.

Tradiditque illum Taleg et Babin Gilaadita.

Tradiditque illum Babin et Jiptach.

Tradiditque illum Jiptach et Ephran.

Tradiditque illum Ephran et Elul ex tribu Zebalon.

Tradiditque illum Elul et Abdan.

Tradiditque illum Abdan et Shimshon forti.

Tradiditque illum Shimshon et Helkanah, filio Jerachmu, filio Jehud. Ille autem fuit pater Samuelis prophetae. De quo Helkana mentio est initio libri Regum primi.

Tradiditque illum Helkana et Eli sacerdoti.

Tradiditque illum Eli Samueli prophetae.

Tradiditque illum Samuel Nathani prophetae.

Tradiditque illum Nathan et Gad prophetae.

Tradiditque illum Gad propheta Shemaia doctori

(socio).

Tradiditque illum Shemaia et Iddo doctori.

Tradiditque illum Iddo Achiae.

Tradiditque illum Achia et Abihu.

Tradiditque illum Abihu Eliae prophetae.

Tradiditque illum Elia discipulo suo Elisaeo.

Tradiditque illum Elisaeus Malachiae prophetae.

Tradiditque illum Malachia et Abdiahu.

Tradiditque illum Abdiahu et Jehuda.

Tradiditque illum Jehuda Zachariae doctori.

In diebus illis venit Bachthansar, rex Babel, et vastavit domum sanctuarii, et in captivitatem duxit filios Israelis in Babel. Et post captivitatem Babel,

Tradidit illum Zecharia doctor Esaiae prophetae, filio Amos.

Tradiditque illum Esaia Jeremiae prophetae.

Tradiditque illum Jeremia propheta Chizkieli.

Tradiditque illum Chizkiel propheta Hoseae prophetae, filio Bazi.

Tradiditque illum Hosea Joieli prophetae.

Tradiditque illum Joiel et Amos prophetae.

Tradiditque illum Amos Obadiae.

Tradiditque illum Obadia et Jonan prophetae, filio Mathi, filii et Armelah, qui fuit frater Eliae prophetae.

Tradiditque illum Jonan Michae Morashitanitae, qui

Tradidit illum et Nachum Alkousitae.

Tradiditque illum Nachum et Chabakuk prophetae.

Tradiditque illum Chabakuk Sophoniae prophetae.

Tradiditque illum Sophonia Chaggaeo prophetae.

Tradiditque illum Chaggaeus Zechariae prophetae

B filio Bershae.

Tradiditque illum Zecharia Malachiae captivus.

Tradiditque illum Malachia Ezrae doctori.

(6) Tradiditque illum Ezra et Shamai antistiti et Jadua et Samean, Samean tradidit illum Antigono.

Tradiditque illum Antigonus Josepho filio Jobezaris (ei) Josepho filio Gjuchanan.

Tradiditque illum Joseph Jehosuae filio Barachiae.

Tradiditque illum Jehosua Nathani Arbelitae.

Tradiditque illum Nathan Shimeoni, seniori filio Shetach.

Ipsae est, qui portavit Messiam in ulnis suis.

Simeon tradidit illum Jebudae.

Jehuda tradidit illum Zechariae sacerdoti.

C Tradiditque illum Zecharia sacerdos, pater Joannis Baptistae, Josepho doctori ex tribu sua.

Tradiditque illum Joseph Hanani et Caiaphae. Ab istis autem ablatum est sacerdotium, et regnum, et prophetia.

Isti fuerunt doctores usque ad adventum Messiae; ambo erant sacerdotes filiorum Israelis.

Fuit itaque summa antistitum venerabilium honorabilium fides de hac lege praestantissima quinquaginta sex sacerdotum, exceptis Hanan et Caiapha.

Iique sunt qui illum tradiderunt in ultimis diebus reipublicae filiorum Israelis, neque amplius existere sacerdotes post istos.

Haec est historia eorum, quae contigerunt circa legem praestantissimam.

Dixit Armius, auctor libri Temporum: Anno decimo nono regni Ptolemaei regis, jussit ut congregarentur seniores filiorum Israelis, ut sibi in manus praesentarent librum legis, et ut singuli eorum praesto essent ad explanandos sensus ejus.

Astiterunt itaque seniores, secum habentes legem praestantissimam. Tunc jussit ut unusquisque eorum interpretaretur sibi librum legis.

At ille repugnabat (dissentiebat ab expositione) expositioni, quam transtulerant seniores. Et jussit seniores detrueri in carceres et vincula.

(16) Confer Tsemach David, et Maimon. Praefat. ad Seder Zeraim in Pokockii *Porta Mosae*, p. 36.

Et arreptum librum legis conjecit in altam fossam, et immisit super illam ignem et cineres fervidos, per septem dies. Tum postea præcepit, ut conjicerent lutum civitatis in illam fossam, in qua erat liber legis. Et impleta fuit fossa usque ad summum.

Mansit lex sub stercore in illa fossa per septuaginta annos, et non periit, neque corruptum fuit ex ea vel unum folium.

Anno vigesimo primo regni Apianuti regis eduxerunt librum legis e fossa, et ne unum quidem folium ex ea erat corruptum.

Et, post ascensionem Christi in cœlum, venit rex Titus, filius Aspasiani, regis Romæ, in Jerusalem, obseditque et cepit illam. Et destruxit ædificium domus secundæ, quam ædificaverant filii Israel. Destruxit Titus rex domum sanctuarii; interfecit omnes qui erant in ea ex Judæis, et ædificavit Tsionem (sic) in sanguine eorum. Et post illam deportationem (captivitatem) dispersi sunt Judæi in servitutem. Neque amplius congregati sunt in civitatem Jerusalem, neque usquam revertendi spes est.

Postquam igitur vastata fuit Jerusalem, tradidit (tradiderunt) illam (legem) Shemaia et Antalia (Abtalion) reges Baalbach (7) civitatis, quam ædificaverat olim Soliman (Salomo), filius Davidis regis, quæque denuo restaurata fuit in diebus Menasse regis, qui medium secuit Esaiam prophetam cum serra.

Rex Adrianus ex filiis Edom obsedit Baalbach, cepitque illam et occidit omnes qui erant in illa ex Judæis, quotquot erant de prosapia Davidis, in servitutem redegit.

Et dispersi sunt Judæi per universam terram, quemadmodum prædixerat Deus excelsus: *Et dispergam vos inter gentes, et dissipabo vos inter populos.*

Atque hæc sunt, quæ ad nos pervenerunt de historia istius libri præstantissimi.

Explicit præfatio.

In nomine Dei æterni, sempiterni, maximi, misericordis, miseratoris.

Incipimus cum auxilio Dei describere librum legis, et expositionem ejus prout exposuerunt Patres pari (sancti), docti, optimi.

¹⁰ Gen. i, 1. ¹¹ Gen. vi, 17.

(7) Heliopolis Syriæ.

(8) In ms. codice Laudiano (num. A. 182) eadem exstat præfatio Arabicis litteris, cum ea, quam descripsi. Sed nulli sunt commentarii ad versionem. Hunc codicem laudat Pokockius in sua Præfatione ad varias lectiones Arabici Pentateuchi Saadiani, tomæ sexto Bibl. Polyglott. Londin., atque etiam mentionem facit istius successionis pontificum usque ad Ananiam et Caipham. Ibi quoque laudat nostram Catenam sub nomine duorum Commentariorum in Pentateuchum litteris Syriacis dialecto Arabica, etc., quorum versionis specimen exhibet in num. 5.

(9) Patrum nomina, ex quibus concinnatus est hic Commentarius sive Cæna in Pentateuchum,

A Hæc itaque expositio libri primi. Qui quidem est liber creationis, entium creatorum.

SECTIO PRIMA.

De creatione cæli et terræ. Initio creavit Deus¹⁰, etc. (8).

Expositio in illud, quod dixit Deus.

Et quidem beatus propheta, magnus ille Moses, scripsit librum hunc, appellavitque et titulo insignivit librum *Entis*, id est, Entium creatorum, etc. (9).

SECTIO II-III.

Et dixit Dominus: *Et ego missurus sum aquas diluvii super terram ad perdendam omne corpus. in quo¹¹, etc.*

Dixit Hippolytus expositor Targhumista: Nomina uxorum filiorum Noah hæc sunt: nomen uxoris Sem Nahalath Mahnuk, et nomen uxoris Cham Zedkat Nabu, et nomen uxoris Japheth Arathka. Hæc autem sunt nomina earum in Syriaco Targhum (quæ sequuntur sic erant expressa ut puto Syriacæ in versione aliqua Syriacæ): Uxoris Sem, nomen Nahalath Mahnuk. Uxoris Cham nomen Zedkat Nabu. Uxoris Japheth nomen Arathka.

Indicavit itaque Deus Noacho, certioreque illum fecit de adventu diluvii et de interitu vastatorum (impiorum).

Jussitque Deus altissimus, ut descenderet de monte sancto, ipse et filii ejus et uxores filiorum ejus, et ut fabricaret navem (arcam) trium contignationum (sive tabulorum).

Contignatio inferior erat pro bestiis (feris) rapacibus, agrestibus, noxiis. Inter illas erant asseres sive traves ligneæ, quæ eas ab invicem separarent, quominus mutuo coirent (10). Contignatio media erat pro avibus variisque earum generibus.

Contignatio denique superior erat pro Noacho ipso, filiisque ejus, pro conjuge ipsius, et uxoribus natorum ejus.

Fecit etiam Noah osium navi a latere orientali.

Fabricavit etiam conditoria aquæ et promptuaris ciborum.

Postquam igitur imposuit finem fabricandæ navi, ingressus est Noah cum filiis suis Sem, Cham et Japheth in cavernam thesaurorum.

D Et quidem primo aditu feliciter invenerunt cor-

sunt hæc præcipua, quæ hic apponam, prout occurrunt in decursu operis. Primus est Mar Ephrem Syrus, deinde Basilius episcop. Cæsareæ, Mar Jacobus Rohaviensis, Jo. Chrysostomus, Origenes, Mar Jacobus episc. Serugiensis, Epiphanius episcopus insulæ Cypri, Dionysius, Ibn Selib, Cyrillus, uterque episcop. Hierosolym. et Alex., Iba Batrik, Hippolytus, qui ubique appellatur Expositor sive Interpres Targum, Philoxenes episcop., Evagrius, Athanasius patriarcha Alexandrinus, etc. Hippolytus noster circiter 40 loca commentatus est in hoc opere. Primus locus, ubi occurrit nomen Hippolyti, est in Gen. cap. vi, 17, ut sequitur.

(10) Confer Pirke R. Eliezer cap. 23.

pora Patrum, Adami, Sethi, Enoshi, Kainanis, Mahalalielis, Jaredi, Mathusalachi, Lamechi. Octo illa corpora erant in conditorio thesaurorum, videlicet Adami, Sethi, Enoshi, Kainanis, Mahalalielis, Jaredi, Mathusalachi, Lamechi.

Tulit autem Noah corpus Adami. Tuleruntque filii ejus munera. Portabat Sem aurum, Cham myrrham, Japheth thus. Deinde egressi e caverna thesaurorum, transtulerunt munera et corpus Adami in montem sanctum.

Cumque sedissent juxta corpus Adami ex adverso paradisi, coeperunt lamentari et flere jacturam paradisi.

Tum descendentes de monte sancto sublatisque oculis versus paradysum redintegrarunt fletum et ejulatum, æternum vale dixerunt his verbis: Vale (pax tibi), o paradysus Dei. Vale, o domicilium religionis et puritatis. Vale, o sedes voluptatis et deliciarum.

Tum amplexi sunt lapides montis sancti et arbores, fleveruntque et dixerunt: Vale, o domicilium bonorum. Vale, o mansio corporum sanctorum.

Deinde triduo completo, descendit Noah, cum filiis suis et uxoris natorum suorum de monte sancto ad radices montis sancti ad locum navis. Erat enim (arca) sub prominentia (l'abri) montis sancti.

Et ingressus est Noah in navem; deposuitque corpus Adami et munera in medio navis super feretro ligneo, quod recipiendo corpori præparaverat.

Admonuitque Deus Noachum dicens: Fac tibi crepitacula e ligno buxi (vel cupressi). אֲשָׁרֹת אֲתָמְ עָשִׂיתָ אֲשָׁרֹת אֲתָמְ אֲשָׁרֹת אֲתָמְ autem est lignum dictum Sagh, i. e. platanus Indica.

Fabrica etiam malleolum ejus (tintinnabulum) ex eodem (ligno). Longitudo autem crepitaculi erit trium cubitorum integrorum et latitudo ejus unius cubiti cum dimidio.

Et præcepit ei Deus, ut pulsaret crepitacula per singulos dies tribus vicibus. Videlicet prima vice summo diluculo; secunda vice, in medio diei; et tertia vice ad occasum solis.

Accidit autem, statim atque pulsasset Noah crepitacula, ut protinus accurrerent filii Cainis et filii Vablni ad ipsum; quos admonuit et perterruit narrando de adventu proximo diluvii, et de interitu jamjam festinante et imminente.

Ea vero fuit misericordia Dei erga illos, ut converterentur et respicerent; sed non morem gesserunt filii Cainis Noacho, in eo quod illis prædica-
bat. Et congregavit Noah ex omnibus volucris omnis generis paria mares et femellas; atque ita etiam ex omnibus bestiis, tam cicuratis quam silvestribus, paria et paria.

SECTIO IV.

Ad Genes. cap. vii, v. 6.

Dixit Hippolytus expositor Syrus Targum: Invenimus in exemplari antiquo Hebræo, Deum præce-

uisse Noacho, ut ordine disposeret bestias feroces in contignatione sive tabulato inferiore, et divideret mares a femellis, asseribus ligneis interpositis,

Atque ita fecit omnibus bestiis (feris) jamentis; et etiam volucris in tabulato medio.

Jussit autem (Deus) ita separari mares a feminis decentiæ et honestatis causa, ne scilicet commiscerentur adinvicem.

Dixit porro Deus Mosi: Provide cibaria tibi ipsi et natis tuis. Et sint ex tritico molito, pisco, subacto aqua, exsiccato. Et jussit illico Noach conjugi suæ et uxoris filiorum suorum, ut strenue incuberent subigendo massam et reconderent in furno. Subegerunt ergo massam, et piasserunt ferpe quantum ipsis sufficeret, adeo ut non remaneret nisi perparum.

Et admonuit Deus Noachum dicens ei: Quisquis annuntiaverit tibi de adventu diluvii primus, perdes illum ipso momento. Interea vero uxor Chami astabat immissura panem ingentis molis in furnum. Et subito profluxit aqua e furno juxta verbum Domini, et penetravit, dissolvit scaturigo aquæ panem. Exclamavit itaque uxor Cham ad Noachum dicens ei: O domina, venit verbum Dei, venit illud quod promisit (prædixit) Deus. Exsequere igitur id quod præcepit Dominus.

Cumque audivisset Noah verba uxoris Cham, dixit ei: Jam ergo venit diluvium? Dixit ei uxor Cham: Tu dixisti hoc.

Admonuit autem Dominus derepente dicens Noacho, Ne perdas uxorem Chami; nam ab ore tuo cœpit perditio (primus dixisti: Venit diluvium). Ad vocem Noachi venit diluvium, et subito scaturigo dissolvit illum panem.

Et apertæ sunt cataractæ cœli, et aquæ pluvie ingruerunt super terram. Nempe illa vox, quæ olim dixerat: Congregentur aquæ in locum unum et appareat terra¹⁰, eadem vox permisit, ut sponte sua erumperet scaturigo aquarum et fluxus marium et eduxit aquas.

Recogita quid dixerit Deus de mundo: Humillentur omnia excelsa ejus, et humiliata sunt; et eleventur humilia ejus de profundis ipsius.

Et facta fuit terra vacua privata entibus suis quemadmodum erat initio.

Et quidem pluvia descendebat desursum, et terra erumpebat deorsum. Et periit compositio mundi, abruptus fuit ordo ille primitivus. Factusque est mundus, qualis erat ab initio desolatus ab aquis, quæ illum inundaverunt. Neque relictum fuit ex ejus entibus quidquam in integritate sua.

Pessumdata fuit structura prior, et deformis fuit terra fluctu aquarum ingruentium super illam, et magnitudine inundationum ejus, et multitudinem imbrium, et eruptione abyssorum ejus, aquis perpetuo erumpentibus. Denique relicta fuit qualis erat antea.

¹⁰ Gen. 1, 9.

SECTIO V.

Ad Genes. cap. viii, v. 1.

Dixit Hippolytus, expositor Targum, et Dominus meus, Jacobus Robaviensis: Vigesimo septimo die mensis Jiar, qui est mensis secundus Hebræus, elevata fuit arca ab introitu (a radicibus) montis sancti, jamque illam portabant aquæ, et super illis in gyrum circumacta fuit versus quatuor mundi cardines. Arca igitur a monte sancto tendit orientem versus, tum reversa est in occidentem, deinde conversa fuit ad meridiem, denique orientem versus tendens appulit ad montem Kardu, die primo mensis decimi (11). Atque is est mensis Kanun secundus.

Et egressus est Noah ab arca vigesimo septimo die mensis Jiar anno secundo; nam arcæ morata per quinque menses integros nataando fluctuavit super aquas, et spatio dierum quinquaginta et unius appulit ad terram. Neque postea adhuc fluctuavit. Sed tantummodo successive obversa fuit versus quatuor cardines terræ, ac denique iterum substitit orientem versus. Dicimus autem id fuisse signum crucis. Arca autem fuit instar Christi, qui exspectabatur. Illa enim arca fuit causa salutis Noachi et filiorum ejus; itemque jumentorum, ferarum, et volatilium. Christus autem, quando passus fuit in cruce, liberavit nos a criminibus et peccatis, et abluit nos in sanguine suo purissimo.

Et quemadmodum reversa fuit arca in orientem, appulitque ad montem Kardu (12); ita etiam Christus perfecto et completo opere, quod sibi proposuerat, reversus est in cælum in sinum Patris sui, et sedit super solio gloriæ suæ ad dextram Patris.

Quoad montem Kardu, is est in oriente in regione filiorum Rabaa, appellantque illum Orientales montem Godash (*Gordyæum*), vocant autem Arabes et Persæ Ararat (13).

Et est civitas, cui nomen est Kardu, et mons iste ab ea sic appellatur, qui quidem altissimus est et inaccessibleis, ad cujus verticem nemo unquam potuit ascendere propter vim ventorum et aeris procellarum, quæ ibi perpetuo regnant. Quod si quis autem attentaverit conscendere, irruunt in illum dæmones, et de montis jugo in planitiem præcipientem dejiciunt, et moritur. Nemo autem novit, quid sit in superficie montis, nisi quod quædam reliquiæ ligni Arcæ adhuc jacent in superficie verticis montis.

SECTIO X.

Ad Deut. cap. xxxiii, v. 1.

Dixit Hippolytus expositor Targum, quod Moses, cum absolvisset hanc prophetiam, benedixit etiam super omnes filios Israel, per singulas tribus seorsim, et precatus est pro illis.

(11) Ita Targum Onkelos Gen. viii, 4. Targum Jonathan ירד.

(12) Ita Targum Onkelos Gen. viii, 4.

(13) V. Fuller. *Misc. Sacr.*, lib. 1, c. 4, et Bochart.

A Deinde admonuit Deus Mosem dicens ei: Ascende in montem Nebo, qui quidem cognitus est nomine montis Hebræorum, qui est in terra Moab contra faciem Jericho.

Et dixit ei: Contemplare terram Chanaan, quam ego daturus sum filiis Israel in hæreditatem. Tu vero nequaquam ingredieris in illam, quapropter intueri illam a longe. Cum ergo contemplaretur illam Moses, vidit illam terram, terram virentem, omni copia et ubertate abundantem, frequentibus consistam arboribus, et obstupuit Moses et flevit.

Et cum descendisset Moses de monte Nebo, vocavit Josuam filium Nun, et dixit ei coram filiis Israel: Confortare et esto robustus. Tu enim introductorus es filios Israel in terram quam promisit Deus patribus eorum, se illis daturum in hæreditatem. Ne ergo timeas a populis, neque reformideas a gentibus; nam Deus erit tecum.

Et scripsit Moses illam Sennam (14) (Hebr. כְּתוּבָה) secundariam legem, sive Deuteronomium), tradiditque illam sacerdotibus filiis Levi, præcepitque illis dicens: Usque ad septem annos occultate hanc Sennam, neque manifestetis illam in integro decursu septem annorum. (*Tuncque*) in festo Tabernaculorum legent sacerdotes filii Levi hanc legem coram filiis Israel, ut observent, omnis populus, tam viri, quam feminae, sermiones Dei. Præcipe, ut custodiant verbum Dei, quod est in illa lege. Quisquis autem violaverit unum ex istis præceptis, esto maledictus.

Postquam itaque complevisset Moses scriptionem legis, tradidit illam Josuæ filio Nun, præcepitque ut traderet eam filiis Levi sacerdotibus. Præcepit quoque illis Moses et jussit, ut reponerent librum legis intra arcam fœderis Domini, ut ibi maneret in testimonium in æternum.

Cumque finem præcipiendi fecisset Moses, jussit ei Deus ut ascenderet in montem Nebo, qui est ex adverso Jericho. Ostendit illi Dominus universam terram promissionis a quatuor cardinibus ejus, a deserto usque ad mare, et a mari usque ad mare. Dixitque illi Deus: Tu quidem illam vidisti oculis tuis, at vero nequaquam ingredieris in illam. Mortuus est itaque illic Moses, servus Dei, jussu Dei. Et sepelierunt eum angeli in monte Nebo, qui est ex adverso Beth Phegor.

Et nemo novit sepulcrum ejus usque ad hunc diem. Occultavit enim Deus sepulcrum ejus.

Vixit autem Moses centum et viginti annos; neque caligaverat visus ejus, neque corrugata erat pellis vultus ejus.

Mortuus fuit Moses die quodam hora tertia diei, septimo die mensis secundi, qui est mensis Jiar.

Et lamentati sunt super eo filii Israel in campis Moab per tres dies.

Phaleg. p. 22.

(14) Hoc nomine Mohammedani suas Traditiones appellant præter Alkoranum.

Impletusque fuit Josua filius Nun spiritu sapientiae; nam Moses imposuerat manum suam super illo. Et obedierunt ei omnes filii Israelis. Admonuitque Deus Josuam filium Nun die quodam, nempe die septimo mensis Nisan.

(15) Tempus, quo exaratus est codex Huntlingdonianus, num. 84, ex quo hæc potissimum descripsimus, sic notatur: *Fuit autem finis scriptiois hujus legis, et expositionis ejusdem ultimo (die) Tishrin primi, die Parasceves (Veneris) hora nona. Eratque annus millesimus octingentesimus octogesimus nonus. Per manum contemptibilem servi Dei Kas Marpha Nam.*

In fine paginæ Arabicis litteris hæc habentur: *Operam dabamus huic libro benedicto optimo (scribendo), nomine (jussu) Schamas Ibn Kas Ibrahim e civitate celeberrima Kathor. Amen.*

Vixit autem Josua filius Nun, centum et decem annos, et mortuus est die quarto, qui fuit dies primus mensis Elul. Et sepelierunt eum in civitate Thamnaserach in monte Ephraim.

Laus Deo pro perfectione (operis) (15).

Continet folia 240.

Alter codex inter Bodleianos num. NE. c. 3. 3. sic habet: *Fuit finis exempluris hujus libri benedicti præstantissimi, anno millesimo octingentesimo nonagesimo primo Græco, ex annis (sive æra) Ascandri Græci filii Philippi, Idque per manum hominis contemptibilis, peccatoris..... qui dignus non est, cujus nomen inscribatur libro spiritali, qualis est hic.*

Et in margine idem annus notatur numericis litteris. Scribebat anno 1891 Græcorum in Beræa civitate.

Continet folia 254.

IN PSALMOS.

(Simon de Magistris, *Acta martyrum Ostiensium*, Append., p. 459, ex ms. Casanatensi O. I. 10 cum Vaticano collato.)

HIPPOLYTI EPISCOPI ROMÆ ARGUMENTUM ENARRATIONIS IN PSALMOS.

I. Psalmorum liber novam continet disciplinam post legem a Mose latam, alterque adeo præceptionum liber a Scriptura Mosis habetur. Nam post Mosis ac Josue obitum, post etiam judices David exortus, dignus nimirum habitus, qui Salvatoris pater divino oraculo appellaretur, novum Psalmos concinendi modum primus tradidit Hebræis, eoque convellit quidem quæ a Mose fuerant de sacrificiis lege sancita, novam autem Dei colendi formam per hymnos et acclamationes introducit, aliaque plura Mosis legem exsuperantia in suo opere universo docet. Atque hæc sane fuerit libri sanctitas, atque utilitas; inscriptionis autem ratio hæc fuisse videtur: quandoquidem plerique fratrum qui in Christum crediderunt, hunc librum putant esse Davidis, in eoque inscribunt *Psalmi Davidis*, quid nos de hoc ipso acceperimus, enarraudum est. Hebræi titulum huic volumini circumscripterunt *Septra Thelim*, proindeque in Actibus apostolorum *liber Psalmorum* dicitur (locus autem ita se habet: *Ut scriptum est in libro Psalmorum*), sed nomen auctoris ibidem desideratur, idque ea de causa, quod non unius tantum sermones hoc ipso volumine sunt editi; sed plurium fuere, ut est a veteribus traditum, ab Esdra collecti; qui post captivitatem in unum redegit multorum psalmos sive etiam sermones, cum psalmi prorsus omnes non sint. Quamobrem nonnullis plane Davidis præmissum est nomen; aliquibus autem Salomonis; aliis vero Asaph. Sunt etiam Idithum quidam, prætereaque alii filiorum Core, quemadmodum et Mosis. Tam itaque multorum in unum corpus redacti sermones, non utique ab erudito unius Davidis esse dice-

rentur.

II. De his vero qui titulo carent, inquirendum etiam eos ascribere oporteat: occur enim iis non

ἹΠΠΟΛΥΤΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΡΩΜΗΣ ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΔΙΗΓΗΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΨΑΛΜΟΥΣ.

Α'. Ἡ βίβλος τῶν Ψαλμῶν καινὴν διδασκαλίαν περιέχει μετὰ τὴν Μωϋσείως νομοθεσίαν· καὶ ὅτι δευτέρα μετὰ τὴν Μωϋσείως Γραφὴν διδασκαλικὴ βίβλος τυγχάνει. Μετὰ γοῦν τὴν Μωϋσείως καὶ Ἰησοῦ τελουμένην, καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς Δαυὶδ γενόμενος, ὡσανεὶ τοῦ Σωτῆρος αὐτῶν χρηματίζεται πατήρ καταξιωθεὶς, καινὸν τρόπον τὸν τῆς ψαλμωδίας πρῶτος Ἑβραίοις παρέδωκε, δι' ἧς ἀναίρει μὲν τὰ παρὰ Μωϋσῆ περὶ θυσιῶν νομοθετημένα, καινὸν δὲ τὸν δι' ὕμνων, καὶ ἀλαλαγμῶν τρόπον τῆς τοῦ Θεοῦ λατρίας εἰσάγει, καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα τὸν Μωϋσείως νόμον ἐπαναθεσθικότα, δι' ἑλπίς αὐτοῦ τῆς πραγματείας διδάσκει. Κατ' αὐτὴ μὲν τῆς βίβλου οὐσίτης, καὶ τὸ χρησίμουν· ἡ δὲ αἰτία τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆ· ἐπειδὴ πλείονες τῶν ἀδελφῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων οἴονται τὴν βίβλον ταύτην τοῦ Δαυὶδ ὑπάρχειν, ἐπιγράφουσι τε αὐτὴν, *Ψάλμοι τοῦ Δαυὶδ*, λεκτέον τὰ εἰς ἡμᾶς ἐληλυθότα περὶ αὐτῆς. Ἑβραῖοι περιέγραφαν τὴν βίβλον *Σεφρά Θελεμ*, ἐν δὲ ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, *βίβλος Ψαλμῶν* εἶναι λέγεται. (ἔχει δὲ ἡ λέξις οὕτως· *Ὅς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν Ψαλμῶν*), ὄνομα δὲ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ βιβλίου, οὐ κεῖται ἐνταῦθα· ἡ δὲ αἰτία, τὸ μὴ ἐνδὸς λόγου ἀναγεγράφθαι ἐπὶ τοῦτο, ἀλλὰ πλείονων συνειλέχθαι, τοῦ Ἑσδρα, ὡς αἱ παραδόσεις φασίν, μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν συναγαγόντος ψαλμοὺς πλείονων εἰς ἓν, ἡ καὶ λόγους, οὐ πάντως ὄντας ψαλμοὺς. Προτέτακται γοῦν ἐπὶ μὲν τινῶν τὸ Δαυὶδ ὄνομα, ἐπὶ δὲ ἐτέρων τὸ Σολομώντος, καὶ ἐπὶ ἄλλων τοῦ Ἀσάφ. Εἰσι δὲ καὶ τοῦ Ἰδιθούμ τινὲς, καὶ παρὰ τοῦτους ἄλλοι τῶν υἱῶν Κορὲ, ὡς καὶ Μωϋσείως. Τῶν οὖν τοσοῦτων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες οἱ λόγοι, οὐκ ἂν ὑπὸ τοῦ εἰδότος λέγοιντο μόνου τοῦ Δαυὶδ.

Β'. Ζητητέον δὲ περὶ τῶν ἀνεπιγράφων, τινὲς αὐτοὺς χρὴ ὑπονοεῖν· διατὶ γὰρ κ' ἂν ἡ ἀπλουσιότης

ἐπιγραφῆ οὗ πρόκειται αὐτῶν, ἥτις οὕτως ἔχει, *Τοῦ Δαυὶδ ψαλμὸς, ἢ Τοῦ Δαυὶδ, χωρὶς πάσης προσθήκης*; Ὑπενοήσαμεν δὲ ὅπου αὐτὴ μόνῃ ἐπιγραφῇ ἔστιν, ὅτι οὕτως ἔστι τὸ λεγόμενον, οὕτως ὅδῃ, ἀλλὰ λόγος τις ἐξ ἁγίου Πνεύματος, ὡφελδίας ἔνεκεν τῆς τοῦ δυναμένου συνίεναι ἀναγεγραμμένως. Ἦλθεν δὲ εἰς ἐμὲ Ἑβραίου τινὸς παράδοσις περὶ τῶν τελευταίων· ἐπεὶ γὰρ πολλοὶ ἦσαν ἀνεπίγραφοι, εἰς δὲ ὁ πρὸ τούτων τῶν ἀνεπιγράφων ἐπιγραφὴν ἔχει, *Τοῦ Δαυὶδ, ἔλαθεν κάκεινος ἀπὸ κοινοῦ λαμβανόμενος, τοῦ Δαυὶδ αὐτοῦ δὲν νομίζεσθαι*. Καὶ εἰ τοῦθ' οὕτως, ἀκόλουθόν ἐστιν, τοὺς ἀνεπιγράφους ἐκείνων εἶναι, ὧν οἱ πρὸ αὐτῶν κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν καλῶς εἰσὶν νομισμένοι. Ψαλτήριον δὲ τὴν παροῦσαν τῶν Ψαλμῶν βίβλον ὁ Προφήτης ὠνόμασε, ἐπειδὴ μόνον φασὶ ἐπὶ τοῖς μουσικοῖς ὄργανοις ἄκωθεν ἐπιφέρεται τὸν ἐνεργοῦντα χαλκὸν τὴν ἀπήχησιν, καὶ οὐκ ἐκ τῶν κάτω, τοῖς ἄλλοις παραπλησίως. Ἦνα οὖν τὴν ἀναλογίαν τῆς τοιαύτης ὀνομασίας οἱ μεμαθηκότες αὐτὸ φυλάττειν σπουδάζωσι, καὶ πρὸς τὰ ἑνω βλέπωσιν, ὅθεν ἀπήχηθη, τούτου χάριν Ψαλτήριον προσηγόρευσε. Τοῦ γὰρ παναγίου Πνεύματος ἀπήχησις ἔστιν ἔλον, καὶ φθόγγος.

Γ'. Διὰ τί δὲ εἰσὶν ἑκατὸν πενήτηντα ἐξετάσωμεν. Ὁ πενήτηντα ἀριθμὸς ὅτι ἔστιν ἱερὸς, ἐν μὲν ἡμέραις ἔηλον τῆς πολυθρῦλλῆτου Πεντηκοστῆς, λύσιν πόνων, καὶ εὐφροσύνην σημαίνουσης. Διόπερ οὐδὲ νηστεύειν ἐν ταύταις κέκριται, οὐδὲ κλίνειν γόνατα. Σύμβολα γὰρ ταῦτα μεγάλης πανηγύρεως ἀποκειμένης ἐν τοῖς μέλλουσι. Ὡν σικὰ κατὰ τὸν Ἰσραὴλ ἦν ἐπὶ γῆς ἑνιαυτὸς ὁ καλούμενος παρ' Ἑβραίους *Ἰουβίλ*, ὁ πενήτησὸς ἀριθμῷ ἑνιαυτὸς τυγχάνει, δουλῶν ἀλευθερίας, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς ἔχων, καὶ εἰ τι ἄλλο. Τὸ ἱερὸν δὲ Ἐδαγγέλιον οἶδεν ἄφρασι πενήτηντάδος, καὶ τοῦ συγγενοῦς αὐτῷ, καὶ παρακειμένου ἀριθμοῦ πεντακοσιοστοῦ· οὐ γὰρ μάτην πενήτηντα δηναρίων, καὶ πεντακοσίων ἄφρασις δίδοται. Ὁδῶς οὖν, καὶ τοὺς ὕμνους τοὺς εἰς Θεὸν, ἐπὶ καθαιρέσει ἔχθρῶν, καὶ εὐχαριστῆ τῇ κατὰ τὰς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, ἔχρην περιέχειν οὐ μίαν πενήτηντάδα, ἀλλὰ τρεῖς, εἰς ὄνομα Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος.

Δ'. Περιέχει δὲ ἡ πενήτηντάς ἐπτὰ ἑβδομάδας, *σάββατα σαββάτων, καὶ ἀρχὴν μετὰ τέλεια σάββατα*, ὑπὲρ τὰ σάββατα ἐν ὄγδοδι ἀληθῶς καινῆς ἀναπαύσεως. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῶν Ψαλμῶν ὁ δυνάμενος τηρεῖται μείζον ἢ κατ' ἄνθρωπον, τὸ ἐπὶ πάντων τοὺς λόγους εὐρεῖν ὡς παραθήσμεθα. Οἶον ὅτι οὐ μάτην ὁ ἔγθεος περὶ τῶν *ληρῶν* ἐπιτέγραπται, καρπῶν περιέχων ἐν ὄγδοδι τὸν ἀπαρισμῶν· οὐδέπω γὰρ καιρὸς τῆς ἀπολαύσεως τῶν καρπῶν τῆς ἀληθινῆς ἀμπελοῦ ἐδύνατο εἶναι ἐν τοῖς πρὸ τοῦ ὄγδοου. Καὶ ὅτι ὁ δεύτερος ὑπὲρ τῶν *ληρῶν*, ὄγδοησὸς ἔστιν, ἄλλην ὄγδοδα περιέχων, τὴν ἐν δεκάσει· ὁ δὲ ὄγδοησὸς τρίτος, ἐπιπλακομένων δύο ἁγίων ἀριθμῶν, τοῦ ὄγδοου ἐν ἑκάσει, καὶ τοῦ τρίτου ἐν μονάσει· καὶ

^a Luc. vii, 41.

A præponitur vel simplicissima inscriptio in hunc modum concepta, *Davidis psalmus sive Davidis, absque ullo prorsus additamento? Atque hæc ubique sola occurrit inscriptio, suspicati sumus, neque psalmum subjectum esse, neque canticum, at sermonem quemdam S. Spiritus ductu, illius gratia divulgatum, qui utilitatem intelligendo capere posset*. De postremis quidem hisce, ad me Hebræi cujusdam permanavit opinio a majoribus accepta: nam quando sunt plures absque titulo psalmi, unus autem præ cæteris inscriptionem habet *Davidis*, aiebat, illos etiam communi sensu ad ipsum Davidem referri oportere. Quod si verum est, consequens fuerit, eos pariter qui titulo destituuntur, illorum esse, qui præcedentium auctores *juncta* inscriptionem jure optimo reputantur. Psalterium autem a Propheta nuncupatum est hoc volumen, propterea quod, aiunt, solum inter musica instrumenta e superiori parte, minime vero ex inferiori, quemadmodum sit in cæteris, resonet pulsato ære. Ut ergo appellationis ejusmodi rationem, qui edocti sunt, servare contenderent, ac supra unde resonat intuerentur, idcirco Psalterium denominavit. Est enim vero totum reddita vox, et littera sanctissimi Spiritus.

III. Cur autem centum quinquaginta sint Psalmi discipiamus. Quinquagesimum numerum sacrum haberi, ex diebus celebratissimæ Pentecostes manifestum est, laborum finem et lætitiæ portendentis: ideoque nec jejunium eò tempore decretum est, nec in genua supplicatio. Signa nimirum hæc sunt magnæ celebritatis in .posteriorum reservatæ, cujus adumbratio in terris apud Israel erat annus Hebræis dictus *Jobel*, qui numero quinquagesimus est annus, servis libertatem, novasque tabulas, ac si quid aliud adducens. Novit autem S. Evangelium condonationem quinquagesimi, cognatique ipsi ac appositi numeri quingenarii: neque enim sine causa quinquaginta denariorum remissio, et quingentorum tribuitur^a. Sic itaque et hymnos erga Deum pro delectis hostibus, agendis Deo gratis propter accepta beneficia, non unam complecti decebat quinquagesimam, sed tres, ob nomen Patris, Filii et Spiritus sancti.

IV. Continet vero quinquagesima septem hebdomadas, sabbatorum sabbata, hisque absolutis, initium ultra sabbata in octonario vere novæ requietis. Idque in Psalmis quammaxime teneat, si quis potest, majus profectio quam pro hominibus, rationes videlicet in omnibus ut inveniat, quemadmodum proponemus. Quale est illud, verbi causa, non temere octavum psalmum *pro torcularibus* inscriptum esse, cum in octonario maturitatem fructuum comprehendat; nondum enim in his qui octavum præcedunt, perceptionis tempus esse poterat fructuum veræ vitis. Quinetiam secundus *pro torcularibus*, octogesimus est, alium comprehendens octonarium, qui est in decadibus; octogesimus vero

tertius, conjunctis duobus sacris numeris, octonario in decadibus, ac ternario in monadibus exurgit. Sed et pro peccatorum remissione deprecans, et exhomologesim complectens, quinquagesimus est: sicut enim quinquagesimus juxta Evangelium remissionem obtinuit, intelligentiam jubilæi hoc testimonio confirmans; ita qui parem appetit exhomologesim in alio nullo præterquam in quinquagesimo numero se veniam assecuturum confidit. Sunt odæ *graduum* præterea nonnullæ, quindecim numero, quot etiam templi gradus fuerunt; quæ forte ostendunt, septimo et octavo numero *gradus* contineri. Hæc vero quæ *graduum* dicuntur, initium sumunt a centesimo vicesimo, qui simpliciter nuncupatur *psalmus*, quemadmodum emendatiora habent exemplaria. Is autem est numerus perfectæ absolutæque humanæ vitæ². Centesimus quidem, cujus exordium est:

Miseri cordiam et judicium cantabo tibi, Domine, sancti vitam complectitur, a Deo in suam societatem asciti: centesimus autem quinquagesimus in ea verba desinit: *Omnis spiritus laudet Dominum.*

V. At quoniam in unoquoque psalmo id efficere, causâque invenire, sicuti præfati sumus, difficillimum est, naturamque hominum excedens; his veluti lineamentis quibusdam propositis contenti erimus. Unum illud adjiciemus, quod non eodem ordine quo scripta historia est, psalmi qui ab historia pendere videntur, sunt inscripti; ejusque rei causam nullam habemus, nisi numeros qui eunt in Psalmorum serie constituti. Namque historia quinquagesimi primi, prior est illa quinquagesimi; siquidem ea quæ Doeg Idumæum respiciunt, qui apud Saul Davidem calumniatus est, nemo negaverit priora esse peccato cum uxore Uriæ. Haud verò sine ratione quod in historia posterius est, quod prius in eadem est, antecedit; quoadquidem indulgentiæ locus, ut paulo ante diximus, cognatus est numero quinquagesimo. Quisquis ergo veniam indignus fuerit, is quinquagesimum numerum excessit, quemadmodum Doeg Idumæus; quinquagesimus primus enim est psalmus, in quo ea quæ ad ipsum pertinent enarrantur. Atqui tertius quoque eandem habet observationem: quo enim tempore David profugit e conspectu Absalon filii sui pronuntiatus est, quod probe norunt, qui Regnorum libros perlegerint; adeoque post quinquagesimum et quinquagesimum primum esset recensendus. Quæ quidem, aliæque hujusmodi si quis ulterius persequendo animadvertat, non minus historiæ atque inscriptionum, quam ordinis Psalmorum rationes accuratius deprehendet.

VI. Illud quoque non dissimilem respectum habere consentaneum est, solum scilicet ex prophetis Davidem oracula fuisse cum instrumento musico, quod a Græcis quidem psalterium appellatur, Hebræis vero *nabla*, unumque inter musica instrumenta rectissimum est, nihil habens inflexum. Neque vero quidquam ad sonum confertur ex interiori parte, ut in cithara contingit, aliisque nonnullis, ac e superiori. *Es* nimirum in cithara et lyra inferius resonat adversus plectrum; psalterium autem ejusmodi, superius harmonici numeri habet cæcosas; ut

² Gen. vi. 3.

A περι ἀφέσεως ἀμαρτημάτων ἀξίων, καὶ ἐξομολόγησιν περιέχων ὁ πεντηκοστὸς ἐστίν. Ὡς γὰρ ὁ πεντηκοστὸς κατὰ τὸ βύαγγελιον ἀφῆσιν ἔσται, μαρτυρῶν τῇ νοήσει τῇ περὶ τοῦ ἰωδηλαίου, οὕτως ἐλπίζει οὐκ ἐν ἄλλῳ, ἢ ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἀφῆσιν λήψεσθαι ὁ εὐχόμενος τὰδε τινὰ τῆς ἐξομολογήσεως. Πάλιν τε αὐτοῦ εἰσι τινες τῶν ἀναβαθμῶν ὄδαί, τὸν ἀριθμὸν πεντακάδεκα, ὅσοι καὶ οἱ ἀναβαθμοὶ τοῦ ναοῦ, τάχα δηλοῦσαι τὰς ἀναβάσεις περιέχεσθαι ἐν τῷ ἑβδόμῳ, καὶ ὄγδωφ ἀριθμῷ. Ἡ δὲ ἀρχὴ τῶν ἀναβαθμῶν ἀπὸ ἑκατοστοῦ εἰκοστοῦ, ἀπλούστερον λεγομένου ψαλμοῦ, ὡς τὰ ἀκριθὴ ἔχει τῶν ἀντιγράφων. Οὗτος δὲ ἐστὶν ἀριθμὸς τελειότητος ζωῆς ἀνθρώπου. Καὶ ἑκατοστὸς, οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐλεος καὶ κλοισίς. ψομαί σοι, Κύριε, περιέχει βλον ἁγίου κοινωνουμένου ὑπὸ θεοῦ. Ὁ δὲ ἑκατοστὸς πεντηκοστὸς καταλήγει εἰς τὸ Πᾶσα κροη αἰρεσάτω τὸν Κύριον.

sancti vitam complectitur, a Deo in suam societatem desinit: *Omnis spiritus laudet Dominum.*

Ε'. Ἄλλ' ἐπειπερ ὡς προείκαμεν, ἐφ' ἑνὸς ἑκάστου τοῦτο ποιῆσαι, καὶ εἰρεῖν τὰς αἰτίας, σφόδρα ἐστὶ χαλεπώτατον, καὶ δυσέφικτον τῇ ἀνθρώπων φύσει, τοῦτοις ἀρκεσθῆσόμεθα, ὑπογραφῆς χάριν· μόνον προσθέντες, ὅτι οὐ κατὰ τὴν τάξιν τῆς γραφῆς τῆς ἱστορίας, οἱ δοκούντες ἠρησθῆσαι τῆς ἱστορίας ψαλμοὶ ἐνεγράφησαν. Καὶ αἰτίαν τούτων ἔχει· οὐκ ἄλλην, ἢ τοὺς ἀριθμοὺς ἐν οἷς εἰσι τεταγμένοι οἱ ψαλμοί. Οἷον ἡ ἱστορία τοῦ πεντηκοστοῦ πρώτου, πρότερα ἐστὶ τῆς ἱστορίας τοῦ πεντηκοστοῦ· τὰ γὰρ περὶ Δαυὶδ τὸν Ἰδομαῖον διαβάλλοντα τὸν Δαυὶδ τῷ Σαοῦλ, πᾶς ὁμολογεῖ πρότερα εἶναι τῆς πρὸς τὴν τοῦ Οὐρίου ἀμαρτίας. Οὐκ ἀλόγως δὲ τὸ τῆς ἱστορίας δευτέρου, πρότερον ἐστὶ τοῦ τῆς ἱστορίας πρώτου, ἐπειδὴ, ὡς προειρήκαμεν, ὁ περὶ ἀφέσεως τόπος συγγενῆς ἐστὶ τῷ πεντηκοστῷ ἀριθμῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἄξιός ἀφέσεως ὑπερέπεσε τὸν πεντηκοστὸν ἀριθμὸν, ὡς Δαυὶδ ὁ Ἰδομαῖος· πεντηκοστὸς γὰρ πρῶτός ἐστιν ὁ ἀπαγγέλλων τὰ περὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μὴν καὶ τρίτος, ἐπειδὴ ὅτε ἐφευγε Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου Ἀβεσσαλώμ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰρηται, ὅλον τοῖς ἀνεγνωκόσι τὰς Βασιλείας, ὅτι μετὰ τὸν ν' ἐστὶ, καὶ τὸν ν'. Καὶ τὰ τοιαῦτα δ' εἰ ἐπιπλεῖόν τις διατρέψας τηρήσῃ, τῆς ἱστορίας, καὶ τῶν ἐπιγραφῶν ἀκριβέστερον εὐρήσῃ τὰς αἰτίας, τῆς τε τάξεως τῶν ψαλμῶν.

Γ'. Εἰκόθ' ἔχειν ἀναλογίαν καὶ τὸ, μόνον προφητῶν τὸν Δαυὶδ σὺν ὄργανῳ πεπροφητευμέναι, τῷ παρὰ μὲν Ἑλλήσι καλουμένῳ ψαλτηρίῳ, παρὰ δὲ Ἑβραίοις *νάβλα*, ὅπερ μόνον ὄργανῶν μουσικῶν ὀρθότερον εἶναι, οὐδὲν ἔχον ἐπιχαμπεῖς. Καὶ μὴν οὐδὲ συνεργεῖται εἰς ἦχον ἐκ τῶν κάτω μερῶν, ὡς συμβαίνει ἐπὶ κίθαρᾶς, καὶ ἄλλων τινῶν, ἀλλ' ἀνωθεν. Τῇ πηθάρᾳ μὲν γὰρ καὶ τῇ λύρᾳ κάτωθεν ὁ χαλκὸς ὑπῆρχε πρὸς τὴν πληκτρῶν· τὸ ψαλτήριον δὲ τοῦτο σὺν ἀρμονικῶν βυθμῶν ἀνωθεν ἔχει τὰς ἀφορμὰς, ἵνα καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν, καὶ μὴ τῇ ἡδονῇ τοῦ

μύλους ἐπὶ τὰ τῆς σαρκὸς πάθη καταφερώμεθα. Καὶ A
 κείνο δὲ οἶμαι τὸν προφητικὸν λόγον βαθεύς ἡμῖν καὶ
 σαρῶς διὰ τῆς τοῦ ὄργανου κατασκευῆς ἐνθεδεύχθαι,
 ὅτι αἱ ἐμμελεῖς, καὶ εὐάρμοστοι τὰς ψυχὰς, βαδίαν
 ἔχουσι τὴν εἰς τὰ ἄνω πορείαν. Ὅργανον δὲ πάλιν ἐκ
 τῶν ἄνω τὴν ἀφορμὴν τοῦ ἤχειν ἐν ρυθμῷ λαμβάνον,
 ποῖον ἂν εἴη τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἁγίων
 αὐτοῦ ὄργανον τὴν εὐθύτητα μόνον τετηρηχὸς·
 Ἄμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος
 ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Ὅργανον σύμφωνον, ἑναρμό-
 νιστον, ἐμμελές, οὐδεμίαν ἀνθρωπίνην ἀσυμφωνίαν εἰ-
 ληφὸς, οὐδὲ παρὰ μέλος τι παποικῆς, πάντη δὲ τὴν
 ἀρμονίαν, τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τετηρηχὸς· ὡς γὰρ
 φησὶν αὐτός· Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστὶ,
 καὶ ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ· ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμε-
 νος, ὁ ἔλαρας, καὶ ἤκουσα μαρτυρεῖ.

Ζ. Αἰσιπὸν ἐστὶ διαλαβεῖν, ὄντων ψαλμῶν, καὶ οὐ-
 σῶν ψῆδων, καὶ ψαλμῶν ψῆδης, καὶ ψῆδων ψαλμοῦ, πε-
 ρὶ τῆς τούτων διαφορᾶς. Ἐγούμεθα τοίνυν ψαλμούς
 μὲν εἶναι τοὺς πρὸς τὸ ὄργανον μόνον, φωνῆς οὐ
 συνευγυμένης, κρουομένους, καὶ δι' ὄργανου μου-
 σικῆν μελιβδίαν· ψῆδὰς δὲ τὰς τῆ φωνῆ ἐκδεχομένην
 εἰς τὸ στόμα ἐπαγγελίας μουσικῆς ἑναρμόνιον ἐκφω-
 νεῖσθαι λεγομένης ὑπάρχειν· ψαλμούς δὲ ψῆδων, ὅτε
 προτάσσεται μὲν ἡ φωνή, ταύτης δὲ ἤρτηται ὁ ἐκεί-
 νων συγγενὴς ἤχος, ἀποδιδόμενος εὐρύθμιος διὰ τῶν
 ὄργανων· ψῆδὰς δὲ ψαλμῶν, ὅταν προτάσσεται μὲν τὸ
 ὄργανον, χάραν δὲ λαμβάνει δευτέραν ἢ φωνή, ἢ ἐπο-
 μένη τῆ φωνῆ τῶν χορῶν μουσικῆ. Καὶ ταῦτα μὲν ὡς
 πρὸς τὸ ῥητὸν τῶν σημαινομένων· κατὰ δὲ τοὺς τῆς
 ἀναγωγῆς λόγους, ψαλμὸς μὲν ἂν εἴη, ὅτε τὸ ὄργανον
 ἐκ σῶμα κρούοντας διὰ τῶν καλῶν ἔργων, πράξιν
 ἀγαθῆν ἐπιτελοῦμεν, κ' ἂν μὴ πάνυ ἐν τῇ θεωρίᾳ
 προκόπτοντες· ψῆδὴ δὲ, ὅτε χωρὶς τοῦ πρακτικοῦ
 θεωρήσαντες τὰ τῆς ἀληθείας μυστήρια, τούτοις
 συγκαταθήμενοι, φρονούμεν τὰ κάλλιστα περὶ
 Θεοῦ, καὶ τῶν λογίων αὐτοῦ, γνώσεως τε φωτισού-
 σης, καὶ σοφίας ἐν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν τραουμένης·
 ψῆδὴ δὲ ψαλμοῦ, ὅτε προαγωγῆς πράξεως ἀγαθῆς,
 κατὰ τὸ πρόεσημένον· Ἐπιθυμήσας σοφίαν δι-
 ατήρησας ἐντολὰς, καὶ Κύριος χορηγήσει σοι, αὐ-
 τὴν συνίμεν, κριθέντες ἄξιμοι ὑπὸ Θεοῦ τῆς ἀληθείας,
 τὰ τέως ἡμῖν ἀποκακρυμμένα· ψαλμὸς δὲ ψῆδης, ὅτε
 θεωρηκότες τῆς γνώσεως σαφημιζούσης τινὰ τῶν
 κεκρυμμένων ἠθικῶν, πρότερον ἐπὶ τὸ πράττειν γε-
 νόμεθα συνίμεντες, καὶ ὁ πρακτέον, καὶ ὅτε πρακτέον,
 καὶ ὡς πρακτέον. Καὶ τάχα διὰ τοῦτο αἱ πρῶται ἐπι-
 γραφαὶ οὐδαμῶς περιέχουσιν τὰς κατ' αὐτὰς ψῆδὰς,
 ἀλλὰ μόνον ψαλμῶν, ἢ μόνους ψαλμούς· οὐ γὰρ ἀπὸ
 θεωρίας ἀρχεται ὁ ἀγιος, ἀλλ' ἀπλοῦστερον πιστεύ-
 σας κατὰ ὀρθοδοξίαν, ταῖς πραττομέναις πράξεσιν
 αὐτὸν ἐπιδίδωσι. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει πολλὰ ψῆδαι,
 καὶ ὅπου ἀναβαθμοί, οὐδαμῶς ψαλμὸς, οὐτε κατ'
 αὐτὸν, οὐτε μετὰ τινος ἐπιπλοκῆς, ἀλλὰ πᾶσαι ψῆδαι
 κατ' αὐτὰς. Ἐν γὰρ ταῖς ἀναβάσεσιν πρὸς οὐδὲν οἱ

A nos etiam supera querentes commentemur, neque
 musica delectatione abripiamur ad carnis affectio-
 nes. Quin etiam illud, opinor, prophetica eadem ra-
 tione, qua instrumenti constructio, scite sapienter-
 que demonstratum nobis fuisse, quod qui modifica-
 to sunt animo, beneque constituto, facilem habeant
 aditum ad coelestia. Prætereaque instrumentum e
 superis causam desumens ad numerum resonandi,
 tale est, quale utique fuerit corpus Christi, sancto-
 rumque ipsius; instrumentum singulare, a quo uno
 rectum servatum est: *Peccatum enim non fecit, nec
 inventus est dolus in ore ejus*⁴; instrumentum conso-
 num, harmonicum, concinnum, quod humanam
 nullam suscepit discordiam, neque præter modum
 quidquam egit, sed omnem quasi concentum cum
 Patre servavit: ut enim ait ipse: *Qui est de terra,
 de terra est, et de terra loquitur; qui de caelo venit,
 quod vidit et audivit testatur*⁵.

VII. Quoniam vero sunt psalmi, suntque odæ, et
 psalmi odes, atque odæ psalmorem, superest ut de
 hac differentia dicere aggrediamur. Nos itaque ar-
 bitrati sumus, eos quidem psalmos esse qui ad mu-
 sicum instrumentum tantummodo sine vocis com-
 plexione pulsati sint ita, ut per ipsum quodammodo
 prænuntiatum fuerint, per musicam nempe instru-
 menti harmoniam; odas vero esse, quæ excipiente
 voce sunt redditæ per sonum oris, pulsationi mo-
 dulate respondentem; psalmos autem odarum,
 quando vox quidem præcessit, huic tamen aptatus
 est concors numerorum sonitus, concinne redditus
 per instrumenta; odas denique psalmorem, cum
 præeunte instrumento secundum locum vox occu-
 pat, quæ chordas in musica subsequitur. Atque
 hæc æquidem veluti ad litteram ea persequentes,
 quæ indicio tantum significata sunt; secundum au-
 tem anagogicas rationes, tum psalmus fuerit, cum
 organum, corpus nimirum honestis actionibus pul-
 santes, quod rectum est percipimus, quamvis haud
 omnino in contemplatione proficiamus; ode vero
 cum separatim ab actione revolventes animo veri-
 tatis mysteria, hisque inhaerentes, eximia circa Deum
 ipsiusque oracula sentimus, prælucente scientia, et
 sapientia nostros animos manifestius collustrante;
 ode autem psalmi, cum honesta præeunte actione
 juxta illud essatum: *Concupiscens sapientiam serva
 mandata, et Dominus deducet te*⁶, ipsam assequimur
 sapientiam: digni a Deo habiti veritatis cognitione,
 quæ hactenus fuerat nobis abscondita; psalmus
 tandem odes, cum aliqua recogitantes abstrusiora,
 quæ ad mores pertineant, scientia declarante, pri-
 mum ad agendum prudentes efflicimur, deinde quid
 agendum et quando, et quomodo agendum edoce-
 mur. Atque hiuc primæ fortasse inscriptiones, nul-
 limode cas continent, quæ in odis inventiuntur, sed
 unice psalmum, vel psalmos duntaxat. Neque enim
 a contemplatione sanctus exorditur, sed posteaquam
 simpliciter credidit juxta orthodoxam fidem, ad ea

⁴ Isa. l. III, 9. ⁵ Joan. III, 31. ⁶ Eccli. I, 23.

quæ agenda sunt sese traducit. Quapropter in fine multæ sunt odæ, atque ubi *gradus*, nullibi *psalmus*, neque singulatim per se, neque cum alia complexione, at omnes odæ seorsum collocatæ. In *ascensu* enim sancti nullo erunt negotio implicati, præterquam sola contemplatione. Atque hæc universe a interpretatione indicantur.

VIII. Jam vero cum inveniamus apud LXX ac Theodotionem et Symmachum in quibusdam psalmis, hisque non paucis, in medio positum *diapsalma*, suspicari sumus, an forte subindicarint qui illud apposuere, vel numeri vel modi factam esse pro his locis mutationem : sive etiam disciplinæ tradendæ formam in aliam, sive intelligentiam, sive orationis vim esse immutatam. Sed neque apud Aquilam iuvenitur, neque in Hebraico, at pro *diapsalmate* scriptum est *semper*. Nec illud, oscientiae amator, te prætereat, quod Hebræi Psalterium in quinque libros dividerunt, ut instar sit alterius Pentateuchi. Namque a primo psalmo ad XL, unum librum computarunt ; a XLI ad LXXI, alterum deduxerunt ; a LXXII ad LXXXVIII, tertium effecerunt librum ; quartum ab LXXXIX ad CV ; a CVI ad CL composuerunt quintum ; rati scilicet quemque psalmum qui in fine haberet, *Benedictus Deus, fiat, fiat*, hunc libri esse postremum. In his autem *precatio*, est oblata Deo supplicatio pro aliqua utilium rerum ; *votum* equidem promissio ; *hymnus* est pro bonis, quæ habemus, fausta acclamatio Deo exhibita ; *laus* sive laudatio, admirabilem Dei operum commendatio. Neque enim commendatio eat aliud, quam laudis amplificatio.

IX. Quo autem tempore, quove pacto hanc Psalmorum rationem divinus David excogitarit ; primus quidem ac solus fuisse videtur, idque ab initio, cum psalterium concinnandum digitis præcipiebat. Nam si quis alius psalterii usum et citharæ prior ostendit, is plane diverse, iners quiddam et vulgare commentus vel in ipso instrumenti apparatus, neque ad carmen concinens, neque ad sermonem, agresti quodam lusu delectatus est. Ille autem, post ejusmodi, primus ad numerum, atque ordinem, artemque opus revocavit : prætereaque carmini cantum immiscuit, quodque eximium est, erga Deum, vel Deum ipsum canendo, idem divinissimo correptus afflatu, cum pastor ac puer esset privatum aliquid ac demissum exorsus, posteaquam in virum et regem evasit, illustrius quiddam ac dignius hominum frequentia suscepit. Quod quaecumque fuerit, sumpsisse tunc maxime incrementum fertur, cum arca est ab ipso in urbem recepta : quæ coram sæpe choreas ducens, pluries quoque ad gratiarum actionem, faustumque simul receptum celebrandum, adhibuit cantum. Mox universam Levitarum tribum in sortem conjiciens, principes quidem qui choros ducerent, quatuor delegit, Asaph, Æman, Æthau, Idithum, quædoquidem sunt quatuor omnium, quæ sub aspectum cadunt, rerum principia ; tum choros ex hominibus constituit ex aliorum numero selectis,

Α ἄγιοι ἔσονται, ἢ πρὸς μόνῃ τῷ θεωρεῖν. Καὶ ταῦτα εἰρήσῃ ἡμῖν καθολικῶς, δουλεύουσιν τοῖς σηματομνωτοῖς τῆς ἑρμηνείας τῶν Ἑβδομήκοντα.

enim sancti nullo erunt negotio implicati, præterquam dicta sint, his obsequendo quæ in LXX virali

Η'. Ἐπεὶ δὲ εὗρομεν παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα, καὶ Θεοδοτίωνι, καὶ Συμμάχῳ ἐπὶ τινῶν κείμενον ἐν μέσῳ ψαλμῶν οὐκ ὀλίγων τὸ *διαψάλμα*. Ἐστοχασάμεθα μήποτε ὑπεσήμεναν οἱ θέντας αὐτὸ, ρυθμοῦ τινος, ἢ μέλους μεταβολὴν γεγονέναι κατὰ τοὺς τόπους, ἢ καὶ τρόπου διδασκαλίας εἰς ἕτερον τρόπον, ἢ διανοίας, ἢ δυνάμειος λόγου ἐνάλλαγμα. Οὕτως δὲ παρὰ τῷ Ἀκύλῳ κεῖται, οὕτως ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ, ἀλλ' ἀνεὶ *διαψάλματος*, γέγραπται *ἀεὶ*. Καὶ τοῦτο δὲ σε μὴ παρέλθοι, ὡς φιλόλογε, ὅτι καὶ τὸ ψαλτήριον εἰς πάντες διεῖλον βιβλία οἱ Ἑβραῖοι, ὥστε εἶναι καὶ αὐτὸ ἄλλον Πεντάτευχον. Ἀπὸ γὰρ α' ψαλμοῦ μέχρι μ', μίαν ἐλογίσαντο βίβλον· ἀπὸ δὲ μα' ἕως σα' δευτέραν ἠγήσαντο· ἀπὸ δὲ οβ' ἕως πη' τρίτην βίβλον ἐποίησαν· ἀπὸ δὲ πθ' ἕως ρε' τετάρτην· ἀπὸ δὲ ρς' ἕως τοῦ ρν' τὴν πέμπτην συνέθικαν· ἕκαστον γὰρ ψαλμὸν ἐν τῷ τέλει ἔχοντα, *Ἐὐλογητὸς Κύριος, γένοιτο, γένοιτο*, τοῦτο τέλος βιβλίου ἐδικαίωσαν. Ἔστι δὲ *προσευχή*, ἱκετηρία περὶ τινος τῶν συμφερόντων προσαγομένη τῷ θεῷ, *εὐχὴ* δὲ ὑπόσχεσις· ὕμνος, ἢ ἐπὶ τοῖς ὑπάρχουσιν ἡμῖν ἀγαθοῖς ἀνατιθεμένη τῷ θεῷ εὐφημία· *αἶνος* ἦτοι αἰνεσις, τῶν θειῶν θαυμάτων ἔπαινος. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο ἔπαινος, ἢ τοῦ αἴνου ἐπίτασις.

Θ'. Πότε καὶ ὅπως εἰς ταύτην ἦλθε τῶν Ψαλμῶν τὴν ἐπίνοιαν ὁ θεὸς Δαυὶδ, δοκεῖ μὲν καὶ πρῶτος, καὶ μόνος, καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτε καὶ τοῖς δακτύλοις ἔλεγεν ἀρμύζεσθαι τὸ ψαλτήριον. Εἰ γὰρ καὶ ἕτερος ἦν ὁ καταδείξας ψαλτήριον, καὶ κιθάραν, ἀλλ' ἄλλως ἐκείνος ἔτεχνον τι, καὶ ἰδιωτικὸν συμπήξας, ἢ διατείνων ὄργανον· καὶ οὕτως πρὸς μέλος, οὕτως πρὸς λόγον ἔδωκ, ἀλλ' ἀγροίκην τινα παλῶν τέρψιν. Ὁ δὲ πρῶτος μετ' ἐκείνου εἰς ρυθμὸν ἀγαγὼν τὸ πρᾶγμα, καὶ τάξιν, καὶ τέχνην, ἀλλὰ καὶ τῷ μῦθῳ συγκαταμίξας τὸ ᾄσμα, καὶ τὸ μεῖζον, πρὸς θεὸν, ἢ θεὸν ἔσας, οὕτως ὁ θεωρητότατος, ἀρξάμενος μὲν ἐκ ποιμένων, καὶ παιδῶν ἰδιωτικώτερον τε καὶ ταπεινότερον γινόμενος δὲ καὶ εἰς ἀνδρα καὶ βασιλέα, ἐνδοξότερον ὁμοῦ καὶ κοινότερον· λαθεῖν δὲ λέγεται μάλιστα τὴν ἐπίδοσιν τοῦτο, μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ τῆς κιθάρῃ πρὸς τὴν πόλιν ἀποκατάστασιν. Ἦς πολλὰ τότε προχορεύσας καὶ πολλαχοῦ ἔσας, εὐχαρηστηρίᾳ τε καὶ εἰσοδεκτηρίᾳ· ἅμα μετ' ἄλλων καὶ τὴν φύλην ὅλην εἰς κλῆρον τῶν Λευιτῶν λαβὼν, ἀρχὰς μὲν ἀπολέγεται τῶν χορῶν τέσσαρας, Ἀσαφ, Ἀμάν, Αἰθάν, Ἰδοθὺμ, ἐπειδὴ καὶ πάντων τῶν ὁρωμένων ἀρχαὶ τέσσαρες· τοὺς δὲ χορούς ἐξ ἀνδρῶν συνίστησιν, ἐξελὼν τῶν ἄλλων· καὶ τοὺτους δύο καὶ ἑβδομήκοντα, πρὸς τὰς γλώσσας ἀπαριθμήσας οἶμαι, τὰς συγχυθείσας, ἢ μᾶλλον διακριθείσας ἐν τῇ πυργοποιίᾳ. Τί τοῦτω τυπῶν, εἰ μὴ δηλῶν τὸ καὶ πάσας αὐτῷ γλώσσας ὑστερον ἔσο-

μολογισθαι κοινῶς ἡμῶν, ὅτι καὶ πᾶσαν ὁ Λόγος A atque hos duo supra septuaginta esse voluit; ad linguas respiciens, opinor, confusas, vel divisas potius in turris ædificatione. Quid hoc ipso commenstrans, nisi quod omnes aliquando linguæ secum essent conjunctum in eandem laudis formam consensuræ, cum scilicet Verbum terrarum orbem universum occupasset?

FRAGMENTA ALIA IN PSALMOS.

(De MAGISTRO, *Acta Martyrum Ostiensis*, p. 256 in textu.)

I.

In psalmum xxx, 22. — *De triumpho fidei Christianæ.*

Ὁδὸ τοσούτων θαύματος ἔξιον, ὅταν ἐμφανίζεται ὁ Θεὸς τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς ἠπλωμέναις πόλεσιν, ὅσον θαυμαστοῦμενος τότε, ὅταν ἐν πόλει περιεχῆς γένηται, ὡς καὶ διὰ τοῦτο εὐλόγητον εἶναι.

Haud tanta dignum esse admiratione cum misericordia Dei in tenuioribus civitatibus apparet, quanta quod « in civitate munita (1) » id fiat, proptereaque Deum esse laudandum.

II.

In Psalmum lrv, 16.

Ἐλεγόν τις τῶν παλαιῶν, ζώντας εἰς ἕδου κατέρχονται μόνους τοὺς κατήχησιν τῶν θείων παιδευμάτων ἔχοντας· ὁ γὰρ ἀγευστος τῶν τῆς ζωῆς λόγων, κερδός.

Referebat e senioribus quidam soles illos in infernum viventes descendere, qui divinis essent doctrinis instituti: nam qui vitæ sermones non degustavit, mortuus est.

III.

In psalmum lvii, 12. — *Scribam suum alloquitur, virum, ut videtur, non indoctum. Cum enim Hippolytus dicitur:*

Ἐπεὶ δὲ ἐστὶ τις καιρὸς, ἐν ᾧ ὁ μὲν δίκαιος χαρήσεται, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ τὸ λεχθὲν περὶ αὐτῶν τέλος ἔξουσιν, εὐκρίτως ὁμολογεῖν πάντως προσήκει καὶ ἀποφαίνεσθαι, ὅτι ἐστὶ θεὸς ἑφορός καὶ ἐπίσκοπος τῶν ἐν ἀνθρώποις πραττομένων, κρινῶν ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ γῆ πολιτευσαμένους. Ἐπιστῆσαι δὲ προσήκει, μήποτε ἢ μετὰ χεῖρας προφητεία, πᾶσα ἀκόλουθος οὔσα καὶ συνημμένη ταῖς πρὸ αὐτῆς· τὰ τέλη διαγράφη.

Sed quoniam tempus est quoddam, in quo justus quidem gaudebit, peccatores vero prædictum illis finem habebunt: merito satendum omnino ac dicendum est, esse Deum contemplatorem, inspectoremque actionum humanarum, qui dijudicet omnes qui in terra versantur. Porro inquirendum an ea quæ præ manibus est prophetia, cum prorsus consensanea et connexa sit præcedentibus, hujusmodi fines peccatoribus describat;

Hæc Hippolyto dicente, grammaticus ipsam rogavit, ecur circa eam prophetiam hæsitaret, ferinde ac si de ope divina in ea exilii calamitate diffideret:

Ἐπιστῆσθαι ὁ γραμματικὸς, τίνας ἔνεκεν ἐπεσημαίνω μοι τὸ διαγράφη ὑποτακτικῶς, ὡς διαταγμὴν ὑπεφαίνων.

Instat grammaticus, cur verbum διαγράφη, descriptis, subjunctivo modo a me usurpatum sit, quasi dubitationem insinuet.

Hippolytus ergo respondit:

Ὅτις δὲ πάντως, ὅτι τὰ τῶν τοιούτων σχηματισμῶν εἰς ὑποτακτικὴν ἀναφέρονται ἐκκλησίαν τῶν τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας μαλετώντων, καὶ δικαιοσύνην τῶν στόματι λαλούντων, μὴ μὲν παραδειγματῶν αὐτῶν ἀλλόθοντα, μηδὲ ἐπακουσάντων αὐτοῦ τῆς φωνῆς βοῶντες πρὸς αὐτοὺς καὶ λέγοντες· « Ὁ ἔχων ὄρα ἀκούειν ἀκουέτω· οἱ τινὲς ὡμοίωσαν ἑαυτοὺς τῷ ἔρει, καὶ τὰ ὄρα αὐτῶν πεποιήκασιν ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς, » καὶ τὰ ἐξῆς τούτων εἰρημένα. Ἔστιν οὖν ἀληθῶς ὁ ἐπιμελόμενος τῶν δικαίων θεός, καὶ δικάζων μὲν αὐτοῖς ἀδικουμένοις ἐπὶ τῆς γῆς· τιμωρούμενος δὲ τοὺς τολμώντας αὐτοὺς ἀδικεῖν.

Scis autem omnino, illa quæ istiusmodi formationum sunt, ad subjunctivam referri increpationem eorum qui illas quæ de Christo sunt prophetias meditantur quidem, et justitiam ore proloquuntur: sed ipsum advenientem non recipiunt, neque vocem ejus audiret clamantis atque dicentis: « Qui habet aures audiendi audiat: » qui assimilarunt semetipsos serpenti, et aures suas fecerunt sicut aspidis surdæ: » et quæ exinde dicta sunt. Deus itaque justorum revera curam gerit, atque ipais qui dem injuriam passis in terra jus dicit; premit vero illos qui injurias ipsis inferre præsumunt.

IV.

In psalmum lviii, 27. — *Contra Judæos.*

Διὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ὁρίωντες τοὺς ὄρους, καὶ κύκλῳ περιέοντες πόρρωθεν ἴστανται. Οὐκέτι οὖν βασιλεὺς, οὐδὲ ἀρχιερεὺς οὐδὲ προφήτης, ἀλλ' οὐδὲ γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι καὶ σαδδουκαῖοι παρ' αὐτοῖς εἰσὶν. Οὐ μὲν καὶ ἀποκτανθῆναι φησι· διὸ συνῄστηκεν αὐτῶν τὸ γένος, καὶ τῶν παιδῶν ἢ διαδοχῆ

Idcirco etiam usque in hanc diem videntes regionis limites et circumeuntes, eminus consistunt. Non amplius itaque vel rex, vel pontifex, vel propheta, sed neque Scribæ et Pharisei ac Sadducei apud ipsos sunt. Verumtamen non petit ut occidantur: quapropter et genus eorum subsistit, et liberorum

¹ Matth. xi, 15.

(1) Ipsam urbem Imperii sedem intelligit.

successio multiplicatur. Non enim interfecti sunt, neque ex hominibus deleti, sed sunt quidem et existunt: verumtamen tanquam rejecti ac deturbati ab honore, quem olim apud Deum obtinebant. Quin et, « Disperge illos, inquit, in virtute tua: » quod utique etiam contigit. In universam enim terram dispersi sunt, ubique servientes atque infimas ac serviles artes omnes, atque indecentia officia præ fame obeuntes.

Nam si deleti essent ex hominibus, ita ut nullibi ullo modo in vivis essent, haudquaquam, inquit, nosset populum meam, neque scivissent meam Ecclesiam florere. Itaque disperge illos ubique terrarum, ubi Ecclesia mea etiam constituta est: ut cum viderint Ecclesiam a me fundatam, ad æmulationem divini cultus incitentur. Salvator itaque hæc etiam pro ipsis rogavit.

Α πληθύνει. Οὐ γὰρ ἀπεκτάνθησαν, οὐδ' ἐξ ἀνθρώπων ἀπέσθησαν, ἀλλ' εἰσὶ μὲν καὶ ὄφρα στήθασιν· οὕτως δὲ ὡς καταβεβλημένοι, καὶ κατανηγεμένοι. ἤς πάλοι ἤξινοντο παρὰ θεῶν τιμῆς. Ἄλλὰ καί, « Διασκορπίσον αὐτούς, φησὶν, ἐν τῇ δυνάμει σου· » ὃ δὲ καὶ γέγονεν. Εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν διεσπαρμένοι τυγχάνουσι, δουλεύοντες πανταχοῦ, καὶ τὰς ἐλαχίστους καὶ δουλοπρεπεῖς τέχνας, πάσας τε τὰς ἀπρεπεῖς μεθόδους ἕνεκα τοῦ πεινᾶν μετερχόμενοι.

Εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανισθέντες, μηδαμῆ μηδαμῶς ἐν ζωῶν ὄντες, οὐκ ἂν εἶδόν, φησὶ, τὸν ἐμὸν λαόν, οὐδ' ἂν ἔγνωσαν ἀνοῦσαν τὴν ἐμὴν Ἐκκλησίαν. Διασκορπίσον τοίνυν αὐτούς ἀπανταχῆ γῆς, ἕνθα μέλλει καὶ ἡ ἐμὴ Ἐκκλησία συνίστασθαι· ὅπως βλέποντες τὴν ὑπ' ἐμοῦ θεμελιωθεῖσαν Ἐκκλησίαν, εἰς ζῆλον ἔρχονται θεοσεβείας. Οὐκοῦν καὶ ταῦτα ὁ Σωτὴρ ὑπὲρ αὐτῶν ἠύχετο.

V.

In psalmum lxi, 7.

Profugi proprie dicuntur, qui ab aliquibus hostibus aut inimicis eversi sunt, ac deinde exsules facti: quod etiam nos a dæmonibus prius toleraveramus. Verum ex quo nos Christus per fidem suam suscepit, non amplius a vera nostra patria superna Jerusalem exulare, aut a veritate ad errorem transferri sustinemus (1).

Β Μετανάσται κυρίως λέγονται οἱ παρὰ τινων ἐχθρῶν ἢ πολεμίων πορθηθέντες, εἶτα γενόμενοι μέτοικοι· ὅπερ καὶ ἡμεῖς παρὰ τῶν δαιμόνων ὑπεμετναμεν πρότερον. Ἀφ' οὗ δὲ ἡμῶν Χριστὸς διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀντελάβετο πίστεως, οὐκέτι μετανάσται ἀπὸ τῆς ὀντικῆς πατρῆδος Ἰερουσαλήμ τῆς ἀνω γινόμεθα, οὐδὲ μετοικισθῆναι ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἰς τὴν πλάνην ἀνεχόμεθα.

VI.

In psalmum lxxvii, 39. — De amplificatione Ecclesie.

Cæterum incredulos quoque nonnunquam trahit per morbos et afflictationes. Quin etiam multi per visiones ad hoc pervenerunt, ut apud Jesum habitarent.

Ἐλκει δὲ καὶ τοὺς ἀπειθοῦντας ἑσθ' ὅτε διὰ νόσων καὶ περιστάσεων. Πολλοὶ δὲ καὶ δι' ὁραμάτων ἦλθον εἰς τὸ κατασκηνῶσαι παρὰ τῷ Ἰησοῦ.

VII.

In psalmum lxxxviii, 4. — Contra gentiles.

In circuitu autem nostro sunt paganorum sapientes, explodentes ac subsannantes nos, utpote qui sine indagacione ac stulte credamus.

Κύκλω δὲ ἡμῶν εἰσιν Ἑλλήνων οἱ σοφοί, μυκτηρίζοντες καὶ χλευάζοντες ἡμᾶς, ὡς ἀνεξετάστως καὶ μωρῶς πιστεύοντες.

VIII.

In illud psalmi xcvi, 11: « Commoveatur mare et plenitudo ejus. »

Per hæc autem sermo significat evangelicam prædicationem, et maria et insulas maris, atque homines in iis habitantes, quos « plenitudinem ejus » vocat, pervasuram; quod utique re ipsa impletum est. Siquidem Ecclesie Christi insulas omnes replent et in dies multiplicantur, atque incrementum sumit doctrina salutaris.

Σημαίνει δὲ διὰ τούτων ὁ λόγος διελεύσεσθαι τὸ εὐαγγελικῶν κήρυγμα, καὶ τὰ πελάγη, καὶ τὰς ἐπὶ θαλάσσης νήσους, τοὺς τε ἐν ταύταις κατοικοῦντας ἀνθρώπους, « πληρωμα αὐτῆς » ὀνομασμένους· ὁ καὶ αὐτὸ τέλος ἔτυχεν. Καὶ γὰρ Ἐκκλησία Χριστοῦ τὰς νήσους ἀπάσας πληροῦσι, πληθύνει τε ἡμέραι, καὶ ἐπιβῶσιν ἡ σωτηρίας διδασκαλία.

IX.

In psalmum cxviii, 30-32.

Amator veritatis, et qui nunquam per os suum sermonem falsam profert, dicere possit: « Viam veritatis elegi. » Quin et is qui judicia Dei semper ante oculos ponit, et in omni actione eorumdem meminit, dicet: « Judicia tua non sum oblitus. » Et quomodo cor nostrum per tentationes ac tribulationes dilatatur? Hæc siquidem in nobis spinas co-

Ἄφ' οὗ φιλαλήθης, καὶ μήποτε προφέρων ψευδῆ λόγον διὰ στόματος, εἰποι ἂν, « Ὅδὸν ἀληθείας ἠρετισάμην. » Ἄλλὰ καὶ ὁ διαπαντός πρὸ ὀφθαλμῶν τιθέμενος τὰ τοῦ Θεοῦ κρίματα; καὶ ἐπὶ πάσῃ πράξει μεμνημένος αὐτῶν ἔσται· « Τὰ κρίματά σου οὐκ ἐπελαθόμην. » Καὶ πῶς ἡμῶν ἡ καρδία πλατύνεται διὰ πειρασμῶν καὶ θλίψεων; Ταῦτα γὰρ τὰς ἐν ἡμῖν ἀκάνθας τῶν

(1) In Catena Corderii anonymi titulo abrasum Hippolytum delitescere inter cætera illud etiam suadet quod is anonymus auctorem Epistolæ ad Hebræos

alium facit a Paulo apostolo in psal. lxxii, p. 479. Id vero licuit Hippolyto in Occidente, quemadmodum et Ireneo; in Oriente non licuit.

λογισμῶν ἐκτέμνει, καὶ τὴν καρδίαν εὐρυτέραν εἰς τὴν τῶν νόμων τῶν θεῶν ὑποδοχὴν ἐργάζεται. « Ἐν θλίβει γὰρ, φησὶν, ἐπλάτυνάς μοι. » Τότε τὴν ὁδὸν τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ διαβαίνομεν, εὐζωνες διὰ τῆς τῶν πειρασμῶν ὑπομονῆς γινόμενοι.

X.

In illud psalmi cxxvii, 7 : « Super iram inimicorum meorum, » etc., ad scribam suum.

Εἶδες ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη μεγίστην δύναμιν; ἐμέ τε γὰρ ἐν μέσσοις ὄντα τοῖς δεινοῖς διασῶσαι δύνησθαι, ἐκαίνοους δὲ μαινομένους καὶ λυττωντας καὶ πύρ κινόντας καταστῆλαι.

Vidisti quacunquē ex parte magnam esse Dei potentiam? Nam et me, inquit, in mediis ærumnis constitutum, servare incolumem poteris: illos autem furore rabieque percitos, et ignem spirantes coercere.

XI.

In illud psalmi cxxxviii, 15 : « Non est occultatum os meum a te quod fecisti in occulto. »

Εἴρηται καὶ τοῖς περὶ φύσεως καὶ γενέσεως τῶν ζῶων πραγματευσαμένοις, ἄρατον εἶναι καὶ ἀκατάληπτον τὴν εἰς ὄστέον τοῦ αἵματος μεταβολὴν, καὶ τοῦ τῶν ἄλλων, σαρκῶν καὶ νεύρων λέγω, ὅπως ποτὲ ἔχουσι γενέσεως θεωρουμένων. Καὶ ἡ Γραφή δὲ τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ παρίστησι τοῦτο λέγουσα· « Ὡς ὄστέ ἐν γαστρὶ τῆς κωφορούσης, οὕτως οὐ γνώσῃ ποιήματα τοῦ Θεοῦ. » Οὐκ ἐκρύθη δὲ ἀπὸ σοῦ οὐδὲ ἡ ὑπόστασις μου ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς φθάσασα.

Traditur etiam ab iis qui de natura et generatione animalium tractant, invisibilem et incomprehensibilem esse sanguinis in ossa mutationem, et partium cæterarum, carniū inquam et nervorum, quomodo sese habeat generatio conspiciatur. Quin et Scriptura Ecclesiastæ id ipsum ostendit dicens: « Sicut ossa in utero prægnantis, sic non cognoscēs opera Dei. » Verum a te non sunt abscondita, neque substantia mea in infimis terræ adhuc existens.

S. HIPPOLYTI

PORTUENSIS EPISCOPI

OPERUM PARS II. — DOGMATICA ET HISTORICA.

ΑΠΟΔΕΙΞΕΙΣ ΠΕΡΙ ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΟΥ

DEMONSTRATIO DE CHRISTO ET ANTICHRISTO.

Francisco Combefisio interprete

(GALLARD, *Bibliotheca veterum Patrum*, Venetiis 1763, in-fol., t. II, p. 417.)

Βουληθέντος σου κατ' ἀκρίθειαν ἐκμαθεῖν τὰ προτεθέντα σοι ὅπ' ἑμοῦ κεφάλαια, ἀγαπητέ μου ἀδελφε Θεόφιλε (1), εὐλογον ἡγησάμην ἀφθόνως ἀρυσάμενος

^o Eccles. xi, 5.

(1) Θεόφιλος. Idem fortasse Theophilus quem alloquitur Methodius, Hippolyti æqualis, apud Eriphanium, tom. I, pagg. 640, 550. 590. Ex hoc

I. Quod ita desiderio flagrabas, frater mi charissime Theophile, ut a me tibi proposita capita diligenter perdisceres; operæ pretium putavi, velut ex

ipso autem exordio patet falli eos, qui hunc librum Hippolyti pro homilia habent. FABRIC.

sacra fonte, ex sacris ipsis affatim Scripturis hauriendo, ob oculos quasi presentia ea ponere, de quibus vertitur quaestio: ut nedum humanis haec auribus consignando læteris, sed et res ipsas virtute lustrando, per omnia Deum laudare possis. Hoc enim presenti quam agimus vita, tutum a nobis tibi esto viae praesidium, quo paratis inferens rationibus ac sermonibus, velut terra munda, in cordis tui latifundio semines. Sed et his adversantibus salutari doctrinae ac contradicentibus in sententiam coges. At vide ne ad incredulas ac maledicas haec linguas traducas (nec enim hoc leve periculum est), sed ut viris religiosis ac fidelibus qui sancte ac juste Dei timore vivere velint, impertias. Non enim frustra beatus Apostolus monendo Timotheum, ait: « O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum vanitates, et oppositiones falsi nominis scientiae, quam quidam profitentes, circa fidem erraverunt. »¹ Et rursus: « Tu autem, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Jesu; et quae audisti a me per multas exhortationes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt ut alios doceant. » Cum igitur beatus Apostolus haec caute ac metu traderet, quae ab omnibus facile cognosci possunt, videns scilicet spiritu: « Non esse omnium fidem »; quanto res nobis majoris periculi fiet, si temere nullaque ratione profanis hominibus atque indignis tradiderimus divina eloquia?

II. Nam quia beati prophetae oculi nobis fuerunt, ipsi per fidem Verbi mysteria praeviderunt quae et aliis postmodum aetatibus ministrarunt, nedum quae praeterita essent loquentes, sed et praesentia atque futura nuntiantes; ne solum propheta temporaneus esse monstraretur, sed et cunctis aetatibus futura praediceret, ut propheta esse existimaretur. Hi namque patres spiritu prophetiae aptati, digneque ab ipso Verbo honorati, quo nimirum

¹ I Tim. vi, 20, 21. ² II Tim. ii, 4, 2. ³ II Thess. iii, 2.

(2) *Ortur.* Fortasse *ὄρων*. Nam quod Combefsius emendat auctoriter ἀνθρώπων, idque in textu, mihi non placet, cum nimium abeat a veterum librorum scriptura. *Com.* — Notum tamen est in mss. frequenter per compendium scribi *ἀνων* pro ἀνθρώπων. *FABRIC.*

(3) *Ἦτω.* Melius *ἔσται*. *Com.*

(4) *ὡς πλὴν καθαρά γῆ.* *Leg.* ὡς πλὴν καθαρά γῆ. *Com.* — Combefsius legit ὡς περὸν καθαρά γῆ. Sed legendum omnino ὡς *πυρὸν*. Videlicet parabolam illam respexit, quae in Evangelio est Lucae viii. *TANAQ. FAB.*

(5) *Ἰὸς βεβήλους κενοφωνίας.* Sic ubique Graeci. *Valg.* tamen κενοφωνίας legit: «vocum novitates,» non «vanitates,» seu «inanitates,» ut reddit Erasmus; sicque, per se legitis Chrysostomum, ex ejus expositione sibi colligere videtur Theophylactus. «Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης τὰς νεωτέρας παραινέσεις κενοφωνίας εἶπε, διὰ τῆς αἰ διαδόγγου τὸ καὶ γράφων, ὡς ἔσται.» Chrysostomus recentes adhortationes κενοφωνίας dixit per αἰ diphthongum scribens in prima syllaba, ut videtur. » Cui contrarium fundamento alii nituntur, ut Graecam vulgatam teneantur. Neutrum certe abhorreat a mente Apostoli, cum

A ὡς ἐξ ἁγίας πηγῆς, ἐξ αὐτῶν τῶν ἁγίων Γραφῶν, παραστῆσαι σοι κατ' ὀφθαλμὸν τὰ ζητούμενα, ἵνα μὴ μόνον ταῖς ἀκοαῖς τῶν ἑνῶν (2) ἐγκαταθέμενος ταῦτα εὐφρανθῆς, ἀλλὰ θυνάμει καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα ἀνιστορήσας, κατὰ πάντα τὸν Θεὸν δοξάσαι δύνῃθης. Τοῦτο γάρ σοι ἐφόδιον ἐν τῷ νῦν βίῳ ἀκίνδυνον ἦτω (3) παρ' ἡμῶν, ὅπως τοῖς πολλοῖς δύσγνωστα καὶ δύσληπτα ἐξ ἐτοιμῶν λόγων προσενέγκας ἐγκαταστέρῃς τῷ πλάθει τῆς καρδίας σου, ὡς πλὴν καθαρά γῆ (4). Δουλοπήσεις δὲ διὰ τούτων τοὺς ἀντιτιθεμένους καὶ ἀντιλέγοντας τῷ σωτηρίῳ λόγῳ. Ὅρα δὲ μὴ εἰς ἀπίστους καὶ βλασφημους γλώσσας ἐγκατάθῃ ταῦτα· κίνδυνος γάρ οὐχ ὁ τυγχάν' μεταδός δὲ εὐλαβείας καὶ πιστοῖς ἀνθρώποις τοῖς ἐθέλουσιν δεικῶς καὶ δικαίως μετὰ φόβου ζῆν. Οὐ γάρ μακρὸν ὁ μακάριος Ἀπόστολος παραινῶν Τιμοθέῳ λέγει· «Ὁ Τιμόθεε, τὴν παρακαταθήκην φύλαξον ἐκτρεπόμενος τὰς βεβήλους κενοφωνίας (5) καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνίμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι περὶ τὴν πίστιν ἠστόχησαν.» Καὶ πάλιν· «Εὐ οὖν, τέκνον μου, ἐνδυναμοῦ ἐν τῇ χάριτι τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· καὶ ἡ ἡκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν παρακλήσεων (6), ταῦτα παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ ἑτέρους διδάξει.» Εἰ οὖν ὁ μακάριος μετ' εὐλαβείας παρεῖδου ταῦτα, ἅπερ ἄπιστοι εὐγνώστα ἦν, βλάπτων τῷ πνεύματι, ὅτι «οὐ πάντων ἦν ἡ πίστις· πόσω μᾶλλον ἡμεῖς κινδυνεύομεν, εἰ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε, τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια μεταδώσομεν βεβήλοις καὶ ἀναξίοις ἀνδράσιν;

C Ἐπειδὴ γάρ οἱ μακάριοι προφήται ὀφθαλμοὶ ἡμῶν ἐγένοντο, προορῶντες διὰ πίστεως τὰ τοῦ Λόγου μυστήρια, ἅτινα (7) καὶ ταῖς μεταγενεστέραις γενεαῖς διηκόνησαν, οὐ μόνον τὰ παρερχόμενα εἰπόντες, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα ἀπαγγελλάντες, ἵνα μὴ μόνον πρόσκαιρος εἶναι ὁ προφήτης δεχθῆ, ἀλλὰ καὶ πάσαις γενεαῖς προλέγων τὰ μέλλοντα, ὡς προφήτης εἶναι νομισθῆ. Οὗτοι γάρ πνεύματι προφητικῷ οἱ πατέρες κατηρητισμένοι, καὶ ὅτ' αὐτοῦ τοῦ

teste Theodoro pugnet adversus Simonianos, qui se Gnosticos vellent, majori praeceteris scientia praeditos, divina revelatione eis accepta extra Scripturas, seu alias traditiones aut apostolorum doctrinam: quae proinde βεβήλος κενοφωνία, «profana vocum novitas,» erat; alioqui superfluo pene epitheto, ut Chrysostomus acute insinuat. Ipsa enim ex se ματαιολογία, quod Theophylactus exponit τὸ κενοφωνία, res mala est et profana. *Com.*

D (6) *Διὰ πολλῶν παρακλήσεων.* Singularis haec lectio, cum omnes nulla variatione μαρτύρων habeant, «per multos testes,» quae voces paulo remotiores sunt; sive alias Hippolyto incidit memoriae lapsus, sive ex codice et littera quae nobis exciderit, ita refert. Et certe illa vox hic apta, quasi velle Paulus, longa et multiplici adhortatione ab se institutum Timotheum, eaque illi depositum creditum, quod ipse aliis idoneis contradere debeat, velut jam per aetatem in disciplina probatus magister, etsi annis pene adulescens erat. *Com.* — Interpretationem esse παρακλήσεων pro μαρτύρων, sentiebat clariss. Millius. *FABRIC.*

(7) *Ἄστω.* *Leg.* τινά. *Com.*

Λόγου ἀξίως τετιμημένοι, ὀργάνων δικτῆν ἑαυτοῖς ἠνωμένοι (8), ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς ἀεὶ τὸν Λόγον ὡς πλῆκτρον, δι' οὗ κινούμενοι ἀπηγγέλλον ταῦτα, ἅπερ ἤθελεν ὁ Θεός, οἱ προφήται. Οὐ γὰρ ἐξ ἰδίας δυνάμεως ἐφθέγγοντο, μὴ πλανῶ (9), οὐδὲ ἅπερ αὐτοὶ ἐβούλοντο, ταῦτα ἐκήρυττον· ἀλλὰ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ Λόγου ἐσοφίζοντο ὀρθῶς, ἔπειτα δι' ὀραμάτων προεβιάζοντο τὰ μέλλοντα καλῶς· εἶθ' οὕτω παιτισμένοι ἔλεγον ταῦτα, ἅπερ αὐτοῖς ἦν μόνοις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ [ἀποκεκαλυμμένα, τοῖς δὲ λοιποῖς] ἀποκεκρυμμένα (10). Ἐπεὶ κατὰ τίνα λόγον ὁ προφήτης, προφήτης λεχθήσεται, εἰ μήτοι πνεύματι προεώρα τὰ μέλλοντα; εἰ γὰρ περὶ συμβεβηκότος τινός ἔλεγε ὁ προφήτης, οὐκ ἂν ἦν προφήτης ταῦτα λέγων, ἅπερ ἅπαντες ὑπ' ὀφθαλμῶν ἦσαν στησάμενοι. Ἄλλ' ὁ τὰ μέλλοντα ἐκδηγοῦμενος δικαίως προφήτης ἐκρίνετο. Διὸ εὐλόγως προφήται ἀπ' ἀρχῆς « οἱ βλέποντες » ἐκαλοῦντο. "Ὅθεν καὶ ἡμεῖς τὰ ὑπ' αὐτῶν προσηρημένα καλῶς μαθητευθέντες, λέγομεν οὐκ ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἐπινοίας. Οὐδὲ γὰρ καινοτομεῖν ἐπιχειροῦμεν ἀλλήλοις τὰ προσηρημένα πάλαι ῥήματα, ὧν τὰ ἔγγραφα ἐκτιθέντες εἰς φῶς, ἀναγνώμεν τοῖς ὀρθῶς προσεῦθεν δυναμένοις, ἐπεὶ γίνεται ἀμφοτέροις κοινὴ ὠφέλεια· τῷ μὲν λέγοντι τὸ, διὰ μνήμης κρατήσαντα, ὀρθῶς ἐκθέσθαι τὰ προκειμένα (11)· τῷ δὲ ἀκούοντι, ἐπιστήσαι τὸν νοῦν πρὸς τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ οὖν ὁ κάματος κοινός ἀμφοτέροις πρόκειται, τῷ μὲν λέγοντι τὸ ἀκίνδυνον (12) ἐξισταίν, τῷ δὲ ἀκούοντι πιστῶς ἀκούσαντα καταδέξασθαι τὰ λεγόμενα, παρακαλῶ συναγωνισασθαι μοι ἐν τῇ πρὸς Θεὸν δεήσει.

Πῶς ἂν πάλαι (13) τοῖς μακαρίοις προφήταις ἀπεκάλυψεν ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, αὐτὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς, ὁ πάλαι μὲν Λόγος, τυχεῖν ἐπιζητεῖς; Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ἑαυτοῦ εὐστολαγγχνον καὶ ἀπροσωπώληπτον ἐνδείκνυται διὰ πάντων τῶν ἁγίων ὁ Λόγος φωτίζων καὶ ρυθμίζων αὐτὸν (14), ὡς ἐμπειρος λατρός, πρὸς τὰ ἡμῖν συμφέροντα, ἐπιστάμενος τὴν ἀνθρώπων ἀσθένειαν· καὶ τοὺς μὲν ἀγνοοῦντας ἐκδιδάσκειν παρῶτα· τοὺς δὲ πλανωμένους ἐπιστρέφει εἰς τὴν ἐαυ-

A velut organa in seipsis semper unitum Verbum tanquam plectrum haberent; cujus putu atque afflatu, quæ Deus vellet hæc prophetæ annuntiabant. Non enim ex sua facultate loquebantur (verum dico), nec quæ ex animo essent, hæc prædicabant: sed primum quidem Verbi numine rite sapientia imbuti; exinde per visa, quæ essent futura probe prædocebantur; ac demum certa jam rerum fide, ea dicebant ac prædicabant, quæ illis divino numine duntaxat manifesta forent, reliquis vero abscondita. Nam qua ratione propheta, propheta vocaretur, nisi quæ sunt futura spiritu prævideret? Nam si propheta de casu aliquo loqueretur, ea loquendo non esset propheta, quæ ob oculis cunctis posita essent. Sed qui futura narret, is merito propheta existimatus est. Unde convenienter propheta a principio « videntes » vocabantur. Unde et nos eorum probe docti vaticinia, non ex nostro sensu loquimur. Non enim alii aliis, quæ pridem prædicta sunt verba, novis mutare tentamus; quorum Scripturas in lucem edentes, his qui recte credere valeant, legimus, quod hinc utrisque commodum veniat: nempe ei qui loquitur, quod memoria tenendo recte exponat quæ prædicta sunt; auditori vero, quod his quæ dicuntur adhibeat animum. Quod igitur communis utrisque labor propositus est: loquenti nimirum, ut omni tutus periculo eloquatur; auditori vero, ut fide audiens suscipiat ea quæ dicuntur, obsecro ut orando Deum mihi præsto sis.

III. Quonam modo olim beatis prophetis Dei Verbum manifestaverit, ipse rursus Dei servus, qui olim Verbum erat, scire queris? Nimirum quia Verbum suam misericordiam, et quod minime acceptor est personarum, per omnes sanctos ostendit, illuminans illos atque componens, velut peritus medicus, ad ea quæ ad nostram conducant salutem, quippe cum non nesciat humanam infirmitatem. Ac quidem ignorantes studet edocere: errantes vero ad

• H Pet. I, 21. • I Reg. IX, 9. • Isa. XLII, 1; Matth. XII, 18.

(8) Ὀργάνων δικτῆν ἑαυτοῖς ἠνωμένοι. Combef. sicut: ὀργάνων δικτῆν ἠνωμένους ἔχοντες ἐν ἑαυτοῖς.

(9) Ἐξ ἰδίας πλανῶ. Lege, ὡς πλάνοι, « ut impostores: » quod meridie ipso clarius est. TAN. FAB.

(10) Ἀποκεκρυμμένα. Putavit Gudius mutandam ἀποκεκρυμμένα in ἀποκαλυμμένα. Mihi potius vestigium veræ lectionis, quæ τὸ ἀποκαλυμμένα prophetis tribuat, τὸ ἀποκεκρυμμένα reliquis. Sic igitur restituenda lectio videtur: μόνοις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυμμένα, τοῖς δὲ λοιποῖς ἀποκεκρυμμένα. Hoc enim prophetia: illa præscire et prædicare divina revelatione, quæ procul erant a reliquorum cogitatione, ipsisque abscondita. COMBAR.

(11) Προσηρημένα. Combef., τὰ προσηρημένα.

(12) Ἀκίνδυνον. Id., ἀκινδύνως.

(13) Πῶς ἂν πάλαι. Suspiciatur Gudius legendum &. Sed non videtur. Querit quomodo revelaverit ante incarnationem Dei Verbum, qui ipse per eam Dei παῖς factus sit, id est « servus et puer. » Isai. XLII, 1: « Ecce servus meus, suscipiam eum; » quæ locum ipse Dominus de se exponit Matth.

XII, 18: « Ecce puer meus, quem elegi. » Et quamvis Ἰδός, « Filius, » ab æterno existat ac dicatur, non tamen παῖς, eo quod illa vox (etsi « filius » quandoque reddatur) minus commoda videtur, ut ad æternam ipsam generationem, in qua nulla passio, sed perfecta æqualitas, trabatur; cum ex communi usu aliquid imperfectionis, et, ut sic loquar, inferioritatis, sive pro « filio » sive pro « servo » accipiatur, importet. COMBAR. — In aliam sententiam abit doctissimus Maranus in egregio opere, cui titulus « Divinitas D. N. J. C. lib. IV, cap. 43, pag. 480, ubi verba ista perpendens: Αὐτὸς πάλιν ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς, ὁ πάλαι μὲν Λόγος, ea sic reddit: « Ipse rursus Dei Filius, qui prius Verbum erat; » neque aliter hunc locum interpretatur Grabius ad Bulli Defens. fid. Nic. pag. 101. Quid quod eandem loquendi ratione paulo post utitur sanctus martyr? εἰς γὰρ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ Παῖς· quæ sic vertit ipsemet Combef. sicut: « Nam et unus Dei Filius est. »

(14) Αὐτόν. Combef., αὐτοῦς. FABRIC.

veram suam viam convertit. Atque his quidem qui a fide quærunt, facile invenitur: his autem qui mundis oculis et casto corde ostium pulsare desiderant, confestim aperit. Nullum enim suorum servorum rejicit, quasi divinatorum mysteriorum indignum. Non divitem paupere pluris facit, neque pauperem pro ejus tenuitate spernit. Non barbaro exprobrat, nec eunuchum quasi non virum ablegat. Non odit feminam ob prius originis inobedientiam, nec virum ob transgressionis reatum deturpat; sed omnes vult omnesque salvare desiderat. Omnes Dei filios præstare vult, sanctosque omnes in unum hominem perfectum vocat. Nam et unus Dei Filius est, cujus etiam nos munere per Spiritum sanctum adepti regenerationem, in unum perfectum ac celestem hominem omnes occurrere optamus.

IV. Dei enim Verbum, cum esset carnis ex-pers, sanctam carnem ex sancta Virgine induit, tanquam sponsus sibi ipsam in crucis patibulo vestem contexens; quo nimirum mortale corpus nostrum suæ adunando virtuti, et corruptibile incorruptibili, infirmum forti miscens, homini qui perierat salutem præstaret. Est igitur textorius miles, quæ in cruce peracta Domini passio est; stamen in eo, sancti Spiritus virtus; trama, sancta caro Spiritu contexta; licium, quæ per Christi charitatem gratia utraque astringit et in unum, necit; radii, Verbum; textores denique artifices, patriarchæ et prophætæ, pulchrum Christi contextentes poderem ac perfectam tunicam; per quas Verbum pervadens, radiorum more, illarum opera contextit, ea quæ Patri libent.

V. Verum quoniam jam tempus urget ad ea quæ nobis argumento proposita sunt, cum sufficiant quæ in exordio ad Dei gloriam peroravimus, æquum est ut aggredientes ipsas divinas Scripturas, ex

Phes. iv, 13.

(15) *Τὴν θύραν*. Hæc male omittuntur apud Combelsium. FABRIC.

(16) *Ὁρ. Leg. ἦν. Γρη.*

(17) *Καὶ μίξας τῷ ἀφάρτῳ*. Quo lux huic loco affluat, consulere præstat Thomassinum *De Incarnat. Verbi*, lib. III, cap. 5, ubi vir doctus eximios quosque e Græcis et Latinis Patribus excitat, qui utriusque naturæ inconfusam quidem, sed penitissimam commistionem, unitatis personalis vinculum ipsumque nexum esse inculcaverunt.

(18) *Διεργαζόμενοι*. Leg. δ' ἐργαζόμενοι. Γρη.

(19) *Λοιπὸν*. Cuius appareat pro λοιπὸν legi oportere οὐδέν. ΤΑΝΑΩ. FAB.

(20) *Ἄπαιτε*. Quin legendum ἐπιτελεῖ, nullus dubito. Vel si ἀπαιτεῖ, alia vox jungenda esset. Clara ergo sententia, jam urgere tempus (tractandi scilicet occasionem) expedito exordio, ut ad subjectam materiam procedatur. Itaque hic operis divisio est et argumenti insinuatō. Colligit hinc Gudius de solo Antichristo propositum Hippolyto dicere; relatiq; quæ paucis hinc lucis, ita assumit: « Quid nunc est apertius, quam non ad argumentum pertinere, quæ de Christo dixerat? » Ita plane: at nunc quæ dicitur se pollicetur, de revelando Christi adventu de cælo; de sanctorum cum Christo regno?

τοῦ ἀληθινὴν ὁδὸν· καὶ τοῖς μὲν μετὰ πίστειος ζητοῦσιν εὐκόλως εὐρισκόμενος· τοῖς δὲ καθαροῖς ὁμομασι καὶ ἀγνῇ καρδίᾳ κρούειν τὴν θύραν (15) ἐπιθυμοῦσιν, εὐθὺς ἀνοιγόμενος. Οὐδένα γὰρ ἀποβάλλεται τῶν αὐτοῦ δούλων, ὡς μὴ ἔντα δέξιον τῶν θείων μυστηρίων· οὐ πλοῦσιον προτιμῶν πένητος· οὐδὲ πένητα διὰ τὸ μέτριον ἐξουθενῶν· οὐδὲ βάρβαρον ὀνειδίζων, οὐδὲ τὸν εὐνοῦχον ὡς μὴ ἀνθρώπον, ἀφορίζων· οὐδὲ θῆλυ διὰ τὴν ἐξαρχῆς γενομένην παρακοὴν μισῶν, οὐδὲ τὸν ἄρρενα διὰ τὴν παράδεισιν ἐτιμάζων· ἀλλὰ πάντας θέλων καὶ πάντας σώζειν ἐπιθυμῶν, πάντας υἱοὺς Θεοῦ καταρτίζουσι θέλων καὶ τοὺς πάντας ἁγίους εἰς ἓνα τέλειον ἀνθρώπον καλῶν· εἰς γὰρ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ παῖς, δι' οὗ καὶ ἡμεῖς τυχόντες τὴν διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀναγέννησιν, εἰς ἓνα τέλειον καὶ ἐπουράνιον ἀνθρώπον οἱ πάντες κατανοήσονται ἐπιθυμοῦμεν.

Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἀπαρκος ὢν (16), ἐνεδέξατο τὴν ἁγίαν σάρκα ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, ὡς νομφίος ἱμάτιον ἐξυφάνας αὐτῷ ἐν τῷ σταυρικῷ πάθει, ὅπως συγκεράσας τὸ θνητὸν ἡμῶν σῶμα ἢ αὐτοῦ δυνάμει, καὶ μίξας τῷ ἀφάρτῳ (17) τὸ φαρδὸν καὶ τὸ ἀσθενὲς τῷ ἰσχυρῷ, σώσῃ τὸν ἀπολλύμενον ἀνθρώπον. Ἔστι μὲν οὖν ὁ ἰσθὺς τοῦ Κυρίου τὸ πάθος ἐπὶ τῷ σταυρῷ γεγενημένον· στήμων δὲ ἐν αὐτῷ, ἢ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δύναμις· κρῶκη δὲ, ἢ ἁγία σὰρξ ἀνοφαινομένη Πνεύματι· μέτος δὲ, ἢ δι' ἀγάπης Χριστοῦ χάρις σφιγγοῦσα καὶ ἐνοῦσα τὰ ἀμφοτέρω εἰς ἓν κεφάλαιον δὲ, ἢ Λόγος· οἱ διεργαζόμενοι (18), πατριάρχαι τε καὶ προφήται, οἱ τὸν καλὸν ποδηγῆ καὶ τέλειον χιτῶνα ὑφαίνοντες Χριστῷ, δι' ὃν ὁ Λόγος δεικνύμενος, κερκίδων δίκην, ἐξυφαίνει δι' αὐτῶν ταῦθ' ἄπερ βούλεται ὁ Πατήρ.

Ἄλλ' ἐπειδὴ καιρὸς λοιπὸν (19) ἀπαιτεῖ (20) πρὸς τὰ ὑποκειμένα, ἀπαρκῶν ὄντων τῶν ἐν τῷ προοίμῳ (21) εἰς δόξαν Θεοῦ εἰρημένων, δίκαιόν ἐστιν ἡμῶς ἐφασημένους (22) αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν,

Cumque tota tractatione Antichristum Christo opponat, non ita male sive ipse Hippolytus, sive quisvis alius, prænotavit. Περὶ Χριστοῦ καὶ Ἀντιχρίστου quod ita post Photianum codicem etiam ii repræsentant, ex quibus expressa Gudii editio: quibus proinde malui hæerere, quam ejus mutationi deferre. Hieronymum (cujus et ipse magni auctoritatem facio) adversari Photio non facile dixerim, quod Hippolyti plura recensendo, *De Antichristo* solummodo dixerit. Nempe nec de Christo negavit, sed sic summa, unde tractatus esset notior, ascripsit: Photius ex codice integrum titulatum recensuit. Deinde eo spectat tota tractatio, ut Antichristi ex Scripturis demonstratione, ab eo fidelibus caveat, et Christo adjuncta, amhorumque discrimen eum in finem aperiat; quod Christum non excludit, ne ipse pars argumenti videatur, et finis genuinus atque proprius tractationis, non solum extrinsecus. COMBER.

(21) *Ἐν τῷ προοίμῳ*. Citatur hic locus in *Parallel. Damasc.*, tom. II, pag. 781. Vid. supra veter. testim., num. 9.

(22) *Ἐφασημένους*. Ita Combels.; in edito autem Fabriciano excusum ἐφασημένων.

ἐπιδείν δι' αὐτῶν, τίς καὶ ποταπὴ ἡ τοῦ Ἀντιχρί-
 στοῦ παρουσία· ποίῳ δὲ καιρῷ καὶ χρόνῳ ὁ ἄνομος
 ἀποκαλυφθήσεται· πότεν δὲ καὶ ἐκ ποίας φυλῆς, καὶ
 τί τοῦτου ὄνομα, τὸ διὰ τοῦ ἀριθμοῦ ἐν τῇ Γραφῇ
 μνησόμενον· πῶς δὲ πλάνην μὲν τῷ λαῷ ἐγγενή-
 σαι, ἐπισυνάξας αὐτοὺς ἐκ τῶν παρᾶτων τῆς γῆς·
 Θλίβην δὲ καὶ διωγμὸν ἐπὶ τοὺς ἀγίους ἐπαγερεῖ·
 καὶ πῶς ἑαυτὸν δοξάσει ὡς Θεόν· τίς δὲ ἡ τοῦτου
 συντέλεια· πῶς δὲ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου ἀποκα-
 λυφθήσεται ἀπ' οὐρανῶν· καὶ τίς ἡ τοῦ σύμπαντος
 κόσμου ἐκπύρωσις· τίς δὲ ἡ τῶν ἁγίων ἐνδοξος καὶ
 ἐπουράνιος βασιλεία τῶν συμβασιλευόντων τῷ Χρι-
 στῷ· καὶ τίς ἡ τῶν ἀνόμων διὰ πυρὸς κόλασις.

Τοῦ μὲν οὖν Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ διὰ
 τὸ βασιλικὸν καὶ ἐνδοξον ὡς λέοντος προεκκηρυγμέ-
 νου· τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ τὸν Ἀντίχριστον ὁμοίως
 λέοντα προαγγήρευσαν (23) αἱ Γραφαὶ διὰ τὸ τυ-
 ραννικὸν αὐτοῦ καὶ βίαιον. Κατὰ πάντα γὰρ ἐξομοι-
 οῦσθαι βούλεται ὁ πλάνας τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Λέων
 μὲν ὁ Χριστὸς, καὶ λέων ὁ Ἀντίχριστος· βασιλεὺς ὁ
 Χριστὸς, καὶ βασιλεὺς ὁ Ἀντίχριστος. Ἐδείχθη ὁ
 Σωτὴρ ὡς ἀρνίον, καὶ αὐτὸς ὁμοίως φανήσεται ὡς
 ἀρνίον, ἐνδοξὸν λύκος ὢν. Ἐν περιτομῇ ὁ Σωτὴρ
 ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἐλεύσεται.
 Ἀπίστειλαν ὁ Κύριος ἀποστόλους εἰς πάντα τὰ ἔθνη,
 καὶ αὐτὸς ὁμοίως πέμψει ψευδοαποστόλους. Συνήγαγε
 τὰ διεσκορπισμένα πρόβατα ὁ Σωτὴρ, καὶ αὐτὸς
 ὁμοίως ἐπισυνάξει τὸν διεσκορπισμένον λαόν. Ἔδω-
 κεν ὁ Κύριος σφραγίδα τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν,
 καὶ αὐτὸς ἕσσει ὁμοίως. Ἐν σχήματι ἀνθρώπου
 ἐφάνη ὁ Σωτὴρ, καὶ αὐτὸς ἐν σχήματι ἀνθρώπου
 ἐλεύσεται. Ἀνέστησεν ὁ Σωτὴρ καὶ ἰδεῖζε τὴν ἁγίαν
 σάρκα ὡς ναόν, καὶ αὐτὸς ἀναστήσει ἐν Ἱεροσολύ-
 μαις τὸν λίθινον ναόν. Καὶ τὰ μὲν πλάνα αὐτοῦ τε-
 χνήματα ἐν τοῖς ἐξῆς δηλώσωμεν· νυνὶ δὲ πρὸς τὸ
 προκείμενον τραπέωμεν.

Λέγει οὖν ὁ μακάριος Ἰακώβ ἐν ταῖς εὐλογίαις
 προαναφανῶν τὰ περὶ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος
 ἡμῶν, οὕτως· ἰ Ἰούδα, σὲ αἰνεσάτωσαν οἱ ἀδελφοί
 σου. Αἱ χεῖρές σου ἐπὶ νῶτον τῶν ἐχθρῶν, προσκυ-
 νήσουσί σοι οἱ υἱοὶ τοῦ πατρὸς σου. Σκύμνος λέον-
 τος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, υἱὲ μου, ἀνέβης, ἀναπεσὼν
 ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεὶ αὐ-
 τόν; Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα καὶ ἠγούμενος
 ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἀνέλθῃ, ᾧ ἀπόκειται. Καὶ
 αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν. Δεσμεύων πρὸς ἄμ-
 πελον τὴν θνὸν αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικίᾳ τὸν πῶλον τῆς
 θνῶν αὐτοῦ. Πλυεὶ ἐν οἴκῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐν
 αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Χαροποι οἱ
 ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ οἴνου, καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες
 αὐτοῦ ἢ γάλα. »

Ταῦτα μὲν οὖν παραφράζειν ἐπιστάμενός σοι,
 αὐτὰ δοκᾷ (24) τανῦν παρατίθεσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ
 αὐτὰ τὰ βήματα προτρέπει τοῦ λέγειν, οὐδὲ τοῦτο
 παραλείβομαι· ἔστι γὰρ ὅπως θεῖα καὶ ἐνδοξα, δυ-

A illis videamus quis et qualis Antichristi adventus,
 qua ætate ac tempore revelabitur iniquus ille;
 undenam et ex qua tribu, quodve illi nomen, quod
 per numerum in Scriptura significatur; quomodo
 populum in errorem inducet, congregans a finibus
 terræ; quam item sanctis tribulationem inferet et
 persecutionem; et quomodo ipse se ut Deum clari-
 ficabit; quis ejus interitus; quomodo revelanda de
 cælis Domini apparitio, ac quæ universi orbis con-
 flagratio; quod Sanctorum gloriosum ac cœleste
 regnum cum Christo regnantium; ac quod iniquo-
 rum per ignem supplicium.

VI. Nam cum Dominus noster Jesus Christus ac
 Deus, regia celsitate atque gloriæ claritate, ut leo
 prædicatus sit⁹; eodem modo et Antichristum pa-
 riter leonem Scripturæ vocitarunt, pro ejus tyran-
 nide violentiaque. Seducitor enim per omnia similis
 videri vult Dei Filio. Leo quidem Christus, et leo
 Antichristus; rex Christus⁹, ac rex Antichristus.
 Exhibitus est Salvator ut agnus¹⁰; ipse quoque
 pariter ut agnus apparebit, cum interius sit lupus.
 Venit Salvator in circumcissione in mundum, veniet
 et ille similiter. Misit Dominus apostolos in omnes
 gentes; mittet et ipse perinde pseudoapostolos.
 Congregavit Salvator oves, quæ dispersæ erant¹¹;
 ipse quoque pariter populum congregabit, qui dis-
 persus est. Dedit Dominus fidelibus suis signacu-
 lum; ipse quoque similiter dabit. Apparuit Salva-
 tor hominis habitu; ipse quoque in hominis habitu
 veniet. Excitavit Salvator, ac sanctam carnem
 suam ut templum fecit¹²; ipse itidem templum
 lapidibus constructum Hierosolymis excitabit. Ac
 quidem ejus seducendi artificia sequentibus decla-
 rabimus; nunc vero ad subjectum argumentum
 vertamur.

VII. Dicit itaque beatus Jacob in benedictionibus,
 prænuntians quæ ad Dominum ac Salvatorem nos-
 trum spectant, ita loquens: « Juda, laudent te
 fratres tui. Manus tuæ in dorso inimicorum; ado-
 rabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda; ex
 germine, filii mi, ascendisti. Recumbens dormisti
 ut leo, et ut catulus leonis: quis suscitabit eum?
 Non deficiet princeps ex Juda et dux ex femoribus
 ejus, donec veniat cui repositum est; et ipse erit
 expectatio gentium. Alligans ad vitem asinam
 suam, et ad helicem pullum asinæ suæ. Lavabit in
 vino stolam suam, et in sanguine vineæ pallium
 suum. Hilares oculi ejus a vino, et dentes ejus
 lacte candidiores¹³. »

VIII. Hæc cum pluribus ac circuitu eloqui nove-
 rim, ipsum modo textum apponere libuit. Quia ta-
 men ipsa divina verba suadent loqui, ne id quidem
 omittam. Plane enim divina sunt et illustria, ac

⁹ Apoc. v, 5. ¹⁰ Joan. xviii, 37. ¹¹ Joan. i, 29.

¹² Joan. xi, 52. ¹³ Joan. ii, 19. ¹⁴ Gen. xlix, 8-13.

(23) Προαγγήρευσαν. Combefis., προηγόρευσαν. FABRIC.

(24) Δοκᾷ. Leg. δοκῶ. TAN. FAB.

sane animæ conducere possunt. Catalum leonis vocavit propheta, qui ex Juda et Davide secundum carnem factus est, non quidem ex Davidis factum semine, sed qui de Spiritu sancto concipiatur et ex sancto germinis e terra procedat. Quod ita Isaias effert: « Egredietur virga de radice Jesse, et flos ex ipsa ascendet ¹⁵. » Quod Isaiæ flos dictum est, id Jacob appellavit germen. Primum namque germinavit, deinde floruit in mundo. Dicendo autem: « Recumbens dormisti ut leo, et ut catulus leonis, » triduanam Christi dormitionem significavit, uti etiam Isaias ait: « Quomodo facta est meretrix fidelis Sion, plena iudicii? in qua dormivit iustitia; nunc autem homicidæ ¹⁶. » Item etiam David: « Ego dormivi et soporatus sum; exsurrexi, quia Dominus auxiliabitur mihi ¹⁷. » ut ea sententia, et dormisse eum, et suscitatum esse ostendat. Jacob autem dicit: « Quis suscitabit eum? » Id ipsum est quod David, uti et Paulus, ait: « Et Deum Patrem, qui suscitavit eum a mortuis ¹⁷. »

IX. Dicendo autem: « Non deficiet princeps ex Juda, et dux ex femoribus ejus, donec veniat, cui repositum est: et ipse erit exspectatio gentium, » ostendit impletum esse vaticinium. Ipse enim est nostra exspectatio. Exspectamus enim eum, et venientem e caelo virtute per fidem cernimus.

X. « Alligans ad vitem asinam suam: » hoc est, populum suum ex circumcisione, ad vocationem suam. Nam ipse vitis erat ¹⁸. « Et ad helicem pullum asinæ suæ: » populum ex gentibus, quasi novum pullum adducens, quasi qui circumcisionem et præputium vocet in unam fidem.

XI. « Lavabit in vino stolam suam; » juxta Paternam per Spiritum sanctum, quæ in Jordane descendit, vocem. « Et in sanguine uvæ pallium suum, » Cujus, rogo, sanguine uvæ, nisi carnis

¹⁵ Isa. xi, 1. ¹⁶ Isa. i, 21. ¹⁷ Psalm. iii, 6. ¹⁸ Gal. i, 1. ¹⁹ Joan. xv, 1.

(25) *Μη ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενόμενον.* Hæc minus recte dicta fortasse videri queant. Suspicionem vel maxime auget Paulinum illud Rom. i, 3: Παρὰ τοῦ Ἰσὼφ αὐτοῦ, τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα. Verum, ut optime Tillemontius *Mém. eccl.* tom. III, pag. 678, not. 6, ex iis quæ statim sequuntur quisque percipere potest, S. Patrem ex stirpe quidem Davidica ortum Jesum Christum agnoscere; ita tamen ut neget ipsum ea ortum e ex Davidis semine, ratione vulgari qua cæteri homines, quippe e qui de Spiritu sancto conceptus fuerit, et ex sancto germine e terra processerit.

(26) *Τούτου ἐκ βλαστοῦ.* Coniciebat Gudius legendum τούτου. Sed rectius, ut videtur, Combefisius τούτου, et mox προερχόμενον.

(27) *Τὸ δὲ λέγειν.* Edit. Combefis., τῷ δὲ λέγειν.

(28) *Τουτέστιν ὁ Δαυὶδ.* Leg. τουτ. ὁ δὲ Δαυὶδ. FABR.

(29) *Καὶ ἠγούμενος... ὀθνῶν.* Uncis inclusa male aberant a mss. Gud.

(30) *Πληρουμένην.* Addit Combefisius parenthesi conclusa (τὴν προφητείαν).

Α νάμενα ὠφελεῖσαι ψυχῆν. Σκύμονον λέοντος εἰπὼν ὁ προφήτης τὸν ἐξ Ἰουδα καὶ Δαυὶδ κατὰ σάρκα γεγεννημένον, μὴ ἐκ σπέρματος Δαυὶδ γενόμενον (25), ἀλλ' ἐξ ἀγίου Πνεύματος συλλαμβανόμενον, καὶ τοῦτου ἐκ βλαστοῦ (26) ἀγίου ἐκ γῆς προερχόμενου. Ἡσαίας μὲν γὰρ λέγει: « Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται. » Τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Ἡσαίου ἄνθος εἰρημένον, ὁ Ἰακώβ βλαστὸν εἶρηκε. Πρῶτον γὰρ ἐδιδάστησεν, εἶτα ἤθησεν ἐν τῷ κόσμῳ. Τὸ δὲ λέγειν (27): « Ἀναπαύσων ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος, » τὴν τριήμερον τοῦ Χριστοῦ ἐδήλωσε κοίμησιν, ὡς καὶ Ἡσαίας λέγει: « Πῶς ἐγένετο πόρνη πιστὴ Σιών, πλήρης κρίσεως; ἐν ἧ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ, νῦν δὲ φονεῖται. » Καὶ ὁ Δαυὶδ ὁμοίως: « Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὑπνώσα, ἐξηγέρθη, ὅτι Κύριος ἀντιλήφεται μου. » ἵνα δείξῃ ἐν τῷ ῥητῷ τὴν κοίμησιν αὐτοῦ καὶ ἀνάστασιν γεγεννημένην. Ἰακώβ δὲ λέγει: « Τίς ἐγερεῖ αὐτόν; » Τουτέστιν ὁ Δαυὶδ (28), καθὼς καὶ Παῦλος, λέγει: « Καὶ Θεοῦ Πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. »

Τῷ δὲ εἰπεῖν: « Οὐκ ἐκλείπει ἔργον ἐξ Ἰουδα, καὶ ἠγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἴθῃ, ᾧ ἀπόκειται: καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν (29): » πληρουμένην (30) ἐπὶ τὸν Χριστὸν ἐδήλωσεν. Αὐτὸς γὰρ ἡμῶν ἔστι προσδοκία: προσδεχόμεθα γὰρ αὐτόν, ἐρχόμενον (31) ἀπ' οὐρανοῦ δυνάμει διὰ πίστεως ἡμῶν βλέπομεν.

Δεσμύων πρὸς ἄμπαλον τὴν θύον αὐτοῦ, » τουτέστι, τὸν ἐκ περιτομῆς λαὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν θύον τοῦ κλησίν· αὐτὸς γὰρ ἦν ἡ ἄμπαλος. « Καὶ τῇ Ἰσραὴλ τὸν πύλον τῆς θύου αὐτοῦ. » τὸν λαὸν, τὸν ἐξ ἐθνῶν, ὡς περιτομὴν καὶ ἀκροβυστίαν εἰς μίαν πίστιν καλῶν.

« Πλυεῖ ἐν ὄνῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ. » [κατὰ] τὴν [διὰ] τοῦ (32) ἀγίου Πνεύματος καταβούσαν ἐπὶ Ἰορδάνην Πατρικὴν φωνήν. « Καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. » Αἵματι οὖν σταφυλῆς

(31) *Ἐρχόμενον.* Combefis., καὶ ἐρχόμενον.

(32) *[κατὰ] τὴν [διὰ] τοῦ.* Duplicem hanc præpositionem mihi necessario supplendam putavi. Non enim στολή et φωνή ullo allegoriae genere conveniant: nec Paterna vox dicatur vox Spiritus sancti, quasi Spiritus sanctus Christi Pater dicatur, quod theologia non admittit. Mira itaque brevitate, vinum deitatis figura accipit, quo delibuta et dealbata illa Christi tunica (ejus scilicet humanitas) juxta quod Pater in Jordane, voce per Spiritum delapsa, protestatus est, esse Filium suum dilectum, non adoptivum, sed naturalem, ipsa unctum divinitate, qua homo, non sicut cæteri: et pallium, quasi quid extrinsecum, derivatis ex illo charismatibus: quæ certe alta theologia simplici ævo, verique ecclesiastica. Quod est βλητίστος, propius ad metaphoram fuerit θλιετίστος, quod de uvis proprie sive cum calcatur dicitur, sive cum in torculari exprimitur. Cujus etiam una metaphora est tinctio vini, de sua Domini passione, Isa. lxxii, 3: « Torcular calcavi solus, » etc.: nisi quis de inimicorum ultione accipere malit. Ἀπὸ ὄνου etiam ms. Alex. Combefis. — Aliter Gudius hic apud Fabricium.

ποίας, ἀλλ' ἢ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ὡς βότρυος ἐπὶ ξύλου βληθείσης; Ἐξ ἧς πλευρᾶς ἔβλυσαν δύο πηγαί, αἵματος καὶ ὕδατος, δι' ἃν τὰ ἔθνη ἀπολουόμενα καθαίρονται, ἅτινα ὡς περιβάλλον λαλόγηται ἔχων.

« Χαροποι οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἴνου. » Χριστοῦ τίνες, ἀλλ' ἢ οἱ μακάριοι προφήται; οἱ προϊδόντες τῷ πνεύματι καὶ προκηρύξαντες τὰ εἰς αὐτὸν συμβεβημένα πάθη, ὃν δυνάμει ἔχαιρον βλέποντες πνευματικοῖς ὀφθαλμοῖς, ὅπως αὐτοῦ τοῦ Λόγου καὶ τῆς αὐτοῦ χάριτος καταρτιζόμενοι.

Τῷ δὲ εἰπεῖν, « Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα, » τὰς ἐξ ἁγίου στόματος Χριστοῦ ἐκπορευόμενας ἐντολάς ἐσημαίνει (33), καθαιρούσας ὡσεὶ γάλα.

Τούτων οὖν λέοντα καὶ σκύμον λέοντος προσηφώνησαν αἱ Γραφαί. Τὸ ὅμοιον καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀντιχρίστου εἰρηται. Φησὶ γὰρ Μωϋσῆς οὕτως. « Σκύμνος λέοντος Δάν, καὶ ἐκπηθήσεται ἐκ Βασάν. » Ἄλλ' ἵνα μὴ σφαλῇ τις, νομίμας περὶ τοῦ Σωτήρος εἰρησθαι το βήτων τοῦτο, ἐπιστησάτω τὸν νοῦν. « Δάν, φησὶ, σκύμνος (34) λέοντος. » τὴν φυλὴν ὀνομάσας τοῦ Δάν, ἐσαφήμισεν, ἐξ ἧς μέλλει ὁ Ἀντιχρίστος γεννηθῆναι. Ὅπως γὰρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὁ Χριστὸς γεννᾶται, οὕτως ἐκ τῆς Δάν φυλῆς ὁ Ἀντιχρίστος γεννηθήσεται. Ὅτι δὲ οὕτως ἔχει, φησὶν ὁ Ἰακώβ. « Γεννηθήτω Δάν ὄφις, ἐπὶ τὴν γῆν καθήμενος, δάκνων πτέρναν Ἰσπου. Ὅφεις οὖν τίς, ἀλλ' ἢ ὁ Ἀντιχρίστος; πλάτος δ' ἐν τῇ Γενέσει. (35) εἰρημένος, ὁ πλανήσας τὴν Εὐάν καὶ πτερονίσι τὸν Ἀδάμ. Ἄλλ' ἐπειδὴ διὰ πλειόνων μαρτυριῶν ἀποδείξαι δεῖ τὰ λεγόμενα, οὐκ ἀποκνήσομεν (36).

Ὅτι μὲν γὰρ ὄντως ἐκ τῆς Δάν φυλῆς μέλλει γεννηθῆναι καὶ ἀνίστασθαι τύραννος καὶ βασιλεὺς, κριτῆς δεινός, υἱὸς τοῦ διαβόλου, φησὶν ὁ προφήτης. « Δάν κρινεῖ τὸν λαὸν αὐτοῦ, ὡσεὶ καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραὴλ. » Ἄλλ' ἔρει τις, τοῦτο ἐπὶ τὸν Σαμψὼν εἰρησθαι, ὃς ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δάν γεννηθεὶς, ἔκρινε τὸν λαὸν εἰκοσὶν ἔτη. Τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Σαμψὼν μερικῶς γεγένηται. τὸ δὲ καθόλου γενήσεται ἐπὶ τὸν

A suæ, quæ botri instar in lignum missa est? Ex cuius latere duo scaturierunt fontes, sanguinis et aquæ, quibus gentes lotæ emundantur, quas pallii in morem censetur habere.

XII. « Hilares oculi ejus a vino. » Quinam Christi oculi, nisi beati prophetæ? qui nimirum, quæ illi eventuræ erant passionibus, spiritu prævidentes ac prædicantes, gaudebant, spiritalibus oculis eum virtute cernentes, ipsius Verbi numine ejusque gratia perfecti.

XIII. Dicendo autem: « Et dentes ejus lacte candidiores, » mandata significavit, ex sancto ore Christi procedentia, lactis instar munda.

XIV. Hunc igitur leonem et catulum leonis prænuñtiaverunt Scripturæ. Similiter et de Antichristo B dictum est. Ait enim Moyses ita: « Catulus leonis Dan, et prosiliet a Basan ». Verum ne quis errore decipiatur, existimans hanc sententiam ad Salvatorem spectare, animum advertat. « Dan, inquit, catulus leonis. » Illa voce tribum Dan declaravit, ex qua Antichristus nasciturus est. Quemadmodum enim Christus ex tribu Juda nascitur, ita ex tribu Dan nascetur Antichristus: Quod vero ita se res habeat, ait Jacob: « Fiat Dan serpens, sedens in terra, mordens calcaneum equi ». Quisnam igitur serpens, nisi Antichristus seductor ille, qui dictus in Genesi est, qui seduxit Evam, et Adamum supplantavit? Quia tamen necesse est pluribus testimoniis hæc dicta comprobare, non gravabor.

XV. Quod enim ex tribu Dan nasciturus sit ac surrecturus tyrannus et rex, judex dirus, filius diaboli, ait propheta: « Dan judicabit populum suum, tanquam et una tribus in Israel ». Sed dicit aliquis, dictum id esse de Samsone, qui ortus ex tribu Dan, judicavit populum viginti annis. Nempe, partim res in Samsone particulariter contigit, partim universaliter in Antichristo fiet. Nam

30 Deut. xxxiii, 22. 31 Gen. xlix, 17. 32 Gen. iii, 1. 33 Gen. xlix, 16.

(33) Ἐσημαίνα. Combef., ἐσημαίνα.

(34) Σκύμνος. Id., σκύμνος.

(35) Πλάτος ὁ ἐν τῇ Γενέσει. Si eum ipsum serpentem, qui primos parentes seduxit et supplantavit in paradiso, velit Hippolytus esse Antichristum, et in persona; quasi is, qui illa specie apparuit et locutus est, ipse tanta illa quæ de Antichristo feruntur, sit operaturus, qui vere ipse diabolus, aut (prout Hippolytus vocat) diaboli filius sit, non solum imitatione, sed etiam natura; unus scilicet quis nequissimorum dæmonum, etsi non forte ille omnium princeps, et κατ' ἐξοχὴν diabolus: nihil ecclesiasticum est, sed prorsus abhorrens a deo, sive intelligatur fore Antichristi anima, sive alias illi persona. Animos hominum aliud genus spirituum agnoscit fides, a substantiis quas Deus extra corpora condidit: nec sacra doctrina admittit, extra divinas Personas, quarum vis infinita, posse unum alteri a se diverso personam esse, seu illi hypostaticè uniri. Quod vero Antichristus ita dæmonis spiritu afflatur, ut suis omnibus illum referat, et quasi alter ille serpens antiquus videatur, ipse seductor orbis, velut ille fuit primorum parentum, a Pauli verbis sensuque non abluat;

recteque sensit Hippolytus, si ita voluit, etsi simplicius locutus est; nec improbabili conjectura, serpentis sic insidiantis typo designatum a Jacobo Antichristum, ostendit. Verba Gen. sunt, ὄφις ἐπ' ὀδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ πτεροῦ. Nec forte aliter scripsit Hippolytus: ubi non satis probo quod reddit Nobilius, sedens in semita; potius, ex insidiis sedens, sive insidians, ut alii vertunt. Significatur ad litteram, hac serpentis metaphora et colubri, ac cerastis, ut Vulg., aut reguli, ut Syriac., Danitas astutia potius, quam robore, hostium potituros: et docti Hebræorum in Samsone expletum volunt, cum successis columnis ruina domus Philistæos oppressit, deque illis iudicium exerceat, ipse judex in Israel: quod nec Hippolytum latuit, sed ulterius et allegorice ad Antichristum ipsum Danitam traxit. Auctor subditii operis De Antichristo et mundi consummatione, exponi non potest, quin veram naturam dæmonem Antichristum putaverit, qui sibi verum Hippolytum in eum sensum traxerit: quod vero Hippolytus non officiat, quin posteriori vero sensu exponi queat. Combef.

(36) Ἀποκνήσομεν. Combef., ἀποκνήσομαι.

et Jeremias sic ait : « E Dan audiemus vocem celeritatis equorum ejus, a voce hinnitus equitatus equorum ejus commota est universa terra ²³. » Ait vero et alius propheta : « Congregabit omnem virtutem suam a solis ortu usque ad occasum. Quos vocaverit, et quos non vocaverit, cum illo ibunt. Candescere mare faciet præ multitudi-
 volorum navium, et nigrescere campum præ multitudine scutorum. Ac, si quis ei in prælio occurrerit, gladio corruet ²⁴. » Quod enim hæc non de ullo alio dicta sint, quam de tyranno illo tum impudente, tum Dei adversario, in sequentibus ostendemus.

XVI. Sed et Isaias sic ait : « Et erit cum consummaverit Dominus omnia faciens in monte Sion et Jerusalem; inducet super mentem magnam, super principem Assyriorum, et super altitudinem gloriæ ocalorum ejus. Dixit enim : In fortitudine faciam, et sapientia intellectus auferam terminos gentium, et fortitudinem eorum deprædabor; et concitiam civitates habitatas, et orbem totum comprehendam manu meâ quasi nidum, et quasi ova derelicta tollam : et non est qui effugiat aut contradicat mihi; et qui aperiat os et garriat. Numquid glorificabitur securis sine eo qui cædit in ipsa? aut exaltabitur serra sine eo qui illam trahit? Similiter si quis sustulerit virgam aut lignum, exaltabitur lignum. Et non sic. Sed mittet Adonai Dominus Sabaoth in honorem tuum ignominiam : et in gloriam tuam ignis ardens exardescet. Et erit lumen Israel in igne : et sanctificabit in flamma, et comedet sicut fenum, silvam ²⁵. »

XVII. Item alio quoque loco : « Quomodo cessavit exactor? quare ratione cessavit sollicitator? Contrivit Deus jugum principum peccatorum, percutiens gentem furore et plaga insanabili, percutiens gentem plaga insanabili qua non pepercit. Requievit confidenter: omnis terra clamat cum lætitia. Ligna Libani lætata sunt super te, et cedrus Libani. Ex quo tu obdormisti, non ascendit, qui nos cædat. Infernus subter exacerbatus est, occurrens tibi. Consurrexerunt omnes gigantes judices terræ, principes ex solis suis. Omnes roges gentium, omnes simul respondebunt, et dicent : Et tu captus es sicut et nos; inter nos reputatus es. Descendit in

Ἀντίχριστον (37). Λέγει γὰρ καὶ Ἱερεμίας οὕτως : « Φωνὴν ἐκ Δάν ἀκουσώμεθα ὀξύτης ἵππων (38) αὐτοῦ, [ἀπὸ φωνῆς χρεμετισμοῦ ἵππασίας ἵππων αὐτοῦ] ἑσάσθη πάσα ἡ γῆ. » Λέγει δὲ καὶ ἕτερος προφήτης : « Συναῖξει πᾶσαν δύναμιν αὐτοῦ ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν ἄχρις ἡλίου δυσμῶν · ὅς κελήκοι καὶ ὄς οὐ κελήκοι πορευθήσονται μετ' αὐτοῦ. Λευκανεῖ τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν ἰσθίων τῶν πλοίων, καὶ μαλανεῖ τὸ πέδιλον ἀπὸ τῶν θυρεῶν τῶν ὄπλων · καὶ πᾶς ὃς ἂν συναντήσῃ αὐτῷ ἐν πολέμῳ, μαχαίρᾳ πεσούται. » Ὅτι μὲν οὖν ταῦτα οὐκ ἐπ' ἄλλον τινὰ εἰρηται, ἀλλ' ἐπὶ τὸν τύραννον καὶ ἀναίδῃ καὶ θεομάχον, δεξιόμενον διὰ τῶν ἐξῆς.

Λέγει καὶ Ἡσαίας οὕτως : « Καὶ ἔσται ἕταν συντελέσῃ Κύριος πάντα ποιῶν ἐπὶ τῷ ὄρει τῷ Σιών καὶ Ἱερουσαλήμ, ἐπάξει ἐπὶ τὸν νοῦν τὸν μέγαν, ἐπὶ τὸν ἀρχόντα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ ἐπὶ τὸ ὄψος τῆς δόξης τῶν ὀρθαλῶν αὐτοῦ. Εἶπε γάρ · Τῇ ἰσχυρί ποιῆσω, καὶ τῇ σοφίᾳ τῆς συνέσεως ἀφελεῖ ὄρασι ἔθνῶν, καὶ τὴν ἰσχὴν αὐτῶν προνομήσω, καὶ αἰσῶ πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήφομαι τῇ χειρὶ μου, ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλειμμένα ὡὰ ἀρῶ · καὶ οὐκ ἔστιν, ὃς διαφεύξεται ἡ ἀντίπη μοι, [καὶ ἀνοίγων τὸ στόμα καὶ στρουθίζων. Μὴ δοξασθήσεται ἀξίην ἄνευ τοῦ κάπτοντος ἐν αὐτῇ; ἢ ὕψωθήσεται πρίων ἄνευ τοῦ ἐλακτοντος αὐτόν; Ὅσαύτως, ἐάν τις ἀρῇ ῥάβδον ἢ ξύλον, ὕψωθήσεται ξύλον] καὶ οὐχ οὕτως. Ἀλλὰ ἀποσταλεῖ Ἄδωναι εἰς τὴν σὴν τιμὴν ἀτιμίαν, καὶ εἰς τὴν σὴν δόξαν πῦρ καιόμενον καυθήσεται. Καὶ τὸ φῶς τοῦ Ἰσραὴλ πῦρ, καὶ ἀγιάσει αὐτόν ἐν φλογί, καὶ φάγεται ὡς χόρτον τὴν ὕλην.

Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ λέγει : « Πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἀπαίτων, καὶ πῶς ἀναπέπαιται ὁ ἐπισκοπεύσας; Συναέτριψεν ὁ θεὸς τὸν ζυγὸν τῶν ἀρχόντων τῶν ἡμαρτωλῶν · πατάξας ἔθνος ἐν θυμῷ καὶ ἐν πληγῇ ἀνιάτω · παίων ἔθνος πληγῇ ἀνιάτω, ἢ οὐκ ἐφάσατο. Ἀνεπαύσατο πεπορθῶς, πᾶσα ἡ γῆ βεβ' μετ' εὐφροσύνης. Τὰ ξύλα τοῦ Λιβάνου ἠὺρράνθησαν ἐπὶ σοί, καὶ ἡ κέδρος τοῦ Λιβάνου. Ἀφ' οὗ οὐ σὺ κεκοίμησαι, οὐκ ἀνείδη ὁ κάπτων ἡμᾶς. Ὁ ἄδης κάτω ἐπικράνησιν συναντήσας σοι · συνηγγέρθησαν πάντες οἱ γίγαντες οἱ ἄρξαντες τῆς γῆς, οἱ κοίρανοι (39) ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν. Πάντες βασιλεῖς ἔθνῶν, ἅμα πάντες ἀποκαθήσονται καὶ ἐροῦσι · Καὶ σὺ ἐλάως ὡσπερ καὶ ἡμεῖς ·

²³ Jerem. viii. 16. ²⁴ Forte ex apocrypho, ut infra cap. 54. ²⁵ Isa. i. 12-17.

(37) Ἐπὶ τὸν Ἀντίχριστον. Id. ἐπὶ τοῦ Ἀντιχρίστου.

(38) Ὀξύτης ἵππων. Nobilior, ut et Vulg., fremitum equorum. Et sane recte Vulg., quod ita Hebraea habent : Leo Juda, ronehus auditus : nihil vero recte Nobilior, qui litteram τῶν Septuaginta debuit reddere; apud quos nemo Græce doctus tunc ὀξύτητα ad ronehum vel fremitum equorum referat, sed ad illorum celeritatem ac velocitatem, qua perinde ac fremitu atque hinnitu, equestris militia terrori est. Sequens auctoritas quam prophetica habet Hippolytus, usquam exstare videtur in libris nostris quos de canone agnoscimus,

undecunque ille habuerit : ac potem ex apocryphis, quos quasi propheticos libros citare, non inueniuntur ejus ætatis hominibus. COMBER.

(39) Οἱ κοίρανοι. Vox est Homericæ Λιθά. B, et magis poetica. Aliter Græca Vulg., οἱ ἐγείραντες ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν πάντα βασιλεῖς. Velut olim tyranni ei violentia celebres, et qui multos solio excusserant, perinde ac rex Assyriorum, ei insultent, quod pari ei ipse illis sorte factus sit. Allegoria est, quod hæc ad diabolum trahuntur, et quod ad Antichristum, quem ait Paulus interfectum iri spiritu oris Jesu. COMBER.

ἐν ἡμῖν δὲ καταλογίσθης· κατέβη εἰς γῆν ἡ δόξα σου, ἡ πολλὴ εὐφροσύνη σου· ὑποκάτω σου στρώσουσι σφῆν· τὸ δὲ κατακάλυμμα (40) σου ἀκύληξ. Πῶς ἔπασεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὁ Ἐωσφόρος, ὁ πρῶτ' ἀνατέλλων; Συνεβλήθη εἰς τὴν γῆν ὁ ἀποστάλλων εἰς πάντα τὰ ἔθνη. Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναθήσομαι, ἐπάνω τῶν ἀστρῶν (41) τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καθιῶ ἐν ὄρεσιν ὑψηλοῖς τοῖς πρὸς βορρᾶν· ἀναθήσομαι ἐπάνω τῶν νεφελῶν, ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. Νυνὶ δὲ εἰς βῆθην καταβήσῃ (42), καὶ εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. Οἱ ἰδόντες σε θαυμάσουσιν ἐπὶ σοὶ καὶ ἐροῦσιν· Οὗτος ὁ ἄνθρωπος ὁ παραζύων τὴν γῆν, ὁ σεῖων βασιλεὺς, ὁ θεὸς τῆν οἰκουμένην ὅλην ἔρημον, καὶ τὰς πόλεις καθέλει, τοὺς ἐν ἀπαγωγῇ (43) οὐκ ἔλυσε. Πάντας οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς ἐκοιμήθησαν ἐν τιμῇ, ἄνθρωπος ἐν τῷ οὐρανῷ αὐτοῦ· σὺ δὲ ῥιφθήσῃ ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡς νεκρὸς ἐβδελυγμένος, μετὰ πολλῶν πεπτωκότων ἐκ κεκενημένων μαχαίρα, καταβαινόντων εἰς βῆθιν. Ὅν τρόπον ἰμάτιον ἐν αἵματι περιυρμένον οὐκ ἔστι καθαρόν, οὕτως οὐδὲ σὺ ἔση κομψός (44)· ὅτι τὴν γῆν μου ἀπέκλεισας, καὶ τὸν λαόν μου ἀπέκτεινας. Οὐ μὴ μένης εἰς τὸν αἰῶνα χρόνος, σπέρμα πονηρόν. Ἐτοίμασον τὰ τέκνα σου εἰς σφαγὴν ταῖς ἀμαρτίαις τοῦ πατρὸς σου, ἵνα μὴ ἀναστῶσι, καὶ τὴν γῆν μου οὐ κληρονομήσουσιν.

Ἰαζακιὰ δὲ ὁμοίως λέγει περὶ αὐτοῦ οὕτως· « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· Ἄνθ' ὧν ἠνώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπας, Θεός εἰμι ἐγώ, κατοικίαν Θεοῦ ἐνώθησα ἐν καρδίᾳ θαλάσσης· σὺ δὲ ἄνθρωπος καὶ οὐ Θεός, ἔδωκας τὴν καρδίαν σου ὡς καρδίαν Θεοῦ. Μὴ σοφώτερος εἶ τοῦ Δανιήλ; Σοφοὶ οὐκ ἐπαίθευσάν σε ἐπὶ ἐπιστήμῃ αὐτῶν; μὴ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ σου, ἢ ἐν τῇ φρονήσει σου ἐποίησας σεαυτῷ δύναμιν καὶ χρυσοῖον καὶ ἀργύριον ἐν τοῖς θησαυροῖς σου; Μὴ ἐν τῇ πολλῇ ἐπιστήμῃ σου, καὶ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ (45) σου ἐπλήθυνας δύναμίν σου; Ὑψώθη ἡ καρδία σου ἐν τῇ δυνάμει σου. Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεός· Ἐπειδὴ ἔδωκας τὴν καρδίαν σου ὡς καρδίαν Θεοῦ, ἀντὶ τούτου, ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ σὲ ἄλλοτριους λοιμοὺς ἀπὸ ἐθνῶν (46), καὶ ἐκκενώσουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν ἐπὶ σὲ καὶ ἐπὶ τὸ κάλλος τῆς ἐπιστήμης σου, καὶ στρώσουσι τὸ κάλλος σου εἰς ἀπάθειαν, καὶ καταβιάσουσι σε· καὶ ἀποθανῆ θανάτῳ τραυματιῶν ἐν καρδίᾳ θαλάσσης. Μὴ λέγων ἐρεῖς· Θεός εἰμι ἐγώ, ἐνώπιον [τῶν ἀναιρούντων σε; σὺ δὲ εἶ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός, ἐν χειρὶ τ' ἐτρωσόντων σε. Θανάτοις ἀπεριτμήτων ἀπολῆ ἐν χερσίν] ἄλλοτριων· ὅτι ἐγὼ ἀλάησα, λέγει Κύριος. »

Τούτων τῶν οὖν ῥημάτων δεδειγμένον, ἴδωμεν λεπτο-

20 Isa. xiv, 4-21. 21 Ezech. xviii, 2-10.

(40) Τὸ δὲ κατακάλυμμα. Erat κατάλειμμα, quod cadaver reliquias, reddi posset. Sed cum sic ab Hebræo abhorreat et vulgaris Græcis, mutare religio non fuit. Eadem generis est, quod apud Cyrillum κατάλυμα legitur, quasi hospitium, domicilium, quod ex remotius e metaphora est. COMBEF. — Sed nihil notandum. FABRIC.

(41) Ἄστρων· Cumbef., ἀστέρων.

A terram gloria tua, multa laetitia tua; subter te sternerent saniem, et operimentum tuum vermibus. Quomodo cecidit de caelo Lucifer, qui mane oriebatur? Contritus est ad terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu, autem dixeras in mente tua: In caelum conscendam; supra stellas caeli ponam thronum meum; sedebo in montibus excelsis qui sunt ad aquilonem; ascendam super nubes; ero similis Altissimo. Nunc autem in infernum descendes, et ad fundamenta terræ. Qui viderint te, mirabuntur super te, et dicent: Hic homo qui irriabat terram, qui conuertebat reges, qui desolavit totum orbem, ejusque urbes destruxit, victos carcere non solvit. Omnes reges terræ dormierunt in honore, homo in domo sua; tu vero projectus eris in montibus velut cadaver abominabile, cum multis mortuis confectus gladio, descendentibus in infernum. Quemadmodum vestimentum in sanguine conspersum non est mundum, sic neque tu eris mundus; quoniam terram meam perdidisti, et populum meum interfecisti. Non manebis in aeternam longævus, semen nequam. Præpara filios tuos ut jugulentur pro peccatis patris tui, ne consurgant et terram meam hereditate accipiant 20. »

XVIII. Ezechiel quoque similiter loquitur in hunc modum: « Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti: Deus ego sum; habitationem Dei habitavi in corde maris; tu autem homo, et non Deus, dedisti cor tuum quasi cor Dei. Nunquid sapientior es tu Daniele? Sapientes non erudierunt te disciplina sua? Nunquid in eruditione tua, aut in prudentia fecisti tibi fortitudinem, et aurum et argentum in thesauris tuis? Nunquid in multa eruditione tua et in negotiatione tua multiplicasti fortitudinem tuam? Elatum est cor tuum in fortitudine tua. Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia dedisti cor tuum quasi cor Dei; ecce ego adduco super te alienos pestilentes, et evaginabunt gladios suos super te et super pulchritudinem doctrinæ tuæ, et sternerent pulchritudinem tuam in perditionem; et descendere facient te, et morieris morte vulneratorum in corde maris. Nunquid loquens dicturus es: Deus sum ego, in conspectu interficientium te? Tu autem homo es, et non Deus, in manu vulnerantium te. Mortibus incircumcisorum interibis in manibus alienorum; quia ego locutus sum, dicit Dominus 21. »

XIX. Hisce ita ostensis verbis, videamus subti-

(42) Καταβήσῃ. Id., καταβήσῃ.

(43) Ἐπαγωγῇ. Malim ἀπαγωγῇ, quæ alia lectio. COMBEF.

(44) Κομψός. Id., καθαρός. — Sic et LXX.

(45) Ἐμπειρία. Combef. ἐμπειρία. — Ita quoque LXX.

(46) Λοιμοὺς ἀπὸ ἐθνῶν. Id., λοιμοὺς τῶν ἐθνῶν.

lius quid dicat Daniel in visionibus. Hic enim futura deinceps regna distinguens, ostendit extremis temporibus etiam Antichristi futurum adventum, et mundi universi consummationem. Ait itaque dum solvit Nabuchodonosoris visum: « Tu rex videbas, et ecce simulacrum magnum stans ante faciem tuam; cujus caput ex auro optimo: brachia ejus et humeri, argentea; venter et femora, ærea; et tibiæ ferreæ; pedes, pars quidem ferrea, et pars testea. Videbas igitur, donec abscissus est lapis de monte sine manibus: et percussit simulacrum super pedes ferreos et testeos, et comminuit eos in finem. Tunc penitus comminuta sunt testa, ferrum, æs, argentum, aurum, et facta sunt quasi pulvis de area æstiva; et sustulit ea copiosus ventus, et locus non est inventus eis. Et lapis qui percussit simulacrum, factus est in montem magnum, et implevit universam terram ²⁵. »

XX. Ad hæc igitur neccentes ipsas Danielis visiones, usam utrisque expositionem adhibebimus, monstrantes quam sibi consentiant, veræque existant. Nam sic ait: « Ego Daniel aspiciebam: et ecce quatuor venti cœli irruebant in mare magnum; et quatuor bestiæ grandes ascendebant de mari, diversæ inter se. Prima quasi læna, et alæ ejus sicut aquilæ. Aspiciebam donec evulsæ sunt alæ ejus: et sublata est de terra; et super pedes hominis stetit; et cor hominis datum est ei. Et secunda bestia similis urso, et in parte una stetit; et tres costæ in ore ejus inter dentes ejus; et sic dicebant ei: Surge, comede carnes multas. Aspiciebam, et ecce bestia quasi pardus: et huic alæ quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiæ. Post hæc aspiciebam, et ecce bestia quarta terribilis ac stupenda, et fortis nimis; dentes ejus ferrei, et ungues ejus ænei, comedens et comminuens, et reliqua pedibus suis conculcabat; et ipsa diversa nimis præ omnibus bestiis, quæ ante eam; et ejus cornua decem. Considerabam cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum ascendit in medio eorum; et tria cornua ex superioribus evulsa sunt e facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu illo, et os loquens grandia ²⁶

« XXI. « Aspiciebam donec throni positi sunt et antiquus dierum sedit. Et vestimentum ejus candidum quasi nix, et capillus capitis ejus quasi lana munda. Thronus ejus flamma ignis, et rotæ ejus

²⁵ Dan. II, 31-35. ²⁶ Dan. VII, 2-8.

(47) Ἐπέδειξεν ἐν ἐσχάτοις. Id., ἀπέδειξεν ἐν τοῖς ἐσχάτοις.

(48) Ἐν βασιλεῦ. Citatur hic locus in ms. vetustissimo bibl. Mediceæ, in quo Catena ad IV prophetas majores. Gou.

(49) Ἐν τῷ στόματι αὐτῆς. Addit Combessius, ἀναμέτρον τῶν ὀδόντων αὐτῆς, καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῆς Ἄνάστηθι, φάγε σάρκα πολλὰς. Quod reddidit interpret.

(50) Καὶ οἱ θύχες αὐτοῦ χαλκοὶ. Reliqui desi-

A μερέστερον τί λέγει Δανιὴλ ἐν τοῖς δράμασιν. Οὗτος γὰρ διαστῆλων τὰς μετὰ ταῦτα ἰσομένας βασιλείας, ἐπέδειξεν ἐν ἐσχάτοις (47) καιροῖς καὶ τὴν τοῦ Ἀντιχριστοῦ παρουσίαν, καὶ τὴν τοῦ παντὸς κόσμου συντέλειαν. Λέγει οὖν ἐπιλύων τὸ δράμα Ναβουχοδονόσορ· « Σὺ βασιλεῦ (48) ἐθεώρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκῶν μεγάλη ἐστῶσα πρὸ προσώπου σου· ἧς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ χρηστοῦ· οἱ βραχίονες αὐτῆς, καὶ οἱ ὦμοι ἀργυροὶ· ἡ κοιλία καὶ οἱ μηροὶ χαλκοὶ· καὶ αἱ κνήμαι σιδηραὶ· οἱ πόδες, μέρος μὲν τοῖς σιδηροῦν, καὶ μέρος ὀστράκινον. Ἐθεώρεις οὖν ἕως οὗ ἐσχίσθη λίθος ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξεν τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστράκινους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθησαν εἰσάπαξ τὸ ὀστράκον, ὁ σιδηρός, ὁ χαλκός, ὁ ἀργυρός, ὁ χρυσοῦς, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ κονιορτὸς ἀπὸ ἀλωνοθερινῆς, καὶ ἐξῆρην αὐτὰ τὸ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐχ εὐρέθη ἐν αὐτοῖς· καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα, ἐγενήθη εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν. »

Συνάψαντες οὖν πρὸς τοῦτοις καὶ τὰς αὐτοῦ τοῦ Δανιὴλ δράσεις, μίαν ἀμφοτέροις τὴν διήγησιν ποιησάμεθα, ἐπιδεικνύντες ὅπως εἴη σύμφωνα καὶ ἀληθῆ. Λέγει γὰρ οὕτως· Ἐγὼ Δανιὴλ ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἀνεμοὶ τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην· καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον, ὡσεὶ λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῆ ὡς ἀετοῦ. Ἐθεώρουν ἕως ἐξέτιλη τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ τοῦτον ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῆ. Καὶ ἰδοὺ θηρίον δεύτερον ὅμοιον ἄρκαυ, καὶ εἰς μέρος ἐστάθη ἐν, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς (49). Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ θηρίον ὡσεὶ πάρδαλις, καὶ αὐτῆ πτερὰ τέσσαρα πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ. Ὅπισθεν τούτου ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον φοβερόν καὶ ἐκθαμβόν καὶ ἰσχυρὸν περισσῶς· οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ [καὶ οἱ θύχες αὐτοῦ χαλκοὶ (50)], ἐσθίον καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτει· καὶ αὐτὸ διαφόρως ἔχον παρὰ πάντα τὰ θηρία τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ, καὶ κέρατα δέκα αὐτῷ. Προσέβουον τοῖς κέρασιν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ κέρας ἕτερον μικρὸν ἀνέβη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ τρία κέρατα τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεβρίζωθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡσεὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα.

D « Ἐθεώρουν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν ἐκάθητο· καὶ τὸ ἐνδύμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών, καὶ ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν· ὁ θρόνος αὐτοῦ πλὴς πυρρῆς, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ

derant, etiam Hebr.; inferius tamen, in explicatione visionis (Dan. VII, 19), in Græco habentur, videnturque necessaria, ut sicut dentium vis comminuendi in ferri materia designatur, sic in unguibus et pedibus vis conterendi et conculcandi in materia æris; sive oī Septuaginta habuerunt in Hebræo, sive aliqua traditione ipsi addiderunt. Nec vero credendi addidisse in explicatione, quin prius posuissent in visione; ut reliquis plenior et emendatior Hippolyti littera hæc videatur. COMBES.

τῶν φλόγων. Ποταμὸς πυρὸς εἴκειν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλια χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν αὐτῷ. Κριτήριον ἔκάθισε, καὶ βῆλοι ἠναγώθησαν. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὧν τὸ κέρας ἔλλαλει, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπίστετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρὸς. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων ἡ ἀρχὴ μεταστάθη.

Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν· καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε, καὶ προσήνεχθη αὐτῷ. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοί, φυλαὶ καὶ γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἣτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφραθήσεται. »

Ἐπαι οὖν δυσνόητά τισι δοκαὶ εἶναι ταῦτα τὰ μυστικῶς εἰρημένα, οὐδὲν τούτων ἀποκρύφωμεν πρὸς ἐπίγνωσιν τοῦ ὄγιου νοῦν κατηχημένους. Λέειναν γὰρ εἶπεν ἀναβαίνουσαν ἐκ τῆς θαλάσσης· τὴν τῶν Βαβυλωνίων βασιλείαν ἐν τῷ κόσμῳ ἐσήμανε, ταύτης οὖσαν τῆς εἰκόνος χρυσοῦν κεφαλῆν. Τὸ δὲ (51) λέγειν· « Πτερὰ αὐτῇ ὡσεὶ ἀετοῦ, » ὅτι ὑψώθη ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ, καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐπήρθη. Ἐτά φησιν· « Ἐξέτιλ ἡ πτερὰ αὐτῆς, » ὅτι καθρέθη αὐτοῦ ἡ δόξα· ἐξεδιῶχθη γὰρ ἐκ τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Τὸ δὲ εἰπεῖν· « Καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη. » ὅτι μετανόησεν, ἐπιγνοὺς ἑαυτὸν, ὅτι ἀνθρωπῶς ἐστὶ· καὶ ἔβουλε τὴν δόξαν τῷ Θεῷ.

Μετὰ τοῦν τὴν λέειναν, δεύτερον θηρίον ὁρᾷ ὁμοιον ἄρκτω, ὅπερ ἦσαν οἱ Πέρσαι. Μετὰ γὰρ Βαβυλωνίους Πέρσαι διεκράτησαν. Τὸ δὲ λέγειν· « Τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, » τρία ἔθνη ἔδειξε, Πέρσας, καὶ Μήδους, καὶ Βαβυλωνίους, ὅπερ δέδεικται μετὰ τὸν χρυσοῦν ὁ ἄργυρος ἐν τῇ εἰκόνι. Ἐκατα τὸ τρίτον θηρίον πάρδαλις, οἷτινες ἦσαν οἱ Ἕλληνας. Μετὰ γὰρ Πέρσας Ἀλέξανδρος ἐκράτησεν ὁ Μάκεδών, καθελὼν Δαρειον, ὡς δέδεικται (52) ἐν τῇ εἰκόνι ὁ γαλιᾶς. Τὸ δὲ λέγειν· « Πτερὰ τέσσαρα κατενοῦ, » σαφέστατα ἐδίδαξε, πῶς διεμερίσθη ἡ βασιλεία Ἀλεξάνδρου· τέσσαρας γὰρ κεφαλὰς· εἰπὼν, τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς, τοὺς ἐξ αὐτῆς ἀναστάντας ἐμνημόνευσε. Τελευτῶν γὰρ Ἀλέξανδρος (53) διεῖλε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τέσσαρα μέρη.

⁵⁰ Dan. vii, 9-12. ⁵¹ Ibid. vii, 13-14.

(51) Τὸ δὲ. Lege τῷ δὲ. Sic et mox infra. Gm.

(52) Ὅς δέδεικται. Coumbel., ὅς δέδεικται.

(53) Τελευτῶν γὰρ Ἀλέξανδρος. Variæ sunt sententiæ de hæc Alexandri instituta successione. Audaciusculum est, quod Gudius margini ascripsit : « Secutum hic Hippolytum ἀνιστορησίαν auctoris libri I Machabæorum ; » quo supercilio sic brevis etatis homo, nedium divinum, sed et humanam fidem illi detrahit. Quidquid sit de Hippolyto, qui ut homo falli potuit, nec illis rebus æqualis aut suppar fuit ; auctoris libri I Machabæorum, nihil est cur nobis fides aut diligentia nutet ; cum vel si ipse vivus Alexander non divisit, divisisse merito dicatur, quod saltem imperio dividendum reliquit, dato in eam rem Perdicaæ annulo signatorio, cum eum vox desceret, ut auctor est Justinus lib. II. Aliquid

PATR. Gm. X.

A ignis ardens. Fluvius igneus trāhebat ante conspectum ejus. Mille millia ministrabant ei, et decies centena millia assistebant ei. Judicium sedit, et libri aperti sunt. Aspiciebant tunc a voce sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur, quoadusque interfecta est bestia et perit ; et corpus ejus datum est in combustionem ignis. Et cæterarum bestiarum translatus est principatus ⁵⁰.

XXII. « Aspiciebam in visione noctis : et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis : et usque ad Antiquum dierum pervenit, et oblatum est ei. Et datum est ei imperium et honor et regnum ; et omnes populi, tribus et linguæ servient ei. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non pertransibit, et regnum ejus non interibit ⁵¹. »

XXIII. Quia igitur quæ sic arcano sensu dicta sunt, nonnullis videntur captu difficilia ; eorum nihil abscondemus, ut intelligant qui sana mente præditi sunt. Leenam enim dicendo ascendentem e mari, Babyloniorum regnum in mundo significavit, quod hujus simulacri erat caput aureum. Quod autem dicit : « Ala ejus quasi aquilæ ; » quia exactus est rex Nabuchodonosor et adversus Deum elatus. Tum ait : « Evulsæ sunt alæ ejus ; » quia ejus ablata gloria est : fuit enim ejectus e regno suo. Dicendo autem : « Cor hominis datum est ei, et super pedes hominis stetit ; » quia ductus pœnitentia est, ipse se ipsum agnoscens, quod homo esset ; et dedit gloriam Deo.

XXIV. Post leenam ergo, secundum animal videtur simile, quod sunt Persæ. Post Babylonios enim Persæ rerum potiti sunt. Dicendo autem : « Tres costæ (sive ordines) in ore ejus, » tres gentes significavit, Persas, Medos et Babylonios : idque ostendit argentum adjunctum auro in simulacro. Sequitur tertia bestia, pardus, nempe Græci. Post Persas enim Alexander Macedo rerum potitus est, debellato Dario, qui in simulacro æris specie ostensus est. Dicendo autem : « Quatuor alas volueris, » aperitissime docuit quomodo Alexandri imperium divisum fuit. Dicendo enim « quatuor capita, » quatuor qui ex illo surrexerunt, reges memoravit. Alexander enim moriens, imperium solidum in quatuor partes divisit.

certe ejus nutus intercessisse, ut in tantos, quasi ex condicio, tanta hæc imperii moles divideretur, cui nemo unus præter Alexandrum par fore videretur, iudicio est, quod nullo sibi monarchiam universam usurpante, quisque parte contentus, æmulo cedere visus est : etsi hæc πολυκοιρανίη, inter Alexandri successores bellorum seminarium fuit. Curtius l. x, c. 10 : « Crediderunt, inquit, quidam testamento Alexandri distributas esse provincias ; » idque a variis auctoribus traditum asserit, licet ipse contrarium sentiat. Quod vel si ita dixisset sacer auctor, major nobis fides esset, quam eorum qui a Perdica factam volunt eam divisionem, modo illo a nobis ex Justino indicato, et ab illo pluribus tradito : in quam sententiam serunt Diodorus, Curtius, Orosius, etc. Ipsum Alexandrum regnum divisisse ap-

XXV. Deinde ait : « Bestia quarta terribilis ac stupenda : dentes ejus ferrei, et ungues ejus ænei. » Quinam isti nisi Romani? quod est ferrum, quod nunc stat manetque imperium : crura enim ejus ferrea. Post hæc enim, quid aliud superat, charissime, præter vestigia pedum simulacri, in quibus pars quædam ferrea, pars vero testea est, commistis inter se speciebus? Per ungues pedum arcano sensu reges ex illo ortum habituros designavit, uti Daniel ait : « Cogitabam bestiam; et ecce decem cornua retro eam : inter quæ surget minusculus stolo alius, et tria quæ ante ipsum erant, cornua evellet. » Quo non aliud quam Antichristus monstratus est, qui et ipse Judæorum regnum suscitaturus est. Tria cornua per eum evulsa, tres reges vocat, Ægypti, Libyæ et Æthiopiæ, quos interficiet in belli acie. Hic nimirum omnium gravi imperio potitus, qui sævus tyrannus sit, tribulationem ac persecutionem in homines movebit, adversus quos efferetur. Ait enim Daniel : « Attentiusque considerabam cornu; et ecce cornu illud faciebat bellum cum sanctis, et prævalebat adversus eos; donec interfecta est bestia et interit, et corpus ejus datum est in combustionem ignis²². »

XXVI. Brevi post veniet de cœlis lapis²³ qui percussit simulacrum et illud contrivit, atque regna transtulit, et sanctis Altissimi regnum dedit. Hic est qui factus est in montem magnam et implevit universam terram, de quo Daniel ait : « Aspiciet in visione noctis : et ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniens; et usque ad Antiquum dierum pervenit, et oblatus est ei. Et datum est ei imperium et honor et regnum; et omnes populi, tribus et linguæ servient illi. Potestas ejus, potestas æterna, quæ non pertransibit; et regnum ejus non interibit²⁴. » Omnem potestatem ostendit, quæ a Patre data Filio est²⁵, qui cœlestium, terrestrium et infernorum rex²⁶, omniumque judex constitutus est : cœlestium quidem, quod Verbum Patris ante sæcula exstiterit; terrestrium vero, quod homo inter homines natus est, ut a se ipse Adanum reformaret; infernorum autem, quod inter mortuos reputatus, sanctorum animabus prædicans²⁷, morte victor mortis exstitit.

XXVII. Cum hæc itaque futura sint, decemque

²² Dan. vii, 21 et 41. ²³ Dan. ii, 34 et 45. ²⁴ Dan. vii, 13, 14. ²⁵ Math. xxviii, 18. ²⁶ Philip. ii, 10. ²⁷ I Petr. iii, 19.

serit Josephus Gorionides lib. iii, Cyrillus Hierosolym. catech. 4, de sacra Scriptura, et alii; quibus Gudii dica, non facile adeo præscriperit. Longe sanc est, ut rebus interfuerit : vel auctorem nobis sic istoriasantia possit producere; cui qui adversentur, omnes anistorias hoc in negotio damuari merito ipsius πολυμαθεα possint. COMBEF.

(54) Τούτο, τί παρελείπεται. Combef., ταῦτα, τί παρελείπεται.

(55) Μέγροι. Id., μέν τι.

(56) Ἀναμειγμένον. Forte, ἀναμειγμένων. Gob.

Ἐπειτά φησι : « Θηρίον τέταρτον φοβερόν καὶ ἔκθαμβον· οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροί, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοί. » Τίνες οὗτοι ἀλλ' ἢ Ῥωμαῖοι; ὅπερ ἐστὶν ὁ σιδηρός, ἡ νῦν ἐστῶσα βασιλεῖα· αἱ κνήμαι γὰρ αὐτῆς σιδηραὶ. Μετὰ γὰρ τούτο τί παρελείπεται (54), ἀγαπητὲ, ἀλλ' ἢ τὰ ἔχνη τῶν ποδῶν τῆς εἰκόνας, ἐν οἷς μέρος μέντοι (55) ἐστὶ σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστράκινον, ἀναμειγμένον (56) εἰς ἄλληλα; Μυστικῶς ἐδήλωσε διὰ τῶν δακτύλων τῶν ποδῶν τοὺς βασιλεῖς, τοὺς ἐξ αὐτῶν ἐγειρομένους, ἅπερ λέγει Δανιήλ· « Προσενθόνον τὸ θηρίον, καὶ ἰδοὺ δέκα κέρατα ὀπίσω αὐτοῦ, ἐν οἷς ἀνάσθησεται ἕτερον παραφυάδιον, καὶ τρία τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐκτριζώσεται· ὅπερ δέδεικται (57) οὐχ ἕτερον, ἀλλ' ἡ ὁ Ἀντίχριστος, ὃς καὶ αὐτὸς τὴν Ἰουδαίων βασιλείαν ἀναστήσει. Τρία κέρατα λέγει ὅτι αὐτῷ ἐκτριζούσθαι, τοὺς τρεῖς βασιλεῖς Αἰγύπτου, Λιβύων τε καὶ Αἰθιοπῶν, οὓς ἀναίρει ἐν παρατάξει πολέμου· ὃς κρατήσας πάντων δεινῶς, ὁμῶς (58) τύραννος ὢν, θλίψιν καὶ διωγμὸν ἐπι τοὺς ἀνθρώπους ποιήσει, ἐπαιρόμενος κατ' αὐτῶν. Λέγει γὰρ Δανιήλ· « Προσενθόνον τῷ κέρατι, καὶ ἰδοὺ τὸ κέρας ἐκεῖνο ἐποίησε πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἔσχευε πρὸς αὐτοὺς, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός. »

Μετ' ὀλίγον ἤξει ἀπ' οὐρανῶν ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα, καὶ συντριβήσας αὐτήν, καὶ μεταστήσας πάσας τὰς βασιλείας, καὶ δοὺς τὴν βασιλείαν ἁγίοις Ὑψίστου. Οὗτος ὁ γεννηθεὶς εἰς ἔρος μέγα, καὶ πληρώσας πᾶσαν τὴν γῆν, περὶ οὗ Δανιήλ λέγει· « Ἐθεώρουν ἐν ὄραματι τῆς νυκτὸς, καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος, καὶ ἔφθασε ἕως τοῦ Παλατοῦ τῶν ἡμερῶν, καὶ προσηνώχθη· καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ (59) καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαὶ καὶ γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ· καὶ ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, ἧτις οὐ παρελεύσεται, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διασπαρήσεται. » Τὴν ἐξουσίαν πᾶσαν τὴν δεδομένην παρὰ τοῦ Πατρὸς τῷ Υἱῷ ὁπέδειξεν, ὃς ἐπουρανῶν, καὶ ἐπιγελῶν, καὶ καταχθονίων βασιλεὺς καὶ κριτὴς πάντων ἀποδέδεικται· ἐπουρανῶν μὲν, ὅτι Λόγος τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων γεγεννημένος ἦν· ἐπιγελῶν δὲ, ὅτι ἀνθρώπος ἐν ἀνθρώποις ἐγεννήθη, ἀναπλάσων δι' αὐτοῦ τὸν Ἀδάμ· καταχθονίων δὲ, ὅτι καὶ ἐν νεκροῖς κατελογίσθη, εὐαγγελιζόμενος τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς, διὰ θανάτου τὸν θάνατον νικῶν. Τούτων οὖν ἐσομένων, καὶ τῶν δέκα δακτύλων (60)

(57) Ὅπερ δέδεικται. Ista omnia, pia tunc conjectura dicta, eventu non probata, quomodo Deus novit, implenda. COMBEF.

(58) Ὅμως. Forte, ὡς. Gob.

(59) Προσηνώχθη... ἡ ἀρχὴ. Combef., προσηνώχθη αὐτῷ· καὶ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ. Sic sane infra c. 44, ubi eadem recurrit.

(60) Τῶν δέκα δακτύλων. Nabuchodonosori visa statua et simulacrum, seu imago, cum hominem referret, duobus pedibus constabat, atque in illis in digitos decem desinebat, quos sic ex argilla ferretive compositos, quæ non cohæreant, hincque rulæ

τῆς εἰκόνης εἰς δημοκρατίας χωρησάντων, καὶ τῶν δέκα κεράτων τοῦ τετάρτου θηρίου εἰς δέκα βασιλείας μερισθέντων, ἴδωμεν σαφέστερον τὰ προκείμενα, καὶ κατανοήσωμεν αὐτὰ ὀφθαλμοφανῶς.

Κεφαλή τῆς εἰκόνης χρυσοῦ, ἡ λέαινα, Βαβυλώνιοι ἦσαν· ὦμοι καὶ βραχίονες ἀργυροῦ, ἡ ἀρκτος, Πέρσαι καὶ Μῆδοι· ποιλία καὶ μηρὸς χαλκοῦς, ἡ πάρδαλις, οἱ ἀπὸ Ἀλεξάνδρου κρατήσαντες Ἕλληνες· κνήμαι σιδηραῖ, θηρίον ἐκθαμβὸν καὶ φοβερὸν, Ῥωμαῖοι οἱ νῦν κρατοῦντες· ἰχνη ποδῶν, βοτρακον καὶ εἰδηρος, καὶ τὰ δέκα κέρατα, τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι· κέρας ἕτερον μικρὸν ἀναφύομενον, ὃ ἐν αὐτοῖς Ἀντίχριστος· λίθος πατάσων τὴν γῆν, καὶ ἐπάγων τῷ κόσμῳ τὴν κρῖσιν, Χριστός.

Ταῦτά σοι, ἀγαπητὲ, μετὰ φόβου μεταδίδομεν, εὐκόλως διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν Χριστοῦ ἀγάπην. Εἰ γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν μακάριοι προφῆται γεγέννημένοι, εἰδότες αὐτὰ οὐκ ἠθέλησαν μετὰ παρρησίας κηρύξαι, ἵνα μὴ τάραχον ποιήσωσι ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, ἀλλὰ μυστικῶς διηγῆσαντο διὰ παραβολῶν καὶ αἰνιγμάτων λέγοντες· «Ὡθε ὁ νοῦς ὁ ἔχων σοφίαν·» πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς κινδυνεύομεν τολμῶντες τὰ ὑπ' ἐκείνων ἀποκρύφως εἰρημένα εἰς φανερόν λέγειν; Ἴδωμεν τοίνυν τὰ συμβησόμενα ἐπ' ἐσχάτων ἐπὶ τὴν πόρνην τὴν ἀκάθαρτον ταύτην· ὅποια δὲ καὶ ποταπὴ ἢ κατὰ γόλον Θεοῦ ἐπιλεύσεται αὐτῇ πρὸ τῆς κρίσεως μερικτῆ βίας.

Δεῦρο (61) οὖν, ὦ μακάρις Ἥσατα, ἐξεγέρθητι, εἰπὲ σαφῶς τί προσηύτευσας (62) περὶ τῆς μεγάλης Βαβυλώνας. Εἶπας γὰρ καὶ περὶ Ἱερουσαλήμ καὶ τετέλεσται. Σὺ γὰρ εἶπας μετὰ παρρησίας· «Ἔστι ἡ γῆ ὁμῶν ἔρημος, αἱ πόλεις ὁμῶν πυρκαυσταί· τὴν χώραν ὁμῶν ἄλλοτριοὶ κατεσθίουσιν αὐτὴν ἐνώπιον ὁμῶν, καὶ ἠρημῶται κατεστραμμένη ὑπὸ πολλῶν (63) ἄλλοτριων. Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὡς ὄπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ (64), ὡς πόλις πολιορκουμένη.» Τί οὖν; Οὐ γένηται ἤδη ταῦτα; Οὐ πεπλήρωται τὰ

⁶¹ Apoc. xvii, 9. ⁶² Isa. i, 7, 8.

obnoxium corpus quod sustentant, reddant, merito assumpsit Hippolytus in democratiae popularis regiminis typum, quod raro tranquillum est, populis per licentiam aliis in alios plerumque tumultuantibus, malisque in eos, qui sunt meliores, illosque opprimentibus. Quod sequebatur monstro simile, fugeritque Gudii diligentiam, καὶ τῶν δέκα κεράτων τοῦ θυσιαστηρίου, haud poenitendo puto conatu emendavi atque mutavi, τοῦ τετάρτου θηρίου. Hujus enim sunt decem cornua, et in illis designata decem regna, ac reliqua a regno Romanorum seu imperio: quasi certo numero pro incerto: in quibus, num cornu illud novum et parvum origine, tanta immanitate provecum, aliaque evellens capita inque illis succrescens, Mahometes, tot jam regnis potitus primum in suis Arabibus et Saracenis, postmodum in Turcis et Osmanidarum gente; ac num vere Antichristus, sive illius operans mysterium, in certo uno (haud forte ita remoto) con-

digiti simulacri et statuæ seu imaginis, in democratias cesserint; decem vero capita quartæ bestiae in decem regna divisa sint: videamus clarius quæ argumento proposita sunt, eaque quasi ob oculos posita sic coram consideremus.

XXVIII. Aureum caput simulacri, leæna, Babylonii erant; humeri et brachia argentea, ursus, Persæ et Medi; venter femurque æneum, pardus, qui ab Alexandro Græci rerum potiti sunt; crura ferrea, stupendâ bellua ac terribilis, Romani, qui nunc rerum potiuntur; vestigia pedum, testa ferumque, ac decem cornua, quæ futura sunt regna et imperia; cornu aliud parvum succrescens, qui inter illa numeratur, Antichristus; lapis percutiens conterensque simulacrum, qui terram adimplevit, B et judicium mundo infert, Christus.

XXIX. Hæc tibi, charissime, non sine timore comunico, propensa tamen voluntate, ob excellentem charitatem Christi. Nam si decessores nostri beati prophetæ qui hæc explorata haberent, noluerunt palam prædicare, ne hominum animos turbarent, sed arcana ratione parabolarum tecta involucris, et perplexis obscurisque sermonibus enarrantur dicentes: «Præsto sit animus sapientia præditus⁶¹» quanto nobis potius non vacabit periculo, qui ab illis occulte dicta atque obiecta, in apertum discamus? Videamus igitur quæ in extremis eventura sunt super immunda hac meretrice: qualisque ac quantus cruciatus, Dei indignatione autem diem iudicii prærogata in antecessum poenarum parte, illi superventurus.

XXX. Ades igitur, o beate Isaia; exsurge, dic palam quæ vaticinatus es de civitate magna Babilone. Nam etiam de Hierusalem locutus es, sicque factum est. Tu enim aperte dixisti: «Terra vestra deserta; civitates vestræ igne succensæ. Regionem vestram alieni devorant in conspectu vestro, et desolata est, subversa a populis alienis. Derelinquetur filia Sion quasi tabernaculum in vinea, et sicut pomorum custodia in cucumerario sicut civitas expugnata⁶²» Quid igitur? Num hæc jam non exstiterunt? Nonne impleta sunt,

D plendum? Quanta nimirum per eum discessio? quantis provinciis ac regnis extinctum iugo sacrificium ac Christianum nomen, dum nostris ipsi dissidiis ad reliqua sternimus viam, ejusque acuiacem quasi sponte in cervices nostras accersimus. Altaris cornua decem, inauditum, sed magis quatuor: et licet essent et illa decem, nihil tamen ad Hippolyti, explicatione Danielis, intentum. COMBEF.

(61) Δεῦρο; κ. τ. λ. Hæc et sequentia illustrantur a magno Bossuetio Meldensi episcopo in præfat. ad Apocalypsin, § 33.

(62) Τί προσηύτευσας. Combef., & προσηύτευσας.

(63) Κατεστραμμένη ὑπὸ πολλῶν. Combef., μετεστραμμένη ὑπὸ λαῶν.

(64) Ἐν σικυηράτῳ. Kbroic. ms., ἐν σικυηράτῳ. Gud.

quæ a te dicta sunt? Nonne eorum terra Judæa A ὑπὸ σοῦ εἰρημένη; Οὐκ ἤρῃμνται αὐτῶν ἡ Ἰουδαία γῆ; Οὐκ ἐμπέπηροσαι τὸ ἀγίασμα; Οὐ κατέστραπται αὐτῶν τὰ τεῖχη; Οὐκ ἀνηρέθησαν αἱ πόλεις; Οὐ τὴν χώραν ἄλλοιροὶ κατεσθίουσιν; Οὐ τὴν γῆν Ῥωμαῖοι κρατοῦσι; Καὶ γὰρ μυσσαντές σε οἱ ἄνομοι ἐπρισαν (65), καὶ Χριστὸν ἐσταύρωσαν. Ἀπέθανες ἐν κόσμῳ, ἀλλ' οὖν ἐν Χριστῷ ζῆς (66).

XXXI. Quem vestrum magis diligam, tene, an Jeremiam? Sed et Jeremias lapidatur. Magis vero Jeremias, sed et Daniel testatur. Daniel, præ omnibus in tuas laudes effundor. Quin Joannes quoque nihil falsi loquitur. Quantis vos labiis linguisque glorificabo, quinimo quod in vobis Verbum loquitur? Mortui estis cum Christo, sed vivetis cum Christo. Audite et lætamini. Ecce enim quæ locuti estis, per tempus impleta sunt. Vidistis enim ea primum, sicque deinde cunctis ætatibus prædicastis. Cunctis ætatibus ministrastis Dei oracula. Vocati estis prophetæ, ut salutem omnibus possetis præstare. Tunc enim vere propheta est, cum, præmuntiat quæ futura sunt, ea postea evenisse ostenderit. Boni magistri discipuli fuistis. Hæc vobis merito quasi viventibus acclamo. Habetis enim vobis jam in cælis repositam vitæ ac incorruptionis coronam⁶⁵.

XXXII. Dic, quæso, beate Daniel. Certam mihi facito fidem, obsecro. Vsticinarius de læna Babylone⁶⁶: ibi enim captivus versabar. Narrasti quæ erant futura de urso: adhuc enim vitæ superstes eras, eaque facta vidisti. Deinde pardum mihi loqueris; undenam vero ut hæc sciveris? Jam enim defunctus eras. Quis hæc loqui docuit, nisi qui ex utero matris te formavit⁶⁷? Deus, ais. Dixisti enim⁶⁸, nec falsum locutus es: surrexit pardus: venit hædus caprarum; percussit arietem; contrivit cornua ejus; conculcavit eum pedibus; illius potitus est. Exaltatus est in ruina ejus; surrexerunt sub illo quatuor cornus. Lætare, beate Daniel; non es deceptus; cuncta hæc evenere.

XXXIII. Post hæc mihi rursus enarrasti quartam bestiam, tremendam illam atque stupendam: «Dentes ejus ferrei, et ungues ejus ænei, comedens et comminuens, ac residua pedibus suis conculcabat.» Jam nunc ferrum dominatur; jam edomat

⁶⁵ II Tim. iv, 8. ⁶⁶ Dan. vii, 4. ⁶⁷ Jerem. i, 5. ⁶⁸ Dan. vii, 6; viii, 2-8.

(65) Οἱ ἄνομοι ἐπρισαν. Isaiam serra lignea dissectum jussu Manassis regis, quamplurimi veterum tradunt, ut notavi in Codice pseudepigrapho Vet. Test., pag. 1088. De Jeremia lapidato ab Ægyptiis, cujus mentio paulo post, ibid. pag. 1111. FABRIC.

(66) Ἀλλ' οὖν ἐν Χριστῷ ζῆς. Leg., ἀλλὰ νῦν σὺν Χριστῷ ζῆς; ut infra cap. seq. ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ· ζῆσαθε δὲ σὺν Χριστῷ. Quod toties apud Paulum. TAN. FAB.

(67) Ἀγαπήσω ἢ σέ; Combef., ἀγαπήσω ἢ σέ, ἢ Ἰερემίαν; et mox omittit et. FABRIC.

(68) Ἰερემίας. Leg. Ἰερემίαν. GUV.

(69) Χαίρετε. Ita Combelsius. Gudius edidit χάρητα, legerim χαρῆτα. FABRIC.

Τίνα οὖν ὑμῶν πλεῖον ἀγαπήσω ἢ σέ (67); ἀλλὰ καὶ Ἰερემίας λιθάζεται. Εἰ Ἰερემίας (68) δὲ μάλλον, ἀλλὰ καὶ Δανιὴλ μαρτυρεῖ. Δανιὴλ, ὑπὲρ πάντας ἐπαυνῶ σε, ἀλλὰ καὶ Ἰωάννης οὐ ψεύδεται. Πόσοις ὑμᾶς στόμασι καὶ γλώσσαις δοξάσω, μάλλον δὲ τὸν ἐν ὑμῖν λαλήσαντα Λόγον; Ἀπεθάνετε σὺν Χριστῷ· ζῆσαθε δὲ σὺν Χριστῷ· ἀκούσατε καὶ χαίρετε (69)· ἰδοὺ τὰ ἀπ' ὑμῶν λελαλημένα, κατὰ καιρὸν πεπλήρωται. Εἰδετε γὰρ αὐτὰ πρῶτον, εἰδ' οὕτως ἐκπρόφατε πάσαις γενεαῖς. Τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια διηκονήσατε πάσαις γενεαῖς. Προφήται ἐκλήθητε, ἵνα πάντας σῶσαι δυνηθῆτε. Τότε γὰρ ὄντως ὁ προφήτης, ὅταν τὰ μέλλοντα γενέσθαι προκηρύξας, ὕστερον συμβάντα αὐτὰ ἀποδείξῃ. Καλοῦ διδασκάλου/ ἐγένεσθε μαθηταί. Ταῦτα ὑμῖν ἀξίως ὡς ζῶσιν ἐπιφανῶ. Ἔχετε γὰρ ἤδη τὸν τῆς ζωῆς καὶ ἀφθαρσίας ἀποκαίμενον ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς στέφανον.

Λέγε μοι ὦ μακάριε Δανιὴλ. Πληροφόρησόν μοι, παρακαλῶ. Προφητεύεις περὶ τῆς λαίνης ἐν Βαβυλῶνι· ἀιχμάλωτος γὰρ ἦς ἐκεῖ. Διήγησαι τὰ μέλλοντα περὶ τῆς ἀρκτου· εἶτι γὰρ ἐν κόσμῳ ἦς καὶ εἶδες αὐτὰ γεγεννημένα. Ἐπαῖτα λέγεις μοι πέρβαλιν· καὶ πῶθεν σοι ταῦτα εἰδέναι; ἤδη γὰρ κέκοιμησαι. Τίς σε ταῦτα ἐδίδαξε λαλεῖν, ἀλλ' ἢ ὁ πλάσας (70) σε ἐκ κοιλίας (71) μητρὸς; Θεός, λέγεις. Εἶπας γὰρ καὶ οὐκ ἐψεύσω· ἀνέστη ἡ πέρβαλις· ἦλθεν ὁ τράγος τῶν αἰγῶν· ἐτυψε τὸν κρινὸν· συνέτριψεν αὐτοῦ τὰ κέρατα· κατεπέτησαν αὐτὸν τοῖς ποσίν. Ὑψώθη ἐν τῷ πνεύματι αὐτῶν· ἀνέστησαν τίσσασα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ. Εὐφραίνου, μακάριε Δανιὴλ· οὐκ ἐπλανήθης· γεγένηται ταῦτα πάντα.

Μετὰ τοῦτο πάλιν μοι διήγησαι θηρίον τέταρτον φοβερόν καὶ ἐκθαμβόν· «Οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοί, ἐσθίον καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπιλοιπα τοῖς ποσίν αὐτοῦ συνεπάται.» Ἦδη κρατεῖ νῦν ὁ σιδηρός· ἤδη θαμάζει καὶ λεπτύνει

(70) Πλάσας. Leg. ἀγάσας, vel καλόσας. GUV.

(71) Ὁ πλάσας σε ἐκ κοιλίας. Dicta hæc in Jeremiam, unde nonnullis visum, ex utero sanctificatum esse, et mundatum a peccato originis: quod illius singulare privilegium foret. Quod vero Hippolytus ad Danieleum trahit, illique accommodat, non iam mnhmonicon aliquid peccasse putandum est, quam veram et communem opinionem insinuasse: commune scilicet esse prophetis, ut et ministris evangelicis, sic ex utero a Deo formari et sanctificari, seu segregari in ministerium, ut Paulus loquitur, per gratiæ preparationem, non per ipsam ejus infusionem: in divina prædestinatione, non ipsa in tempore justificatione. COMBER.

πάντα· ἦδη ὑποτάσσει πάντας τοὺς μὴ θέλοντας· ἦδη· βλέπομεν αὐτὰ ἡμεῖς· ἦδη δοξάζομεν τὸν Θεὸν ὑπὸ σοῦ διδασκόμενοι.

Ἄλλ' ἐπιυὴ προδύκαιτο ἡμῖν περὶ τῆς πόρνης εἶπαι, πάρελθε, ὦ μακάριε Ἰσαία. Ἴδωμεν τί λέγεις περὶ Βαβυλῶνος. Ἐκατάβηθι, κάθισον ἐπὶ γῆς, θυγάτηρ περβένος Βαβυλῶνος· κάθισον, θυγάτηρ Χαλδαίων· οὐκέτι προστεθῆ σοι κληθῆναι ἀπαλὴ καὶ τρυφερὰ. Λάβε μύλινα, ἄλεσον ἄλευρον, ἀποκαλύψαι τὸ κάλυμμα σου, ἀναξύρισον (72) τὰς πολιὰς, ἀνακάλυψαι τὰς κνήμας, διάσθηθι ποταμούς· ἀνακαλυφθήσεται ἡ αἰσχροσύνη σου, φανήσονται οἱ ὀνειδισμοὶ σου· τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήφομαι (73), οὐκέτι οὐ μὴ παραδῶ σε ἀνθρώποις. Ὁ βυσάμανός σε Κύριος Σαβαώθ, ὄνομα αὐτῷ Ἅγιος Ἰσραὴλ· κάθισον κατανευγμένη, εἰσελθε εἰς τὸ σκότος, θυγάτηρ Χαλδαίων, οὐκέτι οὐ μὴ κληθήσῃ ἰσχύς βασιλείας.

Ἐ Παραξύνθη ἐπὶ τὸν λαόν μου· ἐμίλινα (74) τὴν κληρονομίαν μου. Ἐγὼ ἴδωκα εἰς τὴν χεῖρά σου· σὺ δὲ οὐκ ἴδωκας αὐτοῖς ἔλαον· σὺ δὲ ἐπὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἰδάρυνας τὸν ζυγόν, καὶ εἶπας, Εἰς τὸν αἰῶνα ἔσομαι ἄρχουσα. Οὐκ ἐνόησας ταῦτα ἐν τῇ καρδίᾳ σου, οὐδὲ ἐμνήσθης τὰ ἔσχατά σου. Νῦν δὲ αἰουε ταῦτα, ἡ τρυφερὰ, ἡ καθημένη, ἡ πεποιθὺλα, ἡ λέγουσα ἐν τῇ καρδίᾳ· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα· οὐ καθῶ χήρα, οὐδὲ γινώσκωμαι ὀρφανή (75). Νῦν δὲ ἤξει ἐπὶ σὲ τὰ δύο ταῦτα ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ, χηρεία καὶ ἀτεχνία. Ἦξει ἐξαίφνης ἐπὶ σὲ ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου, ἐν τῇ ἰσχύϊ τῶν ἱπαιδῶν σου σφόδρα, τῇ ἐλπίδι τῆς πορείας σου. Σὺ γὰρ εἶπας, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτέρα. Καὶ ἔσται ἡ πορεία σου σοὶ αἰσχύνῃ, ὅτι εἶπας ἐν τῇ καρδίᾳ σου, Ἐγὼ εἰμι. Καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ γνῆς. [Βόθυνοσ, καὶ ἐμπαση εἰς αὐτόν. Καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ τάλαιπωρία, καὶ οὐ μὴ δυνήσῃ καθαρὰ γενέσθαι. Καὶ ἤξει ἐπὶ σὲ ἐξαπίνης ἀπώλεια, καὶ οὐ μὴ γνώσῃ.] Στήθι νῦν ἐν ταῖς ἱπαιδαῖς σου, καὶ ἐν τῇ πολλῇ φαρμακείᾳ σου, ἃ ἐμάθηθες ἐκ νεότητός σου, εἰ δυνήσῃ ὠφελῆθῃ. Κεκοπίακας ἐν ταῖς βουλαῖς σου· στήτωσαν καὶ ὠσαύτωςάν σε οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ· οἱ ὀρίοντες τοὺς ἀστέρας ἀναγγελεύτωσάν σου, τί μέλλει ἐπὶ σὲ ἐργεσθαι. Ἰδοὺ πάντες ὡσ φρύγανα πυρὸς, οὕτω καυθήσονται, καὶ οὐ μὴ ἐξέλιωνται τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ φλογός. Ὅτι ἔχεις ἀνθράκας πυρὸς, κάθισαι ἐπ' αὐτούς. Οὕτως ἔσται σου (76) εἰς βοήθειαν. Ἐκοπίασας ἐν τῇ μεταβολῇ

⁴⁴ Isa. XLVII, 1-15.

(72) Ἀναξύρισον. Quasi ἑ novacula rade; ὃ quod expressius est, majusque servitutus ac luctus indicium. Reliqui tamen ἀνακάλυψαι, ἑ deunda, detege comam tuam; ὃ nec aliter Hebræa; ut sit isuid Hippolyti scribbas mendum. Προστεθῆ σοι. Forte et ipsum expressius, quam προστεθήσῃ aliorum. Comæar.

(73) Τὸ δίκαιον ἐκ σοῦ λήφομαι. Plana phrasis, quam sic expressere omnes interpretes. Vulg. ἑ Capiam ultionem. ὃ Targ. ἑ Ultionem perfectam capiam; ex te. ὃ Syriac. ἑ Supplicium de te sumam, ὃ etc. Sic belle Nobilius: ἑ Quod justum est de te auferam. ὃ Significat propheta, ipsummet

et comminuit omnia; jam invitos omnes sub jugum mittit. Hæc nos jam videmus; jam a te docti Deum glorificamus.

XXXIV. Quoniam vero propositum nobis fuerat ut de meretrice loqueremur, adesto, beate Isaiæ. Videamus quid dicas de Babylone. ἑ Descende, sede in terra, filia virgo Babylonis; sede, filia Chaldæorum; non amplius adjicietur tibi ut voceris mollis et delicata: Tolle molam: mole farinam, revela operimentum tuum, rade canos, discooperi tibias, transi flumina; revelabitur turpitudine tua; apparebunt opprobria tua; ultionem ex te sumam; nequaquam ultra te hominibus tradam. Qui eruit te Dominus Sabaoth, nomen ei Sanctus Israel. Sede compuncta; ingredi in tenebras, filia Chaldæorum; nequaquam ultra vocaberis fortitudo regni.

XXXV. ἑ Iratus sum super populum meum; contaminavi hæreditatem meam. Ego dedi eos in manu tua; tu vero non dedisti eis misericordiam; tu vero super seniores aggravasti jugum, et dixisti: In æternum ero domina. Non cogitasti hæc in corde tuo, nec novissimorum recordata es. Nunc autem audi hæc, delicata, quæ sedes, quæ confidias, quæ dicis in corde tuo: Ego sum, et non est altera; et non sedebam vidua, neque sciam orbitatem. Nunc autem venient super te hæc duo in una die, quod vidua sis ac orba liberis. Venient repente in beneficio tuo, in fortitudine incantationum tuarum valde, spe fornicationis tuæ. Tu enim dixisti: Ego sum, et non est altera. Et erit fornicatio tua tibi confusio, quod dixisti in corde tuo: Ego sum. Et veniet super te perditio, et nescies; et fovea, et incidet in eam. Et veniet super te miseria, et non poteris munda fieri. Et veniet super te repente interitus, et non intelliges. Sta nunc in incantationibus tuis, et in multis beneficiis tuis, quæ discebas a juventute tua, si poteris adjuvari. Laborasti in consiliis tuis: stent et salvam te faciant astrologi cæli: qui contemplantur stellas, annuntient tibi quid futurum sit super te. Ecce omnes tanquam stipula ignis, sic comburentur, et non eruent animam suam de flamma. Quandoquidem habes carbonem ignis, sede super eos: sic inde juvaberis. Laborasti in mutatione tua a juventute. Homo in semetipso erravit: tibi autem non erit salus ⁴⁴.

Deum ultorem fore, nec aliis tradendo ulturum: quod gravius ad terrorem. Sic Paulus Hebr. x, 21: ἑ Horrendum est incidere in manus Dei viventis. ὃ Idem.

(74) Ἐμίλινα. Sic palam Hebræa ac reliqui Interpretes; nec nisi errore scriptum ἐμίλινας, quod Græca Vulg. habent. Passim occurrit in Scriptura in persona Dei sic ulciscens, et permittentis sancta contaminari. Idem.

(75) Ὀρφανή. Combef., ὀρφανίαν. Sic et apud LXX.

(76) Ἐσται σου. Id., ἔσται σου.

Hæc quidem tibi Isaias vaticinatur : videamus num A et Joannes similia locutus sit.

XXXVI. Hic enim cum in Patmo insula versaretur, videt apocalypsim qua detecta horrenda mysteria, eaque narrans, etiam alios affatim docet. Dic, quæso, beate Joannes apostole et Domini discipule, quidnam audisti et vidisti de Babylone? Expergiscere et loquere : nam et hæc te in exsilium relegavit. « Et venit unus de septem angelis qui habebant septem phialas, et locutus est mihi, dicens : Veni, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas, cum qua fornicati sunt reges terræ, et inebriati sunt qui inhabitant terram, de vino prostitutionis ejus. Et abstulit me in spiritu in desertum : et vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam, plenam nominibus blasphemiarum, habentem capita septem et cornua decem. Et mulier erat amicta purpura et coccino, et inaurata auro et lapide pretioso et margaritis, habens poculum aureum in manu sua plenum abominationibus, et immunditiis fornicationis terræ. In fronte ejus nomen scriptum : Mysterium ; Babylon magna, mater scortationum et abominationum terræ.

XXXVII. « Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, et de sanguine martyrum Jesu. Et miratus sum videns illam, admiratione magna. Et dixit mihi angelus : Cur miraris? Ego dicam tibi C sacramentum mulieris et bestię quæ illam portat, quæ habet capita septem et cornua decem. Bestia quam vidisti, erat, et non est : futurumque est ut ascendat de abyso, et in interitum eat. Et mirantur inhabitantes terram (quorum non scriptum est nomen in libro vitæ a constitutione mundi) videntes bestiam quæ erat, et non est, et quæ ventura est.

XXXVIII. « Hic sensus, qui habet sapientiam. Septem capita, septem montes sunt, super quos mulier sedet; et reges septem sunt. Quinque ceciderunt : unus autem est, alter nondum venit; et cum venerit, oportet illum breve tempus manere. Et bestia, quæ erat et non est, et ipsa octava est, et de septem est, et in interitum vadit. Et decem cornua quæ vidisti, decem reges sunt, qui regnum nondum acceperunt, sed potestatem tanquam reges una hora accipient cum bestia. Hi unam voluntatem habent, et virtutem et potestatem suam bestię tradent. Hi cum Agno pugnant, et Agnus vincet illos; quoniam Dominus dominorum est, et rex re-

(77) Ἐκλάγηθι. ἰδ., ἐκλανθήθι. Et mox, οὐκ ἔσται.

(78) Καὶ τὰ ἀκαθάρτα. Reliqui, ἀκαθαρτότης, quæ vox satis dura. Pro τῆς γῆς, reliqui αὐτῆς Syriacus tamen « terram, » quasi aliam litteram hanc habuerit, vel alterius supplementum; ac si mulieris immunditia, ipsa terræ immunditia dicta sit. Sic enim comparatum, ut labes ex uno

σου ἐκ νεότητος. Ἄνθρωπος καὶ ἑαυτὸν ἐκλάγηθι (77) σοὶ δὲ οὐκ ἔστι σωτηρία. Ταῦτα μὲν προφητεύει σοὶ Ἥσαϊας· ἴδωμεν δὲ εἰ τὰ ὁμοία αὐτῶν ἐφθέγγετο ὁ Ἰωάννης.

Οὗτος γὰρ ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ ὧν, ὅρῃ ἀποκαλύψιν μυστηρίων φρικτῶν, ἅτινα διηγούμενος ἀφθόως καὶ ἐτέρους διδάσκει. Λέγε μοι, μακάριε Ἰωάννη, ἀπόστολε καὶ μαθητὰ τοῦ Κυρίου, τί εἶδες καὶ ἤκουσας περὶ Βαβυλῶνος; Γρηγόρησον καὶ εἰπέ· καὶ γὰρ αὐτὴ σε ἐξώρισε. « Καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἐπτὰ ἀγγέλων τῶν ἐχόντων τὰς ἐπτὰ φιάλας, καὶ ἐλάλησέν μοι λέγων· Δεῦρο, δεῖξω σοὶ τὸ κρίμα τῆς πόρνῆς τῆς μεγάλης, τῆς καθημένης ἐπὶ ὕδατων πολλῶν, μεθ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ ἐμεθύσθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς. Καὶ ἀπήνεγκέν με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι· καὶ εἶδον γυναῖκα καθημένην ἐπὶ θηρίον κόκκινον, γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, ἔχον κεφαλὰς ἐπτὰ καὶ κέρατα δέκα. Καὶ ἡ γυνὴ ἦν περιβεβλημένη πορφύρου καὶ κόκκινον, κεχρυσωμένη χρυσῷ, καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μάργαριταις, ἔχουσα ποτήριον χρυσοῦ ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγμάτων, καὶ τὰ ἀκαθάρτα (78) τῆς πορνείας τῆς γῆς. Ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον· Μυστήριον· Βαβυλῶν ἡ μεγάλη, ἡ μήτηρ τῶν πορνῶν καὶ τῶν βδελυγμάτων τῆς γῆς.

« Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύουσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων, καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων τοῦ Ἰησοῦ· καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτήν, θαῦμα μέγα. Καὶ εἰπέ μοι ὁ ἄγγελος· Διατί ἐθαύμασας; Ἐγὼ ἐρῶ σοὶ τὸ μυστήριον τῆς γυναίκος καὶ τοῦ θηρίου, τοῦ βαστάζοντος αὐτήν, τοῦ ἔχοντος τὰς ἐπτὰ κεφαλὰς καὶ τὰ δέκα κέρατα. Τὸ θηρίον ὃ εἶδες, ἦν, καὶ οὐκ ἔστι· καὶ μέλλει ἀναβαίνειν ἐκ τῆς ἀβύσσου, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν. Καὶ θαυμάσουσιν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, ὧν οὐ γέγραπται τὸ ὄνομα ἐν βίβλῳ τῆς ζωῆς ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, βλέποντες τὸ θηρίον, ὃ τι ἦν, καὶ οὐκ ἔστι, καὶ παρέσται (79).

« Ὡς ὁ νοῦς ὃ ἔχον σοφίαν. Ἐπτὰ κεφαλὰ, ἐπτὰ ἔρη εἰσὶν, ὅπου ἡ γυνὴ κάθηται ἐπ' αὐτῶν· καὶ βασιλεῖς ἐπτὰ εἰσιν. Οἱ πέντε ἔπεσαν, ὃ δὲ εἰς ἔστιν, ὃ ἄλλος οὕτω ἦλθε· καὶ ὅταν ἔλθῃ, ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μείνειν. Καὶ τὸ θηρίον ὃ ἦν, οὐκ ἔστι [καὶ αὐτὸς ἐγδοός ἐστι] καὶ ἐκ τῶν ἐπτὰ ἐστὶ, καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες, δέκα βασιλεῖς εἰσιν, οἵτινες βασιλείαν οὕτω ἔλαβον, ἀλλ' ἐξουσίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τοῦ θηρίου. Τὴν μίαν (80) γυνάμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ διαδώσουσιν. Οὗτοι μετὰ τοῦ ἀρνίου πολεμήσουσι, καὶ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς· ἐστὶ Κύριος κυρίων ἐστὶ, καὶ βασιλεὺς βασι-

scorio, in plures ac ipsum pæne orbem diducatur. COMBEF.

(79) Καὶ παρέσται. Sic etiam codex Alexandr., et videtur optima lectio. Vulg. Græca, καίπερ ἐστὶ. Latina desiderant. Sic quoque Syriac. et Arabic. « ventura » habent. IDEM.

(80) Τὴν μίαν. COMBEF. οὗτοι μίαν. Sic textus Græcus.

λευνόντων ἐστὶ· καὶ ὅτ' μετ' αὐτοῦ, κλητοί, καὶ ἐκλε- A gum; et qui cum illo, vocati, electi et fideles
κτοί, καὶ πιστοί.

« Καὶ λέγει μοι· Τὰ ὕδατα ἃ εἶδες, οὗ κάθηται ἡ πόρνη, λαοὶ καὶ ὄχλοι καὶ ἔθνη εἰσι καὶ γλώσσαι. Καὶ τὰ δέκα κέρατα ἃ εἶδες, καὶ τὸ θηρίον, οὗτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, καὶ ἠρημωμένην αὐτὴν ποιήσουσι καὶ γυμνήν, καὶ τὰς σάρκας αὐτῆς φάγονται, καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρὶ. Ὁ γὰρ Θεὸς ἔβωκεν εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτοῦ, καὶ ποιῆσαι γνώμην μίαν, καὶ δοῦναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ, ἕχρι· τελεσθήσονται οἱ λόγοι τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἡ γυνὴ ἦν εἶδες, ἐστὶν ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῶν βασιλείων τῆς γῆς.

« Μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἔξουσιαν μεγάλην· καὶ ἡ γῆ ἀφωτισθῆ ἐκ τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἔκραξεν ἰσχυρᾶ (81) φωνῇ μεγάλῃ, λέγων· Ἔπεσον, ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, καὶ ἐγένετο κατοικητήριον θαιμόνων, καὶ φυλακὴ παντὸς ὄρνέου ἀκαθάρτου [καὶ φυλακὴ παντὸς ὄρνέου ἀκαθάρτου], καὶ μεμισημένου· ὅτι ἐκ τοῦ οἴνου τοῦ θυμοῦ τῆς πορνείας αὐτῆς πέπωκε πάντα τὰ ἔθνη. Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τοῦ στρήνου αὐτῆς ἐπλούτησαν. Καὶ ἔχουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσαν· Ἔξέλθετε ἐξ αὐτῆς, ὁ λαὸς μου, ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἁμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἐκ τῶν πηγῶν αὐτῆς ἵνα μὴ λάβητε· ὅτι ἐκολλήθησαν (82) αἱ ἁμαρτίαι (83) ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐμνημόνευσεν ὁ Θεὸς τὰ ἀδική- C
ματα αὐτῆς.

« Ἀπόδοτε αὐτῇ ὡς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκε (84), καὶ διπλάσατε τὰ διπλά κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς· ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλοῦν. Ὅσα ἐδόξα- σεν ἑαυτὴν, καὶ ἐστρηνίασε, τοσοῦτον δότε αὐτῇ βασινισμὸν καὶ πένθος· ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει· Κάθημαι βασίλισσα καὶ χήρα οὐκ εἰμι, καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω. Διὰ τοῦτο ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἤξουσιν αἱ πηγαὶ αὐτῆς θάνατος, καὶ πένθος, καὶ λιμὸς, καὶ ἐν πυρὶ κατακαυθήσεται· ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ κρίνας αὐτὴν. Καὶ κλαύσονται καὶ κήφονται ἐπ' αὐτὴν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες καὶ στρηνιάσαντες, ὅταν βλέπωσι τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, ἀπὸ μακρόθεν ἐστηκότες, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, λέγοντες· Οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, Βαβυλὼν, ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά· ὅτι μιᾶ ὥρᾳ ἦλθεν ἡ κρίσις σου. Καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς κλαύσουσι καὶ πενθήσουσιν ἐπ' αὐτὴν· ὅτι τὸν γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράσει οὐκέτι· γόμον χρυσοῦ, καὶ ἀργυρίου, καὶ λίθου τιμίου, καὶ μαργαρίτου, καὶ βύσσου, καὶ πορφύρας, καὶ σηρικῆς, καὶ κοκκίνου· καὶ πᾶν ξύλον θύϊνον, καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον,

⁸⁰ Apoc. xvii, 1-18.

(81) Ἰσχυρᾶ. Id., ἐν ἰσχυί. Sic textus Græcus vulgatus.

(82) Ἐκολλήθησαν. « Adhæserunt. » Eadem Syriac. et Arabic. Græca vulg. ἠκολούθησαν, « secuta sunt peccata usque ad cælum. » Vulg. : « Pervene-

XXXIX. « Et dixit mihi : Aquæ quas vidisti ubi meretrix sedet, populi sunt et turbæ et gentes et linguæ. Et decem cornua quæ vidisti, et bestia, hi odient meretricem, et desolatam eam facient et nudam, et carnes ejus comedent, et ipsam igni concremabunt. Deus enim dedit in cor eorum ut faciant quod illi placuerit, et faciant unam voluntatem, et dent regnum suum bestię, donec consummentur verba Dei. Et mulier quam vidisti, est civitas magna, quæ habet regnum super reges terræ.⁸⁰

XL. « Post hæc vidi alterum angelum descendentem de cælo, habentem potestatem magnam; et terra illuminata est a claritate ejus. Et clamavit in fortitudine voce magna, dicens : Cecidit, cecidit Babylon magna, et facta est habitatio dæmoniorum: et custodia omnis spiritus immundi, et custodia omnis volucris immundæ et exosæ; quia de vino iræ scortationis ejus biberunt omnes gentes. Et reges terræ cum illa fornicati sunt, et mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti sunt. Et audiivi aliam vocem de cælo dicentem : Exite de illa, populus meus, ne participes sitis defictorum ejus, et de plagis ejus ne accipiatis. Quoniam adhæserunt peccata ejus usque ad cælum, et recondatus est Dominus iniquitatum ejus.

XLI. « Reddite illi sicut et ipsa reddidit vobis : et duplicate duplicia secundum opera ejus. In poculo quo miscuit, miscete illi duplum. Quantum gloriificavit se et in deliciis fuit, tantum date illi tormentum et luctum; quia in corde suo dicit : Sedeo regina, et vidua non sum; et luctum non videbo. Ideo in una die venient plagæ ejus, mors et luctus et fames, et igni comburetur; quia fortis est Deus, qui judicavit eam. Et lugebunt et plangent super eam reges terræ, qui cum illa fornicati sunt, et in deliciis vixerunt, cum viderint fumum incendii ejus, longe stantes propter metum tormentorum ejus, dicentes : Væ, væ, civitas illa magna, Babylon, civitas illa fortis, quoniam una hora venit judicium tuum. Et negotiatores terræ flebunt et lugebunt super eam, quoniam merces eorum nemo emet amplius : merces auri, et argenti, et lapidis pretiosi, et margaritæ, et byssi, et purpuræ, et serici, et coccini (et omne lignum thyinum, et omnia vasa eboris, et omne vas ex ligno pretiosissimo, et æramento, et ferro, et marmore; et cinnamomum, et

runt. » Quæ non multum sensu absunt. COMBR.

(83) Αἱ ἁμαρτίαι. Id., αὐτῆς αἱ ἁμαρτ. Ut in Græc.

(84) Ἀπέδωκε. Id., ἀπέδωκεν ὅμην. Neque alit. Græca.

animum, et odorem, et unguentum, et thus, A et vinum, et oleum, et similia, et triticum, et pecora, et oves, et haedos; et equorum, et rhedarum, et mancipiorum, et animas hominum. Et poma desiderii animae tuae recesserunt a te, et omnia pinguis et clara perierunt a te, et amplius illa jam non invenies. Mercatores horum qui divites facti erant, a longe stabunt, propter metum tormentorum ejus, sientes et lugentes, atque dicentes: Vae, vae, civitas illa magna, quae amicta erat bysso, et purpura, et coccino, et deaurata erat auro et lapide pretioso et margaritis, quod una hora destituta sunt tanta divitiis. Et omnis gubernator, et omnis in navibus versantium turba et nautae, et qui mare exercent omnes, a longe steterunt et clamaverunt videntes fumum incendii ejus, dicentes: Quae similis civitati huic magnae? Et miserunt pulverem super capita sua, et clamaverunt sientes et lugentes, dicentes: Vae, vae, civitas illa magna, in qua divites facti sunt omnes qui habebant naves in mari, de pinguedine ejus; quoniam una hora desolata est.

γάλη, ἐν ἣ ἐπλούτησαν πάντες οἱ ἔχοντες τὰ πλοῖα ὡρα ἡρημώθη.

XLII. « Lætare super eam, caelum, et angeli, et apostoli, et prophetae, quoniam judicavit Deus iudicium vestrum de illa. Et sustulit unus angelus fortis lapidem quasi molarem magnum, et misit in mare, dicens: Sic impetu mittetur Babylon civitas illa magna, et ultra jam non invenietur. Et vox citharædorum et musicorum et tibia canentium et tuba, non audietur in te amplius; et omnis artifex omnis artis non invenietur in te amplius, et vox molæ non audietur in te amplius; et lux lucernæ non lucebit in te amplius; et vox sponsi et sponsæ non audietur adhuc in te, quia mercatores tui erant principes terræ; quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes; et in ea sanguis prophetarum et sanctorum inventus est, et omnium qui interfecit sunt in terra ⁶⁶. »

XLIII. Apertissime in his testimoniis sigillatim declaratum est de tormentorum iudicio, quæ extremis temporibus, per tyrannorum qui tunc erunt D injuriam, illam inaccessura sunt: operæ pretium vero est, ut et tempus diligenti examine exponamus, quando scilicet futurum sit ut hæc eveniant, et cornu illud parvum inter eos emergat. Nempe quando crura ferrea quæ etiamnum rerum potiuntur, ad vestigia pedum digitosque evaserint, juxta simu-

⁶⁶ Apoc. xviii, 1-24.

(85) Ἐκ τῆς πύκτητος. Singularis hæc lectio; apta tamen ea vox, si et alii codices astipularentur, cum omnes habeant, ἐκ τῆς τιμιότητος, quæ vox satis dura, nec ad sensum expedita. Nam quod Vulg. reddit « ex pretiis suis, » quasi remotius est; etsi ita etiam Æthiopic. Non male Arabic. « ex fusu ejus; » est enim ea ratio facilis distractionis mercium, sed supposita opulentia civitatis,

καὶ πᾶν σκευὸς ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, καὶ χαλκοῦ, καὶ σιδήρου, καὶ μαρμάρου καὶ κινναμώμου καὶ ἔμωμον, καὶ θυμίαμα, καὶ μύρον, καὶ λίβανον, καὶ οἶνον, καὶ ἔλαιον, καὶ σερμίδαλι, καὶ ἄστυ, καὶ κτήνη, καὶ πρόβατα, καὶ τράγους καὶ ἵππων, καὶ βοῶν, καὶ σωματίων, καὶ ψυχῶν ἀνθρώπων. Καὶ ἡ θύρα τῆς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς σου ἀπῆλθεν ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπέλωσε ἀπὸ σοῦ, καὶ οὐκέτι οὐ μὴ αὐτὰ εὐρησῶ. Οἱ ἔμποροι τούτων οἱ πλουτίζοντες, ἀπὸ μακρόθεν στήσουσαι, διὰ τὸν φόβον τοῦ βασανισμοῦ αὐτῆς, κλαίοντες, καὶ πενθοῦντες, καὶ λέγοντες· οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περιβεβλημένη βύσσινον, καὶ πορφυροῦν, καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσωμένη ἐν χρυσίῳ, καὶ λίθῳ τιμίῳ, καὶ μαργαρίταις· ὅτι μὴ ὡρα ἡρημώθη ὁ τοσαύτος πλοῦτος. Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ἐπὶ τῶν πλοίων ὁ ὄμιλος, καὶ ναῦται, καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, ἀπὸ μακρόθεν ἔστησαν καὶ ἔκραξαν βλέποντες τὸν καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς, λέγοντες· Τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ; Καὶ ἔβαλον χεῖν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, καὶ ἔκραξαν κλαίοντες καὶ πενθοῦντες, λέγοντες· Οὐαὶ, οὐαὶ, ἡ πόλις ἡ μεγάλη ἐν τῇ θαλάσῃ ἐκ τῆς πύκτητος (85) αὐτῆς· ὅτι μὴ

εὐφραίνου ἐπ' αὐτῇ, οὐρανὸν, καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ οἱ προφῆται, ὅτι ἔκρινεν ὁ θεὸς τὸ κρίμα ὁμῶν ἐξ αὐτῆς. Καὶ ἤρην εἰς ἄγγελος ἰσχυρὸς λίθον, ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων· Οὕτως ὀρηματι βληθήσεται Βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ ἔτι. Καὶ φωνὴ κισσάρων, καὶ μουσικῶν, καὶ αὐλητῶν, καὶ σαλπιγγῶν, οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης, οὐ μὴ εὐρεθῆ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ μύλου οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φῶς λύχνου οὐ μὴ φανῆ ἐν σοὶ ἔτι· καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι· ὅτι οἱ ἔμποροι σου ἦσαν οἱ μεριστῆναι τῆς γῆς· ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη· καὶ ἐν τῇ αὐτῇ αἷμα τῶν προφητῶν καὶ ἁγίων εὐρέθη, καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς. »

Περὶ μὲν τῆς τῶν βασάνων, τῶν ἐπιρρομένων αὐτῇ ἐπ' ἑσχάτων ὑπὸ (86) τῶν τότε ἐσομένων τυράνων μερικῆς κρίσεως, σαφέστατα ἐν τοῖς βῆτοῖς τοῦτοις δεδήλωται· δεῖ δὲ ἡμᾶς καὶ τὸν χρόνον ἐξηκριβωμένους (87) ἐκθέσθαι, ἐν οἷς καιροῖς ταῦτα συμβήσεται, καὶ ὡς τὸ κίρας τὸ μικρὸν ἐν αὐτοῖς ἀναφανήσεται. Τῶν γὰρ κινήτων τῶν σιδηρῶν τῶν νῦν ἐτι κρατουσῶν, ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν, καὶ τοὺς δακτύλους χωρησάντων κατὰ τὴν τῆς εἰκόνης

quam nostrum illud rite designat; veraque et terminalis ratio est constituendi celeberrimi emporii, et quod ita mercatores illo ditescant: nobilitas et fastus, quasi remota et communis. Combes.

(86) Ἰπὸ τῶν. Combes., ἀπὸ τῶν.

(87) Ἐξηκριβωμένους. Ms. Ebroic., ἐξακριβωμένους. Gud.

φανέρωσιν, καὶ τὴν τοῦ θηρίου τοῦ φοβεροῦ δεξιῶν, A καθὼς οὐκ ἔστιν ἐν τοῖς ἐμπροσθεν, οἷς καιροῖς ὁ αἰθέριος καὶ τὸ βτρακίον εἰς ταυτὸν ἀναμυγρίζεται. Δεῖται δὲ ἡμῖν Δανιὴλ τὰ προαιμια. Λέγει γάρ· « Καὶ διαθήσει (88) διαθήκην πολλοῖς ἑβδομάς μίαν· καὶ ἔσται, ἐν τῇ ἡμέσῃ τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή. » Μίαν μὲν οὖν ἑβδομάδα ἐτῶν τὴν ἐσχάτην τὴν ἐπὶ τῷ τέρατι τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐσομένην ἐκ' ἐσχάτων (89) ἐσήμανεν ἡς ἑβδομάδος τὸ μὲν ἡμῖν λήγονται οἱ δύο προφήται, Ἐνώχ καὶ Ἠλίας. Οὗτοι γὰρ κηρύξουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἑξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους, μετόνοιον τῷ λαῷ καὶ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι καταγγέλλοντας.

Ἐπειρὶ γὰρ δύο παρουσίαι τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῶν Γραφῶν ἐδειχθήσαν· μία μὲν ἡ B πρώτη κατὰ σάρκα γανομένη ἄκριτος διὰ τὸ ἐξουθενηθῆναι (90) αὐτὸν, καθὼς προανεφάνει Ἡσαίας λέγων· « Εἶδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄκριτον, ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὢν, καὶ εἶδός φέρειν μαλακίαν, [ὅτι ἀπίστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ,] ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἔλογισθη. » ἡ δὲ δευτέρα παρουσία αὐτοῦ κακηρυχταὶ ἔνδοξος (91), ὡς παραγνήσεται ἐκ' οὐρανῶν μετὰ δυνάμεως ἀγγέλων (92), καὶ Πατρικῆς δόξης, ὡς φησὶν ὁ προ-

laci seu imaginis et statuæ manifestationem, bestiaque formidabilis speciem, uti in superioribus designatum est; quando futurum est, uti ferrum et testa in unum misceantur. Ostendit verò nobis Daniel hæc ita præposita. Ait enim : « Et disponet testamentum multis hebdomada una. Et erit : in dimidio hebdomadæ auferetur sacrificium meum et libatio ». Unam ergo annorum hebdomadam extremam significavit, quæ in fine totius mundi futura sit : cujus hebdomadæ dimidium sumant duo prophetae, Enoch et Elias. Hi enim prædicabunt dies mille ducentes sexaginta, amicti saccis ; qui nimirum populo cunctisque gentibus penitentiam indicant.

XLIV. Quemadmodum enim duplex nobis Domini ac Salvatoris adventus Scripturarum testimonio proditus est; unus quidem ac primus in carne, nulla honorum pompa ac claritate, ut despicibilis foret, ut olim vaticinatus fuerat Isaias, dicens : « Vidimus eum, et non habebat speciem neque decorem : sed species ejus contempta et deficiens supra omnes homines. Homo in plaga positus, et sciens ferro infirmitatem; quia aversa est facies ejus, despecta, nulliusque rationis habita » ; alter vero ejus adventus in majestate futurus prædicatus est, quando de caelis veniet angelorum sti-

⁸⁷ Dan. ix, 27. ⁸⁸ Apoc. xi, 3. ⁸⁹ Isa. lxxxii, 2, 3.

(88) Καὶ διαθήσει, « disponet. » Reliqui δυναμῶσι, quod communiter reddunt « confirmabit. » Quasi robustum firmumque reddet, devictis plane grave : unde et Syriac. : « Grave reddet foedus. » Nullo modo audiendus videtur Hippolytus, qui ad secundum hæc adventum Christi et ad Antichristum trahat; cum reliqui melius ad Christi primum adventum spectare velint, ejusque mortis pœnam et Hierosolymorum excidium, Romanorum duce Tito : quando exsato templo, sic victrix cessavit et libatio, desolato loco, quo solum facere licebat. Captatio hæc certū temporis Antichristi, ut et Christi ad judicium venturi omnino cavenda, quod nosse hæc mortales Providentia noluerit. Videndus Chrys. hom. 2 adversus Judæos, et Hieronymus in Daniel. ix, aliiq. ibid. Scaliger l. vi Emend. temporum. Comenz.

(89) Ἐκ' ἐσχάτων. Sic modo, initio hujus cap. Conibessius tamen, ἐκ' ἐσχάτων.

(90) Ἐξουθενηθῆναι. Combef., ἐξουθενωθῆναι.

(91) Ἐνδοξος. Ita Combessius : quod postea visum probatumque Tanaq. Fabro. Edit. Gud. apud Fabricium, ἐνδόξως.

(92) Μετὰ δυνάμεως ἀγγέλων. Ubique quasi regia pompa, angelorum satellitio frequens describitur gloriosus hic Christi adventus : nec aliter exponenda in Evangeliiis vox δυνάμις, ubi ita usurpatur ad propositam. Matth., xxiv, 30 : « Venientem in nubibus caeli, μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς. Vulg. « Cum virtute magna et majestate, » sive gloria et claritate; cui reliqui cum Græcis jungunt adjectivum. At, quod Luc. ix, 26, ita habetur : Ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τῶν ἀγγέλων ἀγγέλων » et ita ut Græca habent, reddidit Vulg. « Cum venerit in majestate sua et Patris et sanctorum angelorum, » mihi prorsus suspectum, exque Matthæo et Marco, eundem textum referentibus, emendandum; ut ubique angeli Christi satellitio comites describantur, non quorum gloria et

majestas, sit Christi majestas et gloria seu claritas, sicut ipsa sua et Patris, uti horum verborum totus tenor, sensu minus appoito, significare videtur. Sic certe reliqui interpretes. Syr. « Cum venerit in gloria Patris sui, cum angelis ipsius astrocantis : » quæ sunt ipsa Marci verba viii, 38, ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἀγγέλων. Matth. xvii, 27 : « In gloria Patris sui cum angelis suis, » μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Nec aliter in Luca etiam Arabicus et Persicus reddiderunt : non alia plane ratione, quam quia meliores Græcos codices nacti sunt, etsi modo non suppetunt, quos noverim, qui ita habeant. Obrepere etiam Scripturis canonicis, humana vel fragilitate vel occitantia, fallente manu scribæ, menda aliqua, notius est, quam ut exeat ulla probatione, apud eos qui Scripturas sacras ut apographa venerantur, vel etiam ut versiones, non ut ipsa quasi Dei digito-scripta autographa, ac prophetarum manu exarata, seu etiam illis divino Spiritu et prophético recognita atque subscripta. Ecclesiæ sit, virorum doctorum opera ac solertia, κατὰ καιροῦς emendare, meliorum codicum ope ac antiquiori traditione, non ex suo capite, quod nullæ jam existent ejus generis novæ revelationes; nullaque sit illius fides, qui dicat se habere : divini vero Spiritus muneris sit atque numinis qui semper Ecclesiæ regit, ut per eam occasionem, nihil quo divina fides lædatur, in universam Ecclesiam et catholicam obrepere sinat : aliis interim minutioribus hominum disputationi ac criticæ relictis. Hocque maximo satis prospectum Scripturarum integritati ac puritati : vixque adducatur ut aliter credat atque sentiat, qui corde docili ac erudito præditus sit; maleque sectarii quidvis aliud catholicis objectant, quod modestiam plusculum colant, nec facile vetera (ipsa sua simplicitate veneranda, magisque ex Ecclesiæ traditione, cuiusvis scioli opinionibus, Vatiniano in pontificios, ut insulse vocant, odio) convelli sinant. Utinam use

pante militia, et in Paterna claritate⁹⁰; quomodo ait propheta: « Videbitis regem in decorè et majestate⁹¹; » et: « Aspicebam cum nubibus cœli tanquam Filium hominis venientem, et usque ad Antiquum dierum pervenit: et oblatas est ei; et datum est ei imperium et honor. et gloria et regnum, omnes tribus et linguæ servient ei; regnum ejus regnum æternum, quod non interibit⁹². » Sic et duo præcursores monstrati sunt. Primus fuit Joannes, Zachariæ filius, qui in omnibus præcursor ac præco Salvatoris existit; cœlestique lumen quod mundo illuxerat, ansuntians, ex matris utero præcursoris partes implevit primus, ab Elisabeth conceptus; ut et his qui ex matris vulva parvuli erant, novam ex Spiritu sancto et Virgine, qua donandi essent, nativitatem ostenderet.

XLV. Hic audita matris salutatione, exsiliit gaudens in utero⁹³, in Virginis pariter utero conceptum Deum Verbum intuens. Deinde prædicaturus in desertum venit, annuntians populo baptismum pœnitentiæ; nempe gentilibus in mundi deserto viventibus, salutem prænuntians. Tum in Jordane ipsum coram Salvatore ostendit, dicens: « Ecce Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi⁹⁴. » Hic etiam qui erant in inferno prior evangelizavit, sublatus Herodis gladio, illic factus præcursor; nempe ibi quoque indicaturus expectandum Salvatoris descensum, qui sanctorum animas de manu mortis esset liberaturus.

XLVI. Quod enim vero Salvalor cunctorum hominum resurrectionis principium auctorque futurus erat, par erat ut unus ipse a mortuis suscitaretur, per quem judicium in omnem mundum intrare deberet; ut qui digne functi certamine essent, digne quoque ab eo coronarentur; præclaro scilicet agonis positore, et qui primus stadium confecisset: qui in cœlum receptus, in Dei ac Patris dextera sedet, ac rursus in mundi consummatione, judex manifestandus est. Necessè est ut ejus præcursores ante manifestentur, quemadmodum per Malachiam et angelum dicit: « Mittam vobis Eliam Thesbitan, antequam veniat dies Domini magnus et manifestus⁹⁵. » Et reducet corda patrum ad filios,

⁹⁰ Luc. ix, 26. ⁹¹ Isa. xxxiii, 17. ⁹² Dan. vii, 13, 14. ⁹³ Luc. i, 41. ⁹⁴ Joan. I, 29. ⁹⁵ Malach. iv, 5, 6.

omnes veritatis studio Christiana pietate ac eulageis in divinis Scripturis operam poneremus, earumque elucidatione ac cultu, vitam æternam nobis præmio quaereremus! COMBER.

(93) Ἀγαλλόμενος, Leg. ἀγαλλώμενος. GUD.

(94) Ἐταγγελλοσάθαι. Joannem Baptistam præcursorem Christi etiam apud inferos fuisse, communiter Græci statuunt. Vide Leonem Allatum De libris ecclesiasticis Græcorum, pag. 303 seq. FABRIC.

(95) Πεφανερωθησομένου. Manifestandus est. Ita Combefisius, pro πεφανερωμένου apud Gudium. Lectio Combefisiana probatur quoque Tanaquillo Fabro.

(96) Μαλαχίου και ἀγγέλου. Sic restitui, cum lædo errore esset, και ἄγγελου. Quid enim Aggæo

φήτης: Βασιλέα μετά δόξης ἐβλεπε· και· Ἐθεώρουν μετά τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου ἐρχόμενον, και ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἐφθασε· και προσηνέχθη αὐτῷ, και αὐτῷ ἰδόθη ἡ ἀρχή, και ἡ τιμή, και ἡ δόξα, και ἡ βασιλεία: πᾶσαι αἱ φυλαί, και γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ· ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰώνιος, ἥτις οὐ διαφθαρήσεται. ο. Οὕτω και δύο πρόδρομοι ἐδείχθησαν· ὁ μὲν πρῶτος γενόμενος Ἰωάννης, ὁ τοῦ Ζαχαρίου υἱός, κατά πάντα πρόδρομος και κηρυξ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενηθείς, εὐαγγελιζόμενος τὸ ἐπουράνιον φῶς, τὸ ἐν κόσμῳ φανέν, προέδραμεν ἐκ κοιλίας μητρὸς πρῶτος, συλληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐλισάβετ, ἵνα και τοῖς ἐκ κοιλίας μητρὸς νηπίαις ὑπάργουσιν, ἐπιδείξῃ τὴν ἐσομένην αὐτοῖς διὰ Πνεύματος ἁγίου και Πατρῶν, καινήν γέννησιν.

Οὗτος ἀκούσας τὸν ἀσπασμὸν τῆς Ἐλισάβετ, ἐσπίρησεν ἐν κοιλίᾳ μητρὸς ἀγαλλόμενος (95), ἐνορῶν τὸν ἐν κοιλίᾳ τῆς Παρθένου συνελημμένον Θεὸν Λόγον. Ἐπειτα κηρύσσων ἐν τῇ ἐρήμῳ παρεγένετο, βάπτισμα μετανοίας τῷ λαῷ καταγγέλλων προφητῶν σωτηρίαν τοῖς ἐν ἐρημίᾳ κόσμου πολιτευομένοις ἔθνεσι. Μετά ταῦτα ἐν τῷ Ἰορδάνῃ αὐτοφεί δεικνύει τὸν Σωτῆρα, και λέγει: « Ἴδε, ὁ Ἄμνός τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀφρων τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. » Οὗτος προέφθασε και τοῖς ἐν ἔδῃ εὐαγγελισσασθαι (94), ἀναρθεὶς ὑπὸ Ἡρώδου, πρόδρομος γενόμενος κτεί· σημαίνει μέλλων κἀκείσε κατελεύσεσθαι τὸν Σωτῆρα λυτρούμενον τὰς τῶν ἁγίων ψυχὰς ἐκ χειρὸς θανάτου.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἀρχὴ ἀναστάσεως πάντων ἀνθρώπων ἦν ὁ Σωτῆρ, ἔδει τὸν Κύριον μόνον ἀνίστασθαι ἐκ τῶν νεκρῶν, δι' οὗ ἡ χριστιανικὴ παντὶ τῷ κόσμῳ εἰσελεύσεται· ἵνα οἱ ἀξίως ἀγωνισάμενοι, ἀξίως και παρ' αὐτοῦ στεφανωθῶσιν· ὑπὸ τοῦ καλοῦ ἀγωνοθέτου. πρῶτου τὸ στάδιον διηγουκός, τοῦ ἀναληφθέντος εἰς οὐρανοῦς, και ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ και Πατρὸς καθεσθέντος, και πάλιν ἐπὶ τῇ συντελείᾳ τοῦ κόσμου κριτοῦ πεφανερωθησομένου (95). Ἀναγκαίως δὲ πρῶτους τοὺς προδρόμους αὐτοῦ φανερωθῆναι, καθὼς διὰ Μαλαχίου και ἀγγέλου (96) φησὶ: « Πέμφω ὑμῖν Ἡλῆαν τὸν Θεοδίτην, πρὶν ἢ ἔλθειν τὴν ἡμέραν Κυρίου, τὴν μεγάλην και ἐπιφανῆ· ἧς ἀποκαταστήσει καρδίας πατέρων ἐπὶ τέκνα, και ἀπειθεὶς ἐν φρονή-

cum hæc Malachiæ auctoritate? Ἄγγελος vero etymum est vocis Malachiæ, ut omnibus notum est, cujus unius citatus locus, ipse illustris, additus etiam, quæ ab angelo dicta sunt. Luc. i, 17, και ἀπειθεὶς ἐν φρονήσει δικαίων· et incredulos, inobedientes, contumaces, ad prudentiam justorum: » quo tamen non videtur Hippolytus respexisse, adiendo, και ἀγγέλου, alioqui scribendum illi fuerat, και τοῦ ἀγγέλου, ut Græce docti norant; videaturque hæc ipsa pars vaticinii Malachiæ, quæ modo in ejus libro desideretur, ut sunt etiam postremi ejus capitis versus in Græcis turbati: in quibus ipse titulus, Προφήτης ἀγγέλος Μαλαχίας, unde præcal labio Hippolytus, quod ita scripsit, habuerit. COMBER.

οι δικαιοσύναι, μήποτε ἄλθων πατάξω τὴν γῆν ἄρδην. » A et inobedientes ad prudentiam justorum : ne forte Oυτοι οὖν παραγενόμενοι κηρύξουσιν τὴν μέλλουσαν βασιλείαν ἀπὸ οὐρανῶν Χριστοῦ ἐπιφάνειαν· οἱ καὶ ποιήσουσι σημεῖα καὶ τέρατα εἰς τὸ κἄν οὕτως θυσωπῆσαι καὶ ἐπιστρέψαι τοὺς ἀνθρώπους εἰς μετάνοιαν, διὰ τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀνομιάν τε καὶ ἀσέθειαν.

Ἄγει γὰρ Ἰωάννης· « Καὶ δώσω τοῖς δυοῖν μάρτυσίν μου, καὶ προφητεῖσουσιν ἡμέρας χίλιας διακοσίας ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους· » Τουτέστι, τὸ ἥμισυ τῆς ἑβδομάδος, ἧς εἰρήκεν Δανιήλ. « Οὗτοι εἰσὶν αἱ δύο εἰλαίαι καὶ αἱ δύο λυχνίαι αἱ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου τῆς γῆς ἐστῶ· καὶ εἰ τις αὐτοὺς θελήσει ἀδικῆσαι, πῦρ ἐξελεύσεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατασθίει τοὺς ἕθροβους αὐτῶν· καὶ εἰ τις θελήσει ἐν τούτοις ἀδικῆσαι, οὕτως δεῖ αὐτὸν ἀποκτανθῆναι. » B Oυτοι ἔχουσι ἐξουσίαν κλείσαι τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴ ὑετὸς βρέξῃ τὰς ἡμέρας τῆς προφητείας αὐτῶν, καὶ ἐξουσίαν ἔχουσι ἐπὶ τῶν ὕδατων στρέφειν αὐτὰ εἰς αἷμα, καὶ πατάξαι τὴν γῆν ἐν πάσῃ πληγῇ, ὅσακις ἔδωκεν [θελήσῃσι.] Καὶ ὅταν [τελευτήσῃ τὸν δρόμον αὐτῶν καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, τί φησὶν ὁ προφήτης ; « Τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει μετ' αὐτῶν πόλεμον, καὶ νικήσει αὐτούς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς, » διὰ τὸ μὴ θελεῖν αὐτοὺς δοῦναι τῷ Ἀντικρίστῳ. Τουτέστι, τὸ ἀναφώνον μικρὸν κέρασ. Ὅς ἐπαρθεὶς λοιπὸν τῇ καρδίᾳ, ἄρχεται ἐαυτὸν ὀφθαλμοῦ καὶ δοξάζειν ὡς Θεόν, βιάων τοὺς ἄγιους, καὶ βλασφημιῶν τὸν Χριστόν, καθὼς λέγει Δανιήλ· « Προσωνοῦν τῷ κέρατι, καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡσεὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι, καὶ στόμα λαλοῦν μέγαλα, καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτοῦ εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ τὸ κέρασ ἐκαίνο ἔπολεν πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων, καὶ ἴσχυσε πρὸς αὐτούς, ἕως ἂν ἀνηρέθῃ τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καῦσιν πυρός. »

Ἄλλ' ἐπὶ δεῖ λεπτομερέστερον περὶ αὐτοῦ διεγρησθῆναι, πῶς τε τὸ ἅγιον Πνεῦμα δι' ἀριθμοῦ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μυστικῶς ἐδήλωσε, σαφέστερον δὲ περὶ αὐτοῦ διεγρησόμεθα. Ἄγει γὰρ Ἰωάννης οὕτως· « Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, καὶ εἶχε κέρατα δύο, ὅμοια ἀρνίῳ, καὶ ἐλάλει ὡς δράκων. Καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου πᾶσαν ἔποιε ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ ἀπολεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ἵνα προσκυνήσῃσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, οὗ ἄθεραπέυθη ἡ πληγὴ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ ἔποιε σημεῖα μέγαλα, ἵνα καὶ πῦρ ποιῇ καταθῆναι ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν κατενώπιον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ πλανᾷ τοὺς κατοικοῦντας ἐπὶ τῆς γῆς διὰ τὰ σημεῖα, ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τοῦ θηρίου, λέγον τοῖς κατοικοῦσιν τὴν γῆν, ποιῆσαι εἰκόνα τῷ θηρίῳ, ὃ ἔχει τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας καὶ ἐζησε. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πνεῦμα δοῦναι τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου [ἵνα καὶ λαλήσῃ ἢ εἰκὼν τοῦ θηρίου], καὶ ποιῆσῃ, ἵνα ὅσοι ἔδωκεν μὴ προσκυνήσῃσι τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἀποκτανθῶσι. Καὶ ποιεῖ πάντα, τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐλευ-

veniam, et percutionem terram penitus⁶⁶. » Hi itaque venientes prædicabunt futuram Christi e caelis apparitionem; facientque signa et prodigia, ut vel sic inflectant atque convertant hominum animos ad penitentiam, ob nimiam improbitatem ac impietatem qua laborant.

XLVII. Ait enim Joannes : « Et dabo duobus testibus meis, et prophetabunt dies mille ducentos sexaginta, amicti saccis⁶⁷. » Hoc est: dimidium istud hebdomadæ, de qua Daniel locutus⁶⁸ est. « Isti sunt duæ olive et duo candelabra in conspectu Dei terræ stantia. Et si quis voluerit eis nocere, ignis exiet de ore eorum, et devorabit inimicos eorum. Et si quis voluerit eos lædere, sic oportet eum occidi. Hi habent potestatem claudendi cælum, ne pluatur diebus prophetiæ ipsorum : et potestatem habent super aquas, vertendi eas in sanguinem, et ut terram percutiant omni plaga, quotiescunque voluerint⁶⁹. » Ubi autem cursum suum perfecerint suumque testimonium, quidam dicit propheta ? « Bestia quæ ascendit de abyssu, faciet adversus eos bellum, et vincet illos, et occidet illos⁷⁰; » quod nimirum noluerunt dare gloriam Antichristo. Hoc enim est cornu illud parvum succrescens. Is namque jam elatus corde, seipsum exaltare incipiet et ut Deum glorificare, persequens sanctos ac Christum blasphemans, quemadmodum ait Daniel : « Et considerabam cornu ; et ecce oculi tanquam hominis in cornu, et os loquens grandis. Et aperuit os suum in blasphemiam adversus Deum. Et cornu illud faciebat bellum adversus sanctos, et prævaluit adversus eos; quoadusque interfecta est bestia, et periit, et corpus ejus traditum est in combustionem ignis⁷¹. »

XLVIII. Sed quia necesse est subtilius de eo disputare, et quomodo Spiritus sanctus ex numero etiam ejus nomen significaverit, quæ ad ipsam attinent, clarius edisseremus. Sic enim ait Joannes : « Et vidi aliam bestiam ascendentem de terra, et habebat cornua duo similia agni, et loquebatur sicut draco. Et potestatem prioris bestię omnem faciebat in conspectu ejus : et faciebat terram et habitantes in ea adorare primam bestiam, cujus curata est plaga mortis ejus. Et faciebat signa magna, ut etiam ignem faceret de caelo descenderet in terram in conspectu hominum. Et seducit habitantes in terra, propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestię, dicens habitantibus in terra, ut faciant imaginem bestię quæ habet plagam gladii, et vixit. Et datum est illi ut daret spiritum imagini bestię, ut et loquatur imago bestię, et faciat, ut quicumque non adoraverint imaginem bestię, occidantur. Et faciet omnes, pusillos et magnos, divites et pauperes, liberos et servos, ut det eis characterem ejus in manu eorum dextera, aut in

⁶⁶ Luc. 1, 17. ⁶⁷ Apoc. xi, 3. ⁶⁸ Dan. 1, 27. ⁶⁹ Apoc. xi, 4-6. ⁷⁰ Ibid. 7. ⁷¹ Dan. vii, 8, 9.

fronte eorum : ut ne quis possit emere aut vendere, nisi qui habet characterem, nomen scilicet bestię, sive numerum nominis ejus. Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestię. Numerus enim hominis est, et numerus ejus sexcenti sexaginta sex⁹⁷.

XLIX. Bestiam igitur ascendentem de terra, futurum vocat Antichristi regnum. Duo autem cornua, ipsum, ac qui illi comes, pseudopropheta. Quod autem ejus « cornua, agni similia » dicit; hoc significat, fore ut ille similem se Dei Filio præferat, æque regem exhibeat. Quod « sicut draco loquitur, » hoc est, quod seductor est et non verax. Quod autem « potestatem prioris bestię faciebat, facitque ut terra et qui in ea habitant, adorent primam bestiam, cujus plaga mortis curata est; » hoc significat, ex Augusti legum rationibus; per quem Romanum conditum imperium est, ipsum quoque imperatorum esse legesque sancitarum; qua solertia confirmet omnia, majoremque sibi claritatem asciscat. Hęc enim quarta bestia est, cujus capiti illatum vulnus, et rursus curatum est; quod scilicet prope ceciderit imperium hoc, sive etiã in contemptum abierit, et in decem diademata resolutum sit: tunc vero Antichristus sagacis hominigenii ac versutus, velut ipsum curaturus ac renovaturus sit. Hoc enim est quod dictum est a propheta: « Daturum scilicet eum spiritum flatumque imagini, ac locuturam esse bestię imaginem. » Vigebit enim et invalescet rursus, ob sancitas ab eo leges: facietque ut omnes qui non adoraverint imaginem bestię, occidantur. Hic fides ac patientia sanctorum clarescit. Ait enim: « Et faciet ut omnes, pusilli et magni, divites et pauperes, liberi et servi, bestię characterem in manu sua dextera aut in fronte accipiant; ut nemo possit emere aut vendere, nisi qui bestię signaculum habeat; ejus scilicet nomen, seu numerum nominis illius. » Cum enim dolis consutus sit, et adversus Dei servos su-

⁹⁷ Apocal. xiii, 11-18.

(97) *Tò ðνομα τοῦ θηρίου.* Sic etiã codex Alex. sine particula aut dividente aut copulante: ut nomen istud bestię, intelligatur ipsum ejus *χάραγμα*, « character, obsignatio, » velut fere obsignatur nummus, quanquam nec illi sæpius ipsa regis imago deest. *Χάραγμα θηρίου*, quod Barbarita vult esse unctiorem in fronte et manu quam Ecclesia frequentat, egregie confutat Hugo Grotius *Append. sua de Antichristo*; ubi suorum, sive in suis capitiosorum, ineptiam serio exagitat: qui Antichristi imaginem, non ad Romam idololatram, qualis fuit sub Domitiano, Trajano, Aureliano aliisque principibus; sed ad Romam Christianam, sub papatu (summo scilicet Petri successione sacerdotio, et Christi peculiari jure vicario) tam procaciter trahunt, quam insulse; ut cujus laudem ambiunt, rebus sacris et ecclesiasticis eruditissime, vel hic maxime cæcitate affectu, et ut itidem plebeculam secum dementent ac seditionis lædam illi accendant, vim omnem depulisse ostendant. COMBEF.

(98) *Καὶ τὸν μετ' αὐτόν.* Leg. καὶ αὐτόν τε καὶ

θέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς *χάραγμα* ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς, ἢ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν· ἵνα μὴ τις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ *χάραγμα*, τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου (97), ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ὡς ἡ σοφία ἐστίν. Ὁ ἔχων νοῦν, ψηφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου· ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ ἐστὶν χξς'.

Τὸ μὲν οὖν θηρίον ἀναβαῖνον ἐκ τῆς γῆς, τὴν βασιλείαν τὴν τοῦ Ἀντιχρίστου ἐσημαίνον λέγει· τὰ δὲ δύο κέρατα, καὶ τὸν μετ' αὐτόν (98) ψευδοπροφήτην· τὸ δὲ εἰπεῖν· « τὰ κέρατα αὐτοῦ ὅμοια ἀρνίω »· ὅτι ἐξομοῦσθαι μέλλει τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, καὶ αὐτὸς ἐαυτὸν βασιλεῖα ἐπιδεικνύειν· τὸ δὲ « λαλεῖν ὡς δράκων, » ὅτι πλάνος ἐστὶ καὶ οὐκ ἀληθής· τὸ δὲ καὶ « τὴν ἐξουσίαν τοῦ πρώτου θηρίου (99) ἐποιεῖ, καὶ ποιεῖ τὴν γῆν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ κατοικοῦντας, ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, ὃ ἐθεραπεύθη ἢ πληγῇ τοῦ θανάτου αὐτοῦ »· τοῦτο σημαίνει, ὅτι κατὰ τὸν Αὐγούστου νόμον, ἀπ' οὗ καὶ ἡ βασιλεία Ῥωμαίων συνέστη, οὕτω καὶ αὐτὸς κελεύσει καὶ διατάξει, ἅπαντα ἐπικυρῶν διὰ τοῦτο, καὶ δόξαν ἐαυτοῦ πλείονα περιποιούμενος. Τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ θηρίον τὸ τέταρτον, ὃ ἐπλήγη ἢ κεφαλῇ, καὶ πάλιν ἐθεραπεύθη· διὰ τὸ καταλυθῆναι αὐτὴν (1), ἢ καὶ ἀτιμασθῆναι, καὶ εἰς δέκα διαδήματα ἀναλυθῆναι· ὅς τότε πανοῦργος ὢν, ὥσπερ θεραπεύσει αὐτὴν καὶ ἀνανεώσει. Τοῦτο γάρ ἐστὶ τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὅτι· « Δώσει πνεῦμα τῇ εἰκόνι, καὶ λαλήσει ἡ εἰκὼν τοῦ θηρίου. » Ἐνεργήσει γὰρ καὶ ἰσχύσει πάλιν διὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ὀριζόμενον νόμον· καὶ ποιήσει ἵνα δοῖ ἐν μὴ προσκυνήσωσι τῇ εἰκόνι τοῦ θηρίου, ἀποκτανθῶσιν. Ὡς ἡ πίστις καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν ἁγίων φανήσεται· φησὶ γάρ· « Καὶ ποιήσει πάντας, τοὺς μικροὺς καὶ τοὺς μεγάλους, καὶ τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς πτωχοὺς, καὶ τοὺς ἐλευθέρους καὶ τοὺς δούλους, ἵνα δώσῃ αὐτοῖς *χάραγμα* ἐπὶ τῆς χειρὸς αὐτῶν τῆς δεξιᾶς, ἢ ἐπὶ τὸ μέτωπον· ἵνα μὴ τις δύνηται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ *χάραγμα*, τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. » Δόλιος γὰρ ὢν καὶ ἐπαϊρόμενος κατὰ τῶν δούλων τοῦ

τὸν μετ' αὐτόν, vel potius μετ' αὐτοῦ, quod et Gadius conjiciebat, mihi aptius videtur, ut Antichristo qui quasi rex Romanorum teneat imperium, illi adsit pseudopropheta, qui regno bestię constabiliendo omnem operam conferat; ut scilicet ille Deus habeatur; velut fere Apollonius Tyanæus Domitiano. Ut omnia quæ contigerunt vel in Antiochi persecutione, vel in Romanis principibus Christo infensis, eadem ipsa exspectentur in Antichristo extremis temporibus, majori etiã cumulo exhibenda, quo ille absolute Antichristus est, mortalium nequissimus. Etiã Diocletiano imperatore Romæ prohibitum emere aut vendere, nisi thure focis imposito, seu alia in signum idololatrici cultus litatione, quæ bestię *χάραγμα* esset ac signaculum: Romæ Christo infensæ, ejusque omnem cultum omni opera studentis abolere. IDEM.

(99) *Τὸν πρῶτον θηρίον.* Ita Combefissius, textum Apocalypseos xiii, 12 secutus. Omittit θηρίον Gadius.

(1) *Αὐτήν.* Combef., ταύτην.

θεοῦ, βουλόμενος ἐκθλίβειν καὶ ἐκδιώκειν αὐτοὺς ἐκ τοῦ κόσμου, καὶ διὰ τὸ μὴ δίδουσι αὐτοὺς αὐτῷ δόξαν, καλεῖσαι πάντας πανταχοῦ πυρεῖα (3) τεθῆναι, ἵνα μηδεὶς δύνῃται εἶναι ἀγίων μητε ἀγοράσαι μητε πωλεῖσαι, εἰ μὴ πρῶτον ἐπιθύσῃ· τοῦτο γάρ ἐστι τὸ χάραγμα, τὸ ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς ὡς δίδωμεν. Τὸ δὲ ἐπὶ τὸ μέτωπον εἰπεῖν, ἵνα πάντες ὡς Ἰσπεφανωμένοι, κύβητον καὶ οὐ ζωῆς, ἀλλὰ θανάτου στέφανον μεθ' ἑαυτῶν περιφέροντες (5). Οὕτω γὰρ ἐτεχνάσατο κατὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ Ἀντίοχος ὁ Ἐπιφανής, ὁ τῆς Συρίας γενόμενος βασιλεὺς, ὃν ἔκγονος Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα. Καὶ αὐτὸς τοῖς τότε καιροῖς ἐπαρθεὶς τῇ καρδίᾳ ἔγραψε ψήφισμα, « βωμοὺς πρὸ τῶν θυρῶν τιθέντας ὡς ἀπαντας ἐπιθύσειν, καὶ κισσοὺς (4) Ἰσπεφανωμένους πομπάσειν τῷ Διονίσιω· τοὺς δὲ μὴ βουλομένους ὑποτάσσεσθαι, τοὺς μετὰ ἀπαγχισμῶν (5) καὶ ἀτασμῶν βασάνων ἀναιρεῖσθαι. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τὰ ἀντάξια παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ δικαιοκροῦντος καὶ παντεπόπτου Θεοῦ ἔλαβε· γενόμενος γὰρ σκυληκρόβρωτος μετήλλαξε τὸν βίον. Καὶ ταῦτα μὲν εἰ τις βούλοιο λεπτομερῶς ἐπιστορήσαι, σεσημανταὶ ἐν τοῖς Μακκαβαϊκοῖς.

Νυνὶ δὲ πρὸς τὸ προκείμενον ἐρούμεν. Ταῦτα γὰρ καὶ αὐτὸς τεχνάσεται, κατὰ πάντα ἐκθλίβειν τοὺς ἀγίους θεῶν· λέγει γὰρ ὁ προφήτης καὶ ἀπόστολος· « Ὡς ὁ νοῦς. Ὁ ἔχων σοφίαν ψήφισάτω τὸν ἀριθμὸν τοῦ θηρίου· ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ ἐστὶν χξς'. » Περὶ μὲν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, οὐκ ἐν ἡμῖν τοσούτον ἀκριβὲς ἐξεῖπεν, ὡς ἐνενόησε καὶ ἰδεδόχθη περὶ αὐτοῦ ὁ μακάριος Ἰωάννης, ὅσον μόνον ὑπονοήσαι· ἀναφανίνοντος γὰρ αὐτοῦ δεῖξει ὁ μακάριος τὸ ζητούμενον. Πλὴν ὅσον νοούμεν ἀμφιβάλλοντες λέγομεν. Πολλὰ μὲν εὐρῆσχομεν ὀνόματα τοῦτῃ τῷ ἀριθμῷ ἰσόληφα περιεχόμενα (6), οἷον, *Τειτάρ* εἰπεῖν, τὸ *Τειτάρ* ἐστὶν, ἀρχαῖον καὶ ἑνδοξον ὄνομα (7), ἢ τὸ *Εὐάνθα* (8)· καὶ γὰρ αὐτὸ τῇ αὐτῇ

perbia elatus, eos exstirpare velit exque mundo fugare ob negatam illi gloriam; jubebit omnes ubique rogos ponere ac thuribala, ne quis sanctorum emere possit aut vendere, quin prius immolaverit. Hoc enim illud signaculum est, quod datur « in manu dextera. » Quod vero « in fronte » dicit, hoc est, ut omnes coronati sint, igneumque, non vitæ, sed mortis, secum inferant sertum. Sic namque etiam adversus Judæos molitus est Antiochus Epiphanes, Syriæ rex, Alexandri Macedonis nepos. Nam et ille per hæc tempora corde elatus, decretum tulit, « aris pro foribus positus, » cunctos immolatos, atque « hedera coronatos, Baccho circuituros. Qui nolint parere, hos cruciatibus atque tormentis examinatos, neci tradendos esse. » Verum is quoque, condigna a Domino, justoque iudice ac omnium inspectore Deo, recepit præmia. Exeas enim veribus, vita exemptus est. Ac si quis hæc sigillatim legere velit singulaque lustrare, in libris Machabæorum perscripta inveniet.

L. Nunc vero ad propositum quod attinet dicemus. Hoc enim ipse quoque molietur, modis omnibus sanctos affligere volens. Ait enim propheta et apostolus: « Illic intellectus est. Qui habet sapientiam, computet numerum bestię. Numerus enim hominis est; et numerus ejus sexcenti sexaginta sex. » Sane ad ejus nomen quod attinet, non in nobis tanta sapientię vis, ut enarrare possimus, quemadmodum de illo intellexit didicitque beatus Joannes, ac vel solum conjectura tradere. Illo enim apparente, docebit vir beatus quo de quærimus. Cæterum quantum hæsitantes animoque dubi capimus, dicimus. Multa quidem nomina inveniemus pari numero atque computo comprehensa, ut, verbi

“ I Mach. i, 58; II Mach. vi, 7. “ Apoc. xiii, 18.

(2) Πυρεῖα. « Tripodes, acerras, » et si quid ejusmodi est in quod proclive incensi pulvisculum mittere, solemnī immolationis ritu, ad testandam animi devotionem; quod maxime sacrificiū genus exigebant gentiles, ab iis quorum suspectam haberent religionem. Antiochus hedera coronatos Baccho circuire cogebat: Christianorum tyranni, thure saltem litare; hincque adeo κύβητον sibi στέφανον acciscere scite ait mox Hippolytus, qui sic immolet ac Antichristo pareant: « ignis coronam. » Erat παρατήρη, quæ vox hic fungi est, sive antiquarii sive ejus qui exscripsit errato. COMBER.

(3) Περιφέροντες. Combef., ἐπιφέροντες.
(4) Κισσοὺς. Id. κισσοῦ. At κισσοῖς legit Tanaquilus Faber.

(5) Μετὰ ἀπαγχισμῶν. Duplici mendo erat, ἀπαγχονισμῶν, debuisset ἀπαγχονισμῶν scribere. Ego minor mutatione, ἀπαγχισμῶν, quæ vox significantissima est, ad exprimendos dolores immensos ac cruciatūs, quibus pene quæ enecetur ac stranguletur. Tob. ii, 11: « Ελοπήθη σφόδρα ὡστε ἀπαγχισθεῖται. » Tristata est valde, et quasi strangularetur; quasi suppresso spiritu doloris vi immereretur. Cum ergo habeamus verbum ἀπαγχισμαί, a quo facile derivari possit τὸ ἀπαγχισμός, nihil necesse ad alia remotiora recurrere. COMBER.

(6) Ἰσόληφα περιεχόμενα. Notum est vocari ἰσόληφα nomina, quorum litteræ numerorum more

computata, eandem summam conficiunt. Vocabulum περιεχόμενα Gudio tollendum videbatur; et abesse salvo sensu potest, nec tamen obest idem si adsit, nec sensum corrumpit; quia nomen et ἰσόληφον esse alteri, et continere in se ἰσόληφα, scilicet γράμματα, potest. FABRIC.

(7) Τειτάρ... ἀρχαῖον καὶ ἑνδοξον ὄνομα. Imitatur Hippolytus magistrum suum Irenæum, qui lib. v. *contr. hæc.*, cap. 50, § 3, hæc habet: « Titan... et antiquum, et fide dignum, et regale... nomen. » Paulo ante dixerat idem Irenæus: « Sed et TEITAN, prima syllaba per duas Græcæas vocales « et « scripta, omnium nominum quæ apud nos inveniantur, magis fide dignum est. Etenim prædictum numerum habet in se, et litterarum est sex, singulis syllabis ex ternis litteris constantibus, et vetus, et semotum: neque enim eorum regum qui secundum nos sunt, aliquis vocatus est Titan; neque eorum quæ publice adorantur idolorum apud Græcos et barbaros, habet vocabulum hoc: et divinum putatur spiritus multos hæc nomen; et etiam sol, Titan vocetur ab his qui nunc tenent: et ostentationem quamdam continet ultionis et vindictam inferentis, quod ille (Antichristus) simulat se male tractatos vindicare. »

(8) Εὐάνθα. Idem Irenæus l. c.: « Quoniam autem non propter inopiam nominum habentium numerum nominis ejus dicimus hæc, sed propter timorem erga Deum et zelum veritatis: ΕΥΑΝΘΑΣ

gratia, est nomen *Titan*, quod nomen antiquum ac illustre est; vel *Evanthas*; nam hoc quoque pari comprehenditur computo, aliaque non pauca quæ licet invenire. Quia tamen jam diximus, prioris bestię plagam curatam esse, ac loqui imaginem fecisse, quod est robur illi viresque tribuisse: palam omnibus est, qui etiamnum rerum potiantur, Latinos esse. Si igitur ut unius hominis nomen transferatur, *Latinus* efficietur. Quare nec prædicandum, quasi hoc sit illius nomen, nec rursus nesciendum, posse eum aliter nuncupari: sed cum Dei mysterium in corde habeamus, cum timore fide servanda, quæ a beatis prophetis prædicta sunt; ut cum illa fient, prospiciendo solerter non decipiamur. Supervenientia enim tempora, etiam hunc de quo hæc dicta sunt, manifestabunt.

LI. Sed ne his duntaxat sententiis dictisque illos inducamus, qui divinarum eloquiorum cultu delectantur, aliis pluribus demonstrationibus ostendemus. Ait enim Daniel: « Et isti salvabuntur de manu ejus, Edom et Moab, et principium filiorum Ammon ⁶⁵. » Ammon et Moab filii Lot ex filibus progeniti ⁶⁶, quorum etiamnum genus perseverat. Ait enim Isaias: « Et volabunt in navibus alienigenarum; mare simul prædabuntur, et eos qui a solis ortu. Et in Moab primum manus inficiet; filii autem Ammon primi obediant ⁶⁷. »

LII. Hic igitur illis temporibus emergens occurret: triumque cornuum ex decem pugna acie potius, illisque radicibus evulsis, *Ægypto* scilicet, *Libya* et *Æthiopia*, acceptis eorum spoliis ac manubiis, reliquis etiam cornibus quæ nec ipsa immunia existant, oblæsisque finibus (8) se illi subjicientibus, exaltari animo incipiet et adversus Deum efferri, qui totius orbis terrarum potiat. Ejus prima aggressio erit adversus *Tyrum* et *Berytum*, ac circumvicinam regionem. His enim urbibus primum expugnatis, aliis terrorem inficiet, quemadmodum Isaias ait: « Erubescere, Sidon, dixit mare. Fortitudo vero maris dixit: Non parturivi, neque peperivi, nec educavi juvenes, nec exaltavi virgines. Quando autem auditum fuerit *Ægypto*, capiet eos dolor pro *Tyro* ⁶⁸. »

LIII. His ita futuris, dilectissime, ac tribus cornibus ab eo excisis, post hæc se ut Deum exhibere incipiet, quemadmodum prædixit Ezechiel: « Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti: Deus sum ego ⁶⁹. » Similiter quoque Isaias: « Tu autem

⁶⁵ Dan. xi, 41. ⁶⁶ Gen. xix, 37, 38. ⁶⁷ Isa. xi, 14.

enim nomen, habet numerum de quo quæritur: sed nihil de eo affirmamus. » Statimque subdit: « Sed et *ΛΑΤΕΙΝΟΣ* nomen, habet sexcentorum sexaginta sex numerum; et valde verisimile est, quoniam novissimum regnum hoc habet vocabulum. Latini enim sunt qui nunc regnant; sed non in hoc nos gloriabimur. » Hæc autem propterea in medium adduximus, ut magis inde constet, Irenzi scripta Hippolytum præ oculis habuisse. Hinc etiam compertum fit, tria ista nomina perperam fuisse in versione hæc litteris consignata, *Titan*, *Evanthas* et *Latinus*: neque enim ad mentem Hippolyti numerus

ἄφρα ἐμπαριέχεται, καὶ ἕτερα πλείονα εὐρεθῆναι δυνάμενα. Ἄλλ' ἐπειδὴ προέφημεν (9) λέγοντας, ὅτι ἐθεραπεύθη ἡ πληγὴ τοῦ θηρίου τοῦ πρώτου, καὶ ποιήσει (10) λαλεῖν τὴν εἰκόνα, τοῦτίστιν, ἰσχυροὶ (11) φανερόν δ' ἐστὶ πᾶσιν, ὅτι οἱ κρατοῦντες ἐτι νῦν εἰσι Λατίνοι· εἰς ἐνὸς οὖν ἀνθρώπου ὄνομα μεταγόμενον, γίνεται Λατεῖνος. Ὅσα οὐτὲ προκηρύσσειν δεῖ ὡς ὄντος τοῦτου ὀνόματος, οὐτε πάλιν ἀγνοεῖν, ὅτι μὴ ἄλλως δύναται λέγεσθαι· ἔχοντας δὲ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ, μετὰ φόβου φυλάσσειν πιστῶς τὰ ὑπὸ τῶν μακαρίων προφητῶν προειρημένα, ἵνα γενομένων αὐτῶν, προϊδόντες μὴ σφαλώμεθα. Τῶν γὰρ καιρῶν ἐπιγινωσκόντων, καὶ αὐτὰς περὶ οὗ ταῦτα εἰρηται, φανερωθήσεται.

B Ἄλλ' ἵνα μὴ μόνοις τοῖς ῥητοῖς τοῖς παίσωμεν τοὺς τὰ τοῦ Θεοῦ λόγια φιλοπονοῦντας, δείξομεν δὲ ἑτέρων ἀποδείξεων πλείονων. Λέγει γὰρ Δανιὴλ· « Καὶ οὗτοι σωθήσονται ἐκ χειρὸς αὐτοῦ, Ἐδὼμ καὶ Μωὰβ, καὶ ἀρχὴ υἱῶν Ἀμμὼν. » Ἀμμὼν καὶ Μωὰβ, οἱ ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ Λὼτ υἱοὶ γεγεννημένοι, ἐξ ὧν τὸ γένος ἕως τοῦ νῦν διαμένει. Λέγει γὰρ Ἡσαίας· « Καὶ πατασθήσονται ἐν πλοίοις ἀλλοφύλων, θάλασσαν ἅμα προνομούμεντες, καὶ τοὺς ἀπ' ἡλίου ἀνατολῶν, καὶ ἐπὶ Μωὰβ πρῶτον τὰς χεῖρας ἐπιβαλοῦσιν· οἱ δὲ υἱοὶ Ἀμμὼν πρῶτοι ὑπακούσονται. »

Οὗτος οὖν τοῖς τότε καιροῖς ἀναδειχθεὶς ὑπανταῖ (12) καὶ κρατήσας ἐν παρατάξει πολέμου τῶν τριῶν κεράτων ἐκ τῶν δέκα, καὶ ἐκρίζωσας αὐτὰ, ὅπου ἐστὶν Αἰγύπτου, καὶ Λιβύων, καὶ Αἰθιοπίων, λαβὼν τὰ σκύλα καὶ τὰ λάφυρα, ὑποταγέντων αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν κεράτων τῶν περιδραποτομένων, ἄρξει ὑψοῦσθαι τῇ καρδίᾳ, καὶ ἐπαίρεσθαι κατὰ τοῦ Θεοῦ, πάσης τῆς οἰκουμένης κρατῶν· τὸ δὲ ὄνειδος αὐτοῦ πρῶτον ἐστὶ ἐπὶ Τύρον καὶ Βήρυτον, καὶ τὴν περίεχον χωρᾶν. Ταύτας γὰρ πρῶτον τὰς πόλεις ἐκπορήσας, ταῖς ἑτέροις ῥόδον ἐγγενήσεται, καθὼς φησὶν Ἡσαίας· « Αἰσχυρόθητι, Σιδὼν, εἶπεν ἡ θάλασσα· ἡ δὲ ἰσχύς τῆς θαλάσσης εἶπεν· Οὐκ ὄδινον, οὐδ' ἔτεκον, οὐδ' ἐξέθρεψα νεανίσκους, οὐδὲ ὑψωσα παρθένους. Ὅταν δὲ ἀκουστὸν γένηται Αἰγύπτῳ, λήψεται αὐτοὺς ὀδύνη περὶ Τύρου. »

D Τούτων οὕτως ἐσομένων, ἀγαπητὲ, καὶ τῶν τριῶν κεράτων ὑπ' αὐτοῦ ἐκκοπέντων, μετὰ ταῦτα ἄρξεται ὡς Θεὸν λατῶν ἐπιδεικνύναι, ὡς προείπεν Ἰεζεκιήλ· « Ἀνθ' ὧν ὑψώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπας, Θεὸς εἰμι ἐγώ. » Καὶ Ἡσαίας ὁμοίως· « Σὺ δὲ εἶπας ἐν τῇ

⁶⁸ Isa. xxiii, 4, 5. ⁶⁹ Ezech. xxviii, 6.

apocalypticus 666 inde exurgere potest; ut proinde sic exprimenda fuissent, *TEITAN*, *ETANΘΑΣ*, *ΛΑΤΕΙΝΟΣ*: quo quidem modo illa expressit vetus Irenzi interpret.

(8) *Finibus*. In Græco κεράτων· unde videtur interpretis legisse κεράτων. *EDIT. PATROL.*

(9) *Προέφημεν*. Ita legendum, pro προέφημεν. *FABRIC.*

(10) *Ποιήσει*. *Combef.*, ἐποίησε.

(11) *Ἰσχυροὶ*. Forte ἰσχυροὶ. *Guo.*

(12) *Ἐπαρξεί*. Legendum ὑπαντήσεται, unde sequitur, καὶ ἄρξει. *TAM. FAB.*

καρδίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπάνω τῶν ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου· ἔσομαι ὁμοίως τῷ Ἰησῆϊ. Νῦν δὲ εἰς ἄδην καταβήσῃ, εἰς τὰ θεμέλια τῆς γῆς. » Βασίλευς καὶ Ἰεζεκιήλ· « Μὴ λέγων εἶπες τοῖς ἀναιρούσι σε, Θεὸς εἰμι ἐγώ; Σὺ δὲ ἄνθρωπος, καὶ οὐ Θεός. »

Αδειγμένων οὖν διὰ τῶν βητῶν τούτων τῆς φυλῆς, καὶ τῆς ἀναδείξεως αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀναίρεσως, τοῦ τε ὀνόματος μουσικῶς σεσημασμένου, ἴδωμεν καὶ τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ (13). Αὐτὸς γὰρ προσκαλεῖται πάντα τὸν λαὸν πρὸς ἑαυτὸν ἐκ πάσης χώρας τῆς διασποράς, ἰδιοποιώμενος ὡς τέκνα ἴδια; ἐπαγγελλόμενος ἀποκαταστήσειν τὴν χώραν, καὶ ἀναστήσειν αὐτῶν τὴν βασιλείαν καὶ τὸν λαόν, ἵνα ὡς αὐτῶν ὡς Θεὸς προσκυνηθῆ, ὡς λέγει ὁ προφήτης· « Συνάξει πᾶσαν τὴν βασιλείαν αὐτοῦ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου ἕχρι δυσμῶν ὅς κε κελήκοι, καὶ ὅς οὐς κε κελήκοι, πορεύονται μετ' αὐτοῦ. » Καὶ Ἰερემίας δὲ εἰς αὐτὸν χρώμενος παραβολῇ, φησὶν οὕτως· « Πέρδιξ ἐφώνησε, συνήγαγεν ἂ οὐκ ἔταξε, ποτῶν τὸν πλοῦτον αὐτοῦ οὐ μετὰ κρίσεως· ἐν ἡμέραις ἡμερῶν καταλείψουσιν αὐτὸν, καὶ ἔσται ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν αὐτοῦ ἄφρων. »

Ὁὐ βλάψει οὖν διὰ τὸ προκαείμενον, καὶ τὴν τέχνην τοῦ ζώου διηγήσασθαι, καὶ οὐ μὴ τὴν ἀπεφήνατο (14) ὁ προφήτης τὸ βητὸν, τῇ τοῦ ζώου παραβολῇ χρώμενος· τοῦ γὰρ πέρδικος κενοδόξου ζώου ὑπάρχοντος, ἐπὶ τὴν πλησίον ἴσην ἑτέρου πέρδικου κλιθεὶς ἔχουσαν νεοσσούς, ἀποπτόντος τοῦ πατρὸς αὐτῶν εἰς τὴν νομὴν, μιμούμενος τὴν τοῦ ἀλλοτρίου φωνὴν προσκαλεῖται πρὸς ἑαυτὸν τοὺς νεοσσούς· οἱ δὲ νομίσαντες

¹³ Isa. xiv, 13-15. ¹⁴ Ezech. xviii, 9. ¹⁵ Etiam superius cap. 15, hæc citata ut prophetica. ¹⁶ Jer. xvii, 11.

(13) Τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ. In partitione operis, supra cap. 5, p̄sūt Hippolytus se quinto loco dicturum esse περὶ πλάνης τοῦ Ἀντιχρίστου. Itaque pro πρᾶξιν, emenda fidenter τὴν πλάνην αὐτοῦ. Et hoc ex tota serie probari potest. Cap. 55 vocat τὴν τέχνην τοῦ ζώου, et mox, καταλείψαντες τὸν πλάνον. Id. — Non est tamen necessaria hæc Tanaquilli Fabri emendatio: quia πρᾶξις, ut vox generalis, etiam πλάνην Antichristi potest denotare. FABRIC.

(14) Ἀπεφήνατο. Sic emendavi ex Catena Græca in Jerem. cum esset ἀπεφρίνατο, ac reliqua ita mutila essent, ut vix ullus ex eis congruus sensus elici posset. Erit et hoc argumento, esse hanc veram Hippolyti lucubrationem, non quam spuriam ejus nomine Picus vulgavit, in qua nulla hæc exstant. Ad sensum vero Hippolyti (qui et aliorum plurium Græcorum Patrum, necnon et Hieronymi) perdicem sic vocare vel excludere alienos pullos, qui deinde verum parentem agnoscant et alienum relinquunt; alienum a natura hujus animalis, docti recentiores animadverterunt, quod nobis proprie usque vulgato perdicem est: aliaque sunt veri perdicis vitia auctoribus sacris profanisque notata; in quibus Origenes ad Jerem. laudatum locum, τὸ μαροθησάτων καὶ τὸ ἀκάθαρτον numerat, quod callidissimum cavendo pulis animal, et quod salacissimum, ut se mares alii alios ineamt, etc. Aliud genus avis multis ostendit Bochartus *De animalibus sacris Scripturæ*, tomo I, oblongo rostro, qualis fere nostra rusticula, nec nobis satis notum, cujus ea indoles, ut aliena ova fovet et excludat, habeatque ac vocet ut suos, alienos pullos, qui et deserant. Familiarissimum istud in gallinis domesticis; quæ anatum, anserum, aliaque ova fovet et excludant, pullos-

dixisti in corde tuo: Ascendam in celum, super stellas cæli ponam solium meum; ero similis Altissimo. Nunc autem in infernum descendes, ad fundamenta terræ¹³. » Simili quoque ratione Ezechiel: « Nunquid dicens loqueris interficientibus te: Deus sum ego? Tu vero homo, et non Deus¹⁴. »

LIV. Cum his locis, Antichristi tum tribus probata sit, tum ejus exhibitio ac interitus; nomen quoque obscure designatum sit ac sub ænigmate; videamus et quid acturus sit. Ipse enim congregabit ad se omnem populum ex omni regione qua dispersi sunt, velut suos ipsius filios, asciscens propriosque adhibens, restitutum se regionem pollicitus, regnumque illorum ac populum suscitaturum, ut ab eis tanquam Deus adoretur, sicut ait propheta: « Congregabit omne regnum suum a solis ortu usque ad occasum. Quos vocaverit, et quos non vocaverit, cum eo venient¹⁵. » Jeremias quoque sic de illo loquitur sub avis metaphora: « Perdix clamavit: congregavit quæ non peperit; faciens divitias suas non cum judicio. In dimidio dierum derelinquent enim; et erit in novissimis diebus suis insipiens¹⁶. »

LV. Nihil ergo officiet, præsentis argumenti gratia, quominus etiam animalis artem astumque enarremus, ac ostendamus, non frustra prophetam hæc locutum esse, ejus animalis usum similitudine. Nam cum perdicem superbum animal sit, ubi prope alterius perdicis nidum in quo sint pulli, viderit, quorum parens ad pastum avolarit, æmula alieni voce, ad se pullos vocat: pulli vero suam ipsam

que non suos frustra vocitent, cum illi ex indole quod nacti sunt, mox nati acilient; puta anates aquis inhlant iisque innatant, spreta gallinæ voce, quæ nec sic ut suos, alienos fetus fovere desint; tantum illius ex innato prolis amore stupor. Nec aliter videatur de illa ave, quam Jeremias exemplo usurpavit; ac parabola scite avaros reprehendit, qui sine judicio opes non eis permanens congregent, sæpe etiam in vita dimittendas, nedom cum vita morte eis commutanda erit. Grotii expositio, dictum hoc a propheta, quod perdicem ova sæpe subventanea sunt, ut Arist., L vi, c. 2, tradidit aliique; nihil ad rem aut ex mente prophetæ: nec ejus comparatio hoc petit, sed quod avis sic frustra, nulloque suo commodo, alienos, pro suis, pullos excludat. Ægyptium κῆρ vocat in Beresith Rabbà, R. Josue, Caninæ filius, nec aliter Chrysostomus, in Catena, *Perdicem Ægyptiam*, quod præcipue in Ægypto sit id genus avis. Montanam esse, nec tanti pretii, ut in illa venator debeat operam perdere, indicat, quod se illi David comparat, persequente Saule inter montana. Illud ἐφώνησε, « vocavit, » cum in Hebræis non existet, additum videtur a Septuaginta; qua voce, et quod συνήγαγε transtulimus aliique, « fovit, » illam sibi fabellam habuere Græci interpretes, ad quam nihil sacer textus cogit: qui, vel si vox illa Hebraica esset, « congregare, » ut sentit David Kimchi, aliter intelligendum esset, quam ut velit vocare et congregare, quos ex alienis ovis, ut suos exclusisset; velut fere præter gallinas, quibus ipsi aliena ova supponimus, sunt illæ omnes aves, quibus cuculus sua supponit, exesis illarum ovis. COMEST.

parentem eam existimantes, ad illam accurrunt. A Gloriatumque illa ac sibi placet in alienis pullis, quasi in suis. Reverso autem vero parente suaque ipsius voce in clamante, ea pulli agnita, relictoque seductore, ad verum se parentem conferunt. Eodem similiter tropo usus est propheta, translata in Antichristum fabula. Is namque ad se ipse humanum vocabit genus, eos sibi addicere studens: nempe abs se omnes liberatum iri pollicitus, qui sibi ipsi salutem præstare non potest.

LVI. Is igitur congregatis ad se, qui ubique gentium de populo existens increduli, illorum rogatu ac suasionem veniet, ut sanctos, eorum inimicos ac adversarios ulciscatur, quemadmodum ait apostolus et evangelista: « Judex erat in civitate, qui Deum non timebat, nec hominem reverebatur. Vidua autem quædam erat in illa civitate quæ interpellabat eum, dicens: Vindica me de adversario meo. At ille volebat per multum tempus. Post hæc autem dixit intra se: Etsi Deum non timeo, nec hominem reverere, tamen quia molesta est mihi hæc vidua, vindicabo illam⁷⁵. »

LVII. Judicem iniquitatis, qui nec Deum timeat, neque hominem reveretur, citra ullam dubitationem Antichristum vocat, ut qui filius diaboli sit et vas Satanzæ. Regnum enim adeptus, adversus Deum efferris incipiet, qui nec vere Deum timeat, neque Filium Dei omnium vere judicem reveretur. Dicendo autem esse viduam in civitate, ipsam Jerusalem designat, quæ plane vidua est, a perfecto ac caelesti sponso Deo derelicta. Hæc illum adversarium suum et non Servatorem vocat, non intelligens quod diotum est a Jeremia propheta: « Pro eo quod non crederent veritati, tunc loquetur populo huic et Jerusalem spiritus erroris⁷⁶. » Sed et Isaias similiter: « Eo quod noluerit populus iste bibere aquam Siloe quæ vadit cum silentio, sed vult habere Rasin et filium Romelæ regem super vos; propterea ecce Dominus adducet super vos aquam fluminis, sortem et multam, regem Assyriorum⁷⁷. » Regis symbolo Antichristum significat, quemadmodum etiam alius propheta dicit: « Et erit hæc a me pax, quando Assyrius supervenerit in terram vestram, et quando ascenderit super montes vestros⁷⁸. »

LVIII. Quin et Moyses similiter, cum præciseret fore ut populus verum mundi Salvatorem repelleret

⁷⁵ Luc. xviii, 2-5. ⁷⁶ Jer. iv, 11. ⁷⁷ Isa. viii, 6, 7.

⁷⁸ Mich. v, 5.

(15) *Silodm*. Combef., *Σιλωμ*. Sic apud LXX. (16) *Kal istai adte h par' emou eirhne*. « Et erit hæc a me pax. » Græca Vulg.: *Autē eirhne*, vel ut ms. Alex., *autē h eip*. « erit illi pax. » Sed Hebraica masculino genere et rectum ad Christum referunt, de quo superiores versiculi, quibus nostra magis accedunt. Nempe ipse pax nostra adversus Assur, et quo illius potentiam infringamus, sive est Antichristus, sive quisvis alius tyrannus: quo

αὐτῶν ἰδιὸν πατέρα αὐτῶν ὑπάρχειν, προστρέχουσιν αὐτῶν. Ὁ δὲ γαυριᾶ ἐν τοῖς ἀλλοτριῶς τέκνοις, ὡς ἐν ἰδίοις· ἐπανεληθόντος δὲ τοῦ ἀληθινοῦ πατρὸς, καὶ βοησαντος τῇ ἰδίᾳ φωνῇ, ἐπιγόντες οἱ νεοσοὶ, καταλείψαντες τὸν πλάνον πορεύονται ἐπὶ τὸν ἀληθινὸν πατέρα. Τῷ αὐτῷ ὁμοίως μετεχρήσατο ὁ προφήτης τρόπῳ περὶ τοῦ Ἀντιχριστοῦ· ὡς προσκαλέσεται πρὸς ἑαυτὸν τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλότρια ἰδιοποιεῖσθαι βουλόμενος, λύτρωσιν πᾶσιν ἐπαγγελλόμενος, ἑαυτὸν οὖσα μὴ θυνάμενος.

Ὅστις οὖν ἐπισυνάξας πρὸς ἑαυτὸν τὸν πάντοτε ἀπειθῆ λαὸν γεννημένον, ἔρχεται παρακαλούμενος ὑπ' αὐτῶν διώκειν τοὺς ἁγίους, ἐχθροὺς καὶ ἀντιδικούς αὐτῶν ὑπάρχοντας, καθὼς φησὶν ὁ ἀπόστολος καὶ εὐαγγελιστὴς: « Κριτὴς ἦν ἐν πόλει τὸν Θεὸν μὴ φοβούμενος, καὶ ἀνθρώπον μὴ ἐντρέπομενος. Χήρα δὲ τις ἦν ἐν τῇ πόλει ἐκαίνη, ἣ παρεκάλει αὐτὸν, λέγουσα: Ἐκδικήσον με ἀπὸ τοῦ ἀντιδικοῦ μου. Ὁ δὲ οὐκ ἠθέλην ἐπὶ χρόνον ὑστερον μέντοι εἶπεν ἐν ἑαυτῷ λέγων· Εἰ καὶ τὸν Θεὸν οὐ φοβοῦμαι, οὐδὲ ἀνθρώπον ἐντρέπομαι, ἀλλὰ γε διὰ τὸ παρενοχλεῖν με τὴν χήραν ταύτην, ἐκδικήσω αὐτήν. »

Κριτὴν μὲν οὖν ἀδικίας, τὸν μῆτε τὸν Θεὸν φοβούμενον, μῆτε ἀνθρώπον ἐντρέπομενον, ἀδιστακτικῶς τὸν Ἀντίχριστον λέγει, ὡς οὖν ἔντα τοῦ διαβόλου, καὶ σκηνῶς τοῦ Σατανᾶ· ἄρξεται γὰρ βασιλεύσας κατὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαίρεσθαι, μῆτε ἀληθῶς τὸν Θεὸν φοβούμενος, μῆτε τὸν Ἰδὸν τοῦ Θεοῦ κριτὴν πάντων ἔντα ἐντρέπομενος. Χήραν δὲ λέγων εἶναι ἐν τῇ πόλει, αὐτὴν τὴν Ἱερουσαλήμ σημαίνει, ἥτις ἔντως ἐστὶ χήρα, κατὰλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ τελείου καὶ ἰπουρανίου Θεοῦ νυμφίου· ἥτις τοῦτον ἀντίδικον ἑαυτῆς, καὶ οὐ Σωτῆρα ἀποκαλοῦσα, μὴ ἐπιγνοῦσα τὸ εἰρημένον ὑπὸ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου: « Ἀνθ' ὧν ἠπειθήσαν τῇ ἀληθείᾳ, τότε λαλήσει τῷ λαῷ ταῦτα καὶ τῇ Ἱερουσαλήμ πνεῦμα πλανήσεως. » Καὶ Ἠσαίας δὲ ὁμοίως: « Διὰ τὸ μὴ βουληθῆναι τὸν λαὸν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωᾶ (15), τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ κτείν, ἀλλὰ (βούλεσθαι) ἔχειν τὸν Ῥασὶν καὶ τὸν οὖν Ῥομαίων βασιλέα ἐφ' ὑμῶν· διὰ τοῦτο ἰδοὺ Κύριος ἀνάγει ἐφ' ὑμᾶς τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. » Βασιλέα ἐν συμβόλοις τὸν Ἀντίχριστον λέγει, καθὼς καὶ ἑτέρος προφήτης φησὶ: « Καὶ ἔσται αὕτη ἡ παρ' ἐμοῦ εἰρήνη (16), ὅταν ὁ Ἀσσύριος ἐπιβῇ ἐπὶ τὴν γῆν ὑμῶν, καὶ ἐπιβῇ ἐπὶ τὰ ὄρη ὑμῶν. »

Καὶ Μωϋσῆς δὲ ὁμοίως, προγινώσκων ὅτι μαλλήσει ὁ λαὸς ἀπωθεῖσθαι καὶ ἀποβάλλεσθαι τὸν ἀληθῆ τῷ

scilicet nobis a Deo, de illo victoria præstatatur. — *Ἐπὶ τὰ ὄρη*. Hebraica, « domus, » et quidem excelsas ac « palatia, » quomodo etiam Syr. Vulg. Græca, τὴν χώραν, « regionein vestram, » quod communis est, aliudque videantur Septuaginta reddidisse. An ὄρη, quod ita Hippolytus, quasi montium altitudine et mole illa palatia et ædes viderentur, per auctorem Scripturis non insuetum? Combef.

κῆμον σωτήρα, συναίρεσθαι δὲ τῇ πλάνῃ, ἐπίγειον βασιλεία ἀιφρομένους, τὸν δὲ ἐπουράνιον ἀθετεῖν, φησὶν. « Οὐκ ἴδού ταῦτα συνήκται παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐσφράγιζται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου; ἐν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω, καὶ ἐν καιρῷ, ὅταν σφαλῆ ὁ πούς αὐτῶν. » Ἐσφάλησαν οὖν κατὰ πάντα, ἐν μηδενὶ σύμφωνοι τῇ ἀληθείᾳ εὐρισκόμενοι· μήτε κατὰ τὸν νόμον, διὰ τὸ παραβάτας αὐτοὺς (17) γενέσθαι· μήτε κατὰ τοὺς προφήτας, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς τοὺς προφήτας ἀνηρηκέναι· μήτε κατὰ τὴν τῶν εὐαγγελίων φωνήν, διὰ τὸ καὶ αὐτὸν τὸν σωτήρα σταυρωθῆναι· μήτε τοῖς ἀποστόλοις πειθόμενοι, διὰ τὸ καὶ αὐτοὺς ἐκδιωχθῆναι· πάντοτε ἐπιβουλοὶ καὶ προδόται τῆς ἀληθείας γενόμενοι, μισοθεοὶ καὶ μὴ φιλόθεοι εὐρισκόμενοι, καὶ οἱ τότε λαβόμενοι καιρὸν· ἐκδικίαν γὰρ παρὰ ἀνθρώπου θνητοῦ τυχεῖν εἰχονταὶ κατὰ τὸν δούλον τοῦ Θεοῦ ἐγειρόμενοι. Ὅς φυσικῶδεις ὅπ' αὐτῶν (18) ἄρχεται βίβλους κατὰ τῶν ἁγίων ἐπέμπευεν τοὺς πάντας πανταχοῦ ἀνακρίσθαι, τοὺς μὴ θέλοντας αὐτὸν σεβάξιν καὶ προσκυνεῖν ὡς Θεὸν, καθὼς φησὶν Ἡσαίας· « Οὐαὶ γῆς πλοίων πτέρυγες, ἐπέκεινα ποταμῶν Αἰθιοπίας· ὁ ἀποστέλλων ἐν θαλάσῃ ἡμέρα, καὶ ἐπιστολὰς βιβλίνας (ἐπάνω τοῦ ὕδατος· πορεῖσονται γὰρ ἄγγελοι κούφοι) πρὸς ἔθνος μετέωρον (19), καὶ ξένον λαὸν καὶ χαλεπὸν εἰς αὐτοῦς, ἔθνος ἀνέλπιστον καὶ κατακαπατημένον.

Ἄλλ' ἡμεῖς οἵτινες ἐλπίζοντες εἰς τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, διωκόμεθα κατακατοῦμενοι ὅπ' αὐτῶν τῶν ἀπίστον. Πλοίων γὰρ πτέρυγες εἰσὶν αἱ Ἐκκλησίαι· ἀπλάσσα δὲ ἐστὶν ὁ κόσμος, ἐν ᾧ ἡ Ἐκκλησία, ὡς ναῦς ἐν πελάγει χειμαῖζεται μὲν, ἀλλ' οὐκ ἀπώλλυται· ἔχει γὰρ μεθ' ἑαυτῆς τὸν ἔμπειρον κυβερνήτην Χριστόν· φέρει δὲ ἐν μέσῳ καὶ τὸ τρίπαιον, τὸ κατὰ τοῦ θανάτου, ὡς τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου μεθ' ἑαυτῆς βαστάζουσα. Ἔστι γὰρ αὐτῆς μὲν πρόρα, ἡ Ἀνατολή· πρόρμνα δὲ, ἡ Δύσις· τὸ δὲ κύτος (20), Μεσημβρία· σκαλας δὲ, αἱ δύο Διαθήκαι· σχοινία δὲ περιτεταμένα, ἡ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ σφιγγουσα τὴν Ἐκκλησίαν· λίνον (21) δὲ ὃ φέρει μεθ' ἑαυτῆς, τὸ λουτρὸν τῆς παλιγγενεσίας ἀνανεούσης τοὺς π-

¹⁷ Deut. xxiv, 34, 35. ¹⁸ Isa. xviii, 1, 2.

(17) Παραβάτας αὐτοῦς. Id. παραβάτας αὐτοῦ.

(18) Ἰπ' αὐτῶν. Combef., παρ' αὐτῶν.

(19) Πρὸς ἔθνος μετέωρον. Locus hic visus Hieronymo difficillimus, quem allegorice de hæreticis exponit. Μετέωρον, quod « excelsam » reddit, quasi obvia significatione, et post eum Nobilius, mihi non satisfacit. Putandi Septuag. voluisse vim Hebraicæ vocis reddere, quæ velut « distractum tractumque » sonat, hujus amplitudinis voce, ac qua forte nulla commodior existat. Sit ergo, « Ad gentem erectam, suspensi animi, consilia molientem, » ac si quid ejusmodi est. COMEER.

(20) Τὸ δὲ κύτος. Sic emendavi, cum repræsentarit Gudius, τὸ δὲ κύκλον· parumque felici conjectura, κολλον emendandum putaverit. Est hæc navis descriptio, ipsa accurata, cui proinde post proram et puppim, τὸ κύτος assignandum erat, tota media capacitas his intercepta et laterum amplitudo, quam sic Græci vocant. Athen., κατὰ μέσον τῆς νεῶς κύτος ἐν κολῆ, « medius navis venter, seu ventricosus alveus. » Nec aliter Jul. Pollux lib. 1, cap. 4, Περὶ μερῶν νεῶς· Καὶ τὸ μὲν ἑδαφος τῆς

ac abjiceret, errori vero consentiret, terrenum diligens regem, ac cœlestem spernens : « Nonne hæc, inquit, condita sunt apud me, et signata in thesauris meis? In die ultionis retribuam, et in tempore, cum labetur pes eorum ¹⁷. » Per omnia itaque lapsi sunt et erraverunt, qui in nullo veritati concordēs exstiterunt : nec in lege, quod eam transgressi sunt; nec in prophetis, quod prophetas quoque occiderunt; nec in Evangeliorum voce, quod et Salvatorem ipsum crucifixerunt; nec apostolis credentes, quod et illos persecuti sunt; ubique veritati insidias nectentes ejusque proditores, Dei magis odio ducti, quam ejus ullo amore devoti; qui et ipsi tunc ubi erunt nacti occasionem, mortalem hominem sui ultorem fore rogabunt, adversus Dei servos animis incitati. Quibus ille fastu tumens, libellos in omnes partes adversus sanctos destinare incipiet, ut qui eum colere et quasi Deum venerari noluissent, omnes ubique interficiantur; quemadmodum ait Isaias : « Væ terræ navium alæ, trans flumina Æthiopiæ. Qui mittit in mare obsides, et epistolas biblinas super aquam. Ibunt enim nuntii leves ad gentem erectam suspensique animi, et peregrinum populum sævumque in eos, gentem insperatam et conculcatam ¹⁸. »

LIX. Verum nos qui in Filium Dei speramus, ab infidelibus a quibus conculcamur, persecutionem patimur. Alæ enim navium, Ecclesie sunt; mare vero, mundus, in quo Ecclesia, velut navis pelagi salo, fluctibus jactatur, nec tamen naufragio perit; quippe cum solertem gubernatorem Christum secum habeat. Fert vero etiam in medio erectum adversus mortem tropæum, quæ videlicet crucem Domini secum portet. Est enim ejus prora, Oriens; puppis vero, Occidens; cavitas mediaque capacitas, Meridies; clavi, duo Testamenta; circumextenti funes, Christi charitas quæ Ecclesiam astringit; linum quod secum fert, lavacrum est regenerationis quæ fideles renovat, unde sunt illa præclara. Venti loco adest

νεὴς, κύτος καὶ γάστρια καὶ ἀμφιμήτριον ὀνομάζεται. Ubi non bene Rodolphus Gualtherus, « Pavimentum, fundum, alvum, ἀμφιμήτριον. » Dominus quidem ἑδαφος, « pavimentum » recte dicitur; navis, minime; sed, quod Hesych. et Suid. χώρημα, βάθος, πλάτος, « capacitas, profunditas, latitudo, » totus denique medius navis sinus et venter; ὄγκος Suid. non solum quod imo sternitur, quasi ad carinæ locum, quomodo videtur Gualtherus accepisse. quod vocat, pavementum. Κύτος in capite, tota illa pars quæ capillis tegitur, continetque ac obtegit cerebrum; quam quæ pavementum diceret, nā is scitus interpres esset. Id.

(21) Λίνον. Et hic πλοῖον erat : at quomodo navis sæcum πλοῖον fert, quasi navis navem? nam πλοῖον navis est, haud secus ac ναῦς. Miroreque Gudii non subvoluisse. Quod sic lavacro regenerationis comparet Hippolytus, nihil aliud commodius lino occurrit, quo sic capiuntur pisces, et cujus metaphora, prædicatio evangelica Proclo, Chrysost., etc., declaratur. Ejus itaque navis, quæ Ecclesia est, linum capiendis pisciculis : et ut jam

Spiritus ille e cœlis, quo fideles consignantur Deo. Habet pariter illi comites et ferreas anchoras, sancta nimirum Christi mandata, quæ ferri robur ipsum præferant. Quin et nautas a dextris atque sinistris habet, sanctorum angelorum more assistentes, quorum ope continetur atque munitur Ecclesia. In ea, scala quæ in altum ad antennam subvehit, imago est salutaris Christi passionis, fideles trahens ut in celos conscendant. Signa super antennam in altum sublata, prophetarum, martyrum et apostolorum in Christi regno quiescentium stipatus ordo.

LX. De persecutionis vero ærumna, quam adversarius Ecclesiæ inducet, etiam Joannes loquitur : « Et vidi signum magnum et mirabile, mulierem amictam sole, et luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim. Et in utero habens elamat parturiens, et cruciabat ut pareret. Et draco stetit ante mulierem quæ erat paritura, ut eam peperisset, filium ejus devoraret. Et peperit filium masculum, qui erat recturus omnes gentes. Et raptus est filius ad Deum et ad thronum ejus. Et mulier fugit in solitudinem, ubi habebat locum paratum a Deo, ut ibi eam pascant diebus mille ducentis sexaginta⁶⁶. Et tunc videns draco, persecutus est mulierem quæ peperit masculum. Et data sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum; ubi alitur per tempus et tempora et dimidium temporis, a facie serpentis. Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen, ut eam faceret rapi a flumine. Et adjuvit terra mulierem, et aperuit os suum, et absorbit flumen, quod miserat serpens ex ore suo. Et iratus est draco in mulierem, et abiit ut faceret bellum cum sanctis de ejus semine, qui custodiunt mandata Dei et habent testimonium Jesu⁶⁷. »

ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ. Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ ἀγίων τοῦ σπέρματος αὐτῆς, τῶν τηρούντων τὰς

LXI. Mulierem amictam sole clarissime Ecclesiam significavit, paterno indutam Verbo, quod sole micantem splendet. Dicendo vero, « lunam sub pedibus ejus, » cœlesti claritate lunæ in morem ornatum ostendit. Quod autem sit, « in capite ejus corona stellarum duodecim, » duodecim apostolos designat, per quos fundata est Ecclesia. « Et habens in utero clamat parturiens, et cruciabat ut pareret; » quia non cessat Ecclesia ex corde Verbum gignere, quod in mundo ab infidelibus persecutionem patitur. « Et peperit, inquit, filium masculum, qui

⁶⁶ Apoc. xii, 1-6. ⁶⁷ Ibid. 43, 17.

Christi ac Ecclesiæ membra sint, extra mundi profani salsedinem, lavacrum est regenerationis, quo sic Christo incorporamur. COMBER.

(22) Ψηφῶν. Velim discere quid istud in re nautica, quidve ita antennæ impositum illique imminens, ac quasi supervolitans, quod sanctos in Christi regno quiescentes, symbolo representet? Videntur esse, quæ Polluci lib. 1, cap. 9, ἀμβόλα καὶ σύμβολα, quæ in medio antennæ ponit, κατὰ τὸ

στεύοντες, ἔθεν δὴ ταῦτα λαμπρά· πάρεστιν ὡς πνεῦμα, τὸ ἀπ' οὐρανῶν, δι' οὗ σφραγίζονται οἱ πιστεύοντες τῷ Θεῷ· παρέπονται δὲ αὐτῇ καὶ ἄγκυραι σιδηραί, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ αἱ ἅγια ἐντολαί, δυναταὶ οὕσαι ὡς σίδηρος. Ἔχει δὲ καὶ ναῦτας δεξιούς καὶ εὐωνόμους, ὡς ἁγίους ἀγγέλους παρέδρους δι' ὧν αἰεὶ κρατεῖται καὶ φρουρεῖται ἡ Ἐκκλησία· κλίμαξ ἐν αὐτῇ εἰς ὕψος ἀνάγουσα ἐπὶ τὸ κέρασ, εἰκὼν σημεῖου πάθους Χριστοῦ, ἔλκουσα τοὺς πιστοὺς εἰς ἀνάδασιν οὐρανῶν· ψηφῶν δὲ (22) ἐπὶ τὸ κέρασ ἐφ' ὀψηλοῦ αἰνούμενοι (23), τάξεις προφητῶν, μαρτύρων τε καὶ ἀποστόλων, εἰς βασιλείαν Χριστοῦ ἀναπαυομένων.

Περὶ μὲν οὖν τῆς θλίψεως τοῦ διωγμοῦ, τῆς ἐσομένης ἐπὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ Ἰωάννης φησὶ· « Καὶ εἶδον σημεῖον μέγα καὶ θαυμαστὸν, γυναῖκα περιβεβλημένην τὸν ἥλιον, καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δεκαδύο· καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράζει ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν. Καὶ ὁ δράκων ἔστηκεν ἐνώπιον τῆς γυναίκης, τῆς μελλούσης τίκειν, ἵνα ὅταν τέκη, τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγη. Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρην, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἠρπάγη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ· καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου ἔχει τὸν τόπον ἐκεῖ ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα ἐκεῖ τρέψωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἐξήκοντα. Καὶ τότε ἰδὼν ὁ δράκων ἐδίωξε τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔτεκε τὸν ἄρρην· καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τοῦ αἰετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου τρέφεται ἐκεῖ καιρὸν καὶ καιροὺς καὶ ἡμισυ καιροῦ ἀπὸ πρωσώπου τοῦ ὕψους. Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις (ὄπισθον τῆς γυναίκης ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ ὕδωρ ὡς ποταμὸν· ἵνα ταύτην ποταμοφόρητον ποιήσῃ· καὶ ἐδοθήθησιν ἡ γῆ τῇ γυναικὶ, καὶ ἤνοιξεν τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν, ὃν ἔβαλεν ὁ ὄφις) τῇ γυναικὶ, καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ. »

Τὴν μὲν οὖν γυναῖκα τὴν περιβεβλημένην τὸν ἥλιον, σαφέστατα τὴν Ἐκκλησίαν ἐδήλωσεν ἐνδεδυμένην τὸν Λόγον τὸν Πατρῶν ὑπὲρ ἥλιον λάμποντα· σελήνην δὲ λέγων « ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, » δόξη ἐπουρανίως ὡς σελήνην κεκοσμημένην· τῷ δὲ λέγειν (24), « ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δεκαδύο, » δηλοῖ τοὺς δώδεκα ἀποστόλους, δι' ὧν καθίσταται ἡ Ἐκκλησία. « Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα κράζει ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τεκεῖν· » ὅτι οὐ παύσεται ἡ Ἐκκλησία γεννώσα ἐκ καρδίας τὸν Λόγον, τὸν ἐν κόσμῳ ὑπὸ ἀπίστων διωκόμενον. « Καὶ

ιστόν, « qua parte religatur malo; » sintque quasi rostra et insignia, quasi tessellati aliquid operis, quod præcipue vox illa sonat. Τὸ, ψηφῶν καὶ ψηφῶν, « rostrum avium, » orneosophium, est quasi corona, quæ istiusmodi ornamenta admittit et icunculas ac signa, superiori jam sede locata. Is.

(23) Αἰνούμενοι. Forte αἰρούμενοι. GUB. — Vel ἡρωημένοι ab αἰωρέω. ΤΑΝ. ΕΛΒ. (24) Τῷ δὲ λέγειν. COMBER. τὸ δὲ λέγειν.

ἔταξε, φησὶν, υἱὸν ἄρρενα, ὃς μέλλει ποιμαίνειν πάντα τὰ ἔθνη· τὸν ἄρρενα καὶ τέλειον Χριστὸν παῖδα Θεοῦ, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον καταγγελλόμενον, ἀεὶ τίκτουσα ἡ Ἐκκλησία, διδάσκει πάντα τὰ ἔθνη. Τὸ δὲ λέγειν, ἡ ἱεράκη τὸ τέκνον αὐτῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν θρόνον αὐτοῦ· ὅτι ἑπουράνιος ἐστὶ βασιλεὺς, καὶ οὐκ ἐπίγειος ὁ δὲ αὐτῆς ἀεὶ γεννώμενος, καθὼς καὶ Δαβὶδ προανεφώνει λέγων· « Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. » « Καὶ εἶδε, φησὶν, ὁ δράκων, καὶ ἐδίωξε τὴν γυναῖκα, ἥτις ἔταξε τὸν ἄρρενα· καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναίκι αἱ δύο πτέρυγες τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον, ὅπου τρέφεται ἐκαὶ καιρὸν, καὶ καιρούς, καὶ ἡμῶν καιροῦ ἀπὸ προσώπου τοῦ ὄφους. » Αὐταὶ εἰσὶν αἱ χιλιάς διακοσμίας ἐξήκοντα, τὸ ἡμῶν τῆς ἑβδομάδος, ὃς κρατήσει τύραννος, διώκων τὴν Ἐκκλησίαν φεύγουσαν ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, καὶ ἐν ἐρημίᾳ κρυπτομένην ἐν τοῖς ὄρεσιν, ἔχουσαν μεθ' αὐτῆς οὐδὲν ἕτερον, εἰ μὴ τὰς δύο πτέρυγας τοῦ ἀετοῦ τοῦ μεγάλου, τοῦτέστιν, Ἰησοῦ Χριστοῦ πίστιν, ὃς ἐκτείνων τὰς ἁγίας χεῖρας ἐν ἁγίῳ ξύλῳ, ἠπλώσει δύο πτέρυγας, δεξιὰν καὶ ἰουάνυμον, προσκαλούμενος πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ σκεπάζων ὡς ὄρνις νεσσούς. Καὶ γὰρ διὰ Μαλαχίου φησὶ· « Καὶ ὄμην τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά μου ἀναστρεῖ Ἥλιος

λέγει δὲ καὶ ὁ Κύριος· « Ὅταν ὄσχη τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστὼς ἐν τόπῳ ἁγίῳ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω· τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, καὶ ὁ ἐπὶ ὄρους, μὴ καταβαινέτω ἀραι τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ, καὶ ὁ ἐν ἀγρῷ, μὴ ἐπιστρέψατω εἰς τὰ ὀπίσω ἀραι τὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ. Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις, καὶ ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις· ἔσται γὰρ τότε θλίψις μεγάλη, ὅποια οὐ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς κόσμου, καὶ εἰ μὴ ἐκολοδώθησαν αἱ ἡμέραι ἐκείναι, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σὰρξ. » Δανιὴλ δὲ λέγει· « Καὶ δώσουσι βδέλυγμα ἐρημώσεως (26) ἡμέρας χιλίας διακοσμίας ἐνενηκόντα. Μακάριος ὁ ὑπομείνας καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χιλίας διακοσμίας ἐνενηκόντα πέντε. »

Ὁ δὲ μακάριος Παῦλος ὁ ἀπόστολος γράφων πρὸς Θεσσαλονίκαις, φησὶν· « Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτῆς (26), εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τοῦ νοός, μήτε θροαῖσθαι, μήτε διὰ πνεύματος, μήτε διὰ λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῶν ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ μέρα τοῦ Κυρίου· μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἂν μὴ εἴθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς

⁹⁵ Psal. cix, 1. ⁹⁶ Apoc. xi, 2. ⁹⁷ Malach. iv, 2. 20-23. ⁹⁸ Dan. xi, 31; xii, 11, 12.

(25) βδέλυγμα ἐρημώσεως. Græca Vulg. ἠφανισμένον. Videtur Hippolytus esse memoria hæc scripsisse; ut qui dies mille ducentos nonaginta quinque ponit, ubi Hebræa omnesque interpretes mille trecentos triginta quinque habent, quanquam nusquam proclivior διαφωρία et error, quam in numeris. Eiusdem Matthæi verba parum luxata, aliter ac Græca Vulg. omnesque alii habent. COMBER.

erat rectorus omnes gentes; » nimirum Ecclesia, dum Christum Dei masculam ac perfectam prolem, qui Deus et homo prædicatur, semper parit, docet omnes gentes. Porro dicendo : « Raptus est filius ejus ad Deum et ad thronum ejus; » celestem regem, non terrenum esse significat, qui ex illa semper nascitur, ut etiam David pronuntiavit, dicens : « Dixit Dominus Domino meo : Sede a dextris meis; donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. » « Et vidit, inquit, draco et persecutus est mulierem, quæ pepererat masculum. Et datæ sunt mulieri duæ alæ aquilæ magnæ, ut volaret in desertum, ubi alitit per tempus et tempora et dimidium temporis, a facie serpentis. » Hi sunt dies mille ducenti sexaginta (dimidium scilicet hebdomadæ) quibus tyrannus rerum potietur, persequens Ecclesiam fugientem de civitate in civitatem, et in solitudine in montibus latitantem, nullo alio tutam præsidio, quam duarum alarum aquilæ magnæ; fidei scilicet Jesu Christi, qui, extensæ sancta cruce sanctis manibus suis, duas extenuas alas, dexteram atque sinistram, vocans ad se omnes fideles, ac velut gallina oves protegens. Nam et ait per Malachiam : « Vobis qui timetis nomen meum, orietur Sol justitiæ; et sanitas in pennis ejus. » δικαιοσύνης, καὶ ἰασις ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ. »

LXII. Ait vero etiam Dominus : « Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto (qui legit, intelligat), tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes; et qui in tecto, non descendat tollere vestem suam; et qui in agro, non revertatur ut tollat aliquid de domo sua. Væ autem prægnantibus et lactantibus in diebus illis. Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi. Et nisi breviati fuissent dies illi, non salva fieret omnis caro. » Daniel autem ait : « Et dabunt abominationem desolationis dies mille ducentos nonaginta. Beatus qui exspectavit et pervenit ad dies mille ducentos nonaginta quinque. »

LXIII. Beatus item Paulus apostolus scribens ad Thessalonicenses, ait : « Rogamus autem vos, fratres, ὑπὲρ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτῆς (26) nostri aggregationem in ipso, ut non cito moveamini a sensu, neque turbemini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolas, tanquam nobis auctoribus, quasi instet dies Domini : ne quis vos decipiat ullo modo; quoniam nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui est adversarius, et extollitur

⁹⁹ Matth. xxiv, 15-22; Marc. xiii, 14-20; Luc. xxi,

(26) Ἐπ' αὐτῆς. Et hoc singulare. Græca Vulg. ἐπ' αὐτὸν, referendo ad Christum, non ad adventum, τῆς παρουσίας. Sensus tamen altus est et expeditus, ut respiciat raptum electorum ac præstantium justorum ad eum in aera : quæ eorum aggregatio in ipso Domini adventu, cujus commonefacere potuit Paulus eosdem Thessalonicenses, eorumque animos ad eum erigere. Id.

super omnem qui dicitur Deus aut numen, ita ut in templo Dei soleat, ostentans se esse Deum. Non meministis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? Et nunc obstruculum scitis, ut ille reveleter in suo tempore. Nam mysterium jam operatur iniquitatis; tantum qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat. Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, et destruet illustrationem adventus sui: cujus adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute et signis et prodigiis mendacibus, et in omni deceptione injustitiæ, in iis qui pereunt, eo quod charitatem veritatis non receperunt. Et propter hoc mittet illis Deus operationem erroris, ut credant mendacium; ut judicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed injustitiæ sponte adhaeserunt ⁶⁷. » Ait vero Isaias: « Tollatur impius, ne videat gloriam Domini ⁶⁸. »

LXIV. His itaque, charissime, futuris, unaque in duas divisa septimana, ac tunc apparente abominatione desolationis duumque Domini prophetarum ac præcursorum cursu consummato, ac jam mundi universi appetente consummatione; quid reliquum est, quam ut Dominus et Salvator noster Jesus Christus Deus e caelis appareat, in quem speravimus? qui conflagrationem justumque judicium cunctis indicturus sit, qui in eum non crediderunt. Ait enim Dominus: « His jam fieri incipientibus, respicite et levate capita vestra, quoniam appropinquavit redemptio vestra ⁶⁹. Et capillus de capite vestro non peribit ⁷⁰. Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et fulget usque ad occidentem, sic erit adventus Filii hominis. Ubicumque fuerit cadaver, illic congregabuntur et aquilæ ⁷¹. » Fuit autem cadaver (26^a) in paradiso; ibi enim Adamus cecidit. Aitque rursus: « Tunc mittet Filius hominis angelos suos, et congregabit electos suos a quatuor ventibus caeli ⁷². » David quoque prænuntians judicium Domini apparitionem: « A summo caelo egressio ejus, inquit, et occursum ejus usque ad summum caeli, et non est qui se abscondat a calore ejus ⁷³. » Calorem vero, conflagrationem vocat. Sic autem Isaias: « Vade, populus meus, intra in cubiculum tuum; claudere ostium tuum; abscondere modicum aliquantum, donec pertranseat ira Domini. ⁷⁴ » Paulus item: « Revelatur enim ira Dei de caelo super omnem impietatem et injustitiam hominum, qui veritatem Dei in injustitia detinent ⁷⁵. »

⁶⁷ II Thess. II, 4-11. ⁶⁸ Isa. XXVI, 10. ⁶⁹ Luc. XXI, 28. ⁷⁰ Ibid., 18. ⁷¹ Math. XXIV, 27, 28. ⁷² Math. XXIV, 31. ⁷³ Ps. XVII, 7. ⁷⁴ Isa. XXVI, 20. ⁷⁵ Rom. I, 17.

(26^a) In Græco bis πτώμα usurpatur, ut apud Mathematicum *cadaver*, in explicatione vero Hippolyti *casum seu ruinam* significet. Quem in verbis lusum Latine representare penes interpretem non fuit.

EDIT. PATROL.

(27) Ὅτι. Gud., ὡς ἔστι.

(28) Τῶν δύο προφητῶν. In spurio illo tractatu *De Antichristo et mundi consummatione* a Pico vulgato, tertius testis et præcursor gloriosi Domini

ἀπολαίας, ὁ ἀντικείμενος καὶ ἐπαιρούμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸ ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι, ἀποδείκνυντα αὐτὸν ὅτι (27) ἐστὶ Θεός. Οὐ μνημονεύεται, ὅτι, ἔτι ὄν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; Καὶ νῦν τὸ κατέχον οὐρα, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν τῷ αὐτοῦ καιρῷ. Τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας· μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσου γένηται. Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομος, ὃν ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ· οὐ ἔστιν ἡ παρουσία κατ' ἐνέργειαν τοῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· ἀνὸς ὢν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο. Καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τὸ ψεῦδος, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκίησαντες τῇ ἀδικίᾳ. Ὁ Ἡσαίας δὲ λέγει· « Ἀρθῆτω ὁ ἀστέρας, ἵνα μὴ ἴδῃ τὴν δόξαν Κυρίου. »

Τούτων οὖν ἐσομένων, ἀγαπήτε, καὶ τῆς μίαις ἐβδομάδος εἰς δύο μερισθείσης, καὶ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως τότε ἀναφανέντος, καὶ τῶν δύο προφητῶν (28) καὶ προδρόμων τοῦ Κυρίου τελειωσάντων τὸν ἴδιον δρόμον, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου εἰς συντέλειαν λοιπὸν ἐρχομένου· τί περιλείπεται, ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ Σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἀπ' οὐρανῶν, εἰς ὃν ἠλπίζαμεν; ὅς ἐπάξει τὴν ἐκπύρωσιν καὶ τὴν δικαιοκρασίαν κατὰ τοὺς ἀπειθήσαντας αὐτῷ. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· « Ἀρχομένων λοιπὸν τούτων γίνεσθαι, ἀνακύψατε καὶ ἐπάρατε τὰς κεφαλὰς ὑμῶν, ὅτι ἤγγισεν ἡ ἀπολύτρωσις ὑμῶν. Καὶ θρήξ ἐκ τῆς κεφαλῆς ὑμῶν οὐ μὴ ἀπόλλυται. Ὅσπερ γὰρ ἡ ἀστραπή ἐγείρεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίνεται ἄχρι δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ὅπου ἂν ᾖ τὸ πτώμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί. » Πτώμα δὲ γεγένηται ἐν παραδείσῳ, ἐκεῖ γὰρ Ἀδάμ πίπτωσκεν· ὅς καὶ πάλιν λέγει· « Τότε ἀποσταλεῖ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ, καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων τοῦ οὐρανοῦ. » Καὶ Δαβὶδ προμηνύων τὴν κρίσιν καὶ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Κυρίου, φησὶν· « Ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἔξοδος αὐτοῦ, καὶ τὸ κατέντημα αὐτοῦ ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ· καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἀποκρυβῆσεται τῆς θέρμης αὐτοῦ. » Θέρμην δὲ λέγει τὴν ἐκπύρωσιν. Ἡσαίας δὲ αὐτῷ· « Βάβυς, λαὸς μου, ἐστάθεις εἰς τὸ ταμεῖόν σου, ἀπόκλεισον τὴν θύραν σου, ἀποκρύβηθι μικρὸν ὅσον ἕως ἂν παρέλθῃ ἡ ὄργη Κυρίου. » Παῦλος δὲ ὁμοίως· « Ἀποκαλύπτεται γὰρ

adventus, Joannes asseritur; quod minus probatum est, ut et opinio, quæ adhuc superstitem in carnè mortali eum affirmat; quanquam non sic dura di-gua censura videtur, ac inurit idem Pico, et quasi ea res ad fidem spectet. Nam Ephræmus Theopolitanus episcopus apud Photium, inter eas recenset quæstiones, quibus nihil fides lædatur, quidquid statuas. COMBER.

ἄργη Θεοῦ ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν καὶ ἀνομίαν ἀνθρώπων, τῶν τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀδικίᾳ καταχόμενων.

Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς βασι- A λείας τῶν ἁγίων, λέγει Δανιὴλ· « Καὶ πολλοὶ τῶν καθυπνόμενων ἐν γῆς χόματα, ἀναστήσονται αὐτοὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον [καὶ οὕτως εἰς ἐκείνην καὶ αἰσχύνῃ αἰώνιον]. » Ἡσαΐας λέγει· « Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται ἐν τοῖς μνημείοις, ὅτι ἡ δόξα τοῦ ἰσχυροῦ σου ἰαμα αὐτοῖς ἐστίν. » Ὁ Κύριος λέγει· « Πολλοὶ ἐν ἐπιγῆ τῇ ἡμέρᾳ ἀπούσονται τῆς φωνῆς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἱ ἀπούσαντες ζήσονται. » Ὁ δὲ προφήτης λέγει (29)· « Ἐγείραι, ὁ καθυπνόμενος, καὶ ἐξυγέρθητι ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφράσει σοὶ ὁ Χριστός (30). » Ἰωάννης δὲ λέγει· « Μακάριος καὶ ἅγιος ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀναστάσει τῇ πρώτῃ· ἐπὶ ταῦτον ὁ δεύτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν. » Ὁ γὰρ δεύτερος θάνατος, ἐστὶν ἡ λιμὴ τοῦ πυρὸς τοῦ ποτιμένου. Καὶ πάλιν ὁ Κύριος λέγει· « Ὅτε οἱ δικαιοὶ B ἐπλάμψουσιν, ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ. » Καὶ τοῖς ἁγίοις ἐρεῖ· « Αὐτὰ οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοκμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. » Πρὸς δὲ τοὺς ἀνόμους τι φησιν; « Ἰπάγετε ἀπ' ἐμοῦ οἱ πατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον, τὸ ἡτοκμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, » ὁ ἡτοκμασθὲν ὁ Πατήρ μου. Ἰωάννης δὲ λέγει· « Ἐξῶ οἱ κύνες, καὶ οἱ φαρμακοὶ, καὶ πόρνοι, καὶ φονεῖς, καὶ οἱ εἰδωλολάτραι, καὶ πᾶς πσιών καὶ φίλων ψεῦδος » ὅτι τὸ μέρος ὑμῶν ἐστὶν εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρὸς. Ὅμοιος δὲ καὶ Ἡσαΐας φησὶ· « Καὶ ἐξελεύσονται καὶ ἐβένται τὰ κῆλα τῶν παραβεβημένων ἐν ἐμοί. Καὶ ὁ σπάλξις αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὄραον πάση σαρκί. »

Παῦλος δὲ ὁ ἀπόστολος περὶ ἀναστάσεως τῶν C δικαίων πρὸς Θεσσαλονικεῖς γράφων φησὶν· « Οὐ θέλωμεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν περὶ τῶν κοιμημένων, ἵνα μὴ λυπηθῆτε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἀπίθει. Ἐὶ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ Θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἔξει σὺν αὐτῷ. Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἡμεῖς ὁ ζῶντες, οἱ περιεσπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας· ὅτι αὐτοὶ ὁ Κύριος ἐν καλεῖσμάτι, ἐν φωνῇ

29 Dan. xii, 2. 30 Isa. xvi, 19. 31 Joan. v, 25. 32 Ephes. v, 14. 33 Apoc. xi, 6 et 14. 34 Matth. xiii, 43. 35 Matth. xxv, 34. 36 Apoc. xii, 15, et xxi, 8. 37 Isa. lxvi, 24.

(29) Ὁ δὲ προφήτης λέγει. Existimat Epiphanius D aliquos desumpta haec ex Jeremiae apocryphis, quod ipsum Hieronymus suspicatur. Georgius Syncellus, qui illa apocrypha veritate potuit: Ἰδὴν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος σπανίως ἐχρησάτο τισιν ἐξ ἀποκρύφων χρησάτων. Ὡς ἔστιν φησὶν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους πρώτῃ Ἐπιστολῇ· Ὁ οὐρανόθεν οὐκ εἶδε, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐκὶ καρδίας ἀνθρώπου οὐκ ἀρέθη, καὶ τὰ εἶδε, ἐκ τῶν Ἑλλὰ ἀποκρύφων. Καὶ πάλιν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας, ἐκ τῆς Μιχάηλ Ἀποκαλύψεως· Ὅσα κερτομῆ τι ἐστίν, ὅσα ἀποδοχία, ἀλλὰ κερτὴ πτίσις. Καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίου, ἐκ τῶν Ἱερμίου λεγομένων ἀποκρύφων· Ἐγείραι ὁ καθυπνόμενος, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφράσει σοὶ ὁ Χριστός. Ἐ Caeterum etiam beatus Paulus nonnullarum, raro tamen, quibusdam auctoritatibus usus est, petitis ex libris apocryphis. Ut cum ait in Epistola prima ad Corinthios: Quae oculus non vidit, nec auris audivit, et in cor homi-

LXV. Caeterum de resurrectione et regno caelo- rum ait Daniel: « Multi de his, qui dormiunt in terrae pulvere, resurgent, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium et probrum sempiternum ». Isaias quoque dicit: « Resurgent mortui, et evigilabunt qui in monumentis sunt, quia ros lucis, qui a te est, sanitas illis est ». At Dominus: « Multi in illa die audient vocem Filii Dei, et qui audient, vivent ». Propheta quoque: « Excitare, qui dormis, et expergiscere a mortuis, et illucebit tibi Christus ». Joannes item: « Beatus et sanctus, qui habet partem in resurrectione prima; in hunc secunda mors non habet potestatem ». Nam secunda mors, stagnum est ignis urentis. Rursusque Dominus ait: « Tunc justi fulgebunt, sicut sol luces in claritate sua. » Et dicit sanctis: « Venite, benedicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi ». Ad improbos vero quid dicit? « Ite, maledicti, in ignem aeternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus; » quem paravit Pater meus. Joannes vero dicit: « Foris canes et venefici, et scortatores et homicidae, et idolis servientes, et omnis qui facit et amat mendacium », quia pars vestra est in gehenna ignis. Similiter autem et Isaias ait: « Et egredientur, et videbunt cadavera eorum qui pravaverunt suam in me. Vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur, et erunt in visionem omni carni ». ταλευτῆσαι, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται, καὶ

LXVI. Paulus autem apostolus de resurrectione justorum ad Thessalonicenses scribens ait: « Nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut et caeteri, qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum, adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus in adventum Domini, non praeveniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse Dominus in jussu, et in

38 Ephes. v, 14. 39 Apoc. xi, 6 et 14. 40 Matth. xiii, 43. 41 Matth. xxv, 34. 42 Apoc. xii, 15, et xxi, 8. 43 Isa. lxvi, 24.

nis non ascenderant, etc., ex Elias apocryphis. Et rursus in Epistola ad Galatas, ex Moysis Apocalypsi: Neque circumcisio aliquid est, neque praepitium, sed nova creatura. In Epistola quoque ad Ephesios: Surge qui dormis, et exsurge a mortuis, et illucescet tibi Christus, ex Jeremiae, quos vocant apocryphis. Nec his absimilia Origenes, etsi locus non occurrit; qui ipse multis locis apocryphis utitur, ac quandoque suum ex illis errorem confirmat praesistentiae animarum, Matth. xiv, Joan. i, etc. Hippolytus quoque propheticum hoc dictum Paulo usurpatum existimavit, sive ex apocrypho jam relato, sive quod ipsa veri Isaiae lx: « Surge, illaminare Jerusalem, etc. » ita composuit, et in veram lucem Christum usurpavit, ut S. doctor haud improbabiliiter sensit. Commenta. (30) Idem locus laudatur Eph. v, 14. G. Plura de illo dixi in Codice pseudoeptigrapho V. Test., p. 1103 seq. et p. 1074. FABRIC.

voce et tuba Dei descendet de caelo, et mortui in Christo resurgent primum. Deinde nos qui vivimus, qui residui sumus, simul cum eis rapiemur in occursum Domini in aera; et sic semper cum Domino erimus.

LXXVII. Hæc tibi paucis exposui, o Theophile, ex divinis Scripturis hausta, ut servando fide quæ scripta sunt, prospiciensque futura, inoffensum te Deo ac hominibus serves, expectans beatam spem, et illustrationem Dei, et Salvatoris nostri, in qua suscitatis sanctis nostris, cum eis lætabitur glorificans Patrem. Ipsi gloria in sempiterna sæcula sæculorum. Amen.

καὶ σάλπιγγι Θεοῦ καταθήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον· ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς ἀέρα· καὶ οὕτω πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἔσόμεθα.»

Ταῦτά σοι παρέστησα διὰ βραχέων ἀρυσάμενος, Θεόφιλε, ὅπως φυλάσῃς μετὰ πίστεως τὰ γεγραμμένα, καὶ προβλέπων τὰ ἐσόμενα, ἀπρόσκοπον ἑαυτὸν καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις φυλάξῃς, προσδεχόμενος τὴν μακαρίαν ἔλπιδα καὶ ἐπιφάνειαν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, ἐν ἣ ἀναστήσῃς τοὺς ἁγίους ἡμῶν σὺν αὐτοῖς εὐφρανθήσεται, δοξάζων Πατέρα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΙΟΥΔΑΙΟΥΣ

SANCTI HIPPOLYTI

EPISCOPI ET MARTYRIS

DEMONSTRATIO ADVERSUS JUDÆOS

FRANCISCO TURRIANO INTERPRETE.

I. Inclina aurem tuam, Judæe, et audi verba mea, et attende. Sæpe gloriaris tu, quod Jesum Nazarenum mortis condemnasti, et quod acetum et fel ei ad bibendum porrexisti; et hoc gloriosum putas. Accede igitur, et consideremus communiter, utrumne injuste gloriaris, o Israel, et illud parum aceti et fellis has horribiles minas tibi intulit; utrumne propter illud in istis infinitis annis humiliatus es.

II. Proceat igitur in medium, qui per Spiritum sanctum loquitur, et verax est, Davyd filius Jesse. Hic, cum quædam prophetice de vero Christo caneret, et Deum nostrum per Spiritum sanctum canendo celebraret, omnia quæ a Judæis in passione ejus facta sunt, clare denunciavit; ubi Christus qui se humiliavit, et formam servi Adam induit, tanquam ex persona nostra, invocat Deum Patrem qui in caelis est, et ait psalm. LXXVIII: « Serva me, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam

⁹ I Thess. iv, 12. ⁱ Tit. ii, 13.

(31) Ἐν τῷ ξη' ψαλμῷ. Annumerare Psalmos sive eorum numerum allegare, solemne illa jam pridem astate fuit scriptoribus: ut ex Origène, Cypria-

no, Lactantio, aliisque etiam antiquioribus constat. FABRIC.

Οὐκοῦν κλίνων τὸ οὖς σου ἐμοί, καὶ εἰσάκουσον τῶν ῥημάτων μου, καὶ πρόσχε, ὦ Ἰουδαῖε. Σὺ εἶ πολλάκις ἐκκαυχόμενος, ὅτι τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον θανάτῳ κατέκρινας, καὶ ἕξος καὶ χολὴν αὐτὸν ἐπότισας· καὶ σεμνόνῃ ἐπὶ τούτῳ. Δεῦρο οὖν κοινῶς ἐπισκεψόμεθα μήπως ἀδίκως καυχᾶσαι, ὦ Ἰσραὴλ, μήπως σοι τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ἕξος καὶ ἡ χολὴ τὴν φοβεράν σοι ταύτην ἐπήγαγεν ἀπειλήν· μήπως δι' αὐτοῦ ἐν τοῖς μυρλοῖς τούτοις ὑπάρχεις δεινοῖς.

Πραγέσθω τοίνυν εἰς μέσον ὁ διὰ Πνεύματος ἁγίου λαλῶν, ἀψευδὴς ὑπάρχων, Δαυὶδ ὁ τοῦ Ἰεσσαί. Οὗτος ψάλλον τινα προφητικῶς εἰς τὸν ἀληθῆ Χριστὸν, τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐμελίψθησε διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, πάντα τὰ ὑπὸ Ἰουδαίων εἰς αὐτὸν ἐν τῷ πάθει γινόμενα σαφῶς κατηγγεῖλατο· ἐν ᾧ ὁ Χριστὸς ὁ ταπεινῶσας ἑαυτὸν καὶ τὴν μορφήν τοῦ δούλου Ἀδάμ ἐνδυσάμενος, ὡς ἐκ προσώπου ἡμῶν ἐπικαλεῖται τὸν ἐν οὐρανοῖς Θεὸν Πατέρα, καὶ λέγει ἐν τῷ ξη' ψαλμῷ (31): « Σῶσόν με, ὁ Θεός, ὅτι εἰσέθλοσαν ὕδατα

no, Lactantio, aliisque etiam antiquioribus constat. FABRIC.

ἔως ψυχῆς μου ἐνεπάγγην εἰς ἵλιν βυθοῦ, » τούτέστιν A
εἰς τὴν φθορὰν τοῦ ἔδου, διὰ τῆς ἐν παραδείσῳ παρα-
κοῆς « καὶ οὐκ ἔστιν ὑπόστασις, » ἡγουν ἀντιλη-
ψις. « Ἐξέλειπον οἱ ὀφθαλμοὶ μου ἀπὸ τοῦ ἐλπίζειν
με ἐπὶ τὸν Θεόν μου, πότε ἤξει καὶ σώσει με. »

Ἐἶτα εἰπὼν τὰ ἐξῆς λέγει λοιπὸν ὡς ἐξ οἰκείου προσ-
ώπου ὁ Χριστός· « Ἀ οὐχ ἠρπαζόν, φησὶν, τότε ἀπε-
τίνυον » τούτέστιν, ἄπερ οὐχ ἡμαρτον, ὑπὲρ τοῦ
ἀμαρτήματος Ἄδὰμ ὑπέμεινα τὸν θάνατον. « Ἐπεὶ,
ὁ Θεός, σὺ οἶδας τὴν ἀφροσύνην μου, καὶ αἱ πλημμέ-
λειαι μου ἀπὸ σοῦ οὐκ ἀπεκρύβησαν » τούτέστιν, οὐ
γὰρ ἐπλημμέλησα, φησὶν· δι' ὃ « μὴ αἰσχυρθείησαν
οἱ ὑπομεινόντές μου ἰδεῖν » τὴν τριήμερον ἀνάστασιν,
τούτέστιν οἱ ἀπόστολοι. « Ὅτι ἐνεκά σου, » χάριν
τοῦ ὑπακούσαι σου, « ὑπήνεγκα ὀνειδισμὸν, » τούτέ-
στι τὸν σταυρὸν, ὅτε « ἐκάλυψαν ἐντροπῇ τὸ πρόσω-
πόν μου » οἱ Ἰουδαῖοι· ὅτε « ἀπηλλοτριωμένους ἐγενή-
θην τοῖς κατὰ σάρκα ἀδελφοῖς μου, καὶ ξένος
τοῖς υἱοῖς τῆς μητρὸς μου, » τούτέστι, Συναγωγῆς.
« Διότι ὁ ζῆλος τοῦ οἴκου σου, Πάτερ, κατέφαγέ με,
καὶ οἱ ὀνειδισμοὶ τῶν ὀνειδίζόντων σε, » καὶ θυόντων
τοῖς εἰδώλοις, « ἐπέπεσαν ἐπ' ἐμέ. » Διὸ « κατ' ἐμοῦ
ῥῥολέσχουν οἱ καθήμενοι ἐν πύλαις » Ἐξω γὰρ τῆς πύ-
λης με ἐσταύρωσαν « καὶ εἰς ἐμέ ἐψάλλον οἱ πίνον-
τες οἶνον, » τούτέστι τῇ τοῦ Πάσχα ἑορτῇ. « Ἐγὼ δὲ
τῇ προσευχῇ μου πρὸς σέ, Κύριε, » ἔλεγον· « Πάτερ,
ἄφες αὐτοῖς, » τοῖς ἔθνεσιν, διότι καιρὸς εὐδοκίας
τῶν ἐθνῶν. « Μὴ τοῖνον καταποντισάτω με καταγίγς »
πειρασμῶν, « μηδὲ καταπιέτω με βυθός, » τούτέστιν,
ὁ ἄδης. « Οὐ γὰρ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς
ἄβυσσον » — « μηδὲ συσχεῖται ἐπ' ἐμέ φρέαρ τὸ στόμα αὐτοῦ, »
τούτέστι τὸ μνημεῖον. « Ἐνεκα τῶν ἐχθρῶν μου ζῶ-
σαί με, » ἵνα μὴ καυχῶνται οἱ Ἰουδαῖοι λέγοντες·
Καταπίωμεν αὐτόν.

Ταῦτα δὲ πάντα Χριστὸς οικονομικῶς ὡς ἄνθρωπος
ἠύχετο, Θεὸς ὢν ἀληθινός. Ἄλλ', ὡς φθάσας εἶπον,
« ἡ μορφή τοῦ δούλου ἦν, » ταῦτα λέγουσα καὶ πά-
σχουσα. Δι' ὃ ἐπήγαγε λέγων· « Ὀνειδισμὸν προσεδό-
κησεν ἡ ψυχὴ μου καὶ τλαιπωρίαν, » τούτέστιν,
ἐκσυσιῶς ἔπαθον, οὐκ ἐκ τινος βίας· ὁμοῦς « ὑπέ-
μεινα συλλυπούμενον, καὶ οὐχ ὑπῆρξεν. » Ἀφέντες
γὰρ πάντες οἱ ἐμοὶ μαθηταὶ ἔφυγον· « καὶ παρακα-
λοῦντα, καὶ οὐχ εὔρον. »

Ἄκουσον νουνεχῶς, ὦ Ἰουδαῖε, τί φησὶν ὁ Χρι- D
στός· « Ἐδωκαν (32) εἰς τὸ βρώμα μου χολήν, καὶ εἰς
τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με βξος. » Καὶ ταῦτα μὲν
ἔπαθεν ἐξ ὑμῶν. Ἄκουσον τοῦ ἁγίου Πνεύματος λέγον-
τος καὶ τί ἀνταπέδωκεν ὑμῖν ἀντὶ τοῦ μικροῦ ἐκείνου
βξους. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης, ὡς ἐκ προσώπου τοῦ
Θεοῦ· Ἐγενήθη τὸ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα καὶ

⁹ Psal. LXXIII, 1 seqq. ¹⁰ Psal. xv, 10. ¹¹ Psal. LXXIII, 15. ¹² Philipp. II, 7. ¹³ Psal. LXXIII, 20, 21, 22. ¹⁴ Ibid. 22.

(32) Τί φησὶν ὁ Χριστός· ἔδωκαν. Origenes
lib. II contra Celsum, pag. 82, edit. Cantabr. : Γέ-
γραπται ἐν ἐξηχοστῷ ὀγδοῦ ψαλμῷ ἐν προσώπῳ τοῦ
Χριστοῦ· Καὶ ἔδωκαν εἰς τὸ βρώμα μου χολήν,
καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με βξος. Ἡ λε-
γέτωσαν Ἰουδαῖοι, τίς ἐστὶν ὁ ἐν τῷ προφήτῃ ταῦτα
λέγων, καὶ παραστησάτωσαν ἀπὸ τῆς ἱστορίας τὸν

ἀνελιφότα εἰς τὸ βρώμα ἐαυτοῦ χολήν, καὶ ποτισθέν-
τα βξος. « Scriptum est in sexagesimo octavo psal-
mo ex persona Christi : Et dederunt in cibum meum
fel, et in siti mea potaverunt me aceto. Aut dicant
Judæi quis est qui hæc apud prophetam loquitur, et
ex historia ostendant aliquem pro cibo felle pastum
potatumque aceto. » FABRIC.

dicit? manifestum est, eam miseriam dicere, in qua nunc (es) sunt Judæi.

VI. Audi deinde, quæ sequuntur : « Obscurentur oculi eorum, ne videant. » Atqui obscurati sunt vobis oculi animæ obscuracione tenebrosa et æterna. Siquidem orto vero lumine, vos tanquam in nocte erratis, in invia vos impingentes ac præcipitantes, qui viam illam reliquistis quæ aiebat : « Ego sum via ¹⁴. » Præterea, audi quod gravius et periculosius est; ait enim : « Dorsa eorum semper incurva ¹⁵ : » id est, ut serviant gentibus; non quadringentis triginta annis, ut in Ægypto; neque septuaginta, ut Babylone : sed *semper*, inquit, in servitutem incurva. Quid jam deinceps frustra, et vane liberationem hujus miseræ speras? Quod enim magis mirandum est, cæcitatem oculorum tuorum non injuste imprecatus est; sed quia tu oculos ejus (Christi) velasti, cum eum alapis cædebas : idcirco dorsum tuum semper in servitutem incurva. Et quia sanguinem ejus cum ira effudisti, audi remunerationem : « Effunde, inquit, super eos iram tuam; et furor iræ tuæ comprehendat eos ¹⁶. » Et : « Fiat commoratio eorum deserta; » templum scilicet illud celeberrimum.

VII. Sed quare, o propheta, edissere nobis, cur templum devastatum est? an propter illam olim vituli fabricationem? an propter populi idololatriam? an propter sanguinem prophetarum? an propter adulteria et fornicationes Israel? Minime, inquit: in omnibus enim illis semper veniam et indulgentiam ferebant; sed quia Filium Auctoris beneficiorum interfecerunt, ipse enim est coæternus Patri. Unde ait: Sit, Pater, « templum eorum devastatum ¹⁷. Quoniam quem tu » propter salutem mundi volens « percussisti, ipsi persecuti sunt : » id est, ipsi me violenta et injusta morte persecuti sunt. Hoc enim significat, « et super dolorem vulnerum meorum addiderunt. » Prius habui dolorem tanquam amator hominum propter errorem gentium : sed huic dolori alium suo errore adjunxerunt. Idcirco, Pater, « appone iniquitatem super iniquitatem eorum, et afflictionem super afflictionem; et non intrent in justitiam tuam, » id est, in regnum tuum; sed « deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur ¹⁸, » id est, cum sanctis patribus et patriarchis suis.

VIII. Quid ad hæc dicis, Judæe? Non hæc dicit Matthæus, neque Paulus, sed David christus tuus, qui contra te decernit, qui propter Christum pertimescendam sententiam retribuit et pronuntiat; et tanquam ille magnus Job, ad vos contra justum et veram loquentes ita effatur : Emisti Christum tanquam servum; venisti ad eum tanquam ad latronem in hortum.

IX. Producam in meum etiam prophetiam Salomons de Christo, quæ aperte et perspicue, quæ

¹⁴ Joan. xiv, 6. ¹⁵ Psal. lxxviii, 24. ¹⁶ Ibid. 25.

(35) Οὕτως. Forte δε.

Α εις ἀνταπόδοσιν. » Ποίαν ἀνταπόδοσιν λέγει; εὐθελον, τὴν νῦν κατέχουσιν σε δυστυχίαν.

Ἔτα ἀκουσον καὶ τὰ ἐξῆς· « Σκοπισθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τοῦ μὴ βλέπειν. » Ἄλλ' ἐσκοπισθήσῃ τοῖς τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοῖς σκοπισμῶν ἀφεγγῆ καὶ αἰώνιον. Ἀνατελιαντος γὰρ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, ὑμεῖ; ὡς ἐν νυκτὶ πλανᾶσθε, καὶ ἀνοδίας προσκίπτοντες καὶ κρημνιζόμενοι ὡς καταλείψαντες τὴν ὁδὸν τὴν λέγουσαν· « Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. » Ἔτα ἀκουσον καιριώτερον· « Καὶ τὸν νῦτον αὐτῶν διαπαντός σύγκαμψον. » τούτεστιν, ἵνα δουλεύωσιν τοῖς ἔθνεσιν, οὐ τετρακόσια ἔτη καὶ τριάκοντα, ὡς ἐν Αἰγύπτῳ· οὔτε ἑβδομήκοντα, ὡς ἐν Βαβυλῶνι, ἀλλὰ διαπαντός φησὶν, εἰς δουλείαν σύγκαμψον. Λοιπὸν τί κενὸς ἐλπιδας ἔχεις ἀπαλλαγῆναι προσδοκῶν τῆς κατεχούσης σε τλαιικωρίας; Τὸ γὰρ παραδοξότερον· καὶ οὐκ ἀδικῶς τὴν τῶν ὀμμάτων σου τύφλωσιν ἐπηύξατο· ἀλλ' ὅτι ἐκάλυψας τὰ τοῦ Χριστοῦ ὀμματα, οὕτως (35) αὐτὸν ἐβράβειζες· καὶ διὰ τοῦτο τὸ νῦτόν σου διαπαντός σύγκαμψον εἰς δουλείαν. Καὶ ἐπειδὴ τὸ αἷμα αὐτοῦ μετὰ ὀργῆς ἐξέχεας, ἀκουσον τὸ ἀντιῶρον· « Ἐρχεο ἐπ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν σου, καὶ ὁ θυμὸς τῆς ὀργῆς σου καταλάβοι αὐτούς. » Καὶ· « Γενηθήτω ἡ ἔπαυλις αὐτῶν ἡρημωμένη. » πρόδηλον ὁ ναὸς ὁ περιδόητος.

Διὰ τί, ὦ προφήτα, εἶπὲ ἡμῖν, τίνος χάριν ὁ ναὸς ἡρημώθη; ἄρα διὰ τὴν πάλαι μοσχοποιίαν; ἄρα διὰ τὴν τοῦ λαοῦ εἰδωλολατρείαν; ἄρα διὰ τὸ τῶν προφητῶν αἷμα; ἄρα διὰ τῆς μοιχείας καὶ πορνείας Ἰσραὴλ; Οὐδαμῶς, φησὶν· ἐπὶ πᾶσιν γὰρ ἐκαίνοις πάντοτε συγγνώμης καὶ φιλανθρωπίας ἤξειοντο· ἀλλ' ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ Ἐδερνήτου ἐθανάτωσαν· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ τῷ Πατρὶ συναβδίου. Ὅθεν λέγει· Γενηθήτω, ὦ Πάτερ, « ὁ ναὸς αὐτῶν ἡρημωμένος· ὅτι ἐν σὺ » πρὸς σωτηρίαν κόσμου ἐθέλοντι « ἐπάταξας, αὐτοὶ κατεδίωξαν. » σημαίνει δὲ, αὐτοὶ δὲ βιαίῳ καὶ καταδίκῳ θανάτῳ με κατεδίωξαν, « καὶ ἐπὶ τὸ ἄλγος τῶν τραυμάτων μου προσέθησαν. » Πρότερον μὲν ἄλγος εἶχον ὡς φιάνθρωπος διὰ τὴν πλάνην τῶν ἔθνῶν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ ἄλγος προσέθηκάν μοι ἕτερον, πλανηθέντες καὶ αὐτοὶ. Διόπερ « πρόσθεθες ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, καὶ θλίψιν ἐπὶ θλίψιν, καὶ μὴ εἰσαλθέτωσαν ἐν δικαιοσύνῃ σου, « τούτεστιν εἰς τὴν βασιλείαν σου· ἀλλ' « ἐξάλειψθήτωσαν ἐκ βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφίτων, » τούτεστι, μετὰ τῶν ἁγίων πατέρων καὶ πατριαρχῶν αὐτῶν.

Τί λέγεις πρὸς τοῦτο, ὦ Ἰουδαῖς; Οὐ λέγει Ματθαῖος, οὐδὲ Παῦλος, ἀλλὰ Δαυὶδ ὁ σὸς χριστὸς (34), ὁ τὰς φοβεράς ἀποφάσεις διὰ Χριστὸν ἀντιδιδόμενος καὶ φθεγγόμενος· καὶ ὡς ὁ μέγας Ἰωβ, ἐρῶν πρὸς ὑμᾶς τῷ δικαίῳ καὶ ἀβυσσοῖ λέγοντας, οὕτως· Ἠγάρασας τὸν Χριστὸν δουλοκρατῶς, ἤλθες πρὸς αὐτὸν ληστρικῶς ἐν τῷ κήπῳ.

Φέρω δὲ ἐς μέσον καὶ τὴν προφητείαν Σολομῶν, τὴν λέγουσαν περὶ Χριστοῦ, τὴν τὰ πρὸς Ἰουδαίους

¹⁷ Cf. Math. xxiii, 38. ¹⁸ Psal. lxxviii, 27, 28, 29.

(34) Σὸς χριστός. Uctus tuus. Fama.

σαφῶς καὶ ἀριθμητικῶς διαγγέλλουσιν· οὐ μόνον τὰ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἀλλὰ τὰ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα αὐτοῖς συμβαίνειν διὰ τὴν αὐθάδειαν καὶ τὸλμαν, ἣν ἐποίησαν ἀρχηγῶ τῆς ζωῆς. Λέγει γὰρ ὁ προφήτης· « Οὐ διαλογίσαντο οἱ ἄσους » περὶ Χριστοῦ « εἰπόντες, ὀρθῶς· Ἐνδρεύσομεν τὸν δίκαιον, ὅτι δόσχητος ἡμῖν ἐστὶ, καὶ ἐναντιοῦται τοῖς ἔργοις καὶ τοῖς λόγοις ἡμῶν, καὶ ὀνειδίζει ἡμῖν ἁμαρτήματα νόμου, καὶ ἐπαγγέλλεται γινῶσιν εἶναι Θεοῦ, καὶ Παῖδα Θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάζει. » Ἐτά φησιν· « Βαρὺς ἡμῖν ἐστὶ καὶ βλεπόμενος· ὅτι ἀνόμιός ἐστι τοῖς ἄλλοις ὁ βίος αὐτοῦ, καὶ ἐξηλλαγμέναι αἱ τρίβοι αὐτοῦ. Εἰς κίβδηλον ἐλογίσθημεν αὐτῷ, καὶ ἀπέχεται τῶν ὁδῶν ἡμῶν, ὡς ἀπὸ ἀκαθαρσιῶν, καὶ μακαρίζει ἔσχατα δικαίων. Ἔκαὶ πάλιν ἀκουσον, ὦ Ἰουδαίε. Οὐδεὶς ἐκ τῶν δικαίων ἢ προφητῶν ἐκάλεσεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Λέγει οὖν αὐθις ὡς ἐκ προσώπου Ἰουδαίων ὁ Σολομὼν περὶ τούτου τοῦ δικαίου ὃς ἐστὶν ὁ Χριστός· « Ὅτι ἐγένετο ἡμῖν εἰς ἔλαχρον ἐνοσιῶν ἡμῶν, καὶ ἀλαζονεύεται Πατέρα Θεοῦ. Εἰδώμεν οὖν εἰ οἱ λόγοι αὐτοῦ ἀληθεῖς εἰσιν, καὶ πειράσωμεν τὰ ἐν ἐκβάσει αὐτοῦ· εἰ γὰρ ἔσται ὁ δίκαιος (35) Υἱὸς Θεοῦ, ἀντιλήψεται αὐτοῦ, καὶ βύσεται αὐτὸν ἐκ χειρὸς ἀνθεστηκότων. Θανάτῳ ἀσχημονι καταδικάσωμεν αὐτὸν· ἔσται γὰρ ἐπισκοπὴ αὐτοῦ ἐκ λόγων αὐτοῦ. »

Καὶ πάλιν ὁ Δαυὶδ ἐν Ψαλμοῖς λέγει περὶ τὸν μέλλοντα αἰῶνα· « Τότε λαλήσει πρὸς αὐτοὺς » ὁ Χριστός « ἐν ὀργῇ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. » Καὶ πάλιν Σολομὼν περὶ Χριστοῦ καὶ Ἰουδαίων φησιν, ὅτι ὅτε στήσεται ὁ δίκαιος ἐν παρρησίᾳ πολλῇ κατὰ τὸ πρόσωπον τῶν θλιψάντων, καὶ τῶν ἀθετούντων τοὺς λόγους αὐτοῦ, « Ἰδόντες παραθήσονται φόβῳ δεινῷ καὶ ἐκστήσονται ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, καὶ ἐροῦσιν ἐν ἑαυτοῖς μετανοοῦντες, καὶ διὰ στενωχωρίαν πνεύματος στενάχοντες· Ὁτός ἐστιν ὁ ἐσοχόμενος ποτε εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμού. Οἱ ἄφρονες τὸν βίον αὐτοῦ ἐλογισάμεθα μανίαν, καὶ τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἄτιμον. Πῶς καταλογίσθη ἐν υἱοῖς Θεοῦ, καὶ ἐν ἁγίοις ὁ κληρὸς αὐτοῦ ἐστίν; Ἄρα ἐπλανήθημεν ἀπὸ ὁδοῦ ἀληθείας, καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης φῶς οὐκ ἀπέλαμψεν ἡμῖν, καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀνέτειλεν ἡμῖν. Ἄνομίαις ἐνεπλήσθημεν τριβόις καὶ ἀπωλείας. Διδωδεύσαμεν ἐρήμους ἀδάπτους, τὴν δὲ ὁδὸν Κυρίου οὐκ ἐγνώσαμεν. Τί ὠφέλησεν ἡμᾶς ἡ ὑπερηφάνια ἡμῶν; παρήλαδεν ἐκεῖνα πάντα ὡς σκιά (36).

³⁵ Sap. II, 1, 12, 13. ³⁶ *ibid.* 15, 16. ³⁷ Sap. II, 14, 16, 17, 20. ³⁸ Psal. II, 5. ³⁹ Sap. V, 2-9.

(35) Δίκαιος. Vulg., *verus*.

(36) Apud Simonem de Magistris, qui opusculum hoc, paucis mutatis, Latine iterum edidit (*l. l.*, App., p. 452), pergitur his verbis : *Attendite sen-*

A Judæos spectant, edisserit; non solum quæ hoc tempore evenisse eis cernimus, sed quæ in futuro evenient propter contumaciam, et id quod ausi sunt in Christum principem vitæ. Ait enim propheta : « Non recte cogitaverunt impii » de Christo « dicentes : Circumveniamus justum, quoniam inutilis est nobis, et contrarius est operibus et sermonibus nostris, et improperat nobis peccata legis; et promittit se scientiam Dei habere, et Filium Dei se nominat ³⁷. » Postea dicit : « Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius; et immutata sunt via ejus. Tanquam negaces æstimati sumus ab illo, et abinet se a viis nostris tanquam ab immunditiis, et præfert novissima justorum ³⁸. » Et rursus audi, Judæe. Nemo ex justis vel prophetis vocavit se filium Dei. Ait igitur iterum Salomon in persona Judæorum de hoc justo, qui est Christus : « Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum : et gloriatur Patrem se habere Deum. Videamus ergo, si sermones illius veri sint, et tentemus, quæ erunt novissima illius : si enim est justus Dei Filius, suscipiet illum, et liberabit illum de manibus contrariorum. Morte turpissima condemnemus eum : erit enim respectus ejus ex sermonibus illius ³⁹. »

X. Et rursus David in Psalmis ait de futuro seculo : « Tunc loquetur ad eos » Christus « in ira sua; et in furore suo conturbabit eos ³⁷. » Et iterum Salomon de Christo et Judæis dicit, quod quando stabit justus in magna constantia ante faciem eorum qui eum affixerunt, et sermones ejus repudiarunt, « videntes turbabuntur timore horribili, et mirabuntur in subitatione insperata salutis; et dicent intra se penitentiam agentes, et præ angustia spiritus gementes : Hic est, quem habuimus aliquando in derisum, et in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illius existimabamus insaniam, et finem illius sine honore. Quomodo computatus est in filiis Dei, et in sanctis sors illius est? Ergo erravimus a via veritatis; et justitiæ lumen non luxit nobis, et sol non ortus est nobis. Lasciati sumus in via iniquitatis et perditionis. Ambulavimus vias difficiles; viam autem Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia nostra? transierunt omnia illa tanquam umbra ³⁹. » *Desunt quædam.*

sum, etc.; hæc leguntur inter Opera Cypriani, incerto auctori ascripta. Vide *Patrologia Latina* tom. IV, col. 919. Edit. Patr.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΕΚ ΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ ΛΟΓΟΥ

ΤΟΥ ΕΠΗΓΕΓΡΑΜΜΕΝΟΥ

ΚΑΤΑ ΠΛΑΤΩΝΑ (36'), ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟΣ ΑΙΤΙΑΣ

S. HIPPOLYTI

EX LIBRO

ADVERSUS GRÆCOS

QUI INSCRIBITUR

ADVERSUS PLATONEM, DE CAUSA UNIVERSI

Stephano Le Moyne interprete, cujus versio alicubi recensita.

(GALLAND. *Fel. Patr.*, II, 431.)

I. Et ille est dæmonum locus. Nunc necesse est A dicere de *hade*, in quo continentur animæ iustorum atque iniquorum. Hades locus est in ipsa creatione inconditus et inornatus; receptaculum subterraneum in quo lux mundi non splendet. Luce vero in isto loco non fulgent, necesse est tenebras ibi esse perpetuas. Locus ille tanquam carcer et custodia destinatus est animabus, in quo constituti sunt angeli custodes, dividentes varias et temporarias pœnas, secundum cujusque mores, actiones et facinora. In isto receptaculo locus quidam separatur, lacus nimirum ignis inextinguibilis, in quem nullum adhuc conjectum et detrusum fuisse suspicamus: præparatus vero est ad determinatam a Deo diem, cum

(36') *Katà Πλάτωνα*. In monumento marmoreo B in quo hujus scripti diserta mentio occurrit, non legitur *κατὰ Πλάτωνα*, ut edidit David Hoeschelius ad Photium pag. 9, eumque secutus Stephanus le Moyne, sed *πρὸς Πλάτωνα*. Est tamen bene Græcum etiam *κατὰ Πλάτωνα*, pro « adversus Platonem; » quemadmodum *κατὰ* cum accusandi casu optimis quoque scriptoribus notat, quod « ex adverso » vel « e regione » situm est, ut pluribus e Thucydide exemplis Henricus Stephanus demonstravit. Apud Zonaram vi, 4, *Annal.*, *κατὰ Πλάτωνος* legitur. FABRIC. — Scripti hujus Hippolytei duo insignia fragmenta exstant in *Parallelis* Damascenicis Rufucaldinis, pagg. 755, 789, quibuscum editum Fabricianum in primis contulimus: ubi et ipsemet et editor Lequienius *κατὰ Πλάτωνος* restituit.

Καὶ οὗτος μὲν ὁ περὶ δαιμόνων τόπος (37). Περὶ δὲ ἄλλου, ἐν ᾧ συνέχονται ψυχὰι δικαίων τε καὶ ἀδίκων, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Ὁ ἕξῃς, τόπος ἐστὶν ἐν τῇ κτίσει (38) ἀκατασχεύαστος, χωρὶον ὑπόγειον, ἐν ᾧ φῶς κόσμου οὐκ ἐπιλάμπει· φωτὸς τοίνυν ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ μὴ καταλάμποντος, ἀνάγκη σκότος διηνεκῶς τυγχάνειν. Τοῦτο τὸ χωρὶον ὡς φροῦρον ἀπενεμήθη ψυχαῖς, ἐφ' ᾧ κατεστάθησαν ἀγγέλων φρουροί, πρὸς τὰς ἐκάστων πράξεις διανεμόντες τὰς τῶν τρόπων (39) προσκαίρους κολάσεις· ἐν τούτῳ δὲ τῷ χωρίῳ τόπος ἀφώρισται τις, λίμνη πυρὸς ἀσθέστου, ἐν ᾧ μὲν οὐδέπω τινὰ καταβρέφεται (40) ὑπελήφραμεν· ἐσκαύσται δὲ εἰς τὴν προωρισμένην ἡμέραν ὑπὸ Θεοῦ (41), ἐν ᾗ δικαίας κρίσεως ἀπό-

(37) *Kat... τόπος. Nat... λόγος cod. ms.* Coislinianus apud Havercampum in *Append. ad Josephum* tom. II, pag. 145. Habent quoque λόγος pro τόπος *Parallela* Dam. pag. 789, et rectius, ut videtur: « Hactenus de dæmonibus dictum sit. » (38) *Ἐν τῇ κτίσει. Reddit le Moyne, « in ipsa creatione. » Fabric., « in rerum natura. » Lequien., « in rebus creatis. »* (39) *Ἐν τῶν τρόπων. Parallel., τῶν τρόπων. Et mox, λίμνης πυρὸς. Minus recte.* (40) *Καταβρέφεται. Parallel., καταβρέφεται. Conjecit Hoeschelius legendum καταβρέφεται.* (41) *ὑπὸ Θεοῦ. Parallel., παρὰ Θεοῦ. Mox ἀξίως, « pro ipsorum merito » vertit Lequien. Ibid. statim προσενεχθῆ.*

φασίς μία πᾶσιν ἀξίως προσεναχθείη. Καὶ οἱ μὲν ἄδικοι καὶ θεῶ ἀπειθήσαντες, τὰ τε μάταια ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων κατεσκευασμένα εἰδῶλα ὡς θεῶν τιμήσαντες, ταύτης τῆς ἀβίβλου κολάσεως, ὡς αἰτιομαστῶτων γινόμενοι, προσκριθῶσι (42)· οἱ δὲ δίκαιοι τῆς ἀφάρτου καὶ ἀνεκλείπτου βασιλείας τύχῳσιν, οἱ ἐν τῷ ἔθῃ (45) νῦν μὲν συνέχονται, ἀλλ' οὐ τῷ αὐτῷ τόπῳ, ᾧ καὶ οἱ ἄδικοι (44). Μία γὰρ εἰς τοῦτο τὸ χωρίον κάθοδος, οὗ τῆ πύλῃ ἐφροσῶτα ἀρχάγγελον ἕμα στρατιᾷ πεπιστεύκαμεν· ἦν πύλῃν διελθόντες (45) οἱ καταγόμενοι ὑπὸ τῶν ἐπὶ τὰς ψυχὰς τεταγμένων ἀγγέλων (46), οὐ μὲν ὁδῶ πορεύονται· ἀλλ' οἱ μὲν δίκαιοι, εἰς δεξιὰ φωταγωγούμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν ἐφροσῶτων κατὰ τόπον ἀγγέλων ὑμνούμενοι, ἄγονται εἰς χωρίον φωτεινόν· ἐν ᾧ οἱ ἀπ' ἀρχῆς δίκαιοι πολιτεύονται, οὐχ ὑπ' ἀνάγκης κρατούμενοι, ἀλλὰ τῆς τῶν ὁρωμένων ἀγαθῶν θέας (47) ἀεὶ ἀπολαύοντες, καὶ τῆ τῶν ἐκάστοτε καινῶν προσδοκίᾳ (48) ἠδόμενοι, κάκεινα τούτων βελτίω ἠγούμενοι. Οἱς δὲ τόπος οὐ καματηφόρος γίνεται· οὐ καύσων, οὐ κρύος, οὐ τριβόλος ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ τῶν πατέρων δικαίων τε ὁρωμένη (49) ἕψις πάντοτε μειδιᾷ, ἀναμενόντων τὴν μετὰ τοῦτο τὸ χωρίον ἀνάπαυσιν καὶ αἰωνίαν ἀναβίωσιν ἐν οὐρανῷ. Τοῦτω δὲ ὄνομα κίχλησχομεν κόλπον Ἀβραάμ. Οἱ δὲ ἄδικοι εἰς ἀριστερὰ ἔλκονται ὑπὸ ἀγγέλων κολαστῶν, οὐκέτι ἐκουσίως πορευόμενοι, ἀλλὰ μετὰ βίας ὡς δέσμοι ἐλκόμενοι· οἱς οἱ ἐφροσῶτες ἀγγελοὶ διαπέμπονται ὀνειδίζοντες (50), καὶ φοβερῶ ἡμῶντι ἐπαπειλοῦντες, εἰς τὰ κατώτερα ὠδοῦντες· οὗς ἀγομένοους (51) ἔκωσιν οἱ ἐφροσῶτες ἕως πλησίον τῆς γέννησις· οἱ ἔγγιον ὄντες τοῦ μὲν βρασημοῦ ἀδιαλείπτως ὑπακούουσι (52), καὶ τοῦ τῆς θερμῆς ἀτμοῦ οὐκ ἀμοιροῦσιν. Αὐτῆς δὲ τῆς ἐγγίονος ἕψεως, τὴν φοβεράν καὶ ὑπερβαλλόντως θέαν (53) τοῦ πυρὸς ὁρῶντες, καταπετήγασιν, τῆ προσδοκίᾳ τῆς μελλούσης κρισείας, ἥδη δυνάμει κολαζόμενοι. Ἀλλὰ καὶ οὗ τῶν (54) τῶν πατέρων χωρὸν καὶ τοὺς δικαίους ὁρῶσι, καὶ

A una sententia iusti iudicii de omnibus iuste feretur. Et iniusti quidem et Deo increduli, colentes ut Deum idola vana hominum manibus opera præparata, isti æterno supplicio, in variis sordibus inquinati, ad iudicabuntur; iusti vero, reguli incorruptibilis et indesituri potentur. Qui nunc quidem in *hæc* continentur, sed non in eodem loco in quo iniusti concluduntur. Unus est quippe descensus ad istud receptaculum, ad cuius portam archangelum cum exercitu collocatum credimus. Quam portam prætereuntes ii qui deducuntur ab angelis animarum præsidibus, non una et eadem via pergunt. Sed iusti ad dextram pergentes per mediam lucem, et multos circumstantes angelos qui illos hymnis prosequantur, tandem ad locum lucidissimum perveniunt. B In quo iusti ab initio conversantur, non necessitate coacti, sed contemplatione bonorum quæ vident semper fruuntur, et novorum cuilibet destinatorum spe et expectatione recreantur, illa multo meliora et potiora præsentibus apud se reputantes. Quibus locus ille nullos labores et molestias parit. Non ibi ardor, non frigus, non tribulus, sed patrum iustorumque vultus subridet, expectantium post illud receptaculum, quietem et æternam vitam in cælo. Locum vero istum vocamus *sinum Abrahami*. In iusti vero ad sinistram trahuntur ab angelis tortoribus, non sponte incedentes, sed vi et violentia ut vincti rapiuntur; quos angeli instantes et urgentes comitantur, illos convitiis lacessentes, torvis oculis minitantes et ad inferiora detrudentes. Sic porro deductas animas præsidēs angeli trahunt usque ad confinia gehennæ. Et qui tam prope sunt, audiunt semper agitationem et æstum, et non sunt expertes vaporis et fumi, ab isto calore manantis et assurgentis. Proxima autem ista visione, videntes terribile et immodicum spectaculum ignis, horrent quasi gelu constricti propter expectationem futuri iudicii, quasi modo jam supplicio affecti. Sed et ibi non

(42) Προσκριθῶσι. Parallel., προκρ.
 (43) Ἐν τῷ ἔθῃ. Ἄδης ex veterum mente generale receptaculum animarum post illarum e corpore discessum, ubi bonis bene in loco φωτεινῷ, malis male in σκοτιωτέρῳ. Vide Colomesii *Κεμίηλια litteraria*, cap. 28, et Svicerum in Ἄδης. Hinc est quod sinum Abrahamæ et paradisum quidam collocarunt ἐν τῷ ἔθῃ. Olympiodorus in caput iii Ecclesiastæ, pag. 624: Ἢ μὲν ἱστορία τὸν παράδεισον ἐπὶ γῆς εἶναι διδάσκει. Τινὲς δὲ ἐφησαν ἔτι καὶ ὁ παράδεισος ἐν τῷ ἔθῃ τυγχάνει· ἑτέροις δὲ ἔδοξε τὸν παράδεισον ἐν οὐρανῷ εἶναι. Quin et in oratione Dominica precati sunt Macedones Christiani, teste Hugone Brughiono: Πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν ἔθῃ. FABRIC.
 (44) Ὁ καὶ οἱ ἄδικοι. Parallel., ὡς οἱ δίκαιοι.
 (45) Διελθόντες. « Transeuntes » reddit Fabricius.
 (46) Τεταγμένων ἀγγέλων. Constituti. apostol. lib. viii, cap. 41: Ἄγγελοι εὐμενῆς παράστησον αὐτῷ, καὶ κατατάξον αὐτὸν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνός σοι εὐαρεστησάντων. « Angelos ei exhibe placidos, eumque colloca in sinu patriarcharum, prophetarum, apostolorum, omniumque qui tibi a sæculo placuerunt. » Vide ibi Cotelerium, et interpretes ad Luca: xvi, 22, nec nou

Macarium, περὶ ἐξόδου ψυχῆς δικαίων καὶ ἀμαρτωλῶν. FABRIC.
 (47) Θέας. Parallel., θεωρίας.
 (48) Ἐκάστοτε καινῶν προσδοκίᾳ. Parallel., ἐκάστοτε καινῶν ὁρωμένων προσδοκίᾳ. « Et novorum quæ creberrime contemplantur, expectatione delectati. » Mox ibid., βελτίωνα.
 (49) Πατέρων δικαίων τε ὁρωμένη. Parallel., πατέρων δικαίων ὁρωμένη. « Justorum patrum conspecta facies undique ridet. »
 (50) Ἄγγελοι διαπέμπονται ὀνειδίζοντες. Parallel., Ἄγγελοι ἐπιγελῶντες διαπέμπονται, ἐπὶνειδίζοντες. « Quos præsidēs angeli irridendo dimittunt, eosque exprobrantes, etc. » Mox eadem Parallela, εἰς τὰ κατώτερα μέρη.
 (51) Οὗς ἀγομένοους. Sic codex Rupefucald. in Paralleliis Damasc. Editi, & ἀγομένας.
 (52) Ἐγγιον... ὑπακούουσι. Parull., ἐγγίονες... ὑπακούουσι.
 (53) Ὑπερβαλλόντως θέαν. Parallel., ὑπερβαλλόντως ξανθὴν θέαν. « Immodice flavum seu rufum spectaculum. »
 (54) Καὶ οὗ τῶν. Parallel., καὶ οὗτοι τῶν δικαίων χωρὸν. x. τ. λ. « Sed nec illi iustorum regionem. » Mox, ὡς μήτε δίκ.

vident patrum chorum (54*) nec justos, et hoc ipso torquentur. Nam in medio chaos magnum et profundum extenditur et firmatur⁵⁴, adeo ut nullus sit ex justis misericordia ductus qui illuc transire et excipi possit; nec ullus injustus qui audeat præterire.

II. Et hæc de hæc dicenda erant, in quo continentur omnium animæ, usque ad tempus quod Deus determinavit, tunc omnium resurrectionem facturum, non animas ex corpore in corpus aliud detruendo, sed eadem ipsa corpora iterum excitando. Quæ dissoluta videntes, si fidem denegatis, o Græci, discite non esse increduli. Animam enim credentes factam, et immortalem a Deo conditam, secundum sententiam Platonis, in tempore; non debetis non credere, quod Deus potens est corpus ex iisdem elementis compositum et factum, ad vitam illud revocans, immortale reddere. Illud enim possibile, hoc vero impossibile, non dicitur de Deo. Nos ergo credimus et corpus resurrecturum. Si enim corrumpitur, non omnino perditur; terra enim recipiens illius reliquias, illas servat; et efflorescunt factæ instar seminis et terræ pinguedini implicatæ et immersæ. Et seminatum quidem granum, nodum seminatur; et ad imperium vero Dei creatoris florens, indutum et gloriosum exsurgit, non antequam moriens dissolvatur et terræ commisceatur. Adeo ut non vane credamus resurrectionem corporum. Nam etiamsi ad tempus solvatur corpus, propter primam ab initio transgressionem perpetratam; tanquam in conflatario terræ mandatur, rursus aliquando reformandum: non tale quale nunc, resurrecturum, sed purum et non amplius corruptioni obnoxium. Et cuilibet corpori sua propria anima reddetur; et illo induta, non morsore marcescet, sed cum illo gaudebit, pura purum inhabitans. Cui nunc in mundo juste comes facta, et non habens in ulla re illum insidiatorem, hoc rursus accipiet cum omni gaudio. Injusti vero non immutata assument corpora, nec liberata affectibus et morbis, neque illa glorificata accipient; sed in iis quibus finierunt vitam certe judicabuntur.

III. Omnes enim, sive justus, sive injustus, ducuntur coram Deo Verbo. Illi enim Pater omne iudicium dedit⁵⁵. Et ille voluntatem Patris implens, iudex adveniet; ille, inquam, quem nos Christum vocamus. Neque enim Minos aut Rhadamanthus quos vos fingitis, Græci, iudices erunt; sed ille quem Deus et Pater glorificavit, de quo alibi particulatim disseruimus, in gratiam eorum qui quæ-

⁵⁴ Luc. xvi, 26. ⁵⁵ Joan. v, 22.

(54*) In Græco χωρον, regionem. Interpret. legit άλλα και οὐ τὸν... χωρον. EDIT. PATROL.

(55) Μετενσωματωται. Rejicit auctor dogma de metempsychosi, a Platone aliisque propugnatum. FABRIC.

(56) Ὅρατες, εἰ ἀπιστεῖτε. Sic locum restitui-mus ex Paralleliis. Alii, ὁρῶντες ἀπιστεῖτε.

(57) Κατὰ τὸν Πλάτωνος λόγον. Plato in Timæo. FABRIC.

(58) Σύνοστον... ποιῶν. Deest σύνοστον in Pa-

Α ἐπ' αὐτῶ τοῦτω καταζόμενοι. Κάος γὰρ βαθύ και μέγα ἀνά μέσον ἐσθῆρικται, ὥστε μὴ δίκαιον συμπάθησαντα προσδέξασθαι, μήτε ἄδικον τολμήσαντα διαλεῖν.

Ὅτος ὁ περὶ ἔθου λόγος, ἐν ᾧ αἱ ψυχὰι πάντων κατέχονται, ἔχρι καιροῦ ὅν ὁ θεὸς ἐρισεν, ἀνάστασιν τότε πάντων ποιησόμενος, οὐ ψυχὰς μετασωματῶν (55), ἀλλ' αὐτὰ τὰ σώματα ἀνιστῶν. Ἄ λελυμένα ὁρῶντες εἰ ἀπιστεῖτε (56), μάθετε μὴ ἀπιστεῖν. Τὴν γὰρ ψυχὴν γενετήν και ἀθάνατον ὑπὸ θεοῦ γεγονέναι πιστεύσαντες, κατὰ τὸν Πλάτωνος λόγον (57), χρόνῳ μὴ ἀπιστήσητε, ὡς και τὸ σῶμα ἐκ τῶν αὐτῶν στοιχείων σύνθετον γενόμενον δυνατὸς ὁ θεὸς ἀναβιώσας ἀθάνατον ποιεῖν (58). Οὐ τὸ μὲν δυνατὸς, τὸ δὲ ἀδύνατος, ῥηθήσεται περὶ θεοῦ. Ἡμεῖς οὖν και σῶμα ἀνίστασθαι πιστεύουκαμεν. Εἰ γὰρ φθίρεται, ἀλλ' οὐκ ἀπόλλυται· τούτου γὰρ τὰ λείψανα ὑποδεχομένη ἡ γῆ, τηραῖ· και δίκην σπέρου γενόμενα, και τῷ γῆς λιπαρωτέρῳ συμπλεκόμενα, ἀναί. Και τὸ μὲν σπάρην κόκκος γυμνὸς σπείρεται, κελεύσεται (59) ἐκ τοῦ δημιουργήσαντος θεοῦ θάλλον ἡμισοσμένους και ἐνδοξος ἐγείρεται, οὐ πρότερον, εἰ μὴ ἀποθανῶν λυθῆ και συμμιγῆ. Ὅσα τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος οὐ μέτην πιστεύουκαμεν. Ἄλλ' εἰ και λύεται πρὸς καιρὸν, διὰ τὴν ἀπ' ἀρχῆς γενομένην παρακοήν, ὡς εἰς χωνευτήριον, εἰς γῆν καθίσταται, πάλιν ἀναπλασθῆσόμενον· οὐ τοιοῦτον ἀνιστάμενον, ἀλλὰ καθαρὸν και μηκέτι φθειρόμενον. Και ἐκάστῳ σώματι ἡ ἴδια ψυχὴ ἀποδοθήσεται, και τοῦτο ἐπενδυσάμενη οὐκ ἀνισθῆσεται, ἀλλὰ συγχαρήσεται καθαρὰ καθαρῷ παραμείναισα· ᾧ ἐν τῷ κόσμῳ νῦν δικαίως συνοδεύσασα, και μὴ ἐπιβούλον ἐν πᾶσιν ἔχουσα, μετὰ πάσης ἀγαλλιάσεως ἀπολήψεται. Οἱ δὲ ἄδικοι οὐκ ἀλλοιωθέντα τὰ σώματα, οὐδὲ πάθους ἢ νόσου μεταστάντα, οὐδὲ ἐνδοξασθέντα ἀπολήφονται, ἀλλ' ἐν οἷς νοσημασιν ἐτελεύτων· και ὅποιοι ἐν ἀπιστίᾳ γεγέννηται, τοιοῦτοι πιστῶς κριθήσονται.

morbis: et quales [in incredulitate] vixerunt, tales

Πάντες γὰρ, δίκαιοι τε και ἄδικοι, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ λόγου ἀθήσονται. Τούτω γὰρ ὁ Πάτηρ τὴν κρίσιν πᾶσαν ἐδίδουκε, και αὐτὸς βουλὴν Πατρὸς ἐπιτελῶν, κριτὴς παραγίνεσται, ὅν Χριστὸν προσαγορεύομεν. Οὐδὲ γὰρ Μίνως και Ραδάμανθος κριταὶ οἱ καθ' ὑμᾶς, Ἕλληνας (60)· ἀλλ' ὅν ὁ θεὸς και Πάτηρ ἐδόξασε, περὶ οὗ ἐν ἑτέροις λεπτομερέστερον διεληλύθαμεν (61) πρὸς τοὺς ἐπιζητούντας τὴν ἀλή-

rallel. Atque hic desinit fragmentum primum. Exstat autem secundum pag. 755, incipitque ab his verbis, πάντες γὰρ, cap. 3.

(59) Κελεύσεται. Ms., κελεύσων τι. POMPONI.

(60) Οἱ καθ' ὑμᾶς, Ἕλληνας. Plato in Gorgia sub fin. et in Aziocho. FABRIC.

(61) Ἐν ἑτέροις λεπτομερέστερον διεληλύθαμεν. Fortasse in iis que supersunt contra Noctum, ubi fusissime et enucleate de Deo Verbo.

θεῶν. Οὗτος τὴν Πατρὸς εἰς πάντας δικαιοκρίσιαν (62) A
 ποιοῦμενος, ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα παρεσκευάσει τὸ
 δίκαιον. Οὐ γὰρ ἡ κρίσις παραστάντες πάντες, ἄνθρω-
 ποὶ τε καὶ ἄγγελοι, καὶ δαίμονες μίαν ἀποφθεγγό-
 νται φωνὴν, οὕτως λέγοντες· « Δικαία σου ἡ κρίσις. »
 Ἦς φωνῆς τὸ ἀνταπόδομα ἐπ' ἀμοιτέροις ἐπάγει τὸ
 δίκαιον· τοῖς μὲν εὖ πράξασι, δικαίως τὴν αἰδίον
 ἀπόλαυσιν παρασχόντος, τοῖς δὲ τῶν φαύλων ἐρα-
 σταῖς τὴν αἰώνιον κλάσιν ἀπονειμάντος. Καὶ τοῦτοις
 μὲν τὸ πῦρ ἀσβεστον διαμένει καὶ ἀτελειώτητον, σκώ-
 ληξέ δὲ τις ἔμπυρος, μὴ τελευτῶν, μηδὲ σῶμα δια-
 φθείρων, ἀπαύστη δ' ὀδύνη ἐκ σώματος ἐκθράσσειν
 παραμένει. Τοῦτους οὐχ ὕπνος ἀναπαύσει, οὐ νόξ
 παρηγορήσει, οὐ θάνατος πῆς κολάσεως ἀπολύσει,
 οὐ παράκλησις συγγενῶν μεστευσάντων ὀνήσει. Οὐ
 γὰρ ἐπὶ δίκαιοι ὅπ' αὐτῶν ὀρῶνται, οὐδὲ μνήμης γί-
 νονται ἀξιοί. Μόνον δὲ οἱ δίκαιοι δικαίων μεμνήσου-
 νται ἔργων, δι' ὧν ἐπὶ τὴν οὐράνιον βασιλείαν κατή-
 γησαν· ἐν ἧ οὐχ ὕπνος, οὐ λύπη, οὐ φθορά, οὐ φρον-
 τίς (63), οὐδὲ νόξ, οὐδὲ ἡμέρα χρόνῳ μετρούμενη,
 οὐχ ἥλιος ἀνάγκη κύκλον οὐρανοῦ ἐρόμῳ ἐλαυνόμε-
 νος, ὥρων μέτρα ἢ κέντρα πρὸς εὐγνωστον ἀνθρώ-
 πων βίον διαμετρούμενα ὠροθετοῦντος· οὐ σελήνη
 φθίνουσα ἢ αἰθουσα, ἢ τροπὰς καιρῶν ἐπάγουσα·
 οὐχ ὕγραίνουσα γῆν· οὐδὲ ἥλιος ἐπιτακίων, οὐχ Ἄρ-
 κτος στραφομένη, οὐχ Ὀρίων γεννώμενος, οὐχ ἄστρων
 κλάνη ἐνάριθμος, οὐ δύσβατος γῆ, οὐδὲ δυσῦρετος
 παραδείσου αὐλή, οὐδὲ δεῖνόν θαλάσσης φύργμα κω-
 λῦον ἐπιθάντα πατεῖν· εὐθατος δὲ καὶ αὐτὴ τοῖς δι-
 καίοις γενήσεται, οὕτε τοῦ ὕγρου στερουμένη· οὐχ
 οὐρανόθεν ἀέκρητος ἀνθρώποις, οὐδὲ τούτου τῆς ἀναβά-
 σεως ἢ ὁδὸς ἀνεύρετος· οὐ γῆ ἀνέργαστος, οὐδὲ ἀν-
 θρώποις ἐπίπικτος, αὐτομάτῃ δὲ φύουσα καρπὸς
 πρὸς εὐκοσμίαν· οὐ θηρίων γενέσις πάλιν, οὐδὲ
 τῶν λοιπῶν ζώων ἐκθρασσομένη οὐσία. Οὐδὲ γὰρ
 ἀνθρώποις πάλιν γενεῆ (64)· ἀλλ' ὁ τῶν δικαίων
 ἀριθμὸς διαμένει ἀνέκλειπτος ἅμα δικαίοις ἄγγελοις
 καὶ πνεύμασι. Τοῦτοις οἱ πεισοθέντες τοῖς λόγοις ἀν-
 θρωποι, ἔσοσθε καὶ τῶν δικαίων κοινωνοὶ, καὶ τῶν
 μαλλόντων ἐντεύξεσθε ἀγαθῶν, ἃ « οὕτε ὀφθαλμοὶ εἴ-
 δον, οὕτε οὖς ἤκουσαν, οὕτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου
 ἀνέβη, ὅσα ὁ Θεὸς ἠτοίμασε τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. »
 Αὐτῶν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
 αἰώνων. Ἀμήν.

futuroꝝ honorum possidemini quæ « neque vidit oculus,
 neque auris audivit, neque ascenderunt in
 cor hominis, quæ Deus præparavit iis qui diligunt illum ».
 Illi sit gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

runt veritatem. Ille ipse justum iudicium Patris in
 omnes exercens, quod æquum et justum erit, uni-
 cuique secundum opera præparavit. Cujus iudicio
 astantes omnes, homines, angeli, demones, unam
 hanc vocem emittent, sic dicentes : « Justam iudi-
 cium tuum ».
 Cujus vocis æquitas apparet in re-
 tributione in utrosque : cum bene facientibus iuste
 fructu æterna præbeatur, malorum vero cupidis
 æternum supplicium distribuatur. Et hos manet
 ignis inextinguibilis, et qui nunquam finietur, et
 vermis igneus non moriens, non corpus corrup-
 tens, sed irrequieto dolore ex corpore efferves-
 cens et ebulliens. Illis non somnus cessationem et
 quietem conciliabit ; non nox leniet et mulcebit
 dolores ; non mors supplicia solvet ; non juvabit
 exhortatio affinium intercessorum. Nam justi non
 amplius ab illis videbuntur, nec ulla sunt memoria
 digni. Sed enim justorum operum justorum erunt me-
 mores, per quæ pervenerunt ad regnum cœlestis :
 in quo nec somnus, nec dolor, nec corruptio, nec
 sollicitudo, nec nox⁶⁷, nec dies tempore mensu-
 rata, nec sol necessitate quadam per circulum
 cœli cursum suum agitans et impellens, in hora
 natali notantis et disponentis terminorum mensuras,
 et cardines commensuratos ad facile cognoscen-
 dam hominum vitam ; non lunæ decursus et in-
 crementum, quæ temporum mutationes inducit, et
 terram madidam reddit, non sol ardens, non Ursæ
 versatilis, non Orionis ortus, non astrorum erro-
 res innumeri, non in via terra, non inventu difficilis
 paradisi aula, non molestius maris fremitus im-
 pediens quominus a vectore pedibus calcetur ; justis
 enim erit et ipsum pervium, etiamsi humido non
 privetur. Cœlum non erit inaecessum hominibus ;
 et via qua ascendi et scandi possit, non talis erit
 quæ non possit inveniri. Non terra rudis et inculta,
 et hominibus laborem et molestiam creans, sed
 sponte fructus progerminans ad cultum et ornatum.
 Non iteratæ ferarum generationes, neque aliorum
 animalium effervescentes et ebulliens substantia. Ne-
 que enim homines tunc rursus generant, sed ma-
 net indesinenter numerus justorum, cum justis an-
 gelis et spiritibus. His verbis obtemperate, et illa

credentes, o homines, eritis justorum consortes, et

⁶² Psal. cxviii, 137. ⁶⁷ Apoc. xii, 5. ⁶⁸ I Cor. ii, 9.

(62) Δικαιοκρίσιαν. Parallel., δικαίαν κρίσιν.

(63) Οὐ φροντίς. Hic desinit secundum Paralle-
 lorum fragmentum.

(64) Ἀνθρώποις πάλιν γενεῆ. Edit. Haver-
 camp., ἀνθρώπους.... γενεῆ.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΙΡΕΣΙΝ ΝΟΕΤΟΥ ΤΙΝΟΣ

SANCTI HIPPOLYTI

ARCHIEPISCOPI ET MARTYRIS

CONTRA HÆRESIN NOETI CUIJUSDAM

Francisco Turriano interprete.

(GALLAND, *ibid.* p. 484.)

I. Alii quidam aliam doctrinam subintroducunt, A facti discipuli cujusdam Noeti, qui genere quidem Smyrneus fuit non multo ante. Hic inflatus in elationem provectus est, alieni spiritus existimatione elatus. Dixit Christum esse ipsum Patrem, ipsumque Patrem natum esse et passum et mortuum. Videte quanta elatio cordis et inflatio spiritus alieni in eum subit. Jam igitur ex aliis actibus deprehensus est, quod non loquebatur spiritu mundo; qui enim in Spiritum sanctum blasphemus est, ex divina sorte ejectus est. Aiebat hic se esse Moysen, et fratrem suum esse Aaron. Hæc cum beati presbyteri audirent, accersitum coram ecclesia examinerunt. Ille vero negabat principio sic se sentire. Postea vero in quibusdam delitescens, et collectis aliis qui in eodem errore erant, volebat aperte dogma suum defendere. Quem rursus accersitum presbyteri redarguerunt. Ille vero resistebat, inquires: Quid igitur mali facio si Christum honoro? Huic presbyteri responderunt: Et nos unum Deum vere scimus; scimus Christum, scimus

Ἐτεροὶ τινες ἑτέραν διδασκαλίαν παρεισάγουσιν, B γενόμενοι τινὸς Νοῆτου μαθηταί, ὃς τὸ μὲν γένος ἦν Σμυρναῖος (65), οὐ [πρὸ] πολλοῦ χρόνου γενόμενος (66). Οὗτος φυσιοθεὶς εἰς ἐπηρμένον ἤχηθι, οἴησαι πνεύματος ἄλλοτρίου ἐπαχθεὶς. Ἐφη τὸν Χριστὸν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ αὐτὸν τὸν Πατέρα γαγενῆσθαι καὶ πεπονηθέναι καὶ ἀποτεθνηκέναι (67). Ὑρᾶτε, ὅσον ἐπαρμα καρδίας καὶ φυσίωμα πνεύματος ἄλλοτρίου ὑπέσθηθεν εἰς αὐτόν· ἤδη μὲν οὖν ἐκ τῶν ἑτέρων πράξεων εἰς τοῦτο φέρεται ὁ Βλαγγος αὐτῶν, ὅτι μὴ καθαρῶ πνεύματι ἐφθέγγετο· ὁ γὰρ εἰς Πνεῦμα ἁγίων βλασφημῶν, ἐκκλητος γένηται κλήρου ἁγίου. Οὗτος Βλαγγὸν αὐτὸν εἶναι Μωϋσῆν, καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀαρὼν (68). Ταῦτα ἀκούσαντες εἰ μακάριοι προσεῦθεροι προσκαλεσάμενοι ἐνώπιον τῆς ἐκκλησίας ἐξήταζον. Ὁ δὲ ἠρνεῖτο, λέγων τὰς ἀρχάς, μὴ φρονεῖν. Ὑστέρων δὲ ἐμφωλεύσας ἐν τισιν, καὶ συσκευάσας (69) αὐτῶν συμπλανωμένους, καθαρὸν ὑστερον ἰστᾶν τὸ δόγμα ἐβούλετο. Ὅν πάλιν προσκαλεσάμενον οἱ μακάριοι προσεῦθεροι ἤλεγξαν. Ὁ δὲ ἀντίστατο, λέγων· Τί οὖν κακὸν (70) ποιῶ δοξάζων

(65) *Σμυρναῖος*. Smyrneum Noetum fuisse ait etiam Theodoretus lib. iii *Hæret. fab.*, c. 3, et Damascenus sect. LVII, qui solet Epiphanium sequi; et tamen apud Epiphanium, hæresi 57, legas Noetum fuisse Ἀσιανὸν τῆς Ἐφέσου πόλεως. FABRIC.

(66) *Οὐ... γενόμενος*. Epiphanius ait Noetum prodidisse hæresim suam ante annos circiter 150; οὐ πρὸ ἐπὶ τῶν πλείονων, ἀλλ' ὡς πρὸ χρόνου τῶν τούτων ἑκατὸν τριάκοντα, πλείω ἢ ἑλάσσω. Scripsit Epiphanius anno Christi 375. His si centum ac triginta demas, manet annus 245. Mox idem testatur Noetum, ἐναγγος, « paulo post, » una cum fratre mortuum esse. Ib.

(67) *Ἐφη... ἀποτεθνηκέναι*. Turrianus, apud Fabricium, hunc locum ita interpretatur: « Dixit hic Christum esse eundem Patrem, ipsumque Pa-

trem genitum esse et passum. » Versionem prætulimus cl. Wesselingii, *Probabil.*, cap. 26, p. 227.

(68) *Ἐλεγξεν... Ἀαρὼν*. Ita et Epiphanius, et Damascenus. Sed Philastrius hæresi 53: « Noetiani insensati, ἀνόητοι, cujusdam nomine Noeti... hic etiam dicebat se Moysen esse, et fratrem suum Eliam prophetam. » FABRIC.

(69) *Συσκευάσας*. Tantum decem fuisse, Epiphanius adnotavit. Ib.

(70) *Τί οὐ κακόν*. Apud Epiphanium qui ad verbum propemodum eadem de presbyteris ex Hippolyto, licet haud nominato, refert pag. 480: Τί γὰρ κακὸν πεποίηκα; Ἐνα Θεὸν δοξάζω, ἕνα ἐπίσταμαι, καὶ οὐκ ἄλλον πλὴν αὐτοῦ, γεννηθέντα, ἀποθνήσκοντα. Ib.

τὸν Χριστόν; Πρὸς δὲ ἀναποκρίνονται οἱ πρεσβύτεροι· Καὶ ἡμεῖς ἕνα Θεὸν (71) οἰδαμεν ἀληθῶς· οἰδαμεν Χριστόν· οἰδαμεν τὸν Υἱὸν παθόντα, καθὼς ἔπαθεν, ἀποθανόντα καθὼς ἀπέθανεν, καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ὄντα ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς; καὶ ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. Καὶ ταῦτα λέγομεν ἃ ἐμάθομεν. Τότε τοῦτον ἐλέξαντες ἐξέωσαν ὡς διδασκαλίον συστήσαι.

Οἱ καὶ δεῖξαι βούλονται σύστασιν τῷ δόγματι, λέγοντες· Εἶπεν ἐν νόμῳ· « Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ὑμῶν· οὐκ ἔσονται ὑμῖν θεοὶ ἕτεροι πλην ἐμοῦ. » Καὶ πάλιν ἐν ἑτέρῳ· « Ἐγὼ, φησὶν, πρῶτος, καὶ ἔσχατος, καὶ μετ' ἐμὲ οὐκ ἔστιν οὐδεὶς. » Οὕτω φάσκουσιν συνιστῆναι ἕνα Θεόν. Οἱ ἀποκρίνονται λέγοντες· Εἰ οὖν Χριστὸν ὁμολογῶ Θεόν, αὐτὸς ἄρα ἔστιν ὁ Πατήρ, εἰ γὰρ ἔστιν ὁ Θεός· ἔπαθεν δὲ Χριστός, αὐτὸς ὢν Θεός, ἄρα οὖν ἔπαθεν Πατήρ· Πατήρ γὰρ αὐτὸς ἦν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· οὐδὲ γὰρ οὕτως αἱ Γραφαὶ διηγούνται. Χρῆνται δὲ καὶ ἑτέρας μαρτυρίας, λέγοντες· Οὕτω γέγραπται· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὗ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξῆυρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ· μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. » Ὅρξες οὖν, φησὶν, δεῖ οὗτός ἐστιν ὁ Θεός, ὁ μόνος ὢν, καὶ ὑστερον ὠφέλις, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς. [Ἐν] ἑτέρῳ δὲ, φησὶν, λέγει· « Ἐκοπίασεν Αἴγυπτος, καὶ ἐμπόρια Αἰθιοπίων καὶ αἱ Σαβαίη, ἀνδρες ὄψηλοι ἐπὶ σὲ διαβήσονται [καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι] καὶ πορεύσονται ὀπίσω σου δεδεμένοι ἐν χειροπέδαις, καὶ ἐν σοὶ προκυνησούσιν· δεῖ ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστιν, καὶ ἐν σοὶ προσεῦχονται· καὶ οὐκ ἔστιν Θεός πλην σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἦδαιμεν· ὁ Θεός τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ. » Ὅρξες, φησὶν, πῶς ἕνα Θεὸν κηρύσσουν αἱ Γραφαί; Τοῦτου ἐμφανούς δεικνυμένου, τῶν οὕτως μαρτυρουμένων, ἀνάγκη, φησὶν, ἔχω ἐνός ὁμολογουμένου, τοῦτον ὑπὸ πάθος φέρειν. Χριστὸς γὰρ ἦν Θεός, καὶ ἔπασχεν δι' ἡμᾶς, αὐτὸς ὢν ὁ Πατήρ, ἕνα καὶ οἷσαι ἡμᾶς δυνήθη. Ἄλλο δὲ, φησὶν, οὐ δύναμεθα λέγειν· καὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος ἕνα Θεὸν ὁμολογεῖ, λέγων· « Ὡν οἱ πατέρες, ἐξ ὧν Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεός εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. »

Καὶ ταῦτα βούλονται οὕτω διηγεῖσθαι καὶ αὐτοὺς **D** μονοκύκλιον (73) χράμενοι, ὃν τρόπον εἶπεν Θεόδοτος.

⁷⁰ Exod. iii, 6. ⁷¹ Exod. xx, 3. ⁷² Isa. xlii, 6. ⁷³ Baruch. iii, 36-38. ⁷⁴ Isa. xlv, 14. ⁷⁵ Rom. ix, 5.

(71) Ἐνα Θεόν, κ. τ. λ. Quae sequuntur, sunt ipsa verba Symboli, quale exstat apud Irenaeum lib. i, c. 2 seq., lib. iii, c. 4; Tertullianum contra Praxeam, c. 2, et De Praescript., c. 13; et De virginibus velandis, c. 1, etc. Favaric.

(72) Ἐξέωσαν τῆς Ἐκκλησίας, Noetium damnatum a Tranquillo episcopo Chalcedoniorum Syriz, scribit auctor Praedestinati, cap. 30. Quod autem in Synodico libello cap. 50, legis in Synodo Romana damnatum Noetium a Papa Victore, temporum ratio non patitur. Sed sunt quaedam et alia in illo Synodico parum accurate tradita, licet scriptum ipsam alioqui est neutiquam contemnendum. Id.

A Filium passum, sicut passus est; mortuum, sicut mortuus est; et suscitatum tertia die, et sedentem ad dexteram Patris, venturumque ad judicandum vivos et mortuos. Atque haec dicimus, quae didicimus. Tunc istam convictum ejecerunt ex ecclesia; qui eo inflationis venit, ut docere institueret.

τῆς ἐκκλησίας (72)· ὅς εἰς τοσοῦτο φυσίωμα ἠνέχθη,

II. Volunt autem dogma suum constituere et confirmare, quia est in lege: « Ego sum Deus patrum tuorum »; non erunt vobis alii dii praeter me ⁷⁰. Et rursus in alio loco: « Ego sum primus, et ego novissimus; et post me non est alius » ⁷¹. Sic aiunt se probare unum esse Deum. Et respondent: Si Christum confitemur Deum, igitur ipse est Pater, si est Deus; passus vero est Christus Deus, passus igitur est Pater. Pater enim erat ipse. At non sic est: non enim sic Scripturae exponunt. Utuntur praeterea aliis testimoniis. Sic enim aiunt scriptum esse: « Hic Deus noster; non reputabitur alius ad eum. Adinvenit omnem viam scientiae, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo; post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est » ⁷². Vides igitur, inquit, quod hic est Deus, qui solus est, et postea in terris visus, et cum hominibus conversatus? Et in alio loco ait: « Laboravit Aegyptus, et mercatura Aethiopiae et Sabaim; viri celsi in te transibunt, et tui servi erunt; et ibunt post te vinciti vinculis manuum, et in te adorabunt, quia in te est Deus; et in te precabuntur, quia non est Deus praeter te. Tu enim es Deus, et nescivimus; Deus Israel Salvator » ⁷³. Vides, inquit, quomodo Scripturae unum Deum praedicant? Cum hoc aperte declaratum sit, cum haec sic contestata sint; necesse est, uno per confessionem constituto, hunc passioni subijcere. Christus enim erat Deus, et propter nos passus est cum esset Pater, ut posset salvos nos facere. Aliud enim, inquit, dicere non possumus: siquidem Apostolus unum Deum constituitur, cum ait: « Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est Deus benedictus in saecula » ⁷⁴.

III. Sic voluit ista recitare, et uti mutilatis, sicut fecit Theodotus, cum vellet probare Christum esse

(73) Μονόκυκλιον. Μονόκυκλιον apparet adverbialiter poni pro μονοκύκλιος et μονοτύπος; quibus verbis Epiphanius, pag. 481, Hippolyti vestigiis insistens utitur. Βούλονται δὲ διηγεῖσθαι μονοκύκλιος τοῦτον τὸν τρόπον ὡς Θεόδοτος. Sensus est, Noetianus ad unum tantummodo in explicandis S. Scripturae de Christo dictis veluti membrum respicere, divinam scilicet naturam: uti vicissim Theodotus ad alterum recurrens extremum in sola haerebat humanitate, et Christum nudum esse hominem affirmabat. De Theodoto praeter alios meminit etiam Timotheus presbyter a Cotelerio editus Monument. tom. III, pag. 389: Τοῦτον τὸν Θεόδοτον φασὶν τῆς τοῦ Σαμουατῆως αἰρέσεως ἀρχηγὸν καὶ πατέρα γενέσθαι.

hominem nudum. Sed nec illi, nec isti quidquam intellexerunt; ut ipsæ Scripturæ inscitiam eorum redarguant, quæ testimonium veritati tribuant. Videte, fratres, quomodo præceps et audax dogma introduxerunt, cum impudenter aiunt: Ipse Christus est Pater, ipse Filius; ipse passus est, ipse se excitavit a mortuis. At non sic est: recte enim dicunt Scripturæ; sed alia Noetus intelligit. At non quia Noetus non intelligit, idcirco Scripturæ repudiandæ sunt. Quis enim non dicet unum Deum esse? Non tamen continuo œconomiam (id est, incarnationem) negabit. Primum igitur oportet confutare quidem hæc capita secundum sensum illorum; declarare vero ea secundum veritatem. Primum enim revera est exponere Patrem esse unum Deum, « ex quo omnis paternitas »; per quem omnia, et ex quo omnia, et nos in ipso ».

IV. Videamus, ut dixi, ejus confutationem, deinde veritatem exponemus. Ait enim: « Laboravit Ægyptus, et mercatura Æthiopum et Sabaim »; et quæ sequuntur usque ad eum locum, ubi dicit: « Tu es Deus Israel Salvator. » Hæc recitat, non intelligens quod prius dictum est. Cum enim volunt malitiose ac dolo malo agere, circumcidunt Scripturas. Recitat autem integre, et reperiet causam propter quam hæc dicuntur. Paulo enim supra, principium capituli est; unde oportet incipere ad docendum cui et de quo dicit. Superius enim principium capituli sic habet: « Interrogate me de filiis meis et de filiabus meis, et de operibus manuum mearum mandate mihi. Ego feci terram et hominem super eam. Ego manu mea firmavi cœlum. Ego mandavi astris. Ego excitavi eum, et omnes viæ ejus rectæ. Hic ædificabit civitatem meam, et captivitatem meam, et captivitatem reducet, non eum pretio, neque cum bonis, dixit Dominus Sabaoth. Sic dixit Dominus Sabaoth: Laboravit Ægyptus, et mercatura Æthiopum et Sabaim; viri celsi in te transibunt, et tibi erunt servi; et post te sequentur ligati vinculis manuum, et in te adorabunt, et in te precabuntur; quoniam in te est Deus, et non est Deus præter te. Tu enim es Deus, et nescivimus; Deus Israel Salvator ». In te igitur, inquit, est Deus. » In quo autem est Deus, nisi in Christo Jesu, Verbo Patris, et mysterio œconomiz, id est, incarnationis? De quo rursus docens, carnem ejus significat cum ait: « Ego excitavi eum cum justitia, et omnes viæ ejus rectæ. » Quid igitur? de quo testatur hoc loco Pater? de Filio dicit Pater: « Ego excitavi eum cum justitia. » Quod autem Pater suscitavit Filium in justitia, testatur Paulus apostolus, cum ait: « Si autem Spiritus qui suscitavit Christum Jesum a mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Christum Jesum a mortuis,

A ἄνθρωπον συνιστᾶν ψιλὸν βουλόμενος. Ἄλλ' οὕτως ἐκείνοι τε νενοήκασιν ἀληθές, οὐδ' οὗτοι, καθὼς αὐταὶ αἱ Γραφαὶ ἐλέγχουσιν αὐτῶν τὴν ἀμαθίαν, μαρτυροῦσαι τῇ ἀληθείᾳ. Ὁρᾶτε, δέλοφοι, πῶς προπητὰς καὶ τολμηρὸν δόγμα παρεισηγήκαν, ἀναισχύντως λέγοντες· Αὐτὸς ἐστὶ Χριστὸς ὁ Πατήρ, αὐτὸς Υἱὸς, αὐτὸς ἐγεννήθη, αὐτὸς ἐπαθεν, αὐτὸς ἑαυτὸν ἤγειρεν. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχει· αἱ μὲν Γραφαὶ ὀρθῶς λέγουσιν, ἅλλα ἂν καὶ Νόητος νοεῖ. Οὐκ ἤδη δὲ εἰ Νόητος μὴ νοεῖ, παρὰ τοῦτο ἐκβλητοὶ αἱ Γραφαί. Τίς γὰρ οὐκ εἶπεν ἕνα Θεὸν εἶναι; Ἄλλ' οὐ τὴν οἰκονομίαν (74) ἀναιρήσει. Ὅντως μὲν οὖν τὰ κεφάλαια διὰ ταῦτα πρότερον δεῖ ἀνατραπῆναι κατὰ τὸν ἐκείνων νοῦν, κατὰ δὲ τὴν ἀλήθειαν δειγθῆναι. Πρότερον γὰρ ὄντως ἐστὶν διηγήσασθαι, ὅτι εἰς Θεὸς ὁ Πατήρ, ἐξ ἧς ὅλα πᾶσα πατριὰ, δι' οὗ τὰ πάντα, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς ἐν αὐτῷ. »

Ἰδόμεν, ὡς εἶπον, τὴν αὐτοῦ ἀνατροπὴν, εἶθ' οὕτως τὴν ἀλήθειαν διηγησώμεθα. Φησὶ γάρ· « Ἐκοπίασεν Ἀγυπτὸς, καὶ ἐμπόρια Αἰθιοπῶν, καὶ οἱ Σαβαεῖμ, » καὶ τὰ λοιπὰ· Ἰνα εἴπῃ· « Σὺ γὰρ ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ. » οὐ νοῦν τὸ προειρημένον. Ὅποτεν γὰρ θελήσωσιν πανουργεῦσθαι, περικόπτουσι τὰς Γραφάς. Ὀλοκλήρως δὲ εἰπάτω, καὶ εὐρήσει τὴν αἰτίαν πρὸς τίνα λέγεται. Ἀνωτέρω γὰρ μικρὸν ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τυγχάνει· ὅθεν δεῖ ἀρξάμενον δεῖξαι, πρὸς τίνα λέγει καὶ περὶ τίνας. Ἄνωθεν γὰρ ἡ ἀρχὴ τοῦ κεφαλαίου τοῦτ' ἔχει· « Ἐρωτήσατέ με περὶ τῶν υἱῶν μου, καὶ τῶν θυγατέρων μου, καὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν μου ἐντελέσθε μοι. Ἐγὼ ἐποίησα γῆν καὶ ἄνθρωπον ἐκ' αὐτῆς. Ἐγὼ τῇ χειρὶ μου ἐστερέωσα τὸν οὐρανόν. Ἐγὼ πᾶσιν τοῖς ἀστροῖς ἐνετείλαμην. Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι. Οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπιστρέψει· οὐ μετὰ λύτρων, οὐδὲ μετὰ δώρων, εἶπεν Κύριος Σαβαώθ. Οὕτως εἶπεν Κύριος Σαβαώθ· Ἐκοπίασεν Ἀγυπτὸς, καὶ ἐμπόρια Αἰθιοπῶν καὶ οἱ Σαβαεῖμ, ἄνδρες ὕψηλοι ἐπὶ σὲ διαθήσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δούλοι, καὶ ὅπισω σου ἀκολουθήσουσιν δεδεμένοι χειρῶν πέδικαι, καὶ ἐν σοὶ προσκυνήσουσι, καὶ ἐν σοὶ προσέξονται, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐστὶ Θεὸς πλὴν σοῦ. Σὺ γὰρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἴδμεν· ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ Σωτήρ. Ἐν σοὶ οὖν, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐστίν. » Ἐν τίνι δὲ ὁ Θεός, ἀλλ' ἢ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Πατρὶ φησὶν Λόγῳ, καὶ τῷ μυστηρίῳ τῆς οἰκονομίας; Περὶ οὗ πάλιν δεικνύον τὸ κατὰ σάρκα αὐτοῦ σημαίνει· « Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ εὐθεῖαι. » Τί οὖν; περὶ τίνας μαρτυρεῖ Πατήρ; περὶ τοῦ Υἱοῦ Πατὴρ λέγει· « Ἐγὼ ἤγειρα αὐτὸν μετὰ δικαιοσύνης. » Ὅτι δὲ Πατήρ ἤγειρεν αὐτοῦ τὸν Υἱὸν ἐν δικαιοσύνῃ, μαρτυρεῖ ὁ ἀπόστολος Παῦλος λέγων· « Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγέλαντος Χριστὸν Ἰησοῦν (75) ἐκ νεκρῶν οἰκεί ἐν

74 Ephes. iii, 15. 75 I Cor. viii, 6. 76 Isa. xlv, 14. 77 Ibid. 41-45.

πρῶτον εἰπόντα τὸν Χριστὸν ψιλὸν ἄνθρωπον. Denique observandum, quod τῷ μονοκώλως, infra c. 4 opponitur ολοκλήρως.

(74) Οἰκονομία. Vid. in hunc locum infra ad-

notata ad cap. 14.

(75) Ἰησοῦν. Jesu nomen hoc loco addunt Epistolæ ad Rom. codices quosdam, veteresque scriptores, ut a Jo. Millio adnotatum. FABRIC.

ὁμῶν ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν, A ζωοποιήσας καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὁμῶν διὰ τοῦ ἐνοικούντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὁμῶν. Ἰδοὺ συνέστηκε τὸ διὰ τοῦ προφήτου εἰρημένον· Ἐγὼ ἤγειρα μετὰ δικαιοσύνης. Τὸ δὲ εἰπεῖν, ὅτι ἐν σοὶ ὁ Θεὸς ἐστίν, ἔδεικνυε μυστήριον οἰκονομίας, ὅτι σαρκωμένου τοῦ Λόγου, καὶ ἐνανθρωπήσαντος, ὁ Πατὴρ ἦν ἐν τῷ Υἱῷ, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν τῷ Πατρὶ, ἐμπολιτευομένου τοῦ Υἱοῦ ἐν ἀνθρώποις. Τοῦτο οὖν ἐσημαίνετο, ἀδελφοί, ὅτι ὄντως μυστήριον οἰκονομίας ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἦν οὗτος ὁ Λόγος καὶ Παρθέου, ἕνα Υἱὸν Θεῷ ἀπεργασάμενος (76). Τοῦτο δὲ οὐκ ἐγὼ λέγω, ἀλλ' αὐτὸς μαρτυρεῖ ὁ καταβάς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· οὗτος γὰρ λέγει· Ἐγὼ ἀναβέβηκα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Ἐγὼ οὖν ζητεῖ παρὰ B τὸ εἰρημένον; Μήτιι ἔρει, ὅτι ἐν οὐρανῷ σὰρξ ἦν; Ἔστι μὲν οὖν σὰρξ ἡ ὑπὸ τοῦ Λόγου τοῦ Πατρὸς προσεγεχθείσα δῶρον, ἡ ἐκ Πνεύματος καὶ Παρθένου, τέλειος Υἱὸς Θεοῦ ἀποδείξειμνος. Πρόδηλον οὖν, ὅτι αὐτὸς ἐαυτὸν προσέφερε τῷ Πατρὶ. Πρὸ δὲ τούτου ἐν οὐρανῷ σὰρξ οὐκ ἦν. Τίς οὖν ἦν ἐν οὐρανῷ ἀλλ' ἡ Λόγος ἄσκαρξ, ἀποσταλεὶς ἵνα δείξῃ αὐτὸν ἐπὶ γῆς ὄντα, εἶναι καὶ ἐν οὐρανῷ; Λόγος γὰρ ἦν (77), πνεῦμα ἦν, δύναμις ἦν. Εἰς τὸ κοινὸν ὄνομα καὶ παρὰ ἀνθρώποις χωρητὸν, ἀνελάμβανεν εἰς ἑαυτὸν τούτου, καλούμενος ἀπ' ἀρχῆς Υἱὸς ἀνθρώπου διὰ τὸ μέλλον, καίτοι μὴ ἦν ὢν ἀνθρώπος, καθὼς ὁ Δαυὶδ μαρτυρεῖ, λέγων· Εἶδον, καὶ ἰδοὺ ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐρχόμενον ὡς Υἱὸν ἀνθρώπου. C Δικαίως οὖν ἐν τῷ οὐρανῷ ὄντα ἔλεγεν τούτῳ ὄνοματι, τοῦτο ἀπ' ἀρχῆς ὄντα, καλεῖσθαι ἀπ' ἀρχῆς Λόγον Θεοῦ.

Ἀλλὰ τί μοι, φησὶν, λέγει ἐν ἑτέρῳ· Ὁὗτος ὁ Θεός· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν; Καλῶς εἶπεν. Πρὸς γὰρ τὸν Πατέρα τίς λογισθήσεται; Ὁ δὲ λέγει· Ὁὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξέπρεν πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδεικνεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἠγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Καλῶς λέγει. Τίς γὰρ ἐστὶν Ἰακώβ ὁ παῖς αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ὁ ἠγαπημένος ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ οὗτος περὶ οὗ βοᾷ λέγων· Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ἀγαπητός, εἰς ὃν ἠδύκχησα· τούτου ἀκούετε; Ἡδῶσαν οὖν τὴν ἐπιστήμην παρὰ τοῦ Πατρὸς λαβὼν ὁ τέλειος Ἰσραὴλ, ὁ ἀληθινὸς Ἰακώβ, D ἐμετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη. Ἰσραὴλ (78) δὲ τίς ἐστὶν ἀλλ' ἡ

vivificabit etiam mortalia corpora vestra per inhabitantem Spiritum ejus in vobis⁴⁰. » Ecce comprobavit quod dictum est per prophetam : « Ego suscitavi cum justitia. » Quod autem dixit : « In te est Deus, » ostendit mysterium œconomiz, id est incarnationis, quod incarnato Verbo et facto homine, Pater erat in Filio, et Filius in Patre, conversante Filio cum hominibus. Hoc igitur, fratres, significabatur, quod vere mysterium incarnationis ex Spiritu sancto et ex Virgine erat hoc Verbum, quod operatum est Deo Filium unum. Hoc autem non ego dico, sed ipse testatur qui de cœlis descendit. Sic enim ait : « Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo⁴¹. » Quid igitur quærit iste præter hoc quod dictum est? Nunquid dicturus est quod caro erat in cœlo? Est igitur caro, quæ a Verbo Patris oblata, ut munus est; caro, inquam, ex Spiritu sancto et Virgine ostensa, perfectus Filius Dei. Manifestum igitur est, quod se ipse obtulit Patri. Antea vero non erat in cœlo caro. Quis ergo erat in cœlo, nisi Verbum sine carne, quod missum est ut ostenderet se qui in terra erat, esse etiam in cœlo? Verbum enim erat, Spiritus erat, Virtus erat. Unus commune nomen et in usu apud homines sibi sumpsit, vocatus a principio Filius hominis, propter futurum, quamvis nondum esset homo; sicut Daniel testatur inquiring : « Vidi, et ecce in nubibus cœli venientem tanquam Filium hominis⁴². » Recte igitur dixit, eum qui in cœlo erat Verbum Dei, hoc nomine a principio vocari.

V. Sed quid mihi, inquit, dicit Scriptura in alio loco : « Hic est Deus; non reputabitur alius ad eum⁴³? » Recte dixit. Quis enim reputabitur ad Patrem? « Hic, inquit, Deus noster; non reputabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit illam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo⁴⁴. » Bene dicit. Quis enim est Jacob puer ejus, et Israel dilectus ejus, nisi hic de quo clamat, inquiring : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipsum audite⁴⁵? » Qui omnem scientiam a Patre accepit, perfectus Israel et verus Jacob, « post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est⁴⁶. » Quis autem est Israel, nisi homo videns Deum? Videns autem Deum,

⁴⁰ Rom. viii, 11. ⁴¹ Joan. iii, 13. ⁴² Dan. vii, 13. ⁴³ Baruch. iii, 36. ⁴⁴ ibid. 36, 37. ⁴⁵ Matth. xvii, 5; iii, 17. ⁴⁶ Baruch. iii, 38.

(76) Ὁ Λόγος... ἀπεργασάμενος. « Verbum Dei operatum est Deo unum Filium. » Id est Verbum Dei fecit, ut qui erat unus Filius Dei, idem ipse esset unus Filius hominis, quia in hypostasi sua assumpsit carnem. Sic enim Verbum caro factum est. FRANCISCUS TURBIANUS.

(77) Λόγος γὰρ ἦν. Male apud Fabricium, Λόγος σὰρξ ἦν.

(78) Ἰσραὴλ, κ. τ. λ. Nomen Ἰσραὴλ Philoni De præcipiis et pænis, pag. 710, atque alibi, exponitur ὁρῶν θεόν, ἡ γὰρ τῶν ἰσραηλ. Sic et Constitutiones apostol., vii, 57, vii, 15. Eusebius xi, 6, pag. 519, Præterit.,

multique alii. Quo etiam referes eos quibus Israel est ὁρατικὸς ἀνὴρ καὶ θεωρητικὸς, ut Eusebio, pag. 310, Præparat., vel νοῦς ὁρῶν θεόν, ut S. Origeno in fine libri ii; Didymo apud Hieron. et Hieronymo ipsi pluribus locis; S. Maximo t. I, p. 284; Olympodoro in c. i Ecclesiastæ, Leontio De sectis, p. 392; Theophani Cerameo homil. 4, p. 22, etc. Aliam etymologiam probat Justinus martyr Dialogo cum Tryphone, pag. 354, ἀνθρώπος νικῶν δύναμιν. Τὸ γὰρ ἰσραὴλ ἀνθρώπος νικῶν ἐστίν, τὸ δὲ ἡλ δύναμιν. Sane Ἰσραὴλ virum denotat, et τῶν θεῶν ac vincere, ἡλ et potentiam equal et angelum (unde Jo-

nemo nisi solus puer et perfectus homo, et qui solus enarrat consilium Patris. Ait enim Joannes : « Deum nemo vidit unquam : unigenitus Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit ⁴⁶. » Et rursus : « Qui de cœlo descendit, quod audivit et vidit, testatur ⁴⁷. » Hic igitur est, cui omnem scientiam dedit Pater; qui in terra visus est, et cum hominibus conversatus est.

VI. Quod autem dicit Apostolus : « Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula ⁴⁸, » pulchre enarrat et dilucide mysterium veritatis. Hic qui est super omnia, Deus est (sic enim audeat dicere : « Omnia mihi tradita sunt a Patre ⁴⁹ »). Qui est super omnia Deus benedictus, genitus est; et factus homo, Deus est in sæcula. Sic enim Joannes ait : « Qui est, et qui erat, et qui venturus est, Deus omnipotens ⁵⁰. » Recte vocavit omnipotentem Christum. Hoc enim dixit, quod quidem Christus testabitur. Tribuens enim testimonium : « Omnia, inquit, mihi tradita sunt a Patre ⁵¹; » et omnium dominatum tenet; omnipotens a Patre constitutus est Christus. Imo et Paulus docens omnia ei data esse, sic dixit : « Primitiæ Christus; deinde, qui sunt Christi in adventum ejus; postea finis, cum tradiderit regnum Deo et Patri; cum evacuaverit omnem principatum, et omnem potestatem et virtutem. Oportet enim ipsum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Novissime autem inimica destruetur mors. Omnia enim subjecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat : Omnia subjecta sunt ei; sine dubio præter eum qui ei subjecit ei omnia. Cum autem subjecta fuerint illi omnia, tunc et ipse Filius subjectus erit ei qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus ⁵². » Si igitur omnia subjecta sunt ei præter eum qui ei subjecit omnia, omnium tenet dominatum; ipsius vero dominatum tenet Pater : ut in omnibus unus Deus reperitur, cui omnia subjecta sunt simul cum Christo, cui omnia Pater subjecit præter se ipsum. Hoc enim Christus dixit, sicut in Evangelio et Patrem suum et Deum confessus est. Ait enim sic : « Vado ad Patrem meum et Patrem vestrum; et Deum meum et Deum vestrum ⁵³. » Si ergo Noetus

ἄνθρωπος ὄρων τὸν Θεόν, ὄρων δὲ τὸν Θεὸν οὐδ' εἰς εἰ μὴ μόνος ὁ παῖς (79) καὶ τέλειος ἄνθρωπος καὶ μόνος διηγησάμενος τὴν βουλὴν τοῦ Πατρὸς. Λέγει γὰρ καὶ Ἰωάννης : « Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς Υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, αὐτὸς διηγήσατο. » Καὶ πάλιν : « Ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ ἤκουσεν καὶ ἑώρακεν, μαρτυρεῖ. Ἔστυς οὖν ἐστὶν ὃ πᾶσαν ἐπιστήμην Πατὴρ ἔδωκεν, ὃς ἐπὶ γῆς ὤφθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συνάνεστράφη.

« Ὁ δὲ λέγει : Ἀπόστολος : « Ἄν οι πατέρες, ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς ὁ κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, » καλῶς διηγείται καὶ λαμπρὸν (80) τὸ τῆς ἀληθείας μυστήριον. Οὗτος ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς ἐστίν, λέγει γὰρ οὕτω μετὰ παρρησίας : « Πάντα μοι παραδέδοται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς. » Ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς γεγένηται, καὶ ἄνθρωπος γενόμενος Θεὸς ἐστίν εἰς τοὺς αἰῶνας. Οὕτως γὰρ καὶ Ἰωάννης εἶπεν (81) : « Ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος, ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ. » Καλῶς εἶπεν παντοκράτωρα Χριστόν. Τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅπερ καὶ αὐτῷ μαρτυρήσει ὁ Χριστὸς. Μαρτυρῶν γὰρ Χριστὸς ἔφη : « Πάντα μοι παραδέδοται παρὰ τοῦ Πατρὸς : » καὶ πάντων κρατεῖ, παντοκράτωρ παρὰ Πατέρα καταστάθη Χριστὸς. Ἦδη δὲ καὶ Παῦλος δεικνύς, ὅτι πάντα αὐτῷ παραδέδοται, οὕτως ἔφη : « Ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ· εἶτα τὸ τέλος ὅταν παραδίδῃ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί : ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἕως οὗ θῆ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. Ἐσχάτος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος. Πάντα γὰρ ὑποτέτακται αὐτῷ. Ὅταν δὲ εἴπῃ : Πάντα ὑποτέτακται αὐτῷ, ὄλον δὲ ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος αὐτοῦ τὰ πάντα. Τότε καὶ αὐτὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ᾗ ὁ Θεὸς πάντα ἐν πᾶσιν. » Εἰ οὖν τὰ πάντα ὑποτέτακται αὐτῷ ἐκτός τοῦ ὑποτάξαντος, πάντων κρατεῖ, αὐτῷ δὲ ὁ Πατὴρ· ἵνα ἐν πᾶσιν εἰς Θεὸς φανῆ, ὃ τὰ πάντα ὑποτάσσεται ἅμα Χριστῷ, ὃ τὰ πάντα Πατὴρ ὑπέταξεν παρῆ ἑαυτοῦ. Τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἔφη, ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ Πατέρα ἴδιον καὶ Θεὸν ὡμολόγησεν. Λέγει γὰρ οὕτως : « Ὑπάγω πρὸς τὸν Πατέρα μου καὶ Πατέρα ὁμῶν, καὶ Θεὸν μου καὶ Θεὸν ὁμῶν. » Εἰ οὖν Νόητος τολμᾷ λέγειν αὐτὸν εἶναι τὸν Πατέρα, πρὸς πόλον Πατέρα ἐρεῖ πορεύεσθαι Χριστὸν κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν φωνήν; Εἰ δὲ ἀξίολ κα-

⁴⁶ Joan. i, 18. ⁴⁷ Joan. iii, 11, 13. ⁴⁸ Rom. ix, 15. ⁴⁹ Matt. xi, 27. ⁵⁰ Apoc. i, 8. ⁵¹ Matth. xi, 27. ⁵² I Cor. xv, 23-28. ⁵³ Joan. xx, 17.

sephus lib. *Antiq.*, pag. 33, exponit τὸν ἀντιστάνα ἀγγέλου θεῶν, et Deum : unde Moyses ipso auctore Genes. xlii, 23, interpretantur alii « adversus Deum fortis, » ἀρχὸν πρὸς Θεόν· ita Symmachus. At Eucherius, « Princeps cum Deo. » Aquila : ἀρχὸν μετὰ Θεοῦ. Ita et Gallus confessor p. 48. Theodotion et LXX, ἐνισχύσας μετὰ Θεοῦ. Symmachi interpretationem probat Hieronymus in *Quæst. Hebr.* Idem in Isa. xlii : « Proprie juxta Hebræos et litterarum fidem Israel εὐθύτατος Θεοῦ, rectus Dei » ἢ ἡρῶ dicitur. Vir autem videns Deum, non in elementis, sed in sono vocis est. Confer Drusium in *Animadvers.*, c. 27; Frontonem Ducazum ad Pau-

lini epist. 1, Cotelerium t. 1 *PP. apostol.*, p. 376; Jo. Dallæum *De pseudepigraphis apostolicis*, pag. 189; Combefisium ad S. Maximum t. 1 pag. 683. *FABRIC.* (79) Ὁ παῖς. « Filius, » ut infra cap. 7 et 11. lb.

(80) *Λαμπρὸν*. Interpres legit λαμπρῶς. Id.

(81) *Ἰωάννης εἶπεν*. Quod Joannes in *Apocalypsi*, cap. 1, ait : « Qui est, et qui erat, et qui venturus est; » Paulus ait ad Rom. cap. ix, 5 : « Deus in sæcula. » Propter divinitatem enim Deus ante sæcula, et propter carnem Deus in sæcula : et propter divinitatem et carnem, qui est, et qui erat, et qui venturus est, Deus omnipotens. FRANCISCUS TURRIANUS.

ταλειφάντας ἡμᾶς ἐδ' Εὐαγγέλιον, τῇ αὐτοῦ ἀφροσύνη πιστεύειν, μάττην κάμνει· « πειθαρχεῖν γὰρ δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις. »

Ἐάν δὲ λέγει· Αὐτὸς εἶπεν· « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν· » ἐπιστανέτω τὸν νοῦν καὶ μανθανέτω, ὅτι οὐκ εἶπεν, ὅτι « Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν εἰμι, » ἀλλὰ « ἐν ἑσμεν. » Τὸ γὰρ « ἐσμεν » οὐκ ἐφ' ἐνὸς λέγεται, ἀλλ' ἐπὶ δύο πρόσωπα ἔδειξεν, δύναμιν δὲ μίαν. Αὐτὸς δὲ αὐτὸ ἀπέλυσεν εἰπὼν περὶ μαθητῶν πρὸς τὸν Πατέρα· « Τὴν δόξαν ἣν ἔδωκάς μοι, ἔδωκα αὐτοῖς, ἵνα ὡσιν ἐν, καθὼς ἡμεῖς ἐν. Ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, ἵνα ὡσιν τετελειωμένοι εἰς ἐν, ἵνα γινώσκῃ ὁ κόσμος ὅτι σὺ με ἀπέστειλας. » Τί πρὸς ταῦτα ἔχουσι λέγειν οἱ Νοητιανοί; Μὴ πάντες ἐν σῶμά ἐστιν κατὰ τὴν οὐσίαν, ἢ τῇ ἐξουσίᾳ καὶ τῇ διαθέσει τῆς ὁμοφρονίας ἐν γινόμεθα; Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ὁ παῖς (82) ὁ παμφθεὶς καὶ ὅτι αὐτῶν μὴ γινωσκόμενος ὄντων ἐν κόσμῳ, ὡμολόγησεν εἶναι ἐν τῷ Πατρὶ δυνάμει [καὶ] διαθέσει (83). Εἰς γὰρ νοῦς Πατρὸς ὁ παῖς (84). Οἱ νοῦν Πατρὸς ἔχοντες οὕτω πιστεύομεν· οἱ δὲ τὸν νοῦν μὴ ἔχοντες τὸν Υἱὸν ἠρνηταί. Εἰ δὲ καὶ Φίλιππον ἐπερωτᾶν περὶ Πατρὸς (sic), βούλοιντο λέγειν· « Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν· » πρὸς δὲ ἀπεκρίθη ὁ Κύριος, λέγων· « Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, Φίλιππε, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με· ὁ ἔωρακάς ἐμὲ, ἔωραξας τὸν Πατέρα. Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν; » καὶ θέλουσι λέγειν, διὰ τούτου κρατύνεσθαι τὸ δόγμα αὐτῶν, ὁμολογοῦντος αὐτοῦ. Ἐαυτὸν Πατέρα· γινώσκων ὅτι μέγιστον ἑαυτοῖς ἐναντίωμα ἐπιφέρουσιν, ὅτι αὐτοῦ τοῦ ζήτου ἐλεγχομένοι. Τοῦ γὰρ Χριστοῦ ἑαυτὸν ἐν πᾶσιν Υἱὸν εἰπόντος καὶ δεῖξαντος, οὐκ ἐπέγνωσαν οὐδὲ καταλαβέσθαι ἢ ἀνεύσαι τὴν δύναμιν ἐδυνήθησαν. Καὶ τοῦτο μὴ χωρήσας Φίλιππος, καθ' ὃ ἦν ἰδεῖν, τὸν Πατέρα ἡξίου βλέπειν. Πρὸς δὲ ὁ Κύριος ἐφη· « Φίλιππε, τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με; ὁ ἔωρακάς ἐμὲ, ἔωραξας τὸν Πατέρα. » Τουτέστιν, εἰ ἐμὲ ἔωραξας, δεῖ ἐμοῦ τὸν Πατέρα γινώσκειν δύνῃ. Διὰ γὰρ τῆς

A dicet ire Christum secundum vocem Evangelii? Sin vero vult ut relicto Evangelio, amentiae ejus credamus, frustra laborat: « Oportet enim obedire magis Deo quam hominibus 45. »

VII. Si autem dicat: Ipse dixit: « Ego et Pater unum sumus 46; » advertat animum, et intelligat quod non dixit: « Ego et Pater unum sum; » sed « unum sumus. » Illud enim, « sumus, » non dicitur de uno; sed sic dixit, quia duas personas demonstravit, unam autem potentiam, sive virtutem. Ipse hoc explicavit, cum dixit de discipulis ad Patrem: « Gloriam quam dedisti mihi, dedi eis; ut sint unum, sicut nos unum sumus. Ego in ipsis, et tu in me; ut sint perfecti in unum; ut cognoscat mundus quod tu me misisti 47. » Quid ad haec dicere possunt Noetiani? Nunquid omnes unum corpus sunt secundum substantiam? an vero potestate et affectione consensionis et concordiae unum efficiuntur? Ad eundem modum puer missus, et iis qui in mundo erant non cognitus 48, confessus est se esse in Patre potestate et affectione consensionis; una enim mens Patris est puer. Qui autem mentem Patris habemus, sic credimus; qui vero non habent, Filium negaverunt. Si autem velint dicere quod Philippus de Patre interrogans: « Ostende, inquit, nobis Patrem, et sufficit nobis; » cui respondit Dominus inquiring: « Tanto tempore vobiscum sum, Philippe, et non cognovisti me? Qui vidit me, vidit et Patrem. Non credis quia ego in Patre, et Pater in me est 49? » et audent dicere quod his verbis eorum dogma confirmatur, ipso confitente se esse Patrem; sciant maximam repugnantiam in se ipsos inducere, Scriptura eos redarguente et convincente. Cum enim Christus in omnibus se Filium dixisset et demonstrasset, non tamen cognoverant eum, neque virtutem ejus intelligere aut intueri potuerant. Et hoc Philippus cum capere non posset, quoad videre licebat, volebat videre Patrem. Cui Dominus dixit: « Philippe, tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me? qui vidit me,

45 Act. v, 29; iv, 19. 46 Joan. x, 30. 47 Joan. xvii, 22, 23. 48 Joan. i, 10. 49 Joan. xiv, 8, 9.

(82) Ὁ παῖς. « Filius. » Sic et paulo post, ut supra cap. 5, et infra cap. 11. Per « pueram, » Filium intellige. FABRIC.

(83) Δυνάμει, διαθέσει. Confessus est se esse in Patre, potestate et affectione, multis in locis Evangelii. Joan. cap. x, 38: « Si mihi non vultis credere, operibus credite: ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est, et ego in Patre. » Opera autem erant non solum miracula quae secundum divinitatem operabatur, sed virtutes quas secundum humanitatem, sicut de eo scriptum est, Hebr. cap. i, ex Psal. xlii: « Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo laetitiae praeparatibus tuis. » Item Joan. cap. xii: « Qui videt me, videt eum qui misit me. » Et paulo post: « Sed qui misit me Pater, ipse mihi mandatum dedit, quid dicam, et quid loquar; et scio quia mandatum ejus est vita aeterna. » Erat igitur in Patre potestate secundum operationem mandatorum ejus, id est, charitatis et omnis virtutis. Et cap. xiv: « Pater autem in me manens, ipse facit

opera. Non creditis quia ego in Patre et Pater in me est? alioqui propter opera ipsa credite. » Quia semper hic homo operabatur justitiam, misericordiam, charitatem et ceteras virtutes immutabiliter secundum Dei voluntatem; hac etiam ratione, id est, potestate et consensione mentis et voluntatis, et non solum secundum substantiam, ipse et Pater unum erant, sicut volebat discipulos suos esse unum in Christo et in Patre. potestate et consensione voluntatis suae cum voluntate Patris et Filii. FR. TURRIANUS.

(84) Εἰς γὰρ νοῦς Πατρὸς ὁ παῖς. Id est, mens humana Christi non discrepat a mente divina Patris; et hac ratione mens humana Christi etsi non erat essentialiter mens divina, erat tamen potestate et affectione, sive dispositione consensionis, quia afficiebatur secundum voluntatem Dei voluntas et mens humana Christi; ita ut δυνάμει una essent, quae erant secundum substantiam duae mentes. Id.

vidit Patrem. » Id est, si me vidisti, per me potes Patrem cognoscere. Per imaginem enim quæ similis est, potest facile Pater cognosci. Sin vero imaginem quæ est Filius, non cognovisti: quomodo vis Patrem videre? Quod autem hæc ita sint, quæ in ipso capite adjecta et subjecta sunt, explicant; quæ significant, Filium « propositum » missum esse a Patre » et ad Patrem ire « . »

VIII. Multa alia, imo vero omnia hæc veritati astipulantur. Necessæ ergo est, ut quamvis nolit, confiteatur Patrem Deum omnipotentem, et Christum Jesum Filium Dei, Deum factum hominem, cui omnia Pater subiecit præter se, et Spiritum sanctum; et hos esse vere tres. Quod si vult scire quomodo unus Deus demonstratur, sciat eam esse virtutem sive potentiam hujus. Et quantum quidem ad virtutem pertinet, unus est Deus; quantum vero ad œconomiam sive dispositionem, tria est ostensio; ut paulo post docebimus, cum reddemus rationem de veritate. Hæc igitur, fratres, dicta nobis sunt, de quibus inter-omnes convenit. Unus enim est Deus, cui credere oportet; sed ingenuus, impatiibilis, immortalis, qui omnia facit quæ vult, sicut vult et quando vult. Quid igitur ad hæc audebit dicere Noetus, non intelligens veritatem? Quandoquidem igitur hactenus Noetus confutatus est, veniamus ad demonstrationem veritatis, ut confirmemus veritatem; contra quam tot et tantæ hæreses ortæ sunt, quæ nihil dicere poterunt.

IX. Unus Deus est, quem non aliunde, fratres, agnoscimus, quam ex sanctis Scripturis. Quemadmodum enim si quis vellet sapientiam hujus sæculi exercere, non aliter hoc consequi poterit, nisi dogmata philosophorum legat; sic quicumque volumus pietatem in Deum exercere, non aliunde discemus quam ex Scripturis divinis. Quæcumque ergo

A εἰκόνας ὁμοίας τυγχανούσης εὐγνωστός ὁ Πατήρ γίνεται. Εἰ δὲ τὴν εἰκόνα, ἣτις ἐστὶν ὁ Υἱὸς, οὐκ ἔγνωσ, πῶς ἰδεῖν θέλει τὸν Πατέρα; Ὅτι ταῦθ' οὕτως ἔχει, τὰ ἐπιχαίμενα τῷ κεφαλαίῳ καὶ ὑποκαίμενα ἀπαλοῦσι, « τὸν προκαίμενον » Υἱὸν « ἀποσταλμένον παρὰ Πατρὸς καὶ πρὸς Πατέρα πορευόμενον » σημαίνονται.

B Πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα, μᾶλλον δὲ πάντα ἐστὶν μαρτυρούντα τῇ ἀληθείᾳ. Ἀνάγκη οὖν ἔχει καὶ μὴ θέλων ὁμοιοῦσιν Πατέρα Θεὸν πανταρχέτορα, καὶ Χριστὸν Υἱοῦν Θεοῦ, Θεὸν ἀνθρώπων γινόμενον, ᾧ πάντα Πατὴρ ὑπέταξε παρεκτὸς ἑαυτοῦ, καὶ Πνεύματος ἁγίου, καὶ τούτους εἶναι οὕτως τρία. Εἰ δὲ βούλεται μαθεῖν, πῶς εἰς Θεὸς ἀποδείκνυται, γινώσκω ὅτι μιὰ δύναμις τοῦτου. Καὶ ὅσον μὲν κατὰ τὴν δύναμιν, εἰς ἓστι Θεός· ὅσον δὲ κατὰ τὴν οἰκονομίαν (85), τριχῆς ἡ ἐπιπέδιξις, ὡς ἕτερον ἀποδειχθήσεται, ἀποδιδόντων ἡμῶν περὶ ἀληθείας λόγων. Ταῦτα μὲν οὖν, ἀδελφοί, δείκνυται ἡμῖν συμφώνως εἰρημένα. Εἰς γὰρ Θεός ἐστιν ᾧ δεῖ πιστεῦσθαι, ἀλλ' ἀγένητος, ἀπαθής, ἀθάνατος, πάντα ποιῶν ὡς θέλει, καθὼς θέλει, ὅτε θέλει. Ἴδὲ οὖν πρὸς ταῦτα τολμήσαι Νόητος, μὴ νοῦν τὴν ἀλήθειαν; Ἐπειδὴ οὖν ἦδη καὶ ὁ Νόητος ἀνατέτραπται, ἐβλώμεν ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν, ἵνα συστήσωμεν τὴν ἀλήθειαν· καθ' ἧς πᾶσαι τοσαῦται αἰρέσεις; (86) γεγένηται, μηδὲν δυνάμεναι εἰπεῖν.

C Εἰς Θεός, ὃν οὐκ ἄλλοθεν ἐπιγινώσκωμεν, ἀδελφοί. ἢ [ἐκ] τῶν ἁγίων Γραφῶν. Ὅν γὰρ τρόπον ἔάν τις βουληθῇ τὴν σοφίαν τοῦ αἰῶνος τούτου ἀσκέειν, οὐκ ἄλλως δύνησται τοῦτου τυχεῖν, ἔάν μὴ ἄγμμασι φιλοσόφων ἐντύχη· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον οὕτως θεοσεβείαν ἀσκέειν βουλόμεθα, οὐκ ἄλλοθεν ἀσκησόμεν ἢ ἐκ τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ (87). Ὅσα τοίνυν κηρύσσουσιν αἱ

» Rom. iii, 25. » Joan. v, 30; vi, 29; viii, 16, 18, etc. « Joan. xiii, 4; xiv, 12.

(85) Κατὰ τὴν οἰκονομίαν. Interpres Turrianus hunc locum ita reddidit: « Quantum vero ad incarnationem pertinet, tertia est ostensio. » Sequi maluimus versionem cl. Marani *De divinis J. C.*, lib. iv, cap. 13, § 2, pag. 436.

(86) Τοσαῦται αἰρέσεις. Non Noeti tantum, sed et aliæ xix, quas hactenus Hippolytus oppugnaverat. Ex his verbis clarissime apparet clausulam hanc esse libri adversus hæreses. Apparet etiam Epiphanium Hippolyti exemplo opus suum adversus hæreses expositione fidei obsignasse. F. MARAN.

(87) Ὅτι ἄλλοθεν ἀσκησόμεν ἢ ἐκ τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. Visus est sibi Fabricius in hoc loco « insigne de Scripturæ sufficientia testimonium » animadvertere. Sed traditionem a Scriptura non dissociat Hippolytus, dum pietatem « non alimode » repetit, « quam ex Scripturis divinis. » Non enim aliam defendit contra hæreticos interpretationem Scripturæ, quam quæ Ecclesiæ traditione nitetur. Quapropter verbis modo citatis paulo post hæc addit: Μὴ κατ' ἰδίαν προλαβόντων, μηδὲ κατ' Ἴδιον νοῦν, μηδὲ βραχόμενοι ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδομένα. « Non secundum propriam voluntatem, neque secundum proprium sensum, neque vim inferentes iis, quæ a Deo data sunt. » Præterea Noetium merito ejectum a presbyteris narrat cap. 4, quod Ecclesiæ traditio-

nem, quam ei objiciebant, contempserit. Dicbant enim Noeto presbyteri Ecclesiæ: Ταῦτα λέγομεν ἔμαθόμεν. « Hæc dicimus, quæ didicimus. » His adde, non dubium esse quin sanctus martyr in hoc adversus hæreses opere, cujus materiam ex libro Irenæi mutuo sumptor, traditionem et Ecclesiæ auctoritatem Irenæi exemplo accerrime defendidit. MARAN. l. c. — Hinc item eliditur alterum ejusdem Fabricii hæc ipse de re commentum, quo iterum sibi finxit Hippolytum veluti « Scripturæ sufficientiam » astruentem infra cap. 47, ubi sanctus Pater ad credendum κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων, « secundam traditionem apostolorum, » fidelis hortatur. Ibi namque ne quis potest traditionem quoque præter Scripturam sanctam martyrum admissionem, sollicite Fabricius hæc adnotat: « En παρέδοσαν ἀποστολικῶν, sed quam max ex scriptis apostolicis clarissime testatam facit Hippolytus. » Incessantem laborat hic scholasticus. Significam sanctus Pater lib. *De Antichristo*, cap. 1, Pauli apostoli exemplum secutus, qui Timotheum ad « ἀποστολικὴν παράδοσιν, » atque ad ea verbis hominibus commendanda quæ ab eo per multas exhortationes audierat, hortabatur; pari ratione Theophilum eam traditionem edocere cooperatur.

Οἱ αἱ Γραφαὶ, ἡσυχίαν, καὶ ὅσα δοθέντων, ἐπιγνώ-
 μαν, καὶ ὡς θέλει Πατήρ πιστεύεσθαι, πιστεύομεν,
 καὶ ὡς θέλει Υἱὸν δοξάζεσθαι, δοξάζομεν, καὶ ὡς
 θέλει Πνεῦμα Ἅγιον δωροδοθεῖν, λάβομεν. Μὴ κατ'
 ἕξιν προσέροισιν, μηδὲ κατ' ἕξιν νόων, μηδὲ βιαζό-
 μεναι τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δεδομένα· ἀλλ' ἐν τρέπον αὐ-
 τὸς ἐβουλήθη διὰ τῶν ἁγίων Γραφῶν δαλεῖν, οὕτως
 ἔωμεν.

Θεὸς μόνος ὑπάρχων, καὶ μηδὲν ἔχων ἐαυτῷ σύ-
 χρονον, ἐβουλήθη κόσμον κτίσαι. Ὁ κόσμον ἐννη-
 θεῖς, θελήσας τε καὶ φθεγγόμενος ἐποίησεν, ὃ παρα-
 τικτὰ παρόση τὸ γενόμενον ὡς ἠθέλησεν. Αὐταρκὲς οὖν
 ἡμῖν ἔστιν μόνον εἰδέναι ὅτι [οὐδὲν] στήχρονον Θεοῦ.
 Οὐδὲν κληρὸν αὐτὸς ἦν· αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, τολύς ἦν (88).
 Ὅθεν γὰρ ἄλογος, οὐτε ἀσοφος, οὐτε ἀδύνατος, οὐτε
 ἀθεοδευτος ἦν. Πάντα δὲ ἦν ἐν αὐτῷ, αὐτὸς δὲ ἦν ἐν
 αὐτῷ. Ὅτε ἠθέλησεν (89), καθὼς ἠθέλησεν, ἔδειξε τὸν
 Λόγον αὐτοῦ καιροῦς ὀρισμῆνος κατ' αὐτῷ, δὲ αὐ-
 τὰ πάντα ἐποίησεν. Ὅτε μὲν θέλει, ποιεῖ· ὅτε δὲ ἐν-
 θεμεῖται, τελεῖ· ὅτε δὲ φθέγγεται, δεικνύει· ὅτε κλά-
 σαι, σοφίζεται. Πάντα γὰρ τὰ γενόμενα, διὰ λόγου
 καὶ σοφίας τεχνάζεται, λόγῳ μὲν κτίζων, σοφίᾳ δὲ
 κοσμοῦν. Ἐποίησεν οὖν ὡς ἠθέλησεν, Θεὸς γὰρ ἦν.
 Τῶν δὲ γινόμενων ἀρχηγὸν καὶ ἀσμβουλὸν καὶ ἐργά-
 την ἐγένετο Λόγον (90), ἐν Λόγον ἔχων ἐν αὐτῷ,
 ἀπειρόν τε ὄντα τῷ κτιζομένῳ κόσμῳ, ὁρατὸν ποιεῖ,
 προτέρων φανῆν φθεγγόμενος, καὶ φῶς ἐκ φωτός (91)
 γινῶν, προηῖεν τῇ κτίσει Κύριον, τὸν ἕξιν νόων (92),
 αὐτῷ μόνῳ πρότερον ὁρατὸν ὑπάρχοντα, τῷ δὲ γινο-
 μένῳ κόσμῳ ὁρατὸν ὄντα, ὁρατὸν ποιεῖ, ὅπως διὰ
 τοῦ φανῆμα ἕξιν ὁ κόσμος, σωθῆναι δυνατῷ.

Καὶ οὕτως παρίστατο αὐτῷ ἕτερος. Ἐτερον δὲ λέ-
 γω (93) οὐ ὁὸ Θεοῦ λέγω, ἀλλ' ὡς φῶς ἐκ φωτός,
 ἢ ὡς ὕδωρ ἐκ πηγῆς, ἢ ὡς ἀπέκτα ἀπὸ ἡλίου. Δύνα-
 μος γὰρ μία ἢ ἐκ τοῦ παντός· τὸ δὲ πᾶν Πατήρ, ἐξ
 οὗ δύναμις ἄλογος. Ὅθεν δὲ νόος (94), ὃς προδὲς ἐν
 κόσμῳ ἔδεικνυτο πατρὸς Θεοῦ. Πάντα τὸν οὖν δι' αὐτοῦ,
 αὐτὸς δὲ μόνος ἐκ Πατρός. Τίς τὸν οὖν ἀποκαλεῖται

90 Joan. 1, 3.

(88) Αὐτὸς δὲ μόνος ὢν, κολύς ἦν. Hunc locum egregie illustrat Georgius Bullus *Defensa. fid. Nic.*, sect. III, cap. 8, § 2, pag. 219.

(89) Ὅτε ἠθέλησεν, κ. τ. λ. Hæc et sequentia mirum in modum explanat simul et strenue tuetur contra Jurium doctissimus Bossuetius Meldensis episcopus, *Avertis. vi*, § 68, *sur les lettres de M. Jurieu*.

(90) Ἐγένετο Λόγον. Ait Hippolytus Deum generate Verbum, quod ab æterno in se hæberat. Quomodo? « Ipsum, inquit, temporibus apud se definitis ostendit; ipsum creaturæ ut Dominum deprompsit: ipsum denique sibi et soli prius notum, mundo visibilem fecit. » Itaque generatio qua de loquitur Hippolytus, non est Verbi productio; sed ipsius, ex æternæ Patri coexistentis, ostensio, depromptio et manifestatio quæ res creatas respexit. Bullus et Bossuetius II. cc. Neque aliter Maranus *De divinit. J. C.*, lib. IV, cap. 13, § 3, pag. 458.

(91) Φῶς ἐκ φωτός. Sic locuti ante Patres Nicænos, præter Hippolytum nostrum, sunt Justinus

A divinis Scripturas predicant, sciamus; et quæcun-
 que decem, cognoscemus: et sicut Pater vult credi,
 sic credamus; et sicut vult Filium glorificari, sic
 glorificemus; et sicut vult donari Spiritum sanctum,
 sic accipiamus. Non secundum propriam voluntatem,
 neque secundum proprium sensum, neque vim infere-
 rentes iis quæ a Deo data sunt; sed quomodo ipse
 per sanctas Scripturas docere voluit, sic intelligamus.

X. Deus solus cum esset, nihilque sibi coævum
 haberet, voluit mundum effecere. Et mundum cogi-
 tans se volens et dicens effecit; cognoscensque existi-
 tit ei factus sicut voluit, et sicut voluit, perfecit.
 Scitis igitur nobis est scire solum, nihil esse Deo
 coævum. Nihil erat præter ipsum; ipse solus, nul-
 tus erat. Nec enim erat sine ratione, sine sapientia,
 sine potentia, sine consilio. Omnia erant in eo:
 ipse erat omnia. Quando voluit, et quomodo voluit,
 ostendit Verbum suum temporibus apud eum
 definitis; per quod omnia fecit. Qui cum vult, facit;
 quando cogitat, perficit; quando loquitur, ostendit;
 quando format, sapientiam edit. Omnia enim
 quæ facta sunt, ratione et sapientia fabricavit;
 ratione quidem creat, sapientia vero ornat. Fecit
 igitur sicut voluit: Deus enim erat. Eorum autem
 quæ facta sunt, ducem, consiliarium et operarium
 generabat Verbum; quod Verbum cum in se habe-
 ret, essetque mundo creato inspectabile, fecit
 aspectabile, emittens priorem vocem; et lumen ex
 lumine generans, deprompsit ipsi creaturæ Domi-
 num, sensum suum; et qui prius ipsi tantum erat
 visibilis, mundo autem invisibilis; hunc visibilem
 facit, ut mundus cum eum, qui apparuit, videret,
 salvus fieri posset.

XI. Atque ita astitit ei alius. Cum alium dico,
 non duos Deos dico; sed tanquam lumen ex lumine,
 et aquam ex fonte, aut radium a sole. Una enim vir-
 tus quæ ex toto est; totam vero Pater, ex quo vir-
 tus Verbum. Hoc vero mens est, quod prodiens in
 mundum, ostensum est puer Dei. Omnia igitur per
 ipsum, ipse autem solus ex Patre. Quis ergo pro-

martyr, Tatianus et Athenagoras, ut notatum doctissimo Græbio ad Irezium lib. II, c. 23. His adde Methodium in homilia de Simeone et Anna, pag. 152: Ἐν εἰ φῶς ἀληθινὸν ἐκ φωτός ἀληθινοῦ, Θεὸς ἀληθινὸς ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ. Athanasius postea dixit λόγον ἐκ λόγου, tom. I, pag. 881, edit. Lipsiens. FABARC.

(92) Ἴδιον νόον. Filius, νόος, σοφία Patris, et infra c. 13, Voluntas. Id.

(93) Ἐτερον δὲ λέγω. Justino martyri quando Filius ἑτερόν τι a Patre esse dicitur, et Tertulliano quando « Filium et Patrem esse aliud ab alio » affirmat, eadem quæ Hippolyto mens, ut Personarum distinctionem ostendant, non est ὁμοούσιον inficiantur. Id.

(94) Ὅθεν δὲ νόος. Turrianus hunc locum sic reddiderat: « Hoc vero mens sive sensus, qui prodiens in mundum, ostensus est puer Dei. Omnia igitur per eum facta sunt; ipse solus ex Patre genitus. » Græcis pressius in hærentem Maranum secuti sumus l. c. pag. 459, quem adeas velim.

seri multitudinem eorum, quæ per curricula temporum appalsa fuit? Omnes enim eo redacti sunt iniviti, ut dicant omnia ad unum recurrere, etiam secundum Valentinum; et Marcionem, et Cerinthum, et omnem illorum nugacitatem; et huc nolentes reciderunt, ut unam omnium causam confiteantur. Igitur veritati nolentes consentiunt, esse scilicet unum Deum, qui fecit omnia sicut voluit. Hic autem dedit legem et prophetas; et dando coegit hos per Spiritum sanctum loqui, ut accipientes virtutis Paternæ inspirationem, consilium et voluntatem Patris nuntiarent.

XII. In his igitur Verbum versabatur, loquens de se ipso. Jam enim ipse suus præco erat; ostendebatque futurum esse, ut Verbum in hominibus apparet. Idcirco sic clamabat: « Factus sum manifestus iis qui non quærebant me; inventus sum ab iis qui non interrogabant me⁶⁵. » Quis vero est qui factus est manifestus, nisi Verbum Patris? quod cum Pater misit, potestatem suam ostendit hominibus. Sic igitur factum est manifestum Verbum, sicut ait beatus Joannes. Repetit enim summam quæ a prophetis dicta sunt, demonstrans hoc esse Verbum per quod omnia facta sunt. Sic enim ait: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil⁶⁶. » Et infra ait: « Mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit. In propria venit, et sui eum non receperunt⁶⁷. » Si mundus, inquit, per ipsum factus est, sicut ait Propheta: « Verbo Domini caeli firmati sunt⁶⁸; » igitur hoc est Verbum, quod factum est manifestum. Ergo Verbum incarnatum cernimus; Patrem per eum intelligimus; Filio credimus; Spiritum sanctum adoramus. Videmus igitur quæ scripta sunt, quod prædicatur quidem Verbum futurum manifestum.

XIII. Jeremias etiam dicit: « Quis stetit in hypostasi Domini, et vidit Verbum ejus⁶⁹? » Verbum autem Dei solum est visibile; verbum vero hominis audibile. Quando dicit videre Verbum, necesse est mihi ut credam, hoc visibile missum esse. Missus autem non est alius quam Verbum. Quod autem missum fuit, testatur Petrus, cum dixit Cornelio centurioni: « Misit Deus Verbum suum filiis Israel per prædicationem Jesu Christi. Hic est Deus, omnium Dominus⁶⁸. » Si ergo Verbum mittitur per Jesum Christum, voluntas Patris est Jesus Christus.

⁶⁵ Isa. lxxv, 1. ⁶⁶ Joan. 1, 4-5. ⁶⁷ ibid. 10, 11. ⁶⁸ Psal. xxxiii, 6. ⁶⁹ Jer. xxiii, 18. ⁷⁰ Act. x, 36.

(95) *Ἐνάγκασεν τοὺς φθέγγασθαι.* « Coegit hos per Spiritum sanctum loqui. » Coegit sanctos prophetas, quatenus volentes sequi voluntatem Dei, non poterant non loqui illa quæ loquebantur. Sic Petrus in Actis apostol. c. iii: « Non possumus, inquit, quæ vidimus et audivimus non loqui. » Sic prophetae audiebant Spiritum Verbi Dei intus loquentem, et non poterant, sicut Petrus hic dixit, non loqui quæ audiebant. FR. TERRIANUS.

(96) *Οὐδὲ ἐν.* Post οὐδὲ ἐν in verbis Joannis στιγμῆ, præter Hippolytum, faciunt Irenæus, Clemens Alex., Origenes, Theophilus Antiochenus et

πληθὺν θεῶν παραβαλλομένην κατὰ καιρούς; Καὶ γὰρ πάντες ἀπεκλείσθησαν εἰς τοῦτο ἀκοντες εἰπεῖν, ὅτι τὸ πᾶν εἰς ἓνα ἀνατρέχει. Εἰ οὖν τὰ πάντα εἰς ἓνα ἀνατρέχει, καὶ κατὰ Οὐαλεντίνου καὶ κατὰ Μαρκίωνα, Κήρινθόν τε καὶ πᾶσαν τὴν ἐκείνων φιλοσοφίαν, καὶ ἀκοντες εἰς τοῦτο περιέπεσαν, ἵνα τὸν ἓνα ὁμολογήσωσιν αἰτιῶν τῶν πάντων· οὕτως οὖν συντρέχουσιν καὶ αὐτοὶ μὴ θέλοντες τῇ ἀληθείᾳ ἓνα Θεὸν λέγειν ποιήσαντα ὡς ἠθέλησεν. Οὗτος δὲ ἔδωκεν νόμον καὶ προφήτας, καὶ δοῦς διὰ Πνεύματος ἁγίου ἠνάγκασεν τοὺς φθέγγασθαι (95), ὅπως τῆς Πατρῶς δυνάμεως τὴν ἀπόπνοιαν λαβόντες, τὴν βουλήν καὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς καταγγείλωσιν.

Ἐν τοῦτοις τοίνυν πολιτευόμενος ὁ Λόγος ἐφθέγγετο περὶ ἑαυτοῦ. Ἦδὲ γὰρ αὐτὸς ἑαυτοῦ κήρυξ ἐγένετο, δεικνύων μέλλοντα Λόγον φαίνεσθαι ἐν ἀνθρώποις, δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐβόα· « Ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς; ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν. » Τίς δὲ ἐστὶν ὁ ἐμφανὴς γενόμενος, ἀλλ' ἢ ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς; ὃν ἀποστέλλων Πατὴρ ἐδείκνυεν ἀνθρώποις τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἐξουσίαν. Οὕτως οὖν ἐμφανὴς ἐγένετο ὁ Λόγος, καθὼς λέγει, ἀνακεφαλαιοῦσαι γὰρ ὁ μακάριος Ἰωάννης τὰ διὰ τῶν προφητῶν εἰρημύμενα, δεικνύς τοῦτον εἶναι τὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο. Φησὶν γὰρ οὕτως· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν (96). » Ἰησοῦς δὲ ἔφη· « Ὁ κόσμος θεῖον αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. » Εἰ οὖν, ἔφη, ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ γεγένηται, καθὼς λέγει ὁ Προφήτης· « Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· » ἄρα οὗτός ἐστιν ὁ Λόγος ὁ καὶ ἐμφανὴς δεικνύμενος. Οὐκοῦν ἐσσαρκῶν Λόγον θεωροῦμεν, Πατέρα δι' αὐτοῦ νοοῦμεν, Υἱὸν δὲ πιστεύομεν, Πνεύματι ἁγίῳ προσκυνοῦμεν. Ἰδόμεν οὖν τὰ γεγραμμένα, ὅτι μὲν ἐμφανὴς ὁ Λόγος ἐσόμενος ἐκηρύσσεται. Καὶ Ἰερεμίας λέγει· « Τίς ἐστὶ ἐν ὑποστάματι (97) Κυρίου, καὶ ἴδεν τὸν Λόγον αὐτοῦ; » Λόγος δὲ Θεοῦ μόνος ὁρατός, ἀνθρώπου δὲ ἀκουστός. Ὅπου ὁρᾷ τὸν Λόγον λέγει, ἀνάγκη ἔχω πιστεύειν ὁρατὸν τοῦτον ἀπεσταλμένον. Οὐκ ἄλλος ἦν ἀλλ' ἢ ὁ Λόγος. Ὅτι δὲ ἀπεστάλη, μαρτυρεῖ Πέτρος, πρὸς τὸν ἑκατόνταρχον Κορνήλιον λέγων· « Ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Λόγον αὐτοῦ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ διὰ κηρύγματος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Οὗτός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ πάντων Κύριος. » Εἰ δὲ οὖν Λόγος ἀποστέλλεται διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς ἐστὶν Ἰησοῦς Χριστός (98).

Eusebius pluribus locis: atque e Latinis Tertullianus ac Lactantius, Victorinus, Augustinus, et longe post Honorius Augustodunensis lib. 1 *De imagine mundi*, c. 2. Quoniam vero eadem interpunctio placuit etiam hæreticis Valentino, Heracleoni, Theodoto, et Macedonianis, Eunomianisque; hinc ab Epiphanio t. II, pag. 80, et a Chrysostomo rejicitur. FABRIC.

(97) *Τίς ἐστὶ ἐν ὑποστάματι.* Victor in Catena, ἐν τῇ ὑποστάσει: pro quo Symmachus, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ edidit. Id.

(98) *τὸ θέλημα... Χριστός.* Sic Filium βούλησιν

Ταῦτα μὲν οὖν, ἀδελφοί, σημαίνουσιν αἱ Γραφαί. Αὐτήν τὴν οἰκονομίαν παραδίδωσιν ἡμῖν καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης ἐν Εὐαγγελίῳ μαρτυρῶν, καὶ τοῦτον τὸν Λόγον Θεὸν ἐμολογεῖ οὕτως λέγων· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. » Εἰ δὲ οὖν ὁ Λόγος πρὸς τὸν Θεόν, Θεὸς ὢν, τί οὖν; φήσειεν ἂν τις δύο λέγειν Θεούς; Δύο μὲν οὐκ ἐρῶ Θεούς, ἀλλ' ἢ ἓνα, Πρόσωπα δὲ δύο, οἰκονομίαν δὲ τρίτην, τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Πατὴρ μὲν γὰρ εἷς, Πρόσωπα δὲ δύο, ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς, τὸ δὲ τρίτον τὸ ἅγιον Πνεῦμα (99). Πατὴρ ἐντέλλεται, Λόγος ἀποτελεῖ, Υἱὸς δὲ δεῖκνυται δι' οὗ Πατὴρ πιστεύεται. Οἰκονομία συμφωνίας συνάγεται εἰς ἓνα Θεόν· εἷς γάρ ἐστιν ὁ Θεός· ὁ γὰρ κελεύων Πατὴρ (1), ὁ δὲ ὑπακούων Υἱὸς, τὸ δὲ συνετιζὼν ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ ὢν Πατὴρ « ἐπὶ πάντων (2), » ὁ δὲ Υἱὸς « διὰ πάντων, » τὸ δὲ ἅγιον Πνεῦμα « ἐν πᾶσιν. » Ἄλλως τε ἓνα Θεόν (3) νομίσαι μὴ δυνάμεθα, ἐὰν μὴ ὄντω; Πατρί· καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι πιστεύσωμεν. Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐδόξασαν Πατέρα, ἀλλ' οὐκ ἤγαρίστησαν, Υἱὸν γὰρ οὐκ ἐπέγνωσαν. Μαθηταὶ ἐπέγνωσαν Υἱόν, ἀλλ' οὐκ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, δι' ὃ καὶ ἠρνήσαντο (4). Γινώσκων οὖν ὁ πατρῷος Λόγος τὴν οἰκονομίαν· καὶ τὸ θεῆμα τοῦ Πατρὸς, ὅτι οὐκ ἄλλως βούλεται δοξάζεσθαι ὁ Πατὴρ ἢ οὕτως, ἀναστὰς παρέδωκεν τοῖς μαθηταῖς λέγων· « Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » δεκνύων ὅτι πᾶς ὃς ἂν ἐν τούτων ἐκλήτῃ, τελειῶς Θεὸν οὐκ ἐδόξασεν. Διὰ γὰρ τῆς Τριάδος ταύτης Πατὴρ δοξάζεται. Πατὴρ γὰρ ἠθέλησεν, Υἱὸς ἐπόφησεν, Πνεῦμα ἐφανέρωσεν. Πᾶσαι τοίνυν αἱ Γραφαὶ περὶ τούτου κηρύσσουσιν.

Ἄλλ' ἐρεῖ μοι τις· Ἐένον μοι φέρεις, Λόγον λέγων Υἱόν (5). Ἰωάννης μὲν γὰρ λέγει Λόγον, ἀλλ' ἄλλως

⁹⁹ Joan. i, 1. ¹⁰ Ephes. iv, 6. ¹¹ Matth. xxviii, 19.

sive θεῆμα Patris dixere multi veteres; quorum loca vide, si placet, apud Petavium lib. vi *De SS. Trinitate*, cap. 8, § 24, et lib. vii, cap. 12, § 12. FABRIC. (99) Δύο μὲν οὐκ ἐρῶ Θεούς... ἅγιον Πνεῦμα. Liqueat ex hoc testimonio unum omnino Deum, tres Personas ab Hippolyto doceri. Paulo ante cap. 8 dixerat unum Deum esse secundum virtutem, sive secundum essentiam divinam, quæ una prorsus est in tribus Personis; secundum autem œconomiam tres Personas ostendi. Intelligit ergo, ut Tertullianus *adversus Praxeam*, cap. 3 œconomiae nomine « numerum et dispositionem Trinitatis. » Hoc autem loco gratiam Spiritus sancti appellat « tertiam œconomiam; » sed eodem sensu ac Tertullianus, qui Spiritum sanctum appellat « tertium gradum. » Nam gradus, forma, species, dispositio sive œconomia, idem sonant apud Tertullianum. Quare si Spiritus sanctus dicitur tertius gradus, dici etiam potest tertie dispositio sive œconomia. Minus accurate in Latina interpretatione incarnatio « œconomiae » nomine designatur, in his verbis quæ leguntur cap. 3: Τίς γὰρ οὐκ ἐρεῖ ἓνα Θεὸν εἶναι; ἀλλ' οὐ τὴν οἰκονομίαν ἀναγίσσει. « Quis enim non dicit unum esse Deum? Non tamen continuo œconomiam, id est, incarnationem, negabit. » Non incarnationem, sed numerum et dispositionem Trinitatis considerat Hippolytus hoc in loco et in pluribus aliis. MARANUS, l. c. pag. 457.

(1) *Κελεύων Πατὴρ... ὑπακούων Υἱός.* Hoc

XIV. Hæc igitur, fratres, significant nobis Scripturæ. Hanc œconomiam tradit nobis Joannes in Evangelio, testimonio suo; et hoc Verbum constitetur Deum, sic inquit: « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum ». Si ergo Verbum erat apud Deum, et Deus erat, quid ergo? dicetne aliquis dicere Joannem duos Deos? Duos quidem Deos non dicam, sed unum; Personas vero duas; œconomiam tertiam, gratiam dico sancti Spiritus. Pater quidem unus, Personæ vero duæ, quia et Filius; tertia autem Spiritus sanctus. Pater mandat, Verbum perficit, Filius autem ostenditur per quem Pater creditur. (œconomia consensionis redigitur ad unum Deum: ubus' epina est Deus qui mandat, Pater; qui obedit, Filius; qui docet scientiam, Spiritus sanctus. Pater qui est « super omnia, » Filius « per omnia, » Spiritus sanctus « in omnibus ». Aliter Deum unum intelligere non possumus, nisi vere Patri et Filio et Spiritui sancto credamus. Etenim Judæi Patrem glorificaverunt, sed non egerunt gratias; siquidem non agnoverunt Filium. Discipuli agnoverunt Filium, sed non in Spiritu sancto; idcirco negaverunt. Sciens igitur Verbum Patris, œconomiam et voluntatem Patris, quod non vult aliter Pater glorificari, nisi sic; cum resurrexisset, tradidit hoc discipulis: « Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti ». Docuit hic, quod quicumque unum quid horum omiserit, is perfecte Deum non glorificavit. Per hanc enim Trinitatem Pater glorificatur. Pater enim voluit, Filius fecit, Spiritus sanctus manifestum fecit. Omnes igitur Scripturæ de hoc prædicant.

XV. Sed dicet mihi aliquis: Rem novam mihi affers, cum Verbum appellas Filium. Joannes enim

« mandandi et præcipiendi » vocabulo de Patre, et « obediendi » de Filio, sine ulla offensione usi sunt non modo ante concilium Nicænum S. Irenæus, Hippolytus noster, Origenes et alii; sed et post illud concilium, adversarii et hostes Arianae hæreseos acerrimi, Athanasius, Basilus, Marius Victorinus, Hilarius, Prosper, etc. Vide Petavium lib. i *De Trinit.*, cap. 7, § 7, et Bullum in *Defens. fidei Nic.*, pagg. 138, 164, 167, 170. FABRIC.

(2) *Πατὴρ ἐπὶ πάντων.* Cum Paulus ait de Deo Ephes. iv, 6: « Qui est super omnia, et per omnia, et in omnibus, » tres Personæ designat, et unitatem Dei in illis: quia unus ejusdemque virtutis ac potentia est, esse super omnia, et per omnia, et in omnibus; et secundum ordinem confessionis sanctæ Trinitatis, primum tribuit Patri, secundum Filio, tertium Spiritui sancto; quia est tertia Persona secundum ordinem confessionis, ut antiqui theologii loquuntur, et nos loqui docuerunt. FR. TURRIANUS.

(3) *Ἄλλως τε ἓνα Θεόν... Πνεῦμα ἐξανέρωσεν.* Non poterat accuratius exponi dogma Christianorum. Non solum enim numerum Personarum nihil de Dei singularitate detrachere contendit; sed etiam ipsam Dei singularitatem sine hoc Personarum numero nec consistere, nec coli posse. MARANUS, l. c. pag. 458.

(4) *Ἠρνήσαντο.* Hoc dicit propter Petrum, quem legimus in Evangelio Christum negasse. FR. TITA.

(5) *Ἐένον μοι φέρεις, Λόγον λέγων Υἱόν.* Hæc

Verbum quidem dicit, sed aliter per allegoriam interpretatur. Imo, non aliter per allegoriam interpretatur: sic enim ostendens hoc Verbum Dei quod ab initio erat, et nunc missum est, dixit postea in Apocalypsi: « Et vidi cælum apertum, et ecce equus albus; et qui sedebat in eo, fidelis et verax, et in justitia iudicat et pugnat. Oculi ejus sicut flamma ignis; et in capite ejus diademata multa; habens nomen scriptum, quod nemo novit nisi ipse. Et vestitus erat veste aspersa sanguine; et vocatum est nomen ejus, Verbum Dei ⁷². » Videte igitur, fratres, quomodo vestis sanguine aspersa, in symbolo significavit carnem, qua venit ad subeundam passionem impatibile Dei Verbum, sicut mihi propheta testatur. Sic enim ait beatus Michæas: « Domus Jacob irritavit Spiritum Domini. Hæc sunt eorum studia. Nonne boni sermones ejus; et recte eum ipsis ambulant? Et ipsi suscitaverunt inimicitiam contra pacem ejus, gloriam ejus detraxerunt ⁷³. » Id est, fecerunt eum pati in carne. Similiter beatus Paulus ait: « Quod enim impossibile erat legis in quo infirmabatur per carnem; Deus Filium suum mittens in similitudine carnis peccati, damnavit peccatum in carne: ut justificatio legis ostenderetur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum Spiritum ⁷⁴. » Qualem igitur Filium suum Deus per carnem misit, nisi Verbum, quod a principio scilicet Filium vocavit, quia futurum erat ut ortum caperet? Et cum Filius vocatur, commune nomen amoris erga homines sumit. Nec enim Verbum per se et sine carne perfectus Filius erat, cum tamen esset perfectum Verbum,

⁷² Apoc. xix, 14-13. ⁷³ Mich. ii, 7, 8. ⁷⁴ Rom. viii, 3, 4.

locum puto a Turriano minus bene sic redditum: « Novum verbum mihi affers, cum Filium vocas; » atque Hippolytum potius in hanc sententiam scripsisse: « Novum mihi affers, cum Filium Verbum vocas, » sive Verbi appellat nomine. FABRIC... Ne que aliter Wesselingius *Probabil.* cap. 26, pag. 252 cujus proinde veritatem expressimus.

(6) *Ἄλλ' ἄλλως ἀλλήγορει.* « Sed aliter interpretatur. » Statimque ista in versione subduantur: « Imo, non aliter per allegoriam interpretatur; » adeoque legerit interpres: *μενούγγε οὐκ ἄλλως ἀλλήγορει*; quæ quidem sive exscriptori sive typographo ob repetitum ἀλλήγορει exciderint; ea siquidem contextus postulare videtur. Ad hunc autem locum hæc adnotat Turrianus: « Verbum Dei non allegorice, sed proprie Filium Dei significat. Hoc ipsum beatus Cyrillus lib. vii *Thesauri*, cap. 1, contra Eunomium docuit; et per Scripturas probavit esse Verbum proprium nomen Filii: id est, hanc vocem, *Verbum*, proprie et decenter, et non per abusionem aut allegoriam, Filium Dei significare. »

(7) *Ἐν συμβόλω.* Hoc est, in figura, qua utitur etiam propheta Isaias LXXIII, 1. FABRIC.

(8) *τὴν δόξαν.* Sic habebat LXX in exemplari Hippolyti, *δόξαν*, non *δοξάν*, ut nunc in nostris. Convenit hæc lectio cum Isa. LIII, 2: « Non est species ei, neque decor. » Fr. TURRIANO.

(9) *Ἀμαρτίας.* Omitit verba, καὶ περὶ ἀμαρτίας, quæ et in uno Covelli codice absunt: sed ab aliis codicibus, quemadmodum et versionibus antiquis Epistolæ ad Romanos, agnoscuntur. FABRIC.

ἄλλήγορει (6). Οὕτως γὰρ δεικνύων τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τούτον ὄντα ἀπ' ἀρχῆς καὶ νῦν ἀπιστοαλμένον, ὑποδά: ἐν τῇ Ἀποκαλύψει ἔρη: « Καὶ ἔβην τὸν οὐρανὸν ἠνεωγμένον, καὶ ἰδοὺ ἵππος λευκός, καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτοῦ πιστός καὶ ἀληθινός, καὶ ἐνδικαιοσύνη κρίνει καὶ πολεμεῖ. Οἱ δὲ ὄφθαλμοὶ αὐτοῦ φλόξ πυρός: καὶ διαδήματα πολλὰ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, ἔχων βνομα γεγραμμένον ὁ οὐδὲς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός. Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον ἔρβαντισμένον αἵματι: καὶ κέκληται τὸ βνομα αὐτοῦ, ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. » Ὑρᾶτε οὖν, ἀδελφοὶ, πῶς ἐν συμβόλω (7) τὸ ἱμάτιον τὸ ἔρβαντισμένον αἵματι, τὴν σάρκα διεγῆρατο, δι' ἧς καὶ ὑπὸ πάθος ἦλθεν, ὁ ἀπαθὴς τοῦ Θεοῦ Λόγος, καθὼς μαρτυροῦσίν μοι οἱ προσῆται. Λέγει γὰρ οὕτως ὁ μακάριος Μιχαῖας: « Οἶκος Ἰακώβ παρώργισεν Πνεῦμα Κυρίου. Ταῦτα τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ ἐστίν. Οὐχ οἱ λόγοι αὐτοῦ καλοὶ μετ' αὐτῶν, καὶ ὄρθοι πορεύονται; Καὶ αὐτοὶ ἀντέστησαν εἰς ἐχθρὰν κατὰ πρόσωπον τῆς εἰρήνης αὐτοῦ, τὴν δόξαν (8) ἐξέδειραν αὐτοῦ. » Τουτέστιν, τὸ σαρξὶ παθεῖν αὐτόν. Ἐσαύτως καὶ ὁ μακάριος Παῦλος λέγει: « Τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας (9) κατέκρινεν τὴν ἀμαρτίαν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου φανερωθῆ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ Πνεῦμα. » Ποῖον οὖν Υἱὸν ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς διὰ τῆς σαρκὸς κατέπεμψεν, ἀλλ' ἢ τὸν Λόγον, ὃν Υἱὸν προσσηγόρευσε διὰ τὸ μέλλειν αὐτόν γενέσθαι; Καὶ τὸ κοινὸν βνομα τῆς εἰς ἀνθρώπους φιλοστοργίας (10) ἀναλαμβάνει ὁ Υἱὸς καλούμενος. Ὅτε γὰρ ἄσαρκος καὶ καθ' ἑαυτὸν ὁ Λόγος, τέλειος ἦν Υἱὸς (11), καίτοι τέλειος Λόγος ὢν, Μονογενής. Οὐδ' ἡ σὰρξ

(10) *τὸ κοινὸν βνομα τῆς... φιλοστοργίας.* « Commune nomen amoris. » Filius Dei, filius hominis nominatus est et fuit, ut nos filii Dei nominemur et simus: quod fuit summæ erga nos charitatis. « Videte, » inquit Joannes in *Epist.* I, cap. 1, 4, « qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur et simus! » Nisi enim sic Pater dilexisset mundum, ut Filium suum factum alium hominis pro nobis in mortuum tradidisset, adoptionem filiorum Dei quam accepimus, non accepissemus. Fr. TURRIANO.

(11) *Ὅτε γὰρ... τέλειος ἦν Υἱὸς.* « Non enim perfectus Filius erat. » Nihil deerat Filio Dei ad perfectionem generationis æternæ ex Patre, amplexum fieret filius hominis: sed ad perfectum, in æternum æconomis deerat Christo Filio Dei, ut spret filius hominis, et sic esset perfectus Christus. Cuius carnis itaque factus est perfectus Christus, et perfectus sive completus Filius; Filius scilicet Dei, et filius hominis: quia hypostasis Christi, ut antiqui theologi et ecclesiastici Patres tradunt, est quid completum ex duabus naturis, divina scilicet et humana unita Verbo. Et beatus Cyrillus lib. ii *contra Nestorium*: « Corpus, inquit, ex muliere natum, unitum Verbo secundum hypostasim, Christum unum et Filium et Dominum perfectum, sive complexit eundem Deum et hominem; » quod perinde est ut diceret, Filium Dei et eundem alium hominis. Conventus cum his quæ Leontius Byzantius lib. i *contra Nestorianos* et *Eutychianos* scripsit, duplicem esse perfectionem in Christo: unam quæ simpliciter dicitur, alteram quæ in habitu dine cernitur, secundum magnum Gregorium. « Perfectum enim, inquit, est Verbum et plenum, et præbens perfectio-

καὶ ἐαυτὴν ἕγα τοῦ Λόγου ὑποστάναι ἠθέλωτο, διὰ τὸ ἐν Λόγῳ τὴν σύστασιν ἔχειν. Οὕτως οὖν εἰς Υἱὸς τέλειος Θεοῦ ἐφανερῶθη (12).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου μαρτυρία· ἔστιν δὲ καὶ ἕτερα πλείστα. Ἰθάρα μὲν δὲ καὶ τὸ προκαίμενον· ὅτι ὄντως, ἀδελφοί, ἡ δυνάμις ἡ Πατρῴα, ὃ ἔστιν Λόγος, ἀπ' οὐρανοῦ κατήλθεν, καὶ οὐκ αὐτὸς ὁ Πατήρ. Λέγει γὰρ οὕτως· « Ἐγὼ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα. » Τί δὲ ἔστιν τὸ, ἐξῆλθον (12) ἐκ τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ἢ ὁ Λόγος; Τί δὲ τὸ ἐξ αὐτοῦ γεννηθῆναι, ἀλλ' ἢ Πνεῦμα (13), τουτέστιν ὁ Λόγος; Ἄλλ' ἔραϊ; μοι· Πῶς γεννηταί; Τὴν μὲν κατὰ σὰ διήγησιν, ὡς ἐγέννησαι, οὐ δύνῃ ἐξαιπεῖν, καίτοι τῆς ἐκείτης ἡμέρας ἔρων τὴν κατὰ ἄνθρωπον αἰτίαν, καὶ τὴν περὶ τούτου οἰκονομίαν ἀκριβῶς ἐξαιπεῖν οὐ δύνασαι. Οὐ γὰρ πάραστίν σοι γινώσκειν τὴν τοῦ δημιουργήσαντος ἐμπειρον καὶ ἀνεκδιήγητον τέχνην, ἀλλ' ἢ μόνον ὀρώντα νοεῖν καὶ πιστεύειν ὅτι ἔργον Θεοῦ ἄνθρωπος. Περὶ δὲ Λόγου γένεσιν ζηταίς, ὄντι μὲν βουληθείς ὁ Θεὸς Πατὴρ ἐγέννησεν ὡς ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ αὐτάρακας σοὶ ἔστιν μαθεῖν ὅτι κόσμον ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐποίησεν, τοιμῶς ἐπιζητεῖν; ἢ οὐκ αὐτάρακας σοὶ ἔστιν μαθεῖν, ὅτι Υἱὸς Θεοῦ σοὶ ἐφανερῶθη εἰς σωτηρίαν, ἔαν πιστεύῃς, ἀλλὰ καὶ πῶς ἐγενήθη κατὰ Πνεῦμα, πολυπραγμονεῖς; Καὶ τὴν μὲν κατὰ σάρκα γέννησιν αὐτοῦ οὐ κλειόμενος ἐπιστεύθησιν διηγήσασθαι πλὴν δύο (14)· καὶ σὺ τοιμῶς ἐπιζητεῖν τὴν κατὰ Πνεῦμα διήγησιν, ἣν παρ' ἐαυτῶν φυλάττει Πατήρ, ἀποκαλύπτειν μέλλων ὅτε τοῖς ἁγίοις καὶ ἀξίοις ἰδεῖν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ; Αὐτάρακας σοὶ ἦτω τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι « τὸ γεγεννημένον ἐκ τοῦ Πνεύματος, πνεῦμά ἐστιν· » καθὼς διὰ τοῦ Προφήτου τὴν τοῦ Λόγου γέννησιν σημαίνειν ὅτι γεννηταί, « τὸ δὲ πῶς φυλάσσει καίρῳ ὀρισμένῳ παρ' αὐτῶν μέλλων ἀποκαλύπτειν. Λέγει δὲ οὕτως· « Ἐκ γαστρὸς πρὸ βωσφόρου ἐξεγέννησά σε. »

Αὐτάρακας αὐταὶ αἱ μαρτυρίαι πιστοῖς ἀλήθειαν ἀσκησῶσιν· οἱ δὲ ἀπίστοι οὐδὲν πιστεύουσιν. Καὶ γὰρ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ προσώπου τῶν ἀποστόλων διεμαρτύρησατο, λέγων· « Καὶ τῆς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμεῶν; » Ὅποτε μὴ γενώμεθα ἀπίστοι, μήποτε ἐφ' ἡμῶν τελεσθῇ τὸ εἰρημένον. Πιστεύσωμεν οὖν, μακάριαι ἑδελφοί, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων (15), ὅτι Θεὸς Λόγος ἀπ' οὐρανοῦ κατήλθεν εἰς τὴν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν, ἵνα σαρκωθείς ἐξ αὐτῆς, λαβὼν ἔξ καὶ ψυχὴν τὴν ἀνθρωπίνην, λογικὴν ἔξ λέγου, γεγονός δὲ πάντα ὅσα ἔστιν ἄνθρωπος, ἐκτὸς ἀμαρτίας,

12 Joan. xvi, 28. 13 Joan. iii, 6. 14 Psal. cix, 3.

mem; perfecta autem est et anima hominis, quantum ad definitionem essentiae suae: sed tamen neque Verbum est perfectus Christus non unita humanitate, quamvis perfectus Deus sit; sicut nec anima perfecta homo est sine corpore, etsi perfectam substantiam habet. » Hactenus Leontius. Fr. Turan.

(12) Οὕτως οὖν εἰς Υἱὸς τέλειος Θεοῦ ἐφανερῶθη. Hic locus quo plurimum se efferunt Unitarii, extrahit atque illustratur superius in Prolegomenis, ubi de hoc Hippolyti opusculo sermo recurrit. (13) Si interpreti fides, legendum: τί δὲ τὸ ἐξῆλ-

A Unigenitus. Neque caro per se sine Verbo subsisteret poterat, quia in Verbo habebat tñm σύστασιν, id est, in Verbo subsistebat. Sic ergo unus Filius Dei perfectus, manifestatus est.

XVI. Atque hæc quidem sunt de incarnatione Verbi testimonia: suntque et alia plurima. Videamus nunc quod propositum nobis est: quod vere, fratres, virtus Patris, quod est Verbum Dei, e caelo descendit, et non ipse Pater. Sic enim ait: « Ego ex Patre exivi, et venio ». Quid est autem quod ex Patre exivit, nisi Verbum? Quid est quod ex ipso genitum est, nisi Spiritus, id est, Verbum? Sed dicet mihi: Quomodo genitum est? Explicationem quomodo tu genitus es, non potes expromere, quamvis quotidie vides causam humanam, et modum generationis non potes perfecte efferre. Non enim licet tibi cognoscere artem ejus qui creavit, in experientia et usu positam, et non enarrabilem; sed solum videndo intelligere et credere, quod opus Dei est homo. De Verbi autem generationis ratione quaeris, qua Deus Pater generare voluit; generavit sicut voluit. Non satis est tibi scire quod Deus mundum condidit, nisi audeas inquirere quomodo condidit? Non sufficit tibi cognoscere, quod Filius Dei tibi apparuit ad salutem, si tamen id credis; sed inasper quomodo genitus est secundum Spiritum, curiose indagas? Atqui generationem ejus secundum carnem enarrare, non pluribus quam duobus concreditum est; et tu audes generationem secundum Spiritum scrutari, quam apud se Pater servat, revelaturus tunc sanctis, qui ut faciem ejus videant digni erunt? Satis habe quod a Christo dictum est: « Quod natum est ex Spiritu, spiritus est »; sicut per Prophetam significat Verbi generationem, quod genitus est; quomodo vero, reservat apud se in tempus certum ac praefinitum, cum illud revelaturus est. Sic enim ait: « Ex utero ante luciferum genui te ».

XVII. Sufficiunt hæc testimonia fidelibus veritatis studiosis: infideles enim nulli credunt. Etenim Spiritus sanctus in persona apostolorum testatus est, dicens: « Domine, quis creditur auditui nostro? » Quomobrem ne simus infideles, ne quando in nobis, quod dictum est, impleatur, Credamus igitur, dilecti fratres, secundum traditionem apostolorum, quod Deus Verbum e caelis descendit in sanctam Virginem Mariam, ut ex ea incarnatus sumpta anima humana, rationis inquam particeps factus omnia quæcumque homo est, excepto pec-

15 Isa. liii, 1.

(14) ... quæ quidem lectio ex sequentibus confirmatur; mox enim legitur: τί δὲ τὸ... γεννηθῆναι. EDIT. PATROL.

(15) Ἄλλ' ἢ Πνεῦμα. Divina Christi natura, uti est, ita passim etiam dicitur « Spiritus » antiquis Ecclesiae doctoribus διὰ τὸ ἀσχημάτιστον, ut loquitur Proclus Cyprianus. Vide Hugonem Grotium ad Marc. ii, 8. FABRIC.

(14) Πλὴν δύο. Matthæo nimirum, et Lucæ in Evangel. FR. TURRIANUS.

(15) Κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀποστόλων. Vid: in hunc locum adnotata supra ad cap. 9.

cato, salvaret Adam qui ceciderat, et immortalitatem hominibus largiretur his qui crederent in nomine suo. In omnibus igitur demonstratum est nobis verbum veritatis, quod unus est Pater, cuius adest Verbum per quod omnia fecit; quod posterioribus temporibus, sicut superius diximus, misit Pater ad salutem hominum. Hoc per legem et prophetas prædicatum est venturum esse in mundum. Sicut ergo prædicatum est, sic præsens se ipsum manifestum fecit ex Virgine et Spiritu sancto novus homo factus: habens cœlestis quod Paternum erat, tanquam Verbum; terrenum vero tanquam ex vetere Adam, per Virginem incarnatus. Sic in mundum egressus, Deus corporatus apparuit, egressus perfectus homo. Non enim per fictionem aut mutationem, sed vere factus est homo.

XVIII. Sic igitur humana sua non recusat qui demonstratur esse Deus, cum esurit et laborat, et defatigatus sit; cum formidans fugit, et orans tristatur, et super pulvinum dormit, qui naturam habet insonnem ut Deus: cum calicem passionis refugit, qui propter hoc in mundum advenerat: cum in anxietate sudat et ab angelo roboratur, qui eos qui in se credunt roborat, et opere docuit mortem contemnere; cum a Juda proditur, qui cognoscebat Judam quis esset; et a Caipha inhonoratur, qui erat ab eo sacerdotio fungente paulo ante tanquam Deus honoratus; cum ab Herode spernitur, qui totam terram iudicaturus est; et verberatur a Pilato, is qui infirmitates nostras suscepit; et a militibus illuditur is, cui astant millia millium, et decies centena millia angelorum et archangelorum; et a Judæis in ligno figitur, qui tanquam cameram cœlum fixit; et clamans ad Patrem spiritum commendat, qui est a Patre inseparabilis; et inclinato capite expirat, qui dixit: « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam⁷⁹. » Quod autem non dominabatur ei mors qui vita erat, significat cum dixit: « Ego a me ipso pono eam⁸⁰. » Et latus lancea aperitur ei, qui vitam omnibus largitur; et linteo involutus, in monumento ponitur, qui mortuos suscitatur; et tertia die a Patre excitatur, qui est ipse resurrectio et vita. Hæc enim omnia nobis operatus est, qui propter nos factus est sicut nos; ipse enim infirmitates nostras suscepit, et languores nostros portavit, et pro nobis dolet, sicut dixit Isaias propheta⁸¹. Ab angelis laudatus, a pastoribus visus, a Simeone expectatus, ab Anna testatus, a magis quesitus, ab stella significatus, in domo Patris versatus, a Joanne digito ostensus; cui Pater su-

⁷⁹ Joan. x, 18. ⁸⁰ Ibid. ⁸¹ Isa. LIII, 4.

(16) Ὅτις πεινᾷ καὶ κοπιᾷ, κ. τ. λ. Quæ hic sequuntur, ad verbum fere conveniunt cum iis quæ ex S. Hippolyti Memoria hæresium laudat S. Gelasius De duabus naturis in Christo, tom. VIII Bibl. Patrum, edit. Lugd. pag. 704. FABRIC.

(17) Ἰσρατευόμενος ὡς Θεός. « Tanquam Deus

σώθη τὸν πεπτωκότα, καὶ ἀφθαρσίαν ἀνθρώποις παράσχη τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἐν πᾶσιν οὖν ἀποδεδείκται ἡμῖν τῆς ἀληθείας λόγος, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Πατήρ, οὗ πάρεστι Λόγος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐποίησεν· ὃν ὑστέροις καιροῖς; καθὼς εἴπαμεν ἀνωτέρω, ἀπέστειλεν ὁ Πατήρ πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων. Οὗτος διὰ νόμου καὶ προφητῶν ἐκηρύχθη παρεσόμενος εἰς τὸν κόσμον. Καθ' ὃν οὖν τρόπον ἐκηρύχθη, κατὰ τοῦτον καὶ παρῶν ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ἐκ Παρθένου καὶ ἀγίου Πνεύματος, καινὸς ἄνθρωπος γενόμενος· τὸ μὲν οὐράνιον ἔχων τὸ Πατρῶν ὡς Λόγος, τὸ δὲ ἐπίγειον ὡς ἐκ παλαιῦ Ἀδάμ διὰ Παρθένου σαρκούμενος. Οὗτος προελθὼν εἰς κόσμον Θεὸς ἐν σώματι ἐφανέρωθη, ἄνθρωπος τέλειος προελθὼν. Ὁ γὰρ κατὰ φαντασίαν ἢ τροπήν, ἀλλ' ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος.

Ὅτως οὖν καὶ τὰ ἀνθρώπινα ἑαυτοῦ οὐκ ἀπαναίνεται ἐνδεικνύμενος Θεὸς ὢν, ὅτε πεινᾷ καὶ κοπιᾷ (16); καὶ κάμνων διψᾷ· καὶ δειλιῶν φεύγει, καὶ προσευχόμενος λυπεῖται, καὶ ἐπὶ προσκεφάλαιον καθέσθαι, ὁ ἄπυκνον ἔχων τὴν φύσιν ὡς Θεός· καὶ ποτηρίου πάθος παραιτεῖται, ὁ διὰ τοῦτο παραγεγονὼς ἐν κόσμῳ· καὶ ἀγωνιῶν ἰδρῶν, καὶ ὑπ' ἀγγέλου ἐνδυναμοῦται, ὁ ἐνδυναμῶν τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, καὶ θανάτου καταφρονεῖν ἔργῳ διδάσκει· καὶ ὑπὸ Ἰούδα παραδίδεται, ὁ γινώσκων τὸν Ἰούδα τίς ἐστιν· καὶ ἀτιμάζεται ὑπὸ Καϊάφα, ὁ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ ἱερατευόμενος ὡς Θεός (17)· καὶ ὑπὸ Ἡρώδου ἐξουθενεῖται, ὁ μιλῶν κρῖναι πᾶσαν τὴν γῆν· καὶ μαρτύρεται ὑπὸ Πιλάτου, ὁ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀναδεξάμενος· καὶ ὑπὸ στρατιωτῶν παιζέται, ὅτι παρεστηκῶσι· χιλιαὶ χιλιάδες καὶ μυρίαὶ μυριάδες ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων· καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ξύλῳ προσπήγνυται, ὁ πῆξας ὡς καμάραν τὸν οὐρανόν· καὶ πρὸς Πατέρα βῶν παραιτεῖται τὸ πνεῦμα, ὁ ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς· καὶ κλίτων κεφαλῆν, ἐκπνεῖ, ὁ εἰπας· « Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. » Ὅτι δὲ οὐκ ἐκυριεύετο ὑπὸ θανάτου, ὡς ζωὴ, εἶπεν· « Ἐγὼ ἀπ' ἐμαυτοῦ τίθημι αὐτήν. » καὶ πλευρᾶν λόγῳ νόσσηται, ὁ τὴν ζωὴν πᾶσιν χαρίζομενος· καὶ σίνδονι ἐλισσόμενος ἐν μνημαίῳ τίθεται, ὁ τοὺς νεκροὺς ἐγειρων· καὶ τριήμερος ὑπὸ Πατρὸς ἀνίσταται, αὐτὸς ὢν ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ ζωὴ. Ταῦτα γὰρ πάντα ἡμῖν κατώρθωσεν, ὃς δι' ἡμᾶς γέγονεν καθ' ἡμᾶς. « Αὐτὸς γὰρ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνεδέξατο καὶ τὰς νόσους ἐβάστασεν, » καὶ περὶ ἡμῶν ὠδυνάτο, καθὼς εἶπεν Ἡσαίας ὁ προφήτης· ὁ ὑπ' ἀγγέλων ὀνομαζόμενος καὶ ὑπὸ ποιμένων θεωρούμενος, καὶ ὑπὸ Συμῶνος προσδοκώμενος, καὶ ὑπὸ Ἄννα μαρτυρούμενος. Οὗτος ἦν ὁ ζητούμενος ὑπὸ μάγων, καὶ σηματούμενος ὑπ' ἀστέρος· ὁ καὶ ἐν

honoratus. » Quia cum esset pontifex anni illius, prophetavit Caiphæ Joan. xi, 51, 52, « quod Jesus moriturus erat pro gente, et non tantum pro gente, sed ut filios Dei qui erant dispersi congregaret in unum; » quod quidem facere non poterat, nisi Deus esset. FR. TURRIAN.

οἰκῆ Πατρὸς πολιτευόμενος, καὶ ὑπὸ Ἰωάννου δακτυ-
λοδεικτούμενος· ὁ ὑπὸ Πατρὸς ἀνωθεν μαρτυρούμε-
νος· «Ὁὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, ἀκούετε
αὐτοῦ.» Ὁὗτος στεφανοῦται κατὰ διαβόλου (18). Ὁὗ-
τός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Ναζαραῖος ὁ ἐν Κανᾷ ἐν γάμοις
κληθεὶς, καὶ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλὼν, καὶ θα-
λάσση ὑπὸ βίας ἀνέμων κιουμένη ἐπιτιμῶν, καὶ ἐπὶ
θαλάσσης περιπατῶν ὡς ἐπὶ ξηρᾶς γῆς, καὶ τυφλὸν
ἐκ γενετῆς ὄραν ποιῶν, καὶ νεκρὸν Λάζαρον τετρα-
μερον ἁνιστῶν, καὶ ποικιλίας δυνάμεις ἀποτελῶν, καὶ
ἁμαρτίας ἀφεῖς, καὶ ἐξουσίαν διδοὺς μαθηταῖς, καὶ
αἷμα καὶ ὕδωρ ἐξ ἀγίας πλευρᾶς βρύσας, λόγῳ νυ-
γείας. Τοῦτου χάριν ἤλιος σκοτιζέται, ἡμέρα οὐ φω-
τίζεται, ῥήγνυται πέτραι, σχίζεται καταπέτασμα,
τὰ θεμέλια γῆς σεισται, ἀνοίγονται τάφοι καὶ ἐγει-
ρονται νεκροί, καὶ ἄρχοντες κατασχύνονται, τὸν γὰρ
κοσμῆτορα τοῦ παντός ἐπὶ σταυροῦ βλέποντες καμμύ-
σαντα τὸν ὀφθαλμὸν καὶ παραδῶσαντα τὸ πνεῦμα·
ἰδοῦσα ἡ κτίσις ἐταράσσετο, καὶ τὴν αὐτοῦ ὑπερβάλ-
λουσαν δόξαν χωρῆσαι οὐ δυναμένη ἐσκοτιζέτο. Ὁὗτος
ἐμφυσῶν δίδωσι τὸ Πνεῦμα μαθηταῖς, καὶ θυρῶν
κεκλεισμένων εἰσέρχεται· καὶ βλέπόντων μαθητῶν
ὅπου νεφέλης ἀναλαμβάνεται εἰς οὐράνους, καὶ ἐκ δε-
ξιῶν Πατρὸς καθίζεται, καὶ ζώντων καὶ νεκρῶν πα-
ραγίνεται κριτής. Ὁὗτος ὁ Θεὸς, ὁ ἀνθρώπος δι' ἡμᾶς
γεγονώς, ὃ πάντα ὑπέταξεν Πατρί. Αὐτῷ ἡ δόξα
καὶ τὸ κράτος ἅμα Πατρὶ καὶ ἀγίῳ Πνεύματι, ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ, καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας
τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

A perne testimonium dedit dicens : « Hic est Filius
meus dilectus : ipsum audite ²². » Hic coronatur
contra diabolum. Hic est Jesus Nazareus, qui in
Cana Galilææ ad nuptias vocatus, aquam in vinum
mutavit ; et mare vi ventorum agitated, increpa-
vit ; et super mare tanquam super terram siccam
ambulavit ; cæcum a nativitate videre fecit ; Laza-
rum jam quadriduo mortuum excitavit ; varia mi-
racula edidit ; peccata remisit ; dedit apostolis po-
testatem ; lancea ictus sanguinem et aquam ex
sancto latere fudit. Propter hunc sol obtenebrescit,
dies non illuminatur, rumpuntur petreæ, scinditur
velum, fundamenta terræ quantuntur, aperiuntur
sepulcra, et resurgunt mortui ; et principes pudore
afficiuntur, cum vident in cruce cum qui univer-
sum ornavit, claudentem oculos et tradentem spi-
ritum. Hæc cum creatura videret, turbabatur ; et
cum gloriam illius capere non posset, tenebras sibi
obducebat. Hic insufflans dat discipulis Spiritum,
et januis clausis ingreditur. Hic videntibus aposto-
lis a nube in cælum susceptus est, sedetque ad
dexteram Patris, venturus iudex vivorum et mor-
tutorum. Hic Deus et homo propter nos factus, cui
omnia subjecit Pater. Ipsi gloria et imperium cum
Patre et sancto Spiritu, in sancta Ecclesia, et nunc
et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΠΟΡΤΟΥ, ΗΓΟΥΝ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ ΡΩΜΗΣ

ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ ΤΗΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ,

Ἐκ τοῦ κατὰ Βήρωνος καὶ Ἡλικος (19) τῶν αἰρετικῶν περὶ θεολογίας καὶ σαρκώσεως κατὰ στοιχείον λό-
γου (20), οὗ ἡ ἀρχή, Ἄγιος, Ἄγιος, Ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, ἀσιγήτῳ φωνῇ βόωντα τὰ Σεραφίμ τοῦ
θεοῦ δοξάζουσιν.

SANCTI HIPPOLYTI

EPISCOPI PORTUS ROMANI, ET MARTYRIS VERITATIS,

Ex sermone qui est per elementum, *De theologia et incarnatione*, contra Beronem et Heliconem hæ-
reticos, cujus initium est : *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Sabaoth, incessanti voce clamantes Se-
raphim Deum glorificant,*

ANASTASIO PRESBYTERO INTERPRETE.

Ἀκαιοδυνάμῳ γὰρ θελήσει τοῦ Θεοῦ καὶ γέγονε
πάντα, καὶ σώζεται τὰ γενόμενα, κατὰ τοὺς ἑαυ-

I. Immensæ quippe virtutis voluntate Dei et facta
sunt omnia, et salvantur quæ facta sunt, secun-

²² Matth. xvii, 5.

(18) *Στεφανοῦται κατὰ διαβόλου*. Matth. xviii, 29. Victores in certaminibus coronabantur : de quo multa Carolus Paschalius lib. vi *De coronis*. FABRIC.

(19) *Κατὰ Βήρωνος καὶ Ἡλικος*. De Berone Hippolytus infra cap. 5. Pro Ἡλικος, codex Regius et Colbertinus Nicephori CP., in cuius *Antirrheticis*

adversus Iconomachos Hippolyti fragmenta Græce servata sunt, præfert ἡλικίωνος τῶν αἰρετι-
κῶν· pro quo lib. v *Bibl. Græcæ*, pag. 207, jam notavi me legendum suspicari ἡλικιωτῶν αἰρε-
τικῶν, ut sensus sit : « Adversus Beronem et hære-
ticos alios ejus æquales. » FABRIC.

(20) Ἐκ τοῦ . . . κατὰ στοιχείον λόγου. Hæc

dum suas ipsius opportune singula conservata rationes, ei qui est secundum naturam immensus virtutis Deus et factor universorum; divina voluntate, quæ omnia fecit ac movet, (α) suis unaquæque naturalibus producta legibus, immobili permanente. Quod enim immensum est, nulla ratione vel modo recipit motum, non habens quo et circa quod moveatur. (β) Vertibilitas enim ejus, qui est inexpressus motu, motus est. Propter quod secundum nos veraciter factum homo absque peccato Dei Verbum, operatumque ac patiens humanitas quæcumque naturæ sunt sine peccato, et naturalis carnis circumscriptionem propter nos sustinens, nullam omnino propter exinanitionem vicissitudinem pertulit: cui idipsum est Patri factum, id ipsum carni. Sed sicut erat sine carne, (γ) omni etiam excepta circumscriptione permansit: et per carnem deificæ operans quæ deitatis sunt; utraque ostendens se per quæ dupliciter, divine scilicet et humane, operatum est (δ), secundum eandem, quæ veraciter vera est et naturalis substantia: Deum immensum simul et circumscriptum hominem existentem et intellectum, (ε) utriusque perfecte perfectionem habentem, cum eadem operatione, id est naturali proprietate; ex quibus manentem semper secundum naturam sine convertibilitate earum differentiam scimus. (ζ) Sed non sicut quidam aiunt, secundum comparisonem, ne eundem sibi secundum ipsum, præter quod oportet, majorem ac minorem dicamus. Connaturalium quippe, et non eorum quæ alterius sunt naturæ, comparationes existunt. Deo enim factori omnium factum, infinitoque finitum, et infinitati finis secundum nullam comparatur rationem, cum semper et per omnia naturaliter ad invicem, sed non comparative differant. (η) Quomquam ineffabilis quædam et indirumpibilis in usum subsistentiam utriusque facta sit unitas, omnem penitus omnia facti scientiam fugiens. Divinitas enim, ut erat ante incarnationem, est et post incarnationem, secundum naturam infinita, incomprehensibilis, impassibilis, inconvertibilis, per se potens; et ut totum dicamus, subsistens substantialis, sola infinite virtutis bonum.

Ejusdem, ex eodem sermone. II.

II. Factus ergo veraciter secundum Scripturas, non conversus universorum Deus, homo sine pec-

verba non debent reddi, (ex sermone qui est per elementum,) sed (ex sermone qui alphabetico litterarum ordine digestus est.) CAPPERONN. — Jam reliquas V. C. Claudii Capperonnier *Animadversiones* in versionem Anastasianam, huic Hippolyti opusculo subjiciendas curavimus, eas interim litteris Græcis α β γ δ hic indicasse contenti.

(21) *Ἐαυτῶν.* « Ipsorum. » COMBER.

(22) *Ἐντὶ ἐντὶ . . . διὰ τὴν κένωσιν.* Anastasii versionem mutilam, nec sensu sanam, ita emendat Combefisius: « Nullo omnino quod idipsum est Patri, idipsam factum carni propter exinanitionem. » Paulo aliter, et quidem clarius, eruditissimus Bannius Sirmondianorum editor: « Nulla re omnino Verbum, quod idem est eum Patre, factum

A τῶν (21) εὐκρινῶς ἕκαστα συντηρούμενα λόγους, αὐτῶ τῶ κατὰ φύσιν ἀπειροδυνάμω Θεῷ, καὶ ποιητῇ τῶν ὄλων· τῆς θείας αὐτοῦ θελήσεως, ἢ τὰ πάντα πεποιρῆτε τε καὶ κινεῖ, τοῖς ἑαυτῶν ἑκαστος φυσικοῖς διεξαγόμενα νόμοις, ἀκινήτου συνδιαμενώσης. Τὸ γὰρ ἀπείρον κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ λόγον, ἐκιδέχεται κίνησιν, οὐκ ἔχον ὅποι καὶ περὶ ὃ κινήθησεται. Τροπή γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀπείρου, κινεῖσθαι μὴ περιωκότος, ἢ κίνησις. Διὸ καὶ καθ' ἡμᾶς ἀληθῶς γενόμενος ἄνθρωπος χωρὶς ἁμαρτίας ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐνεργήσας τε καὶ παθὼν ἀνθρωπίνως ὅσα τῆς φύσεώς ἐστιν ἀναμάρτητα, καὶ φυσικῆς σαρκὸς περιγραφῆς ἀνασχομένους δι' ἡμᾶς, τροπήν οὐκ ὑπέμεινεν, μηδ' ἐνὶ παντελῶς ὁ ταυτὸν ἐστὶ τῷ Πατρὶ, γενόμενος ταυτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τὴν κένωσιν (22).
B 'Ἄλλ' ὡσπερ ἦν δίχα σαρκὸς, πάσης ἔξω περιγραφῆς μεμνήκα' καὶ διὰ σαρκὸς θεϊκῶς ἐνεργήσας ἀπὸ θεοτήτος ἐστὶν ἀμφοτέρω δεικνύς ἑαυτὸν, δι' ὧν ἀμφοτέρως, θεϊκῶς δὴ φημι καὶ ἀνθρωπίνως, ἐνήργησε, κατ' αὐτὴν τὴν ὄντως ἀληθῆ καὶ φυσικὴν ὑπαρξίν Θεὸν ἀπείρον ὁμοῦ καὶ περιγραφτὸν ἀνθρώπον ὄντα τε καὶ νοούμενον, τὴν οὐσίαν ἑκατέρου τελείως ἔχοντα, μετὰ τῆς αὐτῆς ἐνεργείας, ἦγουν φυσικῆς ἰδιότητος· ἔξ ὧν μένουσαν ἀεὶ κατὰ φύσιν δίχα τροπῆς τὴν αὐτῶν ἴσμεν διαφορὰν. 'Ἄλλ' οὐκ ὡς τινὲς φασὶ κατὰ σύγκρισιν· ἵνα μὴ εἶν αὐτὸν ἑαυτῷ κατὰ τὸ αὐτὸ, παρ' ὃ δεῖ, μέλιονα καὶ μέλιονα λέγωμεν. 'Ομοφυῶν γὰρ, οὐκ ἕτεροφυῶν, αἱ συγκρίσεις Θεῷ δὲ ποιητῇ τῶν ὄλων ποιητῶν, ἀπείρω παρὰ τὸν, καὶ ἀπειρῆς πέρας, κατ' οὐδένα συγκρίνεται λόγον, ἀεὶ κατὰ πάντα φυσικῶς, ἀλλ' οὐ συγκριτικῶς, ἀλλήλων διαφέροντα. Ἐὰν ἀρρήτος τις καὶ ἀρρήτος εἰς μίαν ὑπόστασιν (23) ἀμφοτέρων γέγονεν ἕνωσις, πᾶσαν παντὸς γεννητοῦ παντελῶς διαφεύγουσα γινώσιν. Τὸ γὰρ θεῖον, ὡς ἦν πρὸ σαρκώσεως, ἐστὶ καὶ μετὰ σαρκώσιν, κατὰ φύσιν ἀπείρον, ἄσχετον, ἀπαθές, ἀσύγκριτον, ἀναλλοιωτον, ἀτρεπτον, αὐτοθενές, καὶ τὸ πᾶν εἶπεν, ὄφρα τῶς οὐσιῶδες μόνον ἀπειροσθενές ἀγαθόν.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. β.

Γέγονεν οὖν ἀληθῶς, κατὰ τὰς Γραφὰς, μὴ τραπῆλις ὁ τῶν ὄλων Θεός, ἄνθρωπος ἀναμάρτητος ὡς

D est idem cum carne propter unionem; » secutus nimirum lectionem Græci codicis Nicephori, qui pro κένωσιν exhibet ἕνωσιν. Quæ quidem lectio magis probatur Basnagio: hic enim, inquit, de unione agitur. Infra sub initium cap. 2, rursus legitimus διὰ τὴν κένωσιν . . . Verbum autem « idem cum Patre » dicitur propter τὸ ὁμοούσιον. Vide Bullum in *Defens. fæd. Nic.*, pag. 461. FABAC.

(23) *Ἰπόστασιν.* « Substantiam » edidit Fabricius in versione Anastasii: quod mendum hypothetæ existimaverim. Sirmondiana et Combefisiana editiones habent « subsistentiam. » Vide mox infra Capperonnierii *Animadvers.* Paulo ante editi, « omnium factorum. »

ὄλον αὐτὸς μόνος, ὑπάρχων τεχνίτης φυσικῶς τῶν ἄνω ἐπέρι ἕνωσεν κατ' αὐτὴν ἅμα τὴν σωτηρίαν σαρκοῦσιν, τῆς ἰδίας θεότητος ἐμπαιχθείας τῆ σαρκὶ τὴν ἐνέργειαν, ὡς περιγραφομένη αὐτῇ διὰ τὴν κένωσιν οὐδ' ὡσπερ τῆς αὐτοῦ θεότητος, οὕτω καὶ αὐτῆς φυσικῶς ἐκφυσμένην (24)· ἀλλ' ἐν οἷς ἂν σαρκωθεὶς θεϊκῶς ἀνήρτησε, δι' αὐτῆς ἐκφαινομένην. Οὐ γὰρ γένοιτο φύσει θεότης μεταβληθεῖσα τὴν φύσιν, ἢ εἰς γένωσιν τῆ φύσει θεότητος σάρξ· ἀλλ' ἔπερ ἦν καὶ θεότητι συμφυεῖσα μεμένηκε τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν (25)· καθὼς εἶπεν ὁ Σωτήρ· « Τὸ μὲν πνεῦμα (26) πρόθυμον, ἢ δὲ εἰς σάρξ ἀσθενῆς· καθ' ἣν ἐνεργήσας τε καὶ παθῶν ἄπερ ἦν ἀναμαρτήτου σαρκῶς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν ἐπιστώσατο (27) κένωσιν θεότητος, θαύμασι καὶ σαρκῶς παθήμασι φυσικῶς βαδισομένην. Διὰ γὰρ τοῦτο γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τῶν ὅλων Θεός, ἵνα σαρκὶ μὲν παθητῇ πάσων, ἅπαν ἡμῶν τὸ τῷ θανάτῳ προθεὶν λυτρώσεται γένος· ἀπαθῆ δὲ θεότητι διὰ σαρκῶς θαυματουργῶν, πρὸς τὴν ἀκέραιον αὐτοῦ καὶ μακαρίαν ἐπαναγάγῃ ζωὴν, ἥς ἀπέπεσεν τῷ διαβόλῳ πετιθόμενος (28)· καὶ τὰ κατ' οὐρανοῦς (29) ἅγια τάγματα τῶν νοερῶν οὐσιῶν σωματώσῃ πρὸς ἀτρεψίαν τῷ μυστηρίῳ τῆς αὐτοῦ σωματώσεως· ἥς ἔργον ἢ τῶν ὅλων ἐστὶν εἰς αὐτὸν ἀνακεφαλαιώσις. Μεμένηκεν οὖν καὶ σαρκωθεὶς κατὰ τὴν φύσιν Θεὸς ὑπεράπειρος, τὴν ἑαυτοῦ συγγενῆ καὶ κατάλληλον ἔχων ἐνέργειαν· τῆς μὲν θεότητος οὐσιωδῶς ἐκφυσμένην· διὰ δὲ τῆς αὐτοῦ παναγίας σαρκῶς ἐν τοῖς θαύμασιν οἰκονομικῶς ἐκφαινομένην· ἵνα πιστευθῇ Θεὸς εἶναι, δι' ἀσθενοῦς φύσει σαρκῶς ἀστυργῶν τὴν τοῦ παντός σωτηρίαν.

A caso, ut novit ipse solus, cum sit artifex naturalis eorum quae sunt supra sensum, in ipsa simul salutari incarnatione deitatis suae coaptans carni operationem, non circumscriptam ea propter evanescationem, nec sicut ex deitate sua, ita et ex ipsa naturaliter enatam; sed in quibuscumque incarnatus deifice operatus est, per ipsam declaratam. Non enim caro facta est per naturam deitas translata natura, facta videlicet secundum naturam deitatis caro: sed quod erat etiam deitati coaptata mansit, id est caro infirma et passibilis natura et operatione; quemadmodum Salvator ait: Spiritus quidem promptus; caro autem infirma: in qua operatus et passus quae erant carnis absque peccato, exinanitionem pro nobis indicavit divinitatis, miraculis et carnis passionibus naturaliter roboratam. Propter hoc enim factus est homo universorum Deus, ut carne quidem passibili patiens, totum nostrum morti venditum redimeret genus: impassibili vero deitate per carnem mirabiliter operans, ad immortalem illud et beatam reduceret vitam, de qua ceciderat diabolo parens; atque sanctos intellectualium substantiarum caeli ordines ad inconvertibilitatem mysterio suae stabiliret incorporationis. Cujus opus omnium in eum recapitulatio est. Mansit ergo etiam incarnatus secundum naturam Deus superimmensus, sibi cognatam et convenientem habens operationem: ex deitate quidem substantialiter natam; per sanctissimam vero carnem in miraculis dispensatorie declaratam; ut credatur Deus esse, per infirmam naturam carnem per se operans universitatis salutem.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. γ.

Ejusdem, ex eodem sermone. III.

Κἀμοὶ γάρ, ἵνα τρανώσω παραδείγματι τὸ περὶ Σωτήρος λεχθὲν, ὁ φυσικῶς μου λόγος συγγενῆς ἐστὶ καὶ κατάλληλος ὄντι λογικῷ τε καὶ νοερῷ τὴν ψυχὴν ἥς κατὰ φύσιν ἐστὶν αὐτοκίνητος ἐνέργειά τε καὶ πρώτη δύναμις, ἀεικίνητος, ὁ λόγος φυσικῶς αὐτῆς πηγάζόμενος. Ὅν ῥηματίσας τε καὶ γραμματῶν οὐ χαράξας, γλώσση μὲν ὀργανικῶς, ὅτε χρῆ πρός εἶπον, καὶ γράμματα τεχνικῶς διὰ τῶν ἀνομοίων μὲν ὑπάρχοντα (30) καὶ διὰ τῶν ἀνομοίων μὴ τραπέντα δεκτικῶς αὐτὸν ἐφακνομένην. Οὐ γὰρ γλώσσης καὶ γραμματῶν ὁ φυσικῶς μου λόγος ἐστὶ, κἀν δι' αὐτῶν αὐτοῦ ποιῶμαι τὴν προφορὰν· ἀλλ' ἐμοῦ τοῦ κατὰ φύσιν λαλοῦντος, καὶ δι' ἀμφοῖν αὐτῶν ὡς ἐμὸν ἐκφυσούντος· τῆς μὲν νοερῶς μου ψυχῆς φυσικῶς ἀεὶ

III. Etenim es mihi, ut paradigmate quod de Salvatore dictum est exprimam, naturalis sermo meus cognatus est et competens, cum sim rationalis et intellectualis anima; cujus secundum naturam est a se mobilis operatio ac prima virtus. Quem verbis prolatum, et lineis exaratum, lingua quidem organice cum oportet produco, et litteris artificiose (θ) per indissimilia non existentem, et dissimilibus non fugientem ostendens eum subauditum. Non enim linguae ac litterarum naturalis sermo meus est, licet per eas ipsius faciamus pronuntiationem; sed meus, quia secundum naturam loquor, et per utrasque illam ut meum pronuntio:

24 Math. xxvi. 42.

(24) Ἐκφυσμένην. « Enatam. » Male edit., « cognatam (al. cognitam). » Combes.

(25) Μεμένηκε τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Omnisio legentium videtur, μεμένηκεν ἦγον εἰς σάρξ ἀσθενῆς καὶ παθητῆ τὴν φύσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν. Combes.

(26) Τὸ μὲν πνεῦμα, κ. τ. λ. Spiritus, τὸ νοητὸν in Christo, ipsa deitas; sic Athan. etc.; caro, ad ἀσθενῆσαν Combes.

(27) Ἐπιστώσατο. « Probavit, persuasit. » Combes.

(28) Ἦς... ἀπέπεσεν. Haec in edit. Sirmond. « Ἦς... » ἄρθ. male omittuntur, quem agnoscit inter-

pres. — Forte leg. πετιθόμενος, ut ad γένος referatur. Edit. PATROL.

(29) Καὶ τὰ κατ' οὐρανοῦς. Atqui angeli ante Christi incorporationem alioque ordine confirmati. Combes. — Respexisse videtur S. Pater ad Illud Ephes. i, 10: « In dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quae in caelis, et quae in terra sunt, in ipso. »

(30) Μὲν ὑπάρχοντα. Anastasius legit μὲν. Et νοητούμεν. Combessius tamen edidit νοητούμενου; atque ita interpretatur: « Licet per eas (litteras) ipsam (sermonem) profero. »

ab intellectuali quidem anima mea semper naturaliter derivatum, per corporalem vero linguam meam organice, ut dixi, cum oportet, productum. Sicut ergo in nobis, quantum (ι) aestimare possumus quod modis omnibus est inestimabile, per corporalem linguam nostram inconvertibiliter, quæ secundum naturam est, animæ rationabilis producit virtus: ita et in gloriosa Dei incarnatione, per sanctissimam carnem suam in quibuscunque divine operaretur, sine convertibilitate omnipotentia et cunctorum factiva, totius deitatis operatio monstrabatur, absque omni secundum naturam circumscriptione permanens, (x) licet per carnem fulgeret natura circumfinita. Non enim circumscribitur factitia natura quod secundum naturam factum non est, licet (λ) coordinatur ei per conceptionem omnem sensum circumscribentem; (μ) nec etiam in eodem ipso sibi natura differtur aliquando et naturalis operatio, donec utrumque intra propriam maneat naturalem inconvertibilitatem. (ν) Connaturalium enim tantum per se operans est motus, manifestans substantiam, cujus naturalem constat esse virtutem; diversæ naturæ proprietatis substantia nulla ratione esse vel fieri sine convertibilitate valente.

Ejusdem, ex eodem sermone. IV.

IV. Mysterium namque divinæ incarnationis apostolis et prophetis atque doctoribus duplam ac diversam in omnibus habere naturalem theoriam dignoscitur, cum sit perfectæ deitatis et plenæ demonstrativum humanitatis. (ξ) Quarum donec unum secundum substantiam non cognitum fuerit Verbum unius operationis, cum utriusque sit, nunquam aliquando cognoscetur motus. Cum enim semper secundum naturam existat Deus, superinfinita virtute factus, sicut voluit, homo sine peccato, quod erat est, cum quantis cognoscitur Deus: et quod factus est, est cum quantis esse cognoscitur homo. (ο) Secundum utrumque suum semper permanens sine casu, quibus divine pariter et humane operatus est; perfectionem per omnem utriusque rationem sibi naturaliter incommutabilem salvans.

Ejusdem, ex eodem sermone. V.

V. Bero enim quidam nuper, et alii quidam, Valentini phantasia deserta, deteriori irretiti sunt pravitati, dicentes assumptam a Verbo carnem, fuisse eadem quæ divinitas operata est operatam: divinitatem vero compassibilem carni propter exinanitionem; convertibilitatem simul et commistionem, seu confusionem, atque utriusque in invicem mutationem dogmatizantes. Si enim assumpta caro

(31) Ὅσπερ οὖν. Nicephorus patriarcha CP. citat hunc locum in libro contra impugnatores imaginum, qui ms. exstat in bibliotheca Regia et in Colbertina. SIRMOND.

(32) Διαδείκνυται. Legebat Anastasius διεδείκνυτο. BAUN.

(33) Πεπερασμένης. Addit Nicephorus hanc adnotationem: Σημειωτέον ὅτι τὸ πεπερασμένης τ' αὐτὸν ἐστὶ τῷ περιγεγραμμένης. SIRMOND.

πηγάζομενον διὰ δὲ τῆς σωματικῆς μου γλώσσης, ὀργανικῶς, ὡς ἔφη, δεῖ χρῆ προφερόμενον. Ὅσπερ οὖν (31) ἐφ' ἡμῶν, ὅσον εἰκάσαι τὸ παντελῶς ἀνεῖκαστον, διὰ τῆς σωματικῆς ἡμῶν γλώσσης ἀτρέπτως ἢ κατὰ φύσιν τῆς ψυχῆς λογικῆ προφέρεται δύναμις· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ὑπερφουῦς τοῦ Θεοῦ σωματώσεως, διὰ τῆς αὐτοῦ παναγίας σαρκὸς, ἐν οἷς ἀνθεῖκῶς ἐνήργησε, διχα τροπῆς ἢ παντοκρατορικῆ, καὶ τῶν ὅλων ποιητικῆ τῆς ὅλης θεότητος ἐνέργεια διαδείκνυται (32), πάσης ἐκτὸς κατὰ φύσιν περιγραφῆς διαμένουσα, καὶ διὰ σαρκὸς διέλαμψε φύσει πεπερασμένης (33). Οὐ γὰρ πέφυκε περιγράφεσθαι γενετῆ φύσει τὸ κατὰ φύσιν ἀγέννητον· καὶ συνέφυ αὐτῷ κατὰ σύλληψιν πάντα περιγράφουσαν οὖν οὐτε μὴν εἰς τ' αὐτὸν αὐτῷ φέρεσθαι (34) φύσεως ποτε καὶ φυσικῆς ἐνεργείας, ἕως ἂν ἐκάτερον τῆς ἰδίας ἐντὸς μένει φυσικῆς ἀτρέψιας. Ὁμοφυῶν γὰρ μόνων ἢ ταυτουργῶς ἐστὶ κινήσεις σημαίνουσα τὴν οὐσίαν, ἥς φυσικῆ καθέστηκε δύναμις, ἑτεροφυῶς ἰδιότητος οὐσίας εἶναι κατ' οὐδένα λόγον, ἢ γενέσθαι διχα τροπῆς δυναμένην.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. δ.

Τὸ γὰρ μυστήριον τῆς θείας σαρκώσεως, ἀποστόλοις τε, καὶ προφήταις, καὶ διδασκάλοις, διττὴν καὶ διαφορὰν ἔχον διέγνωσται τὴν ἐν πᾶσι φυσικὴν θεωρίαν ἀνελλιπούς ὑπάρχον θεότητος, καὶ πλήρους ἐνδεικτικὴν ἀνθρωπότητος ἐν. Ἔως ἂν οὐχ (35) εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν γνωρίζεται Λόγος μίαις ἐνεργείας, οὐδέποτε καθ' ὅτιον ἀμφοτέρων γνωσθήσεται κινήσεις. Ὁ γὰρ ἀεὶ κατὰ φύσιν ὑπάρχων θεός, ὑπεραπέριον δυνάμει γενόμενος ὡς ἠθέλησεν ἀνθρώπος ἀναμάρτητος, ὅπερ ἦν ἐστὶ, μεθ' ὅσων νοεῖται θεός· καὶ ὅπερ γέγονεν, ἐστὶ μεθ' ὅσων νοεῖται καὶ γνωρίζεσθαι πέφυκεν ἀνθρώπος· ἑαυτοῦ καθ' ἐκάτερον ἀεὶ μένων ἀνέκπτωτος, οἷς θεῖκῶς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπίνως ἐνήργησε, τέλειον κατὰ τὸν ἐκαστέρου λόγον σώζων ἑαυτοῦ φυσικῶς ἀναλλοίωτον.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. ε'.

Βῆρων γὰρ τις ἐναγχος, μεθ' ἐτέρων τιῶν, τὴν Βαλεντίνου φαντασίαν ἀφέντες, χεῖρῖνι κακῶς κατεπάρησαν, λέγοντες, τὴν μὲν προσληφθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα γενέσθαι ταυτουργὸν τῆ θεότητι, διὰ τὴν πρόσληψιν τὴν θεότητα δὲ γενέσθαι ταυτοπαθῆ τῆ σαρκί, διὰ κένωσιν τροπῆν ὁμοῦ, καὶ φύσιν, καὶ σύγχυσιν, καὶ τὴν εἰς ἀλλήλους ἀμφοτέρων μεταβολὴν δογματίζοντες. Εἰ γὰρ προσληφθεῖσα ἡ σὰρξ

(34) Φέρεσθαι. Supple πέφυκε. CAPPERON.

(35) Ἔως ἂν οὐχ. Persuasum habet Capperon-pierius, legendum hic esse ἕως ἂν οὖν. Ipsum adeas infra not. 73. Nemo autem non videt, in Anastasii versione pro «Quarum» quod habent editi. Sirmondi et Fabricii, legendum cum Combessio «Quandiu»; qui et hic adnotat: «Eadem fere concilia Chalced., Leo papa, etc.»

γένου ταυτουργός τῆ θεότητι, δηλονότι καὶ φύσει· μεθ' ὧν φυσικῶς νοεῖται Θεός· καὶ εἰ γέγονε κενωθείσα τῆ σαρκὶ ταυτοπαθῆς ἡ θεότης, δηλονότι καὶ φύσει σάρξ, μεθ' ὧν φυσικῶς γνωρίζεσθαι πέφυκε σάρξ. Τὰ γὰρ ἀλλήλοις ὁμοεργῆ, καὶ ταυτουργά, καὶ ὁμόφυλα πάντως, καὶ ταυτοπαθῆ, διαφορῶν οὐκ ἐπιδέχεται φύσεως· καὶ φύσεων αὐτοῖς συγκαχυμένων, ἔσται δὴ ὁ Χριστός, καὶ προσώπων μεμερισμένων τετράς, τὸ φυσικώτατον. Καὶ πῶς αὐτοῖς εἰς καὶ ὁ αὐτός, Θεός ὁμοῦ φύσει καὶ ἄνθρωπος, ὁ Χριστός; ποίαν δὲ κατ' αὐτοῦς ἔξει τὴν ὑπαρξιν, μεταβολῆ θεότητος γενόμενος ἄνθρωπος, καὶ σαρκῶς μεταποιήσει Θεός; Ἡ γὰρ εἰς ἀλλήλας τῶν παντελῶς ἔστιν ἀμφοτέρων ἀναίρεσις. Σκοπεῖσθω δὴ πάλιν ἡμῖν ἑτέρως ὁ λόγος.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. ζ'.

Εὐσεβὲς κεκύρωται δόγμα Χριστιανοίς, κατ' αὐτὴν τε φύσιν, καὶ τὴν ἐνέργειαν, καὶ πᾶν ἕτερον αὐτῶ προσφύεσ, ἴσον ἑαυτῶ καὶ ταυτὸν εἶναι τὸν Θεόν· μηδὲν ἑαυτῶ τῶν ἑαυτοῦ παντελῶς ἄνισον ἔχοντα, καὶ ἀκατάλληλον. Εἰ τοίνυν κατὰ Βήρωνα τῆς αὐτῆς αὐτῶ προσληφθεῖσα φυσικῆς ἐνεργείας γέγονεν ἡ σάρξ, δηλονότι καὶ τῆς αὐτῆς αὐτῶ γέγονε φύσεως μεθ' ὧν ἡ φύσις, ἀναρχίας, ἀγενήσιας, ἀπειρίας, ἀιδιότητος, ἀκαταληψίας, καὶ τῶν ὅσα τούτων καθ' ὑπεροχὴν ὁ θεολογικῶς ὑπερφυῶς ἑνορᾷ τῆ θεότητι λόγος· καὶ τροπὴν ἀμφοτέρα πέπονθεν, μηδέτερου τὸν τῆς ἰδίας φύσεως οὐσιώδη λόγον· ἔτι σωζόμενον ἔχοντα. Ὁ γὰρ ἑτεροφῶν εἰδὼς ταυτουργίαν, σύγχυσιν ὁμοῦ φυσικῆν, καὶ διαίρεσιν αὐτῶν εἰσηγείται πρόσωπικῆν· ἀδιαγνώστου παντελῶς τῆ τῶν ἰδιωμάτων μεταβολῆ τῆς φυσικῆς αὐτῶν γενομένης ὑπάρξεως.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. ζ'.

Εἰ δὲ τῆς αὐτῆς αὐτῶ μὴ γέγονε φύσεως, οὐδὲ τῆς αὐτῆς αὐτῶ ποτε γενήσεται φυσικῆς ἐνεργείας· ἴνα μὴ (36) δειχθῆ τῆ φύσει τὴν ἐνέργειαν ἄνισον ἔχων, καὶ ἀκατάλληλον καὶ τῆς αὐτοῦ δι' ὧν τῶν ἑαυτοῦ φυσικῆς ἔξω γεγονῶς ἰσότητος, καὶ ταυτοτήτος· ὅπερ ἀσεβές.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου. η'.

Εἰς ταύτην δὲ τὴν πλάνην κατήχησαν, κακῶς πεισθέντες ἰδίαν γενέσθαι τῆς σαρκὸς τὴν δι' αὐτῆς ἐκφανθεῖσα, ἐν τοῖς θαύμασι θείαν ἐνέργειαν· ἢ τὸ πᾶν ὁ Χριστός οὐσιώσας καθ' ὃ νοεῖται Θεός, συνέχει κρατούμενον. Οὐ γὰρ ἔγνωσαν, ἀδύνατον εἶναι θείας ἐνέργειαν φύσεως ἑτεροφάνους οὐσίας ἰδίωμα γενέσθαι δίχα τροπῆς· οὐδὲ συνήκαν, ὡς οὐ παντός ἰδίον ἔστι σαρκὸς, τὸ δι' αὐτῆς μὲν ἐκφαννόμενον, οὐκ αὐτῆς δὲ φυσικῶς ἐκφυόμενον· καίτοι σαφούς αὐτοῖς οὐσίας, καὶ προφανῶς τῆς ἀποδείξεως. Ἐγὼ γὰρ γλώσση λαλῶν, καὶ χειρὶ γράφων, μίαν καὶ αὐ-

A facta est cooperatrix divinitati, liquet quod et natura Deus cum quotquot est intelligatur Deus; et si facta est exinanita compassibilis carni divinitas, liquet quod et natura caro cum quotquot est naturaliter esse intelligatur caro. Ea quippe quæ mutuo sunt cooperantia, et eadem operantia, et ejusdem originis, profecto et compassibilia, naturæ non suscipientia differentiam: et naturis sibi confusis, erit dualitas Christus, et personis separatis fiet quaternitas; quod est nimium fugiendum. Et quomodo illis unus et idem ipse erit, Deus natura simul et homo, Christus? (π) Quam etiam secundum ipsos habebit essentialiam, mutatione divinitatis factus homo, et carnis translatione Deus? Casus enim in alterutras, omnimoda est utrarumque peremptio. B Inspiciatur itaque a nobis aliter sermo.

Ejusdem, ex eodem sermone. VI.

VI. Pium Christianis constitutum est dogma creditibus, (ρ) secundum eandem naturam ac operationem, et omne aliud sibi conveniens, æqualem sibi et eundem ipsum esse Deum, nihil omnino eorum quæ sua sunt inæquale habentem et inconveniens. Si igitur secundum Beronem assumpta sibi caro ejusdem operationis effecta est, haud dubium quin et ejusdem facta est sibi naturæ, cum quotquot est natura, id est inprincipalitate, infactione, infinitate, sempiternitate, incomprehensibilitate, et quæcunque horum secundum magnitudinem theologica amplissime in deitate ratio contemplatur: et vicissitudinem utraque passa sunt, neutro naturæ suæ substantialem rationem ultra salvandam habente. Qui enim eorum quæ alterius sunt naturæ sicut eandem operationem, confusionem simul naturalem, et divisionem eorum personalem introducit: incognita prorsus idiomatum commutatione naturali eorum facta existentia.

Ejusdem, ex eodem sermone. VII.

VII. Si vero ejusdem sibi non fuit naturæ, nec ejusdem sibi aliquando fiet naturalis operationis; ne appareat secundum naturam operationem inæqualem habere et inconvenientem, (σ) et suæ ipsius per omnia eorum quæ sua sunt naturalis extraneus factus æqualitatis et identitatis: quod est penitus D impium.

Ejusdem, ex eodem sermone. VIII.

VIII. In hunc autem errorem illati sunt, male credentes propriam carnis effectam divinam operationem, quæ per ipsam in miraculis manifestata est; (τ) qua totum Christus substantians secundum quod intelligitur Deus, tenet retentam. Non enim cognoverunt, impossibile esse divinæ operationem naturæ, alterius naturæ substantiæ idioma fieri absque convertibilitate: neque intellexerunt, quod non utique proprium sit carnis, quod per eam quidem ostensum est, non ex ea naturaliter ortum, præscriptum cum clara sit eis et manifestæ probationis. Ego

(36) Μη. Ita cum interprete Combefisius. Editi Sirmond. et Fabric. præter rem, μέν.

enim lingua loquens et manu scribens, unam et eandem per utramque intellectualis animæ meæ profero cogitationem; operationem ejus existentem naturalem; nulla ratione ostendens eam linguæ vel manu naturaliter ortam; sed nec effectam earum vel dictam cogitationem propter ejus ex utraque manifestationem. Linguam enim vel manum cogitativam sapienter novit nemo: sicut nec sanctissimam Dei carnem, pro eo quod assumpta sit, et per eam divina sit operatio clara effecta, secundum naturam conditricem. Sed pie confitetur credens, quia propter salutem nostram, et ut ad inconversibilitatem ligaret universitatem, universorum conditor ex sanctissima semper Virgine Maria per conceptionem inviolabilem sine conversibilitate substantians sibi mentem intellectualementem cum sensivo corpore, natura factus est homo naturæ alienus: totus Deus ipse, totus homo idem ipse; totus Deus pariter natura et homo idem ipse. Deitate quidem, divina per suam ipsius sanctissimam carnem, non existentia natura carnis, operans; humanitate vero, humana, non existentia natura deitatis, deitatis indulgentia patiens. Nil divinam nudum corpore operatur: nil humanum idem ipse privatum divinitate gomens; servans sibi modum secundum utramque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti more, ad approbationem perfectæ ac veræ, nihilque habentis pravitatis inhumanationis suæ. Itaque Bero quidem sic se habens, ut dixi, operationis monade deitatem Christi et humanitatem naturaliter simul confundens, et patiens personaliter, dissolvit vitam: (v) ignorans solius contra naturalium personarum connaturalis identitatis eandem ipsam operationem esse signifi-

τήν δι' ἀφορῶν τῆς νοερᾶς μου ψυχῆς ἐκταίνω διανοίαν, ἐνέργειαν αὐτῆς ὑπάρχουσαν φυσικῆν μεθεὶ λόγῳ διέξας αὐτὴν γλώσσης, ἢ χειρὸς, φυσικῶς ἐκφυομένην μῆτε μὴν γενομένην αὐτῶν ἢ λεγομένην διανοίαν, διὰ τὴν δι' ἀφορῶν αὐτῆς ἐκφανσιν. Γλώσσαν γὰρ, ἢ χεῖρα, διανοητικὴν συνετὸς οἶδεν οὐδεὶς ὥσπερ οὐδὲ τὴν παναγίαν τοῦ Θεοῦ σάρκα, διὰ τὸ προσληφθῆναι, καὶ τὸ δι' αὐτῆς ἐκφανθῆναι τὴν θεῖαν ἐνέργειαν, γενομένην κατ' αὐτὸν φύσει δημιουργόν. Ἄλλ' εὐσεβῶς ὁμολογεῖ πιστεύων, ὅτι διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν, καὶ τὸ δεῖσαι πρὸς ἀτρεψίαν τὸ πᾶν, ὁ τῶν ὄλων δημιουργὸς ἐκ τῆς παναγίας ἀειπαρθένου Μαρίας, κατὰ σύλληψιν ἄσχετον, διέχε τροπῆς, ἐνουσιώσας ἐαυτῷ ψυχὴν νοερὰν μετὰ αἰσθητικοῦ σώματος, γέγονεν ἄνθρωπος φύσει κακίας ἀλλότριος: ὁλος θεὸς ὁ αὐτὸς, καὶ ὁλος ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Θεότητι (57) μὲν τὰ θεῖα διὰ τῆς αὐτοῦ παναγίας σαρκὸς, οὐκ ὄντα φύσει τῆς σαρκὸς ἐνεργῶν ἀνθρωπότητι δὲ τὰ ἀνθρώπινα, οὐκ ὄντα φύσει θεότητος, ἀνοχῆ πάσχον θεότητος. Μῆδὲν θεῖον γυμνὸν σώματος ἐνεργήσας: μῆδὲ ἀνθρώπινον ὁ αὐτὸς ἀμειρον δράσας θεότητος: τῶν αὐτῶν καὶ καθ' ἓν ἐνήργησεν ἀμφοτέρω καὶνοπρεπῆ τρόπον (58), τὸ κατ' ἄμφοι φυσικῶς ἀναλλοίωτον εἰς πίστωσιν τῆς αὐτοῦ τελείας ἐνανθρωπήσεως, τῆς ὄντως ἀληθοῦς, καὶ μῆδὲν ἐχούσης φαυλότητος. Ὁ μὲν οὖν Βήρων, οὕτως ἔχων, ὡς ἔφη, ἐνεργείας μονάδι τὴν θεότητα τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἀνθρωπότητα συγγέας ὁμοφυσικῶς, καὶ προσωπικῶς μερίζων, καταλύει τὸν βίον ἀνοήσας μόνης τῆς τῶν ὁμοφυῶν προσώπων ὁμοφυοῦς ταυτότητος τὴν ταυτοφυσίαν εἶναι δηλωτικῆν.

SYLLOGISMI.

De suppositis (39) divinitus sapientibus testimoniis, et aliis, ejusdem S. Anastasii.

I. « Ecce nunc et sacratissimus hic et magnus doctor, veritatisque testis fidelis, concorditer cum aliis omnibus sanctis catholicæ Dei ac apostolicæ institutoribus Ecclesiæ, duas secundum unionem inconfessam et impartibilem, quemadmodum naturas, ita etiam duas voluntates et duas operationes congruentes et convenientes naturis, divinam ut dictum est et humanam, increatam et creatam, non inceptam et ceptam, tanquam Dei simul et hominis unius et ejusdem Domini nostri Jesu Christi, magna voce confitetur ac prædicat, et confiteri nobis sine

prævaricatione jubet. Difficillimum autem esse, ac modis omnibus impossibile definiit, et unam voluntatem et operationem, aut naturam unam deitatis et humanitatis ejus constentur hi, qui pœ vivere volunt. Propter quod et tale quid in eo dogmatizans, tanquam impius et alienus immaculatæ nostræ Christianorum fidei abjicit et condemnat, nosque hoc facere protestatur. De duabus enim Salvatoris nostri Christi naturis et operationibus, ut breviter pauca ex sacris illius eloquiis expediam, hæc evidentiter asatur. »

(57) Ὁλος θεός... θεότητι. Ita cum interprete Combefisius. Reliqui, Sirmond., Fabric. et Basnag., ὁ λόγος θεός ὁ αὐτός θεότητι, κ. τ. λ. Interjecta, ob repetitam vocem αὐτός, excidisse videntur. Hæc item ex Combefisio in interpretatione restituiimus,

« deitatis indulgentia patiens; » quæ alias desinat. (58) Καίνοπρεπῆ τρόπον. « Nova decentique ratione. » Affine istud τῷ καινῷ τινὰ ἐνέργειαν ὁμοφυσικῶς. Dionys. epist. 4 ad Calum. *Concessit.* (39) *Suppositis.* Id est, supra positis. FABRIC.

Ex editione Sirmondiana.

II. Utraque (40) ostendens super quæ dupliciter, divine scilicet et humane, operatum est secundum eandem quæ veraciter vera est et naturalis substantia, Deum immensum simul et circumscriptum hominem existentem et intellectum, substantiam utriusque perfecte perfectam habentem cum operatione sua, id est naturali proprietate. *Et rursus*: Non enim (41) facta est natura deitas transmutata natura caro, facta natura divinitatis caro: sed quod erat etiam deitati coaptata mansit caro, infirma et passibilis natura et operatione, sicut ait Salvator: « Spiritus quidem promptus, caro autem infirma^{ea}. » *Et iterum*: Per quam (42) operatus et patiens quæ erant carnis sine peccato, pro nobis indicavit exinanitionem deitatis, miraculis et carnis passionibus naturaliter roboratam. *Et iterum*: *Mysterium* (43) divinæ incarnationis apostolis et prophetis atque doctoribus duplam et diversam habere dignoscitur naturalem in omnibus theoriam, indiminutæ deitatis existens, et plenæ demonstrativum humanitatis. *Et iterum*: Quibus (44) divine pariter et humane operatus est, perfectionem, per omnem utriusque rationem, sibi naturaliter incommutabilem salvans. *Et iterum*: Nil divinum (45) nudum corpore operatus, nil humanum idem ipse privatam divinitate gerens: servans sibi modum secundum utrumque immutabilem, per quem operatus est utraque decenti more, ad approbationem perfectæ ac veræ nihilque habentis pravitatis inhumanationis suæ.

III. De his vero, qui unam deitatis et humanitatis ejus operationem, et naturam unam dogmatizant, dicit: Non enim (46) circumscribitur facultia natura id quod per naturam factum non est, licet coarriatur ei per conceptionem, omnem circumscribentem sensum: nec etiam in eodem ipso sibi natura differtur aliquando et naturalis operatio, donec utrumque intra propriam manet naturalem inconversibilitatem. *Et item*: Connaturalium (47) quippe tantum est eadem ipsa operans motus, essentiam indicans, cujus naturalem constat esse virtutem, alterius naturæ proprietate substantiæ secundum nullam rationem esse vel fieri sine conversibilitate valente. *Item*: Ea quippe (48), quæ mutuo sunt cooperantia, et eadem operantia, et ejusdem originis; profecto et compassibilia naturæ non suscipientia differentiam: et naturis sibi confusis erit dealitas Christus, et personis separatis fiet quaternitas: quod est nimium fugiendum. *Et iterum*: Si

^{ea} Matth. xxvi, 42.

(40) Utraque. Supra cap. 1, seu testimon. 1.

(41) Non enim. Testim. 2.

(42) Per quam. Ibid.

(43) Mysterium. Testim. 4.

(44) Quibus. Ibid.

(45) Nil divinum. Testim. 8.

(46) Non enim. Testim. 5.

(47) Connaturalium. Ibid.

(48) Ea quippe. Testim. 5.

A Ex editione Combesiana (49).

H. Utraque ostendens se, eo quod dupliciter (divine scilicet et humane) operatum est, secundum eandem quæ veraciter vera et naturalis substantia est, Deum immensum simul, et circumscriptum existere ac intelligi hominem; utriusque perfecte perfectam essentiam habentem, cum illius operatione, id est, naturali proprietate. *Et rursus*: Non enim caro facta est natura deitas, translata natura, facta videlicet secundum naturam divinitatis caro; sed quod erat, etiam deitati coapta, mansit, id est, caro infirma et passibilis natura et operatione, sicut ait Salvator: « Spiritus quidem promptus, caro autem infirma. » *Et rursus*: Qua operatus et passus, quæ erant carnis ab omni peccato immunis, divinitatis pro nobis exinanitionem miraculis et carnis passionibus naturaliter confirmatam, probavit. *Et iterum*: *Mysterium* divinæ incarnationis, apostolis et prophetis atque doctoribus, duplam ac diversam in omnibus habere compertum est naturalem considerationem; cum perfectæ deitatis, et plenæ vim habeat ostendendæ humanitatis. *Et iterum*: Quibus divine pariter et humane operatus est, perfecte utroque sui rationem natura servans incommutabilem. *Et iterum*: Nihil divinum nudum corpore operatus, nihil humanum idem ipse gerens quod expers esset deitatis: qua ipsa nova decentique ratione utraque operatus est, utriusque ratione immunem se a mutatione servans, ad perfectæ suæ humanationis, quæ plane vera sit, nihilque aut vitii aut labis admittat, fidem astruendam.

III. De his vero, qui unam deitatis et humanitatis ejus operationem, et naturam dogmatizant, dicit: Non enim circumscribi natura genita comparatum est, quod secundum naturam ingenitum est, tametsi ei coaluit, per conceptionem, quæ vim omnem mentis circumscribit; ac nec unquam in eandem naturam naturalemque virtutem seu operationem vertantur, donec utrumque intra propriam naturalem inconversibilitatem manet. *Et item*: Forum enim duntaxat, quæ ejusdem naturæ sunt, motus ejusdem virtutis ac efficacæ est, substantiam designans, cujus est naturalis virtus; cum substantia diversæ naturæ proprietatis nulla ratione esse possit aut fieri, absque convertibilitate. *Item*: Ea enim, quæ ejusdem inter se virtutis sunt et operationis, ejusdemque prorsus originis ac eorumdem passionum, ea naturæ distinctionem non admittunt; confusisque secum naturis, erit Christus dualitas, personisque divisus fiet quaternitas: quod omnium

(49) Hæc testimonia, ex superiore S. Hippolyti sermone contra Beronem ab Anastasio desumpta, recensuit castigavitque Combesius in editione operum S. Maximi, tom. I, pag. 76, eo quod in edito Sirmondiano Anastasii versio implexa passim ac mendosa noscatur. Utraque sive cum textu, sive cum notis et animadversionibus Capperonierii infra relatis conferenda.

Ex editone Sirmoñdiana.

igitur (50) secundum Beronem assumpta sibi caro ejusdem operationis effecta est, haud dubium quin et ejusdem facta est sibi naturæ, cum quotquot est natura, id est inprincipalitate, infactione, infinitate, sempiternitate, incomprehensibilitate; et quæcunque horum secundum magnitudinem theologica amplissime in deitate ratio contemplatur: et vicissitudinem utraque passa sunt, neutro naturæ suæ substantiali rationem ultra salvandam habente. *Et rursus*: Qui enim (51) eorum, quæ alterius sunt naturæ, eandem ipsam sentit operationem; confusionem pariter naturalem, et divisionem eorum inducit personalem; incognita prorsus idiomatum translatione naturali eorum facta essentia. *Item*: Si vero (52) ejusdem sibi non fuit naturæ, neque ejusdem sibi fiet naturalis operationis. *Et iterum*: In eundem (53) autem errorem illati sunt, male credentes propriam factam carnis divinam operationem, quæ in miraculis per ipsam apparuit, qua totum Christus substantians secundum quod intelligitur Deus continentem. *Et iterum*: Non enim (54) cognoverunt impossibile esse divinæ operationem naturæ idioma fieri sine convertibilitate. *Et iterum*: Quarum (55) donec unam secundum substantiam cognoscatur Verbum unius operationis, nunquam aliquando eo quod utriusque sit cognoscetur motus. *Et iterum*: Itaque Bero (56) quidem sic se habens, ut dixi, operationis unalitate deitatem Christi et humanitatem simul confundens naturaliter, et partiens personaliter, dissolvit vitam; ignorans solius connaturalium personarum connaturalis identitatis eandem ipsam operationem esse significativam.

IV. His igitur ita et ab hoc quoque sacratissimo et magno doctore ac martyre veritatis (id ipsum autem est, si dicamus a sanctissimo, qui in eo loquitur, Spiritu), manifestius dictis, diligenter intendant qui volunt, et maxime qui communicant his, qui novitates nunc operati sunt: et sciant certissime, quia qui duas Salvatoris nostri Christi voluntates naturales et operationes denegant et abjiciunt, impiam ac alienam Christianici dogmatis tam sacram et orthodoxam confessionem appellant, unamque deitatis et humanitatis ejus voluntatem et operationem dogmatizant, eos qui taliter sibi consone non continentur anathematizantes, liquido et absque ullo tegente velamine sanctos prophetas et apostolos atque doctores; vel etiam, ut verius dicatur, sanctissimum Spiritum qui in illis locutus est, quinimo et loquitur, anathematizant, et ab eo per illos traditam nobis sacram et orthodoxam con-

(50) Si igitur. Testim. 6.

(51) Qui enim. Ibid.

(52) Si vero. Testim. 7.

(53) In eundem. Testim. 8.

A

Ex editone Combefistana.

maxime cavendum. *Et iterum*: Siquidem igitur, ut auctor Bero est, assumpta illi caro ejusdem ac ipse virtutis seu operationis facta est; plane etiam ejusdem facta est naturæ, cum quibus omnibus natura est, quod principii expers, quod ingenita, quod infinita, quod sempiterna, quod incomprehensa, et si qua ejusmodi secundum excellentiam theologicus sermo eximie in deitate contemplatur: et vicissitudinem utraque passa sunt, neutro substantialem naturæ suæ rationem ultra iacolumem servante. *Et rursus*: Qui enim eorum, quæ sunt diversæ naturæ, eandem sentit operationem; confusionem pariter naturalem divisionemque ipsorum inducit naturalem; ignota prorsus ac obscurata per idiomatum commutationem naturali eorum substantia existentiaque. *Item*: Si vero non ejusdem ac ille facta est naturæ, nec ejusdem unquam fiet operationis. *Et iterum*: In hunc autem errorem impegerunt, credentes male propriam carnis effectam divinam operationem, quæ per ipsam in miraculis manifestata est; qua Christus, rerum hac universitate condita, secundum quod intelligitur Deus, quod ita conditum est, tenet ac conservat. *Et iterum*: Non enim cognoverunt, fieri non posse, ut divinæ naturæ operatio, alterius diversæque substantiæ proprietas fieret, absque convertibilitate. *Et iterum*: Quoad non unum secundum essentialiam unius noscitur Verbum operationis, nullam unquam ratione fiat, ut amborum motus cognoscatur. *Et iterum*: Itaque Bero, qui sic habeat, ut dicebam, una operatione Christi pariter deitatem et humanitatem natura confundens ac personis dividens, vitam dissolvit; qui nempe nesciat eandem operationem, personarum quæ ejusdem naturæ sint, identitatem duntaxat designare.

essionem abnegant et abjiciunt, atque impiam et alienam a Christianico dogmate esse asseverant, et æque ut prædictus hæreticus, quin potius ut omnes simul profani hæretici, qui in confusione ac phantasia et divisione decepti sunt, solum supersubstantialis theologiæ ac incarnatæ dispensationis non abnegant et subvertunt mysterium: quaternitatem quidem Personarum sanctam confluentes Trinitatem; at vero unum hujus, id est Dominum nostrum Jesum Christum, inanimatum, et sine intellectu ac sine ratione, secundum quod propter nos factus est homo, introducentes, et convertibilitatem simul et conspersionem ac mutabilitatem, confusionemque ac phantasia et divisionem utriusque naturæ ipsis pronuntiantes, et puri per hoc hominis, vel prodigii cujusdam matrem sanctam semper virginem ac Dei genitricem Mariam scribentes.

V. Deinde vero hanc, quæ videlicet in eo ab illis

(54) Non enim. Ibid.

(55) Quarum. Testim. 4.

(56) Itaque Bero. Testim. 3.

dogmatizata est, unam voluntatem et unam operationem respuentes, et neque unam, neque duas, id est divinam et humanam voluntatem vel operationem in eo, vel quamdam ex omnibus confiteri volentes, non solum instabiles et tergiversatores, sed et hæreticis qui in confusione ac phantasia et divisione erraverunt, magis impios ipsi seipso propriis verbis et dogmatibus monstrant. Nam illi quidem vel unam, isti vero nec unam voluntatem vel operationem cum habere volunt, ac per hoc insubstantialitatem illam et inessentialitatem; minus enim est dicere, sine voluntate ac impotem (57) secundum utrasque naturas pronuntiant, cum juxta sacras definitiones et rationes corruptio, id est interemptio et inexistens natura, naturalium habitudinum et operationum atque virtutum infirmitas et defectus existat, et quod universaliter voluntate naturali ac substantiali operatione privatur, neque est, neque aliquid est, neque est quævis ejus essentia.

VI. Et non ipsum tantum, sed et Patrem, et Spiritum sanctum, insubstantivum astruunt et in-existentem. Ejusdem enim utrisque illis substantiæ, id est deitatis, et voluntatis, ac operationis Salvator existit, secundum quod est et dicitur natura Deus; ita ut subsequenter et dominam nostram vere sanctissimam, super omnes sanctos venerandam scilicet et laudandam, ut proprie ac non fallaciter, veraciter Dei genitricem semperque virginem, non proprie ac veraciter matrem Dei describant, sed ejus qui nullo modo secundum ipsos existit. Et isti quidem talibus ac tantis impietatibus capti, per sua ipsius (58) dogmata propalantur. Hi vero, qui simul cum duabus voluntatibus et operationibus, quæ sanctis catholicæ institutoribus Ecclesiæ pie in Salvatore nostro Christo dicuntur, aliam unam nescio unde fingentes confiteri volunt, et anathematizant eos qui non consensere sibi unam et duas, id est tres voluntates et operationes in eo confluentur; nihilominus et isti sanctos prophetas et apostolos ac doctores, quin et super hos, qui in ipsis locutus est, imo et nunc per eos affatur, sanctissimum Spiritum anathematizant, et traditam per eos nobis ab illo sanctam et immaculatam fidem novis adulterant adinventionibus abnegant, et aliam in Salvatore Christo naturam præter divinam et humanam, extraneam quamdam et omnium alienam existentium fingunt (59), cujus esse volunt a se fictam in illo unam voluntatem et operationem. Quoniam omnis voluntas naturalis et substantialis operatio, naturæ profecto voluntativæ ac operativæ idiomata sunt. Et omnis operatio naturalis substantiam indicat, ex qua procedit et inest (60): et indica-

ativum uniuscujusque naturæ operatio et est et cognoscitur naturalis: et omnis natura propriæ operationis substantiali ratione cognoscitur, et omnis natura convenientem sibi sequè significantem habet operationem, hanc ab aliis discernentem, definitionesque substantiarum naturales earum operationes vera ratio novit. Et ut compendiose dicatur, nec naturam sine operatione quæ illam substantialiter characterizet, neque rursus voluntatem vel operationem conat esse sine quadam substantia, id est possibile (61); quemadmodum divina concionantur Eloquentia, et ipsa rerum natura clamat:

VII. Igitur voluntatem et operationem unam præter duas circa Salvatorem Christum fingentes, et necessitate (62) etiam aliam naturam præter divinam, ut dictum est, et humanam extraneam quamdam existentium omnium alienam plasmanes applicant ei, cujus esse (63) jam dictam a se unam voluntatem, quæ inane figmentum fictæ cogitationis est, et germen quod ab idololatria nil penitus differt. Deus enim simul et homo Salvator existens, duas tantum congruentes sibi naturas et voluntates et operationes, id est divinam et humanam habet, quemadmodum iaclyti præceptores nostri ac doctores affirmant: non unam et duas, id est tres, ut adversarii dogmatizant; quæ illud evidentissime gerant, quod olim a Deo per Isaiam prophetam in calumniam dicitur, id est: *Caupones tui vinum aqua miscent*⁶⁴. Ut enim appareat, et isti verbum veritatis cauporum more adulterando, naturalem dualitatem voluntatum et operationum Salvatoris nostri Christi una voluntate ac operatione, quæ in ipso ab hæreticis qui in confusione ac divisione seu phantasia decepti sunt, impie dogmatizata est, veluti vinum aqua miscentes, utrasque sectas confiteri compellunt; quod impium veraciter est et alienum immaculatæ fidei nostræ Christianorum; qui ex diametro similiter⁶⁵ ut præcessores sui etiam per hunc a veritate decidunt modum. Equale quippe ex diametro et simile malum est cum hæretica opinione paternam projicere ac reprobare orthodoxiam, et e diverso cum hac pariter et illam confiteri et approbare: *Quæ enim participatio justitiæ et iniquitati? aut quæ societas luci ad tenebras? aut quæ conventio Christi ad Beliam? aut quæ pars fidei cum infidei? qui autem consensus templo Dei cum idolis*⁶⁶? divinus ait Apostolus. Inquam vero et ipse: Quæ participatio, vel communicatio, conventio, aut pars, aut consensus paternæ orthodoxiæ, ad nequam hæreticorum opinionem, ut cum altera altera prædicetur, vel etiam respuatur?

VIII. Et hoc quoque diligenter intendant, quia

⁵⁷ Impotem. Impotentem. BAUX.

⁵⁸ Ipsius. Ipsorum. Id.

⁵⁹ Et omnium... fingunt. Et ab omnibus quæ sunt in rebus alienam, fingunt. COMBR.

⁶⁰ Et inest. Cui inest. Id.

⁶¹ Constat... possibile. Constare sine quadam substantia, est possibile. Id.

⁶² Et necessitate. Ex necessitate. Id.

⁶³ Cujus esse. Cujus velint esse. Id.

si quemadmodum magnus ab immortalitate cognominatus (64), imo vero cunctius sanctorum chorus affirmat, quod pene fides Salvatoris nostri non admittat, cum hoc instabile quiddam secundum suam ipsius rationem existat. Quod si hoc fuerit passa, et quod huic est contrarium procul dubio sustinebit, additamentum scilicet, et quomodo manebit ulterius fides defectibus ac profectibus immutata? *Dicant, inquit, nobis, qui per singulos dies fides creant, imo deos sibi diversos fingunt, quoniam cum fidei verbo mutatur atque multiplicatur a talibus id quod creditur.* Ergo et adversarii fides sibi condentes diversas, absque omni contradictione secundam qualitatem et quantitatem atque immutationem dogmatum suorum, immutant simul et multiplicant id quod creditur, et quinque Christos eatenus plasmasse monstrantur. Hunc quidem unam operationem, illum vero nec unam operationem, et alium unam voluntatem, et alterum nec unam voluntatem: porro quintum unam et duas, atque unam et duas, id est tres operationes et tres voluntates, ut aiunt, habentem. Et dicant si volunt illi ipsi, qui talia exponunt dogmata, et qui communicant eis, in quem talium ac tot Christorum a se fictorum credentes baptizati sunt vel baptizantur: aut cujus eorum corpus et sanguinem sumunt atque distribuunt; utrum ejus qui unam, an qui nec unam operationem; ejus qui unam voluntatem, an ejus qui unam et duas, et unam et duas, id est tres operationes et tres voluntates, et propterea jam ex necessitate tres etiam naturas habet. Sed non erat vox et non erat auditio⁶⁷, quemadmodum ait propheta magnus Elias, scelestos sacerdotes et pseudoprophetas confusionis redarguens.

IX. Nam quidquid horum dixerint, illinc cum impietate etiam redargutionem sermo eorum circumferet; quoniam non in verum et veraciter existentem Christum credunt atque baptizant, nec illius corpus et sanguinem accipiunt et distribuunt. Illum enim, verum scilicet, et qui vere consistit, Christum Deum simul et hominem inclyti magistri nostri ac præceptores scientes, duas et tantum quemadmodum naturas, sic etiam et duas voluntates, et totidem operationes congruentes sibi, divinam scilicet, ut jam dictum est et comprobatum, et humanam, in-

creatam et creatam, sine inceptione et cum inceptione, in ipso confitentur et confiteri nobis præcipiunt. Nam autem, ut hi nunc novitates fecerunt, unam et nec unam, nec duas, et rursus unam et duas, id est tres voluntates et operationes habere illum fatentur.

X. Super hæc autem omnia quæ dicta sunt, et illud quoque certissime noverint, quoniam unam nec unam, neque duas, et iterum unam et duas voluntates et operationes, et omnia cum anathematibus et depositionibus ac excommunicatione dogmatizantes, aperte sibi et alterutris repugnare probantur; et ipsi per se ipsos et invicem subvertunt ac destruunt, alterna verba et dogmata, æque ipsos et alterutros, et eos qui sibi communicant, anathematizant, et ab omni sacra dignitate ac ministerio pessunt atque deponunt. Necnon et a perceptione illibate communionis vivifici corporis et sanguinis magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi sequestrant.

XI. Et hæc liquido nos, et nullo intentes et scientes obstantes velamine, non solum propter multiformem errorem, verum etiam et propter instabilitatem et absurditatem ac reciprocationem talium virorum et dogmatum, omni custodia nosmetipsos ab illorum impietate et communionem servemus, quotquot in veritate esse ac dici Christiani volumus. Alienum quippe a Christianis est, cum orthodoxis etiam impietatem suscipere; aut confiteri quidem orthodoxam fidem, communicare vero his qui hanc per novas inventiones abnegant et adulterant. Propter quod divina nobis lex simul et apostolica jubet, eos qui aliud præter quod a Christifidis viris accepimus⁶⁸, docere ac introducere conati fuerint, avertere (65) et anathematizare, non tantum si homines fuerint, sed et licet angeli fortassis e cælo descendentes exstiterint. Et si hoc fecerimus, et divinam sine prævaricatione adimpleverimus præceptionem, sacramque ac orthodoxam fidem abaque adulteratione simul et innovatione possederimus et confessi fuerimus; ad vitam salvi efficiemur æternam in Christo Jesu Domino nostro: cum quo Deo et Patri, una cum sanctissimo et bono ac vivifico Spiritu, gloria, honor, imperium, et adoratio nunc et semper, et in omnia nunquamque finienda sæcula sæculorum. Amen.

Claudii Capperonnier v. c. animadversiones in Anastasii Versionem Latinam Fragmentorum Hippolyti, *Contra Beronem et Helicem*: juxta editionem Fabricianam.

Anast. versio.

α Naturalibus producta legibus.

β Vertibilitas enim ejus qui est inexplers motionis, motus est infiniti (66).

γ Omni etiam excepta circumscriptione permansit.

⁶⁷ III Reg. xviii, 26. ⁶⁸ Gal. i, 8.

(64) *Magnus ab immortalitate cognominatus.* Athanasius de synod. Seleuc. et Arimin. Sed mendum in voce pens. Num consules, vel tempus aut dese-

Græca.

Τοῖς ἕκαστα φυσικοῖς διαξαγόμενα νόμοις.

Τροπή γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀπελ-
ρου, κινεῖσθαι μὴ πεφυκότος, ἢ κιν-
ησις.

Πάντης ἕξω περιγραφῆς μεμένη-
κε.

Emendata.

Suis quæque legibus temperata, vel ordinata.

Mutatio non debet tribui ei qui de natura sua sit immotionis ex pers. Immensum moveri non potest.

Sine omni circumscriptione permansit.

ctum? COMREP.

(65) *Avertere.* Aversari. BAUN.

(66) Hæc versio nullum legenti sensum exhibet.

Anast. versio.

§ Secundum eandem quæ veraciter vera est et naturalis substantia (67).

ε Utriusque perfecte perfectionem habentem.

ζ Sed non, sicut quidam aiunt, secundum comparisonem : comparationes sunt eorum ejusdem naturæ et non quæ diversæ; cum Deo autem auctore omnium factorum, et infinito finitorem finitorem, et cum infinitate nulla ratione comparatur finitum.

η Quanquam in unam substantiam (68) utriusque facta sit unitas (70).

θ Quæ per indissimilia non existentem dissimilibus non sufficientem ostendens eum subauditum (71).

ι Quantum æstimare possumus quod modis omnibus est inestimabile.

κ Licet per carnem fulgeret natura circumscripta (72).

λ Licet coarctatur et per conceptionem omnem sensum circumscribentem.

μ Nec etiam in eodem ipso sibi natura differat aliquando et naturaliter operatio.

ν Connaturalium enim tantum per se operans est motus, manifestans substantiam, cujus naturalem constat esse virtutem.

ξ Quæram donec unam secundum substantiam non cognovimus fuerit Verbum unius operationis, cum utriusque sit, nunquam aliquando cognoscetur motus.

ο Secundum utrumque suum semper permanens sive casu, quibus divine pariter et humane operatus est : perfectionem per omnem utriusque rationem sibi naturaliter incommutabilem salvans.

π Quam secundum ipsos habebit essentialiter mutatione divinitatis factus homo, et carnis translatione Deus? Casus enim in alterutras omnimoda est utrarumque peremptio.

ρ Secundum eandem naturam (74).

σ Et suæ ipsius per omnia eorum quæ sua sunt, naturalis extraneus factus æqualitatis et identitatis.

(67) Hæc versio Eutychnianum Hippolyto affingit; aliunde vero confundit eam autem (ipsam) cum τῇ εἰς αὐτὴν (eandem).

(68) Σύγκρισις. Hoc loco non comparisonem significat, sed naturarum divinæ et humanæ concretionem et commissionem, quam in incarnatione Apollinaris et Eutyches commentari sunt, etsi error hic a Tertulliano contra Praxeam, c. 27, jam fuerat confutatus.

(69) Substantiam. Mendum puto potius editionis Fabricianæ, quam interpretis Anastasii. Sirmondiana enim et Combefisiana exhibent « subsistentiam, » ut suo loco notatum.

(70) Purum patum Eutychnianum S. Hippolyto affingit interpretes.

Græca.

Κατ' αὐτὴν τὴν ὄντως ἀληθῆ καὶ φυσικὴν ὑπαρξίν.

Τὴν οὐσίαν ἑκατέρου τελείως τελείαν ἔχοντα.

Ἄλλὰ οὐχ, ὡς τινὲς φασιν, κατὰ σύγκρισιν. . . . ὁμοφύων γὰρ, οὐχ ἑταροφύων, αἱ συγκρίσεις. Θεῶ ἐκ ποιητῆ τῶν ὄλων ποιητῶν, ἀκείρω παρατῶν καὶ ἀκείρω πέρασ κατ' οὐδένα συγκρίνεται λόγον. — Hic aliter Græca, et Anastasii versio. Locum confer supra.

Κἂν εἰς μίαν ὑπόστασιν ἀμφοτέρων γέγονεν ἑνωσις.

Διὰ τῶν ἀνομοίων μὲν ὑπάρχοντα, καὶ διὰ τῶν ἀνομοίων μὴ πάντα δεικνύς αὐτὸν ἐξακούμενον.

Ὅσον αἰδέσθαι τὸ παντελῶς ἀνέκαστον.

Κἂν διὰ σαρκὸς διέλαμψε φύσει πεπερασμένης.

Κἂν συνέφω αὐτῷ κατὰ σύλληψιν πάντα περιγράφουσαν νοῦν.

Ὅντε μὴ εἰς τ' αὐτὸν αὐτῷ φέρεσθαι (supple πέφυκε) φύσιώς ποτε καὶ φυσικῆς ἐνεργείας.

Ὅμοφύων γὰρ μόνων ἡ ταυτοργός ἐστι κινήσις, σημαίνουσα τὴν οὐσίαν ἢς φυσικὴ καθέστηκε δύναμις.

Ἔως ἂν οὐχ (73) (sed legendum videtur οὐν) εἰς κατὰ τὴν οὐσίαν γνωρίζεται λόγος μὴς ἐνεργείας, οὐδέποτε καθ' οἷον ἀμφοτέρων γνωσθήσεται κινήσις.

Ἐαυτοῦ καθ' ἑκάτερον αἰεὶ μένων ἀνέκπτωτος, οἷς θεϊκῶς ὁμοῦ καὶ ἀνθρωπίνως ἐνήργησε, τέλειον κατὰ τὸν ἑκατέρου λόγον ὁῶν ἐαυτοῦ φυσικῶς ἀναλώτων.

Πόταν κατ' αὐτοὺς ἔξει τὴν ὑπαρξίν, μεταβολῆ θεότητος γένεμενος ἄνθρωπος, καὶ σαρκὸς μεταποιήσεται θεός; ἢ γὰρ εἰς ἀλλήλας τούτων μετάπτωσις, παντελής ἐστὶν ἀμφοτέρων ἀναίρεσις.

Κατ' αὐτὴν φύσιν.

Καὶ τῆς αὐτοῦ δι' ὄλων τῶν ἐαυτοῦ φυσικῆς ἔξω γεγονὸς ἰσότητος καὶ ταυτότητος.

Emendata.

Secundum ipsam realiter veram naturalemque existentiam.

Qui utriusque perfecte perfectionem habeat substantiam.

Neque enim, ut dicunt aliqui, secundum concretionem et commissionem; naturalium quippe sunt concretiones seu commissiones : sed Deo creatori omnium creaturarum infinito finitum nulla ratione potest commisceri; nam non per concretionem seu commissionem differunt (68).

Quanquam in unam personam utriusque facta sit unio.

Ostendens ipsum (sermonem meum) audiui, cum per ea (litterarum elementa) quæ dissimilia sunt, existat; nec tamen per ea (elementa) quæ dissimilia sunt, mutationem admittat.

Quantum assimilare licet id, quod omnino assimilari non potest.

Licet per carnem natura sua finitiam fulgeret.

Licet ei coaluerit per conceptionem quæ mentem omnem refrenat.

Nec etiam in eadem cum ipso naturam et naturalem operationem transferri unquam potest.

Eorum enim duntaxat quæ sunt ejusdem naturæ, motus eadem operatur, substantiam significans, cujus naturalis est virtus.

Quandiu igitur unum secundum substantiam agnoscitur Verbum unius operationis, nulla unquam ratione cognoscetur ambarum motio.

Secundum utrumque a se ipso nunquam excidens, divinis pariter atque humanis operationibus suis perfectam incommutabilitatem servans secundum (essentialem) utriusque rationem.

Qualem secundum ipsos existentiam habebit, factus divinitatis mutatione homo, et carnis translatione Deus? nam harum mutua in se invicem mutatio, est ambarum omnimoda interemptio. Secundum ipsam naturam.

Et per omnia quæ sua sunt, a naturali sua æqualitate et identitate excessisse.

(71) Ex hac versione nullus elici sensus poterat, sed emendationi nostræ jam præluserat Franciscus Combefis. in S. Maximo tom. I, p. 73.

(72) Hunc etiam locum jam emendarat Franciscus Combefis.

(73) Quamvis Combefisius legerit ἔως ἂν οὐχ, persuasum tamen habeo legendum hic esse ἔως ἂν οὐν. Nam supra dixerat Hippolytus incarnationis mysterium διττὴν καὶ διαφορὰν ἔχειν θεωρίαν, et constare divinitate atque humanitate Verbi. Itaque non vult ut Verbum sit unum secundum substantiam; ait rueret mysterium, quandiu agnosceretur Verbum unum secundum substantiam, etc.

(74) Vide notam (67) ad has emendationes.

τ Quæ totum Christus substantians, secundum quod intelligitur Deus, tenet retentum.

Ἡ τὸ πᾶν ὁ Χριστὸς οὐσιώσας, καθ' ἃ νοεῖται Θεὸς, συνέχει κρατούμενον.

Quæ Christus (secundum quod intelligitur Deus) productam hancce rerum universitatem conservat et sub imperio tenet.

υ Ignorans solius contra naturalium personarum connaturalis identitatis eandem ipsam operationem esse significativam (73).

Ἄγνοήσας μόνης τῆς τῶν ὁμοφυῶν προσώπων ὁμοφυῶς ταυτότητος τὴν ταυτουργίαν εἶναι δηλωτικὴν.

Ignorans quod operationis identitatis solam significet connaturalem identitatem personarum quæ sint ejusdem nature.

(75) Hanc quoque locum emendare jam occuparat Franciscus Combells.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΓΙΑ ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ.

SANCTI HIPPOLYTI

EPISCOPI ET MARTYRIS

SERMO IN SANCTA THEOPHANIA.

1. Omnia certe Dei et Salvatoris nostri opera, bona sunt ac bona valde, quotquot eorum vel oculus videt vel mens cogitat, quotquot vel sermo eloquitur vel manus contrectat, quotquot intellectus comprehendit, et humana natura capit. Quæ enim orbe cælesti multiformiter pulchritudo? vel quænam terrestri solo florido magis ac variegata exstat species? quid celerius ad cursum curru solari? quænam alia lunæ sidere jucundior higa? equid vero dignius admiratione quam inenarrabile opus musicum astrorum? quid tempestivis ventis secundum ad frugum proventum? quodnam luce diurna specular purius? equod animal præstantius homine? adeo omnia Dei et Salvatoris nostri opera, bona sunt valde. Quodnam vero vel aquæ natura necessarium magis munus reperitur? nihil enim non aquis abluatur, aquis alitur, purgatur, rigaturve. Aqua terras fert, aqua rorem generat, lætificat vitem, spicam maturat, uvam acerbitate exuit, olivam enollit, palmulam edulcorat: aqua rosam rubeo pingit colore, violæ protrudit florem, liliū splendidiā conspicendum calicibus alit. Et quid multa verba facio? sine aquæ natura nihil rerum quas videmus consistere valet: usque adeo necessaria illa est, ut cætera elementa infra concamerationem cælorum habitent; aqua etiam supra cælos locum sibi cepit. Cujus rei testis Propheta: « Laudate, inquit, Dominum cæli cælorum, et aqua supra cælos⁹⁹. »

Ἄπαντα μὲν καλὰ, καὶ καλὰ λίαν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δημιουργήματα, ὅσα τε ὀφθαλμὸς ὁρᾷ, καὶ ὅσα ψυχὴ διανοεῖται: ὅσα τε λόγος ἐρμηνεύει, καὶ ὅσα χεὶρ περιστρέφει: ὅσα ἡ διάνοια περιέχει, καὶ ὅσα ἡ ἀνθρωπότης καταλαμβάνει. Τί γὰρ τοῦ οὐρανοῦ βίσχου πολυμορφώτερον κάλλος; τί δὲ τοῦ ἐπιγείου χωρίου πολυανθέτερον εἶδος; τί δὲ τοῦ ἡλιακοῦ ἄρματος ὀξυτικώτερον εἰς δρόμον; τί δὲ τοῦ σεληνιακοῦ στοιχείου χαριέστερον ζεῦγος; τί δὲ τοῦ πολυπηγήτου τῶν ἀστρῶν μουσίου, ἀξιαχέστερον ἔργον; τί δὲ τῶν ἐπιτηδείων ἀνέμων πλουσιώτερον εἰς πρόσοδον; τί δὲ τοῦ ἡμερινοῦ φωτὸς ἀκηλιδύτερον ἔσοπτρον; τί δὲ τοῦ ἀνθρώπου ἐντιμώτερον ζῶον; Ἄπαντα μὲν οὖν καλὰ λίαν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν δημιουργήματα. Τί δὲ καὶ τῆς τοῦ ὕδατος φύσεως ἀναγκαιότερον χάρισμα; πάντα γὰρ τοῖς ὕδασιν καὶ λούεται, καὶ τρέφεται, καὶ καθαίρεται καὶ ἀρδεύεται. Ὑδὼρ τὴν γῆν βασιτάζει, ὕδωρ τὴν ὀρέσον τείχτει, τὴν ἀμπελον ἠλαρύνει: ὕδωρ τὴν στάχυν τελεσφορεῖ, ὕδωρ τὴν βότρυον ἀπομρακίζει, ὕδωρ θάλασσαν ἀπαλύνει, ὕδωρ τὸν φοίνικα γλυκαίνει, ὕδωρ τὸ ῥόδον ἐρυθραίνει, καὶ τὸ ἰὸν ἀνθίζει, ὕδωρ τὸ κρίνον λαμπροῖς τοῖς κάλυξιν τρέφει. Καὶ τί μακρολογῶ; Ἄνευ τῆς τῶν ὑδάτων φύσεως οὐδὲν τῶν παρόντων συνίσταται: οὕτως ἡ τῶν ὑδάτων φύσις ἀναγκαία, ὅτι τὰ μὲν ἄλλα στοιχεῖα ὑπὸ τῶν καμαρωδεστάτων οὐρανῶν τὴν οἰκτῆσιν ἔλαβεν: ἡ δὲ τῶν ὑδάτων φύσις καὶ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν τὴν μονὴν ἐδέξατο. Καὶ τοῦτου μάρτυς αὐτὸς ὁ Προφήτης βοῶν: « Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν. »

⁹⁹ Psal. cxlviii, 4.

Οὐ μόνον δὲ τοῦτο τὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ ὕδατος παρ-
 ἴστησιν, ἀλλὰ καὶ τὸ πάντων αἰδοσιμώτερον, ὅτι ὁ
 πάντων δημιουργὸς Χριστὸς, ὡς ὑετὸς κατήλθεν, καὶ
 ὡς πηγὴ ἐγνώσθη, καὶ ὡς ποταμὸς διεδόθη, καὶ ἐν
 τῷ Ἰορδάνῃ ἐβαπτίσθη. Ἦκουες γὰρ ἀρτίως πῶς ἐλ-
 θὼν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὸν Ἰωάννην ἐν τῷ Ἰορδάνῃ
 ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ. Ὁ παραδόξων πραγμάτων πῶς
 ὁ ἀπεριγραπτός ποταμὸς ὁ εὐφραίνων τὴν πόλιν τοῦ
 Θεοῦ, ἐν ἄλλῳ ὕδατι ἐλούετο; Ἡ ἀκατάληπτος πηγὴ,
 ἡ ζωὴν βλαστάνουσα πᾶσιν ἀνθρώποις καὶ τέλος μὴ
 ἔχουσα, ὑπὸ πενιχρῶν καὶ προσωκαίρων ὕδατων ἐκα-
 λύπτετο. Ὁ παντὶ παρών, καὶ μηδαμοῦ ἀπολιμπανό-
 μενος, ὁ ἀκατάληπτος ἀγγέλοις καὶ ἀόρατος ἀνθρώ-
 ποις, ἐπὶ τὸ βάπτισμα ἔρχεται, ὡς ἠδύοκεισεν. Ταῦτα
 ἀκούων, ἀγαπήτε, μὴ φυσικῶς ἐκλάμβανε τὰ λεγόμε-
 να, ἀλλ' οἰκονομικῶς δέχου τὰ παρατιθέμενα. Διὸ
 καὶ ὁ Κύριος τῇ φιλανθρωπίᾳ τῆς συγκαταβάσεως
 ἐκ βαθεῖαν τῶν ὑδάτων φύσιν, ἔπερ ἐποίησεν ἐν
 κρηφῇ. « Εἶδον γὰρ αὐτὸν τὰ ὕδατα, καὶ ἐφοβήθη-
 σαν. » Ἐξέστησαν μικροῦ δεῖν, καὶ τῆς ὀρθοσελας ἀπέ-
 φυγον. Ὅθεν ὁ Προφήτης ἐκ πολλῶν τῶν χρόνων τοῦ-
 το θεωρήσας, ἐπερωτᾷ λέγων· « Τί σοι ἐστὶ, θάλασ-
 σα, ὅτι ἐφυγες, καὶ σὺ, Ἰορδάνη, ὅτι ἐστράφης εἰς
 τὰ ὀπίσω; » Αὐτὰ δὲ ἀποκριθέντα εἶπον· Τὸν πάντων
 κτιστὴν ἐν μορφῇ δούλου εἰδομεν, καὶ τὸ μυστήριον
 τῆς οἰκονομίας ἀγνοήσαντες, ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ἐλαυό-
 μεθα.

Νῦν δὲ γνόντες τὴν οἰκονομίαν, προσκυνοῦμεν αὐ-
 τοῦ τὴν εὐαγγελίαν, ὅτι παρατέγονε σῶσαι καὶ οὐ
 κρίναι τὴν οἰκούμενην. Ὅθεν Ἰωάννης ὁ τοῦ Κυρίου
 πρόδρομος ἀγνοήσας τοῦτο δὲ μυστήριον, καὶ μαθὼν,
 ὅτι ἀληθῶς ὁ Κύριος ἐστίν, ἐβία λέγων τοῖς ἀπερχο-
 μένοις, ὅτι αὐτοῦ βαπτισθῆναι· « Γεννήματα ἐχιδνῶν, »
 τί μοι σφοδρῶς ἀτενίζετε; « Οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστός· »
 Ἰηρέτης εἰμι καὶ οὐκ αὐθέντης· ἰδιώτης εἰμι, οὐ
 βασιλεύς· πρόβατόν εἰμι, οὐ ποιμὴν· ἀνθρωπὸς εἰμι,
 οὐ Θεός. Στείρωσιν ἔλυσα μητὸς γεννηθείς, οὐ παρ-
 θενίαν ἐστείρωσα (76). Ἐκ τῶν κάτωθεν ἀνεβόθην, ἐκ
 τῶν ἄνωθεν οὐ κατήλθον. Πατρικὴν ἔδωκα γλώσσαν,
 οὐ θεϊκὴν ἠπλώσα χάριν. Ὑπὸ μητρός ἐγνώσθη, ὑπὸ
 ἀπτερός δὲ οὐκ ἐμνήσθη. Ἐγὼ εὐτελής καὶ ἐλάχι-
 στος, ἔρχεται δὲ ὀπίσω μου δὲ ἐμπροσθὲν μου ἐστὶν
 ὀπίσω διὰ τὸν χρόνον, ἔμπροσθεν δὲ διὰ τὸ ἀπρόσβιτον
 καὶ ἀνέκφραστον τῆς θεότητος φῶς. « Ἐρχεται ὁ
 ἰσχυρότερός μου, οὐ οὐκ εἰμι ἱκανὸς τὰ ὑποδήματα
 βατᾶσαι, αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ
 καὶ πυρὶ. » Ἐγὼ ὑπαξούσιος, αὐτὸς δὲ αὐτεξούσιος.
 Ἐγὼ ἁμαρτιῶν ἔνοχος, αὐτὸς δὲ ἁμαρτιῶν ἀφαιρέ-
 τής. Ἐγὼ τὸν νόμον παράπτω, αὐτὸς δὲ τὴν χάριν
 φωταγωγεῖ. Ἐγὼ ὡς δούλος κατηγών, αὐτὸς δὲ ὡς
 δεσπότης κρίνων. Ἐγὼ τὸ ἔδαφος κλίνην ἔχω, αὐτὸς
 τὸν οὐρανὸν ἔχει. Ἐγὼ μεταναστὰς βαπτίζω βάπτισμα,

II. Neque hoc tantummodo dignitatem aquæ evin-
 cit; sed et quod omnibus aliis rebus est venerabi-
 lius, opifex omnium Christus pluriæ in morem de-
 scendit⁹⁰, ut fons est cognitus⁹¹, tanquam flumen
 sese diffudit⁹², et in Jordane baptizatus est. Jam
 enim modo audiisti quod ad Joannem venit Jesus⁹³,
 et baptismum ab eo suscepit. O res dignissimas ad-
 miratione! Infinitum flumen quod lætificat civitatem
 Dei⁹⁴, exigua abluitur aqua. Fons incomprehensi-
 bilis qui vitam omnibus hominibus progerminat et
 termino caret, a parvis et temporariis aquis obrui-
 tur. Qui ubique præsens est nec usquam abest, in-
 comprehensibilis angelis et ab hominum conspectu
 remotus, ad baptismum accedit ut ipsi placuit. Ille
 cum audis, dilecte, ne naturali more dicta accipe,
 sed per dispensationem apposita suscipito. Ideoque
 nec aquas latuit quod Dominus ex amque in homi-
 nes se demittens, in occulto operabatur: « Viderunt
 enim eum aquæ, et timuerunt⁹⁵. » Parum aliquid
 quin exurgerent atque limitibus suis positus erum-
 perent. Unde Propheta longo tempore ante hoc vi-
 dens, eas interrogat et ait: « Quid est tibi, mare,
 quod fugisti? et tu, Jordanis, quod conversus es
 retrorsum⁹⁶? » Illæ vero respondent: Omnium re-
 rum conditorem in forma servi vidimus⁹⁷; et hoc
 mysterium dispensationis cum ignoraremus, præ-
 metu commotæ sumus.

III. Nos vero quibus oconomia illa cognita jam
 est, adoramus ejus misericordiam, quod venit ser-
 vatum terram, non judicatum. Unde etiam Joannes
 præcursor Domini, cum hoc mysterium, quod nec-
 sciverat antea, edoctus cognovisset, quod vere Do-
 minus esset, exclamavit ad hos qui ad eum bap-
 tizandi venerant: « Progenies viperarum⁹⁸, » quid in
 me tam vehebenter intuemini? « Non sum ego
 Christus⁹⁹; » minister, non dominus ego sum; pri-
 vatus, non rex; ovis sum, non pastor; homo, non
 Deus. Sterilitatem matris meæ cum nascerer solvi,
 non virginitatem reliqui sterilem. Infra emersi, non
 desuper descendi. Patris linguam ligavi¹, non divi-
 nam gratiam explicui. A matre agnitus, non a stella
 præsignificatus sum². Tenuis ego et minimus; ve-
 nit autem post me qui ante me est³; post me qui-
 dem ratione temporis, ante me autem propter inac-
 cessum et inenarrabile lumen divinitatis. « Venit
 fortior me, cujus ego non sum dignus portare cal-
 ceamenta; ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et
 igne⁴. » Ego potestati obnoxius, ipse per se pote-
 statem habens. Ego peccatorum reus, ipse est qui
 aufert peccata⁵. Ego legem inculco, ille gratiæ lu-
 cem præfert. Ego ut servus instituo, ille judicat ut
 dominus. Mihi solum lectus est, ipse cælum tenet.

⁹⁰ Osee vi, 3. ⁹¹ Joan. iv, 14. ⁹² Joan. vii, 38.
⁹³ Psal. cxiii, 5. ⁹⁴ Philipp. ii, 7. ⁹⁵ Matth. iii, 7. ⁹⁶ Joan. i, 20. ⁹⁷ Luc. i, 20. ⁹⁸ Matth. ii, 9.
⁹⁹ Joan. i, 27. ¹ Matth. iii, 11. ² Joan. i, 29.

⁹⁰ Matth. iii, 13. ⁹¹ Psal. xlv, 5. ⁹² Psal. lxxvi,
 47. ⁹³ Psal. cxiii, 5. ⁹⁴ Philipp. ii, 7. ⁹⁵ Matth. iii, 7. ⁹⁶ Joan. i, 20. ⁹⁷ Luc. i, 20. ⁹⁸ Matth. ii, 9.

(76) *Ὁν παρθενίαν ἐστείρωσα.* Gregorius Thau-
 maturgus in *sancta Theophania*, p. 106 edit. Vossii :
 Σ; δὲ τεχνεὶς ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας... οὐκ ἔλυσας
 παρθενίαν αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐφορήσας, καὶ

τῆς μητρός αὐτῆς προσηγορίαν ἐδώρησας. « Tu vero
 ex Maria natus virgine..., non solvisti virginitatem
 ejus: sed et hanc custodisti, et ipsam matris appel-
 latione donasti. » FAANIS.

Ego poenitentiae baptizo baptismate, ille adoptionis donat gratiam : ipse vos Spiritu sancto et igne baptizabit. Quid mihi attenditis? non ego Christus sum.

IV. Hæc Joannes ad populum cum dixisset, et hic arrectis capitibus exspectaret novum aliquid spectaculum oculis corporis cernere, diabolo etiam ad hoc Joannis testimonium perculso; ecce Dominus præsens adest simplex, solus, nudus, sine comitatu, humano corpore veluti veste indutus, dignitatemque divinitatis occultans, ut lateret draconis fraudes. Nec tantum ut Dominus sine regio satellitio ad Joannem accessit; sed etiam ut simplex homo et obnoxius peccatis, caput suum inclinavit ut a Joanne baptizaretur. Unde ille videns tantam demissionem, rei admiratione stupens cepit eum prohibere, atque, ut modo audivistis, ad eum dixit : « Mihi opus est baptizari a te, et tu ad me venis? » Quid facis, Domine? doces quæ cum regula non bene congruunt. Alia de te prædicavi, et alia tu obis. Alia audivit diabolus, et alia videt. Baptiza tu me igne divinitatis : quid aquam exspectas? illumina me Spiritu; quid rem creatam præstolaris? me baptismam baptiza, ut prærogativa tua nota fiat. Ego, Domine, baptismum poenitentiae baptizo, neque eos qui ad me accedunt possum baptizare, nisi peccata sua confessi prius fuerint. Etiam si baptizare te velim, quid habes quod confitearis? Tu es qui tollis peccata, et baptismum vis baptizari poenitentiae? Etiam si ego te baptizare sustinuerim, Jordanes non audeat propius ad te accedere : « Ego opus habeo a te baptizari, et tu venis ad me? »

V. Quid igitur ei Dominus respondet? « Permite jam, ita enim decet nos implere omnem justitiam. » Permite jam, Joannes, non es me sapientior. Tu ut homo, respicis; ego, ut Deus, novi. Primum me oportet facere, atque ita docere. Nihil indecens oboeo, decore totus indutus. Miraris, o Joannes, quod non veni cum dignitatis mex insigniis? Privato enim non competit regia purpura; regem autem decet militaris ornatus : num adversus tyrannum, et non ad amicum veni? At permittite nunc, ita enim convenit nobis omnem justitiam implere. Impletor legis sum; nihil volo prætermisum ad totius impletionem relinquere, ut post me exclamare possit Paulus : « Impletio legis Christus, in justitiam omni credenti ». Sine modo : sic enim decet nos implere omnem justitiam^o. » Baptiza me, Joannes, ne quis baptismum aspernetur. A te servo baptizor, ne quis regum aut superiorum respuat a contemplo sacerdote baptizari. Permite in Jordanem descendam, ut audiant Patris testimonium, et Filii potentiam cognoscat. Permite nunc; ita enim decet omnem

^o Matth. iii, 14. ^v Róm. x, 4. ^o Matth. iii, 15.

(77) Τοῦ διαβόλου καταπληττομένου. Communis veterum sententia est. diabolum ignorasse oco-

αὐτὸς δὲ υἱοθεσίας δωρεῖται χάρισμα· αὐτὸς ὕψος βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρὶ. Τί ἐμοὶ προσανέχετε; οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστός.

Ταῦτα τοῦ Ἰωάννου πρὸς τὸν ἄλλον λέγοντος καὶ τοῦ λαοῦ παραδοκούντος ἔβρον τι θέαμα τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς θεάσασθαι, καὶ τοῦ διαβόλου καταπληττομένου (77) ἐπὶ τῇ τοσαύτῃ τοῦ Ἰωάννου μαρτυρίᾳ· ἰδοὺ ὁ Κύριος παραγίνεται λιτὸς, μόνος, γυμνός, ἀπροστάτευτος, ἔνδυμα ἔχων τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, κρύπτων δὲ τὸ τῆς θεότητος ἀξίωμα, ἵνα λάθῃ τοῦ δράκοντος τὸ πανούργημα. Καὶ οὐ μόνον ὡς Κύριος ἐκτὸς τῆς βασιλικῆς δορυφορίας πρὸς τὸν Ἰωάννην παραγέγονεν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἄνθρωπος λιτὸς καὶ ὑπόχρεως ἁμαρτιῶν, ἐκλινεν τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ βαπτισθῆναι ὑπὸ Ἰωάννου. Ὁθεν ὁ Ἰωάννης θεασάμενος τὴν τοσαύτην ταπεινωροσύνην, θαμβηθεὶς ἐπὶ τῷ πράγματι, ἤρξατο διακωλύειν αὐτὸν λέγων, καθὼς ἄρτιως ἤκούσατε· « Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῆ πρὸς μέ; » Τί ποιεῖς, ὦ Δέσποτα; ἀκάνονιστα δογματίζεις. Ἄλλα κατήγγειλα, καὶ ἄλλα μετέρχη· ἄλλα ἤκουσεν ὁ διάβολος, καὶ ἄλλα κατανόη. Βάπτισόν με τῷ πυρὶ τῆς θεότητος· τί περιμένεις τὸ ὕδωρ; Φύτισον τῷ Πνεύματι· τί προσανέχεις τῷ κτίσματι; Βάπτισόν με τὸν βαπτιστῆν, ἵνα γνωσθῇ σου ἡ ὑπεροχῆ. Ἐγὼ, Δέσποτα, μετανοίας βαπτίζω βάπτισμα, καὶ τοὺς προσερχομένους πρὸς μέ ἀμύχανον βαπτίσει ἐὰν μὴ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν ἐξομολογήσωνται. Κεῖθω ὅτι βαπτίζω σε, τί ἔχεις ἐξομολογήσασθαι; Ἐμαρτιῶν ἀφαιρέτης ὑπάρχεις, καὶ τὸ τῆς μετανοίας θέλεις βαπτισθῆναι βάπτισμα; Εἰ καὶ ἐγὼ σε τομῆσω βαπτίσει, ὁ Ἰορδάνης οὐ τομῆ πλησιάσει. « Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἐρχῆ πρὸς μέ; »

Τί οὖν ὁ Κύριος πρὸς αὐτόν; « Ἄφες ἄρτι, οὕτως γὰρ πρόπον ἡμῖν ἐστὶν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Ἄφες ἄρτι, Ἰωάννη, οὐκ εἰ μου σοφώτερος. Σὺ ὡς ἄνθρωπος βλέπεις, ἐγὼ ὡς θεὸς προγινώσκω. Πρῶτον με δεῖ ποιῆσαι, καὶ οὕτως διδάξει. Οὐδὲν ἀπρεπὲς μετέρχομαι, εὐπρέπειαν γὰρ περιδέδμημαι. Θαυμάσεις, ὦ Ἰωάννη, ὅτι οὐκ ἤλθον μετὰ τοῦ ἀξιώματός μου; Ἰδὼτῃ μὲν γὰρ οὐ πρέπει βασιλικὴ ἀλουργίς, βασιλεὶ δὲ πρέπει στρατιωτικὸν σχῆμα· πρὸς τύραννον ἤλθον, μὴ γὰρ πρὸς φίλον; Ἄφες ἄρτι, οὕτως γὰρ πρόπον ἡμῖν ἐστὶν, πᾶσαν δικαιοσύνην πληρῶσαι. Πληρωτῆς εἰμι νόμου, οὐδὲν βούλομαι ἐλλειπὲς καταλείψαι εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα ἵνα μετ' ἐμὲ βοήσῃ ὁ Παῦλος· « Πλήρωμα νόμου ὁ Χριστὸς εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πιστεύοντι. Ἄφες ἄρτι, οὕτως γὰρ πρόπον ἡμῖν ἐστὶν, πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην. » Βάπτισόν με, Ἰωάννη, ἵνα μηδεὶς βαπτίσματος καταφρονήσῃ. Ὑπὸ σοῦ τοῦ δούλου βαπτίζομαι, ἵνα μηδεὶς βασιλέων ἢ ὑπερεχόντων διαπτύσῃ ὑπὸ πενιχροῦ κερῆως βαπτισθῆναι. Ἄφες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ κατέλθω, ἵνα ἀκούσωσιν τὴν Πατρῶν μαρτυρίαν, καὶ

nomine mysterium, ex Matth. iv, 3, et I Cor. ii, 8. FABRIC.

ἐπιγνώσκονται τὴν τοῦ Υἱοῦ δύναμιν. Ἄφες ἄρτι, οὐ-
τως γὰρ κρέπον ἡμῖν ἔστιν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιο-
σύνην. Τότε λοιπὸν ἀφίησιν αὐτὸν ὁ Ἰωάννης, « καὶ
βαπτισθεὶς ὁ Ἰησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος·
καὶ ἠνεφέχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί, καὶ ἰδοὺ τὸ Πνεῦμα
τοῦ Θεοῦ κατέρχεται ἐν εἴδει περιστερᾶς, καὶ ἔμεινεν
ἐπ' αὐτόν. Καὶ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν λέγουσα· Οὗ-
τός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα.

Ἴδες, ἀγαπητὲ, πόσων καὶ πηλίκων ἀγαθῶν ἐμέλ-
λομεν ζημοῦσθαι, εἰ εἴξεν ὁ Κύριος τῇ τοῦ Ἰωάννου
παραλήσει, καὶ παρητήσατο τὸ βάπτισμα; Κεκλει-
σμένοι γὰρ ἦσαν πρὸς τοῦτο οἱ οὐρανοί, ἄδατον ἦν τὸ
θεῶν χωρίον. Ἐν τοῖς κάτω κατεῖημεν, ἐν τοῖς ἔνω δὲ
οὐκ ἀντίμεν. Μόνον δὲ ὁ Δεσπότης ἐδαπτισθη; καὶ
τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον ἀνεκαίνισεν, καὶ τὰ σκήπτρα
τῆς υἰοθεσίας αὐτῷ πάλιν ἐπίστεισεν. Εὐθὺς γὰρ
« ἠνεφέχθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί. » Διαλλαγῆ γέγονεν
τῶν ὁρατῶν πρὸς τὰ ἀόρατα· ἐξαροποιήθησαν τὰ οὐ-
ράνια τέγματα, λάθη τὰ ἐπίγεια νοσήματα, ἐγνωσθῆ
τὰ ἀπόρρητα πράγματα, ἐφιλιώθη τὰ ἐχθραίνοντα.
Ἦκουες γὰρ τοῦ εὐαγγελιστοῦ λέγοντός· « Ἦνεψύ-
χθησαν αὐτῷ οἱ οὐρανοί· » τριῶν παραδόξων χάριν.
Τοῦ γὰρ νυμφίου Χριστοῦ βαπτισζόμενου, εἶδε τὸν οὐ-
ράνιον θάλαμον τὰς λαμπροφόρους ἀνοίξει πύλας.
Ἄσπυτως δὲ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν εἴδει περι-
στερᾶς κατιόντος, καὶ τῆς Πατρῆας φωνῆς πανταχοῦ
διαδεδραμένης, εἶδε τὰς ἐπουρανίους πύλας ἐπηρ-
μένας ὑπάργειν. « Καὶ ἰδοὺ ἠνεψύχθησαν αὐτῷ οἱ οὐ-
ρανοί, καὶ φωνὴ ἐγένετο, λέγουσα· Οὗτός ἐστιν ὁ
Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. »

Ἀγαπητός ἀγάπην γενεῖ, καὶ φῶς ἄυλον, φῶς
ἀπρόσιτον (78). Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός,·
ὁ κάτω ἐπιφανεὶς καὶ τῶν Πατρῶν κλίπων μὴ χω-
ρισθεὶς, ἐπεφάνη, οὐκ ἐφάνη· ἄλλο γὰρ τὸ φανῆναι,
ἐπειδὴ πρὸς τὸ φαινόμενον ὁ βαπτίζων τοῦ βαπτίζο-
μένου πρόχει. Τοῦτου ἕνεκεν ὁ Πατὴρ οὐρανόθεν τὸ
ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ τὸν βαπτίζομενον κατέπεμπεν.
Ἄσπερ γὰρ ἐν τῇ κιβωτῇ τοῦ Νῶε διὰ περιστερᾶς
μηνύεται ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ, οὕτως καὶ νῦν τὸ
ἐν εἴδει περιστερᾶς κατελθὼν Πνεῦμα, ὡς καρπὸν
ἐλαίας βαστάσας, ἐπὶ τὸν μαστρούμενον κατέστη.
Διὰ τί; ἵνα καὶ τῆς Πατρῆας φωνῆς τὸ βέβαιον γνω-
ρισθῇ, καὶ ἡ προφητικὴ πρόβησις ἐκ πολλῶν τῶν
χρόνων πιστωθῇ. Ποία αὐτῆ; « Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν
ὕδατων, ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐδρόνησεν, Κύριος ἐπὶ
ὕδατων πολλῶν. » Ποία φωνή; « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός
μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδόκησα. » Οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ
Ἰωσήφ ὀνομαζόμενος υἱός, καὶ ἐμὸς Μονογενὴς κατὰ
τὴν θεϊκὴν οὐσίαν. « Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπη-
τός· » ὁ πεινῶν, καὶ τρέφων μυριάδας· καὶ κοπιῶν,
καὶ ἀναπαύων τοὺς κοπιῶντας· ὁ μὴ ἔχων τοῦ τῆν
κεφαλὴν κλίνει, καὶ πάντα ἐν τῇ χειρὶ βαστάζων· ὁ
πάσχων, καὶ τὰ πάθη ἰόμενος· ὁ ἄπειζόμενος, καὶ ἐλευ-
θέρων τῷ κόσμῳ δωρούμενος (79)· ὁ ἦν πλεῦράν νυ-

A nos implere justitiam. Tunc deinceps Joannes ipse
permittit : « Et baptizatus Jesus, statim iterum ex
aqua ascendit; et aperti sunt ipsi caeli : et ecce Spi-
ritus Dei descendit specie columbae, et super ipso
mansit. Et vox de caelo, dicens : Hic est Filius meus
dilectus, in quo complacui. »

B VI. Vides, dilecte, quot et quantum bonorum
jacturam facturi fuisset, si Joannis monitioni
Dominus cessisset, et baptismum non accepisset?
Clausi enim erant antehac caeli, inaccessa supera
regio. In inferiora descendimus : ad superiora au-
tem non iterum ascendimus. Num vero solum Do-
minus baptizatus est? et veterem hominem renova-
vit, et sceptrā adoptionis ipsi iterum credidit. Siatim
enim « aperti ipsi sunt caeli. » Reconciliatio facta
est visibilibus cum invisibilibus; caelestes ordines
gaudio sunt impleti; sanatae in terris aegritudines;
res absconditae quae erant, patefactae sunt; quae
hostium erant in numero, reddita fuere amica. Au-
disti enim evangelistam dicentem : « Patefacti sunt
ipsi caeli; » ob tria haec admirabilia. Sponso enim
Christo baptizato oportebat caelestis thalami splen-
didas portas aperiri. Similiter et Spiritu sancto in
columbae specie descendente, et Patris voce omnia
percurrere loca, oportebat « portas attolli cae-
lestes. » Et ecce aperti sunt ei caeli, et vox facta
est dicens : « Hic est Filius meus dilectus, in quo
complacui. »

C VII. Amatus amorem generat, et lux immateria-
lis lucem inaccessibilem. « Hic est Filius meus di-
lectus, » qui infra apparuit, nec tamen a Patris
sui fuit separatus : apparuit et non apparuit. Aliud
enim quod apparebat : siquidem, prout apparuit,
baptizans baptizato praestantior fuit. Itaque Pater de
caelo Spiritum sanctum in baptismatum demisit. Sicut
enim in arca Noe per columbam significatus est Dei
in homines amor; sic et nunc Spiritus, columbae
descendens specie, velut fructum portans oleae, su-
per eum cui testimonium perhibebatur substituit.
Quare? ut Paterna etiam vox certa et firma esse
constaret, et propheticæ praedictioni multis ante
temporibus factae haberetur fides. Quænam illa?
D « Vox Domini super aquas, Deus gloriae tonuit, Do-
minus super aquas multas. » Quænam vox? « Hic
est Filius meus dilectus, in quo complacui. » Hic
est qui Josephi nominatus est filius, et meus est
Unigenitus secundum divinam essentialiam. « Hic est
Filius meus dilectus : » esuriens ille qui innumera
alit millia; laborans, idemque recreans laborantes;
non habens ubi caput reclinet suum¹², et omnia
gerens manu; qui patitur, et omnibus medetur
passionibus; qui caeditur colaphis, et mundum do-

⁷⁸ Matth. III, 16, 17. ⁷⁹ Psal. XXIII, 7. ⁸⁰ Psal. XXVIII, 3. ⁸¹ Luc. IX, 5.

(78) Φῶς ἄυλον γενεῖ φῶς ἀπρόσιτον. Filius,
« lumen de lumine » dicitur etiam ab Hippolyto su-
perius cap. 10 contra Noctum. Φῶς ἀπρόσιτον respi-
cit ad I Tim. VI, 16. FABRIC.

(79) Ὁ βαστάζόμενος, καὶ ἐλευθερῶν τῷ κόσμῳ
δωρούμενος. Alludit hic Hippolytus ad morem ma-
numittendi servos per alamp. Is.

nat libertate¹³; qui in latere percussus¹⁴, et latus A Adami corrigit¹⁵.

VIII. Sed mentem, quæso, mihi accurate intendite: volo enim recurrere ad fontem vitæ, et fontem medelas scaturientem contemplari. Pater immortalitatis immortalis Filium ac Verbum in mundum misit, qui venit ad homines loturus eos aqua et Spiritu: et regeneraturus ad animæ corporisque incorruptibilitatem, inspiravit in nos spiritum vitæ, et incorruptibili armatura nos induit. Si igitur homo factus immortalis est, Deus etiam erit¹⁶. Si vero per aquam et Spiritum sanctum a regeneratione ex lavacro Deus sit, concipitur etiam post resurrectionem e mortuis coheres Christi esse¹⁷. Igitur præconis voce proclamo: Venite, omnes tribus gentium, ad baptismatis immortalitatem. Vitam vobis qui in ignorantie caligine versati adhuc esis, fausto significo nuntio. Venite ex servitute in libertatem, ex tyrannide ad regnum, ex corruptione ad incorruptibilitatem. Et quomodo, inquit, veniemus? Quomodo? Per aquam et Spiritum sanctum. Hæc est aqua cum Spiritu conjuncta, qua paradisi rigatur, terra pinguescit, incrementum plantæ capiunt, generant animalia; atque ut omnia compendio amplectar, per quam regeneratus homo vivificatur, qua Christus baptizatus est, in quam Spiritus sanctus columbæ specie descendit.

IX. Hic est Spiritus qui ab initio creabatur super aquas¹⁸; per quem mundus movetur, natura creata consistit, et omnia vitam accipiunt; qui in prophetis operatus est¹⁹, in Christum devolvit²⁰. Hic est Spiritus specie linguarum ignearum datus apostolis²¹. Hunc quærebat David cum dixit: «Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis²².» De hoc Gabriel ad Virginem: « Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi²³. » Per hunc Spiritum Petrus beatam illam vocem effatus est: « Tu es Christus Filius Dei viventis²⁴. » Per hunc Spiritum firmata Ecclesiæ petra est²⁵. Hic est Spiritus Paracletus propter te missus²⁶, ut demonstraret filium te esse Dei.

X. Accede igitur et regenerare, o homo, ad adoptionem in filium Dei. Et quomodo? inquit. Si non aulterium nec eadem commiseris²⁷, nec idola colueris; si non vincaris a voluptate, si non committas ut affectus superbiæ tibi dominetur; si sordes impuritatis abstergas, et onus peccati a te abjicias; si exuas armaturam diaboli et induas fidei loriam, sicut Isaias: « Lavamini, inquit, et querite iudicium, eripite oppressum, iudicate orphano, absol-

¹³ Heb. i, 3. ¹⁴ Matth. xxvi, 67. ¹⁵ Joan. xix, 34. ¹⁶ Act. xxviii, 25. ¹⁷ Matth. iii, 16. ¹⁸ Act. ii, 3. ¹⁹ Ibid. 18. ²⁰ Joan. xvi, 26. ²¹ Ephes. vi, 14.

(80) Την πλευράν του Ἀδάμ διορθούμενος. Id est, peccatum per Evam introductum, quæ ex latere Adami formata a Deo fuerat. F. B. A. C.

(81) Ἔσται καὶ θεός. Ad illud respicit II Pet. i,

τόματος, καὶ τὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδάμ διορθούμενος (80).

Ἄλλὰ συντείναντέ μοι τὸν νοῦν, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας· βούλομαι γὰρ ἐπὶ τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς ἀναδραμεῖν, καὶ θεάσασθαι τὴν πηγὴν τῶν ἰαμάτων τηγάζουσαν. Ὁ τῆς ἀθανασίας Πατρὸς, τὸν ἀθάνατον Υἱὸν καὶ Λόγον ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον· ὃς ἀφικόμενος εἰς τὸν ἄνθρωπον, λούσασθαι ὕδατι καὶ Πνεύματι· καὶ ἀναγεννήσας πρὸς ἀφάρσιν ψυχῆς τε καὶ σώματος, ἐνεφύσησεν ἡμῖν πνεῦμα ζωῆς, περιεμφιάσας ἡμᾶς· ἀφόρῳ πανοπλίᾳ. Εἰ οὖν ἀθάνατος γέγονεν ὁ ἄνθρωπος, ἔσται καὶ θεός (81). Εἰ δὲ θεός δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος ἁγίου μετὰ τὴν τῆς κολυμβήθρας ἀναγέννησιν γίνεται, εὐρίσκειται καὶ συγχληρομένος Χριστοῦ μετὰ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Αἰὶ κηρύσσω λέγων· Δεῦτε, πᾶσαι αἰ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, ἐπὶ τὴν τοῦ βαπτίσματος ἀθανασίαν. Ζῶν ὑμῖν εἰσαγγελλίζομαι, τοῖς ἐν τῷ ζῶσῳ τῆς ἀγνωσίας ἐνδιατρίβουσιν. Δεῦτε εἰς ἐλευθερίαν ἐκ δουλείας, εἰς βασιλείαν ἐκ τυραννίδος, εἰς ἀφάρσιν ἐκ τῆς φθορᾶς. Καὶ πῶς, φησὶν, ἐλευσόμεθα; Πῶς; Δι' ὕδατος καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τοῦτο δὲ ἔστιν τὸ ὕδωρ τὸ Πνεύματι κοινωθῆναι, δι' οὗ παράδεισος ποτίζεται, δι' οὗ ἡ γῆ παινέται, δι' οὗ φυτὸν αὐξάνει, δι' οὗ ζῶα τεκνογονεῖ· καὶ ἵνα πάντα συνελθὼν εἴπω, δι' οὗ ἀναγεννώμενος ζωογονεῖται ἄνθρωπος, ἐν ᾧ καὶ ὁ Χριστὸς ἐβαπτίσθη, ἐν ᾧ καὶ τὸ Πνεῦμα κατήρχετο ἐν εἰδει περιστέρου.

Τοῦτο δὲ ἔστιν τὸ Πνεῦμα, τὸ ἀπ' ἀρχῆς ἐπιπερόμενον ἐπάνω τῶν ὑδάτων· δι' οὗ κόσμος κινεῖται, δι' οὗ κτίσις ἵσταται καὶ τὰ σύμπαντα ζωογονεῖται· τὸ ἐν προφήταις ἐνεργήσαν, τὸ ἐπὶ Χριστὸν καταπτάν. Τοῦτο ἔστιν τὸ Πνεῦμα τὸ δοθὲν τοῖς ἀποστόλοις ἐν εἰδει πυρρίνων γλωσσῶν. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα ἐξήτει Δαβὶδ λέγων· Καρδίαν καθάραν κτίσων ἐν ἐμοί, ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὺς ἐγκλίσει ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Περὶ τούτου καὶ Γαβριὴλ ἔλεγεν τῇ Παρθένῳ· Ἐπιπνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἵψίστου ἐπισκιάσει σοί. Διὰ τούτου τοῦ Πνεύματος Πέτρος ἐφθέγγετο τὴν μακαρίαν ἐκλεκτὴν φωνήν· Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ζῶντος. Διὰ τούτου τοῦ Πνεύματος ἑσταρωθῆ ἡ πέτρα τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο ἔστιν τὸ Πνεῦμα, ὁ Παράκλητος, τὸ διὰ σέ πεμπόμενον, ἵνα δείξῃ σε τέκνον Θεοῦ.

Δεῦρο τόνον, ἀναγεννηθῆτι, ἄνθρωπε, εἰς υἱοθεσίαν Θεοῦ. Καὶ πῶς; φησὶν· ἐὰν μηκέτι μοιχεύσῃς (82), μηδὲ φονεύσῃς, μηδὲ εἰδωλολατρεύσῃς· ἐὰν μὴ κρατηθῇς ὑφ' ἡδονῆς, ἐὰν μὴ πάθος ὑπερφανίας κυριεύσῃ σου· ἐὰν ἀποξίσης τὸν ῥύπον τῆς ἀκαθαρσίας, καὶ ἀπορρίψῃς τὸ φορτίον τῆς ἀμαρτίας· ἐὰν ἀποδύῃ τὴν πανοπλίαν τοῦ διαβόλου, καὶ ἐνδύσῃ τὸν θώρακα τῆς πίστεως, καθὼς φησὶν Ἡσαίας· Λούσαθε καὶ ζητήσατε κρισίν, ῥύσαθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρ-

¹⁶ II Pet. i, 4. ¹⁷ Rom. viii, 17. ¹⁸ Gen. i, 2. ¹⁹ Psal. l, 12. ²⁰ Luc. i, 55. ²¹ Matth. xvi, 16.

8: Ἴνα διὰ τούτων γένησθε θείας κοινωνοὶ φύσεως· ἔ. Ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ. ὁ (82) Ἐὰν μηκέτι μοιχεύσῃς. In hunc locum vide Possinum ad S. Nili epistolam 2. F. B. A. C.

φανῶ, καὶ δικαιοῦσαί χήραν. Καὶ δεῦτε καὶ διαλε-
χθῶμεν, λέγει Κύριος. Καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἀμαρτίαι
ἡμῶν ὡς φοινικαῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· ἐὰν δὲ ὦσιν
ὡς κόκκινον, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ. Καὶ ἐὰν θέλητε καὶ
τῆς φωνῆς μου ἀκούσητε, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγε-
θε. » Ἴδες, ἀγαπητὲ, πῶς προεῖπεν ὁ προφήτης τὸ
τοῦ βαπτίσματος καθάρισον; Ὁ γὰρ καταβαίνων μετὰ
πίστεως εἰς τὸ τῆς ἀναγεννήσεως λουτρὸν διατάσσεται
τῷ πονηρῷ, συντάσσεται δὲ τῷ Χριστῷ· ἀπαρνέεται
τὸν ἔχθρον, ὁμολογεῖ δὲ τὸ, Θεὸν εἶναι τὸν Χριστόν·
ἀποδύεται τὴν δουλείαν, ἐνδύεται δὲ τὴν υἱοθεσίαν·
ἀνέρχεται ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος λαμπρὸς ὡς ὁ ἥλιος
(83), ἀπαστρέπτων τὰς τῆς δικαιοσύνης ἀκτῖνας· τὸ
δὲ μέγιστον, ἀνίστην υἱὸς Θεοῦ, καὶ συγκληρονόμος
Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ παναγίῳ
καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ,

A vite viduam. Et venite et disceptemus, ait Dominus.
Et si sint peccata vestra sicut phœniceum, ut nivem
dealbabo; sique fuerint ut coccinum, dealbabo ut
lanam. Et quando vultis vocem meam audire, bona
terræ comedetis⁸³. » Vides, dilecte, quomodo pro-
pheta baptismi vim purgativam prædixit. Qui enim
cum fide in hoc regenerationis lavacrum descendit,
renuntiat diabolo, et Christo se addicit; hostem ab-
negat, at Christum Deum esse confitetur; servitu-
tem exuit, induit adoptionem; redit ex baptismo
splendidus ut sol, radios justitiæ effulgurans; quod
vero maximum est, revertitur filius Dei et Christi
cohæres. Ipsi gloria et potentia cum sanctissimo,
B bono et vivifico ejus Spiritu, nunc sit et semper et
in omnia sæcula sæculorum. Amen.

καὶ εἰς τοὺς σύμπαντας αἰῶνά; τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

S. HIPPOLYTI

SERMONUM SIVE HOMILIARUM

FRAGMENTA.

I.

Ex sermone De resurrectione. — Apud Anastasium Sinaitam in Hodego, pag. 550.

Ἰππολύτου ἐπισκόπου Ῥώμης, ἐκ τοῦ *Περὶ ἀνα-*
στάσεως καὶ ἀφθαρσίας λόγου (84).

« Ἔσονται, φησὶν, ἐν τῇ ἀναστάσει οἱ ἄνθρωποι,
ὡς οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. » ἐν ἀφθαρσίᾳ δηλονότι,
καὶ ἀθανασίᾳ, καὶ ἀρευσίᾳ. Ἀφθαρτος γὰρ οὐσία
οὐ γεννᾶται, οὐκ ἀβθεῖ, οὐχ ὑπνῶν, οὐ πεινᾷ, οὐ
διψᾷ, οὐ κοπιᾷ, οὐ πάσχει, οὐ θνήσκει, οὐ τιτράται
ὑπὸ ἥλων καὶ λόγχης, οὐχ ἰδρῶν, οὐχ αἰμορροεῖ.
Τοιαῦται οὐσίαι εἰσὶν ἢ τε τῶν ἀγγέλων, ἢ τε τῶν
ψυχῶν, τῶν ἐκ σωμάτων ἀπηλλαγμένων. Ἐπειδὴ
καὶ ἀμφοτέραι ἐτερογενεῖς εἰσὶ, καὶ ἀλλότριαι τῆς
ὁρωμένης, καὶ φθειρομένης ταύτης τοῦ κόσμου
κτίσεως.

C Hippolyti episcopi Romani, ex sermone *De resur-*
rectione et incorruptione.

« Erunt, inquit, homines in resurrectione, sicut
angeli Dei⁸⁴; » nimirum corruptionis expertes,
immortales, nihil defluxu aliquo deperdere soliti.
Nam immortalis natura non generat, non genera-
tur, non augetur, non dormit, non esurit, non sitit,
non fatigatur, non patitur, non moritur, neque
a clavis et lancea perforatur, non sudat, non fun-
dit sanguinem. Ejusmodi naturis constant angeli,
et animæ corporeis vinculis exsolutæ. Ambæ enim
istæ naturæ sunt alterius generis, et diversæ a
creaturis hujus mundi, quæ sub aspectum cadunt,
et corruptioni subjiciuntur.

II.

Ex sermone Theologiæ, id est Deitatis. — Exstat in Actis concilii Lateranensis sub Martino I ann. 649
celebrati, secretar. v, pag. 287, tom. VII editi. Veneto-Labb.

Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος,
ἐκ τοῦ *Περὶ θεολογίας* λόγου.

Τὸ θέλειν ἔχει ὁ Θεός, οὐ τὸ μὴ θέλειν· τρεπτῶ
γὰρ τοῦτο καὶ προαιρετοῦ· ἀιδίῳ γὰρ θελήματι
Θεοῦ ἔπεται τὰ γινόμενα, ὧ καὶ γινόμενα μένει
σωζόμενα.

D Sancti Hippolyti episcopi et martyris, ex sermone
De theologia, id est, *Deitate.*

Velle habet Deus; non autem non velle: hoc
enim veritabilis est, et eligentis: sed sempiternam
voluntatem Dei sequuntur quæ sunt, per quem
et facta manent servata.

⁸³ Isa. 1, 16-19. ⁸⁴ Matth. xxii, 30.

(83) *Λαμπρὸς ὡς ὁ ἥλιος.* Illud videtur respi-
cere, quod poëtæ dicunt de sole ex Oceani undis
emergente. FABRIC.

(84) *Ἐκ τοῦ περὶ ἀναστάσεως λόγου.* Memine-
runt interculus marmoreus, S. Hieronymus, So-
phronius, Nicephorus, Honorius, Freulffs. IERU.

III.

Ex homilia Dominicæ Paschæ. — *Ibid.* pag. 293.

S. Hippolyti episcopi et martyris, ex homilia
Dominicæ Paschæ.

Totus erat in omnibus et ubique; adimplens vere omnia ad omnes aerios principatus, nudus redespoliatus est: et ad parvum clamat transire calicem, ut ostendat vere, quia et homo erat; reminiscens autem et propter quod missus est, perficit dispensationem ad quam missus est; et clamat: « Pater, non mea voluntas⁸⁵; » et: « Spiritus quidem promptus, caro autem infirma⁸⁶. »

Α τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ἐκ τῆς Εἰς τὸ Πάσχα ἐξηγήσεως.

Ὅλος ἦν ἐν πᾶσι καὶ πανταχοῦ, γαμίσεως δὲ τὸ πᾶν πρὸς πάσας τὰς ἀερίους ἀρχὰς γυμνὸς ἀναπαυδύσατο· καὶ πρὸς ὀλίγον βοᾶ παραθεῖν τὸ ποτήριον, ἵνα δείξῃ ἀληθῶς ὅτι καὶ ἄνθρωπος (85) ἦν· μνησθὲν δὲ καὶ διὰ ἀπειστάλη, πληροὶ τὴν οικονομίαν εἰς τὴν ἀπειστάλη (86), καὶ βοᾶ· « Πάτερ, μὴ τὸ θέλημά μου· » — « τὸ μὲν· Πνεῦμα πρόθυμον, ἢ δὲ σὰρξ ἀσθενής. »

IV.

Ex sermone in Elcanam et Annam. — *Apud Theodoritum Dial. I, cui titulus Ἀτραπτος, Opp. tom. IV, pag. 36.*

S. Hippolyti episcopi et martyris, ex sermone
in Elcanam et Annam.

Duc mihi, o Samuel, in Bethleem juventam; ut ex Davide natum regem, et hunc a Patre regem et sacerdotem unctum ostendas.

Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Εἰς τὸν Ἑλικανῶν καὶ τὴν Ἄνναν.

Ἄγε δὴ μοι, ὦ Σαμουὴλ, εἰς Βηθλεὲμ ἐλκομένην τὴν δάμαλιν, ἵνα ἐπιδείξῃς τὸν ἐκ Δαβὶδ βασιλεῖα πικτόμενον, καὶ τοῦτον ὑπὸ Πατρὸς βασιλεῖα καὶ ἱερέα χριστόμενον.

B Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ejusdem ex eodem sermone.

Dic mihi, o beata Maria, quid erat a te in utero conceptum, et quid a te in virginali matrice gestabatur? Verbum enim erat Dei primogenitum, de cœlis in te descendens, et homo primogenitus in utero formatus; ut primogenitum Verbum Dei, homini primogenito unitum ostenderetur.

Εἰπέ μοι, ὦ μακαρία Μαρία, τί ἦν τὸ ὑπὸ σοῦ ἐν τῇ κοιλίᾳ συνελθμμένον, καὶ τί ἦν τὸ ὑπὸ σοῦ ἐν παρθενικῇ μήτρᾳ βασταζόμενον; Λόγος γὰρ ἦν Θεοῦ πρωτότοκος ἀπ' οὐρανῶν ἐπὶ σὲ κατερχόμενος, καὶ ἄνθρωπος πρωτότοκος ἐν κοιλίᾳ πλαστούμενος· ἴν' ὁ πρωτότοκος Λόγος Θεοῦ, πρωτότοκος ἀνθρώπου συναπτόμενος δειχθῇ.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Ejusdem ex eodem sermone.

Secundam, per prophetas, ut per Samuelem revocans et liberans populum a servitute alienigenarum. Tertiam, quando incarnatus aderat, homine ex Virgine assumpto; qui et civitatem conspicatus, flevit super ipsam.

Τὴν δὲ δευτέραν τὴν διὰ τῶν προφητῶν ὡς διὰ τοῦ Σαμουὴλ ἀνακαλῶν, καὶ ἐπιστρέφων τὸν λαὸν ἀπὸ τῆς δουλείας τῶν ἀλλοφύλων. Τὴν δὲ τρίτην, ἐν ἣ ἔνσαρκος παρῆν τὸν ἐκ τῆς Παρθένου ἄνθρωπον ἀναλαβῶν, ὃς καὶ ἰδὼν τὴν πόλιν, ἐκλαυσεν ἐπ' αὐτήν.

V.

Ex eodem sermone. — *Apud eundem Theodoritum*

Hanc ob causam tria anni tempora Servatorem ipsum præsignificabant, ut quæ de ipso prædicta erant mysteria perageret. In Paschate quidem, ut ostenderet sese tanquam ovem maclandam, et verum Pascha probandum, sicut dicit Apostolus: « Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus⁸⁷; » Deus. In Pentecoste vero, ut regnum cœlorum præsignificaret; ut qui primus ad cœlos ascendit, Deoque donum hominem obtulit,

Dial. II, qui Ἀσύγχυτος inscribitur. *Ibid.* pag. 88.

Καὶ διὰ τοῦτο τρεῖς καιροὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ προσεποῦντο εἰς αὐτὸν τὸν Σωτῆρα, ἵνα τὰ προφητευσθέντα ἐπὶ αὐτοῦ μυστήρια ἐπιτελεσθῇ. Ἐν μὲν τῷ Πάσχα, ἵνα αὐτὸν ἐπιδείξῃ τὸν μέλλοντα ὡς πρόβατον θύσθαι, καὶ ἀληθινὸν Πάσχα δεικνύσθαι, ὡς ὁ Ἀπόστολος λέγει· « Τὸ δὲ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστὸς ὁ Θεός. » Ἐν δὲ τῇ Πεντηκοστῇ, ἵνα προσημῆνῃ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν· αὐτὸς πρῶτος εἰς οὐρανὸν ἀναβὰς, καὶ τὸν ἄνθρωπον δῶρον τῷ Θεῷ προσενέγκας.

VI.

Ex oratione in illud, « Dominus pascit me. » Sancti Hippolyti episcopi et martyris, ex oratione in illud, « Dominus pascit me. »

— *Apud eundem Theodoritum Dial. I, pag. 36.*

Porro autem arca ex lignis quæ putrescere non poterant, erat ipse Salvator. Per hauc enim, pu-

Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ, « Κύριος ποιμαίνει με. »

Καὶ κιβωτὸς δὲ ἐκ ξύλων ἀσήπτων αὐτὸς ἦν ὁ Σωτῆρ· τὸ γὰρ ἀσήπτων αὐτοῦ καὶ ἀδιάφθορον σὺν-

⁸⁵ Luc. xxii, 42. ⁸⁶ Matth. xxvi, 41. ⁸⁷ 1 Cor. v, 7.

(85) Ὅτι καὶ ἄνθρωπος. Nota dictum, « et homo; » quoniam scilicet aliam insuper naturam habebat. et Deus erat. Γραβ., ad Bulli *Defens.* *ad. Nic.* pag.

105.

(86) Πληροῦ... ἀπειστάλη. Hæc perperam omiſſa in edit. Fabric.

νος ταύτη κατηγγέλλετο, τὸ μηδεμίαν ἀμαρτημάτων σπασθῆνα φύσιν. Ὁ γὰρ ἀμαρτήσας καὶ ἐξομολογούμενός φησι: « Προσώζεσσαν καὶ ἐσάπησαν οἱ μύλωνες μου ἀπὸ προσώπου τῆς ἀφροσύνης μου. » Ὁ δὲ Κύριος ἀναμάρτητος ἦν, ἐκ τῶν ἀσπίτων ξύλων τὴν κατὰ ἄνθρωπον, τουτέστιν ἐκ τῆς Παρθένου καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἴσωθεν καὶ ἔξωθεν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ εἰς καθαρωτάτην χρυσαίῃ περιεκαλυμμένος.

VII.

Ex sermone in magnum Canticum. — Apud eundem Theodorum Dial. II, ibid. pag. 88, 89.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου, τοῦ εἰς τὴν Ὁσὴν τὴν μετὰ τὴν γάλην.

Ὁ τὸν ἀπελωλότα ἐκ γῆς πρωτόπλαστον ἄνθρωπον, καὶ ἐν δεσμοῖς θανάτου κρατούμενον, ἐξ ἔδου κατωτάτου ἐλύσας· ὁ ἄνωθεν κατελθὼν, καὶ τὸν πᾶσι εἰς τὰ ἄνω ἀνεγέγκας· ὁ τῶν νεκρῶν εὐαγγελιστής, καὶ τῶν ψυχῶν λυτρωτής, καὶ ἀνάστασις τῶν τεθαμμένων γινόμενος, οὗτος ἦν ὁ τοῦ νεικημένου ἀνθρώπου γεγενημένος βοηθός, κατ' αὐτὸν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς πρωτότοκος Λόγος, τὸν πρωτόπλαστον Ἀδὰμ ἐν τῇ Παρθένῳ ἐπισκεπτόμενος· ὁ πνευματικὸς τὸν χοικὸν ἐν τῇ μήτρᾳ ἐπίζητῶν· ὁ ἀεὶ ζῶν τὸν διὰ παρακοῆς ἀποθανόντα· ὁ οὐράνιος τὸν ἐπίγειον εἰς τὰ ἄνω καλῶν· ὁ εὐγενής τὸν δούλον διὰ τῆς ἰδίας ὑπακοῆς ἐλεύθερον ἀποδείξει θέλων· ὁ τὸν εἰς γῆν λυόμενον ἄνθρωπον καὶ βρώμα ὄφως γεγενημένον, εἰς ἐδάμαντα τρέψας, καὶ τοῦτον ἐπὶ ξύλου κρεμασθέντα κύριον κατὰ τοῦ νεικηκότος ἀποδείξας, καὶ διὰ τοῦτο διὰ ξύλου, νεικηφόρος εὐρίσκειται.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Οἱ γὰρ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐνοσχοῦν νῦν μὴ ἐπιγινώσκοντες, ἐπιγινώσκονται αὐτὸν κριτὴν ἐν δόξῃ παραγινόμενον, τὸν νῦν ἐν ἀδόξῃ σώματι ὄντιζόμενον.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἔλθόντες εἰς τὸ μνημεῖον τῆς ἡμέρας τῆς τρίτης, οὐχ εὕρισκον τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ· ἐν τῷ ἴσῳ υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν ταφὴν τοῦ Μωϋσέως ἀναβάντες ἐν τῷ ὄρει ἐζήτουν, καὶ οὐχ εὕρισκον.

VIII.

Ex sermone in exordium Isaiae. Apud eundem Theodorum Dial. I, ibid. pag. 36.

Τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου, ἐκ τοῦ λόγου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰσαίου.

Αἰγύπτῳ μὲν τὸν κόσμον ἀπαίκασε, χειροποιήτους δὲ τὴν εἰδωλολατρίαν, σεισμῷ δὲ τὴν μετανάστασιν καὶ κατάλυσιν αὐτῆς· Κύριον δὲ τὸν Λόγον, νεφέλην δὲ κούφην, τὸ καθαρωτάτον σκήνος, εἰς δὲ ἐνθρονηθεὶς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰσῆλθεν εἰς τὸν βίον, εἰσαὶ τὴν πλάνην.

IX.

Ex oratione secunda in Daniele. — Apud Eustratium presbyterum CP. in tractatu Adversus eos qui dicunt, animas statim atque e corpore solutas sunt, non operari, etc., cap. 19. Ex Allatio De utriusque Ecclesie Occidentalis atque Orientalis perpetua in dogmate de purgatorio consensione, pag. 492.

Ἄγει τὸν υἱὸν Ἱππολύτου ὁ μάρτυς καὶ ἐπίσκοπος Πώμης ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ εἰς τὸν Δανιὴλ τοιαῦτα·

Τότε μὲν οὖν συστάς Ἀζαρίας ἅμα τοῖς λοιποῖς, δὲ ὕμνου καὶ εὐχῆς ἐξομολογοῦντο τῷ Θεῷ ἐν μέσῳ

²³ Psal. xxxvii, 5.

A tredinis et corruptionis expertus ejus tabernaculum significabatur, quod nullam peccati putredinem genuit. Nam qui peccavit, constat et dicit: « Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae, a facie insipientiae meae²³. » Dominus autem peccati expertus erat, et ex lignis putrefactioni non obnoxii secundum hominem, hoc est ex Virgine et ex Spiritu sancto, intus et foris tanquam purissimo Verbi Dei auro circumiectus.

Ejusdem, ex sermone In magnum Canticum.

Qui perditum hominem ex terra formatum et vinculis mortis astrictum, ex infimo inferno eripuit; qui desuper veniens, in sublime extulit humiliter jacentem; qui mortuorum evangelista, et animarum redemptor, et resurrectio sepulchrorum, hic devicti hominis fuit auxiliator, secundum ipsum similibus illi, primogenitum Verbum primum parentem Adam in Virgine visitans: spiritualis terrenum in matrice quaerens; semper vivens, per inobedientiam mortuum; caelestis terrestrem ad superiora vocans; nobilis servum per propriam obedientiam libertate donare volens. Qui in terram resolutum hominem et pabulum serpentis effectum, in adamantem convertit; et hunc in ligno suspensum, dominum adversus victorem declaravit; atque ita per lignum victor invenitur.

Ejusdem ex eodem sermone.

Qui enim Filium Dei incarnatum nunc non agnoscunt, agnoscent ipsam judicem in gloria venientem, quem nunc in corpore inglorio contumeliis afficiunt.

Ejusdem ex eodem sermone.

Et enim apostoli cum venissent ad monumentum die tertio, non invenerunt corpus Jesu: quemadmodum filii Israel ascendentes in montem, sepulchrum Moysis quaesierunt, et non invenerunt.

Sancti Hippolyti ex sermone in exordium Isaiae.

Ægypto quidem mundum comparavit, manufactis vero idololatriam, terræ motui denique interitum et eversionem ipsius: Dominum porro Verbum nubi levi, purissimo tabernaculo; in quo considens Dominus noster Jesus Christus, in vitam ingressus est ut errorem concuteret.

Ait ergo Hippolytus martyr et episcopus Romæ, oratione secunda in Daniele, sic:

Tunc vero stans Azarias cum cæteris, hymno et precibus Deum laudabant in medio fornacis. Exor-

dium itaque ducentes a sancto, glorioso et magnifico nomine, ad ipsa Domini opera devenerunt; et primum quidem caelestia compellantes, glorificabant dicentes: «Benedicite, omnia opera Domini, Domino». Post hæc ad filios hominum descenderrunt, atque ordinatim hymnum emittentes, deinceps subterraneos advocarunt spiritus angelorum qui tartara tenent, justorumque animas, ut et cum illis in simul divinas laudes concinerent.

Α τῆς καμίνου. Ἀρχάμενοι οὖν ἀπὸ τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου καὶ μεγαλοπρεποῦς ὀνόματος, ἦλθόν ἐπ' αὐτὰ τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου, πρῶτον τὰ ἔπουράνια ὀνομάζοντες, καὶ ἐδόξαζον λέγοντες: «Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον.» Ἐπειτα μετέβησαν ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, καὶ κατὰ τάξιν τὸν ὕμνον ἀναφέροντες, ἔπειτὰ τὰ καταχθόνια ἐνόμασαν πνεύματα ταρταρούχων ἀγγέλων καὶ ψυχὰς δικαίων, ἵνα καὶ αὐτοὶ σὺν αὐτοῖς τὸν Θεὸν ὑμνῶσιν.

X.

Ex oratione De distributione talentorum. — Sancti Hippolyti episcopi et martyrii, ex oratione De distributione talentorum.

Apud Theodoritum Dial. II, ibid. pag. 88. Τοῦ ἁγίου Ἰππολύτου ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, ἐκ τοῦ λόγου, τοῦ Εἰς τὴν τῶν τάλαντων διανομήν.

Hos autem et eos qui aliter sentiunt, dixerit quispiam in simili errore versari. Nam et illi, vel nudum hominem constentur apparuisse Christum in terra, divinitatis ejus talentum negantes; vel Deum constitentes, hominem rursus negant, docentes eum fallaci specie spectantium oculis illisissæ, cum hominem non gestaverit, sed inane potius spectrum fuerit: sicut Marcion et Valentinus et Gnostici, Verbum a carne divellentes, talentum unum, hoc est, incarnationem abjiciunt.

Τούτους δὲ καὶ τοὺς ἑτεροδόξους, φήσειεν ἂν τις γειτνιῶν, σφαλλομένους παρακλησίαις: καὶ γὰρ κακεῖνοι, ἦτοι χιλῶν ἀνθρώπων ὁμολογοῦσι πεφυκένας τὸν Χριστὸν εἰς τὸν βίον, τῆς θεότητος αὐτοῦ τὸ τάλαντον ἀρνούμενοι: ἦτοι, τὸν Θεὸν ὁμολογούντες, ἀναίνονται πάλιν τὸν ἀνθρώπον, πεφαντασιωκέναι διδάσκοντες τὰς ἑφεῖς αὐτῶν τῶν θεωμένων, ὡς ἀνθρώπον, οὐ φορέσαντα ἀνθρώπον, ἀλλὰ δοκῆσέν τινα φασματώδη μᾶλλον γεγονέναι: οἷον ὡσπερ Μάρκιον, καὶ Οὐαλεντίνος καὶ οἱ Γνωστικοὶ τῆς σαρκὸς ἀποδιασπῶντες τὸν Λόγον, τὸ ἐν τάλαντον, ἀποβάλλονται τὴν ἐνανθρώπησιν.

XI.

Ex sermone De duobus latronibus. — Apud eundem Theodoritum Dial. III, qui Ἀπαθῆς inscribitur, ibid. pag. 156.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ λόγου Εἰς τοὺς δύο ληστές.

Ejusdem, ex sermone De duobus latronibus. Utrumque mundo præbuit Domini corpus, sanguinem sacrum et aquam sanctam.

Ἀμφότερα παρέσχε τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα τῷ κόσμῳ, αἷμα τὸ ἱερὸν, καὶ ὕδωρ τὸ ἅγιον.

Ejusdem, ex eodem sermone.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Et corpus, quamvis humano more mortuum, magnam in se vitæ vim habet. Quæ enim ex mortuis corporibus non profluunt, ex ipso manarunt, sanguis et aqua: ut sciremus quantum ad vitam valeat potestas quæ in corpore habitavit; ut nec ipsum simile aliis cadaver videatur, et nobis vitæ causas possit effundere.

Καὶ νεκρὸν τε ὃν τὸ σῶμα κατὰ τὸν ἀνθρώπινον τρόπον, μεγάλην ἔχει ζωῆς ἐν αὐτῷ δύναμιν. Ἄ γὰρ οὐ προχέεται τῶν νεκρῶν σωμάτων, ταῦτα ἐξ αὐτοῦ προεξέθη, αἷμα τε καὶ ὕδωρ: ἵν' εἰδείημεν ἡλικίαν ἢ κατασκηνώσασα δύναμις ἐν τῷ σώματι πρὸς ζωὴν δύναται, ὡς μὴ τε αὐτὸ τέλει ἄλλοις ὁμοιον φαίνασθαι νεκρὸν, ἡμῖν δὲ τὰ ζωῆς αἰτία προχεῖν δύνασθαι.

Ejusdem, ex eodem sermone.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τοῦ αὐτοῦ λόγου.

Non confringitur os sancti Agni; ostendente figura, passionem non attingere virtutem. Corporis enim virtus sunt ossa.

Οὐ συντρίβεται δὲ ὁστοῦν τοῦ ἁγίου Προβάτου, δεικνύοντος τοῦ τύπου μὴ καθικνούμενον τῆς δυνάμεως τὸ πάθος. Σώματος γὰρ ὁστέα δύναμις.

EX ALIIS S. HIPPOLYTI SCRIPTIS FRAGMENTA.

I.

Apud auctorem Chronici paschalis, ex editione Canpii, pag. 6. Hippolytus igitur pietatis martyr, Portus juxta Romanam episcopus, in libro quem adversus omnes hæreses confecit, hæc ita verbo tenus scripsit:

Ἰππολύτος τὸίνυν τῆς εὐσεβείας μάρτυρ, ἐπισκοπὸς γερουσίως τοῦ καλουμένου Πόρτου π. κ. κ. τῆς Ῥώμης, ἐν τῷ πρὸς ἀπάσας αἱρέσεις συντάγματι ἔγραψεν ἐπὶ λέξεως οὕτως: Ὅρῳ μὲν οὖν, ὅτι φιλονεικίας τὸ ἔργον. Δέξει γὰρ

Video equidem, in quo vis contentionis præci-

« Dan. III, 57.

οὕτως (87). Ἐποίησε τὸ πάσχα ὁ Χριστὸς τότε τῇ ἡμέρᾳ, καὶ ἔπαθε· διὸ καμὲ δεῖ ἂν τρόπον ὁ Κύριος ἐποίησεν, οὕτω ποιεῖν. Πεπλάνηται δὲ μὴ γινώσκων, ὅτι [ἐν. ψ] τῷ καιρῷ ἔπασχεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἔφαγε τὸ κατὰ νόμον πάσχα. Οὗτος γὰρ ἦν τὸ πάσχα τὸ προκηρυγμένον, καὶ τελειούμενον τῇ ὠρισμένῃ ἡμέρᾳ.

A pue consistat. Sic enim ait : Fecit pascha Christus hac die et passus est : ideo necesse est, ut eodem modo faciam et ego, quo fecit Dominus. Verum fallitur, cum non advertat, illo quo passus est tempore, non manducasse Christum legale pascha. Erat enim ipse pascha quod praenuntiatum fuerat, atque die statuta completum fuit.

II.

Ibidem.

Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ λόγῳ τοῦ Περὶ τοῦ ἁγίου Πάσχα συγγράμματος εἰρηκερ οὕτως·

Et rursum idem (Hippolytus) in libro primo De sancto Pascha, sic loquitur :

Οὐδὲ ἐν τοῖς πρώτοις, οὐδ' ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὡς οὐκ ἐψεύσατο, πρόδηλον, ὅτι ὁ πάλαι προειπὼν, « Ὅτι οὐκ ἐτι φάγομαι τὸ πάσχα, » εἰκότως τὸ μὲν δεῖπνον ἐδεικνυσε πρὸ τοῦ πάσχα, τὸ δὲ πάσχα οὐκ ἔφαγεν, ἀλλ' ἔπαθεν· οὐδὲ γὰρ καιρὸς ἦν τῆς βρώσεως αὐτοῦ.

Neque in primis neque in postremis mentitum esse perspicuum est; nam qui olim praedixit : « Quia non adhuc manduco pascha », verisimiliter coenam cenavit ante pascha : pascha vero non manducavit, sed passus est; neque enim manducationis illius erat tempus.

III.

Ex S. Hippolyti epistola ad reginam quamdam. — Apud Theodoritum Dial. II, qui inscribitur Ἀσύγχυτος, pag. 82, et Dial. III, cui titulus, Ἀπαθής, pag. 155.

Τοῦ ἁγίου Ἱππολύτου τοῦ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος, B Sancti Hippolyti episcopi et martyris, ex epistola ἐκ τῆς πρὸς βασιλῖδα τινα (88) ἐπιστολῆς. ad quamdam reginam.

« Ἀπαρχὴν » οὖν τοῦτον λέγει « τῶν κεκοιμημένων, » ἅτε « πρωτότοκον τῶν νεκρῶν. » Ὁς ἀναστὰς καὶ βουλόμενος ἐπιδεικνύει, ὅτι τοῦτο ἦν τὸ ἐγγεγραμμένον ἔπαρ ἦν καὶ ἀποθνήσκων, δισταζόντων τῶν μαθητῶν, προσκαλεσάμενος τὴν Θωμᾶν ἔφη· « Δεῦρο, ψηλάφησον καὶ ἴδε, ὅτι πνεῦμα ὄστούν καὶ σάρκα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα. »

« Primitias igitur dormientium » hunc vocat **, ut « primogenitum ex mortuis ». Qui resurgens et volens ostendere, id ipsum suscitatum fuisse quod mortuum fuerat, dubitantibus discipulis, accersens Thomam dixit : « Accede huc, tange et vide »; quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere **.

Τοῦ αὐτοῦ, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς.

Ejusdem, ex eadem epistola.

« Ἀπαρχὴν » τοῦτον εἰπὼν, ἐπεμαρτύρησε τῷ ὑψ' ἡμῶν εἰρημένῳ, ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ φουράματος σάρκα λαθῶν ὁ Σωτήρ, ἤγειρε ταύτην, ἀπαρχὴν ποιούμενος τῆς τῶν δικαίων σαρκός, ἐν' οἱ πάντες ἐπ' ἐλπίδι τοῦ ἐγγεγεραμένου, προσδόκιμον τὴν ἀνάστασιν ἔξωμεν οἱ πιστεύσαντες.

« Primitias » hunc vocans **, id quod a nobis dictum est testimonio suo confirmavit, quod ex eadem massa carnem assumens Salvator, hanc suscitavit, faciens eam primitias carnis justorum, ut nos omnes qui credidimus, resuscitati hujus fiducia, futuram expectemus resurrectionem.

** Luc. xii, 16. ** I Cor. xv, 20. ** Colos. i, 18.

** Joan. xx, 27. ** Luc. xxiv, 39. ** I Cor. xv, 22.

(87) Λέγει γὰρ οὕτως. Sic nimirum ait Hippolyti adversarius, unus ex praecursoribus Quartadecimanorum. FABRIC.

(88) Πρὸς βασιλῖδα τινα. Qualis haec fuerit βα-

σιλῖς, regina sive Augusta, vide Steph. le Moyne in not. ad *Varia sacra* pagg. 1103, 1112. Certe non alia videtur epistola Hippolyti ad Severinam, quae in monumento marmoreo celebratur. Id.

DE CHARISMATIBUS

APOSTOLICA TRADITIO

(Memoratur in monumento marmoreo Hippolyti. Exstat autem in *Constit. apost.*, lib. vii, capp. 1 et 2. Vide nostram Collectionis Graeco-Latinae tom. I, col. 1061. Edit. PATROL.)

S. HIPPOLYTI

NARRATIO

DE VIRGINE CORINTHIACA ET DE QUODAM MAGISTRIANO.

Apud Palladium in Historia Lausiaca, cap. 148.

(GALLAND. Biblioth., II, 515.

Narratio Hippolyti, qui fuit familiaris apostolorum.

In alio libro cui erat inscriptum nomen Hippolyti, qui fuit familiaris apostolorum, inveni ejusmodi narrationem: « Fuit quaedam nobilissima virgo et formosissima, quæ in vita ex virtute agenda exercebatur. Corinthi. Hanc illo tempore detulerunt ad judicem, qui erat gentilis, in tempore persecutorum, ut quæ maledictis incesset et tempora et imperatores et simulacra. Proponebant autem ejus pulchritudinem harum rerum cauponatores, impio judici feminas insano amore depereunti. Is vero equinis auribus, et feminas insano amantibus cogitationibus acceptit calumniam. Ea autem producta ad hominem sceleratum, multo magis insana captus est intemperantia. Postquam autem omnibus adversus eam adhibitis machinis hanc Dei hominem seducere non potuit profanus homo, variis tormentis subiecit fortem feminam. Verum cum ne his quidem quod volebat fuerit assecutus, ut qui non posset eam abducere a Christi confessione, in eam insanien-
 crudelis, ejusmodi poena ipsam affecit. Castam et temperantem feminam ponens in prostibulo, jussit ei qui eas possidebat, dicens: Hanc mihi cape, et tres nummos ex ea ad me defer quotidie. Is autem aurum exigens ex turpi actione, eam tradidit volentibus in officina abominandi flagitii. Cum hæc ergo novissent qui tenebantur insano amore mulierum, assidebant sceleratæ exitii officinæ, mercedem dantes inhonestæ operationis cupientesque cum illa turpiter congregari. Illa autem virgo honestissima et in primis veneranda, et verba ad deceptionem deflectens, suppliciter eis dicebat, rogans: Habeo ulcus in loco occulto, quod mirandum in modum male olet; et timeo ne vos mei odium capiat propter ulcus aversandum. Vocedite ergo mihi paucos dies, et tunc licebit vos vel me habere gratis. His verbis persuasos intemperantes interim auandabat beata. Assiduis autem precibus Deum placans, et compunctis supplicationibus eum inflexit ad misericordiam. Attendens ergo Deus qui novit cogitationes, quò-

A Διήγησις Ἰππολύτου τοῦ γνωρίμου τῶν ἀποστόλων.

Ἐν ἄλλῳ βιβλίῳ ἐπιγεγραμμένῳ Ἰππολύτου τοῦ γνωρίμου τῶν ἀποστόλων, εὑρον διήγημα τοιοῦτον· Εὐγενεστάτη τις (89) καὶ ὠραιότατη παρθένος ὑπῆρχεν ἐν τῇ Κορίνθῳ πόλει ἀσκουμένη εἰς τὸν ἐνάρετον βίον. Ταύτην κατ' ἐκεῖνο καιροῦ διέβαλον τῷ τότε δικάζοντι Ἕλληγι βντι ἐπὶ τοῦ καιροῦ τῶν διωκτῶν, ὡς βλασφημοῦσαν καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τοὺς βασιλεῖς, καὶ τὰ εἰδῶλα. Προεπαίνων δὲ τὸ ταύτης κάλλος, οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα κήπῃλοι γυναικομανοῦντι τῷ ἀθέῳ τῶν δικαστῶν. Ὁ δὲ ἡδέως εἰδέξατο τὴν διαβολὴν τοῖς ἱππικῶσι αὐτοῖσι, καὶ τοῖς θηλυμανέσι λογισμοῖσι. Προσαχθείσης δὲ ταύτης τῷ μαιφῶνῳ, πολλὸν πλέον τῇ ἀσωτῆρι ἐκμέμνηεν. Ὡς δὲ πᾶσαν μηχανὴν κατ' αὐτῆς κινήσας ὁ βέβηλος, τὴν τοῦ θεοῦ ἀνθρωπον πείσαι οὐκ ἠδυνήθη, διάφοροι αἰκίας ταύτην τὴν γενναίαν ὑπέβαλεν. Ὡς δὲ καὶ ἐν τούτοις ἀπέτυχεν, μὴ ἰσχύσας αὐτὴν ἀποστῆσαι τῆς ὁμολογίας τῆς τοῦ Χριστοῦ, ἀπομανεὶς πρὸς αὐτὴν ὁ ἀνήμερος, τότε τιμωρῶν τοιαύτη αὐτὴν παρέδωκεν. Στήσας τὴν σῶφρονα εἰς πορνείον, ἐνετελλάτο τῷ ταύτας νέμοντι, λέγων· Δέξαι ταύτην, καὶ ἡμερησίᾳ μοι εἰς αὐτῆς τρεῖς νομίσματα ἀποκόμισε. Ὁ δὲ εἰσπραττόμενος τὴν ἐκ τῆς ἀσχοπραγίας χρυσὸν, ἐκδοτὸν αὐτὴν ἐστρεψεν τοῖς βουλομένοισι, ἐν τῷ τοῦ μύσους ἐργαστηρίῳ. Ὡς οὖν ἐγνωσαν οἱ περὶ τὰ τοιαῦτα γυναικοῖερακες, παρήδρευον τῷ παρανόμῳ ἐργαστηρίῳ, δίδόντες τὸν τῆς ἀτίμου ἐργασίας μισθὸν, καὶ βουλόμενοι ταύτην πρὸς φθορὰν ὁμιλεῖν. Ἡ δὲ σεμνοτάτη αὕτη, καὶ τοὺς λόγους πρὸς ἀπάτην ἐκκλίνουσα, ἐκλιπαροῦσα αὐτοῖς παρεκάλεσε, λέγουσα· Ὅτι ἔλκος ἔχω τι εἰς κεκρυμμένον τόπον, ὅπερ ἐσχάτως ἔχει· καὶ δέδοικα μὴ εἰς μῖσος μου ἐλθῆτε τῷ ἀποτροπαίῳ τοῦ ἔλκους. Ἐνδοτε οὖν μοι ὀλίγας ἡμέρας, καὶ ἐξουσίαν μου ἔχετε καὶ δωρεάν με ἔχειν. Τούτοις δὲ τοῖς λόγοις ἡ μακαρία πείσασα τοὺς ἀσώτους τέως ἀπέπειψεν. Ἐμμελεστάταις δὲ δεήσεσι τὸν θεὸν δυσωπήσασα, καὶ κατανενυγμέναις ἱκεσίαις τούτον εἰς εὐσπλαγχνίαν κατακαμψεν. Προσεσχηκῶς ποίουν ὁ θεὸς ὁ τὰς ἐννοίας εἰδὼς, πῶς ἐκ καρδίας ἡ σῶφρων τῆς ἀγγελίας ἐκί-

(89) Εὐγενεστάτη τις. Meminit hujus virginis et Nicephorus, Hist. eccl., lib. vii, cap. 45, sed paucis; neque usquam eam Corinthiacam esse dicitur.

δετο, ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ψυχονόμησεν ὁ φύλαξ A modo casta pudicitiae curam gerebat ex animo, in
τῆς πάντων ἀνθρώπων σωτηρίας τοῖνόνδε τι. illis diebus pro salute omnium tale quid struxit.

Ibid., cap. 149.

Περὶ Μαγιστριανοῦ τειρός.

Νεανίσκος τις (90) Μαγιστριανός (91), ὠραῖος τῷ εἶδει, εὐσεβὴς τῇ γνώμῃ, ᾧ ἐντέθεικεν ὁ Θεὸς ζῆλον πνευματικὸν πυριφλεγῆ, ὡς καὶ θανάτου καταφρονῆσαι· καὶ ἀπελθὼν τῷ σχήματι τῆς ἀκολασίας εἰσέρχεται βαθεῖαν ἐσπέραν πρὸς τὸν τρέφοντα ταύτας, καὶ δίδωσιν αὐτῷ πέντε νομίσματα, καὶ λέγει αὐτῷ· Συγγώρησόν μοι μείναι ταύτην τὴν νύκτα κατὰ ταύτης τῆς κόρης. Εἰσελθὼν οὖν μετ' αὐτῆς εἰς τὸν ἀπόκρυφον οἶκον, λέγει αὐτῇ· Ἀνάστα, σῶσον σεαυτήν. Καὶ ἐκδύσας αὐτὴν τὰ ἱμάτια, καὶ τῇ ἑαυτοῦ ἐσθῆτι μεταμφιάσας αὐτήν, τοῖς τε χαμισίοις, καὶ τῇ χλαμύδι· καὶ τοῖς ἀνδρείοις πᾶσιν, λέγει αὐτῇ· Τῷ ἄκρῳ τῆς χλαμύδος περικαλυφθῆναι. Ἐξελθε. Καὶ οὕτως ποιήσασα, καὶ ἄλλην ἑαυτὴν σφραγίσασα τῷ μυστηρίῳ τοῦ σταυροῦ, ἐξελθοῦσα ἄφθορος τοῦ τόπου ἐκείνου καὶ ἀμίαντος παντελῶς διασάσασται τῇ χάριτι τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῇ τοῦ νεανίσκου αἰτίᾳ, τῷ τῷ ἰδίῳ αἵματι ταύτην τῆς ἀτίμου φθορᾶς ἀπαλλάξαντος. Τὴν δ' ἑλλην ἡμέραν (92) ἐγκώσθη τὸ δρᾶμα, καὶ προσήνεχθη ὁ Μαγιστριανὸς τῷ θηρωδιστάτῳ δικαστῇ. Ἀνακρίνας δὲ τὸν γενναῖον ἀθλητὴν τοῦ Χριστοῦ ὁ ἀνήμερος, καὶ πάντα μαθὼν, θηρίοις τοῦτον παραδεδωκέναι ἐκέλευσεν· ἵνα καὶ ἐν τούτῳ ὁ μισόκαλος δαίμων καταισχυνοθῇ. Νομίσας γὰρ τὸν ἀνδρείον τῇ ἀθεμίτῳ τιμωρίᾳ περιβαλεῖν, διπλοῦν μάρτυρα τοῦ Χριστοῦ τοῦτον ἀπέφηνεν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ ἀθανάτου ψυχῆς ἀθλήσαντα γενναίως, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐγκατερέχσαντα· Διὸ καὶ διπλῆς τιμῆς παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ αἰῶν ἀειδύμων καὶ μακαρίων στεφάνων παρὰ τῆς τούτου φιλανθρωπίας ἔξωθη.

De quodam Magistriano.

Quidam adolescens, Magistrianus, specie formosus, mente pius, cui Deus zelum spiritalem adeo ardentem ut etiam mortem contemneret, cum praetextu intemperantiae eo accessisset, profundo vespere ingreditur ad eum qui illas alebat, et dat ei quinque solidos, et dicit ei: Concede mihi manere hac nocte cum hac puella. In locum ergo occultum cum ea ingressus, dicit ei: Surge, serva te ipsam. Et cum eam suis vestibus induisset, tunica, camisia, et chlamyde, et omnibus virilibus, dicit ei: Egredere, te summa chlamydis parte contegens. Quae cum sic fecisset, et se totam signo crucis muniisset, egressa est illo loco omnino incorrupta et impolluta, servata est Christi gratia et causa adolescentis, qui eam suo sanguine liberavit a turpi vitio. Sequenti autem die res fuit cognita, et productus est Magistrianus ad saevissimum judicem. Cum autem strenuum Christi athletam examinasset impius, et omnia didicisset, iussit eum objici bestiis, ut etiam honis infestus daemon in eo afficeretur ignominia. Nam cum existimasset virum fortem in nefarium injicere supplicium, eum effecit duplicem Christi martyrem; ut qui et pro sua anima praecclare decertaverit, et pro illa beata in laboribus strenue perseveraverit. Quocirca duplici honore et duabus insignibus coronis dignus est habitus a Christi benignitate.

(90) *Νεανίσκος τις.* Hanc item historiam persequitur idem Nicephorus l. c.

(91) *Μαγιστριανός.* Glossae Lat. Gr. Agens in rebus; Μαγιστριανός. Vide Cangium in Glossario

Græc., tom. I, pag. 844.

(92) *Τὴν δ' ἑλλην ἡμέραν.* Hist. Lausiacæ edit. Paris. 1644, τῇ δὲ ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ.

ΤΟΥ ΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ.

(93) ΙΟΥC ΝΙΑC ΔΕ ΕΝ ΤΟΙC ΠΑΡΩΧΗΚΟCΙΝ ΚΑΘΩC CΕΧΜΕΙΩΤΑΙ. ΑΠΟΝΗCΤΙΖΕCΘΑΙ ΔΕ ΔΕΙ ΟΥ ΑΝ ΕΝΠΕCΗ ΚΥΡΙΑΚΗ

ΓΑCΤΡΙΜΥΘΟΝ	ΕΙΔΟΙC ΕΜ. ΑΠΡΕΙΖ	ΕCΑΡΑ ΚΑ ΤΑ ΔΑΝΙ ΗΛ ΚΑΙ ΕΝΕ ΡΗΜΩ	S	E	Δ	ΓΒΑ
ΥΠΕΡ ΤΟΥ ΚΑΤΑ Ιω ΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ ΚΑΙ ΑΠΟ ΚΑΛΥΨΕΩC	ΠΡΟ Δ Νω ΑΠΡΕΙΔ Πρ. ΙΒ Πρ. ΙΑΚΑ SS ΑΠΡΕΙΔ ΕΜ. ΠΡΟ Ε. ΕΙ ΑΠΡΕΙΖ ΠΡΟ Δ ΚΑ ΑΠΡΕΙΔ	ΓΕΝΕ CIC XC ΕΖΕΧΙ AC ΙωCΕΙ AC	Γ Z S Γ	B S ^{HC} E B	A E ^{YC} Δ A	ZSE ΔΓΒ ΓΒΑ ZSE
ΠΕΡΙ ΧΑΡΙCΜΑΤΩΝ ΑΠΟCΤΟΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔ CIC	ΠΡΟ ΙΕ ΚΑ ΑΠΡΕΙΔ	ΕΖΕΚΙΑC ΚΑΤΑ ΔΑ ΚΑΙ ΙωCΕΙ AC	Z	S	E	ΔΓΒ
ΧΡΟΝΙΚΩΝ ΠΡΟC ΕΛΛΗΝΑC	SS ΝωΝΑΙC ΕΜ ΑΠΡΕΙΖ		S	E	Δ ^{HC} ΚΑ. ΔΑ	ΓΒΑ
ΚΑΙ ΠΡΟC ΠΛΑΤΩΝΑ Η ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΑΝΤΟC	ΠΡΟ Η ΚΑ ΑΠΡΕΙΔ ΕΜ. ΕΙΔΟΙC ΑΠΡΕΙΓ		Γ B	B A	A Z	ZSE SEΔ
ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟC ΠΡΟC CΕ ΒΗΡΕΙΝΑΝ	ΠΡΟ Δ. Νω ΑΠΡΕΙΖ Πρ. ΙΒ Πρ. ΙΑ. ΕΑ SS ΑΠΡΕΙΔ ΕΜ. ΠΡΟ Ε ΕΙ ΑΠΡΕΙΓ		S Γ B	E B A	Δ A Z	ΓΒΑ ZSE SEΔ
ΑΠΟΔΕΙΞΙC ΧΡΟΝΩΝ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΚΑΤΑ ΕΝ ΤΩ ΠΙΝΑΚΙ	ΠΡΟ Δ. ΚΑ ΑΠΡΕΙΖ ΠΡΟ ΙΕ ΚΑ ΑΠΡΕΙΔ		S Γ	E B	Δ A	ΓΒΑ ZSE
ΩΔΑΙ ΕΙC ΠΑCΑC ΤΑC ΓΡΑ ΦΑC	ΠΡΟ Η. ΚΑ ΑΠΡΕΙΖ	ΕΞΟΑΟC ΚΑΤΑΔΑ ΝΗΑ	B	A	Z	SEΔ
ΠΕΡΙ ΘΥ ΚΑΙ ΣΑΡΚΟC ΑΝΑCΤΑCΕΩC	ΠΡΟ Η. ΚΑ ΑΠΡΕΙΖ	ΔΙΑΘΟC XC	S	Δ	E	ΓΒΑ

(93) ΙΟΥC..... ΝΙΑC. Duae priores lineas, maxima parte detritas, intactas reliquit interpres; ne scilicet, ut equidem arbitror, conjecturis indulgeret. Scaliger eumque secutus Bucherius putabant, ΙΟΥC et ΝΙΑC reliquias esse vocum ΨΑΛΜΟΥC et ΜΕΤΑΝΟΙΑC — In *Psalmos penitentiales*. Sed cum in marmore legatur ΝΙΑC, non ΝΟΙΑC; et opus in *Psalmos* statim recensetur: proinde istiusmodi conjectatio vulgo rejicitur. Suspiciabatur Moynius legendum εἰς πρωτοπλάCΤΟΥC, linea transversa τοῦ T abrasa, et παρ' ἁπομογοΝΙΑC: quibus thematis ea nimirum indicentur, quae sanctus Pater εἰς τὴν ἑξαήμερον atque εἰς τὴ μετὰ τὴν ἑξαήμερον elucubrasset Eusebio teste comperitur. Eduardus item Bernardus apud Caveum *lit.*

SANCTI HIPPOLYTI

CANON PASCHALIS,

ET CATALOGUS OPERUM EJUSDEM S. PATRIS,

Prout comparent in binis cathedræ marmoreæ laterculis, anno Domini 1531 una cum statua Hippolytea, non procul ab æde S. Laurentii ad Urbem effossæ.

ANNO I. REGIMINIS ALEXANDRI IMPERATORIS FACTA EST XIV. PASCHAE IDIBVS APRILIBVS SABBATO CVM MENSIS EMBOLMAEVS FVISSET. ERIT SEQVENTIBVS ANNIS SICVT IN TABVLA SVBIECTVM EST. EVENT VERO IN PRAETERITIS SICVT INDICATVM EST. SOLVERE AVTEM OPORTET IELVNIVM VBI DOMINICA INCIDERIT.

IN PSALMOS

DE PYTHONISSA

ESDRAS	IVXTA DANIELEM ET E	D	CBA
EM. APRIL.	·G	F	

DE EVANGELIO SECVNDVM JOANNEM ET APOCALYPSI

IV. NON. APRIL.	·D	GENESIS CHRISTI	C	B	A	GFE
XII. XI. KA. BISS. APRIL.	·A	EZECHIAS JOSIAS	G	F	E	DCB
V. EID. EM. APRIL.	·G		F	E	D	CBA

DE CHARISMATIBVS APOSTOLICA TRADITIO

IV. KA. APRIL.	·D		C	B	A	GFE
----------------	----	--	---	---	---	-----

CHRONICON AD GRÆCOS

XV. KA. APRIL.	·A	EZECHIAS IVXTA DANIELEM ET IOSIAS	G	F	E	DCB
----------------	----	-----------------------------------	---	---	---	-----

IN PLATONEM VEL ET. AM DE OMNI

BISS. NONIS EM. APRIL.	·G		F	E	D	CBA
------------------------	----	--	---	---	---	-----

EXHORTATORIVS AD SEVERINAM

VIII. KA. APRIL.	·D		C	B	A	GFE
------------------	----	--	---	---	---	-----

DEMONSTRATIO TEMPORVM PASCHÆ

IDIB. EM. APRIL.	·C		B	A	G	FED
------------------	----	--	---	---	---	-----

QUEMADMODVM IN TABVLA

IV. NON. APRIL.	·G		F	E	D	CBA
XII. XI. KA. BISS. APRIL.	·D		C	B	A	GFE

ODÆ IN OMNES SCRIPTVRAS

V. EID. EM. APRIL.	·C		B	A	G	FED
--------------------	----	--	---	---	---	-----

DE DEO ET CARNIS RESVRRECTIONE

IV. KA. APRIL.	·G		F	E	D	CBA
----------------	----	--	---	---	---	-----

DE BONO ET VNDE MALVM.

XV. KA. APRIL.	·D		C	B	A	GFE
----------------	----	--	---	---	---	-----

BISS. NONIS EM. APRIL.	·C	EXODVS IVXTA DANIELEM.	B	A	G	FED
------------------------	----	------------------------	---	---	---	-----

VIII. KA. APRIL.	·G	PASSIO CHRISTI.	F	E	D	CBA
------------------	----	-----------------	---	---	---	-----

lit. tom. I, pag. 106, legebat cum Moynio περί χορηγιῶντας : at priore loco rescribentibus ἀποδείξεις κατὰ τοὺς αἰῶνες. Rectius fortasse Thomas Galeus l.c. legendum primum conijciebat ἀποδείξεις πρὸς τοὺς τοὺς αἰῶνες, Demonstratio adversus Judæos : hujus namque operis excerptum adhuc superat ; secundo autem loco : περί Ἡγεμονίας, De regimine ; quod sane scriptum Ebediesu in suo Catalogo memorasse existimabat vir eruditus Echellensis, versioni adherens. Aliter tamen visum cl. Assemano, qui Bibl. Orient. tom. III, p. 45, locum illum Catalogi Latine vertit De dispensatione ; hoc est, De œconomia Christi in carne, seu De mysterio Incarnationis. At de his satis.

ΕΤΕΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΙΣΑΡΟΣ

ΤΩ Α ΑΡΧΗ ΑΙ ΚΥΡΙΑΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΣΧΑ ΚΑΤΑ ΕΤΟΣ

Αι δε παρακινήσεις δηλοῦσι τὴν δις πρὸ εξ.

Α		Γ		Ε		Ζ	
ΠΡΟ ΙΑ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΣ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΑ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΒ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ
ΠΡΟ Η ΕΙ.	ΑΗΡ. ΚΥ	ΠΡΟ Σ ΕΙ.	ΑΠΡ. ΚΥ	ΠΡΟ Δ ΕΙ.	ΑΠΡ. ΚΥ	Νω.	ΑΠΡ. ΚΥ
ΠΡΟ Ε ΚΑ.	ΑΗΡ. ΚΥ	ΠΡΟ Ι ΚΑ.	ΑΠΡ. ΚΥ	ΠΡΟ Η ΚΑ.	ΑΠΡ. ΚΥ	ΠΡΟ Σ ΚΑ.	ΑΠΡ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΕ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ Α ΕΙ.	ΑΠΡ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΗ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΣ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ Ν.	ΑΗΡ. ΚΥ	πρὸ Α Νω.	ΑΠΡ. ΚΥ	πρὸ Η ΕΙ.	ΑΠΡ. ΚΥ	ΚΑ.	ΑΠΡ. ΚΥ
ΠΡΟ Η ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΓ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΑ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	ΠΡΟ Θ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΕΙ	Απρ. ΚΥ	πρὸ Σ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Δ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Δ Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΑ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΒ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΖ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΕ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ζ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Η ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Σ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Δ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Θ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΗ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΣ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ Γ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Η ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Γ Νω.	Απρ. ΚΥ	Νω.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΑ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Θ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ζ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΒ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ζ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Γ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	ΚΑ.	Απρ. ΚΥ

Β		Δ		Γ	
ΠΡΟ ΙΖ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΕ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	ΠΡΟ ΙΓ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ
ΠΡΟ Ζ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α Νω.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Δ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Θ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ζ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Γ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΖ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ
ΠΡΟ Γ Νω.	Απρ. ΚΥ	Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Ζ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΒ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ι ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Ζ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Γ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Γ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Σ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΓ ΚΑ.	ΜΑΡ. ΚΥ	πρὸ ΙΑ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΣ ΚΑ.	ΜΑΡ. ΚΥ
ΠΡΟ Α Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Η ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Σ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Ζ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ε ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Ι ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ ΙΖ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ ΙΕ ΚΑ.	ΜΑΙ. ΚΥ	πρὸ Α ΕΙ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Α ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Δ Νω.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α Νω.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Ι ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Η ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ ΙΓ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Γ ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	ΕΙ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Γ ΕΙ (94)	Απρ. ΚΥ
ΠΡΟ Σ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Δ ΚΑ.	Απρ. ΚΥ	πρὸ Α ΚΑ.	Απρ. ΚΥ

(94) Seu potius Ζ ΕΙ; nam in marmore verata littera dubiam reddit lectionem.

Anno Alexandri Cæsaris primo initium, Dominicæ Paschales secundum annos; adpunctiones vero ostendunt Bissexturn.

I	III	V	VII
1 xi Kal. Maii. Dominica.	xvi Kal. Maii. Dominica.	xv Kal. Maii. Dominica.	xii Kal. Maii. Dominica.
2 xiii Idus Apr. Dominica.	vi Idus Aprilis.	iv Idus Aprilis.	Novis Aprilis.
3 v Kal. Apr. Dominica.	x Kalendas Aprilis.	viii Kalendas Aprilis.	viii Kalendas Aprilis.
4 xv Kalendas Maii.	Pridie Idus Aprilis.	xviii Kalendas Maii.	xvi Kalendas Maii.
5 iv Nonas Aprilis.	Pridie Nonas Aprilis.	viii Idus Aprilis.	Kalendis Aprilis.
6 viii Kalendas Aprilis.	xiii Kalendas Aprilis.	xi Kalendas Aprilis.	ix Kalendas Aprilis.
7 Idibus Aprilis.	vi Idus Aprilis.	iv Idus Aprilis.	Pridie Idus Aprilis.
8 iv Kalendas Aprilis.	Pridie Kalendas Aprilis.	iv Nonas Aprilis.	v Kalendas Aprilis.
9 xiv Kalendas Maii.	xii Kalendas Maii.	xvii Kalendas Maii.	xv Kalendas Maii.
10 iv Idus Aprilis.	Nonis Aprilis.	vii Idus Aprilis.	v Idus Aprilis.
11 viii Kalendas Aprilis.	vi Kalendas Aprilis.	iv Kalendas Aprilis.	ix Kalendas Aprilis.
12 xviii Kalendas Maii.	xvi Kalendas Maii.	iii Idus Aprilis.	Idibus Aprilis.
13 viii Idus Aprilis.	Kalendis Aprilis.	iii Nonas Aprilis.	Nonis Aprilis.
14 xi Kalendas Aprilis.	ix Kalendas Aprilis.	vii Kalendas Aprilis.	xii Kalendas Aprilis.
15 iv Idus Aprilis.	Pridie Idus Aprilis.	vii Idus Aprilis.	v Idus Aprilis.
16 iv Nonas Aprilis.	v Kalendas Aprilis.	iii Kalendas Aprilis.	Kalendis Aprilis.

II	IV	VI
1 xvii Kalendas Maii.	xv Kalendas Maii.	xiii Kalendas Maii.
2 viii Idus Aprilis.	v Idus Aprilis.	Pridie Nonas Aprilis.
3 iv Kalendas Aprilis.	ix Kalendas Aprilis.	vii Kalendas Aprilis.
4 iii Idus Aprilis.	Idibus Aprilis.	xvii Kalendas Maii.
5 iii Nonas Aprilis.	Nonis Aprilis.	Pridie Kalendas Aprilis.
6 viii Kalendas Aprilis.	xii Kalendas Aprilis.	x Kalendas Aprilis.
7 viii Idus Aprilis.	v Idus Aprilis.	iii Idus Aprilis.
8 iii Kalendas Aprilis.	Kalendis Aprilis.	vi Idus Aprilis.
9 xiii Kalendas Mart.	xi Kal. Maii.	xvi Kalendas Maii.
10 Pridie Nonas Aprilis.	viii Idus Aprilis.	vi Idus Aprilis.
11 viii Kalend. Aprilis.	v Kalendas Aprilis.	x Kalendas Aprilis.
12 xvii Kalendas Maii.	xv Kalendas Maii.	Pridie Idus Aprilis.
13 Pridie Kalend. Aprilis.	iv Nonas Aprilis.	Pridie Nonas Aprilis.
14 x Kalendas Aprilis.	viii Kalendas Aprilis.	xiii Kalendas Aprilis.
15 iii Idus Aprilis.	Idibus Aprilis.	iii Idus (95) Aprilis.
16 vi Kalendas Aprilis.	iv Kalendas Aprilis.	Pridie Kalendas Aprilis.

(95) Seu potius vii Idus; nam in marmore verata littera dubiam reddit lectionem.

Ἐπι Διδυμοῦ Κανονες
Τῶ α' ἔργῳ
Αἱ περιαιμαὶ τοῦ Πάσχα κατὰ εἶδος
Αἱ δὲ παρακλιτικαὶ ὁμοίαι τῆν δις ἀπο εἶδος

Α	Β	Γ	Δ
Π α κα ραι κυ	Π ζ κα ραι κυ	Π ε κα ραι κυ	Π ι κα ραι κυ
Γ η αι σαρ κυ	Π ζ αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ
Γ α κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ	Π ι κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ
Γ α κα ραι κυ	Π γ αι σαρ κυ	Π α αι σαρ κυ	Ε α σαρ κυ
Γ θ υ σαρ κυ	Π γ υ σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ	Ν ω σαρ κυ
δ η κα σαρ κυ	Π ζ κα σαρ κυ	Π γ κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ
Ε ι σαρ κυ	Π ζ αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ
Π θ κα σαρ κυ	Π γ κα σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ	Κ α σαρ κυ
Π α κα ραι κυ	Π γ κα ραι κυ	Π θ κα ραι κυ	Π α κα σαρ κυ
Π θ αι σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ	Π η αι σαρ κυ
Π η κα σαρ κυ	Π ζ κα σαρ κυ	Π ε κα σαρ κυ	Π ε κα σαρ κυ
δ η κα ραι κυ	Π ζ α ραι κυ	Π ε κα σαρ κυ	Π α κα ραι κυ
Π η αι σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ	Κ α σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ
Π α κα σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ	Π η κα σαρ κυ
Π θ αι σαρ κυ	Π γ αι σαρ κυ	Π α αι σαρ κυ	Ε ι σαρ κυ
Π θ υ σαρ κυ	Π ε κα σαρ κυ	Π ε κα σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ

Ε	Ζ	Χ
Π θ κα ραι κυ	Π η κα ραι κυ	Π γ κα ραι κυ
Π θ αι σαρ κυ	Ν ω σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ
Π η κα σαρ κυ	Π ε κα σαρ κυ	Π ζ κα σαρ κυ
Π η κα ραι κυ	Π ε κα ραι κυ	Π ζ κα σαρ κυ
Π η αι σαρ κυ	Κ α σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ
Π ι κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ	Π ι κα σαρ κυ
Π θ αι σαρ κυ	Π α αι σαρ κυ	Π γ αι σαρ κυ
Π θ υ σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ
Π ζ κα ραι κυ	Π α κα ραι κυ	Π α κα ραι κυ
Π ζ αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ
Π θ κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ	Π ι κα σαρ κυ
Π γ αι σαρ κυ	Ε ι σαρ κυ	Π α αι σαρ κυ
Π γ υ σαρ κυ	Ν ω σαρ κυ	Π α υ σαρ κυ
Π ζ κα σαρ κυ	Π θ κα σαρ κυ	Π γ κα σαρ κυ
Π ζ αι σαρ κυ	Π ε αι σαρ κυ	Π γ αι σαρ κυ
Π γ κα σαρ κυ	Κ α σαρ κυ	Π α κα σαρ κυ

1. Vetusta sedes marmorea S. Hippolyti ep. et mart. cum fragmenio ejusdem statue insidentis, effossa ad S. Laurentii extra muros Urbis in agro Verano anno 1551, et in bibliothecam Vaticanam translata. 2. Expansio cycli Paschalis S. Hippolyti annorum 112 per vii hecdecacaeteridas. Passus est S. Hippolytus ad Ostiu Tiberina sub Severo Alexandro imp. xi Kal. Septembris.

Ετους. α. βασιλευς Αλεξανδρου αυτοκρατορος επι
 το. π. δ. του Παυλου αιδος απραλιος σαββατο επι
 βαλμου μηνος γινομενος εσται τοις ελξ ανωσι ποι
 ας υποκειμενοι εν τω παντι ερμενο δε εν τοις παροι
 χησειν παθος σιστημεται απονησιζατο: δε
 διου εν επικαχυρηκη.

Ειδος	Ζ	Εδρα κα	Ε	Α	Γ	Β	Α
Επι απραι		τα Δαυ					
Π δ νο	γνε	Γ	κα και ε	Β	Α	Ζ	Σ
Απραι	σιζο	ρμα					
Π ι β	κα	Α	εξο	Ζ	Υησο	Ε	Α
Σ ς απραι	α:		α:		υς		Γ
Ε.δ.	Π. ε	Ζ	ιστοι	Σ		Ε	Α
Απραι	α:		α:				Γ
Π δ κα	Α	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Σ
Π ιε κα	Α	Ζ	Εκταις	Σ	Ε	Α	Γ
Απραι			κατα Δα				Β
Σ ς νο	κα	Ζ	υαι Ιωση	Ε	Α	Ιησο:	Β
Επι απραι			α:			κα. Δα	Α
Π η. κα	Α	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Σ
Ε.δ.	Ε.δους	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Ε
Π δ. νο	Ζ	Σ		Ε	Α	Γ	Β
Απραι							Α
Π ι β	κα	Α	Γ	Β	Α	Ζ	Σ
Σ ς απραι							Σ
Ε.δ.	Π. ε:	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Ε
Π. δ. κα	Α	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Ε
Π. ε. κα	Α	Γ		Β	Α	Ζ	Σ
Απραι							Ε
Σ ς νο	κα	Ζ	εδο	Β	Α	Ζ	Σ
Επι απραι			κατα Δα				Ε
Π. η. κα	Ζ	νιη	Ζ	αθος	Α	Ε	Γ
Απραι			Ζ	Ζ			Β

Ιου
 νια
 αλμα
 γασηριου
 ουα του παντα
 επι
 ωαηηλου και απο
 καλυφας
 Περι γασηριου
 αποστολη παρθο
 σις
 Χρονολο
 ερος Ελληνας
 και προς και εσα
 η και απε του πατος
 προτηκτος προση
 βρησαν
 Αποδεις γρηνο
 του παυλ
 αμα εν να παλαια
 οδουα παθος της γρη
 φας
 νηρι θη και σιμα
 αναστοι ως
 Περι παυλου και
 τωδεν το παυλο

In sede marmorea S. Hippolyti plana superficies dextri lateris exhibet Chronologum Paschalem per Cycles annorum 112 Juliano: un proleptice ordi utam e sacris litteris. 1. epocha cycli postremi ducitur ab anno primo Severi Alexandri. — In sedis inflexione legitur catalogus operum S. Hippolyti, cujus inscriptionis partem superiorem damus in egra in pagina inferiori parte.

ÆGIDII BUCHERII

E SOC. JESU

IN S. HIPPOLYTI CANONEM PASCHALEM ANIMADVERSIONES.

INDEX CAPITUM.

- I. A quo anno Canon Hippolyteus incipiat.
- II. Cur Hippolytus octaeteridem geminet. Potuit simplici octaeteride contentus esse.
- III. Parergorum primi laterculi explicatio. Cur subinde bini dies quartadecimæ lunæ designentur.
- IV. Tertia tabula paschali Victorianæ conformior proponitur. Lunæ paschalis Hippolyteæ ætas eruitur. Hippolyti Canon in Victoriani typum redactus.
- V. Hippolytus paschales Latinorum primi generis rationes sequitur. Primo enim caput mensis paschalis a 5 Martii orditur. Secundo lunam paschalem a XVI in XXII diffundit.
- VI. Et Dominicam paschalem Martii 20 admittit.
- VII. Nunquam limitis a synodo Cæsariensi constituti finem excedit. Cycli Hippolytei in Calendario Juliano dispositio.
- VIII. An octaeteris paschalis passim usurpata sit a primis Christianis. Octaeteridem Hippolyti Scaliger ab surdam putat : quæ tamen Latinorum rationes servat.
- IX. Octaeteris Dionysii Alexandrini episcopi.
- X. Julii Africani.
- XI. Montanistarum.
- XII. Audianorum.
- XIII. Aliorum apud Bedam.
- XIV. Cur Christianorum antiquissimi octaeteridem potius quam emeadecaeteridem suffecerint.
- XV. Octaeteridis incommoda.

I. A quo anno Canon Hippolyteus incipiat.

Istiusmodi sunt in statua illa marmorea Laurentiana bini paschales laterculi : qui ab anno Alexandri imp. Mammææ filii primo, Canonem inire, diserte testantur. Primum autem Alexandri non in Christi vulgarem 224, ut volunt Annales, sed 222, ut nostra ad Victorium Appendix sciscit, incurrere, tot Canonis hujusce characteres evincunt. Quare nihil mirum, si Julius Africanus, hoc tempore scribens, LXX Danielis hebdomadas octaeteride (quæ geminata heckædecaeteridem componit) explicare aggressus sit : præsertim cum Canonis constantiam ab Hippolyto in præteritum æque ac futurum promitti videret; necdum nimia ejus contractione deprehensa. Quod subdit Hippolytus, *solvendum esse jejunium, cum Dominica incidere*, verum est : sive de Paschali sive de iis quæ jejunii solemnibus dies intercursant, Dominicis accipiamus. Neque video, quomodo hic ἀπονοητικῶς ἐστὶν, sit idem, quod *transferendum esse jejunium*, ut vult Scaliger, cum terminus in

A Dominica incidere. Nam non tantum cum quartadecima quæ vere terminus est, sed etiam cum quinta-decima luna (de qua nihil hic laterculus) in Dominicam incurrit, octiduo Pascha differri vult Hippolytus, ut mox ostendam.

II. Cur Hippolytus octaeteridem geminet. Potuit simplici octaeteride contentus esse.

Sed cur sanctus Pater octaeteridem geminat, et in cxii insuper annos extendit? Videbat scilicet, rudi adhuc sæculo, in duabus octaeteridibus, seu una heckædecaeteride, aliquam inesse feriarum seriem; tandemque completis septem heckædecaeteridibus, ferias ad caput redire; heckædecaeteridem itaque contexuit. At poterat idem tantò brevius distinctiusque in totidem octaeteridibus præstare. Septem enim octaeterides binos solares cyclos integros, ut totidem heckædecaeterides quaternos complectuntur; tamque duo, quam quatuor solis cycli, litteras Dominicales in orbem reducant; et annis solis LVI, prius quam cxii, evolvuntur. Hinc tam in

primo laterculo feriaz, quam in secundo Dominica tam quartadecimas quam Dominicas paschales, una paschales priorum LVI annorum, eadem prorsus ac eisdem anni cellula exhibens, litteris insuper Dominicalibus ad singulos annos appositis. totidem posteriorum sunt, eoque superflue repetuntur. Ecce diagramma brevius annorum tantum LVI,

	Dies Terminorum Paschaliolum.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.	Littera Dominical. Anni 86.
Emboli-mæus	I. Idibus April.	1. (96) Sabbat. (97) XI Kal. Maii.	F 9. Fera III. XIV Kal. Maii.	C 17. Fera VI. XVII Kal. Maii.	G 25. Fera II. XIII. Kal. Maii.	D 33. Fera V. XVI Kal. Maii.	A 41. Dominica. XII Kal. Maii.	E 49. Fera IV. XV Kal. Maii.
	II. IV Nonas April.	2. Fera VI. VIII Idus Aprilis.	E 10. Sabbato. IV Idus Aprilis.	B 18. Fera III. VII Idus Aprilis.	F 26. Fera VI. Pr. Non. Aprilis.	C 34. Fera II. VI Idus Aprilis.	G 42. Fera V. Nonis Aprilis.	D 50. Dominica. V Idus Aprilis.
Bissexti-lis.	III. XII et XI April.	3. DC 11. Dominica. V Kal. Aprilis.	AG 19. Fera IV. VIII Kal. Aprilis.	ED 27. Sabbato. IV Kal. Aprilis.	BA 35. Fera III. VII Kal. Aprilis.	FE 43. Fera VI. X Kal. Aprilis.	CB 51. Fera II. VI Kal. Aprilis.	GF 59. Fera V. IX Kal. Aprilis.
	IV. V Idus April.	4. Sabbato. XV Kal. Maii.	B 12. Fera III. XVIII Kal. Maii.	F 20. Fera VI. III Idus Aprilis.	C 28. Fera II. XVII Kal. Maii.	G 36. Fera V. Pr. Idus Aprilis.	D 44. Dominica. XVI Kal. Maii.	A 52. Fera IV. Idibus Aprilis.
Emboli-mæus.	V. IV Kal. April.	5. Fera IV. IV Non. Aprilis.	A 13. Sabbato. VIII Idus Aprilis.	E 21. Fera III. III Non. Aprilis.	B 29. Fera VI. Pr. Kal. Aprilis.	F 37. Fera II. Pr. Non. Aprilis.	C 45. Fera V. Kalendis Aprilis.	G 53. Dominica. Nonis Aprilis.
	VI. XV Kal. April.	6. Dominica. VIII Kal. Aprilis.	G 14. Fera IV. XI Kal. Aprilis.	D 22. Sabbato. VII Kal. Aprilis.	A 30. Fera III. X Kal. Aprilis.	E 38. Fera VI. XIII Kal. Aprilis.	B 46. Fera II. IX Kal. Aprilis.	F 54. Fera V. XII Kal. Aprilis.
Bissexti-lis.	VII. Nonis April.	7. FE 15. Sabbato. Idibus Aprilis.	CB 23. Fera III. IV Idus Aprilis.	GF 31. Fera VI. VII Idus Aprilis.	DC 39. Fera II. III Idus Aprilis.	AG 47. Fera V. VI Idus Aprilis.	ED 55. Dominica. Pr. Idus Aprilis.	BA 63. Fera IV. V Idus Aprilis.
	VIII. VIII Kal. April.	8. Fer. IV. IV Kal. Aprilis.	D 16. Sabbato. IV Non. Aprilis.	A 24. Fera III. III Kal. Aprilis.	E 32. Fera VI. VI Kal. Aprilis.	B 40. Fera II. Pr. Kal. Aprilis.	F 48. Fera V. V Kal. Aprilis.	C 56. Dominica. Kalendis Aprilis.

III. *Parergorum primi laterculi explicatio. Cur subinde bini dies quartadecimas lunæ designentur.*

Atque hæc unica tabula utramque Hippolyti, licet duplo majorem, complectitur : nec quidquam, quod ad Paschatis cognitionem attinet, omittit. Quæ enim præterea in primi seu dextri laterculi marmorei limbis continentur, alio spectant. Primus limbus, isque latissimus, Hippolyti opera, quæ tunc quidem in lucem prodierant, recenset; quorum quædam etiam memorant Hieronymus et Theodoretus. Quæ aliis limbis inseruntur, ut *Genesis, Exodus, in Deserto, Ezechias, Josias, Daniel, Esdras, Jesus Christus, Passio Christi, etc.*, Scaliger putat esse lectiones statas vagasve ex utroque Testamento, quarum erat usus eo tempore in Ecclesia. Nos ea, quoniam ad instituta nostra non attinent, lectoris judicio relinquimus. Illud ad rem maxime nostram scire mallet, cur in tertio octaeteridos anno geminos, præter solitum, quartadecima paschali dies assignet, XII et XI Kalendas Aprilis. Est quidem iste annus cycli tertius bissextilis : sed est æque septimus, ad quem tamen nihil ejusmodi notat. Rursum illud, et XI videtur superflue geminari; quia tantum una Dominicalis littera, et quidem ea

A quam intercalatio parit, omnibus annis assumitur, quæ ex feriis et Dominicis hic designatis XII duntaxat, non XI Kalendas Aprilis respondet; ut ante nos Scaliger animadvertit. Nobis quidem nihil hactenus occurrit, quò nodum hunc solide solvere valeamus. Optarem ad octaeteridos nimis contractæ castigationem referri posse. Julianam enim dierum 2922 octaeteridem, qualem hanc Hippolyti esse clarum est, diè solido horisque fere 12 a veris lunæ rationibus abesse; eoque post duas octaeteridas, seu unam hecædecaeteridem, triduum ab antiquis intercalari solitum fuisse, fatentur omnes. Sed nos hic primum, quomodo ista intercalatio ad XII aut XI Kalendas Aprilis (ut hic notatur) sine magna intricatione fieri potuerit, nondum assequimur : et ut commode facta sit, bini tantum, non trijui fuerit; quando Canon iste geminos hosce dies non nisi geminis quoque hecædecaeteridos unius annis attexit.

IV. *Tertia tabula paschali Victorianæ conformior proponitur. Lunæ paschalis Hippolytæ ætas eruitur. Hippolyti Canon in Victoriani typum redactus.*

Cæterum quoniam illustrandi maxime confirmandique Victorii nostri causa laborem hunc suscepi-

(96) Terminorum paschaliolum feriaz.

(97) Dominicæ paschales.

mas; juvat et alteram tabulam proponere, quæ ad paschalem Victorianam proxime, quantum quidem patiuntur Hippolyti rationes, accedat; ut in quaterque conveniat discrepet, ad oculum appareat. Primus a summo deorsum versus annos Christi vulgares cum litteris Dominicalibus continet: ab anno 222, unde Hippolyti periodus incipit, ad 277, per annos, ut dixi, 56. Qui si repetantur (superfluum tamen, et supra) Hippolyti periodum annorum cxxii efficiunt: quod secundus versus exhibet. In quo illud etiam moneo, primum periodi Hippolytæ annum, esse quintum cycli lunaris decemnovennalis Victorii; quinquagesimum septimum vero ejusdem periodi, esse cycli ejusdem Victoriani 4. Non enim lvi, sed lvii anni solidi cyclos decemnovennales ternos complectantur. Tertius versus quartadecimarum paschaliæ dies ostendit, septem octaeteridibus, quot hic continentur, septies item repetitos.

Quartus quartadecimarum ferias, quintus Dominica paschalis dies edunt. Sextus et ultimus a nobis additus lunæ Hippolyticæ, in Dominicis paschalibus ætatem determinat, non Alexandrinorum, sed Victorii Latinorumque regulis plane conformem, quod hic potissimum intendimus; ut paschales Latinorum epilogismos primæ in Ecclesia vetustatis, et probabiliter ab apostolis ex Hebræorum fontibus haustos traditosque colligamus. Et licet eam luna paschalis ætatem Hippolyti Canon non exhibeat; certo tamen ex præcedentibus ejus quartadecimis definitur. Quoties enim illæ in feriam sextam incurrunt, paschalem Dominicam luna xvi indicunt: si in feriam quintam, luna xvii; si in feriam quartam, luna xviii; si in tertiam, luna xix; si in secundam, luna xx; si in Dominicam, vicesima prima; si in Sabbatum, vicesima secunda, ut in hoc diagrammate videmus.

HIPPOLYTI CANON IN VICTORIANI TYPUM REDACTUS.

Annus Christi vulg.	Cycli solis et litteræ Dominicales.	Annus Periodi	Lunæ 14. PASCHALES.	Ferias lunarum 14.	Dominicæ PASCHALES.	Ætas lunæ.	
222	F	1					
278	F	57	Idibus Aprilis.	Sabbato.	xi Kalend. Maii.	xxii	22
223	G	2					
279	E	58	iv Nonas Aprilis.	Feria iv.	viii Idus Aprilis.	xviii	
224	G	3	xii et xi Kalend. Aprilis.				
280	DC	59		Dominica.	v Kal. Aprilis.	xxi	
225	H	4					
281	B	60	v Idus Aprilis.	Sabbato.	xv Kalendas Maii.	xxiii	23
226	I	5					
282	A	61	iv Kal. Aprilis.	Feria iv.	iv Nonas Aprilis.	xviii	
227	H	6					
288	G	62	xv Kal. Aprilis.	Dominica.	viii Kal. Aprilis.	xxi	
228	I	7					
284	FE	63	Nonis Aprilis.	Sabbato.	Idibus Aprilis.	xxii	22
229	H	8					
285	D	64	viii Kal. Aprilis.	Feria iv.	iv Kal. Aprilis.	xviii	
230	I	9					
286	C	65	Idibus Aprilis.	Feria iii.	xiv Kal. Maii.	xix	
231	L	10					
287	B	66	iv Nonas Aprilis.	Sabbato.	iv Idus Aprilis.	xxiii	22
232	H	11	xii et xi Kalend. Aprilis.				
288	AG	67		Feria iv.	viii Kal. Aprilis.	xviii	
233	I	12					
289	F	68	v Idus Aprilis.	Feria iii.	xviii Kal. Maii.	xix	
234	H	13					
290	E	69	iv Kal. Aprilis.	Sabbato.	viii Idus Aprilis.	xxii	22
235	D	14					
291	D	70	xv Kal. Aprilis.	Feria iv.	xi Kal. Aprilis.	xviii	
236	B	15					
292	CB	71	Nonis Aprilis.	Feria iii.	iv Idus Aprilis.	xix	
237	H	16					
293	A	72	viii Kal. Aprilis.	Sabbato.	iv Nonas Aprilis.	xxii	22
238	I	17					
294	G	73	Idibus Aprilis.	Feria vi.	xvii Kalend. Maii.	xvi	16
239	H	18					
295	F	74	iv Nonas Aprilis.	Feria iii.	vii Idus Aprilis.	xix	
240	I	19	xii et xi Kalend. Aprilis.				
296	ED	75		Sabbato.	iv Kal. Aprilis.	xxii	22
241	C	20					
297	C	76	v Idus Aprilis.	Feria vi.	iii Idus Aprilis.	xvi	16
242	H	21					
298	B	77	iv Kal. Aprilis.	Feria iii.	iii Nonas Aprilis.	xix	
243	H	22					
299	A	78	xv Kal. Aprilis.	Sabbato.	vii Kal. Aprilis.	xxii	22
244	I	23					
300	GF	79	Nonis Aprilis.	Feria vi.	vii Idus Aprilis	xvi	16

HIPPOLYTI CANON IN VICTORIANI TYPUM REDACTUS.

Anni Christi vulg.	Cycli solis et litterarum Dominicales.	Anni Periodi.	Lunae 14. PASCHALES.	Feriae lunarum 14.	Dominicae PASCHALES.	Aetas lunae.
243	2	24				
301	E	80	viii Kal. Aprilis.	Feria iii.	iii Kal. Aprilis.	xix
246	3	25				
302	D	81	Idibus Aprilis.	Feria ii.	xiii Kal. Maii.	xx
247	4	26				
303	C	82	iv Nonas Aprilis.	Feria vi.	Prid. Non. April.	xvi 16
248	5	27	xii et xiii Kalend. Aprilis.	Feria iii.	vii Kal. Aprilis.	xix
304	BA	83				
249	6	28	v Idus Aprilis.	Feria ii.	xvii Kal. Maii.	xx
303	G	84				
250	7	29				
306	F	85	iv Kal. Aprilis.	Feria vi.	Prid. Kal. April.	xvi 16
251	8	30				
307	E	86	xv Kal. Aprilis.	Feria iii.	x Kalend. Aprilis.	xix
252	9	31				
308	DC	87	Nonas Aprilis.	Feria ii.	iii Idus Aprilis.	xx
253	10	32				
309	B	88	viii Kal. Aprilis.	Feria vi.	vi Kal. Aprilis.	xvi 16
254	11	33				
310	A	89	Idibus Aprilis.	Feria v.	xvi Kalend. Maii.	xvii
255	12	34				
311	G	90	iv Nonas Aprilis.	Feria ii.	vi Idus Aprilis.	xx
256	13	35	xii et xi Kalend. Aprilis.	Feria vi.	x Kal. Aprilis.	xvi 16
312	FE	91				
257	14	36				
313	D	92	v Idus Aprilis.	Feria v.	Prid. Idus April.	xvii
258	15	37				
314	C	93	iv Kal. Aprilis.	Feria ii.	Pr. Nonas April.	xx
259	16	38				
315	B	94	xv Kal. Aprilis.	Feria vi.	xiii Kal. Aprilis.	xvi 16
260	17	39				B
316	AG	95	Nonas Aprilis.	Feria v.	vi Kalend. April.	xvii
261	18	40				
317	F	96	viii Kal. Aprilis.	Feria ii.	Pr. Kal. Aprilis.	xx
262	19	41				
318	E	97	Idibus Aprilis.	Dominica.	xii Kalend. Maii.	xxi
263	20	42				
319	D	98	iv Nonas Aprilis.	Feria v.	Nonas Aprilis.	xvii
264	21	43	xii et xi Kalend. Aprilis.	Feria ii.	vi Kal. Aprilis.	xx
320	CB	99				
265	22	44				
321	A	100	v Idus Aprilis.	Dominica.	xvi Kalend. Maii.	xxi
266	23	45				
322	G	101	iv Kal. Aprilis.	Feria v.	Kalendis Aprilis.	xvii
267	24	46				
323	F	102	xv Kal. Aprilis.	Feria ii.	ix Kal. Aprilis.	xx
268	25	47				
324	ED	103	Nonas Aprilis.	Dominica.	Prid. Idus. April.	xxi
269	26	48				
325	C	104	viii Kal. Aprilis.	Feria v.	ii Kal. Aprilis.	xvii
270	27	49				
326	B	105	Idibus Aprilis.	Feria iv.	xv Kalend. Maii.	xviii
271	28	50				
327	A	106	iv Nonas Aprilis.	Dominica.	v Idus Aprilis.	xxi
272	1	51	xii et xi Kalend. Aprilis.	Feria v.	ix Kal. Aprilis.	xvii
328	GF	107				
273	2	52				
329	E	108	v Idus Aprilis.	Feria iv.	Idibus Aprilis.	xviii
274	3	53				
330	D	109	iv Kal. Aprilis.	Dominica.	Nonas Aprilis.	xxi
275	4	54				
331	C	110	xv Kal. Aprilis.	Feria v.	xii Kal. Aprilis.	xvii C
276	5	55				
332	BA	111	Nonas Aprilis.	Feria iv.	v Idus Aprilis.	xviii
277	6	56				
333	G	112	viii Kal. Aprilis.	Dominica.	Kalendis Aprilis.	xxi

V. Hippolytus paschales Latinorum primi generis A decimam, cum xv Kalendas Aprilis, seu Martii 18, rationes sequitur. Primo enim caput mensis paschalis a 5 Martii orditur. Secundo lunam paschalem a xvi in xxii diffundit.

Ex hac tabula luce clarius est, Hippolytum paschales Latinorum, non Alexandrinorum rationes sequi. Nam et caput primi seu paschalis mensis a quinta Martii cum illis, non octava cum his advocat; et Dominicas paschales non a xv luna ad xxii, sed a xvi ad xxii planissime diffundit. Primum patet ex annis cujusvis heckædecaeteridos sexto et quartodecimo; quibus paschalem lunam quartam-

tum incurrit, ut annis periodi IV et LX, VII et LXXIII, B
 X et LXVI, XIII et LXIX, XVI et LXXII, XIX et LXXV,
 XXII et LXXVIII. Nec tota ejus 112 annorum periodo
 unquam videbis ante lunam XVI Pascha Christianum
 indici. Ejusmodi sunt anni omnes, quorum termini,
 seu quartadecimæ paschales in feriam VI incidunt;
 ut XVII et LXXIII, XX et LXXVI, XXIII et LXXIX, XXVI
 et LXXXII, XXIX et LXXXV, XXXII et LXXXVIII, XXXV et
 XCI, XXXVIII et XCIV.

VI. Et Dominicam paschalem Martii 20 admittit.

Et hisce quidem binis posterioribus annis id præ-
 terea peculiare est, ut Pascha Dominicum XIII Ka-
 lendas Apriles, seu Martii 20 die decernant, littera
 Dominicali B. Quod tamen sine prologi sui Victorius,
 nunquam penitus celebratum inveniri scribit: nempe
 post Nicænam synodum, aut fortean ex quo Latini
 heckædecaeteridem hanc abjecerant, ad ætatem
 usque Victorii, ut diximus. Nisi malis cum Beda
 celebrandum, quam celebratum legere. Alioquin
 Hippolyti hæc octaeteris geminata, sive heckæde-
 cæteris, annorum 112 intervallo, bis isto die con-
 stituit. Unde vides Hippolytum ex primo et rigidis-
 simo Latinorum genere exstitisse, qui Judæorum
 terminos complectebantur; et æquinotium, vel certe
 solis in Arietem ingressum, non cum 21 Martii, ut
 Nicæni Patres; neque cum 22, ut passim Anatolio
 tribuunt; sed cum 18 comparabant, ex nonnullor-
 um veterum et celebrium astrologorum sententia:
 cum quibus Judæos consensisse, Josephus eorum
 historicus insinuat; et nos dicemus in tractatu De C
 paschali veterum, tempore Christi, Judæorum cyclo,

qui 84 annorum est, capite 3. Adeo verum est, quod
 nostri in Victorium Commentarii capite 4 finiente
 diximus, neque Judæis veteribus, neque nostris per
 duo priora sæcula Christianis astronomicum æqui-
 noctii diem agnatum, non certe tanto scrupulo ob-
 servatum: cum hi nullo ad eas tricas otio, vix ulla
 a tot persecutionibus respiratione, nihil supra id
 quod hactenus a Synagoga usurpatum videbant,
 inquirendum putarent curarentve, nec mensem no-
 vorum, solum a Scriptura memoratum, alio quam
 Judæi sensu interpretarentur.

VII. Nunquam limitis a synodo Cæsariensi consti-
 tuti finem excedit. Cycli Hippolytei in Calendario
 Juliano dispositio.

Nec illud hic omittendum, Hippolytum constituti
 ab synodo Cæsariensi limitis paschalis finem non
 excedere, licet initium biduo antevertat. Ea enim
 synodus ab XI Kalendas Apriles, seu 22 Martii, ad
 XI Kalendas Maii, seu 21 Aprilis inclusive, per 31
 dies Pascha ἀναστάσιμον, seu Dominicas paschales
 concludit. Hippolytus ab XIII Kalendas Apriles, seu
 Martii 20, ad XI Kalendas Maii, per dies omnino 33
 extendit, ut ex subjecto diagrammate patet. In quo
 annos heckædecaeteridos ejus senos denos, quasi
 totidem numeros Aureos, æque ac XIX Latinos et
 Alexandrinos, certis mensium Martii et Aprilis die-
 bus ex ejus doctrina affiximus: ita tamen, ut sexde-
 cim anni isti, non nisi ad octo dies mensium isto-
 rum apponantur; quia bini in cellulam unam in-
 currunt: quando nihil aliud heckædecaeteris est,
 quam octaeteris geminata, ut jam toties diximus.
 En cycli Hippolyti in Calendario Juliano dispositio.

CYCLI HIPPOLYTEI IN KALENDARIO DISPOSITIO.

MARTIUS.			Num. Aur. Alexandr.	Num. Aur. Victorii.	Num. Aur. Hippolyti.	VI XIV			
III	5	A	XIX	XVIII	VI	4			
Prid.	6	b	VIII		XIV	2			
Non.	7	c		VII		3	III		
VIII	8	d	XVI		III	4	XI		
VII	9	e	V	XV		5			
VI	10	f		IV		6			
V	11	g	XIII			7		VIII	
IV	12	A	II	XII	VIII	8		XVI	
III	13	b		I	XVI	9			
Prid.	14	c	X			10			
Idib.	15	d		IX		11			V
XVII	16	e	XVIII	XVII	V	12			XIII
XVI	17	f	VII		XIII	13			

xv (98)	18	g		vi		14	11	7	3			
xiv	19	A	xv			15	12	8	4	ii	x	
xiii	20	b	iv	xiv	ii	16	13	9	5		1	
xii (99)	21	c		iii		17	14	10	6		2	
xi	22	d	xii			18	15	11	7	3	vii	xv
x	23	e	i	xi	vii	19	16	12	8	4		1
ix	24	f		xix		20	17	13	9	5		2
viii (f)	25	g	ix			21	18	14	10	6		3
vii	26	A		viii		22	19	15	11	7	4	iv
vi	27	b	xvii		iv	23	20	16	12	8	5	xii
v	28	c	vi	xvi	xii	24	21	17	13	9	6	1
iv	29	d		v		25	22	18	14	10	7	2
iii	30	e	xiv			26	23	19	15	11	8	3
Prid.	31	f	iii	xiii	i	27	24	20	16	12	9	4
					ix							ix
												1

APRILIS.			Num. Anr. Alexandr.	Num. Anr. Victori.	Num. Anr. Hippolyti.	VI	III	VIII	V	II	VII	IV	I
Kal.						XIV	XI	XVI	XIII	X	XV	XII	IX
	1	g		ii		28	25	21	17	13	10	6	2
iv	2	A	xi	x		29	26	22	18	14	11	7	3
iii	3	b		xviii	vi		27	23	19	15	12	8	4
Prid.	4	c	xix		xiv		28	24	20	16	13	9	5
Non.	5	d	viii	vii			29	25	21	17	14	10	6
viii	6	e	xvi					26	22	18	15	11	7
vii	7	f	v	xv				27	23	19	16	12	8
vi	8	g		iv				28	24	20	17	13	9
v	9	A						29	25	21	18	14	10
iv	10	b							26	22	19	15	11
iii	11	c							27	23	20	16	12
Prid.	12	d							28	24	21	17	13
Idib.	13	e							29	25	22	18	14
xviii	14	f								26	23	19	15
xvii	15	g								27	24	20	16
xvi	16	A								28	25	21	17
xv	17	b								29	26	22	18
xiv	18	c									27	25	19
xiii	19	d									28	24	20
xii	20	e									29	25	21
xi	21	f										26	22

(98) Æquinoctium Hippolyti et Judæorum, seu peltius solis in Arietem ingressus.

(99) Æquinoctium Nicænum.
(1) Æquinoctium Cæsaris.

Atque hæc de iis quæ ad Hippolyti Canonem, et A institutum nostrum spectant, dicta sint. Cætera que hic notari possent, omitto : tum quia nihil ad institutum, tum quia apud Scaligerum, Petavium et alios videri possunt. Una modo quæstio superest.

VIII. *Quæstio. An octaeteris Paschalis passim usurpata sit a primis Christianis. Octaeteridem Hippolyti Scaliger absurdam putat : quæ tamen Latinorum rationes servat.*

Scaliger suis in hunc Hippolyti Canonem observationibus, vereri se ait, ut illa hecædecaeteris Hippolytea unquam recepta fuerit, cum tot absurda in illa relicta sint. *Nam alioquin, inquit, octaeterides paschales fuisse novimus ex epistola Dionysii episcopi, etc.* Sed nos absurda in hoc Hippolyti Canone B nulla videmus; non alia certe, quam quæ in paschali Latinorum methodo monstravimus. Quæ nemo absurda vocaverit : et ut essent, nemo propter ea paschalem Latinorum cyclum in usu fuisse cum Scaligero negare auderet. Nec enim, quæ passim usurpata, aut quia usurpata, non absurda sunt. Verum nos, ut dixi, nulla in iis Latinorum aut Hippolyti canonibus absurda, sed potius acata et verisimilia multa inesse, satis jam, ut opinor, probavimus. Cumque paschales Latinorum rationes diu in Ecclesia viguisse, ex dictis abunde jam constet; Hippolyteas quoque quæ iisdem principiis innituntur, aliquandiu saltem usurpatae, negare non possumus. Neque probabilitate caret, octaeteridas ejus subinde emendatas esse; licet emendationis modum, qui varius esse potuit, ignoremus.

IX. *Octaeteris Dionysii Alexandrini episcopi.*

Rursum octaeteridos usum priscis Christianis familiarem fuisse, probat Dionysii episcopi Alexandrini (qui ab anno Christi 246 ad 263 sedem eam tenuit) epistola ad Domitium et Didymum, quam citat Eusebius *Hist. ecclesiasticæ* lib. vii, cap. 15 : *In hac, ait, Canonem octo annorum citat, quod festum Paschatis non alio anni tempore quam post veris æquinoctium celebrari debeat.* Fuerit hæc Dionysii octaeteris, illa Hippolyti dierum 2922, divinare est : non fuisse tamen, videretur; si Paschalis eos terminos exhibuit, qui post æquinoctium D vernalis semper plenilunium exhiberent, et constanter : hoc enim Hippolytea sesquidie brevior tenere non potest, nisi aliunde juvetur. Jam tunc igitur tempore Dionysii constat, quosdam Pascha ante æquinoctium, saltem Cæsaris, celebrasse subinde; ut ex Canone Hippolyti et Latinorum vidimus, et etiam in Judaico videbimus. Contra hos omnes Dionysium scripsisse conjectura pene certa est; et quidem si æquinoctium 24 martii Juliani defixerit; quod inde consequitur, citissimam suam paschalem neomeniam non nisi 8 ejusdem Martii die cirsus fuerit, e cujus regione nos, annos hecædecaeteridos Hippolyteas iii et xi composuimus: si vero æquinoctium 25 Martii cum Cæsare et Patribus Cæsa-

riensibus collocarit, quod magis existimo; tunc ab Martii 12, ubi Aureos ejus numeros viii et xvi apposuimus, aut quam citissime, undecimo Martii, primum inchoaverit. Potuit tamen hic solarum Dominicarum, non item terminorum paschalium rationem habere, nempe, ut illæ solæ post æquinoctium indicerentur; ut de Anatolio, qui discipulus ejus fuisse videtur, observabimus.

X. *Julii Africani.*

Tertio, Julius Africanus, qui *Chronicon* suum perduxit usque ad annum Christi 221, quinto *Temporum* volumine ita scribit, teste Hieronymo in Danielis cap. ix, et Eusebio libro *Demonstrat. evang. viii* : *Græci et Judæi per octo annos trium mensium Ἐμβολισμὸς faciunt. Si enim octies undecim dies (qui supersunt ex anno solis cum lunari composito) et quartam diei partem volueris supputare; 90 dies, hoc est tres menses, efficiet. Et paulo ante: Lunares Hebræorum menses, secundum illorum supputationem, possunt facere per singulos menses dies 29 et semis; ita ut solis circulus per annos suos singulos (qui habent dies 365 et quartam diei partem) plus habeat undecim dies et quartam diei partem.* Græcos quidem octaeteride usos, et quidem qualem hic describit Africanus, satis scimus; Judæos non item, nisi forte de octaeteride Juliana ad 76 annos Calippicos in Paschali eorum periodo addi solita Africanus intelligat. Quanquam nequæ hoc dicat; sed tantum Judæos octo annis tres embolizæos menses inculcare, quod et in eorum productione 84 annorum periodo verum est, ubi anni octo tres plerumque menses embolizæos nanciscuntur. Cur autem in hac annorum lunarium supputatione cyclum hunc Africanus potius quam tot alios certiores accipiat, nulla mihi quidem ratio solidior occurrit, quam quod eum et faciliorem, et a quibusdam ævi sui Christianis in usum induci videbat: nam eodem tempore suam concinnaabat hecædecaeteridem Hippolytus. Et sane paulo difficilior enneadeceteris vobis Christianis perspecta satis aut familiaris erat; Judaica vero 84 annorum periodus fidem jam nimia sua contractione perdidit.

XI. *Montanistarum.*

Quarto, Montanistæ, ut refert Sozomenus lib. vii, cap. 18 an., argumentantes contra eos qui ex rationibus lunæ Pascha celebrabant, et non potius ex solis circulo, longè certiore et constantiore, ita statuebant : *Menses singulos esse 30 dierum, incipere autem diem primam ab æquinoctio verno, quæ Romanorum more dicitur 1x Kalendas Apriles (id est 24 Martii), quandoquidem, inquit, duo ista luminaria tunc creata sunt, quibus tempora et anni declararentur. Idque eo demonstratur, quod luna per octaeteridem cum sole paria faciat, et utrisque eodem tempore neomenia contingat. Siquidem octaeteris in lunari cursu 99 mensibus, diebus vero 2922 comple-*

tur. Intra quos sol octo annorum cursus absolvit, destinatis unicuique anno diebus 360 (2) cum quarta insuper unius diei parte. Etenim 1x Kalendas Aprilis, ut ab exordio creationis solis ac primi mensis supputant memoratam insanctis litteris 14 diem, et hanc esse dicunt VIII Idus Aprilis, in qua Pascha perpetuo celebrant. Quod si cum hac die dies etiam Resurrectionis forte concurrat, tum proxime sequenti Dominica ferias agunt. Scriptum est enim : A XIV die usque ad XXI. Hæc Montanistæ apud Sozomenum, ex quibus duo certa colligo : Primum, octaeteridem primis, ut dixi, Christianis in usu passim fuisse pro Paschate : alioqui Montanistæ contra umbram pugnant. Secundum, octaeteridem illam fuisse præcisæ dierum 2922, ac proinde Julianam et Hippolyti; nisi Sozomenus omnia hic non referat, et saltem dies abundantes, ut minutias parvas ornittat : quod vix puto, quandoquidem octaeteris lunaris tunc cum solari paria non faciat; quod tamen hic Montanistæ supponunt.

XII. Audianorum.

Quinto, sed hæc omnia clarius habet Epiphanius, et fusius hæresi 70 Audianorum; præsertim § 13 : Cum annus, inquit, secundum solis cursum 365 diebus atque horis tribus (duplicibus scilicet) compleatur; inde fit, ut quoniam luna 354 diebus annum suum absolvit, dies ei undecim atque horæ tres supersint. Itaque primus annus epactas, quas vocant, habet undecim cum horis tribus. Secundus dies 22, horas 6. Tertius præter dies 53, horas 9. Qua ex dierum summa intercalaris mensis unus deducitur, ac triceni dies inseruntur. Reliqui sunt dies tres, horæ 9. Qui cum undecim diebus anni quartæ horis tribus conjuncti, dies conficiunt 14, horas 12. Aditis deinde aliis undecim diebus horisque tribus, epactæ 28, et horæ 15 consurgunt. Sexto demum anno, undecim annuis diebus atque horis tribus accedentibus, dies infuntur 36, cum horis 18. Ex iis intercalaris alter mensis existit. Ad hunc modum tertio cuique anno attributis singulis, duo menses inseruntur. Nam priori triennio suus mensis accedit, posteriori perinde suus. Restant ex epactis illis dies 6, horæ 18. Quibus septimus annus undecim dies, horas 3 adjicit : fiunt epactæ 17, horæ 21. Tum octavo anno undecim rursus diebus horisque tribus (semper duplicibus) adjunctis, 28 dierum, horarum 24, epactæ colliguntur : horæ dies conficiunt duos, qui 28 illis annumerati, 30 dies solidos complent. Quare octavo anno 30 dies intercalantur, et biennium istud mensis habet unum. Adeoque tota illa periodus octaeterica dies sibi vindicat 90, qui menses solidos efficiunt tres; nimirum primis duobus trienniis singulis mensis unum, biennio itidem sequente mensis unum. In his tribus intercalaribus mensibus, qui triplici illi dierum collectione constant, Judæorum Pascha, a Christianorum cæterorumque Paschate diversum

A est. Hactenus Epiphanius. Quibus hujus octaeteridos Christianæ naturæ, quantitasque planè Juliana et Hippolytea dierum 2922 velut oculis subjicitur : et id præterea significatur, annos ejus embolizæos diversos ab Hippolyteis fuisse : quandoquidem primus, quartus et septimus anni octaeteridos Hippolyteæ, sint embolizæi; non tertius, sextus et octavus, ut in hac Epiphaniana. Neque tamen satis colligitur, cum quo Christi anno componendus sit primus hujus octaeteridos annus, nisi certus aliquis character adhibeatur. Cæterum eam in usu maxime fuisse primis Ecclesiæ temporibus, saltem post 200 plus minus Christi annum, duo ex hoc Epiphani loci evincunt. Primo, quod Epiphanius contra Audianos hic agens pro mense paschali, lunæ naturam ea explicare maluit, quam enneadecaeteridè Alexandrina, quamvis tum maxime in Ecclesiam Orientalem irrepente, sed quam Audiani, ut recentiores, rejiciebant. Secundo, nam id Catholicis objiciebant, feste eodem Epiphanio § 9 : A Constantini, inquit, tempore, ut imperatoris rationem haberetis, paternam in celebrando Paschate consuetudinem reliquistis; diemque commutastis, ut vos ad imperatoris nutum accommodaretis : et cum natalis Constantini celebraretur, Paschatis rationem immutastis. Præcesserat igitur alios Christianorum cyclos octaeteris; ideo a Patribus Nicænis abjecta, quod a rationibus veris lunæ sesquidie delicere videretur, geminata solido triduo.

XIII. Aliorum apud Bedam.

C Sexto, nec tantum primis illis Ecclesiæ temporibus ad usum Paschatis adhibita est octaeteris : in æra etiam sæcula inveteravit. Sic enim Beda De ratione temp., cap. 44 : Verum etiam nunc sunt, qui solis octo annos, totidem annis lunaribus putant dierum æqualitate componi. Refutat eos ille quidem et recte : sed nos etiam docet octaeteridem jam inde ab anno Christi vulgari 222, aut etiam citius usurpatam, ad sua usque tempora, seu annum Christi 720 aut 730, a quibusdam pertinacissime conservatam.

XIV. Cur Christianorum antiquissimi octaeteridem potius quam enneadecaeteridem suffecerint.

D Cur autem Christianorum isti antiquissimi, cum paschalem Judæorum cyclum jam erroneum deere et alio castigare vellent, octaeteridem potius quam enneadecaeteridem suffecerint, facilis conjectura est. Primum enim ab notioribus et facilibus solet natura procedere; cujusmodi est comparatione enneadecaeteridos octaeteris. Deinde octaeteris cum duobus annis bissextilibus paria facit, eoque litterarum Dominicalium aliquam saltem seriem retinet, nulla certe ratione turbat. Enneadecaeteris ultra quatuor bissextiles, tres tantum annos insuper obtinet; eoque litterarum Dominicalium

(2) Videtur legendum 365. BUCHER. — Ita enimvero. Vide Valesium in hunc locum.

ordinem, saltem rudioribus, prima fronte confu-
dit. Quare et postrema ab Christianis tentata, nec
statim ad perfectionem perducta : sed varie a variis
usurpata, non paucis contentionibus causam præ-
buit, ut ex Cyrillo compertum est.

XV. *Octaeteridis incommoda.*

Verum boni isti Patres in Scyllam inciderunt,
cupientes vitare Charybdim. Fugiebant cyclum
Judæorum octoginta quatuor annorum, qui tanto
spatio, uno duntaxat die, et diei circiter quadrante,
cælestibus lunæ motibus contractior erat : et octae-
teridem substituebant, quæ totidem 84 annorum

intervallo, plus quam 45 dierum defectu, a lunæ
cælesti cursu recedebat; quos si tridui post sin-
gulas hecædecæteridas intercalatione supplebant,
jam totidem diebus solis ratiocinia transcendebant.
Unde apud Geminum legimus, in vigesima octaeteri-
de, seu post 160 annorum spatium, antiquos
mensem unum tricenarium expunxisse, ut ad pri-
mam epocham novilunia reducerentur. Quæ causa
fuit, ut Christiani, saltem Latini, octaeteridum tanta
labe comperta, 84 annorum cyclum, quadam ra-
tione castigatum, resumpserint, et denique certio-
rem enneadecæteridem tot cyclorum formis erro-
neis substituerint, ut jam toties monuimus.

APPENDIX

AD

SANCTI HIPPOLYTI OPERUM

PARTEM II

DUBIA AC SUPPOSITITIA COMPLECTENS.

(FABRIC. *Opp. Hippolyti*, t. II, init., etc.)

VIRORUM DOCTORUM CENSURÆ

de libello edito sub S. Hippolyti nomine, *De consummatione mundi ac de Antichristo.*

Hugo Grotius, appendice de Antichristo, p. 60.

Norint lectores esse supposititium, nam nomina usurpat quarto demum sæculo recepta.

Robertus Cocus, in censura quorundam veterum scriptorum, p. 127.

Hippolytus vixisse (3) dicitur circa ann. 220, sub cuius nomine habetur oratio *De consummatione mundi et Antichristo*, quæ citatur ab Anglo-Rhemensibus (4), quo probent Antichristum aboliturum missam; et Eliam venturum (5) ante diem iudicii ad prædicandum Judæis et gentibus. Quibus nominibus citatur etiam a Bellarmino (6). Qui et citat (7), ut probet, Christum in anima descendisse ad inferos, et Antichristum (8) non regnaturum nisi tres annos cum medio; et a Judæis (9) tanquam Messiam recipiendum. Eadem oratio citatur ab Anglo-Duacensibus (10), quo probent, antiquos Patres opinatos fuisse Antichristum futurum de tribu Dan; et Eliam una cum Enochio in vivis huc usque esse (11). Atque quo major fides ei habeatur, ascribunt (12) ei titulos *beatissimi et martyris*, ac passim sanctum nominant. De eo mire gloriatur Campianus (13), inquit: *Hippolytus Portuensis episcopus, quam belle, quam clare, Antichristi nervum, Lutherana tempora, præmonstravit.*

Hanc orationem supposititiam esse evincit primo ipsa forma dicendi. Quis enim ex veteribus unquam, si disertus, aut doctus, orationem incipiendam esse duxit, ab enim vel ἐπειθὲ γὰρ, quod hic facit?

Secundo, somnia quæ narrat iste, eminentium auctorem clamant. Hic Antichristum non alium fore quam ipsummet *diabolum* sub specie simulata humani corporis et naturæ, aperte docet: cum tamen cæteri Patres communi consensu scribant, imo et S. Paulus — quod fatentur Bellarminus (14) et Pererius 15 —

¹ II Thess. ii, 3.

(3) Baron., *Annal.* tom. II, ad ann. 220.
(4) Adnot. in *Math.* xxiv, 15.
(5) Adnot. in *Apoc.* xi, 5.
(6) Lib. iii *De Rom. pont.*, c. 6 et 7.
(7) *In Apol.* ad lib. Jacobi Magnæ Britan. regis, e. 7, et l. iv *De Christo*, c. 14.
(8) Lib. iii *De Rom. pont.*, cap. 8.

(9) Lib. iii *De Rom. pont.*, cap. 12.
(10) Adnot. in *Gen.* xlix, 17.
(11) Adnot. in *Gen.* v, 24.
(12) Jo. Pic. qui primo edidit Parisiis.
(13) *Ratione v.*
(14) Lib. iii *De Rom. pont.*, c. 12.
(15) *Comment. in Dan.* l xxxiv, p. 694.

Antichristum verum hominem futurum. Hic suspicatur *templum Hierosolymitanum* in gratiam Judæorum revocatum iri ab Antichristo, in eoque sessurum ipsum quasi Deum : cum tamen Theodoretus, Damascenus et alii, opinantur eum sessurum in *templis Christianorum* : quia hæc sola vere dici possunt templa Dei, quamvis quidem Judaicum templum, post mortem Domini nostri omni sanctitate religionisque privatum, profanum, impurum et impium evasit, ut adnotat Pererius (16). Qui et vere subsequentibus verbis observat : *Et Dominum nostrum et Daniele prædixisse desolationem illius templi fore in omne ævum irreparabilem.*

Hinc existimat Joannem evangelistam, quasi minime mortuum, simul cum Enoch et Elia mansurum usque ad tempus Antichristi: cum tamen B. Joannem obiisse mortem asserat Ecclesia, teste Pico (17), qui hanc orationem primo divulgavit : et hanc sententiam summopere cavendam monuit, utpote peculiarrem et alienam ab ecclesiastica doctrina.

Andreas Rivetus lib. II Critici sacri, cap. 11.

Sub Hippolyti nomine prodit Parisiis anno 1557 libellus (18) *De consummatione mundi, Antichristo, et secundo Christi adventu*, Græce et Latine, ex interpretatione Joannis Pici, de quo subjiciam censuram reverendissimi Juelli, contra Harding. art. 1, sect. 5.

Exiguus, inquit, libellus, pretii pens nullius, nec fidei quidem majoris. Auctorem fuisse illitteratum atque indoctum, cum ex ipso Græcæ dictionis genere, quod plerumque puerile est, tum ex rei veritate atque pondere apparet. Primam libri sententiam exorditur ab enim, γάρ, quod ne puer quidem in schola faceret. Multas habet de natalibus et vita Antichristi inanes conjecturas. Antichristum non hominem, sed dæmonem fore humana figura præditum affirmat, quem contra Paulus vocat *hominem peccati*. Joannem, qui librum Apocalypseos scripsit, cum Elia et Enocho denuo adfuturum fingit, ut Antichristum resarguat, cui *sententiæ*, aut Possevinus, *non est acquiescendum*. Joannis Apocalypsin, inscite, pro Daniele usurpat. Animas hominum a sæculis fuisse affirmat, quod fuit Origenistarum signentum : aliaque sunt ejus crebra insomnia atque deliria : quibus perpensis, non possumus adduci, ut credamus libellum hunc esse veteris illius episcopi ; quamvis non ignoremus illis etiam temporibus nonnullos scripsisse non pauca, quæ cum judicio et præcautione ex Scripturis sunt legenda. Nescio an sit idem liber, de quo Sixtus Senensis, libr. IV, scripsit : *Reperiti sunt in superioribus annis Basileæ commentarii quidam in Apocalypsin, Hippolyto inscripti, de quibus ob eruditionis et styli inopiam ambigitur.* Sive idem sit, sive alius, eadem est ambigendi ratio.

Franciscus Combesius præf. notarum in librum S. Hippolyti genuinum de Antichristo.

Quod Hippolyti nomine opus *De Antichristo* hactenus plures oneraverat, sequioris Græcæ monumentum eat, ac plano stramineum, nihil ævi illius sinceritatem redolens, aut venam magni cum simplicitate theologi, satisque in Scripturis versati ; cujus parens eo ipso persuasus fuerit, quod scripsisse Hippolytum de Antichristo apud antiquos pervulgatum sit. *Addé quæ idem Combesius in notis supra p. 10, et Marquardus Gudius p. 36.*

Nanus Tillemontius notis in Vitam S. Hippolyti, t. III Memor. histor. eccles., p. 678.

Præter libellum *De Antichristo* quem Gudius in lucem edidit, est in manibus alius ejusdem argumenti insertus tomo XII *Bibliothecæ Patrum*, pag. 587, quem centum fere annis ante vulgaverat Joannes Picus canonicus Parisiensis, inscriptum *De consummatione mundi ac de Antichristo et secundo adventu Domini nostri Jesu Christi*. Cæsar Baronius (19) tanquam genuinum scriptum recipit, nec tamen potest sibi impetare quominus condemnet quod in eo legitur, Joannem evangelistam necdum esse mortuum, quod revera etiam parum dignum esse videtur tanto doctore Ecclesiæ, tamque celebri, qui tertio sæculo vixit atque in genuino libro *De Antichristo*, cap. 31, contrarium etiam disertè testatus est. Itaque et prius quam verus ille fuisset repertus, non pauci eum tanquam falsum ac subdititium rejecerunt, ac longe junioris scriptoris, qualis est Hippolytus Thebanus, illum esse putaverunt. Alia avert Rivetus quibus confirmatur eadem sententia et quæ ipsi persuadent non majoria esse auctoritatem scriptoris, quam scriptum ipsum exigui prelii. Elias du Pin Riveto suffragatus iisdem (20) fere rationibus utitur. Sed et a Combesio observatum est in Galena Græca ad Jeremiam verba quadam ex Hippolyto allegari, quæ in Gudiano Hippolyto non autem in hoc Pici reperiuntur. Quæ sola ratio sufficit ad refellendos eos, qui eum defendere ac tueri sunt conati, ut Philippus Labbeus in diss. *De scriptoribus ecclesiasticis*, tom. I, p. 471, 472, et ipse Georgius Bullus in *Defensione fidei Nicænæ*, sect. III, c. 8, § 4, p. 369, 370.

Beatissimi HIPPOLYTI episcopi et martyris oratio, de consummatione mundi, ac de Antichristo, et secundo adventu Domini nostri Jesu Christi.

Τὸ μακαριώτατον ἹΠΠΟΛΥΤΟΥ ἐπισκόπου καὶ μάρτυρος λόγος (23) περὶ τῆς συντάξεως τοῦ κόσμου, καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ ἐκ τῆς δευτέρας παρουσίας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

I.

Quoniam beati prophete oculi nostri fuerunt, rerum arcanarum declarationem nobis indicantes, tum via, tum manifestatione, atque Spiritus sancti

I.

Ἐπιθεὶ γὰρ (23) οἱ μακάριοι προφήται ὀφθαλμοὶ ἡμῶν γεγονῶσι, τῶν ἀποκρύφων τὴν δὴλωσιν ἡμῖν ἐμφανιζόμενοι (24), διὰ τὴ βίω, διὰ τὴ ἐμφανίσεως (25),

(16) Comment. in Dan. I. xxxix, p. 758.

(17) Epistola dedicatoria cardinali a Lotharingia.

(18) Ambertus Miræus, in notis ad S. Hieron. *De scriptoribus ecclesiasticis* an. 1639 excusis, cum Gudii editio nondum prolisset, perperam distinguit editam jam tunc homiliam Hippolyti *De Christo et Antichristo* ab ejus oratione *De consummatione mundi*.

(19) Baronius ad an. C. 401, § 3 et an. 220, § 10.

(20) Elias du Pin, p. 308, 311.

(21) In codice Barocciano, quem deinceps per lit-

teram B. notabo, et quem Oxoniæ cum Ducei editione contulit collega meus doctissimus conjunctissimusque Jo. Christophorus Wolfius, verba ἐμφανίζου καὶ desiderantur.

(22) Homiliam esse hoc scriptam ad populum habitam, passim auctor innuit, ut statim capite 2.

(23) Vocula γὰρ videtur indicare aliquid præcessisse. Sed illa in B. desideratur.

(24) Ἐμφανίζοντες, B.

(25) Ἐφανεύσεως, id

καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, καὶ τὰ μὴ ἔχοντα γεγονότα (26) διαλεγόμενοι· ἔθεν καὶ πάσαις ταῖς μετέπειτα γενεαῖς, μεγίστην θεωρίαν καὶ πρᾶξιν ἀνεζωγράφησαν. Διὸ δὴ καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ (27) διὰ σαρκὸς ἐπιδημίαν τῷ κόσμῳ κηρύξαντες, τὴν ἐκ τῆς παναχράντου καὶ θεοτόκου (28) Μαρίας, γεννήσεώς τε καὶ αὐξήσεως, καὶ τῆς μετὰ ἀνθρώπων ἀναστροφῆς (29) καὶ βιώσεως, καὶ τὴν διὰ βαπτίσματος ἀνάδειξιν αὐτοῦ, καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις γενησομένην ἀναγίννησιν, διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας· τὴν ἰσχύοντων θαυμάτων πληθύν, καὶ τὸ ἐπὶ σταυροῦ μακάριον πάθος, καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐμπαίγματα, ἅπερ παρὰ τῶν Ἰουδαίων ὑπέμεινε· τὴν ταφὴν αὐτοῦ, τὴν εἰς ἔδου κατάθασιν, καὶ τῶν ἀπ' αἰώνων (30) ψυχῶν ἀνάθασιν τε καὶ ἀπολύτρωσιν (31), τὴν τοῦ θανάτου φοβρᾶν, τὴν τε ἐκ νεκρῶν αὐτοῦ ζωοποιὸν ἔγερσιν, καὶ παντὸς τοῦ κόσμου ἀνάπλασιν, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως (32) ἄνοδον, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος ὑποδοχὴν, ἥσπερ (33) οἱ ἀπόστολοι κατηξιώθησαν· καὶ πάλιν τὴν δευτέραν παρουσίαν τὴν μέλλουσαν ἐκθροεῖν τὰ σύμπαντα· ἀναγκαιῶς γὰρ βλεπόντες (34) καλούμενοι προὔπειδξαν καὶ προείπον.

II. Διὸ καὶ τῆς συντελείας ἡμῖν τὴν ἡμέραν ἐνεφάνησαν, τὴν ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς, τὴν τοῦ ἀποστάτου ἐμφάνειαν, καὶ πλάνην τοῖς ἀνθρώποις (35), καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ τὴν ἐναρξιν καὶ συμπλήρωσιν, καὶ τὴν τοῦ κριτοῦ ἔλευσιν, καὶ τὴν τῶν δικαίων ζωὴν, καὶ τὴν τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαν προὔπεφνησαν, ἵνα πάντες ἡμεῖς ἐν ᾧ φέροντες ταῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν, ὡς τέκνα τῆς Ἐκκλησίας γινώσκωμεν (36) *οἷ ἰώτα ἐν, ἢ μία κεφαλα* ἐξ αὐτῶν οὐκ ἀπολυθῆσεται (37), καθὼς ὁ σωτήριος λόγος ὑπέφηγεν. Ἀναγκαιῶς οὖν πάντες ἀνοίξατε (38) τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν καρδιῶν ὑμῶν καὶ τὰ ὦτα τῆς ψυχῆς ὑμῶν, καὶ ὑποδέξασθε, ὃν μέλλομεν λέγειν λόγον (39). Πάσης γὰρ φρίκης καὶ φόβου μεστὸν διήγημα μέλλω ἐμφανίσαι σήμερον, τὴν συντελείαν, ἣγουν, τὴν παγκόσμιον (40) τοῦ ἐχθροῦ καὶ διαβόλου πλάνην· καὶ μετὰ ταῦτα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δευτέραν παρουσίαν.

III. Πόθεν οὖν, φιλόχριστοι, λάβω (41) ἀρχὴν; καὶ τί ἀπάρεμαι, ἢ τί διηγῆσομαι; τίνα μάρτυρα (42) τοῖς λεγομένοις παρέξω; Ἄλλ' ἔθεν τὸν λόγον ἡρέμα (43), τοῦτους εἰς μέσον παρατάγωμεν πιστοὺς

⁴⁰ Matth. v, 18.

(26) Idem ms. codex, εὐρηχότα.

(27) Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, id.

(28) Hoc est ex illis vocabulis quæ S. Hippolyti martyris ævo usitata non fuisse quidam viri docti existimant. Si tamen nullum aliud esset argumentum præsentem hominiam Hippolyto abjudicandi, non magnæ illud rei esset, cum voce illa jam usi sint Origenes, Methodius, Dionysius Alex., Hippolyto supares.

(29) Τὴν ἀναστροφήν, B.

(30) Ἀπ' αἰώνος, B.

(31) De piis intellige, aut Origenistas cave. Pictus.

(32) In B. deest vocabulum ἀναλήψεως, et potest sine sententiæ detrimento abesse.

(33) Duo Pici codices, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ὑποδοχῆς, ἦνπερ.

A adventu, et verba de iis quæ nondum acciderunt facientes, unde etiam omnium sæculorum posteritati maximam delinearunt contemplandi agendique occasionem: quam etiam ob causam, Dei per carnem adventu in mundum promulgato, qui ex impolluta ac deipara Maria ortum sumpsit atque incrementum, ejus cum hominibus consuetudinem ac vitam, ejusque per baptismum declarationem, futuram omnibus hominibus regenerationem, per lavacrum regenerationis; ejus miracula copiosa, beatam illam in cruce passionem, ludibria Judæorum quæ in ea pertulit, sepulturam ejus, descensum ad inferos, ascensum redemptionemque animarum quæ fuerunt a sæculis, mortis extinctionem, vivificationem ejus a mortuis resurrectionem, universi mundi reformationem, in cælum assumptionem et ascensionem, sancti Spiritus susceptionem, qua ornavit apostolos; adventum denique secundum, qui manifestabit omnia: cum *videntes* appellentur, necessario præmonstrarunt ac prædixerunt.

H. Unde diem etiam consummationis nobis significarunt, extremis temporibus apostatam emersurum, qui homines seduceret, initium ac finem regni ejus, judicis quoque adventum, justorum vitam, ac delinquentium supplicia præsignarunt: uti omnes singulis diebus ac horis hæc animo versantes velat Ecclesie filii cognoscamus, *ne unum quidem iota nec unum apicem*⁴⁰, ex his præteritum iri: quem admodum sermo Salvatoris indicavit. Omnes igitur necessario aperite oculos cordium vestrorum, ac auribus animæ vestræ quæ dicturi sumus excipite. Explicabo enim vobis hodierno die omnis horrore terrorisque plenam narrationem: nempe de consummatione, id est, totius mundi seductione, quam patietur ab hoste et diabolo; quam sequetur secundus adventus Domini nostri Jesu Christi.

III. Unde ergo, Christi amantes, sumam initium? quid exordiar, quidve commemorabo? Quem eorum quæ dico testem exhibebo? Verum unde sermonem sumus auspicati, eos in medium proferamus testes

D (54) Quæ sequuntur ita in B. expressa sunt: πάντα προὔπειδξαν, διὸ καὶ τὴν τῆς συντελείας ἡμέραν συνεφάνησαν ἡμῖν τὴν ἐσχάτην τοῖς χρόνοις ἔσεσθαι μέλλουσαν, καὶ τὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀποστάτου.

(55) In B. desunt verba, τοῖς ἀνθρώποις.

(56) B et alius Pici codex, γινώσκοντες.

(57) Ἀπολειφθήσεται.

(58) Ἀνοίξαντες, B.

(59) In Barocc. additur, ὑποδέξασθαι ὃ μέλλω λαλεῖν.

(60) Id., τὴν συντελείαν τὴν παγκόσμιον.

(61) Λάβομεν, B.

(62) Τίνα δὲ μαρτυρίαν, id.

(63) Id., ἡρέμα, et mox παρατάγω pro παρατάγωμεν.

fide dignos, qui dicta comprobent; deinde apostolorum quoque doctrinam, vel prophetiam potius, ut per universum orbem terrarum quasi tuba canant consummationis diem. Cum igitur hi quoque præsignaverint quæ nondum evenerunt, ac fallacias per-versaque consilia improborum hominum, qui existunt, aperuerint; agendum Isaiam prophetam tanquam primum testem in medium producimus, qui docet nos quæ futura sunt circa tempora consummationis. Quid igitur ait? *Terra vestra deserta, civitates vestrae igne exusta. Regionem vestram in conspectu vestro devorant alieni. Derelinquetur filia Sion sicut umbraculum in vinea, et sicut tugurium in cucumerario; tanquam civitas quæ vastiatur* ⁴³. Videt, dilecte, lumen prophetæ immis-
sum, quo tempus illud, quot ante sæculis vaticinatus est. Nec enim de Judæis, nec de civitate Sion verbum hoc prædixit, sed de Ecclesia. Nam omnes prophetæ declararunt Sion esse sponsam e gentibus ad-
ductam.

IV. Quocirca ad secundum testem orationem applicemus. Quisnam est ille? Audi etiam Oseam grandiloqua fundentem: *In diebus illis inducet Dominus e deserto ventum uredinis contra illos; et desiccabit venas eorum, et desertos faciet fontes eorum, et universa vasa desiderabilia delebuntur* ⁴⁴. Quia restiterunt contra Deum, in gladio cadent, et quæ ex eis prægnantes fuerint, dirumpentur ⁴⁵. Ecquis alius ventus uredinis a deserto, quam Antichristus? qui temporibus suis deleturus est et desiccaturus venas aquarum et fructus arborum, propterea quod homines amplexi sunt ocrea ejus. Itaque delebit eos, ipsique servient in impuritate ipsius.

V. Attende concordiam prophetæ cum propheta: cognosce alium quoque similia proloquentem. Eadem enim Amos propheta consentiens prædixit: *Hæc dicit Dominus: Quia pugno percutitis pauperem, et dona electa cepistis ab eo, domos pulitas ædificastis, et non habitabit in eis. Vineas desiderabiles plantastis, nec tamen vinum bibetis earum. Quia noti perinultas impietates vestras, et gravia sunt peccata vestra. Qui defraudatis justos, accipitis munera, et pauperes in portis opprimitis. Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum est* ⁴⁶. Disce,

μάρτυρας, βεβαιούντας τῶν λεγομένων (44) τὴν διδασκίαν· καὶ μετέπειτα, καὶ τῶν ἀποστόλων τὴν διδασκίαν, μᾶλλον δὲ προφητείαν, πῶς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης σαλπίζουσι τῆς συντελείας τὴν ἡμέραν. Ἐπειδὴ οὖν καὶ (45) οὗτοι τὰ μήπω γενησόμενα προὔδειξεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀναφανῆναι πονηρῶν ἀνθρώπων σχαιωρίζαν. καὶ κακοβουλῶν ἀνεφάνησαν (46), φέρε οὖν, τὸν προφήτην Ἰσαΐαν ὡς πρῶτον μάρτυρα μέσον εισαγάγωμεν, περὶ τῶν χρόνων τῆς συντελείας ἡμῖν ἐκδιδάσκοντα. Τί οὖν φησὶν; Ἡ γῆ ὑμῶν ἐρημος, αἱ πόλεις ὑμῶν κενώσονται· τὴν χώραν ὑμῶν ἐνώπιον ὑμῶν ἀλλότριοι κατεσθλοῦσιν· ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὡς σκηπὴ ἐν ἀμπελώνι, καὶ ὡς σκωροφυλάκιον ἐν σικκηλάτῳ (47), ὡς πόλις πολιτοκοιμένη. Εἶδες τοῦ προφήτου, ἀγαπητὲ, τὴν ἐκλαμψίν, ἣν περὶ πόσων γενεῶν τὸν καιρὸν (48) προσθέτισεν. Οὐ γὰρ περὶ τῶν Ἰουδαίων τοῦτον τὸν λόγον προὔτειρηνεν, οὐδὲ περὶ τῆς Σιών τῆς πόλεως, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἐκκλησίας (49). Σιών γὰρ τὴν ἐξ ἔθνων προσαχθεῖσαν νόμφην πάντες οἱ προφῆται ἐδήλωσαν (50).

IV. Διὸ καὶ πρὸς δεύτερον μάρτυρα τὸν λόγον ὑφαπλώσωμεν. Ποῖον δὲ τοῦτον; Ἄκουσον καὶ τοῦ Ὡσηε τοιαῦτα φωνούντος μεγαλοφώνως· Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις, ἐπάξει Κύριος ἀνεμος καὶ σπένος ἐκ τῆς ἐρήμου ἐπ' αὐτοὺς, καὶ ἀναξηρανεῖ τὰς φλέβας αὐτῶν· καὶ ἐξηρανώσει τὰς πηγὰς αὐτῶν· καὶ πάντα τὰ σκευὴ τὰ ἐπιθυμητὰ ἀφανισθήσονται, ὅτι ἀντέστησαν (51) πρὸς τὸν Θεόν, ἐν βομφαλῇ πεσοῦνται, καὶ αἱ ἐν γαστρὶ αὐτῶν ἔχουσαι, διωθθήσονται. Τίς γὰρ ἄλλος (52) ἀνεμος· καύσιονος ἐκ τῆς ἐρήμου, ἀλλ' ἢ ὁ Ἀντίχριστος ὁ μέλων ἀφανίσαι (53) καὶ ἀναξηρανεῖ (54) τὰς φλέβας τῶν ὑδάτων, καὶ τοὺς καρποὺς (55) τῶν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι. Διὸ καὶ ἀφανίσει

V. Ὅρα (56) συμφωνίαν προφήτου πρὸς προφήτην· μάτε καὶ ἕτερον τὰ ὅμοια διαλεγόμενον. Ἀμῶς γὰρ τὰ αὐτὰ συμφώνως προεφήτευσεν· Τὰδε λέγει Κύριος· Διὰ τοῦτο ἀνθ' ὑμῶν κατηγονδύλαστε (57) πτωχόν, καὶ δῶρα ἐκλεκτὰ ἐδέξασθε παρ' αὐτοῦ· οἰκοὺς γὰρ (58) φκοδορήσατε, καὶ οὐ μὴ κατοικήσητε ἐν αὐτοῖς. Ἀμπελώνας ἐπιθυμητοὺς ἐρυτεύσατε, καὶ εὐ μὴ πίητε τὸν οἶνον αὐτῶν, ὅτι ἐγγὺ (59) πολλὰς ἀσθείας· καταπατοῦντες τὸ δικαίον, λαμβάνοντες ἀντάλλαγμα (60), καὶ πένθητας ἐν πόλιν ἐκκλινοντες. Διὰ τοῦτο ὁ συνών

⁴³ Isa. 1, 7. ⁴⁴ Ose. xiii, 15. ⁴⁵ Ose. xiv, 4. ⁴⁶ Amos. v, 11, 12, 13.

(44) Τῶν λόγων, B.

(45) Ms. B., καὶ γὰρ καί.

(46) Id., ἐνεφάνησαν.

(47) Σικκηράτῳ, B.

(48) Ms. B., πρὸ τσοσούτων γενεῶν τῶν ἡμερῶν.

(49) Id., περὶ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας.

(50) Προεδήλωσαν, B.

(51) Verba ὅτι ἀντέστησαν, usque ad πεσοῦνται, in B. absunt.

(52) Alius Pici codex, ὅτι γὰρ ἄλλο, vitiose.

(53) Ἀναφανῆναι, B.

(54) Id., Ἀναξηρανεῖ.

(55) Id., minus emendate: οἱ καρποὶ τῶν δένδρων ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, ὅτι ἐπεθύμησαν τὰ ἔργα αὐτοῦ οἱ ἄνθρωποι· διὸ καὶ ἐφανίσαι, etc.

(56) Ms. B., ὄρας συμφωνίαν προφήτου· μάτε οὖν καὶ ἕτερον τὰ ὅμοια διαλεγόμενον.

(57) Leg. κατεγονδύλαστε, ex vulgatis codd. τῶν Ὁ.

(58) Alter Pici codex omittit γὰρ.

(59) Ms. B., ἐγγὺν πολλὰς ἀσθείας ὑμῶν καταπατοῦντων.

(60) Id. ἀντάλλαγμα.

ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ σιωπήσεται, οἷ καιρὸς πορη- A
 ρός ἐστὶ. Μάθε, ἀγαπητέ, τῶν τότε ἀνθρώπων τὴν
 πονηρίαν, πῶς καθαρπάξουσιν οἰκίας καὶ ἀγρούς,
 καὶ οἷ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου (61) αἰρόντες· ὅταν
 γὰρ ταῦτα γένηται, ἵνα ἴδῃς οἷ τέλος ἐστὶ. Διὸ (62)
 ἔγνωσ τὴν σοφίαν τοῦ προφήτου, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν
 τὴν μέλλουσαν ἔσεσθαι ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκεῖναις. Καὶ
 πάντες οἷ προφήται, ὡς προεῖπομεν, ὡς τὰ ἀρχαῖα
 ἐνεφάνησαν (63), οὕτως καὶ τὰ ἐν τοῖς ὑστέροις και-
 ροῖς γενήσεσθαι μέλλοντα διαπρυσίως (64) ἐθέσπισαν.

VI. Ἄλλ' ἵνα μὴ τὸν λόγον ἀπάντων τῶν προ-
 φητῶν τοῖς ῥήμασιν (65) ἀναλώσωμεν, ἐνδὸς μνησθέν-
 τες, ἐπὶ τὸ προκαίμενον ἐπανέλθωμεν. Τί δὲ καὶ Μι-
 χαῖας προαγορεύει; Τάδε λέγει Κύριος, ἐπὶ τοῖς
 προφήταις τοῖς πλανῶντας τὴν λαὸν μου, τοῖς
 δάκρυοις ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, καὶ κηρύσσον-
 τας ἐκ' αὐτῶν εἰρήνην· καὶ εἰ οὐκ ἐδόθη (66)
 εἰς τὸ στόμα αὐτῶν, ἤγισσαν (67) ἐκ' αὐτῶν πό-
 λεμον. Διὸ τοῦτο ῥῆξ ὑμῖν ἔσται ἐξ ὁράσεως, καὶ
 σκοτία ὑμῖν ἔσται ἐκ μαρτυρίας. Καὶ δύσεται ὁ
 ἥλιος ἐπὶ τοῖς προφήταις, καὶ συσκοτάσει (68) ἐκ'
 αὐτοῖς ἡ ἡμέρα. Καὶ κατασχυνθήσονται οἷ ὁρῶν-
 τες τὰ ἐνύκνια, καὶ καταγλασθήσονται οἷ μάρ-
 τυρις. Ταῦτα προεῖσομεν, ἵνα γνῶτε τὴν ἐκ'
 ἰσχυρῶν γενησομένην (69) ὁδὴν καὶ ταραχὴν, καὶ
 πάντων ἀνθρώπων τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀναστρο-
 φὴν (70) καὶ φθόνον, καὶ μῖσος, καὶ ἔριν, τὴν τῶν
 ποιμένων ἐπὶ τῶν προβάτων ἀμέλειαν, καὶ τοῦ λαοῦ
 πρὸς τοὺς ἱερεῖς ἀνυπότακτον διάθεσιν (71).

VII. Διὸ πάντες τῷ ἰδίῳ θελήματι ἐμπεριπατή-
 θουσι. Καὶ τὰ τέκνα τοῖς γονεῦσιν ἐπιβαλοῦνται χει- C
 ρας· γυνὴ τὸν ἴδιον ἀνδρα παραδώσει εἰς θάνατον,
 καὶ ἀνὴρ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐπὶ κριτήριον ἔξει ὡς
 ὑπεύθυνον· δεσπόσει εἰς τοὺς δούλους ἀπάνθρωποι
 ἀδελφίσονται (72) καὶ δοῦλοι πρὸς τοὺς δεσπότας
 ἀνυπότακτον διάθεσιν περιβαλοῦνται· πρεσβυτέρου
 παλιὰν οὐδὲς αἰδεσθήσεται, καὶ νεωτέρου κάλλος οὐ-
 δεῖς οἰκτερήσεται (73)· οἷ ναοὶ τοῦ Θεοῦ ὡς οἰκοί
 ἔσονται, καὶ καταστροφὰ τῶν ἐκκλησιῶν πανταχοῦ
 γενήσονται· αἷ Γραφαὶ καταφρονηθήσονται, καὶ τοῦ
 ἔχθρου τὰ ἄσημα (74) πανταχοῦ ἐξέσους. Πορνεῖαι,
 καὶ μοιχεῖαι, καὶ ἐπιπορνεῖαι (75), τὴν γῆν πληρώσουσι,
 φαρμακείαι καὶ ἐπαιδεῖαι, καὶ μαντεῖαι ὀπίσω τούτων
 σφοδρῶς καὶ προθύμως ἐξακολουθήσουσι. Καὶ καθ-
 ὧλου ὑπὸ τῶν δοκούντων εἶναι Χριστιανοὶ (76), τότε
 ἐγερθήσονται (77) ψευδοπροφῆται, ψευδαπόστολοι,

dilecte, improbitatem hominum illius memoriae, ut
 justum diripiant, domos et agros, et ipsam justi-
 tiam auferant a justo : ut scias tum finem adesse,
 quando hæc fient. At perspecta tibi est prophetæ sa-
 pientia ac revelatio futura temporibus illis. Quin
 prophetæ omnes, quemadmodum prædiximus, ut
 vetera patefecerunt, sic posterioribus eventura tem-
 poribus clare vaticinati sunt.

VI. Sed ne recensendis omnium prophetarum
 verbis orationem consumamus, ubi unius mentio-
 nem fecerimus, ad propositum revertamur. Quid
 porro Michæas quoque prædicit? Hæc dicit Domi-
 nus super prophetas qui seducunt populum meum,
 qui mordent dentibus suis, et prædicant ei pacem; et
 si nihil datum fuerit in os eorum, sanctificant super
 eum bellum. Propterea nox erit vobis pro visione, et
 tenebræ vobis erunt pro divinatione. Et occidet sol
 super prophetas, et obtenebrabitur super eos dies. Et
 confundentur qui vident somnia, et deridebuntur
 vates ⁴⁷. Hæc prænarra vimus, ut intelligatis cru-
 ciatum et perturbationem extremis futuram tem-
 poribus, omniumque hominum inter se vivendi con-
 suetudinem, invidiam, odium, contentionem; pa-
 storum in ovibus negligentiam, populi erga sacer-
 dotes animum immorigerum.

VII. Ita omnes suo arbitrato vivent. Filii manus
 injicient in parentes, uxor virum suum tradet in
 mortem; vir uxorem suam, ut ream, trahet in ju-
 dicialium, domini in servos suos erunt inhumani,
 servi in dominos animum gerent inobedientem,
 senis canitiem nemo reverebitur, juvenilis formæ
 nemo miserebitur, templa divina domorum instar
 erunt, locis omnibus eversionses fient ecclesiarum,
 Scripturæ contemnentur, hostis illius cantica ubique
 decantabunt. Post hæc supra, adulteriâ, perjuria,
 implebunt terram; incantationes, divinationes magno
 impetu studioque sequentur. In summa, ex his qui
 Christiani videntur, tunc exurgent falsi prophetæ
 falsique apostoli, homines impostores, corruptores,
 malefici, mentientes alius in alium, adulteri, stupra-
 tores, rapaces, avari, perjuri, detractores, se invicem
 odio habentes. Pastores fient quasi lupi, sacerdotes

⁴⁷ Mich. iii, 5, 6, 7.

(61) Ἐκ τοῦ δικαίου, B.

(62) Ibid. deest διὸ.

(63) Προεῖπον, B.

(64) Id., διαπρυσίως, sed editorum codd. lectio recte se habet.

(65) Rectius in ms. E., λόγον ἀπάντων τοῖς τῶν προφητῶν ῥήμασιν.

(66) Ms. B., καὶ οὐκ ἐδόθη.

(67) Leg. ἤγισσαν, vel potius, ut in B., ἤγγισαν. Sed in eodem ms. male, ἐπ' αὐτῶν, et mox ἀγορά-
 σεως pro ἰράσεως.

(68) Σκοτάσει, B.

(69) Alter Pici codex, γενομένην, sed B., ἰσομέ-
 νην.

(70) Pro verbis τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀναστροφὴν, in B. est διαστροφὴν καὶ φθοράν.

(71) Eodem in codice, pro verbis ἀνυπότακτον διά-
 θεσιν, legitur ἀταξίαν. Καὶ γονεῖς τὰ τέκνα μιτή-
 σουσι, καὶ τέκνα τοῖς γονεῦσιν ἐπιβάλλονται χει-
 ρας.

(72) B., πρὸς τοὺς δούλους ἀπάνθρωπιαν κτήσου-
 ται. Ita et alter Pici codex.

(73) Οἰκτερήσει, B.

(74) Falsa ac pernicioσα dogmata. Infra, cap. 45,
 pro ἔχθρου, in B., est Διαβόλου.

(75) Verba τὴν γῆν πληρώσουσι, φαρμακείαι sup-
 plevi ex B.

(76) Χριστιανῶν, id.

(77) Ἔσονται, B., et alter Pici codex.

mendacium diligent, monachi expetent quæ sunt mundi, divites animum expertem misericordiæ induent, pauperi non succurrent principes, potentes miserationes abjicient, iudices justum auferent ex justo, muneribusque excæcati injustitiam probabant.

VIII. Quid narro quæ fient ab hominibus, cum ipsa etiam elementa ordinem suum sint negatura? Terræ motus erunt per omnes civitates, pestilentia per omnes regiones, tonitrua sine modo, horrenda fulgura, quæ domos agrosque exurent; procellæ ventorum, quæ terram ac mare sine modo perturbabunt; terræ sterilitates, sonitus maris, intolerabilis commotio ob interitum tam animarum quam hominum; signa in sole, signa in luna, siderum de via deflexiones, angustia gentium, aeris intemperies, grandinis emissiones super faciem terræ; hiemes inordinatæ, glacies sui dissimilis, ardores qui sedari nequeant, repentina fulmina, insperata incendia; et, ut semel dicam, gemitus et planctus universæ terræ consolatione carentis. Ex quo enim abundaverit iniquitas, refrigeret charitas multorum ⁸⁰. Propterea, Dominus universi horum omnium fluctuationem et confusionem clamat per Evangelium, dicens: Videte, ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes: Quia ego sum, et tempus appropinquavit. Ne seducamini igitur post eos. Cum autem audieritis bella et dissensiones, nolite terreri. Oportet enim primum hæc fieri: sed non statim finis ⁸¹. Videamus verba Salvatoris, quemadmodum ad nos semper confirmandos præceperit: Videte, ne seducamini. Multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum.

IX. Nam posteaquam ipse assumptus est ad Patrem, surrexerunt quidam dicentes: Ego sum Christus, ut Simon Magus, et reliqui, quorum nomina referre non est hujus temporis. Quare extremo etiam die consummationis exurgere denuo debent pseudochristi viri qui dicant: Ego sum Christus; et seducant complures. Plerique homines cursitabant ab oriente ad occidentem usque, et ab aquilone usque ad mare, dicentes: Ubi hic Christus? Ubi illic Christus? Sed qui vana sapientia præditi, nec diligenter legant Scripturas, nec recta sentiant; nomen quærent quod invenire non poterunt. Oportet enim primum

⁸⁰ Matth. xxiv, 12. ⁸¹ Luc. xxi, 8, 9.

(78) Verba ἀλλήλους μισούντες, et mox, οι ιερείς τὸ ψεῦδος ἀσπάζονται, supplevi ex B.

(79) Hæc de monachis ævo S. Hippolyti non conveniunt.

(80) Ita recte B. pro ἀπὸ ἀνθρώπων. Ibidem sequitur: καὶ τὰ στοιχεῖα τὴν ἰδίαν τάξιν ἀρνήσονται. Verba inde κατὰ πᾶσαν πόλιν λοιμοὶ quæ in editis aberant, ex eodem cod. supplevi.

(81) Ita recte B. pro ἄνεμοι quod erat in editis. Mox enim sequuntur verba καταγίγες ἀνέμων, quæ in illo codice exstant statim post ἀστραπαί.

(82) In B. est ἀδιάφοροι, quod magis placet, no-

γόντες ἄνθρωποι, φοροποιοί, κακοποιοί, ψευδόμενοι κατ' ἀλλήλων, μοιχοί, πόρνοι, ἕρπαγες, πλεονέκται, ἐπιόρκοι, κατάλαλοι, ἀλλήλους μισούντες (78). Οι ποιμένες ὡς λύκοι γενήσονται· οι ἱερεῖς τὸ ψεῦδος ἀσπάζονται· οι μοναχοί (79) τὰ τοῦ κόσμου πῶθησονται· οι πλούσιοι ἀσπλαχνίαν ἐνδύσονται· οι ἀρχόντες πτωχῶ οὐ βοηθήσουσιν, οι δυνάστηαι οἰκτιρισμοὺς ἀποβαλοῦνται· οι κριταὶ τὸ δίκαιον ἐκ τοῦ δικαίου ἀρῶσιν, καὶ τοῖς ὑπόλοιποις ἐκτυφλοῦμενοι, ἀδικίαν ἐπισπάζονται.

VIII. Καὶ τί λέγω περὶ ἀνθρώπων (80), ὅπου καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὴν οἰκίαν τάξιν ἀρνήσονται· σεισμοὶ κατὰ πᾶσαν πόλιν, λοιμοὶ ἐπὶ πᾶσαν χώραν, βρονταὶ ἀμετροί (81) καὶ φοβεραὶ ἀστραπαί, οἰκὸς καὶ ἀγροὺς κατακαίουσαι· καταγίγες ἀνέμων, τῆς γῆς καὶ τῆς θάλασσης ἀμέτρως ἐκταράσσουσαι, τῆς γῆς ἀκαρπία, θαλάσσης ἤχος, καὶ σάλας ἀφόρητος ἀπὸ ψυχῶν καὶ ἀπωλείας ἀνθρώπων· σημεῖα ἐν ἡλίῳ, σημεῖα ἐν σελήνῃ, ἀστρῶν παρατροπαί, συνοχαὶ ἐθνῶν, ἀέρων ἀκρασταί, χαλάζης βολίδες ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς, χεϊμῶνος ἀταξία, παγετοὶ διάφοροι (82), καύσιονες ἀπαρμύθητοι, κεραυνοὶ ἐφ' οὐρανῷ, ἐμπρησμοὶ ἀδόκητοι, καὶ ἀπαξιαπλῶς πάσης τῆς γῆς θρῆνος καὶ κοπετὸς, παραμυθίαν μὴ ἔχουσης. Ἐκ γὰρ τοῦ πληθυνθῆναι τὴν ἀμαρτίαν (83), ψυγῆσεται ἡ ἀγάπη τῶν κολλῶν. Διὰ τούτων ἀπάντων τὴν ζάλην, τὴν ἀταξίαν, ὁ Κύριος τοῦ παντός, διὰ τοῦ Εὐαγγελίου βοᾷ λέγων· Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε· πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου λέγοντες ὅτι, Ἐγὼ εἰμι, καὶ ὁ καιρὸς ἤγγικε. Μὴ οὖν πλανηθῆτε ὁλοσω ἀντῶν. Ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκαταστασίας, μὴ πτοηθῆτε (84). Δεῖ γὰρ ταῦτα γενέσθαι πρῶτον, ἀλλ' οὐκ εὐθὺς (85) τὸ τέλος. Μάθωμεν τοῦ σωτήρος τὸν λόγον, πῶς διὰ παντός ἀσφαλίζων ἡμᾶς παρήγγειλε (86). Βλέπετε μὴ πλανηθῆτε. Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου λέγοντες, ὅτι, Ἐγὼ εἰμι.

IX. Καὶ γὰρ μετὰ τὸ ἀναληφθῆναι αὐτὸν πρὸς τὸν Πατέρα, ἀνέστησαν τινες λέγοντες, Ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός, καθὼς Σίμων ὁ Μάγος, καὶ οἱ λοιποὶ, ὧν οὐκ ἐστὶ καιρὸς ἀρετῆς τὰ ὀνόματα μνημονεύσαι. Διὸ καὶ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῆς συντελείας, δεῖ πάλιν ἀναστῆναι (87) ψευδοχρίστους ἄνδρας λέγοντας, Ὅτι ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός· καὶ πολλοὺς πλανήσουσι. Καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων δραμοῦσιν ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν, καὶ ἀπὸ βορρᾶ ἕως θαλάσσης, λέγοντες· Ποῦ ὧδε ὁ Χριστός; Ποῦ ἐκεῖ ὁ Χριστός; Ἀλλὰ μάταιον φρόνημα κεκτημένοι, καὶ τὰς Γραφὰς ἐμμελῶς οὐκ ἀναγινώσκοντες, οὐκ ὀρθὰ φρονούντες (88),

tatque glacies æterno frigore compactas, quæ non iterum facile solvuntur.

(83) Idem ms., ἔχων. Ἐν γὰρ τῷ πληθυνθῆναι ἀνομιάν.

(84) Verba ὅταν δὲ usque ad πτοηθῆτε in B. desiderantur.

(85) Id., εὐθὺς, et mox μάθε pro μάθωμεν.

(86) Id., ἀσφαλίζεται ἡμᾶς καὶ παραγγέλλει λέγων.

(87) Δεῖ οὖν ἐν τ. ε. η. τ. σ. πάλιν ἀναστῆναι, B.

(88) Ὅρθοφρονούντες, B.

ζητήσουσιν ἄνομα, ὅπερ εὐρεῖν οὐ δύνησονται. Δεῖ γάρ πρῶτον ταῦτα γενέσθαι, καὶ οὕτως ὀφθῆναι τὸν υἱὸν τῆς ἀποκαλείας, ἧγουν τὸν διάβολον.

X. Καὶ οἱ θεηγόροι (89) ἀπόστολοι βεβαιοῦντες τὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίαν (90), ἕκαστος αὐτῶν ὑπέδειξε τῶν ἐναγῶν καὶ φοροποιῶν ἐνθρώπων τὴν ἀνάδειξιν τούτων (91), καὶ ἐκήρυξαν ἀναφανδὸν τὰς τούτων (92) ἀθεμίτους πράξεις. Πρῶτος ὁ Πέτρος ἡ πέτρα τῆς πίστεως, ὃν ἐμακάρισε Χριστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν, ὃ διδάσκαλος τῆς Ἐκκλησίας, ὃ πρῶτος μαθητῆς, ὃ τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας ἔχων, ἔδωκεν ἡμᾶς λέγων· Τοῦτο πρῶτον γινώσκατε, τέκνον (93), ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἔμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν (94) πορευόμενοι. Καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, οἵτινες παρεσάξουσιν αἰρέσεις ἀποκαλείας. Μετὰ τούτων συνυδὰ Ἰωάννης ὁ θεολόγος καὶ ἡγαπημένον τοῦ Χριστοῦ βοᾷ· Φανερά ἐστι τὰ τέκνα τοῦ διαβόλου, καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γητόρασιν· ἀλλὰ μὴ πλανηθῆτε ἀπὸ αὐτῶν. Μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφήται ἐληλύθασιν (95) εἰς τὸν κόσμον. Εἶτα ὁ Ἰούδας Ἰακώβου τὰ ὅμοια τούτων λέγει· Ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἔσονται ἔμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶν ἀσεβειῶν. Οὗτοι εἰσὶν οἱ ἀπόβωδες ἑαυτοῦς (96) ποιμαίνοντες. Ἔγνωσ τῶν θεολόγων (97) καὶ ἀποστόλων τὴν συμφωνίαν καὶ ὁμόνοιαν τῆς διδαχῆς αὐτῶν.

XI. Ἄκουε λοιπὸν καὶ Παύλου λέγοντος παρρησίᾳ (98), πῶς τούτους φανερώς ἀποκαλύπτει· Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν. Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης. Βλέπετε πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, ὅτι αἱ ἡμέραι πορηραὶ εἰσι. Λοιπὸν τίς ἔξει ἀπολογία, ἀκούων ταῦτα ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, παρὰ τε τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, καὶ οὐ φροντίζει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὸν καιρὸν τῆς συντελείας, καὶ τὴν ὥραν ἐκεῖνην τὴν μέλλουσαν ἢ μέλλομεν (99) παρίστασθαι ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ;

XII. Ἀλλὰ τῆς συντελείας τοῦ λόγου πέρας δώσαντες (1) τρέφομεν τὴν διήγησιν ἐπὶ τὰ ἀκολουθῶν ἡμῖν μέλλοντα (2) ῥηθήσεσθαι. Παράγω (3) δὲ εἰς μέσον ἀξιόπιστον μάρτυρα, τὸν προφήτην Δανιήλ, ὃς τὸ ἐνύπνιον τοῦ Ναβουχοδονόσορ διέλυσε, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν βασιλείων ἕως τῆς συντελείας, ὑπέδειξεν (4) ἀπαράτρωτον ὄδον τοῖς ὀδεύται θέλουσι, τῆς

⁸⁹ II Pet. iii, 3; ii, 1. ⁹⁰ I Joan. iii, 10. ⁹¹ I Joan. ii, 18. ⁹² Luc. xxi, 8. ⁹³ I Joan. iv, 1. ⁹⁴ Jud. v, 18, 19. ⁹⁵ Phil. iii, 2; Coloss. ii, 8; Ephes. v, 15, 16.

(89) Ὅθεν καὶ οἱ θεολόγοι, id.

(90) Μαρτυρίαν, B.

(91) Id., τὸν ἐναγῆ καὶ φοροποιῶν διάβολον.

(92) Id., τούτου.

(93) In B, verba τοῦτο πρῶτον γινώσκατε, τέκνον, desiderantur. Mox ibidem legitur: ἔμπαῖκται καὶ ἐν ὑμῖν.

(94) In altero Pici codice dicitur αὐτῶν.

(95) Εἰσαληλύθασιν, B.

(96) Apud S. Judam est: οἱ ἀποδιορίζοντες ἑαυτοῦς.

X. Quin et diviniloqui apostoli, qui confirmant adventum Domini nostri Jesu Christi, sigillatim innuerunt istorum detestandorum ac exitialium hominum demonstrationem, ac palam prædicarunt nefarias illorum actiones. Princeps Petrus, fidei petra, quem beatum judicavit Christus Deus noster, ille doctor Ecclesiæ, ille primus discipulorum, ille qui regni claves habet, docuit nos dicens: *Hoc primum scitote, filii, quod venient in extremis diebus illusores, secundum suas ipsorum concupiscentias ambulantes. Et erunt in vobis falsi doctores, qui introducent seclis perditionis*⁸⁹. Secundum hunc consonat Joannes theologus dilectus Christi, clamatque: *Manifesti sunt filii diaboli*⁹⁰, et nunc Antichristi multi facti sunt⁹¹; verum ne seducamini post eos⁹². Nolite omni spiritui credere: quia multi pseudoprophetae exierunt in mundum⁹³. Deinde etiam Judas Jacobi frater his similia dicit: *In novissimis temporibus erunt illusores, secundum sua desideria ambulantes in impietatibus. Hi sunt qui sine metu seipso pascunt*⁹⁴. Perspexisti theologorum et apostolorum consensum ac doctrinæ illorum concordiam.

XI. Deinceps Paulum etiam audias, libere loquentem, quam aperte hosce revclat: *Videte malos operarios, videte concisionem. Videte, ne quis vos deprædetur per philosophiam et inanem fallaciam. Videte quomodo caute ambuletis, quoniam dies mali sunt*⁹⁵. Ecquis igitur habebit excusationem, qui hæc audiat in Ecclesia a prophetis, ab apostolis, atque ab ipso Domino: nec sollicitus erit de anima sua, ac tempore consummationis et hora illa, qua sisti debemus ad tribunal Christi?

XII. Sed narrationem hujus de consummatione orationis cœvertamus ad ea quæ sequuntur nobis dicenda. In medium vero produco testem fide dignum Daniele prophetam, qui somnium Nabuchodonosor dissolvit, atque ab initio regnorum usque ad consummationem, viam indeclinabilem sequi volentibus, declarationem veritatis demon-

(97) Ποιοῦντες. Ἔγνωτε, ἀγαπητοί, τῶν θεολόγων, B.

(98) Παύλου παρρησίαν, id.

(99) Ita ms. B. pro ὥραν ἐκεῖνην ἣν μέλλομεν.

(1) Verba πέρας δώσαντες suppleni ex B. In eodem est τὸν λόγον pro τοῦ λόγου.

(2) Ita rectius B. pro ἀκόλουθα ὡς.

(3) Id., παραγαγῶ.

(4) Ὑποδείξαντα alter Pici ms. Sic et B. in quo etiam ἀπαράτρωτον.

stravit. Quid enim propheta? clare regi Nabuchodonosor prænuntiavit: Videbas, o rex, et ecce statua ingens stabat in conspectu tuo: cujus caput erat ex auro, brachia ejus et humeri argentei, venter et femora ex ære, tibie ferreae; pedum autem pars erat ferrea, pars testacea. Contemplabaris ergo donec abocissus est lapis sine manibus, qui percussit imaginis pedes ferreos ac testaceos, et tandem comminuit. Tumque simul comminuta sunt, testa, ferrum, æs, argentum, et aurum: et facta quasi pulvis a facie turbidinis ætivi. Lapis autem qui percussit imaginem, crevit in montem magnum, et replevit universam terram⁶⁶.

νικητὸς ἀπὸ ἄλωρος θερμῆς, καὶ ὁ λίθος ὁ πυτᾶξας τὴν εἰκόνα, ἐγένετο εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν.

XIII. Conjungentes ergo his visiones Danielis amborum unam faciemus expositionem, demonstrantes vera fuisse a Daniele visa, et consentanea iis quæ Nabuchodonosor quoque præviderat. In hunc enim modum ait propheta: Ego Daniel videbam, et ecce quatuor venti cæli pugnabant in mari magno: et quatuor bestie grandes ascendeabant de mari, inter se diversæ. Prima bestia quasi leona, et ejus alæ velut aquilæ. Aspiciebam donec evulsa sunt alæ ejus, et sublata est a terra, et super pedes hominis stetit, et cor hominis datum est ei. Et ecce bestia secunda similis urso in parte stetit, et tres ordines in ore ejus, in medio dentium ejus; et sic dicebant ei: Surge, comede carnes plurimas. Post hoc aspiciebam, et ecce bestia tertia veluti pardus, et huic erant avis alæ quatuor super se; capita quatuor erant bestie. Post hoc aspiciebam, et ecce quarta bestia terribilis atque mirabilis, et fortis supra modum; cujus dentes erant ferrei, et ungues ænei; edebat et comminabat, et reliqua pedibus suis conculcabat. Et hæc valde discrepabat ab omnibus bestiis præcedentibus eam, et habebat cornua decem. Considerabam cornua ejus; et ecce cornu parvum crevit in medio eorum. Et tria de cornibus primis evulsa sunt a facie ejus. Et ecce oculi hominis erant in cornu isto, et os loquens ingentia⁶⁷.

πάντα τὰ θηρία τὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ. Καὶ κέρατα δέκα αὐτῶ. Προσενδύον τοῖς κέρασιν αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ (13) μικρὸν κέρας ἀνέβη ἐν μέσῳ αὐτῶν, καὶ τρία κέρατα ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἐξεφρίδωθη ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ ὀφθαλμοὶ ὡσεὶ ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα.

XIV. Cum igitur hæc videantur omnibus intellecta difficilia, quæ mystice dicta sunt a propheta, nullum eorum celabimus eos qui mente sunt sana

⁶⁶ Dan. ii, 31-38. ⁶⁷ Dan. vii, 2-8.

(5) In B. vox ἀριδῆλως desideratur.

(6) Al., μέρος μὲν τι.

(7) Alter Pici codex, ποιησάμεθα ἐπιδεικνύς, nempe propheta. Ita et B.

(8) Τῷ προφήτῃ ὠραθέντα, B.

(9) Ἐξέτεινε, B. Sed ἐξετίλη legitur etiam infra, licet ibi quoque idem ms. ἐξέτεινε habet. Sed præferenda altera lectio ut quæ sensui magis congruit.

(10) Alter Pici codex, τέσσαρας κεφαλὰς τοῦ θηρίου. Ita et B. in quo etiam est, πτερὰ τέσσαρα

ἀλιθελᾶς τὴν δῆλωσιν. Τί γὰρ φησιν ὁ προφήτης; ἀριδῆλως (5) πρὸς τὸν Ναβουχοδονόσορ προφηγγεῖλεν· Ἐθεώρεις, ὦ βασιλεῦ, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μεγάλη ἐστῶσα πρὸ προσώπου σου, ἧς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ, οἱ βραχίονες αὐτῆς καὶ οἱ ὦμοι ἀργυροί, ἡ κοιλία καὶ οἱ μηροὶ χαλκοί, αἱ κνήμαι σιδηραί, οἱ πόδες μὲν μέρος τι (6) σιδηροῦν, καὶ μέρος τι ὀστράκινον. Ἐθεώρεις ἕως οὗ ἀπετμήθη λίθος ἄνευ χειρὸς, καὶ ἐπάταξεν τὴν εἰκόνα ἐπὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροῦς καὶ ὀστράκινους, καὶ ἐλέπτυνεν εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθησαν εἰσάπαξ, τὸ ὀστράκον, καὶ ὁ σίδηρος, καὶ ὁ χαλκός, ὁ ἀργυρός καὶ ὁ χρυσός· καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ κο-

XIII. Διὸ συνάψαντες τούτοις, καὶ τὰς τοῦ δανιὴλ ὁράσεις, μίαν ἐν ἀμφοτέροις τὴν διήγησιν ποιησάμεθα (7) ἐπιδεικνύον τὰς πᾶς σύμφωναν καὶ ἀληθῆ ἦσαν τοῦ προφήτου τὰ ὁραθέντα (8), ἅπερ καὶ ὁ Ναβουχοδονόσορ προεώρακε· λέγει γὰρ οὕτως ὁ προφήτης· Ἐγὼ δανιὴλ θεωροῦν, καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες οἱ ἀνεμοὶ τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεγάλην· καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον θηρίον ὡσεὶ λέαινα, καὶ πτερὰ αὐτῆς ὡς ἀετοῦ. Ἐθεωροῦν, ἕως οὗ ἐξετίλη (9) τὰ πτερὰ αὐτῆς, καὶ ἐξέφθη ἀπὸ τῆς γῆς καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῷ. Καὶ ἰδοὺ θηρίον δεύτερον, ὅμοιον ἄρκτῳ καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη, καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀπὸ μέσση τῶν ὀδόντων αὐτῆς· καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ· Ἀνάστηθι, φάγῃς σάρκα πολλὰς· ὁπίσω αὐτοῦ ἔθεωροῦν, καὶ ἰδοὺ θηρίον τρίτον, ὡσεὶ πάρδαλις, καὶ αὐτῇ πτερὰ τέσσαρα κετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς· τέσσαρες κεφαλὰι τῷ θηρίῳ (10). Ὀπίσω τούτου ἔθεωροῦν, καὶ ἰδοὺ τέταρτον θηρίον φοβερόν καὶ ἐκθαμβόν, καὶ ἰσχυρόν περισσῶς· οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ μεγάλοι (11), καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοί, ἔσθιον καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάτην καὶ αὐτὸ διαφέρον (12) περισσῶς κατὰ

XIV. Ἐπεὶ οὖν δυσνόητα πᾶσι δοκᾷ ταῦτα τὰ μυστικῶς εἰρημένα παρὰ τοῦ προφήτου, οὐδὲν τούτων ἀποκρύψωμεν τοῖς ὑγιῆ τὸν νοῦν κεκτημένοις (14).

ὑπεράνωθεν αὐτῆς.

(11) Vox μεγάλοι in utroque Pici codice deest. Quæ autem mox sequuntur verba, καὶ οἱ ὄνυχες αὐτοῦ χαλκοί, nec codices Bibliorum Græcorum habent, nec Hebraici agnoscunt.

(12) Διέφερε, B.

(13) Id., καὶ κέρατα δέκα ἐπιδύον ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ, etc.

(14) Οὐδὲν ἀποκρύψωμεν τούτων πρὸς ἐπίγνωσιν τοῖς γε νοῦν κεκτημένοις. B.

Τὸ πρῶτον θηρίον εἶπὼν ὁ Δανιὴλ, ἤγουν τὴν λέαν-
σαν, τὴν ἐκ τῆς θαλάσσης ἀναβαίνουσαν, τὴν τῶν
Βαβυλωνίων γεγενημένην βασιλείαν ἐν τῷ κόσμῳ ση-
μαίνει, ταύτην οὖσαν τῆς εἰκόνος τὴν χρυστῆν (15)
κεφαλὴν. Τὸ δὲ λέγειν, *περὰ αὐτῆς ὡς ἀετοῦ*, ὅτι
ὁψώθη ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ, καὶ κατὰ τοῦ
Θεοῦ ἐπήρθη. Εἶτα φησὶν, *ἐξετίλη* (16) *τὰ περὰ*
αὐτῆς, ὅτι καθηρέθη αὐτοῦ ἡ δόξα· ἐδιώχθη γὰρ ἐκ
τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Τὸ δὲ εἰπεῖν, *καρδία ἀνθρώ-
που ἐδόθη αὐτῷ, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη*,
ὅτι μετενόησεν, ἐπιγνούς ἑαυτὸν, ὅτι ἀνθρωπῶς ἐστὶ,
καὶ ἔδωκε δόξαν τῷ Θεῷ. Ἰδοὺ ἀπέδειξα τοῦ πρώτου
θηρίου τὴν ὁμοίωσιν.

XV. Μετὰ οὖν τὴν λέανιν δεῦτερον ὄρα θηρίον ὁ
προφήτης, ὅμοιον ἄρκτω, ὅπερ ἦσαν Πέρσαι· μετὰ
γὰρ Βαβυλωνίους Πέρσαι ἐκράτησαν. Τὸ δὲ λέγειν, **B**
τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἐθεώρουν, τρία
ἔθνη ἔδειξε, Πέρτας, Μήδους, καὶ Βαβυλωνίους, ὅπερ
δίδεικται μετὰ τὸν χρυσὸν (17), ὁ ἄργυρος ἐν τῇ εἰ-
κόνι. Ἰδοὺ καὶ τὸ δεύτερον θηρίον ἀπέδειξαμεν.
Ἔπειτα τὸ τρίτον ἢ *πάρδαλις*, οἵτινες ἦσαν Ἕλληνες·
μετὰ γὰρ Πέρσας Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων ἐκρά-
τησε, καθελὼν τὸν Δάριον, ὃ δίδεικται ἐν τῇ εἰκόνι
ὁ χαλκός. Τὸ δὲ λέγειν, *περὰ τέσσαρα πετεινοῦ*,
καὶ *τέσσαρες κεφάλαι τῷ θηρίῳ*, σαφέστατα ἔδειξε,
πῶς διεμερίσθη εἰς τέσσαρα μέρη ἡ βασιλεία τοῦ
Ἀλεξάνδρου· Τέσσαρες γὰρ κεφαλὰς εἶχε, τοὺς τέσ-
σαρας βασιλεῖς ἐξ αὐτῆς ἀναστάντας· τελευτῶν γὰρ
ὁ Ἀλέξανδρος διέειλε τὴν βασιλείαν αὐτοῦ εἰς τέσσαρα
μέρη (18). Ἰδοὺ καὶ τὸ τρίτον εἶπομεν.

XVI. Ἐπειτα φησὶ τέταρτον θηρίον φοβερὸν καὶ
ἐκθαμβόν· *οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, καὶ οἱ ὄνυχες*
χαλκοῖ. Τίνες οὗτοι, ἀλλ' ἢ ἡ Ῥωμαίων βασιλεία,
ὅπερ ἐστὶν ὁ σιδηρός, ἐν ᾧ συνθλάσει τὰ πρὸ αὐτῆς
πάντα βασίλεια, καὶ κατακυριεύσει πάσης τῆς γῆς;
Μετὰ οὖν τοῦτο, τί περιλείπεται ἐρμηνεύσαι ἡμῖν (19)
ὣν ἔωρακεν ὁ προφήτης ἀλλ' ἢ τὰ ἔχνη τῶν ποδῶν
τῆς εἰκόνος, ἐν οἷς καὶ μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέ-
ρος δὲ ὀστράκινον, ἅμα μμιγμένον εἰς ἓν ἐν τῷ ἁμ-
φότερον; Μυστικῶς γὰρ ἐδήλωσε διὰ τῶν δέκα δακτύ-
λων τῶν ποδῶν τῆς εἰκόνος, τοὺς δέκα βασιλεῖς τοὺς
ἐξ αὐτοῦ ἐγειρομένους, ἅπερ ἐρμήνευσεν ὁ Δανιὴλ.
Προσηύδουν (20) γὰρ τὸ θηρίον, ἤγουν τὸ τέταρτον·
καὶ ἰδοὺ δέκα κέρατα ὀπίσω αὐτοῦ ἐν οἷς ἀνέστη
ἕτερον κέρασ ὡς παράφυλλον· καὶ τρία τῶν πρὸ
αὐτοῦ ἐκρίζουσι. Ὅπερ δίδεικται κέρασ τὸ παρα-
φυλλον, ἄλλον μὴ εἶναι εἰ μὴ ὁ Ἀντίχριστος ὁ μέλ-
λων ἀναστῆσαι τὴν τῶν Ἰουδαίων βασιλείαν. Τρία δὲ
κέρατα ἂ μέλλει πρὸ αὐτοῦ ἐκρίζουσθαι, τρεῖς βασι-
λείας (21) δεικνύει, Αἰγύπτου, Λιβύων τε καὶ Αἰθιο-
πῶν, οὓς ἀναλεῖ περὶ πόλεμον, ὡς κρατήσας (22)
ἅπαντων, δεινὸς ὢν τύραννος, θλίψιν καὶ διωγμῶν ἐπὶ

(15) Σημαίνει ἤγουν τὴν τῆς εἰκόνος χρυστῆν, B.

(16) Id. ms. ut supra, ἐξέτεινε.

(17) Ita rectius B. pro μετὰ τοῦ χρυσοῦ.

(18) Confer Hippolyti genuinum lib. *De Anti-*
christo, cap. 24.

(19) Alter Pici codex, ἡμῖν.

A praeliti. Cum dicit Daniel primam bestiam, hoc est
leannam, ascendentem e mari, significat regnum
Babyloniorum quod fuit in mundo, aureum caput
stature illius. Quod autem dicit, *alas ejus velut*
aquilæ, significat exaltatum regem Nabuchodonosor
contra Deum sese extulisse. Postmodum inquit *alas*
ejus evulsas, quoniam eversa fuit ejus gloria; pul-
sus enim fuit e regno suo. Illa autem verba: *Cor*
hominis ei datum est, et super pedes hominis stetit,
resignisse eum, significat, ubi se hominem esse
agnovit, dedisseque gloriam Deo. En demonstravi
primæ bestie similitudinem.

XV. Post leannam, alteram bestiam videt pro-
pheta urso similem, qui erant Persæ. Cum autem
dicit: *Videbam in ore ejus tres ordines*, tres gentes
designat, Persas, Medos, ac Babylonios: quod de-
clarat in imagine argentum post aurum. En secu-
dam etiam bestiam declaravimus. Sequitur tertia,
pardus: qui Græci fuerunt. Alexander enim rex
Macedonum post Persas rerum potitus est, fuso
Dario: quod significatur per æs in imagine. Jam
quod ait, bestiam habere, *quatuor alus avis, et quatuor*
capita, clarissime demonstravit quo pacto regnum
Alexandri divisum fuerit quatuor in partes. Qua-
tuor enim habuit capita, reges quatuor qui ex eo
regno surrexerunt. Nam moriens Alexander. reg-
num suum divisit in quatuor partes. Jam etiam
tertiam bestiam expeditimus.

XVI. Deinceps narrat illam bestiam terribilem ac
stupendam, cujus *dentes erant ferrei*, ac *ungues*
anci. Quinam sunt hi, nisi Romanorum imperium?
quod est ferrum, quo conteret omnes superiores
regias, et dominabitur universæ terræ. Quid porro
reliquum est nobis interpretandum ex his quæ vidit
propheta, nisi extremitates illæ pedum imaginis, in
quibus *pars erat ferrea, pars testacea, permista ambo*
in unum? Siquidem decem reges inde exortus: quod
Daniel est interpretatus. *Considerabam enim*, in-
quit, *bestiam*, quartam videlicet: *et ecce decem*
cornu: post eam. In quibus ascendit alterum cornu
tanquam pullulus, ac tria se priora eradicabit. Quod
cornu pullulum non alius esse demonstratur nisi
Antichristus, qui suscitabit regnum Judæorum.
Tria cornua quæ ab eo radicibus evellentur, tres
reges indicant, Ægypti, Libyæ, Æthiopum, quos
deleturus est acie bellica: quibus omnibus potitus
jam tyrannus formidabilis sanctos omiget ac perse-
quetur, insurgens in eos.

τοὺς ἄγιους ποιήσει, ἐπαιρόμενος κατ' αὐτῶν.

(20) Ms. B., brevius contrahens omnia: μετὰ οὖν
τοῦτο κατενόουν τὸ θηρίον καὶ ἰδοὺ δέκα κέρατα ὀπίσω
αὐτοῦ, καὶ ἕτερον κέρασ ὅπερ ἐστὶν ὁ Ἀντίχριστος ὁ
μέλλων.

(21) Ἄ μέλλει ἐκρίζουσαι, τρεῖς βασιλείας. B.

(22) Id., ὡς κρατήσας.

XVII. Vides ut Daniel Nabuchodonosoro regno-
rum dominationem exposuerit; cernis ut statuæ
formam omnibus suis lineamentis declararit; per-
cepisti qua ratione præmonstrarit nobis quatuor
bestiarum ascensum e mari. Superest ut Anti-
christi peculiaria facinora vobis aperiamus: et
quatenus licebit, e prophetis atque Scripturis pro-
mulgemus ejus vagationem per universam terram,
et adventum nefarium.

XVIII. Cum Dominus Jesus Christus secundum
carnem advenerit ex sancta et immaculata Virgine,
tribumque Juda assumpserit, ex eaque processerit,
declavit Scriptura regiam stirpem, ex sententia Ja-
cob in benedictionibus clamantis ad Judam filium
suum: *Te laudabunt fratres tui; manus tuæ in cer-
vicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris
tui. Catulus leonis Juda; e virgulto, fiti mi, ascen-
disti. Recubans dormivisti ut leo, et velut catulus
leonis, quis excitabit illum? Non deficiet princeps
ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniant
quæ reposita sunt ei, et ipse est expectatio gentium*²³.
Attende verba Jacob ad Judam dicta, in Domino
esse impleta. Idem profecto clamat etiam de Anti-
christo patriarcha. Itaque sicuti prophetiam emisit in
Judam, ita et in filium suum Dan. Nam Judas erat
filius ejus quartus, Dan vero filius quoque ejus sep-
timum. Ecquid de illo clamavit? *Occurrat ipsi Dan
coluber in via, insidens in semita, mordens unguam
æqui*²⁴. Quis erat serpens, nisi seductor ille ab
initio dictus in Genesi seduxisse Evam, et Adamum
supplantasse²⁵?

XIX. Sed quoniam pluribus hæc nobis sunt de-
monstranda, baud gravahimur. Ille certo nasciturus
est e tribu Dan, et veluti rex tyrannus aciem ex
adverso instructurus est, judex severus ac diabo-
lus, ut ait propheta: *Dan judicavit populum suum,
et quævis alia tribus in Israel*²⁶. Sed dicit quis-
piam, hoc de Samsonè dictum esse, qui natus e
tribu Dan judicavit populum suum annos viginti.
At in parte duntaxat illud a Samsonè factum est,
hoc vero universe implebitur temporibus Antichri-
sti. Inquit enim Jeremias in hunc modum: *E Dan
audiemus vocem acutissimam equorum ejus. A voce*
hinnitus equitatus equorum ejus concussa est universa

XVII. Ὅραξ πῶς ὁ Δανιὴλ τῶν βασιλευῶν τὴν δια-
κράτησιν τῶ Ναβουχοδονόσορ διηρημήνευσε βλάπτει
πῶς τῆς εἰκόνας τὴν μορφήν πᾶσι τοῖς πέρασιν ἐδή-
λωσεν. Ἐγνωσ τῶν τεσσάρων θηρίων τὴν ἐκ τῆς θα-
λάσσης ἀνάβασιν, πῶς ἡμῖν προῦπέδειξε. Λοιπὸν ἐστὶ
τὰ μερικῶς πραχθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀντιχρίστου, ὅμιν
μὴ ἀποκρύψωμεν (23), ἀλλ' ὅσον ἐφικτὸν διὰ τε προ-
φητῶν, διὰ τε Γραφῶν, αὐτοῦ ἀνακηρύξωμεν τὴν ἐπὶ
πᾶσαν τὴν γῆν πλάνην, καὶ παράνομον ἔλευσιν.

XVIII. Τοῦ μὲν Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα
ἐπιδημήσαντος ἐκ τῆς ἁγίας ἀχράντου Παρθένου, καὶ
τὴν τοῦ Ἰούδα φυλῆν ἀναλαβομένου, καὶ ἐξ αὐτῆς
προελθόντος, τὸ βασιλικὸν τῆς συγγενείας ἐδήλωσε,
κατὰ τὴν Ἰακώβ, τὸν ἐν ταῖς εὐλογίαις ἀναφωνούντα
πρὸς τὸν αὐτοῦ υἱὸν (24). Ἰούδα, σὲ ἀνέσουςιν
οἱ ἀδελφοὶ σου, αἱ χεῖρες σου ἐπὶ ῥάτου σου
ἐξήρθων σου, προσκνηθήσουσι σε οἱ υἱοὶ τοῦ κα-
τρός σου. Σκύμνος λέοντος Ἰούδα, ἐκ βλαστοῦ,
μοῦ (25) υἱὲ, ἀνέθης· ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς
λέων, καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν; Οὐδὲ
ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἠγούμενος ἐκ τῶν
μητρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ (26),
καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν. Ἴδε (27) τοῦ Ἰακώβ
τὰ ῥήματα πρὸς τὸν Ἰούδα λεγόμενα, ἐπὶ τοῦ Κυρίου
πληρωθέντα. Τὸ αὐτὸ δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀντιχρίστου ὁ
πατριάρχης βοᾷ. Διὸ ὡσπερ εἰς τὸν Ἰούδα προφη-
τευσεν, οὕτως καὶ ἐπὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δάν. Ὁ γὰρ
Ἰούδας, υἱὸς αὐτοῦ ὑπῆρχε τέταρτος· ὁ δὲ Δάν καὶ
αὐτὸς υἱὸς αὐτοῦ ἑβδόμος. Τί γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐδόθησεν·
Γεννηθῆτω Δάν (28) ὄφις ἐφ' ὁδοῦ καθήμενος, δά-
κνων πτέρναν Ἰακωβ. Ὅφις τίς (29) ἦν ἄλλ' ἢ ὁ ἀπ'
ἀρχῆς πλάνος, ὁ ἐν τῇ Γενέσει εἰρημένος, ὁ πλε-
νήσας (30) τὴν Ἔβαν, καὶ πτερινίσας τὸν Ἀδάμ.

XIX. Ἄλλ' ἐπιθεὶς διὰ πλειόνων (31) δεῖ ἀποδείξαι
τὰ λεγόμενα, οὐκ ὀκνήσομεν. Ὅτι μὲν γὰρ οὗτος ἐκ
τῆς φυλῆς τοῦ Δάν μέλλει γεννηθῆναι, καὶ ἀντιτάσσε-
σθαι τύραννος ὡν βασιλεὺς, κριτὴς δεινὸς, καὶ διά-
βολος (32), ὡς φησὶν ὁ προφήτης· Δάν κριτεῖ τὸν
αὐτοῦ λαόν, ὥστε καὶ μίαν φυλῆν (33) ἐν Ἰσραὴλ.
Ἄλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι τοῦτο ἐπὶ τοῦ Σαμφῶν εἰρηται, ἕς
ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Δάν (34) γεννηθεὶς ἐκρίνε τὸν
λαὸν αὐτοῦ εἰκοσιν ἔτη. Τὸ μὲν ἐπὶ τοῦ Σαμφῶν με-
ρικὸν γεγένηται, τὸ δὲ καθόλου πληρωθήσεται ἐπὶ
τὸν Ἀντιχρίστον· λέγει γὰρ καὶ Ἱερεμίας ὁφτως·
Ἐκ Δάν ἀκουσόμεθα φωνήν (35) ὀξύτητος Ἰακωβ
αὐτοῦ, ἀπὸ φωνῆς χρεμτισμοῦ Ἰακωβίας Ἰακωβ

²³ Gen. XLIX, 8, 9, 10. ²⁴ Ibid. 17. ²⁵ Gen. III, 1. ²⁶ Gen. XLIX, 16.

(23) Ms. B., ὅμιν ἀποκαλύψο. Et deinde omittit
quæ sequuntur omnia usque ad τὸν μὲν Κυρίου Ἰη-
σοῦ Χριστοῦ. Ita plura exstant in hoc codice vesti-
gia licentiæ, qua usi sunt librarii in abbreviandis,
mallo exemplo, et in arctius contrahendis quæ de-
scribebant veterum monumentis.

(24) Interpunctionem post υἱὸν revocavi ex B.
Nam in editis erat στυγμὴ post nomen Ἰούδα.

(25) Moῦ deest in B.

(26) Αὐτῷ deest in B. et altero Pici codice.

(27) B., εἶδες.

(28) Ita Gen. XLIX, 17, et B., non τῷ Δάν, ut
editi.

(29) Τίς οὖν B. et alter Pici codex.

(30) Ὁ ἀπατήσας, B.

(31) Διὰ πλειόνων μαρτύρων καὶ ἀποδείξεων τὰ
λεγόμενα, οὐ κατοκνήσωμεν τοῦ λέγειν ὅτι μὴ γὰρ
ὄντως ἐκ τῆς, etc., B.

(32) Id. addit, καὶ διάβολος. Antichristum na-
sciturum e tribu Dan, multi veteres scribunt post
S. Irenæum, lib. v, cap. 30. Adde Bellarminum, *De
pontifice Rom.*, lib. III, cap. 42.

(33) Ita ms. B. pro μία φυλή.

(34) Id., ὡς ἐκ φυλῆς ὑπάρχων τοῦ Δάν.

(35) Al. Pici codex et B., σκουδῆν.

αὐτοῦ ἐσελθῆ καὶσα ἡ γῆ. Καὶ πάλιν Μωϋσῆς φησὶ· Ἡ γῆ ἡ ἐρημὸς λέοντος Δάν, καὶ (36) ἐκατηθήσεται ἐκ τοῦ Βασάν. Ἄλλ' ἵνα μή τις σφαλῆ περὶ τοῦ Σωτῆρος εἰρησθαι τὸ ῥητὸν τοῦτο, ἐπιστησάτω τὸν νοῦν (37). Δάν, φησὶ, σκύμνος λέοντος· τὴν φυλὴν ὀνομάσας τοῦ Δάν, ἐσαφήνισε τὸ προκειμένον, ἐξ ἧς μέλλει ὁ διάβολος γεννῆσθαι. Ὅσπερ γάρ (38) ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα γεννᾶται ὁ Χριστὸς, οὕτως ἐκ τῆς Δάν φυλῆς γεννῆσεται ὁ Ἀντίχριστος. Τοῦ μὲν Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, διὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἐνδοξόν, λέοντος προκεκηρυγμένου· τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ τὸν διάβολον ὁμοίως λέοντα προσηγόρευσεν ἡ Γραφή (39) διὰ τὸ τυραννικὸν αὐτοῦ καὶ βίαιον.

XX. Κατὰ πάντα γὰρ ἐξομοιοῦσθαι βούλεται ὁ πλάνας τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ. Διὸν ὁ Χριστὸς, καὶ λέων ὁ Ἀντίχριστος. Βασιλεὺς ὁ Χριστὸς τῶν οὐρανίων (40) καὶ ἐπιγείων, καὶ βασιλεὺς γενήσεται ἐπὶ γῆς ὁ Ἀντίχριστος. Ἐδείχθη ὁ Σωτὴρ ὡς ἀρνίον, καὶ αὐτὸς φανήσεται ὡς ἀρνίον, λύκος ἐν ἴνδοξον. Ἐμπαρτεμένωμος ὁ Σωτὴρ γέγονε, καὶ αὐτὸς ὁμοίως (41) ἐν πεντηκοντηγενίᾳ γενήσεται. Ἀπίσταντες ὁ Χριστὸς τοὺς ἀποστόλους εἰς πάντα τὰ ἔθνη, καὶ αὐτὸς ὁμοίως πέμψει ψευδαποστόλους. Συνήγαγε τὰ ἔσχαρτα πρῶτα ὁ Χριστὸς, καὶ αὐτὸς ὁμοίως συνάξει τὸν ἔσχαρτα πρῶτον τῶν Ἑβραίων (42). Ἐδωκεν ὁ Χριστὸς τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν τὸν τίμον καὶ ζωοποιόν (43) σταυρὸν, καὶ αὐτὸς ὁμοίως δώσει τὸ ἑαυτοῦ σημεῖον. Ἐν σχήματι ἀνθρώπου ἐφάνη ὁ Κύριος, καὶ αὐτὸς ὁμοίως ἐν σχήματι ἀνθρώπου ἐξελεύσεται (44). Ἐκ τῶν Ἑβραίων ὁ Χριστὸς ἀνέτειλε, καὶ αὐτὸς ἐξ Ἰουδαίων γενήσεται. Ἀνέδειξεν (45) ὁ Χριστὸς τὴν ἰδίαν σάρκα ὡς ναὸν, καὶ ἀνέστησεν τριήμερον, καὶ αὐτὸς ἀναστήσει τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις λίθινον ναὸν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ πλάνα αὐτοῦ τεχνάσματα, ἐν τοῖς ἐξῆς δηλωθησόμενοις ἐμφανῆ γενήσονται τοῖς νουεχῶς ἡμῶν ἀκούουσι.

XXI. Καὶ γὰρ δύο παρουσίας τοῦ Χριστοῦ καὶ Σωτῆρος διὰ τῶν Γραφῶν ἐδιδάχθημεν. Καὶ μὲν πρώτη (46) κατὰ σάρκα γεγεννημένη ἡ ἄμιμος, διὰ τὸ ταπεινὸν δειχθῆναι αὐτόν· οὕτως καὶ ἡ δευτέρα αὐτοῦ παρουσία κακηρυχταὶ ἐν δόξῃ, ὡς πάρεστιν ἀπὸ οὐρανῶν μετὰ δυνάμεως, καὶ ἀγγέλων, καὶ πατρικῆς δόξης. Ἡ μὲν πρώτη αὐτοῦ παρουσία, Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν εἶχε πρόδρομον· ἡ δὲ δευτέρα αὐτοῦ, ἐν ἧ μάλιστα ἔρχεσθαι ἐν δόξῃ, Ἐνοῆ, καὶ Ἠλίας, καὶ Ἰωάννην τὸν θεολόγον (47) ἀναδείξει. Καὶ ὅρα τοῦ Δεσπότη

³⁶ Jerem. vii, 46. ³⁷ Deut. xxxiii, 22.

(36) Deest καὶ in B.

(37) Id., ἐπιστησάτω τὸν ἑαυτοῦ νοῦν ἀκριβῶς.

(38) Id., ὡσπερ γὰρ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Σωτὴρ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γεννᾶται, καὶ διὰ τὸ βασιλικὸν καὶ ἐνδοξόν λέοντος προκεκηρυγμένου· minus bene ita librarius locum in B. perturbavit ac corrupit.

(39) Alter Pici codex et B., προσηγόρευσεν αὐτὸν ὡς ἑαυτοῦ καὶ βίαιον δηλοῦντες (δηλοῦσαι).

(40) B., ἐπουρανίων.

(41) Insigne hoc supplementum ex B. accessit: nam verba φανήσεται ὡς ἀρνίον, usque ad καὶ αὐτὸς in editis aberant.

(42) Τῶν Ἰουδαίων, B.

A terra ³⁶. Et rursus Moyses inquit: *Catulus leonis Dan, et exiliet e Basan* ³⁷. Et ne quis dicat dictum hoc ad Salvatorem pertinere, attendat animum. Dan, inquit, *catulus leonis*: perspicuum reddit propositum, nominata tribu Dan, de qua nascetur diabolus. Quemadmodum enim e tribu Juda natus est Christus, ita nascetur e tribu Dan Antichristus. Cumque Dominus ac Salvator noster Jesus Christus Filius Dei propter regiam et illustrem naturam, leo sit ante prædicatus; eodem modo Scriptura diabolus ob tyrannicam ac violentam indolem, leonem similiter fore prædicavit.

XX. Nam, per omnia seductor ille vult imitari Filium Dei. Leo Christus, leo quoque Antichristus. Christus rex cælestium atque terrestrium, rex etiam nascetur super terram Antichristus. Demonstratus est Salvator ut agnus, ipse quoque apparebit ut agnus, intus autem lupus erit. Circumcisus est Salvator, ipse nascetur in circumcissione. Christus misit apostolos ad omnes gentes, hic itidem mittit pseudoapostolos. Christus oves dispersas congregavit, hic populum Hebræorum dispersum ad eundem modum congregabit. Christus dedit credentibus in eum pretiosam ac vivificam crucem; hic itidem signum suum daturus est. Apparuit Dominus in figura humana, sic iste prodibit sub forma hominis. Ex Hebræis ortus est Christus, hic quoque nascetur e Judæis. Christus ostendit carnem suam tanquam templum, ac suscitavit tertia die, sic iste Jerosolymis suscitabit templum lapideum. Atque has illius fallacias ex iis quæ deinceps exponemus, liquido intelligant, qui attente nos audient.

XXI. Nam e Scripturis duplicem adventum Christi ac Salvatoris didicimus. Ac prior quidem secundum carnem, fuit abjectus: eo quod ille humilis apparuerit. Ita posterior ejus adventus prædicatus est gloriosus: quoniam venit e caelis cum potentia, cum angelis et gloria Patris. Prior ipsius adventus præcursorem habuit Joannem Baptistam, posterior autem, quo venturus est in gloria, Enoch, Eliam, et Joannem theologum exhibebit. Humanitatem spectata Domini: ut vel extremis temporibus morta-

D (45) Verba καὶ ζωοποιόν desunt in B.

(44) Verbum ἐξελεύσεται in B. itidem desideratur.

(45) In B. totus hic locus ita legitur: Ἀνάστη ὁ Σωτὴρ ἐκ τῶν νεκρῶν τριήμερος, καὶ αὐτὸς ἀναστήσει τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις ναὸν. Καὶ ταῦτα μὲν τῆς πλάνης αὐτοῦ τὰ τεχνάσματα, καὶ τὰ ἐξῆς δηλωθησόμενα ἐμφανῆ γενήσονται νουεχῶς ἀκούουσι.

(46) Idem ms., κατὰ σάρκα γέννησις ἄμιμος διὰ τὸ ταπεινώσαι ἑαυτόν. Ἡ δὲ δευτέρα αὐτοῦ παρουσία κηρύττεται ἐν δόξῃ ὡς πάρεστιν ἀπὸ οὐρανοῦ μετὰ δυνάμεως ἀγγέλων, etc.

(47) Duorum tantum testium fit mentio Apocalypsis xi, 3, quos de Enocho et Elia veteres communiter interpretantur, ut notatum a viris doctis ad S. Irenæum iv, 30, et v, 5. Auctor *Chronici* pæ-

lium curam gerat ac misereatur. Ac ne tunc quidem sine prophetis nos relinquet: sed missurus est eos ad doctrinam nostram certamque scientiam, atque ut animos attendamus in adventum adversarii, ut ibidem Daniel præmonstravit. Inquit enim: *Testamentum confirmabit multas hebdomada una; et in medio hebdomadæ auferetur sacrificium et hostiu* 44. Una hebdomada septennii demonstrationem indicat posterioribus futuram temporibus. Ac dimidium hebdomadæ sument duo prophætæ cum Joanne, ad denuntiandum per universum mundum adventum Antichristi, hoc est, *mille ducentos sexaginta dies, amicti saccis* 45; facientque signa et prodigia, ut vel hac ratione flectant et convertant homines ad pœnitentiam, propter immensam eorum iniquitatem et impietatem. *Quod si quis velit eis nocere, ignis egredietur ex ore ipsorum, et devorabit hostes eorum. Hi potestatem habent claudendi cælum, ne pluat diebus adventus Antichristi; et aquas convertendi in sanguinem, ac percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint* 46. Cumque prædicaverint hæc omnia, occumbent gladio interfecti a diabolo. Et implebunt testimonium suum, ut inquit etiam Daniel: qui prævidit bestiam ascendentem ex abyso cum eis bellum gesturam, id est, Enoch, Elia et Joanne, et superatos eos interfecturam, propterea quod noluerint gloriam dare diabolo. Istud est exiguum cornu, quod emergebat. Nam Antichristus elatus corde postea incipiet exaltare seipsum et glorificare tanquam Deum, persecutione sanctos, et blasphemia Christum incensens.

τῷ διαβόλῳ τοῦτ' ἔστι, τὸ ἀναφανέν (56) μικρὸν κέρασ. καὶ δοξάζειν ὡς Θεόν, διώκων τοὺς ἁγίους, καὶ βλασφημιῶν τὸν Χριστόν (57).

XXII. Verum quia narrationis series necessario nos deduxit ad dies regni adversarii illius, primo nativitas ejus est exponenda atque incrementum; tum sermo, ut antea diximus, deducendus ad explicandum quo pacto per omnia diabolus et filius iniquitatis sit Salvatori nostro se exequaturus. Sic enim nos docet demonstratio. Cum Salvator mundi genus humanum salvare decrevisset, ex immaculata virgine Maria natus est, et in figura carnis

44 Dan. ix, 27. 45 Apoc. xi, 3. 46 Ibid. 5, 6.

schalis, p. 24, de Enocho: Οὗτός ἐστιν ὁ ἄμα τῷ Δ' Ἥλια ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀντικαθιστάμενος τῷ Ἀντιχρίστῳ, καὶ ἐλέγμων τὴν πλάνην αὐτοῦ κατὰ τὴν τῆς Ἐκκλησίας παράδοσιν. Idem habet Cosmas Indopleustes p. 213, 229 et 258. At paulo insolentius est, quod de Joanne evangelista redituro Hippolytus noster addit. Tamen etiam illud traditione antiqua ecclesiastica niti, propter ita acceptum Christi Servatoris dictum, Joan. xxi, 22, testatur Ephræm Antiochenus apud Photium cod. ccxxix: "Οτι δὲ περιεστὶν ὁ παρθένος Ἰωάννης, ὡσπερ τὸν Ἐνῶχ καὶ τὸν Ἥλιαν, παράδοσις μαρτυρεῖ, οὕτω καὶ τοῦτον. Κατὰ τὸ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις δὲ εἰρημένον εἰς τὸν αὐτὸν ἡμᾶς νοῦν ἔλκει. . . οὐ γὰρ τις ἀθάνατον αὐτὸν εἶναι φησιν, ἀλλὰ διαμένειν μετὰ Ἐνῶχ καὶ Ἥλια μέχρι τῆς δευτέρας τοῦ Δεσπότητος παρουσίας. Videtur etiam huic traditioni suffragari Hippolytus genuinus libello *De Antichristo*, c. 50.

A τοῦ τὴν φιλοφροσύνην, ὅτι καὶ ἐν ταῖς ὑστέροις χρόνοις, πῶς τοῦ τῶν βροτῶν γένους κήδεαι καὶ ἐλεεῖ (48), ὅτι οὐδὲ τότε χωρὶς προφητῶν ἡμᾶς καταλιμπάνει, ἀλλὰ πέμψει αὐτοὺς πρὸς διδασχὴν ἡμῶν, καὶ πληροφορίαν, καὶ ἐπιστροφὴν τῆς τοῦ ἀντικειμένου παρουσίας, καθὼς (49) καὶ ἐν τούτῳ Δανιὴλ προὔπεφνε. Λέγει γὰρ Διαθήκην θήσομαι (50) μίαν ἑβδομάδος, καὶ ἐν τῷ ἡμῶσι τῆς ἑβδομάδος ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή. Μίαν γὰρ ἑβδομάδα, τῶν ἑπτὰ ἐτῶν τὴν ἀνάδειξιν σημαίνει, ἥπερ ἐν ὑστέροις καιραῖς γενήσεται· καὶ τὸ ἔμισυ τῆς ἑβδομάδος, λήφονται οἱ δύο προφῆται μετὰ Ἰωάννου, τοῦ κηρῦσαι εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου τὴν παρουσίαν, τοῦτ' ἔστιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἐξήκοντα, περιβεβλημένοι σάκκους· οἱ καὶ ποιή-

B σοῦσι σημεῖα καὶ τέρατα, εἰς τὸ κἂν οὕτως δυσωπήσασαι καὶ (51) ἐπιστρέψαι τοὺς ἀνθρώπους πρὸς μετανοίαν, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀνομίαν καὶ ἀσέβειαν. Καὶ εἰ τις θέλει αὐτοὺς ἀδικῆσαι, πῦρ ἐκπορεύσεται ἐκ τοῦ στόματος αὐτῶν, καὶ κατεσθίει (52) τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν. Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κτείνειν τὸν οὐρανόν, ἵνα μὴ ὑετὸν βρέξῃ τὰς ἡμέρας τῆς παρουσίας τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τὰ ὕδατα στρέψῃ εἰς αἷμα, καὶ πατάξῃ (53) τὴν γῆν ἐν πύσῃ πληγῆ, ὅσάκις ἂν (54) θελήσῃ. Καὶ ὅταν κηρύξῃσι ταῦτα πάντα, παρὰ τοῦ διαβόλου ἐν βουφαῖζ πεσοῦνται. Καὶ πληρώσουσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, καθὼς φησι καὶ τοῦτο Δανιὴλ (55), προεωραχῶς ὅτι τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου ποιήσει μετ' αὐτῶν πόλεμον, ἔγουν, μετὰ Ἐνῶχ,

C Ἥλια, καὶ Ἰωάννου, καὶ νικήσει αὐτοὺς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτοὺς, διὰ τὸ μὴ θέλειν αὐτοὺς ὄξιν δοῦναι. Ὅς ἐπαρθεὶς τῇ καρδίᾳ, λοιπὸν ἀργεταὶ ἑαυτὸν ὑφ' οὐ-

XXII. Ἄλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸν εἰρημὸν τῆς διηγήσεως ἠναγκάσθημεν ἔλθειν ἐπὶ τὰς ἡμέρας τῆς βασιλείας τοῦ ἀντικειμένου, ἀναγκαῖόν ἐστιν (58) εἰπεῖν πρῶτον τὰ περὶ τῆς γεννήσεως αὐτοῦ καὶ αὐξήσεως· καὶ τότε ἐπὶ τὴν διήγησιν ταύτην παραγαγεῖν (59) τὸν λόγον, καθὼς προείπωμεν, ὅτι εἰς πάντα ἐξισούσαι μέλλει (60) τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ὁ διάβολος καὶ υἱὸς τῆς ἀνομίας· οὕτως καὶ θελοῖ ἡμῖν ἡ ἀπίδειξις. Ἐπειδὴ ὁ Σωτῆρ τοῦ κόσμου, βουλόμενος τὸ γένος τῶν ἀνθρώ-

(48) B, πῶς κήδεαι καὶ ἐλεεῖ τῶν βροτῶν τὸ γένος.

(49) Καθὼς, φησὶ, Δανιὴλ καθυπέφνε, id. ms.

(50) Id., διαθήσομαι.

(51) In ms. B, desunt verba δυσωπήσασαι καὶ.

(52) Καὶ κατακαίει, id.

(53) Πατάξουσι, B.

(54) Al. Pici codex, ὡς ἔάν. Etiam B. ὡς ἂν.

(55) Textus ibi loquitur de duobus solum testimoniis. In ms. B est: καθὼς καὶ τοῦτο ὁ Δανιὴλ προείπεν.

(56) Al. Pici codex, ἀναφουέν.

(57) Ms. B., εἰς τὸν Χριστόν.

(58) Al. Pici codex, ἀναγκαῖον οὖν ἐστίν.

(59) Al., παραγαγεῖν. B., παράγαγε.

(60) Id., θέλει τῷ Σωτῆρι ἡμῶν ὁ υἱὸς τῆς ἀνομίας.

των σώσαι. ἐκ τῆς ἀχράντου καὶ Παρθένου (61) Μαρίας ἂν ἐτίθη, καὶ ἐν σχήματι σαρκὸς τὸν ἐχθρὸν κατεπάτησεν, ἐν ἰδίᾳ δυνάμει τῆς αὐτοῦ θεότητος (62) τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ διάβολος ἐκ μιᾶς γυναικὸς ἐξελεύσεται ἐπὶ τῆς γῆς· τίκεται δὲ ἐν πλάνῃ ἐκ παρθένου (63). Ὁ γὰρ Θεὸς ἡμῶν σαρκικῶς ἤμην (64) ἐπεδήμησε κατὰ τὴν σάρκα τὴν ἡμετέραν, ἣν αὐτὸς ἐποίησε τῷ Ἀδάμ καὶ πᾶσι τοῖς ἐξ Ἀδάμ, χωρὶς ἀμαρτίας· ὁ δὲ διάβολος εἰ καὶ σάρκα ἀναλάβοι, ἀλλὰ ταῦτα ἐν δοκῇσιν (65)· πῶς γὰρ ἦν οὐκ ἐποίησε σάρκα, ἀλλὰ καὶ πολεμῆ καθ' ἑκάστην, ταύτην φορέσειεν (66); ταύτην δὲ οἶμαι, ἡγαπημένοι, φανταστικὴν τῆς σαρκὸς αὐτοῦ οὐσίαν ἀναλήφεται ὄργανον· διὰ τοῦτο καὶ ἐκ παρθένου τίκεται, ὥστερ πνεῦμα, καὶ σὰρξ τοῖς λοιποῖς (67) ἐμφανισθήσεται τότε· τὸ γὰρ παρθένον τεκεῖν, μόνην τὴν παναγίαν ἔγκωμεν, σαρκοφόρον ἀπλανῶς (68) γεννήσαντα τὸν Σωτῆρα. Ἐπεὶ Μωϋσῆς λέγει· Πᾶν ἄρσεν διανοίγῃ τὸν μητρῶν, ἄριστον τῷ Κυρίῳ κληθήσεται (69). Οὐ μὴν οὐδαμῶς, ἀλλ' ὥστερ ὁ ἐχθρὸς οὐ διανοίξει μητρῶν, οὕτως οὐδὲ σάρκα τραπὴν ἀναλήφεται, καὶ περιετμήθησεται, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς περιετμήθη. Καὶ καθὼς ὁ Χριστὸς τοὺς ἀποστόλους ἐξελέξατο, οὕτως καὶ ἐκεῖνος δῆμον ὁλόκληρον μαθητῶν προσλήψεται (70) ὁμοίους τῆς αὐτοῦ κακουργίας ὑπάρχοντας.

XXIII. Ἐν πρώτοις δὲ τὸ τῶν Ἰουδαίων ἔθνος ἀγαπήσει. Μετὰ δὲ τούτων ἀπάντων σημεῖα ἐπιτελέσει, καὶ θαύματα φοβερά, ἀλλ' οὐκ ἀληθῆ, ἀλλ' ἐν πλάνῃ (71), ὅπως πλανήσῃ τοὺς ὁμοίους (72) αὐτῷ ἄσεβεις· εἰ δυνατόν γὰρ, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀποστήσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλὰ τὰ πρῶτα αὐτοῦ (73) γενήσεται πρᾶξι, ἀγαθητικῶς, ἡσυχῶς, εὐλαθῆς, εἰρηνοποιῶς, μισῶν ἀδικίαν, βδελυττόμενος δῶρα, εἰδωλοατρειῶν μὴ προσέμενος, τὰς Γραφὰς, φησὶν (74), ἀγαπῶν, ἱερῆς αἰδοῦμενος, πολιὰς τιμῶν, πορνείαν μὴ καταδεχόμενος, μοιχείαν βδελυττόμενος (75), καταλαλιάς μὴ προσέχων, ὄρκους μὴ καταδεχόμενος, φιλόθεος, φιλόπταιχος, ἐλεήμων (76). Ἐῖτα καὶ τέρατα ποιήσει, λεπρούς καθαρίζων, παραλύτους ἐγείρων, δαίμονας ἀπελευθύνων, περὶ τῶν πόρρω ὡς ἐνεστώτα διαγγέλλων (77), νεκροὺς ἀνιστῶν, χήραις ἐπικουρῶν, ὀρφανῶν προίστάμενος, ἀγαπῶν πάντας, τοὺς μαχομένους ἀνθρώπους καταλλάττων εἰς ἀγάπην, καὶ λέγων· *Μὴ ἐπι-*

A hostem conculcavit, suæ divinitatis propria potentia. Ad eundem modum etiam diabolus ex impura muliere prodibit super terram. sed falso nascitur ex virgine. Etenim Deus noster in carne versatus est nobiscum, nostræ non dispari, quam ipso fecit Adamo, posterisque ejus omnibus, absque peccato. Sed diabolus licet carnem assumat, hoc opinione tantum. Qui enim carnem ferret, quam ipse non condidit, sed oppugnat quotidie? Hanc, opinor, dilecti, carnis suæ substantiam phantasticam assumit organi vice. Propterea edetur ex virgine veluti spiritus : qui quidem tunc reliquis apparebit caro. Nam virginem peperisse solam sanctissimam novimus : quæ carnigerum vere genuit Salvatorem. Siquidem Moyses ait : *Omne masculinum adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur* ⁶⁷. Hic autem nequamquam. Sed quemadmodum hostis non aperiet vulvam, ita nec carnem veram assumet, aut circumcidetur, ut et circumcisis est Christus. Et sicut Christus elegit apostolos, sic ille integrum populum discipulos sibi asciscet nequitia sui similes.

καὶ ἐκεῖνος δῆμον ὁλόκληρον μαθητῶν προσλήψεται

XXIII. In primis autem Judaicam gentem amat : apud eos omnes signa edet et horrenda miracula, non vera, sed falsa, ad seducendos sui similes impios. Etenim, si fieri potest, etiam electos abducet a dilectione Christi ⁶⁸. Verum in primordiis suis clemens erit, factus ad dilectionem, quietus, religiosus, pacificus, qui odio prosequatur injustitiam, detestetur munera, idololatriam non admittat, amet Scripturas, revereat sacerdotem, canitiem honori habeat, scortationem repudiet, adulterium abominetur, obtreccationes non audiat, dejectiones non recipiat, hospitalis, studiosus pauperum, misericors. Postea edet prodigia, leprosos mundando, paralyticos excitando, expellendo dæmones : longinqua non aliter quam præsentia denuntiabit, excitabit mortuos, viduis opem feret, pupillos tuebitur, cunctos diliget, conciliabit homines contentantes ad amicitiam, his verbis : *Sol non occidat super iracundiam vestram* ⁶⁹. Non possi-

⁶⁷ Exod. xiv, 2; xxiv, 19; Num. viii, 16; Luc. ii, 25. ⁶⁸ Math. xxiv, 24. ⁶⁹ Ephes. iv, 26.

(61) Ἀσιπαρθένου, B.

(62) Verba ἐν ἰδίᾳ δ. τ. α. θεότητος in B. desiderantur.

(63) Id., τίκεται γὰρ ἀκριβῶς ἐκ παρθένου. Antichristum futurum dæmonem humana figura, multi alii veteres tradunt : Augustinus, Sulpicius Severus dialogo 2. Philippus Dioptra lib. iii, c. 14, etc.

(64) Ἢμην in B. deest.

(65) Cave profrsus dum ait corpus Antichristi phantasticum : quia Paulus Antichristum vocat hominem peccati. Il. Thess. ii. Picus.—In B. est ταύτη μὲν δοκῆσι.

(66) Al. Pici codex, ταύτην φορέσει, ταύτην οἶμαι, ἡγαπημένοι. In B. est, σάρκα ἐνδύσεται, ἥ καὶ πολεμῆ καθ' ἑκάστην, ταύτην φορέσει. Ἄλλὰ ταύτην οἶμαι φανταστικὴν οὐσίαν ἀναλαμβάνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ μιᾶς κόρης τίκεται.

(67) Καὶ σάρκα τοῖς πολλοῖς ἐμφανισθήσεται φο-

ρῶν, id.

(68) Τὴν θεοτόκον ἔγκωμεν σαρκικῶς καὶ ἀπλανῶς, B. — Leg. γενήσασαν pro γεννήσαντα. Edit. PATROL.

(69) In B. post κληθήσεται statim sequitur : ὥστερ γὰρ ὁ ἐχθρὸς.

(70) Id., προσλάβῃ.

(71) B., ἐν πλάνῃ ἔξ ὅπως, εἰ δυνατόν, καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς ἀποστήσει.

(72) Al. Pici codex, ὁμοίους αὐτοῦ, ἄσεβεις δὲ.

(73) Confer Feuarentium ad S. Irenæum lib. v, cap. 25.

(74) In B. deest φησὶν.

(75) Verba βδελ. usque ad ὄρκους desunt in M. incuria librarii, ut videtur.

(76) In B. sequitur, σημεῖα καὶ τέρατα ποιῶν.

(77) Al., διαγγελεῖ. B. διαλεγόμενος ἀγαπῶν πάντας.

debit aurum, nec diliget argentum, divitias non amplectetur.

XXIV. Atque hæc omnia faciet consilio simulato ac fraudulentio : quo circumveniat omnes, ut se regem creent. Nam ubi populi ac multitudines tantas ejus virtutes atque facultates perspexerint, uno consensu convenient omnes unum in locum, ad creandum illum regem. Ac potissimum Hebræorum gens præ omnibus ipsi tyranno chara erit, dicentque alius alii : Nunquid in generatione nostra talis ac tam bonus et justus homo inveniri potest? Judæi præcipue, ut jam dixi, sperantes se spectaturos illum regem tali in imperio, quem adentes his verbis alloquentur : Omnes tibi obtemperamus, omnes in te fiduciam collocamus, agnoscimus te justum super omnem terram, omnes tua opera salutem nos consecuturos speramus, et ex ore tuo justum et incorruptum judicium accipiemus.

XXV. Atque initio quidem mendax et iniquus ille subdole gloriam hanc repudiabit : at perseverantes homines et obsecrantes, illum declarabunt regem. Postea extollet animum, et qui prius erat mansuetus, evadet ferox; qui dilectionem amplectebatur, fiet immisericors; qui animum gerebat summissum, superbus atque inhumanus evadet; qui oderat injustitiam, justos persequetur. Deinde sublatus in regnum suum, bellum instruet, iraque percitus tres magnos reges percutiet, Ægyptiorum, Afrorum, etque Æthiopicum. Inde templum construit Jerosolymis, quod confestim excitatum tradet Judæis. Tum efferetur animo in omnes homines : quinetiam in Deum ipsum contumeliosa verba proloquetur, sperans dolosus ille in posterum se perpetuo regnaturum super terram, ignorans miser regnum suum brevi irritum fore; et quamprimum se recepturum ignem paratum ipsi cum omnibus qui crediderint et servierint illi. Nam cum Daniel dixerit : *Testamentum confirmabit multis hebdomada una* 70, septem annos declaravit. Dimidium hebdomadæ prædicabunt prophetæ : dimidium hebdomadæ, hoc est tres annos cum dimidio, regnabit Antichristus super terram; post auferetur regnum illius et gloria. Advertite qui Deum diligitis, qualis afflictio futura sit illis temporibus; qualis nec fuit a constitutione mundi, nec erit ultra; at illis duntaxat temporibus. Tunc

70 Dan. ix, 27.

(78) B., ποιήσει.

(79) Id., εἰς τὸ αὐτό.

(80) In B. sequitur, νομίζοντες οἱ ἄφρονες Ἰουδαῖοι ὅτι ἡ βασιλεία αὐτῶν μέλλει ἀναστήσασθαι, καὶ σπουδάζουσιν ὅπως αὐτὸν θεάσονται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀρχῇ, καὶ προσέρχονται αὐτῷ λέγοντες, etc.

(81) Λάβωμεν, in altero Pici codice.

(82) B., παραμένοντες.

(83) Id., ποιήσει.

(84) Verba τῇ καρδίᾳ desunt in B.

A *δυέτω ὁ ἥλιος ἐπὶ τῷ παρορητισμῷ ὑμῶν* · χρυσὸν οὐ κτήσεται, ἀργύριον οὐκ ἀγαπήσει, πλοῦτον οὐ προσίεται.

XXIV. Καὶ ταῦτα πάντα ποιεῖ (78) ὑπόουλος ὢν καὶ δόλιος, καὶ πάντας θείων ἐξαπατῆσαι πρὸς τὸ ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα· ὅταν γὰρ ἴδωσιν οἱ λαοὶ καὶ οἱ δῆμοι τοσαύτας ἀρετὰς καὶ τοσαύτας αὐτοῦ δυνάμεις, πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ (79) μιᾷ γνώμῃ συναχθήσονται ἐπὶ τὸ ποιῆσαι αὐτὸν βασιλέα. Μάλιστα ὅτι τῶν Ἑβραίων γένος ἀγαπηθήσεται ὑπὲρ πάντας ὑπ' αὐτοῦ τοῦ τυράννου, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους· Μὴ ἄρα εὐρίσκειται τοσοῦτος, ἀγαθὸς ἄνθρωπος καὶ δίκαιος ἐν τῇ γενεᾷ ἡμῶν; Ἐξαιρέτως, ὡς προείπον, τὸ τῶν Ἰουδαίων γένος, νομίζοντες ὅτι βασιλεία αὐτὸν θεάσονται ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀρχῇ, καὶ προσελθόντες αὐτῷ λέγοντες· Πάντες σοὶ παιδόμεθα (80), καὶ σὲ γνωρίζομεν δίκαιον ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν πάντες διὰ σοῦ σωθῆναι ἐλπίζομεν· καὶ διὰ τοῦ στόματός σου ἐλάβομεν (81) κρίσιν δικαίαν καὶ ἀδωροδόκητον.

XXV. Καὶ τὰ πρῶτα μὲν ὑπόουλος χρώμενος ὁ ψεύστης καὶ ἄνομος, παραιτήσεται τὴν δόξαν αὐτῆς· οἱ δὲ ἄνθρωποι προσμένοντες (82) καὶ παρακαλῶντες, αὐτὸν ἀναδείξουσι (83) βασιλέα. Καὶ μετὰ ταῦτα ὑψούται τῇ καρδίᾳ, καὶ ὁ πραῦς πρότερον, γενήσεται σοβαρὸς· καὶ ὁ ἀγάπην διώκων, γενήσεται ἀκλεήμων· ὁ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ (84), γενήσεται ὑψηλὸς καὶ ἀπάνθρωπος· καὶ ὁ μισῶν ἀδικίαν, τοὺς δικαίους καταδιώξει. Ἐπειτα ἀνυψούμενος εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν, παρατάξει πόλεμον· καὶ τρεῖς βασιλεῖς μεγάλους (85) πατάξει ἐν θυμῷ, Αἴγυπτίον, Λιβύον, καὶ Αἰθίοπον. Καὶ μετὰ ταῦτα ποιήσει (86) τὸν ναβὸν τὸν ἐν Ἱερουσολύμοις, καὶ ἀναστήσει αὐτὸν ἐν τάχει, καὶ ἀποδώσει αὐτὸν τοῖς Ἰουδαίοις. Εἶτα ὑψωθήσεται τῇ καρδίᾳ κατὰ παντὸς ἀνθρώπου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τοῦ Θεοῦ βλάβησι λαλήσει, δοκῶν ὁ δόλιος, ὅτι τὸ λοιπὸν (87) βασιλεὺς ἐστὶν ἐπὶ γῆς ἕως τοῦ αἰῶνος, μὴ γινώσκων ὁ ταλαίπωρος, ὅτι ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐν τάχει καταργεῖται, καὶ ἀπολήψεται τὸ ἡτοιμασμένον πῦρ αὐτῷ ἐν τάχει (88), σὺν πῖσι τοῖς πειθόμενοις (89) αὐτῷ, καὶ δουλεύουσιν αὐτῷ. Τοῦ γὰρ Δανιὴλ εἰπόντος· Ἐβδομάδα μίαν θήσομαι (90) τῇν διαθήκη μου, τὰ ἐπὶ ἔτη ἐδήλωσε· τὸ ἡμισυ τῆς ἐβδομάδος (91), τοῦ κηρύξει τοὺς προφῆτας· καὶ τὸ ἡμισυ τῆς ἐβδομάδος, ἤγουν τὰ τρία ἡμισυ ἔτη βασιλεύσει ὁ Ἀντιχριστος ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ μετὰ τοῦτο ἀρθήσεται ἡ βασιλεία αὐτοῦ καὶ ἡ δόξα (92). Ὁρᾶτε, φιλέσοι,

(85) Id. non habet μεγάλους.

(86) B. ταπεινώσει.

(87) Id., ὅτι βασιλεύσει αὐτὸς ἐπὶ τὴν γῆν εἰς αἰῶνα.

(88) In B. desunt verba ἐν τάχει.

(89) Ἠοθουμένοις, B. male.

(90) B., θύσομαι, male.

(91) Ibid. desunt verba, τῆς ἐβδομάδος.

(92) Τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἡ δόξα, B.

οἷα θλίψις ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις γενήσεται, οἷα ἄνθρωποι ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οὐδ' οὐ μὴ γένηται (95), ἀλλ' ἐν ταύταις ταῖς ἡμέραις μόνον τότε ὁ ἄνομος ἐπαρθεῖ τῇ καρδίᾳ, συνάξει τοὺς ἐαυτοῦ δαίμονας ἐν σχήματι ἀνθρώπων, καὶ τοὺς προσκαλουμένους (94) αὐτὸν ἐπὶ τὴν βασιλείαν βδελύσσεται, καὶ πολλὰς ψυχὰς μιανεῖ.

XXVI. Ποιήσει γὰρ αὐτοῖς (95) ἀρχοντας ἐκ τῶν δαιμόνων. Καὶ οὐκ ἔτι ὡς εὐλαθῆς, ἀλλὰ πάντα ἐν πᾶσι αὐστηρὸς, ἀπότομος, ὀργίλος, θυμώδης, δεινός (96), ἀκατάστατος, φοβερός, ἀηδής, μισητός, βδελυκτός, ἀνήμερος, ἀλάστορος, πονηρός καὶ σπουδαῖον ἐμβαλεῖν εἰς βόθρον ἀπωλείας πᾶν τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, πληθύνει σημεῖα ψευδῆ (97) τῶν λαῶν γὰρ ἀπάντων ἀνευφημούντων αὐτὸν (98) διὰ τὰς φαντασίας, κραυγᾶσι φωνὴν ἰσχυράν, ὡς τε σαλευθῆναι τὸν τόπον, ἐν ᾧ οἱ ὄχλοι αὐτῷ παρεστήκεσαν Γῆρας, λαοὶ, καὶ φυλαὶ (99) καὶ ἔθνη, τὴν ἐμὴν μεγάλην ἐξουσίαν, καὶ δύναμιν, καὶ τὴν ἰσχυρὴν τῆς ἐμῆς βασιλείας· τίς δυναστεὶς μέγας, ὡς ἐγὼ; τίς θεὸς μέγας (1) πλὴν ἐμοῦ; τίς τῇ ἐμῇ ἐξουσίᾳ ἀντιστήσεται; Μεταστήσει ἔρη ἐν ὄφθαλμοῖς τῶν θεωρούντων, περιπατήσεται τὴν θάλασσαν ἀβρόχοις ποσὶ, καταξέει πῦρ ἐξ οὐρανόθεν, ποιήσει τὴν ἡμέραν σκότος, καὶ τὴν νύκτα ἡμέραν τὸν ἥλιον μεταστρέψει ὅπου βούλεται· καὶ ἀπαξοπλῶς, πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης ἐν δυνάμει τῆς φαντασίας αὐτοῦ, ἐνώπιον τῶν θεωρούντων ἀναδείξει ὑπήκοα (2). Εἰ γὰρ αὐτὸς μὴ φαινόμενος ἔσται ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁράτων (3) ἡμῖν πόλεμον πρὸς μάχας καὶ σφαγὰς ἐπάγει καὶ (4) ἐρεθίζει, τότε αὐτὸς ὅταν μέλλῃ αὐτοπροσώπως ἐρχεσθαι (5), καὶ θεωρεῖν αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἐν ἀληθείᾳ, τίνας οὐκ εἰσπράξεται μηχανὰς, καὶ δόλους, καὶ φαντασίας, πρὸς τὸ πάντας ἀνθρώπους πλανῆσαι καὶ ἀποστῆσαι ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐκ τῆς θύρας τῆς βασιλείας (6).

XXVII. Εἴτα μετὰ ταῦτα πάντα, ὁ οὐρανὸς οὐ δώσει τὴν ὄρεσιν αὐτοῦ, ἀνεφέλαι οὐ δώσουσιν ὕδωρ, ἡ γῆ ἀρνήσεται τοὺς καρπούς αὐτῆς, ἡ θάλασσα δυσωδίας πληρωθήσεται (7), οἱ ποταμοὶ ξηρανθήσονται, οἱ ἰχθύες τῆς θαλάσσης τεθνήσκονται, οἱ ἄνθρωποι ἐκ τοῦ λιμοῦ καὶ τῆς δίψης τελευτήσουσι καὶ πατήρ τὸν υἱὸν περιπλακεῖ (8) ἕνα ἀποθανοῦνται, καὶ μήτηρ θυγατέρα ὁμοίως καὶ οὐκ ἔστιν ὁ θάψων. Ἀλλ' ἡ γῆ πᾶσα ἐκ τῶν σωματῶν τῶν ἐβριμμένων θνησιμαίων, δυσωδίας (9) πληρωθήσεται. Καὶ ἡ θάλασσα μὴ δεχομένη τῶν ποταμῶν τὰ βε-

iniquus ille elato animo daemones suos congregabit humana specie: et eos qui illum ad regnum invitaverunt, fastidiet, animasque multas inquinabit.

XXVI. Quippe principes eis constituet ex daemonebus. Nec jam velut religiosus, sed plane austerus, severus, iracundus, plenus excandescenzæ, truculentus, inconstans, terribilis, gravis, odiosus, contemptor, inimitis, exitiosus, nequam, in eo studium et operam collocans, ut universum genus hominum in fossam interitus conjiciat, signa falsa multiplicabit. Cunctis enim populis fausta omnia acclamantibus, propter objectas species, vehementi et grandi voce clamabit, ita ut moveatur locus in quo turbæ astiterint ei: *Perspicite, populi, tribus ac gentes, magnam meam potestatem ac potentiam, viresque imperii mei. Quis princeps tam potens, atque ego? Quis Deus magnus, præter me? Potentiam meam quis resistet? Transferet montes ante oculos spectantium, siccis pedibus ambulabit super mare, deducet ignem e caelo, convertet diem in tenebras, et noctem in diem: solem circumaget quo liberit. Et ut semel dicam, elementa omnia terræ marisque vi oblatæ apparitionis a se coram spectantibus obtemperare sibi demonstrabit. Nam si ipse modo non conspicuus filius perditionis, visibiliter tamen nobis bellum ad pugnas et cædes immittit atque excitat: tunc cum in propria persona veniet ipse, ac vere illum homines intuebuntur, quas non machinas, dolos ac species molietur, ad seducendos cunctos homines et abducendos a via veritatis et regni porta!*

XXVII. Deinceps post hæc omnia cælum non dabit rorem spum, nubes non præbebunt aquam, terra denegabit fructus suos, mare gravi replebitur odore, flumina desiccabuntur, morientur pisces maris, homines fame sitique peribunt; pater amplexus filium, mater item filiam, una morientur, nec erit qui sepeliat. Verum universa terra perfundeture fœtore corporum morticinorum passim jacentium. Mare quoque non recipiens fluminum incursus, cœni instar fiet, infinitoque et gravi odore replebitur. Tum pestis invalescet super universam

(95) Verba οἷα usque ad γένηται, quæ in editis deerant, supplēvi ex B.

(94) Id., προσκαλεσαμένους.

(95) In B. deest αὐτοῖς.

(96) Deest ibid. vocabulum δεινός.

(97) B., σημεῖα ψευδούς.

(98) Ἄδόν addidi e B.

(99) In B. desunt verba καὶ φυλαί.

(1) Ibid. μέγας deest.

(2) Deest vox ὑπήκοα in B.

(3) Al. Pici codex ὁρατῶς. Sed in B. ἀοράτως

ἡμῖν πολεμῶν.

(4) Verba ἐπάγει καὶ desunt in B.

(5) Ibid. sequitur: Καὶ ὁρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώ-

πων ἐν ἀληθείᾳ: Τί ἂν οὐκ εἰσπράξεται.

(6) B., τῆς εὐθείας, καὶ ἐκ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν.

(7) In B. sequitur: Οἱ ἰχθύες αὐτῆς θυάσσονται, οἱ ποταμοὶ ξηρανθήσονται, αἱ λίμναι ταχθήσονται, τὰ φρέατα ἐκλείνει, τὰ θηρία τοὺς ἀνθρώπους ἐπαναστήσονται, τὰ κτήνη καὶ τὰ πετεινὰ θυθήσονται, οἱ ἄνθρωποι, etc.

(8) Ibid., καὶ μήτηρ θυγατέρα, ἕνα ἀποθανοῦνται.

(9) In B. desunt quæ sequuntur a δυσωδίας usque ad τότε λοιμός, non alia, ut videtur, causa, quam librarii oscitantia.

lius, miseri tunc intelligent eum esse improbum illum diabolum. Tum plangent misere, plorabunt vehementer, faciem manibus suis contudent, capillos suos evellent, genas unguibus dilacerabunt, alius alii dicentes: O calamitatem! o acerbam negotiationem! o pactum fraudulentum! o casum ingentem! Quomodo nos impostor seduxit? quomodo adhaesimus ei? quomodo retibus illius capti sumus? quomodo verriculo illius impuri conclusi? quomodo Scripturas audientes non intelligebamus? Siquidem tunc illigati rebus vitæ ac desiderio hujus sæculi, perfacile adducentur ad diabolum et signabuntur.

δεμένα (37) ἐν πράγμασι βιωτικοῖς, καὶ τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὗτοι εὐχερῶς προσαχθήσονται τῷ διαβόλῳ, καὶ σφραγισθήσονται (38).

XXXII. At multi qui audient Scripturas divinas, eas in manibus habebunt, mente versabunt, imposturam illius evitabunt. Clare enim perspicient insidias ejus, et imposturæ arrogantiam; effugientque e manibus ejus ad montes³⁵, et occultabuntur in cavernis terræ, cum lacrymis et contrito corde querentes illum amantem hominum, qui eripiet eos e laqueis illius, et conservabit a molestis illius scandalis: dexteraque manu sua, invisibili modo, proteget eos qui digne ac juste ei supplicabunt.

XXXIII. Vides quali jejuniis quibusve precibus tunc utentur sancti. Simul disce quam durum tempus ac dies orientur illis qui in urbe agrisque erunt. Accedat ab occidente ad orientem usque plorantes majorem in modum, graviterque plangent. Illucescente die noctem expectabunt, ut requiescant ab operibus suis; ubi nox comprehenderit illos, ob crebras terræ concussionem aerisque tempestates, querent ut vel aspiciant lumen diei, et qua ratione postea in acerbam mortem deveniant. Tum lugebit universa terra vitam cruciatum plenam. Lugebit mare, lugebit aer, lugebit sol, lugebunt animantes feræ cum volatilibus, lugebunt montes et colles, ac ligna campi propter genus humanum: eo quod omnes defecerint a sancto Deo, et crediderint impostori illi, suscepto caractere impuri illius et hostis Dei loco vivificæ crucis Salvatoris.

XXXIV. Lugebunt etiam Ecclesiæ luctum ma-

³⁵ Apoc. vi, 16

(35) Al. Pici codex, διασυρούσι, B., διαύρωσι.

(36) Id. subjungit: καὶ προσήλθομεν τῷ πλάτῳ. Deinde statim sequitur: πῶς τῇ μιᾷ, etc.

(37) B., δεδομένοι.

(38) Id., σφαιγίσονται ὅπ' αὐτοῦ.

(39) Καὶ ἐν νῷ ταύτας φέροντες, B.

(40) Ἀποδράσουσιν, id. Deinde plura omittit.

(41) B., καὶ τὰς ὁπὰς τῆς γῆς κρυθήσεται.

(42) Id., δυσωπήσουσι.

ὁμὴν δώσω ἐγὼ βρώματα; Τότε ἀκούσαντες τῶν ῥημάτων τοῦ διαβόλου τούτου οἱ ἄλλοι, νοήσουσιν ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ πονηρὸς διάβολος, καὶ κόβονται ὀδυνηρῶς, καὶ κλαύσονται μεγάλως, καὶ τὸ πρόσωπον ταῖς χερσὶν αὐτῶν τύψουσι, καὶ τὰς τρίχας αὐτῶν διαβόλῃσιν (35), καὶ τοῖς θυξὶ τὰς παρειὰς καταξαναύσει, λέγοντες πρὸς ἀλλήλους: Ὡς τῆς συμφορᾶς, ὧς τῆς ὀδυνηρᾶς πραγματείας ὧς τοῦ διαβόλου συναλλαγματος, ὧς τοῦ μεγίστου πτώματος. Πῶς ἐπλανήθημεν (36) τῷ πλάτῳ; πῶς προσνήθημεν αὐτῷ; πῶς τοῖς τούτου δικτύοις ἐξωγρευθήμεν; πῶς τῇ μιᾷ αὐτοῦ σαγήνῃ συνεικυθίσθημεν; πῶς ἀκούσαντες τῶν Γραφῶν οὐ συνώμεν; Καὶ γὰρ τότε οἱ δε-

XXXII. Οἱ δὲ ἀκροώμενοι τῶν θεῶν Γραφῶν (39), καὶ ἐπὶ χεῖρας ἔχοντες, καὶ ἐν νῷ ταύτας ἔνοούντες, πολλοὶ ἀποδράσουσι (40) ἐκ τῆς αὐτοῦ πλάνης. Νοήσουσι γὰρ τῆς ἐπιβουλῆς αὐτοῦ τῆν ἐμφάνειαν, καὶ τῆς πλάνης αὐτοῦ τῆν ἀλαζονείαν, καὶ ἐκφεύξουσιν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ταῖς ὀπάς τῆς γῆς κατακρυθήσονται (41), καὶ μετὰ δακρύων, καὶ συντετριμμένης καρδίας ζητήσουσι (42) τὸν φιλήνθρωπον· καὶ αὐτὸς ἐκσπάσει αὐτοὺς ἐκ τῶν βρόχων αὐτοῦ, καὶ διασώσει ἐκ τῶν σκανδάλων αὐτοῦ τῇ χεὶρὶ αὐτοῦ τῇ δεξιᾷ, τοὺς ἀξιῶς αὐτῷ καὶ δικαίως προσπίπτοντας.

XXXIII. Ὅραξ ὅσαν νηστείαν καὶ προσευχὴν ἐτελέσουσι τότε οἱ ἅγιοι. Μάθε καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει καὶ χώρα ὅσος χαλεπὸς καιρὸς καὶ ἡμέραι γενήσονται. Τότε ἀπὸ (43) ἀνατολῶν εἰς δυσμὰς ἀχθήσονται καὶ ἀπὸ δυσμῶν εἰς ἀνατολῶν παραγενήσονται, καὶ κλαύσουσι μεγάλως, καὶ κόβονται ἰσχυραῖς, καὶ τῆς ἡμέρας διαφαικούσης (44), ἐκδέχονται τὴν νύκτα, ἵνα ἀναπαύσονται ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν· καταλαβούσης δὲ τῆς νυκτὸς, ἐκ τῶν ἐπαλλήλων σεισμῶν (45), καὶ ἐκ τῶν καταγιγῶν τῶν ἀέρων ζητήσουσιν (46), ἵνα κἂν θεωρῶσι τὸ φῶς τῆς ἡμέρας καὶ πῶς μύλοισι λοιπὸν χαλεπῶ θανάτῳ προσέρχεσθαι. Τὸν ὀδυνηρὸν βίον πενθεῖ τότε (47) πᾶσα ἡ γῆ, πενθεῖ καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἡ θῆρ, πενθεῖ καὶ ὁ ἥλιος (48)· πενθεῖ καὶ τὰ ἄγρια ζῶα, σὺν πετεινοῖς· πενθοῦσιν ἔρη καὶ βουνοί, καὶ τὰ ξύλα τοῦ πεδίου, διὰ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων, οἱ πάντες ἐξέλκιναν ἀπὸ θεοῦ ἁγίου, καὶ τῷ πλάτῳ ἐπίττευσαν, δεξάμενοι τὸν χαρακτῆρα τοῦ μαροῦ καὶ θεομάχου, ἀντὶ τοῦ ζωοποιῦ (49) σταυροῦ Σωτῆρος.

XXXIV. Πενθοῦσι δὲ καὶ αἱ Ἐκκλησίαι πένθος

(43) Verba τότε ἀπὸ usque ἀχθήσονται: ex B. et altero Pici codice restituit.

(44) Id., διαδραμουσης.

(45) Id., ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ἐπ' ἀλλήλων σεισμῶν.

(46) Id., ἐκ τῶν καταγιγῶν τῶν ἀνέμων τὴν ἡμέραν ζητήσουσιν.

(47) B., μετέργεσθαι τὸν βίον. Πενθεῖ τότε, etc.

(48) Addit B., καὶ ἡ σελήνη.

(49) B., ἀντὶ τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ.

μέγα, διότι οὐτε προσφορά, οὐτε θυμίαμα (50) ἐκτε-
λείται, οὐτε λατρεία θεάρετος· ἀλλὰ τὰ ἱερὰ τῶν
Ἐκκλησιῶν, ὡς ὀπωροφυλάκιον γενήσονται· καὶ τὸ
τίμιον σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις
ἐκείναις οὐκ ἀναφανήσεται (51)· λειτουργία σεβασθή-
σεται, ψαλμοὶ παυθήσεται, ἀνάγνωσις τῶν Γρα-
φῶν οὐκ εἰσακουσθήσεται. Ἀλλὰ σκότος ἔσται τοῖς
ἀνθρώποις, καὶ θρήνος ἐπὶ θρήνον, καὶ οὐαὶ ἐπὶ
οὐαί. Ῥίπεται τότε ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσοῦς ἐν ταῖς
πλατείαις, καὶ οὐδεὶς συνάξει αὐτοὺς (52)· ἀλλὰ
πάντα βδελυκτὰ καθεστήσασιν. Πάντες γὰρ τοῦ ἐκφυ-
γεῖν καὶ κρυβῆναι σπουδασούσι, καὶ οὐδαμοῦ δυνή-
σονται λαθεῖν ἐκ τῶν παθῶν (53) τοῦ ἀντικειμένου·
ἀλλὰ τὸ σημεῖον αὐτοῦ περιφέροντες, εὐδηλοὶ καὶ
γνωστοὶ αὐτοῦ ἀναδειχθήσονται. Ἐξωθεν φόβος, καὶ
ἔσωθεν τρόμος, καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέρᾳ· ἐν πλα-
τείᾳ καὶ ἐν τοῖς οἴκοις θνησιμαία· ἐν πλατείαις καὶ
ἐν οἴκοις (54) πείνα καὶ δίψα· ἐν πλατείαις θόρυβοι, ἐν
οἴκοις κοπέτοι· μεμράνεται τὸ κάλλος τῆς ὄψεως (55)
τοῦ προσώπου· γίνονται γὰρ αἱ ἰδέαι αὐτῶν, ὥσπερ
νεκρῶν. Καὶ τὸ κάλλος τῶν γυναικῶν μαρανθήσεται (56), καὶ ἡ
ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων πάντων ἀφαι-
ρεθήσεται.

XXXV. Οὐδὲ γὰρ τότε ὁ εὐσπλαγγνος καὶ φιλό-
θρωπος Θεὸς καταλείψει τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος
ἀπαρμύθητον, ἀλλὰ καὶ κολοῦώσει τὰς ἡμέρας
ἐκείνας· καὶ τὸν χρόνον τῶν τριῶν καὶ ἡμισυ
ἔτων (57), καὶ ποιήσει αὐτὰ σύντομα, διὰ τὸ κατὰ-
λειμμα τῶν ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις κατακρυφθέντων·
ἵνα μὴ πάντων τῶν ἁγίων ἐκείνων ἡ φάλαγξ
ἐκλειψῇ. Ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς αἱ ἡμέραι αὐταὶ (58)
διαδραμοῦνται· καὶ ἀρθήσεται ἡ βασιλεία τοῦ πλά-
του καὶ Ἀντιχρίστου ἐν τάχει. Καὶ λοιπὸν ἐν βίπῃ
ὀφθαλμοῦ παρελθὼν τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου·
καὶ τῶν ἀνθρώπων (59) ἡ ἐξουσία καταργηθήσεται (60)
καὶ τὰ ἑρώμενα ταῦτα πάντα ἀφανισθή-
σονται.

XXXVI. Τούτων οὖν ἐσομένων, ἀγαπητοί, ὧν
προείπομεν, καὶ τῆς μῆδς ἑβδομάδος εἰς δύο μερι-
σθείσης, καὶ τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως τότε
ἀναφανέντος, καὶ τῶν προδρόμων (61) τοῦ Κυρίου
ἐν ἰδίῳ δρόμῳ τελεσάντων, καὶ τοῦ σύμπαντος κό-
σμου λοιπὸν (62) εἰς συντέλειαν ἐρχομένου, τί περι-
λείπεται, ἀλλ' ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Κυρίου καὶ Σωτή-
ρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀπ'
οὐρανῶν, εἰς ἐν ἡλιπιασμένῳ ὄξει ἐξείξει τὴν πύρω-
σιν (63), καὶ τὴν δικαιοκρασίαν πᾶσαν τοῖς ἀπειθή-
σασιν αὐτῷ. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Ὅν τράπον γὰρ
ἡ ἀστραπή ἐξέρχεται ἀπὸ ἀνατολῶν, καὶ φαίρε-

rum : quia nec oblatio, nec suffitus fiet, nec cul-
tus Deo gratus. Sed Ecclesiarum ædes sacræ tugu-
rii instar erunt⁷³, pretiosumque corpus et sanguis
Christi non exstabit in diebus illis, liturgia ex-
stinguitur, psalmorum decantatio cessabit, Scri-
pturarum recitatio non audietur. Sed erunt apud
homines tenebræ, lamentatio super lamentationem,
væ super væ. Argentum et aurum tunc projicietur
in plateas, nec quisquam colliget ea : sed omnia
abominationi habebunt. Cuncti enim aufugere co-
nabuntur et abscondi ; nusquam tamen latere po-
terunt a malis adversarii ; sed notam illius cir-
cumferentes facie cognoscentur, ac noti ejus de-
clarabuntur. Extra timor, intus tremor nocte die-
que, tum in platea, tum domi morticina ; in plateis
et domibus fames ac sitis ; in plateis tumultus, in
domibus planctus. Pulchritudo aspectus faciei ta-
bescet, sicut enim formæ eorum tanquam mortuo-
rum. Venustas mulierum exarescet, cupiditas om-
nium hominum evanescet.

XXXV. Neque tamen eo tempore misericors et
nominum amans Deus relinquet humanum genus
omni consolatione destitutum ; sed decuriabit dies
illos et tempus triam annorum semis concisum
reddet⁷⁴, propter reliquias latitantium in monti-
bus et spelæis ; ne phalanx illa sanctorum illo-
rum omnium deficiat. Sed dies illi celeriter trans-
ibunt, seductoris et Antichristi regnum cito tolletur.
Deinde in ictu oculi præteribit species mundi
hujus⁷⁵, hominumque potentia evacuabitur, et
cuncta quæ cadunt sub oculos, delebuntur.

XXXVI. Cum igitur, dilecti, futura sint hæc
quæ ante diximas, divisæque in duas partes una
hebdomada⁷⁶, et abominatio desolationis tunc
exstiterit, et præcursores Domini cursum suum pere-
gerint, mundo denique universo ad consummationem
properante, quid superest, nisi adventus Domini et
Salvatoris nostri Jesu Christi, Filii Dei, de caelis,
in quem speravimus ; qui exustionem ac justum
domine judicium educet in eos qui non crediderint
ei ? Ait enim Dominus : *Quemadmodum fulgur exiit
ab oriente, et apparet usque ad occidentem : sic erit
etiam adventus Filii hominis. Ubi enim fuerit ca-*

⁷³ Jerem. xxvi, 18. ⁷⁴ Matth. xxiv, 22. ⁷⁵ I Cor. vii, 31. ⁷⁶ Dan. ix, 27.

(50) In B. mox sequitur : Ὅτι τὸ τίμιον ἐκτε-
λείται σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἐν ταῖς ἡμέ-
ραις ἐκείναις οὐκ ἀναφέρεται, καὶ γὰρ λειτουργία
σεβασθήσεται, ἀλλὰ σκότος ἔσται. Ita hæc pro more
contrahit.

(51) Ἀναφέρεται, est in B.

(52) Al. Pici codex, συνάξει αὐτὰ.

(53) B., ἐκφυγεῖν ἐκ τῶν παθῶν, rectius ut vi-
detur.

(54) In eodem codice absunt verba ἐν πλατείαις
καὶ ἐν οἴκοις.

(55) Ibid. deest τῆς ὄψεως.

(56) Iterum desunt in B. verba καὶ ἡ usque ad
ἀφαιρεθήσεται.

(57) In B. deest καὶ ἡμισυ, sed exstat Apoc. xi,
9, ad quem locum auctor respicit.

(58) B., αὐτοῦ.

(59) B., τῶν δαιμόνων.

(60) Sequitur in B. statim : Τούτων οὖν ὡς προ-
είπομεν, ἐσομένων.

(61) B., προφητῶν.

(62) In eodem ms. absent λοιπὸν.

(63) B., ἀκλήρωσιν, sed duo mss. quibus Picius
usus est, πλήρωσιν.

daver, illic congregabuntur et aquilæ 77. Orietur enim ab oriente ad occidentem usque signum crucis superantis splendorem solis, denuntians adventum et apparitionem iudicis: ut reddat cuique secundum opera sua. Nam de resurrectione universa et de regno sanctorum loquitur Daniel: *Et multi dormientium excitabuntur e pulvere terræ: hi in vitam æternam, illi in contumeliam et ignominiam æternam* 78. Isaias autem dicit: *Resurgent mortui, et excitabuntur qui sunt in monumentis, ac lætabuntur habitantes in terra* 79. Dominus quoque noster ait: *Multi in illa die audient vocem Filii Dei. Et qui audierint, vivent* 80.

scortai ol en tois mnymelouis, kal eufpanthhōontai loi (69) *en ekelny tē hmerā akouōntai tēs zōnēs*

XXXVII. Tunc enim sonabit tuba 81, et excitabit dormientes e profundissimis terræ tam justos quam peccatores: omnisque natura, lingua, gens et tribus resurgent in ictu oculi 82, et astabunt super faciem terræ, exspectantes iusti atque terribilis iudicis adventum in timore et tremore inenarrabili. Fluvius enim igneus egrediens cum furore instar maris sævi exuret montes et colles, et mare delebit, ac æthera velut ceram inflammatione dissolvit 83. Stellæ cadent de cœlo 84, sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem 85, cœlum more libri volutabitur 86. Exuretur universa terra, propter opera quæ in ea corruerunt homines, in scortationibus, adulteriis, mendaciis, immunditiis, idololatriis, cædibus ac pugnis. Nam fiet cœlum novum et terra nova 87.

πα, en porneiais, en moicheiais, kal en pseudēi kal akatharsiais, kal en eidwlogatruis, kal en fōnois, kal en makhais. Gēnēsetai γάρ ο ούρανός καινός, kal η γη καινή (74).

XXXVIII. Tunc sancti angeli discurrunt, congregantes omnes gentes 88, quos expergeficiet horrenda vox illa tubæ: sistenturque ad tribunal Christi, qui fuere quondam reges, principes, pontifices, sacerdotes; ut administrationis suæ et ovilis reddant rationem; qui videlicet per negligentiam suam perdidderunt ovem de grege suo. Adducentur eo tempore milites 89, qui, non contenti stipendiis suis, vexarunt viduas, pupillos, et pauperes. Tunc sistentur tributi exactores, qui plus quam sit imperatum, pauperi eripiunt. Item qui probum aurum adulerant, ut damno pauperem afficiant, in agris, in domibus, in ecclesiis. Tunc exsurgent effeminati cum pudore, qui quidem thorum proprium immunditatem non servaverunt: sed quavis carnis pulchritudine

77 Math. xxiv, 27, 28. 78 Dan. xii, 2. 79 Isa. xxvi, 41. 80 Joan. v, 25. 81 I Thess. iv, 16. 82 I Cor. xv, 52. 83 II Petr. iii, 12. 84 Math. xxiv, 29. 85 Math. xxiv, 31. 86 Luc. iii, 14.

(64) Cf. Jo. Vossii theses theolog., p. 228 seq.

(65) Verba τῶν ἀπανταχῆ usque ad ἀγίων desunt in B.

(66) Al. Pici, πολλοὶ τῶν ἐκ γῆς χώματος ἀναστήσονται, ita et B.

(67) Id., καὶ ἕτεροι εἰς αἰσχύνῃν αἰώνιον.

(68) In B. desunt verba καὶ εὐφρανθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ.

(69) Joann. v, 25, ubi pro πολλοὶ legitur οἱ νεκροί.

(70) In B. est: τότε γὰρ ἡ φοβερά σ. η. κ. ε. πάντας τοὺς κεχ.

ται ἕως δυσμῶν, οὕτως ἔσται καὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου· ὅπου γὰρ ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ἐκεῖ συναχθήσονται καὶ οἱ ἀετοί. Τὸ γὰρ σημεῖον τοῦ σταυροῦ (64) ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν ἀνατελεῖ ὑπὲρ τὴν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου, καὶ μὴ νύσει τοῦ κριτοῦ τὴν ἔλευσιν καὶ τὴν ἐμφάνειαν, τοῦ ἀποδοῦναι ἐκάστω κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· περὶ γὰρ τῆς ἀναστάσεως τῶν ἀπανταχῆ (65), καὶ τῆς βασιλείας τῶν ἀγίων, λέγει Δανιὴλ· Καὶ πολλοὶ (66) τῶν καθεδόντων ἐν γῆς χώματι ἐξεγερθήσονται, οὗτοι εἰς ζῶνῃ ἀώνιον, καὶ οὗτοι εἰς θρονοδισμόν καὶ εἰς αἰσχύνῃν αἰώνιον (67). Ἡσαίας δὲ λέγει· Ἀναστήσονται οἱ νεκροί, καὶ ἐγερθήσονται οἱ ἐν τῇ γῇ (68). Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν λέγει· Πολλοὶ Υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ οἱ ἀκούσαντες ζήσονται.

XXXVII. Τότε γὰρ (70) ἡ σάλπιγξ ἤχησει, καὶ ἐξυπνήσει τοὺς κεκοιμημένους ἐκ τῶν κατωτάτων τῆς γῆς, δικαίους (71) καὶ ἁμαρτωλοῦς· καὶ πᾶσα φύσις, καὶ γλῶσσα, καὶ ἔθνος, καὶ φυλὴ, ἀναστήσονται ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ· καὶ παραστήσονται ἐπὶ προσώπου τῆς γῆς, ἐκδεχόμενοι τὴν τοῦ δικαίου καὶ φοβεροῦ κριτοῦ ἔλευσιν, ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ ἀδιγγῆτῳ· ὁ γὰρ πύρινος ποταμὸς ἐξερχόμενος (72) μετὰ θυμοῦ, ὡς περὶ ἀγρία θάλασσα, καὶ κατακαύσει ὄρη καὶ βουνούς, καὶ τὴν θάλασσαν ἀφανίσει, καὶ τὸν αἰθέρα διαλύσει ἐκ τῆς πυρώσεως, ὡς περὶ κηρὸν. Τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ πεσοῦνται, ὁ ἥλιος μεταστραφῆσεται εἰς σκότος, καὶ ἡ σελήνη εἰς αἷμα. Ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον εἰλισσεται· ἡ γῆ πᾶσα κατακαυθήσεται διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα, ἅπερ διέφθειραν (73) οἱ ἄνθρωποι, ἐν φόνοις, καὶ ἐν εἰδωλολατρίαις, καὶ ἐν φόνοις, καὶ ἐν μάχαις. Γενήσεται γὰρ ὁ οὐρανὸς καινός, καὶ ἡ γῆ καινή (74).

XXXVIII. Τότε οἱ ἄγιοι ἄγγελοι ἐπιθρέσουσιν (75) ἐπισυνάγοντες πάντα τὰ ἔθνη, οὓς ἐξυπνήσει ἡ φοβερά ἐκείνη φωνὴ τῆς σάλπιγγος: καὶ παραστήσονται τῷ βῆματι τοῦ Χριστοῦ οἱ ποτὲ βασιλεῖς, οἱ ἀρχόντες, οἱ ἀρχιερεῖς, οἱ ἱερεῖς· καὶ περὶ τῆς ἰδίας πολιτείας ἀπολογίαν διδόντες (76), καὶ περὶ τοῦ ποιμνίου, οἵτινες δι' ἀμελείας αὐτῶν ἀπώλεσαν πρόβατον ἐκ τῆς ποίμνης αὐτῶν· τότε ἀχθήσονται οἱ στρατιῶται οἱ μὴ ἀρκούμενοι τοῖς ὄψωνις αὐτῶν· ἀλλ' ἐπηρεάζοντες χήρας, καὶ ὄρφανους, καὶ πτωχοῦς. Τότε παραστήσονται οἱ φορολόγοι, οἱ παρὰ τὸ κείμενον πλέον ἀρπάζοντες τὸν πένθητα, καὶ ποιῶντες τὸν πτωχὸν χρυσὸν ὡς κίβδηλον, ἵνα ζημιώσωσι τὸν πτωχὸν (77), ἐν τε ἀγροῖς, ἐν τε οἴκοις, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Τότε ἀναστήσονται ἀνδρόγυνοι μετ' αἰσχρίας

88 Act. viii, 20. 89 Apoc. vi, 14. 87 Apoc. xxi, 1. 88 I Thess. iv, 16. 89 I Cor. xv, 52.

(71) Id., καὶ δικαίους, καὶ ἁμαρτωλοῦς, καὶ πᾶσα φυλὴ ἔθνος, καὶ γλῶσσα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ καὶ παραστήσονται ἐκδεχόμενοι, etc.: ita hæc non dubitavit contrahere librarius ad finem properans.

(72) B., ἐξέρχεται.

(73) B., ἐπραξαν.

(74) Male B., κενός, κενή.

(75) Pro ἐπιθρέσουσιν in B. est περιτρέχουσι.

(76) Id., δώσουσι.

(77) B., τῷ πτωχῷ ἐν τε ἀγροῖς καὶ χρυσίας, τότε ἀναστήσονται, etc.

νης. οἵτινες οὐκ ἐφύλαξαν τὴν κοίτην αὐτῶν ἀμλιαν-
τον, ἀλλὰ πᾶν τὸ κἄλλος τῆς σαρκὸς ἀπατώμενοι (78),
καὶ ἐν ταῖς ἰδίαις ἐπιθυμίαις πορευόμενοι. Τότε
ἀναστήσονται οἱ τὴν ἀγάπην τοῦ Κυρίου μὴ φυλά-
ξαντες, κατηφείς καὶ σκυθρωποὶ, οἱ τὴν ἐλαφρὴν
ἐντολὴν τοῦ Σωτῆρος ἠθέτησαν τὴν λέγουσαν· Ἀγα-
πήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν (79). Τότε
κλαύσουσιν οἱ τὸν ζυγὸν αὐτῶν ἕδρον κεκτημένοι, καὶ σταθμούς, καὶ μέτρα, καὶ μόδια ἄδικα (80), ἐκδεχό-
μενοι τὸν δίκαιον κριτὴν.

XXXIX. Καὶ τί ἐπιφέρωμεν (81) πολλοὺς λόγους
τῶν παραστησομένων; Τότε οἱ δίκαιοι ἐκλάμψουσιν
ὡς ὁ ἥλιος· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ, κατηφείς καὶ σκυθρω-
ποὶ ἀναδειχθήσονται (82). Ἀμφοτέροι γὰρ οἱ τε δι-
καῖοι καὶ ἀμαρτωλοὶ ἀφθαρτοὶ ἀναστήσονται· οἱ γὰρ
δίκαιοι, ἵνα αιωνίως τιμηθῶσι, καὶ κατατρυφῶσιν
τὰ ἀθάνατα· οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ, ἵνα ἐν τῇ κρίσει ἀιω-
νίως κολασθῶσονται. Ἐκαστος γὰρ ἐνθυμηθεὶ τε τὸ
τί δώσει ἀπολογίαν (83) τῷ δικαίῳ κριτῇ, εἴτε ἀγαθὰ,
εἴτε φαῦλα· αἱ γὰρ πράξεις πάντων τῶν ἀνθρώπων,
ἕκαστον περικυκλώσει, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε πονηρὸν (84).
Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται (85) καὶ
πάντα φόβος καὶ τρόμος κατέδετα, τὸν οὐρανὸν, τὴν
γῆν, καὶ τὰ καταχθόνια· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσει-
ται αὐτὸν, καὶ ὁμολογήσει τὸν ἐρχόμενον κριτὴν κρι-
τήριον δίκαιον, θεὸν ἰσχυρὸν καὶ ποιητὴν τῶν ἀπάν-
των. Τότε μετὰ ἐξιλίας (86) καὶ θάμβους ἐλεύσονται
ἄγγελοι, θρόνοι, ἔξουσῖαι, ἀρχαὶ, κυριότητες, πο-
λυδάματα, ἐξαπτέρυγα χειροδία τε καὶ σεραφίμ, ἐν
ἰσχυί κεκραγόντα (87). Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος
Σαβαώθ, παντοκράτωρ· πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ
γῆ τῆς δόξης σου. Καὶ ἀποκαλυφθήσεται ὁ Βασιλεὺς
τῶν βασιλευόντων (88), καὶ Κύριος τῶν κυριευόντων,
καὶ κριτὴς ἀπροσωπληπτος, καὶ δικαστὴς, τὸ δι-
καῖον ἀπονέμων ἐκάστῳ, ἐπὶ θρόνου φοβεροῦ καὶ
ἐπιηρμένου· καὶ πᾶσα σὰρξ τῶν βροτῶν κατιδὼν αὐτοῦ
τὸ πρόσωπον μετὰ φόβου καὶ δειλίας μεγάλης, καὶ
δίκαιος καὶ ἀμαρτωλός.

XL. Τότε ἀχθήσεται ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ἔχουν
ὁ διάβολος, μετὰ τῶν δαιμόνων αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν
ὄπρητων αὐτοῦ, ὑπὸ ἀγγέλων αὐστηρῶν καὶ ἀποτό-
μων· καὶ παραδοθήσονται τῷ πυρὶ τῷ ἀσβέστῳ, καὶ
τῷ σκῶληκι τῷ ἀκοιμήτῳ, καὶ τῷ σκότει τῷ ἐξωτέ-
ρῳ (89). Τῶν γὰρ Ἑβραίων ὁ δῆμος ὑφέται αὐτὸν ἐν
σχῆματι ἀνθρώπου, καθὼς αὐτοῖς ὤφθη ἐκ τῆς ἀγίας
Παρθένου διὰ σαρκὸς, καὶ καθὼς αὐτὸν ἐσταύρωσαν
καὶ δεῖξει αὐτοῖς τῶν χειρῶν καὶ τῶν ποδῶν τοὺς
ἔλους. Καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ νενογμένην διὰ τῆς (90)
λόγχης· καὶ τὴν κάραν τὴν ἐξ ἀκανθῶν στεφανωθεῖ-

⁷⁸ Matth. xix, 19. ⁷⁹ Matth. xiii, 45. ⁸⁰ Matth. xxiv, 29. ⁸¹ Philipp. ii, 11. ⁸² Coloss. i, 16. ⁸³ Isa. vi, 5. ⁸⁴ Aroc. i, 7.

(78) Id., τῷ κἄλλει τῆς σαρκὸς ἀπατώμενοι.

(79) Al., σεαυτὸν.

(80) B. addit, ἔγοντες.

(81) Id., καὶ τί ἐπιφέρωι μακροὺς λόγους; τότε, ctc.

(82) Sequitur in B.: Καὶ οἱ μὲν δίκαιοι ἵνα αιωνίως χαρὰς νεμεθῶσι, οἱ δὲ ἀμαρτωλοὶ ἐν τῇ κρίσει δικαίως κολασθήσονται.

(83) Id., ἐνθυμηθεὶ τί ἀπολογίαν δώσει.

(84) B., εἴτε ἀγαθὰ, εἴτε πονηρὰ.

(85) In B. quæ sequuntur ommissa sunt usque ad

A capti, sua desideria sunt secuti. Tunc qui dilectio-
nem Domini non servarunt, exsurgent mœsti ac
tetrici: eo quod Salvatoris mandatum facile con-
tempserunt, quod præcipit: *Dilige proximum
tuum sicut te ipsum* ⁷⁸. Tunc qui babuerint libram
iniquam, stateras, mensuras, modios injustos,
gemunt exspectantes justum judicem.

XXXIX. Sed quid plura de sistendis addimus?
Tunc justii fulgebunt ut sol ⁷⁹: peccatores autem
tristes et tetrici apparebunt. Utrique enim et justii
et peccatores resurgent incorruptibiles: justii, ut
perpetuo sint in honore ac immortalibus fruantur
deliciis; peccatores, ut per judicium pœnas luant
sempiternas. Quisque igitur vestrum perpendat
apud se, tum bonorum, tum malorum justo judicii
rationem reddendam. Nam actiones omnes homi-
num unumquemque tam probum quam improbum
circumdabunt. Quandoquidem virtutes cœlorum
movebuntur ⁸⁰, et omnia timor ac tremor absument,
cœlum, terram, ac subterranea; et omnis lingua
constitebitur eum ⁸¹, et fatebitur eum qui veniet
justum judicium judicaturus, Deum fortem et con-
ditorem omnium. Tunc cum pavore ac stupore
precedent angeli, throni, potestates, principatus,
dominationes ⁸², multis oculis et alis oex prædita
cherubim ac seraphim, fortiter clamantia: *Sanctus,
sanctus, sanctus Dominus Sabaoth omnipotens: ple-
num est cœlum et terra gloria tua* ⁸³. Et revelabitur
Rex regum et Dominus dominantium, ac judex qui
personam non accipit, sed cuique quod justum est
distribuit, in throno terribili et exaltato. Et videbit
omnis caro mortalium faciem ejus tum justus, tum
peccator, cum timore ac metu ingenti.

XL. Tum adducetur filius perditionis, id est
diabolus, cum dæmonibus et ministris suis, ab
angelis severis ac rigidis; tradenturque igni in-
extinguibili, vermi non dormienti, ac tenebris ex-
terioribus. Videbit enim populus Hebræorum illum
in figura humana ⁸⁴, quemadmodum illis ex saucta
Virgine per carnem apparuit, et sicuti crucifixum
eum; ac ostendet eis manuum pedumque clavos,
latus suum lancea perforatum, caput coronatum
spinis, ac pretiosam crucem. Denique omnia vide-
bunt Hebræi, et plangent, ac plorabunt, quemad-

verba: πᾶσα γλῶσσα.

(86) B., μετὰ φόβου.

(87) In B. est, καὶ πᾶσαι αἱ τῶν οὐρανῶν δυνάμεις
ἐν ἰσχυί κεκραγόντα, ἃ ἄγιος, mendose.

(88) Quæ sequuntur, B. contrahit, in quo statim
legas καὶ κριτὴς ἀπροσωπληπτης ἐπὶ θρόνου κατή-
μενος φοβεροῦ.

(89) Al. Pici codex, ἐξώτερον. Sed in B. desunt
verba καὶ τῷ σκότει τῷ ἐξωτ.

(90) Verba διὰ τῆς usque ad στεφανωθεῖσαν de-
sunt in B.

modum propheta clamat : Videbunt in quem *A* transferunt : nemoque feret opem illis, aut miseretur eorum : quia non egerunt poenitentiam, nec aversi sunt a via sua prava. Itaque discedent hi in supplicium æternum cum dæmonibus et diabolo.

XLI. Deinde congregabit omnes gentes, ut clara voce clamat Evangelium. Quid enim ait Matthæus evangelista, imo Dominus ipse in Evangelio? *Cum venerit Filius hominis in gloria sua, et omnes sancti angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ; et congregabuntur coram eo omnes gentes, et separabit eos ab invicem, veluti pastor separat oves ab hædis; et constituet oves quidem a dextris suis, hædos autem a sinistris. Tum dicet his qui erunt a dextris ejus : Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi* 91. Venite, prophætæ, propter nomen meum expulsi. Venite, patriarchæ, qui ante adventum meum obtemperastis mihi, regnumque meum desiderastis. Venite, apostoli, mearum afflictionum participes, dum inter homines agerem, propter Evangelium. Venite, martyres, qui confessi me coram tyrannis, tormenta multa atque supplicia pertulistis. Venite, pontifices, qui pure mihi sacrificium die nocteque obtulistis, ac pretiosum corpus et sanguinem meum immolastis quotidie.

οἱ ἱεράρχαι, οἱ λειτουργήσαντές μοι ἀμώμως (96) ἡμέρας καὶ νυκτὸς, τὸ καὶ τίμιον σῶμα καὶ αἷμά μου καθ' ἑκάστην θύοντες (97).

XLI. Venite, sancti, qui in montibus, in speluncis et cavernis terræ exercuistis vos, qui per continentiam, preces et virginitatem servistis nomini meo. Venite, adolescentulæ, quæ thalamum meum exoptastis, nec præter me sponsam alium dilexistis, quæ per martyrrium et pietatis exercitationem mihi immortalis ac incorruptibilis sponso copulatæ estis. Venite, qui dilexistis pauperes ac peregrinos. Venite, qui charitatem meam servastis, sicuti sum ego charitas. Venite, socii pacis; ego enim sum ipsa pax. Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum; qui nihili fecistis divitias, qui pauperis estis miserti, qui tulistis opem pupilis, qui viduis estis auxiliati, qui sitientibus potum dedistis, qui pavistis esurientes, qui excepistis peregrinos, qui nudos induistis, qui visitastis infirmos, qui detentos in carcere consolati estis, qui

σαν, καὶ τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ ἑπὰξ πάντα θεάσονται οἱ τῶν Ἑβραίων δῆμος, καὶ κλύουσονται καθὼς βοᾷ ὁ προφήτης: Ὁψονται εἰς δὲ ἐξεκέντησαν, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ὁ βοηθῶν αὐτοῖς ἢ ὁ ἐλεῶν αὐτούς: ὅτι οὐ μετενόησαν, ἢ ἀπεστράφησαν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς πονηρᾶς. Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον (91) μετὰ τῶν δαιμόνων καὶ τοῦ διαβόλου.

XLI. Ἐἶτα ἐπισυνάξει πάντα τὰ ἔθνη, καθὼς τὸ ἅγιον Εὐαγγέλιον διαπρυσίως βοᾷ. Τί γὰρ λέγει Ματθαῖος ὁ εὐαγγελιστῆς, μᾶλλον δὲ αὐτὸς ὁ Κύριος διὰ τοῦ Εὐαγγελίου; Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ, τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσονται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη καὶ ἀφοριεῖ (92) αὐτούς ἀπ' ἀλλήλων, ὡσπερ ὁ ποιμὴν ἀφοριεῖ τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων καὶ στησεῖ, τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἐνωρίμων. Τότε ἐρεῖ τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ: Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Δεῦτε οἱ προφήται, οἱ διὰ τὸ ὄνομά μου ἐκδιωχθέντες. Δεῦτε οἱ πατριάρχαι, οἱ πρὸ τῆς ἐμῆς παρουσίας κειθαρχήσαντές μοι καὶ ποθήσαντες τὴν ἐμὴν βασιλείαν (93). Δεῦτε οἱ ἀπόστολοι, οἱ συγκακοπαθήσαντές μοι ἐν τῇ ἐνανθρωπήσει, ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ. Δεῦτε μάρτυρες, οἱ ὁμολογήσαντές μοι ἐνώπιον τυράννων (94), καὶ βασάνους πολλὰς καὶ τιμωρίας ὑπομείναντες (95). Δεῦτε

XLI. Δεῦτε οἱ δοῦλοι, οἱ ἐν ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄραις τῆς γῆς ἀσκήσαντες, οἱ δὲ ἔγκρατεῖς (98), καὶ εὐχῆς, καὶ παρρησίας θεραπεύσαντές μοι τὸ ὄνομα. Δεῦτε νεάνιδες, αἱ τὸν νυμφῶνά μου ποθήσασαι, καὶ πλην ἐμοῦ τοῦ νυμφίου, ἄλλον μὴ ἀγαπήσασαι: αἱ διὰ μαρτυρίου (99) καὶ ἀσκήσεως ἐμοὶ συναφθεῖσαι τῷ ἀθανάτῳ καὶ ἀφάρτῳ νυμφίῳ. Δεῦτε φιλόπρωχοι, φιλόξενοι. Δεῦτε οἱ τὴν ἀγάπην μου φυλάξαντες, καθὼς ἐγὼ ἀγάπην εἶμι. Δεῦτε οἱ τῆς εἰρήνης (1) μετέχοντες: ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ εἰρήνη. Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου: κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν, οἱ τὸν πλοῦτον μὴ τιμῆσαντες (2). Οἱ ἐλεήσατε τὸν πέννητα, οἱ τοῖς ὀρφανοῖς βοηθήσαντες, οἱ ταῖς χήραις ἐπακουρήσαντες, οἱ τοὺς θυφῶντας ποτίσαντες, οἱ τοὺς παινῶντας διαθρέψαντες, οἱ τοὺς ξένους ἐπισυναγαγόντες (3), οἱ τοὺς γυμνοὺς ἐνδύσαντες, οἱ τοὺς ἀσθενεῖς ἐπισκέψαντες,

91 Zach. xii, 10; Joan. xix, 37. 92 Matth. xxv, 31, 32, 33, 34.

(91) B., εἰς χριστὸν αἰώνιον.

(92) Al. Pici codex, διαφοριεῖ.

(93) In B. desunt verba: Καὶ πρὸς τ. ε. βασιλείαν.

(94) B., ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ut Matth. x, 32.

(95) Ὑπομείναντες δὲ ἐμὴ, B.

(96) Id., ἀμώμως.

(97) In eodem codice desunt verba καὶ τὸ τίμιον usque ad θύοντες.

(98) Ibid. desunt verba οἱ δὲ ἔγκρ. usque ad τὸ ὄνομα.

(99) Desunt in B verba διὰ μαρτυρίου usque ad νυμφίῳ.

(1) Desunt in eodem codice, δεῦτε οἱ τῆς usque ad ἡ εἰρήνη.

(2) Μισήσαντες, οἱ ἐλεήσαντες τοὺς πέννητας, οἱ τοὺς παινῶντας διαθρέψαντες. In B, verbis, quæ interjacent, omissis.

(3) B., Ὑποδεχόμενοι, deinde statim sequitur οἱ τοὺς ἀσθενεῖς ἐπισκεπτόμενοι, οἱ τοὺς λόγους μου ποιήσαντες, οἱ συγκακοπαθήσαντές μοι ὡς κληρὸς στρατιῶται, δεῦτε.

οὐ τοὺς ἐν φυλακαῖς παραμυθήσαντες, οἱ τοὺς τυφλοὺς ἀπικουρήσαντες, οἱ τὴν σφραγίδα τῆς πίστεως ἀδραστον διαφυλάξαντες, οἱ ταῖς ἐκκλησίαις ἐπισυντρέγοντες, οἱ τῶν Γραφῶν μου ἀκούοντες, οἱ τοὺς λόγους μου ποθήσαντες (4), οἱ τὸν νόμον μου τηρήσαντες ἡμέρας καὶ νυκτὸς, οἱ συγκακοπαθήσαντές μοι καλοὶ (5) στρατιῶται, ἐμοὶ τῷ οὐρανῷ βασιλεῖ ἀρέσαι βουλόμενοι. Δεῦτε, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἰδοὺ ἡ βασιλεία μου ἡνιερέπισται (6), Ἰδοὺ ὁ παράδεισος ἠνεύχθη, Ἰδοὺ ἡ ἀθανασία μου κεκαλλώπισται. Δεῦτε πάντας, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.

XLIII. Τότε ἀποκριθήσονται οἱ δίκαιοι (7) ἐκπληττόμενοι τῷ μεγέθει τοῦ θαύματος, οὗτοι δὲ οὐ δύνανται βλέπειν τρανῶς ἀγγέλων τὰ τέγματα, ὡς φίλους αὐτοὺς προσκαλεῖται, καὶ βοηθοῦσι πρὸς αὐτόν· Κύριε, πότε σε ἴδομεν πεινώντα, καὶ ἐθρέψαμεν; Δίψοιτα, πότε σε ἴδομεν διψῶντα, καὶ ἐποίησαμεν; Φοβερὸν, πότε σε ἴδομεν γυμνόν, καὶ περιελάβομεν (8). Ἀθάνατα, πότε σε ἴδομεν ξένον, καὶ συνηγάγομεν; Φιλάνθρωπε, πότε σε ἴδομεν ἀσθενῆ ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθομεν πρὸς σέ; Σὺ εἶ ὁ ἀεὶ ὢν (9). Σὺ εἶ ὁ συνάναρχος τῷ Πατρὶ καὶ συναΐδιος τῷ Πνεύματι. Σὺ εἶ ὁ ἐκ μὴ ὄντων τὰ πάντα ποιήσας. Σὺ εἶ ὁ τῶν ἀγγέλων (10) βασιλεὺς. Σὺ εἶ ὁ δὲν τρέμουσιν ἄβυσσοι. Σὺ εἶ ὁ ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον. Σὺ εἶ ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ πλάσας ἀπὸ γῆς. Σὺ εἶ ὁ τὰ ἀόρατα δημιουργήσας (11). Σοῦ ἀπὸ προσώπου φεύγει πᾶσα ἡ γῆ (12), καὶ πῶς ἡμεῖς ἐξενοδοχίσασαμεν τὴν σὴν βασιλείαν καὶ κυριότητα;

XLIV. Τότε ἀποκριθήσεται πάλιν ὁ Βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων, λέγων πρὸς αὐτοὺς· Ἐφ' ὅσον ἐποίησατε ἐν τούτοις τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποιήσατε ἐφ' ὅσον οὐδὲν προεῖπον ὑμῖν (13), ἐξενοδοχίσατε, ἐνδύσατε, καὶ ἐθρέψατε, καὶ ἐποίησατε τὰ μέλη μου τοὺς πτωχοὺς, ἐμοὶ ἐποίησατε. Ἀλλὰ δεῦτε εἰς τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, ἀπολαύσατε εἰς αἰῶνα αἰῶνος παρὰ τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς, καὶ τοῦ παναγίου καὶ ζωοποιῶντος Πνεύματος. Ποῖον ἄρα (14) στόμα ἐκθιγήσεται τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ ὄδον, οὐτε οὖς οὐκ ἤκουσεν, οὐτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν.

XLV. Ἔγνωτε χαρὰν ἀδιάδοχον, ἔγνωτε βασιλείαν ἀσάλευτον (15), ἔγνωτε τρυφήν ἀγαθῶν τέλος μὴ ἔχουσαν. Μάθετε καὶ τὴν τῶν ἐξ εὐνοῦμων ὀδύνην φωνῆν, ἣν πρὸς αὐτοὺς ἀποθρέγγεται ὁ δίκαιος κριτῆς, καὶ Θεὸς (16) ὁ πρὸς ἐν θυμῷ ἀμέτρω καὶ ὀργῇ·

¹⁰ Matth. xxv, 37, 38, 39. ¹¹ IV Esdr. iii, 8.
¹² Matth. xxv, 40. ¹³ Isa. Lxvii, 4; I Cor. ii, 9.

(4) A1., παρηθῆσαντες. B., τοὺς λόγους μου ποιήσαντες.

(5) B., ὡς καλοὶ.

(6) In B. sequitur, οἱ στέφανοί μου πρόκεινται, δεῦτε.

(7) Id., μετὰ φόβου καὶ τρόμου λέγοντες· Κύριε, πότε, etc.

(8) Leg. περιεβάλομεν, ut etiam est in B.

(9) In B. statim sequitur σὺ εἶ ὁ ἐκ μὴ ὄντων.

(10) B. addi., καὶ ἀρχαγγέλων.

A cæcis auxilio fuistis, qui sigillum fidei conservastis illæsum, qui concurristis ad ecclesias, qui Scripturas meas audistis, qui sermones meos expetistis, qui legem meam noctu diuque servastis, qui tanquam strenui milites dura mecum tolerastis, mihi regi cœlesti placere studentes. Venite, hereditatis jure possidete præparatum vobis regnum a constitutione mundi. En regnum meum paratum est, en patet paradisis, en immortalitas mea decorata est: venite omnes, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.

XLIII. Tunc respondebunt justi, attoniti magnitudine miraculi, quod is quem ordines angelorum intueri clare ac vere non possunt, consolatur eos velut amicos, clamabuntque ad illum: Domine, quando te vidimus esurientem, et pavimus? Domine, quando te vidimus sitientem, et præbuimus potum? Tremende, quando te vidimus nudum, et operuimus? Immortalis, quando te vidimus peregrinum, et colloquimus? Amator hominum, quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? Tu es, qui semper est. Tu una cum Patre caræ principio, et coæternus es Spiritui sancto. Tu es, qui ex nihilo omnia creasti. Tu es rex angelorum. Tu es, quem tremunt abyssi. Tu es, qui lumine indueris, uti vestimento. Tu es, qui nos creasti ac finxisti e terra. Tu es, qui invisibilia condidisti. A facie tua fugit universa terra: et quo pacto nos regiam tuam dignitatem ac dominationem excepimus hospitio?

XLIV. Tunc respondebit iterum Rex regum, dicens eis: Quatenus fecistis uni ex fratribus meis minimis, mihi fecistis; quatenus hos, quos ante dixi vobis, excepistis, induistis, aluistis, potu recreastis membra mea, pauperes dico, mihi fecistis. Verum accedite ad regnum vobis paratum a constitutione mundi, fruamini in sæculum sæculi, a Deo Patre meo cœlesti, ac persancto et vivifico Spiritu. Ecquod os enarrabit bona illa, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus eum?

XLV. Nostis gaudium perpetuum, nostis regnum inconcussum, nostis delicias nullum finem honorum habentes. Discite quoque acerbam vocem, quam in eos qui stabant a sinistris eloquetur justus iudex et Deus clemens cum ira et indignatione

¹ Psal. civ, 2. ² Coloss. i, 16. ³ Apoc. xi, 11.

(11) In B. desunt hæc verba, σὺ εἶ ὁ τὰ ἀόρατα δημιουργήσας.

(12) Quæ sequuntur usque ad κυριότητα, desunt in B.

(13) In B. desunt verba, οὐδὲν προεῖπον ὑμῖν.

(14) Id., Παρὰ τοῦ Πατρὸς μου καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ποῖον ἄρα.

(15) B., ἀτελεύτητον.

(16) Id., ἀποθρέγγεται ὁ Κύριος ἡμῶν ὁ δίκαιος κριτῆς καὶ Θεός.

vehementi: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternam, paratum diabolo et angelis ejus*. Ipsi vobis hæc comparastis, iisdem vos fruamini. *Discedite a me, maledicti, in tenebras exteriores, et in ignem qui non exstinguitur, paratum diabolo et angelis ejus. Ego formavi, et adhæsistis alteri. Ego sum, qui de vulva eduxi vos, et me rejecistis. Ego sum, qui jussu meo de terra vos formavi, et alii vos adjunxistis. Ego sum, qui vos enutrivī, et alteri servistis. Ego terram ac mare in alimentum vestrum et vitæ terminum constitui; at vos præceptis meis non paravistis. Ego lucem vobis creavi, ut die fruere-mini; itidem noctem, ut requiesceretis; at vos improbis factis me irritastis ac respuistis, foresque affectionibus aperuistis. *Discedite a me, operarii iniquitatis. Nescio vos, non agnosco vos; alterius domini operarii facti estis, hoc est diaboli. Possidete cum ipso tenebras, atque ignem qui non exstinguitur, et vermem qui non dormit, ac stridorem dentium.**

διαβόλου· μετ' αὐτοῦ τὸ σκότος κληρονομήσατε, καὶ τὴν βρυγμὴν τῶν ὀδόντων.

XLVI. *Nam esurivi, et non dedistis mihi quod manducarem. Sitivi, et non dedistis mihi potum. Pospes sui, et non collegistis me; nudus, et non operuistis me. Ægrotavi, et non visitastis me. In carcere sui, nec venistis ad me.* Aurcs vestras condidi, ut audiretis Scripturas: at vos parastis eas ad cantica dæmonum, citharas et ridicula. Oculos vestros creavi, ut perspiceretis lumen præceptorum meorum, eaque exsequeremini; at vos accersistis supra et impudicitias, et ad reliquam immunditiam ipsos aperuistis. Os vestrum composui ad glorificandum et laudandum Deum, et psalmos cantionesque spiritales pronuntiandas, lectionisque continuam meditationem; at vos aptastis illud ad convitia, dejectiones et blasphemias, dum sedentes obtreclatis proximis vestris. Manus vestras feci, ut ad preces et obsecrationes extenderetis eas; at vos ad rapinas, cædes et mutuas occisiones expandistis. Pedes vestros ordinavi ut ambularetis in præparatione Evangelii pacis, tum in ecclesiis, tum in domibus sanctorum meorum; at vos docuistis currere ad alutera, stupra, spectacula, saltationes, in sublime jactationes.

⁷ Matth. xxv, 41. ⁸ Job x, 18. ⁹ Psal. lxxviii, 40. ¹⁰ Ephes. v, 19. ¹¹ Ephes. vi, 15.

(17) In B. sequitur: Μὴ γὰρ δι' ὑμᾶς τὸ πῦρ ἠτοιμάσα ἢ τὴν κρίσιν, ἀλλὰ τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ὑμεῖς δὲ ταυτοῖς προεξενήσατε τὴν κλάσιν. Ἐγὼ δὲ ἐπλασα, etc.

(18) In B. statim sequitur: Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάται τῆς ἀνομίας.

(19) Al., ἐπόνησα.

(20) In B., ἄλλου κυρίου γεγόνατε.

(21) In B. omissum γυμνός καὶ οὐ περιεβάλετέ με.

(22) Supra cap. 7.

(23) Desunt in B. verba: Καὶ ἐκτελεῖν αὐτάς, at sequitur: Ὑμεῖς δὲ πρὸς κάλλη καὶ ἀσελγείας καὶ

Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ (17). Ὑμεῖς δὲ ταυτοῖς ταῦτα προεξενήσατε· δέξασθε ταυτοῖς καὶ τὴν ἀπόλαυσιν. Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Ἐγὼ ἐπλασα, καὶ ἄλλῳ προσηνέχθητε. Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐκ μήτρας ἐξαγαγὼν ὑμᾶς, καὶ ἐθετήσατε (18). Ἐγὼ εἰμι ὁ ἐκ γῆς διαπλάσας προστάζει μου, καὶ ἄλλῳ προσηνέχθητε. Ἐγὼ εἰμι ὁ διαθρέψας ὑμᾶς, καὶ ἄλλῳ ἐδουλεύσατε. Ἐγὼ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν πρὸς διατροφήν ὑμῶν καὶ συμπέρασμα βίου προσέταξα, ὑμεῖς δὲ τὰς ἐντολάς μου παρηκούσατε. Ἐγὼ τὸ φῶς ὑμῖν ἐποίησα (19) πρὸς ἀπόλαυσιν τῆς ἡμέρας, καὶ τὴν νύκτα πρὸς ἀνάπαυσιν, ὑμεῖς δὲ τοῖς ἐργοῖς τοῖς πονηροῖς ἐμὲ παρσιπικράνατε καὶ ἠθετήσατε, καὶ τοῖς πάθεσι θύραν ἠνοήσατε. Ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ, ἐργάται τῆς ἀδικίας. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, ὃ γνωρίζω ὑμᾶς· ἄλλου κυρίου ἐργάται· ἐγένεσθε (20), τοῦτ' ἐστὶ τοῦ ἄσβεστον πῦρ, καὶ τὸν σκώληκα τὸν ἀκοίμητον, καὶ

XLVI. Ἐκτίνασα γὰρ, καὶ οὐκ ἐδωκατέ μοι φαγεῖν. Ἐδίψησα, καὶ οὐκ ἐποτίσατέ με. Στένος ἤμην, καὶ οὐ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ οὐ περιεβάλετέ με (21). Ἠσθένησα, καὶ οὐκ ἐπεσκέψασθέ με. Ἐν φυλακῇ ἤμην, καὶ οὐκ ἤλθετε πρὸς μέ. Τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ἐποίησα πρὸς τὸ ἀκούειν ὑμᾶς τῶν Γραφῶν, ὑμεῖς δὲ ταύτας ἠύπερπίσατε εἰς ἄσματα δαιμονικά (22), καὶ κιθάρας, καὶ γέλοια. Τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐποίησα πρὸς τὸ καθορᾶν τὸ φῶς τῶν ἐντολῶν μου, καὶ ἐκτελεῖν αὐτάς (23), ὑμεῖς δὲ προσκαλεῖτε πορνείας, καὶ ἀσελγείας, καὶ τῇ λοιπῇ ἀκαθαρσίᾳ αὐτοῖς διηνοῦσατε. Τὸ στόμα ὑμῶν (24) πρὸς δοξολογίαν, καὶ αἶνον, καὶ ψαλμοὺς, καὶ ᾠδὰς πνευματικὰς ἠντρέπισα λαλεῖν καὶ μελετᾶν διὰ πεντῶς τὴν ἀνάγνωσιν, ὑμεῖς δὲ πρὸς λοιδορίας, καὶ δροκούς καὶ βλασφημίας ἀπὸ ἠτοιμάσατε (25), καθήμενοι καταλαλοῦντες τοὺς πλησίους ὑμῶν. Τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς προστυχὰς καὶ δεήσεις ἐποίησα, τοῦ ἐκπατάσαι (26)· ὑμεῖς δὲ πρὸς ἀρπάγματα, καὶ φόνους, καὶ ἀλληλοφονίας ἐξεταίνατε. Τοὺς πόδας ὑμῶν ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, καὶ ἐν ἐκκλησιαίς, καὶ τοῖς οἴκοις τῶν ἁγίων μου (27) διαταξάμεν ἵδου· ὑμεῖς δὲ εἰς μοιχείας καὶ εἰς πορνείας, καὶ θεάτρα, καὶ ὀρχήσεις καὶ μετεωρισμοὺς, ἐδιδάξατε τρέχειν (28).

ἀκαθαρσίας αὐτοῖς διηνοῦσατε.

(24) Ἐποίησα πρὸς δοξολογίας καὶ αἶνον καὶ μελέτην τῶν Γραφῶν.

(25) Quæ sequuntur, καθήμενοι usque ad ὑμῶν, desunt in B.

(26) Ibid. desunt verba τοῦ ἐκπατάσαι. Et mox sequitur, ὑμεῖς δὲ εἰς κλέμματα καὶ φόνους ἐξεταίνατε.

(27) Desunt in B. verba καὶ τοῖς οἴκοις τῶν ἁγίων μου.

(28) Ib. desiderantur verba: Καὶ μετ. ἐδ. τρέχειν.

XLVII. Ἐλύθη λοιπὸν ἡ πανήγυρις, ἐπαύθη τοῦ αἵματος τοῦ θάλαττον, παρῆλθεν ἡ πλάνη αὐτοῦ καὶ ἡ φαντασία· ἔμοι προσενέχθητε, ᾧ κάμπται πᾶν γόνυ τῶν οὐρανίων, καὶ ἐπιγελῶν, καὶ καταχθόνιων. Πάντες γὰρ οἱ ἀμελήσαντες (29), οὐδὲ οἰκτερῆσαντες ἐν εὐποιαις ἐνταῦθα, οὐδὲν χρεωστούνται, ἀλλ' ἡ τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστον. Φιλάνθρωπος γὰρ εἰμι, ἀλλὰ καὶ δικαιοκρίτης πᾶσι. Τὰς γὰρ κατ' ἀξίαν ἀποδώσω τὰς ἀμοιβὰς (30)· πᾶσι τὰς κατὰ τὸν ἐκάστου κάματον παρῆξω τὸν μισθόν· πᾶσι πρὸς τὸν ἴδιον ἀγῶνα δώσω καὶ τὰς ἀμοιβὰς. Ἐλεῆσαι βούλομαι, ἀλλ' ἔλαιον ἐν τοῖς ἀγγείοις ὑμῶν οὐ καθορῶ. Οἰκτερῆσαι θέλω, ἀλλ' ὄλωσιν ἀνεοικτιρῶν τὸν βίον μετήλυθετε. Σπλαγγισθῆναι σπεύδω, ἀλλ' αἱ λαμπάδες ὑμῶν σκοτειναὶ εἰσιν ἐκ τῆς ἀσπλαγγνίας (31). Ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ. Ἡ γὰρ χρῆσις ἀνιλεῖς ἐστὶ τῷ μὴ ποιήσαντι Δεός.

XLVIII. Τότε ἀποκριθήσονται καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν φοβερὸν κριτὴν, καὶ ἀπροσωπώλητον· Κύριε, πότε σε ἴδομεν πεινώντα, ἢ διψῶντα, ἢ ξένον, ἢ γυμνόν, ἢ ἀσθενῆ, ἢ ἐν φυλακῇ, καὶ οὐ διηκορήσασμέν σοι; Κύριε, οὐ γνωρίζεις ἡμᾶς; Σὺ ἡμᾶς ἐπλάσας, σὺ ἐδημιούργησας, σὺ ἐκ τεσσάρων στοιχείων ἡμᾶς συνήρμησας, σὺ πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἐθήκας· σοὶ ἐπιστεύσαμεν, σοὺ τὴν σφραγίδα μετόχομεν (32); σοὺ τὸ βάπτισμα ἐλάβομεν; σὲ ὠμολογήσαμεν Θεόν, σὲ ἐγνωμεν κτίστην· ἐν σοὶ σημεῖα πεποιήκαμεν, διὰ σοῦ δαιμόνας ἀπηλάσαμεν· διὰ σὲ τὴν σάρκα ἐτήξαμεν, διὰ σὲ παρθενίαν ἐφυλάξαμεν, διὰ σὲ ἀγγελίαν ἐπισπασάμεθα, διὰ σὲ πάροικοι τῆς γῆς ἐγενήθημεν (33)· καὶ λέγεις· Οὐκ οἶδα ὑμᾶς· ἀπέλθετε ἀπ' ἐμοῦ! Τότε ἀποκριθήσεται καὶ αὐτοῖς λέγων· Ὁμολογήσατέ με Δεσπότην, ἀλλὰ τοῖς λόγοις μου οὐκ (34) ἐπειθαρχήσατε. Τὴν σφραγίδα τοῦ σταυροῦ μου ἐσημειώθητε, ἀλλὰ ταύτην ἀσπλαγγνίᾳ ἠφανίσατε. Τὸ βάπτισμά μου ἐλάβετε, ἀλλὰ τὰς ἐντολάς μου οὐκ ἐφυλάξατε. Τὸ σῶμα (35) τῆ παρθενίας κατεδαμάσατε, ἀλλὰ τὴν ἐλεημοσύνην οὐκ ἐφυλάξατε, ἀλλὰ τὴν μισαδελφίαν ἐκ τῶν ὑμετέρων ψυχῶν οὐκ ἐσοθήσατε (36). Οὐ γὰρ πᾶς δοῦλος λέγει μοι, Κύριε, Κύριε, σωθήσεται, ἀλλ' οἱ ἐκ κόλασιν αἰώνιον· οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον.

XLIX. ἤκούσατε, ἀγαπητοὶ, τοῦ Κυρίου τὴν ἀπόκρισιν· ἐγνωτε τοῦ κριτοῦ τὴν ἀπόφασιν· ἐμάθετε ὅσον κριτήριον φοβερὸν ἡμᾶς ἀναμένει, καὶ ἡμέρα, καὶ ὥρα· ταύτης φροντίσωμεν καθ' ἐκάστην, ταύτης μελετήσωμεν ἡμέρας καὶ νυκτὸς, καὶ ἐν τοῖς οἴκοις, καὶ ἐν ταῖς πλατείαις, καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἵνα μὴ εἰς τὴν δίκην ἐκείνην τὴν φοβεράν καὶ ἀπροσω-

¹⁹ Philipp. II, 10. ²⁰ Matth. VII, 25. ¹⁶ Jacob. II, 13. ¹⁵ Matth. XXV, 44. ¹⁶ Matth. VII, 23.

(29) In B. sequitur: Ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, καὶ μὴ μετανοήσαντες ἢ ἐλεήσαντες ἐνταῦθα οὐδὲν χρεωστούντες ἀλλ' ἢ, etc.

(30) Τὰς δωρεάς, B.

(31) Desunt in B. verba ἐκ τῆς ἀσπλαγγνίας.

(32) B., κατέστομεν. Ibidem statim sequitur, διὰ σοῦ δαιμόνας ἀπηλάσαμεν.

(33) Desunt in B. verba, διὰ σὲ πάροικοι τῆς γῆς

XLVII. Jam solutus est conventus publicus, spectaculum desiit mundi hujus, præterit deceptio ac species illius; mihi adhærescite ¹⁹, cui seditur omne genu cœlestium, terrestrium et infernorum. Omnes enim qui neglexerint, nec misericordiam exercuerint hic bene merendo, nihil eis debetur, nisi ignis qui non exstinguitur. Humanus enim sum, at justus quoque judex. Nam omnes pro dignitate remunerabor, omnibus pro cujusque labore mercedem præstabo, omnibus pro suo certamine præmia rependam. Misereri volo, sed oleum in vasis vestris non video. Misericordiam exhibere desidero, sed transgessistis vitam omnem sine ulla commiseratione. Affectu misericordiæ erga vos commoveri propero: sed lampades vestræ caliginosæ sunt præ cordis duritia. *Discedite a me* ¹⁵. *Judicium enim fiet ei sine misericordia, qui non fecit misericordiam* ¹⁶.

XLVIII. Tunc ipsi etiam respondebunt horrendo ac personas non accipienti judici: *Domine, quando te vidimus esurientem aut sitientem, aut peregrinum, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, et non ministravimus tibi* ¹⁷? Domine, non agnoscis nos? Tu nos formasti, tu condidisti, tu nos e quatuor elementis composuisti, tu spiritum et animam insumuisti; tibi credidimus, sigilli tui participes facti sumus, baptisma tuum accepimus; te confitemur Deum, te novimus creatorem; in te signa fecimus, per te demones expulimus; propter te carnem maceravimus, propter te virginitatem servavimus, propter te castitatem nobis ascivimus, propter te facti sumus advenæ terræ: et ais, *Nescio vos; discedite a me* ¹⁸! Tum respondebit etiam illis, his verbis: *Confessi estis me Dominum, sed verbis meis non parcuistis. Signo crucis meæ notati estis, sed hoc animi duritia delevistis. Baptisma meum recepistis; at præcepta mea non servastis, at odium fratrum ex animis vestris non excussistis. Non enim omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, salvabitur; sed qui faciet voluntatem meam* ¹⁷. — *Et discedent hi in supplicium æternum; justi vero in vitam æternam* ¹⁹.

δ πεινῶν τὸ θέλημά μου.— Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι

XLIX. Audistis, dilecti, responsionem Domini, cognovistis sententiam judicis, didicistis quam horrendum judicium et dies et hora nos maneat; de eo solliciti cogitemus quotidie; hoc diu noctuque meditemur, in domibus, in plateis, in ecclesiis; ne in horrendo illo judicio, in quo nulla est personarum acceptio, abjecti ac tristes astemus condem-

ἐγενήθημεν.

(34) B. Ὑπηκούσατε, ἀλλὰ ταύτην ἀσπλαγγνίᾳ ἠφανίσατε.

(35) Verba, τὸ σῶμα usque ad ἐφυλάξατε, restitui ex altero Pici codice. In B. sequitur, ἐν τῷ ὄνοματί μου δαιμόνια ἐδιώξατε.

(36) B., οὐκ ἐδιώξατε.

nati; sed cum actione, vita, conversatione, confessione pura; ut nobis quoque dicat ille misericors hominumque amans Deus: *Fides tua te salvum fecit; vade in pace*¹⁰; item illud: *Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium Domini tui*¹⁰. Quod consequi nobis omnibus contingat gratia benevolentia que Domini nostri Jesu Christi: cum quo Patrem ejus initio carentem, cum sacrosancto, bono et vivifico ejus Spiritu, decet gloria, honor et adoratio nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀγαθῷ καὶ ζωοποιῷ αὐτοῦ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Esto fidelis ad mortem, et dabo tibi coronam vitæ.
(Apoc. II.)

Ἀ πόλιτον παρασταθῶμεν κατακεκριμένοι, ταπεινοὶ καὶ σκυθρωποί· ἀλλὰ μετὰ καθαρᾶς πράξεως, καὶ βίου, καὶ πολιτείας, καὶ ἑξομολογήσεως, ἵνα εἴπη καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ εὐσπλαγγος καὶ φιλόανθρωπος Θεός· Ἦ πιστὸς σου σέσωκέ σε, πορεύου εἰς εἰρήνην· καὶ τὸ, *Εὕγε, δοῦλε ἀγαθὸ καὶ πιστό.* Ἐπὶ ὅλγα ἧς πιστός, ἐπὶ κολλῶν σε καταστήσω· *εἰσαλθε εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου σου.* Ἦς γένοτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ πρέπει δόξα, τιμὴ καὶ προσκίνησις, (37) σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Ἰννοῦ πιστός ἀχρι θανάτου, καὶ δώσω σοι τὸν στέφανον τῆς ζωῆς. (Ἀποκαλύψεως β΄.)

ΗΠΠΟΛΥΤΟΥ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΙΒ' ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Ποῦ ἕκαστος αὐτῶν ἐκήρυξεν, καὶ ποῦ ἐτελειώθη.

HIPPOLYTI DE DUODECIM APOSTOLIS

Ubinam quisque eorum prædicaverit ac ubi consummatus sit.

Petrus quidem, cum prædicasset Evangelium in B Ponto, Galatia, Cappadocia, Bithynia, Italia, atque Asia; postea a Nerone Romæ crucifigitur capite deorsum verso, cum ipse sic pati rogasset.

Andreas, cum Scythis ac Thracibus prædicasset, cruci affixus est Patris in Achaia, rectus in olea arbore, ibique sepelitur.

Joannes vero in Asia a Domitiano imperatore in Patmos insulam relegatus, ubi etiam Evangelium conscripsit, ac apocalypsim vidit, sub Trajano obdormivit Ephesi. Ejus reliquæ cum fuissent quæsitæ, non sunt inventæ.

Jacobus ejus frater, prædicans in Judæa, ab Herode tetrarcha gladio occiditur, ibique sepelitur.

Philippus prædicans in Phrygia, Hierapoli crucifixus est capite deorsum verso, sub Domitiano principe, eodemque loco sepelitur.

Bartholomæus cum Indis prædicasset, eisque conscriptum a Mattheo Evangelium exposuisset, crucifixus est et ipse capite deorsum verso, Albani magnæ Armeniæ urbe.

Matthæus cum Evangelium Hebræice scripsisset, Jerosolymis edidit; obdormivitque Hieræ Parthorum civitate.

¹⁰ Luc. vii, 50. ¹¹ Math. xxv, 25.

(37) Quæ sequuntur in B. omiassa.
(38) Γρ. Βηθανία.

Πέτρος μὲν ἐν Πόντῳ, καὶ Γαλατίᾳ, καὶ Καππαδοκίᾳ, καὶ Βηθανίᾳ (38), καὶ Ἰταλίᾳ, καὶ Ἀσίᾳ, κηρύξας τὸ Εὐαγγέλιον, ὑστερον ὑπὸ Νέρωνος ἐν Ρώμῃ σταυροῦται κατὰ κεφαλῆς ὁπως αὐτοῦ ἀξιόσωτος παθεῖν.

Ἀνδρέας, Σκύθαις, Θρακίαις κηρύξας, ἐσταυρώθη ἐν Πάτραις τῆς Ἀχαιᾶς ἐπὶ ἑλαιᾶς ὕβριος, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Ἰωάννης δὲ ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ Δομετιανοῦ τοῦ βασιλέως ἐξορισθεὶς ἐν Πάτμῳ τῇ νήσῳ, ἐν ἧ καὶ τὸ Εὐαγγέλιον συνεγράφητο, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἐθεάσατο, ἐπὶ Τραϊανοῦ ἐκοιμήθη ἐν Ἐφέσῳ· οὐ τὸ λείψανον ζητηθὲν οὐχ εὑρέθη.

Ἰάκωβος ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ κηρύξας, ὑπὸ Ἡρώδου τοῦ τετραρχοῦ ἀναιρέται μαχαίρᾳ, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Φίλιππος ἐν Φρυγίᾳ κηρύξας, ἐν Ἱερραπολὶ ἐσταυρώθη κατὰ κεφαλῆς ἐπὶ Δομετιανοῦ, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Βαρθολομαῖος δὲ Ἰνδοῖς, οἷς καὶ τὸ κατὰ Ματθαίου Εὐαγγέλιον ἐκδεδωκώς, ἐσταυρώθη κατὰ κεφαλῆς, καὶ θάπτεται ἐν Ἀλλανῷ (39) τῆς μεγάλης Ἀρμενίας.

Ματθαῖος δὲ, τὸ Εὐαγγέλιον Ἑβραϊστὶ γράψας, δέδωκεν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν Ἱερραῖ τῆς Παρθίας.

(39) Ἀλβανίᾳ.

Θωμάς δὲ Πάρθοις, Μήδοις, Πέρσαις, Ὑρκανοῖς, Βακτροῖς, Μάργιοις (40) κηρύξας, ἐλακθή (41) ἐλογχίσθη τοῖς τέταρσι μέρεσιν αὐτοῦ ἐν πόλει Καλαμῆνῃ (42), τῆς Ἰνδικῆς, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Ἰάκωβος δὲ Ἀλφαίου, κηρύσσων ἐν Ἱερουσαλήμ, ὑπὸ Ἰουδαίων καταλευθεῖς, ἀναιρεῖται, καὶ θάπτεται ἐκεῖ παρὰ τῶν ναῶν.

Ἰούδας, ὁ καὶ Λεββαῖος, Αἰθιοπιοῖς καὶ πάσῃ Μεσοποταμίᾳ κηρύξας, ἐκοιμήθη ἐν Βηρύτῳ, καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Σίμων ὁ Κανανίτης ὁ τοῦ Κλωπᾶ, ὁ καὶ Ἰούδας, μετὰ Ἰάκωβον τὸν Δίκαιον ἐπίσκοπος γενόμενος Ἱερουσαλῦμων, ἐκοιμήθη, καὶ θάπτεται ἐκεῖ, ζήσας ἑτη ρκ'.

Ματθίας δὲ εἰς ὧν τῶν σ', συγκαταριθμεῖται τοῖς ἑσ' ἀποστόλοις, καὶ κηρύσσων ἐν Ἱερουσαλήμ, ἐκοιμήθη καὶ θάπτεται ἐκεῖ.

Παῦλος δὲ μετ' ἐνιαυτὸν ἓνα τῆς τοῦ Χριστοῦ (43) ἀναλήψεως εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἀποστολὴν, καὶ ἀρξάμενος ἀπὸ Ἱερουσαλήμ, προσῆλθεν ἕως τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ Ἰταλίας καὶ Ἰσπανίας κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον ἕτη λς'. Ἐπὶ δὲ Νέρωνος, ἐν Ῥώμῃ τὴν κεφαλὴν ἀποκηθεὶς, θάπτεται ἐκεῖ.

Thomas, cum Parthis, Media, Persis, Hyrcanis, Bactris, Margis prædicasset, abictina lancea quatuor sui corporis partibus confossus est Calaminæ, quæ est urbs Indiæ, illicque sepelitur.

Jacobus Alphæi prædicans Hierosolymis, lapidatus a Judæis occiditur, illicque prope templum sepelitur.

Judas, qui et Lebbæus, ubi populo Edessæ ac toti Mesopotamiæ prædicasset, obiit Beryti, ac illic sepelitur.

Simon Chananæus, filius Cleophæ, qui et Judas, post Jacobum Justum creatus Hierosolymorum episcopus, obiit, sepeliturque eodem loco, cum annos centum viginti vixisset.

Matthias cum esset unus, de septuaginta, accensetur undecim apostolis; cumque prædicasset Hierosolymis, obiit, ac illic sepultus est.

Paulus denique, post annum ab assumptione Christi, adiit apostolatam; incipiensque ab Jerusalem, pervenit usque ad Illyricum, et Italiam, ac Hispaniam, prædicans Evangelium per annos quinque ac triginta; sub Nerone autem, Romæ, amputatæ capite, illic sepelitur.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ σ' ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ.

EJUSDEM HIPPOLYTI DE LXX APOSTOLIS.

E codice Barocciano 206 (44).

Ἰάκωβος ὁ ἀδελφόθετος, ἐπίσκοπος Ἱερουσαλῦμων. C

Κλωπᾶς ἐπίσκοπος Ἱερουσαλῦμων.

Ματθίας ὁ ἀνακληρώσας τὸν τόπον τῶν ἑσ' ἀποστόλων.

Θεσσαῖος ὁ τὴν ἐπιστολὴν Αὐγάρῳ κομίσας.

Ἀνανίας ὁ βαπτίσας Παῦλον, ἐπίσκοπος Δαμάσκου.

Στέφανος ὁ πρωτομάρτυρ.

Φίλιππος ὁ τὸν εὐνοῦχον βαπτίσας.

Πρόχορος ἐπίσκοπος Νικομηδείας, ὁ καὶ πρῶτος ἐξελθὼν, πιστεύσας μετὰ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ.

Νικάνωρ ἀπέθανεν, ὅτε Στέφανος ἐμαρτύρησεν.

Τίμων ἐπίσκοπος Βόστρης.

1. Jacobus Domini frater, Hierosolymorum episcopus.

2. Cleophas, episcopus Hierosolymorum.

3. Matthias qui locum undecim apostolis additus supplevit.

4. Thaddæus qui epistolam attulit ad Augarum.

5. Ananias qui Paulum baptizavit, Damasci episcopus.

6. Stephanus protomartyr.

7. Philippus, a quo eunuchus baptizatus est.

8. Prochorus, episcopus Nicomediæ, qui primus diem obiit, fidem cum filiabus suis amplexus.

9. Nicanor obiit cum Stephanus sustineret martyrium.

10. Timon, Bostræ episcopus.

(40) *ισ. Μάρκος. Combefis., at Hieron., Magis.*

(41) *ἡρ. Ἰλάτη.*

(42) *Steph. le Moyne legit Καράμηνης.*

(43) *Cod. Barocc., τοῦ Κυρίου.*

(44) *Exstat etiam cum superiore scripto De duodecim apostolis sub Hippolyti nomine in codicibus duobus bibl. Coislinianæ sive Seguerianæ, ut testatur clariss. Montfauconus in recensione iuss. Græcorum illius bibl. Tertium codicem Hippolyti De XII apostolis memorat p. 413.*

11. Parmenas, episcopus Solorum.
 12. Nicolaus, episcopus Samariæ.
 13. Barnabas, episcopus Mediolani.
 14. Marcus evangelista, Alexandriae episcopus.
 15. Lucas evangelista.
- Hi duo fuere ex septuaginta discipulis quos dissipari contigit super dicto Christi: *Nisi quis comedit carnem meam et bibit sanguinem meum, non est me dignus.* Sed iste per Petrum, hic Paulo suadente permoti, sunt ad Christum reversi, et dignus uterque habitus est qui Evangelium scriberet, pro quo et martyrrium subiere, unus quidem exustus, alter ad oleam crucifixus.
16. Silas, Corinthi episcopus.
 17. Silvanus, episcopus Thessalonices.
 18. Crescens, Chalcedonis in Galliis episcopus.
 19. Epænetus, episcopus Carthagini.
 20. Andronicus, episcopus Pannoniæ.
 21. Amplias, episcopus Odysæ.
 22. Urbanus, Macedoniae episcopus.
 23. Stachys, episcopus Byzantii.
 24. Barnabas, Heracleæ episcopus.
 25. Phygellus, Ephesi episcopus. Hic cum Simone (Mago) fecit.
 26. Hermogenes, et ipse ejusdem cum Phygello sectæ.
 27. Demas, etiam hic sacerdos idolorum.
 28. Apelles, episcopus Smyrnæ.
 29. Aristobulus, episcopus Britannia.
 30. Narcissus, episcopus Athenarum.
 31. Herodion, episcopus Tarsi.
 32. Agabus, propheta.
 33. Rufus, episcopus Thebarum.
 34. Asyncritus, episcopus Hyrcaniæ.
 35. Phlegon, Marathonis episcopus.
 36. Hermes, episcopus Dalmatiæ.
 37. Patrobulus, episcopus Puteolorum.
 38. Hermas, Philipporum episcopus.
 39. Linus, episcopus Romæ.
 40. Caius, Ephesi episcopus.
 41. Philologus, episcopus Sinopes.
 - 42 et 43. Olympius et Rhodion Romæ martyrrium subierunt.
 44. Lucius, episcopus Laodiceæ in Syria.
 45. Jason, Tarsi episcopus.
 46. Sosipater, episcopus Iconii.
 47. Tertius, episcopus Iconii.
 48. Erastus, episcopus Peneadis.
 49. Quartus, episcopus Beryti.
 50. Apollo, episcopus Cæsareæ.
 51. Cephas.
 52. Sosthenes, episcopus Colophonis.
 53. Tychicus, episcopus Colophonis.
 54. Epaphroditus, episcopus Andriacæ.
 55. Cæsar, Dyrrhachii episcopus.

(45) Jo. vi, 53, unde sequitur v. 66: 'Εκ τούτου πολλοὶ ἀπέθλον τῶν μαθητῶν.

(46) Male apud Dorotheum 'Αμπελῆς.

- A Παρμενᾶς ἐπίσκοπος Σόλων.
 Νικόλαος ἐπίσκοπος Σαμαρείας.
 Βαρνάβας ἐπίσκοπος Μεδιολάνου.
 Μάρκος ὁ εὐαγγελιστὴς, ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας.
 Λουκάς ὁ εὐαγγελιστὴς.
 Οὗτοι οἱ β' τῶν σ' τυχαίωντων διασκορπισθέντων ἐπὶ τῷ ῥήματι ὃ εἶπεν ὁ Χριστός: 'Εἴν μὴ τις φάγη μου τὴν σάρκα, καὶ πίνῃ μου τὸ αἷμα, οὐκ ἔστιν μου ἄξιος (45). 'Αλλ' ὁ μὲν δια Πέτρου, ὁ δὲ διὰ Παύλου πάλιν συνανακάμψαντες πρὸς Κύριον, εὐαγγελίζεσθαι καταξιοῦνται, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐμαρτύρησαν, ὁ μὲν πυρποληθεὶς, ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἐπὶ ἐλαίας.

- Σιλᾶς ἐπίσκοπος Κορίνθου.
 Σιλουανὸς ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης.
 Κρῖσκης ἐπίσκοπος Καρχηδόνης ἐν Γαλλίαις.
 Ἐπαίνετος ἐπίσκοπος Καρθαγίνης.
 Ἀνδρόνικος ἐπίσκοπος Παννονίας.
 Ἀμπλίᾶς ἐπίσκοπος Ὀδύσσου.
 Οὐρβανὸς ἐπίσκοπος Μακεδονίας.
 Στάχυς ἐπίσκοπος τοῦ Βυζαντίου.
 Βαρνάβας ἐπίσκοπος Ἡρακλείας.
 Φύγελλος ἐπίσκοπος Ἐφέσου, καὶ τὰ Σίμωνος ἐφρόνησεν.
 Ἐρμωγένης· οὗτος ὁμόφρων αὐτοῦ γέγονεν.

- Δημᾶς, καὶ οὗτος ἱερεὺς εἰδώλων γέγονεν.
 Ἀπελλῆς (46) ἐπίσκοπος Σμύρνης.
 Ἀριστόβουλος ἐπίσκοπος Βρετανίας.
 Νάρκισσος ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν.
 C Ἡρωδίων ἐπίσκοπος Ταρσοῦ.
 Ἄγαθος προφήτης.
 Ρούφος ἐπίσκοπος Θηβῶν.
 Ἀσύγκριτος ἐπίσκοπος Ἰρκανίας.
 Φλέγων ἐπίσκοπος Μαραθῶνος.
 Ἐρμῆς ἐπίσκοπος Δαλματίας.
 Πατρόβουλος (47) ἐπίσκοπος Ποιτέλων.
 Ἐρμᾶς ἐπίσκοπος Φιλιππῶν.
 Λίνος ἐπίσκοπος Ρώμης.
 Γάιος ἐπίσκοπος Ἐφέσου.
 Φιλόλογος ἐπίσκοπος Σινώπης.
 Ὀλυμπᾶς καὶ Ῥοδίων, ἐν Ῥώμῃ ἐμαρτύρησαν.

- Λούκιος ἐπίσκοπος Λαοδικείας Συρίας.
 D Ἰάσων ἐπίσκοπος Ταρσοῦ.
 Σωσιπάτρος ἐπίσκοπος Ἰκονίου.
 Τέρτιος ἐπίσκοπος Ἰκονίου.
 Ἐραστός ἐπίσκοπος Πανελλάδος (48).
 Κουάρτος ἐπίσκοπος Βηρύτου.
 Ἀπολλῶς ἐπίσκοπος Καισαρείας.
 Κηφᾶς. (Hoc loco lacuna in ms. Barocc.)
 Σωσθένης ἐπίσκοπος Κολοφώνιας.
 Τύχικος ἐπίσκοπος (49) Κολοφώνιας.
 Ἐπαφρόδιτος ἐπίσκοπος Ἀνδριακῆς.
 Καίσαρ ἐπίσκοπος Δυρράχου.

(47) Rom. xvi, 14, Πατρόβας.

(48) Dorotheus, Πανεάδος.

(49) Dorotheus, Χαλκηδόνος τῆς Βιθυνίας.

- Μάρκος ἀνεψιὸς Βαρνάβα, ἐπίσκοπος Ἀπολλωνίας. A 56. Marcus, consobrinus Barnabæ, Apolloniæ episcopus.
- Ἰούστος ἐπίσκοπος Ἐλευθεροπόλεως. 57. Justus, Eleutheropolis episcopus.
- Ἄρτεμας ἐπίσκοπος Λύστρας. 58. Artemas, episcopus Lystræ.
- Κλήμης ἐπίσκοπος Σαρδινίας. 59. Clemens, episcopus Sardinia.
- Ὑψηίφορος ἐπίσκοπος Κορώνης. 60. Onesiphorus, Coronæ episcopus.
- Τύχικος, ἐπίσκοπος Χαλκηδόνος. 61. Tychicus, episcopus Chalcedonis.
- Κάρπος ἐπίσκοπος Βηρύτου τῆς Θράκης. 62. Carpus, Beryti episcopus in Thracia.
- Εὐόδος ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. 63. Evodus, Antiochiæ episcopus.
- Ἄρισταρχος ἐπίσκοπος Ἀπαμείας. 64. Aristarchus, episcopus Apameæ.
- Μάρκος, ὁ καὶ Ἰωάννης ὁμοίως, ἐπίσκοπος Βιβλοπόλεως. 65. Marcus, qui et Joannes, episcopus Biblio-
poleos.
- Ζηνᾶς ἐπίσκοπος Διοσπόλεως. 66. Zenas, episcopus Diospoleos.
- Φιλήμων ἐπίσκοπος Γάζης. 67. Philemon, Gazæ episcopus.
- Ἄρισταρχος, Πούδης. 68 et 69. Aristarchus et Pudens.
- Ὁ Τρόφιμος, ὅστις σὺν τῷ Παύλῳ ἑμάρτυρη- B 70. Trophimus, qui cum Paulo martyrium pas-
σεν. sus est.

CAPITA CANONUM ABULIDIS.

SIVE HIPPOLYTI

Quibus Æthiopes Christiani utuntur (50).

1. De sancta fide Jesu Christi ²¹.
2. De episcopis ²².
3. De orationibus quæ dicuntur super episcopis ordinandis, et de ordine missæ ²³.
4. De ordinatione presbyterorum.
5. De ordinatione diaconorum.
6. De iis qui persecutionem propter fidem patiuntur ²⁴.
7. De electione anagnostæ et subdiaconi ²⁵.
8. De dono sanandi ²⁶.
9. De presbytero, qui in loco muneri suo non convenienti manet ²⁷.
10. De iis qui se ad religionem Christianam convertunt.
11. De eo qui idola fabricat ²⁸.
12. Studia varia enumerantur, quorum cultores ad religionem Christianam ante pœnitentiam factam admittendi non sunt ²⁹.
13. De loco quem summi reges aut principes tenebant in templo ³⁰.
14. Quod Christianis non conveniat arma ferre ³¹.
15. De officijs quæ Christianis illicita sunt ³².
- C 16. De Christiano qui servam matrimonio sibi jungit ³³.
17. De femina libera ³⁴.
18. De obstetrice; et quod feminæ debeant esse separatæ ab hominibus in oratione ³⁵.
19. De catechumeno qui martyrium ante baptismum patitur ³⁶.
20. De jejuniis feriæ quartæ et sextæ; et de quadragesima ³⁷.
21. Presbyteros una cum populo quotidie in ecclesia convenire debere ³⁸.
22. De hebdomade Paschatis Judæorum; et de eo qui Pascha non novit ³⁹.
23. Unumquemque teneri doctrinam addiscere ⁴⁰.
24. De cura episcopi in ægrotos ⁴¹.
- D 25. De eo cui injuncta est cura ægrotorum; et de tempore quo orationes peragenda ⁴².
26. De tempore quo exhortationes audiendæ ⁴³.
27. De eo qui singulis diebus templum frequentat ⁴⁴.
28. Fideles nihil comedere oportere ante sanctam communionem ⁴⁵. FABRIC.

²¹ L. vi Const. apostol., c. 11, etc. ²² L. vii, c. 41. ²³ L. viii, c. 4, 5, 16. ²⁴ C. 17, 18, 19, 20, 23, 45. ²⁵ C. 21, 22. ²⁶ C. 1, 2. ²⁷ C. 46, 52. ²⁸ Ibid. ²⁹ Ibid. ³⁰ Deest. ³¹ C. 32. ³² Ibid. ³³ Ibid. ³⁴ Ibid. ³⁵ L. ii, c. 57. ³⁶ L. v, c. 6. ³⁷ L. v, c. 13, 15. ³⁸ L. ii, c. 56. ³⁹ L. v, c. 15, etc. ⁴⁰ L. vii, c. 59, 40, 41. ⁴¹ L. iv, c. 2. ⁴² L. iii, c. 19; l. viii, c. 34. ⁴³ L. viii, c. 32. ⁴⁴ L. ii, c. 59. ⁴⁵ Deest.

(50) Hæc capita primus gallice vulgavit Jo. Michael Wanslebius in libro *De Ecclesia Alexandrina*, Paris. 1677, 12. Latine Jobus Ludolfus in *Commentario ad historiam Æthiopicam* Francof. 1694, fol., pag. 353, et novissime Guil. Whistonus in volumine III operis

quod *Primitivum Christianismum renatum* inscripsit et Anglice edidit Lond. 1714, 8, p. 543. Idem etiam loca *Constitutionum apostolicarum* annotavit de iisdem argumentis tractantia.

29. Bene observandum esse ne quidquam de ca-
lice in terram cadat ⁴⁶.

30. De catechumenis ⁴⁷.

31. Diaconum Eucharistiam cum permissione
episcopi aut presbyteri populo administrare posse ⁴⁸.

32. Viduas atque virgines assidue orare oportere ⁴⁹.

33. Mortuorum fidelium commemorationem singulis diebus faciendam, excepta die Dominica ⁵⁰.

34. De modestia saecularium in ecclesia ⁵¹.

35. Diaconos benedictionem et gratias dicere posse in agapis, cum episcopus praesens non est ⁵².

36. De primitiis terrae et de votis ⁵³.

37. Cum episcopus S. Synaxin celebrat, presbyteri illi assistentes alba vestit esse debent ⁵⁴.

38. Neminem dormire debere nocte Resurrectionis Domini nostri Jesu Christi ⁵⁵.

CANONES ECCLESIAE ALEXANDRINAE

PERPERAM HIPPOLYTO TRIBUTI.

(De Macistris, Acta Martyrum ad Ostia Tiberina, Romae 1793, fol., Append., p. 478.)

In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti. B Amen.

Isti sunt Canones Ecclesiae, mandata quae scripsit Hippolytus, per quem loquitur (Ecclesia), et numerus eorum XXXVIII Canones. Salus a Domino.

Canon primus. De Fide catholica. Ante omnia loquamur de fide sancta, recta in Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Dei vivi, et posuimus eum (canonem) in fide (symbolo), et nos consentimus omni certitudine rationabili, quod Trinitas aequalis perfecte sit in honore, aequalis in gloria, nec habeat initium nec finem. Verbum Filius Dei et ipse est creator omnis creaturae, visibilium et invisibilium. Hoc constituimus consentientes adversus eos, qui audacter locuti sunt, quod non oporteat de Verbo Dei (loqui) sicuti locutus est Dominus noster Jesus Christus. Congregati sumus potissimum ad profendum sancte de Deo, et illos separavimus, quia non concordant cum Ecclesia in theologia, neque nobiscum filii Scripturarum. Propterea segregavimus eos ab Ecclesia, et negotium eorum reliquimus Deo, qui creaturas cum iustitia iudicabit. Illis autem qui hos ignorant, notum facimus hoc sine invidia, ne malam incurrant mortem, tanquam haeretici, sed promereantur vitam aeternam, et doceant filios suos, et posteros suos hanc unicam fidem.

Canon secundus. De episcopis. Episcopus eligatur ab omni populo, sitque irreprehensibilis, sicuti scriptum est de eo in Apostolo: in hebdomada in qua ordinatur, et dicat universus populus: Volumus eum; sitque silentium in toto atrio, et orent omnes super eum et dicant: O Deus, confirma hunc quem praeparasti nobis, etc.

Canon tertius. Oratio super eum qui episcopus fit, et ordinatio missae. Deus Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, etc.

Canon quartus. De ordinatione presbyteri.

Canon quintus. De constitutione diaconi.

Canon sextus. De iis qui passi sunt pro fide.

Canon septimus. De eo qui anagnostes et hypodiaconus electus est.

Canon octavus. De curationum dono.

Canon nonus. Ne habitet (presbyter) in locis ubi non oportet, et de honore viduarum.

Canon decimus. De his qui Nazareni (Christiani) fieri volunt.

Canon undecimus. De illo qui facit idola et simulacra, sive artifex.

Canon duodecimus. De prohibitione horum operum, quorum auctores non recipiantur nisi peracta poenitentia.

Canon decimus tertius. De principe aut milite, ne suscipiantur indiscriminatum.

Canon decimus quartus. Ne fiat miles Nazarenus, nisi iussus.

Canon decimus quintus. Enumeratio operum quae sunt illicita.

Canon decimus sextus. De eo qui habet uxorem legitimam et aliam insuper ducit.

Canon decimus septimus. De muliere ingenua, ejusque officiis. De obstetricibus, ac separatione virorum a mulieribus. De virginibus ut cooperiant facies suas et capita sua.

Canon decimus octavus. De puerperis, ac obstetricibus iterum.

Canon decimus nonus. De catechumenis, et ordinatione Baptismi et Missae.

Canon vicesimus. De jejunio (feriae vi), et quadragesimali.

Canon vicesimus primus. De collecta sacerdotum et populi in ecclesia quotidiana.

Canon vicesimus secundus. De hebdomada Paschatis Judaeorum, quo gaudium tollitur, et de eo

⁴⁶ Deest. ⁴⁷ L. vii, c. 39, etc. ⁴⁸ L. viii, c. 28. ⁴⁹ L. iii, c. 6, 7, 13. ⁵⁰ L. iv, c. 14; l. viii, c. 41-44. ⁵¹ L. ii, c. 57. ⁵² Deest. ⁵³ L. ii, c. 25. ⁵⁴ L. vii, c. 29; l. viii, c. 30, 31. ⁵⁵ L. viii, c. 12; l. v, c. 19.

quod in ipso manducatur; et de eo qui peregre constitutus nescit textum (Kalendarium).

Canon vicesimus tertius. De doctrina, quod sit perpetua (major mari) et debeant verba ejus opere compleri.

Canon vicesimus quartus. De episcopi visitatione aegrotorum; et si oraverit infirmus in ecclesia et habeat domum, accedat ad eum.

Canon vicesimus quintus. De procuratore infirmorum constituto, et episcopo, et temporibus orationis.

Canon vicesimus sextus. De auditione verbi in ecclesia et oratione in ea.

Canon vicesimus septimus. De eo qui quotidie non accedit ad ecclesiam; legat libros; et de oratione mediæ noctis, et gallicinio, et ablutione manuum tempore cujuslibet orationis.

Canon vicesimus octavus. Quod nemo credentiam quidquam gustet, nisi postquam perceperit sacra mysteria, præsertim diebus jejunii.

Canon vicesimus nonus. De custodia oblationum quæ super altare sunt impositæ; ne quidquam decidat in sanctum calicem, et ne quidquam decidat a sacerdotibus, neque ex pueris ubi communionem perceperint: ne dominetur eis spiritus nequam, et ne loquatur quispiam in protectione (sanctuario) nisi orationem dicendo; et ubi desinunt oblationes populi legantur Psalmi (*ubique loco Calvaria et pro consignatione crucis et projectione pulveris altaris in piscinam: ita cl. interpres, potius verterem) cum omni attentione usque ad signum crotali: ac de signo crucis et projectione pulveris, etc.*

Canon tricesimus. De catechumenis, ac similibus.

Canon tricesimus primus. De episcopo et presbytero imperantibus diaconis ut communionem porrigat.

Canon tricesimus secundus. De virginibus et viduis ut orent et jejurent in ecclesia. Clero ascripti orent pro suo arbitrio, Episcopus non obligetur jejuniis nisi cum clero. *Et propter convivium aut cenam præparet pro pauperibus (ac de mensa pauperibus paranda).*

Canon tricesimus tertius. De *Atalmsas* (oblatione) quam ponent pro his qui mortui sunt, ne id fiat Dominica die.

Canon tricesimus quartus. Ne quis multum loquatur, neque clamorem edat, et de sanctorum ingressu in mansiones fidelium.

Canon tricesimus quintus. De diacono præsentem in convivio, in quo adsit presbyter; vicem ejus gerat in oratione et fractione panis ad benedictionem, et non ad corpus; deque dimissione viduarum.

Canon tricesimus sextus. De primitiis fructuum terræ, et primo voto eorum, et torcularibus, oleo, melle, lacte, lana et similibus, quæ episcopo benedicenda offerantur.

Canon tricesimus septimus. Quoties episcopus percipit de mysteriis sanctis, congregentur diaconi et presbyteri induti vestibus albis speciosis præ omni populo, et similiter anagnostes.

Canon tricesimus octavus. De nocte in qua surrexit D. N. Jesus Christus. Ne ullus ea nocte dormiat et aqua se abluat; et expositio hujuscæ, ei expositio de illo qui post Baptismum peccat, deque licitis et illicitis.

Expliciunt Canones S. patriarchæ Hippolyti primi patriarchæ urbis magnæ Romæ, quos composuit, et numerus eorum est XXXVIII Canonum. Deus nos adjuvet ad eos exsequendos. Et Deo gloria semper, et super nos misericordia ejus in sæculum. Amen.

ANONYMI CUJUSDAM

Qui sub Alexandro imperatore vixisse, anno Christi 236, perhibetur

CHRONICON

SANCTO HIPPOLYTO PORTUENSI SUPPOSITUM.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* tom. III, col. 657.)

Fragmenta sub nomine Hippolyti Junioris, Thebani, sæculi X auctore, ab Alberto Fabricio congesta, ordini chronologico adhærentes, hic omittimus.

Librum cui titulus: *Philosophumena*, Origeni primum, S. Hippolyto postea suppositum, edemus in appendice ad sæculum IV.

S. GREGORIUS

NEOCÆSARIENSIS EPISCOPUS

COGNOMENTO THAUMATURGUS.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

(GALLARD., *Vet. Patr. Biblioth.*, III, Proleg., p. lxxv.)

I. *Gregorius, antea Theodorus, Græcis Romanisque disciplinis excultus, episcopus Neocæsariensis consecratur. Quo tempore supremum diem obierit.*

Sanctus Gregorius, antea Theodorus dictus, prænomine Magnus, primus Neocæsareæ in Ponto episcopus fuit, « ob signa atque miracula quæ cum multa Ecclesiarum gloria perpetravit, » ut ait Hieronymus (1), *Thaumaturgus* appellatus. Hunc ejusque fratrem Athenodorum, Eusebio teste (2), Græcis Romanisque disciplinis excultos, Origenes Cæsareæ in Palæstina primis fidei rudimentis imbuens, ad rerum divinarum meditationem traduxit. Elapso quinquennio in patriam reversus Gregorius circa annum Christi 239, haud multo post, invitatus licet, a Phædimio Amasææ præsule consecratur episcopus; non quidem, ut nonnulli dixerunt, nuda in absentem procul divini Numinis invocatione, sed solemnium manuum impositione, πάντων μετὰ ταῦτα τῶν νομίμων ἐπ' αὐτῷ τελεσθέντων, « omnibus postea in eo peractis quæ Ecclesiæ ritibus præscribuntur, » ait disertè in ejus Vita Nysseus (3), ut rite advertit cl. Lequienius (4). Ecclesiam itaque sibi commissam sedulo studio ac summa sollicitudine pastorali diutissime gubernavit, ut testatur sanctus Basilius (5), Eusebio propterea dictus (6) « episcoporum nostra ætate celeberrimus, » ὁ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διαβόητος. Qui tandem ad extrema deveniens, cum fuisset sciscitatus, quot adhuc in urbe idolorum cultores superessent; ubi cognovit non plures esse quam septemdecim, Deo gratias agens: « Totidem quidem, inquit, Christi fidem profitebantur, quo tempore hanc Ecclesiam regendam suscepi (7). » Reliqua ejus gesta præterimus, infra repetenda cum ex veterum testi-

A moniis quæ illius Operibus præmisimus, tum ex ipsius Vita per S. Gregorium Nyss. scripta. Quo autem anno supremum diem obierit sanctus præsul, non liquet. Illud tantum ex Eusebio perspectum habemus (8), ipsum inter eos Patres maxime eminentisse, qui ob Pauli Samosatani hæresim anno 264 Antiochiæ primum convenerunt. Quod si fides habeatur auctori *Itbelli synodici* temporibus Photii litteris consignati, Gregorius Neocæsariensis inter homines adhuc agebat anno 270, quippe qui alteri concilio Antiocheno interfuisse dicitur, quo tandem Samosatenus depositus damnatusque fuisse perhibetur. Sic enim *Synodici* auctor (9): Σύνοδος Ὀσία καὶ ἐκτὸς τοπικῆς, ἐν Ἀντιοχείᾳ συναβροισθεῖσα ἧς ἑξάρχος ἦν Ἐλενος, ὁ Ταρσοῦ ἐπίσκοπος... ὁ Θαυματουργὸς Γρηγόριος, Καίσαρῆας Πόντου, κ. τ. λ. « Synodus divina et sacra provincialis, Antiochiæ collecta: cujus præses erat Helenus Tarsi episcopus;... miraculorum effector Gregorius Cæsareæ Ponti, etc. » Hujus tamen scriptoris sententiæ, licet ea viris eruditis probetur (10), haud equidem libens accesserim. Nam in epistolæ synodicæ inscriptione, quam Patres hujus concilii scripserunt ad Dionysium Romanæ urbis episcopum et ad Maximum Alexandrinum (11), cum complures episcopi post Helenum Tarsensem nominentur, suspiciam comparet noster Gregorius: nominandus enim vero si demum adfuisset; qui nimirum inter Patres anterioris concilii Antiocheni maxime eminentisse narretur. Quod autem censemur de *Libelli synodici* auctore, idem intelligendum existimamus de Theodoro Balsamone, qui Paulum Samosatenum a Gregorio Thaumaturgo aliisque fuisse depositum tradit (12), laudatum scilicet anonymum fortasse

(1) *De vir. illustr.*, cap. 65.

(2) *Hist. eccl.*, lib. vi, cap. 30.

(3) *Vit. S. Greg. Thaum.*, cap. 8.

(4) *Or. Christ.*, tom. I, pag. 501.

(5) *Epist.* 64.

(6) *Hist. eccl.*, lib. vi, cap. 30.

(7) *Nyssen. Vit. S. Greg. Thaum.*, cap. 23

(8) *Hist. eccl.*, lib. vii, cap. 28.

(9) *Synod. vet.*, cap. 27, apud Fabric. *Bibl. Gr.* tom. XI, pag. 193.

(10) Fasson., dissert. *De cult. J. C. a Mag. adhib.*, pag. 26, not. 8.

(11) Euseb., *Hist. eccl.*, lib. vii, cap. 50.

(12) Balsam., *Schol.* in can. 21 conc. Nic.

assectatus. Verum bis missis, ad sancti Patris nostri scripta breviter recensenda se convertat oratio.

II. S. Gregorii Expositio fidei divinitus dictata. Veterum testimoniis authentica esse perhibetur.

Inter pietatis ac doctrinæ monumenta, Neocæsariensi Ecclesiæ tanquam pretiosum patrimonium a Gregorio relicta, jure præ omnibus celebratur illa *Expositio fidei*, quam vir admirandus divinitus dictatam protinus litteris mandasse perhibetur. Gregorius Nyssenus, qui rem in ejus Vita fideliter narrat, quique primus omnium idem fidei Symbolum descripsit (13), ad ipsum Thaumaturgi αὐτόγραφον provocat his verbis (14): *Εἰ τις τῷδε φίλος περὶ τούτου πεισθῆναι, ἀκούετω τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἧ ταῦτα ἐκήρυξε, παρ' οἷς αὐτὰ τὰ χαράγματα τῆς μακαρίας ἐκείνης χειρὸς εἶσθε καὶ νῦν διασώζεται.* Id est: « Quod si quis de hac re fidem sibi fieri cupit, audiat Ecclesiam in qua ista prædicabat; apud quam ea ipsa verba beata illa manu exarata, nunc etiam adhuc asservantur. » Additque Neocæsariensem Ecclesiam ad suam usque ætatem in ea fidei confessione institutam, ab omni hæretica pravitate intactam permansisse. Id ipsum testatur Basilius Magnus Nysseni germanus frater, Neocæsariensis allocutus; cujus verba veterum testimoniis de Thaumaturgo inferioris relatis addenda, ejusmodi sunt (15): *Πίστως ἔσθ' τῆς ἡμετέρας, τίς ἂν καὶ γένοιτο ἐναργεστέρα ἀποδείξει, ἢ ὅτι τραπέντες ἡμεῖς ὑπὸ τίτῃ μακαρῶ γυναικί, παρ' ὧμῶν ὠρμημένῃ; Μακρίαν λέγω τὴν περιβόητον, παρ' ἧς ἐδιδάχθημεν τὰ τοῦ μακαριωτάτου Γρηγορίου ῥήματα, ὅσα πρὸς αὐτὴν ἀκολουθία μνήμης διασωθέντα αὐτῇ τε ἐφύλασσε, καὶ ἡμᾶς τι νηπίους ὄντας ἐπλάττε καὶ ἐμόρφου τοῖς τῆς εὐσεβείας δόγμασιν.* Hoc est: « Nostræ autem fidei quæ possit evidentior esse probatio, quam quod educati sumus sub avia beata muliere, ex vobis orta? Macrinam dico celeberrimam illam, a qua edocti sumus beatissimi Gregorii verba; quæcunque usque ad ipsam memoriæ continuatione perlata, cum ipsa conservabat, tum nos adhuc infantes pietatis dogmatibus sungebat et informabat. » Et alibi (16): « Ἐν τολύου τῶν Γρηγορίου, καὶ ὁ νῦν ἀντιλεγόμενος τρόπος τῆς δοξολογίας ἐστίν, ἐκ τῆς ἐκείνου παραδόσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ πεφυλαγμένος. » Unum itaque ex Gregorii institutis est, etiam ille ipse glorificationis modus, cui nunc contradicitur, ex illius traditione in Ecclesia custoditus. » Nysseno et Basilio suffragatur Gregorius Nazianzenus, qui senel iterumque (17) nonnullis ex eadem Ex-

positione recitatis, priore loco citato hæc subdit: « Ὡς τις τῶν μικρῶ πρόθεον θεωροῦσαν ἐφιλοσόφησεν: « Ut quispiam divino numine afflatus haud ita pridem philosophatus est. » Qua sane loquendi ratione theologum respexisse ad Thaumaturgi apocalypsim, seu ad *fidei Symbolum* cœlitus ipsi revelatum, cujus verba paulo ante usurparat, monuit olim Elias Cretensis, ut post Billium ad eum locum adnotabamus. Ad hæc Rufinus eandem Gregorianam *Expositionem* ex Nysseno, ut quidem puto, desumptam suæ versioni Eusebiana *Historiæ* intexuit (18). Ipsam præterea tanquam sincerum Thaumaturgi setum agnoverunt Patres in quinta œcumenica synodo congregati. Omitto Nicetam (19) aliosque scriptores Græcos apud Allatum (20), qui eandem laudarunt.

Quæ cum ita sint, jam, nullus de hujus *Expositionis* αὐθεντιᾷ dubitandi locus relinquitur. Quod si quis Eusebii silentium ac Hieronymi obijciat, haud equidem affirmare ausim de Cæsariensi episcopo, ipsum propterea *Symboli fidei* Gregoriani nullibi mentionem injecisse, quod illud esset satis accurata de sanctissima Trinitate ὁμοουσίῳ expositio: licet observarit olim Photius (21), Eusebium in sua *Historia* prætermittere consuevisse quæcunque impietatem Arianam impugnare aut evertere viderentur. Ad Hieronymum autem quod attinet, nemo nescit sanctum doctorem in suo *De viris illustribus* libro ipsummet Eusebium plerumque assectari. Quisquis præterea sive Eusebium sive Hieronymum silentes inducat, quo *Expositionis* Gregorianæ fidem elevet, eorum meminerit quæ tum de Syriaci Clementis Romani *epistolis* (22), tum de Claudii Apollinaris libro *De Paschate* alibi diximus (23). At de reliquis sancti Patris scriptis sermonem prosequamur.

III. Metaphrasis in Ecclesiasten S. Gregorio asseritur. De hoc opere quid Billius, quid Bengelius?

Expositionem fidei excipit *Metaphrasis in Ecclesiasten*, quam noster Gregorius magnificentissime scripsit, iudice Rufino (24); brevem illam quidem, sed valde utilem, ait Hieronymus (25): qui et suo *Commentario in Ecclesiasten* nonnulla ex eadem *Metaphrasi* descripta intexens, hæc habet (26): « Vir sanctus, Gregorius Ponti episcopus, Origenis auditor, in *Metaphrasi Ecclesiastæ*, ita hunc locum intellexit, etc. » « Omnem itaque dubitationis ansam, ut cum Billio loquar (27), nobis eximunt Hieronymus et Rufinus, qui hunc setum vero suo parenti Neocæsariensi Gregorio asserunt. Quod autem Nazianzeno tributum fuerit ejusmodi opus

(13) Nyssen., *Vit. Thaum.*, cap. 8 et 9.

(14) Id. *ibid.*, cap. 10.

(15) Basil., *epist.* 204, num. 6, nov. edit. Opp. tom. III, pag. 306.

(16) Id., *lib. De Spir. sanct.*, cap. 29, num. 74, pag. 63.

(17) *Orat.* 37, pag. 609; et 40, pag. 668.

(18) Rufin., *Hist. eccl.* lib. VII, cap. 25.

(19) *Theol. orth. fid.*, lib. I, cap. 32.

(20) *Græc. orth.*, tom. II, pagg. 484, 735, 952, 986 et 1056.

(21) *Bibl.*, cod. cxxvii.

(22) *Prolegom. ad Bibl. PP.*, vol. I, pag. 22 seq.

(23) *Ibid.*, pag. 121, § 5.

(24) *Hist. eccl.*, lib. VII, cap. 25.

(25) *De vir. illustr.*, cap. 65.

(26) In *Eccles.* cap. IV.

(27) In *Monit. ad orat.* quæ dicitur Nazianz., 55.

in plerisque mss. codicibus Græcis, in illo etiam A in concilio Quinisexto hæc sanctio edita (33): « Ob- signamus reliquos omnes canones, qui a sanctis et beatis nostris Patribus expositi sunt; id est Gregorii Neocæsareæ episcopi Thaumaturgi, etc. » Et primi quidem decem canones omnium eruditorum calculis Gregorii Neocæsariensis esse noscuntur: at undecimum et ultimum tanquam subditiuum plerique rejiciunt, præeunte viro doctissimo Joanne Morino, qui sententiã suã exponit his verbis (34): « Postremum illum canonem, inquit, Gregorio Thaumaturgo attributum, non esse ipsius, ut vulgo creditur et opinatur Balsamon, sed ex canonibus præcedentibus, et potissimum ex sancto Basilio collectum et Gregorii canonibus annexum, manifestum est primum ex sermonis tenore: non est enim canon, sed commentarius, verba quibus Gregorius usus erat explicans. His enim stationibus et earum nominibus usus erat ut vulgatis et ab omnibus cognitis, ut et sanctus Basilius, concilium Nicænum, Ancyranum, etc., nec in ipsorum mentem venit, utpote rem omnibus cognitã, eas interpretari. Deinde ipse se prodit, cum scribit: *Auditio, inquit*, etc.; cum enim hæc auctor scribebat, habebat in mente sancti Basilii canonem, unde illa interpretatio desumpta est. Est in bibliotheca illustr. Franciæ cancellarii antiquissima canonum Græcorum collectio a Gregorio patriarcha CP. ante octingentos annos elaborata, quæ cæteros Thaumaturgi canones præter istum complectitur argumentum evidens, commentarium illum post tempus adnotatum Thaumaturgi Epistolæ fuisse assutum. » Hactenus V. C.

in plerisque mss. codicibus Græcis, in illo etiam A in concilio Quinisexto hæc sanctio edita (33): « Ob- signamus reliquos omnes canones, qui a sanctis et beatis nostris Patribus expositi sunt; id est Gregorii Neocæsareæ episcopi Thaumaturgi, etc. » Et primi quidem decem canones omnium eruditorum calculis Gregorii Neocæsariensis esse noscuntur: at undecimum et ultimum tanquam subditiuum plerique rejiciunt, præeunte viro doctissimo Joanne Morino, qui sententiã suã exponit his verbis (34): « Postremum illum canonem, inquit, Gregorio Thaumaturgo attributum, non esse ipsius, ut vulgo creditur et opinatur Balsamon, sed ex canonibus præcedentibus, et potissimum ex sancto Basilio collectum et Gregorii canonibus annexum, manifestum est primum ex sermonis tenore: non est enim canon, sed commentarius, verba quibus Gregorius usus erat explicans. His enim stationibus et earum nominibus usus erat ut vulgatis et ab omnibus cognitis, ut et sanctus Basilius, concilium Nicænum, Ancyranum, etc., nec in ipsorum mentem venit, utpote rem omnibus cognitã, eas interpretari. Deinde ipse se prodit, cum scribit: *Auditio, inquit*, etc.; cum enim hæc auctor scribebat, habebat in mente sancti Basilii canonem, unde illa interpretatio desumpta est. Est in bibliotheca illustr. Franciæ cancellarii antiquissima canonum Græcorum collectio a Gregorio patriarcha CP. ante octingentos annos elaborata, quæ cæteros Thaumaturgi canones præter istum complectitur argumentum evidens, commentarium illum post tempus adnotatum Thaumaturgi Epistolæ fuisse assutum. » Hactenus V. C.

IV. S. Gregorii Epistola canonica qua estate exarata. Quid de illa concilium Quinisextum? An undecimus ejus canon sincerus?

Ex epistolis sancti Patris nostri, quæ vulgo ferebantur quo tempore scribebat doctor maximus (30), una superat, inter canonicas Patrum Epistolas atque in Conciliorum editionibus pluries excusa. Episcopo cuidam Ponti, ut videtur, fuisse illam inscriptam, ex ipso exordio constat; quo Gregorius eum compellans, *λεπότατον πάντων* nominat: tunc enim dierum *papæ* vulgo audiebant episcopi. Ea vero tempestate sanctus Pater illam scripsisse perhibetur, qua Boradi et Gotthi quorum ipse meminit canone 5 inter alias Asiæ provincias, Pontum quoque invaserant imperante Valeriano, ut tradit Zosimus (31); adeoque anno Christi 258 scripta fuisse videtur epistola (32). Cum itaque Christianorum complures qui ex hac barbarorum Incurione in captivitatem incididerant, multa et gravia peccassent; hos canones exaravit sanctus præsul Neocæsariensis, quo eorum saluti bonus pastor prospiceret: de quibus

Contra vero Natalis Alexander ejusdem canonis undecimi sinceritatem acriter propugnat (35), primum ex fide antiquissimorum mss. quæ penes se habuit Balsamon patriarcha Antiochenus, qui eam Gregorii epistolam commentariis suis illustravit; deinde ex ipsius epistolæ canonibus 7, 8 et 9, qui eosdem penitentiae gradus enumerant, quos memorat canon 11 in dubium vocatas. Aliis præterea utitur argumentis in eandem sententiam, occurrens una Morini objectionibus; ad quem proinde lectores remittimus. Cæterum hanc epistolam exhibemus ex *Synodico* Beveregii (36), collatis insuper editionibus Parisiensibus Balsamonis an. 1620, et Zonaræ 1621, ad calcem Operum Thaumaturgi.

V. De S. Gregorii Oratione in Origenem panegyrica. Quanto in pretio habita.

Ultimo loco sūtimus *Orationem in Origenem panegyricam*, quam Cæsareæ Palæstinæ circa Christi annum 259 scholæ Origenianæ valedicturus, et convocata grandi frequentia, inquit Hieronymus (37), ipso quoque Origene præse, recitavit, noster

(28) *Palæogr. Gr.*, pag. 250.

(29) In not. ad Greg. Thaum. *Panegyrr.*, pag. 238.

(30) *De vir. illustr.*, cap. 63.

(31) *Hist.* lib. 1, pag. 28 seq. edit. Oxon. 1679.

(32) Tillæm., *Mém.* tom. IV, pag. 339.

(33) Conc. Quinis. can. 2.

(34) *De Penit.* lib. vi, cap. 1, § 9.

(35) *Dissert.* 18 sæc. III.

(36) *Pandect. can.*, tom. II, pag. 24-35.

(37) *De vir. illustr.*, cap. 65.

Gregorius : eamque, teste Socrate (38), sanctus Pamphilus martyr iis libris adjunxerat, quos pro Origenis defensione perscripsit. Est verò hæc oratio, ut viris doctis observatum, eximia plane ac perelegans, omni scientiarum genere satis abundantans atque inter veterum opera eloquentiæ absolutissima jure annumeranda. At de illius præsentia cl. Bengelii judicium præ cæteris placet (39) : « Sont hommes, inquit, cæteroque excellentes, qui unum aliquando libellum naturali refertum, divino vacuum sale, tantopere admirentur, ut multis Patrum voluminibus antepoñant. Hac trutina si agamus, uni vicissim periochæ Patrum, etiam cum aliud agant, sæpe plus tribuamus, quam ingentibus quamvis subtilium ingeniorum operibus. Hoc certe loco Gregorius exquisitè complectitur, quidquid de virtutibus et vitis dici potest. » Quantum porro prosit præterea hæc ipsa oratio ad summa fidei capita confirmanda, Bullus primum (40), deinde Maranus (41) laconice demonstrarunt.

Ad hujus autem orationis editiones quod attinet, contextum Græcum, addita interpretatione Sirmondi, primus evulgavit Gerardus Vossius Tungrænsis præpositus, Moguntiæ anno 1604, atque istam editionem expressit Parisiensis ann. 1621. Verum hanc altera præcesserat, quæ studio Davidis Hæschelii cum versione Rhodmani prodiit Augustæ Windelicorum anno 1605, Origenis *contra Celsum* libris subjuncta, cum nonnullis editoris, interpretis atque Isaaci Casauboni notis. Hujusce autem sæculi anno 1722 Stutgardiæ quartam editionem emisit Joannes Albertus Bengelius, cæteris multo emendatiorem, quam et eruditè observationibus textum potissimum spectantibus illustravit. Atque hanc Stutgardensem editionem dolendum sane præterisse virum doctum, qui eandem Gregorii nostri orationem quarto volumini Origenianorum intexit ediditque Parisiis anno 1759. His itaque subsidiis instructi nostram paravimus, Bengelium plerumque assectati; eamque pro more nostro in capita seu sectiones distribuimus, quo nimirum ejus lectio facilius utiliorque deinceps evadat.

VI. *Hæc tantum supra memorata Gregorii Neocæsariensis sincera litterarum monumenta. Reliqua vel dubia vel pseudepigrapha.* Expositio fidei prolixior Apollinarii esse demonstratur. Idem sentiendum de Anathematismis.

Hæc porro litterarum monumenta de quibus hactenus edisseruimus, ea sunt duntaxat, quæ tum veterum auctoritate, tum recentiorum eruditorum consensu sanctum Gregorium Neocæsariensem episcopum auctorem agnoscunt. Reliqua vero quæ in editis sub ejus nomine circumferuntur, alio aman-

anda videntur. Jamque ab Evagrio scholastico admonemur (42), multos Apollinæris libros Athanasio et Gregorio Thaumaturgo et Julio (Acephalos) falso ascripsisse : Πολλοὺς δὲ Ἀπολλινάριου λόγους, Ἀθανάσιω, καὶ Γρηγορίω τῷ Θαυματουργῷ καὶ Ἰουλίω, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀναθεβείχασσι. Atque hujusmodi est in primis *Expositio fidei prolixior*, inscripta *Ἡ κατὰ μέρος πίστις*, hoc est, *Fides particulatim digesta* : ideo sic dicta, ut interpretatur Gerardus Vossius (43), vel quod *ex parte* quæ sunt fidei, tradat atque exponat; vel quod *per partes* in ea fides explicetur. Hanc autem *Expositionem* genuinum parentem agnoscere Apollinariū, palam comprobantur sub Leone I imperatore Palæstini monachi et alii Chalcedonensis concilii propugnatores, inquit ci. Lequienius (44), prolato nimirum operum hujus hæresiarchæ indice, quem Timotheus ejus discipulus olim contexuerat. Quod quidem postea diserte testatus est Leontius Byzantius in libro adversus Apollinaristas, cui titulus Latine redditus, *In eos qui proferunt nobis quædam Apollinarij, falso inscripta nomine sanctorum Patrum*. Sic igitur illo statim ab initio (45) : « Quidam ex hæresi Apollinarij vel Eutychis vel Dioscoti, cum vellent hæresim suam confirmare, quasdam orationes (λόγους) Apollinarij, Gregorio Thaumaturgo aut Athanasio aut Julio inscripserunt, ut simpliciores fallerent : quod quidem perfecerunt. . . . Et apud multos ex recte credentibus reperire poteris librum, cui titulus, *Ἡ κατὰ μέρος πίστις*, inscriptum Gregorio. » Idemque judicium tulit Eulogius Alexandrinus apud Photium (46). Et postmodum similia scripsit etiam Nicephorus CP. initio dissertationis contra Epiphani-

dem. « Quinimo (verbis utor viri docti (47) modo laudati) ejusdem plane furfuris sunt illi *duodecim Anathematismi cum eorum interpretatione*, quæ Thaumaturgi nomen perinde præfixum habent. Etsi enim una natura in eis diserte non exprimitur, latentem tamen dolant indicant consuetæ Apollinaristis locutiones, quibus male sanas Diodori Tarsensis de Christi persona et natura voces expugnabant, sequæ adeo catholicæ fidei professores obtendebant. Sed et in primis ex iisdem capitulis addiscimus, quoniam pacto Scripturæ sacræ loca varia, quibus Christus, ut divinitate, ita et humanitate perfectus significatur, ad suum sensum torquerent. Nec fucum faciat, ubi animam Domini ἀνόητον, *mentis expertem*, esse videtur indicari. Non enim humana nativæque hominis mente præditam intelligit, sed divino Verbi, ut ait, *spiritu*, quo factum sit, ut ἀνόητος, *mentis experte*, absolute dici non debuisset. Quamobrem ejusmodi formulæ fidei et anathematismi ad

(38) *Hist. eccl.* lib. iv, cap. 27.

(39) In not. ad orat. in Origen. cap. 12.

(40) *Defens. fid. Nic.*, sect. II, cap. 12, § 4, pag. 153. seqq.

(41) *Divin. D. N. J. C.*, lib. iv, cap. 20, p. 521. seqq.

(42) *Hist. eccl.* lib. III, cap. 21.

(43) In Argum. hujus *Expos.*

(44) *Dissert. 2* Damasc. § 3, pag. II.

(45) Leont. Byz., tom. IX *Bibl. PP.* Lugd., pag. 707.

(46) *Bibl.*, cod. ccxxx.

(47) Lequien. *dissert. 2* Damasc., § 9, pag. xxiv. II.

illum lapidem lydiū revocanda sunt, quem ex Gregorio Nazianzeno (48) propter Vitalis Apollinaristæ similem confessionem paulo ante protulimus. Hactenus V. C. quem consule quoque ad *Parallela* Damascenica (49), ubi ex anathematismo 42 sub nomine Thaumaturgi longum referetur excerptum.

VII. *Virorum eruditorum sententia de Homiliis iv et de Animæ disputatione sancto Patri attributis.*

Quæ vero exstant in editis Gregorio Neocæsariensi ascriptæ orationes sive homiliæ iv, ejusne vere sint, necne, haud certo pronuntiare quis valeat. Jam tribus auctoribus, Joanni Chrysostomo, nostro Gregorio et Macario Philadelphensi tributam homiliam 3 in Annuntiationem, in miss. codicibus Græcis se invenisse testatur cl. Montfauconius (50). Eamque sub nomine Chrysostomi edidit multo auctiorem Combefisius (51), qui eruditum quidem ac pium doctæ antiquitatis monumentum censet; incertus tamen hærens cuienam illam scriptori assignet, eo tandem devenit, ut neque Neocæsariensis neque Chrysostomi γνήσιον dixerit (52). Homiliam vero 2 in Annuntiationem, Procli CP. suspicatur Vincentius Riccardus (53), cujus sententias imitetur et vocem θεολόγος affectet. Idem dic de reliquis duabus cum viris eruditissimis; qui et in alterutram partem quidquam certi pronuntiare non audent *de animæ per capita disputatione ad Tatianum*, nostro item Gregorio tributa; quippe, quæ ab ejus stylo nimis aliena, et ævi longe posterioris esse videatur (b).

VIII. *De Origenis epistola Gregorio nostro inscripta: nec non de illius Vita per sanctum Gregorium Nyssenum. Sinistrum Dodwelli judicium refellitur.*

His itaque operibus sive dubiis sive pseudepigraphis prætermisissis, ea potius sinceris sancti Patris monumentis subjicienda existimavimus, quæ ad ipsum propius pertinere noscuntur. Nimirum exhibemus primum e *Philocaliæ* capite 13, additis notis Joannis Tarini, Origenis epistolam ad Gregorium Thaumaturgum ejus discipulum, qua ipsum hortatur, ut, contempto philosophiæ studio, totum se

dedat sacris litteris excolendis. Scripta est circa annum Christi 240. Hanc vero epistolam Origenianam excipit *Vita* ejusdem sancti Gregorii Neocæsariensis a sancto Gregorio Nysseno conscripta (a). Exemplar Vossianum Moguntinū ann. 1604 sædis erroribus scatens, cum edito Parisiensi ann. 1630 multo emendatiore contulimus. Neque prætermisimus excerptum *Vitæ* hujus Gregorianæ, quod e codice Coisliniano 106 descriptum Cocciissimus Montfauconius exhibet (54) velut anecdoton, licet in antea vulgatis compareat, ut suo loco animadvertimus (55). Denique ad faciliorem egregii opusculi usum, illud in varias sectiones divisimus.

Haud equidem ignoro, Dodwellum res gestas Thaumaturgi admirandas a Nysseno enarratas elevare; quippe qui, si ipsum audias (56), « ratiociniis nimirum suis conjecturisque auctas, posteris repræsentarit. » Miror enimvero non accurate perpendisse virum criticum Magni Basilii testimonium, quo « Gregorius Magnus propter donorum excellentiam quæ in ipso operabatur Spiritus in omni virtute, signis ac prodigiis, ab ipsis etiam veritatis hostibus, παρ' ἀπὸν τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀλήθειας, alter Moyses appellatus fuisse » perhibetur (57): neque Doctori maximo aurem præbuisse aientii (58), Gregorium Neocæsariensem « signa atque miracula cum multarum Ecclesiarum gloria perpetrasse. » Quid memorem Rufinum, « tanti viri gesta sub orientali et septentrionis axe eunctorum sermone celebrari » testantem (59)? Quid Eusebium Cæsariensem, Gregorium nostrum « episcoporum sua ætate celeberrimum, » τῶν κατ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διαδόχτον, prædicantem (60)? Admiretur itaque potius ista quæ respuit, homo adeo emunctæ naris (verba usurpo magni Baronii (61) Joannem Bodinum carpentis), nec neget historiam tot gravissimis auctoribus, Græcis atque Latinis, satis superque testatam, probatam, consignatamque culta religionis annis singulis celebri memoria repeti solito (62). Sed virum intemperantioris critica sectatorem dimittamus (c).

(48) Epist. 2 ad Cledon.

(49) Lequien. ad *Parall.* Damasc., Opp. tom. II, pag. 571.

(50) Præfat. ad tom. I Opp. Chrys., § 5.

(51) *Auctar. nov.* tom. I, pagg. 602-619.

(52) Id. in recens. auctor. ad tom. I *Bibl. conc.*, pag. 46.

(53) Ad Orat. 6 Procli.

(54) *Bibl. Coisl.*, pag. 480.

(55-56) *Dissert.* 4 Cypr., § 16, pag. 48.

(57) *Basil.*, lib. *De Spir. sanct.*, cap. 29, § 74.

Opp. tom. III, pag. 62 edit. BB.

(58) *De vir. ill.*, cap. 65.

(59) *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 25.

(60) *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 30.

(61) Ad ann. 41, num. 31.

(62) *Martyr. Rom. et Menolog.* Græc. ad d. 17 Nov.

(a) Origenis et Gregorii Nysseni elucubrations hic memoratas inter utriusque Opera retinemus. Edit. PAROUL.
(b) S. Gregorii sermonem in *omnes martyres* Bononiæ anno 1772 publici juris fecit Aloys. Mingarelli. Hanc editionem ignoravit Gallandius. Id.

(c) Notitiam alteram in S. Gregorium ex Leonis Allatii *Diatriba de Theodoris* vide infra col. 1205. Id.

VETERUM TESTIMONIA

De S. Gregorio episcopo Neocæsariensi, cognomento Thaumaturgo.

I. Eusebius Hist. eccl. lib. vi, cap. 50.

Τῷ δὲ Ὀριγῆνει ἐπὶ τῆς Καισαρείας τὰ συνθήματα πρᾶττοντι, πολλοὶ προσήσαν, οὐ μόνον τῶν ἐπιχωρίων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀλλοδαπῆς μυριοὶ φοιτηταί τὰς πατρίδας ἀπολιπόντες· ὧν ἐπισήμους μάλιστα ἔγνωμεν Θεόδωρον, ὃς ἦν αὐτοῦ οὗτος ὁ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπων διαδόχτος Γρηγόριος· τὸν τε αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀθηνόδωρον· οὗς ἀμφὶ τὰ Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων μαθήματα δεινῶς ἐπισημένους, φιλοσοφίας αὐτοῖς ἐνθεὶς ἔρωτα, τῆς προτέρως σπουδῆς τὴν θεῖαν ἀσκησιν ἀντικατάλαξασθαι προουρέψατο. Πέντε δὲ ἔτεσιν αὐτῷ συγγενόμενοι, τοσαύτην ἀπηνέγκαντο περὶ τὰ θεῖα λόγια βελτίωσιν, ὡς ἔτι νέους ἄμφω ἐπισκοπῆς τῶν κατὰ Πόντον Ἐκκλησιῶν ἀξιώθηται.

Interim dum Origenes apud Cæsaream constet docendi munere fungeretur, non solum regionis illius incolæ, sed etiam plurimi ex remotissimis provinciis discipuli relicta patria ad eum concurrerant. Quorum præcipuus fuisse cognovimus Theodorum, qui et Gregorius dictus est, episcoporum nostra ætate celeberrimus; et fratrem ejus Athenodorum. Quos Origenes Græcis Romanisque disciplinis nimium deditos cum vidisset, in eorum animos instillans philosophiæ amorem, abjectis prioribus studiis, ad rerum divinarum meditationem traduxit. Igitur cum quinquennio integro in ejus auditorio versati fuissent, tantopere in divinis eloquiis profecerunt, utambo adhuc admodum juvenes, Ecclesiarum in Ponto episcopi fuerint constituti.

Idem *ibid.* vii, cap. 14.

Ἐν τούτῳ δὲ τῆς μὲν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας εἰσέλθῃ τὸτα καθηγεῖτο Ξύστος· τῆς δὲ ἐπ' Ἀντιοχείας μετὰ Φαβίου Δημητριάδος· Φιρμιλιανὸς δὲ Καισαρείας τῆς Καππαδοκῶν· καὶ ἐπὶ τούτοις τῶν κατὰ Πόντον Ἐκκλησιῶν, Γρηγόριος καὶ ὁ τούτου ἀδελφὸς Ἀθηνόδωρος, Ὀριγῆνεος γινώριμοι.

Eadem tempestate Romanæ quidem Ecclesiæ adhuc præerat Xystus; Antiochenam vero post mortem Fabii Demetrianus regebat; apud Cæsaream Cappadociæ Firmilianus; in Ponto autem Gregorius fraterque ejus Athenodorus, ambo Origenis discipuli, Ecclesias gubernabant.

II. S. Basilii lib. De Spiritu sancto, cap. 29, § 74, *Opp. tom. III, pag. 62, edit. Paris. BB. 1730.*

Γρηγόριον δὲ τὸν Μέγαν, καὶ τὰς ἐκείνου φωνὰς ποῦ θήσομεν; Ἄρ' οὐχὶ μετὰ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν, ἄνδρα τῷ αὐτῷ Πνεύματι ἐκείνοις περιπατήσαντα, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων ἔχουσι διὰ παντὸς τοῦ βίου στοιχήσαντα, καὶ τῆς εὐαγγελικῆς πολιτείας τὸ ἀκριβὲς διὰ πάσης αὐτοῦ τῆς ζωῆς κατορθώσαντα; Ἐγὼ μὲν τοῦτο φημί· Ἡ ἀδικήσομεν τὴν ἀλήθειαν, μὴ τοῖς ὀκειωμένοις Θεῷ τὴν ψυχὴν ἐκείνην συναριθμοῦντες· ἂν τινα λαμπτήρα περιφανῆ μέγαν, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ διαλάμψαντα· ὃς φοβερὸν μὲν εἶχεν ἐκ τῆς τοῦ Πνεύματος συνεργίας κατὰ δαιμόνων τὸ κράτος. Τοσαύτην δὲ ἔλαβε τοῦ λόγου τὴν χάριν εἰς ὑπάκοην πίστεως ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὥστε ἐπτακαίδεκα μόνους Χριστιανοὺς παραλαβὼν, ὄλον τὸν λαὸν τὸν τε ἀστικὸν καὶ τὸν χωρικὸν διὰ τῆς ἐπιγνώσεως προσήγαγε τῷ Θεῷ. Ἐκεῖνος καὶ ποταμῶν βέλτρα μετέστησεν, ἐπιτάξας αὐτοῖς ἐν τῷ ὀνόματι τῷ μεγάλῳ τοῦ Χριστοῦ· καὶ λίμνην ἐξήρανεν ὑπόθεσιν πολέμου φέρουσαν ἀδελφοῖς πλεονέκτασι. Αἱ δὲ τῶν μελλόντων προαγορεύσεις τοιαῦται, ὡς μηδὲν τῶν ἄλλων ἀποδῆν προφητῶν. Καὶ ὅλας μακρὸν ἂν εἴη τῷ ἀνδρὶ διηγεῖσθαι τὰ θαύματα, ὃς τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἐν αὐτῷ χαρισμάτων τῶν ἐνεργουμένων ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημεῖοις καὶ τέρασιν, δεύτερος Μωϋσῆς παρ' αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας ἀνηγόρευτο. Οὕτως αὐτῷ ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ τῶν ἐπιτελουμένων διὰ τῆς χάριτος ὄλον τι φῶς

Cæterum Gregorium Magnum, et illius voces quo loco ponam? Annon cum apostolis et prophetis, virum qui eodem Spiritu quo illi versatus sit, quique sanctorum vestigiis per omnem vitam inhæserit, quique evangelicæ conversationis vigorem quandiu vixit præstiterit? Equidem illud dixerim: profecto injuria affecerimus veritatem, si non animam illam annumeremus iis qui Deo juncti sunt, qui velut insignis magnaue lucerna in Ecclesia Dei resplendit, qui e Spiritu ope tremendam habuit adversus hæmones potestatem. Nam tantam acceperat gratiam ad obedientiam fidei inter gentes, ut assumptis non plus septemdecim Christianis, universum populum, et urbanum et rusticum, per agnitionem adjunxerit Deo. Ille et fluminum cursus in diversum vertit, præcipiens illis in magno nomine Christi; et paludem exsiccavit, belli causam præhentem fratribus avaris. Cæterum prædictiones de futuris, ejusmodi sunt, ut nibilo sit inferior cæteris prophetis. Sed omnino perlongum fuerit viri percensere miracula, qui propter donorum excellentiam quæ in ipso operabatur Spiritus, in omni virtute, signis ac prodigiis, ab ipsis etiam veritatis hostibus alter Moyses appellatus fuit. Adeo in illo in omnibus tum dictis tum factis, eorum quæ per gratiam peragebantur, veluti lumen refulsit, supercælestis virtutis indicium, quæ ex occulto assecta-

batur illum. Hujus et in hodiernum quoque diem magna est apud ejus regionis homines admiratio : recensque ac semper vicens memoria sic infixæ est Ecclesiis, ut nullo tempore obsolescat. Itaque non factum aliquod, non dictum, non formam ullam mysticam, ultra quam illis reliquit, Ecclesiæ adjecerunt. Quapropter etiam multa ex his quæ apud illos aguntur in ritibus videntur imperfecta, propter institutionis antiquitatem. Neque enim sustinebant qui in Ecclesiarum administrationem successerant, additamenta quæ post illum adinventæ sunt, recipere. Unus igitur fuit glorificationis modus quem instituit Gregorius, et is cui nunc contradicitur, ex illius traditione in Ecclesia observatus.

Idem epist. 28, num. 1 et 2, ibid. pag. 407 seq.

Neque vero attingat unquam (Ecclesiam Neocæsariensem hæreticorum ventorum æstus), o universorum Domine; qui famulo tuo Gregorio, a quo basis Ecclesiæ ab initio compacta, tranquillitatis longissimæ munus dedisti... Qui a magno Ecclesiæ vestræ præside Gregorio usque ad hunc beatum (Muspium), alterum in alterius locum sufficiens, semperque adaptans, velut ex quadam pretiosorum lapidum commissura, mirum ornamentum Ecclesiæ vestræ largitus est.

Idem epist. 204 num. 2, ibid. pag. 305.

Alterum huc accedit, quod si quid magni affert ad conjunctionem, etiam iisdem uti magistris, iisdem nobis sint ac vobis magistri mysteriorum Dei et patres spirituales, qui initio Ecclesiam vestram fundarunt : Gregorium dico summum illum virum, et quotquot post eum sedi apud vos episcopali succedentes, alius post alium veluti stellæ quædam exorientes, iisdem vestigiis institerunt; adeo ut nemini obscura reliquerint cælestis instituti monumenta.

Idem epist. 207, num. 4, ibid. pag. 314 et seqq.

Sed hæc, inquit, non erant tempore magni Gregorii... Hæc autem non fuisse sub admirando Gregorio, quosnam habetis testes? qui quidem nihil ex illius institutis hactenus conservastis... Tantummodo sana sint quæ sunt præcipua, et novitates circa fidem compescite... Gregorii verba ne falso interpretemini.

Idem epist. 210 num. 3, 5, ibid. pag. 314, 316.

Fidei eversio apud vos excogitatur, inimica apostolicis et evangelicis doctrinis, inimica traditioni Gregorii vere magni... Nam Sabellii malum, olim quidem exortum, sed traditione magni illius viri extinctum, conantur nunc isti renovare... Immiserere etiam per epistolam tentamenta quædam unanimi nostro Anthimo Tyanorum episcopo, quasi Gregorius in *Fidei expositione* dixerit, Patrem et Filium mentis quidem cogitatione duo esse, sed hypostasi unum. Hoc autem non docendi causa, sed

(63) Καθηγάρ, x. τ. λ. Horum verborum versionem usque ad finem exhibet Facundus Hermianen-

ἐπέλαμψε, μνημυα τῆς ἐπουρανίου δυνάμεως, τῆς ἐκ τοῦ ἀφανοῦς παρεπομένης αὐτῷ. Τοῦτου μέγα ἐστὶ καὶ νῦν τοῖς ἐγγυρῶσις τὸ θαῦμα, καὶ νεαρά καὶ ἀεὶ πρόσφατος ἡ μνήμη ταῖς Ἐκκλησίαις ἐνέδρῦται, οὐδὲν χρόνῳ ἀμαυρουμένη. Οὐκοῦν οὐ πρόξιν τινα, οὐ λόγον, οὐ τύπον τινὰ μυστικὸν παρ' ὃν ἐκεῖνοις κατέλιπε, τῇ Ἐκκλησίᾳ προσέθηκαν. Ταύτη τοι καὶ πολλὰ τῶν παρ' αὐτοῖς τελουμένων ἔλλειπῶς ἔχειν δοκεῖ, διὰ τὸ τῆς καταστάσεως ἀρχαιότροπον. Οὐδὲν γὰρ ἠνέσχοντο οἱ κατὰ διαδοχὴν τὰς Ἐκκλησίας οἰκονομήσαντες, τῶν μετ' ἐκεῖνον ἐφευρεθέντων παραδέξασθαι εἰς προσθήκην. Ἐν τοῖσιν τῶν Γρηγορίου, καὶ ὁ νῦν ἀντιλεγόμενος τρόπος τῆς θεολογίας ἐστίν, ἐκ τῆς ἐκεῖνου παραδόσεως τῇ Ἐκκλησίᾳ παφυλαγμένος.

B Μῆτη δὲ ἀφαιτο πατε, ὡ δέσποτα τῶν ἀπάντων, δε τῶ σῶ θεράποντι Γρηγορίῳ, τῷ ἐξ ἀρχῆς πηξαμένῳ τὴν κρηπίδα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἐπὶ μήκιστον ἀταραξίας τὴν χάριν ἔδωκας.... Ὅς ἀπὸ τοῦ μεγάλου προστάτου τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν Γρηγορίου μέχρι τοῦ μακαρίου τούτου, ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ προστεθεὶς καὶ συναρμόζων ἀεὶ, ὅσον ἐκ τινὸς ἀρμού λίθων πολυτελῶν, θαυμαστὸν οἶον κάλλος τῆς Ἐκκλησίας ὑμῶν ἐχαρίσατο.

C Δεύτερον δὲ, ὅτι εἴ τι μέγα συμβάλλεται πρὸς συναφείαν καὶ τὸ τῶν αὐτῶν μετασχέιν διδασκάλων, οἱ αὐτοὶ ὑμῖν τε εἰσὶ καὶ ἡμῖν διδάσκαλοι τε τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, καὶ πατέρες πνευματικοὶ, οἱ ἐξ ἀρχῆς τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ὑμετέραν θεμελιώσαντες. Γρηγόριον λέγω τὸν πάντων, καὶ ὅσοι ἐφεξῆς ἐκεῖνι τῆς παρ' ὑμῖν ἐπισκοπῆς τὸν θρόνον διαδεξάμενοι, ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ ὡσπερ τινὲς ἀστὲρες ἐπανατέλλοντες, κατὰ τῶν αὐτῶν ἰχνῶν ἐπέβησαν, ὥστε διάγνωστα καταλιπεῖν τῆς κατ' οὐρανὸν πολιτείας τὰ σημεῖα τοῖς βουλομένοις.

D Ἄλλ' οὐκ ἦν, φησὶ, ταῦτα ἐπὶ τοῦ μεγάλου Γρηγορίου... Ὅτι δὲ οὐκ ἦν ταῦτα ἐπὶ τοῦ θαυμαστοῦ Γρηγορίου τίνας ἔχετε μάρτυρας; οἱ γε οὐδὲν τῶν ἐκεῖνου μέχρι νῦν διεσώσασθε... Μόνον ἐβρώσθη τὰ προηγούμενα, καὶ τὰς περὶ τὴν πίστιν καινοτομίας κατασιγήσατε... Τὰς τοῦ Γρηγορίου φωνὰς μὴ παρεξηγήσθε.

Πίστεως διαστροφή παρ' ὑμῖν μελετᾶται, ἐχθρὰ μὲν τοῖς ἀποστολικαῖς καὶ εὐαγγελικαῖς δόγμασιν, ἐχθρὰ δὲ τῇ παραδόσει τοῦ μεγάλου ὡς ἀληθῶς Γρηγορίου... Τὸ γὰρ τοῦ Sabellίου κακὸν, πάλαι μὲν κινήθην, καταδόσει δὲ τῇ παραδόσει τοῦ μεγάλου, ἐπιχειροῦσι νῦν ἀνανεοῦσθαι οὗτοι... Καθῆκαν (63) δὲ τινα πείραν δι' ἐπιστολῆς, καὶ πρὸς τὸν ὁμόβουλον ἡμῶν Ἀνθιμον τὸν Τυάκων ἐπίσκοπον ὡς ἄρα Γρηγορίου εἰπόντος ἐν Ἐκθέσει πίστεως, Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐπινοῶ μὲν εἶναι δύο, ὑποστάσει δὲ ἓν (64).

sis lib. x, c. 6, Opp. Sirmond. tom. II, pag. 740 et seq.

τοῦτο δὲ οὐ δογματικῶς εἴρηται, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς ἐν τῇ πρὸς Ἀλιανὸν διαλέξει, οὐκ ἠδυνήθησαν συνιδεῖν, οἱ ἐπὶ λεπτότητι τῶν φωνῶν ἐαυτοῦς μακαρίζοντες. Ἐν ἧ πολλὰ τῶν ἀπογραφαιμένων ἐστὶ σφάλματα, ὡς ἐπ' αὐτῶν τῶν λέξεων δεξιομεν ἡμεῖς, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλη. Ἐπειτα μὲν τοὶ τὸν Ἑλληνα παύλων, οὐκ ἤγειτο χρῆναι ἀκρυβολουεσθαι περὶ τὰ ῥήματα· ἀλλ' ἐστὶν ὅπη καὶ συνιδόντα τῷ ἔθει τοῦ ἐναγομένου, ὡς ἂν μὴ ἀντιτείνει πρὸς τὰ καιρία. Διὸ δὴ καὶ πολλὰς ἂν εὐροὺς ἐκεῖ φωνὰς, τὰς νῦν τοῖς αἰρετικοῖς μεγίστην ἰσχὺν παρεχομένας· ὡς τὸ κέϊμα, καὶ τὸ ποτήμα, καὶ εἰ τι τοιούτων. Πολλὰ δὲ καὶ περὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνθρωπον συναφείας εἰρημένα, εἰς τὸν περὶ τῆς θεότητος ἀναφέρουσι λόγον, οἱ ἀπαιδέως τῶν γεγραμμένων ἀκούοντες· ὅποιόν ἐστι καὶ τοῦτο, τὸ παρὰ τούτων περιφερόμενον.

III. S. Hieronymus, lib. De viris illustr. cap. 65, cum vetere interprete.

Θεόδωρος, ὃς ὕστερον ἐκλήθη Γρηγόριος, Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος, νῖος κομίδη, διὰ τὴν παιδευσιν Ἑλληνικῆν καὶ Ῥωμαϊκῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας εἰς Βηρυτὸν, κἀκεῖθεν εἰς Καισάρειαν τῆς Παλαιστίνης διέβη, ὅμα Ἀθηνοδώρω ἀδελφῷ ὄντων τὴν ἐξαιρετὸν εὐφυῶν ἑωρακίης Ὀριγένους, τοῦτους εἰς φιλοσοφίαν προστρέψατο, καὶ κατὰ μέρος εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν εἰσάγων, ζηλωτὰς ἰδίους καθέστηκεν. Ἐπὶ πάντε τοῖνυν παρ' αὐτοῦ παιδεύθιντες ἔτη, πρὸς τὴν μητέρα ἀποπέμπονται, ἀφ' ὧν ὁ Θεόδωρος ἀποδημῶν, πατηγυρικῶν εὐχαριστίας τῷ Ὀριγένει ἔγραψε· καὶ συγκαλεσάμενος πάντας τοὺς ἐπιχωρίους, αὐτοῦ τε τοῦ Ὀριγένους παρόντος, τοῦτον ἀνέγνω τὸν λόγον, ὅστις ἄχρι τοῦ παρόντος ὑπάρχει. Ἐγράψε δὲ καὶ Ἐκφρασιν εἰς Ἐκκλησιαστήν, ἐλαχιστὸν μὲν, πάνυ δὲ θαυμαστὸν λόγον, καὶ ἄλλας πολλὰς ἐπιστολάς, ποιήσας ἡμεῖς τε καὶ θαύματα, ἦν καὶ ἐπίσκοπος ἐτύγγανεν.

Idem Comment. in Ecclesiasten, cap. 4, Opp. tom. I, pag. 424, edit. Veron.

Vir sanctus, Gregorius Ponti episcopus, Origenis auditor in *Metaphrasi Ecclesiastæ* ita hunc locum intellexit : « Ego vero præfero adolescentulum pauperem et sapientem regi seni et stulto ; cui nunquam venit in mentem quod possibile sit, quemquam de his quos vinxerat, ad regnum exire de carcere, et se ipsam de iniqua deinceps potestate sua cor-

Idem epist. 70 num. 4, tom. I, pag. 427.

Exstant et libri... Theodori, qui postea Gregorius appellatus est, viri apostolicorum signorum atque virtutum.

IV. Rufinus, Hist. eccl. lib. vii, cap. 25.

Verum quoniam beati Gregorii historię textus attulit mentionem, dignissimum puto tanti viri gesta (quæ sub orientali et septentrionis axe cunctorum sermone celebrantur) omissa nescio quo casu,

(64) Ὑποστῆσαι δὲ ἐν. Credere non possum Gregorium dixisse Patrem et Filium; si simul consideretur, cogitatione duo esse, hypostasi unum. Hæc enim gemella essent hæresi Sabellianæ, quam supra Basilii Gregorii traditione extinctam docet. Sed his in verbis vel erratum aliquod librarium, ut placet Basilio, suspicandum est, vel de Patre et Filio separatim sumptis accipi debent. Quo

A decertandi in *Dialogo cum Æliano* dictum esse, intelligere non potuerunt qui sibi ipsi ob ingenii subtilitatem beati videntur. Qua in disputatione multa sunt librariorum errata, ut ex ipsis verbis ostendemus, si Deus volet. Deinde vero gentilem erudiens non existimabat accuratius disputandum esse de verbis : sed non nihil etiam indoli illius qui introducebatur, concedendum, ut ne iis quæ præcipua sunt, repugnaret. Quapropter et multas illic invenias voces, quæ nunc robur maximum hæreticis præbent, quales sunt *creatura* et *factura*, et si quid ejusmodi. Multa autem et de conjunctione cum homine dicta ad divinitatis rationem referunt, qui inscite scripta illa intelligunt ; quale est et hoc ipsum, quod ab ipsis decantatur.

B Theodorus, qui postea Gregorius appellatus est, Neocæsareæ Ponti episcopus, admodum adolescens, ob studia Græcarum et Latinarum litterarum, de Cappadocia Berytum, et inde Cæsaream Palæstinæ transiit, juncto sibi fratre Athenodoro : quorum cum egregiam indolem vidisset Origenes, eos ad philosophiam cohortatus est, in qua paulatim Christi fidem subintroducens, sui quoque sectatores reddidit. Quinquennio itaque eruditi ab eo, remittuntur ad matrem ; e quibus Theodorus proficiscens, *Πατηγυρικῶν εὐχαριστίαις* scripsit Origeni ; et convocata grandi frequentia, ipso quoque Origene præsentate recitavit, qui usque hodie exstat. Scripsit et *Μετὰφρασιν ἰσ' Ecclesiasten*, brevem quidem, sed valde utilem. Et aliæ hujus vulgo feruntur epistolæ ; sed præcipue signa atque miracula, quæ jam episcopus cum multarum Ecclesiarum gloria C perpetravit.

Idem Comment. in Ecclesiasten, cap. 4, Opp. tom. I, pag. 424, edit. Veron.

ruere. Evenit enim interdum ut hi qui sub adolescentulo sapiente fuerint, absque mœrore sint : ita tamen ut sub rege sene ante versati sint. Qui enim postea nati sunt, quia mala præterita nesciunt, nec adolescentulum laudare possunt qui postea consurrexit, abducti opinione perversa et impetu spiritus adversantis. »

Idem epist. 70 num. 4, tom. I, pag. 427.

Exstant et libri... Theodori, qui postea Gregorius appellatus est, viri apostolicorum signorum atque virtutum.

IV. Rufinus, Hist. eccl. lib. vii, cap. 25.

D huic narrationi ad memoriam posteritatis inserere. Stagnum quoddam erat in Ponti regionibus situm, piscibus copiosum, ex quorum captura prædivites reditus dominis præstabantur. Ista possessio duchus sensu magister Gregorii Origenes dixit de Christo : τὸ μὲν ὑποκείμενον ἔν ἐστι, ταῖς δὲ ἐπινοαίαις τὰ πολλὰ ὀνόματα ἐπὶ διαφόρων ἐστὶ. « Suppositum quidem unum est, sed cogitatione plura nomina variis rebus imponuntur, » homil. 8 in Jerem., pag. 96. Maran. in not. ad hunc locum. Adisis et Sirmondum ad Facundum p. 740.

fratribus sorte hæreditatis obvenerat : sed pecuniæ cupiditas (quæ omnium pene mortalium corda superat) etiam fraternam necessitudinem violavit. Coibatur a fratribus tempore capturæ, non tam ad capiendos pisces, quam ad decipiendos homines; cædes et bella movebantur; humanus sanguis pro piscibus fundebatur; sed Dei providentia adfuit aliquando auxilium, adventusque Gregorii. Vidit prælia et mortes virorum, furentesque germanos; quid causæ subesset, pro qua in exitium sui suorumque fratres accenderentur, inquit : nullam hisi capturam piscium comperit. Tunc ille, cum pro honore adventus sui utræque partes paululum siluissent : Nolite, inquit, o filiioli, rationales animas pro mutis animantibus violare, fraternam pacem quæstus cupiditate dissolvere, Dei leges et naturæ pariter jura temerare; et una mecum ad ora stagni exitialis accedite. Ego jam vos per virtutem Domini, omni certamine cruentæ contentionis absolvam. Et cum hæc dixisset, in conspectu omnium virgam quam tenebat in manu ad primas littoris

undas defigit, et ipse positus genibus palmas ad cælum tendit, atque his verbis excelso supplicat Deo : Tu Domine Deus patrum nostrorum, qui cum tibi primus homo Adam peccasset, ac mandatum tuum præterisset, pœnam culpæ illius moderatus, ad terram maledictionis sententiam detorsisti, dicens : Maledicta terra in operibus tuis. Et nunc ergo miseratus horum juvenum fraternum sanguinem qui periclitatur, præcipe ut maledictæ sint aquæ istæ in operibus eorum, pro quibus furore succensi, fraternæ pietatis oblitæ sunt; ita ut nunquam in hoc loco vel piscis appareat, vel aqua resideat, sed sit campus aratri patiens, ac frugum ferax, et custos in æternum fraternæ concordiæ perseveret. Simul ut ille finem orandi fecit, statim se unda subducens, et cursu velociore refugiens, a conspectu superno jussa discedere, abyssis suis redditur, et arentem campum germanis jam concordibus dereliquit. Sed et in hodiernum, frugum ferax esse dicitur solam, quod ante fuerat navium ferax.

Idem ibid.

Sed et ingenii sui nobis in parvo maxima monumenta dereliquit : in *Ecclesiasten* namque *Metaphrasin* idem Gregorius magnificentissime scripsit; et catholicæ *fidel expositionem* breviter editam reliquit, quam pro ædificatione Ecclesiarum sociare

his commodum duxi : « Unus Deus Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis, et potentiæ ac characteris sempiterni : perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo, » etc.

V. *Socrates, Hist. eccl. iv, cap. 27.*

Ponticus Gregorius, qui ex urbe Ponti Neocæsarea oriundus... Origenis discipulus fuit. Hujus Gregorii celebris fama est Athenis ac Beryti, et per universam Ponticam diœcesim, ac per universum prope dixerim terrarum orbem... Hujus mentionem facit etiam Pamphilus martyr, in libris quos pro Origenis defensione scripsit : quibus etiam adjuncta est Gregorii *Oratio*, quam ille ab Origene discedens, in ejus laudem composuit.

Ο Ποντικός Γρηγόριος, ὅστις ἐκ τῆς ἐν Πόντῳ Νεοκαισαρείας ὀρμώμενος... μαθητῆς Ὀριγένους ἐγένετο. Περὶ τοῦτου τοῦ Γρηγορίου, πολὺς ὁ λόγος ἐν τῇ Ἀθήναις καὶ Βηρυτῶν, καὶ ὅλη τῇ Ποντικῇ διοικήσει, ὡς δὲ εἰπεῖν, καὶ πάση τῇ οἰκουμένῃ... Μνησθῆναι δὲ αὐτοῦ καὶ Πάμφιλος ὁ μάρτυρ ἐν τοῖς παρὰ Ὀριγένους πονηθεῖσιν αὐτῶ βιβλίοις, ἐν οἷς καὶ συστατικὸς λόγος, Γρηγορίου εἰς Ὀριγένην παρατίθεται.

VI. *Sozomenus, Hist. eccl. lib. vii, cap. 27.*

Aliud præterea quod de illo (Epiphano) refertur, commemorare libet. Id quidem ab admirando Gregorio qui Neocæsariensem olim rexit Ecclesiam, gestum esse accepi; et libenter credo.

Ἄλλ' οἷον ἕτερον περὶ αὐτοῦ λέγεται, καὶ ἀπηγγεσασθαι βούλομαι. Πυνθάνομαι τεθαυματοργησθαι Γρηγορίῳ τῷ θαυμασίῳ, ὃς πάσαι τὴν Νεοκαισαρείαν ἐπετρόπευσε, καὶ μάλα πείθομαι.

VII. *Liberatus Diaconus, Breviar. cap. 10.*

Basilius quidam diaconus, sumens tompum Procli quem Armeniis scripserat, Alexandriam venit; et Armeniorum libellos suis libris annectens, obtulit Cyrillo ejusdem urbis antistiti. Quibus (ut ferunt rumores) permotus Cyrillus, quatuor libros scri-

psit (65) : tres adversus Diodorum et Theodorum, et alium *De incarnatione* librum. In quibus continentur antiquorum Patrum incorrupta testimonia, id est... Gregorii mirabilis, θαυματουργῶ cognominati.

VIII.

Pacundus episcopus Hermianensis, lib. x, cap. C, inter Opp. Sirmondi, tom. II, pag. 740.

Sanctus Basilius magnum Gregorium, qui *miraculorum operatoris* cognomen accepit, ut θαυματουργὸς vocaretur et vocetur a Græcis, non ab Arianorum tantum qui creaturam et facturam Filium dicunt, verum etiam a contrario Sabelliano-

rum errore defendit, qui unam Patris et Filii subsistentiam dicunt; quamvis hæc et prædictus Gregorius dixisse videatur. Inde idem S. Basilius, loquens de quibusdam qui auctoritate ipsius Gregorii excusare suam perfidiam nitebantur : *Immiserunt*, ait, etc.

(65) De his quatuor Cyrilli libris quos intercidisse constat, videsis *Fabricium Bibl. Gr. tom. VIII, pag. 591, num. 187.*

IX. *Evagrius Scholasticus, Hist. eccl. lib. iii, cap. 31.*

Καὶ γὰρ καὶ λόγους Πατέρων πολλάκις νεοθεύκασι πολλοὺς δὲ Ἀπολλιναρίου λόγους, Ἀθανασίου, καὶ Γρηγορίου τῷ Θαυματουργῷ, καὶ Ἰουλίῳ, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀναθεύκασι.

A Nam et libros sanctorum Patrum sæpenumero corruerunt (Acephali); multos quoque Apollinaris libros Athanasio et Gregorio Thaumaturgo et Julio falso ascripserunt.

X. *Concilium Quinisextum, can. 2.*

Ἐπισηραζόμενοι τοὺς λοιποὺς πάντας ἱεροὺς κανόνας τοὺς ὑπὸ τῶν ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων ἡμῶν ἐκτεθέντας, τουτέστι... Γρηγορίου ἐπισκόπου γενομένου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ.

Obsignamus reliquos omnes canones, qui a sanctis et beatis nostris Patribus expositi sunt: id est... Gregorio Neocæsareæ episcopo Thaumaturgo.

XI. *Menologium Græcorum, ad diem 17 Novemb., part. 1, pag. 194 edit. Urbin. 1727.*

Μνήμη τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας τοῦ Θαυματουργοῦ.

Commemoratio S. P. N. Gregorii Thaumaturgi episcopi Neocæsareæ.

Οὗτος ἦν ἐπ' Αὐρηλιανοῦ τοῦ βασιλέως, υἱὸς ὑπάρχων Ἑλλήνων· αὐτὸς δὲ γεγωνὸς Χριστιανὸς, καὶ τῆς πίστεως μυστήριον διδασχθεὶς διὰ ὀπτασίας παρὰ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ τοῦ θεολόγου Ἰωάννου· ἔλαθε καὶ τὸ τῶν θαυματουργιῶν χάρισμα, καὶ ἐκλήθη Θαυματουργός, ποιῶν θύματα πολλὰ, ἐξ ὧν εἰσι καὶ ταῦτα. Εἰς γὰρ Ἀλεξάνδρειαν ἀπελθὼν, καὶ κατηγορηθεὶς ὑπὸ πόρνης, ἐπιπέμπει αὐτῇ δαίμονα· καὶ πάλιν ἰσθαι. Ἐἶτα μὴ παρὼν ἐν Ἀμασειᾷ, ὅμως διὰ τὴν αὐτοῦ ἀρετὴν, χειροτονεῖται ἐπίσκοπος ὑπὸ Φαιδίου τοῦ Ἀμασειᾶς. Αἶθρον δὲ μέγαν ποιήσας περιπατήσαι, ἐβάπτισεν τὸν προσημονάριον τῶν εἰδώλων. Ἀδελφῶν δὲ δύο διὰ λίμνην μαχομένων, ἐξήρανε αὐτὴν. Καὶ τὴν ῥάβδον πῆξας, ἐστῆσε ποταμὸν· ἦτις καὶ ἐγένετο εἰς δένδρον μέγα. Καὶ ἄλλα μυρία ποιήσας, ἐν τῷ μέλλειν ἐκδημεῖν εὐχαρίσσει τῷ Θεῷ, ὅτι ἐν τῇ αὐτοῦ πόλει τοσοούτους ἀπίστους κατέλιπεν, ὅσους εἶρε Χριστιανούς. Καὶ οὕτως ἀτελειώθη.

Hic Aureliano imperatore floruit, parentibus natus infidelibus, ipse autem Christianus, fideique mysterium a sanctissima Deipara et Joanne theologo per visionem edoctus, accepit et donum miraculorum: unde Thaumaturgi cognomentum adeptus est ob multa miracula quæ patravit, ex quibus hæc memorantur. Profectus aliquando Alexandriam, in scortum quod de se obloqueretur, dæmonem immisit, sed paulo post etiam fugavit. A Phædimo Amaseæ episcopo ordinatur episcopus, cum Amaseæ non adesset: tanta erat virtutum illius opinio. Saxum ingens alio transtulit; eoque signo idolorum ædituum ad fidem conversum baptizavit. Paludem, causam rixarum inter duos fratres, exsiccavit. Fluvium defixo in terram baculo, qui et in magnam excrevit arborem, coercuit. Cumque innumera alia portenta edidisset, migraturus ad Dominum, gratias illi agebat, quod tot relinqueret in sua urbe infideles, quot Christianos invenerat. Atque hunc in modum decessit.

XII. *Suidas, in Lexico.*

Γρηγόριος, ὁ καὶ Θεόδωρος ὁ Θαυματουργός, Νεοκαισαρείας τῆς ἐν τῷ Πόντῳ ἐπίσκοπος, νέος κομιδῆ, διὰ τὴν παιδευσιν Ἑλληνικῶν τε καὶ Ῥωμαϊκῶν γραμμάτων, ἀπὸ τῆς Καππαδοκίας εἰς Βηρυτὸν, καθεῖθεν εἰς Καισαρείαν τὴν τῆς Παλαιστίνης διέβη, ὅμα Ἀθηνοδώρῳ ἀδελφῷ. Οὗς καὶ κατὰ μέρος εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν εἰσάγων Ἀριγένης, ζηλωτὰς ἰδίους κατέστησεν. Ἐπὶ πάντε τοῖσιν παρ' αὐτοῦ παιδευθέντες ἐνιαυτούς, πρὸς τὴν πατρίδα ἀποπέμπονται. Ἀφ' οὗ ὁ Γρηγόριος ἀποδημῶν, πανηγυρικῶν εὐχαριστίας τῷ Ἀριγένει ἔγραψε λόγον, καὶ συγκαλεσάμενος πάντας τοὺς ἐπιχωρίους, αὐτοῦ τε τοῦ Ἀριγένους παρόντος, τοῦτον ἀνέγνω τὸν λόγον· ὃς τις καὶ ἄχρι τοῦ παρόντος ὑπάρχει. Ἐγραψε δὲ Μετάφρασιν εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὴν· ἐλάχιστον μὲν, πάνυ δὲ θαυμαστὸν λόγον. Καὶ ἄλλας τε πολλὰς, καὶ ποικίλας ἐπιστολάς συνεγράφατο. Ποιήσας τε σημεῖα καὶ θαύματα ὑπὲρ ἀνθρώπων, ἦν ἴκα ἐπίσκοπος ἐτύγχανεν, ἐτελεύτησεν ἐπὶ Ἰουλιανοῦ (66).

Gregorius, qui et Theodorus dictus est, cognomento Θαυματουργός, hoc est, rerum admirabilium effector, Neocæsareæ quæ in Ponto est, episcopus, admodum adolescens, Græcarum Romanarumque litterarum studio incensus, e Cappadocia Berytum profectus est, atque inde Cæsaream quæ in Palæstina est, cum fratre Athenodoro se contulit. Hos in Christi religione sigillatim Origenes instituens, sui studiosos amantesque reddidit. Quinquennium igitur in ejus disciplina versati, in patriam redeunt. Ubi Gregorius gratiarum actionem ad Origenem scripsit, eamque populo convocato, et ipso Origene præsentem legit: quæ quidem oratio exstat usque ad præsentem diem. Scripsit et *Metaphrasin in Ecclesiasten*, brevissimam illam quidem, sed sane quam admirabilem. Multas præterea et varias epistolas composuit. Denique factus episcopus, signis et miraculis humanas vires superantibus clarus, Juliano imperante discessit.

XIII. *Theodorus Balsamon, Schol. in canonem 21 concilii Nicæni. — Apud Beveregium, Pandect. canon., tom. 1, pag. 85.*

Τούτον καθέθεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θαυματουργός καὶ ἄλλοι τιμῆς.

Hunc (Paulum Samosatenum) deposuerunt factus Gregorius Thaumaturgus, et alii quidam.

S. GREGORII OPERUM PARS I.

SCRIPTA OMNIBUS COMPROBATA.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΠΟΝΤΟΥ, ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ,

ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

ΕΝ ΔΕ ΑΠΟΚΑΛΥΨΕΩΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΟΥ, ΜΕΣΙΤΕΥΟΥΣΗΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΓΕΝΗΤΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ, ΚΕΧΕΝ.

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII

EPISCOPI NEOCÆSAREÆ PONTI, THAUMATURGI

EXPOSITIO FIDEI

Quam per revelationem a beato Joanne evangelista, mediante Dei Genitrice Maria Virgine, accepit.

INTERPRETE RUFINO.

(GALLAND., *Veterum Patrum Biblioth.*, Venetis, 1766, in-fol., p. 323.)

Unus Deus (67) Pater Verbi viventis, sapientie subsistentis, et virtutis suæ et figuræ : perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Domini

Εἷς Θεός, Πατήρ Λόγου ζώντος, σοφίας ὑφισταμένης, καὶ δυνάμεως, καὶ χαρακτήρος ἀίδιου. Τόσιος τελείου γεννήτωρ, Πατήρ Υἱοῦ μονογενοῦς. Εἷς Κύριος

Gerardi Vossii interpretatio.

Unus Deus, Pater Verbi viventis, sapientie subsistentis, et potentie ac characteris sempiterni : perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, Deus ex Deo : character et imago

(66) Ἐκ τῆς Ἰουλιανῶ. Legendum ἐπὶ Ἀδρηλιανῶ ex antiquioribus monumentis.

(67) *Unus Deus*, etc. Lambecius *Comment. bibl. Cæsar.* lib. II, cap. 5. pagg. 284 seqq., *Psalterium*

ρως, μόνος ἐκ μόνου, Θεός ἐκ Θεοῦ· χαρακτηρ καὶ ἰσχυρὸν τῆς θεότητος, λόγος ἐνεργός (67)· Σοφία τῆς πάντων ὄντων συστάσεως περιεχτικὴ· καὶ δύναμις τῆς ὅλης κτίσεως ποιητικὴ· Υἱὸς ἀληθινός, ἀληθινοῦ Πατρὸς, ἀόρατος ἀοράτου (68)· καὶ ἀφάρτος ἀφάρτου· καὶ ἀθάνατος ἀθανάτου, καὶ ἀίδιος ἀίδιου. Καὶ ἐν Πνεύμα ἁγίον, ἐκ Θεοῦ τὴν ὕπαρξιν ἔχον· καὶ διὰ Υἱοῦ πεφηνός, δηλαδὴ (69) τοῖς ἀνθρώποις· εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ (70)· τελείου τελεία· ζωὴ, ζώντων ἀρχὴ· πηγὴ ἁγία· ἀγιότης, ἁγιασμοῦ χορηγός. Ἐν ᾧ φανεροῦται Θεός ὁ Πατὴρ, ὁ ἐπὶ πάντων καὶ ἐν πᾶσι· καὶ Θεός ὁ Υἱός, ὁ διὰ πάντων. Τριάς τελεία, ὁδὸς καὶ ἀδιόρητος καὶ βασιλεῖα, μὴ μεριζομένη (71),

Gerardi Vossii interpretatio.

deitatis, Verbum efficax. Sapientia, constitutionis rerum universalium comprehensiva : et virtus atque potentia universae creaturae effectiva. Filius verus, veri Patris; invisibilis, ejus qui est invisibilis; et incorruptibilis, corruptioni non obnoxii; ac immortalis, mortis prorsus nescii; et sempiternus, sempi-

Latinum recenset, jussu et cura Caroli M. aureis litteris descriptum, qui et illud summo pontifici Adriano I obtulisse perhibetur. Inter complura vetera monumenta quae in eodem Psalterio exstant, occurrit quoque *Vides B. Gregorii Martyr. et episcopi Neocaesariae*. Exemplar hujusmodi desumptum videtur ex Rufino, qui eandem *Fidei expositionem* Gregorianam suae Eusebianae *Historiae ecclesiasticae* versionis intertextit. Utrumque porro exemplar conferre operae pretium duximus. Rufiniana interpretatio habetur lib. vii, cap. 25, altera vero apud Lambecium l. c. pag. 270.

(67) *Ἐνεργός*. Ita Gregorius Nyssenus in *Vita Gregor. Thaum.*, cap. 9 et ms. codex Coislin. apud Maranum *De divin. D. N. J. C.*, lib. iv, cap. 26, § 1, pag. 523. Utraque tamen Vossiana editio, Mogunt. et Paris., necnon exemplar Canisianum, *ἐνεργός*.

(68) *Ἀοράτου*. Voss. et Canis., τοῦ ἀοράτου.

(69) *Δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις*. Haec agnoscit Gregorius Nyssenus. Neque aliter codex Coislin. apud Maranum l. c., et exemplar quod ex ms. Augustano misit Pontanus ad Canisium. Ea tamen non legit Rufinus interpres, neque habet Rufinianae versionis vetus exemplar Lambecianum. Unde nonnullis ea glossam asperere visa sunt. Qua de re audire praestat doctissimum Lequienum *dissert. 1 Damasc.* § 3, pag. 11 : « Familiaris, inquit, Patrum tertii et quarti saeculorum assertio fuit, ex Patre per Filium Spiritum sanctum exsplendescere. Id passim clamant Magnus Basilius et Gregorius Nyssenus, secundum veram illam et sinceram fidei formulam, quam Thaumaturgo divinitus traditam acceperant. Unus Spiritus sanctus, ex Deo existentiam habens (verba istius formulæ sunt), καὶ δι' Υἱοῦ πεφηνός, et qui per Filium effulsit. In codicibus Graecis in quos aetate incidenti, additur, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, scilicet hominibus. Quas voculas Gregorianæ istius confessionis simplicitas pati non videtur, atque temeritatem sapienti Graeculi schismatici, qui hac interpretatione voluerit significare, ea duntaxat ratione Spiritum sanctum per Filium exsplendescere, qua per Filium hominibus conceditur. At vero Patribus Graecis tritissimum est, quamlibet Personæ divinæ processionem ἐκφάνσεως et ἐκλάμψεως, effulsioneis vocabulo enuntiare. Quocirca Gregorius theologus alicubi ait, divinas Personas ab invicem discriminari ratione τῆς ἐκφάνσεως ἢ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως, effulsioneis sive mutuae inter ipsas relationis. Porro falsatam Thaumaturgi expositionem congruit Rufinus, qui eam inseruit suae interpretationi Latinae *Historiae ecclesiasticae* Eusebii, atque his vocibus, scilicet hominibus. Eas etiam non legebat Adrianus I, qui in epistola ad Carolium

B Magnum ejusdem *Expositionis fidei* auctoritate pugnans, in septima synodo recte dictum a Tharasio C. P. fuisse, *Spiritum ex Patre per Filium procedere.* Hactenus V. C.

(70) *Πνεῦμα ἁγίον.... εἰκὼν τοῦ Υἱοῦ*. Gregorium Thaumaturgum imitatur Joannes Damascenus lib. 1 *De fide orthodox.* cap. 13, tom. 1, pag. 151, cujus haec verba : *Εἰκὼν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα.* « Imago Patris est Filius, et Filii, Spiritus. » Quem in locum haec adnotat ad rem nostram laudatus Lequienus : « Idem, inquit, ait auctor orat. 3 *De imaginibus*, eique praeverant Athanasius epist. 4 ad Serap. ; Basilius lib. 7 *contra Eunom.*; Cyrillus dial. 7 et in *Thesuro*, assert. 33. Quod si ratio propria imaginis naturalis est, ut derivata sit ab archetypo; quidni Spiritus processerit ex Filio? Quocirca Thaumaturgus in professione fidei, postquam dixit Spiritum sanctum per Filium *effulgere*, δι' Υἱοῦ πεφηνός, ipsum deinde *imaginem Filii* appellat, *perfectam perfecti*. Graeci quidam post participium πεφηνός has voces inseruerunt, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις, videlicet hominibus: quod glossema spurium esse superior ostendimus. »

(71) *Τριάς.... μὴ μεριζομένη*. Gregorius Nazianzenus orat. 37, pag. 609 : Ἐγὼ μὲν οὖτω περὶ τούτων, καὶ ἔχοιμι· καὶ ὅς τις ἐμὸς φίλος, σέβειν θεὸν τὸν Πατέρα, θεὸν τὸν Υἱόν, θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεῖς ἰδιότητας, θεότητα μίαν, ὁδὸς καὶ τιμῆ καὶ οὐσίας καὶ βασιλείας μὴ μεριζομένην· ὅς τις τὸ μικρὸν πρόσθεν θεοφόρων ἐπιλοοσέσθην. Id est : « De his quidem ita sentio, atque utinam sentiam; colamusque Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, unam divinitatem, nec gloria nec honore nec essentia nec regno divisam : ut quispiam divino numine affatus haud ita pridem philosophatus est. » Quibus sane verbis Nazianzenus Gregorium Thaumaturgum indicasse comperitur, qui in sua apocalypsi haec habet, ut post Eliam Cretensem advertit Billius.

(72) *Dominus*. Cod. Lamb., *Deus*, forte ex contracta scriptura *Dnus*, minus recte perspecta.

(73) *Ex solo*. Cod. Lamb., *ex solo Deo*. Atque ita quidem ex pluribus Vatic. mss. libris melioris notæ versionem Rufinianam restituit vir eruditus, qui eam anno 1740 Romæ vulgavit.

(74) *Perpetrans*. Lambec. cod., *penetrans*. Male, ut videtur.

(75) *Apparuit*. Videsis Graeca.

(76) *Deus*. Exemplar Lambec., *Deus solus*.

(77) *Per omnes*. Ita quoque liber Lambec. At recentior regius cod. apud Romanum editorem, extitit *per quem omnia* : quæ quidem lectio magis placet.

neque factum quid aut serviens in Trinitate, neque superinductum, tanquam antehac (78) quidem non subsistens, postea vero superingressum. Neque ita (79) defuit unquam Filius Patri; neque Filio Spiritus sanctus: sed invertibilis (80) et immutabilis eadem Trinitas semper (81).

Ἄ μὴδὲ ἀπαλλοτριουμένη. Ὅτε οὖν κτιστὸν τι, ἢ δοῦλον ἐν τῇ Τριάδι· οὐτε ἐπίσρακτον (82), ὡς πρότερον μὲν οὐκ ὑπάρχον, ὑστερον δὲ ἐπιστραβόν. Ὅτε οὖν (83) ἐνέλειπέ ποτε Υἱὸς Πατρὶ, οὐτε Υἱὸς τὸ Πνεῦμα (84)· ἀλλ' ἀτρεπτος καὶ ἀναλλοίωτος, ἢ αὐτῇ Τριάδι (85) ἀεί.

Gerardi Fossii interpretatio.

terni. Unusque Spiritus sanctus, ex Deo existentiam habens; et qui per Filium apperuit, scilicet hominibus: imago Filii, perfecti perfecta: vita, viventium causa; fons sanctus; sanctitas, sanctificationis superpeditor. In quo manifestatur Deus Pater, qui super omnia est et in omnibus: et Deus Filius, qui per omnia est. Trinitas perfecta, quæ gloria et æternitate, ac regno atque imperio non dividitur neque alienatur. Non igitur creatum quid aut servum in Trinitate: neque superinductitium aliquid et adventitium, quasi prius non existens, posterius vero adveniens. Non ergo defuit unquam Filius Patri, neque Filio Spiritus; sed immutabilis et invariabilis, eadem semper manet Trinitas.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΗΝ ΤΟΥ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ.
—
SANCTI PATRIS NOSTRI
GREGORII THAUMATURGI
METAPHRASIS
IN ECCLESIASTEN SALOMONIS

JACOBO BILLIO INTERPRETE.

(GALLARD., *Bibliotheca veterum Patrum*, t. III, p. 587.)

CAPUT I.

1. His verbis Salomon, Davidis regis et prophetae filius, rex mortalium omnium clarissimus et pro-

(78) *Antehac*. Cod. Lambec., *ante hoc*. Mendose. Max vero, et quasi postea superingressum.

(79) *Neque ita*. Sic item cod. Lambec. Recens tamen editio Romana, *Neque itaque*.

(80) *Invertibilis*. Lambec. exemplar, *inconvertibilis*. Atque hanc lectionem præ se ferunt duo Vat. codic. teste nupero Romano editore.

(81) *Semper. Semper manet*, Psalterium Lambec. (82) *Ὅτε οὖν..... ἐπίσρακτον*. Idem Nazianzenus orat. 40, pag. 668, S. Patrem nostrum iterum hic respiciens, sic ait: Ὅδδὲν τῆς Τριάδος δοῦλον, οὐδὲ κτιστὸν, οὐδὲ ἐπίσρακτον, ἤκουσα τῶν σοφῶν τινοῦ λέγοντος. « Nihil in Trinitate servum est, nec creatum, nec adventitium; ut ex cujusdam docti viri sermone accipi. » Hinc liquido constat, ut veterem interpretem Rutinum; omitamus, ab his verbis ὅτε οὖν κτιστὸν τι usque ad finem, omnia perscripsisse Necessariensem Gregorium, non Gregorium Nysse-

B

ΚΕΦΑΛ. Α'.

Τάδε λέγει Σολομών, ὁ τοῦ Δαβὶδ βασιλέως καὶ προφήτου παῖς ἀπάσῃ τῇ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίᾳ, κατὰ

num, ut perperam visum Nysseni editoribus aliisque nonnullis; in primis vero Jacobo Basnagio, qui *Theo. Canis*. tom. I, pag. 25, haud serenda sane confidentia statuit. Canisium Gregorio Thaumaturgo verba Gregorii Nysseni incaute tribuisse. Quod iterum pag. 27 in nota margin. confirmat.

(83) *Ὅτε οὖν*. Codex Coisl. apud Marianum I. c., *ὅτε γάρ*.

(84) *τὸ Πνεῦμα*. In eodem cod. Coisl. post Πνεῦμα hæc leguntur, teste laudato Marano: ὅτε αὐξεται μονὰς εἰς δυάδα, οὐδὲ δυὰς εἰς τριάδα. « Neque crescit monas in dyadem, neque dyas in triadem. » Quæ quidem additio, tum interpreti Rusinotum Gregorio Nysseno prorsus invisæ, Lequien conjecturam confirmat, hancce Gregorianam *fidei expositionem* haudquaquam ab interpolatione aliquando fuisse immunem.

(85) *Τριάδι*. Idem codex Coisl., *ἀγία Τριάς*.

πάντας ἀνθρώπους βασιλεὺς ἐντιμότατος, καὶ προ-
φήτης σοφώτατος. Ὡς κενὰ καὶ ἀνόνητα τὰ τῶν
ἀνθρώπων πράγματα ἔτι καὶ σπουδάσματα, ὅσα ἀν-
θρώπινα. Οὐδὲ γὰρ ἔχει τις εἰπεῖν ὁραλὸς τι τούτους
προσηρητημένον, ἄπερ ἀνθρώποι περὶ γῆν ἔρπον-
τας (86-87), καὶ σώμασι καὶ ψυχαῖς ἐτελεύσαι σπεύ-
δουσι, τῶν μὲν προσκαίρων ἤτημένοι, ἀνωτέρω δὲ
τῶν ἄστρον ἐφ' γενναίῳ τῆς ψυχῆς ὀμματι, οὐδ'
ὄτιοῦν κατείδειν βουλόμενοι. Καὶ κατατρέβεται ὁ τῶν
ἀνθρώπων βίος ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ ὧρων καὶ
ἐνιαυτῶν περιόδους, ἥλιος τε δρόμους περιωρισμέ-
νους, τῶν μὲν παραγινομένων, τῶν δὲ ὑπαπαιρόντων.
Ἔοικε δὲ τὸ πρᾶγμα, χειμάρρων παρόψ, ἀμετρήτω
θαλάσσης ἐμπιπτόντων βυθῷ σὺν ταραχῇ πολλῇ. Καὶ
τὰ μὲν δὲ ἀνθρώπους ὑπὸ θεοῦ γεγονότα, μένει τὰ
αὐτὰ, ὅσον, τὸ ἀπὸ γῆς γεννησθαι, τὸ εἰς γῆν ἀπέναι,
τὸ αὐτὴν ἐστάναι τὴν γῆν, τὸ τὸν ἥλιον ἅπασαν αὐ-
τὴν ἔκπεριόντα, πάλιν εἰς τὸν αὐτὴν περιτρέχειν
δρον, καὶ τὰ πνεύματα ὡσαύτως (88), τοὺς τε πο-
ταμοὺς τοσοῦτους εἰς θάλασσαν ἐκδιδόντας, καὶ τοὺς
ἀνέμους ἐμπιπτόντας, μὴ ἀναγκάζειν αὐτὴν ὑπερ-
βαίνειν τὰ αὐτῆς μέτρα, μηδὲ αὐτοὺς παρανομεῖν.
Καὶ τὰ μὲν ὡς εἰς τοιοῦτὸν συντελοῦντα ἡμῖν τὸν
βίον, οὕτως ἄραρε. Τὰ δ' ὅτ' ἀνθρώπων ἐπατεχνώ-
μενα ῥήματα τε καὶ πράγματα, μέτρον οὐκ ἔχει.
Καὶ λόγων πολλὺς μὲν ὄμιλος, ὄνησις δὲ οὐδεμία ἀπὸ
τῆς πεπλανημένης φλυαρίας· ἀλλ' ἀπληστοῦν ἐστὶ τὸ
τῶν ἀνθρώπων φύλον, πρὸς τε τὸ λέγειν, πρὸς τε τὸ
ἑτέρου λέγοντος ἀκούειν ἔτι δὲ καὶ τὸ ἡμισίαν εἰκαλοῖς
ἕκαστα τῶν παραπιπτόντων ὄραν γλίχσθαι. Τί ἂν
γένοιτο (89) ὕστερον, ὅπερ οὐκ ἤδη τετέλεσται, ἢ πρα-
χθεῖη πρὸς ἀνθρώπων; Τί καινὸν τὸ μηδέπω εἰς πείραν
ἔλθον, ὅτου καὶ μνησθῆναι ἄξιον; Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶμαι
οὐδὲν, ὅ τι δ' ἂν εἴπῃ (90) πρόσφατον, ἢ καινὸν ἀνα-
λογιζόμενος εὐρήσει, μηδὲ τοῖς πάλαι ἄγνωστον.
Ἄσπερ δὲ τὰ πρότερα λήθη κέρυπται, οὕτω καὶ τὰ
ἐνεστῶτα, εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνῳ ἀμαυρωθήσεται.
Καὶ οὐκ αὐτοσχεδιάζω ταῦτα νῦν ἐκκλησιάζων·
ἀλλὰ μοι βασιλείαν Ἑβραίων ἐν Ἱερουσολύμοις πε-
πιστευμένω, ἱκανῶς ἅπαντα παρόντισται. Ζητήσας
δὲ μεμελημένος, καὶ σφῶς καθανοήσας τὴν περὶ
γῆν φύσιν ἅπασαν, ποικιλωτάτην ἔγνω, ὡς ἀνθρώπων
δέδοται ποιεῖν ἐπὶ γῆς, ἄλλοτε ἄλλοῖα καμάτου προ-
φάσει ἐγκυλισθόμενῳ εἰς τὸ μηδέν. Πνεύματος δὲ
ἀλλοκότου καὶ μωσαροῦ τὰ κάτω ἅπαντα πλῆθει,
ὥστα μὴ εἶναι αὐτὰ ἀνακτήσασθαι, ἀλλὰ μηδὲ ἀνα-
θυμηθῆναι τὸ παράπαν ὅση τὰ κατὰ ἀνθρώπους πρᾶ-
γματα κατελήφην ἀτοπία. Λογισάμενος γὰρ ποτε
ἐγὼ κατ' ἑμαυτὸν, καὶ οἰήθεὶς ὡς ἀπάντων ἐτην τότε
τῶν πρὸ ἑμαυτοῦ γεγονόντων ἐνταυθοῖ σοφώτερος·

(86-87) Περὶ τῆν ἔρποντες. Cod. Thuan. κατὰ γῆν
ἔρποντες. DUCIUS.

(88) Καὶ τὰ πνεύματα ὡσαύτως. Hæc omisit
tanquam superflua Billius, quod paulo post ventorum
mentio fiat. Musculus vertit, et venti consimilitur;
Œcolampadius, item flare ventos. Quod si
conjectura locus esset, suspicarem corrigendum καὶ
τὰ βεῦματα ὡσαύτως, et rivi similiter fluviique; solent
enim hæc duæ voces persæpe conjungi. Glossarium,
βεῦμα, fluvium; sic enim emendo pro flumentum.

A pheta sapientissimus, universam Dei Ecclesiam
affatur. 2. Quam vana et inutilia sunt omnia ea
hominum negotia et studia, quæ in humanis rebus
suscipiuntur. 3. Nemo enim est, qui utilitatem
ullam his annexam dicere possit; quæ, homines
humi reptantes, et corporibus et animis perficere
contendunt, rebus caducis et temporariis addicti,
supra sidera autem, generoso animæ oculo, ne
tantillum quidem aspicere volentes. 4. Ac mortali-
um vita conteritur, die diel succedente, annique
partibus et conversionibus; 5. solisque cursibus
certis ac definitis; 6. nunc accedentibus, nunc
sensim recedentibus. 7. Nec dissimilis est hæc res
torrentum transitui, cum magno strepitu atque
tumultu in immensum maris profundum illabentium.
Et quidem ea quæ hominum causa a Deo
creata sunt, eadem manent; velut quod a terra
gignantur, quod in terram abeant, quod terra ipsa
firma et stabilis sit, quod sol ea tota decursa ad
eundem rursus terminum punctumque circum-
volvatur; fluviique huiusmodi, tanto numero in mare
influentes, et venti incurrentes, nec ipsum fines
suos excedere cogant, nec ipsi rursus legem sibi
constitutam infringant. Atque hæc sane, quæ nobis
ad hanc vitam, usum et adjumentum afferunt, ita
decreta sunt et constituta. 8. At quæ ab hominibus
excogitantur, tam res quam verba, modum nullum
habent. Ac verberum magna quidem est copia; at
fructus nactus ab errante loquacitate et nugacitate.
Verum ita natura comparata est hominum ratio,
ut inexplebilis sit eorum et loquendi et audiendi
sitis, ac præterea vanis oculis ea omnia quæ acci-
dunt, intueendi cupiditas. 9. Quid autem in posterum
fieri queat, quod non jam confectum fuerit, aut
geratur ab hominibus? Quid novum, quod non-
dum experimento compertum fuerit, dummodo
insigne sit et memorabile? 10. Ut quidem mea
opinio fert, quisquis secum reputabit atque consi-
derabit, nihil novum aut recens inveniet, præcis-
que incognitum. 11. Quemadmodum autem præ-
terita, oblivione tecta sunt; sic præsentia quoque
progressu temporis ad posterum in obcuritatem
ibunt. 12. Nec vero temere hæc nunc dico, Eccle-
siasten agens: verum mihi Hebræorum regnum
Hierosolymis fidei meæ commissum habenti, dili-
genter et accurate omnia cogitata et perpensa sunt.
13. Porro totam rerum terrenarum naturam per-
scrutatus, atque ingeniose et sapienter in ea cogi-
tatione versatus, eam maxime variam comperi.
Homini etenim in terra laboribus vexar m est,

Eccli. xxxix, 13, ὡς ῥόδον φυόμενον ἐπὶ βεῦματος
ὕγρου βλαστήσασθαι. Sicut rosa plantata super flu-
entium humidum germinat. Clemens Alex. lib. II
Pædag. cap. 8, legit ἐπὶ βευμάτων ὀδάτων, in flu-
entibus aquarum. Vulgata, super rivos aquarum. Basilius
homil. ἐν λιμῷ. Οὐκ ἐστὶ βεῦμα ποταμοῦ στήσασθαι
Fluminis cursum sistere non licet. Id.

(89) Τί ἂν γένοιτο. Codd. reg. et Thuan., καὶ τί
ἂν γένοιτο. Id.

(90) Ὅτι δ' ἂν εἴπῃ. Cod. Med., ἐπὶ τῆς. Id.

alias, alia ærummæ occasione, frustra involuto. **A** ἔγνων παραβολάς; τς συνείναι καὶ πραγμάτων φύσεις. 14. Spirito autem prodigioso et execrando omnia ἤφθην δὲ τὴνάλως ἐπὶ τοῦτω φέρεσθαι, καὶ σοφί-
 hæc inferiora plena sunt; 15. adeo ut ea colligere μὲν γνῶσιν ἔπασθαι, γνῶσει δὲ πόνους ἐπακολου-
 nemo queat; imo ne omnino quidem cogitare, θεῖν.
 quanta res humanas absurditas invaserit. 16. Nam cum mecum ipse aliquando, reputassem, atque
 existimassem, me omnibus qui ante me fuissent, hac in re sapientiozem esse; 17. in animum in-
 duxi, tum parabolas intelligere, tum rerum naturas. 18. Caterum incassum mihi ad eam rem animum
 conferre visus sum; quod, ut sapientiam scientia sequitur, ita scientiæ comites sint labores.

CAPUT II.

1. Hæc igitur ad hunc modum se habere arbitratum, alterum vitæ genus capessere proposui, deliciisque memet tradere, variasque voluptates experiri. Verum nunc omnia hæc vana esse intellexi: 2. Atque hinc risum solutum, temereque vagantem compescui; hinc voluptatem ad temperantiam coercui, acerbeque ei succensui. 3. Ad hæc, cum eam vim esse animæ cogitassetem, ut temulentam corporis naturam atque instar vini diffluentem, sistere possit rursusque continentia cupiditatem subjici ac servitute premi; perspicendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositum sit serium, vereque bonum et honestum, quod in hac vita conficiant. Nam reliqua omnia, quæ præclara et admiratione digna censentur, percurri; 4. Velut excelsissimarum ædium erectiones, et vitium conditioes; 5. Atque insuper hororum structuras, fragiferarumque omnis generis arborum possessiones, studiosasque excultioes; 6. Ubi etiam ingentes lacus ad aquarum exceptiones confecti sunt, ad uberem et copiosam arborum rigationem distributi. 7. Jam vero famulorum quoque agmine septus fui, tum servis tum ancillis; easque partim externe comparavi, partim apud me natos possedi. Quinetiam plures quadrupedum animalium greges, tum boum tum pecudum, in meam, quam in cujusquam eorum qui olim existerunt, potestatem venerunt. 8. Sed et auri et argenti thesauri mihi affluebant, utpote qui reges omnes eo adduxissetem, ut mihi et munera afferrent, et tributa persolverent. Præterea chori complures ad meam oblectationem agitabantur, virorum simul et feminarum, concinnissimum cantum et modulatissimum efficientium. Convivia porro et pincernas (nam ea in hanc voluptatis partem retuleram) ex utroque hominum sexu delectos, et eximios, ne numero quidem complecti possim; 9. Adeo his, omnes qui ante me Hierosolymis regnarunt, antecellui. Hinc autem contingebat, ut mihi et sapientia imminueretur, et vitiosa cupiditas cresceret. 10. Nam cum omnibus oculorum illecebris, et impotentibus petulantibusque cordis desideriiis undique incursantibus, totas habenas permisissetem, ac volu-

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Τούτω θῆ τοῦθ' οὕτως ἔχειν νομίσας, ἔγνων ἐπὶ
 ἑτέραν ἰδέαν τραπέσθαι βίου, καὶ ἐκδοῦναι μὲν
 ἑμαυτὸν τρυφῇ, πείραν δὲ λαβεῖν ἡδονῶν ποικίλων.
 Νῦν τοίνυν συνήκα ὡς τὰ τοιαῦτα μάταια σύμπαν-
 τα· καὶ γέλωτα μὲν εἰκῆ φερόμενον ἐπέσχον, ἡδονῆς
 δὲ πρὸς τὸ σωφρονεῖν ἐκόλασα, πικρῶς ἐπιτιμήσας
 αὐτῇ. Λογισάμενος δὲ, ὅτι ψυχὴ δύναται στήσαι
 μεθύουσαν καὶ βέουσαν ὡσεπὶ οἶνον σώματος φύσιν,
 ἔγκράτεια δὲ δουλοῦται· ἐπιθυμίαν· προεθυμήθην
 κατιδέειν, τί ποτε εἴη προκειμενον ἀνθρώποις σπου-
 δαῖον, καὶ τῶ ὄντι καλὸν ὃ καταπράξονται παρὰ του-
 τῶν τὸν βίον. Διεξεληλυθα γὰρ τὰ λοιπὰ σύμπαντα
 δοῦ' ἀξιάγαστα νομίζεταί, οἷων τε ὑπερψήλων ἀνορ-
 θώσεις καὶ φυτείας ἀμπελῶν, ἐτι δὲ παραδείσων
 κατασκευαί, καὶ παντοίων δένδρων καρποφόρων
 κτήσεις καὶ ἐπιμελείας· ἔπου δὲ καὶ δεξαμεναὶ
 μεγάλαι πρὸς ὑποδοχὰς ὕδατων κατασκευάσθησαν,
 εἰς δαψιλῆ ἀρδεῖαν τῶν φυτῶν ἀπονενεμημένα. Πε-
 ριεθαλόμην δὲ καὶ οἰκετῶν πλήθος, θεράποντας καὶ
 θεραπεύοντας· ἄλλους μὲν ἐξώθεν κτησάμενος, ἄλλους
 δὲ καὶ παρ' ἑμαυτῶ γενομένους (91) καρπωσάμενος.
 Ζῶων δὲ τετραπόδων ἀγέλαι, πολλὰ μὲν βουκόλων,
 πολλὰ δὲ ποιμνίων ὑπὸ τὴν ἑμὴν ἦλθον ἐξῆσαν
 παρ' ὄντινῶν τῶν πάλαι. Θησαυροὶ τε χρυσοῦ τε καὶ
 ἀργύρου προσέβρεσον, δορυφόρους (92) ἔτι μοι καὶ
 δασμοφόρους, τοὺς ἀπάντων βασιλεῖς πεποιτημένας.
 Χοροὶ τε συνεκροτοῦντο παμπληθεῖς, ἀρρένων δὲ
 τε (93) ὁμοῦ καὶ θηλειῶν εἰς τὴν ἑμὴν τέρφιν, παναρ-
 μόνιον ἐκπονούντων ὧδην. Συμπόσιά γε μὴν καὶ
 οἰνοχοῦς εἰς τοῦτο ἀπέταξα τῆς τρυφῆς μέρος εἰς
 ἑκατέρου γένους ἀνθρώπων ἐξελεγμένους, οὐδ' ἂν
 καταλέγειν ἔχοιμι, τοσοῦτον ὑπερέβαλον τοῦτοις τοῖς
 πρὸ ἑμοῦ βασιλεύσαντας Ἱερουσαλήμ. Εἶτα συνέ-
 θαινε, τὰ μὲν τῆς σοφίας μοι ἔλαττουσθαι, πληθύνειν
 δὲ τὰ τῆς οὐκ ἀγαθῆς ἐπιθυμίας. Παντὶ γὰρ ὀφθαλ-
 μῶν τε δειλάσματι, καὶ καρδίας ἀκράτοις ὄμμασι
 ἐφίεις πανταχόθεν προσπιπτούσας, ἡδονῶν ἐλπίων
 ἑμαυτὸν ἐκδεδωκώς· καὶ πάσαις τρυφαῖς δελαί-
 αϊς (94), τῆν ἑμαυτῶ ἐγκατέθησα προαίρεσιν.
 Οὔτω γὰρ μου αἱ ἐνθυμήσεις, εἰς εὐσπλαγίαν
 ἠνέχθησαν, ὡς ταῦτα μὲν εἶναι καλὰ, ταῦτα δὲ
 μοι προσήκειν διαπράττεσθαι νομίζειν. Εἶτα ποτὲ
 ἀνανήψας ἐγὼ καὶ ἀναδέψας, κατεῖδον ἄτερ ἐν

(91) Γερομένους. Cod. Medic., γενέσθαι. Ducusus.

(92) Δορυφόρους. Scripserat in n argine libri sui Basileæ excusi Billius: Quid si δορυφόρους? sed transversa linea conjecturam suam jugularat, quam tamen in sua interpretatione secutus est. Si δορυφόρους; legas, satellites vel apparitores intelliges. At

suffragatur alteri lectioni Scriptura III Reg. ix, 24: Et omnes reges terræ quærebant faciem Salomonis, et ferebant dona. Ib.

(93) Ἀρρένων· δὲ τς. Medic. cod. deletio δὲ legit ἀρρένων τε ὁμοῦ. Ib.

(94) Δελαΐαις. Savilli codex Anglicus δελαΐαις. Paulo post ms. Medic., μοχθηρὰ τε ὁμοῦ. Ib.

χερσὶν εἶχον, μοχθηρὰ ὁμοῦ καὶ παγγάλεπα, πνεύματος οὐκ ἀγαθοῦ ποιήματα. Οὐδὲν γὰρ ὅτι οὖν ὑπ' ἀνθρώπων ἡρημένον, ἀποδεκτὸν εἶναι μοι νῦν καταφαίνεται καὶ περισπούδαστον ὀρθῶ λογισμῶ. Συλλογισάμενος οὖν τὰ τε σοφίας ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἀφροσύνης κακὰ, εἰκότως ἂν ἰκανῶς θαυμάζοιμι ἄνδρα τοιοῦτον, ὃς τις φερόμενος ἀλόγως· ἔπειτα ἑαυτοῦ λαβόμενος, εἰς τὸ δέον ἐπιστρέφει (95). Φρονήσας γὰρ καὶ ἀφροσύνης πολὺ τὸ μέτρον, διαφορὰ δὲ ἀμφοῖν τοσαύτη, ὅση περ ἡμέρας πρὸς νύκτα. Ἔοικε τοίνυν, ὃ μὲν ἀρετὴν ἡρημένους, τρανώς τε ἔκαστα καὶ ἄγω βλέποντι· τῆς" τε ἑαυτοῦ πορείας, λαμπροτάτου φέγγους καιρῶ πεποημένῳ· ὃ δ' αὖ κακίᾳ ἐμπεπλεγμένος, καὶ πλάνῃ παντοῖα ὡς ἐν σκοτομήνῃ πλανωμένῳ, τυφλὸς τε ὢν τὴν πρόσφιν, καὶ ὑπὸ τοῦ σκότους τῶν πραγμάτων ἀφηρημένος (96). Τέλος δὲ ἐπινοήσας ἑκατέρου τῶν βίων τούτων ἐγὼ τὸ διάφορον, εὖρον οὐδὲν, καὶ ὡς κοινῶν ἀφρόνων ἐμαυτὸν καταστήσας, τὰ τῆς ἀφροσύνης ἐπιχειρεῖα δέξομαι. Τί γὰρ ἢ τῶν σοφισμάτων ἐκείνων ἀγαθὸν, ἢ ποία βνησις τῶν πολλῶν λόγων, ὅπου γε τὰ φλυαρίας βέβηματα, ὡσπερ ἐκ πηγῆς ὀρμῖαται τῆς ἀφροσύνης; Σοφῶ δὲ καὶ ἀφροὶ κοινὸν οὐδὲν, οὐ κατὰ ἀνθρώπων μνήμην, οὐ κατὰ Θεοῦ ἀμοιβήν. Τῶν δ' ἐν ἀνθρώποις πραγμάτων, ἔτι ἀρχεσθαι δοκούντων, ἤδη τὸ τέλος ἐπιλαμβάνει ἀπάντων. Σοφὸς δὲ οὐδέποτε ἀσυνέτῳ τοῦ αὐτοῦ κοινῶν τῆς. Ἐμίσησα τοίνυν καὶ τὸν σύμπαντά μου βίον, τὸν ἐν τοῖς ματαίοις ἀναλωθέντα, ὃν διήγαγον τοῖς περὶ γῆν πόνοις προστετηκίως. Ὡς γὰρ συνελόντι φάναι, πάντα μοι λυπηρῶς ἐκμολόγηται ὀρμῆς ἀλογίστου γενόμενα ποιήματα· καὶ διαδέξεται τις αὐτὰ ἕτερος, εἴτε σοφός, εἴτε ἡλίθιος, τὰς ψυχρὰς τῶν ἐμῶν καμάτων ἐπικαρπίας. Ἀπολαβομένη δὲ μοι ταῦτα καὶ ἀπορρίψαντι, κατεφάνη τὸ τῷ ὄντι ἀγαθὰ προκειμένα ἀνθρώπων, σοφίας τε γνῶσις, καὶ κτῆσις ἀνδρείας. Εἰ δὲ τις τούτων μὲν οὐκ ἐφρόντισεν, ἑτέρων δὲ ἐπτόχηται, ὁ τοιοῦτος εἰλετο μὲν πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν, μετῆλθε δὲ κακίαν ἀντὶ χρηστότητος, καὶ μόχθον ἀντὶ ἡσυχίας, ταραχὴς ποικίλοις περιελκόμενος, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν συνεχόμενος αἰεὶ, σώματός τε ἐπίγειοις καμάτοις, καὶ ψυχῆς φροντισὶν ἀδιαλείπτους, σφαδαζούσης αὐτῷ τῆς καρδίας, ἀλλοκότων ἕνεκα πραγμάτων. Οὐ γὰρ τὸ τέλειον ἀγαθὸν περὶ βρωσῶν τε καὶ πόσιν ἰζάνει· εἰ καὶ μάλιστα ἐκ Θεοῦ ἀνθρώποις γίνονται αἱ τροφαί· οὐδὲν γὰρ τὸν πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν δεδομένων ἔξω τῆς αὐτοῦ ὑπάρχει προνοίας. Ἄλλ' ὃ μὲν ἀγαθὸς ἄνθρωπος, σοφίας ἐκ Θεοῦ τυχὼν, εὐφροσύνης ἔτυχεν οὐρανοῦ· ὃ δ' αὖ πονηρὸς, θεηλάτοις ἐλαυνόμενος κακοῖς, πλεονεξίαν νοσῶν, πολλὰ τε ἀθροῖσται σπουδάζει, καὶ τὸν ὑπὸ Θεοῦ τετιμημένον ἐναντίον τοῦ πάντων Δεσπότητος ὀνειδίσαι σπεύδει, δῶρα προτείων ἀχρηστοῦ, δολερὰ τε ὁμοῦ καὶ μάταια τῆς ἑαυτοῦ ἀθλίας ψυχῆς σπουδάσματα πεποημένος.

¹ Prov. xvii, 24; Eccle. viii, 1.

(95) Ἄνδρα τοιοῦτον... ἐπιστρέφει. Mss. reg. et Thuan., ἄνδρα τοιοῦτον. Mox vero cod. Medic., ἐπιστρέφει. DUCIUS.

(96) Τυφλὸς τε ὢν... ἀφηρημένος. Minime du-

A platum spei me ipsum dedidisset; miscris omnibus deliciis animi voluntatem astrinxit. Meæ namque cogitationes eo infelicitatis prolapsæ sunt, ut hæc honesta et egregia, dignaque quæ facerem arbitrarer. 11. Tandem vero expergefactus, atque oculis restitutus, ea quæ in manibus habebam, flagitiosa simul acerbitalisque plena esse perspexi, spiritusque non boni officia. Neque enim ullum hominum studium vitæque institutum comprobandum, mihi nunc videtur, nec recto iudicio expetendum. 12. Proinde mente collectis et sapientiæ bonis et stultitiæ malis, magna hunc virum admiratione prosecutus fuerim, qui cum præceps ferretur tenebreque vagaretur, postea mente recepta, ad virtutem officiumque rediit. 13. Prudentia enim et dementia magno interstitio disjunctæ sunt; nec minus inter utramque est discriminis quam inter diem et noctem. 14. Quocirca qui virtutem amplexus est, haud mihi ab eo differre videtur, qui rem unamquamque perspicue cernit, sursumque prospectat, clarissimæque lucis tempore iter facit. Contra qui se vitio implicuit omnisque generis erroribus, haud ab similibus est homini in profunda caligine oberranti, quippe qui cæcitate affectus sit, atque a negotiorum tenebris exoculatus. 15. Denique utriusque harum vitarum differentiam animo assecutus, nihil postea reperi, quin illud potius fore, ut si me ad stultorum societatem ac sodalitiū contulisset, stultitiæ præmia perciperem. Quid enim ex argutis illis commodi referri, aut quid fructus ex prolixis sermonibus colligi potest; cum quidem loquacitatis importunæ flumina ab insipientia velut a fonte orientur? 16. Sapienti porro et stolido nihii commune est, nec quantum ad hominum memoriam, nec quantum ad Dei remunerationem. Res autem humanas cum adhuc oriri videntur, jam finis arripit. Sapienter porro ejusdem cum stolido finis nunquam est particeps. 17. Quare vitam omnem meam exsecrari cœpi, quam in rebus vanis traduxeram atque consumpseram, terrenis laboribus intabescens. 18. Etenim ut uno verbo complectar, omnia mihi magna cum molestia elaborata sunt, præcipiti animi impetu ita me pertrahente; 19. Atque ea alius excepturus est, sapiens an excors et stolidus, nescio; frigidus, inquam, laborum meorum fructus. His autem excussis atque projectis, mihi vera bona hominibus proposita apparuerunt; hæc est, sapientiæ cognitio, et fortitudinis adeptio. Quod si quis harum cura neglecta, alius cuiuspiam rei cupiditate incitatur; hic et mala bonis anteponit, et vitium pro benignitate et virtute consecratur; 20. Et ærumnam pro quiete, variis tumultibus distractus, noctu atque interdiu divexatus, tum urgentibus corporis laboribus, tum perpetuis animæ cu-

lium est quin legendum sit, τυφλὸς τε ὢν, καὶ τὴν πρόσφιν ὑπὸ τοῦ σκότους... ἀφηρημένος. In præteritis enim accusativo semper jungitur ἀφαρρομα- BILLIUS.

ris, pectore illi ob absurda negotia ingemiscente et palpitante. 21. Neque enim summum et perfectum bonum in esculentis et poculentis consistit; etsi alioqui maximo Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Nihil enim eorum quæ nobis ad salutem data sunt, citra ipsius providentiam exsistit. 22. Verum probus quidem vir, sapientiamque Dei dono consecutus, cœlesti voluptate fruitur; 23. Improbis autem malis divinitus immissis stimulatus avaritiæque morbo correptus, multa congerere curdet; 24. Atque eum quem Deus honore affectit, in omnium Domini conspectu probis incessere festinat, dona inutilia porrigens, insidiosa simul et vana animæ suæ miseræ studia faciens.

CAPUT III.

1. Enimvero hoc tempus, rebus inter se maxime contrariis plenam est; 2. Partus et mortis, ortus stirpium et aversionis atque interitus, 3. Curationum et cœdium, extractionis ædium et destructionis, 4. Gemitus et risus, plautus et saltationum. 5. Nunc terræ fructus aliquis colligit, nunc rursus ejicit; nunc mulierem deperit, atque insano amore complectitur; nunc impense eam odit et aversatur; 6. Nunc aliquid querit, nunc amittit; nunc diligenter asservat, nunc projicit; 7. Nunc interficit, nunc obtruncatur; nunc loquitur, nunc silentio acquiescit; 8. Nunc amat, nunc odio insectatur. Res enim humanæ, nunc bello afficiantur, nunc tranquillæ et pacatæ sunt; tantaque est earum incôstantia, ut quæ modo secundæ esse videntur, celeri momento in certissima mala delabantur. 9. Ac proinde vanis laboribus exerceri desinamus. 10. Hæc enim omnia, ut mihi quidem videtur, ad homines virulentis aculeis concitandos posita sunt. 11. Atque perversus quidem explorator occasio- nisque captator huic sæculo inhiat, Dei signum delere ac perdere omni contentione annitens, ut qui a principio ad extremum usque cum eo confligere instituerit. 12. Persuasum itaque habeo, animi hilaritatem, 13. et beneficentiam, maxima homini bona esse; 14. atque adeo brevem hanc solam voluptatem divinitus obvenire, si rebus gerendis justitia præeat. 15. At vero æternarum rerum statui corruptionisque expertum, quas Deus firmissime constituit, nec aliquid detrahens, nec addere quisquam potest. 16. Verum formidolosæ simul et admirabilis filæ sunt; atque ex quidem quæ jam fuerunt, stabiles manent; quæ autem futuræ sunt, jam secundum præscientiam exstiterunt. Cæterum is qui injuste læsus est, Deo auxiliatore utitur. 17. Porro in inferis partibus supplicii barathrum vidi, impios excipiens; piis contra, sedem alteram patefaciam. 18. Illud quoque cogitavi, apud Deum æqualia omnia esse, existimari et judicari; idem esse justos et injustos; idem animalia ratione utentia et bruta. 19. Tempus enim omnibus æque admissum esse, et mortem impendere; idemque apud Deum esse, hominum et jumentorum genus, sola tantum articulata vocis prolatione inter se differre; reliqua

A

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Χρόνος δὲ οὗτος πάντων γίμει τῶν ἐναντιωτή- των (97), τοκετῶν, εἴτα θανάτων, βλαστῆσεως φυτῶν, εἴτα ἀνατροπῆς· ἰάσεων καὶ ἀναίρεσεων, οὐκων τε εὐορθώσεως καὶ καταλύσεως, κλαυθμῶν καὶ γελῶ- των, κοπιτῶν καὶ ὀρημάτων. Νῦν μὲν συνάγει τις τὰ ἀπὸ γῆς, νῦν δὲ ἐξέβαλε· καὶ ποτὲ μὲν ἐπιμή- μνη γυναῖκα, ποτὲ δὲ αὐτὴν ἀποστοχεῖ. Καὶ νῦν μὲν ἐζητήσῃ τις οἰοῦν, νῦν δὲ ἀπώλεσε· καὶ νῦν μὲν ἐφύλαξε, νῦν δὲ προήκατο· ἄλλοτε ἀπέκτεινεν, ἄλλοτε ἐφονεύθη· ἐλάλησεν, εἴτα ἡσύχασεν· ἠγάπησεν, εἴτα ἐμίσησε. Τὰ γὰρ ἐν ἀνθρώποις πράγματα ποτὲ μὲν πολεμῆται, ἄλλοτε δὲ εἰρηνεύεται· ὀξυρρόπως τῶν πραγμάτων ἐξ ἀγαθῶν εἶναι δοκοῦντων εἰς ὀμλο- γούμενα κακὰ μεταπιπτόντων. Πανασάμεθα τοίνυν ἐξ ἀνοήτων μόχθων. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα, ὡς γέ μοι δο- καί, κέντροις ἰσοδοῖς ἀνθρώπου ἐξοστρεῖν ἐτέθη. Καιροσκόπος δὲ τις πῆνηρός τὸν αἰῶνα τοῦτον περι- κήτην, ἀφανίσαι ὑπερδιατεινόμενος τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα, ἐξ ἀρχῆς αὐτῷ μέχρι τέλους πολεμῆν ἤση- μένος. Πέπαισμα τοίνυν τὰ μέγιστα ἀγαθὰ ἀνθρώπων εὐθυμίαν καὶ εὐποσίαν ὑπάρχειν, καὶ μὲν τοι καὶ τὴν πρόσκαιρον ταύτην ἀπολαύσιν ἐκ Θεοῦ παραγενέσθαι μόνον, εἰ δικαιοσύνη τῶν πράξεων (98) ἤγχοιτο. Τῶν δὲ αἰωνίων καὶ ἀφθάρτων πραγμάτων, ὅσα ὁ Θεὸς παγίως ὤρισεν, οὐτε τι ἀφελῆν, οὐτε τι προσθεῖναι δυνατόν. Ἢ τι νῦν, ἀλλ' ἔστιν, ἐκεῖνα φοβερὰ τε ὀμοῦ καὶ θαυμαστά· καὶ τὰ μὲν γενόμενα, ἔστηκε· τὰ δὲ ἐσόμενα, ἤδη κατὰ τὸ προσγνώσθαι γεγένηται. Θεῷ δὲ κέχρηται ὁ ἀδικούμενος βοηθῷ. Εἶδον ἐν τοῖς κάτω μέρεσι, καλᾶσεως μὲν βραδρον τοὺς δυσσεβεῖς δεχόμενον, εὐσεβείᾳ δὲ χώρον ἕτερον ἀνεμῆεν. Ἐλογισάμην δὲ πάντα ὅμοια ὑπάρχειν παρὰ Θεῷ νομίζεσθαι καὶ κρίνεσθαι, ταυτὸν εἶναι δικαίους καὶ ἀδίκους, λογικὰ καὶ ἄλογα. Χρόνον τε γὰρ ἅπαν ὀμοίως ἐπιμεμετρησθαι, καὶ θάνατον ἐπηρησῆσθαι, ταυτὸν τε εἶναι παρὰ Θεῷ κτηνῶν τε καὶ ἀνθρώπων φύλα, διαφέρειν δὲ ἀλλήλων, μόνῃ τῷ ἐνάθρωπῳ τῆς φωνῆς· συμβαίνειν δὲ αὐτοῖς ἅπαντα παραπίψαι, καὶ τὴν θάνατον χωρεῖν, οὐδὲν μᾶλλον ἐπὶ τῷ λοιπῷ τῶν ζῶων, ἤπερ καὶ ἐπ' ἀνθρώπους (99). Πνεῦμα γὰρ πᾶσιν ὀμοιον εἶναι, καὶ πλεόν ὑπάρχειν ἐν ἀνθρώποις μῆδὲν, ἀλλὰ πάντα ἐνὶ λόγῳ εἶναι μάταια, ἀπὸ τῆς αὐτῆς γῆς λαβόντα τὴν σύστασιν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν γῆν ἐξόντα τὴν ἀνάλυσιν. Ἄδηλον γὰρ εἶναι

(97) Ἐναντιωτήτων. Anglicus cod., ἐναντιωτά- των. Duc.

(98) Τῶν πράξεων. Ms. Melic., τῶν πραγμάτων ἤγχοιτο. Duc.; et sic legendum, vel, ἐναντιωτήτων.

(99) Οὐδὲν μᾶλλον... ἐπ' ἀνθρώπους. Nec mor- tem magis in cætera animalia, quam in homines grassari. Hoc dicit, inquit Hieronymus, non quod

animam putet perire cum corpore; vel unum bestiis et hominibus præparari locum: sed quod ante ad- ventum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Quod ne putemus dici etiam de anima, intulit: Omnia facta sunt de terra, et revertentur in terram. De terra autem nihil nisi corpus factum est. PILL.

περὶ τὰ τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν, εἰ ἀναπήσονται (1) ἄνω, καὶ περὶ τῶν λοιπῶν ἕως τὰ ἄλογα κίχτηνται; εἰ κάτω διαβρῦθονται. Καὶ ὁ μοι δόκει μῆδεν ἕτερον ὑπάρχειν ἀγαθόν, εἰ μὴ τρυφή καὶ τῶν παρόντων χρήσις. Οὐ γὰρ εἶναι πάλιν ὥσθην, ἐπὶ τὴν ἀπόλαυσιν τούτων ἔλθειν δυνατὸν, ἅπαξ ἀνθρώπου θανάτου γευσαμένῳ.

tum de humanis animabus, an sursum convoluturæ sint; tum de reliquis quas animalia ratione carentia acceperunt, an deorsum diffluxuræ sint; 22. Ac mihi nullum aliud bonum esse videbatur, quam delicia et præsentium commodorum usus. Neque enim fieri posse putavi, ut quisquam rursus ad percipiendas voluptates accedat, posteaquam mortem semel degustarit.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Ἄπο δὲ τούτων ἀπασῶν ἐμαυτὸν ἐπιστρέψας τῶν ἐθνικῶν κατεσκεψάμην καὶ ἀπιστρέφην πάντα εἰδη σοκώφαντων τὰ ἐν ἀνθρώποις πλαζόμενα, ἐξ ὧν τινὲς μὲν ἀδικούμενοι διακρούουσι καὶ θρηνοῦσι, βίᾳ καταβεβλημένοι τῶν ἐπαμυνόντων (2), ἢ ὅπως παρμυθησομένῳ αὐτοῦ πάσης πανταχόθεν κατεχούσης ἀπορίας: οἱ δὲ χειροδίκαι εἰς ὕψος ἀφρονταί, ἐξ οὗ καὶ πεσοῦνται. Τῶν δὲ ἀδίκων καὶ θρασέων, οἱ μὲν ἀποθανόντες, ἄμεινον παρὰ τοὺς μέχρι νῦν ζῶντας ἐπραξαν. Αἰρετώτερος δὲ τούτων ἀμφοτέρων, ὁ ὁμοῖος αὐτοῖς ἐσόμενος, μηδέπω δὲ (3) γεγινώς, ὅτι οὐπω τῆς κατὰ ἀνθρώπους ἤψατο πονηρίας. Φανερόν δὲ μοι ἐγένετο καὶ ὅπως ἀνδρὶ φθόνος παρὰ τῶν πέλαις ἐπαται, οἷστρος ὑπάρχων πονηροῦ πνεύματος· καὶ ὅτι ὁ ὑποδεξάμενός τε αὐτὸν, καὶ οἶονε προστερνισάμενος, οὐδὲν ἕτερον ἔχει, ἢ τὸ διεσθλεῖν τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, καὶ διαπρίειν τε καὶ δαπανᾶν μετὰ τοῦ σώματος ἑαυτοῦ λῦπην ἀπαρμυθητόν, τὴν τῶν ἄλλων εὐπραγίαν τιθέμενον (4). Ἐλοιτο δ' ἂν τις εὐφρονῶν θατέραν ἐμπλήσαι τῶν χειρῶν, σὺν βρασιῶν καὶ πραότητι, ἢ περ ἀμφοτέρας σὺν μόθῳ, καὶ δολεροῦ πνεύματος πανουργίᾳ. Ἔστι δὲ τι καὶ ἕτερον, ὅπερ οἶδα συμβαίνει παρὰ τὸ πρόσθιον, ἀνδρὸς ἕνεκα προαιρέσεως οὐκ ἀγαθῆς. Ὅς μεμονωμένος πάντοθεν, καὶ οὔτε ἀδελφῶν ἔχων, οὔτε υἱῶν, κτήμασι δὲ πολλοῖς εὐθηνούμενος, ἀπληστίᾳ συζῶν, χρηστότητι ἑαυτὸν οὐδ' ὅπως ὀτιοῦν ἐπιδοῦναι θέλει. Ἡδέως οὖν ἂν αὐτὸν ἐροίμην, ὅτου χάριν ὁ σοιοῦτος μοχθεῖ, τὸ μὲν ἀγαθόν τι δοῦσαι προτροπᾶν φεύγων, ποικιλίας δὲ τοῦ χρηματίσασθαι ποθεν ἐπιθυμίας διασπώμενος. Πολλῶν δὲ τούτου βελτίους ἐκ κοινῶν ἅμα βίου ἐπέβλάντο, ἐξ ἧς καρποῖντο ἂν τὰ βέλτιστα (4'); Δύο γὰρ ἀνδρῶν τοῖς αὐτοῖς πράγμασι ὀρθῶς προσκειμένων, εἰ δὲ καὶ θατέρω τι προσπέσῃ τι· ἀλλὰ μὴν οὐ μικρὰν ἐπακουρίαν ἔχει, τὸν αὐτῷ συνόντα. Μεγίστη δὲ καὶ συμφορὰ ἀνθρώπων δυσπραγοῦντι, καὶ ἡ ἐρημία τοῦ ἀνακητῶμένου. Οἱ δ' αὖ ὁμοδίατοι, καὶ τὴν εὐπραγίαν αὐτοῖς ἐδιπλασίασαν, καὶ πραγμάτων ἀβουλήτων χειμῶνα παρεμύθησαντο· ὥστε καὶ μεθήμεραν τῇ ἐπ' ἀλλήλους λαμπρύνεσθαι παρρησίᾳ, καὶ νύκτωρ

autem omnia ipsis eodem modo contingere; 20. Nec mortem magis in cætera animalia quam in homines grassari. 21. Omnibus enim æqualem spiritum esse, nec quidquam omnino amplius homines habere; sed cuncta, ut uno verbo dicam, vana esse ab eadem terra coagmentationem habentia, atque in eamdem terram dilapaura. Incertum enim esse,

tum de reliquis quas animalia ratione carentia acceperunt, an deorsum diffluxuræ sint; 22. Ac mihi nullum aliud bonum esse videbatur, quam delicia et præsentium commodorum usus. Neque enim fieri posse putavi, ut quisquam rursus ad percipiendas voluptates accedat, posteaquam mortem semel degustarit.

CAPUT IV.

1. Ab iis omnibus cogitationibus animum revocans consideravi, atque aversatus sum omnia sycophantiarum genera inter homines errantia, quibus nonnulli inique circumventi ac per vim dejecti, lacrymas fundunt atque ingemiscunt; undique ab amicis prorsus inopes, qui eorum causam tueantur, aut certe afflictos consolentur. At vero violenti homines jusque in manibus habentes, in sublime vehuntur, ob eamque causam corrueunt. 2. Enimvero ex consceleratis et audacibus, ii qui ex hac vita migrarunt, meliore conditione sunt, quam qui etiamnum vivunt. 3. Utrisque autem præferendus, qui similis eorum futurus est, nec creatus adhuc est; quoniam hominum improbitatem nondum attigit. 4. Perspicuum mihi quoque factum est, quanta proximorum invidia probum virum sequatur, æstrum existens impuri spiritus. 5. Quodque is qui hanc suscepit, ac velut pectore complexus fuerit, nihil aliud habet, quam quod animam suam exest et dissecat, simulque cum corpore absumit; mœrorem acerbissimum, nec solatio ullo mitigabilem, aliorum prosperitatem existimans. 6. Atqui præoptavit vir sapiens et cordatus, alteram manum cum facilitate et levitate implere; quam utramque cum ærumna et fraudulentis spiritus calliditate et versutia. 7. Est et quiddam aliud, quod præter fas et æquum homini ob improbam voluntatem contingere scio. 8. Qui undique solus relictus, nec fratrem nec filium habens, facultatibus et copiis affluens, inexplibili cupiditate ardet, nec beneficentiæ atque humanitati se ipsum ullo modo tradere cupit. Ex eo igitur lubens quæsierim, quam ob causam laboribus se conficiat, boni quidem aliquid facere summopere fugiens, multiplicibus autem quæstus alicunde faciendi cupiditatibus distractus. 9. Quanto tandem hoc meliores, qui vitæ societatem inierunt, ex qua optime fructus decerpere queant? 10. Duobus enim vi-

pere, ut Wolfgangus facit, nimis violentum mihi videtur. BILL.

(3) Μηδέπω δὲ. Billius ex cod. Medic., καὶ μηδέπω γεγινώς. Duc.

(4) Τιθέμενος. Cod. Medic., τιθέμενος. Ib.

(4') Ex nota interrogativa conjicere licet, legendum πῶς, loco, πολλῶν, nisi interrogationem excludere magis placeat. EBIT.

(1) Ἀναπήσονται. Codices regii et Thuan., ἀναστήσονται. Duc.

(2) Βίᾳ καταβεβλημένοι τῶν ἐπαμυνόντων. Post participium καταβεβλημένοι collocanda est virgula, ut genitivus sequens ἐπαμυνόντων regatur a genitivo ἀπορίας, non autem a dativo βίᾳ. Neque enim vi dejectimur ab iis qui nobis succurrunt: ἐπαμυνόντων autem ἀντὶ τοῦ ἐπαμύναρι ἐπειλότων acci-

Gravissima autem est calamitas homini adversa fortuna utenti, carere amico qui jacentem luctuque afflictum excitet ac recreet. At qui contubernii necessitudine juncti sunt, et prosperi successus voluptatem sibi invicem conduplicant, et rerum præter voluntatem fluentium tempestatem leniunt: 11. Adeo ut et diu mutua libertate splendescant, et noctu honestate ac gravitate fulgeant. 12. Contra qui vitam ab omni hominum societate semotam ducit, horrendam quamdam vitam traducit, non intelligens eum temere ac periculose sibi consulere, qui multos homines multo præsidio circumsepitos adortus fuerit; ac præterea funem triplici nexu contextum haudquaquam facile perfringi solere. 13. Ego vero juvenem pauperem, modo prudentia ornatum, antepono seni regi stolido, cui in mentem non venit fieri posse, 14. ut quispiam ex carcere atque ergastulo ad regni gubernacula constitatur; ipse autem postea iniquo principatu juste exturbetur. 15. Nunquam enim evenit, ut qui juveni quidem, cæterum cordato, subsunt, mæstitia vacent, saltem majores natu. Nam qui postea in lucem prodierunt, quoniam alterius periculum non fecerunt, me hunc quidem laudare possunt. 16. Abducti videlicet inconsulto consilio, adversarii que spirituum impetu præcipites acti. 17. Quisquis autem Ecclesiastæ munere fungeris, illud ob oculos habeto, ut et rectum vitæ iter teneas, et pro stultis preceris, ut accepta prudentia malorum actiones vitare sciant.

CAPUT V.

1. Lingua parce uti, præclarum; atque ad loquendi studium, gravitatem constantiamque cordis adhibere. Non enim nos inconsulto loquendi studio teneri oportet, eaque quæ in mentem veniunt, quamvis absurda, proferre atque emittere; verum illud cogitare, quod licet magno intervallo a cælo distemus, certum est tamen sermones nostros a Deo exaudiri; atque utile est lapsum in loquendo cavere. 2. Quemadmodum enim varias animæ curas multiplex insomniorum species subsequitur, ad eundem quoque modum stultis verbis nugacitas conjuncta est. 3. Pollicitatio porro voto facta, sinem per opus accipiat. Est hoc stultorum proprium, ut rejectitii sint. At tu promissi veritatem præsta,

(5) Καὶ νύκτωρ σεμνότητι σεμνύεσθαι. Ex ms. Medic. Billius emendat καὶ νύκτωρ σεμνότητι φαιδρόνεσθαι. Et noctu honestate et gravitate fulgeant. Nec longe discedunt alii interpretes. Eidem lectioni favet et codex Vaquerii. At Basiliensi editioni νύκτωρ φαιδρότητι σεμν. suffragantur codd. reg. et Thuan. Duc.

(6) Βουλεύεται. Admonuit Billius in cod. Medic. legi βουλεύεται, quam tamen lectionem obelo notavit, nec in interpretatione sua est amplexus: at illam tuetur codex Vaquerii. Id.

(7) Ἐγὼ δὲ, x. τ. λ. Hunc locum sic a S. Gregorio Thaumaturgo explicatum citat S. Hieronymus in suo Commentario in Ecclesiasten. Voss.—Locum Hieronymianum retulimus inter Veterum testimonia de nostro Gregorio.

(8) Ὅσοι προγενέστεροι. Subodoror aliquid deesse in Græco; neque enim his verbis perfecta est sententia. Hieronymus hunc locum vertens in commentario quem scripsit in Ecclesiasten, ad hunc modum transtulit: Ita tamen ut sub senè rege versati sint. Quare aut in meliorem codicem incidit, aut ad explendam sententiam quædam de suo addere non dubitavit. BILL.

(9) Παντοδαπῇ φαντασίᾳ. Emendandum ex Bil-

Α φαιδρότητι σεμνύεσθαι (5). Ὁ δὲ βίον ἀποικνύνητον ἔλκων, φρικώδη τινὰ ἑαυτῷ διεξάγει ζωὴν, οὐκ ἠσθημένος, ὡς εἰ καὶ ἐπιθούτο τις ἀνθρώποις συμπεπραγμένοις, θρασείως καὶ οὐκ ἀσφαλῶς βουλευέται (6), καὶ ὅτι οὐδὲ σχολίως τριπλῆ βλάβει ἀποβήγγουσαι πέφυκεν. Ἐγὼ δὲ (7) προκρίνω νέον πένητα σώφρονα, γέροντος βασιλέως ἄφρονος, ᾧ ἐνθύμιον οὐ γογγύεται, ὡς δυνατόν ἐστι, τῶν μὲν ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου τινὰ εἰς τὸ βασιλεύσαι καταστήναι, αὐτὸν δὲ τῆς ἀδικου δυναστείας, δικαίως ὑστερον ἐκπασεῖν. Συμβαίνει γὰρ τοὺς ὑπὸ τῷ νέῳ μὲν, ἔμφρονοι δὲ ἀσσομένοις, ἀλύπουσ εἶναι τοὺς ὅσοι προγενέστεροι (8). Οἱ γὰρ μετέπειτα γενόμενοι, διὰ τὸ ἐτέρου ἀπειράτως ἔχειν, οὐδὲ τοῦτον ἐπαινεῖν δύνανται, ἀγόμενοι τε ἰσχυρῶς ἀλογίῳ, καὶ ὀρμηῇ πνεύματος ἐναντίου. Ἐκκλησιάζων δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχει τὸν τ' ἑαυτοῦ βίον ὁρθῶς διαπορευέσθαι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀφρόνων εὐχεσθαι, ὅπως ἐπίσταντο σύνεσιν λαβόντες, ἐκκλίνειν τὴν πρᾶξιν τῶν πονηρῶν.

ΚΕΦΑΛΑ Ε΄.

Γλώσσης δὲ φείδεσθαι καλὸν, καὶ εὐσταθοῦση χρῆσθαι καρδίᾳ ἐν τῇ περὶ λόγους σπουδῇ. Οὐ γὰρ χρὴ ἀλογίῳ αὐτῶν ἔχοντα, κἂν ἀτοπα, ἢ τὰ ἐπὶ νοῦν ἔλθόντα, ταῦτα προτεσθαι διὰ τῆς φωνῆς· ἀλλ' ἐνθυμουμένους, ὅτι εἰ καὶ πολλὰ ἀφαστήκαμεν οὐρανοῦ, γινώσκειν χρῆ, ὅτι ἐπ' ἐπηκόῳ φεγγόμεθα Θεοῦ, καὶ ἐστὶ λυσίτελές λαλεῖν ἀπεριπτώτως. Ὅσπερ δὲ φροντισὶ ψυχῆς ποικιλίαι παρέπεται ὀνειράτων παντοδαπῆ φαντασίᾳ (9)· οὕτω καὶ ἀφροσύνη φλυαρία συνέζευκται. Ἐπαγγεῖλα δὲ δι' εὐχῆς γινομένη, τέλος λαμβανέτω δι' ἔργου. Ἀφρόνων δὲ βίον, τὸ ἀποβλήτους εἶναι· σὺ δὲ ἀληθῆς ἔσο, γινώσκων ὡς πολλῶν ἄμεινον μὴ εὐχεσθαι σε, μηδὲ ὑποσχέσθαι τι ὁρᾶσαι, ἢ εὐχόμενον, εἶτα παραλιπεῖν. Δεῖ δὲ παντοίως φεύγειν

lio et Medic. libro, παντοδαπῆ φαντασία. Joannes monachus (Æcolampadius): Variarum animæ curarum assecleæ sunt multiformes insomniorum phantasias. Musculus: Varias animi curas omnis generis somniorum phantasia comitatur. Hoc est quod eleganti versu expressit Gregorius Nazianzenus Περὶ τῶν καθ' ἑαυτῶν.

Φροντίσιν ἡμαρτίας γὰρ ὀμολία φάσματα νυκτός. Visa etenim curas referunt nocturna diurnas.

Sed alteram partem hujus commatis Thaumaturgi aptius fortasse vertisset doctissimus Billius, ad eundem quoque modum stultitiæ loquacitas est conjuncta: quo pacto etiam alii duo interpretes hunc locum intellexerunt. Joannes: Ita et imprudentiæ perpetua comes est loquacitas. Musculus: Ita et stultitiæ nugacitas adheret. Salomonis textus sic habet in Græcis: Καὶ φωνὴ ἄφρονος ἐν πληθει λόγων· Εἰ σοὶ stulti in multitudine sermonum. Incertus auctor sic exponit in Catena Regiæ bibliothecæ: Ὅσπερ οἱ ἐν ἡμέρᾳ παραζόμενοι καὶ δι' ἐνοσηπῶν ταραττονται· οὕτω καὶ ὁ ἀφρων αὐτοῦ διὰ τῆς πολυλογίας ἐλέγχεται. Quemadmodum qui interdum tentantur, etiam per insomnia perturbantur: ita quoque stultus sua loquacitate redarguitur. Duc.

την τῶ . . . καλῶν βημάτων ἐπιβῶτην, ὡς ἀκουσμένου Θεοῦ. Τῷ γάρ ταῦτα ἐνθυμουμένων πλέον οὐδέν ἐστιν, ἢ τὸ εἰσθάνεσθαι τῶν ἑαυτοῦ ἔργων ὑπὸ Θεοῦ διαφθειρομένων. Ὅσπερ γάρ τὰ πολλά ἐνύπνια μάταια, οὕτως καὶ τὰ πολλά βήματα. Φόδος δὲ Θεοῦ, ἀνθρώπων σωτήριος, σπάνιος δέ. Ὅθεν [οὗ] χρῆ θαυμάζειν ἀφορῶντα πρὸς τε πίνοντας συκοφαντούμενους, καὶ πρὸς δικαστὰς παραλογιζομένους. Χρῆ δὲ ἐκτρέπεσθαι τὸ τῶν δυνατωτέρων μείζονας εἶναι δοκεῖν. Κἂν γάρ ἐχγένηται τοῦτο, ἀλλ' οὐ τῶν ἰσομένων σοι φοβερῶν, οὐ δύσεται σε ἡ καθ' αὐτὴν πονηρία. Ὅσπερ δὲ κτῆμα τὸ ἐξ ἀρπαγῆς βλαβερώτατον καὶ ἀνοσιώτατον, οὕτως καὶ ἀνδρὶ ἐπιθυμητῆ χρομάτων οὐκ ἐχγίνεται (10) κόρος, εὐθ' ἢ παρὰ τῶν πέλαις εὐνοία· κἂν οἰοῦν μάλιστα πάμπλου ἀργύριον ἐπικτησῶνται. Τοῦτο μὲν γάρ μάταιον. Ἀγαθότης δὲ τοῖς συνόντας αὐτῇ ὑπερευφραίνουσα, ἀνδρείους ἀπεργάζεται τοῦ καθορᾶν ἕκαστα τῶν πραγμάτων παρέχουσα τὴν δύναμιν. Μέγα δὲ καὶ τὸ μὴ προστετηκῆναι τοιαύταις φροντίσιν· ὁ μὲν γε πίνης, κἂν δούλος ᾖ, καὶ μὴ ὑπερμπλήσας τὴν ἑαυτοῦ γαστέρα, προσηνοῦς μεταλαμβάνει τῆς διὰ τοῦ ὕπνου ἀνέσεως· πλοῦτου δὲ ἐπιθυμία σύνεσι ἀγρυπνίας καὶ καμάτων ψυχῆς. Τί δ' ἂν γένοιτο τοῦτου ἀποπώτερον, ἢ τὸ μετὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀποθησαυρίζοντα τὸν πλοῦτον συντηρεῖν, μυρῶν ἑαυτῷ φυλάσσοντα κακῶν ἀπορριψῆναι; Καὶ τὸν πλοῦτον ἐκείνον ἀνάγκη ἀπολέσθαι ποτὲ καὶ διαφθαρεῖναι, εἴτε γένοιτο τῷ κτησαμένῳ τάχιστα, εἴτε καὶ μὴ αὐτόν τε εἰ καὶ μὴ βούλοιο προσήκει τοιοῦτον εἰς τὴν γῆν πεσεῖν καὶ ἀκαθεῖν, οἷος καὶ ὅποτε εἰς τὸ εἶναι παρὸν ἐτύγχανε. Κεναί; δὲ χερσὶν ἀπίεσαι μέλλων, ἀβξει τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, ὡσπερ οὐκ ἐνθυμούμενος, ὅτι ἐπικείται αὐτῷ τέλος τοῦ βίου τῇ γενέσει ὁμοιον, καὶ ὅτι ἀνόνητα μόχθει, εἰς δὲ τίνα μᾶλλον ἀνέμου ὄρημν; ἢ περ τῇ ἑαυτοῦ σπουδῇ χαριζόμενος, καταναλώσας τὸν ἑαυτοῦ βίον σύμπαντα. Ἐν τῇ ἐπιθυμίαις ἀνοσιωτάταις, καὶ ἐν ὁρμαῖς ἀλόγοις, εἰ δὲ λύπαις καὶ ἀρρωστίας. Καὶ συνκλονέει φάσαι, σκότος μὲν εἰσι τῷ τοιοῦτ' αἰ ἡμέραι· πένθος δὲ ἡ ζωῆ. Ἀγαθὸν γε μὴν ἐκεῖνο καὶ οὐκ ἀπόβλητον Θεοῦ γάρ ἐστι δῶρον, τὸ δυνηθῆναι ἀπολαῦσαι ἀνθρώπων τῶν ἑαυτοῦ καματῶν ἐν εὐφροσύνῃ, θεόδοτα, καὶ οὐκ ἀρπακτικὰ δεξάμενον (11) κτήματα. Οὕτε γάρ λύπαις οὐσίς γε νοσεῖ, οὕτε ὡς ἐπὶ πολὺ ἐνθυμήσει πονηραῖς δουλεύει· συμμετρεῖται δὲ τὸν ἑαυτοῦ βίον εὐποιαῖς, τοῖς πᾶσιν εὐθυμούμενος, καὶ ἀγαλλιώμενος τῇ τοῦ Θεοῦ δωρεᾷ.

4. sciens longe tibi satius esse non vovere, nec facturum aliquid polliceri, quam post concepitum votum id relinquere. 5. Omni autem ratione fugiendum est turpium verborum profluvium, nec enim Deo inaudita erunt. Nam ad eum qui hæc cogitat, nulla alia utilitas redit quam ut sentiat opera sua a Deo labefactari atque corrumpi. 6. Ut enim plerumque insomnia vana, sic etiam pleraque verba. Timor autem Dei, hominibus quidem salutaris; ceterum rarus. 7. Quocirca nihil est cur mireris, si et pauperes calumniis opprimi, et iudices legibus imposturam facere videris. 8. Cavendum porro est, ne sis qui potentia præstant, majores esse videamur. Nam etiamsi hoc acciderit, tamen ex horrendis cruciatibus in quos incidemus, nequaquam nos improbitas ipsa liberabit. 9. Quemadmodum autem facultates raptu collectæ ac per vim extortæ, perniciosissimæ et sceleratissimæ sunt; sic etiam homini pecuniarum cupiditate flagranti, nunquam satietas, nec proximorum benevolentia proveniet, quamlibet maximam vim argenti quassierit. Hoc enim vanum est et inane. At probitas familiares suos majorem in modum oblectat; fortesque efficit, rem unamquamque perspicendi facultatem præbens. 10. Sed et hujusmodi curis minime inhæsisse, animumque defixisse, magnum censendum est. 11. Enimvero pauper, licet senectute præmatur ventremque suum nequaquam largius impleverit, tamen suavis somni requie fruitur; opum autem cupiditas, indivulsas comites habet vigilias et animæ labores. 12. Quid porro absurdius esse queat, quam cum magno studio et cura reconditas opes conservare, ac sexcentorum malorum occasiones sibi ipsi custodire? 13. Ac divitias quidem illas labefactari ac perire necessæ est, sive ei qui has adeptus est liberi sint, sive nulli. 14. Ipsum autem, vel invitum ac repugnantem, talem in terram cadere atque discedere oportet, qualis erat, cum in hanc lucem prodiret. 15. Ita vacuis manibus abscessurus, peccatum suum augebit, perinde atque hoc non cogitans, nativitati similem vitæ finem sibi imminere, seque inani labore torqueri; 16. atque in quemdam potius venti impetum, quam suo ipsius studio inserviens, totam vitam suam in impurissimis cupiditatibus temerariisque appetitionibus, ac præterea in mœroribus morbiaque consumit. Atque, ut compendio dicam, hujusmodi homini dies tenebræ sunt, ac vita luctus. 17. Quantquam illud minime reficiendum est: 18. Dei enim beneficio homini contingit, ut laboribus suis cum animi oblectatione perfruat, divinitus accipias ac non vi extortias opes possidens. 19. Neque enim ille mœroribus affligitur, nec, ut plurimum, malis ei perditis cogitationibus servit: quin potius beneficentiis et largitionibus vitam suam metitur, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitia gestiens.

ΚΕΦΑΛ. Γ΄.

CAPUT VI.

Παρίξομαι δὲ τῷ λόγῳ, τὴν μάλιστα ἐπιπολάζουσαν ἀνθρώποις κακοπραγίαν. Ὅταν θεὸς μὲν τὰ

4. Jam vero infelicitatem apud homines maxima frequentem atque grassantem oratione persequar.

(10) Οὐκ ἐγγίνεται. Corrige ex cod. Medic., οὐκ ἐγγίνεται κόρος. Duc.

13, ὀρνέων ἀνάραστοι γινόμενοι. Rursus idem cod. necnon mss. reg. Thuan. et card. Lotharing., κτήματα, cum excuso. Id.

(11) Καὶ οὐκ ἀρπακτικὰ δεξάμενον. Cod. Medic. rectius, καὶ οὐκ ἀρπακτὰ δεξάμενον. Sic infra cap. ix,

2. Cum nimirum Deus cuius omnia quæ ipsi cordi erant, abunde suppeditaverit, nec ulla omnino re ex omnibus quæ animum cupiditate tentant, eum spoliaverit; non opibus et facultatibus, non gloria et splendore, non reliquis aliis omnibus, quæ mortales ad stuporem usque admirantur: ille autem omnibus rebus circumfluens (quasi hac una calamitate divinitus inflicta implicitus teneatur, quod earum fructu careat), alii sua asservat, inutilis prolapsus et sibi et proximis. 3. Hoc sane argumentum magnum, signumque perspicuum extremæ cuiusdam improbitatis esse censeo. Quin illum quoque hominem, qui plurimorum liberorum pater sine ulla offensione nominatus, vitæque in longum producta, benignitate tamen ac delictis animum tanto tempore non expleverit, mortis interim periculo haudquaquam factus; hunc equidem nec numerosæ prolis, nec diuturnitatis vitæ nomine beatum duxerim: imo vero fetum e materno ventre præmature exidentem, atque abortu egestum, ipsi præferendum puto. 4. Ille enim, ut incassum venit, ita clanculum etiam et cum oblivione descendit, 5. non degustatis hujus vitæ malis, nec sole prospecto. Quod quidem levius est, quam quod perverso illi et profligato homini accidit; qui licet in mille annos vitam suam propagarit, vitæ tamen commoda non agnovit. Utriusque porro finis, mors. 7. Cæterum hic maxime stultus convincitur, quod nulla cupiditate satiatur et expleatur: 8. At prudens et moderatus his affectibus minime retinetur. Cere fere sit autem, ut vitæ rectitudo et integritas hominem ad paupertatem ducat. 9. Multos vero de mentis gradu dejiciunt procacium oculorum aspectus, animam incitantes, ac per inanem vilendi cupiditatem ad inutile studium pertrahentes. 10. Enimvero ea quæ nunc facta sunt, jam cognita sunt: perspicuumque est, hominem iis quæ supra se sunt, reluctari atque obsistere non posse. 11. Cæterum nugæ et ineptiæ inter homines versantur, eorum qui iis utuntur amertiam augentes.

CAPUT VII.

1. Nam cum nihilo majorem utilitatem is percipiat, qui ea quæ ex animi sententia sibi in vita eventura sunt, perspecta haberet (singamus id enim); tamen hoc quoque hominum curiositas comminiscitur, ut ea etiam quæ post mortem alicujus futura sunt, anxie inquirere ac scire videantur. 2. Porro fama bona suavior est animæ, quam oleum corpori; et vitæ exitus, melior nativitate: 3. Atque optabilius et præstabilius lugere quam comessari, ac mœrentibus adesse quam ebrietati studentibus. Sic enim se res habet, quod si quis hunc vitæ finem nactus fuerit, de his quæ circa se sunt, nec timore nec sollicitudine afficiatur. 4. Consimili modo prudens ira risui præferenda est; severa enim vultus habitudine, anima ad rectum honestumque componitur. 5. Ac sapientum quidem animæ tristitia

Prov. xii, 1.

(12) Ταμειύσεται. Codd. Medic. et Thuan., ταμειύεται. Ducæus.—Legisse videtur interpres ἐτέρω τὰ αὐτοῦ ταμειύεται. Edit. PATROL.

(12*) Ἰσως θανάτου.

(13) Ἀναμετρησαμένω ... ἐπιγνώ. Billius admo-

καταθύμα αὐτῶν ἅπαντα ἐπιχορηγήσας, μηδενος οὐτινοσοῦν τῶν εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθόντων αὐτὸν ἀφελῆται, μὴ περιουσίας, μὴ πολυδοξίας, μὴ τῶν λοιπῶν περὶ ὅσα ἄνθρωποι ἐπιτόνηται· ὁ δὲ τοῖς πᾶσιν εὐθηνούμενος, ὡς περ τοῦτω μόνω θεηλάτῳ κακῶ συνεχόμενος, τῷ μὴ ἀπολαύειν, ἐταίρω τῷ αὐτοῦ ταμειύσεται (12), πεσὼν ἄκαρπος καὶ ἐαυτῷ, καὶ τοῖς πλησίον. Τοῦτο μέγα τεκμήριον καὶ Ἐλεγγον περιφανῆ ὑπερβαλλούσης ἐγὼ τίθεμαι πονηρίας· ἄνδρα τε ἐκείνον, ὃς πλείστον πατὴρ ὀνομασθεὶς τέκνων ἀσινῶς, βίου δὲ χρόνον μακρὸν, οὐκ ἐπλήσθη χρηστότητος τὴν ψυχὴν ἐπὶ τοσοῦτον, θάνατον (12*) πεῖραν οὐ λαβῶν· τοῦτον ἔγωγε, οὔτε τῆς πολυκαίδίας, οὔτε τῆς πολυμερίας ζηλώσαιμ' ἂν· καὶ προκρίνω δὲ αὐτοῦ ἄωρον γαστρός μητρῴας ἐκπεσόν ἔμβρυον. Ἐκείνο γὰρ ὡς περ ἦλθε ματαίως, οὕτως ἀπεισι καθ' ἄβρατις ἐν ἀμνηστία, οὐκ ἀψάμενον κακῶν, οὐδὲ προσδέξαν ἤλιψ. Τοῦτο κούφτερον, ἤ περ τῷ πονηρῷ, κἂν χιλοῖς ἔτεσι τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀναμετρησαμένω ἀγαθότητα μὴ ἐπιγνώ (13). Τέλος δὲ ἄμορφῳ θανάτου. Ἐλεγγόμενον ἄφρονος, μάλιστα τῷ πληρομῶν μὴδεμιάς λαμβάνειν ἐπιθυμίας. Ὁ δὲ σώφρων, τοῦτο οὐκ ἐνίσχεται τοῖς πάθειν. Ὡς δ' ἐπὶ τῷ πλείστον εὐθύτης ζωῆς ἀνθρώπων τῇ πηνία ὀδηγεῖ. Ἐξίστησι δὲ πολλοὺς ὀφθαλμῶν λίγων θεάματα, τὴν ψυχὴν ἐρεθίζοντα, ἐπ' ἀνόνητον σπουδὴν ἔλκοντα, διὰ τῆς τοῦ ὀρθῆναι κενῆς ἐπιθυμίας. Τὰ μὲν τοι νῦν γεγεννημένα ἤδη ἔγνωσται· καὶ σαφὲς τυγχάνει, ὡς τοῖς ὑπὲρ αὐτὸν ἄνθρωπος ἀντάσσεσθαι οὐκ οἶός τε. Φυλαρῆαι γε μὴν κατὰ ἀνθρώπους στέφονται, τὴν τῶν χρωμένων ἀνοίαν ἐπαυξάνουσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ζ.

Μηδამῶς γὰρ πλεοντεῖ ὠφελουμένου τοῦ γινώσκοντος τὰ αὐτῷ συμβησόμενα παρὰ τὸν βίον καταθύμα· θῶμεν γὰρ τοῦτο (14)· ὁμοῦ δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων περιεργίᾳ ἐπιτεγχεῖται, ὡς καὶ τὰ μετὰ θάνατον τινος ἐκάστου ἐσόμενα, πολυπραγμονεῖν τε καὶ δοκεῖν εἶδέναι. Μνήμη δὲ ἀγαθῆ ψυχῆ προσηγεστέρα, ἤ περ σώματι ἔλαιον· καὶ βίου ἔξοδος, ἀμείνων γενέσεως· καὶ ἀρετώτερον πενθεῖν, ἢ κωμάζειν, καὶ τὸ παρεῖναι τοῖς λυποῦμένοις, ἢ τοῖς μεθυσομένοις. Ἔστι γὰρ οὕτω, λαβόντα τινὰ τοῦ βίου τέλος μὴ εὐλαβηθῆναι περὶ τῶν ἀμφ' αὐτόν. Γέλωτος δὲ θυμὸς ἐμψρων προτιμότερος· αὐστηρᾶ γὰρ διαθέσει προσώπου, κατορθοῦται ψυχῆ. Αἱ μὲν τοίνυν τῶν σοφῶν ψυχαὶ, σκυθρωπάουσι καὶ συστέλλονται, αἱ δὲ τῶν ἀφρόνων ἐπαυρόμεναι διαχέονται. Πολὺ δὲ ἐστὶν εὐκατῆστερον ἐπιπλήξην σοφοῦ ἐνὸς δέξασθαι, ἢ ἰδοῦ

net vel ἀναμετρησάμενος legendum, vel, quod melius quadrat, ἐπιγνώσθαι, ut in ms. card. Lothar. Alii tamen codd. vulgatam lectionem tumentur. Duc.

(14) Θῶμεν γὰρ τοῦτο. Deest γὰρ in cod. Savillii. Id.

χοροῦ ἀνθρώπων φαύλων καὶ δυστήνων φέδντων γινέσθαι ἀκρατήν. Τῶν γὰρ ἀφρόνων ἀνθρώπων ὁ γόαις, ἀπανθῶν πολλῶν λάβρω πυρὶ καιομένων ἤχη προσέειπεν. Ἄθλιον δὲ καὶ τοῦτο, κακὸν γε μὴν μέγιστον ἢ συκοφαντία· αὕτη γὰρ σοφῶν ἐπιβουλεύει ψυχαῖς, καὶ ἐπιχειρεῖ διαφθεῖρειν τὴν γενναίαν ἐνστασιν τῶν ἀγαθῶν. Λόγων δὲ (15) οὐκ ἀρχόμενον, ἀλλὰ παυόμενον ἐπαινεῖν προσήκει, καὶ τὸ μέτριον ἦθος ἀποδέχεσθαι, καὶ μὴ τὸ μετρωζόμενον καὶ τετυφωμένον. Πάνυ δὲ χρὴ θυμοῦ φείδεσθαι, καὶ μὴ εἰς ὀργὴν προχείρως καταφέρεσθαι, ἥτινι ἀφρονες δουλεύουσιν. Ἄμαρτάνουσι δὲ οἱ λέγοντες τοῖς προτέροις ἀμείνονα δεδοσθαι βίον, καὶ οὐ συνιδασιν, ὅτι πᾶν πολυ διαφέρει σοφία τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας· καὶ τοσοῦτόν ἐστι φανερωτέρα (16), ὅσον ἀργυρος λαμπρότερος φαίνεται τῆς αὐτοῦ σιαις. Ζωὴ γὰρ ἀνθρώπου, οὐκ ἐξ ἐπικήρου πλοῦτου κτήσεως, ἀλλ' ἐκ σοφίας περιγίνεται. Τίς δὲ καὶ δυνήσεται, εἰπέ μοι, τὴν τοσαύτην καὶ οὕτω χρηστὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν ἐξεῖπεν; ἢ εἰς ἀνακαλάσασθαι τὰ δοκούντα παρημελῆσθαι ὑπὸ Θεοῦ δικαίως; Πράττων δὲ οὐκ ὀρθῶς πρότερον ἔγωγε κατενόησα τὰ σύμπαντα, καὶ δίκαιον ἐμμένοντα τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ μέχρι θανάτου μὴ ἐξιστάμενον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν ἐπιβουλεύομενον, καὶ ἀσεβῆ συναποθνήσκοντα τῇ αὐτοῦ κακίᾳ. Χρὴ δὲ δίκαιον ὄντα μὴ πάνυ τοιοῦτον εἶναι δοκεῖν, μηδὲ ἄγαν σόφον καὶ ὑπερμέτρως ὅπως μὴ εἰς πταίσας, πολλαπλασίονα ἀμαρτήσῃ. Καὶ μὴ ἔσο τοι μηρὸς καὶ προπέτης, μὴ σε θάνατος ἀρπάσῃ ἄκαιρος. Μέγιστον δὲ ἀγαθὸν ἀντιλαμβάνεσθαι Θεοῦ, καὶ ἐν τούτῳ ὄντα μηδὲν ἀμαρτάνειν. Τῶν γὰρ ἀμιάντων χειρὶ ἀνάγκη ψαύειν, μυσαρὸν. Ὁ δὲ μετὰ φόβου Θεοῦ ὑπέκων ἅπαντα διαφεύγει τάναντία. Σοφία δὲ βοηθείας, στίφους ἀνδρῶν τῶν δυνατωτάτων ἐν πόλει μείζονα δύναται, ἢ καὶ συγγινώσκει δικαίως πολλὰκις τῶν δεόντων ἀποτυγχάνουσιν. Ἄπταιστος γὰρ ἐστὶν οὐδὲ εἷς. Ἀσεβῶν δὲ λόγοις, οὐδ' ὅπως οὐκ ἐστὶν χρὴ προσεῖναι, ὅπως μὴ τῶν κατὰ σοῦ λόγων ἀτήκοος γενόμενος, ὥσπερ δούλου πονηροῦ φλυαρίας· ἔπειτα δηχθεὶς τὴν καρδίαν, ὑστερον ἐν πολλαῖς πράξεσιν εἰς τὸ ἀντικατάρσασθαι καὶ οὐ ἐκτραπῆς. Ἐγνων δὲ ταῦτα ἐγὼ ἅπαντα, σοφίαν ἐκ Θεοῦ λαβῶν, ἣν ὑστερον ἀποβαλὼν, οὐκέτι οἷός τε ἤμην ὁμοιος εἶναι. Ἐφυγε γὰρ ἀπ' ἐμοῦ σοφία εἰς μὴκρὸς ἄπειρον, καὶ εἰς βάθος ἀμέτρητον, ὡς μὴ εἶναι αὐτῆς λαβῆσθαι μηκέτι. Ὅποτε ὑστερον καὶ τοῦ ἐπιζητεῖν αὐτὴν, τέλειον (17) ἀπεσχόμην· καὶ οὕτε ἐνεθυμούμην ἐτι τοῦ κατανοεῖν τὰς τῶν ἀσεβῶν ἀφροσύνας καὶ βουλάς ματαίας, καὶ ἀλύοντα βίον. Οὕτω δὲ διακείμενος, εἰς αὐτὰ διηνήθη (18), καὶ ἐπιθυμία συσχεθεὶς θανατηφόρου, ἔγνων τὴν γυναῖκα, γῆν τινα (19), ἢ εἰς τὸ ἔτερον τοιοῦτον ὑπάρχουσαν.

III Reg. viii, 46; II Paral. vi, 36; Prov. xx, 9; I Joan. i, 8.

(15) Λόγων δὲ. Medic. cod., λόγων δὲ. Atque hoc modo scribendum existimasse videntur alii interpretes. Joannes : Sermo, non in principio, sed cum ad calcem pervenerit, laudandus est. Musculus : Sermonem laudare convenit, non in exordio, sed in calce. Dug.

(16) Φανερωτέρα. Ita sane cod. card. Lothar.

contrahuntur; stultorum autem animæ, lætitia elatæ diffunduntur. 6. Atqui multo magis optardum, sapientia unius obijurgationem excipere, quam totius chori improborum et miserorum hominum cantantium auditorem fieri. 7. Stolidorum etenim hominum risus, spinarum multarum vehementi igne ardentium sonitui haud absimilis est. 8. Sed profecto gravissimum malum est calumnia: hæc enim sapientum animabus insidias agruit, ac generosam bonorum virorum constantiam labefactare molitur. 9. Porro autem hunc laudibus efferre convenit, non qui initium, sed qui dicendi finem facit. Morum enim moderatio laudibus complectenda, non elatio et arrogantia. 10. Insuper animi furorrem summo studio frenare et coercere necessaria est, nec prompte et temere in iram ruere, cui stulti serviunt. 11. Errant autem, qui meliorem vitam majoribus nostris datam esse affirmant: nec intelligunt, sapientiam opum copia longe præstantiorem esse; 12. tantoque clariorem, quanto argentum umbra sua splendidius apparet. 13. Vita enim hominis, non ex caducarum et fragilium opum collectione et possessione, verum ex sapientia provenit. 14. Quis enim, oro te, tantam tamque benignam Dei providentiam verbis consequi poterit? 15. Aut quis ea quæ summa cum ratione a Deo neglecta esse videntur, revocare? 16. Ego vero, minus recte id quidem faciens, omnia consideravi, et justum in justitia constanter perstantem, nec ab ea per omnem vitæ cursum descendentem, imo etiam propter eam insidiis petitum: et injustum simul cum improbitate sua morientem. 17. Illud autem homini justitia prædito videndum est, ne admodum talis esse videatur, nec supra modum sapiens; ne si qua in re offenderit, multis partibus copiosius peccet. 18. Illud etiam tibi cavendum, ne audax et temerarius sis; ne alioqui te intempestiva et præmatura mors abripiat. 19. Maximum autem bonum, Deum complecti et apprehendere; atque in eo manentem, ab omni peccato abstinere. Res etenim maculæ omnis expertes impura manu contrectare, nefarium et execrabile est. Qui autem cum Dei timore cedit, sequæ submittit, adversa omnia effugit. 20. Sapientia auxilii in civitate plus potest, quam potentissimorum hominum acies; quæ etiam plerumque iis, qui ab officio aberrarunt, juste ignoscit. 21. Nemo enim est, qui non interdum labatur. 22. Est autem tibi providendum, ne ad impiorum sermones ullo modo accedas; ne maledictum in te jacta tuismet auribus hauriens, quemadmodum improbi servi loquacitatem; 23. atque ex ea re animo commorsus, in multis postea actionibus

Sed Billius adnotarat in margine libri sui, legendum φανερότερα. Id.

(17) Τέλειον. Codd. reg. et Thuan., τέλειον. Id.

(18) Διηνήθη. Ms. Med., δηνήθη. Et paulo post, χεῖρα δὲ χεῖρι συνάλασα.

(19) Τὴν γυναῖκα, γῆν τινα. Locum esse corruptum olim perviderat Cotelierius ad Constituit.

ad regerenda convicia ipse quoque abducaris. 24. **A** Καρδία μὲν γὰρ αὐτῆς σαγηνεῖαι τοὺς παριόντας, χεῖρ δὲ χεῖρα συνάψασα μόνον, κατέχει ἢ εἰ (20) δεσμοῖς περιβάλλουσα εἶλακε. Μόνος δ' ἂν ἀπ' αὐτῆς ρυσθείης, τὴν Θεὸν ἴλωσ καὶ ἐπίπτην ἐσχηκώς ὡς ὃ γε ἁμαρτία δεδουλωμένος οὐκ ἂν ἐκφύγοι. Ζητήσας δ' ἐγὼ διὰ πασῶν γυναικῶν ἀσφροσύνην αὐτῶν, εἴρον ἐν οὐδεμίᾳ. Καὶ ἄνθρωπός τις ἐν χιλλοῖς γνοῖται ἂν σὺφρονα, γυναῖκα δὲ οὐ. Κατενόησα δὲ ἐκείνο μάλιστα, ὅτι ἄνθρωποι ὑπὸ Θεοῦ ἀπλοὶ ταῖς ψυχαῖς γενόμενοι (21), ἑαυτοῖς ἐπισπῶνται λογισμοὺς ποικίλους καὶ ζητήσεις ἀπεράντους, καὶ σοφίαν ζητεῖν προσποιούμενοι, περὶ ῥημάτια κατατριβόμενοι.

25. Hæc omnia ego noram, sapientiam a Deo consecutus : qua deinde amissa, 25. jam mei similis esse nequibam. 26. Sapientia enim a me in infinitam longitudinem fugit, et in immensam profunditatem : ut mihi eam arripere ultra non liceret. Quare ab ea quoque inquirenda omnino abstinui : jamque nec in animo habebam impiorum amēntias et vana consilia, vitamque misere palantem considerare. 27. Sic autem animo constitutus, in hæc devolutus sum : ac mortifera cupiditate correptus, mulierem cognovi, hoc est, terram quandam, aut si quid aliud est hujusmodi. Cor etenim ejus pertranscuentes irretit ; ac si vel manum tantum manui conne-xerit, non minus stricte retinet, quam si vinculis constrictos traheret. Nec vero ab ea aliter liberari queas, quam Deum propitium ac benigno oculo intuentem nactus : nam qui peccati servitute premitur, haudquaquam effugerit. 28. Porro cum per omnes mulieres pudicitiam earum quaesivisssem, in nulla reperi. 29. Ac virum quidem pudicitia ornatum, inter mille fortasse perspexeris ; mulierum autem minime. 30. Illud vero maxime animadverti, quod homines animis simpliciter a Deo creati, varias cogitationes rationisque discursus sibi ipsis attrahunt atque infinitas quaestiones ; sapientiaque inquisitionem profitentes, circa dictiunculas tempus terunt.

CAPUT VIII.

Sapientia autem, cum in homine exploratur, ipsum quoque domini vultum splendore perfundere cernitur : quemadmodum contra, impudentia eum in quo domicilium habet, statim ut visus est, odio dignum esse coarguit. 2. Regis sermonibus diligenter advertere convenit, ac jusjurandum omni ratione fugere, idque præsertim, quod in Dei nomen concipitur. 3. Interim tamen æquum fuerit sermoni malo imminere, verum cavere, ne blasphemiam ullam in Dominum efundamus. Non enim de eo poenam aliquam infligente queri licebit ; nec unius illius Domini et regis placitis obsistere. 4. Melius autem et conducibilius fuerit, sacrosanctis mandatis acquiescentem, ab improbis sermonibus removeri. 5. Cordatus enim vir tempestivum illud judicium justum fore scit atque prænoescit. Omnes enim vitæ humanæ res supernam poenam manent : 6. Verum improbus haud admodum scire videtur, quod cum multa super se Dei providentia sit, nihil prorsus in posterum latebit. 7. Non enim scit, quæ postea futura sunt. Neque quisquam est, qui aliquod eorum pro dignitate exponere queat : 8. quoniam nemo tantis viribus futurus est, ut angelum, animam ipsius extorquentem, arceri ac prohibere possit ; nec ars omnino ulla et astutia invenietur, quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione subno-veat : verum quemadmodum in medio bello captis, fuga omnis undique præclusa perspicitur, atque omnis hominis impietas simul perit. 9. Enimvero

B ΚΕΦΑΛ. Η΄.

Σοφία δὲ ἐν ἀνθρώπῳ ἐξεταζομένη, καὶ διὰ προ-ώπου φαίνεται φωτίζουσα τὸν κακῆμένον· ὡστερ οὖν ἀναΐδεια, μίσους εὐθύς ὀφθέντα ἄξιον ἐκείνων ἐλέγχει, ὑπερ ἐνώπησε. Πάνου δὲ χρηὶ ἐπιμαλῶς τοῖς τοῦ βασιλέως προσέγειν λόγοις, ὄρκιον δὲ ἐκ παντὸς τρόπου φεύγειν, μάλιστα τὸν εἰς Θεοῦ δνομα γινόμενον. Ἐπίστασθαι δὲ ὁμοῦ προσήκει λόγῳ πονηρῷ· ἀλλὰ φυλάσσεσθαι ἅπασαν τὴν εἰς τὸν Δεσπότην βλασφημίαν. Οὐ γὰρ ὅτι ἐπάγοντός τι μέμρεσθαι ὑπάρξει, οὐδὲ ἀντιλέγειν τοῖς τοῦ μόνου δυνάτου καὶ βασιλέως δόγμασι. Βέλτιον δὲ, καὶ λυσιτελέστερον ἐμμένοντα ταῖς ἱεραῖς ἐντολαῖς, λόγων τῶν πονηρῶν ἐκτός καθεστῆναι. Σοφός γὰρ ἄνθρωπος ἐπίσταται καὶ προγινώσκει τὴν εἰς κριτὸν κρίσιν, ὅτι δικαία ἔσται. Πάντα γὰρ τὰ ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων πράγματα περιμένει τὴν ἄνωθεν κρίσιν· κλητὸν δὲ γε πονηρῶς, οὐ κταν γινώσκειν ἔουκεν, ὅτι πολλὰς ἐπ' αὐτῷ ὀσος προνοίας, οὐδὲν ὀτιοῦν εἰς τὸ μετέπειτα λήσεται. Οὐ γὰρ οἶδε τὰ ἐπιόντα· οὐδὲν γὰρ αὐτῶν κατ' ἄξιαν τις ἀναγγελλαι δυνήσεται· ὅτι οὐκ ὀσως τις ἰσχυρῶς ὑπάρξει, ὡς τὸν ἀφαιρούμενον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἄγγελον κωλύσαι δύνασθαι, οὐδὲ τις ὀλως μέθοδος εὐρεθεῖται ἂν τοῦ παραρτῆσθαι πως τὸν καιρὸν τῆς τελευτῆς· ἀλλ' ὡστερ ἐν πολέμῳ μέσῳ ληφθέντῃ, ἀφουκα πανταχῶθεν ἔστιν ὄρῳν, ἀσίδεια δὲ πᾶσα ἀνθρώπου συνεξέλλυται. Καὶ ἐκπέπληγμαί ἔσ, ὅπῳ ἂν ἀπίθω οἶα καὶ ὄσα εἰς βλάβην τῶν κί-λας ἄνθρωποι ἐπιτετρεῦσασιν. Ἐπίσταμαι δὲ προ-αναρταζομένους ἐνθῆναι τοῖς ἀτιθεῖς καὶ γινόμενους

apostol. lib. 1, cap. 8, qui propterea legendum contendeat σαγήνην τινά. Sed magis placet emendatio Bengelii legendus πάγην τινά, in notis ad Gregorii Thaum. Panegyrr., pag. 174; nam LXX hoc in loco habent θῆρευμα, vel θηρεύματα juxta exemplar Alexandrinum.

(20) *H el ... κατέχει ἢ εἰ.* Locutio peculiaris nostri Gregorii, qui eam etiam adhibuit infra in suo Panegyrr. ad Origen., cap. 6 post medium ; ubi sic legitimus : *ἢ εἰ καὶ παρὰ πάντας ἴσως τοῦς ὡν ἄν-*

θρώπου αὐτῷ μόνῳ ἰδωθήσεται, κ. τ. λ. Adhuc in hoc potest argumentis illis, quibus proutur, non alterius Gregorii esse hanc *Metaphrasin in Ecclesiasten. Bengelii* loco modo laudato.

(21) *Ἀνθρώποι ὑπὸ Θεοῦ ἀπλοὶ ταῖς ψυχαῖς γενόμενοι.* Hue pertinet quod habet infra idem Gregorius in Panegyrr. ad Origen., cap. 7 sub fin., τὸ μικρὸν τοῦτο καὶ οὐκ ἀναγκαῖον μᾶθημα. Bengel., l. c. pag. 188.

ἐκ πόνων, ἀθ' ὧν ταυτοὺς μεταίτητι δέδωκασαν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐφ' ἀπάντων μετέρχεται ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια ὁσῶς διὰ τὴν πολλὴν ἀνεπιχαλίαν, οὐδὲ παραυτίκα τιμωρεῖται ἐπὶ ταῖς πλημμελείαις, τούτου χάριν οἴεται δεῖν ὁ πονηρὸς ἀνὴρ ἀμαρτάνειν ἐπὶ κλείων, ὡς ἀθῶος ἀπαλλάξων· οὐ συνίει, ὅτι καὶ μετὰ κάμπολυν χρόνον ἀδικήσας οὐ λήσεται· ἀγαθὸν γε μὴν μέγιστον, εὐλαβεῖσθαι Θεόν· οὐπερ ἀσεθὴς ἀκρεσῶν, οὐ πολὺν χρόνον τῇ ταυτοῦ μωρία καταχρήσεται. Χειρίστη δὲ καὶ ἐφευσιμένη δόξα ἀνθρώπους ἐπινέμεται πολλάκις, περὶ τε δικαίων καὶ ἀδίκων. Ὑπολαμβάνουσι γὰρ περὶ ἑκατέρων τάναντία· καὶ δικαίως γε τις ὢν, οὐ τοιοῦτος ἔδοξε· καὶ πάλιν ἀσεθὴς, ἐμφροῦν ἐνομίσθη. Ταύτην ἔγωγε τὴν πλάνην χαλεπὴν ἐν ταῖς μάλιστα τίθεμαι. Ἐδοξα δὲ ποτε τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν βρῶσιν εἶναι καὶ πόσιν· κάμεινον θεωριώτατον, ὅς ἂν τούτων ἀπολαύη παρὰ τὸν βίον (22), ὡς οἶόν τε μάλιστα· καὶ παραμυθίαν τῆς ζωῆς, τὴν τοιαύτην εὐθυμίαν μόνην ἠγησάμην· καὶ τοῖνον προσεῖχον οὐδὲν ἑτέρου, ἢ τῆ οἴησι ταύτη, ὡς μήτε νύκτωρ μήτε μεθημέραν ἀπάντων, ὅσα πρὸς τρυφὴν ἀνθρώποις εὐρίθαι, ἐμαυτὸν ἀπάγειν. Ἔγνων τε τοσοῦτον, ὅτι ἐν ἑκαίνοις τις ἐμφύρων, οὐδαμῶς δυνήσεται, οὐδὲ πολλὰ μοχθήσας, εὐραῖν τὸ ὄντως ἀγαθόν.

di hilaritatem, unicum vitæ solatium arbitratus hanc opinionem incumbendam, ut nec noctu nec interdiu quidquam eorum, quæ ad delicias a mortali: us inventa sunt, mihi interdicerem, ab eoque me abducerem. 17. Cæterum hoc cognovi, quod quisquis se his rebus inquinaverit, nullo quamlibet longo labore, verum bonum unquam reperiet.

ΚΕΦΑΛ. Θ.

Ἦμην γὰρ ἀπαντας τότε τῶν αὐτῶν ἀνθρώπους ἠξιώσθαι· καὶ εἰ τὲ τις σοφὸς, δικαιοσύνης μὲν ἐπιμελήθη, ἀδικίαν δὲ ἐξετρέπη, καὶ ἔχθραν ἐφυγε πρὸς ἀπαντας δεξιὸς ὢν, ὅπερ ἐστὶν ἀρεστὸν Θεῷ, οὗτος μεταυπονεῖν ἀφαινετο. Τέλος δὲ ἐν ἰδοὶαι δικαίω τε καὶ ἀσεβοῦς, ἀγαθοῦ τε καὶ κακοῦ, καθαροῦ τε καὶ ἀκαθάρτου, καὶ Θεῶν ἰασκομένου καὶ μὴ. Ὅσα γὰρ ἄδικος καὶ ὁ ἀγαθὸς, ὅτε ἐπιπορξος, καὶ ὁ τέλος ὄρον ἐκτρεπόμενος, εἰς ταῦτ' τέλος ἐλαύνειν ἠλπίζετο, κατάγνωσις τὲ τις ὑπαισι τοῦ εἰς ὄμεια τελευτῆν ἀπαντας. Γινώσκω δὲ νῦν ὡς ἀφρόνων ταῦτα ἐνθυμήματα, καὶ πλάναι καὶ ἐξαπάται. Καὶ πολλὰ λέγουσιν, ὡς ὁ ἀποθανὼν οἴεται τέλος· καὶ προτιμῆσον τὸν ζῶντα τοῦ τεθνηκότος, κἂν ἐν σκότῳ κείμενος ἢ, κἂν κυνὸς τρόπον, τὸν βίον διαπορεύηται, παρὰ τὴν λέοντα τὸν τεθνηκότα. Οἱ μὲν γὰρ ζῶντες τοῦτο γοῦν ἐπίστανται, ὅτι τεθνήσκονται· οἱ δὲ νεκροὶ οὐδ' ὅτιοῦν γινώσκουσιν. Ἀμοιβαὶ δὲ οὐδενὸς πρόκεινται μετὰ τὸ ἀποπληρῶσαι τὸ χρεῶν. Ἡ τε ἔχθρα καὶ ἡ φιλία ἢ πρὸς τοὺς τεθνηκότας, τέλος ἔχει. Ἐκαίμων γὰρ, εἴτε ζῆλος, ἐξέλιπεν· εἴτε βίος, ἠφάνισται. Μέτεσσι δὲ οὐδενὸς τῷ ἅπασ ἐντεῦθεν ἀπελθόντι. Ταῦτα ἢ πλάνη ἐπάδουσα ἐστὶ, καὶ τοιαῦτα συμβουλεύει· Τί πράττεις, ὦ οὗτος, καὶ οὐ τρυφᾷς, οὐδὲ ἐμφορῇ μὲν ἐδεσμάτων παντοίων, οἴνου δὲ ὑπερ-εμπίπασαι· Οὐκ αἰσθάνη, ὡς ἐκ Θεοῦ ταυτὶ δέδοται πρὸς ἀπόλαυσιν ἀνεπιχώλυτον; Περιβαλοῦ ἐσθῆτα

A quoties contemplor quæ et quanta mortales in proximorum perniciem studiose cogitarunt, totus obstupesco. 10. Illud quidem compertum habeo, prius quoque ex hac vita abripi impios ac de medio tolli, eo quod vanitati se ipsos dediderunt. 11. Quoniam enim Dei providentia propter summam æquanimitatem et clementiam, haudquaquam omnes confestim persequitur: nec malus statim post admissa flagitia poenis afficitur; 12. Ob eam causam sibi fas esse putat vir scelestus diutius peccare, quasi innoxius discessurus: illud videlicet non intelligens, quod etiam post longum a perpetrato scelere tempus, Dei scientiam non effugiet. Illud vero præstantissimum bonum, pio Dei timore præditum esse, 13. a quo cum impius exciderit, haud diu stultitia sua abicitur. 14. Pessima autem et falsa opinio per homines plerumque grassatur, tum de justis, tum de sceleratis: de utrisque enim contraria existimant. Nam et qui iustitia præditus est, non talis habitus est; et qui iustus impius, cordati viri opinionem tulit: quem quidem errorem in primis gravem esse statuo. 15. Quinetiam aliquando summum bonum in cibo et potu situm esse judicavi; eumque Deo charissimum, qui toto vitæ spatio his, quam maxime fieri potest, frueretur: 16. atque hujusmodi sum. Ac proinde in nullam aliam rem, quam in hanc opinionem incumbendam, ut nec noctu nec interdiu quidquam eorum, quæ ad delicias a mortali: us inventa sunt, mihi interdicerem, ab eoque me abducerem. 17. Cæterum hoc cognovi, quod quisquis se his rebus inquinaverit, nullo quamlibet longo labore, verum bonum unquam reperiet.

CAPUT IX.

C 1. Tum enim homines omnes iisdem rebus dignos habitos esse putabam. Ac si quis sapiens iustitiam studiose colisset atque ab iniustitia recessisset, animique dexteritate et facilitate omnium oñium fugisset (quod quidem Deo gratum est); hic mihi inanem laborem suscipere videbatur. 2. Denique unum eundemque finem esse arbitrabar justis et injustis, boni et mali, pari et impari, Deo supplicantis minimeque supplicantis. 3. Nam cum iniustus et probus, pejorator et jusjurandum omne fugiens, ad eundem finem spe atque opinione mea contenderent; subibat sinistra quædam cogitatio, omnes in eadem desinere. Nunc vero perspectum habeo, stultorum esse has cogitationes, ac fraudes et imposturas. 4. Ac multis verbis illud œcquinunt, eum qui mortem obiit, penitus interire; ac viventem mortuo præferendum esse, etiamsi tenebris obsitus jaceat, etiamsi canino more vitæ iter traducat, supra leonem mortuum. 5. Etenim eos qui vita fruuntur, hoc saltem scire, quod morituri sint: eos autem qui vita functi sunt, nihil proreus cognoscere. Præmia porro penasque nullas post expletum vitæ cursum proponi. 6. Odium insuper et benevolentiam erga eos qui vitam cum morte commutarunt, finem habere. Eorum enim tum invidiam atque æmulationem defecisse, tum vitam obscuram atque extinctam esse. Postremo nullius rei

eum participem esse, qui semel ex hac vita migravit. Hæc error accinens, hujusmodi quoque consilium porrigit : 7. Heus tu quid facis, ac non delictis indulges, nec omnis generis eduliis ingurgitaris, vinoque te immodice explies? Annon intelligis tibi hæc divino munere concedi, ut arbitrio tuo ac sine impedimento fruaris? 8. Quin tu vestem recens sordibus detersam induis, capiteque unguentis delibuto, 9. hæc atque illam mulierem cernis, vanamque vitam vane transigis? Nihil enim præter hæc tibi reliquum est, nec in hac vita, nec post mortem. 10. Facito igitur, quæ temere et ultro occurrant. Neque enim rationem horum quisquam a te exiget : nec hominum facta, nisi apud homines, ullo modo cognoscuntur. Orcus autem, quicunque tandem ille est, ad quem abire dicimur, sapientiæ et sensus est experta. Atque hæc vani homines loquuntur. 11. Ego vero certum habeo, nec eos qui pedum levitate præstare videntur, magnum illum cursum peracturos; nec eos qui potentes et formidabiles apud homines habiti fuerint, bellum illud formidabile confecturos. Nec vero prudentia in ciborum copia exploratur, nec sagacitas quidquam commune habere cum opibus consuevit. 12. Nec iis gratulandum puto, qui omnes ad eadem perventuros esse arbitrantur. Gravi enim sopore oppressi mihi videntur, qui res hujusmodi cogitant; nec secum reputant fore, ut piscium instar atque avium abrepti, in malis versentur, ac subito pro scelerum merito pœnas luant. 13. At enimvero sapientiam tanti facio atque æstimo, ut parvam etiam civitatem a paucis habitatam, atque adeo a magno rege cum exercitu circumsessam, magnam et frequentem erisimem, si vel pauperem unum sapientem virum civem habeat. 14. Hic enim, tum ab hostium impetu, tum a circumvallationibus et oppugnationibus civitatem suam incolumem tueri poterit. 15. Et quamvis alii pauperem illum sapientem non agnoscant : 16. ego tamen sapientiæ vires, populari huic potentia longe antepono. Verum hic quidem jacet et contemnitur sapientia, quæ cum paupertate conjuncta est : 17. cæterum postea audietur, altiorem vocem edens, quam principes et tyranni, malorum cupidine flagrantibus. Sapientia enim ferro etiam ipso fortior est : 18. Stultitia autem unius, multis periculum accersit; etiamsi multis levis et contemp-

CAPUT X.

1. Nam muscæ in unguentum prolapsæ et suffocatae, indecorum suavis illius liquoris aspectum et unctionem reddunt: sapientiæ autem et stultitiæ simul meminisse, nihil convenit. 2. Sapiens quippe ad res dexteras et honestas sibi ipsi dux est: stultus autem ad lævas propendit, nec unquam ad res præ-

(23) *Κἄρ πολλοῖς*. Sic Bodleianus Anglicus liber et cod. Medic. At *ms. mss. card. Lothar. et Thuan.*, *κἄν πολὺ*. Rursus idem codex Medic. pro *καταφρόνητος* scriptum exhibet *εὐκαταφρόνητος* ἢ. Ita postea cap. xii, 5, *ὡσπερ μελαίνης καὶ εὐκαταφρόνητου κατῴραως*. Duc.

(24) *Χρῖστῳ*. Prava lectio pravam peperit Oecolampadii versionem: *Muscæ tam unctionem quam unguenti faciem reddunt deformem*. Neque Billius aliter interpretatus est, quod non animadvertisset in codice Medic. scriptum *χρῖστῳ*, *usum*; quo pacto emendandum censuit *Musculus cum dixit: Unguenti*

νεόπλυτον, καὶ μύρω τὴν κεφαλὴν χρισάμενος, ὄρα τὴν γυναῖκα ταύτην, κάκεινην δὲ ματαίως τὸν μάταιον παρέλθε βίον; (Sic.) Ἐταρον γὰρ οὐδὲν ὑπολείπεται σοὶ παρὰ ταῦτα, οὐκ ἐνθάδε, οὐδὲ μετὰ θάνατον. Ἄλλὰ πράττε τὰ προστυχόντα. Οὐτε γὰρ λογισμὸν σὲ τις τούτων εἰσπράξεται· οὐδ' ὅλως γινώσκειται ἐκτὸς ἀνθρώπων τὰ ὑπ' ἀνθρώπων γινόμενα. Ἄδης δὲ, ὃ τί ποτε καὶ ἔστιν, εἰς ὃν ἀπίναί λεγόμεθα, σοφίας καὶ αἰσθησεως ἀμοιρεῖ. Ταῦτα μὲν οἱ μάταιοι. Ἐγὼ δὲ εὐ οἶδα, ὡς οὐτε οἱ κουφότατοι δοκοῦντες τὸν μέγαν δρόμον ἐκείνον ἀνύσουσιν, οὐτε οἱ δυνατοὶ καὶ φοβεροὶ παρὰ ἀνθρώποις δεδοξασμένοι, τὸν φοβερὸν πόλεμον νικήσουσιν. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν ἔδωδῃ πλήθει φρόνησις δοκιμάζεται, οὐδὲ σύνεσις πλοῦτιν κοινωνεῖν εἴωθεν. Οὐδὲ συγγαίρω τοῖς αἰσθημένοις ἅπαντας τῶν ὁμοίων τεύξεσθαι. Πῶν δὲ ὑπνώττειν δοκῶσιν οἱ τὰ τοιαῦτα ἐνθυμούμενοι, καὶ μὴ λογίζόμενοι, ὡς δίκην ἰχθύων καὶ ὀρνέων ἀνάρπαστοι γινόμενοι, ἐν κακοῖς κατατριβήσονται, ἀπὸ τῆς ἀξίας λαχόντες ἐπιτιμίας. Ἐγὼ δὲ σοφίαν οὕτω τι μέγα ἡγοῦμαι, ὡς καὶ πόλιν μικρὰν ὑπ' ὀλίγων μὲν οἰκουμένην, ὅπῃ δὲ μεγάλου πολιορκουμένην βασιλείως χειρὶ, πολλὴν καὶ μεγάλην ἡγοῦμαι, εἰ καὶ ἓνα σοφὸν ἄνδρα πολίτην ἔχοι πένητα. Δύναίτο γὰρ ἂν οὗτος καὶ ἐκ τῶν πολεμίων, καὶ ἐκ τῶν χαρακωμάτων τὴν ἑαυτοῦ διασωῶσαι πόλιν. Καὶ ἄλλοι μὲν τὸν σοφὸν ἐκείνον οὐ γινώσκουσι πένητα· ἐγὼ δὲ καὶ πᾶν προκρίνω τὴν ἐν σοφίᾳ ἰσχύιν ταύτης τῆς δημόδους δυνάμεως. Ἄλλ' ἐνθάδε μὲν ἀτιμάζεται σοφία πενία συνοικοῦσα· ἀκουσθήσεται δὲ μετέπειτα ὑπερφωνοῦσα δυνάστας καὶ τυράννους κακῶν ὀρεγομένους. Σοφία γὰρ καὶ σιδήρου δυνατωτέρα· Ἄφροσύνη τε ἐνδὸς πολλοῖς κίνδυνον ἐργάζεται, πᾶν πολλοῖς (23) καταφρόνητος ἢ.

C

ΚΕΦΑΛΑ. I.

D Καὶ γὰρ μυῖαι ἐμπροσθα μύρω, καὶ ἐναποπνιγεῖσαι, ἀσχήμονα τοῦ ἡδέος ἐκείνου χρίσματος, τὴν τε εὐρίν, καὶ τὴν χρίνιν (24) ἐργάζονται· σοφίας δὲ καὶ ἀφροσύνης οὐδὲν ἐν ταύτῃ μεμνησθαι προσήκον. Ὅ μὲν γὲ σοφὸς ἑαυτὸν ἐπὶ δεξιᾷ τῶν πραγμάτων ὀδηγεῖ· ἀφρων δὲ εἰς ἀριστερά (25) ἀπονέμνει, οὐδ'

illius et speciem et usum deturpant. Cælena Græca ms., καὶ γὰρ μυῖαι ἐναποπνιγεῖσαι μύρω, ἀχρηστον αὐτὸ ἐργάζονται· τῶν Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν οἱ λογισμοὶ ἐμπέπτοντες τῇ τῶν Γραφῶν εὐωδίᾳ, ἑαυτούς τε θανατοῦσι, καὶ σαπρὸν παρασκευάζουσι τοῖς πειθομένοις τὸ μύρον. Nam muscæ suffocatae in unguento, inutilis ipsum reddunt: sensus Judæorum et hæreticorum in bonam Scripturæ fragrantiam incidentes, et se ipsos morte afficiunt, et unguentum putridum efficiunt illis, qui obsecuti eis fuerint. Id.

(25) *Εἰς ἀριστερά*. Codd. reg. et Savil., εἰς ἀριστεράν, ad lævam. Id.

ἔστιν οὗτε καλῶν ὁδηγῶν πραγμάτων ἀφροσύνη χρῆσεται. Μάταια δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ ἐνθυμήματα, ἀφροσύνης ἀνακεκλησμένα. Εἰ δὲ καὶ πνεῦμά σοι ποτε, ὡς φίλος, πολέμιον προσπέσοι, ἐνοστήθι ἐρῶμένως, γινώσκων ὡς καὶ πολλῶν ἀμαρτημάτων πλήθος θεὸς ἰλάσασθαι δύναται. Τυράννου δὲ ἔργα ταῦτα, καὶ πατρὸς πάσης πονηρίας· τὸν μὲν ἄφρονα εἰς ὕψος ἀφροσύνης, τὸν πλούσιον δὲ φρονήσει ταπεινοῦσθαι· καὶ δούλους μὲν ἀμαρτιῶν ἐπὶ ἔππον φερόμενους, ἀνδράς δὲ ἱεροῦς βαδίζοντας ἀτίμως ὄρασθαι, τῶν πονηρῶν γαυρουμένων. Εἰ δὲ τις ἐτέρῳ ἐπιβουλεύει, λεληθεν αὐτῶν ὡς ἑαυτῷ πρώτῳ καὶ μόνῳ ἐνεδρον ἐργάζεται. Ὁ δὲ καθαιρῶν ἄλλου ἀσφάλειαν, περιπεσείται ὅπως δὴ γματι. Ἄλλὰ μὴ [Ἰσ. μὴν] ὁ λίθους ἐξαιρούμενος, ὑπολαίσει κόπον οὐ μικρόν· ἀλλὰ καὶ σιζῶν ξύλα, ἐν αὐτῷ τῷ οἰκεῖν ὅπλων τὸν κίνδυνον οἴσει. Ἐάν δὲ συμβῇ τοῦ

στελεσῶ (26) τὸν πέλεκυν ἐκπηδήσει, θορυβηθήσεται ὁ ταῦτα ἐργαζόμενος, οὐκ ἐπ' ἀγαθῶν συγκαμίζων, καὶ ἐπαύξων αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀδικον καὶ ἄκυμυρον δύναμιν. Ὀφθαλμοὶ δὲ δῆγμα λαθραίων· οὐδὲν παραμυθῆσονται οἱ ἐπάθοντες· μάταιοι γὰρ εἰσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνήρ ἀγαθὰ ἐργάζεται αὐτῷ τε καὶ τοῖς πλησίον· ὁ δὲ ἄφρων εἰς ἐλεῖθρον ἐμπεσεται διὰ τῆς αὐτοῦ φλυαρίας. Καὶ ἀπαξ ἀνοίξας τὸ στόμα, ἀρχεται ἀφρόνως, καὶ παύεται ταχέως, διὰ παντὸς ἐνδεικνύμενος τὴν αὐτοῦ ἀνοίαν. Ἀνθρώπων δὲ ἀδύνατόν τι γινώσκει, καὶ παρὰ ἀνθρώπου μαθεῖν τὰ ἀπ' ἀρχῆς, ἢ τὰ ἐπιόντα. Τίς γὰρ ἔσται ὁ μὴνύσων; Ἀνθρώπος δὲ ὅς οὐκ οἶδεν εἰς τὴν ἀγαθὴν παραυθῆναι πόλιν, κἀκωσιν ὑπομένει, τοῖς τε ὀφθαλμοῖς, καὶ τῷ παντὶ προσώπῳ. Πόλις δὲ ἐκεῖνη κακὰ προλέγω, ἥς ὁ τε βασιλεὺς νέος, καὶ οἱ ἄρχοντες γαστρίμαργοι. Μακαρίζω δὲ γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἥς βασιλεύει ὁ τοῦ ἐλευθέρου υἱός· ἔνθα εὐκαίριος ἀπολαύσουςι ἀγαθῶν, οἱ ἐκεῖσε ἄρχοντες ἡξιοῦμενοι. Ὀκνηρὸς δὲ καὶ ἀργός, οἶκον ἐλαττοῦσι χλευασταὶ γενόμενοι· καὶ εἰς τὴν αὐτῶν λαιμαργίαν, τοῖς πᾶσι καταχρῶμενοι, ἀργυρίῳ ἀγώγιμοι, ἐνεκα ὀλίγου τιμήματος πάντα αἰσχρῶς καὶ ταπεινῶς πράσσειν ὑπομένοντες. Βασιλεὺς δὲ, καὶ ἄρχουσι, ἢ δυνάσταις ὑπακούειν προσήκει, καὶ οὐκ ἀπαχθάνεσθαι, οὐδ' ὄλως λυπηρὸν τι εἰς αὐτοῦς βῆμα ἀποβρίπτειν. Δέος γὰρ, μὴ τὸ καὶ τὸ καταμόνας εἰρημένον, εἰς φανερόν πως ἔλθῃ. Τῷ γὰρ μόνῳ καὶ πλουσίῳ καὶ μεγάλῳ βασιλεὶ ἄγγελοι ὀφείζονται καὶ ὑπόπτεροι ἅπαντα διακομίζουσι, πνευματικῆν

A claras duce stultitia utetur. 3. Quin ipsius quoque cogitationes vanæ sunt, stultitia oppletæ. 4. Quod si te, o amice, spiritus hostilis aliquando adortus fuerit, forti animo resiste, sciens Deum vel ingentem peccatorum multitudinem benignitate sua condonare posse. 5. Tyranni autem patrisque oianis malitiæ, hæc opera fuerint: 6. stultum quidem in sublime attolli; prudentiæ autem opibus affluentem, deprimi: 7. et peccatorum quidem servos, equis vectos; sacrosanctos vero homines, pedibus iter inhonorate facientes conspici, improbis exultantibus. 8. Quod si quis alteri insidias molitur, imprudens sibi ipsi primo et soli insidias struit. Qui autem alterius securitatem evertit, in serpentis morsum prolabeatur. 9. Quin is etiam qui lapides extrahit, laborem haud parvum sufferet; et qui ligna conscindit, in suimet armis periculum feret. 10. Quod si forte securis e manubrio exsilierit, conturbabitur qui huic operi incumbit, haudquam fauste comportans, suasque injustas et brevi peritura vires ipsi adaugens. 11. Est vero morsus serpentis furtivus ac clandestinus: et nihil solatii afferent incantatores; vani enim sunt. 12. Enimvero bonus vir, tum sibi, tum proximis bona operatur: 13. Contra, stultus inepta sua loquacitate in perniciem ruet. 14. Cum semel os aperuerit, stulte orditur, et statim dicendi finem facit, stoliditatem suam ubivis ostendens. Fieri autem minime potest, ut homo ea quæ a principio fuerunt aut postea futura sunt, cognoscat et ab homine discat. Quis enim erit, qui aperiat? 15. Homo, qui in bonam civitatem proficiscitur, et oculis et toto vultu afficitur. 16. Huic autem civitati mala prænuatio, cuius et rex adolescens est, et princepsa belluones. 17. Contra, bonam illam terram beatam prædico, cuius ingenuus vir regnum tenet: ubi tempore bonis fruuntur, qui illic præfecturis et dignitatibus ornati sunt. 18. At piger et ignavus domum minuunt, derisores et scurræ facti: 19. atque ad ingluviem suam rebus omnibus abutentes, argento ductiles, exigui pretii causa turpiter et abjecto quidvis facere sustinentes. 20. Regi autem et præfectis aut proceribus audientem esse convenit, ac non ipsis in offensam venire, nec molestum ullum verbum in eos projicere. Periculum enim est, ne id etiam quod occulte ac remotis arbitris dictum fuerit, spiritali simul et rationali ministerio fungentes.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Κοινωνεῖν γε μὴν ἄρτου καὶ τῶν ἀναγκαίων, ἃ πρὸς τὸν βίον ἀνθρώποις, δίκαιον. Εἰ γὰρ καὶ παραυτίκα τιεὶ δόξεις ἀπολλύνααι, ὡσπερ ὕδατι τὸν ἄρτον παραδίδοις, ἀλλ' οὖν προϊόντος τοῦ χρόνου, οὐκ ἀνόνητός σοι φανείται ἡ φιλανθρωπία. Δίδου δὲ ἀφειδῶς, καὶ μέριμνα τὰ σαυτοῦ πλειοῖσι· οὐ γὰρ ἐπιστασαί τί ποτε ἡ ἐπιούσα ἐποίησεν ἡμέρα. Κατέγουσι δὲ οὐδὲ νεφέλαι τὸν ἑαυτῶν πολλὸν ὑετὸν, ἀλλὰ τὸν δρυβρον ἐπὶ

CAPUT XI.

1. Justum est autem egenti panem, et ea quæ ad vitam tuendam necessaria sunt, impertiri. Quamvis enim id statim perdidisse quibusdam videaris, quemadmodum si panem in aquam conjecisses; tamen progressu temporis nequaquam infrugiferam tibi fuisse beneficentiam comperies. 2. Quin liberaliter quoque elargire, pluribusque tuas facultates divide: non enim tibi notum est, quid tandem postera dies

efficiat. 3. Nani neque nubes copiosam suam plu-
 arbor perpetuo stat, verum etiam si homines ei
 pepercerint, a vento certe convellitur. 4. Jam multū,
 quæ a celo eventura sint, præscire gestiunt; nec
 deest, qui in nubes intueus venturamque expectans,
 a messe aut ventilatione abstinerit, re inani con-
 fesus et persuasus; 5. nec eorum quæ divinitus
 futura sunt, quidquam cognoscens; quemadmodum
 nec quid mulier prægnans paritura sit. 6. Cum au-
 tem sementem tempestive feceris, fructus collige
 atque comporta, cum hujus rei tempus advenerit:
 incertum est enim quænam, ex his quæ consita
 sunt, meliora futura sint. Utinam omnia bene suc-
 cedant. 7. At enimvero cum quispiam animo repu-
 tat, quod et sol pulcher, et suavis hæc vita, et bo-
 num longa tempora in perpetuis voluptatibus
 explere; 8. et res horrenda mors, malumque sem-
 piternum, atque in nihilum duceus: faciendum sibi
 censet, ut præsentibus vitæ commodis, speciemque
 jucunditatis habentibus perfruat. 9. Atque etiam
 juvenes admonet, ut ætatis flore abutantur, animas
 suas in omnem voluptatem laxantes, cupiditatibus-
 que obsequantur; et quæ ipsis visa fuerint, faciant;
 et quæ oblectationem afferunt, spectent; et quæ
 aliter se habent, averteant. Ad quem hoc tantum
 dixerim: 10. Parum sana mentis es, o homo, qui
 Dei judicium hæc omnia vindictarum non expec-
 tās. Sed et flagitiosa est comessatio, et libido, et
 impura corporum nostrorum contumelia pestilens.
 Juventutis enim assecta est stultitia: stultitia autem ad
 exitium ducit.

CAPUT XII.

1. Operæ pretium autem est, dum juvenili adhuc
 ætate flores, Dei timore affici, priusquam malis te
 ipsum tradas, priusquam veniat dies Domini ma-
 gnus et horrendus; 2. cum jam nec sol splendor-
 em edat, nec luna, nec reliqua sidera: 3. verum
 supernæ virtutes in illa rerum omnium tempestate
 atque tumultu movebuntur, hoc est, angeli orbis
 custodes; 4. ut et viri præpotentes conquiescant,
 et mulieres operandi finem faciant, 5. in obscuras
 et caliginosas ædium partes fugientes, juvenis om-
 nibus clausis: ac mulier quædam, molæ operam
 dare ob metum desinens, perexili voce, instar te-
 nuissimæ aviculæ, ulotur; atque omnes nefariæ
 mulieres in terram corruent, et urbes, et earum
 magistratus immanes et sanguinarij supernum sup-
 plicium expectantes, ingruente acerbissimo et
 cruento tempore, quasi florente amygdala, conti-
 nuisque pennis incumbentibus, velut numero quo-
 dam volantium locustarum agmine, ac de medio
 ejectis et sublatiis flagitiosis hominibus, haud secus
 ac nigra quadam despicibili capparide. 6. Ac vir qui-
 dem probitate clarus, in domum suam sempiternam
 lætus proficiscetur: improbi autem sua omnia plau-

(27) Καθέξει πληγή. Ita constanter codex Medic.
 et alii mss. libri. Nec fuit causa, cur Ecolampadi-
 us verteret, *Magnus enim fons*: magis enim con-
 venit hæc prædictio magnæ plagæ cum his quæ præ-
 cesserunt, πρὶν ἔλθειν τὴν τοῦ Θεοῦ μεγάλην ἡμέραν
 καὶ φοβεράν, priusquam veniat dies Domini magnus

γῆν ἀραιῶσι· καὶ οὐδὲ δένδρον εἰς ἀλὶ βατηκῆν, ἀλλὰ
 κἔν ἄνδρας αὐτοῦ φεύονται, ἀνέμω γούν ἀνατραπή-
 σεται. Πολλοὶ δὲ βούλονται καὶ τὰ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ
 ἐσόμενα προγινώσκαι, καὶ τις εἰς τὰ νεφέλας ἀπο-
 ρῶν, καὶ περιμένων ἀνεμῶν, ἀμύτου ἢ λειμητοῦ ἀπέ-
 σκετο, ἐπὶ μηδὲν πεπεισμένος, μηδὲ γινώσκων τί τῶν
 ἐκ Θεοῦ ἐσόμενων· ὡς περ οὐδὲ οἷον ἢ κροφοροῦσα
 τίξεται. Σπαίρας δὲ ἐν καρπῷ, συγπέμψε τοὺς καρ-
 ποὺς, ὅπου ἂν τοῦτου καιρὸς ἐνοστή· ὁδῆλον γάρ,
 ὅποια αὐτῶν ἴσται ἀμείνω τῶν φύντων. Γένοιντο δὲ
 ἅπαντα εἰς ἀγαθόν. Λογίζομενος δὲ τις, ὡς καλῶς μὲν
 ἐκ ἡλίου, ἡδῆς δὲ οὗτος ὁ βίος, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸ πολ-
 υχρόνιον γενέσθαι διαπαντὸς εὐφρανόμενον, καὶ ὡς
 φοβερὸν ὁ θάνατος, καὶ ἄλιον κἀπὸν, καὶ εἰς τὸ μηδὲν
 ἄγων, οὐεται γρήνη, πάντων μὲν ἀπολαύειν τῶν καρ-
 B ὄτων καὶ δοκούντων ἡδέων. Συμβουλεύει δὲ καὶ
 τοῖς νέοις, τῇ ἑαυτῶν ὥρᾳ καταχρησθαι ἀνέντας τὰς
 ἑαυτῶν ψυχὰς εἰς πλοῦν ἡδονῆν, καὶ χαρίζεσθαι μὲν
 ἐπιθυμίαις, πράττειν δὲ τὰ αὐτοῖς δοκούντα, καὶ
 βλέπῃν τὰ τέρποντα, καὶ ἀποστρέφεσθαι τὰ μὴ οὕτως
 ἔχοντα. Πρὸς δὲ τοσοῦτον λέγω· Ὅτι ἀνοηταίνεις,
 ὦ οὗτος, μὴ προσδοκῶν τὴν ἐφ' ἅπασιν τοῦτοις ἐκ
 Θεοῦ κρίσιν ἐσόμενῃν. Πονηρὸν δὲ ἀσωτία καὶ ἀσέλ-
 γεια, καὶ ρυπαρὰ σαμμάτων ἡμετέρων ὕβρις ὀλέθρια.
 Νέοστι γὰρ ἀνοία παρέπιπται· ἀνοία δὲ ἔγει εἰς
 δεσθρον.

Dei judicium hæc omnia vindictarum non expec-
 tās. Sed et flagitiosa est comessatio, et libido, et
 impura corporum nostrorum contumelia pestilens.
 Juventutis enim assecta est stultitia: stultitia autem ad
 exitium ducit.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ.

Χρὴ δὲ εἶναι νέον ὄντα φοβεσθαι θάνατον, πρὶν ἢ ἑαυ-
 τὸν παραδοῦναι κἀπὸς, πρὶν ἔλθειν τὴν τοῦ Θεοῦ με-
 γάλην ἡμέραν καὶ φοβεράν, ὅποια ἡλῖος μὲν οὐδέτι
 λάμψει, οὐδὲ σελήνη, οὐδὲ οἱ λοιποὶ ἀστέρες, κινήθη-
 σονται δὲ αἱ ὑπέρτεραι δυνάμεις, ἐν ἐκείνῳ τῷ τῶν
 ὄλων χειμῶν καὶ ταραχῶν, οἱ κοσμοπόλακες ἄγγελοι·
 ὡς παύσασθαι μὲν ἄνδρας δυνατότας, παύσασθαι δὲ
 καὶ γυναῖκας ἐργαζομένας, φευγούσας εἰς τὰ σκο-
 τευὰ τῶν οικημάτων, κεκλεισμένων ἅπασιν τῶν θυ-
 ρῶν· καὶ τις γυνὴ τοῦ ἀλθῆναι ἀποσχομένη διὰ τὸ
 δέος, ἰσχυροτάτῃ φωνῇ χρέσσεται ὡς περ λεπτότατον
 ὄρνειον· ἅπασαι δὲ ἀναγοὶ γυναῖκες εἰς γῆν πεσοῦν-
 ται, καὶ πόλεις καὶ αἱ τούτων ἀρχαὶ αἱ μαιφρόνοι, πε-
 ριμένουσαι τὴν ἀνωθεν κόλασιν, ἐνοστάντος καιροῦ
 πικροτάτου καὶ αιματώδους, ὡς περ ἐνθούνητος ἀμυγδα-
 λου καὶ συνεχῶν ἐπιχειμένων κολάσεων, ὡς περ πλη-
 D θους ἐπιπταμένων ἀκρίδων, καὶ ἐκποδῶν ριπτομένων
 τῶν παρανόμων, ὡς περ μελαίνης καὶ εὐκαταφρονή-
 του καππάρεως. Καὶ ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ εἰς αἰώνιον
 οἶκον τὸν ἑαυτοῦ χαίρειν πορεύσεται· οἱ δὲ γε φαῦλοι,
 πάντα τὰ αὐτῶν ἐμπλήσουσι κοπτόμενοι, καὶ οὕτε
 ἀργύριον ἀποστεθησάρισμένοι, οὕτε χρυσίον δοκίμιον
 ἐπωφελὲς εἶναι. Μεγάλη γὰρ ἅπαντα καθέξει πληγὴ (27),

et horrendus; et rursus, περιμένουσαι τὴν ἀνωθεν
 κόλασιν ἐνοστάντος καιροῦ πικροτάτου καὶ αιματώ-
 δους, supernum supplicium expectantes ingruente
 acerrimo et cruento tempore. Itaque hæc eo consilio
 dicuntur, quod exponitur in Catena Græcorum:
 Μετανόησον πρὶν παρελθεῖν τὸν βίον, ἐν ᾧ τὸ τῆς

καὶ μέγρις ὕβρις ἐστῶσης πρὸς τινι κρήνῃ, καὶ τρο-
 χῶ ὀχλήματος, ὃν ἂν τύχῃ καταλαλεῖσθαι ἐν τῷ κοι-
 λώματι (28) παυσμένης, χρόνον τε περιδρομῆς, καὶ
 τῆς δὲ ὕδατος ζωῆς παραδουσαντος τοῦ λουτροφόρου
 αἰῶνος (29). Ἀνθρώπων δὲ ἐπὶ γῆς κειμένων μία σω-
 τηρία, εἰ ἐπιγνοῖεν αὐτῶν αἱ ψυχαί, καὶ πρὸς αὐτὸν
 ἀναπαύσιν ὕψ' οὐ καὶ γεγένηνται. Λέγω τοῖσιν αἰθῆς
 ἃ καὶ πρότερον εἶρηκα, πᾶν ματαίως ἀνθρώπου
 διακίεσθαι, καὶ μήτε ὑπερβολὴν ὄλωσ' ἐνδέχσθαι τῶν
 ἐπινοουμένων πραγμάτων τὴν ματαίωτητα. Περὶ τοῦ
 δὲ μετ' ὁ κάματος ἐκκλησιάζονται σοφῶς, ὅτι διδάσκειν
 ἐπαχειρῶν τὸν λαὸν τοῦτον ἀδιδάκτους καὶ ἀνιάτους
 ἔχοντα. Δεῖ δὲ ἀνδρὸς γενναίου, πρὸς τὸ συνίναμι λό-
 γους σοφίας δυνήθηναι. Ἐγὼ δὲ ἤδη προσέβου ὄν,
 καὶ μακρὸν βίω διαβλῶν χρόνον, ἔκαμον εἰς τὸ
 ἀνευρεῖν τὰ τῷ θεῷ ἀρεστὰ διὰ τῶν τῆς ἀληθείας
 μυστηρίων. Ἐπίσταμαι τε ὡς ἐπιγέρει ψυχᾶς, καὶ
 νόται ἀχ' ἔττον τὰ τῶν σοφῶν παραγγέλματα, ἣ
 διατίθεται σώματα (30) βουκέντριψ, ἣ ἤλω ἐμπερονη-
 θέντα (31). Δύσουςι δὲ τινεὶ τὰ σοφὰ ἐκείνα διδά-
 γματα, παρ' ἐνὸς ἀγαθοῦ λαβόντες ποιμένος καὶ δι-
 δασκάλου, ὥσπερ ἐξ ἐνὸς στόματος ἅπαντες αὐτοὶ
 συμπάντως βασιλέσταρον τὰ πιστευθέντα δηγούμενοι.
 Λόγων δὲ πολλῶν οὐδὲν ὄφελος· οὐδὲ σοὶ συμβουλεύω,
 φίλος, ἀνέητα καταγράφειν τὰ περὶ (31*) τὸ προσή-
 κων, ἐν ὅς τῷ κάμειν εἰσὶν ἔστιν οὐδὲν πλῆον. Ἀλλὰ μοι
 λοιπὸν ἐκλόγου θεῆσαι τοιαῦτ' εἶπες, ὅτι· Ὁ ἀνθρω-
 ποι, ἴσθι διαβρήθην ὅμην καὶ συντόμως προαγορεύω,
 φοβεῖσθαι μὲν θεὸν τὸν πάντων δεσπότην τε ὁμοῦ καὶ
 ἐπὶ σκηνῆς, τηρεῖν δὲ αὐτοῦ καὶ τὰ παραγγέλματα·
 πισθεοῦσαι δὲ, πάντα τινὰ μετέπειτα καὶ κρηθῆσθαι,
 καὶ κατ' ἀξίαν ἀπολήψασθαι ἕκαστον τῶν αὐτοῦ ἔργων
 τῆν ἀμοιβὴν ἀγαθῶν τε ὁμοῦ καὶ φαύλων.

B cibus implebant; nec jam argentam recodontum
 nec aurum probum utilitatis quidquam habiturum
 est. Magna etiam plaga omnia occupabit, ad hydriam
 etiam usque ad fontem aliquem stantem, et rotam
 vehiculi quam in cisternæ concavitate relictam esse
 contigerit: 7. hoc nimirum ablutionem ferente sæ-
 culo, et circumvolutionis et ejus vitæ quæ per aquam
 comparatur, tempus prætergresso. Hominiibus porro
 in terra jacentibus hæc una salutis ratio est, ut
 eorum animæ eum agnoscant, atque, ad eum con-
 volent a quo creatæ sunt. 8. Itaque, ut ea quæ prius
 dixi repetam, admodum vane mortales affecti sunt,
 tantaque est rerum, quæ ab illis excogitantur, va-
 nitas, ut ad earum vanitatem accedere nihil om-
 nino possit. 9. Ac mihi quoque inanis et superva-
 cæmus labor suscipitur, sapienter et erudite concio-
 nanti: quippe qui populum hunc docere aggrediar,
 ita misere perditæque affectum, ut nec doctrinam
 nec curationem admittat. Opus est autem viro forti
 et generoso, ad hoc ut sapientiæ sermones intelle-
 cta assequi queat. 10. Ego vero jam grandis natu,
 longumque vitæ spatium emensus, in iis, quæ Deo
 grata et accepta sunt, per veritatis mysteria exqui-
 rendis, animum defatigavi. 11. Illud autem explo-
 ratum habeo, animos non minus estimulari sapien-
 tiam præceptis, quam solent corpora, stimulo aut
 clavo confixa et perforata. Nonnulli autem sapien-
 tissima illa documenta a bono uno pastore et ma-
 gistro accepta, quasi ex uno ore omnes atque inter se
 concordēs dabunt, creditam sibi doctrinam copio-
 sius et ornatus exponentes. 12. Cæterum verborum
 multorum nulla est utilitas: nec tibi, vir amica,
 auctor fuero, ut ea quæ minus convenit, inuti-
 li opera conscribas, ex quibus præter inanem laborem nihil commodi percipiatur. 13. Reliquum jam est,
 ut hujusmodi quodam epilogo utar: O homines, ea vobis aperte breviterque denuntio, ut Deum omnium
 Dominum et inspectorem timeatis ejusque præcepta servetis; 14. vobisque persuadeatis, omnia postea
 judicium subitura, atque unumquemque operum suorum tam bonorum quam malorum mercedem pro
 meritis accepturum.

φιλαργυρίας σχοινίον, τὸ πάσις ἁμαρτίας καταδε-
 σμαυον. *Pœnitentiam age, priusquam vita prætereat,*
in qua funiculus est avaritiæ, qui peccatis omnibus
obstringit. Hæc igitur est plaga quæ occupabit, et
 animæ a corpore dissolutio subsequetur, quam hy-
 driæ rotæque contractio designat. Duc. — Κατέξαι.
 Insigne verbum, quo etiam utitur infra S. Pater in
 suo *ad Origenem Panegy.*, cap. 16 circa lineam
 ταῖς φαντασίαις κατεχομένων. Hic vero illud usur-
 pat magna notabilique cum emphasi, ubi miram
 hæc Ecclesiastæ descriptionem non ad senectute-
 m, sed ad consumptionem sæculi refert. Hesy-
 chius: Κατέξεται· θεωρορεῖσθαι. Adde Guil. Budæi
commentarius lingua Græcæ. Bengel., l. c., p. 232.
 (28) Ἐν τῷ κοιλώματι. Maluisset ut animadver-
 tisset doctissimus Billius distinctionem, quæ in ms.
 Medic. subditur post vocem κοιλώματι, hoc modo:
 ἐν τῷ κοιλώματι, παυσμένης χρόνον τε περιδρομῆς,
 καὶ τῆς δὲ ὕδατος ζωῆς παραδουσαντος. Quæni etiam
 ὑποστιγμῆν ita subjunctam alii duo interpretes
 agnoverunt. Joannes: Cum igitur cessabit cursus
 temporum. Musculus: Cessante tum temporum cir-
 cuitu, et sæculo elapso. Solent enim Patres Græci
 dicere et annos et tempora currere, ut Basilium ho-
 mo. l. Ἐν λιμῷ· Πεὶ ὁ χρόνος καὶ ἐπιγύονται αἱ ἡμέ-
 ραι τὸν ὀχνηρὸν παρατρέχουσαι. *Fluit enim tempus,*

et dies cunctabundum prætercurrentes. Cum autem
 vertit Billius, *quam in cisternæ concavitate relictam*
esse contigerit, videtur emendari voluisse δεξαμενῆς
pro παυσμένης. Est enim lacus vel cisterna δε-
 ξαμενῆ, unde Gregorius noster supra cap. 2. § 6,
 δεξαμεναὶ πρὸς ὑποδοχὰς ὀδάτων κατεσκευάσθησαν.
 Duc. — Hunc ipsum locum, haud aliter ac Duceus, dis-
 tinguunt Bengelius, l. c., 232, legitque χρόνον τε pro
 χρόνον τε, quod habent editi; ab ipso fortasse Du-
 cæo edoctus: quo nimirum, inquit, obscuritas quam
 recentior etiam interpret offundit, ultrò cesset.
 (29) Τοῦ λουτροφόρου αἰῶρος. Sic hoc nostrum
 sæculum vocat; quod quandiu in hac vita sumus,
 nulla est tam foeda peccati labes, quæ cum Dei ope
 et misericordia detergi atque ablui non possit. Vel
 etiam fortasse λουτροφόρον vocat hoc sæculum,
 propter mystici lavaci ablutionem. Bill.
 (30) Σώματα. Cod. Medic., τὰ σώματα. Duc.
 (31) Ἢλω ἐμπερονηθέντα. LXX, Eccle. xii, 11,
 ὡς ἦλοι περυντευμένοι, quasi clavi plantati: pro quo
 alii libri habent περυντευμένοι, igniti. Vulg., quasi
 clavi in altum defixi. Quæ omnia Metaphrastes hic
 noster clariora sic reddidit: *Suscitant animos su-
 pientum præcepta; et pungunt non minus, quam affi-
 ciantur corpora, stimulo aut clavo trajecta.* Voss.
 (31*) Legit interpret παρὰ.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΚΑΝΟΝΙΚΗ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

Περὶ τῶν ἐν τῇ καταδρομῇ τῶν βαρβάρων εἰδωλόθυτα φαγόντων ἢ ἑτερό τινα πλημμυλισάντων.

EPISTOLA CANONICA

SANCTI GREGORII

ARCHIEPISCOPI NEOCÆSARIENSIS

QUI THAUMATURGUS DICTUS EST

De iis qui in barbarorum incursione idolothyta comederant, et alia quædam peccata commiserant.

ACCESSERUNT

SCHOLIA THEODORI BALSAMONIS ET JOANNIS ZONARÆ.

(GALLAND., *Op. cit.*, t. III, p. 400.)

CANON I.

« Non cibi nos gravant, sanctissime Papa, si capivi ea comederint, quæ qui in eos dominium obtinent, eis apposuerunt; maxime quando una de omnibus fama est, barbaros qui in nostras regiones incursiones fecerunt, idolis non sacrificasse. Dicit autem Apostolus: *Escæ ventri, et venter escis; Deus autem et hunc et hus destruet*. Sed Servator quoque omnes cibos mundans: Non quod intrat, inquit, coinquinat hominem, sed quod egreditur. Et hoc quoque, quod captivæ mulieres corruptæ fuerunt, barbaris earum corporibus insolenter abutentibus. Sed si prius quoque damnata vita fuerat, procul ab oculis abeuntibus fornicatoribus, ut scriptum est, fornicarius scilicet habitus est etiam tempore captivitatis suspectus. Et non oportet facile orationibus cum ejusmodi communicare. Sed siquidem aliqua quæ in

1 Cor. vi, 13. 1 Matth. xv, 11.

(32) Οὐ τὰ βρώματα. In codice Amerbachiano ad nunc canonem hæc observantur: Σημειῶσαι τὴν κανονικὴν ἐπιστολὴν ταύτην, διὰ τοὺς μιροφαγήσαντας ἐν αἰχμαλωσίᾳ, καὶ μὴ φαγόντας εἰδωλόθυτα. Ἴσως γὰρ εἴπης εἶναι διαφορὰν εἰδωλοθύτων καὶ ἄλλων βρωμάτων ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν βιβρωσκομένων. Ἐκαστὸς σημειῶσαι τὴν ἐπιστολὴν διὰ τὰς ἐκοντὶ συναπτομένας τοῖς Ἀγαρηνοῖς. Καθ' ἑκάστην γὰρ γίνεται τοῦτο εἰς τὰς τῶν Τούρκων προνομίας καὶ εἰς

KANON A'.

« Οὐ τὰ βρώματα (32) ἡμῶς βαρεῖ, ἱερώτατε Πάππα, εἰ ἐφαγον οἱ αἰχμάλωτοι ταῦτα ἀπὲρ παρετίθεισαν αὐτοῖς οἱ κρατοῦντες αὐτῶν, μάλιστα ἐπειδὴ εἰς λόγος παρὰ πάντων, τοὺς καταδραμόντας τὰ ἡμέτερα μέρη βαρβάρους εἰδωλοῖς μὴ τεθυκέναι. Ὁ δὲ Ἀπόστολός φησι: *Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει.* Ἄλλὰ καὶ ὁ Σωτὴρ ὁ πάντα καθαρῶν τὰ βρώματα, οὐ τὸ εἰσπορευόμενον, φησι, κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἐκπορευόμενον. Καὶ τὸ τὰς αἰχμαλώτους γυναῖκας διαφθαρήναι ἐξυδριζόντων τῶν βαρβάρων εἰς τὰ σώματα αὐτῶν. Ἄλλ' εἰ μὲν καὶ πρότερον κατέγνωτό τις ὁ βίος πορευομένου ὀπίσω ὀφθαλμῶν τῶν ἐκπορευόντων κατὰ τὸ γεγραμμένον, θελοντὶ ἢ πορνικῆ ἕξις ὑποπτος καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ οὐ προχείρως δεῖ τὰς τοιαύτας

τὴν χώραν Ἰβηρίας. *Nota hanc canonicam epistolam propter eos qui in captivitate comederunt polluta, et idolothyta non comederunt. Aliquid enim discriminis forsitan dices esse inter idolothyta et alios cibos ab hæreticis comesos. Idem nota epistolam, propter eas quæ Agarenis sponte conjunguntur. Hoc enim in Turcarum provinciis et Iberiæ regione in dies factum est. BEVEREG.*

κοινωνεῖν τῶν εὐχῶν. Εἰ μὲντοι τις ἐν ἄκρᾳ σω-
 φροσύνῃ ζήσασα, καὶ καθαρὸν καὶ ἔξω πάσης ὑπο-
 волας ἐπιθεδαιγμένη βίον τὸν πρότερον, νῦν περι-
 πέπτωκεν ἐκ βίας καὶ ἀνάγκης ὑβρεῖ, ἔχομεν πα-
 ράδειγμα τὸ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ τὸ ἐπὶ τῇ νεά-
 νιδι, ἣν ἐν τῷ πεδίῳ εὗρεν ἄνθρωπος, καὶ βιασάμε-
 νος αὐτήν, ἐκοιμήθη μετ' αὐτῆς. Τῇ νεάνιδι οὐ
 ποιήσατε, φησὶν, οὐδέν· οὐκ ἔστι τῇ νεάνιδι
 ἀμάρτημα θανάτου· ὅτι ὡς, εἰ τις ἀναστῆ ἄν-
 θρωπος ἐπὶ τὸν κλησὶν αὐτοῦ, καὶ θανατώσῃ
 αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, οὕτω τὸ κρᾶγμα τοῦτο·
 ἐδόθησεν ἡ νεάνις, καὶ ὁ βοηθῶν οὐκ ἦν αὐτῇ.
 Ταῦτα μὲντοι τοιαῦτα.)

ΒΑΣ. Ἐρωτηθεὶς ὁ ἅγιος περὶ τοῦ τί ὄφελαι
 γίνεσθαι εἰς τοὺς Χριστιανούς τοὺς αἰχμαλωτισθέν-
 τας παρὰ βαρβάρων, καὶ φαγόντας τὰ παρὰ τούτων
 αὐτοῖς παρατιθέμενα εἰδωλόθυτα· ἀπελογήσατο ὡς
 τὰ βρώματα ταῦτα οὐ βαρεῖ, ἀντὶ τοῦ, οὐ βαρεῖαν
 ἐμποιεῖ βλάβην· καὶ μᾶλλον ὅτι εἰς λόγος παρὰ πάν-
 των, ἤγουν ὅτι πάντες λέγουσι μὴ ὕσαι τοὺς εἰδώ-
 λους τοὺς ἐκ τῆς ἡμέτερας καταδραμόντας βαρβάρους.
 Παράγει δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου χρήσεις, καὶ ἐκ
 τοῦ Εὐαγγελίου· ἐκ μὲν τοῦ Ἀποστόλου τὸ, *Τὰ βρώ-
 ματα τῆ κοιλίας καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ
 θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει.* Ὁ δὲ ἀπο-
 στολικὸν χωρίον περὶ πλησμονῆς λέγει καὶ γαστρι-
 μαργίας· καὶ βρώματα μὲν, τὰ περιττὰ ὀνομάζει καὶ
 τὴν τρυφήν· κοιλίαν δὲ τὴν γαστριμαργίαν, ἀλλ' οὐχ
 τὴν γαστέρα. Διὰ δὲ τούτων ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι
 ἡ ἀδηφαγία καὶ ἡ τρυφή τῇ γαστριμαργίᾳ ἀνήκει,
 ἀλλ' οὐ πρὸς θεὸν φέροι· καὶ τῇ τρυφῇ τὸ τῆς γα-
 στριμαργίας πάθος ἐπιλείπεται, καὶ θάτερον θατέρῳ
 δουλεύει. Ὁ δὲ θεὸς ἀπρακτα καὶ ἀργὰ ποιήσει ταῦ-
 τα, ὥστε μὴ ἐξ αὐτῶν τινὰς βλέπτεσθαι. Ἐκ δὲ τοῦ
 Εὐαγγελίου ἐχρήσατο τοὺς τοῦ Εὐαγγελίου βήμασι
 τοὺς λέγουσιν, ὅτι, *Ὁὐ τὸ εἰσπορευόμενον κοινῶ
 τὸν ἄνθρωπον.* Εἶτα καὶ περὶ γυναικῶν αἰχμαλώτων
 αἷς οἱ βάρβαροι συνεφάρησαν· καὶ φησιν, ὅτι, εἰ
 μὲν ὁ πρῶν αὐτῶν βίος κατεγνωσμένος ἦν, ὑπόπτους
 αὐτὰς ποιεῖ ἡ πορνικὴ ἕξις καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς
 αἰχμαλωσίας. Καὶ διὰ τοῦτο προχείρως αὐταῖς οὐ
 συνεύχεσθαι δεῖ, ἀλλὰ μετὰ τὸ δουλεύσαι δηλαδὴ ἐπι-
 τιμίους. Ἐξίς δὲ ἐστὶν ἡ μακρὰ συνήθεια καὶ τῷ χρό-
 νῳ ἡγαυθεῖσα, ἥτις καὶ φύσει προσοικεῖν· ὥστε αἱ
 μὴ τοιαῦται οὐχ ἡμαρτον βιασθεῖσαι. Καὶ πρα-
 θεῖγματι κέρηται τῇ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ θεσμοθε-
 σίᾳ τῇ περὶ τῆς ὀβριθείσης παρθένου κατὰ βίαν ἐν
 ἐρημίᾳ. Καὶ τὰ μὲν τοῦ κανόνος ἐν τούτοις. Ἔοικε
 δὲ ὁ ἅγιος ἀπὸ τοῦ εἰπεῖν μὴ ἐπάγεσθαι βαρεῖαν βλά-
 θην τοὺς φαγοῦσι τὰ εἰδωλόθυτα παρατιθέμενα τού-
 τοις παρὰ τῶν βαρβάρων, καὶ ἀπὸ τοῦ λέγειν πληρο-
 φορεῖσθαι πάντας μὴ γενέσθαι τοὺς βαρβάρους εἰδώ-
 λούθυτας, καὶ ἀπὸ τοῦ χρήσασθαι τοὺς ἀποστολικούς
 βήμασι τοὺς διαλεγόμενους περὶ τρυφῆς καὶ ἀδηφα-
 γίας, ὡσαύτως καὶ τοὺς εὐαγγελικούς τὰ αὐτὰ δια-
 λαμβάνουσι, μὴ ἀπλῆν ποιῆσαι τὴν ἀπόκρισιν, ἀλλὰ
 δαιρωμένην εἰς φαγόντας εἰδωλόθυτα κατὰ τρυφήν

A
 summa continentia vixerit, et puram ab omnique
 suspicione alienam prioram vitam ostenderit,
 nunc vi et necessitate ad probrum contumeliamve
 lapsa sit; habemus exemplum quod est in Deu-
 teronomio, de adolescentula, quam homo in agro
 invenit, et ea vi compressa cum ipsa dormiit:
 Adolescentulæ, inquit, nihil facietis. non est adole-
 scentulæ peccatum mortis: quia quemadmodum si
 quis homo adversus proximum suum insurrexerit,
 et ipsius animam morte affecerit, sic hæc res est;
 adolescentula exclamavit, et non erat qui ei opem
 ferret. Hæc quidem certe ita se habent.)

BALS. Sanctus interrogatus quid oporteat fieri
 Christianis, qui a barbaris capti sunt, et quæ ipsis
 ab eis apponebantur idolothyta comederunt; respon-
 dit: Hi cibi non gravant, id est, non grave damnum
 afferunt; et maxime quod unus est sermo apud om-
 nes, sive quod omnes dicunt, idolis non sacrificasse
 barbaros, qui in nostra incursiones fecere. Adducit
 autem et ex Apostolo et ex Evangelio sententias.
 Ex Apostolo est: *Escæ ventri, et venter escis;*
Deus autem et eum et has destruet. Qui quidem lo-
 cus apostolicus loquitur de repletionem et ingluviem:
 et escas quidem nominat ea quæ sunt supervacanea,
 ac delicias; ventrem autem, voracitatem dixit, non
 verò ventriculum. Per hæc autem dicit Apostolus,
 quod exsaturatio et luxuria ad ingluviem pertinet, sed
 neque ad Deum deducit: luxuria autem ingluviem
 vitiū familiare redditur, et alterum alteri servit.
 Deus autem ea otiosa et inefficacia efficiet, ut nulli
 ab eis lædantur. Ex Evangelio autem usus est ver-
 bis Evangelii quæ dicunt: *Quod intrat per os, non
 coinquinat hominem.* Deinde de captivis quoque mu-
 licibus, quibus barbari stuprum intulerunt: et di-
 cit, quod si prima quidem eorum vita esset con-
 demnata, suspectas eas facit fornicarius habitus
 etiam tempore captivitatis. Et propterea non oportet
 facile cum eis orare, sed postquam pœnis vide-
 licet impositis se submisissent. Est autem habitus
 longa consuetudo, quæ tempore quoque confirmata
 est, quæ ad naturam etiam similitudine quam
 proxime accedit. Quare quæ tales non sunt, violatæ,
 non peccarunt. Exemplo autem usus est lege quæ
 in Deuteronomio habetur, de virginē cui in solitu-
 dine per vim probrum illatum est. Et quæ quidem
 ad canonem spectant in his consistunt. Videtur au-
 tem sanctus ex eo quod dixit, non inferri grave
 damnum iis qui idolothyta comederunt, eis a bar-
 baris apposita, et ex eo quod dicit, omnes plene
 compertum habere, barbaros idolis non sacrificasse,
 et ex eo quod utitur dictis apostolicis quæ de luxu
 et ingluviē disserunt, similiter et evangelicis, quæ
 eadem tractant, non fecisse simplicem responsionem,
 sed quæ dividitur in eos qui idolothyta per
 delicias sua sponte comederunt; in eos qui vi a bar-
 baris coacti comederunt; in eos qui propter naturæ

• Deut. xxv, 26, 27.

accessitatem eas escas fecerunt, et in eos qui ad hæc vi compulsi sunt a barbaris, qui idolis non sacrificarunt. Unde, ut mihi videtur, nullus eorum ab omni culpa immunis erit. Qui ea enim propter luxum et delicias comederunt, majoribus poenis subjicientur; qui propter necessitatem, et corporis nutrimentum, et ut qui non possint aliter nutrirī, minus punientur. Reliqui quoque propter esum execrabilem mitius punientur, eo quod sanctus quoque dicit non grave esse idolothyta comedere, quæ ab iis apponuntur qui idolis non sacrificarunt: non est tamen ab omni penitus reprehensione alienum. Interrogaverit autem quispiam: Cum XIV canon beati Petri archiepiscopi Alexandrini et martyris contineat, eos qui vi tyrannica compulsi idolothyta comederunt et iidem sacrificarunt, non puniri, sed potius esse etiam in clero, si sint clerici; quomodo decernit præsens hæc epistola, eos qui idolothyta comederunt, non graviter lædi: ut ex eo appareat, ipsos mediocriter lædi? Solutio. Sanctus martyr Petrus, in XIV suo canone, etiam in ipso immolatorum esu athletas martyres fuisse et testimonium præbuisse perhibet. Dicit enim quod etiam ferramentum in os ipsorum injectum est, et manus eorum usæ sunt, et, ut semel dicam, ad immolatis vescendum nullo modo consenserunt, nec etiam ad idolis sacrificandum. Præsens autem canonica epistola tractat in principio, captivos quidem apposita sibi idolothyta vi comedisse, sed non etiam eo ipso tempore quo comedebant, tyrannica violentia compulsi fuisse; et ideo vult eos, ut qui omnino tyrannorum voluntati cesserint, moderate puniri. Existimo autem ego, quod quemadmodum idolothyta comedere, a barbaris qui non sacrificarunt, compulsus, non est ab omni reprehensione liberum; ita nec barbaricum stuprum vi permissum esse: nam hoc quoque modice punietur. Eisi enim lex civilis dicit in lib. LX, tit. 38, c. 12, themate 6: Etiam ea quæ ab hostibus est adulterata, ac reversa, a viro (non rite viro) accusatur, nisi hoc vi passa est, et hoc modo ei cui vis allata est, ignoscitur, nec id et matrimonium dirimit: sed lex ecclesiastica, eam quæ omnino a barbaro polluta est, nisi per poenam pura sit, non sinet. Lege et cui novellam imperatoris domini Leonis Sapientis, quæ hæc in fine prosequitur: Nullo ergo modo decernimus, eum qui captivitatem non expertus mansit, ad alterius conjunctionem venire, et cætera. Hæc autem novella tollit Justiniani CXVII novellam, quæ sita est in libro XXVIII, tit. 7, et dicit, nonnunquam solvi matrimonium: verum hæc novella locum habet, quando captiva a barbaris non est polluta. Si quid autem ejusmodi factum sit, locum habent, quæ sunt in dicto capite LX libri.

ZONAR. Cum in Romanas regiones barbari irruisent, easque fuissent depopulati, qui ab ipsis captivi sunt facti, idolothyta, vel alios quoque cibos vitios degustarunt. De iis itaque rogatus fuit vir

ἔκοντι, εἰς τοὺς κατὰ βίαν τῶν βαρβάρων φαγόντας ταῦτα, εἰς τοὺς δι' ἀνάγκην τῆς φύσεως βρώμα ποιησαμένους αὐτὰ, καὶ εἰς τοὺς βιασθέντας πρὸς τοῦτο παρὰ βαρβάρων, μὴ τεθυκότων τοῖς εἰδώλοις. Ὅθεν καὶ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐδὲ εἰς ἕκ τούτων ἀνεπιτιμίητος ἔσται. Οἱ γὰρ διὰ τρυφήν φαγόντες ταῦτα μείζονοι ἐπιτιμίαις ὑποβλήθησονται· οἱ δι' ἀνάγκην καὶ ἀποτροπῆν τοῦ σώματος, ὡς μὴ ἔχοντες ἄλλως πῶς ἀποτραπῆναι, ἡττόνως κολασθήσονται. Καὶ οἱ λοιποὶ διὰ τὴν μιαιοφαγίαν μετρίωτερον ἐπιτιμηθήσονται, ὅτι καὶ ὁ ἄγιος ὁ βαρὺ φησὶν εἶναι τὸ φαγεῖν εἰδωλόθυτα παρὰ τῶν μὴ θυσάντων τοῖς εἰδώλοις παρατιθέμενα, οὐ μὴν καὶ πάντῃ ἀκατέγκλητον. Ἐρωτήσῃ δέ τις ὡς, τοῦ ἰδ' κανόνος τοῦ μακαρίου Πέτρου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας καὶ μάρτυρος διαλαμβάνοντος τοὺς κατὰ βίαν τυραννικῆν φαγόντας εἰδωλόθυτα, καὶ τοιοῦτοτρόπως θύσαντας, μὴ ἐπιτιμῶσθαι, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἐν τῷ κλήρῳ εἶναι, κληρικῶς ὄντας, πῶς ἡ παρούσα ἐπιστολὴ διορίζειται τοὺς φαγόντας εἰδωλόθυτα μὴ βαρέως βλάπτεσθαι, ὡς ἐκ τούτου ἐκφαίνεσθαι βλάπτεσθαι αὐτοὺς μετρίως; Ἀύσις. Ὁ ἱερομάρτυς Πέτρος, ἐν τῷ ἰδ' κανόνι αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτὸ τὸ φαγεῖν τὰ εἰδωλόθυτα μαρτυρῆσαι τοὺς ἀθλητὰς διαλαμβάνει. Φησὶ γάρ, ὅτι καὶ χάνος ἐνεβλήθη τῷ στόματι αὐτῶν καὶ αἱ χεῖρες τούτων κατεκλήσαν, καὶ ἀπλῶς οὐδ' ὄλωσ συνέβητο εἰς τὸ εἰδωλόθυτα φαγεῖν ἢ εἰς τὸ θῦσαι τοῖς εἰδώλοις. Ἡ δὲ παρούσα κανονικὴ ἐπιστολὴ διαλαμβάνει κατὰ τὰς ἀρχάς, κατὰ βίαν μὲν φαγεῖν τοὺς αἰχμαλώτους τὰ παρατιθέμενα αὐτοῖς· εἰδωλόθυτα, οὐ μὴν καὶ κατ' αὐτὸ τὸ φαγεῖν τυραννικήν, καὶ διὰ τοῦτο θέλει ὡς ὄλωσ ὑποκύψαντας τῷ θελήματι τοῦ τυράννου, μετρίως τιμωρηθῆναι. Νομίζω δὲ ἐγὼ, ὅτι, ὡσπερ οὐκ ἔστι πάντῃ ἀνεπιτιμίητον τὸ φαγεῖν εἰδωλόθυτα κατὰ βίαν βαρβάρων μὴ ἐπιθυσάντων, οὕτως οὐδὲ τὸ ὑποστῆναι φοβρὰν βαρβαρικῆν κατὰ βίαν· καὶ τοῦτο γὰρ μετρίως ἐπιτιμηθήσεται. Κἄν γὰρ καὶ ὁ πολιτικὸς νόμος φησὶν ἐν βιβλίῳ ε' τίτλου λη' κεφαλ. ιβ' θεμάτι ἕκτῳ· Καὶ ἡ παρὰ τῆς παλαιῆς μοιγευθεῖσα καὶ ὑποστρέψασα κατηγορεῖται παρὰ τοῦ ἀνδρός, οὐ δικαίῳ ἀνδρός, εἰ μὴ βία τοῦτο πέπονθε, καὶ τοιοῦτοτρόπως συγγινώσκει τὴν βιασθεισαν, καὶ τὸν γάμον οὐ διασπᾷ· ἀλλ' ὁ ἐκκλησιαστικὸς νόμος τὴν ὄλωσ ὑπὸ βαρβάρου μολυνθεισαν μὴ καθαρειῦσαι δι' ἐπιτιμίου οὐκ ἀνέξεται.

D Ἀνάγκῃ καὶ τὴν γρ' νεαρὰν τοῦ βασιλέως κυρίου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, λέγουσαν περὶ τὸ τέλος ταῦτα· Οὐδαμῶς οὖν θεσπίζομεν ἐτι πρὸς συνάφειαν ἐτέρου, τὸν ἀπειράτον μεμενῆχστα τῆς αἰχμαλωσίας ἐρχεσθαι, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἀναίρει δὲ ἡ τοιαύτη νεαρὰ τὴν Ἰουστινιάνειον ριζ' νεαρὰν τὴν κειμένην ἐν βιβλίῳ κη' τίτλου ζ' καὶ λέγουσαν, Ἔστιν ὅτε λύεσθαι τὸν τοιοῦτον γάμον· πλὴν ἡ τοιαύτη νεαρὰ χώραν ἔχει, ἥσαν ἡ αἰχμαλωτισθεῖσα οὐκ ἐμάνθη παρὰ τῶν βαρβάρων. Τοιοῦτου δὲ τινος γεγονότος, χώραν ἔχουσι τὰ ἐν τῷ βιβλίῳ κεφαλαίῳ τοῦ ε' βιβλίου.

ZONAR. Βαρβάρων ἐπελθόντων χώραις Ῥωμαϊκαῖς, καὶ ληστραμένον αὐτάς, οἱ παρ' αὐτῶν αἰχμαλωτισθέντες ἐγεύσαντο εἰδωλόθυτων, ἢ καὶ ἄλλων ἀπιγορευμένων βρωμάτων. Ἠρωτήθη οὖν περὶ τούτων

ὁ ἄγιος, καὶ φησιν, ὅτι εἰ ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι τὰ παρὰ τῶν αἰχμαλωτιστῶν αὐτοῖς παρατιθέμενα, τοῦτο οὐ βαρεῖ, ἀντὶ τοῦ, οὐ βαρεῖαν ἐμποιεῖ βλάβην· καὶ μᾶλλον ὅτι εἰς λόγος παρὰ πάντων, ἤγουν ὅτι πάντες τὸ αὐτὸ λέγουσιν, ὅτι οἱ τὰ ἡμέτερα καταδραμόντες βάρβαροι εἰδιώλους οὐκ ἔβουαν, ὥστε οὐδὲ εἰδιωλόθια ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι. Παράγει δὲ καὶ ἐκ τοῦ Ἀποστόλου χρήσεις καὶ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου· ἐκ μὲν τοῦ Ἀποστόλου τὸ, *Τὰ βρώματα τῆ κοιλῆς, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι· καὶ τὰ ἐξῆς.* Ὁ δὲ χωρίον περὶ πλητμονῆς λέγει καὶ γαστριμαργίας. Καὶ βρώματα μὲν τὰ περιττὰ ὀνομάζει καὶ τὴν τρυφήν· κοιλίαν δὲ τὴν γαστριμαργίαν, ἀλλ' οὐχὶ τὴν γαστέρα. Αἰδὲ δὲ τούτων ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ἡ ἀδηφαγία καὶ ἡ τρυφή τῇ γαστριμαργίᾳ ἀντίκει, ἀλλ' οὐ πρὸς Θεὸν φέρει, καὶ τῇ τρυφῇ τὸ τῆς γαστριμαργίας πάθος ἐκτείνεται, καὶ θάτερον θατέρον δουλεύει· ὁ δὲ Θεὸς ἀπραξία καὶ ἀργὰ ποιήσει τούτα, ὥστε μὴ ἐξ αὐτῶν τινὰς βλάπτεισθαι. Ἔοικε δὲ ὁ ἄγιος οὕτως χρῆσασθαι τοῖς ἀποστολικαῖς βήμασι ἐνταῦθα, θεικόνος, ὅτι τὰ κατὰ τρυφήν καὶ ἀδηφαγίαν γινόμενα διαδέβληνται, καὶ ἐπιτιμιῶν εἰσὶν ἄξια, οὐ τὰ δι' ἀνάγκην καὶ βίαν σωματικὴν· ὥστε κἂν ἔφαγον οἱ αἰχμάλωτοι τινὰ βρώματα τῶν ἀπηγορευμένων, δούλοι ὄντες, δι' ἀπορίαν ἑτέρας τροφῆς, τῆς φύσεως τραφῆναι· βιαζομένης, οὐ βαρὺ τοῦτο; ὡς καὶ ἀμάρτημα λογισθῆναι. Ἐκ δὲ τοῦ Εὐαγγελίου ἐχρήσατο τοῖς τοῦ Κυρίου ῥήμασι τοῖς λέγουσιν, ὅτι, *Ὅθ' τὸ εἰσπορευόμενον κοῖτιν τὸν ἄνθρωπον· καὶ ταῦτα δὲ πρὸς τὴν εἰρημένην τελευτοῦσιν ἔνοιαν.* Ἐἴτα καὶ περὶ γυναικῶν φησιν αἰχμαλώτων αἷς οἱ βάρβαροι συνεφθάρησαν. Καὶ διδωσὶ γνώμην, ὅτι, εἰ μὲν ὁ πρῶτον αὐτῶν βίος κατεγνωσμένος ἦν, ὑπόπτους αὐτὰς ποιεῖ ἡ πορνικὴ ἔξις, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας· καὶ διὰ τοῦτο προχείρως αὐταῖς οὐ συνεύχεσθαι εἶε, ἀλλὰ μετὰ τὸ δουλεύουσαι δηλαδὴ ἐπιτιμίοις. Ἐξίς δ' ἐστίν, ἡ χρονίσασα συνήθεια, καὶ τῷ χρόνῳ παγυθεῖσα, ἤτις καὶ φύσει προσέκειν, ὥστε αἱ μὴν τοιαῦτα οὐχ ἡμαρτον βιασθεῖσαι. Εἰ δὲ ὁ πρότερος αὐτῶν βίος σώφρων καὶ ἀνεπιληπτος, δουλωθεῖσαι δὲ καὶ διὰ τῆς αἰχμαλωσίας, ἐκ βίας ὑπέμειναν τὴν τῶν βαρβάρων ὕβριν, ἀντιγκλητοὶ εἰσι. Καὶ παραδειγματι κέχρηται τῇ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ θεομοθεσίᾳ τῇ περὶ τῆς βιασθείσης παρθένου, ἣν ἐν ἐρημίᾳ ὁ βιασάμενος ἐφθεῖρε, λεγούσῃ· *Οὐκ ἔσται τῇ νεάνιδι ἀμάρτημα θανάτου.*

peccatum mortis.

KANON B.

« Δεινὴ ἡ πλεονεξία, καὶ οὐκ ἔστι δι' ἐπιστολῆς μίαις παραθέσθαι τὰ θεῖα γράμματα, ἐν οἷς οὐ τὸ ληστεύειν μόνον φρικτὸν καὶ φρικτῶδες καταγγέλλεται, ἀλλὰ καθόλου τὸ πλεονεκτεῖν καὶ ἄλλοτριῶν ἐξαρπάσθαι ἐπὶ αἰσχροκερδείᾳ· καὶ πᾶς τοιοῦτος ἐκκήρυκτος Ἐκκλησίας Θεοῦ. Τὸ δὲ ἐν καιρῷ τῆς καταδρομῆς, ἐν τοσούτῃ οἰμωγῇ καὶ τοσούτοις θρήνοις τομῆσαι τινὰς τὸν καιρὸν τὸν πᾶσιν ἑλεθρον φέροντα νομίσαι ἑαυτοῖς καιρὸν εἶναι κέρδους, ἀνθρώπων ἐστὶν ἀσεβῶν καὶ θεοσυγῶν, οὐδὲ ὑπερβολὴν ἀποπίας ἐχόντων. Ὅθεν ἔδοξε τοῖς τοιοῦτους

sanctus, atque si quæ a dominis ipsis apposita fuerant captivi comederunt, id non gravare, hoc est grave damnum minime asferre; præsertim quod una apud omnes est fama, sive quod omnes idem hoc affirmant, barbaros qui nostras regiones incursionibus vastarunt, nequaquam idolis sacrificasse, ut proinde neque captivi idolothyta comederint. Profert vero cum ex Apostolo, tum ex Evangelio prompta oracula. Ex Apostolo quidem illud, *Esca ventri, et venter escis; et quæ sequuntur.* Qui sane locus de ingluvie ac belluatione est accipiendus. Ac escæ quidem nomine, supervacua cibi copiam, luxumque intelligit: per ventrem autem voracitatem, non ipsum ventriculum. Indicat igitur his verbis Apostolus, nimiam cibi copiam et luxum ad belluationem perducere, non ad Deum ferre; luxumque plerumque vitium belluationis consequitur, alterumque alteri describit; Deus autem irrita hæc et cassa reddet, ut nihil ex ipsis damni cuiquam contingat. Videtur porro hic sanctus hoc loco usus apostolicis verbis, ut demonstraret quæ ob fixum ac edacitatem sunt, damnata esse ac pœnis obnoxia, non item ea quæ vi ac necessitate corporis cogente admittuntur. Proinde etiamsi cibos aliquos vetitos captivi comederint, cum aervi essent, ob alterius alimenti inopiam, cibum necessario exigente natura; non est hoc eousque grave, ut et criminis loco ducatur. Ex Evangelio autem usus est illis Domini verbis: *Non quod intras per os, coinquinat hominem; et ad eandem hæc quoque sententiam referuntur.* Hinc de mulieribus quoque captivis quæ a barbaris corruptæ sunt, disserit; atque ita pronuntiat: si quidem illarum antea vita damnata fuerat, eas etiam captivitatis tempore fornicarius habitus suspectas facit, proindeque haud facile ipsis in precatione communicare oportet, nisi debita videlicet penitentiae tempora expleverint. Est porro habitus, diuturna ac tempore confirmata consuetudo, quæ naturæ similis est, ut propterea ejusmodi mulieres nequaquam vi coactas peccasse putandum sit. Quod si priorem vitam caste ac citra offensionem egerunt, tum abductæ in servitutem ob captivitatem, ex violentia barbarorum contumeliam passæ sunt, immunes sunt a culpa: exemplum quo adhibet, quod in Deuteronomii constitutionibus refertur, de virgine vim passa, quam in solitudine quispiam violavit: *Non erit, inquit, adolescentulæ*

CANON II.

« Gravis est avaritia, nec possunt una epistola proponi Scripturæ, in quibus non solum prædari fugiendum horrendumque prædicatur, sed plura etiam concupiscere, et aliena propter turpe lucrum attingere: et quicunque est ejusmodi, is est a Dei Ecclesia abdicatus. In tempore autem incursionis, in tanto luctu tantisque fletibus, ausos esse aliquos tempus quod omnibus exitium aerebat, existimare esse sibi lucrum tempus, est hominum impiorum et Deo invisorum, et quorum improbitati nihil potest adjici. Unde omnes istius-

modi abdicare visum est, ne forte in totum popu-
lum ira veniat, et in eos primum qui præsunt, et
non inquirunt. Vereor enim, ut ait Scriptura, ne
impious justum una secum perdat⁹. *Fornicatio enim, inquit, et avaritia, per quæ venit ira Dei in filios inobedientiæ: ne sitis ergo eorum paricipes. Fuistis enim aliquando tenebræ: nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate (fructus enim lucis est in omni bonitate, et justitia, et veritate), probantes quod sit Deo acceptum: et ne communicate in frugiferis operibus tenebrarum, sed potius etiam redarguite. Quæ enim ab ipsis fiunt clanculum, turpe est vel dicere. Omnia autem a luce convicta manifestantur¹⁰. Hæc quidem Apostolus. Si autem qui propter priorem plura habendi cupiditatem, quæ in pace fuit, pœnam dant, in ipso iræ tempore rursus ad avaritiam convertuntur, lucrifacientes ex sanguine et pernicie eversorum hominum, captivorum, interfectorum; quid aliud exspectandum est, quam ut avaritia decertantes iram sibi et universo populo accumulent?*

BALS. In tempore incursionis, quidam ex orthodoxis corripuerunt res quæ captivorum deprædationem effugerunt. De his ergo interrogatus sanctus dicit, quod quisquis est avarus, est ab Ecclesia abdicatus, id est, ejectus et alienus. Dicuntur enim abdicati filii quando propter aliqua crimina ab hæreditate paterna alienantur. In tempore autem talis calamitatis audere aliquem facinus ejusmodi, et existimare aliorum calamitatem esse sui lucri occasionem, est impiorum hominum et Deo invisorum et qui omnem improbitatem superant. Unde visum est eos abdicare, pro eo quod est, aperte Ecclesia expellere, et a fidelium multitudine separare: ne propter ipsos Dei ira in omnes veniat, et ante alios in eos qui præsunt, qui ejusmodi homines non inquirunt et examinant. Deinde subjungit etiam testimonia Scripturæ, et circa fluem infert: Si qui autem tempore suam avaritiam, quæ fuit tempore pacis, puniti, in barbarorum iterum incursione eadem peccaverint, ii, inquit, non solum Dei iram in se attrahunt, sed etiam adversus omnem populum. Hæc cum ita se habeant, nota ex hac præsentis epistola, quod episcopis permittitur avarorum pluraque habendi cupidorum potentiam pœnis impositis coercere: et eos quidem, qui, quæ ex captivitate relicta sunt fidelibus, rapiunt, magnis ecclesiasticis animadversionibus castigare; qui non sunt autem ejusmodi rapaces, mediocriter punire. Quamobrem ex his de hujusmodi causis laicos quoque episcopi rite julicent. Quomodo enim eos punient, si non prius veritas apparuerit? Propter avaritiam autem a fidelium communione aliquem abdicari, magnum est, et vae avaris! Lex vero civilis, eum qui rapit ex incendio vel ex ruina ædium,

Α εκκηρύξαι, μήποτε ἐφ' ὄλον ἔλθῃ τὸν λαὸν ἡ ὀργὴ καὶ ἐπ' αὐτοὺς πρῶτον τοὺς προεστῶτας, τοὺς μὴ ἐπιζητούντας. Φοβοῦμαι γάρ, ὡς ἡ Γραφή λέγει, μὴ συναπολέσῃ ἀσεβῆς τὸν δίκαιον. *Πορνεία γάρ, φησί, καὶ πλεονεξία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Μὴ οὖν γίνεσθε συμμετοχοὶ αὐτῶν. Ἦτε γάρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. Ὡς τέκνα φωτὸς περιπατεῖτε (ὁ γὰρ καρπὸς τοῦ φωτὸς ἐν πάσῃ ἀγαθῇ σὺν γῆ καὶ ἀληθείᾳ), δοκιμάζοντες τι εὐάρεστον ἐν τῷ Κυρίῳ, καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκάροις τοῦ σκότους; μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγγχετε· τὰ γὰρ καρπὴ γινόμενα ὑπ' αὐτῶν αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν. Τὰ δὲ πάντα ἐλεγγόμενα ὑπὸ τοῦ φωτὸς φανεροῦνται. Τοιαῦτα μὲν ὁ Ἀπόστολος. Ἐάν δὲ, διὰ τὴν προτέραν πλεονεξίαν ἢ τὴν ἐν τῇ εἰρήνῃ γενομένην δίκην τινούντες, ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς πάλιν πρὸς τὴν πλεονεξίαν ἐκτραπῶσι τινες, κερδαίνοντες ἐξ αἵματος καὶ διέθρου ἀνθρώπων ἀναστάτων γενομένων ἢ αἰχμαλώτων, πεφονευμένων, τί ἕτερον προσδοκᾷ χρῆσις ὡς ἐπαγωνιζομένους τῇ πλεονεξίᾳ, ἐπισωρεύσαι ὀργὴν καὶ ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ λαῷ;*

BALS. Ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῆς, ἤρπασάν τινες τῶν ὀρθοδόξων τὰ τὴν λεηλασίαν διαφυγόντα τῶν αἰχμαλωτισθέντων πράγματα. Περὶ τούτων οὖν ἐρωτηθεὶς ὁ ἅγιος, φησὶν, ὅτι πᾶς πλεονεξίας ἐκκηρύκτος τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν, ἀντὶ τοῦ, ἀπόδητος καὶ ἀλλότριος. Ἀποκηρύσσεσθαι γὰρ λέγονται οἱ υἱοὶ ὅταν διὰ τινὰ αἰτιάματα ἐκ τῆς γονικῆς κληρονομίας ἀλλοτριῶνται. Τὸ δὲ ἐν καιρῷ συμφορῆς τοιαύτης τολμησαί τινα τοιοῦτόν τι κακὸν, καὶ λογισασθαι κέρδους ἀφορμὴν τὴν τῶν ἀδελφῶν συμφορὰν, ἔργον ἐστὶν ἀνθρώπων ἀσεδῶν καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μισουμένων, καὶ πάσης ἀτοπίας ἐπέκεινα. Ὅθεν ἔδοξε τοὺς τοιοῦτους ἐκκηρύξαι ἀντὶ τοῦ, φανερῶς ἐκδιώξαι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χωρῆσαι τοῦ πληρώματος τῶν πιστῶν· ἵνα μὴ δι' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἔλθῃ ἐπὶ πάντας, καὶ πρὸς τῶν ἄλλων ἐπὶ τοὺς προεστῶτας, μὴ ἐπιζητούντας καὶ ἐξετάζοντας τοὺς τοιοῦτους. Ἔπειτα ἐπάγει καὶ Γραφικὰς μαρτυρίας, καὶ περὶ τὸ τέλος ἐπιφέρει· Εἰ δὲ τινες διὰ πλεονεξίαν γενομένην παρ' αὐτῶν κατὰ τὸν τῆς εἰρήνης καιρὸν κολασθέντες, πάλιν καὶ εἰς τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδὸν τὰ αὐτὰ ἤμαρτον, οἱ τοιοῦτοι, φησὶν, οὐ μόνον καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐφέλκουσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ παντός τοῦ λαοῦ. Τούτων οὕτως ἐχόντων σημειῶσαι, ὅτι καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας ἐπιστολῆς ἐφεῖται τοῖς ἐπισκόποις τὰς τῶν πλεονεξῶν δυναστείας ἀναστέλλειν διὰ ἐπιτιμίων· καὶ τοὺς μὲν ἀρπάζοντας τὰ ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας περιλειφθέντα πράγματα τῶν ὀρθοδόξων διὰ μεγάλων ἐκκλησιαστικῶν σωφρονίζειν κολάσεων· τοὺς δὲ μὴ τοιοῦτους ἀρπαγὰς μετρωτέρως ἐπιτιμῆν ὥστε ἀπὸ τοιοῦτων περὶ τοιοῦτων ὑποθέσεων καὶ λαϊκοὺς ἐνδυνάμωσι ἵνα δικάσωσιν οἱ ἐπίσκοποι. Πῶς γὰρ ἐπιτιμήσουσιν τούτους τῆς ἀληθείας μὴ ἀναγνέουσις πρότερον; Τὸ δὲ διὰ πλεονεξίαν ἀποκηρύσσει-

Gen. xviii, 23, 25. ¹⁰ Ephes. v, 8-13.

οθαί τινα ἐκ τῆς κοινωγίας τῶν πιστῶν μέγα ἐστὶ, καὶ οὐαὶ τοῖς πλεονεκτοῦσιν. Ὁ μέντοι πολιτικὸς νόμος τὸν ἀρπάζοντα ἀπὸ ἔμπρησμού ἢ καταπίσεως οἰκίας εἰσω μὲν ἐνιαυτοῦ εἰς τὸ τετραπλοῦν καταδικάζει· μετὰ δὲ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς τὸ ἀπλοῦν. Καὶ ἀνάγνωθι τὸ πρῶτον κεφάλ. τοῦ κ' τίτλου τοῦ ζ' βιβλίου. Παρομοίως δὲ καλᾶζοντα κατὰ τὴν χρηματικὴν ποιήν καὶ οἱ ἀπὸ οἰκίας καταπολεμηθείσης ἀρπάζοντες.

τίτλου καὶ βιβλίου ταῦτα ρητῶς· Ἐάν ἀπὸ οἰκίας ἢ κώμης καταπολεμουμένης ἀρπαγῆ τι, χώρα τῶ νόμου.

ZONAR. Ἐν τῷ καιρῷ τῆς τῶν μαρτύρων λεηλασίας, τινὲς τῶν διαφυγόντων ἐπὶ θλονταῖς οἰκίαις τῶν αἰχμαλωτισθέντων, καὶ ἤρπασαν τὰ παρὰ τῶν βαρβάρων καταλειφθέντα. Περὶ τούτων οὖν ἐρωτηθεὶς ὁ μέγας οὗτος Πατήρ, φησὶν, ὅτι πᾶσα πλεονεξία τῆ θείᾳ Γραφῇ ἀπηγάρευται, καὶ οὐ δυνατὸν ἐν μιᾷ ἐπιστολῇ περιλαβεῖν ὅσα περὶ πλεονεξίας ἢ Γραφῆ διέξεισι· συντόμως δὲ φησιν, ὅτι πᾶς πλεονεξίας ἐκκληρυκτος τῆς Ἐκκλησίας ἐστίν· ἀντὶ τοῦ, ἀπόδητος καὶ ἀλλότριος. Ἀποκηρύσσεται γὰρ λέγονται οἱ υἱοί, ὅταν δι' αἰτίαμα τῆς γονικῆς κληρονομίας ἐκβάλλωνται, καὶ ἀλλοτριῶνται τῆς συγγενείας. Τὸ δὲ, ἐν καιρῷ συμφορᾶς, ὅταν ἐθρήσων οἱ ἄνθρωποι, οἱ μὲν αἰχμαλωτισθέντες, οἱ δὲ διὰ τοῦς οἰκίαις εἰς δουλείαν ἀγομένους, οἱ δὲ διὰ τὴν στέρησιν πραγμάτων· ταλμῆσαι τινὰς τὸν τοιοῦτον καιρὸν λογισασθαι κέρδους καιρὸν, ἀσεβῶν ἐστίν ἀνθρώπων καὶ θεοστυγῶν, ἦγουν ὑπὸ θεοῦ μισουμένων καὶ πάσης ἀτοπίας ἐπέκεινα. Ὅθεν ἔδοξε τοῖς τοιοῦτοις ἐκκηρύξαι, ἀντὶ τοῦ, φανερῶς ἐκδικῆσαι τῆς Ἐκκλησίας, καὶ χωρῆσαι τοῦ πληρώματος τῶν πιστῶν, ἵνα μὴ δι' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ Ἐθῆ ἐπὶ πάντας, καὶ πρὸ τῶν ἄλλων ἐπὶ τοὺς προστώτας, μὴ ἐπιζητούντας καὶ ἐξετάζοντας τοὺς τοιοῦτους. Καὶ Γραφικὰς μαρτυρίας παράγει, εἶτα ἐπάγει· ὅτι, Ἐάν τινες, διὰ πλεονεξίαν προλαβοῦσαν, καὶ πρὸ τῆς τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῆς γενομένην, δίκην τινῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐσωφρονίσθησαν (τούτο δὲ διττὴν ἔνοιαν ὑποβάλλει· ἢ γὰρ δίκην τινῶν λέγει ἀντὶ τοῦ, τιμωρούμενοι παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ ἀδικίας προλαβοῦσας τοὺς βαρβάρους εἰς τιμωρίαν κινήσαντος· ἢ δίκην τινῶν ἀντὶ τοῦ, δι' ἐπιτιμημάτων ἐπισκόπων κολαζόμενοι διὰ προλαβοῦσας πλεονεξίας οὐκ ἐσωφρονίσθησαν)· ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, δι' ἣν ἐπὶ θλον οἱ βάρβαροι, αὐτῆς εἰς πλεονεξίαν ἐκτραπῶσι κερδαίνοντες ἐξ αἵματος ὀλέθρου ἀνθρώπων ἀναστάτων γενομένων, ἢ αἰχμαλώτων πεφρονεμένων· τὸ δὲ ἐξ αἵματος κερδαίνοντες ἐρμηνεύων, ἐπήγαγε τὰ ἐξῆς· Ἡ γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπων εἰς αἰχμαλωσίαν ἀπαγομένων, ὅπερ ἐλευθέρως ἐστίν, ἢ ἀναίρεθέντων ἀνθρώπων πράγματα διαρπάξουσι· τί ἄλλο χρὴ ἐλπίζειν, ἢ διὰ τὴν πλεονεξίαν ἐπισωρεύσαι ὀργὴν ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ λαῷ, ἦγουν ἐκλύσαι τὴν τοῦ Θεοῦ ἐφ' ἑαυτοὺς καὶ ἐπὶ τὸν λαόν; Καὶ ἐξ ἱστορίας δὲ παλαιᾶς ὑπόδειγμα παρατίθησιν, ὅτι ἐνδὸς ἀμαρτησαντος πολλοὶ ἐκολάσθησαν.

A intra annum quidem in quadruplum condemnatur: post annum autem in simplum. Et lege primum cap. tit. 20 lib. lx Similiter autem puniuntur in poena pecuniaria, qui ab expugnata domo rapiunt. Dicit enim secundum thema cap. 3 ejusdem tituli et libri hæc expresse: Si a domo vel vico qui oppugnatur raptum quid fuerit, legi locus est.

Ἡσὶ γὰρ τὸ δεύτερον θέμα τοῦ γ' κεφάλ. τοῦ αὐτοῦ κώμης καταπολεμουμένης ἀρπαγῆ τι, χώρα τῶ νόμου.

ZONAR. Qua tempestate in martyres populatio exercebatur, nonnulli ex iis qui effugerant, captivorum invasere domos, quæque a barbaris relicta fuerant, diripuerunt. De his itaque rogatus hic magnus Pater, omnem avaritiam asserit divinis litteris interdictam, nec fieri posse ut quæcunque sacræ pagine de avaritia disserunt, una epistola comprehendantur. Breviter autem ait avarum quemlibet esse ab Ecclesia abdicatum, hoc est, ejectum et alienum. Abdicari namque dicuntur filii, cum ob aliquod crimen a paterna hæreditate ejiciuntur, omnique cognitionis jure privati censentur. Porro calamitatis tempore, cum in luctu homines versantur, alii quidem captivi ipsimet facti, alii vero ob consanguineos in servitutem abductos, alii denique ob rerum suarum jacturam; ausos fuisse quosdam ejusmodi tempus, lucri sibi occasionem ducere, hominum est impiorum, et Deo iavorum, sive Deo exosorum, quodque omnem superat pravitatem. Placuit itaque ejusmodi homines abdicare, id est, palam extrudere ab Ecclesia, atque a fidelium multitudine segregare, ne propter ipsos ira Dei in omnes descendat, præcipueque in eos qui præsumunt, nec in ejusmodi homines inquirunt, aut vindicant. Mox Scripturæ testimonia profert, additque: Si qui ob exacti temporis avaritiam, et quam ante incursionem barbarorum exercuerant, poenas persolventes, non modo non resipuerunt (hoc vero duplicem sensum admittit, aut enim poenas persolventes intelligit ob supplicium a Deo inflictum, qui ad vindicandum superioris temporis injuriam immiserit barbaros, aut solventes poenas, hoc est, episcopalibus multis ob superiorem avaritiam castigati minime resipuerunt), quin potius ipsomet tempore divinæ iracundiæ, ob quam irruere barbari, ipsi se ad avaritiam converterunt, *lucrum sibi comparantes ex sanguine*, et perniciæ hominum quorum eversa fortuna sunt, vel captivorum qui sunt interfecti; ut autem illud explicaret, lucrum sibi comparantes ex sanguine, subjecit quæ mox sequuntur: Vel enim, inquit, hominum qui in servitutem abducti sunt, quod est perniciæ, vel interfectorum hominum bona diripiunt: quid aliud sperandum est, nisi propter avaritiam, sibi ipsis ac universo populo iram accumulare, hoc est, sibi ipsis et populo Dei iracundiam adducit, in quo ob unius peccatum plures supplicio affecti sunt.

KANON Γ.

« Οὐκ ἰδοὺ Ἄχαρ ὁ Ζαρὰ πλημμελίᾳ ἐπλημμέ-
« Jos. vii.

CANON III.

« Annon ecce Achar Zare filius " in eo quod

« dedicatum erat, peccavit : et in omnem Israel
 « synagogam ira pervenit? Atque hic unus solus
 « peccavit, sed non solus in suo peccato est mor-
 « tuus. Nobis autem quidquid non nostrum, sed
 « alienum est, hoc tempore lucrum, Deo dedica-
 « tum esse existimandum est. Nam et ille quidem
 « Achar ex præda accepit, et ipsi nunc ex præda
 « accipiunt. Ac ille quidem, ea quæ erant hostium :
 « qui vero nunc sunt, ea quæ sunt fratrum, pernicioso
 « lucro lucrificientis. »

BALS. Cum dixisset sanctus a fidelibus abdicari
 eos qui rapiunt quæ ad captivos pertinent, et ex
 barbarica præda relicta fuerunt; et quod propter
 eos qui sic sæpe lapsi et minime correpti sunt, in
 populum quoque ira Dei accumulata sit; ad eorum
 confirmationem inducit Achar historiam in libro
 Jesu Nave descriptam. Narrat enim quod cum Jesus
 pronuntiasset omnia Deo esse dedicata spolia, quæ
 ex Jericho capta essent, Achar postquam urbs Jer-
 richo capta esset, aurea lingua et aliqua veste sur-
 reptæ, ea infudit in suo tentorio. Cum autem Deus
 propterea succensisset, in eo bello Israelitæ victi
 sunt. Quia autem non manifesta erat iræ Dei causa,
 missa est sors, et cecidit super Achar. Ille autem
 interrogatus, furtum confessus est, et quæ surrepta
 sunt, protulit; et lapidibus obrutus est ipse, et
 omnes sui, et animalia, et lota ejus supellex. Et di-
 cit : Ecce unus peccavit, et ex eo quod Deo dedica-
 tum est, sustulit; et propter illius peccatum, multi
 perierunt in bello, ex synagoga seu cæta Israelita-
 rum : et rursus ultio facta est, non in illum solum,
 sed in omnes suos. Eis autem qui forte dixerant,
 esse differentiam eorum quæ Deo dedicata fuerant,
 et eorum quæ ad privatos aliquos pertinent, resi-
 sit sanctus; et ostendit hanc rapinam esse illa ava-
 ritia deleriores : et quod eo tempore quo præda
 ab hostibus agantur, res fratrum relictae, tanquam
 Deo dedicate reputantur : et quod, quamvis æqua-
 litatem habeant, quæ ab Achar direpta fuere, et
 quæ ab eis rapta sunt, propterea quod et utraque
 ex prædatione vel captivitate comparata sunt;
 eorum tamen culpa major est. Achar enim res
 hostium abstulit : ii autem quos plura habendi li-
 bido nunc invasit, bona fratrum rapuerunt; eorum
 calamitatem, lucrum perniciosum rati. Nota præ-
 sentem canonem propter eos qui res Ecclesiarum
 et monasteriorum rapiunt, et, ut semel dicam, pro-
 pter eos qui quæ sunt Deo dedicata, tanquam pro-
 pria vindicant.

τὰ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὰ τῶν μοναστηρίων, καὶ ἀπλῶς διὰ τοὺς βιωμένους πάντα τὰ ἀνατεθειμένα τῷ
 Θεῷ.

ZONAR. Scriptum est in libro Jesu Nave, quod
 cum obsideret Jesus Jericho, quæcumque in illa
 erant, Deo dedicata pronuntiavit. Expugnata autem
 urbe, Achar sublato auro ac quodam indumento,
 illa in suo tabernaculo defodit. Quam ob causam irato
 Deo, victi sunt in bello post hæc Israelitæ, multi-
 que cecidere. Porro cum divinæ iracundiæ causa
 quaereretur, missis sortibus Achar est designatus : ac

ἄλυσεν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἐπὶ πᾶσαν συν-
 « αγωγὴν Ἰσραὴλ ἐγενήθη ἡ ὀργή; Καὶ εἰς μί-
 « νος οὗτος ἡμαρτε, μὴ μόνος ἀπέθανεν ἐν τῇ ἁμαρ-
 « τῇ αὐτοῦ. Ἡμῖν δὲ πᾶν τὸ μὴ ἡμῶν, ἀλλὰ
 « ἀλλότριον, τῷ καιρῷ τούτῳ κέρδος, ἀνάθεμα νενο-
 « μίσθαι προσήκει. Κάκεινος μὲν γὰρ ὁ Ἄχαρ ἐκ
 « τῆς προνομῆς ἔλαβε· καὶ αὐτοὶ νῦν ἐκ προνομῆς·
 « κάκεινος μὲν τὰ τῶν πολεμίων, οἱ δὲ νῦν τὰ τῶν
 « ἀδελφῶν, κερδαίνοντας ἀλλήτριον κέρδος. »

BAAE. Εἰπὼν ὁ ἅγιος ἀποκηρύττεισθαι ἐκ τῶν
 πιστῶν τοὺς ἀρπάσαντας τὰ τοῖς ἀιχμαλωτισθεῖσι
 διφέροντα, καὶ ἀπὸ τῆς βαρβαρικῆς ληλασίας πε-
 ριλειφθέντα, καὶ οὗτοι διὰ τοὺς οὕτω πολλὰς περι-
 λειφθέντας καὶ μὴ διορθωθέντας, καὶ εἰς τὸν λαὸν ἡ
 ὀργῆ τοῦ Θεοῦ ἐπιουρευθεῖ, ἐπιφέρει πρὸς κατασκευὴν
 τούτων τὴν ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γε-
 γραμμένην ἱστορίαν περὶ τοῦ Ἄχαρ. Ἰσραηλίται γὰρ
 ὦ; τοῦ Ἰησοῦ ἐπαγγελαμένου ἀνατεθειμένα εἶναι τῷ
 Θεῷ πάντα τὰ ἀπὸ τῆς Ἰεριχούνης σιτυλοθηρό-
 μενα, ὁ Ἄχαρ μετὰ τὴν ἔλασιν τῆς πόλεως Ἰερι-
 χούνης, γλιώτταν χρυσὴν καὶ ὑψασμὰ τι ὑπελίμε-
 νος, κατέχρυσεν αὐτὰ ἐν τῇ σπητῇ αὐτοῦ. Ὀργι-
 σθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τούτο, ἠττήθησαν ἐν τῷ
 πολέμῳ οἱ Ἰσραηλίται. Ὅτι δὲ ἀόλητος ἦν ἡ αἰτία
 τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ, γέγονε κλήρος, καὶ ἔπασεν ἐπὶ
 τὸν Ἄχαρ. Κάκεινος, ἀνακρινόμενος, ἀπέλεγε τὸ
 κλέμμα καὶ τὰ κλαπέντα προσήγαγε· καὶ ἀλεθε-
 λήθη αὐτός τε καὶ πάντες οἱ περὶ αὐτόν, καὶ τὰ
 ζῶα, καὶ πᾶσα ἡ ὑποσκευὴ αὐτοῦ. Καὶ φησιν, ἴδου
 εἰς ἡμαρτε, καὶ ὑπερίστο ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος τῷ
 Θεῷ, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκείνου ἀπόλωντο ἐν τῷ
 πολέμῳ πολλοὶ ἐκ τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν·
 καὶ αὐτὸς ἡ ἐκδικητικὸς γέγονεν οὐκ εἰς ἐκείνον μόνον,
 ἀλλὰ καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐκείνου. Πρὸς δὲ τὸν ἴσως
 εἰπόντα διαφορὰν εἶναι τῶν ἀνατεθειμένων τῷ Θεῷ
 καὶ τῶν διαφερόντων ἰδιώταις, ἀντικαθίσταται ὁ ἅ-
 γιος, καὶ κατασκευάζει χείρονα ἐκείνης τῆς πλεο-
 νεξίας εἶναι τὴν παρούσαν ἀρπαγὴν· οὗτοι γὰρ ἐν τῷ
 καιρῷ τῆς ληλασίας τῶν βαρβάρων περιλειφθέντα
 πράγματα τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἀνατεθειμένα τῷ
 Θεῷ λογίζονται· καὶ οὗτοι κτλ ἰσότητα ἔχουσι τὰ παρὰ
 τῶν Ἄχαρ ἀποσουλθέντα καὶ τὰ παρὰ τούτων ἀρ-
 παγέντα, διὰ τὸ ἐκ προνομῆς ἦναι ἀιχμαλωσίας καὶ
 ἀμφότερα ἀποικρῶνθησθαι, ἀλλ' ἢ ἐκ τούτων αἰτία
 μέγλων ἐστίν. Ὁ μὲν γὰρ Ἄχαρ τῶν πολεμίων ὑπερί-
 λετο· οἱ δὲ νῦν πλεονεκτήσαντες ἐκ τῶν ἀδελφῶν
 ἤρπαζον, τὴν συμφορὰν τούτων κέρδος ἀλλήτριον ἠγγι-
 σάμενοι. Σημειώσαι τὰ παρόντα διὰ τοὺς ἀρπάζοντας
 ἀπλῶς διὰ τοὺς βιωμένους πάντα τὰ ἀνατεθειμένα τῷ

ZONAR. Ἐν τῇ βίβλῳ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ γέγρα-
 πται, οὗτοι περιλειφθέντες ὁ Ἰησοῦς οὗτος τὴν Ἰεριχῶν,
 πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀνάθεμα ἐπαγγελατο εἶναι Θεῷ.
 Ἐαλοκρίας δὲ τῆς πόλεως, ὁ Ἄχαρ, χρυσὸν καὶ τι
 ὑψασμα ἀπέλεγε, κατέχρυσεν αὐτὰ ἐν τῇ σπητῇ
 αὐτοῦ. Ὀργισθέντος δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τούτο, ἠττήθη-
 σον μετὰ ταῦτα ἐν πολέμῳ οἱ Ἰσραηλίται, καὶ ἔπασ-
 σον πολλοί. Ζητούμενον δὲ αἰτίου τῆς τοῦ Θεοῦ ἀρ-

γῆς, ὁ κλῆρος ἐπὶ τοῦ Ἄχαρ ἔπασε· κἀκεῖνος ἀνακρινόμενος ὠμολόγησε τὸ κλέμμα, καὶ τὰ κλαπέντα προσήνεγκε· καὶ ἐλιθοβολήθη αὐτὸς καὶ ἡ γυνή, καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἡ σκηνή, καὶ τὰ ζῶα. Ἰδοὺ οὖν, φησὶ, εἰς ἡμαρτία, καὶ ἀπώλοντο ἐν τῷ πολέμῳ Ἰσραηλῖται πολλοὶ· οἱ ἐκεῖνοι πάντες. Ἔτα καὶ ἐξαιρεῖ ὁ μέγας οὗτος Πατὴρ τὴν τότε πλεονεξίαν· καὶ χεῖρονα εἶναι κατασκευάζει ἁμαρτίαν παρὰ τὴν τοῦ Ἄχαρ, συγκρίνων ἄμφω. Καὶ γὰρ ὁ Ἄχαρ, φησὶν, ἐκ προνομῆς ἔλαβεν ἂ ὑφέλλετο, καὶ οὗτοι ὁμοίως ἐκ προνομῆς· ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν τὰ τῶν πολεμίων ἔλαβεν, οὗτοι δὲ τὰ τῶν ἀδελφῶν· ὑπερ μείζον ποιεῖ τὸ κακόν. Ἔτα ἐπιφέρει, ὡς τινων λεγόντων· οὐκ εὐρομεν ταῦτα ἐρβριμμένα τυχόν, μή τινος ἀντιποιουμένου αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ ἥδειμεν τίνων ἦσαν, καὶ ἀντιτίθειν αὐτοῖς τὰ τοῦ Δευτερονομίου καὶ τὰ τῆς Ἐξέδου· καὶ φησὶν πρὸς τοὺς (32¹) λέγοντας τὰ εἰρημένα φησὶν ὁ Πατὴρ·

ΚΑΝΟΝ Δ.

« Μηδεὶς ἐξαπατάτω ἑαυτὸν, μήτε ὡς εὐράν· οὐτε γὰρ εὐρόντα κερδαίνειν ἔξεστι. Φησὶ γὰρ τὸ Δευτερονόμιον· *Μὴ, ἰδὼν τὸν μόσχον τοῦ ἀδελφοῦ σου καὶ τὸ πρόβατον κλαρώμενα ἐν τῇ ὁδῷ, κεραιθῆς αὐτὰ, ἀποστροφῇ ἀποστρέψεις αὐτὰ τῷ ἀδελφῷ σου.* Ἐὰν δὲ μὴ ἐγγίξῃ ὁ ἀδελφός σου πρὸς σέ, μηδὲ ἐπιστάσαι αὐτόν, συνείδεις αὐτὰ, καὶ ἔσται μετὰ σοῦ, ἕως ἂν ἐκζητήσῃ αὐτὰ ὁ ἀδελφός σου, καὶ ἀποδώσῃς αὐτὰ. Καὶ οὕτω ποιήσεις τὸν θνὸν αὐτοῦ, καὶ οὕτω ποιήσεις μετὰ πάσαν (33) ἀπίσταν τοῦ ἀδελφοῦ σου, ὅσα ἂν ἀπέληται παρ' αὐτοῦ, καὶ εὐρήσῃς αὐτὰ. Ταῦτα τὸ Δευτερονόμιον. Ἐν δὲ τῇ Ἐξέδῳ, οὐ μόνον ἂν τὰ τοῦ ἀδελφοῦ τις εὐρήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἐχθροῦ, Ἀποστροφῇ, φησὶν, ἀποστρέψεις αὐτὰ εἰς τὸν οἶκον τοῦ κυρίου αὐτῶν. Ἐὰν δὲ ἐν εἰρήνῃ ῥαθυμοῦντος καὶ τρυφῶντος καὶ τῶν ἰδίων ἀμελοῦντος ἀδελφοῦ ἢ ἐχθροῦ, κερδᾶναι οὐκ ἔξεστιν, πῶσιν μᾶλλον δυστυχοῦντος καὶ πολεμίου εὐφρόντος, καὶ κατὰ ἀνάγκην τὰ ἴδια ἐγκαταλίπειν τῷ πόντῳ ; »

ΒΑΣ. Εἰκὸς ἦν εἰπεῖν τινὰς ὅτι Οὐχ ἡρπάσαμεν τὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἀδελφῶν, ἀλλ' εὐρομεναὐτὰ ἐρβριμμένα, καὶ οὐκ ἥδειμεν τίνων ἦσαν, καὶ διὰ τοῦτο ἀκαταίτατοι νομιζόμεθα. Πρὸς γοῦν τούτους ἀντιτίθειν ὁ ἅγιος τὰ τοῦ Δευτερονομίου καὶ τὰ τῆς Ἐξέδου, καὶ φησὶν, ὡς κἂν ἐρβριμμένα καὶ ἀνεπιμέλητα καὶ ἐν καιρῷ τοιοῦτον εὐρήσῃ τις πράγματα, ἀγνοῆ δὲ καὶ τὸν δεσπότην αὐτῶν, οὐδὲ οὕτως ἐκχωρεῖται κερδᾶναι αὐτὰ. Χρωστεῖ γὰρ φυλάξει αὐτὰ, ἕως ἂν ὁ κύριος αὐτῶν γνῶ καὶ ζητήσῃ αὐτὰ. Ἔτα προσεπάγει, ὅτι, ἂν κατὰ τὴν Μωσαϊκὴν νομοθεσίαν οὐκ ἔξεστί τινι ἰδιουσιᾶν τὰ ἐτέροις ἀνήκουσα πράγματα, κἂν φίλοι ᾖσιν οὗτοι, κἂν ἐχθροί, κἂν ἀνεπιμέλητα ᾖσι, καὶ ταῦτα ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἀλλὰ ἀναγκάζεται ἀποκαθιστᾶν αὐτὰ πρὸς τοὺς δεσπότης τούτων καὶ τρυφῶντας, καὶ μηδὲ ἐπιστρεφομένους τῆς τῶν ἰδίων

A is quaestione habita furtum confessus est, eaque quæ furatus fuerat protulit, ipsæque cum uxore et liberis, ejusque tabernaculum, et jumenta lapidibus obruta sunt. Ecce, inquit, unus peccavit, perieruntque in bello Israelitæ multi, ac illi omnes. Amplificat porro hic magnus Pater illius temporis avaritiam, ac utrumque comparans, crimen hoc gravius, quam quod ab Achar admissum est demonstrat. Ex præda siquidem, inquit, Achar ea sustulit quæ furatus est. ac isti pariter ex præda: cæterum ille res hostium rapuit, hi vero fratrum; quod gravius malum efficit. Infert deinde, quippe dicentibus quibusdam se hæc invenisse projecta, cum nemo forte illa sibi assereret, neque quorum essent novisse; ac ipsis quæ in Deuteronomio et Exodo habentur opponit, ac dicit; eis qui ejusmodi loquebantur sic ait Pater:

CANON IV.

« Nemo seipsum seducat, neque tanquam invenit: neque enim fas est ei qui invenit lucrifacere. Dixit enim Deuteronomium: *Viso fratris tui vitulo, et ove errante in via, ea ne despereris, sed ea restitutione restitues fratri tuo. Sin autem frater tuus ad te non approximet, neque ipsum noveris, coges ea et apud te erunt, donec ea frater tuus quaesierit, et reddes ea; et sic facies de ejus asino, et sic facies de ejus veste; et sic facies post omnem perditionem fratris, quæcumque ipsi perierit, et tu ea inveneris* ¹². Hæc Deuteronomium. In Exodo autem, non solum si quis res fratris, sed etiam inimici invenerit, *Restitutione, inquit, restitues ipsa domui domini ipsorum* ¹³. Si autem ab eo qui in pace et in otio delicate vitam transigit, nec de suis est sollicitus, sive frater sit, sive inimicus, non licet lucrari; quanto magis ab eo qui rebus adversis premitur, et hostes fugit, et necessitate coactus propria relinquit? »

BAS. Est verisimile dixisse aliquos se non rapuisse res fratrum suorum captivorum: sed eas, inquebant, disjectas invenimus, nec sciebamur cujusnam erant, et propterea nulla in nos cadit reprehensio. Adversus eos ergo opponit sanctus Deuteronomium et Exodum: et dicit, quod etiamsi aliquis disjectas neglectivæ habitas eo tempore res invenerit, ipsarum autem dominum ignoraverit, ne sic quidem eas lucrari permittitur. Debet enim eas servare, donec earum dominum illas cognoverit et quaesierit. Deinde infert, quod si lege Mosaica nulli licet, ea quæ ad alios pertinent, tanquam sua sibi propria ascribere, sive ii sint amici, sive inimici, etiamsi tempore pacis neglectui habita sint, sed cogitur ea dominis ipsorum restituere, quamvis luxuriose et delicate vivant, nec proprias res invenire

¹² Deut. xxii, 1, 3. ¹³ Exod. xxiii, 4.

(32¹) Καὶ φησὶν πρὸς τοὺς. Forte legendum: καὶ πρὸς τοῦ; L.DIT. PATROL.

(33) Μετὰ πάσαν. LXX, κατὰ πάσαν ἀπίσταν.

eurent : quanto magis debet is qui res invenit fratris adversa fortuna utentis, et in captivitate abducti, vel barbaros fugientis, et qui in tanta necessitate sua neglecta reliquit, eas tam infortunato homini restituere? Atque hæc quidem sanctus describit : et docet deinceps quomodo puniri debeant, et qui res eas rapuerunt, et qui non rapuerunt, sed invenerunt, et qui postquam invenerunt eas non restituerunt. Lex autem civilis hæc expresse dicit in themate 5, cap. 43, tit. 12, lib. 1x : Qui rem alienam abjectam accipit, ut eam lucretur, etiamsi ignorat cujus sit, est furti actioni obnoxius : nisi forte dominus eam ita reliquerit, ut cujus nullam curam gerat. Tunc enim etiamsi ut ea furans ceperit, quoniam ipsius esse desiit, furti non tenetur. Non enim fit furtum, nisi sit cui furtum fiat. Si autem quod non est pro derelicto habitum, pro derelicto esse habitum existimavit, non est fur ; si autem nec pro derelicto habebatur, nec pro derelicto haberi existimavit, accepit autem ut domino invento redderet, actione furti non tenetur, etiamsi pro inventione pretium accepit. Similiter et 61 cap., 3 tit., 1 lib. sic habet : Si quis absentis rem vacantem detinisset, non tenebatur olim vel interdicto de vi, vel interdicto, Quod vi aut clam, nisi utique rei vindicatione, quatenus absens erat dominus. Nos ergo volumus eum ut qui sit possessor, generali de vi interdicto teneri. Est enim ridiculum dicere quod proprium existimabant id quod est alienum : quemadmodum et de furti in duplum actione diximus, quod qui præter domini sententiam ac voluntatem contractat, furtum committit. Hæc autem dicimus nisi xax annorum spatium præterierit, ex quo possessionem apprehendit. Nota quæ hic de captivorum rebus scripta sunt. Lege etiam lib. xxxiv, tit. 1, cap. 17, dicens : Receptos ab hostibus agros, qui prius erant domini recipiunt ; non enim loco prædæ sunt, neque publici. Qui ex hostibus enim rapiuntur, non sunt publici. Nota ergo quod etiam et canonibus et legibus, non solum qui captivorum res deprædantur et diripiunt, puniuntur et tenentur ; sed etiam ii qui rem immobilem vacantem invenisse se dicunt, et non statim rem aperiant, et eam nomine domini possident ; secundum legem quidem ecclesiasticam eis pœnitentia injungetur ; secundum civilem autem, vel ut fures puniuntur, si res erit mobilis, vel interdicto de vi, si erit immobilis. Quando autem, quod inventum neglectum est, quod a legibus proderelictum nuncupatur, non similiter punitur, qui id detinuit. Sed si sit quidem res mobilis, cogitur eam domino restituere, et solum nisi ejus dominium assecutus sit, ut bonæ fidei possessor, intra triennium ; si autem illud immobile, quod pro derelicto detentum est, nisi ejus factus sit dominus, intra decennium. Vacantis autem, et ejus quod pro derelicto habetur, magna est differentia. Quod enim vaeat, animo possidemus, etiamsi id naturaliter non possidemus ; quod autem pro derelicto, nec civiliter, nec naturaliter possidemus ; et ideo a bonæ

A εὐρέσεως· πόσω μᾶλλον ὀφείλει ὁ εὐρῶν ἀδελφοῦ δυστοχοῦντος καὶ αἰχμαλωτισθέντος ἢ καὶ φεύγοντος τοὺς βαρβάρους, πράγματα, καὶ κατὰ τοσαύτην ἀνάγκην ἀτημέλητα καταλιπόντος τὰ οἰκεία, ἀποκαθιστῆν αὐτὰ πρὸς τὸ μέρος τοῦ οὕτω δυσπραγοῦντος ἀνθρώπου ; Καὶ ὁ μὲν ἄγχι ταῦτα ἐθέσπισε· καὶ ἐφεξῆς διδάσκει πῶς ὀφείλουσιν ἐπιτιμᾶσθαι οἱ τε ἀρπάζοντες τὰ τοιαῦτα πράγματα, καὶ οἱ μὴ ἀρπάζοντες, ἀλλὰ εὐρόντες· πρὸς δὲ καὶ οἱ μετὰ τὴν εὐρεσιν μὴ ἀποκαθιστῶντες αὐτὰ. Ὁ δὲ πολιτικὸς νόμος φησὶν ἐν θέματι ε', τοῦ μγ' κεφαλαίου, τοῦ ιβ' τίτλου, τοῦ ξ' βιβλίου, ταῦτα ῥητικῶς· Ὁ τὸ ἀλλότριον πρᾶγμα ἐβριμμένον λαμβάνων ἐπὶ τῷ κερδοῦναι, κἂν ἀγνοῇ τίνοσ ἐστίν, ὑπόκειται τῇ περὶ κλοπῆς ἀγωγῇ· εἰ μὴ ἄρα ἀπρονόητον ὁ B δεσπότης εἶπεν αὐτό· τότε γὰρ κἂν ὡς κλέπτων αὐτὸ ἔλαβεν, ἐπειδὴ ἐπαύσατο αὐτοῦ εἶναι, οὐχ ὑπόκειται. Κλοπὴ γὰρ οὐ γίνεται μὴ ἔντος τοῦ κλοπῆν ὑφισταμένου. Εἰ δὲ τὸ μὴ ὄν ἀπρονόητον ἐνόμισεν ἀπρονόητον, οὐκ ἐστὶ κλέπτης· εἰ δὲ μὴ ἦν ἀπρονόητον, μήτε ἐνόμισεν, ἔλαβε δὲ, ἐπὶ τῷ δοῦναι τῷ εὐρισκαμένῳ δεσπότη, οὐχ ὑπόκειται τῇ περὶ κλοπῆς ἀγωγῇ, κἂν εὐρετρα λάβῃ. Ὡσαύτως καὶ τὸ ξα' κεφ. τοῦ γ' τίτλου τοῦ ν' βιβλίου οὕτω διαλαμβάνει· Ἐάν τις ἀπόντος πρᾶγμα κατέσχε σχολάζον, οὐκ ἐνήγετο τὸ παλαιὸν ἢ τῷ περὶ βίας παραγγέλματι, ἢ τῷ, Ὅπερ βία ἢ λάθρα, εἰ μὴ ἄρα τῇ τὰ ἴδια ἐδικουσῆ ἀγωγῇ, ἐν ᾧ δεσπότης ἦν ὁ ἀπών. Ἡμεῖς οὖν, ὡς νομέα ὄντα, βουλόμεθα κρατεῖσθαι τῷ περὶ βίας ἐνίκῳ παραγγέλματι· γελῶν γὰρ ἐστὶ τὸ λέγειν, C ὅτι ἐνόμιζον ἴδιον τὸ ἀλλότριον ὡσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς περὶ κλοπῆς εἰς τὸ διπλάσιον ἀγωγῆς εἶπαμεν, ὅτι ὁ παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότη ψηλαφῶν κλοπῆν ἀμαρτάνει. Ταῦτα δὲ φάμεν, ἐάν μὴ τριακονταετία περῆλθεν ἐξ οὗ τῆς νομῆς ἐπελάβετο. Σημείωσαι τὰ ἐνταῦθα γεγραμμένα περὶ τῶν πραγμάτων τῶν αἰχμαλώτων. Ἀνάγνωθι καὶ βιβλ. λθ', τίτ. α', κεφ. ιζ', λέγον· Τοὺς ἀναληφθέντας παρὰ τῶν πολεμίων ἀγροὺς οἱ πρώην ἀναλαμβάνουσι δεσπότη· οὐ γὰρ ἐν τάξει πραΐδας εἰσὶν οὐδὲ δημόσιοι γίνονται. Οὐ γὰρ τῶν πολεμίων λαμβανόμενοι, γίνονται δημόσιοι. Σημείωσαι οὖν, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν κανόνων καὶ ἀπὸ τῶν νόμων οὐ μόνον οἱ τὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἀποσουλῶντες ἢ ἀρπάζοντες κολάζονται καὶ ἐνέχονται, D ἀλλὰ καὶ οἱ εὐρεμά τι ἢ ἀκίνητον σχολάζον λέγοντες ἐφευρεῖν, καὶ μὴ αὐτίκα τὸ πρᾶγμα κατὰδῆλον ποιούμενοι, καὶ φυλάττοντες αὐτὸ εἰς ὄνομα τοῦ δεσπότη, κατὰ μὲν τὸν ἐκκλησιαστικὸν νόμον ἐπιτιμηθήσονται, κατὰ δὲ τὸν πολιτικὸν ἢ ὡς κλέπται τιμωρηθήσονται, ἐάν ἐστὶ τὸ πρᾶγμα κινήτων, ἢ τῷ περὶ βίας παραγγέλματι, ἐάν ἐστὶν ἀκίνητον. Ὅταν δὲ ἀπρονόητον ἐστὶ τὸ εὐρεθῆν, τὸ παρὰ τοῖς νόμοις καλοῦμενον προδερέλκτον, οὐ κολάζεται παρομοίως ὁ τοῦτο κατασχών· ἀλλ' εἰ μὲν κινήτων ἐστίν, ἀναγκάζεται αὐτὸ ἀποδοῦναι, καὶ μόνον, εἰ μὴ ἐδέσποσεν αὐτὸ, ὡς καλῆ πίστει νομεύς, ἐντὸς τριετίας· εἰ δὲ ἀκίνητων αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ κατασχεθὲν ὡς προδερέλκτον, εἰ μὴ γέγονε τούτου δεσπότης, ἐντὸς δεκαετίας. Σχολάζοντος δὲ καὶ ἀπρονοήτου μεγάλης διαφορά. Τὸ μὲν γὰρ

σχολάζον ψυχῆ νεμόμεθα, κἄν φυσικῶς αὐτὴ οὐ κατέχομεν· τὸ δὲ προδεδεμένον οὐδὲ νομίμως οὐδὲ φυσικῶς κατέχομεν· καὶ διὰ τοῦτο δεσπόζεται παρὰ τοῦ καλῆ πίστει νεμηθέντος αὐτοῦ. Ταῦτα δὲ χώρων οὐκ ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ἀνηκόντων τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσι· καὶ διὰ τοῦτο οἱ κατέχοντες αὐτὰ καὶ μὴ ἀποκαθιστῶντες, ὡς ἀνωθεν εἰρηται, ἀδιστάκτως καὶ ἐνδύχονται καὶ κολάζονται.

ZONAR. Ὅτι μὴ ἐξαπατάτω τις ἑαυτὸν, ὡς εὐρὸν τὸ τοῦ ἀδελφοῦ πρᾶγμα ἐρριμμένον ἰσως καὶ ἀνεπιμέλητον κείμενον. Κἄν γὰρ οὕτως εὐρῆ αὐτὸ, οὐκ ἔξεισι κερδοῖσαι αὐτὸ καὶ οικειώσασθαι τὸ ἀλλότριον· κἄν ἰσως ἀγνοῆ τὸν δεσπότην τοῦ πράγματος· χρεωστεῖ γὰρ λαβεῖν αὐτὸ, καὶ φυλάξαι ἕως ὁ κύριος αὐτοῦ γνῶ καὶ ζητήσῃ αὐτό. Καὶ τὰ τοῦ δευτερονομίου καὶ τὰ τῆς Ἐξόδου ἐπάγει λέγων ὅτι, Ἐὰν ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ ἀδελφός σου ἢ ὁ ἐχθρός σου ἐκ βρυχίας ἀπολέσῃ τὸ ἴδιον, οὐκ ἔξεισί σοι εὐρόντι αὐτὸ κέρδος ἴδιον ποιήσασθαι, ἀλλὰ ἐπανασῶσαι τῷ ἀπολέσαντι αὐτὸ ἀπαιτῆ κατὰ τὸν νόμον τὸν παλαιὸν· πόσῳ μᾶλλον, ἐὰν τοῦ φεύγοντος ἀδελφοῦ σου ἢ τοῦ αἰχμαλωτισθέντος εὐρήσεις πρᾶγματα παρ' αὐτῶν ἐγκαταλειφθέντα, χρῆ σε φυλάξαι αὐτὰ καὶ ἀποδοῦναι τῷ δυσπραγοῦντι;

KANON E.

« Ἄλλοι δὲ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶσιν, ἀντὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν ἀπολομένων ἂ εὐρον ἀλλότρια κατέχοντες· ἵνα ἐπειδὴ αὐτοῖς Βοράδοι καὶ Γόθοι τὰ τοῦ πολέμου εἰργάσαντο, αὐτοὶ ἄλλοις Βοράδοι καὶ Γόθοι γίνονται. Ἀπεστειλαμεν οὖν τὸν ἀδελφὸν καὶ συγγέροντα Εὐφρόσυνον διὰ ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα κατὰ τὸν ἐνθάδε τύπον καὶ αὐτὸς δῶῃ ὁμοίως καὶ ὡς δεῖ τὰς κατηγορίας προϊεσθαι, καὶ οὐς δεῖ ἐκκρῆσαι τῶν εὐχῶν. »

ΒΑΣ. Ἀπολογησάμενος ὁ ἅγιος τὰ εἰκότα πρὸς τοὺς λέγοντας, ὡς ἐρριμμένα καὶ ἀτημέλητα εὐρεῖν τὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων πρᾶγματα, καὶ διὰ τοῦτο ἰδιώσασθαι αὐτὰ· ἀρεῖ ἀπολογεῖται πρὸς τοὺς ἀντιποιούμενους τῶν διαφερόντων τοῖς αἰχμαλωτισθεῖσιν ἀντὶ τῶν φθασάντων παρὰ τῶν πολεμίων ἀφαιρηθῆναι πραγμάτων αὐτῶν. Φησὶ γὰρ ὡς καὶ τοῦτο ἀπάτη ἐστὶ καὶ ματαία πρόφασις. Οὐδὲ γὰρ δίκαιόν ἐστι τούτους γεγονότας παρανάλωμα πολεμίου βαρβαρικοῦ μὴ καρτερῆσαι, ἀλλὰ γενέσθαι αὐτοὺς πολεμίους τῶν ἀδελφῶν, καὶ χρηματῆσαι εἰς τούτους ἄλλους βαρβάρους. Διὰ ταῦτα ἀπεστειλαμεν, λέγει, τὸν ἀδελφὸν Εὐφρόσυνον πρὸς ὑμᾶς, ἵνα κατὰ τὸν ἐνταῦθα τύπον, ἦγουν, καθὼς ἡμεῖς ἐνταῦθα ἐποιήσαμεν, δῶῃ τύπον καὶ αὐτοῖσι ὥστε οὕτω ποιεῖν ὑμᾶς. Εἰτά φησιν· ὡς ὁ αὐτὸς Εὐφρόσυνος ἀναδιδάξει τίνας δεῖ προσδέχεσθαι κατηγοροῦντας κατὰ τινων, καὶ τίνας χρῆ ἀποκηρύττειν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κοινῆς τῶν πιστῶν.

ZONAR. Τινὲς, φησὶν, ἀπολέσαντες οἰκεία πρᾶγματα, καὶ εὐρόντες ἀλλότρια, λέγουσι κατέχειν αὐτὰ, ἐνθ' ὧν ἀπίστεον, ἐξαπατῶντες ἑαυτοὺς. Ὅπερ γὰρ, φησὶν, ἐγένοντο ἐκαίνοις οἱ πολέμοι βάρβαροι, τοῦτο γίνονται αὐτοῖς τοῖς ἀδελφοῖς. Ἐρπασαν οἱ βάρβαροι τὰ ἐκαίτων, κἀκίνοι τὰ τῶν ἀδελφῶν. Διὰ ταῦτα ἀπεστειλαμεν, λέγει, ἵνα κατὰ τὸν ἐνταῦθα τύπον,

A fidei possessore ejus dominium acquiritur. Hæc autem locum non habent in iis quæ ad captivos pertinent; et ideo qui ea detinent, et non restituunt, ut superius dictum, citra ullam distinctionem, et tenentur, et puniuntur.

ZONAR. Ne quisquam se ipsum seducat, quasi rem fratris projectam fortasse planeque neglectam invenerit. Nam etsi ita inveniat ipsam, lucrari haud fas est, sibi que rem alienam vindicare, etiamsi forte ignoret dominum; sed illam sumere oportet, ac usque illam dominus norit ac requirat, servare. Tum Deuteronomii ac Exodi locos profert, ita disserens: Si pacis tempore frater tuus, aut inimicus tuus ex negligentia rem suam perdat, haud fas est, si eam inveneris, tibi propriam vindicare, sed ei qui perdidit servari antiqua lex jubet; quanto magis si res inveneris fratris tui qui aufugit, aut in servitute abductus est, ab ipso relictas, servare illas ac infortuniis presso reddere oportebit?

CANON V.

« Alii autem seipsos seducunt, pro propriis quæ perierunt, aliena quæ invenerunt, detinentes: et ut quoniam Boradi et Gothi eis hostilia fecerant, ipsi sint aliis Boradi et Gothi. Propterea ergo fratrem et consenem nostrum Euphrosynum ad vos misimus, ut secundum formam quæ hic est, et ipse det similiter, et quorum accusationes admittere oporteat, et quos a precibus abdicare. »

BALS. Postquam sanctus, quæ erant consentanea respondit iis qui dicebant se ut disjectas et neglectui habitas res captivorum invenisse et propterea ea sibi vindicasse; nunc iis respondet, qui, quæ ad captivos pertinebant, pro iis quæ sibi ab hostibus prius ablata fuerant, vindicabant. Dicit enim et hoc esse fraudem et inanem prætextum. Neque enim æquum est, ut qui ex bello barbarico detrimentum acceperint, non toleranter ferant, sed sint ipsi hostes fratrum, et alii in ipsos barbari appellentur. Propterea, inquit, misimus ad vos fratrem Euphrosynum, ut juxta formam hic traditam, seu quemadmodum hic fecimus, isthic quoque det formam ut sic vos faciatis. Deinde dicit: Euphrosynus vos docebit quosnam et adversus quos accusantes admittere, et quosnam ab Ecclesia et fidelium communiione abdicare oporteat.

ZONAR. Nonnulli, inquit, amissis rebus suis, ac aliena invenientes, pro iis quæ amiserunt ea detinere seasserunt, seipsos decipientes. Quod enim, ait, illis fuere hostes barbari, hoc ipsi sunt fratribus. Barbari res illorum rapuerunt, ac illi fratrum. Propterea, inquit, [Euphrosynum] ad vos misimus, ut secundum formam hic observatam vos quoque

illic faciatis, et quorum accusationes et contra quos oporteat admittatis, et quos decet abdicetis, hoc est ejicialis ab Ecclesia, atque a fidelibus segregetis, ne cum ipsis una precentur. Porro quorumnam accusationes admittendæ sint, sextum secundæ œcumenicæ synodi caput docet. Legantur etiam quæ ibi scripsimus.

CANON VI.

« De iis qui captivos ex barbaris fugientes vi detinent. Denuntiatum autem est nobis quidpiam incredibile in vestra regione factum esse, omnino ab infidelibus et impiis, et qui ne nomen quidem Domini nôvere; quod nonnulli eo inhumanitatis crudelitatisque processere, ut captivos aliquos qui effugerunt, vi retineant. Mittite aliquos in regionem, ne vel fulmina in eos cadant qui hæc agunt. »

BALS. Accepit sanctus quod quidam captivi orthodoxi, postquam manus barbaricas evasere, vi a quibusdam detinentur, nec domum reverti sinuntur. Dicit ergo iis, ad quos scriptum hoc epistolare missum est, quod hoc ei incredibile visum est: est enim infidelium et impiorum opus. Sin autem factum est, non remanebit impunitum. Et ideo debent hæc diligenter inquiri, et mitti in regionem qui hæc perscrutentur. Existimat enim, quod etiam fulmen seu ignis sit casurus, et eos qui hæc agunt exsturus.

ZONAR. Nonnulli, inquit, ut didicimus, captivos ex hostibus diffugientes vi retinent: qui sunt omnino infideles et impii, neque vel Deum norunt. Profunde sanctus vir ab iis ad quos scribit, postulat mitti in regionem homines qui de hac re inquirent; ne, inquit, ignis cadat cœlitus, ac eos qui hæc agunt absumat. Hoc autem dixit, facinoris gravitatem indicans.

CANON VII.

« De iis qui inter barbaros annumerati sunt, et absurda quædam in eos qui sunt sui generis fecerunt. Eos itaque qui inter barbaros enumerati sunt, et cum eis in captivitate invaserunt, obliti se esse Ponticos et Christianos, efferati autem barbarique redditi, ut et eos qui sui sunt generis, vel ligno vel suffocatione interficiant, vias autem vel domos nescientibus barbaris ostendant; etiam ab auditione arcere oportet, donec de iis congregatis sanctis aliquid communiter visum fuerit, et ante eos sancto Spiritui. »

BALS. Eos quidem qui postquam captivi facti sunt, barbaris consenserunt, et cum eis veluti barbari effecti sunt, et sui generis Christianos interfecerunt, vel vias barbaris ignotas et ad Christianos ducentes ostenderunt, vel eorum ædes hostibus manifestas fecerunt, ne ad divinarum quidem laudum auditionem admittendos esse decernit: sed eos omnino extra ecclesiam statui in loco desentium, post confessionem scilicet vel condemnationem, donec sancti simul congregati de iis communiter statuerint. Sanctos autem episcopos appel-

Α και αὐτόθι ὥστε οὕτως ὑμᾶς ποιεῖν, καὶ τίνες δὲ κατηγοροῦντάς τινων προσδέχεσθαι, καὶ οὐδὲ ἐκτιροῦσαι. ἔχουν τίνες τῆς Ἐκκλησίας ἐξῶσαι, καὶ τῶν πιστῶν χωρίσαι, ὥστε μὴ συνεχέσθαι αὐτοῖς. Τίνας δὲ δεῖ κατηγοροῦντας προσδέχεσθαι, τὸ ἔκτον κεφάλαιον τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου διδάσκει. Ἀναγνωστῶν καὶ τὰ ἐκεῖ γεγραμμένα.

ΚΑΝΟΝ Γ'.

« Περὶ τῶν βίβη κατεχόντων τοὺς ἐκ τῶν βαρβάρων αἰχμαλώτους. Ἀπηγγέθη δὲ τι ἡμῖν καὶ ἀπιστον ἐν τῇ χώρᾳ ὑμῶν γενόμενον, πάντως που ὑπὸ ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν καὶ μὴ εἰδῶτων μὴδὲ ὄνομα Κυρίου, ὅτι ἄρα εἰς τοσοῦτον τινες ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας προεχώρησαν, ὥστε τίνας τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίβη κατέχευιν. Ἀποστείλατε τίνες εἰς τὴν χώραν, μὴ καὶ σκηπτοὶ πέσωσιν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. »

BALS. Ἔμαθεν ὁ ἅγιος ὡς τινες ὀρθόδοξοι αἰχμάλωτοι, τὰς βαρβαρικὰς χεῖρας διαφυγόντες, κατέχονται ὑπὸ τικῶν κατὰ βίαν, καὶ οὐ παραχωροῦνται οἷκαδε ὑποστρέψαι. Φησὶν οὖν πρὸς οὓς ἀπεστάλη τὸ ἐπιστολιμαῖον τοῦτο γράμμα, ὡς τοῦτο καὶ ἀπιστον ἐλογίζθη αὐτῶν: ἔργον γὰρ ἐστὶν ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν. Εἰ δὲ γέγονεν, ἀνεκδέχτην οὐκ ἔσται. Διδὲ καὶ ὀφείλουσι τὰ περὶ τούτου πολυπραγμονηθῆναι, καὶ ἀποστειλαί εἰς τὴν χώραν καὶ ἐρευνῆσαι. Νομίζει γὰρ ὡς καὶ σκηπτῆς, ἔχουν πῦρ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κατέφλεξε τοὺς ταῦτα πράσσοντας.

ZONAR. Τινες, φησὶν, ὡς ἐμάθομεν, αἰχμαλώτους διαφυγόντας τοὺς πολεμίους, βίβη κατέχουσιν: οἵτινες πάντως ἀπιστοὶ εἰσι καὶ ἀσεβεῖς, καὶ οὐδὲ Θεοῦ ἐπίγνωσιν ἔχουσιν. Ἄπαιται οὖν ὁ ἅγιος τοὺς πρὸς οὓς γράφει, ἀποστειλαί εἰς τὴν χώραν καὶ ἐρευνῆσαι περὶ τοῦ πράγματος, ἵνα μὴ πῦρ, φησὶν, ἐξ οὐρανοῦ πέσῃ καὶ καταφλέξῃ τοὺς ταῦτα πράσσοντας. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν ἀποπλαναί δεικνύων τῆς πράξεως.

ΚΑΝΟΝ Ζ'.

« Περὶ τῶν ἐγκαταλεχθέντων τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀποπὰ τίνα κατὰ τῶν ὀμοφύλων τολμησάντων. Τοῖς μὲν οὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ' αὐτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐπελθόντας, ἐπιλαθόμενους, ὅτι ἦσαν Ποντικοὶ καὶ Χριστιανοὶ, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φρονεῦειν τοὺς ὀμοφύλους ἢ εὐλαψῆ ἢ ἀγχνῶν, ὑποδεικνύων δὲ ἢ ὁδοὺς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦντας τοὺς βαρβάροις· καὶ τῆς ἀκροάσεως ἀπειρῆσαι δεῖ, μέχρις ἂν κοινή περὶ αὐτῶν τι δόξη συνελθῶσι τοῖς ἁγίοις, καὶ πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. »

BALS. Τοὺς μέντοι μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τοῖς βαρβάροις ὀμορονησαντας, καὶ μετ' αὐτῶν οἷον βαρβαρωθέντας, καὶ τοὺς ὀμοφύλους Χριστιανούς φρονεῖσαντας, ἢ ὁδοὺς ἀγνοουμένας τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀπαγούσας εἰς Χριστιανούς ὑποδείξαντας, ἢ οἰκίας τούτων καταδήλους τοῖς πολεμίοις ποιήσαντας, μὴδὲ εἰς ἀκρόασιν τῶν βελων δοξολογιῶν παραδεχθῆναι διορίζεται: ἀλλὰ ἐξω παντελῶς τῆς ἐκκλησίας ἵστασθαι αὐτοὺς ἐν τόπῳ προσκλαιόντων πάντως μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἢ τὴν καταδίκην, ἕως ἂν σκοπήσῃσιν οἱ ἅγιοι περὶ αὐτῶν κοινή συνελθόντες. Ἄγίω:

ὡς τοὺς ἐπισκόπους καλεῖ. Τὸ δὲ, πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐπήγαγε, δεικνύς, ὅτι ὅσα ἐν κοινή διασκέψαι οἰκονομοῦνται παρὰ τῶν ἐπισκόπων, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑποτίθησιν αὐτά. Καὶ ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς νόμος οὕτω τοὺς καλᾶζει· ὁ δὲ πολιτικὸς τῷ περι καθουσιώσεως ἐγκλήματι καθυποβάλλει τοὺς τοιοῦτους. Φησὶ γὰρ κεφάλ. α' τοῦ λς' τίτλου τοῦ ζ βιβλίου· Ὁ περι τῶν ἐπιβούλων νόμος ὁμοίος ἐστὶ τῷ περι ἱεροσυλίας. Καὶ ἐνέχεται αὐτῷ ὁ κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου πλημμελήσας, καὶ σπουδάσας κατὰ ὄλον παρὰ κλεισθιν βασιλέως ἀναιρεθῆναι τοὺς ὁμήρους· ἢ ἕνα ἑνοπλοὶ ἄνθρωποι ἐν πόλει κατὰ τῆς πολιτείας ὧσιν, ἢ ἕνα τόπος ἢ ἱερὰ κατασχεθῶσιν, ἢ στασιώδης γένηται σύνοδος, ἢ ἕνα φονευθῆ ὁ ἀρχων· καὶ ὁ πρὸς τοὺς πολεμίους γράμμα ἢ ἀγγελον πέμφας ἢ σημείον αὐτοῖς δεδωκώς, ἢ ἄλλως βοηθήσας αὐτοῖς, καὶ ὑπονοθεύσας στρατιώτας πρὸς στάσιν ἢ θόρυβον κατὰ τῆς πολιτείας. Καὶ κεφάλ. γ', τοῦ αὐτοῦ τίτλου καὶ βιβλίου· Ὁ τοὺς πολεμίους ἐρεθίσας, ἢ παραδοῦς αὐτοῖς πολίτην, εἰς κεφαλὴν τιμωρεῖται. Καὶ ἐφεξῆς θεαλεῖται τὸ κεφάλαιον περι ἄλλων τινῶν ὁμοίων. Καὶ ταῦτα μὲν περι τῶν αἰχμαλωτισθέντων καὶ ὁμοφρονούντων τοῖς πολεμοῖς, καὶ περι τῶν μὴ αἰχμαλωτισθέντων, ὅμοιος μένει τοῖς πολεμοῖς ὁμοφρονούντων, καὶ φρονούντων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας. Οἱ δὲ τοὺς κατὰ χέρσον καὶ θάλατταν ληστεύουσι συλληπτοῦσαντες, πλειόνως, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, κολασθήσονται· ὅτι καὶ μέλλων ἐστὶ τούτων ἡ κακία. Οἱ μὲν γὰρ πολέμοι κατὰ πρόσωπον καὶ γυμνῆ κεφαλῆ, τὰ λεγόμενον, τὸν πόλεμον συνιστῶσιν· οἱ δὲ ληστοὶ ἀοράτως καὶ ἀφανῶς ἀπροσδόκητον μελετῶσι φόνον. Ὅσον οὖν τοῦ προκειμένου κατ' ἐφιν κινδύνου ἢ μάχη κωφετέρα ἐστὶ τοῦ ἀπροσδοκῆτου κακοῦ, τῆς τῶν ληστευόντων ἐπιβουλῆς.

ΖΩΝΑΡ. Ὅσοι μὲν οὖν, φησὶν, αἰχμαλωτισθέντες ποτὲ, συγκατατάγησαν τοῖς βαρβάροις, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπῆλθον βαρβαρωθέντες τὰ ἔθνη· καὶ ὡς περ ἐπιλαθόμενοι, ὅτι ἐκ τοῦ Πόντου ἦσαν Χριστιανοὶ, ὁμοφύλους ἐφάνευσαν, ἢ ὁδοὺς ὑπεδείκνυον τοῖς βαρβάροις ἀγνωστομένας αὐτοῖς, ἢ οἰκίας λανθανούσας αὐτοῖς· οὕτω μὴδὲ εἰς ἀκράσιν παραδεχθήσαντες μετανοοῦντες· τουτέστιν ἐξω παντελῶς τῆς ἐκκλησίας ἐστήκεσαν, ἐν τόπῳ δηλαδὴ προσκλαυόντων, ἕως ἂν σκοπήσωσιν οἱ ἅγιοι περι αὐτῶν κοινή συνελθόντες. Ἄγιος δὲ ἢ τοὺς ἐπισκόπους καλεῖ, ἢ τοὺς πιστοὺς ἀπλῶς κατὰ τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον. Τὸ δὲ, πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἐπήγαγε, δεικνύς, ὅτι ὅσα ἐν κοινή διασκέψαι οἰκονομοῦνται παρὰ ἐπισκόπων, ἢ καὶ ἀπλῶς τῶν πιστῶν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑποτίθησιν ἀπὸ τῶν περι αὐτῶν διασκευτομένων.

KANON H'.

• Περι τῶν οἰκίαις ἄλλοτρίοις ἐπιλαθεῖν τοιμησάντων ἐν τῇ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῇ. Τοὺς δὲ οἰκίαις ἄλλοτρίαις ἐπιλαθεῖν τοιμησάντας, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσι, μὴδὲ τῆς ἀκροάσεως ἀξιώσῃ· ἐὰν δὲ αὐτοῖς ἐξέτασσι καὶ ἀποδώσῃ, ἐν τῇ τῶν ὑποστραφόντων τάξει ὑποπίπτειν. »

A lat. Illud autem, ante ipsos sancto Spiritui, subjunxit, ostendens, quod quæcumque in communi consideratione ab episcopis dispensantur et statuuntur, Spiritus sanctus ea suggerit. Et lex quidem ecclesiastica ipsos sic punit. Lex vero civilis eos majestatis crimini subjicit. Dicit enim primum caput, 36 tit., LX lib. : Lex majestatis similis est legi de sacrilegio. Et tenetur ea, qui adversus populum Romanum commisit, et qui dolo malo curavit injussu principis obsides interimi; vel ut armati homines in urbe sint adversus rempublicam, vel ut loca aut templa occupentur, vel seditiosus fiat conventus, vel ut occidatur magistratus, et ad hostes nuntium vel litteras misit, vel signa eis dedit, aliove modo eis tulit auxilium, et qui sollicitavit vel concitavit milites ad seditionem vel turbam contra rempublicam. Et cap. 3 ejusdem tit. et lib. : Qui hostes sollicitavit, et eis rempublicam tradidit, capite punitur. Et deinceps disserit caput de aliis quibusdam similibus. Et hæc quidem de iis qui in captivitatem abducti sunt, et hostibus consenserant, et de iis itidem qui non in captivitatem abducti sunt, cum hostibus tamen consenserunt, et adversus Romanum imperium conspirarunt. Qui autem cum iis qui terram mareque depopulantur, una deprædati sunt, magis, ut mihi videtur, punientur, quia major est eorum improbitas. Hostes enim aperta fronte, et nudo, et aiunt, capite bellum comparant; latrones autem clam et occulte inopinatam pugnam moliantur. Quanto ergo prævisi periculi pugna levior est inopinato malo, tanto hostium insulsius est tolerabilior latronum insidiis.

τοσοῦτον καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἔφοδος ἀνεκτατέρα ἐστὶ

ZONAR. Quicumque quidem, ait, aliquando in servitutem abducti se barbaris adjunxerunt, et una cum iis grassati sunt morum barbariem induentes, ac velut obtuli se ex Ponto Christianos esse, eos qui ejusdem sunt generis interfecere, vel barbaris ignotas monstravere vias, domosve ipsais occultas; hi ne ad auditionem quidem admittantur, penitentiam agentes; hoc est, extra ecclesiam omnino consistant, in loco videlicet flentium, donec in communi conventu sancti de ipsius deliberent. Sanctos porro aut episcopos vocat, aut simpliciter fideles, magni Pauli apostoli exemplo. Illa autem verba, ante ipsos Spiritui sancto, ideo adjunxit, ut quæcumque in communi consilio ab episcopis, vel etiam a quibuscumque fidelibus decernatur, Spiritum sanctum ea deliberantibus suggerere demonstraret.

CANON VIII.

• De iis qui alienas domos hostiliter ingredi ausi sunt in barbarorum incursione. Eos autem qui alienas domos invadere ausi fuerint, si accusati quidem convicti fuerint, nec auditione dignos existimare. Si autem indicarint se ipsos ac rediderint, in eorum qui convertuntur ordinem subterni. »

BALS. Postquam sanctus fusius tractaverit de iis A qui rapuerunt, vel quorundam captivorum res invenerunt, quod ad poenarum rationem attinet; nunc quoque species poenitentiae, sive ecclesiasticarum poenarum incipit dicere. Et statim decernit ut nec sient cum audientibus, sed cum desistentibus, extra ecclesiam, qui rem captivi rapuerunt, et eam non restituerunt, sed accusationem et probationem expectarunt propter infitiationem. Eos autem qui se ipsos detulerunt, et sua sponte quae abstulere, ante actionem dederunt, statuit ut propter poenitentiam comprecantur, seu consistant cum fidelibus; substernantur autem illis, eo quod coguntur egredi cum catechumenis. Ac lex quidem ecclesiastica eos sic punit. Lex vero civilis raptorem quod ab ipsis raptum est etiam ante condemnationem offerentes, non admittit, sed condemnat in quadruplum. Dicit enim cap. 6, 17 tit., lx lib.: Raptor poena non liberatur oblatione rei ante litem. Et thema 7, cap. 2 ejusdem lib. et tit.: Intra annum verum pretium quadruplatur, non autem id quod interest. Quod autem hic dicit sanctus de iis qui ante condemnationem et accusationem rem restitunt, lex jubet id fieri in eos qui aliquid ex aliquo metu acceperunt. Dicit enim 5 thema, 13 cap., 2 tit., x lib.: Actio cujus metus causa, est libera; et licet ei adversus quem agitur, ad sententiam usque rem restituere, et non dare quadruplum. Est autem et alia differentia eorum qui vi res auferunt, et eorum qui aliquid ab aliquo metu accipiunt. Raptores enim una cum quadrupli retributione etiam infamantur; qui autem metum intulerunt, in existimatione tantum labem aliquam contrahunt.

ZONAR. Qui vero alienas domos invaserunt resque inde surripuere, illi, inquit, si quidem accusati ac pernegantes convicti fuerint, cum iis pariter quos supra diximus ab auditione quoque prohibeantur, atque in silentium ordinem relegentur; sin autem se ipsos detexerint, aut ante accusationem occultum crimen confessi fuerint, resque ablatas reddiderint, constituentur in eorum ordine qui a peccato convertuntur, hoc est, ordine substratorum, qui cum fidelibus quidem precantur templum intrantes, ceterum more catechumenorum egrediuntur.

CANON IX.

De iis qui in agro vel in aedibus suis ea, quae a barbaris relicta sunt, invenerunt. Eos autem qui in campo aliquid invenerunt, vel in suis aedibus a barbaris relictum, si accusati quidem convicti fuerint, sint similiter inter eos qui substernuntur; sin autem se ipsos detulerint et reddiderint, etiam precibus digni habeantur.

BALS. Dictum est superius de iis qui dicunt se invenisseries captivorum neglecti habitas, et earum sibi proprietatem vindicasse. Nunc autem decernit sanctus, eos qui res captivorum in domibus invene-

ΒΑΣΣ. Παχυμερῶς διαλαβὼν ὁ ἅγιος περὶ τῶν ἀρπασάντων ἢ εὐρηκῶτων πράγματα τινῶν αἰχμαλωτισθέντων, ὅσον τέως εἰς τὸν λόγον τῶν ἐπιτιμιῶν ἄρει καὶ τὰ εἶδη τῆς μετανοίας ἤτοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμιῶν ἄρχεται λέγειν. Καὶ αὐτίκα διορίζεται, ἵνα μὴδὲ μετὰ τῶν ἀκρωμένων ἰστώνται, ἀλλὰ μετὰ τῶν προσκλαιόντων ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἀρπάσαντες τοιοῦτον τι πρᾶγμα αἰχμαλώτου, καὶ μὴ ἀντιστρέψαντες αὐτὸ, ἀλλὰ ἀναμείναντες κατηγορίαν καὶ ἔλεγγον διὰ τὴν ἄρνησιν. Τοὺς δὲ εαυτοὺς προσαγγελλαντας καὶ δόντας καλοθελῶς πρὸ ἀναγωγῆς ἢ ἀφαιλόντο, διορίζεται διὰ τὴν μεταμέλειαν συνευέσθαι, ἤγουν συνίστασθαι, μετὰ τῶν πιστῶν ὑποπίπτειν δὲ αὐτῶν διὰ τὸ ἀναγκάζεσθαι ἐξέρχεσθαι μετὰ τῶν κατηγορουμένων. Καὶ ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς νόμος οὕτω τοῦτους καλᾶζει· ὁ δὲ πολιτικὸς τοὺς ἄρπαγας καὶ πρὸ καταδίκης προσάγοντας τὸ ὄπ' αὐτῶν ἀρπαγὴν οὐ προσδέχεται, ἀλλ' εἰς τὸ τετραπλάσιον καταδικάζει. Φησὶ γὰρ κεφ. ζ', τοῦ ιζ' τίτλου, τοῦ ε βιβλίου· Ὁ ἄρπαξ οὐκ ἀπαλλάττεται τῆς ποινῆς πρὸ τῆς δίκης προσάγων τὸ πρᾶγμα. Καὶ θεμα ζ', τοῦ β' κεφαλ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου· Εἶσω ἐνιαυτοῦ τὸ ἀληθὲς τοῦ πράγματος τίμημα τετραπλασιάζεται, οὐ μὴν τὸ διαφέρον. Ὅπερ δὲ φησὶν ἐνταῦθα ὁ ἅγιος χάριν τῶν πρὸ καταδίκης καὶ κατηγορίας δίδόντων τὸ ἀφαιρεθῆν, τοῦτο ὁ νόμος παρακλειύεται γίνεσθαι εἰς τοὺς κατὰ φόβον λαβόντας τι ἐκ τινός. Φησὶ γὰρ τὸ ε' θεμα, τοῦ ιγ' κεφαλ., τοῦ β' τίτλου, τοῦ δεκάτου βιβλίου· Ἡ διὰ φόβον αἰτίας αἰρετῆ ἐστὶ· καὶ ἔξεσι τῷ ἐναγομένῳ μέχρι ψήφου ἀποκαταστῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ μὴ δοῦναι τὸ τετραπλοῦν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερα διαφορὰ τῶν βιαιῶς ἀφαιρουμένων πράγματα καὶ τῶν κατὰ φόβον λαμβανόντων τι ἀπό τινος· οἱ μὲν γὰρ ἄρπαγας σὺν τῇ ἀποδόσει τοῦ τετραπλοῦ καὶ ἀτιμούνται· οἱ δὲ φόβον ἐπαγαγόντες, σπλιούνται μόνον κατὰ τὴν ὑπόληψιν.

ZONAP. Οἱ τινες δὲ ἐπῆλθον οἴκοις ἄλλοτριῶν καὶ ἤρπασαν ἐκεῖθεν χρήματα, οὗτοι, φησὶν, εἰ μὲν κατηγορηθέντες καὶ ἀρνούμενοι, ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως τοῖς προσηρημένοις καὶ τῆς ἀκροφάσεως κωλυέσθωσαν, καὶ μετὰ τῶν προσκλαιόντων τετάχθωσαν· εἰ δὲ εαυτοὺς ἐξέλιπωσιν, ἢ πρὸ τοῦ κατηγορηθῆναι ὁμοληγῶσιν ἀγνοούμενον τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἀποδοῦν ἢ ἀφαιλόντο, ἔστωσαν ἐν τοῖς ὑποστρέφουσιν ἀπὸ ἁμαρτίας, τοῦτέστι τῆς τάξεως τῶν ὑποπιπτόντων, οἵτινες συνευέχονται μὲν τοῖς πιστοῖς εἰσιόντες εἰς τὸν ναὸν, ἐξέρχονται δὲ ὡς οἱ κατηγορούμενοι.

KANON Θ.

Περὶ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἢ ἐν τοῖς ἰδίῳ οἴκοις εὐρόντων τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταλειφθέντα. Τοὺς δὲ ἐν πεδίῳ εὐρόντας τι ἢ ἐν ταῖς εαυτῶν οἰκίαις καταλειφθῆν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν· ἐὰν δὲ εαυτοὺς ἐξέλιπωσι καὶ ἀποδοῦσι, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξίωσαι.

BALS. Εἴρηται ὅπισθεν περὶ τῶν λεγόντων εὐρεῖν ἀνεπιμέλητα τὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων πράγματα, καὶ ἰδιώσασθαι αὐτά. Καὶ νῦν δὲ διορίζεται ὁ ἅγιος τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν αἰχμαλωτισθέντων εὐρόντας

πράγματα, ὡς μὴ παρὰ τῶν βαρβάρων ἀφαιρεθέντα, ἢ καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ριφέντα, διὰ τὸ βῆρος τυχόν, ἀποκαθιστώντας μὲν εὐγνωμόνως τὰ εὐρεθέντα, εἰς τὸν τόπον ἴστασθαι τὸν τέλειον μετὰ τῶν πιστῶν· εἰ δὲ καταδικασθῶσι, τάττεσθαι σὺν τοῖς ὑποπίπτουσιν, ἧγουν ἐξέρχεσθαι μετὰ τῶν κατηγουμένων. Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἴποι τις, ὡς τὸ οὕτω κολάζεσθαι τοὺς ἀναμένοντας καταδικῆν χάριν ἀντιστροφῆς τοῦ εὐρέματος, δικαίωτάτων ἐστίν, ὅτι καὶ τῇ περὶ κλοπῆς ἀγωγῇ ἐνέγονται, κατὰ τὸν νόμον τὸν λέγοντα· Κλέπτῃς ἐστίν ὁ τὸ ἄλλοτριον πρᾶγμα ψηλαφῶν παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου ἐν εἰδήσει τοῦ λυπῆσαι αὐτόν. Τὸ δὲ συνίστασθαι ταῖς πιστοῖς, καὶ μόνον μὴ ἀξιῶσθαι δὲ τῶν ἁγιασμάτων τὸν προσ-
αγγειλαντα ἑαυτὸν καὶ εὐγνωμόνως δόντα τὸ εὔρεμα, καινόν ἐστίν· ἅγιος γὰρ μᾶλλον Εὐχαριστίας ἐστίν, ὡς ἐδὲ πρᾶγμα τοῦ αἰχμαλωτισθέντος φυλάξας καὶ ἀποκαταστήσας αὐτό. Διὸ καὶ λέγουσι τινες συνέπεσθαι τῇ μετὰ τῶν πιστῶν συστάσει, καὶ τὴν τῶν ἁγιασμάτων μέθεξιν σωπηρῶς.

ZONAR. Οἱ βάρβαροι, λεηλατοῦντες τὴν χώραν, ἤρπασον πρᾶγματα· καὶ ἢ κρείττους μετὰ ταῦτα ἐντυγχάνοντες, ἢ διὰ βῆρος μὴ δυνάμενοι φέρειν ὅσα ἤρπασαν, τὰ μὲν ἐν τῷ πεδίῳ ἔρριπτον, τὰ δὲ καὶ ἐν οἰκίαις τινῶν, ἐν αἷς ἰσως καλλίονα εὑρίσκον. Ὅσοι γοῦν, φησὶν, εὐρόν τινα ἐν τῷ πεδίῳ ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, οὗτοι, εἰ μὲν κατηγορηθῶσι καὶ ἐλεγχθῶσι, ταττίσθωσαν ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν· ἐὰν δὲ ἑαυτοὺς προσαγγεῖλωσι, καὶ ἀποδώσιν ἂ εὐρόν, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξιούσθωσαν· ἧγουν μέχρι τῆς εὐχῆς συνεστηκέτωσαν τοῖς πιστοῖς, μόνῃς τῆς ἁγίας μεταλήψεως κωλυόμενοι· ἧγουν μέχρις ἂν μετάνοιαν ἐπιδείξωνται, καὶ ταύτης ἀξι-
θῶσι.

KANON I.

« Τοὺς δὲ τὴν ἐντολὴν πληροῦντας ἐκτὸς πάσης αἰσχροκερδείας πληροῦν δεῖ, μήτε μήνυτρα ἢ σῶστρα, ἢ εὐρετρα, ἢ ὅ ἄλλο τι ἐν τῷ νόμῳ καλοῦσιν, ἀπαιτούντας. »

BALE. Ἀποδεξάμενος τὴν ἀγαθοθέλειαν τῶν προσ-
αγγειλάντων ἑαυτοὺς καὶ ἀποδόντων εὐγνωμόνως τὸ εὔρεμα, προστίθῃσιν ὁ ἅγιος, ὡς, εἰ θέλουσιν οὗτοι λογισθῆναι πληρωταὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὀφείλουσι χωρὶς αἰσχροῦ κέρδους οἴου δὴ τινος τὴν ἀπέδωσαν τοῦ εὐρέματος ποιεῖν. Ὀρίσθη δὲ μὴ ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ εὐρηκότος ἐκ τοῦ μέρους τοῦ αἰχμαλώτου μήνυτρα ἢ σῶστρα ἢ εὐρετρα, ἢ ἄλλο τι, διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀμελείας τῶν δεσποτῶν ἢ καὶ τυχαίως γενέσθαι τὴν ἀπώλειαν, ἀλλὰ ἀπὸ περιστάσεως μεγάλης καὶ ἐπιδρομῆς βαρβαρικῆς. Οἱ γὰρ εὐρηκότες πρᾶγματὰ ἐξ ἀμελείας τῶν δεσποτῶν ἢ τύχῃς ἀπολεσθέντα, καὶ ἀποκαθιστώντας ταῦτα, ἀπαιτοῦσιν εὐρετρα, καθὼς τοῦτο ἀναφαίνεται ἀπὸ τῶν ἡπισθεν καταστρωθέντων νόμων.

ZONAR. Τοῖς ὁμολογοῦσι τὸ εὔρεμα τὸ ἄλλοτριον. (34) συγγνωμόντερον διατίθεσθαι ὁ ἅγιος

(34) Τὸ ἄλλοτριον. Scribe τῶν ἄλλοτριῶν.

runt, utpote non a barbaris ablatas, vel in viis abjectas, fortasse propter pondus, inventas quidem bona fide restituentes, in perfecto gradu stare debere cum fidelibus. Sin autem condemnati fuerint, collocari cum iis qui substernuntur, scilicet egredi cum catechumenis. Hæc cum ita se habeant, dixerit quispiam, eos sic puniri, qui pro re inventa restituenda condemnationem exspectant, esse justissimum, quoniam furti quoque actione tenentur, secundum legem, quæ dicit: Fur est qui rem alienam contractat præter domini voluntatem, sciens id illi molestum esse. Cum fidelibus autem consistere, et sacramentis tantum non dignari eum qui se ipsum detulerit, et probe rem inventam dederit, novum est; est enim potius Eucharistia dignus, ut qui rem captivi servaverit, et ipsam restituerit. Et ideo dicunt nonnulli, cum fidelibus consistentiam, sacramentorum quoque participationem tacite consequi.

ZONAR. Barbari, cum depopularentur regionem, res quasdam rapuerunt; moxque vel obvia facti melioribus, vel gravati pondere, cum quæ rapuerant ferre minime possent, partim per campos abjecere, partim in aliquorum ædibus, in quibus meliora forte repererant, deposuere. Quicumque igitur, inquit, aut in campis aut in suis domibus aliqua invenerunt, illi si quidem accusati et convicti fuerint, inter eos qui substernuntur locum accipiant. Si vero se ipsos detulerint, ac ea quæ invenerunt reddiderint, precatione quoque digni habeantur: hoc est, ad finem usque precationis cum fidelibus consistent, ac a sancta communione tantummodo arceantur; videlicet usquedum penitentiam ostenderit, et hac quoque digni existimentur.

CANON X.

« Eos autem qui servant mandata, absque omni turpi lucro servare oportet; nec iudicii vel custodiæ, vel inventionis pretium, vel quocunque nomine hoc appellant, exigentes. »

BALS. Cum amississet sanctus bonam eorum voluntatem, qui se ipsos detulerunt et inventum benevole reddiderunt, adjicit, quod si ii velint mandati Dei observatores videri, debent absque quovis turpi lucro rem inventam reddere. Definitum autem est, non exigere oportere eum qui invenit, ab eo qui captivus fuit, vel iudicii, vel custodiæ, vel inventionis pretium, vel aliquid aliud; eo quod non ex negligentia dominorum, vel etiam fortuito res amissa sit, sed magna calamitate et barbarica incursione. Qui enim res dominorum negligentia vel fortuito perditas invenerunt et eas restituant, inventionis pretium recte exigunt, quemadmodum hoc ex legibus superius positis apparet.

ZONAR. Cum iis qui rem alienam a se inventam denuntiant, benignius agendum esse vir sanctus

constituit. Verum ne denuntiantes pretia ob rem inventam, vel aliud quocunque illud nomine vocetur, exigant, subiecit, non esse quidquam exigendum ab eo qui aliena benigne reddit, sed mandatum absque turpi lucro implendum. Turpe namque lucrum est revera quidpiam ab eo exigere qui res suas turbulentis temporibus perdidit, nec illas gratuito reddere.

CANON XI.

« Fletus seu luctus, est extra portam oratorii, ubi peccatorem stantem oportet fideles ingredienti-
 « tes orare, ut pro se precentur. Auditio est intra
 « portam in porticu, ubi oportet eum qui peccavit,
 « stare, usque ad catechumenos, et illinc egredi.
 « Audiens enim, inquit, Scripturas et doctrinam,
 « eji-
 « ciat, et precatione indignus censeatur. Sub-
 « jectio autem seu substratio est, ut intra templi
 « portam stans, cum catechumenis egrediatur. Con-
 « gregatio seu consistentia est, ut cum fidelibus con-
 « sistat, et cum catechumenis non egrediatur; po-
 « stremo est participatio sacramentorum. »

BALS. Præsens quidem sanctus, declaratis quinque locis eorum qui agunt pœnitentiam, nec eorum exercitii tempora declaravit, nec peccata propter quæ pœnitentia definita est. Magnus autem Basilius, in suis canonicis epistolis, hæc omnia exacte tradidit. Verum hic quoque pœnarum medelam episcopali arbitrio reliquit.

Α διατάξατο. Ἴνα δὲ μὴ οἱ ὁμολογοῦντες ἀπαιτῶσιν εὐρετρα, ἢ τι τοιοῦτον ὡς ἂν καλοῦτο, ἐπήγαγεν οὐ οὐδεὶς τι ἀπαιτεῖν τὸν ἀποδιδόντα εὐγνωμότως τὰ ἄλλοτρια, ἀλλὰ χωρὶς αἰσχροῦ κέρδους τὴν ἐντολὴν ἐκπληροῦν. Αἰσχρὸν γὰρ ὄντως κέρδος ἐστὶ τὸ ἀπαιτεῖν τι ἀπὸ τοῦ ἀπολέσαντος τὰ οὐκ ἐὰν ἐν καιρῷ περιστάσεως, καὶ μὴ ἀποδιδόναι αὐτὰ ἀμισθί.

KANON IA'.

« Ἡ πρόσκλαυσις ἔξω τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου
 « ἐστίν· ἐνθα ἐστῶτα τὸν ἀμαρτάνοντα χρὴ τῶν
 « εἰσιόντων δεῖσθαι πιστῶν, ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχεσθαι.
 « Ἡ ἀκρόασις ἐνδοθὶ τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι,
 « ἐνθα ἐστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατη-
 « χουμένων, καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι. Ἀκούων γάρ,
 « φησί, τῶν Γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας, ἐπὶ ἀλλή-
 « σθω, καὶ μὴ ἀξιούσθω προσηχῆς. Ἢ δὲ ὑπόκτω-
 « σις, ἵνα, ἔσωθεν τῆς πύλης τοῦ καλοῦ ἐστάμενος,
 « μετὰ τῶν κατηχουμένων ἐξέρχηται. Ἢ σύστασις,
 « ἵνα συνιστᾶται τοῖς πιστοῖς, καὶ μὴ ἐξέρχηται
 « μετὰ τῶν κατηχουμένων· τελευταῖον ἡ μέθεξις
 « τῶν ἁγιασμάτων. »

ΒΑΣΣ. Ὁ μὲν παρὼν ἅγιος, πέντε τόπους μετανοούτων ὑποτυπώσας, οὐ παρεδήλωσε τοὺς καιροὺς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, οὐτε μὴν τὰ ἀμαρτήματα δι' ἃ ἡ μετάνοια ὤρισθη. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς κανονικαῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας παρέδωκε. Πλὴν καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν διακρίσιν τὴν διὰ τῶν ἐπιτιμιῶν θεραπεῖαν ἀνήρτησεν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

ΕΙΣ ΟΡΙΓΕΝΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ
ΛΟΓΟΣ

*Ὁρ εἶπερ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης μετὰ τῆρ παρ' αὐτῷ πολυετῆ δασκῆσι, μέλλων διαβ-
λάττεσθαι ἐπὶ τῆρ πατρίδα.*

SANCTI GREGORII THAUMATURGI

IN ORIGENEM PROSPHONETICA AC PANEGYRICA
ORATIO

Quam Cæsares Palæstinæ post multorum annorum apud illum disciplinam, dixit, eam
in patriam reditum pararet.

INTERPRETE JACOBO SIRMONDO.

(GALLAND., *Op. cit.*, p. 415.)

INDEX CAPITUM ORATIONIS PANEGYRICÆ IN ORIGENEM.

- I. Ab octo annis facultatem oratoriam intermisit Gregorius, studio in primis legum Romanarum et linguæ Latinæ distentus.
- II. Dotes Origenis præsentis propemodum divinas commemorare aggreditur : in cujus manus præter spem omnem se incidisse profitetur.
- III. Grati animi studio ad dicendum excitatur. Pro ratione suæ facultatis gratias sibi referendas existimat. A Deo omnium bonorum initia : cui par gratia referri non potest.
- IV. Deum digne laudare solus novit Filius. In Christo et per Christum gratiarum actiones Patri offerendæ. Angelo item custodi gratias agit Gregorius, quod ab eo ductus sit ad Origenem.
- V. Hic vitam suam pristinam Gregorius intexit. Parentibus ethnicis natus perhibetur. Decimo quarto ætatis suæ anno patrem amittit. Studio eloquentiæ ac juris deditus. Ad Origenem mirabili Providentiæ nutu perductus.
- VI. Quibus artibus Gregorium ejusque fratrem Athenodorum pæne invito apud se retinere studeat Origenes : cujus amore captus uterque. Philosophia, pietatis fundamentum : cui proinde ut uni incumbat Gregorius, patriam, parentes, legum studia cæterasque disciplinas postponit. Anima, res libera. Non potior pari deteriori, sed deterior potiori conjungi cupit.
- VII. Quæ mirabili arte ad philosophiam præparet Origenes Gregorium et Athenodorum. Utriusque ingenium excollit primum logica, spreta verborum cura.
- VIII. Deinceps physicam, geometriam et astronomiam eos edocet.
- IX. Verum ethica potissimum illorum animos imbuunt, non verbis tantum de virtutibus disserens, sed magis operibus suam doctrinam confirmans.
- X. Hinc arguuntur λογισμοί, qui dicunt et non faciunt.
- XI. Origenes primus ac solus ad philosophiam adducendam hortatur Gregorium, ac ipsum quodammodo præbens exemplum. De justitia, prudentia, temperantia et fortitudine. Nosce te ipsum.
- XII. Gregorius virtutes se adeptum negat. Pietas, initium et finis, adeoque parens omnium virtutum.
- XIII. Quæ methodo in theologiac ac metaphysicis edocendis usus Origenes. Omnes scriptores, atheis exceptis, commendat. Orationis mira vis ad persuadendum. Mens facilis ad assensum.

- XIV. *Unde sint ortæ philosophorum contentiones. In eos qui obvia quæque judicio arripunt, et in illis hærent. Ethnorum libros caute suis prælegebat Origenes.*
 XV. *In divinis, Deus unus ejusque prophetae audiendi. Eodem afflatu aguntur prophetae et eorum auditors. Origenis excellentia in interpretandis Scripturis.*
 XVI. *Discessum suum deplorat Gregorius triplici comparatione: Adami extra paradysum, filii prodigi paternam domum deserentis, Judæorum in Babyloniam abductorum.*
 XVII. *Consolatur se ipse Gregorius.*
 XVIII. *Peroratio atque excusatio orationis.*
 XIX. *Apostrophe ad Origenem, ubi valedictio cum efflagitatione precum.*

S. GREGORII ORATIO PANEGYRICA IN ORIGENEM.

I. Præclara quædam res est silentium, tum aliis A
 plerumque permultis, tum mihi nunc vel maxime, qui volens nolensque clausum os habeo, et tacere cogor. Inexercitatus enim sum ac plane rudis sermonum illorum elegantium atque ornatorum, qui selectis probatisque nominibus ac verbis, perpetuo quodam et inoffenso ductu pronuntiantur aut componuntur: fortasse quidem et a natura ipsa ad venustum hoc et vere Græcicum opus elaborandum minus comparatus. Sed et octavus jam annus est, ex quo nec brevem longamve orationem ullam habui ipse aut scripsi; nec alium audivi quemquam vel privatim scribentem dicentemve, vel publice panegyricos sermones controversiasque declamantem, præter hosce admirabiles viros qui pulchram philosophiam amplexi sunt: quibus scilicet elocutionis elegantiaque verborum cura minor est; postpositis autem vocibus, res ipsas ut se habent, accurate singulas investigare et enuntiare volunt; non quod alterum illud nolint, opinor; quin volunt quam maxime præclaras et accuratas cogitationes suas præclaro et venusto sermone exprimere: sed quod fortasse non possint, nec adeo sit in promptu, hinc sacram ac divinam facultatem propriis explicare sententiis, hinc orationem verbis comptam atque concinnam afferre; et quæ duorum hominum propria cujusque est prærogativa, una et eadem, eaque parva et humana mente complecti: præsertim cum utriusque dispar ac penitus contraria sit ratio. Cogitationi siquidem inventionique rerum, amicium quodammodo et consors operis est silentium; dicendi vero facultatem et pronuntiationum dignitatem hæud alibi reperias quam in verbis, verborumque assidua meditatione ac usu. Quinetiam et alia quædam mentem disciplina vehementer occupat, et os linguam plane constringit, si vel exiguum quippiam Græca voce eloqui velim: mirificæ nimi-

A'. Καλόν τι χρῆμα (35-36) ἡ σωτηρῆ, τῶν τε ἄλλων πολλοῖς πολλὰκις, κάμοι δὲ μάλιστα νῦν, καὶ ἐπὶ τῆς καὶ ἀκοντὶ ἐπιστομιζομένῳ καὶ σωπῆν καταναγκασθό μένῳ. Ἀμελετήτως γὰρ ἔχω, καὶ ἀπειρός (37) εἰμι λόγων τῶν καλῶν τούτων καὶ εὐπρεπῶν, τῶν ὑπὸ τοῖς ἐπιλέκτοις καὶ δοκίμοις ὀνόμασι τε καὶ βήμασι, κατὰ τὸ ἐξῆς ἀκωλύτῳ (38) τινὲ εἰρημῷ, λεγομένῳ ἢ συνταττομένῳ· τάχα μὲν καὶ ἦττον πεφυκῶς τὸ χαρίεν τουτὶ καὶ Ἑλληνικὸν ὄντως ἔργον διαπονήσασθαι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἔκταστῆς μοι χρόνος οὗτος ἤδη, ἐξ οὗ οὔτε αὐτὸς εἰπῶν τι ἢ γράψας λόγον τινὰ μέγαν ἢ μικρὸν ὅπως τυγχάνω, οὔτε ἄλλου ἡκουσῶ του ἰδῆ γράφοντος ἢ λέγοντος, ἢ καὶ δημοσίᾳ πανηγυρικῶς λόγους καὶ ἀγωνιστικῶς παρεχομένου, ὅτι μὴ τῶν θαυμασίων τούτων ἀνδρῶν τῶν τὴν καλὴν φιλοσοφίαν ἀσπαταμένων· οἷς καὶ αὐτοῖς εὐπειρίας μὲν ἦττον μέλει καὶ εὐπρεπέας ὀνομάτων· ἐν δευτέρῳ δὲ θέμενοι τὰς φωνὰς, τὰ πράγματα αὐτὰ, ὡς ἔχει ἕκαστα, διερευνᾶσθαι τε μετὰ ἀκριβείας καὶ ἐξηγητέλλειν ἐθέλουσι· οὐχὶ οὐ βουλόμενοι, οἶμαι, ἀλλὰ καὶ ἀγαν βουλόμενοι τὰ κατὰ καὶ ἀκριβῆ τῶν νοημάτων, καλῶ καὶ εὐειδέι (39) ἐκτυποῦν τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἴσως οὐ δυνάμενοι οὕτως ἐκ τοῦ προχείρου δυνάμει τοῖς ἰδιοῖς δημοσιεύσαι νοήμασι τὴν ἱερὰν καὶ θεοειδῆ, καὶ λόγον τὸν ἐν ταῖς λέξεσιν εὐεπῆ, δύο ἀνθρώπων ἰδῆ ἐκάστου πλεονεκτικῆματα, μιᾶ καὶ τῆ αὐτῆς, καὶ ταύτῃ μικρᾶ καὶ ἀνθρωπίνῃ περιλαβεῖν ψυχῇ, ὅντως ἐναντιώτατα· εἴγε νοήσι μὲν καὶ εὐρέσει φίλον πως καὶ συνεργῶν ἐστὶ σωτηρῆ· τὸ δὲ εὐλαλον καὶ εὐήχον ἐν λόγῳ οὐκ ἀλλαχότι ἀν· που ζητῶν εὖρος ἢ ἐν φωναῖς, καὶ τῆ τούτων συνεχεῖ μελέτῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γε τὸν νοῦν ἑτερόν τι μάθημα δεινῶς ἐπιλαμβάνει, καὶ τὸ στόμα συγχεῖ τὴν γλῶτταν, εἴ τι καὶ μικρὸν εἰπεῖν τῆ Ἑλλήνων ἐθελήσαιμι φωνῇ· οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, οἷς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα, οἱ μὲν οὔτε συγκαίμενοι (40),

(35-36) *Καλόν τι χρῆμα.* Sic Gerardus Vossius. Hæschelius vero, ἀγαθόν τι. DELARUE.

(37) *Ἀπειρός.* Hæschelius habet, ἀνάσκητος. Et paulo post, δοκίμοις ἐν ὀνόμασι τε. Et infra τὸ χαρίεν τουτὶ. Sed Vossius, ut in nostro textu. Ib. — Hæschelianum exemplar secutus est Bengelius.

(38) *Ἀκωλύτῳ.* Forte ἀκολούθῳ, quia sequitur εἰρημῷ· ut alibi ἀκολουθία καὶ εἰρημῷ junguntur. BENGELE.

(39) *Εὐειδέι.* Ger. Vossius, ἀψευδέι Paulo post Hæschelius, δυνάμει καὶ ἐν νοήμασι τὴν ἱερὰν. DELARUE.

(40) *Συγκαίμενοι.* Sirmondus, conduntur. Rbodomanus, confectus sunt. Casaubonus exerc. 9, ad Baron. p. 164, ἐστὶν ἄνιστ ἀδιενετα. Atqui τάλαιπωριαν Gregorius videtur dicere, quam sustinet qui leges discit, non qui tulit: nam magna pars civitatis juris in eo occupatur, ut leges in speciem pugnantibus

οὔτε καὶ ἐπιμανθανόμενοι ἀταλαιπωρῶς· ὄντες μὲν αὐτοὶ σοφοὶ τε καὶ ἀκριβεῖς (41) καὶ ποικίλοι καὶ θαυμαστοὶ, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, Ἑλληνικώτατοι· ἐκφρασθέντες δὲ καὶ παραδοθέντες τῇ Ῥωμαίων φωνῇ, καταπληκτικῇ μὲν καὶ ἀλαζόνι, καὶ συσχηματισομένη τῇ ἐξουσίᾳ τῇ βασιλικῇ, φορτικῇ δὲ ὁμῶς ἐμοί· οὐ μὴν ἄλλως πως οὔτε δυνατὸν ἦν, εἰ καὶ βουλευτὸν εἶναι μοι εἴποιμ' ἂν ποτε (42). Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἔεθρον ἢ εἰκόνας τινέας εἰσι τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν παθημάτων αἱ λέξεις ἡμῶν· τοῖς μὲν δυνατοῖς εἰπεῖν, ὡσπερ τισὶν ἀγαθοῖς ζωγράφους, καὶ τέχνη μὲν ὅτι τεχνικώτατοις, πλουσιοῖς δὲ καὶ τῇ τῶν χρωμάτων ὕλῃ, οὐχ ὁμοίως μόνον, ἀλλὰ καὶ ποικίλας, καὶ περικαλλεῖς τῷ πολυμυγεῖ τῶν ἀνθῶν, γράφειν ἐξεῖναι (43) τὰς γραφὰς κατὰ μῆδὲν ἐμποδίζομένους, ὁμολογήσαιμεν.

et ad speciem crebra florum admistione pulcherrimas pingere licere sine ullo impedimento, conflitendum est.

B. Ἡμεῖς δὲ, οἳ τινες ὄντες πένητος, ἀποροῦντες τῶν ποικίλων τούτων φαρμάκων, καὶ ἦτοι οὐδὲ κτησάμενοι πύποτε, ἢ καὶ ἀποθεβηκότες ἰσως, οἳ ἐξ ἀνθρώπων μόνων ἢ ὀστράκων (44), τῶν συνήθων τούτων καὶ κοινῶν ὀνομάτων καὶ βημάτων, κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, τὰ πρωτότυπα τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῶν παθημάτων ταῖς ἡμῖν εὐπόροις ὑπογράφοντες φωναῖς ἀπομιμούμεθα, ὑποφαίνειν τοὺς χαρακτῆρας τῶν τῆς ψυχῆς τύπων, εἰ καὶ μὴ ἐναργεῖς, μῆδὲ κεκαλλυπισμένους, ἀλλ' ὡς ἐν ἀνθρακογραφίᾳ γοῦν περιώμενοι, εἰ μὲν τι καὶ εὐεῖδὲς καὶ εὐγλωττοῦν ἀπαντᾶ ποθεν, ἀσπασάμενοι ἡδέως. ἐπεὶ καὶ περιφρονήσαντες (45). Ἄλλὰ γὰρ ἐκ τρίτων αὐθις ἄλλως (46) κωλύει τε καὶ ἀποτρέπει, καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ἐπέχει μᾶλλον καὶ ἡσυχίαν ἀγειν ἄτεχνῶς προστάττει, ἢ ὑπόθεσις αὐτῆ· ἥσπερ ἔνεκα λέγειν προεθυμήθην μὲν, μέλλω δὲ καὶ ὀκνῶ. Περὶ γὰρ ἀνδρὸς διανοοῦμαι τι λέγειν, φαινομένου μὲν καὶ δοκοῦντος ἀνθρώπου, τὸ δὲ πολὺ τῆς ἔξεως τοῖς καθορᾶν δυναμένοις ἀπασκευασμένοι ἤδη μέλζονι παρασκευῇ μεταναστάσεως (47) τῆς πρὸς τὸ θεῖον. Οὐχὶ δὲ γένος οὐδὲ ἀνατροφῆς σώματος ἐπαινέσων ἐρχομαι, εἶτα μέλλω καὶ ἀναβάλλομαι ὑπ' εὐλαθείας περιττῆς· οὐδὲ γε ἰσχυρὴν ἢ κάλλος· ταῦτα δὴ τὰ τῶν μερικίων ἐγκώμια, ὧν ἤτων φρονεῖς κατ' ἀξίαν τε καὶ μὴ, λενομένων. Πραγματῶν γὰρ οὐ μόνιμων οὐδὲ ἐστώτων, φθειρομένων δὲ ποικίλων καὶ ταχέως, λόγον

A rum sapientum nostrorum leges, quibus omnium nunc qui Romanorum imperio parent, res gubernantur; quæ quidem neque conduntur, neque percipiuntur sine labore ac molestia. Et sapientes quidem illæ, accuratæque sunt et variæ et suspiciendæ, atque, ut uno verbo dicam, Græcissimæ; cæterum Romano expositæ traditæque sermone, admirabili sane atque magnifico et ad imperii majestatem conformato, sed mihi gravi nihilominus ac difficili: non enim aliter sentire aut posse aut velle me unquam dixerim. Cum autem aliud nihil sint voces nostræ, quam imagines quædam animi nostri conceptuum ac notionum; iis quidem qui dicendi facultate valent, tanquam pictoribus quibusdam et arte peritissimis, et colorum copia instru-

B ctissimis, non similes modo, sed variam etiam, et ad speciem crebra florum admistione pulcherrimas pingere licere sine ullo impedimento, conflitendum est.

II. Nos verò, quasi pauperes quidam, variis hujusmodi fucis carentes, et qui vel nunquam eos in potestate nostra habuerimus, vel eos fortasse abjecerimus, tanquam solis carbonibus aut testulis, hoc est usitatis communibusque nominibus ac verbis, prima animi nostri sensa, iis quæ suppetunt vocibus depingentes effingimus; typorum animi characteres, si non claros nec ad speciem ornatos, at certe quemadmodum in carbonum pictura fieri solet, quoquo modo repræsentare conantes: si quid vero uspiam venustum ac disertum se offerat, libenter accipimus; sin minus, etiam negligimus. Verum et tertium quiddam rursus aliud est, quod impedit et avocat, et multo magis quam cætera nos retinet, C silentioque uti jubet, argumentum nempe ipsum; de quo dicere auebam quidem, sed cunctari nunc cogor, et hæreo. De viro enim dicere institui, qui homo quidem esse videtur, et talis apparet; iis vero qui magnitudinem ejus habitus moresque intueri possunt, majoribus quibusdam ornamentis instructus ac prope divinis videatur. Nec vero genus aut corporis educationem laudaturus venio, atque horum causa cunctari ac moras neclere præ metu incipio; nec robor itidem, aut pulchritudinem: hæc enim puerorum sunt encomia, quæ utrum pro dignitate dicantur, an secus, minime laborandum. Rerum quippe non stabilium nec permanen-

rite concilientur sive componantur. Et συγκεῖσθαι notat sive conspirare: Ὅτι συγκεῖσθε πάντες ὑμεῖς ἐπ' ἐμέ. I Reg. xxii, 8. Huc facit ἀντικεῖσθαι oppositum, et συνίστασθαι synonymon. BENGEL.

(41) Ἀκριβεῖς. Ger. Vossius, εὐσεβεῖς.

(42) Εἰ καὶ βουλευτὸν... ποτέ. Hoeschelius, ἦν, οὔτε βουλευτὸν εἶναι... Vis particulae ποτέ non recidit in εἴποιμ, sed in βουλευτὸν εἶναι. BENGEL.

(43) Ἐξεῖναι. Ger. Vossius, εἶναι. Mox Hoeschelius, οἳ τινες πάντες. DELAR.

(44) Ἀνθρώπων... ἢ ὀστράκων. Carbo pro colore hodie quoque usurpatur: testa pro charta veteres, pauperiores certe, uti solebant. Diogenes Laertius in Cleante: Τούτων ἑσάν εἰς ὀστρακα καὶ βῶν ὁμοιότατας γράφειν, ἀπερ ἤκουεν ἀπ' αὐτοῦ Ζήνωνος, ἀπορία κερμάτων ὥστε ὀνήσασθαι χαρτία. Pa-

riter scriptor Vitæ Apollonii Alexandrini grammatici: Τοσοῦτον δὲ ἦν πένης ὁ Ἀπολλώνιος, ὡς ἐν ὀστράκῳ γράφειν τὰ ἑαυτοῦ συγγράμματα, διὰ τὸ μὴ εὐπορεῖν χάρτας πρίασθαι. BENGEL.

(45) Ἀσπασάμενοι... περιφρονήσαντες. Locum mutilum putat nuperus editor Parisiensis. At illum integritati suæ restituiimus, adhibita interpunctione Bengeliana et recensita versione.

(46) Ἄλλως. Hoeschelius, ἄλλα δὲ. Locum integri sic arbitror legendum: Ἄλλὰ γὰρ ἐν τρίτῳ αὐθις ἄλλως κωλύει. DELARUE. — Hoeschelium sequitur Bengelius, atque ita vertit: Sed rursus, tertio loco, aliud est quod prohibet et absterret.

(47) Μεταναστάσεως. Sic Bengelius. Vossius, μετ' ἀναστάσεως.

illic faciatis, et quorum accusationes et contra quos oporteat admittatis, et quos decet abdicetis, hoc est ejiciatis ab Ecclesia, atque a fidelibus segregetis, ne cum ipsis una precentar. Porro quorumnam accusationes admittendæ sint, sextum secundæ œcumenicæ synodi caput docet. Legantur etiam quæ ibi scripsimus.

CANON VI.

« De iis qui captivos ex barbaris fugientes vi detinent. Denuntiatum autem est nobis quidpiam incredibile in vestra regione factum esse, omnino ab infidelibus et impiis, et qui ne nomen quidem Domini novere; quod nonnulli eo inhumanitatis crudelitatisque processere, ut captivos aliquos qui effugerunt, vi retineant. Mittite aliquos in regionem, ne vel fulmina in eos cadant qui hæc agunt. »

BALS. Accepit sanctus quod quidam captivi orthodoxi, postquam manus barbaricas evasere, vi a quibusdam detinentur, nec domum reverti sinuntur. Dicit ergo iis, ad quos scriptum hoc epistolare missum est, quod hoc ei incredibile visum est: est enim infidelium et impiorum opus. Sin autem factum est, non remanebit impunitum. Et ideo debent hæc diligenter inquiri, et mitti in regionem qui hæc perscrutentur. Existimat enim, quod etiam fulmen seu ignis sit casurus, et eos qui hæc agunt exsturus.

ZONAR. Nonnulli, inquit, ut didicimus, captivos ex hostibus difugientes vi retinent: qui sunt omnino infideles et impii, neque vel Deum norunt. Profunde sanctus vir ab iis ad quos scribit, postulat mitti in regionem homines qui de hac re inquirent; ne, inquit, ignis cadat coelitus, ac eos qui hæc agunt absumat. Hoc autem dixit, facinoris gravitatem indicans.

CANON VII.

« De iis qui inter barbaros annumerati sunt, et absurda quædam in eos qui sunt sui generis fecerunt. Eos itaque qui inter barbaros enumerati sunt, et cum eis in captivitate invaserunt, obliti se esse Ponticos et Christianos, efferati autem barbarique redditi, ut et eos qui sui sunt generis, vel ligno vel suffocatione interficiant, vias autem vel domos nescientibus barbaris ostendant; etiam ab auditione arcere oportet, donec de iis congregatis sanctis aliquid communiter visum fuerit, et ante eos sancto Spiritui. »

BALS. Eos quidem qui postquam captivi facti sunt, barbaris consenserunt, et cum eis veluti barbari effecti sunt, et sui generis Christianos interfecerunt, vel vias barbaris ignotas et ad Christianos ducentes ostenderunt, vel eorum ædes hostibus manifestas fecerunt, ne ad divinarum quidem laudum auditionem admittendos esse decernit: sed eos omnino extra ecclesiam statui in loco delentium, post confessionem scilicet vel condemnationem, donec sancti simul congregati de iis communiter statuerint. Sanctos autem episcopos appel-

καὶ αὐτοὶ ὡστε οὕτως ὑμᾶς ποιεῖν, καὶ τινὰς δεῖ κατηγοροῦντάς τινων προσδέχεσθαι, καὶ οὐς ἐκκηρύξαι, ἤγουν τινὰς τῆς Ἐκκλησίας ἐξῶσαι, καὶ τῶν πιστῶν χωρίσαι, ὥστε μὴ συνεύχεσθαι αὐτοῖς. Τίνας δὲ δεῖ κατηγοροῦντας προσδέχεσθαι, τὸ ἔκτον κεφάλαιον τῆς δευτέρας οἰκουμενικῆς συνόδου διδάσκει. Ἀναγνωστέον καὶ τὰ ἐκεῖ γεγραμμένα.

ΚΑΝΟΝ Γ'.

« Περὶ τῶν βίᾳ κατεχόντων τοὺς ἐκ τῶν βαρβάρων αἰχμαλώτους. Ἀπηγγέθη δὲ τι ἡμῖν καὶ ἀπιστον ἐν τῇ χώρᾳ ὑμῶν γενόμενον, πάντως που ὑπὸ ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν καὶ μὴ εἰδῶτων μὴδὲ ἔνομα Κυρίου, ὅτι ἄρα εἰς τοσοῦτόν τινες ἐμώπτητος καὶ ἀπανθρωπίας προεχώρησαν, ὥστε τινὰς τοὺς διαφυγόντας αἰχμαλώτους βίᾳ κατέχειν. Ἀποστείλατε τινὰς εἰς τὴν χώραν, μὴ καὶ σκηπτοὶ πέσωσιν ἐπὶ τοὺς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. »

ΒΑΣΣ. Ἔμαθεν ὁ ἅγιος ὡς τινες ὀρθόδοξοι αἰχμάλωτοι, τὰς βαρβαρικὰς χεῖρας διαφυγόντες, κατέχονται ὑπὸ τινῶν κατὰ βίαν, καὶ οὐ παραχωροῦνται οἰκᾶδε ὑποστρέψαι. Φησὶν οὖν πρὸς οὓς ἀπεστάλη τὸ ἐπιστολιμαῖον τοῦτο γράμμα, ὡς τοῦτο καὶ ἀπιστον ἐλογίσθη αὐτῷ: ἔργον γὰρ ἐστὶν ἀπίστων καὶ ἀσεβῶν. Εἰ δὲ γέγονεν, ἀνεκδέκτηρον οὐκ ἔσται. Διὸ καὶ ὀφείλουσι τὰ περὶ τούτου πολυπραγμονηθῆναι, καὶ ἀποστελεῖται εἰς τὴν χώραν καὶ ἐρευνῆσαι. Νομίζει γὰρ ὡς καὶ σκηπτοὺς, ἤγουν πῦρ, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔπεσε, καὶ κατέφλεξε τοὺς ταῦτα πράσσοντας.

ΖΩΝΑΡ. Τινὲς, φησὶν, ὡς ἐμάθομεν, αἰχμαλώτους διαφυγόντας τοὺς πολεμίους, βίᾳ κατέχουσιν· οἵτινες πάντως ἀπιστοὶ εἶσι καὶ ἀσεβεῖς, καὶ οὐδὲ Θεοῦ ἐπίγνωσιν ἔχουσιν. Ἀπαίτει οὖν ὁ ἅγιος τοὺς πρὸς οὓς γράφει, ἀποστελεῖται εἰς τὴν χώραν καὶ ἐρευνῆσαι περὶ τοῦ πράγματος, ἵνα μὴ πῦρ, φησὶν, ἐξ οὐρανοῦ πέση καὶ καταφλέξη τοὺς ταῦτα πράσσοντας. Τοῦτο δὲ εἶπε, τὴν ἀτοπίαν δεικνύων τῆς πράξεως.

ΚΑΝΟΝ Ζ'.

« Περὶ τῶν ἐγκαταλεχθέντων τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀτοπὰ τινὰ κατὰ τῶν ὁμοφύλων τολημῶντων. Τοῖς μὲν οὖν ἐγκαταλεχθέντας τοῖς βαρβάροις καὶ μετ' αὐτῶν ἐν αἰχμαλωσίᾳ ἐπελαθόντας, ἐπιλαθομένους, ὅτι ἦσαν Ποντικοὶ καὶ Χριστιανοὶ, ἐκβαρβαρωθέντας δὲ ὡς καὶ φονεύειν τοὺς ὁμοφύλους ἢ εὐλῆν ἢ ἀγγλόνην, ὑποδεικνύουσι δὲ ἢ ὀδοῦς ἢ οἰκίας ἀγνοοῦσι τοὺς βαρβάρους· καὶ τῆς ἀκροάσεως ἀπείρξαι δεῖ, μέχρις ἂν κοινή περὶ αὐτῶν τι δόξη συνελθούσι τοῖς ἁγίοις, καὶ πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. »

ΒΑΣΣ. Τοὺς μέντοι μετὰ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι τοῖς βαρβάροις ὁμοφρονήσαντας, καὶ μετ' αὐτῶν οἷον βαρβαρωθέντας, καὶ τοὺς ὁμοφύλους Χριστιανούς φονεύσαντας, ἢ ὀδοῦς ἀγνοουμένας τοῖς βαρβάροις, καὶ ἀπαγούσας εἰς Χριστιανούς ὑποδείξαντας, ἢ οἰκίας τούτων καταδύλους τοῖς πολεμίους ποιήσαντας, μὴδὲ εἰς ἀκρόασιν τῶν θεῶν δοξασιῶν παραδεχθῆναι διορίζεται· ἀλλὰ ἔξω παντελῶς τῆς ἐκκλησίας ἵστασθαι αὐτοὺς ἐν τόπῳ προσκλαίωντων πάντως μετὰ τὴν ἐξομολόγησιν ἢ τὴν καταδίκην, ἕως ἂν σκοπήσωσιν οἱ ἅγιοι περὶ αὐτῶν κοινή συνελθόντες. Ἄγίως

δὲ τοὺς ἐπισκόπους καλεῖ. Τὸ δὲ, *πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι*, ἐπήγαγε, δεικνύς, ὅτι ὅσα ἐν κοινῇ διασκέψαι οἰκονομοῦνται παρὰ τῶν ἐπισκόπων, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑποτίθῃν αὐτά. Καὶ ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς νόμος οὕτω τούτους καλεῖ· ὁ δὲ πολιτικὸς τῷ περὶ καθοσιώσεως ἐγκλήματι καθυποβάλλει τοὺς τοιούτους. Φησὶ γὰρ κεφάλ. α' τοῦ λς' τίτλου τοῦ ξ' βιβλίου· Ὁ περὶ τῶν ἐπιβούλων νόμος ὁμοίως ἐστὶ τῷ περὶ ἱεροσυλίας. Καὶ ἐνέχεται αὐτῷ ὁ κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ δήμου πλημμελήσας, καὶ σπουδάσας κατὰ βόλον παρὰ κλίευσιν βασιλείας ἀναιρεθῆναι τοὺς ὁμήρους· ἢ ἵνα ἐνσπλοὶ ἄνθρωποι ἐν πόλει κατὰ τῆς πολιτείας ὦσιν, ἢ ἵνα εὖπος ἢ ἱερά κατασχεθῶσιν, ἢ στασιώδης γένηται σύνθετος, ἢ ἵνα φρονεθῇ ὁ ἄρχων· καὶ ὁ πρὸς τοὺς πολεμίους γράμμα ἢ ἀγγελία πέμψας ἢ σημείον αὐτοῖς δεδωκώς, ἢ ἄλλως βοηθήσας αὐτοῖς, καὶ ὑπονοθεύσας στρατιώτας πρὸς στάσιν ἢ θόρυβον κατὰ τῆς πολιτείας. Καὶ κεφάλ. γ', τοῦ αὐτοῦ τίτλου καὶ βιβλίου· Ὁ τοὺς πολεμίους ἐρεθίσας, ἢ παραδοὺς αὐτοῖς πολίτην, εἰς κεφαλὴν τιμωρεῖται. Καὶ ἐφεξῆς διαλέγεται τὸ κεφάλαιον περὶ ἄλλων τινῶν ὁμοίων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν αἰχμαλωτισθέντων καὶ ὁμοφρονησάντων τοῖς πολεμίοις, καὶ περὶ τῶν μὴ αἰχμαλωτισθέντων, ὅμως μένει τοῖς πολεμίοις ὁμογνωμονησάντων, καὶ φρονησάντων κατὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας. Οἱ δὲ τοὺς κατὰ χέρσον καὶ θάλατταν ληστεύουσι συλληπτοῦσαντες, πλειόνως, ὡς ἔμοι δοκεῖ, καλοσθῆσονται· ὅτι καὶ μείζων ἐστὶ τούτων ἡ κακία. Οἱ μὲν γὰρ πολεμιοὶ κατὰ πρόσωπον καὶ γυμνῇ κεφαλῇ, τὰ λεγόμενον, τὸν πόλεμον συνιστῶσιν· οἱ δὲ λησταὶ ἀοράτως καὶ ἀφανῶς ἀπροσδόκητον μαλετώσι φόνον. Ὅσον οὖν τοῦ προκειμένου κατ' ἕψιν κινδύνου ἢ μάχῃ κουφοτέρα ἐστὶ τοῦ ἀπροσδοκῆτου κακοῦ, τῆς τῶν ληστευόντων ἐπιβουλῆς.

ΚΑΝΟΝ Η'. Ὅσοι μὲν οὖν, φησὶν, αἰχμαλωτισθέντες ποτὲ, συγκατετάγησαν τοῖς βαρβάροις, καὶ μετ' αὐτῶν ἐπῆλθον βαρβαρικῶν ἐπιπέδων· καὶ ὡς περὶ ἐπιλαθόμενοι, ὅτι ἐκ τοῦ Πόντου ἦσαν Χριστιανοί. ὁμοφύλους ἐφόνευσαν, ἢ ὁδοὺς ὑπαδείκνυον τοῖς βαρβάροις ἀγνωσμένας αὐτοῖς, ἢ οἰκίας λανθανούσας αὐτοῦ· οὗτοι μὴδὲ εἰς ἀκράσιν παραδεχθήτωσαν μετανοῶντας· τουτέστιν ἐξῶ παντελῶς τῆς ἐκκλησίας ἐστημέτωσαν, ἐν τόπῳ δηλαδὴ προσκλαιόντων, ἕως ἂν σκοπησῶσιν οἱ ἅγιοι περὶ αὐτῶν κοινῇ συνελθόντες. Ἄγιους δὲ ἢ τοὺς ἐπισκόπους καλεῖ, ἢ τοὺς πιστοὺς ἀπλῶς κατὰ τὸν μέγαν ἀπόστολον Παῦλον. Τὸ δὲ, *πρὸ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι*, ἐπήγαγε, δεικνύς, ὅτι ὅσα ἐν κοινῇ διασκέψαι οἰκονομοῦνται παρὰ ἐπισκόπων, ἢ καὶ ἀπλῶς τῶν πιστῶν, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ὑποτίθῃν ἐπὶ τὰ τοῖς περὶ αὐτῶν διασκηπτομένοις.

KANON H'.

• Περὶ τῶν οἰκίαις ἀλλοτρίοις ἐπιλαθεῖν τομησάντων ἐν τῇ τῶν βαρβάρων ἐπιδρομῇ. Τοὺς δὲ οἰκίαις ἀλλοτρίοις ἐπιλαθεῖν τομησάντας, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἀλεγχθῶσι, μὴδὲ τῆς ἀκράσεως ἀξιώσῃ· ἐὰν δὲ αὐτοῖς ἐξίπωσι καὶ ἀποθῶσιν, ἐν τῇ τῶν ὑποστραφόντων τάξει ὑποπίπτειν. »

A lat. Illud autem, *ante ipsos sancto Spiritu*, subjunxit, ostendens, quod quæcumque in communi consideratione ab episcopis dispensantur et statuuntur, Spiritus sanctus ea suggerit. Et lex quidem ecclesiastica ipsos sic punit. Lex vero civilis eos majestatis crimini subjicit. Dicit enim primum caput, 36 tit., 1x lib. : Lex majestatis similis est legi de sacrilegio. Et tenetur ea, qui adversus populum Romanum commisit, et qui dolo malo curavit injussu principis obsides interimi; vel ut armati homines in urbe sint adversus rempublicam, vel ut loca aut templa occupentur, vel seditiosus fiat conventus, vel ut occidatur magistratus, et ad hostes nuntium vel litteras misit, vel signa eis dedit, aliove modo eis tulit auxilium, et qui sollicitavit vel concitavit milites ad seditionem vel turbam contra rempublicam. Et cap. 3 ejusdem tit. et lib. : Qui hostes sollicitavit, et eis rempublicam tradidit, capite punitur. Et deinceps disserit caput de aliis quibusdam similibus. Et hæc quidem de iis qui in captivitatem abducti sunt, et hostibus concesserunt, et de iis iidem qui non in captivitatem abducti sunt, cum hostibus tamen concesserunt, et adversus Romanum imperium conspirarunt. Qui autem cum iis qui terram mareque depopulantur, una deprædati sunt, magis, ut mihi videtur, punientur, quia major est eorum improbitas. Hostes enim aperta fronte, et nudo, ut aiunt, capite bellum comparant; latrones autem clam et occulte inopinatam cædem moliantur. Quanto ergo prævisi periculi pugna levior est inopinato malo, tanto hostium insultus est tolerabilior latronum insidii.

τοσοῦτον καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐφοδος ἀνεκτατέρα ἐστὶ

ZONAR. Quicumque quidem, ais, aliquando in servitutem abducti se barbaris adjunxerunt, et una cum iis grassati sunt morum barbarium inducentes, ac velut oblati se ex Ponto Christianos esse, eos qui ejusdem sunt generis interfecere, vel barbaris ignotas monstravere vias, domosve ipsis occultas; hi ne ad auditionem quidem admittantur, pœnitentiam agentes; hoc est, extra ecclesiam omnino consistant, in loco videlicet fletium, donec in communi conventu sancti de ipsius deliberent. Sanctos porro aut episcopos vocat, aut simpliciter fideles, magni Pauli apostoli exemplo. Illa autem verba, *ante ipsos Spiritu sancto*, ideo adjunxit, ut quæcumque in communi consilio ab episcopis, vel etiam a quibuscumque fidelibus decernerentur, Spiritum sanctam ea deliberantibus suggerere demonstraret.

CANON VIII.

• De iis qui alienas domos hostiliter ingredi ausi sunt in barbarorum incursione. Eos autem qui alienas domos invadere ausi fuerint, si accusati quidem convicti fuerint, nec auditione dignos existimare. Sin autem indicarint se ipsos ac rediderint, in eorum qui convertuntur ordianem subterni. »

BALS. Postquam sanctus fusius tractaverit de iis qui rapuerunt, vel quorundam captivorum res invenerunt, quod ad pœnarum rationem attinet; nunc quoque species pœnitentiæ, sive ecclesiasticarum pœnarum incipit dicere. Et statim decernit ut nec stent cum audientibus, sed cum desistentibus, extra ecclesiam, qui rem captivi rapuerunt, et eam non restituerunt, sed accusationem et probationem expectarunt propter infitiationem. Eos autem qui se ipsos detulerunt, et sua sponte quæ abstulere, aut actionem dederunt, statuit ut propter pœnitentiam comprecantur, seu consistant cum fidelibus; substernantur autem illis, eo quod coguntur egredi cum catechumenis. Ac lex quidem ecclesiastica eos sic punit. Lex vero civilis raptores quod ab ipsis raptum est etiam ante condemnationem offerentes, non admittit, sed condemnat in quadruplum. Dicit enim cap. 6, 17 tit., 1x lib.: Raptor pœna non liberatur oblatione rei ante litem. Et thema 7, cap. 2 ejusdem lib. et tit.: Intra annum verum pretium quadruplatur, non autem id quod interest. Quod autem hic dicit sanctus de iis qui ante condemnationem et accusationem rem restituunt, lex jubet id fieri in eos qui aliquid ex aliquo metu acceperunt. Dicit enim 5 thema, 43 cap., 2 tit., x lib.: Actio cujus metus causa, est libera; et licet ei adversus quem agitur, ad sententiam usque rem restituere, et non dare quadruplum. Est autem et alia differentia eorum qui vi res auferunt, et eorum qui aliquid ab aliquo metu accipiunt. Raptores enim una cum quadrupli retributione etiam infamantur; qui autem metum intulerunt, in existimatione tantum labem aliquam contrahunt.

ZONAR. Qui vero alienas domos invaserunt resque inde surripuere, illi, inquit, si quidem accusati ac pernegantes convicti fuerint, cum iis pariter quos supra diximus ab auditione quoque prohibeantur, atque in silentium ordinem relegentur; sin autem se ipsos detexerint, aut ante accusationem occultum crimen confessi fuerint, resque ablatas reddiderint, constituentur in eorum ordine qui a peccato convertuntur, hoc est, ordine substratorum, qui cum fidelibus quidem precantur templum intrantes, cæterum more catechumenorum egrediuntur.

CANON IX.

De iis qui in agro vel in ædibus suis ea, quæ a barbaris relicta sunt, invenerunt. Eos autem qui in campo aliquid invenerunt, vel in suis ædibus a barbaris relictum, si accusati quidem convicti fuerint, sint similiter inter eos qui substernuntur; sin autem se ipsos detulerint et reddiderint, etiam precibus digni habeantur.

BALS. Dictum est superius de iis qui dicunt se invenisses captivorum neglecti habitas, et earum sibi proprietatem vindicasse. Nunc autem decernit sanctus, eos qui res captivorum in domibus invene-

ΒΑΣΣ. Παγομερῶς διαλαβὼν ὁ ἄγιος περὶ τῶν ἀρπασάντων ἢ εὐρηκότων πράγματα τινῶν αἰχμαλωτισθέντων, ὅσον τῶς εἰς τὸν λόγον τῶν ἐπιτιμιῶν ἄρτι καὶ τὰ εἶδη τῆς μετανοίας ἦτοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιτιμιῶν ἄρχεται λέγειν. Καὶ αὐτίκα διορίζεται, ἵνα μὴδὲ μετὰ τῶν ἀκρωμένων ἰστώνται, ἀλλὰ μετὰ τῶν προσκλαιόντων ἔξωθεν τῆς ἐκκλησίας, οἱ ἀρπασάντες τοιοῦτον τι πρᾶγμα αἰχμαλώτου, καὶ μὴ ἀντιστρέψαντες αὐτὸ, ἀλλὰ ἀναμείναντες κατηγορίαν καὶ ἐλεγχὸν διὰ τὴν ἀρνησιν. Τοὺς δὲ εαυτοὺς προσαγγελλοντας καὶ δόντας καλοθελῶς πρὸ ἀναγωγῆς ἢ ἀφείλοντο, διορίζεται διὰ τὴν μεταμέλειαν συνευχεσθαι, ἦγουν συνίστασθαι, μετὰ τῶν πιστῶν ὑποπίπτειν δὲ αὐτῶν διὰ τὸ ἀναγκάζεσθαι ἐξέρχεσθαι μετὰ τῶν κατηγορουμένων. Καὶ ὁ μὲν ἐκκλησιαστικὸς νόμος οὕτω τοῦτους κολάζει· ὁ δὲ πολιτικὸς τοὺς ἄρπαγας καὶ πρὸ καταδικῆς προσάγοντας τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀρπαγὴν οὐ προσδέχεται, ἀλλ' εἰς τὸ τετραπλάσιον καταδικάζει. Φησὶ γὰρ κεφ. ζ', τοῦ ιζ' τίτλου, τοῦ β' βιβλίου· Ὁ ἄρπαξ οὐκ ἀπαλλάττεται τῆς ποινῆς πρὸ τῆς δικῆς προσάγων τὸ πρᾶγμα. Καὶ θεμα ζ', τοῦ β' κεφαλ. τοῦ αὐτοῦ βιβλίου καὶ τίτλου· Εἴσω ἐνιαυτοῦ τὸ ἀληθὲς τοῦ πράγματος τίμημα τετραπλασιάζεται, οὐ μὴν τὸ διαφέρειν. Ὅπερ δὲ φησιν ἐνταῦθα ὁ ἄγιος χάριν τῶν πρὸ καταδικῆς καὶ κατηγορίας διδόντων τὸ ἀφαιρεθῆναι, τοῦτο ὁ νόμος παρακελεύεται γίνεσθαι εἰς τοὺς κατὰ φόβον λαβόντας τι ἐκ τινός. Φησὶ γὰρ τὸ ε' θεμα, τοῦ ιγ' κεφαλ., τοῦ β' τίτλου, τοῦ δεκάτου βιβλίου· Ἡ διὰ φόβον αἰτίας αἰρετῆ ἐστὶ· καὶ ἔξεσι τῷ ἐναγομένῳ μέχρι ψήφου ἀποκαστῆσαι τὸ πρᾶγμα, καὶ μὴ δοῦναι τὸ τετραπλοῦν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτέρα διαφορὰ τῶν βίαιως ἀφαιρουμένων πρᾶγματα καὶ τῶν κατὰ φόβον λαμβανόντων τι ἀπό τινος· οἱ μὲν γὰρ ἄρπαγες σὺν τῇ ἀποδόσει τοῦ τετραπλοῦ καὶ ἀτιμούνται· οἱ δὲ φόβον ἐπαγαγόντες, σπιλοῦνται μόνον κατὰ τὴν ὑπόληψιν.

ΖΩΝΑΡ. Οἱ τινες δὲ ἐπὶ πλοῦν οἴκοις ἄλλοις καὶ ἤρπασαν ἐκεῖθεν χρήματα, οὕτοι, φησὶν, εἰ μὲν κατηγορηθέντες καὶ ἀρνούμενοι, ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως τοῖς προειρημένοις καὶ τῆς ἀκρόσεως κωλυέσθωσαν, καὶ μετὰ τῶν προσκλαιόντων τετάχθωσαν· εἰ δὲ εαυτοὺς ἐξέπωσιν, ἢ πρὸ τοῦ κατηγορηθῆναι ὁμολογήσωσιν ἄγνούμενον τὸ ἀμάρτημα, καὶ ἀποδοῖεν ἢ ἀφείλοντο, ἔστωσαν ἐν τοῖς ὑποστρέφουσιν ἀπὸ ἁμαρτίας, τουτέστι τῆς τάξεως τῶν ὑποπιπτόντων, οἵτινες ὑποσυνεύχονται μὲν τοῖς πιστοῖς εἰσιόντες εἰς τὸν ναὸν, ἐξέρχονται δὲ ὡς οἱ κατηγορούμενοι.

KANON Θ.

Περὶ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ ἢ ἐν τοῖς ἰδίῳ οἴκοις εὐρόντων τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων καταλειφθέντα. Τοὺς δὲ ἐν πεδίῳ εὐρόντας τι ἢ ἐν ταῖς εαυτῶν οἰκίαις καταλειφθῆναι ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἐὰν μὲν κατηγορηθέντες ἐλεγχθῶσιν, ὁμοίως ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν· ἐὰν δὲ εαυτοὺς ἐξέπωσιν καὶ ἀποδοῖσι, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξίωσαι.

BALS. Εἰρηται ὁπισθεν περὶ τῶν λεγόντων εὐρεῖν ἀνεπιμέλητα τὰ τῶν αἰχμαλωτισθέντων πράγματα, καὶ ἰδιώσασθαι αὐτά. Καὶ νῦν δὲ διορίζεται ὁ ἄγιος τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν αἰχμαλωτισθέντων εὐρόντας

πράγματα, ὡς μὴ παρὰ τῶν βαρβάρων ἀφαιρεθέντα, ἢ καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ῥιφέντα, διὰ τὸ βάρος τυχόν, ἀποκαθιστῶντας μὲν εὐγνωμόνως τὰ εὐρεθέντα, εἰς τὸν τόπον ἴστασθαι τὸν τέλειον μετὰ τῶν πιστῶν· εἰ δὲ καταδικασθῶσι, τάττεσθαι σὺν τοῖς ὑποπίπτουσιν, ἧγουν ἐξέρχεσθαι μετὰ τῶν κατηχομένων. Τούτων οὕτως ἐχόντων, εἰποί τις, ὡς τὸ οὕτω κολάζεσθαι τοὺς ἀναμένοντας καταδικῆν χάριν ἀντιστροφῆς τοῦ εὐρέματος, δικαιοτάτον ἐστίν, ὅτι καὶ τῇ περὶ κλοπῆς ἀγωγῇ ἐνέχονται, κατὰ τὸν νόμον τὸν λέγοντα· Κλέπτης ἐστίν ὁ τὴ ἀλλότριον πρᾶγμα ψηλαφῶν παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότου ἐν εἰδήσει τοῦ λυπῆσαι αὐτόν. Τὸ δὲ συνίστασθαι ταῖς πιστοῖς, καὶ μόνον μὴ ἀξιοῦσθαι δὲ τῶν ἀγιασμάτων τὸν προσαγγεῖλαντα ἑαυτὸν καὶ εὐγνωμόνως δόντα τὸ εὑρεμα, καινόν ἐστίν· ἅγιος γὰρ μᾶλλον Εὐχαριστίας ἐστίν, ὡς ἐδ πρᾶγμα τοῦ αἰχμαλωτισθέντος φυλάξας καὶ ἀποκαταστήσας αὐτό. Διὸ καὶ λέγουσι τινες συνέπεσθαι τῇ μετὰ τῶν πιστῶν συστάσει, καὶ τὴν τῶν ἀγιασμάτων μέθεξιν σιωπηρῶς.

ZONAR. Οἱ βάρβαροι, λεηλατοῦντες τὴν χώραν, ἤρπαζον πρᾶγματα· καὶ ἡ κρείττοσι μετὰ ταῦτα ἐντυγχάνοντες, ἢ διὰ βάρος μὴ δυνάμενοι φέρειν ὅσα ἤρπασαν, τὰ μὲν ἐν τῷ πεδίῳ ἐρρίπτον, τὰ δὲ καὶ ἐν οἰκίαις τινῶν, ἐν αἷς ἰσῶς καλλίονα εὐρισκον. Ὅσοι γοῦν, φησὶν, εὐρόν τινα ἐν τῷ πεδίῳ ἢ ἐν ταῖς ἑαυτῶν οἰκίαις, οὗτοι, εἰ μὲν κατηγορηθῶσι καὶ ἐλεγχθῶσι, ταττέσθωσαν ἐν τοῖς ὑποπίπτουσιν· ἐάν δὲ ἑαυτοὺς προσαγγεῖλωσι, καὶ ἀποδώσιν ἂ εὐρόν, καὶ τῆς εὐχῆς ἀξιοῦσθωσαν· ἧγουν μέχρι τῆς εὐχῆς συνεστηκέτωσαν τοῖς πιστοῖς, μόνῃς τῆς ἀγίας μεταλήψεως κωλυόμενοι· ἧγουν μέχρις ἂν μετάνοιαν ἐπιδείξωνται, καὶ ταύτης ἀξιωθῶσι.

KANON I.

« Τοὺς δὲ τὴν ἐντολὴν πληροῦντας ἐκτὸς πάσης αἰσχροκερδίας πληροῦν δεῖ, μήτε μήνυτρα ἢ σῶστρα, ἢ εὐρετρα, ἢ ἣ ὄνματι ταῦτα καλοῦσιν, ἀπαιτοῦντας. »

ΒΑΣ. Ἀποδεξάμενος τὴν ἀγαθοθέλειαν τῶν προσαγγεῖλάντων ἑαυτοὺς καὶ ἀποδόντων εὐγνωμόνως τὸ εὑρεμα, προστίθησιν ὁ ἅγιος, ὡς, εἰ θέλουσιν οὗτοι λογισθῆναι πληρωταὶ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ὀφείλουσι χωρὶς αἰσχροῦ κέρδους οἴου δὴ τινος τὴν ἀπόδοσιν τοῦ εὐρέματος ποιεῖν. Ὀρίσθη δὲ μὴ ἀπαιτεῖσθαι παρὰ τοῦ εὐρηκότος ἐκ τοῦ μέρους τοῦ αἰχμαλώτου μήνυτρα ἢ σῶστρα ἢ εὐρετρα, ἢ ἄλλο τι, διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀμελείας τῶν δεσποτῶν ἢ καὶ τυχαίως γενέσθαι τὴν ἀπώλειαν, ἀλλὰ ἀπὸ περιστάσεως μεγάλης καὶ ἐπιδρομῆς βαρβαρικῆς. Οἱ γὰρ εὐρηκότες πρᾶγματα ἐξ ἀμελείας τῶν δεσποτῶν ἢ τύχης ἀπολεσθέντα, καὶ ἀποκαθιστῶντες ταῦτα, ἀπαιτοῦσιν εὐρετρα, καθὼς τοῦτο ἀναφαίνεται ἀπὸ τῶν ἡπισθεν καταστρωθέντων νόμων.

ZONAR. Τοῖς ὁμολογοῦσι τὸ εὑρεμα τὸ ἀλλότριον. (34) συγγνωμότερον διατίθεσθαι ὁ ἅγιος

(34) Τὸ ἀλλότριον. Scribe τῶν ἀλλοτρῶν.

runt, utpote non a barbaris ablatas, vel in viis abjectas, fortasse propter pondus, inventas quidem bona fide restituentes, in perfecto gradu stare debere cum fidelibus. Sin autem condemnati fuerint, collocari cum iis qui substernuntur, scilicet egredi cum catechumenis. Hæc cum ita se habeant, dixerit quispiam, eos sic puniri, qui pro re inventa restituenda condemnationem exspectant, esse justissimum, quoniam furti quoque actione tenentur, secundum legem, quæ dicit: Fur est qui rem alienam contractat præter domini voluntatem, sciens id illi molestum esse. Cum fidelibus autem consistere, et sacramentis tantum non dignari eum qui se ipsum detulerit, et probe rem inventam dederit, novum est; est enim potius Eucharistia dignus, ut qui rem captivi servaverit, et ipsam restituerit. Et ideo dicunt nonnulli, cum fidelibus consistentiam, sacramentorum quoque participationem tacite consequi.

ZONAR. Barbari, cum depopularentur regionem, res quasdam rapuerunt; moxque vel obvii facti melioribus, vel gravati pondere, cum quæ rapuerant ferre minime possent, partim per campos abjecere, partim in aliquorum ædibus, in quibus meliora forte repererant, deposuere. Quicumque igitur, inquit, aut in campis aut in suis domibus aliqua invenerunt, illi si quidem accusati et convicti fuerint, inter eos qui substernuntur locum accipiant. Si vero se ipsos detulerint, ac ea quæ invenerunt reddiderint, precatatione quoque digni habeantur: hoc est, ad finem usque precatationis cum fidelibus consistent, ac a sancta communione tantummodo arceantur; videlicet usquedum poenitentiam ostenderint, et hac quoque digni existimentur.

CANON X.

« Eos autem qui servant mandata, absque omni turpi lucro servare oportet; nec indicii vel custodiæ, vel inventionis pretium, vel quocunque nomine hoc appellant, exigentes. »

BALS. Cum admisisset sanctus bonam eorum voluntatem, qui se ipsos detulerunt et inventum benevole reddiderunt, adjicit, quod si ii velint mandati Dei observatores videri, debent absque quovis turpi lucro rem inventam reddere. Definitum autem est, non exigere oportere eum qui invenit, ab eo qui captivus fuit, vel indicii, vel custodiæ, vel inventionis pretium, vel aliquid aliud; eo quod non ex negligentia dominorum, vel etiam fortuito res amissa sit, sed magna calamitate et barbarica incursione. Qui enim res dominorum negligentia vel fortuito perditas invenerunt et eas restituerunt, inventionis pretium recte exigunt, quemadmodum hoc ex legibus superius positis apparet.

ZONAR. Cum iis qui rem alienam a se inventam denuntiant, benignius agendum esse vir sanctus

constituit. Verum ne denuntiantes pretia ob rem inventam, vel aliud quocunque illud nomine vocetur, exigant, subiecit, non esse quidquam exigendum ab eo qui aliena benigne reddit, sed mandatum absque turpi lucro implendum. Turpe namque lucrum est revera quidpiam ab eo exigere qui res suas turbulentis temporibus perdidit, nec illas gratuito reddere.

CANON XI.

« Fletus seu luctus, est extra portam oratorii, ubi peccatorem stantem oportet fideles ingredienti- tes orare, ut pro se precentur. Auditio est intra portam in porticu, ubi oportet eum qui peccavit, stare, usque ad catechumenos, et illinc egredi. Audiens enim, inquit, Scripturas et doctrinam, eificiatur, et precatione indignus censeatur. Sub- jectio autem seu substratio est, ut intra templi portam stans, cum catechumenis egrediatur. Con- gregatio seu consistentia est, ut cum fidelibus con- sistat, et cum catechumenis non egrediatur; po- stremo est participatio sacramentorum. »

BALS. Præsens quidem sanctus, declaratis quin- que locis eorum qui agunt pœnitentiam, nec eorum exercitii tempora declaravit, nec peccata propter quæ pœnitentia definita est. Magnus autem Basi- lius, in suis canonicis epistolis, hæc omnia exacto tradidit. Verum hic quoque pœnarum medelam episcopali arbitrio reliquit.

Α διατάξατο. Ἴνα δὲ μὴ οἱ ὁμολογοῦντες ἀπαιτῶν εὐρετρα, ἢ τι τοιοῦτον ὡς ἂν καλοῖτο, ἐπήγαγεν ὅτι οὐ δεῖ τι ἀπαιτεῖν τὸν ἀποδιδόντα εὐγνωμόνως τὰ ἀλλότρια, ἀλλὰ χωρὶς αἰσχροῦ κέρδους τὴν ἐντολὴν ἐκπληροῦν. Αἰσχρὸν γὰρ ὄντως κέρδος ἐστὶ τὸ ἀπαιτεῖν τι ἀπὸ τοῦ ἀπολέσαντος τὰ οὐκἴα ἐν καιρῷ περιστάσεως, καὶ μὴ ἀποδιδόαι αὐτὰ ἀμισθί.

ΚΑΝΩΝ ΙΑ'.

« Ἡ πρόσκλασις ἔξω τῆς πύλης τοῦ εὐκτηρίου ἐστίν· ἔνθα ἐστῶτα τὸν ἀμαρτάνοντα χρὴ τῶν εἰσιόντων δεῖσθαι πιστῶν, ὑπὲρ αὐτοῦ εὐχεσθαι. Ἡ ἀκρόσις ἐνδοθὶ τῆς πύλης ἐν τῷ νάρθηκι, ἐνθα ἐστάναι χρὴ τὸν ἡμαρτηκότα ἕως τῶν κατη- χουμένων, καὶ ἐντεῦθεν ἐξέρχεσθαι. Ἀκώων γάρ, εἰ φησί, τῶν Γραφῶν καὶ τῆς διδασκαλίας, ἐκβάλλε- σθω, καὶ μὴ ἀξιούσθω προετυχῆς. Ἡ δὲ ὑπόπτω- σις, ἵνα, ἔσωθεν τῆς πύλης τοῦ ναοῦ ἰστάμενος, ἐμετὰ τῶν κατηχουμένων ἐξέρχηται. Ἡ σύστασις, ἐῖνα συνιστᾶται τοῖς πιστοῖς, καὶ μὴ ἐξέρχηται ἐμετὰ τῶν κατηχουμένων· τελευταῖον ἢ μέθεις ἐ τῶν ἁγιασμάτων. »

ΒΑΣΣ. Ὁ μὲν παρῶν ἅγιος, πέντε τόπους μετα- νοούντων ὑποτυπώσας, οὐ παρέδωκε τοὺς καιροὺς τῆς ἐργασίας αὐτῶν, οὔτε μὴν τὰ ἀμαρτήματα δι' ἃ ἡ μετάνοια ὤρισθη. Ὁ δὲ μέγας Βασίλειος ἐν ταῖς κανονικαῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας παρέδωκε. Πλὴν καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν διά- κρισιν τὴν διὰ τῶν ἐπιτιμιῶν θεραπείαν ἀνήρτησεν.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

ΕΙΣ ΩΡΙΓΕΝΗΝ ΠΡΟΣΦΩΝΗΤΙΚΟΣ ΚΑΙ ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ
ΛΟΓΟΣ

*Ὁν εἶκεν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης μετὰ τῆρ παρ' αὐτῶ πολυετῆ δασκασίᾳ, μέλλων ἀπα-
λάττεσθαι ἐκ τῆρ πατρίδα.*

SANCTI GREGORII THAUMATURGI

IN ORIGENEM PROSPHONETICA AC PANEGRICA
ORATIO

Quam Cæsareæ Palæstinæ post multorum annorum apud illum disciplinam, dixit, eam
in patriam reditum pararet.

INTERPRETE JACOBO SIRMONDO.

(GALLAND., *Op. cit.*, p. 415.)

INDEX CAPITUM ORATIONIS PANEGRICÆ IN ORIGENEM.

- I. Ab octo annis facultatem oratoriam intermisit Gregorius, studio in primis legum Romanarum et linguæ Latinæ distentus.
- II. Dotes Origenis præsentis propæmodum divinas commemorare aggreditur : in cujus manus præter spem omnem se incidisse proficitur.
- III. Grati animi studio ad dicendum excitatur. Pro ratione suæ facultatis gratias sibi referendas existimat. A Deo omnium bonorum initia : cui par gratia referri non potest.
- IV. Deum digne laudare solus novit Filius. In Christo et per Christum gratiarum actiones Patri offerenda. Angelo item custodi gratias agit Gregorius, quod ab eo ductus sit ad Origenem.
- V. Hæc vitam suam pristinam Gregorius intexit. Parentibus ethnicis natus perhibetur. Decimo quarto ætatis suæ anno patrem amittit. Studio eloquentiæ ac juris deditus. Ad Origenem mirabilis Providentiæ nutu perductus.
- VI. Quibus artibus Gregorium ejusque fratrem Athenodorum pæne invito apud se retinere studeat Origenes : cujus amore captus uterque. Philosophia, pietatis fundamentum : cui proinde ut uni incumbat Gregorius, patriam, parentes, legum studia cæterasque disciplinas postponit. Anima, res libera. Non potior pari deteriori, sed deterior potiori conjungi cupit.
- VII. Quæ mirabilis arte ad philosophiam præparat Origenes Gregorium et Athenodorum. Utriusque ingenium excollit primum logica, spræta verborum cura.
- VIII. Democritus physicam, geometriam et astronomiam eos edocet.
- IX. Verum ethica potissimum illorum animos imbuunt, non verbis tantum de virtutibus disserens, sed magis operibus suam doctrinam confirmans.
- X. Hinc arguuntur λογόσοφοι, qui dicunt et non faciunt.
- XI. Origenes primus ac solus ad philosophiam addiscendam hortatur Gregorium, se ipsum quodammodo præbens exemplum. De justitia, prudentia, temperantia et fortitudine. Nosce te ipsum.
- XII. Gregorius virtutes se adeptum negat. Pietas, initium et finis, adeoque parens omnium virtutum.
- XIII. Quæ methodo in theologicis ac metaphysicis edocendis usus Origenes. Omnes scriptores, athenæ exceptis, commendat. Orationis mira vis ad persuadendum. Hæno facilis ad assensum.

- XIV. Unde sint ortæ philosophorum contentiones. In eos qui obvia quæque judicio arripiant, et in illis hærent. Ethnicorum libros caute suis prælegebat Origenes.
- XV. In divinis, Deus unus ejusque prophetæ audiendi. Eodem afflatus aguntur prophetæ et eorum auditores. Origenis excellentia in interpretandis Scripturis.
- XVI. Discessum suum deplorat Gregorius triplici comparatione: Adami extra paradysum, filii prodigi paternam domum deserentis, Judæorum in Babyloniam abductorum.
- XVII. Consolatur se ipse Gregorius.
- XVIII. Peroratio atque excusatio orationis.
- XIX. Apostrophe ad Origenem, ubi valedictio cum efflagitatione precum.

S. GREGORII ORATIO PANEGYRICA IN ORIGENEM.

I. Præclara quædam res est silentium, tum aliis A plerumque permultis, tum mihi nunc vel maxime, qui volens nolensque clausum os habeo, et tacere cægor. Inexercitatus enim sum ac plane rudis sermonum illorum elegantium atque ornatorum, qui selectis probatisque nominibus ac verbis, perpetuo quodam et inoffenso ductu pronuntiantur aut componuntur: fortasse quidem et a natura ipsa ad venustum hoc et vere Græcænicum opus elaborandum minus comparatus. Sed et octavus jam annus est, ex quo nec brevem longamve orationem ullam habui ipse aut scripsi; nec alium audivi quemquam vel privatim scribentem dicentemve, vel publice panegyricos sermones controversiasque declamantem, præter hosce admirabiles viros qui pulchram philosophiam amplexi sunt: quibus scilicet elocutionis elegantiaque verborum cura minor est; postpositis autem vocibus, res ipsas ut se habent, accurate singulas investigare et enuntiare volunt; non quod alterum illud nolint, opinor; quin volunt quam maxime præclaras et accuratas cogitationes suas præclaro et venusto sermone exprimere: sed quod fortasse non possint, nec adeo sit in promptu, hinc sacram ac divinam facultatem propriis explicare sententiis, hinc orationem verbis comptam atque concinnam afferre; et quæ duorum hominum propria cujusque est prærogativa, una et eadem, eaque parva et humana mente complecti: præsertim cum utriusque dispar ac penitus contraria sit ratio. Cogitationi siquidem inventionique rerum, amicam quodammodo et consors operis est silentium; dicendi vero facultatem et pronuntiationum dignitatem hæud alibi reperias quam in verbis, verborumque assidua meditatione ac usu. Quinetiam et alia quædam mentem disciplina vehementer occupat, et os linguam plane constringit, si vel exiguum quippiam Græca voce eloqui velim: mirificæ nimi-

A'. Καλόν τι χρῆμα (35-36) ἡ σιωπῆ, τῶν τε ἄλλων πολλοὺς πολλὰκις, κάμω δὲ μάλιστα νῦν, καὶ ἐπέκει: καὶ ἀκοντι ἐπιστομιζομένῳ καὶ σιωπῆν καταναγκαζομένῳ. Ἀμελετήτως γὰρ ἔχω, καὶ ἀπειρός (37) εἶμι λόγων τῶν καλῶν τούτων καὶ εὐπρεπῶν, τῶν ὑπὸ τοῖς ἐπιλέκτοις καὶ δοκίμοις ὀνόμασι τε καὶ ῥήμασι, κατὰ τὸ ἔξης ἀκολούτῳ (38) τινὲ εἰρημῷ, λεγομένῳ ἢ συνταττομένων· τάχα μὲν καὶ ἤττον πεφυκῶς τὸ χαρίεν τοῦτ' καὶ Ἑλληνικῶν ὄντως ἔργον διαπονήσασθαι. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὀκταετῆς μοι χρόνος οὗτος ἤδη, ἐξ οὗ οὔτε αὐτὸς εἶπων τι ἢ γράψας λόγον τινα μέγαν ἢ μικρὸν ὅλως τυγχάνω, οὔτε ἄλλου ἤκουσά του ἰδίᾳ γράφοντος ἢ λέγοντος, ἢ καὶ δημοσίᾳ πανηγυρικοῦς λόγους καὶ ἀγωνιστικοῦς παρεχομένου, ὅτι μὴ τῶν θαυμασίων τούτων ἀνδρῶν τῶν τὴν καλὴν φιλοσοφίαν ἀσπασαμένων· οἷς καὶ αὐτοῖς εὐπειρίας μὲν ἤττον μέλει καὶ εὐπρεπείας ὀνομάτων· ἐν δευτέρῳ δὲ θέμενοι τὰς φωνὰς, τὰ πράγματα αὐτὰ, ὡς ἔχει ἕκαστα, διερευνᾶσθαι τε μετὰ ἀκριβείας καὶ ἐξαγγέλλειν ἐθέλουσιν· οὐχὶ οὐ βουλόμενοι, οἶμαι, ἀλλὰ καὶ ἄγαν βουλόμενοι τὰ κατὰ καὶ ἀκριβῆ τῶν νοημάτων, καλῶ καὶ εὐεῖδει (39) ἐκτυποῦν τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἴσως οὐ δυνάμενοι οὕτως ἐκ τοῦ προχείρου δύναμιν τοῖς ἰδίοις δημοσιεύσαι νοήμασι τὴν ἱερὰν καὶ θεοειδῆ, καὶ λόγον τὸν ἐν ταῖς λέξεσιν εὐεπῆ, δύο ἀνθρώπων ἰδίᾳ ἕκαστου πλεονεκτήματα, μίᾳ καὶ τῇ αὐτῇ, καὶ ταύτῃ μικρᾷ καὶ ἀνθρωπίνῃ περιλαβεῖν ψυχῇ, ὅντα πως ἐναντιώτατα· εἶγε νοήσει μὲν καὶ εὐρέσει φίλον πως καὶ συνεργῶν ἔστι σιωπῆ· τὸ δὲ εὐλαὸν καὶ εὐηχὸν ἐν λόγῳ οὐκ ἀλλαχότι ἂν· που ζητῶν εὐροὺς ἢ ἐν φωναῖς, καὶ τῇ τούτων συνεχεῖ μελέτῃ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γε τὸν νοῦν ἑτερόν τι μάθημα δεινῶς ἐπιλαμβάνει, καὶ τὸ στόμα συνδεῖ τὴν γλῶτταν, εἴ τι καὶ μικρὸν εἶπειν τῇ Ἑλλήνων ἐθειήσασαι φωνῇ· οἱ θαυμαστοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, οἷς νῦν τὰ πάντων τῶν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα, οἱ μὲν οὔτε συγκαίμενοι (40),

(35-36) Καλόν τι χρῆμα. Sic Gerardus Vossius. Hæschelius vero, ἀγαθόν τι. DELARUE.

(37) Ἀπειρός. Hæschelius habet, ἀνάσκητος. Et paulo post, δοκίμοις ἐν ὀνόμασι τε. Et infra τὸ χαρίεν τοῦτ'. Sed Vossius, ut in nostro textu. Id. — Hæschelium exemplar secutus est Bengelius.

(38) Ἀκολούτῳ. Forte ἀκολούθῳ, quia sequitur εἰρημῷ· ut alibi ἀκολούθῳ καὶ εἰρημῷ; junguntur. BENGEI.

(39) Εὐεῖδει. Ger. Vossius, ἀψευδεῖ Paulo post Hæschelius, δύναμιν καὶ ἐν νοήμασι τὴν ἱερὰν. DELARUE.

(40) Συγκαίμενοι. Sirmondus, conduntur. Rhodomanus, confectæ sunt. Casaubonus exerc. 9, ad Baron. p. 164, ἐνταῦθ' εἰσὶν ἀδινεπτεῖα. Atqui ταλαιπωρίαν Gregorius videtur dicere, quam sustinet qui leges discit, non qui tulit: nam magna pars studii juris in eo occupatur, ut leges in speciem pugnantes

οὐτε καὶ ἐμυανθάνομενοι ἀταλαιπωρως· ὄντες μὲν αὐτοὶ σοφοὶ τε καὶ ἀκριβεῖς (41) καὶ ποικίλοι καὶ θαυμαστοὶ, καὶ συνελόντι εἰπεῖν, Ἑλληνικώτατοι· ἐκφρασθέντες δὲ καὶ παραδοθέντες τῇ Ῥωμαίων φωνῇ, καταπληκτικῇ μὲν καὶ ἀλαζόνι, καὶ συσχηματισμομένη τῇ ἐξουσίᾳ τῇ βασιλικῇ, φορτικῇ δὲ ὄμως ἐμοί· οὐ μὴν ἄλλως πως οὐτε δυνατὸν ἦν, εἰ καὶ βουλευτὸν εἶναι μοι εἴποιμ' ἂν ποτε (42). Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ εἰκόνας τινές εἰσι τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν παθημάτων αἱ λέξεις ἡμῶν τοῖς μὲν δυνατοῖς εἰπεῖν, ὡσπερ τισὶν ἀγαθοῖς ζωγράφοις, καὶ τέχνη μὲν ὅτι τεχνικωτάτοις, πλουσίοις δὲ καὶ τῇ τῶν χρωμάτων ὕλῃ, οὐχ ὁμοίως μόνον, ἀλλὰ καὶ ποικίλας, καὶ περικαλλεῖς τῷ πολυμίγῃ τῶν ἀνθῶν, γράφειν ἐξεῖναι (43) τὰς γραφὰς κατὰ μὴδὲν ἐμποδιζομένους, ὁμολογήσαιμεν.

et ad speciem crebra florum admistione pulcherrimas pingere licere sine ullo impedimento, confitendum est.

B. Ἡμεῖς δὲ, οἷά τινες ὄντες πένητες, ἀποροῦντες τῶν ποικίλων τούτων φαρμάκων, καὶ ἦτοι οὐδὲ κτησάμενοι πῶποτε, ἢ καὶ ἀποθεβηκότες ἰσως, οἷα ἐξ ἀνθρώπων μόνων ἢ ὀστράκων (44), τῶν συνήθων τούτων καὶ κοινῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων, κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, τὰ πρωτότυπα τῶν τῆς ψυχῆς ἡμῶν τῶν παθημάτων ταῖς ἡμῖν εὐπόροις ὑπογράφοντες φωναῖς ἀπομιμούμεθα, ὑποφαίνειν τοὺς χαρακτῆρας τῶν τῆς ψυχῆς τύπων, εἰ καὶ μὴ ἐναργεῖς, μὴδὲ κσεκαλλωπισμένους, ἀλλ' ὡς ἐν ἀνθρακογραφίᾳ γοῦν περιώμενοι, εἰ μὲν τι καὶ εὐεῖδὲς καὶ εὐγλωττον ἀπαντᾷ ποθεν, ἀσπασάμενοι ἠδέως. ἐπεὶ καὶ περιφρονήσαντες (45). Ἀλλὰ γὰρ ἐκ τρίτων αὐθις ἄλλως (46) κωλύει τε καὶ ἀποτρέπει, καὶ πολὺ τῶν ἄλλων ἐπέχει μᾶλλον καὶ ἡσυχίαν ἀγειν ἀτεχνῶς προστάττει, ἢ ὑπόθεσις αὕτη· ἥσπερ ἕνεκα λέγειν προεθυμήθην μὲν, μᾶλλον δὲ καὶ ὀκνῶ. Περὶ γὰρ ἀνδρὸς διανοοῦμαι τι λέγειν, φαινόμενον μὲν καὶ δοκοῦντος ἀνθρώπου, τὸ δὲ πολὺ τῆς ἕξω τοῖς καθορᾶν δυναμένοις ἀπεσκευασμένου ἤδη μείζονο παρασκευῆ μεταναστάσεως (47) τῆς πρὸς τὸ θεῖον. Οὐχὶ δὲ γένος οὐδὲ ἀνατροφῆς σώματος ἐπαινήσεων ἐρχομαι, εἴτα μᾶλλον καὶ ἀναβάλλομαι ὑπ' εὐλαθείας περιττῆς· οὐδὲ γε ἰσχύϊ ἢ κάλλος· ταῦτα δὲ τὰ τῶν μερακίων ἐγκώμια, ὧν ἦσαν φροντίς κατ' ἀξίαν τε καὶ μὴ, λενομένων. Πραγμάτων γὰρ οὐ μόνιμον οὐδὲ ἐστῶτων, φθειρομένων δὲ ποικίλως καὶ ταχέως, λόγον

A rum sapientum uestrorum leges, quibus omnium nunc qui Romanorum imperio parent, res gubernantur; quæ quidem neque conduntur, neque percipiuntur sine labore ac molestia. Et sapientes quidem illæ, accuratæque sunt et variæ et suscipiendæ, atque, ut uno verbo dicam, Græcissimæ; cæterum Romano expositæ traditæque sermone, admirabili sane atque magnifico et ad imperii majestatem conformato, sed mihi gravi nihilominus ac difficili: non enim aliter sentire aut posse aut velle me unquam dixerim. Cum autem aliud nihil sint voces nostræ, quam imagines quædam animi nostri conceptuum ac notionum; iis quidem qui dicendi facultate valent, tanquam pictoribus quibusdam et arte peritissimis, et colorum copia instruitissimis, non similes modo, sed variam etiam,

B

II. Nos verò, quasi pauperes quidam, variis hujusmodi fucis carentes, et qui vel nunquam eos in potestate nostra habuerimus, vel eos fortasse abjecerimus, tanquam solis carbonibus aut testulis, hoc est usitatis communibusque nominibus ac verbis, prima animi nostri sensa, iis quæ suppetunt vocibus depingentes effingimus; typorum animi characteres, si non claros nec ad speciem ornatos, at certe quemadmodum in carbonum pictura fieri solet, quoquo modo repræsentare conantes: si quid vero uspiam venustum ac disertum se offerat, libenter accipimus; sin minus, etiam negligimus. Verum et tertium quiddam rursus aliud est, quod impedit et avocatur, et multo magis quam cætera nos retinet, silentioque uti jubet, argumentum nempe ipsum; de quo dicere avebam quidem, sed cunctari nunc cogor, et hæreo. De viro enim dicere institui, qui homo quidem esse videtur, et talis apparet; iis vero qui magnitudinem ejus habitus moresque intueri possunt, majoribus quibusdam ornamentis instructus ac prope divinis videatur. Nec vero genus aut corporis educationem laudaturus venio, atque horum causa cunctari ac moras nectere præ metu incipio; nec robor itidem, aut pulchritudinem: hæc enim puerorum sunt encomia, quæ utrum pro dignitate dicantur, an secus, minime laborandum. Rerum quippe non stabilium nec permanen-

C

rite concilientur sive componantur. Et συγχεῖσθαι νοταί sive conspirare: Ὅτι συγχεῖσθε πάντες ὁμοῖς ἐπ' ἐμέ. I Reg. xii, 8. Huc facit ἀντικεῖσθαι oppositum, et συνίστασθαι synonymon. BENGEL.

(41) Ἀκριβεῖς. Ger. Vossius, εὐσεβεῖς.

(42) Εἰ καὶ βουλευτὸν... ποτέ. Hoeschelius, ἦν, οὐτε βουλευτὸν εἶναι... Vis particulæ ποτέ non recidit in εἴποιμ, sed in βουλευτὸν εἶναι. BENGEL.

(43) Ἐξεῖναι. Ger. Vossius, εἶναι. Mox Hoeschelius, οἷά τινες πάντες. DELAR.

(44) Ἀνθρώπων... ἢ ὀστράκων. Carbo pro colore hodie quoque usurpatur: testa pro charta veteres, pauperiores certe, uti solebant. Diogenes Laertius in Cleanthe: Τοῦτόν φασιν εἰς ὀστράκα καὶ βοῶν ὀμοπλάτας γράφειν, ἅπερ ἦκουεν ἀπ' αὐτοῦ Ζήνωνος, ἀπορίᾳ κερμάτων ὥστε ὀνήσασθαι χαρτία. Pa-

riter scriptor Vitæ Apollonii Alexandrini grammatici: Τοσοῦτον δὲ ἦν πένης ὁ Ἀπολλώνιος, ὡς ἐν ὀστράκῳ γράφειν τὰ εαυτοῦ συγγράμματα, διὰ τὸ μὴ εὐπορεῖν χάριτας πρῆσθαι. BENGEL.

(45) Ἀσπασάμενοι... περιφρονήσαντες. Locum mutilum putat nuperus editor Parisiensis. At illum integritati suæ restitimus, adhibita interpunctione Bengeliana et recensita versione.

(46) Ἄλλως. Hoeschelius, ἄλλα δὲ. Locum integrum sic arbitror legendum: Ἄλλα γὰρ ἐν τρίτῳ αὐθις ἄλλως κωλύει. DELARUS. — Hoeschelium sequitur Bengelius, atque ita vertit: Sed rursus, tertio loco, aliud est quod prohibet et absterret.

(47) Μεταναστάσεως. Sic Bengelius. Vossius, μετ' ἀναστάσεως.

tium sed corruptibilium variisque modis et cito pereuntium rationem, tanquam in re gravi ac digna, pertimescendo aut subterfugiendo, frigidum scilicet ac futile videretur: mihi certe si quid horum ad dicendum propositum esset, Inutilium et inanium, et qualia nunquam dicere instituerem; si quid, inquam, mihi propositum esset ejusmodi, nec formidiam ullam haberet oratio, nec vereretur, ne quid uspiam dicens infra dignitatem eloqui viderer. Nunc vero quod in eo est vel prope divinum, vel Deo quam simillimum, inclusum quidem hoc aspectabili ac mortali, sed ad Dei similitudinem studiosissime contendens: hujus ego mentionem facere et res majores attingere parans, Deoque propterea gratias agere, quod hunc mihi virum nancisci concessum sit, supra omnem hominum cogitationem atque exspectationem, tum aliorum, tum meam certe, qui nec talia unquam mihi proposui, nec sane speravi; cum hæc, inquam, parvus et nullo ingenio præditus aggredier, non immerito cunctor ac timoo, et silere prorsus malo. Et vero silere mihi tutissimum videbatur, ne gratiarum actionis prætextu, præcipiti forsau facilitate de gravibus sacrisque minime gravia, sed humilia atque protrita dicendo, non solum veritatem non assequar, sed aliquid etiam de ea, quod in me est, detraham apud eos, qui rem sic se habere credent, cum infirma oratio contumeliam potius inferens, quam opera facultate adæquans, effingetur. At tua quidem omnia nec minui possunt; nec contumeliam pati, o charum caput; vel divina potius, quæ in se ipsis, qualia sunt, immota permanent, nihilque ab humili et indigna oratione nostra labefactantur. Nos vero, nescio quo pacto audaciæ temeritatisque notam declinare possimus, qui præ amentia, tenui et ingenio et apparatu res magnas ac captum nostrum excedentes adoriamur. Quod si alibi fortasse, et apud alios, simile quidpiam juvenili jactantia cõpissimus, audaces utique ac præsidentes videremur; sed tamen impudentiæ tribuenda temeritas non esset, quod non coram te talia auderemus. Nunc autem omnem amentię modum implebimus, aut jam etiam implevimus, qui illotis, quod aiunt, pedibus ad aures introire ausi sumus, in quibus divinum ipsum Verbum, non tectis, ut apud vulgi hominum aures, pedibus tanquam sub crassis quibusdam ænigmaticarum tectarumque vocum pellibus, sed nudis, ut dicat quispiam, manifestum et perspi-

(48) *Μή και ψυχρόν η̄ κέρπερον η̄*. Μη valet ut non dicam: ubi id quod majus est quodque ipsum affirmare poteramus, omitimus, ut id quod minus est, affirmemus. Περπερία Clementi Alexandrino est καλλωπισμὸς, περιττότης και ἀρχαϊότητος ἔχων ἔμφραση. Petrus Alexandrinus in epist. can. 10, de clericis ultro ad martyrium ruentibus: "Ὅτι δὲ ἔπεισαν ὡς ἂν περπερευόμενοι. Ubi Zonaras: Περπεριαν δ' ἐνταῦθα τὴν ἀλαζονείαν καλεῖ. Verbum illud quo et Sirmundus et Rhodomanus usi sunt, futile, huic loco minus quam aliis congruit: mallem insolens. Sed ipsum perperum etiam Latinum est. BENCSL. — Hesychium consule v. Περπερὰ et περπερεύεται, ibique adnotata cl. Alberti

A ποιεῖσθαι τινα σεμνοειδῶς και ἀξιοπρεπῶς δη ταῖς ἀναβολαῖς, μή και ψυχρόν η̄ κέρπερον η̄ (48) οὐκ ἂν μοι τούτων εἶπερ τι λέγειν προδκκεῖτο, ἀρχήστων μὲν ὄντων και ματαίων, και ὄλων οὐκ ἂν ποτε ἐκὼν προθέμην λέγειν· οὐ μὴν ἀλλ' εἶπερ προδκκεῖτό (49) τι τοιοῦτον, οὐδ' εἶχεν ἂν εὐλάβειαν ὁ λόγος, οὐδὲ φροντίδα, μή πῆ τι λέγων, ἔττων τῆς ἀξίας φαινομένη. Νυνὶ δὲ ὁ τι θεοειδέστατον αὐτοῦ, και ὅπερ ἐν αὐτῷ συγγενὲς ὄν τυγχάνει Θεῷ, ἐγκαθειργγμένον μὲν τῷ φαινομένῳ και θνητῷ τῷδε, ὅτι δὲ φιλοπονώτατα ἔξομοιοῦσθαι (50) βιαζόμενον τῷ Θεῷ· τούτου μνημονεύων και ἐφάπτεσθαι πως μέλλων πραγμάτων μεζόνων, και τινος διὰ τούτου και τῆς εἰς τὸ θεῖον εὐχαριστίας, ὅτι μοι συγκυρηῆσαι τοιοῦτῳ δεδώρηται ἀνδρὶ παρὰ πᾶσάν γε τὴν ἀνθρώπων προσδοκίαν τῶν τε ἄλλων και τὴν ἐμοῦ αὐτοῦ, οὔτε προθεμένου ποτὲ οὔτε και ἐλπίσαντος· τοιοῦτων ἐφάπτεσθαι μέλλων, μικρὸς ὢν και ἄνους παντελῶς, οὐκ εὐλόγως ἀναδύομαι τε και ὄκνῶ και ἐκὼν εἶναι σιωπῶ. Καὶ ὅττα τὴν ἡσυχίαν ἀγειν ἀσφαλές μοι καταφαίνεται, μή πῆ προφάσει μὲν εὐχαριστίας, ὑπὸ δὲ προπετείας ἴσως περὶ σεμνῶν και ἱερῶν ἁσεμνά τε και εὐτελεῆ και καταπεπατημένα διεξιῶν, οὐ μόνον οὐκ ἐφικνῶμαι τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ και καθαιρῶ τι, τὸ γε ἐπ' ἐμοί, παρὰ τοῖς οὕτως ἔχειν πιστεύουσιν, ὡς ἀσθενῆς ὢν ὁ λόγος, περιουθρίζων μᾶλλον, ἤπερ ἔξομοιόμενος τοῖς ἔργοις τῇ δυνάμει, ὑποτυπύσεται. Καίτοι τὰ μὲν σὰ ἀκαθάριετα και ἀνόβριστα, ὧ φιλῆ καφαλή, και πολὺ μᾶλλον τὰ θεῖα μένοντα ἐφ' ἑαυτῶν, ὡς ἔχει, ἀσάλευτα, οὐδὲν βλαπτόμενα ὑπὸ τῶν μικρῶν και ἀναξίλων ἡμετέρων λόγων· ἡμεῖς δὲ ὅσον οἷδ' ὅπως τὴν τῆς θρασύτητος και προπετείας ὁδὸν διαφευξόμεθα, ἐπιπηδήσαντες ὑπ' ἀνοίας, μικρῶν και νῦν και παρασκευῆ, μεγάλους και ὑπὲρ ἡμᾶς ἴσως πράγμασι. Καὶ εἰ μὲν ἀλλαχῶθι που και ἐπ' ἄλλων τοιαῦτα προεθυμῆθμεν νεανιεύσασθαι, θρασεῖς μὲν και οὔτως ἡμεγ και τολημῆοι τινες· οὐ μὴν ἀλλ' ἀνάδεια τῆς προπετείας αἰτία, τῷ μὴ ἐπὶ σοὶ (51) ταῦτα θρασύνεσθαι. Νυνὶ δὲ πᾶν τὸ μέτρον τῆς ἀνοίας ἀποπλήσομεν, ἢ και ἀπεπλήσαμεν ἤδη, ἐπεμβαίνειν τοληψάντες ἀνίπτοις τοῖς ποσὶ (τούτο δη τὸ τοῦ λόγου) ἀκοαῖς, αἷς αὐτὸς ὁ θεῖος Λόγος οὐδὲν ἔσκαπασμένους, ὡς ταῖς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τοῖς ποσὶν, ὡσπερ ὑπὸ παχέων τινῶν δερμάτων τῶν αἰνιγματωθῶν και ἀσαφῶν (52) λέξεων, ἀλλὰ γυμνοῖς (ὡς ἂν εἶποι τις), σαφῆς και πρόδηλος ἐμβατεύων ἐνεπιδημεί· ἡμεῖς δὲ ὡσπερ ῥύπον ἢ πηλόν τινα τοῖς ἀνθρωπίνους ἡμῶν λόγους φέροντες ἐπαντλεῖν (53)

tom. II, pag. 943.

(49) *Προδκκεῖτο*. Bengelius cum Hoeschelio, προδκκεῖτο, οὐδ' ἠντιοῖν εἶχεν ἂν.

(50) *Ἐξομοιοῦσθαι*. Amplius aliquid sonare videtur τὸ ἔξομοιοῦσθαι, quam τὸ μιμείσθαι, inquit Gatakerus ad Anton. pag. 360. Nempe alterum refertur ad habitum, alterum ad actiones. BENCSL.

(51) *Ἐπὶ σοὶ*. Prorsus legendum ἐπὶ σοῦ: nam modo in antithetho dixit ἐπ' ἄλλων. Ia.

(52) *Ἀσαφῶν*. Ger. Vossius, ἀσαφῶν.

(53) *Φέροντες ἐπαντλεῖν*. Idiotismus auctori nostro frequens. Sic infra φέρων ἐπιδοίην, φέροντες ἀναθήσομεν, φέρων κατεστήσατο, φέρων παραδύσατο, φέρων ἐμφυτεύσει, φέρων ἐγκατέθετο. BENCSL.

ἐτολήματαιν ἀκοαίς θεῶν καὶ καθαρῶν ἀκούειν μαμελετηκυίας φωνῶν. Ἄρ' οὖν ἀπόχρη μέχρι τοῦτου ἀμαρτεῖν· καὶ νῦν γοῦν σωφρονεῖν ἀρξασθαι χρῆ, μηκέτι μὲν περαιτέρω προβαίνοντας τῷ λόγῳ, αὐτοῦ δὲ καταπαύσαντας, ἐβουλόμην μὲν. Οὐ μὴν ἄλλ' ἀπαξ μοι θρασυνομένῳ ἐξέστω τὴν αἰτίαν πρῶτον εἰπεῖν, ὅφ' ἦς ἐπαρθεὶς ἐπὶ τούτῳ ἦκα τὸν ἀγῶνα, εἰ πῃ καὶ συγγνώμη γένοιτό μοι τῆς προπετείας ταύτης.

Γ. Δεινὸν μοι ἡ ἀχαριστία καταφαίνεται, δεινὸν καὶ πάνδεινον. Παθόντα γάρ τι καλῶς, μὴ καὶ ἀμείβεσθαι πειράσθαι, εἰ καὶ μὴ ἄλλως δυνατὸν, εὐχαριστίαις γοῦν ταῖς διὰ λόγων, ἢ ἀνοήτου πάντη καὶ ἀναισθήτου τῶν εὐεργεσιῶν, ἢ ἀμνήμονος· ὅτω (54) δὲ καὶ αἰσθησίς, καὶ γνώσις ὧν ἐπαθε καλῶν προσεγένετο πρῶτον, εἰ μὴ καὶ μνήμη διασώζεται εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, εἰ μὴ καὶ ἀναφέρει τινα χάριν τῷ ἔργῳ των ἀγαθῶν, ἀργὸς οὗτος καὶ ἀχάριστος καὶ ἀσεβής, ἑξαμαρτάνων οὐ συγγνωστὰ οὔτε μεγάλῳ οὔτε μικρῷ· εἰ μὲν μέγας τίς ἔστι καὶ μεγαλόνοσος, οὐκ ἀνὰ στόμα φέρων σὺν πάσῃ εὐχαριστίᾳ καὶ τιμῇ τὰς μεγάλας αὐτοῦ εὐεργεσίας· εἰ δὲ μικρὸς καὶ εὐκαταφρόνητος, οὐκ ἀνυμνῶν καὶ εὐφημῶν πάσῃ τῇ αὐτοῦ δυνάμει τὸν οὐ μέγλων μόνον, ἀλλὰ καὶ μικρῶν εὐεργέτην. Τοῖς μὲν οὖν μείζουσι καὶ διαθεσῆκασι δυνάμει ψυχῆς, οἷα δὲ ἐκ πλεονοσίας περιουσίας καὶ μεγάλου πλοῦτου, μείζους καὶ φιλοτιμότερας ἀναγκαῖον ἀποδίδοναι τοῖς εὐεργεταῖς τὰς κατὰ δύναμιν εὐφημίας· τοῖς δὲ μικροῖς καὶ ἐν στενῷ καθεστῶσιν, οὐδ' αὐτοῖς ἀμειλεῖν, οὐδὲ ῥηθυμεῖν προσήκον, οὐδ' ἀναπεπτωκένει, ὡς οὐδὲν ἄξιον φέρειν, οὐδὲ τέλειον δυναμένους· ἀλλ' οἷα πάντητας μὲν, εὐγνώμονας δὲ, οὐ τὴν τοῦ τιμωμένου, τὴν δ' αὐτῶν δύναμιν μετρήσαντας, ἐκ τῆς παρουσίας δυνάμεως ἀναφέρειν τὰς τιμὰς, χαρίεσσα· ἰσως ἐσομένης καὶ καταθυμίου τῷ τιμημένῳ, καὶ οὐκ ἐν δευτέρᾳ χώρα παρ' αὐτῶν τῶν μεγάλων καὶ πολλῶν, εἰ σὺν τινι προθυμίᾳ μείζουσι καὶ γνώμῃ προσφέρουσι ὀλοκλήρῳ. Οὕτως ἐν ἱεραῖς Βίβλοις φέρεται, ὅτι δὴ μικρὰ τις καὶ πτωχὴ γυνὴ ἅμα πλουσίοις καὶ δυνατοῖς, οἱ προσέφερον ἐκ τοῦ πλοῦτου μέγала καὶ πολυτελεῖα, μόνη μικρὰ μὲν καὶ ἐλάχιστα, πάντα δὲ ὁμοῦ τὰ ὄντα αὐτῇ συμβαλλομένη, τὴν τῆς πλεονοσίας δόσεως μαρτυρίαν ἀπηνέγκαστο. Οὐ γάρ οἱμαι τῷ ποσῷ τῆς δεδομένης ὕλης, οὐσης ἐξωθεν, ταῖς δὲ προσφερούσαις γυνώμαις μάλλον καὶ προαιρέσει τὴν φιλοτιμίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν, ὁ ἱερὸς λόγος ἐσταθμήσατο. Οὐ τοίνυν οὐδὲ ἡμῶς ἀποκνεῖν πάντη προσήκον δέει τοῦ μὴ ἐξισωθῆσεσθαι τὴν εὐχαριστίαν ταῖς εὐεργεταῖς, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον τολμᾶν καὶ πειράσθαι, εἰ καὶ μὴ τὰς ἰσας, τὰς γοῦν δυνατὰς προσφέρειν ὡς ἐν ἀμοιβῇ τιμὰς· εἰ πως, τῶν τελείων διαμαρτάνων, τῶν ἐπὶ μέρους γοῦν τεύχεται ἡμῖν ὁ λόγος, τὴν παντελεῖα τῆς ἀχαριστίας δόξαν διαδράς· Ἄχρηστον γὰρ ἀληθῶς ἡ παντελῶς σιωπὴ ὑπὸ πιθανῷ τῷ τοῦ μὴ δύ-

A cum incedens obambulat : et nos autem velut sor-des ac coenum quoddam, mortalia hæc verba nostra inferre, atque in aures divinis purisque vocibus audiendis assuetas infundere audemus. Satis ergo sit, huc usque peccasse; vel nunc tandem sapere incipiendum est; nec oratione longius producta, hic desinendum. Vellem equidem; verum pudoris fines semel egresso liceat causam prius dicere, qua ductus in certamen hoc veni, si qua mihi forsitan temeritatis hujus venia concedatur.

III. Dura mihi gravisque res, ingratus animus videtur; gravis, inquam, et gravis usquequaque. Eum enim qui beneficio affectus sit, si aliter non potest, agendis saltem verbo gratis rependere non conari, aut mente capti et sensum beneficiorum non habentis est hominis, aut immemoris : cui vero et sensus et cognitio est beneficiorum, nisi memoriam conservet in posterum, nisi gratiam etiam aliquo modo referat honorum auctori, iners ille est et ingratus ac impius, ejus criminis reus, quod nec magnus, nec parvus ignoscat; quippe qui, si quidem magnus est et magnificus, magna ejus beneficia in ore, cum omni gratiarum actione atque honore non gerat; sin parvus et despicibilis, non omni studio laudet ac celebret, non magnorum tantum, sed parvorum etiam munerum largitorem. Et a magnis quidem animique facultate præstantibus, tanquam ex majore opum copia magnisque divitiis, majores atque illustriores benefactoribus laudes pro viribus reddi necesse est; parvos autem et in angusto constitutos, nec ipsos negligere, aut segnior esse convenit, nec animis cadere, quasi nihil dignum perfectumque afferre possint; sed velut pauperes quidem, at tamen gratos, non ejus quem honorant, sed suam facultatem miferentes, ex præsentî commoditate honores deferre; gratos illos fortasse et jucundos ei qui honoratur, nec inferiore apud eum loco, quam si magna quæque ac multa offerrentur, futuros, si majore cum alacritate sinceroque et integro animo deferantur. Sic enim in sacris Litteris legere est⁴⁴, parvam quamdam et pauperem feminam, una cum divitiis et potentiibus qui ex facultatibus suis magna et opima offerebant, solam quidem parva et minima, sed omnia tamen quæ habebat, contulisse, et majoris muneris testimonium laudemque retulisse. Non enim externa opinor, rei quæ data est quantitate, sed ipso offerentis animo ac proposito æstimandam muneris dignitatem magnificentiamque divina Litteræ censuerunt. Non igitur omnino refugere nos oportet, inani metu ne gratiæ cum beneficiis non adæquentur : sed contra potius audere atque omnia conari; ut si non pares, quos saltem possumus honores rependamus. Quod si forte non omnino rem assequatur, partem certe aliquam pertingat oratio, atque omnimodam ingrati animi labem devitet. Improbum

⁴⁴ Luc. κκί, 2.

enim revera est pertinax silentium, plausibili quodam velo tectum, quasi nequeat quidquam pro dignitate pronuntiari: ingenui autem probique semper est animi, referendæ gratiæ conatus, quamvis infra merita sit facultas ejus qui gratiam refert. Neque enim si pro dignitate dicere non possim, propterea silebo; sed ubi omnia quæ possum præstitero, jure gloriabor. Esto itaque mea hæc oratio characteria, hoc est gratiarum actionis; erga Deum sane universorum, dicere non ausim: quanquam ab illo quidem omnia nobis honorum initia sunt; ab eo item nos agendam gratiarum, et hymnorum, ac laudum primordia ducere oportet. Sed ne si quidem me totum, non qualis nunc sum, profanus et impurus, et tetro atque immundo male conspersus et permistus; sed nudum ac purissimum, clarissimumque et sincerissimum, et ab omni labe alienum; nec si totum, inquam, nudum me velut recens natum offeram, dignum a me tamen ullum in pretium et compensationem, omnium principii et auctori munus attulerim: quem nec privatim singuli, nec simul universi, non si in unum idemque pura omnia coalescant, et a se ipsis discedentia, ad eum tota convertantur, uno spiritu unoque et consensu sensu conjuncta, digne unquam venerari ac laudare queant. Quod enim de Deo homo quisquam recte cogitare ac perfecte (si dici fas sit) loqui pro dignitate possit; pro hac ipsa facultate qua ornatus est, quam non ab alio ullo, sed ab ipsomet accepit; nihil utique aliunde habere potest majus, quod ad gratiarum actionem retribuat.

IV. Sea nos laudationes quidem et hymnos in omnium regem et moderatorem, perennem fontem omnium bonorum, ei qui et in hoc ipso infirmitatem nostram sanat, et quod deest explere solus potest, relinquamus; præsi, inquam, animarum nostrarum ac Salvatori, primogenito ejus Verbo, omnium conditori et gubernatori. Ipsi soli pro se ipso et pro omnibus privatim ac universe facile est assiduas atque perpetuas gratias agere: quia cum sit ipsa veritas, et ipsa Patris universorum et sapientia et potestas, ad hæc et in ipso et cum ipso vere atque omnino conjunctus, nullum est periculum, ne vel per oblivionem vel insipientiam, aut præ imbecillitate aliqua, ac si quis ab eo sejunctus et alienus

(55) *Παραγῆ*. In bonam tantum partem παραγῆς ponunt Lexica: sed ex hoc loco (nam de lectione quis dubitet?) patet, in utramque valere, perinde ut ἀναγῆς et ἐναγῆς. BENDEL.

(56) *Γυμνὸν δὲ αὐτόν*. Αὐτόν Bengelio videtur παρέλκειν. At forte legendum cum editore Parisiensi, γυμνὸν δ' ἑμαυτόν. Aut saltem rescribendum, αὐτόν.

(57) *Ὅσει... ἀθρόα*. Hæschelius pro ὥσει in margine habet ὡς εἰ, id est, ut si. Manere ὥσει potest ut, ὡσει... ἀθρόα, in parenthesi, illam præcise partem, ἅμα πάντες, declaret, eleganter vergens ad votum. BENDEL.

(58) *Ἀλλὰ τὰς μὲν, κ. τ. λ.* Habemus in hoc testimonio accuratam mysterii expositionem. Nam virtus illa Filii æqualis virtuti Patris, qua Pater se

A νασθαι ἄξιόν τι λέγειν προκαλούματι· εὐγνωμον δὲ ἡ πείρα ἢ πρὸς τὰς ἀμοιβὰς ἀαί, κἀν ἤτων τῆς ἀξίας δύναμις τοῦ τὴν χάριν ἀναφέροντος ἦ. Οὐ γὰρ, εἰ μὴ κατ' ἀξίαν οἷός τέ εἰμι λέγειν σωπήσομαι· ἀλλ' εἰ ἀποπλήσω πάνθ' ἃ μοι δυνατόν ἐστι, καὶ σεμνοῦμαι. Ἔστω δὴ μοι ὁ λόγος ὅδε χαριστήριος· θεῶν μὲν τῶν τῶν ὄλων, οὐκ ἂν ἐθελήσαιμι λέγειν· καίτοι γε ἐκεῖθεν ἡμῖν πᾶσαι μὲν αἱ τῶν ἀγαθῶν ἀσχαί, ἐκεῖθεν δὲ καὶ ἡμᾶς τῶν εὐχαριστιῶν ἢ ὕμνων καὶ αἰῶν ἀρχεσθαι χρῆ. Ἀλλὰ γὰρ οὐδ' εἰ ὄλον ἑμαυτόν, μὴ οἷός μὲν νῦν εἰμι βέδηλος καὶ ἀκάθαρτος, ἀναμειγμένος καὶ πεφυρμένος παραγῆ (55) καὶ ἀκαθάρτων κακῶν γυμνὸν δὲ αὐτόν (56) ὅτι καθαρῶτατον λαμπρότατον τε καὶ εἰλικρινέστατον, καὶ ἀμιγῆ παντὸς χεῖρονος· οὐδ' εἰ ὄλον, φημι, γυμνόν, ὡσπερ τινὰ γενόμενον φέρων ἐπιδοίην, φέροισι ἂν τι παρ' ἑμαυτοῦ δῶρον ἄξιον εἰς τιμὴν καὶ ἀμοιβήν τῶ πάντων ἡγεμόνι καὶ αἰτίῳ· ὃν οὕτως ἰδὼς ἕκαστος πῶποτε, οὕτε καὶ ἅμα πάντες, ὡσεὶ ἐν καὶ ταῦτό γένοιτο πάντα καθαρὰ, αὐτῶν μὲν ἕκαστάνα, πρὸς αὐτόν δὲ ἐπιστρέψαντα μᾶλλον, ἀθρόα (57) ἐνὶ πνεύματι καὶ μὴ ὀρμητῆ συμφώνῳ, ἀξίως ἂν εὐφημησῶν δύναιτο. Ὅτι γὰρ τῶν αὐτοῦ δημιουργημάτων καὶ διανοηθῆναί τις ἄριστα καὶ ολοκλήρως, καὶ (εἰ οἶόν τε) εἰπεῖν κατ' ἀξίαν περὶ αὐτοῦ δυναθῆναι· αὐτῆς δὲ τῆς δυνάμεως ἕνεκεν ἥς ἔξλιπται οὐ παρ' ἄλλου του, παρ' αὐτοῦ δὲ λαβῶν, οὐκ ἔσθ' ὅπως ἂν ἄλλο τι μείζον ποθεν εὐπορήσας εἰς εὐχαριστίαν ἀναθείη.

C
D
Δ'. Ἀλλὰ τὰς μὲν (58) εἰς τὸν πάντων βασιλέα καὶ κηδεμόνα, τὴν διαρκῆ πηγὴν πάντων ἀγαθῶν, εὐφημίας καὶ ὕμνων τῶ κἀν τούτω τὴν ἀσθένειαν ἡμῶν ἰωμένῳ, καὶ τὸ ἐνδόν ἀναπληροῦν μόνῳ δυναμένῳ ἐπιτρέψωμεν, τῶ προστάτῃ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ Σωτῆρι, τῶ πρωτογενεῖ αὐτοῦ Λόγῳ, τῶ πάντων δημιουργῶ καὶ κυβερνήτῃ· αὐτῶ μόνῳ ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ πάντων ἰδῶ τε καὶ ἕκαστου (59), καὶ ἀθρόον ἅμα δυνατόν ὃν ἀναπέμπειν διηνεκεῖς καὶ ἀδελειπτους τῶ Πατρὶ τὰς εὐχαριστίας· ὅτι αὐτὸς ἡ ἀλήθεια ὢν, καὶ ἡ αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων καὶ σοφία καὶ δύναμις, πρὸς δὲ καὶ ἐν αὐτῶ ὢν, καὶ πρὸς αὐτόν ἀτεχνῶς ἠνωμένος, οὐκ ἔστιν ὅπως ἢ διὰ λήθην ἢ ἀσφύρας ἢ ὑπ' ἀσθενείας τινός, ὡσπερ τις ἀπεινωμένος αὐτοῦ, ἢ οὐκ ἐφίξεται τῆ δυνάμει τῆς δυ-

ipse quodammodo circumambit, nihil aliud esse potest, quam tota Patris substantia Filio tradita. Ex quo facile intelligitur Filium esse veritatem et Patris sapientiam ac virtutem, eumque in Patre esse et cum Patre conjunctum. Laudes quas Patri Filius tribuit, honorem quem ei defert, et ab eo accipit vicissim, utriusque consensum in hac ejusdem virtutis Patrem quodammodo circumambientis æqualitate deserit Gregorius constituit, ut quiqueque animadvertere potest. Maran., *Divina. D. N. J. C.* lib. iv, cap. 20, § 1, pag. 522.

(59) *Καὶ ἕκαστου*. Qui editionem Parisiensem ann. 1621 post Vossianam recensuit, conjiciebat hic legendum καθ' ἕκαστον. At Bengelias, et omisso, edidit ἰδῶ τε ἕκαστου. Sic et nuperus Origenianorum editor Parisiensis.

νάμωσ, ἢ ἐφίξεται μὲν, ἐκὼν δὲ (ὁ μὴ θέμις εἰπεῖν) A
 ἰάση τὸν Πατέρα ἀνευφήμητον· μόνω τούτῳ δυνατὸν
 ἔν τελευτάτα πᾶσαν ἀποπληρώσει τὴν ἀξίαν τῶν
 αὐτῷ προσκόντων αἰνῶν· ἔν τισι αὐτῶσ ὁ τῶν ὄλων
 Πατὴρ ἔν πρὸς αὐτὸν ποιησάμενος (60), δι' αὐτοῦ
 μονονουχὶ αὐτὸν ἐκπεριῶν (61), τῆ ἴσῃ πάντῃ
 δυνάμει τῆ αὐτοῦ τρόπον τινὰ τιμῶν καὶ τιμῶτο·
 ὅπερ πρῶτος καὶ μόνος ἔχειν ἔλαχεν ἐκ πάντων τῶν
 ὄντων ὁ Μονογενὴς αὐτοῦ, ὁ ἐν αὐτῷ Θεὸς Λόγος·
 τῶν ἄλλων (62) πάντων οὕτω μόνον εὐχαριστῶν καὶ
 εὐσεβῶν εἶναι δυναμένον, εἰ ἐπ' αὐτῷ φέροντες μόνω
 ἀντὶ πάντων τῶν παρὰ τοῦ Πατρὸσ ἡμῖν ἀγαθῶν,
 τὴν δυνάμει τῆσ ἀξίασ εὐχαριστίας ἀναθήσομεν
 (μίαν ὁδὸν εὐσεβείασ ταύτην εἶναι ὁμολογήσαντες τὴν
 δι' αὐτοῦ πᾶσαν μνήμην) τῷ τῶν ὄλων αἰτίῳ (63).
 Διὸ δὴ τῆσ μὲν ἐπὶ πᾶσι διαρκούσ προνοίας ἐν τε B
 μεγίστοισ καὶ ἐν τοῖσ ἐλαχίστοισ κηδομένησ ἡμῶν,
 καὶ εἰσ τοῦτῳ γε προαγομῆνισ, ἐκείνοσ ἄξιουσ διαρκῆσ
 εἶναι λόγουσ εἰσ εὐχαριστίας καὶ ὕμνουσ ὁμολογεῖσθω,
 τελειότατοσ ὢν καὶ ζῶν, καὶ αὐτοῦ τοῦ πρώτου Νοῦ
 Λόγουσ ἔμφυχουσ ὢν· ὁ δ' ἡμέτεροσ οὗτοσ ἔστω χαρι-
 στήριουσ ἀνθρώπων μὲν πάντων μάλιστα τῷ ἀνδρὶ τῷ
 ἱερῷ τῷδε· εἰ δὲ τι καὶ περαιτέρω μεληγορεῖν (64)
 ἐθέλωμι, καὶ τῶν οὐ φαινομένων μὲν, θειοτέρων δὲ
 καὶ κηδομένων ἀνθρώπων, τούτῳ ὅσ με ἐκ παίδων
 κρίσει τινὶ μεγάλη οἰκονομεῖν τε καὶ τιθηνεῖσθαι καὶ
 ἐπιτροπεύειν ἐκκληρώσατο, ὁ ἱερὸσ ἀγγελοσ Θεοῦ, ὁ
 ἐρέσων με ἐκ νεότητόσ μου, φησὶν ἐκεῖνοσ ὁ Θεὸσ
 φίλοσ ἀνὴρ, τὸν αὐτοῦ λόγων δηλαδὴ· ἀλλ' ὁ μὲν μέ-
 γασ ὢν, ἀναλόγουσ μέγιστόν τινα (ἦτοσ ἄλλοσ ὄντισ ἀν-
 ἐκείνοσ ἦ; ἢ καὶ αὐτὸν ἰσοσ τὸν τῆσ μεγάλης Θεοῦ C
 ἄγγελου, τὸν κοινὸν πάντων Σῶτηρα, ὃπὸ τε-
 λειότητοσ μόνον ἤδη φύλακα αὐτῷ εἶναι κληρωσάμε-
 νοσ, οὐκ οἶδα τοῦτο σαφῶσ), πλὴν ὁ μὲν τὸν αὐτοῦ
 μέγαν τινὰ, ὅσ τίσ ποτ' ἀν ἦ, καὶ γινώσκων καὶ εὐ-
 φημῶν. Ἡμεῖσ δὲ πρὸς τῷ κοινῷ πάντων ἀνθρώπων
 κυβερνήτῃ, καὶ τοῖτον, ὅσ τίσ ποτ' ἐστίν, ἰδίᾳ παι-
 दाγωγῆσ ἡμῶν ὄντων νηπιῶν. Ὅσ τὰ τε ἄλλα πάντῃ
 πάντα ἀγαθῶσ ὢν τροφεύσ καὶ κηδεμῶν ἐμοσ (οὐχὶ ἐμοὶ
 ἢ τινι τῶν ἐμοὶ προσκόντων φίλων, τυφλοὶ γάρ
 ἡμεῖσ καὶ μηδὲν τῶν ἐμπροσθεν ὄρῶντες ὥσπε τε
 καὶ κρῖνειν δύνασθαι τὸν δεόντων, ἀλλ' ἢ αὐτῷ προ-
 ορωμένω πάντα τὰ πρὸς ὠφέλειαν τῆσ ψυχῆσ ἡμῶν,
 συμφέρον(65) εἶναι καταφαίνεται), πάλαι τε καὶ νῦν ἐτι

¹⁰ Gen. xlvii, 15. ¹⁶ Isa. ix, 5.

(60) *Ὅν τισα... ἐν πρὸς αὐτὸν ποιησάμενοσ.* D Bengelio accepta. At Delarne, τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου.
 Haud probatur Bengelio verbum *facere* in hujus
 loci versione: adeoque ipsemet reddidit: *quem ipse*
omnium Patens unum secum habens, simulque mo-
 net ad ipsam *omocasionem* exprimendam hunc locum
 valere.

(61) *Ἐκπεριῶν.* Scribendum ἐκπεριῶν statuit ex
 Casaubono Bengelius. Quo quidem verbo passim
 utitur auctor. Infra cap. 7, καὶ τέχνη αὐτοῦ τῆ
 γωργικῆ ἐκπεριῶν. Et in *Metaphr. Eccle.*, i, 7,
 τὸν ἴλιον τὴν γῆν ἐκπεριῶντα.

(62) *Ἄλλων.* Hoc παρέλασι, quia subauditur
 ἡμῶν, ut docet verbum ἀναθήσομεν. Aliter indignum
 esset hoc loco. BENGL.

(63) *Τῷ τῶν ὄλων αἰτίῳ.* Sic Vossius et Benge-
 lius. Et recte quidem: ἀναθήσομεν... τῷ τῶν ὄλων
 αἰτίῳ. Planam reddidit orationem parenthesis ex

ut assequatur quidem, volens tamen (quod nefas est
 dicere) Patrem sua laudatione destituat: cum ei soli
 sit in promptu perfectissime omnes congruentium
 illi laudum numeros adimplere; quem ipse omnium
 Pater unum secum faciens, per ipsam tantum non
 sese ipse circumambiens, æquali usquequaque cum
 sua virtute quodammodo honoret, et honoretur:
 quod quidem primus solusque ex-omnibus sortitus
 est Unigenitus ejus qui in ipso est. Deus Verbum.
 Reliqui autem omnes ita duntaxat grati et pii esse
 possumus, si in eo solo pro omnibus in nos a Patre
 profluentibus bonis omnem dignæ gratiarum actionis
 conatum offeramus: unam pietatis viam hanc esse
 confidentes, si omnem memoriam per ipsum condi-
 tori atque auctori omnium dedicemus. Quamobrem
 perpetua quidem illa, quæ in omnibus elucet, quæ
 in maximis et minimis nostri curam gerit, et huc
 usque provecta est, providentia dignus ille, atque
 ad gratiarum actionem hymnosque sufficiens pereun-
 nis sermo concedatur; ut qui perfectissimus ac vi-
 vens, et ipsius primæ Mentis animatum Verbum
 existat: noster vero hic sermo sacro huic viro uni
 inter omnes mortales potissimum, eucharisticus
 esto: ac si quid aliud porro de iis qui non cernun-
 tur, diviniorebus et hominum coram gerentibus,
 loqui velim; huic etiam qui me a puero, magno
 quodam judicio regendum educandumque sortitus
 est, sacer angelus Dei: qui *pascit me ab adolescen-
 tia mea* ¹⁰, ut ait ille Deo charus vir; suum ipsius
 videlicet intelligens: verum hic quidem qui magnus
 erat, congruenter maximum quempiam (sive alium,
 quiquis ille fuit, sive ipsum fortasse *magni consilii*
Angelum ¹⁶, communem omnium Salvatorem, solum
 jam perfectionis gratia custodem adeptus; hoc e-
 quidem manifeste nescio), attamen suum ille ma-
 gnum quemdam, quicumque tandem esset, et co-
 gnoscebat et prædicabat. Nos vero, præter commu-
 nem omnium gubernatorem, hunc etiam quisquis
 est privatim pædagogus noster, qui re ipsa pueri et
 infantes sumus; qui cum in cæteris omnibus bonus
 semper nutritor et curator meus fuerit (nec enim
 mihi aut cuiquam ex affinibus meis, qui cæci sum-
 mus, et nihil eorum quæ ante pedes sunt, videmus,
 ut conveniens aliquid discernere possimus; sed ipsi

Bengelio accepta. At Delarne, τοῦ τῶν ὄλων αἰτίου.

(64) *Μεληγορεῖν.* Al., μεγαληγορεῖν. Sed audien-
 dus Bengelius: « Μεληγορεῖν, inquit, haud scio ar
 apud alios occurrat auctores; et hic tamen aptius
 est: respice ὕμνων καὶ αἰνῶν supra sub finem c. 3.
 Accedit analogia; χρησµαγορέω, ὕμναγορας, ei,
 quod ad priorem compositi partem attinet, μελουρ-
 γία, quod Cyri Germani verbum est, pariter igno-
 tum lexicis. »

(65) *Συμφέρον:* Συμφέρω, perinde ut πρόσφορος,
 est verbum μέτρον, unde σύμφορος, utilis; et tamen
 συμφορά, calamitas. Quare generatim significat
competo, quadro; unde sensus hujus loci liquidus
 fluit: non propinquo, sed angelo convenit, scilicet
 nomen modo positum, τροφεύσ καὶ κηδεμῶν.
 BENGL.

omnia ad animæ nostræ utilitatem prospiciant, quæd utile et bonum est, statim apparet), ut olim me, ita nunc quoque alit, et erudit ac manu ducit: tum præter alia omnia, conjungi me cum hoc viro, quod omnium certe summum est, et cum eo versari fecit; qui nec genere, nec sanguine ullo conjunctus, nec aliter necessarius aut vicinus neque popularis omnino erat (quæ scilicet amoris et conjunctionis vincula inter alios esse solent), sed, ut paucis dicam, ignotos, alienos, peregrinos, ab invicem longe disjunctos, quanta scilicet regionum et montium ac fluminum spatia dividunt, divina vere sapientique providentia unum in locum perducens, salutarem mihi congressum hunc conciliavit: hunc ipsum mihi a primo, ut reor, ortu et educatione divinitus procurans. Quonam autem pacto, longum esset commemorare, non solum si accurate omnia persequi nihilque omittere studeam; sed quamvis multa passim præteriens, pauca summam referre velim.

V. Prima enim educatio ab ortu ipso sub parentum cura fuit, et patrii mores erronei: a quibus liberatam iri me, neque alius, opinor, quisquam sperasset, neque mihi spes ulla erat, puero adhuc et rationis experti, sub patre superstizioso. Secuta deinde est patris amissio, et orbitas: quæ mihi fortasse cognoscendi veri initium fuit. Tunc enim primum ad salutare verumque Verbum transii, nescio quo pacto, coactusne potius, an volens. Quodnam enim iudicium mihi erat, quatuordecim annos nato? Cæterum ex eo tempore, advenire mihi sacrum hoc Verbum cœpit, quasi perfecta jam communi omnium hominum ratione; adventit sane tum primum. Quod equidem non parvum, si minus olim, nunc certe ratiocinans, sacræ et admirandæ erga me providentiæ signum duco: hunc rerum decursum intuens, annis ita distinctum, ut præcedentia hanc ætatem omnia, quotquot fuerunt, erroris opera, infantis et rationis inopiæ tribuerentur; nec sacrum frustra Verbum animæ nondum rationis compoti daretur; rationis vero jam capaci, quamvis non divinæ puræque rationis, at timoris certe secundum hanc rationem, illius experti non esset; sed simul cum humana, divina quoque in me inciperet ratio: dum hæc quidem adjuvabat potestate mihi sane inexplicabili, sed ipsius propria; illa vero adjuvabatur. Quod mecum dum reputo, lætitia simul ac timore perfundor: lætus scilicet propectu; timens autem, ne tantis beneficiis affectus, a siue nihilominus aberrarem. Sed enim nescio quo pacto in hac parte, dum admirabilem nostræ ad hunc virum perfectionis dispensationem narrare libet, longiorum moram mihi traxit oratio: quæ prius tamen vel paucis dictis, ad hæc sequentia properabat;

(66) Ἐ δὴ Hæschelius edidit ἢ ante δὴ, et ἦδη coniecit. Vossius, ἢ. Coniunge, et mutata media in δὴ, lege ἢ ἦδη. Sane ἦδη incipit anno ætatis xiv, quem ipsum annum Gregorius mox nominat. Particula γάρ subsequens et quæ deinceps adduntur usque ad οὐδέπω λογικῇ, aliquam rem postulant, post disjunctivam ἢ; quæ res potius, quam ὄρα-

Α ἐκτρέφει τε καὶ παιδεύει καὶ χειραγωγεῖ· καὶ δὴ πρὸς πᾶσι τοῖς ἄλλοις καὶ συνάξει με τῷ ἀνδρὶ τούτῳ, τοῦτο δὴ τὸ κεφαλαῖωδέστατον πάντων, φιλονομήσατο, οὕτε γένει καὶ αἱματί μοι ἀνθρωπίνῳ τινὶ προσήκοντα, οὕτε ἄλλως προσοικούντα, ἢ ὅντα τινὰ τῶν πλησιοχώρων, οὕτε καὶ ὁμοεθνῆ ὄλωσ (ταῦτα δὴ ἂ πρόφασις φίλας καὶ ἐνώσεως τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων γίνεται), ἀλλὰ συνελόντι εἰπεῖν, ἀγνώστους, ἀλλοτρίους, ἀπεξενωμένους, ἀλλήλων ἀφροσθηκῶτας πᾶμπλοῦ, ὅσον μέσα ἔβη καὶ ὄρη καὶ ποταμοὺς διείργει ἡμᾶς, ὑπὸ τῆς θείας ὄντως καὶ σφηδῆς πρῶμῆ, θείας εἰς ταυτὸν ἀγαγῶν, τὴν σωτήριον ἐμοὶ σύνοδον ταύτην ἐμηχανήσατο· ἀνωθεν τοῦτο προμηθεύμενος οἶμαι, ἐκ πρώτης γενέσεως καὶ ἀνατροφῆς. Πῶς δὲ, μακρὸν ἂν εἴη διεξιέναι, οὐχ ἀκριβολογούμενῳ μόνον καὶ μηδὲν παραλείπειν πειρωμένῳ, ἀλλ' εἰ καὶ, τὰ πολλὰ παρῆς, ἀθρόως ὀλίγων τῶν κεφαλαῖωδέστρων μνημονεύειν ἐβελήσαιμι.

Ε'. Ἀνατροφαὶ γὰρ αἱ πρώται ἐκ γενέσεως, ἦσαν ὑπὸ γονεῦσι· καὶ πάτρια ἔβη τὰ πεπλανημένα· ὧν ἡμᾶς ἐλευθερωθῆσθαι οὕτε ἄλλος οἶμαι προσεδέχτησεν; οὕτε καὶ ἐμοὶ ἐλπίς τις ἦν παιδίῳ μὲν ὄντι καὶ ἀλόγῳ, ὑπὸ πατρὶ δὲ δεισιδαιμόνι. Εἶτα πατρὸς ἀποβολὴ καὶ ὄρφανία ἢ δὴ (66) μοι τάχα καὶ ἀρχὴ τῆς τοῦ ἀληθοῦς ἐπιγνώσεως ἦν. Τότε γὰρ πρῶτον ἐπὶ τὸν σωτήριον καὶ ἀληθῆ μετετέθη λόγον, οὐκ οἶδ' ὅπως, κατηναγκασμένος μᾶλλον ἢ ἑκόν. Τίς γὰρ ἐμοὶ κρείσις ἦν, ὄντι τεσσαρεσκαίδεκαεταί; Πλὴν ἐξ ἐκείνου πως ἐπιδημεῖν μὲν μοι ὁ ἱερὸς ὄδα Λόγος ἤρξατο εὐθὺς, ὅλα δὴ ἄρτι πληρουμένου τοῦ κοινοῦ πάντων ἀνθρώπων λόγου, ἐπεδήμει δ' ὁμοῦ τότε πρῶτον. Ὁ δὴ καὶ οὐ μικρὸν, εἰ καὶ μὴ πάλαι, νῦν γοῦν ἀναλογιζόμενος ἐγὼ, σύμβολον τίθεμαι τῆς ἱερᾶς καὶ θαυμαστῆς περὶ ἐμὲ Προνοίας, τὴν συνδρομὴν ταύτην οὕτω τοῖς ἔτεσι διηριθμημένην, ἵνα τὰ μὲν φθάνοντα πάντα τήνδε τὴν ἡλικίαν, ὅσα πλάνης ἦν ἔργα, νηπιότητι καὶ ἀλογίᾳ παραδομένα ἢ· μὴ μάτην δὲ ὁ ἱερὸς παραδοθῆ Λόγος ψυχῇ οὐδέπω λογικῇ· λογικῇ δὲ ἦδη γενομένη (67), εἰ καὶ μὴ λόγου, θείου καὶ καθαροῦ, φόβου γοῦν τοῦ κατὰ τὸν λόγον τόνδε, μὴ ἔρημος ἢ· ἀλλ' ὁμοῦ ὅτε ἀνθρώπινος καὶ ὁ θεῖος ἄρξῃται ἐν ἐμοὶ λόγος· ὁ μὲν βοηθῶν τῇ ἀλέκτρῳ μὲν ἐμοὶ, οἰκεῖ δὲ αὐτῷ δύναμαι· ὁ δὲ βοηθούμενος. Ὁ δὴ λογιζόμενος, εὐφροσύνης ὁμοῦ καὶ δέους ἀναπίπλωσί με, μεγαλυνομένου μὲν τῇ προαγωγῇ, φοβούμενον δὲ, μὴ πη, καὶ τοιούτων ἀξιοθεῖς τοῦ τέλους ὁμοίως σφαλῶ. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως ἐνεβράδυνέ μοι τῷδε τῷ μέρει ὁ Λόγος, τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν πρὸς τὸν ἄνθρωπον τόνδε ὀδῶ διηγήσασθαι θέλων, σπειδῶν δὲ ὁμοῦ πρότερον καὶ βραχυλογούμενος ἐπὶ τῷδε τῷ ἔξῃ, οὐχ ὡς εὐφημίαν ὀφειλομένην τῷ οὕτως οἰκονομήσαντι

via. Gregorio videatur initium agnoscendi veri attulisse: attulit autem ἦδη. Neque obest τάχα, quod vi etymi τάχιστα, ut μάλα ex μέλειστα; potius affirmat, quam addubitat. BENCKEL.

(67) Λογικῇ γενομένη. Legit Bengelius λογικῇ γενομένη.

ἀποδοῦς, ἢ εὐχαριστίαν καὶ εὐσέβειαν (μὴ φορτικῶς ἄν οὕτως ὀνομάζοντες μὲν, ἄξιον δὲ λέγοντες οὐδέν (68))· ἀλλ' ὡς διήγησιν καὶ ὁμολογίαν, ἣ τι τῶν ἐπιεικεστέρων τούτων ὀνομάτων ποιούμενος (69). Ἐδίδκει τῇ μόνῃ ἐκ τῶν γονέων κηδεσθαι ἡμῶν παραλειπομένη μητρί, τ' ἄλλα ἐκπαιδευμένους, οἷα παῖδας οὐκ ἀγεννῶς δῆθεν καὶ φύντας καὶ τρεφομένους, φοιτᾶν καὶ ῥήτορι, ὡς δὴ ῥήτορας ἐσομένους. Καὶ δῆτα ἐφοιτῶμεν, καὶ ῥήτορας μὲν οὐκ εἰς μακρὰν ἐσεσθαι ἡμᾶς ἐλεγον, οἱ τότε κρίνοντες οὕτως· οὐκ ἔγωγε τοῦτο λέγειν οὐτε οἶδα, οὐτ' ἂν θελήσιμι· λόγος δὲ οὐδέ τις ἦν τούτων, οὐδέ τις καταβολὴ οὐδέπω τῶν τῆδε φέρειν ἡμᾶς δυναμένων αἰτιῶν. Ἀλλὰ γὰρ ἄγρωπνος ὢν ὁ θεῖος παιδαγωγὸς καὶ ἀληθὴς κηδεμῶν, οὐτε τῶν οικειῶν διανοουμένων, οὐτε καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ προθυμουμένου, ἐπῆν, συμβαλὼν (70) τινι τῶν ἐμῶν διδασκάλων (ἄλλως τὴν Ῥωμαίων φωνὴν ἐκπαιδεύειν με πεπιστευμένῳ, οὐκ ὡς ἐπ' ἄκρον ἤξοντα, ὡς δὲ μὴ ἄπειρος εἶην πάντῃ καὶ τῆσδε τῆς φωνῆς· ἔτυχε δὲ νόμων οὐκ ἄπειρος ὢν), τοῦτο (71) ἐπὶ νοῦν βαλὼν, προὔτρεψάτό με δι' αὐτοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐκμανθάνειν νόμους. Καὶ λιπαρῶς γε τοῦτα ἐποίει ὁ ἀνήρ ἐκεῖνος, κἀγὼ μὲν τοὶ ἐπειθόμην, τάνδρ' ἄλλοι χαριζόμενος ἤπερ τῆς τέχνης ἐραστὴς ὢν. Ὁ δὲ με λαβὼν ἀπροσῆκτον, φιλοτιμῶς μὲν διδάσκειν ἤρξατο· ἐπαφθέξατο (72) δὲ τι, ὃ μοι ἀλθίστατα πάντων ἀποδέδωκε, μέγιστον ἐσεσθαι μοι ἐφόδιον (τοῦτο γὰρ τοῖνομα ἐκεῖνος ὠνόμασεν), εἴτε τις ῥήτωρ τῶν ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἀγωνιουμένων, εἴτε καὶ ἄλλος τις εἶναι θελήσοιμι, τὴν μάθησιν τῶν νόμων. Ὁ μὲν οὕτως ἀπεφθέξατο, τεινῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα τὸν λόγον· ἐμοὶ δ' ἀτεχνῶς ὑπὸ τινι θεσιτέρῳ ἐπινοίᾳ ἀποφοιδάσαι (73) δοκεῖ τῆς αὐτοῦ ὑπολήψεως. Ἐπεὶ γὰρ ἐξεπαιδευμένην ἔκων καὶ ἄκων τοὺς νόμους τούσδε, δεσμοὶ μὲν πως ἦδ' ἀκατέδελγητο καὶ αἰτία καὶ ἀφορμὴ τῆς ἐπὶ τάδε ὁδοῦ, ἣ τῶν Βηρυτιῶν πόλις· ἣ δὲ οὐ μακρὰν ἀποχέουσα (74) τῶν ἐνταῦθα πόλεως Ῥωμαϊκωτέρα πως, καὶ τῶν νόμων τούτων εἶναι πιστευθεῖσα παιδευτήριον. Τὸν δ' ἱερὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκ τῆς Αἰγύπτου (75), ἐκ τῆς Ἀλεξανδρέων πόλεως, ἐνθα τὴν ἐστίαν ἔχων ἔτυχε πρότερον, καὶ αὐτὸν ἐκίνει· καὶ μετανίστη ἐπὶ τόδε τὸ χωρίον, ὡσπερ ἀπαντήσονται ἡμῖν, ἕτερα πρᾶγματα. Οὐκ ἔγωγε καὶ ταῦτα αἰτιολογεῖσθαι οὐτε οἶδα, καὶ ἐκὼν παρῆσω· οὐ μὴν ἀλλ' οὕτως τῆς ἐνθάδε μοι ἀφίξεως καὶ τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα συμπλοκῆς οὐδὲν οὕτως

A non quasi debitas laudes ei qui sic dispensavit, reddere parans, aut gratiarum actionem, aut pietatem (ne importuni simus sic appellantes, dignumque nihil afferentes); sed tanquam simplicem narrationem confessionemque aut aliquid hujusmodi humiliorum nominum instituens. Visum est ei, quæ sola ex parentibus superstes, curam nostri gerebat, matri, ut aliis imbutus litteris, quibus pueri solent non obscure nati aut educati, ad rhetorem etiam accederemus, tanquam rhetores futuri. Et quidem frequentabamus, rhetoreque nos brevi futuros dicebant, qui tum ita judicabant. Hoc vero ego dicere nec scirem, nec vellem: ratio quippe horum nulla erat; nec fundamentum adhuc ullum causarum, quæ huc ducere nos possent. Sed pervigil ille divinus pædagogus, verusque curator, nec domesticis cogitantibus, nec me ipso desiderante, adfuit, cuidam suggerens ex meis magistris, qui Romanam linguam docere me jussus erat, non ut ad summum ejus culmen pertingerem, sed ne rudis prorsus ignarusque hujus linguæ forem: erat autem ille legum non imperitus. Quare hoc in animum inducens, auctor mihi fuit ut ipso docente Romanas leges addiscerem. Ac enixe quidem id agebat vir ille; ego vero parvi, ultro potius gratificandi studio, quam quod artis ejus amator essem. Qui cum auditorem me suscepisset, studiose docere me cepit. Quiddam autem effatus est, quod mihi re ipsa verissimum evasit: maximum scilicet mihi viaticum (hoc enim nomine appellabat) legum fore disciplinam, seu rhetor quispiam ex iis qui in foro et tribunalibus contendunt, seu alius quis esse vellem. Sic igitur illa effatus est, ad humana suam intendens orationem: mihi vero diviniore, quam putabat, afflatu quodam hæc vaticinatus videtur. Postquam enim volens nolens his legibus eruditus fui, mox injectum est quasi vinculum quoddam, et causa atque occasio ad has oras veniendi, civitas Berytiorum: ea vero non procul hinc sita civitas est Romani juris, harum legum communis schola et auditorium. Sacrum vero hunc virum ab Ægypto ab Alexandrinorum urbe, in qua domicilium prius habebat, in hunc locum, veluti nobis occurrurum res aliæ traherent et transferebant. Neque ego sane horum causam reddere novi, libentiusque præteribo; verumtamen nondum mihi

(68) *Μὴ φορτικῶς...* ἄξιον δὲ λέγοντες οὐδέν. Ad utrumque μὲν refertur δέ, altera apodosis alteram absorbente: et subaudiendum εἶεν vel ὡμεν, nisi ipsum ὡμεν pro μὲν priorē loco vel posteriorē est reponendum. *Μὴ* non videtur habere vim *prohibendi*, sed *concedendi*, ac proinde reddendum ut non *dicam*; ubi id quod majus est, quodque ipsum affirmare poteramus, omitimus, ut id quod minus est, majori jure affirmemus. Periphrasis esto hæc: Veremur ne simus φορτικοί, si nostram orationem appellemus grandis vocabulo, ἐφημίαν, εὐχαριστίαν, εὐσέβειαν. Sed *fac*, nos ideo non esse φορτικούς, at certe nil his appellationibus dignum habet oratio. Eandem vim apud Latinos habet *ne, vel ut non*. BENGEL.

(69) *Ποιούμενος*. Hoeschelus ποιούμενο.

(70) *Ἐπῆν, συμβαλὼν*. Ἐπὶ νοῦν βαλὼν legit Casaubonus, ut paulo post.

(71) *Τούτο*. Casaub., τούτω.

(72) *Ἐπαφθέξατο*. Ἀπεφθέξατο, ut mox. BENGEL.

(73) *Ἀποφοιδάσαι*. Hesychnus φοιδάζει· μαντεύεται· φοιδάσαι... μαντεύσασθαι... καὶ φοιδάσαι, ὁμοίως. Ubi vide sis eruditorem notas apud Joannem Alberti.

(74) *Ἀποχέουσα*. Hoeschelus, ἀπέχουσα. Ceterum ἀποχὴ etiam *distantiam* significat. Ex eo autem an valeat ἀποχέω, videndum est. BENGEL.

(75) *Ἐκ τῆς Αἰγύπτου*. Ἐκ γῆς, quia additur πόλεως. Iu.

huc veniendi et cum viro congregandi causa adeo necessaria erat, qua possem per leges nostras ad Romanorum civitatem proficisci. Quo ergo tandem modo id concessum est? Affinem meum, sororis meæ virum, Palæstinæ tum præses, assumens repente, solumque et invitum a conjuge avellens, huc adduxit, auxilio ipsi futurum, administrationisque ejus curas participaturum: jurisperitus enim erat, et fortasse adhuc est. Qui una cum ipso profectus, uxorem a qua separari se agre ferebat, haud multo post evocatam recepturus, et nos cum illa simul attracturus, discessit. Statim ergo, nescio quomodo nobis peregrinari quidem, sed alio potius quam ad hæc loca pergere cogitantibus, miles adfuit cum mandatis, ut sororem quidem ad virum venturam, nos vero cum illa viæ socios deduceret: gratificaturos utique affini, sed multo magis sorori, ne aut minus decenter, aut minus libenter viam iniret: domesticis ipsis et cognatis hortantibus, et non exiguum aliud quoddam operæ pretium fore contententibus, si ad Berytiorum urbem legum illic studia peracturi veniremus. Omnia ergo nos incitabant, tum erga sororem officium, tum nostræ ipsorum disciplina; ad hæc, miles ipse, quando hujus quoque facienda est mentio, facultatem ferens plurium quam opus erat, publicorum vehiculorum, et majoris numeri symbola quam pro sola sorore. Atque hæc quidem in aperto; arcana autem, sed veriora: communicatio cum hoc viro, vera Verbi per ipsum cognitio et doctrina, animarum nostrarum utilitas, ad salutem nos cæcutientes quidem et ignaros, sed tamen salutari consilio ducebat. Quare non miles, sed divinus quidam viæ comes et deductor bonus atque custos, qui per totam hanc vitam, tanquam per longam peregrinationem nos custodit; tum alia præteriens, tum Berytum quam optare maxime putabamur, huc nos recta perductos hic collocavit: omnia faciens movensque, quoad omni nos ope cum hoc multorum nobis bonorum auctore colligaret. Et ille quidem, qui horum causa venerat, curam huic tradens divinus angelus, hic fortasse conquivit, non labore ullo vel molestia fractus (infatigabile est enim divinorum ministrorum genus); sed quia tradidit nos homini, qui omnem quæ adhiberi poterat providentiam curamque esset expleturus.

παρέδωκεν ἀνθρώπῳ, πᾶσαν, εἰ δυνατόν, πρόνοιαν καὶ ἐπιμέλειαν ἀποπλήσονται.

VI. Ille vero susceptos a prima die quæ vere mihi prima illuxit, omnium, si dici debet, dierum mihi honestissima, quando mihi primum verus exoriri sol cœpit, principio ceu feras quasdam

(76) Οὐδὲν ... ὅσον. Ὅσον est παρέλκων, ut solet. BENGEL. — Sensus est, ni fallor, nullam ei fuisse necessitatem huc veniendi, discendi leges causa (ἐπὶ τοῖς νόμοις ἡμῶν), εἰquidem Romam posset proficisci. Ed. PATR.

(77) Ἐκπονήσαντες. Casaubonus, ἐκπονήσονται.

(78) Τὴν ἀληθῆ, δι' αὐτοῦ. Ellipsis, quales illæ, τὴν ἄλλως (cui plane videtur a Gregorio esse opposi-

A ἀναγκαῖον ἦν ὅσον (76) ἐπὶ τοῖς νόμοις ἡμῶν, δυνατὸν ὄν καὶ ἐπὶ τὴν Ῥωμαίων ἀποδημῆσαι πόλιν. Πῶς οὖν καὶ τοῦτο ἐξεπονήθη; Κηδεστήν μου ἀνδρᾶ ἀδελφῆς ἐμῆς, ὁ τότε ἄρχων τῶν Παλαιστίνων, τοῦτον παραλαβὼν ἐξαιφνης ἄκοντα μόνον κεχωρισμένον τῆς ὀμοκοίτου, ἤγαγεν ἐνταῦθα, συνεπιδοθησόντα καὶ κοινωνήσοντα τῶν τοῦ ἔθνους ἀρχόντες πόνων· νομικὸς γὰρ τις ἦν, καὶ ἔστιν ἴσως ἔτι. Ὅς δὲ ἔλθων ἅμα αὐτῷ ἐμελλε μὲν οὐκ εἰς μακρὸν μετάπεμπτον ἀπολῆψεσθαι τὴν γυναῖκα, ἐπαχθῶς αὐτῆς καὶ ἀκῶν κεχωρισμένος, καὶ ἡμᾶς δὲ ἅμα αὐτῇ συνεπιπώμενος. Ἐξαιφνης γούν, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἀποδημῆν μὲν, ἀλλ' ἐτέρωθι ποι μᾶλλον ἀποδημῆν ἤπερ ἐνταῦθα διανοούμενοις ἡμῖν ἐπέστη στρατιώτης φέρων ἐντολήν, παραπέμπειν μὲν καὶ διασώζεσθαι τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν καταλαμβάνουσαν τὸν ἄνδρα, ἀγειν δὲ καὶ ἡμᾶς συνοδοιπόρους ἅμ' αὐτῇ· χαριουμένους μὲν καὶ τῷ κηδεστῇ, καὶ μάλιστα τῇ ἀδελφῇ (ὅπως μὴ οὐκ εὐσχημῶν τε ἢ ὀκνηροτέρᾳ πρὸς τὴν ὀδοιπορίαν ἦ), οἰκτίαις αὐτοῖς καὶ τοῖς συγγενεῖσι τιμήσασιν· καὶ οὐ μικρὸν τι ἕτερον τῶν προὔργου διαπραξίμενοις, εἰ ἐπὶ τὴν Βηρυτίων ἔλθοιμεν πόλιν, ἐκαὶ τὸ τῶν νόμων μάθημα ἐκπονήσαντας (77). Πάντα τοιγαροῦν ἐκίνει ἡμᾶς, τὸ πρὸς τὴν ἀδελφὴν εὐλογον, τὸ ἡμέτερον αὐτῶν μάθημα· πρὸς δὲ καὶ ὁ στρατιώτης (ἐκαὶ καὶ τοῦτο μνημονεύσαι δεῖ) φέρων ἐξουσίαν πλείωνον τῶν δημοσίων ὀχημάτων τῆς χρήσεως, καὶ σύμβεβα πλείονος ἀριθμοῦ ἡμῶν μᾶλλον ἢ τῆς ἀδελφῆς μόνῃς ἕνεκα. Φαινόμενα μὲν ταῦτα· τὰ δὲ μὴ φαινόμενα μὲν, ἀληθέστερα δὲ, ἢ πρὸς τὸν ἄνδρα τοῦτον κοινωνία, τὴν ἀληθῆ δι' αὐτοῦ (78) περὶ τὰ τοῦ λόγου μαθήματα, ἢ τῶν ψυχῶν ἡμῶν ὠφέλεια εἰς σωτηρίαν, ἤγειν ἡμᾶς ἐπὶ τὰδε, τυφλωτόντας μὲν καὶ οὐκ εἰδότες, σωτηριωδῶς δὲ ἡμῖν. Τοιγαροῦν οὐχ ὁ στρατιώτης, θεὸς δὲ τις συνοδοιπόρος καὶ πομπὸς ἀγαθὸς καὶ φύλαξ, ὁ διὰ παντὸς τοῦ βίου τούτου, ὡσπερ μακρὰς ὀδοιπορίας διασώζων ἡμᾶς, παραμεψάμενος τὰ τε ἄλλα, καὶ τὴν Βηρυτὸν, ἧς μάλιστα ὀρμᾶν ἐνταῦθα φήθημεν, ἐνταῦθα φέρων καταστήσαστο, πάντα ποιῶν καὶ κινῶν, ἕως πάσῃ μηχανῇ τῶν πολλῶν ἡμῖν ἀγαθῶν αἰτίῳ τούτῳ συνδύσεται. Καὶ ὁ μὲν διὰ τοσοῦτων ἐλθὼν τὴν οἰκονομίαν παραδιδούς τοῦτω ὁ θεὸς ἀγγελός, ἐνταῦθά που καὶ ἴσως ἀνεπαύσατο, οὐχ ὑπὸ καμᾶτου τινὸς ἢ μόχθου (ἀτάματον γὰρ τῶν θεῶν λειτουργῶν γένος), ἀλλ' ὅτι ἐπιμέλειαν ἀποπλήσονται.

Γ'. Ὁ δ' ὑποδεξάμενος ἐξ ἡμέρας τῆς πρώτης, (τῆς ὄντως ἐμοὶ πρώτης, τῆς τιμιωτάτης πασῶν, εἰ δεῖ λέγειν, ἡμερῶν, ὅτε μοι πρῶτον ὁ φληθινὸς ἀνετέλειεν ἥλιος ἤρξαστο), πρῶτον μὲν ὡσπερ θῆρας

tum τὴν ἀληθῆ), τὴν ἑαυτοῦ, τὴν ἐμὴν μίαν, τὴν πρώτην, τὴν ταχίστην· ubi subauditur μερῶς, γνώμην, ὀδόν, aut tale quiddam: quorum omnium exempla continent Lamberti Bos *Ellipses Græcæ*. Casaubono placebat lat. ἀληθῆ. Si mutato opus esset, malletm τὰ ἀληθῆ, scilicet μαθήματα, περὶ τὰ τοῦ λόγου. Αὐτοῦ refertur ad militem, qui inscius τὴν ἀληθῆ, veram (viam), duxit, ut cum Origene conjungeretur. BENGEL.

τινας ἀγρίους ἢ ἰχθύας, ἢ τινας ὄρνιθας, ἐμπροσθέντας ἄ
 μὴν εἰς τὰς ἀρκυς ἢ εἰς τὰς σαγήνας, ἐβολισθαίνειν
 δὲ καὶ ἀποδιδράσκειν περὶωμένους, ἀναχωρεῖν τὰ ἀπ'
 αὐτοῦ βουλομένους ἐπὶ τὴν Βηρυτον ἢ ἐπὶ τὴν
 πετρίδα, συνδήσασθαι πάντα τρόπον ἐμμηχανήσατο·
 πάντας λόγους στρέφων, καὶ πάντα κάλων (τοῦτο δὲ
 τὸ τοῦ λόγου) κινῶν, καὶ πάσας τὰς δυνάμεις αὐτοῦ
 προχειρίζομενος· ἐπαινῶν μὲν φιλοσοφίας· δραστής,
 μακροῖς τοῖς ἐπαινοῖς καὶ πολλοῖς τοῖς τε προσήκουσι·
 τούτοις μόνους ζῆν ὄντως τὸν λογικῶς προσήκοντα
 βίον, λέγων, τοὺς ὀρθῶς βιωῦν ἐπιτηδαιούτας, ἑαυτοὺς
 τε γινώσκοντας, πρῶτον ὀκινεῖς εἶσι, κάπειτα τὰ ὄντως
 ἀγαθὰ & μεταδώκειν ἀνθρώπων χρῆ καὶ τὰ ἀληθῶς
 κακῶν ἀποτρέχειν δεῖ· ψέγων δὲ τὴν ἀμαθίαν, καὶ πάν-
 τας τοὺς ἀμαθεῖς· πολλοὶ δὲ οὗτοι ὅσοι θρεμμάτων δίκην
 τυφλώτεροντες τὸν νοῦν, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο ἔπαρ εἶσιν
 ἐγκωκῶτας, ὡς περ ἄλογοι κεκλινημένοι, ἀγαθὸν ἢ
 κακὸν ὃ τί ποτὲ ἐστίν, ὄλως οὕτε εἰδότες αὐτοὶ, οὕτε
 μαθεῖν θέλοντες, ὡς ἐπὶ ἀγαθὸν ἔττοισι καὶ ἐπέτην-
 ται, χρήματα. (79) καὶ δόξας καὶ τιμὰς τὰς ἀπὸ τῶν
 πολλῶν καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐξίαν· αὐτὰ τε παρὶ
 πολλοῦ καὶ τοῦ παντὸς τιθέμενοι, καὶ τῶν τεχνῶν
 ὅσοι ταῦτα ἐκπορίζεσθαι δύνανται, καὶ τῶν βίων
 ὅσοι ταῦτα παρέχονται, στρατιὰς καὶ τὴν δεκανικὴν
 καὶ ἐκμάθησιν τὴν τῶν νόμων· ταῦθ' ἔπαρ ἡμᾶς
 ἀνάσσει, μέλιστα λέγων καὶ μάλα τεχνικῶς, τοῦ κυ-
 ριωτάτου, φησὶ, τῶν ἐκ ἡμῶν λόγου ἀμελήσαντας. Οὐκ
 ἔγω νῦν ἐγὼ λέγειν, ὅσας τοιαύτας ἐξήχει φωνάς,
 προτρέπων φιλοσοφεῖν· οὐ μᾶς ἡμέρας μόνης, ἀλλὰ
 καὶ πλειόνων ὄσων αὐτῷ προσήκειμεν τῶν πρῶτων,
 βέδλημένοι μὲν ὡς περ τιμὴ βέλει τῷ παρ' αὐτοῦ λόγῳ
 καὶ ἐκ πρώτης ἡλικίας (80) (ἦν γὰρ πῶς καὶ ἡδεῖτ'
 ἐνὶ χάριτι καὶ πειθοῖ καὶ τιμῇ ἀνάγκη μεμνημένος),
 στρεφόμενοι δὲ πῶς ἔτι καὶ λογίζομενοι· καὶ φιλο-
 σοφεῖν μὲν προσκαρτερήσαντες οὐδέποτε πάντῃ πε-
 πεισμένοι, ἀφίστασθαι δὲ πάλιν οὐκ οἶδ' ὅπως, οὐ
 δυνάμενοι· ἀεὶ δὲ ὡς περ ὑπὸ τισιν ἀνάγκαις μείττοι
 τοῖς λόγοις αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ἐλχόμενοι. "Ὀλως γὰρ
 οὐδ' εὐσεβεῖν εἰς τὸν τῶν ὄλων Δεσπότην (τοῦτο δὲ δὴ
 μόνος τῶν ἐπὶ γῆς πάντων ζῶων ὁ ἀνθρώπος ἔχειν
 ἐτιμήθη τε καὶ ἡξιώθη, καὶ εὐκῶς τὰς ὀστικῶν,
 καὶ σοφῶς καὶ ἀμαθῆς, περιέχεται τούτου, ὅστις μὴ
 παντελῶς τὰς ἐνοίας ἀπαλώλεκεν ὑπὸ τινος φρενο-
 ελασίας)· οὐ τοίνυν οὐδὲ εὐσεβεῖν ὄλως δυνατὸν εἶ-
 ναι ἐφασκεν, ὀρθῶς λέγων, μὴ φιλοσοφῆσαντε· ἕως
 πολλοὺς τοιοῦτους ἄλλους· ἐπ' ἄλλοις ἐπαντιλῶν λόγους,
 ὡς περ τινας καταγεγοητευμένους, ἐπὶ τέλει ταῖς αὐ-
 τοῦ τέχναις ἀκινήτους ἀτεχνῶς, φέρων ἡμᾶς παρι-
 δρύσατο, λόγοις τοῖς αὐτοῦ, οὐκ οἶδ' ὅπως, σὺν τινι
 θεῷ δυνάμει. Καὶ γὰρ καὶ φιλίας ἡμῶν κέντρον
 ἐνέσκηψεν οὐκ εὐκαταγώνιστόν τι, δριμύ δὲ καὶ ἀνυ-
 τικώτατον, δεξιότητος καὶ διαθέσεως τῆς ἀγαθῆς, δση
 εὐνοητικῆ τις ἡμῶν αὐταῖς φωναῖς αὐτοῦ προσφθεγ-

agrestes, aut pisces, aut aves, in retia vel sagenam
 illapsos, elabi et effugere conantes, et secedere ab
 ipso, Berytum versus, aut in patriam cogitantes,
 constringere omnino ac retinere studuit : omnia
 verborum genera volvens, omnem funem (quod est in
 proverbio) movens, vires suas omnes eo conver-
 tens : hinc philosophiam ejusque amatores multis
 optisque laudibus prosequens ; eos solos bene vi-
 vere, vitamque rationis usu præditis congruentem
 agere dicens, qui eam recte instituere conentur,
 et se ipsos primum nosse, quinam sint ; deinde
 vera bona quæ persequi hominem decet, et vera
 mala a quibus refugere oportet ; illinc ignorantiam
 ignorantesque omnes, quorum maxima est turba,
 vituperans ; quotquot pecudum ritu, mente cæci, ne
 hoc quidem quod sunt intelligant, et quasi ratione
 carerent, aberrantes ; bonum malumve quid sit,
 nec scientes ipsi prorsus, nec discere satagentes ;
 qui tanquam ad bonum, ad pecunias et gloriam ac
 vulgi honores corporisque valetudinem prosiliunt,
 stolidique rapiuntur, hæc videlicet, magni aut om-
 nium potius instar habentes, artesque eas quibus
 parari hæc possunt, et ex vitæ generibus illa quæ
 talia suppeditant, militarem, forensem, legum stu-
 dium ac disciplinam ; hæc sunt, aiebat, idque
 aptissime, quæ nos inertes atque ignaros maxime
 reddunt, rationem quæ dominari in nobis debet,
 aspernantes. Dicere non possum, quam multas ejus-
 modi voces ederet, ad philosophandum nos exhor-
 tans ; neque id uno die duntaxat, sed multis, quo-
 ties ad illum principio veniebamus, ejus quidem
 sermone tanquam jaculo quodam a prima ipsa ætate
 confixi (erat enim suavi gratia et suadela simul ac
 necessitate quadam conditus), cæterum fluctuantes
 adhuc et ancipiti animo, philosophari quidem am-
 bientes, nondum tamen omnino permoti atque per-
 suasi, discedere porro nescio quomodo non ven-
 tes, ut qui semper, tanquam majoris cujuspiam
 necessitatis impulsu, ad ipsum ejus sermonibus
 rapiemur. Omnino enim nec pium erga commu-
 nem omnium Dominum esse absque philosophia
 quemquam censebat (quo munere solus ex omnibus
 terræ animantibus homo decoratus est ; idque me-
 rito sapiens æque atque imperitus quisque amplec-
 titur, qui modo sensum omnem intelligentiæ præ
 quadam amentia non omiserit). Nec pium igitur
 omnino esse posse affirmabat, qui philosophatus
 non esset ; quoad tandem multos id genus ex aliis
 alios sermones instillans, nos velut fascino quodam,
 artibus suis verdomitos, sermonibus suis, nescio
 quo pacto, divina vi quadam constabiliavit, et juxta
 se immobiles tenuit. Enimvero amoris quoque acu-
 leus nobis infixus est, non levis ille et exprugnabi-

(79) Χρήματα. Repete ἐπὶ e proximo. BENCKL.

(80) Ἡλικίας. Hæc vox aperte athena. Videtur absolutum loquendi genus, ἐκ πρώτης, ut subaudiendum sit e proximo, ἡμέρας. Sic Thucydides : ἢ εἰ ἀπὸ πρώτης ἀποθέμενοι τὸν νόμον. Dio Cassius pariter, ἀπὸ πρώτης. Sic ἐκ καινῆς, ἐξ αὐτῆς, στα-

sim : ubi Lambertus Bos ἰλλατπειν statuit. ἀρχῆς, καταβολῆς, ὥρας, quæ hic quoque suppleri possunt. Ipsum ἐκ πρώτης, absolute dixit Macarius de Caritate, in extremo. Cæterum Casaubonus et Ruardomanus legebant ὀμίλιας pro ἡλικίας. lb.

lis, sed acer prorsus et efficacissimus, solertiae et benignitatis, benevolentiaeque, quae in ipsis nos alloquentis et conversantis vocibus effulgebat, non circumvenire nos aliter sermonibus conantis; sed prudenti, humana benignaque mente servare nos, et participes tum horum philosophiae bonorum reddere, tum aliorum, tum eorum maxime, quae Deus illi supra multos ac supra omnes fortasse qui nunc sunt homines, uni largitus est: pietatis dico magistrum, sermonem salutarem, ad multos quidem committentem, omnes autem in quos inciderit, sibi subjugantem. Neque enim est quidquam quod resistere illi possit, qui rex omnium et est et futurus est; sed occultum, et qui nec facile nec difficile a multis vulgo cognoscatur, ita ut de illo interrogati, manifeste cloqui possint. Velut ergo scintilla quaedam mediam animam nostram invadens, accendebatur et inflammabatur, tum erga ipsum, ineffabili pulchritudine omnes alliciens, saerum Verbum amabilissimum; tum erga virum hunc, ejus amicum et interpretem, amor; quo vehementissime ictus, res omnes ac disciplinas quae congruere nobis videbantur, tum caeteras, tum ipsas egregias leges meas, ut spernerem, mihi persuasi; quin et patriam, et propinquos, tum praesentes qui aderant, tum eos a quibus discesseram; unumque mihi optabile et amandum videbatur, philosophia, ejusque magister vir hic divinus. *Et conglutinata est anima Jonathae animae David* 17. Hoc equidem in sacris Literis postea legi: prius autem sensi ipse non minus liquido, quam dictum est, clarissimo scilicet oraculo praenuntiatum. Non enim simpliciter conglutinatus est Jonathas David: sed illae ipsae quae principem locum tenent, animae; quae nec sejunctis iis quae apparent et conspiciuntur in homine, separari tamen ipsae vi ulla cogantur, invitate certe nullo modo. Libera siquidem res est anima, et quae coeeri nulla ratione possit, ne si in penetrali quidem abdita custodias. Etenim ibi esse prima ratione ac natura sua consuevit, ubi mens fuerit: quod si in ergastulo tibi esse videatur, secunda quadam ratione illic a te fingitur, nulloque modo propterea ibi esse prohibetur, ubi esse voluerit; quin illic solum prorsus esse potest, et jure creditur, ubi quibusque in rebus propria ejus unius opera cernuntur. Quare clarissime hoc ipsum quod mihi contigit, paucissimis verbis declaravi, animam Jonathae conglutinatam fuisse animae David; haec, inquam, quae invita quidem nullo modo sejungi queant; sponte vero, non facile assentiantur. Non enim in deteriore, opinor, qui moribus varius erat, et ad mutandum proclivior, sacrorum amoris hujus vinculorum solutionis potestas; in quo solo nec colligandi vis initio fuerat: sed in meliore, qui constans erat ac

17 I Reg. xviii, 1.

(81) Αὐταῖς... ἐκπεριεῖναι. Saep̄ αὐτό, hoc casu, subjunctis cōn̄ prepositione ponitur. Quod hic quoque magis placet, quam φωνᾶς; cum ἐνεφαίνετο construi. Mox Rhodomanus, ἐκπεριεῖναι. Sed εἶναι, cum

Α γομένου καὶ ὁμιλοῦντος ἐνεφαίνετο· οὐκ ἐκπεριεῖναι (81) ἡμᾶς ἄλλως λόγοις πειρωμένου, δεξιᾶ δὲ καὶ φιλανθρώπων καὶ χρηστότατῃ γνώμῃ σώζειν τε καὶ κοινωνοῦς τῶν τε ἐκ φιλοσοφίας ἀγαθῶν καταστήσασθαι, καὶ τῶν ἄλλων μάλιστα, ὅσα τὸ θεῖον παρὰ τοὺς πολλοὺς ἢ εἰ καὶ (82) παρὰ πάντας ἴσως τοὺς νῦν ἀνθρώπους, αὐτῷ μόνῳ ἐδωρήσατο· τὸν διδάσκαλον εὐσεβείας, τὸν σωτήριον λόγον, πολλοῖς μὲν ἐπιφοιτῶντα, καὶ πάντας κατεργαζόμενον ὅσοις ἀν̄ προστύχῃ (οὐ γὰρ ἔστιν ὃ τι αὐτῷ ἐστήσεται, πάντων καὶ ὄντι καὶ ἐσομένῳ βασιλεῖ)· κρυπτόμενον δὲ, καὶ οὐ γνωσκόμενον οὔτε βραδίῳ; οὔτε καὶ δυσχερῶς τοῖς πολλοῖς, ὡς ἐρωτηθέντας ἔχειν περὶ αὐτοῦ σαφῆς εἰπεῖν. Οἷος οὖν τις σπινθήρ ἐνοσηφίας μέτῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, ἀνήπιτό τε καὶ ἐξεκαίετο, ὃ τε πρὸς τὸν ἀπάντων ὑπὸ κάλλους ἀρβήτου ἐπακτιοῦντα αὐτὸν λόγον τὸν ἱερὸν τὸν ἐρασιμώτατον, καὶ ὃ πρὸς τὸν ἀνδρα τόνδε, τὸν αὐτοῦ φίλον καὶ προήγορον ἔρω· ἢ μάλιστα τετρωμένος, ἀπάντων τῶν θεοκούντων ἡμῖν προσήκειν πραγμάτων ἢ μαθημάτων, τῶν τε ἄλλων καὶ αὐτῶν τῶν καλῶν μου νόμων, ἀμελεῖν ἐπιθέμην· πατριδὸς τε καὶ οἰκείων, τῶν τε παρόντων ἐνταῦθα, καὶ οἷς ἀπέδημῆσαμεν· ἐν δὲ μοι φίλον ἦν καὶ ἀγαπώμενον, φιλοσοφία τε καὶ ὃ ταύτης καθηγεμὸν οὗτος ὁ θεὸς ἀνθρώπος. Καὶ συνεδέθη ἡ ψυχὴ Ἰωνάθαν Δαβὶδ. Τοῦτο ἀνέγνω μὲν ὕστερον ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασιν· ἔπαθον δὲ πρότερον οὐχ ἤττον ἐναργῶς, ἢ εἰρηται, καίτοιγε ἐναργέστατα καχρησιμοποιημένον. Οὐ γὰρ συνεδέθη ἀπλῶς Ἰωνάθαν Δαβὶδ, αὐτὰ δὲ τὰ κυριώτατα, ψυχὴ, ταῦθ' ἅπερ, οὐδὲ χωρισθέντων τῶν φαινομένων καὶ βλεπομένων ἀνθρώπων, χωρισθῆναι καὶ αὐτὰ μηχανῇ τινι καταναγκασθήσεται, ἄκοντα μὲν οὐδαμῶς. Ψυχὴ γὰρ ἐλευθερὸν καὶ οὐκ ἐγκατάκλειστον οὐδενὶ τρόπῳ, οὐδ' ἂν ἐν οἰκίσκῳ καθείρεας τηρῆς. Καὶ γὰρ εἶναι ἐπέφυκε τὸν γε πρώτον λόγον, οὐπερ ἂν ὁ νοῦς ἢ· εἰ δὲ καὶ ἐν τῷ οἰκίσκῳ σοι εἶναι δοκεῖ, κατὰ δευτερόν τινα λόγον ἐνταῦθα σοι φαντάζεται· οὐδαμῶς εἶναι ἐκεῖ διὰ τοῦτο κεκωλυμένη, οὐπερ ἂν εἶναι βουληθῇ· μᾶλλον δὲ πάντῃ πάντως ἐκεῖ μόνον εἶναι καὶ δυναμένη καὶ πιστευθεῖσα ἀν̄ ἐκόςως, οὐπερ ἂν καὶ πρὸς ὃ ἂν τὰ μόνος αὐτῆς βία κατ' αὐτὴν ἔργα ἦ. Οὐκοῦν περιφανέστατον τοῦδ' ὅπερ ἔπαθον βραχυτάτας λέξεσιν ἐδήλωσε, τὴν ψυχὴν Ἰωνάθαν συνεδέσθαι τῇ ψυχῇ Δαβὶδ· ταῦθ' ἅπερ ἄκοντα μὲν οὐδαμῶς, ὡς ἔφην, χωρισθῆναι ἐκνικηθήσεται, ἐκόντα δὲ οὐ βδέλει θελήσει. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ χεῖρονι, οἶμαι, ὄντι πολυτρόπῳ καὶ εὐκολωτέρῳ μεταβουλεύεσθαι ἢ τῆς ἀναλύσεως τῶν ἱερῶν τῶν φίλων τούτων δεσμῶν ἐξουσία, ἐφ' ἧπερ οὐδὲ τὸ καταδῆσασθαι ἐγένετο τὴν ἀρχὴν μόνῳ· ἀλλ' ἐπὶ τῷ κρείττονι ὄντι μονίμῳ, καὶ οὐκ εὐσείσῳ, ἐφ' ἧπερ καὶ κατεργασάσθαι τοὺς δεσμοὺς καὶ τὸ ἱερὸν τοῦτο ἄμμα μᾶλλον ἦν. Συνεδέθη γοῦν καὶ ὑπὸ τοῦ θεοῦ λόγου οὐχ ἢ ψυχῇ Δαβὶδ τῇ ψυχῇ

compositis, frequens pro lévai. Sic infra invenias συνεῖναι, ἀπείναι, προσεῖναι. BENGEI.

(82) Ἢ εἰ καὶ. Tò εἰ inutile ac delendum: nisi peculiaris aliqua locutio Gregorii. CASALI.

Ἰονάθαν· ἔμπαινον δὲ ἡ τοῦ χειρὸνος ψυχὴ τούτου A
 κτηθῶσα συνδεομένη λέγεται τῇ ψυχῇ Δαβὶδ. Οὐ γὰρ
 τὸ κρεῖττον, αὐταρκὲς ὄν, ἔλοιτο ἂν τῷ αὐτοῦ συν-
 δεῖσθαι χεῖρονι· ἀλλὰ τὸ χεῖρον ἐπικουρίας δεόμενον
 τῆς παρὰ τοῦ βελτιονος, συνδεθὲν τῷ κρεῖττονι προσ-
 ηοτῆσθαι ἐχρήν· ἵνα τὸ μὲν, μένον ἐφ' ἑαυτοῦ, μη-
 δεμίας ἀπολάβῃ βλάβης ἐκ τῆς πρὸς τὸ χεῖρον κοι-
 νωνίας· τὸ δ' ἄτακτον ἐξ αὐτοῦ, καταδεθὲν καὶ
 συναρμοσθὲν τῷ κρεῖττονι, μηδὲν βλάβαν ταῖς ἀνάγκαις
 τῶν δεσμῶν πρὸς τὸ κρεῖττον ἐκνικηθῆ. Δὲ καὶ
 κατεργάζεσθαι μὲν τοὺς δεσμοὺς τοῦ διαφέροντος,
 ἀλλ' οὐ τοῦ ἥττονος ἦν· συνδεῖσθαι δὲ τοῦ χείρονος,
 ὡς μὴδ' ἐξουσίαν ἔχειν πως ἀπολελυθῆαι τῶν δεσμῶν.
 Τοιαύταις τισὶν ἀνάγκαις Δαβὶδ οὗτος συσφιγξάμενος
 ἡμᾶς ἔχει, νῦν τε καὶ ἐξ ἐκείνου, οὐδ' εἰ βουλοίμεθα,
 τῶν δεσμῶν αὐτοῦ λελύσθαι δυναμένους. Οὐ τοίνυν, B
 καὶ εἰ ἀποδημήσαιμεν, ἀνήσει τὰς ψυχὰς ἡμῶν, κατὰ
 τὸ θεῖον γράμμα ἔχων οὕτω συνδεδεμένος.
 vinculis eximere nos valentes. Nec igitur si zbeamus,
 puram, conglutinatas sic tenet.

Z'. Πλὴν οὕτως ἡμᾶς ἐξ ἀρχῆς ἔλδν, καὶ πάντα
 τρόπον ἐπιπεριελθὼν, ἐπειδὴ ἤνυστο αὐτῷ τὸ πλεῖον,
 καὶ μένειν ἰδοίκει, τούτωντιθεν, ὡσπερ εἰ τις ἀγαθὸς
 γεωργὸς γῆν ἀργὴν τινα, καὶ ἦτοι οὐδὲ εὐγειον οὐ-
 θαμῶς, ἀλλὰ τινα ἀλμυρὰν καὶ κεκαυμένην, ὑπόστα-
 τρὸν τε καὶ ψαφάρην, ἣ οὐ πάντα μὲν ἀφορον, οὐδέ
 γε ἀρυτῆ, ἀλλὰ καὶ πολυφυῆ μὲν, χέρσον δὲ ὅμως
 καὶ ἡμελημένην, ἀκάνθαις καὶ θάμνις ἀγρίαις
 ἐστρωφωμένην καὶ δυσεργῆ· ἣ οἷα τις φυτουργὸς
 ἀνὴρ φυτῶν, ἦτοι ἄγριον, καὶ καρπῶν ἡμέρων ἀφορον C
 μὲν, οὐ μὴν πάντῃ ἀχρηστον· εἰ τις τέχνη τῇ φυτουρ-
 γικῇ φέρων βλαστὸν ἡμερον ἐμφοτεῖσαι, μίσσον σχί-
 σασ, εἶτα συμβαλὼν καὶ συνθήσας; ἀχρὶς ἂν συμβλύ-
 σαντα ὡς (83) ἀμφω τρέφεται (οὕτω γὰρ ἂν ἴδους
 δένδρον τι συμμιγῆς, καὶ νόθον μὲν, εὐκαρπον δὲ
 ἐξ ἀκάρπου, καρποὺς ἐλαίας τῆς καλῆς ἐπὶ ριζῶν ἀνα-
 φέρου ἀγρίων· ἣ ἀγριον μὲν, οὐ μὴν ἀχρηστον ἀν-
 δρὶ τεχνίτῃ φυτουργῷ· ἣ καὶ ἡμερον μὲν, εὐκαρπον
 δὲ ἄλλως, ἣ ἀπορίᾳ τέχνης πάλιν ἀκλάδευτον καὶ
 ἀπόσιτον καὶ αὐχμηρὸν, πνιγόμενον ὑπὸ τῶν ἐκεί (84)
 πολλῶν καὶ περιττῶν ἐκφυομένων βλαστῶν· τελειοῦ-
 σθαι δὲ τῇ βλάβῃ, καὶ φέρειν τὸν καρπὸν ὑπ' ἀλλή-
 λων ἐμποδιζόμενον)· τοιοῦτους τινὰς παραλαβὼν,
 καὶ τέχνη αὐτοῦ τῇ γεωργικῇ ἐκπειριῶν καὶ κατα-
 νοῶν οὐ τὰ πᾶσιν ὀρώμενα μόνον καὶ ἐν ἐπιφανείᾳ D
 βλεπόμενα· ἀνορύττων δὲ καὶ τῶν ἐνδοτάτων ἀπο-
 τειρώμενος, ἐρωτῶν καὶ προτείνων καὶ ἀποκριναμέ-
 νων ἀκούων, ἐπειδὴ κατενόησέ τι οὐκ ἀχρηστον καὶ
 ἀνωφελὲς καὶ ἀνήνυτον ἐν ἡμῖν, ἐσκαλλεν, ἀνέστρε-
 φεν, ἐπότιζεν, ἐκίνει πάντα, ἀπασαν προσῆγε τὴν
 παρ' αὐτοῦ τέχνην καὶ ἐπιμέλειαν, καὶ κατειργάζετο
 ἡμᾶς· ἀκάνθας μὲν καὶ τριβόλους καὶ πᾶν τὸ τῶν
 ἀγρίων γένος βοτανῶν ἣ φυτῶν, ὅσον ὕλομανοῦσα
 ἀνέπειμα καὶ ἀνεβίου σεσοδημένη ἡ ψυχὴ ἡμῶν (οἷα

(83) Συμβλύσαντα ὡς ἀν (sic). Mallin συμφύσαντα
 εἰς ἓν, vel ὡς ἓν. CASAB. — Optimo ὡς ἓν: sic, ut ὡς
 vel pro tanquam, vel pro eis in accipi possit. Neque
 συμβλύσαντα non mutandum videtur: nam βλύζω
 sive βλύω alienum est. Sed συφύσαντα plus mu-

minime mutabilis; per quem et vincula sacerque
 hic nexus confici copularique rectius poterat. Con-
 glutinata est igitur a divino sermone non anima
 David animæ Jonathæ; sed contra, deterioris ani-
 ma sic affecta, conglutinata dicitur animæ David.
 Nec enim pars potior, cum sibi per se ipsa sufficiat,
 deteriori se agglutinari cuperet; sed deteriolem quæ
 ope indiget melioris, a potiore conglutinatam de-
 pendere oportuit: ut hæc quidem in se ipsa manens,
 damnum nullum ex deterioris commutatione cape-
 ret: quæ autem ex se incomposita erat, colligata et
 conjuncta cum potiore, nihil ipsa officiens, vincu-
 lorum cum ea nexu et necessitate vinceretur. Unde
 vincula inferre, præstantioris erat, non inferioris;
 agglutinari autem, deterioris; ita quidem, ut vin-
 culis expedire se quodammodo non posset. Tali
 quodam necessitatis nexu David hic nos astringens,
 ex eo tempore captos tenet, nec si velimus, ejus
 relaxabit animas nostras, quas, juxta divinam Scri-

VII. Cæterum cum ita nos ab initio cepisset
 omnique ex parte circumvallasset, quandoquidem
 quod potius erat, jam perfectum erat, et nobis ma-
 nere collibebat; deinceps, tanquam si bonus qui-
 piam agricola terram vacuum atque otiosam, cam-
 que nec fertilem prorsus, sed salsuginosam et adu-
 stam, saxisque et arena obsitam; aut non plane qui-
 dem sterilem, nec inertem, sed natura præstanti,
 verum incultam atque neglectam, spinis hærentem
 silvestribusque dumetis, ac minime tractabilem;
 aut quemadmodum, si sator aliquis plantam sive ar-
 borem ægrestem, ac fructuosam scilicet suaves non pro-
 ferentem, nec tamen prorsus inutilem nactus, sati-
 væ ramum arte sua inserat, mediam illam diffin-
 dens, ac deinde committens et colligans, quoad
 humore coalescente ambæ simul adolescent (sic enim
 mistam arborem sæpe videas, aut spuriam quidem,
 at fertilem ex infructuosa factam, pulchræ oleæ
 fructus in ægrestibus radicibus alentem; aut ægre-
 stem quoque non inutilem redditam industria colo-
 no; aut sativam denique, et fertilem alias, sed quæ
 artis defectu non putata, exsucca ac squalida, præ
 multis in ea superfluis adnatis surculis præfoetur;
 deacuminatione ac germinatione mox perfici, et fructus
 dare, qui a redundanti copia impediuntur);
 tales ille nos assumens, et quasi rustica quadam
 arte sua, lustrans ac penitus introspectans, non ea
 solum quæ omnium oculis patent atque in superficie
 cernuntur, sed altius effodiens et intima pertentans;
 interrogans et proponens, respondentesque audiens;
 ut cognovit aliquid non infrugiferum nec inutile aut
 irritum in nobis esse, tum subigere, invertere, ir-
 rigare, omnia movere, omnem admovere artem
 suam ac curam, seduloque exercere nos cœpit; spi-

tat, quam si legas pro συμβλύσαντα, permutata li-
 quida, συμβρόσαντα. Id quadrabit, si vini verbi
 βρώω cum compositis expendaris. BENGL.

(84) Exsi. Bengelius, Hoeschelium secutus, etz.

nas quidem ac tribulos, et genus omne agrestium herbarum atque stirpium, quotquot luxurians et silvescens, utpote incomposita et præceps, anima nostra turbida profundebat, penitus reseccans ac detrahens, reprehendendo, prohibendoque; nunc Socratico more seique admodum nos perstringens; nunc etiam oratione sua prosternens, sicubi nos freno reluctantes, tanquam feros quosdam equos, extra viam exsistentes ac temere circumcursantes videbat; quoad persuasionem quadam atque necessitate velut freno, suo nos sermone quietos sibi obsequentes reddidit. Ac molestum id quidem nobis, nec sine dolore principio accidit, cum insuetis nimirum rationique parere nondum edoctis sermones suos admoveret et expurgaret. Ut vero idoneos nos reddidit, riteque ad excipiendos veritatis sermones præparavit; tum vero tanquam bene subactæ mollique terræ, injecta semina reddere paratæ, opportunam seminum injectionem affatim inferebat; tempestivam simul reliquam culturam omnem, aptis singula modis, exercens; quidquid obtusum ac spurium in anima erat, sive sic nata, sive superfluis corporis alimentis condensata, exacuens, attenuansque subtilibus rationi congruentium affectionum sermonibus ac modis; qui ex primis simplicissimis evoluti alii ex aliis, variæque conversi, in admirabilem quemdam inexplicabilemque progrediebantur contextum, nos velut e somno excitantes, atque in proposito semper insistere, et nullatenus nec ob longitudinem, nec ob subtilitatem labi docentes. Quidquid porro iudicii expertus ac præceps in nobis erat, vel assentiendo iis quæ obvia sunt, qualiacunque sint, etiamsi falsa se offerant; vel repugnando persæpe, quamvis vera quædam dicantur: hoc rursus castigabat corrigebatque, tum iis quos diximus, tum aliis diversis sermonibus (multiplex enim est ac varium hoc philosophiæ genus); assuefaciens, non temere nec ut casus tulerit, assensum projicere, et postea abauere: sed diligenter examinando, non aperta solum, sed et abdita. Multa siquidem, ceu illustria per se et honesta, sub speciosis vocibus in aures nostras tanquam vera se insinuarunt, quæ prava et falsa cum essent, suffragium tamen a nobis expresserunt tuleruntque veritatis; quæ postmodum vitiosa et nulla fide digna deprehensa sunt, veritatem incassum assimilantia; nosque facile ac ridicule deceptos prodiderunt, et frustra ea confirmantes, quæ minime oportebat: alia contra, honesta prorsus ac minime fallentia, sed probabilibus verbis non expressa, paradoxa et omnino incredibilia per se visa, et rejecta pro falsis, immeritèque per contumeliam explosa; postea considerantibus atque investigantibus accuratius, omnium verissima omnique exceptione majora cognita sunt, quæ paulo ante rejicienda et improbanda putabantur. Non aperta solum, inquam, et eminentia, quæ fallacia interdum et fucata sunt; sed interiora singula explorando ac penetrando, ne quid marcidum so-

(85) Ἀλλὰ καὶ κεκρυμμένα. Hæc temere ommissa in

Α δὴ ἀτακτος οὖσα καὶ προπατῆς), πᾶν ἀκούστων καὶ ἐξαιρῶν τοῖς ἐλέγχοις καὶ τῷ κωλύειν· καθαρῶς ἡμῶν, καὶ μάλᾳ Σακρατικῶς, ἔστιν ἔχει καὶ ὑποκαλιζῶν τῷ λόγῳ, ἐπιτη πάντη ἀφηγηζόμενος ἡμᾶς, ὥστε τινὰς τῶν ἀγρίων ἔπιπων, ἑώρα, σαρζῶντας ἐξωτῆς ὀδοῦ καὶ πολλὰ ἐκπαρτερύχοντας εἰκῆ, ἕως οὗ πεθεοὶ τινι καὶ ἀνάγκῃ ὡς ὑπὸ χαλινῷ τῷ ἐκ στόματος ἡμῶν λόγῳ, ἡσυχίους αὐτῷ κατεστήσατο· δυσχερῶς μὲν ἡμῖν καὶ οὐκ ἀλύτως τὸ πρῶτον, οἷα δὴ ἀθήσει καὶ κατακολουθεῖν τῷ λόγῳ ὀβέπω μεμελετηκῶς, προσάγων τοὺς παρ' ἐαυτῷ λόγους· ἀλλὰ γὰρ ἐκκαθαίρων ἑμῶς. Ἡ δ' ἂν ἐπιτηθεῖς ἡμᾶς ἐποίησατο, καὶ εὐπαρεσκευάσατο εἰς παραδοχὴν τῶν τῆς ἀληθείας λόγων· τότε δὴ οἷα εὐκατεργασμένη γῆ, καὶ ἀπαλλῆ, ἐτοίμη τε ἀνάφθειν Β τὰ ἐπαχθέντα τῶν σπερμάτων, ἐπέφερεν ἀφειδῆς εὐκαιρον καὶ τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν ποιούμενος, εὐκαιρον καὶ τὴν λοιπὴν ἐπιμέλειαν ἔπασαν οὐκείως ἕκαστα κατεργαζόμενος, καὶ τοῖς οὐκείοις τοῦ λόγου πᾶν μὲν ὅσον ἀμβλὺ καὶ νόθον τῆς ψυχῆς (ἢ πεφυκυίας ὀβτω, ἢ καὶ ὑπὸ τροφῶν περιτῶν τοῦ σώματος παχυνομένης), παροξύνων καὶ ἐξεχνάλων τοῖς λεπτοῖς τῶν λογικῶν παθημάτων λόγοις καὶ τρόποις, οἱ ἐξ ἀπλουστῶν τῶν πρῶτων ἀνευλούμενοι ἐπάλληλοι, καὶ ποικίως στρεφόμενοι, εἰς ἀμύχανόν τινα καὶ δυσεξέλικτον προῖδοι κλοικῆ, ἐξακιστῶντες ἡμᾶς ὥστερ καθεύδοντας, καὶ ἔχουσαι ἀεὶ τῶν προκαιμένων, μηδαμῶς ὑπολισθαίνοντας μήτε ὑπὸ μήρους μήτε ὑπὸ λεπτότητος ἐκδιεασόμενοι. Ὅσον δὲ ἀκριτον καὶ προπατῆς, συγκατατεθειμένων τε C τοῖς ἐπιτυχοῦσιν, ὅποιά ποτ' ἂν ἦ, καὶ ψευδῆ· τύχη· καὶ ἀντιλεγόντων πολλάνκις, καὶ ἀληθῆ τινα εἰρημένα ἦ· καὶ τοῦτο ἐκπαιδεύων τούτους τε τοῖς προσηρημένοις καὶ ἑτέροις ποικίλοις λόγοις (πολυειδῆς γὰρ τοῦτὲ τὸ μέρος τῆς φιλοσοφίας)· συνεθέζων μὴ εἰπῆ, μηδ' ὡς ἔτυχε ῥίπτειν τε τὰς μαρτυρίας καὶ πάλιν ἀνανεύειν, ἀλλ' ἐξετάζοντας ἀκριβῶς μὴ τὰ προφανῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ κεκρυμμένα (85). Πολλὰ γὰρ ἔνδοξα αὐτόθεν καὶ σεμνοειδῆ, ὑπὸ εὐσχήμοσι ταῖς φωναῖς εἰσθραμόντα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, ὡς ἀληθῆ, ἔπουλα ἔντα καὶ ψευδῆ, συναρπάσαντα καὶ λαβόντα ψήφισμα ἀληθείας παρ' ἡμῶν, μετ' οὗ πολὺ σαθρὰ καὶ οὐκ ἀξιόπιστα κατεφωρόθη ἔντα, μάτην τὴν ἀλήθειαν ὑποκρινόμενα· καὶ ὑμᾶς εὐκλόως ἀπέφηνα καταγελάστως ἐξηπατημένους, ἀπιμαρτυρησάντας εἰκῆ οἷς ἤκιστα ἔχρη· πάλιν τε αὐ ἕτερα σεμνὰ μὲν, καὶ οὐκ ἀλαζονεύμενα μὲν, ἢ οὐκ ἀξιόπιστοις ταῖς φωναῖς κείμενα, παράδοξα καὶ πάντων ἀπιστότατα θεοκοῦντα, αὐτόθεν τε ἀποδοκιμασθέντα ὡς ψευδῆ, καὶ ὑβρισθέντα ἀναξίως, εἰθ' ὕστερον ἐξηγεύσασαι καὶ κατανοήσασαι ἀκριβῶς, πάντων ἀληθέστατα καὶ ἀμαχα ἀτεχνῶς εἶναι κατενοήθη, τὰ τέως ἀπόδλητα καὶ ἀδόκιμα νομισθέντα. Μὴ δὴ τὰ προφανῆ μόνον καὶ προκύπτοντα, ἔστι δ' ὅτε δολερὰ καὶ σεσοφισμένα· τὰ δὲ ἔνδον διερευνημένους μὲν καὶ περιερούοντας ἕκαστον, μὴ πῆ τι σαθρὸν ἤχη, καὶ ἐν αὐτοῖς πιστουμένους ἑαυτοὺς πρῶτον, οὕτως καὶ τοῖς ἐκείνους συνομολογεῖν καὶ ἀποφαίνεσθαι περὶ ἐκείτων εὐδίδα-

σκην. Οὕτως μὲν τὸ περὶ τὰς λέξεις καὶ τοὺς λόγους A
κρειττόν ἡμῶν τῆς ψυχῆς μέρος λογικῶς ἐξεπα-
δεύετο· οὐ κατὰ τὰς καλῶν ῥητόρων κρίσεις, εἰ τι
Ἑλληνικὸν ἢ βάρβαρόν ἐστι τῆ φωνῆ (τὸ μικρὸν
τοῦτο καὶ οὐκ ἀναγκαῖον μάθημα), ἀλλὰ τοῦτο πᾶσιν
ἀναγκαῖότατον Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις καὶ σοφοῖς
καὶ ἰδιώταις, καὶ ὅλως (ἵνα μὴ μακρὸς εἴη μοι λόγος,
ἐκείστας τέχνας καὶ ἐπιτηδεύματα ἐπαξίων) πᾶσιν
ἀνθρώποις τοῖς ὄντινόν βίον ἐλομένοις· εἰ γὰρ πᾶσι
τοῖς περὶ οὐδὲν ποτε κοινολογουμένοις μέλει τε καὶ
δυσκοιδοῦσθε· μὴ ἠπατηθεῖσθε.

appime necessariam; siquidem omnibus de quacunque re sermo instituitur, curæ est ac studio,
non decipi.

H. Καὶ μὴ τοῦθ' ὅπερ εἶδος διαλεκτικῆ κατορθοῦν
μόνη εἴληχε· τὸ δὲ γὰρ πάλιν ταπεινὸν τῆς ψυχῆς B
ἡμῶν ἐκτεταμημένων μὲν τῆ μεγαλοῦργία καὶ θαυ-
ματοῦργία καὶ ποικίλῃ καὶ πανσόφῃ θεμιουργία τῆ
τοῦ κόσμου, καὶ θαυματοῦργῶν μὲν ἀλόγως, ὀπε-
πιτηχῶν δὲ ὅπερ ἐκπλήξεως· εἰδῶτων δὲ οὐθ' ὅτιόν
ἐπιλογισασθαι, δίκην ἀλόγων ζώων· ἐξεγείρων καὶ
ἐνωρθῶν μαθήμασιν ἑτέροις τοῖς φυσικοῖς· σαφηνίζων
ἕκαστα τῶν ὄντων καὶ διακρίνων, καὶ μάλα σαφῶς
εἰς τὰ πρόωιστα στοιχεῖα, κατεπιπλέκων τῷ λόγῳ,
καὶ ἐπιπορευόμενος τὴν τε τῶν ὄλων καὶ τὴν ἐπι
μέρους ἐκείστου φύσιν· τροπήν τε τὴν πολυειδῆ, καὶ
μεταβολὴν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ· ἕως φέρων ὅπερ σα-
φούς τῆς παρ' αὐτοῦ διδασκαλίας καὶ λόγων ὧν τε
ἐμαθεν ὧν τε ἐξεύρετο, περὶ τῆς τῶν ὄλων οἰκονο-
μίας τῆς ἱερᾶς, καὶ φύσεως τῆς ἀμωμῆτου, ἀντὶ
ἀλόγου λογικῶν ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐγκατέθετο θαῦμα. C
Τοῦθ' ὅ δὲ μάθημα ὑψηλὸν καὶ ἐνθεον ὄν, ἢ ἐρασ-
μωτάτῃ πᾶσιν ἐκιδέσκει φυσιολογία. Τί δὲ λέγειν
τὰ τῶν ἱερῶν μαθημάτων, γεωμετρίαν μὲν τὴν πᾶσι
φιλην καὶ ἀναμφισβήτητον, καὶ ἀστρονομίαν τὴν
μεταωροπόρον; ἢ δὲ ἕκαστα ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἐνε-
τυπούτο, διδάσκων, ἢ ἀναμνησκων, ἢ οὐκ οἷδ' ὅ
τι χρὴ λέγειν· τὴν μὲν, ὡς ὑποβάθραν πάντων
ἀπλῶς ποιησάμενος οὕσαν ἀσειστον, τὴν γεωμετρίαν,
καὶ κρητιβά τινα ἀσφαλῆ· ἀνάγκη δὲ καὶ μέχρι τῶν
ἀνωτάτων διὰ τῆς ἀστρονομίας, ὡσπερ διὰ κλιμακῶς
τινος οὐρανομήκους, ἐκατέρου τοῦ μαθήματος, βαδὸν
ἡμῖν τὸν οὐρανὸν παρασκευάσας.

Θ. Ἄ δὲ ἀπάντων ἐστὶ κορυφαῖότατα, καὶ ὧν μάλ-
ιστα ἕνεκα πᾶν (86) τὸ φιλόσοφον διαπονεῖται γένος,
ὡσπερ ἐκ φυτείας ποικίλης τῶν ἄλλων ἀπάντων μα-
θημάτων, καὶ φιλοσοφίας μακρᾶς, καρποὺς ἀγαθοῦς
ἐκδεχόμενον, τὰς θείας ἀρετὰς τὰς περὶ ἡθῶς, ἐξ
ὧν ἢ ἀτάραχος καὶ εὐσταθῆς τῶν ὁρμῶν τῆς ψυχῆς
κατάστασις γίνεται· καὶ ἀλύτους μὲν καὶ ἀπαθεῖς
ἀπάντων κακῶν, εὐτάκτους δὲ καὶ εὐσταθεῖς καὶ θεοει-
δεῖς ἡμελλεν ἡμᾶς ὄντως καὶ μακαρίου καταστήσει-
σθαι· καὶ ταῦτα δὲ ἐξεπονεῖτο λόγοις τε ἰδίῳις
πρᾶθῆναι καὶ σοφοῖς, οὐχ ἥκιστα καὶ ἀναγκαιοτάτοις
περὶ τῶν ἡθῶν καὶ τῶν ῥητῶν ἡμῶν· καὶ οὐ λόγους
μόνον, ἀλλ' ἡθῶν καὶ ἔργους τρόπον τινὰ διεκυβερνᾶτο

VIII. Neque hanc solam partem, quam dialectica
B corrigendam sola sortita est, sed humilem sane
illam vicissim animi nostri partem, qua ad magni-
ficentiam et mirabilem structuram, varium sapien-
tissimumque mundi opificium obstupescimus, ad-
miramurque sine ratione, ac præ timore consterna-
mur, et qui belluarum more quæ ratione carent,
ratiocinari nihil novimus, excitabat erigebatque na-
turalibus aliis disciplinis; singula, quæ in rerum
sunt natura declarans ac distinguens, et perspicua
oratione in prima sua elementa resolvens, naturam-
que tum communem universorum, tum propriam
eiusque; conversiones quoque rerum multiformes
atque mutationes edisserens, quoad doctrinæ suæ
rationumque quas partim didicit, partim ipse ex-
cogitavit, perspicuitate pro irrationali rationalem
animis nostris sacræ totius universi dispensationis,
absolutissimæque naturæ admirationem iniecit. Hæc
nimium illa est sublimis ac divina disciplina, quæ
omnibus amabilissima docet physiologia. Quid nunc
opus est sacras mathematicas commemorare? geo-
metriam omnibus charam atque indubitam, et
astronomiam superna pervagamem? quas singulas
animis nostris, docens insculpebat; aut in memo-
riam revocans, aut nescio quid dici potius debeat:
illam quidem velut omnium plane fundamentum
statuens, et quasi basin tutissimam, inconcussam
geometriam; per astronomiam autem ad summa
perducens, tanquam per scalam quandam ad cælos
pertingentem, pervium nobis cælum utriusque disci-
plinæ opera efficiens.

IX. Quod vero omnium est multo maximum, cu-
jusque gratia laborat gens tota philosophorum, quasi
ex varia reliquarum omnium disciplinarum consi-
tione, diuturnæque philosophiæ studio, bonos fru-
ctus colligens, divinas morum virtutes, ex quibus
tranquillus et constans animi motionum status exsi-
stit; et mœroris quidem expertes, atque ut nullis
malis vehementius commoveremur, sed moderati ac
sedati, Deique similes vere ac beati, ejus opera red-
deremur, annitebatur. Atque hæc curabat et age-
bat ille, tum sermonibus propriis, mansuefacienti-
bus ac doctis, nec minus necessariis, quos de mœ-
ribus vitæque nostræ modis habebat; tum vero non

(86) Ἐνεκα πᾶν. Bengelius ex Hoeschelio, ἕνεκά πως.

verbis solum, sed jam etiam factis quodammodo regebat impetus nostros; ipsa scilicet motionum animi perturbationumque contemplatione atque cognitione, ex qua potissimum componi mens nostra solet, et ad rectum moderatumque statum ex confuso transferri: ut tanquam in speculo se ipsam intuens (initia ipsa fibrasque malorum, et quod a ratione alienum in ea est, unde absurdae in nobis affectiones ac perturbationes exsurgunt; et rursum, quæ rationis compos pars ejus est optima, qua dominante, illæsa et perturbationis expers ipsa permanet); deinde hæc in se accurate considerans, omnia quidem illa quæ ex deteriore nascuntur, et nos vel offendunt per intemperantiam, vel contrahunt et coarctant per animi dejectionem; ut voluptates et cupiditates, aut mœrores ac timores, et quæ ab his generibus malorum turba suboritur; hæc, inquam, rejiciat ac præfiget, incipientibus adhuc nascentibusque occurrens, ac ne minimum quidem crescere sinens, sed perimens ac delens e vestigio; quæ vero ex meliore bona nobis exoriuntur, hæc alat ac foveat, incipientia lactans, conservansque quoad perficiantur. Sic enim animæ tandem innasci divinas virtutes: prudentiam, quæ hos ipsos animi motus discernere prima potest ex ipsis, et ex honorum externorum malorumque, si qua in nobis sunt, scientia; et temperantiam, quæ in eorumdem initiis recte eligendi vim habet; et justitiam, quæ apta et congrua cuique tribuit; et horum omnium conservatricem, fortitudinem. Non verbis igitur assuefaciebat, quæ denuntiarent atque profiterentur, scientiam bonorum et malorum, vel faciendorum et non faciendorum, esse prudentiam; inania utique atque inutilia hæc disciplina, si verba factis carceat; vanaque ea prudentia, quæ non ea faciat quæ facienda sunt, nec ab iis quæ non sunt agenda, deterreat, sed solum cognitionem horum suppeditet iis qui eam possident, quales cernimus permultos. Nec temperantiam rursus, eligendorum fugiendorumque scientiam quamdam esse; quam videlicet non admodum doceant cæteri philosophi, ac præcipue neuterici; qui verbis quidem strenui fortesque sunt (quales ego persæpe miratus sum, cum eandem virtutem Dei et hominum, et Deo in primis similem in terra esse sapientem demonstrarent); nec prudentiam, ut faciat quispiam quæ sunt prudentiæ; nec temperantiam, ut ea eligat quæ didicit, tribuere valent; de injustitia itidem ac fortitudine inaniter disputant. Non sic iste nobis de virtutibus verbis solum dissebatur, sed ad opera potius incitabat; et incitabat operibus magis factisque quam verbis.

X. Rogo autem philosophos qui nunc sunt, quotquot novi ipse, et quos aliis narrantibus audivi:

(87) Ἰσοφάνης. Bengelius rescribit ἐφ' αὐτῆς.

(88) Ἀποδέμει. Sic Vossius et ms. Vaticanus apud Delarue. Bengelius cum Hoeschelio, ἀπὸ νέμοι.

(89) Σωτηρίαν. Σώτηραν legendum existimabat Bengelius, ex iis quæ infra occurrunt sub finem cap. 11, σώτηράν τινα καὶ φύλακα.

A παρ' ἡμῶν τὰς ὁρμὰς, αὐτῇ τῇ τῶν ὁρμῶν καὶ παθῶν τῶν τῆς ψυχῆς θεωρεῖα καὶ κατανοήσει, ἐξ ἧς μάλιστα κατεγνωσμένης κατορθοῦσθαι ἐξ ἀναρμοστίας πέφυκεν ἡμῶν ἡ ψυχή, καὶ ἐπὶ τὸ κεκρυμμένον καὶ εὐτακτον ἐκ συγκεχυσμένης μετατίθεσθαι. Ἐν ὧσπερ ἐν κατόπτρῳ ἑαυτὴν θεωρήσασα (αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ ρίζας τῶν κακῶν, τὸ ἄλογον αὐτῆς πᾶν, ἐξ οὗ τὰ ἄτοπα ἡμῶν ἐπανίσταται πᾶθῃ· καὶ πάλιν ὅσον ἀριστον αὐτῆς μέρος, λογικὸν ὑφ' οὗ κρατοῦντος μένει γε ὑφ' ἑαυτῆς (87) ἀβλαβῆς καὶ ἀπαθῆς). εἶτα ταῦτα ἐν αὐτῇ κατανοήσασα ἀκριβῶς, πάντα μὲν τὰ ἐκ τοῦ χείρονος ἐκφυόμενα, ἐκχέοντα ἡμᾶς ὑπὸ ἀκολασίας, ἢ συστέλλοντα καὶ συμπνιγοντα ὑπὸ ταπεινότητος, ὅσον ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας, ἢ λύπας καὶ φόβους, καὶ ὅσους τοῖς γένεσι τοῖσδε ἔπεται στούχως κακῶν· ταῦτα μὲν ἐκβάλλει καὶ ἐκ ποδῶν ποιεῖται, ἔτι ἀρχομένοις καὶ ἀρτι φουρόμενοις ἐπανισταμένη, καὶ οὐκ ἔωσα οὐδὲ μικρὸν ἀβζειν, ἀλλ' ἀπολλύουσα καὶ ἐξαφανίζουσα· ὅσα δὲ ἐκ τοῦ κρείττονος ἀνατέλλει ἡμῶν ἀγαθὰ ὄντα, ταῦτα ἐκτρέφει τε καὶ διασώζει, καὶ ἀρχόμενα τιθηνοῦσα καὶ συμφυλάττουσα ἄχρι τελειότητος. Οὕτω γὰρ ἂν ποτε παραγενέσθαι ψυχῇ τὰς θείας ἀρετὰς· φρόνησιν τε τὴν αὐτὰ ταῦτα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα κρίνειν πρῶτον δυναμένην ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς περὶ τὰ ἔξω ἡμῶν, εἰ τίνα ἴσται, ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἐπιστήμησιν γενομένης· καὶ σωφροσύνην τὴν ταῦτα ἐν ἀρχαῖς ὁρθῶς αἰρουμένην δύναμιν· καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὰ ἕξια ἐκάστοις ἀπονέμει (88)· καὶ τὴν πάντων τούτων σωτηρίαν (89) ἀνδρείαν. Οὐ λόγους τοίνυν ἀπαγγελλομένοις συνείθιζεν ὡς δὴ εἴη ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἢ ποιητέων καὶ οὐ ποιητέων ἢ φρόνησις· τοῦτο δὴ τὸ κενὸν καὶ ἀνεφελὲς μάθημα, εἰ ὁ λόγος εἴη τῶν ἔργων δίχα, καὶ φρόνησις οὐχὶ ποιοῦσα τὰ ποιητὰ, καὶ ἀποτρέπουσα τῶν οὐ ποιητῶν (90), γινώσκειν δὲ ταῦτα παρεχόμενη τοῖς ἔχουσιν αὐτὴν, ὅλους πολλοὺς ὁρώμεν. Ἡ δὲ σωφροσύνη πάλιν ὅτι δὴ εἴη τις ἐπιστήμη αἰσθητῶν καὶ οὐχ αἰρετῶν, οὐ πάνυ τι διδασκόντων αὐτὴν τῶν ἄλλων φιλοσόφων, καὶ μάλιστα γὰρ τῶν νεωτέρων, ὄντων μὲν εὐτόνων καὶ ἐβρώμενων τοῖς λόγοις (ὅσους ἐγὼ πολλάκις ἐθαύμασα, ὅταν τὴν αὐτὴν ἀρετὴν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ γῆς τὰ πρῶτα θεῶν ἴσον εἶναι τὸν σοφὸν ἀνθρώπον ἀποδείξωσιν)· οὕτω δὲ τὴν φρόνησιν ὡς καὶ ποιεῖ (91) τις τὰ φρονήσεως· οὕτω τὴν σωφροσύνην ὡς καὶ αἰρετῶν τις ταῦθ' ἄπειρ ἔμαθε, παραδοῦναι δυναμένην· ὁμοίως δὲ καὶ τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας. Οὐχ οὕτως οὗτος τὰ περὶ ἀρετῶν ἡμῶν διεξῆκει λόγοις, ἐπὶ δὲ τὰ ἔργα μᾶλλον παρεκάλει· καὶ παρεκάλει πλεον τοῖς ἔργοις, ἢ οἷς ἔλεγεν.

I. Ἐξαιτούμαι δὲ παρὰ τὰ φιλοσόφων τῶν νῦν ὄντων, ὅσους αὐτὸς ἔγνω, καὶ ὅσους ἄλλων διηγου-

(90) Ποιητὰ... ποιητῶν. Forte legendum ποιητέα... ποιητέων, ut paulo ante.

(91) Ποιεῖ. Bengelius legit ποιεῖ. Et mox αἰρετῶν. Hanc posteriorem lectionem sequitur etiam superius editor Parisiensis, qui tamen retinet priorem Vossianam.

μένων ηκουσα· και παρὰ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, ἀνεμεσῆτως ἔχειν πρὸς τὰ νῦν ἡμῖν λεγόμενα. Μὴ δὲ μὲ τις ἢ φίλα ἢ πρὸς τὸν ἄνδρα, ἢ και ἀπεχθανόμενον ἐτι τοῖς λοιποῖς φιλοσόφοις (ὧν εἴπερ τις ἄλλος και αὐτὸς ἐραστῆς τε διὰ τοὺς λόγους εἶναι θέλω, και εὐφημεῖν αὐτοὺς βούλομαι, αὐτὸς τε και ἑτέρων τὰ κάλλιστα λεγόντων περιουδρίζεσθαι μὲν ὑπὸ πάντων σχεδὸν και τοῦνομα τῆς φιλοσοφίας· ἐμὲ δὲ μικροῦ δεῖν ἰδιωτεύειν ἐλίσθαι πάντη, ἥπερ τι μαθεῖν ὧν οὗτοι ἀπαγγέλλουσιν, οἷς διὰ τὸν λοιπὸν βίον οὐδὲ προσέτινα ἀξίον εἶναι ἐδόκουν, ἴσως οὐκ ὀρθῶς τοῦτο φρονῶν). Πλὴν μὴ μὲ τις φιλοτιμῆται τι, ἦτοι τῶν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπαιῶν, ἢ τῆς πρὸς τοὺς ἑξω φιλοσόφους ἄλλη ταύτη φιλοτιμία (92) ταῦτα λέγειν ὑπονοησάτω· ἀλλὰ και μικρότερα ἡμῶς τῶν αὐτοῦ ἔργων, μὴ κατακεῦναι δοκοῦμεν, λέγειν πεπεσθαι, οὐχὶ βήματα και ὀνόματα, και ἀφορμὰς ἐντέχνους ἐγκωμίων ἑαυτοῖς ἐκποριζομένους (93), ὅς οὐδ' ὅτε μειράκιον ὧν, τὴν δημῶδη ρητορικὴν ἐκ ῥήτορος ἐδιδασκόμεν, ἐπαινεῖν, και λέγειν περὶ τοῦ ἐγκώμιον, ὅ τι μὴ ἀληθὲς ἦν, ἐκὼν ὑπέμενον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ νῦν, ἐπαινεῖν προθέμενος ἀπλῶς, τοῖς ἑτέρων ψόγοις τοῦτον ἐξαίρειν οἶμαι δεῖν· ἢ κακῶς ἂν (94) ἔλεγον τὸν ἄνδρα, τοῖς ἄλλων πταισμασιν, ἵνα τι περὶ αὐτοῦ μείζον δη λέγειν ἔχοιμι, παραβαλὼν τὸν μακάριον αὐτοῦ βίον· οὐχ οὕτως ἀφραίνομεν· ἀλλ' αὐτὸ δ πέποιθα, δίχα τινὸς παραβολῆς και πανουργίας τῆς ἐν λόγοις, ὁμολογήσω.

ΙΑ'. Οὐτὸς με πρῶτος και μόνος και τὴν Ἑλλήνων φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν προὔτρεψατο, τοῖς ἦθεσι τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ, και τοῦ περὶ ἡθῶν ἀκοῦσαι και ἀνασχέσθαι λόγου πείσας, οὐκ ἂν πεισθέντα ὅσον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις (πάλιν ὁμολογῶ), οὐκ ὀρθῶς μὲν, δυστυχῶς δὲ, μικροῦ δεῖν, ἡμῖν. Οὐ μενοῦν (95) οὐδὲ πλείοσιν ἐνέτυχον τὸ πρῶτον, ἀλλοῖσι δὲ τις τοῖς διδάσκειν ἐπαγγελλομένοις, ἀλλὰ γὰρ πῶσι μέχρι βημάτων τὸ φιλοσοφεῖν στήσασιν. Οὐτὸς δὲ με πρῶτος και τοῖς λόγοις φιλοσοφεῖν προὔτρεψατο, τοῖς ἔργοις φθάσας τὴν διὰ λόγων προτροπήν, οὐκ ἀπαγγέλλων μόνον βήματα μεμελετημένα, ἀλλ' οὐδὲ λέγειν ἀξίων, εἰ μὴ σὺν εἰλικρινεῖ τῆ γνώμῃ και πρᾶξαι τὰ εἰρημένα ἀγωνιουμένην τοῦτο ποιῶν (96)· ἢ τοιοῦτον ἑαυτὸν παρασχέσθαι πειρώμενος, ὅσον τοῖς λόγοις διέξεισι τὸν καλῶς βιωσόμενον, και παράδειγμα μὲν, ἀβουλόμην εἰπεῖν, ἐκθέμενος σοφοῦ. Ἄλλ' ἐπεὶ ἀληθεῖαν ἡμῖν, οὐ κομψείαν ἐπηγγείλατο ὁ λόγος ἀνωθεν, παράδειγμα μὲν αὐτὸν σοφοῦ οὐδέπω λέγω· καίτοι γε εἰπεῖν ἐθέλων εἶναι τε ἀληθὲς (97)· ἀλλὰ ἐγὼ νῦν

(92) *Φιλοτιμία*. Bis hoc librarius, ut sit, prope-rans posuit. Legendum *φιλοτιμία*. Sic enim poscit superius ἀπεχθανόμενον, quod, parentitēsi clausa, in synonymo resumi debuit. Bene Sirmondus, in *philosophos odio*. BENGLIUS.

(93) *Ἐκποριζομένους*. Sic nuperus editor Parisiensis. At Vossius, Haeschelius et Bengelius, *ἐκποριζόμενοι*.

(94) *Ἦ... ἂν*. Et hoc, et Latinum aut, pari vi pro alioqui ponitur. Vid. Schwartz., *De partic. L. L.*, cap. 51, n. 4, ubi opportune observat, aut sic poni in *rebus ingratīs*. Mox οὐχ οὕτως ἀφραίνομεν, verbum poeticum. Id. — Existimat editor Paris. legen-

A homines item caeteros, ut quae a nobis nunc dicuntur, æquo animo accipiant. Nec vero me quisquam hæc dicere arbitretur aut amore erga virum, aut reliquorum philosophorum odio (quos, si quis alius, et amare propter sermones, et laudare ipse volo, et alios pulcherrima de ipsis dicentes audire: verum hæc illorum talia sunt, ut summa inde contumelia ab omnibus propemodum afficiatur nomen ipsum philosophiæ; et ego malim, pæne dicam, imperitus plane esse, quam aliquid eorum discere quæ ipsi profitentur; ad quos ipse reliqua in vita accedere, indignum ducebam; perperam fortasse id sentiens). Nec vero, inquam, me quisquam vel studio aliquo laudandi viri, vel ullo in extraneos philosophos odio, hæc dicere suspicetur; sed minima etiam illius factis, ne adulari videar, dicere credat; non verba et nomina, artificiosasque laudum occasiones exquirentem; qui ne adolescentulus quidem, cum popularem eloquentiam a rhetore doceret, laudes cuiuspiam sponte persequi poteram, quæ veræ non essent. Quare neque nunc simpliciter laudare instituens, aliorum vituperationibus extolli hunc oportere arbitror. Et viro sanè injurius essem, si aliorum vitis, ut majus aliquid de ipso dicere habeam, beatam ejus vitam conferre velim: non adeo sum amens; sed quod mihi accidit, sine ulhæ contentione nulloque orationis ludo conabitur.

XI. Hic me primus ac solus, ut Græcorum philosophiæ operam darem, hortatus est; suis ipsius moribus ut morum doctrinam et discerem et amplecterer persuadens, haudquaquam adhuc ab aliis philosophis persuasum (rursus confiteor), non recte id quidem, sed malo propemodum nostro. Imo vero non in multos principio incidi; sed in paucos quosdam, qui doctores sese profiterentur; sed omnes verborum tenuis philosophiam constituerent. Hic vero me primus etiam verbis philosophari hortatus est, cum factis verborum cohortationem prævertisset, non verba tantummodo præmeditata pronuntians; quin ne eloqui quidem dignum putans, nisi puro atque sincero et dicta ipsa exsequi studente animo id faceret; talemque se ipsum præbere conaretur, qualem verbis eum qui recte victurus sit, describebat; exemplum sane, dicere volui, proponens sapientis. Sed quia veritatem nobis, non pompam et ornatum promisit oratio in exordio, exemplum quidem illum sa-

dum ἀφραίνω μὲν.
(95) *Ἡμῖν· οὐ μενοῦν*. Ἡμῖν construe cum δυστυχῶς. Sic superius cap. v, sub finem, σωτηριωδῶς ἡμῖν· et cap. 7, circa medium, δυσχερῶς ἡμῖν. Veteres editiones, cum nupera Parisiensis, ὁμενοῦν, ut multi scribere solent: idque cum superiore periodo conjungunt. Sed Casaubonus, οὐ μενοῦν οὐδὲ πλ., cuius sententiam confirmabit Devarius in particula μὲν, pag. 127 edit. Rom. Itaque οὐ (ante μενοῦν) cum subsequente οὐδὲ pleonasmum facit, ut paulo ante οὐ τοίνυν οὐδέ. BENGLIUS.

(96) *Ποιοῦ*. Legit Bengelius ποίων.

(97) *Καίτοι γε... εἶναι τε ἀληθές*. Ta per pleo-

piensis nondum dico; quamvis si dicere velim, a vero non absit; verum hæc nunc omitto. Non exemplum ergo absolutum; sed qui illud ipsam imitari atque exprimere valde cuperet, omnique studio et alacritate, ac si dici fas sit, supra hominum vires contenderet: et vero nos quidem tales efflagere studens, non sermonum composites et gnaros eorum qui de appetitionibus fiunt, sed ipsarum appetitionum; quippe ad facta et dicta urgebat, et cujusque virtutis partem non exiguam, quin potius universam, si capere possemus, in ipsa nobis speculatione ingerebat: justa quidem agere, suæ ipsius privatæ actionis exemplo (si dicere fas sit) quodammodo cogens: cui ut adhaeremus, nobis persuasit; a multis nos vitæ curis forensique strepitu penitus abducens, et nos ipsos circumspiciendos ac vere ad res nostras agendas attollens. Hoc nimirum esse juste agere, et hanc veram esse justitiam, præcorum etiam philosophorum nonnulli affirmarunt; vitam privatam, ut mihi videtur, ad beatitudinem et sibi ipsis, et aliis commodiorem atque utillorem esse significantes: siquidem hujus est virtutis, pro meritis et suum cuique tribuere. Quid enim aliud animæ proprium sit, aut quid tam congruam dignantem quam se ipsam curare; non extra circumspectantem, nec aliena tractantem, neque, ut paucis dicam, maximam sibi ipsi injuriam facientem; sed intro ad sese conversam, sua sibi reddentem, ac justa omni ex parte præstantem? Sic igitur ille justa facere vel coactos, si dici fas est, nos docebat. Prudentiam vero nihilo secius; secum esse, et se ipsos nosse velle, et conari; hoc videlicet præclarissimum philosophiæ munus et officium, quod præstantissimo demonum vati ut sapientissimum præceptum tribuitur, *Nosce te ipsum*. Hoc revera munus esse prudentiæ, et hanc esse divinam prudentiam, recte antiquis dicitur; cum eadem Dei atque hominum revera sit virtus; cum anima ipsa, tanquam in speculo se ipsam videre satagat, et divinam mentem, si tali societate atque conjunctione digna sit, in se representet, et viam quamdam verbis inexplicabilem, ut ad hoc divini naturæ consortium pervenire possit, investiget.

nasmum ponitur: vel potius legendum τ' ἀληθές, uti cap. 14, et δει τ' ἀληθές εἶπαι, id est τὸ ἀληθές. Porro in ἐθέλων εἶναι infinitivus παρὲς: ut in istis τὴν πρότην εἶναι, *initio*; τὸ δὲ νῦν εἶναι, *nunc vero*; τὸ εἶ ἦν εἶναι, *quid sit res*, et in hoc plane pari, ἐκὼν εἶναι, *libenter*, cap. 2. Ponitur autem ἐθέλων, pro μέλλων, uti cap. 5. Sic facillima existit sententia: *Καίτοιγα μέλλων εἶπαι τ' ἀληθές*. Id est, ἀλλήθεται ἐρῶ, II Cor. xii, 6. Bengel.

(98) *Καὶ ἡμᾶς ἐτέρους*. Ita cum Hæschelio Bengelius. Al., καὶ ἡμᾶς, καὶ ἐτέρους... Ἡμᾶς ἐτέρους, elegans idiotismus. Demosthenes, τῶν ἴσων οὐ μετρίως τοῖς ἄλλοις ἡμῖν *eodem quo nos jure non gaudebat*: ut nos vernacule, à nous autres, inquit Franc. Vigerus, Gallus. Bengel.

(99) Ἄγγωρ. Hunc locum cæteri, sollicitata lectione, ita distinxerunt: *Περὶ ὁρμῶν, τῶν δὲ ὁρμῶν αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους ἄγγωρ*. Καὶ οὐ μικρὰν, x. τ. λ. Unde Sirmondus; a multis ipsis ad

A τούτο. Οὐ παράδειγμα τῶν ἀκριβῶς, ἑξομοῦν ἐκ καὶ ἄγαν ἐθέλοντα, σπουδῆ πάσῃ καὶ προθυμίᾳ βιαζόμενον, εἰ δεῖ λέγειν, καὶ παρὰ τὴν ἀνθρώπων δύναμιν· καὶ μέντοι καὶ ἡμᾶς ἐτέρους (98) τοιούτους πλάττειν, οὐ λόγων ἐγκρατεῖς καὶ ἐπιστήμονες τῶν περὶ ὁρμῶν, τῶν δὲ ὁρμῶν αὐτῶν· ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους, ἄγγωρ (99), καὶ οὐ μικρὰν μοῖραν ἐκάστης ἀρετῆς, τάχα δὲ καὶ σύμπασαν, εἴπερ ἐγνωσάμεν, ἐπιφέρων ἐν αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ· δικαιοπραγεῖν μὲν καὶ ἀναγκάζων, εἰ δεῖ λέγειν, διὰ τὴν ἰδιοπραγίαν τῆς ψυχῆς, ἢ προσθέσαι ἡμᾶς ἔπεισαν· ἀπέγων μὲν τῆς κατὰ τὸν βίον πολυπραγμοσύνης, καὶ τοῦ τῆς ἀγορᾶς ὀχλήρου, ἐαυτοὺς δὲ παραιοποιεῖν ἐπάρας (1) καὶ τὰ αὐτῶν ὄντως πράττειν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δικαιοπραγεῖν, καὶ ταύτην τὴν δικαιοσύνην τὴν γε ἀληθῆ, καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τινὲς εἰρήκασιν (τὴν ἰδιοπραγίαν λέγοντες, ἐμοὶ δοκεῖ) καὶ ἀνυσμύναρον πρὸς μακαριότητα ἐαυτοῖς· καὶ τοῖς προουσίον· εἴπερ γε ἐστὶ τῆσδε τῆς ἀρετῆς τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν, καὶ τὰ ἴδια ἐκάστοις. Τί γὰρ ἐν βίῳν εἴη ψυχῆς ἕτερον; τί δὲ οὕτως ἀξιῶν ἢ τὸ ἐπιμελεσθαι ἐαυτῆς, οὐκ ἔξω βλέπουσαν, οὐδ' ἄλλοτροπραγοῦσαν, οὐδὲ συνελόντι εἶπαι, ἀδικούσαν ἐαυτὴν τὴν χειρῆσθην ἀδικίαν, ἀλλ' ἐνδὸν πρὸς ἐαυτὴν ἀπεστραμμένην, αὐτὴν ἐαυτῇ ἀποδιδούσαν καὶ δικαιοπραγοῦσαν; Οὕτως μὲν δίκαια πράττειν, εἰ δεῖ λέγειν, ἀναγκάζων ἐπαίδευε (2)· φρονεῖν δὲ πάλιν οὐκ ἦστον, τὸ πρὸς ἐαυτὴν (3) εἶναι, καὶ ἐαυτοῖς γινώσκαι ἐθέλειν τε καὶ κερῖσθαι· τοῦτο δὲ τὸ ἀριστον φιλοσοφίας ἔργον, ὃ δὴ καὶ δαιμόνων τῶ μαντικωτάτῳ ἀνατίθεται ὡς πάνσοπον πρόσταγμα, τὸ, *Γνώθι σαυτον*. Τὸ δὲ εἶναι ὄντως ἔργον φρονήσεως, καὶ ταύτην εἶναι τὴν θεῖαν φρόνησιν, καλῶς τοῖς παλαιῶς λέγεται· τὴν αὐτὴν ὄντως οὖσαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀρετὴν· αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἐαυτὴν ὥσπερ ἐν κατόπτερον ὄρβην μελετώσης, καὶ τὸν θεῖον νοῦν, εἰ ἀξία γένοιτο τῆς κοινωνίας τῆσδε, ἐν αὐτῇ κατοπεριζομένης, ὁδόν τε ἀπόρρητόν τινα ταύτης ἀποθεώσεως ἐξίχνευομένης. Ἀκολουθῶν δὲ καὶ σαφρονεῖν, καὶ ἀνδρίζεσθαι· σαφρονεῖν μὲν, διασωζομένης τὴν φρόνησιν τήνδε, τῆς ψυχῆς ἐαυτὴν γινώσκούσης, εἰ ποτε αὐτῇ τοῦτο γένοιτο· ταύτην γὰρ εἶναι πάλιν τὴν σαφροσύνην, οὖσαν τινὰ φρόνησιν (3) οὖσαν· ἀνδρίζεσθαι δ' ἐπὶ

D *opera etiam sermones (ἄγων) traducens. Rhodomannus: impulsivum ipsarum ad opera et verba (ἄγγωρ) ignavi et negligentes. Res ipsa loquitur, sic potius esse construendum: αὐτῶν τῶν ὁρμῶν ἐγκρατεῖς καὶ ἐπιστήμονες. Quare ἄγγωρ (hoc non mutandum) cum subsequenti participio ἐπιφέρων constructur. idem fere significans, quod statim ἀναγκάζων. Res ardua verbis arduis expressa est. Id.*

(1) *Ἐαυτοῖς παραιοποιεῖν ἐπάρας*. Sic ἐπαρθεῖς cap. 2 sub finem: et φιλοσοφεῖν ἐπέβησαν cap. 14 sub initio. Id.

(2) *Ἐπαίδευε*, Hæschelius et Bengelius, ἐπαίδευσε. Sed mss. Basileensis et Vaticanus, μεσον Vossius, ut in textu. DeLauræ.

(2) Vel subintellige τὴν ψυχὴν, vel lege, πρὸς ἐαυτοῖς. EDIT. PATROL.

(3) *Σαφροσύνην, οὖσαν τινὰ φρόνησιν*. Philo *De fortitud.*, tom. II, pag. 377 edit. Londin., al. 758:

ἴσιν ἐμμένοντας ταῖς εἰρημίαις ἐπιτηδεύσεις, καὶ ἄλλοι ἀποπίπτοντας οὐδ' ἐκουσίως οὐδ' ὑπὸ τινος ἀνάγκης, φυλάσσοντας δὲ καὶ ἐγκρατεῖς τῶν εἰρημίων· καὶ ταύτην εἶναι σύμφορον τινὰ καὶ φύλακα δογματικῶν οὖσαν τὴν ἀρετὴν ταύτην.

fortiter vero in prædictis omnibus muneribus persistendo, nec ab illis vel sponte vel vi ulla decidendo aut deflectendo, sed omnia, ut dicta sunt, mordicus observando, hanc quippe conservatricem hæc custodem virtutem esse docens.

IB'. Καὶ ὅσα δικαίους μὲν καὶ φρονίμους καὶ σωφρονας, ἢ ἀνδρείους ἡμᾶς ὑπὸ ἡμετέρας βραδυτήτος καὶ νοχελίας, καὶ ταῦτα πάνυ σπαύδιον, ἔτι μάλλι καταστήσασθαι (οὔτε ἔχοντας, οὔτε ἐγγύς πω γενομένους, οὐδ' ἥστισσοῦν ἀρετῆς ἀνθρώπων, ἢ θείας, πολλοῦ γε δεῖ· αὐταὶ γὰρ μέγιστα καὶ ὕψηλα· καὶ οὐδέτερα ληπτέα, οὐδὲ τῷ τυχεῖν (4), ἔτι μὴ θεός γε ἐμπνέοι δύναμιν. Ἡμεῖς τε οὔτε πεφύκαμεν οὕτως ἐπιτηδείως, οὔτε καὶ ἀξιοὶ εἶναι ἐπιτυχεῖν οὐδέπω ἐμολογοῦμεν οὐ ποιήσαντες ἀπὸ βραθυμίας καὶ ἀσθενείας πάντα, ἄπαρ τοὺς τῶν ἀρίστων ἐπιμέρους, καὶ τὰ τέλεια μνωμένους χρῆ). Δίκαιοι μὲν οὖν ἢ σώφρονες, ἢ τινὰ τῶν ἄλλων ἔχειν ἀρετῶν ἔτι μέλλομεν ἐραστὰς δὲ ἡμᾶς οἷοι δομιμάτατον ἐρώντας ἔρωτα, ἄπαρ ἐπ' αὐτῶ μόνον ἴσως, καὶ πάλαι κατεστήκατο ὁ θαυμαστός οὗτος, καὶ φίλος τῶν ἀρετῶν καὶ προήγορος· ἐμποιήσας ἔρωτα τῇ αὐτοῦ ἀρετῇ καὶ τοῦ κάλλους τῆς δικαιοσύνης, ἧς τὸ χρύσειον ἔντως ἔδειξεν ἡμῖν πρόσωπον, καὶ φρονήσεως τῆς πᾶσιν ἐφεσίμου, καὶ τῆς ἐρασιμωτάτης σοφίας τῆς ἀληθοῦς, καὶ σωφροσύνης τῆς θεοειδοῦς, ἢ ἐστὶ ψυχῆς εὐστάθεια, καὶ εἰρήνη πᾶσι τοῖς κτησαμένοις αὐτήν, καὶ ἀνδρείας τῆς θαυμασιωτάτης ὑπομονῆς ἡμῶν (5), καὶ ἐπὶ πᾶσιν, εὐσεβείας, ἢ μητέρα φασὶ τῶν ἀρετῶν ὁρθῶς λέγοντας. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ πᾶσιν ἀρετῶν ἀπὸ ταύτης τε γὰρ ὀρμωμένοις, βῆστα ἄν ἡμῖν ἐπιγένοιτο καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί· εἰ τοῦθ' ἔθῃ (6) πάντα ἀνθρώπων, τὸν γε μὴ ἄδειον ἢ φιλήδονον, τὸ φίλον γενέσθαι καὶ προήγορον Θεῷ (7), κτησασθαι ἑαυτοῖς ἐπιθυμοῦντας καὶ σπαύδοντας, τῶν λοιπῶν ἀρετῶν ἐπιμελοίμεθα· ὅπως μὴ ἀνάξιοι καὶ βυπῶντες, μετὰ δὲ πᾶσης ἀρετῆς καὶ σοφίας ὡσπερ τινος ἀγαθοῦ πομποῦ καὶ ἱερῶς σοφωτάτου προσιοῦμεν τῷ Θεῷ. Τὸ γε πάντων τέλος οὐχ ἕτερον τι οἴμαι, ἢ, καθαρῶ τῷ νῷ ἐξομοιωθῆτι (8) προσελθεῖν τῷ Θεῷ, καὶ μένειν ἐν αὐτῷ.

Pari autem modo et temperanter vivere, et fortiter : temperanter quidem, hanc ipsam animæ ac ipsam cognoscentis, si quando id ei contingat, prudentiam conservando ; eam enim rursus esse temperantiam, quæ quasi conservatrix quædam est prudentia ; for-

XII. Et sane justos quidem et prudentes, aut temperantes fortesque nos præ ignavia ac tarditate nostra, quamvis omnem adhiberet operam, reddere nondum potuit ; qui nec habemus, nec prope adhuc attigimus ullam virtutem hominum, aut divinam, longissimeque absumus : nam maximæ sunt illæ et excel sæ, et neutra comparari potest, nullique fas est consequi, nisi certe cui Deus aspiraverit. Et nos neque natura adeo præstanti sumus, nec dignos adhuc esse qui consequamur, confluemur ; ut qui per socordiam et imbecillitatem necdum omnia fecimus, quæ ab iis qui optima capiunt et ad perfecta contendunt, fieri oportet. Justi ergo et temperantes, aut alia quapiam virtute præditi nondum sumus ; amatores autem nos quam vehementissimo amantes amore, quod unum fortasse præstari ab eo poterat, jam dudum fecit admirandus hic virtutum amicus et præses ; amorem nobis sua ipsius virtute ingenerans, tum pulchritudinis justitiæque suream plane nobis faciem ostendit ; tum prudentiæ omnibus expetendæ et amabilissimæ veræ sapientiæ ; tum temperantiæ præstantissimæ, quæ est animi constantia, et pax omnibus possidentibus eam ; tum fortitudinis admirabilissimæ ; tum tolerantiam nostræ, et, ante omnia, pietatis, quam parentem virtutum merito appellant. Hæc siquidem est initium finisque omnium virtutum : ab hæc si incipimus, facillime nobis reliquæ etiam virtutes accrescent ; si quod hominem unumquemque qui modo impius et voluptarius non sit, parare sibi oportet, ut amicus familiarisque sit cum Deo, nobis ipsis expetentes et assequi studentes, reliquarum simul virtutum curam amplectamur ; ut non indigni neæqualidi, sed omnī virtute ac sapientia, tanquam bono quodam ductore sapientissimoque sacerdote æpti, ad Deum accedamus. Finem sane omnium non alium existimo, quam pura mente ad similitudinem conformatum, accedere ad Deum, et in ipso manere.

Ὅνομα ταύτης βίον τῆς ὑγείας ἐστὶ σωφροσύνη, σωτηρίαν τῷ φρονούντι τῶν (τῶ) ἐν ἡμῖν ἀπεργαζομένη. Alii alia.

(4) Οὐδὲ τῷ τυχεῖν. An, οὐδὲ τῷ θέμει τυχεῖν ?

(5) Ἰσομοιότης ἡμῶν. Ita Bengelius cum Hoeschelio. Vossius cum aliis ἡμῶν omittit. Quem in locum hæc adnotat editor Sinsgardiensis : « Non videtur hoc conjungendum per appositionem cum ἀνδρείας. Sed Gregorius, post quatuor virtutes quas philosophi cardinales statuunt, duas addit Christianas, tolerantiam et quæ ipse cardo est, pietatem. Ita ἡμῶν refertur ad ascetas, uti cap. 16, sub finem. »

(6) Ὁ θῆ. Hoeschelius emendat ὁ δεῖ. Atque ita legitur videtur interpretes.

(7) Προήγορον Θεῷ. Vis hujus appellationis ap-

paret ex æquipollentia, μὴ ἄδειον, qui veritatem de Deo tuctur. Paulo ante, ἀρετῶν προήγορος. Et cap. 6 post medium, τοῦ λόγου τοῦ ἱεροῦ φίλος καὶ προήγορος. Et cap. 15 sub initium, λογίων προήγορος. BENGEL. — Viros eruditos fegerunt hæc loca Gregoriana, ad Pollucem lib. 11, c. 4, seg. 126, Hesychium v. Προηγόρον, et Thomam Mag. noviss. edit. pag. 750, quos tamen ad vim vocis assequendam consulas velim. Cæterum advertere libet cum Kuhnio ad Polluc. προήγορον, prædicatorem, præconem, licet rarius, denotare. Quæ quidem interpretatio Bengelio arrisit : eaque sane huic loco altera Sirmoudi, familiaris, congruentior esso comperitur.

(8) Ἐξομοιωθῆτι. Sic Bengelius, Hoeschelio adherens. Vossius, quem sequitur superus editor Pa-

XIII. Jam præter cæteram omnem industriam ac studium, illud quo in theologiæ doctrina et reverentia nobis instituendis est usus, quibus verbis eloqui possim, aut ipsos viri sensus penetrare, quo consilio et apparatu omnes de Deo sermones atque sententias ediscere nos vellet; sedulo cavens, ne uspiam in re omnium maxime necessaria, hoc est in primæ omnium causæ cognitione, periclitaremur? Philosophari ergo nos ita jubebat, ut omnia, quæ quot exstant, veterum tum philosophorum, tum poetarum scripta colligentes, nihil omnino rejiceremus, nihilque repudiaremus (necdum enim vim habere judicandi poteramus), præter ea quæ atheorum essent, qui, a communi hominum sensu discedentes, Deum aut Providentiam esse negant (hæc enim ne digna quidem esse quæ legantur, ne qua forte re inquinaretur nobis animus, qui cum pietatem colere debeat, sermones audiat divino cultui repugnantes. Neque enim ii qui templa adeunt, religiosam putant, quidquam omnino profanum contrectare. Horum itaque libros iis qui pietatem profiteantur, nullo in numero esse debere); reliqua vero scripta evolvi legique sic oportere, ut nec genus ullum, nec liber aut sermo eruditus præferatur, neque contra rejiciantur, sive Græcus, sive barbarus, sed omnes audiantur. Sapienter id prorsus, et apposita, ne scilicet una quæpiam horum illorumve sententia audita et in pretio habita, quamvis vera non sit, tanquam vera sola esset, si semel in animum nostrum irrepserit, decipiat, sibi que nos vindicans ac afficiat, ut nec ab ea discedere, nec illam quasi lanam colore quopiam infectam eluere possimus. Vehemens enim et volubilis quædam res est hominum oratio, varia sophismatibus atque fallaciis, ut cum aures subierit, menti cito quæ velit ingerat atque inculpat; et quos semel occuparit, his ut ipsam pro vera colant, omnino persuadeat. Itaque hæret intus, quamvis falsa fallaxque, et instar præstigiatoris alicujus, regnum obtinet, ipsius quem deceperit defensa protectaque præsidio. Prona rursus ad orationis fraudem recipiendam, præcepsque ad assensum humana mens et prompta; priusquam dijudicet omnesque in partes exploret, vel propter hebetudinem imbecillitatemque suam, vel ob orationis ipsius subtilitatem, ad exactum examen defi-

risiensis, ἐξομωθέντα. — Ἐξομωθέντι, lectio non mutapda. Amarunt veteres decreta ac præcepta sua imperandi modo exprimere: *Tempori parce, Te nosce, Abstine et contine*. Ἐπου Θεῷ. Sic in sacris, καταλλάγητε τῷ Θεῷ, II Cor. v, 20, quæ ipsa lectio contra aliquot libros ita confirmatur. Itaque locus integer sic reddendus: *Finem sane omnium non alium esse decrevi, atque illud: Pura mente assimilate Deo, ut ad eum accedas et in eo maneat*. Proinde τῷ Θεῷ construitur et cum ἐξομωθέντι et cum προσελθεῖν. Sunt homines, cæteroqui excellentes, qui unum aliquando libellum naturali refertum, divino vacuum sale, tantopere admirantur, ut multis Patrum voluminibus anteponant. Hac trutina si æquamus, uni vicissim periochæ Patrum, etiam cum aliud agant, sæpe plus tribuamus, quam ingentibus quamvis subtilium ingeniorum operibus. Hoc certe

Π'. Ἐπὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ φιλοπονίᾳ καὶ σπουδῇ, τὴν περὶ θεολογίας διδασκαλίαν καὶ εὐλάβειαν πῶς ἀν ἐξέλθοιμι τῷ λόγῳ, εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν εἰσοῦς τοῦ ἀνδρός, σὺν ὅλῃ γνώμῃ καὶ παρασκευῇ τοὺς περὶ τοῦ Θεοῦ πάντας ἐκμανθάνειν ἡμᾶς ἤθελε λόγου, φυλαττόμενος μὴ πη κινδυνεύσαιμεν περὶ τὸ ἀναγκαιότατον ἀπάντων, τὴν τοῦ πάντων αἰτίου γνώσιν; φιλοσοφεῖν μὲν γὰρ ἡξίου, ἀναλεγομένους τῶν ἀρχαίων πάντα ὅσα καὶ φιλοσόφων καὶ ὑμνηδῶν ἔστι γράμματα πάσῃ δυνάμει μηδὲν ἐκποιουμένους (9), μηδ' ἀποδοιμαζόντας (οὐδέπω γὰρ οὐδὲ τὴν κρίσιν ἔχειν (10) ἐδυνάμεθα), πλὴν ὅσα τῶν ἀθέων εἴη, ὅσα ἐκχυλοσθέντες ὁμοῦ (11) καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνουῶν, οὐκ εἶναι θεῶν ἢ Περσόνοιαν λέγουσι (ταῦτα γὰρ οὐτ' ἀναγινώσκειν ἀξιόν, ἵνα μηδ' ἐν τῷ τυχόντι μολύνοιθ' ἡμῖν ἢ ψυχῇ, εὐσεβεῖν μέλλουσα, λόγων δὲ ἀκούουσα, ὑπεναντίων τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπειᾷ. Οὐδὲ γὰρ τοὺς τοῖς ναοῖς προσύοντας εὐσεβείας, ἧς εἶναι (12), ἐφάπτεσθαι τινος ὄλωσ τῶν βεβήλων. Τὰ τοῦτων τοίνυν οὐδ' ὄλωσ οὐδὲ ἀριθμῆσθαι ἀξιόν παρ' ἀνδράσιν εὐσεβεῖν ἐπανελομένοις). τοῖς δὲ λοιποῖς πάντων ἐντυγχάνειν καὶ προσομιλεῖν, γένος μὲν οὐδὲ ἐν, οὐδὲ λόγον φιλοσοφῶν προτιμήσαντας, οὐτε αὐ ἀποδοιμαζόντας, οὐτε Ἑλληνικὸν οὐτε βάρβαρον, πάντων δὲ ἀκούοντας. Σοφίς τοῦτο καὶ μάλα ἐντέχνως μήτηρ εἶς τις καὶ καθ' ἑαυτὸν τῶνδὲ τινῶν, ἢ τῶνδὲ λόγος αὐτὸς μόνος ἀκουσθεὶς καὶ τιμηθεὶς, κἀν μὴ ἀληθινὸς ὢν τύχη, ὡς μόνος ἀληθὴς ὢν, εἰσοῦς εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐξαπατήσῃ, καὶ καθ' ἑαυτὸν διαθεῖς, ἰδίους ἡμᾶς ποιήσῃται, οὐκέτ' ἀποστήναι δυναμένους, οὐδὲ ἀποκλύνασθαι, ὡς περ τὰ δευσοποιῶν τινα βαφὴν βαφέντα τῶν ἐρίων. Δεινὸν τε γὰρ χρῆμα καὶ εὐστροφον λόγος ὁ ἀνθρώπων, ποικίλος τε τοῖς σοφισμασι, καὶ ὄξυς εἰσοδραμῶν εἰς τὰς ἀκοὰς, τυπῶσαι τε τὸν νοῦν καὶ προθέσθαι (13) καὶ ἀναπίστας τοὺς διπλᾶ ἀρπασθέντας, ὡς ἀληθὴς ἀγαπᾶσθαι καὶ μένειν ἐνθὸν κἀν ψευδῆ καὶ ἀπατηλὸς ἢ, ὡς περ τις γόης κρατῶν, ὑπέρμαχον ἔχων αὐτὸν τὸν ἡπατημένον. Εὐεξαπότητόν τε πάλιν ὑπὸ λόγου καὶ εὐκολον πρὸς συγκατάθεσιν ψυχῇ ἀνθρώπου ἐτοίμη τε, πρὶν διακρίνη καὶ ἐξετάσῃ πάντα τρόπον, ὑπὸ ἀμυδρότητος καὶ ἀσθενείας τῆς ἰδίας, ἢ ὑπὸ λεπτότητος τῆς τοῦ λόγου, πρὸς τὴν ἀκριβείαν τῆς ἐξετάσεως ἀποκαμῶσαν ἑαυτὴν ἀπραγμονέστερον παραβιδῶναι πολυλάκεις ψευδέσι λόγοις καὶ δόγμασι, πεπλανημένους μὲν

loco Gregorius exquisite complectitur quidquid de virtutibus et officiis dici potest. BENCKE.

(9) *Μηδὲρ ἐκποιουμένους. Nihil alienum a nobis ducentes. Vox e jure petita. CASAUB.*

(10) *Ἐδυνάμεθα. Deest hæc vox in editis Hoescheliano et Bengeliano.*

(11) *Ὅμοῦ. Potest exponi propemodum: sed majore vi simul, juxta. BENCKE.*

(12) *Ἦς οἴορται. Ita Hoeschelius quem assectatur Bengelius. — Nam ne eos quidem qui templa pietatis, quam putant, adeunt, omnino quidquam profanum nitingeret. Ἦς pro ἦν, uti seq. cap. 14 circa medium, ὢν οἰεῖται ἀληθῶν. BENCKE.*

(13) *Προθέσθαι. Subaudi γνώμην, aut ejusmodi aliud. Suspecta lectio Casaubono et Rhodomano, quorum hic conjecit προσθίσθαι. Mallem προέσθαι, prodere; sed non opus est mutare. Id.*

αὐτοῖς. κλανῶσι δὲ καὶ τοὺς ἐσχηκότας· καὶ οὐ
τοῦτο μόνον· ἀλλὰ καὶ ἐπανορθοῦν ἕτερος ἐθέλοι λό-
γος, οὐκ ἐπιπροσιεμένη, οὐδὲ μεταπειθομένη, τοῦ δὲ
ἐν αὐτῇ περιεχομένη, ὡς περ τινὸς τυράννου ἀπαραί-
τητος αὐτῆς κεκρατῆτος.

ΙΑ'. Ἡ γὰρ (14) οὐχὶ ταῦτα δογμάτων τε τὰ μα-
χόμενα καὶ ἐναντιούμενα ἀλλήλοις, φιλοσόφων τε τὰς
στάσεις εἰσήγαγεν, ἄλλων τοῖς ἄλλων ἐνισταμένων
δόγμασι, καὶ ἄλλων ἄλλα κρατούντων, ἄλλων τε ἄλ-
λοις προστιθεμένων; Καὶ φιλοσοφεῖν μὲν ἀπάντων
βουλομένων, καὶ ἐπαγγελλομένων ἐξ οὗ γὰρ προὔρρα-
πησαν τὸ πρῶτον, καὶ φασκόντων ἐθέλειν οὐχ ἤττον
ὅτε γεγόνασιν ἐν τοῖς λόγοις, ἢ ὡς αὐτῶν (15) ἤρ-
χοντο· μᾶλλον δὲ καὶ κλειόνα τὸν ἔρωτα νῦν ἔχειν
τῆς φιλοσοφίας, ὅτε αὐτῆς καὶ γέυσασθαι (ὡς ἂν εἴ-
ποι τις) ὑπῆρξε καὶ προσδιατρέψῃ τοῖς λόγοις, ἥ περ
ὅτε πρῶτον ἀπειρώς ἔχοντες εἰθ' ὑπὸ ὀρμῆς τινος
φιλοσοφεῖν ἐπήρθησαν· λεγόντων μὲν ταῦτα, οὐκέτι
δ' ὑπακουσάντων λόγοις οὐδένεσι (16) τῶν ἑτεροδό-
ξων. Ὅτι· οὐν εἰς τις τῶν παλαιῶν προὔρρατό τινα
τῶν νεωτέρων ἢ τῶν τοῦ Περιπάτου πρὸς αὐτὸν ἐπι-
στρέφειν, καὶ τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν, οὐτε
ἀνάπαλιν, καὶ ὅμως οὐδεὶς οὐδένα. Οὐ γὰρ ἂν βραδῶς
μεταπεισθεῖη τις προσθέσθαι, τῶν αὐτοῦ μετατιθέ-
μενος, ἐτέροις· καὶ ταῦτα τούτοις ἴσως, οἷς ἔπερ
ἐπέσθη πρὶν φιλοσοφήσει προσελθεῖν (17), τὸ πρῶ-
τον ἂν καὶ ἡγάπα, καὶ ἐπέσθη βραδῶς· οἷα δὲ μὴ
προκατελημμένης τῆς ψυχῆς μηδέπω λόγοις προσαν-
είχετο ἂν, καὶ ἡγάπα ὁμοίως ἐναντιούμενος δι' ἐκεῖ-
να τούτοις, ἃ νῦν ἔχει. Τοιαῦτα ἡμῶν οἱ καλοὶ καὶ
λογιώτατοι καὶ ἐξεταστικώτατοι Ἕλληνας περιφλοσο-
φήσαν· οἷς προσέτυχεν ἕκαστος ἐξ ἀρχῆς, ἐλαθεῖς
ὑπὸ τινος ὀρμῆς, ταῦτα μόνον λέγων εἶναι ἀληθῆ, τὰ
δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ἄλλων φιλοσόφων ἀπάτην καὶ λῆ-
ρον· λόγῳ μὲν οὐδὲν μᾶλλον αὐτῶς τὰ αὐτοῦ κρατού-
ων, ἢ τῶν ἄλλων ἕκαστοι προσηναι τῶν ἰδίων,
τοῦ μὴ χρῆναι μετατιθεσθαι καὶ μεταδουλεῦσθαι
ἀνάγκη ἢ παιδοῖ· οὐκ ἄλλην τινὰ (εἰ δὲ τ' ἀληθὲς
εἴπειν) ἔχων ἢ τὴν πρὸς τῆς φιλοσοφίας (18) ἐπὶ τὰ
δὲ τὰ δόγματα ἄλογον ὀρμῆν· καὶ κρῖναι ὧν οἶεται

A eieas, temere se ipsam falsis plerumque rationibus
atque sentiis tradit, quæ et errat ipsæ, et in
quos invaserint, impellant: neque hoc tantum; sed
si corrigere ipsam alia quæpiam oratio velit, haud
eam jam admittat, neque aliud sibi persuaderi si-
nat, opinione hac obsessam tenente, et tyranni im-
placabilis instar in ea dominante.

XIV. Quid enim, an aliud est, quod pugnantes
inter se adversasque sententias, et philosophorum
contentiones invexit; dum alii aliorum placitis re-
pugnant, alii alia mordicus retinent, alii alia potius
consectantur? Ac philosophari quidem omnes vo-
lunt, et hoc præ se ferunt ex quo semel aggressi
sunt, dicentes non minus id velle se, dum in ipsis
disputationibus versantur, quam cum eas inierunt;
imo vero acriore nunc philosophiæ studio teneri,
postquam gustum ejus aliquem ceperunt, in coque
operam posuerunt, quam cum rudes adhuc et inex-
perti, ad philosophandum impetu quodam delati
sunt. Hæc illi dicunt: nec jam quemquam audiunt
eorum, qui aliter sentiunt. Neque igitur quisquam
ex veteribus ullum ex recentioribus, aut ex Peripa-
teticis ad se sequendum, suamque philosophiam
amplectendam allicere conatus est: nec econtrario;
nec denique ullus ullum. Nemo enim facile addu-
citur, ut sententia mutata alienis assentiatur; atque
adeo iis ipsis, quibus si ei persuasum fuisset stu-
dere antequam inciperet philosophari, tum primum
certe libenter assensus esset, quippe nondum ani-
mo aliis occupato, neque alia jam admitteret; imo
vero neque in iis acquiesceret, ac propter illa, his
ipsis adversaretur quæ jam sentit ac tenet. Talem
nobis egregii et disertissimi solertissimique Græci
philosophiam exhibuerunt: quæ primum quisque
nactus est, impetu quodam ductus, hæc sola vera
esse dicens, reliqua omnia aliorum philosophorum,
nugas censet atque fallaciam; cum ipse nihilo me-
lius sua confirmet, quam ceteri omnes sua quisque
defendunt; ne de gradu exire, sententiæque aut
vi aut persuasione mutare cogatur; nullum alium
(si verum fateri libet) habens præter ineptum a phi-
losophia ad hæc dogmata ac placita quæ vera cre-

(14) Ἡ γὰρ. Bengelius legit ἢ pro ἢ præceden-
tium editionum.

(15) Αὐτῶν. Bengelius cum Hoeschelio edidit D
αὐτοῦ, illudque refert ad φιλοσοφεῖν. Aut παρέλκει,
inquit, ut apud Latinos, quod ejus fieri potest.

(16) Οὐδένεσι. Kara vox, sed non indigna hoc
scriptore. ЧАБАВН. — Удддддд Ger. Voss. pro οὐ-
δέσι, quo Aristides utitur in Panathenæico, et Lu-
cianus in Charidemo. Hoesca. — Prima enimvero
Vossiana editio Moguntina ann. 1604 exhibet οὐδέ-
νεσι, quod postea in Parisiensi ann. 1621 innotatum
est in οὐδέν ἔστι: quam quidem lectionem retinuit
altera Parisiensis ann. 1759.

(17) Οἷς ... φιλοσοφήσει προσελθεῖν. Οἷς cum
ἐπέσθη εἰ cum ἡγάπα construendum est. Frequens
zeugma Græcia, ut unus casus a duobus verbis re-
gatur. Mox φιλοσοφῆσαι veritale; contemptum hic
loquenti Gregorio natum. Latine philosophatio per
nos dicat. Προσελθεῖν. Apostolus quoque I Tim. vi.
5, εἰ τις μὴ προσέγεται ὑγιαίνουσι λόγοις. Quam
lectionem, etsi fuit qui προσέγεται suspicaretur (uti

προσανείχετο legitur mox hic apud ipsum Grego-
rium, et paulo post προσέγειν), tamen et adjuvat
hic idem locus, cum verbis æquipollentibus ἐντυγ-
χάνειν καὶ προσομιλεῖν, sub finem præced. cap. 13,
atque hoc ipso in capite, προτιθέσθαι, προστυγ-
χάνειν et confirmat (collatis aliis synonymis, προ-
διατρέψαι paulo ante et συνδιατρέψαι sub finem hu-
jusce capius, occurrentibus) vox opposita, παραδια-
τρέβα in ejusdem textus Paulini γ 5. BENGEI.

(18) Πρὸς τῆς φιλοσοφίας. Suspiciatur Vossius
legendum πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐπὶ τὰδε τὰ δό-
γματα. Magis placet Bengelii sententia legentis πρὸ
τῆς φιλοσοφίας, ante philosophiæ studium. Modo
enim dixerat Gregorius, πρὶν φιλοσοφήσει προσελ-
θεῖν. Cæterum hic Bengelianam interpunctionem
secuti sumus, quippe quæ aptiorem fundere sen-
sum nobis visa sit. Nimirum: Nulla ei erat alia
sententia (si verum est dicendum) nisi cæcus ille
stimulus, quo ante philosophiæ studium in ista actus
erat placita; neque aliud iudicium eorum quæ vera
putaret (ne mirum sit dictu), nisi fortunæ temeritas.

verbis solum, sed jam etiam factis quodammodo regebat impetus nostros; ipsa scilicet motionum animi perturbationumque contemplatione atque cognitione, ex qua potissimum componi mens nostra solet, et ad rectum moderatumque statum ex confuso transferri: ut tanquam in speculo se ipsam intuens (initia ipsa fibrasque malorum, et quod a ratione alienum in ea est, unde absurdæ in nobis affectiones ac perturbationes exsurgunt; et rursus, quæ rationis compos pars ejus est optima, qua dominante, illæsa et perturbationis expers ipsa permanet); deinde hæc in se accurate considerans, omnia quidem illa quæ ex deteriore nascuntur, et nos vel offendunt per Intemperantiam, vel contrahunt et coarctant per animi dejectionem; ut voluptates et cupiditates, aut mœrores ac timores, et quæ ab his generibus malorum turba suboritur; hæc, inquam, rejiciat ac profliget, incipientibus adhuc nascentibusque occurrens, ac ne minimum quidem crescere sinens, sed perimens ac delens e vestigio; quæ vero ex meliore bona nobis exoriuntur, hæc alat ac foveat, incipientia lactans, conservansque quoad perficiantur. Sic enim animæ tandem innasci divinas virtutes: prudentiam, quæ hos ipsos animi motus discernere prima potest ex ipsis, et ex honorum externorum malorumque, si qua in nobis sunt, scientia; et temperantiam, quæ in eorundem iniitiis recte eligendi vim habet; et justitiam, quæ apta et congrua cuique tribuit; et horum omnium conservatricem, fortitudinem. Non verbis igitur assuefaciebat, quæ denuntiarent atque profiterentur, scientiam bonorum et malorum, vel faciendorum et non faciendorum, esse prudentiam; inanis utique atque inutilis hæc disciplina, si verba factis careant; vanaque ea prudentia, quæ non ea faciat quæ facienda sint, nec ab iis quæ non sunt agenda, deterreat, sed solum cognitionem horum suppeditet iis qui eam possident, qualis cernimus permultos. Nec temperantiam rursus, eligendorum fugiendorumque scientiam quamdam esse; quam videlicet non admodum doceant cæteri philosophi, ac præcipue neoteric; qui verbis quidem strenui fortesque sunt (quales ego persæpe miratus sum, cum eandem virtutem Dei et hominum, et Deo in primis similem in terra esse sapientem demonstrarent); nec prudentiam, ut faciat quispiam quæ sunt prudentiæ; nec temperantiam, ut ea eligat quæ didicid, tribuere valent; de injustitia iudem ac fortitudine inaniter disputant. Non sic iste nobis de virtutibus verbis solum dissemebat, sed ad opera potius incitabat; et incitabat operibus magis factisque quam verbis.

X. Rogo autem philosophos qui nunc sunt, quotquot novi ipse, et quos aliis narrantibus audivi:

(87) Ὑψ' εαυτης. Bengelius rescribit ἐφ' εαυτης.

(88) Ἀπονέμει. Sic Vossius et ms. Vaticanus apud Delarue. Bengelius cum Hoeschelio, ἀπονέμοι.

(89) Σωτηρίαν. Σώτειραν legendum existimabat Bengelius, ex iis quæ infra occurrunt sub finem cap. 11, σώτειράν τινα καὶ φύλακα.

A παρ' ἡμῶν τὰς ὁρμὰς, αὐτῇ τῇ τῶν ὁρμῶν καὶ παθῶν τῶν τῆς ψυχῆς θεωρίᾳ καὶ κατανοήσει, ἐξ ἧς μάλιστα κατεγνωσμένης κατορθοῦσθαι ἐξ ἀναρμοστίας πέφυκεν ἡμῶν ἡ ψυχή, καὶ ἐπὶ τὸ κεκριμένον καὶ εὐτακτον ἐκ συγκεχυσμένης μετατίθεσθαι. Ἐν ὧσπερ ἐν κατόπτρῳ ἑαυτὴν θεωρήσασα (αὐτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ βίβλας τῶν κακῶν, τὸ ἄλογον αὐτῆς πᾶν, ἐξ οὗ τὰ ἄτοπα ἡμῖν ἐπανίσταται πᾶθῃ· καὶ πάλιν ὅσον ἀριστον αὐτῆς μέρος, λογικὸν ὕψ' οὐ κρατοῦντος μένει γε ὕψ' εαυτης (87) ἀβλαβῆς καὶ ἀπαθῆς)· εἴτα ταῦτα ἐν αὐτῇ κατανοήσασα ἀκριβῶς, πάντα μὲν τὰ ἐκ τοῦ χείρονος ἐκφυόμενα, ἐκχέοντα ἡμᾶς ὑπὸ ἀκολασίας, ἢ συστέλλοντα καὶ συμπνίγοντα ὑπὸ ταπεινότητος, ὅσον ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας, ἢ λύπας καὶ φόβους, καὶ ὅσος τοῖς γένεσι τοῖσδε ἔπεται στοχῆς κακῶν· ταῦτα μὲν ἐκβάλλει καὶ ἐκ ποδῶν ποιῶν, ἐπι ἀρχομένοις καὶ ἄρτι φουρόμένοις ἐπανισταμένη, καὶ οὐκ ἐῶσα οὐδὲ μικρὸν ἀβζειν, ἀλλ' ἀπολλύουσα καὶ ἐξαφανίζουσα· ὅσα δὲ ἐκ τοῦ κρείττονος ἀνατέλλει ἡμῖν ἀγαθὰ ὄντα, ταῦτα ἐκτρέφοι τε καὶ διασώζοι, καὶ ἀρχόμενα τιθηνοῦσα καὶ συμφυλάττουσα ἕχρι τελειότητος. Οὕτω γὰρ ἂν ποτε παραγενέσθαι ψυχῇ τὰς θείας ἀρετὰς· φρόνησιν τε τὴν αὐτὰ ταῦτα τῆς ψυχῆς τὰ κινήματα κρίνειν πρῶτον δυναμένην ἐξ αὐτῶν, καὶ τῆς περὶ τὰ ἔξω ἡμῶν, εἰ τίνα ἐστιν, ἀγαθῶν καὶ κακῶν ἐπιστήμης γεννημένης· καὶ σωφροσύνην τὴν ταῦτα ἐν ἀρχαῖς ὀρθῶς αἰρουμένην δύναμιν· καὶ δικαιοσύνην, ἢ τὰ δέξια ἐκάστοις ἀπονέμει (88)· καὶ τὴν πάντων τούτων σωτηρίαν (89) ἀνδρείαν. Οὐ λόγους τοίνυν ἀπαγγελλομένοις συνεθίζεν ὡς δὴ εἴη ἐπιστήμη ἀγαθῶν καὶ κακῶν, ἢ ποιητέων καὶ οὐ ποιητέων ἢ φρόνησις· τοῦτο δὴ τὸ κενὸν καὶ ἀνεφελές μάθημα, εἰ ὁ λόγος εἴη τῶν ἔργων δίχα, καὶ φρόνησις οὐχὶ ποιούσα τὰ ποιητὰ, καὶ ἀποτρέπουσα τῶν οὐ ποιητῶν (90), γινώσκαι δὲ ταῦτα παρεχόμενη τοῖς ἔχουσιν αὐτὴν, οἷους πολλοὺς ὁρώμεν. Ἡ δὲ σωφροσύνη πάλιν ὅτι δὴ εἴη τις ἐπιστήμη αἰσχυρῶν καὶ οὐχ αἰρετῶν, οὐ πάνυ τι διδασκόντων αὐτὴν τῶν ἄλλων φιλοσόφων, καὶ μάλιστα γε τῶν νεωτέρων, ὄντων μὲν εὐτόνων καὶ ἐβρωμένων τοῖς λόγοις (οἷους ἐγὼ πολλάκις ἐθαύμασα, ὅταν τὴν αὐτὴν ἀρετὴν θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, καὶ ἐπὶ γῆς τὰ πρῶτα θεῶ ἴσον εἶναι τὸν σοφὸν ἀνθρώπων ἀποδείξωσιν)· οὕτε δὲ τὴν φρόνησιν ὡς καὶ ποιῇ (91) τις τὰ φρονήσεως· οὕτε τὴν σωφροσύνην ὡς καὶ αἰρετῶ τας ταῦθ' ἄπειρ ἔμαθε, παραδοῦναι δυναμένων· ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς δικαιοσύνης, καὶ ἐπὶ τῆς ἀνδρείας. Οὐχ οὕτως οὕτως τὰ περὶ ἀρετῶν ἡμῖν διεξήει λόγοις, ἐπὶ δὲ τὰ ἔργα μᾶλλον παρεχάλει· καὶ παρεχάλει πλέον τοῖς ἔργοις, ἢ οἷς ἔλεγεν.

I. Ἐξαιτούμαι δὲ παρὰ τε φιλοσόφων τῶν νῦν ὄντων, ὅσους αὐτὸς ἔγνω, καὶ ὅσους ἄλλων διηγου-

(90) Ποιητὰ... ποιητῶν. Forte legendum ποιητέα... ποιητέων, ut paulo ante.

(91) Ποιῇ. Bengelius legit ποιῶν. Et mox αἰρετῶ. Hanc posteriorem lectionem sequitur etiam nuperus editor Parisiensis, qui tamen retinet priorem Vossianam.

μένων ηκουσα· και παρὰ τῶν ἄλλων δὲ ἀνθρώπων, ἀνεμεσήτως ἔχειν πρὸς τὰ νῦν ἡμῖν λεγόμενα. Μὴ δὲ μὲ τις ἢ φίλα τῇ πρὸς τὸν ἄνδρα, ἢ καὶ ἀπεχθανόμενον ἔτι τοῖς λοιποῖς φιλοσόφοις (ὣν εἴπερ τις ἄλλος, καὶ αὐτὸς ἑραστῆς τε διὰ τοὺς λόγους εἶναι θέλω, καὶ εὐφημεῖν αὐτοὺς βούλομαι, αὐτὸς τε καὶ ἑτέρων τὰ κάλλιστα λεγόντων περὶ αὐτῶν ἀκούειν· ἀλλὰ γὰρ τοιαῦτὰ ἐστίν, ὡς εἰς ἑσχατον περιυβρίζεσθαι μὲν ὑπὸ πάντων σχεδὸν καὶ τοῦνομα τῆς φιλοσοφίας· ἐμὲ δὲ μικροῦ δεῖν ἰδιωτεύειν ἐλίσθαι πάντη, ἤπερ τι μαθεῖν ὧν οὗτοι ἀπαγγέλλουσιν, οἷς διὰ τὸν λοιπὸν βίον οὐδὲ προσεῖναι ἄξιον εἶναι ἐδόκουν, ἴσως οὐκ ὀρθῶς τοῦτο φρονῶν). Πλὴν μὴ μὲ τις φιλοτιμῆζ τι, ἦτοι τῶν εἰς τὸν ἄνδρα ἐπαινῶν, ἢ τῇ πρὸς τοὺς ἕξω φιλοσόφους ἄλλη ταύτη φιλοτιμίᾳ (92) ταῦτα λέγειν ὑπονοησάτω· ἀλλὰ καὶ μικρότερα ἡμᾶς τῶν αὐτοῦ ἔργων, μὴ κολακεύειν δοκοῦμεν, λέγειν πεπεσθῆναι, οὐχὶ βήματα καὶ ὀνόματα, καὶ ἀφορμὰς ἐντέχνους ἐγκωμίων ἑαυτοῖς ἐκποριζομένους (93), ὅς οὐδ' ὅσα μαιράκιον ὧν, τὴν δημῶδη ῥητορικὴν ἐκ ῥήτορος ἐδιδασκόμεν, ἐπαινεῖν, καὶ λέγειν περὶ τοῦ ἐγκώμιον, ὅ τι μὴ ἀληθές ἦν, ἐκὼν ὑπέμενον. Οὐ τοίνυν οὐδὲ νῦν, ἐπαινεῖν προθέμενος ἀπίως, τοῖς ἑτέρων ψόγοις τοῦτον ἐξαιρεῖν οἶμαι δεῖν· ἢ κακῶς ἂν (94) εἰλεγὼν τὸν ἄνδρα, τοῖς ἄλλων πταίσμασιν, ἵνα τι περὶ αὐτοῦ μᾶλλον δὴ λέγειν ἔχοιμι, παραβαλὼν τὸν μακάριον αὐτοῦ βίον· οὐκ οὕτως ἀφραίνομεν· ἀλλ' αὐτὸ δὲ πέποιθα, ὅσα τινὲς παραβολῆς καὶ πανουργίας τῆς ἐν λόγοις, ὁμολογήσω.

ΙΑ'. Οὗτός με πρῶτος καὶ μόνος καὶ τὴν Ἑλλήνων φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν προτρέψατο, τοῖς ἦθεσι τοῖς ἰδίοις αὐτοῦ, καὶ τοῦ περὶ ἡθῶν ἀκούσαι καὶ ἀνασχεῖσθαι λόγου πείσας, οὐκ ἂν πεισθέντα ὅσον ἐπὶ τοῖς ἄλλοις φιλοσόφοις (πάλιν ὁμολογῶ), οὐκ ὀρθῶς μὲν, δυστυχῶς δὲ, μικροῦ δεῖν, ἡμῖν. Οὐ μενοῦν (95) οὐδὲ πλείοσιν ἐνέτυχον τὸ πρῶτον, ἄλλοις δὲ τισι τοῖς διδάσκουσιν ἐπαγγελλομένοις, ἀλλὰ γὰρ πῶς μὲχρι βήματων τὸ φιλοσοφεῖν στήσασιν. Οὗτος δὲ με πρῶτος καὶ τοῖς λόγοις φιλοσοφεῖν προτρέψατο, τοῖς ἔργοις φθάσας τὴν διὰ λόγων προτροπήν, οὐκ ἀπαγγέλλων μόνον βήματα μεμελετημένα, ἀλλ' οὐδὲ λέγειν ἀξίων, εἰ μὴ οἷν εἰλικρινεῖ τῇ γνώμῃ καὶ πρᾶξαι τὰ εἰρημένα ἀγωνιουμένην τοῦτο ποιῶ (96)· ἢ τοιοῦτον ἑαυτὸν παρασχέσθαι πειρώμενος, ὅσον τοῖς λόγοις διέξεισι τὸν καλῶς βιωσόμενον, καὶ παράδειγμα μὲν, ἐβουλόμην εἰπεῖν, ἐκθέμενος σοφοῦ. Ἄλλ' ἐπεὶ ἀληθεῖαν ἡμῖν, οὐ κομψεῖαν ἐπηγγεῖλατο ὁ λόγος ἄνωθεν, παράδειγμα μὲν αὐτὸν σοφοῦ οὐδέπω λέγω· καίτοι γὰρ εἰπεῖν ἀθέλων εἶναι τε ἀληθές (97)· ἀλλὰ ἐῷ νῦν

(92) *Φιλοτιμία*. Bis hoc librarius. ut fit, prope-rans posuit. Legendum *φιλοεπιείκεια*. Sic enim poscit superius ἀπεχθανόμενον, quod, parenthesis clausa, in synonymo resummi debuit. Bene Sirmondus, in *philosophos odio*. BENGEL.

(93) *Ἐκποριζόμενους*. Sic nuperus editor Parisiensis. At Vossius, Haeschelius et Bengelius, ἐκποριζόμενους.

(94) *Ἦ... ἄν*. Et hoc, et Latinum aut, pari vi pro aliquo ponitur. Vid. Schwartz., *De partic. L. L.*, cap. 31, n. 4, ubi opportune observat, aut sic poni in *rebus ingratiss.* Max oὐκ οὕτως ἀφραίνομεν, verbum poeticum. Id. — Existimat editor Paris. legen-

A homines item ceteros, ut quæ a nobis nunc dicuntur, æquo animo accipiant. Nec vero me quisquam hæc dicere arbitretur aut amore erga virum, aut reliquorum philosophorum odio (quos, si quis alius, et amare propter sermones, et laudare ipse voleo, et alios pulcherrima de ipsis dicentes audire: verum hæc illorum talia sunt, ut summa inde contumelia ab omnibus propemodum afficiatur nomen ipsum philosophiæ; et ego malim, pæne dicam, imperitus plane esse, quam aliquid eorum discere quæ ipsi profitentur; ad quos ipse reliqua in vita accedere, indignum ducebam; perperam fortasse id sentiens). Nec vero, inquam, me quisquam vel studio aliquo laudandi viri, vel ullo in extraneos philosophos odio, hæc dicere suspicetur; sed minima etiam illius factis, ne adulari videar, dicere credat; ne verba et nomina, artificiosasque laudum occasiones exquirentem; qui ne adolescentulus quidem, cum popularem eloquentiam a rhetore doceret, laudes cujuscumque sponte persequi poteram, quæ veræ non essent. Quare neque nunc simpliciter laudare instituens, aliorum vituperationibus extolli hunc oportere arbitror. Et viro sanè injuriosus essem, si aliorum vitiis, ut majus aliquid de ipso dicere habeam, beatam ejus vitam conferre velim: non adeo sum amens; sed quod mihi accidit, sine ulhâ contentione nulloque orationis fuce conuulser.

XI. Hic me primus ac solus, ut Græcorum philosophiæ operam darem, hortatus est; suis ipsius moribus ut morum doctrinam et discerem et amplecterer persuadens, haudquaquam adhuc ab aliis philosophis persuasum (rursus confiteor), non recte id quidem, sed malo propemodum nostro. Imo vero non in multos principio incidi; sed in paucos quosdam, qui doctores sese profiterentur; sed omnes verborum tenuis philosophiam constituerent. Hic vero me primus etiam verbis philosophari hortatus est, cum factis verborum cohortationem prævertisset, non verba tantummodo præmeditata pronuntians; quin ne eloqui quidem dignum putans, nisi puro atque sincero et dicta ipsa exsequi studente animo id faceret; talemque se ipsum præbere conaretur, qualem verbis eum qui recte victurus sit, describebat; exemplum sane, dicere volui, proponens sapientis. Sed quia veritatem nobis, non pompam et ornatum promisit oratio in exordio, exemplum quidem illum solum ἀφραίνω μὲν.

(95) *Ἡμῖν· οὐ μενοῦν*. Ἡμῖν construe cum δυστυχῶς. Sic superius cap. v, sub finem, σωτηριωδῶς ἡμῖν· et cap. 7, circa medium, δυσχερῶς ἡμῖν. Veteres editiones, cum nupera Parisiensis, ὁμεινοῦν, ut multi scribere solent: idque cum superiore periodo conjungunt. Sed Casaubonus, οὐ μενοῦν οὐδὲ πλ., cujus sententiam confirmabit Devarius in particula μὲν, pag. 127 edit. Rom. Itaque οὐ (ante μενοῦν) cum subsequente οὐδὲ pleonasmum facit, ut paulo ante οὐ τοίνυν οὐδέ. BENGEL.

(96) *Ποιῶ*. Legit Bengelius ποιῶν.

(97) *Καίτοι γὰρ... εἶναι τε ἀληθές*. Te per pleo-

plentis nondum dico; quamvis si dicere velim, a vero non absit; verum hæc nunc omitto. Non exemplum ergo absolutum; sed qui illud ipsam imitari atque exprimere valde cuperet, omnique studio et alacritate, ac si dici fas sit, supra hominum vires contenderet: et vero nos quidem tales effingere studens, non sermonum composites et gnaros eorum qui de appetitionibus fiunt, sed ipsarum appetitionum; quippe ad facta et dicta urgebat, et cujusque virtutis partem non exiguam, quin potius universam, si capere possemus, in ipsa nobis speculatione ingerebat: justa quidem agere, suæ ipsius privatae actionis exemplo (si dicere fas sit) quodammodo cogens: cui ut adhaeremus, nobis persuasit; a multis nos vitæ curis forensique strepitu penitus abducens, et nos ipsos circumspiciendos ac vere ad res nostras agendas atollens. Hoc nimirum esse juste agere, et hanc veram esse justitiam, præcorum etiam philosophorum nonnulli affirmarunt; vitam privatam, ut mihi videtur, ad beatitudinem et sibi ipsis, et aliis commodiorem atque utillorem esse significantes: siquidem hujus est virtutis, pro meritis et suum cuique tribuere. Quid enim aliud animæ propriam sit, aut quid tam congruum dignumque quam se ipsam curare; non extra circumspiciendam, nec aliena tractantem, neque, ut paucis dicam, maximam sibi ipsi injuriam facientem; sed intro ad sese conversam, sua sibi reddentem, ac justa omni ex parte præstantem? Sic igitur ille justa facere vel coactos, si dici fas est, nos docebat. Prudentiam vero nihilo secius; secum esse, et se ipsos nosse velle, et conari; hoc videlicet præclarissimum philosophiæ munus et officium, quod præstantissimo demonum vati ut sapientissimum præceptum tribuitur, *Nosce te ipsum*. Hoc revera munus esse prudentiæ, et hanc esse divinam prudentiam, recte antiquis dicitur; cum eadem Dei atque hominum revera sit virtus; cum anima ipsa, tanquam in speculo se ipsam videre satagat, et divinam mentem, si tali societate atque conjunctione digna sit, in se repræsentet, et viam quamdam verbis inexplicabilem, ut ad hoc diviniæ naturæ consortium pervenire possit, investiget.

nasum ponitur: vel potius legendum τ' ἀληθές, uti cap. 14, et δει τ' ἀληθές εἰπεῖν, id est τὸ ἀληθές. Porro in ἐθέλων εἶναι infinitivus παρέρχεται, ut in istis τὴν πρότην εἶναι, initio; τὸ δὲ νῦν εἶναι, nunc vero; τὸ εἶ ἦν εἶναι, quid sit res, et in hoc plane pari, ἐάντων εἶναι, libenter, cap. 2. Ponitur autem ἐθέλων, pro μέλλων, uti cap. 5. Sic facillima exsistit sententia: Καίτοιγα μέλλων εἰπεῖν τ' ἀληθές. Id est, ἀλθβεταιν ἐρω, II Cor. XII, 6. BENGEL.

(98) Καὶ ἡμᾶς ἐτέρους. Ita cum Hæschello Bengelius. Al., καὶ ἡμᾶς, καὶ ἐτέρους... Ἡμᾶς ἐτέρους, elegans idiotismus. Demosthenes, τῶν ἰσῶν οὐ μετέτραπε τοὺς ἄλλοις ἡμῖν· eodem quo nos jure non gauderet: ut nos vernacule, à nous autres, inquit Franc. Vigerus, Gallus. BENGEL.

(99) Ἄγγων. Hunc locum cæteri, sollicitata lectione, ita distinxerunt: Περὶ ὁρμῶν, τῶν δὲ ὁρμῶν αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους ἄγγων. Καὶ οὐ μικρὰν, κ. τ. λ. Unde Sirmondus; a motibus ipsis ad

A τοῦτο. Οὐ παράδειγμα τοίνον ἀκριβές, ἐξομοῦν δὲ καὶ ἔγαν ἐθέλοντά, σπουδῆ πάση καὶ προθυμίᾳ βιαζόμενον, εἰ δεῖ λέγειν, καὶ παρὰ τὴν ἀνθρώπων δύναμιν· καὶ μέντοι καὶ ἡμᾶς ἐτέρους (98) τοιαύτους πλάττειν, οὐ λόγων ἐγκρατεῖς καὶ ἐπιστήμονας τῶν περὶ ὁρμῶν, τῶν δὲ ὁρμῶν αὐτῶν· ἐπὶ τὰ ἔργα καὶ τοὺς λόγους, ἄγγων (99), καὶ οὐ μικρὰν μοῖραν ἐκείνης ἀρετῆς, τάχα δὲ καὶ σύμπασαν, εἴπερ ἐχωρήσαμεν, ἐπιφέρων ἐν αὐτῇ τῇ θεωρίᾳ· δικαιοπραγεῖν μὲν καὶ ἀναγκάζων, εἰ δεῖ λέγειν, διὰ τὴν ἰδιοπραγίαν τῆς ψυχῆς, ἢ προσθέσαι ἡμᾶς ἔπεισαν· ἀκέρων μὲν τῆς κατὰ τὸν βίον πολυπραγμοσύνης, καὶ τοῦ τῆς ἀγορᾶς ὀχληροῦ, ἐαυτοὺς δὲ περιοκοπεῖν ἐπάρας (1) καὶ τὰ αὐτῶν ὄντως πράττειν. Τοῦτο δὲ εἶναι τὸ δικαιοπραγεῖν, καὶ ταύτην τὴν δικαιοσύνην τὴν γ B ἀληθῆ, καὶ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων τινὲς εἰρήκασιν (τὴν ἰδιοπραγίαν λέγοντες, ἐμοὶ δοκεῖ) καὶ ἀνυσμώτερον πρὸς μακαριότητα ἐαυτοῖς τε καὶ τοῖς προοιούσιν· εἴπερ γε ἴσθι τῆσδε τῆς ἀρετῆς τὸ κατ' ἀξίαν ἀπονέμειν, καὶ τὰ ἴδια ἐκείστοις. Τί γὰρ ἐν βίῳν εἴη ψυχῆς ἕτερον; Τί δὲ οὕτως ἄξιον ἢ τὸ ἐπιμέλεισθαι ἐαυτῆς, οὐκ ἔξω βλέπουσαν, οὐδ' ἄλλοτρωπραγοῦσαν, οὐδὲ συνελόντι εἰπεῖν, ἀδικούσαν ἐαυτὴν τὴν χριστὴν ἀδικίαν, ἀλλ' ἐνδον πρὸς ἐαυτὴν ἀπεστραμμένην, αὐτὴν ἐαυτῇ ἀποδιδούσαν καὶ δικαιοπραγοῦσαν; Οὕτως μὲν δίκαια πράττειν, εἰ δεῖ λέγειν, ἀναγκάζων ἐπαίδευς (2)· φρονεῖν δὲ πάλιν οὐχ ἦστον, τὸ πρὸς ἐαυτὴν (2) εἶναι, καὶ ἐαυτοῖς γινώσκαι ἀθέλειν τε καὶ παρὰθεῖαι· τοῦτο δὲ τὸ ἀριστον φιλοσοφίας ἔργον, ὃ δὲ καὶ δαιμόνων τῶ μαντικωτάτῳ ἀνατίθεται ὡς πάνσοφον πρόσταγμα, τὸ, Γνώθι σαυτον. Τὸ δὲ εἶναι ὄντως ἔργον φρονήσεως, καὶ ταύτην εἶναι τὴν θεῖαν φρόνησιν, καλῶς τοῖς παλαιοῖς λέγεται· τὴν αὐτὴν ὄντως οὖσαν θεοῦ καὶ ἀνθρώπου ἀρετὴν· αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἐαυτὴν ὡσπερ ἐν κατόπτερον ὄρβην μελετώσης, καὶ τὸν θεῖον νοῦν, εἰ ἀξία γένοιτο τῆς κοινωνίας τῆσδε, ἐν αὐτῇ κατοπτριζομένης, ὅδον τε ἀπόρρητον τινα ταύτης ἀποθεώσεως ἐξεχνουμένης. Ἀκολουθῶν δὲ καὶ σωφρονεῖν, καὶ ἀνδρίζεσθαι· σωφρονεῖν μὲν, διασωζομένουσ ἐπὶ φρόνησιν τῆσδε, τῆς ψυχῆς ἐαυτὴν γινωσκούσης, εἰ ποτε αὐτῇ τοῦτο γένοιτο· ταύτην γὰρ εἶναι πάλιν τὴν σωφροσύνην, ὡσαν τινα φρόνησιν (3) οὖσαν· ἀνδρίζεσθαι δ' ἐπὶ

D opera etiam sermones (ἄγων) traducens. Rhodomanus: impulsivum ipsarum ad opera et verba (ἀργῶν) ignavi et negligentis. Res ipsa loquitur, sic potius esse construendum: αὐτῶν τῶν ὁρμῶν ἐγκρατεῖς καὶ ἐπιστήμονας. Quare ἄγγων (hoc non mutandum) cum subsequenti participio ἐπιφέρων construitur, idem fere significans, quod statim ἀναγκάζων. Res ardua verbis arduis expressa est. Id.

(1) Ἐαυτοῖς περιοκοπεῖν ἐπάρας. Sic ἐπαρθεῖς cap. 2 sub finem: et φιλοσοφεῖν ἐπέβησαν cap. 14 sub initium. Id.

(2) Ἐπαίδευς, Hæschelius et Bengelius, ἐπαίδευσε. Sed mss. Basileensis et Vaticanus, μορῶν Vossius, ut in textu. DELAUNE.

(2) Vel subintellige τὴν ψυχῆν, vel lege, πρὸς ἐαυτοῦς. EDIT. PATROL.

(3) Σωφροσύνην, ὡσαν τινα φρόνησιν. Rhiko De fortitud., tom. II, pag. 377 edit. Londin., al. 758:

ἴσων ἐμμένοντας ταῖς εἰρημίαις ἐπιτηδεύουσι, καὶ ἄ
οὐκ ἀποπίπτοντας οὐδ' ἐκουσίως οὐδ' ὑπὸ τινος
ἀνάγκης, φυλάσσοντας δὲ καὶ ἐγκρατεῖς τῶν εἰρημί-
ων· καὶ ταύτην εἶναι σύμπερὸν τινα καὶ φύλακα δο-
γματικῶν οὖσαν τὴν ἀρετὴν ταύτην.

ἴσων vero in prædictis omnibus muneribus persistendo, nec ab illis vel sponte vel vi ulla decidendo
aut deflectendo, sed omnia, ut dicta sunt, mordicus observando, hanc quippe conservatricem et custo-
dem virtutem esse docens.

IB. Καὶ δῆτα δικαίους μὲν καὶ φρονίμους καὶ σω-
φρονεῖς, ἢ ἀνδρείους ἡμᾶς ὑπὸ ἡμετέρας βραδυτήτος
καὶ νυχθελίας, καὶ ταῦτα πάνυ σπαύδων, ἐτι μάλιστα
καταστήσεται (οὐτε ἔχοντας, οὐτε ἐγγύς πω γενομέ-
νους, οὐδ' ἡστυνοσούν ἀρετῆς ἀνθρώπων, ἢ θείας, πολ-
λοῦ γε δεῖ· αὐταὶ γὰρ μέγιστα καὶ ὕψηλα· καὶ οὐ-
δέτερα ληπτέα, οὐδὲ τῷ τυχεῖν (4), ἔτι μὴ θεός γε
ἐμπνέει δύναμιν. Ἡμᾶς τε οὐτε παύδαμιν οὕτως B
ἐπιτηδείως, οὐτε καὶ ἀξιοὶ εἶναι ἐπιτυχεῖν οὐδέπω
ἐμολογοῦμεν οὐ ποιήσαντες ἀπὸ βραθυμίας καὶ ἀσθα-
νείας πάντα, ἀπὸ τοῦ τῶν ἀρίστων ἐπιμεμένους,
καὶ τὰ τέλεια κωμμένους χρεῖ). Δίκαιοι μὲν οὖν ἢ
σώφρονες, ἢ τινὰ τῶν ἄλλων ἔχειν ἀρετῶν ἐτι μέλλο-
μεν ἐραστὰς δὲ ἡμᾶς δεῖ δριμύτατον ἐρωτᾶν ἐρω-
τα, ἔπει ἐπ' αὐτῷ μόνον ἴσως, καὶ πάσαι καταστή-
σεται ὁ θαυμαστός οὗτος, καὶ φίλος τῶν ἀρετῶν καὶ
προφήγορος ἐμπόησας ἐρωτα ἐπὶ αὐτοῦ ἀρετῆ καὶ τοῦ
πάλαι τῆς δικαιοσύνης, ἧς τὸ χρύσειον ὄντως ἔδει-
ξεν ἡμῖν πρόσωπον, καὶ φρονήσεως τῆς πᾶσιν ἐφεσι-
μου, καὶ τῆς ἐρασιμωτάτης σοφίας τῆς ἀληθοῦς, καὶ
σωφροσύνης τῆς θεοειδοῦς, ἢ ἐστὶ ψυχῆς εὐστάθεια,
καὶ εἰρήνη πᾶσι τοῖς κτησαμένοις αὐτήν, καὶ ἀνδρείας
τῆς θαυμασιωτάτης ὁμοιωτικῆς ἡμῶν (5), καὶ ἐπι C
πᾶσιν, εὐσεβείας, ἣν μητέρα φασὶ τῶν ἀρετῶν ὀρθῶς
λέγοντας. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἀρχὴ καὶ τελευτὴ πᾶσιν
τῶν ἀρετῶν ἀπὸ ταύτης τε γὰρ ὀρμωμένοις, βῆστα
ἀν ἡμῖν ἐπιγένοιτο καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρεταί· εἰ τοῦθ'
ἢ δὴ (6) πάντα ἀνθρώπων, τὸν γε μὴ ἄθεον ἢ φιλήθο-
νον, τὸ φίλον γενέσθαι καὶ προφήγορον Θεῷ (7), κτη-
σασθαι ἑαυτοὺς ἐπιθυμοῦντας καὶ σπαύδοντας, τῶν
λοιπῶν ἀρετῶν ἐπιμελομένα· ὅπως μὴ ἀνάξιοι καὶ
βυπῶντες, μετὰ δὲ πείσης ἀρετῆς καὶ σοφίας ὡσπερ
τινος ἀγαθοῦ πομποῦ καὶ ἱερῶς σοφωτάτου προσλοι-
μιν τῷ Θεῷ. Τὸ γε πάντων τέλος οὐκ ἕτερον τι εἶ-
μαι, ἢ, καθαρῶ τῷ νῷ ἐξομοιωθῆτι (8) προσελθεῖν
τῷ Θεῷ, καὶ μένειν ἐν αὐτῷ.

Ὅνομα ταύτης βίον τῆς ὑγείας ἐστὶ σωφροσύνη,
σωτηρίαν τῷ φρονούντι τῶν (τῶ) ἐν ἡμῖν ἀπεργα-
ζομένη. Αἱ ἄλλαι.

(4) Οὐδὲ τῷ τυχεῖν. An, οὐδὲ τῷ θέμει τυχεῖν?
(5) Ἰσομοιωτικῆς ἡμῶν. Ita Bengelius cum Hæ-
schello. Vossius cum aliis ἡμῶν omittit. Quem in
locum hæc adnotat editor Stutgardiensis: «Non vi-
detur hoc conjungendum per appositionem cum
ἀνδρείας. Sed Gregorius, post quatuor virtutes quas
philosophi cardinales statuunt, duas addit Christia-
nas, tolerantiam et quæ ipse cardo est, pietatem.
Ita ἡμῶν refertur ad ascetas, uti cap. 16, sub ἴ-
nem.»

(6) Ὁ δὴ. Hæschelius emendat ὁ δὲ. Atque ita
legitæ videtur interpres.

(7) Προφήγορον Θεῷ. Vis hujus appellationis ap-

Pari autem modo et temperanter vivere, et fortiter :
temperanter quidem, hanc ipsam animæ se ipsam
cognoscentis, si quando id ei contingat, prudentiam
conservando ; eam enim rursus esse temperantiam,
quæ quasi conservatrix quædam est prudentia ; for-
titer vero in prædictis omnibus muneribus persistendo,
nec ab illis vel sponte vel vi ulla decidendo
aut deflectendo, sed omnia, ut dicta sunt, mordicus
observando, hanc quippe conservatricem et custo-

XII. Et sane justos quidem et prudentes, aut
temperantes fortesque nos præ ignavia ac tarditate
nostra, quamvis omnem adhibere operam, reddere
nondum potuit ; qui nec habemus, nec prope adhuc
attigimus ullam virtutem hominum, aut divinam,
longissimeque absumus : nam maximæ sunt illæ et
excelsæ, et neutra comparari potest, nullique fas
est consequi, nisi certis cui Deus aspiraverit. Et nos
neque natura adeo præstanti sumus, nec dignos
adhuc esse qui consequamur, confitemur ; ut qui
per socordiam et imbecillitatem necdum omnia fe-
cimus, quæ ab iis qui optima cupiunt et ad perfe-
cta contendunt, fieri oportet. Justi ergo et tempe-
rantes, aut alia quapiam virtute præditi nondum
sumus ; amatores autem nos quam vehementissimo
amantes amore, quod unum fortasse præstari ab
eo poterat, jam dudum fecit admirandus hic virtu-
tum amicus et præses ; amorem nobis sua ipsius
virtute ingenerans, tum pulchritudinis justitiæ cu-
jus auream plane nobis faciem ostendit ; tum præ-
dentis omnibus expetendæ et amabilissimæ veræ
sapientiæ ; tum temperantiæ præstantissimæ, quæ
est animi constantia, et pax omnibus possidentibus
eam ; tum fortitudinis admirabilissimæ ; tum tol-
erantiæ nostræ, et, ante omnia, pietatis, quam pa-
rentem virtutum merito appellant. Hæc siquidem est
initium finisque omnium virtutum : ab hac si inci-
pianus, facillime nobis reliquæ etiam virtutes ac-
crescent ; si quod hominem unumquemque qui mo-
do impius et voluptarius non sit, parare sibi oportet,
ut amicus familiarisque sit cum Deo, nobis
ipsis expetentes et assequi studentes, reliquarum
simul virtutum curam amplectamur ; ut non indigni
nec squalidi, sed omni virtute ac sapientia, tanquam
bono quodam ductore sapientissimoque sacerdote ac-
cepti, ad Deum accedamus. Finem sane omnium non
alium existimo, quam pura mente ad similitudinem
conformatum, accedere ad Deum, et in ipso manere.

paret ex æquipollentia, μὴ ἄθεον, qui veritatem
de Deo tuctur. Paulo ante, ἀρετῶν προφήγορος.
Et cap. 6 post medium, τοῦ λόγου τοῦ ἱεροῦ
φίλος καὶ προφήγορος. Et cap. 15 sub initium, λογίων
προφήγορος. BENGL. — Viroso eruditos fugerunt hæc
loca Gregoriana, ad Pollucem lib. 11, c. 4, seg. 126,
Hesychium v. Προφήγορον, et Thomam Mag.
noviss. edit. pag. 750, quos tamen ad vim vocis
assequendam consulas velim. Cæterum advertere
libet cum Kuhnio ad Polluc. προφήγορον, prædica-
torem, præconem, licet rarius, denotare. Quæ qui-
dem interpretatio Bengelio arrisit : eaque sane huic
loco altera Sirmoudi, familiaris, congruentior esse
comperitur.

(8) Ἐξομοιωθῆτι. Sic Bengelius, Hæschelio ad-
hærens. Vossius, quem sequitur vuperus editor Pa-

XIII. Jam præter cæteram omnem industriam ac studium, illud quo in theologiæ doctrina et reverentia nobis instituendis est usus, quibus verbis eloqui possim, aut ipsos viri sensus penetrare, quo consilio et apparatu omnes de Deo sermones atque sententias ediscere nos vellet; sedulo cavens, ne uspiam in re omnium maxime necessaria, hoc est in primæ omnium causæ cognitione, periclitamur? Philosophari ergo nos ita jubebat, ut omnia, quæ quotiæ exstant, veterum tum philosophorum, tum poetarum scripta colligentes, nihil omnino rejiceremus, nihilque repudiarem (necdum enim vim habere judicandi poteramus), præter ea quæ atheorum essent, qui, a communi hominum sensu discedentes, Deum aut Providentiam esse negant (hæc enim ne digna quidem esse quæ legantur, ne qua forte re inquinaretur nobis animus, qui cum pietatem colere debeat, sermones audiat divino cultui repugnantes. Neque enim ii qui templa adeunt, religiosam putant, quidquam omnino profanum contrectare. Horum itaque libros iis qui pietatem profiteantur, nullo in numero esse debere); reliqua vero scripta evolvi legique sic oportere, ut nec genus ullum, nec liber aut sermo eruditus præferatur, neque contra rejiciantur, sive Græcus, sive barbarus, sed omnes audiantur. Sapienter id prorsus, et apposita, ne scilicet una quæpiam horum illorumve sententia audita et in pretio habita, quamvis vera non sit, tanquam vera sola esset, si semel in animum nostrum irrepserit, decipiat, sibi que nos vindicans sic afficiat, ut nec ab ea discedere, nec illam quasi lanam colore quopiam infectam eluere possimus. Vehemens enim et volubilis quædam res est hominum oratio, varia sophismatibus atque fallaciis, ut cum aures subierit, menti cito quæ velit ingerat atque insculpat; et quos semel occuparit, his ut ipsam pro vera colant, omnino persuadeat. Itaque hæret intus, quamvis falsa fallaxque, et instar præstigiatoris alicujus, regnum obtinet, ipsius quem decepsit defensa protectaque præsidio. Prona rursus ad orationis fraudem recipiendam, præcepsque ad assensum humana mens et prompta; priusquam dijudicet omnesque in partes exploret, vel propter hebetudinem imbecillitatemque suam, vel ob orationis ipsius subtilitatem, ad exactum examen defi-

risiensis, ἐξομωθέντα. — Ἐξομωθήτη, lectio non mutapda. Amarunt veteres decreta ac præcepta sua imperandi modo exprimere: *Tempori parce, Te nosce, Abstine et contine.* Ἐπου Θεῷ. Sic in sacris, καταλλάγητε τῷ Θεῷ, II Cor. v, 20, quæ ipsa lectio contra aliquot libros ita confirmatur. Itaque locus integer sic reddendus: *Finem sane omnium non alium esse decrevi, atque illud: Pura mente assimilate Deo, ut ad eum accedas et in eo maneat.* Proinde τῷ Θεῷ construitur et cum ἐξομωθήτη et cum προσελθεῖν. Sunt homines, cæteroque excellentes, qui unum aliquando libellum naturali refertum, divino vacuum sale, tantopere admirentur, ut multis Patrum voluminibus anteponant. Hac trutina si examus, uni vicissim periochæ Patrum, etiam cum aliud agant, sæpe plus tribuamus, quam ingentibus quamvis subtilium ingeniorum operibus. Hoc certe

Π'. Ἐπὶ τῇ ἄλλῃ πάσῃ φιλοπονίᾳ καὶ σπουδῇ, τὴν περὶ θεολογίας διδασκαλίαν καὶ εὐλάβειαν πῶς ἀν ἐξέλθοιμι τῷ λόγῳ, εἰς αὐτὴν τὴν διάθεσιν εἰσοδὺς τοῦ ἀνδρός, σὺν οἷᾳ γνώμῃ καὶ παρασκευῇ τοῖς περὶ τοῦ Θεοῦ πάντας ἐκμανθάνειν ἡμᾶς ἤθελε λόγους, φυλαττόμενος μὴ πῆ κινδυνεύσαιμεν περὶ τὸ ἀναγκαϊότατον ἀπάντων, τὴν τοῦ πάντων αἰτίου γνώσιν; φιλοσοφεῖν μὲν γὰρ ἤξῃου, ἀναλεγομένους τῶν ἀρχαίων πάντα ὅσα καὶ φιλοσόφων καὶ ὑμνητῶν ἐστὶ γράμματα πάσῃ δυνάμει μηδὲν ἐκποιουμένους (9), μηδ' ἀποδοκιμάζοντας (οὐδέπω γὰρ οὐδὲ τὴν κριτικὴν ἔχειν(10) ἐδυνάμεθα), πλὴν ὅσα τῶν ἀθίων εἴη, ὅσα ἐκκυλισθέντες ὁμοῦ (11) καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνοπιῶν, οὐκ εἶναι θεῶν ἢ Πρόνοιαν λέγουσι (ταῦτα γὰρ οὐτ' ἀναγινώσκειν ἀξίον, ἵνα μηδ' ἐν τῷ τυχόντι μολύνοιθ' ἡμῖν ἡ ψυχὴ, εὐσεβεῖν μέλλουσα, λόγων δὲ ἀκούουσα, ὑπεναντιῶν τῇ τοῦ Θεοῦ θεραπείᾳ. Οὐδὲ γὰρ τοῖς τοῖς ναοῖς προσιώντας εὐσεβείας, ἥς οἴονται (12), ἐράπτεσθαι τινος ὄλως τῶν βεβήλων. Τὰ τούτων τοίνυν οὐδ' ὄλως οὐδὲ ἀριθμείσθαι ἀξίον παρ' ἀνδράσιν εὐσεβεῖν ἐπαναλομένους). τοῖς δὲ λοιποῖς πάντιν ἐντυγχάνειν καὶ προσομιλεῖν, γένος μὲν οὐδὲ ἐν, οὐδὲ λόγον φιλόσοφον προτιμήσαντας, οὔτε αὐ ἀποδοκιμάσαντας, οὔτε Ἑλληνικὸν οὔτε βάρβαρον, πάντων δὲ ἀκούοντας. Σοφῶς τοῦτο καὶ μάλα ἐντέχνως μήπη εἰς τις καὶ καθ' ἑαυτὸν τῶνδὲ τιμῶν, ἢ τῶνδὲ λόγος αὐτὸς μόνος ἀκουσθεὶς καὶ τιμηθεὶς, κὰν μὴ ἀληθινὸς ὢν τύχη, ὡς μόνος ἀληθὴς ὢν, εἰσοδὺς εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐξαπατήση, καὶ καθ' ἑαυτὸν διαθεῖς, ἰδίους ἡμᾶς ποιήσῃται, οὐκ ἐτ' ἀποστήναι δυναμέvous, οὐδὲ ἀποκλίναςθαι, ὥσπερ τὰ δαιμοποιῶν τινα βαφὴν βαφέντα τῶν ἐρίων. Δεινόν τε γὰρ χρῆμα καὶ εὐστροφον λόγος ὁ ἀνθρώπων, ποικίλος τε τοῖς σοφισμασι, καὶ δεῦς εἰσδραμῶν εἰς τὰς ἀκοὰς, τυπῶσαι τε τὸν νοῦν καὶ προθέσθαι (13) καὶ ἀναπέσας τοὺς ἀπαξ ἀρπασθέντας, ὡς ἀληθὴς ἀγαπᾶσθαι καὶ μένειν ἐνδόν κὰν ψευδῆς καὶ ἀπατηλὸς ἦ, ὥσπερ τις γόης κρατῶν, ὑπέρμαχρον ἔχων αὐτὸν τὸν ἡπατημένον. Εὐεξαπτήτην τε πάλιν ὑπὸ λόγου καὶ εὐκόλον πρὸς συγκατάθεσιν ψυχῆ ἀνθρώπου ἐτοίμη τε, πρὶν διακρίνη καὶ ἐξετάση πάντα τρόπον, ὑπὸ ἀμδλύτητος καὶ ἀσθενείας τῆς ἰδίας, ἢ ὑπὸ λεπτότητος τῆς τοῦ λόγου, πρὸς τὴν ἀκριβείαν τῆς ἐξετάσεως ἀποκαμῶσαν ἑαυτὴν ἀπραγμονέστερον παραδιδόναι πολλὰς ψευδέσι λόγοις καὶ ὀσμῆσι, πεπλανημένοις μὲν

loco Gregorius exquisite complectitur quidquid de virtutibus et officiis dici potest. BENGL.

(9) Μηδὲν ἐκποιουμένους. Nihil alienum a nobis ducentes. Vox e jure petita. CASAUB.

(10) Ἐδυνάμεθα. Deest hæc vox in editis Hoescheliano et Bengeliano.

(11) Ὁμοῦ. Potest exponi *propemodum*: sed majore vi simul, *justa*. BENGL.

(12) Ἦς οἴονται. Ita Hoeschelius quem assectatur Bengelius. — *Nam ne eos quidem qui templa pietatis, quam putant, adeunt, omnino quidquam profanum attingere.* Ἦς pro ἦ, uti seq. cap. 14 circa medium, ὢν οἴεται ἀληθῶν. BENGL.

(13) Προθέσθαι. Subaudi γνώμην, aut ejusmodi aliud. Suspecta tectio Casaubono et Rhodomano, quorum hic conjecit προθέσθαι. Mallem προθέσθαι, *prodere*; sed non opus est mutare. lb.

αὐτοῖς. πλανῶσι δὲ καὶ τοὺς ἐσχηκότες· καὶ οὐ
τοῦτο μόνον· ἀλλὰ καὶ ἐπανορθοῦν ἕτερος ἐθέλοι λό-
γος, οὐκ ἐπιπροσιεμένη, οὐδὲ μεταπειθομένη, τοῦ δὲ
ἐν αὐτῇ περιεχομένη, ὡς περ τινὸς τυράννου ἀπαιραι-
τήσου αὐτῆς κερρατῆκότος.

ΙΔ'. Ἡ γὰρ (14) οὐχὶ ταῦτα δογματῶν τε τὰ μα-
χόμενα καὶ ἐναντιούμενα ἀλλήλοις, φιλοσόφων τε τὰς
στάσεις εἰσήγαγεν, ἄλλων τοῖς ἄλλων ἐνισταμένων
δόγμασι, καὶ ἄλλων ἄλλα κρατοῦντων, ἄλλων τε δι-
λοις προστιθεμένων; Καὶ φιλοσοφεῖν μὲν ἀπάντων
βουλομένων, καὶ ἐπαγγελλομένων ἐξ οὗ γε προὔρρα-
πησαν τὸ πρῶτον, καὶ φασκόντων ἐθέλειν οὐκ ἦρτον
ὅτε γεγόνασιν ἐν τοῖς λόγοις, ἢ ὡς αὐτῶν (15) ἤρ-
χοντο· μᾶλλον δὲ καὶ πλεονα τὸν ἔρωτα νῦν ἔχειν
τῆς φιλοσοφίας, ὅτε αὐτῆς καὶ γέυσασθαι (ὡς ἂν εἴ-
ποι τις) ὑπῆρξε καὶ προσδιατρέψαι τοῖς λόγοις, ἥπερ
ὅτε πρῶτον ἀπειρως ἔχοντες εἶθ' ὑπὸ ὀρμῆς τινος
φιλοσοφεῖν ἐπήρθησαν· λεγόντων μὲν ταῦτα, οὐκέτι
δ' ὑπακουσάντων λόγοις οὐδένας (16) τῶν ἑτεροδό-
ξων. Οὐτ' οὖν εἰς τις τῶν παλαιῶν προὔρραφό τινὰ
τῶν νεωτέρων ἢ τῶν τοῦ Περιπάτου πρὸς αὐτὸν ἐπι-
στρέφειν, καὶ τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν φιλοσοφεῖν, οὕτε
ἀνάγκη, καὶ ὅπως οὐδεὶς οὐδένα. Οὐ γὰρ ἂν βραδίως
μεταπεισθεῖ τις προσθέσθαι, τῶν αὐτοῦ μετατιθέ-
μενος, ἐτέροις· καὶ ταῦτα τούτοις ἴσως, οἷς εἴπερ
ἐπέσθη πρὶν φιλοσοφῆσαι προσελθεῖν (17), τὸ πρῶ-
τον ἂν καὶ ἡγάπα, καὶ ἐπέσθη βραδίως· οἷα δὲ μὴ
προκατελημμένης τῆς ψυχῆς μηδέπω λόγους προσαν-
ελαχοτο ἂν, καὶ ἡγάπα ὁμοίως ἐναντιούμενος δι' ἐκεῖ-
να τούτοις, ἃ νῦν ἔχει. Τοιαῦτα ἡμῶν οἱ καλοὶ καὶ
λογιώτατοι καὶ ἐξεταστικώτατοι Ἕλληνας πεφιλοσο-
φήκασιν· οἷς προσέτυχεν ἕκαστος ἐξ ἀρχῆς, ἐλαθεῖς
ὑπὸ τινος ὀρμῆς, ταῦτα μόνον λέγων εἶναι ἀληθῆ, τὰ
δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ἄλλων φιλοσόφων ἀπάτην καὶ λη-
ρον· λόγῳ μὲν οὐδὲν μᾶλλον αὐτοῖς τὰ αὐτοῦ κρατύ-
ων, ἢ τῶν ἄλλων ἕκαστοι προσιτανται τῶν ἰδίων,
τοῦ μὴ χρῆναι μετατιθεσθαι καὶ μεταβουλεύεσθαι
ἀνάγκη ἢ παιδοῖ· οὐκ ἄλλην τινὰ (εἰ δὲ τ' ἀληθὲς
εἶπαι) ἔχων ἢ τὴν πρὸς τῆς φιλοσοφίας (18) ἐπὶ τά-
δε τὰ δόγματα ἀλογον ὀρμῆν· καὶ χρίσιν ὡν οἰεται

(14) Ἡ γὰρ. Bengelius legit ἢ pro ἢ præceden-
tium editionum.

(15) Ἀπὸ τῶν. Bengelius cum Hoeschelio edidit D
αὐτοῦ, illudque referi ad φιλοσοφεῖν. An παρὲλκει,
inquit, ut apud Latinos, quoad ejus fieri potest.

(16) Οὐδένας. Kara vox, sed non indigna hoc
scriptore. CASAB. — Οὐδένας Ger. Voss. pro οὐ-
δένα, q̄uo Aristides utitur in *Panathenico*, et Lu-
cianus in *Charidemo*. Hoesca. — Prima enimvero
Vossiana editio Moguntina ann. 1604 exhibet οὐδέ-
νας, quod postea in Parisiensi ann. 1624 mutatum
est in οὐδέν ἐστι· quam quidem lectionem retinuit
altera Parisiensis ann. 1759.

(17) Οἷς ... φιλοσοφῆσαι προσελθεῖν. Οἷς cum
ἐπέσθη et cum ἡγάπα construendum est. Frequens
zeugma Græcia, ut unus casus a duobus verbis re-
gatur. Mox φιλοσοφῆσαι verbale, contemptim hic
loquenti Gregorio natum. Latine *philosophatio* per
bos dicas. Προσελθεῖν. Apostolus quoque I Tim. vi,
5, et τις μὴ προσέρχεται ὑγαίνουσι λόγοις. Quam
lectionem, etsi fuit qui προσέχεται suspicaretur (uti

A eians, temere se ipsam falsis plerumque rationibus
atque sententiis tradit, quæ et errent ipsæ, et in
quos invaserint, impellant: neque hoc tantum; sed
si corrigere ipsam alia quæpiam oratio velit, haud
eam jam admittat, neque aliud sibi persuaderi si-
nat, opinione hac obsessam tenente, et tyranni im-
placabilis instar in ea dominante.

XIV. Quid enim, an aliud est, quod pugnant
inter se adversasque sententias, et philosophorum
contentiones invexit; dum alii aliorum placitis re-
pugnant, alii alia mordicus retinent, alii alia potius
consecantur? Ac philosophari quidem omnes vo-
lunt, et hoc præ se ferunt ex quo semel aggressi
sunt, dicentes non minus id velle se, dum in ipsis
disputationibus versantur, quam-cum eas inierunt;
B imo vero acriore nunc philosophiæ studio teneri,
postquam gustum ejus aliquem ceperunt, in coque
operam posuerunt, quam cum rudes adhuc et inex-
perti, ad philosophandum impetu quodam delati
sunt. Hæc illi dicunt: nec jam quemquam audiunt
eorum, qui aliter sentiunt. Neque igitur quisquam
ex veteribus ullum ex recentioribus, aut ex Peripa-
teticis ad se sequendum, suamque philosophiam
amplectendam allicere conatus est; nec econtrario;
nec denique ullus ullum. Nemo enim facile addu-
citur, ut sententia mutata alienis assentiat; atque
adeo iis ipsis, quibus si ei persuasum fuisset stu-
dere antequam inciperet philosophari, tum primum
certe libenter assensus esset, quippe nondum ani-
mo aliis occupato, neque alia jammitteret; imo
C vero neque in iis acquiesceret, ac propter illa, his
ipsis adversaretur quæ jam sentit ac tenet. Talem
nobis egregii et disertissimi solertissimique Græci
philosophiam exhibuerunt: quæ primum quisque
nactus est, impetu quodam ductus, hæc sola vera
esse dicens, reliqua omnia aliorum philosophorum,
nugas censet atque fallaciam; cum ipse nihilo me-
lius sua confirmet, quam ceteri omnes sua quisque
defendunt; ne de gradu exire, sententiamque aut
vi aut persuasione mutare cogatur; nullum alium
(si verum fateri libet) habens præter ineptum a phi-
losophia ad hæc dogmata ac placita quæ vera cre-

προσανελαχοτο legitur mox hic apud ipsum Grego-
rium, et paulo post προσέχεται, tamen et adjuvat
hic idem locus, cum verbis æquipollentibus ἐντυγ-
χάνειν καὶ προσομιλεῖν, sub finem præced. cap. 13,
atque hoc ipso in capite, προστίθεσθαι, προτυγ-
χάνειν et confirmat (collatis aliis synonymis, προ-
διατρέψαι paulo ante et συνδιατρέψαι sub finem hi-
jusce capitis, occurrentibus) vox opposita, παραδια-
τρέψαι in ejusdem textus Paulini § 5. HENDEL.

(18) Πρὸς τῆς φιλοσοφίας. Suspiciatur Vossius
legendum πρὸς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἐπὶ τὰδε τὰ δό-
γματα. Magis placet Bengelii sententia legentis πρὸς
τῆς φιλοσοφίας, ante *philosophiæ studium*. Modo
enim dixerat Gregorius, πρὶν φιλοσοφῆσαι προσελ-
θεῖν. Cæterum hic Bengelianam interpretationem
secuti sumus, quippe quæ aptiorem fundere sen-
sum nobis visa sit. Nimirum: *Nulla ei erat alia
sententia (si verum est dicendum) nisi cæcus ille
stimulus, quo ante philosophiæ studium in ista actus
erat placita; neque aliud iudicium eorum quæ vera
putaret (ne mirum sit dictu), nisi fortunæ temeritas.*

dit, impetum atque delectum : et ne incredibile quod dico videatur, nullam aliam, præter cæcam judicii expertem fortunam ; hæc unusquisque amans, in quæ primum inciderit. A quibus quodammodo irretitus, aliis rebus dare operam nequit, si quid forte habeat quod se singulis rebus cum veritatis demonstratione disserat, et quo falsas adversariorum rationes esse doceat : quippe qui etiam sine probatione se ipsum temere, tanquam inopinatum atque inexpectatum quoddam lucrum sperans, anticipatis rationibus addixit. Porro hæc, cum in cæteris rebus sectatores fallunt, tum vero in re omnium maxima ac necessaria, in Dei cognitione atque pietate. Et manent nihilominus sic illis irretiti, ut eos jam nemo facile eripere possit ; tanquam ex palustri et invadendo patentissimi campi lacu, qui semel ingressos, nec gradum revocare, nec trajicere et evadere sinit, sed ad mortem usque sic restrictos tenet ; aut tanquam ex alta, densaque ac profunda silva ; in quam viator quis, quasi inde rursus exiturus et puro se campo redditurus, ingressus est ; prælongitudine autem ac densitate non potest : omnes enim in partes se ipsum versans, viasque intus continuas offendens, hæc illasque, tanquam exitum per aliquam earum reperturus, perambulat ; illæ verò ad intima tantummodo ducunt ; nusquam extra ferunt, ut quæ ipsius silvæ solum viæ sint : quare fessus tandem ac desperans viator, quasi silva essent omnia, et nullum in terris domicilium superesset, ibi manere ac domicilium collocare statuit, spatiumque agri, quantum potest, in silva occupare. Aut tanquam denique ex labyrintho, ad quem cum unicus appareat aditus, nihil subdolum, ex iis quæ sunt extra, intus latere suspiciens quispiam, qua patet janua, ingreditur ; deinde ad intima usque progressus, postquam artificiosam solersque opificium, quasquaversus pervium, ac perpetuis ingressibus et egressibus intextum atque elaboratum contemplatus est, egredi cupiens, minime potest, structura illa quam artificiosam judicabat, interceptus. Nullus porro est neque labyrinthus adeo ad explicandum difficilis et varius ; neque silva, quamvis densa et varia ; neque campus aut palus, quæ illapsos atque ingressos sic retineat, ut oratio, si qua eos occupet, aliquorum istiusmodi philoso-

A ἀληθῶν (μὴ παράδοξον εἶπαι ἢ) οὐκ ἄλλην ἢ τὴν ἀκριτον τύχην · ταυτ' ἕκαστος φιλῶν, οἷς προσδύνατο τὸ πρῶτον, ὑφ' ὧν οἰοεὶ δεδεμένος, οὐκ ἐθ' οἷός τε προσέχειν ἐτέρους, εἰ μὲν τι καὶ λέγειν ἔχει σὺν ἀποδείξει ἀληθείας τῶν αὐτοῦ περὶ πάντων, καὶ ὡς φεῦδῃ εἴη τὰ τῶν ἐναντιῶν, βεδοθημένος καὶ τῷ λόγῳ ἐπαὶ καὶ ἀδοξήτος, ἑαυτὸν χαρισάμενος καὶ ἐκδεχόμενος (19) εἰπῆ ὡς περ Ἑρμαιον, τοῖς προκαταλαβοῦσιν αὐτὸν λόγους. Οἱ δ' (20) ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἐσφηλαν τοὺς ἔχοντας, καὶ θῆ καὶ τοῦ πάντων μεγίστου καὶ ἀναγκαιστάτου, τῆς περὶ τὸ θεῖον γνώσεως καὶ εὐσεβείας. Καὶ μένουσιν ὅμως ἐν αὐτοῖς δεδεμένοι τρόπον τινὰ, καὶ οὐκέτ' ἂν αὐτοὺς οὐδεὶς ῥύσαστο ῥηδίως, ὡς περ ἐκ ταναόγους ἐν πεδίῳ πλατυτάτῳ βυθιαβάτω, οὐκέτι ἐὼντος τοῖς ἐμπροσθέντας ἄπαξ, οὐκ B παλινδρομήσαντας, οὐτε καὶ παραιωσαμένους διαπέζεσθαι, ἐν αὐτῷ δὲ αὐτοὺς κατέχοντας μέχρι τελευτῆς · ἢ ὡς περ ἐξ ὕλης βαθείας καὶ θαλάσσης καὶ ὑψηλῆς, εἴη ἢν εἰσηλθε μὲν τις ὀδοιπόρος, ὡς θῆ καὶ ἐξορμησῶν ἰσως, καὶ ἐν καθάρῳ πάλιν αὐτὸν καταστήσῃ τῷ ἔρκει (21), ὑπὸ δὲ μήκους καὶ δασύτητος οὐχ οἷός τε γίνεταί · πάμπολλα στραφόμενος ἐν αὐτῷ, ὀδοῦς τὴν εὐρίσκων συνεχεῖς, πικρὰ ὀδοπορεῖ, ὡς θῆ διὰ τινος αὐτῶν ἐξορμησῶν τάχα · αἱ δ' ἐπὶ τὰ ἐνδόν ἄγουσι μόνον, ἔξοδον (22) δὲ οὐδαμῶς, αὐτῆς τε τῆς ὕλης μόνης ὁδοὶ τινες οὐσαι · τέλος δὲ ὁ ὀδοιπόρος ἀποκαμῶν καὶ ἀπαγορεύσας, ὡς θῆ πάντων ὕλης γενομένων (23), καὶ οὐκέτι οὐδεὶς ὄντος ἐπὶ γῆς οἰκητηρίου, ἐκεῖ μένειν ἐθέλει τὴν C ἐστὶν καταστησάμενος, καὶ εὐρυχωρίαν αὐτῷ, ὡς οἶόν τε, ἐν τῇ ὕλῃ ἐκποριζόμενος. Καὶ ὡς περ ἐκ τινος λαβύρινθου εἰς ἂν εἰσόδου φαινομένης μίαν, οὐδὲν ποικίλον ἐκ τῶν ἐξωθεν ὑποτοπήσας · τις, εἰσαλθὼν διὰ τῆς φαινομένης θύρας μίαν · εἴτα προχωρήσας ἄχρι τῶν ἐνδοτάτων, ποικίλον τε ἰδὼν τὸ θέαμα, καὶ κατακρούσασμα πάνσοφον πολυπόρον τε καὶ εἰσόδους καὶ ἐξόδους συνεχεῖς σεσοφισμένον · ἐθέλων μέντοι καὶ ἐξεῖναι, μηδέθ' οἷός τε εἴη, ἐναποληφθεὶς ἐνδόν ὑπὸ σοφοῦ δοκοῦντος αὐτῷ κατακρούσματος. Οὐδεὶς δὲ οὐτε λαβύρινθος οὕτω δυσεξέλκτος καὶ ποικίλος, οὐτε ὕλη δασεῖα καὶ ποικίλη (24), οὐτε πεδίον οὕτως ἢ ταναός δεινὸν κρατῆσαι τοὺς ἐμπλάσαντας ὡς λόγος, εἰ τις εἴη κατ' αὐτῶν (25) τῶνδὲ τινων φιλοσόφων. Ἴνα δὲ οὐ μὴ ταυτὸν τοῖς πολλοῖς πάθοιμεν, D πρὸς μὲν ἕνα τινὰ οὐκ ἔγηε τῶν φιλοσόφων λόγων,

(19) Ἐαυτὸν ... ἐκδεχόμενος. Id quidem sensu caret. At ἐκδεχόμενος, neutrum, ab ἐνδέχομαι, contingo, congruit cum Ἑρμαιον, id est, *lucrum insperatum*, et cum toto contextu, opinandi temeritatem redarguente. Frequens hac notione verbum est cum dativo, in primis Aristoteli l. i *Analyt. prior*, cap. 3. Bærgel.

(20) Οἱ δέ. Scilicet λόγοι, id est, *rationes*. Voss.

(21) Καθάρῳ ... ἔρκει. Sirmondus, *puro campo*. Rholomanus, *ἀερί legens, puro aere*. Ἐρκος, *serpium* ; et per metonymiam, *domus, fundus, regio septis munita*. Hesychius, ἔρκος· ἀσφάλεια, τέλος, περιβολός. Bærgel.

(22) Ἐξόδον. Repete ἐπί. Synonyma sunt quæ mox occurrunt, οἰκητήριον, ἐστία, εὐρυχωρία. Id.

(23) Πάντων ὕλης γενομένων. Resolve, ἐπειδὴ πάντα ὕλης ἐγένετο : nam eleganter genitivum habet

verbum γίνομαι. Vel potius sit, ἐπειδὴ πάντα ὕλη ἐγένετο : quale est illud :

Omnia ponitur erat. Id.

(24) Ποικίλος ... ποικίλη. Horum alterum videtur ex altero, festinante librario, natum, et pro alio nescio quo epitheto scriptum. Ante δασεῖα insere, vel certe subaudi, οὕτω. Id.

(25) Κατ' αὐτῶν. Quod in protasi est ἐμπλάσαντας, id in apodisi esto *καταντῶν* : facillime namque permutatu sunt litteræ v et u : et cum τίς subaudi ἀνθρώπος. Integrum locum ita reddo : *Neque vero labyrinthus est ullus tam inextricabilis et varius, neque silva tam densa et varia, neque campus aut palus tam infesta ad tenendos qui eo delati sunt, quam oratio, si quis sit qui incurrat, certorum philosophorum.* Id.

οὐδέ κατ' αὐτοὺς ἀπεινεῖ ἤξει· πρὸς δὲ πάντας ἄφρονες ἔχειν, φιδενὸς ἀπειράστους εἶναι θέλων δόγματος Ἑλληνικοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ συνεισφέρει προηγούμενος καὶ χειραγωγῶν, ὡσπερ ἐν ὁδοπορίᾳ, εἰ που καὶ ὑπαντήσῃται τι σκολιὸν καὶ ὑποῦλον καὶ σοφισματώδες, οἷα δὴ τεχνίτης ἐκ τῆς ἐκ πολλοῦ τοῖς λόγοις συνδιατριβῆς, οὐκ ἀθήσῃ οὐδενὸς οὐδὲ ἀπειρος ὢν, μετέωρος αὐτὸς τε ἐν ἀσφαλεῖ μένοι, καὶ ἄλλοις ὁρέγων χεῖρὰ διασώζοιτο ὡσπερ βαπτίζομένους ἀνιμώμενος· πᾶν μὲν ὃ τὴν χεῖρα φιλοσόφων ἐκάστων καὶ ἀληθῆς ἦν, ἀναλέγων, καὶ παρατιθέμενος ἡμῖν· ὅσα δὲ ψευδῆ, ἐκχερῶν· τὰ τε ἄλλα, καὶ μάλιστα ὅσα ἴδια πρὸς εὐσέδειαν ἦν ἀνθρώπων.

isophos utilis ac verum erat, deligens nobisque apponens; quæ vero falsa, secernens; tum alia, tum maxime, quæ hominum propria sunt ad pietatem.

IE. Περὶ τούτων μὲν μηδὲν προσέχειν συμβουλεύου, μηδὲ εἰ πάνσοφός τις ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων μαρτυρηθεῖ· μόνῃ δὲ προσέχειν θεῷ καὶ τοῖς τούτου προφήταις· αὐτὸς ὑποφθεύων (26) καὶ σαφηνίζων, ὃ εἰ ποτε σκοτεινὸν καὶ αἰνιγματώδες ἦ (οἷα πολλὰ ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐστί. Φωναίς· ἦτοι οὕτω φίλον ἐν τῷ θεῷ προσομιλεῖν ἀνθρώποις, ὡς μὴ καὶ ἀναξίαν φυχήν, οἷα αἱ πολλαί, γυμνὸς καὶ ἀσκεπής ὁ θεὸς εἰσὶν λόγος· ἢ καὶ τῇ φύσει μὲν σαφέστατον καὶ ἀπλούστατον πᾶν τὸ θεῖον λόγιον (27) ἐν, ἡμῖν δὲ ἀποστῆσι θεοῦ, καὶ ἀπομαθηκόσιν ἀκροῦσθαι ὑπὸ χρόνου καὶ παλαιότητος, ἀσαφῆς καὶ σκοτεινὸν καταφαινόμενον, οὐκ ἔχω λέγειν)· πληθὺν σαφηνίζων καὶ εἰς φῶς προάγων, εἴτε αἰνίγματα ὄντα τυγχάνοι, δεινὸς ὢν ἀκρατῆς θεοῦ καὶ συνετάτατος· εἴτε καὶ (28) οὐδὲν σκολιὸν ἔχοντα τῇ φύσει, οὐδ' ἀσύνητον αὐτῷ, οὕτως ἔχοντι μόνῃ τῶν νῦν ἀνθρώπων, ὢν αὐτὸς τε ἔγνω, καὶ ἑτέρων ἔκουσα περὶ τῶν λεγόντων, μεμελητηκότι (29) τὰ καθαρὰ τῶν λογίων φωτεινά τε, παραδέχεσθαι αὐτοῦ τῇ ψυχῇ καὶ διδάσκεισθαι ἑτέρους· οὗ αὐτῶν (30) ὁ πάντων ἀρχηγός, ὁ τοῖς τοῦ θεοῦ φίλοις προφήταις ὑπηγῶν καὶ ὑποβάλλων πᾶσαν προφητείαν καὶ λόγον μυστικὸν καὶ θεῖον, οὕτως αὐτὸν τιμῆσας ὡς φίλον, προήγορον κατεστήσατο· ὢν δὲ ἑτέρων ἤνεκα μόνον, τούτων διὰ τούτου τὴν διδασκαλίαν ποιούμενος· ὅσα τε, ἀξιοπιστότατος ὢν, ἢ προσέταξε βασιλικῶς ἢ καὶ ἀπεφῆκατο, τούτων τοὺς λόγους διερευνᾶσθαι τε καὶ ἐξευρίσκειν τούτῳ ἠωρησάμενος· ἐν εἰ τις σκληρὸς τὴν ψυχὴν καὶ ἀπιστός ἢ καὶ φιλομαθῆς ὢν τύχοι, παρὰ τούτου μαθῶν, καὶ συνεῖναι καὶ πιστεύειν ἐλάσθαι ἀναγκάζοιτο τρόπον τινά, καὶ ἐπεσθαι θεῷ. Λέγει τε ταῦτα οὐκ ἄλλως, οἶμαι, ἢ κοινωνίᾳ τοῦ θεοῦ Πνεύματος· τῆς γὰρ αὐτῆς δυνάμεως δεῖ προφητεύουσι τε καὶ ἀκρωμένους προφητῶν· καὶ οὐκ ἂν ἀκούσαι προφητοῦ, ὃ μὴ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα τὸ προφητεύσαν τὴν σύνεσιν τῶν αὐτοῦ λόγων ἐδωρήσατο. Τοιοῦτον ἔγχεται

(26) Ὑποφθεύων. Ὑποφθῆς dicitur, qui oraculum a propheta susceptum ad alios propagat. BENGL.

(27) Ἀόγορ. Diminutiva forma: nam *oracula* et *brevelium* (I Sam. xiiii, 2), et gentium, v. gr. illud quod Cræsus audiit, *brevitatem* habuere quam maximam. lb.

(28) Ἐτε καὶ. Hoc ete apodosin mox habet in

phorum. Nobis ergo ne id ipsum quod imperita multitudini eveniret, ad unicum nos philosophicarum opinionum genus non admovebat, nec in eo consistere sinebat; sed per omnia ducebat, nullius nos Græciani dogmatis rudes aut ignaros esse permittens. Ipse autem simul incedens præibat; manumque ducens, tanquam in via, si quid usquam fluctuosum occurreret, aut insidum—et ad fraudem compositum; velut peritus artifex, cui ex longo usu atque exercitatione philosophandi nihil insolens sit nec inexpertum, et sublimis ipse in tuto manet, ac manum aliis porrigens, veluti qui demergantur extrahens, servat: ita quidquid apud singulos philosophos utilis ac verum erat, deligens nobisque apponens; quæ vero falsa, secernens; tum alia,

et horum quidem ut nihil attenderemus suadens, ne si ut sapientissimus quidem quispiam ab omnibus celebretur, sed ut unī Deo operam daremus ejusque prophetis; ipse prophetarum interpretationem agens, et explanans quidquid usquam obscurum et ænigmaticum erat (qualia sunt in sacris Literis permulta; sive ita Deo libeat cum hominibus agere, ne indignam animam, cujusmodi multæ sunt, nudus et intectus divinus sermo subeat; sive quod apertissimum quidem natura ac simplicissimum sit omne oraculum divinum; sed nobis qui a Deo recessimus, et audire propter tempus et antiquitatem desuevimus, obscurum ac tenebrosum videatur, dicere non habeo); ut sit, declarans et in lucem proferens, sive ænigmata sint, tanquam idoneus et intelligentissimus Dei auditor; sive obscurum ac flexuosum natura nihil habeant, nec intellectu arduum ipsi, qui unus omnium qui nunc vivunt hominum, quos vel noverim ipse, vel aliis narrantibus audiverim, pura atque perspicua, oracula meditando, et mente ipse percipere potest, et reliquos docere; quoniam ille omnium princeps, qui Deo charis prophetis suggerit atque inspirat omnem prophetiam sermonemque mysticum ac divinum, eo illum honore afficiens velut amicum, interpretem constituit: quæ aliis indicavit duntaxat, eorum per hunc instituens disciplinam; et quæcunque ipse, omni fide dignus, aut regio more jussit aut etiam pronuntiavit, eorum rationes investigare et adinvenire huic largitus: ut si quis animo durus et incredulus, aut discendi etiam cupidus existat, ab hoc discens, et intelligere et credere quodammodo cogatur, et Deum sequi. Hæc vero ille non aliter opinor, enuntiat, quam ex divini Spiritus communicatione: eadem enim vis prophetis, et prophetarum auditoribus est opus; nec prophetam capere quis possit, cui Spiritus idem qui prophetavit, ser-

oὐδ' ἀσύνητον αὐτῷ, scilicet ἔχοντα. Confer II Cor. viii, 23, et τε. lb.

(29) Ἐχοντα... μεμελητηκότι. Græcismus, ἔχει μεμελητηκῶς. Nonnullis interjectis legitimus hic ἔχει λαβῶν. lb.

(30) Αὐτῶν. Refertur ad λογίων, et regitur a προήγορον. lb.

monum ejus intelligentiam non dederit. Talisque in sacris etiam Litteris sententia exstat¹⁶, eum solum qui clausit, aperire affirmans, alium vero neminem : clausa autem aperit, dum ænigmata declarat, sermo divinus. Quod quidem donum maximum hic divinitus acceptum sortemque cœlitus optimam habet, ut Dei sermonum interpres sit apud homines, Deique verba, uti Deo loquente intelligat; et hominibus, uti homines percipiant, enarret. Quare nihil nobis indictum; neque enim abditum et inaccessum erat : quin omnia perdiscere dogmata licebat, et barbarum et Græcum, et mysticum et civile, et divinum et humanum, cum omni libertate cuncta obeuntibus atque scrutantibus, ut omnibus expleremur, et animi bonis affatim perfrueremur; sive priscum quodpiam veritatis documentum, sive alio quis nomine appellare malit, mirabilem in illo plenumque pulcherrimarum rerum apparatus ac copiam habebamus. Atque (ut pauca dicam) hortus quidam revera nobis erat, magni illius paradisi Dei similitudinem referens : in quo, non terram quidem colere hanc inferiorem, nec corporis alimentis pinguescere; sed solas animi opes, quasi speciosas quasdam arbores, vel a nobis ipsis plantatas, vel ab omnium auctore nobis insitas, augere cum lætitiis et voluptate concessum est.

XVI. Hic vere paradisi voluptatis, hæc vera lætitiis atque deliciis, quibus elapso hoc tempore oblectati sumus, et quidem non exiguo; at exiguo prorsus, si nobis hinc migrantibus et abeuntibus finis hic erit. Nescio enim quo meo infortunio aut peccato, iterum discedo, expellor. Quid dicam, nescio; nisi quod sicut alter Adam extra paradysum loqui cœpi. Quam recte vivebam, loquentem audiens magistrum, ac silens; quam debui etiam nunc silere, discebam tacens; sed non novum hoc spectaculum, in quo magistrum ipsum facerem auditorem. Quid enim mihi hac opus erat oratione? quid his affari verbis, cum non abire, sed persistere oportuerit? At enim antiquæ fraudis similia videntur hæc delicta, et veterum pœnæ istæ me adhuc manent. Annon rursus refragari atque obsistere videor, Dei vocem transgrediens audens, cum ei insistere et in ea manere deberem? Quod autem discedo, fugiens ab hac beata vita, non minus egomet quam a

A λόγιον καὶ ἐν τοῖς ἱεροῖς Γράμμασι, τὸν κλειστοῦ ἀνοιγνύου μόνον λέγον, ἄλλον δὲ μὴδ' ὄντινου· ἀνοίγει δὲ τὰ κεκλεισμένα, σαφηνίζων τὰ αἰνίγματα ὁ θεὸς λόγος. Ἄωρον τὸ μέγιστον οὗτος τοῦτο θεῶθεν ἔχει λαβῶν, καὶ μοῖραν παγκάλην οὐρανόθεν, ἐρημη- νεὺς εἶναι τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων πρὸς ἀνθρώπους, συν- ἰέναι τὰ Θεοῦ ὡς Θεοῦ λαλοῦντος, καὶ διηγεῖσθαι ἀνθρώποις, ὡς ἀκούσωσιν (31) ἄνθρωποι. Τοιγαροῦν οὐδὲν ἡμῖν ἄρρητον, οὐδὲ γὰρ (32) κεκρυμμένον καὶ ἀβαστον ἦν· ἔφη δὲ καὶ μανθάνειν πάντα λόγον, καὶ βάρβαρον καὶ Ἑλληνα, καὶ μυστικώτερον καὶ πολι- τικώτερον, καὶ θεῖον καὶ ἀνθρώπινον, σὺν πάσῃ παρ- ῥησίᾳ ἐκπεριοῦσι (33) πάντα καὶ διερευνημένους, καὶ πάντων ἐμπορομένους, καὶ ἀπολαύουσι τῶν τῆς ψυχῆς ἀγαθῶν· εἰτα τι παλαιὸν ἀληθείας μάθημα, εἴτε καὶ ἄλλο τις ὀνομάσαι τοιοῦτον ἔχοι, ἐν αὐτῷ ἡμεν ἔχοντες τὴν θαυμαστὴν καὶ πλήρη τῶν καλ- ῖστων θεαμάτων παρασκευὴν καὶ ἐξουσίαν. Καὶ (συνελόντι εἰπεῖν) παραδείσος ἡμῖν ὅπως οὗτος ἦν, μιμητῆς τοῦ μεγάλου παραδείσου τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ τὴν μὲν ἐργάζεσθαι οὐκ ἦν τὴν κάτω, οὐδὲ σωματοτρο- φεῖν παχυνομένους· τὰ δὲ ψυχῆς μόνον αἰεεὶν πλεο- νεκτήματα, ὡς περ τινα φυτὰ ὡραία ἑαυτοὺς φυ- τεύσαντας, ἢ ἐμπρυτευθέντας ἡμῖν ὑπὸ τοῦ πάντων αἰτίου, εὐφραίνομένους καὶ τρυφῶντας.

C 17. Οὗτος παράδεισος ἀληθῶς τρυφῆς, αὕτη ἀλη- θῆς εὐφροσύνη καὶ τρυφή, ἣν ἐτρυφήσαμεν ἐν τῷ διηυσμένῳ τῷδε χρόνῳ, καὶ οὐκ ὀλίγῳ ἤδη, καὶ ὀλίγῳ πάντῃ, εἰ μέχρι τοῦτου στήσεται, ἀπελθοῦσιν ἤδη καὶ ἀναχωρήσασιν ἐντεῦθεν. Οὐκ οἶδα γὰρ τί παθῶν, ἢ πάλιν ἁμαρτῶν, ἐκπορευόμεναι, ἐξελαινο- μαι. Τί χρὴ λέγειν, ἀγνοῶ· ἀλλ' ὅτι δευτέρος ἐκ πα- ραδείσου Ἀδὰμ ἐγὼ (34), καὶ λαλεῖν ἠρξάμην. Ὡς καλῶς ἔζων, ἀκούων λέγοντος διδασκάλου, καὶ σιω- πῶν· ὡς ὄφελον καὶ νῦν ἡσυχίαν ἄγειν ἐμάθανον (35) σιωπῶν· ἀλλὰ μὴ, τὸ καινὸν τοῦτο θέαμα, ἀκροατὴν τὴν διδάσκαλον ποιήσασθαι. Τί γὰρ μοι εἶσι τῶν λό- γων τούτων; τί δὲ καὶ προσφθέγεσθαι τοιαῦτα, μὴ ἀπειναί, προσκαρτερεῖν δὲ, δέον; Ἄλλὰ τῆς παλαιᾶς ἀπάτης ἔοικεν εἶναι ταῦτα πλημμελήματα, τῶν τε ἀρχαίων δίκαι αἰδε με μένουσιν ἐτι. Ἡ καὶ αἰθεὶς ἀπειθεῖν (36) μοι δοκῶ, ὑπερβαίνειν τολμῶν τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, μένειν δέον ἐν αὐτοῖς καὶ πρὸς αὐ- τοῖς; Ὅ δὲ ἀπειμι, φεύγων μὲν ἀπὸ τῆς μακαρίας ταύτης ζωῆς, οὐκ ἦττον ὀδ' ἐγὼ (37) ἢ ἀπὸ προσώ-

¹⁶ Isa. xlii, 22; Apoc. iii, 7.

(31) Ἀκούσωσιν. Sic Vossius et Bengelius. At nuperus editor Parisiensis, ἀκούουσιν.

(32) Οὐδὲ γὰρ. Hæschelius legendum putat, οὐδὲ γὰρ. Sed Bengelius: Bene γὰρ, ait: nam cogno- lio parit sermonem.

(33) Ἐκπεριοῦσι. Elegantissimum verbum, ju- dice Casaubono. Al. ἐκπεριοῦσι.

(34) Ἐγὼ. Cum ἐγώ, subaudi εἰμὶ, sive, quod præstat, ὦν. Sequitur exclamatio, cui ὡς duplex (non mutandum in ὅς cum Casaubono) cum ana- phora vim addit: uti Dionysius Halic. initio tujus- dam orationis, ὡς καλῶς ἡμῶν ἐστρατηγήκατε· ubi tamen ironia est. Βεκεελ.

(35) Ὡς ὄφελον ἐμάθανον. Ὀφελον adverbium

est, utinam: et modo indicativum regit, modo optativum; atque interdum ὡς ante se habet. Ita ex Erasmo Schmidio not. ad Gal. v, 12. Bengelius, qui locum hujusmodi sic reddit: Quod utinam vel hodie quiescere didicissem silens, ac non, hoc novo spectaculo, auditorem ex doctore facere. Aderat enim ipsemet Origenes, et Gregorium orantem gratiasque agentem audiebat.

(36) Ἀπειθεῖν. Edidit ἀπελθεῖν cum Hæschelio Bengelius. Mox ideam legit πρὸς αὐτοῖς ὡς· ἀπειμα, φεύγ.

(37) Ὅδ' ἐγώ. Hæc desunt apud Vossium. Hæsch- elius: ὅδ' ἐγώ· αὐτὸς ἐγώ. Vid. Suid.

που Θεοῦ ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος, εἰς δὲ τὴν γῆν ἅπιστρέφων ἐξ ἧς ἐλήφθην· γῆν τοιγαροῦν ἔδομαι πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ἐκεῖ (38) ζωῆς μου, καὶ γῆν ἐργάσομαι, καὶ ταύτην ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατέλλουσάν μοι, τὰς ἐμὰς λύπας καὶ φροντίδας τὰς ἐπονειδίστους, ἀφειμένους τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν φροντίδων καὶ ἀ καταλέλοιπα, πρὸς ταῦτα πάλιν ἅπιστρέφων (39), τὴν γῆν ὅθεν ἐβλήθον, καὶ τὴν συγγένειαν τὴν ἐμὴν κάτω, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου ἀπολιπὼν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἔνθα μοι οὔσα ἡ ἀγαθὴ πατρὶς ἠγνωστοῦ πάλαι· καὶ συγγενεῖς, οὓς ἔχων ψυχῆς ἐμῆς οἰκίλους, ὑπερὸν γινώσκεις ἠρξάμενη· καὶ τὸν οἶκον τοῦ ἀληθοῦς πατρὸς ἡμῶν, ἐν ᾧ μένων, ὅπερ τῶν ἐν αὐτῷ μένειν ἐθελόνητον υἱῶν τῶν ἀληθῶν, σημαῖος τιμάται καὶ γεραίρεται ὁ πατήρ. Ἐγὼ δὲ ἀσμενὸς καὶ ἀνάξιος ἐξέρχομαι τῶνδε, στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ παλινδρομῶν. Λέγεται τις υἱὸς πατρὸς ἀπολαβὼν τὸν ἐπιβάλλοντα αὐτῷ πρὸς ἕτερον (40) αὐτοῦ ἀδελφὸν κληρὸν, ἀποδημήσαι τοῦ πατρὸς εἰς χώραν μακρὰν θελήσας τοῦτο. Ζῶν δὲ αὐτῶς, διασκορπίσαι (41) τὴν πατρῴαν οὐσίαν καὶ καταναλῶσαι· τέλος δὲ κατὰ ἀπορίαν· ἐαυτὸν μισθῶσαι συφορβῆν. Ὑπὸ λιμοῦ δὲ ἀναγκαζόμενος καὶ κοινῶν τῶν τροφῶν τοῖς χοίροις ἐπιθυμῆν μὲν, μὴ τυγχάνειν δὲ μηδὲ τούτου. Δίχην οὖν ἐξέτισε τῆς ἀσώτου (42), ἀντὶ τραπέζης τῆς πατρικῆς, οὐσίας βασιλικῆς, ἀμειψόμενος, ἃς οὐ προείδeto, τὰς χοιρείους καὶ τὰς ἐν θητείᾳ τροφὰς (43). Τοιοῦτόν τι πέπεισθαι εὐκαίμεν ἀπελθόντες, καὶ οὐδὲ σὺν παντὶ τῷ ἐπιβάλλοντι κληρῷ. Οὐδὲ γὰρ λαβόντες ἃ ἐχρῆν, ἀπιμεν δὲ ὅμως (44), τὰ μὲν καλὰ καὶ φθλα καταλιπόντες μετὰ σοῦ καὶ παρὰ σοῦ, ἀμειψόμενοι δὲ τὰ χεῖρω. Διαδέχεται γὰρ ἡμᾶς σκυθρωπὰ πάντα, θόρυβος καὶ ταραχος ἐξ εἰρήνης, καὶ ἐξ ἡσυχου καὶ εὐτάκτου, βίος ἀτακτος· ἐκ δὲ ἐλευθερίας ταύτης, δουλεία χαλεπὴ, ἀγοραὶ καὶ δίκαι καὶ ὄχλοι· καὶ χλιδῆ, καὶ σχολὴ μὲν ἡμῖν οὐκέτι πρὸς τὰ κρείττω οὐδ' ἡτισούν. Οὐδὲ λόγια τὰ θεῖα λαλήσομεν· λαλήσομεν δὲ τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων (τοῦτο-δὲ καὶ ἀπλοῦς) (45) ἀρὰ τις εἶναι νενομιστὰ ἀνδρὶ προφήτῃ· ἡμεῖς δὲ καὶ πονηρῶν ἀνθρώπων. Νῦν ὅντως ἐξ ἡμέρας· ἐκ

A qua sumptus sum; terram proinde comedam omnibus diebus vitæ mez, et terram colam, eamque spinas mihi ac tribulos producentem, molestias scilicet meas et curas hæc probrosas, honestis bonisque curis destitutus; et ad ea rediens quæ reliqueram, ad terram unde exiveram, et ad cognationem meam inferiorem, et ad domum patris mei; terram deserens bonam, ubi veram mihi esse patriam ignorabam; et cognatos, quos animæ mez proprios ac familiares, postea nosse cœpi; et veri patris mei domum, in qua manens, ab iis qui manere in ea volunt, veris filiiis pie honoratur et collitur pater. At ego pictatis ac gravitatis expertus, indignusque inde recedo, oculos retro gradumque convertens. Filium quemdam serunt¹⁹, accepta a patre sorte legitima quæ ipsi cum altero fratre compete-
B bat, sponte sua a patris consortio abscessisse in regionem longinquam, vitæque illi intemperanter acta abligurisse paternas facultates, penitusque dissipasse; tandem vero inopia pressum, pacta mercede pascendis porcis operam locasse; fameque urgente, communes eum porcis escas expetivisse, nec consequi potuisse. Pœnas ergo intemperantis vitæ luit, qui pro paterna mensa, regia illa ac splendida, porcinas, quas non prospexerat, serviles escas commutarat: Tale quiddam nobis eventurum discedentibus videtur, nec tamen cum integra competente sorte. Neque enim iis acceptis, quæ congruebant, discedimus tamen, bona quidem ac chara tecum et apud te relinquentes, pejora autem omnia permutantes. Excipient nos siquidem tristissima omnia; turbæ tumultusque pro pace, et inquieti ac turbulenti vita pro tranquilla et composita; pro libertate hæc, servitus gravis, fora, et lites, et contentiones; ac deficiæ, otiumque deinceps nobis ad meliora nullum erit. Nec divina eloquia loquemur: sed loquemur opera hominum²⁰ (quod sane etiam dirum quidpiam omnino visum est prophetæ): nos vero, malorum etiam hominum. Nox vere pro die, pro clara luce tenebræ, pro festa celebritate luctus; pro patria, hostile nos solum

¹⁹ Luc. xv, 11 et seqq. ²⁰ Psal. xvi.

(38) *Ἐκεῖ*. Hanc vocem omittit Vossius, eamque cum Hoeschelio restituit Bengelius; qui mox pro καὶ ταύτην legit καὶ μάτην, cum eodem Hoeschelio: *Terram colo, idque frustra, spinas quippe mihi ac tribulos producentem.*

(39) *Ἐπιστρέφων*. Hoeschelius, ἅπιστρέφω. Et paulo post, τὴν ἐμὴν τὴν κάτω. Hanc lectionem exhibuit Bengelius.

(40) *Πρὸς ἕτερον*. Notabilis usus prepositionis: cui affinis ille est, cum πρὸς compensationem, inquit Devarius cap. 23, *De partic. Græc., id est paritatem pretii et estimationis aliquarum rerum significat; ut apud Theophrastum, de balsamo, πωλεῖται δὲ τὸ μὲν ἄκρατον δις πρὸς ἀργύριον· rependitur bis tanto argento.* BENGEL.

(41) *Διασκορπίσαι*. Hoeschelius, διασπαθῆσαι. Sic et Bengelius.

(42) *Τῆς ἀσώτου*. Subaudi ζωῆς e proximo, ζῶν δὲ ἀσώτως. Hoeschelius, cum nupero editore Parisiensi, τῆς ἀσώτιας. Mallem, si mutato opus est, τὴν ἀσώτου (δίχην). Sic enim expressius multo esset

epiphonema. Sed τῆς ἀσώτου dicitur, uti τὴν ἀληθῆ sub finem cap. 5. BENGEL.

(43) *Ἐν θητείᾳ τροφᾷς*. Quibus alantur θητὰς et operæ mercenariæ. CASAB. — Cl. Al., in *Pœd.*, 4, *Μεμέρισται* δὲ αὐτοῖς θητὰ πολυσχηδῶς. Hoeschel. — Hesychius: *θητὰι, μισθώσις, μισθοδολεῖται*, Ibid., *θης, δούλος, μισθωτός*. Vid. Hierocrationem v. *θητῆς*, et Thomam Magistrum v. *θης*, ubi plura viri eruditi. Neque omittas velim Pollucem lib. iii, cap. 8, segm. 82.

(44) *Οὐδὲ γὰρ... ὅμως*. Nullum dubium, excidisse vocem hoc modo restituendam, λαβ. ἃ ἐχρῆν, ἀπιμεν· ἀπιμεν δὲ ὅμως. CASAB. — Ellipsis est non insolens. Exempla collegimus ad Cic. epist., p. 334, 886. BENGEL.

(45) *Ἀπλοῦς*. Pro ἀπλῶς per enallagen partis. Sic cap. 6 ante medium, τῶν πρώτων ἡμερῶν, pro τὰ πρώτα. Sic Apollonius Alexandrinus hb. 1 *De synt.*, cap. 50, ἡ συνήθης (pro συνήθως, notat Syrburgius) ἐπιτασσομένη. BENGEL.

excipiet, in quo sacrum mihi canticum canere non liceat²¹ (quomodo enim in terra animæ meæ aliena, ubi qui degunt, appropinquare Deo non possunt?), sed flere tantum et suspirare, horum quæ hic suppetunt, recordatione; si tamen hoc etiam mihi quisquam concedat. Hostes quondam ferunt²², magnam et sacram civitatem in qua Deus colebatur, aggressos, ejusque incolas, tum cantores, tum theologos in Babyloniam patriam suam captivos pertraxisse: hos vero, dum ibi detinerentur, ne rogatos quidem a dominantibus, Dei laudes cantare voluisse, nec psallere in terra profana; sed organa musica in salicibus suspendisse, et ad flumina Babylonis collacrymasse. Unus ego ex eorum numero esse mihi videor, ab hac sacrâ urbe ac patria mea vi pulsus (ubi noctes diesque divinæ legis denuntiantur, hymnique et cantica et mystici sermones; ubi lux solis disique luce clarior, nobis divina mysteria tractantibus, et noctu, quæ mens interdiu vidit egitque, per visum repetentibus; ubi denique, ut paucis complectar, divinus perpetuo viget afflatus); ab hac, inquam, urbe vi pulsus, captivus in terram alienam raptor; in qua mihi nec tibiis canere, organo, ut illis, ex salicibus suspenso, licebit; sed in fluminibus versaber, luteaque opera tractabo, et hymnos dicere, etiamsi meminero, renuam; sed fortasse præ diuturnia aliarum rerum occupatione, etiam obliviscar, memoria ipsa spoliatus. Utinam vero, dum abeo, invitatus saltem ut captivi solent: at volens abeo; non ab alio, quam a meipso expugnatus, cum manere liceret. Fortasse etiam aliens, non sine periculo hinc proficiscar, tanquam a tuta et pacata quadam civitate digressus; sed verisimile est futurum, ut iter faciens²³, in latrones incidam ac comprehendar, et nudatus plagis multis vulnerer, et semivivus in via projectusque relinquer.

²¹ Psal. cxxxv, 3, 4. ²² IV Reg. xxiv, xxv. ²³ Luc. x, 30.

(46) Θεολόγους. Existimarim hoc nomine appellatione Gregorium prophetas, Ezechielem putâ, Daniele aliosque in captivitatem abductos. In hanc sententiam adducor ex iis quæ observat Suicerus in *Theo. eccl.*, tom. I, pag. 1359, v. Θεολόγος. Ubi hæc recitat ex pseudo-Areopagita Dionysio *De cæl. hier.*, cap. 8, pag. 95: Τῶν θεολόγων εἷς, ὁ Ζαχαρίας. *Theologus quidam, nomine Zachariæ.* Et pag. 96: Ἐτερος τῶν θεολόγων, Ἰεζεκιήλ. *Alius theologus, Ezechiel.* Cur autem propheta hoc nomine insigniantur, videsis Pachymerem, l. c., pag. 104 et 156.

(47) Ἡμέρας ὕπνου. In prosa non patitur anastrophe ὕπνου. Legendum plane ὕπνου· manifestum est enim antitheton: ἡμέρας, ὕπνου νυκτός, φαντασίας. Ubi ἡμέρας et νυκτός, subauditō διά, est genitivus temporis: ὕπνου autem opponitur φαντασίας. Nam ὕπνου est visum vigilantis. Origenes, lib. 1 *Contra Gelsium*: Τὸ ἄπονον τὸ τυποῦντα τὸ ἡγεμονικὸν ἐν ὄνειρῳ, δύνασθαι αὐτὸ τυποῦν καὶ ὕπνου; Frequenter etiam hac voce utitur Basilius Seleuciensis, de miraculis S. Theclæ: ad quem vide Petrum Pantiuum. Locum igitur ita reddo: Cum interdiu, per visa, divinis aderamur sacramentis; et noctu earum verum, quas viderat de deo atque egerat animus, im-

δὲ λαμπροῦ φωτός σκότος, καὶ ἐκ πανηγύρεως πένθος, καὶ ἐκ πατριδος πολεμία χώρα διαδέξεται ἡμᾶς, ἐν ἧ ὥσθην μὲν ἱερὰν οὐκ ἔξεστί μοι ἕδειν (πῶς γὰρ ἐν γῆ ἀλλοτρίᾳ τῆς ψυχῆς μου, ἐνθά μόνοντας οὐκ ἔστι προσεῖναι θεῷ); κλαίειν δὲ μόνον καὶ στεῖναι, ὑπομνησκόμενον τῶν ἐνταῦθα, εἰ καὶ τοῦτο μοι τις συγγραφήσεται. Πολέμοι ποτε λέγονται ἐπιθόντες πολεμίας καὶ ἱερᾷ ἐν ἧ τὸ θεῖον θεραπεύετο. ἀιχμαλώτους κατασύρει τοὺς ἄνοικούντας καὶ ὕμνητοὺς καὶ θεολόγους (46) εἰς τὴν αὐτῶν χώραν, Βαβυλωνία δὲ ἦν· τοὺς δ' ἐνεχθέντας εἰς αὐτήν, μηδ' ἀξιουμένους ὑπὸ τῶν κρατούντων, ὑμνεῖν ἐθέλειν τὸ θεῖον, μηδὲ φάλλειν ἐν γῆ βεβήλω· ἀλλὰ τὰ μὲν ὄργανα τὰ μουσικὰ κρεμάσαι ἐπὶ τῶν ἱεῶν ἀρτήσαντας, αὐτοὺς δὲ κλαίειν ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος. Ἐκείνων τις εἶναι δοκῶ, ἐξελαυνόμενος ἀπὸ πόλεως, καὶ πατριδος ἐμῆς ταύτης καὶ ἱερᾶς (ἐνθά μεθ' ἡμέραν—καὶ νύκτα, οἱ ἱεροὶ ἀπαγγέλλονται νόμοι, ὕμνοι τε καὶ ὕδαλ καὶ λόγοι μυστικοί· καὶ φῶς τὸ ἡλιακὸν καὶ τὸ διηνεκές, ἡμέρας ὑπερ (47), ἡμῶν προσομιλούντων τοὺς θεοὺς μυστηρίους, καὶ νυκτός ὧν ἐν ἡμέρᾳ εἶδὲ τε καὶ ἱεραστὴν ἢ ψυχὴ, ταῖς φαντασίαις κατεχομένων (48)· καὶ ὄλωσ, συνελόντι αἰπεῖν, ἐνθά ἢ ἐνθεος διὰ παντός κατακωχί)· ταύτης ἐξελαύνομαι, ἀιχμαλώτος φερόμενος εἰς τὴν ἀλλοτρίαν γῆν· ἐνθά μοι οὐτε αὐλεῖν (49) ἔξεσται, κρεμάσαμένων τὸ ὄργανόν μου ὡσπερ κἀκείνοις ἀπὸ τῶν ἱεῶν· ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς ποταμοῖς ἔσομαι, πρὸν δὲ ἐργάζομαι, καὶ ὕμνος λέγειν οὐκ ἐθέλω, μεμνημένος· ἀλλ' ἴσως ὑπὸ μακροεργίας τῆς ἀλλῆς, καὶ ἐπιλήσομαι, σπληθεὶς κατὰ τὰς μνήμας (50). Εἰ δὲ (51) καὶ ἀπῶν, ἀπῶν μόνον ὡσπερ ἀιχμαλώτος, ἀλλὰ καὶ ἀπῶν ἀπειμι, οὐχ ὑπ' ἄλλου τοῦ, ὑπὸ δὲ ἐμαυτοῦ ἐκπετολημμένος, ἐξὼν μένειν. Τάχα (52) καὶ ἀπῶν ἐνταῦθεν, οὐκ ἀσφαλῶς πορεύσομαι, ὡς ἀπὸ ἀσφαλῶς καὶ εἰρηνευομένης τινος πόλεως ἐξελεύσθην· εἰσὸς δὲ ὡς ἀρα ὁδοπορῶν καὶ ληστῶν συντυζόμεμαι, καὶ συλληφθήσομαι, καὶ γυμνωθεὶς τραθησομαι τραύμασι πολλοῖς, καὶ κείσομαι (53) πρὸς τὴ μὴνθς (54) ἐξέμμενος.

ginitibus detinebamur. BECKEL.

(48) Κατεχομένων. Insigne verbum. Pesyehius: Κατέχεσθαι, θεωροῦσθαι. Adi G. Eudæi Commentarios lingua Græca. l. v.

(49) Οὐτε αὐλεῖν. Κιθάρας habuerant Judæi. psal. cxxvii; idcirco ab hostibus φάλλειν jussi paulo ante perhibentur. At Gregorius, οὐτε αὐλεῖν, ne tibia quidem, hoc videtur dicere: Illi instrumentis lætitiæ aptioribus abstinere; ego etiam ita, quæ alias lupentes plus juvant. Tibiarum certe maximum olim in luctu fuit usus. Vide Matth. ix, 23. l. v.

(50) Κατὰ τὰς μνήμας. Καὶ τὰς μνήμας legit Bengelius.

(51) Εἰ δὲ. Placebat εἶθε, utinam. Sed tantumdem valet εἰ, perinde uti εἰ. apud Latinos. Atque ipsum εἶθε per paragonem formatum esse videtur. l. v.

(52) Ἐξὼν μένειν. Τάχα. Parisina punctum habet post τάχα, Augustiana ante ἐξὼν, nos meimum tenemus. l. v.

(53) Κείσομαι. Pesyehius: Κεῖται· ἀεὶ ἐπὶ κακῷ τῶσθαι τοῦτο, ἢ θανάτου, ἢ ἀπραξίας. l. v.

(54) Ἡμὴνθς. Ita ms. et Ger. Vossius. Ἡμὴνθς l. v. x, 10. Usitate utrumque: legitur enim illud Thncyd. lib. ii apud Herodiamum, Lucianum du-

IZ'. Ἀλλὰ τί ταῦτα θρηῶ; Ἔστιν ὁ Σωτήρ πάντων, καὶ τῶν ἡμιθανῶν καὶ τῶν ληηστειμένων, πάντων κηθεμῶν καὶ ἰατρὸς, λόγος, ὁ ἀγρυπνὸς φύλαξ (55) πάντων ἀνθρώπων. Ἔστιν ἡμῖν καὶ σπέρματα ἃ τε ἔχοντας ἡμᾶς ἀνέδειξας, καὶ ὅσα παρὰ σοῦ ἐλήφαμεν, τὰς καλὰς ὑποθήκας, σὺν οἷς ἀπιμεν· κλάοντες μὲν, ὡς πορευόμενοι, φέροντες δὲ σὺν αὐτοῖς ὁμοῦ τὰ σπέρματα ταῦτα. Ἦτοις μὲν οὖν διασώσεται ἡμᾶς ὁ φύλαξ ἐπιστάς· ἰσως δὲ ὑποστρέφομεν πρὸς σὲ ἄλλιν, φέροντες ἐκ τῶν σπαρμάτων καὶ τοὺς καρποὺς καὶ τὰς δραγμίδας, τελείας μὲν οὐχ (πῶς γάρ;) οἷας δὲ θνατῶν ἡμῶν ἀπὸ τῶν ἐν πολιτείᾳ πράξεων, διεφθαρμένας μὲν ἐπὶ τῇ δυνάμει (56), ἢ ἀκάρπω ἢ κακοκάρπῳ τινί, μὴ καὶ προσδιαφθαρσμένην δὲ παρ' ἡμῶν (57), εἰ ὁ θεὸς ἐπινοεῖ.

II'. Ἐμοὶ μὲν οὖν ἐνεαῦθα παύσθω ὁ λόγος, θρασυδόμενος μὲν ἐφ' ὅ (58) ἥκιστα ἐχρήην. Εὐγνωμόνως δὲ καὶ εὐχαριστήσας σου, οἶμαι, κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἄξιον μὲν οὐδὲν λεγόντων, ὃ μὴ σωπησάντων παντελῶς· καὶ ἔτι (59) καὶ ἀποκλαυσάμενος, ὅσον οἱ ἀποδημοῦντες τῶν φίλων εἰδώσαι. Μειρακιώδες μὴ, θωπείας ἐχόμενον οὐδὲν, οὐδὲ ἀρχαιότερον (60), ἢ περιεργότερον, οὐκ οἶδα· πρόσσοτι μὲν τοι αὐτῷ, καὶ τὸ μὴ πεπλασμένον, τοῦτο σαφῶς γινώσκω, ἀληθὲς δὲ πάντη, γνώμη ὕγιει, καὶ προαιρέσει εὐκρινεῖ καὶ ὁλοκλήρῃ.

III'. Σὺ δὲ ἀναστάς, ὦ φίλη κεφαλὴ, καὶ εὐξάμενος, ἤδη πέμπε ἡμᾶς, σώσας μὲν παρόντας τοῖς ἱεροῖς σου μαθήμασι, σώζων δὲ ταῖς εὐχαῖς καὶ ἀποδημῆσιν· καὶ δὴ παραδίδου καὶ παρατίθεσο (61), μὲν

⁵⁵ Psal. CXXV, 6.

his locis, Nazianzenum orat. funebri in Basil. M., ἡμιθανῆς vero apud eundem, carm. *εις τὴν ἐν νηστεύσει σωτηρίᾳ*, v. 116, pro quo etiam ἡμιθανος, id est, *rememoratus*, *semisaisimis*, dicitur Sapient. XVIII, 18. Hæscæus.

(55) Ὁ ἀγρυπνὸς φύλαξ. Alii, ὁ ἀγρυπνός, alia distinctione, consistunt eam λόγος. Idem epitheton aliter positum superius cap. 5, ante medium, ubi sic: ἀγρυπνὸς ὢν ὁ θεὸς παιδαγωγὸς καὶ ἀληθὲς κηθεμῶν. BENGEL.

(56) Μὲν τῇ δυνάμει. Μὲν τοι δυνάμει. Mox ubi μὴ καὶ, hoc μὴ potest etiam sumi ut ἀπαρκητῶν, *utinam* ne. Ib.

(57) Παρ' ἡμῶν. Ita Vossius et Bengelius. Al., παρ' ἡμῶν, ipso Vossio admonente: quam lectionem secutus est nuperus editor Parisiensis.

(58) Ἐφ' ὅ. Coram quo, scilicet Origene. Dixerat Gregorius cap. 2 post medium: Καὶ εἰ μὲν ἀλαχθοῖ σου καὶ ἐπ' ἄλλων τοιαῦτα προσθυμῆθημεν νεανειώσασθαι, θρασείας μὲν καὶ οὕτως ἦμεν καὶ τοιμηροὶ τινες· οὐ μὴν ἄλλ' ἀναίδεια τῆς προσητείας αἰτία, τῷ μὴ ἐπὶ σοὶ ταῦτα θρασύνεσθαι. Quod si tibi et coram aliis in talibus juveniliter conandum putassemus, audaces sic quoque ac praesidentes essemus: sed tamen impudentiæ accusari temeritas non posset, quod ea non coram te auderemus. BENGEL.

(59) Καὶ ἔτι, x. τ. λ. Locum ita distingo: καὶ ἔτι ... εἰδώσαι, μειρακιώδες· θωπείας ἐχόμενον οὐδὲν, οὐδὲ ἀρχ. Hic μὴ vim habet interrogandi cum dubitatione et, intacto commate subsequente, coheret eum οὐδὲ. Hoc autem commate, θωπείας ἐχόμενον οὐδὲν, Gregorius virtutem orationis aux hanc quod vera dicat, κατ' ἄρσιν describit, κατὰ θέσιν vero mox illis verbis: πρόσσοτι ... ὁλοκλήρῃ.

A XVII. Sed quorsum hæc lamentor? Est utique Salvator omnium, semivivorum et a prædonibus vexatorum, omnium curator ac medicus. Verbum, vigilans ille omnium hominum custos. Sunt et nobis semina, quæ habere nos docuisti, et quæcumque a te accepimus, præclara monita atque præcepta, quibuscum discimus; lugentes quidem⁵⁵, ut qui iter facimus; sed nobiscum tamen hæc semina deferentes. Fortasse ergo conservabit nos præses custos; fortasse iterum ad te revertemur, afferentes ex seminibus hisce fructus et manipulos, perfectos quidem haudquaquam (qui enim?), sed quales nobis ex civilis vitæ actionibus liceat: corruptos quidem facultate vel infrugifera, vel malæ alicujus frugis; sed non amplius apud nos corrupenda, si Deus annuerit.

B XVIII. Mihi ergo hoc in loco desinat oratio, audacius quidem fortasse, de quo minime decuit, elocuta; sed gratias, ni fallor, pro viribus nostris et ex animo reddere tonata: qui dignum sane nihil diximus, nec tamen omnino conticimus. Quæ præterea etiam deploravit, sicut qui ab amicis digrediuntur, facere solent. An puerile nihil vel adulatorium, nihilve obsoletum vel superfluum habeat, nescio; conflictum certe nihil ei inest; hoc plane scio: veritas enim ubique recto sensu, et sincera ac integra mente atque consilio.

C XIX. Tu vero exsurge, o charum caput, et bene precatus jam nos dimitte; qui præsentibus tuis disciplinis servasti, serva etiam precibus abeuntes. Continuo redde ac trade; sed redde potius ei, qui

Huic autem virtuti quæ τὸ μέσον in loquendo servat, opponit duo vitia tanquam extremâ; eum vel ἀρχαιότερον dicitur, vel περιεργότερον: quorum utrumvis, medio non servato, in suum sermonem, quippe μειρακιώδες ἀποκλαυσάμενον, irrepere potuisse putat. Nam qui veritati incumbit, facile loquitur ἀρχαιότερον· deinde qui refugit ἀρχαιότερον loqui, facile loquitur περιεργότερον· id quod propius accedit ad θωπείαν. Ἐχόμενον, neutrum, respicit μειρακιώδες, poniturque ea forma, qua δέον, ἐξόν et alia mapp. 16 et 17. lb.

(60) Ἀρχαιότερον. Ἀρχαῖος, antiquus. Inde quia antiquissima quæque severitatis quam plurimum, et quam minimum calliditatis habent, ἀρχαῖος (ut apud Tallium *priscus*) dicitur pro *rudi*, id est, pro *illepido* vel *inscito*: ac modo euphemiam involvit, modo ad contumeliam pertinet. Hesychius: Ἀρχαῖος, παλαιὸν, πρῶτον, ἀπλοῦν, ἀνακον, εὐθές. Itaque Gregorius exquisitum hic habet antitheton, ἀρχαιότερον ἢ περιεργότερον. Veretur scilicet, hinc ne nimis *verus* fuerit de Origene, id est, ne *rudi*, arido et strigoso sermone minus dixerit, quam debuisset: inde, ne, hoc vitium fugiens, e diverso non satis *verus* fuerit, minuta quæque quasi Origene digna consectans *ambitiosus*. lb.

(61) Παραδίδου καὶ παρατίθεσο. Id est, *trade* me ut *Dei* κτήμα, idque custodiendum ex *initio* cap. 17, et *commenda* eundem me, ut *tuum* κτήμα, idque recipiendum ex ejusdem cap. 17 fine. Adjecti hoc potest differentiis vocum. Subdit statim Gregorius: μᾶλλον δὲ παραδίδου. Pro παραδίδου sensum requirere ἀποδίδου, statuebat Rhodomannus. Sed non opus est mutato. Gregorius verbum παραδίδου iterat, ac verbo παρατίθεσο non plane resorpsit

ad te nos perduxit, Deo : gratias in primis agens pro his quae nobis obtigerunt : orans deinde, ut etiam in posteram, ubique praesens nos dirigat, menti nostrae sua mandata suggerens, divinumque nobis timorem suum, optimum paedagogum, immitens. Non enim eadem qua apud te libertate, etiam digressi, obediemus illi. Ora, ut et consolationem aliquam ab eo capiamus, quando a te destituimur; ductoremque bonum mittat, comitem angelum. Pete autem, ut et redire nos faciens, iterum ad te ducat : quod unum omnium maxime nos consolabitur.

praefert tamen, quod Dei jus in Gregorium sit antiquius multo atque eminentius, quam Origenis. Ait enim, παραδίδου τῷ ἀγαθόντι ἡμᾶς πρὸς αὐτὸ θεῷ. BENS. (62) Ἐλευθερία. Id est, hac libertate quae tecum est, carebo digressus : quare veretur, ut Deo posthac paream, nisi timore saltem manitus fuero. De hac libertate idem Gregorius cap. 16 circa medium :

λον ἐκ παραδίδου τῷ ἀγαθόντι ἡμᾶς πρὸς αὐτὸ θεῷ· εὐχαριστῶν μὲν ἐπὶ τοῖς φθάνουσιν ὑπὲρ ἡμῶν· παρακαλῶν δὲ χειραγωγεῖν καὶ ἐν τοῖς μέλλουσι, ἐκ παντὸς ἐρεστώτα, ὑπερχοῦντα τῷ κτῆ ἡμῶν ἐκ αὐτοῦ προετάγματα, ἐμβάλλοντα ἡμῖν τὸν θεῖον φόβον αὐτοῦ, παιδαγωγὸν ἀριστον ἐσομένον. Οὐ γὰρ ἐν τῇ μετὰ σοῦ ἐλευθερίᾳ (62) καὶ ἀπαλθόντες ὑπακούομεν αὐτῷ (63). Παρακάλεισον καὶ παραμυθῆσαι ἐν τῇ ἡμῖν γενέσθαι παρ' αὐτοῦ, τῆς ἀπαλείψεως σου, κομπὸν ἀγαθὸν ἐξαποσταλαί, συνοδοπόρον ἀγγελον. Αἰτησον δὲ καὶ ἵνα ἐπιστρέψας ἡμᾶς, ἀγάγη πρὸς αὐτὸν καὶ τοῦτο γε μέγιστα πάντων μόνον ἡμᾶς παραμυθῆσται.

Τὰ καλὰ καὶ φθλα καταλιπόντας μετὰ σοῦ καὶ παρὰ σοῦ, ... διαδέξεται ἡμᾶς ἐξ ἐλευθερίας ταύτης θουλεία χαλεπή. Is.

(63) Αὐτῷ. Ita Vossius, Heeschelius (Beangelius) et plerique mss., sed praeterea videtur Heeschelii lectio marginalis αὐτοῦ quae reperitur quoque in recentiori ms. Vaticano. DELANUE.

ORIGENIS AD GREGORIUM EPISTOLA.

Vide inter Origenis Opera, tom. XI proxime sequentis initio. Edit. Paris.

S. GREGORII THAUMATURGI OPERUM

PARS II. — SCRIPTA NONNULLIS DUBIA.

ΜΕΓΑΛΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΕΡΟΣ ΠΙΣΤΕΩΣ

MAGNI GREGORII THAUMATURGI
FIDEI EXPOSITIO

Quae Fides secundum partem dicta est.

(Latae edidit Gerardus Vossius Opp. S. Gregorii Thaum., Paris. 1622, in fol.; Graeca ex codice Vaticano in lucem protulit card. Mai Script. vet. t. VII, p. 170.)

ARGUMENTUM GERARDI VOSSII.

Alia haec est fidei expositio, longeque diversa a priore, quam ex revelatione magnus hic noster Gregorius accepit. Dicta autem haec ideo ἐκθέσις τῆς κατὰ μέρος πίστεως videtur, vel quod ex parte quae sunt fidei tradat, alique exponat; vel quod per partes in ea fides explicatur. Ubi tamen τὴν κατὰ μέρος πίστιν, R. P. Franc. Torrensis theologus societ. Jesu (hujus τῆς ἐκθέσεως interpret et scholiastes) fidem non universam sed in parte, Latine transtulit. Est porro hic fides non universa sed in parte, secundum eum, fides non omnium dogmatum & Jesuasticorum, sed aliquorum, contra haereticos qui ea negant.

Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας οἱ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων καὶ ἀποσταλλομένης ἀρχῆς εἶναι ἐπικρίτου λέγοντες τῷ Πατρὶ· καὶ οἱ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰ αὐτὰ διανοοῦμενοι· οἱ εὐλαί καὶ χάριτι θεοποιεῖσθαι λέγοντες τὴν Υἱὸν, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀγιάζεσθαι· οἱ τὸ τοῦ Υἱοῦ κοινοποιούντες ὄνομα πρὸς τοὺς δούλους, καὶ πρωτότοκον κτίσεως οὕτω λέγοντας, ὡς ὁμοίως ἐκ τοῦ μη εἶναι καὶ αὐτὸν ὄντα, καὶ ὡς πρῶτον ποιηθέν, καὶ οὐκ ὁμολογούντες μονογενῆ Υἱὸν, μόνον ὄντα τῷ Πατρὶ, δεδιωκτά δὲ ἑαυτὸν εἰς συναριθμῆσιν τῶν θνητῶν, καὶ οὕτω πρωτότοκον ἀριθμοῦμενον· οἱ τῆς γέννησιν τοῦ Υἱοῦ τὴν ἐκ Πατρὸς ἀνθρωπίνως περιγράφοντες διαστήματι μετρούμεν, καὶ οὐκ ἀναρχον τὸν αἰῶνα τοῦ Γεννήτορος καὶ τοῦ Γεννήματος ὁμολογούντες· οἱ τρεῖς ἀκοινωνήτους καὶ ἕνας εἰσάγοντες λατρείας, μίαν καὶ μόνην οὐσίαν τῆς νομίμου θρησκείας, ἣν ἀνωθεν ἐκ νόμου καὶ προφητῶν παραλαβόντες ἔχομεν καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου βεβαιωθεῖσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ἀποστόλων κειρηγυμένην· ἀλλότριοι δὲ οὐκ ἤττον καὶ οἱ τὴν Τριάδα μὴ κατὰ ἀλήθειαν ἐκ τριῶν προσώπων ὁμολογούντες, ἀλλ' ἐν μονάδι τὸ τριπλοῦν ἀπεικῶς κατὰ σύνθεσιν φανταζόμενοι· καὶ σοφίαν ἐν Θεῷ τὸν Υἱὸν ὡς ἐν ἀνθρώπῳ τὴν ἀνθρωπίνην ἡγούμενοι, δι' ἧς ὁ ἀνθρώπος ἐστὶ σοφός, καὶ Λόγον ὁμοίως τῷ κατὰ προφορὰν ἢ διένοιαν εἰσηγούμενοι, οὐδεμιᾶ ὑποστάσει οὐδὲ μόνῃ.

Ἐκκλησιαστικῆ δὲ ὁμολογία καὶ κόσμου σωτήριος πίστις ἡ περὶ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ὄντος μὲν ἑαυτὸν ἀνθρωπίνῃ σαρκὶ ἣν ἐκ Μαρίας προσελάβετο, μείναντος δὲ ἐν ταυτότητι, καὶ μηδεμίαν θείαν μετακίνησιν μηδὲ ἀλλοίωσιν ὑποστάντος, συναιρεθέντος δὲ πρὸς τὴν σάρκα καὶ ὁμοίωσιν ἀνθρωπίνην, ὥστε τὴν σάρκα πρὸς τὴν θεότητα ἐνωθῆναι, τῆς θεότητος τὸ παθητικὸν τῆς σαρκὸς ἐν τῇ τοῦ μυστηρίου πύρρῳσι ἀνηρηκυίας· μετὰ δὲ θανάτου κατέλυσιν περὶ τὴν σάρκα τὴν ἁγίαν ἀπάθαια διηνεχῆς καὶ ἀτρέπτως ἀθάνασι· ἀνεληλυμένῳ μὲν τοῦ κατ' ἀρχὴν ἀνθρώπου κάλλους ἐν τῇ τῆς θεότητος δυνάμει, χορηγούμενου δὲ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἐν τῇ τῆς πίστεως οικειώσει.

Εἰ δὲ τινες καὶ ἐνταῦθα παραχαράττουσι τὴν ἱερὰν πίστιν, ἢ τῇ θεότητι πρὸ ἀνθρώπινα προσδιοπιούντες, προκοπᾶς τε καὶ πάθη καὶ ὀδύαν τὴν ἐπιγινωμένην, ἢ τῆς θεότητος διδοῦντες τὸ προκόπτον καὶ πάσχον σῶμα, ὡς ἰδιαζόντως ὕφρατός, καὶ οὕτοι τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ σωζούσης ὁμολογίας ἐκτός. Οὐδεὶς οὖν δύναται γινῶσαι τὸν Θεόν, εἰ μὴ τὸν Υἱὸν ἐπιγινῶ· σοφία γάρ ἐστιν ὁ Υἱός· ὁ δὲ τῆς πάντας ἔκτισται· τὰ δὲ κτίσματα μηνύει τὴν σοφίαν, καὶ ὁ Θεὸς ἐν τῇ σοφίᾳ γινώσκειται· οὐ τοιαύτη δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία οἷαν ἀνθρώπος ἔχει, ἀλλὰ τελεία ἐκ τελείου τοῦ Θεοῦ προελθούσα καὶ μένουσα διὰ παντός, οὐκ ὡς νόημα ἀνθρώπου τὸ παραρχόμενον, καὶ Λόγος λαλοῦμενος καὶ μὴ ὄν· διὰ τοῦτο οὐ μόνον ἐστὶ σοφία, ἀλλὰ καὶ Θεός· οὐδὲ μόνον Λόγος, ἀλλὰ καὶ Υἱός. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ κτιστός τις νοεῖ τὸν Θεόν, ἄρα ἐκ τῶν θείων Γραφῶν διδάσκειται, οὐκ ἄνευ τῆς σοφίας αὐ-

Inimicissimi et alieni a confessione apostolica sunt, qui dicunt esse Filium ex non exstantibus, et ex principio emittente, externum et foris ascitum Patri: et qui eadem de Spiritu sancto sentiunt; quique dicunt datione et gratia factum esse Deum; et Spiritum sanctum sanctificari; qui nomen Filii cum servis commune faciunt; qui alia dicunt eum primogenitum creaturæ, ac si esset similiter factus, cum non esset, et tanquam primum factus: et non confitentur unigenitum Filium, qui solus sit Patri Filius, qui dedit seipsam, ut annumeraretur mortalibus, atque ita esset numeratus primogenitus: qui generationem Filii ex Patre humane circumscribunt a spatio demenso; et non confitentur ævum Genitoris et Geniti sine principio; qui tres latras, id est, cultus ab una communionem separatos et alienos introducunt; cum sit una et sola legitima religio, quam a principio ex lege et prophetis acceptam, et a Domino confirmatam, et a sanctis apostolis prædicatam habemus. Non minus alieni sunt, qui Trinitatem non secundam veritatem ex tribus Personis confitentur, sed in unitate triplicatam secundum compositionem implingunt, et sapientiam in Deo existimant esse sicut in homine sapientiam humanam, qua sapiens est; et Verbum simile esse interpretantur verbo quod ore profertur, vel mento concipitur, nulla hypostasi.

Ecclesiastica vero confessio et mundo salutaria, est fides de incarnatione Verbi, quod quidem præbuit seipsum humanæ carni, quam ex Maria assumpsit manens idem ipsum, nullamque divinam mutationem neque variationem suscipiens, copulatum cum carne ad similitudinem humanam, ut caro sit unita divinitati, suscepta a divinitate Verbi passibilitate carnis ad implendum mysterium. Post deletam vero mortem perpetua impassibilitas in sancta carne, et immortalitas immutabilis mansit, recuperata in virtute divinitatis pulchritudine humana, quæ a principio fuit, et manente in omnia homines, conciliante eam fide.

Si qui vero etiam hic sacram fidem depravant, separatim attribuentes divinitati quæ humana sunt, incrementa, passiones, accessionem gloriæ: aut separantes a divinitate corpus, quod proficiebat et patiebatur, tanquam per se existeret; hi quoque extra confessionem ecclesiasticam et salutarem sunt. Nemo igitur potest cognoscere Deum, nisi Filium agnoscat. Sapientia enim est Filius, quæ omnia creata sunt. Creaturæ autem sapientiam declarant, et Deus in sapientia nescitur. Non est autem sapientia Dei, qualem homo habet; sed perfecta, quæ ex perfecto Deo exivit, et semper manet; non ut notio hominis, quæ præterit, et verbum quod loquimur, et non est. Idcirco non solum est sapientia, sed Deus; neque solum est Verbum, sed Filius. Sive quis igitur ex creatura intelligit Deum, sive ex Scripturis docetur, non sine sapient-

tia ejus cognoscere aut audire de eo potest. Et qui recte invocatur Deum, per Filium invocatur; et qui proprie accedit, per Christum accedit. Accedere autem ad Filium non potest sine Spiritu sancto. Spiritus enim est vita, et sancta formatio universorum. Hunc Deus per Filium emittens, creaturam sibi assimilatur.

Unus igitur Pater Deus, unus Filius Verbum, unus Spiritus vita, sanctificatio universorum. Et neque Deus alius, ut Pater; neque Filius alius, ut Verbum Dei, neque Spiritus alius, ut vivificans et sanctificans. Imo etsi sancti vocantur dii, et filii, et spiritus, non tamen implentur Spiritu, neque similes sunt Filio et Deo. Si quis vero sic dicit Filium esse Deum, tanquam ipsum etiam plenum divinitate, et non tanquam genitum ex divinitate; negavit Verbum, negavit sapientiam, amisit cognitionem Dei, cecidit in culturam creaturæ, apprehendit impietatem gentilium, et ad hanc reversus est; Judæorum incredulitatem imitatus est, qui cum existimarent Verbum Dei esse filium humanum (1), non crediderunt Deum esse, neque Filium Dei confessi sunt. Est autem impium cogitare Verbum Dei tanquam humanum; et opera per eum facta manere, non manente ipso. Siquis vero dicat operari Christum omnia jussu Verbi, Verbum Dei otiosum faciet, et ordinem Domini in servitutem mutabit. Servus enim est, cui jubetur, et quod creatum est, ad creandum minime idoneum est. Non enim ullo modo creaturæ exæquari desinet, ut sicut ab illo creatum est, sic ipsum alia creet.

Rursus, cum quis dixerit esse Spiritum sanctum opus sanctificatum, non amplius poterit intelligere omnia in Spiritu sanctificata; qui enim unum sanctificavit sanctificat etiam omnia. Negat igitur fontem sanctificationis Spiritum sanctum, qui eum privat potestate sanctificandi; et prohibetur, ne eum Patri et Filio annumeret; ac sanctum baptismum rejicit; et amplius sanctam et venerandam Trinitatem non constituitur. Aut enim in naturali et vera gloria tota Trinitas intelligenda est; aut unitatem, et non amplius Trinitatem dicere cogemur; aut cogemur non annumerare Creatori creata opera, neque Domino universorum creaturas, neque sanctificantem sanctificata, sicut neque Trinitati ullum opus creatum annumeratur; at in nomine sanctæ Trinitatis baptismum sit, et invocatio et cultus. Si enim tres sunt gloriæ, fiant tres cultus apud eos qui impie creaturas colunt. Si natura quæ adoratur divisa est; sit etiam apud eos divisa adoratio. Sed neque cum æterno recentia adorabuntur; recens enim est omne id quod principium coepit; quia multus et immensus est, qui est ante sæcula. Qui igitur aliquod principium temporum vitæ Filii et Spiritus sancti ponit, simul

αὐτοῦ γίνονται ἢ ἀκούσονται περὶ αὐτοῦ δύναται· καὶ ὁ ἐπικαλούμενος ὀρθῶς τὸν Θεόν, ἐπικαλεῖται δι' Υἱοῦ· καὶ ὁ προσερχόμενος οικειῶς, διὰ Χριστοῦ ἔρχεται· προσελθεῖν δὲ ἀδύνατον τῷ Υἱῷ χωρὶς τοῦ Πνεύματος· τὸ Πνεῦμα γὰρ καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀγία μόρφωσις τῶν ὄλων· καὶ τοῦτο ἐκπέμπων ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ, τὴν κτίσιν ὁμοίῳ πρὸς ἑαυτὸν.

Εἰς οὖν ὁ Πατὴρ ὁ Θεός, εἷς ὁ Λόγος, ἐν Πνεύματι ζωῆς, ἡ ἀγιωσύνη ἢ τῶν ὄλων· καὶ οὕτως Θεὸς ἕτερος ὡς Πατὴρ, οὕτως Υἱὸς ἕτερος ὡς Λόγος Θεοῦ, οὕτως Πνεῦμα ἕτερον ὡς ζωοποιὸν καὶ ἁγιαστικόν· ἀλλ' εἰ καὶ θεοὶ καὶ υἱοὶ καὶ πνεύματα καλοῦνται οἱ ἅγιοι, οὕτως Πνεύματος πληροῦνται, οὕτως ὁμοιοῦνται πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Θεόν· ἐὰν δὲ τις οὕτως λέγει τὸν Υἱὸν εἶναι Θεόν ὡς πληρωθέντα θεότητος καὶ αὐτὸν, καὶ οὐχ ὡς γεννηθέντα ἐκ θεότητος, ἠρνήσατο τὸν Λόγον, ἠρνήσατο τὴν σοφίαν, ἀπέλειπε τὴν γνώσιν τὴν περὶ Θεοῦ, κατέπασεν εἰς τὸ σέβειν τὴν κτίσιν, κατέφραθεν Ἑλλήνων ἀσέβειαν, ἐπὶ ταύτην ὑπέστρεψεν, τὴν Ἰουδαίων ἀπιστίαν ἐμμήσατο, οἱ τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον οὐδὲν ἀνθρώπινον ὑπολαμβάνοντες, Θεὸν εἶναι τοῦτον οὐκ ἐπίστευσαν, οὐδὲ Θεοῦ Υἱὸν ὠμολόγησαν· ἀσεβὲς δὲ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ὡς ἀνθρώπινον νοεῖν, καὶ τὰ ἔργα τὰ δι' αὐτοῦ μένοντα μὴ μένοντος αὐτοῦ· ἐὰν δὲ τις εἴπῃ κελευόμενον διὰ τοῦ Λόγου τὸν Χριστὸν ἐργάζεσθαι τὰ πάντα, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀργὸν ποιήσει, καὶ τὴν τοῦ Δεσπότου τάξιν εἰς δουλείαν μεταθήσει· δούλον γὰρ ἅπαν τὸ κελευόμενον, καὶ τὸ κτιστὸν οὐχ ἱκανὸν εἰς τὸ κτίζειν· οὐ γὰρ ἐξισωθήσεται τῷ κτίσματι αὐτὸ κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ ὡς ὑπ' ἐκείνου ἐκτίσται, οὕτως καὶ αὐτὸ κτίσθαι τὰ ἄλλα.

Πάλιν δὲ ὅταν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἴπῃ τίς ἁγιασμένον εἶναι ποιῆμα, οὐκέτι τὰ πάντα δυναθῆσται νοεῖν ἐν Πνεύματι ἁγιαζόμενα· ὁ γὰρ ἐν ἀγιάσει, ἀγιάζει καὶ τὰ πάντα· ἀρνεῖται οὖν τὴν τῆς ἀγιοσύνης πηγὴν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὁ ἀφαιρῶν αὐτοῦ τὸ ἀγιάζειν, καὶ συναριθμεῖν αὐτὸ Πατρὶ καὶ Υἱῷ κωλυθήσεται· καὶ τὸ ἅγιον δὲ βάπτισμα ἀθετεῖ, καὶ οὐκέτι Τριάδα ὁμολογήσει τὴν ἁγίαν καὶ σεβάσιμον· ἢ γὰρ ἐν φυσικῇ ἰδέῃ καὶ ἀληθινῇ τὴν ὅλην Τριάδα νοητέον, ἢ μονάδα καὶ οὐκέτι Τριάδα λέγειν ἀναγκασθησόμεθα, ἢ μὴ συναριθμεῖν τῷ κτίσθαι τὰ κτιστὰ ποιήματα, μὴδὲ τῷ δεσπότῃ τῶν ὄλων τὰ κτίσματα, μὴδὲ τῷ ἀγιάζοντι τὰ ἁγιαζόμενα· ὡς περὶ οὐδὲ τῇ Τριάδι συναριθμεῖται τι τῶν ποιημάτων, ἀλλ' ἐπὶ δυνάμει τῆς ἁγίας Τριάδος τὸ βάπτισμα καὶ ἡ ἐπικλήσις καὶ ἡ λατρεία· εἰ γὰρ τρεῖς αἱ δόξαι, τρεῖς αἱ λατρεῖαι γινέσθωσαν παρὰ τοῖς ἀσεβῶς τὰ κτίσματα σέβουσι· εἰ διηρημένα τὰ τῆς προσκυνουμένης φύσεως, διηρημένα καὶ τὰ τῆς προσκυνήσεως ἕστω παρ' αὐτοῖς· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τοῦ αἰωνίου τὰ πρόσφατα προσκυνηθήσεται· πρόσφατον γὰρ ἅπαν τὸ ἀρχὴν εἰληφός, ἐπειδὴ πάλιν καὶ ἀμετρος ὁ πρὸ τῶν αἰώνων· Ὅ τοίνυν ἀρχὴν τινα χρόνων τῆς τοῦ Υἱοῦ ζωῆς καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὑποτιθέμενος,

(1) Filium humanum, vocat filium more aliorum genitum.

χωρίζει κατὰ ταυτὸν τῆς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς συναριθμητικῶς τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· δεῖ γὰρ ὡσπερ μίαν τὴν δόξαν ὁμολογοῦμεν, οὕτως καὶ μίαν τὴν οὐσίαν ἦτοι θεότητα, καὶ μίαν τὴν ἀειδιότητα τῆς Τριάδος ὁμολογεῖν.

Κεφάλαιον δὲ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ τοῦ Λόγου σάρκωσις· πιστεύομεν οὖν, ἀναλλοιούτουμοις τῆς θεότητος τὴν σάρκωσιν τοῦ Λόγου γεγενῆσθαι πρὸς ἀνακαίνωσιν τῆς ἀνθρωπότητος· οὐτε γὰρ ἄλλαξις, οὐτε μετακίνησις, οὐτε περικλεισμός ἐν νεύματι γέγονεν περὶ τὴν ἀγίαν τοῦ Θεοῦ δύναμιν, ἀλλ' ἡ αὐτὴ διαμένουσα, καὶ τὸ τῆς σαρκώσεως ἔργον ἐπληρώσεν εἰς τὴν τοῦ κόσμου σωτηρίαν, καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἐπὶ γῆς πολιτευσάμενος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος τὴν θεῖαν ἐπὶ πάντα παρουσίαν ὁμοίως διεφύλαξεν πάντα πεπληρωκῶς, ἰδίως τε σαρκὶ συγκεκραμένος· καὶ τῶν περὶ σάρκα παθῶν γινόμενων, τὴν ἀπάθειαν ἢ δύναμιν εἶχεν τὴν αὐτῆς· ἀσεβῆς οὖν ὁ τὸ πάθος ἀνάγων εἰς τὴν δύναμιν· ὁ γὰρ τῆς δόξης Κύριος ἐν ἀνθρωπίνῳ σχηματὶ πέφηνε τὴν ἀνθρωπίνην οἰκονομίαν ἀναδεξάμενος ἐπὶ γῆς· καὶ ταῖς μὲν πράξει τὸν νόμον πληρώσας ὑπὲρ ἀνθρώπων, τοῖς δὲ πάθει τὰ παθήματα διαλύσας, καὶ τῷ θανάτῳ τὸν θάνατον ἀνελών, τῇ δὲ ἀναστάσει τὴν ζωὴν ἀνατελλας· οὐ καὶ τὴν παρουσίαν ἔνδοξον ἀπ' οὐρανοῦ προσδοκῶμεν ἐπὶ τῇ τῶν ἔλων ζωῇ καὶ κρίσει, ἀναστάσεως νεκρῶν ἔσομένης, εἰς τὸ πᾶσιν ἀνταποδοθῆναι κατ' ἄξian.

Δεινὸν δὲ μελέτημα τινὲς κατὰ τῆς ἀγίας μελετῶσι· Τριάδος, οἱ τρία Πρόσωπα οὐκ εἶναι διςχυριζόμενοι, ὡσπερ ἀνυπόστατον εἰσαγόντες πρόσωπον· δι' ἧς ἀποφύγομεν τὸν Sabellium λέγοντα τὸν αὐτὸν Πατέρα, τὸν αὐτὸν Υἱὸν· Πατέρα μὲν γὰρ λέγει εἶναι τὸν λαλοῦντα, Υἱὸν δὲ τὸν Λόγον ἐν τῷ Πατρὶ μένοντα καὶ κατὰ καιρὸν τῆς δημιουργίας φαινόμενον· ἔπειτα μετὰ τὴν ἀπάντων πληρώσιν τῶν πραγμάτων, εἰς Θεὸν ἀνατρέχοντα· τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος λέγει. Πιστεύομεν γὰρ ἡμεῖς ὅτι τρία Πρόσωπα μίαν ἔχοντα τὴν θεότητα δηλοῦνται, Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἡ γὰρ θεότης μία, φυσικῶς ἐν Τριάδι μαρτυρουμένη, τὴν ἐνότητά τῆς φύσεως βεβαίῳ· ὅτι περ καὶ ἴδιον μὲν Πατὴρ κατὰ τὸ, *Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ*· Πατρῶν δὲ τῷ Υἱῷ, κατὰ τὸ, *Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*· καὶ τῷ Πνεύματι δὲ παρὸν φυσικῶς, τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ὑπάρχειν, καθ' ὃ λέγει Παῦλος· *Ναὺς Θεοῦ ἐστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν*.

Πρόσωπον μὲν γὰρ ἐκάστου, τὸ εἶναι αὐτὸ καὶ ὑπεστάναι δηλοῖ· θεότης δὲ Πατὴρ ἴδιον· καὶ ὅποτε μία τῶν τριῶν ἡ θεότης λέγοιτο, τὴν Πατὴρ ἰδιότητα παροῦσαν Υἱῷ τε καὶ Πνεύματι μαρτυρεῖ· ὥστε εἰ μὲν ἐν τρισὶ Προσώποις μία ρηθῆσεται ἡ θεότης, καὶ ἡ Τριάς διαβεβαιούται καὶ τὸ ἐν οὐ διακόπτεται, καὶ ἡ πρὸς τὸν Πατέρα φυσικὴ Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος ἐνότης ὁμολογεῖται· εἰ δὲ καὶ Πρόσωπον ἐν λέγει τις,

A separat Filium et Spiritum sanctum ab annumeratione Patris. Oportet enim sicut unam gloriam confitemur, sic unam substantiam, scilicet divinitatem, et unam sempiternitatem Trinitatis confiteri.

Caput vero salutis nostræ, incarnatio Verbi est. Creditimus igitur, manente immutabili divinitate factam esse Verbi incarnationem, ad renovationem humanitatis. Nec enim mutatio, neque transmutio, neque inclusio in motu ac voluntate facta est circa sanctam Dei virtutem; sed eadem permanens, opus incarnationis ad salutem mundi implevit; et Verbum Dei in terra secundum humanitatem conversans, divinam presentiam similiter retinuit, omnia implens, singulariter carni unitum; et passionibus circa carnem factis, divina virtus suam habebat impassibilitatem. Impius ergo est, qui passionem in virtutem divinam reducit. Dominus enim gloriæ in humano habitu apparuit; suscepta œconomia in terra (2), qui operibus quidem legem pro hominibus implevit, passionibus vero passionem dissolvit, et morte mortem sustulit; resurrectione vero vitam oriri fecit: cuius gloriosum e cælo adventum expectamus ad vitam universorum, et iudicium, cum futura mortuorum resurrectione, ad retribuendum omnibus pro cuiusque meritis.

Sceleratum vero opus aliqui contra sanctam Trinitatem meditantur, qui affirmant non esse tres Personas, ut qui personam non subsistentem introducunt. Quocirca Sabellium fugimus, qui dicit eundem esse Patrem et Filium: Patrem quidem dicit eum qui loquitur, Filium vero Verbum in Patre manens, et tempore creationis patefactum, completis vero rebus in Deum repeans. Hicm dicit de Spiritu sancto. Nos enim credimus tres Personas unam habentes divinitatem declarari nominibus Patris, et Filii, et Spiritus sancti: una siquidem divinitas naturaliter in Trinitate testata, unitatem naturæ confirmat. Est enim proprium quidem Patris, juxta illud: *Unus Deus Pater*¹; proprium vero Filii, esse Verbum Patris, juxta illud: *Deus erat Verbum*²; et Spiritus sancti proprium et naturale esse Spiritum Dei, sicut ait Paulus: *Templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis*³.

Persona enim uniuscujusque declarat esse ipsum, et per se existere. Divinitas autem Patris, proprium, et quando una divinitas trium dicitur, testimonium datur, esse proprietatem Patris in Filio et Spiritu sancto (3). Quare si una divinitas in tribus Personis dicitur, Trinitas affirmatur, et unitas non scinditur; et unitas naturalis Filii et Spiritus sancti cum Patre prædicatur. Si quis vero dicat unam Personam,

¹ I Cor. viii, 6. ² Joan. i, 1. ³ I Cor. iii, 16.

(2) Œconomiam hic vocat totum opus et negotium incarnationis et redemptionis per carnem.

(3) Proprietatem Patris, vocat divinitatem propriam Patris, ut paulo ante dictum est.

sicut unam divinitatem, non sunt tanquam unum, A
 duo in uso. Paulus enim unum quidem divinitate
 Patrem clamat, unum vero in dominatione Filium
 dicit: *Unus Deus Pater ex quo omnia, et nos in
 ipsum; et unus Dominus Jesus Christus, per quem
 omnia, et nos per ipsum*⁴. Igitur si unus quidem
 Deus, Dominus vero unus, una autem Persona,
 sicut divinitas, unius dominationis; quomodo cre-
 ditur illud, *ex quo, et per quem*, sicut prius dictum
 est? At nos divinitatem dicimus non separantes ab
 ea dominationem, nec alterum ab altero alienantes,
 sed sic intelligentes, ut res habet et veritas: Filium
 quidem vocamus Deum proprietate Patris (4), tan-
 quam imaginem et germen; Patrem vero Domi-
 num, nomine unius Domini appellamus, tanquam
 hujus principium et genitorem.

Eadem autem et de Spiritu sancto unitatem cum
 Filio habente, quam Filius habet cum Patre. Quan-
 tobrem noscitur hypostasis Patris, appellatione
 Dei; ne separetur ab hac appellatione Filius, ut qui
 ex Deo est. Noscatur etiam Persona Filii, appella-
 tione Domini; ne separetur ab hac Deus, qui Do-
 minus est ut Pater Domini: sicut Filii quidem pro-
 prium est dominari; qui per seipsum creavit, et
 creatis dominatur; Patri vero prius inest hoc ut
 Patri dominantis: sic Trinitatem unum Deum dici-
 mus, et non tanquam ex compositione trium unum
 damus: omne enim quod pars est, imperfectum
 est, quod ex compositione subsistit; sed quod est Pa-
 ter ratione principii et generationis, hoc dicimus esse
 Filium imaginem et germen Patris. Quare si quis dicat:
 Quomodo unus Deus est, si quidem Filius est Deus ex
 Deo? respondebimus, hoc intelligi ratione principii,
 in quantum unum principium Pater. Et si quis rursus
 interroget: Quomodo unus Dominus Jesus Christus,
 si quidem Pater est Dominus? rursus respondebimus,
 Patrem esse Dominum in quantum Pater est Domini,
 et non occurret amplius nobis hæc dubitatio.

Et rursus dicent impii: Quomodo non erunt tres
 Dii, tres Personæ, si unam habeant divinitatem?
 Dicemus, quia est principium, et Pater Filii; et hic
 imago est et germen Patris, et non est frater ejus;
 et Spiritus S. similiter spiritus Dei est, sicut scri-
 ptum est: *Deus est spiritus*⁵. Et multo ante a David
 declaratum est, *caelos esse verbo Dei firmatos, et spi-
 ritu oris ejus omnem virtutem eorum*⁶. Et in principio
 Genesis sic scriptum est: *Et Spiritus Dei ferebatur
 super aquam*⁷. Et Paulus scribens Romanis: *Vos
 autem, inquit, non estis in carne, sed in spiritu; si
 tamen Spiritus Dei habitat in vobis*⁸. Et rursus ait:
*Si autem Spiritus ejus qui suscitavit Jesum ex mortuis,
 habitat in vobis, qui suscitavit Christum ex
 mortuis, vivificabit et mortalia corpora vestra per
 inhabitantem Spiritum ejus in vobis*⁹. Et iterum:
Quicumque Spiritu Dei aguntur, hi filii Dei sunt, non

ὡς περ καὶ τὴν θεότητα μίαν, οὐκ ἔστιν ὡς ἐν τὰ δύο
 ἐν τῷ ἐνί· ὁ γὰρ Παῦλος ἕνα μὲν ἐπὶ τῆς θεότητος
 τὸν Πατέρα βοᾷ, ἕνα δὲ ἐπὶ τῆς κυριότητος τὸν Υἱὸν
 λέγει· Εἰς Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ
 ἡμεῖς εἰς αὐτόν· καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός,
 δι' οὗ τὰ πάντα, καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ· τοιγαροῦν
 [εἶ] εἰς μὲν Θεός, Κύριος δὲ εἰς, ἐν δὲ Πρόσωπον καθ'
 ὃ θεότης μίαν κυριότητος, καὶ τῶς πιστεύεται τὸ ἐξ
 οὗ καὶ δι' οὗ ὡς προεῖρηται; Καὶ οὐ διακόπτουσι
 ἡμεῖς τῆς θεότητος τὴν κυριότητα λέγομεν, οὐδ'
 ἀπαλλοτριούμεν πατέρα ὄψτερον, ἀλλ' οὕτως ἐνοῦν-
 τες ὡς ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ ἡ ἀλήθεια· καὶ Θεὸν μὲν
 τὸν Υἱὸν τῷ ἰδιώματι τοῦ Πατρὸς καλοῦντες ὡς εἰ-
 κὼνα καὶ γέννημα, Κύριον δὲ τὸν Πατέρα τῷ τοῦ
 ἐνός Κυρίου προσαγορεύοντες ὀνόματι, ὡς τοῦτου ἀρ-
 χὴν καὶ γεννήτορα.

Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος ἐνότητα πρὸς
 τὸν Υἱὸν ἔχοντος, ἦν ὁ Υἱὸς πρὸς τὸν Πατέρα· ὥστε
 γνωρίζεσθαι μὲν ἡ ὑπόστασις τοῦ Πατρὸς τῇ τοῦ Θεοῦ
 προσηγορίᾳ· μὴ διατεμηθεῖν δὲ ταύτης ὁ Υἱὸς ὡς
 ὢν ἐκ Θεοῦ· γνωρίζεσθαι δὲ καὶ τὸ Πρόσωπον τοῦ
 Υἱοῦ τῇ τοῦ Κυρίου προσηγορίᾳ· μὴ χωρίζεσθαι
 δὲ ταύτης ὁ Θεός, Κύριος ὢν ὡς Κυρίου Πατὴρ·
 καθ' ὃ τῷ μὲν Υἱῷ τὸ κυριεῖν ἴδιον, αὐτῷ δὲ δεδη-
 μιουργηκῶτι δι' αὐτοῦ καὶ κυριεῖσθαι τῶν πεποι-
 μένων· τῷ δὲ Πατρὶ ἀνωτέρω ὑπάρχον, ὡς Πατὴρ
 τοῦ κυριεῖοντος ἔστι· οὕτω δὲ καὶ Θεὸν ἕνα φαμὲν
 τὴν Τριάδα, ἀλλ' οὐκ ὡς ἐκ συνθέσεως τριῶν ἕνα
 ὄντες· μέρος γὰρ ἄπαν ἀτελής τὸ συνθέσεως ὀφιστά-
 μενον· ἀλλ' ὡς ἔπερ ἔστιν ὁ Πατὴρ ἀρχικῶς τε καὶ
 γεννητικῶς, τοῦτο ἔστι τὸν Υἱὸν εἰκὼνα καὶ γέννημα
 τοῦ Πατρὸς· ὥστε εἰ τις ἔροιστο, Πῶς εἰς Θεός, εἰπερ
 ἐκ Θεοῦ Θεός; ἐροῦμεν ὅτι τῷ τῆς ἀρχῆς λόγῳ, καθ'
 ὃν μία ἀρχὴ ὁ Πατὴρ· καὶ εἰ τις αὐτῶν πυνθάνοιτο,
 Πῶς εἰς Κύριος εἰπερ Κύριος ὁ Πατὴρ; τοῦτο πάλιν
 ἀποκρινόμεθα, καθ' ὃ τοῦ Κυρίου ἐστὶ Πατὴρ· καὶ
 οὐκέτι ἡμῖν ἀπαντῆσεται τὸ ἄπορον τοῦτο.

Καὶ πάλιν ἂν εἴπωσιν οἱ ἀσεβεῖς· Πῶς οὐκ ἂν
 εἴεν τρεῖς Θεοὶ, τρία Πρόσωπα, εἰ μίαν ἔχουσι τὴν
 θεότητα; Ἐροῦμεν, ἐπειδὴ ὁ Θεός ἀρχὴ καὶ Πατὴρ
 ἔστιν τοῦ Υἱοῦ, καὶ οὗτος εἰκὼν ἐστὶ καὶ γέννημα τοῦ
 Πατρὸς καὶ οὐκ ἀδελφός αὐτοῦ, καὶ Πνεῦμα ὡσαύτως
 πνεῦμα Θεοῦ ἐστίν, ὡς γέγραπται· Πνεῦμα ὁ Θεός·
 ἐκωθεν δὲ ἐκ τοῦ προφήτου Δαβὶδ· Τῷ λόγῳ Κυρίου
 δεδήλωται τοὺς οὐρανοὺς ἐστερεῶσθαι, καὶ τῷ
 πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσαν τὴν δύνα-
 μιν αὐτῶν. Καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς Κοσμοποιίας γέγρα-
 πται οὕτως· Καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐπεφέρετο
 ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Καὶ Παῦλος δὲ γράφων Ῥω-
 μαίοις φησὶν· Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ'
 ἐν πνεύματι· εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκᾷ ἐν ὑμῖν.
 Καὶ πάλιν λέγει· Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος
 Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκᾷ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χρι-
 στοῦ ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ ὑμῶν

⁴ I Cor. viii, 6. ⁵ Joan. iv, 24. ⁶ Psal. xxxii, 6. ⁷ Genes. i, 2. ⁸ Rom. viii, 9. ⁹ Ibid. 11.

(1) Id est, quia est generatus a Deo Patre, vocamus Filium, qui est imago ejus, Deus, hoc est, Deum ex Deo.

σώματα διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος ἐν ὑμῖν. Καὶ πάλιν· Ὅσοι Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοι υἱοὶ Θεοῦ εἰσιν· οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας ἀλλὰ εἰς φρόνον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας ἐν ᾧ κρίζομεν, Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ. Καὶ πάλιν· Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, οὐ ψεύδομαι, συμμαρτυρούσης μοι τῆς συνέειδήσεως μου ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρώσει ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης, ἐν τῷ

A enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus : Abba Pater¹⁰. Et iterum : Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium præbente mihi conscientia mea in Spiritu sancto¹¹. Et rursus : Deus autem spei impleat vos omni gaudio et pace in credendo, ut abundetis in spe, in virtute Spiritus sancti¹².

ἁγίῳ Πνεύματι ἁγίου. Καὶ πάλιν φησὶν τοῖς αὐτοῖς Ῥωμαίοις γράφων· Τολμηροτέρως δὲ ἔγραψα ὑμῖν ἀπὸ μέρους, ὡς ἐπαγαμηθήσων ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν μοι ἀπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη λειτουργοῦντα τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἵνα γένηται ἡ προσφορά τῶν ἔθνῶν εὐαρόσδεκτος ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι ἁγίῳ· ἔχω οὖν τὴν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς τὸν Θεόν· οὐ γὰρ τολμῶ τί λαλεῖν ἢ οὐ κωτεριγάσω Χριστὸς δι' ἐμοῦ, εἰς ὑπακοὴν ἔθνῶν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐν δυνάμει σημάτων καὶ τεράτων, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Καὶ πάλιν Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τοῦ Πνεύματος. Καὶ ταῦτα μὲν γέγραπται ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ.

Et iterum ait scribens ad eosdem Romanos : Audacius autem scripsi vobis ex parte, ut tanquam in memoriam vos reducere propter gratiam quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Jesu Christi in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut fiat oblatio gentium accepta, sanctificata in Spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum : non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non offerit Christus in obedientiam gentium, verbo et factis, in virtute signorum et prodigiorum, in virtute Spiritus sancti¹³. Et iterum : Obsecro autem vos, fratres, per Dominum nostrum Jesum Christum, et per charitatem Spiritus¹⁴. Atque hæc quidem scripta sunt in Epistola ad Romanos.

Ἐν δὲ τῇ πρὸς Κορινθίους πάλιν λέγει· Ὅτι ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Καὶ πάλιν λέγει· Ὅτι καθὼς γέγραπται, ὁ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ὁ δὲ Θεὸς ἠτοίμασεν τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψεν διὰ τοῦ Πνεύματός· τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ· τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτως καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς ἔγνωκεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν λέγει· Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ.

In Epistola autem ad Corinthios rursus dicit : Quia sermo meus et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei¹⁵. Et iterum ait quia : Sicut scriptum est ; Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus eum : nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum novit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui est in ipso ? sic quæ sunt Dei, nemo novit nisi Spiritus Dei¹⁶. Et rursus ait : Animalis homo non percipit quæ sunt Spiritus Dei¹⁷.

Ὅρξεν ὅτι πανταχοῦ τῆς Γραφῆς Πνεῦμα κηρύσσεται, καὶ οὐδαμοῦ πιστὸν ὀνομάζεται ; Τί ὃ ἀν εἰπωσιν οἱ ἀσεβεῖς, τοῦ Κυρίου ἀποστέλλοντος τοὺς μαθητὰς βαπτίζειν ἐν ὀνόματι τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ; ἀναντιρρήτως κοινωνίαν καὶ ἐνότητά ἔχοντα· καθ' ἣν οὔτε θεότιτες τρεῖς, οὔτε κυράτιτες, ἀλλ' ἀληθῶς τῶν τριῶν Προσώπων μενόντων βεβαίως, τῶν τριῶν τὴν ἕωσιν ὁμολογητέον· οὕτω γὰρ [τὸ ἀποστέλλον] καὶ τὸ ἀποστελλόμενον, οἰκίας ἀν πιστεύοιτο, καθ' ὃ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἀπέστειλεν, καὶ Υἱὸς τὸ Πνεῦμα ἀποστέλλει· ἐν δὲ Πρόσωπων οὐκ ἀν πέμψενται αὐτὸ αὐτό· οὐκ ἀν γὰρ τις εἴποι Πατέρα σαρκωθέντα· τὰ γὰρ τῆς πίστεως ὁμολογήματα, ταῖς τῶν αἰρέσεων οὐ συνδραμεῖται κακοδοξίαις. Δεῖ δὲ τοῖς θεοῖς καὶ ἀποστολικαῖς δόγμασιν ἐπισθαί

Vides quod ubique in Scriptura Spiritus prædicatur, et nusquam nominatur creatura ? Quid vero impii dicent, siquidem mittente Domino discipulos ad baptizandum in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti¹⁸ ; non potest contradicere quin habeant communionem et unitatem, secundum quam neque tres divinitates, neque tres dominationes, neque tres sanctitates, sed tribus Personis manentibus, firme unio trium confitenda est : sic enim convenienter creditur mittens et missum. Sicut Pater Filium misit, et Filius Spiritum sanctum mittit : una vero persona nunquam seipsam miserit, non enim aliquis dicit Patrem incarnatum ; quæ enim in confessione fidei continentur, non concurrent cum falsis hæreticorum opinionibus. Oportet autem ut no-

¹⁰ Rom. viii, 14, 15. ¹¹ Rom. ix, 1. ¹² Rom. xv, 13. ¹³ Ibid. 9, 10, 11. ¹⁴ Ibid. 14. ¹⁵ Matth. xxviii, 19.

¹⁶ Ibid. 15-19. ¹⁷ Ibid. 30. ¹⁸ I Cor. ii, 4, 5.

auræ notiones divina et apostolica dogmata sequantur : non autem ut nostræ fictiones impossibiles, divinæ fidei dogmatibus vim afferant.

Si autem dixerint : Quomodo tres Personæ, et quomodo una divinitas? dicemus eis tres Personas esse, sicut una quidem est Dei Patris, una vero Domini Filii, et una Spiritus sancti; una vero divinitas, in quantum Patris, qui unus est, imago est Filii, id est, Deus ex Deo, et Spiritus similiter vocatur Spiritus Dei, et hoc naturaliter secundum eandem substantiam, non secundum participationem Dei; et una est substantia Trinitatis, quod quidem non est in iis quæ facta sunt; non enim est una substantia Dei et eorum quæ facta sunt; quoniam nihil horum est substantia Deus. Imo neque Dominus est quidquam horum secundum substantiam; sed unus est Deus Pater (4), unus Dominus Filius, unus Spiritus sanctus, dicimusque unam divinitatem, et unam dominationem, atque unam sanctitatem, Trinitatem, quia principium Domini est Pater, qui ex æternitate eum genuit, et Dominus est prototypus Spiritus sancti. Sic enim et Pater Dominus, et Filius Deus, et de Deo dictum est : *Deus est Spiritus* 10.

Constemur igitur unum Deum verum, unum principium, et unum Filium verum Deum ex vero Deo naturaliter Paternam divinitatem habentem, id est, hominibus Patri, et unum Spiritum sanctum, qui natura et veritate vim habet omnia sanctificandi, id est, ex substantia Dei desicis. Eos vero qui vel Filium vel Spiritum sanctum creaturam dicunt, anathematizamus. Omnia vero alia constemur facta esse, et serva a Deo creata per Filium, in Spiritu sancto sanctificata (5). Præterea constemur Filium Dei factum esse filium hominis, qui non nomine sed veritate assumpsit carnem ex Maria Virgine, esseque perfectum Filium Deum, et eundem filium hominis, unam personam, et unam adorationem Verbi et carnis quam assumpsit, et anathematizamus eos qui differentes adorationes faciunt, unam divinam, et unam humanam, et adorantes hominem ex Maria tanquam alterum præter Deum ex Deo. Scimus enim quod in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum 11. Factum vero hominem propter nostram salutem, adoramus non tanquam æqualem factum in æquali corpore, sed tanquam Dominum, qui formam servi sumpsit 12. Constemur passionem Domini secundum carnem, resurrectionem in virtute divinitatis ejus, ascensionem in cælos, et gloriosum adventum ejus: qui venturus est ad iudicium vivorum et mortuorum, et ad vitam æternam sanctorum.

Et quia nonnulli turbas nobis excitant, nitentes evertere fidem nostram in Christum Dominum nostrum, non constitentes Deum esse incarnatum, sed hominem Deo copulatum: idcirco confessionem edimus de fide, quam diximus, rejicientes contra-

10 Joan. iv, 24. 11 Joan. i, 1. 12 Philip. ii, 7.

(4) Forte legerit interpres: ἀλλ' εἰς Θεός ὁ Πατήρ, εἰς Κύριος, etc., et sic quidem restituendum esset textum credimus. EDIT. PATROL.

(5) Sanctificata in Spiritu sancto dicit quæ sunt idonea ad recipiendam sanctificationem, ut rationalia omnia,

Α τὰς ἡμετέρας ἐννοίας, οὐ τὰς ἡμετέρας ἀδυνάτους φαντασίας τὰ τῆς θείας πίστεως βιάζεσθαι δόγματα.

Ἐάν δὲ εἴπωσι· Πῶς τρία Πρόσωπα, καὶ πῶς μία θεότης; ἐροῦμεν αὐτοῖς, ὅτι τρία μὲν Πρόσωπα, καθ' ὃ ἐν μὲν Θεοῦ Πατρὸς, ἐν δὲ Κυρίου Υἱοῦ, καὶ ἐν τοῦ ἁγίου Πνεύματος· μία δὲ θεότης καθ' ὃ τοῦ Πατρὸς ἐνός ὄντος, Θεοῦ εἰκὼν ἐστὶν ὁ Υἱός, τοῦτέστι Θεός ἐκ Θεοῦ, καὶ τὸ Πνεῦμα ὁμοίως καλεῖται τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦτο φυσικῶς κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν, οὐ κατὰ μετουσίαν Θεοῦ· καὶ μία τῆς Τριάδος οὐσία, ὅπερ ἐπὶ τῶν ποιημάτων οὐκ ἐστὶν· οὐ γὰρ μία οὐσία Θεοῦ καὶ τῶν ποιημάτων, ὅτι οὐδὲν τούτων τῆ οὐσίᾳ Θεός· ἀλλ' οὐδὲ Κύριος οὐδὲν τούτων κατ' οὐσίαν, ἀλλ' εἰς Κύριος ὁ Υἱός, καὶ ἐν τῷ Πνεύμῳ τὸ ἅγιον· λέγομεν δὲ καὶ μίαν θεότητα καὶ μίαν κυριότητα, καὶ μίαν ἀγιότητα τὴν Τριάδα· ὅτι τοῦ Κυρίου ὁ Πατήρ ἀρχὴ αἰδίως αὐτὸν γενήσας, καὶ πρωτότοκος τοῦ Πνεύματος ὁ Κύριος· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Πατήρ Κύριος, καὶ ὁ Υἱός Θεός, καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ εἴρηται ὅτι Πνεῦμα ὁ Θεός.

Spiritus sancti. Sic enim et Pater Dominus, et Filius Deus, et de Deo dictum est : *Deus est Spiritus* 10.

Ὁμολογοῦμεν οὖν ἓνα Θεὸν ἀληθινὸν, μίαν ἀρχὴν καὶ ἓνα Υἱὸν, ἀληθινὸν Θεὸν ἐξ ἀληθινοῦ Θεοῦ, φυσικῶς τὴν Πατρικὴν θεότητα ἔχοντα, τοῦτέστιν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ· καὶ ἐν Πνεύμα ἅγιον φύσει καὶ ἀληθεῖ τῶν πάντων ἀγιαστικὸν, καὶ θεοποιδὸν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ ὑπάρχον· τοὺς δὲ ἢ τὸν Υἱὸν, ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, κτίσμα λέγοντας ἀναθεματίζομεν· τὰ δὲ ἄλλα πάντα ὁμολογοῦμεν ποιήματα καὶ δοῦλα κτισθέντα ὑπὸ Θεοῦ δι' Υἱοῦ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ ἀγιασθέντα. Ἐτι ὁμολογοῦμεν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ υἱὸν ἀνθρώπου γεγενῆσθαι οὐκ ὀνόματι ἀλλὰ ἀληθεῖς προσλαβόντα σάρκα ἐκ Μαρίας Παρθένου· καὶ εἶναι τέλειον αὐτὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ αὐτὸν υἱὸν ἀνθρώπου, ἐν πρόσωπον, καὶ μίαν τὴν προσκύνησιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς ἣν ἀνέλαθεν· καὶ ἀναθεματίζομεν τοὺς διαφόρους προσκυνήσεις ποιοῦντας, μίαν θεϊκὴν, καὶ μίαν ἀνθρωπίνην· καὶ προσκυνοῦντες τὸν ἐκ Μαρίας ἀνθρώπων ὡς ἕτερον ὄντα παρὰ τὸν ἐκ Θεοῦ Θεόν· οἰδαμεν γὰρ ὅτι ἐν ἀρχῇ μὲν ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Γενόμενον δὲ αὐτὸν ἀνθρώπων διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν προσκυνοῦμεν, οὐκ ὡς Ἰσοῦ ἐν ἴσῳ γενόμενον τῷ σώματι, ἀλλ' ὡς δεσπότην προσλαβόντα τὴν τοῦ δούλου μορφήν. Ὁμολογοῦμεν τὸ πάθος τοῦ Κυρίου κατὰ σάρκα, τὴν ἀνάστασιν ἐν δυνάμει θεότητος αὐτοῦ, τὴν εἰς οὐρανοὺς ἀνάβασιν, τὴν ἐκδοξον αὐτοῦ παρουσίαν ἐρχομένου ἐπὶ χρισίαι ζώντων καὶ νεκρῶν, καὶ ζωῆ αἰωνίῳ τῶν ἁγίων.

Καὶ ἐπειδὴ τινὲς παρηνήχθησαν ἡμῖν ἀνατρέπειν ἐπιχειροῦντες τὴν πίστιν ἡμῶν τὴν εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, οὐ Θεὸν σαρκωθέντα ὁμολογοῦντες αὐτὸν, ἀλλὰ ἀνθρώπων Θεῷ συναφθέντα, τούτου χάριν ὁμολογίαν ποιούμεθα περὶ τῆς κραι-

ρημένης πίστεως, ἐκβάλλοντες τὴν ἀπιστον ἀντιλογίαν· θεὸς γὰρ σαρκωθείς ἀνθρωπίνῃ σαρκί, καθάρῃν ἔχει τὴν ἰδίαν ἐνέργειαν, νοῦς ἀήττητος ὢν τῶν ψυχικῶν καὶ σαρκικῶν παθημάτων· καὶ ἄγων τὴν σάρκα καὶ τὰς σαρκικὰς κινήσεις θεϊκῶς τε καὶ ἀναμαρτήτως· καὶ οὐ μόνον ἀκράτητος θανάτῳ, ἀλλὰ καὶ λύων θάνατον· καὶ ἔστι θεὸς ἀληθινὸς ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκί φανερωθεὶς, τέλειος τῇ ἀληθινήῃ καὶ θεῖα τελειότητι, οὐ δύο πρόσωπα, οὐδὲ γὰρ τέσσαρα προσκυνεῖν λέγομεν, θεὸν καὶ Υἱὸν θεοῦ, καὶ ἄνθρωπον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Διὸ καὶ ἀναθεματίζομεν τοὺς οὕτως ἀσεβοῦντας, τοὺς ἀνθρώπων ἐν τῇ θεῖα δοξαζομένους τιθέντας· ἡμεῖς γὰρ φαμέν ἀνθρώπων γεγενῆσθαι τὸν τοῦ θεοῦ Λόγον πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν, ἵνα τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ἐπουρανίου λάβωμεν, καὶ θεοποιηθῶμεν πρὸς ὁμοίωσιν τοῦ κατὰ φύσιν ἀληθινοῦ Υἱοῦ τοῦ θεοῦ, κατὰ σάρκα δὲ Υἱοῦ ἀνθρώπου, Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Πιστεύομεν τοίνυν εἰς ἕνα θεόν, τουτέστιν εἰς μίαν ἀρχὴν, τὸν θεόν τοῦ Νόμου καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, δικαίον καὶ ἀγαθόν· καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, θεὸν ἀληθινόν, τουτέστιν εἰκόνα ἀληθινοῦ θεοῦ, θεμιουργὸν πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀορατῶν, Υἱὸν θεοῦ καὶ γέννημα μονογενὲς, καὶ αἰδίων Λόγον, ζῶντα καὶ ὑφεστώτα καὶ ἐνεργόν, ἀεισυνόντα τῷ Πατρὶ καὶ εἰς ἕν ἅγιον Πνεῦμα· καὶ εἰς παρουσίαν ἐνδοξοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ θεοῦ σάρκα λαβόντος τὴν ἐκ Παρθένου, τοῦ ἀνθ' ἡμῶν ὁπομείναντος πάθη καὶ θάνατον, καὶ ἐλθόντος εἰς ἀνάστασιν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ ἀναληφθέντα εἰς οὐρανοῦς· καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν ἐνδοξοῦ αὐτοῦ παρουσίαν· καὶ εἰς μίαν ἁγίαν Ἐκκλησίαν, ἀφῆσιν ἀμαρτιῶν, σαρκὸς ἀνάστασιν, ζωὴν αἰώνιον.

Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον εἶναι τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα· καὶ μίαν τὴν οὐσίαν τῆς Τριάδος, τουτέστιν μίαν θεότητα φυσικῶς, ἀγεννήτου μένοντος τοῦ Πατρὸς, γεννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ ἐκ Πατρὸς ἀληθινή γενήσῃ οὐ ποιῆσαι τῇ ἐκ βουλήσεως· τοῦ Πνεύματος ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ αἰδίως ἐκπεμφθέντος, ἁγιαστικοῦ τῆς ὅλης κτίσεως. Ὁμολογοῦμεν δὲ καὶ σαρκωθέντα τὸν Λόγον καὶ φανερωθέντα ἐν σαρκικῇ κινήσει τῇ ἐκ Παρθένου, οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἐνεργήσαντα. Τοὺς δὲ κοινωνοῦντας τοῖς ἐκβάλλουσι τὸ ὁμοούσιον ὡς ἄλλοτριον τῶν Γραφῶν, καὶ τὶ ἐκ τῆς Τριάδος κτιστὸν λέγουσι καὶ χωρίζουσι τῆς μᾶς φυσικῆς θεότητος, ἄλλοτριους ἡγοῦμεθα, καὶ οὐδενὶ τῶν τοιούτων κοινωνοῦμεν· εἰς θεὸς ὁ Πατὴρ, ἡ θεότης ἡ μόνη· θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱός, εἰκὼν τῆς μᾶς καὶ μόνης θεότητος ὢν ἀληθής, κατὰ γέννησιν καὶ φύσιν ἦν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει· Κύριος εἰς ὁ Υἱός· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὴν τοῦ Υἱοῦ κυριότητα διαπέμπον εἰς τὴν ἁγιαζομένην κτίσιν· Υἱὸς ἐπεδήμησε κόσμῳ, σάρκα ἐκ Παρθένου λαβὼν, ἦν ἐπλήρωσεν ἁγίου Πνεύματος εἰς τὸν πάντων ἡμῶν ἁγιασμόν· θανάτῳ δὲ παραδούς τὴν σάρκα, τὸν θάνατον ἔλυσε διὰ τῆς ἀναστάσεως εἰς τὴν πάντων ἡμῶν ἀνάστασιν· ἀνῆλθεν δὲ εἰς οὐρανὸν ὄψων καὶ δοξάζων ἀνθρώπων ἐν ἑαυτῷ· ἔρχεται δὲ τὸ δεύτερον ἀποκαθιστῶν ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωὴν.

A dicentium perfidiam. Deus enim humana carne incarnatus puram habet propriam operationem, cum sit mens passionibus animæ et carnis invicta, et carnem ac carnis motus divine ac sine peccato moderans. Qui non solum a morte teneri non potuit, sed etiam mortem delevit; et est Deus verus, qui carnis expers, in carne apparuit, perfectus vera et divina perfectione. Non duæ personæ, neque duæ naturæ, nec enim quatuor adorari dicimus, Deum, et Filium Dei, et hominem, et Spiritum sanctum. Idcirco eos anathematizamus, qui sic impii sunt, qui hominem in divina laudatione ponunt. Nos enim dicimus Verbum Dei factum esse hominem ad nostram salutem, ut similitudinem cœlestis capiamus, et deificemur ad similitudinem veri secundum naturam Filii Dei, secundum vero carnem Filii hominis, Domini nostri Jesu Christi.

Credimus igitur in unum Deum, id est, in unum principium, Deum Legis et Evangelii, justum et bonum; et in unum Dominum Jesum Christum Deum verum, id est, imaginem veram solius veri Dei; creatorem omnium visibilium et invisibilium, Filium Dei, et setum unigenitum, et æternum Verbum vivens, et per se existens atque operans, semper cum Patre manens; et in unum sanctum Spiritum; et in adventum gloriosum Filii Dei, qui carnem accepit ex Virgine, et pro nobis passiones et mortem sustinuit, et tertia die resurrexit, et assumptus est in cœlos; et in futurum adventum gloriosum; et in unam sanctam Ecclesiam, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam.

Confitemur consubstantialiam esse Patri Filium, et Spiritum sanctum, et unam substantiam Trinitatis, id est, unam divinitatem naturaliter, manente Patre ingenito, genito autem Filio ex Patre vera generatione, non factioe ex voluntate; et Spiritu sancto ex substantia Patris per Filium æterne emisso, habente virtutem sanctificandi totam creaturam. Confitemur etiam incarnatum Verbum, et manifestatum in operatione carnis ex Virgine assumptæ, non in homine operatum. Eos vero qui communicant cum iis, qui rejiciunt ὁμοούσιον, tanquam alienum a Scripturis, et qui dicunt aliquid ex Trinitate creatum esse, et ab una naturali divinitate separant, alienos existimamus, et cum nullo ex istis communionem habemus. Unus Deus Pater, una divinitas. Deus etiam Filius imago vera unius et solius divinitatis secundum generationem et naturam quam habet a Patre; Dominus unus Filius; similiter autem et Spiritus sanctus, qui dominationem Filii in creaturam sanctificatam transmittit. Filius venit in mundum assumpta carne ex Virgine, quam implevit Spiritu sancto ad nostram omnium sanctificationem. Cum autem carnem morti tradidisset, mortem delevit resurgendo propter resurrectionem nostram; ascendit autem ad cœlum, exaltans et glorificans homines in seipso; veniet autem iterum ad instaurandum nobis vitam æternam.

Unus Filius ante incarnationem, et post incarnationem; idem homo et Deus, utrumque tanquam unum; et non alia quidem persona Deus Verbum, alia vero homo Jesus; sed idem qui prius erat Filius, unitus est carni ex Maria, constituens seipsum perfectum et sanctum, ac sine peccato hominem, et administrans opus incarnationis ad renovationem salutarem humanitatis et totius mundi. Deus Pater perfecta persona perfectum habet Verbum ex seipso vere genitum. Non tanquam Verbum vocale quod loquimur; neque ut filium secundum adoptionem, sicut angeli et homines vocantur filii Dei; sed ut Filium natura Deum. Perfectum vero etiam habet Spiritum sanctum ex Deo per Filium in adoptatos filios effusum, viventem et vivificantem, sanctum et sanctificantem eos qui eum participant; non tanquam spirationem ab homine emissam non per se subsistentem, sed ex Deo viventem. Unde Trinitas est adorabilis, glorificabilis et honorata, ac venerabilis, Patre quidem intellecto in Filio, sicut Filius ex ipso est; Filio vero glorificato in Patre, sicut est ex Patre, manifestato in Spiritu sancto sanctificatis.

Quod autem venerabilis est sancta Trinitas non separata nec alienata, docet nos Paulus in Epistola ad Corinthios secunda. Sic enim ait: *Gloria Domini nostri Jesu Christi, et caritas Dei, et communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis*²². Et rursus in eadem Epistola: *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, qui et unxit nos Deus, qui et signavit nos, et dedit pignus Spiritus in cordibus nostris*²³. Adhuc autem clarius in eadem Epistola sic scribit: *Cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum; cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen. Dominus autem Spiritus est. Ubi autem Spiritus Domini, ibi libertas. Nos vero omnes revelatæ facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tanquam a Domini Spiritu*²⁴. κατοικτούμενοι, τὴν αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφούμεθα ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, καθάπερ ἀπὸ Κυρίου Πνεύματος.

Et rursus ait Paulus: *Ut absorbeatur quod mortale est, a vita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus, qui dedit vobis pignus Spiritus*²⁵. Et iterum: *Commendant nosmetipsos tanquam ministri Dei, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis*²⁶, et quæ sequuntur. Deinde subjungit, dicens: *In suaritate, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in Verbo veritatis, in virtute Dei*²⁷. Ecce hic etiam designavit sanctus Paulus Trinitatem, nominans Deum, et Verbum, et Spiritum sanctum. Et iterum ait: *An nescitis quoniam templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis? Si quis autem templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. [Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos*²⁸.] Et iterum: *Sed abluti estis, sed sanctificati estis,*

Εἷς Υἱὸς καὶ πρὸ τῆς σαρκώσεως καὶ μετὰ τὴν σαρκώσιν· ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Θεός, ἐκείτερον ὡς ἐν· καὶ οὐχ ἕτερον μὲν πρόσωπον ὁ Θεὸς Λόγος, ἕτερον δὲ ἄνθρωπος Ἰησοῦς, ἀλλ' αὐτὸς ὁ προῦπάρχων Υἱὸς ἐνωθεὶς σαρκὶ ἐκ Μαρίας κατέστη, τέλειον καὶ ἄγιον καὶ ἀναμάρτητον ἄνθρωπον συνιστὰς ἑαυτὸν, καὶ οἰκονομῶν εἰς ἀνανέωσιν ἀνθρωπότητος καὶ πᾶσι παντὸς σωτήριον· Θεὸς ὁ Πατὴρ, τέλειον ἐν τῷ πρόσωπον, τέλειον ἔχει τὸν Λόγον ἐξ αὐτοῦ γεγεννημένον ἀληθῶς, οὐχ ὡς λόγον λαλούμενον, οὐδὲ καθ' υἰοθεσίαν υἱὸν, ὡς ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι υἱοὶ Θεοῦ καλοῦνται, ἀλλὰ Υἱὸν φύσει Θεῶν· τέλειον δὲ [ἔχει] καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ Θεοῦ δι' Υἱοῦ χορηγούμενον εἰς τοὺς υἰοθετούμενους, ζῶν καὶ ζωοποιῶν, ἅγιον ἀγιαστικὸν τῶν μεταλαμβανόντων αὐτοῦ, οὐχ ὡς δι' ἀνθρώπου πνοῆν ἐμπνευσθεῖσαν ἀνυπόστατον, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ζῶσαν· δι' ὅπερ ἡ Τριάς προσκυνητὴ, δοξαστὴ καὶ τιμία καὶ σεβάσιμος· Πατὴρ μὲν ἐν Υἱῷ νοουμένου καθότι Υἱὸς ἐξ αὐτοῦ, Υἱοῦ δὲ ἐν Πατρὶ δοξαζομένου καθ' ὅ ἐστιν ἐκ Πατρὸς, φανερούμενος ἐν Πνεύματι ἅγιῳ τοῖς ἀγιαζομένοις.

Ὅτι δὲ σεβάσιμος ἐστὶν ἡ ἅγια Τριάς μὴ χωριζομένη, μηδὲ ἀλλοτριουμένη, τοῦτο διδάσκει ἡμῶς Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ δευτέρᾳ λέγων οὕτως· Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν. Καὶ πάλιν ἐκ τῆς Ἐπιστολῆς δηλοῖ λέγων· Ὁ δὲ βασιμῶν ἡμῶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν καὶ χρίσας Θεὸς καὶ σφραγισθεὶς ἡμῶς καὶ δόξας τὸν ἀφραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ἐπι δὲ σαφέστερον ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ γράφει οὕτως· Ἡρίκια δὲ ἀναγνωσκέται Μωδοσις, κάλυμμα ἐπὶ τῆς καρδίας αὐτῶν καίται· ἡρίκια δ' ἂν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα· ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμα· εἶπον δὲ τὸ πνεῦμα, ἐκεί ἐλευθερία· ἡμῶς δὲ πάντες ἀνακαλυμμένοι προσώπων τὴν δόξαν Κυρίου

Καὶ πάλιν λέγει Παῦλος· Ἴνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς· ὁ δὲ καταρτισμένος ἡμῶς εἰς αὐτὸ τοῦτο Θεός, ὁ δόξας ὑμῖν τὸν ἀφραβῶνα τοῦ Πνεύματος. Καὶ πάλιν φησὶν· Συνιστάμενοιτες θεοτούς ὡς Θεοῦ διάκονοι θεοπορῆ πολλῆ, ἐν ἀδίφῳσιν, ἐν στεροχωρίας, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτα ἐκπέφρα λέγων· Ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτως, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ἐνταῦθα ὡρίσεν ὁ ἔργος τῆς ἁγίας Τριάδος ὀνομάσας Θεὸν καὶ Λόγον καὶ Πνεῦμα ἅγιον. Καὶ πάλιν λέγει· Οὐκ οἴδατε ὅτι ραὸς Θεοῦ ὄστε, καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; Εἴ τις τὸν ραὸν τοῦ Θεοῦ φθεῖρει, φθερεῖ τούτον ὁ Θεός. Καὶ πάλιν· Ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὄρματι Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ Πνεύματι

²² II Cor. xiii, 13. ²³ II Cor. i, 21, 22. ²⁴ II Cor. iii, 15-18. ²⁵ II Cor. v, 4, 5. ²⁶ II Cor. vi. Vulg., sicut Dei ministros. ²⁷ Ibid. 6, 7. ²⁸ I Cor. iii, 16, 17.

τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Καὶ πάλιν· Ἦ οὐκ οὐδαμῶς ἐστι τὰ σώματα ὁμῶν τοῦ ἐν ὑμῖν ἁγίου Πνεύματος ἔστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; Δοκῶ γάρ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν.

Καὶ πάλιν καὶ περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ θαλαλῶν, ὡς βαπτισθέντων ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσῃ, φησὶν, ὅτι· Πάντες τὸ αὐτὸ πνευματικῶν ἔκτιστοι· ἔκτιστοι γάρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός· Καὶ πάλιν λέγει· ἀπὸ γυνώσκω ὑμῖν ὅτι οὐδαμῶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν· καὶ οὐδαμῶς δύναται εἰσεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ διακρίσεις δὲ χαρισμάτων εἶσιν, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· καὶ διακρίσεις διακονιῶν εἶσιν, καὶ ὁ αὐτός Κύριος· καὶ διακρίσεις ἐνεργημάτων εἶσιν, καὶ ὁ αὐτός ἐστι Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν χάριτι· ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἢ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμπέρον· ἢ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἕτερόν δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι, ἄλλο δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλο δὲ προφητεία, ἄλλο δὲ διὰκρισις πνευματικῶν, ἕτερόν δὲ γένη γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα διακρίων ἴδια ἐκάστῳ καθὼς βούλεται· καὶ καθάπερ τὸ σῶμα ἐν ἔστιν καὶ μέλη πολλὰ ἔχει, πάντα δὲ τὰ μέλη τοῦ σώματος πολλὰ ὄντα ἐν ἑστὶ σῶμα, οὕτως καὶ ὁ Χριστός· καὶ γὰρ ἐν ἐν Πνεύματι πάντες ἡμεῖς εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτισθημεν. Καὶ πάλιν λέγει· Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ἢ οὐκ ἐκηρύξαμεν, ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνεται ὃ οὐκ ἐλάβετε, ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ οὐκ ἐδέξασθε, καλῶς ἀνεχέσθε.

Ὅρθξ ὅτι ἀχώριστόν ἐστι τὸ Πνεῦμα τῆς Θεότητος, καὶ οὐκ ἂν τις εὐσεβῶς φρονῶν κτίσμα αὐτὸ ὑπολάβοι. Ἐν δὲ τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ πάλιν γράφει οὕτως· Πῶς ἡμεῖς ἐκγενομέθα τηλικαύτης ἀμαρτηρώσεως σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαί ὑπὸ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐδεδικάθη, συνεζυμάρτυροντος τοῦ Θεοῦ σημεῖοις καὶ τέρασι καὶ κοινῆς δυνάμεσι καὶ Πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς. Καὶ πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ φησὶν· Διὸ καθὼς λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Σήμερον ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρόνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ παρακλιρασμῷ, κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ περασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὗ ἐπειρασάν με αἱ πατέρες ὑμῶν, ἐδοκίμασάν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου τεσσαράκοντα ἔτη· διὸ πρόσώθησα τῇ γενεῇ ταύτῃ, καὶ εἶπον· Ἄσε κλιωνῶνται τῇ καρδίᾳ αὐτῶν, δίδου οὐκ ἐγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου, ὡς ὠμοσα ἐν τῇ ὄρῃ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατάκλιον μου. Κάνταυθα ἀνοήτωςαν Παύλου μηδαμῶς χωρίζοντος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῆς Θεότητος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀλλὰ σαφῶς δηλοῦντος τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαλαλίαν ἐκ

sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, et in Spiritu Dei nostri²⁹. Et rursus : An nescitis quoniam corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo³⁰? Et illud : Videor enim et ego Spiritum Dei habere³¹.

Et iterum loquens de filiis Israel tanquam baptizati in nube et in mari, ait : Et omnes eundem potum spiritalem ebberunt : bibebant enim de spiritali, consequente eos petra ; petra autem erat Christus³². Et iterum ait : Propter hoc notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Jesu : et nemo potest dicere Dominum Jesum, nisi in Spiritu sancto. Divisiones gratiarum sunt, unus autem Spiritus ; et divisiones administrationum sunt, unus autem Dominus ; divisiones operationum sunt, et idem est Deus, qui operatur omnia in omnibus. Unicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem. Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiae ; alii autem sermo scientiae, secundum eundem Spiritum ; alii fides in eodem Spiritu ; alii vero operationes virtutum ; alii prophetia ; alii discretio spirituum ; alii genera linguarum ; alii vero interpretatio sermonum. Omnia autem haec operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult. Et sicut unum corpus est, multa autem habet membra ; omnia vero membra corporis, cum sint multa, unum tamen corpus sunt ; ita et Christus. Omnes enim nos in unum corpus baptizati sumus³³. Et rursus alii : Nam si is qui venit (6), alium Christum praedicat, quem non praedicavimus ; aut alium spiritum accipitis, quem non accepistis ; aut aliud Evangelium, quod non recepistis ; recte pateremini.

Vides quod inseparabilis sit Spiritus a Divinitate? et nunquam ullus pie sentiens, creaturam esse suspicabitur. In Epistola autem ad Hebraeos sic ait : Quomodo nos effugiemus, si tantiam neglexerimus salutem? quae cum initium accepisset enarrari per Dominum, ab iis qui audiverunt, in nos confirmata est, contestante Deo signis et portentis, et variis virtutibus, et Spiritus sancti distributionibus secundum suam voluntatem³⁴. Et rursus in eadem Epistola dicit : Quapropter, sicut ait Spiritus sanctus : Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri ; probauerunt et viderunt opera mea, quadraginta annis. Propter quod insensus sui generationi huic, et dixi : Semper errant corde. Ipsi autem non cognoverunt vias meas, quibus juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam³⁵. Hic etiam audiant Paulum non separantem Spiritum sanctum a divinitate Patris et Filii : quin potius clare significantem, locutionem Spiritus sancti ex persona Dei esse, et tanquam a Deo prolatam³⁶, sicut redditum est in iis quae dicta

²⁹ I Cor. vi, 11. ³⁰ ibid. 19. Vulg., membra loco, corpora. ³¹ I Cor. vii, 40. ³² I Cor. x, 4. ³³ I Cor. xii, 3-15. ³⁴ Hebr. II, 3, 4. ³⁵ Hebr. iii, 7-11; Psal. xciv, 8-11. ³⁶ ibid.

(6) Allusio videtur fieri ad verba Galat. i.

sunt. Idcirco unus Deus sancta Trinitas creditur et adoratur, juxta hæc divinæ Scripturæ testimonia; tametsi ubique in divinis Scripturis innumeri sermones nobis suppetunt, qui apostolicam et ecclesiasticam fidem comprobant.

ἀναρίθμητοι διδασκαλίας ἡμῖν ὑπάρχουσι συμμαρτυροῦσαι τῇ ἀποστολικῇ καὶ ἐκκλησιαστικῇ πίστει.

προσώπου τοῦ Θεοῦ ὑπάρχουσαν, καὶ οὕτως ἀπὸ Θεοῦ εἰρημένην, καθὼς ἀποδέδοται ἐν τοῖς προειρημένοις ῥητοῖς· διὰ τοῦτο γὰρ εἰς Θεὸς ἡ ἅγια Τριάς πιστεύεται, κατὰ τὰ ἐκ τῆς θείας Γραφῆς μαρτυρηθέντα, εἰ καὶ τὰ μάλιστα πανταχοῦ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν

EJUSDEM EXPOSITIONIS FIDEI

-FRAGMENTUM CUM GLOSSIS.

(Ex Leonii Hierosolymitani libro contra Monophysitas, ap. Mai, *Script. vet.*, tom. VII, p. 147.)

Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, ὡς φασιν, ἐκ τῆ κατὰ μέρος Πίστει.

Τὸ δοξάζειν δύο φύσεις τὸν ἕνα Χριστὸν, τετράδα τὴν ἅγιαν Τριάδα ποιεῖ, φησί· Ἐπὶ γὰρ οὕτως· « Καὶ ἔστι Θεὸς ἀληθινὸς ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς τέλειος τῇ ἀληθινῇ καὶ θείᾳ τελειότητι, οὐ δύο φύσεις, οὐδὲ τέσσαρας προσκυνεῖν, Θεὸν λέγομεν, καὶ Υἱὸν Θεοῦ, καὶ ἄνθρωπον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. » Πρῶτον μὲν ἀγνοεῖται καὶ ἀμφιβάλλεται λίαν ἡ χρῆσις καὶ ἕθε· δμῶς μέντοι μὴ δύο πρόσωπα ἐπὶ Χριστοῦ λέγειν φησί, ἵνα μὴ ὁμολογοῦντες αὐτὸν Θεὸν καὶ ἐν τελείᾳ θεότητι, δύο δὲ αὐτοῦ πρόσωπα, τετράδα παρ-

ιστῶμεν τῶν θείων προσώπων, Θεοῦ τοῦ Πατρὸς ἕν, καὶ Υἱοῦ Θεοῦ ἕν, καὶ ἀνθρώπου ἕν, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἕν, ἀριθμοῦντες· ἀλλ' οὐδὲ δύο φύσεις θείας μέντοι εἰδέναι αὐτοῦ φησι, ἀλλ' ἐν μιᾷ φυσικῇ θείᾳ τελειότητι, τέλειον αὐτὸν Θεὸν ὁμολογεῖν, καὶ οὐκ ἐν δύο· ὅτι γὰρ ἀτρέπτως ἑσαρκώθη καὶ ἀδιπλασιώστως τὴν θεότητα ἔχει, βούλεται δεῖξαι· ὁ γοῦν αὐτὸς πρὸ βραχέος φησί· « Καὶ τῶν περὶ σάρκα καθῶν γινωμόνων, τὴν ἀπάθειαν ἡ δύναμις εἶχε τὴν ἐαυτῆς· ἀσθεῖς οὖν ὁ τὸ πάθος ἀνάγων εἰς τὴν δύναμιν· ὁ γὰρ τῆς δόξης Κύριος ἐν ἀνθρωπίνῳ σχήματι πάθηεν, τὴν ἀνθρωπίνην οἰκονομίαν ἀναδεξάμενος. »

FRAGMENTUM

Ex S. Gregorii Thaumaturgi sermone *De Trinitate*.

(Mai, *Spicil. Rom.*, t. III, p. 696, ex codice Arabico 101.)

MONITUM.

Unam ex cod. Arab. 101 proferam Thaumaturgi fragmentum, et mox aliorum Patrum alia, interpretibus v. cl. Mathæo Sciuhan, et Franc. Mehasebo, Maronitis; in quo Thaumaturgi fragmento si qua sunt obscura vel ambigua, ipse apprime codicis auctor Arabs in causa credendus est. Deinde et illud cogitare proderit, quod nempe sanctus Basilus in epistola 210, ad Neocæsarienses, loquitur de quadam expositione fidei et colloquio Thaumaturgi cum Æthano de Trinitate, ubi multæ locutiones erant partim a librariis vitiatæ, partim verotales ut inde hæretici semel valde corroborarent, perperam illos interpretantes, atque ad sui dogmatis prævitalem trahentes; cum tamen sanctus Pater ratione simplici et suo tempori idonea usus fuisset. Profecto hic est perpetuus Monophysitarum mos in laudandis pro se Patrum orthodoxorum auctoritatibus, ut cum hi de unico Christo, unicoque individuo, hypostasive contra Nestorium vel ejus ὁμώφρονος loquuntur, illi id prædicti hæretici de una Christi natura velint intelligi. In cunctis istorum libris nihil hoc errore vel fraude solemnus est.

Gregorius Thaumaturgus, episcopus Neocæsareæ Ponti (7), proximus apostolis, in suo de Trinitate sermone hæc ait:

Ego in omnibus tria essentialia video, substantiam, genus, nomen. Dicimus hominem, servum, curatorem; hominem propter substantiam, servum propter genus seu conditionem, curatorem propter denominationem. Dicimus etiam Patrem, Filium,

et Spiritum sanctum; neque tamen hæc sunt nomina quæ ipsis postea supervenerint, sed sunt substantiæ. Denominatio autem hominis non est reapse denominatio, sed substantia communis hominum, et propria est omnium hominum denominatio; ne-

(7) Codex Arabicus mendose, Cæsareæ Cappadociæ.

mina vero sunt Adam, Abraham, Isaac, Jacob; hæc, inquam, nomina sunt. Sed divinæ Personæ sunt quidem nomina; nomina tamen sunt Personæ; Personæ demum significant id quod est et subsistit, quæ est essentia Dei. Nomen quodque naturæ significat subsistentiam, veluti si dicamus hominem. Cunctæ (Personæ) una natura sunt, una essentia, una voluntas, appellanturque Trinitas sancta, quæ sunt nomina subsistentia, una natura in tribus Personis, ac genus unum. Filii vero Persona unita est, nempe unum ex duobus, id est divinitate simul et humanitate, quæ duæ unum constituunt. Neque tamen hinc divinitas ullum accipit incrementum, sed Trinitas manet prout erat. Ne Personis quidem, seu nominibus, novum aliquid accidit, sed eæ æternæ sunt, et sine tempore. Nemo tamen ipsas ante cognoscere valuit quam Filius caro factus eas manifestavit dicens: *Pater, manifestavi nomen tuum hominibus; clarifica me tu quoque, ut cognoscant me Filium tuum*²⁷. In monte autem Pater clamavit dicens: *Hic est Filius meus dilectus*²⁸. Idemque super Jordanem Spiritum sanctum suum misit. Atque ita nobis demonstratum fuit, Trinitatem in pari honore esse æternam. Porro Filii ex Patre generatio incomprehensibilis est atque ineffabilis; et quia spiritalis est, scrutinio fit impervia; res enim spiritalis neque intelligi potest a re corporali neque vestigari: longe enim id abest ab humana natura. Nos quidem homines generationem nostram cognoscimus, sicut alliarum quoque rerum; res tamen spiritalis supra humanam conditionem est, neque ullo modo ab hominum mentibus potest intelligi. Spiritalis substantia perire nequit neque dissolvi; nostra autem, utpote facilis intellectu, perit atque dissolvitur. Qui enim fieri potest, ut homo qui sex lateribus circumcluditur, oriente, occidente, borea, austro, abisso, et coelo, rem intelligat quæ supra cælos est, infra abyssos, ultra boream et austrum protenditur, quæque omni loco adest, et omnem complet vacuitatem? Quod si nos spiritalem substantiam scrutari valeremus, ejus ultique excellentia deperiret. Consideremus quæ in corpore nostro fiunt, ac porro videamus utrum nobis cognoscere liceat quomodo ex corde gignantur cogitationes, verba de lingua, et similia. Jam si hæc, quæ in nobis fiunt, miuime agnoscimus, qui fieri potest ut increati Creatoris mysterium, quod omnem men-

tem superat, intelligamus? Certe si homini pervium esset mysterium hoc, nequaquam divus affirmasset Joannes: *Deum nemo vidit unquam*²⁹. Quem igitur nemo unquam vidit, is cuiusmodi similis reputandus est, ut inde generationem ejus cognoscamus? Et nos quidem sine ambiguitate cognoscimus animam nostram in nobis habitare corpori unitam; sed tamen quis animam suam unquam vidit? quis ejus cum corpore conjunctionem dispicere potuit? Id unum nempe cognoscimus, animam intra nos esse corpori copulatam. Sic ergo arguimus et credimus Verbum a Patre esse generatum, quin rei tamen rationem exploratam habeamus vel sciamus. Ipsum est ante omnem creaturam, sempiternum de sempiterno, seu fontem a fonte, et lumen de lumine. Equidem vocabulum *verbum* ad illa tria pertinet verborum genera quæ in Scripturis nominantur, neque substantialia sunt, nempe τὸ κατ' ἔννοιαν, προφορικῶν, atque ἀρθρικῶν. (τὸ κατ' ἔννοιαν) certe non est substantiale. Προφορικῶν autem est illa vox quam a Deo audiunt prophetæ, seu propheticus ipse sermo; ac ne hic quidem est substantiale. Denique ἀρθρικῶν, est sermo humanus in aere efformatus, verbis constans, qui pariter haud est substantialis (8). Verumtamen Dei Verbum substantiale est, excelsa validaque natura præditum, et cum ipso æternum est, atque ab eodem inseparabile, neque peritorum, sed sempiterna conjunctione mansurum. Verbum hoc cælum creavit et terram, et in ipso facta sunt omnia. Est hoc brachium virtusque Dei, a Patre propter indivisibilem naturam nunquam separandum, et cum ipso Patre carens principio. Hoc nostram de Maria Virgine sumpsit substantiam; et quatenus quidem spiritale est, Patri est indivisibiliter æquale; quatenus vero corporeum, nobis pariter æquale est inseparabiliter. Rursusque quatenus spiritale est, æquiparat sanctum Spiritum inseparabiliter et sine termino. Neque duæ erant, sed unica Trinitatis sanctæ natura ante Filii Verbi incarnationem; atque unica mansit natura Trinitatis etiam post Filii incarnationem. Si quis vero accessisse incrementum Trinitati credit propter assumptam a Verbo humanitatem, is a nobis alienus est, et ab Ecclesiæ catholicæ et apostolicæ ministerio. Hæc est fides integra, sancta, apostolica Dei sancti. Laus Trinitati sanctæ in æternum per sæculorum sæcula! Amen.

²⁷ Joan. xvii. ²⁸ Matth. iii, 17; Luc. ix, 55.

²⁹ Joan. i, 18.

(S) De his leges Græcos Patres apud Petavium, *De Trin.*, lib. vi.

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΑ ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ ΔΩΔΕΚΑ

Ἐν οἷς καὶ ἀναθεματισμὸς καὶ αἰτίαι καὶ ἐξηγήσεις ἐπιτίθενται.

S. GREGORII THAUMATURGI DE FIDE CAPITULA DUODECIM

In quibus et anathematisms ponitur et explicatio subiungitur.

(Opera Gretseri, t. XV, p. 454. Batisbonæ 1741, in-fol., ex codice ms.)

CAP. I.

Si quis dixerit corpus Christi esse increatum, et non confessus fuerit ipsum increatum Dei Verbum ex creata humanitate incarnatum, hominemque factum esse, sicut scriptum est, anathema esto.

Explicatio.

Qua ratione dici potest corpus increatum? Nam quod increatum est, id etiam passionis expertus est, neque vulnerari, neque tangi potest. At Christus resurgens ex mortuis, monstravit discipulis suis vestigia clavorum, vulnus a lancea inflicium, corpusque suum palpandum præbuit, quanquam clausis januis ingressus, ut ostenderet et divinitatis operationem et corporis veritatem. (Tametsi Deus erat, vere tamen agnoscebatur homo; et cum homo vere esset, Deus ex ipsis suis actionibus apparerat.)

CAP. II.

Si quis dixerit carnem Christi esse consubstantialiorem divinitati, et non confessus fuerit Christum in forma Dei Deum æternum esse, assumptaque servi forma se exinanivisse, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo caro in tempore condita ejusdem substantiæ dici potest cum sempiterna divinitate? Consubstantiali enim appellatur, quod sine variatione et vicissitudine idem est natura et æternitate.

CAP. III.

Si quis dixerit Christum, instar prophetæ cu-

(9) Non erant hæc in exemplari pervetusto et emendato.

A

ΚΕΦ. Α΄.

Εἰ τις λέγει ἄκτιστον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν τὸν ἄκτιστον τοῦ Θεοῦ [Θεὸν] Λόγον ἐκ τῆς κτιστῆς ἀνθρωπότητος τὴν σάρκασιν καὶ τὴν ἐνανθρώπησιν ἐπιδειξάμενον, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἔστω [ἀναθεματίζέσθω].

Ἐξηγήσεις.

Πῶς δ' ἂν [γὰρ] λέγοιτο ἄκτιστον τὸ σῶμα; Ἐὰν γὰρ ἄκτιστον, ἀπαθές, ἀτρῶτον, ἀψηλάφητον. Χριστὸς δὲ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς, τύπον ἔχων, καὶ νίκην λόγῃ καὶ ψηλάφῃσιν σώματος [σώματι] ἐπαδείκνυτο τοῖς μαθηταῖς, καίτοι τῶν θυρίων κεκλεισμένων εἰσελθὼν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ καὶ τῆς θεότητος τὴν ἐνέργειαν, καὶ τοῦ σώματος τὴν ἀλήθειαν. (Καίτοι (9) Θεὸς ὢν, ἄνθρωπος ἐγνωρίζετο φυσικῶς; καὶ ἄνθρωπος ὑπάρχων ἀληθῶς, Θεὸς τοῖς ἔργοις ἐφείνετο.

ΚΕΦ. Β΄.

Εἰ τις λέγει σάρκα τοῦ Χριστοῦ ὁμοούσιον τῆς θεότητος, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχοντα Θεὸν προαιώνιον, καὶ αὐτὸν κενώσαντα καὶ λαβόντα δούλου μορφὴν, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἔστω [ἀναθεματίζέσθω].

Ἐξηγήσεις.

Πῶς δὲ ἡ μετὰ χρόνον σὰρξ ὁμοούσιος ἂν λέγοιτο τῆς ἀχρόνου θεότητος; Ὁμοούσιον γὰρ λέγεται τὸ ταυτὸν τῇ φύσει καὶ τῇ αἰδιότητι ἀπαρράλλετως.

ΚΕΦ. Γ΄.

Εἰ τις λέγει ἄνθρωπον τέλειον ἀνεληγμένον τὸν Χρι-

σὸν, ὡς ἓνα τῶν προφητῶν, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν τῇ σαρκώσει τῇ ἐκ παθόντος; [Ἰσ. ἐκ Παρθένου] γεγεννημένον [γενόμενον] ἀνθρώπων τὸν ἐν Βηθλεὲμ τεχθέντα, καὶ ἐν Ναζαρέτ ἀνατραφέντα, καὶ προκοπήν ἡλικίας ἐπιδειξόμενον, καὶ χρόνων ἀριθμητὴν ποιησάμενον [ἐπιδειξόμενον], ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισθέντα, καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μαρτυρηθέντα· Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἴστω [ἀναθεματιζέσθω].

Ἑρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοιτο ἀνθρώπων τέλειον ἀναληφέναι τὸν Χριστὸν [Κύριον] ὡς ἓνα τῶν προφητῶν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἀνθρώπου γενομένου τῇ ἐκ Παρθένου σαρκώσει; Αἰὶ γέγραπται, ὅτι ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ἐκ τῆς γῆς ἦν. Ἐπιπέθ δὲ ὁ ἐκ γῆς πλασθεὶς εἰς γῆν ἀπελήλυθεν, ὁ δεύτερος ἀνθρώπος γενόμενος εἰς οὐρανοῦς ἀνελήλυθε. Καὶ λέγεται ὁ πρῶτος Ἀδάμ καὶ ὁ ἕσχατος Ἀδάμ. Καὶ ὡσπερ ὁμολογῆται, ὅτι ὁ δεύτερος ἐκ τοῦ πρώτου τὸ κατὰ σάρκα, διὰ καὶ ἀνθρώπος, καὶ Υἱὸς ἀνθρώπου Χριστός· οὕτως μεμαρτύρηται ὅτι ὁ δεύτερος τοῦ πρώτου Σωτήρ, δι' ἃν κατελήλυθεν ἐξ οὐρανοῦ. Ἐπειδὴ ἐξ ἐξ οὐρανοῦ καταβὰς ὁ Λόγος καὶ ἀνθρώπος γενόμενος εἰς τοὺς οὐρανοῦς ἀνελήλυθε, διὰ τοῦτο λέγεται καὶ ἐξ οὐρανοῦ ὁ δεύτερος Ἀδάμ.

ΚΕΦ. Δ'.

Εἴ τις λέγει ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς γεγενῆσθαι τὸν Χριστὸν ἐκ Παρθένου, ὡς πάντες οἱ ἀνθρώποι, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν ἐκ Πνεύματος ἁγίου, καὶ ἐκ Μαρίας τῆς ἁγίας Παρθένου σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἴστω [ἀναθεματιζέσθω].

Ἑρμηνεία.

Πῶς γὰρ [δ' ἂν] λέγει τις, ἐκ σπέρματος ἀνδρὸς γεγενῆσθαι τὸν Χριστὸν ἐκ Παρθένου, τοῦ ἁγίου Ἐυαγγελίου καὶ τοῦ ἁγγέλου εὐαγγελισταμένου τὴν Μαρίαν, τῆς Παρθένου εἰρηκίας· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνθρω οὐ γενώσκει; Αἰὶ λέγει· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὰ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Ὑψίστου Υἱός. Καὶ τῷ Ἰωσήφ λέγει· Μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαρίαν τὴν γυναῖκά σου· τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἐστὶν ἅγιον. Τέξεται δὲ υἱόν, καὶ καλέσῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· αὐτός γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ.

ΚΕΦ. Ε'.

Εἴ τις λέγει· Ἄλλος ὁ πρὸ αἰώνων Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄλλος ὁ ἐπ' ἐσχάτων, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν τὸν πρὸ αἰώνων τὸν αὐτὸν ἐπ' ἐσχάτων, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἴστω [ἀναθεματιζέσθω].

Ἑρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοιτο ἄλλος ὁ πρὸ αἰώνων τοῦ Θεοῦ

⁴⁰ Math. iii, 47. ⁴¹ I Cor. xv, 47. ⁴² Ibid. 45.

(10) Hæc interpres addidit.

PATR. GA. X.

A juspiam, perfectum hominem assumpsisse, et non confessus fuerit eum, assumpta carne ex Virgine, hominem factum, in Bethlehem natum, in Nazareth educatum, ætate profecisse, temporisque completo cursu in Jordane baptizatum esse, et a Patre testimonium hoc accepisse: *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite* ⁴⁰, anathema sit.

Explicatio.

Quo ratione asseri potest Christum perfectum hominem assumpsisse, quasi prophetam quempiam, cum ipse Dominus homo factus sit, carne ex Virgine sibi assumpta? Propterea scriptum est quod *primus homo sit de terra terrenus* ⁴¹. Postquam vero is, qui ex terra formatus erat, in terram revertit; secundus homo factus, in celos ascendit. Et dicitur *primus Adam*; et *novissimus Adam* ⁴². Et quemadmodum in confesso est, ex primo esse secundum, quod ad carnem attinet, ea enim de causa nominatur Christus homo et Filius hominis; sic planum testatumque est, secundum esse Salvatorem primi, propter quem etiam de cælo descendit. Quia verò Verbum de cælo descendens et humanam naturam induens in celos ascendit, ideo secundus Adam ex cælo esse dicitur.

CAP. IV.

Si quis dixerit ex viri semine natum esse Christum de Virgine, ad eum modum quo cæteri mortalium nascuntur, et non confessus fuerit illum ex sancto Spiritu et ex Maria sanctissima Virgine incarnatum, hominemque factum ex semine David, sicut scriptum est, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo quis asserat Christum ex semine viri natum esse de Virgine, cum sacrosanctum Evangelium et ipse angelus testentur Mariam dixisse: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Propterea dicit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* ⁴⁰. [Prius enim dixerat sancta Virgo: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* (10)?] Et Josepho dicit: *Noli timere accipere Mariam, conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabunt nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum a peccatis ejus* ⁴¹.

CAP. V.

Si quis dixerit: Alius est Filius Dei æternus et ante sæcula; et alius, qui novissimis temporibus apparuit; et non confessus fuerit unum et eundem esse illum æternum, qui novissimis temporibus apparuit, sicut scriptum est, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo affirmaverit quis, non esse eundem

⁴³ Luc. i, 54, 55. ⁴⁴ Math. i, 20, 21.

Dei Filium, qui ab æterno fuit, et novissimis temporibus apparuit, cum ipse Dominus dicat: *Antequam Abraham fieret, ego sum* ⁴⁴; et, quia a Patre exiit, et venio, et iterum vado ad Patrem meum ⁴⁵?

CAP. VI.

Si quis dixerit: Alius est qui passus est, et alius qui passus non est; et non confessus fuerit idem impassibile et immutabile Dei Verbum propria sua carne passum esse, sicut scriptum est, anathema esto.

Explicatio.

Qua ratione dicat quis, alium esse qui passus est, et alium qui passus non est, ipso Domino affirmante: *Oportet Filium hominis multa pati, et occidi, et die tertia a mortuis resurgere* ⁴⁶; et: *Quando videbitis Filium hominis sedentem in dextra Patris* ⁴⁷; et: *Quando veniet Filius hominis in gloria Patris sui* ⁴⁸?

CAP. VII.

Si quis dixerit Christum servatum esse, et non confessus fuerit ipsum esse Servatorem mundi, et lucem mundi, sicut scriptum est ⁴⁹, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo asserat quis Christum esse servatum, ipso Domino dicente: *Ego sum vita* ⁵¹; et: *Ego veni, ut vitam habeant* ⁵²; et: *Qui in me credit, mortem non videbit: sed videbit vitam æternam* ⁵³?

CAP. VIII.

Si quis dixerit Christum perfectum hominem esse divisim et Deum. Verbum divisim, et non confessus fuerit unum et eundem Dominum Jesum Christum, sicut scriptum est, anathema sit.

Explicatio.

Quomodo quis dicat Christum divisim esse perfectum hominem, et divisim Verbum divinum, cum ipse Dominus dicat: *Quid me queritis occidere, hominem, qui veritatem vobis dixi, quam audiui a Patre meo* ⁵⁴? Non enim hominem pro nobis dedit, sed seipsum pro nobis dedit. Deus Verbum homo factus. Hinc et dicit: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Ipse autem dicebat de templo corporis sui* ⁵⁵.

CAP. IX.

Si quis dixerit Christum mutationi et alterationi obnoxium esse, et non confessus fuerit ipsum spiritu quidem mutationis expertem, carne autem corruptibilem [in corruptibilem] esse, anathema esto.

Explicatio.

Qua ratione asserat quis in Christum mutationem aut variationem cadere, ipso Domino dicente: *Ego sum, et non moror* ⁵⁶? Et rursus: *Neque anima ejus relicta est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem* ⁵⁷?

⁴⁴ Joan. viii, 58. ⁴⁵ Joan. xiii, xvi. ⁴⁶ Matth. xvi, 21. ⁴⁷ Matth. xxvi, 64; Marc. xiv, 62. ⁴⁸ Matth. xvi, 27. ⁴⁹ Isa. ix; Matth. iv; Joan. i, iii, viii, ix, xii. ⁵¹ Joan. xi, 25; xiv, 6. ⁵² Joan. x, 10. ⁵³ Joan. viii, 51. ⁵⁴ Joan. viii, 40. ⁵⁵ Joan. ii, 19, 21. ⁵⁶ Malach. iii, 6. ⁵⁷ Psalm. xv, 8; Act. ii, 31.

Α Υἱός, καὶ ἄλλος ὁ ἐπ' ἐσχάτων, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Πρὶν Ἀβραάμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι· καὶ, ὅτι ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐξῆλθον, καὶ ἦκα, καὶ πάλιν πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα μου;

ΚΕΦ. Γ'.

Εἰ τις λέγει· Ἄλλος ὁ παθὼν, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθὼν, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν τὸν ἀπαθῆ Θεὸν Λόγον καὶ ἄτρεπτον σαρκὶ ἰδίᾳ παθόντα ἀτρέπτως, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἔστω [ἀναθεματιζέσθω].

Ἐρμηνεία.

Πῶς δὲ ἂν λέγοιτο ἄλλος ὁ παθὼν, καὶ ἄλλος ὁ μὴ παθὼν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν, καὶ ἀποκτανθῆναι, καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν· καὶ· Ὅταν ἴδῃτε τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου καθήμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς· καὶ· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ;

ΚΕΦ. Ζ'.

Εἰ τις λέγει· σωζόμενον τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου καὶ φῶς τοῦ κόσμου, καθὼς γέγραπται, ἀναθεματιζέσθω.

Ἐρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοι τις σωζόμενον τὸν Χριστὸν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ· καὶ· Ἐλήλυθα ἵνα ζωὴν ἔχωσι· καὶ· Ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσει, ἀλλ' ὄψεται τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον;

ΚΕΦ. Η'.

Εἰ τις λέγει· τέλειον ἀνθρώπων τὸν Χριστὸν διαιρετῶς, καὶ Θεὸν τὸν Λόγον διαιρετῶς, καὶ μὴ ὁμολογεῖ ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καθὼς γέγραπται, ἀνάθεμα ἔστω [ἀναθεματιζέσθω].

Ἐρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοι τις ἀνθρώπων τέλειον τὸν Χριστὸν διαιρετῶς, καὶ Θεὸν τὸν Λόγον διαιρετῶς, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λαλάλησα, ἢ ἠκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς; Οὐ γὰρ ἀνθρώπων δέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλ' ἑαυτὸν παρέδωκεν ὑπὲρ ἡμῶν ὁ Θεὸς Λόγος ἀνθρώπος γενόμενος δι' ἡμᾶς. Διὸ λέγει· Δύσατε τὸν νατὸν οὗτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Αὐτὸς δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

ΚΕΦ. Θ'.

Εἰ τις λέγει· τρεπτόν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ὁμολογεῖ αὐτὸν ἄτρεπτον τῷ πνεύματι, φθαρόν [ἀφθαρτόν] τῇ σαρκί, ἀναθεματιζέσθω.

Ἐρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοι τις τρεπτόν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν Χριστὸν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι; Καὶ πάλιν Οὐδὲ ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐγκατελείφθη εἰς ἄδου [ἐλ. ἕδην], οὐδὲ ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν;

ΚΕΦ. Ρ.

A

Εἰ τις λέγει, μέρος ἀνθρώπου ἀνελθῆναι τὸν Χριστὸν, καὶ μὴ ὁμολογῆι αὐτὸν καθ' ὁμοίότητα ἡμῶν κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας, ἀναθεματιζέσθω.

Ἑρμηνεία.

Πῶς δ' ἂν λέγοι τις, μέρος ἀνθρώπου ἀνελθῆναι τὸν Χριστὸν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου λέγοντος· *Τῆρ ψυχῆν μου τίθημι, ἵνα πάλιν λάβω αὐτήν, ὑπὲρ τῶν προβάτων· καὶ· Ἡ σὰρξ μου ἀληθὴς ἐστὶ βρώσις, καὶ τὸ αἷμα ἀληθὴς ἐστὶ πόσις· καὶ· Ὁ τρώγων μου τὴν σὰρκα, καὶ πίνων μου τὸ αἷμα, ἔχει ζωὴν αἰώνιον;*

ΚΕΦ. ΙΑ'.

Εἰ τις λέγει ἀψυχον ἢ ἀνόητον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ μὴ ὁμολογῆι αὐτὸν τέλειον κατὰ [πάντα] ἀνθρώπων ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν, ἀναθεματιζέσθω.

Ἑρμηνεία.

Πῶς δὲ ἂν λέγοι τις ἀψυχον καὶ ἀνόητον τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου [Χριστοῦ]; *Ταραχὴ γάρ, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία, οὔτε σαρκὸς ἀψύχου, οὔτε ψυχῆς ἀνόητου, οὔτε θεότητος ἀτρέπτου, οὔδὲ δοκίσεως ἐνδείξις, οὔτε ἀνθρωπίνης ἀσθενείας ἤττιμα· ἀλλὰ τῶν καθ' ἡμᾶς παθῶν τὴν ἐπίδειξιν ἐν ἑαυτῷ ἐποιεῖτο ὁ Λόγος, καταδεξάμενος τὸ παθητικόν, καθὼς γέγραπται, ὅτι αὐτὸς τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἀνέλαβε, καὶ τὰς νόσους ἐδάστασε. Ταραχὴ γάρ, καὶ λύπη, καὶ ἀδημονία ψυχῆς νοσήματα· κόπος δὲ, καὶ ὕπνος καὶ πρῶσις σωματικῶς, σαρκὸς ἀσθενήματα.*

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Εἰ τις λέγει, δοκῆσει παφανερῶσθαι τὸν Χριστὸν τῷ κόσμῳ, καὶ μὴ ὁμολογῆι αὐτὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθῆναι, ἀναθεματιζέσθω.

Ἑρμηνεία.

Πῶς δὲ ἂν λέγοι τις, δοκῆσει παφανερῶσθαι Χριστὸν τῷ κόσμῳ τὸν ἐν Βηθλεὲμ τεχθέντα, καὶ περιτομῆ σαρκὸς προσεγόμενον, καὶ ὑπὸ Συμεῶν βασταχθέντα, καὶ δωδεκαετῆ ἀνατραφέντα, καὶ τοῖς γονεῦσιν ὕποταγέντα, καὶ ἐν Ἰορδάνῃ βαπτισθέντα, καὶ ἐν σταυρῷ προσηλωθέντα, καὶ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα;

Διὸ καὶ λέγεται [καὶ λέγεται]· *Ἐταράχθη τῷ πνεύματι, ἐλυπήθη τῇ ψυχῇ, ἐπρώθη τῷ σώματι, τὰς κατὰ τὴν ἡμετέραν σύστασιν τῶν παθῶν προσηγορίας ἴστησι, καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἐν τῷ κόσμῳ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρεστράς καθ' ὁμοίότητα, χωρὶς ἁμαρτίας. Ἐγεννήθη γάρ ἐν Βηθλεὲμ, θεοπρεπῶς, κατὰ σὰρκα, ἀγγέλων ἐπουρανίων ἐπεγκωκῶτων τὸν αὐτὸν Δεσπότην, καὶ ἀνυμνούντων τὸν ἐν φάνῃ σπαργαυθέντα Θεόν, καὶ λεγόντων· Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Ἐν Ναζαρέτ ἀνετράφη· θεοφανῶς ἐν μέσῳ διδασκάλων καθεζόμενος, καὶ ἐκπλήττων αὐτοῦς τῇ σοφίᾳ παρὰ καιρὸν ἡλικίας τῆς κατὰ τὸ σῶμα, ὡς ἀπαριθμεῖται ὁ εὐαγγελικὸς λόγος. Ἐν*

CAP. X.

Si quis dixerit Christum partem tantummodo hominis assumpsisse, et non confessus fuerit illum in omnibus assimilatum nobis esse, excepto peccato, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo dicat quis Christum partem duntaxat hominis assumpsisse, ipso Domino dicente : *Pono animam meam (pro ovibus meis) ut iterum sumam eam* ⁸⁸; et : *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* ⁸⁹; et : *Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem meum, habet vitam æternam* ⁹⁰ ?

CAP. XI.

Si quis dixerit corpus Christi esse inanime, et sine mente, et non confessus fuerit illum unum et eundem secundum omnia perfectum hominem esse, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo asserat quis corpus Christi animæ a? intellectus expers esse? Turbatio enim, et tristitia, et mœror, neque sunt carnis anima carentis, neque animæ intellectu destitutæ, neque immutabilis divinitatis, neque ejus, quod tantum videtur esse, et non est, indicium, neque humanæ imbecillitatis defectus; sed passionum et ægritudinum nostrarum specimen in se ipso Verbum edere voluit; passibili natura in se suscepta, sicut scriptum est : *Lingua nosros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit* ⁹¹. Turbatio enim, et tristitia, et angor, sunt animi ægritudines; labor autem, et somnus, et vulneratio corporis sunt infirmitates carnis.

CAP. XII.

Si quis dixerit sola opinione et putatitie Christum in mundo apparuisse, et non confessus fuerit in carne venisse, anathema esto.

Explicatio.

Quomodo affirmabit quis, putatitie tantummodo Christum in mundo apparuisse, natum in Bethlehem, circumcisum et a Simeone ulnis gestatum, usque ad duodecimum annum a parentibus educatum, iisdemque morigerum, in Jordane baptizatum, cruci affixum, ex mortuis excitatum ?

Propterea quando dicitur : *Turbatus est spiritu* ⁹²; *Tristatus est anima* ⁹³; *corpore vulneratus est* ⁹⁴, nostræ constitutionis affectiones nobis ob oculos ponit, ut ostendat quod homo in mundo natus sit, et cum hominibus conversatus ⁹⁵ sit, absque peccato. Natus enim est in Bethlehem secundum carnem Deo convenienter, cœlestibus angelis Dominum suum agnoscentibus, hymnorumque cantu et melodia celebrantibus Deum fasciis in præsepi involutum, et dicentibus : *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* ⁹⁶. In Nazareth enutritus est. In medio doctorum Dei instar sedit, eosque sapientia sua obstupescit, præter ordinem modumque ætatis, si corpus spectes, ut ex Evangelio liquet. In

⁸⁸ Joan. x, 17. ⁸⁹ Joan. vi, 56. ⁹⁰ Ibid., 55. ⁹¹ Isa. liii, 4. ⁹² Joan. xi, 33; xii, 27; xiii, 21. ⁹³ Matth. xxvi, 38. ⁹⁴ Isa. liii, 5. ⁹⁵ Baruch. iii, 38. ⁹⁶ Luc. ii, 14.

Jordane baptizatus est⁶⁷, non ut aliquid sanctificationis perciperet; sed ut sanctificationem aliis impartiret. In solitudine tentatus est⁶⁸, non succumbens tentationi, sed nostras tentationes tentatoris provocatione præ se ferens, ut omnibus vanitatem et inbecillitatem adversarii patefaceret.

Propterea monet: *Confidite, ego vici mundum*⁶⁹. Neque divinam propugnaculum objecit, sed carnem propriam passioni, morti et corruptioni devincendæ opposuit, ut per quam carnem peccatum intraverat in mundum, et per peccatum mors⁷⁰, imperium in omnes exerceat; per eandem carnem secundum similitudinem condemnaretur peccatum in carne; peccatique antistes tentator ille superaretur, mors dissolveretur imperio suo dejecta, et evacuetur corruptio in corporis sepultura⁷¹, primitiæque resurrectionis palam ostenderentur, et initium justitiæ per fidem in mundo effloresceret, regnumque cælorum hominibus annuntiaretur, et Dei cum hominibus communiō iniretur.

Ob hanc gratiam glorificemus Patrem, qui dedit Filium suum unigenitum pro mundi vita. Glorificemus Spiritum sanctum, operantem in nobis, nosque vivificantem; qui nobis dona ad communionem cum Deo contrahendam necessaria subministrat; neque Evangelica oracula curiosis disputationibus examinemus, interminatis questionibus verborumque pugnis in medium allatis planam et expeditam fidei institutionem exasperantes; sed magis in id incumbamus, ut fidei officium præstemus, pacem amemus, concordiam præferamus, unitatem custodiamus, charitatem colamus, per quam placatur Deus.

Et quemadmodum nostrum non est scire tempora aut momenta, quæ Pater posuit in sua potestate⁷²; credere autem oportet, finem fore hujus temporis, et futuri sæculi inchoationem, et judicii revelationem, et Filii Dei adventum, et operum retributionem, et regni cælorum hereditatem; sic nostrum non est scire, quomodo Filius Dei factus sit homo. Nam mysterium hoc magnum est, ut Scriptura testatur⁷³: *Generationem ejus quis enarrabit*⁷⁴? *quoniam tollitur a terra vultus ejus*⁷⁵. Sed credendum est Filium Dei factum esse hominem secundum Scripturas; et in terra visum, et cum hominibus conversatum esse, ut sacræ Litteræ docent; secundum similitudinem, absque peccato, proque nobis mortuum esse, et resurrectione ex mortuis, sicut scriptum est⁷⁶; et in cælos assumptum esse, sedereque in dextera Patris⁷⁷, inde venturum judicare vivos et mortuos, ut Scriptura tradit⁷⁸; ne, dum inter nos verbis digladiamur, blasphemem quidam doctrinam fidei⁷⁹; eveniatque illud: *Propter vos blasphematur nomen meum semper in gentibus*⁸⁰.

Ἐπιβάνη βάπτισθη, οὐκ ἁγιασμοῦ προσέλαβει προσεργόμενος, ἀλλ' ἁγιασμοῦ μετοχὴν χαρίζόμενος. Ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐπειράσθη, οὐ πειρασμῷ ὑποκείμενος, ἀλλὰ τοὺς ἡμετέρους πειρασμοὺς τῇ προκλήσει τοῦ πειράζοντος προβαλλόμενος, ἵνα δείξῃ μάταιον τὸν πειράζοντα.

Διὸ λέγει: *Θαρσείτε, ἐγὼ νενίκηκα τὸν κόσμον*, οὐ θεῖχην πάλην προβαλλόμενος, ἀλλὰ τὴν ἰδίαν σάρκα νικητήριον πάθους καὶ θανάτου καὶ φθορᾶς ἐπέδουκνυόμενος, ἵνα δι' ἧς σαρκὸς ἡ ἁμαρτία εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος ἐβασίλευσε πάντων ἀνθρώπων, διὰ τῆς αὐτῆς σαρκὸς καθ' ὁμοιότητα κατακρίθῃ ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ σαρκί, καὶ νικηθῇ ὁ τῆς ἁμαρτίας ἐφορος ὁ πειράζων, καὶ καταλυθῇ ὁ θάνατος τοῦ μὴ βασιλεύειν καὶ καταργηθῇ φθορὰ ἐν τῇ τοῦ σώματος ταφῇ [ἄ. ἢ ἐν ταφῇ τοῦ σώματος], καὶ ἀπαρχὴ ἀναστάσεως ἀναδειχθῇ, καὶ ἀρχὴ δικαιοσύνης ἐν τῷ κόσμῳ πολιτεύσεται διὰ τῆς πίστεως, καὶ βασιλεία οὐρανῶν ἀνθρώποις εὐαγγελισθῇ, καὶ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους γένηται κοινωνία.

Ἐπὶ ταύτῃ τῇ χάριτι δοξάζομεν τὸν Πατέρα τὸν δεδικαίωτα τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Δοξάζομεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ἐνεργοῦν, τὸ ζωοποιῶν ἡμᾶς, τὸ παρέχον τὰ χαρίσματα πρὸς Θεοῦ κοινωνίαν, καὶ μὴ περιμαρμαζόμεθα τὸν εὐαγγελικῶν λόγων λέξαι περιζήρους, ἀπειρήτους ζητήσεις καὶ λογομαχίας περισπαίροντες, καὶ τὸν λαὸν καὶ εὐθύτατον λόγον τῆς πίστεως τραχύνοντες [ἄ. ἢ τραχοῦντες], ἀλλὰ μᾶλλον ἐργαζόμεθα τὸ ἔργον τῆς πίστεως, τὴν εἰρήνην ἀγαπήσωμεν, τὴν ἐρώμεθα ἐπιδειξόμεθα, τὴν ἐνότητά φυλάξομεν, τὴν ἀγάπην γεωργήσωμεν, δι' ἧς εὐαρεστεῖται Θεός.

Ὅτι οὐκ ἡμῶν ἐστὶ τὸ γινῶναι χρόνους ἢ καιρούς, οὓς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ; πιστεῦσαι δὲ δεῖ, ὅτι χρόνου ἐστὶ τέλος, καὶ μάλιστα αἰῶνος ἐστὶ φανέρωσις, καὶ κρίσεως ἀπακάλυψις, καὶ τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ παρουσία, καὶ ἔργων ἀνταπόδοσις, καὶ οὐρανῶν βασιλείας κληρονομία· οὕτως οὐκ ἡμῶν γινῶναι τὸ πῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἄνθρωπος· τὸ γὰρ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστὶ, καθὼς γέγραπται, *ὅτι, τὴν γενεὰν αὐτοῦ τις διεγήσεται; ὅτι αἰρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἡ ζωὴ αὐτοῦ*. Ἀλλὰ πιστεῦσαι δεῖ, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐγένετο ἄνθρωπος κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἔσθη, καὶ τοὺς ἀνθρώπους συνανειστράφη κατὰ τὰς Γραφάς, καθ' ὁμοειδέτητα, χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ ἀύστη ἐκ νεκρῶν, καθὼς γέγραπται, καὶ ὅτι εἰς οὐρανοῦς ἀνελήθη [ἀνελήλυθε], καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὅθεν ἔξει κρίνας ζῶντας καὶ νεκρούς, καθὼς γέγραπται, *μὴ ποτε ἡμῶν λογομαχούσων πρὸς ἀλλήλους βλασφημῆσαι τινος τὸν τῆς πίστεως λόγον, καὶ ἐκπλήθῃ τοῦ εἰρημμένου· δι' ὅπως τὸ ὄνομα μου [ἄ. ἢ τοῦ Θεοῦ] διακονηθῆς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι*.

⁶⁷ Marc. i, 9. ⁶⁸ Matth. iv, 1. ⁶⁹ Joan. xvi, 33. ⁷⁰ Rom. v. ⁷¹ I Cor. xv. ⁷² Act. i, 7. ⁷³ I Tim. ii. ⁷⁴ Isa. lxi, 8. ⁷⁵ Act. vii, 55. ⁷⁶ Baruch. iii, 38; Hebr. ix, 15; II Tim. ii, 8. ⁷⁷ Marc. xvi, 49. ⁷⁸ II Tim. iv, 1. ⁷⁹ I Tim. vi, 4. ⁸⁰ Isa. lxi, 5.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΝΕΟΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΠΟΝΤΟΥ, ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ,

ΠΡΟΣ ΤΑΤΙΑΝΟΝ

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΛΟΓΟΣ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΗΣ

SANCTI PATRIS NOSTRI

GREGORII

EPISCOPI NEOCAESAREAE PONTI, COGNOMENTO THAUMATURGI,

AD TATIANUM

DE ANIMA PER CAPITA DISPUTATIO.

(S. Greg. Neoc. Opera, ed. Ger. Vossii, Paris., 1622, in fol., p. 42.)

Τὸν περὶ ψυχῆς σοὶ λόγον ἐκλευσας ἡμῖν, ὦ θαυμάσια Τατιανέ, μετ' ἐνεργουσῶν ἀποδείξεων διαγράψασιν ἀποσταλαί· καὶ ταῦτα ἱξίους ποιεῖν, μὴ ταῖς τῶν Γραφῶν μαρτυραῖς χρῆσαι μόνους· ὅπερ ἔστι τε καὶ τοῖς εὐσεβεῶς φρονεῖν ἐθέλουσιν ἀληθῆς τοῦ γένους διδασκαλία παντὸς ἀνθρωπίνου λογισμοῦ ἀποδεικτικωτέρα· ἔφησ γὰρ μὴ πρὸς τὴν ἐαυτοῦ κληροφορίαν τοῦτο ἐπιζητεῖν, πεπαιδευμένος ἦδη ταῖς θεαῖς προσανέχειν Γραφαῖς καὶ παραδόσεσι, καὶ μὴ στραφαῖς τῶν ἀνθρωπίνων λόγων δουεῖσθαι τὴν διάνοιαν· ἀλλὰ πρὸς ἀνατροπὴν τῆς τῶν ἑτεροδόξων γνώμης, οἱ παθεῖσθαι ταῖς Γραφαῖς οὐκ ἀνέχονται· θεϊνότητι δὲ τινι περιτρέπει τοὺς ἀφθεῖς τῶν τοιοῦτων λόγων πειρῶνται. Διὸ ἐτοίμως ὑπακοῦσαι τῷδε σὺν ἐπιτάγματι προήχθημεν, μηδὲν ὑποστελάμενοι ὡς ἄπειροι τῆς τοιαύτης κατασκευῆς τῶν λόγων, ἀλλὰ τῇ σὲ περὶ ἡμᾶς εὐνοίᾳ θαρρήσαντες· καὶ γὰρ οἶδας ἃ μὲν καλῶς ἔχειν δοκιμάσεις, ταῦτα εἰς τὸ κοινὸν προτιθέναι· τὰ δὲ βλαπτοῦ τοῦ δόγματος θυκοῦντα εἰρηθεῖν, ταῦτα παρέπεσθαι καὶ ἀποκρύπτεισθαι. ἑκάτερα χάριτι τῇ πρὸς ἡμᾶς καὶ φιλεπικῶν. Ταῦτα οὖν εἰδὼς, μετὰ πάσης πεποιθήσεως ὠρμήθη ἐπὶ τὴν ἐκθεσιν. Ποιήσομαι δὲ τὸν λόγον τάξει τινὶ καὶ ἀκολουθίᾳ χρῆσαι μόνους, ἥνπερ καὶ οἱ περὶ ταῦτα δεῖνοι κατεχρήσαντο πρὸς τοὺς ἐπιστημῶως ζητεῖν τι ἐθέλοντας.

Jussisti, præstantissime Tatiane, ut cum efficaci-
bus argumentis sive demonstrationibus sermonem
atque disputationem de anima tibi conscriptam mit-
terem, eaque in re nullis Scripturarum uterer te-
stimoniis; quæ quidem docendi ratio, etsi vera sit,
et illis qui pie sentire velint, quavis humanæ ratio-
cinatione certior et ad probandum aptior; sed enim
id a me sic fieri cupis, non ut tibi ipse satisfac-
cias, quippe qui jam ita sis instructus, ut divinis
et Scripturis et traditionibus atque constitutionibus
adhæreas, neque ullis humanis rationibus de sen-
tentia dimoveri te sis; sed ad eos convincendos
qui aliter sentiunt, et Scripturis divinis fidem ha-
bere nolunt, quadam autem disserendi facultate
homines disputationibus ejusmodi haud assuetos
circumvenire ac fallere nituntur. Quibus adductus
sum rationibus, ut non, velut aliqua deterritus im-
peritia, hanc tractationem subterfugerim; sed tua
in me confusus benevolentia, tuæ promptius morem
gesserim jussioni ac voluntati: nosti etenim pro tua
in me benignitate atque amicitia, quæ præclara esse
censes, ea in conspectum hominum lucemque pro-
ferre; quæ autem minus recte dicta esse videantur,
ea dissimulare atque contegere. Quare hæc sciens,
audacter me ad scribendum contuli. Ea vero disse-
rendi ratione et ordine utar, qua et illi, qui res hu-
jusmodi profitentur, scienter ac perite investigando,
uti solent.

Πρῶτον μὲν οὖν ἀπάντων ὑποθήσομαι, τίνι κριτη-

Ac primum quidem proponam, quo judicio ari-

ma naturaliter comprehendí queat; deinde, quibus rationibus esse ostendatur; tum deinceps, substantiæ sit an accidens; deinde consequenter, corpuse sit an incorporea; præterea, simplexne an composita; tum rursus, mortaliæne an immortalis; postremo autem, rationis particepsne sit an illius expers.

Hæc enim in disputatione de anima, ut maxime propria, et vim atque naturam ejus melius exprimentia, inquiri solent. Ad ea porro, de quibus hic disserendum erit, probanda ac confirmanda, pro demonstrationibus, notionibus illis utemur communibus, per quas rebus quæ manibus tractantur assensus comparari solet. Brevitatis vero utilitatisque causa, iis duntaxat nunc ratiocinationibus utemur, quæ ad demonstranda illa, quorum sit investigatio, potissimum valent; ut manifestis perceptisque facillimis earum notionibus atque probationibus instructi, promptiores occurramus repugnantibus. Hinc igitur sermonis nostri atque disputationis ducatur principium.

Quo judicio comprehendatur anima.

I. Res quæcunque, aut sensu cognoscuntur, aut intelligentia comprehenduntur. Ex quibus quidem, quæ sub sensum cadunt, ipso sensu satis demonstrantur; nam simul atque ille ad motus fuerit, subjectæ rei imaginem ac speciem nobis repræsentat. Quæ vero intelligentia comprehenduntur, non ipsa ex se, sed ex ipsarum actionibus atque effectis percipiuntur. Quapropter cum anima ex seipsa cognosci nequeat, ex ipsius effectis merito cognosci poterit.

An sit anima.

II. Corpus nostrum cum movetur, aut extrinsecus, aut intrinsecus movetur. Non moveri illud extrinsecus, ex eo patet, quod neque impulsione, neque tractione movetur, sicut ea quæ sunt inanimata. Cum autem moveatur intrinsecus, non tamen naturaliter movetur ut ignis. Nam ignis quandiu est, nunquam motum intermittit; at corpus ubi mortuum fuerit, moveri desinit, licet tamen sit corpus. Quare si neque extrinsecus movetur, sicut inanimata; neque naturaliter, velut ignis; manifestum est moveri ab anima, quæ etiam vitam ipsi subministrat. Si igitur corpori nostro vitam ab anima præberi constet, anima etiam ex suis effectis cognoscitur.

An anima sit substantia.

III. Quod porro anima sit substantia, sic ostenditur: Primo quidem, quoniam illi quoque definitio substantiæ jure convenit, quæ quidem est ejusmodi: Substantia est id, quod cum uno et idem sit numero, contraria vicissim suscipit. Quod vero anima a natura propria non recedens, contraria vicissim suscipiat, omnibus, credo, est perspicuum. Justitia enim et injustitia, fortitudo et timiditas, temperantia et intemperantia, in ipsa vicissim cernuntur, cum sint contraria. Quamobrem cum ea substantiæ sit proprietæ, ut contrariorum vicissim

ἄρην κέρυκεν ἡ ψυχὴ καταλαμβάνεσθαι· ἔπειτα, δι' ὧν δείκνυται ὑπάρχουσα· εἰδ' ἐξῆς, εἰ οὐσίᾳ τυγχάνει οὐσα, ἢ συμβεθικός· ἔτα τούτοις ἀκολουθῶς, εἰ σῶμά ἐστιν, ἢ ἀσώματος· ἔπειτα, εἰ ἀπλή, ἢ σύνθετος· εἰτ' αὐθις, εἰ θνητὴ, ἢ ἀθάνατος· τελευταῖον δὲ, εἰ λογικὴ, ἢ ἄλογος.

Ταῦτα γὰρ μάλιστα ἐν τῷ περὶ ψυχῆς ζητεῖσθαι εἰωθε λόγῳ, ὡς κυριώτατα καὶ δυνάμενα αὐτῆς τὴν ἰδιότητα χαρακτηρίζειν. Ἀποδείξει· δὲ πρὸς τὴν τῶν ἐξετασθησομένων βεβαίωσιν, ταῖς κοιναῖς χρησόμεθα ἔννοιαις, αἷς τὸ ἀξιοπίστον τὰ ἐν χερσὶ πράγματα μαρτυρεῖν πέφυκε. Συντομία δὲ χάριν καὶ τοῦ χρησίμου, μόνοις τοῖς πρὸς τὸ ἀναγκαῖον τοῦ ζητουμένου ἔχουσι τὴν ἀπόδειξιν, τὰ νῦν χρῆσόμεθα συλλογισμοῖς· ὅπως σαφῆ τε καὶ εὐπαράδεκτα τὰ νοήματα γενόμενα, ἐτοιμότητά τινα ἡμῖν ἐμποίησιν πρὸς τὴν τῶν ἀνθίσταμένων ἀπάντησιν. Ἀρξόμεθα οὖν τοῦ λόγου ἐντεῦθεν.

Τίτι τὸ καταληπτικὸν κριτήριον τῆς ψυχῆς.

Α'. Πάντα τὰ ὄντα, ἢ αἰσθῆσαι γνωρίζεται, ἢ νοῆσαι καταλαμβάνεται. Καὶ τὸ μὲν αἰσθῆσαι ὑποπίπτον, ἰκανὴν ἀπόδειξιν ἔχει τὴν αἰσθησὶν ἄμα γὰρ τῇ προσβολῇ, καὶ τὴν φαντασίαν ἡμῖν ἐμποιεῖ τοῦ ὑποκειμένου. Τὸ δὲ νοῆσαι καταλαμβάνόμενον, οὐκ ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωρίζεται. Ἢ τοίνυν ψυχὴ ἀγνωστος οὐσα ἐξ αὐτῆς, ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων εἰκότως γνωσθήσεται.

Εἰ ἔστιν ἡ ψυχὴ.

Β'. Τὸ σῶμα ἡμῶν κινούμενον, ἢ ἐξωθεν, ἢ ἐνδοθεν κινεῖται. Καὶ ὅτι μὲν ἐξωθεν οὐ κινεῖται, ὅθλον ἐκ τοῦ μήτε ὀθοῦμενον, μήτε ἰλκόμενον κινεῖσθαι, ὡς τὰ ἄψυχα. Καὶ ἐνδοθεν δὲ πάλιν κινούμενον, οὐ φυσικῶς κινεῖται, ὡς τὸ πῦρ. Ἐκείνο γὰρ οὐ καθεστὸς τοῦ κινεῖσθαι, εἰς ὅσον ἐστὶ πῦρ· ὥσπερ τὸ σῶμα νεκρὸν γεγεννημένον, ἀκίνηται σῶμα ἐν. Οὐκ οὖν εἰ μήτε ἐξωθεν κινεῖται, ὡς καὶ ἄψυχα, μήτε φυσικῶς ὡς τὸ πῦρ, ὅθλον ὅτι ὑπὸ ψυχῆς κινεῖται τῆς καὶ τὸ ζῆν αὐτῷ παρεχούσης. Εἰ τοίνυν τῷ σώματι ἡμῶν ἡ ψυχὴ δείκνυται τὸ ζῆν παρέχουσα, ἔσται καὶ καθ' αὐτὴν ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν γνωριζομένη.

Εἰ οὐσία ἐστὶν ἡ ψυχὴ.

Γ'. Ὅτι μὲν οὐσία ἐστὶν ἡ ψυχὴ, δείκνυται οὕτως· Πρῶτον μὲν, ὅτι τῆς οὐσίας ἕρος, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀν εἰκότως λεγθεῖται. Ἔστι δὲ οὗτος· Οὐσία ἐστὶ τὸ ταυτὸν, καὶ ἐν ἀριθμῷ, τῶν ἐναντίων παραμέρος εἶναι δεκτικόν. Ὅτι δὲ ἡ ψυχὴ αὕτη τῆς ἰδέας φύσεως μὴ ἐξισταμένη, τὰ ἐναντία δέχεται παραμέρος, παντὶ που ὅθλον· δικαιοσύνη γὰρ καὶ ἀδικία, ἀνδρεία τε καὶ δειλία, σωφροσύνη τε καὶ ἀκολασία, ἐν αὐτῇ θεωροῦνται ἐναντία ὄντα. Εἰ τοίνυν ἰδίωμα οὐσίας, τὸ τῶν ἐναντίων εἶναι παράμερος δεκτικόν, δείκνυται δὲ ἡ ψυχὴ τούτων ἐπιδεχόμενη τὴν ὄρου,

οὐσία ἄρα ἢ ψυχῆ. Ἐπειτα καὶ τοῦ σώματος οὐσίας ἔντος, καὶ τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι ἀνάγκη· οὐδὲ γὰρ οἶόν τε, τὸ ζωοποιούμενον οὐσίαν [ἄλλ. ἐνούσιον] εἶναι· τὸ δὲ ζωοποιῶν, εἶναι ἀνούσιον. Εἰ μὴ τις, καὶ τὸ μὴ ἔν, τοῦ ἔντος αἰτίον φήσειεν εἶναι· ἢ πάλιν, τὸ ἐν ᾧ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καὶ οὐδ' ἄνευ εἶναι μὴ δυνάμενον [ἄλ. καὶ ὁ ἄνευ τοῦ εἶναι μὴ δυνάμενον], αἰτίον ἐκείνου εἶναι τοῦ ἐν ᾧ ἔστι, μανείς τι εἶποι.

Εἰ ἀσώματος ἢ ψυχῆ.

Δ'. Ὅτι μὲν ἐν τῷ σώματι ἡμῶν ἢ ψυχῆ ἔστιν, ἀνωτέρω ἐδείχθη· δεῖ τοίνυν εἰδέναι πῶς ἐν τῷ σώματι· καὶ εἰ μὲν παράκειται αὐτῷ ὡς ψῆφίς ψηφίδι, σῶμα μὲν ἔσται ἢ ψυχῆ, ὅλον δὲ τὸ σῶμα οὐκ ἔσται ἔμφυχον· μέρει γὰρ τινι παρακείσεται [ἄλλ. παράκειται]. Εἰ δὲ ἐμμέμικται, ἢ ἐγκαίκεται, πολυμερῆς ἂν γένοιτο ἢ ψυχῆ, καὶ οὐκ ἀπλή, τοῦ ἴδιου τῆς ψυχῆς λόγου ἐκβεβλημένη. Τὸ γὰρ πολυμερῆς, καὶ διαιρετὸν, καὶ διαλυτὸν· τὸ δὲ διαλυτὸν, σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον, τριχῆ διαστατὸν. Τὸ δὲ σῶμα σώματι προστιθέμενον, ὅγκον ποιεῖ· ἢ δὲ ψυχῆ ἐν τῷ σώματι οὐσα, ὅγκον οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ μέλλον ζωοποιεῖ. Οὐκ ἄρα ἔσται ἢ ψυχῆ σῶμα, ἀλλ' ἀσώματος.

Ἐτι εἰ σῶμά [ἔστιν] ἢ ψυχῆ, ἢ ἐξωθεν ἢ ἐνδοθεν κινεῖται. Οὔτε δὲ ἐξωθεν κινεῖται· οὐ γὰρ ὠθεῖται, ἢ ἄλκεται, ὡς τὰ ἄψυχα· οὔτε δὲ ἐσωθεν κινεῖται, ὡς τὰ ἔμφυχα· ἄτοπον γὰρ ψυχῆς ψυχὴν λέγειν· οὐκ ἔσται οὖν σῶμα ἀσώματος ἄρα.

Καὶ πάλιν, εἰ σῶμά ἐστιν ἢ ψυχῆ, καὶ τὰς ποιότη-
τας αἰσθητάς ἔχει, καὶ τρέφεται· ἀλλ' οὐ τρέφεται.
Καὶ εἰ τρέφεται, οὐ σωματικῶς τρέφεται ὡς τὸ σῶμα,
ἀλλ' ἀσωμάτως· λόγῳ γὰρ τρέφεται· οὐ τοίνυν ποιό-
τητας αἰσθητάς ἔχει· οὔτε γὰρ ὁρᾶται δικαιοσύνη,
οὔτε ἀνδρία, οὔτε τῶν τοιούτων οὐδὲν· τῆς δὲ ψυχῆς
αἱ ποιότητες αὗται· οὐκ ἔστιν οὖν σῶμα· ἀσώματος
ἄρα.

Ἐτι, πάσης τῆς σωματικῆς οὐσίας εἰς ἔμφυχον
καὶ ἄψυχον διαιρουμένης, εἰπάτωσαν οἱ σῶμα [ἄλ.
σωματικὴν] τὴν ψυχὴν λέγοντες, εἰ ἄψυχον αὐτὴν
λεχτέον, ἢ ἔμφυχον.

Ἐτι, εἰ πᾶν σῶμα καὶ κέχρωσται, καὶ πεπόσ-
ται, καὶ ἐσχημάτιται· οὐδὲν δὲ τούτων ἐν τῇ ψυχῇ
θεωρεῖται, οὐκ ἄρα σῶμα ἢ ψυχῆ.

Εἰ ἀπλή ἢ ψυχῆ, ἢ σύνθετος.

Ε'. Δείκνυται τοίνυν, ὅτι εἰ ἀπλή ἢ ψυχῆ, ἐξ ὧν
μέγιστα ἀσώματος ἀπεδείχθη. Εἰ γὰρ σῶμα οὐκ ἔστι,
σῶμα δὲ πᾶν σύνθετόν ἐστι· τὸ δὲ συγκείμενον ἐκ
μερῶν σύγκιται, οὐκοῦν καὶ πολυμερῆς ἔσται. Ἀσώ-
ματος δὲ οὐσα, ἀπλή ἐστίν· ἐπειδὴν καὶ ἀσύνθετος,
καὶ ἀμερῆς.

Εἰ ἀθάνατος ἡμῶν ἢ ψυχῆ.

Ζ'. Ἀκόλουθον οἶμαι δεῖν τῷ ἀπλῷ, τὸ ἀθάνατον.

A susceprix sit, eademque animæ conveniat, substan-
tia igitur anima erit. Præterea, cum et corpus sit
substantia, animam quoque substantiam esse ne-
cesse est : neque enim fieri potest, ut quod vitam
accipit, substantia sit ; illud autem quod vitam præ-
bet, non sit substantia. Nisi forte quis ita insanias,
ut id quod non est, ejus quod est, causam esse af-
firmet ; aut rursus id, cujus illud ipsum quod est,
ex alio sic pendet, ut absque illo esse nequeat, ejus
ipsius, ex quo pendet, causam esse velit.

An incorporea sit anima.

IV. In corpore quidem nostro animam esse su-
perius ostensum est : quomodo autem sit in cor-
pore, cognoscere oportet. Nam si illi ita adjacet ut
lapis lapidi, sequitur, quod corpus sit anima, nec
B totum corpus animatum esse, cum parti cuidam so-
lum adhæreat. Sin autem cum corpore mista, con-
fusaque sit, e propria animæ ratione dejecta, mul-
tis partibus constabit, nec simplex erit. Quod enim
multarum est partium, divisibile est ac dissolubile ;
quod autem potest dividi, compositum est ; com-
positum vero tripliciter dividi potest. Corpus autem
adjunctum corpori, molem auget ; anima vero in
corpore existens, illud non tumidum, sed vivum po-
tius reddit. Non igitur corpus, sed incorporea est
anima.

Ad hæc, si corpus esset anima, aut extrinsecus,
aut intrinsecus moveretur. Non autem extrinsecus
moveretur : non enim impulsione, neque tractione
moveretur, ut inanimata ; neque intrinsecus moveretur,
C sicut animata : absurdum enim est, animam animæ
dicere : non ergo anima est corpus : incorporea
igitur.

Et rursus, si corpus est anima, etiam qualitates
habet quæ percipiuntur sensibus ; et nutritur ; sed
non nutritur. Quod si nutritur, non corporee nu-
tritur, ut corpus, sed incorporee ; nam ratione et
verbo nutritur : non igitur sensibiles qualitates ha-
bet ; neque enim oculis cernitur justitia, neque fortitudo,
neque alia ejus generis, quæ sunt animæ
qualitates : quapropter corpus non est anima : in-
corporea igitur.

Præterea, cum omnis substantia corporea in
animatam vel inanimatam dividatur ; dicant qui
animam corpus [ul. corpoream] esse affirmant, ani-
matamne dici eam velint an inanimatam.

Denique, si corpus omne colorem, quantitatem et
figuram habet ; nihil autem ejusmodi in anima con-
spicitur : non igitur anima est corpus.

An simplex sit anima an composita.

V. Ex quibus ergo anima corporis expers osten-
ditur, ex iis potissimum etiam simplex demonstra-
tur. Nam si corpus non est, et omne corpus compo-
situm est ; compositum autem ex partibus constet,
nec plurium quidem partium erit. Cum autem in-
corporea sit, simplex erit ; quoniam non est compo-
sita, neque in partes secabilis.

An immortalis nostra sit anima.

VI. Consequens vero mihi videtur, ut quod est

simplex, etiam sit immortale. Et quo pacto illud, A ausculta : Nihil eorum quæ sunt, seipsum corrumpit; alioquin enim ne initio quidem constitisset. Quæ autem corrumpuntur, ex contrariis corrumpuntur. Nam omne quod corrumpitur, dissolvitur; quod dissolvitur, compositum est; at compositum, multarum est partium; quod ex partibus constat, ex illis scilicet constat differentibus; quod vero differens est, idem non est : quamobrem cum simplex sit anima, neque ex pluribus partibus constet, quia nec composita est, nec dissolvi potest, sequitur eam incorruptibilem et immortalem esse.

Præterea, quidquid alieno cietur motu, nec ex seipso, sed ex eo, a quo movetur, vivendi habet facultatem; illud tandiu permanet, quandiu ab illa intrinsecus operante vi conservatur; et ubi ea cessaverit, et ipsum quod ab ea movebatur, desinat necesse est. Quare cum anima a seipsa moveatur, nunquam esse desinit. Hæc enim ita se consequuntur, ut quod a seipso movetur, semper moveatur; quod semper movetur, nunquam deficit; quod nunquam deficit, sine caret; quod finis est expertus, non corrumpitur; quod non corrumpitur, est immortale. Ergo si anima a seipsa movetur, ut superius demonstratum est, erit igitur ex vi jam prepositæ ratiocinationis, incorruptibilis et immortalis.

Præterea, quodcumque a proprio malo non corrumpitur, corrumpi non potest; malum autem bono contrarium est; ideo et illius corrumpendi vim habet. Non enim aliud est corporis malum, quam C passio, morbus et mors; sicut e contra virtus ejus est, pulchritudo, vita, sanitas et firma constitutio. Si igitur anima a suo malo non corrumpitur; malum autem animæ, est metus, intemperantia, invidia et similia, quæ tamen omnia vivendi ac movendi facultatem ipsæ non auferunt : anima ergo est immortalis.

An rationis particeps nostra sit anima.

VII. Quod porro anima nostra rationis sit particeps, multis argumentis ostendi potest : ac primum quidem ex eo quod artes vitæ nostræ utiles ipsa adinvenerit. Neque enim eas temere, aut casu aliquo repertas esse, quis dixerit; cum nec otiosas, nec vitæ inutiles easdem esse queat demonstrare. D Si igitur artes ad vitæ utilitatem conferunt, et quæ sunt utilia, etiam laudabilia sunt; laudabilia vero ratione comparentur; animæ vero inventa, ipsæ sint artes : anima igitur nostra rationis est particeps.

Deinde, ex eo quod sensus nostri ad res comprehendendas non sunt sufficientes, etiam animam nostram ratione præditam esse demonstratur. Neque enim sola sensus applicatione valemus ad res cognoscendas pervenire. At quia nec in hisce volumus in hærerere, id protinus inde constat, quod sensus, nisi ratione adjuventur, ea, quæ figura sunt æqualia, et colore similia, natura tamen [af. aspectu tamen] differentia, internoscere atque discernere

Και ὅπως, ἀκουσον· Οὐδὲν τῶν ὄντων, αὐτὸ ἑαυτοῦ φθαρτικόν ἐστιν, ἐπεὶ οὐκ ἂν οὐτ' ἐξ ἀρχῆς συνέστη. Τὰ γὰρ φθειρόμενα, ἐκ τῶν ἐναντιῶν φθεῖρονται· ἐὰν πᾶν φθειρόμενον, διαλυτὸν ἐστί· τὸ δὲ διαλυτὸν, σύνθετον· τὸ δὲ σύνθετον, πολυμέρες· τὸ δὲ ἐκ μερῶν συγκείμενον, ὅθλον ὅτι [ἄλ. δηλονότι] ἐκ διαφόρων συγκείται μερῶν· τὸ δὲ διάφορον, οὐ ταυτὸν· οὐκοῦν ἡ ψυχὴ ἀπλή οὐσα, καὶ μὴ ἐκ διαφόρων συγκειμένη μερῶν, ἀσύνθετος καὶ ἀδιάλυτος οὐσα, διὰ τοῦτο ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος ἐστίν.

Ἔτι, πᾶν τὸ ἐκ τινος κινούμενον, οὐκ ἐξ ἑαυτοῦ ἔχον τὸ ζῶτικόν, ἀλλ' ἐκ τοῦ κινούντος, τοσοῦτον διαμένει, ὅσον ὑπὸ τῆς ἐνεργούσης ἐν αὐτῷ διακρατεῖται δυνάμει· ἐπιούσῃ δὲ παύσεται τὸ ἐνεργεῖν, διαλείπει καὶ αὐτὸ, τὸ ἐξ αὐτοῦ τὴν κίνησιν ἔχον. Ἡ δὲ ψυχὴ αὐτοκίνητος οὐσα, οὐδέποτε τοῦ εἶναι διαλείπει. Ἀκολουθεῖ γὰρ τῷ αὐτοκινήτῳ, τὸ αἰετὸν κινεῖν εἶναι· τὸ δὲ αὐκίνητον, ἀπαυστον ἐστί· τὸ δὲ ἀπαυστον, ἀτελεύτητον· τὸ δὲ ἀτελεύτητον, ἀφθαρτον· τὸ δὲ ἀφθαρτον, ἀθάνατον. Εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ αὐτοκίνητος ἐστίν, ὡς ἠνωτέρῳ ἀπεδείχθη· ἐστίν ἀφθαρτος καὶ ἀθάνατος κατὰ τὸν προλεχθέντα [ἄλ. προτεθέντα] συλλογισμόν.

Ἔτι, πᾶν ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας μὴ φθειρόμενον, ἀφθαρτὸν ἐστί· τὸ δὲ κακὸν τῷ καλῷ ἐναντίον, ἐὰν καὶ φθαρτικόν ἐστίν αὐτοῦ. Οὐδὲν γὰρ ἐστίν ἕτερον σώματος κακία, ἢ πάθος, καὶ νόσος, καὶ θάνατος· ὡς περ ἀρετῆ, κάλλος, ζωὴ, ὑγεία, καὶ εὐεξία. Εἰ τοίνυν ἡ ψυχὴ ὑπὸ τῆς ἰδίας κακίας οὐ φθείρεται, κακία δὲ ψυχῆς δειλία, ἀκολασία, φθόνος, καὶ τὰ παρὰ πλῆθη, ταῦτα δὲ πάντα οὐκ ἀφαιρεῖται αὐτῆς τὸ ζῆν τε καὶ τὸ κινεῖσθαι· ἀθάνατος ἄρα ἐστίν.

Εἰ λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ.

Z. Ὅτι δὲ λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ, ἐκ πολλῶν ἂν τις δείξει· καὶ πρῶτον μὲν, ἐκ τοῦ τὰς τέχνας χρησίμους οὐσας τῷ βίῳ αὐτῆν εὐρηκεῖναι. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς, καὶ ὡς ἔτυχ, εἴποι τις συνεστάναι τὰς τέχνας· ἐπεὶ μήτε ἀργὰς, καὶ ἀνωφελεῖς αὐτὰς τῷ βίῳ ἀποδείξει. D Εἰ τοίνυν αἱ τέχναι συντελοῦσι πρὸς τὸ χρησίμῳ τῷ βίῳ· τὸ δὲ χρησίμῳ, ἐπαινετὸν· τὸ δὲ ἐπαινετὸν, λόγῳ κατασκευαστὸν, ψυχῆς δὲ εὐρημα αὐταὶ· λογικὴ ἄρα ἡμῶν ἡ ψυχὴ.

Ἐπειτα, ἐκ τοῦ τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μὴ ἱκανὰς εἶναι πρὸς τὴν τῶν παραγμάτων κατάληψιν, λογικὴ ἡμῶν ἡ ψυχὴ ἀποδεικνύεται. Οὐδὲ γὰρ ἀρκούμεθα πρὸς εἶδῃσιν τῶν ὄντων, τῇ τῆς αἰσθήσεως προσβολῇ. Ἐπεὶ μὴδὲ στήναι περὶ αὐτὰ θέλομεν, αὐτίκα γούν τὰ τῷ σχήματι ἴσα, καὶ τῇ χροίᾳ ὅμοια καὶ διηρημένα ταῖς φύσεσιν [ἄλ. ὄψεσιν], ἡ αἰσθησις ἄλογος οὐσα διακρίνει ἀσθενεῖ. Εἰ τοίνυν αἱ αἰσθήσεις ἄλογοι οὐσαι, ψευδῆ ἡμῶν φαντασίαν τῶν ὄντων ἐμπροσθέν

λογιστόν ἡμῖν, εἰ καταληπτία τὰ θντα, ἢ μὴ, ὡς ἀλη-
 θῶς· καὶ εἰ μὲν καταληπτία, ἕτερα ἐστὶν ἡ δύναμις,
 καὶ κρείττων παρὰ τὰς αἰσθήσεις, ἢ τούτων ἐφικνου-
 μένη. Εἰ δὲ μὴ καταλαμβάνεται, οὐδὲ ἔστιαι ἡμῖν τὰ
 ἕτερα παρὰ ὃ ἐστὶ θεωρούμενα [κατάλαμβάνειν]. Ὅτι
 δὲ καταληπτὰ ἡμῖν ἐστὶ τὰ πράγματα, δῆλον ἐξ οὗ οἰ-
 κειῶς ἐκείσθαι πρὸς τὸ χρήσιμον χρώματα, καὶ πάλιν
 κατασκευάζομεν εἰς ἃ ἐθέλομεν. Ὑπκοῦν εἰ τὰ θντα ἡμῖν
 καταληπτὰ εἰδείχθη, αἱ δὲ αἰσθήσεις ἄλογοι οὔσαι, ψευ-
 δῶς δοσιμάζουσι, νοῦς ἔστιαι ὁ τὰ πάντα λόγῳ διακρί-
 νων [ἄλ. ἢ πάντα λόγον διακρίνων], καὶ ἔστι ὡς ἀληθῶς
 τὰ θντα ἐπιγνώσκων· νοῦς δὲ ψυχῆς τὸ λογικὸν μέ-
 ρος· λογικὴ ἄρα ἡ ψυχῆ.

quippe qui falsas nobis opiniones representant : mens sane erit, quæ ratione cuncta distinguit [al. quæ omnem rationem discernit] atque dijudicat, et res ut revera sunt, cognoscit; mens autem est animæ pars ratione decorata ac illustrata. Est ergo anima rationis particeps.

Ἐτι, οἱ οὐδὲν ποιῶμεν μὴ πρότερον ἑαυτοῖς δια-
 γράψαντας· τοῦτο δὲ, οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ τῆς ψυχῆς
 ἀξίωμα· οὐδὲ γὰρ ἐξώθεν αὐτῇ προσγίγεται ἢ τῶν
 θντων αἰσθήσις, ἀλλ' αὐτῇ ὡσπερ ταῖς ἑαυτῆς ἐπινοαῖς
 τὰ θντα κοσμεῖ. Διὰ τοῦτο ἐν ἑαυτῇ προαναζωγρα-
 φῶσα [ἄλ. προαναζωγραφεῖ] πρότερον τὸ πρᾶγμα,
 εἶθ' οὕτως εἰς ἔργον ἐκφέρει. Ἀξίωμα δὲ τῆς ψυχῆς,
 οὐδὲν ἐστὶν ἕτερον, ἢ τὸ μετὰ λόγου πάντα ποιῶν·
 ταυτῇ γὰρ καὶ διαφέρει, καὶ τῶν αἰσθησιων. Ἐδείχθη
 ἄρα λογικὴ ἡ ψυχῆ [ἄλ. ταύτῃ γὰρ διαφέρειν καὶ
 τῶν αἰσθησιων. Ἐδείχθη ἄρα λογικὴ ἡ ψυχῆ].

A nequeant. Quapropter, cum sensus ratione destituti
 falsas nobis rerum imagines ac species inducant,
 representandum nobis est, res comprehendere revera
 queant, necne; et siquidem comprehendi possunt,
 alia nobis præter sensus vis est, eaque præstantior,
 qua ad earum cognitionem pervenire liceat. Quod
 si non comprehenduntur, ne illa quidem assequi
 poterimus, quas aliter quam sunt conspiciuntur.
 Res porro a nobis percipi, vel ex eo patet, quod eas
 convenienter ad usus nostros adhibemus, et rursus
 in quodcumque volumus, convertimus. Quare si res
 comprehendi posse, a nobis demonstratum est,
 idque a sensibus ratione destitutis effici nequeat,

mens sane erit, quæ ratione cuncta distinguit [al. quæ omnem rationem discernit] atque dijudicat, et res ut revera sunt, cognoscit; mens autem est animæ pars ratione decorata ac illustrata. Est ergo anima rationis particeps.

B Postremo, quia nihil agimus, quod non prius
 nobis ipsi descriperimus atque desiderimus; id
 autem nihil aliud est quam animæ dignitas; quippe
 cui non extrinsecus advenit rerum cognitio, sed
 ipsa tanquam suis commentis ac sensus res ornat;
 et ideo in seipsa rem ante depingit atque describit,
 ut sic eam postea in medium proferat; animæ
 porro dignitas, nihil aliud est quam ratione omnia
 facere, qua quidem etiam a sensibus differt. Ani-
 mam igitur ratione præditam esse, jam demonstra-
 tum est [al. hac enim etiam a sensibus differre de-
 monstratum est. Anima igitur ratione prædita est].

S. GREGORII THAUMATURGI

HOMILIÆ QUATUOR

(Opera S. Gregorii Thaumaturgi, ed. Ger. Vossii, p. 9.)

HOMILIA I

In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.

Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου
 καὶ Νεοκαισαρείας Πόντου, τοῦ θαυματουργοῦ,
 εἰς τὴν Ἐβανγελισμὸν τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου
 Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγος πρῶτος.

Σήμερον ἀγγελικῆ παρατάξει ὁμοθυμῶν φαιδρύνον-
 ται, καὶ τὸ φέγγος τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας τοῖς
 πιστοῖς καταλάμπεται. Σήμερον τὸ ἰαρόν ἡμῖν
 ἔαρ, Χριστοῦ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος φαιδρῶ τῷ
 φωτὶ ἡμῶς περιελάμψε, καὶ τὰς τῶν πιστῶν ἐννοίας
 ἐφώτισε. Σήμερον ὁ Ἄδᾰμ ἀνακαταλείπεται [ἄλ.
 ἀναπέμπεται], καὶ χορεύει μετ' ἀγγέλων εἰς οὐρανὸν
 ἀνιπτάμενος. Σήμερον σύμπασα τῆς οἰκουμένης
 γαῖα χαρὰν περιεβάλετο, ἐπεὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος
 ἐπαρέτησις εἰς ἀνθρώπους γέγονε. Σήμερον ἡ
 βασιλεύσα χάρις, τῶν ἀοράτων ἢ ἐλατῶν διαλάμπει· τὰ ὑπὲρ
 ἑνεκῶν θαύματα, τὰ ἀπ' αἰῶνος ἀποκεκρυμμένον

C Sancti Patris nostri Gregorii episcopi Neocæsareæ
 Ponti, Thaumaturgi, in Annuntiationem sanctis-
 simæ Dei genitricis Virginis Mariæ, sermo I.

Hodie ab angelicis choris laudes divinæ celebra-
 tur, et lumen Christi adventus fidelibus illucescit.
 Hodie lætum nobis ver, Christus sol justitiæ afful-
 sit, ac claro nos lumine collustravit, fideliumque
 mentes illuminavit. Hodie renovatur [al. revocatur]
 Adam, et choras cum angelis agit, in cælum subla-
 tus. Hodie totus terrarum orbis gaudio, ob adven-
 tum Spiritus sancti in homines, plenus est. Hodie
 divina gratia, spes invisibilium effulget, et miracula
 quæ mentem atque intelligentiam superant, myste-
 riumque quod ab æterno occultatum, fuit, palam
 nobis facit. Hodie perennis virtutis texuntur coro-

nae. Hodie sacra benevolentium et religiosorum, dies- que festos studioso coelantium capita coronare volens Deus, firmæ fidei amatores tanquam vocatos et hæredes appellat; supernumque regnum cum studio eos qui cœlestia sapiunt, ut se divino incorporeorum chororum ministerio conjungant, vocat. Hodie Davidicum adimpletum est oraculum, quod dicit: *Lætentur cæli, et exsulet terra. Gaudebunt campi, et omnia ligna silvæ, a conspectu Domini* [al. ante faciem Domini] quoniam venit⁶¹. Et David quidem ligna dicit; præcursor vero Domini, arbores facientes fructus dignos penitentia⁶², imo Domini adventu, nuncupat. At Dominus noster Jesus Christus perenne gaudium cunctis in ipsum credentibus annuntiat. Ait enim: *Videbo vos, et gaudebitis; et gaudium vestrum nemo tollet a vobis*⁶³. Hodie celebre atque ineffabile Christianorum, qui suam in Christum spem sponie obsignarunt [al. pie ac sancte obsignarunt], mysterium plane nobis annuntiat. Hodie Gabriel, qui Deo assistit, ad castissimam Virginem veniens, illud, *Ave, gratia plena*⁶⁴, ipsi annuntiat. Ipsa vero secum cogitante qualis esset illa salutatio, angelus comestum subjunxit, dicens: *Dominus tecum, ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ideo concipies* [al. ecce concipies] *in utero, et paries filium: et vocabunt* [al. vocabis] *nomen ejus Jesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur. Et dabit ipsi Dominus Deus sedem David patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum: et regni ejus non erit finis. Dixit autem Maria ad angelum: Quomodo istud fiet mihi, quoniam virum non cognosco*⁶⁵? nunquid amplius virgo permanebit? nunquid virginitatis dignitas in me prodetur et amittetur? Quæ dum, velut admirabunda, secum animo sanctissima Virgo versaret, breviter angelus sermonis summam profert, ac dicit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*⁶⁶. Nam quod est, hoc et omnino vocabitur. Convenienter igitur sanctam Mariam ex omnibus generationibus solam gratia elegit. Nam prudens revera ac sapiens in cunctis erat: nec similis ei, ex universis generationibus ulla unquam est reperta. Non sicut antea virgo Eva [al. prima virgo] sola in paradiso chororum agens atque tripudians, relaxata mente per incuriam ab auctore omnis mali serpente, verbum suscepit; et sic sensu mentis [al. mente cordis] corrupta est, ac per ipsam fraudulentus venenum effundens, mortemque admiscens, in omnem mundum introduxit: ac propterea omnis sanctorum ærumna nata est; verum in sola sancta Virgine, ejus lapsus reparatus est. Neque prius sanctissima Virgo donum admisit, quam, quis illud mitteret, et quoddam donum esset, ac quis ferret, addidicisset. Quæ dum secum, velut auceps, loqueretur, ait ad angelum: Unde sic nobis

μυστήριον ἐμφανῶς ἡμῖν κατοπτέουσα. Σήμερον ἀρετῆς ἀενάων στέμματα πλέκονται. Σήμερον τὰς ἱερὰς τῶν φιληκόων καὶ φιλοερῶν κεφαλὰς καταστῆσαι βουλόμενος ὁ Θεὸς, τοὺς ἑραστάς τῆς ἀκλινοῦς πίστεως, ὡς κλητοὺς καὶ κληρονόμους κέκληται· καὶ ἡ ἄνω βασιλεία σπουδάζει καλοῦσα τοὺς οὐρανόφρονας, συνάψαι τῇ Θεῷ λειτουργίᾳ τῶν ἀσωμάτων χορῶν. Σήμερον τὸ τοῦ Δαβὶδ πεπληρωται λόγων, τὸ λέγον· *Ἐξφραϊνέσθωσαν οἱ οὐρανοὶ, καὶ ἀγαλλιάσθω ἡ γῆ. Χαρήσονται* [ἄλ. χαρήσεται] *τὰ πεδία, καὶ πάντα τὰ ξύλα τοῦ δρυμοῦ ἀπὸ* [ἄλ. πρὸ] *προσώπου τοῦ Κυρίου, ὅτι ἔρχεται. Καὶ ὁ μὲν Δαβὶδ ξύλα εἶπεν, ὁ δὲ τοῦ Κυρίου πρόδρομος, δένδρα ποιῶντα καρποὺς ἀξιολογῆσαι τῆς μεταβολῆς, μᾶλλον δὲ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἐκάλεισεν.* Ὁ δὲ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τῆν χάριν τὴν ἀέναντον πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐπηγγελάτω. Φησὶ γάρ· *Ὅψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρήσεσθε· καὶ τὴν χάριν ὑμῶν οὐδεὶς αἶρει ἀπ' ὑμῶν.* Σήμερον τὸ περιδύμενον, καὶ ἀφραστον μυστήριον τῶν τῆν ἐλπίδα εἰς Χριστὸν ἐκχυσίων [ἄλ. ὁσίων] ἐπεσφραγισμένων Χριστιανῶν ἐμφανῶς ἡμῖν καταγγέλλεται. Σήμερον Γαβριὴλ, ὁ τῷ Θεῷ παριστάμενος, πρὸς τὴν Παρθένον ἀγνήν παραγίνεται, τὸ, *Χαῖρε κεχαριτωμένη, αὐτῇ εὐαγγελιζόμενος.* Ἡ δὲ διελογίζετο, ποταπὸς εἴη ὁ ἄσπαρκος οὗτος· ὁ δὲ ἄγγελος εὐθέως ὀρθήσας τῆν εἰς τὸν Κύριον μετὰ σοῦ, μὴ φοβοῦ, *Μαριὰμ· εὐρεῖς γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ· διὸ* [ἄλ. ἰδοὺ] *συλλήψῃ ἔν ταστρι, καὶ τέξῃ υἱόν· καὶ καλέσουσι* [ἄλ. καλέσεις] *τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Οὗτος ἔσται μέγας, καὶ Υἱὸς Ὑψίστου κληθήσεται. Καὶ δώσει αὐτῷ Κύριος ὁ Θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας, καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. Ἐπὶ δὲ Μαριὰμ πρὸς τὸν ἄγγελον· *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; ἄρα μὲν ἔτι παρθένος; ἄρα μὴ τῆς παρθενίας ἡ ἀξία προδίδεται; Ταῦτα διαπορούσας τὴν ἁγίαν Παρθένον, συντόμως ὁ ἄγγελος προφέρει τοῦ λόγου τὸ κεφάλαιον, λέγων· *Πνεῦμα ἅγιον ἐκκελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ.* Ὁ γὰρ ἔστι, τοῦτο καὶ πάντως κληθήσεται. Πρεπόντως ἄρα τὴν ἁγίαν Μαριὰμ ἐκ πασῶν γενεῶν μόνην ἡ χάρις ἐκλέλεκται. Σοφὴ γὰρ ὄντως κατὰ πάντα ἐτύγγανεν· οὐκ ὁμοία [ἄλ. ὁμοίως] αὐτῇ ἐκ πασῶν γενεῶν τις γέγονεν πρόποτα. Οὐχ ὡς ἡ πρώτη [ἄλ. πρώτη] παρθένος Εὐα μόνη ἐν παραδείσῳ χορεύουσα, χαῦνη τῇ διανοίᾳ, ἀπεριέργως παρὰ τοῦ ἀρχεῖκου ὄψεως τὸν λόγον ἐδέξατο, καὶ οὕτως ἐφόβητο τὸ τῆς διανοίας φρόνημα [ἄλ. τῷ τῆς καρδίας φρονήματι]· καὶ δι' αὐτῆς ὁ θεὸς τὸν ἰδὸν ἐκείας, καὶ τὸν θάνατον συγκεράσας, εἰς πάντα τὸν κόσμον εἰσηγάγεν· καὶ διὰ τοῦτο πᾶς [ἄλ. ἅπας] ὁ μέγας τῶν ἁγίων ἐγένετο· ἀλλ' ἐν μόνῃ τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ, τὸ ἐκείνης πταῖσμα [ἄλ. πτώμα] ἀνασείσεται. Καὶ**

⁶¹ Psal. xcvi, 11, 12, 13. ⁶² Matth. iii, 8. ⁶³ Joan. xvi, 22. ⁶⁴ Luc. i, 28. ⁶⁵ Ibid. 28, 31, 35.

οὐ πρότερον ἢ ἀγία τὸ δῶρον ἐκαρτέρησεν ὑποδέξασθαι, πρὶν ἂν μάθῃ τίς ὁ πέμπων, καὶ τί τὸ δῶρον, καὶ τίς ὁ φέρων. Ταῦτα καθ' ἑαυτὴν διηπόρει ἡ ἀγία λέγουσα, φησί, πρὸς τὸν ἄγγελον· Πόθεν ἡμῖν οὕτως τὴν εὐλογίαν ἐξεκόμισας; Ἐκ ποῦν ἡμῖν θησαυρῶν ὁ μαργαρίτης τοῦ λόγου ἀπέσταλται; Πόθεν ἡμῖν ἡ δωρεὰ τὴν ὑπόθεσιν [ἄλ. ὑπόθεσιν] κέκτηται. Ἐξ οὐρανοῦ παραγέγονας, ἀλλ' ἐπὶ γῆς βαδίζεις· ἀνθρώπου χαρακτήρα ἐπιδεικνύεις, καὶ λαμπρὰ φωτὸς ἀπαστρέπτεις. Ταῦτα ἐν ἑαυτῇ ἡ ἀγία διανοεῖτο, τοιοῦτοις δὲ λόγοις ὁ ἀρχάγγελος τὴν διάκρισιν αὐτῆς ἔλυσεν, εἰπὼν πρὸς αὐτήν· Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ἱψίστου ἐπισκιάσει σοί. Διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Καὶ μὴ φοβοῦ, Μαριάμ· οὐ γὰρ φόβος καταπλήξαι σε παραγέγονα, ἀλλ' ἀποδιώξει τοῦ φόβου τὴν ὑπόθεσιν. Μὴ φόβου, Μαριάμ· εὐρεῖς γὰρ χάριν παρὰ τῷ Θεῷ. Τὴν χάριν κατὰ φύσιν μὴ ἀνάκρινε. Νόμοις [ἄλ. νόμῳ] γὰρ φύσει, ἡ χάρις ὑποβαίνειν οὐκ ἀνέχεται. Ἐγὼς, ὦ Μαριάμ, τὰ τοὺς πατριάρχας καὶ προφήτας λανθάνοντα. Μεμάθηκας, ὦ Παρθένε, ἀ μὲχρι τοῦ νῦν κεκρυμμένα καὶ τοῖς ἀγγελίοις ἐτύγχανον. Ἀκήκοας, ὦ παναγία, ὧν οὐδέπω ὁ χορὸς τῶν θεοφόρων ἤξιώται. Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἡσαίας, καὶ Δανιὴλ, καὶ πάντες οἱ προφῆται περὶ αὐτοῦ προεκήρυξαν· ἀλλὰ τὸ πᾶς, οὐκ ἐπίσταντο. Σὺ δὲ μόνη, ὦ παναγία Παρθένε, τὰ τοῦτοις ἅπασιν ἀγνωθέντα μυστήρια, νῦν ὑποδέχη, καὶ μαρτυρεῖς [ἄλ. ὑποδέχου, καὶ μάρτυρε] τὸ πόθεν. Ὅπου γὰρ Πνεῦμα ἅγιον, πάντα ἐτοίμως καθήρτισται. Ὅπου θεῖα χάρις, πάντα τῷ Θεῷ δυνατά. Ἅγιον Πνεῦμα ἐπὶ σέ ἐπελεύσεται, καὶ δύναμις Ἱψίστου ἐπισκιάσει σοί· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἐκ σοῦ ἅγιον, κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ. Εἰ δὲ Υἱὸς Θεοῦ, καὶ Θεός, σύμμορφος τῷ Πατρὶ, καὶ συναΐδιος, ἐν ᾧ πᾶσαν κέκτηται ὁ Πατὴρ τὴν φανέρωσιν· ὁ χαρακτήρ ἐν τῷ προσώπῳ, καὶ διὰ τοῦ ἀπαυγάσματος ἡ δόξα καταλαμβάνεται. Καὶ ὡς περ ἐκ τῆς ἀννάου πηγῆς οἱ ποταμοὶ προέρχονται· οὕτως καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀννάου καὶ ἀειζώου πηγῆς, προέρχεται τὸ φῶς τοῦ κόσμου, τὸ ἀένανον καὶ ἀληθινόν, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Περὶ ταύτης γὰρ οἱ προφῆται κηρύττουν· Τοῦ ποταμοῦ τὰ ὄρμηματα εὐφραίνουσι [γρ. τὸ ὄρμημα εὐφραίνει] τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ· οὐ μίαν δὲ πόλιν, ἀλλὰ πάσας· ὡς περ γὰρ μίαν πόλιν, εὐφραίνει τὴν οἰκουμένην ἅπασαν. Πρεπόντως τοίνυν ὁ ἄγγελος [ἄλ. ἀρχάγγελος] τῇ ἀγίᾳ Μαρτῆ Παρθένῳ πρώτῃ πάντων, τό· Χαῖρε, κεχαριστωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, προσήμωκεν· ἐπειδὴ μετ' αὐτῆς ὄλος ὁ θησαυρὸς τῆς χάριτος ἐναπέκειτο. Ἐκ πασῶν γὰρ γενεῶν αὕτη μόνη παρθένος ἀγία σώματι καὶ πνεύματι γέγονεν· καὶ μόνη φέρει τὸν τὰ πάντα τῷ ῥήματι φέροντα. Καὶ οὐ μόνον θαυμάζειν ἔστιν τὸ τῆς ἀγίας εἶναι ἐν σώματι κάλλος· ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὸν ἐνάρετον τρέπον. Διὸ καὶ τό· Χαῖρε, κεχαριστωμένη, αὐτῇ πρώτῃ ὁ ἄγγελος [ἄλ. ἀρχάγγελος] προσεφώνησεν· Ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, καὶ οὐ γήινος νυμφίος·

A benedictionem apportasti? Ex cujusmodi thesauris, verbi margarita nobis emissa est? Unde nobis donum materiam [al. promissum] paravit? Ex caelo advenisti, at in terra incedis; humanam formam exhibes, et lucis fulgore resplendes. Hæc dum intra se cogitaret sanctissima Virgo, talibus archangelus sermonibus disceptationem ejus solvit, dicens ad ipsam: Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideo et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Et, Ne timeas, Maria: non enim ut metum tibi incuterem, adveni; sed ut metus materiam a te repellerem. Ne timeas, Maria: invenisti enim gratiam apud Deum. Ne judices gratiam secundum naturam. Legibus [al. legi] enim naturæ se subjici gratia non patitur. Nosti, o Maria, quæ patriarchas et prophetas latebant. Didicisti, o Virgo, quæ adhuc angelis etiam fuerant abscondita. Audisti, o sanctissima, quæ nunquam divino Spiritu afflatorum chorus audire meruit. Moyses et David, Isaias ac Daniel, cunctique prophetæ de ipso prædicaverunt; sed modum rationemve ignorarunt. Tu vero sola, o sanctissima Virgo, quæ his omnibus ignota fuerunt mysteria, nunc suscipis, causamque intelligis [al. suscipe et intellige]. Nam ubi Spiritus sanctus, cuncta prompte atque incunctanter perficiuntur. Ubi divina adest gratia, omnia Deo sunt possibilis. Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideo et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Si autem Filius Dei, etiam Deus, ejusdem formæ cum Patre, et coæternus; in quo omnem Pater possidet clarificationem; character atque imago in persona; et per splendorem gloria refulget. Et quemadmodum ex perenni fonte procedunt flumina, sic et ex hoc perenni ac semper vivo fonte, progreditur perennis et vera lux mundi, Christus Deus noster. De eo namque prophetæ clamant: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei⁹⁷, neque unam duntaxat civitatem, sed omnes; nam sicut unam civitatem, universam terrarum lætificat orbem. Convenienter igitur angelus [al. archangelus] sanctæ Mariæ Virgini, primo omnium, illud: Ave, gratia plena, Dominus tecum, præsignificavit: quoniam eum ipsa totus gratiæ thesaurus reconditus erat. Ex omnibus enim generationibus, hæc sola virgo, sancta corpore et spiritu exstitit, solaque fert eum qui verbo omnia portat. Et non solum admirationem nobis parit sanctissimæ illius in corpore pulchritudo, sed et virtutes animæ ejus. Ideo et verbis illis: Ave, gratia plena, primum angelus [al. archangelus] ipsam salutando compellavit: Dominus tecum, et non terrenus sponsus, sed ipse sanctificationis [al. sanctitatis] Dominus, pater castitatis, incorruptionis auctor et libertatis dator; salutis procurator, et veræ pacis conservator atque largitor; qui ex terra virgine creavit hominem, et ex illius latere ac costa Evam assumpsit [al. protu-

⁹⁷ Psal. xlv, 5.

lit, creavit] : hic Dominus tecum, et rursum ex te. Agite igitur, charissimi, et nos angelicam consecrantes laudem, debitum pro viribus grati [al. grato animo] persolvamus, dicentes : Ave ac gaude, gratia plena, Dominus tecum. Tuum enim vere est avere atque gaudere; quoniam tecum divina gratia, ut novit, habitationem elegit; cum ancilla, Rex gloriae: cum speciosa, speciosus forma prae filiis hominum⁹⁹; cum impolluta, qui sanctificat universa. Tecum Deus, et ex te Deus, ac perfectus homo, in quo omnia plenitudo divinitatis inhabitat. Ave, gratia plena, fons lucis, qui cunctos in ipsum credentes illuminat. Ave, gratia plena, intelligibilis solis oriens [al. solis iustitiae oriens], et flos vitae immaculatae. Ave, gratia plena, pratam fragrantissimam. Ave, gratia plena, vitis semper vicens; quae animas glorificantium in lactificas. Ave, gratia plena, ager qui non exaratus fructus profert pulcherrimos: secundum naturam quidem, eo quod more nostro, et tempore motus gestationisque servatio protulisti; at praeter naturam, aut potius supra naturam, quia aeternae divinum Verbum advenit, et in sancto tuo utero Adamum reformavit, ac secunditatem quidem Spiritus sanctus sanctae Virgini praebuit; verum aeternum corpus ex ejus corpore assumptam est. Et sicut margarita (11) ex duabus naturis, ex fulgore nixurum et aqua, oculis quibusdam indicis ac signis maris provenit; ita quoque Dominus noster Jesus Christus, inconfusus et immutabiliter ex pura ac casta, et impolluta ac sancta Maria Virgine progreditur, in deitate perfectus, et in humanitate perfectus, Patri per omnia similis, et nobis per omnia consubstantialis, sed omnis peccati ex-

prorsus. οὕτως καὶ ὁ Δεσπότης ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, καὶ ἀμείντου, καὶ ἁγίας Παρθένου Μαρίας προέρχεται, ἐν θεότητι τέλειος, καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειος, κατὰ πάντα ὁμοίος τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας.

Patriarcharum et prophetarum desiderantur eum videre et coram spectatores fieri, et non potuerunt. Et alii quidem ex ipsis per visiones adumbratim in aenigmatibus [al. in aenigmatate] conspexerunt; alii vero in columna nubis divinam vocem audierunt, et sanctorum angelorum aspectibus potiti sunt; ad Mariam autem virginem solam sanctam Gabriel archangelus [al. angelum] claro lumine venit, Ave, gratia plena, ei annuntians; et sic ipsa Verbum suscepit, et in tempore corporeae completionis pretiosam margaritam produxit. Adeste igitur, vos quoque charissimi, et dulcia verba illa ex spiritali David cithara nobis representata decantemus, dicentes : Surge, Domine, in requiem tuam, tu, et arca sanctificationis tuae⁹⁹. Vere enim arca est sanctissima Virgo, intrinsecus et extrinsecus deaurata, quae universum sanctificationis thesaurum suscepit. Surge, Domine,

ἀλλ' αὐτὸς ὁ τοῦ ἁγιασμοῦ Κύριος, ὁ τῆς ἀγνείας [al. ἁγίας] πατήρ, ὁ τῆς ἀφθαρσίας κτίστης, καὶ τῆς ἐλευθερίας δοτήρ, ὁ τῆς σωτηρίας κηδεμῶν, καὶ τῆς ἀληθοῦς εἰρήνης ταμίης χορηγός, ὁ ἐκ τῆς Παρθένου γῆς πλάσας τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐκ τῆς ἐκείνου πλευρᾶς τὴν Εὐάν προσλαβόμενος [al. προβαλλόμενος] ὁστος ὁ Κύριος μετὰ σοῦ, καὶ πάλιν ἐκ σοῦ. Δεῦρο [al. δεῦτε] τοῖνον, ἀγαπητοί, καὶ ἡμεῖς τῷ ἀγγελικῷ αἵνῳ συνεπέμμενοι, τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν εὐγνωμονίας [ἡρ. εὐγνωμόνως] ἀποσιωπῶμεν, λέγοντες· Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἴδον γὰρ τὸ χαίρειν ἀληθῶς· ἐπειδὴ μετὰ σοῦ ἡ θεία χάρις, ὡς οἶδεν, ἐσκήνωσεν· μετὰ τῆς δούλης, ὁ Βασιλεὺς τῆς δόξης· μετὰ τῆς ὀραίας, ὁ ὄρατος κάλλει παρὰ τοὺς ὕλους τῶν ἀνθρώπων· μετὰ τῆς ἀμείντου, ὁ ἀγιάζων τὰ σύμπαντα. Μετὰ σοῦ ὁ θεός, καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ πηγὴ τοῦ φωτός, τοῦ φωτίζοντος πάντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, τοῦ νοητοῦ ἡλίου ἡ ἀνατολὴ [al. ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἡ ἀνατολὴ], καὶ τὸ τῆς ζωῆς ἀμείντου ἔθος. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ λιμῶν τῆς εὐδοκίας. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ ἀμπελὸς ἡ ἀειθαλής, ἡ εὐφραίνουσα τὰς ἀνυχὰς τῶν σὲ δεξαζόντων. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἡ ἀγεώργητος καλλιπαρτων ἄρουρα. Κατὰ φύσιν μὲν, διὰ τὸ καθ' ἡμᾶς, καὶ διὰ τὸν χρόνον τῆς ἀσκήσεως [κυήσεως]· παρὰ φύσιν δὲ, μᾶλλον δὲ ὡπὲρ φύσιν, διὰ τὸν ἄνωθεν ἐνδημήσαντα θεὸν Λόγον, καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ σου γαστρὶ τὸν Ἄδῃ ἀναπλάταντα, καὶ τὸ μὲν γόνιμον, τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ παρέσχεν τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ἡ δὲ ἀλήθεια τοῦ σώματος προσελήφθη ἐκ τοῦ σώματος αὐτῆς. Καὶ ὡσπερ ὁ μαργαρίτης ἐκ τῶν δύο φύσεων, ἐξ ἀστραπῆς καὶ ὕδατος, ἐκ τῶν ἀδύλων σημάτων τῆς θαλάσσης προέρχεται ὡσυχύτως καὶ ἀτρέπτως, ἐκ τῆς καθαρᾶς καὶ ἁγνῆς, κατὰ πάντα ὁμοίος τῷ Πατρὶ, καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ πάντα, χωρὶς ἁμαρτίας.

Μετέπειτα τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ πατριαρχῶν, καὶ προφητῶν, ἐπεθύμησαν ἴδω, καὶ αὐτόπαι γενέσθαι, καὶ οὐ γέγονασιν. Καὶ οἱ μὲν αὐτῶν, διὰ ὀράσεως αὐτὸν τυπικῶς ἐν αἰνίγμασιν [al. ἐν αἰνίγματι] ἰθεῖασαντο· οἱ δὲ ἐν στέλῳ νεφέλης θείας φωνῆς ἐν ἀκρόασει γέγονασιν, καὶ ἁγίων ἀγγέλων συνέτυχον ὀπτασίαις· πρὸς Μαρὶὰμ δὲ Παρθένον μόνην τὴν ἁγίαν, Γαβριὴλ ὁ ἀρχάγγελος [al. ὁ ἄγγελος] φωτιστικῶς παρεγένετο, τὸ, Χαῖρε, κεχαριτωμένη, αὐτῇ εὐαγγελιζόμενος· καὶ οὕτως τὸν Λόγον εἰδέξατο, καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς αἰματικῆς συμπληρώσεως, τὸν πολύτιμον μαργαρίτην προήνεγκεν. Δεῦτε τοῖνον καὶ ὑμεῖς, ὡ ἀγαπητοί, τὰ ἐκ τῆς τοῦ Δαβὶδ θεοπνεῦστου κιθάρας, ἡμῖν δεδειγμένα μελωδήσωμεν, λέγοντες· Ἀνάσθηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάκλισίν σου· σὺ, καὶ ἡ κιθαρὴ τοῦ ἁγιάσματος σου. Κιθαρὴ γὰρ ἀληθῶς, ἡ ἁγία Παρθένος, ἐσῶθεν καὶ ἐξῶθεν κηρωσμένη, ἡ ὄλον τὸν θησαυρὸν δεξαμένη τοῦ ἁγιάσ-

⁹⁹ Psal. XLIV, 3. ⁹⁹ Psal. CXXI, 8.

(11) Similia sunt apud sanctum Ephraem in serm. De Margarita pretiosa, tomo III.

τες. Ἀνάστηθι, Κύριε, εἰς τὴν ἀνάκλιον σου. **A** in requiem tuam. Surge, Domine, ex sinu Patris, ut collapses primi parentis genus erigas. Hac postulans ac deprecans David, ad virgam, quæ ex ipso pulcherrimi illius fructus floræ germinatura erat, villicinans dicebat: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam; et obliviscere populum tuum, et domum patris tui; et concupiscet rex decorem tuum: quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabis eum*⁹⁰. *Audi, filia, quæ antea in te [al. de te] prædicta sunt: ut et cognitionis oculis res ipsas contempleris. Audi me tibi præsignificanti, et archangelum perfecta tibi mysteria discrete annuntiantem. Venit igitur, dilectissimi, et nos ad memoriam ea quæ præcesserunt revocantes, virgam illam ex Jesse sic admirabiliter atque ineffabiliter germinantem glorificemus, collaudemus, beatam prædicemus, lætisque acclamationibus excepiamus. Non enim soli [al. solum] Joseph, sed et Dei genitrici Mariæ testimonium perhibens Lucas, in divinis Evangelis, ad ipsam David familiam atque cognationem respiciens, enarrat ac dicit: *Ascendit autem et Joseph a Galilæa in civitatem Judææ, quæ vocatur Bethlehem, ut proficeretur cum Maria desponsata tibi uxore prægnante; eo quod essent ipsi e domo et familia David. Factum est autem, cum essent ipsi ibi, impleti sunt dies ut pareret ipsa, et peperit filium suum primogenitum omnis creaturæ; et pannis eum involvit, et reclinauit ipsum in præsepio, quia non erat eis locus in diversorio*⁹¹. *Fasciis eum involvit, qui amictus est lamine sicut vestimento*⁹². *Involvit pannis eum, qui omnem formavit creaturam. Reclinauit in præsepio eum, qui super cherubim sedet, et ab infinitis angelis collaudatur*⁹³. *In irrationalium animalium præsepio divinum requievit Verbum, ut hominibus vere irrationalibus secundum liberam voluntatem, rationalem sensum tribueret. In mensa jumentorum coelestis panis propositus est [al. panis vitæ appositus est], ut homines instar pecorum irrationalium mystici cibi particeps redderet. Et ne locus quidem eis erat in diversorio. Locum non habuit, qui cælum et terram verbo exstruxit: quoniam, cum dives esset, propter nos factus est pauper*⁹⁴, extremam vilitatem ob salutem naturæ nostræ eligens, ex ingenta sua in nos bonitate. Qui occultorum dispensationis mysteriorum [al. occulto dispensationis mysterio] omnem implevit providentiam [al. justitiam], ac dispositionem in cælo in sinu Patris, et in spelunca in ulnis matris, in præsepio requievit. Cheri angelici circumcingebant eum, in cælo gloriam concincentes, et in terra pacem annuntiantes. In cælo a dextris Patris sedebat, et in præsepio, ut super cherubim, requiescebat. Thronus revera et hic erat cherubicus; thronus regalis; Sanctus sanctorum; solus super terram gloriosus; sanctis sanctior; in quo requievit Christus Deus noster. Cui gloria, honor, et imperium, cum immaculatis*

ταῦτα προσβαῖν ὁ Δαβὶδ πρὸς τὴν ἐξ αὐτοῦ μέλλουσαν βλαστάνειν ῥάβδον τὸ καλλικαρπον ἐκεῖνο ἔθνος, προφητεύων εἶπεν· Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλῖνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐπιλάθου τοῦ λαοῦ σου, καὶ τοῦ οἴκου τοῦ Πατρὸς σου· καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κἀλλοῦς σου· οὗτοι αὐτὸς ὅτι· ὁ Κύριος ὁ Θεὸς σου, καὶ προσκυνήσεις [ἁ. προσκυνήσουσιν] αὐτῷ. Ἄκουσον, θύγατερ, τὰ πρῶην εἰς σὲ [ἁ. περὶ σοῦ] προφητεύμενα· ἵνα καὶ τοῖς γνάστωις ὀφθαλμοῖς θεωρήσῃς τὰ πράγματα. Ἄκουσον ἐμοῦ σοὶ προσηνύοντος, καὶ τοῦ ἀρχαγγέλου σοὶ τὰ ἐντελεῖ σοι μυστήρια διαβρήθην ἀναγγέλλοντος. Δεῦτε τοίνυν, ἀγαπητοί, καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν τῶν προλαβόντων μνήμην ἀναδραμόντες, τὴν ἐξ Ἰεσσαὶ ῥάβδον ὑπερφωῶς οὕτως βλαστήσαντα δοξάζωμεν, ἀνυμνήσωμεν, μακαρίσωμεν, εὐφημίσωμεν. Οὐ γὰρ μόνον τῷ [ἁ. μόνον τῷ] Ἰωσήφ, ἀλλὰ καὶ τῇ θεοτόκῃ Μαρίᾳ προμαρτυρῶν [ἁ. προμαρτυρῶν] ὁ Λουκᾶς, ἐν τοῖς θείοις εὐαγγελίοις, ἰστορεῖ πρὸς αὐτὴν τὴν τοῦ Δαβὶδ οἰκίωττα· Ἀνάθη γὰρ ὁ Ἰωσήφ, φησὶν, ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς κλίτην τῆς Ἰουδαίας, ἧς καλεῖται Βηθλεὲμ, ἀπογράψασθαι σὺν Μαρίας τῇ μαμνηστευμένῃ αὐτῷ γυναικί, ὁση ἐπιτάφ, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς ἐξ οἴκου καὶ πατρίως Δαβὶδ. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ εἶναι αὐτοὺς ἐκεῖ, ἐκλήσθησαν αἱ ἡμέραι τοῦ τεκεῖν αὐτὴν, καὶ ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν πρωτότοκον πάσης τῆς κτίσεως· καὶ ἐπαργάνωσεν αὐτὸν, καὶ ἀνέκλιεν αὐτὸν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι. Ἐπαργάνωσεν τὸν ἀναβαλλόμενον φῶς ὡς ἡμέτιον. Ἐπαργάνωσεν τὸν πᾶσαν κτίσιν ἐπιμαρτυρήσαντα. Ἀνέκλιεν ἐν φάτῃ, τὸν ἐπέρ χειροῦ μ καθήμενον, καὶ ὑπὸ μυριάδων ἀγγέλων ἀνυμνούμενον. Ἐν τῇ τῶν ἀλόγων φάτῃ ἀνεπαύσατο ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἵνα τοῖς οὕτως ἀλόγοις ἀνθρωπίνοις [ἁ. ἀνθρώποις], κατὰ προαίρεσιν, λογικῆς μεταδόσῃ αἰσθητικῆς. Ἐν τῇ τραπεζῇ τῶν κτηνῶν προσέθη ὁ οὐράνιος βρετος [ἁ. προσέθη βρετος τῆς ζωῆς], ἵνα τοῖς κτηνώδεσιν τοῖς ἀνθρωπίνους μυστικῆς βρώσεως χορηγήσῃ μετάληψιν. Καὶ οὐδὲ τόπος ἦν αὐτοῖς ἐν τῷ καταλύματι. Τόπον οὐκ εἶχεν, ὁ οὐράνιος καὶ τὴν γῆν ἐν λόγῳ κατασκευάσας· ἐπιτάφ, πλούσιος αὖ, δι' ἡμᾶς ἐπὶ χερούσιν, ταπεινῶν ἄκραν ἐλόμενος [ἁ. ἀνελόμενος], διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς ἡμετέρας φύσεως, τῆς ἐμῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀγαθότητος. Ὁ ἀποβρήτων μυστηρίων [ἁ. ἀποβρήτων μυστηρίων] τῆς οἰκονομίας πληρώσεως πᾶσαν διοίκησιν [ἁ. διοικησύνην] ἐν οὐρανῷ ἐν κόλπῳ τοῦ Πατρὸς, καὶ ἐν σπηλαίῳ ἐν ἀγάλας μητρὸς, ἀνεπαύσατο ἐν τῇ φάτῃ. Ἀγγελοὶ χαρίζαι περικύκλωσαν αὐτὸν, ἐν οὐρανῷ θεολογίαν, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνην καταμνήσκοντες. Ἐν οὐρανῷ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ἀκαθίστατο· καὶ ἐν τῇ φάτῃ ὡς ἐπὶ τῶν χειροῦ μ ἀνεπαύσατο.

⁹⁰ Psal. XLV, 11, 12. ⁹¹ Luc. II, 4, 6, 7. ⁹² Psal. CII, 2. ⁹³ Psal. LXXII, 2; Dan. III. ⁹⁴ M. Cor. VII, 9.

simo Patre et sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc A Θρόνος ἀληθῶς καὶ οὗτος χειροδικός· Θρόνος βασιλικός· Ἅγιος ἄγιων, ἐνδοξος μόνος ἐπὶ τῆς γῆς, τῶν ἁγίων ἀγιώτερος· ἐν ᾧ ἀνεπαύσατο Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν. Ω ἡ δόξα, τιμὴ, καὶ τὸ κράτος, σὺν τῷ Πατρὶ ἀρχάντω, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

HOMILIA II

In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.

Ejusdem sancti Patris nostri Gregorii episcopi Neocaesariæ Ponti, Thaumaturgi, encomium in Annuntiationem sanctissimæ Dei genitricis sempervirginis Mariæ, sermo II.

B Τοῦ αὐτοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Νεοκαισαρείας Πόντου, τοῦ θαυματουργοῦ, ἐγκώμιον εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς παναγίας θεοτόκου καὶ ἀεὶ παρθένου τῆς Μαρίας, λόγος β΄.

Cunctas quidem festorum celebritates atque hincodias decet nos sacrificiorum instar offerre Deo : primum autem omnium, Annuntiationem sanctissimæ Dei genitricis, verbis illis comprehensam, Ave, gratia plena⁹⁵, quæ ab angelo ad eam facta est : quoniam et prima omnis sapientiæ [al. ante omnem sapientiam] et salutaris doctrinæ in Novo Testamento illa nobis salutatio a Patre luminum emissa est. Gratia autem plena dicens, omnem naturam humanam complexus est. Ave, gratia plena, in sancta conceptione, et in glorioso partu. Annuntio vobis gaudium magnum, quod erit omni populo⁹⁶. Rursus ad salutarem passionem Dominus veniens, aiebat : Videbo vos, et gaudebitis, et gaudium vestrum nemo tollit a vobis⁹⁷. Et post suam resurrectionem, iterum per sanctas mulieres primum, illud ave [al. ave] ⁹⁸ nobis annuntiat. Similia rursus hisce Apostolus proclamavit : Semper (inquiens) gaudeat; sine intermissione orate, in omnibus gratias agite⁹⁹. Videte igitur, o charissimi, quo pacto gaudium, quod omnem cogitationem excedit, atque perenne, nobis indivisibiliter ubique Dominus dilargitus sit. Nam quoniam S. Maria in carne dum esset, purissimam vitam, omnique genere virtutum excultam, optimamque supra humanæ naturæ consuetudinem, gerebat; ideo æterni Patris Verbum, carnem ex ea, et perfectam humanam naturam suscipere dignatum est; ut per quam carnem peccatum in mundum introivit, et per peccatum mors, per eandem carnem peccatum in carne condemnetur, ac peccati tentator in sepultura [al. in actu] sancti corporis vincatur, principiumque resurrectionis simul ostendatur, et vita æterna in mundo versetur, ac Dei Patris cum hominibus societas contrahatur. Cæterum quid hic dicamus, aut dicere omittamus? aut quis mysterii incomprehensibilitatem enarrabit atque exponet? Sed nunc ad propositum redeamus. Ad castissimam Virginem missus est Gabriel; incorporeus, ad eam quæ in corpore vitam transigebat incorruptam, in castitate

Ἐορτὰς μὲν ἀπάσας καὶ ὑμνωδίας, δέον ἡμᾶς θυσῶν δίκην προσφέρειν τῷ Θεῷ· πρώτην δὲ [ἀλ. πρῶτον δὲ] πάντων, τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς ἁγίας Θεοτόκου, τὸ, Χαῖρε, κεχαριτωμένη, τὸν παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρὸς αὐτὴν γεγονός· ἐπειδὴ καὶ πρώτη πάσης σοφίας [ἀλ. πρὸ τῆς σοφίας πάσης] καὶ σωτηρίου διδασκαλίας ἐπὶ τῆς νέας διαθήκης, τὸ Χαῖρε κεχαριτωμένη, παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν φώτων ἡμῖν ἀπεστάλη. Κεχαριτωμένη δὲ εἰπὼν, πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων συμπεριέλαβεν. Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ἐπὶ τῇ ἁγίᾳ συλλήφει καὶ ἐπὶ τῇ ἐνδοξῇ κυήσῃ. Εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἣτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ. Πάλιν ἐπὶ τὸ σωτήριον κἀθος ὁ Κύριος ἐρχόμενος, ἔειπεν· Ὁψομαι ὑμᾶς, καὶ χαρίσεσθε, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν οὐδεὶς ἀρεῖ ἀφ' ὑμῶν. Καὶ μετὰ τὸ ἀναστῆναι, πάλιν διὰ τῶν ἁγίων γυναικῶν, πρῶτον τὸ χαῖρε [ἀλ. χαίρετε] ἡμῖν εὐαγγελίζεται. Πάλιν παραπλήσια τοῦτοις ὁ Ἀπόστολος κέκραγεν· Πάντοτε, λέγων, χαίρετε· ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε· ἐν παντὶ εὐχαριστεῖτε. Ὁρᾶτε τοίνυν, ὦ ἀγαπητοί, πῶς τὴν ὑπὲρ ἔννοιαν καὶ ἀέναντον χαρὰν, ἀδιαιρέτως πανταχοῦ ἡμῖν ὁ Κύριος ἐδωρήσατο. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ ἁγία Μαρία ἐν σαρκὶ οὔσα, τὴν ἀφθαρτον πολιτείαν ἐκέκτητο, ἀρεταῖς τε παντολαῖς πολιτευσασμένη, καὶ βιώσασα κρείττον ἢ κατὰ ἄνθρωπον· διὰ τοῦτο, ὁ ἐκ Θεοῦ Πατρὸς Λόγος σάρκα ἀναλαβεῖν, καὶ τέλειον ἀνθρώπινον ἐξ αὐτῆς κατήξιωσεν· ἵνα δι' ἧς σαρκὸς ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθεν, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος, διὰ τῆς αὐτῆς σαρκὸς κατακρίθῃ ἡ ἁμαρτία ἐν τῇ σαρκὶ, καὶ νικήθῃ ὁ τῆς ἁμαρτίας πειραστής, ἐν τῇ εἰσῆ [ἀλ. ἐν τῇ ἀφῆ] τοῦ ἁγίου σώματος· καὶ ἀρχὴ ἀναστάσεως ἅμα ἀποδεχθῆ, καὶ ζωὴ αἰώνιος ἐν κέσμη πολιτευθῆ, καὶ Θεοῦ Πατρὸς ἀνθρώποις γένηται κοινωνία. Καὶ τί εἰπωμεν, ἢ τί παραλείπωμεν; ἢ τίς ἐξηγήσεται τοῦ μυστηρίου τὸ ἀκατάληπτον; Ἀλλ' ἐν τῷ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανέλθωμεν. Πρὸς Παρθένον ἁγνήν Γαβριὴλ ἀπέσταλται· ὁ ἀσώματος πρὸς τὴν ἐν σώματι μετελοῦσαν τὴν πολιτείαν τὴν ἀφθαρτον, ἐν ἀγνεῖα, καὶ ἐν ἀρεταῖς, βιώσασαν. Καὶ ἐλθὼν πρὸς

⁹⁵ Luc. i, 28. ⁹⁶ Luc. ii, 10. ⁹⁷ Joan. xvi, 22. ⁹⁸ Matth. xxviii, 9. ⁹⁹ I Thess. v, 16, 17, 18.

αὐτήν, πρῶτον τὸ, *Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος* A
μετὰ σοῦ, αὐτῇ εὐαγγελίζεται οὕτως· Χαῖρε, κεχα-
ριτωμένη. Σὺ γὰρ τὰ τῆς οὐτως χαρᾶς πράξεις
 ἔδειξαι· ἐπειδὴ σὺ τὸν ἀσπίλον χιτῶνα ἐνδεδύσαι, καὶ
 τὴν ζώνην τῆς σωπροσύνης περιχεῖσαι. *Χαῖρε, κεχα-*
ριτωμένη, δοχεῖον τῆς ἑπουραίνου εὐπροσύνης τυγ-
χάνουσα. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη* διὰ σοῦ γὰρ ἡ χαρὰ
 πάση τῇ κτίσει βραβεύεται, καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώ-
 πων ἀπολαμβάνει τὸ ἀρχαῖον ἀξίωμα. *Χαῖρε, κεχα-*
ριτωμένη· οὗ ἐν ταῖς ἀγκάλαις σου ὁ κτίστης τῶν
 πάντων μέλλει βαστάσσειν. Ἡ δὲ ἐπὶ τῶν λόγων
 τούτων διαταράχθη· ἀήθης γὰρ πρὸς πάσαις τὰς δια-
 λέξεις τῶν ἀνθρώπων ἐτύγχανεν· καὶ τὴν ἡσυχίαν,
 ὡς μητέρα σωπροσύνης καὶ ἀγνείας, ἠσπάζετο, κά-
 θαρὸν ὑπάρχουσα, καὶ ἀκέραιον, καὶ ἀμδλυτον
 ἔγαλαμα, αὐτὴ τὴν ἀγγελικὴν ἔβην οὐκ ἔδειλσεν, ὡς
 οἱ πλείονες [ἄλλ. πολλοί] τῶν προφητῶν· ἐπειδὴ καὶ
 παρθενία ἀληθῆς πρὸς ἀγγέλους συγγένεια τυγχά-
 νει, καὶ ἰσομοιρία. Ἐπιμελῶς γὰρ ἡ ἁγία Παρθέ-
 νος τὴν λαμπάδα τῆς παρθενίας φυλάττουσα, καὶ
 πολλὴν τοῦ μὴ οὐθεσθῆναι, ἢ σπυλωθῆναι, πρόνοιαν
 εἶχε. Καὶ καθάπερ ἂν τις λαμπρὰν στολὴν περιβε-
 βλημένος, πολὺν ποιεῖται λόγον, μὴ τις μολυσμὸς,
 ἢ ῥύπος πῶθεν προσγένηται· οὕτως ἡ ἁγία Μαρία
 ἐν αὐτῇ διανοεῖτο, καὶ ἔλεγεν· Μὴ τίνα ἄρα κατα-
 σκευὴν ἢ ὄψιν ἢ θεραπείαν κέκτηται; Μὴ τὸ
 χαῖρε τοῦτο λύτης αἰτίον μοι γενήσεται, καθὼς πάλαι
 τῇ προμήτορι Εὐὰ ἡ ὀρεοδαίμονος συνέργητος παρα-
 δοχὴ τῆς χρηστολόγου ὑποσχέσεως τῆς θεώσεως; Μὴ
 πάλιν εἰς ἀγγελῶν φωτὸς μετασχηματισθεὶς ὁ ἀρ-
 χέπακος δαίμων, καὶ τῷ ἐμῷ μῆστορι φρονῶν τῆς
 ἀγαν σωπροσύνης, καὶ τούτῳ προβαλὼν δι' ὀμίλιας
 τάχα χρηστῆς, καὶ μὴ ἰσχύσας ὡς στεβρὸν νοῦν, τὸν
 ἄνδρα ἀπατήσαι, ἐμοὶ προσήλθεν ὡς ἀπαλωτέρα κει-
 κόσμημένη τῇ διανοίᾳ, καὶ τὸ χαῖρε ἐπιφανεῖ τὸ ἐς
 ὑστερον ἔχαρι; Μὴ ἄρα ὁ μακαρισμὸς δὲ ἀσπασμὸς
 ἐν εἰρωνεσίᾳ γέγονε; Μὴ τις ἰδὸς ἐν τῷ μέλει κέρρυ-
 πται; Μὴ λόγος μὲν εὐαγγελιζόμενον, σκοπὸς δὲ συ-
 λούνητος; Ἦν γὰρ οὐκ ὄλθεν αὐτὸς, πῶθεν ἀσπάσεται;
 Ταῦτα ἐν αὐτῇ διεπόρει, καὶ ἔλεγεν. Τότε πάλιν ὁ
 ἀρχάγγελος προσφανεῖ αὐτῇ χαρὰν τοῖς πᾶσι πιστῆν,
 καὶ ἀδιαίρετον, προμηγῶν καὶ λέγων αὐτῇ· Μὴ
 φοβοῦ, *Μαριάμ* [ἄλλ. χαρὰν ἀδιαίρετον, καὶ λέγει·
Μὴ φοβοῦ, Μαριάμ], ἔθρες γὰρ χάριν παρὰ τῷ
 Θεῷ. Ἐχεις σύντομον τὴν τῶν βηθέντων ἀπόδειξιν. D
 Ὁ μόνον γὰρ σοι, τὸ μὴθὲν φοβεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τῆς
 ἀφοβίας τὸν τρόπον αἰνέτομαί. Δι' ἐμοῦ γὰρ πᾶσαι
 αἱ οὐράναι δυνάμεις, σὲ τὴν ἁγίαν Παρθένον ἀσπά-
 ζονται· αὐτὸς δὲ μᾶλλον ὁ κυριεύων πασῶν τῶν οὐ-
 ρανίων δυνάμεων, ἀπὸ πάσης τῆς κτίσεως, σὲ τὴν
 ἁγίαν καὶ παγκόσμιον ἐκλέλεσκει· καὶ διὰ τῆς ἁγίας
 καὶ ἁγνῆς, καὶ καθαρᾶς, καὶ ἀμιάντου σου γαστρὸς,
 ὁ φωτιστικὸς μαργαρίτης προέρχεται εἰς σωτηρίαν
 πάσης τῆς οἰκουμένης· ἐπειδὴ πάσης ἀνθρωπίνης
 φύσεως [ἄλλ. κτίσεως], καὶ σὺ ἡ ἁγία, ἐνδοξότερα,
 καὶ καθαρώτερα, καὶ ὁσιώτερα γεγέννησαι· λαμπρο-
 τέραν μὲν ὑπὲρ χιθῶνα ἔχουσα τὴν διάνοξιν, παντὸς

ac virtutibus viventem. Et ad ipsam veniens, pri-
 mum illud, *Ave, gratia plena, Dominus tecum*¹, ipsi
 sic annuntiat : *Ave, gratia plena*. Tu enim quæ re-
 vera gaudio sunt digna agis : quoniam immacula-
 tam induta es vestem, et cingulo continentis ac
 pudicitis cineta es. *Ave, gratia plena*, quæ super-
 cælestis lætitiæ vas es atque receptaculum. *Ave,*
gratia plena : nam per te, gaudium omni dispensa-
 tur creaturæ, genusque humanum antiquam digni-
 tatem recuperat. *Ave, gratia plena* : quoniam in ul-
 nis tuis Creator universorum gestabitur. Ipsa vero
 in hoc turbata est verbo : nam ad quoscunque viro-
 rum affatus erat insolita, et quietem atque silen-
 tium ut continentis ac castitatis matrem amplecte-
 batur ; cumque puritatis atque integritatis immacu-
 latum simulacrum esset, aspectum ipsa angelicum,
 sicut plures ex prophetis non reformidavit ; quo-
 niam et affinitatem quamdam ac similitudinem vera
 virginitas cum angelis habet. Studiose quippe sanctis-
 sima Virgo lampadem virginitatis conserva-
 bat, et ne exangueretur aut commacularetur,
 provide diligenterque curabat. Et sicut aliquis
 splendido amictus vestimento, magnam ratio-
 nem ac curam adhibet, ne qua inquinatio
 ac sordē contaminetur ; ita quoque sanctissima
 Maria intra se cogitabat atque dicebat : Nunquid
 forte artificium aliquod ac fraudem, vel assentatio-
 nem iste ministerii atque obsequii actus in se con-
 tinet? Nunquid *ave* istud doloris mihi causa erit,
 sicut olim primæ matri Evæ, blanda divinitatis
 promissio, quam ex dæmoniaci serpentis operatione
 ausceperat? Nunquid rursus in *angelum lucis*
transfiguratus mali auctor dæmon², et meo sponso
 suam valde pudicitiam invidens, blandoque eum
 sermone fortasse oppugnans, et non valens viri-
 mentem tanquam firmiorem decipere, ad me quasi
 teneriore decoratam mente accessit ; et istud mihi
ave invenustum in posterum intonuit? Nunquid per
 ironiam beatificatio atque salutatio illa facta est?
 Nunquid venenum sub melle occultatum? Nunquid
 verba quidem fausta nuntiantis ; at scopus est de-
 prædatus? Quomodo enim quam non novit ipse
 salutari? Hæc apud se dubia cogitatione versabat
 atque dicebat. Tunc rursus gaudium cunctis credi-
 bile atque indubitabile archangelus ipsi annuntiat,
 et dicit : *Ne timeas* [ul. gaudium indivisibile ei an-
 nuntiat, ac dicit : *Ne timeas*], *Maria* : *invenisti*
*enim gratiam apud Deum*³. Habes brevem dictorum
 demonstrationem. Non solum enim tibi quod nihil
 timendum est, sed et fiducia rationem innuo. Nam
 cunctis per me cælestes potestates te sanctam Vir-
 ginem salutant : quin et ipse cælestium omnium
 potestatum dominator, ex omni creatura, te sanctis-
 simam et ornatissimam elegit ; et per sanctum
 ac castum, purum atque impollutum ventrem tuum,
 fulgidissima margarita in salutem totius terrarum
 orbis progreditur ; quoniam et tu sancta, omni

¹ Luc. 1, 28. ² Gen. III. ³ II Cor. II, 14. ⁴ Luc. 1, 30.

humana natura [al. creatura] gloriosior ac purior A
 sanctiorque effecta es; ac nive quidem candidiorem
 habens mentem, quovis autem auro quantumvis
 probato purificatum magis corpus; ventrem vero,
 qualem Ezechiel vidit; et qualem recensuit, talia
 dicens: *Similitudo animalium super caput, quasi
 firmamentum, et quasi aspectus crystalli formidabilis,
 et similitudo throni, super ea, quasi aspectus lapidis
 sapphiri; et super thronum, tanquam similitudo ho-
 minis, et quasi aspectus electri; et intrinsecus ejus,
 velut aspectus ignis, per circuitum*^o. Perspicue igitur
 propheta natum ex sanctissima Virgine, in fi-
 gura ac umbra cernebat: quem tu, sancta Virgo [al.
 beata Virgo] portare non posses, nisi omni gloria
 atque virtute pro tempore illo resolgeres [al. contra
 throno ipsius coruscares]. Quibus igitur encomio-
 rum verbis dignitatem virginalem describamus?
 Quibus laudum significationibus atque præconi-
 immaculatam ejus formam celebremus? quibus spi-
 ritualibus canticis atque elocutionibus gloriosissimam
 inter angelos glorificemus? Hæc, in domo Dei instar
 fructiferæ olivæ plantata, cui Spiritus sanctus ob-
 umbravit; per quam nos filios et hæredes regni
 Christi vocavit. Hæc semper vigens immortalitatis
 paradisis, in qua lignum vitæ plantatum cunctis
 immortalitatis fructus [al. incorruptibilitatis fructum]
 suppeditat. Hæc virginum gloriatio, et ma-
 ternam jubilatio. Hæc credentium firmamentum, et
 piorum perfectum exemplum. Hæc lucis indamen-
 tum, et virtutis [al. veritatis] domicilium. Hæc C
 fons perennis, in quo aqua viva scaturivit atque
 produxit Domini in carne adventum. Hæc justitiæ
 munimentum; et quicumque ejus, ac virginalis in-
 genuitatis puritatisque amatores fuerint, angelica
 gratia perfuerunt. Quicumque a vino ebrietatis
 [al. a vino et ebrietate] et sicera voluptatis absti-
 nuerint, ex genimine vivificæ plantationis beuifica-
 buntur. Quicumque virginitatis lampadem inextin-
 ctam conservaverint, immarcescibili immortalitatis
 corona exornabuntur. Quicumque immaculatam
 temperantiæ ac pudicitæ vestem comparaverint,
 mystico justitiæ thalamo excipientur. Quicumque
 propius ad angelicum gradum accesserint, per-
 fectius quoque deliciis Dominicæ beatitudinis res-
 cientur. Quicumque pellucidum mentis oleum, ac
 purum conscientie thymiana possederint, boni
 spiritualis odoris adoptionisque [al. et adoptionis spi-
 ritualis] promissionem consequentur. Quicumque di-
 gne Dei genitricis Virginis Mariæ Annuntiationem
 celebraverint, pleniorum etiam angelicæ salutationis
 illius, *Ave, gratia plena*, mercedem referent.
 Oportet igitur nos hanc festivitatem celebrare,
 quoniam gaudio atque lætitiâ cunctam terrarum
 replevit orbem. Celebremus igitur nos eam in
 psalmis et hymnis, ac canticis spiritualibus. Celebra-
 vit olim et Israel: at in azymis, et herbis amaris, de
 quibus ait propheta: *Convertam festivitatem ipsorum*

δὲ χρυσίου δοκιμωτέρου κεκαθαρμένον τὸ αἶμα· γὰρ
 στέρα δὲ, οἷαν ὁ Ἰεζεκιὴλ ἰδέεσθαι, καὶ ποτὶν ἐκ
 ἰσθῆρσεν, τοιαύτῃ λέγων· Ὁμοίωμα ὤμων ὑπὲρ νε-
 φελῆς, ὡσεὶ στερέωμα, καὶ ὡς δρασις κρονοτά-
 λου φοβεροῦ, καὶ ὁμοίωμα θρόνου ἐκ' αὐτῶν, ὡς
 δρασις λίθου σαπφαίρου· καὶ ἐπάνω τοῦ θρόνου,
 ὡς ὁμοίωμα ἀνθρώπου, καὶ ὡς δρασις ἡλεκτροῦ·
 καὶ ἔσωθεν αὐτοῦ, ὡς δρασις πυρός, κύκλω. Σα-
 φῶς δὲ τὸν ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τεχθέντα ὁ προ-
 φῆτης τυπικῶς ἔθεάσατο· ὃν σὺ, ἅγια Παρθένη [ἄλ.
 μακαρία Παρθένη], φέρειν οὐκ ἔσυχες, εἰ μὴ πάσης
 δόξης, καὶ ἀρετῆς κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον [ἄλ. τὸν
 θρόνον ἐκείνου] ἐξήστραπτες. Ποίας οὖν ἔγκωμων
 ῥήμασι τὴν παρθενικὴν διαγράφωμεν ἄξιαν; Ποίας
 ἐπαίνων νεύμασι καὶ κηρύγμασι τὸν ἄσπιλον ἀνομιη-
 B
 σωμεν χαρακτῆρα; Ποίας πνευματικῆς ὑμνωδίας
 καὶ λέξεσι δοξάζωμεν τὴν ὑπερένδοξον ἐν ἀγγέλοις;
 Αὕτη ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ πεφυτευμένη, ὡς κατὰ
 καρπὸς ἐλαία; ἐν ἣ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπισκίασε
 [ἄλ. ἐπισκιάζει]· δι' ἧς υἱοὺς καὶ κληρονόμους ἡμᾶς
 κέκληκεν τῆς τοῦ Χριστοῦ βασιλείας. Αὕτη, ὁ ἀπει-
 λῆς τῆς ἀφθαρσίας παράδεισος· ἐν ἣ τὸ ζωοποιὸν
 ξύλον φυτευθὲν, τοῖς πᾶσιν χορηγεῖ ἀθανασίας καρ-
 πούς [ἄλ. ἀφθαρσίας καρπὸν]. Αὕτη, παρθέτων τὸ
 καύχημα, μητέρων τὸ ἀγαλλίαμα. Αὕτη, πιστευόν-
 των στήριγμα, καὶ εὐσεβῶν κατόρθωμα. Αὕτη, φωτὸς
 ἐνδύμα, καὶ ἀρετῆς [ἄλ. ἀληθείας] ἐφέστιον. Αὕτη,
 πηγὴ ἀνάσας, ἐν ἣ τὸ ζωὴν ἕωρ ἔδρασε τὴν ἐν-
 σαρκίον τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Αὕτη, δικαιοσύνης
 ἐχόρωμα, καὶ ὅσοι ταύτης γεγονάσιν ἐρασταί, καὶ τῆς
 παρθενικῆς ἐρῶσι γνησιότητος καὶ καθαρότητος, τῆς
 ἀγγελικῆς ἀπολύουσιν· χάριτος. Ὅσοι τοῦ οἴνου
 τῆς μέθης [ἄλ. οἴνου καὶ τῆς μέθης], καὶ τῶν σι-
 κέρων ἀπέχονταί τῆς ἡδυπαθείας, ἐκ τοῦ γεννήμα-
 τος εὐφρανθήσονται τῆς ζωηφόρου φυτείας. Ὅσοι τὴν
 λαμπάδα ἄσπετον διετήρησαν τῆς παρθενίας, ἐν
 ἀμυράντινον στέφανον ἀναθήσονται τῆς ἀφθαρσίας.
 Ὅσοι τὸν τῆς σωφροσύνης ἄσπιλον περιποχέσαντο
 χιτῶνα, εἰς τὸν μυστικὸν τῆς δικαιοσύνης παραλη-
 φθήσονται νυμφῶνα. Ὅσοι τοῦ ἀγγελικοῦ βαθμοῦ
 κλησιαίτεροι γεγονάσι, γνησιαίτερον τοῦ δεσποτι-
 κοῦ κατατυφήσουσι μακαρισμοῦ. Ὅσοι τὸ φωτιστι-
 κὸν ἔλαιον τῆς διανοίας, καὶ τὸ καθαρὸν τοῦ συνειδέ-
 τος θυμίαμα κέκτηνται, τῆς εὐωδίας τῆς πνευματι-
 κῆς, καὶ τῆς υἰοθεσίας [ἄλ. πνευματικῆς υἰοθεσίας]
 κληρονομήσουσι τὴν ἀπαγγελίαν. Ὅσοι ἀξίως τὸν
 Εὐαγγελισμὸν ἐορτάζουσι τῆς θεοτόκου Παρθένου
 Μαρίας, γνησιαίτερον τῆς ἀγγελίας, τοῦ, *Χαίρε,
 κεχαριστωμένη*, κομίζονται μισθοποδοσίαν. Δεῖ οὖν
 ἡμᾶς τὴν ἐορτὴν ταύτην ἐορτάζειν, ἐπειδὴ χάρις καὶ
 εὐφροσύνης πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν. Ἐορτά-
 ζωμεν δὲ ἡμεῖς ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις, καὶ ψαλμοῖς πνευ-
 ματικαῖς. Ἐορτάζεν ποτὲ καὶ Ἰσραὴλ, ἄλλ' ἐν ἀζύ-
 μοις, καὶ κικίρισ· περὶ ὧν ὁ προφήτης λέγει·
 Μεταστρέψω τὰς ἐορτάς αὐτῶν εἰς ἀζύμους, καὶ εἰς
 ἀζύμους, καὶ τὴν ἁρμονίην αὐτῶν εἰς μετάνοιαν.
 Τὰς δὲ ἡμετέρας ἀζύμους ὁ Κύριος ἡμῶν, διὰ τῶν περ-
 πῶν τῆς μετανόας, εἰς χάριν μεταστρέψαι θεθε-

^o Ezech. 1, 22, 26, 27. ^o I Petr. 7, 4.

εαυώσατο. Εἶπεν μὲν καὶ ἡ πρώτη διαθήκη δικαιομα-
 τια λατρίας, ὡς ἐπὶ τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ,
 ἀλλ' ἐν πόνοις σαρκίνης ἀληθδόνος διὰ περιτομῆς,
 μέχρι χρόνων συμπληρώσεως. Νόμος κτείνεις διὰ Μωϋ-
 σῶς εἰς παιδείαν ἐδόθη· ἡμῖν δὲ ἡ χάρις, καὶ ἡ
 ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ δωδύρηται [ἀλ. ἐγένετο].
 Πάντων ἡμῖν τῶν ἀγαθῶν ἀρχὴ γέγονεν ὁ Εὐαγγελι-
 σμὸς τῆς κεχαριτωμένης Μαρίας, ἡ πολυύμητος τοῦ
 Σωτῆρος οἰκονομία, ἡ ἔνθεος αὐτοῦ καὶ ὑπερκόσμιος
 διδασκαλία. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀνατέλλουσιν τοῦ νοεροῦ
 φωτὸς αἱ ἀκτίνες. Ἐντεῦθεν ἀναδρῦουσιν ἡμῖν αἱ
 πηγαὶ τῆς σοφίας, καὶ τῆς ἀθανασίας, διεῖδη καὶ κα-
 θαρὰ ἐκχέουσαι τῆς εὐσεβείας τὰ νάματα. Ἐντεῦθεν
 ἡμῖν ἀπαστραπτουσιν οἱ θησαυροὶ τῆς θεογνωσίας.
 Ζωὴ γὰρ αὕτη ἐστὶν αἰώνιος, ἵνα γινώσκωμεν τὸν
 ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἀπέστειλεν Ἰησοῦν Χριστόν.
 Καὶ πάλιν· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς, ὅτι ἐν αὐταῖς
 εὐρήσετε ζωὴν αἰώνιον [ἀλ. δοξαίτε ζωὴν αἰώνιον
 ἔχειν]. Διὰ τοῦτο γὰρ, τοῖς ἐρευνῶσι τὰ θεία λόγια
 ἀνακαλύπτεται ὁ θησαυρὸς τῆς τοῦ Θεοῦ γνώσεως.
 Θησαυρὸν ἡμῖν ἠκλώσε σήμερον τῆς θεοπνεύστου
 Γραφῆς ὁ Παράκλητος. Θησαυρὸς δὲ ἡμῖν ἔστω σο-
 φίας, ἡ προφητικὴ γλώσσα, καὶ ἡ ἀποστολικὴ διδα-
 σκαλία· οὐ γὰρ ἔστι χωρὶς νόμου καὶ προφητῶν, ἢ
 εὐαγγελιστῶν [ἀλ. Εὐαγγελίων], καὶ ἀποστόλων, ἔχειν
 τὴν ἀκριθεῖ τῆς σωτηρίας ἐλπίδα. Διὰ γὰρ τῆς τῶν
 ἁγίων προφητῶν καὶ ἀποστόλων γλώττης ὁ Κύριος
 ἡμῶν φθέγγεται, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων φωναῖς ὁ Θεὸς
 ἐγκαλλωπίζεται, οὐ τῆς λέξεως χρῆζων, ἀλλὰ τῇ
 διαθέσει χαίρων, οὐδὲν ἐξ ἀνθρώπων καρπούμενος,
 ἀλλὰ τῇ εὐγνώμονι ψυχῇ τῶν δικαίων ἐπαναπαυόμε-
 νος. Οὐ γὰρ ἐξ ὧν ἡμεῖς φεγγόμεθα, Χριστὸς με-
 γαλύνεται, ἀλλ' ἐξ ὧν εὐεργετούμεθα, τὴν εὐεργεσίαν
 εὐγνωμότως κηρύττομεν· οὐχ ἵνα τῆς ἀξίας ἐφικνώ-
 μεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν ἀποτίσω-
 μεν. Ὅταν δὲ ἀναγινώσκαιε τὸ Εὐαγγέλιον, ἢ ἀπο-
 στολικὸν, μὴ προσῆγε τῇ βίβλῳ, ἢ τῷ ἀναγινώσκοντι·
 ἀλλὰ τῷ ἅπ' οὐρανοῦ φεγγομένῳ Θεῷ. Βίβλος μὲν
 γὰρ, τὸ δρώμενον· Χριστὸς δὲ, τὸ θεολογούμενον·
 εὐαγγελίζεται τοῖνυν ἡμῖν τὴν πολυύμητον τοῦ Σω-
 τῆρος οἰκονομίαν· ὅτι Θεὸς ὢν, διὰ φιανθρώπιαν
 ἐνθροπῶς γέγονεν· οὐ τὴν προαιώνιον ἀξίαν ἀποθέ-
 μενος, ἀλλὰ τὴν σωτηρίαν οἰκονομίαν ἐνδυσάμενος·
 εὐαγγελίζεται ἡμῖν τὴν πολυύμητον τοῦ Σωτῆρος
 οἰκονομίαν, ὅτι τοῖς κάμνουσιν λατρὸς ἐπεδήμησεν,
 οὐ φαρμάκοις θεραπεύων, ἀλλὰ νύματα φιλανθρω-
 πίας ἰώμενος. Εὐαγγελίζεται ἡμῖν τὴν πολυύμητον
 τοῦ Σωτῆρος οἰκονομίαν· ὅτι τοῖς πεπλανημένοις ἡ
 ὁδὸς τῆς σωτηρίας ἀνεδείχθη, τοῖς ἀπεγνωσμένοις ἡ
 σωτήριος χάρις, διαφόρως πάντας εὐεργετοῦσα, τοὺς
 πεπλανημένους ἀναζητοῦσα, τοὺς ἐσκοτισμένους φω-
 τίζουσα, τοὺς τεθανατωμένους ζωοποιῶσα, τοὺς δού-
 λους ἐλευθεροῦσα, τοὺς αἰχμαλώτους ἐξαγοράζουσα,
 καὶ τοῖς πᾶσιν ἡμῖν τὰ πάντα γέγονεν, ἡ ὁδὸς [ἀλ.
 εἰς ἰδὸν] σωτηρίας· οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν εὐγνωμο-
 σύνην, ἀλλὰ διὰ τὴν αὐτῷ τῷ εὐεργετῇ πρέπουσαν
 ἀγαθότητα. Πάντα γὰρ ἐποίησεν ὁ Σωτῆρ, οὐχ ἵνα

A in dolores et luctum, et lætitiā eorum in tristitiā⁷,
 Nostrum porro luctum Dominus noster, per fructus
 poenitentiae in gaudium se conversurum affirmavit⁸.
 Habuit quidem et primum testamentum justificato-
 rios cultus, ut in primo patre Abraham; verum in do-
 lorem carni cruciatus per circumcisionem, usque ad
 tempora expletionis⁹. Lex illis per Moysen data est
 ad correptionem; nobis autem gratia et veritas
 per Jesum Christum concessa est [al. facta est] B
 Cunctorum nobis bonorum principium Annuntiatio
 Mariae gratia plenae existit, laudatissima Salva-
 toris dispensatio, divinaeque ejus atque altissima
 caelestis doctrina. Hinc nobis spiritalis lucis
 exoriuntur radii. Hinc nobis sapientiae et im-
 mortalitatis scaturiunt fontes; qui limpidos ac pu-
 ros rivos pietatis effundunt. Hinc nobis divinae co-
 gnitionis resplendent thesauri. Haec enim vita est
 aeterna, ut cognoscamus verum Deum, et quem
 misit Jesum Christum¹⁰, Et rursus: Scrutamini
 Scripturas: quoniam in iis invenietis vitam aeternam
 [al. pitatis vitam aeternam habere]¹¹. Propterea
 enim scrutatoribus divinarum eloquiorum thesau-
 ris divinae revelatur cognitionis. Thesaurum nobis
 hodie a Deo inspiratae Scripturae Praeclatus expli-
 cavit. Thesaurus porro sapientiae nobis sit lingua
 prophetica, et doctrina apostolica: non enim abs-
 que lege et prophetis, aut evangelistis [al. Evan-
 gelliis], atque apostolis, perfectam salutis spem
 habere possumus. Nam per sanctorum propheta-
 rum et apostolorum linguam Dominus noster lo-
 quitur, et in sanctorum vocibus Deus sibi placet et
 acquiescit; non quod locutione egeat, sed quod
 bona affectione ac dispositione gaudeat; non quod
 ab homine fructum ullum capiat, sed quod in ani-
 malis justorum gratis conquiescat. Non enim quia
 nos loquimur, Christus magnificatur; sed quia be-
 neficiis ab eo afficimur, beneficentiam ipsius grato
 animo praedicamus; non ut id pro dignitate facia-
 mus, sed ut debitum pro viribus persolvamus.
 Quando porro Evangelium legitur, vel apostolicum,
 non libro attendas, aut lectori; sed Deo e caelis lo-
 quenti. Liber siquidem est id quod cernitur, at
 Christus est id de quo disseritur [al. de quo divina
 praedicantur]; evangelizat igitur nobis celeberrimam
 L Salvatoris aconomiam sive dispensationem: quo-
 niam cum Deus esset, nimia benignitate sua factus
 est homo; non quidem dignitatem quam ab aeterno
 habuit, deponens: sed salutarem aconomiam in-
 duens, evangelizat nobis laudatissimam Salva-
 toris dispensationem; quoniam laborantibus atque
 aegrotantibus medicus advenit, non pharmacis cu-
 rans, sed nuli benignitatis suae sanans. Evange-
 lizat nobis celebratissimam Salvatoris dispensatio-
 nem: quia errantibus factus est via salutis, desper-
 antibus gratia salutaris, multifariam in cunctis
 beneficia conferens, errantes requirens, tenebris
 circumfusos illuminans, mortuos vivificans, servos

⁷ Amos. viii, 10. ⁸ Jer. xxxi. ⁹ Joan. i. ¹⁰ Joan. xvii, 3. ¹¹ Joan. v, 39.

libertate donans, captivos redimens, et omnibus nobis omnia factus, in viam salutis : non propter nostram animi gratitudinem, sed ob bonitatem ipsi Salvatore convenientem. Omnia enim fecit Salvator, non ut sibi ipsi virtutem compararet, sed ut vobis vitam conciliaret æternam. Ad imaginem quippe Dei hominem formans, in paradiso deliciarum jussit eum degere : cæterum diaboli invidia is deceptus, et divini præcepti transgressor factus, in horti se obnoxium reddidit. Quapropter et qui ex ipso geniti sunt, per successionem hæreditario debito obstricti, damnationis sententia multati sunt. *Regnavit enim mors ab Adam usque ad Moysen* ¹⁰ [al. damnationis ab iis ratio exigitur]. Benignissimus autem Dominus cernens plasma proprium a morte detineri, non in finem usque aversatus est hominem, quem ad imaginem suam fecerat; sed per singulas eum generationes visitans, non reliquit, et antea quidem Patribus ostensus, et in lege prædicatus, ac in prophetis assimilatus, salutarem dispensationem suam præsignificavit. Quando porro venit plenitudo temporum gloriosi adventus sui, archangelum præmisit Gabrielem ad Mariam Virginem, qui lætum ipsi nuntium deferret ¹¹. Hic autem ab ineffabilibus supernis potestatibus ad sanctissimam Virginem deveniens, primum illis verbis : *Ave, gratia plena*, ipsam compellavit ac salutavit : qua quidem verborum voce ad eam facta, in ipsa mox auditione Spiritus sanctus in immaculatum Virginis templum ingressus est; et sanctificata est mens ejus simul cum membris : stetitque natura ex adverso, et concubitus procul, cum stupore spectantes naturæ Dominum præter naturam, atque adeo supra naturam, rem admirabilem in corpore perpetrantem; et per quæ diabolus arma decertaverat, per contraria nos Christus liberavit, assumpto corpore quod pati possit, ut nostrum; ut deficiente humano generi majorem gratiam [al. gaudium] tribueret. Et ubi abundavit peccatum, superabundavit gratia. Convenienter igitur gratia ad sanctissimam est Virginem missa. Sic enim et evangelicæ historię continet oraculum dicens : *Mense autem sexto, missus est angelus Gabriel ad virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, ex domo et familia David; et nomen virginis, Maria* ¹², et reliqua. Primus vero hic est mensis, quo ad sanctissimam Virginem missus est archangelus; sicut et in legali libro ait Scriptura : *Mensis iste vobis principium mensium, primus est vobis in mensibus anni* ¹³. Pascha sanctum celebrate [al. celebrabit] Domino, in cunctis generationibus vestris. Sextus vero mensis apud Zachariam. Merito igitur sanctissima Virgo ex genere David fuit, et Bethlehem patriam possedit, ac Joseph secundum consanguinitatis leges jure desponsata. Et custos ejus erat sponsus, atque incorruptionis ipsius intemeratæ cohæbitator. Et sanctissimæ Virgini valde suum quadrabat nomen : Maria

Α εαυτῷ ἀρετὴν πραγματεύσεται, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ποιηθῆται ζωὴν τὴν αἰώνιον. Ἐν εἰκόνι γὰρ Θεοῦ διαπλάσας τὸν ἄνθρωπον, ἐν παραδείσῳ τρυφῆς προεταξεν διάγειν· οὗτος δὲ φθόνῳ διαβόλου ἀπατηθεὶς, καὶ τῆς θείας ἐντολῆς παραβάτης γενόμενος, ὑπόδικος γέγονε θανάτου. Ὅθεν καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ τιτθόμενοι, κατὰ διαδόχην τῶ πατρικῶ χρέει ὑπέκειντο, τῆς καταβλικῆς τῶ λογοθέσιον ἀπητημένοι [ἀλ. ἀπαιτούμενοι]. Ἐβασίλευσε γὰρ ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Κύριος, ἰδὼν τὸ πλάσμα τὸ ἴδιον ὑπὸ τοῦ θανάτου κρατούμενον, οὐκ εἰς τέλος ἀπεστράφη, ὃν κατ' εἰκόνα ἐποίησεν· ἀλλὰ κατ' ἐκάστην γενεάν ἐπισκεπτόμενος, οὐ διδαιπεν· καὶ πρώην μὲν ἐν τοῖς Πατράσιν ὀπαυόμενος, καὶ ἐν νόμῳ κηρυττόμενος, καὶ ἐν προφήταις ὁμαιοόμενος, τῆν σωτηρίον οἰκονομίαν προεμήνυεν. Ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, τὸν ἀρχάγγελον Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον Μαρίας εὐαγγελιζόμενον προεπίσταλιν. Ὁ δὲ, ἀπὸ τῶν ἀρράστων ἄνω δυνάμεων πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον παραγενόμενος, πρῶτον, τὸ, *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*, αὐτῇ προσεφώνησεν· τῆς δὲ φωνῆς, τοῦ *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*, πρὸς αὐτὴν γενομένης διὰ τῆς ἀκοῆς εἰσῆλθεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τὸν ἀμύαντον ναὸν τῆς Παρθένου· καὶ ἠγιάσθη ἡ ἔννοια σὺν τοῖς μέλεσι· καὶ ἔσθη ἡ φύσις ἀντικρυς, καὶ ἡ συνουσία πόρρωθεν, μετὰ θαμβοῦς θεωροῦσαι τὸν ἀσπότην τῆς φύσεως παρὰ φύσιν, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ φύσιν πρᾶγμα θαυματουργοῦντα ἐν τῷ σώματι· καὶ δι' ἐν ὄπλων ὁ διάβολος ἠγωνίζετο, διὰ τῶν ἐναντιῶν ὁ Χριστὸς ἡμᾶς ἔσωσεν, ἀναλαβὼν τὸ ὁμοιοπαθὲς ἡμῖν σῶμα, ἵνα τῷ λειπῶντι μείζονα χάριν [ἀλ. χάραν] δωρήσεται. Καὶ ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία, ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις. Πρεπόντως δὲ ἡ χάρις πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον ἀπέσταλται. Οὕτως γὰρ καὶ περιέχει τῆς εὐαγγελικῆς ἱστορίας τὸ λόγιον· *Τῷ μνηρὶ δὲ τῷ ἔκτω, ἀπεστάλη ὁ ἀγγελος Γαβριὴλ πρὸς κωρθένον μεμνητεμμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ, ἐξ οἴκου καὶ πατρίας Δαβὶδ· καὶ τὸ ὄνομα τῆς παρθένου, Μαρίας, καὶ τὰ λοιπά. Πρῶτος δὲ μὴν οὗτος πρὸς τὴν ἁγίαν Παρθένον καθῶς φησιν ἐν τῇ νομικῇ βίβλῳ· Ὁ μὴν οὗτος ὕμῃν, ἀρχὴ μνηρῶν, πρῶτός ἐστιν ὑμῖν, ἐν τοῖς μνηρὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Πάσχα ἅγιον ἑορτάσατε [ἀλ. ἑορτάσατε] τῷ Κυρίῳ εἰς πάσας τὰς γενεὰς ὑμῶν. Ἐκτος δὲ μὴν πρὸς Ζαχαρίαν. Εἰκότως δὲ ἡ ἁγία Παρθένος ἐκ γένους Δαβὶδ ἐτύγχανεν, καὶ τὴν Βηθλεὲμ πατρίδα ἐκείνητο, καὶ τῷ Ἰωσήφ κατὰ νόμους συγγενείας δικαίως ἐμμενήστειτο. Καὶ φύλας ἦν ὁ μνήστωρ; καὶ ὁ ἀφθαρσίας ἀκήρατος σύνουκος. Καὶ τῇ ἁγίᾳ Παρθένῳ λίαν πρέπον ὄνομα. Μαρία γὰρ ἐπέκλητο· ὅπερ δὴ φωτισμός ἐρμηνεύεται. Τί γὰρ τοῦ φωτός τῆς παρθενίας λαμπρότερον; Ὅθεν καὶ τὰς ἀρετὰς παρθένους ὀνομάζουσιν, οἱ τὰς οὐσίας αὐτῶν ἀγαθῶς συσχεζόμενοι. Εἰ δὲ τοσούτον ἀγαθόν, παρθένον· ἔχειν καρδίαν, ἠλίκων ἡ σὰρξ μετὰ τῆς ψυχῆς τὴν παρθενίαν ἀσκήσασα; Οὕτως καὶ ἡ ἁγία Μαρία ἐν σαρκὶ οὐσα,*

¹⁰ Rom. v, 14. ¹¹ Luc. i. ¹² Luc. i, 26, 27. ¹³ Exod. xii, 2.

τὴν ἀφθαρτον πολιτείαν ἐπέκτητο, καὶ τὰ παρὰ τοῦ ἀρχαγγέλου λεχθέντα, πίστει ἰδέχεται. Καὶ τότε μετὰ σπουδῆς πρὸς τὴν Ἐλισάβετ τὴν συγγενίδα αὐτῆς, εἰς τὴν θρεινὴν ἵπορευέτο. Καὶ εἰσελθούσα εἰς τὸν οἶκόν τοῦ Ζαχαρία, ἤσπασατο τὴν Ἐλισάβετ, μμησαμένη τὸν ἄγγελον. Ὡς δὲ ἤκουσεν τὸν ὁσαυμὸν τῆς Μαρίας ἢ Ἐλισάβετ, ἐσχιρτησε τὸ βρέφος ἐν ἀγαλλιάσει ἐν τῇ κοιλίᾳ αὐτῆς, καὶ ἐπλήσθη Πνεύματος ἁγίου ἢ Ἐλισάβετ. Οὐκοῦν ἡ φωνὴ τῆς Μαρίας ἐκήρυξε, καὶ Πνεύματος ἁγίου τὴν Ἐλισάβετ ἐνέπληξε [ἄλ. ἐπλήρωσε]· καὶ καθάπερ ἐξ ἀενάου πηγῆς διὰ τῆς γλυώτης ποταμῶν χαρισμάτων, διὰ τῆς προφητείας τῆ συγγενίδι ἐξέπεμψεν· καὶ τοῖς ποσὶ τοῦ βρέφους τῆ γαστρὶ δεδεμένοι, ἀλλεθθαί καὶ σχιρτᾶν παρεσκευάσεν. Ὅπερ ἦν χορείας θαύματος σύμβολον. Ἐνθα γὰρ ἡ κεχαριτωμένη παραγεγνήηται, καρδὸς τὰ πάντα πληθρῶται. Ἀρεζώνησε δὲ ῥωτῆμεγᾶλη ἢ Ἐλισάβετ, καὶ εἶπεν· Ἐδόλομημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου· καὶ πόθεν μοι τοῦτο, ἵνα ἔλθῃ ἡ μήτηρ τοῦ Κυρίου μου πρὸς μέ; Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί. Σὺ γὰρ αὐταῖς ἀρχὴ τῆς ἀναπλάσεως [ἄλ. ἀναστάσεως] γέγονας. Σὺ παρβησίαν ἡμῶν τῆς εἰς παράδεισον εἰσοδου δέδωκας, καὶ τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν ἰδίωξας. Οὐκέτι γὰρ μετὰ σέ, τὰ γένος τῶν γυναικῶν ὀνειδίζεται. Οὐκέτι οἱ κληρονόμοι τῆς Εὐας φόβονται τὴν ἀρχαίαν κατάραν, οὐδὲ τοῦ τοκετοῦ τὴν ὠδίναν. Ἐπειδὴ Χριστὸς ὁ τοῦ γένους ἡμῶν Ἀνθρωπίνος, ὁ Σωτὴρ ὅλης τῆς φύσεως, ὁ πνευματικὸς Ἀδάμ, ὁ τοῦ χοικοῦ τὴν πληγὴν ἰασάμενος ἐκ τῆς ἁγίας γαστρὸς σου προέρχεται. Εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξί, καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου. Ὁ γὰρ πάντων τῶν ἀγαθῶν φυτοურγὸς, ὁδὸς καρπὸς ἀναδέσκειται. Λαμπρὰ μὲν ἐρόμεν καὶ τῆς στείρας τὰ ῥήματα· λαμπρότερα δὲ πάλιν ἡ ἁγία ἐφθέγγατο Παρθένος, καὶ ῥῆθην τῷ Θεῷ εὐχαριστίας, καὶ εὐδίας, καὶ θεολογίας γέμουσαν τῷ Θεῷ ἀνατίθησιν· μετὰ τῶν ἀρχαίων τὰ νέα καταγγέλλουσα· μετὰ τῶν ἀπ' αἰῶνος τὰ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰῶνων κηρύττουσα, καὶ ἐν βραχεῖ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαωσαμένη τοῦ Χριστοῦ τὰ μυστήρια. Εἶπεν δὲ Μαρίας· Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον. Καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτήρι μου, καὶ τὰ ἔζηξ. Ἀρτελάθετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ, μνησθῆναι ἐλέους αὐτοῦ, καὶ ἡς ἔθετο [ἄλ. διέθετο] διαθήκης τῷ Ἀβραάμ, καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος. Θεωρεῖς πῶς ἡ ἁγία Παρθένος, καὶ τὴν πατριαρχικὴν ὑπερέβαλεν τελειότητα, καὶ βεβαίως τὴν πρὸς Ἀβραάμ τοῦ Θεοῦ διαθήκην, λέγοντος· Ἀυτὴ ἡ διαθήκη, ἡν διαθήσομαι ἀναμίσσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Διὸ ἐλθὼν κυροῖ [ἄλ. πληροῖ] τὴν πρὸς Ἀβραάμ διαθήκην, μυστικῶς τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς ἀναδέξάμενος, καὶ πληρωμα νόμου καὶ προφητῶν γενόμενος. Ταύτης οὖν τῆς προφητείας [ἄλ. ταύτην οὖν ῥῆθην] τὴν ῥῆθην ἡ ἁγία Θεοτόκος τῷ Θεῷ ἀνέπεμπεν [ἄλ. ἀπέκλειμε], λέγουσα· Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ

A enim nuncupata erat, quod *illuminatio* interpretatur. Quid enim splendore virginitatis illustrius? Quapropter et virtutes virgines denominant, qui recte essentias earum conjiciunt. Quod si tantum est bonum habere cor virginitate pradtum, quantum tandem erit caro, quæ cum animo virginitatem coluerit? Sic et sancta Maria in carne dum esset, vitam incorruptam atque immaculatam possidebat, ac verba ab archangelo dicta in fide suscipiebat. Tuncque cum festinatione ad Elisabeth cognatam suam contendebat. *Et ingressa domum Zachariæ, salutavit Elisabeth*, angelum imitata. *Ut autem audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exsultavit infans præ júbilo in utero ejus, et repleta est Spiritu sancto Elisabeth*¹⁶. Vox igitur Mariæ efficacis fuit, et Spiritu sancto replevit Elisabeth: ac velut ex perenni quodam fonte, instrumento linguæ, flumen charismatum per prophetiam cognatæ suæ emisit: et pedibus infantis in utero colligatis [*al. colligati*], saltum et exsultationem suppeditavit. Quod quidem miraculosi tripodii symbolum signumque erat. Nam ubi gratia plena advenit, gaudio cuncta repleta sunt. *Exclamavit autem magna voce Elisabeth, ac dixit: Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui. Et unde hoc mihi, ut veniat mater Domini mei ad me*¹⁷? *Benedicta tu in mulieribus*. Tu quippe ipsis principium reparationis [*al. resurrectionis*] effecta es. Tu fiduciam in paradysum introitus nobis dedisti, et antiquum dolorem luctumque fugasti. Non enim amplius post te mulierum genus vituperatur; non amplius hæredes Evæ antiquam maledictionem timent, neque partus dolorem reformidant; quoniam Christus humani generis Redemptor, Salvator universæ naturæ, spiritalis Adam, terreni hominis vulnus curans, ex sancto tuo utero procedit. *Benedicta tu in mulieribus, et benedictus fructus ventris tui*. Omnium enim bonorum plantator tuus fructus effectus est. Præclara quidem videmus, etiam sterilis Elisabeth verba; at illustriora vicissim sanctissima prolucuta est Virgo, et canticum Deo gratiarum actionis, bonique odoris, ac theologiæ plenum retribuit, cum antiquis nova annuntians, cum iis quæ a sæculo et ab initio, ea quæ in sæculorum consumptione acciderunt prædicans, brevique sermone Christi mysteria summam perstringens. *Ait autem Maria: Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo*, et quæ sequuntur. *Suscipit Israel puerum suum, recordatus misericordiæ suæ, ac testamenti quod disposuit cum Abraham et semine ejus in sæcula*¹⁸. Vides quo pacto sanctissima Virgo etiam patriarchicam superaverit perfectionem, confirmaveritque testamentum Dei ad Abraham, dicentis: *Hoc est testamentum, quod statui inter me et te*¹⁹. Ideoque veniens, suum ad Abraham confirmat [*al. adimplet*] testamentum,

¹⁶ Luc. i, 40, 41. ¹⁷ Ibid. 42, 43. ¹⁸ Ibid. 46 seqq. ¹⁹ Gen. xvii, 11; Rom. iv, 11.

mystice signum circumcisionis accipiens, et plenitudo legis ac prophetarum effectus. Hujus igitur prophetiæ canticum [al. hoc igitur canticum] sancta Dei Genitrix Deo remittebat [al. retribuit], dicens: *Magnificat anima mea Dominum. Et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Quia fecit mihi magna qui potens est, et sanctum nomen ejus* ²⁰. Deiparam quippe me faciens, vicissim me virginem conservavit; et per meum ventrem, cunctarum generationum, in sanctificationem, summam colligatur plenitudo. Omni enim ætati benedixit, virorum pariter ac mulierum, adolescentulorum ac juvenum, senumque. *Fecit potentiam in brachio suo* ²¹, pro nobis adversus mortem et diabolum, nostrorumque peccatorum dirumpens [al. dirupit] chirographum. *Dispersit superbos mente cordis* ²² ipsorum; dispersit ipsum diabolum, et cunctos ei militantes demones. Ille quippe proprie corde superbus erat, quoniam dicere audebat: *Supra nubes cæli ponam solium meum, et ero similis Altissimo* ²³. Quomodo vero nunc ipsum dissipavit, consequenter propheta declaravit, dicens: *Nunc autem in infernum descendes* ²⁴ [al. deprimeris], et cuncti exercitus tui. Ubi que enim aras, atque delubra ejus, inaniumque deorum cultus dispersit, et ex gentibus populum sibi peculiarem atque acceptum constituit. *Deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles* ²⁵. Quibus sane verbis, Judæorum ejectionem et gentium introductionem breviter innuit. Judæorum enim seniores, ac scribæ in lege, et qui in reliquis prærogativis ac privilegiis divites erant, quod male suis divitiis et potentiis usi essent, hinc eos ab omni sede deposuit, prophetiæ nimirum ac sacerdotii, legislaturæ atque doctrinæ, opulentæ hæreditariæ, sacrificiorum ac festivitatum copiæ, dignitatisque regiæ. His omnibus illi spoliati, profugi ac nudi in captivitatem ejecti sunt; et illorum loco, humiles ex gentibus populi, qui iustitiam esuriebant, exaltati sunt: quoniam humilitatem suam, et divinæ cognitionis famem, qua detinebantur, ostendentes, divinum Verbum, sicut Chananæa micæ ²⁶, deprecabantur; et propterea divinorum misteriorum repleti sunt divitiis. Nam universam divinorum bonorum sortem, qui ex Virgine natus est Christus Deus noster, in gentes transtulit. *Suscepit Israel puerum suum* ²⁷, et non quemvis Israelem, sed puerum suum; qui ipsa Israelis nobilitatem illustrat: atque ideo ipsum filium et hæredem Dei Genitricis appellavit [al. declaravit]. Cum enim in littera et lege illum laborantem invenisset, per gratiam vocavit. Talem igitur Israelem vocans, *suscepit, recordatus misericordiæ suæ. Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, et semini ejus in sæcula* ²⁸. In paucis igitur hisce dictionibus, universum dispensationis complectitur mysterium. Salvare quippe genus humanum, et testamentum cum

μου τὸν Κύριον. Καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου, ἐπὶ τῷ Θεῷ σωτῆρί μου. Ὅτι ἐποίησέν μοι μεγάλα ὁ δυνατὸς, καὶ ἄγνωστον τὸ ἔργον αὐτοῦ. Θεοτόκον γὰρ ποιήσας με, πάλιν παρθένον διεψύλαξεν· καὶ διὰ τῆς ἐμῆς γαστρὸς, πασιῶν γενῶν εἰς ἀγιασμὸν ἀκακαφαλαιούται τὸ πλήρωμα. Πᾶσαν γὰρ ἡλικίαν ἠδολόγησεν, ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, νεανίσκων καὶ παίδων, καὶ γερόντων. Ἐποίησεν κρότος ἐν βραχίονι αὐτοῦ, ὑπὲρ ἡμῶν, κατὰ τοῦ θανάτου, καὶ κατὰ τοῦ διαβόλου, καὶ τῶν ἡμετέρων ἀμαρτιῶν διαρρήξας [ἄλ. διέρρηξε] τὸ χειρόγραφον. Διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διὰ ἐννοίας καρδίας [ἄλ. διανοίας τῆς καρδίας] αὐτῶν· αὐτοὺς τε τὸν διάβολον διεσκόρπισεν, καὶ πάντας τοὺς ἐκείνῳ στρατεύοντας δαίμονας. Ἐκεῖνος γὰρ τῇ καρδίᾳ κυρίας ἦν ὑπερήφανος, ἐπειθὲ λέγειν ἐτόλμησεν· Ἐάντων τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου, καὶ ἔσομαι ὁμοῖος τῷ Ὑψίστῳ. Πῶς δὲ νῦν αὐτὸν διέσπασεν, διὰ τῶν ἐξῆς ὁ προφήτης ἐδήλωσεν, εἰπὼν· Νῦν δὲ εἰς ἄβυσσον καταθήσῃ [ἄλ. εἰς ἄβυσσον καταβιβασθήσῃ], καὶ πάντα τὰ στρατεύματά σου. Πανταχοῦ γὰρ τοὺς βωμοὺς αὐτοῦ, καὶ τὰς τῶν ματαίων θεῶν λατρείας διεσκόρπισεν· καὶ ἐξ ἐθνῶν λαὸν περιούσιον ἑαυτῷ κατεσκεύασεν. Καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων, καὶ ὄψωσεν ταπεινοὺς. Ταγαροὺν τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐκβολὴν, καὶ τὴν πῶν ἐθνῶν εἰσαγωγὴν ἐν ἐπιτόμῳ ἐμήνυσεν. Ἰουδαίων γὰρ πρεσβύται, καὶ γραμματεῖς ἐν νόμῳ, καὶ οἱ ταῖς λοιπαῖς πρεσβείαις πλουτοῦντες ἐτύγχανον, ὅτι κακῶς τῷ πλούτῳ καὶ τῇ δυναστείᾳ παρανόμως ἐπέχρηστον, ἐντεῦθεν αὐτοὺς ἀπὸ παντὸς θρόνου καθεῖλεν, προφητείας τε καὶ ἱερωσύνης, νομοθεσίας τε καὶ διδασκαλίας, καὶ πατρῶου πλοῦτου, θυσιῶν τε καὶ πληθους ἑορτῶν, καὶ τοῦ τῆς βασιλείας ἀξιώματος. Τούτων ἀπάντων ἐκεῖνοι κενοὶ, καὶ φυγάδες, καὶ γυμνοὶ εἰς αἰχμαλωσίαν ἐξαπεστάλησαν· ταπεινοὶ δὲ, ἀντ' αὐτῶν, οἱ ἐξ ἐθνῶν λαοὶ, δικαιοσύνην πεινώμενοι, ὑψώθησαν· ἐπειθὲ τὴν ἑαυτῶν ταπεινώσιν, καὶ τὸν συνέχοντα αὐτοὺς τῆς θεογνωσίας λιμὸν ἐπιδειξάντες, τοῦ θεοῦ λόγου, δίκην ψυχῶν, καθέπερ Χαναναία, ἐπρέσβευον· καὶ διὰ τοῦτο, τοῦ πλοῦτου τῶν θεῶν μυστηρίων ἐπλήσθησαν· ὅλον γὰρ τὸν κλῆρον τῶν θεῶν ἀγαθῶν ὁ ἐκ Παρθένου τεχθεὶς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, εἰς τὰ ἔθνη μετατέθηκεν. Ἄντε λάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ· καὶ οὐ τοῦ τυχόντος Ἰσραὴλ· ἀλλὰ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, ὅστις τῷ ἔργῳ ἐξευγενίζει τοῦ Ἰσραὴλ τὴν εὐγένειαν. Καὶ διὰ τοῦτο, παῖδα καὶ κληρονόμον αὐτὸν ἡ Θεοτόκος ἐκάλεσεν [ἄλ. ἐδήλωσεν]. Κάμνοντα γὰρ εὐρῶν τῷ γράμματι, καὶ τῷ νόμῳ κοπιῶντα, τῇ χάριτι παρεκάλεσεν οὐκοῦν τὸν τοιοῦτον Ἰσραὴλ καλέσας, ἀντε λάβετο, μνησθῆναι ἐλέους. Καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραάμ, καὶ σπέρματι αὐτοῦ, ἕως αἰῶνος. Ἐν ταύταις δὲ ταῖς εὐχαις λέξουσιν, ὅλον τὸ τῆς οἰκονομίας ἀναλαμβάνει μυστήριον. Διασωσάι γὰρ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων,

²⁰ Luc. i, 46 seqq. ²¹ Ibid. 51. ²² Ibid. ²³ Isa. xiv, 14. ²⁴ Ibid. 15. ²⁵ Luc. i, 52. ²⁶ Matth. xv, 27.

²⁷ Luc. i, 54. ²⁸ Ibid. 54 55

καὶ τὴν διαθήκην τὴν πρὸς τοὺς πατέρας πληρῶσαι
 βασιλεύμενος ὁ Χριστὸς, οὐρανοὺς ποτὲ μὲν ἐκλί-
 νων, καὶ κατέβη. Οὕτως δὲ ὡς χωροῦμεν ἡμεῖς
 ἐμφανίζεται, ἵνα ἴδωμεν αὐτὸν, καὶ ψηλαφῆσαι, καὶ
 ἅψασθαι λαλοῦντος ἰσχυρωμένον. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς
 Λόγος σάρκα καὶ τέλειον ἄνθρωπον ἐκ γυναικὸς ἁγίας
 Παρθένου ἀναλαθεῖν κατηξίωσεν, καὶ ἐγενήθη ἄν-
 θρωπος, ἵνα ἐκτίσῃ τὸ ἡμέτερον ὄφλημα, καὶ πλη-
 ρώσῃ μέχρις αὐτοῦ, τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης,
 περιτομῆς τε καὶ τῶν ἐφεξῆς νομίμων τὰ ἐντάγματα.
 Μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους, ἡ ἁγία Παρθένος εἰς
 τὴν Ναζαρέτ ἐπορεύετο· ἀκαίθην δὲ πάλιν ὄγμα
 Καίσαρος εἰς τὴν Βηθλεὲμ ἀναλθεῖν αὐτὴν παρα-
 σκεύασεν· αὐτὴ δὲ ὡς ἀπὸ τῆς βασιλικῆς πατριᾶς
 προδπαρχουσα, εἰς τὴν βασιλικὴν τοῦ Δαβὶδ πατριάν
 μετὰ Ἰωσήφ τοῦ μνηστήρος ἐστέλλετο. Καὶ τὸ τοῦ
 πατρὸς ἐπέκεινα θαύματα ἠκολούθει μυστήριον.
 Παρθένος τίκτουσα, καὶ χειρὶ βασιτάζουσα τὸν ῥή-
 ματι πᾶσαν τὴν κτίσιν βασιτάζοντα. Καὶ οὐδὲ τό-
 πος ἦν αὐτοῖς ἐν τῷ καταλύματι. Τόπον οὐκ
 εἶχεν ὁ πᾶσαν τὴν γῆν τῷ ῥήματι θεμελιώσας. Γά-
 λακτι τρέφουσα τὸν πᾶσαν πνοὴν διατρέφοντα, καὶ
 ζωογονοῦντα. Σπαργάνους δεσμοῦσα τὸν λόγῳ πᾶσαν
 τὴν κτίσιν δεσμεύοντα. Ἐν φάτῃ ἀνέκλινεν τὸν
 ἐπὶ καθέδρας χειροῦμι ἐποχοῦμενον. Φῶς ἐξ οὐρανοῦ
 περιλάμπει τὸν πᾶσαν τὴν κτίσιν φωτίζοντα. Στρα-
 τιαὶ οὐράναι δοξολογοῦσαι παρίσταντο τῷ πρὸ αἰώνων
 ἐν οὐρανοῖς δοξαζομένῳ. Ἄστηρ δαδουχῶν κατεμή-
 νων τοὺς ἐκ γῆς πόρθωθεν ἔλθοντας πρὸς τὸν ὄντας
 ἀνατολήν. Ἐξ Ἀνατολῶν ἤκασι δωροφοροῦντες τῷ δὲ
 ἡμᾶς πτωχεύσαντι· ἡ δὲ ἁγία Θεοτόκος συντηρεῖ τὰ
 ῥήματα ταῦτα, συμβάλλουσα ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς,
 ὡς ὄλων τῶν μυστηρίων ὑπάρχουσα δοχείον. Σοῦ
 μὲν, ὡ παναγία Παρθένε, ἀνώτερος πάσης εὐφημίας
 ὁ ἔπαινος, διὰ τὸν ἐκ σοῦ Θεοῦ σάρκα φορέσαντα, καὶ
 γεννηθέντα ἄνθρωπον. Σοὶ πᾶσα φύσις ἐπουρανίων
 καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων [Ἰσ. ὑποχθονίων] σέ-
 βας προσφέρει τὸ πρόσφορον. Σὺ γὰρ ἀληθῶς θρόνος
 χειρῶν ἀναδίδειξαι. Σὺ ἐν τοῖς ἀκροῖς τῶν νοη-
 τῶν [ἀ.λ. νότου] βασιλειῶν, φωτὸς ἀπαύγασμα ἀπα-
 στράπτεις· ἐνθα δοξάζεται Πατὴρ ὁ ἄναρχος, οὗ
 τὴν δύναμιν ἰσχυρὸς ἐπισκιάζουσαν· προσκυνεῖται ὁ
 Υἱὸς, ὃν κατὰ σάρκα σὺ τέτοκας· δοξολογεῖται [ἀ.λ.
 δοξάζεται] Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπερ ἐν τῇ γαστρὶ σου,
 τὴν γέννησιν τοῦ μεγάλου Βασιλέως ἐνήργησεν. Διὰ
 σοῦ, καχαριτωμένη, Τριάς ἁγία καὶ ὁμοούσιος ἐν τῷ
 κόσμῳ γνωρίζεται. Μετὰ σοῦ, καὶ ἡμᾶς καταξίωσον
 μετασχεῖν τῆς τελείας σου χάριτος, ἐν Χριστῷ
 Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν μεθ' οὗ, τῷ Πατρὶ δόξα,
 ἅμα τε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν [ἀ.λ. ὦ ἡ δόξα, καὶ τὸ
 κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν].

A patribus constitutum adimplere Christus volens,
 caelos tandem inclinavit, et descendit²⁰. Sic autem
 secundum capacitatem nostram se nobis ostendit,
 ut ipsum videre ac tangere, et loquentem audire
 possimus. Et propterea Deus Verbum carnem et
 perfectam humanam naturam ex muliere sanctis-
 sima Virgine assumere dignatus est, et homo natus
 est, ut debitum nostrum persolveret, et usque ad
 se ipsum, testamentum cum Abraham dispositum,
 circumcisionis, ac caeterorum legalium praecipto-
 rum adimpleret²¹. Post hos porro sermones con-
 cessit in Nazareth sanctissima Virgo; inde vero
 rursus in Bethlehem per edictum Caesaris ascendere
 coacta est; ipsa autem tanquam ex regia familia
 procedens, in regiam David patriam cum Joseph
 sposo mittebatur. Et mysterium quod omne miracu-
 lum superat consecutum est: Virgo parit, et
 manibus gestat eum qui verbo res omnes creatas
 gestat. *Neque locus erat eis in diversorio*²². Locum
 non habebat, qui totam terram verbo fundavit.
 Lacte virgo mater pascebat eum, qui omnem nutrit
 vivumque producit spiritum. Fasciis involvebat
 eum, qui verbo omnem ligat creaturam. In praese-
 pio reclinabat eum, qui in cathedra supra cheru-
 bim vehtur²³. Lux e caelis circumfulgebat eum,
 qui omnem illuminat creaturam. Coelestes exercitus
 glorificantes assistebant ei, qui ante saecula glori-
 ficatur in caelis. Stella praelucens ducatum praesta-
 bat eis²⁴, qui ex longinquis venerant regionibus ad
 eum qui vere oriens erat. Ex Oriente veniunt, mu-
 nera deferentes ei qui pauper propter nos factus
 est²⁵. Sanctissima porro Dei Genitrix conservabat
 omnia verba haec, conferens in corde suo²⁶; velut
 quae omnium mysteriorum vas ac receptaculum
 esset. Tua sane, o sanctissima Virgo, laus omnem
 prorsus laudem, propter Deum ex te incarnatum
 ac hominem natum, excedit. Tibi omnis creatura,
 in caelis ac terris et apud inferos, reverentiam ac
 cultum convenientem offert. Tu enim vere thronus
 evasisti cherubicus. Tu in summis spiritalibus re-
 quis [at. in supremis austri regnis], lucis splendore
 coruscas: ubi glorificatur Pater omnis principii
 expers, cuius obumbrantem habuisti potentiam;
 adoratur Filius, quem secundum carnem peperisti;
 celebratur [at. glorificatur] Spiritus sanctus, qui
 in tuo utero nativitatem magni Regis peregit. Per
 te, o gratia plena, Trinitas sancta et consubstan-
 tialis in mundo cognoscitur. Tecum, et nos di-
 gnare participes efficere perfectae tuae gratiae, in
 Christo Jesu Domino nostro: cum quo, Patri gloria,
 simulque Spiritui sancto, nunc et semper, et
 in saecula saeculorum. Amen [at. cui gloria et po-
 tentia, in saecula saeculorum. Amen].

²⁰ Psal. xvii, 10. ²¹ Gen. xvii; Psal. civ; Rom. iv; Act. vii. ²² Luc. ii, 7. ²³ Psal. lxxix, 2.
²⁴ Matth. iz. ²⁵ II Cor. viii, 9. ²⁶ Luc. ii, 51.

HOMILIA III.

In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.

Ejusdem sancti Gregorii episcopi Neocesareæ Thaumaturgi, in Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis Virginis Mariæ, sermo III.

Rursus bona faustaque gaudii nuntia, rursus libertatis indicia, rursus revocatio, rursus reversio, rursus lætitiæ promissio, rursus a servitute liberatio. Angelus cum Virgine loquitur: ut non amplius cum muliere serpens loquatur. *Mense sexto*, inquit, *missus est angelus Gabriel a Deo ad virginem desponsatam viro*²⁶. Missus est Gabriel, ut totius mundi salutem annuntiaret. Missus est Gabriel, ut revocationis subscriptionem Adamo deferret. Missus est ad virginem Gabriel, ut mulieris ignominiam in honorem commutaret. Missus est Gabriel, ut dignum purissimo sponso thalamum pararet. Missus est Gabriel, ut inter creaturam et Creatorem sponsalia contraheret. Missus est Gabriel ad animatum Regis angelorum palatium. Missus est Gabriel ad virginem, desponsatam quidem Joseph, sed Jesu Filio Dei servatam. Missus est servus incorporeus ad virginem inviolatam atque immaculatam. Missus est a peccato liber, ad eam quæ omnis corruptionis ex-pers erat. Missus est lychnus, qui Solem justitiæ indicaret. Missus est diluculi nitor, qui diei lumen præcurreret. Missus est Gabriel, ut eum qui in sinu est Patris, etiam in matris ulnis prædicaret. Missus est Gabriel, ut eum qui in solio sedebat, etiam in spelunca jacere ostenderet. Missus est miles, qui magni Regis mysterium proclamaret: mysterium, inquam, quod fide cognoscitur, et curiositate non indagatur; mysterium quod adoratur, et humano ingenio non ponderatur; mysterium quod divinis et non humanis rationibus expenditur. *Mense sexto missus est Gabriel ad virginem*. Sed quem hic sextum mensem dicit? Quemnam? Illum nimirum, ex quo lætum illud Elisabeth accepit nuntium: ex quo Joannem concepit. Et unde hoc planum fit? Id ipsemet interpretatur [*al. interpretetur*] archangelus, ad Virginem dicens: *Ecce, inquit, Elisabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua. Et hic mensis est sextus illi, quæ vocatur sterilis*²⁷. *Mense sexto*, scilicet conceptionis Joannis. Conveniebat enim ut miles præcederet. Oportebat ut satelles anteverteret, decebat ut nuntius præcurreret, qui Domini adventum indicaret. *Mense sexto, missus est angelus Gabriel ad virginem desponsatam viro*: desponsatam, inquam, non conjunctam; desponsatam quidem, sed servatam. Cur desponsatam? ne citius latro mysterium cognosceret. Quod etenim per virginem Rex venturus esset, impro-

Α Τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας τοῦ θαυματουργοῦ, εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς παρὰ τὸν Θεοῦ Παρθένου τῆς Μαρίας, λόγος τρίτος.

Πάλιν χαρᾶς εὐαγγέλια, πάλιν ἐλευθερίας μηνύματα, πάλιν ἀνάκλησις, πάλιν ἐπάνοδος, πάλιν εὐφροσύνης ἐπαγγελία, πάλιν δουλείας ἀπαλλαγὴ. Ἄγγελος μετὰ Παρθένου λαλεῖ· ἵνα μηκέτι γυναικὶ ὀμλήσῃ, ὁ δόξῃ. Τῷ μηνί τῷ ἕκτῳ, φησὶν, ἀπεστάλη ὁ ἄγγελος Γαβριὴλ ἐκ τοῦ Θεοῦ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ, τὴν παγκράμιον μηνύσαι σωτηρίαν. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ, φέρων τῷ Ἀδὰμ ὑπογραφὴν ἀνακλήσεως. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς παρθένον ἵνα τὴν ἀτιμίαν τῆς θήλυος [Ἰσ. θηλείας] εἰς τιμὴν μεταβάλλῃ. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ, ἄξιον εὐτρεπίσαι τῷ καθαρῷ νυμφίῳ τὸν θάλαμον. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ, νυμφεύσασθαι τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς τὸ ἐμφύχον τοῦ Βασιλέως τῶν ἀγγέλων παλάτιον. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην μὲν τῷ Ἰωσήφ, τηρουμένην δὲ τῷ Ἰησοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἀπεστάλη δούλος ἀνώματος πρὸς Παρθένον ἀμόλυντον. Ἀπεστάλη ὁ ἁμαρτίας ἐλεύθερος, πρὸς τὴν φορὰς ἀνεπίδεκτον. Ἀπεστάλη ὁ λύχνος, μηνύων τὸν Ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ἀπεστάλη ὁ ὄρθρος, προτρέχων τοῦ φωτός τῆς ἡμέρας. Ἀπεστάλη ὁ Γαβριὴλ, κηρύσσων τὸν ἐν κόλποις τοῦ Πατέρος, καὶ ἐν ἀγκάλαις τῆς μητέρος. Ἀπεστάλη Γαβριὴλ, δεικνύς τὸν ἐν θρόνῳ καὶ ἐν σπηλαίῳ. Ἀπεστάλη στρατιώτης, βῶν τὸ τοῦ μεγάλου βασιλέως μυστήριον· μυστήριον, φησὶ, τὸ πιστεῖ γνωριζόμενον, οὐκ ἐρευνώμενον τῇ πολυπραγμοσύνῃ· μυστήριον προσκυνώμενον, οὐ ζυγοστατούμενον, μυστήριον θεολογούμενον, οὐ μετρούμενον. Τῷ μηνί τῷ ἕκτῳ, ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς παρθένον. Ποῖον μήνα ἔκτον; Ποῖον; Ἀφ' οὗ ἐδέξατο Ἐλισάβετ' τὰ εὐαγγέλια· ἀφ' οὗ τὸν Ἰωάννην συνέλαβε. Καὶ πόθεν τοῦτο, ὄντως; Ἐρμηνεύεται [ἀλ. ἐρμηνεύεται] ὁ αὐτὸς ἀρχάγγελος, λέγων πρὸς τὴν Παρθένον· Ἰδοὺ, φησὶν, Ἐλισάβετ' ἡ συγγενής σου, καὶ αὐτὴ συνειλησεν ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ αὐτῇ. Καὶ οὗτος μὴν ἔκτος αὐτῇ, τῇ καλουμένην στείρα. Τῷ μηνί τῷ ἕκτῳ, λοιπὸν ὄντως, ἔκτος μὴν συλλήψεως Ἰωάννου. Ἔδει γὰρ προσθῆσαι τὸν στρατιώτην. Ἔδει παραλαβεῖν τὸν δορυφόρον· ἔδει προδοιοπορῆσαι τὸν μηνυτὴν τῆς δεσποτικῆς παρουσίας. Τῷ μηνί ἕκτῳ, ἀπεστάλη ἄγγελος Γαβριὴλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ· μεμνηστευμένην, οὐ συνημμένην μεμνηστευμένην, ἀλλὰ τηρουμένην. Διὰ τί μεμνηστευμένην; ἵνα μὴ τάχιον μάθῃ ὁ ληστής τὸ μυστήριον. Ὅτι μὲν γὰρ διὰ Παρθένου ἤξει ὁ Βασιλεὺς, φησὶ ὁ ποιητής· τῶν

²⁶ Luc. 1, 26, 27. ²⁷ Ibid. 36.

γὰρ Ἡσαίου καὶ αὐτὸς ἠκροῶτο φωνῶν, τὸ Ἰδοὺ ἢ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν. Καὶ ἐκάστοτε εὐκρίτως παρετήρει τῆς Παρθένου τὸ φθέγμα, ἵνα ἴπῃ ὅτι πληροῦται τὸ μυστήριον τοῦτο, προεξαρτύση τὸν ψόγον. Διὰ τοῦτο, ὁ Δεσπότης διὰ μεμνηστευμένης ἐλήλυθεν, ἵνα τὸν ποτηρὸν λάβῃ, ἢ γὰρ μνηστευθεῖσα κατηγγυᾶτο λοιπόν. Τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς παρθένον μεμνηστευμένην ἀνδρὶ, ᾧ ὄνομα Ἰωσήφ. Ἄκουσον τί περὶ τοῦτου τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς Παρθένου ὁ προφήτης φησὶν· Δοθήσεται τὸ ἐσφραγισμένον τοῦτο βιβλίον ἀνδρὶ εἰδοτὶ γράμματα. Τί τὸ ἐσφραγισμένον βιβλίον, ἢ πάντως [ἄ. εἰ μὴ πάντως] ἢ ἀμόλυτος Παρθένος; παρὰ τίνων δοθήσεται; Παρὰ τῶν ἱερέων, δηλονότι. Τίνι τούτῳ; Τῷ τέκτονι Ἰωσήφ. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἱερεῖς ὡς σὺ φρονι τῷ Ἰωσήφ ἠρμόσαντο τὴν Μαρίαν, καὶ παρέθεντο αὐτῷ, γάμου καιρὸν ἀναμένοντες, ἔμελλε δε οὗτος λαμβάνων τηρεῖν ἐν ἀφρασίᾳ τὴν Παρθένον· τοῦτο πόρρωθεν ὁ προφήτης προανεφώνησεν· Δοθήσεται τὸ ἐσφραγισμένον τοῦτο βιβλίον ἀνδρὶ εἰδοτὶ γράμματα, καὶ ἐρεῖ· Οὐ δύναμαι ἀναγνῶναι. Διὰ τί οὐ δύνασαι, ὦ Ἰωσήφ; Οὐ δύναμαι, φησὶν, ἀναγνῶναι· τὸ γὰρ βιβλίον ἐσφράγισται. Τίνι τηρούμενον; Τῷ Δημιουργῷ τῶν ὄλων κατοικητήριον φυλαττόμενον. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκειμένον ἐπανέλωμεν· Τῷ μηνὶ τῷ ἕκτῳ, ἀπεστάλη Γαβριὴλ πρὸς παρθένον. Ὅς πάντως σου τοιαύτας ἐντολὰς δεξάμενος· Δεῦρο λοιπόν, ὦ ἀρχάγγελε, ὑπουργὸς γενοῦ φοβεροῦ μυστηρίου, ἀποκεχυμένον, διαποκίονον τῷ θαύματι. Εἰς ἀναζήτησιν τοῦ πλανηθέντος Ἀδάμ κατελθεῖν ὑπὸ τῶν ἐμῶν οἰκτιρισμῶν, ἐπειγομαι. Ἡ ἁμαρτία τὸν κατ' εἰκόνα τὴν ἐμὴν πλασθέντα ἐπαλαίωσεν, καὶ τὸ τῶν ἐμῶν χειρῶν δημιουργήμα ἐσάθρωσεν, ἀμαύρωσεν ὅπερ ἐπλάσα κάλλος. Ὁ λύκος τὸ ἐμὸν κατανέμεται ὀρέμμα, ἔρημόν ἐστι τοῦ παραδείσου τὸ οἰκητήριον, τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ὑπὸ τῆς φλογίνης ῥομφαίας φυλάττεται, κέλεισται τῆς τρυφῆς τὸ χωρίον, ἐλεῶ τὸ πολέμηθῆν, καὶ συλλεῖσθαι τὸν πολέμιον βούλομαι· λαθεῖν δὲ θέλω, πάσας τὰς τῶν οὐρανῶν δυνάμεις, σὺ μόνῳ θαρρῶ τὸ μυστήριον. Πρὸς τὴν οὖν Παρθένον Μαρίαν παρεῦθητι. Ἄπελθε πρὸς τὴν ἐμφύχον πόλιν, περὶ ἧς ὁ Προφήτης ἔλεγεν· Δεδοξασμένα ἐλαλήθη περὶ σοῦ, ἢ πᾶσις τοῦ Θεοῦ. Ἄπελθε πρὸς τὸν λογικόν μου παράδεισον· ἄπελθε πρὸς τὴν πύλιν τῆς ἀνατολῆς· ἄπελθε πρὸς τὸ ἄξιον ἐμοῦ τοῦ Λόγου κατοικητήριον· ἄπελθε πρὸς τὸν δεῦτερον ἐπὶ γῆς οὐρανόν· ἄπελθε πρὸς τὴν κούφην νεφέλην· μήνυσον αὐτῇ τῆς ἐμῆς παρουσίας τὸν ἕμβρον· ἄπελθε πρὸς τὸ ἐμοὶ ἠτομασμένον ἀγίασμα· ἄπελθε πρὸς τὴν παστάδα τῆς ἀναθρώπισης. Ἄπελθε πρὸς τὸν καθαρὸν νυμφῶνα τῆς κατὰ σάρκα μου γεννήσεως. Ἀλήθυσον εἰς τὰ ὦτα τῆς λογικῆς κιβωτοῦ, ἐτοίμασαι μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ θορυβήσης, μηδὲ ταράξης τὴν ψυχὴν τῆς Παρθένου. Ἐπεικῶς τῷ ἀγιάσματι φάνηθι· πρώτην αὐτῇ φωνὴν χαρᾶς ἀναβόησον. Σὺ εἰπέ τῇ Μαρίαν· τὸ, Χαῖρε, κεχαριτωμένη ἴν' ἐγώ

bum non latebat; nam et isaia illa verba ipse audiebat: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium* 22. Quare et quotidie Virginis vocem observabat, ut ubi mysterium hoc adimpleretur, infamiam præpararet. Atque ideo Dominus per desponsatam venit, ut impròbum lateret; quæ enim desponsata fuerat, deinceps sponso tradenda erat. *Mense sexto missus est Gabriel ad virginem desponsatam viro, cui nomen Joseph.* Audi quid de hoc viro et Virgine dicat propheta: Dabitur, inquit, liber hic obsignatus viro scienti litteras 23. Et quis iste obsignatus est liber, nisi omnino immaculata Virgo? A quibus dabitur? sacerdotibus scilicet. *Cuinam viro? sabbro Joseph.* Cum igitur sacerdotes Virginem Mariam casto despondissent Joseph, eam ipsi commendarunt, tempus nuptiarum exspectantes; quam quidem ipse accipiens integram erat conservaturus; quod et longe antea prædixerat propheta: Dabitur, inquit, liber obsignatus viro scienti litteras, et dicet: Non possum legere. Cur non potes legere, o Joseph? Non possum, inquit, legere; nam liber obsignatus est 24. *Cuinam servatur? Rerum omnium Creatori pro domicilio castoditur.* Cæterum ad propositum redeamus: *Mense sexto, missus est Gabriel ad virginem.* Qui plane ejusmodi mandata a Deo acceperat: Adesdum, o archangele, minister tremendi et arcani esto mysterii; miraculo deservi. Ad requiringendum Adam qui erraverat, meis commotus miseracionibus, descendere propero. Peccatum inveteravit enim, qui ad imaginem meam formatus est, et opus manuum mearum debilitavit, pulchritudinemque a me confectam obscuravit. Lupus meum alumnium devorat. paradisi domicilium desolatur, lignum vitæ a gladio flammeo custoditur 25, campus deliciarum clausus est. Oppugnati misereor, et hostem comprehendere volo; mysterium hoc cunctas virtutes cœlestes latere cupio, quod tibi soli confido. Vade igitur ad Mariam virginem. Abi ad animatam civitatem, de qua dicebat Propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* 26. Abi ad paradisum meum ratione præditum; abi ad portam orientalem; abi ad domicilium Verbo meo dignum; abi ad alterum, quod in terra est, cœlum; abi ad nubem levem, et adventus mei imbrem ipsi annuntia; abi ad sanctuarium mihi præparatum; abi ad incarnationis meæ cubiculum. Vade ad purum meæ secundum carnem nativitatæ thalamum. Loquere in auribus arcæ meæ ratione prædita; ut auditionis mihi paret ingressum. Sed cave offendas, aut conturbes virginis animum. Humaniter ac placide coram divino illo sacrario compareas, primamque ipsi gaudii vocem enuntia. Tu illud, *Ave, gratia plena,* ad Mariam dicito; ut ego ærumnosæ atque afflictæ miscrear Evæ. Audivit ista archangelus, et apud se, ut rationi consentaneum erat, cogitabat atque dicebat: Nova et inaudita hæc res est. Intelligentiam superant.

22 Isa. vi. 14. 23 Isa. xlii. 11. 24 Ibid. 25 Gen. iii. 24. 26 Psal. lxxxvi. 3.

quæ dicuntur. Quem reformidant cherubim, quem seraphim intueri nequeunt, quem cunctæ virtutes cœlestes [*al.* angelicæ] comprehendere intellectu non valent, is suam promittit puellæ congressum, suæque ipsius personæ adventus denuntiat; imo vero ingressum per auditum pollicetur; et qui Evam condemnavit, ejus filiam tantopere glorificare contendit? Ait enim: Paret mihi auditus ingressum. Sed nunquid poterit virginis uterus illum capere, qui comprehendendi nequit? Mysterium revera tremendum ac venerandum est istud. Talia dum angelus secum cogitaret, dixit Dominus ad ipsum: Quid turbaris novitate rei, o Gabriel? Nonne antea missus a me es ad Zachariam sacerdotem ⁴³? Nonne ipsi lætum nativitatis Joannis attulisti nuntium? Nonne incredulo sacerdoti taciturnitatis pœnam intulistis? Nonne senem loquelæ privatione multasti? Nonne quæ tu asseruisti, ego confirmavi et approbavi? Nonne tuam annuntiationem res ipsa subsequuta est? Nonne sterilis concepit? Nonne uterus obedivit? Nonne sterilitatis morbus recessit? Nonne naturæ inertia fugit? Nonne nunc fecunditatem ostendit, quæ prius uterum non gerebat? Nunquid impossibile apud me cunctorum creatorem, erit omne verbum? Quomodo ergo dubitas? Quid igitur vicissim ad hæc angelus? Naturæ, inquit, erroneæ, o Domine, corrigere; morborum tempestatum dissolvere, membra emortua ad vitalem vim revocare; naturæ, ut liberos gignat, præcipere; ab exterminatis membris sterilitatem repellere; senescentem stipulam ad viridem formam reducere; terram infecundam repente manipulorum matrem efficere; opus est quod tua virtute atque potentia perfici solet. Testisque est Sara, et cum hac [*al.* post hanc] Rebecca ⁴⁴, rursusque Anna: quæ dum gravi atque molesto sterilitatis morbo laborarent, postea a te liberatæ sunt. Cæterum, virginem absque viri congressu parere, cunctas naturæ leges superat; atque adeo tam ad puellam polliceris adventum? Cœli terræque nos te fines capiunt; quomodo igitur te virginis uterus capiet? Cui Dominus: Quomodo, inquit, Abraham tabernaculum me capere potuit? Et angelus: Quoniam, inquit, hospitalitatis habebat pelagus; illicque, o Domine, te conspicuum Abraham in ostio tabernaculi reddidisti ⁴⁵, et pertransisti velut qui omnia replet. Quomodo vero Maria divinitatis feret ignem? Thronus tuus splendore illustratus accenditur, et virgo te ferre poterit, ut non comburatur? Cui Dominus: Imo vero, inquit, si ignis in solitudine læsit rubum ⁴⁶, lædet omnino et Mariam meus adventus; at si ignis ille, qui divini mei ex cœlo ignis adventum designabat, rubum rigavit, non combussit; quidnam de ipsa veritate dixeris, non in flamma ignis, sed in specie pluvie, descendente ⁴⁷? Tunc igitur angelus, Dei jussa in se recipiens et exsequi volens, Virginem astitit, et clara eam voce compellavit, dicens: Ave,

ἐλεῆσω Ἐὐαν τὴν κκακωμένην. Ἦκουσεν ὁ ἀρχαγγελος ταῦτα, καὶ καθ' ἑαυτὸν, ὡς εἶκός, ἐλογίζετο Ἕνόν τὸ πρᾶγμα τοῦτο· ὑπερβαῖνον ἔνοιαν, τὸ λαλούμενον. Ὁ τοῖς χερουβὶμ φοβερός, ὁ τοῖς σεραφίμ ἀθεώρητος, ὁ πάσαις ταῖς οὐρανίαις [*ἄλ.* ἀγγελικαῖς] δυνάμειν ἀκατανόητος, ἰδικὴν συντυχίαν ἐπαγγέλλεται καὶ αὐτοπρόσωπον παρουσίαν μνηνύει, μᾶλλον δὲ εἰσοδὸν δι' ἀκοῆς ὑπογιγνέται· καὶ ὁ τὴν Ἐὐαν καταδικάσας, τὴν αὐτῆς θυγατέρα τοσούτον δοξάζειν ἐπιτίγεται; Λέγει γὰρ, ἐτοιμάσαι μοι τῆς ἀκοῆς τὰς εἰσόδους. Ἄλλὰ μὴ δύναται γαστήρ χωρεῖν τὸν ἀχώρητον; Ὅπως τοῦτο φοβερὸν τὸ μυστήριον. Τοιαῦτα τοῦ ἀγγέλου ἐνθυμουμένου, ὁ Δεσπότης φησὶν πρὸς αὐτόν· Τί ταράττη, καὶ ἐνίττη, ὦ Γαβριήλ; Οὐ πρῶην παρ' ἐμοῦ ἀπεστάλης, πρὸς Ζαχαρίαν τὸν ἱερέα; Οὐ δέδωκας αὐτῷ τῆς γεννήσεως Ἰωάννου τὰ εὐαγγέλια; Οὐκ ἀπιστοῦντι τῷ ἱερεῖ, τὸ τῆς σιωπῆς προσήγαγες πρόστιμον; Οὐ κατεδίδακας τὸν πρεσβύτερον τῆ ἀφωρία; Οὐχὶ σὺ ἀπεφθῆναι, ἐγὼ δὲ ἐκύρωσα; Οὐ τῷ εὐαγγελισμῷ σου, τὸ ἔργον ἐπηκολούθησεν; Οὐ συνέλαβεν ἡ στείρα; Οὐκ ὑπήκουσεν ἡ μήτρα; Οὐκ ἀνεχώρησεν τῆς ἀκαρπίας ἡ νόσος; Οὐκ ἐφυγεν ἡ ἀργία τῆς φύσεως; Οὐ νῦν ἐστὶν σταχυοφοροῦσα, ἡ πρότερον οὐ κνοφοροῦσα; Μὴ ἀδύνατον παρ' ἐμοῖ τῷ κτίσαντι, πᾶν ῥῆμα; Πῶς οὖν ἀμφιβολία παρεβλήθη; Τί οὖν πάλιν ὁ ἀγγελος; Δέσποτα, τὸ, θεραπεύσαι τὰ τῆς φύσεως σφάλματα· τὸ, διαλύσαι τῶν παθῶν τὸν χειμῶνα· τὸ, νεκρωθέντα μέλη πρὸς ζωτικὴν ἀνακαλέσασθαι δύναμιν· τὸ, ἐπιτάξαι τῇ φύσει παιδοποιεῖν ἐνέργειαν, τὸ, λύσαι στερίωσιν, ἐν ὑπερορίοις τοῖς μέλεσιν· τὸ, γεγρακυῖαν καλῶν μετασχηματίσαι πρὸς χλοηφόρον σχῆμα· τὸ, τὴν ἄγονον ἄρουραν δραγμάτων ἐξαίφνης ἀναδείξει μητέρα· ἔργον ἐστὶν τῆς σῆς δυνάμεως, ἐκ συνηθείας τελούμενον. Καὶ μάρτυς ἡ Σάρρα, καὶ μετὰ ταύτης ἡ [*ἄλ.* μετὰ ταύτην] Ραβέκκα· καὶ πάλιν Ἄννα, τῷ χαλεπῷ τῆς στεριώσεως δουλεύουσαι πάθει, εἶτα παρὰ σοῦ τὴν ἐλευθερίαν δεξάμεναι. Τὸ δὲ, παρθένον πακεῖν, μὴ συντυχούσαν ἀνδρὶ, ἀνότερόν ἐστιν πάντων τῶν νέμων τῆς φύσεως· ἀλλὰ καὶ τὴν σὴν ἐπαγγέλλῃ τῇ παιδί παρουσίαν; Οὐρανοῦ καὶ γῆς οὐ χωρεῖ σε τὰ πέρατα, καὶ πῶς σε μήτρα χωρήσει παρθενικῇ; Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· Πῶς με ἐχώρησεν ἡ σκηνὴ τοῦ Ἀβραάμ; Καὶ ὁ ἀγγελός φησὶν· Ἐπειδὴ εἶχεν τῆς φιλοξενίας τὸ πέλγος, Δέσποτα, ἐκεῖ ὤφθη τῷ Ἀβραάμ ἐν τῇ παροδίῳ σκηνῇ, καὶ παρῶραμας ὡς ἅπαντα πληρῶν. Πῶς δὲ ἐνεγκεῖ Μαριάμ τῆς θεότητος τὸ πῦρ; Ὁ θρόνος σου φλέγεται τῇ ἀγλῇ περιλαμπόμενος, καὶ δύναται σε φέρειν ἡ εὐκατάφλεκτος παρθένος; Καὶ ὁ Δεσπότης φησὶν· Ναί, εἰ ἐβλαψεν τὸ πῦρ ἐν ἐρήμῳ τὴν βάλτον, βλάψει πάντας καὶ Μαρίαν ἡ ἐμὴ παρουσία. Εἰ δὲ ἐκαίνο τὸ πῦρ τὸ σκιογραφῆσαν τὴν τοῦ θεικοῦ πυρός ἐξ οὐρανοῦ παρουσίαν, ἠρθευσε τὴν βάλτον, καὶ οὐκ ἐφλέξεν τί ἂν εἴποις, περὶ τῆς ἀληθείας, οὐκ ἐν φλογὶ πόρος, ἀλλ' ἐν σχήματι ὑετοῦ καταβαινούσης; Τῶτα

⁴³ Luc. 1. ⁴⁴ Gen. xviii, 25. ⁴⁵ Gen. xviii. ⁴⁶ Exod. iii. ⁴⁷ Psal. lxxi, 6.

λαιπὸν ὁ ἄγγελος ἐξεπλήρου τὸ προσταχθὲν, καὶ πρὸς τὴν Παρθένον εἰσελθὼν, ἐδόθηεν πρὸς αὐτὴν, λέγων *Χαῖρε, χαριτωμένη, ὁ Κύριος μετὰ σοῦ*. Οὐκίτι ὁ διάβολος κατὰ σοῦ ἔπου γὰρ τὸ πρότερον ἔτρωσεν ὁ πολέμιος, ἐκεῖ πρῶτον νῦν ὁ ἱατρὸς τῆς σωτηρίας τὴν ἐμπλαττρον ἐπιτίθεισιν. Ὅθεν ἐξῆλθεν ὁ θάνατος, ἐκαίθεν ἡ ζωὴ τὴν εἰσοδὸν ἐτεκνήνατο. Διὰ γυναικὸς ἔρβύει τὰ φαῦλα, καὶ διὰ γυναικὸς πηγάζει τὰ κρείττονα. *Χαῖρε, χαριτωμένη*. Μὴ, ὡς αἰτία καταδίκης, αἰσχύνοῦ. Μήτηρ γὰρ τοῦ καταδικάσαντος καὶ λυτρώσαντος γίνῃ. *Χαῖρε*, τοῦ χηρεύοντος κόσμου, νυμφοτόκε ἀμλιαντε. *Χαῖρε*, ἡ ἐν μήτρᾳ τὸν τῆς μητρὸς βυθίσασα θάνατον. *Χαῖρε*, ὁ ἐμψυχὸς ναὸς τοῦ Θεοῦ. *Χαῖρε*, οὐρανοῦ καὶ γῆς ἰσόβροπον ὄκημα. *Χαῖρε*, τῆς ἀχωρήτου φύσεως χωρίον εὐρύχωρον. Ἄλλὰ τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπέστη δι' αὐτῆς τοῖς ἀσθενοῦσιν ὁ ἱατρὸς· τοῖς ἐν σκότει καθημένοις, ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· πᾶσιν δὲ τοῖς χειμαζομένοις, ἡ ἀγκυρα καὶ ὁ ἀχειμαστός λιμὴν. Τοῖς ἀδιάλλακτα μισουμένοις δούλοις, ὁ δεσπότης ἐπέχθη, καὶ τῆς εἰρήνης ὁ σύνδεσμος, ὁ λυτρωτὴς τοῖς αἰχμηλάτοις δούλοις ἐπαδημησεν, τοῖς πολεμουμένοις ἡ εἰρήνη. *Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν*· ἥς γένοιτο πάντας ἀπολαύειν ἡμᾶς, χάριτι, καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ἧς ἡ δόξα, τιμὴ, καὶ τὸ κράτος,· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς πάντας αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

A gratia plena, Dominus tecum 40. Non amplius diabolus erit contra te; nam ubi antea hostis ille vulnus infixit, illic primum nunc medicus salutis medicamentum adhibet. Unde mors prodiit, inde vita sibi ingressum paravit. Per mulierem mala fluxerunt, et per mulierem bona emanant. *Ave, gratia plena*. Ne, quod mulier damnationis causa exstiterit, erubescas: Judicis enim et Redemptoris tu mater eris. *Ave, immaculata, viduati orbis sponsa simul et mater*. *Ave*, quæ in tuo utero matris Evæ mortem demersisti. *Ave, animatum Dei templum*. *Ave, cæli et terræ æquivalens dignumque domicilium*. *Ave, naturæ illius incomprehensibilis capacissimum receptaculum*. Cumque hæc ita se habeant, adest per eam ægrotantibus medicus; in tenebris sedentibus, sol justitiæ; cunctis vero tempestate jactatis, anchora portusque tutissimus. Inimicis et Deo invisis servis Dominus natus est, pacisque vinculum factus, captivis liberatio, et bello exagitatis pacificatio. *Ipsæ enim est pax nostra* 40: qua quidem pace, utinam concedatur nobis omnibus frui, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi: cui gloria, decus et imperium, nunc et semper, et in omnia sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA IV.

In sancta Theophania, sive de Christi baptismo.

Τοῦ αὐτοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου ἐπισκόπου τῆς Νεοκαισαρείας τοῦ θαυματουργοῦ λόγος εἰς τὰ ἅγια Θεοφάνια [ἄλ. εἰς τὰ ἅγια φῶτα].

Ἄνδρες φιλόχριστοι, καὶ φιλόξενοι, καὶ φιλάδελφοι, ξενοδοχῆσατε τὴν ἐμὴν γλῶσσαν, καὶ τῆμερον [ἄλ. σήμερον], καὶ τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ὡς πύλας ἀναπατάσαντες, ταύταις τὸν ἐμὸν λόγον ἐνοικίσατε, καὶ δέξασθε παρ' ἐμοῦ τὸ σωτήριον κήρυγμα, ὅσαρ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ τῆς καταδύσεως τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ἵνα τὸν τοσοῦτον ἡμῖν συγκαταβάνα δεσπότην πλεον ποθήσητε. Εἰ γὰρ καὶ τῆς τοῦ Σωτήρος Ἐπιφανείας ἡ πανήγυρις παρελήλυθεν, ἀλλ' ἡ χάρις αὐτῆς μένει διὰ παντός. Καταρυσήσωμεν οὖν ταύτης, ἀπλήστοις ψυχαῖς· καλὴ γὰρ ἐπὶ τῶν σωτηρίων πραγμάτων ἡ ἀπληστία, καλὴ. Καὶ δεῦτε, πάντες ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰουδαίαν, συνεφορμωμεν τῷ Χριστῷ· μακάριος γὰρ ὁ συνοδεύων τῆ ὁδοῦ τῆς ζωῆς. Δεῦτε, τοῖς τῆς διανοίας ποσὶ, καταλάβωμεν τὸν Ἰορδάνην, καὶ τὸν Βαπτιστὴν Ἰωάννην βαπτίζοντα ἔωμεν, τὸν βαπτίσματος μὴ δέομενον, ἵνα τοῦ βαπτίσματος ἡμῖν τὴν χάριν δωρησῆται. Δεῦτε, θασώμεθα τῆς ἡμετέρας ἀναγεννήσεως τὴν εἰκόνα σκιαγραφουμένην ἐν ἐκείνοις τοῖς ὕδασι. Τότε

C Eiusdem sancti Patris nostri Gregorii episcopi Neocæsareæ Thaumaturgi sermo, in sancta Theophania [al. in S. lumina], id est, de Dei apparitione, sive de Christi baptismo.

Viri Christo dilecti et hospitalitatis atque fraternitatis amatores, auditus vestri hospitio etiamnum hodie linguam meam excipite, auribusque vestris portarum instar apertis, meum intra eos sermonem admittite; et salutarem a me prædicationem accipite, demersionis Christi, quæ in Jordane fluvio facta est: ut Dominum qui usque adeo nobis indulget, adametis vehementius. Nam etsi Epiphaniæ sive apparitionis Salvatoris nostri celebritas præterierit, gratia tamen ipsius semper manet. Quare insatiabilibus animis perfruemur, ac delectemur ea; nam bona in rebus salutaribus est insatiabilitas, bona inquam. Venite igitur cuncti ex Galilæa in Judæam, et una cum Christo exeamus. Beatus enim, qui simul cum via vitæ iter facit. Venite, pedibus mentis Jordanem petamus; et a Joanne Baptista eum baptizari conspiciamus, qui baptismo non indiget, ut baptismi nobis gratiam donet. Venite, contemlemur regenerationis nostræ imaginem, quæ in aquis illis adumbratur. *Tunc venit Jesus a Galil-*

40 Luc. i, 28. 40 Ephes. ii, 14.

lga in Jordanem ad Joannem, ut ab eo baptizaretur ⁶⁰. O! quanta Domini humilitas atque modestia animi! O! quanta indulgentia! Rex caelestis ad Joannem praecursorem suum accurrit, non angelorum movens castra [al. exercitus], neque praecursores sibi praemittens, incorporeas potestates; verum tanquam simplicis ac tenuis conditionis, in militari adventus forma [al. sed ita demisse, in militari accedens forma], ad suum ipsius venit militem; et quasi unus e vulgo ad eum accedit, seque ipsum inter captivos refert Redemptor, et inter reos se ponit Judex, seque ovibus perditis conjungit Pastor bonus ⁶¹, qui propter ovem errantem e caelis descenderat, et caelos non reliquerat: admistumque erat zizaniis caeleste illud granum, quod absque humano semine processerat. Cernens ergo ipsum Joannes Baptista et agnoscens, quem materno ex utero noverat et adoraverat, manifesteque hunc illum ipsum esse, cujus causa in utero matris supra aetatem exultaverat ⁶²: naturae terminos reprimens, dexteram intra diploidem contraxit, et inclinato suo capite, ut amantissimus Domini servus, talibus ad eum vocibus elocutus est [al. usus est]: *Ego opus habeo ut a te baptizer, et tu venis ad me* ⁶³? Quid agis, o Domine? Cur rerum immutas ordinem? Quorsum cum servis, ea, quae servorum sunt, a servo tuo quaeris? Cur ea cupis accipere, quibus non indiges? Cur tam magna indulgentia atque humilitate me famulum tuum graves? *Ego debeo a te baptizari*; at tu, ut a me baptizeris, non indiges. Quod minus est, a majore ac potiore benedicitur; non autem quod potius, a minore benedicitur et sanctificatur. Lucerna a sole undique illustratur, non sol a lucerna illuminatur. Argilla a sigulo praeparatur, non sigulus ab argilla formatur. Res creata a Creatore renovatur, non Creator a re creata dirigitur. Aegrotus a medico curatur, non medicus ab infirmo visitatur [al. edocetur]. Egenus a divite, non dives a paupere mutuatur. *Ego a te baptizari opus habeo, et tu venis ad me*? An enim ignoro quis sis? et ex quo eluxeris, et unde veneris? An quia similis mihi factus es [al. an quia propter me natus es, similis mihi], magnificentiam divinitatis tuae negem? An quia usque adeo indulsisti mihi, ut corpore prope accederes, ac me totum in te ipso ferres, ut totum salvares hominem; ego propter corpus tuum quod cernitur, quod mente intelligitur divinitatis despiciam? An quia ob meam salutem, meas indutus es primitias, ignorem te indui lumine sicut vestimento ⁶⁴? An quoniam carnem mihi cognatam gestas [al. carnem meam gestas], et hominibus conspicuus es, ut ipsi te videre possint, me splendor coruscantis divinitatis tuae lateat? An quoniam meam in te cerno formam, ego divinam tuam essentiam invisibilem atque incomprehensibilem falsa ratiocinatione negare audeam? Novi te, Domine; novi te plane; novi te, a te edoctus: nemo enim te nosse potest, nisi gratiae

παράγεται ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὴν Ἰορδάνην πρὸς τὸν Ἰωάννην, τοῦ βαπτισθῆναι ὑπ' αὐτοῦ. Ὡ πόση ἡ τοῦ δεσπότου ταπεινοφροσύνη! Ὡ πόση ἡ συγκατάθεσις! Ὁ Βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν, πρὸς Ἰωάννην τὸν ἑαυτοῦ πρόδρομον ἐτραχεν, οὐ κινήσας τὰ τῶν ἀγγέλων στρατόπεδα [ἄλ. στρατεύματα], οὐδὲ προδρόμους προαποστεilas τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις· ἀλλὰ λιτὸς [ἄλ. λιτῶς] οὕτως ἐν τῇ στρατιωτικῇ παραγενόμενος μορφῇ, πρὸς τὸν ἑαυτοῦ παράγινεται στρατιώτην. Καὶ ὡς εἰς τῶν πολλῶν αὐτῷ προσερχόμενος, καὶ συναριθμῶν ἑαυτὸν τοῖς αἰχμαλώτοις ὁ Λυτρωτῆς, καὶ συντάττων ἑαυτὸν τοῖς ὑπευθύνοις ὁ Δικαστῆς, καὶ συναγελαζόμενος τοῖς ἀπολωλόσι προβάτοις ὁ Ποιμὴν ὁ καλός· ὁ δὲ τὸ πλανιόμενον πρόβατον οὐρανόθεν καταλθὼν, καὶ τοὺς οὐρανοὺς μὴ καταλιπὼν καὶ συναναμιγνύμενος τοῖς ζιζανίοις, ὁ οὐράνιος ἐκεῖνος κόκκος ὁ ἀσπορος. Ἰδὼν τοίνυν αὐτὸν ὁ Βαπτιστῆς Ἰωάννης, καὶ γνωρίσας, ἰδὼν ἐκ γαστρὸς τῆς μητρὸς ἐγνωρίσεν τε καὶ προσεκύνησεν, καὶ σαφῶς ἐπιγινούς τούτου ἐκεῖνον εἶναι, δι' ὃν ἐν τῇ μήτρᾳ τῆς μητρὸς ὑπὲρ τὴν ηλικίαν ἐσχίρησε, βιαζόμενος τοὺς ὄρους τῆς φύσεως, συνέστειλεν ἔσω τῆς διπλοῖδος τὴν δεξιάν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ὑποκλίνας, ὡς φιλοδέσποτος δούλου, τοιαύταις πρὸς αὐτὸν ἐβλήξατο φωναῖς [ἄλ. ἐβλήσατο φωναῖς]. Ἐγὼ χρεῖται ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; Τί ποιεῖς, Δέσποτα; Τί τῶν πραγμάτων ἐναλλάτταις τὴν τάξιν; Τί μετὰ τῶν δούλων τὰ τῶν δούλων παρὰ τοῦ σοῦ δούλου ζητεῖς; Τί θέλεις ἀ μὴ γρῆσις λαβεῖν; Τί τῇ πολλῇ συγκαταβάσει βαρύνεις [ἄλ. βαρεῖς] μετὰ τὸν οἰκίτην τὸν σόν; Ἐγὼ χρεῖται ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι. σὺ δὲ οὐκ ἔχεις χρεῖαν ὑπ' ἐμοῦ βαπτισθῆναι· τὸ ἐλάττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται, οὐ τὸ κρείττον ὑπὸ τοῦ ἐλάττονος εὐλογεῖται, καὶ ἀγιάζεται. Ὁ λύχνος ὑπὸ τοῦ ἡλίου περιλάμπεται, οὐχ ὁ ἡλῖος ὑπὸ τοῦ θρηαλλίδος καταυγάζεται. Ὁ πηλὸς ὑπὸ τοῦ κεραμεύς καταρτίζεται, οὐχ ὁ κεραμεύς ὑπὸ τοῦ πηλοῦ διαπλάττεται. Τὸ κτίσμα ὑπὸ τοῦ κτίστου ἀνακαίνιζεται, οὐχ ὁ κτίσας ὑπὸ τοῦ κτίσματος διορθοῦται. Ὁ ἀρρώστος ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ θεραπεύεται, οὐχ ὁ ἰατρὸς ὑπὸ τοῦ ἀρρώστου περιουεῖται [ἄλ. ἐκδιδάσκειται]. Ὁ προσθεῖς παρὰ τοῦ πλουσίου δανείζεται, οὐχ ὁ πλούσιος παρὰ τοῦ πένητος ἐρανεῖται. Ἐγὼ χρεῖται ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; Μὴ γὰρ ἀγνοῶ τίς εἶ; Καὶ ἐκ τίνος ἐξέλαμψας, καὶ πῶθεν ἐλήλυθας; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ γέγονας κατ' ἐμὲ [ἄλ. δι' ἐμὲ γέγονας κατ' ἐμὲ], τὸ μέγαλειον ἀνομοῦμαι τῆς σῆς θεότητος; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ τοσοῦτόν μοι συγκατέθεες, ὅσον ἐγγίς γενέσθαι τῷ σώματι καὶ ὄλον ἐμὲ φέρεις ἐν ἑαυτῷ, ἵνα σώσῃς ὄλον τὸν ἀνθρωπὸν· ἐγὼ διὰ τὸ δρώμενόν σου σῶμα, τὸ νοούμενον τῆς θεότητος παρορῶ; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ διὰ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν περιβέβλησαι τὴν ἐμὴν ἀπαρχὴν, οὐκ ἐπίσταμαι σε, τὸν περιβαλλόμενον τὸ φῶς ὡς ἰμάτιον; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ τὴν ἐμὴν συγγενῆ σάρκα φέρεις [ἄλ. τὴν ἐμὴν σάρκα φέρεις], καὶ φαίνη τοῖς

⁶⁰ Matth. iii, 5. ⁶¹ Joan. x; Luc. xv. ⁶² Luc. i, 41 ⁶³ Matth. iii, 14. ⁶⁴ Psal. ciii, 2.

ἀνθρώποις ὡς αὐτοὶ σε βλέπειν ἰσχύουσι, λανθάνει· **A** μὲ ἢ ἀγγέλι τῆς ἀστραπούσης σου θεότητος; Μὴ γὰρ ἰσκέδη τὴν ἐμὴν ἐν σοὶ βλέπω μορφήν, παραλογίζομαι σου τὴν θείαν οὐσίαν, τὴν ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον; Οἶδά σε, Δέσποτα, οἶδά σε σαφῶς· οἶδά σε, παρὰ σοῦ διδαχθεὶς· οὐδεὶς γὰρ ἐπιγνώσει σε δύναται, μὴ τῆς σῆς ἀπολαύων ἐλλάμψεως. Οἶδά σε, Δέσποτα, σαφῶς· εἶδον γὰρ σε πνευματικῶς, πρὶν ἰδῶ τοῦτο τὸ φῶς. Ὅτε σὺ μὲν ὦν ὁλος [ἄλ. ὅτι σὺ μὲν ὁλος ὦν] ἐν τοῖς ἀσωμάτοις κόλποις τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς, ὁλος ἦς ἐν τοῖς λαγοῖσι τῆς σῆς δούλης τε καὶ μητρὸς· ἐγὼ δὲ ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς Ἐλισάβετ ὡς ἐν εἰρητῇ τῇ φύσει κατεχόμενος, καὶ δεδεμένος τοῖς τῶν ἑμβρύων ἀλύτοις δεσμοῖς, ἐσχίστων, ἐπανηγυρίζον τὴν σὴν γένεσιν προεορτάζων. Ὁ τοίνυν πρὸ τοῦ τόκου τὴν σὴν ἐπιδημίαν προκηρύττων, μετὰ τὸν τόκον τὴν σὴν παρουσίαν ἀνοήσω; Ὁ ἐν νηοῦ τῆς σῆς παρουσίας διδάσκαλος, νηπιάσω νῦν, πρὸς τὴν τελείαν ἐπίγνωσιν; Ἄλλ' οὐ δύναμαι μὴ σέδειν σε, τὸν προσκυνούμενον παρὰ πάσης τῆς κτίσεως, οὐ δύναμαι μὴ κηρύττειν, ἐν οὐρανῷ διὰ τοῦ ἀστέρου ὑπέδειξε, καὶ γῆ διὰ τῶν μάγων ἐδεξίωσατο, καὶ τῶν ἀγγέλων οἱ χοροὶ, χαίροντες διὰ τὴν σὴν πρὸς ἡμᾶς συγκατάθεσιν, ἀνευφήμουν καὶ ποιμένες ἀγραυλοῦντες, τὴν ἀρχιποιμένα τῶν λογικῶν προβάτων ἀνύμνησαν. Οὐ δύναμαι, σοῦ παρόντος, εὐχῆν· **C** *σορὴ γὰρ εἰμι· σορὴ γὰρ, φησὶ, βωόντος ἐκ τῆς ἐρήμου· Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.* Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; Ἐγὼ γεννηθεὶς, τῆς γεννησάσης [ἄλ. γεννησαμένης] με μητρὸς τὴν στέρωσιν ἔλυσα· καὶ βρέφος ὦν ἔτι, γέγονα τῆς ἀφωνίας τοῦ πατρὸς μου ἱατρὸς, παρὰ σοῦ λαβὼν ἐκ παιδὸς τὴν χάριν τοῦ θαύματος. Σὺ δὲ τεχθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας, ὡς ἠθέλησας, καὶ ὡς σὺ μόνος ἐπίστασαι, οὐκ ἔλυσας τὴν παρθενίαν αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἐφρούρησας, καὶ τῆς μητρὸς αὐτῆς τὴν προσηγορίαν δεδώρησαι· καὶ οὕτε ἡ παρθενία τὸν σὸν τόκον ἐκάλυψε, οὕτε ὁ τόκος τὴν παρθενίαν ἐλυμήνατο· ἀλλὰ συνέδραμον ἐναντιώματα πράγματα, τόκος καὶ παρθενία πρὸς μίαν ὁμόνοιαν ἐπέειθῃ τοῦτο [ἄλ. οὕτω] πάρεσι σοὶ τῷ πλαστῇ τῆς φύσεως. Ἐγὼ ἄνθρωπος μόνον εἰμι θείας χάριτος μέτοχος· σὺ δὲ θεὸς εἶ, καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς, ἐπειδὴ φιλόανθρωπος πέφυκας. Ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ **D** *βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ;* Σὺ δὲ ἐν ἀρχῇ ὦν, καὶ πρὸς θεὸν ὦν, καὶ θεὸς ὦν· σὺ τὸ τῆς πατρὸς δόξης ἀπαύγασμα· σὺ ὁ τέλειος χαρακτήρ τοῦ τελείου Πατρὸς [ἄλ. τελείου φωτὸς, δηλαδὴ τοῦ Πατρὸς]· σὺ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, τὸ φωτίζον πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· σὺ δὲ ἐν τῷ κόσμῳ ὦν, καὶ ἰδὼν ὅπου ἦς· σὺ ὁ γενόμενος σὰρξ, ἀλλ' οὐκ εἰς σάρκα τραπεῖς· σὺ ὁ σκηνώσας ἐν ἡμῖν, καὶ τοῖς σοῖς δούλοις φανείς ἐν τῇ τοῦ θούλου μορφῇ· σὺ ὁ τὴν γῆν καὶ τὸν οὐρανὸν γεφυρώσας [γρ. γεφυράσας] τῷ ἁγίῳ σου ὀνόματι, σὺ ἔρχῃ πρὸς μέ; Ὁ τοσοῦτος, πρὸς τὸν τοιοῦτον; Ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν πρῶτον; Ὁ Δεσπότης πρὸς τὸν δούλον; Ἄλλ'

tu: lumine illustratus. Novi te, Domine, aperte; vidi enim te in spiritu, antequam hanc lucem insplercerem. Quia tu, cum totus in incorporeo caelestis Patris sinu esses, totus quoque in utero ancillae tuae ac matris eras; ego vero, in ventre Elisabeth, velut in carcere, natura detentus, atque indissolubilibus infantium vinculis constrictus, exultabam, et tuam antea nativitatem collaudabam ac celebrabam. Qui igitur ante partum tuum adventum praedicabam, post partum adventum tuum ignorabo? Qui in utero adventus tui doctor fui, nunc perfecta habita cognitione infans ero? Ceterum non possum non te colere ac venerari, qui ab omni adoraris creatura. Non possum non praedicare eum, quem caelum ducatu stellae praemonstravit, et terra per magis benigne excepit; angelorumque chori, ob tuam in nos indulgentiam, gaudentes decantarunt, et pastores in agro pernoctantes⁸⁵, principem pastorum rationalium ovium celebrarunt. Non possum, te praesente, tacere; nam vox ego sum; et quidem vox clamantis in deserto: *Parate viam Domini*⁸⁶. *Ego a te baptizari debeo, et tu venis ad me?* Ego natus, matris quae me peperit, sterilitatem solvi; et infans cum adhuc essem, taciturnitati patris mei medicinam adhibui, a te puer miraculi gratiam accipiens. Tu vero, ex Maria natus Virgine, ut voluisti, et sicut tu solus nosti, non solvisti virginitatem ejus; sed et hanc custodisti, et ipsam matris appellatione donasti; et neque tuum partum impedivit virginitas, neque virginitatem laesit partus; sed concurrerunt res repugnantissimae, partus atque virginitas, in unum foedus: quoniam hoc tibi naturae conditori promptum est [al. sic tibi naturae auctori visum est] ac facile. Ego homo dumtaxat sum divinae particeps gratiae; at tu Deus idem es, et homo: quoniam benignus et humani generis amatissimus es. *Ego opus habeo ut a te baptizer, et tu venis ad me?* Tu, qui in principio eras, et apud Deum eras, et Deus ipse eras⁸⁷; tu qui Paternae es gloriae splendor; tu qui perfecta es imago perfecti Patris [al. perfecti luminis, videlicet Patris]; tu qui lux es vera, quae illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum⁸⁸; tu qui cum in mundo esses, venisti ubi eras; tu qui factus es caro, sed non conversus in carnem; tu qui habitasti in nobis, et servis tuis in forma servi conspicuus fuisti; tu qui terram et caelum tuo sancto nomine quodam quasi ponte junxisti; tu venis ad me? Tu, qui tantus es, ad talem? Rex, ad praecursorem? Dominus, ad servum? Sed quamvis tu in humilibus humanitatis modis nasci non erubueris; ego tamen naturae terminos praeterire non possum. Novi quantum inter terram et Creatorem sit discrimen [al. spatium]. Novi quanta inter limum terrae et factorem sit differentia. Novi quantum sol tuus justitiae praecellat mihi, qui lucerna tuae sum gratiae. Et licet pura corporis amictus sis nube, ego tamen tuam

⁸⁵ Luc. 11, 8. ⁸⁶ Matth. 3, 5; Marc. 1, 5; Luc. 11, 4; Joan. 1, 25. ⁸⁷ Joan. 1, 1. ⁸⁸ Joan. 1, 9.

agnosco dominationem. Confiteor servilem meam conditionem, tuam prædico magnificentiam. Agnosco dominationis tuæ perfectionem, et meam ipse abjectionem ac vilitatem cognosco. *Non sum dignus ut soleam corrigiam calceamenti tui* 89; et quo pacto immaculatum capitis tui verticem tangere audebo? Quo pacto meam super te extendam dexteram, qui cœlium sicut pellem extendisti 90, et terram super aquas statuisti 91? Quomodo serviles meos digitos super divinum caput tuum explicabo? Quomodo immaculatum nulli me peccati obnoxium lavabo? Quomodo ipsam lucem illuminabo? Cujusmodi super te orationem faciam, qui etiam eorum qui te ignorant preces suscipis?

σου κορυφῆς; Πῶς ἐκτείνω τὴν δεξιάν ἐπὶ σέ, τὸν καὶ τὴν γῆν ἐπὶ ὕδατων ἐδράσαντα; Πῶς ἐφαπλώσω Πῶς λούσω τὸν ἄσπιλον, καὶ τὸν ἀναμάρτητον; Πῶς τὸν προσεχόμενον καὶ τὰς τῶν ἀγνωσούντων σε προσευχάς;

Alios dum baptizo, in tuo nomine baptizo; ut in te cum gloria venientem credant; te vero baptizans, cujus mentionem faciam? In cujus te nomine baptizabo? An in nomine Patris? At totum habes Patrem in teipso, et totus in Patre es. An in nomine Filii? At non est præter te alius natura Filius Dei. An in nomine Spiritus sancti? At semper una tecum est ut consubstantialis tibi et ejusdem voluntatis atque sententiæ, æqualis potestatis, ac paris honoris; tecumque ab omnibus adorationem suscipit. Baptiza ergo, si vis, Domine; baptiza me baptizant. Regenera quem nasci fecisti. Extende tremendam dexteram tuam, quam tibi ipsi comparasti; et tuo contactu caput meum corona, ut ante regnum tuum currens, coronatus velut præcursor, assidue peccatoribus evangelizem, clamans ad eos: *Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi* 92. Et tu, Jordanis flumen, choros mecum age; et simul exsulta, ac concinne apteque undas tanquam saltationes move; nam tuus tibi Creator cum corpore astat. Vidisti aliquando Israel per te transeuntem, et divisus aquis substitisti; transitum populi exspectans: nunc vero vehementius diffundaris, ac tardius fluas; et membra immaculata ejus qui etiam tunc Judæos [ad. Hebræos] transmisit, amplectere. Montes et colles, valles et torrentes, maria et flumina, benedicite Domino, fluvium Jordanem ingredienti; nam ipse per has aquas cunctis aquis sanctificationem immittit. Respondens autem Jesus dixit ad ipsum: *Sine modo: sic enim nos decet omnem implere justitiam* 93. *Sine modo*; tribue, o Baptista, temporidispensationis meæ silentium. Disce velle quæ ego. Disce ministrare mihi in his ad quæ te sollicito; et ne curiose nimis quæ volo inquiras. *Sine modo*: nondum meam prædicaveris divinitatem; nondum labiis tuis meum buccinaveris regnum: ne si cognoverit tyrannus, fugiat consilium quod contra me suscepit. Sine diabolum ad me tanquam ad unum aliquem ex cæteris hominibus accedere necumque

εἰ καὶ σὺ ἐν τοῖς ταπεινοῖς μέτροις τῆς ἀνθρωπότητος· γενέσθαι οὐκ ἐπησχύνθης [ἀδ. ἐπαισχυνθῆς]· ἀλλ' ἐγὼ τὰ μέτρα τῆς φύσεως παρελθεῖν οὐκ ἀνέχομαι. Ἐπίσταμαι πόσον τὸ μέτρον [ἀδ. τὸ μέσον] γῆς καὶ Δημιουργοῦ. Ἐπίσταμαι πόσον τὸ διάζωρον πηλοῦ καὶ πλάστου. Ἐπίσταμαι πόσον τὸ κρεῖττον σου τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, κάμου τοῦ λύχνου σου τῆς χάριτος. Εἰ καὶ τὸ καθαρὸν νέφος τοῦ σώματος περιδέδωσαι, ἀλλ' ἐγὼ ἐπιγινώσκω τὴν σὴν δεσποτείαν. Ὁμολογῶ τὴν ἐμαυτοῦ δουλείαν, κηρύττω τὴν σὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἐπιγινώσκω τὴν σὴν δεσποτείαν τελείαν, ἐπιγινώσκω τὴν ἐμαυτοῦ εὐτέλειαν. *Οὐκ ἐπιμὴν ἰκανὸς λύσαι τὸν ἱμάντα τοῦ ὑποδήματος σου*· καὶ πῶς ἀψάσθαι τολμήσω τῆς ἀχράντου ἐκτείνοντα [ἀδ. ἐκτείνοντα] τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέβρον, τοὺς οἰκετικούς μου δακτύλους τῇ θείᾳ σου κορυφῇ; φωτίσω τὸ φῶς; Ποῖαν ποιήσομαι ἐπὶ σέ προσευχῆν;

Τοὺς ἄλλους βαπτίζω, εἰς τὸ σὸν ὄνομα βαπτίζω, ἵνα πιστεύσωσιν εἰς σέ τὸν ἐρχόμενον μετὰ δόξης· σέ βαπτίζων, τίνας ἐπιμνησθῶ; Εἰς τίνας δὲ ὀνομάσε βαπτίσω; Εἰς τὸ τοῦ Πατρὸς; Ἄλλ' ὅλον τὸν Πατέρα ἔχεις ἐν αὐτῷ, καὶ ὅλος ὑπάρχεις ἐν τῷ Πατρὶ. Ἄλλ' εἰς τὸ τοῦ Υἱοῦ; Ἄλλ' οὐκ ἔστι παρὰ σέ, ἄλλος φύσει Υἱὸς Θεοῦ. Ἄλλ' εἰς τὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος; Ἄλλ' ἀνεστὶ σοὶ διὰ παντός, ὡς ὁμοούσιόν σοι καὶ ὁμόβουλον, καὶ ὁμόκληρον, καὶ ὁμοδύναμον, καὶ ὁμοκείμενον, καὶ σὺν σὸν δέχεται τὴν παρὰ πάντων προσκίνησιν. Βάπτισον οὖν εἰ θέλῃς, Δέσποτα, βάπτισον ἐμὲ τὸν βαπτιστὴν. Ἀναγέννησον ὃν γεννηθῆναι πεποιήκας. Ἐκτείνον τὴν φοδερὰν σου δεξιάν, ἥνπερ αὐτὸς ἐαυτῷ κατεσκεύασας, καὶ στεφάνωσον τῇ σῇ ἀφῆ τὴν ἐμὴν κεφαλὴν, ἵνα πρὸς τῆς σῆς βασιλείας τρέχων ἕστεφανωμένος ὡς πρόδρομος συνήθως εὐαγγελίσωμαι τοῖς ἁμαρτωλοῖς, βῶν πρὸς αὐτούς· *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*. Ἰορδάνη ποταμὲ, συγχρέυσόν μοι, καὶ συσκίρτησον, καὶ κίνησον εὐρύθμωσ τὰ ρεύματα, καθάπερ σκιρτήματα· ὁ γὰρ σὸς Δημιουργὸς ἐπέστη σοὶ μετὰ σώματος. Εἶδες ποτὲ τὸν Ἰσραὴλ διὰ σοῦ παρερχόμενον, καὶ μερίσας τὰ ὕδατα, ἔστης τοῦ λαοῦ περιμένων τὴν παράδοσιν· νῦν δὲ διαχύθητι σφοδρότερον, καὶ βῆσον σχολαιότερον, καὶ περιπλάκηθι τοῖς ἀχράντοις μέλεσι τοῦ καὶ τότε τοῦ Ἰουδαίου [ἀδ. Ἑβραίου] διαπορθεύσαντος. Ὅρη καὶ βουνοὶ, νάπαι καὶ χεῖμαρροι, θάλασσαί καὶ ποταμοί, εὐλογεῖτε τὸν Κύριον τὸν ἐπιδάντα τῷ ποταμῷ Ἰορδάνῃ· αὐτὸς γὰρ διὰ τούτων τῶν ὑδάτων ἐπιπέμπει τὸν ἁγιασμὸν πᾶσι τοῖς ὕδασιν. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς, εἶπε πρὸς αὐτόν· Ἄφες ἄρτι· οὕτω γὰρ κρέπον ἔστιν ἡμῖν π.ληρῶσα πᾶσαν δικαιοσύνην. Ἄφες ἄρτι· χάρισαί, Βαπτιστὰ, τῷ καιρῷ τῆς ἐμῆς οἰκονομίας τὴν σωτην. Μάθε θέλειν ἄπερ ἐγώ. Μάθε διακονεῖν μοι πρὸς ἄπερ ἐπιέγομαι, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν ἄπερ βούλομαι. Ἄφες ἄρτι· μήπω τὴν ἐμὴν κηρύξης θεότητα, μήπω σαλπίσσης τοῖς χεῖλεσι τὴν ἐμὴν βασιλείαν· ἵνα μὴ μαθῶν ὁ τύραννος, φύγη τὴν πρὸς

89 Luc. iii, 16; Joan. i, 27. 90 Psal. ciii, 2. 91 Psal. cxxxv, 6. 92 Joan. i, 29. 93 Matth. iii, 15.

ἐμὲ συμβουλήν. Ἐασόν τὸν διόβολον ὡς τῷ τυχόντι A
 μοι προσελθεῖν, καὶ συμβαλεῖν, καὶ λαβεῖν κείριαν
 τὴν πληγὴν. Ἐασόν με πληρῶσαι τὸν σκοπόν, δι' ἐν
 παρεγένωμην ἐπὶ τῆς γῆς. Μυστήριόν ἐστι τὸ σῆμ-
 ρον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ταλούμενον. Τὰ μυστήριά μου,
 ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς. Μυστήριόν ἐστιν, οὐκ ἐμὴν
 χρεῖαν ἀποκλήρου, ἀλλὰ θεραπείαν τοῖς τετραυμα-
 τισμένοις ἐπινοῦν. Μυστήριόν ἐστιν, ἐν τοῦτοις τοῖς
 ὕδασι προζωγραφούν [ἄλ. οὐκ ἐμῆς χρεῖαν, ὕδασι
 προζωγραφούν], τῆς τῶν ἀνθρώπων καλιγγενείας
 τὰ οὐράνια νάματα. Ἄφες ἄρτι· ὅταν ἴδῃς με θεο-
 κρηπῶς ἐν τοῖς ἐμοῖς ποιήματι τὸ δοκοῦν ἐργαζόμε-
 νον, τότε τοῖς γενομένοις [ἄλ. τοῖς γινόμενοις] τοὺς
 ὅμους προσάρμοσον. Ὅταν ἴδῃς με λατρός καθάρι-
 ζοντα, τότε μὲ Δημιουργὸν τῆς φύσεως ἀναγρέυ-
 σον. Ὅταν ἴδῃς με χυλοὺς δρομαίους ἀποτε-
 λούντα, τότε μετ' εὐκινουμένων ποδῶν καὶ σὺ πρὸς
 τὴν ἐμὴν εὐφημίαν, τὴν σὴν γλώτταν διάρθρω-
 σον. Ὅταν ἴδῃς μὲ δαίμονας ἐξορίζοντα, τότε τὴν
 ἐμὴν βασιλείαν προσκύνησον. Ὅταν ἴδῃς με νεκροὺς
 ἐκ τῶν τάφων λόγῳ ἐγείροντα, τότε μετὰ τῶν ἀνιστα-
 μένων δοξολόγησον, ὡς ζωῆς χορηγόν. Ὅταν ἴδῃς με
 ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς καθήμενον, τότε θεολόγησον,
 ὡς σύνθρονον, καὶ συναΐδιον, καὶ ὁμότιμον τῷ Πατρὶ,
 καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. Ἄφες ἄρτι· οὕτως γὰρ
 κρέποιρ ὅστιν ἡμῶν πληρῶσαι πᾶσαν δικαιοσύνην.
 Νομοθέτης εἰμὶ, καὶ νομοθέτου Υἱός· καὶ δεῖ με πρῶ-
 τον διὰ πάντων τῶν καθισταμένων [ἄλ. καθειμένων]
 ἔλθειν, καὶ τότε πανταχοῦ προθεῖναι τῆς ἐμῆς δω-
 ρεῆς τὰ διδάγματα. Δεῖ με πληρῶσαι τὸν νόμον, καὶ
 τότε δοῦναι τὴν χάριν. Δεῖ με τὴν σκίαν προσάγα-
 γεῖν, καὶ τότε τὴν ἀλήθειαν. Δεῖ με κατακαῦσαι τὴν
 παλαιὰν διαθήκην, καὶ τότε τὴν νέαν ὑπαγορεύσαι,
 καὶ ταῖς τῶν ἀνθρώπων καρδίαις ἐγγράψαι, καὶ ὑπο-
 γράψαι τῷ ἐμῷ αἵματι [ἄλ. ὀνόματι], καὶ Πνεύματι
 τῷ ἐμῷ σφραγίσαι. Δεῖ με ἐν σταυρῷ ἀνελεῖν, καὶ
 ἥλοις περιπαρῆναι, καὶ παθεῖν κατὰ τὸ δυνάμενον
 παθεῖν, καὶ πάθει τὰ πάθη ἰάσασθαι [ἄλ. καὶ πάθος
 πάθει ἰάσασθαι]· καὶ διὰ ξύλου θεραπεῦσαι τὴν διὰ
 ξύλου γενομένην τοῖς ἀνθρώποις πληγὴν. Δεῖ με κατ-
 ελεῖν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν τοῦ ἔδου πυθμένα, διὰ τοὺς
 ἐκεῖ κατεχομένους νεκροὺς. Δεῖ με τῇ τριήμερῳ τε-
 λευτῇ τῆς ἐμῆς σαρκὸς καθελεῖν τοῦ πολυχρονίου θα-
 νάτου τὸ κράτος. Δεῖ με τοῦ σώματός μου τὸ λύχνον
 ἀνάψαι τοῖς ἐν σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου καθημένοις. D
 Δεῖ με ἀνελεῖν τῇ σαρκί, ὅπου εἰμὶ τῇ θεότητι. Δεῖ
 με προσάγαγεῖν τῷ Πατρὶ, τὸν Ἀδὰμ ἐν ἐμοὶ βασι-
 λεύοντα. Δεῖ με ταῦτα διαπράξασθαι· διὰ γὰρ ταῦτα
 τοῖς ἐμοῖς ἐπέστην ποιήμασι. Δεῖ με βαπτισθῆναι
 τοῦτο τὸ βάπτισμα νῦν, καὶ ὕστερον τῆς ὁμοουσίου
 Τριάδος τὸ βάπτισμα πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις χαρίσα-
 σθαι. Δάνεισόν μοι, Βαπτιστὰ, πρὸς τὴν παρούσαν οἰ-
 κονομίαν, τὴν σὴν δεξιάν, ὡς ἐδάνεισέ μοι πρὸς τὴν
 γέννησιν τὴν νηδὺν ἢ Μαρία. Κατάδυσόν με τοῖς Ἰορ-
 δῆνου βέλοισι, καθάπερ ἡ γεννήσασα τοῖς παιδικαῖς

congregari, ut opportunum vulnus accipiat. Sine me
 adimplere propositum atque consilium, ob quod in
 terram adveni. Mysterium atque secretum est, quod
 hodie in Jordane perficitur. Secreta mea mihi et
 meis⁴⁴. Secretum est quod non meam explet ne-
 cessitatem; sed quod vulneratis curationem adhi-
 bet. Mysterium atque arcanum est, quod in hisce
 aquis humanæ regenerationis [al. quod non ob
 meam aliquam necessitatem in aquis, etc.] celestia
 fluentia ante describit. Sine modo: quando me vide-
 ris, ut Deum decet, in meis creaturis quod mihi vi-
 detur operantem: tunc ea quæ facta sunt laudibus
 celebra [al. tunc iis quæ sunt laudes accommoda].
 Quando me leprosos mundantem conspexeris, tunc
 me naturæ opificem prædica. Quando me claudos
 aspexeris efficientem veloces, tunc et tu citatis pedibus
 mentis, ad meam laudem tuam linguam componas.
 Quando me videris ejicientem dæmones, tunc meum
 regnum adora. Quando me videris mortuôs e sepul-
 cris solo verbo resuscitantem, tunc etiam me, cum
 resuscitatis, ut vitæ auctorem atque datorem glori-
 fica. Quando me ad dexteram Patris sedentem in-
 tituitus fueris, tunc me Deum confitere ac prædica,
 tanquam ejusdem throni, ac coæternum, parisque
 honoris cum Patre et Spiritu sancto. Sine modo:
 sic quippe nos decet omnem implere justitiam. Le-
 gislator ego sum, et Legislatoris Filius; ac primum
 oportet me per omnia quæ scit constituta venire;
 et tunc ubicunque doni mei proponere documenta.
 Oportet me implere legem, et tunc dare gratiam.
 Oportet me umbram adducere, et tunc veritatem.
 Oportet me veteri finem afferre testamento, et tunc
 novum prædicare, ac cordibus hominum inscribere,
 meoque sanguine [al. nomine] subscribere, et meo
 Spiritu obsignare. Oportet me in crucem ascendere,
 ac clavis configi, et pati secundum eam naturam
 quæ pati potest, ac passione mea passionibus alio-
 rum mederi [al. ac passionem passione sanare],
 lignoque vulnus quod per lignum hominibus inflit-
 tum est, curare. Oportet me descendere etiam in
 ipsum inferni profundum, propter mortuos ibi de-
 tentos. Oportet me tridua morte carnis mee, de-
 lere ac profligare diuturnæ mortis imperium. Opor-
 tet me corporis mei lucernam illis accendere, qui
 in tenebris et umbra mortis sedent⁴⁵. Oportet me
 illum ascendere cum carne, ubi sum per divinita-
 tem. Oportet me Patri adducere regnantem in me
 Adam. Oportet me hæc peragere; nam propterea
 meis operibus astiti (12). Oportet me hoc nunc
 baptismo baptizari, ac postea consubstantialis Tri-
 nitatis baptisma cunctis hominibus conferre. Com-
 moda mihi, Baptista, ad præsentem dispensatio-
 nem, dexteram tuam; ut mihi ad generationem
 commodavit suum uterum Maria. Immerge me
 fluentis Jordanis, sicut quæ me genuit infantilibus

⁴⁴ Isa. xlv, 16. ⁴⁵ Psal. cvi, 10.

(12) Hoc est, ad homines veni, factus homo.

involvit fasciis. Confer mihi baptismum, sicut Virgo lac præbuit. Apprehende ac tange caput meum, quod colunt ac venerantur scraphim. Apprehende tua dextera caput, quod sanguine tibi junctum est. Apprehende quod natura teneri potest. Apprehende quod ideo a me et Patre paratum est. Apprehende caput meum, quod qui pie apprehendit ac tangit, nunquam naufragium faciet. Baptiza me, qui per aquam, et Spiritum, ac ignem baptizaturus sum credentes: per aquam, quæ peccatorum sordes abluere valeat; per Spiritum, qui terrenos efficere spirituales possit; per ignem, qui ad scelerum spinas comburendas est idoneus. His auditis, Baptista in scopum salutis [*al.* Salvatoris] mentem intendens, et mysterium quod acceperat percipiens, divino obsecutus est mandato; erat quippe pius simul et morigerus: suamque ipse dexteram subtrémiscentem ac partim gestientem paulatim extendens, Dominum baptizavit. Cum vero Judæi, qui cominus et eminus aderant, apud se cogitarent, et inter se dicerent: Nunquid frustra suspicabamur [*al.* existimabamus] Joannem potiorum ac meliorem Jesu? Nunquid frustra existimabamus illum hoc excellentiorem? Nonne ipsum baptismum Baptistæ attestatur, quid sit potius? Nonne is baptizavit, ut is qui præstat; at hic baptizatus est, ut inferior? Hæc inter se murmurantibus iis, qui dispensationis mysterium ignorabant; ille qui solus Dominus est, et natura Pater Unigeniti, qui solus accurate atque perfecte novit eum, quem solus absque passione ac perturbatione genuit, ipse, inquam, erroneam Judæorum suspicionem corrigens, aperuit cælorum portas, et Spiritum sanctum in specie columbæ demisit super caput Jesu [*al.* super Domini caput], digito ostendens novum Noe, et creatorem Noe, bonumque naufragio periclitantis naturæ gubernatorem. Et ipse cælitus inclamat, clare dicens: *Hic est Filius meus dilectus*⁶⁶: ille Jesus, non Joannes; qui baptizatus est, non qui baptizavit; qui ex me genitus est ante omne temporale spatium, non qui ex Zacharia; qui ex Maria natus est secundum carnem, non qui ex Elisabeth præter spem apparuit; qui non læsa virginitate, nullaque humana cultura prævia, prodiit fructus; non qui ex soluta sterilitate productus est ramus; qui vobiscum conversatus est, non qui in deserto educatus. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*⁶⁷: Filius consubstantialis, non alterius substantiæ; consubstantialis mihi, in eo quod a vobis non cernitur; et consubstantialis vobis, in eo quod a vobis videtur, sine peccato. Hic est, qui mecum formavit hominem. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*. Non alius est hic meus Filius, et alius Mariæ filius; at *hic est Filius meus dilectus*, qui et oculis cernitur, et mente intelligitur. *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite*. Si dixerit: *Ego et Pater unum sumus*⁶⁸, ipsum audite.

Α σπαργάνοις ἐνεπίσσει. Δός μοι τὸ βάπτισμα, ὡς ἡ Παρθένος τὸ γάλα. Κράτησον τὴν ἐμὴν κεφαλὴν, ἣν σέβει [ἄλ. σίβεται] τὰ σεραφίμ. Κράτησον τὴν συγγενὴ τῆς σῆς δεξιᾶς. Κράτησον τὴν πεφυκυῖαν κατέχεσθαι. Κράτησον τὴν διὰ τοῦτο κατασκευασθεῖσαν ὑπὲρ ἐμοῦ, καὶ τοῦ Πατρὸς. Κράτησον τὴν ἐμὴν κεφαλὴν, ἣν ὁ κρατῶν εὐσεβῶς, οὐδέποτε ναυαγαί. Βάπτισόν με, τὸν μέλλοντα βαπτίζειν τοὺς πιστεύοντας δι' ὕδατος, καὶ Πνεύματος, καὶ πυρὸς [ἄλ. ὕδατι, καὶ Πνεύματι, καὶ πυρὶ]· ὕδατι δυναμένῳ ἀποκλῖναι τῶν ἀμαρτιῶν τὸν βόρβορον· Πνεύματι, δυναμένῳ τοὺς χυδαίους, πνευματικοὺς ἀπεργάσασθαι· πυρὶ, πεφυκότι κατακαίειν τὰς τῶν ἀνομιμάτων ἀκάνθας. Τοῦτων ἀκούσας τῶν λόγων ὁ Βαπτιστὴς, καὶ τῷ σκοπῷ τῆς σωτηρίας [ἄλ. τοῦ Σωτήρος] ἐπιστήσας τὸν νοῦν, καὶ χωρησας τὸν μυστήριον ὁ παρὰ λαβεν, ὑπούργησεν τῷ θεῷ προστάγματι· ἦν γὰρ εὐλαθεὶς ἀμὰ καὶ εὐπειθής· καὶ τὴν ἐαυτοῦ δεξιάν ἐκτεινας ὑποτρέμουσαν ἡρέμα καὶ χαίρουσαν, τὸν Δεσπότην ἐβάπτισεν. Τῶν δὲ παρόντων Ἰουδαίων τῶν ἑγγύς καὶ τῶν πόρρωθεν διαλογιζομένων, καὶ καθ' ἐαυτοὺς καὶ πρὸς ἀλλήλους λεγόντων· Μὴ μάτην ὑπανοοῦμεν [ἄλ. ἐνόμιζομεν] τὸν Ἰωάννην ἀμεινοῦνα τοῦ Ἰησοῦ; Μὴ μάτην ἐνομιζομεν ἐκείνον κρεῖττονα τοῦτου. Οὐκ αὐτὸ τὸ βάπτισμα τῷ Βαπτιστῇ τὸ κρεῖττον προσμαρτυρεῖ; Οὐκ ὁ μὲν ἐβάπτισεν, ὡς ὑπερέχων, ὁ δὲ βεβάπτισται, ὡς ἐλάττων; Τοιαῦτα θρυλλούντων τῶν ἀγνοούντων τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον, ὁ μόνος Κύριος καὶ φύσει Πατὴρ τοῦ Μονογενοῦς, ὁ μόνος εὐδὸς, ἀκριβῶς ὃν μόνος ἐγέννησεν ἀπαθῶς; διαρθώμενος τὴν ἐσφαλμένην τῶν Ἰουδαίων ὑπόνοιαν ἀνέψξε τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν, καὶ κατέπεμψε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἰδει περιστέρου, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἰησοῦ [ἄλ. ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίου κεφαλὴν], δακτυλοδεικτῶν τὸν νέον Νῶε, καὶ δημιουργὸν τοῦ Νῶε, καὶ τῆς ναυαγοσῆς φάσεως ἀγαθὸν κυβερνήτην· Καὶ αὐτὸς οὐρανθεν ἐπιδοᾷ παιδρῶς λέγων· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός*. Ἐκεῖνος ὁ Ἰησοῦς, οὐχ ὁ Ἰωάννης· ὁ βεβάπτισται, οὐχ ὁ βαπτίσας· ὁ ἐξ ἐμοῦ γεννηθεὶς, πρὸ πάντος χρονικοῦ διαστήματος, οὐχ ὁ ἐκ Ζαχαρίου· ὁ ἐκ τῆς Μαρίας γεννηθεὶς κατὰ σάρκα, οὐχ ὁ ἐκ τῆς Ἐλισάβετ φανεὶς παρ' ἐλπίδα· ὁ τῆς μηλυθαίσης παρθενίας ἀγώργητος καρπός, οὐχ ὁ ἐκ τῆς λυθεισης στειρώσεως, κλάδος· ὁ μεθ' ὁμῶν ἀνασπαρφεὶς, οὐχ ὁ ἐν τῇ ἐρήμῳ τραφεὶς. *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα*· Υἱὸς ὁμοούσιος, οὐχ ἑτεροούσιος· ὁμοούσιος ἐμοὶ κατὰ τὸ ὄρατον, καὶ ὁμοούσιος ὑμῖν κατὰ τὸ ὁρώμενον, χωρὶς ἀμαρτίας. Οὗτός ἐστιν, ὁ σὺν ἐμοὶ πλάσας τὸν ἀνθρώπον. *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα*. Οὐκ ἄλλος ἐστὶν οὗτος ὁ ἐμὸς Υἱός, καὶ ἄλλος ὁ Μαρίας υἱός· ἀλλ' οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ὁ βλεπόμενος καὶ νοούμενος. *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ ἠδδόκησα*, αὐτοῦ ἀκούετε. Ἐάν εἴπη· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἑσμεν, αὐτοῦ ἀκούετε. Ἐάν εἴπη· Ὁ ἐνωρίως ἐμὲ, ἐώρακε καὶ τὸν Πατέρα, αὐτοῦ ἀκούετε. Ἐάν εἴπη·

⁶⁶ Matth. iii, 17; xvii, 5; Marc. i, 11; Luc. ix, 35.

⁶⁷ Ibid. ⁶⁸ Joan. x, 30.

Ὁ πέμψας με, μείζων μου ἐστὶ τῆ οικονομίᾳ τὴν αἰωνὴν προσαρμόσασα. Ἐγὼ εἶπη· τίνα με λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἐν τῷ κόσμῳ; ἀποκρίνεσθε πρὸς αὐτόν· Ἐν εἰ δὲ Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὡστος. Τούτοις τοῖς ῥήμασιν οὐρανῶθεν βροντοειδῶς ἐκ Πατρὸς ἐλθοῦσι, κατηγγάσθη τὰ τῶν ἀνθρώπων γένος, ἐπέγκωσαν διαφορὰν Ποιητοῦ καὶ ποιήματος, Βασιλέως καὶ στρατιώτου, Τεχνίτου καὶ τεχνήματος, καὶ τῆ πίστει βεβαιωθέντες, προσῆλθον διὰ τοῦ βαπτίσματος Ἰωάννου, τῷ ἐν Πνεύματι καὶ πυρὶ βαπτίζοντι Χριστῷ τῷ ἀληθινῷ ἡμῶν Θεῷ· μετ' οὗ, τῷ Πατρὶ δόξα, σὺν τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι· νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Si dixerit : Qui videt me, videt et Patrem⁶⁰, ipsam audite. Si dixerit : Qui me misit, major me est⁷⁰, dispensationi vocem adaptate. Si dixerit : Quem me dicunt homines esse Filium hominis⁷¹? respondeo ipsi : Tu es Christus Filius Dei vivi⁷². Istis verbis caelitus tonitruum in modum prodeuntibus, illuminatum est humanum genus; cognoveruntque differentiam Creatoris et creaturae, Regis et militis, Opificis et sui operis; fideque confirmati, accesserunt per baptismum Joannis ad eum qui in Spiritu et igne baptizat⁷³, Christum verum Deum nostrum : cum quo Patri sit gloria, una cum sanctissimo ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

S. GREGORII THAUMATURGI

FRAGMENTUM

In Evangelii secundum Matthæum cap. vi, vers. 22, 23.

(GALLARD, Vet. Patr. Biblioth., t. XIV, p. n, p. 119, ex Catena in Matthæum, cod. ms. 168 cl. viri Mitarcelli)

Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμὸς. Ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμὸς σου ἀκλοῦς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. Ἐὰν δὲ ὁ ὀφθαλμὸς σου κωφὸς ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου σκοτεινὸν ἔσται.

Ἐἰ δὲ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος ἐστὶ, τὸ σκότος πόσον ;

Ἀκλοῦς ὀφθαλμὸς, ἡ ἀνυπόκριτος ἐστὶν ἀγάπη, ἐπὶ ἧς ἔταν τὸ σῶμα φωτίζεται, τὰ αὐτὰ τοῖς ἔσωθεν νοοῦμενοις, καὶ διὰ τῶν ἔσωθεν μερῶν προφέρουσα· ὁ δὲ κωφὸς ὀφθαλμὸς ἐστὶν ἡ προσποίητος ἀγάπη, ἧτις καὶ ὑπόκρισις καλεῖται· δι' ἧς ἅπαν τὸ σῶμα σκοτίζεται τοῦ ἀνθρώπου. Ἄξια μὲν σκότους πράγματα ἐννοούμενον (15) ἔσωθεν· δὲ δὲ τῶν ἔσωθεν μερῶν, φωτὸς εἶναι δοκοῦντα προφέρον ῥήματα· λύχοι γὰρ εἰσιν ὡς ἀληθῶς, προβάτων περιβεβλημένοι δοράς· οἱ τὰ ἔσωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παραβίδος μόνον πλύνοντες, καὶ οὐκ εἰδότες, ὅτι ἐὰν μὴ τὸ ἔσωθεν τούτων καθαρισθῇ, οὐδὲ τὸ ἔσωθεν καθαρὸν δύναται γενέσθαι. Διόπερ τούτους σαφῶς ἐλέγχων, φησὶν ὁ Σωτήρ, ὅτι· Ἐἰ τὸ φῶς τὸ ἐν σοὶ, σκότος, τὸ σκότος πόσον; Τουτέστιν· εἰ ἡ δοκοῦσα σοὶ ἀγάπη εἶναι φῶς, δὲ τὴν ἐν σοὶ κεικρυμμένην ὑπόκρισιν σκότους ἄξιόν ἐστιν ἔργον, εἰ τὰ προφανῆ σου παραπτώματα ;

Lucerna corporis est oculus. Si igitur oculus tuus simplex sit, totum corpus tuum lucidum erit. Sin autem oculus tuus malus sit, totum corpus tuum tenebrosus erit.

Quod si lumen quod in te, obscuritas est, obscuritas ipsa quanta ?

Simplex oculus est sincera charitas, per quam totum cum corpus illuminatur, hanc aliter internos cogitatus profert, quam per externas corporis partes. Oculus malus est charitas simulata, quæ etiam hypocrisis audit : per quam corpus universum hominis tenebrescit. Equidem digna tenebris opera, interiorum hominem cogitamus, sed per exteriora membra, ejusmodi verba proferentem, quæ lucis esse videantur. Lupi enim sunt revera, indui ovina pelle : qui externa poculi et lancis duntaxat abluentes, non vident, quod nisi horum interna mundentur, ne externa quidem munda esse possunt. Propterea hos manifeste coarguens, ait Salvator : Si lumen quod in te, tenebræ, tenebræ ipsæ quanta⁷⁴? Id est, si quæ tibi videtur charitas lumen esse, propter latentem in te hypocrisin opus est tenebris dignum, quid erunt tua manifesta scelera?

⁶⁰ Joan. xiv, 9. ⁷⁰ Ibid. 28. ⁷¹ Matth. xvi, 13. ⁷² Ibid. 16. ⁷³ Matth. iii, 11; Luc. iii, 16. ⁷⁴ Matth. vi, 23.

(15) Forte ἐννοούμενόν, et mox προφέροντα.

OPERUM S. GREGORII THAUMATURGI CORONIS.

SERMO IN OMNES SANCTOS.

(Editit Joannes Aloysius Mincarelli, Bononia, 1770, in-4.)

EPISTOLA PRÆVIA.

Joannes Aloysius Mincarellus Ægidio fratri optimo salutem dicit.

Si vales, bene est.

Ego quanta te omni tempore benevolentia prosecutus sim, quantique te semper fecerim ob suscepta & te avide vel ab ineunte ætate, ac nunquam postmodum intermisso doctrinarum studio, tute ipse existimare facilius potes, mi frater, quam ego declarare. Decem jam paulo plus anni elapsi sunt ab illo die quo a te ipse discedeas, ægre ab amplexu tuo Romæ divulsus sum; neque vero post eum diem mihi te amplius videre obtigit; nisi semel, idque Tuderti, pluribus videlicet abhinc annis: attamen obversatur continue, mihi crede, animo imago vultus tui, et sincera illa tua, ac omnibus, quos de te loquentes audiverim, quibusque tecum seu Bononiæ, seu Tuderti, Alatrii, Tusculi, Viterbii familiaritas aliqua, aut consuetudo fuerit, satis perspecta morum probitas, atque constantia. Itaque nihil facere libentius soleo, quam ut tibi aliquid identidem litterarum dem. Quod si hoc tempore, posteaquam Viterbium Roma tam honorifice vocatus es, minus sæpe ad te scribo quam solebam, ne id, quæso, negligentia aut oblivioni, sed amori tribuas in te meo: cum enim plurimis quotidie te occupationibus, iisque gravissimis, distineri intelligam, vereor ne te crebrioribus litteris interpellem. Nunc vero cum sacrum illud tempus immineat, quo feriari omnes a negotiis, ac natalem Domini diem celebrare consuevimus, exigam mihi horæ partem libenter te concessurum non dubito. Quocirca perbrevev quamdam Gregorio Thaumaturgo inscriptam orationem, quam nunc primus, ut reor, in lucem edo, tibi legendam mitto: cui enim alteri tam tenuer munusculum publice offeram, nisi fratri et mei amantissimo, et familiarissimo? Quæ tamen non eo dico, quod oratiunculam ipsam parvi pendam; longissime enim abssum ut ita sentiam: sed quia tam brevis est, ac pusilla, ut tres vix compleat quatuorve paginulas. Cæterum nequaquam potest plurimi a Christiano homine non fieri ea scriptio, quæ tametsi paucis constans versiculis, vetustissimo tamen indigna haud videatur catholicæ Ecclesiæ doctore, ac Patre. At cujusmodi Patre, bone Deus, quantoque doctore, quam deserto Origenis alumno atque discipulo, quam docto sapientie magistro, theologo, oratore, quam magno, quam religionis propagandæ, ac superstitionis extirpandæ studioso, quam de Ecclesia benemerito episcopo, quam sancto, quam admirabili Christianorum patrono, quam insignibus denique maximorum virorum, Basilii, Gregorii Nysseni, Hieronymi aliorumque innumerabilium laudibus celebrato! Atque utinam de tanto viro si non pro dignitate, at pro summa certe, qua illum prosequor, admiratione ac reverentia eloqui possem in præsens; id enim facerem libentissime: sed alterius hæc temporis sunt, atque scriptio: ab illo enim, qui vetustum opus quoddam primus vulgavit, hanc potius operam haud inmerito exigas, ut ea diligenter persequatur, quæ valeant ipsius germanitatem confirmare. Illa igitur omnia breviter his litteris complexi satius est, atque opportunius, quæ cum de apographo, unde opusculum exscriptum fuit, tum de opusculi ipsius titulo ac vetustate dicenda occurrunt.

Ut autem a primo exordii, nosti, mi frater, præclarissimum præulem, omnibusque cum patritio tum episcopo dignis virtutibus ornatum, Joannem Nanium autistitem Torcellanum cunctos jam propemodum lectissimæ bibliothecæ suæ Græcæ codices calamo exaratos mihi, utpote veteri sibi consuetudine, atque amicitia conjuncto, partim Venetiis commodasse, partim Bononiam paulatim deferendos curavisse, ut non singulos modo lustrarem, ac universos recenserem; sed ex ipsis etiam, quidquid liberet, exscriberem: in quo summam eximii viri humanitatem et agnosces et miraberis, qui ea monumenta meæ fidei, hominis scilicet hospitii primum, deinde vero peregrini atque advenæ, ac demum etiam absentis, omnino committere non dubitaverit, quæ alii plurimi ne a civibus quidem suis libere versari sinunt, atque inspectari. Horum ergo codicum unum, qui nunc xii est, dum evolverem, in illam incidi scriptiunculam, de qua superius commemorabam. Membraneus sive est, ea membranarum magnitudine ut unaquæque ex ducentis nonaginta tribus chartis, quibus omnino constant, cum quarta mediocris folii parte nostratis chartæ ex lineis vilibusque scrutis connectæ exæquetur. Harum pleræque, imo ferme omnes, ac illæ potissimum ex quibus Gregorii conciuunculam descripsimus, quingentis circiter ante annis exaratae sunt, sed ab exscriptore adeo rudi, ut nihil addidit, modo ω magnum pro o parvo, aut e contrario, aliisque id genus mendis passim scripturarum maculat. Totus autem codex ex libris, quos ecclesiasticos vocamus, unus est; quem Latini quidem sacerdotes Homiliarium dicerent, Græci vero $\text{Ὁμολογιακὸν βιβλίον}$ appellant. Nihil namque aliud eo continetur, nisi septem et quadraginta sive orationes, sive homiliae, sive ἀναγνώσεις , hoc est lectiones longiores, nuncupandæ sint: quarum nonnullæ quidem sunt ἀνεκτύρατοι , cæteræ autem Gregorio Nazianzeno, Joanni Chrysostomo, Amphiloquio, Cyrillo Alexandrino, Ephraimo Syro, Athanasio, Andrea Cretensi, Pontio Pilato, Eusebio cuidam episcopo, Epiphania episcopo, Gregorio Antiochenis episcopo, Pantalœonis diacono et chartophylaci, Aetio presbytero Constantinopolitano, Epiphania monacho ac presbytero, et

Germano episcopo Constantinopolitano inscribuntur. Quæ autem trigesimo quinto loco ponitur, martyrum omnium Laudatio est, ea nempe ipsa quæ nunc primum exit in lucem : ac huiusmodi habet in fronte titulum : *Τῶν ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ λόγος εἰς τοὺς ἀγίους πάντας. Εὐλόγησον, Δέσποτα.* I. e. : *Sancti Patris nostri Gregorii Thaumaturgi sermo in omnes sanctos. Benedic, Domine.* Ac ne cuiquam posteriora hæc verba negotium facessant, neve ex ipsis Gregorio Thaumaturgo opusculum falso tribui quis colligat, eadem paulisper expendenda sunt. Nihil enim aliud, meo quidem iudicio ea indicant, nisi die Omnium Sanctorum festo, proxima videlicet post Pentecosten Dominica die, quæ apud Latinos sanctissimæ Trinitati sacra est, fuisse sermonem huncce in ecclesiasticis Officiis recitatum. Etenim hæc ipsam diem solemnium sanctorum omnium commemorationi, et cultui jamdudum assignarum Græci : quæ de causa Κυριακῆν τῶν Ἁγίων Πάντων, i. e. *Dominicam Omnium Sanctorum*, nominare eam solent. Neque vero quispiam ejusmodi consuetudinem recens fuisse in Orientis Ecclesiis inventam, itaque ea tempestate, quæ Nalianam codicem exaratam antea diximus, recentiorem esse suspicetur. Nam vetustam Menologium rudibus ineptisque versibus compositum, quod in LXXII Naliano codice ipsemet legi, rem contra se habere ostendit : ibi enim dies Ascensionis Domini, dies Dominica proxime Pentecosten præcurrrens, dies Dominica Pentecosten, ac dies Dominica proxime sequens post Pentecosten, quatuor hisce versiculis, singula nimirum singulis, in Triodii recensione indicantur :

*Χριστοῦ τὴν ἀνάληψιν πρὸς πόλους ἀνωτάτω.
Καὶ πατέρων ἄθροισμα τῶν ἐν Νικαίᾳ.
τὴν πεντηκοστὴν καὶ τοῦ Πνεύματος χύσιν.
Πληθὺν τε πάντων ἁγίων τῶν ἐν βίῳ.*

Id est :

*Christi Assumptionem in altissimos caelos.
Et Patrum Nicænorum conventum.
Pentecosten et Spiritus effusionem.
Ac multitudinem omnium sanctorum, qui sunt in vita æterna.*

Et, quod pluris adhuc sciendum est, in antiquissimo Typico Sancti Sabæ, pag. 220 codicis Naliani xcu, post descriptos ritus in Pentecoste servandos, ii statim qui ad proxime sequentem Dominicam diem pertinent, subjiciuntur in hunc modum : *Κυριακῆ τῶν ἁγίων πάντων. Ἐν τῇ ἀγρυπνίᾳ ἢ συνήθως συνηγορία, κ. τ. λ.* I. e. *Dominica Omnium Sanctorum. In vigilia, consueta versuum recitatio, etc.* Similia vero apud Fabricium quinto *Bibliothecæ Græcæ* volumine legere licet ab Allatio citata in opusculo primo *De libris ecclesiasticis Græcorum*, num. 14. Quid quod vel ipsa Joannis Chrysostomi ætate, annis a Thaumaturgi obitu centum paulo plus, eadem ferme in Oriente invaluerat consuetudo. Hæc sane ex primis illius orationis verbis, quam pagina secundi voluminis septingentesima undecima imprimendam curavit Montfauconius, colligere posse mihi videor : sic enim eam exoritur magnus ille orator : *Ἐξ οὗ τὴν ἑσπέρην πανήγυριν τῆς Πεντηκοστῆς ἐπετελέσαμεν, οὕτω παρήλθεν ἡμῶν ἐπὶ ἀριθμῶς, καὶ πάλιν κατέλαβεν ἡμᾶς μαρτύρων χορδὴ μύλλον δὲ μαρτύρων παραβολὴ καὶ παράταξις.* I. e., ut Fronto Ducæus interpretatur : *Nonnumquam septem diebus elapsus est numerus ex quo sacram Pentecosten solemnitate celebravimus, et nos rursus martyrum chorus assecutus est, vel martyrum castra potius et exercitus.* Fateor equidem non de omnibus universe sanctis Chrysostomum in ea oratione loqui, sed de inelytis Christi martyribus tantummodo, idque ipsa Laudationis inscriptione ostendi, quæ est huiusmodi : *Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας.* I. e. : *Laudatio sanctorum omnium, qui martyrium toto terrarum orbe ævi passi.* Quin eodem fere modo tres alias eodem, ut opinor, die et habitas, et insequentibus sæculis in ecclesiastico Officio lectas orationes inscriptas fuisse non diffiteor, alteram nempe Chrysostomi ipsius, ac binas Ephraimi Syri. Harum enim trium prima, quæ tomo secundo, pagina 667, existat, hunc habet titulum : *Εἰς μάρτυρας ὅμυλλα,* I. e. *In martyres homilia* : altera vero in Romana editione Græcorum Operum sancti Ephraimi tomo III, pag. 248, sic inscribitur : *Ἐγκώμιον εἰς μάρτυρας,* I. e. *Encomium in martyres* ; ac tertia demum tomo III, pagina 306, hanc in fronte gerit inscriptionem : *Ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἐνδοξοὺς μάρτυρας τοὺς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας.* I. e. *Encomium in gloriosos martyres, qui in toto mundo martyrium passi sunt.* Quæ quidem omnia argumento sunt, Ecclesiam Græcam non omnium omnino sanctorum, sed martyrum duntaxat universorum commemorationem festumque diem paulo post Pentecosten Thaumaturgi temporibus celebrasse. Qui ergo fieri potest, inquit, ut oratio hæc nostra (jam enim quodammodo meam quoque appellare possim) a Gregorio Neocesariensi conscripta sit, cum titulus ipse, argumentumve orationis, quæ hæc in omnes sanctos habita esse dicitur, a moribus institutisque abhorreat illorum temporum ? At recte hæc quidem et vere dicuntur, si tituli illius solummodo ratio habenda sit. Verum orationem quoque percurramus. Equis in ea de sanctis omnibus sermo est ? Martyres quidem aperte initio nominantur ; admirandam martyrum virtutem extollunt intermedii versus ; invictum martyrum animum, et relatam ab ipsis de dæmone victoriam prædicant extremi : sed factam de sanctis omnibus mentionem nusquam reperio. Aut ergo orationem in hanc olim sententiam inscriptam fuisse putandum est : *Εἰς τοὺς μάρτυρας πάντας,* I. e. *In martyres universos* ; aut potius integrum quidem titulum ita fere se olim habuisse : *Εἰς τοὺς ἀγίους πάντας τοὺς ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ μαρτυρήσαντας.* I. e. *In omnes sanctos, qui in universo terrarum orbe martyrium passi sunt* ; sed posteriora hæc verba paulatim omitti tunc cœpisse, cum prima post Pentecosten Dominica die non martyrum tantummodo, sed sanctorum omnium memoria recolere cœpta est ac celebrari. Hoc sane ipsum Chrysostomi orationi contigisse video, quam superius priore loco memoravi : etsi enim ea in editis a Montfauconio exemplaribus illam quam attuli inscriptionem habeat, tamen et in Naliano codice xxvii, quem ipsemet vidi, et in alio, cuius Fronto Ducæus meminit, eundem plane cum ista Thaumaturgi habet titulum, videlicet, *Εἰς τοὺς ἀγίους πάντας.*

Nunquid ergo Gregorii revera est, dixerit quispiam, isthæc orationem ? incredibilis enim nostris temporibus omnia fere negandi, aut in dubium saltem revocandi cupidus multos, et quadam quasi prurigo invasit. Ego autem, si cui probabilis occurrat ratio cur de illius germanitate addubitet, aut si firmo ductus argumento eam Thaumaturgo perperam tribui serio ac vero ratus asseveret, hunc enixe rogo, ut quæcumque repererit, necum aut privatim communicet, aut publice. Interim vero quæ certo statuere posse videor, ea tantum affirmabo : vetusti librarii, qui eam Gregorii nomine inscripsit, fidem atque auctoritatem, quamvis maximi facienda non sit, propterea quod nonnulla quibusdam, ac Joanni Chrysostomo potissimum attribuit quæ Montfauconius aliique repudiarunt, tamen sine ulla ratione, eaque satis valida rejiciendam non esse : nihil enim aliud is scripsit, quam quod in vetustiori apographo, quod

describat, inscriptum reperit; ex veteribus autem Patribus atque scriptoribus, qui oratiunculæ hujus mentionem fecerit, nullum mihi hactenus compertum esse: si quod igitur de vero hujus factos parente iudicium ferre voluerimus, nihil nobis reliquum esse aliud, priusquam major aliunde lux affluat, nisi ut eum cum cæteris, quæ exstant, Thaumaturgi operibus, maximeque cum his quæ ab ipso scripta fuisse consentiunt omnes, quasi trutinam quadam opusculum expendentem, conferamus.

Jam vero tredecim potissimum, ni fallor, circumferuntur nostra ætate Gregorii Thaumaturgi nomine inscripta opera, partim integra, partim mutila: de iis enim, quæ omnino perierunt, non loquor in præsentem. Primum est *Brevis Expositio fidei*. II. *Metaphrasis in Ecclesiasten*. III. *Epistola canonica*, quæ mihi quidem talis in legendo visa est, ut hic atque illic mutilata ad nos pervenerit. IV. *Oratio panegyrica*, quæ magistro suo Origeni gratias publice tunc egit Gregorius, cum ab ejus latere discessurus esset. V. *Alia Fidei expositio* longior, quæ *Ἡ κατὰ μέρος πλοσις* nuncupatur. VI. *Anathematismi*, seu *Capita duodecim de fide*. VII. *Disputatio de anima ad Tatianum*. VIII. *Sermo primus in Annuntiationem sanctissimæ Deiparæ*, incipiens: *Σήμερον ἀγγελοῦ ἀκηχὴ παραδέξει*. IX. *Sermo alter* de eodem argumento, incipiens: *Ἐορτάς μὲρ ἀνάστας*. X. *Sermo tertius de ipsa Annuntiatione*, incipiens: *Πάλιν χάρις Ἐθαγγέλιον* qui tamen Joannis Chrysostomi nomen gerit in Naniano altero vicesimo, quem antea descripsi, collice: ubi ita exarata est tertia hæc oratio, ut nonnulla ibi desiderentur quæ in Gerardi Vossii exemplaribus legentur, et aliqua contra in his defuerint quæ codex habet. XI. *Fragmenta quædam* a Ghislerio Catanzæ in Jeremiam inserta: quæ Joannes Albertus Fabricius ex homilia quadam, vel epistola Gregorii nostri deprompta fuisse opinatur. XII. *Sermo de celebratione noctis feriæ quartæ* a Stephano Euodio Assemano memoratus in Catalogo bibliothecæ Medicæ, codice LXII, pag. 107. Demum *Sermo quidam*, cujus initium est: *Ἐχθροὶ καὶ ἀλλότριοι*, a Joanne Vecco citatus in libello cujus titulus est, *Ῥήσεις γραμματικῆς*, apud Arcudium in *Opusculis aureis theologiacis*. Hæc omnino sunt quæ exstant Gregorii nomine insignita, aut ea certe quæ a scriptoribus memorata invenire ipse potuerim, opuscula.

Verum non omnia ejusdem sunt ponderis atque auctoritatis, ut ad singula, quasi ad totidem normas nostra hæc oratiuncula veluti applicari possit, atque dijudicari. Nam priora quidem quatuor Thaumaturgo sine dubitatione tribuunt veteres, ad recentiores omnino omnes: sed reliqua novem partim falso videntur immortalis ejus nomine inscripta; partim talia sunt, ut emunctæ naris viri de eorum antiquitate subdubitent; partim denique nobis, qui ea non vidimus, incomperta. Quamobrem prioribus illis quatuor contenti nunc simus oportet, ut cum iis duntaxat, maxime vero cum celeberrima ac disertissima in Origenem orationem nostram hanc oratiunculam comparemus. Id autem præstabo ipse non indiligenter in animadversionibus, quas paulo post leges: ibi enim id multo commodius fieri arbitratus sum, ubi minutiora quæque persequi possis, quin nimis arguta scribentis sedulitas videatur. Nunc vero nihil jam aliud superest, nisi ut ea summam complectar quæ ex accurata orationis ipsius consideratione collegi. Hoc igitur sine dubitatione affirmare posse me reor, aliquid in ea, ac potius, ut in tam brevi opusculo, multa lectori ex omnibus partibus sese ostendere, quæ in Gregorium nostrum mirifice quadrent. Nam primo tempus illud, quo is solitariam in agris vitam duxit in Ponto post suum ab Origene discessum, initio subindicatur; deinde quicumque cum oratione in Origenem panegyrica hanc contulerit, is illam quidem longe copiosiore esse inveniet, atque ornatior, utpote multo ante quam recitaretur meditata ac præparata, hæc vero nostram pene ex tempore, atque in magna temporis angustia habitam videri: utrumque tamen opusculum haud plane dissimili factum esse oratione ac stylo. In utroque enim et peculiariora nonnulla, nec omnibus passim usitata vocabula offendet, et audaciora quadam: easque unius fere modi translationes reperiet, et unam haud raro eandemque rem pluribus diversisque modis sine magna interdum necessitate inculcari videbit, et modestiam illam elucere utrobique comperiet, in qua singularem Gregorii characterem Bengelius agnoscebat. Brevissima quidem est isthæc, quam edo, et de iis una, quas Gregorius ipse vocabat *λόγους μικρούς*, cum in panegyrica illa, quam sapius nominavi, oratione aiebat: *Ὁκταετής μοι χρόνος οὕτως ἦδη ἐξ οὗ οὐτε αὐτὸς εἰπὼν τι ἢ γραφίνας λόγων τινὰ μέγαν ἢ μικρὸν ὅλως τυγγάνω*. Id est, ut Sirmondus Latine vertit: *Octavus jam annus est ex quo nec brevem longamve orationem ullam habui ipse aut scripsi*. Cave tamen putes nostram hanc aliquam ex parte, ut ad usum ecclesiastici Officii accommodaretur, consulto mutilatam fuisse. Factum est id quidem interdum in vetustis, ut vocant, Lectionariis. Sed hæc et partibus suis ipsa omnibus constare videtur, neque hac longior est ea Chrysostomi in martyres oratio, quæ incipit: *Αἱ τῶν μαρτύρων δοξαῖαι*: quin imo, ut recte ait Montfauconius, ex concionibus panegyricis in sanctos aliam proferri possunt hæc Chrysostomi breviores, quæ tamen sunt omnibus numeris et partibus absolute.

Hæc habebam quæ dicerem, mi frater, de opusculo, quod infra cum Græce scriptum, tum Latine a me conversum, ac brevibus præterea adnotationibus illustratum habes. Noli autem, quæso, me cogere ut de illius germanitate declarem aperte quid sentiam: satis habeas, illa me tibi omnia exposuisse, ex quibus iudicium ipse facere queas. Vale, Ægidi mi, ac, si me tui amatissimum redamas, ut profecto facis, tuis ad aram precibus me juva.

Dabam Bononiæ, xv Kalendas Januarii, anno Domini millesimo septingentesimo sexagesimo nona.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ
 ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ
 ΛΟΓΟΣ
 ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΠΑΝΤΑΣ
 —
 SANCTI PATRIS NOSTRI GREGORII
 THAUMATURGI
 SERMO IN OMNES SANCTOS

Εὐλόγησον, Δέσποτα.

Ἦραμεν ἐβουλόμην, καὶ μὴ δημοσιεύειν ἀγροικίζουσαν γλῶσσαν· μέγα γὰρ σωπῆ, ὅτ' ἂν ὁ λόγος εὐτελής· καὶ θαυμαστὴν ἡσυχία, ἀπαιδευσίας παρουσίας· φιλόσοφος τε ἄκρος διὰ σιγῆς καλύπτων ἀμαθίαν. Τοῦτο καὶ γὰρ πράττειν προηρούμην τὸ ἀσθε-

(1) *Silere volebam.* In eadem fere sententiam exorditur Gregorius pulcherrimam illam orationem, qua præceptoris suo Origeni gratias agit. Sic enim incipit: Καλὸν τι χεῖρμα ἢ σωπῆ, τῶν τε ἄλλων πολλοῖς πολλὰκις, κάμοι δὲ μάλιστα νῦν, καὶ ἐκόντι καὶ ἄκοντι ἐπιστομίζομένῳ, καὶ σωπῆν καταναγκαζομένῳ. Ἀμελετήτως γὰρ ἔγω, καὶ ἄπειρος εἰμι λόγων τῶν καλῶν τούτων καὶ εὐπρεπῶν τῶν, κ. τ. λ. Quæ sic interpretatur Sirmondus: *Præclara quedam res est silentium tum aliis plerumque permultis, tum mihi nunc vel maxime, qui volens nolensque clausum os habeo, et tacere cogor. Inexercitatus enim sum, ac plane rudis sermonum illorum elegantium atque ornatorum, qui, etc.*

(2) *Lingua mea rusticitatem.* Gregorius noster (perinde enim jam loquar, ac si opusculi auctor ipse fuerit) linguam suam ἀγροικίζουσαν dicit, id est quæ rusticitatem quamdam contraxerit: quod verbum minus quidem usitatum est quam ἀγροικίζομένην, sed occurrit tamen in Suida. Videtur autem huiusmodi vocabulo tempus illud subindicare Gregorius, quo ruri solitariam vitam ducebat, aut equam episcopum creatus esset. Nimirum hanc ab ipso orationem eo temporis spatio habitam fuisse conjicio, quod intercessit inter eam diem qua doctori suo Origeni coram condiscipulis publica oratione gratias agit, ac eam diem qua ad pontificium munus a Phædimo electus est. Illam enim orationem cum recitavit, necdum erat baptismate initiatus, sed catechumenus tantummodo: hanc vero nostram cum habuit, et baptizatus sine dubio fuerit: in ecclesia enim habita est, et se episcopum nondum fuisse post indicat, ni fallor.

A Benedic, Domine.

Silere volebam (1), ne linguæ meæ rusticitatem (2) publice manifestarem (3): cujus enim oratio humilis (4) sit atque inculta, ei valde utile est conticescere, nec parvi fieri debet (5) ab inerudito homine silentium, sed summi (6) philosophi est tacendo

(3) *Publice manifestarem.* Codex, δημοσιεύουσαν ἀγροικίζουσαν. Manifestum mendum. Lego, δημοσιεύειν ἀγροικίζουσαν. Porro verbo δημοσιεύειν eadem significatione accepto usus est Gregorius in *Oratione charisteris in Origenem*, pag. 444, tom. III *Biblioth. Patrum* editionis a viro clarissimo Gallandio nuper concinnatæ, qua in posterum semper utar. Οὐ δυνάμενοι (inquit) οὕτως ἐκ τοῦ προγεύρου δύναμιν τοῖς ἰδίοις δημοσιεύσαι νοήμασι τὴν ἱερὰν καὶ θεοειδῆ.

(4) *Humilis.* Codex, ἀτελής. Sed qui vetustas membranas versarunt, syllabam eu ita in iis exarar, consuevisse non ignorant, ut magnam habeat cum prima littera a similitudinem. Perspicuum sane est, legi hic oportere εὐτελής. Gregorius noster *oratione*, quam citavi, in *Origenem*, pag. 445, ait: Εὐτελῆ καὶ ἄπειρα.

(5) *Nec parvi fieri debet, etc.* Unam eandemque sententiam multis simul modis efferri hic vides. Ingeniosorum hoc adolescentium proprium esse solet, qui eloquentiæ studio operam dederint: a Gregorii autem stylo et consuetudine alienum esse hoc sit, annon, is dijudicat qui disertiorum aliam ipsius *orationem in Origenem* legerit. Juvēnili sane ætate Gregorius fuisse etiam cum hæc scripsit, necesse est, si ea quam attingi temporum ratio constat: namque admodum juvenis, Eusebio teste, episcopus factus est.

(6) *Summi.* Codex mendose, φιλόσοφος τε ἄκρος, sed legendum esse φιλόσοφος τε ἄκρος, nemo non videt. In *Epistola canonica*, canone 1, ait Gregorius: Ἐν ἄκρᾳ σωφροσύνῃ, hoc est in summa continentia.

propriam inscitiam (7) occultare. Ergo id ego quodque facere constitueram, ut qui mearum in dicendo virium imbecillitatem (8) cognoscerem. Sed auditorum (9) conspectus me ad loquendum impellit (10). Cum itaque et festum hunc diem, sacramque panegyryn magno cum splendore celebrari, et spectatores (11) huc frequentes confluisse vileam, conventumque (12) nostrum fide inflammatum conspiciam, ad dicendum confidenter (13) aggrediar: praesertim cum et a Patre (14) roger, et Ecclesia faveat, opemque ferat, et sancti martyres infirmitatem nostram hujus rei causa (15) corroborarent. Ili enim senibus (16) ut longum multo cum sudore (17) iter peragerent, persuasere, eosque nutantem gradum sermonis (18) veluti baculo (19) fulcire ac sustentare coegerunt (20). Ili mulierculas ad conficien-

A νὴς τῆς οικείας ἐπιστάμενος γλώσσης· ἀλλ' ἔλκει με πρὸς τὸ λέγειν τῶν ὀρωμένων ἢ ἔβρις. Ἐπεὶ οὖν ἡ πανήγυρις λαμπρὰ καὶ τὸ θέατρον συνεχές, καὶ ζέων ἐπιτὶ τῇ πίστει ὁ ἡμέτερος σύλλογος· ἐπιτὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου θαρρῶντος τραπήσομαι· μάλιστα τοῦ Πατρὸς εὐχομένου, τῆς Ἐκκλησίας συναγωνισομένης, μαρτύρων ἁγίων πρὸς τοῦτο βωννύοντων τὸ ἀσθενές. Οὗτοι γὰρ καὶ γέροντας ἔπεισαν σὺν ἰδρωτὶ πολλῷ μακρὰν ἐξανύσαι πορείαν, καὶ τὰ σφαλλόμενα βήματα τῇ βακτηρίᾳ τοῦ λόγου στηρίζειν κατηνάγκαζον· καὶ τὸ ὄηλον προέτρεψαν συνοδοπορεῖν νεανίσκοις· καὶ τὴν νηπιάζουσαν ἡλικίαν ἔρπουσαν ἐνταῦθα παρήγαγον μάρτυρες κατὰ θανάτου σικερωμένους, ξίφεσιν ἐγγελῶντες, θυμὸν τυραννικὸν διαρπάζοντες, θάνατον ἀθανασίας πρόξενον ἀνθαρπάζοντες, ἐν ἰδίῳ πτώματι τὴν νίκην οικειούμενοι, διὰ σώμα-

(7) *Inscitiam.* Codex, ἀμάθειαν. Lego ἀμαθίαν. Gregorius *Oratione in Origenem*, pag. 420, ait: Ὑέγον τὴν ἀμαθίαν, id est, vituperans ignorantiam.

(8) *Imbecillitatem.* Gregorius hoc in loco: Τὸ ἀπὸ νῆος τῆς οικείας γλώσσης· *Oratione vero in Origenem*, pag. 415: Ἀσθενὴς λόγος. Sed lege etiam paginam 413 et 414, ut vides quam demisse de semetipso senserit vir sanctissimus.

(9) *Auditorum.* Codex, τῶν ὀρωμένων ἢ ἔβρις, at scripsisse Gregorium crediderim: τῶν ἀκρωμένων ἢ ἔβρις.

(10) *Impellit.* Gregorius, ἔλκει. Ita et *Metaphrasi in Ecclesiastem*, pag. 393, inquit: Θεάματα ἐπ' ἀνόνητον σπουδὴν ἔλκοντα, id est aspectus ad inutile studium pertrahentes; et ibidem pag. 395: Κατέχει ἢ εἰ θεομῶς περιβάλλουσα εἶδξε, hoc est: non minus stricte retinet, quam si vinculis constrictos traheret. Ita Gregorius. Ego vero ea etiam, quæ ut parva alibi non adnotassem, in hac oratiuncula non prætereo, ut lectori de vero fetu pareute iudicatio gratificer. Nam sæpe contingit, ut ex pluribus, quæ in filii vultu cernimus, lineamentis, etsi minima sint singula, patrem agnoscamus.

(11) *Spectatores.* Gregorius, θέατρον, id est theatrum. Nempe sicut profana vox panegyris, quam in præcedentibus is posuit, ad sacram celebritatem designandam adhibebatur, ita etiam qui ad hanc conveniebant, spectatores, sive θέατρον, dicebantur. Itaque eadem significatione idem vocabulum usurpavit Chrysostomus cum alibi, tum in verbis quæ mox afferam. Libanius vero eorum concessum, qui ipsum audiendi causa convenuerant, θέατρον appellat epistola post millesimam prima.

(12) *Conventum.* Gregorius utitur hic voce σύλλογος, quæ cum apud profanos auctores crebro occurrit, tum a Patribus etiam adhibita est ad denotandum conventum, sive cœtum eorum qui ad sacras synaxes confluebant. Ita Chrysostomus in *Martyrum laudatione* alias a me allegata: Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγάσαστο σήμερον (inquit tom. II, pag. 668) ἡμῶν τὸν σύλλογον, τὸ λαμπρὸν τοῦτο θέατρον, τὴν ζέουσαν ἀγάπην; hoc est: *Quis enim hodierno die non cœtum nostrum mireretur, splendidum istud theatrum, charitatem ferventem?*

(13) *Conficietur.* Codex, θαρρῶντος. Sed legere malo, θαρρῶντως.

(14) *Cum et a Patre roger.* Nempe, ut ego interpellor, ab episcopo, ac fortasse a Phædimio Amaseæ antistite. Nemo enim concionari tunc in ecclesia poterat præsentem episcopo, nisi rogatu, aut concessu ipsius. Quin episcopum consuevisse nonnunquam, si aderat, argumentum, de quo ex tempore disserendum erat ei qui concionem habebat, proponere, aut definire, ex Origenis opusculo *De ventisiloquo* colligo: ibi enim postquam propositum

sacrae Scripturae capitulum quatuor in partes divisit, antequam ulterius progrediat, hæc subiungit Gregorii nostri magister: *Arbitratu suo partem, quam vult, proponat episcopus.* Est et alia verbi adhibita acceptio; sed ea minus convenire videtur huic loco.

(15) *Hujus rei causa.* Codex, πρὸς τοῦτο. Sed cum imperitus exscriptor decimam quintam litteram pro vicesima quarta passim scribat, ac nullam fere accentuum rationem ducat, legi etiam posset πρὸς τοῦτω, hoc est præterea.

(16) *Senibus,* etc. Similia Chrysostomus in *Laudatione* modo citata, pag. 668, tom. II: Πᾶσα μὲν σχεδὸν ἡ πόλις (inquit) ἐνταῦθα μεθώρμισται, καὶ οὐτε οὐδέτις δεσποῦτος φόβος κατέσχευεν, οὐτε τένηται ἢ τῆς πτωχείας ἀνάγκη, οὐτε γρηραὶν τῆς ἡλικίας ἢ ἀσθένεια, οὐτε γυναικα τὸ τῆς φρουρῆς ἀπάλειν, &c. hoc est: *Tota propemodum civitas hac commutata est, et neque seruum domini timor retinuit, neque pauperem egestatis necessitas, neque senem ætatis imbecillitas, neque mulierem sexus mollietas,* etc.

(17) *Multo cum sudore.* Satis apte conveniunt ista in primam a Pentecoste Dominicam diem, qua hanc *Laudationem* habitam fuisse puto, ut superius dixi.

(18) *Sermonis.* Græce, λόγος. Nempe aut divini Verbi, aut humani sermonis, et colloquutionum inter viæ comites habitatum: est enim ambigua vox Græca. Gregorius *Oratione in Origenem* quotiescunque Dominum designare vult, nomine Λόγος uti mavult.

(19) *Veluti baculo.* Ut translationis audaciam minuerem, addidi dictionem *reluti*. Sed alias paulo post offendemus multo adhuc audaciores translationes. Has autem Gregorio nostro non displicuisse apparet ex *panegyrica* ipsius in magistrum *Oratione*: nam quid audacius iis quas habet pagina 415? Ἐπεμβαλεῖν τολμήσαντας (inquit) ἀνίπτεως τοῖς ποσὶ, τοῦτο δὲ τὸ τοῦ λόγου, ἀνοαίς αἰς αὐτὸς ὁ θεὸς Λόγος οὐδὲν ἐκκερασμένους, ὡς ταῖς τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τοῖς ποσὶν . . . ἀλλὰ γυμναίε, ὡς ἂν εἴποι τις, σαφὴς καὶ πρόδηλος ἐμβατεύων ἐπιδημῆ. Hoc est, ut vertit Sirmondus: *Qui illotis, quod aiunt, pedibus ad aures introire ausi sumus, in quibus divinum ipsum Verbum, non tactis, ut apud vulgi hominum aures, pedibus . . . sed nudis, ut dicat quispiam, manifestum et perspicuum incedens obambulat.*

(20) *Coegerunt.* Græce, κατηνάγκαζον. Quod verbum Gregorio arrisisse constat, nam in *panegyrica Oratione*, quam identidem allego, ter saltem illud me legere meminij, paginis 413, 418 et 422. Quin eum generatim a peculiaribus quibusdam, aut minus usitatis vocabulis adhibendis non abhoruisse liquet. Hujusmodi sunt, ut exempla aliquot ad-

τος ἀναπηδῶντες πρὸς οὐρανόν. Τὰ μέλη διασκορπι- ζοντες ἵνα σφιγῶσι τὰς ψυχὰς, τὰ κλῆθρα τῆς ζωῆς διαβρῆξαντες ἵνα τὰς κλείς ἀνοίξωσι τῶν οὐρανῶν. Ὁ ἀπιστῶν ὅτι θάνατος καταλείπεται, ἄδης πεπάτηται, ὅτι τούτου τὰ δεσμὰ διεβράβη: ὅτι τύραννος δίδεται· βλέπειτο μάρτυρας κυβιστώντας κατὰ θανάτου, καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ νίκην ἀνευφημοῦντας. Ὁ τοῦ θαύματος. Ἄφ' οὐπερ Χριστὸς τὸν ἄδην ἐσκόλευσεν, ἄνθρωποι κατωρχήσαντο τοῦ θανάτου. Ποῦ σου, θάρυτε, τὸ κέντρο; ποῦ σου, ἄδη, τὸ σίκκος; Ἐσκόλευται ὁ ἄδης καὶ ὁ διάβολος· καὶ τῆς ἀρχαίας ἀφήρηται πανοπλία· καὶ τοῦ οἰκείου κράτους ἐκδέδληται· καὶ καθάπερ ὁ Γολιᾶθ τῷ οἰκίῳ ξίφει τὴν κεφαλὴν ἀπετριμῆθη, οὕτω καὶ ὁ διάβολος θάνατον γεννῆσας, διὰ θανάτου τροποῦται· καὶ τὴν εὐαγγερίῳ μέθοδον τῆς οἰκίας ἀπάτης, ὄργανον ἰσχυρὸν τῆς ἰδίας ἀπολείπει ἐδρίσκει· καθάπερ ἄγκιστρον περιπαρεῖς τῇ θεότητι, καὶ τὸ σύνθετος δέλεαρ καταπῶν ἀγρεύεται σαφῶς ὁ ἀγρεύειν οἰόμενος· καὶ θεὸν ἀντὶ ἀνθρώπου κρατήσας. Διὰ τοῦτο μάρτυρες σκιρτῶσιν τὴν τοῦ δράκοντος κεφαλὴν· καὶ πᾶν εἶδος βασάνων ὕπερβῶσιν. Ἄφ' οὗ γὰρ ὁ δεῦτερος τὸν πρῶτον Ἀδὰμ ἐκ τοῦ πυθμένος τοῦ ἄδου ὡς τὸν Ἰωάνν ἐκ τοῦ κήτους ἀνήγαγεν, καὶ τὸν ἀπατηθέντα, εἰς ἐντροπὴν τοῦ ἀπατήσαντος, οὐρανοπολίτην ἀνέδειξεν· ἐξ ἐκεῖνου πύλαι ἄδου ἐκλείσθησαν· καὶ πύλαι οὐρανοῦ ἀνεύχθησαν· ἀπόλυτον τὸς μετὰ πίστεως ἀνοῦσιν παραχωροῦσαι τὴν εἰσοδον. Ἠλάται μὲν Ἰακώβ κλίμακα ἐστηρικμένην εἰς τοῦ οὐρανοῦ ἰθὺς ἄστρο, καὶ τοὺς ἀγγέλους τοῦ θεοῦ ἀναβαίνοντας καὶ καταβαίνοντας· νυνὶ δὲ διὰ τὸν ἄνθρωπον ἄνθρωπος γενόμενος ὁ φιλόανθρωπος τὸν ἀπάνθρωπον λαχτίσας τῷ πῶδ τῆς θεότητος, καὶ τὸν ἄνθρωπον βαστάσας τῇ χειρὶ τῆς χριστότητος, τὸν ἄδατον αἰθέρα πῶσιν ἀνθρωπίνους πεζεύσασθαι παρεσκίασεν. Τότε οἱ ἀγγελοὶ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον· νυνὶ δὲ ὁ τῆς μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος οὐκ ἀναβαίνει καὶ καταβαίνει· καὶ πῶθεν γὰρ ποῦ μεταστήσεται ὁ πανταγού παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ἐν τῇ χειρὶ συνέχων τὰ [κόσμου] κέρατα; Ἄπαξ γὰρ κατέβη καὶ ἄπαξ ἀνέβη· οὐ

¹ I Cor. xv, 55.

ram, in illa quidem ipsa oratione: δικαιοπραγεῖν, ἰδιοπραγεῖν, ἀλλοτριπραγεῖν, ναυγελίας, μεληγορεῖν, ἀφραίνωμεν, μνωμένους, οὐδένεσι, φιλοσοφῆσαι, aliaque nonnulla. In hac vero nostra, νηπιάζουσιν, ἐγγελλόντες, ἀνααρπάζοντας, τὰς κλείς ἀνοίξωσι, ἐσκόλευσεν, τροποῦται, περιπαρεῖς, δέλεαρ, πολεμάρχης, et aliqua alia, quæ mox in legendo reperies.

(21) *Ad conficiendum... cum adolescentibus... iter.* Gregorius hoc in loco: συνοδοιπορεῖν. In alia vero oratione, pag. 420: συνοδοιπόρους ἅμ' αὐτῇ, id est *vix socios cum illa.*

(22) *Humi reptantes.* Gregorius: ἔρπουσαν. Idem *Metaphrasi in Ecclesiastem*, cap. 1: κατὰ γῆν ἐρποντες.

(23) *Martyres.* Codex mendose: μάρτυρας κατὰ θανάτου σκιρτῶντας ἔλεσαν ἐγγέλλοντες. At si nihil librario excidit, manifestum est legendum esse: μάρτυρας κατὰ θανάτου σκιρτῶντες, ἔλεσαν ἐγγελλόντες.

(24) *Dispergi.* Græce διασκορπιζοντας. Gregorius in citata oratione, pag. 452: διασκορπίσαι τὴν πατρίαν οὐσίαν, id est *paternas facultates dissipasse.*

A dum unum idemque cum adolescentulis vix sociis iter (21) impulere. Hi pusillos, humique reptantes (22) infantulos huic adduxerunt. Illi, inquam, martyres (23) hæc præsitere, qui mortis conspectu nihil deterriti, eo ipso tempore quo illa ob oculos versabatur, saltare præ gaudio consueverant: qui paratos ad præcidea eis capita gladios irridebant et contemnebant; qui tyrannorum indignationem in semetipsos incitabant; qui mortem immortalitatis effectricem vi ab illis extorquebant; qui tunc stabant, et gloriosam victoriam consequuebantur, cum cadebant; qui per corpus in cælum insiliebant; qui suos ipsorum artus distrahi ac dispergi (24) patiebantur, ne animas perderent, sed Deo conjunctas, ac veluti constrictas (25) tenerent: qui vix claustra (26) perrumpi gaudebant, ut cælorum januas clavibus reserarent (27). Quod si quis mortem profligatam, infernum (28) conculcatum, tartari vincula disrupta, tyrannum vinctum fuisse non credit, aspiciat martyres morti illudentes, eamque provolutis capitibus (29) alacriter appetentes, et Christi victoriam celebrantes. O rem miram! Ex eo tempore quo Christus infernum spoliavit, morti homines insultavere. *Ubi est, o mors, stimulus tuus? ubi est, o inferne, victoria tua?* spoliatus fuit infernus ac diabolus; vetus illi armatura ablata est: propria potentia privatus fuit, et quemadmodum Goliathus suo ipsius gladio capite cæsus est, ita et diabolus, qui mortem genuit, per mortem vincitur ac fugatur, ac illud idem suæ ipsius ruinæ validum instrumentum esse comperit, quo antea callide utens, facile incipere consueverat. Hæmo enim, ut sic loquar, in Deitatem jacto, dum consuetam escam deglutiit, capitar ipse manifesto qui sibi capere videbatur, ac hominem, non Deum a se teneri (30) arbitrabatur, Propterea draconis capiti insultant martyres, et quodvis tormentorum genus despiciunt. Ex quo enim tempore primum Adamus secundus ex inferni fundo, tanquam Jonam ex ceto, eduxit, ac illum, qui deceptus olim fuerat, cæli civem cum magno deceptoris probro ac

(25) *Constricta tenerent.* Codex: σφιγῶσι. Lego, σφιγῶσι. Gregorius in ea quam toties laudavi oratione, pag. 422, sic loquitur: συσφιγῶμενος ἡμᾶς . . . τὰς ψυχὰς ἡμῶν οὕτω συνδεδεμένους, id est: *nos constringens . . . animas nostras ita inter se conglutinatas.*

(26) *Claustra.* Codex κλῆθρα. Malim κλειθρα.

(27) *Clavibus reserarent.* Græce: τὰς κλείς ἀνοίξωσι. Quæ loquendi formula animadversione digna est.

(28) *Infernum conculcatum.* Videtur librario excidisse vocula ὅτι, ac legendum esse: ὅτι ἄδης πεπάτηται.

(29) *Provolutis capitibus appetentes.* Græce, κυβιστώντας. Chrysostomus tom. II, pag. 716 de martyribus loquens ait: εἰς λέθητας κυβιστούντας· nisi legendum ibi sit, κυβιστώντας. Fronto Ducæus interpretatur: *in lebetes dejectos*; sed Græci vocabull vim assecutus non videtur.

(30) *A se teneri.* Codex, κρατήσας. An legendum, κρατῆσαι?

dedecore effecit : ex eo, inquam, tempore (51) obseratas fuerunt inferni januae (52), coeli vero fores reseratae liberum (53) atque expeditum iis qui cum fide, illuc ascendunt (54) aditum concedunt. Olim quidem Jacobus (55) scalam vidit usque ad caelum pertingentem, ibique firmatam, et ascendentes ac descendentes angelos Dei : nunc vero propter hominem homo factus ille, qui hominum amans est, ac benignus, eum qui humani generis hostis est, ac inhumanus, divinitatis pede percuciens, et manu benignitatis (56) (dignitatisve qua Christus est) hominem portans, pedibus humanis invium aethera calcari fecit. Tunc ascendebant angeli ac descendebant ; nunc vero is qui dicitur *magni consilii Angelus* (57) nec ascendit, nec descendit : unde enim, aut quo (58) transmigrare potest ille qui ubique praesens est, qui omnia implet, qui mundi terminos manu tenet? Semel enim ascendit, semel item descendit (non per naturae mutationem, sed per benignae erga humanum genus bonitatis suae *condescensionem*) is qui est Verbum una cum Patre consiciens, Verbum in utero degens, Verbum ubique praesens, ac nunquam ab universorum Deo Patre (58) separatam neque disjunctam. Irridebat olim humanam naturam diabolus effuso (59) risu, et quasi diem festum agens ob calamitates nostras ketiilia gestiebat (40). Sed risus quidem triduo duravit, lamentatio autem sempiterna est : et effusus

(51) *Ex eo tempore*. Gregorius, ἐξ ἐκείνου. Ita et *Orations in Origenem panegyrica*, pag. 418 : ἐξ ἐκείνου πῶς ἐπίδημαί μιν μοι ὁ ἱερὸς ἔδε λόγος ἤρξατο, id est : *ex eo tempore advenire mihi sacrum hoc verbum coepit*. Et pag. 432 : νῦν τε καὶ ἐξ ἐκείνου, id est : *et nunc et ex eo tempore*.

(52) *Obscratas fuerunt inferni januae*. Locum, ex quo eductus a Domino nostro Adamus fuit, ξθην, sive infernum paulo ante vocat Gregorius, eodem scilicet nomine quo in Symbolo apostolorum nuncupatur cum Graeco, tum Latino : nam in illo quidem legitur : *κατέβοντα εἰς ξθην* : in hoc autem : *descendit ad inferos*. Cum ergo ξθου sive inferni januas, post eductum inde Adamum, obseratas fuisse subjungit Gregorius, nihil aliud vult, nisi obseratas fuisse ejus loci januas, in quo ante Christi descensum degebat ipse Adamus. Quare statim addit, non caeli portas aditum concedere omnibus, sed iis concedere qui illuc ascendunt cum fide.

(53) *Liberum*. Gregorius, ἀπώλυτος. Quam vocem saepius reperies in *Oratione panegyrica*, quae tam saepe jam citata est.

(54) *Iis qui cum fide illuc ascendunt*. Plurimi ad hodiernum diem dicuntur esse inter Graecos Romanae Ecclesiae inimici, qui justorum omnium animas, etsi nulla indigentes purgatione, divino in caelis conspectu ac beatitate ante generalis iudicii diem potiri negant. Videant ergo quid in iis monumentis traditum sit, quae ipsimet nobis suppeditant, quaeque ipsorum majores in Ecclesia publice recitabant.

(55) *Olim quidem Jacobus*, etc. Locum hunc attuli in meo Didymo pag. 113. Joannes Chrysostomus quoque tom. II, pag. 715, in laudatione omnium martyrum, de scala a Jacobo visa sermonem habet, sed alia ratione. « Abstractos, inquit, ab equileo subjectis carbonibus in scala ferrea (nempe in craticula) extendebant (martyres) At

μετάδασσι χρυσάμενος φύσεως, ἀλλὰ συγκαταβάσσει φιλανθρωπίου χριστότητος· ὁ ἄλογος τῷ Πατρὶ συγκαθημένος, καὶ ὁ ἄλογος ἐν τῇ μητρὶ αὐλιζόμενος, καὶ ὁ ἄλογος πανταχοῦ εὐρισκόμενος, καὶ [τοῦ] τῶν ὄλων [θεοῦ] μηδέποτε χωριζόμενος. Ἐγγὺ ποτὲ πλατῶν κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ὁ διάβολος γέλωτα, καὶ ταῖς συμφοραῖς ἡμῶν ἑορταῖς ἐπευφραίνεται. Ἄλλ' ὁ μὲν γέλωας τριήμερος· ὁ δὲ θρήνος αἰώνιος· καὶ πλατῶς γέλωας θρήνων αὐτῶν πλατύτερον κατασκεύασεν, δάκρυον ἀδιλείπτον, κλαυθμὸν ἀπαρηγόρητον· βέλος ἐγκάρδιον. Τοῦτο τὸ βέλος ἐν τῇ παρθενικῇ καμίνῳ, οἷον ἠθέλησεν, καὶ ὡς ἠθέλησεν, διὰ πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ὁ πολεμάρχης ἐχάλκευσεν· καὶ στομώσας τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἀληθείης θεότητος, καὶ βάβας τῷ ὕδατι τοῦ ἀγράντου βαπτισματος ; καὶ ἀκονήσας τοὺς ἀπαθείσι παθήμασιν, καὶ σπλιθώσας διὰ τῆς μυστικῆς ἀναστάσεως· δι' αὐτοῦ παντοκρατῆρ ὅν ἀλάστορα ἐθανάτωσε. Πῶς οὖν λόγος ἢ τὴν ἡμετέραν χαρὰν ἢ τὴν ἐκείνου συμφορὰν διηγήσεται ; Ὁ γὰρ ποτὲ ἀρχάγγελος, νῦν διάβολος· ὁ ποτὲ ἐν οὐρανοῖς διαταύμενος, νῦν ὡς θρῆς ἐπὶ γῆς θεωρεῖται συρβόμενος· ὁ ποτὲ μετὰ τῶν χερουβιμ ἀγαλλόμενος, νῦν ἐν τῇ φυλακῇ τῶν χοίρων ἐγκλείσεται ὀδυρόμενος· ὅνπερ τροπωσόμεθα ἐναντία τῆς ἐκείνου φρονήσαντες προαιρέσεως· χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἄμην.

tu cum scalam audis ferream, spiritualis illius scalae recordare, quam patriarcha vidit Jacob a terra in caelum extensam : per illam angeli descendebant, per hanc vero martyres ascendunt : utriusque Dominus est innixus : non potuissent sancti isti dolores perferre, nisi huic innixi fuissent. Ac per illam quidem ascendunt et descendunt angeli ; per hanc vero ascendere martyres cuius manifestum est.

(56) *Berignitatis*, etc. Codex, χριστότης. Id est, ut barbaro, sed ad id quod Gregorius vult explicandum aptissimo vocabulo utar, *Christeitatibus*.

(57) *Magni consilii angelus*. Ita vocari Dominum apud Isaia in LXX interpretum translatione, unicuique notum est. Gregorius in oratione, quam nunc postremo allegamus, pag. 418, Dominum nostrum hoc eodem nomine appellat, cum ait : *Davidis custodem fuisse aut angelum quempiam maximum, aut ipsum magni consilii angelum*.

(58) *Aut quo*. Codex : καὶ πῶθεν γὰρ ποῦ μεταστήσεται. An legendum : πῶθεν γὰρ καὶ ποῦ μεταστήσεται?

(58) *Ab universorum Deo*. Ὁ τῶν ὄλων θεός, vox solemnis veterum est, qua potissimum Deum Patrem omnipotentem designant : quorum loca ne huc afferam, omnino vetat praelum quam citissime plagulas ex oculis meis erepturum. Vix enim eas obiter vidisse licuit. Sed vel festinantis oculum ultro offendent haec verba, ut a notarilis male vexata, aut certe sanis theologorum auribus asperiora censeantur, quippe cum ὁ ἄλογος « ab universitate rerum neque disjungi, neque separari posse » dicatur. Unde, additis duabus voculis, quas propter compendia excidisse non aegre putem, legere malim : καὶ [τοῦ] τῶν ὄλων [θεοῦ] μηδέποτε χωριζόμενος. D. PITHA.

(39) *Effuso*. Codex, πλατῶν. Lego πλατῶν.
(40) *Gestiebat*. Codex, ἐπευφραίνεται. Malice ἐπευφραίνεται.

(41) risus effusione ei luctum, interminatas lacrymas, inconsolabilem fletum ac intimum telum comparavit. Telum hocce in virginea fornace per ignem imperator (42) quale voluit, et quomodo voluit, contra inimicum fabricavit, illudque et efficacia invictæ deitatis exacuens, et aquis incorrupti baptismatis tingens, et passionis passiois expertibus acuminans (43), et per mysticam resurrectionem vibrans, exitiosum hostem, omnemque illius exercitum solus ipse interfecit. Quænam igitur ora-

(41) *Effusus.* Codex etiam hoc in loco, πλατύ. Lego πλατύς.

(42) *Imperator.* Gregorius pro πολέμαρχος ait πολέμαρχης, quod fortasse Domini majestati convenientius hoc nomen, quam illud esse duxerit: quæ ratione τεράρχης dicitur, et νομάρχης, ... non vero

tio aut nostrum gaudium, aut diaboli valet calamitatem exponere? Qui enim olim erat archangelus, nunc est diabolus: qui olim in caelis degebat, nunc quasi anguis homi reptans spectatur: qui quondam cum cherubinibus exultabat, nunc in porcorum carcerem excrucandus (44) inclusus est: quem denique in fugam et nos vertemus, si ea quæ ipsius voluntati contraria sunt sapiamus, grætia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

τέτραρχος et νόμαρχος.

(43) *Acuminans.* Codex, ἀκονίτας. Lego, ἀκονίτας.

(44) *Excruciandus.* Codex, ὀδυνόμενος. Sed legere potes, si magis placeat, ὀδυνόμενος, ob eam quam superius attuli rationem.

LEONIS ALLATII

DIATRIBA DE THEODORIS ET EORUM SCRIPTIS.

Num. LXII, ubi De Theodoro qui postmodum Gregorius et Thaumaturgus dictus est — Ap. Mai, *Bibliotheca nova*, t. VI, p. 95, Romæ, 1853.)

MONITUM.

Leonis Allatii tres ineditas diatribas, De Nicetis, De Philonibus, et De Theodoris, magno desiderio requirebant eruditi homines jam inde a Labbei et Fabricii temporibus; alii etiam tanquam deperditas complorabant. Equidem, et ipse non semel eas commemoraveram, atque a me inspectas in auctoris schedis Vallicellanis, ceptasque adeo describi dixeram. Res tamen abrupta diu jacuit, donec vir doctissimus mihique amicissimus, et de Catholica religione ac Romana Ecclesia maximo meritis, P. Augustinus Theinerus, Philippini in Urbe Oratorii presbyter ac bibliothecarius, pretiosas illas mihi schedas Allatii divulgandas concessit: quo statim manere lætus, sextum hoc Bibliothecæ meæ volumen exornandum putavi. Sunt hæc diatribæ manu ipsius Allatii scriptæ, minutis admodum litteris: et quanquam exemplar aliud quoque a recentiore manu confectum aderat, attamen absque autographo Allatii viz bonam editionem sperare licuisset. Neque vero quæquam existimet, sine ullo meo labore hoc editionis pensum fuisse absolutum: etenim in Nicetis præsertim atque Philonibus, permulti mihi libri pervolutandi fuerunt, ut memoratas ab Allatio auctoritates, ad veritatis, ut par erat, normam exigerem. Cumque Allatii priscis libris usus fuisset, nulla sæpe typographi aut loci adjectu designatione, qui neque capitulis essent distincti, neque aliis criticæ artis adjunctis instructi, nullam ea res molestiam mihi creavit, nec paucorum mendorum purgationis necessitatem imposuit. Itaque non sine patiente mora dedi operam, ut citatos prope innumeris ethnicorum aut Christianorum locos, in ipsis fontibus recognoscerem; quos quidem testus non raro distortos vel mutilos vel mendosos esse deprehendi. Et male profecto de lectoribus meis meritorus eram, si hanc perpetuæ recognitionis sedulitatem prætermissem. Tum vero contigit ut pro vetustis sæpe et obsoletis auctorum editionibus, novas melioresque laudarem post Allatii curatas obitum; quod idcirco moneo, ne quis forte ἀπιστορησάτω ἀντι- quando miretur. MAI.

De Theodoro, qui postea Gregorius appellatus, ob signa atque miracula Thaumaturgi sibi cognomen vindicavit, Neocæsareæ Ponti episcopo, quid ipse post Basilium Magnum lib. *De Spiritu sancto*, cap. 29, et epistola 204, quæ est ad Neocæsariensem Ecclesiam, Eusebium Cæsariensem *Historiæ ecclesiast.* libro vi, cap. 30, et alibi, Rufinum Aquileiensem, Hieronymum in *Catalogo scriptorum ecclesiasticorum*, et in epistola 70 ad Magnum oratorem, Gregorium papam lib. i *Dialog.*, cap. 7, Cedrenum, Suidam, Nicephorum Callistum, Menologia, et alios (1)? quid ipse post Nyssenum Gregorium, qui ejus vitam et res gestas accuratissime et facundia singulari descripsit? Plane nihil. Actum

enim agerem, et illustris ac nobilissima facta male compta dicendi loquentia obscurarem. De ejus nihilominus scriptis pro instituto meo aliquid in medium proferam; quæ, ut potuit, variis e latebris eduxit, et Latine versa, notisque illustrata, publica fecit primus Gerardus Vossius Moguntia in-4, anno 1604; postmodum anno 1622, cum Macario Ægyptio, et Basilio Seleuciensi edita sunt Parisiis in fol.

Inter illius opera habetur *Metaphrasis in Ecclesiastem*, quæ in Reginae codice, litteris capitalibus scripto, ut scribit Billius, et Gregorii Nazianzeni antiquitatem æquante; inter germana Nazianzeni opera numeratur, quod tanti apud Billium fuit, ut,

(1) Præmittuntur editioni Parisiæ veterum de Gregorio testimonia, quæ vide. ANGEL. MAI.

quamquam reclamaret stylus, qui non usquequaque refert elaboratum illud et ἀπεξαρμένον dicendi genus, quod passim in Nazianzeni scriptis elucet, connexiones sententiarum aliquanto duriores, transitusque abruptiores: quod si quædam verba quandoque intertexta fuissent, multo mollior fuisset tota contextus facies, minusque invitæ inter se coirent sententiæ: inter tamen pseudoepigrapha Nazianzeni hæc lucubrationem numerare non dubitaverit. Dat tamen manus Hieronymo, qui omnem dubitationis ansam eximit, atque hunc fetum vero parenti asserit. Namque explicans illud Ecclesiastæ cap. iv, *Melior est puer pauper*, ex Gregorij Ponti episcopi, Origenis auditoris, metaphrasi in Ecclesiastem, expositionem assumit, verbatim digestam in hujus metaphrasi, cap. iv. Quare nulli dubium in posterum fuerit, verum illius auctorem Neocæsariensem esse Gregorium. Quod autem Nazianzeno quoque ascripta fuerit, commune nomen in causa fuit, quod frequenter in libris ecclesiasticis accidit, et aliorum exemplo probat. In codice item Vaticano 479 antiquissimo et optimæ notæ, in quo cum aliis Nazianzeni operibus hæc quoque metaphrasis locum habet, in margine scribitur: Ἰστέον ὅτι κατὰ τινας ὁ λόγος οὗτος ἀμφιβάλλεται. « Sciendum est apud nonnullos hunc librum in dubium verti. » Hoc idem etiam legitur in alio nec minus vetusto, nec minus elegante codice 1446. Alii se satis probasse putant, ac vindicasse Thaumaturgo, testimonio Rufini, Hieronymi, Suidæ, qui scribunt Thaumaturgum in Ecclesiastem metaphrasim edidisse. At quam sit parvum vanumque hoc argumentum, satis norunt, qui sciunt diversos sæpe ac varios scriptores de eadem re eodem titulo lucubrasse. Scripsit in Ecclesiastem metaphrasim Thaumaturgus; nemo id negat: ergo hæc metaphrasis in Ecclesiastem Thaumaturgi est; illud vero probandum est prius, nullum alium metaphrasim in Ecclesiastem scripsisse. Sed quis id probabit unquam? Et tamen aliquid in hac re est, scriptores tradere Thaumaturgum metaphrasim in Ecclesiastem scripsisse, cum nullus de Nazianzeno, cujus scripta omnium fere examini subacta sunt, id asserat. Sunt itaque præter Billium, et alii recentiores, qui dictam metaphrasim parenti proprio reddunt, Sixtus Senensis in *Bibliotheca*, Antonius Possevinus in *Apparatu*, in *Gregorio Nazianzeno* et *Gregorio Thaumaturgo*, et in *Biblioth. selecta*, lib. ii, cap. 15; Fronto Ducaeus in notis ad eandem metaphrasim, Bellarminus *De scriptoribus ecclesiasticis*, et omnium postremus Daniel Heinsius in *Aristarcho sacro*, cap. 41. « Venerabile antiquitatis, inquit, monumentum Gregorii Neocæsariensis in *Ecclesiastem* exstat *paraphrasis*, quam nunc *metaphrasim* inscribunt. Multa ibi terse ac polite explicantur, neque aliud tam illi curæ fuit, quam quod proprium est paraphrastæ, ut in scripto obscurissimo connexionem, seu τὴν ἀλληλουχίαν demonstraret, quod et feliciter plurumque assecutus est. Itaque

A inoffenso pede per Hellenistarum remoras, quod nostro vel in primis deest, et significanter Græcæ æquor hoc decurrit: ita ut lubentius nonnulla prætermittat βήσεις enim, quod non probo, integræ desiderantur) quam ut non connectat, cum tamen alibi nonnihil, quamvis nusquam extra leges paraphraseos insistat. Veram brevitem enim, ut jam dixi, in hoc genere amabant veteres, » etc. Hujus metaphrasis tres vulgatæ sunt Latine editiones. Prima Joannis Oecolampadii, tum monachi Brigittani, inter *Orthodoxographa*, Basileæ anno 1555. Secunda Wolfgangi Musculi cum orationibus Nazianzeni a Bilibaldo Pyrkeymero veris. Tertia Jacobii Billii, Sancti Michaelis in eremo abbatia, quæ Lutetiæ prodit anno 1583, et quæ, ut B potest fidelior et elegantior, a Gerardo Vossio antelata reliquis est.

Orationem tertiam in Annuntiationem, quæ incipit, Πάλιν χαρὰς εὐαγγέλιον, sub Gregorii Thaumaturgi nomine ait Vossius se invenisse post alias duas orationes ejusdem auctoris de eadem Annuntiatione beatæ Mariæ Virginis in antiquissimo Græco volumine ms. Cryptoferratensis bibliothecæ; affirmatque, si contenta hic examinentur, eandem cum præcedentibus orationibus doctrinam referre, phrasim atque sententiam, elogia plane similia, et res easdem. Hinc se mirari illam sub nomine Joannis Chrysostomi ab Aloysio Lipomano in *Vitis sanctorum* evulgatam fuisse, ac præsertim cum interjecta illa Chrysostomo indigna assertionem, qua Josephi virginitas impugnatur et tollitur. Quidquid sit de doctrinâ, quæ catholica est et aliis sanctis Patribus plane communis; et de assertionem illa, quam Vossius indignam ducit Chrysostomo, et quam nos alias in nostro Eustathio Antiocheno impugnavimus; equidem quod de phrasi, elogiis et sententiis iisdem tradit, meræ nugæ sunt. Rudior est Thaumaturgi in dicendo numerus atque austerior, et composito circumplexa ac fere soluta, metaphoris reliquisque figuris oratoris nuda, sententiæ severiores, modestiores, meditatiore: at in hac oratione, quemadmodum et in reliquis duabus, auctor veluti pullus subsultans laxatis habenis, adscititio ornata nobilis, undique per campos excurrrens nugatur et ludit: quasi ex improvviso diceret, sua enuntiat homœoptotis, et homœoteleutis, et omnibus aliis, quibus dicendi genus panegyricum, Græcis admodum familiare in rebus hujusmodi, scætet. Confer, lector, unam paginam Gregoriani prosphonemati cum dictis, et plane discrimen agnosces, ni cæcus esse volueris. Et sane prosphonemata illa ad Origenem dicta, cum versaretur in laudatorio genere, floribus hujusmodi inspergi quandoque debuerat; ad Origenem potissimum habita, qui in similibus versatus, a talibus, cum se offerret occasio, non abstinuit. Sed respuit hæc severum Thaumaturgi ingenium, et voluit magis esse quam videri, virtutis et simplicitatis amator. Idque adeo verum est, ut Vincentius Riccardus, vir rebus his examinandis assiduus

et perspicat, in commentario ad sextam sancti Procli orationem, testimonium ex secunda, quæ incipit: *Ἐορτὰς μὲν ἀπάτας καὶ θυμωδίας*, adducens, asseruerit: « Quamvis summopere ambigo et hæreo, an revera Gregorii Thaumaturgi sit illa oratio. Dicitio enim ipsa videtur potius sancti Procli, et sententiæ in ea plurimæ insunt, quæ conceptis verbis sunt in oratione prima Procli, et innumera alia, quæ in aliis Procli orationibus offenduntur; et frequens adeo iteratio vocis *θεοτόκου*, videtur Nestorium impetere. » Et infra: « Imitatus sanctus Proclus sanctum Gregorium Thaumaturgum in oratione secunda de Annuntiatione, si modo ejus est illa oratio. » Nos in epistola ad Nihusium de liturgia sancti Jacobi apostoli, de vocis *θεοτόκου* usu etiam ante Nestorium, nonnulla attulimus. Quidquid tamen sit, tertiam unum tantum codex ms. licet antiquissimus Thaumaturgo attribuit, ac Chrysostomo centum, nec minus antiqui; ideoque sub Chrysostomi nomine et Augustæ ab Hoeschelio Græce, et ab aliis edita est. De sermonibus in Annuntiationem et Theophaniam Dominicam, ut etiam de libello *De anima* ad Tatianum, nihil certi se habere scribit Bellarminus: « cum nec veteres horum operum meminerint; neque tamen convinci possit, eos esse supposititios; » et hoc pro his tribus, vel quatuor orationibus, conjectando potius quam decernendo. Namque non absone quis dixerit, argumentum ex caractere, et dictionum formulis desumptum, leve admodum esse: affectionibus sapius animi calamum agi regi que; ætate etiam immutari. Hinc non esse necesse omnia Thaumaturgi scripta eodem semper atque uno tenore peragi.

Sed Andrea Riveti (3) in *Critici sacri* libro II, cap. 16, de his orationibus dicta consideremus. « Guil. Perkinsius meminit homiliarum de Annuntiatione, etc., huic Gregorio ascriptarum, quas videre mihi non contigerat tum cum primum hæc scripsi; neque ex a Possevino in *Apparatu*, aut a Sixto memorantur. » Antequam causam perspicat, sententiam fert. Esto, non vidit Rivetus, cum scriberet. Quid ergo inde sequitur? Vel Rivetus temerarius est, vel parum diligens. De Gregorii scriptis agens, ut vera enuntiaret, sedulo inquirenda erant ipsius Gregorii scripta, consulendi amici, indices evolvendi, auctores ipsi conquirendi; ut diligentia non desit, nec temere de iis quæ non vidimus pronuntiemus. « Neque a Possevino in *Apparatu*, neque a Sixto memorantur. » Demum Riveto non commemorari. Ergo non sunt? Stolidi ista argumentatio est. Quasi vero quæ non commemoraverint scripta Possevinus et Sixtus, nusquam alibi, aut nulla sint. « Sed postea editæ fuerunt Græce et Latine Parisiis cum notis Vossii Tungrensis, qui merces illas quantum potest commendat. » Bene est. Ergo sunt alia tandem scripta Patrum non commemorata a Possevino et Sixto, quando jam Pari-

siensis editionibus adornantur. Nec exhausti sunt sacræ antiquitatis thesauri, si de eis taceant Possevinus et Sixtus. Ignorat plane Rivetus hæc Gregorii opera diu ante ab eodem Vossio notis illustrata prodidisse Græce et Latine, et ut postmodum Parisiis, Moguntia anno 1604. « Qui merces illas, quantum potest, commendat. » Illaudabile est scilicet Riveto, scripta Patrum commendare, et merces adeo pretiosas et pulcherrimas, ut ut eæ sunt, ambientibus propiare. Commendat, quantum potest, Thaumaturgi scripta, quæ commendavit antiquitas, et posterioris ævi illustriores doctores ecclesiastici omnes; ac exterminarunt hæretici, apud quos etiam in ea æstimatione fuere, ut vel eorum solo testimonio sua constabilire crederent. Hinc tot illis, malis artibus, annexa, et præter morem atque legem proborum hominum immutata: pleraque etiam orationes atque opuscula ex penu hæreticorum illis appicta. Tanta erat in unius hujusce commentarii auctoritas! Commendavit itaque Vossius, quæ ante eam et exscriptorum calami inter alia sanctorum Patrum scripta scripto commendaverant. Commendantur codices antiquissimi, et optimæ notæ, qui dictas Gregorii orationes præfixo nomine Gregorii exhibent.

« Dubias esse probat Perkinsius ex eo, quod Vita sanctorum, item et hymni eorum festis convenientes, primum a Carolo Magno constituti sunt, circa annum 807 (Paulus Æmilii lib. II *De gestis Francorum*, Sigebertus item, anno 807) multis post Thaumaturgum sæculis. » Perkinsium ipse non vidi. Credo tamen Rivetum Perkinsii verba neque invertisse, neque mutilasse, sed ingenuè numerasse. Videamus, ut sibi constet Perkinsii ratio; namque si ea ceciderit, cadet etiam sententia Perkinsii, et orationes prædictas dubias esse. Cum istæ orationes factæ asseruntur, tum neque Vita sanctorum, neque hymni eorum festis convenientes in Ecclesia erant: nam primus Carolus multa post sæcula constituit: ergo dictæ orationes, festis diebus et solemnitatibus sanctorum convenientes, non potuerunt scribi a Gregorio Thaumaturgo, qui multo Carolum præcesserat. Probat assumptum auctoritate Æmilii, et Sigeberti. Tum ipse infero: At falsum est, primum Carolum id instituisse, quidquid Æmilii et Sigeberti erocitent: ergo falsum quoque erit hæc orationes dubias esse. Imo certas atque indubitatas esse evincetur, cum certe atque indubitate demonstraretur, ante Carolum orationes et hymnos in solemnitatibus sanctorum, et ab ipso nascentis Ecclesiæ exordio in Ecclesia frequentes fuisse. Et Judæos ipsos ex veteri Patrum institutione legitimis præfinitisque diebus ex lege et prophetis lectiones recitare consuevisse, tradit Isidorus lib. I *De ecclesiasticis offic.*, cap. 10, probatque Rabanus Maurus lib. II *De institut. cleric.*, cap. 5. Lectionum meminit Origenes *contra Celsum* lib. III, 50: est Allatius, doctum hominem, sed rigidum acer-

(2) Andream Rivetum, contra quem diu pugnaturus fuit etiam Calvinus, asseclam fuisse, scimus. A. M.

Ὅρα δὴ καὶ ἐν τούτοις τίνα τρόπον ἡμᾶς συκοφαντεῖ, ἐφομιῶν τοῖς ἐν ταῖς ἀγοραῖς τὰ ἀπορήτοτα ἐπιδεικνυμένοις καὶ ἀγέροισι· ποτα δὲ ἀπορήτοτα ἐπιδεικνύμεθα, ἢ τί τούτοις παραπλήσιον πράττομεν; οἱ καὶ δι' ἀναγνωσμάτων, καὶ διὰ τῶν εἰς τὰ αὐτὰ διηγήσεων προτρέποντες μὲν ἐπὶ τὴν εἰς τὸν Θεὸν τῶν ὄλων εὐσέβειαν, καὶ τὰς συνθρόνους ταύτης ἀρετὰς. « Vide quomodo in his quoque verbis calumnia nos afficiat, quos cum circulatoribus, turpia et nefanda in foro proponentibus comparat. Quæ vero nefanda proponimus? aut quid facimus, quod ad hujusmodi hominum impudentiam accedat? nos, inquam, qui per lectiones, et per earum interpretationes, homines ad pietatem erga omnium rerum Deum, virtutesque quæ easdem atque pietas sedes habent, hortamur. » Vide ejusdem *De engastrimytho* commentarium (3) in principio. Sanctus Augustinus (in prologo ad tractatus suos) in Epistolam primam Joannis ait: « Sed quia interposita est solemnitas sanctorum dierum, quibus certas ex Evangelio lectiones oportet in Ecclesia recitari, quæ ita sunt annuæ, ut aliæ esse non possint; ordo ille, quem susceperamus, necessitate paululum intermissus est, non omissus. » Idem in sermone (v, 4) de luctatione Jacobi: « Istæ lectiones, quæ vobis leguntur, nunquid modo primum vobis leguntur, et non eadem quotidie repetuntur? Sicut autem lectiones Dei quotidie opus est, ut repetantur, ne sæculi mala et spinæ nascantur in cordibus vestris, et effocent semen quod ibi seminatum est; sic oportet et sermonem Dei vobis semper repeti, ne obliiti dicatis vos non audisse, quod diximus nos dixisse. » Et sermone 3 in die Pentecostes: « Adventum Spiritus sancti anniversaria festivitate celebramus. Huic sollemnis congregatio, sollemnis lectio, sollemnis sermo debetur. » Gregorius Nyssenus orat. 2 (initio) de Resurrect. Christi: Παντες μὲν, ἀγαπητοί, ὡς εἰπεῖν, ἀποδέχονται τὴν ἐν Κυριακῇ νυκτὶ παρ' ἡμῶν εἰσηγηθεῖσαν ἀρμολίως τῶν ἱερῶν Εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Omnes quidem propemodum, dilecti, approbant lectionem sacrorum Evangeliorum, quæ a nobis nocte Dominica commode fuit introducta de resurrectione magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi. »

Scribit Philostorgius (lib. III, 5) Theophilum Indum legatum a Constantio missum, ad Divæos, qui Indi erant, profectum, multa quæ ante apud eos haud rite fiebant emondasse, et inter alia, quod illi sedentes lectiones evangelicas audiebant. Καὶ γὰρ καθέζομενοι τῶν εὐαγγελικῶν ἀναγνωσμάτων ἐποιούνο τὴν ἀκρόασιν. « Namque sedentes evangelicis lectionibus aures præbebant. » Observat Jacobus Gothofredus (in adn. ad loc. cit.): « Et cum Evangelia legerentur, quorum statæ etiam certæque lectiones [ἀναγνώσεις, ἀκούσματα] erant (cujus rei luculentum inter alia testimonium exstat in Hippolyti

(3) Interpretatus est atque edidit hoc opusculum ipse Allatius cum syntagmate doctissimo *De engastrimytho*, Lugduni 1629. A. M.

A Canone paschali, ubi lectiones hujusmodi in cellulis arcæ laterculi statæ designantur, de quo plene alibi), certo quoque corporis habitu Christiani in ecclesia fuere: nempe enim a stantibus Evangeliorum lectiones audiri oportuisse, hic Philostorgii locus indicat. » Et ex Sozomeni libro VII, cap. 49, notat in sola Alexandrina Ecclesia episcopum Alexandrinum, dum Evangelium recitaretur, non assurrexisse: Ἔνον δὲ κάκεινο παρ' Ἀλεξανδροῦσι τούτοις ἀναγνωσκομένων γὰρ τῶν Εὐαγγελίων, οὐκ ἐπανίσταται ἐπίσκοπος, δὲ παρ' ἄλλοις οὐτ' ἔργων, οὐτ' ἀκήκοα. « Novum et illud apud eosdem Alexandrinos est, quod episcopus, dum recitatur Evangelium, non assurgat, quod apud alios unquam fieri equidem neque comperi neque audivi. » Adde tu ex eodem Sozomeno (loc. cit.): Ταύτην δὲ τὴν ἱερὰν βίβλον ἀναγινώσκει ἐνθάδε μόνος ὁ ἀρχιδιάκονος· παρὰ δὲ ἄλλοις, διάκονοι ἐν πολλαῖς δὲ Ἐκκλησίαις, οἱ ἱερεῖς μόνος ἐν δὲ ἐπισήμοις ἡμέραις, ἐπίσκοποι, ὡς ἐν Κωνσταντινουπόλει· κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀναστάσεως ἑορτῆς. « Hunc etiam sacrum codicem hic legit aulus archidiaconus, apud alios vero diaconi in multis etiam Ecclesiis soli sacerdotes, diebus autem solemnibus episcopi, ut Constantinopoli primo die paschalis solemnitatis. » Leo pontifex in sermone (VI, 4) in Epiphaniam: « Quamvis ergo narratio evangelicæ lectionis illos proprie recenseat dies, in quibus tres viri, quos nec prophetica prædicatio docuerat, nec testificatio legis instruxerat, ad cognoscendum Deum a remotissima Orientis parte venerunt; hoc idem tamen et manifestius nunc et copiosius fieri in omnium vocatorum illuminatione perspicimus. » Maximus Taurinensis in homilia IX de Epiphania: « Audistis, fratres, lectionem Evangelii salutaria præsentis diei sacramenta recitantem. » Petrus Chrysologus in sermone IX: « Agit nobiscum Deus, agit in hoc sæculo, ne quid nobis pereat in futuro, sicut ex ipso lucet principio lectionis. » Et in sermone XVI: « Ibat ad eorum curam, quibus jam humana defecerat cura, sicut hodierna probatum est lectione. » Item serm. XVII: « Hodierna lectione didicit attentus auditor. » Lectionarius vel Comes apud Pameliium tomo I *Liturgicon* editus est, quo continentur ex prophetis et Apostolo lectiones per totum anni curriculum legendæ, per divum Hieronymum collectæ, ut vult *Micrologus De eccles. observ.*, cap. 25, et alibi sæpius. Beruo Augiensis *De missa*, et Joannes Beletus *Ration. divin. off.* cap. 57, et non multo post « Musæus Massiliensis Ecclesiæ presbyter, » ut tradit Gennadius *De scriptoribus ecclesiasticis* (cap. 79) « vir in divinis Scripturis doctus, et in earum sensibus subtilissima quadam exercitatione limatus, lingua quoque scholasticus, hortatu sancti Venerii episcopi, excerptis de sanctis Scripturis lectiones totius anni festivis diebus aptas, responsoria etiam, psalmodorum capitula temporibus et lectionibus con-

ipse Allatius cum syntagmate doctissimo *De engastrimytho*

gruentia, quod opus tam necessarium a lectoribus in Ecclesia probatur, ut expeditum et sollicitudinem tollat et moram, plebique ingerat scientiam, celebratque decorem. » Eadem repetit Honorius Augustodunensis *De scriptoribus* (n. 78) in Museo Massiliensi. De Scripturis legi solitis in Ecclesia et eorum expositionibus, vide Socratem lib. v, cap. 22, et Nicephorum Callistum lib. xii, cap. 34.

De hymnis quoque dubitabit Rivetus? Nos qui singulis horis in gestis dictisque Christi versamur, scimus Christum post sacram cœnam hymnum dixisse hortarique Paulum, « ut nos invicem doceamus, atque commoneamus psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus canere, » ad Coloss. iii, 16. Et ad Ephesios v, 19 : « Implemini Spiritu, loquentes vobismetipsis in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus, cantantes, et psallentes in cordibus vestris Domino. » Chrysostomus (in *Matth. homil. lxxxii*) enarrans illa, *Et hymno dicto, exivit in montem Oliveti* : « Gratias, inquit, agit, postquam dedisset; hymnum cecinit, ut nos quoque id ipsum faciamus. » Et apostolos, et subsecutos Christianos hymnos a se compositos, vel ab aliquo vatum veterum desumptos cecinisse, existisseque ea ætate carmina prisca versu trimetro, et hymnos cum suis accentibus inter sacra ante altaria canenda, probat testimoniiis Patrum Joannes Stephanus Durantius

De ritibus Eccles. cathol., lib. iii, cap. 14. Et ne nos in adeo opima lautaque cœna jejuni esse videamur, adjiciemus nonnulla quæ erunt, si ratio temporis consideretur, antiquissima. Philo Judæus lib. *De vita in contemplatione posita*, sermonem habens de Essenis, Christianis scilicet in ipso exortu Ecclesiæ, ut doctissimi quique affirmatissime asseverant, et Suidas titulum præbuit *De vita Christianorum*, cujus verba referuntur ab Eusebio *Hist. eccl.* lib. ii, cap. 17, de eorum ecclesiis refert : « Ἐν ᾧ μονούμενοι τὰ τοῦ σεμνοῦ βίου μυστήρια τελοῦνται, μηδὲν εἰσχομίζοντες, μὴ ποτὸν, μὴ σιτοῦν, μὴ τί τι τῶν ἄλλων, ὅσα πρὸς τὴν τοῦ σώματος χρείαν ἀναγκαῖα, ἀλλὰ νόμους καὶ λόγια θεοπισθέντα διὰ προφητῶν, καὶ ὕμνους. » In quo illi ab aliis separati conjunctive vitæ piæ mysteria obeunt, nihilque eo vel cibi, vel potionis, vel aliarum rerum, quæ ad corporis usum necessariæ sunt, omnino secum inferunt : sed leges et oracula a prophetis divinitus edita, hymnosque. » Et infra magis aperte : ὥστ' οὐ θεωροῦσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιῶσιν ἅσματα καὶ ὕμνους εἰς τὸν Θεὸν διὰ παντοίων μέτρων καὶ μελῶν, ῥύθμοις σεμνοτέροις ἀναγκαίως χαράσσοντες. » Ita plane non contemplationi solum se dedunt, sed etiam cantiones et hymnos ad Dei laudem componunt omni metrorum ac modulationum genere. » Plinius (neque enim absurdum fuerit ad nostras res comprobandas, ex inimicis Ecclesiæ testimonia sumere) in epistola ad Trajanum (lib. x, 97) de Christianis : « Affirmabant autem hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo

A quasi Deo dicere secum invicem. » Quid iste cantus fuerit, habeat sibi Rivetus ex Conrado Ritterhusio, et Francisco Balduino, quos uti proprios, magis etiam sibi propitios in hoc negotio habebit. Carmina illa Christianorum trifariam distincta sunt ad Apostolo, in psalmos, hymnos, et odas spirituales, quæ carmina inter se ita differre putant, ut psalmis significetur quæcumque sacræ conciones, variis argumentis scriptæ; hymnis, laudes divini nominis vel sanctorum; odis sive canticis, peculiæres quædam et magis artificiosæ cantiones, quæ et ipsæ quidem contineant laudes, sed augustiore quadam et sublimiori forma compositæ. » Tum probat auctoritate Chrysostomi homil. ix (ed. Montf. t. XI, p. 392) in Epist. ad Coloss. hymnos psalmis ipsis B diviniorem rem esse atque sublimiorem. Verba Chrysostomi sunt : Ὅταν τοῦτοις ἐκ παιδὸς ἀνάξῃς αὐτῶν, κατὰ μικρὸν καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα ἄξις· οἱ ψαλμοὶ πάντα ἔχουσιν, οἱ δὲ ὕμνοι πάλιν οὐδὲν ἀνθρωπίνον ὅταν ἐν τοῖς ψαλμοῖς μάθη, τότε καὶ ὕμνους εἴσεται ἅτε θεϊότερον πρᾶγμα· αἱ γὰρ ἄνω δυνάμεις ὁμοῦσιν, οὐ ψάλλουσιν. « Si a putero istis assuefeceris eum, paulatim et ad sublimiora deduces. Psalmi complectuntur omnia. Rursus et hymni quoque nihil habent humani. Quod si in psalmis instructus fuerit, tum et hymnos intelliget ac sciet utpote rem diviniorem. Etenim potestates superæ hymnos concinunt, non psallunt. » Hactenus Balduinus.

Tertullianus in *Apolog.*, cap. 39, de convivio Christianorum : « Post aquam manualet et lumina, C ut quisquis de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere. » Item lib. ii (in fine) *Ad uxorem*, Christianos sese mutuo provocasse, quis melius Deo suo caneret : neque solum in ecclesia aut cœtu, sed in privatis Christianorum ædibus, psalmos concinuisse ait. Certe in iis, ut in ecclesia, preces sonuisse scribit Cyprianus *ad martyres*. Sed et Clemens Alexandrinus lib. vii (cap. 7) *Stromatum* indicat moris fuisse, ut cum cibum sumerent Christiani, psalmi hymni que personarent, etc. Erit ergo carmen canere, hymnos in laudes divini nominis vel sanctorum conscriptos concinere. Auctor, qui sub Commodio scribebat adversus Artemionis hæresim, ut ex Eusebio *Historia ecclesiast.*, lib. v, cap. 27, discimus, sub initio, canticorum et hymnorum in ipsum Christum a fidelibus editorum meminit : Ψαλμοὶ ἐξ ὧν καὶ ὕμνοι ἀδελφῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφείσθαι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν Χριστὸν ὁμοῦσι θεολογοῦντες. « Quotquot item psalmi atque hymni ab initio (nascentis nempe post Christum Ecclesiæ) a fratribus conscripti, hi omnes Christum Verbum Dei concelebrant, divinitatem ei tribuendo. » Et in concilio Antiocheno sub Aureliano apud eundem lib. vii, cap. 30, inter alia crimina Paulo Samosateno objecta, non postremum locum obtinuit, eum psalmos et cantus, qui ad sua tempora in Dominum nostrum recitari solebant, explosisse, et in media ecclesia solenni Pæschatis die mulieres, quæ cantilenas in

ipsius laudes funderent, introduxisse : Υαλμούς δὲ Α φέροντες φῶτα ἐκ τῶν κηρίων λαμπάδων, τῆς βασιλίδος Εὐδοξίας παρεούσης τὴν εἰς αὐτὰ δαπάνην πληθὺς ὄντες οἱ Ἀρειανίζοντες καὶ ζηλοτυπία ληφθέντες, ἀμύνεσθαι τε, καὶ συμπληγάδας ἐπαίρειον ποιεῖν· ἔτι γὰρ ἐκ τῆς προλαβοῦσης δυναστείας ἐνθερμοὶ τε πρὸς μάχην ἦσαν, καὶ καταφρόνουν αὐτῶν μὴ μελλήσαντες οὐκ ἐν μιᾷ τῶν νυκτῶν συγκροῦσαι, καὶ βάλλεται μὲν λθῶν κατὰ μετώπου Βρίων ὁ τῆς βασιλίδος εὐνοῦχος, συγκροτῶν τότε τοὺς ὑμνοῦχοις ἀπόλλυνται δὲ καὶ τινες τοῦ λαοῦ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ὑπ' οἷς κινήσει ὁ βασιλεὺς διεκάλυσε τοὺς Ἀρειανούς τὰς ὑμολογίας ἐν τῷ δημοσίῳ ποιεῖν καὶ τὰ μὲν λεγόμενα τοιαῦτα ἦν. Δεικτέον δὲ καὶ ὅθεν τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν ἡ κατὰ τοὺς ἀντιφώνους ὕμνος ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ συνήθεια· Ἰγνάτιος Ἀντιοχείας τῆς Συρίας, τρίτος ἀπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου ἐπίσκοπος, ἔς καὶ τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῖς συνδιέτριψεν, ὅπτασιαν εἶδεν ἀγγέλων διὰ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων τὴν ἀγίαν Τριάδα ὑμνοῦντων, καὶ τὸν τρόπον τοῦ δράματος τῆ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἐκκλησίᾳ παρεῶκεν ὅθεν καὶ ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις αὕτη ἡ παράδοσις ἐδόθη· οὗτος μὲν οὐκ ὁ περὶ τῶν ἀντιφώνων ὕμνων λόγος ἐστίν. Ἀριανὶ extra urbem conventus agebant. Itaque cum festa cujusque hebdomadae occurrerant, videlicet Sabbatum et dies Dominicus, in quibus conventus in ecclesiis fieri solent, illi intra portas civitatis circa porticus in unum congregati, cantus apud opiniosi Arianæ respondententes, quos ipsi composuerant, alternatim canebant : idque per majorem noctis partem faciebant. Primo diluculo tales cantilenas alternis per mediam urbem recitantes, e portis egrediebantur, et ad loca ubi agebantur conventus contendebant. Verum quia adversus fidei consubstantialis fautores verba contumeliosa, quibus eorum animos irritarent, dicere non desinebant, nam sæpe hanc quasi cantilenam in eos cecinere : Ubi sunt hi, qui tria unam dicunt esse potentiam? Joannes veritus ne aliquis ex simplicioribus ejusmodi cantibus ab Ecclesia abduceretur, quosdam e suo populo illis opponendos curavit, qui nocturnis hymnis decantandis similiter operam darent, Arianorumque in ea re studium eo pacto reprimerent, denique suos in ipsorum fide admodum confirmarent. At quamvis hoc Joannis institutum valde commodum videretur, tamen illius eventus tumultu atque etiam periculo non caruit. Nam ubi hymni in consubstantialis laudem decantati, propter concentum illum nocturnum multo plus dignitatis sunt consecuti, erant enim cruce argenteæ excogitate, quibus cerei imponebantur, Eudoxia Augusta sumptum ad id suppeditante, turba Arianorum coacta, et æmulationis ardore incensa, se ulcisci, et cum adversariis configere instituit. Etenim principate illo, quem jampridem obtinuerant elati, erant ad pugnam multo ardentiores, defensoresque fidei consubstantialis prorsus contemnebant. Quare nulla

Non est tamen prætereunda auctoritas Socratis, licet prolixior, ut et hymnorum in Ecclesia usus antiquissimus, et eorum origo ab ipso Christianæ religionis exordio dignoscatur, lib. vi, cap. 8 : Οἱ Ἀρειανίζοντες ἔξω τῆς πόλεως τὰς συναγωγὰς ἐποιῶντο· ἦνίκα οὐκ ἐκάστης ἐβδομάδος ἑορτὰς καταλάμβανον, φησὶ δὴ τὸ τε Σάββατον καὶ ἡ Κυριακή, ἐν αἷς αὶ συνάξεις κατὰ τὰς Ἐκκλησίας εἰκόθαι γίνεσθαι, αἰτὸ δὲ ἔνδος τῶν τῆς πόλεως πυλῶν, περὶ τὰς στοὰς ἀθροαίεσθαι, καὶ ὁδοὺς ἀντιφώνους πρὸς τὴν Ἀρειανὴν δόξαν συντιθέντες ἦδον· καὶ τοῦτο ἐποιοῦν κατὰ κλειστόν μέρος τῆς νυκτός· ὑπὸ δὲ ὄρθρον τὰ τοιαῦτα ἀντιφώνια λέγοντες, διὰ μέσης τῆς πόλεως ἐξήσαν τῶν πυλῶν, καὶ τοὺς τόπους ἐνθα συνήγον καταλάμβανον· ἐπισηθὴ δὲ ἐραθισμούς κατὰ τῶν τῶ ὁμοούσιον φρονοῦντων λέγοντες οὐκ ἐπαύοντο· πολλάκις γὰρ καὶ τοιαύτην ὥδην ἔλεγον· Ποῦ εἰσὶν οἱ λέγοντές τὰ τρία μίαν δύναμιν; Τότε δὴ καὶ Ἰωάννης εὐλαβηθεὶς, μὴ τις τῶν ἀπλουστέρων ὑπὸ τῶν τοιούτων ὥδων ἀπελευσθῆ τῆς Ἐκκλησίας, ἀντιτιθῆσιν αὐτοῖς τοὺς τοῦ ἰδίου λαοῦ, ὅπως ἂν καὶ αὐτοὶ ταῖς νυκτεριναῖς ὑμνολογίαις σχολάζοντες, ἀμυρῶσι μὲν τὴν ἐκείνων περὶ τοῦτου σπουδὴν, βεβαίους δὲ τοὺς οἰκίους πρὸς τὴν ταυτῶν πίστιν ἐργάσωνται· ἀλλ' ὁ μὲν σκοπὸς Ἰωάννου ἐδόκει εἶναι χρηστός, σὺν παραχῆ δὲ καὶ κινδύνους τὸ τέλος ἐδέξατο· ὡς γὰρ λαμπρότεροι οἱ τοῦ ὁμοουσίου ὕμνοι ἐν ταῖς νυκτεριναῖς ὑμολογίαις ἐδείκνυντο· ἐπιανεόητο γὰρ παρ' αὐτοῦ σταυροὶ ἀργυροὶ

(4) Baronius ad an. 633 non ipse generale hoc concilium vocat, sed a Patribus qui ei interfuerunt, cœnetale appellatum dicit. Neque sane ita appellari

stricto sensu poterat synodus ad quam Hispaniæ tantum et Galliæ Narbonensis episcopi concurrerunt A. M.

interposita mora, nocte quadam tumultum faciunt. A Briso imperatricis eunuchus, qui partes canentium hymnos ad commendationem fidei *consubstantialis* tuebatur, lapide in fronte percussit. Interierunt etiam utriusque partis nonnulli de populo. Quibus rebus imperator admodum commotus, Arianis interdixit ne hymnos in publico cantarent. Atque hæc quidem hoc modo gesta sunt. Jam vero dicamus etiam, unde consuetudo hymnorum, qui in ecclesia alternis decantantur, initium cepit. Ignatius Antiochiæ, quæ est in Syria, tertius a Petro apostolo episcopus, qui cum apostolis ipsis multum versatus est, visionem vidi angelorum sanctam Trinitatem hymnis alterna vice decantatis collaudantium, et formam canendi in ea visione expressam Ecclesiæ Antiochiensæ tradidit. Unde illa traditio in omnibus Ecclesiis recepta est. Et de hymnis alterna vice cantatis ista hactenus. Non alia narrant Sozomenus lib. viii, cap. 8, ac Nicephorus lib. xiii, cap. 8. Et ne dicas tum primum hujusmodi hymnos, non antea, in Ecclesia excogitados fuisse, animadvertente Socratis verba capite superiore (id est lib. vi, 7, fin.): Ἡδῆς δὲ πρῶτος καὶ τὰς περὶ τοῦ νεκροῦ ὑμνοὺς εὐχὰς, ἐξ αἰτίας τοιαύτης. « Primus etiam (Joan. Chrys.) precatioes, quæ in nocturnis hymnis fieri solent amplificavit, tali causa inductus. » Amplificantur ea quæ usu recepta sunt: quæ autem primo excogitantur, cum nondum ullam sui subsistentiam habeant, amplificari non possunt. Quid ergo ex argumento Perkinsii probe colligat Rivetus, ipse viderit. Sed quid cum illis agas, qui neque scripta Patrum, neque consuetudines Ecclesiæ, neque instituta majorum sciunt? Et si unquam etiam inter legendum occurrerit, quod eorum fictas atque vanas opiniones minuat, vel non animadvertant, vel animadversum negligunt: et quod pejus est, alio distrahunt, et pervertunt.

Jam audio Rivetum dicere, neque enim desipit semper, quod utinam esset! lectiones et hymnos constitutos a Carolo, ex Patrum scriptis et in laudem sanctorum fuisse: non dubium vero lectiones ex sacris litteris, et in laudem Dei Christique, multo antiquiores fuisse, et ante etiam ipsum Christum natas. Sed neque hoc modo probat hæc Thaumaturgi orationes dubias esse. Et negabitne ipse et Annuntiationem Virginis, et Theopania ad Christum pertinere? Negabit scilicet. Quid tum? Lectiones in solemnitatibus sanctorum valde Carolo antiquiores sunt: et martyrum Acta in Ecclesia ante eundem Carolum legebantur. Volens puto hoc ignoravit Rivetus: neque enim adeo infans in rebus ecclesiasticis, et scriptis Patrum, quæ pro libidine deartuat, existimandus est. Quod si volens id nesciverit, edoctus modo sciat et obmutescat, et deponat aliquid ex fastu illo, et tanta illa quam sibi vindicat doctrina. Acta martyrum probata ante Carolum in Ecclesia legebantur, consequenterque festi sanctorum dies celebrabantur. Adrianus papa in epistola ad ejusdem Caroli scriptum *De imaginibus*,

cap. 17: « Vitæ Patrum sine probabilibus auctoribus minime in Ecclesia leguntur. Nam ab orthodoxis titulatæ et suscipiuntur et leguntur. Magis enim Passiones sanctorum martyrum sacri canones censuerunt, ut liceat eas etiam in Ecclesia legi, cum anniversarii dies eorum celebrantur. » Canon qui id censuit inter concilia Africana est num. 50: Ἐξέστω ἐπιμὴν ἀναγιγνώσκεισθαι τὰ Πάθη τῶν μαρτύρων, ἡνίκα αἱ ἐτήσιαι αὐτῶν ἡμέραι ἐπιτελοῦνται. « Liceat etiam legi Passiones martyrum, cum anniversarii dies eorum celebrantur. » Dixi vero probata, ut quæ de sanctorum historiis ab hæreticis vel aliis falso scripta sunt excluderem (ut jubet canon Trullanus lxxiii). Quo vel solo factum est, ut ea legendi in Ecclesia vetus consuetudo a Gelasio antiquata sit. Gelasius papa in Romano concilio (ed. Labb. t. IV, p. 1265): « Gesta sanctorum martyrum secundum antiquam consuetudinem, singulari cantela in sancta Romana Ecclesia non leguntur: quia eorum, qui conscribere, nomina pehitis ignorantur, et ab infidelibus aut idiotis superflua et minus apta, quam rei ordo fuerit, scripta esse putantur, sicut eujusdam Quirici et Juliane, sicut Georgii aliorumque ejusmodi Passiones, quæ ab hæreticis perhibentur compositæ: propter quod, ut dictum est, ne vel levis subsannandi oriretur occasio, in sancta Romana Ecclesia non leguntur. » Antiquam consuetudinem legendi gesta martyrum in Ecclesia Gelasius multo ante Caroli tempora fatetur, et Adrianus eidem Carolo denuntiat: ei Rivetus et Perkinsius primum a Carolo constitutam esse tradunt? Et ut magis teneas quid essent, adcuratur Basilius Seleuciensis *De vita et miraculis sanctæ Theclæ*, lib. ii. Is martyr Theclæ die solemnè ad habendam orationem in ejus laudem se comparans, die antecedente in ægritudinem porquam pravam incidit, et martyre morbum dissolvente, in laudes ejus effunditur in ecclesiâ: Ἦν γὰρ αὐτῆς ἡ ἐτήσιος ἑορτὴ παρεσκευασάμην δὲ κατὰ τὸς ἑπαινον μικρὸν τῆς ἑορτῆς ὠφθῆν ἐπὶ τοῦ δεικτηρίου λέγεται δὲ οὕτως ὁ τόπος ἐν ᾧ ἐπίδεικνυνται οἱ λέγοντες, τοῦτο ἐστὶν ὁ ἀμβων ἦτοι τὸ ἀκροατήριον καὶ εἶπον μὲν ἅρτα. « Conventus anniversarius ejus agebatur, et ad orationem exiguum de laudibus festi habendam me comparaveram. In dicerio comparui, hoc est in loco ubi verba facturi se exhibent, sive ambonem, sive suggestum, sive auditorium appelles, et pauca quædam dixi. » Qui jam adductis testimoniis fidem non adhibet, etiamsi sexcenta alia offerantur, pervacacius indurescet. Legebantur itaque in Ecclesia tum Latina tum Græca non Scripturæ sacræ solummodo, sed et Acta martyrum, et in iisdem solemnitatibus ab antiquioribus Patribus habite orationes ante Carolum, quamvis id nequiter negent et Rivetus et Perkinsius.

Dicent, facinus hoc non esse natum apud illos non um, sed culpam referendam esse in Sigebertum, et Paulum Æmilium, qui ante se fraudem hanc conceperunt. Dicent equidem, sed callido mendacis

Proponamus verba Sigeberti tum ex *Chronico*, tum ex libro *De scriptoribus* (cap. 81) : « Carolus imperator per manum Pauli diaconi sui decerpens optima quæque de scriptis catholicorum Patrum, lectiones unicuique festivitati convenientes per circulum anni in Ecclesia legendas compilari fecit in duobus voluminibus. » De Vitis sanctorum, de hymnis in his, ne verbum quidem. Qua fronte ergo dicitur, ex his Sigeberti verbis, et Vitas sanctorum, et hymnos festis convenientes a Carolo primum constitutos fuisse? Et quomodo primus constituit, qui ex catholicorum Patrum scriptis, quæ ante ipsum erant, decerpere Paulum jussit? Erant ergo ante Carolum ejusmodi scripta in Ecclesia, sed cum ab hæreticis male habita, et additiis doctriinis conspurcata multa cerneret, jussit ut triticum ex catholicorum scriptis, rejectis hæreticis, eligeretur. Non itaque ipse primus constituit. Tum demum, an unum et idem tibi, Riveto, videtur compilare facere, et constituere? Compilare est in unum cogere : primum constituere, est primum statuere, proponere, decernere. Compilantur quæ ante erant; primum constituuntur quæ tum primum nascuntur. Si ergo erant antea, non potuit primus constituere, potuit tamen ipse compilare, vel facere ut Paulus compilaret. Male ergo legeras verba Sigeberti, pejus conceperas, pessime tua pro illius verbis dividitas, et lectorem fallis. Et sic talis error in utroque vestrum fuit. Pauli vero *Æmili De gestis Francorum in Carolo* (ed. Basil. p. 65) verba sunt : « Vetustissimis exemplaribus, sanctisque auctoribus, imperio opeque Caroli undique conquisitis, martyrum vitas mortemque, ac cæterorum divorum, summa brevitate perstrinxit in templis legendas. » Nulli hic hymni memorantur. Lectiones quas summa brevitate perstrinxit Paulus, ex vetustissimis exemplaribus sanctisque auctoribus decerpæ sunt. Laborem Pauli ope sua atque imperio Carolus promovit, exemplaria nempe conquirendo, et sumptus erogando, ut promptius in Ecclesia legerentur, quæ nimia sua prolixitate lectores signiores reddebant. Quomodo itaque primus Carolus lectiones festis sanctorum convenientes constituit?

Neque illud omittendum est : verba Perkinsii quæ ipse, ut supra dixi, non vidi, ex quibus tot errores consequuntur, Rivetus videtur non intellexisse. Argumentabatur siquidem Perkinsius, si sanæ mentis compos scribebat, lectiones, hymnos, et Vitas sanctorum diebus festis convenientes, primum a Carolo constitutos fuisse. Ergo hæ orationes tot ante sæcula scribentis Thaumaturgi esse non possunt. Et manifestum est, quod in earum secunda, ipso statim initio, talium mentio habeatur : *Ἐορτὰς μὲν ἀπάσας καὶ ὑμνοὺς δέον ἡμᾶς θυσίων δίκην προσφέρειν τῷ Θεῷ, πρῶτον δὲ πάντων τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς ἁγίας Θεοτόκου* « Sacras quidem festorum celebritates atque hymnos decet nos sacrificiorum instar offerre Deo, primum autem om-

nium Annuntiationem sanctissimæ Dei Genitricis ; non ut arguatur Rivetus hæc esse dubias, quia lectiones et hymni diebus festis convenientes primum a Carolo Magno constituti sint. Quamvis vero argumentum Perkinsii nullum sit, ut supra probatum est, attamen illud maximum in Riveto fuerit, critica rerum sacrarum improbissimo, pauca ista Perkinsii intellecta non fuisse. Et plane argumentum Perkinsii ita conceptum stultissimum est. Etenim si quia hymnorum et festorum dierum meminit, ideo tres vel quatuor istæ orationes rejiciendæ sunt, rejicienda erunt et Evangelia, et Epistolæ Pauli, et tot alia sanctorum, qui ante Carolum vixerunt, monumenta pulcherrima, et de quorum auctoribus dubitare nefas esset, vel eo solo nomine quod in illis mentio habetur, et dierum festorum, et hymnorum, quod ista primum a Carolo constituta sint.

Et ut magis urgeam, hæ Thaumaturgi orationes quatuor sunt, tres in Annuntiationem, unica in Theophaniam, et ex his in una tantum, quæ est secunda in Annuntiationem, et dierum festorum, et hymnorum fit mentio. Quæ poterit assignari ratio, ut una simul cum hæc reliquæ rejiciantur? Etiam si quæ de festis et hymnis loquitur, e scriptis Thaumaturgi esset exterminanda, ista non una secum traheret alias. Fac enim inter orationes Seleucianas, vel Chrysostomianas sit una, quæ Seleuciensem, vel Chrysostomum non agnoscat, idonee et reliquæ aliæ amandandæ sunt? Καὶ κἀραὸς κἀρὸν ὄν. Inter decem adolescentes unus spurius est, neque indubitate, ergo cæteri omnes spurii? Inter decem pecudes una nigra est, ergo et reliquæ novem? Et ut finiam, inter criticos sacros Rivetus amens demensque est, ergo et quotquot critici sacri sunt? Demus ergo dubitationem esse de secunda in Annuntiationem, quia et hymni, et dies festi in ea tinniunt; ergo propterea et aliæ ibidem annexæ in dubium vertantur? Vertantur, fatebitur forsitan Rivetus, cui omnia sacra in dubium vertere in animo est. Et hæc quidem ad rationes Riveti, Gordianis, ut ipsi videtur, nodis circumflexas, satis sint.

Scribunt alii : Verba, quæ ad Jordanis ripas et in monte dicit Pater de Christo, ita conjungit atque interpretatur, ac si ipsa baptismi hora dicta fuissent, auctor homiliæ in Theophaniam : « Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Filius consubstantialis, » etc., unde perspicue significatur auctorem illius homiliæ scripsisse post Arii et concilii Nicæni tempora, imo post ipsos Nestorium et Eutychetem damnatos. Idem quoque Judicium faciendum de *duodecim capitibus de fide*, cum anathematis quæ cum Nestorianorum et Eutychianorum errores et blasphemias damnant, non possunt auctorem habere Gregorium Thaumaturgum, qui multis ante harum hæreseon ortum annis diem suum obierat. Hæc ratio non plane concludit. Neque enim quia Patrum sententiis hæreses, quæ ipsos

ansecutæ sint, jugulantur, ideo bene infertur dictas sententias vel commentaria, in quibus tales sententiæ digeruntur, non esse Patrum qui hæresibus præverunt: cum Spiritus sanctus eorum mentem et calamus dirigens, ante exortas ipsas hæreses, eas profligaverit; ut haberent fideles, cum illæ nascerentur, ad veritatem ostendendam subsidia. Inde natis hæresibus, qui tum vivebant fideles, ex antiquorum Patrum scriptis eclogas comminiscabantur, ut novam quidem hæreticorum esse dogma, illud autem Ecclesiæ antiquissimum et Patrum commentariis insinuatam, ex quibus illud elicerent, commonstrarent. De quo nos alibi plura. Quare potuit et Thaumaturgus ante Eutychianam et Arianam hæresim veritatem promere, et quod Ecclesia ipsa post aliquot sæcula adversus hæreticos in sui defensionem proponeret, prænuntiare. Et istorum ratio non usquequaque absona fuerit, ut illa Riveti: « Bellarminus nihil se habere certum proficitur tam de homiliis in Annuntiationem et Epiphaniam Dominicam, quam de libello *De anima ad Tatianum*, quorum veteres non meminerunt. » Ergo illa dubia fuerint. Quasi vero quod incertum est Bellarmino, id quoque in Ecclesia dubium sit: et quorum operum veteres non meminere, ea incerta sint; et quasi veteres omnium meminerint, et nos omnium veterum, quæcunque illa fuerint, præ manibus habeamus. Sed Riveti, cum solidiora non habeat, hili nugamenta hæc sunt.

Non minor difficultas est de *Expositione fidei*, quam ille scripsit et publicavit, vocavitque *κατὰ μέρος*: non quod ex parte, quæ sunt fidei tradat et exponat, vel quod per partes inibi fides explicetur, vel quod fidem non universam sed partim tradat, vel quod particularis fides fuerit, sed quod singulas et speciales fidei partes enucleat. Eam Vossius invenit, ediditque Latine solum, cum Græca non habuerit (5). Subdit Bellarminus, fortasse falli Vossium. Nam *Expositio fidei*, cujus meminit sanctus Basilius in epistola cetera ad Neocæsarienses, vere a Thaumaturgo scripta adversus Ælium (6), multum differt a Vossiana ista: in illa enim habebatur, Patrem et Filium hypostasi esse unum, et sola animi cogitatione distingui, unde suspicio orta erat a Gregorio foveri hæresim Sabellii; quam obrem eum Basilius a Sabellianismi suspicione defendere contendit; sed Vossiana Sabellium nominatim refutat, neque unquam dicit Patrem et Filium hypostasi esse unum, et sola rationis cogitatione distingui; sed contra dicit, Patrem et Filium natura divinitatis esse unum, et unamquam-

A que Personam per se subsistere, et aliam esse hypostasim Patris, aliam Filii, etc. Præterea Vossiana videtur omnino scripta contra Arianos, ac per hoc satis diu post tempora Thaumaturgi; sic enim incipit: « Inimicissimi et alieni a confessione apostolica sunt, qui dicunt esse Filium ex non exstantibus, » etc. Et infra: « Eos vero, qui communicant cum iis qui rejiciant homoousion, tanquam alienos a Scripturis; et qui dicunt aliquid ex Trinitate creatum esse, alienos existimamus. » Constat autem Arianos dixisse Filium esse ex non exstantibus, et rejecisse homoousion. Quinetiam ita disputat hic auctor de incarnatione, ut videatur refellere Nestorianos et Eutychianos. Et hæc quidem sunt Bellarmini argumenta.

B Posset addi auctoritas Leontii *De sectis*, act. VIII, 4, qui ait: « Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἡμῖν χρῆσιν παραφέρουσιν, ὡς ἀπὸ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ θαυματουργοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος Πίστews. Οὐ δύο πρόσωπα, οὐ δύο φύσεις· διὸ δεῖ γὰρ τέσσαρα προσκυνεῖν καὶ τὰ ἐφεξῆς λέγομεν δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, οὐ πρῶτον μὲν καὶ αὐτὴ ἀμφοδελήθη παρὰ τοῖς παλαιότεροις, μὴ εἶναι τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπιπτα Γρηγόριος ὁ Νυσασιεύς γράφων ἐπιτάξιόν εἰς τὸν θαυματουργὸν λέγει, μηδὲν σύγγραμμα φέρεσθαι αὐτοῦ, εἰ μὴ μόνην τὴν Πίστιν, ἣν κατὰ ὀπτασίαν εἶδεν. » Proferunt nobis et aliam quamdam auctoritatem sancti Gregorii Thaumaturgi ex illius confessione fidei *τῆς κατὰ μέρος*. Non duas personas, inquit, non duas naturas: quia non adoranda sunt

C *quatuor*. Et alia quæ sequuntur. Ad hoc quoque respondemus, primum de hac itidem dubitatum apud antiquiores, an sit Gregorii. Deinde Gregorius Nyssenus orationem de Thaumaturgo funebrem scribens, nullum ait opus ipsius in manibus esse præter solam fidem, quam in visione conspexerit. Nec aliud sensisse Eulogium patriarcham Alexandrinum colligitur ex oratione. illius tertia adversus calumniantes sanctos Patres, et concilium Chalcedonense (7), cum dicit: « Εἰ δὲ τις ἡμῖν Ἀθανάσιον ἐν τῷ Περὶ σαρκώσεως προκομίζει λόγῳ, καὶ τὴν Νικοιαισαρείας Γρηγόριον ἐν τῷ Περὶ τῆς κατὰ μέρος πίστεως, δύο λέγειν, κωλύοντας ἐπὶ Χριστοῦ τὰς φύσεις, κ. τ. λ. » Si vero quis nobis Athanasium proferat in libro *De incarnatione*; Gregorium item Thaumaturgum in libro *De fide secundum partes exposita*, prohibentes duas in Christo asserere naturas, » etc. Et ne de alia eum loqui suspicio oriatur, infra ex eadem fide verba illa proferit, quæ Apollinariani impietatem redolere videbantur: « Ἡ ἐν τὸν θαυματουργὸν Γρηγόριον ὑποβαλλομένη χρῆσις, λέγεται μὲν γὰρ ἐκείνου, τὸν δὲ Ἀπολλινάριον εἰς-

699. A. M.

(7) Sumit hoc et subsequens Eulogii testimonium Allatii ἀπὸ στόματος Φωτίου in *Bibliotheca*, cod. ccxxx, p. 845. Neque enim illarum 11 Eulogii orationum quidquam superest, præter Photii excerpta. Nos tamen *Script. vet.* t. VII, part. 1, p. 177, 178, ex alio Eulogii dogmatico opere non spernendum fragmentum protulimus. A. M.

(5) Egregium hoc nec breve opusculum Thaumaturgi nos denique Græce edidimus ex antiquo codice Vaticano in volumine septimo *Scriptorum veterum*, part. 1, p. 170-176. A. M.

(6) Hujus quoque opusculi, quod Thaumaturgus scripsit *De Trinitate*, insigne nos fragmentum edidimus, ex codice Arabico Vat. (in quam linguam olim conversam fuerat) *Spicil. Rom.* t. III, p. 696-

κομίζει, κατάφορον προβάλλεται τὴν ἀποτίαν· λέγει γάρ· Καὶ ἔστι Θεὸς ἀληθινὸς ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκὶ φανερωθεὶς, τέλειος τῇ ἀληθειῇ καὶ θεὰ τελευτεῖται, οὐ δύο πρόσωπα, οὐδὲ (8) δύο φύσεις· οὐδὲ γὰρ τέσσαρας προσκυνεῖν λέγομεν. « Testimonium quod Gregorii Thaumaturgi nomine subicitur, illius quidem esse dicitur, sed Apollinaris esse, absurditas illa manifeste declarat. Habet enim: *Ei est verus Deus, qui cum esset sine carne in carne apparuit, perfectus vera divinaque perfectione, non duæ personæ, neque duæ naturæ; neque enim quatuor adorare dicimus.* » Hæc autem verba leges omnino in editione Parisiensi Thaumaturgi pag. 101 (9). Monachi item Palæstinæ in epistola ad Alcisonem apud Evagrium lib. III, cap. 31: Καὶ οὐ θαύμα· καὶ γὰρ καὶ λόγους Πατέρων πολλάκις νενοθεύκασιν πολλοὺς δὲ Ἀπολλιναρίου λόγους Ἀθανασίου καὶ Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ, καὶ Ἰουλίῳ, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν ἀνατεθείκασιν, οἷς μάλιστα τοὺς πολλοὺς πρὸς τὰς ἰδίας ἁσθεύας σφραγίζονται. « Nec plane mirum. Etenim sanctorum Patrum libros sæpe depravarunt, multosque Apollinaris libros Athanasio, Gregorio cognomento Thaumaturgo, et Julio, inscriptionibus commutatis attribuerunt, quibus quidem libris plurimos in sumum impium errorem inducunt. » Et auctor *Vitæ sancti Maximi homologætæ* (ed. Combells., t. I, p. 11): Τί οὖν; Ὁ δέχῃ μίαν ἐνέργειαν τῶν ἐκκρίτων διδασκάλων; Καὶ ἤγαγε Θεοδοσίος τὰς ψευδωνύμους παρ' αὐτῶν περιφερομένας ὡς Ἰουλίῳ ἢ Γώμητι, καὶ τοῦ Θαυματουργοῦ Γρηγορίου, καὶ Ἀθανασίου τῶν ἁγίων χρήσεις· καὶ ἀνέγνω αὐτάς. Καὶ εἶπε Μάξιμος· Φορηθῶμεν δὴ τὸν Θεόν, καὶ μὴ θελήσωμεν παροργίσειν αὐτὸν ἐπὶ τῇ παραγωγῇ τῶν αἰρετικῶν χρήσεων· οὐδεὶς γὰρ ἀγνοεῖ, ταύτας εἶναι τοῦ δυσσεβοῦς Ἀπολλιναρίου· εἰ μὲν Ἑλλάς ἔχεις, δεῖξον. « Quid igitur? Non admittes unam actionem, quam selecti Patres professi sunt? Et adduxit Theodosius, quæ falso sub sanctorum nomine circumferantur, testimonia Julii Romani, Gregorii Thaumaturgi, et Athanasii, et legit ea. Tum Maximus dixit: Timeamus Dominum, et non ad iracundiam illum provocemus inductione hæreticorum testimoniorum. Nemo siquidem ignorat ea esse impii Apollinaris. Si vero alia tenes, ostende. » Hinc plane videtur *professio* ista *fidei* e Gregorii Thaumaturgi operibus, uti hæreticorum fetus genuinus, eliminanda atque exterminanda. Sed considerandum est id accuratius.

Bellarmini argumenta alicujus esse momenti

(8) Vides insignem Monophysitæ alicujus hominis, qui, ut mox dicemus, Thaumaturgi scripta corruptit, fraudem, dum οὐδὲ scripsit pro ἀλλὰ (neque pro sed), atque ita ex orthodoxo Gregorium fecit Monophysitam (neque hanc brevem interpolationem Eulogius ipse diserte agnovit). Rem ita se habere demonstrat sincerum excerptum a Sirmondo prolatum in adn. ad Facundum Herminianensem, quod mox recitabit Allatius. Jamvero de corruptis orthodoxorum libris fraude hæretico-

A judicarentur, si ille antea probasset, vel unam tantum fidei expositionem a Thaumaturgo conscriptam fuisse; aut eam, de qua agit Basilius, non aliam esse quam illam quam Vossius publicavit. Verum cum oppositum magis pateat, Vossianam *editio* adhuc stat firmius; et nisi validioribus convellatur machinis, stabit. Consideremus verba Basilius ad Neocæsarienses (ep. ccx, 5): Καθῆχαν ἐν τινι· πείραν δὲ ἐπιστολῆς, καὶ πρὸς τὸν δυνάμην ἡμῶν Ἀνθίμιον τῶν Τυάνων ἐπίσκοπον, ὡς ἄρα Γρηγορίου εἰπόντος ἐν Ἐκθέσει πίστεως Πατέρα καὶ Υἱὸν ἐπινοῶν μὲν εἶναι δύο, ὑπόστασις δὲ ἐν τούτῳ δὲ εἶναι οὐ δογματικῶς εἰρηται, ἀλλ' ἀγωνιστικῶς ἐν τῇ πρὸς Ἀλιανὸν διαλέξει, οὐκ ἠδυνήθησαν συνιδεῖν οἱ ἐπὶ λεπτότητι τῶν φρενῶν ταυτοὺς μακαρίζοντες. « Immiserunt autem tentamentum quoddam per epistolam etiam ad ejusdem nobiscum sententiæ Anthimum Tyanorum episcopum, quasi Gregorius in *Expositione fidei* dixerit Patrem et Filium, juxta mentis quamdam considerationem duos esse, hypostasi vero unum. Hoc autem non dogmatice sed decertandi causa in dialogo *adversus Ælianum* dictum esse, intelligere nequiverunt, qui propter intelligendi subtilitatem beatus sese reputant. » Illud ἐν ἐκθέσει πίστεως indetinitè, et ἀόριστος prolatum, et nullo articulo ad singulare quiddam alligatum, nullam nobis certam ac determinatam fidei expositionem notat; sed sonat, in una expositione a Thaumaturgo edita. Quod si in una ita pronuntiavit, absque dubio alias quoque confecisse indubitatum relinquitur. Quæ si una tantum fuisset, non ἐν ἐκθέσει πίστεως, sed ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς πίστεως Basilius pronuntiasset, quem admodum paulo post dixit, ἐν τῇ πρὸς Ἀλιανὸν διαλέξει, quia una solummodo fuerat ad Ælianum. Præterea editio illa *fidei* per modum dialecticos ad Ælianum, nempe disputando et altercando habita est, cujus disputationis ne vestigium quidem apparet in Vossiana. Quare concludendum videtur, omnino de alia expositione fidei in ea epistola verba fecisse Basilius, et aliam nobis Vossium tradidisse.

At Vossiana videtur esse scripta contra Arianos, multo Thaumaturgo recentiores. Cum Arianos non nominet, parum refert vi Spiritu fretus divino, antequam esset, hæresim Arianam jugulat. Ut enim veritas in Ecclesia haberi possit ex Patribus, et exortæ hæreses dictis antiquorum profligantur, divina providentia factum est, ut veritatis semina in antiquorum scriptis offenderentur, et errores recens nati auctoritate majorum refutarentur. Et

rum, diu nos locuti sumus in dissertatione, quam habes in hujus *Notæ PP. Bibliothecæ* tomo quarto. A. M.

(9) Græce apud nos *Script. vet.* t. VII, p. 174, ubi æque est Monophysitica corruptio οὐδὲ. Eastat id corruptum Thaumaturgi testimonium etiam in codice Arabico Vat. 101, in quo sunt Patrum excerpta ab homine Monophysita collecta, ut diximus in *Spicil. Rom.* t. III, p. 665, ubi aliquot illius protulimus. A. M.

divinitatem Filii non primum Arium, sed alios etiam ante ipsum ab ipso Christi adventu negasse; et Nestorianam hæresim Eutychianamque ante ipsum Nestorium et Eutychetem ab aliis quoque fuisse promulgatam, memini me alibi satis suscepi probasse. Vossianam vero semper a non contemnendis auctoribus, et in discernendis sanctorum scriptis accuratissimis agnitam veluti Thaumaturgi, et Thaumaturgo nostro vindicatam, quilibet, dummodo sit in Patrum monumentis exercitus, fatebitur. Nec singulos recenseam.

Collector satis antiquus, quisquis ille fuerit, auctoritatem de duabus in Christo naturis ex sanctis Patribus, quam esse veterem collectionem et in pluribus reperiri bibliothecis tradit Vossius, ex hac eadem *Fidei expositione secundum partes* testimonium profert, quod edidit Vossius. Andronicus Camaterus, non contemnendus auctor, et in lectione sanctorum Patrum versatissimus, inter alia sanctorum testimonia a se collecta de processione Spiritus sancti, ex hac quoque *Fidei expositione* unam et alteram ac tertiam auctoritatem collegit, et uti genuinas Thaumaturgi suis animadversionibus exponere conatur; cui respondens Joannes Veccus patriarcha Constantinopolitanus, non eas tanquam spurias rejicit, sed uti genuinas agnoscens, sua explicatione ab absona Camateri expositione in rectam fideique consonam sententiam traducit, et verum earundem sensum enucleat. Quod si *ψευδέντυραρον* reputasset, extricasset se facilius, asserendo non esse illis attendendum, cum essent supposititiæ. Quinimo idem Veccus in oratione *De unione Ecclesiarum* ex ea tanquam genuina ad retellendum Græcorum testimonium assumit: *Ὁ μέγας καὶ θαυματουργὸς Γρηγόριος Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας, οἱ τὸν Υἱὸν ἐξ οὐκ ὄντων λέγοντες, φησὶν.* Magnus et miraculorum effector Gregorius Neocæsariensis episcopus in oratione cujus principium est: *Inimicissimi et alieni ab apostolica confessione sunt, qui Filium ex iis quæ non exstant asserunt*, inquit. Et in suis *Epitaphiis* non una vice: *Ὁ μέγας καὶ θαυματουργὸς Γρηγόριος Νεοκαισαρείας ἐπίσκοπος ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι τῆς ἀποστολικῆς ὁμολογίας.* Magnus et Thaumaturgus Gregorius Neocæsariensis episcopus in oratione quæ incipit: *Inimicissimi et alieni ab apostolica confessione*, etc. Et ex ea testimonia profert. Georgius Melochita in oratione prima *de pace inter duas Ecclesias*: *Ὁ τὴν κλῆσιν ἀρροζόντως τοῖς ἔργασι λαχὼν Γρηγόριος ὁ θαυματουργὸς ἐν τῷ λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι, φησὶν Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, καὶ τὰ ἐξῆς.* Qui nomen operibus conveniens nactus est Gregorius Thaumaturgus, in oratione cujus principium: *Inimicissimi et alieni dicit: Ingenitus Pater cum sit*, etc. Constantinus Meletiniota, orat. 1: *Δειξόμεν δὲ καὶ τὸ παρὸν, εἰ δοκεῖ, παραλαβόντες*

Δ εἰς μαρτυρίαν Γρηγόριον τὸν ἐν θαύμασι διαλάμπαντα, παρ' ὧν καὶ τὴν ἐπωνυμίαν ἐπιλούτησεν· ὁ μὲν γὰρ Κύριος, εἰ διὰ δύο μαρτύρων ἢ καὶ τριῶν πᾶν, εἶπε, ῥῆμα σταθίσεται, τὸ ἀπογορῶν αὐτῶν εἰς βεβαίωσιν τάχα προηλῶν· ἡμεῖς δὲ τὸν τοιοῦτον ἀριθμὸν κατὰ πολλὴν εὐπορίαν διπλασιάσαντες, ἔκτον ἤδη τοῦτον παράγομεν ἔχοντα κατὰ πρός τοὺς ἄλλοις τὸ ἀξιώπιστον, ὅς ἐν τῷ κατὰ μέρος Πίστεως αὐτοῦ λόγῳ ταῦτά φησιν· Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ εἶναι· καὶ τὰ ἐξῆς. Hoc quoque ostendemus, si placuerit, in testimonium adducentes miraculis præclarum Gregorium, ex quibus etiam cognomen adeptus est. Namque Dominus, εἰ in ore duorum vel trium testium omne verbum stare, quod id satis esset ad rem confirmandam, asserit. At nos hujusmodi numerum, cum abundantius suppeteret, duplicantes, sextum hunc in medium adducimus, qui præ aliis fide dignissimus est. Hic in oratione sua *de fide secundum partes*, hæc habet: *Confitemur consubstantialiam esse Patri, etc.* Et orat. II: Καὶ ὁ λαχτέον κατὰ ἀρχὰς τὴν ῥῆσιν τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου, τοῦ ἐν πᾶν διαβοητοῦ τοῖς πέρασιν, ἧς οὐκ ἐν τῇ προτέρᾳ τῆς νῦν πραγματείᾳ καθ' ἑαυτὸν ἐμνήσθη σκοπὸν· ἡ δὲ ῥῆσις, ὡς ἐν καὶ ταύτην γένηται μοι διαλαθεῖν τέχνη, ἐν τῷ λόγῳ τῆς αὐτοῦ κατὰ μέρος Πίστεως κειμένη, φησὶν· Ὁμολογοῦμεν ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ εἶναι· καὶ τοῦτο μὲν ὁ τῶν θεῶν ἀποκαλύψων οὗτος ὑφηγητής. Et vero proferendum est hoc principio dictum Thaumaturgi Gregorii, cujus fama fines orbis pervasit, cujus non alio scopo in præcedenti quoque tractatu mentionem induxi. Dictum vero, ne moras texendo tempus insumam, jacet in oratione illius *de fide secundum partes*, et est: *Confitemur consubstantialiam esse Patri.* Et hoc quidem ille divinarum revelationum interpretas. Et Demetrius Cydonius *De processione Spiritus sancti*, cap. 10: Καίτοι καὶ τῶν διδασκάλων τινὲς τὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπόρευσιν ἐκπεψῖν εἶναι διδάσκουσιν ἄλλοι· τοῦτο μὲν ὁ θαυματουργὸς Γρηγόριος, τοῦτο δὲ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος· ὁ μὲν ἐν λόγῳ οὗ ἡ ἀρχὴ· Ἐχθιστοὶ καὶ ἀλλότριοι, φάσκων καὶ τὰ ἐξῆς. Quamvis nonnulli doctorum processionem sancti Spiritus emissionem esse æternam doceant, partim quidem Gregorius Thaumaturgus, partim vero Gregorius Theologus; illo quidem in oratione, cujus initium: *Inimicissimi atque alieni*, inquit, etc. Vin' plures? Josephus Bryennius orat. xv *De Trinitate*: Αὐτὸ τοῦτο βούλεται κατὰ πάντα, καὶ τὸ τοῦ θαυματουργοῦ Γρηγορίου, καὶ τὸ τοῦ Νύσσης, καὶ τὸ τοῦ Χρυσόστομου, τοῦ μὲν λέγοντος· Ἀγεννήτου μὲν ὄντος τοῦ Πατρὸς, γέννηθέντος δὲ τοῦ Υἱοῦ· καὶ τὰ ἐξῆς. Hoc idem sibi vult per omnia tum Thaumaturgi Gregorii, tum Nysseni, tum Chrysostomi dictum. Primo quidem dicente: *Ingenitus cum sit Pater, genitus autem Filius*, etc. Et ne antiquioribus destitui videamur, accersendus est Anastasius Sinaita, qui ex hac Gregorii *Fidei expositione*, tanquam Thaumaturgi genuina, dictum

laudat, et affert. Vide Euthymii Zygabeni *Dogmaticam panopliam*, titulo decimo quinto (10).

Interim consideranda sunt dicta Baronii ad annum Christi 233, n. 19: « Constat fidem susceptam a beata Virgine cum Joanne evangelista, fuisse ab eodem ipso Gregorio accuratissime explicatam, apposito commentario, *De expositione fidei* inscripto, qui citatus reperitur inter alios a Basilio Magno *De Spiritu sancto*, cap. 29 (n. 74) et epistola (ccx) ad Neocæsarienses, et a Leontio scholastico. » Sed erroris iste arguitur dum ait dubitatum a Patribus, an *Expositio fidei* fuerit ab ipso Gregorio scripta. Nam Basilius, qui omnia Gregorii accurate perspecta habuit, ut ejus opus citat, et ab eo editum fuisse non dubitat, licet idem ibi de subsistentiis aliquid minus proprie videretur esse locutus: sicut et accidere potuit ex eodem textu ab hæreticis, ut ait Evagrius lib. III, cap. 31, depravato, aut perperam exposito. Rem consideremus. Uti verum est fidem revelatam a Virgine et Joanne evangelista adnotasse, sibi que reservasse Gregorium, ita falsum eam commentario apposito accuratissime explicasse. Sic quoque *orationem* sive *Expositionem fidei*, quæ incipit *Ἐχθιστοι*, non esse explicationem illius fidei revelatæ, sed tractatum per se divisum, ab eaque distinctum, ut planum fiet singula conferenti. Basilius *De Spiritu sancto*, cap. 29, ne verbum quidem facit de *Expositione fidei*, sed tantummodo *glorificationem* a Gregorio editam, cum aliis ab aliis antiquioribus Patribus factis confert et examinat. Sic et in epistola (ccx) de alia ad Æliam scripta sermonem habet, ut supra contra Bellarminum probavimus. Et immerito Leontius scholasticus vapulat, qui non de tradita a B. Virgine, quam et ipse et alii uti verbum divisum venerati sunt, et scripto consignaverunt, sed de hac quam speciali titulo τοῦ κατὰ μέρος ab aliis Gregorius separavit, scribit dubitatum fuisse a Patribus. Et licet etiam verum sit, omnia dicti Patris perspecta habuisse Basilius, nihilominus *Expositio fidei*, quam ipse suggillat, et excusare nititur, non fuit neque illa a Virgine dictata, neque hæc ipsa, de qua nobis examen incumbit, sed alia tertia ad Æliam, sive Gelianum, ceu scribit Facundus Hermianensis lib. x (cap. 6) scripta, ut supra diximus, in qua de subsistentiis non ita commode locutum fuisse tradit: cum in hac, te qua nunc dubitatur, nihil sit neque in mysterio Trinitatis, neque in mysterio Incarnationis, non aptissime traditum, et catholice Ecclesie consonum. Et tres hujusmodi expositiones ante me notaverat doctissimus Jacobus Sirmondus in notis ad Facundum Hermianensem.

(10) Latine quidem in *Bibliotheca Lugdun. PP.* t. XIX, p. 187; Græce dedit Allatius. Zygabeni disputationem cum Saraceno habes in hac nostra *PP. Bibliotheca* t. IV. Nova et ampliora alia ejusdem scripta prælo paramus. A. M.

(11) Reapse in nostro volumine septimo *Script. eccl.*, part. I, habes p. 165 titulum *χρήσις τῶν*

Dubitarunt ergo Patres de hac, quod in ea reperirentur nonnulla, quæ scholam Apollinaris et Eutychetis olerent. Certum est dubitasse. Verumtamen ut ex eorum dictis una simul collatis constat, non de tota hac oratione, sed solummodo de dicto inserto, in quo videbatur tollere e persona Christi duas naturas, et unam tantum constabillire. Sic Eulogius: Ἡ δὲ τὸν Θεοματουργὸν Γρηγόριον ὑποβαλλομένη χηρῆσις, λέγεται μὲν γὰρ ἐκείνου, τὸν δὲ Ἀπολλινάριον εἰσχορίζεται. « Testimonium quod Gregorii Thaumaturgi nomen præ se fert, dicitur quidem illius esse, sed Apollinarem olet. » Sic monachi Palæstinæ apud Evagrium, quamvis dicant hæreticos, Athanasio, Gregorio, ac Julio, in scriptis eorum nominibus, multos Apollinaris tractatus supposuisse, antea tamen dixerant, « Patrum libros sæpe depravasse: » καὶ λόγους Πατέρων πολλάκις νενοθεύκασι. Sic auctor *Vitæ sancti Maximi* vocat *χρήσεις ἁγίων*, καὶ αἰρετικῶν *χρήσεις* (11) *ῥήσις*, sive *χρήσις*, est dictio, editum, sententia, pars orationis integra; *τεράχιον*, frustum, fragmentum (Ἡσ' Εὐριπίδης ῥήσιν τινα, *caciniæ Euripides sententiam quamdam*), pars orationis, non oratio integra. Quare hic contendunt *χρήσιν* illam vel *ῥήσιν*, quæ ex Apollinaris penu exorta est, Thaumaturgi non esse, sed Apollinaris. Non ideo tamen abstant reliquam orationem continuatam, quæ Gregorio indigna non est. Et dum dicit Leontius, apud antiquiores dubitatum, non de *Fidei expositione* id affirmat, sed tantum de dicto illo et sententia, quam uti ipse, ita et alii verbatim expresserunt, dubitationem fuisse, intelligi debet. Quod vero ultimo loco ponit ex sententia Gregorii Nysseni, nullum esse opus Thaumaturgi præter solam *Fidem*, quam in visione conspexerat, hoc non est hac *Fidei expositione* sola, sed reliquis etiam aliis operibus, quæ indubitate Gregorii sunt, Gregorium spoliare, quod fuerit plane absonum, et vere inconsideratum. Et licet id Nyssenus assereret, Nyssenum ipse revereor, et illius dicta exosculor. Habeo tamen quos illi opponam Basilius et Hieronymus, qui multa alia ejusdem recensent. Erat ergo ab hæreticis dictum illud de duabus in Christo naturis depravatum, quod Anastasius in Eclogæ suæ ex puriore codicum fonte hauriens, ut illud ediderat Thaumaturgus, exscripsit, recitatque Sirmondus dicto loco: Ἐκ τῆς κατὰ μέρος Πιστοῦς Γρηγορίου τοῦ Μεγάλου καὶ Θεοματουργοῦ. Καὶ ἔστι Θεὸς ἀληθινός, ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκὶ γεννηθεὶς, τέλειος τῇ ἀληθειᾷ καὶ θεῖα τελειότητι, οὐ δύο πρόσωπα, ἀλλὰ (12) δύο φύσεις, οὐδὲ τέσσαρας προσκυνεῖν λέγομεν, Θεὸν καὶ Υἱόν, Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, καὶ Πνεῦμα ἅγιον. « Ex *Fide secundum partes* Gregorii Magni et Thaumaturgi:

μαχαρίων καὶ ὀρθοδόξων Πατέρων. Et p. 68, *χρήσεις θεοστογῶν αἰρετικῶν*. Demique p. 202, *χρήσεις ἄχρηστοι Ἀρετιανῶν*. A. M.

(12) Viden genuinum ἀλλὰ, pro spurio οὐδὲ? Recolle nostram adnotationem I, p. 108 (supra, not. 8, col. 1223). A. M.

Est Deus verus, qui, absque carne cum esset, in carne apparuit, perfectus vera et divina perfectione, non duas personæ, sed naturæ duæ; neque quatuor adorare dicimus, Deum et Filium, Deum et hominem, et Spiritum sanctum. » Et Euthymius Zygabenus, in *Panopliæ* titulo 15, ea in parte ubi de duabus in Christo naturis testimonia Patrum colligit: Τοῦ Μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θαυματουργοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος Ἰστορίας. Καὶ ἔστι θεὸς ἀληθινός, ὁ ἄσαρκος ἐν σαρκὶ γενερωθείς, οὐ δύο πρόσωπα, ἀλλὰ δύο φύσεις. « Magni Gregorii Thaumaturgi ex professione fidei secundum partes: *Et est Deus verus, qui tamen sine carne est, in carne apparuit, non duas personæ, sed duas naturæ.* » Jure itaque dictum hoc, ut proferebant hæretici, verterunt in dubium Patres, an Gregorii esset. Et de hac *Expositione fidei κατὰ μέρος*, satis.

Dixi supra, fidem Gregorio revelatam a Virgine Patres reveritos fuisse, et in sua scripta retulisse. Addo nunc, et ex illius dicitis multa fidei mysteria, verbis et sententiis inde haustis, comprobasse. Ne singulos recenseam, duo tantummodo dicta disertissimi Patris, et cui, a theologice rebus optime et accuratissime pertractatis, Theologi cognomen universæ Ecclesiæ consensu obvenit, Gregorii, inquam, Nazianzeni, in medium afferam, quibus affirmatio mea aperte constabit. Primum erit ex oratione *de baptisate* (or. xl, 42). Scribit Gregorius: Οὐδὲν τῆς Τριάδος, ὃ ὄντο, οὐτε δοῦλον, οὐτε κτιστόν. « Nihil in Trinitate, o amici, neque servum neque creatum. » Et plane ita est. Et notavit nescio quis in margine manuscripti codicis Vaticani 1592, pag. 59: Γεώργιον (Γρηγόριον vult dicere) τὸν Θαυματουργὸν ἐν τῇ ἀποκαλύψει. « Gregorium innuit Thaumaturgum in *revelatione.* » Alterum est in oratione *de Spiritu sancto* (or. xxxi, 28): Σέβειν θεὸν τὸν Πατέρα, θεὸν τὸν Υἱόν, θεὸν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τρεῖς ἰδιότητες, θεότητα μίαν, ἐξῆς, καὶ τιμῆ, καὶ οὐσίας, καὶ βασιλείας μὴ μερισμένην, ὡς τις τῶν μικρῶν πρόσθεν θεοφόρων ἐπιλοσόφησεν. « Colere Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, tres proprietates, deitatem unam, neque gloria, neque honore, neque essentia, neque regno subdivisam, ut quidam paulo ante nos deifer philosophatus est. » In alterius codicis quoque Vaticani 456 pagina 361 adnotatur: Γρηγόριον λέγει τὸν Θαυματουργὸν ἐν τῇ ἀποκαλύψει.

Cesset etiam censura a Bellarmino facta de *duodecim capitulis*, quæ tamen uti Gregoriana a collectore sententiarum de duabus in Christo naturis agnoscuntur. Et Suidas ὁ Γρηγόριος καὶ Ἀθηνώδωρος συναίμονες, ἀλλ' ὁ μὲν τερατουργός, ὁ δὲ σοφιστής· ἔγραψε δὲ περὶ σαρκώσεως καὶ πίστεως λόγον. « Gregorius et Athenodorus germani fratres, sed ille quidem miraculorum patrator, hic sophista. Scripsit vero ille de incarnatione et fide orationem. » Hanc enim orationem non esse aliud, quam ipsa *duodecim capitula*, agnosco ex collectore

A sententiarum, qui dum ex ea verba profert, scribit ea se sumere ἐκ τοῦ περὶ σαρκώσεως καὶ πίστεως λόγου ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τοῦ δευτέρου ἀναθεματισμοῦ. « Ex oratione de incarnatione et fide, in interpretatione anathematismi secundi. » Licet enim ex divisione operis in capitula, capitulorum sibi nomen opus prætulit, attamen illi περὶ σαρκώσεως titulum ab auctore præfixum fuisse, ex eodem operis argumento plane patet. Scribit scilicet auctor: Θεοῦ χάριτι πῶς δεῖ πιστεύειν περὶ τῆς σαρκώσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. « Quomodo cum Dei gratia oporteat credere de incarnatione et inhumanatione Filii Dei Jesu Christi. » Et apposite hæc duo conjunxit ἀσάρκωσιν, καὶ ἐνανθρώπησιν, *incarnationem et inhumanationem*, tanquam qui et Græcos catholicos sequeretur, qui de hoc mysterio libros suos inscribere solebant, περὶ ἐνανθρώπησεως, et heterodoxorum sententiam refelleret, qui eum totum hominem a Verbo susceptum negarent, ἐνανθρωπήσεως titulum fugiebant, et altero περὶ σαρκώσεως utebantur, ut Eudoxius Constantinopolitanus et Apollinarius ipse fecerant. Athanasius etiam Gregorium secutus utramque vocem una conjunxit contra Apollinarem (lib. i, 21): Μανιχαῖος ἀπιστήσας τῇ σαρκώσει καὶ ἐνανθρώπησει τοῦ Κυρίου, ἀσκήσας κατὰ πάντα γέγονε. « Manichæus non credens incarnationi et inhumanationi Domini, in omnibus impius factus est. » Illud quoque interim observandum est, horum capitulorum cum expositione in editis Gregorianis præfigi Gerardum Vossium interpretem, cum tamen Possevinus scribat, quoniam ea nunquam aut Græce aut Latine prodierint in lucem, ideo versionem illorum factam a Francisco Turriano, in *Apparatu* suo adjecisse. Quæ cum iisdem verbis, paucis immutatis, præ manibus omnium sit, quis ab altero acceperit, incertum mihi est.

In *epistolam* Thaumaturgi *canonicam* commentarii Joannis Zonaræ et Theodori Balsamonis editi sunt Lutetiæ; Balsamonis quidem simul cum aliis ejusdem expositionibus in sacros canones; Zonaræ vero separatim, cum eodem Thaumaturgo, Macario et Basilio Seleuciensi, Lutetiæ in-fol. Græce et Latine.

D Præter hæc, illius etiam laudat epistolas Hieronymus. Et aliæ hujus vulgo feruntur epistolæ. Suidas: Ἐγράψεν καὶ ἄλλας τε πολλὰς καὶ ποικίλας ἐπιστολάς. « Scripsit et alias multas varii generis epistolas. »

Alia quoque scripsisse, nulli dubium fuerit; multa enim illius et satis proluxa in *Catena* Græca super Jeremiam, quæ nos Latina fecimus, et suis in Jeremiam commentariis inseruit Michael Galearius, leguntur quæ in editis non habentur.

Ad hunc Neocæsariensem Gregorium Origenem scripsisse epistolam, « quando quibusve philosophicæ disciplinæ utiles sint ad sacrarum Scripturarum expositionem, cum Scripturæ testimonio, » declino tertio capite *Philocaliæ* insertam, nonnulli

nec immerito existimarent. P. Χαίρε ἐν Θεῷ, κύριε μου σπουδαίωτατε, καὶ ἀδελφωμένωτατε υἱὲ Γρηγόριε, παρὰ Ὀριγένης. Ἡ εἰς σύνεσιν, κ. τ. λ. In margine codicis Vaticani 389 notatur : Ἀλλὰ τὸ παρὸν κεφάλαιον οὐδὲν ἕτερον ἔχει, εἰ μὴ μόνην ἐπιστολήν αὐτοῦ τοῦ Ὀριγένης γραφεῖσαν πρὸς Γρηγόριον, ὃν τινες τὸν Θαυματουργὸν λέγουσιν εἶναι. « Præses hoc capitulum nihil aliud continet, nisi tantum epistolam ipsius Origenis scriptam ad Gregorium, quem quidam Thaumaturgum esse contendunt. » Epitomatores Gesneriani : « Eiusdem Thaumaturgi epistola, seu canones 11 impressi sunt Basileæ apud Joannem Frobenium anno 1518, cum sancti Petri Epistola, et Gennadii, etc. Item *Metaphrasis in Ecclesiastem*, et Aristæas *De septuaginta duobus interpretibus legis Hebraicæ* Joanne Œcolampadio interprete. In *Origenem Panegyricus* Romæ in Vaticana bibliotheca ms. servatur. *De anima liber ad Tatianum* exstat apud Didacum Hurriadum Venetiis. »

Antequam finiam, non immerito hic nonnullorum Græcorum in propria sententia defendenda ardor obstinatus exagitandus est, qui tanti Patris fidei expositionem, divinitus habitam, ab Ecclesia tum Orientali tum Occidentali agnitam ac receptam, male sana interpretatione in aliam adversamque sententiam trahunt, et sensum a mente sui scriptoris absonum distorquent. Ut reliquos præteream, neque enim talia examinandi locus hic opportunus esse videtur, unus præ aliis audiatur Joannes Hierosolymitanus orat. *De Spiritu sancto* adversus Latinos : Οὐ γὰρ ἄλλο τι εἶπον οἱ ἅγιοι οὐτοι, ἀλλ' ὁ Χριστὸς εἶρηκε, τούτεστι τὸ ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ὃ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καθὼς Γρηγόριος ὁ Θαυματουργὸς ἐν τῇ Ἀποκαλύψει αὐτοῦ εἶρη. *Ἐν Πνεύμα ἁγίον, τὸ ἐκ Θεοῦ τὴν ὑπαρξίν ἔχον, καὶ δι' Υἱοῦ πεφυθὸς, δηλαδὴ τοῖς ἀνθρώποις.* « Neque enim aliud sancti dixerunt, quam quod Christus pronuntiavit. Hic nimirum est ex solo Patre, qui ex Patre procedit, et qui ex Deo et Patre existentiam habet, uti Gregorius Thaumaturgus in sua dixit *revelatione* : « Unus Spiritus sanctus, ex Deo existentiam habens, et qui per Filium apparuit, scilicet cet hominibus. » Quid hic eloqui potuit inconsultius? Annon isto modo loquendi confunduntur omnia, et infima summis paria fiunt? « Non aliud dixerunt sancti, quam quod Christus pronuntia-

vit. » Verum id est, nemo inficias iverit. « Hic scilicet est ex solo Patre. » Hoc vero falsum est. Nunquam talia Christus pronuntiavit; ideoque eum sequentes sancti, ab hisce dictandis scribendisque sese abstinere. « Qui ex Patre procedit. » Hoc Christi est, nemo nos fallit, dictum exoculatur. Sed in verbis Christi dictio illa solo a Joanne Hierosolymitano addita, qua oculorum acie perspiciatur? Ego plane non video. « Uti Gregorius Thaumaturgus. » Hoc purum putum mendacium est. Verba Thaumaturgi non aliud quam verba Christi sonant, Spiritum sanctum ex Deo existentiam habere, ex Patre scilicet procedere. Ex his tu colligis Thaumaturgum et Christum ipsum discernere, Spiritum sanctum ex solo Patre procedere. Sultus ego stultior fuero, si his conclusionibus crederem. Audi, mi homo. Ex Patre procedit Spiritus : ergo ex solo Patre; falsum id est. Potest siquidem quod procedit ex Patre, et ex alio quoque procedere. Et ex Filio procedere jam apud Catholicos omnes, et Scripturæ et sanctorum Patrum testimoniis constabilitum est. Æque etiam hoc necum scias : licet Christus reliquique omnes Patres dixissent, ex solo Patre Spiritum procedere, adhuc Filium non excludi ab ista processione, quod clarissimis exemplis comprobatur a Basilio Magno, et fuse exponitur a Joanne Vecco patriarcha Constantinopolitano *De processione Spiritus sancti*, cap. 12, et a Petro episcopo Mediolanensi orat. ad Alexium Comnenum, aliisque quamplurimis. Adde præterea in divinis apparere per Filium, nihil aliud notare, quam existentiam; et fuse Patrum testimoniis id probat Nicephorus Blemmyda orat. 1, *De processione Spiritus sancti* : nec tantum processionis nomen, sed et alias dictiones apertissime et sine ullo velamine de ipsa essentiali Spiritus existentia sumi, Joannes Veccus orat. *De unione Ecclesiarum*. Et ne iniqua lite tempus teramus, adi Basilium Magnum epist. (236) ad Amphilochem quæ incipit : Ἐζητημένον ἤδη παρὰ πολλοῖς. Ficum itaque facit suis Græcis patriarcha Hierosolymitanus, cum ex hisce Thaumaturgi verbis, quæ illi Joannes evangelista communicavit, suam astri de processione Spiritus ex solo Patre sententiam contendit, et sincerissimæ ac candidissimæ fidei professioni vulnus impingit inhonestum atque intolerabile, quod non indicare lectori per transennam, piaculum duxi.

S. DIONYSIUS

ALEXANDRINUS EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA.

(GALLAND., *Vej. Patr. Biblioth.*, t. III, Proleg., p. xxx.)

I. Dionysius Alexandrinus, cognomento Magnus. Origenis auditor, Scholæ Alexandrinæ moderator. Quo tempore ordinatus episcopus: Ejus præcipua gesta. Litterarum monumenta. Dies emortualis.

II. Pleraque illius scripta deperdita. Quæ apud veteres servantur, nunc primum collecta. Pro temporis ratione disposita.

III. De illius Elencho et Apologia speciatim disseritur.

IV. Qua occasione opus ejusmodi scriptum. Ejus pretium. Quæ superant fragmenta. Quomodo distributa.

I. Quo tempore in Africa Cyprianus, florebat in A Ægypto Dionysius, ab antiquis Patribus Magni cognomentum jure adeptus (a). Origenis valde insignis auditor fuit, teste Hieronymo (b), cui et librum *De martyrio* nuncupavit (c). Scholæ Alexandrinæ post Heraclam moderator, eidem successit in episcopatu anno in imperii Philippi, Christi 247 (d). Post aliquot ab inito episcopatu annos, exorta persecutione Deciana, accessit: sed paulo post a militibus comprehensus ac Taposirim deductus, Dei nutu a Christianorum rusticarum turba, invitus licet, mirabiliter fuit ereptus (e). Interim vero sæviente persecutione complures Alexandriæ ob Christi nomen martirium subierunt, quorum gloriosa certamina ipsemet Dionysius litteris consignavit (f). Anno 252 interfuit synodo Antiochenæ, pro sedando schismate Novatiani cœctæ; ad quem etiam epistolam scripsit (g).

Interea temporis Nepotes episcopum Ægyptum, quo doctore Arsinote Chiliarum errore fuerant imbuti, duobus libris circa Christi annum 254 confutavit; ubi quoque de Apocalypsi nonnulla notatu digna edisseruit. Deinceps in dissidio de rebaptizandis hæreticis, pro Ecclesiæ pace redintegrandâ plures scripsit ad diversos epistolas. Valeriano Augusto Dei Ecclesiam dira persecutione divexante, post præclaram confessionem coram Æmiliano præfecto augustali editam, Cephro Libyæ oppidum incultissimum ire compulsus est; unde paulo post in Mareotidem migrare jussus fuit (h). Gliscentem Sabeilianam hæresim dum impugnaret, delatus est ad

Dionysium Romanum pontificem, quasi de Verbi divini cum Patre consubstantialitate non recte sentiret: sed hanc ipse sanæ suæ inustam labem quatuor libris perscriptis detersit. Exinde vero, Valeriano a Persis capto, et Macriano interfecto cum filiis, pace demum a Gallieno Christianis reddita, sub finem anni 261 Alexandriam regressus (i), civibus peste, fame belloque intestino laborantibus præsto fuit (j). Antiochiam vocatus ad iudicium in causa Pauli Samosatani ferendum, cum ob affectam ætatem et valetudinem huic itineri conficiendo impar esset, datis ad Ecclesiam Antiochenam litteris, sententiam suam pronuntiavit. Quo autem tempore synodus agebatur, supremum diem obiit vir admirandus, exactis in episcopatu septemdecim annis, *ἔτεσσι βῆτα καὶ βεξά*, ut auctor est Eusebius (k), Gallieni imperatoris XII, Christi 265 ineunte. Hanc autem chronotaxin Dionysianam contextentes, Lequienium in primis sumus assectati (l). Verum diem ad Dionysii emortualem quod attinet, lectorem fortasse laud pœnitebit Dodwellum adire (m).

II. Quamplurima scripsisse Magnus Dionysius ex hactenus dictis plane comperitur, quorum tamen pars maxima interiit. Quæ vero apud veteres etiamnum superant ex illius litterarum monumentis, magni sane ducenda, ea nunc primum in unum collecta ex Eusebio, Athanasio, Basilio aliisque Ecclesiæ scriptoribus, in medium proferimus; quo nimirum fragmenta saltem operum tanti Patris ex reliquorum jactura detrimentum acceptum nobis quadamtenus sarciant reparentque. Et plura qui-

(a) Euseb., *Hist. eccles.* lib. VII init., ad quem locum vid. Vales.

(b) Hieron., *De vir. illustr.* cap. 69.

(c) Euseb., *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 44.

(d) Id. *ibid.*, lib. VI, cap. 35. Vid. Dodw., *dissert.*

sing. ad opp. Pears., pag. 84.

(e) Dionys., *epist.* 10 adv. German., *infr.* col. 1316.

(f) Id., *epist.* 3 ad Fab. *infr.* col. 1296.

(g) Id., *epist.* 2 ad Novat. *infr.* col. 1296.

(h) Id., *epist.* 10 § 4 *infr.* col. 1320.

(i) Id., *epist.* 11 ad Hermamm., *infr.* col. 3125.

(j) Id., *epist.* 12 ad Alex., *infr.* col. 1535.

(k) Euseb., *Hist. eccl.* lib. VII, cap. 28.

(l) Lequien., *Or. Christ.* tom. II, pag. 594.

(m) Dodw., *dissertat.* sing. ad opp. Pears., cap. 6, § 18, pag. 70.

dem adhuc de singulis scriptis Dionysianis pro-
terre in promptu esset, aliis sive observata sive
etiam præterita; quæ tamen longius quam par sit,
ab instituto nos abducerent. Postquam igitur sancti
Patris nostri gesta strictim ordinatimque diges-
simus, eandem temporis rationem servasse tum in
ejus operum fragmentis, tum in epistolis excuden-
dis satis habuimus. Si quid vero reliquum fuerit
quod aliquam animadversionem reposcat, subjectæ
adnotationes nonnihil lucis affundent. Cæterum
haud prætermittenda censuimus quæ observavit vir
doctissimus Petrus Coutantius (n) ad operis fragmen-
ta, *Elenchus et Apologia* inscripti; quæ in hac edi-
tione quartum locum occupant partis I Operum Dio-
nysianorum, ad exemplar exacta studio ejusdem v.
cl. concinnatum. Sic autem se habent.

III. « Opus Dionysii Alexandrini, ex quo descri-
pta sunt fragmenta proposita, Athanasius passim
laudat (o). Ejusdem meminere Basilus (p) et Hiero-
nymus (q). Sed hi duo doctores non una ratione illud
indicant. Hieronymus enim in libros quatuor distin-
ctum docet: Basilus vero quædam illius verba
tanquam *ex secunda ad Dionysium cognominem epi-
stola* profert. Re autem vera et in libros distinctum
esse et epistolæ nomen ei congruere ex Athanasio
constat; qui quidem in epistola de sententia Dio-
nysii num. 13 dicit: *Dionysius quam primum sui
purgandi gratia libros edidit, quos inscripsit: Elen-
chus et Apologia*; et num. 14 de scripto eodem sic
loquitur: *Epistolam suam Elenchi et Apologiæ ti-
tulo inscripsit*. Epistola igitur erat quatuor in libros
distincta, adeoque una ex iis quas Dionysius a se
susius et tractantis more dictatas (*διδασκαλικώτερον
δηγοῦμενος*) vocat. Non ab eo statim, ut de accu-
satione sua commonitus fuit, missa est. Nam ne
accusationi deesse videretur, si rescribere Romano
præsuli diutius differret, huic epistolam præmisit,
quam infra num. 6 ipsum Dionysium Romanum al-
loquens memorat his verbis: *Καὶ σοὶ δι' ἄλλης
ἐπιστολῆς ἔγραψα*. Quocirca non modo *epistola*, sed
et *epistola secunda ad Dionysium cognominem* non
male a Basilio appellatur. Simul etiam est *Elenchus
et Apologia*: Elenchus quidem adversariorum et
accusatorum Dionysii, qui in hoc opere coarguun-
tur atque confutantur; Apologia vero ipsius Dio-
nysii, qui in eodem de objectis erroribus sese pur-

A gare nititur. Quod cum feliciter præsterit, impu-
dentis calumniæ merito arguit Athanasius Arianos,
quod ea velut Dionysii venditare non erubuerint,
quæ ille palam aperteque rejecerit.

IV. Ista Dionysii Apologia eo majoris est mo-
menti, quod specimini nobis sit eorum quæ fecissent
cæteri Patres Nicæno concilio superiores, quibus
nonnulla exciderunt Arianæ impietati in speciem
cognata, si eos similis necessitas ad explicandam
apertius mentem suam compulisset. Inde enim fa-
cile adducitur quisque ut credat, neminem ex eis
futurum fuisse, qui non perinde atque Dionysius,
eamdem perfidiam damnasset. Ex hoc opere quæ
exscribenda, quæ prætermittenda duxerit Athana-
sius, num. 14 exponit in hunc modum: *Verba ejus
B quamplurima, quibus res in quæstionem adductas
expendit, aut ex allatis ratiociniis colligit, aut in-
terrogatos adversarios congruit, vel obrectatores suos
criminatur, ob librorum prolixitatem omittens, ea
solum proponam, quæ ad criminationes diluendas
necessaria videbuntur*. In iis vero quæ exscribit, li-
brorum ordinem minime servat, sed prout res tra-
ctatæ postulabant, nunc unum et alterum fragmen-
tum ex libro primo profert, tum aliud ex secundo,
subinde quartum, rursus ex primo, cui aliud ex
quarto adjungit. At cum nostri instituti sit operis
ejusdem reliquias accurate colligere, singula fra-
gmenta eo ordine exhibere satius visum est, quæ
servant inter se libri, ex quibus descripta sunt. De-
C mum si gestorum quæ hoc opus præcesserunt, se-
riem expendamus, ad tempus circa quod elabora-
tum est, quodam modo pertinere licebit. Nempe
aliquot Dionysii Alexandrini adversus Sabellianos
epistolæ, Xysto pontifice vulgatæ, accusationis il-
lius occasionem dederunt. Inde permoti nonnulli
Catholici, ipso Alexandrino præseulo inscio, Romam
convolarunt, et quæ sibi in ejus scriptis displice-
bant ad Romanum pontificem detulerunt. Statim
admonuit Dionysius Romanus Dionysium Alexan-
drinum. Is vero illi satisfacere primum brevibus,
moxque prolixioribus litteris *quamprimum*, ut
Athanasius notat, studuit. Quocirca nil vetat quo-
minus hanc Dionysii Apologiam ad annum 262
attingere censeamus. Eam quoque eruditus Tille-
D montius ad anni hujus exitum referri posse arbi-
tratur. Et hæc de Magno Dionysio satis.

(n) Coutant, *Epist. Rom. pontif.*, pag. 277 seqq.

(o) Athan., lib. *De synod.*, n. 44, epist. de de-
cret. Nic. syn., n. 25, et epist. de sentent. Dionys.

(p) Basil., lib. *De Spir. sanct.*, cap. 29.

(q) Hieron., *De vir. illustr.*, cap. 66.

S. DIONYSII

EPISCOPI ALEXANDRINI

QUÆ SUPERSUNT

OPERUM ET EPISTOLARUM FRAGMENTA

PARS I

Qua continentur Operum sancti Patris fragmenta varia.

I.

EX LIBRIS II. DE PROMISSIONIBUS

Adversus Noetum episcopum in Ægypto.

(Euseb. *Hist. eccl.*, VII, 24, 25.)

Α. Ἐπεὶ δὲ (1) σύνταγμά τι προκομίζουσι Νέπωτος, Ἐπισκοπὸν ἐπιχειροῦναι ὡς ἀναντιβήτως ὑποδεικνύοντι (2) τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας· ἐν ἄλλοις μὲν πολλοῖς ἀποδέχομαι καὶ ἀγαπῶ Νέπωτα, τῆς τε πίστεως καὶ τῆς φιλοπονίας καὶ τῆς ἐν ταῖς Γραφαῖς διατριβῆς· καὶ τῆς πολλῆς ψαλμωδίας (3), ἢ μέχρι νῦν πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν εὐθιμοῦν-

I. Sed quoniam librum quemdam proferunt Nepotis, quo quidem magnopere nituntur, quasi in eo certissimis argumentis demonstratum sit, regnum Christi in terris futurum: in plurimis quidem aliis rebus laudo Nepotem ac diligo, cum propter fidem, tum ob diligentiam et studium Scripturaram, postremo ob psalworum cantus multiplices, quibus

(1) Ἐπεὶ δὲ, κ. τ. λ. Ejusmodi excerptis Dionysianis hæc præmittit Eusebius: «Duos libros Περὶ ἀπαγγελιῶν, *De promissionibus*, composuit (Dionysius). Causam scribendi præbuit Nepos quidam episcopus Ægypti, qui promissiones sanctis hominibus factas in divinis voluminibus, Judaico sensu exhibendas docebat, et nescio quod mille annorum spatium corporalibus refertum deliciis in hac terra fore affirmabat. Cumque ex Joannis Revelatione opinionem suam stabilire se posse existimaret, librum quem de hac quæstione composuerat, Ἐλεγγον ἀλληγοριστῶν, *Consutationem Allegoristarum*, inscripsit. Hunc ergo Dionysius in libris *De promissionibus* acriter impugnat. Et in priore quidem libro ipsius sententiam de hac quæstione proponit. In secundo autem libro de Joannis Revelatione disputans, in ipso statim exordio Nepotis mentionem facit his verbis: *Sed quoniam*, etc. GALLAND.

(2) Ὑποδεικνύοντι. In codice Maz., Med., Fuk. et Savil., ἀποδεικνύοντι scribitur rectius. Porro cum constet ex hoc loco, librum Dionysii Alexandrini *De promissionibus* scriptum fuisse adversus Nepotem episcopum Ægypti, miror, Hieronymum in præfatione lib. xviii *Commentariorum* in Isaiam, affirmare eum librum adversus Irenæum Lugdu-

nensem episcopum a Dionysio fuisse conscriptam. Fuit quidem Irenæus ex numero eorum, qui regnum Christi mille annorum spatio in terris futurum crediderunt, quibus id Papias persuaserat, ut scribit idem Hieronymus in *Catalogo*, et Eusebius in fine libri iii. Verum Dionysii liber non adversus Irenæum scriptus erat, sed adversus Nepotem, ut patet tum ex hoc Eusebii loco, tum ex ipso Hieronymo in libro *De scriptoribus ecclesiasticis*, ubi de Dionysio loquitur. VALES.

(3) Ψαλμωδίας. Christophorus psalmos et hymnos a Nepote compositos interpretatur. Sane hic fuit mos veterum Christianorum, ut psalmos et hymnos in honorem Christi componerent. Quod testatur Eusebius in fine lib. v. De his psalmis mentio fit in epistola concilii Antiocheni adversus Paulum Samosatenum, et in canone penultimo concilii Laodicensi; ubi discrete prohibetur, ne psalmi ἰδιωτικοί, id est a privatis hominibus compositi, in ecclesia recitentur. Invaluerat enim hæc consuetudo, ut multi psalmos in honorem Christi componerent, eosque in Ecclesia cantari facerent, ut ex locis supra notatis apparet. Hujusmodi ergo psalmos in Ecclesia deinceps cani vetant Patres concilii Laodicensis, quos ἰδιωτικούς appellat, id

plerique ex fratribus etiamnum magnopere delectantur; magnoque honore ac reverentia hominem prosequor, vel ob id maxime quod ex hac vita migravit: sed veritatem magis diligo, cunctisque præferendam censeo. Etenim ea quæ recte dicta sint, absque invidia laudare ac probare debemus; si quid vero secius scriptum est, id examinari a nobis et corrigi decet. Quod si ipse præsens adesset, et opinionem suam viva voce promulgaret, sufficeret fortasse simplex absque scripto colloquium, quo per interrogationes ac responsiones convincerentur adversarii, et in pristinam concordiam revocarentur. Verum cum in publicum edijus sit liber, isque, ut nonnullis videtur, ad persuadendum aptissimus: et cum quidam doctores legem quidem ac prophetas nihili faciant, Evangelia sequi negligent, apostolorum Epistolas contemnant: hujus vero libri doctrinam quasi magnum aliquod et arcanum sacramentum venditent, et simpliciores quosdam ex fratribus nostris nihil sublime atque magnificentum, nec de glorioso prorsusque divino adventu Domini nostri, nec de resurrectione nostra nostrique ad Christum aggregatione et assimilatione sentire patiantur; sed levia quædam ac mortalia, et qualia nunc homines sperare solent, in regno Dei cogitare Nepotem, quasi præsentem, disputationem instituant.

II. *Paucis deinde interpositis hæc subjungit*: Cum essem, inquit, in Arsinoitica præfectura, in qua Jampridem, ut nosti, increbuit hæc opinio, adeo ut schismata et integrarum Ecclesiarum defectiones fierent; convocatis presbyteris ac doctoribus qui per singulos vicus fratribus prædicabant, præsentibus item fratribus qui adesse voluerant, hortatus sum illos ut ea doctrina palam in concione examinaretur. Cumque hunc librum tanquam scutum quoddam murumque inexpugnabilem mihi opposuissent, tres continuos dies a prima luce usque ad vesperam cum ipsis sedens, quæcumque in eo libro scripta erant, discutere aggressus sum. Tum vero fratrum constantiam, et ardentissimum co-

est ab hominibus imperitis compositos, non a sancto Spiritu dictatos. Ita explicat Agobardus in libro *De ritu canendi psalmos in Ecclesia*. VALES.

(4) *Ἡ προανεπαύσατο*. Plinius lib. xxviii. c. 2: *Cur, inquit, ad mentionem defunctorum, testatur memoriam eorum a nobis sollicitari?* lb.

(5) *Ἐξετάζειν τε*. Rectius in codice Med., Maz. et Fuk., *ἔξετάζειν δέ*. Paulo post ex iisdem codicibus scribendum est, *γραφῆς δὲ ἐκχειμένης*, ut videtur legisse Rufinus: pro quo Nicephorus posuit *πρόχειμένης*. Simile mendum in eodem vocabulo supra notavi. lb.

(6) *Κατεπαγγελλομένων*. Id est, *diu ante promittunt, quam tradant*. Metaphora est a mysteriis Græcorum, qui magna quædam et miranda iuliatas promittebant, easque diuturna expectatione cruciabant, ut opinionem ac reverentiam suspensio cognitionis ædificarent, quemammodum loquitur Tertullianus in libro *Contra Valentinianos*. lb.

(7) *Ἐλαϊόμενα πειθόντων*. Hujus loci emendatio debetur codici Mazarino, in quo disertè scriptum invenit, *καὶ ὅλα τὰ νῦν ἐλπίζειν ἀναπειθόντων ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ*. Quo modo etiam legitur in codice Medicæo, nisi quod *ἐλπίζόμενα ἐλπίζειν scri-*

Α ταί· καὶ πάνυ δὲ αἰδοῦς ἄγω τὸν ἀνθρώπον ταύτη μάλλον, ἢ προανεπαύσατο (4). Ἄλλὰ φιλῆ γὰρ καὶ προτιμωτέτη πάντων ἡ ἀλήθεια· ἐπαινεῖν τε χρὴ καὶ συναινεῖν ἀφρόνως, εἰ τι ὀρθῶς λέγοιτο· ἐξετάζειν τε (5) καὶ διευθύνειν, εἰ τι μὴ φαίνεται ὀγιῶς ἀναγεγραμμένον. Καὶ πρὸς μὲν παρόντα καὶ φιλοῦ λόγῳ δογματίζοντα, αὐτάρκης ἦν ἂν ἡ ἔγραφος ὁμιλία, εἰ ἐρωτήσεως καὶ ἀποκρίσεως παύουσα καὶ συμβιβάζουσα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους· γραφῆς δὲ ἐκχειμένης, ὡς δοκεῖ τισι, πιθανωτάτης· καὶ τινῶν διδασκάλων τὸν μὲν νόμον καὶ τοὺς προφήτας τὸ μὴδὲν ἠγούμενων, καὶ τὸ τοῖς εὐαγγελίοις ἐπεσθαὶ παρόντων, καὶ τὰς τῶν ἀποστόλων Ἐπιστολάς ἐκφαυλίσαντων, τὴν δὲ τοῦ συγγράμματος τούτου διδασκαλίαν ὡς μέγα δὴ τι καὶ κεκρυμμένον μυστήριον κατεπαγγελλομένων (6), καὶ τοὺς ἀπλουτέρους ἀδελφοὺς ἡμῶν οὐδὲν ἐόντων ὕψηλόν καὶ μεγαλεῖον φρονεῖν, οὐτε περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ ἀληθοῦς ἐνθίου τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐπιφανείας, οὐτε τῆς ἡμετέρας ἐκ νεκρῶν ἀναστάσεως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἐπισυναγωγῆς καὶ ὁμοιώσεως· ἀλλὰ μικρὰ καὶ θνητὰ καὶ ὅλα τὰ νῦν ἐλπίζειν ἀναπειθόντων (7) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ ἀναγκαῖον καὶ ἡμᾶς, ὡς πρὸς παρόντα, τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν διαλεχθῆναι Νέπωτα.

B. *Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων*. Ἐν μὲν οὖν τῷ Ἀρσινόεσσῳ (8) γενόμενος, ἐνθα (ὡς οἶδας) πρὸ πολλοῦ τοῦτο ἐπεπόλαζε τὸ δόγμα (9), ὡς καὶ σχίσματα καὶ ἀποστασίας ὄλων Ἐκκλησιῶν γεγονέναι· συγκαλέσας τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διδασκάλους τῶν ἐν ταῖς κώμαις ἀδελφῶν· παρόντων καὶ τῶν βουλομένων ἀδελφῶν, δημοσίᾳ τὴν ἐξέτασιν ποιήσασθαι τοῦ λόγου προετρεψάμην. Καὶ τοῦτό μοι προσεγεγόντων τὸ βιβλίον ὡς τι ὄπλον καὶ τεῖχος ἀκαταμάχητον (10), συγκαθεσθείς αὐτοῖς τριῶν ἡμερῶν ἐξ ἑω μέγας ἑσπέρας, διευθύνειν ἐπιειράθην τὰ γεγραμμένα. Ἐνθα καὶ τὸ εὐσταθὲς καὶ τὸ φιλλήθες, καὶ τὸ ἀπαρκαλοῦσθον (11) καὶ συνετὸν ὑπερηγέσθον τῶν ἀδελφῶν, ὡς ἐν τάξει καὶ μετ' ἐπιεικειᾶς

ptum habetur. Sed rectissima est codicis Maz. lectio, quam ego priusquam comperissem, subaudiendum hic esse ἀπὸ κοινοῦ verbum φρονεῖν existimabam. Codici Maz. subscribunt codex Fuk. et Savil. lb.

(8) *Ἐν μὲν οὖν τῷ Ἀρσινόεσσῳ*. Mirum est in tribus nostris codicibus, et apud Nicephorum ac Ptolemaum ita legi, cum constet scribendum esse Ἀρσινόεσσῳ. Sic enim dicta est hæc præfectura ab Arsinoe regina. lb.

(9) *Ἐπεπόλαζε τὸ δόγμα*. Langus et Musculus interpretantur, *emersit*. Christophorus autem vertit, *prodit in lucem*. Ego vero malui *vertere, increbuit*, quo sensu Eusebius hanc vocem usurpat in cap. 29 libri vii. lb.

(10) *Ἀκαταμάχητον*. Codex Med. et Maz. habent *ἀκαταμάχητον*, longe rectius: sic etiam scribitur in codice Fuk. et Savil.

(11) *Ἐπαρκαλοῦσθον*. Feliciter mihi vertisse videor, *docilitatem*. Nam *παρκαλοῦσθον* propriè dicuntur auditores, qui sensum verborum asscquuntur. Male ergo Musculus et Christophorus *obsequium* interpretati sunt. VALES.

τάς ἑρωτήσεις καί τὰς ἐκπαρήσεις καί τὰς συγκαταθέσεις ἐποιούμεθα· τὸ μὲν ἐκ παντὸς τρόπου καί φιλονεικῶς τῶν ἀπαξ δοξάντων περιγεσθαι, εἰ καὶ φαίνονται (12) ὀρθῶς ἔχοντα, παραιτησάμενοι· μήτε δὲ τὰς ἀντιλογίας ὑποστέλλομενοι· ἀλλ' ἐς ὅσον οἶόν τε τῶν προκειμένων ἐπιβατεύειν (13) καὶ κρατύνειν αὐτὰ περιώμενοι· μήτε εἰ λόγος αἰρεῖ, μεταπαθείσθαι καὶ συνομολογεῖν αἰδοῦμενοι· ἀλλ' εὐσυνειδήτως καὶ ἀνυποκρίτως, καὶ ταῖς καρδίαις (14) πρὸς τὸν Θεὸν ἠπλωμέναις, τὰ ταῖς ἀποδείξεσι καὶ διδασκαλαῖς τῶν ἁγίων Γραφῶν συνιστανόμενα καταδεχόμενοι. Καὶ τέλος, ὃ τε τῆς διδασχῆς ταύτης ἀρχηγὸς καὶ εἰσηγητῆς ὁ καλούμενος Κορακιὼν, ἐν ἐπηκόῳ πάντων τῶν παρόντων ἀδελφῶν ὠμολόγησε καὶ διεμαρτύρατο ἡμῖν, μηκέτι τοῦτω προσέξιν, μηδὲ διαλέξεσθαι περὶ τούτου, μηδὲ μεμνησθαι· μηδὲ διδάξιν, ὡς ἱκανῶς ὑπὸ τῶν ἀντιλεχθέντων ἡρημένος· τῶν τε ἄλλων ἀδελφῶν οἱ παρόντες ἔχαιρον ἐπὶ τῇ κοινολογίᾳ καὶ τῇ πρὸς πάντας συγκαταβάσει (15) καὶ συνδιαθέσει.

amplexurum non esse, nec de ea disputaturum, nec locuturum, nec populo prædicaturum: quippe qui argumentis oppositis satis superque convictus fuisset. Fratribus autem qui aderant, hæc disputatio, et omnium inter se reconciliatio atque consensus non mediocrem attulit voluptatem.

Γ. *Εἰς ἐξῆς ἀποθῆς περὶ τῆς Ἀποκαλύψεως Ἰωάννου ταῦτα γρησι*. Τινὲς μὲν οὖν τῶν πρὸ ἡμῶν ἠθέτησαν καὶ ἀνεσκέυασαν πάντη τὸ βιβλίον· καθ' ἕκαστον κεφάλαιον διευθύνοντες, ἀγνωστὸν τε καὶ ἀσυλλόγιστον ἀποφαινόντες· ψευδεσθαί τε τὴν ἐπιγραφὴν· Ἰωάννου γὰρ οὐκ εἶναι λέγουσιν· ἀλλ' οὐδ' ἀποκάλυψιν εἶναι, τὴν σφοδρῶ καὶ παχεῖ κεκαλυμμένην τῷ τῆς ἀγνοίας παραπετάσματι (16)· καὶ οὐχ ὅπως τῶν ἀποστόλων τινὰ, ἀλλ' οὐδ' ὅπως τῶν ἁγίων ἢ τῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τούτου γεγονέναι ποιητὴν τοῦ γράμματος· Κήρινθον δὲ τὸν (17) καὶ τὴν ἀπ' ἐκείνου κληθεῖσαν Κηρινθιανὴν συστησάμενον αἰρεσιν, ἀξίωστον ἐπισημίσει θελήσαντα τῷ ἑαυτοῦ πλάσματι ὄνομα. Τοῦτο γὰρ εἶναι τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τὸ δόγμα, ἐπίγειον ἔσεσθαι τὴν τοῦ Χριστοῦ βασιλείαν· καὶ ὧν αὐτῆς ὠρέγεται, φιλοσώματος ὧν καὶ πᾶν σαρκικῶς, ἐν τούτοις ὀνειροπολεῖν (18) ἔσεσθαι· γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κλησημοναῖς, τουτέστι σιτοῖς καὶ ποτοῖς καὶ γάμοις, καὶ δι' ὧν εὐφημότερον (19)

(12) *Εἰ καὶ φαίνονται*. Editio Stephani habet et καὶ μὴ φαίνονται, ut et Christophorsonus, qui sic locum reddit: *Ne illis que fuerant ante ab ipsis decreta, si quidquam in eis veritati repugnare videretur, mordicus adhererent, præcavebant.* READING.

(13) *Τῶν προκειμένων ἐπιβατεύειν*. Musculus vertit, *instare propositis*, multo rectius quam Christophorsonus, qui vertit, *ea que erant ab aliis proposita munire.* VALES.

(14) *Ἐπλωμέναις ταῖς καρδίαις*. Hic quoque Musculus multo rectius vertit, quam Christophorsonus et Langus. Nam Christophorsonus vertit, *paris erga Deum ac simplicibus animis*. Atque ita fere Langus. At Musculus recte interpretatus est, *cordibus ad Deum expansis*. Sed et longe ante Musculum Rufinus recte hunc locum exposuerat, *patrefactis cordibus Deo.* lb.

(15) *Συγκαταβάσει*. Hoc loco συγκατάβασις ponitur non pro dispensatione, sed pro συμβιβάσει, id est, unitione, ut sic dicam, et reconciliatione, qua voce utitur Dionysius paulo supra, καὶ συμβιβάζουσα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους. Eodem sensu Paulus in Epistola ad Colossenses capite II, συμβιβάζειν, et συμβιβασμόν dixit. lb.

A *gnoscendæ veritatis studium et docilitatem atque intelligentiam magnopere sum admiratus: adeo moderate et ordine interrogationes rationesque dubitandi, et assensiones a nobis fiebant. Ac studiose quidem cavebamus, ne ea que semel nobis placuissent, tametsi falsa esse [non] reprehenderentur, pertinaciter defenderemus: nec aliorum objectiones subterfugiebamus. Sed quoad fieri poterat, ad ea de quibus instituta erat disputatio, eriti eaque stabilire conabamur: sin autem rationibus convicti essemus, non pudebat nos mutare sententiam, et aliis assentiri. Quin potius cum bona animi conscientia, absque ulla simulatione, expansis ad Deum cordibus, quæcunque certissimis argumentis et auctoritate sacræ Scripturæ confirmata essent, suscipiebamus. Tandem denique Coracio, qui hejus doctrinæ auctor et signifer fuerat, audientibus cunctis qui aderant fratribus, pollicitus nobis et contestatus est, se in posterum hanc opinionem*

B *sent, suscipiebamus. Tandem denique Coracio, qui hejus doctrinæ auctor et signifer fuerat, audientibus cunctis qui aderant fratribus, pollicitus nobis et contestatus est, se in posterum hanc opinionem amplexurum non esse, nec de ea disputaturum, nec locuturum, nec populo prædicaturum: quippe qui argumentis oppositis satis superque convictus fuisset. Fratribus autem qui aderant, hæc disputatio, et omnium inter se reconciliatio atque consensus non mediocrem attulit voluptatem.*

III. *Deinde aliquanto post de Revelatione Joannis ita scribit*: Nonnulli quidem ex iis qui nos præcesserunt, librum hunc repudiarunt penitus ac refutarunt; singula ejus capita refellentis, eumque absque ullo sensu et ratiocinatione scriptum esse monstrante. Ad hæc inscriptionem libri falsam esse dicunt. Neque enim auctorem ejus esse Joannem. Sed neque eam revelationem esse, quippe quæ tam crasso tamque opaco ignorantie obducta sit velo. Et non modo apostolorum neminem, sed ne ullum quidem e sanctis et ecclesiasticis viris hujus libelli conditorem fuisse affirmant; sed Cerinthum, sectæ ab ipsius nomine appellatæ auctorem, cum nempe magnæ auctoritatis nomen ad faciendam fidem Cerinthi opinionem fuisse, regnum Christi terrenum futurum; et in iis maxime rebus quas ipse utpote carnalis et voluptatibus corporis deditus præcipue concupiscebat, hæsurum; in ventris sci-

ζουσα τοὺς ἀντιδιατιθεμένους. Eodem sensu Paulus in Epistola ad Colossenses capite II, συμβιβάζειν, et συμβιβασμόν dixit. lb.

D (16) *Ἄγρολας παραπετάσματι*. Nicephorus habet ἀγνωσίας. lb.

(17) *Κήρινθον δὲ ... καὶ ἑρῶν σφοραῖς*. Integrum hunc locum Dionysianum descripsit antea Eusebius *Hist. eccl.*, lib. III, cap. 28. GALLAND.

(18) *Ὀνειροπολεῖν*. Scribendum videtur *ὀνειροπολεῖ*, vel *ὀνειροπόλει*. Paulo post, ubi legebatur *εὐφημότερον*, emendavi *εὐφημότερον*, ex codd. Maz., Med., Fuket. et Savil., quibus subscribit Nicephorus, et Eusebius ipse in libro III, cap. 27, ubi hunc locum Dionysii adducit. VALES.

(19) *Εὐφημότερον*. Sic habent mss. codd. Maz. et Med. Sic item idem Eusebius lib. III, cap. 28. Ita etiam Nicephorus lib. III, cap. 14. Nec aliter legisse Rufinum ex versione ejus apparet. Sic enim vertit: *Et ut aliquid sucratius dicere videretur, legales aiebat festivitates rursus celebrandas.* Festorum scilicet et sacrificiorum nomine libidines suas velabat Cerinthus, ut honestatem quamdam in speciebus

licet, et eorum quæ sub ventre sunt satietate, id est in cibis ac poculis, in nuptiis et in iis quibus ista honestius parari posse existimabat, festis nimis et sacrificiis, et hostiarum mactationibus. Ego vero librum illum rejicere omnino non ausim, præsertim cum multi ex fratribus eum magni faciant. Sed hujusmodi de illo opinionem concipiens, quasi sensus mei modum excedat, arcanam quamdam planeque admirabilem singularum rerum intelligentiam latere existimo. Nam etsi ipse non intelligo, suspicor tamen altiore quemdam sensum verbis subesse. Eaque non meo ipsius iudicio melior atque æstimo: sed plus fidei tribuens, sublimiora esse censeo quam ut a me percipiuntur. Nec ea condemno quæ intelligere non potui: verum inde admiror magis, quod capere non possum.

IV. *Posthæc integro Revelationis libro examinato, postquam apertissime ostendit, eum prorsus intelligi non posse juxta obvium verborum sensum, hæc subjicit: Absoluta demum universa prædictione sua, propheta beatos pronuntiat tum eos qui eam servaverint, tum se ipsum. Beatus, inquit, qui servat verba prophetiæ libri hujus; et ego ipse Joannes, qui hæc vidi atque audivi*¹. Joannem igitur hunc vocari, et librum a Joanne scriptum esse, non inficior. Fateor enim sancti cujusdam et divino Spiritu afflati viri id opus esse. Sed hunc ipsum esse apostolum, Zebetæi filium, Jacobi fratrem, cujus est Evangelium illud quod secundum Joannem inscribitur et Epistola catholica, haud facile concesserim. Nam ex utriusque genio et forma loquendi, et ex libelli totius ductu ac dispositione, non unum eundemque scriptorem esse conjicio. Quippe evangelista quidem nullibi nomen suum ascribit: nec semet ipse, aut in Evangelio, aut in Epistola prædicat. Et paulo post subdit: Joannes vero usquam, nec tanquam de se ipso, nec tanquam de altero. At ille qui Revelationem scripsit, in ipso statim exordio nomen suum præfixit, cum ait: *Revelatio Jesu Christi, quam dedit ipsi ut palam faceret servis suis celestiter, et significavit mittens per angelum suum Joanni servo suo, qui testificatus est verbum Dei; et testimonium ejus, quæcumque vidit*². Ad hæc epistolam scribit: *Joannes, inquit, septem Ecclesiis quæ sunt in Asia, gratia vobis et pax*³. Evangelistes vero ne catholicæ quidem Epistolæ nomen suum præfixit; sed absque ulla verborum ambage ab ipso divinæ revelationis mysterio exorsus est. *Quod fuit, inquit, ab initio; quod audivimus, quod vidimus oculis nostris*⁴. Ob hujusmodi enim reve-

Α'. Ἐπὶ τούτοις τὴν διην τῆς Ἀποκαλύψεως βασιλείας γραφῆν, ἀδύνατον δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν πρόχειρον ἀποδείξαι νοεῖσθαι διάνοιαν, ἐπιφέρει λέγων· Συντελέσας δὲ πᾶσαν, ὡς εἶπεν, τὴν προφητείαν, μακαρίζει ὁ προφήτης τοὺς τε φυλάσσοντας αὐτήν, καὶ δὴ καὶ ἑαυτὸν. Μακάριος γὰρ, φησὶν, ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα. Καλεῖσθαι μὲν οὖν αὐτὸν Ἰωάννην, καὶ εἶναι τὴν γραφὴν Ἰωάννου ταύτην, οὐκ ἀντιφέω. Ἄγιου μὲν γὰρ εἶναι τινος καὶ θεοπνεύστου συναινεῖ. Οὐ μὴν βραδίως ἀν συνθεῖμην τοῦτον εἶναι τὸν ἀπόστολον, τὸν υἱὸν Ζεβεδαίου, τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου· οὐ τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κατὰ Ἰωάννην ἐπιγεγραμμένον, καὶ ἡ Ἐπιστολὴ ἡ καθολικὴ. Τεκμαίρομαι γὰρ ἐκ τε τοῦ ἤθους ἑκατέρων, καὶ τοῦ τῶν λόγων εἶδους, καὶ τῆς τοῦ βιβλίου διεξαγωγῆς λεγομένης (20), μὴ τὸν αὐτὸν εἶναι. Ὁ μὲν γὰρ εὐαγγελιστὴς, οὐδαμῶς τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρεγγράφει· οὐδὲ κηρύσσει ἑαυτὸν, οὔτε διὰ τοῦ Εὐαγγελίου, οὔτε διὰ τῆς Ἐπιστολῆς. Εἰθ' ὑποθᾶς, πάλιν ταῦτα λέγει· Ἰωάννης δὲ οὐδαμῶς οὐδὲ ὡς περὶ ἑαυτοῦ, οὐδὲ ὡς περὶ ἑτέρου· ὁ δὲ τὴν Ἀποκάλυψιν γράψας, εὐθὺς τε ἑαυτὸν ἐν ἀρχῇ προτάσσει· Ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ ἣν ἔδωκεν αὐτῷ δεῖξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ἐν τάχει· καὶ ἐσήμανεν ἀποστειλεῖς διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννη· ὃς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ ὅσα εἶδεν. Εἶτα καὶ ἐπιστολὴν γράφει· Ἰωάννης ταῖς ἐκτὸς Ἐκκλησίαις ταῖς ἐν τῇ Ἀσίᾳ, χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη· Ὁ δὲ γε εὐαγγελιστὴς, οὐδὲ τὸ [Ἰσ. τῆς] καθολικῆς Ἐπιστολῆς πρόγραφεν ἑαυτοῦ τὸ ὄνομα· ἀλλὰ ἀπερίττως ἀπ' αὐτοῦ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας ἀποκαλύψεως ἤρξατο· Ὁ ἦρ ἀπ' ἀρχῆς, ὁ ἀκηκόων,

¹ Apoc. xii, 7, 8. ² Apoc. i, 1, 2. ³ Ibid. 4. ⁴ I Joan. i, 1.

præferret. Hinc immeritò legit εὐθυμότερον Christophorus, tum hic tum in priore loco Eusebiano; cum potius ex illo hunc reformare debuisset, quam ex hoc illum depravare. VALES. ad Euseb. lib. iii, cap. 28.

(20) *Διεξαγωγῆς λεγομένης.* Hoc vocabulum proprium fuit rhetorum, ut vox illa λεγομένης a Dionysio adjuncta satis indicat. Et Musculus quidem tractatum libri interpretatur. Christophorus

autem *discursum*. Ego διεξαγωγὴν idem esse censeo, quod dispositionem, sive οἰκονομίαν. Nam διεξαγαγεῖν idem est ac διοικεῖν, ut scribit Suidas. Possis etiam interpretari formam et rationem scribendi seu characterem, quod confirmat Dionysius. Primo enim ἀπὸ τοῦ ἤθους probat Apocalypsin non esse Joannis apostoli. Deinde ex stylo et forma scribendi, id est ex dictione atque sententiis. *Idem*

δ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπὶ ταύτῃ γὰρ τῇ ἀποκαλύψει καὶ ὁ Κύριος τὸν Πέτρον ἐμακάρισεν εἰπόν· Μακάριος εἶ, Σίμων, βῆρ Ἰωνᾶ, ὅτι σὸφξ καὶ αἷμα οὐκ ἀπεκάλυξέ σοι, ἀλλ' ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος. Ἄλλ' οὐδὲ ἐν τῇ δευτέρᾳ φερομένη Ἰωάννου καὶ τρίτῃ, καὶ τοὶ βραχέαις οὖσαις Ἐπιστολαῖς, ὁ Ἰωάννης ὀνομαστὶ πρόκειται· ἀλλὰ ἀνωμόμως ὁ πρεσβύτερος γέγραπται. Οὗτος δὲ γε οὐδὲ αὐταρχεὶς ἐνόμισεν ἅπαξ ἐαυτὸν ὀνομάσας, διγχεῖσθαι τὰ ἐξῆς· ἀλλὰ πάλιν ἀναλαμβάνει· Ἐγὼ Ἰωάννης ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν, καὶ συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει καὶ βασίλειᾳ καὶ ἐν ὀμοιοτητί Ἰησοῦ, ἔγενόμην ἐν τῇ ῥήσῃ τῇ καλουμένῃ Πάτρω, διὰ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ· καὶ δὴ καὶ πρὸς τῷ τέλει ταῦτα εἶπε· Μακάριος ὁ τηρῶν τοὺς λόγους τῆς προφητείας τοῦ βιβλίου τούτου· κἀγὼ Ἰωάννης ὁ βλέπων καὶ ἀκούων ταῦτα. Ὅτι μὲν οὖν Ἰωάννης ἐστὶν ὁ ταῦτα γράφων, αὐτῷ λέγονται πιστευτέον.

Ε'. Ποῖος δὲ οὗτος, ἀδελφον. Οὐ γὰρ εἶπεν ἐαυτὸν ὡς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ πολλαχοῦ, τὸν ἠγαπημένον ὑπὸ τοῦ Κυρίου μαθητὴν· οὐδὲ τὸν ἀναπεσόντα ἐπὶ τὸ στήθος αὐτοῦ· οὐδὲ τὸν ἀδελφὸν Ἰακώβου· οὐδὲ τὸν αὐτόπτην καὶ αὐτήκοον τοῦ Κυρίου γενόμενον. Εἶπε γὰρ ἂν τι τούτων τῶν προδεδηλωμένων, σαφῶς ἐαυτὸν ἐμφανίσαι βουλόμενος. Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδὲν· ἀδελφὸν δὲ ἡμῶν καὶ συγκοινωνὸν εἶπε καὶ μάρτυρα Ἰησοῦ, καὶ μακάριον ἐπὶ τῇ θέξῃ καὶ ἀκοῇ τῶν ἀποκαλύψεων. Πολλοὺς δὲ ὁμωνύμους Ἰωάννη τῷ ἀποστόλῳ νομίζω γεγονέναι· οἱ δὲ τὴν πρὸς ἐκεῖνον ἀγάπην, καὶ τὸ θαυμάζειν καὶ ζηλοῦν, ἀγαπηθῆναι τε ὁμοίως αὐτῷ βούλεσθαι ὑπὸ τοῦ Κυρίου, καὶ τὴν ἐπωνυμίαν τὴν αὐτὴν ἠσπάσαντο· ὡσπερ καὶ ὁ Παῦλος πολλοὺς, καὶ δὴ καὶ ὁ Πέτρος ἐν τοῖς τῶν πιστῶν παισὶν ὀνομάζεται (21). Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἕτερος Ἰωάννης ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ὁ ἐπικληθεὶς Μάρκος· ὃν Βαρνάβας καὶ Παῦλος ἐαυτοῖς συμπάρελαβον, περὶ οὗ καὶ πάλιν λέγει· Εἶχον δὲ καὶ Ἰωάννην ὑπηρέτην. Εἰ δὲ οὗτος ὁ γράψας ἐστίν, οὐκ ἂν φαίην· οὐδὲ γὰρ ἀφίχθαι σὺν αὐτοῖς εἰς τὴν Ἀσίαν γέγραπται· Ἀλλὰ ἀναχθέντες μὲν, φησὶν, ἀπὸ τῆς Πάφου οἱ περὶ Παῦλον, ἦλθον εἰς Πέργην τῆς Παμφυλίας· Ἰωάννης δὲ ἀποχωρήσας ἀπ' αὐτῶν, ὑπέστρεψεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ἄλλον δὲ τίνα οἶμαι τῶν ἐν Ἀσίᾳ γενόμενων· ἐπεὶ καὶ δύο φασὶν ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα, καὶ ἑκάτερον Ἰωάννου λέγεσθαι.

Γ'. Καὶ ἀπὸ τῶν νοημάτων δὲ καὶ τῶν ῥημάτων

° Math. xvi, 17. ° Apoc. i, 9. ° Apoc. xxii, 7, 8. ° Act. xiii, 5. ° Ibid. 15.

(21) Ἐν τοῖς τῶν πιστῶν παισὶν ὀνομάζεται. Notandum est hic Dionysii locus de antiqua Christianorum consuetudine, qui Petri Paulique et aliorum sanctorum nomina, liberis suis imponebant, tum honoris ac benevolentiae causa, tum ut liberi sui Deo chari acceptique essent, non minus quam sancti illi fuerant. Hinc est, quod Chrysostomus in tomo primo, in oratione de sancto Meletio, Antiochenos tanta benevolentia Meletium complexos esse

lationem Petrum Dominus beatum praedicavit his verbis : *Beatus es, Simon, fili Jonæ, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in caelis est* °. Sed neque in secunda ac tertia, quæ Joanni vulgo ascribuntur, Epistolis, quamvis brevissimis, Joannis vocabulum prostat. verum absque ullo nomine Senior inscribitur. Alter autem ille non satis habuit nomine suo semel edito narrationem deinceps proseguire; sed iterum repetit : *Ego Joannes, frater et consors. vester in tribulatione et regno et in patientia Jesu, sui in insula quæ Patmos vocatur, propter verbum Dei et testimonium Jesu* °. Et sub finem libri rursus hæc addit : *Beatus qui servat verba prophetiæ libri hujus; et ego Joannes, qui hæc vidi et audiivi* °. Joannem igitur esse auctorem hujus libri, ipsi id affirmanti credendum est.

V. Sed quisnam ille fuerit Joannes, incertum. Neque enim se ipsum esse dixit, sicut in Evangelio sæpius dicitur, discipulum illum quem dilexit Dominus; aut illum qui supra pectus Domini recubuit; aut fratrem Jacobi; aut illum denique qui Dominum vidit atque audivit. Aliquid enim horum quæ memorata sunt certe dixisset, si se ipsum liquido voluisset ostendere. Sed horum quidem nihil posuit: fratrem vero duntaxat, et consortem nostrum sese appellavit, et testem Jesu; beatum denique ob visam atque auditam revelationem. Ac plurimos quidem fuisse opinor Joanni apostolo cognomines: qui propter singularem erga illum benevolentiam, et quod hominem mirarentur ac suspicerent, et perinde ac ille a Domino diligere ambirent, hoc cognomentum adamaverint; quemadmodum ex fidelium liberis multos Pauli Petrique nominibus appellatos videmus. Est etiam alius Joannes in Actibus apostolorum cognomento Mareus, quem Barnabas et Paulus comitem sibi adjunxerunt. De quo etiam rursus dicitur : *Habebant autem Joannem ministrum* °. An hic sit qui Revelationem scripsit, mihi non liquet. Neque enim una cum illis in Asiam venisse perhibetur : *Sed cum solvissent*, inquit, *a Papho, Paulus quidem Pergen Pamphyliae profectus est; Joannes vero discedens ab illis, reversus est Hierosolymam* °. Alium igitur esse censeo: unum scilicet eorum qui in Asia versati sunt. Duo enim apud Ephesum sepulcra fuisse traduntur: utrumque Joannis nomine insignitum.

VI. Ex sententiis quoque et ex verbis eorumque

scribit, ut parentes liberis suis nomen illius imponerent, quo domum suam ejus presentia exornarent. Idem Chrysostomus homilia 21 in Genesis, auditores suos hortatur, ut non quævis nomina temere ac fortuito, nec avorum aut proavorum aut illustrium virorum, sed sanctorum potius hominum qui virtutibus refulserunt, liberis suis imponant appellationes, ut eorum exemplo ad virtutem incendantur. VAtEs.

collocatione, facile conjicitur hunc ab Hlo diversum fuisse. Nam Evangelium et Epistola sibi mutuo consonant, et eodem ordiuntur modo. Sic enim incipit Evangelium: *In principio erat Verbum*¹⁰. Epistola vero: *Quod fuit ab initio*¹¹. In illo dicitur: *Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre*¹². Hæc vero eadem habet, paulisper tantum immutata: *Quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, et manus nostras contrectaverimus de Verbo vitæ; et vita manifestata est*¹³. Hæc enim ille veluti modulationis prologia præmittit, adversus eos qui Christum in carne advenisse negabant, ut in sequentibus ostendit. Quamobrem de industria subjunxit: *Et quod vidimus, testamur, et annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem et apparuit nobis. Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis. Adeo totus ex se ipse pendet, et a propositionibus suis ne latum quidem unguem discedit; sed iisdem pæne capitibus ac verbis cuncta prosequitur. Ex quibus nos quidem nonnulla breviter suggeremus. Qui vero attente perlegerit, in utroque sæpius vitam, lucem, fugam tenebrarum; frequenter veritatem, gratiam, gaudium, carnem et sanguinem Domini, judicium, peccatorum remissionem; Dei erga nos dilectionem, mutue inter nos dilectionis præceptum, et universa præcepta servanda esse reperiet. Ad hæc condemnationis elogium adversus mundum, diabolum et Antichristum; promissio sancti Spiritus, adoptio filiorum Dei, fides in omnibus a nobis præstanda; Pater et Filius ubique nominati, in utroque passim occurrunt. Denique in omnibus, si recte examaveris, unum idemque utriusque descriptionis genus, Evangelii nimirum et Epistolæ, evidenter apparet. Apocalypsis vero ab his prorsus aliena est et extranea; nulla necessitudine, aut vicinitate contingens quidquam ex supradictis; ac ne syllabam quidem unam cum illis communem habens. Sed neque Epistola (de Evangelio enim nihil dico) mentionem ullam aut significationem facit Apocalypseos; nec Apocalypsis Epistolæ; cum tamen Paulus in Epistolis nonnihil de revelationibus suis indicaverit, quas quidem ille in proprium volumen non retulit.*

¹⁰ Joan. 1, 1. ¹¹ I Joan. 1, 1. ¹² Joan. 1, 14. ¹³ I Joan. 1, 1, 2, 3.

(22) *Kal ἀπὸ τῶν νοημάτων δὲ καὶ ῥημάτων, καὶ τῆς τούτων συντάξεως.* Hoc secundum est argumentum, quo Dionysius Alexandrinus conjiciebat, Apocalypsin et Evangelium Joannis non unius scriptoris opus esse. Primum enim argumentum quo id probabat, petitur ex moribus et instituto utriusque scriptoris, ut ipse Dionysius insinuat his verbis: *τεκμαίρομαι γὰρ ἔξ τε τοῦ ἥθους ἑκατέρων.* Et hoc quidem argumentum ad hæc usque verba quæ supra posuimus, Dionysius exsecutus est. Nunc vero alterum argumentum proponit, ex verbis et sententiis utriusque scriptoris, et ex collocatione verborum. Sic enim cum Cicerone interpretor vocem illam σύνταξιν. Vide elegantissimum librum Dionysii Hal. *Περὶ συντάξεως ὀνομάτων.* Quanquam hoc loco σύνταξις, tam sententiarum quam verborum dispositionem videtur comprehen-

καὶ τῆς συντάξεως (22) αὐτῶν, εἰκότως ἕτερος ὄστος παρ' ἐκείνου ὑπονοηθήσεται. Συνέβουσι μὲν γὰρ ἀλλήλοις τὸ Εὐαγγέλιον καὶ ἡ Ἐπιστολὴ, ὁμοίως τε ἄρχονται. Τὸ μὲν φησὶν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· ἡ δὲ· Ὁ ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Τὸ μὲν φησὶ· Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ· δόξαν, ὡς μονογενοῦς παρὰ Πατρός. Ἡ δὲ τὰ αὐτὰ σμικρῶ παραλληγμένα· Ὁ ἀκηκόαμεν, δ ἐωράκαμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν· ἃ ἐθεασάμεθα, καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν περὶ τοῦ Λόγου τῆς ζωῆς· καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη. Ταῦτα γὰρ προανακρούεται, διατεινόμενος ὡς ἐν τοῖς ἐξῆς ἐδήλωσε πρὸς τοὺς οὐκ ἐν σαρκὶ φάσκοντας ἐηλυθέναι τὸν Κύριον· διὰ καὶ συνήψεν ἐπιμελῶς· Καὶ ὁ ἐωράκαμεν μαρτυροῦμεν· καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ἣτις ἦν πρὸς τὸν Πατέρα, καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν· δ ἐωράκαμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν. Ἐχεται αὐτοῦ καὶ τῶν προθέσεων οὐκ ἀφίσταται· διὰ δὲ τῶν αὐτῶν κεφαλαίων (23) καὶ ὀνομάτων πάντα διεξέρχεται, ὧν τινα μὲν ἡμεῖς συντόμως ὑπομνήσομεν (24)· ὁ δὲ προσεχῶς ἐντυγχάνων, εὐρήσει ἐν ἑκατέρῳ πολλὴν τὴν ζωὴν, πολὺ τὸ φῶς, ἀποτροπὴν τοῦ σκότους, συνεχὴ τὴν ἀλήθειαν, τὴν χάριν, τὴν χαρὰν, τὴν σάρκα καὶ τὸ αἶμα τοῦ Κυρίου, τὴν κρίσιν, τὴν ἀφεσὶν τῶν ἁμαρτιῶν, τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀγάπης ἐντολὴν· ὡς πάσας δεῖ φυλάσσειν τὰς ἐντολάς· ὁ ἔλεγχος τοῦ κόσμου (25), τοῦ διαβόλου, τοῦ Ἀντιχρίστου· ἡ ἐπαγγελία τοῦ ἁγίου Πνεύματος· ἡ υἰοθεσία τοῦ Θεοῦ· ἡ διόλου πίστις ἡμῶν ἀπατούμενη· ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς πανταχοῦ· καὶ ὅλας διὰ πάντων χαρακτηρίζοντας, ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν συνόρθῳ τοῦ τε Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς χροῦτα πρόκειται. Ἄλλοιστάτη δὲ καὶ ξένη παρὰ ταῦτα ἡ Ἀποκάλυψις· μήτε ἐφαπτομένη, μήτε γειννῶσα τούτων μηδὲν σχεδὸν ὡς εἰπεῖν· μηδὲ συλλαβὴν πρὸς αὐτὰ κοινήν ἔχουσα· ἀλλ' οὐδὲ μνήμην τινὲ, οὐδὲ ἔννοιαν, οὕτε ἡ Ἐπιστολὴ τῆς Ἀποκαλύψεως ἔχει· ἐὼ γὰρ Εὐαγγέλιον· οὕτε τῆς Ἐπιστολῆς ἡ Ἀποκάλυψις· Παύλου διὰ τῶν Ἐπιστολῶν ὑπορήναντός τι καὶ περὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτοῦ, ἃς οὐκ ἐνέγραψε καθ' αὐτάς.

D dere. Porro ex hoc loco apparet, quantopere in critica exercitatus fuerit Dionysius Alexandrinus. Quippe proprium est critici, de scriptis veterum judicare, et quod verum ac germanum, quod spurium ac subditium opus sit, discernere. VALES.

(23) *Τῶν αὐτῶν κεφαλαίων.* Períodos, seu membra orationis intelligit, quibus integer sensus absolvitur. Sic initio hujus capituli dixit Dionysius, καθ' ἕκαστον κεφάλαιον διευθύνοντας. Græci περιχοπὴν etiam dicunt; Latini capitulum. Ib.

(24) *ὑπομνήσομεν.* Codex Medicæus et Mazari-nus, ὑπομνήσομεν. Magis tamen placet Fukel. codicis et Savil. scriptura, ὑπεμνήσομεν. Ib.

(25) *Ἐλεγχος τοῦ κόσμου.* Condemnationem verti rectius, ut opinor, quam reprobationem. Certe Glossarium vetus ἔλεγχον interpretatur iudicium. Ib.

Z. Ἐτι δὲ καὶ τῆς φράσεως τὴν διαφορὰν ἔστι Α τεκμηρησθαι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῆς Ἐπιστολῆς πρὸς τὴν Ἀποκάλυψιν. Τὰ μὲν γὰρ οὐ μόνον ἀπταίστως κατὰ τὴν Ἑλλήνων φωνὴν, ἀλλὰ καὶ λογιώταται τὰς λέξεις, τοὺς συλλογισμοὺς, τὰς συντάξεις τῆς ἑρμηνείας γέγραπται· πολλοῦ γὰρ δεῖ βάρβαρον τινα φθόγγον, ἢ σολοικισμόν, ἢ ὄλιως ἰδιωτισμὸν ἐν αὐτοῖς αὐρεθῆναι. Ἐκότερον γὰρ εἶχεν ὡς ἔοικε τὸν λόγον (26) ἀμφοτέρους αὐτῷ χαρισσαμένου τοῦ Κυρίου, τὸν τε τῆς γνώσεως, τὸν τε τῆς φράσεως. Τοῦτον δὲ ἀποκάλυψιν μὲν ἑωρακέναι, καὶ γνῶσιν εἰληφέναι καὶ προφητείαν οὐκ ἀντερῶ διέλεκτον μέντοι καὶ γλώσσαν οὐκ ἀκριβῶς Ἑλληνίζουσαν αὐτοῦ βλέπω· ἀλλ' ἰδιώμασι μὲν βαρβαρικοῖς χρώμενον, καὶ που καὶ σολοικίζοντα· ἄπερ οὐκ ἀναγκαῖον νῦν ἐκλέγειν· οὐδὲ γὰρ ἐπισκόπων, μὴ τις νομίση, ταῦτα εἶπον· ἀλλὰ μόνον τὴν ἀνομοιότητα διευθύνων τούτων τῶν γραφῶν.

VII. Præterea ex dictione ipsa conjici potest, quantum Evangelium et Epistola differant ab Apocalypsi. Nam illa quidem non modo emendate, quod ad Græcorum sermonem attinet, verum etiam cum summa elegantia tum in verbis, tum in argumentationibus, et in tota orationis compositione perscripta sunt; tantum abest, ut barbarismus aliquis, aut solœcismus, aut denique idiotismus quispiam in illis deprehendatur. Utroque enim præditus erat evangelistes, sermone nimirum ac scientia; cum hæc duo ipsi Dominus concessisset, scientiam simul et eloquentiam. Illum vero revelationem quidem vidisse, et scientiam ac futurorum prædictionem accepisse non inficior; verum dictionem ejus non admodum Græcam animadverto, sed barbarismis atque interdum solœcismis inquinatam. Quos quidem in præsentiarum excerpere, haudquaquam necesse est. Neque enim subsannandi animo hæc consilio, ut utriusque scripti dissimilitudinem ex-

penderem.

II.

EX LIBRIS DE NATURA

Adversus Epicureos.

(Apud Eusebium *Præparat. evang.* lib. xiv, capp. 23-27, interprete et scholiaste FRANCISCO VIGNAO soc. Jesu.)

A.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπικουρον, Πρόνοιαν μὲν ἀρνούμενον, ἀτόμοις δὲ σώμασιν ἀνατιθέμενος τὸ κἄν.

Πότερον (27) ἐν ἔστι συναφὲς τὸ πᾶν, ὡς ἡμῖν· τε καὶ τοῖς σοφωτάτοις Ἑλλήνων Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ Ἡρακλείτῳ φαίνεται· ἢ δύο, ὡς ἴσως τις ὑπέλαθεν, ἢ καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρα, ὡς τισὶν ἄλλοις ἔδοξεν, οἱ πολλαῖς τῆς διανοίας παραφοραῖς, καὶ ποικίλαις προφοραῖς ὀνομάτων τὴν τῶν ὄλων ἐπεχειρήσαν· κατακερματίζειν οὐσίαν, ἀπειρὸν τε, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἀπρονόητον ὑποτιθένται; Οἱ μὲν γὰρ, ἀτόμους προσειπότες ἀφάρτᾳ τινα καὶ μικρότατα σώματα, πλῆθος ἀνάριθμα, καὶ τι χωρίον κενόν, μέγεθος ἀπερίοριστον προβαλλόμενοι, ταύτας δὴ φασὶ τὰς ἀτόμους, ὡς ἔτυχεν ἐν τῷ κενῷ φερόμενας, αὐτομάτως τε συμπι-

C.

Adversus Epicureos, qui et Providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant.

Utrum unum est atque aptum ex sese universum, uti nobis Græcorumque sapientissimis Platoni et Pythagoræ, Stoicis et Heraclito videtur; an duo, quemadmodum forte non nemo cogitarit; an multa potius adeoque infinita, ut aliis quibusdam placuit, qui pluribus mentis erroribus, ac variis appellationum formis, universi naturam distrahere ac lacerare conati, infinitum illud esse, ortu carere, nec ullo Providentiæ consilio regi voluerunt? Hi enim atomos, incorrupta quædam exiguaque corpuscula, numeroque infinita nominantes, unaque spatium aliquod vacuum, nec ullis finibus circumscriptum invehentes, atomos illas dicitant, hoc in

(26) Τὸν λόγον, τὴν γνώσιν. Posteriora duo verba exponenda sunt, quippe quæ sensum perturbant, nec in Mazarino, Fuketiano ac Mediceo codice leguntur. Porro per ἑκάτερον λόγον intelligit Dionysius τὸν ἐνδιδάμετον καὶ τὸν προφορικὸν λόγον, id est rationem quæ in mente recondita est, et quæ sermone profertur. Hoc est, quod subjungit Dionysius, τὸν τε τῆς γνώσεως, τὸν τε τῆς φράσεως. Sic enim scribendum est ex codice Med., Fuk., Savil. et Maz., non ut vulgo legitur, τὸν τε τῆς σοφίας, τὸν τε τῆς γνώσεως, absque ullo sensu. VALES.

(27) Πότερον, x. τ. λ. Pulcherrimum hoc S. Pa-

tris fragmentum, Eusebiana diligentia beneficium est: quo alioqui, præter alia pleraque sapientissimi viri monumenta, careremus. VIGER.— Ad hæc excerpta Dionysiana sic proloquitur Eusebius: « Nunc juvat ex Dionysii episcopi, hominis Christianam philosophiam professi, opere quod *De natura* conscripsit, pauca quædam et multis quæ adversus Epicurum disputat, subjungere. Tu vero ejus ipsissima perlege. » Inscriptio vero Eusebiana ita se habet: Ἀπὸ τῶν Περὶ φύσεως Διονυσίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας. Ex Dionysii Alexandrini episcopi libris *De natura*. GALL.

vacuo temere dum feruntur, dum casu propter impetus perturbationem alia cum aliis concurrunt, ac propter multiplicem figuram inter sese commiscuntur, cum apprehendere inuicem sese, tum hunc quoque mundum, quæque ipso continentur omnia, imo vero mundos etiam infinitos efficere. Hac in sententia Epicurus Democritusque versati sunt: hoc uno discrimine, quod Epicurus minimas omnes atomos, quasque propterea sensus non attingeret; Democritus nonnullas saltem maximas esse vellet. Cæterum individuas illas et dici et esse, propter indissolubilem earum firmitatem, uterque docet. Sunt tamen, qui atomorum nomine corpora quædam intelligunt, quæ partibus careant ipsa quidem, sint tamen universi partes; ex quibus, individua cum sint, conflata primum omnia, in easdem quoque dissolvantur. Harum, prout partibus carent, nominis auctorem faciunt Diodorum: eas vero, alio nomine, ὄγκους, hoc est moles, seu pondera, Heraclides vocabat, quod nomen ab eo Asclepiades medicus suscepit.

II.

Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellitur.

Qui tandem homines istos feramus, dum opera sapientiæ plena, eoque ipso bona, casu facta esse dicunt? quæ et singula seorsim, et simul universa, ei cujus omnia jussu exstiterant, bona sint visa. Vidit enim, inquit, Deus cuncta quæ fecerat: et ecce bona valde. Quamquam ne pusilla quidem illa cogitant vulgarium exempla rerum, quorum ipsi monitu doceri possint, quidquid ejusmodi est ut fructus aliquid et utilitatis afferat, id non temere ac sine studio fieri, sed potius solerti manuum opera suum ac proprium in usum elaborari: at idem simul atque fructuosum et commodum esse desinit, solvi continuo, et confuse admodum ac perturbate dissipari, utpote quod ea non amplius sapientia cujus ipsum ante cura conservabat, tractetur ac regatur. Ita vestimentum, nec stamine, absque textoris manu, se ipso consistente, nec subtegmine se ipsum ultro eidem implicante pertexitur; cujus tamen, ubi dirumpitur, lacera hinc inde frustra disjici videas. Ita cum domus aut urbs ædificatur, non lapides excipit, alios in fundamenta sponte subsidentes, alios superius in structura corium ultro subvolantes; sed architectus in suum quosque locum delatos apte concinneque disponit. At postquam subruta est, ubiubi casus tulerit, singuli disjecti passim temereque jacent. Ita dum navis compingitur, non se ipsam carina submittit, non mâlus in medio rectum sese tollit, non ligna cætera

Gen. 1, 31.

(28) Ἐκκληρονόμησε τὸ ὄνομα. His autem relatis subdit Eusebius: Ταῦτ' εἰπὼν, ἐξῆς ἀνασκευάζει τὸ ὄνομα διὰ πολλῶν, ἀτὰρ δὲ διὰ τούτων. Hæc præfatus (Dionysius) multis deinceps hoc dogma confutat, interque cætera, verbis quæ sequuntur. GALL.

(29) Ἄλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν μικρῶν. Deesse aliquid videtur: pendent enim ista, nec ullo verbo fulciuntur. Quid si ἐξ ὧν quod mox sequitur tollere-

Α πτούσας ἀλλήλαις διὰ ῥύμην ἀτακτον, καὶ συμπλεκόμενας διὰ τὸ πολύσχημον, ἀλλήλων ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ οὕτω τὸν τε κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ κόσμους ἀπείρους ἀποτελεῖν. Ταύτης δὲ τῆς διέξεως Ἐπίκορος γεγονόσαι καὶ Δημόκριτος τοσοῦτον δὲ διεφώνησαν, ὅσον ὁ μὲν, ἐλαχίστας πάσας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαισθήτους· ὁ δὲ Δημόκριτος, καὶ μεγίστας εἶναι τινὰς ἀτόμους ὑπέλαθεν. Ἀτόμους δὲ εἶναι φασὶν ἀμφοτέροι, καὶ λέγεσθαι διὰ τὴν ἄλυτον στεφρότητα. Οἱ δὲ, τὰς ἀτόμους μὲν ὀνομάσαντες, ἀμερῆ φασὶν εἶναι σώματα, τοῦ παντός μέρη, ἐξ ὧν ἀδιαιρέτων ὄντων συντίθεται τὰ πάντα; καὶ εἰς & διαλύεται. Καὶ τούτων φασὶ τῶν ἀμερῶν ὀνοματοποιῶν Διδώρων γεγονέναι· ὄνομα δὲ, φασὶν, αὐτοῖς ἄλλο. Ἡρακλείδης θέμενος, ἐκάλεσεν ὄγκους, παρ' οὗ καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ ἰατρὸς ἐκκληρονόμησε τὸ ὄνομα (28).

B.

Ἀπὸ τῶν ἐν ἀνθρώποις ὁποδειγμάτων.

Πῶς αὐτῶν ἀνασχωμέθα, τυχερὰ λεγόντων εἶναι συμπτάματα τὰ σοφῶν, καὶ διὰ τοῦτο τὰ κατὰ δημιουργήματα; ὧν ἕκαστον τε καθ' ἑαυτὸ γενόμενον, ὠφθῆ τῷ προστάξαντι γενέσθαι καλὸν, καὶ συλλήδην ὁμοίως ἅπαντα. Εἶδε γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ μάλα. Ἄλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν μικρῶν (29) τῶν συνήθων, καὶ παρὰ πόδας νοουθετούντων παραδειγμάτων, ἐξ ὧν δύναται μανθάνειν, ὅτι χρεῖσδες μὲν καὶ πρὸς ὠφελίαν ἔργον οὐδὲν ἀνεπιτηδεύτως, οὐδὲ συμβατικῶς ἀπεργάζεται, ἀλλὰ χείρουργούμενον, εἰς τὴν πρόπουσαν ὑπηρεσίαν καταρτίζεται. Ὅταν δὲ εἰς ἀχρηστον μεταπίπτῃ καὶ ἀνωφελὲς, τότε διαλυόμενον ἀορίστως (30) καὶ ὡς ἀν τύχη διασκιδναται, ἅτε μηκέτι μεταχειριζομένης, μηδὲ διαταπτούσης αὐτὸ τῆς σοφίας, ἢ τοῦ συνεστάσθαι τοῦτο ἔμελεν. Ἰμάτιόν τε γάρ, οὐ χωρὶς ἰστοουργοῦ, συνισταμένου τῶν στημόνων, οὐδὲ τῆς κρόκης αὐτομάτως παρεμπλοκομένης, ἀνυφαίνεται· εἰ δὲ κατατριθεῖ, τὰ λαχισθέντα διαβρίπτειται ῥάκη. Οἰκία τε ἀνοικοδομεῖται, καὶ πόλις, οὐ τοὺς μὲν τινὰς δεχομένη θεμελίους αὐτομολούντας λίθους, τοὺς δὲ ἀναπηδώντας εἰς τὰς ἐπιβολὰς, ἀλλὰ κατὰ χώραν ὁ τοιχοδόμος τοὺς εὐθέτους ἐπιφέρει· καταβρίφθεις δὲ, ὡς ἀν παρείχη, κατενεχθεὶς ἕκαστος ἀπεσφάλη. Καὶ κατασκευαζομένης νεώς, οὐχ ἢ μὲν τις ὑπέβαλεν ἑαυτὴν τροπίς, ὁ δὲ κατὰ μέσσην ἑαυτὸν ἰσθὺς ἐρθευσε, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ξύλων, ἣν ἔτυχεν ἐξ ἑαυτοῦ θέσιν κατέλαθεν. Οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἑαυτὸν

tur? Quid si post παραδειγμάτων, adderetur φιλοσοφῶσιν, aut aliquid simile? Quid si, quod παρσι placet, νοουθετούντων μισταρεται in νοουθετούνται? VIGER.

(30) Εἰς τὴν πρόπουσαν ... ἀορίστως. Hæc in edit. Colon. (Lipsiensis) partim temere omissa, partim luxata videas. GALL.

της ἀμάξης ξύλα, καθ' ὃν εἶρε κινῶν τόπον ἕκαστον A
 συνεπάγη· ἀλλ' ὁ τέκτων ἑκατέρας συνεκόμενος και-
 ριον (31). Εἰ δὲ διαλυθεῖ ἡ ναῦς ἐνθαλασσεύουσα, ἡ
 φερομένη κατὰ γῆν ἄμαξα, ἄπη τύχη τὰ ξύλα, τὰ
 φιλῶν ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ δὲ ὑπὸ τῆς συντόνου βύμης
 διασπείρεται. Οὕτως ἂν ἀρμόδιοι λέγειν αὐτοῖς, καὶ
 τὰς ἀτόμους, ἀργὰς μενούσας, καὶ ἀχειροποιήτους,
 καὶ ἀχρηστούς, εἰκὴ φέρεσθαι. Ὁράτωσαν γὰρ τὰς
 ἀθεάτους (32) ἐκεῖνοι, καὶ τὰς ἀνοήτους νοεῖτωσαν,
 οὐχ ὁμοίως· ἐκεῖνοι, ἢς φανερωθὲν ἐκαστῷ τοῦτο ὑπὸ
 τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ὁμολογᾷ· Τὸ ἀκατέργαστόν
 (33) σου ἴδωσαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Ὅταν δὲ καὶ ἅ
 φασὶν ἐξ ἀτόμων ὑψάσματα γίνεσθαι τὰ εὐήτρια,
 ταῦθ' ὅτ' αὐτῶν ἀσώφως καὶ ἀναισθήτως αὐτουργεῖ-
 σθαι λέγῃσι, τίς ἀνέξεται τὰς ἀτόμους ἀκούων ἀρ-
 βύθμους, ὧν καὶ ὁ ἀράχνης ἐστὶ σοφώτερος, χειρο- B
 τεχνῶν ἐξ αὐτοῦ;

quis tandem eos ferat, indigestas ac rudes atomos
 obtrudentes, quos araneus sapientia longe super-
 ret, cum suum illud opus a sua industria conficiat?

Γ.

Ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς συστάσεως.

Ἡ τὸν μέγαν (34) τοῦτον οἶκον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ
 γῆς συνεστήσατο, καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ πλῆθος τῆς
 ἐπιφερομένης αὐτῷ σοφίας καλούμενον κόσμον, ὑπὸ
 τῶν σὺν οὐδενὶ κόσμῳ φερομένων ἀτόμων κεκοσμη-
 σθαι, καὶ γεγονέναι κόσμον ἀκοσμίαν; Πῶς δὲ κινή-
 σεις καὶ ὁδοὺς εὐτάκτους ἐξ ἀτάκτου προσάγεσθαι
 φορᾷς; Πῶς δὲ τὴν παναρμόδιον τῶν οὐρανίων χο-
 ρεῖαν, ἐξ ἀμούσων καὶ ἀναρμόστων συνάδειν ὀργά-
 νων; Τίνα δὲ τρόπον, μιᾶς οὐσίας καὶ τῆς αὐτῆς ἀπα-
 σῶν οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς ἀφάρτου φύσεως, πλῆθ
 τῶν μεγέθων, ὡς φασὶ, καὶ τῶν σχημάτων, τὰ μὲν
 ἐστὶ θεῖα, καὶ ἀκρήρατα, καὶ αἰώνια, ὡς αὐτοὶ φή-
 σαιεν ἂν, σώματα, ἢ μακροαῖνά γε κατὰ τὸν οὐτό-
 νομαζάντα, φαινόμενά τε καὶ ἀφανῆ· φαινόμενα
 μὲν, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, γῆ τε, καὶ
 ὕδωρ· ἀφανῆ δὲ, θεοὶ τε, καὶ δαίμονες, καὶ ψυχαί;

¹⁰ Psal. cxxxviii, 16.

(31) Ἐκατέρας συνεκόμενος καιρίων. Hæc mutila
 sunt. Legi queat, εἰς τὸν ἑκατέρας etc.; ἑκατέρας
 autem, νεὼς scilicet et ἀμάξης. VIGER.

(32) Ὁράτωσαν γὰρ τὰς ἀθεάτους. Neque hæc
 satis casta. Quæ enim illæ sunt ἀθεάτοι, quas vide-
 re; quæ porro ἀνόητοι, quas cogitare jubet? An
 forte subintelligit φύσεις? Esto: qui deinde senten-
 tiarum istarum nexus est futurus? Alter quidem ex
 mss. pro ἀθεάτους, ἀθέτους habet: unde sensus
 hic elici possit, ut eos jubeat incompositas illas et
 ἀνοήτους, hoc est stolidas atomos diligentius ex-
 pendere, non segnius et obiter intueri (quod abs
 sese factum David olim fatebatur, in sui ipsius ad-
 hue imperfecti cogitatione informanda); quo faci-
 lius intelligant, ex tanta illarum perturbatione or-
 dinatum politumque nihil existere potuisse. Ib.

(33) Τὸ ἀκατέργαστον. Locis mihi quidem per-
 obscuros. Primum tamen pro ἴδωσαν, legendum
 ἴδον vel εἶδον, ut apud Chrysostomum et alios, atque
 in omnibus Græcorum Bibliorum editionibus. Dein-
 de, relicta illam ab cæteris omnibus lectionem
 secutus est, ἀκατέργαστόν σου, et ὀφθαλμοί μου.
 Illa enim φανερωθὲν ἐκαστῷ significant, non Dei,
 sed Davidis oculos id vidisse: hoc, opinor, sensu:
 τὸ ἀκατέργαστόν σου, id est, quod ex tuis operibus
 imperfectum adhuc et impolitum videbatur, oculi

situm ex sese fortuitum accipiunt. Nec centum illa
 quæ vulgo in plastro ligna numerantur, quem va-
 cuum quæque locum repperint, in eo sponte co-
 agmentantur. Faber lignarius suis apta quæque lo-
 cis in utrumque comportat. Quod si aut navis me-
 dio jactata mari, aut plastrum in terra dum agi-
 tur, dissolvatur; utriusque ligna vel fluctibus, vel
 incitato impetu dissipantur. Ita plane dicendum iis
 fuerit, suas illas atomos, quod otiosæ, quod nulla
 manu perpolitæ, quod inutiles maneant, temere
 circumferri. Spectent enimvero quæ spectari, cogi-
 tent quæ cogitari non possunt. nec jam ut ille, qui
 hoc abs Deo sibi patefactum, Deo ipsi confitetur
 his verbis: *Imperfectum tuum viderunt oculi mei*¹¹.
 Nunc vero, pulcherrima illa et elegantissima, quæ
 suis ex atomis contexta esse dicunt, dum ab iisdem
 sine consilio ac sine sensu perfecta esse addunt,

obtrudentes, quos araneus sapientia longe super-

III.

Idem ex universi molitione conficiuntur.

Quis æquus porro auribus audiat, ingentem hæc
 domum, ex cælo terraque constantem, qui propter
 maximam illam et multiplicem quæ huic insidet, sa-
 pientiæ vim, mundus vocatur, ab atomis quæ nullo
 ferantur ordine, ordinem atque ornatum omnem
 accepisse, ac perturbationem ipsam in mundum esse
 mutatam? Quis statos illos motus atque conversio-
 nes, ex inconstanti quodam impetu proficisci? Quis
 absolutam rerum cælestium harmoniam, ex incon-
 ditis et inconcinnis instrumentis temperari? Quo-
 modo autem, una cum omnium essentia sit incor-
 ruptibilisque natura, solo, ut aiunt, magnitudinum
 figurarumque discrimine; corporum tamen, alia
 quædam, ut ipsi vocant, divina sunt, fati superiora,
 et sempiterna, vel ævi saltem, ut nonnemo lo-
 qui maluit, longioris; eaque partim visu percipiun-

tandem mei perviderunt; ubi videlicet majori abs-
 te luce perfusi, caligare desierunt. Hæc ad aperien-
 dam utcumque Dionysii sententiam. Cæterum com-
 munis eademque certior lectio est, τὸ ἀκατέργαστόν
 μου εἶδον (vel ἴδον) οἱ ὀφθαλμοί σου, ut Hebr. עֵינַי
 $\text{רָאוּן$ Id est: me, cum adhuc materno in utero
 ἀμόρφωτος et inchoatus embryo clausus tenerer,
 oculi tui clarissime perviderunt: id enim est, עֵינַי .
 Quæ Chrysostomus, Symmachi explicationem sec-
 cutus, cum sequentibus ita pertexit: Ἀμόρφωτόν
 με, τούτεστι, μηδένα λαβόντα τύπον, ἔτι ὑφαινώμε-
 νον· καὶ οὕτω με ἴδον σαφῶς, ὡς ἐκεῖνον τὸν πεπλη-
 ρωμένον, καὶ οὐδεμιᾶς ἡμέρας ἔτι δεόμενον, πρὸς
 τὴν ἀπάρτισιν. Et paulo post: Ὁμοίως ἐκεῖνοίς με
 εἶδες τοῖς πλάσσομένοις, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν,
 ἡμέραις αἷς οὐκ ἐνέδει οὐδεμιᾶς ἡμέρας. Ib. — Eruditi
 hujus interpretis adnotatis unum addam: lectio-
 nem nimirum Dionysianam tuetur Bibliorum exem-
 plar Alexandrinum, quod ita se habet: τὸ ἀκατέρ-
 γαστόν σου εἶδωσαν οἱ ὀφθαλμοί μου. Neque aliter
 Psalterium S. Germani apud Calmetum: *Imperfec-
 tum tuum viderunt oculi mei*. GALL.

(34) Ἡ τὸν μέγαν. Hæc cum superioribus con-
 texti debent. VIGER.

tur, ut sol, luna, stellæ, terra et aqua; partim sensum fugiunt, ut dii, demones et animi? Hæc enim esse, ut maxime velint, negare non possunt. Alia diuturnæ admodum vitæ, sive animantium, sive plantarum ex genere; animantium, ut aves inter (quod ipsi dicunt) aquilæ, corvi atque phœniceæ; e terrestribus cervi, elephantæ ac dracones; e piscibus, quæ cetera dicuntur; plantarum vero, ut palmæ, quercus et persæ. Quarum etiam nonnullæ perpetuam retinent viriditatem, cujusmodi quatuordecim a quoniam numerantur; alia certo florent tempore, certo quoque frondibus exuuntur. Alia denique, ac multo sane plurima, sive nascantur e terra, sive gignantur, iniquissimis fati vitæque brevissimæ angustis includuntur: e quibus homo etiam ipse est, ut alicubi divina de illo Scriptura loquitur, dum ait: *Morsalis autem natus de muliere, brevi vivens tempore* ¹⁶. Diversos, opinor, atomorum nexus, tantæ hujus in persistendo differentia causas esse respondebunt. Alia enim, videlicet, pressius ab his arctiusque constringi, quæ proinde uti densiora, sic ad dissolvendum longe difficillima sint; alia vero, quod laxiori ac solutiori atomorum colligatione devincta sint, atque id etiam cum aliquo discrimine, celerius propterea vel tardius ab earum ornatu complexuque removeri. Postremo ex certis quibusdam aliis, certoque modo figuratis, alia ex aliis ac sese aliter habentibus esse commista. Sed, quis ille porro diversarum quasi tribuum iudex, alias cogit, dissipat alias? quis eas sic inter se committit, ut inde modo sol, modo luna oriatur? quis denique singularum stellarum naturis, quæ quibusque propria sunt, nativæque contribuit? Nec enim profecto, aut solares illæ tot atque tales, eoque conjuncta modo, ad lux præcreationem concurrerent, aut lunarium atomorum nexus solem unquam efficerent. Ita nec Arcturus, tametsi perillustris, ex auroræ, nec Orionis ex atomis conflatas se Pleiades unquam gloriantur. Præclare enim Paulus ita distinxit: *Alia, inquit, claritas solis, et alia claritas lune; et alia claritas stellarum: stella enim a stella differt in gloria* ¹⁷. Profecto, si earum tanquam inanimatarum coagmentatio sensu omni caruit, industrio ac perito artifice opus habuere: si tanquam rationis expertium, vacua consilii, necessitatem est secuta conjunctio; sapientis omnino pastoris manu locum in unum compelli debuere; si denique suapte sponte voluntariam ad opus convenere, admirabilis plane architectus operumque præses, suum cuique munus pensumque descripsit; aut quemadmodum ordinis amans imperator, non perturbatum reliquit exercitum, non permisceri omnia passus est, at loco suo equitem, peditemque suo disposuit, jaculatores item seorsum, seorsumque sagittarios, atque ubi par erat fundibularios collocavit, ut similibus ar-

¹⁶ Job xiv, 1. ¹⁷ I Cor. xv, 41.

(55) Διαφορῶς. Forte διαφορᾶς. VIGER.
(56) Φιλοκρίνων. An φιλοκρινῶν? Io.

A Ταῦτα γὰρ οὐδὲ θέλοντες ὑπάρχειν ἀρνησασθαι δι-
ναιται. Τὰ δὲ μακροβιῶτατα ζῷα τα καὶ φωτὰ ζῷα
μὲν, ἔν τε θρῆσιν, ὡς φασιν, ἀστροί, κερκεῖς τε, καὶ
φοίνικες ἔν τε χειραίοις, εἰσφοί τε, καὶ ἐλέφαντες,
καὶ δράκοντες; ἐν δὲ τοῖς ἐνὶ ὕδρῳ, τὰ κήτη δένδρα
δὲ, φοίνικες, καὶ δρύες, καὶ περσεῖαι· καὶ τῶν γε
ἐνὶ ὕδρῳ, τὰ μὲν ἔστιν ἀειθαλῆ, ἀ καὶ καταρροῦσας
τις εἶπεν εἶναι τεσσαρακατάδεκα· τὰ δὲ πρὸς καιρὸν
ἀναί, καὶ φυλλορροεῖ· τὰ δὲ πλείστα τῶν τε φυομέ-
νων καὶ γεννωμένων ἔστιν ἐκώμορα καὶ βραχυτάλη·
ὧν ἔστι καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπαι τις ἀγία περὶ αὐ-
τοῦ Γραφή· *Ἐρσὸς δὲ γεννητὸς γυναικὸς, ἀλιγ-
θιος*. Ἀλλὰ τοῦς συνδέσμους φησούσι τῶν ἀτόμων
διαλλάττοντας, αἰτίους γίνεσθαι τῆς περὶ τὴν διαμο-
νῆν διαφορᾶς (55). Τὰ μὲν γὰρ ὅπ' αὐτῶν πεπυ-
κῶσθαι καὶ κατασφιγθῆαι λέγεται, ὡς ταῦτα παντε-
λῶς δυσσπάλλακτα γεγονέναι πλήματα· τὰ δὲ μα-
νωτέρων καὶ χαλῶσαν τὴν συνάφειαν τῶν ἀτόμων
ἔπ' ἑάττον ἢ πλέον ἐσχηκέναι, ὡς ἢ ἑάττον ἢ μετὰ
πολύ τῆς κοσμήσεως αὐτῶν ἀφίστασθαι. Καὶ τὰ μὲν
ἐκ τῶνδε καὶ ὧδε πως ἐσχηματισμένων· τὰ δὲ, ἐξ
ἐτέρων ἐτεροῦς διακειμένων συμμεμῖχθαι. Τίς οὖν
ὁ φιλοκρίνων (56), συναγέρων τε, καὶ ἀναγέρων, καὶ
τάσδε μὲν οὕτω συντάττον ἐκς ἡλίον, τὰς δὲ ὧδε, ἵνα
ἢ σελήνη γένηται, καὶ ἕκαστα συμμέρων κατὰ τὴν
εἰκειότητα πρὸς ἐκάστου φύσιν ἀστέρο;· Οὕτε γὰρ
αἱ ἡλιακαὶ καὶ τοσαῖδε, καὶ τοιαῖδε, καὶ ὧδε πως
ἐνωθεῖσαι, πρὸς ἐργασίαν σελήνης ἀν καταθεθῆκα-
σαν, οὐτ' ἂν αἱ τῶν σεληνιακῶν ἀτόμων πλεκτικῶς
γεγονέσάν ποτε ἡλιος· ἀλλ' οὐδὲ Ἄρκτουρος, εἰ καὶ
λαμπρὸς ἔστι, τὰς Ἐωσφόρου μεγαλοφρονήσαστο ποτα
ἀν ἀτόμους ἔχειν, οὐδὲ τὰς Ὀρίωνος αἱ Πλειάδες.
Καλῶς γὰρ ὁ Παῦλος διέστειλεν, εἰπὼν· Ἄλλη δόξα
ἡλίον, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα
ἀστέρων· ἀσθη γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ.
Καὶ εἰ μὲν ἀνεπαίσθητος αὐτῶν ὡς ἀψύχων ἢ σύμ-
πηξίς ἐγένετο, ἐπιστήμονος αὐταῖς ἴδει δημιουργοῦ·
εἰ δὲ ἀπροαίρετος καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς ἀλόγων, ἢ
σύνεργος, σοφὸς τις αὐτὰς ἀγαλάργης συνελπίτων
ἐπιστάτησεν, εἰ δὲ ἐκουσίως ἐθελοργηῆσαι συγέ-
κλεινται, θαυμάσιός τις αὐτῶν ἀρχιτέκτων ἀργου-
τῶν προηγήσατο· ἢ καθάπερ εὐτακτος στρατηγὸς οὐ
συγκεχωρημένην (37) εἶασε τὴν στρατιάν, καὶ πάντα
ἀναμίξ, ἀλλ' ἐν μέρει μὲν τὴν ἵππων, ἰδίᾳ δὲ τοὺς
D ὀπλίτας, τοὺς τε ἀκοντιστάς καὶ ἑαυτοὺς, καὶ χω-
ρὸς τοὺς τοξότας, καὶ τοὺς σφενδονίτας, ἔνθα ἐχρήν
διετάξατο, ἵνα ἀλλήλοις οἱ ὁμόσκειοι συμμαχοῦν.
Εἰ δὲ τοῦτο χλευήν οἴονται τὸ παράδειγμα, διὰ τὸ
μεγάλων πωμαίων με πρὸς τὰ ἐλάχιστα κοιεῖσθαι
σύγκρισιν, ἐπὶ τὰ μικρότατα μεταθεσόμεθα. Εἶτα
τούτοις ἐξῆς ἐπιλέγει· Εἰ δὲ μήτε λέξις, μήτε
ἐκλογὴ, μήτε τάξις αὐταῖς ἀρχοντος ἐπικέοιτο, αὐ-
ταῖ δὲ ἐφ' ἑαυτῶν αὐτὰς ἐκ τῆς πολλῆς κατὰ φύσιν
τύρβης διευθύνουσαι, καὶ τὸν πολὺν τῶν συμπτώσεων
διεκεπερῶσαι κυδοιμὸν, αἱ ὅμοιαι πρὸς τὰς ὁμοίας οὐχ

(37) Συγκεχωρημένην. Forte συγκεχυμένην. Io.

ὑπὸ τοῦ θεοῦ, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἔγιντο, συντρέχουσι δὲ καὶ συναγελάζονται, γκωρίζουσι τὰς συγγενεῖς· θαυμαστὴ γὰρ τῶν ἀτόμων ἡ δημοκρατία, δεξιούμενων τὰ ἀλλήλας τῶν φίλων καὶ περιπλεκομένων, εἰς μίαν τε κατασκηνοῦν συνοικίαν ἐπιγομμένων· καὶ τῶν μὲν, ἀποτετορευμένων αὐτομάτως εἰς ἥλιον φωστῆρα μέγαν, ἵνα ποιήσῃ τὴν ἡμέραν· τῶν δὲ εἰς πολλὰς ἰσως πυραμίδας ἀστέρων ἀναπεφλεγμένων, ἵνα καὶ ὅλον στεφανώσῃ τὸν οὐρανὸν· τῶν δὲ, περριεταγμένων, ἵνα αὐτὸν εἰκὴ στερεώσῃ καὶ καμαρώσῃ τὸν αἰθέρα εἰς τὴν τῶν φωστῆρων ἐπιθάραν, ἐπιλέξονται τε ταῦταις αἱ συνομολογίαι τῶν χυδαίων ἀτόμων μονὰς, καὶ διακλιρῶσονται τὸν οὐρανὸν εἰς οἴκους ἐκταταί καὶ σταθμοῦς. *Εἶτα μεθ' ἑτερὰ φησιν·* Ἄλλ' οὐδὲ τὰ φανερὰ ὄρωσιν αὐτοὶ οἱ ἀπρονόητοι, πολλοῦ γὰρ δόουσι συνορῆν καὶ τὰ ἀφανῆ. *Εἰκόσασιν γὰρ μηδὲ ἀνατολὰς ὑποπτέουσιν ἐσταγμένας, καὶ δύσεως, μήτε τῶν ἄλλων, μήτε τὰς ἐκπριεστατάς ἥλιου·* μηδὲ χρῆσθαι ταῖς δι' αὐτῶν ἐδωρημέναις ἀνθρώποις ἐπιχορηγίαις, ἀναπτομένη μὲν εἰς ἐργασίαν ἡμέραν, ἐπηλυγαζούσῃ δὲ νυκτὶ πρὸς ἀνάπαυαν. *Ἐξελεύσεται γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ, ἕως ἑσπέρας.* Ἄλλ' οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐπισκοποῦσιν ἀνακύκλῃσιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὄρισμένας ὥρας, καὶ καιροὺς εὐκαιροῦς, καὶ τροπὰς ἀπατρατρέπτους ἀποτελεῖ, ὑπὸ τῶν ἐξ ὧν ἔστιν ἀτόμων ὁδηγούμενος. Ἄλλὰ κἄν μὴ θέλωσιν αἱ θεόλαιοι, ὡς δ' οὖν πιστεύουσιν, οἱ δίκαιοι, μέγας Κύριος ὁ ποιήσας αὐτὸν, καὶ ἐν λόγοις αὐτοῦ κατέσκευσε πορείαν. Ἄτομοι γὰρ ὄντιναι μὴ μῶνα φέρουσι, ὡς τρυφολοί, καὶ δετοῦς, ἵνα ἡ γῆ τροφὰς ὄντιναι τε καὶ πῶσαι τοῖς ἐπ' αὐτοῖς ζώοις ἀνή; θεὸς τε ἐπάγουσιν, ἵνα καὶ τοὺς ἀπὸ δένδρων εἰς τρυφὴν καρποῦς λάβῃτε; καὶ διὰ τί μὴ ταῖς ἀτόμοις προσκυνεῖτε καὶ θύετε ταῖς ἐπικάρποις; Ἀχάριστοι γὰρ, μηδὲ ἀπαρχὰς αὐταῖς ὀλίγας τῶν πολλῶν δωρεῶν, ἅς παρ' αὐτῶν ἔχετε, ἀμισροῦντες. *Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν·* Ὁ δὲ πολυεθὴς καὶ πολυμιγῆς δῆμος τῶν ἀστέρων, οὗς αἱ πολυπλανεῖς καὶ αἰεὶ διαρριπτούμεναι συνέστησαν ἄτομοι, χώρας ταῦτοις κατὰ συνθήκας ἀπαδάσαντο, ὥσπερ ἀποικίαν καὶ συνοικίαν ἀνελόμενοι, μηδενὸς ὀκνητοῦ μηδὲ οἰκοδομητοῦ προεστηκότος· καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλησιοχώρους γεινιάστας, ἐνωμότως καὶ μετ' εἰρήνης φυλάττουσιν, οὐχ ὑπερβαίνοντες οὐς καὶ εἰλήφασιν ἐξ ἀρχῆς ὄρους, ὥσπερ ὑπὸ τῶν βασιλέων ἀτόμων νομοθετούμενοι. Ἄλλ' οὐχ ἔρχουσιν ἐκείναι· πῶς γὰρ αἱ μηδ' οὔσαι; Ἄλλὰ θείων λόγιων ἐπακούσατε· Ἐν κρῖσι Κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἄσ' ἀρχῆς καὶ ἀπὸ ποιήσεως αὐτῶν, διέσταιλε μαρτίδας αὐτῶν· ἐποδισμῶσεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν. — *Καὶ μετὰ βραχέα φησὶν·* Ἡ τίς οὕτως εὐτάκτως παιδίδια γῆν διώδευσε φάλαγγ', οὐ προδόντος οὐδενός, οὐκ ἐκτερομένου, οὐκ ἐμποδιστατοῦντος (38), οὐκ ἀπολειπομένου τῶν συμπαραταγμένων· ὡς ἰσοστάχοι καὶ συνασπιδούντες αἰεὶ προΐασιν, ὁ συνε-

A maturæ milites simul etiam omnes dimicarent. Qui si ridiculum hoc exempli genus esse dicent, quod magnorum corporum cum minimis contentionem instituum; ad minima veniamus. *Hæc ille.* Quibus deinde quæ sequuntur adjungit: Quod si ducis, inquit, neque nomen, neque delectus, neque collocatio in earum sese moderationem ingressit: at ipsæmet suoque arbitrio, ex multa sese continui fluxus turba colligentes, magnoque variarum commissio-num tumultu declinato, similes cum similibus ita convenerint, ut tamen non divini Numinis ductem, quemadmodum poeta fingit, secutæ sint; sed potius, cum sese affines mutuo cognatæque nosset, in unum quasi gregem confluerint; næ admirabilis hæc atomorum democratia est; ubi amicæ amicas excipiant atque complectantur, itaque unum in domicilium convolent universæ. Tum certæ quædam ultra, in solem magnum illud sidus, quodam quasi torno rotundentur, ut diem efficiant; aliæ, quo cœlum integrum coronent, in plurimas fortassis ardentium stellarum pyramides figurentur; aliæ in orbem digestæ, firmitatis aliquid ætheri afferant, eoque testudinis in morem concamerato, subeuntibus cœli luminibus, quosdam quasi gradus præstruant; adæque vulgarium atomorum factiones domicilia sibi deligant, ac cœlum ipsum proprias in domos atque stationes inter sese partiantur. *Rursus aliis quibusdam interjectis:* Imo, inquit, ne obvia quidem vident homines improvidi, tantum abest ut occulta provideant. Utiq; ratos illos atque constantes ortus obitusque siderum, non cæterorum modo, verum etiam solis omnium nobilissimos, ne suspicando quidem videntur attingere: nec his uti commoditatibus, quas hominum generi suppeditant, aut collucendo ad obeundum opus die, aut nocte quietis capiendæ causa terras opacante. *Exibit enim homo, inquit, ad opus suum, et operationem suam usque ad vesperum* ¹⁰. Nec vero alteram ejus circuitionem attendunt, qua distinctas tempestates opportunæque tempora, nec usquam detortas conversiones efficiat; earum videlicet ex quibus ipse consistit, atomorum ducium secutus. At enimvero, velint nolint homines recapsæ miseri, quomodo tamen sibi persuadent, æquissimi: magnus ille Dominus qui solem creavit, verborum quoque suorum vi ejusdem cursum incitavit. Atomi quippe, hiemem vobis, o cæci, ac pluvias afferunt, ut alimenta vobis ac cæteris animantibus terra producat? Earumdem æstas beneficium est, ut arborum etiam ad delicias fructus colligatis? Quidni porro atomis frugum præsidibus solemnî cultu sæcra facitis? Homines ingrati, qui tot donorum quæ ab his accipitis, ne primitias quidem pauculas consecretis. *Iterumque post pauca:* Multiplex autem, inquit, illa stellarum natio, quam erraticæ ac semper huc illucque disjectæ atomi conflaverunt, sedes ipsa sibi, colonizæ cujusdam aut so-

¹⁰ Psal. ciii, 25.

(38) Ἐμποδιστατοῦντος. Forte ἐμποδοστατοῦντες. VIGEV.

dalitatis more, communi ex pacto distribuit, nullius aut conditoris, aut familiæ præsidis auctoritatem secuta. Atque ita deinceps, mutua cum finitimis, religiose atque cum pace, omnes viciniae jura custodiunt, nec eos unquam fines quos ab initio accipere, transiliunt, prorsus ac si regiarum quarundam atomorum legibus regerentur. At non imperant illæ profecto. Quis enim imperent, quæ nullæ sunt? Audite vero divinorum oraculorum vocem: *In judicio Domini opera ejus. Ab initio et a creatione ipsorum distinxit partes illorum. Ornavit in æternum opera sua, et principia eorum in generationes eorum*¹⁹. — *Additque paulo post*; Aut quæ unquam acies, inquit, tam composito agmine campum transmisit, præcurrente nemine, nemine decerrante, nemine aut impedimentum offerente cæteris, aut cæteros minus consequente: quam æquatis semper ordinibus, et pressis veluti clypeis, perpetuus ille, nec usquam aut interruptus, aut perturbatus, aut obice ullo retardatus astrorum exercitus progreditur? Atqui transversis quibusdam inclinationibus ac nutibus, obscuræ nonnumquam eorum mutationes fiunt. Esto. Semper tamen et justum observant tempus, et loca illa unde singula oriuntur, prospiciunt, qui hoc in studii genere occupantur. Dicant ergo nobis atomorum sectores egregii, qui et dividunt individua, et dissita se junctaque consociant, et infinita mente definiunt, unde tandem circularis ille rerum cælestium conjunctusque cursus atque conversio: cum non una quædam atomorum strues sic tanquam funda temere circumrotetur; sed chorus ille tantus composito æqualique gressu procedat, et in orbem una volvatur: aut quo pacto fiat, ut tam multi ejusdem viæ socii, a nemine ordinati, nullo præditi consilio, sibi que mutuo ignoti omnes, tanta simul concordia susceptum iter conficiant? Merito enim propheta, hoc tanquam ex iis unum quæ nec fieri nec ostendi queant, protulit, ut duo simul peregrini concurrant, dum ait: *Convenientne duo in idem diversorium, si non se mutuo nocuerint?*

IV.

Idem ex hominis natura concluditur.

Ac ne se quidem ipsos, nec quæ naturæ suæ propria sunt, isti vident. Si quis enim ex illis impiæ doctrinæ principibus, quis tandem, aut unde sit, cum animo reputaret suo; is profecto velut in sui met sensum adductus, saperet illico, atque hæc voce, non jam atomos, sed Patrem ipse Creatoremque suum appellaret: *Manus tuæ formaverunt me et fecerunt me*²⁰. Et quemadmodum alter ille admirabilem molitionis suæ rationem pertexeret: *Nonne sicut lac multasti me, et sicut caseum me coagulasti? Pelle et carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me; vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit spiritum meum*²¹. Quot enim, amabo, et cujusmodi atomos Epicuri pater ex se profudit, cum Epicurum prosemīnaret? Quomodo in matris ejus alvum inclusæ coaluerunt, figuram ac formam acceperunt, commotæ sunt, auctæ sunt? Quomodo ros ille perexiguus, plurimas Epicuri atomos cum advocasset, alias in cutem carnemque

¹⁹ Eccl. xvi, 26, 27. ²⁰ Psal. cxviii, 73. ²¹ Job x, 10-12.

(39) *Εισπορεύονται*. Quæ tum hic, tum in fine cap. 5 tanquam e sacris Litteris petita refert S. Pater, nusquam κατὰ λέξιν occurrunt. Cæterum Eusebius his recitatis subinfert: « Hæc ille. Qui sexcenta alia persecutus, susceptum deinceps argumentum pluribus confirmat; partim ex singulis

A χής τε καὶ ἀδιάστατος, ἀόχλητός τε καὶ ἀνεμπόδι-
στός τῶν ἀστρῶν στρατός; Ἄλλ' ἐγκλίσει καὶ ταῖς
εἰς πλάγιον νεύσει, γίνονται τινες αὐτῶν ἀθλοὶ
τροπαί. Καὶ μὴν αἱ καιροφυλακοῦσι καὶ προορῶνται
τὰς χώρας, ὅθεν ἕκαστος ἀνήσιν, οἱ τούτοις προσε-
σχηκότες. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ τῶν ἀτόμων το-
μείς, καὶ τῶν ἀμερῶν μερισταί, καὶ τῶν ἀσυνθέτων
συναγωγείς, καὶ τὰ ἀπειρα περινοοῦντες, πόθεν ἡ
κυκλοφορικὴ τῶν οὐρανίων συνοδία καὶ περιοδία,
οὐχ ἑνὸς παραλόγως ἀτόμων πηγματος οὕτω σφενδο-
νισθέντος, ἀλλὰ τοσούτου κυκλικοῦ χοροῦ κατὰ ρυθ-
μὸν Ἰσα βαίνοντος καὶ συμπεριδινουμένου· πόθεν
ἀδιάτακτοι, καὶ ἀπροαίρετοι, καὶ ἀγνώτες ἀλλήλων
συνέμποροι καμπληθεῖς συναναστρέψαν; Καλῶς
τε ὁ προφήτης ἐν τοῖς ἀδυνατοῖς καὶ ἀνευδείκτοις
ἔταξ, ξένους καὶ δύο συνδραμεῖν. *Εἰσπορεύονται*
(39), φησὶ, *δύο ἐστὶ τὸ αὐτὸ κατάλυμα, ἐὰν μὴ
γνωρίσωσιν ἑαυτούς;*

B obice ullo retardatus astrorum exercitus progredi-
tur? Atqui transversis quibusdam inclinationibus ac nutibus, obscuræ nonnumquam eorum muta-
tiones fiunt. Esto. Semper tamen et justum observant tempus, et loca illa unde singula oriuntur,
prospiciunt, qui hoc in studii genere occupantur. Dicant ergo nobis atomorum sectores egregii, qui
et dividunt individua, et dissita se junctaque consociant, et infinita mente definiunt, unde tandem cir-
cularis ille rerum cælestium conjunctusque cursus atque conversio: cum non una quædam atomorum
strues sic tanquam funda temere circumrotetur; sed chorus ille tantus composito æqualique gressu
procedat, et in orbem una volvatur: aut quo pacto fiat, ut tam multi ejusdem viæ socii, a nemine or-
dinati, nullo præditi consilio, sibi que mutuo ignoti omnes, tanta simul concordia susceptum iter confi-
ciant? Merito enim propheta, hoc tanquam ex iis unum quæ nec fieri nec ostendi queant, protulit, ut
duo simul peregrini concurrant, dum ait: *Convenientne duo in idem diversorium, si non se mutuo no-
cuerint?*

C

A.

Ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου φύσεως.

Καὶ οὐτε ἑαυτούς, οὐτε τὰ περὶ ἑαυτοῦ ὀρώσιν.
Εἰ γὰρ τις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ τῆς ἀσεβείας ταύτης
δόγματος, ἑαυτὸν ὅστις ἐστὶ καὶ ὅθεν, ἀνελογίζετο.
ἐφρόνησεν ἂν ὡσπερ συνησθημένος ἑαυτοῦ, καὶ εἶ-
πεν οὐ πρὸς τὰς ἀτόμους, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ
Ποιητὴν ἑαυτοῦ· *Αἱ χεῖρές σου ἐκλασάν με καὶ
ἐποίησάν με*. Καὶ προσεπεξεργάσατο ἂν ἐκεῖνος τὸν
θαυμάσιον τῆς ποιήσεως ἑαυτοῦ τρόπον· *Ἡ οὐχ
ὡσπερ γάλα με ἤμαλξας, ἐτύρωσας δὲ με Ἰσα τυ-
ρῶ; Ἄδρα καὶ κρέας με ἐπέδυσας, ὄστεις δὲ καὶ
νεῦροίς με ἐνείρας; ὤλην δὲ καὶ ἔλεος ἔθου παρ'
ἐμοί, ἡ δὲ ἐπισκοπὴ σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα*.
Πόσας γὰρ ἀτόμους ὁ Ἐπικούρου πατὴρ, καὶ ποταπὰς
D ἐξ ἑαυτοῦ προέχεν, ὅτ' ἀπεσπέρμαινεν Ἐπικούρου;
Καὶ πῶς εἰς τὴν μητρίαν αὐτοῦ κατακλιθεῖσθαι γασ-
τέρα, συνεπέγησαν, ἐσηματίσθησαν, ἐμορφώθησαν,
ἐκινήθησαν, ἠξύνθησαν; Καὶ πολλὰς ἡ βραχεία βί-
βλις τὰς Ἐπικούρου ἀτόμους προσκαλεσαμένη, τὰς
μὲν ἐπημφίσειεν αὐτῶν δέρμα καὶ σάρκα γενομένας,

ταῖς δὲ ὀστωθείαισι ἠνώρθωται, ταῖς δὲ συνεδέθη
 νευροβάφουμένη; Τὰ τε ἄλλα πολλά μέλη, καὶ
 ἀπλόγηνα, καὶ ἔγκατα, καὶ αἰσθητήρια, τὰ μὲν
 ἐνδοθεν, τὰ δὲ θύραθεν ἐφῆρμοσε, δι' ὧν ἐζωογο-
 νήθη τὸ σῶμα; Ἄν οὐδὲν ἀργόν, οὐδὲ ἀχρεῖον προσ-
 ετέθη· ἐπεὶ μὴδὲ τὰ φαυλότατα, μήτε τρίχες,
 μήτε δονυχες· πάντα δὲ, τὰ μὲν πρὸς τὸ τῆς συ-
 στάσεως ὄφελος, τὰ δὲ πρὸς τὸ κάλλος τῆς βίβης
 συντελεῖ. Οὐ γὰρ τῆς χρείας μόνης, ἀλλὰ καὶ τῆς
 ὥρας ἐπιμελής ἡ Πρόνοια. Ἐρυμα μὲν γὰρ καὶ σκέ-
 πασμα πάσης τῆς κεφαλῆς ἡ κόμη· εὐπρέπεια δὲ ὁ
 πῶγων τῷ φιλοσόφῳ. Τὴν τε τοῦ ὄλου σώματος τοῦ
 ἀνθρωπείου φύσιν ἐκ τῶν μερῶν ἀναγκαίων πάντων
 ἤρμοσε, καὶ τοῖς μέλεσι πᾶσι τὴν τε πρὸς ἄλληλα
 κοινωνίαν περιέβαλε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ ὄλου χορη-
 γίαν ἐπεμέτρησεν. Ἄν τὰ μὲν ὀλοσχερῆ, καὶ τοῖς
 ἰδιώταις ἐκ τῆς πείρας, ἦν ἔχει δύναμιν, πρόδηλα
 κεφαλῆς ἡγεμονία, καὶ περὶ τὸν ἐγκέφαλον, ὥσπερ
 ἄρχοντα ἐν ἀκροπόλει, τῶν αἰσθήσεων ἡ δορυφορία·
 προσιοῦσαι (40) μὲν βίβεις, ἀναγγέλλουσαι δὲ ἀκοαί,
 ἐδώθη ὥσπερ φορολογούσα, δοφρησις καθάπερ ἀνι-
 χνεύουσα καὶ διερευνημένη, καὶ ἀπὸ πᾶν διατάττουσα
 τὸ ὑπῆκοον. (Κεφαλαιωδῶς γὰρ νῦν ὀλίγα τῶν τῆς
 πανσόφου Προνοίας ἔργων ἐπιδραμούμεθα, μετ' ὀλί-
 γον ἀκριβέστερον, τοῦ Θεοῦ διδόντος, ἐπεξεργασάμε-
 νοι, ὅταν πρὸς τὸν δοκοῦντα λογιώτερον ἀποτεινώ-
 μεθα.) Χειρῶν διακονία, δι' ὧν ἐργασίαι τε παντοίας,
 καὶ πολυμήχανοι τελούονται τέχναι, ταῖς κατὰ μέρος
 δυνάμειν εἰς μίαν συνεργίαν διηρθρωμένων, ὤμων
 τε ἀχθοφορίαι, καὶ κατοχαὶ δακτύλων, ἀγκυίων τε
 καμπαί, πρὸς τε τὸ σῶμα εἰσω στρεφόμεναι, καὶ
 πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀπονεύουσαι, ἵνα ἐφέλκεσθαι τε καὶ
 ἀπαθεῖσθαι δύνωνται· ποδῶν ὑψηρεία, δι' ὧν πᾶσα
 ἡμῖν ὑποπέπτωκεν ἡ περιγίαιος κλισίς, βᾶσιμος ἡ
 γῆ, κλωτή ἡ θάλασσα, περάσιμοι οἱ ποταμοί, καὶ
 πάντων πρὸς πάντα ἐπιμείξια. Γαστήρ ταμείον τρο-
 φῶν, πᾶσι τοῖς συντεταγμένοις μέλεσιν, ἐξ ἑαυτῆς
 ἐν μέτρῳ τὸ σιτηρέσιον διανέμουσα, καὶ τὸ περι-
 τεῦθον ἐκτιθεμένη. Καὶ τὰ ἄλλα δι' ὅσον ἐμφανῶς ἡ
 διοίκησις τῆς ἀνθρωπείου μαμηγιάνηται διανομῆς.
 Ἄν ὁμοίως τοῖς ἄφροσιν ἔχοντες οἱ σοφοὶ τὴν κλι-
 σιν (41), οὐκ ἴσχωσι τὴν γνῶσιν. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ἦν
 ἂν οἰηθῶσιν ἀθεότητα (42), τὴν ἐπιστημονικωτάτην
 περὶ πάντων, καὶ τὴν εἰς ἑαυτοὺς εὐεργετικωτάτην
 ἀναφέρουσιν οἰκονομίαν, χρεῖττονος καὶ θείας ὄντως
 φρονήσεώς τε καὶ δυνάμειος ἔργον αὐτὴν εἶναι πι-
 στούμενοι· οἱ δὲ, συντυχία καὶ συμπτώσει τῶν ἀτό-
 μων, ἀσκόπως τὴν θαυμασιωτάτην καλλιέργειαν
 ἀνατιθέασιν. Τὴν δὲ ἐνεργετέραν ἐστὶ τούτων ἐπίσκα-
 φιν, καὶ τὴν τῶν ἐνδοσθίων διάθεσιν, λατροὶ μὲν
 ἀκριβῶς διερευνησάμενοι καὶ καταπλαγέντες, ἐξε-
 βάσαν τὴν φύσιν· ἡμῶς δὲ ὕστερον ὡς ἂν οἱ τοῖς
 γενόμεθα, κἄν ἐπιπολῆς (43), ἀναθερῆσομεν. Καθ-

A mutatas convestivit, aliis in ossa conversis erection
 ac solidior constitit, aliis nervorum complexu fili-
 gatus est? Quo denique modo vim tantam membro-
 rum aliorum, viscerum, intestinorum, sensus in-
 strumentorum, intrinsecus extrinsecusve conflavit,
 quæ vivum ac spirans corpus efficeret? Nam ex
 illis quidem omnibus otiosum nihil est, nihil inu-
 tile; non pili, non ungues, non cætera quæ abje-
 ctissima videri possint: omnia vel ad constituen-
 dam ejus integritatem, vel ad speciem dignitatemque
 conducunt. Nec enim usui duntaxat uni Providen-
 tia, sed etiam pulchritudini ac formæ prospicit.
 Itaque totius capitis propugnaculum quoddam ac
 tegumentum coma est; barba philosophi decus et
 ornamentum. Illa igitur integri corporis humani
 naturam ex partibus necessariis omnibus coagmenta-
 vit, membrisque omnibus eum mutuam inter se
 communionem indidit, tum ex totius etiam opibus
 prolixè admodum ac liberaliter admensa est. Et
 membra quidem potissima, quam vim et facultatem
 habeant, usu et experientia ipsi etiam idiotæ no-
 runt: capitis principatus, circa cerebrum tanquam
 imperatorem, sensuum in acropoli excubiæ atque
 præsidia: progredientes oculi; aures nuntios perfe-
 rentes; gustatus velut comæatum annonamque
 conveyens; olfactus indagans quodammodo atque
 vestigans; tactus subditi omnia digerens et ordi-
 nans. (Nunc enim ex sapientissimæ Providentiæ
 operibus summatim pauca tantum aliqua percurri-
 mus, iidem paulo post, cum adversus illum cujus
 major est eruditionis opinio, disputabimus, uberius
 Deo duce ac plenius omnia persecuturi.) Manuum
 ergo deinceps ministerium, quæ omnis generis fun-
 ctiones obeunt, artesque moliantur singularis inge-
 nii, propriis quibusque facultatibus ad unam fun-
 ctionum societatem instructæ: humeri gestandis
 oneribus idonei, digitorum prehensiones, flexiones
 cubitorum, quæ uti res vel attrahere possint vel
 depellere, intrinsecus extrinsecusque versantur; pe-
 dum obsequium, per quos creata circa terram om-
 nia nobis obsecundant, quibus terræ peragrantur,
 navigantur maria, fluvii trajectuntur, omnium com-
 mercia cum omnibus ineuntur. Venter ciborum
 ærarium, membris omnibus suo quibusque loco et
 ordine collocatis, justam per sese annonam distri-
 buens, et quidquid superfluum est, ejiciens. Ac cæ-
 tera, quorum vi humanæ firmitatis et conservationis
 ratio continetur. Horum usus in stultis æque sapien-
 tiibusque similis est, cognitio dissimilis. Alii quippe
 quam animo divinitatem informarint, ad eam, ut
 quæ rerum omnium scientissima sit, atque in se-
 ipsos beneficentissima, totam referunt hujus œco-
 nomiæ rationem, quod eam superioris cujusdam

(40) Προσιούσαι. Forte προϊούσαι. VIGER.

(41) Διανομῆς..... κλισιν. Scribe διαμονῆς.....
 κλισιν. Id.

(42) Ἀθεότητα. Forte θεότητα. Id.

(43) Ἐπιπολῆς. Eum mihi sensum expressisse
 videor, qui ex verbis illis exprimi poterat: sed

tamen illa duo, id est, ὡς ἂν οἱ τοῖς τε, et ἐπιπολῆς,
 minus conjuncta esse posse arbitror. Mallet igitur
 ἐπὶ πολλοῖς, suppl. ῥήμασι, seu λόγῳ. Particula
 κἄν vel abesse potest; vel si retinetur, emphasisim
 habet cum asseveratione conjunctam, ut scire
 alias. Id.

prorsusque divinæ cum sapientiæ tam potestatis A opus existiment; alii contra insulse admodum, fortunæ et casui administrationem summa dignissimam admiratione deferunt. At vero efficaciorum adhuc rerum istarum considerationem, et partium interiorum rationem, medici quidem altius diligentiusque rimati, ac vehementius admirati, divinitatem naturæ tribuerunt: nos eam postea, jejune fortassis et exiliter, at pro facultate nostra prosequemur. Nunc ut universe hoc summamque dicamus: ecquis, obsecro, totum hoc tabernaculum fabricatus est, sublime, altum, erectum, elegans, ad sensum, motum, actionem et omne quidem actionis genus tam egregie comparatum? Ista videlicet atomorum multitudo rationis experta. At illæ, ut maxime convenient, ne luteam quidem imaginem formare, aut lapideum simulacrum perpolire, aut argenteum vel auream idolum conflare possint: quorum omnium proprias manuum artes, fingendis aptas corporibus, hominum excogitavit industria. Quorum igitur sine sapientia vel adumbrari species informarique non possit, horum vera ipsa exemplaria, qui tandem existere per se temereque potuerunt? Jam animum ipsum, mentem atque rationem philosophus unde habet? Eane ab inanibus et mentis ac rationis expertibus atomis emendicavit, quæ sibi aliquam singulæ notionem dogmaque proprium infuderini? et quemadmodum Pandoram a diis Hesiodus fabulatur, sic ab atomis absoluta hominis sapientia fuerit? Ita poesin deinceps omnem, omnemque musicam, astronomiam, geometriam, cæterasque doctrinas, deorum inventa Græci atque instituta vocare desinant: solæ omnium peritas ac sapientes atomi, Musam crebrentur. Nam illa quidem ex atomis Epicuri theogonia, ex infinitis etiam mundis exsulavit, in infinitam perturbationis vastitatem ejecta.

V.

Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse.

Moliri aliquid, administrare, benefacere, providere, aliaque similia, inertibus quidem ac stultis, debilibus ac nequam; molesta forte sint: quorum se numero, dum talia de diis sentit, Epicurus adjungit. At vero studiosis, valentibus, industriis atque solertibus, cujusmodi philosophos (quanto magis deos?) esse oporteat; non modo non injucunda hæc atque aspera, verum etiam jucundissima sunt, omniumque suavissima: quibus negligentia rerumque bonarum procrastinatio dedecori vertitur; ad quos illud commouentis poetæ consilium pertinet: ... *Cras ne exspectato:*

Cui mox comminationem hanc adjungit:

Cunctator damnis semper luctatur acerbis.

At nos gravius instituit propheta, dum et actiones cum virtute conjunctas Deo vero dignas esse pronuntiat, et nefarium illum a quo negligentur, appellat. *Maledictus enim, qui facit opera Domini negligenter*²². Deinde ut in quavis arte rudes et in-

²² Jer. XLVIII, 10.

(44) *Σωματουργῶν*. Scribe *σωματουργοί*. VIGOR.

(45) *Μηδ' ἀναβάλλεσθαι*. Hesiodi verba sunt in *Erg.*, v. 408:

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι εἰς αὐριον, εἰς τ' ἐνρηπιν.

ἄλου δὲ καὶ συλλήθεην, ἄλου τοῦτο τὸ σπήνως τις τοιοῦτον ἐπακηνοποίησεν, ὑψηλὸν, ὑρθιον, εὐρυθμον, εὐαίσθητον, εὐκίνητον, εὐεργον, πανουργόν; Ἡ τῶν ἀτόμων ἄλογος, φασί, πληθύς. Ἄλλ' οὐδ' ἂν εἰς τὰ πηλίνην ἐκτείνει συνελοῦσαι πλάσαιεν, οὐδ' ἀνδριάντα λεθινὸν ξίσαιεν, οὐδ' ἂν εἰς τὸν ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν χωνεύουσαι προσάγαθον· ἀλλὰ τέχνη καὶ χειρουργία τοῦτων, ὅπ' ἀνθρώπων εὐρηναί σωματουργῶν (44). Ἄν δὲ ἀπεικασίαι καὶ σκιαγραφίαι διχα σοφίας οὐκ ἂν γένοιτο, πῶς τὰ ἀληθῆ καὶ πρωτότυπα τούτων αὐτομάτως συμβέβηκε; Ψυχὴ δὲ, καὶ νοῦς καὶ λόγος, πῶθεν ἐγγίγνοντο τῷ φιλοσόφῳ; Ἡ κατὰ τῶν ἀψύχων καὶ ἀνοήτων καὶ ἀλογίστων ἀτόμων ταῦτ' ἠρανίσαστο, ἀκακίων αὐτῷ τι ἐκείνη νόημα καὶ ὄργανον ἐνέπνευσεν; Καὶ ὡς περὶ ὁ Ἡσιόδου μῦθος, τὴν Πανδώραν φησὶν ὑπὲρ τῶν θεῶν, οὕτως ἢ σοφία τάνδρα ἐπὶ τῶν ἀτόμων συνετελέσθη; Καὶ ποιήσιν δὲ πᾶσαν, καὶ πᾶσαν μουσικὴν, ἀστρονομίαν τε, καὶ γεωμετρίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, οὐκ ἐτι θεῶν εὐρήματα καὶ παιδείματα φησούσιν Ἕλληνας εἶναι, μόναι δὲ γεγόνασιν ἐμπειρικὰ καὶ σοφὰ πάντων αἱ ἀτομοὶ Μούσαι· ἢ γὰρ ἐκ τῶν ἀτόμων Ἐπιταύρου θεογονία, τῶν μὲν ἀπειρῶν κόσμων ἕξορὸς ἐστίν, εἰς δὲ τὴν ἀπειρῶν ἀκοσμίαν πεφυγμέναι.

C

Ὅτι οὐκ ἐπίκουρον τῷ θεῷ τὸ ἐργάζεσθαι.

Ἐργάζεσθαι δὲ γε, καὶ διοικεῖν, καὶ εὐεργετεῖν τε, καὶ προεφθεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἀρχαῖς, καὶ ἄφροσι, καὶ ἀσθενέσι, καὶ κακούργοις, ἰσως ἐπαχθῆ· οἷς ἐγκατέλειξεν αὐτὸν Ἐπίκουρος, τοιαῦτα φρονήσας περὶ τῶν θεῶν. Τοῖς δὲ σπουδαίοις, καὶ δυνατοῖς, καὶ συνετοῖς, καὶ σώφροσιν, οἷους εἶναι χρὴ τοῖς φιλοσόφοις (πῶς γε μᾶλλον τοὺς θεοῦς;) οὐκ ἔπικος [οὐκ] ἀπὸ τῆς ταῦτα καὶ προσέφη, ἀλλὰ καὶ τερπνότητα, καὶ πάντων μᾶλλον ἀσπαστότατα· οἷς τὸ ἀμύλλες, καὶ τὸ μέλλειν τι πράττειν τῶν χρηστῶν, θνητῶν· ὡς ἀκείνους τε ποιητῆς νοθετεῖ συμβουλείων· *Μηδ' ἀναβάλλεσθαι* (45) *εἰς αὐριον*.

D

καὶ προσεπαπειλῶν· *Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀπὸ ἀπηνι καλαίαι*. Ἡμᾶς τε (46) ἀμνότερον παιδεύει προφήτης, θεοπρεπῆ μὲν ὄντως ἔργα τὰ κατ' ἀρετὴν ὑπάρχειν λέγων, τὸν δὲ ἀιγυρωρῶντα τούτων, ἐξάγειτον· *Ἐα· κατὰ τὰς γὰρ ὁ πικρῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμαλῶς*. Εἶτα καὶ τοῖς μὲν ἀμαθέσιν ἠστυνοσῶν τέχνης καὶ

Qui sequitur:
Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς, etc.
ibid. v. 411. Id.
(46) Ἡμᾶς τε. Forte ἡμᾶς δὲ. Id.

ἀταλαστέρους; διὰ τὸ τῆς πειρας ἀληθείας (47) καὶ τὸ τῶν ἔργων ἀκριβείας, κάματος ἐγγίνεται ταῖς ἐπιχειρήσεσιν. Οἱ δὲ προκόπτοντας, καὶ μᾶλλον ἔτι οἱ τῆλαιοι, βρῆδως ἂν μετρία καποροῦντας γάνωνται, καὶ μᾶλλον ἂν ἔλιντο τὰ εὐεχόμενα πράττοντας ἀνέειν καὶ ταλαστουργεῖν, ἢ πάντα σφίσι ὑπάρξαι τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθὰ. Δημόκριτος γοῦν αὐτοῖς, ὡς φασιν, εἰλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὐρεῖν αἰτιολογίαν, ἢ τὴν Παρσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι· καὶ ταῦτα, μάτην καὶ ἀνακτικῶς αἰτιολογῶν, ὡς ἂν ἀπὸ κινήσ ἀρχῆς, καὶ ὑπεθέσσης κλωνομένης ὀρμώμενος, καὶ τὴν βίβαν, καὶ τὴν κοινήν ἀνάγκην τῆς τῶν ὄντων φύσεως οὐχ ὄρων, σφίσι δὲ μεγίστην ἠγούμενος, τὴν τῶν ἀσέβων καὶ ἠλιθίων συμπεπνόντων κατανήθειν, καὶ τὴν τύχην, τῶν μὲν καθέλου καὶ τῶν βέλων ἐδοκίμασαν ἐπιστάς καὶ βασιλῆας, καὶ πάντας γενέσθαι παρ' αὐτῆν ἀποφανόμενος· τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύσσων βίβαν, καὶ τοὺς ἀσέβους αὐτῆν ἐλέγχων ἀγνώμονας. Τῶν γοῦν ἀσέβων ἀρχόμενος λέγει· « Ἀνθρώποις τύχης εὐέλων ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἔβης ἀνοίας. Θύσαι γὰρ γυνῆ (48) τύχη μάλιστα· καὶ τὴν ἐχθίστην τῆ φρονήτου αὐτῆν αὐτῆν ἔρασαν κρατῆν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην ἀρεθὴν ἀναρπύνας, καὶ ἀραρίζοντας, ἐπιπνὴν ἀνικητοσύνην αὐτῆς. Οἱ γὰρ αὐτοχρῆ τὴν φρόνησιν, ἀλλ' ἐραρρονοστέτην ὕμνωσι τὴν τύχην (49). » Οἱ μὲν οὖν τῶν βωμπελῶν ἔργων ἐκαστάται, ταῖς πρὸς τὸ ἐράφουλον ἐκαστοῖς ἀγγέλλονται, ἐκαστῶν τε ὀρέγονται καὶ κλέους ἐφ' οἷς αὐτῶν προκείμενοι, οἱ μὲν τρέφοντας, οἱ δὲ κυβερνῶντας, οἱ δ' ἐκίμενοι, οἱ δὲ πολιτεύμενοι· οἱ δὲ γε φιλόσοφοι, καὶ σφόδρα παιδαίειν ἐπιχειροῦντας ἀνθρώπους φραζέονται. Ἡ ἐπιμέλειαν Ἐπίκουρος ἢ Δημόκριτος εἰπεῖν, ὡς ἀγαλλῆουσι φιλοσοφῶντας; Ἄλλ' οὐδὲ θυμῶν αὐτῆς ἂν ἐτίραν προβαίνα. Καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν ἡδονὴν εἶναι φρονέουσιν, ἀλλ' ἀθεοθήσονται γὰρ μὴ λέγειν ἧδὴ ἂν (50) αὐτοῖς εἶναι τὸ φιλοσοφεῖν. Τούτοις δὲ θεοῖς περι ἂν οἱ μὲν ποιητὰι παρ' αὐτοῖς ἔθεσαν, δωτήρας ἔδων (51), οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι μετὰ ταύτης ἐρημῶσι, θεοὶ ἀπάντων ἀγαθῶν ἀδώρητοι (52) καὶ ἀμέτοχοι καὶ τῆν τρόπον τακτικῶνται θεοῖς εἶναι, μῆτε παρόντας καὶ πράττοντας τι ὄρωντας, ὡς οἱ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρους θαυμάσαντας, διὰ τὸ θέειν ἔρασαν καλλῆσθαι θεοῖς· μῆτε τινὰ δημιουργίαν αὐτοῖς ἢ κατασκευὴν προσέμενονας, ἐν' ἐκ τοῦ θεῖναι, τοῦτ' ἐστὶν ποιῆσαι, θεοποιήσασιν αὐτοῖς (τοῦτου γὰρ ἔνεια πρὸς ἀλήθειαν ὁ τῶν ἀπάντων ποιητῆς καὶ δημιουργὸς μόνος ἐστὶ θεός)· μῆτε διοικήσιν, ἢ κρῖσιν, ἢ χάριν αὐτῶν τινα πρὸς ἀνθρώπους ἐκτιθέμενοι, ἕνα φέδων ἢ τιμὴν ἐβλήσαντας προσκυνήσωμεν αὐτοῖς; Ἡ τοῦ πέμμου κραυγῆς Ἐπίκουρος, καὶ τὸν οὐράνιον ὑπερβῆς περιβῶλον, ἢ διὰ τῶν κρυφίων ἄς μόνος

A choati, propter experientiae novitatem atque operum insolentiam, dum ad rem sese primum accingunt, molestiam patiuntur; ita qui aliquid proficere, multoque magis qui perfecti jam sunt, si quae susceperint, dum facile feliciterque consueverint, exultant animis, ac solemnium operum absolutionem bonis hominum omnibus anteponunt. Et vero Democritus ipse, causam unam aliquam, ut ferunt, invenire, quam sibi Persarum imperium obvenire maluisset: atque id homo qui causas frustra causisque sublati inquireret, cum inane principium ac plenam erroris hypothesis secutus, atque in radice communicque naturae rerum necessitate caecitans, eorum quae imprudenter stolidisque contingerent notitiam, summam sapientiae genus putaret; fortunamque rerum universalium atque divinarum dominam reginamque constituens, caeteraque omnia ejus arbitrio fieri pronuntians, eandem tamen ab humanae vitae commercio procul ablegaret, quique illam coleret insuboles esse convinceret. Sane quidem ipsemet institutionum suarum exordia, sic loquitur: « Homines, inquit, dum stulticiae suae velam quaerere, vanam fortunae simulacrum fixerunt (pugnat enim saepe natura cum fortuna consilium), inimicissimamque prudentiae dominari voluerunt; tametsi potius hac etiam exterminata funditusque sublata, ejus in locum alteram illam sufficiens; nec enim fortunam istam prudentiam, sed prudentissimam causam celebrantque fortunam. » Porro utilium vitae operum moderatores omnes, navanda suis opera maxime delectantur, laudemque simul et gloriam cum laboribus suis pro communi salute susceptis compensari velunt: alii quidem alendo, regendo alii, alii medicando, alii republicam gerendo; ipsique adeo philosophi suo illo instituendum hominum conatu ac studio majorem in modum effluunt. Audiebant vero Epicurus et Democritus dicere, molestiam sibi atque invidiam esse philosophandi munus? hinc non aliam profecto huic animi voluptatem anteponunt: etsi enim bonum voluptatem omnem esse statuerent, hoc tamen dicere verebantur, philosophari sibi non esse vulgari voluptate jucundum. Deo porro, quos poetae quidem bonorum auctores predicant, philosophi vero isti, nullius omnino boni vel auctores esse, vel participes ridendo jactant; deo, inquam, illos, quibus tandem rationibus ut deos esse poterat adducuntur; quos nec praesentes vident, nec rerum quidquam molientes (quod secum saltem videntur, qui solem, lunam ac stellas admirant, θεοῖς, hoc est deos, διὰ τὸ θέειν, id est, a currendo vocatos esse dixerunt), nec ullo prorsus in operum aut functionum genere versari credant, ut eos ex τῶ

(47) Ἀληθείας. Forte ἀθῆας. VIGER.

(48) Θύσαι γὰρ γυνῆ. Praelare Tullius pro Marcello, sect. 7: Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Id.

(49) Τὴν τύχην. Haecenus verba Democriti: quae sequuntur Dionysii sunt. Id.

(50) Ἡδὴ ἂν. Forte ἧδονα.

(51) Δωτήρας ἔδων. Homerus Odys. Θ, v. 325:

Ἔσται δ' ἐν προθύροις θεοὶ δωτήρας ἔδων.

Et v. 335:

Ἐρμῆα, Ἀιδὸς υἱὸν, διδάκτορα, δῶτορα ἔδων.

(52) Ἀδώρητοι. Id est, nullorum auctores donorum, hoc quidem loco, ubi δωτήρας et ἀδώρητους opponuntur. Id.

θεῖναι, hoc est ab efficiendo θεοποιησῶσιν, deos A efficiant (propterea quippe omnium effector atque molitor unus vere Deus est); nullo denique vel gubernationis, vel iudicii, vel beneficii vinculo cum hominibus teneri velint, ut cultum iis aliquem vel metu vel honoris causa debeamus? Num Epicurus forte, cum ultra mundum hunc prospiciens, ac coelestem illum ambitum prætergressus, aut per occultum quoddam posticum sibi soli notum egressus, deos in vacuo degentes vidit, ac summam eorum tantis in deliciis felicitatem admiratus, voluptatem inde concupiscit, atque illam quæ in vacuo ducitur vitam æmulus, omnes continuo tanquam deorum illorum similes futuros, ejus ad felicitatis communionem ac societatem invitat: quibus ille cœnaculum, non jam cœlum aut olympum, ut poætæ, sed vacuum instruit, confectam ex atomis apponens ambrosiam, indidemque haustum nectar propinans? Cæterum iis de rebus quæ nihil ad nos pertineant, mille juramenta sacrasque obtestationes suis passim libris inferciens, per Jovem assidue vel negat aliquid vel affirmat; lectoresque suos, et eos quibuscum ipse disputat, deorum obstringit religione, non quod illos ipse vereatur, aut perjurium ullo modo reformidet; sed inanem hanc atque mendacem, vanamque ac nihil omnino significantem disputationum suarum appendicem effluens, non aliter ac si exeret aut exspuat, aut convertat vultum, aut manum commoveat. Ejusmodi quippe omnis ista deorum appellatio est, superflua quædam ac sensus expers studii que simulatio. At illud quidem longe certissimum, cum Athenienses a Socratis interitu metueret, ne qualis erat atheos esse videretur, vacuas iis leviculorum deorum umbras novum circulatorem informasse. Nec enim profecto aut spiritalibus unquam oculis suspexit in cœlum, ut clarissimam illam superioribus e locis vocem exaudiret, qua intentus ille contemplator afflatus cum esset, exclamavit: *Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiant firmamentum*⁵³. Aut vero solum ipsum mente despexit; hoc enim si fecisset, didicisset utique, quod *Miseriordia Domini plena est terra*⁵⁴; quodque, *Domini est terra et plenitudo ejus*⁵⁵, et illud: *Pœt hæc enim, inquit, Dominus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. Anima omnis animantium operuit faciem ejus*⁵⁶. Qui si nimia cæcitate non laborant, tantam illam ac tam variam animantium multitudinem contemplantur, terrenarum, volatilium, aqualium; ac demum intelligant, quam verum hoc in omnium procreatione testimonium fuerit: *Et omnia secundum ejus mandatum existunt bona*.

⁵³ Psal. xviii, 1. ⁵⁴ Psal. xxxii, 5. ⁵⁵ Psal. xxiii, 1. ⁵⁶ Eccli. xvi, 30, 31.

(53) Οὐδὲ. Forte τοὺς. VIGZA.

(54) Ἀτόμων. Scribe ἀτῶν. Id.

(55) Αὐτός. Forte αὐτοῦς. Id.

(56) Ψυχῆν. Forte ψυχῆ. Id. — Ψυχῆν tamen præfert Bibliorum codex Alexandrinus.

(57) Κρῶσι. Forte χρῶσι. Id.

(58) Καλὰ. His Dionysianis relatis quæ hucusque

εἶδεν, ἐξελεῖθων πλῶν, οὐς (53) ἐν τῷ κενῷ καταίει θεοὺς, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἀμακάρια τρυφὴν, κάκειθεν ἐπιθυμητῆς γενόμενος τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ κενῷ ζηλωτῆς διαίτης, οὕτω πάντας ἐπὶ τοῦ μακαρισμοῦ τούτου μετουσίαν, ἐξομοιωθησομένους ἐκαίνοις τοῖς θεοῖς, παρακαλεῖ, συμπίστον· αὐτοῖς μακάριον, οὐχ ἵπερ· αἱ ποιηταί, τὸν οὐρανὸν ἢ τὸν ὀλυμπον, ἀλλὰ τὸ κενὸν συγκροτῶν, ἐκ τε τῶν ἀτόμων (54) τὴν ἀμβροσίαν αὐτοῖς παρατιθεῖς, καὶ προπίνων αὐτοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ νέκταρ; Καὶ δὴ κατ' ἐκείνων τῶν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὄρκιους τε καὶ ὄρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις ἐγγράφει, ὁμῶς τε συνεχῶς μὰ Δία καὶ νῆ Δία, ἐξορκίων τε τοῖς ἐντυγχάνοντας καὶ πρὸς οὐδὲ διαλέγοιτο, πρὸς τῶν θεῶν, οὐ τί που δεδιώς αὐτὸς (55), ἢ δεδιττόμενος ἐκείνης τῆς ἐπιπορκίαν, κενὸν δὲ τούτο, καὶ φευδὲς, καὶ ἄργον, καὶ ἄσημον ἐπιφθεγγόμενος τοῖς λόγοις αὐτοῦ παράπτωμα, οἷον εἰ καὶ χρέματοιτο καὶ πτεῖοι, τό τε πρόσωπον στρέφοι, καὶ τὴν χεῖρα κινοίη. Τοιαύτη γὰρ ἀδιανόητος ἦν ἡ παρ' αὐτῷ καὶ ματαία ὑπόκρισις, ἢ τῶν θεῶν ὀνομασία. Ἀλλὰ τούτο μὲν πρόβηλον, ὅτι μετὰ τὸν Σωκράτους θάνατον κατεπτηχῶς Ἀθηναίους, ὡς μὴ δοκοῖη τοῦθ' ὅσαρ ἦν, ἄθεος εἶναι, κενὰς αὐτοῖς ἀνωποστάτων θεῶν τερατευσάμενος ἐξωγράφησε σκιάς. Οὐτε γὰρ εἰς οὐρανὸν ἀνέβλεψεν νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, ἵνα τῆς ἐναργοῦς ἀνωθεν φωτῆς ἀκοῦση, ἧς ὁ προσεκτικὸς θεατῆς κατακούσας ἐμαρτύρησεν· ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διεηγούνται δόξαν Θεοῦ, κολήσιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀνοητέλλει τὸ στερέωμα*. Οὐτε τῇ διανοίᾳ κατείδεν εἰς τοῦδαφος· Ἐμαθε γὰρ ἂν, ὅτι, *Τοῦ ἐλέους Κυρίου ἀλήρης ἡ γῆ*, καὶ ὅτι, *Τοῦ Κυρίου ἡ γῆ*, καὶ τὸ πλῆρωμα αὐτῆς· καὶ, *Μετὰ ταῦτα γὰρ, φησὶ, Κύριος εἰς τὴν γῆν ἐπέβλεψε, καὶ ἐρέπλησεν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ*. Ψυχῆν (56) παντὸς ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς. Εἰ δὲ μὴ σφόδρα τυφλώτουςιν, ἐπισκεψάσθωσαν τὴν παμποικίλιον τῶν ζῶων πολυπλήθειαν, τὰ χερσαία, τὰ πτηνὰ, τὰ ἐνυδρα· καὶ κατανοησάτωσαν ὡς ἀληθῆς ἐπὶ τῇ πάντων χρῶσι (57) γέγονεν ἡ μαρτυρία τοῦ Δεσπότου· *Καὶ πάντα κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν πέφηνε καλὰ* (58).

*Domini est terra et plenitudo ejus*⁵⁵, et illud: *Pœt hæc enim, inquit, Dominus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. Anima omnis animantium operuit faciem ejus*⁵⁶. Qui si nimia cæcitate non laborant, tantam illam ac tam variam animantium multitudinem contemplantur, terrenarum, volatilium, aqualium; ac demum intelligant, quam verum hoc in omnium procreatione testimonium fuerit: *Et omnia secundum ejus mandatum existunt bona*. D descripta sunt, subdit Eusebius: Ταῦτά μοι ἀπὸ πλείστον ἐξηθίσται τῶν πρὸς Ἐπίκουρον Διονυσίῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπῳ πεποιημένων. Ἡὼς miki e pluribus libata sunt atque descripta, quæ Dionysius episcopus aqualis noster adversus Epicurum disputavit. GALL.

E sacris Parallelis S. Joannis Damasceni Rufinocaldinis. Opp. tom. II, pag. 752 C. edit. Paris. 1712.
 Του ἁγίου Διονυσίου Ἀλεξανδρείας *Περὶ φύσεως*. A S. Dionysii Alexandrini *De natura*.

Οὐχ ἁπλῶς τῶν μεριστῶν τοῦ κόσμου, καὶ τῶν
 ὑπ' αὐτὸν, καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ αἰῶνος· ἀλλὰ πάν-
 των καὶ τῶν ἐλαχίστων ἄπειρος, ἀτέλεστος τῶν ἐν
 ἀνθρώποις ἢ γνῶσις.

Non modo earum orbis rerum quæ dividuntur,
 et earum quæ sub ipso sunt; quin etiam numeri
 æternitatis; sed et omnium prorsus atque minima-
 rum nescia est, nec erudita, hominum cognitio.

III.

EX LIBRIS ADVERSUS SABELLIUM.

(Euseb., *Præpar. evang. lib. vii, cap. 19.*)

Περὶ τοῦ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὴν ὕλην.

Οὐδ' ἐκεῖνοι (59) μὲν γὰρ δοιοι, οἱ τὴν ὕλην ὡς
 ἐγέννητον ὑπέχειον εἰς διακόσμησιν δίδόντες τῷ
 Θεῷ· παθητὴν γὰρ αὐτήν, καὶ τρεπτὴν ὑπάρχουσαν,
 εἰκὲν ταῖς θεοποιήτοις ἀλλοιώσει. Καὶ πόθεν γὰρ
 ὑπάρχει καὶ τῷ Θεῷ, καὶ τῇ ὕλῃ, τὸ τε ὅμοιον καὶ τὸ
 ἀνόμοιον, διασαφήτωσαν. Ἐκατέρου γὰρ δεῖ τινὰ
 ἐπινοῆσαι κρείττονα, ὃ μὴδὲ θεμιτὸν ἐννοῆσαι περὶ
 τοῦ Θεοῦ. Τὸ τε γὰρ ἀγέννητον, ὅμοιον ἐν ἀμφοτέροις
 λεγόμενον, καὶ ἕτερον νοούμενον παρ' ἑκάτερον, πό-
 θεν ἐν αὐτοῖς ἐγένετο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ ἀγέννητόν
 ἔστιν ὁ Θεός, καὶ οὐσία ἐστὶν αὐτοῦ, ὡς ἂν εἰποι-
 τις, ἡ ἀγεννησία, οὐκ ἂν ἀγέννητος εἴη ἡ ὕλη· οὐ-
 γὰρ ταυτὸν ἐστὶν ἡ ὕλη, καὶ ὁ Θεός. Εἰ δὲ ἑκάτερον
 μὲν ἐστὶν, ὅπερ ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ ὁ Θεός, πρόσσει
 δὲ ἀμφοτέροις τὸ ἀγέννητον· ὅπῃ ὡς ἕτερον ἐστὶν
 ἑκατέρου, καὶ ἀμφοτέρων προεστώτερον τε καὶ ἀνω-
 τέρω. Ἀνατρεπτικὴ δὲ παντελῶς, καὶ τοῦ ταῦτα
 συνυπάρχειν, μᾶλλον δὲ τοῦτο ἕτερον αὐτῶν τὴν ὕλην
 ἐφ' ἑαυτῆς ὑπάρχειν, καὶ ἡ τῆς ἐναντίας ἕξω δια-
 φορά. Εἰπάτωσαν γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀμφοτέρων
 ὄντων ἀγεννήτων, ὃ μὲν Θεός ἀπαθής, ἀτρεπτός,
 ἀκίνητος, ἐργαστικός· ἡ δὲ τῆς ἐναντίας, παθητὴ,
 τρεπτὴ, ἀστατος, μεταποιούμενη. Καὶ πῶς ἤρμωσαν
 καὶ συνέδραμον; Πότερον κατὰ τὴν τῆς ὕλης φύσιν
 ἕξωκειώσας ἑαυτὴν ἐτεχνίτευσεν αὐτὴν ὁ Θεός;
 Ἄλλὰ τοῦτο γε ἄτοπον, ὅμοιος ἀνθρώποις χρυσο-
 χοεῖν καὶ λιθοργεῖν, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας,
 ὅσας αἱ ὕλαι μορφοῦσθαι καὶ τυποῦσθαι δύνανται,
 χειροκμητεῖν τὸν Θεόν. Εἰ δὲ ὅταν αὐτὸς ἐβούλετο
 κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σοφίαν ἐποίησε τὴν ὕλην, τὸ πο-
 λύμορφον, καὶ παμποικίλον τῆς δημιουργίας ἑαυτοῦ
 σχῆμα καὶ τύπον ἐσφραγίζόμενος αὐτῇ, καὶ εὐ-

Materiam ortu non carere.

Impietatis etiam illud est, quod plerique mate-
 riam, cujus ortum nullum esse velint, divinæ po-
 testati digerendam ornandamque subjiciant, dum
 eam natura sua patientem atque tractabilem, im-
 pressas divinitus mutationes facile subire tradunt.
 Enimvero doceant isti qui fieri potuerit, ut in Deum
 atque materiam similitudo pariter ac dissimilitudo
 caderet. Nam alium quemdam utroque potentio-
 rem cogitare tum oporteret, quod tamen de Deo
 vel suspicari, nefas. Nam et ipsum ortu carere,
 quod in utroque simile dicitur, et alterum illud,
 quod præter utrumque cogitatur, quomodo tandem
 in illis locum habuit? Si enim illud ipsum quod ortu
 caret, Deus est, ipsaque, ut ita dicam, ortus negati-
 o, divina essentia est; non jam idem ipsum quod
 ortu caret, materia fuerit, cum Deus et materia
 unum idemque non sint. Sin autem utrumque dixe-
 rint, id quidem esse proprie quod est, materiam
 videlicet, atque Deum, ortus tamen negationem
 ambobus convenire: manifeste sequitur, aliud quid-
 piam præter utrumque ponendum, quod antiquius
 ac superius utroque sit. Jam quominus per sese
 ambo simul esse possint, imo quominus e duobus
 alterum, hoc est materia, esse per sese queat, vel
 ipsa rationis et conditionis utriusque diversitas
 prorsus impediatur. Alioqui causam illi sane affe-
 rant, quamobrem cum ortu ambo careant, Deus
 quidem nec pati quidquam, nec mutari, nec mo-
 veri possit, idemque simul efficiendi vim habeat:
 materia vero contraria subeat omnia, quippe qua
 pati mutarique possit, inconstans, et multiplici
 configurationi obnoxia. Jam qui tandem inter sese

(59) Οὐδ' ἐκεῖνοι, κ. τ. λ. Eusebii l. c. hæc et
 sequentia recitans, ita proloquitur: Θῆσω δὲ φωνὰς
 τῶν πρὸ ἡμῶν τὸ δόγμα διηκριθαικότων, καὶ πρώτου
 γε Διονυσίου, ὃς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Σαβέλλιον
 αὐτῷ γεγραμμένων, τὰδε περὶ τοῦ προκειμένου
 γράφει. *Ipsamet eorum verba producam qui ante nos
 hæc in disputatione versati sunt, atque in primis
 Dionysii, qui in primo librorum eorum quos in Sa-
 bellium elucubravit, hunc in modum de re tota philo-*

sophatur. Porro ad ista Eusebiana hæc habet doctus
 interpres: « Sabellius, a quo Personarum in SS.
 Triade distinctio nefarie tollebat, alterum hoc de
 materia somnium ab Hermogene acceperat. Plu-
 res adversus Sabellium istum libros a Dionysio
 Alexandrino elaboratos esse, non tantum unum, ut
 non nemo credidit, vel hoc Eusebii loco manifeste
 convincitur. » GALL.

ambo tam apte convenerunt? Utrum sese Deus ad materiam naturam accommodans, sic eam demum elaboravit? At ineptum fuerit cogitare, Deum, uti homines vulgo solent, aut ex auro conflare, aut lapides vel cedere vel collocare, aut pro ceterarum artium varietate quibus diversa materiae genera figurari conformarique possunt, opus quodcunque moliri. Sin autem materiam, prout ipse voluit ejusque sapientis postulabat, finisse dicitur, eamque variis ac multiplicibus artis molitionisque suae formis consignasse; bene ominata certe quidem veraque haec oratio fuerit, atque ejusmodi, quae praeterea Deum qui totius universi vita quaedam et fundamentum est, ortus omnis expertem esse confirmet. Nam cum illa ortus negatione, propria inasper existendi rationem conjungit. Ceterum multa quidem adversus id hominum genus dici possent; verum alterius loci haec disputatio fuerit. Si tamen isti cum sceleratissimis tot decorum fabricatoribus conferantur, minus impie loqui censebuntur.

IV.

EX QUATUOR LIBRIS AD DIONYSIUM ROMANUM PONTIFICEM

SEU EX OPERE INSCRIPTO

ELENCHUS ET APOLOGIA.

(Vide *Patrologia Latina* t. V, col. 117, in *Dionysio papa*.)

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΔΗΝ ΕΠΙΣΚΟΠΟΝ

Ἐρωτήσαντα περὶ διαφόρων κεφαλαίων, πρὸς ἃ διὰ τῆς Ἐπιστολῆς ὁ Διονύσιος ἀποκρίσεις ἐπέστειλε, αἱ καὶ ὡς κανόνες ἐδέχθησαν.

BEATI DIONYSII

ARCHIEPISCOPI

EPISTOLA AD BASILIDEM EPISCOPUM

Interrogantem de diversis capitibus, ad quae per Epistolam Dionysius responsa dedit, quae tanquam canones sunt admittae.

CANON I.

Dionysius Basilidas dilecto mihi filio et fratri in sacris comministro, Deoque fidei, in Domino salutem.

Misisti ad me, fidelissime et sapientissima fili mi, interrogans qua hora diei Pascha jejunium solven-

(60) Ἀπέστειλας. Scholium in codice Amerbachiano: Ἰστέον ὅτι γέγονε μὲν ὁ μακάριος Διονύσιος ἄρχιεπὶς ἀποστόλης Ἀριγένους, ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς βα-

ΚΑΝΟΝ Α'.

Διονύσιος Βασιλεῖδῃ τῷ ἀγαπητῷ μου υἱῷ καὶ ἀδελφῷ συλλειτουργῷ καὶ θεοπειθεῖ, ἐν Κυρίῳ γαίρειν.

Ἀπέστειλάς (60) μοι, πιστότατα καὶ λογιστάτα υἱέ μου, πυνθανόμενος καθ' ἣν ὥραν ἀπορηστέ-

σιλείας ἔχει Φιλίππου τοῦ μετὰ Γορδιανὸν βασιλεύσαντος. Τὸν βίον μεταλλάξαντος Ἡρακλᾶ τρισαυδῆκάτου τῆς Ἀλεξανδρείων Ἐκκλησίας ἐπισκόπου τῆ-

ἔσθαι δεῖ (61) τῆν τοῦ Πάσχα ἡμέραν (62). Τῶν μὲν γὰρ τῶν ἀδελφῶν λέγεται φησὶς ὅτι χρη εὐτύτου κοινῶν πρὸς τὴν ἀλεκτοροφωνίαν· τινὰς δὲ, ὅτι ἀπ' ἀσπέρως χρη. Οἱ μὲν γὰρ ἐν Ῥώμῃ ἀδελφοί, ὡς φασί, περιμέτρονσι τὸν ἀλέκτορα· περὶ δὲ τῶν ἐν ταῦθα ἕλεγεσθε ὅτι τάχιον. Ἀκριβὴ δὲ ὄραν τιθέναι ἐπιζητεῖς, καὶ ὄραν πᾶν μεμετρημένην· δειπνῶν καὶ δύσκολον καὶ σφαλερὸν ἔστι. Τὸ μὲν γὰρ ὅτι μετὰ τὸ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν καιρὸν χρη τῆς δευτέρας καὶ τῆς εὐφροσύνης ἐπάροχσθαι, μέχρις ἑταίρου τὰς ψυχὰς ταῖς νηστειαῖς ταπεινούντας, ὑπὸ πάντων ὁμολογηθήσεται. Κατασκευάσας δὲ δι' ὧν ἐγραψάς μοι πᾶν ἔγνωσ καὶ τῶν θεῶν Εὐαγγελίων ἡσθημένος, ὅτι μηδὲν ἀσηκιδωμένον ἐν αὐτοῖς περὶ τῆς ὄρας καθ' ἣν ἀπέστη, γαίνεται. Διαφόρων μὲν γὰρ οἱ εὐαγγελιστὰς τοὺς ἔτι τὸ μηνεῖον ἐλθόντας ἀπέγραψαν κατὰ καιροὺς ἐνηλλαγμένους, καὶ πάντας ἀναστηκότα ἦδη τὸν Κύριον ἔβασαν εὐρησάμενοι. Καὶ ὅψε Σαββάτων, ὡς ὁ Ματθαῖος εἶπε· καὶ πρώτας ἐτι σκοτίας ὄψεσθε, ὡς ὁ Ἰωάννης γράφει· καὶ ἔβρωσ βαθέως, ὡς ὁ Λουκᾶς· καὶ λίαν πρὸ ἀναταλιάντος τοῦ ἡλίου, ὡς ὁ Μάρκος. Καὶ πόγε μὲν ἀπέστη, σαφῶς οὐδεὶς ἀπαρήνατο. Ὅτι δὲ ὅψε Σαββάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ μὲ Σαββάτων οἱ ἔτι τὸ μηνεῖον παρατηρόμενοι, οὐδέτι καιμαρον αὐτὸν ἐν αὐτῷ κατέλαβον, τοῦτο ἀνωμολογήται. Καὶ μηδὲ διαφωραῖν, μηδὲ ἐναντιοῦσθαι τοὺς εὐαγγελιστάς πρὸς ἀλλήλους φιλολάβωμεν· ἀλλ' εἰ καὶ μικρολογία τις εἴη, ὀφείλει περὶ τὸ ἱεροῦμενον, εἰ συμφωνούντας πάντας ἐν ἐκείτῃ τῇ νυκτὶ τοῦ ἡσμοῦ φῶς τὸν Κύριον ἡμῶν ἀνασταλέμεναι, περὶ τῆν ὄραν διαφέρονται· ἀλλ' ἡμεῖς εὐγνωμόνως τὰ λεχθέντα καὶ πιστῶς ἀρμόσαι προθυμηθώμεν. Τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ Ματθαίου λεχθὲν, οὕτως ἔχει· Ὅψε δὲ Σαβ-

atum est. Dicis enim aliquos fratres dicere, quod oportet hoc in galli cantu facere; alios vero, quod id sit faciendum vespere. Qui enim Romae sunt fratres, ut aiunt, gallum exspectant. De iis autem qui hic sunt, dixisti quod citius. Horam autem exactam et valde demensam exponere desideras: quod quidem est difficile et lubricum. Quod enim post resurrectionis Domini nostri tempus oportet eos festum ieiuniumque inchoare, qui ad illud usque animas jejuniis humiliant, erit apud omnes similiter in confesso. Per ea autem quae ad me scripsisti, probasti sane admodum et divinorum Evangeliorum sensu percepto, quod nihil ab eis accurate traditum de hora qua resurrexit, apparet. Evangelistae enim eos qui ad monumentum venerunt, diversae descriperunt, mutatis temporibus, et omnes surrexissae jam Dominum, dixerunt invenisse. Et vespere Sabbati, ut dicit Matthaeus⁷⁷; et cum mane adhuc esset obocurum, ut scribit Joannes⁷⁸; et summo diluculo, ut Lucas⁷⁹; et valde mane, orto jam sole, ut Marcus⁸⁰. Et quando surrexit quidem, nemo apertis respondit. Quod autem vespere Sabbati lucecente una Sabbatorum, qui ad monumentum venerunt, cum non amplius jacentem invenissent, hoc in confesso est. Ac neque dissentire nec sibi adversari inter se evangelistas existimemus; et quaequam parva quaedam circa id quod quaeritur controversia esse videbitur, si omnes in una nocte mundi lucem Dominum nostrum exortum esse concenitentes, in hora dissentiant: nos tamen, quae ab eis dicta sunt, pie et fideliter conciliare studemus. Quod a Matthaeo quidem dictum est, sic habet: Vespere autem Sabbati, cum luceceret in primam hebdomadis diem, venit Maria Magdalene et alia Maria ad spectandum sepulcrum. Et ecce fuit magnus terrae motus: angelus enim Domini cum de caelo descendisset, accedens devolvit lapidem, et sedit supra ipsam:

⁷⁷ Matth. xxviii, 1. ⁷⁸ Joan. xi, 1. ⁷⁹ Luc. xxiv, 1. ⁸⁰ Marc. xvi, 2.

προστασίαν ταύτης ὅδε ἀπολαμβάνει· καὶ πρὸς τοὺς ἔτι δεῖνα καὶ ἑπτά ἐτασί, ἦτοι τοὺς λοιποὺς τριεὶ Φιλίππου, καὶ τῷ ἐν Δακίῳ, καὶ τῷ ἐν Γάλλῳ, καὶ Βολοσιανῷ τοῦ υἱοῦ Δακίου, καὶ τοὺς δώδεκα Ὁυδαίοναυ καὶ Γαλλῶν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, πρὸς Κύριον ἐξέβηθησεν. Ὁ δὲ Βασιλεὺς ἦν τῶν κατὰ τὴν Μεγαπόλιν τῆς Αἰθῶς παροικῶν ἐπίσκοπος, ὡς φησὶν Εὐστάθιος ἐν τῷ ε' καὶ τῷ ζ' τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας λόγῳ. Sciendum est, quod hic beatus Dionysius auditor fuit Origenis quarto anno imperii Philippi, qui post Gordianum imperavit. Heraclia autem decimo tertio Alexandrinae Ecclesiae episcopo vita defuncto hic praefectura istius suscepit; et post septemdecim annos, reliquos nimirum tres Philippi, et unum Decii, et unum Galli, et Volusiani filii Decii, et duodecim Valeriani et Galli (Galliensi) ipsius filii, ad Dominum migravit. Basilides autem paraciarum in Pentapoli Libyae episcopus fuit, ut Eusebius in vi et vii Ecclesiasticae historiae libro tradidit. GALL.

(61) Ἀπονηστίζεσθαι δεῖ. Gentianus Hervetus verit, jejuniandus sit dies Paschae. Et sic vocem ἀπονηστίζεσθαι, ubicunque occurrit, jejunare verit: cum contrarium potius ubique significat, nimirum jejuniium solvere. Hoc sensu vox ista ἀπονηστίζεσθαι in Constitutionibus apostolicis vulgo dictis saepe usurpatur; ut: Τῷ δὲ Σαββάτῳ μέχρις ἀλεκτοροφωνίας παρατείνοντες, ἀπονηστίζεσθε ἐπι-

φωσκούσης μὲς Σαββάτων. Constit. apost. l. v, c. 18; et alibi: Ἐπιτελεσθε δὲ ἡ νηστεια αὕτη πρὸ τῆς νηστίας τοῦ Πάσχα· ἀρχομένη μὲν ἀπὸ δευτέρας, πληρωμένη δὲ εἰς παρασκευὴν, μεθ' ἧς ἀπονηστίζεσθε. Ibid. cap. 12. Eodem etiam sensu occurrit, syn. Trull., can. 89. Μεσημέριος, Ἀπονηστίζεσθαι, τὸ ἀπὸ νηστίας ἐπὶ πρώτῃν ἐλθεῖν. Ipse etiam locus quem praee manibus habemus, hunc sensum necessario exigit, in quo Dionysius se interrogatum asserit, καθ' ἣν ὄραν ἀπονηστίζεσθαι δεῖ τὴν τοῦ Πάσχα ἡμέραν. Hoc est, non ut Hervetus verit, quae hora dies Paschas sit jejuniandus; is enim nunquam jejuniio peractus fuit: sed, ut nos veritimus: Quae hora diei Paschas jejuniium solvendum est: nimirum, quota hora jejuniium antepaschalem terminandum est, vespere praecedente paschalem celebritatem, an ad galli cantum, an alio tempore; ut ex iis constat, quae in hac epistola sequuntur. Id.

(62) Τῆν τοῦ Πάσχα ἡμέραν. Initium hujus epistolae Alexandrini Dionysii profero, quomodo in mss. non paucis jacet: Ἐπίσταλξ μοι..... τῆ τοῦ Πάσχα περιλύσει. Vulgo, τὴν τοῦ Πάσχα ἡμέραν. Est περιλύσει τοῦ Πάσχα, solutio paschalis jejunii, τὰς τῶν αἰτιῶν ἐπιλύσει, appellat Eusebius Hist. lib. v, cap. 23, frequentiaque in hunc sensum apud Graecos verba περιλύειν, ἀπολύειν, ἐπιλύειν, καταλύειν. COTELER. ad Constit. apost. lib. v, cap. 15.

erat autem species ejus ut fulgur, et indumentum ejus album ut nix. A timore autem ejus concussi sunt qui servabant, et facti sunt ut mortui. Respondens autem angelus, dixit mulieribus: Ne timeatis vos, scio enim quod Jesum crucifixum quaeritis: non est hic: resurrexit enim, sicut dixit²¹. *Id autem quod dictum est, vespere, alii quidem existimabunt secundum verbi communitatem significare vespere Sabbati; sapientiores autem id exaudientes, non hoc, sed profundam noctem esse dicent, tarditatem et longum tempus vespere significante. Et quod noctem dicit et non vespere, subjunxit: Cum lucesceret in primam hebdomadis diem; et venerunt, nondum, ut reliqui dicunt, aromata ferentes, sed ad spectandum sepulcrum, et invenerunt factum esse terram motum, et angelum super lapidem sedentem, et audierunt ab ipso: Non est hic, surrexit. Similiter Joannes: Prima hebdomadis sexta, inquit, Maria Magdalene venit mane, cum essent adhuc tenebrae, ad monumentum; et vidit lapidem sublatum a monumento²²; sed juxta illud cum adhuc essent tenebrae, praecesserat. Lucas autem dicit: Sabbato quidem quieverunt secundum praecipitum. Prima autem hebdomadis feria summo mane ad monumentum venerunt, ferentes quae paraverant aromata, invenerunt autem lapidem a monumento devolutum²³. Summum mane fortasse matutinum splendorem, qui prius subapparet, significat prima feria; et quoniam jam perfecte praeterito cum tota consequente nocte Sabbato, et alio die incipientia, venerunt aromata et unguentes ferentes; quando jam videlicet die ante surrexerat. Hoc Marcus quoque sequitur, dicens: Emerunt aromata, ut venientes eum ungerent. Et valde mane prima feria veniunt ad monumentum orto jam sole²⁴. Valde enim mane hic quoque dicit, quod idem est ac summo diluculo, et subjunxit: Orto jam sole. Profectio quidem, et iter earum summo diluculo et valde mane incepit; in itinere autem et circa monumentum, moram traserunt usque ad ortum solis; et eis quidam tunc dicit adulescens candidatus: Resurrexit, non est hic. Haec autem cum ita se habeant, hoc iis qui accuratius subtiliusque considerant, enuntiamus quota hora, vel etiam semihora vel quarta hora, oportet incipere laetitiam ob Domini nostri a mortuis resurrectionem. Eos quidem qui nimium festinant, et ante mediam noctem surgunt, ut contemptores et intemperantes reprehendimus, ut qui propemodum antequam par sit, cursum abruperint, dicente viro sapiente: Non parum est in vita, quod parum abest. Eos autem qui differunt, et plurimum perferunt, et ad quartam usque vigiliam fortiter abstinere, in qua etiam navigantibus Servator noster in mari ambulans apparuit, ut generosos et laborum tolerantia suscipimus. His autem qui interea ut moti sunt, vel ut potuerunt, quiescunt, non valde molesti sumus: quandoquidem nec sex juniorum dies aequaliter, nec similiter om-*

A δάτων τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων, ἦλθε Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ καὶ ἡ ἄλλη Μαρία θεωρῆσαι τὸν τάφον. Καὶ ἰδοὺ σεισμός ἐγένετο μέγας· ἄγγελος γὰρ Κυρίου καταβάς ἐξ οὐρανοῦ προσελθὼν, ἀπεκύλισε τὸν λίθον, καὶ ἐκάθητο ἐπάνω αὐτοῦ· ἦν δὲ ἡ ἰδέα αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ, καὶ τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών· Ἀπὸ δὲ τοῦ φόβου αὐτοῦ, ἐσεισθησαν οἱ τηροῦντες, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ νεκροί. Ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπε ταῖς γυναῖξι· Μὴ φοβείσθε ὑμεῖς, ὅσα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε, οὐκ ἔστιν ὧδε· ἠγέρθη γὰρ καθὼς εἶπε. Τοῦτο δὲ τὸ λεχθέν ὅψι, οἱ μὲν τινες οὐκίσονται κατὰ τὴν κοινότητα τοῦ ῥήματος τῆρ ἐσπέραν δηλοῦν τοῦ Σαββάτου· οἱ δὲ σοφώτερον ἐξακούοντες, οὐ τοῦτο· ἀλλὰ νύκτα βαθεῖαν ἐρούσιν εἶναι· βραδύτητα καὶ μακρὸν χρόνον τοῦ ὅψι δηλοῦντος. Καὶ οὐκ ἔστιν ὅσα λέγει καὶ οὐκ ἐσπέραν, ἐπήγαγε, τῇ ἐπιφωσκούσῃ εἰς μίαν Σαββάτων· καὶ ἦκου, ὅπω, ὡς οἱ λοιποὶ φασί, τὰ ἀρώματα φέρουσαι, ἀλλὰ θεωρῆσαι τὸν τάφον, καὶ εἶρον τὸν σεισμὸν γεγονότα καὶ καθήμενον τὸν ἄγγελον ἐπὶ τοῦ λίθου, καὶ ἀκηκόασι παρ' αὐτοῦ· Οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη. Ὁμοίως δὲ Ἰωάννης· Ἐν μιᾷ τῶν Σαββάτων· φησὶ, Μαρία ἡ Μαγδαληνὴ ἦλθε πρῶτ' σκοτίας ἐπιούσης εἰς τὸ μνημεῖον· καὶ βλέπει τὸν λίθον ἠρμένον ἀπὸ τοῦ μνημεῖου· κλητὴ παρὰ τοῦτο, σκοτίας ἐπιούσης, προσελθούσῃ. Ὁ δὲ Δουκῆς φησὶ· Τὸ μὲν Σάββατον ἠσύχασαν κατὰ τὴν ἐντολήν· τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, ὄρθρου βαθεῖος ἐπὶ τὸ μῆμα ἦλθον, φέρουσαι ἃ ἠτοίμασαν ἀρώματα· εἶρον δὲ τὸν λίθον ἀποκεκλυσιμένον ἀπὸ τοῦ μνημεῖου. Ὁ βαθεῖος ὄρθρος ἰσως προδοξαζομένην αὐτὴν καθύπερθε ἐμφανίσει τῆς μιᾶς τῶν Σαββάτων, διὰ τοῦ παραχρηστικῶς ἤδη τελείως εἶναι τῇ μετ' αὐτὸ νυκτεία πάσῃ τοῦ Σαββάτου, καὶ ἐτέρας ἀρχομένης ἡμέρας, ἦλθον τὰ ἀρώματα καὶ τὰ μύρα φέρουσαι· οὐκ ἔστιν ὡς ἀριστοτέλει πρὸ πολλοῦ. Τοῦτω κατακολουθεὶ καὶ ὁ Μάρκος λέγων· Ἐγέρασαν ἀρώματα ἵνα ἐλθούσαι ἀλειψώσιν αὐτόν. Καὶ λίαν πρῶτ' τῆς μιᾶς Σαββάτων ἐρχονται ἐπὶ τὸ μνημεῖον ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου. Λίαν μὲν γὰρ πρῶτ' καὶ οὐτος εἶπεν, ὅσαρ ταῦτόν ἐστι τῷ βαθεῖος ὄρθρου, καὶ ἐπήγαγεν, ἀνατελλαντος τοῦ ἡλίου. Ἡ μὲν ὀρθμὴ καὶ ἡ ὀδὸς αὐτῶν, δηλοῦν ὡς ὄρθρου βαθεῖος, καὶ λίαν πρῶτ' ἀκλήρητον. Παρέτειται δὲ κατὰ τὴν κοινότητα καὶ περὶ τὸ μνημεῖον διατρέβουσαι μέχρι ἀνατολῆς ἡλίου· καὶ λέγει καὶ τότε ταῦτα ὁ νεανίσκος ὁ λευκὸς ἐμῶν· ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. Τοῦτω οὕτως ἐχόντων, τοῦτο τοῖς ἀκριβολογοῦμένοις ἀποφανόμεθα κατὰ πόλιν ἕσπερ ἡ καὶ πόλιον ἡμέριον ἢ ὥρας τέταρτον ἀρχεσθαι προσήκει τῆς ἐπὶ τῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐκ νεκρῶν ἀναστάσει χαρῶς. Τοὺς μὲν λίαν ἐπιταχύνοντας καὶ πρὸ νυκτός ἐγγὺς ἤδη μεσοδύσης ἀνιόντας, ὡς ἀλιγώρους καὶ ἀκρατεῖς, μεμψόμεθα, ὡς παρ' ἀλίγοις προκαταλύοντας τὸν ὄρθρον, λέγοντες ἀνδρὸς σοφοῦ· Οὐ μακρὸν ἐν βίῳ τὸ παρὰ μακρὸν.

²¹ Matth. XVIII, 1-6. ²² Joan. XI, 1. ²³ Luc. XXIII, 56; XLV, 1, 2. ²⁴ Marc. XVI, 1, 2, 6.

Τοὺς δὲ ὑποστερίζοντας καὶ διαρκούντας ἐπὶ πλείστον, καὶ μέχρι τετάρτης φυλακῆς διεκκατεροῦντας, καθ' ἣν καὶ τοῖς πλείουσιν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἐπεφάνη, ὡς γενναίους καὶ φιλοπόνους ἀποδεχόμεθα. Τοῖς δὲ μεταξὺ ὡς ἐκινήθησαν ἢ ὡς ἠδυνήθησαν ἀναπαυσάμενοις, μὴ πάνυ διοχλῶμεν· ἐπεὶ μηδὲ τὰς ἑξ τῶν νηστειῶν ἡμέρας ἴσως μηδὲ ὁμοίως πάντες διαμέρουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ πάσας ὑπεριθέασιν ἄσπιτοι διατελοῦντες, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ τέσσαρες, οἱ δὲ οὐδεμίαν. Καὶ τοῖς μὲν πάνυ διαπορηθεῖσιν ἐν ταῖς ὑπερθέσεσιν, εἴτα ἀποκαμοῦσι καὶ μονοῦ ἐκλείπουσι, συγγνώμη τῆς ταχύτερας γεύσεως. Εἰ δὲ τινες οὐχ ὅπως οὐχ ὑπεριθέμενοι, ἀλλὰ μηδὲ νηστεύσαντες ἢ καὶ τρυφήσαντες τὰς προαρούσας τέσσαρας, εἴτα ἐλθόντες ἐπὶ τὰς τελευταίας δύο καὶ μίνας ἡμέρας, αὐτὰς ὑπεριθέντες, τὴν τε Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον, μέγα τι καὶ λαμπρὸν ποιεῖν τομύζουσιν ἢν μέχρι τῆς ἑω διαμείνωσιν, οὐκ οἴμμι τῆς ἰσῆν ἀλλήσιν αὐτοὺς πεποῖσθαι, τοῖς τὰς πλείους ἡμέρας προσηκηδῶσι. Ταῦτα μὲν, ὡς εἶρον, συμβουλευῶν περὶ τούτων ἔγραφα.

ΒΑΛΣ. Ἐπισκόπου τινὸς ἐρωτήσαντος τὸν μέγαν ἀρχιερέα τούτου, καθ' ἣν ὥραν ἀνέστη ὁ Χριστός, ἐφ' ᾧ κατὰ τὴν πρὸ ταύτης ὥραν ἀπονησίξειν, ὁ ἀρχιερεὺς προέθετο ὅτι ἡ ἑορτὴ τοῦ Πάσχα μετὰ τὸ ἀναστῆναι τὸν Κύριον, ἀρχεται· καὶ ἕως τότε ὀφείλομεν νηστεύειν· τῆνικαῦτα δὲ, οὐ πρὸ τῆς ἀναστάσεως, ἀπονησίξειν. Ὅτι δὲ οὐχ ἐξῆν αὐτῷ εἰπεῖν τὴν ὥραν καθ' ἣν ὁ Κύριος ἀνέστη, ἀπελογήσατο ἀπὸ ῥημάτων διαφόρων εὐαγγελιστῶν, ὅτι· Εἰ καὶ μὴ ἔξεστιν ἀπὸ τούτων γνῶναι τὴν ὥραν καθ' ἣν ὀφείλομεν ἀπονησίξειν, ἀλλὰ τοὺς μὲν πρὸ τοῦ μεσονυκτίου λυόντας τὴν νηστείαν, ὡς ὀλιγώρους καὶ ἄχρητους μεμψόμεθα· τοὺς δὲ μέχρι τετάρτης φυλακῆς ἢ τοὺς ἄρθρον ἔγκαρτεροῦντας, ἀποδεχόμεθα· τοὺς δὲ ἐν τῇ μεταξὺ ἀναπαυθέντας, οὐκ αἰτιώμεθα· ὅτι οὐδὲ τὰς ἑξ ἡμέρας τῆς τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἑβδομάδος πάντες ὁμοίως ἀνύουσιν. Οἱ μὲν γὰρ τὰς πάσας νηστεύουσιν, οἱ δὲ δύο, οἱ δὲ τρεῖς, οἱ δὲ πλείους, οἱ δὲ οὐδεμίαν. Τοῖς οὖν ἐν πλείουσιν ἡμέραις νηστεύσασιν, καὶ κοπιάσασιν, εἰ ταχύτερον γεύσονται τροφῆς, συγγνώμην δοτέον· τοῖς δὲ τέσσαρας ἡμέρας μὴ νηστεύσασιν, ἀλλὰ καὶ τρυφήσασιν, κατὰ δὲ τὴν Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον νηστεύσασιν, μὴ νομισθεῖν μέγα τι ποιεῖν, εἰ μέχρι πρωτῆς τῆς ἀναστάσεως ἡμέρας ἔγκαρτεροῦσιν ἄσπιτοι· οὐ γὰρ ὁμοίαν ποιοῦνται ἄλλήσιν. Καὶ ἡ μὲν ἀπολογία τοῦ Πατρὸς, αὕτη· Σὺ δὲ ἀνάγκῃ τὸν πρὸ κανόνα τῆς ἐν Τρούλλῃ συνόδου, διοριζόμενον ἀπονησίξεσθαι περὶ μέσας νύκτας τοῦ μεγάλου Σαββάτου· τὰς δὲ ἄλλας ἡμέρας τοῦ σωτηρίου πάθους, ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ καὶ κατανύξει διάγειν. Ἐπεὶ δὲ ἔξωθεν τοῦ αὐτοῦ κανόνος ἐσαφηλοσθῆ ἡ ὥρα τῆς Χριστοῦ ἀναστάσεως ἀπὸ διαφόρων Γραφικῶν [Ἰσ. Γραφῶν] τέως κατὰ τὸ ἔγχερον (τὸ γὰρ ἀληθὲς μόνος οἶδεν ὁ ἀναστὰς Θεός), ὀφειλομένον εἰπεῖν ὅτι μέχρι μὲν τῆς ἑκτης ὥρας καὶ αὐτῆς τοῦ νυκτερινοῦ Σαββάτου ὀφειλομένον νηστεύειν. Ἀπὸ δὲ τῆς ἑβδομῆς ὥρας ἐπεὶ ἀρχεται ἡ κυριώμενος καθ' ἣν καὶ ἀνέστη ὁ Χριστός (εἰκόσ δὲ ἔστιν ἢ κατὰ τὴν ἑβδόμην ἢ κατὰ τὴν ὄγδοην ὥραν γενέσθαι τὴν ἀνάστασιν), οὐκ ὀφειλομένον κατὰ τούτους νη-

nes expectant; sed alii quidem, vel omnes transmittunt; jejuni permanentes, alii duos, alii tres, alii quatuor, alii nullum. Et iis quidem qui in illis transmittendis valde laboraverunt, deinde defessi sunt, et propemodum deficiunt, ignoscendum est quod celerius gustent. Si qui autem non modo non transmissis sed ne jejunitis quidem, vel etiam in delicatissimis opiparisque convitiis, consumptis præcedentibus quatuor diebus, ad duos eosque solos extremos dies cum venerint, illis a se cibo non gustato transmissis, Parasceve et Sabbato, magnum quid ei egregium se facere existimant, si ad auroram usque permanserint; non existimo eos ex æquo certamen subitisse cum iis qui se pluribus diebus prius exercuerunt. Hæc quidem, ut sentio, consulens de hisce scripsi.

ΒΑΛΣ. Cum episcopus quidam magnum hunc antistitem interrogasset, qua hora surrexit Christus, ut hora quæ illam præcessit, jejunium solveret, proposuit antistes quod festum Paschæ, postquam Dominus surrexerit, incipit, et eo usque debemus jejunare: tunc autem, non ante resurrectionem, jejunium solvere. Quia autem non poterat dicere horam qua Christus resurrexit, respondit ex diversis verbis evangelistarum, quod: Et si ex iis horam qua jejunium solvere debemus, cognoscere non liceat, eos tamen qui ante mediam noctem solvunt jejunium, ut contemptiores et intemperantes vituperamus; eos autem, qui ad quartam usque vigiliam, seu ad diluculum usque, fortiter perdurant, amplectimur; eos vero qui interea interquieverunt, non reprehendimus, quia nec sex passionis Domini hebdomadæ dies, omnes similiter peragunt. Alii enim omnes jejunant, alii vero duos, alii tres, alii autem plures, alii vero nullum. Iis ergo qui pluribus diebus jejunarunt et laborarunt, si alimentum citius gustaverint, venia danda est; eos autem qui quatuor dies non jejunarunt, sed delicate opiparique vixerunt, in Parasceve autem et Sabbato jejunare, existimare non oportet magnum quid facere, si usque ad matutinum resurrectionis diei sine cibo jejuni permanserint: neque enim simile certamen adeunt. Atque hæc quidem est Patris responsio. Tu autem lege 89 can. syn. in Trullo, statuentem jejunium solvendum esse circa medias noctes magni Sabbati; aliis autem diebus salutiferæ passionis, in jejunio et oratione et compunctione versari oportere. Quoniam autem extrinsecus ab eodem canone declarata est hora Christi resurrectionis ex diversis Scripturis, quoad fieri potuit (verum enim solus novit, qui resurrexit Deus); debemus dicere, quod usque ad horam sextam, et ipsam nocturnum Sabbatum, debemus jejunare. Ad horam autem septimam, quoniam incipit Dominicus quo etiam resurrexit Christus (est autem verisimile vel vii vel viii hora fuisse resurrectionem ejus) jeju-

nare non debemus nec jejunium solvere, ne videamur repugnare canonibus qui statuunt nos diebus Dominicis non debere jejunare. Etsi enim dies tertius reputetur Dominicus, solum tamen propterea quod trium dierum resurrectio eum attingat, tertius dicitur: est enim primus. Et 89 can. syn. in Trullo convenienter, dic, ante horam septimam nocturni Sabbati debere nos jejunium solvere in quacunque hora voluerit quispiam ex sex primis horis, idque omnino ex libera uniuscujusque potestate et arbitrio.

ZONAR. Huic interrogationi respondet is cui proposita interrogatio est: Postulasti sedulam imponi legem, hoc est, regulam formamque præscribi, ac adhibita diligentia certi aliquid statui de hora Dominicæ resurrectionis; quod quidem et difficile est et lubricum: quandoquidem, post excitationem a mortuis Dominum resurrectionis celebritatem inchoari oportet, hæcque jejunantibus, animique hoc pacto demissionem curantes. In ea namque que per jejunium est corporis afflictione, animi demissio queritur; ut proinde si elatior sit jejunantis animus, irritum esse jejunium omnium confessione judicetur. Subjicit deinde: Quicumque ad sepulcrum sunt profecti, eos jam excitationem a mortuis Dominum reperiisse; neque dissidens, inquit, ac sibi invicem adversari evangelistas arbitremur, quod cum eadem nocte Dominum resurrectione communi consensu tradant, quam horam surrexit, minus explore indicant. Tum ipsamet verba, vel potius locos Scripturæ profert, in quibus evangelistarum quilibet de resurrectione Dominica loquitur, ac eam que inter ipsos videtur esse discrepantiam componit. Atque ad hæc: Qui quidem ante noctis medium solvunt jejunium, veluti contemptores intemperantesque reprehendimus, quippe exiguum ad tempus jejunii cursum dissolvunt; qui vero ad quartam usque vigiliam, hoc est, matutinum tempus fortiter abstinent, eos probamus: si qui vero post mediam noctem quieverunt, hoc est afflictionem ex jejunio profectam ut potius sedaverunt, iis, inquit, nihil molesti sumus; hoc est, nihil est quod eos, quia non ad matutinam usque tempus perduraverint, accusamus: quia sex quoque dies ejus hebdomadæ qua passus est Dominus, non omnes eodem modo transigunt. Nam alii quidem omnes jejunant, alii vero duos, tresve, alii vero plures, alii porro ne unum quidem. Iis ergo qui ad plures dies jejunaverunt, ampliusque laboraverunt, si citius cibum degustarint, ignoscimus. Si qui vero non modo dies aliquot haud jejunarunt, quin potius aliis quatuor hebdomadæ diebus luxuriose vixerunt, in Parasceve autem et Sabbato a cibo abstinerunt, ac magnum quiddam facere se arbitrantur si usque ad matutinam horam diei qui resurrectione sacer est, jejuni perseverent, non simile, inquit, certamen perficiunt: hoc est, non pariter laborarunt, iis qui se pluribus diebus jejunio exercuerunt. Nonus quoque supra octogesimum

σταύειν, οὐδέ ἀπονησιζέειν, ἵνα μὴ δέξωμεν ἐναντιοῦσθαι τοῖς κανόσι τοῖς διοριζομένοις κατὰ τὰς κωνινοῦ μους μὴ νηστεύειν ἡμᾶς. Ἐάν γάρ τρίτη ἡμέρα λογίζεται ἡ κυριώνυμος, ἀλλ' εἰς μόνον τὸ βεβαιῆσαι ταύτης τὴν τρίτημερον ἀνάστασιν, λογίζεται πρώτη γὰρ ἐστὶ καὶ ἀκολουθῶς τῷ πῶ κανόνι τῆς ἐν τῷ Τροῦλλῳ συνόδου, λέγει πρὸ τῆς ἑβδόμης ὥρας τοῦ νυκτερινοῦ Σαββάτου δεξιῶν ἡμᾶς ἀπονησιζέσθαι ἐν οἷα ὥρα θελήσει τις τῶν ἐξ πρώτων ὥρων, πάντως κατὰ τὴν οὐκείαν δύναμιν καὶ προαίρεσιν.

ZONAP. Πρὸς τὸ ἐρώτημα τοῦτο φησὶν ὁ ἐρωτηθεὶς, ὅτι Ἐξήγησας ἀκριβῆ ὁρον ἐπιτεθῆναι, ἦσαν κανόνα καὶ τύπον ὁρισθῆναι, καὶ σαφηνοῦσθαι ἀκριβῶς τὴν ὥραν τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, ἕκαστος καὶ δύσπολον καὶ σφαλερὸν ἐστίν· ὅτι μὲν γὰρ μετὰ τὴν ἀναστῆναι τὸν Κύριον τῆς ἑσπέρης τῆς ἀναστάσεως ἀρχεσθαι δεῖ, ἕως τούτου νηστεύοντας, καὶ τὰς φοχὰς οὕτως καταπινοῦντας. Ἦ γὰρ διὰ τῆς νηστείας καταίνωσι τὸ σῶματός, διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἐπιτηδεύεται καταίνωσιν· ὡς εἶπε ἐπιτημὴν εἶη τοῦ νηστεύοντος ἢ ψυχῆ, ματαία ἡ νηστεία ἐστὶ, τῶσδε ὁμολογούμενον. Ἐπάγει δὲ ὅτι δοκεῖ πρὸς τὸ μνημεῖον ἀπῆλθον, ἀναστάντα ἦδη εὐρον τὸν Κύριον· μὴ διαφανεῖν, φησὶ, καὶ ἐναντιοῦσθαι ἀλλήλοις δέξασθαι τοὺς εὐαγγελιστάς, ὅτι συμφωνοῦντες περὶ τῆς ἀναστάσεως ὡς ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ τοῦ Κυρίου ἀναστάντος, τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀνέστη σαφῶς οὐ λέγουσιν. Ἔττα καὶ αὐτὰ τὰ βήματα ἢ μᾶλλον τὰ χωρία τῆς Γραφῆς τίθησιν, ὅσα ἕκαστος τῶν εὐαγγελιστῶν λέγει περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου, καὶ συμπλέκει τὴν δοκίμασιν διαφανῶν αὐτῶν. Καὶ ἐπὶ ταύτας τοὺς μὲν πρὸ τοῦ μεσονυκτίου λύοντας τὴν νηστείαν, ὡς ἀγγέλους καὶ ἀπαιεῖς, φησὶ, μεμυρῆσθαι, ὡς δ' ἄλλην ὥραν τὸν ἑσπέρην τῆς νηστείας καταλύοντας· τοὺς δὲ μέχρι τετάρτης φυλακῆς, ἦτοι ἑσπέρην ἐγχευερούνας ἀποδεχόμεθα. Εἰ δὲ τινες μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἀνεπαύσαντο, ἦρουν τὴν κωνινοῦσθαι τὴν ἐκ τῆς νηστείας ἔκαστος ὡς ἠδυνήθησαν, ταύτας, φησὶ, μὴ ἐνοχλοῦμεν (ἀντὶ τοῦ, μὴ ὅτι ἕως πρὸς αὐτὰς ἐκαρτέρησαν αὐτιώμεθα αὐτούς), ὅτι οὐδὲ τὰς ἐξ ἡμέρας τῆς τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἑβδομάδος πάντως ὁμοίως ἀνύουσιν· οἱ μὲν γὰρ τὰς πάσας νηστεύουσιν, οἱ δὲ δύο ἢ τρεῖς, οἱ δὲ πλείους, οἱ δὲ οὐδεμίαν. Τοῖς οὖν ἐπὶ πλείους ἡμέρας νηστεύουσι καὶ κωνινοῦσθαι μᾶλλον εἰ ταχύτερον γέουσιν τροφῆς συγγῆμιν. Εἰ δὲ τινες οὐ μόνον ἐφ' ἡμέρας τινὰς οὐκ ἐνήστευσαν, ἀλλὰ καὶ ἐτρόφησαν τὰς ἑτέρας τίσσερας τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας, κατὰ δὲ τὴν Παρασκευὴν καὶ τὸ Σάββατον ἀπέσχοντο βρώσεως, καὶ μέγα τι κοινὸν νομίζουσιν, εἰ μέχρι πρὸς τῆς ἀναστάσεως ἡμέρας ἐγκαρτερήσουσιν αὐτοὶ, οὐ τὴν ὁμοίαν ἀλλήτοις ποιούσιν· τουτέστιν, οὐχ ὁμοίως κωνινοῦσθαι τοὺς πλείους ἡμέρας ἀσκήσασιν. Καὶ ὁ πῶ κανὼν τῆς σ' συνόδου, περὶ μέσας νύκτας τοῦ μεγάλου Σαββάτου φησὶ δεῖν ἀπονησιζέσθαι, τὰς ἄλλας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος τοῦ πάθους ἐν νηστείᾳ καὶ προσευχῇ καὶ κατανύξει διάγοντας.

sexte synodi canon, circiter mediam magai Sabbati

noctem, jejanium solvendum asserit, reliquos hebdomadae qua Christus passus est dies, et in precationis et cordis compunctione peragentes.

KANON B.

Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀφῆδρω (63) γυναικῶν, εἰ προσήκων αὐτάς οὕτω διακειμένας εἰς τὸν οἶκον εἰσεῖναι τοῦ Θεοῦ, περιττὸν δὲ τὸ συνθάρσθαι νομίω. Οὐδὲ γὰρ αὐτάς οἶμαι, πιστάς οὖσας καὶ εὐλαβεῖς, τολμήσασιν οὕτως διακειμένας, ἢ ἐπὶ τραπέζῃ τῇ ἀγίᾳ προσελθεῖν, ἢ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ προσέψασθαι. Οὐδὲ γὰρ ἢ τῆρ δωδεκατηῇ ῥύσων ἔχουσα κρὸς τῆρ ἰατρῶν ἔθιγετ αὐτοῦ ἀλλὰ μόνου τοῦ κρασπίδου. Προσεύχεσθαι μὲν γὰρ ὅπως ἂν ἔχη τις, καὶ ὡς ἂν διακείται, μεμνησθαι τοῦ δεσπότου, καὶ δεῖσθαι βοηθείας τυχεῖν, ἀνακρίθοντο. Εἰς δὲ τὰ Ἅγια τῶν ἀγίων, ὃ μὴ πάντῃ καθαρὸς καὶ ψυχῇ καὶ σώματι, προσεῖναι κωλυθήσεται.

ΒΑΣ. ΑΙ Ἑβραῖαι γυναῖκες ὅταν γένηται αὐτάς ἢ τῶν ἐμμήνων ῥύσις, ἐν τόπῳ μεμονωμένῳ καθήμεναι, ἡσυχάζουσιν, ἕως ἂν ἡμέραι ἐπὶ τὰ παραλθῶσι, καὶ ἢ τῶν ἐμμήνων ῥύσις καθαρισθῆ· ὁδὸν εἰληπται τὸ ἐν ἀφῆδρω, ἢτοι τὸ κχωρισθαι αὐτάς ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν ἰδρας, ὡς ἀκαθάρτους. Ἐρωτηθεὶς οὖν ὁ ἅγιος περὶ τῶν πιστῶν γυναικῶν, εἰ χρὴ ταύτας ὅταν ὑπὸ τῶν ἐμμήνων ὀχλῶνται, εἰσεῖναι εἰς ἐκκλησίαν, ἀπεκρίθη μὴ δεῖν τοῦτο γίνεσθαι, καὶ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αἰμορροοῦσαν παρήγαγεν εἰς παράδειγμα, μὴ τολμήσασαν θίξει τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἢ μόνου τοῦ κρασπίδου αὐτοῦ. Εὐχεσθαι μὲν γὰρ καὶ τοῦ Κυρίου μεμνησθαι, φησὶ, οὐδ' ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ κωλυθήσονται εἰς ναὸν δὲ Θεοῦ εἰσεῖναι ἢ μεταλαμβάνειν αὐτάς τῶν ἁγιασμάτων, οὐ δεῖ. Ταῦτα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως διορισμένου, βλέπομεν σήμερον εἰς τὰ γυναῖκα καὶ μᾶλλον μοναστήρια ἀδεῶς τοιαύτας ἰσταμένας γυναῖκας εἰς τοὺς προνάους παντοίας ἀγίας εἰκόσι κακαλωπισμένους, καὶ εἰς δοξολογίαν Θεοῦ ἀπονεμηθέντας· καὶ ἐρωτῶντες ὅπως τοῦτο γίνεται, ἀποκρίομεν μὴ ἐκκλησιάζειν αὐτάς, ὅπερ ἐμοὶ τέως οὐ δοκεῖ. Οὐ γὰρ εἰσιν οἱ πρόναοι κοῖνοι ὡς τὰ τῶν ἐκκλησιῶν προαῦλια, ἀλλὰ μέρος αὐτῶν ἀπονεμηθὲν ταῖς γυναῖξι ταῖς μὴ κωλυόμεναις ἐκκλησιάζειν. Ὅς δὴ πρόναος, ὅπως δευτέρως ἐστὶ μετανοίας, ὁ τῶν ἀχωρημένων λεγόμενος. Καὶ ἐν αὐτῷ οὐδὲ ἀνδράσιν ἐφέιται ἰστασθαι, ἐπιτιμηθεῖσι μὴ ἐκκλησιάζειν, ἀλλὰ ἐξωθεν αὐτοῦ προσκλαίειν. Ἐδει γοῦν τοὺς τοιοῦτους προνάους εἰς οὓς αἱ τοιαῦται ἀκάθαρτοι γυναῖκες ἐμῶν ἰστασθαι, μὴ ἀναπληρῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἐξ ὁδοῦ, ὥστε καὶ ἱερεῖς μετὰ τῶν θείων ἁγιασμάτων διέρχεσθαι κατὰ τὸν χερουδικὸν ὕμνον, καὶ θυμῶν τοὺς ἐν τούτῳ ἰσως ὄντας τάφους καὶ ἀγίους, καὶ τελευταῖας ἀγίων εὐχῶν ποιεῖν ἢ καὶ

²² Matth. ix, 20; Luc. viii, 43.

(63) Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀφῆδρω. Constantinus Harmenopolus hunc canonem sic compendit: Αἱ ἐν ἀφῆδρω καὶ θείων ναῶν καὶ ἱερῶν μυστηρίων εἰργασθῶσαν. Quae in secessu sunt, tam a divinis templis quam sacris mysteriis arceantur. In quam epitomen scholasticus haec notat: Αἱ ἐν ἀφῆδρω ἵγουν ἐν κατα-

CANON II.

De mulieribus autem quae sunt in abscessu, an eas sic affectas oporteat domum Dei ingredi, supervacaneum vel interrogare existimo. Neque enim eas existimo, si sint piæ et fideles, sic affectas, ausuras vel ad sanctam mensam accedere, vel corpus et sanguinem Domini attingere. Neque enim, quæ duodecim annorum fluxum habebat²², ipsum ad medicinam tetigit, sed solam ejus simbriam. Orare enim quomodocumque se habeat aliquis, et utcumque sit affectus Domini meminisse, et auxilium implorare, non est reprehendum. Ad Sancta autem sanctorum, qui non omnino anima pariter et corpore purus est, accedere prohibebitur.

B

BALS. Hebraicae mulieres, quando fuerit eis profluvium menstruum, in loco solitario sedentes quiescunt, donec septem dies præterierint, et menstruorum fluxus expurgatus steterit. Unde acceptum est illud, in abscessu, pro eo quod est, separatas esse ipsas a reliquorum sedē ut immundas. Interrogatus ergo sanctus de fidelibus mulieribus, an eas oporteat, quando a menstruis vexantur, ecclesiam ingredi, respondit non oportere hoc fieri; et mulierem quæ sanguinis profluvio in Evangelio laborabat, in exemplum adduxit, non ausam Dominum tangere, sed solam ipsius simbriam. Orare enim et Domini meminisse, inquit, ne in hoc quidem tempore prohibebuntur; templum autem ingredi, vel sanctorum ipsas esse participes non convenit. Hæc cum antistes definiert, videmus hodie in gynæceis et maxime in monasteriis, tales mulieres secure stare in templorum vestibulis, quæ sanctis omnis generis imaginibus exornata, et ad Dei laudem deputata sunt: et cum interrogamus quomodo hoc fiat, audimus eas non esse in ecclesia, quod mihi quidem non ita esse videtur. Non sunt enim vestibula communia ut ecclesiarum atria, sed pars sunt ipsarum mulieribus attributa quæ in ecclesia versari non prohibentur. Quod quidem vestibulum est locus secundæ poenitentiae qui dicitur audientium: et in ipso ne viris quidem stare permittitur, quibus imposita est poena ne in ecclesia versentur, sed extra ipsum deflere. Oportet ergo ejusmodi vestibula in quibus stabunt ejusmodi immundæ mulieres, ecclesiarum locum directo non implere, ut etiam sacerdotes cum divinis sacramentis in cherubico hymno transeant, et sepulcra quæ illic forte sunt, sufflant et sanctos, et

μηνίους· διὰ τὸ κχωρισμένως ταύτας παρὰ Ἰουδαίων καθέζεσθαι. Quæ in secessu sunt, hoc est, quæ menses suos habent: propterea quod hæ separatim apud Judæos debebant. Harmenop. Epit. can., sect. 6. GALL.

sacrarum precum mysteria peragant; vel etiam cum episcopali permissione ejusmodi loca separare, ut immundæ mulieres in eis sine præjudicio stare possint. Ego autem vidi etiam ejusmodi mulierem in vestibulo stantem, et arrhæ orationem ab antistite accipientem: quod quidem sum admiratus. Olim autem, ut est verisimile, mulieres ad altare accedebant, et de sancta mensa participabant. Propterea enim altaris quoque canon meminit. Lege 44 canonem synodi Laodicenæ, et 69 vi synodi. Similiter lege et 17 novellam regis domini Leonis Sapientis hæc in parte tractantem: Statuimus de mulieribus quæ pepererunt, et de iis quæ naturali purgatione detinentur, siquidem earum vita a nulla alia morbosa affectione perturbatur, ut quæ non sunt quidem initiatæ, non sint illuminationis participes; quæ autem sunt in divinis ministeriis initiatæ, impolluta mysteria non participant, usque ad quadraginta dierum terminum. Quod si morbus invaserit, et se vitam abrupturum minetur, ut sint omnino sacramenti participes. Et post nonnulla, ipsa rursus jubet de infantibus novella, ut morbo quidem non urgente ii post octavum diem baptizentur: quod si mors immineat, ii etiam ante octavum baptizentur. Sed quia audivi quemdam dicentem non debere segregatos laicos extra vestibulum stantes divinas psalmodias audire, sed neque psallere; ei respondeo, quod: Quæ in præsentis canonis scripta sunt, tibi, o homo qui hæc dicis, os occludunt. Quemadmodum enim quæ in ecclesia versari non sinuntur mulieres, orare non vetantur; ita nec qui sunt segregati, per se orare prohibentur; sed et extra ecclesiæ vestibulum stare, et divinas psalmodias audire; et hoc enim fit ad majorem eorum exercitationem.

τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἀκροᾶσθαι τῶν θείων ψαλμωδημάτων. Διότι τοῦτο πρὸς πλείονα συντριβὴν αὐτῶν ἐστίν.

ZONAR. Hebræorum mulieres cum sanguinis menstrui fluxus ipsis contingit, in solitario sedentes loco, neminem nisi post septem elapsos dies alloquantur: unde verbum illud, in *abscessu*, desumptum est, indicans eas ab aliarum consensu, velut impuras fuisse segregatas. Rogatus porro hic Pater de fidelibus mulieribus, num eas cum menstruorum fluxu divexantur, in ecclesiam ingredi oporteat, haud oportere respondit, profertque exempli loco illam ex Evangelio mulierem quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæ Dominum ipsum nequaquam ausa est contingere, sed vestis ejus tantummodo limbum. Precari porro ac Domini inenituisse, inquit, nequaquam eo tempore prohibentur; verum in templum Dei ipsas ingredi, aut sacris mysteriis communicare, haud licet.

CANON III.

Porro qui satis ad id instructi sunt et consueverunt, debent esse sui iudices. Quod enim a se invicem ex consensu abstinere conveniat, ut ad tempus

μετὰ ἐπισκοπικῆς ἐπιτροπῆς τοὺς τοιοῦτους τόπους ἀφορίζεσθαι, ὥστε ἀποκριματίστως ἴστασθαι ἐν αὐτοῖς τὰς ἀκαθάρτους γυναῖκας. Ἐγὼ δὲ εἶδον καὶ τοιαύτην γυναῖκα ἐπὶ προνάου ἐστῶσαν, καὶ εὐχὴν ἀρραβῶνος παρὰ ἀρχιερέως δεξαμένην ὅπερ καὶ ἐθαύμασα. Ὡς εἶκε δὲ, τὸ παλαιὸν εἰσέρχοντο γυναῖκες εἰς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ἀπὸ τῆς ἁγίας τραπέζης μετελαμβάνον. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου μένηται ὁ κανὼν. Καὶ ἀνάγνωθι τὸν μὲ κανόνα τῆς ἐν Λαοδικεῖᾳ συνόδου, καὶ τὸν ζθ' τῆς σ' συνόδου. Ὡσαύτως ἀνάγνωθι καὶ τὴν ιε' νεαρὰν τοῦ βασιλέως κυρίου Λεόντος τοῦ Φιλοσόφου, ἐν ἧρει ταῦτα διαλαμβάνουσιν. Ὅριζομεν περὶ τεκουσῶν γυναικῶν καὶ περὶ τῶν ὄσαι τῇ φυσικῇ καθάρσει καταλαμβάνονται, ἀνενοχλήτου μὲν ἐξ ἄλλης τινὸς διαθέσεως νοσερᾶς τῆς ζωῆς αὐτῶν συντελοῦσης, ἀμετέδου εἶναι τὰς μὲν ἀτέλειστους, τοῦ φωτισμοῦ τὰς δὲ μεμυσταγωγημένας, τῶν ἀχράντων μυστηρίων τῆς μεταλήψεως, μέχρι τῆς τῶν μ' ἡμερῶν προθεσμίας. νοσήματος δὲ τινὸς κατασχόντος καὶ τὴν διακοπὴν τῆς ζωῆς ἀπειλοῦντος, παντὶ τρόπῳ μεταλαμβάνειν αὐτὰς τοῦ ἁγιάσματος. Καὶ μετὰ τὴν πάλιν παρακελεύεται ἡ αὐτῆ νεαρὰ περὶ βρεφῶν, νοσήματος μὲν μὴ κατεπειγόντος, μετὰ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ταῦτα βαπτίζεσθαι. θανάτου δὲ ἐφισταμένου, καὶ τῆς ὀγδοῆς ἡμέρας ἐντὸς αὐτὰ βαπτίζεσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἤκουσά τινος λέγοντος ὡς οὐκ ὀφείλουσιν οἱ ἀφωρισμένοι λαϊκοὶ ἢ ἀκροᾶσθαι θείων ψαλμωδημάτων, ἐξῴθεν τοῦ προνάου ἰστάμενοι, ἀλλ' οὐδὲ ψάλλειν ἀπολογουμαι πρὸς αὐτὸν ὅτι. Τὰ ἐν τῷ παρόντι κανόνι γεγραμμένα ἐπιστομίζουσι σε, ἄνθρωπε, τοιαῦτα λέγοντα. Ὡσπερ γὰρ αἱ μὴ παραχωρούμεναι ἐκκλησιάζειν γυναῖκες προσεύχεσθαι οὐ κωλύονται, οὕτως οὐδὲ οἱ ἀφωρισμένοι κωλυθήσονται καθ' ἑαυτοὺς εὐχεσθαι. ἴστασθαι δὲ καὶ ἐξῴθεν τοῦ προνάου

ΖΩΝΑΡ. Ἑβραῖδες γυναῖκες ὅτε γέννηται αὐταῖς ἡ τῶν ἐμμήνων ῥύσις, ἐν τόπῳ μεμονωμένῳ καθήμεναι, ἡσυχάζουσιν, ἕως ἂν ἐπτὰ ἡμέραι παρέλθωσιν ὅθεν εἰληπταὶ τὸ ἐν ἀφέρῳ, δηλοῦν τὸ κενωρισθαι αὐτὰς ἀπὸ τῆς τῶν λοιπῶν ἕδρας ὡς ἀκαθάρτους. Ἐρωτηθεὶς δὲ ὁ Πάτερ οὗτος περὶ τῶν πιστῶν γυναικῶν, εἰ χρὴ ταύτας ὅτι ἡ τῶν ἐμμήνων ῥύσις αὐταῖς ἐνοχλεῖ, εἰσιέναι εἰς ἐκκλησίαν, ἀπεκρίθη μὴ δεῖν, καὶ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αἰμορροῦσαν παρήγαγεν εἰς παράδειγμα, μὴ τολμήσασαν θίγειν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἢ μόνου τοῦ κρασπέδου αὐτοῦ. Εὐχεσθαι μὲν γὰρ καὶ τοῦ Κυρίου μεμνησθαι, φησὶν, οὐδ' ἐν τῷ τοιοῦτῳ καιρῷ κωλυθήσονται. εἰς ναὸν δὲ θεοῦ εἰσιέναι, ἢ μεταλαμβάνειν αὐτὰς τῶν ἁγιασμάτων οὐ δεῖ.

KANON Γ.

Ἀνάρξεις δὲ καὶ οἱ γενηράκτες, θανάτων ὀφείλουσιν εἶναι κριταί. Ὅτι γὰρ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων προσήκον ἐκ συμφωνίας, ἵνα πρὸς καιρὸν σχο-

λάσῳσι τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ **A** vacent orationi, et rursus convenient, Paulum dicentem audiverunt ³⁶.

λάσῳσι τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ **A** vacent orationi, et rursus convenient, Paulum dicentem audiverunt ³⁶.

ΒΑΣ. Ὡς ἔοικεν, ἠρωτήθη ὁ ἅγιος ἐὰν ἐνδέχεται τοὺς συζύγους γενησάμενος, καθ' ὅς καιροὺς ἐφαινοῦσι προσεύχεσθαι, τῆς ἐπιμέλειας ἀπέχεσθαι· καὶ φησὶν ὡς οἱ τοιοῦτοι, ἐαυτῶν κριταὶ γινέσθωσαν· καὶ ποτε ἀλλήλων ἐκ συμφώνου ἦγουν ἐκ κοινοῦ θελήματος, ἀπεγέτωσαν, ἦγουν κατὰ τοὺς καιροὺς καθ' ὅς ἐνετάθησαν προσεύχεσθαι, διαγέτωσαν μετὰ πάσης σωφροσύνης, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἕστωσαν. Ὅτι καὶ ὁ μέγας Παῦλος τοῦτο διέταξε. Καὶ ὁ μὲν κανὼν περὶ γενησάμενων φησὶν· Ἐξακουστέον δὲ τὰ ἐν αὐτῷ καὶ εἰς πάντας τοὺς ὁμοζύγους. Καλῶς δὲ εἶπε τὸ ἐκ συμφώνου. Ὅστε γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐξουσιάζει τοῦ ἴδιου σώματος ὅσπερ ἡ γυνὴ, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Διὰ τοῦτο οὖν ἀλλήλους δεῖ συμφωνεῖν περὶ ἀποχῆς, ἵνα σχολάσῃσι τῇ προσευχῇ καὶ τῇ νηστείᾳ. Εἰ γὰρ μὴ ἐκ συμφωνίας γίνωτο ἡ ἀποχὴ, ἀποστερεῖ πάντως τὸ μὴ βουλόμενον τὴν συνουσίαν μέρος, τὸ ταύτην ἐπιζητοῦν. Καὶ πῶς ἂν δόξειεν ἐξουσιάζειν τοῦ σώματος τοῦ μὴ συγχωρούμενος μέρος, τὸ τὴν συνάφειαν ζητοῦν καὶ μὴ συγχωρούμενος; Συμβαίνει δὲ καὶ τὴν τοῦ θατέρου ἐγκράτειαν εἰς βλάβην ἴσως ἀποβαίνειν θατέρου. Εἰ γὰρ νεκρεῖται ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας καὶ οὐ παραχωρεῖται, περιπεσεῖται μίξει ἀθέσμων. Ἐρεῖ δὲ τις, ὡς ἐπεὶ ὁ κανὼν φησὶν ἀποδοῦναι τοὺς ὁμοζύγους ἵνα σχολάσῃσι τῇ προσευχῇ, ὁ Ἀπόστολος δὲ διορίζει τὰ ἀδιαλείπτως ἡμᾶς προσεύχεσθαι, ἀεὶ χρὴ καὶ τοὺς συνοικοῦντας ἀλλήλων ἀπέχεσθαι; Ἄλλ' οὐ περὶ πάσης **C** προσευχῆς ὁ λόγος ἐστὶ· περὶ δὲ τῆς σπουδαιότερας ἦγουν τῆς τῶν ἁγίων νηστείων, ὅτι καὶ διὰ τοῦ Μωσέως ὁ Θεὸς παρηγγύησεν τοῖς Ἰουδαίοις μέλλουσι ἀκοῦσαι τῶν ἐν τῷ ὄρει θείων φωνῶν, ἀπέχεσθαι τῶν οἰκείων γαμετῶν. Καὶ ὁ προφήτης Ἰωήλ· Ἀγαπάσατε, φησὶ, νηστείας, καὶ ἐξελεῖθε ἕνα ἕνα ἐκ τῶν ποτιῶνος αὐτοῦ, καὶ ῥύμψη ἐκ τοῦ καστοῦ αὐτῆς. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, οὐ συνορῶ ποίους ἐπιτιμίας καθυποδιηθήσονται οἱ ταῦτα μὴ φυλάττοντας. Νομίζω δὲ ὅτι κατὰ τὴν διακρίσιν τοῦ τὴν ἐξαγορεύειν δεχομένου ἢ θεραπεία γενήσεται πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς φύσεως. Καὶ ἀνάγκη τὸν ρβ' κανόνα τῆς ἐν τῷ Τρούλλῳ συνόδου.

ΖΩΝΑΡ. Περί τῶν ἐν γάμῳ νομίμῳ βιούντων ἐρωτηθεὶς εἰ χρὴ ἀπέχεσθαι ἀλλήλων, ἔφησεν ὡς ὀφείλουσιν οἱ τοιοῦτοι αὐτοὶ ἐαυτῶν εἶναι κριταί, καὶ ποτε ἀλλήλων ἀπέχεσθαι ἐκ συμφώνου, ἦγουν ἐκ κοινοῦ θελήματος. Ὅστε γὰρ ὁ ἀνὴρ ἐξουσιάζει τοῦ ἴδιου σώματος, ὅσπερ ἡ γυνὴ, κατὰ τὸν μέγαν Ἀπόστολον. Διὰ τοῦτο οὖν συμφωνεῖν ἀλλήλους δεῖ περὶ ἀποχῆς ἵνα σχολάσῃσι τῇ προσευχῇ, καὶ τῇ νηστείᾳ. Εἰ μὴ γὰρ ἐκ συμφώνου γίνωτο ἡ ἀποχὴ, ἀποστερεῖ πάντως τὸ μὴ βουλόμενον τὴν συνουσίαν μέρος, τὸ ταύτην ἐπιζητοῦν. Καὶ πῶς ἂν δόξει ἐξουσιάζειν τοῦ σώματος τοῦ μὴ συγχωρούμενος μέρος, τὸ τὴν συνάφειαν ζητοῦν καὶ μὴ συγχωρούμενος; Συμβαίνει δὲ καὶ τὴν θατέρου ἐγκράτειαν, εἰς βλάβην ἴσως ἀπο-

BALS. Ut est verisimile, fuerat sanctus interrogatus, an admittat, conjuges qui consenserunt, quo tempore debent orare, a conjunctione abstinere: et dicit, quod qui tales sunt, debent esse sui iudices, et aliquando a se invicem ex consensu, seu ex communi voluntate, abstinere; ita ut quo tempore orare statuerunt, cum omni continentia versentur, et rursus simul convenient. Nam et magnus Paulus hoc statuit. Et canon quidem dicit de iis qui consenserint: est autem etiam intelligendus de omnibus conjugibus. Recte autem dixit illud, *ex consensu*: *Neque enim vir habet sui corporis potestatem, nec mulier* ³⁷, secundum magnum **B** Apostolum. Propterea ergo eos oportet inter se de continendo consentire, ut vacent orationi et jejuniis. Nisi enim ex consensu abstinuant, pars quæ non vult omnino conjunctionem, frustratur eam quæ postulat: et quomodo ea pars quæ conjunctionem querit et non permittitur, ejus quæ non permittit potestatem habere videatur? Accidit autem ut etiam alterius continentia alterius partis damno cedat. Si enim a cupiditate vincitur, et non fit ei potestas, in coitum illegitimum incidet. Dicit autem quispiam: Cum canon dicat separandos esse conjuges ut orationi vacent, definit autem **C** Apostolus nos debere sine intermissione orare ³⁸; semperne oportet eos qui cohabitant, a se invicem abstinere? sed non de quavis oratione agitur, sed de præstantiore, sanctorum scilicet jejuniis. Nam et per Moysen Deus Judæis divinas voces in monte audituris præcepit ut a propriis uxoris abstinere ³⁹. Et propheta Joel: *Sanctificate, inquit, jejunium, et ezeat sponsus ex cubili suo, et sponsa ex suo thalamo* ⁴⁰. Cum hæc autem ita se habeant, non video quibusnam pœnis subjicientur qui hæc non servant. Existimo autem quod pro judicio ejus qui audit confessionem, medicina adhibetur personis, et necessitati naturæ. *Lege 103 can. syn. in Trullo.*

ZONAR. De iis qui legitimo inter se matrimonio copulati sunt, rogatus num abstinere invicem debeant, respondit, oportere ipsosmet sui esse iudices, et aliquando abstinere invicem, ex consensu, hoc est communi utriusque voluntate. Neque enim vir potestatem habet sui corporis, neque mulier, ut magnus Apostolus ait. Proinde ergo convenire inter se invicem oportet de abstinentia, ut precationi ac jejuniis vacent. Etenim si non ex consensu abstinuant, fraudabit plane ea pars quæ congressum renuit, alteram quæ hunc deposcit. Atqui quonam modo dicas potestatem habere in corpus ejus partis quæ congressum abnuat, alteram cui deposcenti ille haudquaquam permittitur? Contingit

³⁶ I Cor. vii, 5. ³⁷ Ibid. 4. ³⁸ I Thess. v, 17. ³⁹ Exod. xix, 15. ⁴⁰ Joel. ii, 15, 16.

etiam præterea, ut alterius continentia alteri fortasse detrimentum importet. Si namque cupiditas urgeat, nec illi permittitur, in copulam illegitimam incidet. Deinde tempus quoque definit Apostolus, quod quidem asserit esse precationis et jejunii. Dicit igitur quispiam : Cum perpetuo precationi vacandum esse Apostolus doceat, conjuges quoque perpetuo abstinere invicem oportebit, si precationis tempore abstinencia mutua sit indicta. Verum non de quacunque precatione hoc loco Apostolus loquitur, sed de quadam accuratiore præ cæteris, quam in lacrymis et afflictionibus peragi oportet. Non enim plane perpetuo hanc precationis rationem tenebant : jejunium vero illud intelligit, quod statutis temporibus exercetur, vel cum sacris mysteriis cuiuspiam est communicandum. Nam et Judæis cum divinas voces in monte audituri essent, ut a conjugibus abstinere, est imperatum. Et Joel post illa verba : Sanctificate jejunium, egredietur, addidit, sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo. A quacunque siquidem voluptate jejunantes abstinere oportet : propterea quod animum

A βαλναιν θατέρου. Εἰ γὰρ νικᾶται ὑπο τῆς ἐπιθυμίας καὶ οὐ παραχωρεῖται, περιπιεῖται μίξει ἀθέσμων. Εἶτα καὶ τὸν καιρὸν ὁ Ἀπόστολος ὀρίζει· ὅν φησιν εἶναι τῆς προσευχῆς καὶ νηστείας. Ἐραὶ οὖν τις ἐστὶ τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, ἀδιαλείπτως προσεύχεσθαι, καὶ χρῆ καὶ τοῖς συνοικούντας ἀλλήλων ἀπέχεσθαι, εἰ ὅτε προσεύχονται ἀλλήλων ἀπαυτῶνται ἀπέχεσθαι. Ἄλλ' οὐ περὶ πάσης προσευχῆς ἐνταῦθα φησὶν ὁ Ἀπόστολος, περὶ δὲ γε τῆς σπουδαιότερας ἦν ἐν δάκρυσι καὶ κακοπαθείαις δεῖ γίνεσθαι. Οὐ γὰρ πάντως οὕτως προσεύχονται πάντοτε· νηστείαν δὲ λέγει τὴν γινωμένην ἐν καιροῖς ὀρισμένοις, ἢ ὅτε μέλλοι τις τῶν ἀγασμάτων μετέχειν. Καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπὶ μέλλουσιν ἀκοῦσαι τῶν ἐν τῷ βραὶ θείων φωνῶν, ἀπέχεσθαι τῶν γάμετῶν ἐπιτάχθη. Καὶ ὁ Ἰωσήφ· Ἀγιάσατε νηστείαν, εἰκὼν, ἐξελθῆτε, προσέβητε, νυμφὸς ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ νύμφη ἐκ τοῦ κυσίου αὐτοῦ. Δεῖ γὰρ τοὺς νηστεύοντας ἡδυπαθείας πάσης ἀπέχεσθαι· ἐπὶ χερσὶν τὴν ψυχὴν καὶ συγγέειν τὸν λογισμὸν αἰ τῶν ἡδονῶν ἀπολαύσεις παύειν.

dissolvere rationemque perturbare voluptatum oble-

CANON IV.

Qui autem in non voluntario nocturno fluxu fuerint, ii quoque propriam conscientiam sequantur, et seipsos an de eo dubitent an non, considerent. Quemadmodum in cibis, qui discernit, inquit, si comederit, condemnatus est⁴¹; in his quoque bona sit conscientia, et libere loquatur secundum propriam cogitationem, omnis qui ad Deum accedit. Has tu quidem, nos honorans (non enim ignoras, o dilecte), nobis quæstiones proposuisti; nos, ut ejusdem sententiæ, sicut et sumus, ejusdemque animi, simul præparans. Ego autem, non ut doctor, sed ut cum omni simplicitate convenit nos invicem disserere, meam sententiam in commune edidi; quam cum tu examinaveris, fili mi sapientissime, quod tibi justum meliusque apparuerit, vel an sic etiam se habere existimas, rescribes. Valere te, dilecte fili mi, in pace Domino ministrantem opto.

BALS. Interrogatus Pater an sacramentorum debent esse participes, qui involuntarium seminis fluxum passi sunt, dixit, quod qui hoc passi sunt,

⁴¹ Rom. xvi, 23.

(64) Οἱ δὲ ἐν ἀπροσέτῳ. Scholiastes Harmenopoliti : Ὁ δὲ Νηστευτῆς Ἰωάννης οὕτω φησὶν· Ὁ μολυνθεὶς καθ' ὑπνους τῷ τῆς ἐκρῦσεως πάθει, ἡμέραν μίαν τῆς κοινωνίας ἐκβάλλεται, τὸν ὕπνου ψαλμὸν, καὶ μετανοίας ποιήσας μὴ. Ὁ δὲ μαλακίαν διαπραξάμενος, μὴ ἡμέρας ἐπιτιμᾶται, ἐξηροφαγίτῃ διατιμῶμενος, καὶ μετανοίας ἐκάστης ποιῶν ρ'. Ἄλλὰ καὶ γυνὴ ἢ εἰς ἀσπασμὸν ἀνδρὸς ἐλθοῦσα, τὸ τῆς μαλακίας ἀπειμὸν δέχεται. Ὁ δὲ ἐξηροφάτως μολυνθεὶς εἰς ἐκάστη ἡμέρας εἰργεταί τῆς κοινωνίας, τὸν ὕπνου καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καὶ μετανοίας ποιῶν μὴ. Joannes autem Jejunator sic ait : Pollutus in somno per fluxus passionem uno die rejicitur a communione, cum quinquagesimum psalmum cecinerit, et penitentius

KANON Δ'.

Οἱ δ' ἐν ἀπροσέτῳ (64) νυκτερινῇ ῥύσει γούμνοι, καὶ οὗτοι τῷ ἰδίῳ συνειδέει κατακλιθεῖσθαι, καὶ ἐαυτοὺς εἰτε διακρίνονταί περὶ τούτου, εἰτε μὴ, σκοπεύουσιν. Καὶ ἐπὶ τῶν βρωμάτων δὲ διακρίνομενος, φησὶν, ἐὰν φάγη, κατακίκεται· καὶ ἐν τούτοις ἐδουλοῦσθαι ἔστω καὶ εὐκαρῆσιστος κατὰ τὸ ἴδιον ἐνθύμιον, πᾶς ὁ προσίων τῷ θεῷ. Ταῦτα, οὐ μὲν, τιμῶν ἡμᾶς (οὐ γὰρ ἀφροῶν, ἀγαπητέ) τὰ πύσματα ἡμῖν προσήγαγε, ὁμοφρονῶν ἡμᾶς, ὡσπερ οὖν ἐσμεν, καὶ ἰσοφύχους ἐαυτῷ παρασκευάζων. Ἐγὼ δὲ, οὐχ ὡς διδάσκαλος, ἀλλ' ὡς μετὰ πάσης ἀκλόνητος προσήκων ἡμᾶς ἀλλήλοις διαλέγεσθαι, εἰς κοινὴν τὴν διάνοιαν ἐμμαντοῦ ἐξέβηκα· ἢ ἐπικρίνας καὶ οὐ συνετάτατέ μου υἱέ, δ, τι ἄν σοι φανῇ δίκαιον καὶ βέλτιον, ἢ καὶ οὕτως ἔχειν δοκιμάσης, περὶ αὐτῶν ἀντιγράφεις. Ἐβρῶσθαί σε, ἀγαπητέ υἱέ μου, ἐν εἰρήνῃ λειτουργοῦντα τῷ Κυρίῳ εὐχομαι.

ΒΑΣΣ. Ἐρωτηθεὶς ὁ Πατὴρ εἰ ὀφείλουσι τῶν ἀγασμάτων μετέχειν οἱ ἐν ῥύσει σπέρματος ἀπροσέτως γινόμενοι, ἔφησεν ὡς οἱ τοῦτο παθόντες, τὸ εὐ-

xlix peregerit. Qui vero molliorem commisit, xl dies plectitur, cibus siccis vescens, et qualibet die penitentias c peragens. Itemdum mulier que in amplexum viri venit, mollietati poenam accipit. At qui corpore vigilante pollutus est, a communione septem diebus arceatur, psalmum l quotidie canens, et xlix penitentias peragens. Harmenop., Epit. can., sect. v, tit. 2. De hac re videtur etiam Joannis Zonare orationem inscriptam per seipsum τὴν φυσικὴν τῆς γενεῆς ἐκροῦν μίσημα ἡγουμένην, in Juris Græco-Romani lib. v; et Theodori Balsamonis responsum ad Marci Alexandrini interrog. 9. Utrobique enim hunc canonem laudatum invenies. GALL.

καίων συνειδῶς κριτὴν ἐχέτωσαν· ὥστε εἰ μὲν μὴ τι-
νος ἐμπαθείας προὔποιεμένης, συνέθη αὐτοῖς τοῦτο,
αὐτομάτως τῆς φύσεως ἐκκρινάσης ὡς περιττωμα-
τὴν ἐκροήν, οὐκ ἐμποδισθῆσονται τῶν ἀγιασμάτων
μεταλαβεῖν. Εἰ δὲ τισι προὔπηρξεν ἐξ ἐμπαθοῦς λο-
γισμοῦ ἐπιθυμία, καὶ ταύτῃ ἐπηκολούθησεν ἐκροή, ἢ
ἐξ ἀκρασίας βρωμάτων καὶ πόσεως συνέθη τοῦτο, οἱ
τοιούτοι οὐκ εἰσι καθαροί· οὐ διὰ τὴν ῥύσιν τοῦ σπέρ-
ματος (οὐ γὰρ ἀκάθαρτον τοῦτο, ἐπεὶ μηδὲ ἡ σὰρξ
ἐξ ἧς ἐκεῖνο περιττωμα), ἀλλὰ διὰ τὸ πονηρὸν ἐνθῦ-
μιον ὅπερ ἐμύλωνε τὴν διάνοιαν. Ὁ γοῦν τοιοῦτος, οὐκ
εὐσυνειδήτος, κἀντεῦθεν οὐδ' εὐπαρρησίαστος εἰς τὸ
προσελθεῖν τῷ Θεῷ. Ἐπάγει δὲ καὶ τὴν χρῆσιν ἐκ τοῦ
μεγάλου Παύλου γράφαντος περὶ τῶν εἰδωλοθύτων,
ὅτι ὁ διακρινόμενος, ἐὰν φάγη, κατακέκρυται. Πε-
ρὶ δὲ τῆς τοῦ σπέρματος βύσεως, ζήτηι καὶ τοῦ με-
γάλου Ἀθανασίου ἐπιστολὴν πρὸς Ἀμμούν μονά-
ζοντα.

ΖΩΝΑΡ. Καὶ ταῦτα πρὸς ἐρώτησιν ὁ Πατὴρ ἀπο-
κρίνεται. Ἐρωτηθεὶς γὰρ εἰ δεῖ τοὺς ἐν ῥύσει σπέρ-
ματος γενομένους ἀπροαιρέτως, τῶν ἀγιασμάτων με-
τέχειν, ἐφη ὅτι, Οἱ τοῦτο παθόντες, τῷ οἰκίῳ συνει-
δῶτι κατακολουθεῖταισαν· ἤγουν τὸ συνειδῶς ἐχέτω-
σαν τοῦ πράγματος δικαστὴν, τὴν οἰκίαν δηλονότι
διάνοιαν. Ὅστε εἰ μὴ τις ἐμπαθείας προὔποιεμένης
συμβέβηκεν αὐτομάτως ἢ τῆς γονῆς ἐκροή, τῆς
φύσεως αὐτῆν ὡς περιττωμα ἐκκρινάσης· ἢ εἰ μὴ ἐκ
πειροίας καὶ ἐξ ἀδελφείας ἐγένετο, οὐκ ἐμποδισθί-
σται ὁ τοῦτο παθὼν τῷ ἁγίῳ προσελθεῖν θυσιαστη-
ρίῳ· εἰ δὲ τις προὔπηρξεν ἐμπαθῆς λογισμῶς, καὶ
οὗτος ἐμφιλοχωρήσας τῇ διανοίᾳ αὐτοῦ, φαντασίαν
ἐπήνεγκε νυκτερινήν, καὶ ταύτῃ ἐπηκολούθησεν ἢ τῆς
γονῆς ἐκροή, καὶ ἐξ ἀκρασίας βρωμάτων καὶ πόσεως
συνέθη· ὁ τοιοῦτος οὐ καθαρὸς ἐστίν, οὐ διὰ τὴν ῥύ-
σιν τοῦ σπέρματος (οὐ γὰρ ἀκάθαρτον τοῦτο, ἐπεὶ
μὲν οὐδὲ ἡ σὰρξ ἔξ ἐκεῖνο περιττωμα), ἀλλὰ διὰ τὸ
πονηρὸν ἐνθῦμιον, ὅπερ ἐμύλωνε τὴν διάνοιαν. Ὁ γοῦν
τοιούτος οὐκ εὐσυνειδήτος, κἀντεῦθεν οὐδ' εὐπαρρη-
σίαστος διὰ τὸ ἴδιον ἐνθῦμιον. Πῶς οὖν προσελεύσε-
ται τῷ Θεῷ διακρινόμενος; Ἐπάγει δὲ καὶ χρῆσιν ἐκ
τοῦ μεγάλου Παύλου γράφαντος περὶ τῶν εἰδωλοθύ-
των, ὅτι διακρινόμενος ἐὰν φάγη, κατακέκρυται. Πε-
ρὶ δὲ τῆς τοῦ σπέρματος βύσεως καὶ ὁ μέγας
Ἀθανάσιος πλατέως ἔγραψεν πρὸς Ἀμμούν μονά-
ζοντα.

A judicem habeant propriam conscientiam; ut si
nulla præcedente animi perturbatione hoc eis acci-
derit, natura sua sponte hanc fluxionem tanquam
excrementum excernente, non impediuntur esse
sacramentorum participes. Si quibus autem ex
rationis perturbatione præexistit cupiditas, cam-
que effluxio consecuta sit, vel ex ciborum potusque
intemperantia hoc evenerit, ii puri non sunt; non
propter fluxum seminis (non est enim hoc immun-
dum, sicut nec caro, cujus est excrementum), sed
propter malam cogitationem, quæ mentem polluit.
Qui igitur est ejusmodi, non habet bonam con-
scientiam, et non habet ideo potestatem ad Deum
accedendi. Subjungit autem et ex magno Paulo
sententiam, qui scripsit de idolothytis, quod qui
dubitat, si comederit, condemnatus est. De fluxu
autem seminis, quære magni quoque Athanasii
epistolam ad Ammum monachum.

ΖΩΝΑΡ. Illic quoque præpositæ interrogationi re-
spondet Pater. Rogatus namque an liceat iis qui-
bus seminis fluxus non sponte contingit, sacris
communicare mysteriis, respondit: Qui hoc pa-
tiuntur, propriam sequantur conscientiam, hoc
est, facti judicem stantur conscientiam, suam
videlicet animam ac mentem; ita ut si quidem
nulla affectione prægrediente, ultro seminis fluxus
evenit, veluti superfluum quid ipsum exerceente
natura, neque illi causam vinolentia vel gulositas
præbuit, ad sanctum altare accedere qui id passus
est, haudquaquam vetabitur; si vero mollior ali-
qua cogitatio præcessit, eaque menti diutius ob-
versata nocturnam speciem induxit, quam postea
seminis fluxus est consecutus, atque ex inconti-
nentia ciborum et potionis evenit, haud est ejus-
modi homo purus, non ob defluxum seminis (ne-
que enim hoc impurum, quandoquidem nec impura
caro, cujus hoc excrementum), sed ob cogitationem
pravam, quæ animum inquinavit. Non est itaque
hic nullius sibi conscius labis, proindeque nec
plena illi scientia, ob suam cupiditatem. Quia ra-
tione igitur Deo appropinquabit dubitans? Subjicit
quoque magni Pauli sententiam, de idolothytis
scribentis, quod si dubitans comedat, condemnatus
est. Porro de seminis fluxione, magnus quoque
Athanasius multis verbis ad Ammum monachum
scripsit.

DIONYSII EPISCOPI ALEXANDRINI

QUÆ SUPERSUNT

OPERUM ET EPISTOLARUM

PARS II

In qua continentur Epistolæ sive epistolarum fragmenta.

EPISTOLA I. — AD DOMITIUM ET DIDYMUM.

(Euseb., *Hist. eccl.*, vii, 11.)

I. Nostres vero (martyres) superfluum est nominatim recensere, cum et plurimi sint et vobis ignoti. Id tantum in universum acire vos convenit, viros et mulieres, juvenes ac senes, puellas et anus, milites ac paganos, ex omni denique hominum genere atque ætate, alios flagrorum verberibus, alios ferri acie, alios ignibus in certamine superatis coronas retulisse. Nonnullis vero longissimum temporis spatium non satis fuit ad hoc, ut Deo acceptabiles viderentur: sicuti nec mihi in hunc usque diem. Scilicet in aliud opportuno tempus, quod ipsi probe cognitum est, me distulit Dominus qui dicit: *In tempore accepto exaudivi te, et in die salutis opitulatus sum tibi*⁶⁵.

II. De rebus autem nostris quandoquidem sciscitmini, ac certiores fieri vultis quo in statu agamus; audivistis quidem omnino, quo pacto cum ego et Caius et Faustus cum Petro et Paulo vinciti

⁶⁵ Isa. XLIX, 8.

(65) *Ἐπεὶ πυνθάνεσθαι*. Codex Med., Fuk. et Maz: habent *ἐπειδὴ π. καὶ βούλεσθαι*, et paulo post ἀπαγομένους pro ἀγομένους. VALES.

(66) *Καὶ στρατηγῶν*. Male interpretet hoc loco *duces* interpretati sunt; quod est absurdissimum. Cur enim pluribus opus erat ducibus ad deducendum Dionysium in exsilium, cum unus tantum adesset centurio? Vidit hanc absurditatem Christophorus, eaque de causa pro *στρατηγῶν* emendavit *στρατηγῶν*, et *duces* interpretatus est. Sed neque hoc modo absurditatem vitare potuit. Neque enim dux ipse reos in exsilium deducere solebat. Sed hujusmodi officium mandabatur centurioni aut spiculatori. Aliud igitur significat vox *στρατηγῶν*, nempe duumviros seu magistratus Alexandrinæ ci-

A. A'. Τοὺς δὲ ἡμετέρους πολλοὺς τε θντας καὶ ἀγαθὰς ὄμιν, περισσὸν ὄνομαστί καταλέγειν· πλὴν ἴσα ὅτι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, καὶ νέοι καὶ γέροντες, καὶ κόραι καὶ πρεσβύτιδες, καὶ στρατιῶται καὶ ἰδιῶται, καὶ πᾶν γένος καὶ πᾶσα ἡλικία, οἱ μὲν διὰ μαστίγων καὶ πυρός, οἱ δὲ διὰ σιδήρου τὸν ἀγῶνα νικήσαντες τοὺς στεφάνους ἀπέληφασιν· τοῖς δὲ οὐ πάμπαν ἀτάραχος ἀπέθη χρόνος, εἰς τὸ φανῆναι δεκτοὺς τῷ Κυρίῳ· ὡς περ οὖν εἰκοιε μὴδὲ ἐμοὶ ὁ μέχρι νῦν. Δάπτει εἰς ὃν οἶδεν αὐτὸς ἐπιτήδειον καιρὸν ὑπερέβω με, ὁ λέγων· *Καιρῷ δεκτῷ ἐπήκουσά σου, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβοήθησά σοι*.

B. Τὰ γὰρ καθ' ἡμᾶς ἐπειδὴ πυνθάνεσθε (65), καὶ βούλεσθε δηλωθῆναι ὅμιν ὅπως διάγομεν, ἠκούσατε μὲν πάντως, ὅπως ἡμᾶς δεσμώτας ἀπαγομένους ὑπὸ ἑκατοντάρχου καὶ στρατηγῶν (66) καὶ τῶν

vitatis. Græci enim ita vocabant, ut pluribus exemplis probavi ad librum xxxi Amm. Marcellini. Porro hi magistratus cum haberent modicam coercionem, ut loquuntur jurisconsulti, reos comprehendere, carceri mancipare, et interrogare, et Acta conficere solebant, Romano præsidii iudicium de his reservantes, ut discere est ex Actibus apostolorum, et ex Actis Pionii martyris et aliorum. Quare non mirum est, si magistratus Alexandriae hoc in loco operam suam commodant rectori provinciae, ad deducendum Dionysium in exsilium: quem scilicet ipsi comprehenderant, et in iudicium coram præfecto Ægypti adduxerant. Sed et quæ sequuntur verba, καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς στρατιωτῶν καὶ ὑπηρετῶν, sententiam nostram confirmant. Nam στρατιῶται:

σὺν αὐταῖς στρατιωτικῶν καὶ ὑπηρέτων, ἐμὲ τε καὶ Γάτον, Φαῦστον, καὶ Πέτρον καὶ Παῦλον, ἐπαλθόντες τινὲς τῶν Μαρκευτῶν (67), ἀκοντας καὶ μὴδὲ ἐπομένοισι, βία τε σύροντες (68) ἀφῆρπασαν· ἐγὼ δὲ νῦν καὶ Γάτος καὶ Πέτρος, μόνοι τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἀπορφανισθέντες, ἐν ἐρήμῳ καὶ ἀχρηρῶ τῆς Λιβύης τόπῳ κατακλιόμεθα, τριῶν ἡμερῶν ὄδῳ τοῦ Παραιτωνίου διεστηκότας.

Γ'. Καὶ ὀποκαταβάς, γρηθίν· Ἐν δὲ τῇ πόλει κατεδύκασι ἀφανῶς ἐπισκεπτόμενοι τοὺς ἀδελφοὺς· πρεσβύτεροι μὲν, Μάξιμος, Διόσκορος, Δημήτριος καὶ Λούκιος· οἱ γὰρ ἐν τῷ κόσμῳ προφανέστεροι Φαυστίνος καὶ Ἀκύλας, ἐν Αἰγύπτῳ πλανῶνται· διάκονοι δὲ οἱ μετὰ τοὺς ἐν τῇ νόσῳ (69) τελευτήσαντας ὑπαιφθέντες, Φαῦστος, Εὐσέβιος, Χαϊρημων· Εὐσέβιος δὲ ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς ἐνεδυνάμωσε, καὶ παρ-
εσεύασε τὰς ὑπηρεσίας τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς γενομένων ὁμολογητῶν ἐναγωνίως ἀποκληροῦν, καὶ τὰς τῶν σωμάτων περιστάδας (70) τῶν τελευταίων καὶ μακαρίων μαρτύρων οὐκ ἀκινδύνως ἐκτελεῖν. Καὶ γὰρ μέχρι νῦν οὐκ ἀνήσιν ὁ ἠγρούμενος, τοὺς μὲν ἀναιρῶν, ὡς προείπον, ὀμῶς τῶν προσαγομένων· τοὺς δὲ βασάνοις καταβαίνων· τοὺς δὲ φυλακαῖς καὶ δεσμοῖς ἐκτῆκων, προστάσων τε μὴδὲνα τοῖς προσεῖναι· καὶ ἀναρευῶν μὴ τις φανεῖη. Καὶ ὁμοῦς ὁ θεὸς τῇ προθυμίᾳ καὶ λιπαρείᾳ τῶν ἀδελφῶν διαναπαύει τοὺς πεπαισμένους.

referuntur ad centurionem; ὑπῆρται vero ad deumviros seu magistratus quibus parebant. Athanasius quoque, in epistola ad solitarios, στρατηγὸν vocat duumvirum seu magistratum Alexandrinæ civitatis. Loquens enim de Ariani qui presbyteros ac diaconos Alexandriæ in iudicium perturbationis exsilio multaverant, ita scribit: Καὶ πᾶσι αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ δουλοῦ καὶ τῶν δικαστῶν ἐφυγάδευσαν; καταφύροντες ἐκ τῶν ὄδων τοὺς οἰκίους αὐτῶν διὰ τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ στρατηγῶν Γοργονίου καὶ πληγῆς κατακλιπόντες, id est, quomodo ducis ac iudicium opera eos in exilium egere; necessarios illorum ex domibus extrahentes militari manu, et adjumento Gorgonii magistratus. Male enim interpres Gorgonium ducem vertit. Atqui dux ipse Sebastianus vocabatur, teste Athanasio: Gorgonius vero magistratus erat seu duumvir Alexandriæ; cuius id proprium munus erat, ut reos comprehenderet et coram maioribus iudicibus sisteret. Testatur id libellus protestationis populi Alexandrini, quem Athanasius epistolæ suæ subiecit, his verbis: Ὅλα ταῦτα καὶ ὁ στρατηγὸς τῆς πόλεως Γοργόνιος: et paulo post, ἀπέστειλε τὸν τῆς τάξεως δῆμιον, καὶ τὸν στρατηγὸν ὁλῶν αὐτὰ ἄραι, id est, misit epiculatorem officii sui, et magistratum, ut arma illa ex ecclesia tollerent. VALES.

(67) Ἐπαλθόντες τινὲς τῶν Μαρκευτῶν. Hæc in prima persecutione sub Decio contigerunt, tunc cum Dionysius Sabini præfecti sententia Taposirum deductus est, ut scribit ipse Dionysius in epistola adversus Germanum, infra relata. Certe qui epistolam illam Dionysii adversus Germanum cum hac quæ ad Domitium scripta est contulerit, non dubitabit quin de una eademque re utrobique loquatur Dionysius. Quare fallitur Eusebius, qui in hac Dionysii ad Domitium epistola eam narrari putavit quæ ad Valeriani persecutionem pertinebant; quod ex ipso Dionysio facile est refellere. Etenim in persecutione sub Valeriano, Dionysius non est deductus in exilium cum custodia militari, nec supervenientes Marceotæ, fugatis militibus, eum per vim

A duceremur a centurione et magistratibus, militibusque et apparitoribus, qui una cum ipsis erant, supervenientes quidam ex Marceotis, invitos nos nec sponte sequentes per vim abstraxerint. Ego quidem nunc et Petrus et Calus soli, reliquis fratribus orbati, in deserto et squalido quodam Libyæ loco conclusi sumus, tridui itinere distantes a Paratouio.

III. Et aliquanto post: In urbem, inquit, occurrunt se, ut fratres clanculo invisant: presbyteri quidem, Maximus, Dioscorus, Demetrius et Lucius; Faustinus enim et Aquila, utpote in majore hominum luce positi, per Ægyptum vagantur; diaconi vero post illos qui morbo consumpti sunt, superstites, Faustus, Eusebius, Chæremón; Eusebius, inquam, quem Deus jam inde ab initio roboravit, impulitque ut confessoribus in custodia positissimis ministeria strenue exhiberet; utque consummatorum ac beatorum martyrum cadavera non sine capitis sui periculo sepeliret. Nam in hunc usque diem non cessat præfectus nostros qui presentibus ipsis exhibentur, partim interficere crudelissime, partim tormentis dilaniare, partim squalore carceris et vinculis macerare; interdicens ne quis ad eos accedat, et perscrutans num quis forte videatur accedere. Verumtamen Deus ex alacritate ac benignitate fratrum, solatium assidue præstat afflictis.

abtractum in libertatem restituerunt; nec Calum et Faustum et Petrum ac Paulum presbyteros secum tunc Dionysius habuit. Quæ omnia in persecutione illa quæ paulo ante Decii imperium coepit est, Dionysio contigerunt, ut ipse testatur in epistola adversus Germanum. At in persecutione sub Valeriano, Dionysium comitati sunt in exsilio Maximus presbyter, et diaconi Faustus, Eusebius et Chæremón, et quidam clericus Romanus, quemadmodum scribit idem Dionysius in epistola adversus Germanum. Id.

(68) Βία τε καὶ σύροντες. In codice Med. et Max. legitur βία τε σύροντες rectius: nec aliter scriptum habet codex Fukelianus. Id.

(69) Ἐν τῇ νόσῳ. Rufinus legit νόσῳ. Sic enim vertit: Sed ex diaconis quosdam in insula post penas confessionis esse defunctos. Verum Dionysius suum intelligit, quæ Galli et Volustiani temporibus grassata est per totum orbem Romanum, ut Eusebius in Chronico alique testantur. Vide Aurelium Victorem. Eiusdem morbi meminit Dionysius in epistola paschali ad Alexandrinos, ubi etiam de diaconis loquitur quos pestis illa consumpsit. Id.

(70) Περιστάδας. Hanc vocem Christophorus longo verborum circuitu ita est interpretatus: Ad lintea, quibus corpora beatorum martyrum jam vita defunctorum involverentur, conficienda. Habebat scilicet præ oculis Christophorus morem ævi nostri, quo mortuos linteo operire, atque ita homo condere solemus. Apud antiquos vero (de Christianis etiam loquor) alius mos erat. Vestibus enim cadavera amiciebant, et quidem pretiosissimis, ut docet Eusebius lib. vii, cap. 16, de Asturio. Si quis tamen Christophorusi versionem velit defendere, habet, quo illam tueatur, testimonium Athanasii. Is enim in Vita B. Antonii ita scribit: Solent Ægyptiæ pie defunctorum, atque in primis sanctorum martyrum corpora snerare quidem, et linteis involvere; non autem mandare terræ; sed imposita lectulis, intra privatos parietes retinere. Id.

EPISTOLA II. — AD NOVATIANUM.

Euseb., *Hist. eccl.*, vi, 45.

Dionysius Novato fratri salutem.

Si quidem invitus, ut asseris, eo adductus es, id nobis ostendes tua sponte redeundo. Satius quidem fuerat quidvis pati, ne Ecclesia Dei discinderetur. Nec minus gloriosum fuisset idcirco subire martyrium, ne Ecclesiam scinderes, quam ut ne idolis sacrificares. Imo illud meo quidem iudicio illustrius fuisset. Hic enim pro sua unius anima, illic pro omni Ecclesia martyrium quis sustinet. Si tamen vel nunc persuaseris fratribus, aut eos coegeris ut ad concordiam redeant, majus tibi meritum erit quam culpa. Et hæc quidem non imputabitur: illud vero prædicabitur. Quod si fratribus parere recusantibus id efficere non potes, tuam ipse animam serva. Opto te paci studentem in Domino bene valere.

A. Διονύσιος Νοβάτιω (71) τῷ ἀδελφῷ χαίρειν.

Ei δὲων, ὡς φησ, ἤχθης, βαίεις ἐν ἀναχωρήσει ἐκόν. Ἐδαί μὲν γὰρ καὶ πᾶν ὄσιον παθεῖν, ὅπῃ τοῦ μὴ διακρίσει τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ· καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερα τῆς ἐνεκεν τοῦ μὴ ἰδωλολατρεύσαι (sic) γινομένης, ἢ ἐνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι (72) μαρτυρία· κατ' ἐμὲ δὲ καὶ μείζον. Ἐκαί μὲν γὰρ ὅπῃ μίς τις τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ἐνταῦθα δὲ ὅπῃ ὅλης τῆς Ἐκκλησίας μαρτυρεῖ. Καὶ νῦν δὲ εἰ πείσαιο ἢ βιάσαιο τοὺς ἀδελφούς εἰς ὁμόνοιαν ἔλθεῖν, μείζον ἔσται σοὶ τοῦ σφάλματος τὸ κατόρθωμα· καὶ τὸ μὲν οὐ λογισθήσεται· τὸ δὲ ἐπαινεθήσεται. Εἰ δὲ ἀπειθούτων ἀδυνατοῆς, οὕτως ὥστε τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἔρρωσθαι σε ἐχόμενον τῆς εἰρήνης ἐν Κυρίῳ εὐχομαι.

EPISTOLA III. — AD FABIUM EPISCOPUM ANTIOCHIAE.

(Euseb., *Hist. eccl.*, vi, 41, 42, 44.)

I. Nequaquam ex imperatoris edicto persecutio B coepta est, quippe quæ integro anno anteverterat. Etenim infaustus quidam vates ac poeta, quisquis ille fuit, commoverat jam antea atque incitaverat adversus nos gentiliium turbas, ad innatam genti superstitionem animos eorum incendens. Ab hoc

A'. Οὐκ ἀπὸ τοῦ βασιλικῷ (73) προτάγματος ὁ διωγμὸς παρ' ἡμῶν ἤρξατο (74), ἀλλὰ γὰρ (75) ἔδων ἐνιαυτὸν προύλαβε· καὶ φθάσας ὁ κακῶν (76) τῇ πόλει ταύτῃ μάντις καὶ ποιητῆς (77), ὅστις ἐκείνος ἦν, ἐκίνησε καὶ παρώρμησε κατ' ἡμῶν τὰ κλήθη τῶν ἔθνῶν, εἰς τὴν ἐπιχώριον αὐτοῖς δαισιδαιμονίαν ἀναφ-

(71) Διονύσιος Νοβάτιω. Hieronymus in *Catalogo*, ubi initium hujus epistolæ refert, pro Novato habet Novatianum, rectius. Certe in *Chronico* Georgii Syncelli legitur, Διονύσιος Νοβάτιω. Rufinus vero duas epistolas eodem exemplo scriptas esse a Dionysio, tradit: alteram ad Novatum, alteram ad Novatianum. Nam post epistolam Dionysii ad Novatum quæ hic refertur ab Eusebio, subjungit: *Hæc eadem etiam Novatiano scripsit*. Quæ verba in Græco textu non habentur. Græci enim Novatum et Novatianum inter se confuderunt, similitudine nominum decepti. Quo in errore fuit etiam Eusebius noster. VALES.

(72) Τοῦ μὴ ἰδωλολατρεύσαι... σχίσαι. Hic locus hinc exstat in Eusebio Valesiano, ubi sic effertur: Καὶ ἦν οὐκ ἀδοξότερα τῆς ἐνεκεν τοῦ μὴ σχίσαι μαρτυρία. Illum restitimus ex tribus Venetæ bibliothecæ codic. mss., quorum tamen secundus præfert ἢ ἐνεκα τοῦ μὴ σχίσαι. Porro hanc ipsam mss. lectionem nobis servarunt Sophronius Hieronymi interpres ad caput 69 *De vir. illustr.*; Georgius Syncellus in *Chronogr.*, pag. 374, et Nicephorus Callist. *Hist. eccl.* lib. vi, cap. 4. Quibus in locis eandem Dionysii epistolam recitant ex Eusebio laudati scriptores. Neque aliter sane legitse in suo exemplari Valesium interpretem, ex ejus versione compertum habemus; ut propterea nulla subsit dubitatio, quin utrius typothetæ negligentia, ob vocem ἐνεκεν repetitam, proximum comma fuerit prætermisum in prima Parisiensi Eusebii Valesiani editione: quod quidem mendam exinde in reliquis, Cantabrigiensem et Taurinensem irrepit. Hinc evanescit Pearsonii conjectura qui in *Anatib. Cyprian.* ad ann. 254, num. x, pag. 31, pro σχίσαι apud Eusebium, legendum esse θύσαι statuebat. Cæteram Hieronymus l. c., seu quisquis fuerit vetus ille Eusebianus interpres, locum integrum sic vertit: *Neque minus præclarum ex hoc contigisset*

testimonium quod noluisse dissidium inducere, quam proficisci solet ex eo, si quis recuset simulacris immolare. Rufinus vero quem asseciatur Valesius: *Et erat non inferior gloria sustinere martyrium ne scindatur Ecclesia, quam est illa ne dolis immoletur*. GALL.

(73) Οὐκ ἀπὸ τοῦ βασιλικῷ. His excerptis ista præmittit Eusebius: « In epistola vero ad Fabium episcopum Antiochiæ, eorum qui imperante Decio martyrium Alexandria subierunt, certamina refert hoc modo: *Nequaquam*, » etc. Id.

(74) Διωγμὸς ἤρξατο. In codice Med., Maz., Fuc. et Savil. et apud Georgium Syncellum ante hæc verba scribitur παρ' ἡμῶν, quomodo etiam legit Rufinus, ut ex versione illius apparet. Sed in codice Med., Maz. et Fuk., πρὸς Φαβιανὸν legitur: nec aliter Rufinus hunc Antiochiæ episcopum appellat. VALES.

(75) Ἀλλὰ γὰρ. Particula γὰρ loco suo demota est, et inferius collocanda hoc modo καὶ γὰρ φθάσας. Id.

(76) Καὶ φθάσας κακῶν. Hic magni Dionysii mentem minus recte assecutum fuisse Valesium censuit Pearsonius in *Annal. Cypri.* ad ann. 249, § 1, qui propterea locum ita simpliciter vertit: *Et prævertens malorum huic urbi vates et auctor, quisquis ille fuit, commovit et incitavit adversum nos gentiliium turbas*. GALL.

(77) Μάντις καὶ ποιητῆς. Poetam verti; primam, quia poetæ cum vaticibus seu divinis magnam habent societatem: vates enim oracula sua versibus edebant; deinde, quia Ægyptii poetica in primis delectabantur, quod etiam notavit Eusebius. Porro nulli magis infensi erant Christianis, quam vates et harioli, et hujusmodi hominum genus, qui ad persequendos Christianos populum concitabant, compositis in eam rem oraculis. VALES.

βικίας. Ὡς δὲ ἐρεθισθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ πάσης ἄξιως εἰς ἀνοσιουργίαν λαβόμενοι, μόνην εὐσεβείαν τὴν θρησκείαν τῶν δαιμόνων (78) ταύτην ὑπέλαβον, τὸ καθ' ἡμῶν φρονεῖν.

Β. Πρῶτον μὲν οὖν πρᾶσβύτην Μητρᾶν ὀνόματι συναρπάσαντες, καὶ κελεύσαντες ἄθεα λέγειν ῥήματα· μὴ πειθόμενον, ξύλοις τε παίοντες τὸ σῶμα, καὶ καλάμοις ὀξεῖσι τὸ πρόσωπον καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς πεντοῦντες, ἀγαγόντες εἰς τὸ πρόαστειον, κατελιθοβόλησαν. Ἐπειτα πιστὴν γυναῖκα Κοίνταν καλουμένην ἐπὶ τὸ εἰδωλεῖον ἀπαγαγόντες, ἠγάμαζον προσκυνεῖν ἀποστρεφομένην δὲ καὶ βδελυττομένην, ἐκδήσαντες τῶν ποδῶν, διὰ πάσης τῆς πόλεως κατὰ τοῦ τραχέος λιθοστρώτου σύροντες, προσαρβασομένην τοῖς μυλιαίοις λίθοις ἅμα καὶ μαστιγοῦντες, ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἀγαγόντες κατέλευσαν τότε. Εἰς ὁμοθυμαδὸν ἄπαντες ὤρμησαν ἐπὶ τὰς τῶν θεοσεβῶν οικίας· καὶ οὐδ' ἐγνώρισον ἕκαστοι γεινιῶντας, ἐπισπεύδοντες ἦγον· ἐσύλων τε καὶ διήραζον· τὰ μὲν τιμωτέρα τῶν χειμηλίων νοσφιζόμενοι· τὰ δὲ εὐτελέστερα καὶ ὅσα ἐκ ξύλων ἐπαποίητο, διαβρίπτοῦντες, καὶ κατακαίοντες ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐαλωκυίας ὑπὸ πολεμίων πόλεως παρείχον θέαν. Ἐξέκλιον δὲ καὶ ὀπανεχώρου οἱ ἀδελφοί· καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων, ὁμοίως ἐκένους οἷς καὶ Παῦλος ἐμαρτύρησε, μετὰ χαρᾶς προσεδέξαντο. Καὶ οὐκ οἶδ' εἰ τις, πλην εἰ μὴ πού τις εἰς ἐμπασῶν, μέχρι γὰρ τούτου τὸν Κύριον ἠρνήσατο.

Γ. Ἀλλὰ καὶ τὴν θαυμασιωτάτην τότε παρθένον πρᾶσβύτην Ἀπολλωνίαν διαλαβόντες, τοὺς μὲν ὀδόντας ἄπαντας, κόπτοντες τὰς σιαγόνας, ἐξήλασαν· πυρὴν δὲ νῆσαντες πρὸ τῆς πόλεως, ζῶσαν ἠπάλου κατακαύσαι, εἰ μὴ συνεκφωνήσειεν αὐτοῖς τὰ τῆς (79) ἀσεβείας κηρύγματα (80). Ἡ δὲ ὑποπαραιτησαμένη βραχὺ καὶ ἀνεθείσα, συντόνωσ ἐπεπήδησεν εἰς τὸ πῦρ, καὶ καταπέφλεκται. Σαραπίωνά τε καταλαβόντες ἐφέστιον (81), σκληραῖς βασάνοις αἰκισάμενοι, καὶ πάντα τὰ ἄρθρα διακλάσαντες, ἀπὸ τοῦ ὑπερφύου πρηγῆ κατέβρυξαν. Οὐδέμια δὲ ὀδὸς, οὐ λεωφόρος, οὐ στενωπὸς ἡμῖν βέσιμος ἦν, οὐ νύκτωρ, οὐ μεθήμεραν, ἀλλ' καὶ πανταχοῦ πάντων κεκραγῶτων, εἰ μὴ τὰ δύσφημά τις ἀνυμνοῖ ῥήματα, τοῦτον εὐθέως δεῖν σύ-

⁷⁸ Hebr. x, 30.

(78) *Τὴν θρησκείαν τῶν δαιμόνων.* Delenda mihi videntur hæc verba; quippe quæ sensum turbant, et ab inepto scholiasto scripta sunt ad explicationem vocis præcedentis. VALES.

(79) *Τὰ τῆς ἀσεβείας κηρύγματα.* Quænam fuerint illæ voces, difficile est dicere, quas ἀθέους φωνάς vocabit Dionysius infra in epistola ad Germanum, et δύσφημα ῥήματα vocat in hac epistola. Id.

(80) *Τὰ τῆς ἀσεβείας κηρύγματα.* Existimarem equidem his Dionysii verbis illud innui, quod legitimus in Actis S. Polycarpi, cap. 9, ubi proconsul sanctum martyrem alloquens aiebat, *Λοιδόρησον τὸν Χριστόν, Convicium fac Christo.* Illud enim in more positum fuisse Christianorum persecutoribus, ut Christo in primis maledicerent, ex Plinio discimus lib. x, epist. 97: *Cum, inquit, qui negarent se esse*

A igitur homine stimulati, omnemque ad patrandæ acclera licentiam nacti, hanc solam pietatem cultamque dæmonum suorum existimabant, si cædibus adversus nostros sævirent.

M. Primum itaque senem quemdam, Metram nomine, correptum impia verba proferre jubent. Quod cum ille abnueret, fustibus hominem verberantes, et acutis arundinibus vultum ejus oculosque pungentes, deductum in suburbium lapidibus obruerunt. Posthæc fidelem quamdam mulierem, Quintam nomine, ad idoli templum perductam, adorare illud coegerunt. Quod cum illa aversaretur atque execraretur, constrictis pedibus eam per totius civitatis vicos aspero silice constratos rapiennes, saxis illisam molaribus, flagris insuper verberantes, ad suburbium itidem abducunt, ibique lapidibus interficiunt. Omnes deinde uno impetu in domos Christianorum irruere cœperunt, et quos quisque sibi vicinos noverat, eos illico properantes agebant, spoliabant ac diripiebant; ea quidem quæ maxime pretiosa essent in sinum suum congerentes; villiora autem et lignea quæque disjiciebant, ac per vias concremabant; capræ ab hostibus urbis speciem atque imaginem exhibentes. Fratres vero declinabant et subducebant se fuga; ac direptionem honorum suorum, perinde ac illi de quibus Paulus testificatus est ⁷⁸, cum gaudio exceperunt. Nec eorum quisquam, quod equidem sciam, nisi fortasse unus aliquis in illorum manus incidens, hactenus quidem Deum negavit.

III. Sed et admirandam illam provecæ jam ætatis virginem Apolloniam tunc comprehenderant. Et maxillas quidem ejus verberantes, cunctos ei dentes excusserunt. Structo autem extra urbem rogo, minabantur vivam se illam combusturos, nisi una cum ipsis impia verba pronuntiaret. At illa veniam deprecari paulisper visa, atque interitum dimissa, celeriter in ignem insiliit et conflagravit. Præterea Serapionem quemdam cum in ædibus suis deprehendissent, acerbissimis tormentis excruciarunt, et membris omnibus contractum ex cœnaculo præcipitem dejecerunt. Porro nusquam, non per viam publicam, non per angiportus incedere, aut noctu, aut interdiu nobis licebat, cum omnes ubique et

D *Christianos, præeunte me deos appellarent, ... præterea maledicerent Christo (quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re vera Christiani), dimittendos putavi. Alii se Christianos fuisse quidem dixerunt, sed destitisse; qui omnes ... Christo maledixerunt.* GALL.

(81) *Ἐφέστιον.* Nicephorus legit Ἐφέστιον, pessime. De hoc Serapione, Beda et Usuardus ad 14 Novembris; ubi cum sub Decio passum esse affirmant. Sed melius dixissent sub Philippo. Nam Dionysius in hac ad Fabium epistola disertè testatur, Serapionis aliorumque martyria ante Philippi imper. obitum accidisse. Idem error in omnibus Martyrologiis admissus est de Apollonia virgine, quam sub Decio passam dicunt die 9 Februarii. VALES.

assidue clamitarent, quicumque impia illa verba proferre abnuisset, eum illico trahendum esse, et flammis ultricibus absumendum. Et hæc quidem diutissime vigerunt ad hunc modum. Secuta deinde seditio et bellum civile miseris excipiens, crudelitatem qua in nostros grassati fuerant, in ipsos mutuo convertit. Ac nos quidem paululum respiravimus, dum illorum cessaret furor.

IV. Sed continuo imperii illius erga nos benignissimi mutatio nobis nuntiata est : et gravissimus nobis minarum terror intentabatur. Jamque aderat edictum imperatoris, illud ipsum fere quod a Domino nostro prædictum est ⁴⁴, horrificum ac terribile exhibens, adeo ut ipsi etiam electi, si fieri possent, scandalum paterentur. Omnes certe mirum in modum exterriti sunt. Ac multi quidem ex illustrioribus præ metu statim occurrerunt. Alii, qui rem publicam administrabant, ipsa actuum suorum necessitate pertracti veniebant. Alii a notis et familiaribus adducebantur, et nominatim citati, ad impura et profana sacrificia accedebant ; nonnulli quidem pallidi ac tremebundi, quasi non sacrificaturi, sed ipsi potius victimarum loco idolis immolandi essent ; adeo ut a circumstante multitudine deriderentur ; quippe qui palam omnibus ostenderent, se tum ad moriendum, tum ad sacrificandum

⁴⁴ Matth. xx.v, 24.

(82) *Ἐπιπέλι*. Hoc est, *diu*, non *diutissime* (ut Valerius), duravit hæc persecutio Alexandriæ sub Imperio Philippi Christianis maxime benigno, ex motu populari et tumultuario orta. Usque ad festum Paschatis edictum Decii præcedentis certe æviit, ut indicat ipse Dionysius in epistola paschali ad Alexandrinos inferius relata. PEARSON. l. c., § 2.

(83) *Ἄθλιος*. Mallet legere *ἄθλιος* : quæ vox agonibus seu certaminibus et passionibus martyrum frequenter attributa est, et in hac ipsa epistola postea ipsa usurpatur ; ut sensus sit : *Excipiens autem hos agonas seditio cum civili bello, crudelitatem contra nos in ipsos mutuo convertit*. Id enim *διαδέχεται* postulat, quod successionem significat : quæ quidem hoc loco non personas, sed res spectat. *Id. ibid.*

(84) *Ἀσχολλῶν ... λαβόντων*. Vertendum, *dum non tacaret ipsis favorem suum in nos exercere*. W. LOWTH.

(85) *Ἐπιπέλι* scilicet imp. mors, qui æquissimum se ac benignissimum erga Christianos præstitit. Igitur illa quæ proxime a Dionysio commemorata sunt, ultimo Philippi imperatoris anno contigerunt. Quod etiam notavit Dionysius in principio hujus epistolæ, ubi dicit persecutionem anno integro ante edictum imp. Decii Alexandriæ cœptam fuisse. At Christophorus nihil penitus hic vidit, qui *μεταβολὴν τῆς βασιλείας*, interpretatur *mutationem animi imperatoris erga Christianos*. Christophoroni errorem secutus est Baronius ad annum Christi 255, cap. 102. VALES.

(86) *Παραβραχὺ*. Hæc est scriptura codicis Regii, quem ubique secutus est Stephanus. In Chronico Georgii Syncelli, ubi hæc epistola Dionysii refertur, scriptum est ἢ *παρὰ βραχὺ*, nequaquam meliore sensu. At in nostris codicibus Maz., Med., Fuk. et Savillii, pro *παραβραχὺ* scribitur *ἀποφαίνον*, longe rectius, ut equidem existimo. Ait enim Dionysius edictum illud Decii adeo terribile fuisse, ut

ἄρθεσθε τε καὶ κίμπερασθε. Καὶ ταῦτα ἐπιστολῇ (82) μὲν τούτων ἤμας τὸν τρόπον, Διαδεξαμένη δὲ τοῖς ἄθλιος (83) ἢ στάσις, καὶ ὁ πόλεμος ὁ ἐμφύλιος, τὴν καθ' ἡμῶν ὁμότητα πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ἐτραψε. Καὶ σμικρὸν μὲν προσωπεύσαμεν, ἀσχολλῶν τοῦ πρὸς ἡμᾶς θυμοῦ λαβόντων (84).

Δ'. Εὐθέως δὲ ἡ τῆς βασιλείας ἐκείνης τῆς εὐμενεστερας (85) ἤρην μεταβολὴ διήγγεται· καὶ πολὺς ὁ τῆς ἐπ' ἡμᾶς ἀπειλῆς φόβος ἀνετίετο· καὶ δὴ καὶ παρῆν τὸ πρόσταγμα· αὐτὸ σχεδὸν ἐκείνο οἷον τὸ προβρόθηεν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἀποφαίνον (86) τὸ φοβερώτατον, ὡς, εἰ δυνατόν, σκανδαλισαὶ καὶ τοὺς ἐκλεκτοῦς. Πλὴν πάντας γε κατεπτήχεσαν. Καὶ πολλοὶ μὲν εὐθέως τῶν περιφανεστέρων, οἱ μὲν ἀπὸ τῶν δεδιότες· οἱ δὲ δημοσιεύοντες (87), ὑπὸ τῶν πράξεων ἤγοντο· οἱ δὲ ὑπὸ τῶν ἀμφ' αὐτοὺς ἐπελιχοντο· ὁνομαστὶ τε καλούμενοι, ταῖς ἀνάγκαις καὶ ἀνιέροις θυσίαις προσήσαν· οἱ μὲν ὠχρῶντες καὶ τρέμοντες, ὡσπερ οὐ θύσοντες, ἀλλ' αὐτοὶ θύματα καὶ σφάγια τοῖς εἰδύλοις ἐσόμενοι· ὡς ὑπὸ πολλοῦ τοῦ περιεστώτος δήμου χλεύην αὐτοῖς ἐπιφέρεσθαι, καὶ δῆλους μὲν εἶναι πρὸς πάντας δειλοῦς ὑπάρχοντας, καὶ πρὸς τὸ τεθνάναι καὶ πρὸς τὸ θῦσαι. Οἱ δὲ τινες ἐτοιμάζοντο τοῖς βωμοῖς προσέτρεχον, ἰσχυρίζομενοι (88) τῇ

tempora illa Antichristi longe omnium terribilissima representare quodammodo videretur. In.

(87) *Οἱ δὲ δημοσιεύοντες*. Christophorus hanc Dionysii locum ita vertit : *Alii ex privatis ædibus in publicum raptati, ad delubra ducuntur a magistratibus*. Quæ interpretatio nec verbis, nec sensui Dionysii ullo modo convenit. Ego *δημοσιεύοντας* idem esse censeo, ac τὰ δημόσια πράττοντας, id est *decuriones et magistratus*. Hi enim cum alatum esset edictum imperatoris Decii, quo omnes *diis immortalibus* sacrificare jubebantur, convenire in curiam ex more, ibique edictum ipsum dum recitaretur, stantes audire necesse habebant, ut scribit Joannes Chrysostomus non uno in loco. Ita primi omnium decuriones, statim post recitatum imp. Decii edictum diis sacrificarunt, cum ex necessitate officii sui ad curiam convenissent. Sane *πράξεις* de actu et administratione magistratuum sumentur apud Eusebium in lib. viii, cap. 11, et apud Aristidem in orat. funebri in Alexandrum : τὰ δ' εἰς πράξεις τε καὶ πολιτείας, etc. Sic etiam Plutarchus in eo libro qui inscribitur *Πολιτικά παραγγέλματα*, ubi de Theagene loquitur : Οὐδὲν οὖν τούτου διαφέρουσι οἱ πρὸς πᾶσαν ἀποδύομενοι πολιτικὴν πρᾶξιν. Severianus in oratione sexta in Hexamerum : Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς πᾶσιν οὐ παρούσιν δεῖ παραστῆναι, τὸν χαρακτήρα τοῦ βασιλέως, ἐν δικαστηρίοις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν θεάτροις, ἐν παντὶ τόπῳ, ἐν ᾧ πράττει ὁ ἄρχων, δεῖ παρῆναι, ἵνα βεβαιώται τὰ γινόμενα. Chrysostomus homilia 85 in Matthæum, τοῖς τὰ πολιτικὰ πράττοντας vocat decuriones. Potest etiam verbum *δημοσιεύοντες* explicari de his, qui in foro seu in publico versabantur. Atque id fortasse rectius fuerit, hoc modo : *Alii, qui in publico versabantur, rebus ipsis, et reliquorum exemplo, ad sacrificandum ducuntur*. Occurrit hæc vox apud Aristidem in laudatione funebri Alexandri : Καὶ ὅποτε μὴ δημοσεύοι, ἢ παρὰ τοῖς δυνάσταις ἀν ἦν, ἢ ἐν αὐτῇ τοῦ βασιλέως οἴκῳ. *Id.*

(88) *Ἰσχυρίζομενοι*. Positum est pro *ἀισχυρίζομενοι*. *Id.*

θρασύτητι τὸ μὴδὲ πρότερον Χριστιανοὶ γεγονέναι· παρὶ ὧν ἡ τοῦ Κυρίου πρόβρῃσις ἀληθεστάτη, ὅτι δυσσεβῶς συνθήσονται. Τῶν δὲ λοιπῶν, οἱ μὲν εἶποντο τοῦτοις ἑκατέροις· οἱ δὲ ἔφευγον· οἱ δὲ ἤλσκοντο. Καὶ τούτων οἱ μὲν ἀκρι δεσμῶν καὶ φυλακῆς χωρήσαντες· καὶ τινες, καὶ πλείονας ἡμέρας καθειρηθέντες, εἶτα καὶ πρὶν εἰς δικαστήριον εἰσελθεῖν, ἐξωμάσαντο· οἱ δὲ καὶ βασιάνους ἐπὶ ποσὶν ἐγκαρτερήσαντες, πρὸς τὸ ἐξῆς ἀπαίπων.

cere perstitissent, prius tamen quam in iudicium aliquandiu tormenta fortiter sustinuisent, ad reliqua

Ε. Οἱ δὲ στεφῆλοι καὶ μακάριοι στυλοὶ τοῦ Κυρίου, κραταιωθέντες ὑπ' αὐτοῦ, καὶ τῆς ἰσχυρᾶς ἐν ἑαυτοῖς πίστεως ἀξίαν καὶ ἀνάλογον δύναμιν καὶ καρτερίαν λαβόντες, θαυμαστοὶ γεγονάσιν αὐτοῦ τῆς βασιλείας μάρτυρες. Ὡν πρῶτος Ἰουλιανὸς, ἄνθρωπος παθαγρὸς, μὴ στήναι, μὴ βαδίσαι δυνάμενος, σὺν ἑτέροις δύο τοῖς φέρουσιν αὐτὸν, προσήχθη· ὧν ὁ μὲν ἕτερος, εὐθύς ἠρνήσατο· ὁ δ' ἕτερος Κρονίων ὀνόματι, ἐπίκλην δὲ Εὐνούς, καὶ αὐτὸς ὁ πρεσβύτερος Ἰουλιανὸς, ὁμολογήσαντες τὸν Κύριον, διὰ πάσης τῆς πόλεως μεγίστης οὐσίας, ὡς ἴστα, καμῆλοις ἐποχούμενοι καὶ μετέωροι μαστιγούμενοι, τέλος ἀσθέστω πυρὶ (89) περιεχυμένου τοῦ δήμου παντὸς κατακάησαν. Στρατιώτης τε αὐτοῖς ἀπαγοιμένοι παραστάς, καὶ τοῖς ἐφωβρίζουσιν ἐναντιωθεὶς, ἐκθορόσων ἐκείνων προσαχθεὶς ὁ ἀνδρείωτατος ὀπλομάχος τοῦ Θεοῦ Βησᾶς, κἀν τῷ μεγάλῳ πολέμῳ τῷ περὶ τῆς εὐσεβείας ἀριστεύσας, ἀπετμήθη τὴν κεφαλὴν. Καὶ τιν ἕτερος τὸ μὲν γένος Λίβυς, τὴν δὲ προσήγορίαν ἄμα καὶ τὴν εὐλογίαν ἀληθῆς Μάχαρ (90), προτροπῆς αὐτῷ πολλῆς ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ πρὸς ἀρνήσιν γενομένης, οὐχ ὑπαχθεὶς, ζῶν καταπέφλεκται· Ἐπίμαχος τε μετ' αὐτοῦ καὶ Ἀλέξανδρος, μετὰ πολλῶν (91) ὃν ἐμείναν δεσμῶται χρόνον, μυρίας διεσπράξαντες ἀλληλόνας, ξυστήρας, μάστιγας, πυρὶ ἀσθέστω καὶ οὗτοι διεχύθησαν.

Ζ. Καὶ σὺν αὐτοῖς γυναῖκες τέσσαρες· Ἀμμωνάσιον τε ἁγία παρθένος, πάνυ φιλονεικῶς αὐτὴν ἐπιπλαίστων τοῦ δικαστοῦ βασανίσαντος, ἄτε προσημαμένην ὡς μὴδὲν ὧν ἐκείνος κελυφοὶ φθέγγεται, ἀληθεύσασα τὴν ἐπαγγελίαν, ἀπήχθη αὐτῷ δὲ λοιπαί, ἡ σεμνοπρεπεστάτη πρεσβύτες Μερκουρία, καὶ ἡ πολύπαις μὲν, οὐχ ὑπὲρ τὸν Κύριον δὲ ἀγαπήσασα ἑαυτῆς τὰ τέκνα Διονυσία (92), καταιδεθέντος εἰς

(89) Ἀσθέστω πυρὶ. Potest enim verti vivæ calcis incendio. Sic infra de Epimacho et Alexandro dixit, πυρὶ ἀσθέστω διεχύθησαν. Pro quo Nicephorus habet τῆσαν. In Menæo ad diem 30 Octobris, ubi mentio sit horum martyrum Juliani, Cronionis et Macarii, legitur ἀσθέστου ζέοντος κατ' αὐτῶν ἐχρυθέντος. VALES.

(90) Καὶ τὴν εὐλογίαν ἀληθῆς Μάχαρ. Alludit Dionysius ad verba illa Christi in Evangelio: *Beati estis, cum persecuti vos fuerint homines, etc.*, quod tamen non vidit Christophorsonus. Qui etiam in eo hallucinatus est, quod Macarium hunc facit Afrum pro Libyco. Eleganter autem Rufinus hunc Dionysii locum ita vertit: *Alius quidam vir nominis sui*

A pusillo animo esse. Alii vero promptius ad aras accurrebant, audacter affirmantes nunquam se antea Christianos fuisse: de quibus verissime prædixit olim Dominus, ejusmodi homines ægre salutem consecuturos. Cæteri autem partim alterutros eorum quos diximus, sequebantur; partim se in fugam dabant; partim comprehendebantur. Ex quibus nonnulli, cum usque ad vincula et custodiam progressi essent, quidam etiam plusculos dies in carceribus intentabantur supplicia animos desponderunt.

V. Verum beati illi ac stabiles columnæ Domini, ab ipso confirmati, et fidei suæ robori congruentem et ex æquo respondentem vim atque constantiam nacti, admirabiles regni illius testes effecti sunt.

B Quorum primus Julianus, vir podagræ doloribus constrictus, qui nec stare poterat nec incedere, una cum duobus aliis qui ipsum portabant adductus est. Horum alter statim negavit. Alter nomine Cronion, qui Ennus cognominabatur, necnon et senex ipse Julianus, cum Christum confessi essent, per universam urbem, quæ quidem, ut nostis, maxima est, camelis insidentes, flagris sublimes verberati, tandem ardentissimo igne circumfusa totius populi multitudine consumpti sunt. Miles vero qui ipsis dum ad supplicium ducerentur astabat, et contumeliam inferentes propulerat, Bersas nomine, clamante adversus eum populo in jus adductus est. Ubi fortissimus Dei pugnator, cum in magno illo pro pietate certamine strenue se gessisset, securi percussus est. Alius item oriundus ex Libya, et vocabulo et divina benedictione vere Macar, cum a iudice omnibus modis sollicitatus, ut Christum negaret, flecti nunquam potuisset, vivus comburitur. Post hos Epimachus et Alexander, cum post diuturnum carceris horrorem in quo vincii permanserant, ferreos ungues, flagra ac mille dolorum genera pertulissent, vivæ calcis incendio etiam ipsi colliquefacti perierunt.

VI. Eundem cum ipsis exitium sortitæ sunt quatuor mulieres. Ammonarium quidem virgo sanctissima, cum a iudice diutissime torta fuisset ingenii cum pertinacia, propterea quod palam prædixerat nihil eorum quæ iudex jusserat prolaturam se esse; sollicitationem suam executioni mandans, ad supplicium abducta est. Residua vero, Mercuria scilicet anus in primis veneranda, et Dionysia,

Macarius, gente Libycus. Sic enim Latini loquuntur, ut Trebellius Pollio in *Aureolo*, et Lampridius in *Commodo*. Id.

(91) Μετ' οὐ πολὺν. In codice Med. ac Maz., Fuk. et Savil., et apud Georgium Syncellum legitur μετὰ πολὺν, quæ lectio magis placet, et Rufini auctoritate confirmatur. In codice Regio legitur etiam ὃν ἐνέμειναν, etc. Quæ lectio si vera est, omnino abesse oportet negativam illam particulam. Id.

(92) Διονυσία. Post hæc verba addidi ex Rufino καὶ Ἀμμωνάριον ἑτέρα. Quatuor enim mulieres illas fuisse supra dixit Dionysius. Id.

plorimorum quidem fiberorum mater, sed quæ pi- A gnora sua minoræ quam Dominum charitate com-
plexa est, et alia rursus Ammonarium, cum præfe-
ctum jam puderet ulterius incassum torquere et a
feminis superari, gladio cæcæ sunt, nullis prius tormentis subditæ. Etenim earum princeps et antesi-
guana Ammonarium, pro omnibus tormenta pertulerat.

VII. Heron etiam et Ater et Isidorus Ægyptii, cumque illis Dioscorus pæranos circiter quindecim natus, judici oblati sunt. Et cum judex primum ante alios adolescentem Dioscorum, partim sermonibus ut flexibilem decipere, partim tormentis ut mollem ac tenerum cogere tentavisset; ille nec persuasionibus cessit, nec tormentis. Reliqui crudelissime verberati, cum cruciatus fortiter sustinuissent, igni etiam ipsi sunt traditi. Dioscorum vero qui in omnium conspectu inclaruerat, et qui ad omnia interrogata sapientissime responderat, admiratus judex dimisit, spatium se illi ad pœnitentiam concedere affirmans ob ætatis infirmitatem. Et nunc nobiscum versatur divinus Dioscorus, in majus ac diuturnius certamen reservatus. Sed et Nemesion quidam, etiam ipse Ægyptius, primum quidem falso accusatus fuerat, tanquam socius et contubernalis latronum. Postea vero, cum apud centurionem hanc calumniam a se utique alienissimam depulisset, delatus quod Christianus esset, ad præfectum vincetus adducitur. At ille iniquissimus judex, postquam eum duplo gravioribus quam reliquos latrones tormentis ac verberibus affecisset, inter latrones jusit incendi; et est.

VIII. Porro universus simul militum manipulus, C Ammon scilicet, Zeno, Ptolemæus et Ingenus, cumque illis senex Theophilus, ante prætorium stabant. Et cum quidam ob Christianam religionem in judicium inductus, jam jamque negaturus Christum videretur; illi astantes dentibus stridere, vultu innuere, manus extendere, ac totius simul corporis motus gestusque edere cœperunt. Cumque omnium in se oculos convertissent, priusquam ab aliquo comprehenderentur, ipsi ad subsellium accurrentes, Christianos se esse professi sunt. Quo facto præfectus et assessores, qui in concilio aderant, metu perterriti sunt. Ac rei quidem ipsi ad ea quæ perpessuri erant, promptissimi et confidentissimi cerne-

(93) Καὶ Ἀτῆρ. Apud Georgium Syncellum et Nicephorum legitur Ἀστῆρ. In Rufino, *Arsinus*. In veteri Martyrologio Romano, quod magna parte desumptum est ex Rufino, *Arsenius* dicitur XIX Kal. Januariæ. VALES.

(94) Ἰσίδωρος. Photius in *Bibliotheca*, cod. cxix, Isidorum Pierii celeberrimi Alexandrinæ scholæ magistri fratrem germanum atque in martyrio collegam fuisse refert. In fine tamen monet quod, etsi nonnulli tradiderint Pierium martyrio vitam finisse, alii tamen ipsum post sedatam persecutionem Romæ vitam transegisse dicant. RUINART.

(95) Ἐντάγμα στρατιωτικόν. Turmam militum vertit Rufinus, quem secutus est Christophorus. Ego manipulum, seu contubernium malim interpretari. Quidam suspicari possent, hos milites fuisse apparitores seu officiales præfecti Augustalis, eo quod stitisse dicantur ante prætorium. Ego tamen

ἀνήνυτον ἐτι βασανίζειν καὶ ὑπὸ γυναικῶν ἡ- τᾶσθαι τοῦ ἡγεμόνος, σιδήρῳ τεθνᾶσι, μηκέτι βασάνων πείραν λαβοῦσαι. Τὰς γὰρ ὑπὲρ πασῶν, ἡ πρόμαχος Ἀμμωνάριον ἀνεδέδεκτο βασάνους.

Z. Ἦρων δὲ καὶ Ἀτῆρ (93) καὶ Ἰσίδωρος (94) Αἰγύπτιοι· καὶ σὺν αὐτοῖς παιδάριον ὡς πεντακαίδεκα ἔτης ὁ Διόσκορος, παρεδόθησαν· καὶ πρῶτον ἐπὶ μείρακιον λόγους τε ἀπάτην ὡς εὐπαράγωγον, καὶ βασάνοις καταναγκάζειν ὡς εὐένδοτον πειρωμένον, οὕτως ἐπέλοθη οὕτε εἶξεν ὁ Διόσκορος. Τοὺς δὲ λοιποὺς ἀγριώτατα καταξήνας, ἐγκαρτερήσαντας, πυρὶ καὶ τούτους παραδέδωκε· τὸν δὲ Διόσκορον Ἰλλαμπρινά- μενον τε δημοσίᾳ, καὶ σοφώτατα πρὸς τὰς Ἰβλίας πύσεις ἀποκρινάμενον θαυμάσας, παρήκεν, ὑπέρθε- σιν φήσας εἰς μετόπιον αὐτῷ διὰ τὴν ἡλικίαν ἐπι- μετρεῖν. Καὶ νῦν ὁ θεοπρεπέστατος σὺν ἡμῖν ἐστὶ Διόσκορος, εἰς μακρότερον τὸν ἀγῶνα καὶ διαρκέστε- ρον μένας τὸν ἄθλον. Νεμεσιῶν δὲ τις, κακίνοσ Αἰ- γύπτιος, ἐσυκοφαντήθη μὲν, ὡς δὴ σύνοικος ληστῶν ἀποδυάμενος δὲ ταύτην παρὰ τῷ ἑκατοντάρχῳ τὴν ἀλλοτριωσάτην κατ' αὐτοῦ διαβολὴν, καταμηνυθεὶς ὡς Χριστιανός, ἤκε δεσμώτης ἐπὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁ δὲ ἀδικιώτατος διπλάς αὐτὸν ἢ τοὺς ληστὰς ταῖς τε βασάνοις καὶ ταῖς μάλιστα λυμηνάμενος, μεταξὺ τῶν ληστῶν κατέφλεξε· τιμηθέντα τὸν μακάριον τῷ τοῦ Χριστοῦ παραδείγματι.

sic vir beatissimus similitudine Christi honoratus

H. Ἀθρόον δὲ τι σύνταγμα στρατιωτικὸν (95), Ἀμμων καὶ Ζήνων καὶ Πτολεμαῖος καὶ Ἰγγένης· καὶ σὺν αὐτοῖς πρεσβύτης Θεόφιλος, εἰστήκισαν πρὸς τοῦ δικαστηρίου κρινομένου δὴ τινός ὡς Χριστιανῶ, καὶ πρὸς Ἀρησιῶν ἡδὴ βέροντος, ἐπρίοντο οὗτοι παρεστηκότες, καὶ τοῖς τε προσώποις ἐνένυσον, καὶ τὰς χεῖρας ἀνέτεινον, καὶ συνηχηματίζοντο τοῖς σώμασιν. Ἐπιστροφῆς δὲ πάντων πρὸς αὐτοὺς γενομένης, πρὶν τινὰς αὐτῶν ἄλλους λαβέσθαι, φθάσαντες ἐπὶ τὸ βᾶθρον (96) ἀνέδραμον, εἶναι Χριστιανοὶ λέγοντες ὡς τὸν τε ἡγεμόνα καὶ τοὺς συνέδρους ἐμφόβους γενέσθαι· καὶ τοὺς μὲν κρινομένους εὐθαρσεστάτους, ἐφ' οἷς πείσονται φαίνεσθαι, τοὺς δὲ δικάζοντας ἀποδεικνῶν. Καὶ οὗτοι μὲν ἐκ δικαστηρίων ἐνεπόμευσαν

potius crediderim legionarios milites fuisse, ex ea legione quæ ad custodiam urbis Alexandriæ erat deputata, et quæ præfecto Augustali parebat. Præfectus enim Augustalis non solum civilia negotia, sed etiam rem militarem eo tempore curabat. In veteri Martyrologio Romano, natalis horum martyrum ponitur die XIII Kalend. Januariæ. VALES.

(96) Ἐπὶ τὸ βᾶθρον. Subsellium intelligi videtur, in quo sedebat reus, cum a iudice interrogaretur; hodie sellulam vocamus. In Actis passionis Phileæ martyris ambon dicitur seu pulpitum. Sic enim incipitur Acta illa: *Imposito ergo Phileæ super ambonem, Culcianus præses dixit. In passione vero SS. Perpetuæ et Felicitatis, catasta dicitur et gradus. Ascendimus in catastam. Interrogati ceteri confessi sunt. Ventum est et ad me. Et apparuit pater illico cum filio meo, et extraxit me de gradu. In.*

καὶ ἠγαλλιάσαντο τῇ μαρτυρίᾳ, θριαμβεύοντος αὐ-
 τῶς (97) ἐνδόξως τοῦ Θεοῦ.

ob fidei confessionem, cum Deus per ipsos gloriose

Θ. Ἄλλοι δὲ πλείστοι κατὰ πόλεις καὶ κώμας
 ὑπὸ τῶν ἔθνῶν διεσπάρθησαν ὡς ἐνός παραδείγματος.
 ἔνεκεν ἐπιμνησθήσομαι. Ἰσχυρίων ἐπετρόπευέ τι
 τῶν ἀρχόντων ἐπὶ μισθῷ. Τοῦτον ὁ μισθοδότης ἐκέ-
 λευε θύσαι· μὴ πειθόμενον, ὑβρίζον· ἐμμένοντα
 προσηλάκιζον ὑφισταμένου, βακτηρίαν μεγίστην
 λαβῶν, διὰ τῶν ἐντέρων καὶ τῶν σπλάγγων διώ-
 σασ, ἀπέκτεινε. Τί δεῖ λέγειν τὸ πλῆθος τῶν ἐν
 ἐρημίαις καὶ ὄρεσι πλανηθέντων, ὑπὸ λιμοῦ καὶ δι-
 ψης καὶ κρύους, καὶ νόσων καὶ ληστῶν, καὶ θηρίων
 διαφθαρημένων; Ὅν οἱ ὑπεργενόμενοι, τῆς ἐκείνων
 εἰσὶν ἐκλογῆς καὶ νίκης μάρτυρες. Ἐν δὲ καὶ τού-
 των εἰς δόξασιν ἔργων παραθήσομαι. Καιρήμων ἦν
 ὑπεργηγῶς τῆς Νεβλου καλουμένης ἐπίσκοπος πό-
 λεως (98). Οὗτος εἰς τὸ Ἀράβιον ὄρος (99) ἅμα τῇ
 συμβίῳ αὐτοῦ φυγῶν, οὐκ ἐπανελήλυθεν οὐδὲ ἡδυ-
 νήθησαν ἰδεῖν οὐκέτι, καίτοι πολλὰ διεραυνησάμενοι,
 οἱ ἀδελφοί· οὕτε αὐτοὺς, οὕτε τὰ σώματα αὐρῶν (1).
 Πολλοὶ δὲ οἱ κατ' αὐτὸ τὸ Ἀραβικὸν ὄρος ἐξανδρα-
 ποδισθέντες ὑπὸ βαρβάρων Σαρακηνῶν (2)· οἱ μὲν
 μάλιστα ἐπὶ πολλοῖς χρήμασιν ἐλυτρώθησαν· οἱ δὲ μέ-
 χρι νῦν οὐδέπω. Καὶ ταῦτα διεξήλθον οὐ μάρτυν,
 ἀδελφὲ, ἀλλ' ἵνα εἰδῆς, ὅσα καὶ ἡλικία δεινὰ παρ' ἡμῖν
 συνέβη· ὧν οἱ μᾶλλον πεπειραμένοι, πλείονα ἂν εἰ-
 δεῖν.

lactenus redimi potuerunt. Atque hæc non frustra,
 scias, quæ et quam gravia nobis mala contigerint. Quæ

frater charissime, a me commemorata sunt; sed ut
 Quæ profecto melius intelligunt ii, qui magis experti
 sunt.

Αὐτοὶ τοίνυν οἱ θεοὶ μάρτυρες παρ' ἡμῖν, οἱ
 νῦν τοῦ Χριστοῦ πάρεδροι (3) καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ
 κοινωνοί, καὶ μέτοχοι (4) τῆς κληρονομίας αὐτοῦ, καὶ

(97) *Θριαμβεύοντος αὐτοῦς*. Rufinus vertit, *Deo
 ita triumphante per sanctos suos*. Apparet igitur cum
 legisset θρι· δι' αὐτοῦς, etc. Rufinus secuti sunt
 Musculus et Christophorus. Videndum tamen
 ne Dionysius θριαμβεύοντες αὐτοῦς τοῦ Θεοῦ dixerit
 pro θριαμβεύειν ποιούντος, quod omnino verum
 puto. Sic βασιλεύειν usurpat Gregorius Nazianze-
 nus. VALES.

(98) *Νεβλου ... πόλεως*. Nilopolis. Eusebius ejus-
 dem sedis antistes subscripsit concilio Ephesino.

READING.
 (99) *Εἰς τὸ Ἀράβιον ὄρος*. Mons est ita dictus,
 cujus meminit Herodotus, quem Ptolemæus et alii
 Troicum vocant. Male ergo Christophorus *montem
 Arabiæ* vertit. Paulo post Arabicus dicitur, ob
 vicinitatem Arabum ita nominatus. VALES.

(1) *Ὅτι τὰ σώματα αὐρῶν*. Ultima vox deest in
 codice Regio, prorsusque otiosa est ac superflua.
 Syncellus quoque eam vocem non habet, sed ejus
 loco αὐτῶν; non male. Id.

(2) *Σαρακηνῶν*. Hic locus vel ob id unum no-
 tandus est, quod mentio fit Saracenorum. Nam ex
 scriptoribus quorum opera ad nos pervenerunt,
 nullus, ut puto, Dionysio Alexandrino antiquior
 Saracenis nominavit. Amm. fecidem Marcellinus
 in libro xiv scribit se mentionem fecisse Saraceno-
 rum in Actibus principis Marci. Spartianus quoque
 in *Nigro Saracenorum* mentionem facit, et ab iis
 Romanos milites victos esse dicit; quod in tempora
 divi Marci conferri potest. Id.

A bantur; iudices autem ipsi contremiscebant. Isti
 igitur ex prætorio evanes processerunt, exultantes
 triumpharet.

IX. Sed et alii complures per oppida et vicos a
 gentilibus discerpti sunt: ex quibus unum exempli
 gratia commemorabo. Ischyria mercede conductus
 procurator erat cujusdam magistratum generitis.
 Hic ab eo cuius rem procurabat, jussus idolis in-
 molare, cum minime obtemperaret, primum injuria
 affectus est; postea cum in eadem sententia persta-
 ret, variis ab eodem vexatus est contumeliis; quæ
 omnia cum patienter sustineret, ille prægrandi sude
 correpta transiit per media viscera interfecit.
 Jam quid opus est commemorare multitudinem eor-
 um, qui in montibus ac per solitudinem oberran-
 tes, fame et siti, frigore et morbis, et latronum aut
 bestiarum incursu oppressi interiire? Ex quibus hi
 qui superfuissent incolumes, testes sunt electionis
 illorum atque victoriæ. Unicum duntaxat facinus ad
 declarandam rei veritatem hic adjiciam. Chæremon
 erat quidam grandævus, Nili urbis episcopus. Hic
 una cum conjuge in Arabicum montem fuga dela-
 tus, non ulterius reversus est. Et fratres, quamvis
 accurate omnia perscrutati, nec ipsos posthac, nec
 ipsorum cadavera reperire potuerunt. Porro multi
 in Arabico illo monte a barbaris Saracenis capti,
 et in servitutum redacti sunt. Ex quibus alii soluto
 ingenti pretio vix tandem redempti; alii nondum

frater charissime, a me commemorata sunt; sed ut
 Quæ profecto melius intelligunt ii, qui magis experti
 sunt.

X. Cæterum hi divini martyres qui nunc assesso-
 res sunt Christi, et regni illius consortes, ac judicii
 participes una cum ipso judicaturi; dum hic apud

(3) *Οἱ νῦν τοῦ Χριστοῦ πάρεδροι*. Martyres si-
 mul atque ex corporis vinculis soluti essent, ad
 Dominum migrare, et cum illo in paradiso degere,
 Christiani semper crediderunt. Tertullianus in lib.
De resurrectione carnis, cap. 43: *Nemo enim pere-
 grinatus a corpore, statim immoratur penes Domi-
 num, nisi ex martyrii prærogativa, paradiso scilicet,
 non inferis deversurus*. Et in lib. v *De anima*,
 cap. 55. Id.

(4) *Καὶ τῆς κληρονομίας μέτοχοι*. Fuit hæc opinio
 veterum Patrum, martyres Christi assessores fore,
 et cum illo mundum judicaturos. Ita post Diony-
 sium Eulogius Alexandrinus episcopus in lib. v
adversus Novatianos. Cujus tamen sententiam re-
 prehendit Photius in *Bibliotheca*. Ait enim Photius,
 verba illa Pauli apostoli ex prima ad Corinthios
 Epistola: *Nescitis quia sancti mundum judicabunt?*
 non ita esse accipienda, quasi sancti futuri sint
 iudices cum Christo. Sed hoc tantum sibi vult
 Paulus, ex comparatione sanctorum reliquos ho-
 mines qui non perinde ac illi pie vixerint, con-
 demnandos esse; ut cum dicitur in Evangelio, fore
 ut Ninivite et regina Austri malos judicent et con-
 demnent. Et hanc quidem expositionem sumpsit
 Photius ex Joanne Chrysostomo. Verum Eulogii
 sententia verior mihi videtur. Nam si martyres re-
 gni Christi jam nunc consortes sunt, quidni etiam
 judicii participes sint futuri? Deinde Christus di-
 serte promisit apostolis, assessuros illos in duodecim
 cathedris, iudices duodecim tribuum. Id.

nos essent, quosdam e fratribus lapsos, et idolis sacrificasse convictos, susceperunt; et conversionem illorum ac poenitentiam cernentes, cum judicassent eam placere posse illi qui peccatoris poenitentiam mavult quam mortem⁴⁵, eos admiserunt et collegerunt, atque in coetum suum receperunt, et in orationibus ac cibo cum iisdem communicarunt. Quid ergo nobis, fratres, de his suadetis? Quid nos agere debemus? Utrum sententiae martyrum accedemus, et rem ab illis judicatam, seu potius gratiam concessam tuebimur, et cum iis quos illi miseratione persecuti sunt, benigne agemus? An contra, iudicium illorum irritum faciemus, nosque ipsi sententiae illorum discussores ac iudices constituemus; clementiam dolore afficiemus; ordinem constitutum evertemus; Dei ipsiq; indignationem provocabimus? **B**

XI. Unum tibi exemplum proponam, quod apud

⁴⁵ Ezech. xxxiii.

(5) *Συνδικάζοντες*. *Judicaturi*, Valesius: quæ quidem interpretatio utpote a textu aliena, sententiae quoque Dionysiana vim obtundere perhibetur; ut optime perspexit doctissimus Bossuetius Meldensis episcopus, *préfac. sur l'Apoc.*, § 28. En ipsissima magni viri verba, quibus haud parum lucis huic loco accedit: Je vois dans l'Apocalypse non-seulement une grande gloire, mais encore une grande puissance dans les saints. Car Jésus-Christ les met sur son trône: et comme il est dit dans l'Apocalypse, xix, 15, conformément à la doctrine du psaume II, 9, qu'il gouvernera les nations avec un scepire de fer; lui-même dans le même livre (Apoc. II, 26) il applique le même psaume et le même verset à ses saints, en assurant (*ibid.*, 28) qu'en cela il leur donne ce qu'il a reçu de son Père. Ce qui montre que non-seulement ils seront assis avec lui dans le jugement dernier, mais encore que dès à présent il les associe aux jugements qu'il exerce. Et c'est aussi en cette manière qu'on l'entendait dès les premiers siècles de l'Eglise: puisque saint Denis d'Alexandrie, qui fut une des lumières du troisième, l'explique ainsi en termes formels par ces paroles: *Les divins martyrs sont maintenant assesseurs de Jésus-Christ; et associés à son royaume, ils participent à ses jugements, et ils jugent avec lui*. Où il ne faut pas traduire, comme ont fait quelques-uns, qu'ils jugeront avec lui (cum illo iudicaturi), mais qu'ils jugent, au temps présent, *συνδικάζοντες*. D'où ce grand homme conclut: « Les martyrs ont reçu nos frères tombés: casserons-nous leur sentence, et nous rendrons-nous leurs juges? » *Reliqua videsis apud eundem scriptorem*. GALL.

(6) *Συνήγαγον καὶ συνέστησαν*. Eadem Dionysii verba refert Nicéphorus cap. 4 quæ Langus ita vertit: *Explorata patientia atque comprobata, in Ecclesiam eos admiserunt, et ad hunc modum receptis locum suum dederunt*. Eodem modo Christophorus interpretatus est, *recipiunt in Ecclesiam, conventus cum illis celebrant, ineunt societatem*, etc. Sed hanc interpretationem equidem probare non possum. Quomodo enim martyres qui in carceres tenebantur stricti, lapsos in Ecclesiam admittere poterant? Adde, quod non id juris competeat martyribus, sed soli episcopo, cujus officium erat poenitentes reconciliare; martyribus vero intercedere tantum pro lapsis, et commendatitias litteras scribere licebat. Apparet igitur ita vertendum esse nunc locum, ut vertimus. Quanquam vox *συνέστησαν*, aliter etiam explicari potest, passive scilicet p. o simul consistere. Sic Dionysius apud Eusebium

συνδικάζοντες (5) αὐτῶ· τῶν παραπεπτωκότων ἀδελφῶν τινὰς ὑπευθύνους τοῖς τῶν θυσῶν ἐγκλήμασι γενομένους, προσελάθοντο· καὶ τὴν ἐπιστροφὴν καὶ μετάνοιαν αὐτῶν ἰδόντες, δεκτὴν τε γενέσθαι δυναμὴν τῷ μὴ βουλομένῳ καθόλου τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ὡς τὴν μετάνοιαν, δοκιμάσαντες, εἰσεδέξαντο καὶ συνήγαγον καὶ συνέστησαν (6), καὶ προσευχῶν αὐτοῖς καὶ ἐπιτάσεων ἐκοινώνησαν (7). Τί οὖν ἡμεῖς, ἀδελφοί, περὶ τούτων συμβουλευέτε; Τί ἡμεῖς πράκτεον; Σύμψηφοι καὶ ὁμογνώμονες αὐτοῖς καταστήμεν, καὶ τὴν χάριν φυλάξωμεν, καὶ τοῖς ἐλεθεῖσιν ὑπ' αὐτῶν χρηστευώμεθα· ἢ τὴν χριστὸν αὐτῶν ἔδικον ποιησώμεθα (8), καὶ δοκιμαστὰς αὐτοῦς τῆς ἐκείνων γνώμης ἐπιστήσωμεν, καὶ τὴν χρηστότητα λυτήσωμεν, καὶ τὴν τάξιν ἀνασκευάσωμεν;

IA. Ἐν δέ σοι τοῦτο παράδειγμα (9) παρ' ἡμῶν

in lib. vii, cap. 9: Μόλις παρακαλούμενος, συνεστάναι ταῖς προσευχαῖς ἀνέγεται. Et Eusebius in lib. vi, cap. 3, de Origene: Οὐδὲ πώποτε προὔρρατῃ κατὰ τὴν εὐχὴν αὐτῶ συστήναι. VALES.

(7) *Καὶ προσευχῶν αὐτοῖς ἐκοινώνησαν*. Duplex erat communio in Ecclesia: alia orationis, alia sacramentorum. Et orationum quidem communio poenitentibus post certum temporis spatium indulgebatur. Communio vero corporis Christi, non nisi reconciliatis post longas poenitentiae moras tandem impertiebatur. Vide canonem 11, 12 et 15 concilii Nicæni, ex quibus apparet communionem orationis poenitentibus fuisse ultimum ac proximum gradum ad communionem sacrorum mysteriorum. Et hæc quidem de communionis publica intelligenda sunt, qua concedebatur poenitentibus, ut palam cum omni populo in Ecclesia orarent. Sed in hoc Dionysii loco de privata communionis sermo est, quam video a nonnullis confundi cum publica. Privatam autem communionem voco, quæ a privatis, non autem ab episcopo, cujus id jus pontificumque erat, certæ personæ concedebatur. Exempli gratia, quando confessores et martyres, lapsos intercessionem ac misericordiam ipsorum implorantes, benigne excipiebant, et ut una secum Deum orarent, permittebant. Hæc communio licet a martyribus et presbyteris (plerique enim martyrum erant ex clero) lapsis fuisse indulta, nihil juris illis dabat: sed tantum instar præiudicii erat, ut ab episcopo postea admitterentur ad publicam in Ecclesia orationis communionem. De ejusmodi privata communionis intelligendus est Eusebii locus in lib. vi, cap. 3, de Origene, quem paulo ante citavi; et alter in lib. iv, c. 14; item locus ex epistola Cornelii papæ (*Patr. Lat. t. III*), ubi de Moyse presbytero, qui Novatianum a communionis sua repulit; item locus Sulpicii Severi in lib. III *De Vita Martini*. Vide F. Florentem ad titulum 7 de translatione episcopi. Id.

(8) *Ἀδικτὸν ποιησώμεθα*. In codice Maz., Med., Fuk. et Savil. scribitur ἔδικον ποιησώμεθα, quomodo etiam legitur in *Chronico* Georgii Syncelli; quam scripturam meliorem puto. Mox verba illa καὶ τὸν θεὸν παροξύνουσι expunximus, quippe quæ nec in nostris codicibus Maz., Med. et Fuk., nec apud Syncellum legentur. Id.

(9) *Ἐν δέ σοι τοῦτο παράδειγμα*. Hæc refert Eusebius lib. vi, cap. 44, quibus ista præmittit: « Eidem porro Fabio Dionysius Alexandrinus episcopus scribens, postquam et alia multa quæ ad poenitentiam spectant in suis ad illum litteris exposuit, et martyrum qui recens Alexandriae marti-

συμβεβηκός ἐκλήσομαι. Σαραπίων τις ἦν παρ' ἡμῶν A
πιστὸς γέρων· ἀμέμπως μὲν τὸν πολλὸν διαβιώσας·
χρῆνον, ἐν δὲ τῷ πειρασμῷ πεισὺν. Οὗτος πολλάκις
ἔδεικτο, καὶ οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ (10), καὶ γὰρ ἐτε-
θύκει· ἐν νόσῳ δὲ γενόμενος, τριῶν ἑξῆς ἡμερῶν
ἄφρωνος καὶ ἀνασθητος διετέλεσε. Βραχὺ δὲ ἀνασθη-
λας τῇ τετάρτῃ, προσεκαλέσατο τὸν θυγατριδοῦν,
καὶ, Μέχρι τίνος, φησὶν, ὦ τέκνον, με κατέχευε· δέο-
μαι, σπαύσατε καὶ με θάπτον ἀπολύσατε. Τῶν πρε-
σβυτέρων μολ τινα κάλεσον (11). Καὶ ταῦτα εἰπόν,
πάλιν ἦν ἄφρωνος. Ἐδραμεν ὁ παῖς ἐπὶ τὸν πρεσβύ-
τερον· νύξ δὲ ἦν· κάκεινος ἠσθένης· ἀφικέσθαι μὲν
οὖν οὐκ ἔδυνήθη· ἐντολῆς δὲ ὑπ' ἐμοῦ δεδομένης, τοὺς
ἀπαλλαττομένους τοῦ βίου, εἰ δέοντο, καὶ μάλιστα
εἰ καὶ πρότερον ἱκετεύσαντας (12) τύχοιεν, ἀφλε-
σθαι (13), ἢ' εὐέλπιδας ἀπαλλάττωνται· βραχὺ τῆς B

nos contigit. Erat in hac urbe Serapion quidam
senex e numero fidelium : qui reliquo quidem an-
teactæ vitæ tempore nulli culpæ ohnoxius fuerat.
Sed in persecutlone lapsus, sæpenumero veniam pe-
tierat; nec quisquam ei attendebat, eo quod sacrifi-
casset. Idem postea morbo correptus, vocis usu
sensuque omni carens triduo permansit. Quarto
demum die paululum recreatus, nepotem ex filia ad
se vocat, et : Quousque tandem, inquit, me detine-
tis, filii? Properate, quæso, et me quantocius absol-
vite; accerse mihi unum ex presbyteris. Hæc cum
dixisset, rursus illum vox destituit. Puer ad pres-
byterum cucurrit. Jam nox erat : presbyter autem
ægrotabat. Sed quoniam in mandatis dederam ut
morituris, si peterent, et maxime si antea supplici-
ter postulassent, veniâ indulgeretur, quo bonæ spci

rium subierant certamina commemoravit; inter
cætera facinus quoddam refert admiratione dignis-
simum, quod huic etiam historiæ nostræ inserere
necessarium duxi. Est autem hujusmodi. *Unum
tibi exemplum, etc.*) GALL.

(10) Οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ. Id est, nemo nec
de clero nec de populo ejus precibus flectebatur, ut
veniam illi dandam pacemque indulgendam esse
censeret. Nam et populi suffragium ad id erat ne-
cessarium, ut aliquis lapsus aut ob aliud crimen
ad Ecclesiæ communione separatus, in Ecclesiam
reciperetur. Atque interdum episcopus ipse plebem
rogabat, ut petenti pacem et communionem con-
cedi pateretur, quemadmodum docet Cyprianus in
epistola 55 ad Cornelium, et Tertullianus in lib.
De pudicitia, cap. 13. Sæpius autem plebs ipsa
apud episcopum intercedebat, ut pœnitentes ad
communione admitterentur. Cujus rei insigne ha-
bemus exemplum in epistola Cornelii papæ ad Fa-
bium Antiocheum, de episcopo illo qui Novatia-
num ordinaverat, ἧ' καὶ αὐτῷ ἐκοινωνήσαμεν ὡς
λαϊκῷ, ὑπὲρ αὐτοῦ δεηθέντος παντὸς τοῦ παρόντος
λαοῦ. Cyprianus in epistola 59 : *Quæ res nos satis
mōvit, recessum esse a decreti nostri auctoritate, ut
ante legitimum et plenum tempus satisfactionis, et
sine petita et conscientia plebis, nulla infirmitate ur-
gente ac necessitate cogente, pax ei concederetur.*
Cornelius in epistola ad Cyprianum : *Cæteros cum
ingenti populi suffragio recepit.* VALES.

(11) Τὸν πρεσβυτέρου μολ τινα κάλεσον. Qua-
ret forte aliquis, cur Serapio non ipsum potius ac-
cessivit episcopum, a quo pacem et communionem
acciperet. Quippe episcopalis officii erat pœnitenti-
um reconciliatio. Fateor quidem id proprie ad
episcopos pertinuisse. Verum episcopi cum ubique
præsentes esse non possent : ne forte quis in infir-
mitate positus absque pace et communicatione de-
cederet, presbyteris mandare convenerant, ut pa-
cem ægris postulantiibus darent. Nam sine consensu
episcopi, nullus presbyterorum pacem pœnitenti-
bus dare poterat, ut ex Cypriani epistolis discimus.
Epiphanius in hæresi Arianorum : *Ὅσαι γὰρ ἐκ-
κλησίαι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ
ὑπὸ τῶν ἀρχιεπισκοπῶν οὖσαι· καὶ κατ' ἴδιαν ταῦταις
ἐπιτεταγμένοι εἰσι πρεσβύτεροι, διὰ τὰς ἐκκλησια-
στικὰς χρῆας τῶν οἰκηθέντων, πλησίων ἐκάστης
ἐκκλησίας αὐτῶν, καὶ ἀμφοτέρων, ἧτοι Λαυρῶν ἐπιχω-
ρίως καλουμένων ὑπὸ τῶν τῆν Ἀλεξανδρίων κατο-
κούντων πόλεων.* Id est : *Omnes enim catholice com-
munionis ecclesiæ in urbe Alexandrina, subjectæ
sunt uni archiepiscopo. Seorsum autem singulis præ-
positi sunt presbyteri, propter ecclesiasticas cirium*

*necessitates; habentque domicilia juxta suam quis-
que ecclesiam, sive ad vicus, quos Alexandrini Lauras
vocant.* Ad quem locum doctissimus vir D. Peta-
vius reprehendit Epiphanium, qui huic peculiarem
Alexandrinorum morem fuisse crediderit, cum (ta-
men in cunctis paulo majoribus urbibus quæ plu-
res habebant basilicas, id fuerit observatum. Verum
nequaquam verisimile est Epiphanium, qui multas
et maximas imperii Romani civitates lustraverat,
morem sui sæculi ignorasse. Quare cum consuetudinem
illam Alexandrinæ Ecclesiæ peculiarem fuisse adeo
manifeste indicet, credibile est alium usum
fuisse in aliis civitatibus. Sane Constantinopoli non
omnes ecclesiæ suos habebant presbyteros. Nam
basilica sanctissimæ Virginis Mariæ, et basilica
sancti martyris Theodori, et basilica Irenes non
habebant peculiare clericos : sed clerici majoris
ecclesiæ et harum trium ecclesiarum communes
erant. Itaque ex clericis majoris ecclesiæ singuli
suo ordine ac per vicus, tres illas ecclesias admi-
nistrabant, ut docet imp. Justinianus novella 3 :
Ὅχι ἰδιόζοντας κληρικῶδες οὐδὲ εἰς τοῦτων ἔχει τριῶν
τῶν οἰκῶν. Jam vero quod Epiphanius dixit, in
Alexandrina civitate κατ' ἴδιαν ταῦταις ἐπιτεταγμέ-
νοι εἰσι πρεσβύτεροι, Petavius quidem de unico
presbytero accepit, qui suam seorsum ecclesiam
regeret. Vertit enim : *Suus cuique præpositus est
presbyter.* At in aliis civitatibus aliter observatum
esso comperimus. Nam Constantinopoli plures erant
ecclesiæ, in quibus non unus duntaxat presbyter,
sed multi presbyteri et diaconi atque inferiores
clerici, a primis basilicarum conditoribus erant
constituti; sicut ibidem docet Justinianus. Id.

(12) Μάλιστα εἰ καὶ πρότερον ἱκετεύσαντες.
Hoc enim in synodo Africana iisdem temporibus
quibus hæc scribebat Dionysius congregata, statu-
tum fuerat, ut scilicet lapsis in exitu constitutis
pax daretur, dummodo eam suppliciter atque enixe
postulassent ante agritudinem. Cyprianus in epi-
stola ad Antonianum : *Idcirco, frater clarissime,
pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum
suorum toto corde et manifesta lamentationis sæ
professione testantes, prohibendos omnino censuimus
a spe communicationis et pacis, si in infirmitate at-
que in periculo ceperint deprecari; quia rogare illos
non delicti pœnitentia, sed mortis urgentis admonitio
compellit; nec dignus est in morte accipere solatium,
qui se non cogitavit esse moriturum.* Id.

(13) Ἀφλεσθαι. Ante hanc vocem quædam ad-
ducitur in codice Fuk. et Savil. haudquaquam sper-
nenda : τῶν θείων δώρων τῆς μεταδόσεως ἀξιοῦσθαι,
καὶ οὕτως ἀφικέσθαι. Sane Christophorus hæc
etiam in libris suis repererat, sicut ex versione
ejus apparet. Et hæc quidem genuina esse Dionysii
verba nolim affirmare. Egregie tamen huic loca

pleni ex hac vita migrarent; exiguam Eucharistiae partem puero tradidit, jubens ut in aqua intinctam sepi in os instillaret. Redit igitur puer buccellam asserens. Et cum appropinquaret, priusquam ingrederetur, recreatus iterum senex: Venisti, inquit, illi, ac presbyter quidem ipse ventre non potuit. Tu vero fac citius quod imperatum est, et dimitte me. Mox puer buccellam intinxit, et in os senis infudit. Qui ea paulatim absorpta, continuo animam exhalavit. Annon igitur perspicue apparet, eum reservatum fuisse ac tantisper in vita permansisse, quoad reconciliaretur, et deleto jam crimine, pro multis quae gesserat bonis operibus a Christo agnoscere posset et praedicari?

EPISTOLA IV. — AD CORNELIUM ROMANUM PONTIFICEM.

(Euseb., *Hist. eccl.*, vi, 46.)

Scribit praeterea (Dionysius) ad Cornelium Romanæ urbis episcopum, cujus litteras adversus Novatum (Novatianum) scriptas acceperat. In qua quidem epistola significat, se ab Heleno Tarsi Ciliciae

conveniunt, ut ex sequentibus apparet. Porro hic Dionysii Alexandrini locus in primis notandus est, quippe ex quo convincitur Eucharistiam olim datam fuisse poenitentibus sine reconciliatoria manus impositione, ubi in periculum mortis incidissent. Huiusmodi communio vocabatur viaticum, canone 77 et 78 concilii Carthaginensis iv, et canone 39 concilii I Aransicensis: qui canon refertur in libro vii *Capitularium* Caroli Magni, cap. 101. Eratque haec communio dispensatoria, quippe quae ob mortis motum ante impleta poenitentiae tempora poenitentibus concederetur. Itaque si postea ex morbo convaluissent, poenitentiam implere et solemnem manus impositionem seu reconciliationem ante absidem accipere cogebantur, ut scribitur in dicto canone Aransicano: ubi haec communio postrema legitima dicitur; ad discrimen prioris quae erat tantum dispensatoria. Quare non assentior illustrissimo antistiti Gabrieli Albaspinæo, qui in libro I *Observationum*, cap. 11, negat Eucharistiam unquam datam fuisse poenitentibus: citra reconciliationem. Verum hic Dionysii locus sententiam ejus prorsus evertit. VALES.

(14) *Βραχὺ τῆς Εὐχαριστίας ἐπέδωκε τῷ παιδαρίῳ.* Quod hic dicit Dionysius, Eucharistiam datam esse puero ad infirmum deferendam, non ita mirum videri debet. Diu enim postea id factitatum est, adeo ut S. Udalricus necesse habuerit id nominatim prohibere in sermone synodali, quem edidit Gretserus una cum Vita Gregorii VII. Sic ergo ibi legitur cap. 20: *Infirmos visitate et eos reconciliate, et juxta Apostolum oleo sancto inungite, et propria manu comunicate. Et nullus praesumat tradere communionem laico aut feminae ad deferendum infirmo.* Et Gretserus quidem hunc sermonem sancti Udalrici esse existimavit. Ego vero nuper didici hanc esse epistolam synodicam Ratherii Veronensis episcopi ad suos presbyteros. Sic enim inscribitur in vetusto codice Laudunensi. Porro in manuscriptoris Maz., Med. et Fuk., *ἔδωκεν* legitur, non *ἐπέδωκεν*. Apud Joannem Zonaram in Rebus gestis imp. Decii, ubi locus hic Dionysii ex Eusebio adducitur, scriptum est: *ἔδωκε τῷ παιδαρίῳ*. Id.—Valesii observationem in hunc locum notat Baluzius ad Regimonem, p. 536: «Vir clarissimus, inquit, Henricus Valesius, cum non animadverteret admonitionem istam multo antiquiorem esse aëvo Ratherii episcopi Veronensis et Udalrici episcopi Augustani,

A *Εὐχαριστίας* (14) *ἐπέδωκεν τῷ παιδαρίῳ, ἀποδρέξαι κελύσας* (15) *καὶ τῷ πρεσβύτῃ κατὰ τοῦ στόματος ἐπιστάξαι.* Ἐπανήκεν ὁ παῖς φέρων ἕγγυς τε γενομένου, πρὶν εἰσελθεῖν, ἀνεύργας κλίειν ὁ Σαραπίων, Ἦκες, ἔφη, τέκνον· καὶ ὁ μὲν πρεσβύτερος ἔλθειν οὐκ ἠδυνήθη· σὺ δὲ ποίησον ταχέως τὸ προσταχθέν, καὶ ἀπάλλαττέ με. Ἀπέδρεξεν ὁ παῖς, καὶ ἅμα τε ἀνέχευε τῷ στόματι· καὶ μικρὸν ἔκαλνος καταβροχθίσας, εὐθέως ἀπέδωκε τὸ πνεῦμα. Ἄρ' οὐκ ἐναργῶς διατηρήθη καὶ παρέμεινεν ἕως λυθῆ, καὶ τῆς ἀμαρτίας ἐξαλειφθείσης, ἐπὶ πολλοὺς οἷς ἔπραξε καλοὺς ὁμολογηθῆναι (16) *δυνήθη*;

B *Πρὸς ἅπασιν αὐτοῖς, καὶ Κορνηλίῳ τῷ κατὰ Ῥώμην γράζει, δεξιόμενος αὐτοῦ τὴν κατὰ τοῦ Νοουάτου ἐπιστολήν· ὅ καὶ σηματοῖται δηλῶν εαυτὸν παρακαλεῖσθαι ὑπὸ τε Ἐλένου τοῦ ἐν Ταρσῷ*

ex eo loco collegit usum illum tradendi communionem laicis ac feminis ad deferendum infirmis, perseverasse in Ecclesia usque ad decimum saeculum: quam conjecturam amplexus postea est vir eruditus, qui nuper in lucem emisit *Historiam Eucharistiae*. Falsa argumentatio. Nam si isto argumentandi genere uti liceret, pari ratione necessario colligeremus rem quam omnes scimus esse falsissimam: nimirum, eundem usum mittendi Eucharistiam infirmis per laicos ac feminas etiamnum perseverare in Ecclesia; cum in admonitione synodali quae per universas Occidentis Ecclesias singulis annis legitur ab episcopis in suis synodis dioecesis, scriptum habeatur in *Pontificali Romano*: *Nullus praesumat tradere communionem laico ac feminae ad deferendum infirmo.* GALL.

(15) *Ἀποδρέξαι κελύσας.* Rufinus vertit *infundere*: quod, inquit, *infusum jussit seni praebere*. Sic et panem benedictum solebant veteres aqua intingere, ut docet Adamannus in lib. *De miraculis S. Columbæ*, c. 6; Beda in *Vita S. Cuthberti*, c. 31, et in carmine de ejusdem vita; Theodorus Campidunensis in *Vita S. Magni*, cap. 22; Paulus Bernriedensis in *Vita Gregorii VII*, pag. 113. De Eucharistia vero in os aegrotantium infusa loquitur canon 76 concilii iv Carthaginensis: qui quidem canon est de infirmis qui poenitentiam poposcerant, et postea obmutuerant, antequam presbyter ad eos venisset. Cavetur hoc canone, ut poenitentia eis detur; et si continuo creduntur esse morituri, reconcilientur per manus impositionem, et infundatur ori eorum Eucharistia. Aliiter in poenitentibus. Hi enim in articulo mortis constituti Eucharistiam tantum accipiebant sine manus impositione, ut discimus ex canone 77 et 78 dicti concilii. Benignius enim agendum censuerunt sancti antistites cum iis qui devotionis impulsu in infirmitate constituti poenitentiam petierant, quam cum aliis qui publicorum criminum rei in ordine poenitentium stabant. VALES.

(16) *Ὁμολογηθῆναι.* Langus, Wolfius et Musculus vertunt, *confiteri*: quod meo quidem judicio tolerari non potest. Christophorus autem interpretatur, *in numerum confessorum referri*; quod non displicet, modo intelligatur, a Christo. Alludit enim Dionysius ad illa Christi verba in Evangelio: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor illum coram Patre meo*. Id.

της Κιλικίας επισκόπου, και των λοιπών των
 σὺν αὐτῷ, Φερμιλιανῶ τε τοῦ ἐν Καππαδοκίᾳ,
 και τοῦ κατὰ Παλαιστίνην Θεοκτιστοῦ, ὡς ἐν ἐπι
 στέρῳ συνοδοῦ ἀπαντήσου τῆρ κατὰ Ἀρτιόχρῳαν,
 ἐνθα τοῦ Νοσητοῦ κρατῶνται τινὲς ἐκσχελοῦν
 τὸ σχίσμα. Πρὸς τοῦτοις ἐπιστέλλει (17) μηρυθῆ
 ραι αὐτὸ [Ισ. αὐτῷ], Φάβριον μὲν κεκοιμηῆσθαι, Δη
 μητριανὸν δὲ διάδοχον ἐκείνου τῆς κατὰ Ἀρτιό
 χρῳαν ἐπι σκοπῆς καθεστάναι. Γράφει δὲ και παρὶ
 τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις, αὐτοῖς ῥήμασι φάσκων·
 Ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἀλέξανδρος ἐν φρουρᾷ γενέ
 μανος, μακαρίως ἀνεκαύσατο.

episcopo et a cæteris qui cum illo convenerant, Fir
 milliano scilicet Cappadociae et Theoctisto Palæstinus
 episcopis, invitatum fuisse, ut ad synodum Antioche
 nam occurreret, in qua quidam Novati echina con
 firmare tentabant. Scribit etiam sibi nuntiatum
 fuisse, quod Fabius quidem diem extremum obtisset,
 Demetrianus vero in ejus locum episcopus Antiochenus
 Ecclesiae esset constitutus. Sed et de Hierosolymorum
 episcopo mentionem facit hinc verbis : Quod enim ad
 Alexandram spectat, is in carcerem conjectus, beato
 exitu defunctus est.

EPISTOLA V. — QUÆ EST I DE BAPTISMO, AD STEPHANUM PAPAM.

(Euseb., Hist. eccl., vii, 5.)

Ἰσθὶ δὲ (18) νῦν, ἀδελφεῖ (19), ἔτι ἔγινοναι πᾶσαι
 αὶ πρότερον δισχισμέναι κατὰ τι τὴν Ἀνατολὴν Ἐκ
 κλησῳαι, και ἐτι προσώτέρω (20) και πάντας εἰσὶν
 ἐμῶρρονες οἱ πάνταχοῦ προσώτῳτες, χαίροντες καθ'
 ὑπερβολὴν ἐπι τῆ παρὰ προσδοκίαν εἰρήνῃ γενομένη·
 Δημητριανὸς ἐν Ἀντιοχεῖα· Θεόκτιστος ἐν Καισαρεῖα·
 Μαζαβάνης ἐν Αἰλίᾳ (21)· Μαρίνος ἐν Τύρῳ κοιμη
 θέντος Ἀλεξάνδρου (22)· Ἡλιόδωρος ἐν Λαοδικεῖα ἀνα
 παυσασμένου Θηλυμίδρου· Ἐλενος ἐν Ταρσῷ, και πᾶ
 σαι αὶ τῆς Κιλικίας Ἐκκλησῳαι· Φερμιλιανὸς, και
 πᾶσα Καππαδοκία. Τοῖς γὰρ περιφανεστέρους μόνους

B Scias autem, frater, cunctas per Orientem et ul
 terius postitas Ecclesias quæ prius erant discissæ,
 nunc tandem ad unitatem reversas esse : et omnes
 Ecclesiarum ubicunque antistites unum idemque
 sentire, et ob redditam in sperato pacem incredibili
 gaudio exsultare : Demetrianum scilicet episcopum
 Antiochiæ, Theoctistum Cæsareæ, Æliæ post mor
 tem Alexandri Mazabanem, Marinum Tyri, Lao
 diceæ vero post Thelymidris obitum Heliodorum ;
 Helenum Tarsi, cunctasque Ciliciæ Ecclesias ; Fir
 millianum denique cum universa Cappadocia. Solos

(17) Πρὸς τοῦτοις ἐπιστέλλει. In eadem scilicet
 epistola, non in altera, ut putavit Christophor
 sonus. VALES.

(18) Ἰσθὶ δὲ νῦν, ἀδελφεῖ. Eusebius lib. vii,
 c. 2 : « Ad Stephanum, inquit, Dionysius primam
 earum quæ de Baptismo conscriptæ sunt, epistolam
 ekaravit. » Primam autem vocat Eusebius, quia
 idem Dionysius alias quatuor deinceps tum ad Xy
 stum, tum ad Dionysium Stephani successores,
 necnon ad Philemonem, pariter de baptismo heret
 icorum, conscripsit, infra relatas. » GALL.

(19) Ἰσθὶ δὲ νῦν, ἀδελφεῖ. Ex hac epistola Dio
 nysii ad Stephanum papam, Baronius ad annum
 Christi 259 colligit orientales episcopos tandem
 errore deposito sententiam Stephani de hereticis
 non rebaptizandis amplexos esse. Baronium secu
 tus est Klesacus in notis ad Vincentii Commonito
 rium. Sed qui Dionysii epistolam attente legerit,
 longe aliter rem se habere intelliget. Nam epistola
 illa Dionysii duo capita continebat. Primum, an re
 baptizandi essent heretici : secundum de concordia
 Ecclesiarum Orientis, quæ Novatiani hæresim dam
 naverant, et lapsos recipiendos esse statuerant.
 Hæc igitur sententiæ Demetrianum episcopum Ant
 iochiæ, quæ caput erat Orientis, et reliquos sub
 scripsisse nuntiat Dionysius : quod quidem Step
 hano gratissimum fore sciebat, cum Fabius decessor
 Demetriani in Novatiani sententiam prioris fuisset,
 et congregato ex Cilicia, Cappadocia, Palæstina et
 Ægypto episcoporum concilio, eam stabilire conatus
 fuisset, ut scribit Dionysius apud Eusebium in fine
 libri vi. VALES.

(20) Καὶ ἐτι προσώτέρω. Hæc verba non habentur
 in codice Falk. et Saviliano. Sed nec Christophor
 sonus in libris suis ea reperit, ut ex versione
 ejus apparet. Leguntur tamen apud Syncellum ac
 Nicephorum, et in nostris codd. Regio, Mazarino
 ac Medicæo. Et Langus quidem ac Musculus ita
 vertorunt : Scito nunc, frater, Orientales atque etiam
 ulteriores Ecclesias, etc. Recte meo quidem iudicio.

C Sic Eusebius in lib. iii De vita Constantini, c. 7 :
 Ἀχαιοὶ τε και Ἡπειρώται, τούτων Ἔ οἱ ἐτι προσώ
 τῳτω. Ita enim scribitur locus ille in codice Regio
 et in schedis et apud Socratem. Per ultiores Ec
 clesias, intelligo Ecclesias Osdroenæ et Mesopotam
 iæ. Oriens enim proprie dicebatur Syria, cujus
 caput erat Antiochia. Regebatque hanc provinciam
 tunc temporis præses Orientis, ut docet Vopiscus, in
 Aureliano, agens de ejus adoptione. Possunt tamen
 hæc verba etiam aliter intelligi, ut verba sint Euse
 bii, ex epistola Dionysii carpitum quædam capita
 referentis. Certe in codice Mazarino ac Medicæo
 hæc verba duobus punctis inclusa sunt. Et in
 exemplari quidem Medicæo appoita est media dis
 tinctio, sive mora : in Mazarino vero distinctio.
 Verbo igitur : Et paulo post. Atque hæc posterior
 interpretatio verior nunc mihi videtur ac certior.
 lb.

(21) Ἐν Αἰλίᾳ. Ælia vocabatur ætate Dionysii,
 quæ postea dicta est Hierosolyma. Constantini quid
 em temporibus adhuc Ælia vocabatur. Sic in Ta
 bulæ Peutingerorum et in Itinerario Antonini, quod
 post imperium Constantini scriptum est, memora
 tur. Sed et in concilio Nicæno, canone 7, Ælia di
 citur. Itaque verissimum puto nomen Hierosoly
 morum huic urbi inditum fuisse per ambitionem
 episcoporum illius loci, qui Jacobi Justi successores
 haberi volebant. Hinc est, quod Rufinus ex more
 sæculi sui, pro Æliæ nomine hic substituit Hiero
 solyma : et Eusebius Narcissum, Alexandrum et
 cæteros, semper Hierosolymorum episcopos appel
 lat. Interdum tamen licet rarius, Æliam nominat,
 verbi gratia in libro De martyribus Palæstinae, ca
 pite 14. lb.

(22) Κοιμηθέντος Ἀλεξάνδρου. Hæc verba
 transposita sunt, et post voces illas, ἐν Αἰλίᾳ, collocari
 debent. Nam Mazabanes Alexandro Æliæ episcopo
 successerat, ut docet Dionysius in epistola ad Cor
 nellium. Vidit hoc etiam Rufinus, ut ex interpreta
 tione ejus apparet. lb.

enim Illustriores episcopos nominavi, ne forte epistola nostra prolixior et oratio molestior redderetur. Syriarum quidem provinciarum omnes cum Arabia, quibus identidem necessaria suppeditalis, et quibus litteras nunc scripsistis; Mesopotamia quoque, Pontus ac Bithynia; ac ut uno verbo absolvam, omnes ubique terrarum lætitia gestiunt, Deoque gratias agunt ob hanc concordiam fraternamque charitatem.

Α τῶν ἐπισκόπων ὀνόματα, ἵνα μήτε μήκος τῆ ἐπιστολῆ, μήτε βάρος προσάψω τῷ λόγῳ. Αἱ μέντοι Συρία ὅλαι καὶ ἡ Ἀραβία, οἷς ἐπαρκεῖτε ἐκδοτοὶ (23), καὶ οἷς νῦν ἐπιστελλάτε· ἢ τε Μεσοποταμία, Πόντος τε καὶ Βιθυνία· καὶ συναλόντι εἰπεῖν, ἀγαλλιώνται πάντες πανταχοῦ τῆ ὁμοιοῦ καὶ φιλαδελφίᾳ, δοξάζοντες τὸν Θεόν.

EPISTOLA VI. — QUÆ EST II DE BAPTISMO, AD XYSTUM II PAPAM.

(Vide *Patrologiæ Latinæ* t. V, col. 89, in *Sixto II papa*.)

EPISTOLA VII. — QUÆ EST III DE BAPTISMO, AD PHILEMONEM XYSTI PRESBYTERUM.

(Vide *ibid.*, col. 91.)

EPISTOLA VIII. — QUÆ EST IV DE BAPTISMO, AD DIONYSIUM TUM XYSTI PRESBYTERUM, AC POSTEA EJUS SUCCESSOREM.

(Vide *ibid.*, col. 93.)

EPISTOLA IX. — QUÆ EST V DE BAPTISMO, AD XYSTUM II PAPAM.

(Vide *ibid.*, col. 95.)

EPISTOLA X. — ADVERSUS GERMANUM EPISCOPI M.

(Eusebius *Hist. eccles.* vi, 40; vii, 41.)

I. Ego vero coram Deo loquor, et ipse scit me nequaquam mentiri: nunquam mea sponte, nec sine Dei nutu fugam inii. Sed et prius, cum persecutionis elictum sub Decio propositum fuisset, Sabinius Frumentarium, qui me requireret, eodem temporis momento misit. Atque ego quidem quadriduo

Α'. Ἐγὼ δὲ καὶ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ λαλῶ, καὶ αὐτῷ οἶδεν εἶναι οὐ ψεῦδομαι· οὐδεμίαν ἐπ' ἐμαυτοῦ (24) βαλλόμενος, οὐδὲ ἀθεοὶ παροίημαι τὴν φυγὴν· ἀλλὰ καὶ πρότερον (25) τοῦ κατὰ Δέκιον προτεθέντος διωγμοῦ, Σαβίνος αὐτῆς ὥρας Φρουμεντάριον (26) ἐπεμψεν εἰς ἀναζήτησέν μου. Καγὼ μὲν τεσσαράν

(23) *Οἷς ἐπαρκεῖτε ἐκδοτοὶ.* Hunc locum non intellexerunt Langus, Musculus et Christophorsonus. Solebat olim Ecclesia Romana aliarum Ecclesiarum inopiam liberalitate sua sublevare, et captivis fratribus vel in metallum datis pecunias ac vestem conferre, ut testatur Dionysius Corinthiorum episcopus in epistola ad Soterem papam, cujus verba retulit Eusebius in lib. iv. Idque laudabile institutum Ecclesiarum Romanarum sua adhuc ætate perseverasse ibidem scribit Eusebius, de quibus Leo papa loquitur in Sermonibus. *Ἐπαρκεῖν* proprie est sumptus ac viaticum subministrare, vel stipem conferre. Ita Clemens Alexandrinus in primo *Stromateo* haud procul ab initio (pag. 321), ἀπορίᾳ γὰρ ἐπαρκεῖν, (οὐ) δίκαιον ἀργύραν δὲ ἐφοδιάζειν, οὐ καλόν. Idem in libro iv *Stromatei* (pag. 580), de stipe seu elemosyna hoc verbum usurpat, cum ait: Ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου δόσεως, ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλθω ποιῆσαι, ὡς δεομένῳ ἐπαρκεῖσαι, ἢ νοσοῦντι ὑπουργῆσαι, ἢ ἐν περιστάσει γενομένῳ παραστήναι· καὶ οὐχ οἷός τε ἐσμεν, ἥτοι διὰ πενίαν, ἢ νόσον, ἢ γῆρας: Id est: *Interdum enim optamus quidem misericordiarum opera præstare, idem pecunia quam corporis ministerio: exempli gratia, petenti stipem dare, aut agrotanti ministrare, aut adjuvare periclitantem. Sed optata perficere non possumus, seu ob egestatem, sive ob morbum, sive ob senectutem.* Eodem sensu Chrysostomus homilia 67 in Mathæum hanc vocem usurpat: Ἐνδὲ τῶν ἐσχάτων καὶ οὐ σφόδρα πλουτούντων πόσσοδον ἢ Ἐκκλησία ἔχουσα, ἐννόησον ὅσαις ἐπαρκεῖ καθ' ἑκάστην ἡμέραν χήρα, ὡσαις παρθένους. Sic et Palladius in dialogo *De vita*

Chrysostomi, ubi de Ammenio et monachis *Aegyptiis* loquitur. VALES.

(24) *Ἐπ' ἐμαυτοῦ.* In codice Fuk. et in *Chronico* Georgii Syncelli, ubi hæc Dionysii epistola refertur, legitur ἐπ' ἐμαυτῷ βαλλόμενος. In codice autem Maz. et Med. scriptum inveni, ἐπ' ἐμαυτὸν βαλλόμενος. Sic Herodotus dixit, βαλλόμενος ἐπ' ἑαυτοῦ πέπρηχε, id est, *seipsum in consilium adhibens, sua sponte et proprio motu fecit.* Pene omiseram monere, initium hujus epistolæ in codice Mediceo ita legi, Ἐγὼ δὲ ἐνώπιον, etc., quod quidem rectius mihi videtur. Musculus verba illa, καὶ ἐνώπιον usque ad οὐδεμίαν, parenthesi includit. Sed nihil necesse est, quippe cum ante οὐδεμίαν ponenda sit distinctio, ut habent omnes mss. codices. Scribendum etiam est οὐδὲ μίαν ex mss. codicibus Maz., Med. et Fuk. Id.

(25) *Ἀλλὰ καὶ πρότερον.* Pessime hæc vertit Christophorsonus, qui πρότερον τοῦ διωγμοῦ dici putavit, quod tamen Græci sermonis proprietates non admittit. Sed et sequentia Dionysii verba hujusmodi sensum prorsus respuunt. Sequitur enim αὐτῆς ὥρας, id est eodem tempore, quo edictum persecutionis erat propositum: διωγμός enim a Dionysio hic sumitur pro edicto persecutionis. Id.

(26) *Φρουμεντάριον.* Frumentarii milites erant, qui ad investigandos reos et ad colligendos rumores, per provincias mittebantur: quos tandem Constantinus abolevit, ut scribit Aurelius Victor. In etiam iudicibus, seu rectoribus provinciarum inserviebant. Ita Frumentarius Ille, cujus hoc loco meminit Dionysius, deputatus erat ad obsequium Sabini præfecti Augustalis. Id.

ἡμερῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἔμεινα, τὴν ἀφίειν τοῦ Φρου-
 μανταρίου προσδοκῶν· ὃ δὲ πάντα μὲν περιῆλθεν
 ἀνερευνῶν, τὰς οδοὺς, τοὺς ποταμούς, τοὺς ἀγρούς,
 ἐνθα κρύπτεσθαι με ἢ βαδίσειν ὑπενόησεν. Ἀορασίᾳ
 δὲ εἴγετο, μὴ εὐρίσκων τὴν οἰκίαν· οὐ γὰρ ἐπίσταυεν
 οἰκοὶ με διωκόμενον μένειν (27). Καὶ μάλισ μετὰ τὴν
 τετάρτην ἡμέραν κελεύσαντος μοι μεταστῆναι τοῦ
 Θεοῦ, καὶ παραδόξως ὁδοποιήσαντος, ἐγὼ τε καὶ οἱ
 παῖδες (28) καὶ πολλοὶ τῶν ἀδελφῶν, ἅμα συνῆλ-
 θομεν· καὶ ὅτι τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἔργον ἔκεινο
 γέγονε, τὰ ἔξης ἀδήλωσεν· ἐν οἷς τάχα τίσι γαῖ-
 ναμεν χρήσιμοι.

Β. *Εἶτα, τινὰ μεταξὺ εἰκῶν, τὰ μετὰ τὴν συ-
 γγῆρ αὐτῷ συμβεβηκότα δηλοῖ, ταῦτα ἐπιφύρω·*
 Ἐγὼ μὲν γὰρ περὶ ἡλίου δυσμῆς ἅμα τοῖς σὺν ἐμοὶ
 γενομένοις ὑπὸ τοῖς στρατιώταις, εἰς Ταπόσιριν
 ἔχθη· ὃ δὲ Τιμόθεος κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν
 ἔτυχε μὴ παρῶν, μηδὲ καταληφθεὶς· ἐλθὼν δὲ
 ὕστερον, εὗρε τὸν οἶκον ἔρημον· καὶ φρουρούνας
 αὐτὸν ὑπῆρτας· ἡμᾶς δὲ ἐξηδραποδισμένους.

Γ. *Καὶ μεθ' ἕτερα φησὶ· Καὶ τίς ὁ τῆς θαυμα-
 σίας οἰκονομίας αὐτοῦ τρόπος; Τὰ γὰρ ἀληθῆ λεχθή-
 σεται· ἀπήντα τις τῶν χωρικῶν (29) ὑποφεύγοντι τῷ
 Τιμόθεῳ καὶ τεταραγμένῳ· καὶ τὴν αἰτίαν τῆς ἐπι-
 λησῆς ἐπέθετο. Ὅ δὲ τάληθες ἐξείπε. Κάκεινος ἀκού-
 σασ (ἀπέμει δὲ εὐωχισόμενος γάμους· διαπανυχί-
 ζειν γὰρ αὐτοῖς ἐν ταῖς τοιαύταις συνόδοις ἔθος),
 εἰσελθὼν ἀπήγγειλε τοῖς κατακειμένοις. Οἱ ὁρμῆ μί-
 καθάπερ ἀπὸ συνθήματος (30) πάντες ἐξανέστησαν·
 καὶ θρόμῳ φερόμενοι τάχιστα ἤκον· ἐπισπεύδοντές
 τε ἡμῖν, ἠλάλαξαν. Καὶ φυγῆς εὐθέως τῶν φρου-
 ρούντων ἡμᾶς στρατιωτῶν γενομένης, ἐπίστησαν
 ἡμῖν ὡς εἴχομεν ἐπὶ τῶν ἀστρώτων σκιμπόδιον (31)
 κατακειμένοι· καὶ γὰρ μὲν (οἶδεν ὁ θεός) ὡς ληστὰς
 εἶναι πρότερον ἠγούμενος ἐπὶ σύλησιν καὶ ἀρπα-
 γῆν ἀφικομένους, μένων ἐπὶ τῆς εὐνῆς, ἥς ἡμῖν
 γυμνός, ἐν τῷ λινῷ (sic) ἐσθήματι, τὴν δὲ λοιπὴν
 ἐσθῆτα παρακειμένην αὐτοῖς ὄρεγον. Οἱ δὲ ἐξαν-
 ἵστασθαι τε ἐκέλευον καὶ τὴν ταχίστην ἐξίεναι. Καὶ
 τότε συνέλθ' ὅψ' ἤ παρήσαν, ἀνέκραγον δαήμενος
 αἰτῶν καὶ ἱκετεῶν ἀπιέναι καὶ ἡμᾶς ἔβ'· εἰ δὲ
 βούλονται τι χρῆσθον ἐργάσασθαι, τοὺς ἀπάγοντάς*

A domi mansi, adventum expectans Frumentarii.
 Ille vero omnia circumeundo perscrutabatur : vias,
 fluvios, agros, ubi me occultari aut qua transitu-
 rum esse suspicabatur. Verum caligo quaedam ei
 obtutum ademerat, ne domum reperiret. Neque
 enim opinabatur me domi consistere, grassante
 adversus me persecutione. Vixque post diem quar-
 tum, cum Deus mihi ut alio migrarem præcepisset,
 ac præter opinionem omnium viam aperuisset; ego
 et famuli, multique ex fratribus simul egressi su-
 mus. Atque id divinæ providentiæ opus fuisse, re-
 rum eventus postea declaravit : siquidem nonnullis
 fortasse haudquaquam inutiles fuimus.

II. *Deinde paucis interpositis, ea quæ ipsi post
 fugam contigerunt, subjungit his verbis : Ego qui-
 dem circa solis occasum una cum comitibus meis
 a militibus comprehensus, Taposirim perductus
 sum. Timotheus vero, Deo ita disponente, tum
 quidem non adfuit, nec comprehensus est. Sed cum
 postea advenisset, domum vacuam reperit, et satel-
 lites qui eam custodiebant : nos vero in servitutem
 abductos.*

III. *Et aliquanto post : Quisnam vero, inquit,
 divinæ illius dispositionis ordo ac modus fuit? Dic-
 cam enim quæ vera sunt. Anfugienti et perturbato
 Timotheo agrestis quidam occurrens, causam fo-
 stinationis percontatur. Ille rem, ut erat, exposuit.
 Rusticus re audita (pergebat tunc forte ad nuptiale
 convivium : solent enim in hujusmodi conviviis
 totam noctem pervigilare) ingressus rem discum-
 bentibus narrat. Qui confestim quasi signo dato,
 omnes uno impetu consurrexerunt : et concito
 cursu in nos irruentes, clamorem ediderunt. Con-
 tinuo satellitibus, qui nos custodiebant, in fugam
 versis supervenientes, nos, ut eramus nudis in
 grabatis jacentes deprehenderunt. At primo quidem
 aspectu (Deum testor) latrones esse existimans qui
 spoliandi ac diripiendi causa venissent, manens in
 lectulo meo nudus, sola opertus linea tunica, reli-
 quam vestem quæ juxta me posita erat, eis porrexi.
 At illi consurgere me et quam celerrime proficisci
 jusserunt. Tunc demum intelligens, cujus rei gra-
 tia venissent, vociferari cœpi : rogans atque obte-
 stans ut abirent, nosque illic dimitterent. Quod si*

(27) *Διωκόμενον μένειν.* In codice Maz., Med. et Fuk. legitur διωκόμενον ἔχειν, et paulo ante οὐ γὰρ ἐπίσταυεν. VALES.

(28) *Καὶ οἱ παῖδες.* Musculus et Christophorus verterunt *liberi*, quod non probō. Id.

(29) *Ἀπήντα τις τῶν χωρικῶν.* In codice Med., Maz. Fuk. et Savil. scribitur ἀπήντα apud Georgium Syncellum ἀπηνάετο, quod magis placet. Nam ἀπηνάετο nimis poeticum est. Χωρίτας *indigenas* vertit Christophorus; interpres Syncelli *incolas*; neuter bene. Sunt enim rustici homines. Sic in conciliis Græcis, οἱ τῶν χωρῶν πρεσβύτεροι, *presbyteri pagorum* dicuntur. Pro τῶν χωρικῶν nostri codices Maz., Med. ac Fuk. scriptum habent τῶν χωρικῶν. Sic Alexandrini vocabant rusticos, qui legitur in libello Sophronii adversus Dioscorum, qui oblatas est synodo Chalcedonensi : μετὰ φάλαγτος ληστρικῆς χωρικῶν τε, καὶ ἐτέρων τινῶν. Et

Theophanes in *Chronico*, pag. 139, de Dioscori junioris electione loquens, ἀνεχώρησαν τὰ πλήθη τῶν χωρικῶν, ubi Anastasius Bibliothecarius recte vertit *rusticorum multitudinem*. Id.

(30) *Ἐπὶ συνθήματι.* In codice Med. et Maz. scribitur ἀπὸ συνθήματος rectius. Nec aliter codex Fuk. et Savil.

(31) *Ἐπὶ τῶν ἀστρώτων σκιμπόδιον.* Scimpodia vocabantur humiles lecti, quales hodieque in aulis habemus sedendi duntaxat causa. Libanius in oratione de vita sua pag. 47 : Οἴκοι τε ἐπὶ τῆς κλίτης, ἐπὶ δὲ τοῦ σκιμπόδος ἐν τῷ διδασκαλείῳ· et Themistius oratione 9; ex quibus apparet ejusmodi lectos agrorum causa fere comparatos fuisse. Ἀστρώτων vero nudum verti, securus Martialem qui in *Apphoretis* ita de Lodicibus loquitur :
*Nudo stramina ne toro pulerent;
 Junctæ nos tibi venimus sorores.* Id.

de nobis bene mereri vellent, orabam ut eos qui me abducebant satellites praevenirent, ipsique caput mihi demerent. Haec me vociferantem, ut norunt illi qui mihi consortes et principes ærumnarum omnium fuere, invitum surgere coegerunt. Ac me quidem ipse humi supinam abiecit. Illi vero pedibus manibusque comprehendentes me trahere atque educere cœperunt. Sequentur me, Caius et Faustus, Petrus ac Paulus; qui horum omnium testes fuere; qui me suscipientes, ex oppidulo exportarunt, ac deinde auro impositum asino abduxerunt.

IV. Equidem vereor ne in dementia ac stuporem lapsus esse videar, dum referre cogor admirabilem erga nos Dei providentiam ac dispensationem. Sed quoniam arcanum quidem regis occultare, ut ait Scriptura⁴⁶, laudandum est; Dei autem opera prædicare gloriosum; adversus Germani impetum cominus decertabo. Veni ad Æmilianum non solus, sed comitantibus me Maximo presbytero, et Fausto, Eusebio ac Chæremone diaconis. Quidam etiam ex fratribus Romanis qui tum aderant nobiscum iugressus est. Porro Æmilianus non dixit mihi prima fronte: Ne conventus agas. Id enim illi supervacuum erat ac postremum, ad id quod primum ac præcipuum est recurrenti. Quippe haudquaquam curabat, ne alios congregarem; sed id agebat, ne ipsi Christiani essemus. Et ab eo cultu desistere me iubebat, ratus scilicet, si ego ab eo cultu descivissem, cæteros exemplum meum secuturos. Respondi non improbabiler, nec longe accessita responsione: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus*⁴⁷. Sed palam et aperte contestatus sum, me illum qui solus est Deus, neque alium ullum præter hunc adorare; nec a proposito discessurum me esse, nec commissurum unquam ut Christianus esse desinerem. Posthæc abire nos jussit in vicum quemdam solitudini proximum, cui nomen est Cephiro.

V. Sed verba ipsa quæ ab utroque nostrum dicta sunt, sicut Actis publicis inserta leguntur, accipite.

⁴⁶ Tob. xii, 7. ⁴⁷ Act. v, 29.

(32) *Oi και ὑπολαβόντες*. Hæc verba referenda esse existimo ad Caium et Faustum et reliquos presbyteros, qui Dionysium ex oppido Taposiri exportarunt; non autem ad rusticos illos et temulentos convivas, ut retulit Christophorus: *φοράδην* vero, id est in *vella*. Porro quid factum sit Dionysio, postquam rustici illi fugatis militibus eum Taposiri excedere compulerunt, ipse quidem hic non dicit. Sed in epistola ad Domitium et Didymum, quæ refertur in libro vii, cap. 11 (superius recitata), ait, se una cum Caio et Petro solis, se junctum a reliquis fratribus, in quodam Libyæ loco deserto atque arido conclusionum fuisse. Permansit autem in hoc exsilio Dionysius usque ad obitum Decii imp. et ex eo loco litteras scripsit ad Domitium ac Didymum. VALES.

(33) *Εἰς ἀπροσώρη δὲ κινδυνεύω*. Eadem excusatione utitur Paulus apostolus in Epistola II ad Corinthios, cap. xi, cum se ipse laudaturus esset, ubi vide quæ notat Joannes Chrysostomus. Ad eum igitur Pauli locum alludit Dionysius. Id. — Quod sequitur insigne fragmentum ex epistola, seu potius libro Dionysii adversus Germanum episcopum, re-

με φθάσαι, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ τὴν ἐμὴν ἀποτεμεῖν ἤθελον. Καὶ τοιαῦτα βρῶντος, ὡς ἰασινοὶ μου καὶ μέτοχοι πάντων γενόμενοι, ἀνίστασθαι πρὸς βίαν. Κατὰ μὲν παρήκα ἑμαυτὸν ὑπτιον εἰς τοῦδαφος. Οἱ δὲ διαλαβόντες χειρῶν καὶ ποδῶν, σύροντες ἐξήγαγον. Ἐπιπολούθουν δὲ μοι οἱ τοῦτον πάντων γενόμενοι μάρτυρες· Γάιος, Φαῦστος, Πέτρος, Παῦλος· οἱ καὶ ὑπολαβόντες (32) με φοράδην ἐξήγαγον τοῦ πολιχνίου· καὶ θυρὸν γυμνῶ ἐπιθέσαντες ἀπήγαγον.

Δ'. Εἰς ἀπροσώρη δὲ κινδυνεύω (33) πολλὴν καὶ ἀναισθησίαν ὄντως ἐμπασῖν, εἰς ἀνάγκην συμβεβημένος τοῦ διηγεῖσθαι τὴν θαυμαστὴν περὶ ἡμῶν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ. Ἄλλ' ἐπιπέδη μυστήριον, φησὶ βασιλέως κρύψαι καλὸν, τὰ δὲ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀνακαλύπτειν ἐνδοξόν, ὡς οὐκ ἔχω χωρῆσαι τῇ Γερμανοῦ βίᾳ. Ἦκον πρὸς Αἰμιλιανὸν οὐ μόνος, ἠκολούθησαν δὲ μοι συμπροσδύταρες τέ μοι Μάξιμος, καὶ διάκονοι, Φαῦστος καὶ Εὐσέβιος καὶ Χαϊρήμων. Καὶ τις τῶν ἀπὸ Ῥώμης παρόντων ἀδελφῶν ἡμῖν συνεσηλάθει Αἰμιλιανὸς δὲ οὐκ εἶπε μοι προσηγουμένως· Μὴ σύναγε. Περιττὸν γάρ τοῦτο ἦν αὐτῷ, καὶ τὸ τελευταῖον ἐπὶ τὸ πρῶτον ἀνατρέχοντι. Οὐ γάρ περὶ τοῦ μὴ συνάγειν ἑτέρους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, ἀλλὰ περὶ τοῦ μὴ δ' αὐτοῦς ἡμᾶς εἶναι Χριστιανούς· καὶ τούτῳ προσέτατα παπαῦσθαι· εἰ μεταβαλοῖμην ἔγωγε, καὶ τοὺς ἄλλους εἴσεσθαι μοι νομίμων. Ἀπεκρινάμην δὲ οὐκ ἀπεικιστικῶς (34), οὐδὲ μακρὰν· Πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις· ἀλλ' ἄντικρυς διεμαρτυρήμην, ὅτι τὸν Θεὸν τὰν ἑνὰ μόνον, καὶ οὐδένα ἕτερον σέβω, οὐδ' ἂν μεταθεθεῖμην, οὐδὲ παυσαιμην ποτὲ Χριστιανὸς ὢν. Ἐπὶ τούτοις ἐκέλευσαν ἡμᾶς ἀπελθεῖν εἰς κάμην κλησίον τῆς ἐρήμου καλουμένην Κεφρώ.

vicum quemdam solitudini proximum, cui nomen

Ε'. Αὐτῶν δὲ ἐπακούσατε τῶν ὑπ' ἀμφοτέρων λέχθέντων ὡς ὑπομνηματισθῆ (35). Εἰσαχθέντων Διο-

citat Eusebius lib. vii, cap. 11, juncendumque est cum altero ejusdem libri fragmento, quod existat lib. vi, cap. 40. VALES. — Quæ quidem utraque hic habes conjuncta. GALL.

(34) *Οὐκ ἀπεικιστικῶς*. Malim scribere οὐκ ἀπεικιστικῶς. Mox verba illa, *πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις*, defendenda esse mihi videntur: leguntur quidem hæc verba in cap. v Actuum apostolorum, sed nihil facient ad hunc locum; nisi malis legere, ut est in codice Regio, *ἀπεκρινάμην δὲ οὐκ ἀπεικιστικῶς, οὐδὲ μακρὰν τοῦ, πειθαρχεῖν, etc.* Id est, *responsum dedi, quod non longe adest ab illo apostolico*. VAL.

(35) *Ὡς ὑπομνηματισθῆ*. Male Christophorus hunc locum ita vertit, *sicut a quibusdam in commentariis relata sunt*. Ἰπομνήματα Græci vocant, quæ Latini *Acta*, ut observavimus ad librum i *Hist. eccl.* Eusebii, ubi de Actis Pilati. Qui hæc *Acta* conciebant, dicebantur a Græcis ὑπομνηματογράφοι. Latini *ex ab Actis* vocabant, ut legitur in *Notitia imperii Romani*. Hypomnemmatographi urbis Alexandrinæ mentio fit in lege ultima codicis Theodosiani, de decurionibus. Ejus officium describit Philo in Flaccum, ubi de Lampone quodam loquens,

νυσίου (36), καὶ Φαύστου, καὶ Μαξίμου, καὶ Μαρκελλοῦ, καὶ Χαϊρήμονος, Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν εἶπε· Καὶ ἀγράφως ὑμῖν διελέχθη περὶ τῆς φιλανθρωπίας τῶν κυρίων ἡμῶν ἢ περὶ ὑμᾶς κέχρηται. Δεδώκασι γὰρ ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας, εἰ βούλοιθε (37) ἐπὶ τὸ κατὰ φύσιν τρέψασθαι, καὶ θεοὺς τοὺς σὺζόντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθῆσθαι τε τῶν παρὰ φύσιν. Τί οὖν φατε πρὸς ταῦτα; Οὐδὲ γὰρ ἀχαριστοὺς ὑμᾶς ἔσεσθαι περὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτῶν προσδοκῶ, ἐπειδὴ περ ἐπὶ τὰ βελτίω ὑμᾶς προτρέπονται. Διονύσιος ἀπεκρίνατο· Οὐ πάντες πάντας προσκυνοῦσι θεοὺς· ἀλλ' ἕκαστοι τινὰς, οὓς νομίζουσιν· ἡμεῖς τολῶν τὸν ἕνα Θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἀπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγγειρήσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐλαριανῶ καὶ Γαλλιῆνῳ σεβαστοῖς· τοῦτον καὶ σέβομεν καὶ προσκυνοῦμεν· καὶ τοῦτο διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν ὅπως ἀσάλευτος διαμῆνῃ, προσευχόμεθα. Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν, αὐτοῖς εἶπε· Τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεός, μετὰ τῶν κατὰ φύσιν θεῶν προσκυνεῖν; Θεοὺς γὰρ σέβειν ἐκελεύσθητε· καὶ θεοὺς οὓς πάντες ἴσασι. Διονύσιος ἀπεκρίνατο· Ἡμεῖς οὐδένα ἕτερον προσκυνοῦμεν. Αἰμιλιανὸς διέπων τὴν ἡγεμονίαν, αὐτοῖς εἶπε· Ὁρῶ ὑμᾶς ὁμοῦ καὶ ἀχαριστοὺς ἔντας καὶ ἀναισθητοὺς τῆς πράξεως τῶν σεβαστῶν (38) ἡμῶν· διότι περ οὐκ ἔσασθε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ· ἀλλὰ ἀποσταλήσαθε εἰς τὰ μέρη τῆς Λιβύης, καὶ ἐν τόπῳ λεγομένῳ Κεφρῶ· τοῦτον γὰρ τὸν τόπον ἐξελεξάμεν ἐκ τῆς κελεύσεως τῶν σεβαστῶν ἡμῶν. Οὐδαμῶς δὲ ἐξέσται οὕτε ὑμῖν οὕτε ἄλλοις τισιν, ἢ συνόδους ποιῆσθαι, ἢ εἰς τὰ καλούμενα κοιμητήρια (39) εἰσιέναι. Εἰ δὲ τίς φανείη μὴ γενόμενος εἰς τὸν τόπον τοῦτον ὃν ἐκέλευσα, ἢ ἐν συναγωγῇ τινὶ εὐρεθείη, ταυτῶν τὸν κίνδυνον ἐπαρτήσεται. Οὐ γὰρ ἐπιλείψει ἡ δέουσα ἐπιστρέφεια. Ἀπόστητε οὖν ὅπου ἐκελεύσθητε. Καὶ νοσοῦντα δὲ με κατήκειξεν, οὐδὲ μίς ὑπέρθεσιν δούς ἡμέρας. Πόλιαν οὖν ἔτι (40) τοῦ συνάγειν ἢ μὴ συνάγειν εἶχον σχολῆν;

Γ'. Εἶτα, μεθ' ἕτερα, γρηοίρ· Ἄλλ' οὐδὲ τῆς αἰσθη-

qui erat hypomnematographus praefectorum Aegypti: Προσαύτως γὰρ ἡγεμόσιν ὅποτε ὑπεμνηματίζετο, τὰς δίκας εἰσάγων ὡς ἔχων τάξιν, εἶτα τὰ μὲν ἀπῆλειπεν, ἢ παρῆαι ἐκῶν· τὰ δ' οὐ λεχθέντα προσετίθει. Hoc hypomnematographi officium gessit olim Alexandriae Lucianus, ut ipse testatur in *Apologia pro iis qui salarium accipiunt*, his verbis: Ἐγὼ γ' οὖν, εἰ σάψαο, δόξαίμ' ἂν σοι οὐ τὸ σμικρότατον τῆς Αἰγυπτίας ταύτης ἀρχῆς ἐγγεχειρίζεται, τὰς δίκας εἰσάγειν, καὶ τάξιν αὐταῖς τὴν προσήκουσαν ἐπιτιθέναι, καὶ τῶν πραγμάτων καὶ λεγομένων ἀπαξοπάντων ὑπομνήματα γράφειν, etc. Addit etiam Lucianus, hypomnematographum salarium amplissimum e disco habuisse, et peracto recte officio provinciam regendam accepisse. VALES.

(36) *Εἰσαχθέντων Διονυσίου*. Hæc erat formula Actorum publicorum, ut docet Ammianus Marcellinus in lib. xxii, his verbis: *Et Acta super eo gesta, non sine magno legebantur horrore, cum id voluminis publici contineret exordium: Consulatus Tauri et Florentii, inducto sub præconibus Taurο*. Ad quem locum vide quæ olim notavimus. lb.

(37) *Εἰ βούλοιθε*. In tribus exemplaribus Maz.,

PATROL. GR. X:

A *Inducto Dionysio, Fausto, Maximo, Marcello et Chæremone, Æmilianus præfectus dixit: Non solum scripto, sed etiam viva voce vobiscum disserui de humanitate principum nostrorum, qua illi erga vos utuntur. Vobis enim potestatem fecerunt salutis vestræ retinendæ, dummodo ad id quod naturæ consentaneum est ferri, deosque imperii illorum custodes, adorare et eorum quæ naturæ ipsi repugnant oblivisci velletis. Quid ergo ad hæc dicitis? Neque enim vos ingrato animo fore spero adversus eorum clementiam; quippe cum ad meliora vos traducere conentur. Dionysius respondit: Non omnes ab omnibus coluntur dii: sed eos singuli colunt quos arbitrantur deos. Nos quidem unum Deum omnium rerum opificem, qui Valeriano et Gallieno sacratissimis Augustis imperium tradidit, colimus et adoramus. Huic continuas preces offerimus pro imperio illorum, ut stabile et inconcussum permaneat. Æmilianus præfectus iterum dixit: Quis vero vos prohibet, quominus et hunc, siquidem Deus est, cum iis qui natura dii sunt, adoretis? Deos enim colere jussi estis, eosque quos cuncti norunt deos. Dionysius respondit: Nos nullum alium adoramus. Æmilianus præfectus dixit: Video vos ingratos esse simul ac stupidos, qui clementiam Augustorum minime sentiat. Quomobrem non manebitis in hac urbe, sed mittentini in partes Libyæ ad locum qui dicitur Cephro. Hunc enim locum jussu Augustorum nostrorum elegi. Nullatenus autem licebit vobis nec quihuscunque aliis conventus agere, aut ea quæ vocantur cœmeteria adire. Quod si quis ad eum quem jussi locum minime profectus deprehendetur, aut in conventu aliquo fuerit inventus; is sibi ipse periculum arcesset. Non enim deerit congrua animadversio. Abscedite igitur quo jussi estis. Statimque me tametsi agrotantem proficisci compulsi, ne diei quidem unius dilatione concessa. Quomodo igitur coherens agere, aut non agere vacuum mihi deinceps fuit?*

VI. *Paucis deinde interjectis, addit: Sed neque*

Med. et Fuk. legitur et βούλοιθε. lb.

(38) *Πράττης τῶν σεβαστῶν*. Codex Med. et Maz. addunt ἡμῶν, quibus consentit codex Fuk. lb.

(39) *Κοιμητήρια*. Latini *areas* vocabant: ita Tertullianus in libro *ad Scapulam*. Et in Gestis purificationis Cæciliani: *Nam civis in area martyrum fuerunt inclusi. Et in Gestis purificationis Felicis: Tollat aliquis de vestris in aream, ubi orationes facitis*. lb.

(40) *Πόλιαν οὖν ἔτι*. Accusabatur scilicet Dionysius a Germano, quod conventus fratrum non habuisset ante exortam persecutionem, sed fuga salutis suæ prospexisset. Quoties enim ingruebat persecutio, solebant prius episcopi populum congregare, ut cum ad retinendam Christi fidem exhortarentur. Deinde infantes et catechumenos baptizabant, ne sine baptismo ex hac vita migrarent; et Eucharistiam fidelibus dividebant, cum incertum esset, quandiu duratura esset persecutio. Quem morem docuit nos factum Dorothei cuiusdam Thessalonicensis episcopi temporibus Justini: quod refertur in suggestione Germani, Felicis et Dioscori, missæ ad Hormisdam papam anno Christi 519. lb.

a corporali conventu, Domino juvante, absumimus. Verum eos qui in urbe erant, periunde ac si adessent, majore studio congregavi in ecclesiam; absens quidem corpore, ut jam dixi, animo autem praesens. Apud Cephro vero nobiscum magna fidelium adsuit multitudo; partim eorum qui ab urbe nos secuti fuerant, partim aliorum qui ex reliqua Aegypto confluebant. Ibi quoque januam nobis patefecit Deus ad praedicationem verbi sui. Et initio quidem persecutionem passi, et lapidibus inpetiti sumus. Postmodum vero non pauci ex gentilibus, relictis simulacris, ad Deum conversi sunt. Tunc enim primum apud illos verbi divini per nos sparsa sunt semina, cum illud antea non suscepissent. Ac prorsus quasi Deus ejus rei causa nos ad illos perduxisset, postquam illud ministerium implevimus, iterum nos alio transtulit. Etenim Emilianus in asperiora quaedam loca, et ut credebat magis Libyca, nos transportare constituit. Et cunctis undecunque ad Mareoticam praefecturam confluere jussis, vicos per regionem illam dispersos singulis assignavit: nos vero magis ad viam publicam, ut primi comprehenderemur, collocavit. Id enim praecipue agebat ac moliebatur, ut quodcumque voluisset, omnes nullo negotio capi possemus.

VII. Ego vero cum Cephro primum abire jussus sum, tametsi ubinam locus ille situs esset, ignorabam, quippe qui vix nomen illius antea audivissem; nihilominus alacri constantique animo perrexi. Posteaquam vero mihi reuuntiatum est ut ad Colluthionem regionem migrarem, norunt ii qui tum praesentes aderant, quomodo affectus animo fuerim. Hic enim memetipse accusabo: principio quidem aegre admodum ac moleste tuli. Etsi enim regio illa notior nobis magisque familiaris erat quam Cephro, tamen fratribus ac probis viris vacuus esse locus dicebatur, et viatorum turbis latronumque incursionibus obnoxius. Sed multum mihi consolationis attulit, quod fratres me admonuerunt locum illum a civitate propius abesse. Itaque quamvis Cephro maximam nobis multitudinem fratrum ex Aegypto confluentium adduxisset, adeo ut laxius jam conventus agere possemus: illic tamen, ob vicinitatem urbis, charissimorum et conjunctissimorum hominum aspectu crebrius nos aiebant esse fructuosos. Eos quippe accessuros ibique commoratos: et tanquam in suburbanis remotioribus, particulares illic conventus futuros. Idque ita contigit.

(41) Ἀπὸν μὲν τῷ σώματι, ὡς εἶπον. Rectius in codice Max. et Med. scribitur ὡς εἶπεν. In Fuk. et Savil. scriptum inveni, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος. Certe alludit Dionysius ad locum Apostoli in priore ad Corinthios, cap. v. VALS.

(42) Τὰ Κολλουθίωνος. Supplendum videtur μέρη. Sic supra dixit Dionysius, τὰ μέρη τῆς Λιβύης. Erat autem hic locus in Mareotica praefectura. Sic etiam τὰ Βουκόλιον tractus quidam Aegypti dicebatur, a nomine scilicet dominorum, qui ea loca olim possederant. Apud Nicephorum Κολλούθιον hic locus dicitur cum simplici lambda: quam scripturam rectiorem puto. Nam Κολλουθίων nomen est

τῆς ἡμεῖς μετὰ τοῦ Κυρίου συναγωγῆς ἀπέστημεν· ἀλλὰ τοῖς μὲν ἐν τῇ πόλει σπουδαιότερον συναχρότου ὡς συνών· ἀπὸν μὲν τῷ σώματι ὡς εἶπον (41), παρὼν δὲ τῷ πνεύματι. Ἐν δὲ τῇ Κεφροῖ, καὶ πολλῇ συνεπέδημασεν ἡμῖν ἐκκλησία· τῶν μὲν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀδελφῶν ἐπομένων, τῶν δὲ συνιόντων ἀπ' Αἰγύπτου. Κάκει θύραν ἡμῖν ὁ Θεὸς ἀνέωξε τοῦ λόγου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐδώχθημεν, ἐλιθοβολήθημεν· ὕστερον δὲ τινες ὀλίγοι τῶν ἐθνῶν τὰ εἰλωια καταλιπόντες, ἐπέστρεψαν ἐπὶ τὸν Θεόν. Οὐ πρότερον γὰρ παραδεξαμένοι αὐτοῖς, τότε πρῶτον ἐῖ ἡμῶν ὁ λόγος ἐπιστάρη. Καὶ ὡπερ τοῦτου ἔνεκεν ἀπαγαγὼν ἡμᾶς πρὸς αὐτοῦς ὁ Θεός, ἐπὶ τὴν διακονίαν ταύτην ἐπληρώσαμεν, πάλιν ἀπαχόχον. Ὁ γὰρ Αἰμιλιανὸς εἰς τραχυτέρους μὲν, ὡς ἐδόκει, καὶ Βλιδικωτέρους ἡμᾶς μεταστῆσαι τόπους ἐβουλήθη· καὶ τοὺς πανταχόσε εἰς τὸν Μαρεώτην ἐκέλευσε συρρεῖν, κώμας ἐκάστους τῶν κατὰ χώραν ἀφορίας· ἡμᾶς δὲ μᾶλλον ἐν ὄδῳ, καὶ πρώτους καταλιφθησόμενοις. ἔταξεν· ὡκονόμενι γὰρ δηλονότι, καὶ παρεσκεύαζεν, ἵνα ὁπόταν βουληθεῖη συλλαβεῖν, πάντας εὐσάκτους ἔχοι.

Z. Ἐγὼ δὲ ὅτε μὲν εἰς Κεφρών ἐκεκελεύσθη ἀπελθεῖν, καὶ τὸν τόπον ἠγνούον ὅποι ποτὲ οὗτός ἐστιν, οὐδὲ τὸ ὄνομα σχεδὸν πρότερον ἀκηκόως· καὶ ὁμοῦ εὐθύμως, καὶ ἀταράχως ἀπήειν. Ἐπεὶ δὲ μετασκηνώσειν εἰς τὰ Κολλουθίωνος (42) ἀπηγγέλη μοι, ἴσασιν οἱ παρόντες ὅπως διετέθη· ἐντεῦθα γὰρ ἑμαυτοῦ κατηγορήσω. Τὸ μὲν πρῶτον ἠχθῆσθην καὶ λίαν ἐχαλέπηνα· καὶ γὰρ εἰ γνωριμώτεροι καὶ συνθηθέτεροι ἐτύγχανον ἡμῖν οἱ τόποι, ἀλλ' ἔρημον μὲν ἀδελφῶν, καὶ σπουδαίων ἀνθρώπων ἐφασκον εἶναι τὸ χωρίον· ταῖς δὲ τῶν ὁδοιπορούντων ἐνοχλήσει, καὶ ληστῶν καταδρομαῖς ἐγκείμενον (43). Ἐτύχον δὲ παραθυμίας, ὑπομνησάντων με τῶν ἀδελφῶν, ὅτι γαινεῖ μᾶλλον τῇ πόλει. Καὶ ἡ μὲν Κεφρών πολλὴν ἡμῖν ἔγγεν ἀδελφῶν τῶν ἀπ' Αἰγύπτου τὴν ἐπιμιξίαν, ὡς πλατύτερον ἐκκλησιάζειν δύνασθαι· ἐκεῖ δὲ πλησιατέρων ὄσης τῆς πόλεως, συνεχέστερον τῆς τῶν ὄσης ἀγαπητῶν καὶ οικειοτάτων καὶ φιλεσίων ὕψεως ἀπολαύσομεν. Ἀφῆζονται γὰρ καὶ ἀναπαύσονται· καὶ ὡς ἐν προαστείοις πορρωτέρω κειμένοις, κατὰ μέρος εἰσονται συναγωγῶν (44). Καὶ οὕτως ἐγένετο.

deflexum a Colutho, quod nomen fuit frequens apud Aegyptios. Certe ita dictus est poeta quidem celebris temporibus Anastasii, oriundus ex Thebaide, ut testatur Suidas. Fuit et alter Coluthus schismaticus in Aegypto temporibus magni Athanasii, cujus crebra fit mentio in Apologia. Eum Acoluthum vocat Gregorius Nyssenus in lib. II, Contra Eunomium. Is.

(43) Καταδρομαῖς ἐγκείμενον. Scribendum puto ἐκεκείμενον. Id.

(44) Κατὰ μέρος συναγωγῶν. Quoties suburbanis paulo remotiora erant ab urbe, ii qui in suburbanis illis manebant, non cogebantur ad majoris ecclesiae conventus accedere: sed in eo suburbio particulares

Η. Καὶ μὲθ' ἑτεραῖ, περὶ τῶν συμβεβηκότων A
 αὐτῷ ἀδίδας ταῦτα γράψει. Πολλὰς γε ταῖς ὁμο-
 λογίαις (45) Γερμανὸς σημνύνετα· πολλὰ γε εἰπεῖν
 ἔχει καθ' ἑαυτοῦ γινόμενα, ὅσα ἀριθμησαὶ δύναται
 περὶ ἡμῶν ἀποφάσεις, δημύσεις, προγραφάς, ὑπερ-
 χόντων ἀρπαγὰς, ἀξιωμάτων ἀποθέσεις (46), δόξης
 κοσμικῆς ὀλιγωρίας, ἐπαίνων ἡγεμονικῶν καὶ βου-
 λευτικῶν (47) καταφρονήσεις· καὶ τῶν ἐναντίων
 ἀπειλῶν, καὶ καταδοξασεων καὶ κινδύνων, καὶ διω-
 γμῶν καὶ πλάνης καὶ στενωχωρίας, καὶ ποικίλης θλι-
 φεως ὑπομονῆν, ὅσα τὰ ἐπὶ Δεκίου καὶ Σαβίνου (48)
 συμβάντα μοι, ὅσα μέχρι νῦν Αἰμιλιανῶς; Ποῦ δὲ
 Γερμανὸς ἐφάνη; Τίς δὲ περὶ αὐτοῦ λόγος; Ἄλλὰ
 τῆς πολλῆς ἀφροσύνης εἰς τὴν ἐμπέπτω διὰ Γερμανὸν,
 ὕφαιμαι· διδ καὶ τὴν καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων
 διήγησιν, παρήμι τοῖς εἰδῶσιν ἀδελφοῖς λέγειν.
 B
 sum, tandem absisto. Singularum rerum narrationem fratribus qui plenissimam gestorum notitiam habent, relinquo.

VIII. Deinde paulo post de his quæ sibi acci-
 derunt, ita scribit : Sed fortasse Germanus multis
 fidei confessionibus gloriatur. Multa prædicare potest
 adversus se gesta. Quot vero enumerare potest
 perinde atque ego, sententias judicum, publica-
 tiones, proscriptiones, direptiones bonorum; ab-
 jectiones dignitatum, contemptus gloriæ sæcularis,
 laudam a præfectis ac decurionibus profectarum de-
 spectus; minarum denique quæ coram intentabantur,
 vociferationum, discriminum, persecutionum,
 fugæ, ærumnarum et cujusque modi malorum tole-
 rantiam; cujusmodi sunt ea quæ sub Decio et Sa-
 bino, et quæ in hunc usque diem sub Æmiliano
 nobis contigerunt? Ubinam vero comparuit Germa-
 nus? Quænam illius facta est mentio? Verum ab
 B imprudentia illa in quam Germani causa delapsus

EPISTOLA XI. — AD HERMAMMONEM.

(Euseb. *Hist. eccl.*, vii, 1, 10, 23.)

A. Ἄλλ' οὐδὲ Γάλλος (49) ἔγνω τὸ Δεκίου κακόν,
 οὐδὲ προσέκοπτεσε τί ποσ' ἐκεῖνον ἐσφλην· ἀλλὰ
 πρὸς τὸν αὐτὸν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ γινόμενον
 ἔπειταις λίθον. Ὅς εὖ φερομένης αὐτῷ τῆς βασιλείας,
 καὶ κατὰ νοῦν χωροῦντων (50) τῶν πραγμάτων τοῖς

I. Sed neque Gallus culpam Decii intellexit, nec
 prospexit, quid tandem illum pessumdedisset; quin
 potius ad eundem lapidem ante oculos suos posi-
 tum impexit. Qui cum imperium ipsius prospero
 in statu esset, cunctaque ex animi sententia suc-

stebant conventus in aliqua basilica, aut in loco ad
 hoc agendum idoneo. Id ex hoc Dionysii loco ma-
 nifeste colligitur, quem nec Musculus nec Christo-
 phorus intellexerunt, sed omnia miscuerunt :
 adeo ut ex eorum interpretatione nihil sani possit
 elicere. Porro πρόσπειτα Græci dicunt non solum
 suburbia quæ urbi conjuncta sunt, sed etiam vicus
 satis longo intervallo ab urbe dissitos. Sic Canopus
 duodecimo lapide distans ab urbe Alexandria, προ-
 άστειον dicitur ab Athanasio in libello quem obtulit
 concilio Chalcedonensi. Sic etiam Daphne subur-
 banum Antiochiæ, Achryna Nicomedis, et Septi-
 mium dicitur suburbanum Constantinopolis : hæc
 aliquot passuum millibus absent ab illis civita-
 tibus. Vide *Glossarium* Pithæi in *Novellis Juliani*
 Antecessoris, voce *Proastium* : Porro ex hoc loco
 colligitur, ætate quidem Dionysii unicam adhuc
 fuisse Alexandriæ ecclesiam, in quam omnes urbis
 illius fideles orationis causa conveniebant. Post-
 modum vero temporibus Athanasii, cum plures
 essent ecclesiæ a diversis episcopis Alexandriæ
 ædificatæ, cives Alexandrini seorsum in diversis
 ecclesiis colligebantur, κατὰ μέρος καὶ διηρημένως,
 ut loquitur Athanasius in *Apologia* 1 ad Constans-
 tium : nisi quod majoribus festis, Paschæ scilicet
 aut Pentecostes, non fiebant particulares conven-
 tus; sed universi in majore ecclesia convenie-
 bant, ut ibidem testatur Athanasius. VALES.

(45) Πολλὰς γε ταῖς ὁμολογίαις. Hæc et se-
 quentia ironice dicuntur a Dionysio. Quæ deinde
 sequuntur, sic lego et interpungo, πολλὰ γε εἰπεῖν
 ἔχει καθ' ἑαυτοῦ γινόμενα· ὅσα ἀριθμησαὶ δύναται
 περὶ ἡμῶν. Certè in vetustissimo codice Maz. post
 vocem ἡμῶν apposita est virgula, et ante vocem
 ὅσα φρονιτὺν subdistinctio. Codex autem Fuk. emen-
 dationi nostræ plane subscribit. Ib.

(46) Ἀξιωμάτων ἀποθέσεις. Hinc patet Diony-
 sium Alexandrinum splendide genere ortum fuisse.
 Nam dignitas ex generis nobilitate præcipue ducitur.
 Hinc in Gestis purgationis Cæcilianii quæ post
 collationem Carthaginiensem edita sunt, Victor

interrogatus a Zenofilo consulare, cujus conditionis
 esset, respondit, *Professor sum litterarum Roma-
 narum*. Deinde interrogatus, cujus dignitatis esset,
 respondit : *Patre decurione Constantinensium, æro
 milite qui in comitatu militaverat*. Cæterum Diony-
 sius Alexandrinus, antequam ad Christi fidem trans-
 iret, professione rhetor fuerat, ut docet Maximus
 in scholiis ad librum Dionysii Areopagite *De cælesti
 hierarchia*, cap. 5, ὁ γοῦν μέγας Διονύσιος ὁ Ἀλε-
 ξανδρέων ἐπίσκοπος, ὁ ἀπὸ βητόρων, etc. Ib.

(47) Βουλευτικῶν. Augustus Alexandrinus sine
 ullis decurionibus rempublicam suam administrare
 jusserat. Postea vero Severus imp. Alexandrinis
 curiam habere permisit, ut scribit Dio in lib. LI : Τοῖς
 δ' Ἀλεξανδρεῦσιν ἄνευ βουλευτῶν πολιτεύεσθαι ἐπέ-
 λευσεν. Paulo post, βουλευτοῦσι δὲ ἐν τῇ Ἀλεξανδρείᾳ,
 ἐπὶ Σεθέρου αὐτοκράτορος ἀρξάμενοι. Idem scribit
 Spartianus in *Severo*, cap. 17 : *Alexandria jus
 bulentiarum dedit, qui sine publico consilio, ita ut
 sub regibus, ante crebant, nno judice contenti quem
 Cæsar dedisset*. Certè in epistola Athanasii ad soli-
 tarios, mentio fit decurionum Alexandriæ. Ib.

(48) Τὰ ἐπὶ Δεκίου καὶ Σαβίνου. Hic Sabinus
 præfectus Ægypti fuerat temporibus Decii imp. De
 quo Dionysius in epistola ad Fabium, quam retulit
 Eusebius in cap. 41, lib. vi (superius recitatam),
 Æmilianus vero præfectus Ægypti de quo hic sermo
 est, postea imperium occupavit, ut scribit Pollio
 in xxx *Tyrannus* : qui tamen eum duceam appellat,
 non autem præfectum Ægypti. Ib.

(49) Ἄλλ' οὐδὲ Γάλλος. Euseb., lib. vii, cap. 1 :
 Dionysius, inquit, in epistola ad Hermammonem
 de Gallo imperatore ita scribit : *Sed neque Gal-
 lus, etc.* GALL.

(50) Κατὰ νοῦν χωροῦντων. Ita ex codice Regio
 edidit Robert. Stephanus. Et ferri potest hæc lectio,
 ut sit metaphora ab iis quæ secundo amne defe-
 runt. In reliquis tamen exemplaribus Maz., Mel.,
 Fuk. et Savilli legitur κατὰ νοῦν; quæ scriptura
 magis placet, eamque Rufinus etiam secutus est.
 VALES.

cederent : viros sanctos qui pro pace et incoluntate ipsius preces ad Deum allegabant, insectatus est. Cum illis ergo orationes pro ipso fieri solitas simul fugavit.

II. Joanni quoque similiter revelatum est. Ait enim : *Et datum est illi os loquens magna et impia ; et data est illi potestas , et menses quadraginta duo* ⁴². Utrumque porro in Valeriano implementum mirari licet, illudque ante omnia considerare, eujusmodi is ante persecutionem fuerit, qualiter mansuetus quidem ac benignus erat erga famulos Del. Neque enim ullus superiorum principum, ne illi quidem ipsi qui palam Christiani fuisse dicuntur, tanta humanitate ac benevolentia nostros complexus est, quantam ille præ se ferebat initio principatus sui. Totaque ejus familia piis hominibus abundabat, ac Dei Ecclesia esse videbatur. Verum magister et archisynagogus magorum Ægypti ei tandem persuasit, ut ab hoc instituto descii-

⁴² Apocal. xiii, 5.

(51) *Περὶ τῆς εἰρήνης προσευχόμενος*. Malim scribere, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης. VALES.

(52) *Καὶ τῷ Ἰωάννῃ*. Hinc autem fragmento ista præmittit idem Eusebius lib. vii, cap. 10 : « Gallo interim e medio sublato, cum vix biennii spatio imperium tenuisset, Valerianus cum Gallieno filio in ejus locum succedit. De hoc vero quæ tradit Dionysius, ex epistola ejus ad Hermammone[m] licet cognoscere, in qua ita scribit : *Joanni quoque, etc.* » GALL.

(53) *Μῆνες τεσσαρακοστιάδω*. Hunc Dionysii locum optime exposuit Baronius ad annum Christi 257, cap. 7, de spatio scilicet temporis quo duravit persecutio Valeriani. Cum enim Valerianus septem fere annis regnaverit, ut inter omnes constat, priore quidem principatus triennio Christianos benigne complexus est, posteriore vero triennio persecutionem intulit Ecclesie. Porro initium principatus Valeriani cepit anno Christi 253, sub finem, Volusiano II et Maximo coss. Docent id manifeste nummi veteres ab Occone, et Goltzio, prolati, in quibus Valerianus imperator tribunitiæ potestatis III, consul III, inscribitur. Item trib. pot. V, cos. IV. Idem quoque colligitur ex nummis imp. Gallieni. Id.

(54) *Καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸ αὐτοῦ ὡς οὕτως ἔσχε*. Scribendum puto ὡς οὕτως, quavis reclamantibus libris. Sed et transposita videntur esse vocabula. Lego igitur, καὶ αὐτοῦ τὰ μάλιστα πρὸ τούτων, ὡς οὕτως ἔσχε, συνοεῖν, ἕως ἤπιος καὶ φιλόφρων ἦν, etc. Ita sensus est aper tissimus. Id.

(55) *Ὡς μὲν ἤπιος*. Ita quidem ex codice Regio edidit Rob. Stephanus. Verum in optimis exemplaribus Max. et Med. scriptum est, ἕως ἤπιος. In Fuk. vero et Saviliano legitur, ἕως γὰρ ἤπιος, etc., quam scripturam secutus est Christophorus, ut ex versione ejus apparet. Id.

(56) *Οὐδ' οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν Χριστιανοὶ γυρονέται*. Philippum imperatorem intelligit, qui primus ex Romanis imperatoribus Christianam religionem professus est, ut multi veterum prodiderunt. Sed cum Dionysius in plurali numero loquatur, Philippo adjungi potest Alexander Severus, qui imaginem Christi habuit in larario suo, teste Lampridio, et toto principatus sui tempore Christianos fovit et conservavit, ut ab Eusebio relatum est. Porro autem notandum est, Dionysium de imperatoribus illis hoc tantum dicere, quod dicti et existimati fuerint Christiani, non autem quod reipsa Christiani existerint. Id.

(57) *Τὸν ἀπ' Αἰγύπτου μάγων ἀρχισυνάγωγος*.

ιερούς ἀνδρας τοὺς περὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ καὶ τῆς ὕγιαιας προσευχόμενος (51) πρὸς τὸν Θεόν. ἤλασαν. Οὐκοῦν σὺν ἐκείνοις ἐδίωξε καὶ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχάς.

B. Καὶ τῷ Ἰωάννῃ δὲ (52) ὁμοίως ἀποκαλύπτεται· *Καὶ ἐδόθη γὰρ αὐτῷ, φησί, στόμα λαλοῦν μεγάλῃ καὶ βλασφημίᾳ καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία καὶ γῆρας τεσσαρακοστιάδω* (53). Ἀμφότερα δὲ ἔστιν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ θαυμάσια· καὶ τούτων μάλιστα τὰ πρὸ αὐτοῦ ὡς οὕτως ἔσχε (54) συνοεῖν· ἕως ἤπιος (55) καὶ φιλόφρων ἦν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἄλλος τις, οὕτω τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων, εὐμενῶς καὶ δεξιῶς πρὸς αὐτοὺς διετέθη· οὐδ' οἱ λεχθέντες ἀναφανδὸν Χριστιανοὶ γεγονέναι (56), ὡς ἐκεῖνος οἰκειότατα ἐν ἀρχῇ καὶ προσφιλέστατα φανερόν ἦν αὐτοῦ ἀποδεχόμενος· καὶ πᾶς ὁ οἶκος αὐτοῦ θεοσεβῶν πεπληρωτο, καὶ ἦν Ἐκκλησία Θεοῦ. Ἀποσκευασσάσθαι δὲ παρέπεισεν αὐτὸν ὁ διδάσκαλος· καὶ τῶν ἀπ' Αἰγύπτου (57) μάγων ἀρχισυνάγωγος (58).

Baronius ad ann. Christi. 252 et 258 ait hunc esse magum illum, qui paulo ante imperium Decij populum Alexandrinorum ad persequendos Christianos incitaverat, de quo superius loquitur Dionysius in epist. 5, ad Fabium Antiochenum, num. 4. Ego vero hunc longe alium esse existimo, qui Valerianum imper. adversus Christianos commovit : Macrianum scilicet, eum qui postea imperium occupavit, de quo infra dicturi sumus ; idque manifeste convincitur ex sequentibus Dionysii verbis. Subdit enim, κατὰ γούν αὐτοῖς ὁ Μακριανός, etc., immensum scilicet, eum quem supra magistrum Valeriani et archisynagogum magorum appellaverat, non alium esse quam Macrianum. Et paulo post addit, ὁ μὲν γὰρ Οὐαλεριανὸς εἰς ταῦτα ὑπὸ τούτου προαχθεῖς, etc. Quid potest clarius dici ? Tota enim hujus orationis series id apertissime demonstrat, Macrianum hujus impietatis auctorem fuisse Valeriano : qui cum Valeriani quasi pædagogus ac magister quidam esset, pessimis consiliis ei subministratis, primo quidem illum, deinde vero semelipsum perdidit. Porro Macrianum auditorem ac ministrum Valeriani in gerenda republica, testatur ipse Valerianus in oratione ad senatum, quam refert Pollio : *P. C., bellum Persicum gerens, Macriano totam rem publicam tradidi*. Id.

(58) *Ἀρχισυνάγωγος*. Habebant Judæi archisynagogos, qui synagogis præsidebant. Archisynagogus Judæorum Alexandria memoratur in epistola Adriani imper. ad Servianum, quam refert Vopiscus in Saturnino. Præter archisynagogos erant etiam apud Judæos quidam patres synagogarum ; item sacerdotes et presbyteri et diaconi synagogarum, quos Judæi Azanitas vocabant. Erant etiam apostoli, et supra hos omnes positi patriarchæ. Hi enim archisynagogos pro arbitrio constituebant, eoque quotannis aut tertio quoque anno mutabant, ut pecuniam ab eis corradere. Docet id Palladius in dialogo *De vita Juani Chrysostomi*. De his omnibus Epiphanius in hæresi Ebionæorum, et imperatores in Codice Theodosii, titulo *de Judæis*. Quæ quidem nomina a Judæis sumpsisse videntur Christiani. Verum in hoc Dionysii loco aliud significat ἀρχισυνάγωγος, quod mihi quidem obscurum est. Nec minus obscurum est, qui sint οἱ ἀπ' Αἰγύπτου μάγοι. Aruspices videtur intelligere qui Romæ erant, seu sacerdotes laïdis ac Serapidis, quibus præerat Macrianus. Certe vates et haridii fere omnes erant Ægyptii. Vide cap. 4, lib. II, *De vita imper. Constantini* ; et Eunapium in *Vita Aedæsi*. Magister

τοὺς μὲν καθαρούς, καὶ ὁσίους ἀνδράς κτίνουσαι καὶ
 θωπεύουσαι καλεῖται, ὡς ἀντιπάλους καὶ κωλυτάς τῶν
 παμμάρων καὶ βδελυκτῶν ἐποικιδῶν ὑπάρχοντας·
 καὶ γὰρ εἰσι καὶ ἦσαν ἱκανοὶ παρόντες καὶ ὀρώμε-
 ναι, καὶ μόνον ἐμπνέοντες (59), καὶ φεγγόμενοι,
 διασκαδῶσαι τὰς τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων ἐπιβουλὰς·
 ταπεινὰ δὲ ἀνάγκους καὶ μαγγανείας ἐξαγιστοὺς καὶ
 ἐσθουρίας ἀκαλλιέρητους ἐπιτελεῖν ὑποτιθέμενος,
 παιδᾶς ἀθλίους ἀποσφάττει, καὶ τέκνα δυστήνων
 κατέρων καταθῆναι, καὶ σπλάγγνα νεογενῆ διαρραῖν,
 καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ κατακόπτειν, καὶ καταχορδαῖν
 κλάσματα, ὡς ἐκ τούτων εὐδαιμονήσοντας (60).

Γ. Καὶ τούτοις ἐπιφέρει λόγων: Κατὰ γοῦν αὐ-
 τοῖς Μακριανὸς (61) τῆς ἐλπίζομένης βασιλείας προ-
 ηγῆσαι χαριστήρια ἢ πρότερον μὲν ἐπὶ τῶν καθ-
 ὄλου λόγων (62) λεγόμενος εἶναι βασιλεύς, οὐδὲν
 εὐλογον, οὐδὲ καθολικὸν (63) ἐφρόνησεν, ἀλλ' ὑπο-

φωσθε prae ceteris mortalibus callebant a Necepro
 rege ipsis traditam, ut scribit Ausonius eorū. 409,
 v. 29:

Quisq; magos docuit mysteria vana Necepro.
 Clementis in libro primo *Recognitionum*, sub initium:
Aegyptium potam, atque ibi hierophantis vel prophetae
qui adytis praesunt, amicus efficit, et multa pecunia
invitatum magum precabor, ut educat mihi animam
de infernis per eam quam necromantiam vocant.
 Graeca Clementis verba si quis forte desiderat, hic
 apponam ex ejusdem Epitome a Turnebo edita: Εἰς
 Αἴγυπτον πορεύσομαι, εἶπον, καὶ τοὺς τῶν ἀδύτων
 ἱεροφάντας, καὶ προφήτας φιλωθήσομαι, καὶ μάγον
 ζητήσας καὶ εὐρών, χρήμασι πάλω πολλοῖς, ψυχῆς
 ἀνακοπήν διὰ τὴν λεγομένην νεκρομαντίαν ἐργά-
 σασθαι. Plinius quidem tres magicas species enu-
 merat: Persicam, Judaicam et Cypriam: sed quam
 ille Judaicam vocat, ea est Aegyptia, ut vel ex ipsis
 Pthaii verbis colligitur. Ait enim Plinius, eam a Moyse
 et Jambre repertam esse, Aegyptiorum magos,
 qui jussu Pharaonis portenta ediderunt adversum
 Moysam, perperam confundens cum Moyse. Certe ma-
 gica artes et incantationes semper apud Judaeos
 vigitaere fuerunt. Ceterum magos in comitatu secum
 habebant imperatores Romani, exemplo Alexandri
 Magni et regum Persicorum. Sic M. Antoninus in
 expeditione illa Germanica habuit secum Arnuphium
 magum Aegyptium, ut scribit Dio. Valerianus quoque
 imperator magos in exercitu circumduxit, quorum
 antistes erat Macrianus, teste hic Dionysio. VALES.

(59) Καὶ μόνον ἐμπνέοντες. Insufflantes verti:
 qua voce usus est Prudentius in agone Romani.
 Solebant enim Christiani dæmones eorumque præ-
 stigias, templa, simulacra exsufflare; abominari se
 hanc sparcitiam eo indicio declarantes. De hoc
 more multa jampridem notavit Brissonius in com-
 mentario ad lit. cod. Theod. de feriis, et post illum
 Heraldus in notis ad Minutium Felicem. Quo refe-
 rendum putō locum Dionysii apud Eusebium in
 libro vi, cap. 41 (vid. supra epist. 3 ad Fabium,
 num. 1), de Quinta, muliere Christiana, quam
 pagani ad templum idolorum traxerant, ἀποστρε-
 φόμενῃ δὲ καὶ βδελυτομένην, etc. Eodem pertinent
 haec Tertulliani verba in lib. *De animis: Quanto*
dignior atque constantior Christianæ sapientia asser-
tio cuius afflati tota vis dæmonum cedit? Et in
 lib. *De idololatria*, cap. 14; denique in *Apologetici*
 cap. 23. la.

(60) Εὐδαιμονήσοντας. Quatuor nostri codices,
 Mazar. et Med., cum Fuk. et Savil., scriptum habent
 εὐδαιμονήσοντας rectius, dummodo in singulari
 numero scribas εὐδαιμονήσοντα. De solo enim Va-
 leriano hic loquitur Dionysius. la.

A sceret; jubens ut castos quidem et sanctos viros
 persecueretur atque occideret, quippe qui scelestis
 ac detestandis incantationibus adversarentur atque
 obstarent. Erant enim et sunt etiamnum ejusmodi,
 qui vel praesentia atque aspectu suo, et insufficientes
 duntaxat ac vocem edentes, dæmonum praestigias
 disturbare possint. Initiationes autem impuras, et
 abominanda maleficia, et sacrificia execranda por-
 agere eum jussit, miseris infantes mactare, improp-
 lare liberos infelicium parentum, recens naturam
 rinari viscera; Dei signenta atque opera discernere
 ac detruncare, quasi hoc facto ad summam felici-
 tatem esset perventurus.

III. Postea subdit: Egregiam vero gratiam ob-
 speratum imperium et præclara munera Macrianus
 eis obtulit. Qui initio quidem, cum καθολικός, id
 est rationalis imperatoris diceretur, nihil rationi
 consonum, nihil catholicum sensit aut publicum;

(61) Κατὰ γοῦν αὐτοῖς Μακρινός. Subaudiend-
 um est τοὺς δαίμοσι, non autem τοὺς βασιλεῖσι,
 ut putavit Christophorus. De solo enim Va-
 leriano hic sermo est, ut jam dixi. Adde, quod perit
 omnis sensus hujus loci, si interpretatio Christo-
 phori retineatur. In nostra autem versione sensus
 est apertissimus: Macrianus, inquit, eam ex dæmo-
 num praedictionibus atque praesigiis ad spem imperii
 pervenisset, hanc gratiam ipsis restitit, ut Valerianum
 in Christianos armaret. Porro in codicibus nostris
 Max., Med. et Fuk. scribitur Μακρινός; rectius.
 Ita enim hunc tyrannum appellant Historiae Augustae
 scriptores et nummi veteres. Sed et in antiquissimo
 codice Vaticano quem, rogante me, consuluit ductis-
 simus vir Lucas Holstenius, scriptum est Μακρια-
 νός, tum in hoc loco, tum in cap. 25. la.

(62) Ἐπὶ τῶν καθόλου λόγων. Ita Graeci voca-
 bant, quos Latini dicunt *rationales*, seu *procuratores*
summæ rei, ut jampridem notavi ad excerpta
 Constantiani Porphyrogeneti ex Dione Cocceiano,
 pag. 112. Quae quidem hic repetere nihil attinet.
 Addemus duntaxat insignem locum Porphyrii in
Vita Plotini, qui a doctissimo interprete non est
 intellectus. Loquens enim Porphyrius de Thau-
 masio quodam, sic ait: Ὅρα καὶ θαυμαστόν τιδος
 τοῦνομα ἐπισκελθόντος, τοὺς καθόλου λόγους πρᾶτ-
 τοντος. Porro cujusnam imperatoris procurator fuerit
 Macrianus, incertum est. Cave enim existimes,
 eam Valeriani procuratorem fuisse. la.

(63) Οὐδὲ καθολικός. Ludit Dionysius in nomine
 catholici, quo et rationalis officium, et Christiana
 religio designatur. Unde Optatus in lib. ii catho-
 licam fidem ex eo dictam esse asserit, quod sit ra-
 tionalis: *Ubi ergo erit proprietates catholici nominis,*
cum inde dicta sit catholica, quod sit rationalis, et
ubique diffusa? Quanquam catholicam religionem
 ob id dici, quod rationalis sit, non facile mihi per-
 suadeo. Neque enim καθολικός simpliciter, et abso-
 lute *rationalem* significat, nisi subaudiatur λογο-
 θέτης. Cæterum *catholica* cognomen quando pri-
 mum adhaeserit Ecclesiae Dei, difficile est dicere. In
 epistola quidem Smyrnaeorum de martyrio beati
 Polycarpi, mentio fit Ecclesiae catholicae. Item in
 Actis passionis Pionii martyris, qui passus est
 principatu Decii Augusti: *Tum Polemo, Christi-*
anus, inquit, es? Respondit Pionius: Sum profecto.
Cujus, inquit Polemo, es Ecclesiae? Respondit Pionius:
Catholica: nulla enim est alia nuda Christianum. Apparet
 igitur, hoc cognomen Ecclesiae inditum esse circa pri-
 mam apostolorum successionem, cum haereses multis
 in locis exorta, veram Christi fidem et apostolorum
 traditionem subvertere conarentur. Tunc enim, ut

sed imprecatorii prophetice subjacuit, quæ sic habet : *Væ his qui prophetant ex corde suo, neo præ oculis habent bonum publicum* ⁶⁴. Nam neque Providentiam universa moderantem intellexit; nec animo reputavit iudicium illius qui ante omnia et in omnibus et super omnia est Dei. Quocirca hostis quidem fuit catholicæ Dei Ecclesiæ : alienum autem æ et extorrem a misericordia Dei præstitit, et quam longissime a sua se salute relegavit; in hoc exprimens atque exhibens veritatem nominis sui.

IV. *Et paulo post* : Nani Valerianus quidem qui ad hujusmodi facinora a Macriano impulsus fuerat, contumeliis et opprobriis fuit expositus ac deditus, juxta id quod dicit Dominus ad Isaiam : *Et ipsi elegerunt vias suas et abominationes suas quas concupivit anima eorum. Et ego eligam ludibria eorum, et peccata retribuam ipsis* ⁶⁵. Macrianus vero imperandi cupiditate flagrans, tametsi imperio indignus, cum regium cultum induere non posset ipse corpore debilis, duos filios paterna in se translatores crimina imperio præfecit. Etenim evidentissime in his impleta est prædictio Dei dicentis : *Ego sum, qui ulciscor peccata parentum in liberis, ad tertiam usque et quartam progeniem eorum qui oderunt me* ⁶¹. Pravis enim cupiditatibus suis quibus ipse frui non potuerat, in filiorum capita translatis, improbitatem suam et odium divini nominis in eos pariter transfudit.

V. *Et ille quidem (Macrianus) cum imperato-*

⁶⁰ Ezech. xiii, 3. ⁶¹ Isa. lxxvi, 3, 4. ⁶² Exod. xi, 5.

vera et genuina Christi Ecclesia ab adulterinis hæreticorum cæthibus distingueretur, catholicæ cognomen soli orthodoxorum Ecclesiæ attributum est. VALES.

(64) *Ὀυαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσι*. Hic locus existat in Ezechielis cap. xiii. Quem quidem Hieronymus ita interpretatur : *Væ his, qui prophetant ex corde suo. et omnino non vident*. Dionysius vero noster τὸ καθόλου exponit τὴν καθόλου πρόνοιαν· verba scilicet prophetæ, seu potius LXX interpretum, ad argumentum suum accommodans. Id.

(65) *Ὡς πορρωτάτω τῆς ἐαυτοῦ ἐκκλησίας*. Ita quidem Robertus Stephanus : qui cum scripturam codicis Regii pene ubique sequi solet, hoc tamen loco deprayatam codicis Medicæi lectionem sequi maluit. Sed procul dubio scribendum est, τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας, ut præter codicem Regium præferunt codex Maz., Foket. et Savilianus. Ita etiam legit Christophorsonus. Id.

(66) *Τὸ ἴδιον ἐπαληθεύων ἔνομα*. Alludit Dionysius ad nomen *Macriani*. Nam *Μακράν*, idem est quod *πορρωτάτω*. Id.

(67) *Ὅστος δὲ τῆ βασιλείᾳ παρὰ τὴν ἀξίαν ἐπιμανεῖς*. Pessime hunc locum veritè Christophorsonus, qui hæc de Valeriano dici putavit, cum de Macriano apertissime dicantur. Præcessit enim ὁ μὲν γὰρ Ὀυαλεριανός, etc., sequitur deinde, ὄστος δὲ, etc., quibus particulis satis declaratur de duobus sermonem fieri. Adde, quod de Valeriano dici non potest, eum imperio quod tantopere concupiscebat, indignum fuisse. Quippe Valerianus erat vir nobilissimus, et princeps civitatis : et antequam imperaret, omnium consensu imperio dignissimus habebatur, ut historici tradunt. At Christophorsoni prava versio Baronium etiam in errorem induxit. Id.

A *πέπτωκεν ἀρᾷ προφητικῇ τῇ λεγούσῃ· Ουαὶ τοῖς προφητεύουσιν ἀπὸ καρδίας αὐτῶν, καὶ τὸ καθόλου μὴ βλέπουσιν* (64). Ὁ γὰρ συνῆκε τὴν καθόλου Πρόνοιαν· οὐδὲ τὴν κρίσιν ὑπείδετο τοῦ πρὸ πάντων καὶ διὰ πάντων καὶ ἐπὶ πάνσι. Διδὸς καὶ τῆς μὲν καθολικῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας γέγονε πολέμιος· ἠλλοτριώσῃ δὲ καὶ ἀπέξένωσεν ἑαυτὸν τοῦ ἐλέους τοῦ Θεοῦ· καὶ ὡς πορρωτάτω τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας (65) ἐφυγάδευσεν ἐν τούτῳ τὸ ἴδιον ἐπαληθεύων ἔνομα (66).

Δ'. *Καὶ κάλιρ, μεθ' ἕτερα, φησὶν· Ὁ μὲν γὰρ Ουαλεριανός εἰς ταῦτα ὑπὸ τούτου προαχθεὶς, εἰς ὕβρεις καὶ ονειδισμούς ἐκδοθεὶς κατὰ τὸ βῆθὲν πρὸς Ἡσαίαν· Καὶ οὗτοι ἐξελέξατο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν, ἃ ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε· καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν, καὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς*. Ὁστος δὲ τῇ βασιλείᾳ παρὰ τὴν ἀξίαν ἐπιμανεῖς (67), καὶ τὸν βασιλεῖον ὑποδύναϊ κόσμον ἀδυνατῶν ἀναπήρω τῷ σώματι (68), τοὺς δύο παῖδας τὰς πατρίδας ἀναδεξαμένους ἀμαρτίας προεστήσατο· ἐναργῆς γὰρ ἐπὶ τούτων ἡ πρόβησις ἦν εἶπεν ὁ Θεός· Ἀποδοθὲς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα ἕως τρίτης καὶ τετάρτης γενεῆς τοῖς μισοῦσι με. Τὰς γὰρ ἰδίας πονηρὰς ἐπιθυμίας ὧν ἠτύχει (69), ταῖς τῶν υἱῶν κεφαλαῖς ἐπιβαλὼν, εἰς ἐκείνους τὴν ἐαυτοῦ πικρίαν καὶ τὸ πρὸς τὸν Θεὸν μίσος ἐξωμύρατο.

Ε'. *Ἐκείνος (70) μὲν οὖν (71) τῶν πρὸ αὐτοῦ βα-*

(68) *Ἀναπήρω τῷ σώματι*. Certe Joannes Zonaras in *Annalibus* Macrianum claudum fuisse scribit : quem in historia illorum temporum consulere, haudquaquam inutile fuerit. Solus enim ex iis qui ad nos pervenerunt scriptoribus, Macriani et filiorum ejus res gestas accurate commemoravit. Id.

(69) *Ὁν ἠτύχει*. Sic habet codex Regius, quem fere ubique secutus est Stephanus. In reliquis Maz., Med. et Fuk. legitur ὧν ἠτύχει, rectius, ni fallor. Revera enim Macrianus ita quod tantopere concupierat, adeptus est, imperium videlicet. Sed cum ipse gestandis imperii insignibus, ob corporis debilitatem parum esset idoneus, filios suos ad imperium evexit. Merito igitur de illo dicit Dionysius, *ὅτι ἠτύχησε τῶν ἰδίων ἐπιθυμιῶν*, id est, *compos fait volorum suorum*. Cæterum post hæc Dionysii verba de Macriano, sequebatur continuo locus ille, qui legitur in capite 23 hujus libri, *ἐκείνος μὲν οὖν τῶν πρὸ αὐτοῦ βασιλέων*, etc. Uterque enim locus descriptus est ex epist. Dionysii ad Hermammoneum, scripta anno ix principatus Gallieni. Quibus addendus ac præponendus est alter locus ex eadem epistola, qui refertur in capite 1 hujus libri. Atque ita concinnatis ac rejunctis inter se omnibus fragmentis, pene integram Dionysii ad Hermammoneum epistolam habituri sumus. Id.

(70) *Ἐκείνος*. Hæc præmittit Eusebius vii, 23 : « Ad Hermammoneum fratresque in Ægypto degentes scribens (Dionysius), postquam de imperatoris Decii et successorum illius improbitate disseruit, pacis quæ viguit principatu Gallieni mentionem facit his verbis : *Et ille quidem, &c.* » De hujusmodi autem fragmento consule cl. Valesii observationem in hunc locum. GALL.

(71) *Ἐκείνος μὲν οὖν*. Recte Christophorsonus Macrianum hic intelligi animadvertit, cujus prodictione Valerianus in Persarum potestatem venit.

σιλίων τὸν μὲν προέμενος, τῷ δὲ ἐπιθέμενος, παγγενῆ
 ταχέως καὶ πρὸ βήριζος ἐξηφανίσθη· ἀνεδείχθη δὲ καὶ
 συνανωμολογήθη παρὰ πάντων ὁ Γαλλιῆνος· παλαιὸς
 ἔμα βασιλεὺς καὶ νέος· πρῶτος ὢν καὶ μετ' ἐκεί-
 νους παρών. Κατὰ γὰρ τὸ ῥηθὲν πρὸς τὸν προφήτην
 Ἡσαΐαν· Τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἰδοὺ ἤκασι· καὶ κατὰ ἃ
 νῦν ἀνατελεῖ. Ὅσπερ γὰρ νέφος τὰς ἥλιακὰς ἀκτι-
 νὰς ὑποδραμὸν καὶ πρὸς ὄλιγον ἐπηλυγάσας, ἐσχία-
 σεν αὐτὸν καὶ ἀντ' αὐτοῦ προεφάνη· εἶτα παρελθόν-
 τος ἡ διατακέντος τοῦ νέφους, ἐξεφάνη πάλιν ἐπανα-
 τελλας ὁ ἥλιος ὁ προανατελλας· οὕτω προστάς (72)
 καὶ προσπελάσας (73) ἑαυτὸν ὁ Μακριανὸς τῆς ἐφε-
 στῶσης Γαλλιῆνου βασιλείας· ὁ μὲν οὐκ ἔστιν, ἐπεὶ
 μηδὲ ἦν· ὁ δὲ ἔστιν ὁμοίως ὡσπερ ἦν. Καὶ ὄϊον
 ἀποθεμένη τὸ γῆρας ἡ βασιλεία, κατὰ τὴν προϋσαν
 ἀνακαθηραμένη κακίαν, ἀκμαιότερον νῦν ἐπανθεῖ·
 καὶ πορρώτερον ὁρᾶται καὶ ἀκούεται, καὶ διαφορετῶ
 πανταχοῦ. Εἴω' ἐξῆς καὶ τὸν χρόνον καθ' ὃν ταυτ'
 ἔγραψε, διὰ τούτων ἡμῶν· Καὶ μοι πάλιν τὰς
 ἡμέρας τῶν βασιλικῶν ἐτῶν ἐπεισε σκοπεῖν. Ὅρῳ
 γὰρ ὡς ὀνομασθέντες μὲν οἱ ἀσεβέστατοι, μετ' οὐ
 πολὺ γεγόνασιν ἀκύνουμοι· ὁ δὲ ὀσώτερος καὶ φιλο-
 θεώτερος ὑπερβὰς τὴν ἐπτάετηρίδα (74), νῦν ἄνιστον
 ἔνατον διανύει, ἐν ᾧ ἡμεῖς ἐορτάσωμεν.

Religiosissimus vero Deique amantissimus imperator septennalem circulum jam emensus, nonum im-
 perii annum transigit, quo nos festa celebraturi sumus.

A rum suorum alterum prodidisset, alteri bellum in-
 tulisset, brevi cum universa familia stirpiter inter-
 iit. Gallienus vero renuntiatius, et communi omnium
 consensu approbatus est, vetus simul imperator
 ac novus; prior illis ac post illos etiam superstes;
 juxta id quod dictum est Isaiae prophetae: *Quae a
 principio fuere, ecce tenerunt; et nova sunt quae
 nunc orientur* 72. Nam quemadmodum nubes solis
 radios subiens, ejus splendorem brevi tempore
 obscurat, inque ejus locum substituta conspicitur;
 ea deinde praetergressa aut liquefacta, sol qui antea
 ortus fuerat, rursum quasi novus exoriri videtur;
 ita Macrianus, qui seipsum praeposuerat, et ad ipsius
 Gallieni imperium proxime admovent, ipse qui-
 dem jam non est, quippe qui nec antea erat; Gal-
 lienus vero sui similis idemque, qui prius, manet.
 Ipse denique principatus, velut senectute deposita
 et pristinae improbitatis sordibus repurgatus, hinc
 florentius viget; et longius cernitur atque auditur,
 et quocunq; diffunditur. *Deinde tempus ipsum, quo
 haec scriberet, designat his verbis*: Ac mihi rursus
 imperatoris nostri annos contemplari subit. Video
 enim impiissimos illos qui adeo celebres olim
 exstiterunt, brevi postea obscurissimos evasisse.

EPISTOLA XII. — AD ALEXANDRINOS.

(Euseb., Hist. eccl., vii, 22.)

A. Τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις (75), οὐκ ἂν δόξετε

I. Aliis quidem hominibus praesens hoc tempus non

72 Isa. XLII, 9; xiv, 19.

Valerianum certe ducum proditione in illam cala-
 mitatem incidisse, testantur Aurelius Victor, Syn-
 cellus et alii. Porro haec Dionysii verba jungenda
 sunt cum illis quae supra retulit Eusebius lib. vii,
 cap. 40. Sunt enim ex eadem Dionysii ad Hermam-
 monem epistola. Ac ne unum quidem verbum inter
 haec duo fragmenta interjectum erat. Sed et in
 cap. 4 hujus libri, fragmentum ejusdem epistolae
 avert Eusebius. VALES.

(72) Προστάς. Valesius legendum monet προσ-
 στάς cum duplici σ, quasi ἀστάνς: sed ei non
 accedo. Ipse enim Dionysius in eadem epistola
 num. 4 de Macriano, δύο πατῆρας προσστήσατο· et
 hoc loco similitudinem nobis spectans, quae quasi
 ante solem stare videtur; ita loquitur quod ille
 ante Gallienum stare, ejusque splendorem ab eorum
 oculis avertere conabatur. Κατὰ προσπελάσας ἑαυ-
 τόν, ita ille ex miss. legit: sed si neque προστάς
 neque προσπελάσας legas, nihil erit quod voci βα-
 σιλείας congruat. Illud autem quasi per antithesin
 addidit, et in eo quasi lusit, quod cum nomen
 Μακριανός potius eum longe abesse significaret,
 appropinquare tamen et propius accedere non vere-
 retur. Vox etiam ἐφεστῶσης ad προστάς respicit.
 Agnoscit Gallieni βασιλείαν prius ἐφεστῶσαν Ἀγύπτῳ,
 quasi supra stantem; tum vero Macrianum impera-
 torem, et in Ἀγύπτῳ praecipue receptum (utpote
 maxorum maximum patronum, quorum praedi-
 cationibus imperium arripuerat) quasi ante stantem
 et appropinquantem describit, ut jam Gallieni
 regnum plane dispareret. PEARSON., *Annal. Cyprian.*
 ad ann. 261; num. 3, pag. 71. GALL.

(73) Προπελάσας. In tribus nostris codicibus
 legitur προσπελάσας, quibus consentit etiam Nice-

phorus. Nec dubito, quin scribendum etiam sit
 προστάς cum duplici sigma. Scribendum quoque
 est ὁ Μακριανός, ut legitur in Maz., Med. ac Fuk.
 Idcirco autem Dionysius de Macriani imperio
 loquitur, quod eum imperatorem Ἀγύπτῳ cum
 universo Oriente susceperat. Docet id vetustus
 nummus a Joanne Tristano v. cl. editus, in cujus
 adversa parte haec habetur inscriptio, ΑΥΤ. Κ. Μ.
 ΦΟΥΑ. ΜΑΚΡΙΑΝΟΣ. In altera parte, ΑΛΕΞΑΝ-
 ΔΡΕΙΑ. VALES.

(74) Ὑπερβὰς τὴν ἐπτάετηρίδα. Quis ita unquam
 libutus est, ut quis post septennium diceretur no-
 num annum jam agere? Necesse est ut illud septen-
 nale aliquid peculiare designet, et diversum ab eo
 tempore quod postea secutum est. Est autem illud
 septennium imperii quod cum patre administrave-
 rat. Septennium ὑπερέβαινε. Octavo autem imperii
 anno, Macrianus imperialem honorem adeptus est,
 praesertim in Ἀγύπτῳ. Post purpuram ab eo sum-
 ptam, auctoritas multa fuit Gallieni in Ἀγύπτῳ.

D Anno demum Gallieni nono, hoc ipso scilicet 261,
 Macriano patre et utroque filio Augustis jam inter-
 emptis, majestas Gallieni, etiam apud Ἀγύπτῳ
 agnita est. Et tunc Gallienus rescriptum dedit ad
 Dionysium, Pinnam et Demetrium Ἀγύπτῳ episco-
 pos, quo locos sacros recuperarent, quod πρὸ
 πολλοῦ, anno scilicet superiore, concesserat. Nonus
 autem Gallieni annus ab adulta hujus anni aetate
 incepit: et tempore quo scripta est haec epistola
 Dionysii, ut observat Eusebius, hinc intelligitur;
 nempe ante Pascha A. D. 262. PEARSON., l. c. pag.
 72. GALL.

(75) Τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις. Euseb., lib. vii,
 cap. 21: ε Posthac, inquit, pace vixidum restituta,

videatur esse tempus festivitatis. Neque vero illis tempus festivitatis est, nec hoc quod a nobis celebratur, nec ullum aliud, non dicam eorum quæ iuctuosa sunt, sed etiam eorum quæ vel maxime læta et hilaria existimantur. Nunc quidem certe plena sunt omnia lamentationum : lugent cuncti : et ob mortuorum hominum ac quotidie morientium multitudinem, tota urbs gemitibus circumsonat. Proprius enim, ut de primogenitis Ægyptiorum in sacris libris scriptum habetur⁶³, ita nunc quoque clamor ingens excitatus est. Nulla quippe domus est, in duntaxat in unaquaque domo esset!

II. Multa quidem et acerba ante hanc calamitatem nobis contigerunt. Primum enim nos urbe expulerunt. Comque soli ab omnibus fugaremur atque opprimeremur, nihilominus tunc quoque festus egimus dies. Quibus denique locus in quo varias ærumnas singillatim pertulimus, ager, inquam, solitudo, navis, stabulum, carcer, instar templi ad sacros conventus peragendos fuit. Sed omnium lætissimam festivitatem egorum consummati martyres, qui in cælo epulati sunt. Posthæc bellum et fames excepit : quæ quidem nos cum gentilibus junctim pertulimus. Et ea quidem mala quibus nos attriverunt, soli sustinimus; quæ autem ipsi sibi vicissim intulerunt ac passi sunt, eorum partem toleravimus. Sed rursus oblectavit nos pax illa, quam Christus nobis solis indulisit.

III. Cum autem brevissimo temporis spatio nos et illi respirassemus, repente ingruit lues illa; ipsi quidem res omnium formidolosissima et calamitiosissima; et quæ sola, ut proprius quidam ipsorum scriptor loquitur, omnium spem opinionemque superavit. Nobis vero non ejuamodi fuit : sed potius meditentium quoddam ac probamentum periade

⁶³ Exod. xii, 29, 30.

Alexandriam regressus est (Dionysius). Verum cum seditio bellumque rursus illic exortum fuisset, adeo ut ipse universos ejus urbis fratres, utpote in alterutram seditiois partem distractos alloqui non posset : iterum ipso Paschæ die ex urbe Alexandria, tanquam extorris eos per litteras alloquitur. Et mox cap. seq. 22 : « Secuta dein, subdit, post bellum peste, cum paschalis solemnitas immineret, iterum Dionysius fratres per litteras allocutus est; in quibus calamitatis illius magnitudinem describit his verbis : *Aliis quidem hominibus, etc.* » lb.

(76) *Ὅχι ὅπως τῶν ἐπιλύπων*. Scribendum omnino est τῶν ἐπιλύπων, ut habent manuscripti codices Maz. ac Med. cum Saviliano. Opponitur enim τῷ περιχαρῆ, quod mox sequitur. Est autem elegantissimum hoc exordium paschalis epistolæ, sive orationis Dionysii. Aliis, inquit Dionysius, infidelibus scilicet ac gentilibus, præsens tempus minime opportunum videatur ad festum diem celebrandum; quippe cum luctu et lamentis plena sint omnia. Verum nec ullum omnino tempus, non dico luctuosum, cujusmodi hoc tempus esse fateor; sed ne lætissimum quidem, illis hominibus, id est infidelibus, aptum est ad festivitatem celebrandam. Impii siquidem et mali homines, nunquam omnino dies festos agere possunt, licet hostias immolent et libamenta offerant. Soli virtute præditi festos dies agunt. Soli quippe officio funguntur, et vota atque incruentas hostias offerunt Deo. Multa in hanc sententiam habet Origenes in lib. viii *Contra Celsum*,

καίριος ἑορτῆς εἶναι τὰ παρόντα· οὐδὲ ἔστιν αὐτοῖς οὔτε οὕτως, οὔτε τις ἕτερος, οὐχ ὅπως τῶν ἐπιλύπων (76), ἀλλ' οὐδ' εἰ τις περιχαρῆς ὄν οἰηθείεν (77) μάλιστα. Νῦν μὲν γὰρ θρήνοι πάντα· καὶ πανθοῖοι πάντες· καὶ περιηγῶσιν ὀμωγαὶ τὴν πόλιν, διὰ τὸ πλῆθος τῶν τεθνηκότων καὶ τῶν ἀποθησκομένων ἡμέραι. Ὡς γὰρ ἐπὶ τῶν πρῶτοτάτων τῶν Αἰγυπτίων γέγραπται, οὕτως καὶ νῦν ἐγενήθη κραυγὴ μεγάλη. Οὐ γὰρ ἔστιν οἰκία ἐν ἣ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῇ τεθνηκώς· καὶ ἔρρεδόν γε (78)!

qua non sit aliquod Tanus. Atque utinam unam

B. Πολλὰ μὲν γὰρ καὶ δευρὰ καὶ τὰ πρὸ τούτου συμβεβηκότα· πρῶτον μὲν ἡμεῖς ἤλασαν (79)· καὶ μόνοι πρὸς ἀπάντων διωκόμενοι καὶ θανατούμενοι, ἑορτάσαμεν καὶ τότε· καὶ πᾶς ὁ τῆς καθ' ἑκάστου θλήψεως τόπος, πανηγυρικῶν ἡμῖν γέγονε χωρίον· ἀγρός, ἐρημία, ναῦς, πανδοχείον, δεσμητήριον. Φαιδρῶτάτην δὲ πασῶν ἤγαγον ἑορτὴν οἱ τέλειοι μάρτυρες εὐωχηθέντες ἐν ὄρασι. Μετὰ δὲ ταῦτα, πόλεμος καὶ λιμὸς ἐπέλαθεν· ἃ τοῖς ἔθνεσι συνδιηγήκαμεν· μόνοι μὲν ὑποστάτας ὅσα ἡμῖν ἐλυμήναντο· παραπολεύσαντες δὲ καὶ ἐν ἀλλήλους εἰργάσαντο τε καὶ κερπόνθασαι, καὶ τῇ Χριστοῦ πάλιν ἐνηυφρέθημεν εἰρήνην, ἣν μόνοις ἡμῖν ἔδωκε.

Γ. Βραχυτάτης δὲ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατασκήψεν ἡ νόσος αὐτῇ· πρᾶγμα φόβου τε πάντως φοβερότερον ἑκάστους, καὶ συμφορᾶς ἡστυνοσούν σχετιώτερον· καὶ ὡς ἑβίος τις αὐτῶν ἀπήγγελε συγγραφεὺς, πρᾶγμα μόνον θῆ τῶν πέντων ἐλπίδος περισσον γινόμενον· ἡμῖν δὲ οὐ τοιοῦτο μὲν, γυμνάσιον δὲ καὶ δοκίμιον οὐδενὸς τῶν Ἑλλαν

quæ sunt e Stoicorum philosophia desumpta : ex quibus magnam lucem accipit hic Dionysii locus. VALES.

(77) *Περιχαρῆς ὄν οἰηθείεν*. Apud Nicephorum legitur εἰς περιχαρῆς ὄν οἰηθείη. Quæ scriptura ferri non potest, cum verbum οἰηθείη in passiva significatione sumi non possit. Dixit ergo Dionysius περιχαρῆς ὄν οἰηθείεν, pro eo, quod alii dicerent, ὄν οἰόντο ἂν μάλιστα περιχαρῆ. lb.

(78) *Καὶ ἔρρεδόν γε*. Turnebus ad oram libri sui emendavit, καὶ ἔρρεδόν γε εἰς. Quæ tamen scriptura in omnibus nostris codicibus non legitur. In codice Regio scriptum inveni, καὶ ἔρρεδόν γε· εἰς πᾶσι μὲν γὰρ καὶ δευρὰ, sicut etiam habet Nicephorus. Recte igitur Turnebus, qui sola interpunctione mutata, hunc Dionysii locum restituit, ut dixi. lb.

(79) *Ἡρώτερον μὲν ἡμῶς ἤλασαν*. Repetit hic Dionysius, et quasi compendio enumerat cuncta quæ Christiani passi fuerant Alexandriæ jam inde ab initio sui pontificatus. Primo enim, inquit, nos persecuti sunt. Persecutionem intelligit, quæ cœpta est anno ultimo Philippi imperatoris. Bellum deinde, ait, secutum est intestinum. De hoc civili bello Alexandrinorum vide epistolam Dionysii ad Fabium supra. Deinde cum paululum, inquit, nos et illi quiescimus, incubuit lues illa gravissima, ea scilicet quæ sub Gallo et Volusiano grassata est, tum jam antea sub Decio cœpisset. Aliquot enim diaconi ea peste consumpti sunt temporibus Decii, ut patet ex epistola Dionysii ad Domitium et Dulymmum. lb.

ἔλαττον. Ἀπέσχετο μὲν γὰρ οὐδὲ ἡμῶν· πολλὴ δὲ ἄ
 ἐξήλθεν (80) εἰς τὰ ἔθνη. Τούτοις ἐξῆς ἐπιφέρει
 λέγων· Οἱ γοῦν πλείστοι τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν ἐι
 διαρβόλλουσαν ἀγάπην καὶ φιλαδελφίαν ἀφαιδούντες
 ἑαυτῶν καὶ ἀλλήλων ἐχόμενοι· ἐπισκοποῦντες ἀφυ
 λάκτως τοὺς νοσοῦντας, λιπαρῶς ὑπηρετούμενοι·
 θεραπεύοντες ἐν Χριστῷ, συναπηλλάττοντο ἐκεί
 νοις (81) ἀσμενίστατα· τοῦ παρ' ἐτέρων ἀναπιμ
 πλάμνοι πάθους, καὶ τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκον
 τας ἀπὸ τῶν πλησίων, καὶ ἐκόντες ἀναμασσόμενοι
 τὰς ἀληθῆνας (82)· καὶ πολλοὶ νοσοκομήσαντες καὶ
 βόταντας ἑτέροις, ἐταλεύτησαν αὐτοί, τὸν ἐκείνων
 θάνατον εἰς ἑαυτοὺς μετασησάμενοι· καὶ τὸ θημῶ
 δες βῆμα μόνης αἰεὶ δοκοῦν φιλοφροσύνης (83) ἔχε
 σθαι, ἔργῳ δὲ τότε πληροῦντας, ἀπίοντες αὐτῶν πάν
 των περίφημα (84)· ἐὶ τὸν ἄριστον τῶν παρ' ἡμῶν
 ἀδελφῶν, τοῦτον ἐν τρόπον ἐξεχώρησαν τοῦ βίου
 προσεσῦταροι τέ τινες καὶ διάκονοι· καὶ τῶν ἀπὸ
 τοῦ λαοῦ λίαν ἐπαινούμενοι· ὡς καὶ τοῦ θανάτου
 τῷτο τὸ εἶδος διὰ πολλὴν εὐσέβειαν καὶ πίστιν ἰσχυ
 ρῶν γινώμενοι, μὴδὲν ἀποδεῖν μαρτυρίου δοκεῖν.

A ac cetera. Neque enim a nobis abstinuit lues illa,
 licet plurimum in gentiles grassata sit. *Addit dein
 de*: Plurimi quidem ex fratribus nostris, ob nimiam
 charitatem curam omnem propriae salutis abjicien
 tes sibi que mutuo adherentes, dum aegros secu
 re atque audacter inuisant, eisque assidue mini
 strant et curationem adhibent in Christo, una cum
 illis mortui sunt: aliorum aegritudine libentissime
 sese implentes, et proximorum morbum in semet
 ipsos quodammodo attrahentes, doloresque eorum
 sponte sua exprimentes atque extergentes. Multi
 que adeo qui alios aegrotantes curaverant et in pri
 stinam valetudinem restituerant, ipsi interierunt:
 mortem illorum in seipsos traducentes; verbumque
 illud vulgare quod officiosae duntaxat comitatus hac
 tenus visum fuerat, reipsa adimplentes, cum alio
 rum perispeuma effecti ex hac vita migrarent. Et
 hoc quidem pacto optimi quique ex fratribus no
 stris, quorum nonnulli presbyteri erant ac diaco
 ni; et ex populo laudatissimus quisque mortem
 oppetierunt: adeo ut genus hoc mortis ob pietatem
 fideique constantiam nequaquam inferius martyrio
 censetur.

Δ'. Καὶ τὰ σώματα δὲ τῶν ἀγίων ὑπέλαις χερσὶ
 καὶ κόλπαις ὑπολαμβάνοντες, καθαιρούντες τε τοὺς
 ὀφθαλμοὺς, καὶ σώματα συγκλειόντες· ὁμοφοροῦν
 τες τε καὶ διατιθέντες (85), περιστολαί (86) κατα
 κισσοῦντες· μεταμικρὸν ἐτύχων τῶν Ἰσων· αἰε
 τῶν ὑπολειπομένων, ἐφεπομένων τοῖς πρὸ αὐτῶν.
 Τὰ δὲ γε ἔθνη πᾶν τούναντιον· καὶ νοσῶν ἀρχομῆ

IV. Hi ergo sanctorum corpora supinis manibus
 gremioque excipientes, oculos illis et ora clauden
 tes, hujulantes eadem humeris suis, componentes,
 adherentes illis, complectentes, lavacro et ve
 stimentis ornantes: paulo post eadem officia ab aliis
 consecuti sunt; cum superstites semper eorum qui
 praecesserant, vestigijs insisterent. Gentiles vero
 propterea contraria his egerunt. Nam et eos qui aegro

(80) Πολὺν δὲ ἐξήλθεν. Ita quidem scriptum ha
 bet codex Regius. Sed in reliquis exemplaribus
 Maz., Med. ac Fuk. scribitur πολλή, rectius. Subau
 ditur enim νόσος. VALGS.

(81) Συναπηλλάττοντο ἐκείνοις. Post has voces
 in codice regio in editione Roberti Stephani appo
 sita est virgula. Verum in tribus nostris exempla
 ribus Maz., Med. et Fuk. alia est distinctio. Nam
 post vocem ἀσμενίστατα, apposita est media distin
 ctio, seu mora. Quod quidem idcirco monendum
 esse duxi, ne quis forte suspicetur, vulgatam inter
 punctionem temere, ac sine auctoritate scriptorum
 cudicium a nobis mutatam fuisse. Ib.

(82) Ἀναμασσόμενοι τὰς ἀληθῆνας. Langus et
 Christophorus verterunt *mitigantes*: quam in
 terpretationem equidem probare non possum. Nam
 ἀναμάσσειν, sive ἐκμάσσειν, idem est quod *ex
 pri
 mere, extergere*. Ait igitur Dionysius, Christianos
 qui aegros pestilenti morbo laborantes inuisabant,
 expressos aegrotantium dolores in semetipsis trans
 tulisse. Id enim significat vox ἀναμασσόμενοι, id
 est excipere in se, et quasi exsurgere alterius mor
 bum. Idem igitur est, quod antea dixit Dionysius, καὶ
 τὴν νόσον ἐφ' ἑαυτοὺς ἔλκοντες. Ib.

(83) Μόνης φιλοφροσύνης. Non recte, meo qui
 dem iudicio, Musculus et Christophorus *veram
 benevolentiam* interpretantur, cum φιλοφροσύνη sit
 potius benevolentia in sermone et affabilitate posita,
 quae *comitas* dicitur a Latinis. Gallice *civilitatem*
 et *complementum* vocamus. Videtur autem haec vox
 περίφημα quae in Epistolis Pauli legitur, vulgo fuisse
 ab Alexandrinis usurpata, quoties se in salutatio
 nibus mutuo compellarent, et operam atque obse
 quium sponderent: Ἐγὼ εἰμι περίφημά σου. Quod
 certe hic Dionysii locus videtur innuere. Nisi po

tius intelligamus, Christianos vulgo a gentilibus
 vocatos fuisse hoc nomine, πάντων περίφημα, id
 est *purgamenta oculi*: quod magis placet. Ib.

(84) Αὐτῶν περίφημα. Codex Med. et Maz. una
 voce auctiores sunt. Sic enim habent, αὐτῶν πάν
 των περίφημα. Quomodo etiam in Fuk. scriptum
 inveni. Ib.

(85) Καὶ διατιθέντες. Christophorus vertit:
decenter ornantes, male. Nam de ornatu mox sub
 jungit Dionysius. Rectius igitur verti, *componentes*,
 quomodo loquuntur Latini. Sic Persius:

..... tandemque beatulus alto
 Compositus lecto, etc.

Hieronymus lib. 1 In Jovinianum: *Compositoque ex
 more cadaveri se ipsa superjecit*. Hinc *compositus* pro
 sepulto apud Virgilium et Horatium. Possidius in
 Vila B. Augustini: *Confestim vero pro ejus com
 mendanda corporis depositione oblatum est, per
 acioque solemniter exsequiarum ministerio, insigniter
 compositus, deportatus ac sepultus est*. Ita enim legi
 tur in codice Mosciacensi. Ib.

(86) Καὶ περιστολαίς. Nec hanc vocem intellexit
 Christophorus, qui vertit, *linteo funebri invol
 vere*. Solebant enim Romani tunc temporis cadavera
 vestibus amicire. Ac de gentilibus quidem res pro
 trita est, adeo ut exemplis non egeat. Ipsos vero
 Christianos fidelium cadavera splendidis vestibus
 obtexisse, docet exemplum Asturii apud Eusebium
 lib. vii, cap. 16. Hieronymus in Epitaphio Paulae:
*Quis inopam moriens non illius vestimentis obvolutus
 est?* Nec aliter intelligendus est locus Possidii,
 quem antea citavi. Graeci id vocant *περιστάλαι*,
 Athenæus in lib. ii, cap. 7, ὃν τρόπον Πυθιονίκα,
 περιέστειλε τελευτήσασαν ὁ Ἄρπαλος. Ib.

tare inceperant, exturbabant; et charissimos refugiebant, eosque in viis semineces destituebant; aut mortuos insepultos projiciebant, aversantes mortis participationem ac societatem; quam tamen licet multiplici adhibita cautione ac diligentia, evitare non poterant.

EPISTOLA XIII. — AD HIERACEM EPISCOPUM IN ÆGYPTO.

(Euseb., *Hist. eccl.*, vii, 21.)

I. Quid vero mirum, si grave ac difficile mihi est homines longius remotos vel per epistolas alloqui, cum nec mecum ipse colloqui, nec animæ meæ consulere facile possim? Etenim ad mea ipsius viscera, ad contubernales et unanimes fratres ejusdemque Ecclesiæ municipales, missis epistolis opus habeo; easque quomodo transmittam, vix reperio. Facilius enim quis, non dicam extra fines provincie, sed ab Oriente ad regiones Occidentis ultimas commeare possit, quam ex ipsa urbe Alexandria Alexandriam pergere. Quippe vasta illa et in via solitudine quam Israelitæ duabus ætatibus peragraverunt, vastior magisque in via est media urbis platea. Portus autem illi tranquilli et placidi, imaginem exhibent maris illius, quod olim scissum ac duorum instar parietum utrimque firmatum, Israelitis quidem transitum præbuit, Ægyptios vero in ipso calle submersit. Nam ob crebras hominum cædes ibi perpetratas, maris cujusdam Rubri instar fuerunt. Qui vero civitatem ipsam alluit fluvius, interduum quidem aridior visus est et squalidior sicutiosa illa solitudine, per quam iter facientes Israelitæ tanta oppressi sunt siti, ut adversus Moysen vociferari non desinerent, quoad virtute illius qui solus mirabilia facit, ex prærupta rupe aqua

Α τους ἀπωθοῦντο, καὶ ἀπέφευγον τοὺς φιλιτάτους· κενταὶς ὁδοῖς ἐρρίπτουν ἡμιβηήτας· καὶ νεκροὺς ἀτάφους ἀπεσκυθαλίζοντο, τὴν τοῦ θανάτου διάδοσιν καὶ κοινωνίαν ἐκτρέπομένοι· ἦν οὐκ ἦν καὶ πολλὰ μηχανωμένοι ἐκκλίνειν ῥάδιον.

Α'. Ἐμοὶ δὲ τί θαυμαστὸν εἰ πρὸς τοὺς παρρωτέρω παροικούντας χαλεπὸν τὴ κἀν δι' ἐπιστολῶν ὁμιλεῖν· ὅτε καὶ τὸ πρὸς ἑμαυτὸν αὐτῷ μοι διαλέγεσθαι καὶ τῇ ἰδίᾳ ψυχῇ συμβουλευέσθαι, καθέστηκεν ἀπορον. Πρὸς γοῦν τὰ ἑμαυτοῦ σπλάγχνα τοὺς ὁμοσκήτους καὶ συμψύχους ἀδελφοὺς καὶ τῆς αὐτῆς πολιτείας Ἐκκλησίας, ἐπιστολιμαίων δόμοι γραμμάτων· καὶ ταῦθ' ὅπως διαπεμψοίμην ἀμήχανον φαίνεται. Πρῶν γὰρ ἂν τις οὐχ ὅπως εἰς τὴν ὑπερῖον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' Ἀνατολῶν ἐπὶ Δυσμῆς περαιωθείη, ἢ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἀπ' αὐτῆς τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπέλθοι. Τῆς γὰρ ἔρημου τῆς πολλῆς καὶ ἀτριβοῦς ἐκείνης, ἦν ἐν δυοὶ γενεαῖς διώδυσεν ὁ Ἰσραὴλ, ἀπειρος μᾶλλον καὶ ἄβατος (87) ἔστιν, ἢ μεσαιτάτη τῆς πόλεως ὁδός (88)· καὶ τῆς θαλάσσης (89) ἦν ἐκείνοι βραγείσαν καὶ διατειχισθεῖσαν ἔχον Ἰππῆλατον, καὶ ὧν ἐν τῇ λεωφόρῳ (90) κατεποντίσθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, εἰ γαληνοὶ καὶ ἀκύμαντοι λιμένες γεγονόσιν εἰκῶν· πολὺς φανέντες ἀπὸ τῶν ἐν αὐτοῖς φόνιον, ὅσον Ἐρυθρὰ θάλασσα· ὁ δ' ἐπὶ ῥέειν ποταμὸς τὴν πόλιν, ποτὲ μὲν ἔρημου τῆς ἀνύδρου ἐγρότερος ὤφθη, καὶ μᾶλλον ἀυχμῶδης ἐκείνης, ἦν διαπορευόμενος ὁ Ἰσραὴλ οὕτως ἐδίψησεν, ὡς Μωϋσοῦ μὲν καταβοᾶν (91), βυθῆναι δ' αὐτοῖς παρὰ τοῦ θαυμαστὰ ποιούντος μόνου ἐκ πέτρας ἀκρῶτόμου ποτὸν· ποτὲ δὲ τοσοῦτον

(87) Ἄπειρος μᾶλλον καὶ ἄβατος. In codice Fuk. et Savil. scriptum est ἀπορον, quod tamen non probo. Hæc enim opponuntur verbis superioribus: et ἀπειρος quidem opponitur τῇ πολλῇ ἔρημῳ· ἄβατος vero opponitur voci ἀτριβοῦς, quæ præcessit. VALES.

(88) Μεσαιτάτη τῆς πόλεως ὁδός. In codice Regio scriptum inveni τῶν πόλεων, quæ scriptura tolerari potest. Quas quippe urbes ex una fecerat ingens illa seditio, ut jam supra innuit Dionysius, cum ait ab urbe Alexandrina Alexandriam pergere difficultius fuisse, quam ab Oriente ad ultimas usque Occidentis oras proficisci. Porro hæc Alexandrina seditio tum contigisse mihi videtur, cum Æmilianus tyrannidem Alexandriæ arripuit, de quo vide Pollionem in xxx *Tyrannais*. Eumenius in *Panegyrico ad Constantium*, loquens de Gallieni temporibus: *Tota, inquit, Ægyptus et Syriæ defecerant*. lb.

(89) Καὶ τῆς θαλάσσης. Ante hæc verba apponenda est finalis distinctio, ut habent omnes manuscripti codices. Quod cum non vidissent interpretes, hæc cum præcedentibus male conjunxerunt, secuti scilicet editionem Roberti Stephani. Ego vero antiquam manuscriptum ullum codicem Eusebii vidissem, hunc locum ita distinguendum esse conjeceram, ut ex versione mea apparet. Porro distinctionem et interpretationem nostram confirmant sequentia Dionysii verba. Addit enim Dionysius, portus urbis Alexandrinæ, peremptorum civium cruore exundantes, Rubri maris imaginem sæpius præbuisse. Non igitur media urbis platea, sed

portus, ut dixi, a Dionysio comparatur cum Rubro mari. lb.

(90) Καὶ ὡν ἐν τῇ λεωφόρῳ. Ante hæc verba Robertus Stephanus in editione sua punctum apposuit, contra fidem omnium scriptorum codicum; qui ante hæc verba mediam duntaxat distinctionem, sive moram habent appositam. Christophorus quidem Roberti Stephani distinctionem secutus, hunc ita vertit: *Isti porro placidi et tranquilli urbis portus, fluctuum eorum quibus Ægyptii erant in traiectione submersi, veram effigiem gerunt*. Sed hæc interpretatio non respondet verbis Dionysii. Quamobrem sequenda potius est distinctio scriptorum codicum, et hæc verba cum præcedentibus connectenda. Verum, dicit aliquis, quo referendus est articulus ille postpositivus ὧν? Responden, articulum hunc referri ad vocem θαλάσσης, et pleralem numerum positum esse pro singulari. Mare quippe utrimque divisum latam in medio viam Israelitis aperuerat. Atque ita duo veluti maria ex uno facta fuerant. Idcirco Dionysius λεωφόρον τῶν θαλάσσεων dixit eleganter, quasi bimarem plateam. Quod si cum Christophorus et Stephano ante has voces finalem distinctionem ascripseris, non erit jam quo referatur articulus ille postpositivus. Neque enim ad vocem λιμένες referri potest. lb.

(91) Μωϋσῆ μὲν καταβοᾶν. Ita quidem legitur in codice Regio et Fuketiano. Verum in Mazarino ac Medicæo scriptum est Μωϋσοῦ, rectius sine dubio. lb.

ἐπλήμμυρον (92), ὡς πᾶσαν τὴν περίχωρον, τὰς τε ἄβυσσους καὶ τοὺς ἀγρούς ἐπιπλύσαντα, τῆς ἐπὶ Νῶε γενόμενης τοῦ ὕδατος φορᾶς ἐπαγαγεῖν ἀπειλήν.

B. Ἄλλ' οὐκ αἵματι καὶ φόνοις καὶ καταποντισμοῖς κάτεισι μεμασμένος, οἷος ὑπὸ Μωϋσῆϊ γέγονε τῷ Φαραῶ, μεταβαλὼν εἰς αἷμα καὶ ἐποζέσας. Καὶ ποῖον γένοιτο ἂν τοῦ πάντα καθαίροντος ὕδατος ὕδωρ ἄλλο καθάρσιον; Πῶς ἂν ὁ πολλὸς καὶ ἀπέραντος ἀνθρώπων ὠκεανὸς ἐπιχυθεῖς, τὴν πικρὰν ταύτην ἀποσμῆξαι θάλασσαν; Ἡ πῶς ἂν ὁ μέγας ποταμὸς ὁ ἐκπορευόμενος ἐξ Ἑδέμ, τὰς τέσσαρας ἀρχὰς εἰς ἃς ἀφορίζεται μετοχετεύσας εἰς μίαν τοῦ Γηῶν (93), ἀποπλύναι τὸ λυθρον; Ἡ πότε ὁ τεθάλωμένος ὑπὸ τῶν πονηρῶν πανταχόθεν ἀναθυμιάσεων ἀήρ, εὐκλεινῆς γένοιτο; Τοιοῦτοι γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἀήμοι, καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἀνεμοὶ, ποταμῶν τε αὔραι καὶ λιμένων ἀνιμῆσεις ἀποπνέουσιν, ὡς σηπομένων ἐν πᾶσι τοῖς ὑποκειμένοις στοιχείοις νεκρῶν ἰχώρας εἶναι τὰς δρῆσους. Εἶτα θαυμάζουσι καὶ διαποροῦσι, πῶθεν οἱ συνεχεῖς λοιμοὶ (94)· πῶθεν αἱ χαλεπαὶ νόσοι· πῶθεν αἱ παντοῦ παλῶ φθοραὶ· πῶθεν ὁ ποικίλος καὶ πολλὸς τῶν ἀνθρώπων θάνατος· διὰ τί μηκέτι τοσοῦτον πλῆθος οἰκητόρων ἢ μέγιστη πόλις ἐν αὐτῇ φέροι, ἀπὸ νηπίων ἀρξαμένη παιδῶν μέχρι τῶν εἰς ἄκρον γεγηρακῶτων, ὅσους ὠμογέροντας (95) οὐς ἐκάλεϊ πρότερον ὄντας ἔτρεφεν; Ἄλλ' οἱ τεσσαρακοντούται καὶ μέχρι τῶν ἑβδομηκοντα ἐτῶν, τοσοῦτον πλεονεῖς τότε, ὥστε μὴ συμπληροῦσθαι νῦν τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν, προσγεγραφεῖντων καὶ συγκαταλεγέντων εἰς τὸ δημίσιον σιτηρέσιον, τῶν ἀπὸ τεσσαρακοσάλδεκα ἐτῶν μέχρι τῶν ὀγδοηκοντα· καὶ γεγόνασιν οἷον ἡλικιωταὶ τῶν πάλαι γερατάτων, οἱ βῆσαι νεώτατοι. Καὶ οὕτω μειούμενον αἶμα καὶ δαπανώμενον ὄρωντες τὸ ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων γένος, οὐ τρέμουσιν αὐξομένου καὶ προκόπτοντος τοῦ παντελοῦς αὐτῶν ἀγαγομοῦ.

A. ipsis ad potum effluxisset. Interdum vero tantopere exundavit, ut circumsitæ regioni visque et agris omnibus superfusus, aquarum diluvium cujusmodi temporibus Noe accidit, minari videretur.

H. Cæterum cædibus et cruore et submersionibus hominum continuis inquinatus evolvitur; qualis olim a Moyse præstitus est Pharaoni, in sanguinem conversus ac fætidus. Quænam igitur unda lustrare poterit aquam quæ omnia purgantur? Quomodo vastus ille nec hominibus permeabilis oceanus, hoc amarum pelagus nunquam absterserit? Aut quomodo ingens ille fluvius qui ex Edem profluit, etiamsi quatuor illos in quos dividitur alveos in unum Gæonis alveum transfundat, tantam hanc abluet sanienem? Ecquando scelestissimis undecunque vaporibus obnubilatus aer, purus tandem serenusque reddetur? Hujusmodi enim halitus ex terra, ex mari venti, ex fluminibus auræ, ex portubus fuligines spirant, ut tabescentium in omnibus subjacentibus elementis cadaverum sanies pro rore sit. Et post hæc mirantur et ambigunt homines, undenam continuæ pestes, undenam graves morbi, omnisque generis labes, et multiplices variique hominum interitus: quid causæ sit, cur urbs maxima tantum civium numerum amplius non ferat, etiamsi ab ipsis infantibus ad decrepitos usque senes numerentur, quot antea crudos senes sic vocatos aluit? Verum tunc temporis adeo plures erant quadragenarii, et supra hos usque ad septuagesimum ætatis annum progressi, ut numerus eorum nunc expleri non possit, adscriptis licet et in album relatis ad annum ex publico accipiendam his qui quatuordecim annos nati sunt, usque ad octogenarios. Et qui specie ipsa adolescentuli sunt, æquales quodammodo nunc facti sunt eorum qui olim senes erant. Cumque in terris humanum genus tantopere imminutum et consumptum videant, augescente in dies et crescente ipsorum excidio, non intromiscunt.

EPISTOLA XIV.

(E sacris Parallelis Damasceni Rufescaldinis, Opp. tom. II, pag. 753, C, edit. Paris. 1712.)

Διονυσίου Ἀλεξανδρείας, ἐκ τῆς 8 ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς (96).

Dionysii Alexandrini, ex epistola IV festali.

Ἡ ἀγάπη προσηβᾶ πάντως, τὶ ὄνησαι καὶ ἄκοντα

D Charitas prompta est ut omnibus prosit, eumque

(92) Τοσοῦτος ἐπλήμμυρον. Hæc est lectio codicis Regii, non omnino rejicienda. Reliqui tamen codices Maz. ac Med. cum Fuk. et Savil. scriptum habent τοσοῦτον. VALES.

(93) Γηῶν. Ita codex Alex. At Val., Γεῶν. Hæc vox, alterutra ratione scripta, desideratur in Trommii Concordantiis Græcis. GALL.

(94) Οἱ συνεχεῖς λοιμοὶ. Jam inde a temporibus Galli et Volusiani, lues totum pene orbem Romanum vastavit. Certe Eutropius principatum Galli et Volusiani, sola pestilentia notum fuisse dicit. Addit Aurelius Victor, Gallo Volusianoque favorem ex eo quæsitum fuisse, quod tenuissimii cujusque exsequias sollicitè curavissent. De hac peste Hieronymus in Chronico ita scribit anno primo imp. Galli: Pestilens morbus multas totius orbis provincias occupavit, maximeque Alexandriam et Ægyptum; ut scribit Dionysius, et Cypriani De mortalitate testis est liber. Postea Gallieni temporibus lues iterum grassata est Romæ et in provinciis, ut scribit Pollio in Gallieno, et Aurelius Victor. VALES.

(95) ὠμογέροντας. Alexandriæ ὠμογέροντες dicebantur a quadagesimo anno usque ad septuagesimum. Eorum nomina in albo descripta erant, eo quod annonam publicam acciperent, ut testatur Dionysius. His præerant archigerontes, de quibus sit mentio in lege prima codicis Theodosiani de Alexandrinæ plebis primatibus. Huc etiam referri potest, quod scribit Gregorius Naz. in oratione 21, de sancto Athanasio, Alexandrinus per sexus et ætates et artes solitus esse distribui, quoties aliqui obviam irent honoris causa. Id.

(96) Ἐκ τῆς 8 ἑορταστικῆς ἐπιστολῆς. Euseb-

qui nolit, venatu captum curat : ac illum sæpe qui ex verecundia remisse agat, aut qui beneficiis augeat recusat, ne gravis alteri ac molestus accidat, quique tandem satius habet tristes casus ægre tolerare, ne cuiquam negotii aliquid aut anxietatis afferat ; qui charitate plenus est, hunc multis rogat ut permittat patiaturque opem sibi tanquam injuria affecto præstari ; unde grates illi, non sibi, maximas referat, quod per eam licuerit malo suo finem imponi.

bis *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 20 : « Præter supra-dictas epistolas, inquit, idem Dionysius paschales illas quas habemus epistolas tunc temporis conscripsit, encomia in illis et panegyricos sermones de paschali festo contexens. Harum unam Flavio nuncupavit : alteram Domitio ac Didymo. — Aliam

θηρωμένη· και πολλάκις ἐκνοῦντά τινα ὑπ' αἰθέρος, και διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι βαρὺν ἐτέρῳ γενέσθαι τὸν εὐ πασχεῖν παραιτούμενον, και μᾶλλον αὐτὸν θεωροῦν στερρόντα τοῖς ἰδίοις ἀλγεῖνοις, ὑπὲρ τοῦ μὴ πράγματα τινα και ὄχλησιν παρασχεῖν, ὃ πλήρης ἀγάπης καθικέτευσεν ἀνασχεῖσθαι, και ὑπομένειν ἕως ἀδικουμένου και ἐπικουρούμενον και χάριν ἄλλῳ μάλιστα, οὐχ ἑαυτῷ παρασχεῖν τὸ ἑαυτοῦ δι' ἐπινοῦ λογῆσαι κακόν.

quoque epistolam ad compresbyteros Alexandriae Ecclesiae, etc. » Quinam porro seu quibusdam inscripta fuerit paschalis Dionysii epistola 4, unde hujusmodi fragmentum excerpit *Parallelorum* consarcinator, quis me doceat ? GALL.

S. Dionysii Exegetica in sacram Scripturam vide ad calcem voluminis.

ANNO DOMINI CCLXX?

MACARIUS MAGNES

DISSERTATIO HISTORICO-THEOLOGICA

DUPLIX

Exhibens notitiam et theologicorum Macarii Magneti ex fragmentis hactenus deperditi operis Ἀποκριτικῶν, pro religione Christiana adversus gentiles conscripti, deprompta, et ad meliorem intelligentiam ad veram vortis perpetuo parallelismo scriptorum Porphyrii illustrata,

AUCTORE

MAGNO CRUSIO SS. THEOLOGIE PROFESSORE PUBL. ET ORD.

(Göttingæ 1737—1743. — Ex bibliotheca Monacensi.)

DISSERTATIO I,

Exhibens notitiam historico-criticam de vita et scriptis Macarii Magneti (1).

§ 1. Argumenti occasio et instituti ratio.

Inter antiquissima Ecclesiae Christianae monumenta, quorum memoriam vel ipsa vetustatis injuria, vel infensorum Ecclesiae hostium invidia atque malitia obliterasse videtur, suo pariter jure vel maxime censenda sunt pauciora quidem, sed longe rarissima Macarii Magneti fragmenta ex ipsius libris Ἀποκριτικῶν ad Theostenem contra gentiles Evangelia calumniantes excepta (2). Auctorem nomino in tam vasto historiae ecclesiasticae atque litterariae ambitu fere incognitum diuque satis neglectum (3);

(1) Cf. *Patr. Lat.* t. V, col. 343, ubi de hoc auctore pauca jam attigimus, loco certe non suo, ut scriptore Graece loquente. EDIT. PATR.

(2) Quorum primas saltem lineas me jam tum dixisse memini in *Dissertatione epistologica* ad D. Christ. Wormium episcopum Sialandiae, in Dania,

B cujus tamen nomen, scripta, et merita penitus nosse, omnium certe eruditorum, ac praecipue eorum, qui veritatem religionis Christianae strenue defensam amant, quam maxime interest. Itaque rem litteratis non ingratam hac solempni, quae me ad scribendum disputandumque invitat, inaugurationis Academiae nostrae Georgiae Augustae proxime celebrandae occasione me facturum existimavi, si quae ad illius auctoris vetustissimi nomen et theologicorum illustranda pertinent, ex libris tam editis raroque obviis, quam manuscriptis (quorum copiam

Lipsiae 1728 edita.

(3) Unde Dav. Blondellus in *pseudo-Isidoro et Turriano vapulantibus* p. 53, Turriano testimonium aliquod Magneti alleganti respondet: *Ignori hactenus auctoris sententiam non improbamus; nihil inde Turriano praesidii.*

mihi præ cæteris suppeditarunt locupletissimæ orbis eruditi bibliothecæ Regia Parisiensis, Colbertina, et Cotslinianæ Sangermanensis, summo studio deprompta, et in unum collecta proponerem. Clarissimi vero atque de antiquitate litteraria et ecclesiastica meritissimi Joannis Boivinii, qui Regiæ manuscriptorum codicum bibliothecæ quæ Lutetiæ asservatur, curam magna cum laude olim gessit, dignissimas hic non possum non deprædicare laudes; eam ejus singulari beneficio adjutus non facilem tantum ad incomparabilia vereque regiæ illius gaze ardyta nactus sim aditum, verum et ipse pro ea, qua præstabat, humanitate rarissima, quæ ibidem delitescabant, frequenter mihi commendaverit scripta, suasque speciatim observationes, in Macarii Magnetis Fragmenta data opera collatas, benevole mecum communicare haud detrectaverit: ex quibus proinde me haud parum profecisse, fontibusque ab eodem indicatis ulterius inhæsisse, ingenue profiteor. In binas autem partes totam tractationem dispescere jubet tum novi argumenti dignitas, tum presentia temporis atque instituti ratio: quarum prior notitiam historico-criticam de Macario Magnete, ejusque ætate et scriptis, ex variis historiæ ecclesiasticæ monumentis editis atque ineditis eruet; posterior vero Θεολογούμενα auctoris pariter atque errores ex ipsius scriptis commonstrabit.

§ II. Expenduntur recentiorum iniqua de Macario Magnete judicia.

Quia vero ac qualis fuerit noster Macarius Magnus, et quo tempore floraverit, suæque ingenii et doctrinæ præstantissima conscripserit monumenta, ex probatæ antiquitatis indicis nunc primum disquirendum erit; ut genuino auctori sua restituatur fides, quam nonnulli ex recentioribus criticis, cum de isto Apocriticorum auctore nihil ab antiquis scriptoribus memoriæ proditum legerent, eidem temere derogare ausi sunt. Scilicet cum Franciscus Turrianus, magnus ille codicum mss. helleo (4) et antiquitatis ecclesiasticæ non indiligens indagator (5), hinc inde in variis suis scriptis hujus auctoris vetustissimi mentionem fecisset, atque inter alia etiã luculentum adduxisset ejusdem testimonium de sacramento Eucharistiæ realique corporis et sanguinis Christi præsentia (quod, in altera Dissertationis parte examinandum vindicandumque erit); David Blondellus primum ob suspectam Turriani fidem simul quoque *Magnetem adversus* (vel rectius, ad) *Theostenem*, tanquam scriptorem hactenus ignotum, inter libros auctoresque ineditos, qui nec ad manus sunt, nec esse possunt, audacter referre haudquamquam est veritus. Ita enim in *pseudo-Isidoro* et

A *Turriano vapulantibus*, et quidem in Prolegomenis, p. 7, de hoc Turriano pronuntiat:

Quid dignum tanto tulit hic promissor hiatu (6)?

*Ventosas projectit ampullas, libros auctoresque ineditos, qui nec ad manus sunt, nec esse possunt, Eusebii (si Deo placet) Alexandrini sermones, Eusebium Cæsariensem adversus Marcellum, Hippolytos martyrem et Thebanum, Magnetem adversus Theostenem, Theodotum Ancyranum, etc., citavit, plurimæ sane lectionis, sed frontis perfrictissimæ, judicii que tenuissimi. Quam præceps autem hoc fuerit viri alijs doctissimi judicium, vel exinde apparet, quod plerique fere auctores isti, quos confictos crediderat Blondellus, nunc in omnium versentur manibus, atque peritissimorum nostræ ætatis criticorum comprobentur calculo. Blondello astipulatur Edmundus Albertinus libro II *De sacramento Eucharistiæ*,*

p. m. 420 (7), qui censura magis quam dictatoria testimonium Magnetis a Turriano aliisque productum, veritati causæ dissidens, cum non posset probabili aliqua ratione refutare, irridere maluit, ac petulanter hunc in modum explodere tentavit: *Turrianus primus omnium (quod equidem sciam) protulit in scriptis suis verba hæc nescio unde sumpta ex Magnete adversus Theostenem . . . Verum ad populum phaleras. Quis enim veterum, imo etiam recentiorum per novem aut decem sæcula Magnetis hujus vel quoad nomen tantum meminere? Fictitius prorsus auctor est, aut saltem novus aliquis ac nuperus*

C *græculus, cujus scriptorum certitudo tota est penes Turrianum exigui judicii virum, fideique valis suspectæ. Et audent adversarii absque ulla verecundia ejusmodi quisquiliis pro veterum monumentis in medium adducere? Proh Dei et hominum fidem! Quæ quanquam temere omnino et arroganter ab eo dictæ sint, a nemine tamen hactenus refutata video, quoniam de Magneie Apocriticorum auctore nihil ab antiquioribus memoriæ proditum hucusque constitit: quapropter inanes Albertini cavillationes atque argumentorum ipsius futilitatem deinceps, cum ipsa Magnetis fragmenta percessebantur, explodendi locus erit. Interim rectissime omnino hic judicat*

D B. Jo. Alb. Fabricius (8): *Injuriam his verbis Turriano fieri non est dubium, longeque magis optaverim, ut Magnetis libros aliquis bono Ecclesiæ in lucem proferat; sive Magnetem illum Hierosolymitanum presbyterum, sive Macarium Magnetem auctorem habeant. Nec minus Christoph. Sandius in Tract. De veteribus scriptoribus ecclesiasticis, p. 19, sine ullo vel levissimi argumenti indicio Magnetem hæreticum pronuntiat: Turrianus, inquit, in Constit. Clem. Rom. allegat Magnetis lib. III Apologiarum*

(4) Uti eum vocat Espencæus *De continentia* lib. I, cap. 2, Ribadeneira in *Catalogo scriptorum societatis Jesu*, et Paulus Colomesius in *Paralipomenis de scriptoribus eccl.*

(5) Quod elogium ipsi tribuit Steph. le Moyne in Prolegom. ad *Varia sacra*, tom. I, fol. 13.

(6) Horat., *De arte poet.*, v. 158.

(7) Edit. Daventr. 1654, fol.

(8) Tum in *Delectu argumentorum et syllabo scriptorum de veritate religionis Christianæ*, p. 66, tum in *Bibliotheca Græca*, lib. V, cap. 1, p. 276.

pro Evangelio contra Theosthenem gentilem: qui auctor quanquam Turriano est scriptor ecclesiasticus temporibus apostolorum vicinus, mihi tamen est certus hæreticus. Haud dubie infaustus iste Socini seclator ex ea ratione certam hæreseos notam inurit auctori nostro, quod Filium Dei unigenitum Patri suo isodύναμον et λόγον ὑποστατικόν disertis verbis asseruit. Wilh. Ern. Tenzelius in *Exercitationum selectarum* parte posteriore, p. 235 seq., auctoritate Albertini abreptus se nimis facile decipi passus est, dum arbitrat, Natalem Alexandrum in dissertatione Albertino opposita ne hiscere quidem ausum esse adversus ea, quæ superius ex Albertino produximus. Majori utique modestia animique candore sentit Guil. Cave in *Historia litteraria scriptorum ecclesiast.*, ad A. C. 350: *Certe, inquit, de hujuscemodi scriptis præstat ἐπέχειν, donec ipsi auctores in publicum prodeant, ut iudicium de iis ferre liceat.* Quamvis idem in parte altera hujus operis ad A. C. 265 Magnetem nostrum cum Magrete presbytero Hierosolymitano confundat, quem ex Germani patriarchæ CP. *Dogmatico.* ms. ad Anthimum colligit interfuisse concilio Antiocheno adversus Paulum Samosatenum A. C. 265 habito.

§ III. *Nomen Macarii an auctori nostro sit proprium, an appellativum.*

Proprium si querimus nomen auctoris nostri, dispiciendum hic primum erit, an vox Μακάριος sit titulus honoris, qui plerisque veterum auctorum monumentis præfigi solet, an vero peculiare sit nomen personæ? Et reperiuntur quidem fragmenta, quæ titulum τοῦ Μακαρίου Μαγνήτου præ se ferunt, ut exinde appellativum nomen *beatæ Magnetis* constare videatur (9). In aliis legitur inscriptio æquivoca Μακαρίου Μάγνητος, quæ non propria minus quam appellativa significatione intelligi potest (10). Verum ex antiquissimis, quibus usi sumus, codicibus mss. rectius comprobatur titulus τοῦ ἁγίου Μακαρίου, qui *sanctum Macarium*, proprio nomine designat. Ita namque legimus in Nicephori *Antirrheticis*, qui deperdita scriptoris nostri fragmenta complectuntur: Ἐχει τοίνυν ἡ τῆς χρήσεως ἐπιγραφὴ ὕδα· Τοῦ ἁγίου Μακαρίου ἐκ τῆς τετάρτης βιβλίου τῶν Ἀποκριτικῶν. Ἔστιν μὲν οὖν καὶ τοῦ ἐπιγράμματος αὐτοῦ τὸ ὑψάλον τε καὶ βάσκανον τοῦ

(9) Ita enim Græci jam tum hanc vocem μακάριος de mortuis solebant usurpare: sicut ὁ Σωτῆς ὁ μακάριος, et Apollinaris ὁ μακαριώτατος, postquam vivere desiissent, ab Eusebio vocantur *Hist. eccl.*, lib. v, cap. 49.

(10) Vid. Tillemontii *Histoire des empereurs*, t. IV, p. 487 sq., in subjuncta nota.

(11) Hinc apparet, *Macarium* nomen fuisse hujus auctoris.

(12) Iconomachi enim, qui ad hujus auctoris testimonium provocaverant, consulto nomen *Magnetis* hic omisisse videntur, ut ita alium quemdam *Macarium* esse persuaderent.

(13) In epistola ad D. Gleichenium A. 1710 edita. Vid. *Unschuldige Nachrichten* 1710, p. 516.

(14) Notante Luca Holstenio in notis et castigatibus in Stephanum Byzant. *De urbibus*, p. 194.

σφοῦ δὴ τοῦτου καὶ δεινοῦ κατανοῆσαι ὑπογραφῆως. Τοῦνομα γὰρ μόνον προθεῖς, τίς ἀνοῦτος ὑπῆρξεν ποτε ὁ Μακάριος, ὡστερ καὶ αὐτῷ βασκαίνων τῷ συγγραφεὶ τῆς ἀξίας, οὐ συνεκδέδωκεν, ἀρα τοῖς τῆς ἱεροσύνης ἐμπρέπων ἀύχημασι διαφέλυτο, καὶ τινος πδλεως τοὺς οἰακας ἐγγχεῖριστο, ἡ ἄλλω δὴ τινι κλήρω τυγγάνων ἀποτεταγμένος, Χριστιανὸς δὲ ὁμοως καὶ τοῦ τῆς εὐσεβειας ἀντεχόμενος λόγου; κ. τ. λ. *Ac testimonii quidem inscriptio hæc est: « Sancti (11) Macarii ex quarto libro Apocriticorum. » Facile est ex ipsa inscriptione fraudem et malitiam vafri hujus ac recocli scribæ deprehendere (12). Solo enim nomine protato, tanquam et scriptori ipsi dignitatem invideret, non declaravit quisnam fuerit iste Macarius; an sacerdotii insignibus conspicuus? an alicujus urbis gubernaculis adnotus? an alii quidem muneris ecclesiastico addictus, Christianus tamen et orthodoxæ fidei doctrinam professus? etc.* Cæterum longa adhuc facili negotio hic percenseri posset series auctorum ecclesiasticorum, quibus hoc nomen proprium *Macarii* cum auctore nostro commune fuit; nisi rev. U. G. Siberum, professorem Lipsiensem celebratissimum, peculiarem *Historiam XLII Macariorum* dudum composuisse (13), necnon B. J. A. Fabricium in *Bibliotheca Græca* vol. VII, p. 495, SS. jam tum ultra L Macarios in scriptis veterum observasse constaret.

§ IV. *Nomen Magnetis, proprium gentis.*

Quod vero ad *Magnetis* nomen attinet, istud tum integræ cuidam genti tribui posse, tum etiam proprium viri nomen esse, varia historiarum monumenta testantur. Duæ enim celebres fuere in Asia Minore civitates, *Magnesia* dictæ; una *Caria* ad fluvium *Mæandrum*, altera *Phrygiæ* ad montem *Sipyllum*. Illam *Conon* apud Photium cod. CLXXXVI, narrat. 49, dicit sic appellatam a *Magnetibus*, qui ad *Peneum* fluvium montemque *Pelium* habitabant, ductuque et auspiciis *Prothoi* contra *Trojanos* militaverunt. Hanc vero *Magnesiam* *Thessaliæ* a *Magnete* *Argi* filio nomen sortitam auctor est *Antoninus Liberalis* *Metam.* cap. 23 (14) *Claudius Ptolemæus* etiam in *Geographia* lib. v (15), *Magnesiam* in *Caria* ad *Mæandrum* diserte distinguit a *Magnesia* civitate in *Lydia* et *Mæonia* penes *Sipyllum* (16). Ex istis igitur civitatibus *Magnetes*, *Thucydidi*,

(15) P. 157, edit. in fol.

(16) Specialiorem descriptionem hic subjungere licebit ex auctoris rarissimi paucisque admodum cogniti, *Alphonsi Lasor* a *Varea* (qui per anagramma est *Raphael Savonarola*) tomo II *Universi terrarum orbis scriptorum calamo delineati*, Patavii 1713, duobus voluminibus in folio editi; cujus videndi copiam mihi fecit illustris atque consultissimus *Dn. Gruberus* in bibliotheca regia *Hannoverana*. Ibi hæc sigillatim notata reperiuntur: « *Magnesia* urbs *Caria* in *Asia Minori* prope *Mæandrum* fluvium, unde dicta *Magnesia* ad *Mæandrum*, antea *Thessaloe*, et *Androlitia*, prope *Thoracem* montem, episcopalis sub archiep. *Ephesino*, nunc *Mangresia* vulgo, caput regionis, xxvi millia passuum ab *Epheso* in ortum (sed teste *Plinio* *Hist.* lib. v, cap. 29, *Magnesia Mæandri cognomine insignis*, a

Straboni, et Plinio dicuntur cives vel populi istius A loci. de quibus Lucanus lib. vi ait:

Ei Magnetes equis, Minyæ gens cognita remis.

Mulieres autem dicuntur Magnesiæ vel Magnesiæ; sic enim Horatius lib. iii Carm., od. 7:

Magnessam Hippolytem dum fugit abstinens.

In Nic. Franc. Haymii *Tesoro Britanico* Londini 1720 edito, vol. II, p. 253, recensetur elegantissimus nummus sub Gordiano Pio cusus, cum hac epigraphie: Μαγνήτων ἐβδόμη τῆς Ἀσίας, *Magnetum septima Asia*, quia scilicet Magnesia erat una ex tredecim præcipuis civitatibus Asiæ, in qua olim Diana Licofrine potissimum culta fuit. Pertinet huc poriter nummus rarissimus a Magnetibus in memoriam Ciceronis cusus, cum proconsul esset Ciliciæ; quem commemorat Lucas Holstenius l. c. p. 193. Quin et Cicero ad Q. fratrem scribit: *De te a Magnetibus ab Sipylo mentio est honorifica facta, cum te unum dicerent postulationi L. Pansa restituisse.* Deinceps autem Magnesium vel Magnesianos dictos esse incolas supra dictarum civitatum, perspicuum est ex epistolis S. Ignatii tunc genuinis tunc interpolatis, quas ad eosdem scriptas legimus.

§ V. *Magnetis nomen proprium viri.*

Enimvero proprium etiam quibusdam viris hoc nomen fuisse, quo sese ab aliis distinxere, exempla Magnetis Argi filii, conditoris Magnesiæ Thessaliæ, Magnetis comici Atheniensis ex urbe Icario, Magnetis poetæ Smyrnæi, Magnetis Hierosolymitani præbyteri, aliorumque, demonstrant: quorum nonnullos commemorat Suidas in *Lexico* s. t. *Μάγνης*, plures vero recenset Fabricius passim in *Bibliotheca Græca*. Quibus adhuc addi meretur, quod in ms. *Lexico Græco* codicis Coisliniiani clxxvii, ex quo plurima apud Suidam loca restitui, non pauca etiam suppleri posse existimat. cel. Monsfaucounius (17), fol. 247 observatum legitur: *Μάγνης, ὄνομα κύριον, Magnes, nomen proprium* (18). Ex his igitur, quæ dicta sunt, lucem accipiunt verba Nicephori patriarchæ CP. indignantis, nomen *Magnetis* consulto omisissimum fuisse ab Iconomachis, cum testimonium ipsius contra sacras imagines adducerent, ut scilicet hunc alium esse auctorem persuaderent; unde in iudicio antistitum orthodoxorum de verbis Macarii Magnetis, quæ Iconomachi contra D imagines sacras impie usurpaverant, verum auctoris nomen restituit. Quam in rem ipsa Nicephori verba ex codice ms. inedito, quo usi sumus, h. l. apponam: Ἦς δὲ πόλεως ἱερῆς, καὶ ὧν ἐπετρό-

πευσεν, οὐπω λέγομεν, ἕως ἂν τὸ *Μάγνητος* ἀκριβέστερον ἡμῖν καταληφθεῖν ἐξεταζόμενον, πότερον κύριον ἢ ἔθνηκον ὄνομα τυγχάνει ὄν· λέγεται γὰρ καθ' ἑκατέρου τὸ *Μάγνης* ὄνομα. Ἰσμεν γὰρ δῆπου καὶ τινα τῶν ἀρχαίων ποιητῶν οὕτω προσαγορευόμενον· ἤδη δὲ καὶ ἕτερον οικιστὴν τόπου τινὸς πάλαι Ἰσταρούμενον ἔγνωμεν, ἀφ' οὗ ἢ κατ' αὐτὸν περιοικίς κατὰ τὴν Θεσσαλικὴν χώραν κειμένη Μαγνησία παρανόμως ὠνόμασται· καὶ *Μάγνητες* τῶν τῆδε ὠχημένων ἰθαγενῶν τὸ ἔθνος λέγεται ὧν ἰσως ἐκείθεν τυχόν μὲν καὶ ἀλλαγῶσε ποι, οὐ μὴν δὲ γε καὶ πρὸς τὴν Ἀσιάτιδα μετακρηκῶτων γῆν, τῶν αὐτῶι καθιδρυμένων τινὲς πόλεων Μαγνηστῶν ἀπ' αὐτῶν ἐπιπέκληνται. *Cum namque autem urbis pontifex fuerit, et quos cives re-*

MAGNETIS certius nobis constet, sitne proprium viri nomen, an gentis: de utroque enim dicitur vox MAGNES. Scimus quippe et veterum poetarum unum sic nuncupatum fuisse: item altum novimus antiquis celebratum, loci cuiusdam conditorem, a quo circumjacens Thessalica regio Magnesia denominata est; indigenæ autem Magnetes dicti, qui quod fortasse inde cum in alias oras (19) tum in Asiaticam terram transmigrassent, eo factum est, ut quædam illic fundatæ urbes Magnesiæ ab iis appellatæ sint.

§ VI. *Episcopi Magnesiæ. Ostenditur Macarium Magnetum episcopum, a Photio memoratum, a nostro diversum esse.*

Magnesianos jam inde ab illo tempore, quo epistolam ad eos scripsit S. Ignatius suos habuisse episcopos, vix dubitari potest, cum ipse Ignatius in epistola genuina ad Magnesium scripta Damam ipsorum episcopum celebret, et a presbyteris Basso et Apollonio distinguat. Quod ipsum et Eusebius, *Histor. eccles.* lib. iii, cap. 56, confirmat, de hac Ignatii epistola ita scribens: Ἐτέρων δὲ (scil. ἐπιστολῆν) τῇ ἐν Μαγνηστῶν τῇ πρὸς Μαϊάνδρω, ἔνθα πάλιν ἐπισκόπου Δάμα μνήμην πεπολιῆται. *Alteram quoque dedit epistolam ad Ecclesiam Magnesiæ civitatis, quæ ad Mæandrum sita est, in qua etiam Damam episcopum nominat.* Quapropter et in antiquis Notitiis Græcis utraque Magnesia tum ad Mæandrum, tum ad Sipyllum, in provincia Asiæ proconsulari inter sedes episcopales refertur (20): speciatimque Eusemii episcopi a Magnesia (corrupte legitur *Magnemia*) in concilio Sardicensi A. C. 347; Macarii Magnetum episcopi in synodo ad Quercum contra Joannem Chrysostomum A. C. 403 habitæ; Daphni Magnesiæ Mæandri episcopi in concilio

Thessalica Magnesia orta, abest ab Epheso xv millia passuum), a Tralle xviii in merid., lxx a Smyrna in ortum hibernum. » Addit ibidem: « Possis Magnesium res Magnesium composuit Græce. Magnesia urbs Lydiæ in Asia Minor. nunc Magnesia Menisso, episcopalia sub archiep. Smyrn., versus Sardes, et ad Sipyllum montem, in limite Phrygiæ Majoris, est caput regionis, sub Turcis cum arce. » Vide Bædrandi *Lexic. Geog.*, sub voce *Magnesia*.

(17) In *Bibliotheca Coisliniana*, p. 230 et 236.

(18) Sic et Porphyrius lib. ii *Περὶ ἀποχῆς*, p. m. 24, memorat ἀνδρα Μάγνητα ἐκ τῆς Ἀσίας, a Theopompo laudatum.

(19) In Cretam scilicet, juxta Cononis narrationem in Photii *Bibliotheca*, col. clxxxvi, artic. 29.

(20) Conf. Harduini *Index geographicus episcopatum* in tomo XI *Conciliarum*, p. 775, et J. A. Fabricii *Index geographicus episcopatum orbis Christiani*, p. 106, sub junctis ejusdem *Salutari lusi Evangelii*, Hamb. 1751, 4.

Ephesino A. C. 431; Eusebii episcopi Magnesiæ civitatis Sipyli in concilio Ephesino A. C. 431; Leontii episcopi Magnesiæ Mæandri in synodo Ephesina II, A. C. 449, et in concilio Chalcedonensi A. 451, et in synodo Romana A. 503; Patricii episcopi Magnesiæ circa Mæandrum civitatis Asiensi regionis, in concilio œcumenico VI, sive Constantinopolitano III, A. C. 681; Stephani episcopi Magnesiæ Æmiliorum (Αἰμιλιῶν legitur pro Σιπυλίων) provinciæ, in sexta synodo Trullana A. C. 706; Basilii episcopi Magnesiæ in concilio œcumenico VII, sive Nicæno II, A. C. 787; aliorumque plurium sequioris ætatis nomina in subscriptionibus conciliorum conservata deprehendimus. Insignis hic occurrit locus Photii, et consideratione nostra maxime dignus, qui cod. LIX, p. m. 53, ubi agit de synodo ad Quercum, quæ contra B. Joannem Chrysostomum illegitime coacta est, commemorat, ea eadem synodo accusatum fuisse Heraclidem Ephesi episcopum a Macario Magnetum episcopo. Verba Photii hæc sunt: Ἐν ὑπομνήμασι δὲ αὐτῆ ἐπαράθη δέκα πρὸς τοὺς τρισὶν· ἀλλὰ τὰ μὲν θύο καὶ δέκα, κατὰ τοῦ ἁγίου· τὸ δὲ τρεῖς καὶ δέκατον περιέχει τὰ κατὰ Ἡρακλείδου, τοῦ εἰς Ἐφεσον ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντος, ὅστις οὐδὲ τὴν καθαίρειν ἰσχυσαν τελειῶσαι, ἐτέρων τινῶν κωλυσάντων. Ὁ δὲ κατήγορος Ἡρακλείδου, τῆς Μαγνήτων πόλεως ἐπισκοπῆς ἦν ὀνόματι Μακάριος. I. e.: *Tredicim hæc (Synodus) actionibus peracta, duodecim quidem contra S. Chrysostomum, tertia decima contra Heraclidem, quem Ephesius ille ordinari episcopum; hujus tamen depositionem validam reddere, aliis nonnullis prohibentibus, minime potuerunt. Heraclidæ accusator Macarius quidam nomine fuit, Magnetum episcopum. Hunc tamen Macarium a Photio memoratum diversum fuisse opinor a nostro Macario Magnele, de quo nunc tota instituitur disputatio. Noctæ enim, teste Nicephoro cum reliquis antistitibus orthodoxis, qui in pervestigandis examinandisque Macarii Magnetis scriptis admodum solliciti fuere, in quibusdam doctrinis Origenem secutus, ac inter alia istud dogma amplexus est, ὡς τέλος; ἔξει ἡ κατὰ τὸν μέλλοντα χρόνον τοὺς ἀσεβῆσιν ἀνθρώποις ἠπειλημένη καὶ ἡτοιμασμένη παρὰ Θεοῦ πόλις, habituras olim fuerit eas pœnas, quas impiis hominibus Deus minatus est ac præparavit.* Sed Photianus ille Macarius, Magnetum episcopum, tantum abest ut Origenista fuerit, ut Heraclidem Ephesi episcopum potius Origenianismi accusaverit (21): ex quo capite accusationis ipsi etiam Chrysostomo crimen intentatum

(21) Vid. Photii *Bibliotheca*, l. c. p. m. 53, seq. et cod. xcvi, p. 257 et 265. Sed vide præterea Palladium, testem ἀπόπτην, in *Vita Chrysostomi*; Socratem, *Hist. eccl.* lib. vi, c. 17, et Sozomenum, lib. viii, c. 19, necnon epistolam Chrysostomi ad Cyriliacum, etc.

(22) Ex isto more antiquo Eusebius Cæsariensis episcopus Nicephoro in *Antirrhæticis* vocatur ὁ τῆς Καισαρείων τῆς κατὰ Παλαιστίνην ἀρχιερέως, etc. Non dia post Adriani tempora episcopi similes videri volebant pontificis maximi Judæorum; præ-

fuisse legimus, propterea quod Heraclidem diaconum suum Ephesinæ Ecclesiæ constituisset episcopum. Exinde igitur non sine magna probabilitatis specie colligere licet, duos vel plures istius urbis Magnesiæ episcopos idem nomen Macarii habuisse, in quibus vero dispar ætatis, qua florere, et opinionum, quas amplexi sunt, observanda est ratio.

§ VII. *Macarium fuisse episcopum.*

Nostrum porro Macarium Magnetem iisdem fuisse episcopum, inter alia vel titulus *ἐπαρχου* innotuit, qui eidem tribuitur, et antiquissimis olim antistitibus fuit communis: cum ecclesiastici scriptores *ἐπίστας* et sacerdotes appellare soleant duces et rectores gregis Christiani, *ἐπαρχας* vero et *ἀρχιερέας* pontifices atque episcopos (22), vel quia ante susceptam Christianam religionem his vocabulis assueverant, vel quod Veteris Testamenti stylum in ea re sibi imitandum putarent; vel quod generale vocabulum ad sermonis compendium sibi nullum reperirent aptius. Ex multis unicum hic sufficiat testimonium Polycretis Ephesini episcopi apud Eusebium; *Hist. eccl.* lib. v, c. 24, in quo Joannem evangelistam hierarcham et summum pontificem vocat, qui pontificale *πίταλον* gestavit. Licet enim haud ignorem, Stephanum le Moyne (23) fidem Polycretis hæc in parte præter rem vellicare, ut hypothesi suæ inserviat, primo et secundo sæculo vocem *pontificis* et *sacerdotis* apud probos auctores istorum sæculorum nunquam occurrere: idem tamen fatetur, p. 30 has voces ab ethnicis desumptas jam ineunte sæculo III, in Ecclesiam Christianam introductas fuisse. Quin et primis Christianismi sæculis episcopos hoc nomine honoratos fuisse, ex solo Tertulliano constare potest, qui in lib. *De baptismo*, cap. 47, scribit: *Dandi quidem (baptismi) habet jus summus sacerdos, qui est episcopus, dehinc presbyteri, etc.* Nec longo tempore post in concilio III Carthaginiensi hic canon xxvi factus est: *Ut primæ sedis episcopus non appelletur princeps sacerdotum, aut summus sacerdos, aut aliquid hujusmodi, sed tantum primæ sedis episcopus.* Hierarchas vero æquiori demum ætate omnes appellatos fuisse episcopos, communesque cum summis pontificibus functiones habuisse, ex veteri ritu ordinationum sacrarum passim inter alios comprobavit Isaacus Habertus in *Pontificali Ecclesiæ Græcæ*, p. 341 seq., qui et peculiari observatione IV, de hierarchæ seu episcopi functione, quæ a S. Dionysio *ἀδουρρη* dicitur, egit (24). De nostro igitur Macario Magnele hierarcha s. episcopo ita testantur antistites ortho-

sbyteri eodem, quo sacerdotes, loco versari dicebantur; diaconi cum levitis comparabantur, notante ven. Dn. Mosbomio in *Historia eccl.*, sæcul. II, part. II, cap. 2, § 6, recentissimæ editionis. Quæ comparatio jam tum nititur ad Clementis Romani in epist. I ad Corinthios, cap. 40.

(23) In notis ad *Varia sacra*, tom. II, p. 25, 33.

(24) Nota etiam sunt Joannis Euchaltorum metropolitæ, Philothei patriarchæ CPol. aliorumque scripta œcœnasticæ in tres hierarchas, Basilium M., Gregorium Nazianzenum, et Joannem Chryso-

doxi apud Nicephorum CP. in saepius laudatis Antirrheticis: Ἡ μὲν οὖν βίβλος Μακαρίου μὲν ἐπιγράφεται, ἱεράρχου δὲ τὴν ἀξίαν· ὅπερ οὐχ ἡ ἐπιγραφὴ μόνη δείκνυσιν, ἀλλ' ἤδη καὶ ἡ ἔξωθεν ἐν ταῖς πτυχαῖς τῆς βίβλου ἀρχαιοτάτης ὁδοῦ φιλοτίμως τυπούμενη τοῦ Μακαρίου τούτου εἰκὼν ἐκτυπωτέρον παρίστησι. Στολὴν γὰρ ἱερέως τούτου ἀμπεχόμενον ὑποφαίνει, καθὰ δὴ πολλοῦ καὶ ἐν ἑτέροις δέλοις ἀνιστορούμενον εὐπρεπῶς τὸν οἰκάλον συγγραφεὰ βλέπομεν. *Liber itaque in scriptum habet Macarii nomen, iam dignitatem, nempe pontificis. Idque non titulus solum indicat, sed ipsa etiam extrinsecus libri vetustissimi tegumentis eleganter impressa Macarii huius effigies evidentius probat. Nam hunc sacerdotali veste indutum exhibet, quemadmodum et in aliis libris auctorem eleganter depictum saepius videmus.* Ad quæ verba quidem Tillemontius, cum quo Boivinii olim fragmenta Magnetis communicaverat, in *Historia imperatorum*, et quidem in *Vita Constantini Magni* (25) hunc in modum commentatur: *Car, pour ce qu'ils assurent, que le manuscrit qu'ils en avaient trouvé était très-ancien, cela serait plus considérable, si son image n'y avait pas été habillée en évêque. Car assurément cela n'est pas du 1^r siècle, ni apparemment du 5e.* Sed præterquam quod ex involueris libri exterioribus et artificiose depicta imagine atque habitu episcopali Magnetis haud iudicari potest de genuina antiquitate operis, vel ætate auctoris; cum vel ipsum Christum, apostolos et antiquos plerosque clericos tunicatos et palliatos veteres picturæ et litteræ referre soleant: nihil tamen obstat, quominus per στολὴν ἱερέως longam atque ad talos demissam vestem intelligamus, quæ cum ἡγασί sive pallio pontificis maximi Hebræorum fere conveniat, ita ut ad ejus similitudinem tunica deinde episcopalis in Ecclesia Christiana sensim introducta sit (26). Quale ἱμάτιον (quod scriptores ecclesiastici alias διπλοῖδα appellant, hoc est vestem duplicatam, quæ totum veluti corpus duplicando circumvolvit) ipsum etiam Servatorem nostrum gestasse (27) haud dubitant ii, qui de re vestiaria veterum scripserunt: inter quos imprimis legendus est Joan. Braunius *De vestitu sacerdotum, Hebræorum*, lib. II, cap. 2, p. 379, et cap. 5, p. 445 seqq. Quid quod et ærea illa statua Paneadensis, quam Eusebius luculentissimus et oculatus testis apud Cæsaream Philippi usque ad suam

ætatem stetisse testatur, Christum Dominum διπλοῖδα κοσμίως περιβεβλημένον, hoc est duplicata veste, tunica scilicet et pallio, decenter indutum, ex communi istius ætatis opinione et vestiendi more repræsentaverit (28): ut adeo hoc vestimenti genus a primis Ecclesiæ Christianæ sæculis haudquam fuerit alienum. Nulla proinde ꝑ̄ppetit ratio, cur longas vestes episcopales, si a reliquis vestium ornamentis paulatim introductis disceaserimus, ad tempora sæculo IV vel V inferiora demum referendas esse censeat Tillemontius. Contrarium forte jam tum colligi posset ex Polycratis Ephesiorum episcopi modo allegata epistola apud Eusebium *Hist. eccl.*, lib. V, c. 21, in qua S. Joannem apostolum memorat τὸ πέταλον, sive laminam auream, tanquam sacerdotalis habitus insignie, gestasse (29), quippe quod honoris insigne primos illos Christianorum pontifices exemplo Judaicorum pontificum imitatos esse arbitratur Henr. Valesius in notis ad hunc locum. Verum cum nonnulli (30) hæc potius metaphorice intelligi malint, non quod Joannes revera sacerdos fuerit, vel cum sacerdotalibus ornamentis incedere solitus esset, sed quia doctus, meritis, virtute, sanctitate, sacerdotes Leviticis superaret, et cognitionis suæ sublimitate ita se attolleret et assurgeret, ut cælos ipsos et Sancta sanctorum penetrasse videretur: misso paulisper isto testimonio, fortius provocare licebit ad Eusebii Cæsariensis orationem panegyricam de ædificatione Ecclesiarum Paulino Tyriorum episcopo A. C. 313 dictam; in qua Paulinum ceterosque episcopos præsentibus statim ab initio hunc in modum alloquitur: Ὁ φίλοι Θεοῦ καὶ ἱερεῖς, οἱ τὸν ἄγιον ποδῆρη, καὶ τὸν οὐράνιον τῆς δόξης στέφανον, τὸ τε χρῆμα τὸ ἔνθεον, καὶ τὴν ἱερατικὴν τοῦ ἁγίου Πνεύματος στολὴν περιβεβλημένοι, κ. τ. λ. *Amici et sacerdotes Dei, qui sacra tunica talari induti, et cælesti gloria corona decorati, divinaque unctione delibuti, et sacerdotali sancti Spiritus veste amicti estis*, etc. (31) Quæ verba si iterum ex sententia Moynii tropologicè tantum et per allusionem ad habitum pontificalem V. T. accipere, nec simul ad præsentem vestitum episcopalem istius temporis respicere velimus, verendum erit, ne integrum factum historicum de templo in urbe Tyro exstructo pari ratione in factum quoddam metaphoricum convertatur (32).

stomach: de quibus legi poterit J. A. Fabricius in *Bibliotheca Græca*, vol. VII, p. 558, et vol. VIII, p. 62.

(25) Tom. IV, p. 487 sq., cujus verba citavit Fabricius in *Delectu argumentorum et syllabo scriptorum de veritate religionis Christi*, p. 66, seqq.

(26) Hinc in missa Ratoldi apud Hugonem Meruardum in appendice ad librum *Sacramentorum Gregorii Magni*, p. m. 261, post acceptam stolam ministratur episcopo tunica gyris in tintinnabulis mirifica reflecta, ad similitudinem sacerdotis Aaronici.

(27) Conf. Matth. ix, 20, 21; Marc. v, 27 et 30; Joan. xix, 23, ex quo ultimo liquet, Christum duplici usum esse vestis genere, scilicet ἱματίου καὶ χιτῶνι.

(28) Vid. Eusebii *Hist. eccl.* lib. VII, cap. 18.

(29) Ἐτι δὲ καὶ Ἰωάννης, ὁ ἐπὶ τὸ στήθος τοῦ Κυρίου ἀναπεσών· ἧς ἐγενήθη ἱερέως τὸ πέταλον πεσορεκάς, καὶ μάρτυς καὶ διδάσκαλος.

(30) Vid. Steph. le Moyné, l. c. p. 28, et vener. E. S. Cyrilianus in notis ad Hieronymum *De scriptor. eccl.*, cap. 45, p. 121, ex edit. Fabricii *Bibliothecæ ecclesiasticæ*. Conf. etiam Jo. Goull. Heineccii diss. *De habitu et insignibus apostolorum sacerdotibus*.

(31) Vid. Eusebii *Hist. eccl.*, lib. X, cap. 4, p. m. 571.

(32) Conf. Jo. Mich. Heineccii *Abbildung der Griechischen Kirche*, part. III, cap. 1, § 23, p. 37.

De Hierapla Alexandriæ Ecclesiæ presbytero, qui postea eiusdem loci episcopus fuit, jam tum Origenes apud Eusebium, *Hist. eccl.* lib. vi, c. 49, p. 224, testatur, illum, cum vulgari veste antea usus fuisset, ea, deposita philosophicum induisse habitum (hoc est pallium cum tynica), illudque pallium postea etiam retinuisse (33). Pacatis vero Christianorum rebus, magis invaluit vestitus sacerdotibus proprius. Stola sacerdotali auro contextam refert Theodoretus (54) a Constantino Magno donatam Macario episcopo Hierosolymitano, ut ea indutus divini baptismi ministerium perageret. Ex quo loco apparet quam vetusta sit consuetudo sacrarum vestium in Ecclesia, iudicante Henr. Valesio in adnotationibus ad h. l. Eustathium, Sebastii in Armenia episcopum, a patre suo Eulalio Cæsareæ Cappadocum episcopo depositum fuisse, ἐπιδη ἀνάγκαστον τῇ ἐρωσύνῃ πολλὴν ἡμῖς εἶστο, eo quod restem sacerdoti minus convenientem gestasset, auctor est Socrates in *Hist. eccl.* lib. ii, cap. 43. Sozomenus (55) rem magis illustrat, commemorans, Eustathium, habito concilio Gangrensi, in quo damnabatur, mutasse vestem, et conformiter reliquis sacerdotibus processisse. Unde liquido apparet, episcopos ejus temporis, abjecto pallio philosophico, jam tum peculiarem sumpsisse habitum. Iluc etiam pertinet tunica, qua presbyter Nepotianus in ministerio Christi utebatur, quam sibi relictam Hieronymus scribit in epistola de ejus morte ad Heliodorum. Mitto reliqua, quæ de vestibus pontificalibus singulisque sacris indumentis episcoporum tam communibus quam peculiaribus, ex antiquitate ecclesiastica studiose collegit cardinalis Bona *Herum liturgicarum* lib. i, cap. 24, et Hugo Menardus in notis ad Gregorii papæ *Librum sacramentorum*, p. 561 seqq., ubi simul iconem S. Remigii episcopi, sacris vestibus induti, exhibet (56).
 § VIII. De ætate Macarii Magnetis. Probatur cum sæculo iii vixisse.

De ætate auctoris nostri, qua floruit, et quo tempore scripti sint ipsius libri Ἀποκριτικῶν, diversa feruntur eruditorum judicia. Franc. Turrianus in *Dogmatico de justificatione* (quem Romæ apud Antonium Bladum anno 1551 typis (57) subjecit) hunc Magnetem auctorem gravissimum et vetustissimum, quem ante mille et quadringentos annos (hoc est A. C. 450) vixisse putat, appellare haud veretur. Quapropter et Sandius in tract. *De veteribus scriptoribus eccles.*, p. m. 49, hac censura eum excipit: Qui auctor quamquam Turriano est scriptor ecclesiasticus temporibus apostolorum vicinus, mihi tamen est certus hæreticus. Turriani igitur mentem

haud curate expressit Guil. Caveus in *Historia literaria script. eccl.*, p. m. 114, scribens: *Magnes, scriptor valde obscurus, vixit (si ætatem ejus recte collocet Turrianus et Scribonius) circa annum 350.* Turrianus enim totis ducentis annis antiquiorem cum fecerat, ætatem ejus non ad A. C. 350, sed ad annum 150 referens. Antonius Possevinus in *Apparatu sacro* (58), tom. II, p. m. 60, Magnetem circa annum C. 308 floruisse existimat, dum eundem *pervetustum auctorem* nominat, qui ante mille et trecentos annos evangelicæ apologiæ libros Græce scripserit ad Theostenem adversus gentiles Evangelii calumniatores. Thomas Bozius Engubinus, Congregationis Oratorii presbyter, sæculi v scriptorem constituit cum in opere *De signis Ecclesiæ Dei*, lib. xiv, p. 51 (59), scribit: *Audi nunc Magnetem, qui vivebat ante annos mille ducentos et ejus scripta sunt in Bibliotheca Veneta.* Certiora omnino, quam quidem hactenus habuimus, nobis præbent indicia *Libri antirrhæti* Nicephori patriarchæ Constantino-politani, in quibus disputatio continetur, quæ tota versatur circa testimonium Macarii Magnetis, quod contra imaginum cultum ab Iconomachis erat productum. Illam vero disputationem sæculo ix incunte constat esse editam ab antistitibus orthodoxis, quibus præerat Nicephorus patriarcha. In cujus quidem initio certa ætatem auctori nostro assignatur ætas, dum floruisse ibidem dicitur Macarius Magnes annos plus quam trecentos a prima Evangelii prædicatione, hoc est, post annum a morte Christi trecentesimo. En ipsa codicis ms. verba: *Χρόνιος δὲ ὑστερον ὑπὲρ τοῦ τριακοσίου ἀκμάσαντα τὸν ἄνδρα καταλαμβάνομεθα, ἐξ οὗ τὸ ἀποστολικὸν καὶ θεῖον ἐξέλαμψε κήρυγμα. Ἦς δὲ πολλῶς ἱερῶς, καὶ ὡς ἐπετρόπευσεν, οὕτω λέγομεν, ἕως ἂν τὸ Μάρτυρος ἀκριδέστερον ἡμῖν καταληφθῆι ἐξεταζόμενον, κ. τ. λ.* Virum autem illum comperimus floruisse supra annos trecentos, ex quo primum apostolici divini que præconii lux effulsit. Cujusnam autem arbis pontifex fuerit, et quos cives rexerit, id quidem nondum definimus, quoad de voce *Μαγνητις* certius nobis constet, etc. Magnopere exinde falli liquet eos, qui Magnetem nostrum ut novum aliquem ac nuperum *Graculum* calumniantur, cum scriptoribus sæculi ix, bene exploratis omnibus circumstantiis, satis jam tum perspectum fuerit, auctorem istum ætatem sæculi iii, vel incipientis sæculi iv, præ se ferre. Nec est quod adversarii suspecta esse queant ea, quæ de istius auctoris antiquitate in allata disputatione statuuntur. Expediebat enim imaginum defensoribus, fidem vellicare et infringere, antiquitatem pariter atque auctoritatem imminuere illius scripto-

(33) Notum est illud Tertulliani in lib. *De pallio*, cap. 6, ubi se omnibus cumulatam bonis arbitratur, quod pallium divinæ philosophiæ argumentum induerit, dum scribit: *At ego jam me illi etiam divinæ sectæ ac disciplinæ commercio confero. Gaudens pallium, et exulta: melior jam te philosophia dignata est, ex quo Christianum vestire cepisti.*
 (54) *Hist. eccl.*, l. ii, c. 27.

(35) In *Hist. eccl.* l. iii, c. 14.

(56) Conf. et Heineccii *Abbildung der Griechischen Kirche*, l. c., p. 38.

(37) Vid. Ant. Possevini *Apparatus sacer*, tom. I, p. 595.

(58) Colonizæ Agripp. 1608 edito.

(39) Edit. Colon. Agripp. 1626.

ris, qui suis opinionibus repugnare videbatur, et quem eorum adversarii Iconomachi multo labore tanquam testem fide dignissimum contra ipsos prodixerant.

§ IX. *Ætas Macarii Magnetis colligitur ex criteriis libri internis.*

Ne autem frustra videantur antistites Ecclesie orthodoxi tantam Macario Magneti assignasse ætatem, præter externa testimonia etiam ex sæcula lectione scriptorum ipsius conquirenda erunt argumenta et *κρίτηρια* quædam interna, ex quibus, si non majorem, saltem indubiam sæculi III ætatem perspicere fas sit. Quam in rem apte omnia observandum erit, locum auctori nostro deberi inter istos veteris Ecclesie scriptores, qui ante pacem Ecclesie datam præstantissimas pro veritate religionis Christiane adversus gentilium calumnias concrisperunt apologias (40). Id enim et titulus libri *Ἀποκριντικῶν πρὸς Ἑλληνας*, vel *Ἀπολογίας τοῦ Ἐυάγγελου*, et veterum apologetarum consuetudo, propriaque de monarchia divina contra gentes disputandi ratio (41) perspicue satis commonstrat; tum et præcipuus totius operis scopus confirmat, qui adversus celebrem quemdam sui temporis philosophum inter Græcos, polytheismum gentilium defendentem, et multo supercilio simplicitati fidei Christiane illudentem, directus est; de quibus ulterius deinceps disserendum erit. Ista vero omnia indicio nobis sunt, auctorem nostrum ea jam tunc ætate vixisse, qua persecutiones Ecclesie Christiane a gentilibus excitatæ adhuc apologias pro vindicanda Christiane doctrinæ veritate et sanctitate flagitarunt. Ex quo enim paganismus opera Constantini M. prostratus, et Ecclesie Christi integra asserta fuit libertas, nec philosophos ullos, nec apologetas, hoc argumentum tanto studio amplius tractasse animadvertemus; cum nec acriter impugnavit et calumniis impetere diutius liceret sacra Christianorum divina virtute propagata, nec tanto argumentorum robore vindicare atque tueri necesse esset (42). Inprimis cum inter eos, quibus res Christiane sæculi IV et V non ignote sunt, ex Amniani Marcellini, Chalcedii, Themistii, aliorumque monumentis satis perspectum sit, sapientiores istius ætatis philosophos, exemplo Ammonii magistri sui, conciliatorum veluti nunquam suscepisse inter Christianos atque gentiles, et utrorumque rationes conjungere quodammodo ausos esse. Quid quod Adria-

nus imperator in fragmentis nostris Macarianis a Græco philosopho de monarchia divina disputante in exemplum disputationis adducitur, ut a modo imperandi humano similem monarchie divine rationem colligeret? quod conjecturæ locum facit, philosophum, cum quo contendit Macarius, ab ævo Adriani non adeo longo remotum fuisse intervallo. Atque huic sententiæ astipulantem video eximium antiquitatis ecclesiasticæ scrutatorem Tillemontium, qui l. c. antistitem orthodoxorum judicium de ætate Macarii nostri prolatum ita comprobatur atque suffulcit: *Ilis nous apprennent que le dessein de cet ouvrage était de combattre les païens, particulièrement un philosophe aristotélicien qui reconnaissait un seul Dieu souverain, mais chef de plusieurs autres dieux, et qui employait tout le faste de son éloquence, et toute la subtilité de sa dialectique, contre la simplicité de la religion chrétienne. Cela est favorable pour faire cet auteur encore plus ancien qu'ils ne disent, et le mettre dès le temps des persécutions, puisque ni les philosophes, ni les apologistes n'ont plus guère traité cette manière depuis que Constantin a abattu le paganisme et a fait dominer l'Eglise. Ce philosophe, voulant donner un exemple d'un monarque, prend celui d'Adrien. Et cela porte naturellement à croire qu'il n'était pas fort éloigné du temps de ce prince.*

§ X. *Hæc de ætate Macarii Magnetis conjectura confirmatur ex narratione de statu Pancadeni.*

Accedit stabiliendæ antiquitati auctoris nostri novum robur ex fragmento decimo operis ipsius, in quo de Berenice muliere Edessena sive *Pancadeni* juxta Eusebium *Hist. eccl.* lib. VII, cap. 18, a profusio sanguinis liberata et per salutarem sinitricæ factum a Salvatore sanata refert, ejus facti imaginem ære expressam, sive statuum in perpetuam miraculi memoriam erectam, suo tempore adhuc incolumem fuisse, *ὡς ἔστι τοῦργον γινόμενον, οὐ πάλα, ut res non olim facta, sed hodie fieri videatur.* Enimvero statuum illam a Maximino tyranno, qui paulo ante Constantinum M. imperavit, jam sublatam fuisse, docet Asterius Amasææ episcopus, qui se Juliano supparem ostendit in oratione *adversus avaritiam* (43), ubi superstites notat plurimos, qui ab co inducti fuissent ad fidem negandam. Verba Asterii ex homilia in Jairum et mulierem *αἰμορροῦσαν* exhibet Photius in *Bibliotheca*, cod. CCLXXI, p. m. 1507 et Franc. Combesius in *Auctario novo Bi-*

ediderunt, ut unum Deum omnium rerum conditorem ac regem esse ostenderent.

(42) Posteaquam Constantinus civitati Christiane pacem ac felicitatem extremam comparaverat, genus hoc philosophorum plerisque Christianis invisum erat admodum, neque multi antistites facile a se impetrabant, ut nomen et disciplinam Platonice æquo ferrent animo. Vcn. Moshemius in notis ad Cudworthum, p. 734.

(43) Apud Franc. Combesium tomo I *Auctarii novi Bibliothecæ Patrum*, p. 55.

(40) De quibus vid. Ad. Rechenbergii diss. *De apologiis doctorum veteris Ecclesie Christiane*, quæ reperitur in volumine *Exercitationum in Novi Testamenti historiam ecclesiasticam et litterariam*, p. 305 seqq.; quibus proinde Macarii nostri scripta pariter accenseri merentur.

(41) Ad Irenæi epistolam, de monarchia, ad Florinum, seu quod Deus non sit conditor malorum, Henr. Valesius in adnot. ad Eusebii *Hist. eccl.*, l. V, c. 20, p. m. 101, recte adnotat: *Veteres Christiani hac voce crebro uti solebant, quales adversus gentiles disputarent: eoque titulo complures libros*

Bibliotheca Patrum, tom. I, ex quibus p. 276 sq. c. A
 quentia potissimum huc spectant: Καὶ οὐδὲν ἐκάλυψεν
 μέχρι νῦν σώζεσθαι τὸν ἀνδριάντα, καὶ δεικνύειν
 ἀμφοτέρω, καὶ τοῦ Θεοῦ τὸ θαυμάσιον, καὶ τῆς εὐ
 παθείας τὸ χαριστήριον: εἰ μὴ Μαξιμίνος ἐκείνος ὁ
 μικρὸν (44) πρὸ τοῦ Κωνσταντινοῦ τῆς Ῥωμαίων
 βασιλείας προηγγησάμενος (45), ἀνὴρ εἰδωλόατρος
 καὶ δυσσεβῆς, καὶ ζηλοτυπῶν ἐν τῷ ἀγάλματι τὸν
 Χριστὸν, ἀνελετο τῆς πόλεως τὸν χαλκὸν μόνον,
 οὐ τὴν μνήμην τῶν γενομένων. *Nec quidquam resta-*
bat, ut ne hactenus statua sospes esset, amboque
illa ostenderet, tum Dei miraculum, tum mulieris
beneficio affecta gratam mentem; nisi Maximinus
ille, qui paulo ante Constantium Romani imperii
accepta moderatus est, vir idololatra atque impius,
ac Christo in imagine invidens, statuam aeneam ipsam
solum, ab oppido sustulisset, non rerum gestarum
memoriam. Alio loco idem asserit Asterius, Maxi-
 mini impietatem, qui in istud monumentum Panea-
 dense jam tum bacchari coeperat, sua ætate pariter
 imitatum esse Julianum: Ὅν ζηλώσας καὶ τὴν
 ἀσέβειαν μιμησάμενος ὁ ἐφ' ἡμῶν Τουλιανός, τὰ
 παρακλήσια ἐπὶ τοῖς Χριστοῦ ὁμοιώμασι ἐβρασε.
 Unde et merito Gregorius Nazianzenus in orat. 1
 adversus Julianum imperatorem, quoad statuas et
 imagines ipsorum prostratas, Julianum cum Maxi-
 mino componit. Quamvis itaque Philostorgius (46),
 Sozomenus (47) aliique scriptores istius statuæ de-
 structionem Juliano potius Apostatæ, vel etiam ip-
 sis Paneadenibus tribuere velint: id tamen sponte
 ex allato Asterii testimonio consequitur, Macarium
 nostrum ante Constantini M. ætatem, et ex fide
 reliquorum scriptorum ante Juliani tempora vi-
 xisse, suosque libros Ἀποκριτικῶν conscripsisse.
 Instituti nostri ratio haud permittit huic disquisi-
 tioni de vera origine monumenti Paneadensis lon-
 gius immorari, singulaque excutere argumenta,
 quibus Theodorus Hassæus, vir, dum viveret, πολυ-
 μαθέστατος (48), istud non in memoriam miraculi
 a Christo patrati a muliere hæmorrhousa erectum,
 sed ab ipsa urbe Paneadensi Adriano imperatori
 consecratum fuisse, summo studio demonstrandum
 sumpsit. Illud vero constat tum ex laudatis Macarii,
 Eusebii, Asterii, Photii aliorumque testimoniis,
 tum ex ipso Juliani vel Paneadensium facto, illis
 temporibus satis antiquis saltem ex communi ho-
 minum opinione statuam Paneadensem pro Christi
 imagine habitam fuisse (49). Ut taceam, vix credi-
 bile videri, Julianum imperatorem ejusmodi sta-
 tuam, quæ honori principis tam pii, justi, bene-
 fici, Ælii Adriani, splendido *Restitutoris* elogio toties

condecorati, posita fuisset, indignissimis adeo me-
 dis subverti, per urbem trahi confringique, et eorum
 ejus loco reponi jussisse imaginem; quom tamen
 igne celitus delapsa statim dirutam, reliquias vero
 statuæ Christo posite a Christianis ejus ætatis in
 ecclesia sua collectas et aliquandiu conservatas
 fuisse tradunt Philostorgius, Sozomenus, Glycas,
 Theophanes, Nicephorus, aliique plures.

§ XI. *Dissimulantur objectiones Tillemontii 1° A*
mensione templorum Christianorum.

Dissimulanda tamen non sunt, quæ pariter in
 scriptis Magnæti nostri occurrunt dubia, quæque
 nonnullis antiquitatem ipsius hactenus evictam
 haud parum infringere videntur; quælia vel ipse
 laudatissimus Tillemontius observasse sibi visus
 est, cum ex facta templorum Christianorum men-
 tione ita concludit: *Néanmoins, puisqu'il marque*
que les chrétiens bâtitassent alors de grandes églises,
il ne peut avoir écrit au plus tôt que vers le milieu du
troisième siècle. Nilitur hæc objectio istis verbis,
 quæ in philosophi Græci argumentatione pro idolo-
 latria habentur: Ἄλλὰ καὶ οἱ Χριστιανοὶ μιμούμε-
 νοι τὰς κατασκευὰς τῶν ναῶν, μεγίστους οἴκους οὐκο-
 δομοῦσιν, εἰς οὓς συνιόντας εὐχονται, καὶ τοι μὲν
 καλῶς ἐστὶν ἐν ταῖς οἰκίαις τοῦτο πράττειν, τοῦ Κυρίου
 θελοῦντι πανταχόθεν ἀκούοντος. I. e.: *Sed et Chri-*
stiani templorum extruendorum morem imitati, do-
mos maximas construunt, in quas conventuales pro-
cantar, tametsi illos nemo impedit, quominus id
domi faciant, Deo scilicet ubique audiente. Enim-
 vero ex citatis fragmenti verbis liquido satis apparet,
 hunc ethnicus philosophi sermonem esse, qui genti-
 lium suorum templa τοῦς ναοῖς, Christianorum vero
 ædes sacras tantum τοῦς οἴκους appellat, atque in
 ista comparatione magnum adhuc discrimen per
 imitationem aliquam sensim tollendum consti-
 tuit. Habuerunt enim Christiani istius ætatis
 omnino sacras suas ædes, basilicas et templa sua,
 sed non more ethnicorum consecrata, nec sublimibus
 elata fastigiis: quemadmodum locum istiusmodi
 publicum, Alexandro Severo concedente, a Chri-
 stianis occupatum, et ad sacra destinatum, testatur
 Lampridius in ejus Vita; et templum Nicomedien-
 se in Bithynia, quod initio persecutionis a Diocletiano
 excitatæ solo adæquatam est, memoratum legitur
 a Lactantio *De moribus persecutorum*, cap. 12 (50).
 Nimis ergo leve est istud argumentum, quod ex
 denominatione ædium sacrarum a Christianis ex-
 structarum ad imminuendam scriptoris nostri anti-
 quitatem desumitur: quippe per οἴκους non templa
 ad morem gentilium splendide constructa, sed

(44) Μικρὸν deest apud Photium.

(45) Photius ἀρχαὸς βασιλέας.

(46) *Hist. eccl.* lib. vii, cap. 3.

(47) *Hist. eccl.* lib. v, c. 21.

(48) In diss. de statu hæmorrhousæ, quæ reperitur in *Sylloge dissertationum* ipsius Bremæ edita p. 314 seqq.

(49) Veritatem totius historię ex nostratibus impiis vindicarunt Chemnitius in *Examine concilii*

Trident., part. iv, p. 45; Dorscheus in *Commentario in quatuor evangelistas*, p. m. 167 seqq., et Goufr. Olearius in *Observationibus sacris in Mathæum*, p. 276 seqq.

(50) Ut prieteream alia sacrarum ædium per illam ætatem vestigia, collecta a Tillemontio tom. III *Historię imperatorum*, de persecutione Maximini, artic. 6, et Guil. Beveregio, in *Codice canonum vindicato*, pag. 296 seqq.

anphiores domus, in quibus Christianorum conventus precandi causa instituebantur, intelligi in propaleo est. Quales jam saeculo III a Christianis erectas fuisse, passim memorat Eusebius, easque vocat *προσωκλήριων τῶς οἴκους*, *sacras aedes*, et *ἐκκλησίας*, *ecclesias*, alibi vero τῶς οἴκους ἐν οἷς συνήγοντο, *aedes suas*, in quibus conventus peragebant, ac tandem οἴκους ἐκκλησιῶν, *aedes ecclesiarum* (51). Quid quod idem Eusebius *Histor. eccles.* lib. VII, cap. 30 (52) discrete narrat, Aurelianum imperatorem a Christianis interpellatum iussisse, ut Paulus Samosateus haereticus pelleretur domo ecclesiae, τῆς ἐκκλησίας οἴκου, et haec domus iis tradiderat, quibus Italici Christianae religionis antistites et Romanus episcopus scriberent. Id autem negari nequit, τῆς ἐκκλησίας οἴκον, et locum, in quo Christiani veteres cultus divini gratia conveniebant, ante Constantini Magni tempora vix usquam *tempō* nomine insignitum fuisse; uti recte observat Dav. Blondellus *De episcopis et presbyteris*, aet. III, pag. 254 seq.

§ XII. 2^a A descriptione regiorum insignium.

Aliam difficultatem movet Tillemontius ex sermonibus Macarii Magneti in *Genesis*, in quibus primum hominem ad imaginem Dei creatum regia veluti dignitate conspicuum introducit, ibidemque purpurae, diadematis, atque sceptri ornatum regibus attribuit auctor: quae tamen Romanis imperatoribus vix ante saeculi IV aetatem in usu fuisse, veterum scriptorum monumenta testantur. Audiamus ipsa Tillemontii verba: *Il y représente le premier homme comme un roi, quoique sa royauté ne fût point marquée par la pourpre, par le diadème, ni par le sceptre. C'étaient donc là de son temps les marques de la royauté. Et puisque nous ne voyons point que les empereurs romains se servissent communément du diadème que depuis Dioclétien, on peut avant lui: ce peut être une preuve que cet auteur n'a point écrit avant ce temps-là. Mais je ne vois point que ni alors ni longtemps depuis, on parle de sceptre: et Macaire peut avoir voulu marquer ce qui se faisait, soit parmi les Romains, soit parmi les autres peuples.* Liqueat ex his verbis, rectissime jam tum huic dubio satisfecisse ipsum Tillemontium, cum Macarium non ad Romanorum tantum, sed et aliorum populorum reapsexisse morem existimat, quibus purpura, diadema atque sceptrum inter praecipua regiae dignitatis numerabantur insignia. Pari modo etiam Tertullianum, scriptorem saeculi II, jam tum diadematis atque sceptri regii meminisse legimus in lib.

A *De pallio*, cap. 5: *Tamen inquit, ita a toga ad pallium? Quid enim vis et a diademate et a sceptro? An aliter mutavit Anacharsis, cum regno Scythiae philosophiam praevertit? Quid quod et imperio Romano ad monarchiam deducto, principes ipsi, qui etiam imperatores dicebantur, quoniam regum nomen Romae infaustum invidiosumque erat, purpuram tamen pro insigni imperatorio servaverunt? ut auctor est Capitolinus in *Maximis* et in *Gordiano*; necnon Lampridius in *Historia Alexandri Severi*, cap. 51. Sic pariter Herodianus de Gordiani inauguratione ad imperium locutus lib. VII, cap. 5 (53), scribit, adolescentes, impetu in aedes facto, Gordianum supra grabbatum requiescentem offendisse, circumfusosque senem purpura induisse atque Augustalibus honoribus consalutasse (54). Verum et diadema, quod Suidas τὸ βασιλικὸν ἐνδύμα, et Hesychius στέμμα βασιλέως interpretantur, inter ornamenta imperialia atque regia plurimarum gentium inde ab antiquissimis temporibus adhibitum fuisse, omni dubio vacat. Duplici enim diademate Artabanum Parthorum regem usum fuisse memorat Herodianus *Histor.* lib. VI, cap. 2, p. m. 257; quemadmodum et in sacris paginis inter ornatum Mardochoi regum διὰ δῆμα βύσσινον πορφύρουν relictam legimus Esther, VIII, 15. Eiusdem in Romanorum monumentis, speciatimque Amliano Marcellino, non sine graviore causa adnotatum est, invidiae Pompeio datum fuisse ab obfrectatoribus, quod fascia obligatum crus circumferret ulceris causa, veluti rerum novarum affectationis id foret praesagio (55). Julius Caesarem etiam hoc regni insigni arrogantius affectasse, et cum quidam e turba status ipsius coronam lauream candida fascia praeligatam imposuisset, tribunos plebis detrahi coronae fasciam, et ducti in vincula hominem iussisse, testis est Suetonius in eius *Vita*, cap. 79. Nec multum absuit, quin diademate usus esset Caligula, speciemque principatus in regni formam convertisset, nisi prudentum in aula Romana ratio imperatori haec insignia regia affectanti suggessisset, eum et principum et regum excessisse fastigium (56). Quamvis igitur, propterea quod regiam nomen, ac proinde proprium regum insigni, aversarentur Romani, diademate caruerunt per aliquot saecula eorum imperatores, aut rarissime eo usi fuerunt: nihilo tamen minus istud diadematis genus, quod lauream modo coronam fascia candida praeligatam refert, etiam in numismatibus veteribus Augustorum incipientis imperii quandoque adhibitum conspiciamus (57). Unde et*

Πορφύραν ἐπιβαλόντες βασιλικὴν, αὐτοκράτορα ἀναγορεύουσιν.

(55) Conf. Plutarchus in *Vita Cn. Pompeii*.

(56) Vid. Suetonius in *Vita Caligulae*, cap. 22.

(57) Conf. Antonii Augustini *Antiquitates Romanae*, ex nummis veterum, dialogo 6, p. m. 81: *Christianorum vero imperatorum aeo, quod lauro coronari nollent, ut solebant Augusti ante Constantini Caesaris tempora, seria tali vitta cingebantur, variis gemmis ac lapidibus distincta; etc.*

(51) Vid. Euseb., *Hist. eccles.* lib. VIII, cap. 2, p. m. 295, 294. Ibid. cap. 17, p. 316. Ibid. lib. IX, cap. 9, p. 362.

(52) P. m. 282.

(53) P. m. 304 seq. edit. Baeclerianae Argent. 1644, 8.

(54) Plura exempla huc facientia suppeditat Welfg. Lazius in *Commentar. de republica Romana*, lib. IX, cap. 2, p. 755 seqq. Idem quoque Herodianus lib. VI, c. 8, de Maximini electione refert:

Horatius ipso ævo Augusti illud diadema regium A § XIII. 3° A silentio Eusebii atque Hieronymi.
hoc modo describit *Carm.* lib. II, od. 2 :

*Regnum et diadema tutum
Deferens uni, propriamque laurum.*

Inclinante autem imperii ætate Aurelianum primum publico ac solemniter hoc diademate fuisse ornatum, meminit Aurelius Victor in ipsius Vita, cap. 35. Quamvis Jornandes (58), publicum istum usum Diocletiano primum attribuat. Denique dum sceptri usum regium multo adhuc recentiore Diocletiani ævo inter Romanos fuisse autumat Tillemontius, in eo haud parum falli videtur vir doctissimus et in historiarum veteris ævi monumentis alias versatissimus. De Romanorum regibus ex Dionysii Halicarnassensis (59) testimonio constat, quod Tarquinius transiit sibi ab Etruscis insignia regia, coronam scilicet auream, et sceptrum eburneum in summitate aquilam habens, pariter atque ipsius successores, gestare consueverunt. Sic etiam de populo Romano idem scriptor insimul memoriæ prodidit, quod exterorum regum potestatem confirmaturi, scepra et diademata iisdem mittere, in more habuerint. Scilicet potestas, fortuna, et efficacia auspicii consiliique regii, a Deo profecta, sceptri symbolo debuit notari : cujus tanquam regii ornamentum non minus meminere scriptores aureo Augusti ævo celebres. Ita enim inter Priami, Trojanorum regis, insignia, quibus instructus jura vocatis dabat populis, sceptrum pariter Virgilius (60) enumerat :

*Hoc Priami gestamen erat, cum jura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliidumque labor, vestes.....*

Et quid magis confirmant nummi Adriani, item Antonini Pii, et Alexandri Severi Augustorum, in quibus Justitia sedentis est habitu, sinistra virgam tenens, dextra vero pateram gestans? Sceptrum scilicet designat imperium mundi ac reip. administrationem; quamobrem et virgam gestat : patera vero Divinitatem significat, interprete Antonio Augustino in dialogo 2 *Antiquitatum Romanarum*, in nummis veterum, p. m. 19. Unicum adhuc addam exemplum Gordiani, nomen imperatoris cultumque gerentis, in cujus pompa atque comitatu regio virgas identidem laureatas commemorat Herodianus (61); quippe quo insigni principes a privatis dignoscuntur. Ex quibus omnibus dilucide satis conficitur, descriptionem regiam a Macario Magne te supra allatam a consuetudine ac moribus sui sæculi haudquaquam esse alienam; cum id nobis sufficiat, fuisse ea ætate reges purpura, diademate atque sceptro tanquam regii ornamentis conspicuos.

(58) In lib. *De regnorum ac temporum successione*, cap. 87.

(59) *Antiquit. Roman.*, lib. III, cap. 41.

(60) *Æneid.* lib. VII, v. 247. Conf. *ibid.* lib. XII,

Magnam fortasse speciem habet, quod adhuc objicitur, neque Eusebium, diligentissimum scriptorum suæ ætatis investigatorem, neque Hieronymum in *Catalogo scriptorum ecclesiasticorum*, reliquosve hujus generis scriptores, ullam unquam Macarii Magnetis fecisse mentionem, sed altum ubique illius reperiri silentium. Præterquam autem quod non omnia veteris Ecclesiæ monumenta ad Eusebii et Hieronymi manus pervenerunt, tum multos alios quoque scriptores præcæ ætatis fideique minime dubiæ, e. c. Hymenæum et Athenagoram, silentio ab iisdem prætermisissos esse, cuius et accuratius legenti patebit. Quapropter et Bellarminus, *De scriptoribus ecclesiasticis*, ad Athenagoram observat : *Mirum autem est, cur Eusebius diligentissimus scriptorum investigator, hujus auctoris non meminerit. Quod autem S. Hieronymus hunc scriptorem omiserit, non est adeo mirum, cum satis constat, catalogum S. Hieronymi ex historia Eusebii esse desumptum, quod illos scriptores, qui Eusebium præcesserunt. Eadem igitur ratio etiam hoc loco valebit, et haud mirum, si nec Macarii Magnetis ulla ab Eusebio atque Hieronymo facta sit mentio; cum vel ipse Eusebius (62) fateatur, se non omnia nosse, quæ ex veterum ecclesiasticorum scriptis suo adhuc tempore apud multos servabantur laudabilis diligentia monumenta; multorum quoque lucubrationes ad se quidem venisse, quorum tamen ipsa quidem nomina recensere potuerit, et quorum auctores, quamvis orthodoxi et ecclesiastici fuere, obscuro tamen ignotique fuerint Eusebio, propterea quod ipsi libri auctorum non præferant nomina. Quin et Nicephori CP. ætate huic auctorem ejusque doctrinam et scripta nondum satis fuisse cognita, perspicitur ex indignatione antistitum orthodoxorum in eum, qui testimonia Magnetis mutilata excerpserat : Οὐκ εἶχομεν δὲ, inquit, ὃ τι δράσαιμεν τῶν νῦν προελθουσῶν εἰνεκεν χρησέων· λίαν γὰρ θαυμάζομεν καὶ ἐκτεπλήγηθα, ὅστις ποτὲ εἶη ὁ ταύτας ἀναλεξάμενος, ὡς τὰς βιβλίους αὐτὰς οὐκ ἐξέπεμψε. Πότερον τῆς ἐπιστομῆς καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ συγγραφέως φθονήσας ἡμῖν, τοῖς ταύτης ἐπιειμένους καὶ γλιγομένους; ἢ τὸν σκοπόν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἀποκρύψασθαι βουλόμενος, ὡς δὴ εὐθὺς τε καὶ ἐκ πρώτης ἐπιβολῆς ἐμφανούς καὶ δῆλης τοῖς ἐντευξαμένοις καταστησομένης, κἀντεῦθεν διαδρῆσαι τῶν δραματουργηθέντων τὸν ἔλεγχον. Id est : *Ad prolata testimonia quod attinet, non satis constitit nobis, quid faceremus. Miramur enim valde et obstupescimus, quisquis illa est qui ea excerpserit, cur ipsos libros non miserit. An quia scientiam doctrinamque illius laudati scriptoris optantibus nobis desiderantibusque invidit? An quia mentem**

v. 206.

(61) *Histor.* lib. VII, c. 6, p. m. 305 :

(62) *Hist. eccl.* lib. V, cap. 27.

auctoris argumentumque operis, quod ab ipso statim exordio evidens manifestumque lectoribus exstitisset, occultare, atque ita facinorum suorum indicium et convictionem vitare voluit? etc. Quod si denique in originem istorum errorum paulo curatius inquirere velimus, qui Macario Magneti nostro imputantur, et de quibus deinceps disserendi locus erit; majoris forte adhuc antiquitatis, quam quidem sæculi ut ad finem vergentis ratio patitur, varia colligi possent indicia, quæ superioribus argumentis haud parum adderent roboris. Jubet autem necessitas, ut haec disquisitionem de ætate auctoris nostri finiamus æquissimo satisque probato Cl. Joannis Boivinii judicio, quod ex autographo viri post fata superstitis hoc loco subjungere haud injucundum fore existimamus: sane si constet, Magnetem ante Origenis tempora floruisse, ut quidam existimant (63), floruisse cum necesse est ea ipsa ætate, qua erroribus illis non defuere magni auctores. Sed interim dum tantæ vetustatis argumenta nobis certa suppetant, tutius fuerit cum Nicephoro patriarcha et aliis Iconomachorum adversariis Macarium Magnetem sæculo integro statuere juniorem, ut Origene quidem et Tertulliano recentior, Athanasio autem et concilii Nicæni Patribus æqualis habeatur.

§ XIV. *Macarii Magnetis scripta.*

Accedimus nunc ad recensitionem scriptorum Macarii Magnetis, quorum hactenus inter eruditos vix ulla existit memoria, neclum certa quædam notitia; quippe inter vetustissimorum auctorum monumenta deperdita (64) hucusque injuria temporum delituisse jam supra indicavimus. Et quamvis hodie adhuc integra ipsius opera ad manus nostras haud pervenerint, pretiosa tamen ἀποσπασμάτια quamplurima, aliæque ejusdem scriptoris fragmenta ad doctrinam ecclesiasticam perquam utilia, nostro tandem sæculo in præstantissimis bibliothecis feliciter inventa, e tot sæculorum tenebris demum emersisse maximore gaudemus. Opus ipsum hujus pervetusti auctoris titulo *Apologia evangelicæ ad Theostenem adversus gentiles Evangelii calumniatores* insignitum quidem legimus a Zacharia Cretensi, Turriano, Possevino, aliisque recentioribus: et ex Turriano specialim constat, quinque fuisse libros Ἀποκριτικῶν sive Responsionum scriptos a Magnete hierarcha. Quod et diserto longe antiquioris scriptoris confirmatur testimonio in codice ms. bibliothecæ Regiæ Parisiensis optinæ notæ et antiquitatis numero 3502, fol. 205, in quo de libris a Macario Magnete scriptis hæc pauca ad oram codicis minio notata leguntur, quæ quoad ultima verba vetustatis vitio penitus fere obliterata invenimus: Τοῦ Μακαρίου Μάγνητος καὶ ἑτερον σύγ-

γραμμα εὑρίσκειται ἐν πάντε βιβλίοις διηρημένον πρὸς Ἑλληνας πᾶ ... ἐν ταῖς ῥήσι... με... λ...
In Nicephori CP. *Antirrheticis*, ex quibus potissimum auctoris nostri fragmenta deprompsimus, hæc habetur inscriptio: Τοῦ ἁγίου Μακαρίου ἐκ τῆς τετάρτης βίβλου τῶν Ἀποκριτικῶν, sancti Macarii cæ quarto libro *Apocriticorum*. In aliis codicibus mss. citantur Macarii Ἀποκρίσεις; quemadmodum hoc opus apologeticum e. e. in cod. Reg. 1986, fol. 237, necnon in cod. 2955, sequenti gaudet titulo: Μακαρίου Μάγνητος ἐκ τῶν πρὸς Ἑλληνας αὐτοῦ Ἀποκριτικῶν, id est *Macarii Magnetis ex ejus ad Græcos Responsis*. De quo titulo audire lubet ipsum Nicephorum ita loquentem: Τὸ δὲ τῶν Ἀποκριτικῶν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προκείμενον, ἐπειδὴ κατὰ διαφόρων ἢ λέξις σηματομένων φέρεται, ἱκανῶς ἐπετάρτατες τῶν ἀκούοντων τὴν ἀβύθιον, ἔνοιαν δ' οὖν ἡμῶς ἐνταῦθα παρεῖχεν τῷ ἐντυγχάνοντι, ὡς ἐπὶ προσηρημένον ἢ προτεθέντων εἰς ζήτησιν πρότερον τινῶν λόγων ἐπάγεται, τὴν λύσιν ἢ τὴν ἐπίκρισιν τούτων ὑπαγορεύουσα, κ. τ. λ. *APOCRITICORUM* autem vocabulum, quod in titulo occurrit, quia ad varias significationes producit, mentem audientium non parum torquebat: dabat tamen lectori hanc suspicionem, quasdam fuisse quæstiones ante controversas, vel ad disceptandum propositas, ad quas vocabulum illud pertineret, et quarum sive solutionem sive examen indicaret, etc. (65).

§ XV. *Notitia codicum mss. operis Macariani.*

Exstitit olim integrum opus apologeticum Magnetis, quinque libris constans, inter mss. codices bibliothecæ Venetæ, quo codice se usum esse passim profitetur Turrianus, dum varia exinde publicavit excerpta partim Græce, partim Latine tantum edita. Unicum tantum ipsius locum citabo ex tractatu pro canonibus apostol. contra Centuriatores Magdeb., lib. iv, p. m. 517 (66): *Non pigebit hic repetere, inquit, quæ ex libro v Magnetis contra Theostenem in Dogmatico nostro de justificatione Latine interpretatus sum, cum de fide Abraham dissererem. Si quis Græca conferre voluerit, inde petat. Scripsit hic auctor ante mille et quadringentos annos libros quinque apologeticos pro Evangelio, qui usque in hodiernum diem in bibliotheca Veneta servantur. Cujus testimonium si qui ut leve ac suspectum rejiciunt, credant saltem antiquis bibliothecæ Venetæ catalogis, ex quibus perspicitur, libros illos in bibliotheca D. Marci utique asservatos fuisse, notatosque numero A. 14, idque in papyro et sine tabulis, id est, sine tegmine. Similes catalogos hoc ipsum confirmantes, unum in bibl. Regia Paris., alterum in Colbertina, se vidiisse testatur cl. Boivinius; proindeque haud dubitat, quin ii libri, si hodie non reperiuntur, vel furto perierint, ut alii complures,*

(63) Confer judicium Tillemontii ex l. c. repetitum in J. A. Fabricii *Delectu argumentorum de veris. relig. Christ.*, pag. 70.

(64) Quapropter et J. A. Fabricius hunc auctorem inter scriptores deperditos sæculi iii merito

retulit in *Bibliotheca Græca*, vol. V, c. 1, p. 276.

(65) Confer etiam quæ supra jam tum in § 8 adducta sunt.

(66) Edit. Lutetiæ 1573, in 8°.

vel situ consumpti sint, viles scilicet habiti, et ab ipsis bibliothecariis neglecti, propterea quod characteres et male compacti, et fortasse mutili ac lacerti erant. Eamque ipsam cum Boivinio opinamur causam fuisse, cur in eos catalogos, qui nunc in Bibliotheca Veneta sunt, non relati fuerunt: in quibus nullam exstare Magnetis mentionem, Boivinium olim docuerat ipse bibliothecarius Venetus, eruditissimus Letus. Quod idem nuperrime adhuc ex litteris doctissimi cujusdam amici, Venetiis vitam agentis, ope promotoris atque collegæ conjunctissimi D. Feuerlini perspeximus. Præter hunc codicem Venetum, qui omnes quinque libros Ἀποκριτικῶν complecti dicitur, in *Catalogo mss. librarium bibliothecæ Vaticanæ*, qui olim pones episcopum Norvicensem in Anglia fuit, similiter reperitur hic titulus libri: *Μάγνητος ἐκ τῶν πρὸς Ἑλληνας ἀποκριτικῶν*, quem ex fide excerptorum Jo. Ern. Grabii huc referendum duximus, ut curatius illum codicem investigandi subministraretur occasio. Dum igitur plura ac certiora de integro opere Magnetis aliquando tradantur, jacturam istam aliquatenus resarcire juvabit, si pleniorum fragmentorum ex hoc thesauro deperdito excerptorum notitiam cum erudito orbe communicaverimus, fontesque, ex quibus ista haurire licuit, indicaverimus. Latebant scilicet in bibliothecis opera S. Nicephori patriarchæ CP. dogmatica, sive *Libri antirrhelici* pro fide orthodoxa adversus Iconomachorum falsas criminationes et perversa dogmata (67), in quibus inter alia reperitur *Disputatio de Macarii Magnetis testimoniis*, quam ex tribus codicibus mss. optimæ notæ, Regio Parisiensi, Colbertino et Coisliniano descriptam ac fidelissima cura collatam exhibebimus. Colbertinus codex membranaceus, cujus describendi copiam cl. Jo. Boivinio jam tum fecerat Steph. Baluzius, pervetustus est, annorum, ut opinabatur Boivinius, sagacissimus antiquitatis litterariæ perscrutator, ferme octingentorum. Regius membranaceus eadem multo recentior ætatem 500 annorum præ se ferre, et ex priori descriptus esse videtur. Coislinianus bombycinus quidem, sed eximie nihilominus notæ, et antiquus, videlicet xi circiter sæculi, iudice celeb. D. Montfauconio in *Bibliotheca Coisliniana*, cod. xciii, pag. 143. In hac *Disputatione* varia leguntur excerpta ex libris Apocriticis Macarii sive ex ejus dialogis cum Græco sive ethnico philosopho, quibus præmissa est a Nicephoro Ἐπίκρισις ἦτοι διασάφησις τῶν οὐκ εὐαγῶς ἐκληφθειῶν κατὰ τῶν ἱερῶν εἰκόνων χρήσεων, γενομένη παρὰ τῶν προσωπῶν τοῦ ὁρθοῦ τῆς Ἐκκλησίας δόγματος, id est: *Antistitium orthodoxorum judicium sive declaratio de testimoniis* (scil. Macarii

Magnetis) *quæ non sincere contra sacras imagines usurpata sunt.*

§ XVI. *Scopus scriptorum Magnetis.*

Scopum totius operis Macarii nostri, de quo supra jam tum § 9 nonnulla adnotata esse meminimus, optime diducendum esse arbitror ex illa descriptione, quam Nicephorus patriarcha cum reliquis antistitibus, qui summa cura hoc scriptum Magnetis perlegendi atque haud perfunctorie examinandi causam habuere, sequentem in modum in *Antirrhelicis* suis exposuit: Θεοσθένης δὲ τινι προσφώνῳ τῶν ἄγαν εὐνουστάτων αὐτῷ καὶ φίλων, καὶ ὡς περ τῶν λόγων διορθωτῆ καὶ κριτῆ ὑπάρχοντι· ὁ δὲ ἀποκρίσας αὐτῷ τῆς πραγματείας κατὰ Ἑλλήνων προέβηται, καὶ τούτων μάλιστα πρὸς τινα τῶν ἐκ τῆς Ἀριστοτέλους διατριβῆς ὄντα ἐπιφέρει τὰς ἀντιρήσεις, δόξης μὲν τῶν μοναρχίαν πρεσβεύοντων ὑπάρχοντα, μέγα δὲ ἐπὶ σοφίᾳ τῇ θύραθεν κεκτημένον τὸ φρόνημα, καὶ δεινῶς τὴν ὀρθὴν κατὰ τῶν ἱερῶν ἀνοσπῶντα δογματικῶν, καὶ τοὺς ἐκ τῆς οὐκείας τέχνης σοφισμαί τε καὶ πιθανότησι τῆς ἀπλότητος τοῦ μυστηρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς κατακοιμηθῆμενον. Id est: *Scriptum suum nancupat (Macarius Magnes) Theostheni cuidam amantissimo charissimoque, et quasi librorum suorum emendatori ac judici. Institui vero operis scopus contra Græcos dirigitur, et ex omnibus unum maxime Aristotelica disciplina imbutum refellere contendit, illius quidem opinionis fautorem, quæ monarchiam statuit, doctrinæ autem profana tumidum, et in sacra dogmata terribile supercilium attolentem, utque artis fallacibus conclusiunculis probabilibusque argumentationibus simplicitati fidei nostræ illudentem.* Exinde igitur primum in promptu est Theostenem non fuisse adversarium Macarii Magnetis cum quo in disputatione sua contenderit, sed amicum charissimum, ad quem ceu optimum iudicem *Apologiam* suam pro doctrina Christiana contra gentiles Evangelia calumniantes conscripsit, ejusque nomini dicavit. Fallitur propterea Turrianus tum in præfatione ad *Constitutiones apostolicas*, tum in lib. ii pro epistolis pontificum, cap. 3, p. m. 120 b, qui Theostenem illum tanquam philosophum Peripateticum Celso, Porphyrio et Juliano, Christiani nominis hostibus, perperam iungit: simulque in eundem errorem a Turriano inducti sunt Blondellus, Albertinus, Caveus, Sandius, et Wilh. Ern. Tenzelius (68), asserentes Magnetem Christianum scripsisse adversus Theostenem gentilem, discrepantiam evangelistarum et alia in Evangeliiis notantem Christianisque objicientem. Rectius autem Zacharias Cretensis citat Magnetis Ἀπολογία τῶν εὐαγγελίου πρὸς Θεοσθένη, quem secutus est Anton.

(67) Cujus operis inediti conspectum atque elenchum Parisiis anno 1705 vulgavit R. P. Anselmus Bandurius, quem B. J. A. Fabricius *Bibliothecæ Græcæ* vol. VI, pag. 640 seqq., inseruit.

(68) In *Exercitat. select.* part. poster., pag. 235.

Conferatur etiam J. A. Fabricii *Salutaris lux Evangelii*, pag. 154, et ven. D. Moshemii *Institutiones historię Christianę antiquioris*, sæc. iii, part. i, § 7, p. 214 editionis nuperrimæ.

Posevinus *Apparatus sacri* tom. II, p. m. 50, scribens de Magnete: *Evangelicæ Apologiæ libros Græcæ scripsit ad Theostenem adversus gentiles Evangelii calumniatores*. Porro scopus operis refertur ad oppugnandos Græcos, speciatimque ad confutandum celebrem quemdam ejus ætatis philosophum, quem Nicephorus propterea Aristotelica disciplina imbutum nominat, quod insanum dialecticæ studium ex Aristotele hauserit, multisque subtilitatibus logicis simplicitatem Christianæ fidei sit insectatus. Hunc vero philosophum ipsum fuisse Porphyrium Syrum, seu Tyrium, acerrimum Christianorum inimicum, præter exactam ætatis juxta atque doctrinæ convenientiam, suadent plurima, quæ in fragmentis scriptorum Macarii Magnetis occurrunt, haud sane spernenda indicia. Quod si enim ætatis rationem attendamus, supra jam tum demonstratum est, vixisse Magnetem nostrum circa medium vel saltem finem sæculi æræ Christianæ tertii. Atque de Porphyrio pariter constat, eum 30 annos natum ab anno Christi 263 Romæ fuisse Plotini philosophi Platonici auditorem, ibidemque septuagenario majorem anno Christi 303 diem obiisse (69). Quamvis igitur Porphyrius anno post Adriani obitum 120 floruit, istam tamen imperatorem potissimum in disputatione sua *De monarchia divina* in exemplum imperantis monarchæ adducit cum eo tempore Adriani memoria adhuc vigeret, maxime apud philosophos, quos ille in aulam primum introduxit, et familiarissimos habuit. Inter characteres istius philosophi, cum quo Magneti nostro res est, Nicephorus quidem observat, eum Aristotelica philosophia imbutum fuisse; quod tamen Porphyrio philosopho Platónico haudquaquam convenire videatur. Verum tanto veritatis studio Porphyrius excelluit, ut non temere ad unam aliquam sectam velut ad scopulum adhæserit, nec juraverit in cuiusquam magistri verba. Interim duos sibi potissimum elegerat duces, quorum vestigia premeret, Platonem atque Aristotelem, quos in præcipuis doctrinæ capitibus inter se consentire prolixo opere probandum susceperat (70-71). Ita namque refert Suidas, Porphyrium defendisse, unam esse Platonis et Aristotelis sectam: unde cum utriusque philosophiæ æque peritus esset, Aristotelica ubique Platonis admiscuit. Quod et Proclus lib. I in *Timæum*, p. 18, testatur, ubi ait Porphyrium Περιπατητικὰς ἀποδόσεις παρασπέρροντα λύειν τὰς Πλατωνικὰς ἀπορίας. Atque hoc liberrimum philosophandi genus, quod paulo ante ab Ammonio Alexandrino fuerat introductum, maxime præhaverat Porphyrius, adeoque ad classem Eclecticorum referri maluit, licet

A isti Platoni præ cæteris faverent, et vel Platonico-rum vel Pythagoreorum appellationem affectarent (72). Cum porro Nicephorus istum philosophum, contra quem Macarius scripsit, hoc characterē designat, quod fuerit *doctrina profana tumidus et in sacra dogmata terribile supercilium attollens*: Porphyrio utique non sublimē solum ac validum ingenium fuisse, sed et vehemens atque aliquo furore admistum, ex scriptis ipsius superstitionibus satis apparet. Quapropter et Eusebio (73) τοιαῦτα κατακομπήσας dicitur, id est, quod ad fastum et ostentationem verba sua composuerit: et S. Cyrillo (74) αὐδὶ δ' ὁ θρασὺς καθ' ἡμῶν Πορφύριος. Neque aliam ego causam fuisse dixerim (perapte scribit Holstenius l. c. p. 234), rabidi illius odii, quæ adversus Christianam religionem præ cæteris furebat, quam quod animus atræ bilis fermento turgens, et nimia eruditionis copia inflatus senetipsum non caperet. Opinionem nostram confirmat doctrinæ, quam tradidit Porphyrius, cum placitis philosophi Macariani comparatio. Hujus enim doctrina de monarchia divina, quam Macarius Magnes impugnat, in eo consistit: Deum proprie monarcham haud dici posse, nisi Imperaret diis; istud enim majestatem divinam celestemque ac summam dignitatem decere: quos vero Christiani angelos vocant, qui nec pati, nec mori, nec corrumpi natura sua possunt, eos, quia Divinitati propiores sunt, a gentilibus deos appellari. Atque hæc exacta conveniunt cum Porphyrii sententiâ, qui juxta cum aliis philosophis ejusmodi πολυθεῖαν venerabatur, quæ, ut Maximi Tyrii verbis utar (75), *Deum esse unum statuebat, regem omnium et Patrem, multosque additos esse deos alios, qui supremi illius filii sint, et quasi in imperio collegæ*. Legantur Porphyrii verba ex lib. II *De abstinentia*, p. m. 50, edit. Græcæ Florentinæ et Eusebius *De præparatione evang.*, lib. IV, cap. 19, p. m. 166; cum quibus conferre juvat, quæ ex reliquis Porphyrii scriptis hanc in rem adduxit Huetius in *Questionibus Ainetanis*, p. m. 408 seqq. Quæ peculiaria opera fusius pertractanda erunt, cum ipsa Θεολογούμενα Magnetis perlustrabimus. Similem consensum verborum Porphyrii *De imaginibus deorum* (76), qualia ex eo adduxit Eusebius (77), observare licebit cum iis, quæ in Græci philosophi argumentatione pro idololatria in disputatione Macarii nostri reperiuntur. Nec minus ea, quæ Macarius Magnes libro III *Ἀποκριτικῶν* de sacrificiis et de dæmonibus disputat, cum oraculo Apollinis, quod Eusebius ex Porphyrii libro *λογίων φιλοσοφίας* retulit (78), perfecte conspirant. Nihil apertius, quam quod ad Porphyrii placita

(69) Vid. Lucæ Holstenii diss. *De vita et scriptis Porphyrii*, cap. 3, in *Fabricii Biblioth. Græca*, vol. IV, p. 217 seq.

(70-71) Notante Luc. Holstenio l. c. p. 235.

(72) Conf. Celeb. D. Moshemii diss. *De turbata per recensiores Platonicos Ecclesia*, § 2 et 3, itemque in notis ad Cudworthi *Systema intellectuale*, p. 642

et 682.

(73) *Præpar. evang.* lib. III, cap. 7.

(74) Lib. I contra Julianum, p. 28.

(75) Ex dissert. 1, p. m. 6 edit. Davicii.

(76) Conf. Luc. Holstenius l. c. p. 263.

(77) *Præpar. evang.* lib. III, cap. 7 ab initio.

(78) *Præpar. evang.* lib. IV, cap. 7.

respiciant, qui solus fere ex gentilium philosophis sacrificiorum primordia investigare aggressus est, et ipse demum pervulgatum gentilium errorem jugulavit, dum sacrificia et mactationes a vera pietate aliena esse, crassosque ac materiales daemones esse pronuntiavit, qui hostiarum vaporem foetidumque nidorem expectant; uti testatur Theodoretus *Therapeut.* serm. 7. Accedit porro, quod philosophus ille, cum quo conflictatur Macarius, religionis Christianae et Scripturae sacrae tum Veteris tum Novi Testamenti probe gnarus fuerit. Frequenter cum ad Scripturam sacrae testimonia provocare videmus, interque alia speciatim ad Matth. xxii, 29, 30; Exod. xxxi, 18; Gen. xviii, 16 seqq.; Exod. xxii, 28; quibus gentilium idololatriam fucum veluti obducere tentavit. Equis vero nescit, Porphyrium inter suae aetatis philosophas in sacris litteris versatissimum fuisse? quem non Moesem solum, sed universam S. Scripturam assidua lectione trivisse, et in subvertendis divinis oraculis vehementer exercuisse ingenium, non uno loco testantur Eusebius (79), Theodoretus (80), atque Hieronymus (81). Nec adeo mirum, quod et sacram Evangeliorum historiam falsitatis, inconstantiae, et contradictionis accusaverit, eamque non a Deo, sed ab hominibus profectam esse calumniatus sit: id quod pauca illa fragmenta ex libris ipsius contra Christianos scriptis confirmant, quae collegit Lucas Holstenius l. c. cap. 41, pag. 274 seqq. Unde nullus dubito, illa etiam, quae Magnes libro ii et v *Ἀποκριτικῶν* contra gentilem, discrepantiam evangelistarum et alia nobis falso in Evangelio objicientem, scripsit, huic ipsi Porphyrio fuisse opposita.

§ XVII. *Analysis fragmentorum ineditorum.*

Cum R. P. Anselmus Bandurius levi penicillo generalia tantum capita hujus tractatus inediti attigerit (82), haud abs re erit, si succinctam istius disputationis, quae fragmenta Magnetis nostri complectitur, subjungamus analysis, ut tum ipsa auctoris *Θεολογούμενα*, tum ex quibus libris *Ἀποκριτικῶν* ea desumpta sint, aliquanto propius dispicere possimus. In prooemio monetur, non esse temere cuiuslibet doctrinae credendum, sed ei tantum quae sacris Scripturis congrua sit. Ubi simul de mala fide Iconomachorum disseritur, qui testimonia trunca ac mutila, vix indicatis auctoribus, examinanda Nicephoro miserant. Cap. 1 agit speciatim de Macarii *Apocriticis*, testimoniisque inde sumptis. Ubi primum disquiritur de manuscripto codice vetustissimo, in quo continebantur *Apocritica* Macarii, deinde de ipso auctore, cujus fuerit, et quo tempore vixerit, necnon de scopo ipsius operis ad oppugnandos Graecos directi. Cap. 2 proponitur fragmentum primum ex *Apocriticis* Macarii, quod continet Graeci philosophi et idololatriae verba ad Macarium de monarchia divina, quippe qui monarchiam, vel po-

tius polyarchiam deorum gentilium, cum monarchia supremi Numinis hac ratione conciliare annisus est, quod monarcha non sit, qui solus est, sed qui imperat solus; nec Deus proprie monarcha dicendus sit, nisi imperaret diis, qui eandem cum eo haberent naturam. Cap. 3 complectitur fragmentum ii, sive responsionem Macarii ad ea quae Graecus philosophus de monarchia divina disputaverat: scilicet non rei ex nomine, sed nominis ex re veritatem pendere, atque apostolum Paulum I Cor. viii veram divinitatem ab homonymia secernere, dum verum Deum essentia Deum esse proprie Dominum, alios autem improprie et nomine tantum deus diciasserit. Cap. 4 exhibet fragmentum iii, in quo sistitur Graeci philosophi argumentatio pro idololatria, petita ex testimoniis Scripturae sacrae, speciatimque loco Matthaei cap. xxii, 29, 30, et Exod. xxxi, 18, ex quibus angelos sive deos naturam habere divinam, Deum vero habere digitos colligebat. Cap. 5 subjungitur fragmentum iv, in quo Macarius objecta loca Scripturae vindicat, et naturam incorruptibilitatis atque immortalitatis angelorum, quia et similitudinem cum supremo Numine exponit. Atque in hoc testimonio Macarii Magnetis pervertendo fraudem Iconomachorum potissimum versatam esse, prolixè commemorat Nicephorus. Cap. 6 adducitur fragmentum v, in quo laudatissimus auctor noster irridendo explodendoque idololatriarum stoliditatem, muto signento preces admoventium, quin saxo et ligno Numen incubare statuentium, Christianorum fidem puram declarat et ab omni creatorae cultu immunem; et Christianos potius in id incumbereasserit, ut angelicam vitam imitentur, non autem lignis et saxis aliaque materia effictis imaginibus mentem habeant infixam. Ex quibus verbis antistites orthodoxi una cum Nicephoro Iconomachos coarguunt, sermonem auctori nostro non esse de imaginibus sacris, verum de gentilium idolis. Quam in rem cap. 8 adhuc aliam fraudem huic testimonio Magnetis ab adversario illatam observant, quod scilicet post illa scriptoris verba: *Non autem imagines illorum effingens*, rursus ex oratione subtraxit illam formulam, *ὡς φησὶ αὐτός, ut ipse ais*; qua quidem non semetipsum introducit loquentem, sed Graeci philosophi impugnat opinionem. Iconomachi enim mutilum ac truncatum protulerant Macarii testimonium, supprimentes quidquid eorum proposito scopo haud conducere visum fuit: hinc quaedam in medio, quaedam in fine orationis omiserant, quae imaginum sacrarum defensorès sollicita cura supplenda duxerunt. Cap. 8 profertur fragmentum 6 et 7, in quo de Abrahamo et angelis ab eo visis agitur quaestio. Etsi in humana ut plurimum specie olim angeli apparuerunt, attamen non id ipsam erant, quod apparebat; sed quod erant, id visibile non erat. Quapropter Abrahamus eorum, qui

(79) *Præpar. evang.* lib. x, cap. 9.

(80) *Therapeut.*, serm. 7.

(81) In epistola 101 ad Pammachium. Conf. Ten-

zelii Exercitat. Select., part. poster., p. 233 seqq.

(82) In conspectu operum S. Nicephori supra citato, p. 670 seq.

visi erant, nec speciem exprimit, nec simulacrum A sculpsit, nec imaginem in tabella pingit; cum non deceret patriarcham, Deo amicum, hominum istius ætatis superstitiosorum errori addictum esse, in-eunte fere idololatria. Succedit de eodem argu-mento fragmentum VIII, in quo Macarius Græcis exprobrat impudentissima deorum suorum facta at-que simulacra: quemadmodum cap. 9 producitur fragmentum IX, in quo auctor probat, nec mundi elementa, terram, aquam, acrem, deos vocari posse; nec astris, sed Deo, qui illa e cælo suspendit, suum cultum integrum esse servandum; multo mi-nus autem simulacris vel statuiv divinum honorem esse præstandum, cum res inanimatæ nec honoris, nec contumeliæ sensum ullum accipere possint. Ubi simul verba Mosi: *Diis non maledices*, vindicat, quod de diis sensu carentibus non possint accipi. Ex quibus omnibus Nicephorus ostendit, totam Macarii nostri disputationem non pertinere ad imagines Christi vel sanctorum, sed ad profanas genti-lium deorum imagines. Cap. 10 adhuc subjungitur ultimum Macarii fragmentum, ex primo ejusdem li-bri *Apocriticorum* sermone capite sexto peti-tum, in quo eum de miraculis, quæ a Christo facta sunt, agere refert Nicephorus; speciatimque ipsius testi-monium de Berenice immundo sanguinis profluvio laborante, et a Salvatore per salutarem simbriæ ipsius tactum miraculose sanata adducit, cujus facti imaginem mulier ære expressam posteris tradide-rit (83). Cap. 11 antistitium Ecclesiæ quibus præ-erat Nicephorus, panditur judicium de doctrina Ma-carii, eum scilicet non in omnibus sacris Ecclesiæ dogmatibus fuisse orthodoxum, sed errores non-nullos cum Manichæis, Arianis et Origene habuisse communes, speciatimque istum, quod penæ, quas impiis hominibus Deus minatus est ac præparavit, finem olim habituræ sint. Cap. 12 contiuetur epi-logus disputationis, in quo antistites orthodoxi Christianorum cultum, quem imaginibus sacris præstant, a profano gentilium cultu distinguunt, ea quodam ratione, ut ab imaginibus ad archetypos per infinitam quasi notionem manu ducantur, et memoria ipsorum eo splendidius excitetur, atque eorum, qui ardentem amant et sincera fide credunt, animis tanto altius indigatur.

§ XVIII. *Summa fragmentorum ex opere Magnetis editorum.*

Hisce fragmentis *Apocriticorum* Macarii Magnetis hactenus ineditis, quorum brevem modo exhibuimus analysis, nunc pariter annumeranda erunt reliqua istius operis perditæ ἀποσπασµάτια, quæ a Franc. Turriano, Thoma Bozio, Jod. Cocchio, et aliis quibus-dam recentioribus scriptoribus, partim Latine tan-tum, partim utraque lingua edita sunt, et hinc inde dispersa leguntur. Ex libro I *Apocriticorum* nullum

A plane Magnetis nostri testimonium me legisse me-mini; nisi quod inter ἀνέκδοτα modo indicata fra-gmentum x ex primo ejusdem libri *Ἀποκριτικῶν* sermone ejusque capite sexto depromptum referatur. Ex libro II et V *Ἀποκριτικῶν* citat Turrianus (84) ea Magnetis verba, quibus ethnicum philosophum, discrepantiam evangelistarum Christianis objicien-tem, confutat, speciatimque dicta Scripturæ N. T. Matth. xvii, 48; Marc. xv, 23; Luc. xiiii, 56; Joan. xix, 29, conciliat, existimans historiam evan-gelicam omni suspicione carituram esse, si littera historiæ non curiosa, sed simplex reperiretur. Ex libro III varia, eaque maxime memorabilia nobis conservata sunt Macarii Magnetis monumenta, inter quæ potissimum eminet luculentissimum ipsius te-stimonium de vera præsentia corporis et sanguinis Christi in S. Eucharistia: *Ὁὐκ ἔστι Εὐχαριστία τὸ σῶμα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος, ὅπερ τινὲς ἐββα-ψόδησαν πεπρωμένοι τῶν νοῦν, μᾶλλον δὲ αἶμα καὶ αἶμα· hoc est: Eucharistia non est typus (vel figura) corporis et sanguinis, quod quidam fabulati sunt mente capti, sed potius corpus et sanguis. Integrum autem hujus loci contextum non Turrianus tantum ex codice bibliothecæ Venetæ in diversis libris exhibuit, verum et Thomas Bozios Eugubinus, congrega-tionis Oratorii presbyter, *De signis Ecclesiæ Dei*, tomo II, lib. xiv, p. 71 (85), eundem locum, muta-tis hinc inde quibusdam vocibus, ex alio quodam fonte bibliothecæ Achillis Statii produxit; quem et Jodocus Coccius in *Thesaur. catholic.*, lib. vi, necnon Julius Casar Balengerus in *Diatribe 3 ad Exercitationes* Is. Casauboni adversus Baronium, aliquo secuti sunt. Ex eodem libro III *Apocriticorum* no-tabilis est locus de sacrificiis dæmonibus gentilium mactatis; ad quem idem Turrianus in lib. pro Ca-nonibus apost. contra Centur. Magdeb., lib. I, cap. 5, p. m. 45, provocat, ipsaque Magnetis verba, qui-bus decretum apostolicum Act. xv, 20, de sanguine et suffocato immolatio explicat, Latine tantum ad-ducit. Quibus præterea addenda sunt ea Magnetis testimonia, quæ Græce vulgavit Turrianus in scho-liis apologeticis Græcis ad *Constitutiones apostolicas* Clementis Romani Græce editas Venetiis 1563, p. m. 182. Ex libro IV *Apologiarum* Magnetis itidem D ἀποσπασµάτιον aliquod conservavit Turrianus *Pro epist. pontificum*, lib. II, c. 13, p. m. 154, ubi rationem reddit Macarius cur Paulus se alioqui vi-ventem mortuis (vel potius, *his, qui victuri sunt in die judicii*) (86) annumeraverit I Thess. iv, 17: *Ὁὐτω γὰρ, inquit, ἂν τις φιλέταιρος, καὶ τῶν ὁμοστοιχῶν ἀγαπῶν τὴν συγγένειαν δοκεῖ· id est: Sic enim fit, ut videatur aliquis amicos, quibus se annumerat, eosque, qui sui ordinis sunt, diligere. Quo testimonio cum abuteretur Turrianus ad vindicandam γνησιό-τητα epistolæ pseudo-Clementis ad Jacobum episco-**

(83) Vide supra ad § 10.

(84) Lib. II, *Pro epistolis pontificum*, cap. 3, p. m. 120, edit. Paris., ex officina Sebast. Nivellii 1573. in 8.

(85) Edit. Colon. Agrippi. 1626. 4.

(86) Vid. Blondelli *Pseudo-Isidorus et Turrianus rapulantes*. p. 35.

pum Hierosolymitanum jam tum mortuum conscripserat, quasi nihil interesset, annumerari viventem mortuis, an mortuum viventibus; David Blondellus in *Pseudo-Isidoro et Turriano sapientibus*, p. 53, ad hæc verba Macarii Magnetis respondet: *Ignoti hactenus auctoris sententiam non improbamus, nihil inde Turriano presidii; Paulus enim mortuum viventibus non annumeravit, nec viventem mortuis, quod in pseudo-Clemente coarquimus.*

Ex libro v denique ejusque sine prolixum Macarii Magnetis fragmentum *De fide Abrahe*, in quo de arctissimo vinculo fidei atque operum disserit, Græce et Latine inseruit Turrianus operi suo dogmatico *De justificatione*, Romæ 1551 edito. Quod deinceps inter *Θεολογούμενα* auctoris nostri ad articulum de fide et justificatione haud infimum occupabit locum: ubi simul singula, quæ modo allegata sunt, fragmenta in classes suas redigenda, et ab exceptionibus adversariorum vindicanda erunt.

§ XIX. *Macarii Magnetis sermones in Genesin inediti.*

Præter quinque istos libros *Ἀποκρητικῶν* ad Theosthenem contra gentiles Evangelii calumniatores, quorum hactenus excerpta quædam dedimus, scripserat etiam Macarius Magnes *commentarios*, seu, ut fert titulus, *sermones in Genesin*, qui et ipsi ad hoc usque tempus eruditibus ignoti fuerunt. Horum sermonum fragmenta ex eminentissimi cardinalis Ottoboni manuscripto codice deprompta R. P. D. m. Stephanotius ad laudatissimum Dn. Boivinium mss. Regiæ bibliothecæ Parisiensis custodem transmitti curavit: qui eadem Latine versa atque emendata cum aliis fragmentis ejusdem auctoris in lucem edere constituerat, nisi præmatura mors huic instituto obicem posuisset. Haud ultra historiam creationis et lapsus hominum se extendunt istæ commentationes Magnetis, in quibus inter alia excellentiam hominis inde demonstrat, quod habita

A ante deliberatione suppremi Creatoris, non solo verbo, uti cætera creaturæ, factus sit. Filium autem Dei unigenitum, quem Patri *ἰσοδύναμον* et *ἰσοστάτητον* esse asserit, consiliarium illum fuisse pronuntiat quo Pater in formatione hominis usus sit. Quando porro primum hominem in mundam tanquam regem introductum, et ad Dei imaginem factum esse scribit, hanc similitudinem regis non in purpura et sceptro et diademate quærit, sed in ornatu incorruptibilitatis, immortalitatis ac virtutis collocat; ut brevitatis causa cætera nunc silentio præteream. Ex sermone 17 in Genesin singularis Macarii nostri in censum venit explicatio de tunicis pelliceis, quibus Adamus et Eva post lapsum induti fuere: quæ verba non historicam, sed allegoricam rationem innuere juxta cum aliis antiquioribus arbitratus est; de qua opinione inferius plura dicenda erunt.

§ XX. *Conclusio dissertationis.*

Constitutum quidem fuerat, ipsa *Θεολογούμενα* Macarii Magnetis, quæ ex fragmentis ejusdem ab interitu vindicatis colligi poterant, eadem hac dissertatione inaugurali exhibere in suas classes reducta, ut ex iis nexum aliquem doctrinæ theologice hujus auctoris perspicere liceret. Cum vero præter opinionem tanta mihi subacta sit dicendorum copia, quæ angustos dissertationis limites jam tum prætergressa videtur; et in argumento a nullis eruditorum hactenus occupato singulæ circumstantiæ altius aliquantum repetendæ, suoque pondere æstimandæ essent: specialem dogmatum atque errorum auctoris nostri pertractationem altera disputatione complecti, vel si convenientius ita visum fuerit, una cum ipsis operis deperditi fragmentis, tanquam relictis ex naufragio tabulis, publico eruditorum desiderio satisfactorum, Græce ac Latine exponere haud refragabor.

DISSERTATIO II,

Quæ θεολογούμενα auctoris ex propriis ipsius scriptis exponit.

PRÆFATIO.

Interrupti laboris, qui in explicandis Macarii Magnetis *θεολογούμενοις* versatur, si causas requiris, Lector benevole, hæc sola forte sufficiet, quod certiora quædam de monumentis hujus auctoris deperditi hactenus ex Italiæ regionibus expectaverim, jam vero tum a celeberrimo J. Lamio in *Deliciis eruditorum* Florentiæ 1738 editis, tum ex splendido Catalogo bibliothecæ Venetæ D. Marci, qui opera M. Ant. Zanettii et Antonii Bonojoannis jussu senatus Veneti contextus nuperrime prodit 1740, satis edoctus sim, nihil quidquam de integro

D opere Magnetis Venetiis amplius reperiri, sed codicem illum, quo Franc. Turrianus olim usus est, probabili conjectura in Hispaniam translata esse. Ita enim laudatus Lamius, postquam in præfatione tomii IV *Deliciarum* suarum p. 19, Turrianum quidem *nulla venia dignum* esse dixerat, quod opus Magnetis a se lectum non ediderit, nec locum ubi exstaret, indicaverit, sententiam suam postea mutavit in præfatione tomii IX (in quo Maximi Margnii epistolæ habentur) p. 29 ita scribens: *Sed num Jesuita Turrianus mendax? Absit. Sed si mendax non est, certe codices quidam bibliothecæ Venetæ in-*

perditi sunt. Illis etiam venia dignus; nam si Magnetis opus a se lectum minime edidit, tamen in Veneta bibliotheca exstare dixit, contra quam ipse olim existimaveram. Verum nunc tantum dicam me suspicari, opus illud Magnetis desideratissimum e bibliotheca Veneta in Hispaniam S. Laurentii Scorialensis bibliothecam translatum fuisse cum aliis codicibus, quos illic olim transmissos fuisse rescivi. Fortassis inter eos codices fuere hi libri Macarii Magnetis, quos Hispania legatus don Diego Hurtado de Mendoza ex bibliotheca Veneta abstulit; de quo graviter conqueritur Domenicus Molinao in epistola Venetiis ad Joannem Meursium 1622 acripta, qua reperitur inter epistolas Marquardi Gudii a celeb. Petro Burmanno editas p. 130, 131. Spectant huc potissimum sequentia verba: *Fare che quanto prima vi capiti il catalogo de libri Greci, che nella pubblica bibliotheca si ritrovano; li quali però non sono tutti quelli, che dal cardinal Benevone furono lasciati nella serenissima repubblica, per chè molti degli migliori si ritrovano trasportati in Spagna riposti nella libreria regia all' Escuriale, rubati da un scelerato infame, ambasciadore Spagnuolo nominato don Diego Hurtado di Mendoza, il quale havendo havuta cortese licenza da' signori a quali era raccomandata la cura della bibliotheca, di poter entrar ed uscir a suo piacere per leggere e studiare, non essendo da ministri assistito, per chè non si presupponeva in uomo di sua condizione una bassezza tale, in diverse volte levando dalle tavole incatenate le codici, e riponendovi carta da straccio, si portò il buono el migliore; senza che per all' hora, e per qualche tempo dopo alcuno se ne avvedesse, nè si sarebbe per avventura creduto il furto fatto da lui, se il fatto stesso non lo palesava, e non lo palesi tutta via, e per adesso e per sempre con eterna sua infamia, mentre si vedono le codici con il nome et segno di Benevone nella libreria dell' Escuriale (87).*

Quandoquidem igitur nullam spem mihi relictam esse videbam integrum opus *Ἀποκριτικῶν* ex tenebris eruendi, ad fragmenta illius bene multa, quæ ex tribus codicibus mss. Nicephori patriarchæ Constantinopolitani, alioque item codice ms. Italico cardinalis (Mothoni hinc inde dispersa) collegeram, me iterum accinxi, ut quorum notitiam historioam et criticam in priori Dissertatione dederam, nunc etiam theologicam atque polemicam duabus sectionibus persequendam curarem; quarum prima de dogmatibus a Macario Magnete propositis vel defensis, altera de erroribus ac nævis ejusdem vel vere vel falso imputatis distincta opera ageat. Cum vero

A expediendis singulis argumentis dogmaticis haud sulsecerint circumscripsi disputationis limites, et quædam adhuc supersunt Macarii Magnetis doctrinæ de fide et justificatione, de Eucharistia, ad examen revocandæ, de resurrectione et vita æterna primus hic dabitur locus in subsequutura Dissertatione III, quæ Macarium de erroribus ac nævis Manichæismi, Arianismi, Origenianismi et Nestorianismi, quorum insimulatus fuit, absolvet (88).

§ I. *Non systema aliquod, sed Θεολογούμενα solum ex fragmentis Macarii Magnetis proponuntur.* — § II. *Theologi titulus Magnetis vindicatus a Nicephoro CP. patriarcha.* — § III. *Doctrina de auctoritate divina Scripturæ sacræ contra Porphyrium vindicata.*

B Initium merito facimus ab auctoritate et divinitate Scripturæ sacræ, quam scriptor noster in quæ plurimis Scripturæ diviniæ locis citatis agnoscit (89), eandemque diserte τὴν θείαν Γραφήν (90) et λόγον Θεοῦ (91) appellat, atque divina ipsius oracula adversus gentiliū philosophorum calumnias egregie vindicat. Quapropter et jure meritoque a Nicephoro patriarcha CP. reliquisque antistitibus orthodoxis laudator tanquam scriptor, qui doctrinam evangelicam veneretur atque impensius loveat; imo qui magistri munere fungens factum ac stuporem eorum, qui contra divinum Evangelium pronuntiare audent, masculo proscriptis, atque infamiae exposuit: Πολλῶ δὲ κλέον, inquit, ὁ συγγραφεὺς οὗτος, εἴπερ ἐν διδασκαλίῳ τάξει προκαθεζόμενος, τῶν τοιμῶντων κατὰ τοῦ θείου Εὐαγγελίου ποιῆσαι τὴν κατάρρησιν, στήληται τὸ σοβαρὸν τε καὶ ἐμπληκτον (92). Quandoquidem etiam gentiles philosophi istius ætatis, et ex eorum numero speciatim Porphyrius, ad everendam Scripturæ sacræ auctoritatem sæpissime sacram Evangeliorum historiam falsitatis et contradictionis arguere solebant: Macarium Magnetem apologiam Evangelii adversus gentiliū calumnias conscripsisse testatur ipsa inscriptio *Ἀποκριτικῶν*, siquidem Franc. Turrianus Græcum titulum hujus operis ita exprimit (93): Ὁ ψηφὸς Μάγνης ὁ παλαιότατος συγγραφεὺς ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν περὶ Εὐαγγελίου ἀπολογιῶν πρὸς Θεοσθένη. Ac eundem inter alia etiam istiusmodi discrepantias D evangelistarum ab hostibus Evangelii objectas subinde in isto opere conciliasse, nequosque maxime impeditos, qui hodiernum adhuc eruditorum ingenia torquent, haud infeliciter solvisse deprehendimus. Cujus rei exemplum præbent ea, quæ Franc. Turrianus in *Defensione pro canonibus apostolorum et epistolis pontificum*, lib. II, c. 3, p. m. 120 (94),

(87) Conferatur etiam Andr. Schotti *Bibliotheca Hispaniæ*, p. m. 343 seq.

(88) Promissis non stetit auctor; sed qua de causa, an morte præventus, nobis incompertum. DIT. PATR.

(89) Ex. causa: I Cor. VIII, 5; Marc. V, 30; Matth. XXII, 29, 30; Exod. XXXI, 18; Gen. XVIII, 16 seq.; Exod. XXII, 28; Job I, 11; Gen. I, II et III.

(90) In comm. ad Gen. I.

(91) In fragmento IX.

(92) Vid. cap. 6 fragment. V.

(93) In scholiis apologeticis ad *Constitutiones apostolorum* Græce editas Venetiæ 1563, 4, p. m. 182.

(94) Edit. Lutet. apud Seb. Nivellium 1573, 8.

et ex eo B. J. Alb. Fabricius in *Delectu argumentorum et syllabo scriptorum de veritate religionis Christianæ*, p. 65, ex Macario Magnete nostro, pro conciliandis evangelistarum sermonibus protulerunt: Imo accedit etiam huc exemplum evangelistarum (sunt verba Turriani), quos aliquando non ex ipsa veritate rei, sed ex vulgi consuetudine et opinione nomen sumpsisse, auctor est Magnetes vetustissimus scriptor ecclesiasticus, lib. II et V quos contra *Theostenem gentilem* (95) *discrepantiam evangelistarum et alia nobis falso in Evangelio obijcientem scripsit*. Ait enim, pro eo, quod unus evangelista dixit (96), «calamo spongiam circumponentes» dixisse alium (97), propter similitudinem arbusi, «hyssopo circumponentes, » cum dicendam, inquit, «esset calamo.» Item quod unus evangelista (98) dixit, «vinum, » rursus dictum esse «acetum» (99), «in cruce (ex eodem enim vase posito hauserunt, cum perventum est ad Calvariam et in cruce) præsertim, inquit, cum legem historiarum evangelistarum servarent, nihilque ultra scribebant, quam quod tunc dicebatur in illo tumultu ac furore. Sic enim existimaverunt fore, ut historia omni suspitione careret, et μη περιεργότερον ἀλλ' ἀπλαστον εὐρεθείη τῆς ἱστορίας τὸ γράμμα, id est, si littera historiae non curiosa, sed simplex reperiretur.

Quamvis ergo evangelistæ ex sententia Macarii Magnetis legem historiarum servaverint, simplicitati factorum, non curiositati indulgentes, nihilque ultra scripserint, quam quod ista ætate communiter dicebatur in illo tumultu ac furore populi; nimis audacter tamen exinde colligit Turrianius, sacros scriptores aliquando non ex ipsa veritate rei, sed ex vulgi consuetudine et opinione nomen sumpsisse. Quam accommodationem Scripturæ ad erroneas opiniones et consuetudines vulgi, cum veritate repugantes, neutiquam cum superius allata Magnetis nostri interpretatione atque conciliatione convenire, cuius hæc penitus consideranti perspicuum est: siquidem alia omnino censenda est accommodatio ad popularem usumque receptam loquendi formam, alia vero ad iudocum vulgi præiudicia atque errores, sive in rebus naturalibus, sive historicis, sive moralibus, sive theologicis versentur. Absit

(95) Lege potius, ad *Theostenem contra gentilem*. Vid. Diss. nostra I, § 16. Sub nomine gentilis vero Porphyrium intelligi tum ex ratione ætatis, qua scripsit, tum ex aliis locis fragmentorum ipsius verisimile redditur.

(96) Matth. xxvii, 48; Marc. xv, 36.

(97) Luc. xxiii, 56; Joan. xix, 29.

(98) Matth. xxvii, 34, 48; Marc. xv, 25.

(99) Joan. xix, 29.

(1) Contrarium potius asserit Macarius Magnes in fragmento II ex libris *Ἀποκριτικῶν*, dum ait: Οὐ μὴν λέξις ὀνόματος βεβαίως τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ πράγματος κυροῖ τὴν ἀλήθειαν. Non vero nominis appellatio verum efficit id, quod dicitur, sed ipsa rei natura dictionis veritatem confirmat.

(2) Qua de re legendus in primis est Arnobius lib. V *Adversus gentes*, p. m. 179 seqq. Erras, inquit, et laboris, satisque te esse imperitum, indoctum ac rusticum ipsa rerum insectatione demonstras. Ne-

hic igitur injuria Macario Magneti a Turriano illata (1)

§ IV. De modo interpretandi Scripturam sacram, adversus eundem Porphyrium.

Proposito nunc specimine aliquo exegetico Macarii Magnetis, in quo dissensum evangelistarum a Porphyrio objectum haud infelici opera a divino sacre Scripturæ libro amoliri tentavit; paucis adhuc observamus, Porphyrium infensissimum disciplinæ Christianæ hostem, cum ipsæ sacras litteras convellere non posset, subinde etiam damnasæ modum interpretandi Christianis scriptoribus usitatum, quo varia Scripturæ oracula, arcanis plena mysteriis, sensu quandoque mystico et allegorico explicare solebant. Istud commentandi genus per

expositiones typicas et allegoricas Porphyrium graviter in Christianis culpasse, testis est Eusebius in luculentissimo illo loco, quem ex Porphyrii libro III contra Christianos adduxit in *Historia ecclesiastica*, lib. VI, cap. 49. Nullum plane est dubium, quin Macarius noster in integro opere *Ἀποκριτικῶν* etiam hæc ignorantiam rerum sacrarum callidissimo adversario retexerit, quem alioquin non latere poterat, ipsa gentium sacra abstrusis plerumque sensibus repleta esse (2); licet in fragmentis ejus substitutibus nihil quidquam obvium sit, quod ad hujus argumenti pertractationem referri queat: nisi quod auctor noster in oratione XVII in Genesim, cum de tuicis pelliceis primorum parentum agit, haud obscure asserat, reperiri quædam in Scriptura sacra, quæ non admittant historicam interpretationem, sed allegoricam rationem exigant:

Ἐπειδὴ, inquit, τὸ περὶ τῶν χιτῶνων τὴν ἱστορίαν ἐκπέυγει διάνοιαν, καὶ ἀναγωγῆς λόγον ἀπαρτεῖ, etc.

§ V. *Doctrina de Deo, et vera monarchia divina indole, adversus polytheismum gentium.*

In fragmento II operis *Ἀποκριτικῶν* Deum rectissime ita describit, quod solus sit ἀγέννητος καὶ δεσπότης τῶν γεννητῶν, non genitus et in eos, qui geniti sunt, imperium habens; mentemque suam paulo post disertius explicans addit: Θεὸς δὲ μόνος ἔρχων καὶ μοναρχίαν ἔχων κατὰ ἀλήθειαν κυριεύει τῶν γεννητῶν, ὑπάρχων ἀγέννητος· κρατεῖ τῶν κτισμάτων,

Deus enim quod scriptum est, atque in prima est positum verborum fronte, id significatur et dicitur, sed allegorice sensibus et subditivis intelliguntur omnia illa secretis. Itaque qui dicit, «Cum sua concubuit Jupiter matre, » non incestas significat aut propudiosas Venereis complexiones, sed Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat, etc. Conf. Theodoretus contra Græcos serm. III, p. 44 seq.; Jul. Firmicus *De errore profanæ religionum*, alique. Quia et ipsam Porphyriam non uno libro Homeri tabulas integra præstantiorum esse rerum, in quibus dogmata de Deo rebusque celestibus lateant, docuisse, ostendunt *Quæstiones ejus Homericæ*, libellus *De antro nympharum et Moralis interpretatio errorum Ulyssis*, imò peculiare ejus volumen *Περὶ τῆς ἀλληγορομένης Ἑλληνικῆς καὶ Αἰγυπτιακῆς θεολογίας, De allegorica Græcorum et Ægyptiorum theologia*, si fides Eusebio habenda est. Conf. Cudworthus in *Systemate intellectuali*, p. m. 371.

ἄκτιστος ὢν καὶ ἀναρχος, οὐ τῶν ὁμοίων, ἀλλὰ τῶν ἀνομοίων ἡγεμονεύει κηδόμενος. Hoc est : *Deus autem solus imperium ac monarchiam habens, iis, qui geniti sunt, non genitus præest, creaturas increatus et principio carens in potestate habet, ac non similes, sed dissimiles providus regit.* Quapropter et eundem, respectu habito ad polytheismum gentilium, μόνον ἀληθινὸν ἀρχοντα Θεόν, *solum verum dominatorem Deum nuncupat* : quam phrasin atque ideam supremi Numinis ex ipso D. Paulo repetiit I Tim. vi, 15, 16, ubi Deus dicitur ὁ μακάριος καὶ μόνος δυνάστης, quibus verbis S. Apostolus argumentum veræ deitatis, omnipotentis atque monarchiæ diviniæ suppeditat. Atque id ipsum est, quod Macarius noster juxta cum aliis Patribus primitivæ Ecclesiæ *monarchiam* dei vocat, nimirum unitatem atque principatum veri et essentialis Dei, in oppositione ad πολυθεῖαν seu multitudinem deorum falsῶς τετιμῆται apud gentiles.

§ VI. *Continuatio ejusdem argumenti, ex verbis D. Pauli I Cor. viii, 5, 6.*

Quandoquidem igitur Græcus iste philosophus cum Macario nostro disputans ex comparatione Adriani monarchiæ cum Deo monarcha affirmabat, *Deum non proprie monarchiam vocatum iri, nisi diis imperaret, qui ejusdem cum ipso essent naturæ*; eos vero, quos Christiani angelos vocant, a gentilibus deos dici, ac naturæ diviniæ consortes esse (5) : veram monarchiæ diviniæ indolem contra philosophi hujus sophismata vindicat Macarius Magnes, nec rei ex nomine, sed nominis ex re veritatem pendere demonstrat. Ita enim in fragmento II operis Ἀποκριτικῶν respondet : Καὶ οὐ πάντως ἐκ τῆς ὁμωνυμίας μὲν ἡμῖν τὴν φύσιν ὁ λόγος ἐδήλωσεν. . . Οὐ μὲν λέξις ὀνόματος βεβαίαι τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἡ φύσις τοῦ πράγματος κορπὸς τῆ ἀληθείαν. Ἀρχεὶ γοῦν δὴ τῶν Θεῶν, καὶ δεσπόζει, καὶ κρατεῖ, οὐχ ὡς εἰς αὐτῶν ὑπάρχων ἐκ τῆς ὁμωνυμίας, ἀλλὰ μόνος ἀγέννητος ὢν, καὶ δεσπόζων τῶν γενητῶν, κ. τ. λ. *Neque prorsus ob nominis communionem eandem esse veram cognominum naturam ratio nobis demonstrat. . . Neque vero nominis appellatio verum efficit id, quod dicitur, sed ipsa rei natura nominis veritatem confirmat. Imperat itaque diis et dominatur, et eos sibi principalem habet, non tanquam eorum unus sit ob communionem nominis, sed quia solus is est non genitus, et in eos, qui geniti sunt, imperium habet, etc.* Atque ut essentialiam veri Dei, proprioque nomine so-

(5) Porphyrius in *Epistola ad Anebonem* hanc dubiam questionem sacerdoti Ægyptio proponit, quæ ab ista notione monarchiæ diviniæ Græci philosophi nostri haud multum abluat. Quærit enim : Τί τὸ πρῶτον αἰτίον ἡγούμεται εἶναι Αἰγύπτιοι; Πότερον νοῦν, ἢ ὑπὲρ νοῦν; Καὶ μόνον, ἢ μετ' ἄλλου, ἢ ἄλλων; . . . Καὶ ἐξ ἑνὸς τὰ πάντα, ἢ ἐκ πολλῶν; Hoc est : *Quidnam Ægyptii primam causam esse censeant? Utrum mentem, an aliquid supra mentem? Deinde, an solitarium quid sit, an simul cum alio, aut pluribus? Et num ab uno omnia, an e pluribus producant?* Ad quas dubitationes respondit Jamblichus sub persona Abammonis Ægyptii in libro *De*

ius monarchiæ, tanto luculentius a falsis fictisque gentilium diis distingueret, ipsamque substantiam ab homonymia secerneret, Christianorum causa subjungit testimonium S. Pauli ex I Cor. viii, 5, 6, petitum : Οὕτως ὁ Ἀπόστολος ἵνα τὴν ἔντως διδᾶξῃ Θεότητα, καὶ τὴν οὐσίαν ἐκ τῆς ὁμωνυμίας διακρίνας ἐλέγξει, καὶ τὸν μὲν κατ' οὐσίαν Θεόν, καὶ κυρίως Κύριον, τοὺς δὲ τῇ θέσει Θεοὺς καὶ οὐ κυρίως τῇ κλήσει μὴνύσῃ τοῖς μαθηταῖς, φησὶ : Καὶ γὰρ εἰπερ εἰσι θεοί, ὡς περ οὗν εἰσι καὶ κύριοι πολλοί, ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς, δι' οὗ τὰ πάντα. Ὁρᾶς ὅπως λέγει, καὶ γὰρ εἰπερ εἰσι θεοί (ἀντὶ τοῦ, τῇ κλήσει μόνον θεοί, οὐ μὴν κυρίως θεοί), ἀλλ' ἡμῖν εἰς Θεός, τοῦτέστιν ὁ ἔντως Θεός, οὗ τῆς οὐσίας ὁ λόγος μαρτυρεῖ τῇ Θεότητι. Hoc est : *Sic Apostolus, ut rerum Divinitatem ostenderet, substantiamque ab homonymia secernens declararet, ac Deum quidem ipsum essentialia Deum esse et proprie Dominum; alios autem adoptione deos, nec proprio nomine appellatos innueret, discipulis suis ait : « Etenim si dii sunt ac domini multi, ut re ipsa sunt, at nobis unus Deus est, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus, per quem omnia. » Vides, ut dicat, « etenim si dii sunt (pro nomine tantum dii, nec proprie dii), at nobis unus Deus, » id est, vere Deus, cuius divinitati ipsa substantiæ ratio suffragatur*

§ VII. *Applicatio præcedentium ad placita Porphyrii.*

Nec commemorare vacat Porphyrii distributionem deorum in cælestes, terrestres, aërios, aquaticos, et subterraneos (4); quibus diversi generis mactanda erant sacrificia. *Alia enim*, inquit Macarius Magnes libro III Ἀποκριτικῶν (5), *mactantur spiritibus aëriis, alia terrenis, alia subterraneis. Spiritibus aëris immolabantur volucres : ἐπιχθονίους, id est terrenis, quadrupes nigri, quia sit terra natura nigra : ὑποχθονίους, id est subterraneis, item quadrupes nigri in scrobibus, sive foveis.* Quibus verbis procul omni dubio respicit ad locum illum Porphyrii *De antro nympharum*, fol. 1 : Ὡς τοῖς μὲν Ὀλυμπίοις θεοῖς ναοὺς τε καὶ βωμοὺς ἰδρύσαντο, χθονίους δὲ καὶ ἤρωσιν ἐσχάρας, ὑποχθονίους δὲ βόθρους καὶ μέγαρα. Id est : *Quemadmodum cælestibus diis templa et ædificas et altaria collocarunt, terrestribus vero et heroibus focos, inferis autem scrobes et cryptas.*

mysteriis Ægyptiorum, sect. viii, cap. 1 et seqq. p. 157 seqq. edit. Oxon. Thomæ Gale. Enumeratis denique Ægyptiorum deorum ordinibus hunc in modum concludit Jamblichus loc. cit. p. 159 : *Atque ita Ægyptiorum doctrina de principiis desuper ad inferiora progrediens, ab uno incipit, et desinit in multitudinem unius imperio gubernatam, etc.*

(4) Conf. Jamblichus *De mysteriis*, sect. i, cap. 9, p. 16 seqq.

(5) Quod fragmentum Magnetis nostri ab interitu vindicavit Franc. Turrianus in *Defensione pro canonibus apostolorum adversus Centuriatores Magdeburgenses*, lib. i, cap. 5, p. m. 15.

§ VIII. *De falsa divinitate solis, lunæ, stellarum et elementorum mundi, Macarii Magnetis iudicium.*

Falso jactatam porro solis, lunæ, stellarum, imo elementorum mundi divinitatem graviter ita retundit Macarius noster in fragmento IX 'Αποκριτικῶν' Μηδὲ θεοὺς καλῶμεν τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, γῆν, ὕδωρ, ἀέρα, κἄν θέωσιν ἄστρες καὶ τρέχουσιν ἀπειρα, τοὺτους μὴ θειάζωμεν. Ὡς γὰρ τρέχοντας ἵππους οὐδεὶς ἱσταμένωσαν, ἀλλὰ τὸν ἑλατήρα τούτων καὶ ἠνίοχον, οὕτως οὐκ ἄστρους, ἀλλὰ θεῶν, τὸ σέβας γνησίως τηρήσωμεν τῶν τούτους ἐξάφαντι. Id est : *Nec mundi elementa, terram, aquam, aerem, deos vocemus ; sed nec stellas ipsas, etsi illæ currunt, et æternum volvantur, tanquam deos veneremus. Nam quemadmodum equos currentes nemo unquam coronavit, sed eorum agitatore et aurigam : ita nos non astris, sed*

§ IX. *Magnetis sententia de imaginibus et simulacris deorum.*

Progreditur Macarius noster ad idololatriam gentilitium de imaginibus atque simulacris deorum, de quibus ita sermonem instituit in fragmento IX 'Αποκριτικῶν, ut omnem illi divinitatis speciem detrahat, solidamque eorum cultum explodat : Κἂν ἀγάλματα, inquit, φωνῇ καὶ δοκῇ διαλέγεσθαι, μηδὲ τούτοις τιμὴν ἄξίαν προσιώμεν... Ἄνθρωποι δὲ κενοφρονούντες χρυσὸν χωνεύσαντες, καὶ χαλκὸν διαπλάσαντες χρησιμοῖς ἐξ αὐτῶν τὸ θεῖον ἀπῆρσαν, πηροὶ τὸ φρόνημα, καὶ τυφλοὶ τῆν ἔνοιαν. Μηδὲ ἐκ τῆς ἀναισθησίας τὸν λιθῶν ἐοίκων τὴν ψυχὴν δυσωποῦμενοι, καὶ κρίνοντας ἐκεῖνο καὶ καλῶς δοκιμάζοντας, ὡς οὐδὲ τιμῆς αἰσθησίν, οὐδ' αὖ πάλιν ὑβρεως λαμβάνει τὸ ἀψυχον ὅτ τὸν εὐλογούντα τιμᾶ, οὐδὲ τὸν κακολογούντα τιμωρίας ἀμύνεται. *Simulacris autem ne quidem, si vocalia sint, ac ratiocinari videantur, honorem ullum eorum deferamus... At homines vana cogitantes, fuso auro fabricatoque ære, otacula inde a Numine poposcerunt, sensu orbati, et mentem occæcati. Nec ipse eisdem lapidearum statuarum stupor eorum animis pudorem attulit ; nec illud iudicant recte observant, quæ res inanimata est, eam nec honoris, nec contumeliæ sensum ullum accipere : benedicentem non honorat, maledicentem non ulciscitur. Quinimo istiusmodi idololatriam, qui simulacris deorum cultum præstat, graphice admodum depingit sequentibus verbis fragmenti V : Τῇ σκιᾷ φθέγγεται, καὶ τῷ φάσματι τέρπεται, ἀψύχοις ὕλαις ὡς ἐρμύχοις ἔνομιλῶν, νεκρῶν χαρακτήρων ἕλθειν εὐωχοῦμενος, ἀψῶν πλάσματι προσάγων τὴν ἑνευσίν· λίθῳ καὶ ξύλῳ φωλεῖται τὸ θεῖον νομοθετῶν, χαλκῷ καὶ σιδήρῳ κρατεῖσθαι τὴν ἀκράτητον ὕλην φανταζόμενος· θηρῶν τὸ ἀδάειον ἐν θεωρίᾳ νεκρᾷ ἀλόγων ὑποσώτων. *Umbram alloquens, ac simulacro gaudens, cum inanimatis corporibus veluti cum animatis con-**

versans ; mortuorum limonimentorum aspectu oculo pascons ; nudo figmento preces admovens ; saxo et ligno Numen incubare stituens ; ære et ferro constringi substantiam incomprehensibilem somnians ; depræhensurum denique se rei mortuæ contemplatione operans, id quod cerni minime potest.

Nonnulli ex Platonice philosophiæ principiis veram istius cultus simulacrorum originem atque propriam indolem derivant, qui ex mente Platonis hunc mundum simulacrum esse deorum arbitrati sunt : id quod in primis ex Platonis *Timæo* colligunt, ubi mundum illed divinitatis simulacrum esse narrat Plato, cujus motu Deus delectatus sit : Ὡς δὲ κινήθῃν τε αὐτὸ καὶ ζῶν ἐνενοήσε τῶν αἰθίων θεῶν γεγενὸς ἀγαλμα ὁ γεννησας Πατήρ, ἠγάσθη τε καὶ ἐφραυδείε. *Cum hoc a se factum sempiternorum deorum pulchrum simulacrum moveri et vivere Pater ille, qui genuit, animadverteret, delectatus est opere.* Hinc autem mundo visibili et visibilia comprehendenti, alijs ex sententia Platonis ab æterno respondet νοτὸς, seu mundus soli animo conspicuus, cujus ad exemplum spectabilis hæc rerum universitas a Deo comparata est (6). Quo spectant hæc verba *Timæi*, quibus mundum ita describit philosophus : Ὁ κόσμος ζῶν ὄρατὸν, τὰ ὄρατὰ περιέχον, εἰκῶν τοῦ νοητοῦ Θεοῦ, αἰσθητὸς, μέγιστος καὶ ἀόρατος. *Mundus animal visibile, visibilia comprehendens, intelligibilis Dei imago, sensibilis, maximus, interminatus* (7). Ex isto igitur principio de mundo, tanquam invisibilis Dei imagine, cultum simulacrorum relativam in ipsos deos redundantem stabilire, atque hanc in modum pro idololatria gentilitium argumentari nitentur Græcus ille philosophus, sive Porphyrius, cum quo Macarius noster disputabat : Ὁμολογουμένου τοίνυν θείας φύσεως τοὺς ἀγγέλους μετέχειν, αὶ τὸ πρέπον σέβας τοῖς θεοῖς ποιούντες οὐκ ἐν ξύλῳ, ἢ λίθῳ, ἢ χαλκῷ, ἐξ οὗ τὸ βρέτας κατασκευάζεται, τὸν θεὸν εἶναι νομίζουσιν, οὐδ' αἴ τι μέρος ἀγάλματος ἀκρωτηριασθέν, τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἀφαιρεσθαι κρίνουσιν· ὁμομηθῆσας γὰρ ἐνεκεν τὰ ἔξανα καὶ αἰ ναοὶ ὑπὸ τῶν παλαιῶν ἰδρῶνθησαν ὑπάρ τοῦ φοιτηντας ἐκεῖσε τοὺς προσιόντας εἰς ἔνοιαν γενέσθαι τοῦ Θεοῦ, ἢ σχολῆν ἀγοντας καὶ τῶν λοιπῶν καθαρῶντας εὐχαῖς καὶ ἱκεσίας χρῆσθαι, αἰτοῦντας παρ' αὐτῶν, ὧν ἕκαστος χρῆζει. Καὶ γὰρ αἴ τις εἰκόνα κατασκευάσει φιλῶν, οὐκ ἐν ἐκείνῃ δῆκωθεν αὐτῷ νομίζει τὸν φιλῶν εἶναι, οὐδὲ τὰ μέρη τοῦ σώματος ἐκείνου τοῖς τῆς γραφῆς ἐγκεκλεισθαι μέρασιν, ἀλλὰ τὴν εἰς τὸν φιλῶν τιμὴν δι' εἰκόνας δεῖκνυσθαι· τὰ δὲ προσεγομένας τοῖς θεοῖς θυσίας, οὐ τοσοῦτον τιμῆς εἰς αὐτοὺς φέρειν, ὅσον δείγμα εἶναι τῆς τῶν θρησκουόντων προαιρέσεως, καὶ τοῦ μὴ πρὸς αὐτοὺς ἀχαριστως διακεῖσθαι· ἀνθρωποειδῆ δὲ τῶν ἀγαλμάτων εἰκότως εἶναι τὰ σχήματα, ἐπεὶ τὸ κάλλιστον τῶν ζῶων ὁ ἄνθρωπος εἶναι νομίζεται καὶ εἰκῶν Θεοῦ.

(6) J. Stobæus lib. 1 *Eclogarum physicarum*, pag. 51 edit. Canteri : Πλάτων τὸν ὄρατὸν κόσμον γεγονέναι παράδειγμα τοῦ νοητοῦ κόσμου ἐξ ὄρατου. *Plato mundum aspectabilem ad similitudinem*

sub intelligentiam cadentis fabricatum voluit, etc.

(7) Verum Platonis sensum accuratissime, nisi solet, hic pariter explanavit sæpius laudatus D. Mosheimius in notis ad Cudworthum, p. 671 seqq.

Cum in confesso sit, naturæ divinæ participes esse angelos (quibus natura sua similes esse deos suos Græcus interlocutor antea jactitaverat), ii, qui deos cultu convenienti colunt, non in ligno, aut saxo, aut ære, ex quo simulacrum fabricatum est, Deum inesse statuunt: neque iidem, si quæ sui parte idolum mutilatum sit, Dei ipsius virtuti destructum aliquid putant. Nam commonendi causa statuas et templi antiqui posuerunt, ut qui frequenter eo accessuri essent, de Deo cogitarent, aut otium agentes et a cæteris negotiis seriatim precibus ac supplicationibus uterentur, ea, quibus indigerent, quisque poscentes. Etenim si quis amici imaginem sibi paravit, non utique in illa anticum inesse, neque corporis ipsius partes imaginis partibus includi putat, sed per imaginem declarari suam erga amicum observantiam. Oblata autem diis sacrificia non tam honori iis esse, quam indicari affectum eorum, qui sacrificant, et animum erga deos non ingratum. Hominibus vero simulacra illa habitu similia esse probabili ratione, quia homo animalium pulcherrimus, et imago Dei esse censetur.

§ X. Porphyrii loca de simulacris examinantur.

Quod si hæc ipsa nunc conferamus cum iis quæ Eusebius (8) ex deperdito Porphyrii libello *Περὶ ἀγαλμάτων*, de statu sive imaginibus deorum commemoravit, quæque J. Stobæus (9) itidem ex eodem scripto servavit; exactam utique sententiæ convenientiam atque interpretationem Macariani philosophi verbis haud multum absimilem animadvertere in proclivi erit. Ibi enim totius instituti rationem ita exponit, se divinæ sapientiæ sensus et consilia expositurum, quibus Deum et multiplicem Dei vim atque potestatem imaginibus sensui congruentibus indicaverunt ii, qui res invisibiles visibilibus simulacris in eorum gratiam expresserunt qui prima de diis elementa eorumque doctrinam ex statu sive tanquam ex libellis recitare didicerant. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν, περὶ γὰρ εἴδη καὶ λίθους ἡγεῖσθαι τὰ ζῶνα τοῦ ἀμαρτιστάτου, καθὰ δὲ καὶ τῶν γραμμάτων οὐ ἀνόητοι, λίθους μὲν ὄρωσι τὰς στήλας, εἴδη δὲ τὰς δέλτους, ἐξυφασμένῃ δὲ πάπυρον τὰς βιβλίους. Mirum videri non debet, si ligna, si lapides simulacra deorum esse homines imperitissimi arbitrentur, perinde sane ut ii, qui rudes ignarique litterarum, cippos quidem non aliter ac lapides, tabulas vero non secus atque ligna, libros denique quasi contextam papyrum intuentur.

§ XI. Magnetis responsio ad objectionem ex Exod. xxii, 28, petitam.

Novum ergo præsidium iusulæ opinionis de cultu simulacrorum cum in sacris litteris quaereret

(8) *Præpar. evang. lib. iii, cap. 7 seqq., p. m. 97 seqq.*

(9) In *Eclogia physica* a Gulielmo Cantero editis, lib. i, c. 1, *Περὶ θεῶν καὶ θείων*, ubi primus statim locus, qui in Canteriana editione ἀδέσποτος habetur, ex Porphyrii libro *Περὶ ἀγαλμάτων* desumptus est, uti ex msto Stobæi Vaticano notat Holstenius in *Vita Porphyrii*, cap. 10. Ita vero sese habet iste locus: Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος, ζῶν ἐκ ζῶων, καὶ

A gentilis philosophus; Macarius noster, rejectis demonum simulacris, damnatoque gentilium cultu communiter iisdem præstito, verba Mosis, *Diis non maledices*, Exodi xxii, 28, a detorta interpretatione adversarii vindicat, nec de simulacris deorum ullo modo ea intelligenda esse demonstrat: siquidem diis sensu carentibus maledici non possit, nec res inanimata benedictentem honoret, nec maledicentem ulciscatur. Spectant huc sequentia Magnetis nostri verba: Κἂν ἀγάλματα φωνῆ καὶ δοκῆ διαλέγεσθαι, μηδὲ τοῦτοις τιμὴν ἀξίαν προπιπύμεν· μηδ' ἂν λέγῃ Μωϋσῆς· Θεοὺς οὐ κακολογήσεις, μὴ περὶ τούτων ἢ τούτους εἰρηθεῖαι νομίσωμεν. Ἐκείνοι γὰρ θεοί, πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγένετο, ὡσπερ ἐκείνοι θερμοί, οὓς τὸ πῦρ ἐθέρμανε. Θεοῦ δὲ λόγος οὐκ

B λίθους ποτὲ οὐτὲ εἴλοισ ἐνήχησεν, οὐδὲ τοῖς ἀναισθητοῖς αἰσθησὶν ἐχορήγησεν. *Simulacris autem, ne quidem si vocalia sint, ac ratiocinari videantur, honorem ullum verum deferamus: nec si Moses dicat: «Diis non maledices,» illud de his, vel hos ipsos dici existimemus. Nam ii dii sunt, ad quos verbum Dei delatum est, ut ii calidi sunt, quos ignis calefecit. Verbum autem Dei neque in saxis unquam, neque in lignis insonuit, neque insensibilibus sensum tribuit. Et paucis interjectis addit: Μωϋσῆς οὖν οὐκ ἀναισθητοῦς λέγει κακολογεῖσθαι θεοὺς. Τί γὰρ τὸ ἀναισθητόν κακολογούμενον παρὰ τινός ποτε λυπηθήσεται; Τίς δ' οὕτως ἐνεδὸς καὶ φλόγαφος καὶ μωρὸς κακολογεῖν ἐκείνο τὸ μὴ δυνάμενον δι' ὕλης νεκρότητα τῆς κακολογίας διακρίνει τὴν ἕβριν; Ὅθεν οὐδὲ θεοὶ οὐδὲ αἰσθησὶν ἔχοντες προπηλακισθήσονται, οὐδ' ἀμύνονταί τινα νεκροὶ τὴν φύσιν ὄντες καὶ τὸν λόγον ἀκίνητοι. Moses itaque diis sensu carentibus maledici posse non censet. Nam quod sensu caret, quomodo id, si quis ei maledicat, unquam doliturum est? Quis vero adeo stupidus, fatuus ac stultus, ut maledicat illi rei quæ, quia materia constat mortua, contumeliam maledicti intelligere non potest? Quamobrem nec dii sensu carentes contumelias patientur, nec quemquam ulciscuntur, natura sua mortui cum sint et immobiles. Julianus Apostata, quem Porphyrii vestigia frequenter legisse ejusque placitis firmiter inhæsisse constat, verbis Moisaicis, *Diis non maledices*, eundem plane absonum sensum affinxisse videtur, cum Christianos mentem legislatoris pervertisse, et detestando scelera atque audacia omnem religionem multitudini adimere voluisse criminatur, dum ex eo, quod non sit diis servendum, consequens esse statuerint, quod diis sit maledicendum (10). Verum præterquam quod divino legislatori apertissime sermo sit de magistratibus*

θεὸς ἐκ θεῶν· Ζεὺς δὲ καὶ καθὼς οὗτος, ἀπ' οὗ προφύκει πάντα, ὅτι δημιουργεῖ τοῖς νοήμασιν, κ. τ. λ. *Jupiter quidem totus mundus dicitur, animal ex animalibus, et numen ex numinibus compositum; Jupiter etiam suprema mens, omnia producens, quandoquidem omnia sunt mentis opera, etc. Quas quidem verba ipsemet Eusebius Præpar. evang. lib. iii, c. 9, p. m. 101, Porphyrio auctori attribuit.*

(10) Vidcantur verba Juliani apud Cyrillum

et principibus populi, quibus tanquam diis in terra maledicendum esse veiat, conf. Act. XIII, 5; apertissime omnino ex mente gentilium, qui hæc ad simulacra deorum trahebant, Juliano respondet Cyrillus Alexandrinus (11): « Cæterum sciat legem, imo vero legis Dominum, Israelitis jubere ut aras evertant, et una cum templis simulacra comburant, sicuti scriptum in Deuteronomio cap. XII, 1, 2, 3. Hinc pergit: « Ὁ θεοῦς καὶ τεμένειον ἐπιθήγων τῶν Ἰσραὴλ χρεῖναί τε λέγων τοὺς ἐν αὐτοῖς καταπιμπρῶσαι θεοῦς, ἐφη δὲν, εἰπέ μοι, περὶ αὐτῶν, θεοῦς οὐ κακολογήσεις, κ. τ. λ. Qui in aras et delubra Israelitas acuit, deosque, qui coluntur in ipsis, concremandos ait, dicitne etiam, obsecro, de illis: « Diis non maledices? »

§ XII. De variis nominibus et generibus deorum gentilium.

Haudquaquam rei ex nomine, sed nominis ex re veritatem pendere, in superioribus demonstratum dedit Macarius Magnes. Ex isto autem principio nunc etiam varia deorum gentilium nomina, quæ cum ipsa divinitatis substantia non conveniunt, dijudicanda proponit. Et enim quod ejusmodi rebus iuanimatis, quæ nec honoris nec contumeliæ sensum ullum accipere possunt, nihilo tamen minus deorum nomina imposuerint gentiles, hoc ipso summo Numini nihil quidquam suo vitio decedere, sed summam tamen mortalium insipientiam eosdem hac ratione prodere ita autumat Macarius noster: « Εἰ δὲ ὀνόματα θεῶν ἔχουσι καὶ ἐκίκλησιν, οὐ λυμαίνονται τὸ θεῖον, ὡς οὐδὲ κύνες ἀνθρώπων ὀνόμασι τιμώμενοι. Πολλοὶ γοῦν ἐξ εὐχερίας τὰ θεῖα τοῖς βεβήλοις ἐπέθηκαν ὀνόματα, οὐδὲν ἐν τούτῳ τὰ θεῖα λυπήσαντες, τὴν δὲ σφῶν ἀφροσύνην μόνον ἐφάρωσαν. Εἰ γὰρ τις θεὸς μὲν λέγεται, καὶ θεῖον οὐδὲν ἔχει, ὑβρίζει τὴν κλήσιν καὶ διαβάλλει τοῦνομα, ἀπαραίτητον ἔγκλημα φέρων καὶ ἀδιόρθωτον. Μὴ οὖν νομίσης ἐν τούτῳ τὸν παντοκράτορα θεὸν ἀνιδεσθαι καὶ δυσφορεῖν, κἀν μέχρις ἔρπετων τινὲς τῶν ἀφρόνων τὸ θεῖον κατέσυραν ὄνομα· αὐτοὶ γὰρ εαυτοὺς ἱκανῶς ἐζήμιωσαν, οἱ τὴν πρώτην καὶ ἀνώλεθρον οὐσίαν καὶ ἀκήρατον ὕλαις ἀτίμοις ἐπάραντες ὄνομα. Quod si deorum nomina habent et cognomen tum, non idcirco injuriam Numini faciunt, quemadmodum nec canes hominum nominibus ornati. Itaque multi licentius divina nomina profanis rebus imposuerunt, neque in eo Numen contristarunt, sed suavitatè insipientiam prodiderunt. Nam si quis Deus dicitur, ac divinum nihil habet, appellationem quidem injuria afficit, ac nomen calumniatur, inexcusabilem et irreparabilem culpam sustinens; at ipsum omnipotentem Deum ea re contristari, ac moleste id ferre cave existimes; etsi ad ipsa reptilia depressum divinum nomen recordes quidam traxerint.

Alexandrinum lib. VII contra Julianum, p. m. 238.

(11) Loc. cit., p. m. 240 edit. Spanheimii.

(12) Conf. Eusebius. Præpar. evang. lib. V, c. 3, p. 182.

Ipsi quippe se ipsos satis læserunt, cum primam immortalæque et incorruptam substantiam vilibus materiis nomen imposuerunt. Cum ergo demones modo honorum geniorum personam vultusque simulant, modo cælestium etiam deorum, aut heroum speciem ac formam sumerent (12); ecquid mirum, si eorum quodque nomina sumpserint, fictamque illam numinum molitionem in plures classes dividerint? Quæ tamen omnes, cum nihil quidquam proprietatum divinarum complecterentur, augustissimam Dei appellationem injuriis calumniisque mortalium subjecerunt. Qui solis, lunæ, ignis, terræ, marisque figuras humana specie exhibitæ colébant, quique elementorum simulacris imposito Vestæ, Cereris, Neptuni, aut alio nomine, illa tanquam viventium deorum effigies honorábant; nonne a vera religione abhorrere censendi sunt, quæ tota rebus veris, seriis et cælestibus constat, divinisque perfectionibus summi Numinis respondet? Bène jam tum Macarius in fragmento II Ἀποκριτικῶν dixerat: Καλεῖσθαι δὲ πολλοὺς θεοὺς καὶ κυρίους, οὐ φθονεῖ θεὸς, μόνον εἰ πλησιάζοντες αὐτῷ καὶ γειτνιάζοντες τῷ τῆς θεότητος λόγῳ συγχρωτίζονται. Multos autem vocari et deos et dominos, non moleste fert Deus, si modo ii appropinquantes accedentesque ad eum cum natura divinitatis coalescant. Et paulo post: θεὸς μονάρχης ὢν καὶ τὴν φύσιν αἰῶνος, οὐ κωλύει θεοὺς καλεῖσθαι τοὺς ἀγγέλους, θεοποιῶν αὐτοὺς τῇ θέσει τοῦ πράγματος, οὐ τὴν οὐσίαν εἰς αὐτοὺς ἀποτέμνων οὐσίαν, οὐδὲ μέρος αὐτοῖς τῆς ἰδίας θεωρούμενης φύσεως. Deus, cum sit monarcha et natura sua æternus, non impedit quin angeli dii nominentur, deificans scilicet eos, divinitate iis addita (non innata); non autem divisa cum iis sua substantia, nec naturæ suæ portione iisdem concessa.

Hinc simul concidit iuppia Porphyrii sententia, qui summi Numinis substantiam et infinitas operationes sub variis nominibus deorum gentilium exprimi, sed non nisi eandem divinitatem intelligi audacter asserere haud est veritus: siquidem cum Platone suo omnes deos primi secundique principii emanationes quasdam ac proseminationes esse vindicat (13). Eandem pariter mentem fuisse Græci philosophi cum Magnete nostro disputantis, exinde colligitur, quod diis suis non nominis tantum, verum ipsius etiam divinitatis cum vero Deo communionem tribuit, eosdemque augustorum illorum nomen, incorruptibilitatis, immortalitatis et impassibilitatis honorem participare, atque ejusdem cum Deo naturæ consortes esse opinatur (14).

§ XIII. Magnetis doctrina de Christo Filio Dei unigenito, ejusque incarnatione et miraculis.

Infinitis divinæ essentiae perfectionibus supremo omnium rerum Creatori solique monarchæ ἀγενήτῳ

(13) Conf. Eusebius, Præpar. evang. lib. XIII, c. 15, p. m. 694.

(14) Vide fragmentum I ex Apocriticis Magnetis, p. 15 et 22, et fragmentum III, p. 40.

καὶ θεοκόοντι τῶν γεννητῶν (conf. I Tim. vi, 15, 16) vindicatis, cultuque ipsius a polytheis superstitione et creaturarum consortio purgato (conf. Isa. xlii, 8); Macarius Magnes in fragmentis superstitibus nullam quidem Trinitatis Personarum divinarum disertam injicit mentionem, cum de hoc mysterio nullus ipsi disputandi locus esset (15). Plures tamen in hac una essentia divina esse Personas, ejusdem naturæ, qualitatibus atque potentia, primum ipsa monarchiæ divinæ notio ab auctore nostro stabilita, et supra § 5 explicata indigitat, qua in unitate simul Trinitatem Personarum complectebantur antiqui Ecclesiæ doctores. Deinde vero non minus pluralitas Personarum ex argumentatione Magnetis nostri superius jam tum § 6 adducta colligitur, in qua unitatem essentia divinæ diis quidem gentilium falsis fictiliisque penitus abjudicat, Christo autem Domino nostro vere ac proprie sic dicto propriam atque peculiarem tuetur, firmissimum utique presidium advocans ex luculentissimo S. apostoli Pauli testimonio I Cor. viii, 5, 6. Tum denique divina hæc veritas a Macario nostro astructa omnium maxime ex perspicua ejus confessione de Christo Filio Dei unigenito dilucide apparet, in qua eundem vocat Ἰῶν μονογενῆ τοῦ Πατρὸς, ἀπαύγασμα τῆς δόξης καὶ χαρακτήρα τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ, item τὸν ζῶντα καὶ ὑποστατικὸν Λόγον, ἀπαράλλακτον καὶ ἰσοδύναμον quibus titulis, duces Scriptura sacra, passim antiqui Ecclesiæ doctores Filium nuncupare solent. Ipsa testimonii hujus verba ex fragmentis ἀνεκδότοις Commentarii Magnetis in *Genesis* primum producamus, quæ ita habent: Τὸ γὰρ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ καθ' ὁμοίωσιν, οὐδὲν ἕτερον δείκνυσιν, ἢ ὅτι συμβούλιον ἐχρήσατο ὁ Πατήρ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ τῷ Ἰῶν ἐπὶ τῇ τούτου κατασκευῇ, ὃς ἐστὶ τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. Ὅντε γὰρ ἐνῆν ἄλλω τινὶ συμβούλιον κεχρησθῆναι, ἢ τῷ ζῶντι καὶ ὑποστατικῷ αὐτοῦ Λόγῳ, τῷ ἀπαράλλακτῳ αὐτοῦ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, καὶ ἰσοδύναμῳ. Quippe illud: «*Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem,*» nihil aliud indicat, nisi quod Pater in hujus formatione consiliario usus est Filio suo unigenito, qui splendor est gloriæ, juxta Apostolum (Hebr. 1, 3), et figura substantiæ ejus. Nec enim licebat ullo alio consiliario uti, quam vivo

A *et per se subsistente ejus Verbo, quod secundum imaginem ab eo nihil differt, et æqualem habet potentiam.* Antiquitatem hujus argumenti, quo ad astruendam Christi divinitatem Macarius hoc loco usus est, exinde primum cognoscere licet, quod S. Barnabas, vel alius saltem ævi apostolici scriptor, jam tum sæculo apostolico eadem ratione præ-existentiam Filii Dei ante conditum mundum probasse legitur. Is enim in epistola catholica ab antiquis olim Ecclesiæ Patribus sub nomine Barnabæ apostoli laudata, juxta antiquam versionem Latinam cap. 4 (16) (ubi Græcus textus desideratur), de Servatore nostro sic loquitur: *Et ad hoc Dominus sustinuit pati pro anima nostra, cum sit orbis terrarum Dominus, cui dixit (scil. Deus Pater) (17),* B *quippe cui Moses in primæva creatione hæc verba prolata tribuit) die ante constitutionem sæculi: «*Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.*» Quem deinceps secuti sunt antiquissimi Patres (18) in probanda Filii Dei προϋπάρξει, præstantia atque divinitate, speciatimque Theophilus Antiochenus ad *Autolycom* lib. 11, cap. 28, p. m. 458: *Ὁὐκ ἄλλω δὲ τινι, inquit, εἰρηξε. Ποιήσωμεν, ἀλλ' ἢ τῷ ἐαυτοῦ Λόγῳ καὶ τῇ ἐαυτοῦ σοφίᾳ.* Id est: *Nulli alii dixit, «*Faciamus,*» quam suo Verbo et suæ sapientiæ.* Quibus verbis Patrem et Filium et Spiritum sanctum designari plerique Patrum existimant, quos excitavit Dion. Petavius in *Dogmatibus theol.*, lib. 11, *De Trinitate*, cap. 7, § 4 seqq. (19). Cum igitur Macarius Magnes Deum Patrem in formatione hominis Filio suo unigenito consiliario usum esse asserit, tanquam Verbo vivo et per se subsistente, æqualemque cum ipso habente potentiam: nullum plane est dubium, hac descriptione apertissimam divinitatis notam contineri; imprimis cum in Scriptura sacra Deus nonnisi cum reliquis Personis divinis consultasse legatur, nec cum creaturis, quæ nondum in rerum natura existerent, in primæva rerum omnium creatione consilium ullum inire potuerit. Spectat huc etiam illustris ille locus Hermæ Pastoris lib. 11, similitudine 9, cap. 12, ubi antiquissimus scriptor præ-existentiam Filii Dei his verbis declarat: *Filius quidem Dei omni creatura antiquior est, ita ut in consilio Patri suo adfuerit* D *ad condendam creaturam (20).**

Divinum porro opus creationis omnium rerum, imo et ipsius hominis, Filio Dei attribuit Magnes in

(15) Eusebius, lib. 11 *De ecclesiastica theologia contra Marcellum*, p. m. 140 scribit: *Nos in congressu quocunque cum paganis solemnis doctrinam de Christo in tempus opportunitatem reponere, et in presenti erroris idololatrici redargutionem proponere, et Dei unitatem demonstrativis rationibus stabilire.*

(16) P. m. 14 edit. Hugonis Menardi Paris. 1645.

(17) Non vero Scriptura, quam hic ad Filium loquentem absurde fingit Lucas Mellierus in *Fide primorum Christianorum*, refutatus propterea a J. Ern. Grabio in adnotat. ad Georg. Bulli *Defensionem fidei Nicænæ*, p. m. 21 seqq. In *Constitutionibus apostolicis*, lib. v, cap. 7, hæc verba Scripturæ expresse itidem tanquam a Deo Patre ad Filium unigenitum

dicta allegantur hunc in modum: Καθὼς καὶ ἡ θεία Γραφή μαρτυρεῖ λέγοντα τὸν Θεὸν τῷ μονογενεῖ Χριστῷ Ποιήσωμεν ἄνθρωπον, etc.

(18) Quorum testimonia ὁμόληγα adduxit Hugo Menardus in notis ad Epistolam Barnabæ, p. m. 103 seqq.

(19) Gentilium nugæ, qui Deum hæc verba forte ad falsos et adulterinos deos dixisse contendunt, eleganter prosternit Cyrillus Alexandrinus lib. 1 contra Julianum, p. m. 24.

(20) De quo loco videatur Georg. Bullus in *Defensione fidei Nicænæ*, sect. 1, cap. 2, § 5, p. m. 18 seqq., et Thom. Ittigius in *Selectis capitibus hist. eccl.*, sect. 1, p. 159 seqq.

fragmento quodam ex libro III *Ἀποκριτικῶν* desumpto, quod præter Turrianum citavit Thomas Bozius Eugubinus, congregationis Oratorii presbyter, libro XIV *De signis Ecclesie Dei*, pag. 71 : *Audi nunc attente*, inquit : *Principio creavit Filius Dei terra... ; ex terra hominem formavit, ex homine carnem sumpsit ipse* (21). Quemadmodum vero incarnationem Christi ex humana natura factam, atque a divina Filii Dei natura assumptam, simul commemorat his ultimis verbis ; ita et Divinitatem carni unitam adeoque unionem personalem divinæ et humanæ naturæ in Christo dilucide satis conspicuam declarat, cum in subsequentibus ejusdem fragmenti verbis Filium Dei ita loquentem introducit : *Ex unione igitur, qua unitus sum sanctus cum terreno, do panem et vinum, jubens esse corpus meum et sanguinem Siquidem quod non habet Verbum vivens unitum cum corpore, quod fuit terrenum, ad æternam vitam edentes non adduceret*. Et iterum : *Panis vero in beata Christi terra virtute Divinitatis unitæ confectus, solo gustu immortalitatem homini affert*.

Ex miraculis denique, quæ a Christo Servatore facta sunt, divinitatem Filii Dei subinde confirmat, cum exempli causa occasione istius miraculi in sanatione mulieris, quæ luctu fluxione sanguinis laboraverat, præstiti Marc. v, 30, divinæ ipsius virtutis characterem in fragmento II *Ἀποκριτικῶν* his verbis agnoscit : *Ὅτι παρὰ τοῦ Χριστοῦ δύναμις ἐξήρχετο, καὶ τῶν καμνόντων ἤλαυσε τὰ νοσήματα, καὶ τῷ Χριστῷ μένουσα ὄλωσεν οὐκ ἐχωρίζετο*. Id est : *Sic etiam a Christo virtus exibat, quæ et agrotantium morbos pellebat, et penes Christum manens ororsus ab eo non recedebat*. Nulla hic nos urget ratio, cur per dynamin exaliboussan intelligere debeamus virtutem quamdam corporalem, seu pharmacum aliquid salutarem ex corpore Christi profectum (22), cum inter omnes constet, dynamin in Scriptura Novi Testamenti sæpiissime miraculum denotare, Marc. vi, 5 (23) : adeoque opus divinum vel miraculum a Christo patratum hic potius indigitatur, ex cujus stupendis effectibus et virtute incredibili in Servatore nostro haudquaquam imminuta divinitatem ejus merito agnoscere atque venerari tenebantur omnes. Quo sensu et Macarius noster hanc ipsam historiam sanctæ mulieris hæmorrhousæ ad miracula Christi divina retulit in

(21) Quæ verba itidem e Græco textu Magnetis se converti se confirmat Franc. Turrianus in tractatu *de sanctissima Eucharistia* contra Andreæ Volanum, p. m. 75 seqq.

(22) Absit hæc profana sententia, quasi Christus effluxu quodam corporis sui, vel per magicas artes, ægrorum morbos curaverit, cum de sensu corporeo suspicandi aliquid nulla hic sit causa, nullum fundamentum. Gentilium hæc erat calumnia, qui, teste Arnobio lib. I *Adversus gentes*, p. m. 25, calumniosis illis et puerilibus vocibus objicere solebant Christianis, quod Christus magus fuerit, clandestinis artibus omnia miracula effecerit, Ægyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, et remotas furatus sit disciplinas. Quam impudentissimam cri-

fragmento X, quod ex primo libro *Apocriticorum* conservatum est (in cujus capite sexto eum speciatim de miraculis, quæ a Christo facta sunt, disseveruisse refert Nicephorus CP. in examine verborum Macarii Magnetis) ; factique istius memorabilis imaginem ære expressam in Mesopotamia adhuc sua ætate conservatam fuisse tradidit : qua de re jam tum in superiori Dissertatione, § 10, actum fuisse memini.

§ XIV. *Magnetis doctrina de creatione, et frustra confectu æternitate mundi.*

In articulo de creatione ex superius adductis jam tum constat egregia Macarii Magnetis confessio, quod Deus solus imperium ac monarchiam habens iis, qui geniti sunt, ingenitus præsit, creaturas increatus et principio carens in potestate habeat, ac non similes, sed dissimiles providus regat (24). Luculentius tamen et scopo suo convenientius hoc argumentum pertractat in commentario *περὶ τῆς τοῦ Ἀδάμ δημιουργίας*, ad cap. I *Genescos*, ubi creaturas omnes solo verbo Dei productas esse contendit : *Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κτίσματα ἔβημι μόνῃ παρῆχται*. Id est : *Ac cæteræ quidem creaturæ solo verbo productæ sunt*. Quinetiam in sequentibus tum materiæ principium constituit, tum formam creationis actionemque Dei creantis in eo ponit, quod Deus omnia ex liberrima voluntate, et quidem ex nihilo, per solum imperium produxerit, quo id, quod non erat, vocavit ut esset Apoc. iv, 11 ; Rom. iv, 17. Huc redeunt illa verba Magnetis nostri loc. cit. : *Ὁ γὰρ τοσοῦτον μέγεθος οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης λόγῳ ὑποσητήσαμενος, πολλῶν μᾶλλον παράδεισον ἱκανὸς καταφτεῦσαι ῥήματι, καὶ λόγῳ βιζῶσαι πανόλβιον χωρίον· ἀλλ', ὡς εἰρηται, διὰ τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον τιμὴν καὶ φτυουργὸς γίνεται μυστικῶς τινι λόγῳ, ἀκαμάντως τὸνδε κόσμον ἐκ τοῦ μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι παράγων βελήσει. Nam qui tantam cæli, terræ ac maris molem verbo fundasset, multo magis hortum poterat dicto plantare, et bentissimum fundum verbo conserere. Sed quemadmodum dictum est, ut hominem honore afficeret, etiam arborum arcana quadam ratione factus est cultor, qui sine ullo labore mundum hunc ex non esse ad esse sola voluntate perduxerat.*

§ XV. *Doctrina Magnetis de angelis et de cultu imaginum.*

Specialim de creatione angelorum, quos inter minationem Arnobius speciali enumeratione miraculorum Christi sola nominis sui potestate et invocatione sine ulla vi carminum, aut herbarum et graminum succis, sine ullis plane artibus humanis peractorum egregie diluit, veramque divinitatem Servatoris nostri exinde comprobat : *Desistite, inquit, o nescii, in maledicta convertere res tantas.... Nihil, ut reminim, magicum, nihil humanum, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis delituit in Christo.... Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intima, Deus ab incognitis regnis, et ab omnium principe Deus sospitator est missus, etc.*

(23) Conf. Gottfr. Olearii *Observationes sacræ in Matthæum*, p. m. 275 seqq.

(24) Vide fragm. I supra allatum (c. 1580, § v, init.)

præstantissimas creaturas primo loco ponit, ita describit Macarius Magnes, ut naturam ipsorum spirituales, incorruptam et immortalem extollat his verbis, quæ in fragmento IV *Ἀποκριτικῶν* leguntur: Λοιπὸν, τὴν περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ τῆς ἀφθαρσίας αὐτῶν λέξομεν τὴν ὑπόθεσιν..... ἵνα τις τῶν εὐφρονοῦντων ἀκούσας ἐν οὐρανῷ λογικὴν οὐσίαν τῆς ἀθανασίας λόγῳ πανηγυρίζουσαν, τουτέστι τῶν μακαρίων καὶ ἀσωμάτων δυνάμεων, ὡς δυνατὸν τὸν βλῶν πρὸς αὐτοὺς ρυθμίσει, καὶ τὴν ἐκείνων ἀξίαν τοῖς ἔργοις ζηλώσει, κ. τ. λ. *Deinceps quæstionem de angelis et eorum incorrupta natura tractaturi sumus..... At sapiens quisque cum audierit, substantiam rationalem in cælo esse, quæ immortalitatis munere gaudeat (beatas nempe et incorporeas virtutes), vitam, quantum fieri potest, ad eorum imitationem componat, eorumque gloriam operibus affectet, etc. Patet exinde, angelos hic describi 4°) ut substantias spirituales et incorporeas, ἀσωμάτους δυνάμεις, quæ in antecedenti sermone hominibus opponuntur, qui originem suam a carnali corporeaque generatione habent, qui ab immunda corporum generatione substantiam ceperunt, et geniti gignentesque instar foliorum cito defluunt; cum e contrario angeli sint σωματικῶν παθῶν καὶ δεσμῶν ἀπαλλαγέντες, corporeis affectibus et vinculis liberi: quemadmodum in fragmento II, *angelum* per ἀσωμάτων τινα τάγματος ἀνωφερούς, θεὸν τὴν θέσιν οὐ τὴν φύσιν ὑπέρχοντα, id est *incorporeum quemdam superioris ordinis, qui adoptione, non natura, sit deus*, explicat. Unde et postmodum in fragmento VI invisibilem naturam, adeoque et immaterialem, angelis tribuit Macarius, dicens: *Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐν ἀνδρείῳ σχήματι ἄγγελοι ποτε ἐφάνησαν, ἀλλ' οὐ τὸ φανὲν ἦσαν, ἀλλ' ὅπερ ἦσαν, ἀόρατόν ἐστι. Id est: Etsi enim humana ut plurimum specie olim angeli apparuerunt, at non id ipsum erant, quod apparebat; sed quod erant, id visibile non est.**

2°) Describuntur angeli ut substantiæ intelligentes, dum Macarius angelum vocat λογικὴν οὐσίαν ἐν οὐρανῷ, *substantiam rationalem in cælo*; ut eam distingueret tum a substantiis rationalibus in terra, hominibus anima et corpore præditis; tum a substantiis pure materialibus sive corporeis, quibus vis cogitandi, intelligendi atque ratiocinandi attribui nequit.

Denique 3°) describuntur angeli ut substantiæ beatæ atque in spiritali sua natura et perfectione cælesti liberæ ab omni mutatione, corruptione et mortalitate. Hic enim erat scopus expositionis Macarianæ, quod ex exemplo angelorum, τῶν μακαρίων δυνάμεων, indicare voluerit beatitudinem eorum hominum, quibus cælestis regio habitanda obtigit, quique in angelicæ vitæ communionem

(25) In dialogo erudito *De animorum immortalitate et resurrectione corporis.*

(26) Conf. Mich. Lequienii notæ ad Damascenum *De fide orthodoxa*, lib. II, cap. 3, p. 156, itemquæ Petavii, loc. cit., p. 18, ubi nomina *mortalis* et

A asciti sunt, ubi faciem Dei Patris cælestis in perfecto beatitudinis statu vident, Matth. XVIII, 10. Ex ista autem simplicitate essentiali atque immaterialitate, qua gaudent angeli, sponte sua consequitur ipsorum ἀφθαρσία atque immortalitas, quam Macarius ipsis vindicat his verbis: ἵνα τις τῶν εὐφρονοῦντων ἀκούσας ἐν οὐρανῷ λογικὴν οὐσίαν τῆς ἀθανασίας λόγῳ πανηγυρίζουσαν.

Cum vero veteris Ecclesiæ doctores principii loco ponerent, ea quæ initium habuerunt, *necessario finem habitura* (quemadmodum et Macarius noster in comparatione beatorum hominum resurgentium cum angelorum statu beato illud pariter de iisdem prædicat, καὶ τελευτὴν μηκέτι μηδὲ γένεσιν ἔχοντες, *jam nec ortum habentes nec interitum*), atque exinde colligerent, angelos non natura, sed gratis immortales esse: id saltem indicare voluerunt, solum Deum independentem, absolute, et ea ratione immortalem esse, ut nullo modo finem habere queat, I Tim. VI, 16; angelos autem cum spiritus creatos dependentem et ex voluntate Dei immortales esse, ita quidem, ut licet natura illorum in se spectata corruptioni obnoxia non sit, finem tamen, si Deus velit, habere possint. Atque in eo χάρις illa, qua immortales dicuntur esse angeli, consistit, quod a Deo conservantur; cum alioqui in nihilum, unde orti sunt, essent redituri. Hinc Æneas Gazæus (25), veritus ne hac doctrina immortalitati animorum nonnihil detraberetur, principium illud, *omne quod esse incepit, obnoxium interitui esse*, ad planiorem sensum revocat, ostenditque animam rationalem, pariter atque angelos, suapte natura morituram non esse: *Ille enim, inquit, qui ut essent largitus est, animis nostris concessit quoque, ut semper essent, illudque donum ipsa jam natura est.* Habent igitur angeli in se ipsis, ut et anima rationalis, quo immortales sint, quippe cum ejusmodi naturam a rerum auctore sortiti sint (26).

Addit Macarius in eodem fragmento: Οὐ μὴν ἐκόντας ἐκείνων τυπώσας τῷ σχήματι, *non autem illorum imagines effingens* (27). Quæ verba philosopho Græco, cum quo sibi res erat, haud frustra opposuit Macarius, dum angelis natura similes esse deus suos iactitaverat, ut exinde cultum eorundem divinum veluti iusto quodam titulo definire posse videretur. Quam idololatricam opinionem merito damnat Macarius, addens, ὡς φησὶ αὐτός, *ut tu (philosophus) ipse ais*, qui scilicet simulacra et statuas et imagines deorum ad abominandum cultum exponis. Quam in rem de apparitionibus angelorum statim sequentia subjungit: *Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐν ἀνδρείῳ σχήματι ἄγγελοι ποτε ἐφάνησαν, ἀλλ' οὐ τὸ φανὲν ἦσαν, ἀλλ' ὅπερ ἦσαν, ἀόρατόν ἐστι. Id est: Etsi enim humana ut plurimum specie olim angeli*

immortalis triplici sensu a Patribus accipi ostendit.

(27) Quod Nicenhorus patriarcha CP. ad vitium idololorum gentiliū cultum restringit.

apparuerunt, at non id ipsum erant, quod apparebat; A sed quod erant, id visibile non erat.

Quia et paucis interjectis sententiam suam, quod angeli sanctis hominibus neququam ad adorationem propositi sint, ulterius confirmat exemplo Abrahami, qui angelos ipsi visos nullo idololatrico cultu excepit. Postquam enim quaestionem de Abrahamo et angelis ab eo visis agitaverat, hunc in modum orationem concludit Macarius in fragmento VII: Καὶ τούτων γενομένων σαφῶς κατὰ ἀλήθειαν, τῶν ὀφθέντων ὁ Ἀβραάμ. οὐ τυποῖ τὴν ἐμφάνειαν, οὐδὲ ἐμπερὸς ἀγάλμα ἔχει, ἢ γράφει τῷ πίνακι ἐν αὐτοῖς βλέπειν τοὺς ξενισθέντας νομίζων· ὁ γὰρ ἦν εἰκὼς, φίλον ὄντα τοῦ Θεοῦ τὸν πατριάρχῃν τῇ τῶν κατ' ἐκείνο καιροῦ δευσιδαμονούντων ἀνθρώπων ὑπάγεσθαι πλάνη, ἔπει σχεδὸν ἀνακυπτούσης τῆς τῶν ἀγαλμάτων ἰδρύσεως. Id est: *His evidenter et revera perfectis, Abrahamus eorum, qui visi erant, nec speciem exprimit, nec simulacrum sculpti, nec imaginem in tabella pingit, putans se in his eos, quos hospitio excepit, iniuri praesentes; quippe nec decebat patriarcham Deo amicum hominum illo tempore idololatrarum errori ad dictum eius, incunite fere idololatria sive simulacrorum erigendorum fundatione.* Hujus quidem historiae Eusebii Caesariensis aetate publica quaedam existit imago, sed non ad cultum ac venerationem exposita, quam ita commemorat ipse Eusebius *Demonstrationis evang. lib. v, cap. 9*, ut exinde probet, Dominum ac Salvatorem nostrum medium inter istos tres hospites Abrahami fuisse, qui eo tempore pietatis semina ad homines jaciens, humanam speciem ac figuram indutus, Dei amico atque antiquo patri Abrahamae se ipsum, quisnam esset, ostenderit, Patrique sui tradiderit sententiam. Eo igitur consilio imagines angelorum haudquaquam ulla specie effingendas voluit Macarius noster, ne erroris idololatrico ansa daretur per cultum imaginum.

Idem tamen Macarius Magnes in fragmento X libri Ἀποκριτικῶν imaginem quamdam in memoriam illius miraculi effictam celebravit, quod Servator noster in muliere haemorrhousa divina virtute patraverat; quam statuam, Christi imaginem exhibentem, adhuc sua aetate in Mesopotamia salvam incolumemque existisse testatur his verbis: Ἀδοῦ γὰρ τοῦ πρᾶχθέντος ἡ γυνὴ τὴν ἱστορίαν σεμνῶς ἀποχαλκεύσασα τῷ βίῳ παρέδωκεν, ὡς ἔπει τοῦργον γενομένον, οὐ πάλαι. Id est: *Ipsius quippe facti imaginem mulier memoriam tradidit aere expressam, ut res non olim facta, sed hodie fieri videatur.* Ex omnibus antiquitatis exemplis expressissimum illud est et maxime illustre sacrarum imaginum monumentum, quod Eusebius Caesariensis pariter pluribus circumstantiis ornatum retulit, et ad sua etiam tempora permansisse, atque oculis suis conspectum fuisse tradit libro VII *Historiae ecclesiasticae*, cap. 18.

Ultimum denique, quod circa doctrinam Magnetis nostri de angelis adhuc observandum venit, cul-

tumque ipsorum divinum . . . improbat, in eo versatur, quod ab angelo auxilium expectandum, veraque virtutis beatitudinem petendam esse neget: quod ex eo demonstrat Macarius, quod non sit natura Deus, sed tantum ex gratia et adoptione quamdam habeat divinitatis similitudinem, quam eleganti aliqua comparatione ita illustrat (28): Ὅθεν ὁ μὲν τὸν φύσει Θεὸν προσκυῶν, μακαρίζεται· ὁ δὲ τὸν θέσει, πολλὰ διασφάλλεται, ἐν τῷ σέβειν ἀδέβαιον καρπούμενος ὕψελος. Ὡς γὰρ ὁ θερμὸς ἐνεκεν τῷ πῦρ ἀσπαζόμενος καὶ θερμαίνεται παρ' αὐτοῦ, καὶ τῷ φέγγει λαμπρύνεται· ὁ δὲ ὕλην ἐκ πυρὸς, ἢ χαλκοῦ, ἢ σιδήρου, ζητῶν εἰς θερμότητα, διαμαρτάνει τοῦ σκοποῦ· πρὸς ἄλλῃον γὰρ ἢ ἕλη φευσασμένη τὴν φύσιν αἰς τὴν οικίαν τῆς οὐσίας λῆξιν ὑποχωρεῖ, μηδὲν εὖ ἔχοντα ταύτην ἐν θερμῷς ὠφελήσασα, μηδὲ σέλας αὐτῷ λαμπρὸν ἐπαρκάσασα. Οὕτως ὁ βουλούμενος ἀρχάτου ἀρετῆς λαβεῖν μακαρίστηα, παρὰ Θεοῦ ταύτην τοῦ κατὰ φύσιν αἰτῶν, οὐ σφάλλεται· παρὰ δὲ ἀγγέλου, ἢ τινὸς ἀσωμάτου τάγματος ἀνωφεροῦς, Θεοῦ τὴν θέσιν οὐ τὴν φύσιν ὑπάρχοντος, ζημιούται μεγάλως, λαβεῖν θάλων, ἔπαρ δούς ὁ κτησάμενος γυμνητεύει τῆς χάριτος. Id est: *Itaque beatus habetur is, qui adorat illum, qui natura Deus est; is autem qui adoptivum colit, multum fallitur, et fructum ex eo cultu non diuturnum percipit. Quemadmodum enim is, qui caloris causa ignem ipsum amplectitur, calescit ab eo simul, et ejus fulgore illuminatur; qui vero materiam ab igne calefactam, sive aes, sive ferrum, ad calescendum quaerit, is a scopo aberrat; siquidem ea materia ad breve tempus naturam ignis mentita ad propriam substantiae naturam redit, eam autem, qui ipsam habet, calore suo nihil juvat, nec fulgorem ei clarum suppeditat. Ita qui verae virtutis beatitudinem accipere vult, eam ab eo, qui natura Deus est, si petat, non laedit se ipsum; ab angelo autem petens, vel ab aliquo incorporeo superioris ordinis, qui adoptione, non natura, sit deus, damnum grave accipit, accipere id volens, quod si dederit is qui possidet, se ipsum virtute spoliari necesse est.*

§ XVI. Doctrina Magnetis de creatione et conservatione corporum caelestium.

Corpora caelestia a Deo creata exinde demonstrat Macarius, quod Deus eadem e caelo suspenderit, cursumque ipsorum et mutationes ex propria voluntate inflectat. Quo spectant haec verba fragmenti IX: Κἂν θέωσιν ἀστέρεις καὶ τρέχωνσιν ἄπαιρα, τούτους μὴ θειάζωμεν. Ὡς γὰρ τρέχοντας ἵππους οὐδεὶς ἐστειφάωσεν, ἀλλὰ τὸν ἐλατήρα τούτων καὶ ἡνιόχον, οὕτως οὐκ ἄστρους, ἀλλὰ Θεῷ, τὸ σέβας γησίως τηρήσωμεν τῷ τούτους ἐξάβαντι. Id est: *Nec stellas ipsas, etiam illae currunt et aeternum voluntur, tanquam deos veneremur. Nam quemadmodum equos currentes nemo unquam coronavit, sed eorum agitorem et aurigam: ita nos non astris, sed Deo, qui illa e caelo suspendit, suum cultum integrum aere-*

Generatim de conservatione rerum creaturarum ita sentit Macarius noster, ut Deum, qui creaturas omnes in potestate habet, easque providus regit (29), ea omnia, quorum creavit substantiam, pariter et conservare affirmet. Ita enim in fragmento II mentem suam explicat his verbis: Καὶ τῶν μὲν τὴν οὐσίαν αὐτοῦς (Θεοῦ) ἐδημιούργησεν, οἱ δὲ ὑποστάσεως ἀρχὴν οὐ παρέλαβον ἐν αὐτῷ· καὶ ὁ μὲν ἐκείνους, ὧν ἀρχει, σὺζῆεν σῶζεν· οἱ δὲ οὐδὲν ἀρχόμενοι ἐκείνῳ χαρίζονται. Id est: Ac illorum (deorum scilicet improprie ita dictorum) quidem ipse Deus creavit substantiam; illi autem initium existendi nullum in eo deprehenderunt: item ille eos, quos subditos habet, scit conservare; ii vero dum subditi sunt, nihil ei gratificantur.

§ XVII. *Doctrina de creatione hominis, ejusque imagine divina, immortalitate animæ, atque libertate.*

De creatione hominis tam magnifice sentit Macarius, ut totam ejus formationem præ cæteris creaturis speciali consilio et deliberatione SS. Trinitatis perfectam esse contendat. Ita enim in fragmentis Commentarii in *Genesin* eamdem deprædicat: Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κτίσματα ῥήματι μόνῳ παρήχται· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔσχεν ἐξαιρετὸν τι κατὰ τὴν ποιήσιν παρὰ ταῦτα. Βουλῆς γὰρ προηγουμένης ἐκτίσθη, ἵνα ἐκ τούτου δευχθῆ ὅτι περ κτίσμα τίμιον ὑπάρχει. Τὸ γὰρ, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, οὐδὲν ἕτερον δεικνυσιν, ἢ ὅτι συμβούλῳ ἐχρήσατο ὁ Πατήρ τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ τῷ Υἱῷ ἐπὶ τῇ τούτου κατασκευῇ, τῷ ἀπαυγάσματι τῆς δόξης, κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ χαρακτηριστῆς τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ. . . . Ἐπειδὴ τοίνυν, ὡς εἴρηται, ὡς περ βασιλεὺς εἰσέχθη ἐν κόσμῳ ὁ ἄνθρωπος, εἰκότως καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγένηται. Ἔδει γὰρ τὸν μέλλοντα ἀρχειν τῶν ἄλλων ὡς περ τινὰ εἰκόνα ἐμφυχον τῆς τοῦ βασιλέως ὁμοιότητος ἀπολαύειν, οὐκ ἐν πορφυρίδι μάλ' σκίπτρω καὶ διαδημάτι τὴν ἀξίαν ἐμφανοντι, ἐπεὶ μηδὲ τὸ ἀρχέτυπον ἐν τούτοις ἦν, ἀλλ' ἐν τῷ κεκοσμεῖσθαι τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν καὶ ἀρετὴν. Τούτοις γὰρ τιμηθεὶς ὁ ἄνθρωπος τὴν πρὸς τὸ πρωτότυπον εἰκόνα ὁμοιότητι διασώζει. Ἐπεὶ δὲ καὶ αὐτεξουσιότης τὸ βασιλικὸν καὶ ἐπηρμένον τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸς τὴν θεῖαν εἰκόνα ἐμπερές προσφανέστατον δεικνυσί, καὶ κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ χειρῶν Θεοῦ ἔργον ὁ ἄνθρωπος, οὐκ τὸ τίμιον τῆς κατασκευῆς. Βουλῆς γὰρ ἐνέργεια τὸ πᾶν. Id est: Ac cætera quidem creaturæ solo verbo productæ sunt; homo autem præcipuum quiddam præterea habuit in creatione. Nam habita ante deliberatione creatus est, ut ex eo ostenderetur, excellentem esse eam creaturam. Quippe illud: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum simi-*

*litudinem, nihil aliud indicat, nisi quod Pater in hujus formatione consiliario usus est Filio suo unigenito, qui splendor est gloriæ, juxta Apostolum, et figura substantiæ ejus. . . . Quoniam itaque, ut dictum est, homo in mundo tanquam rex est introductus, probabiliter etiam secundum imaginem Dei factus est. Oportebat enim aliis imperatorem veluti imaginem quamdam spirantem regis similitudine gaudere, non in purpura et sceptro et diademate dignitatem ostentante (quippe nec ipsum archetypum in his erat), sed eo quod ornaretur incorruptibilitate, immortalitate, ac virtute. Nam his homo ornatus formam prototypi similitudine expressam servat. Quoniam vero ipsa quæque libertas regiam et eminentem naturæ humanæ dignitatem et similitudinem ejus cum divina imaginé evidentissimam ostendit, etiam hac ratione homo manuum Dei opus est, propter formationis suæ excellentiam: nam totum illud opus consilii est. Eadem argumentatione utitur Theophilus Antiochenus libro II contra Autolycum, cap. 28, p. m. 158 seq., cum excellentiam hominis in eponit, quod, cum cætera omnia verbo constitueret Deus et quasi πάρεργα conderet, solius hominis creationem existimaverit esse opus manibus suis dignum, μόνον ἰδίῳν ἔργον χειρῶν ἁγιωτάταται τὴν ποιήσιν τοῦ ἀνθρώπου. Naturam hominis inprimis ob concreatam imaginem divinam extollit Macarius Magnus, eamque non in corpore (30), sed in mentis hominis quaerit, quod cognitionem boni et mali naturæ insitam habuerit. Argumento ipsi sunt verba Geneseos, cap. III, 22: *Eccæ Adam factus est sicut unus ex nobis, ad sciendum bonum et malum. Ad quem locum hunc in modum commentatur: Οὐχ ὡς προσκόψαντος αὐτοῦ ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς καὶ κακίας γνώσιν. ἀλλ' ὡς τοιοῦτου ἐξ ἀρχῆς πλασθέντος. Φθόατα γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή, ὅτι βῆτι ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Ἀῆλον ὡς πρόκαταβλημένην ἔχειν ἐν τῇ φύσει τὴν γνώσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ. Id est: Non quasi profecisset is in cognitione virtutis ac vitii, sed quia talis ab initio formatus esset. Nam ante dixerat Scriptura: *Adhuc fecit Deus hominem secundum imaginem Dei.* Hinc patet, habuisse eum insitam jam ante a natura cognitionem boni et mali. Hominem igitur ab initio integrum et rectum in omni cognitione virtutis ac vitii creatum fuisse plane ad sensum Scripturæ sacræ Eccle. VII, 50, contendit: quinimo in antecedentibus eundem per transgressionem pristinam innocentiam eorum, τὸ ἀπειρόαχον, amisisse statuit, quæ fecerat, ut primi parentes nuditalis suæ rationem nullam haberent: Ἀλλὰ ὡς τὸ ἀπειρόαχον ἀποθεμένων διὰ παραβάσεως, ὁ καὶ τὴν γύμνωσιν ἀδιάρφορον**

(29) Κρατεῖ τῶν κτισμάτων, καὶ ἡγεμονεύει κηδόμενος, sunt verba Maguctis in fragmento II. Vide supra.

(30) Uti Melitoniani, Anthropomorphiæ et Audiani quondam statuerunt, de quibus confer Epiphanium, hæc. 90, et Theodoretum, quaest. 20 in Genesin, et alibi. Quamvis Macarius noster haud negat, etiam in ipsum Adami corpus divine imagi-

nis dignitatem aliquo modo redundasse, dum totum hominem secundum imaginem Dei factum esse fatetur, atque inprimis in oratione 17 in Genesin corpus protoplastarum ante transgressionem præcepti subtilius ac splendidius, et ad specierum divinarum perceptionem magis promptum et expeditum fuisse contendit.

πρώτου. Ex quo apparet, Macarium nostrum imaginem divinam præcipue in internis animi dotibus, iisque concretis, quæsisuisse, non in forma hominis externa; uti quidem philosophus ille, cum quo disputabat, eo sensu hominem τὸ κάλλιστον τῶν ζῶων καὶ εἰκόνα Θεοῦ esse venditabat (31).

§ XVIII. *Doctrina de immortalitate animæ.* — § XIX. *Doctrina de lapsu Adami ejusque effecta, mortalitate scilicet per peccatum introducta.*

Lapsus Adami ita describit Macarius Magnes in fragmentis *Commentarii in Genesis*, quod libertate sua abusus conditionem obedientiæ Creatori debitæ neglexerit atque per transgressionem præcepti divini τὸ ἀπειρότακτον sive innocentiam inorum amiserit, mortalitatemque peccati inveniit. Hanc sententiam sequentia ipsius declarant verba: "Ὅντων οὖν αὐτῶν

ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, νόμον εἶδωσιν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐπὶ εὐεργεσίᾳ, τῶν δεῖξαι μὲν ἐλευθέραν τὴν φύσιν ἐν τῇ αὐτεξουσίᾳ, ἀποδείξαι δὲ ὡς ὑπὸ Δεσπότην καὶ κηδεμόνα εἶσι, λέγων οὕτως: Ἀπὸ παντὸς ξύλου . . . τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει φαγή: ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου γινώσκεις καλὸν καὶ πονηρὸν οὐ φάγεσθε ἀπ' αὐτοῦ. Ἡ δὲ ἄρ ἡμέρᾳ φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε, τοῦτ' ἐστίν, θνητοὶ ἔσεσθε. Οὕτω γὰρ ὁ Σύμμαχος ἡρμήνευσεν. Ἡ δ' ἄρ ἡμέρᾳ φάγη ἀπὸ τοῦ ξύλου, θνητὸς ἔσθῃ. Ἀλλὰ μή τις ὑπολάβοι, ὅτι τὸ ξύλον τοιαύτης ἦν φύσεως, ὡς γινώσκιν παρέχειν καλοῦ καὶ πονηροῦ (32). Οὗ γὰρ δὴ βλαβερόν ἐν τῷ παραδείσῳ τι ἦν.

"Ὅρος δὲ ἐτέθη ἐν τῷ φυτῷ πρὸς γυμνασίαν τῆς ἐλευθερότητος. Καὶ οὕτω τὸ ξύλον αἴτιον γινώσκεις τῷ Ἀδάμ γέγονε, ὁ δὲ καλὸν καὶ [τὸ] πονηρὸν, τὴν τε ὑπακοήν καὶ τὴν παράκοήν. Ὅστε ἡγνώστis προύλαβε τὴν ἐντολήν. Ἀδδοται δὲ αὐτῇ διὰ τὸ, ὡς εἰρηται, αὐτεξουσίᾳ βουλήματι κινούμενον τὸν ἄνθρωπον, ἀπ' ἀδελίας τε ἔχοντα ἀπὸ πάντων μετ' αὐτῶν τῶν ἄλλων δένδρων, ἐνδὲ δὲ μάνου νόμῳ προσταττόμενον ἀπέχεσθαι, τοῦτο γινώσκιν, ὡς ὑπὸ Δεσπότην ἐστὶ τὸν καὶ τὴν ἐντολήν δεδοκῶτα. Id est: Cum itaque essent in paradiso voluptatis, Deus beneficiandi causa dat iis legem, ut ostendat, liberam quidem esse hominum naturam, eo quod sui juris sit; attamen demonstret, eos sub Domino et curatore esse. Sic autem ait: « Ex omni ligno, quod est in horto, comestione comedes: ex ligno autem cognoscendi bonum et malum non comedetis ex eo. Qua autem die comederitis ex eo, morte moriemini, » hoc est, mortales eritis. Nam Symmachus ita interpretatus est: « Qua autem die comederis ex ligno, mortalis futurus es. » Sed nemo existimet, eam fuisse ligni naturam, ut cognitionem afferret boni et mali. Nec enim quidquam in paradiso nozium erat. Sed in planta hæc conditio posita est, ad exercitium libertatis. Ac lignum qui-

dem non fuisse Adami causam cognitionis liquet. Lex enim ei data est, tanquam utrumque scienti, et bonum et malum, et obedientiam et inobedientiam. Itaque cognitio legem antecessit. Lex vero data est, ut homo, qui, ut diximus, libera voluntate movebatur, licentiamque habebat ex cæteris arboribus fructum percipiendi, et ab una duntaxat abstinere per legem jubebatur, hoc sciret, subditum se esse Domino, ei nempe qui et legem dedisset. Interjecta deinceps historia de seductione serpentis, quomodo hostis naturæ nostræ tanto hominis honori invidens bellum adversus eum susceperit, mendacioque suo effecerit, ut ambo contemptores Dei fierent, tristissimum lapsus effectum exponit ex cognitione nuditatis ipsorum et terrore justitiæ divinæ, quam ad pœnam promeritam concitaverant, adeo ut amœna paradisi sedes statim mutaretur iis in acerbum tribunal tremendumque prætorium. Μετὰ τὸ τὸλμημα εἰς σύνεσιν ἐλθόντες τοῦ πταίσματος, τῷ διακριτικῷ κρατοῦνται φόβῳ, καὶ κρύπτεσθαι πειρώνονται τὸν ἀλήθην ὀφθαλμῶν, καὶ παραιτοῦνται τὴν πρόθεσιν, καὶ ἀναδίδονται τὴν παράστασιν. Id est: Post audax illud facinus, intellectu lapsu suo, providenti metu perculluntur, et eum, quem latere nil potest, oculum latere conantur, et prodire detrectant, et coram sibi refugiunt.

Illud denique silentio haudquaquam præmittendum est, quod Macarius Magnes simul divinum quoddam beneficium in ipsa pœna mortis corporalis agnoscat, quod hac sententia exprimit: Διὲ ἵνα μὴ κακὸς ἀθάνατος ἢ ἄνθρωπος, θνητὸν αὐτὸν ἀπερῆνατο ὁ Θεὸς, νεκρότητι περιβαλὼν. Τοῦτο γὰρ οἱ δερμάτινοι χιτῶνες σηματοῦνται ἀπὸ τοῦ λόγου τῆς τῶν ζῶων νεκρώσεως: ὅπως διὰ τῆς λύσεως τοῦ σώματος καὶ τῆς δέσεως ἡ ἁμαρτία πᾶσα ἀπόσπρημος διασπαρῆ. Id est: Itaque ne homo malus immortalis esset, eum Deus mortalitate indutum mortalem reddidit. Nam id ipsum tunicas pelliceas significant, habita ratione mortis animalibus illata: ut per corporis dissolutionem ipsum quoque vinculi corporis peccatum penitus aboleretur.

§ XX. *Sententia Magneti de tunicis pelliceis.*

Quamvis cæterum historiam lapsus a Moyse descriptam proprio et litterali sensu intelligat Macarius Magnes, tunicas tamen pelliceas, quibus post noxam induti fuere protoplastæ ad nuditatem corporis legendam, non tam historice quam allegorice exponit in symbolum mortalitatis per peratum subintroductæ; ceu ex verbis in fine superioris § citatis intelligitur. Quæ interpretatio haud parum lucis accipit ex illis, quæ Photius in *Bibliotheca*, cod. ccxxxiv, p. m. 909, ex S. Methodii oratione *De resurrectione* excerptis: "Ὅτι δερματινοὺς χιτῶνας τὸν θανάτῳ φησι. Λέγει γὰρ περὶ τοῦ Ἀδάμ. Ὅν ὁ

(31) Quæ verba philosophi Macariani in fragmento III hujus jam superius adducta atque exposita sunt ad § 9 (col. 1384).

(32) Sic et Procopius in comm. ms. in *Genesis* auctum putat, talem arbori vim natura ingenitam

fuisse, credere. Verba ejus ad ipsum Macarii textum citabimus. Quos perstringit Magnes sunt quidam apud Theophilum Antiochenum I. II *Ad Autolycom*, n. 25.

Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ἀθάνατον κακὸν ἐξ ἐπιθυλῆς ἰδὼν γεγενημένον, καθάπερ καὶ ὁ πλανήσας αὐτὸν διάβολος ἦν, τοὺς θερματινοὺς χιτῶνας διὰ τοῦτο κατασκεύασεν, οἷον ἐνεκρότητι περιβαλὼν αὐτὸν, ὅπως διὰ τῆς λύσεως τοῦ σώματος πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ γεννητὸν κακὸν ἀποθάνῃ. Id est : *Per pelliceus tunicas mortem intelligit. Narrat enim de Adamo : Quem Deus omnipotens cum immortalem fecisset, sciens eum ex insidiis (diaboli) malum factum, uti et ille erat, qui eum decoperat, diabolus, propterea illi pelliceas vestes concinnavit, quasi illum induens mortalitate, ut per corporis solutionem omne, quod in eo malum erat, moreretur.* An Methodius hæc a Macario Magnete, an vero Magnes a Methodio habuerit, disputari quidem posset; nisi jam ante utrumque Origenes atque Hippolytus in eandem concessissent sententiam. Ille enim homilia vi in Leviticum (33), cum de indumentis Leviticis pontificis et sacerdotum agit, hanc comparisonem instituit : *Velim conferre illa infelicis indumenta, quibus primus homo cum peccasset, indutus est, cum his sanctis et fidelibus indumentis. Et quidem illa dicitur Deus fecisse : Fecit enim, inquit, Deus tunicas pelliceas, et induit Adam et mulierem ejus. Illæ ergo tunice de pellicibus erant ex animalibus sumptæ. Talibus enim oportebat indui peccatorem, pelliceis, inquam, tunicis, quæ essent mortalitatis, quam pro peccato acceperat, et fragilitatis ejus quæ ex carnis corruptione veniebat.* indicium (34). Quinimo Hippolytus, Portus Romani episcopus, in fragmento hactenus inedito, quod ex duobus mss. codicibus Regiis Parisiensibus 1825 et 1888 excerpimus, hanc interpretationis rationem eleganter subjicit : *Νεκρὰν γὰρ σκέπην ἐποίησεν τῷ νεκρῶντι διὰ τὴν ἀμαρτίαν· τῷ γὰρ νεκρῷ ἀμαρτήματα ἔχοντι περὶ τὸ σῶμα φορὰν ἐσθίματα τὸ ἔσπρα.* Id est : *Mortuum enim tegumentum fecit homini per peccatum mortuo, cum pellis significaverit corruptionem quoad corpus in homine peccatis mortuis circumdato.* Ex adductis hisce testimoniis jam tum liquet, Magnetem nostrum non fuisse primum hujus interpretationis allegoricæ sive mysticæ auctorem (35); quæ quoad ipsam rei iudolem suo sane non destituitur fundamento, ut scilicet vestitus ex mortuorum animantium pellicibus confectus primos homines de reatu mortis commonefaceret, et ut admonerentur, loco amissæ vestis concreatæ innocentiae, vestem justitiæ a manu Dei parandam esse,

A quæ in typo per pellem agni ab ipsa origine mundi mactati ad designandam oblationem sacrificii expiatoriam adumbrata erat. Conf. Apoc. xiii, 8; Zach. iii, 4; Isa. lxi, 3, 10. Quam significationem etiam in animo habuisse videtur Irenæus lib. iii *Adversus hæreses*, cap. 37 : *Quoniam, inquit, quam habuit a Spiritu, sanctitatis stolam amisit per inobedientiam . . . Dominus, qui est misericors, tunicas pelliceas pro foliis ficulneis inquit.*

Ne quid tamen dissimulemus, similem fere fluctuationem, quam in hac quæstione Origeni exprobrat Huetius loc. cit. p. 168, Macario nostro eodem jure tribuere possumus : siquidem in peculiari, quem de hoc argumento instituit, sermone xvii in Genesim litteralem explicationem, quasi brutarum animantium tergoribus induti fuerint protoplastæ, tanto conatu ridet, ut istam socordium hominum commentationem et chori indocti fabulam appellet. Hinc in aliam prolabitur sententiam, scilicet ante transgressionem subtilius fuisse ac splendidius hominis corpus, nulla crassiori mole tardatum, sed speculi instar speciosissimum lucidumque, nulla videlicet aut labe extrinsecus aspersum, aut materia hebetatum (36); post lapsum vero crassiori corpore carneo eum fuisse circumdatum, quod per tunicam illam pelliceam intelligi existimat, atque argumentum opinionis suæ potissimum ex verbis Jobi cap. x, 11, desumit, ubi is creationis argumentum enarrans Creatorem ita alloquitur : *Pellem et carnem induisti me*, nempe illud, quo circumdamur, carneum corpus indigitans. Inleverat quidem jam inter antiquissimos hæreticos ista expositio, quam in Valentinianorum erroribus reprehendit Irenæus (37), Tertullianus (38), Clemens Alexandrinus (39), alique ab Huetio in *Origenianis*, loc. cit. et J. Rod. Wetstenio in notis ad *Origenis Dialogum contra Marcionitas*, p. 88 seqq., excitati. Quibus nunc saltem addimus, Procopium Gazæum in comm. ad cap. iii Geneseos, etiam Justini martyris orationem *De resurrectione* inter ista SS. Patrum monumenta referre, quibus inventa ab hæreticis expositio pellicearum Adami tunicarum *de carne humani corporis* rejicitur (40). Quandoquidem vero hæretici in eo errore versabantur, Deum faciendo hominibus tunicas pelliceas vestivisse eos primæ corporibus, quasi ante lapsum Adamus et Eva fuissent incorporei; non desunt tamen Patres rectius

(33) P. 216, tom. II editionis navissimæ D. de la Rue.

(34) Cum quibus etiam conferri possunt ea, quæ Origenes lib. iv *Contra Celsum* scripsit, num. 40, p. 535, tom. I edit. cit.

(35) Diversas antiquiorum Patrum sententias circa hunc locum, quorum alii per χιτῶνας θερματινοὺς intelligunt carnem mortalem, alii arborum cortices, alii mortalitatem ipsam, alii vero tunicas pelliceas juxta litteram interpretantur, congestit Suicerus in *Thesuro eccles.* sub voce χιτῶν, p. 1518 seqq. Conf. etiam Huetii *Origeniana*, lib. II, quæst. 12, § 8, p. m. 168.

(36) Quam sententiam inter recentiores iterum

incrustavit anonymus quidam in *Observationum Halensium* tomo VIII, obs. vi, p. 137 seqq.; cui J. Fechtius peculiarem dissertationem de gloriosissime lucente Adami corpore apposuit Rostochii 1706.

(37) Lib. i *Adversus hæreses*, cap. 1, num. 10, p. 28 edit. Grabii.

(38) *Adversus Valentinianos*, cap. 24, et lib. v *De resurrectione carnis*, cap. 7.

(39) *Strom.* lib. III, p. 340 editionis Syllburgii, ubi eundem errorem in Cassiano quodam damnat; nec minus in *Excerptis Clementis ex Theodoto*, pag. 571 (vel p. 797, col. 2 editionis Potteri).

(40) Vid. J. E. Grabii *Spicilegium Patrum et hæreticorum sæculi II*, p. 184.

sententes, qui mysticam illam pellicearum tunicarum expositionem, sensu licet ab hæreticis maxime diverso, quodammodo approbarunt : scilicet sub historica narratione litteræ etiam illud significari, primos homines post peccatum corpore mortali ac fragilli fuisse indutos, voluptatibus carnis deditos, et innumeris malis atque miseriis obnoxios redditos. Quorsum spectant verba Gregorii Nazianzeni oratione xxviii in Nativitatem Christi : Καὶ τοὺς δερματίνους ἀμφιέννυται χιτῶνας, ἰσως τὴν παχυτέραν σάρκα καὶ θνητὴν, καὶ ἀνεύρωτον, καὶ τοῦτο πρῶτον γινώσκει τὴν ἴδιαν ἀσχύνην, καὶ ἀπὸ Θεοῦ χρῆσται. Κερδαίνει μὲν τι κἀνταῦθα τὸν θάνατον, καὶ τὸ διακοπήναι τῆν ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀθάνατον ᾖ τὸ κακόν. Καὶ γίνεταί φιλανθρωπία ἢ τιμωρία. Id est : *Et pelliceas tunicas induit, hoc est, fortasse crassiorem carnem, et mortalem ac refractariam : primoque probrum suum et dedecus cognoscit, Deoque se abscondit. Atque hic quoque tamen mortem ac peccati præcisionem elucrat, ne malum immortale esset. Ita pena ipsa in misericordiam cessit.* Quæ eadem adhuc repetuntur in oratione ipsius secunda in Pascha, p. m. 257. Sententiam Gregorii ita interpretatur Nicetas Serronius (41) : *Atque etiam pellicæas vestes, quas Dominus Adamo ipsiusque uxori fecit, mortalitatem carnisque crassitiam significant. Corpus enim Adami a principio tenuius erat et mollius, nec omnino mortale, sed mediæ cujusdam conditionis inter mortale et immortale. At post transgressionem, quemadmodum pellis crassa est, et mortua, ac dura, ita caro etiam crassa, et gravis, et mortalis, ac dura et refractaria* (42). Præter Origenem, qui in comment. ad Gen. iii, 21, hanc opinionem quidem admodum probabillem, non tamen evidentem veram esse iudicavit (43), Methodius etiam loco supra excitato verbes illas non quidem mortale corpus esse dixit, sed corporis antea immortalis, deinde vero mortalis effecti dissolutionem significare. Pertinent huc pariter ea quæ in bibliothecæ Regiæ Parisiensis codice ms. 1998 me legissè memini de hoc argumento, *Qualem habuerit carnem homo, antequam peccaret.* Ἔρχε μὲν γὰρ καὶ πρὶν ἁμάρτην σάρκα, ἀλλ' οὐ παχεῖαν, οὐδὲ θνητὴν, ἀλλὰ ὅταν ἔξοισι ἐν τῇ ἀνα-

(41) In commentariis ad Gregorii Nazianzeni orationes citatas, p. m. 479 et p. 547.

(42) Gregorius Nyssenus in *Disputatione de anima et resurrectione*, p. m. 278, tunicam illam pelliceam, quam Deus homini lapsio propter propensionem ad deterius circumdedit, appellat mortuam ac turpem illam tunicam ex ratione carentibus nobis injectam, *per quam naturæ brutæ et irrationalis proprietates homini admistæ sunt.* Unde Moses Bar-Cepha, lib. 1 *De paradiso*, cap. 28, scribit, ex sententia Gregorii Nyseni tunicas pelliceas fuisse libidinem, coitum, conceptum, partum, educationem, qua minutatim augetur, alimentum, morbum, iracundiam, mortem denique : his enim omnibus malis illos indutos esse, simul atque donis Spiritus sancti sunt exspoliati.

(43) Locum Origenis, quem Theodoretus quæst. 39 in Genesin et omnes Catenæ uno consensu eidem tribuunt, inter selecta ex *Commentariis Origenis in*

A *σῶσαι τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων.* Id est : *Habuit quidem, etiam antequam peccaret, carnem, sed non adeo crassam, neque mortalem, verum qualem in resurrectione corpora hominum habitura sint.* Est tamen, quod huic etiam sententiæ merito opponi poterit, cum non eædem sint qualitates corporum glorificatorum, et corporis Adami adhuc in statu tentationis constituti. Nam primus homo pulvereus e terra factus est ad naturalem vitam ; at corporibus in resurrectione glorificatis major quædam subtilitas ac spiritualitas tribuitur ab apostolo Paulo I Cor. xv, 44 seqq., quæ de corpore Adam non glorificato affirmari nequit : alias nulla esset differentia inter statum integritatis et æternæ gloriæ.

B Macarianæ demum interpretationi sapienti sensu acceptæ succurret ipsa Scripturæ sacræ notio, si conferamus verba B. Judæ in Epist. v. 23, ubi apostolus fideles graviter cohortatur ad mentes in fide, prece, amore et spe conservandas, atque a vitæ terrestris sordibus præcavendas : *μυσούντες*, inquit, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, odio habentes eam tunicam, quæ a carne maculata est. Quamvis Apostoli scopo conveniens utique sit ea explicatio interpretum nostrorum, qui hic ad externas vivendi agendique consuetudines respiciunt, quibus pravi se homines ex sæculi more quasi amiciant ; alius tamen repetenda videtur hujus phræseos origo, scilicet a tunicis illis pelliceis, quibus corrupta primorum parentum caro fuit circumdata. Hæc erat tunica illa carnalis, qua peccatores carni suæ ejusque vitiosis cupiditatibus obsequentes post lapsum induebantur, quæque a fidelibus in statu regenerationis omni odio est prosequenda, et virtute Spiritus gratiæ exuenda, Eph. iv, 22.

§ XXI. *Doctrina Magnetis de peccato originis per generationem naturalem propagato.*

Ex superiori igitur tractatione per se jam sponte colligitur, quid de peccato originis senserit Macarius : hominem scilicet ad imaginem Dei conditam per libertatis ab usum pristinam cognitionem virtutis atque vitii, in qua ab initio formatus fuerat (§ 17), una cum saucitate primæva, amississe, et

D *Genesin retulit D. Carolus de la Rue tomo II Operum Origenis, p. m. 29, ex quo hæc pauca saltem, quæ ad institutum nostrum spectant, apponere juvat :* Πάλιν λέγειν, τοὺς δερματίνους χιτῶνας οὐκ ἄλλους εἶναι, ἢ τὰ σώματα, πιθανόν μὲν, καὶ εἰς συγκατάθεσιν ἐπισπασθῆναι δυνάμενον, εὐ μὴν σαφῶς ὡς ἀληθές· εἰ γὰρ οἱ δερματίνοι χιτῶνες σαρκὸς καὶ ὁστέα εἴσιν, πῶς πρὸ τούτων φησὶν ὁ Ἀδάμ· *Τοῦτο γὰρ ὁστούν ἐκ τῶν ὁστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου ;* x. c. l. *Resum dicere, vestes illas pelliceas nihil aliud esse, quam corpora, probabile quidem est et ejusmodi, ut ad assentiendum facile inducat ; sed non evidens, quale esse debet, quod verum est. Si enim pellicæas vestes sunt carnes et ossa, quomodo antea dixit Adam : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea? » etc.* Conf. Hieronymus epist. 61 ad Pammachium, ubi hanc fluctuantem sententiam Origenis criminis ipsi vertit.

concontrario propensionem ad mala veluti tunicam A carnalem assumpsisse : adeo ut nunc deploranda est hominum conditio, qui ex immunda carnis propagatione existentiam suam ceperint, docente Jobo cap. xv, 4, et Davide psalm. li, 7. Elucet hæc sententia auctoris nostri ex comparatione angelorum atque hominum mortalium, quam sequentibus instituit verbis : Τὴν μακαριότητα δεῖξαι βουλόμενος ὁ Χριστὸς τῶν οἰκείν λαγόντων τὴν οὐράνιον χώραν, καὶ ταλαντῶσαι τοὺς ἐν φθορᾷ τῆς γῆς βιοτεύοντας,

καὶ τὴν ὑπαρξιν ἐκ βυτάρδος τῶν σαρκῶν βλάστης ἀνελετήφοντας, γεννωμένους καὶ γεννῶντας, καὶ δίκην φύλλων θάπττον ἀπορρέοντας, φησὶν, κ. τ. λ. Christus indicaturus beatitudinem eorum, quibus celestis regio habitanda obtigit, deploraturus autem sortem illorum qui in hac terrena mortalitate vivunt, et ab immunda corporum germinatione substantiam ceperunt, geniti gignentesque, et instar foliorum cito defluentes, hæc dixit (quæ scilicet in antecedentibus ex Luc. xx, 35, 36, adducta erant), etc.

CIRCA ANNUM DOMINI CCLXXVIII.

S. ARCHELAUS

MESOPOTAMIÆ EPISCOPUS

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

(GALLAND., *Veterum Patrum Bibliotheca*, III, Proleg., p. XL.)

- I. Dissensus veterum de scriptore Actorum disputationis cum Manete, facile conciliandus. Hæc Acta primum Syriace ab Archelao scripta : deinde forte ab Hegemonio Chalcedonensi episcopo Græca reddita. Quid censendum de Latina versione?
- II. Latinus interpres Græca versione Actorum fuisse natus comprobatur.
- III. Num Archelaus præter Acta disputationis, alios libros contra Manetem perscripserit, inquiruntur. Lapsus Epiphanius.
- IV. Archelaus non Cascharorum aut Carcharorum, sed Charrarum in Mesopotamia episcopus.
- V. Quo tempore habita disputatio Archelui cum Manete.
- VI. Secundo anno Probi imp. juxta Eusebium.
- VII. Verum id accidisse currente anno 277 statuitur.
- VIII. Actorum disputationis antiquitas atque integritas demonstratur.

Ex V. C. Laurentii Zacagnii præfatione ad *Collectanea monumentorum Ecclesiæ Græcæ*, p. III seqq.

I. Editio Actorum hinc disputationis ab Archelao Mesopotamiæ episcopo cum Manete nefariæ hæreseos auctore, apud Carras primum, deinde in Diodoridis vico habitæ, tum ob materiæ præstantiam, tum ob rei gestæ antiquitatem, acceptissima, ut arbitrator, illis erit, qui sacrarum litterarum studio tenentur. Quinam Acta ista scriptis consignaverit, inter Epiphanium, Hieronymum et Heraclianum Chalcedonensem episcopum non convenit. Sanctus enim Epiphanius (a) et sanctus Hieronymus (b) Archelaum ipsum, quæ coram delectis iudicibus adversus Manetem disseruit, scripto tradidisse putant. Heraclianus vero Chalcedonensis episcopus,

- IX. Idque rursus astruitur.
- X. Eorundem Actorum veritas magis adhuc confirmata.
- XI. An ad nos integra pervenerint ejusmodi Acta.
- XII. Quibus ex codicibus descripta.
- XIII. Magnum ex hisce Actis accedit catholicæ fidei præsidium atque ornâmentum. Hinc item rerum antiquarum studiosis aliquid emolumentum accersitum.
- XIV. Hactenus observatis additæ nonnullæ animadversiones de sede Archelai episcopati, deque Actorum disputationis ab eo habitæ cum Manete integritate.
- XV. An fragmentum illud Actorum, quod ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi vi descriptum, eisdem Actis subjicitur, integrum Archelao sit attribuentum. Pauca insuper de nostra horum Actorum editione.

C In libris quos contra Manichæos conscripsit, Hegemonium queadam illorum auctorem fuisse censuit. Siquidem Photius (c) horum Heracliani librorum excerpta referens, eundem Heraclianum ait in confutandis Manichæorum erroribus, usum fuisse Actis disputationis Archelai episcopi cum Manete, ab Hegemonio conscriptis. Et Heracliani quidem sententiam confirmare videntur Acta ipsa disputationis, ubi hæc legimus (d) : *Quoniam vero placuit Marcello disputationem hanc excipi atque describi, contradicere non potui, confisus de benignitate legentium, quod veniam dabunt si quid imperitum aut rusticum sonabit oratio; hoc enim*

(a) *Hæc*. lxxvi, capp. 21, 25 et 32.

(b) *De vir. ill.*, c. 72.

(c) *Bibl.*, cod. lxxxv.

(d) *Act. disp.*, c. 39.

tantum est, quod studemus, ut rei gestæ cognitio studiosum quemque non lateat. Et clarius alibi (a) : Quibus postea agnitis Archelaus, adiecit ea priori disputationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego qui inscripsi, in prioribus exposui. Verisimile enim non est Archelaum ita locutum fuisse, si ipsemet, quæ nunc habemus, disputationis hujus Acta scriptis mandasset; eo præsertim, quod pro inscripsi, legendum potius esse videatur *exscripsi*. Sed nihilo secius cum in postremo eorumdem Actorum loco modo memorato diserte dicatur, Archelaum ipsum nonnulla priori disputationi suæ postmodum addidisse, in eam sententiam lubens venio, ut Epiphanium atque Hieronymum cum Heracliano conciliari posse credam, si dicamus, Archelaum Syriaca primum lingua coniecta, quæ coram delectis iudicibus adversus Manetem protulerat, divulgasse; Hegemonium vero, quæ ab Archelao jam edita fuerant, meliori non solum ordine digessisse, verum etiam exordio, epilogo, aliisque nonnullis locupletasse, ut omnibus numeris absoluta, celeberrimæ illius disputationis Acta ad posteros transmitterentur. Porro Syriaca primum lingua scripta fuisse Acta ista, præter Hieronymum id ipsum loco mox laudato clare testantem, illud etiam argumento est, quod Archelaus de solaris cursus spatio agens, sphaeram illud a Græcis vocari ait (b). Quinam ea in Græcum sermonem transtulerit, certo affirmari non potest, quamvis magna apud me suspicio sit, Hegemonium qui alteram Archelai disputationis editionem concinnavit, ipsum quoque eorumdem versionem et Syriaco in Græcum eloquium elucubrassè, ut in notiore linguam transfusa, cuncti per orbem fideles plenissimam eorumdem notitiam habere possent. Factum id antiquissimis temporibus fuisse, ex Epiphanio constat, qui insignia eorumdem excerpta Græcè refert in Manichæorum hæresi : nec dici potest, ex Syriaco exemplari Epiphanium ipsum Græca fecisse, cum omnia quæ ab eodem ex Actis disputationis Archelai cum Manete afferuntur, in Latina quam edimus, versione totidem verbis reperiantur. De Latino interprete nobis tantum liquet, illum Hieronymo posteriorem fuisse, quem de Latina versione mentionem fecisse par erat, si suis temporibus exstitisset : vixisse tamen ante septimum Christianæ æræ sæculum vel inde colligitur, quod in laudandis sacræ Scripturæ locis vulgatam editionem, quæ eo sæculo per Occidentem passim recepta fuit, non sequatur.

II. Porro Græcam versionem, non vero Syriacum textum præ manibus Latinum interpretem habuisse, non modo ex universa ejus locatione, quæ Græcæ, non vero Syriacæ linguæ indolem geniumque redolet, satis superque demonstratur; verum etiam pluribus aliis argumentis fortissime evincitur. Quippe in hujus disputationis cap. 8 ita loquitur : Cum igitur luna onus quod gerit, animarum,

(a) Act. disp., cap. ult.

A sæculis tradiderit patris, permanent illæ in columna gloriae, quod vocatur vir perfectus. Hic autem vir est columna lucis. Quæ verba ita leguntur in Græca apud Epiphanium versione : Τῆς οὖν σελήνης μεταδιούσης τὸν γόμον τῶν ψυχῶν τοῖς αἰῶσι τοῦ πατρὸς, παραμένουσιν ἐν τῷ στύλῳ τῆς δόξης, ὃς καλεῖται ἀήρ ὁ τέλειος · ὁ δὲ ἀήρ οὗτος στύλος ἐστὶ φωτὸς. Ex quibus patet, Latinum interpretem Græcarum vocum similitudine deceptum, pro ἀήρ, ut Epiphanius habet, ἀνὴρ legis; et cum vertere debuisset : *Permanent illæ in columna gloriae quæ vocatur ær perfectus; ær autem iste est columna lucis*; ipsum male interpretatum fuisse : *Quod vocatur vir perfectus : hic autem vir est columna lucis*; in quem sane errorem non incidisset, si ad Syriaci textus fidem, in quo B magnum inter utramque vocem discrimen est, versionem suam elaborasset. Sunt et aliæ ejusdem interpretis hallucinationes, ex quibus id ipsum evidentissime colligitur. Siquidem capite 7 de vivente spiritu a Manete confecto loquens, ait : *Rursus ipse vivens spiritus creavit luminaria, quæ sunt reliquæ animæ, et fecit ea firmamentum circumire; et iterum creavit terram, et sunt octo*. Hinc autem patet ipsum Græco exemplari usum fuisse, in quo scriptum fuerat, εἰσὶ δὲ ὄκτώ, vel εἰσὶ δὴ ὄκτώ, cum tamen apud Epiphanium legatur εἰς εὐθὴ ὄκτώ, *octuplici specie*; quæ sane æquivocatio non ex Syriaca, sed ex Græca tantum lingua oriri poterat. Sic cap. 8 vertit, *effundet famem*, cum vertere debuisset, *pestem*, a Græcarum vocum λιμός, *fames*, et λοιμός, *pestis*, similitudine deceptus, ut in nostris ad eum locum notis observavimus. Sic capite 9 pro πῆσαι, *congelat, frigore astringit*, ut est apud Epiphanium, legisse videtur πλήσαι, *percutit*, ut in eisdem notis docuimus. Retinet etiam nonnullas voces Græcas in versione sua; et interdum quidem absolute, interdum vero addita earumdem explicatione; quod utique non fecisset, qui Syriacè scriptum opus Latinitati donasset. Hinc cap. 53 talenti vocem pro pondere usurpat, quo sensu apud Græcos vox τάλαντον interdum accipitur. Sic paulo ante, *cybi*, vocabulo utitur, et statim subdit ex emendatione nostra, *quod nomen est tali*; vel ut in quodam Regio-Alexandrino codice legitur, *quod nomen est alex*; a κύβος scilicet, quæ vox æque talum atque alexam significat, ut in nostris ad eum locum notis observavimus. Sic denique cap. 8 *lanam apocrusis, detrimentum pati*, quod postremam vocem prioris interpretationem esse nemo non videt.

III. Refert Epiphanius cap. 11 Archelaum, post fugatum e Carris Manetem, de ejus adventu in Diodoridum castrum, a Diodoro loci illius presbytero certiore factum, duos ad eundem Diodorum λόγους, hoc est libros misisse, ut eorum lectione instructus impii hæretici conatus et ipse infringere valeret. Sed ea in re lapsum fuisse Epiphanium scite advertit Gulielmus Cave in *Scriptorum ecclesiasticorum historia litteraria*, et ex Actis ipsis dis-

(b) Ibid., cap. 32.

putationis Archelai cum Manete luculenter ostenditur: in iis enim cap. 41 integra refertur Archelai ad Diodorum epistola, in qua se voluisse quidem, ait Archelaus, ad Diodorum omnia perscribere, de quibus cum Manete coram delectis iudicibus disputaverat; sed propterea iis mittendis supersedisisse, quod deinceps per otium de tota disputatione eundem certiore reddere cogitabat. In fine etiam epistolæ post breviter perstrictos Manetis errores, se multa silentio præterisse scribit, dum celerem ipsi responsonem reddere festinat, ne minima quidem librorum ad eundem missorum mentione facta. Certum itaque est, Archelaum, quo tempore ad Diodorum presbyterum litteras dedit, nullos adversus Manetis hæresim libros clucubrasse: sed nec secutis deinceps temporibus libri ulli ab Archelao adversus eundem scripti fuisse videntur; nisi quis contendat ipsummet Acta disputationis suæ scriptis mandasse. Nam Epiphanium ipse ex alio quopiam Archelai libro nil recitat, nihilque ferme adversus Manichæorum errores profert, quod in disputationis a nobis editæ Actis non reperiatur. Eadem quoque sola Acta, non vero alios quospiam Archelai libros laudat Heraclianus Chalcedonensis episcopus, dum omnium antiquorum Patrum scripta commemorat, quibus in suo adversus Manichæos opere usus fuerat. Quamobrem dicendum est, hac in re quoque humani quid passum fuisse Epiphanium, et duorum Archelai librorum loco habuisse Acta ipsa disputationis a nobis editæ: quæ cum res diversis temporibus gestas complectantur, haud inani conjectura colligi potest, in duas olim partes divisa fuisse, in quarum priore disputatio Archelai cum Manete apud Carras; in secunda vero, cuncta quæ tam Diodorus presbyter, quam idem Archelaus a Diodoro monitus, contra Manetem in Diodoridis castro egit, continerentur.

IV. Jam vero Archelaum *Κασχάρων*, *Cascharorum* episcopum fuisse tradit Socrates (a), Epiphanium secutus (b). At auctor iste sibi non constat, utpote qui urbem, cuius episcopus erat Archelaus, *Καρχάρων* alibi nominat (c) in Petaviana editione, licet in alia Basileensi editione *Καλχάρων* corrupte habeatur. Postremam hanc lectionem expressisse videtur Epiphanius ex Actis ipsis disputationis Archelai episcopi cum Manete, in quorum initio dicitur: *Thesaurus verus, sive disputatio habita in Carchar civitate Mesopotamiæ*; eamque lectionem sequantur Petrus Siculus (d) et Photius P. CP. in opere adhuc inedito adversus Manichæos suo ævo repululantes, lib. 1, qui dum Epiphaniæ narrationes in epitomen redigunt, Archelaum non *Κασχάρων*, vel *Καλχάρων*, sed *Καρχάρων* episcopum vocant: unde etiam patet, emendanda esse alia Epiphaniæ et So-

cratis loca, in quibus *Κασχάρων*, vel *Κασχάρων* perperam legitur. Porro urbem quamdam Carchar nomine in Arabia Felice sitam fuisse, anonymus Ravennas *Geographiæ* scriptor tradit (e). Meminit et alterius Carchæ Ammianus Marcellinus (f). Verum neutræ harum urbium Archelaus episcopus existit; nam ejus cum Manete disputationis habita est in Mesopotamiæ urbe sub Romanorum ditione posita, cuius episcopatum obtinebat Archelaus, ut diserte dicitur apud Epiphanium, et in Actis ipsius disputationis: Carcha vero a Marcellino memorata, extra Mesopotamiam, trans Tigrim, in Persarum ditione sita erat, eodem Ammiano teste locis laudatis. Carchæ quoque Arabiæ urbis, cuius apud anonymum Ravennatem mentio est, Archelaus nullo pacto episcopus esse potuit; cum antiqui omnes scriptores eum non Arabiæ, sed Mesopotamiæ episcopum fuisse tradant. Posteriorem apud Epiphanium lectionem, præter Petrum Siculum atque Photium, probare insuper videntur Acta ipsa disputationis Archelai cum Manete, in quorum initio dicitur *Thesaurus verus, sive disputatio habita in Carchar civitate Mesopotamiæ*. Verum cum inferius (g) Charram habeant, eamque Mesopotamiæ urbem esse dicant; hinc lucide constat, tam eadem Acta, quam Epiphanium et alios, intelligendos esso de Charris celeberrima Mesopotamiæ urbe; unde vias duas regias in Persidem ducentes distingui tradit Marcellinus (h): quæ urbs Charra etiam scribitur apud Paulum Diaconum (i). Carchar autem, vel Carchara in eisdem Actis, et apud Epiphanium scriptum fuisse videtur, librorum forsitan errore, vel quod vulgari indigenarum lingua ita nuncuparetur.

V. De tempore etiam habitæ ab Archelao disputationis consentanea sibi nequaquam tradit Epiphanius; nam in libro *De mensuris et ponderibus*, num. 20, Manetem ob perpetrata regis Persarum filii herem ex Perside profugum, in Mesopotamiam nono Valeriani et Gallieni imp. anno venisse, qui est Christianæ æræ annus 262, eodemque tempore cum Archelao ejusdem regionis episcopo disputasse refert. At in hæresi Manichæorum sub ipsum operis initium, et num. 20, primum quidem ortos fuisse Manichæos, seu potius antiquam de bono ac malo Deo hæresim a Manete per varias orbis terrarum partes circa annum IV Aureliani imp. rursus divulgatam fuisse scribit; deinde vero sub Aureliano et Probo id a Manete factum fuisse inuit, ut videre est num. 49, 20, 59 et 77 ejusdem hæreseos. Non potuit autem Archelaus Valeriani et Gallieni anno IX Manetem viva voce confutare, ut in libro *De mensuris et ponderibus* ait Epiphanius, si post non paucos annos, vel anno IV Aureliani, vel circa finem

(a) *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 22.

(b) *Hæres.* LXVI, capp. 5 et 7, et *De mens. et pond.*, cap. 20.

(c) *Id.*, hæres. LXVI, cap. 11.

(d) *Hist. Manich.*, pag. 37.

(e) *Geogr.* lib. II, cap. 7.

(f) *Lib.* XVIII, cap. 25, et lib. XXV, cap. 20, 21.

(g) *Acta disput.*, cap. 3.

(h) *Lib.* XXIII, cap. 4.

(i) *Hist. misc.*, lib. XXII, cap. 20.

ejusdem imperii, et initium Probi, Manes antiquioris nefarii dogmatis incrementa procuravit. Priorem Epiphanius calculum in libro *De mensuris et ponderibus* sequitur Petrus Siculus l. c. et Photius in laudato lib. 1 adversus Manichæos repullulantes, licet Valerianus Aug. jam ab anno vii ejus imperii a Sapore rege Persarum captus fuerit. Posteriores vero probant Acta ipsa disputationis Archelai cum Manete, ex quorum cap. 37 lucide apparet, Archelaum sub imperio Probi, non autem Gallieni, cum Manete de cujus hæresi nil adhuc sibi compertum erat, disputasse. Cyrillus quoque Hierosolymitanus, qui septuaginta tantum annis post detectam Manetis hæresim se scribere testatur (a), Manetem Probo imperante hæresim divulgare cœpisse, discrete scribit. Dicendum itaque est, Epiphanium in libro *De mensuris et ponderibus* errasse, et multo certiora de Manichæorum hæresis exortu in libris *Adversus hæreses* nobis tradidisse, licet in eisdem quoque libris iterum sibi non constare deprehendatur: nam cum dixisset anno iv Aureliani, qui partem anni 273 et 274 complectitur, emersisse Manetem, ac præterea affirmasset, id accidisse Aureliani et Probi temporibus, hoc est anno Christi 276 secundum quosdam, qui jam tum ab ejus natiuitate annos numerare sueverant, licet eos a Christi in celos assumptione annos supputare Epiphanius asserat; vel anno 246 secundum alios, qui a Christi morte annos supputabant; postea subdit, a Manetis temporibus usque ad annum xiii imp. Valentis, et ix Gratiani ac primum Valentiniani Junioris quo ipse scribebat, hoc est usque ad æræ vulgaris annum 576, intercessisse annos 107, quod sane verum esse non potest; nam ab anno 276 vel 273 aut 274 ad annum 576, non centum et septem anni, sed centum tantummodo, vel 103 aut 104 anni, secundum varias supputationes modo memoratas, numerantur.

VI. Porro quonam Probi anno id acciderit, ex Eusebio colligi potest, qui in *Chronico* sic de Manichæorum initiis scribit (b): *Secundo anno Probi, juxta Antiochenos CCCXXV annus fuit, juxta Tyrios CDII vel CDIII secundum quosdam; juxta Laodicenos CCCXXIV, juxta Edessenos (c) CCCLXXXVIII* (ita enim corrigi debet Pontaci editio, in qua perperam legitur CCCLXXXIX); *juxta Ascalonitas CCCLXXX, insana Manichæorum hæresis in commune humani generis malum exorta.* Hæc autem Eusebii verba ita intelligenda sunt, ut non tunc primum Manichæorum hæresis orta fuerit; jam enim ab apostolorum ferme temporibus quorundam mentes ille nefarius error invaserat, ut ex Archelao nostro et Epiphanio liquet; sed quod tunc primum Manete hæresim veterem per varias Orientis regiones disseminante, et in Archelaum forte incidente, qui omnes ejus artes ac errores disputando detexit, ita in cunctorum per orbem fidelium notitiam ve-

nerit, ut eo tempore incepisse quodammodo dici poterit. Videtur enim Archelaus post confutatam coram judicibus Manetem, rem totam cunctis per orbem episcopis notam fecisse, ut labanti catholice fidei, quanta possent sedulitate succurrerent: eoque pacto factum fuisse par est, ut qui subdolos Manichæorum progressus ignorabant, tunc illorum hæresim ortam fuisse crediderint, cum primum ejusdem notitiam ex Archelai litteris habuerunt.

VII. Sed et habitæ ab Archelao disputationis tempus ex D. Leone Magno præcisius designari potest, qui in sermone ii de Pentecoste, Manichæum innôtuisse, ait, Probo imp. et Paulino coess., anno post Christi resurrectionem 250, ut accommodatus ad chronologicam veritatem in codice Oxoniensi legi Quesnellus testatur. At hic Probi et Paulini consulatus partem anni primi et secundi imperii Probi continet, quem obeunte Tacito die 15 Aprilis, ejusque fratre Floriano post duos menses occiso, Romanum imperium obtinuisse constat. Quare si juxta Eusebium anno Probi ii et juxta Leonem Magnum sub consulatu Probi et Paulini patefacta est Manichæorum hæresis, necessario dici debet, Archelai cum Manete disputationem, per quam universæ Ecclesiæ Manetis error innotuit, accidisse intra Julium atque Decembrem anni 277. Verum Archelai nostri verba benigne sunt interpretanda, qui in cap. 27 disputationis suæ post trecentos fere annos a Christi morte, imo post trecentos, et eo amplius annos ab eadem Christi morte advenisse Manetem asserit. Archelaum enim ad exaggerandam Manetis stoliditatem, qui Paracletum Spiritum a Christo promissum, temere se esse affirmabat, annorum numerum in disputationis æstu auxisse dicendum est, ut clarius ostenderet, ipsum longe adeo post Christi mortem tempore emergentem, Paracletum esse non posse, quem Jesus post suum in celos ascensum, illico se apostolis missurum affirmaverat; et revera post quinquaginta ab ejus resurrectione dies ab ipse missum fuisse, apostolorum Acta discrete testantur.

VIII. His de Archelai cum Manete disputationis tempore ac versionibus, deque ejusdem Archelai episcopali sede prælibatis, agendum nobis est de sinceritate atque præstantiâ ejusdem operis; ac præterea videndum, an aliqua sui parte mutilatum sit; postremo indicandum, quænam Actorum quæ integra nunc primi edimus, fragmenta olim in lucem prodierint, et ex cujus bibliothecæ codice editio nostra profluxerit. Et primo quidem de Actorum istorum sinceritate suspicio nulla oriri potest: nam Epiphanius anno Christi 376 adversus hæreses scribens, insigne ex disputatione Archelai fragmentum protulit in hæresi Manichæorum, cap. 25, quod ejusdem Actis ex Latina versione a nobis in lucem editis prorsus respondet; ac præterea si Archelai

(a) Catech. vi, pag. 140.

(b) Chron. lib. post., pag. 177.

(c) Edit. 2 Scaligeri habet: *juxta Edessenos DLXXXVIII.*

rationes atque argumenta cum Epiphanii confutationibus couferas, evidentissime apparebit, ipsum ita in omnibus secutum fuisse Archelaum, ut pauca de suo adversus Manetis errores attulerit. Meminit etiam Actorum hujus disputationis Socrates, qui in consulatu xvi Theodosii Junioris, hoc est anno æræ Christianæ 439, *Ecclesiasticam historiam* absoluit; et ea omnia quæ de Manichæorum hæresi narravit, se ex eisdem Actis hausisse ingenue fatebitur (a). Eorum insuper, tanquam ab Hegemonio quodam scriptorum, mentionem facit Heraclianus Chalcedonensis episcopus, ut supra dictum est. Denique Archelai nostri operum fragmentum contineri in veteri Catena Græcorum Patrum in Evangelium Joannis, quæ habetur in scripto Cæsareæ bibliothecæ codice, testis est Lambecius (b): quod utique ex hujus disputationis Actis desumptum fuisse non dubito.

IX. Præterea ex eorundem Actorum textu varia argumenta erui possunt, quibus eorum antiquitas atque sinceritas demonstratur. Archelaus enim cap. 27 et 38 varios hæreticos enumerans, neminem Sabellio recentiore appellat, quem Sixti II temporibus, qui anno Christi 257 et 258 Romanam Ecclesiam rexit, a Dionysio Alexandrino hæreseos accusatum fuisse constat ex Eusebio (c). Meminit quoque obsidionis Carrarum, cui præsentem se fuisse testatur cap. 24, quæ nulla alia videtur esse posse, quam illa quæ sub Valeriano Augusto contigit, cum scilicet a Persis expugnata fuit; vel alia sub Gallieno, cum ab Odenatho Orientis regis Persis erepta in Romani imperii ditionem iterum redacta fuit, Trebellio Pollione teste in *Gallieno*, cap. 10 et 12, Eorum insuper mentionem facit cap. 52, qui per parentum traditionem Scythiani hæretici apostolorum temporibus viventis notitiam habuerant, sibi que nonnulla de ejus hæresi narrauerant. Quin et variâ antiqui mores in hisce Actis memorati, de eorundem sinceritate nos dubitare non sinunt. Nam in ipso Actorum exordio dicitur nonnullis ex Romanarum legionum militibus, Marcelli misericordiæ exemplo commotos, deposito militiæ cingulo, Christianæ fidei nomen dedisse: quod antiquissimis Ecclesiæ temporibus a Christianis militibus, ne paganorum commercio et superstitionibus macularentur, factum fuisse, testis est Tertullianus (d) aliique in nostris ad eum locum notis laudati. Marcellum quoque ait, hospitia in Christianorum peregrinantium uam per vias regias construxisse, quæ a Carris in Persidem ducebant: quod itidem ab antiquis Christianis qui sedulam hospitalitatis operam dabant, hæsi conueuisse aperte colligitur ex Gregorii Nazianzeni invectiva 1 in Julianum Apostatam; ubi imperatorem hunc diversoria et hospitia per orbem Romanum, Christianorum exemplo ædificari mandasse testatur, ut paganorum superstitionibus majorem laudem venerationemque conciliaret. Narrat

A insuper Archelaus cap. 34 Manetem in carcere positum, discipulos suos misisse ad loca, in quibus Christianorum libri conscribebantur, eisque Christianorum se nuntios esse simulantibus sacrarum codicum copiam factam fuisse. At id sub ethnicis tantum imperatoribus facere oportebat, quorum temporibus Christi fideles summa religione curabant, ne sacrosanctæ legis libri ad ethnicorum manus pervenirent; ac propterea non ubique, sed certis quibusdam in locis, sacri codices vendi consueverant. Corrigendus autem Epiphanius, qui in Manichæorum hæresi, cap. 5, ait Manetem discipulos suos ad inquirendos sacros libros misisse, antequam in carcerem truderetur; nam in modo laudato Archelai disputationis loco diserte dicitur id a B Manete factum fuisse, quo tempore in carcere detinebatur.

X. Nec ex sacris tantummodo, verum etiam ex profanis quibusdam rebus quarum in hisce Actis mentio fit, eorundem fides astruitur. In iis quippe legimus Manetem, cum a Marcello litteris accitus Carras venit, baculum ex evieno in manibus gestasse; quod ab Alytarchis factitatum olim fuisse testatur J. Malalas (e). Callisthenes quoque spurius scriptor a doctissimo Ducangio in *Glossario mediæ et infimæ Græcitatatis* laudatus, verbo Ἐβαλλίνοσ, de Psammeticho ita scribit: Καὶ ἔστολέα: ταυτὸν στολήν προφήτου, κατέχων ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ῥάβδον ἔβαλλίην, ubi Æsopus ejusdem Callisthenis interpres, qui versionem suam Constantio, Constantini Magni filio, dicavit, male *tamarisci virgam* vertit; unde patet hujusmodi baculo eos uti consuevisse, qui publica aliqua dignitate decorabantur, qui que doctrinæ laudem affectabant. Incessum quoque imperatorum, dum publice cum protectoribus, signis, draconibus, labaris, ducibus, principibus et præfectis urbem aliquam ingrederentur, exacte describit cap. 37. Denique de multiplici sigillorum et clavium usu apud veteres non pauca tradit cap. 14 et 26 quibus similia prorsus in ethnicorum scriptorum monumentis occurrunt, ut in nostris ad ea notis ostendimus. Ex quibus omnibus satis superque demonstratur, Acta ista genuina et antiquissima esse, nec eorum fidem ulla ex parte nutare.

XI. Illud tamen dissimulare non possum, Acta ista disputationis Archelai cum Manete, quæ ex Vaticano Casinensis codicis apographo primi edimus, integra nequaquam videri, sed pluribus in locis a vetere librario mutilata. Siquidem Cyrillus Hierosolymitanus (f) quædam Manetis argumenta cum Archelai responsionibus recitat, quæ in nostra editione non reperiuntur; nec dici posse videtur, Cyrillum Archelai dictorum sensum, non vero ipsamet Archelai verba laudasse, cum simile quidpiam in nullo nostræ editionis loco legatur; ac præterea verba illa quæ Cyrillus refert, ita concepta

(a) *Hist. eccl.* lib. 1, cap. 40.

(b) *Comment. bibl. Vind.* lib. III, cod. 40.

(c) *Hist. eccl.* lib. VII, cap. 6.

(d) *De cor. mil.*, cap. 11.

(e) *Chron.*, pag. 367.

(f) *Catech.* VI, p. m. 147.

sint, ut ab ipsomet Archelao prolata fuisse videantur. Sed et conjecturae nonnullae ex nostra eorundem Actorum editione peti possunt, quibus id ipsum ulterius confirmatur. Nam in eorundem cap. 12 haec habentur: *Archelao autem erat cura pro populo, tanquam pastori pro ovibus, cum luporum parantur insidiae. Igitur Marcellus Turbonem numeribus plurimis implevit, et in Archelai domum residere praecepit. Eadem autem ipsa die adventavit Manes, et quae sequuntur.* At vero nil in antecedentibus narratur, quod ea quae Manes advenit die factum fuerit. Praeterea in cap. 25 hujus disputationis Archelaus ait: *Nonne David ex ore leonis vel ursi eruit ovem? Hoc dicimus propter ore leonis, quod ait, de ore leonis, aut de ventre ejus potest educere, quod jam ille devoravit.* At vero in antecedentibus non legimus haec unquam a Manete dicta fuisse. Quin et in cap. 38 verba illa: *Quae quidem ego non ex meis verbis adstruo,* et quae sequuntur usque ad finem capituli, nullam cum praecedentibus connexionem habere videntur. Denique in horum Actorum capite ultimo, post narratam Manetis necem, haec legimus: *Quibus postea agnitis Archelaus adjecit ea priori disputationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego qui inscripsi, in prioribus exposui.* Videntur autem haec verba esse Hegemonii illius, qui, ut superius diximus, eadem Acta compilavit, et in Graecum sermonem transtulit. Sed in nostra editione, quo loco ea de re sermo habeatur, non invenio; quia fortasse in Casinensi codice praefatio delicit, in qua Hegemonius compilationis suae rationem reddebat: nisi quis verba illa: *In prioribus exposui,* de his accipienda esse ceuseat, quae proxime de Manetis morte narravit. Jure itaque merito suspicari potest, eum qui Casinensem codicem ante quingentos et amplius annos exaravit, magnae Actorum disputationis hujus prolixitate pertaesum, multa omisisse, multaque breviasse, quorum tamen epitomen apud Epiphanium haberi arbitror, quem ex integris Archelai disputationis Actis suam Manichaeorum haereseos confutationem potissimum hausisse, editionem nostram cum ejus scriptis conferenti clare patebit.

XII. Quod ad eorum editionem attinet, vetusti adeo monumenti partem reperit in perantiquo codice Bobiensi, qui nunc in Ambrosiana bibliotheca servatur, Emericus Bigotius diligentissimus Italicarum bibliothecarum perscrutator, eamque clarissimo Valesio communicavit, qui in calce suarum notarum ad Socratem et Sozomenum fragmenta illa edidit. Continent autem tum cuncta illa quae ex eadem disputatione suis inseruit scriptis Epiphanius, tum alia nonnulla ab eodem ommissa, quae tamen ne decimam quidem totius operis partem complent. Et tanti quidem apud Bigotium fuit pars illa disputationis Archelai, ut eam cum Palladio recudere cogitaverit, apposito Graeco Epiphanii textu, ut ex utriusque comparatione, genuina illorum fragmentorum lectione restituta, quivis colligere

A posset, quanti faciendae sint antiquae Latinae versiones, et quantum utilitatis ex illis redundet, ut idemmet ait in praefatione ad Palladii dialogum *de vita S. Joannis Chrysostomi* prope finem: sed postea hanc curam iis relinquere satius duxit, qui novam editionem operum S. Epiphanii aggressuri essent, aut qui Socratis *Historia* cum novis doctissimi Valesii rursus edendae operam susciperent. Et hactenus quidem nil aliud ex Archelai disputatione publicam lucem aspexit. Cum autem sacri loci reverentia ductus, Casinum venissem, et ab antiquissimis temporibus conditam ibi a doctissimis aequae ac sanctissimis cenobiaribus bibliothecam perlustrassem, inter alia non pauca inedita adhuc vetera monumenta, Archelai integram cum Manete disputationem in sexcentorum et amplius annorum codice reperi, quam bona reverendissimi quondam abbatis, nunc vero archiepiscopi Rossanensis Andreae Deodati viri humanissimi atque amicissimi venia, cum nonnullis aliis veterum scriptis in Vaticanae bibliothecae ornamentum transcribi curavi, operam favoremque suum humanissime praestante domno Angustino Collicello a Neapoli, tunc temporis bibliothecae illius praefecto. Non possum tamen hic silentio praeterire quantum diligentissimi alterius bibliothecarii Erasmi Gattolae a Cajeta humanitati debeam, qui nunquam meis votis defuit, plurimosque in meorum studiorum profectum labores ultro subivit, praesertim in emaculanda hac disputatione Archelai, cujus apographi plurima loca mendis incubantia, cum archetypo codice contulit. Sed ut ad Archelaum redeam, reperto hoc vetustissimo adversus Manichaeos opere, ad nefariae eorundem haereseos historiam conscribendam animum admovi, eique non modo integram Archelai disputationem, sed et Photii patriarchae CP. libros IV adversus Manichaeos suo tempore iterum exortos, aliaque multa adhuc inedita magnique faciendae veterum auctorum scripta appendicis loco subjungere decreveram: sed doctissimorum virorum consilio factum est, ut in antecessum Acta ista in primo collectionis nostrae tomo ederentur. Habes itaque, erudite lector, integram Archelai cum Manete disputationem bona fide ex apographo Casinensis codicis quod in Vaticana bibliotheca servatur, editam, brevibusque notis criticis illustratam, atque ubi per ingenium tuto licuit, emendatam; sunt enim in eo codice librarii sphalmata plurima, quae sine alterius codicis ope emendare periculosum conatum esse, probe sciunt qui in vetustis scriptis edendis occupantur. Sed fortasse hoc opus, Deo dante, correctius reducere fas erit cum aliis veterum scriptorum adversus Manichaeos lucubrationibus ad calcem nostrae *Manichaeorum historiae*, si aliquod aliud exemplar inter lustrandum bibliothecarum nostrarum loculos occurrat, aut in aliis Europae bibliothecis repertum mihi communicare, eruditos viros non pigeat.

XIII. Caeterum magnum ex Archelai nostri ver-

bis catholicæ fidei præsidium atque ornamentum accedit. Nam dum Manetis hæresim validissimis argumentis oppugnat, ejusque originem atque incrementa consecratur, non modo eam funditus subvertit, et quam impios habuerit auctores, ostendit; sed et pleraque Catholicorum dogmata illustrat atque confirmat. Elegans est inter alia locus de instituta ab apostolis, quam usque nunc servamus, Ecclesiæ hierarchia, hisce verbis in cap. 51 conceptus: *Sed optimus architectus ejus fundamentum nostrum, id est, Ecclesiæ, Paulus posuit et legem tradidit, ordinaris ministris, et presbyteris, et episcopis in ea; describens per loca singula, quomodo et qualiter oporteat ministros Dei, quales, et qualiter fieri presbyteros, qualesque esse debeant qui episcopatum desiderant: quæ omnia bene nobis et recte disposita, usque in hodiernum, statum suum custodiunt, et permanet apud nos hujus regulæ disciplina.* Palmaria quoque sunt in hisce Actis loca, in quibus humani arbitrii libertas adversus recentiores hæreticos astruitur, ut videre est cap. 15 et 19. Pulcherrima sunt maximeque notanda verba illa cap. 32, ubi sic ait: *Deus enim omnia quæ fecit, bona valde fecit, liberi arbitrii sensum unicuique dedit, qua ratione etiam legem judicii posuit. Peccare nostrum est: ut autem non peccemus, Dei donum est, ex eo quod in nostro sit arbitrio constitutum peccare, vel non peccare; etc. Et certe qui voluerint, obervant mandata; qui vero contempserint et in perversum declinaverint, sine dubio legem judicii ferent.* Romanarum quoque antiquitatum studiosi plura in hoc opere invenient scitu haud indigna, quorum pleraque superius commemoravimus ubi, de ejusdem sinceritate tractavimus. Denique hinc etiam discere possumus quousque Romani imperii limites Parthorum seu Persarum ditionem versus tunc temporis protenderentur; aliaque nonnulla de locis in eorundem collimito sitis, deque Romanorum militum numero qui apud Carras castra servabant: de his enim rebus sparsim agitur in primis quinque capitibus hujus operis, ac præterea in ejusdem capp. 52, 54 et 55. Plura eruditi inter legendam observabunt. Hac tenus Zacagnius v. cl.

XIV. Ne autem muneri nostro deesse omnino videamur, his quæ Zacagnius huc usque satis diligenter edisseruit, addere nonnulla opportunum existimamus. Et primum quidem ad sedem Archelai episcopalem quod attinet, in aliam a Zacagnii sententia cum Lequienio v. cl. abire libet (a). Cascharorum enim, non Charrarum, Ecclesiæ præfuisse Archelaum, non solum docent Acta disputationis quam sanctus ille præsul habuit cum Manete (b);

(a) Or. Chr., tom. II, pagg. 1002 et 1163.

(b) Act., cap. 1.

(c) Har. LXVI, num. 5 et 7.

(d) Hist. eccl. lib. 1, cap. 22.

(e) Lib. 1 adv. Manich.

(f) Bibl. orient. tom. 1, p. 555.

(g) Act., cap. 3.

PATROL. GR. X.

sed testantur etiam Epiphanius (c), Socrates (d) et Photius (e): ut propterea jure arguat doctissimus Assemanus (f) statuendum, in unico Actorum loco (g) librorum potius errore Charram scriptum fuisse, quam existimandum mendosam esse lectionem Caschar initio eorundem Actorum, et apud modo laudatos præstantes auctores, Epiphanium, Socratem et Photium. Atque hæc plane diversa est a Charris sive Haran, provinciæ Osrhoenes civitate altera haud procul ab Euphrate posita: nec longe abest Babylone et Seleucia, non Amidensi ne tropolite subjecta, sed proxime Seleuciensi catholico, ut constat ex Pontificali Chaldaeorum apud Morinum (h) et Assemanum (i); ubi jubetur, ut statim ab obitu catholici, mittatur ad episcopum Caschar, si in vivis est, utpote principem primariumve præsullem patriarchalis provinciæ, qui dexteram patriarchæ tenet, custosque illius sedis est post ejus obitum. Quod nimirum accipiendum, ex quo Caschar sub Sapore rege in Persarum potestatem venit. Probo enim imperante Romanæ ditionis erat, quo tempore Manes e Persidis finibus fugiens, in Cascharorum pago quem Diodoridem appellabant (j), congressum illum de religione habuit cum Archelao. Hæc ferine Lequienius.

Porro eandem sententiam de Cascharensi Archelai sede pluribus nuper comprobavit v. cl. Augustinus Antonius Georgius eremita Augustinianus in præstanti opere quod *Alphabetum Tibetanum* inscripsit; ubi etiam, qualis rei caput est, Actorum ejusdem Archelai sinceritatem adversus Beausobrium luculenter evicit, suam his verbis disputationis concludens (k): *Teneamus Caschar in Mesopotamia Kathajæ: et ecce vinculum, dum data fidei memor esse velit Beausobrius, quo atque constringitur ad Acta sancti episcopi Archelai tanquam pretiosa Christianæ antiquitatis monumenta amplectenda; quæ tamen paulo ante lacerabat.* Nimirum ad ea respicit auctor, quæ habet Beausobrius in hæc verba (l): *J'ai bien prouvé que la dispute n'a point été en Mésopotamie. Mais si nous la plaçons dans le Turquestan, elle pourra se soutenir. C'est là que l'hérésiarque se retire, selon les Orientaux; qu'il y a une Cascar qui n'est point soumise aux Perses, et où il pourra plaider sa cause en toute sûreté. C'est là qu'il y a des Chrétiens, des évêques, qui ne peuvent manquer de s'élever contre un hérétique, qui détruit les principaux articles de la foi chrétienne.... Je n'y avais pas pensé. Il faut rétablir cette dispute que j'ai tant attaquée. Il n'y a qu'à la bien placer.... Donnons au lecteur l'édification de voir qu'une histoire si ancienne est véritable dans le fond.* Cæterum eo ipso anno

(h) De sacr. ordin.

(i) Loc. cit.

(j) Act., cap. 39.

(k) Alfab. Tibet., pag. 563 edit. Rom. 1762. 4.

(l) Hist. de Manès et du Manich., tom. 1, pagg. 191, 192.

quo prodit *Alphabetum Tibetanum*, vir alter eruditissimus eorundem Actorum integritatem contra præfatum Beausobrium strenue propugnasse comperitur (a).

XV. Illud præterea cum viro docto animadvertere interest, § 3 illius fragmenti Actorum disputationis Archelai, quod ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi vi desumptum iisdem Actis subjicitur, Hierosolymitano potius episcopo quam Cascharenensi esse fortasse tribuendum. Sic enim ille (b) : « Tametsi hæc, inquit, ab initio paragraphi 3 usque ad finem, Archelai verbis Cyrillus dicere videatur; cum ibi subjiciat : *Hujusmodi aliisque pluribus dictis evertebatur draco : talibus Archelaus Manem constitutionibus prosternebat*; unde Zacagnius hæc omnia ad calcem disputationis Archelai tanquam partem ejus veram appinxit; nihilominus in hoc loco Archelai verba desinere, et cætera, ab his verbis : *Si autem, etc.*, usque ad finem, a Cyrillo parenthesis vice, Archelai rationibus adjecta censemus. Saltem dubitari non potest quin verba ταῦτα τὰ μυστήρια inferius posita, Cyrilli sint, non Archelai, duabus rationibus quæ omne punctum affrunt. 1° enim ait, mysteria quæ nunc audienti a catechumenorum sorte egresso exponit, licitum non esse gentilibus aperire; atque in his mysteriis nominat sanctissimæ Trinitatis doctrinam. Atqui ut hæc apprime conveniant Cyrilli auditoribus, e catechumenorum statu in fidelium nomen ac gradum translatis, catech. v, § 1, quibus mysterium Trinitatis catech. iv planissime aperuerat; ita non conveniunt Maneti, qui, Cyrillo testis catech. vi, § 21, nequæ Christianus unquam, neque ab Ecclesia rejectus fuerat, nedum catechumenus aut catechumenorum gradum supergressus, atque ita Ecclesiæ filius factus esset, Procatech., § 13. Nam catechumenos re vera ab Ecclesia rejici probat Lucifet, qui in libro *De non conveniendo, etc.*, Constantium imperatorem vocat *hominem excisum e corpore sanctæ Ecclesiæ*.

2° Ait 2°, quæ nunc mysteria sine involucris exponit, nefas esse coram gentilibus proloqui. Atqui in gentiliu auditorio loquebatur Archelaus, ut ex § 1 fragmenti Cyrilliani colligitur. Illi igitur affingetur contradicens oratio, qua neget se coram ethnicis loqui, quos tamen disceptationis iudices habeat; affirmetque se ea mysteria explicare, de quibus quæstio nulla erat. Cum itaque verba, ταῦτα τὰ μυστήρια, certissime sint Cyrilli, eaque cum superioribus necessaria connexionem devineantur; necessario parenthesis initium in hoc loco collocavi-

mus. Nec morari nos debet parenthesis longitudo : nam digressiones et parentheses longiores Cyrillo non inusitate. Vid. catech. xvi, § 14, hom. in Paral., § 8 usque ad 11. Præterea hæc unius Scripturæ loci secundum diversas sententias explicationes, ejus sunt ingenii, ut videre est catech. xvii, §§ 9 et 10, catech. xiii, § 21, etc. Demum quam postremo loco tradit hujus loci interpretationem, nempe infirmos oculos veritatum quas capere non possunt, fulgore obtundi, continetur in ea ratione quam reddidit Procatech. § 12, cur catechumenis mysteria celentur; quia videlicet noceret ipsis rerum quas nondum capere possunt, cognitio. Hactenus vir ille doctus.

Nostram porro ejusmodi Actorum editionem ad illam exegimus, quam Romæ vulgavit anno 1698 v. cl. Laurentius Alexander Zacagnius in *Collectaneis monumentorum veterum Ecclesiæ Græcæ ac Latine*. Suis locis restitutum cum addenda prolegomenis, tum varias in primis lectiones, quas ad capita 51-55 Disputationis Archelai cum Manete, ex Regio-Alexandrino codice descriptas ad suæ editionis calcem rejecit idem vir eruditus, hæc præfatiuncula usus (c) : *Cum post editam, inquit, Archelai disputationem inter Regio-Alexandrinos Vaticanæ bibliothecæ codices reperissem apographum cujusdam vetusti codicis, qui olim ad monasterium sancti Selvii, Ambianensis fortasse episcopi et martyris, pertinuit; et in eo codice una cum sancti Augustini Commonitorio adversus Manichæos, inter ejusdem epistolæ edito, haberentur excerpta quædam ex Actis disputationis Archelai a cap. 51 usque ad cap. 55, operæ pretium censei varias ex eodem apographo lectiones edere, cum ipsorum ope quædam Archelai loca restituantur. Hæc ille. Ejusmodi autem varias lectiones, haud sane contemnendas, aliud agens præterit Fabricius, vir cætera diligens, in suo *Spicilegio sanctorum Patrum sæculi III, Operum Hippolyteorum* adnexo : at illas scite intexuit reliquis editoris notis doctissimus auctor *Supplementi ad concilia Vanoto-Labbeana* (d). Præterea fragmentum Disputationis Archelai ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi vi desumptum atque iisdem Actis sub finem adjectum, contulimus cum novissima editione Parisiensi BB. Cyrilliana, versionemque recensuimus, et cl. editoris notas subjecimus. Nonnullas denique observationes, ad Actorum textum potissimum pertinentes, prout se tulit occasio, addidimus; ea quidem ratione quam in aliis veterum Patrum monumentis hactenus evulgatis passim adhibere consuevimus.*

(a) Travasa, *Stor. crit. delle vite degli eres.*, t. V, pag. 215 et seqq.

(b) Toutée, *Opp. S. Cyrilli Hieros.*, pag. 105, not. (c).

(c) Zacagn., *Collect. monum. vet.*, tom. I, p. 709.

(d) Mansi, *Supplem. ad concil.*, tom. I, pagg. 115 seqq.

VETERUM TESTIMONIA

DE S. ARCHELAI EPISCOPI DISPUTATIONE CUM MANETE HÆRESIARCHA.

I.

Cyrius Hierosolymitanus, Cateches. vi, § 27, pag. 104, edit. BB. Paris. 1720.

Φεύγει ἐκ τῆς φυλακῆς (Μάνης) καὶ ἔρχεται εἰς Ἀ τὴν Μεσοποταμίαν· ἀλλ' ἀπαντᾷ αὐτῷ ὄπλον δικαιοσύνης (1) Ἀρχέλαος ἐπίσκοπος, καὶ ἐπὶ φιλοσόφων κριτῶν ἐλέγξας, ἀκροατήριον Ἑλληνικὸν συστησάμενος, ἵνα μὴ Χριστιανῶν κρινόντων δοκῶσιν οἱ κριταὶ χερρίζεσθαι· Λέγε, φησὶν Ἀρχέλαος, κ. τ. λ.

ut infra ad calcem disputationis; quibus absolutis, statim subdit § 30 :

Τοιοῦτοις καὶ ἄλλοις πλείοσιν ἀντιτρέπετο ὁ δράκων· τοιαύταις συμπλοκαῖς κατεπάλασε (2) τὸν Μάνην ὁ Ἀρχέλαος. Φεύγει πάλιν καὶ ἐντεῦθεν ὁ ἐκ τῆς φυλακῆς φυγὸν· καὶ τὸν ἀνταγωνιστὴν διαδράσας. ἔρχεται ἐπὶ κόμην εὐτελεστάτην, κατὰ τὸν ὄριν, τὸν ἐν παραδείσῳ καταλιπόντα τὸν Ἀδὰμ, καὶ τῇ Ἐβᾷ προσελθόντα. Ἄλλ' ὁ καλὸς ποιμὴν Ἀρχέλαος, τῶν προβάτων προνοῶν, ἀκούσας τὴν φυγὴν, εὐθέως Β δρομαίος ἐπὶ τὴν τοῦ λύκου ἐπέσγετο ζήτησιν. Μάνης δὲ, ἰδὼν ἐξαιφνης τὸν ἀντιδικὸν, ἐξεπήδησε, καὶ ἔφυγεν.

His aliisque pluribus sermonibus evertebatur draco, talibus Archelaus conflictationibus Manem prostravit. Iterum et inde fugit, qui de carcere aufugerat; et elapsus adversario, venit ad vilissimum quemdam pagum, ad instar serpentis, qui, relicto Adam in paradiso, ad Evam accessit. Sed bonus pastor Archelaus, ovium salutis providens, audita Β fuga, cursu citato, ad lupum requirendum festinat. Manes autem statim atque adversarium conspexit, exsiliit inde, atque aufugit.

II.

S. Eriphanus, Hær. LXVI, § 7.

Συμβέβηκε γὰρ Ἀρχέλαον τὸν τῆς πόλεως ἐπίσκοπον οἰκαδὲ ἅμα αὐτῷ συνεῖναι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μανχαίου μετὰ χειρᾶς εἴληφεν ὁ τοῦ Θεοῦ δούλος. Ὁ δὲ Ἀρχέλαος, γνοὺς τὴν αἰτίαν, καὶ τὴν ἐπιστολὴν ἀναγνοὺς, ἔδραχε τοὺς ὀδόντας, ὡσπερ λέων ὠρούμενος, καὶ ζῆλον Θεοῦ ἀναλαβὼν ἐπειράτο ὀρμηθεῖν μάλλον ἔως αὐτοῦ, καὶ χειρώσασθαι τὸν τοιοῦτον ὡς ἐπιλυτὸν ἐκ βαρβάρων, ὅθεν καὶ ὠρμήτο, πρὸς ἀφανισμόν τῶν υἱῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπαναστάντα.

Idem, ibid., § 8.

Ὁ δὲ ἐπίσκοπος Ἀρχέλαος, ἔχων ἐν ἑαυτῷ μεσά C ἐὼν λόγον καὶ τὸ ζηλωτικὸν τῆς πίστεως, ἐβουλεύετο, εἰ ἦν δυνατόν, ἐξ αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ὡσπερ πάρδαλιν, ἢ λύκον, ἢ τι ἕτερον τῶν θηρίων ἀγρεύσας, θανάτῳ παραδόναι, ἵνα μὴ λομανθῇ τὰ θρέμματα, τοιοῦτου θηρός ἐπ' ὁδοῦ τὴν εἰσοδὸν κατανοῶν.

Idem, ibid., § 10.

Ὡς ἂν ταῦτα ἦν αὐτως, καὶ ἐν καταλήψει γεγένηται ὅπλ τοῦ Ἀρχέλαου εἰς τὴν ἀντιβολὴν τοῦ ζητήματος, ἐτοιμότατος ὑπάρχων διὰ τὴν πρὸς Θεὸν πολυποικίλων γνῶσιν τοῦ ἀνδρός, καὶ δι' ἦν προενταθείκετο παρὰ τοῦ Τύρβωνος ἀκριβῶς μεμαθηκὸς τῆς

(1) Ὁπλον δικ. In editis ὄπλον δικ. = armis iustitiæ. = Legimus ὄπλον in mss. Coisl. Roe, Casaub. Petro Sic. Grod. qui veritit = scutum iustitiæ. = Omnino ex aylo Cyrilli. Vide Catech. II, n. 15.

ΤΟΥΤΤ.

(2) Κατεπάλασε ex Coisl., Oub., Roe, Casaub., Grod. Editi et ceteri κατεπάλασε. Ib.

ante fuerat, et omnes nefarii hominis praestigias accurate didicerat; ecce cum suorum comitatu Manes accessit. Quare subinde, nulla interjecta mora, publicam collationem instituit in oppido ipso Caschara, ut ante omnia controversiam illam agitent. Ad id vero concertationis arbitros deligunt, Marsipom quemdam, et Claudium, et Aegialeum, et Cleobulum, quorum primus ethnicae sapientiae, secundus medicinae professor, tertius grammaticus, postremus erat sophista. Multa in ea disputatione ultro citroque jaectata sunt; cum hinc Manes fabulas suas proponeret, inde Archelaus, velut egregius miles, adversarii tela vi sua ac virtute disculteret. Postremo victus est Manes, ac de iudicium sententia veritati cessit.

περὶ τὸν ἄνδρα γοητίας τὰ πάντα, ἰδοὺ ὁ Μάνης παρεγένετο μεθ' ὧν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ἄνδρων. Ἐξ αὐτῆς οὖν καὶ εὐθὺς παρέρχονται εἰς συζήτησιν δημοσίᾳ ἐν αὐτῇ τῇ Κασχάρῃ, πρότερον εἰς τὴν αὐτῶν ἀντιβολῆν τοῦ ζητήματος ἀιρησάμενοι ὁμοῦ κριτὰς, Μάρσιπον τινα ὀνόματι, καὶ Κλαύδιον, καὶ Αἰγιαλέα, καὶ Κλεόβουλον, τὸν μὲν τῶν ἐκτὸς λόγων φιλόσοπον, τὸν δὲ ἰατροσοφιστὴν, τὸν δὲ φύσει γραμματικὸν, καὶ τὸν ἄλλον σοφιστὴν. Καὶ πολλῶν βημάτων εἰρημένων ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν, τοῦ τε Μάνη τὰ τῆς μυθώδους διδασκαλίας προβαλλομένου, καὶ τοῦ Ἀρχελάου, ὡς περ ἀριστεύοντος ὑπάλτου, καὶ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ δυνάμει καθαιρούντος τὰ βέλη τῶν διεναντίας, τὸ πέρας δὲ ἦτορον ἀπενεγκάμενου τοῦ Μάνη, καὶ κρινάντων τῶν κριτῶν, τὸ βραβεῖον εἶναι Β τῇ ἀληθείᾳ.

Idem, ibid., § 11.

Inde igitur discedens Manes Diodoridem (pagus is est in Carcharis) sese contulit: ubi Tryphon (3) quidam erat vir optimus, ac tum loci illius presbyter. Ad hunc Manes divertens, rursam miscere omnia, ac se arroganter efferre, nactus hominem alioqui bonum, et excellenti pietate praeditum, sed orationis praesidio destitutum. Verum ne sic quidem, uti speraverat, illudere Christi servo potuit.

Ἐντεῦθεν ὁ Μάνης ἀποδράσας, etc. Ἀναχωρήσας δὲ ἔρχεται εἰς κώμην τῆς Καρχάρων Διοδορίδα καλουμένην, ἐν ἣ Τρύφων τις ἐπιστατικός κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἐτύγχανε τῶν αὐτοῦ πρεσβύτερος· παρ' ᾧ ὁ Μάνης γνόμενος, πάλιν ἐκύα καυχόμενος, καταλαβὼν τὸν ἄνδρα ἀγαθὸν μὲν τὰ ἄλλα, καὶ θαυμαστὸν τῆ θεοσεβείᾳ, πενιχρὸν δὲ τῷ λόγῳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις, ὡς ὑπεβλήθη, οὐκ ἴσχυεν ἐπιτωθάζειν τῷ τοῦ Χριστοῦ δούλῳ.

Paulo post:

Sed cum Manes iterum cum Tryphone presbytero congredi vellet, qui sibi in plerisque contradixerat, ille rem omnem per litteras Archelao significat.

Ἐντεῦθεν πάλιν βουλευθέντος διαλέξασθαι πρὸς Τρύφωνα τὸν πρεσβύτερον, καὶ αὐτοῦ ἐν πολλῇ ἀνειπόντος, γράψαντός τε τῷ Ἀρχελάῳ, etc.

Et post pauca:

Archelaus, bis acceptis litteris, duos ad eum libros mittit, quos in promptu facileque comprehenderet, contra Manem conscriptos. Caeterum ut adventum suum praestolaretur admonuit. Interim Manes medium in pagum summo diluculo prodians, Tryphonem ad disputandum provocat. Qui cum se scitisset, et ad omnia quae quaesierat, singillatim pro ea quam a Deo acceperat sapientia responderet, atque impostorem lenius agigaret, apud se nonnihil haesitans; repente Archelaus nec opinato conspectus est, qui tanquam acerrimus paterfamilias, suorumque studiosissimus, audacter in praedonem fremens incurrit. Quem ut Manes aspexit, simulata blanditia, Sine me, inquit, cum Tryphone contendere; tu enim me, cum sis episcopus, dignitate superas. Archelaus vero, ex eo quod jam illius dogma confutatum erat, multo quam verbis exprimi posset, simulandi callidiorum esse docuit, osque illi prorsus occlusit. Tum quae ab illo proposita fuerant dissolvens, novum ei pudorem incussit, cum ne hiscere quidem amplius auderet. Sub hac populus, ardentibus rursus animis, scelestum illum opprimere conatus est. Quorum ille manus effugiens ad castellum Arabionis reversus est.

Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτῷ δύο λόγους ἐν προχείρῳ καταλαβέσθαι τῷ Μάνῃ, ἐκδέξασθαι δὲ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν αὐτῷ ἐσήμανεν. Ὁ Μάνης δὲ ἐν τῇ μέσῃ κώμῃ προῆλθεν ὀρθραίτερον, προσκαλούμενος ἐν τῷ συναγροσθῆναι, προκαλεῖσθαι τὸν Τρύφωνα εἰς λόγους ἔχειν. Καὶ τοῦ Τρύφωνος ἰδωλομένου, ἀποκριθέντος δὲ αὐτοῦ πρὸς ἕπος ὧν ἦτορε κατὰ τὴν ἐκ Θεοῦ δοθεῖσαν αὐτῷ σύνεσιν, καὶ στροβήσαντος τὸν ἀπατεῶνα, ἠρέμα πῶς, ἐν ᾧ ἑαυτῷ ἐνεδοιάζαν, ἀνακίπτει ὁ Ἀρχελάος ὡς περ ἰσχυρὸς οἰκονομίας τῶν ἰδίων ἐπιμελούμενος, καὶ μετὰ παρήρησας ἐπελθὼν τῷ συλῆν ἐπιχειροῦντι ἐνεδριμεῖτο. Εὐθὺς δὲ ὡς εἶδεν ὁ Μάνης τὸν Ἀρχελάον, ὑποκοριστικῶς καθ' ὑπόκρισιν ἔφη· Ἐὰ με πρὸς Τρύφωνα διαλέγεσθαι ὑπερβαίνει γάρ με τὸ σὸν ἀξίωμα διὰ τὸν ἐπίσκοπον. Ὁ δὲ, καὶ μετὰ ἐλέγχους τοῦ λόγου μείζονα αὐτὸν ὑπόκριτην ἀποδείξας, ἀπεφίμωσεν· τῶν δὲ ὑπ' ἐκεῖνου προτεθέντων λόγων τὰς ἐπιλύσεις ποιησάμενος, αὐθις εἰς αἰσχύνῃν αὐτὸν κατέστησε, μηκέτι δυνάμενον διαίρειν στόμα. Οἱ δὲ λαοὶ ζῆλον πάλιν ἀνεληφότες, ἐπειρῶντο τὸν ἀλιτήριον διαχειρῆσθαι. Ὁ δὲ, ἀποδράς τοὺς δῆμους, καὶ εἰς τὸν προσηρημένον κάστρον Ἀραβίωνος πάλιν ἀφίεται.

(3) Hic notandum, Epiphanium perperam « Tryphonem » vocare presbyterum illum, qui cum Manete disputavit; nam in Actis disputationis Arche-

lai « Diodorus » discrete appellatur. Eandem errorem erravit Photius infra num. 7. Ζαζαα.

Idem, ibid., § 21.

Ἦδη δὲ ἀνδράσι μεγάλοις θαυμαστῶς κατ' αὐτοῦ Ἀ
ἀγτιβήσεις τοῦ ἐλέγχου πεποιήνται· Ἀρχελάω μὲν
τῷ ἐπισκόπῳ, ὡς προείρηται.

Et § 25.

Κατὰ λέξιν δὲ καθεξῆς ὑποτάξω ἀρμοστῶντως τὸ
αὐτοῦ φρόνημα ἀπὸ Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν πεπραγμα-
τευμένων ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίᾳ, ὡς αὐτὸς
ἀπεκάλυψε Τύρβων, εἰς τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, περὶ
οὗ ἄνω ἐπεμήσθη. Ἐπερωτησάντων τοίνυν τῶν
περὶ Ἀρχελάου τὸν ἐπίσκοπον καὶ Μάρκελλον Τύρ-
βωνα περὶ τῆς τοῦ Μάνη διδασκαλίας, ὃ Τύρβων ἀπε-
κρίνατο λέγων, ὅτινα ἐκ τοῦ βιβλίου παρεθέμην, καὶ
ἔστι τάδε.

Sequuntur excerpta ex Ac'is disputationis Archelai cum Manete, quæ G. L. habentur in editione nostra
cap. VII. — Idem Epiphanius in libro *De mensuris et ponderibus*, § 20, iterum meminit Archelai ejusque
disputationis cum Manete.

III.

S. Hieronymus, lib. de Vir. illustr., cap. 72.

ARCHELAUS episcopus Mesopotamiæ librum dispu-
tationis suæ quam habuit adversus Manichæum ex-
cuntem de Perside, Syro sermone composuit; qui

B translatus in Græcum habetur a multis. Claruit
sub imperatore Probo, qui Aureliano et Tacito suc-
cesserat.

IV.

Heraclianus Chalcedonensis episcopus, in libris adversus Manichæos. Apud Photium Biblioth. cod. xc.

Ἀνατρέπει δὲ τὴ παρὰ Μανιχαίοις καλούμενον
Εὐαγγέλιον, καὶ τὴν Γιγάντειον βιβλίον, καὶ τοὺς Θη-
σαυροὺς. Καταλέγει καὶ ὅσοι πρὸ αὐτοῦ κατὰ τῆς τοῦ
Μανιχαίου συνέγραψαν ἀθεότητος, Ἡγεμόνιον τε
τὸν τὰς Ἀρχελάου πρὸς αὐτὸν ἀντιλογίας ἀναγρά-
ψαντα.

Evertit vero id, quod Manichæi appellant Evan-
gelium, et Giganteum librum, atque Thesauros. Re-
censet insuper eos, qui ante se in Manichæorum
impietatem calamum strinxerunt, Hegemonium ni-
mirum, qui disputationem Archelai adversus ipsum
Manetem perscripsit, etc.

V.

Socrates, Hist. eccles. lib 1, cap. 22.

Ταῦτα δὲ ἡμεῖς οὐ πλάσαντες λέγομεν· ἀλλὰ διὰ C
λόγου Ἀρχελάου τοῦ ἐπισκόπου Καρχάρων, μιᾶς
τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ πόλεων, ἐντυχόντες συνηγάγο-
μεν· αὐτὸς γὰρ Ἀρχελάος διαλεχθῆναι αὐτῷ φησι
καὶ τὰ προγεγραμμένα εἰς τὸν βίον ἐκτίθεται.

Atque hæc nos haudquaquam commentum sumus;
sed ex disputatione quadam Archelai Cascharorum
urbis in Mesopotamia episcopi, a nobis lecta, ex-
cerptimus. Hic enim Archelaus ait, se cum Manichæo
ipso disputasse, et ea quæ superius a nobis relatâ
sunt, de illius vita commemorat.

VI.

PETRUS SICULUS in *Historia Manichæorum*, pag.
25, 35 et 37, ea cuncta ad verbum refert, quæ supra
ex Cyrillo Hierosolymitano, S. Epiphanio *De men-*

suris et ponderibus, et ex Socratis *Historia ecclesia-
stica*, de Archelao ejusque cum Manete disputatione
modo retulimus.

VII.

Photius, lib. 1, adversus Manichæos. Exstat editus in Biblioth. Coislin. v. cl. Montfauc. p. 356.

Φυγὰς (ὁ Μάνης) καταλαμβάνει Μεσοποταμίαν,
καὶ σπεῖρειν πάλιν ἀπάρχεται τὰ τῆς ἀποστασίας ζι-
ζάνια. Ὁ δὲ τῶν Καρχάρων ἐπίσκοπος, Ἀρχελάος
αὐτῷ ὄνομα; ἀνὴρ ἱερὸς, καὶ περὶ λόγους τοὺς τε
θείους καὶ τοὺς ἀνθρωπίνους περιδέξιος, Ἑλληνικὸν D
ἀθροισάμενος ἀκροατήριον, ἵνα μὴ δόξη, Χριστιανῶν
κρινόντων, φιλοτιμῆ λαμβάνειν τὰ νικητήρια ἢ ἀλη-
θεια, πρὸς τὸν τῆς μανίας ἐπώνυμον, τὸν τῆς εὐσε-
βείας ἀνακινήσας λόγον, οὕτω κατήσχυνε καὶ διέ-
λεγε τὸν τρισαλιτήριον, ὡς αὐτίκα τε φυγεῖν ἐκέι-
θεν, καὶ μηδὲ φυῆν λαβεῖν τὰ τῆς ἀποστασίας αὐτοῦ
σπέρματα. Ἄλλ' ἐκεῖθεν ἀποδράς, καταλαμβάνει
κώμην τινὰ τῶν εὐτελεστάτων, κακεῖ πάλιν ὑποβάλ-

E carcere fugiens (Manes) in Mesopotamiam ven-
nit, ibique hæreseos suæ zizania iterum spargere
cepit. At Carcharorum episcopus cui nomen Arche-
laus, vir sacer, et multa in sermonibus de divinis
humanisque rebus dexteritate præditus, coacto
ethnicorum auditorio, ne si Christiani judicassent,
veritati victoriam judicum favore cessisse videretur,
usque adeo impiissimum illum redarguit tan-
toque pudore suffudit, ut statim fugam arripuerit,
et ejus hæreseos semina, antequam nascerentur,
oppressa fuerint. Porro inde fugiens Manes, ad vil-
lissimum quoddam oppidum pervenit, ibique rursus
fovers atque vulgare suam impietatem machina-

batur; sed acerrimus pietatis propugnator et re vera pastor Archelaus qui sedulam ovium curam gerbat, eundem lupo sæviorem in Christi gregem, ut eum disperderet, irruentem persequi nequaquam cessavit.

Et infra, pag. 358 :

Hic itaque Manes tam impiæ hæreseos auctor nonno anno Valeriani et Gallieni, qui Romanum obtinebant imperium, ex Persarum carceribus fugiens (nil enim vetat, quominus ea persequamur, quæ supra historiæ decursus præternisiit) cum in Mesopotamiam venisset, a divino Archelao (erat autem sacer iste vir Carcharorum ejusdem regionis urbis episcopus) ejus impictas egregie abundanterque confutata est. Atque inde, insperato suffusus pudore, fugiens, ad Diodidem Carcharorum regionis oppidum clam accessit, ubi in Tryphonem quemdam sacrum probatumque virum et in presbyterii gradu positum incidens, non minorem ignominiam pertulit. Quin et ipse Archelaus Manetem illuc advenisse cognoscens (erat enim vir acer et pietatis zelo succensus), ad idem oppidum accessit; et deceptorem illum ad consilii inopiam redactum, et confusione quam maxime vitabat, perfusum, iterum iis rationibus quibus exosa ejus dogmata subvertit, et cunctis deridenda atque detestanda proposuit, fugam arripere coegit.

πειν ἔμνηξαντο, καὶ παραδεικνύουσιν τὸ οὐκ εἶστον δυσσεβήμα· ἀλλ' ὁ θερμὸς τῆς εὐσεβείας ὑπέρμαχος καὶ ὡς ἀληθῶς ποιμὴν Ἀρχελαός, οὐ τὴν τυχοῦσαν τῶν προβάτων ποιούμενος πρόνοιαν, οὐκ ἐνεβρῆθύμει διώκειν τὸν πικρότερον λύκου τὸ ποιμνιον διασπάρασσεν ἐπανιστάμενον.

Ὁ μὲν οὖν Μάνης οὗτος, ὁ τῆς τηλικαύτης ἀποστασίας ἑξαρχός, ἔπει τῆς βασιλείας ἐννάτω Ὀυάλτριανου καὶ Γαλλιηνου, οἱ Ῥώμης εἶχον τὸ βασιλεῖον κράτος, τὴν ἐν Πέρσαις φυλακὴν διαφυγῶν (οὐδὲν γὰρ κωλύει διελθεῖν ἅ τῆς ιστορίας ὁ δρόμος παρῆλθεν ἄνωθεν), καὶ μετὰ Μεσοποταμίαν γεγωνῶς, ὑπὸ δὲ τοῦ θεσπεσίου Ἀρχελαοῦ (Καρχάρων δὲ τῆς αὐτῆς χώρας οὗτος ὁ ἱερεὺς ἀνὴρ ἐφορὸς ἦν), πολλοὺς μὲν καὶ μεγάλους ἐλέγχους τῆς δυσσεβείας ἀπητήθη. Ἐκεῖθεν δὲ διὰ τὴν ἀδόκητον αἰσχύνῃν ἀποδράς, εἰς Διωρίδα Καρχάρων κώμην παραδύεται. Ἐν ταύτῃ δὲ Τρωφῶνι τινι σπουδαίῳ, ἱερῶ μὲν ἀνδρῶν, τὸν δὲ τοῦ πρεσβυτέρου διέποντι βαθμῶν, ἐντυχῶν, τὰ ἴσα ὑπέστη. Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τε ὁ Ἀρχελαός τὴν ἐκείσε παρείσδυσιν τοῦ πλάνου μαθῶν (ἐξῆς γὰρ ἦν καὶ θερμὸς τὸν εὐσεβῆ ζῆλον), καταλαμβάνει τὸ χωρίον· καὶ πολλῆς ἐμπλήσας τὸν πλάνον ἀμνηστίας, καὶ ἦν ἔφευγεν αἰσχύνῃς, οἷς αὐτοῦ τὰ μυστὰ τῶν δογματικῶν ἀνέτρεπέ τε, καὶ ἀνεσκεύασε, καὶ προὔθει πᾶσι γέλωτά τε καὶ βδέλυγμα, παρασκευάζει πάλιν φυγάδα γενέσθαι.

VIII.

Auctor anonymus Libelli Synodici, cap. 27.

Synodus divina et sacra particularis collecta in Mesopotamia ab Archelao Carcharorum episcopo et Diodoro sacerdote, contra Manem infernalem et Diodoridam presbyterum, quæ multis modis confutatos hosce abdicavit.

Σύνοδος θεία καὶ ἱερὰ μερικτὴ συναθροισθεῖσα ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ ὑπὸ Ἀρχελαοῦ ἐπισκόπου Καρχάρων καὶ Διοδώρου ἱερέως κατὰ Μάνεντος τοῦ ἐρεθῶδους καὶ Διοδωριάδου πρεσβυτέρου, ἦτις πολυτρόπως τοῦτους ἐλέγξασα ἀπεκήρυξε.

IX.

Auctor anonymus Historiæ hæreseos Manichæorum, e ms. codice regio Taurinensi.

Scythianus (4) quidam fuit ex genere Saracenorum, a quo hæresis Manichæorum orta est; qui adversus veram rectamque fidem quatuor libros conscripsit, quorum unum vocavit *Mysterium*, secundum *Capitulorum*, tertium *Evangelium*, quartum vero *Thesaurum* appellavit: et habuit discipulum nomine *Terebintum*, qui discipulus, mortuo *Scythiano*, sumens (5) memoratos quatuor libros, nec non et pecuniam non parvam, quoniam fuit (6) *Scythianus* valde ditissimus erat; ergo, ut memorabimus, *Terebintus* devenit in Persida, et a quadam vidua solitaria susceptus est, quæ sola secreta ejus scire potuit. Hic elatione tumidus dicebat se de virgine natum, et ab angelo in montibus enutritum: qui etiam, mutato sibi nomine, *Buddam* se pro *Terebinto* appellavit. Sed cum quadam die in solario ascenderet, ab immundo spiritu exinde dejectus, repente spiritum reddidit. Tum vidua, quæ eum sus-

ceperat, pro morte ejus pecuniæ cupiditate gavisâ puerum sibi pro senectutis solatio comparavit (7), nomine *Curbicium*, quem et litteris non mediocribus erudit: post cujus mortem non solum libros quos *Terebintus* reliquerat, sed et pecuniam *Curbicii* sumens, *Trembi* (8) discipulos acquisivit, quorum unus *Thomas*, alius *Abda*, ceterius est *Hermas*. Hos ad prædicandum libros quos *Scythianus* conscripserat, mittebat, quibus (9) plurimæ provinciæ in memorata secta irretitæ sunt. Tamen et ipse *Curbicius* post mortem viduæ, inmutato sibi nomine *Manes* se pro *Curbicio* (10) nuncupavit, qui aliquando a rege Persarum comprehensus, tali sententia damnatus est, ut hircorum more discoriatus, uter ejus ad portam penderet, carnes vero ejus volucris cæli ad escam proficerent. Hæc ita esse melius nosse cupientes Archelaum legant.

(4) Ms. « Scitianus. »

(5) « Sumehat. »

(6) Hoc « fuit » delendum esse arbitror.

(7) Ms. « comparavit. »

(8) Videtur legendum « tres. »

(9) Ms. « per quibus. »

(10) Ms. « Curbicium. »

ACTA DISPUTATIONIS

S. ARCHELAI

CASCHARORUM IN MESOPOTAMIA EPISCOPI

CUM MANETE HÆRESIARCHA.

I. Thesaurus verus, sive disputatio habita in Carchar (11) civitate Mesopotamiæ, judicantibus Manippo (12), et Ægialco, et Claudio, et Cleobolo. In qua urbe Mesopotamiæ erat quidam vir, Marcellus nomine, qui vita et studiis et genere, prudentia quoque et honestate valde clarus habebatur; facultatibus etiam copiosus, et quod omnium maximum est, religiosissime Deum timens, et his quæ de Christo dicebantur, semper cum timore auscultans; nec quidquam omnino boni erat, quod illi viro desset: unde et honore plurimo ab universa civitate colebatur, plurimisque ipse civitatem suam frequenter largitionibus remunerabatur, pauperibus tribuens, afflictos relevans, tribulatis auxilium ferens. Sed ne infirmitate verborum virtutibus viri derogemus potius quam digna proferamus, hæc dixisse sufficiat: ad opus quod propositum est, veniam. Quodam in tempore cum Archelao episcopo captivorum multitudo fuisset oblata a militibus qui ibi castra servabant, septem millia numero et septingenti, non mediocri eum sollicitudo constrinxerat, eo quod pro salute ipsorum aurum a militibus posceretur; qui cum dissimulare non posset, pro religione et timore Dei vehementer astuabat, et tandem ad Marcellum properans, rei gestæ negotium exponit. Verum, ut hæc audivit vir piissimus Marcellus, nihil omnino moratus, ingreditur domum, præparans pretia captivorum, quantacunque poposcissent qui deduxerant vinctos; et continuo, reseratis honorum suorum thesauris, pietatis

A pretia militibus, nec numero aliquo nec discretione ulla distinguit (13), ut magis dona quam pretia viderentur. At illi admirati et amplexi tam immensam viri pietatem munificentiamque, et facti stupore permoti, exemplo misericordiæ commoventur (14), ut plurimi ex ipsis adderentur ad fidem Domini nostri Jesu Christi, derelicto militiæ cingulo (15); alii vero, vix quarta pretiorum portione suscepta, ad propria castra discederent; ceteri autem parum omnino aliquid, quantum viatico sufficeret, accipientes abirent.

II. Illis itaque gestis lætus Marcellus erat valde, et accito uno ex captivis, Cortynio nomine, perquirebat ab eo causam belli, vel quo casu ipsi inferiores exstiterint, ac vinculis captivitatis innexi sint. B At ille, loquendi sibi potestate permessa, ita exorsus est. Nos, domine mi Marcelle, viventi Deo credimus soli. Est autem nobis mos hujusmodi fratrum nostrorum in nos traditione descendens, quæ a nobis observatus est usque ad hunc diem: per annos singulos extra urbem egressi una cum conjugibus ac liberis, supplicamus soli et invisibili Deo, imbres ab eo satis nostris ac frugibus obsecrantes: quod cum tempore ac more solito celebrarem, immorantes jejunos vesper obtexit, et gravabant nos duo omnium difficillima, jejunium, et vigiliæ. Circa medium vero noctis invidus nobis et importunus somnus obrepsit; et cervicibus degravatus ac jaxis, demerso (16) capite, frontem genibus elidit. Hoc autem factum est, quoniam tempus

(11) Hæc eadem urbs infra cap. 3 « Charra » vocatur, non « Carchar, » aut « Caschar, » ut Epiphanius habet. Quare disputatio ista habita fuisse videtur apud Carrhas celeberrimam Mesopotamiæ urbem. Vide plura in præfatione nostra, ubi de Archelao.

(12) Μάρπιος vocatur apud Epiphanium in Hæresi Manichæorum LXXI, num. 10.

(13) Forte, « distribuit. »

(14) Forte, « commoventur. »

(15) Abhorruisse a militia Christianos primitivæ Ecclesiæ, ne paganorum commercio atque superstitionibus macularentur, notius est ex Tertulliano, *De corona militis*, c. 11, quam ut pluribus demonstrari opus sit. Sed ad illustrandum hunc disputationis Archelai cum Manete locum, plurimum facit, quod ibidem ait Tertullianus: « Plane si quos militia præventus fides posterior invenit, alia conditio

est, ut illorum quos Joannes admittebat ad lavacrum; ut centurionum fidelissimorum, quem Christus probat, et quem Petrus catechizat; dum tamen suscepta fide atque signata, aut deserendum statim sit ut a multis actum; aut omnibus modis cavillandum, ne quid adversus Deum committatur, quæ nec ex militia permittuntur; aut novissime perpetendum pro Deo, quod æque fides pagana condixit. » Concilium Nicaenum, can. 12: « Quicumque vocati per gratiam, primum quidem impetum monstraverunt, deponentes militiæ cingulum, postmodum vero ad proprium vonitum sunt relapsi; ita ut quidam et pecunias tribuerent, et beneficiis militiam repeterent: hi decem annos post trimum tempus quo inter audientes erunt, in afflictione permanent. » Vide Lupum et Beveregium in eundem canonem.

(16) Forte, « dimisso. »

aderat, ut Dei iudicio pœnas pro meritis pendere-
mus; forsitan enim peccantes ignorabamus, aut
etiam agnoscentes non desinebamus. In illa igitur
hora subito militum nos multitudo circumdat, ut
æstimo, putantes nos pro insidiis consedis-
se, aut omnino usum vel studium habere præliorum; et
nulla conventus nostri causa penitus explorata,
bellum nobis denuntiant, non sermone, sed gladio;
et homines qui injuriam facere cuiquam non didici-
mus, sine ulla misericordia missilibus (17) vul-
nerant, hastis confodiunt, mucronibus jugulant. Et
interfecerunt quidem ex nobis ad mille trecentos
viros, vulneraverunt autem quingentos. Cum vero
dies inclaruit, qui super fuerant ex nobis, huc per-
dixerunt captivos, nec sic quidem aliquid nobis mi-
sericordiæ concedentes: agebant enim nos ante
equos, hastiliem verberibus stimulos, et equorum
frontibus impulsos. Et perduravit quidem, si cui
vires fuerunt tolerandi; plurimi vero ante ora do-
minorum crudelium coincidentes, animas exhalabant;
pendentes ubi parvulos suos matres, defatiga-
tis ac dimissis onere brachiis, humi decidere sine-
bant, agitatz insequentium minis; omnis vero se-
nillis ætas victa laboribus ac resoluta per inedia-
m, corruerat in terram. Superbi vero milites hoc tan-
eruento collabentium spectaculo, tanquam volupta-
tis aliqua fruebantur, cum alios deficientes sterni
solo cernerent; in aliis sitis ardoribus fatigatis, in-
tuerentur etiam vocis meatum, arescente linguæ
glutino, præpediri; alios vero viderent, conversis
post terga oculis, exspirantium parvulorum suorum
ingemiscientes exitiis; cum illi infelicissimas matres
vagitibus inclamarent, illæ vero prædonum acer-
bitatibus agitatz, quibus solis libere uti licebat,
gemtibus responderent; quarum si quæ tenerius
propriis indulgerent visceribus, interitus sortem
sponte sibi parem cum filiis præsumperunt; si quæ
vero habere aliquid tolerantiz potuerunt, captivæ
huc usque perductæ sunt. Triduo itaque exacto,
cum ne noctibus quidem aliquam requiem cepisse-
mus, ad locum hunc perducimur, in quo post hæc
jam quid gestum sit, melius ipse nosti.

III. His auditis vir piissimus Marcellus plurimum
in lacrymas profusus est, misertus tantos et tam
varios casus; sed nihil moratus, cibos præparat,
fatigatis per semetipsum ministeria exhibens, imi-
tatus patrem nostrum Abraham patriarcham¹ qui
quondam angelis a se hospitio susceptis, non ver-
naculis imperavit vitulum deferre de gregibus; sed
ipse senior impositum humeris pertulit, ac per se-
met præparatos cibos propriis manibus angelis ap-
posuit. Simili et Marcellus functus officio, dens

¹ Gen. xviii.

(17) Barbara vox pro « missilibus. »

(18) Habita est itaque hæc disputatio apud Car-
thas celeberrimam Mesopotamiæ urbem, cujus epi-
scopus erat Archelaus, uti supra adnotavimus.

(19) Hinc incipit pars hujus operis edita a Vale-
sio ex codice Bobiensi, qui nunc in Ambrosiana bi-

A præcipit per convivia reclinari, septingentisque
omnibus exstructis mensis, cum ingenti lætitia refi-
ciebat universos; ita ut qui superesse potuerant,
oblivionem caperent laborum, ac totius mali effi-
cerentur inmemores. Cum autem quintus decimus
transigeretur dies, Marcello cuncta affatim mini-
strante captivis, placuit eis omnibus remeandi ad
propria triqui facultatem, præter eos quos vulne-
rum cura retinebat, quibus competens adhibita me-
dela, ad sua cæteros abire præcepit. Sed his omni-
bus majora addidit Marcellus pietatis officia: cum
plurima namque suorum manu progressus est ad
sepelienda corpora in itinere pereceptorum, et omnia
quæcunque invenire potuit, ut dignum erat, tradi-
dit sepulturæ: quo munere impleto, ad Charram
B (18) rediit, atque exinde recuperata sanitate, vulne-
ratos ad patriam remeare permittit, largissimo
ad iter viatico præparato. At vero facti hujus opi-
nio ad reliqua Marcelli bene gesta immensum ca-
mulum contulit; per universam enim regionem
illam ingens fama discurrit de pietate Marcelli, ita
ut plurimi ex diversis urbibus videndi atque cogno-
scendi viri cupiditate flagrarent, et maxime hi qui-
bus ferre penuriam usus ante non fuerat, quibus
omnibus vir egregius indulgentissime ministrabat,
Marcelli veteris imitatus exempla, ita ut omnes di-
cerent hoc viro nullum pietate præstantiorem. Sed
et viduæ universæ in Domino credentes ad eum
concurrerant; cum imbecilli quoque ex eo sibi au-
xilium certissimum præsumebant, nec non et
orphani omnes ab ipso nutriebantur, domusque
ejus peregrinorum et pauperum hospitium diceba-
tur; super omnia vero hæc, fidei curam egregie ac
singulariter retinebat, ædificans cor suum super
immobilem petram.

IV. (19) Igitur cum diversis in locis fama de eo
sæpissime spargeretur, etiam Stranga fluvio supe-
rato, Persarum in regionem eum pertulit admiran-
dum, in qua demorabatur Manes quidam; qui ad
se hujuscemodi viri opinione perlata, plurima se-
cum ipseolvebat, quemadmodum eum doctrinæ
suz posset laqueis irretire, sperans assertorem
dogmatis sui fieri posse Marcellum. Præsumebat
enim universam se occupare posse provinciam, si
D prius talem virum sibimet subdere potuisset; in quo
duplici cogitatione animus æstuabat, utrumnam
ipse ad eum pergeret, an litteris enim primo tenta-
ret adoriri; verebatur enim, ne forte improvise et
subito ingressu malum sibi aliquid nasceretur; ad
ultimum versutioribus consiliis parens, scribere de-
crevit: accitumque unum ex discipulis, Turbonem
(20) nomine, qui per Addam fuerat instructus, tra-

bliotheca servatur.

(20) Codex Bobiensi legit, « Adda Turbonem. »
Fuit autem Adda unus ex discipulis suis, cui Orien-
tem hæresi inficiendam Manes demandavit, ut infra
cap. 44 dicitur.

dita Epistola, abire jubet, ac perferre Marcello; A
 quique (21) acceptam eam huic, cui a Mane fuerat
 præceptum, pertulit, omni itinere diebus quinque
 transacto. Veloci etenim usus est cursu, in quo
 plurimum supradictus Turbo laboris et molestiæ
 pertulit; si quando enim veluti peregrinans (22) ad
 hospitium pervenisset, quæ quidem diversoria (23)
 hospitalissimus Marcellus instruxerat, cum a serva-
 toribus hospitio:um interrogaretur, unde, et quis,
 vel a quo missus esset, aiebat: Sumi quidem (24)
 Mesopotamensis, de Persida autem venio, a Mani-
 chæo magistro Christianorum missus. At illi igno-

ΜΑΝΙΧΑΙΟΣ

Ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ
 πάντες ἄγιοι, καὶ παρθένοι, Μαρκέλλω τέκνῳ
 ἀγαπητῷ, χάρις, εὐλοοὺς, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πα-
 τρός καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ
 δεξιὰ τοῦ φωτὸς διατηρήσει σε ἀπὸ τοῦ ἐνε-
 στῶτος αἰῶνος ποταμοῦ, καὶ τῶν συμπρωμάτων
 αὐτοῦ, καὶ παρθενοῦ πορνῆου, ἀμην.

Τὴν μὲν περὶ αὐτῆς ἀγάπης μεγίστης οὖσαν αἰσθη-
 θαις, λίαν ἐχάρην· τὴν δὲ πῶς οὖσαν κατὰ τὸν
 ὁρθὸν λόγον, ἐχθρότην· ἔθεν πρὸς ἐνανθρώπων τοῦ
 τῶν ἀνθρώπων γένους ἀποσταλεῖς, φειδόμενός γε τῶν
 ἀρετῶν καὶ πλάνη ἑαυτοῦς ἐκδεδιωκότων, ταῦτα τὰ
 γράμματα πρὸς σε ἀναγκαῖον ἠγγασάμην ἀποστείλαι,
 πρώτων μὲν πρὸς σωτηρίαν τῆς σεαυτοῦ ψυχῆς,
 ἑταῖα δὲ καὶ τῶν ἅμα σοι συγγενόντων, πρὸς τὸ
 μὴ ἀδιάκριτόν σε ἔχειν τὸν λογισμὸν, ὡς οἱ τῶν
 ἀπλουστέρων καθηγεμόνες διδάσκαοι λέγοντες, τὸ
 ἀγαθὸν καὶ τὸ κακὸν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ φέρεσθαι. καὶ
 μίαν ἀρχὴν εἰσηγούμενοι, οὐ διακρίνοντας, οὐδὲ δια-
 ροῦντες ἀπὸ τοῦ φωτὸς τὸ σκότος, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἀπὸ
 τοῦ κακοῦ καὶ φάουλου, καὶ τὸν ἐξῴθεν ἀνθρώπων
 ἀπὸ τοῦ ἐνδον, ὡς προεῖπομεν· ἀλλὰ κερνώντες καὶ
 ἐγκαταμιγνύντες θάτερον θάτερον οὐ παύονται. Σὺ
 δὲ, ὦ τέκνον, μὴ ἴσα τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων
 ἀλογιστως καὶ ἀπλῶς ἀμφοτέρα, ὡς ἂν τύχοι, ἐνώ-

tum (25) sibi nomen non libenter amplexi, Turbo-
 nem etiam ipsis hospitibus detrudebant, ne aquæ qui-
 dem ipsius ad bibendum facultate concessa; quæ
 cum singula quotidie atque horum nequiora perfer-
 ret ab his, qui per singula loca mansionibus atque
 hospitibus præerant, nisi ad ultimum Marcello se
 portare litteras indicasset, peregrinus Turbo mortis
 pertulisset exitia.

V. Acceptas igitur Marcellus litteras resolvit, ac
 legit, præsentē Archelao civitatis episcopo, quarum
 exemplum hoc est.

(26) ΜΑΝΙΧÆΟΣ

Apostolus Jesu Christi, et qui mecum sunt omnes
 sancti et virgines, Marcello filio charissimo gra-
 tia, misericordia, pax a Deo Patre et Domino no-
 stro Jesu Christo, et dextera lucis conservet te
 a presenti sæculo malo, et a ruina ejus, et a la-
 queis (27) maligni.

Dilectionem quidem tuam immensam sentiens,
 vehementer gavisus sum: fides vero, quia non sicut
 te recta ratione (28), moleste tuli: propter quod ad
 emendationem generis humani missus sum, et sub-
 veniens (29) his qui se seductionibus atque erroribus
 tradiderunt, hæc scripta ad te necessarium
 duxi (30) transmittere: primo quidem ad salutem
 animæ tuæ, deinde et eorum qui tecum sunt; uti
 ne indiscretos animos geras (31), sicut simpliciorum
 magistri docent dicentes (32), malum et bonum
 ab eodem subsistere, et unum initium introducen-
 tes, neque quidquam perscrutantes vel discernentes
 a luce tenebras (33), et bonum a malo, et exterior-
 rem hominem ab interiori, sicut prædiximus; sed
 confundere ac permiscere alterum alteri non cea-
 sant. Tu vero, o filii, ne similiter ut multi homi-
 num, irrationabiliter et simpliciter utraque indi-
 secreta permisceas (34), neque bonitatis Deo inferas

(21) Codex Bobiensis, « Quippe, » mala lectio.
 (22) Idem codex « ad vesperam veluti peregrin-
 nus. »
 (23) Item codex, « quæ quidem ipsa diversoria. »
 Hinc autem apparet quam sedulo hospitalitati ope-
 ram dederint primitivæ Ecclesiæ fideles, Pauli præ-
 cepto in Epistola ad Hebræos cap. xiii, vers. 4 obse-
 cuti. Tertullianus, De præscriptionibus adversus
 Hæreses, ap. 20: « Sic omnes (Ecclesiæ videlicet)
 primæ et apostolicæ; dum una omnes probant uni-
 tatem, dum est illis communicatio pacis, et appel-
 latio fraternitatis, et confesseratio hospitalitatis;
 quæ jura non alia ratio regit, quam ejusdem sacra-
 menti una traditio. » Nota sunt, quæ de Christiano-
 rum erga Peregrinum hospitem officis refert Lucianus
 in libro de ejusdem morte. Sed et quod de
 diversoriis atque hospitibus, per regias vias in Persi-
 dem ducentes, a Marcello constructis, hic legimus,
 id aliis in locis, ac ubique serine a Christianis
 factum fuisse, aperte colligitur ex Gregorii Nazian-
 zeni invectiva 1, in Julianum Apostatam, ubi impe-
 ratorem hunc ad Christianorum imitationem diver-
 soria et hospitia per orbem Romanum ædificari
 mandasse statuit, ut gentilium superstitionibus
 majorem laudem venerationemque conciliaret. Vide
 plura apud Prioriam De litteris canonicis, cap. 5, et
 seqq. et Thomasinum De Tesseriis hospitalitatis,

cap. 26.
 (24) Codex Bob. « Mesopotamenus. »
 (25) Codex Bobiensis, « ignoratum. »
 (26) Hanc epistolam cum Marcelli responsione in-
 tegram refert Epiphanius in Manichæorum hæresi
 (LXVI), n. 6, ex quo Græca desumpsimus.
 (27) Codex Bobiensis, « a ruinis ejus, et de la-
 queis. » Sic et Epiphanius.
 (28) Idem codex, « juxta rectam rationem. » Sic
 et Epiphanius.
 (29) Idem codex, « missus sum subveniens. » Epi-
 phanius, « missus et subveniens. »
 (30) Idem codex, « hæc scripta necessarium
 duxi. »
 (31) Hinc patet recte in Græco Epiphanius textu
 emendasse Petavium, πρὸς τὸ μὴ ἀδιάκριτον, nam
 prius μὴ deerat.
 (32) Codex Casinensis, « magistrorum dicentes. » Sed
 aliam lectionem exprimit etiam Epiphanius.
 (33) Male idem codex, « a luce, a tenebris. »
 (34) Codex Casinensis, « permisceas; » at Bobiensis,
 « permisceas neque bonitatis Dei inferas. » Epiphanius,
 « permisceas, neque ad bonitatis Deum referas.
 Initium enim, etc. » Præterea Casinensis legit paulo
 post, « Initium et finem. » Nos autem ex utroque
 codice, atque Epiphanio hunc locum emendavi-
 mus.

contumeliam. Initium enim et finem, et horum patrem malorum ad Deum (35) referunt, *quorum finis est maledicto proximus* *. Non enim his (36) quæ dicta sunt in Evangelii Salvatoris nostri et Domini Jesu Christi credunt, quia *non potest arbor mala bonos fructus facere, neque arbor bona malos fructus facere* †. Quomodo Dominum, Satanæ et malorum ejus actuum factorem dicere audeant et conditorem, plurimum miror. Atque utinam eo usque eorum vanitas pervenisset, et non Unigenitum, *qui de Patris sinibus descendit* (37), Christum, Mariæ cujusdam mulieris esse dicerent filium ‡, ex sanguine et carne ac reliquis mulierum spurcitiis generatum! Et, ut ne plurima per hanc epistolam scribam, atque in longitudinem temporis protraham patientiam tuam, cum mihi non adsit eloquentia naturalis, sufficit ista dixisse. Omnia autem cognoscas, cum præsens fuero apud te; si tamen salutis tue parcere (38), ac providere festinas: non enim *laqueum alicui injicio* §, sicuti plurimi insipientium faciunt. Intellige quæ dico, illi honorabilis (39).

VI. Hac epistola lecta, bajulum litterarum Marcellus obsequentissime (40) fovebat hospitio; Archelai vero ea quæ lecta sunt, non libenter amplexus, velut leo conclusus dentibus infrendebat (41), auctorem epistolæ sibi desiderans dari; quem Marcel-

MARCELLUS

Vir notus (42), *Manichæo, qui sibi per epistolam indicatus est, salutem.*

Scriptam quidem a te epistolam sumpsisti, et Turbonem solita mihi humanitate suscepi, sensum vero litterarum nequaquam adverte: nisi forte tu præsens exponas nobis per verba, singula, sicut promissisti. Vale (43).

Hanc epistolam signatam tradebat Turboni referendam ad eum, a quo prius ipse pertulerat; illo vero ad eum redire penitus reluctabatur, memor itineris laborum, et rogabat aliam pro se dirigi, abnegans ultra sibi ad eum rediturum, aut communionem cum eo aliquam facturum (44); Marcellus vero accito uno ex pueris suis, Callisto nomine, præcipit proficisci; qui nihil moratus, illico proficiscitur: et post triduum pervenit ad Manem, quem in castello quodam Arabionis (45) reperit, atque epistolam tra-

* Hebr. vi, 8. † Matth. vii, 18. ‡ Joan. i, 18.

(35) Bobiensis codex, « Dominum. »

(36) Casinensis habebat, « In his. » Vide tamen an leviter emendandum sit apud Epiphanium, *ὅτι γὰρ τοῖς εἰρημένοις ἐν εὐαγγελίῳ.*

(37) Codex Bobiensis, « Qui patris sinibus descendit. » Casinensis, « quidem patris sinibus descendit. » Nos ex Epiphanio hunc locum restitimus.

(38) Casinensis, « parere. » Melior alia lectio Bobiensis codicis, ut patet ex Epiphanio.

(39) Codex Bobiensis, « Honorabilis. Vale: » quod verbum non habet Epiphanius.

(40) Codex Bobiensis, « obsequentissimo. »

σης, μηδὲ τῶ τῆς ἀγαθωσύνης Θεῷ ἀνατίθεσο. Ἀρχὴν γὰρ καὶ τέλος, καὶ τὸν τούτων πατέρα τῶν κακῶν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρουσιν, ὡς τὸ τέλος κατὰ ῥαξ ἐγγύς. Ὅτις γὰρ ἐν τοῖς εἰρημένοις εὐαγγελίοις παρ' αὐτοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύουσιν, οὐ οὐ δύναται δένδρον καλὸν καρποὺς κακοὺς ποιῆσαι, οὐδὲ μὴ δένδρον κακὸν καλοὺς καρποὺς ποιῆσαι. Καὶ πῶς τὸν Θεὸν τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν κακῶν αὐτοῦ πραγμάτων λέγειν τολμῶσι ποιητὴν καὶ δημιουργόν, θαυμάζειν μοι ἐπέρχεται. Καὶ εἶθε μὲν ἄχρι τούτων εἴθεσεν αὐτῶν ἡ ματαιοπονία καὶ μὴ τὸν Ἄνογον τὸν ἐκ τῶν κόλλων τοῦ Πατρὸς καταβάτα Χριστὸν, Μαριάς τινὸς γυναικὸς ἐλεγον εἶναι υἱὸν, ἐξ ἀματός καὶ σαρκὸς καὶ τῆς ἄλλης δυσωδίας τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι! Καὶ ἵνα μὴ, τὰ πολλὰ διὰ τῆσδε τῆς ἐπιστολῆς γράφων, εἰς μῆκος χρόνου διασύρω σου τὴν ἐπιείκειαν, οὐκ ἔχων τὰς φυσικὰς φράσεις, ἐπὶ τούτοις ἀρκεσθῆσομαι. Τὸ δ' ὅλον γνώση παρόντος μου πρὸς σέ, εἴγα τῆς σεαυτοῦ σωτηρίας ἐπιφείδη· οὐδὲ γὰρ βρόχον ἐνὶ ἐπιβάλλω, ὡς οἱ τῶν πολλῶν ἀφρονέστεροι ποιοῦσιν. Νόει ἂ λέγω, τέκνον τιμώτατε.

lus suadebat quiescere, semet pollicens procuraturum præsentiam viri. Rescribere ergo Marcellus ad ea quæ scripta sunt, statuit epistolam contententem hæc.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ

Ἀρτὴ ἐπιστομὸς Μανιχαῖο τῶ διὰ τῆς ἐπιστολῆς δηλουμένῳ χιλεῖται.

Τὴν μὲν ὑπὸ σοῦ γραφεῖσαν ἐπιστολὴν προσελάμην· τὸν δὲ Τύρβωνα προσεδέξάμην κατὰ φιλοφροσύνην ἐμῆν, τῶν δὲ γραμμάτων τὸν νοῦν οὐδαμῶς ἔγνω· εἰ μὴ σὺ παράγνομός μου φράσης ἡμῖν καταλογάδην ἕκαστον, ὡς ὑπέσχεο διὰ τῆς ἐπιστολῆς. Ἐρῶσθε.

didit; qua ille perlecta, gavisus est, a Marcello invitatum se esse, ac sine mora iter invadit; Turbonis tamen remotionem non prosperam præ sagitua (46), et quasi consulto itinere ad Marcellum perrexit. Turbo vero de Marcelli domo prorsus non discedebat, nec ab Archelai episcopi confabulatione cessabat: valide enim studiose uterque de Manichæi studiis perquirebant, scire cupientes, qui sit, unde, vel quid verbi ferat. At ille universa dilucide enarravit, repetens et exponens de fide ejus hoc modo:

* I Cor. vii, 35.

(41) Codex Bobiensis, « Infringebat. »

(42) Melior Petavii versio, « vir illustris. »

(43) Codex Bobiensis, « Sicut per epistolam promissisti. Vale. Hanc epistolam scriptam atque signatam tradebat Turboni ferendam. » Epiphanius pariter legit, « sicut per epistolam promissisti. Vale. »

(44) Codex Bobiensis, « ad illum reversurum, aut communionem cum eo aliquam fore. »

(45) Castellum hoc trans fluvium Strangam situm fuisse in medio Persarum et Mesopotamiæ, ait Epiphanius in hac hæresi num. 7.

(46) Codex Bobiensis, « præ sagus. »

Ἐι τὴν τοῦ Μάνη πίστιν θέλετε μαθεῖν παρ' ἐμοῦ, ἀκούσατε συντόμως. Οὗτος δύο σέβει θεοὺς ἀγενήτους, αὐτοφύεις, ἀτίδους, ἕνα τῷ ἐν ἀντικείμενον, καὶ τὸν μὲν ἀγαθὸν, τὸν δὲ πονηρὸν εἰσηγείται, φως τῷ ἐν ἄνομα θέμενος, καὶ τῷ ἐτέρῳ σκότος· καὶ τοῦ μὲν φωτός εἶναι μέρος τὴν ἐν ἀνθρώποις ψυχὴν, τοῦ δὲ σκότους τὸ σῶμα, καὶ τὸ τῆς ὕλης δημιουργήμα. Μίξιν δὲ, ἥτοι σύγκρασιν τοῦτον λέγει γεγονέναι τὴν τρώπον, ἀπεικάζων τοὺς δύο τῶδε τῷ παραδείγματι· Καθάπερ δύο βασιλεῖς ἀντιμαχόμενοι πρὸς ἀλλήλους, ὄντες ἀπαρχῆς ἐχθροὶ, καὶ ἀναμέρος ἑκάστου τὰ ἴδια ἔχοντος· κατὰ δὲ σύστασιν τὸ σκότος ἐπελθὼν ἐκ τῶν ὀρίων αὐτοῦ προσεμαχίσαστο τῷ φωτί. Γινόντα δὲ τὸν ἀγαθὸν Πατέρα τὸ σκότος ἐν τῇ γῇ αὐτοῦ ἐπιδημηκός, προβάλλειν ἐξ αὐτοῦ δύναιμι, λεγομένην Μητέρα τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὴν προεβληκέναι τὸν πρῶτον ἀνθρώπον, τὰ πέντε στοιχεῖα. Εἰσὶ δὲ, ἀνεμος, φῶς, ὕδωρ, πῦρ καὶ ὕλη. Καὶ ταῦτα ἐνδυσάμενον, ὡς πρὸς κατασκευὴν πολέμου, κατελθεῖν κάτω, καὶ πολεμῆσαι τῷ σκότει. Οἱ δὲ τοῦ σκότους ἄρχοντες, ἀντιπολεμοῦντες αὐτῷ, ἔφαγον ἐκ τῆς πανοπίας αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἡ ψυχὴ. Τότε δεινῶς ἐθλίθη ἐκεῖ κάτω ὁ πρῶτος ἀνθρώπος ὑπὸ τοῦ σκότους, καὶ εἰ μὴ εὐζαμένου εἰσῆκουσεν ὁ Πατὴρ, καὶ ἀπέστειλεν ἑτέραν δύναιμι προεβληκέναι ὑπ' αὐτοῦ, λεγομένην ζῶν Πνεῦμα, καὶ εἰ μὴ κατελθὼν δίδωκεν αὐτῷ δεξιάν, καὶ ἀνψέγειν ἐκ τοῦ σκότους, πάλαι ἂν ὁ πρῶτος ἀνθρώπος καταγόμενος ἐκινδύνευσεν Ἐκτοσε οὖν κατέλειψε κάτω τὴν ψυχὴν· καὶ διὰ τοῦτο Μανιχαῖος, ἐὰν συναντήσωσιν ἀλλήλους, δεξιὰς διδόντας· ἐν γὰρ τῷ σκότει πάσας τὰς αἰρέσεις εἶναι λέγει. Τότε ζῶν Πνεῦμα ἔκτισε τὸν κόσμον, καὶ αὐτὸ φορέσαν ἑτέρας τρεῖς δυνάμεις, κατελθὼν ἀνήνεγκε τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἑστερέωσεν ἐν τῷ στερεώματι, ὃ ἐστὶν αὐτῶν σῶμα ἡ σφαῖρα. Τότε πάλιν τὸ ζῶν Πνεῦμα ἔκτισε τοὺς φωστῆρας, ἃ ἐστὶ τῆς ψυχῆς λειψάνα, καὶ οὕτως ἐποίησε τὸ στερέωμα κυκλῆσαι· καὶ πάλιν ἔκτισε τὴν γῆν εἰς εἶδη ὀκτώ. Ὁ δὲ Ὀμοφύρος κάτω βαστάζει, καὶ ἐπὶ τὴν κῆμη βαστάζων, τρέμει, καὶ σεισμοῦ αἰτίας γίνεσθαι παρὰ τὸν ὀριζόμενον καιρὸν. Τοῦτου ἕνεκα τὸν Ἰὶδὸν αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁ ἀγαθὸς Πατὴρ ἐκ τῶν κώλων εἰς τὴν καρδίαν τῆς γῆς, καὶ εἰς τὰ ταύτης

VII. (47) Si fidem Manichæi discere a me vultis, breviter audite. Illic duos colit deos innatos, ex semetipsis exstantes, æternos, unum uni adversantem; et alterum quidem bonum, alterum autem malum introducit. Lux uni nomen imponit, et alteri tenebræ. Et lucis quidem esse partem animam quæ in hominibus est, tenebrarum autem corpus, et quæ ex materia est conditio. Permisionem autem, vel conjunctionem hoc modo dicit (48) effectam, conferens ambos deos in hujuscemodi exemplum: Quemadmodum si duo reges sint adversum se pugnantes, qui ab initio fuerint inimici, habentes singuli suos portiones; acciderit autem ut tenebræ progredientes fines suos, bellum cum luce commiserint. Quod cum cognovisset bonus Pater, tenebras ad terram suam supervenisse, produxit ex se virtutem (49), quæ dicitur Mater vitæ; qua virtute circumdedit (50) primum hominem, quæ sunt quinque elementa, id est, ventus, lux, aqua, ignis et materia (51); quibus indutus, tanquam ad paratum belli (52), descendit deorsum pugnare adversum tenebras. At vero tenebrarum principes, repugnantes ei, comederunt de armatura ejus, quod est anima. Tunc ibi vehementer afflictus est deorsum primus parens homo (53) a tenebris; et nisi orantem eum exaudisset Pater, et misisset alteram virtutem quæ processerat ex se, quæ dicitur Spiritus vivens, et descendens porrexisset ei dexteram et eduxisset eum de tenebris, olim primus homo detentus periclitaretur. Ex eo ergo animam deorsum reliquit (54) : et propterea Manichæi cum sibi invicem occurrunt, dant sibi dexteras hujus signi gratia, tanquam ex tenebris liberati, in tenebris enim omnes hæreses esse dicunt (55). Tunc vivens Spiritus creavit mundum, et indutus alias tres virtutes, descendens eduxit principes, et crucifixit eos in firmamento, quod est (56) ejus corpus sphaera. Et rursum ipse vivens Spiritus creavit luminaria, quæ sunt reliquæ animæ (57), et fecit ea firmamentum circumire (58); et iterum creavit terram, et sunt octo. Est autem Omophorus deorsum (59), id est, qui cum portat in humeris; et cum laboraverit portans, intremiscit : et hæc est causa terræ motus præter constitutum tempus. Hæc

(47) *Sequentia usque ad cap. 12, ad verbum D Græce retulit Epiphanius mun. 25.*

(48) *Hinc patet apud Epiphanium legi debere, τοῦτον λέγει, cum prius esset, τούτων.*

(49) *Codex Bobiensis, « produxit ex virtute. » Casinensis, « prolixerit et esse virtutem. » Sed legendum ex Epiphanio uti emendatum est.*

(50) *Codex Bobiensis, « qua circumdedit. » Casinensis, « quæ virtute. » Sed ex Bobiensi, et Epiphanio emendavi, « qua virtute. »*

(51) *Codex Bobiensis, « id est, lux, aqua, ignis et materia. » Sed Epiphanius legit « ventus, lux, aqua, ignis et materia, » ut in codice Casinensi, qui veram exhibet hujus loci lectionem.*

(52) *Epiphanius legit, « ad apparatus belli. »*

(53) *Codex Bobiensis, concinente Epiphanio, primus homo.*

(54) *Codex Bobiensis, « relinquit; » mala lectio, ut patet ex Epiphanio.*

(55) *Codex Bobiensis, « omnis hæresis esse dicitur. » Sed hanc lectionem rejicit Epiphanius.*

(56) *Hæc est hujus loci vera lectio, Epiphanio probata. Quam enim ex codice Bobiensi Valesius exprimit, corruptam esse nemo non videt; sic enim se habet, « Descendens eduxit principes Jeru, xienis in firmamentum, quod est, etc. » In Græco Epiphanii est, « Et stabilivit in firmamento, quod est ipsorum corpus sphaera. » Sed vide eundem Epiphanium, cap. 48.*

(57) *Ita et Epiphanius. Male apud Valesium, « Reliquæ animæ. » Vide eundem Epiphanium, ibid., cap. 49.*

(58) *Et hic male codex Bobiensis, « in firmamento circuire, » ut patet ex Epiphanio.*

(59) *Epiphanius habet εἰς εἶδη ὀκτώ. « Creavit terram octuplici specie. Omophorus autem, » hoc est bajulus, « infra sustinet. » Sed Latinus noster interpres legit, εἰς δέ, vel, εἰς δὴ.*

de causa Filium suum misit benignus Pater de sinibus suis in cor terræ (60) et in interiores ejus partes, quo illum, ut par erat, coerceret (61) : quoties enim efficitur terræ motus, tremente eo ex labore, vel de humero in humerum transferente pondus, efficitur. Tunc ergo et ipsa materia creavit ex se plantas vel germina; quæ cum furatæ essent a quibusdam principibus, convocavit (62) omnes principes primarios, et sumpsit ab eis singulas virtutes, et fecit hominem hunc secundum speciem primi hominis illius, et junxit animam in eo (63).

VIII. Cum autem vilisset Pater vivens affligi animam in corpore, quia est (64) miserator et misericors, misit Filium suum dilectum (65) ad salutem animæ; hac enim causa, et propter Omophorum misit eum. Et veniens Filius, transformavit se in speciem hominis; et apparebat (66) quidem hominibus ut homo, cum non esset homo, et homines putaverunt eum natum esse (67). Cum ergo venisset, machinam quamdam concinnavit (68) ad salutem animarum, id est rotam statuit, habentem duodecim urceos : quæ rota per hanc spheram vertitur, hauriens animas morientium (69), quasque luminare majus, id est sol radiis suis adimens (70) purgat, et lunæ trahit, et ita adimpletur lunæ discus (71), qui a nobis ita appellatur. Naves enim vel translatorias cymbas esse dicit duo ista luminaria; ad quam repleta fuerit luna, transfretare animas, et subsolanam partem, et ita apocrusin (72), detrimentum patitur, cum onere fuerit relevata : et iterum repleti (73) cymbam, et rursus exonerari, dum hauriuntur per urceos animæ, usquequo partem suam propriam liberet animarum (74). De substantia autem boni Patris omuem animam, atque omne animal quod movetur, partem trahere confirmat. Cum igitur luna onus quod gerit, animarum, sæculis tradiderit Patris, permanent illæ (75) in columna gloriæ, quod vocatur Vir perfectus (76).

(60) Codex Bobiensis, « de sinibus in cor terræ. » Sic legit et Epiphanius.

(61) Idem codex, « quod illum, ut pareret, coerceret. » Prava lectio. Hinc autem patet Petavium apud Epiphanium pro ἐπιθυμῶν, recte emendasse ἐπιτιμῶν.

(62) Codex Casinensis, « furatæ essent, convocavit. » Nos Bobiensem codicem et Epiphanium secuti sumus.

(63) Male codex Bobiensis, « et vexit animam in eo; » quam lectionem non sequitur Epiphanius : subditurque apud eundem, « Et hæc est commisionis ratio; » quæ verba de suo fortasse addidit Epiphanius.

(64) Codex Bobiensis, « qui est. »

(65) Ita cod. Bobiensis, et Epiphanius. Casinensis non habet « dilectum. »

(66) Uterque codex, « et parabat. » Sed nos Epiphanii lectionem prætulimus.

(67) Codex Bobiensis, probante Epiphanio, « putabant eum natum esse. » Casinensis male, « naturam esse. »

(68) Codex Bobiensis, « concinnatum. » Epiphanius habet : « Veniens igitur opus quoddam ad animarum salutem molitus est, et machinam construxit, cados duodecim habentem, quæ a spherâ con-

κατώτατ' ὅπως αὐτῷ τὴν προσήκουσαν ἐπιτιμῶν ἄφ' ἑαυτῆς ἀν σεισμῶς γένηται, ἢ τρέμει κάμων, ἢ ἀντιφέρει εἰς τὸν ἕτερον ὄμον. Τότε τοῦτον καὶ ἡ ὕλη ἀφ' ἑαυτῆς ἐκτίθει τὰ φυτὰ, καὶ συλωμένων αὐτῶν ἀπὸ τιῶν ἀρχόντων ἐκάλεισε πάντας τοὺς τῶν ἀρχόντων πρωτίστους, καὶ ἔλαβεν ἀπ' αὐτῶν ἀνὰ μίαν δύναμιν, καὶ κατεσκευάσασκε τὸν ἀνθρώπον, τὸν κατὰ τὴν ἰδέαν τοῦ πρώτου ἀνθρώπου ἐκείνου, καὶ ἔδωκε τὴν ψυχὴν ἐν αὐτῷ. Αὕτη ἐστὶ τῆς συγκράσεως ἡ ὑπόθεσις.

Ὅτε δὲ εἶδεν ὁ Πατὴρ ὁ ζῶν θλιβομένην τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι, εὐσπλαγχνος ὢν καὶ ἐλεήμων, ἐπέμφε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν ἡγαπημένον εἰς σωτηρίαν τῆς ψυχῆς; διὰ γὰρ ταύτην τὴν πρόφασιν καὶ τὴν τοῦ Ὁμοφύρου ἀπέστειλεν αὐτόν. Καὶ ἔλθων ὁ Υἱὸς μετεσχημάτισεν ἑαυτὸν εἰς ἀνθρώπου εἶδος, καὶ ἐφαίνετο τοῖς ἀνθρώποις ὡς ἀνθρώπος, μὴ ὢν ἀνθρώπος, καὶ οἱ ἀνθρώποι ὑπελάμβανον αὐτὸν γεγεννησθαι. Ἐλθὼν οὖν ποιεῖται τὴν δημιουργίαν πρὸς σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, καὶ μηχανὴν συνεστήσατο ἔχουσαν διάδεκα κάδους, ἧτις ὑπὸ τῆς σφαίρας στροφομένη, ἀνιμῶν τῶν θνησκόντων τὰς ψυχάς. Καὶ ταύτας ὁ μέγας φωστὴρ ταῖς ἀκταῖς λαβὼν καθαρίζει, καὶ μεταδίδωσι τῇ σελήνῃ, καὶ οὕτως πληροῦται τῆς σελήνης ὁ δίσκος, ὁ παρ' ἡμῖν προσαγορευόμενος. Ποῖα γὰρ, ἦτοι πορθητὰ εἶναι λέγει τοὺς δύο φωστῆρας. Εἶτα, ἐὰν γεμισθῇ ἡ σελήνη, μεταπορθηθεὶς εἰς ἀπηλώτην, καὶ οὕτως ἀπόκρουσιν ποιεῖται, τοῦ γόμου ἐλαφρονομένη; καὶ οὕτω πληροῖ τὴ πορθημῖον, καὶ πάλιν ἀπογομοῖ ἀνιμωμένων ὑπὸ τῶν κάδων τῶν ψυχῶν, ἀχρις οὗ τὸ ἴδιον αὐτοῦ μέρος αἴσει τῆς ψυχῆς. Τῆς γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ Πατρὸς οὐσίας πᾶσαν ψυχὴν, καὶ πᾶν κινούμενον ζῶον μετέχειν λέγει. Τῆς οὖν σελήνης μεταδιδούσης τὸν γόμον τῶν ψυχῶν τοῖς αἰώσι τοῦ Πατρὸς, παραμένουσιν ἐν τῷ πύλῳ τῆς δόξης, ὅς καλεῖται ἀπὸ τῶν τέλειος. Ὁ δὲ ἀπὸ οὗτος στύλος ἐστὶ φωτός; ἐπειδὴ γέμει ψυχῶν τῶν καθαριζομένων. Αὕτη

versa mortuorum animas sursum evelit. »

(69) Codex Bobiensis, « quæ per hanc spheram hauriens animas viventium. » Mala lectio, ut ex Epiphanio apparet.

(70) Epiphanius, λαβὼν, « assumens. »

(71) Codex Bobiensis, « discursus, » pessima lectio.

(72) In codice Casinensi, « Apocrisin, » scribitur; sed nos locum restitimus ex codice Bobiensi, in quo « Apocrusin » recte legitur, licet in aliis hic depravatissimum existat. Απόκρουσιν autem Alexandro Aphrodisiensi, et Tralliano dicitur facere luna, cum decrescit seu senescit, ut notum est.

(73) Epiphanius οὕτω, « et ita repleti. »

(74) Idem Epiphanius, τῆς ψυχῆς, « animæ; » sed ex hujus antiqui interpretis versione debet emendari.

(75) Legendum « ille, » hoc est, animæ ex Epiphanio, licet uterque codex habeat « illa. »

(76) Epiphanius habet, « aer perfectus, » unde colligitur Latinum hujus operis exemplar e Græco expressum esse, et male interpretem legisse, ἀήρ pro ἀήρ; vertendum autem, « aer perfectus. Aer autem hic, etc., » ut Græca cum Latinis conveniant, et aliquis inde sensus eruatur.

ἔτιν ἢ αἰτία, δι' ἧς αἰψυγαὶ σώζονται. Ἡ δὲ τοῦ ἀποθα-
νεῖν τοὺς ἀνθρώπους ἐστὶ πάλιν αὐτῇ Παρθένος τις
ὡραία κεκοσμημένη, πιθαὴ πάνυ, σὺλᾶν ἐπιχειρεῖ τοὺς
ἄρχοντας. τοὺς ἐν τῷ στερεώματι ὑπὸ τοῦ ζῶντος Πνεύ-
ματος ἀνευχθέντας καὶ σταυρωθέντας φαινόμενῃ, δὲ
τοῖς ἄρρεσι θήλειά εὐμορφος, ταῖς δὲ θηλείαις νεανίας
εὐειδὴς καὶ ἐπιθυμητός. Καὶ οἱ μὲν ἄρχοντες, ὁπόταν
ἴδωσιν αὐτὴν κέκαλλωπιζμένην, οἰστρύνονται τῷ φιλ-
τρῷ, καὶ μὴ δυνάμενοι αὐτὴν καταλαβεῖν, δεινῶς
φλέγονται τῷ ἐρωτικῷ πάθῳ τὸν νοῦν ἐξαρπασθέν-
τες. Ὅταν οὖν, τρεχόντων αὐτῶν, ἡ Παρθένος ἄραν-
τος γέννηται, τότε ὁ ἄρχων ὁ μέγας προβάλλει τὰς
νεφέλας ἐξ αὐτοῦ, ὅπως σκοτίσῃ τῇ ὄρῃ αὐτοῦ τὸν
κόσμον καὶ οὕτως ἐάν θλίβῃ πάνυ, καθάπερ ἀνθρω-
πος ἰδρῶν ἀποκοποῦται· ὁ δὲ ἰδρῶν αὐτοῦ ἐστὶν ἡ
βροχὴ. Ὅμοῦ καὶ ὁ θερισμὸς ἄρχων ἐάν συληθῇ ὑπὸ
τῆς παρθένου, καταχέει λοιμὸν ἐφ' ὅλης τῆς γῆς,
ὅπως θανατώσῃ τοὺς ἀνθρώπους· τὸ γὰρ σῶμα τοῦτο
κόσμος καλεῖται πρὸς τὸν μέγαν κόσμον· καὶ οἱ ἀν-
θρωποι πάντες ρίζας ἔχουσι, κάτω συνδεθείσας ταῖς
ἄνω. Ὅποταν οὖν συληθῇ ὑπὸ τῆς παρθένου, τότε
ἄρχεται κόπτειν τὰς ρίζας τῶν ἀνθρώπων· καὶ ἐταν
κοπῶσιν αἱ ρίζαι αὐτῶν, τότε ἄρχεται λοιμὸς γίνε-
σθαι, καὶ οὕτως ἀποδησάκουσιν. Ἐάν δὲ τὰ ἄνω τῆς
ρίζης πόνῃ σαλεύσῃ, σεισμὸς γίνεται τε, καὶ ἐπα-
κολουθεῖ, συγκινομένου μὲν τοῦ Ὀμοφρόου· αὐτῇ
ἡ αἰτία τοῦ θανάτου.

erum, efficitur pestilentia, et ita moriturus. Quod si superiores partes radicum validius concusserit, fit terræ motus, et insequitur Omophori concussio (84) : et hæc est mortis occasio.

Ἐρῶ δὲ ὑμῖν καὶ τοῦτο, πῶς μεταγίγεται ἡ ψυχὴ C
εἰς πέντε σῶματα. Πρῶτον καθαρίζεται μικρὸν τι ἀπ'
αὐτῆς· εἶτα μεταγίγεται εἰς κυνὸς, ἢ εἰς καμήλου, ἢ
εἰς ἐτέρου ζώου σῶμα. Ἐάν δὲ ἡ πεπορευκυῖα ψυχὴ, εἰς
καλεφῶν [sc. ἐλεφαντιῶν] σῶμα μεταφέρεται· ἐάν δὲ
θερίσασα εὐρεθῇ, εἰς μογιλάδους. Τῆς δὲ ψυχῆς ἐστὶ
τὰ ὀνόματα ταῦτα, νοῦς, ἔννοια, φρόνησις, ἐνθύμησις,
λογισμὸς. Οἱ δὲ θερίσται, ὅσοι θερίζουσιν, εἰτοχασὶ τοῖς
ἐρχοῦσι τοῖς ἀπαρχῆς οὐσὶν εἰς σκότος, ὅτε ἔφαγον ἐκ
τῆς τοῦ πρώτου ἀνθρώπου παντοίας. Διδ' ἀνάγκη αὐ-
τοὺς μεταγίγθηναί· εἰς χόρτον, ἢ εἰς φασγλία, ἢ εἰς κρι-

(77) Melior in seqq. Epiphanii lectio, quæ sic Latine sonat : « Amoris œstro aguntur, cumque eam assequi nequeant, extra mentem acti, præ amore et cupiditate mirum in modum exardescunt, Cum igitur, accurrentibus illis, virgo se ex illorum aspectu suiduxerit, tunc, etc. »

(78) Male codex Bobiensis, « libidin' amoris calorem; cum ergo currentibus eis post eam, virgo, etc. »

(79) Idem codex, « sudat ei ex tribulatione; » prava lectio.

(80) Epiphanius habet ex versione Petavii : « Sic et princeps alter, messor appellatus, si Virginis illecebria capiatur, pestem in universam terram perdendis hominibus immitit. » In textu tamen Græco, « messis » est, non messor; sed fortasse legendum θερισμοῦ.

(81) Codex Casinensis, « effundit famem. » Bobiensis, « effundet famem. » Sed nos ex seqq. et ex Epiphanio, « pestem, » substituiimus. Facile autem fuit veteri Latino interpreti ob similitudinem vocum, λιμὸς, « fames, » et λοιμὸς, « pestis, » in hæc errorem incurrere.

A Hic autem vir est columna lucis, repleta est enim mundarum animarum, et hæc est causa salutis animarum; mortis vero causa hominibus est ista. Virgo quædam decora et exornata, elegans valde, fuit appetit' principes, qui sunt in firmamento a vivente Spiritu educti et crucifixi; quæ eam apparuerit, maribus femina decora apparet; feminis vero adolescentem speciosum et concupiscibilem demonstrat. Sed princeps quidem, cum eam viderint exornatam(77), amore ejus in libidinem moventur; et quia eam apprehendere non possunt, vehementer instigantur amoris incendiis excitati; rapti sunt enim libidinis calore : cum enim currentibus post eam anxii effecti fuissent, Virgo (78) subito nusquam comparuit. Tunc princeps ille magnus producit nebulas ex semetipso, ut obscurat in ira sua omnem mundum; qui cum tribulatus fuerit plurimum, sicut homo sudat post laborem, ita et hic princeps sudat ex tribulatione (79) sua, cujus sudor pluvie sunt (80). Sed et messor princeps, si deceptus fuerit a Virgine, effundit pestem (81) super terram, ita ut morte afficiat homines; corpus enim hoc mundus vocatur, ad similitudinem magni hujus mundi, et omnes homines qui sunt deorsum, radices habent sursum colligatas (82). Cum ergo deceptus fuerit a Virgine, tunc incipit (83) excidere radices hominum; et cum excisæ fuerint radices

B producti nebulas ex semetipso, ut obscurat in ira sua omnem mundum; qui cum tribulatus fuerit plurimum, sicut homo sudat post laborem, ita et hic princeps sudat ex tribulatione (79) sua, cujus sudor pluvie sunt (80). Sed et messor princeps, si deceptus fuerit a Virgine, effundit pestem (81) super terram, ita ut morte afficiat homines; corpus enim hoc mundus vocatur, ad similitudinem magni hujus mundi, et omnes homines qui sunt deorsum, radices habent sursum colligatas (82). Cum ergo deceptus fuerit a Virgine, tunc incipit (83) excidere radices hominum; et cum excisæ fuerint radices erum, efficitur pestilentia, et ita moriturus. Quod si superiores partes radicum validius concusserit, fit terræ motus, et insequitur Omophori concussio (84) : et hæc est mortis occasio.

IX. Dicam autem vobis, quomodo et anima in alia quoque corpora transfunduntur (85). In hoc primo purgatur aliquid ex ea parum; deinde transfunditur in canem, aut in camelum, aut in alterius animalis corpus. Quod si homicidium commisit anima, in elephantiacorum corpora (86) transfunditur; quod si messem secuit, in mutos. Nomina autem animæ sunt ista, mens, sensus, prudentia, intellectus, cogitatio (87). Messores autem qui messem metunt, conferuntur principibus, qui ex materia orti (88-89), in tenebris sunt, ex quo manducave-

(82) Epiphanius habet : « Et omnes homines radices habent infra cum superioribus connexas. »

(83) Codex Bobiensis, « tunc cum incipiet. »

D (84) Apud Epiphanium legitur : « Quod si superiores partes radicum præ labore quatiantur, terræ motus fit, atque consequitur, Omophoro quidem insimul concusso. »

(85) Codex Bobiensis, « transferuntur; » mala lectio. Epiphanius habet, « quomodo anima in quinque corpora transfundatur. Primum, etc. »

(86) Codex Bobiensis, « homicidium admisit, anima in elephantorum corpora. » In Casinensi scribitur, « in elephantia eorum corpora, » quod pr. cul dubio, « elephantiacorum, » legi debet. Epiphanius tamen habet, καλεφῶν, « celephorum » ignotum mihi animal.

(87) Petavius melius vertit apud Epiphanium, « mens, notio, intelligentia, cogitatio, ratiocinatio. »

(88-89) Codex Bobiensis, « qui ex materia horti, » typographorum, ut videtur, errore. Apud Epiphanium legitur, « qui ab initio in tenebris sunt. »

runt de primi hominis armatura. Propter quod necesse est eos transfundi in fœnum aut in fascolum, aut in hordeum, aut in olera, ut et ipsi desecentur et demetantur: et qui manducant panem, necesse est ut et ipsi manducentur, panis effecti. Qui occiderit pullum, et ipse pullus erit, qui murem, mus etiam ipse erit. Si quis vero est dives (90) in hoc mundo, cum exierit de corpore suo, necesse est enim in corpus pauperis injici, ita ut ambulet, et mendicet (91), et post hæc eat in pœnas æternas. Cum ergo corpus hoc principum sit, et materiæ, necesse est eum, qui plantaverit perseam, transire per multa corpora, usquequo perseæ illa (92) quam plantaverat, concidat. Qui autem edificaverit sibi domum, dispergetur (93) per omnia corpora. Si quis laverit se in aqua, animam suam vulnerat (94); et qui non præstiterit electis ejus alimenta (95), pœnis subdatur gehennæ (96), et transformatur in catechumenorum corpora, usquequo faciat misericordias multas; et propterea si quid optimum est in electis, offerunt illud electis (97): et eum voluerit manducare panem, orant primo, ista dicentes ad panem: Neque ego te messui, neque molui, neque tribulavi (98), nec in clibanum te misi; alius te fecit, et detulit te mihi; ego innocenter te manduco (99). Et cum intra semetipsum hæc dixerit, respondet ad eum qui ei detulit: Oravi pro te (1); et ille discedit ita. Sicut ergo dixi vobis paulo ante, si quis messuerit, demetetur; ita et si quis frumentum in molam miserit, etiam ipse mittetur in molam, aut si quis consperserit, conspergetur, aut si panem (2) coxerit, excoquetur; et propter hoc illicitum est apud eos opus facere. Et iterum dicunt esse alios quosdam, præter hunc quem videmus, mundos (3), quibus hujus mundi luminaria, cum hic occiderint, oboriuntur. Et illi dicunt (4), si quis ambulat in terra, lædit terram, et qui movet manum (5), lædit aerem, quia aer anima est hominum, et animalium, et volatillum, et piscium, et reptantium, et si quid (6) est in hoc mundo: dixi enim vobis, quia corpus hoc non est Dei, sed materiæ est et tenebrarum, et ideo necesse est illud obscurari (7).

(90) Codex Bobiensis, « necesse est, et ipsum manducari panem effectum. Quod si occiderit pullum, et ipse pullus erit. Quis vero est dives. » Sed Epiphanius cum Casinensi codice convenit. Male autem in margine emendavit Valesius, « Quisquis vero est dives. »

(91) Codex Bobiensis, « ut ambulet, mendicet. »

(92) Male in Casinensi codice legebatur, « per se ad illum. » Porro περὶ α Petavii verit, « Persica arbor. » Vide Epiphanium num. 9.

(93) Codex Bobiensis, « dispergitur. » Epiphanius habet ut codex Casinensis.

(94) In Græco Epiphani est πηγάσι, « frigore astringit, congelat. » Latinius tamen/ interpres legisse videtur πλησσει.

(95) Apud Epiphanium scribit, εὐσεβείαν, « pietatem. »

(96) Epiphanius, « per multas generationes, pœnas expendet. »

(97) Codex Bobiensis, « offerunt illud illis electis. » Casinensis, « offerre illud electis; » sed ex Epiphanio legendum ut edidimus.

Α θην, ἢ εἰς στάχυν, ἢ εἰς λάχανα, ἵνα θερισθῶσι καὶ κοπῶσι. Καὶ εἰ τις πάλιν ἐσθίει ἄρτον, ἀνάγκη καὶ αὐτὸν βρωθῆναι, ἄρτον γενόμενον. Εἰ τις φρονεῖται ὀρνίθιον, ὀρνίθιον ἔσται. Εἰ τις φρονεῖται μῦν, καὶ αὐτὸς μῦς ἔσται. Εἰ τις πάλιν ἐστὶ πλούσιος ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ, καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ σκηνώματος αὐτοῦ, ἀνάγκη αὐτὸν εἰς πτωχοῦ σώμα μεταγγοσθῆναι, ὡς περιπατοῦντα αὐτὸν ἐπαιτῆσαι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀναλθεῖν αὐτὸν εἰς κλίσιν αἰώνιον. Τοῦ δὲ σώματος τούτου ἔντος τῶν ἀργύρων καὶ τῆς ὕλης, ἀνάγκη τὸν φουτεύοντα περσεῖαν διελθεῖν πολλὰ σώματα, ἕως ἂν καταβληθῇ ἢ περσεῖα ἐκείνη. Εἰ δὲ τις οἰκοδομῇ ἐαυτῷ οἰκίαν, διασπαρᾶσθῆσεται εἰς τὰ ὅλα σώματα. Εἰ τις λούεται εἰς τὸ ὕδωρ, τὴν ἐαυτοῦ ψυχὴν πηγάσει· καὶ εἰ τις οὐ δίδωσι τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ εὐσεβείαν, κολασθήσεται εἰς τὰς γενεάς; καὶ μετενοματωταὶ εἰς κατηχομένων σώματα, ἕως οὗ δὲ εὐσεβείας πολλὰ· καὶ διὰ τοῦτο, εἰ τι κάλλιστον ἐν βρώμασι, τοῖς ἐκλεκτοῖς προσφέρουσι. Καὶ ὅταν μέλλωσιν ἐσθίειν ἄρτον, προσεύχονται πρῶτον, οὕτω λέγοντες πρὸς τὸν ἄρτον. Ὅχι σε ἐγὼ ἐθέρισα, οὐτε κλῆσα, οὐτε ἐθλίψα σε, οὐτε εἰς κλίθων ἐβαλον· ἀλλὰ ἄλλος ἐποίησε ταῦτα, καὶ ἡγαγέ μοι, ἐγὼ ἀναίτιως ἔφαγον. Καὶ ὅταν καθ' ἐαυτὸν εἴπῃ ταῦτα, λέγει τῷ κατηχομένῳ. Ἡδέξαμην ὑπὲρ σοῦ· καὶ οὕτως ἀφίσταται ἐκείνος. Ὡς γὰρ εἶπον ὑμῖν πρὸ ὀλίγου, εἰ τις θερίζει θερισθῆναι· οὕτως ἐὰν εἰς μηχανὴν αἶτον βάλῃ, βληθήσεται καὶ αὐτός, ἢ φορέας φορᾶσθῆσεται, ἢ ὀπητήσας ἄρτον ὀπηθήσεται· καὶ διὰ τοῦτο ἀπειρήται αὐτοῖς ἔργον ποιῆσαι. Καὶ πάλιν εἰσὶν ἕτεροι κόσμοι τινές, τῶν φωστῆρων δυνάτων ἀπὸ τούτου τοῦ κόσμου, ἐξ ἧν ἀνατέλλουσι. Καὶ εἰ τις περιπατεῖ χαμάλ, βλάπτει τὸν ἀέρα· ἐπειδὴ ὁ ἀήρ ψυχὴ ἐστὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ τῶν ζώων, καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν ἐρπετῶν. Καὶ εἰ τις ἐν κόσμῳ ἐστὶν, εἶπον ὑμῖν, ὅτι τὸ σῶμα τοῦτο οὐκ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τῆς ὕλης ἐστὶ καὶ σκοτός ἐστὶ, καὶ αὐτὸ σκοτωθῆναι δεῖ.

(98) In Græco Epiphanii ἐθλίφα, « subegi, » eo sensu quo facinam subigere dicimus.

(99) Casinensis, « manduco et solvo. » Sed nos Bobiensis codicis, et Epiphanii lectionem expressimus.

(1) Codex Bobiensis, « respondet ad illum, qui detulit: Oravi pro te. Si quis messuerit, demetetur, etc. » Epiphanius habet: « Dicit catechumeno, Oravi pro te, et ille discedit. Nam, sicut ego paulo ante dixi, si quis messuerit, demetetur. » Sed melior Latini interpretis lectio.

(2) Codex Bobiensis, « ita et si quis panem. »

(3) Idem codex, « alios præter hunc quem videmus, mundum. »

(4) Codex Bobiensis, « et ibi dicunt. »

(5) Idem codex, « qui levat manum. »

(6) Idem codex, « reptantium. Et si quod. »

(7) Codex Bobiensis, « corpus hoc non illud necesse est obscurari. » Sed multum hunc locum esse patet ex Epiphanio, qui cum Casin. cod. concordat. Nisi quod habet Epiphanius, « sed materiæ est, ipsumque corpus obscuritas est. »

Περὶ δὲ τοῦ παραδείσου, οὐ καλεῖται κόσμος· ἔστι δὲ τὰ φυτὰ τὰ ἐν αὐτῷ ἐπιθυμία καὶ ἄλλαι ἀπάται, διαφθείρουσαι τοὺς λογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων. Τὸ δὲ ἐν παραδείσῳ φυτὸν, ἐξ οὗ γνωρίζουσι τὸ καλὸν, αὐτὸ ἔστιν ὁ Ἰησοῦς· ἡ γνῶσις αὐτοῦ, ἡ ἐν τῷ κόσμῳ· ὁ δὲ λαμβάνων διακρίνει τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν. Ὁ μὲν τοι κόσμος, οὐδ' αὐτὸς ἔστι τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἢ ἀπὸ μέρους τῆς ὤλης ἐπλάσθη, καὶ διὰ τοῦτο πάντα ἀφανίζεται· ὁ δὲ ἐσύλησαν οἱ ἄρχοντες ἀπὸ τοῦ πρώτου ἀνθρώπου, αὐτὸ ἔστι τὸ γεμίζον τὴν σελήνην, τὸ καθαριζόμενον καθημερινῶν ἀπὸ τοῦ κόσμου· καὶ ἐὰν ἐξέλθῃ ἡ ψυχὴ, μὴ γνωῖσα τὴν ἀλήθειαν, παραδίδεται τοῖς δαίμοσιν ὅπως δαμάσῃσιν αὐτὴν ἐν ταῖς γένουσι τοῦ πυρός· καὶ μετὰ τὴν παίδευσιν μεταγίγνεται εἰς σώματα, ἵνα δαμασθῇ, καὶ οὕτω βάλλεται εἰς τὸ μέγα πῦρ, ἄχρι τῆς συντελείας. Περὶ δὲ τῶν παρ' ὁμῖν προφητῶν οὕτως λέγει· Πνεῦμα εἶναι ἀσεβείας, ἥτοι ἀνομίας τοῦ σκότους, τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνελλόντος. Καὶ διὰ τοῦτο κτανθόντες οὐκ ἐλάλησαν· ἐτίφλωσαν γὰρ αὐτῶν ὁ ἄρχων τὴν διάνοιαν· καὶ εἰ τις ἀκολουθεῖ τοῖς λόγοις αὐτῶν, ἀποθνήσκει εἰς τοὺς αἰῶνας, δεδεμένος εἰς τὴν βάλαν, ὅτι οὐκ ἔμαθε τὴν γνῶσιν τοῦ Παρακλήτου. Ἐνετίλατο δὲ τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτοῦ μόνους, οὐ πλέον ἑπτὰ οὐσι τὸν ἀριθμὸν· Ἐὰν παύσησθε ἐσθιόντες, εὐχεσθε, καὶ βάλλετε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔλαιον ἐξωρισμένον ὀνόμασι πολλοῖς πρὸς στήριγμὸν τῆς πίστεως τούτης· τὰ δὲ ὀνόματα μοι οὐκ ἀφανερῶδη· μόνος γὰρ οἱ ἐπὶ τούτοις χρώνται. Καὶ πάλιν τὸ παρ' ὁμῖν τίμιον καὶ μέγα ὄνομα Σαβαώθ, αὐτὸ εἶναι τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πατέρα τῆς ἐπιθυμίας· καὶ διὰ τοῦτο ἀπλῆροι προσκυνοῦσι τὴν ἐπιθυμίαν, θεὸν αὐτὴν ἠγούμενοι. Περὶ δὲ τοῦ Ἀδάμ πῶς ἐκτίσθη, λέγει οὕτως, ὅτι, ὁ εἰπὼν, Δεῦτε, καὶ

X. Paradisus autem qui vocatur mundus (8), et arbores quæ in ipso sunt, concupiscentiæ sunt, et celeræ seductiones corrumpentes cogitationes (9) hominum. Illa autem arbor quæ est in paradiso, et qua agnoscitur bonum, ipse est Jesus, et scientia illius (10) quæ est in mundo; quam qui acceperit, discernit bonum a malo. Mundus autem nec ipse est Dei, sed ex parte materia (11) plasmatus, et ideo omnia exterminantur. Quod autem furati sunt principes a primo homine, ipsum est quod adimplet lunam, quod quotidie purgatur a mundo: et si exierit anima quæ non cognoverit veritatem, traditur (12) dæmonibus, ut eam doment in gehenna ignis: et posteaquam correcta fuerit, transfunditur (13) in alia corpora, ut dometur, et ita injectur in illum magnum ignem usque ad consummationem. De prophetis autem qui apud vos sunt (14), hæc dicit: Spiritus esse impietatis sive iniquitatis tenebrarum illarum, quæ ab initio ascenderunt (15), a quibus decepti, non sunt locuti in veritate; excæcavit enim princeps ille mentes ipsorum (16); et si quis sequitur verba ipsorum, morietur in sæcula, devinctus (17) intra massam, quoniam non didicit scientiam Paraclæti. Præcepit autem electis suis solis, qui non sunt (18) amplius quam septem numero, ut cum desinerent (19) manducantes, orarent, et mitterent oleum super caput, exorcizatum (20), invocatis nominibus plurimis, ad confirmationem illæi hujus: nomina (21) tamen mihi non manifestavit; soli enim (22) illi septem utuntur his nominibus. Et iterum hoc (23), quod apud vos (24) magnum et honorabile est (25), nomen Sabaoth, ille dicit naturam esse hominis, et patrem concupiscentiæ; et propterea, inquit, simpliciores (26)

(8) Hinc patet apud Epiphanium legi debere ὅς καλεῖται κόσμος· non autem, οὐ καλεῖται κόσμος.

(9) Codex Bobiensis, « cogitationem. » Epiphanium habet, « cogitationem hominum illorum. Arbor autem. » Sed melior videtur Latini interpretis lectio.

(10) Codex Bobiensis, « et scientia ejus. » Epiphanium, γνῶσις, « cognitio. » vel etiam scientia. Hinc autem patet legendum esse apud eundem, καὶ ἡ γνῶσις αὐτοῦ, « ejusque cognitio. »

(11) Ita apud Epiphanium, et in codice Bobiensi. At Casinensis, « ex materia. »

(12) Codex Bobiensis, « et si exierit, animamque non cognoverit veritas, tradetur. » Sed codicis Casinensis lectionem firmat Epiphanium.

(13) Codex Bobiensis, « correpta fuerit, transfundetur. » Casinensis, « correpta fuerit, transfunditur. » Nos tamen, « correctæ fuerit, » edidimus ex Epiphanio.

(14) Hinc patet apud Epiphanium pro ὁμῖν non esse legendum ἡμῖν, ut Petavius in margine emendandum esse monuit; nam hæc Turbo videtur narrasse antequam hæresim deposuisset. Vide infra not. 24.

(15) Codex Bobiensis, « ascenderunt, quibus deceptis. » Epiphanium, « et ob id aberrantes. » Male autem ibi expungendam esse negativam particulam censuit Petavius, eam enim antiquus Latinus interpretis retinet; qui tamen legisse videtur in Græco textu οὐκ ἐλάλησαν ἐν ἀληθείᾳ.

(16) Codex Bobiensis, « mentem illorum. » Ita et Epiphanium.

(17) Codex Bobiensis, « devinctus, » quod est contra Græci textus sensum.

(18) Idem codex, « qui sunt, » mala lectio.

(19) Codex Bobiensis, « desinerint. »

(20) Oleum « exorcizatum » ait, pro exorcizatum; contra quam veteres interdum scribere solebant: hic enim syllaba za in dia convertitur; illi autem præpositionem Græcam δὲ, et j consonans vocalibus adjunctum in z mutabant; sic « Zabulus, » pro « Diabolus, » et similia. Vide Barthium in notis ad Phocadium, cap. 1. — Quod attinet ad ea quæ hic observat cl. Zacagnius, videsis adnotata inferius ad Commodianum *Instr.* xxxv, v. 545.

(21) Codex Bobiensis, « ad confirmationem fidei. Hujus nomina. » Casinensis, « ad confirmationem fidei. Horum nomina. » Nos juxta fidem Græci apud Epiphanium textus emendavimus, « ad confirmationem illæi hujus. Nomina tamen, etc. »

(22) Codex Casinensis, « soli autem. »

(23) Bobiensis codex, « iterum quod. »

(24) Hinc patet apud Epiphanium legendum non esse ἡμῖν, ut paulo ante monuimus.

(25) Codex Bobiensis, « esset. »

(26) Quid Manichæis ἀπλῆρων vox significaret, eruditus explorandum reliquit Petavius. Verum hoc nomine Catholicos, quasi « simpliciores, » ut antiquus Latinus interpretis transtulit, ab eisdem designatos fuisse ex anathematismis, quos olim apud Græcos publice emittebant Manetis assectæ, ad catholicam fidem venientes, probat Ducangius in *Glossario mediæ et infimæ Græcitatæ*. Male autem in Casarææ bibliothecæ scripto codice, ex quo eosdem anathematismos a clarissimo viro Jacobo Tellio humanissime descriptos habeo, pro ἀπλῆρων, scri-

adorant concupiscentiam, deum eam putantes. De Adam vero quomodo creatus sit, ita dicit, quia qui dicit; *Veni'e* (27), *faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*^o, secundum (28) eam quam videmus formam, princeps est qui hac dicit ad collegas suos principes: id est: Venite, date mihi de lumine quod accepimus, et faciamus secundum nostram, qui (29) principes sumus, formam, et secundum eam quam videmus, quod est primus homo; et ita hominem creaverunt. Evam (30) quoque similiter fecerunt, dantes ei de concupiscentia sua ad decipiendum Adam; et per hanc principis.

XI. Deum vero non habere partem cum mundo (32), nec gaudere super eo, quod (33) ab initio furtum (34) passus sit a principibus, et oborta fuerit ei tribulatio: hac de causa mittit, et furatur ab eis animam suam quotidie per luminaria hanc, id est per solem et lunam, per quos universus mundus et omnis creatura raptatur (35). Illum vero qui locutus est cum Moysse et Judæis et sacerdotibus, principem dicit esse tenebrarum: et ideo unum atque idem sunt Christiani, et Judæi, et gentes, eundem Deum (36) colentes; in concupiscentiis enim suis seducit eos, quia non est Deus veritatis. Propter hoc ergo quicumque in illum Deum sperant (37), qui cum Moysse locutus est et prophetis, cum ipso habent vinculis tradi, quia non speraverunt in Deum veritatis; ille enim secundum concupiscentias suas locutus est cum eis. Post hanc vero omnia ad ultimum dicit, sicut ipse scripsit: Senior cum manifestam (38) fecerit ejus imaginem, tunc ipse Omophorus extra se terram derelinquit, et ita dimittitur magnus ille ignis, qui mundum consumat universum. Deinde iterum dimittunt animam, quæ obicitur inter medium novi sæculi (39), ut omnes animæ peccatorum vinciantur (40) in æternū. Tunc autem hanc fient, cum statuta venerit dies (41). Probationes (42) autem omnes Jesus

^o Gen. 1, 26.

bitur ἀπλαναρῶς. Meliore tamen vocabulo eos ἀπλουστέρας vocat Maues in epistola ad Marcellum, superius relata.

(27) Idem codex, « ita dicit. Venite. » Sed hæc mera est librarii hallucinatio. Cæterum dolose corruptum fuisse a Manete hunc Genesios locum additione vocis « venite, » testis est Epiphanius num. 56.

(28) Idem codex, « et secundum. »

(29) Codex Bobiensis, « nostra, qua; » lectio improbauda.

(30) Codex Bobiensis, « qui Evam. »

(31) Male Casinensis codex, « mundum. »

(32) Codex Bobiensis, « Dominum vero non habere patrem cum mundo. » Typographi forsitan error.

(33) Codex Bobiensis, « propter quod. »

(34) Male codex Casinensis, « furcam. »

(35) Codex Bobiensis, « rapatur. » Valesius autem recte correxit, « raptatur. »

(36) Codex Casinensis, « gentes unum Deum. » Codex autem Bobiensis, « gentiles eundem Deum, » quam lectionem, consona cum esset Græco apud Epiphanium textui, nos retinimus.

ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, ἢ καθ' ἣν εἶδομεν μορφὴν, ἀρχὸν ἐστίν, ὁ εἰπὼν τοῖς ἑτέροις ἀρχουσιν, ὅτι, Δεῦτε, δότε μοι ἐκ τοῦ φωτὸς οὗ ἐλάβομεν, καὶ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἡμῶν τῶν ἀρχόντων μορφὴν, καθ' ἣν εἶδομεν, ὁ ἐστὶ πρῶτος ἄνθρωπος· καὶ οὕτως ἔκτισε [Ἰσ. ἔκτισαν] τὸν ἄνθρωπον. Τὴν δὲ Εὐὰ ὁμοίως ἔκτισαν, δόντες αὐτῇ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν. πρὸς τὸ ἐξαπατήσαι τὸν Ἀδάμ· καὶ διὰ τούτων γέγονεν ἡ πλάσις τοῦ κόσμου ἐκ τῆς τοῦ ἀρχοντος δημιουργίας.

factum est sumentum mundi (31) per conditionem

Τὸν δὲ Θεὸν μὴ ἔχειν μέρος μετ' αὐτοῦ τοῦ κόσμου, μηδὲ χαίρειν ἐπ' αὐτῷ, εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς σεσολησθαι αὐτὸν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ γενέσθαι αὐτῷ θλιβέν· τοῦτου χάριν πέμπει, καὶ συλᾷ ἀπ' αὐτῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καθ' ἡμέραν διὰ τῶν φυσικῶν τούτων, ἡλίου καὶ σελήνης, ὑφ' ὧν ὅλος ὁ κόσμος καὶ πᾶσα ἡ κτίσις ἀρπάζεται. Τὸν δὲ λαλήσαντα μετὰ Μωϋσέως, καὶ τῶν Ἰουδαίων, καὶ τῶν ἱερέων, τὸν ἀρχοντα λέγει εἶναι τοῦ σκότους· ὥστε ἐν εἰσι καὶ τὸ αὐτὸ οἱ τε Χριστιανοὶ, καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ οἱ ἀθνηκοί, τὸν αὐτὸν Θεὸν εἰδόντας· ἐν γὰρ ταῖς ἐπιθυμίας αὐτοῦ ἐξαπατᾷ αὐτούς, οὐκ ὦν ἀληθείας Θεός. Διὰ τοῦτο οὖν ὅσοι ἐπ' ἐκείνον ἐλπίζουσι τὸν Θεὸν, τὸν μετὰ Μωϋσέως λαλήσαντα καὶ τῶν προφητῶν, μετ' αὐτοῦ ἔχουσι δεθῆναι, ὅτι οὐκ ἠπίσταν ἐπὶ τὸν Θεὸν τῆς ἀληθείας· ἐκείνος γὰρ μετὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἐλάλησε μετ' αὐτῶν. Μετὰ δὲ πάντα ταῦτα ἐπὶ τέλει λέγει, καθὼς αὐτὸς ἔγραψεν· Ὁ πρεσβύτερος, ὅταν προφανῆ αὐτοῦ τὴν εἰκόνα, εἴτε ὁ Ἄμοφορός ἀφίτησιν ἔξω τὴν γῆν, καὶ οὕτως ἀπολύεται τὸ μέγα πῦρ, καὶ ὅλον ἀνάλλσκει τὸν κόσμον. Εἶτα πάλιν ἀφίτησι τὸν βῆλον μετὰ τοῦ νέου αἰῶνος, ὅπως πᾶσαι αἱ ψυχὰι τῶν ἀμαρτωλῶν δεθῶσιν εἰς τὸν αἰῶνα. Τότε δὲ ταῦτα γενήσεται, ὅταν ὁ ἀνδρικὸς εἰδῆ. Αἱ δὲ προβολαὶ πᾶσαι, ὁ Ἰησοῦς, ὁ ἐν τῷ μικρῷ πλοῦ, καὶ ἡ μήτηρ τῆς ζωῆς, καὶ οἱ δώδεκα κυβερ-

(37) Male codex Bobiensis, « superant. »

(38) Casinensis et Bobiensis codices habent, « Sicut ipse senior scripsit. Cum manifestam. » At nos ex Epiphanio unius vocis transpositione locum restituimus. Senior autem ille, hoc est. πρεσβύτερος, idem esse videtur cum eo, quem infra seniore[m] tertium vocat. Præterea codex Bobiensis, pro « fecerit, » habet « feceris. »

(39) Codex Bobiensis, « dimittitur anima, quæ obicitur inter medium novi sæculi. » Græca sonant: « Deinde iterum glebam novo cum æone mittit. ut omnes peccatorum animæ in æternum vinculis constructæ teneantur. » Unde autem tanta inter textum Græcum et Latinam versionem diversitas oritur, ignoro.

(40) Codex Bobiensis, « vincantur, » quam lectionem mendosam esse Græcus apud Epiphanium textus evincit.

(41) Codex Bobiensis, « cum ista venerit, probationes, » etc. Sed apud Epiphanium est, « cum statuta venerit. »

(42) Hic locus mire in Bobiensis etiam codice est depravatus, in quo sic legitur: « Probationes autem omnes, Jesus est in modica navi, et mater viam,

νῆται, καὶ ἡ παρθένος τοῦ φωτός, καὶ ὁ πρεσβύτερος ὁ τρίτος, ὁ ἐν τῷ μεγάλῳ πλοίῳ, καὶ τὸ ζῶν πνεῦμα καὶ τὸ τείχος τοῦ μεγάλου πυρός, καὶ τὸ τείχος τοῦ ἀνέμου, καὶ τοῦ ἀέρος, καὶ τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ ἑσθίου πυρός τοῦ ζώντος; πρὸς τὸν μικρὸν φωστῆρα οἰκοῦσιν, ἄχρις ἂν τὸ πῦρ καταναλώσῃ τὸν κόσμον ὅλον, ἐν ποσὶ; ποτε ἔτεσιν, ὧν οὐκ ἔμαθον τὴν ποσότητα. Καὶ μετὰ ταῦτα ἀποκατάστασις ἔσται τῶν δύο φύσεων· καὶ οἱ ἄρχοντες οἰκήσουσι τὰ κατώτερα μέρη ἑαυτῶν, ὁ δὲ Πατήρ τὰ ἀνώτερα, τὸ ἴδιον ἀπολαθῶν. Ταύτην δὲ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν παρέδωκε τοῖς τρισὶν αὐτοῦ μαθηταῖς, κελεύσας ἕκαστον εἰς κλίματα ὀδεύειν. Καὶ ὁ μὲν Ἀδάς τὰ τῆς Ἀνατολῆς μέρη ἐλαχεν· ὁ δὲ Θωμᾶς τὴν Σύρον γῆν κεκλήρωται· Ἑρμίας δὲ ἄλλος τὴν εἰς Ἀγύπτου πορείαν ἐποίησεν· καὶ μέχρι σήμερον ἐκεῖσε διατρίβουσι, τὴν τοῦ δόγματος ὑπόθεσιν στήσαι θέλοντες.

XII. (49) Hæc cum Turbo dixisset, vehementer accendebatur Archelaus; Marcellus vero non movebatur, Deum exspectans, auxilium (50) veritati suæ futurum: Archelao autem erat cura pro populo, tanquam pastori pro ovibus, cum luporum parantur insidiæ. Igitur Marcellus Turbonem muneribus plurimis replevit (51), et in Archelai episcopi (52) domum residere præcepit. Eadem autem ipsa die adventavit Manes, adducens secum juvenes, et virgines electos ad viginti duo (53) simul: et primo omnium Turbonem requirebat (54) pro foribus Marcelli; quem cum non invenisset, ad Mar-

et duodecim gubernatores, et virgo lucis, et senior tertius. Unde et major in navi vivens spiritus adhibetur, et murus ignis illius magni, et murus venti et aeris, et aqua interioris ignis vivensque. Omnia in luna habitabunt usquequo totum mundum ignis absumat; in quem autem annorum numerum non didici. Videtur autem antiquus interpres non bene intellexisse quibusdam in locis vim Græci textus, cujus verba apud Epiphanium ita Latine sonant ex versione nostra: «Conunctæ vero propagationes, seu prolaciones potestatum ex bono Deo, nempe, Jesus, qui in minori navigio manet, et vitæ mater, et gubernatores duodecim, et virgo lucis, et senior tertius, qui in majore navigio residet, et vivens spiritus et ingentis ignis murus, et murus venti, et aeris, et aquæ, et interioris ignis viventis; hæc, inquam, omnes propagationes, seu prolaciones, apud minus luminare habitant, quousque ignis universum mundum absumat; id quod certo annorum spatio continget, quorum numerum nescio.» Sed de his Manichæorum ineptiis commodior nobis agendi locus erit in Manichæorum historia.

(43) Codex Casinensis, «majore navi.» Legendum autem «majori in navi.» Græci enim textus apud Epiphanium hic est sensus.

(44) Codex Bobiensis, «et aquæ interioris ignis vivensque.» Casinensis, «et aque interioris vivi.» Nos ex Græco textu Latiniim correximus.

(45) Codex Casinensis, «luminariorum.» Græca sonant, «duarum naturarum.»

(46) Hic lacuna est in codice Bobiensi, in quo etiam «recipies,» perperam legitur.

(47) Hinc patet recte Petavium in Græco hujus loci textu pro κλίματα, ut perperam legitur in Basiliensi Epiphaniū Operum editione, substituisse κλίματα.

(48) Codex Bobiensis, «ex quibus Adda.» Cæterum ex codice Bobiensi et Epiphaniū Casineusem sup-

est in modica navi, et mater vitæ, et duodecim gubernatores, et virgo lucis, et senior tertius. Unde et majori in navi (43) vivens spiritus adhibetur, et murus illius ignis magni, et murus venti, et aeris, et aquæ, et interioris ignis vivi (44), quæ omnia in luna habitabunt, usquequo totum mundum ignis absumat: in quot autem annis, numerum non didici. Et post hæc restitutio erit duorum luminarium (45), et principes habitabunt in inferioribus partibus suis (46); Pater autem in superioribus, quæ sua sunt recipiens. Hæc est omnis doctrina quam tradidit tribus discipulis suis, et jussit eos in tres mundi plagas (47) proficisci. Adda (48) partes sortitus est Orientis; Thomas vero Syrorum terras susceptus; Hermas vero ad Ægyptum profectus est: et usque in hodiernum, ibi degunt, dogmatis hujus gratia prædicandi.

cellum ingreditur salutandum. Quo ille viso, admiratus est primo habitus indumenta; habebat enim calceamenti genus, quod quadrisole (55) vulgo appellari solet; pallium autem varium, tanquam ærina specie; in manu vero (56) validissimum baculum tenebat ex ligno ebelino (57); Babylonium vero librum portabat sub sinistra ala; crura (58) etiam braccis obtexerat colore diverso, quarum una rufa, alia velut prasini coloris erat: vultus vero (59) ut senis Persæ artificis et bellorum ducis (60) videbatur. Igitur Marcellus statim ad Archelaum mittit, qui cum verbo citius adfuisse, lo-

plevimus, in quo nulla Thomæ mentio.

(49) Huc usque Epiphanius.

(50) Codex Bobiensis, «auxilio.»

(51) Codex Bobiensis, «donavit.»

(52) Vox, «episcopi,» deest in Bobiensi.

(53) Codex Bobiensis, «ad duodecim.»

(54) Codex Bobiensis, «requirit.»

(55) Codex Bobiensis, «trisolium.» Persas altis calceis usos fuisse ait Strabo lib. xv.

(56) Mire corruptus est hic Bob. cod.; legit enim, «aer inaspici enim. Manus vero.»

(57) Codex Bobiensis, «ebelino.» Baculum ex ebulo gestasse prophetas, hoc est, sacrarum rerum interpretes ex Callisthene probat Ducangius in *Glossario*, verbo Ἐβέλινος.

(58) Hic lacuna est in codice Bobiensi.

(59) Casinensis, «vultus erat.»

(60) *Artificis et bellorum ducis.* Ad hæc verba præstat in medium proferre quæ animadvertit Philippus Buonarruotius v. cl. in operatice inscripto: *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi di vetro*, edito Florentiæ 1716, pag. 69.

Cum, inquit, hujus disputationis Acta e Græco sint translata, hæc verba «artificis et bellorum ducis» quæ cum præcedentibus minus recte cohererent, versa videntur ab interprete qui exemplari mendoso usus fuerit; qui que sic legerit ὡς δημοῦρου καὶ στρατηγῶ, cum fuisset legendum ὡς δημοῦρου καὶ στρατηγῶ: quæ prorsus verba hoc pacto vertenda essent, ut pro «artificis» legatur «principis populi» sive «tribuni,» et pro «bellorum ducis» legatur «magistratum gerentis;» juxta vim vocis στρατηγός, quæ quidem non tantum militare munus, sed etiam civile innuit. Idque confirmari potest auctoritate Planti in *Caractere*, act. II, scen. III, v. 6, 7, ubi utraque hæc vox cum aliis munitis civilibus jungitur: *Nec strategus.... nec demarchus, etc.*

vehi in eum animo urgebatur ex ipso habitu ac specie ejus, et maxime quidem (61), quod et quæ Turbone referente cognoverat; secretius factum apud semetipsum retractaverat, et diligenter præparatus advenerat. At vero prudentissimus Marcellus omni contentionum studio sublato, utrumque audire decernit (62), invitatis viris primariis civitatis; ex quibus judices elegit, religione gentiles, quatuor numero, quorum hæc sunt nomina. Manippus grammaticæ artis et disciplinæ rhetoricæ peritissimus, Ægialeus (63) archiater nobilissimus et litteris apprime eruditus, Claudius et Cleobolus duo fratres egregii rhetores (64). Fit ergo magnificus conventus; ita ut domus Marcelli, quæ erat immensa, repleatur ex his qui ad audiendum fuerant vocati (65): et cum in conspectu omnium constitissent ii qui adversum se dicere proponebant, tunc illi electi judices excelsiores omnibus considerunt, atque Manæ dicendi initium datum est. Silentio igitur facto, primum (66) aggressus est hoc modo:

XIII. (67) Ego, viri fratres, Christi quidem sum discipulus, apostolus vero Jesu; pro nimia autem humanitate Marcelli adesse festinavi, ut qualiter oporteat observare modum divinæ religionis, eum edoceam: ne sicut muta animalia, quæ intellectu carent nec quid agunt advertunt, ita etiam Marcellus, qui nunc se velut dedititium doctrinæ Archelai subjugavit, ad ultimum damno animæ feriat, cum præparandæ divini cultus observantiæ ultra non habuerit facultatem. Scio autem et certus sum, quod emendato (68) Marcello, etiam vos omnes salvi esse poteritis; ipsius enim iudicio suspensa pendet urbs vestra: quod si ab unoquoque vestrum abjiciatur vana præsumptio, et ea quæ dicuntur a me, veri amore audiantur, futuri sæculi hæreditatem, cælorum regna capietis. Sum quidem ego Paracletus, qui ab Jesu mihi prædictus sum, et ad arguendum mundum de peccato et de injustitia (69). Sicut et qui ante me missus est Paulus, et ex parte scire, et ex parte prophetare se dixit, mihi reservans quod perfectum est, ut hoc quod ex parte est destruam. Tertium ergo testimonium accipite, apostolum me esse Christi electum: et si vultis me verba suscipere, invenientis salutem; nolentes autem, vos æternus ignis absumere habet. Sicut enim Hymeneus et Alexander traditi sunt Satanæ, ut

⁷ Joan. xvi, 8. ⁸ I Cor. xiii, 9. ⁹ I Tim. vii, 50. ¹⁰ Matth. vii, 18. ¹¹ Joan. viii, 44. ¹² Matth. xiii, 23. ¹³ Ephes. vi, 12.

- (61) Codex Bobiensis non habet, et quidem.)
 (62) Codex Casinensis male, et cernit.)
 (63) Codex Bobiensis, et grammaticus et disciplinæ rhetoricæ artis peritissimus, et Ægidius.) Horum autem iudicum primum, gentium philosophiæ professorem, secundum medicum, tertium grammaticum, quartum rhetorem facit Epiphanius num. 10.
 (64) Codex Casinensis, et rectores.)
 (65) Codex Bobiensis, et convocati.)
 (66) Codex Casinensis, et plurima.)
 (67) Huc usque Valesius edidit, ex codice Bo-

A discerent non blasphemare⁹; ita et vos omnes pœnarum principi trademini, pro eo quod manus injecistis in Patrem Christi, cum eum dicitis causam esse omnium malorum, et conditorem injustitiæ, et totius iniquitatis creatorem; ex eodem fonte dulcem et amaram producentes aquam: quod fieri aut intelligi nulla ratione possibile est. Cui enim oportet credi? magistris vestris istis, qui carnibus vescuntur et affluentissimis deliciis perfruntur: aut Salvatori Christo Jesu dicenti, sicut scriptum est in Evangeliorum libro: « Non potest arbor bona malos fructus facere, neque arbor malos fructus facere¹⁰; » et alio in loco, patrem diaboli¹¹, mendacem et homicidam ab initio esse confirmat; rursum desiderium fuisse tenebris (70). B in insequerentur illud, quod de luce initio fuerat prolatum Verbum, et inimicum hominem zizaniorum seminatore¹², et principem sæculi mundi hujus Deum¹³, qui hominum mentes exæcat, ut in Evangelio Christi deserviant? Bonus est iste Deus, qui suos homines salvari non vult? Et, ut ne multa alia revolvam et spatium temporis obtineam, veræ doctrinæ differens (71) tempus. hæc dixisse sufficiat, et ad propositum redeam, ut competenter ostendam istorum absurdam esse doctrinam, nec quidquam Deo et Patri Domini nostri Salvatoris ascribendum, sed malorum nostrorum causam accipere Satanam: in ipsum etenim rejiciendum, quod omnia hujuscemodi mala ab ipso generentur. Sed et ea quæ in prophetis et lege scripta sunt, ipsi nihilominus ascribenda sunt; ipse est enim, qui in prophetis tunc locutus est, plurimas eis de Deo ignorantias suggerens, et tentationes, et concupiscentias. Sed et devotorem eum sanguinis et carnis ostendunt; quæ omnia ad eum pertinent Satanam et ad prophetas ejus, quæ transformare voluit in Patrem Christi, et scribere pauca quædam vera, ut per hæc etiam cætera quæ sunt falsa, crederentur. Unde bonum nobis est ex omnibus quæ usque ad Joannem scripta sunt, nihil omnino suscipere, a diebus vero ejus evangelizatum regnum cælorum solum amplecti: semetipsos enim irriserunt, ridicula et ludicra introducens, exiguis quibusdam verbis in lege adumbratis, ignorantibus quia malis si admiscerentur bona, malorum corruptione etiam quæ bona sunt, exterminantur. Et si quidem est quisquam, qui possit

- biens.
 (68) In codice Casinensi, et enim dato.)
 (69) Videtur hic locus a Manete, vel ab imperito librario corruptus; nam in sacro textu, et justitia, et scribitur contrario sensu. Varia autem sacræ Scripturæ loca dolose interpolasse, atque corrupisse Manetem discrete Arche aus assertit infra cap. 33, et ex Epiphanio colligitur in ejusdem hæresi num. 56.
 (70) Videtur respicere Manes ad illa Joan. 1, 5: « Et tenebræ eum non comprehenderunt. »
 (71) In codice Casinensi, et disserens legitur.

ostendere, legem rectè tenentem esse, debet custodiri; sin autem malam ostendere, interimenda est et abjicienda, quippe quæ mortis (72) ministerium continet informatum¹⁴, quæ vultus Moysi gloriam, contegens, destruxit. Non est igitur sine periculo cuiquam vestrum pariter cum lege et prophetis novum Testamentum, tanquam (73) unius sint utraque, docere, quippe cum renovet de die in diem Salvatoris nostri eruditio; illa vero veterascens et senescens prope exterminium fiat. Quod manifestum est his, qui discretionem habere possunt; quia sicut arboris cum senuerint rami, vel truncus fructum ultra non affert, sed abscinduntur, et membra corporum cum corrupta fuerint, amputantur: corruptionis enim virus ex membris per omne corpus infunditur, et nisi artificis diligentia remedium morbus acceperit, corpus omne vitiat; ita ergo et recipientes legem, nisi cognoveritis cuius sit, animas cum salute perditis. « Lex enim et prophetæ usque ad Joannem Baptistam¹⁵, » a Joanne vero lex veritatis, lex pronissionam, lex celorum, lex annuntiatur humano generi nova. Equidem donec non erat qui verissimam scientiam Domini nostri Jesu vobis ostenderet, peccatum non habebatis: nunc autem et videtis, et auditis, et in insicias (74) ire vultis, ut legem quæ destructa est et relicta, (75) sicut Paulus qui apud vos probatissimus habetur, ait in quadam Epistola sua hoc modo: « Si enim quæ destruxi hæc iterum reædifico, prævaricatorem me constituo¹⁶. » Hoc autem dicit, gentiles eos iudicans, propter quod sub elementis mundi essent¹⁷, priusquam venerit plenitudo fidei, credentes in lege et prophetis.

XIV. *Judices dixerunt*: Si quid adhuc manifestius habes, dic de doctrinæ tuæ modo, et fidei titulo. *Manes dixit*: Ego duas naturas esse dico, unam bonam, et alteram malam; et eam quidem quæ bona est, in quibusdam partibus habitare; malam vero esse tam mundum hunc, quam omnia quæ in eo sunt, quæ quasi ergastula in parte maligni posita sunt, sicut ait Joannes: « Totus mundus in maligno esse positus¹⁸, » et non in Deo. Propterea duo loca esse diximus, unum bonum, et alium qui extra eum est, ut in his spatium habens, posset in se suscipere creaturam mundi. Si enim

A officium monarchiam unius naturæ, et omnia Deum replere, et nullum esse extra eum locum, quis erit creaturæ susceptor? ubi gehenna ignis? ubi tenebræ exteriores? ubi fetus? In ipso dicam? Absit; alioquin etiam ipse in his pariter cruciabitur. Non ista sentiatis quicumque salutis vestræ curam geritis; exemplum enim vobis dicam, ut plenius intelligatis. Unum vas est mundus; quod Dei substantia totum hoc vas replevit, quomodo jam potest in ipso vase aliquid amplius reponi? Si repletum est, quomodo suscipiet quod ponitur, nisi evacuetur de vase pars aliqua? Aut quo proficiet quod evacuabitur, cum locus non sit? Ubi terra? ubi cælum? ubi abyssus? ubi stellæ? ubi sedes? ubi potestates? ubi principes? ubi tenebræ exteriores? quis est qui horum posuit fundamenta, et ubi? Non potest aliquis dicere, nisi forte blasphemet. Quomodo autem et condere potuit creaturas non subsistente materia? Si enim de non exstantibus, consequetur (76) has visibiles creaturas meliores esse, et omnibus virtutibus plenas. Quod si malitia est, et mors in eis, et corruptio, et si quid bono contrarium est; quomodo ex alia natura factas esse eas dicimus? Si vero consideretis quomodo generentur filii hominum, invenietis non esse Dominum hominis creatorem; sed alium, qui et ipse ingentæ est naturæ, cujus conditor nullus, nec creator, nec factor est, sed sola malitia sua talem eum protulit. Est igitur vobis hominibus commistio cum uxoris vestris, de hujuscemodi occasione descendens. C Cum quis vestrum carnalibus aliisque cibis fuerit satiatus, tunc ei concupiscentiæ oboriuntur incitatio, et ita generandi filii fructus augetur, ut non ex virtute aliqua, nec ex philosophia, nec ex alio ullo intellectu; sed ex sola ciborum satietate, et libidine, et fornicatione. Et quomodo mihi quisquam dicet, quia ad imaginem Dei factus est pater noster Adam, et ad similitudinem, et similis est ei qui fecit eum? Quomodo omnes qui ex eó generati sumus, similes ei sumus? imo vero e contrario plurimæ nobis sunt formæ, diversi vultus ferentes effigiem? Quod quam verum sit, demonstro vobis in parabolis. Intuemini mihi aliquem volentem thesaurum aut aliquid aliud signare (77), et accepta cera, vel luto velle vultus sui signaculum quod

¹⁴ II Cor. vi, 7. ¹⁵ Luc. xvi, 16. ¹⁶ Gal. ii, 18.

¹⁷ Gal. iv, 3. ¹⁸ I Joan. v, 19.

(72) Hic unus ex illis sacræ Scripturæ locis esse videtur, quos Manes, Archelao teste in cap. 53 hujus disputationis, ad suam fulciendam hæresim corrupit: nam diversum sensum præ se ferunt Pauli verba ad quæ respicit, tam in vulgata editione, quam apud Archelao nostrum infra cap. 43.

(73) Ita codicis Casinensis lectionem correximus, in quo scriptum est, « novum testimonium, tuum tanquam. »

(74) Locus corruptus: forte, « et insicias. »

(75) Deest fortasse, « observetis, » vel quid simile.

(76) In codice Casinensi est, « consequentem. »

(77) Antiquos annulis omnia signasse, quæ a domesticorum et servorum rapinis vindicare satage-

bant, arcas, armaria, amphoras, penum aliaque furto ac rapinæ obnoxia, res notissima est antiquitatis Romanæ et Græcæ studiosis, deque ea post alios late agit Kirchmannus *De annulis*, c. 10. Annulli ad hoc facti, *signatorii*, et *sigillatorii*, et a Vopisco in AURELIANO *sigillatitii* nuncupantur; quin et *signacula*, ut *Archelao disputationis* interpres vertit, dici posse scite tradit Salmasius *De subsignandis testamentis*, cap. 19. Cera actem in hanc rem usos fuisse veteres late probat Vossius *De idololatria*, lib. iv, cap. 91. De creta, quam tutum idem Archelao interpres vocat, testis est Servius in lib. iv *Æneidos*; ad illa verba: *Longæva sacerdos*, ubi Sibyllæ apud Cumas agenti ab Erythræis epistolam missam fuisse refert, « antiquo more signatam. »

gerit, exprimere; quod si alius quoque vultus sui figuram similiter expresserit, nunquid simile signaculum apparebit? Nequaquam, etiamsi vos nolitis, quod verum est, confiteri. Quod si non sumus similes in signaculo, sed est in nobis differentia, quomodo non probatur principum nos, et materię esse facturam: secundum enim (78) ipsorum formam, et similitudinem, et imaginem etiam nos existimus formę diversę. Quod si eam quę ex initio facta commistio est, et qualiter facta sit, vultis ediscere, edicam.

XV. *Judices dixerunt*: Non prius quęritur quomodo facta sit prima commistio, nisi prius detur ratio, duo esse principia naturalia. Cum enim claruerit duo esse ingenita, tunc etiam reliqua fidem capient, etiam si pars aliqua non accommodaverit assensum: iudicandi enim nobis potestate permissa dicemus, quod nostrę opinioni claruerit. Demus tamen et Archelao dicendi facultatem ad hęc, ut quę ab utroque dicta fuerint comparantes, pro veritate possimus ferre sententiam. *Archelaus dixit*: Tametsi ingentis audacię, et blasphemię plena est intentio adversarii. *Manes dixit*: Audite, iudices, quid dixerit (79), adversarii? Ergo duę res sunt. *Archelaus dixit*: Insanię magis quam prudentię videtur mihi plenus iste, qui mihi hodie controversiam movet, quia dixero adversarii, sed ablata tibi est in modico sermone objectio: tametsi quidem ex hoc arbitratus es me affirmaturum (80) duas esse naturas. Ingentem doctrinam ferens ades; neutrum enim eorum quę asseris, stat. Potest enim is qui non natura, sed proposito adversarius est, amicus effectus, non esse adversarius, et ita cum alter e nobis alteri acquieverit, unum atque idem uterque apparebit; quę causa indicat, creaturas rationabiles libero arbitrio esse permissas, unde et conversiones recipiunt, et ideo ingentę naturę esse non possunt (81). Quid ergo ais? duę istę naturę inconvertibiles sunt, an convertibiles, aut una eorum convertitur? At vero Manes remoratus est, non inveniundo responsum; intuebatur enim quod ex utroque concluderetur, retractans: Quia si dicam converti eas, respondebit mihi illud, quod in Evangelio scriptum est de arboribus; quod si negem esse convertibiles, permisionis statum et causam ne-

cessario expectet (82). Interea aliquando respondit Manes: inconvertibiles quidem sunt utraq; quantum spectat (83) ad contraria: convertibiles vero, quod spectat ad propria. *Archelaus dixit*: Vide ris mihi delirus esse, et obliviscens propositionum tuarum; sed ne eorum quidem quę didicisti (84), verborum virtutes vel qualitates agnoscere. Neque enim conversio quid sit agnoscis, neque quid sit ingenitum, aut quid dualitas, non quid pręteritum, vel quid pręsens, quidve futurum sit, sicut ex his quę a te nunc dictę sunt, adverti. Inconvertibilem enim esse affirmasti utramque naturam, quantum ad contraria spectat (85); convertibilem vero, quantum ad propria. Ego vero dico, quia qui in propriis vertitur, non excedit a se, sed est in eisdem, quibus semper est inconvertibilis; qui vero recipit convertibilitatem, hic extra propria effectus, devenit in aliena.

XVI. *Judices dixerunt*: Convertibilitas illam cui accidit, transfert in alium; ut si dicamus, Judęus, si velit fieri Christianus, aut si Christianus velit esse gentilis, hęc species est convertibilitatis, et causa. Neque vero si gentilis, cum in omnibus propriis suis maneat, ac diis suis hostias offerat, templisque ex more deserviat, donec perseverat in propriis, ac proficit, nunquid dici potest esse conversus? Quid igitur dicis? recipiunt convertibilitatem an non? *Et immorante Manes, Archelaus ait*: Si quidem convertibiles esse dicit utrasque naturas, quid est quod impediatur, uti ne unum atque idem eas esse opinemur? Si enim inconvertibiles sunt, non est in his naturis quę similiter inconvertibiles sunt et similiter ingentę, ulla discretio, neque altera ex his bona agnoscitur aut mala. Quod si convertibiles sunt, scilicet provenire potest, et bonum effici malum, et malum bonum. Si enim hoc provenire possibile est, quare non unum dicamus ingenitum, quod intelligere magis dignum est juxta rationem veritatis? Intueri enim oportet, quomodo malus ille fuerit ab initio, aut in quos malitiam exercuerit ante mundi constitutionem. Cum cęelum nondum existisset, et nondum terra subsisteret, non homo, non animal; in quos exercet malitiam? quem opprimebat injuste? quem spoliatus occidit? Quod si snis eum dicas existisse malum,

Meminit Herodotus in *Enterpe*, γῆς σημανεπιδος, « terrę signatricis; » et Cicero, orat. iv in *Verrem*, epistolę *cretula* signatę. Cujus autem generis esset hęc terra, ex eodem Cicero liquet in or. pro *Flacco*, ubi sic ait: « Hęc quę a nobis prolata laudatio obsignata erat creta illa Asiatica, quę fere est omnibus nota nobis, quę utuntur omnes non modo in publicis, sed et in privatis literis. » Pinguis enim, lenta et glutinosa est creta illa. Denique de proprii vultus imagine in annulis interdum representata, locus est Plauti in *Pseudolo*, scen. 1:

Ea causa miles hic reliquit symbolum,

Expressam in ceru ex anulo suam imaginem.

Ceterum thesauri sigillo obsignati mentio est apud Theodoretum in orat. 5 *De providentia*, laud procul ab initio, ubi de apibus.

(78) In codice Casinensi erat, « sed Deum enim, »

nullo sensu: nos ex ingenio, ut editum est, correximus.

(79) Forte, « quod dixerit, » vel « quia dixerit. »

(80) Ita hunc locum restituimus; nam in codice legebatur, « tam si quidem ex hoc arbitratus est se affirmaturum; » sed supra vocem *ita*, quędam lineola literę c similis apparebat, quęam particula et compendium esse putavimus.

(81) Forte, « et ideo duę ingenitę naturę eas non possunt. »

(82) In codice Casinensi erat, « expectit. »

(83) In eodem codice tam in hoc commate, quam in sequenti, perperam legitur, « expectat. »

(84) Forte, « dixisti. »

(85) Et hic male legitur in codice Casinensi, « expectat. »

sine dabo ergo ostenditur illum bonæ esse naturæ. Si vero et illi omnes mali sunt, quomodo potest Satanam et Satanas ejicere? Sed conclusus sermone convertis (86), ut dicas, Bonus vim passus est a malo. Sed nec hoc quidem est tibi sine periculo dicere, ut lucem victam esse confirmes; quod enim vincitur, vicinum habet interitum. Quid enim ait sermo divinus? « Quis enim potest introire in domum fortis, et deripere vasa ejus, nisi illo sit fortior? » Quod si hominibus quæ malum exaltasse dixeris, et ex eo malitiæ suæ indicia demonstrasse: ergo ante hoc bonus fuit, et convertibilitatem recipit ex eo, quod creati hominis (87) causa invenitur exstitisse malitiæ. Sed postremo dicat quod est malum, ne forte nomen solum defendat aut astruat. Quod si non nomen mali, sed substantia; fructus nobis malitiæ et nequitiae hujus exponat, quoniam non agnoscitur unquam arboris natura sine fructu⁸⁸.

XVII. *Manes dixit*: Constet apud te prius, quia est radix alia malitiæ, quam non plantavit Deus, et tunc tibi dicam fructus ejus. *Archelaus dixit*: Non hoc veri expetit ratio; neque enim assentiar tibi radicem esse malæ arboris illius, de cujus fructibus nunquam ullus gustaverit. Tanquam si velit aliquid quia emere; nisi prius gustando dicat, utrum arida sit species aut liquida, pecuniam non profert; ita neque ego tibi assentiar esse arborem malam et pessimam, nisi prius qualitas fructuum ejus fuerit manifestata: ac scriptum est enim, quia de fructibus arbor cognoscitur⁸⁹. Dic ergo nobis, o Manes, arbor quæ dicitur mala, quem afferat fructum, aut cujus naturæ sit, quam virtutem habeat, ut tibi credamus, etiam radicem arboris ipsius esse talem? *Manes dixit*: Radix quidem mala, arbor autem pessima, incrementum vero non ex Deo; fructus autem fornicationes, adulteria, homicidia, avaritia et omnes mali actus malæ illius radicis. *Archelaus dixit*: Ut tibi credamus, quia isti sunt fructus malæ illius radicis, gustum nobis eorum profer; substantiam enim ingenitam esse pronuntiasti hujus arboris, cujus fructus secundum sui similitudinem proferuntur. *Manes dixit*: Hæc ipse injustitia quæ in hominibus est, testimonium reddit, et avaritia de gustu illius malæ radicis. *Archelaus dixit*: Ergo, ut dixisti, fructus sunt arboris hujus iniquitates istæ, quæ geruntur ab hominibus. *Manes dixit*: Ita plane. *Archelaus dixit*: Si fructus isti sunt, id est, actus hominum mali, ipsi ergo homines radicis locum atque arboris obtinebant; ipsos enim pronuntiasti fructus ferre hujusmodi. *Manes dixit*: Ita dico. *Archelaus dixit*: Male dicis, Ita dico; non enim ita dicis, alioquin cum homines cessaverint peccare, arbor malitiæ infructuosa apparebit. *Manes dixit*: Impossibile est

A quod dicis; si enim unus cessaverit, aut alius, aut plures; alii autem hoc agerent. *Archelaus dixit*: Si omnino possibile est unum, et alium, et plures, sicut ais, non peccare, possibile est etiam hoc omnes agere; unius enim conditoris sunt, et unius massæ homines omnes; et ne otiose per ineptias sequar, ea quæ incondite protulisti, certis præscriptionibus excludam. Ais fructus malæ radicis atque malæ arboris esse actus hominum, id est, fornicationes, adulteria, perjuriam, homicidia et reliqua his similia? *Manes dixit*: Ita. *Archelaus dixit*: Ergo si humanam genus interfere pervenerit a facie terræ, ita ut ultra jam peccare non possint, periret arboris hujus substantia, fructum ultra non afferens. *Manes dixit*: Et quando, quod dicis, fiet?

B *Archelaus dixit*: Quoniam quod futurum est nescio, homo enim sum; non tamen sermonem istum indiscussum relinquam. Quid dicis de humano genere; ingenitum est, aut factura? *Manes dixit*: Factura est. *Archelaus dixit*: Si factura est homo, quis est adulterii, et fornicationis, et reliquorum talium pater? cujus hic est fructus? Priusquam fieret homo, quis erat qui fornicaretur, aut adulteraret, aut homicidia perpetraret? *Manes dixit*: Sed homo a mala natura plasmatus, manifestum est, quia ipse sit fructus, etiam si peccet, etiam si non peccet: unde semel absolute nomen hominum et genus tale est, etiamsi iusta gesserit aut injusta. *Archelaus dixit*: Sed et illius rei faciamus mentionem. Si ipse, ut ais, hominem fecit malignus, quare malitiam exercet adversus eum?

C XVIII. *Judices dixerunt*: Hoc volumus scire a te, Manichæe, quomodo illum affirmasti malum esse? Ex eo, quo homines facti sunt, aut antea? Quia enim necesse est te malitiæ ejus opus ostendere ex eo tempore ex quo malum eum fuisse asseris; certus esto, quia neque cognoscitur vini qualitas, nisi prius gustaverit quis; sicut et ex fructu omnis arbor dignoscitur. Quid ergo dicis? ex quo tempore malus est hic? necessaria enim nobis videtur hæc ratio. *Manes dixit*: Semper. *Archelaus dixit*: Ostendam etiam hoc, optimi viri et prudentissimi auditores, quoniam sermo ejus omnino non constat; nam et ferrum non est semper malum, nisi ex quo homo est, et artificium ejus in malo conversum, utendo ex eo perverse; omne peccatum exstitit ex quo homo est. Sed nec ille quidem ipse magnus serpens, malus ante hominem fuit; sed post hominem, in quo malitiæ suæ ostendit fructum, quia ipse voluit. Si ergo nobis post hominem appareret secundum Scripturas malitiæ pater; quomodo ingenitus erit, qui post hominem qui factura est, malus effectus est? Sed ex hominis tempore a se creati (88), cur malus ostendatur? Quid in

ejus constabit, ut sit: sed ex tempore omnis a se creati, hoc est, quo hominem ipse creavit, cur malus ostendatur?

⁸⁶ Marc. iii, 27. ⁸⁷ Matth. vii, 18. ⁸⁸ Ibid. 16.

(86) Forte, « sermonem convertis. »

(87) Forte, « creatio hominis. »

(88) Prima facie hic locus videbatur esse corruptus, sed modica vocum transpositione clare sensus

eo concupivit? si omne corpus suæ facturæ erat, A persona subsistit. Non enim animum dicimus substantiæ unius esse cum corpore, sed habere unumquodque qualitatem suam; et tanquam ad unum genus atque unam speciem hominum, uter ac vinum comparatur, ita ab uno Deo hominem editum ratio expetit veritatis; gaudet enim anima corpore, et diligit et colit illud; nihilominus etiam corpus gaudet ab anima se vivificatum. Quod si maligni opus dicat esse quis corpus, cum sit et corruptibile ac vetustum atque deterrimum, non potest ferre spiritus virtutem, nec animæ commotionem et ejus splendidissimam creaturam. Sicut enim si assumptum panni rudis assuat quis vestimento veteri²², major scissura fit; ita etiam corpus, si præclarissimo operi, animæ associatum fuerit, interfret. Similiter et B si quis inserat lucernæ lumen in locum tenebrosum, fugantur continuo tenebræ, nec apparent; ita intelligendum est, anima corpori inserta, continuo tenebras effugatas, et unam jam effectam esse naturam, atque unum hominem in unam speciem constitutum: et ita conveniet consonanter vinum novum esse missum in utres novos, et assumptum panni rudis assutum non esse veteri vestimento. Sed ex hoc ostendere possumus consonantiam esse virtutum in utraque, id est, corporis atque animæ substantia, in qua ait Scripturarum doctor maximus Paulus, Deum in corpore²³, sicut voluit, unumquodque membrum posuisse.

XIX. Quod si tibi id difficile videtur intellecta, nec acquiescis his dictis, saltem exemplis tibi affirmabo. Intuere hominem templum esse quoddam, sicut scriptum est²⁴; spiritus autem qui in ipso est, referat ejus formam, qui inhabitat templum; neque ergo templum constitui potest, non agnito prius habitatore templi, neque inhabitator collocatur, si templum non sit exstructum. Cum ergo utrumque una ac pariter dedicetur; quomodo in his inimicum aliquid aut contrarium inveniri potest, et non potius ab amicis atque idem volentibus utrumque videtur effectum? Et ut scias, quoniam et amicitia et genere conjuncti sunt, qui scit et audit: « Faciamus hominem, » et reliqua, respondit. Hic enim qui templum exstruit (89), interrogat illum qui informat simulacrum, mensurasque etiam magnitudinis ac latitudinis vastitatisque perquirat, ut ita fundamentorum spatia describat; neque enim in vanum quis templum exstruit, nisi mensuras collocandi didicerit simulacri. Similiter igitur perquiritur modus corporis atque mensura, ut possit apte in eo anima collocari ab artifice omnium Deo. Quod si dicat quis inimicum esse eum, qui plasmaverit corpus; Deus (90) qui creator est animæ meæ, quomodo non, dum alteri invidet, alterius operi irrogavit infamiam, ut aut ille qui templum exstruit, angustum faciat, ita ut capere non possit quod col-

²² Matth. ix, 17. ²³ Ibid. 16. ²⁴ I Cor. xii, 18.

²⁵ I Cor. iii, 17; II Cor. vi, 16.

(89) Forte, « sic enim qui templum exstruit. » In codice enim erat, « exstruis. »

(90) In codice Casinensi, « Deum. »

locatur? aut ille qui simulacrum fecit, quomodo non grave aliquid pertulit et ponderosum, quo intro-misso, templum continuo concideret? Secundum hoc, quod novimus esse inimicorum studia, contemplerur hæc, si non ita se habent; sin autem oportet omnia iisdem mensuris, eadem æquitate disponi, similique gloria efferri; quid adhuc de hoc dubitamus? Admissum tantum, si placet, etiam illud exemplum: similis videtur esse homo navi, quæ instructa ab artifice, atque in mare deducta est, quamque navigare impossibile est sine gubernaculis, quibus regi et flecti possit in quæcunque loca vo-luerit gubernator ejus. Et quia eodem artifice indigeat corpus gubernaculorum, quo et totius navis, nulli dubium est; sine gubernaculis enim otiosum erit omne navis opus, corpus illud immensum. Ita ergo animam corporis gubernacula dicimus; re-guntur autem utraque arbitrii atque animæ liber-tate, quo velut gubernatore utimur; quæ cum per conjunctionem (91) unum effecta, consonantiam officii sui continent ad omne opus, quodecunque ex semetipsis efficiunt, uni auctori et conditori tes-timonium ferunt.

XX. His auditis, turbæ quæ aderant, vehementer gavisæ sunt, ita ut pene manus injicerent in Ma-nem, quos vix Archelaus cohibens et reprimens, conquiescere fecit. *Judices dixerunt*: Sufficenter ostendit Archelaus hominis et corpus et animam unius esse factoris, eo quod consonare in conjun-ctione non possit opus unius, si propositum artifi-cis a se dissentiret alterius. Quod si dicatur unum explicare utrumque minime valuisse, infirmitatem ostendit artificis; quia et si dicat quis animam boni Dei esse, otiosum opus invenitur hominis nisi etiam corpus acceperit. Quod si rursus corpus mali Dei dicatur esse signum, otiosum nihilominus erit, si animam non acceperit: quæ ubique nisi com-missione atque sibi invicem fuerit inserta cum cor-pore, homo nec erit, nec dicetur. Unde multis exem-plis approbavit Archelaus, totius hominis unum atque eundem esse factorem. *Archelaus dixit*: Scire te non dubito, Manes, hoc, quod generantis aut creatis filius dicitur ille, qui natus est et crea-tus (92). Quod si malignus hominem finxit, pater ejus esse debet secundum naturam. Et cui ergo dice-bat Dominus Jesus, docens orare homines: « Sic dicite cum oratis: Pater noster, qui es in cælis ».⁹⁰ Et iterum: « Orate Patrem vestrum (93), qui est in occulto ».⁹¹ De Satana autem dixit vidisse se eum: « Sicut fulgur cadentem de cælo »,⁹² uti ne quis-

A quam audeat dicere, quod ipsam nos docebat orare, neque enim descenderat Jesus, ut homines conjun-geret, et reconciliaret Satanæ, quin potius conte-rendum eum sub pedibus fidelium suorū tradidit. Sed ego beatiore istos dicam esse gentiles, qui multos quidem introducunt deos, unanimis tamen atque amicos eos constituentur; hic vero duos intro-ducens, inimicitias inter eos discordemque senten-tiam non erubescit astruere. Quod si simulatos (94) sub hujuscemodi conditione introducerent (95) deos, ludum jam gladiatorium inter eos erat videre, innu-meras habentes naturas diversasque sententias.

XXI. Jam vero de interiore atque exteriori ho-mine quid me necesse est dicere, cum Salvatoris voce dicatur ad eos qui camelum guttunt et de-
B foris hypocritæ sunt, blandimentis atque adulatione circumdati, ad quos Jesus ait: « Væ vobis Scribæ et Pharisei hypocritæ; quare, quod deforis est ca-tini, et calicis lavatis; quod autem intus est, im-munditia plenum est? Aut nescitis, quia qui fecit, quod foris est, et quod de intus est, fecit? » Nunquid de catino, et de calice loquebatur? Nunquid vitriarius erat qui hæc dicebat, aut figulus, ex lato flugens vasa? Nonne de corpore atque anima evi-dentissime loquebatur? Quoniam quidem Pharisei aucti et cimini decimas expectantes⁹³, quæ erant graviora legis relinquebant, et his (96) quæ extrin-secus erant adhibentes diligentiam, contemnebant ea quæ ad salutem animæ pertinebant; expecta-bant etiam salutaciones in foro⁹⁴, et primos discubitus in cœnis, quos sciens Dominus (97) Jesus perditos esse, dicebat eis, quia his solis rebus quæ deforis erant, adhiberent diligentiam, et ea quæ intrinsecus erant contemnerent velut aliena, igno-rantes quoniam qui corpus fecerat, ipse fecit, et animam. Et quis ita lapideus est et stolidus, ut non ad omnia ei iste sermo sufficiat? Cui sermoni con-sonans Paulus ait, interpretans ea quæ in lege scri-pta sunt, hoc modo: « Non infrenabis os bovi tri-turanti. Nunquid de bobus cura est Deo? Aut pro-pter nos (98) utique dicit? » Sed quid immoramur ulterius? adjiciam tamen pauca de pluribus. Si deo sunt ingenita et his loca certa decernimus, dividitur Deus, si intra certum locum est et non ubique dif-funditur, et erit multo inferior loco in quo est (ma-jus (99) enim quod continet semper eo quem continet), et efficitur Deus ejus magnitudinis, cujus est locus in quo continetur, sicut homo, si sit in domo. Deinde ratio requirit, quis est, qui inter eos divide-rit, aut quis eis certos terminos sternerit; et inve-

⁹⁰ Matth. vi, 9; Luc. xi, 2. ⁹¹ Matth. vi, 6.
⁹² Luc. xi, 48. ⁹³ Luc. xx, 46; Matth. xxiii, 6;

⁹⁴ Luc. x, 18. ⁹⁵ Matth. xxiii, 26; Luc. xi, 39.
⁹⁶ Marc. xii, 58. ⁹⁷ I Cor. ix, 9.

(91) In codice Casinensi est, « quæ cum conjun-ctionem. »

(92) In eodem codice legitur, « natus est creatus. »

(93) Melius in Vulgata, « ora Patrem tuum in abscondito. »

(94) In codice Casinensi, « quod simulatos. »

(95) In Casinensi codice est, « introduceret. » Sed hic de gentilibus loqui palam est: quare le-

gendum, « introducerent. »

(96) In eodem codice, « ex his. »

(97) Hic mire depravatus est codex Casinensis, legit enim, « primos discipulos subitōs in cœnis, quod scientes Dominus. » Nos cum ex sacro textu restituiimus.

(98) Melius Vulgata, « an propter nos. »

(99) In Casinensi, « malus, » nullo sensu.

nitur jam uterque multo inferior virtutis humanæ. Lysimachus enim et Alexander totius mundi imperium tenuerunt; omnesque nationes barbaras atque omne genus hominum subicere potuerunt, ita ut non esset alius imperator per illud tempus præter ipsos sub cælo. Et quomodo audebit quisquam dicere, non ubique esse Deum, qui est lumen verum indeliciens, cujus est regnum sanctum et sempiternum, cœu (1) nequissimi istius impietas, qui nec æqualem quidem (2) cum hominibus potestatem omnipotenti Deo tribuit?

XXII. *Judices dixerunt* : Lumen in tota domo lucere scimus, et non in una aliqua parte, sicut et Jesus dicit, quia « nemo lucernam accendens ponit sub molio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt »²². Si ergo lumen est, necesse est illud (si tamen Jesus creditur) mundo universo lucere, et non per partes; a quo (3) si universum obtinet mundum, ubi jam ingenitæ tenebræ, nisi forte accidentes, intelligantur? *Archelaus dixit* : Quoniam quidem multo melius a vobis intelligitur sermo evangelicus, quam ab isto qui se paracletum esse profitetur, quem ego magis paracletum quam paracletum dixerim, dicam ego quomodo acciderint tenebræ. Cum lux esset ubique diffusa, mundum cepit Deus condere, initium a cælo et terra sumens, in quo ita ratio evenit, ut medietas quæ est terræ locus umbra oblectus, oblectu (4) videlicet earum quæ factæ sunt creaturarum, inveniretur obscurus, ita ut res expeteret introduci lucem huic ipsi in medietate posito loco. Unde et in Genesi Moyses emarrans facturam mundi, nequaquam facit tenebrarum mentionem, aut quasi factæ sint, aut non factæ; sed ipse tacuit, his qui possint advertere, derelinquens rationem hujus intellectus; quæ quidem nec satis est ardua atque difficilis; qui enim non fiat manifestum, solem istum visibilem, cum ab oriente fuerit exortus, et tetenderit iter suum ad occidentem, cum sub terram ierit, et interior effectus fuerit ea quæ apud Græcos sphæra vocatur, quod tunc oblectu (5) corporum obumbratus non appareat? Sed oblecto eo, obstante terræ corpore, superducitur umbra, quæ ex se efficit tenebras; usquequo rursus, inferioris spatii cursu per noctem transacto, ad orientem revolvat, atque in locis solitis obortus appareat. Est ergo umbræ atque noctis causa, corporis terræ soliditas; quod etiam ex suimet ipsius umbra (6) homo intelligere potest. Ante cælum enim et terram atque omnes istas corporeas creaturas indefi-

ciens lux manebat, cum nullum corpus existeret, quod umbram sui objectione generaret; et ideo nusquam tenebras, nusquam noctem fuisse profectum est. Nam si, verbi gratia, placeat ei cui potestas est omnium, plagam quæ ad occasum est, auferre de medio; non agente sole ad illam partem cursum, nusquam fiet vespera aut tenebræ; sed erit sol semper in cursu, nec unquam occidet, et medium cæli axem pene semper tenebit, nec aliquando desinet apparere: et per hoc erit universus orbis terrarum clarissimo lumine radiatus, ex quo nec ulla ejus pars obumbrabitur, sed manebit ubique unius luminis æqualitas. Occidentali autem plaga statum suum servante, et sole cursum suum tribus mundi partibus ministrante; hi quidem qui sub sole sunt, clarius videntur illuminari, ita ut pene dixerim, dormientibus adhuc iis qui e diversa plaga consistunt, isti priores diei exordium sumant. Sicut autem ante eos qui in parte occidua jacent, illis lumen exoritur, ita velocius obscuratur, et soli omnium qui in orbis medietate consistunt, æqualitatem semper sentiunt lucis. Cum enim medium sol tenuerit cælum, nullus est locus qui aut lucidior aut obscurior esse videatur; sed omnes mundi partes ex æquo et justo (7), solis fulgore luminantur. Si ergo, ut superius diximus, occidua plaga pars auferatur e medio, ultra jam non obscurabitur pars quæ ei adjacet. Et hæc quidem mihi simplicius dicta sint, cum possim et zodiacum circum describere: sed non intui nunc fieri ratus sum (8), propter quod de his silebo, et ad illud caput recurram quod objecit adversarius, affirmans omni nisu (9), tenebras esse ingenitas; quod et ipsam, quantum valuimus, jam confutatum est.

XXIII. *Judices dixerunt* : Si consideremus lucem fuisse ante conditionem creaturarum, et nihil fuisse obiectum quod ex se umbram generaret, necesse est lucem ubique fuisse diffusam, et omnia loca fulgore lucis illuminata, sicut ostensum est ex his quæ a te nuper dicta sunt; in quibus veram esse rationem videntes, damus palmam allegationibus Archelai. Si enim divisionem accipiat universus mundus, veluti muro quodam per medium instructo, et ex una parte habitent tenebræ, ex alia vero lux; intelligitur nihilominus, quia ex eo quod instructum est ædificium, umbra generata, acciderint tenebræ: et rursus nobis querendum est, quis ædificaverit murum in medio duorum, si tamen ædificatum fateris, o Manichæe. Si vero illa ratio consideretur, quasi murus non sit instructus, rur-

²² Math. v, 16.

(1) In codice Casinensi est, « eu, » quod legendum putavimus, « cœu. »

(2) Ita depravatum locum ex ingenio restituvimus; nam in codice Casinensi scribitur: « Nec quæ vellem quidem. »

(3) Forte, « atqui. »

(4) In Casinensi codice, « oblectu. »

(5) In Casinensi est, « quod nunc oblectu. »

(6) Ita emendavimus scriptum codicem, qui ha-

bebat, « exuet ipsius umbra. »

(7) In codice Casinensi legitur, « ex ea quo, » et mox, « fulgure. »

(8) Locus manifeste corruptus, cujus mihi emendatio non occurrit.

(9) In Casinensi est, « omni nisi, » sed legendum, « omni nisu, » hoc est, omni conatu; formula dicendi huic interpreti usitata. Vide cap. 40, et præsertim cap. 47.

as sine aliqua exceptione unus esse universus intelligitur locus, ac sub una potestate positus; unde ex omni parte tenebræ ingenitam naturam habere non possunt. *Archelaus dixit*: Dicat mihi etiam hoc ad ea quæ proposita sunt. Deo in regno suoposito, et maligno similiter in suo regno, quis inter medium ipsorum construxerit murum? Non enim potest dividere quid duas substantias, nisi quod sit utriusque majus (10), sicut dicit in Genesis libro, quia « divisit Deus inter lucem et tenebras »¹⁰. Talem esse aliquem necesse est et muri istius instructorem: murus enim terminos uniuscujusque demonstrat, sicut inter eos qui rura incolunt, lapis solet portionem uniuscujusque dividere; quæ tamen res magis intellectum dat, quando hujusmodi divisio fraternæ potius hereditatis sit ratio. Verum nunc non est mihi de his dicendum, quantum necessarium videatur; nam illud est quod petimus, quis est qui extruxerit murum ad designandum uniuscujusque terminum regni? Non dixerat; nolo moretur hic perfidus, sed jam consteatur dualitatis suæ in unum refusam esse substantiam. Dicat quemquam, qui medium extruxerit murum. Quid agebat alter, altero instructe? Dormiebat, aut ignorabat, aut resistere non valuit, aut pretio concessit? Dic quid faciebat, vel quis est omnino, qui extruxit? Vos deprecor, judices, quos Deus plenissime repletos intellectu misit nobis, iudicate, quis ex duobus extruxerit, et quid agebat unus, cum alter extruxerat.

XXIV. *Judices dixerunt*: Dic nobis, o Manes, quis designaverit fines utriusque regni, quis murum fecerit medium? Pro magno enim Archelaus interrogationem haberi hujus sermonis exposcit. *Manes dixit*: Bonus Deus, et nihil habens commune cum malo, firmamentum posuit in medio, quo alienum a se esse patefaceret (11) malignum. *Archelaus dixit*: Usquequo dignitate nominis mentiris? Deum enim solummodo nomine appellas, et deitatem ipsius humanis infirmitatibus comparas. Aliquando ex non exstantibus, aliquando ex subjecta materia, quæ quidem ante se fuerit, asseris extruxisse, ut homines solent extractores. Interdum etiam eum timidum, interdum et convertibilem dicis; Dei est enim agere, quæ Dei sunt; hominis vero, quæ humana sunt. Si ergo Deus, ut ais, murum construxit, timidum se hic, et nihil fortitudinis se habere designat. Scimus enim semper eos, qui suspicantur ab extraneis sibi dolos intendi, atque hostium ventur insidias, ipsi solent urbes suas muris circumdare; in quo et ignoran-

tiam habent pariter, atque imbecillitatem sui ostendunt. Sed ne illud quidem a nobis reticendum est, quin potius in medium proferendum, ut et multa assertionum copia, machinationum adversarii diversitas destruat, auxilium nobis ferente veritate. Concedimus structuram factam esse muri, quæ ad discretionem esset uniuscujusque regni: impossibile enim est siue hoc uno habere unumquemque proprium regnum; eodem vero modo impossibile est, et malignum egressum propriis finibus boni partes invadere, muri interdictione constante, nisi forte prius dejiciatur, sicut audivimus ab hostibus fieri, atque etiam oculis nostris nuper conspeximus (12). Cum rex aliquis oppugnat tarrim valido muro circumdatam, adhibet primo ballistas et jacula, securibus deinde portas excidere atque arietibus muros conatur evertere; et cum obtinuerit, tum demum ingressus, quæ libuerit, agit, sive captivos placet cives abducere, sive cuncta subvertere, aut etiam, si placuerit, rogatus indulget. Quid ergo dicit iste? Non substantia, id est propositio adversarii quæ dejicit, quod interjectum fuerat munimentum: in præcedentibus enim professus est quia supervenerint tenebræ ex propriis finibus in regnum Dei boni. Quis prius dejecit munitionem? Impossibile enim erat ingredi malum, munitione constante. Quid tacet? Quid moraris tu, Manichæe? Etiam si tu differas, aggrediar mea sponte. Si enim dixeris, quia Deus destruxerit, requiram quid eum moverit ad destruendum hoc, quod prius propter importunitatem maligni, et separationem ipse extruxerat? Quid iratus, aut quid damni perpeßus, adversum se ipse pugnare contendit? Aut nunquid de maligni facultatibus aliquid concupivit? Quod si horum nihil in causa est Deo destruendi ea, quæ jam dudum ad alienandum a se et separandum malum ipse construxerat; illud nec mirum putandum est, quod ejus consortio (13) fuerit delectatus; munio enim quæ missa fuerat propter hoc, ne ejus molestiam pateretur, idecirco destructa videbitur, quoniam non jam molestus, sed amicus fore putabitur. Quod si a maligno murum dicas esse destructum, quomodo possunt boni Dei opera a maligno superari? alioquin fortior Deo invenitur maligna natura. Quomodo et ipse, cum sit omnino totus tenebræ, luci supervenit, et comprehendit, evangelista testimonium ferente: « Lux lucet in tenebris, et tenebræ eam non comprehenderunt »¹⁴? Quomodo cæcus armatur? Quomodo tenebræ adversus lucis regnum dimicant? Sicut enim hæc illæsis oculis (14) solis radios in se recipere non pos-

¹⁰ Genes. 1, 4. ¹¹ Joan. 1, 5.

(10) In codice Casinensi, « utrumque majus. »

(11) In codice Casinensi, « partum faceret. »

(12) Nota Archelai ætatem, et habitæ disputationis tempus; loqui autem hic videtur Archelaus de Carrhis a Persis sub Valeriano Augusto expugnatis, vel de eisdem iterum ab Odenatho Orientis rege Gallieni imperatoris temporibus in Romani imperii

ditionem redactis. Vide Trebellium Pollionem in *Gallieno*, cap. 10 et 12.

(13) In codice Casinensi, « putandum est consortio. » Sed, « si ejus consortio, » vel, « quod ejus consortio, » videtur legendum.

(14) In eodem codice, « illius oculis, » nullo sensu.

sunt, ita et hic ferre non valet regni lucis intuitum, A sed manet semper extraneus et alienus.

XXV. *Manes dixit*: Non omnes capiunt verbum Dei, sed quibus datum est scire mysteria regni cœlorum¹⁵. Et jam quidem (15) scio qui sint nostri: « Mœæ enim, inquit, oves vocem meam audiunt¹⁶. » Propter nostros ergo quibus datus est veritatis intellectus, per similitudines dicam. Similis est malignus leoni, qui irrepere vult gregi boni pastoris; quod cum pastor viderit, fodit foveam ingentem, et de grege tulit unum hœdum, et jactavit in foveam; quem leo invadere desiderans, cum ingenti indignatione voluit eum absorbere, et accurrens ad foveam, decidit in eam, ascendendi inde sursum non habens vires; quem pastor apprehensum pro prudentia sua in cavea concludit, atque hœdum qui cum ipso fuerit in fovea, incolumem conservavit. Ex hoc ergo infirmatus est malignus, ultra jam leone non habente potestatem faciendi aliquid, et salvabitur omne animarum genus, ac restituetur quod perierat, proprio suo gregi. *Archelaus dixit*: Si leonem maligno comparas, Deum vero pastori, oves atque hœdum, dic, cuiam comparabimus? *Manes dixit*: Oves et hœdus unius tibi videntur esse naturæ; in similitudinem autem ponuntur animarum. *Archelaus dixit*: Animam ergo perditum dedit Deus, obijciens eam leoni in fovea. *Manes dixit*: Nequaquam, absit hoc; sed apprehensus est hoc ingenio, in futurum vero salvabit eam. *Archelaus dixit*: Ridiculum jam istud est, viri auditores, si agnum quem retinebat in sinibus, pastor extimescens leonis ingressum, project eum devorandum, et dicitur quia in futurum salvabit eum. Quomodo non totum hoc ridiculo plenum est? Nam et in hoc etiam iudicium admittitur. Deus enim (16) Satanæ animam tradidit, in perditionem ab eo assumendam. Quando enim pastor, nonne David (17) de ore leonis, vel ursi eruit ovem? Hoc dicimus propter ore leonis; quod ait, de ore leonis aut de ventre ejus potest educere, quod jam ille devoravit. Sed dices mihi: Deus est, et omnia potest. Audi ergo ad hæc: cur igitur quod possit, non illud potius asseris, quod poterit propria virtute vincere leonem, sive pura (18) Dei potentia, et nunquam machinis quibusdam, et foveæ hœdo sive agno tradito? Dic mihi etiam illud, si pastori superveniat leo, non habenti oves, quid fiet? Ingenitus enim est, qui dicitur pastor, ingenitus quoque etiam leo. Cum ergo nondum es-

¹⁵ Matth. xix, 14. ¹⁶ Joan. x, 27.

(15) In Casinensi codice scribitur, « etiam quidem. » Sed legendum videtur, « et jam quidem; » sæpe enim in hoc codice junguntur verba, quæ disjungi debent.

(16) Loquitur hic Archelaus ex Manetis sententia, qui cum pastorem prævidentem ac prænoscentem inevitabili leonis devoratori exponisse hœdum diceret, necessario consequebatur pastorem ipsum causam esse perditionis hœdi, eique illius necem jure ascribi.

set homo, priusquam pastor haberet gregem, si supervenisset leo, quid fiebat, quia non erat leonis esca priusquam hœdus esset? *Manes dixit*: Leo quidem nihil manducabat, exercebat tamen malitiam suam per quæcunque poterat invenire, discurrens per vertices montium; quod si aliquando ei etiam esca erat necessaria, capiebat ex bestiis quæ erant sub regno suo. *Archelaus dixit*: Ergo unius sunt substantiæ, bestiæ quæ sunt in regno maligni, et hœdi qui sunt in regno boni Dei? *Manes dixit*: Absit; nequaquam: nihil commune est, neque ipsis ad invicem, neque his quæ sua sunt. *Archelaus dixit*: Unus atque idem est usus in esca leonis. Si enim ex propriis aliquando bestiis capiebat cibum, aliquando et de his boni Dei; nulla est in his differentia, quantum ad escas pertinet, et hoc apparet unius eas esse substantiæ. Sed aliud (19) alio longe differre ignorantiam pastori ascribimus, quia non agnam escam, quin potius alienam obtulit, vel projecit leoni. Aut forte rursus dissimulare volens, dices mihi, quia nihil leo ille comedebat. Illumne igitur qui comedere nesciebat, ipse ad comedendum animam provocavit, nec sola fovea ad decipiendum cum uti voluit, si tamen hoc dignum est facere Deum, et dolos exquirere? Et sicut rex aliquis, bello sibi infato, nequaquam propria virtute confisus, sed imbecillitatis suæ timore perterritus, muris ipse urbis inclusus, vallum aliæque munimenta circumdat ac præparat, manui ac viribus nihil fidens; si vero vir fortis sit, etiam porro a suis sinibus in occursum hosti procedit, et agit omnia, usquequo vincat et obtineat adversarium.

XXVI. *Judices dixerunt*: Si ais pastorem hœdum sive agnum leoni projecisse, cum ille irrueret adversum ingenitum, actum est. Quem enim potest judicare pastor hœdorum atque agnorum, cum ipse inveniat eum in delicto, si causa traditus etiam agnus per infirmitatem pastoris resistere non valet leoni, et consequens est, ut quodcumque fuerit leoni libitum, gerat; tanquam si dominus unum e servis suis ejectum, vel per metum tradat adversario suo, quem rursus recipere suis viribus non valeat? Si vero casu aliquo provenerit cum recipi, qua tandem D ratione tormenta ei poterit irrogare, si ad omnia quæ ei imperabat inimicus, parebat, cum eum ipsum (20) tradiderit inimico, sicut leoni hœdum? prænoscentem enim asseris esse pastorem. Verberatus enim agnus, et interroganti se pastori, cur in his

(17) Hic aliquid deesse videtur. Forte: « quando enim pastor hoc fecit? Nonne David, » etc.

(18) Ita corrigi debere videtur lectio codicis Casinensis, qui habet, « si et pura; nisi malueris, » si est pura.

(19) Locus iste videtur mendosus, nec quid sibi velit Archelaus clare intelligitur, nisi legamus, « Sed alium ab alio longe differre si dicamus, ignorantiam pastori ascribimus. »

(20) Forte legendum, « cum ipse. »

leoni paruerit, respondet: Tu me leoni tradidisti, nec restitisti adversus eum, sciens et prævidens quæ mihi gerenda forent, cum ejus me necesse esset obtemperare præceptis. Et re multa dicamus, neque Deus perfectus pastor ostenditur, neque leo alienos cibos percipisse demonstratur: et ideo ipsa veritate edocencie claruit, his quæ ab Archelao dicta sunt, palmam nos debere conferre. *Archelao dixit: Quoniam quidem de omnibus de quibus disceptavimus, prudentia judicium plenissimum terminum posuit, tacendum est de reliquis, et in tempus aliud reservandum. Sicut enim si (21) quis serpentis conterat caput, in nullum jam reliqua corporis ejus membra deputanda sunt; ita dualitatis quæstione rejecta, sicut pro viribus ostendimus, reliqua quæ per hanc asserebantur, cum ipsa pariter explosa sunt. Sed in ipsum, qui adest, assertorem horum paucis dicam, ut omnibus innotescat quis, et unde, et qualis est; dixerat enim se esse Paracletum illum, quem Jesus proficiens amaro generi missurum se esse promiserat ad salutem fidelium animarum, et non longe possit ei Paulus (22) vas electionis, et vocatus apostolus, unde et prædicans veram doctrinam aiebat (25): « Aut documentum (24) quærius ejus, qui in me loquitur Christus? » Et quidem quod dico tali exemplo, sed (25) clarius. Homo quidam conclusit in thesauro frumenti plurimum, ita ut referretur esset locus; quem locum clausum atque signatum sufficientibus signaculis (26), custodiri præcepit: ipse dominus vero cessat (27); alius autem quidam post multum temporis advenit ad thesaurum, dicens se ab eo qui signaculis locum concluderat, missum ad hoc, ut etiam ipse in eundem thesaurum triticum congregaret.*

²² II Cor. XIII, 3.

(21) In codice Casinensi deficit « si, » et paulo post, « quæstione relecta, » habet. Sed necessaria visa est utrobique correctio nostra.

(22) Vel hic nonnulla desunt, vel fortasse legendum, « ut non longe post sit ei Paulus; » nempe, ut ipso parum inferior sit Paulus apostolus, quem a Deo ante se ad humani generis salutem missum fuisse ait supra Manes, ita tamen ut sibi, quod perfectum erat, reservatum fuerit. Vide supra cap. 15.

(23) In codice Casinensi est « agebat, » librarii, ut arbitror, errore; sic infra cap. 29: « Jesus ad discipulos agebat. »

(24) Vnigata legit, « an experimentum; » in Græco tamen textu est, *ἐπειρά*.

(25) Forte « sit, » vel « sit, » aut etiam, « est. »

(26) Supra thesauri solo sigillo obsignati mentionem facit Archelao: at hic sigillo claves adjungit, quo pacto chariora quæque ab antiquis custodiri consuevisse, testis est Aristophanes in comœdia, cui titulus, *Θεσμογοπράλῳσαι*, pag. 787, apud quem mulier quædam conqueritur gynæceorum fores sigillis et pessulis a maritis obfirmari, quem morem irridet Menander apud Stobæum.

(27) Forte « recessit, » vel « discessit. »

(28) Annulis pro tessera, seu signo in repetendo deposito, et majore nuntiis fide concilianda veteres usos fuisse, ex Plauto et Apuleio discimus; quorum primus in *Bacchide*, act. II, scena III, vers. 35, ita scribit:

A Quem cum vidissent custodes, poscebant ab eo signaculi fidem (28), quo possint ei videlicet aperire thesaurum, et parere ei, tanquam ab illo, qui signaverat, misso; qui cum (29) nec claves ostenderet, neque signaculorum fidem deferret (neque enim habebat jus), a custodibus ejectus est, et fugatus; fur enim potius et latro ab eis esse deprehenditur, convictus et confugatus (30) etiam ex hoc, quod post multum tempus, quam promissum fuerat, adesse desideret, neque claves neque signacula neque illum omnino custodibus indicium deferens, non quantitatem frumenti reconditi sciens; quæ omnia manifesta indicia sunt, nequaquam eum at illo esse transmissum, et ideo, ut consequenter (31) erat, a custodibus reservatus est.

B XXVII. Aliud etiam, si videtur, dicimus exemplum. Homo quidam paterfamilias dives plurimum, ad tempus peregre abfuturus, filiis suis pollicitus est, missurum se esse aliquem, qui pro se distribueret eis ex æquo substantiam. Et quidem non multo post misit tutum virum quemdam, justum et verum; qui cum venisset, suscepta universa substantia, primo omnium instruere eam ac regere studeat, laborans plurimum in itineribus, sedens ipse oer se (32) suis manibus opus faciens, et ministrans; deinde moriturus (33) testamentum scribit, propinquis suis et proximis omnibus hæreditatem derelinquens, et signacula dedit eis, et nominatim singulos convocans, præcepit eis servare hæreditatem et custodire ac regere substantiam, sicut susceperant, et perfrui bonis et fructibus, ipsi domini hæredesque derelicti. Si qui vero ex agri hujus fructibus percipere rogaret, indulgenter præberent: sin autem cohæredem se dicens, ex-

CHRYS. Anulum gnati tui

Facito, ut memineries ferre. Nic. Quid opus est [anulo?]

CHRYS. Quia id signum est Theotimo, qui cum [illi offerret,

Et aurum ut reddatur.....

Alter vero in lib. x *De asino aureo* hoc irate ejusdam mulieris facinus refert. « Anulo mariti surrepto, rus profecta, misit quemdam seryulum, sibi quidem fidelem, sed de ipsa fide pessime merentem, qui puellæ nuntiaret, quod eam juvenis profectus ad villulam vocaret ad se; addito, ut sola, et sine ullo comite quam maturissime perveniret. Et ne qua forte nasceretur venienti cunctatio, tradit anulum marito subtractum, qui monstratus, fidem verbis astipularetur. At illa mandato fratris obsequens (hoc enim nomen sola sciebat) respecto etiam signo ejus quod offerebatur, gnaviter, ut præceptum fuerat, incommittata festinat, » etc.

(29) In Casinensi, « quicunque. » Sed sensus postulare videtur, ut « qui cum nec » legatur.

(30) Forte, « confutatus. »

(31) In codice Casinensi legitur, « et ideo consequenter. »

(32) Forte « sed et ipse per se. »

(33) In codice Casinensi, « deinde die moriturus, » nos secundam vocem, ex precedentis verbi postremæ syllabæ repetitione veluti insertam, sustulimus. Vel fortasse legendum, « deinde die, qua moriturus erat testamentum. »

posceret, devitarent, atque alienum esse pronuntiarent (34); opus autem magis facere debere eum, qui recipi velit. Quomodo ergo his omnibus bene recteque dispositis et statutis, ac plurimo tempore in eo statu perseverantibus, cum qui post trecentos fere annos venerit, et haeredem esse se confirmet, non abjiciemus, non juste alienum pronuntiamus, qui nec de propinquis se esse ostendit, qui defuncto nostro non adfuerit agrotanti, qui in exsequiis non ierit Crucifixo, qui sepulchro non astiterit, qui omnino nesciat, quomodo aut qualiter defunctus est, qui denique thesaurum frumenti ingredi cupiat, nullo indicio delato ab eo qui obsignaverit? Nonne eum, tanquam latronem et furem abjiciemus, ac modis omnibus expellemus? Hæc igitur signa, quæ in prædictis comprehendimus exemplis, iste non deferens adest, dicens se esse Paracletum qui ab Jesu præsignatus est mitti; in quo mendacem (35), ignorans fortasse asseret Jesum; qui enim dixerat se non multo post missurum esse Paracletum, invenitur (36) post trecentos et eo amplius annos misisse hunc, sicut ipse sibi testimonium perhibet. Quid dicent Jesu in die iudicii illi, qui jam vita excesserunt ex illo tempore usque nunc? Nonne hæc apud eum allegabunt: Noli nos cruciari, si opera tua non fecimus; cur enim cum promiseris sub Tiberio Cæsare inissurum te esse Paracletum, qui argueret nos de peccato et de justitia³⁵, sub Probo denuum Romano imperatore misisti, orphanos dereliquisti, dum ipse dixeris: « Non derelinquam vos orphanos³⁶, » cum ipse dixeris te, mox ires, missurum esse Paracletum? Quid poteramus orphani facere, non habentes tutorem? nihil nos deliquimus, tu nos sefellisti. Sed absit (37) hoc a Domino nostro Jesu Christo Salvatore omnis animæ. Non enim moratus est in promissionibus suis, sed cum dixisset: « Vado ad

A Patrem meum, et mitto vobis Paracletum³⁷, » statim misit, dividens, donans discipulis suis; abundantius vero conferens Paulo (38).

XXVIII. *Manes dixit*: Tuimet ipsius indicio comprehensus es. Hæc enim adversum te locutus, ignoras, quia dum in me vis probra conjicere, majori culpæ succumbis. Dic age mihi, si, ut ais, qui a Tiberio usque ad Probum defuncti sunt, dicent ad Jesum: Noli nos judicare, quia opera tua non fecimus; non enim misisti nobis Paracletum, cum dixeris te missurum (39): non multo magis illi hæc dicent, qui a Moyse usque ad adventum ipsius Jesu Christi vita excesserunt, et eo rectius dicent: Noli nos tradere tormentis (40), quoniam agnitionem tui non accepimus? Et non solum hi qui ante ipsius adventum decesserunt, jure hæc allegare videbuntur; verum etiam illi, qui ab Adam usque ad adventum Jesu obierunt? Neque Paracleti enim scientiam consecuti sunt, neque Jesu doctrina eruditi sunt. Sed hoc solum ultimum genus hominum, ut ais, quod a Tiberio est, salvetur (41); ipse enim « eos Christus de maledicto legis redemit³⁸, » sicut Paulus testimonium dedit: « Quia littera occidit, nec quemquam vivificat³⁹, » et « Quod lex ministerium mortis est⁴⁰, virtusque peccati⁴¹. » *Archelaus dixit*: Erras nesciens Scripturas⁴², neque virtutem Dei; multo enim etiam post adventum Christi usque nunc perierunt et pereant; hi scilicet, qui operibus justitiæ deservire noluerunt; illi vero soli, qui susceperunt eum et suscipiunt, « potestatem acceperunt filii Dei fieri⁴³. » Non enim omnes dixit; sed neque tempus terminavit: « Quicumque enim, inquit, acceperunt eum. » Adest autem semper justis viris, a creatura mundi, nec cessat inquirere sanguinem ipsorum ex sanguine Abel justis, usque ad sanguinem Zachariæ⁴⁴. Unde ergo Abel justus, et illi omnes reliqui per or-

³⁵ Joan. xvi, 8. ³⁶ Job xiv, 18. ³⁷ Ibid. 16, 28. ³⁸ I Cor. xv, 56. ³⁹ Matth. xxii, 20. ⁴⁰ Joan. i, 12.

⁴¹ Galat. iii, 13. ⁴² II Cor. iii, 6. ⁴³ II Cor. iii, 7. ⁴⁴ Matth. xxiii, 35.

(34) Aut nihil video, aut ita restituendus est hic locus manifeste corruptus; nam in codice ita scribitur: « Sin autem conderem se dicens, exposceret, devitarent persequi, alienum esse pronuntiare. »

(35) Hoc eodem argumento adversus Montanistas utitur Theodorus Heracleota in cap. xiv Evang. Joan., vers. 47, cum inquit: « Nam si illis non diligentibus solum, sed et pro Deo mortem oppetentibus, non misisset, quem promiserat Paracletum, secundum Phrygiorum impietatem, mendacium in Evangelis reperiretur. Quod si vero, cum sit ipsa veritas, miserit iis Spiritum sanctum, temere errando conminiscuntur, dicentes per Montanum et Priscillam missum esse Paracletum post ducentos et triginta annos ab apostolica gratia transactos. »

(36) Contentionis æstu actus videtur hic dixisse Archelaus, post trecentos et amplius annos a Christi morte Manetem emersisse: nam a Christi morte usque ad habitæ eum Manete disputationis tempus, anni circiter ccxlii intercedunt. Vide præfationem nostram in *Archelao*.

(37) Parva mutatione hunc locum recte, ni fallor, emendavimus, qui in codice Casinensi ita se habet: « Sed absit hanc a Domino nostro Jesu

Christo Salvatore omne animæ. »

(38) Mire hic et in seqq. depravatus est codex Casinensis, in quo legitur, « Abundantibus vero confitens Paulus. *Manes dixit*: Tuum et ipsius indicio comprehensus es; hæc enim verum te locutus, ignorans, quia dum in me vis probra conjicere, majori culpæ se succumbit. Dic age mihi studia, qua Tiberio usque ad Probum defuncti sunt, dicent ad Jesum, nolite nos judicare. » Nos tot menda, quantum per conjecturas licuit, abstergere conati sumus.

(39) Verbum « missurum, » nostra est additio, cum in Casinensi desit; et sane vocem illam, vel quid simile ibi deducere ipsa orationis series ostendit.

(40) In Casinensi est, « noli nostra de tormentis, » nullo sensu, nisi ut editum est, corrigatur.

(41) In codice Casinensi sic legitur: « Sed hoc solum ultimum genus hominum, ut eas, quod a Tiberio est, salvetur. » Nos autem verba illa, « ut eas, » interpretati sumus, « ut ais, » exemplo alcerius loci infra cap. 30, ubi « ut as, » pro, « ut ais, » vel, « ut asseris, » a librario scriptum fuisse, omnino ipso poscente, conjecimus.

dinem, qui inter justos enumerantur (42), cum lex non esset Moysi, cum prophetæ oborti non essent, nec prophetiæ munus impleverint? Nonne justi effecti sunt ex eo quod legem implebant : « Ostendens unusquisque eorum opus legis scriptum (43) in cordibus suis, testimonium reddente eis conscientia sua »? Cum enim quis legem non habens, naturaliter, quæ legis sunt, facit; hic legem non habens, ipse sibi est lex. Et intueri multitudinem legum per singulos justos, qui bene agebant vitam suam, nunc ex semetipsis proferentes in cordibus suis insitam Dei legem, nunc a propriis parentibus inquirentes, aliquando etiam ab antiquioribus et ænioribus addiscentes. Verum quia pauci per hunc modum (44) poterant ad justitiæ culmen ascendere, id est, per parentum traditiones, nulla in litteris lege conscripta; miseratus est Deus humanum genus, et scriptam legem per Moysen voluit hominibus dare, quoniam quidem non apprime in cordibus eorum naturalis legis æquitas retinebatur. Consona igitur primæ creationi humanæ sit in litteris legislatio, quæ per Moysen datur salutis causa plurimorum. Si enim æstiniamus hominem sine operibus legis justificari, et Abraham reputatus est justus; quanto magis si qui adimpleverint legem, continentem ea quæ hominibus expediunt, justitiam consequentur? Et quoniam trium solummodo sermonum mentionem fecisti, de quibus Apostolus dixit : « Ministerium mortis esse legem »⁴², et « Christum redemisse nos de maledicto legis »⁴³, et quoniam « Virtus peccati est lex »⁴⁴; adde adhuc, et dic quantacunque tibi videntur adversus legem esse conscripta.

XXX. *Manes dixit* : Annon idem est, quod Jesus ad discipulos aiebat, incredulos eos esse demonstrans : « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri facere vultis »? Hoc utique dicit, quia quanta voluerit malignus princeps hujus mundi, et quanta desideraverit, per Moysen scripserit, et dederit hominibus faciendam. « Ille enim homicida est ab initio, et in veritate non stetit, quoniam veritas in eo non est; cum loquitur mendacium, de suis propriis loquitur quoniam mendax est, sicut et pater ejus »⁴⁵. *Archelaus dixit* : Sufficit tibi hæc, aut, an habes et alia, quæ dicas? *Manes dixit* : Habeo quidem multa, et horum majora; sed his contentus ero. *Archelaus dixit* : Exemplum scilicet acci-

piamus ex his, eorum quæ habere te dicis; ut si hæc recte posita fuerint inventa, etiam reliqua cum his annumerentur : si minus, ero ego obnoxius sententiæ judicum, id est, victi ignominiam feram. Ais ergo ministerium mortis esse legem, et principem hujus mundi mortem, regnare ab Adam usque ad Moysen; scriptum est enim : « In eos qui non (45) peccaverunt »⁴⁶. *Manes dixit* : Ergo mors regnavit sine dubio, quia dualitas est, nec aliter, nisi essent ingenita. *Archelaus dixit* : Et quomodo ingenita mors certo ex tempore regni sumit exordium? ab Adam enim, inquit, et non dixit ante Adam. *Manes dixit* : Quomodo vero, et justorum, et peccatorum; obtinuerit regnum dicito. *Archelaus dixit* : Cur prius confessus fueris, quia a tempore, et non æternitate regnavit, tum dicam. *Manes dixit* : Scriptum est hoc, quia « ab Adam usque ad Moysen regnavit »⁴⁷. *Archelaus dixit* : Ergo et finem habet, quod cæpit ex tempore (46); et verum est illud quod dictum est, quia « absorpta est mors in victoria »⁴⁸. Etiam ingenita non erit, quæ et initium habere monstratur, et finem. *Manes dixit* : Deus ergo eam fecit. *Archelaus dixit* : Nequaquam, absit : « Deus enim mortem non fecit, nec latatur in perditione vivorum »⁴⁹. *Manes dixit* : Deus eam non fecit; facta tamen est, ut ais : a quo acceperit imperium, vel a quo creata sit, dicito. *Archelaus dixit* : Si hoc plenissime ostendero, quod substantiam ingenitæ naturæ mors habere non possit, nonne confiteberis unum Deum esse, et hunc ingenitum? *Manes dixit* : Loquere, subtiliter enim vis discere (47). *Archelaus dixit* : Quia tu verba illa ita protulisti, tanquam tibi proficerent ad ostensionem ingenitæ radices; sufficiunt tamen nobis et ea quæ supra tractata sunt, in quibus plenissime ostendimus, impossibile esse duarum naturarum ingenitarum existere posse substantias.

XXX. *Judices dixerunt* : Dic ad ea, quæ nuper proposuit, Archelæ. *Archelaus dixit* : Principem mundi, et malignum, et tenebras, et mortem unum eundemque esse dicit, legemque ab eo datam, propter hoc quod scriptum est : « Ministerium mortis »⁵⁰, et reliqua quæ objecit. Quoniam, inquam, (48), sicut superius diximus, malorum memoriarum lex non diligenter hærebat, scripta naturaliter in cordibus eorum⁵¹; neque apud seniores erat satis firma traditio, cum eis inimica semper memo-

⁴² Rom. II, 15. ⁴³ II Cor. III, 7. ⁴⁴ Gal. III, 13. ⁴⁵ I Cor. XV, 56. ⁴⁶ Joan. VIII, 44. ⁴⁷ Ibid. ⁴⁸ Rom. V, 14. ⁴⁹ Ibid. ⁵⁰ I Cor. XV, 54. ⁵¹ Sap. I, 13. ⁵² II Cor. III, 7. ⁵³ Rom. II, 15.

(42) In codice Casinensi. « qui per ordinem, qui inter justos. »

(43) In eodem codice scribitur, « opus legis scriptura. »

(44) Ita videtur legendum, licet in codice Casinensi scribatur, « per hunc mundum. »

(45) Irenæus quoque lib. III *Adv. hæreses*, cap. 20, cum particula negativa laudat hunc D. Pauli locum : unde patet D. Augustinum in libro *De peccat. meritis et remiss.*, lib. I, cap. 11, recte censuisse, ita ad Græcorum codicum fidem legendum esse, licet in majori Latinorum codicum parte sine par-

tacula negativa legeretur. Hanc tamen postremam lectionem multis contendit veram esse Hilarius diaconus in commentariis ad eum Pauli locum inter D. Ambrosii Opera : sed ejus opinionem, utpote originali peccato adversantem, rejecit Ecclesia, quæ probatam D. Augustino lectionem in Latinis quoque sacre Scripturæ codicibus huc usque retinuit.

(46) In codice Casinensi manifesto errore scribitur, « exemplo re. »

(47) Fortasse, « dicere. »

(48) In codice Casinensi male, « inquam. »

rite inhæsiisset oblivio (49); et aliter quis eruditur a magistro, aliter a semetipso: perveiebat facile legis naturaliter scriptæ transgressio, et ex prævaricatione mandatorum regnum mors in hominibus obtinebat; hujusmodi est enim genus hominum, quod virga ferrea regi indigeat a Deo. Exsultabat ergo Moyses, et cum omni potestate regnabat usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccaverant, hoc modo quo diximus; super peccatores quidem, veluti proprios sibi subjectos, sicut fuit Cain et Juda; super justos vero propter hoc, quod non consentirent ei, quin potius resisterent, abscondentes a se libidinum vitia et concupiscentias, veluti hi, qui fuerant ab Abel, et usque ad Zachariam⁴⁹, transferens semper usque ad tempus in similes illius. Cum vero adfuisset Moyses, et legem dedisset filiis Israel, et revocasset eis in memoriam omnes justificationes legis, quæcunque observare oportebat et facere, eos vero solos qui prævaricarentur legem, morti traderet; intercisæ est mors, ne super omnes regnaret: regnabat enim super peccatores solos, dicente sibi lege: Ne contigeris hos qui mea præcepta custodiunt. Hujus ergo verbi ministerium Moyses detulit morti, reliquos omnes prævaricatores legis interitui tradens (50): non enim pro eo, ut omnino mors nulla ex parte regnaret, Moyses advenit, cum utique plurimi etiam post Moysen sub mortis ditione tenerentur. Ex hoc ministerium mortis appellatum est, quoniam soli transgressores legis puniebantur (51), non etiam conservatores, sicut Abel faciens ea quæ legis sunt et custodiens, quem Cain, vas maligni effectus, interemit. Verum etiam post hæc voluit mors pactum quod fuerat per Moysen positum, rescindere, et regnare de novo super justos: et irruit quidem in prophetas, interficiens et lapidans eos

⁴⁹ Matth. xxiii, 35. ⁵⁰ I Cor. xv, 54. ⁵¹ Galat. iii, 13. ⁵² Joan. v, 17.

(49) Ita necessario emendanda visa est ejusdem codicis lectio, in quo scribitur, « cum eas inimica semper memoriæ meritis sed oblivio. »

(50) In Casinensi codice, « interit ut tradens, » manifestus librarii error.

(51) Scite adversus Manicheos, ut videtur, Joan. Chrysostomus in hunc D. Pauli locum, homilia 7: « Per mortis autem ministerium legem intelligit. Atque interim vide, quam sedulo in ista comparatione caveat, ne ullam hæreticis ansam præbeat. Non enim dixit, Lex mortem efficit, sed, Mortis ministratio est. Mortem enim ministrabat, non autem pariebat. Nam peccatum id erat, quod mortem efficiebat. Lex autem mortem invehabat, ac peccatum indicabat; non autem faciebat. Malum enim appetitus detegebat ac plectebat, non autem ad malum impellebat. Neque ad id ministrabat, ut peccatum fieret, aut mors existeret; sed ut penas daret is, qui peccasset; ac proinde hac quoque ratione peccatum deletat. Nam dum ipsa peccatum adeo formidandum esse ostenderet, procul dubio hoc etiam faciebat, ut ipsum fugiendum esse videretur. Quemadmodum igitur is qui ense in manus sumit, ac sicut caput amputat, judici pronuntianti ministrum se præbet, neque ipse est qui interimit, etiam si alioqui ipse sit qui caput abscindit: nec rursus is qui sententiam profert, ac sententiam condemnat; sed ejus de quo supplicium sumitur, improbitas: eodem

qui missi erant a Deo usque ad Zachariam: Dominus autem meus Jesus, justitiam Moysi legis custodiens, indignatus adversus mortem pro prævaricatione pacti (52), et totius illius ministerii, advenire dignatus est in hominis corpore, vindicaturus non semetipsum, sed Moysen, et eos qui ex ordine post ipsum fuerant violentia mortis oppressi. Malignus vero ignorans hujusmodi dispensationem, ingressus est Judam, ut per ipsum interficeret eum, sicut antea Abel interfecerat justum. Sed cum intrasset in Judam, penitentia ductus, se ipse suspendit: propter quod ait sermo divinus: « Ubi est, mors, victoria tua? ubi est, mors, aculeus tuus? » Et: « Absorpta est mors in victoria⁵². » Ille ergo ex causa ministerium mortis appellata est lex, quia peccantes prævaricantes morti tradebat; servantes autem se, defendebat a morte, et constituebat in gloria, ope atque auxilio Domini nostri Jesu Christi.

XXXI. Audi etiam, et de eo, quod dictum est: « Qui redemit nos de maledicto legis Christus⁵³. » Hoc in loco pervideo, magnificum Dei famulum Moysen imaginariam (55) legem his, qui recte velint videre (54) tradidisse, et legem veram. Sicut enim Deus cum fecisset mundum, et omnia quæ in eo sunt, in sex diebus, requievit in die septima ab omnibus operibus suis; non dico, quia requieverit (55) fatigatus, sed quoniam ad perfectum adduxerat omnem quam facere disposuerat, creaturam: denique ait: « Pater meus usque modo operatur, et ego operor⁵⁶. » Nunquidnam cælum facit, aut solem, aut hominem, aut animalia, aut virgulta, aut tale aliquid? Sed his quidem visibilibus perfectis, a tali opere conquievit; invisibilia autem, et intrinsecus (56) usque modo operans, salvat. Ita ergo etiam

modo hic quoque non lex erat, quæ necesse efferebat; sed peccatum ipsum erat, quod et interimebat et condemnavat.

(52) In codice Casinensi lecti, « acti, » quod etiam manifesta est librarii hallucinatio.

(53) Imaginariam, Archelaus vocat legem, Velus Testamentum, quod typus esset et imago futuræ novæ legis. Sic et Petrus de Vineis in epistolis suis non semel, « imaginariam » hominem vocasse nuntium seu legatum observat Cangius in *Glossario*, quod illum a quo missus fuerat, representet, et ejus velut imaginem referat. Utiur et hac voce Evagrii monachi velus interpres in Disputatione Theopuli episcopi Alexandrini cum Simone Judæo cap. 13, ubi Sabbata « imaginariam requiem » vocat septimæ illius diei, in qua Deum, mundi creatione absoluta, requievisse pagina sacra testatur. Quare Archelaus in responsione ad Diodorum presbyterum, infra cap. 41, totus est in demonstrando, non esse rejiciendum Velus Testamentum, quia tanquam speculum veram nobis exprimit novæ legis imaginem.

(54) Forte, « velint vivere. »

(55) In Casinensi est, « requie requieverit; » sed ea lectio nobis visa est unius ejusdemque vocis repetitio, nisi potius Græcismus sit.

(56) Casinensis habet, « invisibili autem et intrinsecus. » Sed legendum videtur, ut editum est, vel « invisibilia autem intrinsecus. » Deus enim, ut in-

numquemque nostrum, sicut ipse Deus est, inde-
sinenter huic operi legislator vult esse devinctum;
a sæcularibus jubet protinus conquiescere, et omni-
no nullum opus gerere mundanum; et hoc appellatur
Sabbatum. Addidit etiam hoc in lege, nihil absur-
dum fieri debere; sed observare nos, et dirigere vi-
tam nostram ex æquo et justo. Et imminebat hæc
lex, acerrime maledictum inferens his qui eam fuis-
sent transgressi; sed quoniam homines erant et illi,
et sicut etiam nobis frequenter accidit, controver-
sæ oriebantur, et irrogabantur injuriæ; et lex statim
districtissimam ultionem quam fecerat, retor-
quebat (57); ita ut si quis pauperum voluisset in
Sabbato fascem ligni colligere, sub maledicto legis
effectus, morti continuo subjiceretur. Arctabantur
ergo coercitione legis homines, qui cum Ægyptiis fuerant
educati⁶⁵, nec poterant pœnas legis et maledicta
tolerare. Rursum autem ille qui semper Salvator
est, Jesus Dominus noster adveniens, liberavit eos
ex hujuscemodi cruciatibus legis atque maledictis,
donans eis injurias. Nec, sicut Moyses, severitate
usus est legis, nulli indulgendo injuriam; sed hic
dixit, si quis passus fuerit a proximo suo injuriam,
indulgeat non semel tantum, sed et nec secundo,
nec tertio, nec solum septies, sed septuagesies septies⁶⁶
quod si post hæc injuriam permanserit ir-
rogando, tunc deum legi eum debere succumbere
Moysi, nec ultra veniam dari ei qui in injuriis per-
severat, cum sibi septuagesies septies fuerit indul-
tulum. Non solum autem huic, sed etiam si quis
Filio hominis intulisset injuriam, veniam dedit. Si vero
Spiritus sancto, duobus eum subdidit maledictis, id
est Moysi legis, et suæ; Moysi quidem in præsentī, suæ
vero in judicii tempore; ait enim ita: « Neque in hoc
sæculo, neque in futuro remittetur ei⁶⁷. » Moysi ergo
lex est, quæ in præsentī sæculo nulli veniam tribuit;
Christi vero est, quæ vindicat in futuro.
Ex hoc intueri quemadmodum confirmat legem, non
solum non solvens eam, sed implens. Redemit ergo
eos ab eo, quod in præsentī positum erat, maledicto
legis, ex quo « maledictum legis » appellatum est⁶⁸.
Hæc omnis hujus sermonis est ratio. Cur autem

A « virtus peccati dicta sit lex⁶⁹, » pro viribus nostris
breviter exponemus. Scriptum est enim: « Quia
justo lex non est posita, sed injustis, et non sub-
ditis, impiis et scelestis⁷⁰. » Non ergo erat tunc
lex litteræ posita delinquentibus ante Moysen,
unde et Phærao ignorans virtutem peccati, delin-
quebat affligens injustis oneribus filios Israel, Divi-
nitate neglecta, non solum ipse, sed et omnes qui
cum eo erant. Verum, ne utar longiore circuitu,
brevius dicam. Erant quidam Ægyptiorum admisti
cum populo Moysi, cum ab eo regeretur populus in
deserto; et cum Moyses positus esset in monte, pro
eo ut acciperet legem, impatiens populus, non ille
qui vere erat Israelita (58), sed qui ex Ægyptiis
fuerat admistus, vitulum sibi constituit Deum, se-
cundum pristinum morem quo coluerat simulacra,
in quo nec scelerum pœnas aliquando rependeret;
et ideo virtutem peccati sui penitus ignorabant:
quæ cum regressus agnovisset Moyses, præcepit
eos gladiis trucidari, ex quo initium factum est sen-
tire eos virtutem peccati per legem Moysi, et pro-
pterea « virtus peccati » appellata est lex.

XXXII. De eo vero, quod in Evangelio scriptum
est: « Vos de patre diabolo estis⁷¹, » et reliqua,
breviter dicimus, quia est diabolus inoperans in
nobis, qui sui arbitrii potestate tales esse voluit.
Deus enim omnia quæ fecit, bona valde fecit, liberi
arbitrii sensum unicuique dedit, qua ratione etiam
legem judicii posuit. Peccare nostrum est; ut autem
non peccemus, Dei donum est, ex eo quod in nostro
sit arbitrio constitutum peccare, vel non peccare:
sicut etiam tu sine dubio nosti, o Manes, si tamen
congregans in unum discipulos tuos, et eos commo-
nens (59) ne delinqueret, neve aliquid injuste gerant,
judicii legem unusquisque eorum possit evadere.
Et certe qui voluerint, observant mandata⁷²; qui
vero contempserint et in perversum declinaverint,
sine dubio legem judicii ferent. Ex hoc etiam an-
gelorum quidam, mandato Dei non subditi, volun-
tati ejus resisterunt: et aliquis quidem de cælo,
tanquam fulgur ignis⁷³, cecidit super terram; alii
vero in felicitate hominum filiabus admisti (60), a

⁶⁵ Num. xv, 32. ⁶⁶ Matth. xviii, 21. ⁶⁷ Matth. xii, 52. ⁶⁸ Galat. iii, 13. ⁶⁹ I Cor. xv, 56.
⁷⁰ I Tim. i, 9. ⁷¹ Joan. viii, 44. ⁷² Matth. xix, 17. ⁷³ Luc. x, 18.

quit D. Augustinus in libro *De Gratia Christi*, cap. D
24, non lege atque doctrina insonante forinsecus;
sed interna atque occulta mirabili ac ineffabili po-
testate operatur in cordibus hominum non solum
veras revelationes, sed etiam bonas voluntates. Simi-
lia inculcat tum in capite decimo tertio ejusdem
operis, tum alibi passim.

(57) In Casinensi codice, « ultionem fecerat re-
torquebat. » Sed necessaria visa est relativi articuli
additio, ne sensus ulla ex parte nutaret.

(58) Non pauca primitivæ Ecclesiæ Patres ex Ju-
dæorum sententia loquebantur, ut ex his qui in ca-
pite sequenti et ad Theophili Alexandrini disputa-
tionem cum Simone Judæo cap. 13 annotavimus,
lucide apparet. Hujus generis etiam est quod hic
de Ægyptiis vituli aurei constructoribus et adora-
toribus tradit Archelaus; nam in Scemoth Rabba
pag. 157, col. 1: « Et isti (nempe Ægyptii prose-
lyti) fecerunt vitulum, quia colebant idololatriam,

et isti fecerunt, et in causa fuerunt, ut populus
peccaret. Vide quid scriptum sit Exodi xxxii, vers.
4. Non est acscriptum hic: Isti sunt dii nostri, sed
isti sunt dii tui: quod proselyti, qui cum Moysse
ascenderant, ipsi fecerunt illum, et dixerunt Israeli:
Isti sunt dii tui. Idcirco Deus sanctus benedictus
dixit Moysi: Vade, descende, quia corruptus populus
tuus. » Vide Salomonem Jarchi in eundem Exodi lo-
cum vers. 8; Aben Ezra ibid. vers. 22, et Abarbanel-
lum ibid. vers. 11. At vel ex nuda sacri textus lec-
tione, et ex LXX interpretum versione hanc rabi-
novum conjecturam valde incertam futilemque esse
clare colligitur:

(59) Ita restituendam censuimus depravati codi-
cis Casinensis lectionem, in quo sic scribitur; « et
communis ne, » etc., nisi quis maluerit, « communi-
niens. »

(60) En alter Archelai locus, ex quo id quod in
præcedenti capite de Hebræorum opinionibus a pri-

dracone afficit, ignis æterni portam suscipere meruerunt. Ille igitur in terram decidens nec ultra celi regionibus admissus, inter homines volutatur, decipiens eos, atque persuadens sibi similes effici transgressores, et usque in hodiernum adversarius est mandatis Dei. Sed non omnes lapsum ruinæ ejus sequentur, pro eo quod unicuique libertas arbitrii est: ex hoc enim et appellatus est diabolus, eo quod transitum fecerit de cœlestibus, et quod in terris mandato Dei obrectator existeret. Quia autem Deus sit qui prius mandatam dedit, ipse Dominus Jesus ait ad diabolum: « Vade post me, Satana ⁷⁶; » et sine dubio ire post Deum, servi est; et iterum quod ait ad eum: « Dominum Deum tuum adorabis et ipsi soli serves ⁷⁶. » Quoniam ergo obtemperabant quidam hominum voluntatibus ipsius, audierunt a Salvatore: « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri facere vultis ⁷⁶. » Denique, cum faciant voluntates ejus, audiunt: « Generatio viperarum, quis vobis ostendit fugere ab ira ventura? Facite ergo fructum dignum poenitentiae ⁷⁷. » Ex hoc ergo pervide quanta vis sit hominem liberi esse arbitrii: dicat tamen etiam ipse, si est iudicium piorum et impiorum. *Manes dixit*: Est iudicium. *Archelaus dixit*: Puto quæ a nobis (61) de diabolo dicta sunt, non parum rationis et pietatis obtinent. Habet enim et unaquæque creatura ordinem suum: et alius quidem ordo est humani generis, et alius animalium est; atque alius angelorum: una vero et sola inconvertibilis est divina substantia, æterna et invisibilis, sicut et omnibus notum est, secundum illud quod scriptum est: « Dominum (62) nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius qui est in sinu Patris ⁷⁸. » Reliquæ ergo (63)

A omnes creaturæ visibiles sint necesse est, cœlum, terra, mare, homines, angeli, archangeli: Deus vero, cum a nullo unquam visus sit, quid ei potest ex istis creaturis esse hominibus? Unde et singula quæque secundum ordinem suum propriam dicimus habere substantiam. Tu vero ex uno omne animal quod movetur, factum dicis, et substantiam a Deo accepisse dicis similem, et posse eam peccare, atque ad iudicium venire; et eum non vis recipere sermonem dicentem, diabolum angelum fuisse, et in prævaricatione decidisse, et non esse ejuodem cum Deo substantiæ. Interimere de es iudicii rationem (64), ut quis nostrum fallat appareat. Si enim non potest qui a Deo creatus est angelus, in transgressione decidere, quomodo potest pars Dei anima peccare? B Si vero iudicium esse dicis peccantium animarum, et unius eas cum Deo dicis esse substantiæ, et tamen cum de divina eas asseras esse natura, dicis nihilominus Dei non servare mandata (65); etiam sic plurimum meus sermo procedit (66), dicens primo diabolum, eo quod mandatam non servaverit, decidisse; non enim erat ex Dei substantia: decidit non tam ut læderet humanum genus, sed ut ab eo potius illuderetur: dedit enim nobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et omnem virtutem inimici ⁷⁹.

XXXIII. *Judices dixerunt*: Sufficenter ostendit de origine diaboli. Cum enim utraque pars consistat futurum esse iudicium, necessario liberi arbitrii unusquisque monstratur; quo evidenter ostenso, nulli dubium est, quod unusquisque in quamcumque elegerit partem, propria usus fuerit arbitrii potestate (67). *Manes dixit*: Si a Deo bonus, ut asseris, mendacem esse dixisti Jesum (68). *Archelaus dixit*:

⁷⁶ Matth. iv, 10. ⁷⁷ Ibid. ⁷⁸ Joan. viii, 44. ⁷⁹ Matth. iii, 7. ⁷⁹ Joan. i, 18. ⁷⁹ Luc. x, 19.

mitivæ Ecclesiæ Patribus interdum propugnata diximus, aperte confirmatur. Quod enim de angelis cum seminis concubentibus tradit Archelaus, jam usque a Philonis Hebræi et Josephi temporibus Judæorum opinio est, quam etiam sequuntur Tertullianus, Justinus, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Methodius, Cyprianus, Lactantius, ut late probat Pamelius in Tertulliani paradoxo 1 et Feuardentius in notis ad Irenæum ejusdem opinionis assecram lib. iv, cap. 70. Horum tamen Patrum nonnulli bonos a malis angelis deceptos, nonnulli malos angelos cum hominum filiabus commistos fuisse credidere; sed utramque opinionem communi calculo rejiciunt alii Patres, et recentiores omnes sacre Scripturæ interpretes, quorum catalogum texere, cum res vulgarissima sit, prætermittimus.

(61) In Casinensi legitur contrario sensu, « a vobis, » quod tamen in hunc locum non quadrat.

(62) Hunc locum iisdem verbis laudat Irenæus *Adv. heres.*, lib. iii, c. 11, licet alibi Vulgatæ versionem sequatur.

(63) Archelaus hic veterum quorundam Patrum sententiam amplectitur, qui solum Deum incorporatum, reliqua vero creata omnia corporea esse putant, quod nempe loco circumscripta, in seipsis subsisterent; licet nostri respectu, qui crassa et densa corpora habemus, incorporeos dici putarent. Vide Dionysium Petavium tomo tertio *theologicorum dogmatum*, lib. 1, cap. 2, et sequentibus, ubi la-

tissime omnium Patrum ea de re sententias expendit.

(64) Forte « rationem, » ut sensus sit non debere Manetem iudicium admittere, cum ejus dogmata de homine et angelis iudicio adversentur. In Græco enim textu hujus disputationis, ἀναρτέως, fortasse scriptum erat; quod cum occidere pariter ac auferre et de medio tollere significet, priorem sensum secutus est non satis accuratus, nec satis elegans antiquus interpret.

(65) Series et consequentia sermonis omnino videtur postulare ut legatur, « Dei non servare mandata, » licet in Casinensi codice desit negativa particula; nisi quis potius legendum putet, « Dei servare, » vel non servare mandata, « pro arbitrii scilicet libertate.

(66) In Casinensi, « præcedit. »

(67) In eodem codice legitur: « Quo videntur ostenso nulli dubium est unusquisque in quamcumque elegerit partem propria usus arbitrii potestate. » Nos an recte locum hunc emendaverimus, videant eruditi.

(68) Codex Casinensis hic ita se habet: « Sic a Deo bonus ut as mendacem esse dixisti Jesus. » Abutebatur autem Manes, ut suum de malo Deo dogma stateret, Joannis Evangelii loco in cap. viii, 5 et 44, in quo sic Phariseos redarguit Jesus: « Vos ex patre diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere; ille homicida erat ab initio, et in veritate

Conferre primo, quia vera sit ratio eorum quæ nunc adduximus, et tunc ostendam tibi patrem ejus. *Manes dixit*: Si mihi ostenderis patrem ejus mendacem, et Deo horum nihil ascripseris, tunc tibi de omnibus accommodabitur fides. *Archelaus dixit*: Omni ratione de diabolo diligenter exposita, et dispensatione prolata, sicut hominum viget sensus, etiam apud seipsum potest diligenter advertere, quis iste sit, qui diaboli appellatus est pater. Sed cum te tu Paracletum esse dicas, plurimum tibi etiam ab humana hæcet prudentia. Quoniam ergo prodidisti ignorantiam tuam, dicam ego quid ille sit (69) pater diaboli. *Manes dixit*: . . . dico; et adjecit: Omnis qui conditor est, vel creator aliorum, pater eorum . . . condiderit appellatur. (70). *Archelaus dixit*: Miror quomodo saltem hoc recta ratione responderis, nec celaveris sermonis hujus intelligentiam vel naturam. Audi jam ex hoc quis sit pater ejus. Cum ex cælorum regno cecidisset, erat super terras, intendens et inquirens cui se posset adungere, quem ex consortio sui participem quoque nequitie suæ valeret efficere. Et quidem donec homo non erat, neque ille appellabatur homicida, neque cum patre mendax; post hæc vero, cum factus esset homo, ac mendacio ejus fuisset et circumventionem deceptus, cum sese inseruisset corpori serpentis sapientioris omnium bestiarum, tunc appellatus est mendax, una cum patre suo, et (71) effectum est non solum super ipsum mendacii maledictum, sed et super patrem ejus. Cum ergo serpens recepisset eum in sese, et recepisset universum, tanquam prægaans effectus est, ingentis malitie faciem portans; et erat sicut puerpera quæ partu urgetur, volens evomere malignæ suggestionis ejus agitata (72). Primi enim hominis gloriam graviter lærens serpens, ingressus paradysum, et conceptus in se doloribus, mendaces cepit generare sermones, et mortem parere hominibus, qui a Deo fuerint figurati, et acceperant vitam. Verum non potuit totum se manifestum facere per serpentem; sed reservavit perfectionem suam, quam demonstraret in Cain, a quo generatus est totus. Et per serpentem quidem hypocrises et fallacias ad Evam demonstravit; per Cain vero homicidii exordium dedit, inserens se in primitias frugum, quas ille male distribuit. Ex hoc homicida appellatus est ab initio; mendax vero quoniam fellellit, dicens: « Eritis tanquam dii »; ejecti sunt enim postea de paradiso illi quos deos futuros esse fallebat. Efficitur ergo prior pater ejus,

⁶⁹ Gen. iii, 5. ⁷¹ Joan. viii, 44.

non stetit, quia non est veritas in eo; cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur, quia mendax est, et pater ejus. Quare hoc argumento Archelaum hic urget Manes: — Si a Deo sola promanant bona, ipseque summè bonus est, mendacem oportet fuisse Jesum, qui in Joannis Evangelio, diaboli patrem non modo mendacem esse, sed et mendacis diaboli creatorem exsistisse dicit. — Hinc autem patet non improbandam esse emendationem nostram qua legitur: « Si a Deo bonus, ut asseris, mendacem esse dixisti Jesum. »

qui enim in utero concepit et genuit atque in lucem edidit serpens; secundus vero Cain, qui per iniquitates conceptus, dolores et parricidium peperit; interfectio etenim iniquitatem, injustitiam atque impietatem pariter perpetravit. Sed et quicumque eum suscipiunt, et faciunt ejus desideria, fratres ejus efficiuntur. Pater ejus perfectus est Pharaon; pater ejus efficiuntur unusquisque impiorum; pater ejus effectus est Judas, quia concepit quidem eum, sed abortus est; non enim perfectum edidit partum, quia majorem personam aggressus est per Judam, et ideo abortum factum esse dico; quia tanquam si mulier semen viri concipiat, atque in sese quotidianos accipiat profectus, ita et Judas quotidie proficiebat in pejus (73), occasionibus sibi a maligno, quasi seminisibus, datis. Et primum quidem fuit et semen pecuniæ cupiditas, incrementum vero furtum, furabatur enim ea quæ mittebantur in loculum; dolores vero partus fuerunt, et collocutio cum Pharisæis, et pretii accelerata conventio; abortus est vero, non partus, laqueus mortis informis. Sed et tu, si malignum ex te protuleris, et facias ejus concupiscentias, genuisti eum, et pater ejus esse diceris; si vero poenitentiam gesseris et abjeceris pondus, velut parturies. Ut enim in ludis scholaribus, si acceperit quis a magistro materiam, reliquum corpus orationis ex semetipso generet ac procreet, eorum quæ genuerit conditor ipse dicitur; ita qui ex summa malitia parum quid fermenti acceperit, pater et genitor dicatur necesse est illius; qui ab initio restitit veritati. Quod simili modo provenire potest etiam his qui virtuti student; nam audiivi fortissimos viros dicere ad Deum: Propter timorem tuum Dominum (74) in utero concepimus; et doluimus, et peperimus spiritum salutis; ita et quicumque de timore maligni concipiunt, et pariunt spiritum iniquitatis, ipsi patres ejus dicuntur necesse est; filii enim dicuntur, dum adhuc ministeria ejus parent; patres vero, qui ad perfectionem malitiae pervenerunt. Ita namque et Dominus noster ait ad Phariseos: « Vos de patre diabolo estis », filios eos faciens illius, donec adhuc conturbari videbantur, et cogitabant in cordibus suis mala pro bonis adversum justos. Ergo apud se talia cogitantibus, translatis in se malignis eorum cogitationibus, Judas malorum caput, et ad perfectum perducens iniqua consilia, effectus est sceleris pater, immanitatis suæ præmio ab eis triginta argenteis honoratus; totus enim « in eum post buccellam panis ingressus

(69) Forte, « quis ille sit. »

(70) Lacunæ istæ facile impleri posse videntur, si ita legamus: « *Manes dixit*: Jam dico; et adjecit: Omnis, etc., pater eorum quæ condiderit, appellatur. »

(71) In codice Casinensi, « ut. »

(72) Forte, « cogitata. »

(73) In codice Casinensi est, « proficiebat impetus. »

(74) Forte, « Domine. »

est diabolus ⁸². Sed, ut diximus, postquam uterus intumuit, et dolorum tempus advenit, abortum facientem iniquæ conceptionis effudit, et ideo nec perfectè pater appellabatur, nisi eo tantum tempore quo conceptus gerebatur in utero; postea vero quam confugit ad laqueum, non integrum videtur edidisse partum, quia pœnitentia subsequuta est.

XXXIV. Ignorare vos non arbitror, quoniam pater unum quidem sit nomen, diversos tamen habet intellectus: alius enim pater dicitur eorum, quos naturaliter genuerit filiorum; alius vero eorum, quos tantummodo enutrierit; nonnulli vero temporis atque ætatis privilegio: unde et Dominus noster Jesus plurimos patres habere dicitur; nam et David pater ejus appellatus est, et Joseph pater ejus putatus est, cum nullus horum pater ejus fuerit veritate naturæ. Nam David pater ejus dicitur ætatis ac temporis privilegio, Joseph vero lege nutriendi; solus autem Deus Pater ejus natura est, qui omnia per Verbum suum velociter nobis manifestare dignatus est. Nec in aliquo remoratus Dominus noster Jesus, intra (75) unius anni spatium languentium multitudines reddidit sanitati, mortuos luæ; qui verbi sui potestate universa amplexus est, in quo tandem remoratus est, ut in Paraclete mittendo tandiu eum remoratum credamus. Quin potius, ut superius dictum est, adfuit statim plurimum diffusus in Paulum, cujus etiam testimonio credidimus dicenti: « Mihi autem soli data est gratia hæc ⁸³. » Qui prius quidem fuit persecutor Ecclesiæ Dei, sed rursus manifestatus est omnibus, quia esset fidelis Paracleti minister; per quem universis innotuit singularis ejus clementia, quod et usque ad nos qui aliquando sine spe eramus, donorum ejus largitio pervenit. Quis enim nostrum sperare poterat persecutorem Paulum et inimicum Ecclesiæ, defensorem ejus ac tutorem futurum? Et non solum hoc, verum etiam et magistrum, Ecclesiarum conditorem et architectonem. Post hunc ergo, et post eos qui cum ipso fuerant, id est post discipulos, nullum alium venire secundum Scripturas sperandum est; ait enim Dominus noster Jesus de Paraclete: « Quia et de meo accipiet ⁸⁴. » Vas ergo probabile elegit hunc virum, quem misit ad nos Paulum in Spiritu influxit Spiritus (76), et sicut non super omnes homines Spiritus habitare poterat, nisi super eum qui de Maria Dei genitrice natus est, ita et in nullum alium Spiritus Paracletus venire poterat, nisi super apostolos, et super beatum Paulum. « Vas enim electionis, inquit, mihi est, ut

A portet nomen meum in conspectu regum et gentium ⁸⁵. » Ipse quoque in prima Epistola sua posuit, dicens: « Secundum gratiam quæ data est mihi a Deo, ut sim minister Christi in gentibus, consecrans Evangelium Dei ⁸⁶. Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto ⁸⁷. » Et rursus ait: « Non enim audeo quidquam loqui eorum, quæ per me non effecit Christus verbo et factis ⁸⁸. Ego enim sum novissimus (77) omnium apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus. Gratia autem Dei sum id quod sum ⁸⁹. » Et eos qui experime- tum quærebant ejus, qui in eo loquebatur Christus, vult propterea habere, quia esset in ipso Paracletus, cujus muneris gratiam consecutus, et magnifico honore (78) ditatus ait: « Pro quo ter Dominum rogavi, ut discederet a me; et dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur ⁹⁰. » Rursus, quia vere ipse sit Paracletus qui erat in Paulo, ait Dominus noster Jesus Christus in Evangelio: « Si diligitis me, mandata mea servate. Et ego rogabo Patrem meum, et alium Paracletum dabit vobis ⁹¹. » In quo ostendit etiam seipsum Paracletum, cum dicit alium. Unde credentes Paulo, audivimus eum dicentem: « Aut experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus ⁹². » et horum similia, de quibus superius diximus; unde et tanquam fidelibus nobis hæredibus suis consignat testamentum, sua ad Corinthios Epistola, velut pater dicens: « Tradidi enim vobis in primis, quod et accepi, quia Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas; et quia sepultus est, et quia resurrexit tertia die secundum Scripturas; et quia apparuit Cephæ, deinde undecim apostolis, postea amplius quatuor quingentis fratribus de semel (79), ex quibus plurimi adhuc manent usque nunc; quidam autem et dormierunt. Postea autem visus est Jacobo; deinde omnibus apostolis; novissime autem omnium, tanquam abortivo, visus est et mihi: ego enim sum novissimus omnium apostolorum ⁹³. Sive ergo ego, sive illi, ita annuntiavimus ⁹⁴. » Et rursus tradens hæredibus eam quam ipse hæreditatem promeruit, dicit: « Timeo autem ne forte, sicut serpens seduxit Evam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, et excidant a simplicitate (80) et castitate, quæ in Christo est. Si enim is qui venit, alium Christum prædicat quem non prædicavimus; aut Spiritum alium acceperitis quem non accepistis; aut aliud Evangelium, quod non accepistis; bene

⁸² Joan. xiii, 27. ⁸³ Ephes. iii, 8. ⁸⁴ Joan. xvi, 14. ⁸⁵ Act. ix, 15. ⁸⁶ Rom. xv, 15, 16. ⁸⁷ Ibid. ix, 1. ⁸⁸ Ibid. xv, 18. ⁸⁹ I Cor. xv, 9. ⁹⁰ II Cor. xii, 9. ⁹¹ Joan. xiv, 16. ⁹² II Cor. xiii, 3. ⁹³ I Cor. xv, 3-9. ⁹⁴ Ibid. 11.

(75) In codice est, « inter. » Sed unum annum Christi prædicationi, ac miraculis videtur ascribere Archelaus cum aliis antiquis Patribus: quare legendum, « intra. » Vide infra cap. 49.

(76) Locus corruptus. Forte, « in Spiritu. Influxit Spiritus, » etc.

(77) Melius Vulgata, « minimus, » Græce enim,

ἐλάχιστος.

(78) In codice Casinensi est, « magnifico hoc ore; » sed legendum censui « honore. »

(79) Forte, « insimul. » Vulgata, « simul. »

(80) In Casinensi, « corrumpantur sensus vestri a simplicitate. » Sed nos ex Vulgata supplevimus.

pateremini. Puto enim quia nihil minus feci vobis a cæteris apostolis ⁸⁰.

XXXV. Hæc autem dixit, ostendens omnes reliquos qui venerint, falsos apostolos, dolosos operarios, transfigurantes se in apostolos Christi: « Et non mirum; ipse enim Satanas transfiguratur se, velut angelum lucis (81). Quid ergo magnum, si et ministri ejus transfiguntur in ministros justitiæ: quorum finis erit secundum opera eorum ⁸²? » Indicat autem quales essent, et a quibus circumveniebantur. Volentibus autem Galatis ab Evangelio transferri, ait: « Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vocavit vos, in aliud Evangelium: quod non est aliud; nisi sunt qui vos conturbant, et volunt avertere vos ab Evangelio Christi (82). Sed etiam si nos ipsi, aut angelus de cælo vobis annuntiaverit, præterquam quod traditum est vobis, anathema sit ⁸³. » Et rursus ait: « Mihi infimo omnium apostolorum (83) data est gratia hæc ⁸⁴. Quæ enim deerant tribulationum Christi, in carne mea adimpleo ⁸⁵. » Et in alio rursus loco proficitur, quia « super cæteros Christi minister ⁸⁶, » tanquam si postea omnino non sit alius expectandus; jubet enim neque angelum de cælo suscipi. Et quomodo de Perside venientem Manem (84), et dicentem se esse Paracletum, nos esse credimus? Ita enim agnoscitur ex hoc, quod unus iste sit ex illis qui transformantur, de quibus manifeste vobis indicavit vas electionis apostolus Paulus dicens: « Quia in novissimis temporibus recedent quidam a fide, attendentes spiritibus seductoribus, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisis mendaciæ loquentes, cauteriatam habentes conscientiam, prohibentium (85) nubere, abstinere se a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum (86) cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem; quoniam omnis creatura Dei bona est, et nihil abjiciendum quod cum gratiarum actione percipitur ⁸⁷. » Sed et Spiritus evangelista Matthæus diligenter significat Domini nostri Jesu Christi sermonem: « Videte ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Chri-

stus; et multos seducent. Quod si etiam aliquis vobis dixerit: Ecce hic est Christus, aut ecce ibi, nolite credere. Exsurgent enim falsi christi, et falsi apostoli (87), et falsi prophætæ, et dabunt signa magna, et prædicia, ita ut in errorem inducant, et potest fieri, etiam electos. Ecce prædixi vobis. Si dixerint vobis: Ecce in deserto est, nolite exire. Si dixerint vobis: Ecce in penetralibus, nolite credere ⁸⁸. » Et post ista omnia mandata, iste nec signum quidem aliquod aut prædium ullum ostendens, neque affinitatem aliquam habens; sed ne in numero quidem discipulorum positus, neque defuncto nostro obsecutus, cujus hæreditate gaudemus; cum neque ei languenti assisterit, non testis existerit testamenti, imo potius cum ne in notitiam quidem venerit eorum, qui obsecuti sunt ægrotanti: postremo cum nullius prorsus accipiat testimonium, Paracletum se esse vult credi; cum etiam si signa et prædicia faceres, falsum Christum et falsum prophetam te reputari oporteret secundum Scripturas. Et ideo convenit nos cautius agere, secundum quod beatus Apostolus monet, dicens in Epistola quam (88) Colossensibus scripsit: « Permanete in fide fundati et radicati, et immobiles ab spe Evangelii quod audivimus (89), quod prædicatum est in omni creatura quæ sub cælo est ⁹⁰. » Et rursus: « Sicut ergo accepistis Christum Jesum Dominum, in ipso (90) ambulate, radicati et fundati super ipsum, confirmati fide, sicuti docti estis, abundantes in gratiarum actione. Videte ne quis vos exspoliet per (91) philosophiam et inanem seductionem, secundum elementa mundi, et non secundum Christum, quia in ipso habitat omnis plenitudo deitatis ⁹². » Quibus omnibus ita diligenter expositis, beatus Apostolus, velut pater filiis, addit tanquam signaculum quoddam testamenti dicens: « Certamen bonum certavi, circum cucurri, fidem servavi. De cætero reposita est mihi justitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex; non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus ⁹³. »

XXXVI. Nullum ex vobis, o Manes, Galatam fa-

⁸⁰ II Cor. xi, 3-5. ⁸¹ II Cor. xi, 14, 15. ⁸² Gal. i, 6-8. ⁸³ Ephes. iii, 8. ⁸⁴ Coloss. i, 24. ⁸⁵ II Cor. xi, 23. ⁸⁶ I Tim. iv, 4-4. ⁸⁷ Matth. xxiv, 4, 5, 23-26. ⁸⁸ Coloss. i, 23. ⁸⁹ Coloss. ii, 6-9. ⁹⁰ II Tim. iv, 7, 8.

(81) Ita et Cyprianus haud procul ab initio libri *De unitate Ecclesiæ*, ac si Græco textu esset ὄς. Sed Vulgata et Tertullianus pluribus in locis legunt, « in angelum lucis. »

(82) Melius Vulgata, astipulantibus Cypriano, Ambrosio, Hieronymo et Augustino, « convertere Evangelium Christi; » licet Tertullianus *adv. Marcionem* lib. iv, cap. 5, « pervertere, » legisse videatur.

(83) Græce est, ἀγιων, « sanctorum, » ut habet Vulgata.

(84) In Casinensi corruptus est hic locus, habet enim « de Persida venientem monet; » sed legendum, « Manem, vel modo, etc. »

(85) In Vulgata juxta Græcum textum est, « loquentium, habentium, prohibentium. » Aut igitur hic eodem modo legendum, aut corrigendum, « prohibentes. » Sed hanc lectionem antiqua etiam

apud Tertullianum versio improbat, quæ Vulgata hac in parte similis est.

(86) In Casinensi est, « ad perficiendum. » Sed Vulgata lectionem substituere satius visum est.

(87) Verba illa, « et falsi apostoli, » ab interprete Archelai videntur adjuncta, explicationis causa; nam nec in Græco, nec in Vulgata, nec apud Cyprianum aliosque Patres leguntur.

(88) Vocem, « quam, » nos addidimus, ita sensu poscente. Aut forte, « scripta, » legendum.

(89) In Vulgata, « audistis. »

(90) Ita Vulgata; in codice autem Casinensi legitur, « in ipsum. »

(91) Casinensis codex, « exspoliet, et per. » Cypriano initio libri *De bono patientiæ*, habet, « deprædetur per philosophiam. » Græce est συλαγωγῶν, quod verbum Vulgata, « decipiat, » et Tertull., *De præscript.*, c. 7, « circumveniet, » interpretantur.

cies, nec ita nos transferes (92) a fide Christi; etiamsi signa et prodigia facias, etiamsi mortuos suscitares, etiamsi imaginem nobis Pauli ipsius afferas, anathema es, Satana (93); præscriptum est enim de te; præmoniti et præstructi sumus a sanctis Scripturis. Vas es Antichristi, et neque bonum vas, sed sordidum et indignum, quod ille sicut aliquis barbarus vel tyrannus, cum in eos qui sub legum (94) iustitia degunt, conatur irruere, præmisit prius tanquam morti destinatum, ad explorandum quanta et qualis sit legitimi regia virtus ac populi: ipse enim inopinatus irruere pertinuit, sed neque alium ex necessariis viris mittere ullam ausus est, ne quid pateretur adversi. Talem te nobis, sub bono et sancto rege positus, velut morti destinatum, rex tuus præmisit Antichristus. Et hæc quidem non inexplorata proloquor; sed ex eo quod nullam te video facere virtutem, ita de te sentio. Illum enim et in angelum lucis transformandum, et ministros ejus tales adventuros prænoscesimus, et signa et prodigia facturos, ita ut, si possibile sit, etiam electi seducantur. Quis ergo es tu, qui neque necessarium aliquem locum sortitus es a patre tuo Satana? Nam quem mortuum suscitares, quod profluviium sanguinis sistis? Quos luto (95) cæci oculos illinitos videre facis? Quando esurientem turbam paucis panibus reficis? Ubi super aquas incedis, aut quis te vidit ex his qui in Jerusalem habitant? Persa barbare, non Græcorum linguæ, non Ægyptiorum, non Romanorum, non ullius alterius linguæ scientiam habere potuisti; sed Chaldæorum (96) solum, quæ ne in numerum quidem aliquem ducitur; nullum alium loquentem audire potes. Non ita Spiritus sanctus, absit hoc malum! sed omnibus dividit, et omnia linguarum genera novit, et agnoscit universa, et omnibus omnia efficitur, ita ut eum etiam cordis cogitata non lateant. Quid enim dicit Scriptura? quia unusquisque propria sua lingua audiebat per Paracletum Spiritum loquentes apostolos. Sed quid amplius dicabo? Barba (97) sacerdos Mithræ, et collusor, solem tantum coles Mithram locorum mysticorum illuminatorem (98), ut opinaris, et conscium, hoc est quod apud eos ludet, et tanquam elegans minus perages mysteria. Verum quid ego hæc indignanter accipio? D

⁷ Matth. xxiv, 24. ⁸ Act. ii, 6. ⁹ II Tim. iii, 8, 9. ¹⁰ I Cor. xiii, 9, 10, ¹¹ Matth. xi, 27.

(92) In eodem codice corruptissime legitur, « Galatam facies vici, o nostras feras. » Nos modica mutatione locum hunc restituere conati sumus.

(93) Et hic mire depravatus est idem codex, in quo legitur, « anathema esse ana. » An recte nos emendaverimus doctorum esto iudicium. Vide etiam an corrigendum sit, « anathema es et maranatha. »

(94) Vide an, « regum. »

(95) In Casinensi, « quod luto. »

(96) Chaldæorum siquidem linguam Syriacæ dialecticum esse tradit Abulfaragius in *Historia dynastiarum*, pag. 11.

(97) Ita in codice Casinensi, quod tamen nonnulli fortasse emendandum putarent hoc pacto, « quid amplius dicam? Barbare. » Sed fieri potest, ut verbo « dicare » usus sit radis interpres pro contendere,

Nonne oportet te multiplicari tanquam sizaria, usquequo ille ipse magnus pater tuus adveniat, suscitans mortuos, pene usque ad gehennam omnes persequens qui sibi obtemperare noluerint, plurimos deterrens arrogantia metu quo est ipse circumdatus, aliis adhibens minas, vultus sui conversione et circumductione iudificans: sed ultra non proficiet; insipientia enim ejus omnibus perulgata erit, sicut Jamnes et Mambres. *Judices dixerunt*: Sicut ex te comperimus, tanquam apostolo Paulo dicente, insuper etiam ab Evangelio præscribente nulli alii æque in posterum (99) præbetur ingressus ad prædicandum, vel docendum, vel ad evangelizandum, vel prophetandum in hac vita durat, nisi forte falsus propheta habeatur, aut falsus Christus. Unde cum dixeris in Paulo fuisse Paracletum, et ipsam omnia consignasse, quare dixit: « Ex parte scimus, et ex parte prophetamus; cum autem venerit quod perfectum est, id quod ex parte est destruetur ¹⁰: » quem alium expectans, hoc dixit? Quod si ipse constituit expectare se aliquem perfectum; et si venire aliquem necesse est, ostende nobis de quo dicat? ne forte in hunc videatur iste sermo recurrere, aut in eum qui misit illum, Satanam, sicut tu dicis. Si enim confiteris venturum esse quod perfectum est, non potest esse Satanas; si autem Satanam expectas, non potest esse perfectum.

XXXVII. *Archelaus dixit*: Quoniam non sine Deo dicta sunt quæ a beato Paulo prolata sunt, certum est, quod Dominum nostrum Jesum Christum dixerit expectandum esse perfectum, qui solus Patrem novit, et cui voluerit revelare ¹¹, sicut possumus ex verbis ipsius demonstrare. Sed quia, cum venerit quod perfectum est, destruetur id quod ex parte est; iste vero sese asseverat esse perfectum; quid destruxit ostendat: quod enim destruetur, ignorantia est quæ in nobis est. Dicat igitur, quid destruxit, quid in notitiam protulit? Si quid facere potest, faciat, ut credi ei possit? Sermo vero iste, quantam habeat virtutem, si potuerit diligenter intelligi, ita demum credi poterit his quæ a me fuerint asserta. Igitur in primâ ad Corinthios Epistola hæc dicit Paulus de perfecto, qui venturus est: « Sive prophetiæ destruentur, sive linguæ cessa-

dicam trahere, vel dicarem esse.

(98) Quæ sequuntur, nostris conjecturis emendavimus; nam in Casinensi codice hic mire corrupto scribitur, « locorum mysteriorum illuminatorem. » Mox, « apud eos ludis. » Et infra, « adveniat? suscitans mortuos? pene usque ad gehennam omnes persequens, qui si ut obtemperare noluerit, plurimos deterrens arrogantia metu. Quod est ipse circumdatus, aliis adhibet minas vultus sui conversione circumductio iudificat. Sed, » etc. Mox autem tanquam Mithræ sacerdos traducitur, quia solem venerabatur Mauriæ, ut abibi ostendo.

(99) In Casinensi est, « nulli alio atque posterum; » quem locum, uti editam est legendum censui.

hant, sive scientia destruetur; ex parte enim sci-
mus, et ex parte prophetamus. Cum autem venerit
quod perfectum est, id quod ex parte est, destrue-
tur¹². » Vide ergo quantam in sese habeat virtutem
quod perfectum est, et cuius sit ordinis ista per-
fectio. Dicat autem iste quam destruxerit prophe-
tiam Judæorum ac Hebræorum, seu (1) linguas ces-
sare fecit Græcorum, aut eorum qui idola colunt,
vel quæ alla dogmata destruxit, Valentiniani, aut
Marcionis, aut Tatiani, aut Sabelli cæterorumque
qui propriam sibimetipsis scientiam composuerunt.
Quem horum destruxit, dicat, aut quando destruet,
quasi perfectus? Inducias fortassis aliquas quærit?
Non plane, non tam (2) obscure et ignobiliter ad-
veniet ille, qui perfectus est, id est Jesus Christus
Dominus noster. Sed sicut rex adveniens ad urbem
suam, præmittit primo protectores suos (3), signa,
dracones, labaros, duces, principes, præfectos, et
universa continuo commoventur, aliis vero me-
tuentibus, aliis vero gaudentibus pro expectatione
regis : ita et Dominus meus Jesus qui est vere per-
fectus, adveniens præmittit in primo gloriam suam,
incontaminati atque immaculati regni prædicatores
sacros; et tunc universa creatura commovebitur,
et conturbabitur, supplicans atque obsecrans, usque-
quo eam servitute liberet. Humanum vero genus me-
tuat necesse est, et quamplurimum conturbetur (4),
pro eo quod multa delicta commiserit; soli vero justi
lætabuntur, expectantes quæ sibi promissa sunt;
nec ultra mundanarum rerum substantia permane-
bit, omnia destruentur, sive prophetiæ sive horum
libri, sive linguæ totius generis cessabunt, eo quod
ultra non egeant solliciti esse homines, et cogitare
de his quæ ad vitam necessaria sunt, sive scientia
quorumcumque doctorum etiam ipsa destruetur :
nihil enim horum sufferre poterit magni illius re-
gis adventum. Sicut enim parva scintilla ad splen-
dorem solis admota assumitur, illico non apparet;
ita universa creatura, omnis prophetia, cuncta
scientia, universæ linguæ, sicut superius diximus,
destruentur. Sed quia cælestis regis præsentiam
paucis verbis, et fragilibus et valde infirmis expo-
nere non valet humana natura, ut fortasse sancto-
rum debeat esse et valde dignorum de ipso aliquid
enarrare; tamen necessitatis causa, ista me sufficit
protulisse, hujus importunitate compulsus, ut istum
vobis qualis esset ostenderem.

A XXXVIII. Et ego quidem beatifico Marcionem,
et Valentinianum (5), ac Basilidem aliosque hære-
ticos, sic ut istius comparatione (6), qui velut in-
tellectu aliquo usi sunt, qui videntur sibi omnem
Scripturam posse intelligere, et ita se ductores
statuerunt iis qui (7) se audire voluissent; nullus
tamen ipsorum ausus est Deum se prædicare, vel
Christum, vel Paracletum, sicut iste, qui aliquando
quidem de sæculis disputat, aliquando de sole,
quomodo facta sint, tanquam major ipse sit eorum;
omnis enim qui de aliquo exponit quomodo factus
sit, majorem se et antiquiorem ostendit esse, quam
est ille de quo dicit. Quis autem et de substantia
Dei dicere audeat, nisi forte solus Dominus noster
Jesus Christus? Quæ quidem ego non ex meis ver-
bis astruo, sed Scripturæ quæ nos edocuit, auctori-
tate confirmo; quoniam quidem et Apostolus dicit
ad nos : « Ut sitis sicut luminaria in hoc mundo,
verbum vitæ continentes ad gloriam meam in diem
Christi, quoniam non in vacuum cucurri, nec in
vacuum laboravi¹³. » Intelligere debemus quæ sit
vis et ratio sermonis hujus; verbum enim ductis
obinet locum, opera vero regis (8). Sicut ergo ali-
quis regi suo adventanti, omnes qui sub cura sua
sunt, studet obedientes, paratos et charos hilares
que ostendere ac devotos, sed etiam innocentes ac
bonis omnibus abundantes, ut ipse laudem cona-
quatur a rege, et majore ab eo honore dignus ha-
beat, tanquam bene gubernata quæ sibi est com-
missa provincia : ita et beatus Paulus dicit ad nos :
« Ut sitis velut luminaria in hoc mundo, verbum
vitæ continentes ad gloriam meam in diem Chri-
sti¹⁴. » Scilicet quod Dominus noster Jesus Christus
veniens, videat profecisse doctrinam ejus in nobis;
et quia non in vacuum cucurrit, nec in vacuum la-
boravit, retribuatur ei debitam coronam. Et rursus
quoque in eadem epistola commonet nos, ne ter-
reus sapiamus, sed conversationem nostram debere
esse in cælis¹⁵; unde et Salvatorem expectamus
Dominum nostrum Jesum Christum. Et quoniam
nobis non est tutum scire ultimam diem, designa-
vit in Epistola quam scribit ad Thessalonicenses.
« De temporibus autem et momentis, fratres, non
habetis opus, ut aliquid vobis scribam; ipsi enim
diligenter scitis, quia dies Domini, sicut fur in
nocte, ita veniet¹⁶. » Et quomodo nunc astat isto
persuadens, et rogans unumquemque manichæum

¹² I Cor. XIII, 8-10. ¹³ Philipp. II, 15. ¹⁴ Ibid.

¹⁵ Philipp. III, 19. ¹⁶ I Thessal. V, 1, 2.

(1) In Casinensi est, « sed, » prava lectio.

(2) Codex Casinensis, « non plane nota. » Sed omissas ab oscitante librario lineolas censui, quæ vocalibus superpositæ consonantes designarent.

(3) De his late post Gothofredum Ducangius in *Glossario*.

(4) In codice Casinensi, « et cum plurimum conturbetur. »

(5) Valentinianum vocat, quem alii Valentinum nominant, celebrem apostolicorum temporum hæresiarcham.

(6) In codice Casinensi est, « sicut istius para-

tionem. » Sed legendum, « sic ut istius comparatione. » Archelaus enim beatus facit Marcionem aliosque hæreticos, non quod ita de illis sentiendum sit; sed quod Maneti insanissimo comparati, minus errare deprehendantur.

(7) Casinensi, « ita seductores statuerunt, qui. »

(8) Cur hæc cum præcedentibus non cohercant, vide præfationem nostram in *Archæolo*. Sensus autem esse videtur, solius Regis, perfecti videlicet illius qui expectatur, opus esse, hominum ignorantiam, ut antea dixit, penitus destruere, quod non præstiterat Manes.

effici, et circumvenit, et ingreditur domos, decipere quærens animas oneratas peccatis¹⁰? Sed nos non ita sentimus; quin potius res ipsas profiteramur in medium, et conferamus, si placet, ad perfectum Paracletum. Videtis enim quia interdum interrogat, nonnunquam deprecatur. Sed scriptum est in Evangelio Salvatoris nostri, quia et illi qui a sinistris regis assistunt, dicent: « Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut nudum, aut peregrinum, aut in carcere (9), et non ministravimus tibi¹¹? » rogantes ut sibi indulgeret; sed quid illis respondit justus iudex Rex? « Discedite a me in ignem æternum, operarii iniquitatis¹². » Abiecit eos in æternum ignem, cum illi rogare non cessent. Videsne, quid sit perfecti Regis adventus? non talem, qualem tu asseris perfectionem. Quod si post ipsum expectandus est magna iudicii dies, multo utique hic illo inferior est. Quod si inferior erit, perfectus non erit. Si perfectus non erit, non de ipso dicit Apostolus. Quod si non de ipso dicit Apostolus, iste autem de se dictum esse mentitur, pseudo-propheta utique iudicandus est. Sed et multa alia horum similia dici possunt; quæ si omnia persequi velimus, nullum nobis tempus ad omnia explenda sufficere. Unde abundare existimavi de multis pauca dixisse, reliquas partes tractatus hujus præsequi volentibus derelinquens.

XXXIX. His auditis dederunt gloriam Deo immensam, et ipso dignam; Archelaum vero multis honoribus affecerunt. Tunc Marcellus assurgens, et stolas (10) exuens, circumdat Archelaum, atque osculis eum defixus amplectitur, et inhæret. Tunc vero infantes, qui forte convenerant, primi in Manem pellere ac fugere (11) cœperunt, quos turba reliqua insecuta, conclavit se ad effugiendum Manem. Quod cum pervidisset Archelaus, elevata in modum tubæ voce suâ, multitudinem cupiens cohibere, ait: Cessate, fratres dilecti, ne forte rei sanguinis inveniamur in die iudicii; scriptum est enim de talibus, quia « oportet et hæreses esse inter vos, ut qui probati sunt, manifesti fiant inter vos¹³. » Et his dictis, sedate sunt turbæ. Quoniam vero placuit Marcellis disputationem hanc excipi atque describi, contradicere non potui, confusus de benignitate legentium, quod veniam dabunt, si quid imperitum aut rusticum sonabit oratio; hoc enim tantum est quod studemus, ut rei gestæ cognitio studiosum quemque non lateat. Tunc ergo, cum effugisset Manes, nusquam comparuit. Turbo vero minister Ar-

chelaus traditur a Marcello, quem cum diaconum Archelaus ordinaret, in Marcelli contubernio perseveravit. Manes autem fugiens ad quemdam vicum longe ab urbe positum, qui appellabatur Diodori. Erat autem presbyter loci illius nomine et ipse Diodorus (12), quietus et mitis, fidei ac famæ bonæ valde; et cum quadam die Manes, congregata turba, concionaretur (13), ac peregrina quædam et aliena a paterna traditione populo qui astabat assereret, nullum omnino ex his formidans quod sibi posset obsistere, Diodorus videns proficere ejus nequitiam, deliberat Archelao mittere epistolam, continentem hæc.

ARCHELAI EPISCOPO DIODORUS S. S. (14).

XL. Scire te volo, religiosissime Pater, quoniam advenit quidam in diebus istis, nomine Manes, ad loca nostra, qui Novi Testamenti doctrinam se adimplere promittit. Et quidem erant quædam in his quæ ab eo dicebantur, nostræ fidei; quædam vero asserebat longe diversa ab iis quæ a nostra paterna traditione descendunt (15). Interpretabatur enim quædam aliene, quibus etiam ex propriis addebat, quæ mihi valde peregrina visa sunt et infida. Pro quibus etiam pernotus sum scribere hæc ad te, sciens doctrinæ tuæ perfectum et plenissimum sensum, quoniam latere te horum nihil potest; et ideo confusus sum ad explananda nobis hæc invidia te non posse prohiberi. Quamvis nec ego quidem in alterum aliquem inclinari poterim sensum, tamen propter simplices quosque, tuæ auctoritatis compulsus sum implorare sermonem. Revera enim vir valde vehemens tam sermone quam opere, sed et aspectu ipso atque habitu apparet. Sed et pauca quædam, quæ retinere possum ex iis quæ ab eo dicta sunt, scribo tibi, sciens quia ex iis etiam reliqua intelliges. Noxi quia morem hunc habent qui dogma aliquod asserere volunt, ut quæcumque voluerint de Scripturis assumere, hæc propensius sui intelligentia depravent. Sed hoc præveniens apostolicus denotat sermo, dicens: « Si quis vobis annuntiaverit præter quod accepistis, anathema sit¹⁶. » Itaque post hæc quæ semel ab apostolis tradita sunt, ultra non oportet quidquam aliud suscipere discipulorum Christi. Verum ne sermonem longius protraham, ad propositum redeo. Legem Moysi, ut breviter dicam, dicebat hic non esse Dei boni sed maligni principis, nec habere eam quidquam cognationis ad novam legem Christi, sed esse contrariam et inimicam, alteram alteri obsistentem. Ego audiens,

¹⁰ II Tim. III, 6. ¹¹ Math. xxv, 44. ¹² Luc. XIII, 27. ¹³ I Cor. XI, 19. ¹⁴ Galat. I, 8.

(9) Ita Vulgata juxta Græcum textum, Cyprianus lib. *De opere et elemosynis*, aliique. Casinensis tamen habet, « in carcerem. »

(10) Forte, « stolam. »

(11) « Fugere, » et « effugere, » pro fugare, in fugam conjicere, suo loquendi more dicit antiquus interpret.

(12) Nescio quo pacto Diodorum hunc Tryphona vocet Epiphanius in hac Manichæorum hæc. n. 41.

(13) In Casinensi codice, « continuaretur. »

(14) Meminit hujus epistolæ Epiphanius in hac hæresi num. 41, ejusque argumentum, non autem verba, ut Petavius interpretatur, breviter refert. In titulo hujus epistolæ vox, « salutem, » deest in codice Casinensi, sed litteram a, eam vocem indicantem, repetere neglexit librarius, eo quod in fine præcedentis vocis existat.

(15) Videant hæretici quam clare tam hic, quam infra Diodorus antiquas Ecclesiæ traditiones sequendas amplectendasque esse declarat.

dicebam eis sermonem evangelicum, quomodo dixit Dominus noster Jesus Christus : « Non veni solvere legem, sed adimplere ²¹. » Ille vero ait, nequaquam eum hunc dixisse sermonem ; cum enim ipsam inveniamus eum resolvisse legem, necesse est nos hoc potius intelligere quod fecit. Deinde cœpit dicere plurima ex lege, multa etiam de Evangelio et apostolo Paulo, quæ sibi videntur esse contraria, quæ etiam cum fiducia dicens, nihil pertimescit ; credo quod habeat adjutorem draconem illum qui nobis semper inimicus est. Dicebat ergo quod ibi dixerit Deus : Ego divitem et pauperem facio ²² ; hic vero Jesus beatos diceret pauperes ²³ ; addebat etiam, quod nemo possit ejus esse discipulus, nisi renuntiaret omnibus quæ haberet ²⁴ : ibi vero Moyses, argentum et aurum ab Ægyptiis sumens, cum populo fugisset ex Ægypto ²⁵ ; Jesus autem nihil proximi desiderandum esse præcepit. Deinde quod ille oculum pro oculo, dentem pro dente in lege cavisset expendi ²⁶ ; hoster vero Dominus percipienti unam maxillam, juberet etiam alteram præparari ²⁷. Quod ibi Moyses eum qui Sabbato opus fecisset, et non permansisset in omnibus quæ scripta sunt in lege, puniri lapidarique præcepit ²⁸, sicut factum est ei qui adhuc ignorans in Sabbato fascem ligni collegerat ; Jesus vero in Sabbato etiam lectum portare præcepit a securato ²⁹ ; sed et discipulos in die Sabbati vellet spicas ³⁰ ac manibus confricare non prohibet, quod Sabbatis utique non licebat fieri. Et quid plura dicam ? multa et variis assertionibus hujuscemodi dogmata ab eo summo nisu atque summo studio affirmabantur. Nam ex auctoritate Apostoli, Moysi legem, legem esse mortis conabatur asserere ; Jesu vero legem, legem esse vitæ, per id quod ait : « In quo et idoneos nos faciat Deus (16) ministros novi Testamenti non littera, sed Spiritu. Littera enim occidit, Spiritus autem vivificat. Quod si ministerium mortis, in litteris formatum in lapidibus (17), factum est in gloria, ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus, quæ destruetur (18) ; quomodo non magis ministerium Spiritus erit in gloria ? Si enim ministerium damnationis gloria est, multo magis abundabit ministerium justitiæ ad gloriam. Neque enim glorificatum est, quod gloriosum factum est in hac parte, propter eam quæ supereminet gloriam : si enim quod destruetur per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est ³¹. » Sed hoc quidem sicut

A ipse nosti, in secunda ad Corinthios Epistola. Addit autem ex prima Epistola, terrenos esse dicens discipulos veteris Testamenti et animales, et ideo carnem et sanguinem regnum Dei possidere non posse ³². Ipsum quoque Paulum ex propria sua persona dicebat asserere id quod ait : « Si ea quæ destruxi, iterum ædifico, prævaricatorem me æstimo ³³. » Sed et illud eundem ipsum evidentissime de carnis resurrectione dixisse, non esse Judæum qui in manifesto est, neque quæ in manifesto, in carne est circumcisio, neque secundum litteram, legem quidquam utilitatis retinere ³⁴. Et rursum quod Abraham habet gloriam, sed non apud Deum ³⁵. Tantummodo agnitionem peccati per legem fieri ³⁶. Sed et alia multa, legi obtrectans, inserebat, eo quod lex ipsa peccatum sit, in quibus simplices quique, dicente eo, movebantur, et usque ad Joannem igitur, aiebat, lex et prophetæ ³⁷. Aiebat autem Joannem regnum cœlorum prædicare ; nam et per abscissionem (19) capitis ejus hoc esse indicatum, quod omnibus prioribus et superioribus ejus abscissis, posteriora sola servanda sint. Ad hæc igitur nobis, o religiosissime Archelae, paucis rescribe ; audivi enim non mediocriter tibi esse in talibus studium : Dei enim donum est, idcirco quod dignis et amicis suis, sibi que propositi societate conjunctis, Deus donat hæc munera. Nostrum enim est propositum præparare et proximos fieri benignæ ac diviti menti (30), et continuo ab ea largissima munera consequimur. Quoniam ergo in his voto et proposito meo sermonis non sufficit eruditio (idiotam enim me esse confiteor), ad te misi, sicut sæpius dixi, quæstionem hujus solutionem plenissimam recepturus. Incolumis mihi esto, Pater incomparabilis et honorabilis.

XLI. Accepta hac epistola, Archelaus admiratus est hominis audaciam ; sed interim Diodori allegationibus, ut res suadebat celere dare responsum, continuo scripsit hoc modo.

ARCHELAUS DIODORO PRESBYTERO FILIO HONORABILIS SALUTEM (21).

Acceptis litteris tuis, valde gavisus sum, dilectissime. Cognovi autem quod vir iste qui ante hos dies ad me venerat, et scientiam aliam præter eam quæ apostolica est et ecclesiastica, introducere cupiebat, ad te quoque venerit ; quem quidem ego non admisi, in præsentem enim nobis disputantibus confutatus est. Et velim quidem omnia quæ a me dicta sunt, scribere tibi, ut ex his agnosceres fidem

²¹ Matth. v, 17. ²² Prov. xxii, 2. ²³ Matth. v, 5. ²⁴ Luc. vi, 29. ²⁵ Num. xv, 32. ²⁶ Marc. ii, 11. ²⁷ Gal. ii, 18. ²⁸ Rom. ii, 28. ²⁹ Rom. iv, 2. ³⁰

³¹ Luc. xiv, 53. ³² Exod. xii, 35. ³³ Exod. xxi, 24. ³⁴ Luc. vi, 1. ³⁵ II Cor. iii, 6-11. ³⁶ I Cor. xv, 50. ³⁷ Joan. i, 29.

(16) Vulgata, « fecit Deus, » quod magis Græco textui consonum est.

(17) Vulgata ; « Ministratio mortis, litteris deformata in lapidibus ; » sed nostri interpretis lectio magis ad sensum Græci quo nunc utimur, textus accedit.

(18) Infra cap. 42 habet, « aboletur. »

(19) In Casinensi, « nam et abscissionem, » omiſsa, ut patet, præpositione « per. » Sed et legi potest, « abscissione. »

(20) In Casinensi codice legitur, « præpararet proximus fieri benignæ hac diviti menti. » Et infra, « idiotam me esse confiteor. » Sed ita emendandum esse, uti editum est, nemo, ut arbitror, inficias iverit.

(21) Hanc Archelaei epistolam, cum subsequentibus nonnullis usque ad caput 46 hujus operis edidit pariter ex codice Bobiensi Valesius, cujus varias locutiones adnotamus.

ejus; sed quia de vacanti fieri poterit (22) hoc, nunc A Ita mihi intelligendum est magnificum Dei famulum quod iustat, paucis respondere tibi necessarium duxi, ad ea quæ mihi scripsisti quod ab illo dicerentur. Erat ergo ei summum studium (23), legem Moysi ostendere non esse consonantem legi Christi; et hæc et nostris Scripturis asseverare tentabat. Nos vero ex eadem ipsa Scriptura non solum confirmavimus legem Moysi, et omnia quæ in ea scripta sunt; verum etiam omne vetus Testamentum convenire novo Testamento et consonare probavimus, unumque esse textum, tanquam si una vestis videatur ex subtegmine (24) atque stamine ease contexta. Hoc solum, quod veluti purpuram videmus in veste, novum Testamentum in textura (25) veteris Testamenti; gloriam enim Domini in eodem speculamur (26). Non ergo abjiciendum est speculum (27), cum nobis ipsam imaginem rerum similem veramque demonstrat (28); quin potius et eo amplius honorandum est. Sed et puerum qui ad doctores a pædagogo (29) perducitur, cum adhuc parvulus est, nunquid cum ad ætatem pervenerit, debonari (30) oportet pædagogum, propterea quod jam opera ejus non indiget (31), et potest solus jam sine ejus adminiculo ad scholas pergere atque ad auditoria properare? Aut rursum (32) parvulum qui lacte nutritus est, cum profecerit ad validiores cibos, cum injuria debet abjicere atque exhorrescere nutricis mamillas? quin potius veneratur et colit, et beneficii sui debitor (33) fatetur. Aliud etiam, si videtur, adhibemus (34) exemplum. Homo quidam projectum in terram cum vidisset infantem, et jam vehementer afflictum, collegit eum et nutrire apud se cepit (35), usquequo ad ætatem adolescentiæ perveniret, toleravitque omnes qui evenire solent nutritoribus labores (36). Accedit vero post tempus is qui naturalis ei fuerat pater, requirere puerum, et invenit eum apud illum qui nutrierat (37). Quid faciat hic puer, patre cognito? de justo enim puero mihi sermo est. Nonne multis donis munerato eo qui se educaverat, sequitur naturalem patrem pro respectu (38) hæreditatis?

²² Deut. xviii, 18. ²³ Joan. v, 46. ²⁴ Luc. xvi, 19.

(22) Cod. Bobiensis, « fieri potest.

(23) Cod. Bobiensis, « suum studium. »

(24) In Casinensi est, « ex subtegmine, et quæ stamine. » Sed nos Bobiensis cod. lectionem meliorem esse censuimus.

(25) Codd. Casin. et Bob., « in texturam. »

(26) Corruptus est hoc in loco Bobiensis codex, quem non recte Valeius correxit.

(27) Casinensis non recte, « speculum nobis per ipsam imaginem. » Sed melior alia Bobiensis colitica lectio, quam secuti sumus.

(28) Bobiensis, « demonstravit. »

(29) Et hic melior Bobiensis codicis lectio; nam Casinensis habet, « qui a doctore iis a pædagogo. »

(30) Codex Bobiensis, « dehonari. »

(31) Codex Casinensis, « oportet, et pædagogum, propter quod ore ejus non indiget. » Et paulo post, « atque plauditoria properare. » Sed nos Bobiensis codicis lectionem expressimus.

(32) Bobiensis, « ut rursum. »

(33) Casinensis, « debitorem. » Forte, « et beneficii se debitorem fatetur. »

Ita mihi intelligendum est magnificum Dei famulum Moysen invenisse (39) populum afflictum ab Ægyptiis, quem assumptum nutrebat in deserto tanquam pater, docebat ut magister, regebat ut rector. Conservavit populum, usquequo veniret cujus est; et post aliquantum tempus adveniens pater oves recepit (40). Nonne per omnia honorabitur quidem ab eo qui tradidit gregem; gloriabitur vero ab iis qui ab eo conservati sunt? Quis igitur ita mentis insanæ est, o dilectissime Diodore, ut alienos a se dicat eos qui inter se conjuncti sunt, qui pro se invicem prophetarunt, qui æqualia et sibi similia atque cognita (41), imo potius germana signa ac prodigia demonstrarunt? et primo quidem Moyses ad populum dixit: « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus noster sicut me²². » Jesus deinde ait: « De me enim Moyses locutus est²³. » Vides (42) quomodo dexteræ sibi invicem tradunt, quamvis (43) alter propheta, alter vero Filius ait dilectus; alter fidelis famulus, alter vero Dominus agnoscat. Sed et quondam volens quis sine pædagogo ire ad scholas, non suscipitur a magistro dicente: Non eum suscipiam, nisi acceperit pædagogum. Quis sit autem de quo dicitur, breviter exponam. Homo quidam erat dives²⁴, gentiliter vivens, in multa luxuria quotidie degens; alius vero pauper erat vicinus ejus, qui ne quotidianum quidem cibum poterat (44) invenire. Accidit utrumque vita discedere et in infernum descendere, et pauperem mitti in locum requiei, et reliqua quæ nosti. Verumtamen erant²⁵ fratres quinque, ea quæ et ipse egerat, agentes (45), sine dubio, quæ domi a tali magistro didicissent. Rogavit dives simul uno tempore ut edisceret majorem doctrinam; Abraham vero sciens, quoniam adhuc indigent pædagogo, ait ei: « Habent Moysen et prophetas. » Si enim illos non susceperint, ut ab eo velut pædagogo gubernentur, non poterunt majoris magistri capere doctrinam.

XLII. Sed et de aliis sermonibus, ut potero, exponam, id est, quod non contraria Moysi locutus

(34) Bobiensis, « adhibeamus. »

(35) Idem codex, « colligit et nutrire apud se quaerit. »

(36) Idem codex, « qui venire solent nutritibus labores. »

(37) Idem codex, « accidit vero post tempus, ut is qui, etc., requireret puerum, et inveniret eum. »

(38) Codex Bobiensis, « patrem prospectu. » Et mox, « mihi intellige magnificum. »

(39) Male Casinensis, « venisse. »

(40) Bobiensis habet, « tanquam pater educabat. Ut magister regebat et conservabat populum, etc. Et cum post aliquantum tempus adveniens pater proprias oves recepit. »

(41) Codex Bobiensis, « qui æqualia atque cognata. » Mox, « ad populum; prophetam. »

(42) Male Casinensis codex, « unde. »

(43) Male Casinensis, « quam. »

(44) Codex Bobiensis, « potest, » mala lectio.

(45) Codex Bobiensis, « et ea quæ ipse gesserat agentes. » Et infra, « uno tempore discere majorem doctrinam ab Abraham. Abraham vero. »

est Jesus aut fecit (46). Primum quod ait, « Oculum A pro oculo, dentem pro dente ⁴¹, » hoc (47) justum est; quod autem cæsum præstare jubet et alteram maxillam, hoc bonitas est. Nunquid justitia bonitati contraria est? Absit (48)! profectus autem est de justitia ad bonitatem. Et rursus : « Dignus est operarius mercede sua ⁴². » Quod si voluerit quis fraudem facere, exigi ab eo illa quæ per fraudem interceperat (49), justissimum est, maxime cum multa sit merces. Hoc autem dico, quando Ægyptii affligebant filios Israel per operum compulsos in fingendis lateribus, quod cum supplicia Moyses totum pariter intra unum momentum temporis exegit. Nonquid hoc iniquitas (50) appellanda est? Absit! Illa sane bonitatis est abstinentia (51), cum utitur quis frugaliter, renuntians omnibus quæ superflua sunt. Quod vero (52) in Veteri Testamento dictum est : « Ego divitem facio et pauperem ⁴³; » Jesus vero beatificat pauperes ⁴⁴, non dixit sæcularis substantiæ (53) pauperes, sed pauperes spiritu, id est, qui non superbia inflammantur (54), sed humilitate se mitigant (55) et inclinant, non plus sapientes quam oportet sapere ⁴⁵. Quam quidem adversarius quæstionem non competenter aptavit. Hic enim video et Jesum libenter intuentem divitum munera ⁴⁶; cum in gazophylacio offeruntur; et parum hoc est (56), si a solis divitibus in gazophylacio munera offeruntur (57); imo vero etiam duo minuta pauperulæ viduæ libenter suscipiuntur, in quo amplius aliquid, quam quod Moyses præceperat de suscipienda pecunia demonstratur. Ille enim ab his qui habebant accipiebat (58); hic autem accipit etiam ab his qui non habent. Sed, ait, scriptum est : « Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus ⁴⁷. » Rursum video centurionem, valde divitem et sæculari præditum potestate, fidem habere plusquam omnem Israelitam ⁴⁸; ut si quis fuit (59), etiam qui renuntiaverat a centurione superat in fide. Sed dicit (60) nobis

⁴¹ Matth. v., 32. ⁴² Matth. x., 10. ⁴³ Prov. xxii., 2. ⁴⁴ Matth. vi., 3. ⁴⁵ Rom. xii., 3. ⁴⁶ Marc. xii., 41. ⁴⁷ Luc. xiv., 33. ⁴⁸ Matth. viii., 10. ⁴⁹ Matth. xii., 8. ⁵⁰ Marc. ii., 19. ⁵¹ Matth. vii., 15. ⁵² Matth. xxiii., 7. ⁵³ Matth. v., 8. ⁵⁴ Matth. vii., 12.

(46) Male Casinensis, « autem fecit. » At in Bobiensi codice sequitur, « Primum quidem, quod ait. »

(47) Codex Bobiensis, « in hoc. »

(48) In Bobiensi codice hic plura verba desunt; habet enim, « hoc bonitas est. Absit. »

(49) Codex Bobiensis, « et exigi ab eo illa, quæ fraude interceperat. » Casinensis vero, « exigi ab eo illa quæ fraudem interceperat. » Nos ex utroque codice meliorem lectionem conflagimus.

(50) Bobiensis, « exigit. Nunquid iniquitas. »

(51) Hinc patet Valesium recte ad marginem emendasse Bobiensis codicis lectionem, quæ habet, « absentia. »

(52) Codex Bobiensis : « Quod ergo, » et mox, « Jesus beatificat. »

(53) Codex Bobiensis, « sæculari substantia. »

(54) Forte, « inflantur. »

(55) Codex Bobiensis, « humilitate mitigant. »

(56) Codex Casinensis, « offeruntur, et pauperum hoc est. » Bobiensis autem, « offeruntur; et parum hoc est, » quæ vera est hujus loci lectio.

(57) Codex Bobiensis, « inferuntur. »

quis : Non est ergo bonum renuntiare divitiis. Bonum, inquam, his qui possunt; sed abuti (61) divitiis ad opus justitiæ atque misericordiæ partem gratiam tribuit ac si universis pariter remittitur. De eo autem quod dicit, destructum esse Sabbatum, non plane destruxit; ipse enim Dominus (62) erat Sabbati ⁴⁸; tanquam si sponsi quis custodiens totum diligenter exstructum (63), a nullo alio extraneo vexari vel contingi patiatur (64), usquequo ipse sponsus adveniat; et cum advenerit, strato suo sicut liberit utatur, vel hi quos ipse secum jussit introire. Testimonium etiam dedit his quæ dicimus, celesti voce ipse Dominus Jesus Christus dicens : « Nunquid potestis filios sponsi (65) facere jejunare, donec cum ipsis est sponsus ⁴⁹? »

B Sed circumcisionem non abiecit, quin potius ipse pro nobis in semetipsum causam circumcisionsis excepit (66), labore nos relevans, et pati nos frustra doloris aliquid non sinens. Quid enim prodest, circumcidenti se quidem et adversus proximum suum pessima cogitanti? Voluit autem magis largissimæ viæ spatia compendioso nobis tramite demonstrare (67), ne forte cum longa spatia circumimus, ante nobis dies claudatur in noctem; et dum de foris quidem splendidi hominibus apparemus, intrinsecus lupis rapacibus comparemur ⁵⁰, aut sepulcris conferamur dealbatis ⁵¹. Multo enim (68) ille huic præferendus est qui veste squalida ac detrita circumdatus, nihil mali in corde suo conclusum retinet adversus proximum. Cordis enim (69)

C circumcisio sola salutem confert : nihil præstat eis ista carnalis, nisi forte spirituali circumcissione muniantur. Audi etiam quid dicit Scriptura : « Beati mundo corde, quia ipsi Deum videbunt ⁵². » Quid ergo mihi opus est laborare, cum cognoverim compendia viæ (70), si possum mundus esse corde, sicut et si quis prævaleat in duobus mandatis omnem legem implere et prophetas ⁵³? Post hæc vero omnia edocet apostolorum maximus Paulus, dicens ;

(58) Idem codex, « ab his tantummodo, qui habebant suscipiebant. »

(59) Idem codex, « omnem Israel, ut si quis fuerit. »

(60) Codex Bobiensis, « dicit. »

(61) Bobiensis codex, « sed et abuti. » Forte, « sed et uti, » vel, « sed etiam uti. »

(62) Codex Casinensis, « Deus. »

(63) Ita cod. Bobiensis; nam Casinensis male, « exstruxit. »

(64) Idem codex, « patitur. » Et mox, « quos secum. »

(65) In Græco est *υιὸν νυμφῶνος*, « filii thalami sponsalis, » seu, ut vertit Vulgata, « filii nuptiarum; » quæ meliores sunt hujus loci versiones.

(66) Codex Bobiensis, « suscepit. »

(67) Codex Bobiensis, « viæ compendiosum nobis tramitem demonstrare. »

(68) Idem codex, « multum enim. »

(69) Idem codex, « cordis ergo. » Et mox, « nihil præstante carnali. » Et infra, « muniantur. »

(70) Idem codex, « compendium viæ. »

« Aut experimentum (71) queritis ejus qui in me loquitur. Christus »? » Quid ergo mihi opus est circumcissione (72), cum possim et in præputio justificari? Et scriptum est: « Si quis circumcissus est, non adducat præputium; aut si quis in præputio est, non circumcidatur: utrumque enim nihil est, nisi observatio mandatorum Dei » (73). » Cum ergo nullum possit salvare circumcisio, non magnopere requirenda est; maxime cum si quis in præputio vocatus fuerit et circumcidi voluerit, continuo prævaricator legis (74) efficiatur. Si enim circumcidor, et mandata legis adimpleo ut salvari possim; in circumcissus et in præputio positus, multo magis mandata custodiens habebō vitam. In spiritu enim circumcisionem cordis accepi, non jam litteræ (75) per atramentum, in quo laus non ex hominibus, sed ex Deo est ». Non ergo referatur ad me hujusmodi incusatio. Sicut enim aliquis (76) dives multis auri atque argenti talentis, ita ut omne (77) domestici usus ministerium ex hujusmodi metallis habeat structum, in nullo vasis fictilii speciem requirit; sed non propterea figuli opus aut ars fictilium (78) vasorum ab eo detestanda est: ita etiam ego gratia Dei dives factus et cordis circumcisionem consecutus (79), nequaquam vilissimæ illius circumcisionis indigeo, nec tamen malam esse dico. Absit. Quod si diligentius de his voluerit aliquis edoceri, inveniet hæc in (80) Epistola prima Apostoli plenissime tractata (81).

XLIII. De velamento vero Moysi, et de ministerio mortis, dicam sermone brevissimo. Non enim valde mihi hæc insinuare aliquid adversus legem videntur. Ait ergo sermo propositus (82): « Quod si mi-

nisterium mortis, in litteris formatum in lapidibus, factum est in gloria, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem Moysi propter gloriam vultus ejus quæ aboletur »; et reliqua: tamen gloriam esse constatur in vultu Moysi, quod est amicum nobis. Quod si destruitur, et velamen habet (83) lectio ejus, hoc me non exacerbat, neque conturbat, si tantum in eo gloria sit. Neque vero omnigena in ignobilitatem (84) redigitur, quod destruetur (85). Cum enim de gloria disputat Scriptura, scisse se differentias gloriæ (86) testatur: « Alia enim, inquit, gloria (87) solis, alia gloria lunæ, alia gloria stellarum; stella enim a stella differt in gloria ». Si enim sol majorem habet gloriam quam luna, non continuo in ignobilitatem luna redigitur. Ita et si Dominus meus Jesus Christus præcellit in gloria Moysen, tanquam Dominus famulum, non continuo respicienda est gloria Moysi: ita enim possumus satisfacere auditoribus, sicut et verbi ipsius natura persuadet (88), ex Scripturis, quæ dicimus, affirmantes vel certe etiam exemplis ea manifestius comprobantes. Si quis lucernam accenderit noctu, cum sol ortus fuerit, parvo lucernæ igne non indiget, propter splendorem solis ubique radiantis; sed non ideo abiecit lucernam, veluti contrariam soli; quin potius comperto ejus usu, etiam diligentius servavit (89). Custodivit ergo populum lex Moysi tanquam lucerna, usquequo sol nobis verus Salvator noster oriretur, sicut ait: « Et illuminabit Christus ». Sed quod dicit: « Obscurati sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim ipsam velamen manet in lectione (90) veteris Testamenti. Non revelatur, quia in Christo destruitur (91).

» II Cor. xiii, 3. » I Cor. vii, 18. » Rom. ii, 29. » II Cor. iii, 7. » I Cor. xv, 41. » Ephes. v, 14.

(71) Idem codex, « dicens, experimentum. »

(72) Idem codex, « circumcisio. »

(73) Melius Vulgata juxta fidem Græci textus: « Circumcissus aliquis vocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur. Circumcisio nihil est, et præputium nihil est: sed observatio mandatorum Dei. »

(74) Codex Bobiensis, « prædicator legis, » mala lectio.

(75) Legendum forsitan, « littera, » ut cum D. Pauli loco in Epistola ad Romanos ad quem Archelaus respicit, concordet.

(76) Male Casinensis codex, « alius. »

(77) Bobiensis, « talentis repletus, ita omne. »

(78) Codex Bobiensis, « figuli opus auferens, aut fictilium. » Casinensis vero, figuli opus et ars aut fictilium; » sed videtur legendum, « figuli opus, aut ars fictilium, » uti editum est.

(79) Codex Bobiensis, « dives factus sum, et cordis circumcisionem consecutus, nequaquam. » At Casinensis, « dives factus et circumcisionem consecutus, nec quemquam. » Nos Casinensem ex Bobiensis partim supplevimus, partim emendavimus.

(80) Epistolam primam intelligit Epistolam ad Romanos quam ab antiquissimis Ecclesiæ temporibus primum inter Pauli epistolas locum habuisse, vel ex hoc Archelai loco apparet. Vide Epiphanium in hæresi 42, ubi criminari vertit Marcioni, quod Epistolam ad Romanos quarto loco inter D. Pauli Epi-

stolas collocaverit. Vide etiam supra cap. 34.

(81) Male codicis Bobiensis, « plenissime pertractans. »

(82) Male codicis Bobiensis, « propheticus. » Et mox: « litteris firmatum. »

(83) Bobiensis codex, « si habet. »

(84) Codex Bobiensis et hic corruptam lectionem exhibet, nempe, « gloria; neque vero, omni genere in nobilitate. » Valsius recte emendat, « in ignobilitatem, »

(85) Codex Bobiensis, « destruitur. »

(86) Idem codex, « scis esse differentias gloriæ; alia enim gloria. » Mala lectio.

(87) Vulgata, Irenæus lib. ii, cap. 24, et Cyprianus lib. iii, *Testim. ad Quirinum*, cap. 58, habent, « claritas, » pro « gloria. » Sed postrema vox placuit etiam Tertulliano *De resurr. carnis*, cap. 52.

(88) Bobiensis, « natura demonstrat. » Mox, « exemplis manifestus. » Et infra, « sol exortus. »

(89) In codice Bobiensis, « servabit. » Male Casinensis codex, « observavit. » Et infra, « antequam lucerna. » Econtra pejor in sequentibus Bobiensis codicis lectio, ubi sic se habet, « sol nobis verus Salvator orietur, sicut ait, et illuminat tibi Christus. Sed qui dicit. »

(90) Codex Bobiensis, et Vulgata ita legunt, sed in Casinensi habetur, « tenet et in lectione. »

(91) Codex Casinensis, « destruetur; » lectio Vulgatae contraria, quæ etiam habet, « non revelatum » utrobique juxta fidem Græci-textus.

Usque in hodiernum enim, cum legitur Moyses, A velamen est positum super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen (92). Dominus autem Spiritus est ⁴⁰. Quid (93) inquit? Usque in hodiernum præsens est Moyses? non dormivit, non requievit, non abscessit e vita? Quomodo in hodiernum (94) dicit? Sed intueri velamen, ubi dicit, positum supra cor eorum, in lectione eorum. Hæc est (95) vox quæ arguit filios Israel, legentes Moysen et non intelligentes, neque convertentes se ad Dominum; quoniam ipse est, qui a Moysæ prophetatus est venire. Hoc est velamen, quod erat positum super faciem Moysæ, quod est testamentum ejus ⁴¹; ait enim in lege (96): « Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, usquequo veniat (97) B cuius est (98), et ipse erit expectatio gentium ⁴². Qui alligabit (99) ad vitem pullum suum, et ad optimam vitem pullum asinæ suæ. Lavabit in vino stolam suam, et in sanguine uvæ indumentum suum. Suffusi oculi (1) ejus a vino, et candidi dentes ejus a lacte, » et reliqua. Qui etiam unde venturus esset designavit, dicens: « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus ex fratribus vestris sicut me; ipsum audite ⁴³. » Et quidem quia non possit intelligi hoc de Jesu Nave (2) dictum esse, manifestum est. Nihil enim hujus circumcisionis in ipso invenitur; adhuc enim ex Juda reges fuerunt post ipsam, et ideo aliena longe est ab eo hæc propheta. Et hoc est velamen (5), quod est in Moysen; neque enim, sicut fortasse aliqui imperitorum putant, linteum aliquod aut pellis fuit, quæ vultum ejus operiret. Sed Apostolus diligenter ostendit di-

⁴⁰ II Cor. III, 14. ⁴¹ Exod. XXXIV, 33; II Cor. III, XXXVIII. ⁴² Deut. XXVIII, 9.

(92) Codex Bobiensis, « fuerit quis ad Dominum, auferetur velamen. » Vulgata enim habet, « auferetur. » At in Casinensi codice est « auferetur. »

(93) Casinensis, « quod, » mala lectio.

(94) Codex Bobiensis, « abscessit vita? Quamobrem ergo in hodiernum. »

(95) Idem codex, « supra cor eorum. Hæc est. »

(96) Idem codex, « ait enim, intellige, » et mox, « de Juda. »

(97) Codex Bobiensis, « de femore ejus usquequo veniat, qui est. » Cæterum ista hujus loci interpretatio longe diversa est a Vulgata, et ab antiquioribus versionibus, quas exhibent Tertullianus, *De Trinit.*, cap. 9, et Cyprianus *adv. Judæos* lib. 1, cap. 21. Sed nec Græco LXX Interpr. textui respondet, licet non una semper sit ejusdem lectio in codd. mss. et apud Patres. Vide Nobilium in notis ad eum locum.

(98) *Cajus est*. Prudentio Marano viro doctissimo ad Justinii *Apol.* 1, § 32, videtur hoc esse librarium erratum, pro « cui jus est. » Quæ quidem lectio restituta propius illi accedit quam novimus fuisse veteribus usurpatam, φ ἀνομιαν, « cui repositum est. » Videtur hæc de re cl. Cotelærii ad *Constit. apost.* lib. vi, cap. 41 sub finem: qui præterea ad eandem *Const.* lib. 1, cap. 1, præclare verum censet hic ejusmodi Genesios locum: « Qui alligavit ad vitem pullum suum, et ad optimam vitem pullum asinæ suæ.

(99) Codex Casinensis, « quia alligabit; sed hanc lectionem ex repetitione vocalis α, ortam puto.

cens, velamen esse positum in lectione Veteris Testamenti, propter quod is qui appellatur antiquitas Israel, expectat adventare Christum, non intelligentes (4) quia defecerunt ex Juda principes, et ex femoribus ejus duces; sicut nunc videmus regibus eos principibusque subjectos (5) tributa pendere, nulla sibi potestate vel judicandi vel puniendi concessa, sicut Judas habuit, quia Thamar ⁴⁴, postquam condemnaverat, potuit justificare. Sed et videbitis (6) vitam vestram pendentem ante oculos vestros ⁴⁵.

XLIV. Habet etiam hic sermo velamen. Usque ad Herodem enim ex parte aliqua regnum tenere videbantur; ab Augusto autem prima ascriptio (7) in eis facta est, et cœperunt tributa pendere, et censum dare. Ex quo autem Dominus noster Jesus cœptus est prophetari atque expectari, ex eo principes ex Juda esse cœperunt et duces populi, qui rursus defecerunt in adventu (8) præsentis ejus. Si ergo auferatur velamen quod in illa lectione positum est, intelligent (9) virtutem circumcisionis, invenient et generationem ejus quem prædicamus, et crucem, et quæcunque de Domino nostro gesta sunt, ipsa esse quæ de eo fuerant prædicta. Et velim quidem de Scripturis discutere unumquemque sermonem (10), et ostendere ut intelligi dignum est. Sed quoniam nunc aliud est quod urget, de vacanti (11) nobis ista dicentur; hæc enim dixisse nunc sufficit, ut ostendamus non sine causa velamen positum super cor quorundam in lectione Veteris Testamenti. Quicumque vero ad Dominum convertuntur, ab iis velamen (12) auferetur. Quæ omnia quam vim habeant in sese, his qui sensu

15. ⁴⁴ Gen. XLIX, 40. ⁴⁵ Deut. XVIII, 18. ⁴⁶ Gen.

Bobiensis « alligavit. »

(1) Codex Bobiensis, « effusi oculi. » Mox, « qui enim. » Mox, « designavit, prophetam. » De hac lectione fuse disputat Græbius in dissert. *De variis vitibus LXX Interpp.*, § 19, pag. 36. Quo ex loco nonnulla excerpta dedimus ad Justinii *Dial. cum Tryph.*, § 52, tom. I hujus *Biblioth.*, pag. 507.

(2) In Bobiensi inepta lectio, « Mane. » — Corruptam lectionem « de Jesu Mane » viderat jampridem in Valesiana editione hujus Disputationis Cotelerius ad Barnabæ Epist. cap. 12, ubi de hoc nomine pro more suo disserit erudite.

(3) Codex Casinensis: « Et hæc est velamen. » Et infra, « vel pellis. »

(4) Codex Bobiensis, « intelligens. »

(5) Male Bobiensis codex, « regibus eos, regibusque subjectos. »

(6) Codex Bobiensis « justificare. Sed videbitis. » Casinensis « justificari. Sed et videbitis. »

(7) Bobiensis codex, « ascriptio. » Mox, « cœperuntque. » Et infra, « Dominus meus. »

(8) Idem codex, « in adventum. »

(9) Idem codex, « intelligens. » Et infra, « ipsa quæ de eo. »

(10) In codice Bobiensi mutilus est hic locus; habet enim, « sermonem, ut intelligi, dignum est. Dixisse trunc sufficit. »

(11) In Casinensi est, « de vacantibus; » sed legendum, « de vacanti. » Sic supra cap. 41.

(12) Codex Bobiensis, « velamentum. »

vigent, intelligendum relinquo. Veniamus etiam ad A illum sermonem Moysi, quo ait (15) : « Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me⁶⁶ ; » in quo magnam video prophetiam famuli Moysi, scientis (14) eum qui venturus esset, amplius se quidem auctoritatis habiturum, similia tamen esse passurum, et similia signa ac prodigia ostensurum. Ibi enim Moyses natus⁶⁷, a matre sua in thibin (15) positus, exponitur ad ripas fluminis : hic Dominus noster Jesus Christus natus ex matre sua Maria (16), per angelum fugatur in Ægyptum⁶⁸. Ibi Moyses educens populum de medio Ægyptiorum⁶⁹, salvavit ; et hic Jesus populum de medio Pharissæorum educens⁷⁰, æternæ tradidit salutis. Ibi Moyses per orationem petens, e cœlo accepit panem quo pasceret populum in deserto⁷¹ ; hic Dominus meus (17) Jesus virtute propria ex quinque panibus viros quinque millia satiavit in deserto⁷². Ibi Moyses cum probaretur, positus in monte, jejunavit quadraginta dies⁷³, et hic Dominus meus Jesus a spiritu actus in desertum⁷⁴, cum tentaretur a diabolo, quadraginta diebus similiter jejunavit. Ibi in conspectu Moysi, propter infidelitatem Pharaonis omnia Ægyptiorum primogenita perierunt⁷⁵ ; et hic Jesu nascente⁷⁶, propter infidelitatem Herodis omne masculinum (18) Judæorum subito perit. Ibi Moyses orat⁷⁷, ut parcatur a plagis Pharaoni ac populo ejus ; et hic Dominus « noster Jesus orat indulgeri Pharissæis, dicens : Pater, ignosce eis, quoniam nesciunt quid faciant⁷⁸. » Ibi Moyses vultus resplendit in gloria (19) Domini⁷⁹, ita ut non possent filii Israel intendere in faciem ejus propter gloriam vultus ejus ; et hic Jesus Christus Dominus resplenduit sicut sol⁸⁰, et discipuli ejus non poterant aspicere (20) in faciem ejus propter gloriam vultus ipsius et immensum luminis splendorem. Ibi Moyses eos qui vitulum statuerant (21), gladio dejecit⁸¹ ; et hic Dominus Jesus ait : « Veni gladium mittere super terram, et dividere hominem a proximo suo⁸² (22), » et reli-

qua. Ibi Moyses in caliginem (23) nubium aquas ferentium sine metu incessit⁸³ ; et hic Dominus Jesus cum omni potestate super aquas ambulavit⁸⁴. Ibi Moyses imperavit mari⁸⁵ ; et hic Dominus Jesus cum esset in mari⁸⁶ (24), surgens imperavit ventis et mari. Ibi Moyses cum impugnaretur⁸⁷, extensis manibus certavit adversus Amalec ; et hic Dominus Jesus impugnatis nobis et pereuntibus violentia erratici spiritus qui nunc in justis (25) operatur, extensis in cruce manibus, salutem dedit. Sed et alia multa prætereo, dilectissime Diodore, dum festino ad te libellum (26) hunc velociter mittere, quæ tu pro tua prudentia facile poteris reparare. Scribe autem mihi omne quod postea (27) egerit adversariæ partis minister. Incolumem te anima et spiritu custodiat Deus omnipotens (28).

XLV. Accepta hac epistola Diodorus, et collecto ex ea sensu, conflixit adversus Manem ; ita ut ab omnibus collaudaretur, quod diligenter et competenter ostenderit, duorum Testamentorum atque utriusque legis inter sese cognationem (29) : plura etiam ex semetipso inveniens, objecit ei valida valde et fortia pro veritate. Conclisit etiam adversarium Diodorus ex nominibus (30), dicens ita : Dixisti duo esse Testamenta, dic ergo duo esse vetera aut duo nova ? Ejusdem enim temporis, vel potius æternitatis, duo asseris esse ingenita ; et si duo sunt, duo oportet vetera (31) testamenta, aut duo nova. Quod si hoc non dicis, sed unum esse vetera, et aliud novum ; rursum unum utriusque (32) auctor ostenditur, et ejus esse veteris, cujus et novum, consequentia ipsa edocet (33) : veluti si quis dicat homini, Loca mihi (34) veterem domum tuam ; nonne per hoc (35) etiam novæ domus dominum eum esse pronuntiat ? Aut rursum si dicat ei, novam domum tuam præsta mihi ; nonne eodem verbo etiam veterem eum habere designat ? Deinde illud etiam pervidendum est, quia ex quo duo sunt, ingenitam habentes naturam, ex eo necesse est etiam habere unumquemque ipsorum vetus Testamentum, et

⁶⁶ Deut. xviii, 18. ⁶⁷ Exod. ii. ⁶⁸ Matth. ii, 15. ⁶⁹ Exod. xiv, 15. ⁷⁰ Marc. viii, 15. ⁷¹ Exod. xvi, 17. ⁷² Matth. xiv, 18. ⁷³ Exod. xxxiv, 2. ⁷⁴ Exod. xiii. ⁷⁵ Matth. ii, 16. ⁷⁶ Exod. viii, 10. ⁷⁷ Exod. xxxii, 34. ⁷⁸ Matth. x, 34. ⁷⁹ Exod. xxiv, in fine. ⁸⁰ Matth. xiv, 25. ⁸¹ Exod. xiv, 26. ⁸² Matth. viii, 26. ⁸³ Exod. xvii.

(15) Codex Bobiensis, « quod ait. »
 (14) In Casinensi codice scribitur, « scientibus, » D in Bobiensi, « scientes ; » sed Valesius, « scientis, » emendandum censuit, cujus sententiæ astipulati sumus. Infra Bobiensis, « et amplius. »
 (15) Thibis, θιβις, apud LXX, est fiscella scirpea in Vulgata. Mox Bobiensis, « ripam. »
 (16) Codex Bobiensis, « matre Maria. »
 (17) Codex Bobiensis, tam hic quam infra, « Dominus noster. » Mox, « saturavit. »
 (18) Idem, « masculinum. » Mox, « pro populo. » Infra, « Pharissæus, Pater. » Mox, « quid faciunt. »
 (19) Codex Bobiensis, « in gloriam. »
 (20) Idem, « respicere. » Mox, « vultus ejus. »
 (21) Codex Bobiensis, « vitulum fecerant. »
 (22) Melius Vulgata, « separari hominem adversus patrem suum ; » et Tertull. *Adversus Gnosticos*, cap. 10, « dividere hominem, » etc.
 (23) Bobiensis codex, « in caligine. »
 (24) Idem codex, « in navi. »

(25) Codex Bobiensis, « in istis. »
 (26) Codex Bobiensis, « velociter libellum. »
 (27) Idem, « mihi, charissime, quid postea. »
 (28) Codex Casinensis, « Deus omnium. »
 (29) Male Casinensis codex, « legis inesse cognitionem. » Male et infra Bobiensis, « veniens, objecit. » Sed et Casinensis pro « objecit, » male habet « objecta. »
 (30) Ridicula est hic Bobiensis codicis lectio, in quo scribitur, « ex navibus ; » econtra Casinensis mox habet, « dicens ita dixit, » mala itidem lectio.
 (31) Codex Bobiensis, « oportet et vetera. »
 (32) Male Casinensis, « rursum omnis utriusque. »
 (33) Codex Casinensis, « docent. »
 (34) Hæc est Bobiensis codicis lectio ; nam in Casinensi est, « homini diviti mihi, » nullo sensu. Forte, « dimitte mihi. »
 (35) Codex Bobiensis, « non per ; » sed in seq. habet « nomine. »

fient (36) duo vetera Testamenta; si tamen ambos antiquos, et sine initio esse dicis. Ego autem non ita didici, neque ita continet Scripturæ. Tu vero qui dicis legem Moysi esse maligni principis, et non boni Dei, dic mihi, qui erant illi qui resistebant in faciem Moysi, Jamnem dico et Mambrem? Omne enim quod resistit, non sibi metipsum resistit, sed alii, aut meliori aut deteriori, sicut Paulus indicat ad Timotheum in secunda Epistola sua scribens (37): « Quomodo Jamnes et Mambres resistebant Moysi, ita et isti resistebant veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem; sed ultra non proficiunt. Insuperbia enim eorum omnibus (38) nota est, sicut et illorum fuit ³⁹. » Vides quomodo Jamnem et Mambrem hominibus comparat corruptis mente et reprobis circa fidem; Moysen vero veritati? Sed et sanctus Joannes maximus evangelistarum ait, gratiam gratia præstare, et differre ⁴⁰; ex plenitudine enim Jesu legem Moysi accepisse nos dicit; aliam autem gratiam pro illa gratia per Jesum Christum esse completam in nobis. Quod ostendens etiam ipse Dominus noster Jesus aiebat: « Non putetis (39), quia ego vos accusabo apud Patrem. Est qui vos accuset Moysen, in quem (40) vos speratis; si enim crederetis Moysi, crederetis utique et mihi (41); de me enim ille scripsit. Quod si litteris illius non credidistis, quomodo verbis meis crederetis ⁴²? » Sunt etiam alia multa quæ dici possent (42) et de apostolo Paulo, et de Evangelis; ex quibus ostendere possumus veterem legem non esse alterius quam Domini, cujus est Novum Testamentum, quæ nos competenter exponere et aptare convenit (43). Jam vesper impedit, dies enim clauditur, et finem nos disputandi facere par est; crastino autem nobis (44); de quibus tibi videtur, quæstiones habeantur. Et his dictis discesserunt (45).

XLVI. Cum autem mane factum esset, subito adventavit Archelaus ad castellum hoc in quo morabatur Diodorus, priusquam omnino quisquam ad publicum procederet. Manes vero ignorans præsentem esse Archelaum, rursus Diodorum provocabat ad publicum, ut cum eo disputatione contenderet, volens eum verbis opprimere, ex eo quod advertebat eum hominem esse simplicem,

et non satis Scripturarum quæstionibus eruditum: Archelai enim doctrinæ jam perceperat gustum. Cum ergo et turbæ convenissent ad solitum disputationis locum, et Manes jam verba facere cœpisset, subito in medio eorum apparuit Archelaus, ac Diodorum complexus, sancto osculo salutavit. Diodorus vero, et omnes qui præsentem erant, admirati sunt opus divinæ Providentiæ, ut in tempore ipso adventaret Archelaus quo quæstio movebatur; re enim vera, quod fatendum est, quasi ex parte aliqua religiosus Diodorus partimuerat conflictum. Cum autem vidisset Archelaum Manes, cessavit quidem continuo ab insultatione, et supercilio non parum dejecto, manifeste intelligebatur, quod conflictum vellet effugere. Multitudo vero auditorum adventum Archelai, velut apostoli præsentiam, opinata est, pro eo quod ad verbi defensionem tam paratus et tam promptus existeret. Et cum dextera silentium poposcisset a populo (tumultus enim non mediocriter existerat), hoc modo cœpit Archelaus: Tametsi prudentiam, gloriam etiam nostrorum nonnulli assecuti sunt: tamen hoc vos deprecor, ut eorum quæ ante me dicta sunt, testimonium reservetis. Scio enim et certus sum, fratres, quoniam Diodoro (46) non pro ipsius impossibilitate succedam; sed quoniam istum ego novi tunc, cum ad locum mei partes improbus advenisset, Marcelli viri illustris gratia (47), volens eum divertere a nostra doctrina et a fide, videlicet, quo impietatis hujus idoneus efficeretur assertor; et tamen omnibus aulis verbis in aulis eum divertere et movere prævaluit. Similis enim inventus est religiosissimus Marcellus petrae ⁴⁸, in qua edificata est domus solidissimo fundamentis; et cum descendisset pluvia, et irruisent flumina ac venti, et illisissent in domum illam, perstitit; fundata enim erat solidissimis et immobilibus fundamentis: huic autem qui præsentem est, infamiam potius intulit conatus ipse, quam laudem. Non autem mihi venia dignus videtur qui ignoraverit, quod futurum est; oportebat enim eum prænoscere, qui sunt proprii aui; siquidem Spiritus Paracliti habitat in eo. Sed quoniam ignorantia tenebris obcæcatus est, in vanum cucurrit, cum iter faceret ad Marcellum, et similis facere (48) astrologo, describenti quidem cœlestia, ignorantem vero quam

³⁷ II Tim. III, 8, 9. ³⁸ Joan. I, 16. ³⁹ Joan. V, 45-47. ⁴⁰ Matth. VII, 24.

(36) Hoc in loco lacuna est in Bobiensi codice, in quo scribitur, « ex quo duo sunt ingenita habentes naturam ipsorum testamentum, et fient, » etc. Valesius ex ingenio ita emendavit, « ex quo duo sunt ingenita, habent ex natura ipsorum testamentum. » Sed ipsum male conjecit Casinensis codex ostendit.

(37) Codex Bobiensis, « ita scribens. »

(38) Codex Bobiensis: « Insuperbia enim illorum manifesta erit omnibus, sicut, » etc., quod magis ad Vulgatæ lectionem accedit.

(39) Codex Bobiensis: « Non potestis; » pessima lectio.

(40) Casinensis codex: « Moyses, quem; » lectio rejicienda.

(41) Codex Bobiensis, « creditis Moysi, crederitis utique forsitan et mihi. »

(42) Codex Casinensis, « alia plura jam, quæ dici possint. »

(43) Codex Bobiensis, « exponere et a Patre ut convenit; » quæ verba cum nullum habere sensum vidisset Valesius, « exponere et aperire ut convenit, » emendandum esse putavit; et quidem non recte, ut ex Casinensi codice apparet.

(44) Codex Bobiensis non recte, « vobis. »

(45) Huc usque edidit Valesius.

(46) In codice Casinensi erat, « Diodorus, » nullo sensu.

(47) Male Casinensis, « viri in legis gratia. »

(48) Forte, « factus est. »

suz domui geruntur. Sed ne videar per hæc verba differre quæstionem, jam sileam; de iis vero dabo ipsi potestatem, sumat quodcumque vult propositionis et quæstionis initium. Vos tantummodo, sicut superius dixi, indeclinabiles iudices esse quæso, ut vera dicenti honorem verum palmamque tradatis.

XLVII. Tunc Manes, silentio ab omnibus facto, ita exorsus est: Tu quoque, Archelae, bene me de Deo sentientem, dignamque opinionem de Christo retinentem, verbis molestissimis obtundis, licet talis sit apostolorum genus, patiens et Terens omnia, etiamsi eos conviciis quis aut maledictis obtrectet. Si persequi volueris, paratus sum; et si inferre supplicia, non refugiam. Si etiam interficere me vis, non reformido; illum enim solum oportet timere, qui potest animam et corpus perdere in gehennam⁵¹. *Archelaus dixit*: Absit a me. Non est mihi tale propositum. Quid enim perpessus es a me, vel a nostris, et quidem cum obtrectares atque injuriam irrogares, et cum detraheres de patris nostris traditionibus, et cum velles animas hominum bene institutas ac diligenti cautela servatas interficere, quibus utique repensari non possunt universæ mundi divitiæ? Veruntamen propter quod assumis, o Manichæe? Quid est quod indicas? Quæ salutis signa ad nos deferas dicit. Verborum enim nuda jactatio non poterit præsentī multitudinī satisfacere, ut agnoscant qui nostrum rectius obtinet scientiam veritatis. De quo ergo vis nos capite disputare, hoc prius dicit, cum prius dicendū acceperis facultatem. *Manes dixit*: Si non iterum his quæ a nobis recte dicuntur, infideliter resistis, dicam; si autem talis existis, qualem te prius sensi, dicam adversus Diodorum, declinans inquietudinem tuam. *Archelaus dixit*: Prædixi jam, quod abutimur inanitate verborum. Si quis nostrum (49) resistere infideliter invenitur, iudicibus hæc permittite discernere; tu autem quid asseras, dicit. *Manes dixit*: Si non iterum recte dicuntur, incipiam. *Archelaus dixit*: Si non hoc est, si non illud, sermo est hominis ignorantis. Ignoras ergo quod futurum est. Sed hoc quod futurum ais, resistere me aut non resistere, in mea est potestate. Quomodo ergo stabit sermo ille duarum arborum, in quo fides veluti scuto firmissimo? Si enim contrariæ partis ego sum, quomodo obedientiam meam requiris? Quod si obedientiæ in me est mens, quomodo pertimescis ne resistam? Ais enim quia malum semper permanet malum, et bonum semper permanet bonum, vim verbi istius penitus ignorans (50). *Manes dixit*:

A Nunquid te advocatum meorum adhibui sermonum, ut etiam (51) meæ scientiæ-intelligentiæ disponas; quippe qui propria explanare non valeas, quomodo aliena poteris explicare? Quod si victum jam se proficitur Diodorus, tunc mihi tecum sermo movebitur. Si autem stat ille, et est idoneus ad dicendum, desine tu, et noli perturbare substantiam veritatis. Es enim ovis aliena, efficiaris tamen postea in numero ejusdem gregis, sicut vox Jesu (52) ostendit, ejus qui apparuit quidem in hominis specie, nec tamen fuit homo. *Archelaus dixit*: Ergo non putas eum ex Maria Virgine esse? *Manes dixit*: Absit ut Dominum nostrum Jesum Christum per naturalia pudenda mulieris descendisse confitear (53) ipse enim testimonium dat, quia de sinibus Patris descendit⁵⁴; et: « Qui me recipit, recipit eum qui me misit⁵⁵; » et: « Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me⁵⁶; » et: « Non sum missus nisi ad oves perditas domus Israel⁵⁷. » Sunt et alia innumera testimonia hujusmodi, quæ indicant eum venisse, et non natum esse. Quod si potentior illo es, et magis scire potes quod verum est, quomodo jam illi credimus? *Archelaus dixit*: Neque illo potentior sum, servus enim sum, et neque æqualis Domini pater esse possum; ego enim sum inutilis servus, verborum ejus discipulus, credens his quæ ab ipso dicta sunt, et hæc indeclinabilia esse confirmo. *Manes dixit*: Similis tui quidam, cum ei aliquando dixisset: « Maria mater tua, et fratres tui foris stant⁵⁸, » non libenter accipiens, eum qui dixerat increpavit, dicens: « Quæ est mater mea, aut qui sunt fratres mei? » Et ostendit eos qui facerent voluntatem suam, et matres sibi esse et fratres; sin autem vis dicere matrem ipsius Mariam, non est tibi sine periculo; sine dubio enim etiam fratres ex ea habuisse monstratur. Et dic utrum de Joseph generati sunt, aut ex eodem Spiritu sancto? Ergo et multos Christos, si ex eodem Spiritu sancto generatos dixeris, habuimus. Quod (54) si non ex eodem Spiritu, sed tamen dixeris eum fratres habuisse; sine dubio intelligendum est, quia post Spiritum, post Gabriel, nupsit Joseph Virgo castissima, et immaculata Ecclesia (55). Quod si etiam hoc absurdum est omnino, eam quolibet modo concubuisse cum Joseph, dic an fratres habuerit. Nunquidnam etiam moechiæ ei crimen impingis, o prudentissimè Marcelle (56)? Quod si horum nihil convenit incontinenti Virgini, unde ei fuisse fratres astrues? Quod si fratres ei fuisse non potes edocere, quomodo Maria mater ejus erit, sicut ait ille qui scribere ausus est: « Ecce

⁵¹ Math. x, 28.

⁵² Joan. i, 18, III, 13.

⁵³ Math. x, 40.

⁵⁴ Joan. vi, 38.

⁵⁵ Math. xv, 24.

⁵⁶ Math. xii, 47.

(49) Casinensis codex, « nostrorum. »

(50) In Casinensi, « ignorat. »

(51) In codice Casinensi est, « aut etiam, » lectio improbanda.

(52) Casinensis, « sicut vos Jesus. »

(53) In codice Casinensi est, « confitetur, » librarii errore, ut palam est.

(54) In Casinensi, « dixerint habuimus. Quid. » Sed obvia est hujus loci emendatio.

(55) Vox « Ecclesia, » videtur supervacanea, et per librarii errorem adjecta. Certe sine ipsa integer est hujus loci sensus.

(56) Ex his verbis colligi posse videtur, Marcel- lum cum Archelao ad Diooari castellum venisse.

mater tua, et fratres tui foris stant? Quod etiam si ille ausus est dicere, illo ipso potentior aut major esse nemo potest, qui ostendit nobis matrem aut fratres suos; sed et Davidis esse (57) non dignatur audire⁷⁷. Apostolus Petrus discipulorum omnium eminentissimus tunc agnoscere eum potuit, cum singuli opiniones suas quas de ipso habebant, promerent, ait: « Tu es Christus Filius Dei vivi⁷⁸; et statim beatificat eum, dicens: « Quoniam revelavit tibi Pater meus celestis. » Vide quanta sit differentia eorum quæ ab Jesu dicta sunt. Illi enim qui dixerat: « Ecce mater tua foris stat, » respondit: « Quæ mihi est mater, aut fratres? » Ei autem qui dixit: « Tu es Christus Filius Dei vivi, » beatitudinem benedictionemque restituit. Si ergo de Maria vis esse eum natum, mentitur ipse cum Petro: si autem verum dicit Petrus, sine dubio ille prior sefellit. Quod si prior sefellit, causam ad scriptorem rejicienda est. Unum igitur Christum nos scimus esse secundum apostolum Paulum, cujus vocibus credimus consonantibus duntaxat adventui ejus.

XLVIII. His auditis turbæ permotæ sunt, veluti rationem veritatis continentibus, et Archelao nil habente quod his posset opponere; hoc enim indicavit tumultus qui inter eos exortus fuerat; sed eum multitudo conquievisset, Archelaus hoc modo respondit: Voce quidem Domini nostri Jesu Christi nullus poterit esse potentior, si neque nomen aliquod æquale ei esse invenitur: « Propter quod Deus eum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen⁷⁹; » neque in testimonio quis æqualis ei esse poterit: et ideo ego vocis ejus tibi testimonia proferam, primum quidem dissolvens hæc quæ a te dicta sunt, uti ne dicas, quoniam nec sibi ipsi consonant, ut est tibi consuetudo dicendi. Als enim quia eum qui nuntiaverat ei de matre aut de fratribus, increpaverit Jesus, quasi fallentem, secundum id quod scriptorem sefellit. Neque is qui annuntiavit ei de matre et fratribus increpatus est, neque Petrus supra illum solus beatificatus est; sed uterque ab eo dignam responsionem propria interrogatione percepit, sicut in consequentibus sermo monstrabit. Cum quis parvulus est, cogitat sicut parvulus, sapit ut parvulus⁸⁰; cum autem perfectus fuerit vir, destruentur ea quæ sunt parvuli, id est, dum ad priora se quis extendit, obliviscetur quæ post se sunt. Unde Domino nostro Jesu Christo docente, et curante humanum genus, uti ne simul omnia deperirent, cumque in talibus studiis mens om-

⁷⁷ Matth. xxiii, 42. ⁷⁸ Matth. xvi, 16. ⁷⁹ Philip. ii, 9. ⁸⁰ I Cor. xiii, 11. ⁸¹ Matth. x, 37. ⁸² Luc. ix, 59. ⁸³ Matth. xvi, 22. ⁸⁴ Luc. iv, 34.

(57) Casinensis codex, « David Jesse. »

(58) In codice Casinensi, « Debut et etiam. » Mala lectio.

(59) In codice Casinensi corruptissime legitur: « Cum enim peccatis bonus et gravatus ad discipulatum diligenti duodecim numero. » Nos quantum per conjecturas licuit, hujus loci menda sustulimus, et fortasse paulo post pro, « dicens eis, » legendum est, « dixit eis. »

aniam auditorum esset intenta, non opportunè ingressus hic nuntius de matre ejus suggestit, ac fratribus. Quid enim? Debitus etiam (58), teipso judicante, deselinquere eos quos curabat et quos erudiebat, et cum matre ac fratribus colloqui? Nonne continuo de hoc ipso detraheres? Cum enim peccatis onustos et gravatos ad discipulatum delegit duodecim numero (59) quos et apostolos nominavit, dicens eis: Relinquitte matrem et patrem⁸¹, ut me digni efficiamini, ut ultra non possit eis memoria patris aut matris robustum peclus inflectere. Et iterum volente alio quodam dicere ei: Ibo, et sepeliam patrem meum, ait: « Dimittite mortuos sepelire mortuos suos. » Intyere ergo quomodo Dominus meus Jesus ad necessaria (60) discipulos edificat, et pro meritis unicuique sancta verba committit. Ita et in eo tempore quo importunè annuntiaverat quidam ei de matre, non complectitur pro matris præsentia Paternum præterire præceptum. Ut autem tibi ostendam hæc ita esse, Petrus aliquando, cum jam beatificationem fuisset ab eo consecutus, ait ad Jesum: « Propinquius esto, Domine, non erit tibi istud⁸², » cum dixisset ei Jesus, quia oporteret (61) Filium hominis ascendere Jerosolimam, et occidi, et tertia die resurgere; respondens ait Petro: « Vade retro, Satana, quia non sapias quæ Dei sunt, sed quæ hominum sunt. » Quoniam ergo existimas illum qui ei de matre renuntiaverat et fratribus, increpatum esse ab Jesu; istum vero qui

paulo ante dixerat: « Tu es Filius Dei vivi, » beatitudinem consecutum; vide quia magis hunc (62) prætulit Jesus, cui et clementius et cum venia responsum dare dignatus est; Petro vero post illam benedictionem nullum jam veniæ largitur titulum, pro eo quod naturam rei sibi dictæ non diligenter adverterit. Illius enim nuntii error responsi ratione corrigitur; hujus vero tarditas intellectus ægeriori increpatione damnatur. Ex quo advertere potes, quod Dominus Jesus interrogationi sibi opportunitate servata, dignum promat singulis opportunumque responsum. Quod si, ut ais, ex eo quod verum dixerat, Petrus beatificatur, et pro eo quod sefellit, nuntius ille culpatur; dic mihi quare cum demones eum constiterent, dicentes: « Scimus te, qui sis (63) sanctus Deus⁸³, » increpavit eos, et silere (64) præcepit? Cur non (siquidem contentium se testimoniis delectatur) etiam istos, sicut Petrum vera dicentem, benedictionibus remuneratus est? Quod si hoc absurdum est, relinquatur ut pro loco, pro tempore, pro personis, pro rebus, pro accidentium salu-

(60) In eodem codice, « ad necessariam. »

(61) In eodem codice, « oportet, » secus atque habet Vulgata editio.

(62) In codice Casinensi est, « huic. »

(63) In codice Casinensi, « quis es. » Sed librarii error nobis visa est illa lectio.

(64) In eodem codice est « sinire. » Sed si silere, legi debere nos sacer textus edocet. Vide tamen an, « sinere, » legendum sit.

te, ea quæ dicta sunt intelligamus, ut ne temere pronuntiantes, digna coercitione feriamur, et ut te magis ac magis edoceam, multo amplius illum qui de matre quaestiverat, honoratam: tu autem oblitus rei quæ nobis proposita est, in aliud conversus es. Audi ergo breviter; si enim volueris diligentius intueri quæ dicta sunt, inveniemus in illo priore multam Dominum Jesum ostendisse clementiam, idque convenientibus te exemplis edoceam. Rex quidam, cum adversus hostem processisset armatus, et cogitaret atque disponderet quemadmodum posset manum sibi hostilem atque barbaram subjugare; cumque in multa esset cura et sollicitudine constitutus, in medio adversariorum positus, ac postea jam captivos eos tenere incipiens, jamjam illa sollicitudo immineret, quemadmodum eos qui secum laboraverant, ac pondus belli toleraverant (65), procuraret, quidam ei nuntius importunus occurrens, de rebus domesticis suggerere aliqua coepit. At ille admiratus est audaciam atque importunam suggestionem, et morti tradere hujuscemodi hominem cogitabat; quod nisi de charissimis affectibus talis nuntius exstitisset, eo quod incolumes esse hos, et recte ac prospere agentes omnia nuntiasset, dignum prolianus potuit excepisse supplicium. Quæ enim erat cura alia regis, belli duntaxat tempore, nisi provincialium salus, nisi dispositio rei militaris? Ita et Domino meo Jesu Christo pugnanti adversum passionem quæ profunda viscerum obsederant, et curans eos qui multo tempore variis infirmitatibus fuerant devincti, et inclinato omni nisu pro salute universitatis; ille nuntius importune adveniens de matre et fratribus nuntiavit. Et potuit quidem similem Petro, aut etiam graviores accepisse sententiam; sed matris et fratrum intellectum nomen clementiam provocavit.

XLIX. Sed et amplius adhuc omnibus ostendere cupio, ut agnoscat universi, assertio tua quantum impletur obtineat. Si enim, secundum quod tu dicis, non est natus, sine dubio nec passus est; pati enim qui natus non est, impossibile est. Quod si non est passus, crucis nomen aufertur. Cruce autem non suscepta, nec Jesus ex mortuis resurrexit. Quod si Jesus ex mortuis non resurrexit, nec aliquis alius resurget. Quod si nullus resurget, nec judicium erit. Certum est enim, quia si non resurgam, nec

° I Cor. xv, 52. ° Galat. iv, 4. ° I Cor. v, 7. m, 4.

(65) In codice Casinensi, « ac pondus bellico toleraverant. » Nos emendavimus, ac pondus belli toleraverant. ° Fortasse tamen rudis interpret scripserat, « ac pondus belli contoleraverant. »

(66) Ita legendum censui, licet in codice Casinensi scribatur, « negatis id quod. »

(67) Vulgata editio Græco textui consona legit: « At ubi venit plenitudo temporis; » eamque lectionem probant Irenæus, Tertullianus, Cyprianus et alii.

(68) Verba, « cum illo, » non habent Græca, neque Vulgata, neque Irenæus lib. v *Adversus hæret.*,

A judicer. Quod si non judicium erit, frustra erit observatio mandatorum Dei, nullus abstinentiæ locus est: « Manducemus et bibamus, cras enim moriemur. » Hæc autem omnia connectis, negans quod (66) de Maria natus est; si enim confessus fueris eam de Maria natum, et passio subsequatur necesse est, et passionem resurrectio, et resurrectionem judicium, et salva nobis erunt Scripturæ præcepta. Non ergo jam vana est quæstio, sed plurima in hoc verbo. Sicut enim omnis lex et prophetia in duobus sermonibus constant, ita etiam nostra omnis spes in beatæ Mariæ partu suspensa est; et ideo responde mihi ad singula quæ te interrogabo. Quomodo abjiciemus tantas et tales Apostoli voces, quæ dicunt: « Cum autem fuit Dei voluntas in nobis (67), misit Filium suum factum ex muliere. » Et iterum: « Pascha nostrum immolatus est Christus. » Et quia « Deus et Dominum suscitavit, et nos cum illo (68) suscitabit per virtutem suam. » Et alia multa his similia dicta sunt, ut est illud: « Quomodo dicunt quidam in vobis (69), quia resurrectio mortuorum non est? Si enim resurrectio mortuorum non est, nec Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra. Inveniemur etiam falsi testes Dei, qui testimonium perhibuimus adversus Deum, quia suscitaverit Christum, quem non suscitavit. Siquidem mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, vana est fides vestra; adhuc estis in peccatis vestris. Ergo et qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac vita tantummodo speramus in Christo, miserabiles sumus omnibus hominibus. Nunc autem Christus resurrexit a mortuis, initium dormientium⁷⁰; » et reliqua. Quis, rogo, tam temerarius et impudens invenitur, qui istis sacrosanctis vocibus (70) non accommodet fidem, in quibus nulla est distinctio, nulla dubitatio? Quisnam, quæso, etiam te, o stulte Galata, fascinauit, sicut et illos, « quorum ante oculos Jesus Christus rescriptus est (71) crucifixus? » Unde arbitror sufficere testimonia ad ostensionem judicii et resurrectionis et passionis, quibus consequenter et pariter ex Maria partus ostenditur. Quid enim, si tu nolis asquiescere, sed evidentissime Scripturæ proclamet? Verumtamen interrogo te: tu autem mihi responde. Quando Je-

° I Cor. vi, 14. ° I Cor. xv, 12-20. ° Galat.

cap. 6 et 7, neque Tertullianus lib. v *adversus Marcionem*, cap. 7, nèque in libro *De pudicitia*, cap. 16.

(69) In codice Casinensi est, « in nobis, » et infra, « vana est fides nostra. » Sed Vulgatæ lectio huic præferenda, utpote quæ ex librarij potentia videatur exorta. Irenæus quoque, Tertullianus, Cyprianus alique Vulgatæ lectionem sequuntur.

(70) In eodem codice legitur, « qui istam sacrosanctam vocibus, » etc., librarij, ut arbitror, errore.

(71) Vulgata editionis melior lectio, « præscriptus est. »

sus de Joanne testimonium dat, et dicebat, quia « major in natis mulierum nullus surrexit Joanne Baptista; qui autem minor est in regno cœlorum, major est illo ¹²; » dic mihi qua ratione major illo est in regno cœlorum? Nunquid Jesus minor erat Joanne in regno cœlorum? Dico, absit (72). Dic ergo in quo, ut vel te ipsum superare possis? Sine dubio minor erat Joanne Jesus inter natos mulierum; in regno autem cœlorum major illo erat. Dic mihi illud etiam, o Manichæe; si ais Christum non esse ex Maria natum, sed apparuisse quidem ut hominem, cum homo non esset, præstante hoc et agente virtute quæ in ipso est; dic mihi, super quem Spiritus sanctus sicut columba descendit? Quis est etiam, qui baptizatur a Joanne? Si perfectus erat, si Filius erat, si virtus erat, non poterat Spiritus ingredi, sicut nec regnum potest ingredi intra regnum. Cujus autem ei cœlitus emissa vox testimonium detulit dicens: « Hic est Filius meus dilectus, in quo bene complacui ¹³? » Dic age, nihil remoreris; quis ille est, qui parat hæc omnia; qui agit universa? Responde: itane blasphemiam pro ratione impudenter allegas, et inferre conaris (73)?

L. Manes dixit: Nemo quidem qui adversum hæc quæ a te dicta sunt, respondere potuerit, blasphemix crimen incurrit, quin potius est omni laude dignissimus. Oportet enim artificem rebus propositis responsione diligenter aptata, manifesta omnibus ea de quibus quæritur vel dubitatur, ostendere, et maxime idiotis. Et quoniam tibi doctriux nostræ non placet ratio, tanquam artifex bonus, etiam hanc mihi quæstionem rationabiliter exsolve. Mihi enim pium videtur dicere, quod nihil eguerit Filius Dei, in eo quod adventus ejus procuratur ad terras; neque epus habuerit columba, neque baptisate, neque matre, neque fratribus, fortasse neque patre, qui ei secundum te fuit Joseph; sed totus ille ipse descendens, semetipsum in quocunque voluit transformavit in hominem, eo pacto quo Paulus dicit, quia « habitu repertus est ut homo ¹⁴. » Cujus igitur rei indigerit is qui semetipsum in omnia transformavit, ostende. Quando enim voluit, hunc hominem rursus transformavit in speciem solis, ac vultum. Quod si rursus resistis, mihi [autem] recte dicenti fidem nolis accommodare, audi definitionem tuam in qua stas. Si enim hominem eum tantummodo ex Maria esse dicis, et in baptisate Spiritum percepisse: ergo profectum Filius videbitur, et non per naturam. Si tamen tibi concedam dicere, secundum profectum esse Filium, quasi hominem factum; hominem ve-

re esse opinaris, id est qui caro et sanguis sit. Necessè est, ergo, et Spiritum, qui sicut columba apparuit ¹⁵, non aliud esse quam naturalem columbam; sicut homo enim dictum est, et sicut columba, et quodcunque opinari potest de eo sermone quod dictum est, sicut homo, hac opinione (74) concipere etiam de eo, quod dictum est, sicut columba; necessè est et hæc æqualiter recipere, ita enim in Scripturis quæ de eo scripta sunt, inveniuntur. Archelaus dixit: Sicut tibi ipse non potes, tanquam bonus artifex, neque ego tibi hanc quæstionem diligenter aptatam manifestarem atque manifeste dissolverem (75), nisi propter hos qui assistunt et qui nos audiunt: et ideo, sicut convenit, quæstionis hujus quoque exponam rationem. Tibi quidem non videtur pie dici, matrem habuisse Jesum Mariam, et reliqua quæ nunc prosecutus es, quæ quidem omnia repetere perhorresco. Interdum quidam cogi solet artifex propter imperitiam resistentis dicere et facere ea quæ tempus recusat; et ideo quia mihi est illata necessitas propter præsentem turbam, ad ea quæ a te non recte dicta sunt, paucis respondeam (76). Sic ergo mihi si Jesum hominem naturaliter factum intellexerimus ex Maria, habentem carnem et sanguinem intellexerimus; necessè est etiam Spiritum sanctum veram columbam fuisse, et non spiritum. Et quomodo poterit vera columba verum hominem ingredi, atque in eo permanere? caro enim carnem ingredi non potest: sed magis si Jesum hominem verum confiteamur, cum verò qui dicitur, sicut columba, Spiritum sanctum, salva est nobis ratio in utraque. Spiritus enim secundum rectam rationem habitat in homine, et descendit, et permanet; et competenter hoc et factum est, et sit semper, sicut tu te ipsum ante hoc tempus profitebaris esse Paracletum Dei, ut dicam silex, non homo (77), qui frequenter oblivisceris ea quæ dicis. Spiritum enim venisse super te dixisti, quem promiserat Jesus [se] esse missurum: et unde nisi de cœlo descendat? Et si descendit Spiritus super hominem dignum se, super te autem veras columbas descendisse sentiendum est, ut te columbarium potius furem accipiamus, insidias eis ac laquos molientem; dignus enim es, qui verbis ridiculis illudaris; D ego tamen parco, ne auditores videar offendere hæc dicens, et maxime quia præter propositum meum, in te ingerere quæ merearis audire. Sed redeam ad rem. Memor sum enim *transformationis* tuæ, qua dicis, quia Deus transformaverit se in hominem, vel in solem, ex hoc volens ostendere Jesum nostrum habitu solo et visu factum esse ho-

¹² Matth. xi, 11. ¹³ Matth. iii, 17. ¹⁴ Philip. ii, 7.

(72) Hæc verba, « dico absit, » nisi mendum sit in codice, videntur tanquam ex Manetis persona ab Archelao prolata.

(73) Male in codice Casinensi, « coneris. »

(74) In codice Casinensi scribitur, « sicut homo ac opinione. »

(75) Codex Casinensis ita legit, « hanc quæstionem diligenter aptare tam manifestarem, atque ma-

¹⁵ Matth. iii, 16.

nifeste dissolverem. » Sed ex Manetis interrogatione, cui Archelaus respondet, nos hunc locum restitimus.

(76) « Respondeam, » pro, « respondebo: » sic in cap. 48, « edoceam, » pro, « edocebo. »

(77) Casinensis, « ut dicam dilere non homo. » Videant eruditi, an recte emendatum sit.

minem : quod absit ab unoquoque fidelium dicere. A
 Hæc alioquin secundum te ad somnium nobis re-
 deant universa, et figuras; non solum autem, sed
 adventus nomen delebitur; poterat enim in cælo
 positus facere quæ voluerat, si Spiritum eum esse,
 et non hominem, dices. Sed non ita est, quoniam
 « exinanivit semetipsum, formam servi accipiens ¹⁶; »
 dico autem de eo, qui ex Maria factus est homo.
 Quid enim? non poteramus et nos multo facilius et
 latius ista narrare? Sed absit ut a veritate declinemus
 iota unum, aut unum apicem. Est enim qui de Maria
 natus est Filius, qui totum hoc quo (78) magnum est
 voluit perferre certamen, Jesus. Hic est Christus Dei,
 qui descendit super eum qui de Maria est. Quod si non
 credis neque voci quæ cœlitus facta est, temerarium
 aliquid ipse producis; et, si dixeris, nemo credit. Statim enim
 in desertum a spiritu ductus est Jesus, ut tentaretur a
 diabolo, quem cum diabolus ignoraret, dicebat ei :
 « Si Filius es Dei ¹⁷. » Ignorabat autem propter
 quid genuisset Filium Dei, qui prædicabat regnum
 cœlorum, quod erat (79) habitaculum magnum, nec ab
 ullo alio parari potuisset : unde affixus cruci, cum
 resurrexisset ab inferis, assuaptus est illuc, ubi
 Christus Filius Dei regnabat; ut cum iudicium
 habere cœperit, hi qui ignoraverunt eum, videant
 quem compunxerunt ¹⁸. Ut autem credas, cum discipuli
 ejus per annum integrum manserunt cum eo, quare
 nullus ipsorum procidit super faciem suam, sicut paulo
 ante dicebas, sed in una hora illa, quando sicut sol
 respendit vultus ejus? Nonne propter habitaculum
 illud, quod ex Maria fuerat effectum? Sicut enim
 Paraclæti pondus nullus alius valuit sustinere,
 nisi soli discipuli, et Paulus beatus; ita etiam
 Spiritum qui de cœlis descenderat, per quem vox
 Paterna testatur dicens : « Hic est Filius meus
 dilectus ¹⁹, » nullus alius portare prævaluit,
 nisi qui ex Maria natus est, super omnes sanctos
 Jesus. Sed et ad hæc quæ objicio, responde. Si
 habitu eum et specie dicis esse hominem, quomodo
 ab his qui ex viro et muliere nati sunt, Pharisæis,
 teneri potuit, et ad iudicium protrahi; cum
 spirituale corpus a crassioribus corporibus non
 valeat comprehendi? Quod si habes aliquid quod
 ad verbum atque ad propositum respondeas, qui nunquam
 ad proposita respondisti, perge, quæso, et pugillum
 plenum solis mihi asser, aut modium plenum?
 Ipse vero sol pro eo quod subtilioris est cor-

poris, cooperire te et circumdare potest; tu vero
 eum, etsi conculcaveris, nihil lædis. Dominus vero
 meus Jesus, si tentus est, ut homo ab hominibus
 tentus est. Si non est homo, nec tentus est. Si non
 est tentus, nec passus est, nec baptizatus est. Si
 non est baptizatus, neque quisquam nostrum
 baptizatus est. Baptisma autem si non est, nec erit
 remissio peccatorum; sed in suis peccatis unusquisque
 morietur. *Manes dixit* : Ergo baptismum propter
 remissionem peccatorum datur? *Archelaus dixit* :
 Etiam. *Manes dixit* : Ergo peccavit Christus, quia
 baptizatus est? *Archelaus dixit* : Absit; quin potius
 pro nobis peccatum factus est, nostra peccata suscipiens
²⁰; propter (80) quod ex muliere natus est, et propter
 quod ad baptismum venit, ut hujus partis perciperet
 purificationem, ut Spiritum qui descenderat in specie
 columbæ, corpus quod susceperat, portare possit.

LI. Hæc cum dixisset Archelaus, admiratæ sunt
 turbæ veritatem doctrinæ ejus, et laudes ei immensas
 cum clamoribus reddiderunt; ita ut omni studio
 conarentur; et (81) ultra ei non sinderent ad
 propria remeare : et tunc quidem discesserunt.
 Postea vero, congregatis eis, Archelaus acquiescere
 sibi, atque audire verbum suadebat : non enim soli
 qui cum Diodoro erant, audiebant eum, sed omnes
 quicunque ex provincia ejus aderant atque ex vicinis
 locis; factoque silentio, hoc modo de Mane
 dicere aggressus est : Qualiter se quidem habeat
 nostra doctrina audistis, et fidei nostræ experimenta
 cœpistis; prout potui enim intelligere Scripturas,
 coram omnibus vobis exposui. Sed nunc paucissime
 (82) dicere volentem deprecor, ut cum silentio
 audiat; ut agnoscat, qui sit et unde et qualis sit
 iste, qui advenit, sicut Sisinius quidam unus ex
 comitibus ejus indicavit mihi, quem etiam (83) ad
 testimonium eorum quæ a me dicuntur, si placet,
 vocare paratus sum. Sed ne ipse quidem dicere
 recusavit (84) eadem quæ nos dicimus, præsentem
 Mane; credidit enim doctrinæ nostræ supradictus,
 sicut et apud me alius Turbo nomine. Quæcumque
 ergo contestati sunt mihi, sed et ea quæ nos ipsi
 deprehendimus in hoc viro, non faciam latere conscientiam
 vestram. Tunc vero turbæ eo amplius incitate,
 congregatæ sunt ad audiendum Archelaum; etenim
 ea quæ ab eo dicebantur, plurimam eis oblectationem
 præbebant; propter quod et certatim adhortabantur
 eum dicere quæcumque vellet, quæcum-

¹⁶ Philip. ii, 7. ¹⁷ Matth. iv, 1. ¹⁸ Joann. xix, 37. ¹⁹ Matth. iii, 17. ²⁰ II Cor. v, 21.

(78) Forte, « quod. »

(79) Locum hunc nostra conjectura ita correximus, ut aliquis inde sensus eliceretur; nam in Casinensis codicis lectione magna obscuritas ex librarii erroribus exorta; sic enim se habet : « Ignorabat autem propter qui genuisset Filium Dei prædicabat regnum cœlorum, qui erat, » etc.

(80) In codice Casinensi, quo usi sumus, adverbium « propter » desideratur, sed illud librarii oscitantia omissum fuisse sequentia clare demonstrant.

(81) Et hic particula, « et, » deest in codice Casinensi, quam tamen orationis series evidenter exposcit.

(82) Forte, « paucissima. »

(83) Codex Casinensis nullo sensu habet : « Sisinius quidam vos ex comitibus ejus indicavit mihi, quæ etiam » etc.

(84) Et hic emendavimus codicis Casinensis lectionem, ita se habentem : « ipse quidem me dicere recusavit, » etc.

que sentiret; paratos se esse ad audiendum, et usque ad vesperum permanere, etiam accensis luminibus, pollicebantur: quorum animositate incitatus Archelaus cum omni fiducia dicere exortus est: Viri fratres, superiores quidem causas Domini mei Jesu audistis; dico autem eas, quæ ex lege et prophetis judicantur; inferiores vero Domini mei Jesu Christi Salvatoris nostri non ignoratis. Sed quid plura? Appellati sumus ex Salvatoreis desiderio Christiani, sicut universus orbis terrarum testimonium perhibet, atque apostoli edocent; sed et optimus architectus ejus, fundamentum (85) nostrum, id est Ecclesiæ, Paulus posuit²¹, et legem tradidit, ordinatis (86) ministris, et presbyteris, et episcopis in ea, describens per loca singula, quomodo et qualiter oporteat ministros Dei, quales et qualiter fieri presbyteros, qualesque esse debeant qui episcopatum desiderant; quæ omnia bene nobis et recte disposita, usque in hodiernum, statum suum custodiunt, et permanet apud nos hujus regulæ disciplina. Istius vero qui nunc nobis ex Persarum provincia ebullivit, Manes nomine, adversum quem mihi disputatio jam secundo commota est, genus vobis dicam, et totum; sed et doctrina ejus unde descendat, lucidissime demonstrabo. Iste non est primus auctor hujuscemodi doctrinæ, nec solus; sed quidam ex Scythia, Scythianus (87) nomine, apostolorum tempore fuit sectæ hujus auctor et princeps; sicut et fuerunt et multi alii apostatæ, qui primatus sibi viadicare cupientes, falsa pro veris conscripserunt (88), simpliciores quosque ad suam libidinem pervertentes; quorum nomina et perfidias dicere nunc tempus non sinit. Hic ergo Scythianus dualitatem istam introducit (89) contrariam sibi; quod ipse a Pythagora suscepit, sic-

²¹ 1 Cor. iii, 10.

(85) Codex Casinensis: « Sed et optimos architectos ei fundamentum; » cujus manifestam corruptionem modica mutatione sustulimus.

(86) Locus notandus de hierarchiæ ecclesiasticæ ordine ab apostolis instituto: Episcopos autem, presbyteros et ministros tantum nominat Archelaus; quod ministrorum, hoc est diaconorum nomine omnēs infra presbyteratum ordines antiquissimi Patres comprehendere consueverint: ita Clemens Alexandrinus, lib. vi *Stromatum*, pag. 667; Tertullianus, *De baptismo*, cap. 17; Origenes, homil. 2 in Jerem. et in Mauthæi cap. 19, pag. 363, et alibi passim.

(87) Qui « Scythianus » apud omnes alios veteres qui de Manichæorum hæresi tractarunt, appellatur, tam hic, quam in sequentibus a veteri interprete, « Scutianus » et « Excutianus » vocatur, nisi ubique imperiti librarii sit error. In codice autem ms. Regio Alexandrino Vat. legitur: « Quidam, Stutianus nomine, qui apostolorum, » etc. Sic infra semper « Stutianum » vocat.

(88) Cod. Regius-Alex. Vat., « falsa pro veris confixerunt. »

(89) Codex Casinensis, « introduxit. »

(90) In eodem codice, « quæ eum sequuntur. » Mala lectio.

(91) Hic nonnulla deesse palam est. Forte, « in qua cum diu habitaret, depravatus est, cum Ægyptiorum sapientiam didicisset. »—Cod. Reg., Alex.,

ut et alii omnes hujus dogmatis sectatores: qui omnes dualitatem defendunt, declinantes Scripturæ viam directam; sed non in amplius proficiunt.

II. Nullus tamen ita impudenter prævaluit sicut iste Scythianus. Inimicitias enim inter duos ingenuos introduxit, et omnia hæc quæ consequuntur (90) hujuscemodi assertionem. Quique Scythianus ipse ex genere Saracenorum fuit, et captivam quandam accepit uxorem de superiore Thebaide, quæ eum suavitè habitare in Ægypto magis quam in desertis. Atque utinam nunquam eum illa provincia suscepisset, in qua cum eum habitaret, cum Ægyptiorum sapientiam didicisset (91); erat enim, ut quod verum est dicamus, valde dives ingenio et opibus, sicut hi qui solebant eum, per traditionem nobis quoque testificati sunt. Discipulum autem habuit quemdam, nomine Terebinthum (92), qui scripsit ei quatuor libros; ex quibus unum quidem appellavit *Mysteriorum*, alium vero *Capitalium*, tertium autem *Evangelium*; et novissimum omnium, *Theaurum* appellavit: et erant ei isti quatuor libri, et unus discipulus nomine Terebinthus (93). Quia ergo aliquantum temporis secum isti ambo decreverant soli habitare; placuit Scythiano decurrere in Judæam, ut ibi congregaretur cum omnibus quicumque ibi videbantur esse doctores: et pervenit eum continuo vita defungi, nec potuisse aliquid promovere. Ille vero discipulus qui cum eo fuerat conversatus, in fugam versus est (94), et Babylo-niam petiit, quæ nunc provincia habetur a Persis (95), quæque abest nunc a locis nostris itinere dierum et noctium ferme sex: quo cum venisset, talem de se famam pervulgavit ipse Terebinthus, dicens omni se sapientia Ægyptiorum repletum, et vocari non jam Terebinthum, sed alium (96) Buddam

Vat., « in qua cum habitaret, et Ægyptiorum. » Mox ibid., « testati sunt, » pro « testificati sunt. »

(92) Et hic manifestus est librarii error in codice Casinensi, in quo scribitur « Terboneum; » nam Cyrillus Hierosolymitanus catechesi 6, et alii omnes Τερίνθον « Terebinthum, » seu « Terebinthum, » Scythiani discipulum faciunt. Quin et in seqq. ubique « Tereventus » scribitur. Quod vero ait Archelaus, hunc Scythiano scripsisse quatuor libros quos recenset, contrarium est Cyrilli mox laudati narrationi, aliisque, qui Scythianum solum eorum auctorem agnoscunt. — Cod. Reg., Alex., Vat., « quemdam, qui scripsit. » Paulo post, « tertium vero Evangelium. »

(93) Codex Reg. Alex. Vat., « nomine Terybeneus. Cum ergo aliquantum temporis secum isti ambo decrevissent, soli placuit Stutiano excurrere in Judæam. » Sic infra ubique vocat « Terybeneum. »

(94) Idem codex, « ille vero discipulus omnibus quæcumque ejus fuerant, congregatis, in fugam versus est. » Mox, « provincia habitatur a Persis, » pro « habetur. » Et paulo post, « vocari » jam non Terybeneum, sed Buddam. »

(95) Nota quousque extenderentur imperii Romani limites eo tempore, quo Archelaus cum Manete disputavit.

(96) Mirè hic sese exserit librarii qui Casinensem codicem exaravit, oscitantia; scripsit enim, « sed

nomine, sibi que hoc nomen impositum; ex quadam autem virgine natum esse, simul et ab angelo (97) in montibus enutritum. Parcus vero quidam propheta (98), et Labdacus Mithræ filius, arguebat eum mendacii, et erat eis quotidie animosa exaggeratio de hujusmodi negotio. Sed quid plura? Licet frequentius objurgaretur, tamen nuntiabat eis quæ ante sæculum essent, et de sphaera, et duobus luminaribus; sed et quo, et quomodo animæ discedant (99), et qualiter iterum revertantur in corpora, et alia multa hujusmodi, et horum nequiora, id est bellum Deo commotum esse in principis, ut ipse propheta crederetur. Pro quibus dum argueretur, ad viduam quamdam secessit cum suis quatuor libris, nullo ibidem discipulo acquisito, præter anum solam quæ ejus particeps facta est. Tunc (1) deinde mane primo ascendit solarium quoddam excelsum, ubi nomina quædam cœpit invocare, quæ nobis Turbo dixit, solos septem electos didicisse. Cum ergo ascendisset ritus nescio cuius, vel artificii gratia; solus autem ascendit, ne inde ab aliquo convinci posset (2), quod si dissimulasset vel pro nihilo duxisset, cogitabat se a veris principibus pœnis esse subditum. Hæc eo cogitante (3), justissimus Deus sub terras eum detruendi per spiritum jubet: et continuo de summo dejectus, exanime corpus deorsum præcipitatum est, quod anus illa miserta, collectum locis solitiis sepeliit.

LIII. Tunc omnia illa quæ secum de Ægypto pertulerat, manserunt apud eam; et gavisa est valde de morte ejus, duplici causa: primo, quod non libenter aspiceret artes illius; secundo, pro his quæ de hæreditate fuerat consecuta; erat enim multum pretii. Quæ cum sola esset, habere aiiquem ad mi-

alium cujusdam nomine; legendum autem esse, « sed alium Buddam nomine, » Cyrilli Hierosolymitani, Epiphani et aliorum narrationes palam evincunt.

(97) Cod. Reg., Alex., Vat., « se esse simulabat, et ab angelo. » Mox vero, « Labdacus Metri filius (pro Mithræ).... quotidie satis animosa certatio de hujusmodi negotio. »

(98) De his Persarum sacerdotibus, vide Epiphani in hac hæresi num. 3, et nos in *Manichæorum Historia*.

(99) Cod. Reg. Alex. Vat., « et de duobus luminariis mysteria. Sed et quomodo animæ discedebant. » Et mox, « revertebantur. »

(1) In codice Casinensi scribitur, « Nunc; » sed « tunc » legendum esse non ambigo.

(2) Codex Casinensis habet, « ut inde ab aliquo convinci possit. » Contrarius tamen sensus quem expressimus, verior est; nam id sibi vult Archelaus, Manem solum, ejusdem præstigi causa, solarium ascendisse, ne a Parco et Labdaco Mithræ sacerdotibus id egisse deprehensus, debitas pœnas Persarum regi persolveret. — Cod. Reg., Alex., Vat., « ascendit, ut ne ab aliquo. »

(3) Cod. Reg. Alex. Vat., « pœnis esse subdendum. Hæc illo cogitante. » Paulo post, « de Ægypto protulerant. » Et mox, « duplici ex causa... quæ hæreditate fuerat consecuta: erat enim multum pecuniæ avida. Quæ cum, » etc.

(4) Idem codex, « puerulum. » Mox, « quom-

nisterium voluit, et comparavit sibi puerum (4) annorum ferme septem, Corbicium (5) nomine, quem statim manumisit ac litteris erudit. Quique cum duodecim annorum esset effectus, anus illa diem obiit, ipsique (6) universa bona sua tradidit, et cum cæteris reliquis (7), etiam quatuor illos libellos quos Scythianus scripserat, non multorum versuum singulos. Tunc ergo Corbicius, sepulta domina, bonis sibi derelictis omnibus uti cœpit, et migravit ad medium civitatis locum in quo manebat rex Persarum; et commutato sibi nomine, Manem semetipsum pro Corbicio appellavit; nec Manem, sed Manes; Persarum enim lingua tali utitur declinatione. Effectus igitur puer ille annorum prope sexaginta (8), eruditus secundum doctrinam quæ in locis illis est, et pæne dixerim super omnem hominem; diligentius tamen hæc didicit, quæ in illis quatuor libellis continebantur: acquisivit etiam discipulos tres (9), quorum nomina sunt hæc: Thomas, Addas et Hermas. Tunc assumit illos libellos, et transfert eos, ita ut multa (10) alia a semetipso insereret eis, quæ anilibus fabulis sinilia sunt. Hæbat ergo tres istos discipulos conscios malorum suorum; nomen vero libellis proprium ascribit, prioris nomine deleto, tanquam si eos solus ex semetipso conscripserit. Tunc visum est ei mittere discipulos suos cum his quæ conscripserat in libellis, ad superiora illius provinciæ loca, et per diversas civitates et vicos, ut haberet aliquos se sequentes; et Thomas quidem partes Ægypti voluit occupare, Addas vero Scythiæ (11), solus autem Hermas residere cum eo elegit. Cum ergo illi essent profecti, regis filius ægritudine quadam arreptus est; quem rex curari desiderans, edictum proposuit in vita (12), si quis eum curare possit, accipere

que statim. » Et paulo post, « Qui cum. »

(5) « Cubricum, » Κοῦβριχον, hunc, non « Corbicium, » vocant Cyrillus, Epiphanius et alii.

(6) Codex Reg. Alex. Vat., « anus die illa qua obiit, ipsique. » etc. Mox, « cæteris reliquis. » Paucis que interjectis, « in qua manebat rex Persarum. »

(7) Forte « reliquis. »

(8) Ita constanter in Casinensi codice scribitur; vereor tamen ne in hoc annorum numero mendum sit. — Codex Reg. Alex. Vat., « Effectus est igitur puer ille annorum prope septuaginta. »

(9) Idem codex Reg. Alex., « in locis illis est, pæne dixerim super omnem hominem diligentius; tamen didicit ea quæ in quatuor illis libellis continebantur. Acquisivit etiam ipse discipulos. »

(10) In eodem cod. Vat., « ut transferret eos, ita ut alia multa. » Paulo post, « ex semetipso scripserit, » pro « conscripserit. »

(11) Idem codex, « partes Ægyptiorum voluit occupare. Abdas vero Syriæ. »

(12) Legendum fortasse, « invitans. » — Atque hanc lectionem confirmat codex Reg. Alex. Vat. Mox in eodem cod., « curare posset, accederet, præmio multo proposito. Tunc iste, sicut illi qui cubum, quod nomen est alex, ludere solent, presentiam sui exhibit Manes. » Ista vera est hujus loci lectio, quam nos subodoravimus, ut in nostris ad hunc locum notis videri potest.

præmium, multo proposito. Tum iste, sicut illi qui cibum, quod nomen est tale eludere (13) solent, præsentiam suam Manes exhibet apud regem, dicens se esse puerum curaturum : quæ cum audisset (14) rex, suscepit eum cum obsequio, ac libenter habuit. Verum ne multa narrando quæ gessit tædiuin auditoribus inferam, mortuus est puer in manibus ejus, vel potius exstinctus. Tunc rex in carcerem detrudi jubet Manem, et ferri talento (15) onerari. Illi vero duo discipuli ejus qui missi fuerant ad docendum per singulas civitates, quærebantur ad pœnam. Quique fugientes licet nunquam cessarunt alienam (16) hanc et ab Antichristo inspiratam, per loca singula inserere doctrinam.

LIV. Post hæc ad magistrum suum redeunt, referentes quæ eis acciderant; audiunt etiam ea quæ in ipso collata sunt mala. Accedentes ergo, ut dicebam (17), ad eum sui, et suggerentes ei de his malis quæ per loca singula patiebantur, de reliquo converti (18) se debere ad salutem suadebant: pertimuerant enim, verentes ne quid sibi ex his malis quæ illi inferebantur, accederet (19). At ille suadens eos nihil vereri, ad orationem consurgit. Tunc deinde jubet, in carcere positus, legis Christianorum libros comparari; valde enim hi qui missi fuerant ab eo per singulas civitates, ab omnibus hominibus execrationi habebantur, maxime apud quos Christianorum nomen venerationi erat. Sumpto ergo aliquantulo auri modo, abierunt ad loca (20) in quibus Christianorum libri conscribebantur (21); et simulantes se nuntios esse Christianos, rogabant præstari sibi libros ad comparandum: et, ut ne multa dicam, comparant universos libros Scripturarum nostrarum, et deferunt ad eum in carcere constitutum. Quibus ille acceptis, homo astutus cœpit in nostris libris occasiones inquirere dualitatis suæ, nec suæ quidem, sed Scythiani, qui hoc ante plurimum temporis protulerat; et in nostris

libris (22), sicut etiam adversus me disputans fecit, assertionem suam proferre, quædam in his accusans, quædam permutans, solo Christi nomine adjecto; quem se idcirco suscipere simulavit, ut per civitates singulas sanctum et divinum nomen audientes Christi, minime execrantes eos, discipulos istius non fatigaret. Invenientes autem vocem etiam de Paracleto positam in Scripturis (23), semetipsum esse subjecit; qui non legerat diligenter, quia Paracletus jam tunc venisset, cum apostoli adhuc essent super terram. His ergo tam scelerate compositis, mittit et discipulos suos prædicaturos intrepide fictos simulatosque errores, et hovas falsasque voces annuntiaturos per loca singula. Quæ cum rex Persarum cognovisset, dignis eum suppliciiis subdere parat. Quò Manes agnito, admonitus in somnis, elapsus de carcere, in fugam versus est, auro plurimo custodibus corruptis; et mansit in castello Arabianis. Unde scriptam epistolam per Turbonem ad Marcellum nostrum misit, in qua significavit se esse venturum. Quo cum venisset (24), fuit nobis certamen tale, quale et hic vidistis et audistis, in quo, prout potuimus, ostendimus eum pseudopphetam. Sed custos quidem carceris, qui eum dimiserat, punitus est; rex vero eum requiri jussit, et in quibuscunque locis repertum comprehendi (25). Hæc cum ego cognovissem, necessarium fuit me etiam vobis indicare, quia requiritur iste a rege Persarum usque in hodiernum diem.

LV. His auditis, turbæ volebant Manem comprehensum tradere potestati barbarorum qui erant vicini ultra Strangam (26) fluvium (27), quoniam et ante tempus venerant quidam ad requirendum eum, quo nusquam reperto, discesserant; erat enim tunc fuga constitutus. Cum ergo hæc ita Archelaus prodidisset, continuo se in fugam dedit Manes, et evadere potuit, dum nemo eum insequeretur. Sed populus, cum Archelai quem libenter audiebant, rela-

(13) Locus valde corruptus. Forte legendum, « qui cybum, quod nomen est tali, ludere. »

(14) Cod. Reg. Alex. Vat. « Quod cum audisset, » pro « quæ. » Mox, « narrando quæ gesta sunt. »

(15) Hoc est, vinculis ferreis, ab eorum pondere: nam τάλαντον interdum est pondus.

(16) Cod. Reg. Alex. Vat., « licet nunquam cessarent alienam. » Paulo post, « quid eis acciderint, » lege « acciderit. » Mox vero, « Accedentes ergo, ut decebat, ad eum sui, et suggerentes sui ei de his. »

(17) In codice Casinensi, « ut dicebant; » nos levi mutatione, « dicebam, » emendandum censuimus. Sed et fortasse, « ut decebat, » legendum; melior tamen visa est prior lectio.

(18) In eodem codice, « conventi, » scribitur; sed « converti, » legendum esse, quæ sequuntur clare, ut arbitrator, innuunt.

(19) Forte, « accideret. » — Atque ita quidem ms. Reg. Alex. Vat.

(20) Cod. ms. Reg. Alex. Vat. « ad illa loca. » Mox, « se novitios esse Christianos, » pro « nuntios. » Paulo post, « et ne multa dicam.... et referunt ad eum. »

(21) Vides ut arcani disciplinam in occultandis

fidei mysteriis olim custodierint Christiani, et quanto curaverint studio, ut sacrosanctæ legis libri ad gentiliū manus pervenirent, etiam antequam Diocletiani persecutio exorta esset, ac traditionis periculum immineret. Præterea hinc apparet, non ubique sed certis quibusdam in locis Christianorum libros vendi consuevisse.

(22) Idem cod. Vat., « et ex nostris libris. » (23) In eodem cod. Vat., « discipulos istius non fugarent. Invenientes autem etiam de Paracleto positum in Scripturis. » Mox, « mittit discipulos suos, » sine particula « et. »

(24) Cod. Reg. Alex. Vat. « Quo cum advenisset. » Paulo post, « pseudo-prophetam esse manifeste. »

(25) Idem cod. « in quibuscunque locis repertum ostendimus comprehendi. » Fortasse, « offendere-tur, comprehendi. »

(26) In eodem cod. Vat., « potestati barbarorum, qui erant vicini ultra Stracum fluvium. » Mox, « venerant quidam hominum ad requirendum eum; quo nusquam reperto discesserunt. »

(27) Et hic præcisus imperii Romani limes, quoniam Archelai ætate et Probo imperante esset, designatur.

tione teneretur (28), quidam tamen crebre insecuti sunt post eum. Sed ille vias quibus venerat, repetens, transito fluvio ad Arabionis castellum rediit, ubi postea comprehensus, oblatu est regi; quique plurima adversus eum indignatione commotus, duas mortes in eum vindicare cupiens, unam filii, alteram carcerarii, iussit eum ante portam civitatis excoiatum suspendi; et pellem ejus, medicamentis infectam, infari; carnes vero volucris dari iussit (29). Quibus postea agnitis Archelaus adiecit ea priori disceptationi, ut omnibus innotesceret, sicut ego, qui inscripti in prioribus exposui. Congregatis igitur omnibus Christianis, ferri adversus eum sententiam placuit, veluti epilogum quemdam morti ejus (30) transmittentes, consonantem reliquis vitæ ejus negotiis. Addidit etiam hoc Archelaus dicens: Viri fratres, ne quis vestrum incredulus sit his quæ a me dicta sunt: id est quod non ipsa primus auctor scelerati hujus dogmatis exstiterit Manes; sed tantum, quod per ipsam aliquibus terræ partibus manifestatum sit. Sed non statim is qui aliquid quocunque portaverit, auctor ejus putandus est, sed qui invenerit. Sicut enim gubernator acceptam navem quam alius fecit, ad quæcunque loca voluerit perducere, alienus est tamen omni genere a constructione ejus; Ita intelligendus est et iste: non enim ex initio huic res quæ originem dedit; sed ea tantum (31) quæ ab illo fuerant inventa, per se detulit hominibus, sicut certis testimoniis notum est: quibus propositum est vobis ostendere, non ex Mane originem mali hujus manasse (32); sed ab alio, et ante multam temporis a batharo quodam exorta, in silentio habita; ab isto vero ignote latentia; veluti propria ejus esse prolata, deleta conscriptoris titulo, sicut superius exposui. Fuit prædicator apud Per-

sas etiam Basilides quidam antiquior (33), non longe post nostrorum apostolorum tempora; qui et ipse cum esset versutus, et vidisset quod eo tempore jam essent omnia præoccupata, dualitatem istam voluit affirmare, quæ etiam apud Scythianum erat. Denique cum nihil haberet, quod assereret proprium, aliis dictis (34) proposuit adversariis. Et omnes ejus libri difficilia quædam et asperrima continent. Exstat tamen tertius decimus liber tractatum ejus, cujus initium tale est: « Tertium decimum nobis tractatum scribentibus librum, necessarium sermonem uberemque salutaris sermo præstavit. » Per parvulam divitis, et pauperis naturam sine radice, et sine loco rebus supervenientem, unde pullulaverit indicat. Hoc autem solum caput liber continet. Nonne continet et alium sermonem, et sicut opinati sunt quidam, nonne omnes offendemini ipso libro, cujus initium erat hoc? Sed ad rem rediens Basilides, interjectis plus minus vel quingentis versibus ait: « Desine ab inani et curiosa varietate: requiramus autem magis, quæ de bonis et malis etiam barbari inquisierunt, et in quas opiniones de his omnibus pervenerant. Quisquam enim horum dixerunt, initia omnium duo esse, quibus bona et mala associaverunt, ipsa dicentes initia esse et ingênita, id est in principiis lucem fuisse, ac tenebras, quæ ex semetipsis erant, non quæ esse dicebantur. Hæc cum apud semetipsa essent, propriam unumquodque eorum vitam agebat, quam vellet, et qualis sibi competeret (35); omnibus enim amicum est, quod est proprium, et nihil sibi ipsum malum videtur. Postquam autem ad alterutrum agnitionem uterque pervenit, et tenebræ contemplatæ sunt lucem (36), tanquam mellioris rei sumpta concupiscentia, insectabantur ea commisceri. »

Nonnulla fortasse desunt.

(28) Cod. Reg. Alex. Vat., « dum ne eum insequeretur is populus, et Archelai quem libenter audiebant, relatione tenerentur. » Mox « crebro, » pro « crebre. » Paulo post, « venerat, repetans, transito fluvio Adrabionis rediit. » Vide an legendum sit « repedans. »

(29) In his verbis, « volucris dari iussit, » desinit apographum Regio-Alexandrinum Vaticanum, excerpta quædam ex *Actis disputationis Archelai* a cap. 51 ad 55 continens; unde varias lectiones descripsimus, quarum ope quædam Archelai loca restituantur.

(30) Forte, « mortis ejus. »

(31) Male codex Casinensis, « sed etiam. »

(32) Aut nihil video, aut ita corrigenda est codicis Casinensis lectio, quæ sic se habet, « non ex Mane originem mali hujus Manes esse. »

(33) Etsi Basilidem qui paulo post apostolorum tempora hæresim docuit, Alexandrinum fuisse, et in Ægypto scholas erroris aperuisse, testetur Eusebius lib. iv *Histor. ecclesiast.*; cap. 7: nihilominus qui ab Archelao memoratur, idem ac Basilides Alexandrinus esse videtur, licet apud Persas hæresim

prædicasse dicat. Fieri enim potest ut Basilides Alexandria digressus, Persas quoque hæreticis dogmatibus inficere tentasset. Sane Basilidis Persæ nulla, quod sciam, apud veteres mentio. Scripsit autem Basilides Alexandrinus libros 24 in Evangelium, eodem Eusebio teste, qui non alii esse videntur a tractatum libris, quos laudat Archelaus, et ab exegeticis illis, ex quorum libro 23 quædam loca refert Clemens Alexandrinus Stromatum lib. 4. An autem Evangelium illud in quod Basilides scripsit, apostolorum esset, an aliud quod suo marte conflavit, cujus meminit Origenes hom. 4 in Lucam, Hieronymus in prologo suorum *Comment. in Mattheum*, et Ambrosius in prologo in Evangelium Lucæ, non satis liquido constat.

(34) Forte, « aliorum dicta. »

(35) In codice Casinensi, « et quales ibi competerent. »

(36) Tenebras desiderio lucis adipiscendæ actas fuisse Manes quoque asserit in cap. 13 hujus operis, et apud Titum Boastensem *adversus Manichæos* lib. 1, pag. 47 editionis Casinianæ.

FRAGMENTUM ACTORUM

EJUSDEM DISPUTATIONIS

Ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi vi, §§ 27-29 (37).

Φυγει ἐκ τῆς φυλακῆς (Μάνης), καὶ ἔρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἀλλ' ἀπαντᾷ αὐτῷ ὄπλον δικαιοσύνης (38), Ἀρχέλαος ἐπίσκοπος· καὶ ἐπὶ φιλοσόφων κριτῶν ἐλέγξας, ἀκρατήριον Ἑλληνικὸν συστησάμενος, ἵνα μὴ, Χριστιανῶν κρινόντων, δοκῶσιν οἰκρῆται χαρίζεσθαι· λέγει, φησὶν ὁ Ἀρχέλαος πρὸς τὸν Μάνην, ὃ κηρύσσεις. Ὁ δὲ, ὡς τάφον (39) ἀνευγμένον ἔχων τὸ στόμα, ἀπὸ βλασφημίας πρῶτον τοῦ Ποιητοῦ τῶν ἀπάντων ἤρξατο, φάσκων· Ὁ τῆς Παλαιᾶς Θεὸς κακῶν ἐστὶν εὐρετής, λέγων περὶ ἑαυτοῦ· « Ἐγὼ πῦρ (40) καταναλισκων. » Ὁ δὲ σοφὸς Ἀρχέλαος ὑπεξέλυε τὴν βλασφημίαν, εἰπὼν· Εἰ ὁ τῆς Παλαιᾶς Θεὸς κατὰ τὸν ὁδὸν λόγον, πῦρ ἑαυτὸν λέγει, τίνος υἱὸς ἐστὶν ὁ λέγων· « Πῦρ ἦλθον βαλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν; » Εἰ μέμνη τὸν λέγοντα· « Κύριος θανατοῦ καὶ ζωογονεῖ. » διὰ τί τιμᾶς Πέτρον, τὴν Θαβιθάν μὲν ἐγείραντα, τὴν δὲ Σαπφείραν θανατώσαντα; Εἰ δὲ καὶ μέμνη, ὅτι πῦρ ἠτοίμασε, διὰ τί οὐ μέμνη τὸν λέγοντα, « Πορεύεσθε ἀπ' ἐμοῦ (41) εἰς τὸ πῦρ τὸ ἀλόγιον; » Εἰ μέμνη τὸν λέγοντα· « Ἐγὼ Θεὸς ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. » ἐξήγησαι· πῶς λέγει Ἰησοῦς· « Οὐκ ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην, ἀλλὰ μάχαιραν. » Ἀμφοτέρων τὰ ἴσα λεγόντων, δυσὶν θάτερον· ἢ ἀμφοτέροι καλοὶ διὰ τὴν ὁμολοξίαν· ἢ εἰ ἀνέγκλητος Ἰησοῦς ταῦτα λέγων, διὰ τί ψέγεις τὸν τὰ ὅμοια ἐν τῇ Παλαιᾷ λέγοντα;

Εἶτα ὁ Μάνης πρὸς τοῦτον λέγει· Καὶ πῶς Θεὸς τυφλὸς; Παῦλος γάρ ἐστιν ὁ λέγων· « Ἐν οἷς ὁ Θεὸς τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων, εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι (42) τὸν φωτισμὸν τοῦ

³⁸ Psal. v, 11. ³⁹ Deut. iv, 24. ⁴⁰ Luc. xii, 49. ⁴¹ Deut. xxxi, 22. ⁴² Matth. xiv, 41. ⁴³ Isa. xlv, 7.

(37) Ne quidpiam Actorum disputationis Archelai episcopi cum Manete omitteremus, opportunum censuimus hic eorumdem fragmentum ex Cyrilli Hierosolymitani catechesi sexta, pag. 147 primæ editionis desumptum, corollarii loco subjungere, eo præsertim quod in præcedentibus Actis, ab Hegemonio, ut videtur, in epitomen redactis, non reperiatur. Fragmentum istud contulimus cum noviss. edit. Paris. BB. ann. 1720; versionem recensuimus, et cl. editoris notas subjecimus.

(38) Ὅπλον δικαιοσύνης. In editis ὄπλον δικαιοσύνης, « armis justitiæ. » Legimus ὄπλον in mss. Coisl., Roe, Casaub., Petro Sicul., Grod., qui vertit « scutum justitiæ. » ΓΟΥΤΤ.

(39) Ὡς τάφον. Particulam ὡς adjecimus ex Grod. et Petro Siculo. lb.

(40) Ἐγὼ πῦρ. Codd. Coisl., Ottob., Roe, Casaub., Ἐγὼ ὁ Θεὸς πῦρ κατ. Sed in ms. Ottob. deest articulus ὁ. In loco autem Scripturæ citato, non Deus, sed Moyses de Deo in tertia persona

I. Fugit e carcere (Manes), et in Mesopotamiam venit: verum occurrit ei scutum justitiæ, Archelaus episcopus: eumque coram philosophis judicibus reprehendens; collecto gentilium auditorio, ne, si Christiani judices essent, viderentur favisse: Age profer, ait Archelaus ad Manem, quod prædicās. At ille, cui os quasi sepulcrum patens erat³⁸, primum a blasphemia in Creatorem omnium initium aumpsit, iniquiens: Veteris Testamenti Deus, malorum inventor est, de se ipse dicens: « Ego ignis consumens³⁹. » Tum sapiens Archelaus hanc solvit refutavitque blasphemiam his verbis: Si veteris Deus Testamenti, ut ais, ignem se dicit, cujus est ille Filius, qui ait: « Ignem veni mittere in terram⁴⁰? » Si culpas eum qui dicit: « Dominus mortificat et vivificat⁴¹; » quamobrem Petrum colias, qui Tabitham a mortuis excitavit⁴², et Sapphiram morti tradidit⁴³? Si vitio vertis, quod ignem præparavit⁴⁴; quare hunc non carpis qui dicit: « Descendite a me in ignem æternum⁴⁵? » Si reprehenditis eum qui dicit: « Ego Deus faciens pacem, et creans mala⁴⁶; » expone quomodo Jesus dicat: « Non veni pacem mittere, sed gladium⁴⁷. » Cum ambo paria dicant, e duobus alterum: aut uterque bonus, eo ipso quod verbis congruant; aut si Jesus hæc dicens, abest a reprehensione, quare dignum reprehensione clamas eum, qui in Veteri Testamento similia profert?

II. Tum Manes hæc contra: Et qualisnam Deus excæcat? Pauli enim verba sunt: « In quibus Deus sæculi hujus excæcavit cogitationes infidelium, ut ne fulgeat in illis illuminatio Evangelii⁴⁸. » Arche-

⁴⁸ I Reg. ii, 6. ⁴⁹ Act. ix, 40. ⁵⁰ Act. v, 10. ⁵¹ I Reg. ii, 6. ⁵² Act. ix, 40. ⁵³ Act. v, 10. ⁵⁴ Matth. x, 34. ⁵⁵ II Cor. iv, 4.

loquitur ita: Κύριος ὁ Θεὸς σου, πῦρ καταναλισκων ἐστὶ. lb.

(41) Ἀπ' ἐμοῦ. Verba hæc desiderantur in codd. Ottob., Coisl., Roe, Casaub., Grod., Petro Sic. Paulo post, in Roc et Casaub. scribitur, Ἐγὼ ὁ Θεὸς, ὁ ποιῶν, proxime ad sacrum textum. Cyrillus ipse catech. ix, n. 7, citans sequentia hujus prophetici testimonii verba, legit, Ἐγὼ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας φῶς. Loco ἐξήγησαι· πῶς λέγει Ἰησοῦς, Siculus scribit: Διὰ τί οὐ μέμνη τὸν Ἰησοῦν λέγοντα· « Cur non reprehendis Jesum aientem, » etc. Post εἰρήνην in codd. Roe, Casaub. et Ottob., in Coisl. autem cod. post βαλεῖν, additur ἐπὶ τὴν γῆν. Petrus Sic. legit ἐπὶ τῆς γῆς, « super terram. » Habentur ea verba in citato Mæthæi textu; verum non in hoc versiculi membro quod hic refertur, sed in superiore: Μὴ νομίσητε, ὅτι ἦλθον βαλεῖν εἰρήνην ἐπὶ τὴν γῆν. lb.

(42) Εἰς τὸ μὴ διαυγᾶσαι. In Ottob. habetur αὐγάσαι. Petrus Sic. legit, εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῆς γνώσεως τῆς δόξης τοῦ Ἐυαγγελίου τοῦ.

laus autem hoc præclare refellens : Quæ paululum antecedunt, inquit, lege : « Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum, in iis qui pereunt est opertum ²⁵. » Videsne pereuntibus obiectum dici Evangelium? Non enim danda sunt sancta canibus ²⁴. Præterea, solusne veteris Testamenti Deus excæcavit cogitationes infidelium? Jesus etiam ipse nonne dixit : « Ideo ipsis in parabolis loquor, ut videntes non videant ²⁶. » Odione eos prosequens, volebat ut non viderent? An quia indignum erat, quoniam oculos ipsi suos occluserant? Ubi enim voluntaria malitia, illic et gratiæ donum abest. « Habenti enim dabitur : ab eo autem qui non habet, etiam quod se putat habere, auferetur ²⁷. »

III. Si autem, ut interpretantur nonnulli, dicendum est illud (horum enim non est illaudabilis oratio), etiamsi excæcarit infidelium mentes, ad rem bonam excæcavit, ut ad sancta respiciant. Non enim dixit : Excæcavit eorum animam, sed « cogitationes infidelium. » Cujus dicti sensus, ejusmodi est : Excæca scortatoris scortandi cogitationes, et servatus est homo ; excæca latronis rapiendi et latrocinandi studium, et salvus est homo. Verum hoc modo non vis intelligere? Est et alia interpretatio. Excæcat et sol obtusam oculorum aciem, et oculorum imbecillitate laborantes excæcantur lumine percussi : non quod sol excæcandi facultate sit præditus, sed quod oculorum status a videndo impediatur ; sic et quibus corda laborant incredulitate, ii divinitatis radios contueri non possunt. Nec dixit : Excæcavit cogitationes ne audiant Evangelium ; sed « ne fulgeat in illis illuminatio gloriæ Evangelii Domini nostri Jesu Christi ²⁷. » Nam Evangelium audire ab omnibus expeditur : at Evangelii gloria solis Christi germanis sincerisque (discipulis) tribuitur. Dominus itaque loquebatur in parabolis iis quidem qui non poterant audire ; discipulis vero privatim parabolæ et similitudines explicabat. Gloriæ enim fulgor eorum est, qui jam illustrati sunt ; excæcatio infidelium. Hæc mysteria nunc tibi patefacit Ecclesia ex catechumenorum sorte transgresso : gentilibus exponere mos non est. Non enim gentili cuiquam de Patre et Filio et Spiritu sancto arcana mysteria declaramus : neque palam apud catechumenos de mysteriis verba facimus, sed multa sæpe loquimur occulte : ut fideles qui rem tenent, intelligant ; et qui non tenent, ne lædantur.

²⁴ II Cor. iv, 5. ²⁵ Matth. vii, 6. ²⁶ Matth. xiii, 15. ²⁷ Matth. xxv, 29. ²⁸ II Cor. iv, 4.

Χριστού : « Ut non fulgeat illis illuminatio scientiæ gloriæ Evangelii Christi. » Sed ex iis quæ habentur num. seq. patet Manem non ita citavisse. TOURT.

(43) Ἰησοῦς δὲ, κ. τ. λ. Hæc paulo aliter Petrus Siculus : Ἦ καὶ Ἰησοῦς αὐτοῖς λαλῶ, ὅτι βλέποντες οὐ βλέπουσι ; « Annon et Jesus ipse... ita locutus est : Propterea in parabolis ipsis loquor, quia videntes non vident? » At Raderus, Siculi interpres, quomodo in Cyrilli textu, « ut videntes non videant. » Siculi allegatio evangelici dicti fidelior est, et textum Matthæi ad amussim representat : contra, ea quæ in textu est, partim ex Matthæi, partim ex Lucæ verbis cap. viii, 10, consarcinata est : atque idcirco,

Εὐαγγέλιου. » Οὐ δὲ Ἀρχελαος, καλῶς ὑποκρούσας Προανάγκωθι, φησὶν, ὀλίγον. « Εἰ δὲ κεκαλυμμένον ἐστὶ τὸ Εὐαγγέλιον ἡμῶν, ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον. » Ὁρᾷς. ὅτι ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις κεκάλυπται. Οὐ δεῖ γὰρ διδόναι τὰ ἅγια τοῖς κυσίν. Ἐἴτα, ἄρα μόνος ὁ τῆς Παλαιᾶς Θεοῦ ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων; Ἰησοῦς δὲ (43) αὐτὸς οὐκ εἴρηκε. « Διὰ τοῦτο αὐτοῖς ἐν παραβολαῖς λαλῶ, ἵνα βλέποντες μὴ βλέπωσι ; » Μὴ μισῶν αὐτοῦς, ἐβούλετο μὴ βλέπειν ; Ἦ διὰ τὸ ἀνάξιον, ἐπειδὴ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμμυσεν ; Ὅπου γὰρ αὐτοπροαίρετος πονηρία, ἐκεῖ καὶ ἀποχὴ τῆς χάριτος (44). « Τῷ γὰρ ἔχοντι δοθήσεται. ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ ἔχοντος καὶ ὁ δοκεῖ ἔχειν ἀρθήσεται. »

Εἰ δὲ δεῖ καὶ ὡς (45) τινες ἐξηγοῦνται, τοῦτο εἶπεν (οὐ φαῦλον γὰρ τὸ ῥῆμα). εἰ καὶ ἐτύφλωσε τῶν ἀπίστων τὰ νοήματα, ἐπὶ καλῷ ἐτύφλωσεν, ἵνα εἰς τὰ ἅγια ἀναβλέψωσιν. Οὐ γὰρ εἶπεν. Ἐτύφλωσεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ εἰ τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων. » Τὸ δὲ λεγόμενον τοιαῦτόν ἐστι. Τύφλωσον τοῦ πόρνου τὰ πορνικὰ νοήματα, καὶ σώσεται ὁ ἄνθρωπος. τύφλωσον τοῦ ληστοῦ τὸ ἀρπακτικὸν καὶ ληστρικὸν, καὶ σώσεται ὁ ἄνθρωπος. Ἄλλ' οὐ θέλεις οὕτω νοῆσαι ; ἐστὶ καὶ ἄλλη ἐξήγησις. τυφλοὶ καὶ ὁ φίλιος τοῖς ἀμβλωποῦντας, καὶ οἱ ὀφθαλμιῶντες τυφλοῦνται, βλαπτόμενοι ὑπὸ τοῦ φωτός. οὐχ ὅτι τυφλωτικὸς ἐστὶν ὁ ἥλιος, ἀλλ' ὅτι ἡ ὑπόστασις τῶν ὀμμάτων οὐ βλέπει. οὕτω καὶ οἱ ἀπίστει νοσοῦντες ταῖς καρδίαις, οὐ δύνανται ἐνιδεῖν ταῖς τῆς θεότητος ἀκτίσι. Καὶ οὐκ εἶπεν. Ἐτύφλωσε τὰ νοήματα εἰς τὸ μὴ ἀκοῦσαι τὸ Εὐαγγέλιον, ἀλλ' « εἰς τὸ μὴ διαυγάσαι τὸν φωτισμὸν τῆς δόξης τοῦ Εὐαγγέλιου τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. » ἐπὶ μὲν γὰρ ἀκοῦσαι τοῦ Εὐαγγέλιου πᾶσιν ἐπίεται. ἡ δόξα δὲ τοῦ Εὐαγγέλιου τοῖς Χριστοῦ μόνους γηισίας ἀφώριστα. Ἐλεγεν οὖν ὁ Κύριος, τοῖς μὲν ἀκοῦσαι μὴ δυναμένοις, ἐν παραβολαῖς. τοῖς δὲ μαθηταῖς ἐπέλυε κατ' ἴδιαν τὰς παραβολάς. Ὁ αὐγασμὸς γὰρ τῆς δόξης τοῖς περυσισμένοις, ἡ τύφλωσις τοῖς ἀπίστοις. Ταῦτα τὰ μυστήρια ἃ νῦν ἡ Ἐκκλησία διηγείται οὐκ ἐκ κατηχομένων μεταβαλλομένων, οὐκ ἐστὶν ἔθος ἐθνικοῖς διηγεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἐθνικῶς τὰ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διηγούμεθα μυστήρια. οὐδὲ τῶν μυστηρίων ἐπὶ κατηχομένων λευκῶς λαλοῦμεν, ἀλλὰ πᾶλλὰ λέγομεν ἐπικεκαλυμμένως, ἵνα οἱ εἰδότες πιστοὶ νοήσωσι, καὶ οἱ μὴ εἰδότες μὴ βλαβῶσι.

me iudice, minus mutationis aut emendationis suspicione laborat. Ib.

(44) Τῆς χάριτος. Siculus, τῆς φωτιζούσης χάριτος, « illuminantis gratiæ. » Ib.

(45) Εἰ δὲ δεῖ καὶ ὡς. In codd. Roe et Casanb. ex δεῖ καὶ ὡς unum verbum δικαίως confectum est : at ita manet manca constructio. Petrus Siculus legit quidem δικαίως. sed phrasim paulo commutat : Εἰ δὲ καὶ δικαίως τινες ἐξηγοῦνται, ἐστὶ καὶ οὕτως εἶπεν (οὐ φαῦλον γὰρ τὸ ῥῆμα), κ. τ. λ. « Quod si etiam recte interpretantur nonnulli, licet quoque sic dicere (non enim absurda est oratio), etc. » Ib.

S. PAMPHILUS

ECCLESIAE CÆSARIENSIS PRESBYTER ET MARTYR

NOTITIA

(GALLARD., *Vet. Patr. Biblioth.*, t. IV, Proleg., p. m.)

- I. Quis et quantus vir Pamphilus, Pierii Alexandrini discipulus. Ecclesiae Cæsariensis presbyter et ornamentum. Beatissimus martyr.
- II. Sacrarum litterarum studiosissimus. Bibliothecæ Cæsariensis conditor. An aliquid proprii operis scripserit. Eusebii locus expensus.
- III. Expositio capitum Actuum apostolorum, num Euthalio ascribenda. Pamphilo asseritur.
- IV. Auctor quoque Origenis Apologetici ex veterum testimoniis fuisse perhibetur.
- V. Eo in opere potissimum præclarus divinitatis Christi assertor beatus martyr comprobatur. Interpretis Rufini fides astruitur. Novissima ejusdem Apologetici luculenta editio Parisiensis exhibetur. Acta passionis S. Pamphili ex ms. Mediceo adjiciuntur.

I. Pamphilus gente Phœnicus ex Berytensium A orbe, nobili genere ortus, illustris quoque fuit numeribus in patria publice gestis (1). Verum relictis sæcularibus curis, Alexandriam se contulit; ubi Pierium illius Ecclesiae presbyterum, virum eximium, in sacrarum litterarum studio doctorem habuit, ut scribit Photius (2). Deinceps vero Cæsaream Palæstinæ contendens, atque ad presbyterii gradum evectus, Cæsariensis Ecclesiae ornamentum exstitit; ibique maxime inclaruit, quo tempore cathedram illam episcopalem post Theotecnium tenebat Agapius. Virum disertissimum moribusque ac gestis vere philosophum, ἀλλογμώτατον αὐτῷ τε βίῳ φιλόσοφον ἀληθῆ, Pamphilum nostrum vocat Eusebius (3): qui etiam singula quæ ad illius vitam et ad scholam ab eodem institutam pertinent; varia quoque confessionum certamina persecutionis tem-

pore ab eo tolerata; ac postremo martyrium quo coronatus est, peculiari opere complexus fuisse perhibetur: quod tamen intercidisse, jure dolendum. Passus est Cæsaream Palæstinæ sub persecutione Maximini, teste Hieronymo (4), anno 309 ineunte.

II. Ad monumenta vero litterarum Pamphili quod atinet, nulla hic mentio de LXXvirali editione, quam sanctus martyr una cum Eusebio descripsit, prout ab Origene asteriscis suppleta obelisque confixa fuerunt: quæ quidem editio, vulgo Palæstina nuncupata, usque adeo comprobata fuisse comperitur,

ut eam medias inter Ægyptum et Antiochiam Ecclesias in communem usum recepisse testetur sanctus Hieronymus (5). Mittimus etiam quæ de ipso Pamphilo idem doctor maximus post Eusebium (6) alibi enarrat (7): illum videlicet, cum Demetrium Phalereum et Pisistratum in sacræ bibliothecæ studio vellet æquare, imaginesque ingeniorum quæ vera sunt et æterna monumenta, toto orbe perquireret, tunc vel maxime Origenis libros impensis prosecutum, Cæsariensi Ecclesiae dedicasse; prætereaque (8) Cæsariensem bibliothecam studiosissime confecisse.

Et hæc quidem beati martyris studium in sacris præsertim litteris excolendis satis produunt. Ipse vero, inquit Eusebius apud Hieronymum (9), proprii operis nihil omnino scripsit, exceptis Epistolis quas ad amicos forte mittebat: in tantum se humilitate dejecerat. Interim tamen, hujusmodi episcopi Cæsariensis testimonium nihil impedit, quominus Pamphilus opuscula duo quæ adhuc superant scripsisse, Expositionem nimirum capitum Actuum apostolorum et Origenis Apologeticum, merito existimetur. Si quidem, ut probe perspexit eruditissimus Fontaninus (10), Eusebius certe non dixit, Pamphilum nihil operis, sed nihil proprii operis omnino scripsisse: vel, si mavis, ipso Hieronymo interprete, nihil proprii quidquam condidisse sermonis. Atqui prius opusculum conscribens Pamphilus, nihil proprii operis

(1) Vid. infr. Act. pars. S. Pamph., §§ 3 et 7.

(2) Bibl. cod. cix, pag. 299.

(3) Hist. eccl. lib. vii, cap. 32.

(4) De vir. illustr., cap. 75.

(5) Præf. in lib. Paralip.

(6) Hist. eccl. lib. vi, cap. 32.

(7) Hieron., epist. 34, al. 141, ad Marcell., num. 1.

(8) Id., De vir. illustr., cap. 3.

(9) Id., lib. 1 Apolog. contr. Rufin., num. 9, Opp. tom. II, pag. 465.

(10) Hist. litter. Aquil. lib. v, cap. 5, § 5, p. 250.

protulit, nec quidquam condidit *proprii sermonis*: illud enim duntaxat ex summis rerum capitibus quas in apostolica historia tradit sanctus Lucas, patet ab eo contextum. Neque porro posterius quidquam *proprii operis* sive *sermonis* habere comperitur: quandoquidem, ut ait vir cl., beatus martyr contra malam doctrinam Origeni objectam, veram ejus doctrinam ipsis Origenianis verbis expressam opponit; ut ex utriusque mutuo collatæ discrimine clare evincatur, Origenis scripta ab hæreticis fuisse corrupta; cum hanc unam quæstionem pertractet, fuerintne Origenis libri corrupti, necne: quod sane non est *proprii operis* aliquid condere.

III. His autem positis ad utrumque opusculum Pamphilo astruendum, de priore quidem sic proloquitur doctissimus Montfauconius, qui ex codice Coisliniano illud primus in vulgus emisit (11): « *Expositionem capitum Actuum apostolorum esse vere Pamphili martyris, non est quod dubitemus. Nam in eo ferè totam ætatem contrivit sanctus martyr, ut Scripturæ sacræ libros manu sua describeret, ornaret titulis atque scholiis, ut docet Hieronymus, De scriptoribus ecclesiasticis. Indicat item nota codicis RR. PP. Jesuitarum, qui prophetas omnes continet. Asserit demum calligraphus codicis vetustissimi hujus bibliothecæ (Coislinianæ) num. 202, qui ad calcem Epistolarum S. Pauli ait se illum ipsum codicem contulisse in bibliotheca Cæsariensi cum alio codice qui ipsius Pamphili manu exaratus fuerat. Ad hæc vero calligraphus ille in nota sua, eadem loquendi formula eaque non vulgari utitur, qui initio opusculi Pamphilianum usurpatur; nimirum, παρ ὧν ἀπάντων τῶν μὲν συγγράμῳ αὐτῶ, εὐχῆ τῆ ὑπὲρ ἡμῶν τὴν συμπεριφορὰν κομιζόμενος: quæ verba ipse ex Pamphilo haud dubie mutuatus est. Hanc autem *Expositionem*, tum ob auctoris sanctissimi celeberrimique nomen, tum quia non fructu vacare putatur, hic edere visum est. »*

Hanc vero *ἔκθεσιν* sæculo superiore desinente sub Euthalii Sulcensis episcopi nomine ediderat cl. Zaccagnius in collectione *Monumentorum veterum*, pag. 428. Ipse tamen Euthalius, pag. 513, disertè testatur, ut observat Fabricius (12), se usum codicibus e Cæsariensi bibliotheca, quam S. Pamphilus primum magno studio instruxit; Eusebius deinde ejusque successores episcopi Cæsarienses servarunt auxeruntque. Hinc itaque divisionem capitum qualem S. Pamphilus digesserat, etiam ex illis mutuatus esse, versiculorum vero ipsemet Euthalius utique addidisse videtur. Exstat porro eadem *ἔκθεσις* absque nomine auctoris ante commentarios Œcumenii in

A Acta, atque in melioribus Novi Testamenti editionibus Roberti Stephani, Joannis Henrici Boecleri et Joannis Millii; necnon in Danielis Heinsii *ad Novum Testamentum exercitationibus*. Hæc Fabricius, qui et ipse l. c. hanc Pamphili *Expositionem* cum Euthaliana collatam typis excudendam denuo curavit. Quæ cum ita se habeant, existimaverim equidem Weisthenium minus consulte unum ejusmodi opellæ auctorem Euthalium agnoscere (13); nullo sane argumento satis firmo, quo in suam sententiam nos pertrahat, in medium adducto.

IV. De altero autem Pamphili opusculo, scilicet *Origenis Apologetico*, non est enimvero cur verba faciamus: hanc enim provinciæ cepere jãndudum inter recentiores viri doctissimi, Huetius in primis (14), Tillemontius (15) et Fontaninus (16); nuper vero satis operose postremus Origenianorum editor Parisiensis (17). Verum ne officio nostro penitus deesse videamur, hic veteres tantum et quidem præcipuos commemorare operæ pretium ducimus, qui *Origenianum Apologeticum* beato martyri asseruisse noscuntur. Inter eos vero primus occurrit Eusebius (18); quem sequitur sanctus Hieronymus, sic iniquens (19): *Scriptis* (Pamphilus) *antequam Eusebius Cæsariensis, Apologeticum pro Origene*. Verum Doctor maximus, mutata deinceps sententia, in assignando scriptionis auctore varia disseruit. Socratem (20) præterimus et Nicephorum (21) aliosque sequioris ævi scriptores, qui Eusebium plerumque assectati fuisse videntur. At non est omittendus Photius, qui sibi lectos esse testatur (22) Pamphili martyris et Eusebii pro Origene libros sex; simulque docet Pamphilum, cum detineretur in carcere, quinque priores *Apologetici* illius libros, præsentem etiam Eusebio, elaborasse; sextam vero, post Pamphili martyrium, fuisse ab Eusebio absolutum. Ὅν οἱ μὲν πάντε Παμφίλω τὸ δεσμοτήριον οἰκοῦντι, συμπάροντος καὶ Εὐσεβίου, ἐξέπον ἡθροῦσαν ὁ δὲ ἔκτος, ἐπεὶ ὁ μάρτυς ἔκειτο τοῦ ζῆν ἀποχθεις, ἀνέλυσε πρὸς ὃν ἐπέθετο θεόν, Εὐσεβίω λοιπὸν ἀπαρτίζεται. Hæc satis sunio. Qui vero plura hoc de opere scire studet, scriptores ex recentioribus modo laudatos adeat.

V. Sed unum adhuc hactenus dictis addidisse juverit; quo nimirum constat, ut viri doctissimi verbis utar (23), sanctum martyrem in *Origenis Apologetico* adornando præclarum suæ in Christum pietatis monumentum reliquisse. Dum enim ille in id potissimum incumbit, ut ab hæresi Ariana immunem demonstraret Origenem, atque animo ita comparatus, quidquid uspiam de Filio Dei Adamantius lu-

(11) *Bibl. Coisl.*, pag. 78.

(12) *Ad Opp. Hippol.* tom. II, pag. 209.

(13) *Prolegom. ad N. Test. Gr.*, pagg. 45 et 76, edit. in-4.

(14) *Origenian.* lib. II, cap. 3, § 16, pag. 190.

(15) *Mémoir.*, tom. V, p. 750, not. 11 sur S. Pamph.

(16) *Hist. litter. Aquil.*, lib. v, cap. 1, §§ 5 et 6, et cap. 5, § 3, pagg. 208, 254, seqq.

(17) *Origen.* Opp. tom. IV, in admon. ad *Apolog.*, pagg. 1-16.

(18) *Hist. eccl.* lib. VI, cap. 35.

(19) *De vir. illustr.*, cap. 75.

(20) *Hist. eccl.* lib. III, cap. 7.

(21) *Hist. eccl.* lib. X, cap. 14.

(22) *Bibl. cod.* cxviii, pag. 295.

(23) *Maran.*, *De divin. J. C.* lib. IV, cap. 24, § 5, pag. 554.

calentissime docuit, sedulus colligit, illudque ejus A obtreccatoribus obiecti; quid ipse quoque de hoc præcipuo catholice veritatis capite sentiret, plane compertum fecit.

Neque ulla demum, pergit vir et., legitima suspicio est de fide Rufini, qui hunc *Apologeticum* in Latinum transtulit. Siquidem quominus in eo opere Latinis litteris reddendo id interpret committeret quod in aliis ejusmodi lucubrationibus sibi licuisse existimavit, detertere certe ipsum debuit metus ab Origenis adversariis injectus, quibus stomachum se facturum videbat, quamvis non suum, sed sancti Pamphili de Origene judicium proferret: quanto magis si quid ipse inseruisset, quod neque ab Origene scriptum, neque a sancto Pamphilo relatum, evinci aliquando potuisset?

Quod quidem ex initio præfationis Rufiniane li- quido constat. Sic enim interpret Macarium allo- cutus: « Injungis mihi rem, inquit, quæ tibi agni- tæ veritatis gratiam conferat: mihi tamen non du- bito quin offensam maximam compareret eorum qui

se læsus putant ab eo qui de Origene non aliquid male senserit. Et quamvis non meam de eo sententiam, sed sancti martyris Pamphili sciscitatus sis, et librum ejus, quem pro Origene in Græco scripsisse traditur, transferri tibi poposceris in Latinum; tamen non dubito futuros, qui et in eo læsos se putent, si nos aliquid pro eo vel alieno sermone dicamus. » Tanta porro cautio, ut cum viro docto concludamus, nimis licentiæ suspicionem non patitur, nec Rufini nomen de testimoniorum pondere aliquid detrahere jure debet. Illud quoque accedit, quod ex laciniis Græcis Origenianis, suis quibusque locis intextis, de reliquis etiam ubi esse desunt, interpretis fides fulcitur. Cæterum nuperam hujus *Apologetici* satis luculentam editionem Parisiensem B typis exprimendam curavimus.

His porro B. Pamphili operibus, *Acta passionis* ejusdem adjecimus, ex libris Eusebii Cæsariensis desumpta, quæ doctissimus Papebrochius juxta ms. Mediceum regis Christianissimi evulgavit. (24).

ACTA PASSIONIS S. PAMPHILI MARTYRIS

Ex libris Eusebii Cæsariensis de illius Vita, juxta ms. Mediceum regis Christianissimi.

PARS PRIOR

Omnium duodecim qui cum ipso passi sunt, atque in primis Pamphili laudes complectens.

A. Καιρός δὴ καλεῖ πρὸς πάντας τὸ μέγα καὶ περιβόη- C τὸν ἀνιστορησάσι θέατρον Παμφίλου τοῦ ἀγίου μάρτυ- ρος καὶ τῶν σὺν αὐτῷ τελειωθέντων θαυμασίων ἀνδρῶν, καὶ πολυτρόπους εὐσεβείας ἀθλοῦ ἐπιδοδεγμένων. Πλείστον γοῦν ὄσων κατὰ τὴν ἐγκωσιμὸν ἡμῶν διωγμῶν, ἀνδρῶσι μὲν, τὸν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀγῶ- να σπανιώτατον, ὃν ἡμεῖς ἐγνωμεν, ἱστορήσαμεν, ἀθρόως ἐν αὐτῷ πᾶν εἶδος ἡλικῶν τε σώματος, καὶ ψυχῶν ἀγωγῆς, βίου τε καὶ ἀναστροφῆς διαφόρου περιελιφόμενα, βασάνων τε ποικίλους εἶδει, καὶ τοῖς κατὰ τὸ τέλειον μαρτύριον ἐνηλλαγμένοις στεφάνοις κεκοσμημένοι. Νέους τε γὰρ ἦν ἰδεῖν, καὶ κομιδῆ παλ- δας τῶν σὺν αὐτοῖς Αἰγυπτίων τινάς, ἡμῶν τοὺς δὲ ἄλλους (μεθ' ὧν καὶ ὁ Πορφύριος ἦν) ἀκμαίους τε αὐτῶν σώματι τε ὁμοῦ καὶ φρονήσει, τοὺς ἀμφὶ τὸ ποθεῖν μοι ὄνομα, καὶ τὸν Ἰαμνήτην Παῦλον, Σέλευκόν τε καὶ Τουλιανόν, ἄμφω τῆς Καππαδοκῶν γῆς ὄρη- μένους: ἦσαν δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ ἱερεῖς πολλοὶ, βασιλευσάτω γῆς γῆρα πεπυκασμένοι, Οὐάλης διάκονος τῆς Ἱερο-

I. Tempus nunc monet coram omnibus aperire theatrum magnum istud ac celeberrimum sancti martyris Pamphili, et eorum qui cum ipso vitam finiverunt admirabilium virorum, et per varia pietate certamina circumductorum. Et enim licet plurimi ex nobis, tempore persecutionis contra nos publicatæ, strenue sese gesserint; horum tamen de quibus nunc sermo est, rarissimum agonem nobis- que cognitum, ideo potius scripsimus; quia in eo statim apparebit, velut sub uno aspectu, omne genus tum ætatis corporeæ, tum spiritualis conditio- nis, vitæque et studiorum diversitas magna, sed imprimis varietas tormentorum atque exinde secundum martyrii cuiusque consummationem paratarum cuique coronarum. Nam videre erat quosdam eorum qui inter ipsos erant Ægyptiorum (25) junio- res atque omnino pueros; alios autem nostrorum (in quibus etiam Porphyrius erat) viribus simul corporis simul et animi prudentia robustos; eos

(24) *Acta SS.*, Jun. t. I, p. 64, seqq.

(25) Procul ab auctoris mente aberravit interpres, apud Lipomanum et Surium, cum vertit: *Adolescentes et pueros, atque adeo plane infantes, ex*

iis qui erant cum ipsis (fortassis Ægyptiis interpres scripserat, uti debebat) alios autem pubescentes... nempe mihi charissimum Jamnitum Paulum.

scilicet qui cum dilectissimo meo censebantur, Jamnitem (26) Paulum, Seleucumque et Julianum, ambos ex Cappadocum regione huc advectos. Erant etiam senectute; Valens nempe, Ecclesie Hierosolymorum

II. Hæc ergo inter eos erat ætatum varietas: sed et mentis exercitatione distinguebantur, cum alii rudiores essent, utpote pueri, simpliciori adhuc intellectū utentes, alii jam formatam ac solidam haberent vivendi consuetudinem. Quin etiam inveniebantur inter illos haud inexerti divinarum disciplinarum. Omnibus tamen æque congenita erat excellens quædam atque virtute fulta animi fortitudo. Præ omnibus autem, tanquam præ scintillantibus astris luminare majus, emicabat eorum medius dominus meus; nec enim amplius fas mihi est sodalem appellare (28) venerandum ac vere beatissimum Pamphilum. Etenim disciplinarum gentilibus æstimatarum, peritiam haud medioerem consecutus, in divinis dogmatibus ac cœlitus inspiratis Scripturis, omnium qui secum versabantur (audacter, sed tamen vere dico,) apparebat versatior; insuper autem pollebat prærogativa propriæ scilicet, aut potius a Deo donatæ, intelligentiæ ac sapientiæ.

III. Sic quoad animam constitutis singulis, major adhuc differentia erat conditionum. Nam Pamphilus quidem, nobili secundum carnem genere prognatus, etiam præsignis erat muneribus in patria publice gestis; Seleucus vero, præcipuis in militia honoribus fuerat decoratus, cum alii mediæ ferme conditionis essent. Sed neque in choro isto servile genus deerat, cum ex proconsulari familia adjunctus eis fuerit servus Porphyrius, specie quidem tenus Pamphili mancipium, reipsa autem nihil a fratre, aut potius filio genuino discrepans, et nusquam a domini sui imitatione deficiens. Ecquid porro? Si quis dixerit, ipsos omnem ecclesiasticæ ordinationis formam numero suo complexos esse, nihil extra veritatem dixerit: cum presbyterii dignitate ornatus fuerit Pamphilus, ad gradum diaconatus erectus Valens, alii lectorum munere fungi coram plebe consessent; Seleucus vero, etiam ante martyricum finem decoratus esset nobili confessione per generosam verberum tolerantiam fortiter etiam dignitatis militaris jacturam perpessus; ceteri vero, τὰρῆ catechumeni aut fideles, veluti in imagine parva repræsentarent similitudinem numerosæ Ecclesiæ.

IV. In hunc ergo modum contemplari nobis licet admirabilem talium atque tantorum martyrum delectum; quatenus illis, quamvis numero paucis, nullus tamen eorum ordinum deerat, qui solent inter homines reperiri. Nempe, quemadmodum in

(26) *Jamnia* sive *Jamna* urbs maritima Palæstinæ, haud procul Joppe, sed totis xx horariis leucis dissita a Cæsarea, cujus archiepiscopo subest, etiam urbe maritima in confiniis Phœnicie.

A σολυμιτῶν Ἐκκλησίας, καὶ ὁ τοῦνομα ἐπαληθεύσας Θεόδουλος.

inter illos quidam sacra canitie et profunda ornatu diaconus, et nomen suum verificans Theodulus (27).

B. Τοιαύτη μὲν οὖν ἐν αὐτοῖς ἡ τῶν ἡλικιῶν ἐτεύχανε ποικιλία· ψυχῶν δὲ ἀγωγαῖς διηλλάττοντο, οἱ μὲν ἰδιωτικώτερον, οἷα παῖδες, καὶ ἀπλούστερον ἐτι τὸν νοῦν φοροῦντες, οἱ δὲ καὶ πᾶν σιτιβαρὸν καὶ ἐμβριθεὶς κεκτημένοι τὸ ἦθος· ἦσαν δὲ ἐν αὐτοῖς καὶ τοῖς τῶν ἱερῶν μαθημάτων οὐκ ἀνεπιστήμονες, συγγενῶς ἐξ ἅπασιν ὑπερφυῆς καὶ ἐνάρετος ἡ ἀνδρία προσῆν. Οἷα δὲ τις ἐν ἀποστειλοῦσιν ἀστροῖς ἡμεροφανῆς φαστήρ, ἐν μέσοις διέπρεπεν ἑξαστράπτων ὁ ἐμὲς δεσπότης (οὐ γὰρ ἑταῖρον προσεῖπεν ἐτι μοι θέμις τὸν θεσπέσιον καὶ μακάριον ὡς ἀληθῶς Πάμφιλον)· παιδείας γὰρ οὕτος τῆς παρ' Ἑλληνιστῶν θαυμαζομένης οὐ μετρίως ἤπτο, τῆς τε κατὰ τὰ θεῖα δόγματα καὶ τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς (εἰ χρῆ τι θρασύτερον, πλὴν ἀληθές, εἰπεῖν), ὡς οὐδέτερον ἔχοι τις φάναι τῶν κατ' αὐτὸν, ἤχετο· μείζον δὲ τούτων ἐκείνη τὸ πλεονέκτημα, τὴν οἰκοθῆν, μᾶλλον δὲ θεόθεν αὐτῷ δωρημένην σύνεσιν τε καὶ σοφίαν.

Γ. Καὶ τὰ μὲν περὶ ψυχῆν οὕτως εἶχον οἱ πάντες· βλου δὲ αὐθις καὶ ἀνατροφῆς πλείστη τις ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχε διαλλαγή· τοῦ μὲν Παμφίλου ἐξ εὐπατριδῶν καταγότος κατὰ σάρκα γένος, ἐπιστήμης τε ταῖς κατὰ τὴν πατρίδα πολιτείαις διαπρέψαντος, τοῦ δὲ Σελεύκου ταῖς κατὰ τὴν στρατείαν ἀξίαις περιφανέστατα τετιμημένου, τῶν δὲ τῆς μέσης καὶ κοινῆς γεγονότων ἀγωγῆς. Οὐκ ἦν δὲ αὐτῶν ὁ χορδὸς οὐδὲ τοῦ οἰκετικῶ γένους ἐκτός, ὃ τε γὰρ ἡγεμονικῆς οἰκειῆς θεραπείων αὐτοῖς συγκαταβλεπτο καὶ ὁ Πορφύριος, τὸ μὲν δοκεῖν, τοῦ Παμφίλου γεγονῶς οἰκέτης, διαθέσει γε μὴν ἀδελφοῦ καὶ μᾶλλον γνησίου παιδὸς διενηγοῦς οὐδὲν ἢ ἐλλείπων τῆς πρὸς τὸν δεσπότην κατὰ πάντα μιμήσεως. Καὶ εἰ γὰρ; Ἄλλ' εἰ φωνῆ τις, αὐτοῖς ἀλόκληρον ἐν βραχεῖ τόπον ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος περιειληφέναι, οὐκ ἂν ἐκτός βάλαι τῆς ἀληθείας, πρεσβυτερίου μὲν ἐν αὐτοῖς ἡξιωμένου τοῦ Παμφίλου, διακονίας τε τοῦ Ὑδάλετος, τὴν τε τῶν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἀναγινώσκειν εἰθισμένων τάξιν εἰληχότων ἐτέρων· ὁμολογίαις δὲ καρτερωτάτης μαστίγων ὑπομονῆς, ἐτι πάσαι πρὸ τοῦ κατὰ τὸ μαρτύριον τέλους τοῦ Σελεύκου διαπρέψαντος, καὶ τὴν τῆς στρατιωτικῆς ἀξίας ἀποβολὴν ἐβρωμένως καταδεξαμένου· τῶν τε λοιπῶν ἐπὶ τούτοις, διὰ κατηγουμένων καὶ πιστῶν τοῦτ' εἰκότων τῆς ὡς ἐν εἰκόνι σμικρᾷ μυριάδου Ἐκκλησίας ἀφομοίωμα φεροῦσης ἀναπληρούτων.

Δ'. Οὕτω παράδοξον τὴν τοσούτων καὶ τηλικούτων μαρτύρων ἐκλογὴν ἐθεωρήσαμεν, καθ' ἣν καιτοργε οὐ πολλοῖς τὸν ἀριθμὸν οὖσιν, ὅμως οὐδὲν ἀπέδει ταγμάτων ἐν ἀνθρώποις εὐρισκόμενων. Οἷα οὖν ἐν πολυχόρβῳ λύρα ἐξ ἀνομοῖων συνεστώσῃ χορδῶσι,

(27) Θεόδουλος enim, *Dei servus* interpretatur.

(28) Prædictus interpretis pro ἑταῖρον, ἕτερον, *alium*; et vertit, non est mihi fas aliter appellare.

δραίων καὶ βαρειῶν· τῶν τε ἀνειμένων καὶ ἐπιτετα-
μένων καὶ μέσων, εὐδηρμοσμένων ἀπασῶν τέχνη τῆ
μουσικῆ· κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ καὶ ἐπὶ τούτων νέοι κατὰ
τὸ αὐτὸ καὶ πρεσβύται, δοῦλοι τε ὁμοῦ καὶ ἐλευθεροί,
λόγιοι καὶ ἰδιῶται, ἄδοξοί τε κατὰ τὸ τοῖς πολλοῖς
δοκοῦν καὶ ἐπίδοξοι, πιστοὶ τε καὶ κατηγούμενοι, ἅμα
καὶ διάκονοι σὺν πρεσβυτέροις, οἱ πάντες, ὡς ἂν ὑφ'
ἐνὸς πανσόφου μουσουργοῦ τοῦ μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ
ἑκάστοι δυναμέως διὰ τῆς τῶν βασάνων ὑπομονῆς ἐν-
δεικόμενοι τὴν ἀρετὴν, τοὺς τε τῆς ὁμολογίας λαμ-
προτάτους καὶ ἐμμελεῖς, ἁρμονίους τε καὶ συμφό-
νους ἐπὶ τῶν δικαστηρίων φθόγγους ἀποδοκίματες,
ὑφ' ἐν καὶ ταῦτὸ τέλος τὴν εὐθέστατην καὶ πάνσο-
φον διὰ τῆς τοῦ μαρτυρίου τελειώσεως τῷ Θεῷ τῶν
ἄλων ἀπεπλήρωσαν τὴν μελοδίαν.

Ε'. Ὑπερβαυμάζειν ἄξιον καὶ τὴν ἀριθμὸν τῶν ἀν-
δρῶν προφητικῶν δηλοῦντα χορὴν· δώδεκα γὰρ εἶναι
συνέθη τοὺς πάντας, ὁπίσους πατριάρχας καὶ προ-
φήτας καὶ ἀποστόλους γενέσθαι παρελήφθαμεν. Οὗ
περ' ἐτέρων, οὐδὲ τὰς κατὰ μέρος ἑκάστου πολυτλή-
τους ἀνδρείας, κατὰ τῶν πλευρῶν ἕξεις, καὶ τὰς διὰ
τριῶν ἀγίων ὑφῆς κατὰ τῶν ἐξοθέντων τοῦ σώμα-
τος μερῶν ἐκτρίβεις, τὰς τε ἀνηκέστους μαστίγιας,
καὶ τὰς πολυτρόπους καὶ ἐνηλλαγμένας βασάνους,
δεινάς τε καὶ δυσκαρτερήτους στρεβλώσεις, ἃς ἐπι-
κελευομένου τοῦ δικαστοῦ καὶ χειρὸς καὶ προσὶν ἐπι-
ταίνοντες οἱ θρυφύροιοι, τῆ βία κατηγάχαζον πράξαι
τι τῶν ἀπειρημένων τοὺς μάρτυρας.

Γ'. Τί χρὴ λέγειν τὰς ἀειμνήστους τῶν θεοσεβῶν
φωνῆς, ἐν αἷς ἤττον πεφροντικότες τῶν πόνων, λαμ-
πρῶ καὶ φαιδρῶ προσώπων, τὰς τοῦ δικαστοῦ πύσεις
ἀμειβόντες, πρὸς αὐταῖς βασάνοις γελῶντες ἀνδρικῶς,
ῥῆσι τε σπουδαίῳ κατειρωμένοι αὐτοῦ τὰς ἐρω-
τήσεις; Ἐρωμένου γὰρ πῶθεν εἶεν, τὴν ἐπὶ γῆς πό-
λιν φράζειν παρέντες, τὴν ὄντως ἑαυτῶν ἀνεδήλου
πατρίδα, ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ἑαυτοὺς ἀναγορεύοντες,
ἐνέφανον δὲ ἄρα κατὰ τὸν αὐτῶν νοῦν τὴν ἐπουρά-
νιον τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἣν καὶ ἔσπευον πόλιν, καὶ ἄλλα
δὲ τοιοῦτότροπα, ἀγνωστα μὲν καὶ ἀσύνοπτα τοῖς τῶν
ἱερῶν ἀγεύστοις, μόνους δὲ αὐτοῖς καὶ τοῖς ἐκ τῆς
θείας πίστεως ὠρμημένοις ἀριδρότατα προσέφερον·
ἐφ' οἷς δὲ μάλιστα ὁ δικαστὴς ἀγανακτικῶς, καὶ
μάλα ὀργίλως σφαδάζων, καὶ τὴν λογισμὴν ἀπορού-
μενος ποικίλως, ὡς ἂν μὴ ἤτηθει, τὰς κατ' αὐτῶν
ἐπένδει μηχανάς· κάπειτα πεσὼν τῆς ἐλπίδος, τέλος
ἑκάστῳ τὰ τῆς νίκης ἀποφέρεισθαι παρεχώρει βρα-
βεῖα. Ποικίλος δ' ἦν αὐτῶν καὶ οἱ τῆς τελευτῆς τρό-
πος· ὁρῶν μὲν τῶν ἐν αὐτοῖς κατηγούμενων τῶ διὰ
πυρὸς βαπτίσματι τελειωθέντων· ἐτέρου δὲ τῷ τοῦ
σωτηρίου πάθους σχήματι παραδοθέντος· τῶν δὲ
ἀμφὶ τὸ ποθεῖνόν μοι ὄνομα, διαλλάττουσι βραβεῖοις
ἀναδοσάμενων.

Ζ'. Ταῦτα μὲν οὖν φαίη ἂν τις καθολικώτερον τούτων
μεμνημένος, κατὰ μέρος δὲ ἕκαστον ἐπεσιῶν, εἰκό-
τως ἂν τοῦ χοροῦ τὴν πρωτοστάτην μακαρίσεις.

A lra chordarum plurium earumque inter se dissi-
milium, acuta et graves, intensæ ac remissæ, me-
diæque, per musicam artem belle concordantur :
sic et in istis, juvenes cum senibus, servi cum libe-
ris, docti et indocti, nobiles et secundum vulgi
æstimationem ignobiles, fideles et catechumeni,
diaconi atque presbyteri ; tanquam pulsante eos di-
versimode sapientissimo musices magistro Dei
Verbo, suam singuli per tormentorum tolerantiam
ostendentes virtutem, pulcherrimos beneque con-
cordes confessionis modulos coram tribunalibus
personabant ; communi denique fine per consum-
mationem martyrii, pietissimam simul doctissi-
mamque concludentes melodiam Deo omnium con-
ditori.

B V. Sed et consideratione singulari dignus est il-
lorum numerus, propheticum representans cho-
rum : erant enim universim duodecim, quot etiam
patriarchas, prophetas atque apostolos fuisse acco-
pimus. Neque aliorum quam talium esse dixi-
rim (29), vel uniuscujusque eorum multiplicem
fortitudinem, inter sectiones laterum, et laniatorum
deinde corporis totius membrorum attritiones per-
cilioinos ex lanis caprinis pannos, et intolerabilia
verbera variaque, et commutata identidem tormenta,
ac graves immanissimosque cruciatus ; quos cum
ad iuperium iudicis lictores intenderent manibus
pedibusque, omni violentia nitentur cogere mar-
tyres ad aliquid illicitum faciendum.

C VI. Quid porro necesse est referre illas semper
memorabiles eorum voces, quas medios inter du-
lores sereno ac læto vultu sapienter reponabant in-
terrogationibus iudicis, generose ridendo ad ejus
tormenta, aut gratioso quodam modo eludendo
propositas ab eo quæstiones? Interrogante enim
illo, undenam essent ; pro eo quod de terrena civi-
tate responderent, veram ei suam indicabant patriam,
ab Hierusalem se esse prædicantes ; intelligebant
autem caelestem illam Dei, quo festinabant, civita-
tem ; et alia ejusmodi varia dicebant, inexpertis sa-
crarum rerum non intelligibilia, et solis divinæ fidei
consortibus manifesta : quibus iudex magis exacer-
batus, animoque æstuans, neque quid ageret com-
periens, ne illis cederet, quascunque excogitabat
machinas ; ac denique, dejectus spe omni, unicui-
que eorum victoriæ assignavit braviolum. Sed in hoc
quasi varius erat modus : nam duobus quidem en-
rum adhuc catechumenis, suus per ignem bap-
tismus obligit : alteri salvifica passionis imagini as-
similati ; ceteri vero qui cum dilecto meo erant,
diversa inter se præmia partiti sunt.

VII. Atque hæc dixerit aliquis, ipsorum volens in
genere meminisse ; singillatim vero eos prædicatu-
rus, jure merito totius chori ducem in primis lau-

(29) Videtur hic aliquid deesse Græco textui ad sensum complendum.

daverit. Pamphilus hic fuit, vir Dei amantissimus, et vere amicus omnium (30), secundum significationem nominis sui, Cæsariensis Ecclesiæ ornamentum: nam et presbyteralem cathedram presbyter existens glorificavit, ornans simul et ornatus eo quod ibi offertur sacrificio. Sed et aliis quoque in rebus vere divinus erat, divinæque inspirationis particeps: cum per omnem vitam cunctis fuerit virtutibus cumulatus, longe quidem valere jubens delicias atque divitias, totum vero sese tradens verbo Dei. Renuntians enim universæ quæ sibi a parentibus obvenerat substantiæ, eamque nudis, imbecillis, egenisque distribuens, ipse vitam ducebat proprio carentem, exercitationeque indefessa divinam sibi comparabat philosophiam. (31) Erat autem ex Berytensium civitate, ubi primum ætatem egit in iis quæ ibi erant puerorum gymnasiis: postquam vero ingenium ejus ad virilem ætatem maturuit, transivit ad sacrarum litterarum studium; vitæque formam omnino divinam et prophetica suscepit; seque Dei verum martyrem, etiam ante vitæ finem, probavit.

VIII. Et talis quidem erat Pamphilus: secundus vero cum illo ad agonem processit Valens, grandæva ac reverenda canitie conspicuus, ipsoque aspectu venerabilis senex: insuper vero divinarum Scripturarum intelligens, si quis alius, earumque memoriam complexus tam firmam, ut ad earum quas in ea repositas servabat, sacrarum promissionum usum, non egeret præsidio litteralis subsidii. Quanvis autem talis esset, diaconatus tamen gradu in Æliensi (32) Ecclesia erat contentus. Tertius denique numeratus Paulus, actione simul et spiritu ferventissimus, ex Jamnia civitate oriundus; qui etiam ante martyrium, ferri candentis tolerantia, confessionis certamen exantlaverat.

Idem ex Eusebii Historia martyrum, cap. 11.

Ut appareat, quam non verisimile sit, hanc Passionem ex alio paulum prolixiori Historiæ Eusebiana testu, quam vulgo habeatur, acceptum, sed alterius anteriorisque operis partem esse, quam deinde in aliud opus auctor transtulerit; placet hic alterum contextum subjicere.

Tempus nunc est, ut magnum illud ac celebre spectaculum, eorum qui cum Pamphilo (cujus nomen mihi quidem desideratissimum est) martyrium consummarunt, posterorum memoriæ tradam. Erant omnes numero duodecim, prophetica quadam seu potius apostolica gratia, et numeri æqualitate donati: quorum princeps eminebat Pamphilus, solus ex eorum numero presbyterii apud Cæsaream dignitate decoratus; vir toto vitæ suæ tempore in omni virtutis genere spectatissimus, seu fugam et

A Πάμφιλος οὗτος ἦν, ὁ θεοφιλεὶς ὄντως ἀνὴρ καὶ πάντων ὡς ἀληθῶς φίλος τε καὶ προσήγορος, ἐπαληθεύων τὴν ἰκωνυμίαν, τῆς Καισαρέων Ἐκκλησίας ὁ κόσμος. Ἐπεὶ καὶ τὴν τῶν πρεσβυτέρων καθέδραν πρεσβύτερος ὢν ἐδόξαζε, κοσμῶν ὁμοῦ καὶ κοσμούμενος τῇ ἐνταῦθα λειτουργίᾳ· κἄν τοῖς ἄλλοις δὲ θεῶς ἦν ὄντως καὶ θείας μετέχων ἐμπνεύσεως· ἐπεὶ καὶ παρ' ὄλον αὐτοῦ τὸν βίον ἀρετῇ πάσῃ διαπρέψας ἔτυχε, μακρὰ μὲν χάρειν εἰπὼν τρυφῇ καὶ πλοῦτου περιουσίᾳ, ὄλον δὲ ἑαυτὸν ἀναβαλεῖ τῷ τοῦ Θεοῦ λόγῳ· ἀποδομνός γέ τοι τὰ εἰς αὐτὸν προγόνων ἦκοντα γυμνοῖς, πηροῖς καὶ πένησιν ἅπαντα, αὐτὸς ἐν ἀκτῆμονι διήγε βίω δι' ἀσκήσεως καρτερικωτάτης τὴν Ἐθεον μετιῶν φιλοσοφίαν. [Ὁρμητο μὲν οὖν ἐκ τῆς Βηρυτιῶν πόλεως, ἔθθα τὴν πρώτην ἡλικίαν τοῖς αὐτῶν ἐτέθραπτο παιδευτηρίοις· ἐπεὶ δὲ τὰ τῆς φρονήσεως εἰς τελείους ἀνδρας αὐτῷ προσφει, μετέβαιεν ἀπὸ τῶνδε ἐπὶ τὴν τῶν ἱερῶν λόγων ἐπιστήμην· ἀνελάμβανε δὲ ἐθέλου καὶ προφητικῶ βίου τρόπον, καὶ Θεοῦ μάρτυρα αὐτὸς ἀληθῆ ἑαυτὸν καὶ πρὸ τελευταίης τοῦ βίου παρίστη.]

IP. Ἄλλ' ὁ μὲν Πάμφιλος τοιοῦτος ἦν· δεύτερος δὲ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρῆει Οὐάλης, γηραιὸς καὶ ἱεροπρεπεὶ πολὺ τετιμημένος, αὐτῇ τε προσέφει σεμνός καὶ ἱερὸς πρεσβύτης· οὐ μὴν ἀλλὰ τῶν θεῶν Γραφῶν εἰ καὶ τις ἄλλος εἰδῆμων· τοσοῦτος γέ τοι μνήμα; αὐτῶν ἐνεστερνίσαστο, ὡς μηδὲ ἀποδεῖν τῆς ἀπὸ γραμμάτων τεύξεως τὰς διὰ μνήμης αὐτῷ σωζομένας τῶν ἱερῶν μαθημάτων ἀπαγγελίας. Διάκονος ἦν, καίπερ ὢν τοιοῦτος, τῆς Ἀλιείων Ἐκκλησίας. Τρίτος ἐν τοῖςδε κατηριθμείτο Παῦλος, θερμοουργότατος καὶ τῷ πνεύματι ζῶων ἀνὴρ, ἀπὸ τῆς Ἰαμνιτῶν πόλεως ἠγνωρίζετο· ὅς δὴ καὶ πρὸ τοῦ μαρτυρίου διὰ καυτήρων ὑπομονῆς τὸν τῆς ὁμολογίας ἀγῶνα διεθλήκει.

D Καιρὸς δὴτα καλεῖ, τὸ μέγα καὶ περιδύητον ἀντορησάι θέατρον, τῶν ἀμφὶ τὸ τριπόθητον ἔμαγε ὄνομα Παμφίλου τελειωθέντων. Δώδεκα δ' ἦσαν οἱ πάντες, προφητικῶ τινος ἢ ἀποστολικῶ χάρισματος καὶ ἀριθμῶ κατηξιωμένοι· ὢν ὁ κορυφαῖος καὶ τοῦ κατὰ Καισαρέϊαν πρεσβείου τιμῇ κεκοσμημένος μόνος ἐτύχχανεν ὁ Πάμφιλος· ἀνὴρ καὶ παρ' ὄλον αὐτοῦ τὸν βίον πάσῃ διαπρέψας ἀρετῇ, ἀποτάξει· καὶ καταφρονήσει βίου, τῇ τῆς οὐσίας εἰς ἐνδεῖς κοινωσίᾳ, κοσμικῶν ἐλπίδων ὀλιγωρίᾳ, φιλοσόφῳ

(30) Πάμφιλος, quasi πάντων φίλος, omnium amicus.

(31) Quæ sequuntur non videntur hoc loco scripta ab Eusebio; sed ab eo, qui ex tertio ejus libro *De vita Pamphili* hujus ac sociorum martyrum excerpit, suæ collectioni inserendum, huc collata ex libro ejusdem Eusebii primo, ne prorsus acephala esset narratio, quæ de priori vita nihil haberet:

itaque judicavi ea his signis [] a reliquo contextu abjungenda: quod si fecisset Valesius, non dubitasset, credo, eorum causa hæc compositionem diversam ab historia Eusebiana censere.

(32) *Ælia*, id est, Hierusalem, ab *Ælio Adriano* sic dicta, postquam illa ab eo in monte Calvaria restaurata, situm mutavit, Judæis novam urbem ingredi prohibitis.

πολιτεία καὶ ἀσκήσει. Μάλιστα παρὰ τοὺς καθ' ἡμᾶς A
διέπρεπε τῇ περὶ τὰ θεῖα λόγια γνησιωτάτῃ σπουδῇ,
ἀτρίτω τε ἂ προῦθετο φιλοπονίᾳ, καὶ τῇ περὶ τοὺς
προσηκόντας καὶ πάντας τοὺς αὐτῷ πλησιάζοντας
ὠφελείᾳ· οὐ τὰ λοιπὰ τῆς ἀρετῆς κατορθώματα, μα-
κροτέρας ὄντα διηγήσεως, ἐπ' ἰδίᾳ τῆς τοῦ κατ' αὐ-
τὸν ὑποθέσεως βίου γραφῆς ἐν τρισὶν ἤδη πρότερον
ὕπομνήμασι παραδεδώκαμεν. Ἄλλὰ γὰρ ἐπ' ἐκείνα
τοὺς φιλοτιμῶς καὶ ταῦτα εἰδέναι ἔχοντας, ἀναπέμ-
ψαντες, τὰ νῦν ἐχόμεθα τῆς κατὰ τοὺς μάρτυρας
ἀκολουθίας. Δεύτερος μετὰ Πάμφιλον ἐπὶ τὸν ἀγῶνα
παρῆσι, ἱεροπρατὴ πολὺ τετιμημένος, Οὐάλης, τῶν
ἀπὸ Ἀλίας διάκονος, αὐτῇ προσόψει σεμνότατος πρε-
σβύτης, τῶν θεῶν Γραφῶν εἰ καὶ τις ἄλλος ἐπιστή-
μων· τοσαύτας γέ τοι μνήμας αὐτῶν ἐνεστέρινατο,
ὡς μὴ ἐνδεῖν τῆς ἀπὸ γραμμάτων ἐντεύξεως, τῆς B
εἰ ποτε λάβοι Γραφῆς οὗς δ' οὖν ἀπομνημονεῦσαι διεξ-
όδους. Τρίτος ὁ θερμουργάτατος καὶ τῷ πνεύματι
ζῶν, ἀπὸ τῆς Ἰαμνιτῶν πόλεως, ὃν αὐτοῖς ἐγνωρί-
ζετο Παῦλος, πρὸ τοῦ μαρτυρίου διὰ καυτήρων ὑπο-
μονῆς τὸν τῆς ὁμολογίας διαθλήσας ἀγῶνα.

contemptum sæculi consideres, seu bonorum largam
in pauperes erogationem, seu sæcularium hono-
rum ad quos aspirare poterat despicientiam, seu
denique arctioris et philosophicæ cujusdam vitæ
exercitationem. Sed præ cunctis nostræ ætatis ho-
minibus eminuit in eo viro ardentissimum studium
sacrarum litterarum, et in iis rebus quas sibi per-
ficiendas proposuerat, indefessa laboris assiduitas
ac diligentia; ad hæc singularis in proximos cun-
ctosque qui ad ipsum accesserant beneficentia. Hu-
jus viri reliquas virtutes resque præclare gestas,
quæ prolixiorum orationem desiderant, jampridem
nos in peculiari opere quod de ejus vita conscrip-
simus, tribus libris complexi sumus: si qui igitur
harum rerum cognoscendarum cupidine tenentur,
eos illic amandasse contenti, in præsentiarum cœp-
tam de martyribus nostris narrationem prosequemur.
Secundus post Pamphilum in certamen de-
scendit Æliæ urbis diaconus, Valens, augusta can-
nitie conspicuus, ipsoque aspectu venerabilis senex,
qui divinas Scripturas præ cæteris egregie callebat;
eas enim usque adeo fideli memoria complectebatur,
ut nihil omnino interesset, an ex codice ipso
legeret, an cujuslibet Scripturæ integras paginas
recitaret. Tertius inter eos claruit Paulus, Jamu-
itarum oppido oriundus, vir in agendo fervidus et ardore
spiritus plenus, qui ante martyrium candi-
dantis ferri ustiones perpressus, confessionis coronam
retulerat.

PARS ALTERA.

Sanctorum singulorum certamina, et martyrii exitus.

Θ. Τοῦτοις ἐπὶ τῆς εἰρκτῆς διεῖν ἐτῶν χρόνων κα- C
τατριβομένοις, ὑπόθεσις τοῦ μαρτυρίου ἐγένετο Αλ-
γυπτίων ἄφρις, τῶν σὺν αὐτοῖς τελειωθέντων, οὗς
κατὰ τὴν Κιλικίαν οὗτοι κάταπονόμενοι ἐν τοῖς
μετάλλοις, μέχρι τῶν τόπων καταστήσαντες ἐπὶ τὴν
οἰκίαν ἐπαλινόστουν· καὶ δὴ πρὸς ταῖς εἰσόδους τῶν
κατὰ Καισάρειαν πυλῶν, τίνας εἶεν καὶ πόθεν ἀφικό-
μενοι, πρὸς τῶν φυλάκων ἐρωτηθέντες, καὶ μηδὲν τ'
ἀληθοῦς ἀποκρύψαντες, Χριστιανοὶ δὲ φάντες ἑαυ-
τοὺς, κακούργων τρόπῳ ἐπ' αὐτῷ φῶρῳ ληφθέντων
καταλαμβάνοντο· πέντε δὲ ἦσαν τὸν ἀριθμὸν. Οἱ δὲ
προσαχθέντες τῷ ἄρχοντι, κατὰ τοῦτου παρδρησιασά-
μενοι, δεσμοῖς μὲν αὐτίκα παραδίδονται. Τῇ ὕστεραίᾳ,
Περιτιῷ μηνὸς ἐκαδεκατῆ, κατὰ Ῥωμαίους δὲ
τῇ πρὸ δεκατεσσάρων Καλάνδων Μαρτίων, αὐτοὺς δὴ
τούτους, σὺν τοῖς ἀμφὲν Πάμφιλον, τῷ Φιρμι-
λιανῷ προσάγουσιν. Ὁ δὲ τῶν Ἀλγυπτίων ἀπεπει-
ρατὸ μόνων, πρὸ τῶν βαζάνων εἰσεσιν παντοῖος δι-
αχυμύζων τοὺς ἀνδρας· τὸν μὲν οὖν προήγορον αὐ-
τῶν ἐν μέσῳ ἀγαγὼν, τί εἶη καὶ πόθεν ἤρῳα.

IX. Cum prælaudati tres sancti biennium egis-
sent in carcere (53), occasio martyrii oblata ipsis
est per eos, qui etiam cum illis extremo affecti sup-
plicio fuerunt, Ægyptios. Hi a Cilicia revertebantur
domum, postquam illuc usque deduxerunt ad me-
talla damnatos (54); atque ad ingressum portarum
Cæsareæ interrogati (55) qui essent et unde veni-
rent, cum neque ejus quod erat quidquam dissei-
mularent, sequæ Christianos esse profiterentur; in-
star maleficorum ipso in facinore deprehensorum,
fuerant comprehensi, numero quinque: ad præsi-
dem autem adducti, eademque fiducia usi, continuo
in vincula dati erant. Postridie vero, qui 16 dies
erat mensis Perittii, hoc est juxta Romanos dies xiv
ante Kalendas Martias, iidem simul cum illis qui
D Pamphilo aderant, Firmiliano exhibentur. Qui so-
los Ægyptios tentandos sibi sumens omni genere
tormentorum, nudari viros jussit; deinde, eum
qui præcipuus inter omnes videbatur in medium
adducens, quis esset et unde, interrogabat. Ille

(33) Ecgrapha nostra Medicei ms., ἐπὶ τῆς Κρή-
της, in Creta, quasi isti ibi exsulasset: sed corri-
guntur ex ms. Lipomani, atque ipsomet Eusebio,
hæc in compendium contrahente, et τῆς εἰρκτῆς
scribente.

(34) Additur in Hist., ὁμολογητὰς, confessores.

(35) Additur ibidem, perinde ac priores illi quos
supra commemoravi (scilicet Ægyptii alii, qui cap.
10 narrabantur, xix Kal. Januariis comprehensi)
professos, se ad ministeria confessoribus in Cilicia
constitutis exhibenda proficisci: quorum alii qui-

dem, eadem qua illi quibus ministraturi venerant,
pæna damnati sunt, oculis ac pedibus inutiles redditi
(uno scilicet oculo eruto, et cruris unius succisis
nervis); tres vero ex ipsis, in urbe Ascalone, in qua
vinculi tenebantur, cum admirabilem animi fortitudi-
nem ostendissent, diverso martyrii exitu occubuerunt.
Quippe unus illorum, Ares nomine, flammis consum-
ptus est; reliquis duobus, quorum unus Probus, alter
Elias vocabatur, caput gladio præcisum. Coler...
autem hi a Græcis 19 Deci
post comprehensionem supi

cum loco proprii nominis propheticum aliquid ipsi indicasset, idem et alii fecerunt pro nominibus sibi in patria inditis.

X. Eliam ergo et Jeremiam, Isaiam et Samuelem atque Danielelem sese ipsos appellare audiens præses (sic enim placuerat illis ostentare quem intus abditum gerebant animum veri Judæi ac Israelitæ, non solum operibus, sed etiam vocabulis (36) clare prolatis), ipse quidem virtutem nominis sibi a martyre indicati non intellexit; sed porro perrexit interrogare, quæ ipsi esset patria: martyr vero, eodem compendio usus, alteram emisit vocem, dicens Jerusalem sibi patriam esse, eam scilicet intelligens de qua Paulus ait¹: *Quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra*; et alibi²: *Accessistis ad Sion montem et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem*. Talia igitur cogitabat martyr: sed præses mentem terræ affixam habens, quæ illa esset Jerusalem, et ubi terrarum sita (37) studiosius requirebat; quin et tormenta admovebat, ut quod verum esset fateretur. Sed enim martyr manus post tergum retortas, pedesque quibusdam machinis luxatos habens, verum se dixisse affirmavit. Cumque nihilominus iterum atque iterum interrogaretur, quæ et ubi sita esset ea quam dicebat civitas Jerusalem; solum hanc Christianorum patriam esse respondit, atque illos solos nec alios ullos in ea versari; consistere vero ad orientem, juxta lucem atque solem. Et hic quidem rursus juxta proprium suum sensum philosophabatur, nihil commutatus iis quæ circumstabant tormentis, sed velut incorporeus ne sentire quidem videbatur dolores. Judex vero angustiabatur, ratus Christianos urbem aliquam, Romanæ æmulam et inimicam, sibi condere; multusque in eo erat ut percunctando disceret, et ipsam et regionem orientalem quæ sibi indicabantur ubi essent. Videns tamen ad verbera magis etiam immutabilem manere juvenem, et in prioribus responsis perseverare, capitalem tandem contra eum mortis sententiam pronuntiavit.

XI. Et res quidem hujusce martyris talem, veluti cujusdam dramatis, exitum habuerunt; cæteros deinde Ægyptios, cum ad diversimoda quoque experientia nudasset, eundem in modum agitavit. Tum ad Pamphili sodales transgressus, didicit quod jam pridem variis essent cruciatibus tentati. Quare supervacaneum ratus iisdem quæstionibus homines subjicere, seque frustra in iis laboraturum; solum interrogavit, an vel nunc persuaderi sibi sinerent. Audiens vero ex singulis extremam confessionis

¹ Galat. iv, 26. ² Heb. xii, 22.

(36) Ibidem alia datur ratio mutatorum nominum, quod scilicet propria forsitan idololatrica essent, a falsorum deorum nominibus sumpta, ut sunt Dionysius, Bacchides, Athenæus, aliæque similia. Non tamen ex hac Eusebii conjectura, multo minus ex isto horum martyrum facto, recte quisquam intulerit, in frequenti Christianorum primorum usu fuisse, gentilia nomina baptizandis commutare in

A "Ὅστις, ἀντὶ τοῦ κυρίου δνόματος, προφητικῶν ἐκεῖνοι προσήπτε· τοῦτο δὲ καὶ πρὸς τῶν λοιπῶν ἐτίγητο ἀντὶ τῆς πατρῶθεν αὐτοῖς ἐπιτεθείσης ἐπωνυμίας.

F. Ἦλιαν γ' οὖν καὶ Ἰερემίαν, Ἡσαΐαν τε καὶ Σαμουὴλ καὶ Δανιὴλ ἀκούσας ἂν αὐτῶν ἑαυτοῦς ἐνομαζόντων, καὶ τῶν ἐν κρυπτῷ Ἰουδαίων καὶ γνήσιον Ἰσραηλίτην αὐτοῖς ἔργοις οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ φωναῖς κυρίως ἐκπερομένηις ἐνδεικνυμένων· τοιοῦτον οὖν τι πρὸς τοῦ μάρτυρος ἐπακούσας ὁ δικαστὴς ἐνομα, οὐ μὴν τῆ τοῦ ῥήματος ἐπιστήσας δυνάμει, δευτέρου, ἤτις αὐτοῦ πατρὸς εἶη ἤρῳα. Ὁ δὲ συνοδῶ τῆ προτέρῃ δευτέραν ἀφήσει φωνήν, Ἰερουσαλήμ εἶναι λέγων τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, ἐκείνην δῆτα νοῶν, περὶ ἧς εἴρηται Παύλῳ· Ἡ δὲ ἴνω Ἰερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· καὶ Πρόσεληλυθατε Σιών ὄρει, καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἰερουσαλήμ ἐπουρανίῳ. Καὶ ὁ μὲν ταύτην ἐνόει· ὁ δὲ ἐπὶ χθόνα καὶ χαμαὶ ῥίψας τὴν διάνοιαν, τίς εἶη αὐτὴ καὶ ὑπὸ γῆς ποίας κειμένη, ἀκριβῶς ἐπολυπρηγμόνη, καὶ δῆτα καὶ βασιάνους ἐπήγειν ὡς ἂν τ' ἀληθὲς ὁμοιοσίη. Ὁ δὲ στραθιούμενος κατόπιν τὰ χεῖρα καὶ τοῖν ποδοῖν μαγῆνοις τισὶ διακλώμενος, εἰρηκέναι τ' ἀληθὲς διδοχρῖζετο. Εἶτα αὖ πάλιν καὶ πολλάκις πυθθανομένου, τίς εἶη καὶ πῶς κειμένη ἢ λεχθεῖσα πόλις Ἰερουσαλήμ, μόνην αὐτὴν εἶναι τῶν Χριστιανῶν πατρίδα εἶπε, μὴ γὰρ καὶ ἐτέροις ἢ τοῦτοις μόνοις αὐτῆς μετεῖναι, κείσθαι δὲ πρὸς ἀνατολαίς, καὶ πρὸς αὐτῷ φωτὶ καὶ ἡλίῳ. Ὁ μὲν καὶ πάλιν διὰ τούτων κατὰ τὸν οἰκεῖον νοῦν ἐφιλοσόφει· τῶν ἐν κύκλῳ βασιάνους αὐτὸν αἰκίζόμενων οὐδὲ ἐπιστροφόμενος· ὡσπερ δὲ τις ἄσκαρος καὶ ἀσώματος, οὐδὲ ἐπαισθάνεσθαι ἐδόκει τῶν ἀληθῶνων. Ὁ δὲ δικαστὴς ἀπορούμενος ἐσφάλαξεν, ἐχθρὰν καὶ Ῥωμαίους πολεμίαν τῆρα που συστήσασθαι ἑαυτοῖς πόλιν Χριστιανῶν οἰόμενος· πολὺς τε ἦν ἐπικείμενος ταῖς βασιάνοις, καὶ ἀνερωμένων τὴν δηλωθεῖσαν πόλιν, τὴν τε κατὰ ἀνατολὰς ἐξετάζων χώραν· ὡς δὲ ἐπὶ πλείον μάλιστα τὸν νεανίαν καταξήνας, ἀπαράλλακτον τῶν προτέρων αὐτῷ ῥηθέντων ἑώρα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ κατ' αὐτοῦ κεφαλικὴν ἐκφέρει ψήφον.

IA'. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τοῦτον, τοιαύτην εἴληψε δραματουργίαν, καὶ τοὺς λοιποὺς δὲ τῶν Αἰγυπτίων, τοῖς παραπλησίσις διαγυμνάσας παλαίσμασι, τὸν ὁμοιον ἐπάγει τρόπον. Εἶτα ἐκ τούτων ἐπὶ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πάμφιλον μεταβὰς ἀνεδιδάσκατο, ὡς ἔρα πρότερον ἦδη πλείστων εἰεν βασιάνων πεπειρασμένοι· ἀποπον δὲ εἶναι λογισάμενος ταῖς αὐταῖς αἰκίαις περιβάλλειν τοὺς ἀνδρας, καὶ μάταια μολχεῖν, τοσοῦτον μόνον, εἰ κἴν νῦν πειθαρχοῖεν, ἀνεπυθνάετο· ἀκούσας δὲ παρ' ἐκάστου τὴν ὑστάτην τῆς μαρτυρίας φωνήν,

nomina patriarcharum, prophetarum vel apostolorum, aliæque e sacris Scripturis petita

(37) Nempe jam inde a tempore *Ælli Adriani*, et anno Christi 179, restaurata urbs *Jerusalem*, multo nomine, erat, et dicebatur *Ælia*, ut antiquatum pridem nomen potuerit Romano præsidii peregrinum prorsus accidere, maxime si noverat *Ægyptios* esse quos interrogabat.

παραπλησίως κεφαλαιήν τιμωρίαν κατ' αὐτῶν ἐξ-
νεγκάμενος, ὑπάγει.

119. Οὕτω δὲ αὐτῷ πᾶν εἴρητο ἔπος· καὶ πόθεν;
'Αναδοξ' μειράκιόν τι, τῆς οἰκτικῆς τοῦ Παμφίλου
θεραπευίας, ἐκ μέσου τοῦ πλήθους τῶν ἀμφὶ τὸ δι-
καστήριον κυκλοῦντων, παρελθὼν εἰς μέσον· ἐβόα δὲ
μεγάλῃ φωνῇ, ταφῇ τὰ σώματα ἐξαιτούμενος. Πορφύ-
ριος ἦν ὁ μακάριος· θρέμμα γνήσιον Παμφίλου, οὐδ'
ὄλων ὀκτώ καὶ δέκα ἐτῶν, καλλιγραφικῆς ἔμπειρος,
σωφροσύνης δὲ ἕνεκα καὶ τρώπων πάντα καλύπτων
ἐγκώμια, ὡς οἷα ὑπὸ τηλικούτου ἀνδρὶ συνησκημένος·
ὡς δ' ἔγνω τὴν κατὰ τοῦ δεσπότου ψήφον, ἀπὸ μέσης
τῆς πληθούς ἀνέκραγε, ἢ τὰ σώματα παραδοθῆναι
ἀξιῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἀνθρωπικῶς, ἀλλὰ θῆρ, καὶ θηρίου
πάντος ἀγριώτερος, μήτε τῆς αἰτήσεως εὐλογον ἀπο-
δεξάμενος, μήτε τῷ τῆς ἡλικίας ἀπονεμίας νέῳ συγ-
γνώμην, αὐτὸ μόνον ὡς ἠμολογοῦντα Χριστιανὸν
ἔμαθε, παντὶ σθένει τοῖς βασιανισταῖς κατ' αὐτοῦ
χρῆσθαι προστάττει. Ὡς δὲ ἐπικελευομένου θύειν
ἀνένευεν ὁ θαυμάσιος, οὐκ ἐθ' οἷα σάρκα ἀνθρώπου,
ἀλλ' οἷα λίθους ἢ ξύλα, ἢ τι τῶν ἀψύχων ἕτερον ἄχρις
δοσιῶν αὐτῶν καὶ κατὰ βάθους σπλάγγων αἰκλίζειν
αὐτὸν, καὶ πᾶν τὸ σῶμα καταξαινεῖν ἐπικελεύεται·
εἰς μακρὸν δὲ τούτου γινομένου, μάτην ἐγχειρεῖν
διέγνω. Ἀφώνου, μικροῦ δεῖν καὶ ἀψύχου τοῦ σώ-
ματος τῷ γενναίῳ μάρτυρι καταστάντος, παραμένον
τὸ ἀνηλεές καὶ ἀπάνθρωπον κεκτημένους ὁ δικαστῆς,
τριχῶν πεπλεγμένους ὑφάσματα τὰς ἐκδαρείσας ταῖς
βασάνους πλευρὰς ψήχειν καὶ τρίβειν ἐπὶ πλέον προ-
τάττει· εἰθ' ὡς περ κόρον λαβὼν καὶ τῆς μανίας ἐμ-
φορηθεὶς, μακρῶ καὶ μαλθακῶ πυρὶ παραβλήθηναί
αὐτὸν ἀποφαίνεται. Οὗτος μὲν οὖν πρὸ τῆς τοῦ Παμ-
φίλου τελειώσεως ὑστάτος ἐπὶ τὸν ἀγῶνα παρελθὼν,
τῇ ἀπὸ τοῦ σώματος ἀπαλλαγῇ τὸν δεσπότην προέ-
λαβεν.

120. Ἦν δὲ ἄρα τὸν Πορφύριον θεωρεῖν ἱερονίκου
διαθέσει· πάμμαχον νενικητός, κεκονισμένον τὸ
σῶμα, φαῖδρον δὲ τὴν βίην, θαρσαλέως τε φρονήματι
καὶ γαῦρῳ, τὴν ἐπὶ τὸν θάνατον βαδίζοντα· θείου
Πνεύματος ὡς ἀληθῶς ἔμπλεον· καὶ δὴ φιλοσόφῳ
σχῆματι τῷ περὶ αὐτὸν ἀναβολαίῳ τρόπον ἐξωμίδος
ἡμφισμένους, ἀνω βλέπων καὶ πάντα τὸν θνητὸν καὶ
ἀνθρώπινον ὑπερφρονῶν βίον, ἀτρεμεῖ τῇ ψυχῇ πρό-
σεισι τῇ πυρῇ. Ἦδη αὐτῷ τῆς φλογὸς πελαζούσης,
ὡς ἂν δὲ μηδενὸς αὐτῷ παρόντος λυπηροῦ, ἀταράχῳ
καὶ νήφοντι λογισμῶ περὶ τῶν οικειῶν τοῖς γνωρί-
μοις ὁ ἥρωας διατάττετο, εἰς ἔτι τότε τὸ πρόσωπον
φαῖδρον καὶ ἀπαράλλακτον διαφυλάττων. Ὡς δὲ τοῖς
γνωρίμοις αὐτέαρκως συνετάξατο, πρὸς τὸν Θεὸν ἤδη
λοιπὸν ἠπέλεγτο· τῆς γὰρ τοῖς πυρῆς ἐξ ἀποστήματος
κύκλῳ περὶ αὐτὸν ἀφθείσης, ἐνθενὸς κἀκεῖθεν ὑψή-
ραζε τῷ στόματι τὴν φλόγα, ἐπισπέρχων αὐτὸς ἐαυ-
τὸν ἐπὶ τὴν προκειμένην πορείαν· καὶ τοῦτο ἔπρα-
ξεν, οὐδὲν ἕτερον ἢ Ἰησοῦν ἀνακαλοῦμενος;

121. Τοιοῦτος καὶ Πορφύριος ἄλλος· τῆς δὲ κατ'
αὐτὸν τελειώσεως ἀγγελος τῷ Παμφίλῳ γενομένος
Σάλευκος, τοῦ σὺν αὐτοῖς καταξιοῦνται παραυτίκα

(38) Utraque hæc commendatio deest in *Historia*.

(39) Hoc quoque tormentum eadem *Historia* prætermittit.

A vocem, consimilem in eos tulit sententiam capitis,
atque recessit.

XII. Sed nondum tota tragedia peracta erat.
Quomodo autem peracta est? Revocavit eum juve-
nis quidam de medio turbæ tribunal circumstantis
prosihiens, ex famulatio Pamphili; revocavit autem
voce magna, deprecens corpora ad sepulturam. Bea-
tus hic Porphyrius erat, genuinus Pamphili vernula,
necdum octodecim annos natus, (58) scribendi peri-
tissimus, morum ac sapientiæ titulo omnibus enco-
miis major, ut qui cum tali viro sese exercuerat:
qui, ut cognovit latam in dominum suum senten-
tiam, ex media turba vociferans, oravit ut corpora
sibi sepelire liceret. Præses vero, non tanquam ho-
mo, sed ut fera, vel si quid fera immanius est, ne-
que postulationis æquitatem suscipiens, neque ju-
ventutis rationem ullam habens, solum quia didicit
adolescentem se Christianum sateri, carnificibus
præcepit omnes in eo torquendo vires contendere.
Cum ergo jubenti sacrificare abnuisset admirabilis
ille, non jam ut carnem humanam, sed ut lapidem
aut lignum aut aliud quodcumque inanimatum, us-
que ad ipsa ossa et interiora viscera, præcepit ty-
rannus excarnificari corpus ejus: quo diutius factio,
agnovit tandem in vanum id agi. Licet autem abs-
que voce et pæne absque anima generosi martyris
corpus jaceret, immitis tamen atque efferus iudex
jussit laceratas ejus carnes ac latera setaceis pannis
confricari atque deleri (59); tandemque velut exa-
turaturus furorem, lento ac longius posito igne
martyrem consumi præcepit. Ita ille, ante consum-
mationem Pamphili, ultimis progressus ad agonem,
dominium suum prævertit abdicatione corporea.

XIII. Erat autem videre Porphyrium instar sacri
athletæ universi certaminis victorem gloriosum,
dissectum corpore, sed facie splendidum, laxatam et
intrepida mente ad mortem procedere; utique divino
plenum Spiritu; et quidem tanquam in habitu phi-
losophico, solum injectum sibi instrumentum, quasi
pallium gestans, despiciensque omnia, et mor-
talem atque humanam hanc vitam contemnens,
absque ulla mentis formidine ad rogam procedebat.
Cum vero ad ipsum jam propinquaret flamma, tan-
quam si nihil molestiæ pateretur vir ille strenuus,
inconcusso atque constanti sensu, quæ sua erant
legabat familiaribus, usque in illud tempus servans
oris serenitatem immutatam. Ut vero notis suis pro-
bitu valescit, totus ad Deum conversus est; et
quia rogus ad intervallum circumpositus erat, hinc
inde captabat ore flammam, quasi se ipsum incitans
ad propositam sibi viam; hoc autem faciebat, aliud
nihil quam Jesum inclamans.

XIV. Tale fuit certamen Porphyrii: qui vero
ipsum mortem Pamphilo nuntiavit Seleucus, ejus-
dem cum ipso factus illico est sortis participus.

Etenim ipsum Porphyrii finem Pamphilo nuntiantem simul et martyrum catervam osculantem, comprehenderunt milites, atque ad proconsulem adduxerunt: qui, quasi moræ impatiens donec ille simul cum præcedente Porphyrio hinc migraret, jussit ipsum capitâli sententia plecti. Venerat hic ex Cappadocia, vehementerque inclaruerat militaribus exercitiis (40), et non mediocriter apud Romanos promotus fuerat; quin etiam ætate et corporis robore viriumque magnitudine et virtute plerosque hominum antecederat; nam vultu ipso admodum spectabilis præ cunctis, speciem præferebat undequaque dignissimam, formæ eximie gratia. Fuerat autem initio persecutionis propter fidei confessionem certantibus annumeratus per tolerantiam verberum; sed abdicata militia æmulator factus eorum qui ad pietatem exercentur, Christi germanum militem sese probavit; orphanis desolatis ac viduis protectore carentibus, omnibusque cum penuria et imbecillitate conflictantibus, provisor factus, patris aut curatoris ad instar, cunctorumque desperatorum laboribus atque ærumnis medelam ferens: quapropter a Deo, qui talibus magis quam victimarum nidore ac sanguine delectatur, martyriali exitu dignus est habitus. Porro decimus hic athleta, una eademque consummavit agonem suum die; atque, ut par est credere, martyrio suo amplissimam cœli portam cum reserasset, simul et Pamphilo ipsi spatiosus ad Dei regnum patefactus est ingressus.

XV. Seleuci vero vestigia secutus est Theodulus, pius ac venerabilis senex, in proconsulari familia primo honore dignatus, tum morum ætatisque prærogativa, tum filiorum trium (41) generatione, maxime vero pio affectu erga principes, inclutus: qui eadem ac Seleucus factitans, et martyrum aliquos osculo devenerans, domino suo adductus fuit, eumque ad majorem quam alii iracundiam concitans, ipsam salutaris confessionis passionem excepit cruci traditus.

XVI. Sub hæc, cum etiamnum deficeret unus, adfuit qui duodenarium numerum implet Juliarus: qui ea ipsa hora peregre adveniens, et vix dum ingressus civitatem, cum intellexisset quæ erant acta, et ad nartyrum conspectum festinasset accedere; ubi eorum corpora humi jacentia vidit, circumfusis singulis, omnes est osculatus. Hoc agentem comprehenderunt ministri cædiu, atque adduxerunt præsidi: qui congrua proposito suo faciens, etiam hunc lento igni tradidit. Ita etiam Julianus, gestiens atque lætitia exsultans, et Deo tantis se bonis dignato magna voce gratias agens, susceptus est inter choros martyrum. Erat autem huic quoque

(40) Ibidem legitur: Τῆς ἐκ στρατείας ἐπιλέκτου νεκλείας, in *delectu ad militiam juventute*.

(41) Trium filiorum patribus præmia apud Romanos fuisse proposita, notius est quam ut hic mo-

κλήρου. Αὐτίκα γ' οὖν διαγγελλαντα αὐτὸν τῷ Παμφίλῳ τὸ τοῦ Πορφυρίου τέλος, καὶ τῶν μαρτύρων τὸν δῆμον ἐν φιλήματι ἀσπασάμενον, συλλαβόντες εἰσστρατιῶται ἄγουσιν ἐπὶ τὸν ἡγούμενον. Ὁ δὲ, ὡς περ ἐπισπεύδων τῷ προτέρῳ αὐτὸν συναπόδημον γενέσθαι, κεφαλῇ κολασθῆναι προστάττει. Τῆς Καππαδοκῶν οὗτος ὄρματο γῆς· λαμπρότατα δὲ τῶν ἐν στρατείαις εὐδοκίμησας, τῶν ἐν Ῥωμαϊκαῖς προκοπαῖς οὐ μικρὰς ἐπέλιπται ἀξίας· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῇ ἡλικίᾳ καὶ βῶμῃ σώματος, μεγέθει τε καὶ ἰσχύος, ἀρετῇ πλείστον ὅσον τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις ἐπλεονέκτει, καὶ τὴν πρόσψιν δὲ αὐτὴν περιβλεπτοῦς ἦν τοῖς πᾶσι, τό τε πᾶν εἶδος ἀξιάγατος, μεγέθους ἕνεκα καὶ εὐμορφίας· καταρχὰς μὲν οὖν διωγμοῦ διὰ μαστίγων ὑπομονῆς, τοῖς κατὰ τὴν ὁμολογίαν διέπρεψεν ἀγῶσι· μετὰ δὲ τὴν τῆς στρατείας ἀπαλλαγὴν, ζηλωτὴν αὐτὸς ἑαυτὸν καταστήσας τῶν τῆς εὐσεβείας ἀσκητῶν, Χριστοῦ γνήσιος στρατιώτης ἀποδέδεικται· ὄρφανῶν, ἐρήμων καὶ χηρῶν ἀποριστάτων, τῶν τε ἐν πνίξῃ καὶ ἀσθενείᾳ καταπονουμένων, ἐπισκοπῆς τις οἷα καὶ φροντιστῆς ἐπιμελούμενος· πατρός τε καὶ κηδεμόνος δικτῆν τῶν ἀπεβρίμμένων ἀπάντων τοῦς πόνοισι, καὶ τὰς κακοπαθείας ἀνακτῶμενος· ὄθεν εἰκότως, πρὸς τοῖς τοιοῦτοις δὴ χαίρει θεὸς μᾶλλον ἢ ταῖς διὰ καρποῦ καὶ αἵματος θυσίαις, τῆς κατὰ τὸ μαρτύριον ἡξιώθη τελεώσεως. Δέκατος οὗτος ἀθλητῆς σὺν τοῖς εἰρημένοις, μὲν καὶ τῇ αὐτῇ τετελείωτο ἡμέρᾳ, καθ' ἣν ὡς εἰοικε μεγίστης τῷ Παμφίλῳ μαρτυρίῳ πύλης οὐρανῶν διανοιχθείσης, εὐμαρὲς ἅμ' αὐτῶν καὶ ἀφθονος ἡ τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἐγγίγνετο πάροδος.

IE. Κατ' ἴχνοσ δῆτα τῷ Σελεύκῳ Θεόδουλος, σιμωνὸς τις καὶ θεοσεβῆς παρῆι προεσῦτης, τῆς ἡγεμονικῆς οἰκετίας πρώτης τιμῆς ἡξιωμένος τρόπων καὶ ἡλικίας ἕνεκα· καὶ διὰ τὸ τρίγωνείας αὐτὸν πατέρα καθεστάναι, καὶ ἐτι μᾶλλον δι' ἣν ἔσωσε περὶ τοῖς κηδεμόνας εὐνοίαν· τὸ παραπλήσιον δὲ τῷ Σελεύκῳ καὶ οὗτος διαπραξάμενος, καὶ τινὰς τῶν μαρτύρων ἀσπασάμενος φιλήματι, προσάγεται τῷ δεσπότῃ, μᾶλλον ἑαυτὸν (ἴσθ' δὲ αὐτὸν) τῶν ἄλλων ἐπ' ὀργὴν ὀξύννας, ταυτὸν τοῦ σωτηρίου μαρτυρίου πάθος σταυρῷ παραδοθεὶς ἀνεδέξαστο.

IG. Ἐπὶ τούτοις ἐνδὲς ἐτι λείποντος· δς τὸν δωδέκατον ἀποπληρώσει τοῖς εἰρημένοις ἀριθμῶν Ἰουλιανὸς παρῆν τούτον ἀποπληρώσων. Ἐξ ἀριθμητίας οὗτος αὐτῆς ὥρας ἀρπικόμενος, μηδὲ εἰσβαλὼν πως τῇ πόλει, εὐθύς ὡς εἶχεν ἀπὸ τῆς ἰδοῦ, μαθὼν παρὰ τοῦ [γενομένου] καὶ ὀρμῆσας ἐπὶ τὴν τῶν μαρτύρων θῆαν, ὡς ἐπὶ τῆς γῆς χαμαὶ κείμενα τὰ τῶν μαρτύρων ἑθεάσατο σώματα, χαρὰς ἐμπλεῶς γεγωνῶς, ἐκάστῳ περιπλέκεται, φιλήματι τοῖς πάντας ἀσπασάμενος. Ἐτι δὲ τοῦτο πράττοντα συλλαβόντες οἱ τῶν φόνων διάκονοι προσάγουσι τῷ ἀρχοντι. Ὁ δὲ ἀκόλουθα τῇ προαιρέσει τελῶν, μακρῶν καὶ τούτων πυρὶ παραδίδωσιν. Οὕτω δῆτα καὶ Ἰουλιανὸς σκιρ-

neri debeat: atque id hic dici credo τρίγωνείας πατέρα: Valesius tamen aliter vertit, quod tertius jam stirpis nepotes haberet: sed hoc Straboni scribitur τρίγωνα.

τῶν καὶ ὑπεραλλόμενος μεγάλη τῇ φωνῇ, τῷ τη-
κόντων αὐτὸν ἀγαθῶν ἀξίωσαντι Θεῷ χάριτας ὁμολο-
γῶν, μαρτύρων ἐν χοροῖς ἀνελαμβάνετο. Ἦν δὲ καὶ
οὗτος, τὸ μὲν γένος τῆς Καππαδοκῶν, τὸν δὲ τρόπον,
πλήρης μὲν εὐλαβείας, πλήρης δὲ πίστεως, πρός
ἀνὴρ καὶ ἐπιεικής· τὰ τε ἄλλα σπουδαῖος, καὶ πνεύν

A genus ex Cappadocia; quoad mores vero plenus
pietate ac plenus fide, vir mansuetus atque discre-
tus, studiosus in orationibus, et Spiritus sancti sua-
vitate redolens, eoque dignus factus tali cum beato
Pamphilo exitus martyrialis corona.

17. Ἐπὶ τέτταρας δὴ ἡμέρας τοσαύτας τε νύκτας
προστάξει τοῦ Φιρμιλιανοῦ τὰ πανάρια σῶματα τῶν
τοῦ Θεοῦ μαρτύρων βορὰ τοῖς σαρκობόροις θηρίοις
ἐξέκειτο. Ὡς δὲ οὐδὲν αὐτοῖς προσήει, οὐ θῆρ, οὐκ
ὄρνεον, οὐ κύων, ἐξ οἰκονομίας Θεοῦ, λειφθέντα σῶα
καὶ ἀβλαβῆ, τῆς προσκοῦσης τιμῆς καὶ κηδείας λα-
χόντα, τῇ συνήθει παρεδόθη ταφῇ, ναῶν οἰκίαις πε-
ρικαλλέσι ἀποτεθέντα, ἐν ἱεροῖς τε προσευκτηρίοις,
εἰς ἄλληκτον μνήμην τῷ τοῦ Θεοῦ λαῷ τιμᾶσθαι πα-
ραδομένα.

εὐωδίας ἁγίου Πνεύματος, τοσοῦτον συνοδίας στέφος
ἔξωθη.

XVII. Sanctissima eorum corpora, de mandato
Firmiliani, per dies quatuor totidemque noctes ja-
cuerunt, ferarum carnivorarum dentibus exposita.
Cum vero nulla neque fera neque volucris aut canis
quisquam, per Dei dispositionem, ea contingeret;
integra illa atque intacta relicta, congruo cum ho-
nore et cura, consuetæ sepulturæ sunt tradita, re-
positaque (42) in ædium sacrarum pulcherrimis et
B oratoriis sanctis, in perpetuam memoriam Dei po-
pulo ad honorem data.

(42) Deest hæc clausula in *Historia*: quam tamen
Eusebio abjudicare nihil nos cogit, qui *Vitam Pam-
phili* æque ac *Historiam ecclesiasticam* scripsit, cum
jam Constantinus lege lata permisisset Christianis

sacras ædes condere, et martyrum corpora eis in-
ferre. Si quis tamen malit hæc ab alio addita cre-
dere, nolim ei operosius contradicere.

ΕΚΘΕΣΙΣ (43)

ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

SANCTI PAMPHILI

MARTYRIS

EXPOSITIO CAPITUM ACTUUM APOSTOLORUM.

Interprete V. C. Bernardo de Montfaucon.

Ἐκ Πατέρων ἡμεῖς καὶ διδασκάλων τὸν τρόπον C
καὶ τὸν τύπον ὠφελήμενοι, ἐγχειροῦμεν μετρίως
τῆδε τῶν κεφαλαίων ἐκθεσεῖ, αἰτοῦντες συγγνώμην
προπειθείας ἡμεῖς οἱ νέοι χρόνων τε (44) καὶ μαθημά-
των, ἐκείνου τῶν ἀναγιγνωσκόντων εὐχῇ τῇ ὑπὲρ ἡμῶν
τὴν συμπεριφορὰν κομιζόμενοι. Ἐπιθέμεθα οὖν
αὐτὴν καθ' ἱστορίαν Λουκᾶ εὐαγγελιστοῦ καὶ συγγρα-
φῆως. Τοιγαροῦν διὰ μὲν τοῦ ἄλφα καὶ βῆτα (45) αὐ-
τοτελῆ τὰ κεφάλαια, διὰ δὲ τοῦ ἀστερίσκου (46) τὰς
ἐν μέρει τούτων ἐχομένης ὑποδιαίρεσεως ἐσημειώ-
μεθα.

(45) Hanc ἐκθεσιν sub Euthalii Sulcensis episcopi
nomine desinente sæculo præcedente ediderat Lau-
rentius Zacagnius in collectione *Monumentorum ve-
terum*, pag. 428, Romæ vulgata. Porro Montfauconii
editionem contulit cum Romana Fabricius; cuius D
proinde collationem hic subjicimus.

(46) Euthal., χρόνων τε καὶ μαθημάτων παρ' ὁμῶν
ἐκείνου.

Quam a Patribus et doctoribus utilem formam
et modum accepimus, in hac capitum expositione
pro modulo nostro tradimus, temeritatis nostræ
veniam rogantes nos, qui et quoad ætatem et quoad
doctrinam juvenes sumus, quique ex singulorum
qui hæc legent precibus, utilitatem undique colli-
gemus. Hanc igitur expositionem facimus secundum
historiam Lucæ evangelistæ et scriptoris. Per *alpha*
itaque et *beta* integrâ capita; per asteriscum vero
eorum in partes subdivisiones agnotavimus.

(45) Id., διὰ μὲν τοῦ μέλους... διὰ δὲ τοῦ κεννα-
θάρως.

(46) Asteriscorum hujusmodi notæ penitus ab-
sunt a Coisluniano codice, unde opusculum descrip-
simus: quia asterisci quos Pamphilus initio ascrip-
serat, librorum oscitantia postea exciderant.
Sed commode contigit, ut suppleri illi potuerint e
codice Vaticano. MONTFAUCON.

I. De doctrina Christi ex resurrectione (id est post resurrectionem) et de apparitione ad apostolos, deque promissione Ioni Spiritus sancti; de specie et modo assumptionis Christi.

II. Petri dialogus ad discipulos de morte et reprobatione Judæ; ubi et de cooptatione Matthiæ in ejus locum, qui sorte electus est gratia Dei per orationem.

III. De divino sancti Spiritus adventu ad eos qui crediderant, in die Pentecostes; ubi et Petri catechesis, et loca ex prophetis de passione, resurrectione et assumptione Christi; de dono item Spiritus sancti. De fide præsentium et de salute ipsorum per baptismum. De concordia utili et de incremento fidelium.

IV. De curatione in Christo ejus qui ab ortu claudus erat. De Petri catechesi, ubi redarguit, compatitur et ad salutem dat consilia. Hinc adventus sacerdotum ex rei gestæ livore, et judicium de miraculo, Petrique confessio circa Christi virtutem et gratiam. De incredulis sacerdotum principibus, præcipientibus non oportere in nomine Christi confidenter agere, et de renovatione apostolorum. Gratiarum actio Ecclesie pro fidei apostolorum perseverantia.

V. De unanimi et communi consensu fidelium; ubi de Anania et Sapphira, ac de acerba eorum morte.

VI. Quod apostolos in carcerem conjectos angelus Domini noctu eduxerit, præcipiens ut sine impedimento Jesum prædicarent. Hinc quod insequenti die sacerdotum principes ipsos rursus comprehensos, ut non ultra docerent, flagellis cæcos dimiserint. Gamalielis sagax sententia circa apostolos cum exemplis quibusdam et demonstrationibus.

VII. De ordinatione septem diaconorum.

VIII. Judæorum commotio et sycophantia contra Stephanum. Concio ejusdem de testamento Dei cum Abrahamo et duodecim patriarchis; ubi de fame, frumenti emptione, et de filiis Jacob se mutuo agnoscentibus; de ortu Moysis, et de apparitione Dei ad Moysen facta in monte Sina; de exitu et vituli fabrica a filiis Israel usque ad tempora Salomonis et templi constructionem; de confessione celestis gloriæ Jesu Christi, quæ revelata est ipsi Stephano, super qua lapidatus ipse Stephanus pie obdormivit.

IX. De persecutione Ecclesie, et sepultura Stephani; ubi de Philippo apostolo, qui multos a morbis curavit in Samaria.

X. De Simone Mago, qui credit et baptizatus fuit cum aliis multis; ubi de missione Petri et

A. Α'. Περὶ τῆς ἐξ ἀναστάσεως διδασκαλίας Χριστοῦ καὶ ὀπτασίας πρὸς τοὺς μαθητάς, καὶ περὶ ἐπιγγελίας τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς· θέας τε καὶ τρόπον τῆς ἀναλήψεως τοῦ Χριστοῦ (47).

B. Β'. Πέτρου διάλογος πρὸς τοὺς μαθητευθέντας περὶ θανάτου καὶ ἀποβολῆς (48) Ἰούδα· ἐν ᾧ περὶ ἀντισταγωγῆς Ματθίου κληρωθέντος χάριτι Θεοῦ διὰ προσευχῆς.

Γ'. Περὶ θέας τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως ἐν ἡμέρᾳ Πεντηκοστῆς, γενομένης εἰς τοὺς πιστεύσαντας, ἐν ᾧ Πέτρον κατήχησις, καὶ περὶ τούτου ἐκ τῶν προφητῶν, περὶ πάθους καὶ ἀναστάσεως καὶ ἀναλήψεως Χριστοῦ, δωρεᾶς τε τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Περὶ πίστεως τῶν παρόντων καὶ τῆς διὰ τοῦ βαπτισματος αὐτῶν σωτηρίας. Περὶ ὁμοεικίας κοινωφελούς καὶ προσθήκης τῶν πιστευόντων.

Δ'. Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ θεραπείας τοῦ ἐκ γενετῆς χωλοῦ Πέτρου τε κατήχησεως ἐλεγκτικῆς, συμπληρητικῆς, συμβουλευτικῆς πρὸς σωτηρίας αὐτοῦ (49) ἐν ᾧ ἐπιτοασία ἀρχιερέων ζήλω τοῦ γεγονότος, καὶ κρίσεως τοῦ θαύματος, Πέτρου τε ὁμολογία τῆς Χριστοῦ δυνάμειος τε καὶ χάριτος. Περὶ ἀπίστων (50) ἀρχιερέων προσταττόντων, ὡς οὐ δεῖ παρρησιάζεσθαι ἐπὶ τῷ ὄνοματι Χριστοῦ (51), καὶ ἀνανεώσεως (52) τῶν ἀποστόλων. Ἐυχαριστία ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας ὑπὲρ τῆς τῶν ἀποστόλων πιστῆς καρτερίας.

Ε'. Περὶ ὁμοψύχου καὶ καθολικῆς κοινωνίας τῶν πιστευόντων· ἐν ᾧ περὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας καὶ τῆς πικρᾶς αὐτῶν τελευτῆς.

Ζ'. Ὅτι τοὺς ἀποστόλους ἐμβληθέντας ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ὁ ἄγγελος Κυρίου νύκτωρ ἐξέσωσεν ἐπιπέφας ἀκωλύτως κηρύσσειν τὸν Ἰησοῦν· ἐν ᾧ ὅτι τῇ ἐξῆς οἱ ἀρχιερεῖς αὐτοὺς πάλιν συλλαβόμενοι, ἐφ' ᾧ μηκέτι διδάσκειν, μαστιγάζοντας ἀπέλυσαν. Γαμαλιήλου γνώμη πιστῆ περὶ ἀποστόλων, μετὰ παραδειγματῶν τινῶν καὶ ἀποδείξεων.

Ζ'. Περὶ χειροτονίας τῶν ἐπὶ τὰ διακόνων.

Η'. Ἰουδαίων ἐπανάστασις καὶ συκοφαντία κατὰ Στεφάνου, αὐτοῦ τε δημηγορία περὶ τῆς πρὸς Ἀβραὰμ διαθήκης τοῦ Θεοῦ καὶ περὶ τῆς τῶν ἐξ πατριαρχῶν ἐν ᾧ τὰ περὶ τοῦ λιμοῦ καὶ πυρῶνας, καὶ ἀναγνωρισμοῦ τῶν υἱῶν Ἰακώβ, καὶ περὶ γενέσεως Μωϋσείως καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν Μωϋσεῖα θεοφανείας ἐν ὄρει Σινᾷ γενομένης· περὶ τῆς ἐξόδου καὶ μοσχοποιίας τοῦ Ἰσραὴλ ἄχρι τῶν χρόνων τοῦ Σαλομῶνα; καὶ τῆς τοῦ ναοῦ κατασκευῆς· ὁμολογία τῆς ὑπερουρανίου δόξης Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀποκαλυφθείσης αὐτῷ Στεφάνῳ, ἐφ' ἣν λιθώλευστος γενόμενος αὐτῷ Στέφανος, εὐσεβῶς ἐκοιμήθη.

Θ'. Περὶ διωγμοῦ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ταφῆς Στεφάνου· ἐν ᾧ περὶ Φιλίππου ἀποστόλου πολλοὺς ἰασάμενον ἐπὶ τῆς Σαμαρείας.

Ι'. Περὶ Σίμωνος τοῦ Μάγου πιστεύσαντος καὶ βαπτισθέντος σὺν ἑτέροις πλείοσιν· ἐν ᾧ περὶ τῆς

(47) Euthal. addit, καὶ περὶ τῆς ἐνδόξου καὶ θαυμάσιας αὐτοῦ παρουσίας.

(48) Id., ἀποβολῆς.

(49) Id., αὐτῶν.

(50) Id., περὶ ἀπειλῆς τῶν ἀρχ.

(51) Id., ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ.

(52) Id. rectius, ἀνέσεως, dimissionis.

τοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου πρὸς αὐτοὺς ἀποστολῆς, καὶ ἐπίκλησις τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς βαπτισθέντας.

ΙΑ'. Ὅτι οὐκ ἀργυρίου (53), οὐδὲ ὑποκριταί, ἀλλ' ἁγίους διὰ πίστιος ἢ μετοχῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐδόδοτο (54)· ἐν ᾧ τὰ περὶ ὑποκριτικῆς καὶ ἐπιπέφθως Σίμωνος.

ΙΒ'. Ὅτι τοῖς ἀγαθοῖς καὶ πιστοῖς εὐδοκῶ ὁ Θεὸς τὴν σωτηρίαν, εἴληψεν (Ἰσ. δῆλον) ἐκ τῆς κατὰ τὸν εὐνοῦχον ὑποθέσεως.

ΙΓ'. Περὶ τῆς οὐρανῶθεν θείας κλήσεως τοῦ Παύλου εἰς ἀποστολὴν Χριστοῦ· ἐν ᾧ περὶ ἰάσεως καὶ βαπτίσματος Παύλου διὰ Ἀνανίου κατ' ἀποκάλυψιν Θεοῦ, παρρησίας τε αὐτοῦ καὶ συντυχίας τῆς διὰ Βαρνάβα (55) πρὸς τοὺς ἀποστόλους.

Δ'. Περὶ Αἰνίου παραλυτικοῦ λαθέντος ἐν Αὐδῶν διὰ Πέτρου· ἐν ᾧ τὰ περὶ Ταβιθά τῆς φιλογήρου, ἣν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Πέτρος διὰ προσευχῆς ἐν Ἰόππῃ.

ΙΕ'. Περὶ Κορνήλιου ὅσα τε πρὸς αὐτὸν ὁ ἄγγελος εἶπεν· ἐν ᾧ καὶ ὅσα Πέτρος (56) οὐρανῶθεν περὶ κλήσεως ἔθνῶν ἐρρήθη· Ὅτι μετασταλαίε ὁ Πέτρος ἦλθεν πρὸς Κορνήλιον· Ἐπανάληψις παρὰ Κορνήλιου, ὧν εἶπεν ὁ ἄγγελος (57) αὐτῷ τῷ Κορνήλιῳ· Πέτρος κατήχησις εἰς Χριστὸν, τοῦ τε ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τοὺς ἀκούοντας δωρεὰ, καὶ ὅπως ἐβαπτίσθησαν τότε οἱ ἐξ ἔθνῶν πιστεύσαντες.

ΙΣ'. Ὡς Πέτρος τὰ καθ' ἐξῆς καὶ τὰ ἕκαστα τῶν γεγονότων διηγείται τοῖς ἀποστόλοις διακριθεὶς πρὸς αὐτὸν· τῷ τῆνικαδὲ τὸν Βαρνάβαν ἐκπέμφας (58) πρὸς τοὺς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἀδελφοῦς.

ΙΖ'. Προφητεία Ἀγαθῶ περὶ λιμοῦ οἰκουμένης (59) καὶ καρποφορίας πρὸς τοὺς ἐν Ἱερουσαλήμ ἀδελφοῦς.

ΙΗ'. Ἰακώβου τοῦ ἀποστόλου κατασφαγῆ· ἐν ᾧ καὶ Πέτρος σύλληψις πρὸς Ἡρώδου, ὅπως τε αὐτὸν ἄγγελος θείῳ κελεύσματι ἐξελατο τῶν δεσμῶν, καὶ ὁ Πέτρος ἐμφανῆς γενόμενος νύκτωρ τοῖς ἀδελφοῖς ὑπανεχώρησεν· ἐν ᾧ περὶ τῆς τῶν φυλάκων κολάσεως, καὶ μετέπειτα περὶ τῆς τοῦ αἰσθητοῦ Ἡρώδου πικρῆς τε καὶ ὀλεθρίου κατασφαγῆς (60).

ΙΘ'. Ἀποστολὴ Βαρνάβα καὶ Παύλου πρὸς τοῦ Θεοῦ Πνεύματος εἰς Κύπρον· ὅσα τε ἐργάσαντο (61) ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς Ἐλύμην τὸν μάγον.

Κ'. Παύλου εὐθαλῆς διδασκαλία εἰς Χριστὸν, ἐκ τε τοῦ νόμου καὶ καθ' ἐξῆς τῶν προφητῶν, ἱστορικῆ καὶ εὐαγγελικῆ· ἐν ᾧ ἐλεγχτικῆ καὶ συλλογιστικῆ διδασκαλίᾳ χρῆται· περὶ μεταθέσεως τοῦ κηρύγματος εἰς τὰ ἔθνη, διωγμοῦ τε αὐτῶν καὶ ἀφίξεως εἰς Ἰκόνιον.

ΚΑ'. Ὅπως ἐν Ἰκονίῳ κηρύξαντες τὸν Χριστὸν, πολλῶν πιστευσάντων, ἐδιώχθησαν οἱ ἀπόστολοι.

(53) Ὁδὸν ἀργυρίου, Euthal.

(54) Δίδοται, id.

(55) Διὰ Βαρνάβαν, id. minus bene.

(56) Καὶ ὅσα πάλιν Πέτρος, id.

(57) Ὃν ὁ ἄγγελος ἐπεμαρτύρησε καὶ ὕφηγησεν, id.

A Joannis ad illos, et invocatio sancti Spiritus in baptizatos.

XI. Quod non argenti pretio, neque hypocritis, sed sanctis per fidem participatio sancti Spiritus detur; ubi de hypocriasi, et de increpatione Simonis.

XII. Quod probos et fideles Deus ad salutem ducat, ut exemplo eunuchi palam est.

XIII. De divina ex caelo facta vocatione Pauli ad apostolatam Christi; ubi de curatione et baptismo Pauli per Ananiam secundum revelationem Dei; de ejus item fiducia in loquendo, de consortio ejus cum apostolis per Barnabam.

B XIV. De Aenea paralytico, qui Lydda per Petrum sanatus est; ubi et de Tabitha viduarum amante, quam Petrus Joppe per orationem a mortuis suscitavit.

XV. De Cornelio, et quae ipsi angelus dixerit; ubi etiam ea quae Petro de caelo circa vocationem gentium dicta sunt. Quod evocatus Petrus venit ad Cornelium. Repetit Cornelius ea quae sibi angelus dixerat. Petri catechesis in Christum, et sancti Spiritus donum audientibus collatum; et quomodo tamē baptizati sint ii ex gentibus qui crediderant.

XVI. Quomodo Petrus ordine singula quae facta fuerant apostolis secum discipulantibus enarrat. Tunc Barnabam miserunt ad fratres qui Antiochiam erant.

XVII. Prophecia Agabi de fame in orbe futura; et de largitione facta fratribus qui erant in Jerusalem.

XVIII. Jacobi apostoli caedes, et Petri ab Herode apprehensi historia; et quomodo ipsum angelus divino jussu eruerit ex vinculis; ac Petrus, cum in conspectum fratrum noctu venisset, recesserit; ubi etiam de poena custodum, deinde de impii Herodis acerba et miserabili caede (per angelum).

XIX. Missio Barnabae et Pauli per divinum Spiritum in Cyprum, et quae fecerit (Paulus) in nomine Christi erga Elymam magum.

XX. Pauli excellens doctrina circa Christum ex lege ac deinde ex prophetis, illaque historica et evangelica; ubi confutatoria et syllogistica doctrina utitur circa translationem praedicationis ad gentes. De persecutione adversus illos excitata, et de fuga Iconium.

XXI. Quomodo apostoli Christum Iconii praedicantes, multis credentibus, persecutionem passi sint.

(58) Id., τὸ τῆνικαδὲ τὸν Βαρνάβαν ἐκπέμψαι.— Forte ἐπεμφαν. Μοντπ.

(59) Id., οἰκουμένης, quomodo etiam legendum Montfauconus conjecerat.

(60) Id., καταστροφῆς.

(61) Id., ἐργάσαντο.

XXII. De claudo ab ortu qui Lystris erat, qui que A ab apostolis sanatus est: quapropter ab incolis deo esse et advenisse putatum est. Ubi etiam postea Paulus lapidatur a popularibus.

XXIII. Quod ex dogmate, et iudicio apostolorum non oporteat fideles ex gentibus circumcidi; ubi epistola apostolorum ad fideles ex gentibus circa ea a quibus sese custodire debebant. Dissidium Pauli cum Barnaba propter Marcum.

XXIV. De catechesi Timothei, et de profectu Pauli in Macedonia per revelationem; ubi de fide et salute mulieris cujusdam Lydiæ, et de curatione puellæ quæ spiritum Pythonis habebat, propter quam domini puellæ Paulum in carcerem conjecerunt; ac de terræ motu qui ibidem contigit, nec non de miraculo: et quomodo carceris custos cum credidisset, a ipsa nocte statim baptizatus est cum tota domo sua. Quod rogati apostoli tunc egressi sint ex carcere.

XXV. De seditione Thessaloniciæ facta propter prædicationem, et de fuga Pauli Berœam et inde Athenas.

XXVI. De inscriptione Athenis super akari; de philosophica prædicatione et pietate Pauli.

XXVII. De Aquila et Priscilla, et de incredulitate Corinthiorum, etiamsi Paulo secundum præscientiam beneplacitum Dei erga illos revelatum esset; ubi de Prisco (Crispo) archisynagogo, qui cum aliis quibusdam credidit et baptizatus est. Quod seditione Corinthi mota, Paulus recesserit; et quod, cum Ephesum venisset, exierit. De Apollo viro eloquente ac fideli.

XXVIII. De baptismo et de Spiritus sancti dono concessio credentibus Ephesi per orationem Pauli, et curatione populi. De filiis Scævæ, et quod non oporteat accedere ad infideles et fide indignos, ac de confessione credentium. De seditione Ephesi mota per Demetrium argentarium contra apostolos.

XXIX. Periochus Pauli, ubi de morte et resurrectione Eutychi in Troade per orationem Pauli: adhortationes pastorales ejusdem Pauli ad presbyteros Ephesi. Navigatio Pauli Ephesu Cæsaream Palæstinæ.

XXX. Agabi propheta de iis quæ Paulo contingere futuram erat in Jerusalem.

XXXI. Adhortatio Jacobi ad Paulum, ne Hebræos coliberet a circumcissione.

XXXII. De tumultu orto in Jerusalem contra Paulum, et quomodo eum centurio a multitudine eripuerit; ubi Pauli concio de se ipso, et de voca-

KB. Περὶ τοῦ ἐν Λύστροις ἐκ γεννητῆς (62) χωλοῦ λαθέντος διὰ τῶν ἀποστόλων· διότι παρ εἶναι τε θεοὶ καὶ παρ εἶναι ἔδοξαν τοῖς ἐγχωροῖς. Ἐνθα δὲ καὶ μετέπειτα λιθάσεται ὁ Παῦλος παρὰ τῶν ἀστυγετόνων.

KΓ. Ὅτι οὐ δεῖ περιτέμνεσθαι τοὺς ἐξ ἐθνῶν πιστεύοντας, ἀγγαμίει καὶ κρίσει τῶν ἀποστόλων· ἐν ᾧ ἐπιστολὴ αὐτῶν ἀποστόλων πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν περὶ τῶν φυλακτέων (63)· Ἀντιρρήσις Παύλου πρὸς Βαρνάβαν διὰ Μάρκον.

KΔ. Περὶ κατήχησεως Τιμοθέου, καὶ τῆς κατ' ἀποκάλυψιν ἀφιξεως Παύλου εἰς Μακεδονίαν· ἐν ᾧ περὶ πίστεως καὶ σωτηρίας γυναικὸς τινος Λυδίας, καὶ περὶ ἰάσεως τῆς πνεῦμα Πύθωνος ἐχούσης παιδίσκης, δι' ἣν τὸν Παῦλον καθείρξαν οἱ δεσπόται αὐτῆς τῆς παιδίσκης· καὶ περὶ τοῦ συμβάντος ἐκείσε σεισμοῦ καὶ θαύματος· καὶ ὅπως πιστεύσας ὁ εἰρηκοφύλαξ, ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ ἐβαπτίσθη παραχρηῆμα, πανεύτιος (64). Ὅτι παρακληθέντες ἐξῆλθον τότε ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου οἱ ἀπόστολοι.

KE. Περὶ στάσεως γενομένης ἐν Θεσσαλονίκῃ τοῦ κηρύγματος ἔνεκεν, φυγῆς τε Παύλου εἰς Βερόιαν, κάκισθεν εἰς Ἀθήνας.

KΓ. Περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιδημίου γραφῆς φιλοσόφου τε κηρύγματος καὶ εὐσεβείας τοῦ Παύλου.

KZ. Περὶ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης καὶ τῆς Κορινθίων ἀπειθείας, καὶ τῆς κατὰ πρόγνωσιν αὐτοῖς (65) εὐφορίας τοῦ Θεοῦ ἀποκαλυφθείσης τῷ Παύλῳ· ἐν ᾧ περὶ Πρίσκου (66) ἀρχισυναγωγῶν πιστεύσαντος σὺν ἑτέροις τισὶν καὶ βαπτισθέντος. Ὅτι στάσεως κινήθεισης ἐν Κορίνθῳ, ὁ Παῦλος ὑπανεχώρησεν ἔλθόν τε εἰς Ἐφέσον καὶ διαλεχθεὶς, ἐξῆλθεν. Καὶ περὶ Ἀπολλῶ ἀνδρὸς λογίου καὶ πιστοῦ.

KH. Περὶ βαπτίσματος καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος δωρεᾶς δοθείσης διὰ προσευχῆς Παύλου τοῖς ἐν Ἐφέσῳ πιστεύουσι (67), καὶ περὶ ἰάσεως τοῦ λαοῦ. Περὶ τῶν υἱῶν Σκευᾶ, καὶ οὗ οὐ δεῖ προσωρεῖν (68) ἀπίστοις καὶ ἀναξίοις τῆς πίστεως γινομένοις, καὶ περὶ ἐξομολογήσεως τῶν πιστευόντων· περὶ τῆς ἐν Ἐφέσῳ κινήθεισης στάσεως ὑπὸ Δημητρίου τοῦ ἀργυροκόπου κατὰ τῶν ἀποστόλων.

KΘ. Περίοδος Παύλου, ἐν ἧ καὶ περὶ τοῦ θανάτου καὶ ἀνακλήσεως Εὐτύχου διὰ προσευχῆς ἐν Τρωάδι· παραίνεσις τε αὐτοῦ Παύλου ποιμαντικαὶ (69) πρὸς τοὺς ἐν Ἐφέσῳ πρεσβυτέρους· ἐν ᾧ παράκλιτος Παύλου ἀπὸ Ἐφέσου ἄχρι Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης.

A. Ἀγάθου προφητεία περὶ τῶν συμβησομένων τῷ Παύλῳ ἐν Ἱερουσαλήμ.

AA. Παραίνεσις Ἰακώβου πρὸς Παῦλον περὶ τοῦ, μὴ δοκῆν κωλύειν Ἑβραίους περιτέμνεσθαι.

AB. Περὶ τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ κατὰ τοῦ Παύλου κινήθεισης ἀταξίας, ὅπως τε αὐτὸν ὁ χιλιάρχος τοῦ πλῆθους ἐξαιρέσται· ἐν ᾧ Παύλου κατάστασις περὶ

(62) Euthal. ἐκ γεννητῆς.

(63) Sic recte Euthal. pro φυλακτέων cod. ms. Coisl.

(64) Rectius iterum Euthalii codices πανεύτιος.

-- Montf. legebat πανοικίαι.

(65) Euthal., ἐπ' αὐτοῖς. Al., ἐπ' αὐτούς.

(66) Κρίστου, Euthal.

(67) Πιστεύσαντι, id.

(68) Al., ἐγγειρεῖν.

(69) Euthal., παραίνεσις ποιμαντικῆ.

ἑαυτοῦ καὶ τῆς εἰς ἀπόστολον ἑαυτοῦ κλήσεως * * περὶ ἃ ὡν ὁ Ἀνανίας (70) πρὸς τὸν Παῦλον ἐν Δαμασκῷ, ὀπτασίας τε καὶ φωνῆς Θεοῦ γενομένης ποτὲ πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ. * Ὅτι μέλλον ἐπὶ τούτοις ὁ Παῦλος τύπτεσθαι, εἰπὼν ὅτι Ῥωμαῖός ἐστιν, ἀνείθη (71).

ΑΓ'. Ὅσα Παῦλος καταβάς εἰς τὸ συνέδριον ἔπαθεν τε καὶ εἶπεν, καὶ εὐθυδῶτως ἔπραξεν.

ΑΔ'. Περὶ ἐπιβουλῆς μελετωμένης Ἰουδαίους (72) κατὰ Παῦλον, καὶ μηνύσεως αὐτῆς πρὸς Λυσίαν * ἐν ᾧ ὅτι παρεπέμφθη ὁ Παῦλος τῷ ἡγεμόνι εἰς Καισάρειαν μετὰ στρατιωτῶν καὶ γραμματέων.

ΑΕ'. Τερτύλλου περὶ Παύλου κατηγορίας (73) καὶ αὐτοῦ ἀπολογίας ἐπὶ τοῦ ἡγεμόνος.

ΑΖ'. Περὶ τῆς Φήλικος διαδοχῆς καὶ τῆς Φήστου προσαγωγῆς, τῆς τε ἐπ' αὐτῶν (74) ἀνακρίσεως Παύλου καὶ ἀφέσεως.

ΑΖ'. Ἀγρίππου καὶ Βερνίκης παρουσία, καὶ πεῦσις τῶν κατὰ Παύλου (75). * Ἐν ᾧ ἀπολογία Παύλου ἐπὶ Ἀγρίππου καὶ Βερνίκης, περὶ τῆς ἐν νόμῳ (76) θρησκείας αὐτοῦ καὶ κλήσεως εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. Ὅς οὐδὲν ἀδικεῖ Ἰουδαίους ὁ Παῦλος, Ἀγρίππας ἔφη τῷ Φήστῳ.

ΑΗ'. Πλοῦς Παύλου ἐπὶ Ῥώμην, κινδύων πλειστων τε καὶ μεγίστων πάμπλεως (77). * ἐν ᾧ παραίνεσις Παύλου πρὸς τοὺς σὺν αὐτῷ περὶ ἐλπίδος σωτηρίας. * Ναυάγιον Παύλου, ὅπως τε διεσώθησαν εἰς Μελίτην τὴν νῆσον, καὶ ὅσα τε ἐν αὐτῇ θαυμασιώργει.

ΑΘ'. Ὅπως ἀπὸ Μελίτης εἰς Ῥώμην κατήντησεν ὁ Παῦλος.

Μ'. Περὶ διαλέξεως Παύλου πρὸς τοὺς ἐν Ῥώμῃ Ἰουδαίους.

Κεφάλαια μὲν τὰ ὅλα μ'· τὰ δὲ τούτοις ἐπόμενα, ἄξινα τὰς σημειώσεις ἔχουσι (78) διὰ τοῦ*, μῆ'.

(70) Εἶπεν adde ex Euthal.

(71) Frustra conjicit Montf. legendum ἀνέθη, utramque enim formam tradunt grammatici. EDIT. PATROL.

(72) Ἰπὸ Ἰουδαίων, Euthal.

(73) Id., κατηγορία et ἀπολογία.

(74) Id., ἐπ' αὐτοῦ.

tionē suā in apostolum; de adventu Ananiae ad Paulum Damasci, de visione et voce Dei ad eum aliquando emissa in templo. Quod cum his de causis Paulus mox verberandus esset, cum dixisset: Romanus sum, dimissus est.

XXXIII. Quænam Paulus, cum venisset in concilium, passus sit, quæ dixerit, et quæ sagaciter fecerit.

XXXIV. De insidiis per Judæos contra Paulum structis, et de significatione ejus ad Lysiam facta. Quod Paulus missus sit Cæsaream ad præsidem cum militibus et litteris.

XXXV. De Tertullii contra Paulum accusatione, et de apologia ejus coram præside.

B XXXVI. Felici succedit Festus. Paulus causam suam agit apud ambos, et dimittitur.

XXXVII. Agrippæ et Bernices adventus, et interrogatio circa Pauli causam. Apologia Pauli coram Agrippa et Bernice, de suo secundum legem cultu, deque vocatione sua ad Evangelium. Agrippa ait Festo, Paulum Judæos nihil lædere.

XXXVIII. Navigatio Pauli Romam cum periculis multis maximisque; ubi adhortatio Pauli ad socios de spe salutis. Naufragium Pauli. Quomodo vectores in Melitam insulam evaserint, et quæ ibi mirabilia patravertit.

C XXXIX. Quomodo ex Melita Romam Paulus advenerit.

XL. De colloquio Pauli cum Judæis qui Romæ erant.

Capita quidem quadraginta sunt: quæ vero post capita asterisco notantur, quadraginta et octo.

(75) Κατὰ Παῦλον, id.

(76) Ἐν νόμῳ, id.

(77) Id., ἐμπλεως.

(78) Id., διὰ κινναβάρεως. Apud eundem ibidem notatur numerus στίχων seu versuum 609, 172. Sed ille longe minor est pro toto libro Actorum, quem p. 411 reperio 2556.

S. PAMPHILI

APOLOGIA PRO ORIGENE.

Apologeticum S. Pamphili pro Origene retinimus inter scripta ad Origenem spectantia quæ ipsius operibus in editione Ruxæana subjunguntur. Ad Collectionis nostræ totum quintum decimum. EDIT. PATROL.

S. PHILEAS

THMUEOS EPISCOPUS ET MARTYR.

NOTITIA.

(GALLAND., *Vel. Patr. Biblioth.*, tom. IV, Proleg., p. vi.)

I. *Phileas tum rebus præclare gestis, tum doctrina et pietate maxime præstans. Thmuitanæ Ecclesiæ episcopus, de martyrum laude scripsit, postmodum et ipse martyr.*

II. *Epistolam quoque dudum editam, quatuor episcoporum nomine Meletio Lycopolitano inscripsisse Phileas existimatur.*

III. *Quo tempore scripta fuerit ejusmodi epistola, expenditur.*

I. Phileas patria Thmuitanus in Ægypto, teste Hieronymo (1), vir fuit cunctis in urbe honoribus ac muneribus summa cum laude perfunctus, et in philosophicis disciplinis excolendis admodum clarus, ut scribit Eusebius (2); quodque rei caput est, pietate in Deum ac fortitudine maxime illustris (3): ἀληθῶς φιλόσοφος τε ἑμοῦ καὶ φιλόθεος μάρτυς. *vere-philosophus simulque divinus martyr.* Ecclesiæ patris suscepto episcopatu, elegantissimum librum de martyrum laude composuit (4), qui Alexandria præsertim mortem pro Christi fide obierant; ipsumque Thmuitis inscripsit, epistolari stylo contextum. Hujus insigne fragmentum nobis servavit Eusebius (5), unde illud exscripsimus. Pro Christo demum capite truncatus est beatus antistes, eodem in Ægypto persecutionis auctore, quo Lucianus Nicomediæ, ut ait Hieronymus (6): Alexandria nimirum sub Maximino, circa Christi annum 307 (7). Ejus martyrii Acta post Bollandianos edidit Theodorici Ruinartius (8): quæ enim Græce simul et Latine in *Triumphis lectis martyrum* evulgavit Combefisius, minus siucera eruditibus existimantur.

II. Huic autem sancti Phileæ fragmento, ex ejus libro *De martyribus Alexandrinis* excerpto, integram adjecimus epistolam, quam Meletio Lycopolitano episcopo, tum suo tum etiam trium aliorum episcoporum nomine idem Phileas inscripsisse videtur. Eam vero cum aliis ecclesiasticæ antiquitatis monumentis, ad schisma Meletianum præcipue pertinentibus, primus haud ita pridem in lucem eruit ex vetusto ms. codice capituli Veronensis vir cl. Scipio Masfæus (9). Quæ quidem cum reliquis eidem adjectis ex Græco esse translata comperitur; vetustissimamque præterea esse versionem, ac for-

tasse Hilariani ævi, ex abrupto loquendi genere rite arguit eruditissimus editor. Quatuor porro episcopi qui eam epistolam exarasse perhibentur, hoc ordine distributi comparent: *Hesychius, Pachomius, Theodorus et Phileas*: iidem nimirum quorum medicinavit Eusebius his verbis (10): « Ex his vero qui Alexandriæ et per totam Ægyptum ac Thebaidem nobili martyrio perfuncti sunt, recensentur Phileas et Hesychius, Pachomius et Theodorus, diversarum in Ægypto Ecclesiarum episcopi. » Atque hac ipsa Eusebiana serie illos item enumeratos exhibent Acta passionis sancti Petri Alexandrini a Combefisio evulgata. Qui tamen primus utrobique nominatur Phileas, contra hic postremus inseribitur. Ecce demum? inquires. Nimirum epistolam Phileas ipsemet perscribens, quippe qui cæteris eloquentiæ et doctrinæ laude præstaret, ut modo ex Eusebio atque Hieronymo accepimus, ultimo propterea loco modestiæ causa se ipsum nominavit: quæ est laudatissimi viri conjectura.

III. Cæterum si tempora requiras quo scripta fuerit epistola, plane constat fuisse illam exaratam, dum adhuc in vivis ageret sanctus Petrus Alexandrinæ Ecclesiæ antistes. Sic enim ibi Meletium alloquuntur illustres Christi confessores: « Tu autem non considerans magni episcopi ac patris nostri Petri honorem, ex quo cuncti per spem quam habemus in Domino nostro Jesu Christo, *pendemus* » etc. Neque ullus dubitandi locus relinquitur, quin ii eandem epistolam scripserint, dum in carcere detinerentur: ut proinde hinc fortasse Meletius perniciosissimi in Ægypto schismatis conflandi ansam arripuerit. Quod quidem cum nostro Baronio aliisque viris doctis circa annum 306 contigisse existimamus.

(1) *De vir. illustr.*, cap. 78.(2) *Hist. eccl.*, lib. viii, cap. 9.(3) *Id.*, *ibid.*, cap. 10.

(4) Hieron., loc. cit.

(5) Loc. cit., cap. 10.

(6) Loc. cit.

(7) Tillem., *Mém.*, tom. V, pag. 780, not. 5, sæc. S. Philéas.(8) *Act. mart. sinc.*, pag. 454.(9) *Osserv. letter.*, toni. III, pag. 11-17. — *Opusc. eccl.*, pag. 254 seqq.(10) *Hist. eccl.* lib. viii, cap. 13.

S. PHILEÆ

ECCLESIAE THMUITARUM EPISCOPI ET MARTYRIS

EXCERPTUM

EX EPISTOLA AD THMUITAS.

Apud Euseb. Hist. eccl. lib. viii, cap. 10.

Τούτων ἀπάντων ὑποδειγμάτων ἡμῖν καὶ ὑπογραμ- A
μῶν καὶ καλῶν γνωρισμάτων ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς
Γραφαῖς κειμένων, οὐδὲν μελήσαντες (11) οἱ μακά-
ριοι οἱ σὺν ἡμῖν μάρτυρες, τὸ τῆς ψυχῆς ἕμιμα πρὸς
τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν καθαρῶς ταίναντες, καὶ τὸν ἐπ'
εὐσεβείᾳ θάνατον ἐν ᾧ λαθόντες, ἀπρὸς τῆς κλήσεως
εἶχοντο· τὸν μὲν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν εὐ-
ρόντες ἐνανθρωπήσαντα δι' ἡμᾶς, ἵνα πάσαν μὲν
ἁμαρτίαν ἐκκόψῃ, ἐφόδια δὲ τῆς εἰς τὴν αἰώνιον
ζωὴν εἰσόδου ἡμῖν κατέθηται· Οὐ γὰρ ἀρπαγμὸν
ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ· ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε,
μορφὴν δούλου λαβὼν· καὶ σχήματι εὐσεβείας ὡς
ἄνθρωπος, ἐαυτὸν ἐταπεινώσας ἕως θανάτου, θά-
νάτου δὲ σταυροῦ. Διὸ καὶ ζηλώσαντες τὰ μελῶνα
χαρίσματα οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες (12), πάντα μὲν
πόνον καὶ παντοίας αἰκισμῶν ἐπινοίας οὐκ εἰσάπαξ,
ἀλλ' ἤδη καὶ δεύτερον, τινὲς ὑπέμειναν· πάσας δὲ
ἀπειλὰς οὐ λόγους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις τῶν δορυ-
φόρων κατ' αὐτῶν φιλοτιμουμένων, οὐκ ἐνεδίδουν
τὴν γνώμην, διὰ τὸ τὴν τελείαν ἀγάπην ἕξω βίβ-
λειον τὸν φόβον.

cutere certatim uiterentur, non tamen fracti sunt animo, eo quod perfecta charitas foras eiciebat timorem⁹.

Ἴν καταλέγειν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἐφ' ἐκείτῃ
βασάνῳ ἀνδρείαν, τίς ἂν ἀρχέσει λόγος; Ἀνάσσει
γὰρ οὐσης ἅπασι τοῖς βουλομένοις ἐνυθρίζειν, οἱ
μὲν ξύλοις ἐπαλοντο· ἕτεροι δὲ ῥάβδοις· ἄλλοι δὲ μά-
στιξι· ἕτεροι δὲ πάλιν ἱμάσιν· ἄλλοι δὲ σχοινίοις. Καὶ
ἦν ἡ θέα τῶν αἰκισμῶν ἐνηλλαγμένη καὶ πολλὴν
τὴν ἐν αὐτῇ κακίαν ἔχουσα. Οἱ μὲν γὰρ ὀπίσω τὸ
χεῖρε δεθέντες, περὶ τὸ ξύλον (13) ἐξηρῶντο, καὶ
μαργάνοις τοῖς διετείοντο πᾶν μέλος. Εἶθ' οὕτως
διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἐπήγον ἐκ κελεύσεως οἱ βα-
σανιστοὶ, οὐ καθάπερ τοῖς φρονεῦσιν ἐπὶ τῶν πλευ-
ρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς γαστρὸς καὶ κνημῶν καὶ
παρειῶν τοῖς ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον (14)· ἕτεροι δὲ

⁹ Philipp. ii, 6-8. ⁹ I Joan. iv, 18.

(11) Οὐδὲν μελήσαντες. Scribe μελήσαντες, ut legitur in codice Med., Maz., Fuk. et Savil. Idem error ex eorundem codicum auctoritate a nobis emendatus est rursus infra in hac Phileæ epistola.

(12) Οἱ Χριστοφόροι μάρτυρες. Id est Christo pl. ni. Sic Ignatius Antiochenus episcopus dictus est Θεοφόρος, id est Deo plenus.

(13) Περὶ τὸ ξύλον. Equuleum intelligo. Reis enim in equuleo suspensis, latera ferreis unguibus exarabantur

I. Hæc omnia exempla ac signa et pulcherrima documenta in sacris litteris exstare cum scirent beatissimi qui nobiscum versati sunt martyres, absque ulla cunctatione, oculum mentis in supremum omnium Deum sincere desigentes, et mortem pro pietate libenti animo amplectentes, vocationi suæ pertinaciter inhæserunt. Quippe qui probe nossent, Dominum nostrum Jesum Christum nostra causa hominem idcirco factum fuisse, ut et peccatum omnino excinderet, et ad vitam æternam contententibus nobis subsidia itineris compararet. Non enim rapinam arbitratus est Christus, esse se æqualem Deo; sed exinanivit se ipsum, servi formam induens; et specie ipsa inventus quasi homo, humiliavit se ipsum usque ad mortem; et quidem mortem crucis¹. Proinde meliora charismata consequentes martyres qui Christum gestabant, omnes æruinas, omnia tormentorum genera quæ excogitari potuerant, non semel, sed iterum ac sæpius nonnulli sustinuerunt. Et cum satellites non solum verbis minantes, sed etiam factis terrorem ipsis in-

II. Quorum virtutem et in singulis tormentis fortitudinem, quæ tandem oratio possit percensere? Nam cum eos injuria afflicere cuiusvis liceret, alii fustibus, alii virgis, alii flagris eos verberabant: quidam loris; nonnulli etiam funibus cædebant. Eratque hujusmodi cruciatuum spectaculum varium et multiplex plenumque malitiæ. Quidam enim illorum manibus post tergum revinctis ad stipitem suspendebantur: ac deinde universa corporis membra machinis quibusdam distendebantur. Post hæc tortores jussu judicis universo corpori, neque ut homicidis solet, lateribus duntaxat, sed etiam ventri, cruribus ac genis cruciatus ferreis

(14) Ἀμυντηρίοις ἐκόλαζον. Eadem verba habes Metaphrastes in Actis passionis Phileæ. Nicephorus emendat ἀμυντηρίοις τὰς κολάσεις. Recte, ut apparet: ἀμυντήρια autem sunt unguilæ, ut recte Rufinus vertit. Videntur tamen ἀμυντήρια aliquid plus esse, quam unguilæ. Nam Hesychius ἀμυντήριον ξίφος δίστομον interpretatur, id est gladium utriusque acutum: et in hoc crudelitas judicium notatur, qui non contenti simplicibus unguilibus, novaculis ad exaranda martyrum latera utebantur.

ungulis adhibebant. Quidam vero altera manu ad porticum suspensi pendebant; quibus articularum membrorumque omnium distensio quovis cruciatu erat acerbior. Alii vultibus in se mutuo conversis ad columnas alligabantur, pedibus solum non contingentibus; adeo ut vincula gravitate corporum adacta, acrius intenderentur. Atque id tolerabant non solum quoadiu præses eos alloquebatur, aut audiendis ipsis vacabat, sed toto propemodum die. Nam ubi ad alios audiendos transierat, ministros officii sui relinquebat, qui prioribus imminerent; si forte quis tormentorum acerbitate victus a proposito desciscere videretur. Jubebatque eos absque ulla miseratione vinculis stringi, et postea cum jam animam exhalarant, humi abjectos trahi. Neque enim aiebat vel minimam nostri curam habendam esse: sed cunctos sic de nobis sentire, sic erga nos agere debere, quasi non amplius homines essemus. Hunc scilicet secundum cruciatum post verbera inimici nostri excogitaverant.

III. Quidam etiam post tormenta in nervo jacuerunt, pedibus ad quatuor usque foramina divaricatis; ita ut supini esse cogentur, cum ob recentès plagarum cicatrices quas toto corpore gerebant, stare omnino non possent. Alii humi projecti jacebant præ nimia tormentorum acerbitate; et multo gravius quam dum cruciarentur spectaculum intuentibus præbebant, varia ac multiplicia tormentorum excogitata genera corporibus suis circumferentes. Quæ cum ita gererentur, alii in ipsis tormentis expirabant, constantia sua pudore incutientes adversario. Alii semineces in carcerem trusi, paucis post diebus doloribus oppressi vitam sinerunt. Reliqui curantium remediis refocillati, tempore ipso ac diuturna carceris mora fidentiores evasere. Itaque cum postea juberentur eligere, utrum mallent, an contactis nefariis sacrificiis omni molestia liberari, et abominandæ absolutio- nis sententiam ab ipsis consequi; an vero sacrificare abnuentes capite damnari: omnes nihil cun-

(15) *Τοὺς τῆ ἔξουσια ὑπηρετουμένους.* Apparitores, seu officiales intelligit, qui præfecto Augustali obsequiebantur. De hoc enim loquitur Phileas in hac epistola, et ἡγεμόνα eum vocat. Porro ἔξουσια fere de majoribus iudiciis dicitur, qui habebant jus gladii; quæ Latine *potestas* appellatur, ut ait Ulpianus. Quæ vox eo sensu sæpius occurrit apud Joannem Chrysostomum. Porro præfectus Augustalis eo quidem tempore erat Hierocles, quem admodum scribit Epiphanius in hæresi Meletianorum.

(16) *Τοῖς δεσμοῖς προσιέναι.* Nova et insolens mihi videtur hæc locutio.

(17) *Οὕτω καὶ διανοῖσθαι.* Nostri codices Maz., Med. et Fuk. vocem addunt hoc modo, οὕτω ἐδόκουν διαν.....

(18) *Ταύτην δευτέραν βάσανον.* Raptationem intelligit. Primus enim cruciatus erat verberum ac plagarum et unguularum. Secundus, ut humi depositi traherentur et raptarentur in carcerem.

(19) *Ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι.* Pessime Langus calamam vertit. Hic enim τὸ ξύλον aliter sumitur ac supra. Nam supra quidem ponitur pro equuleo, ut ex Rufino monuimus. Hic vero pro nervo poni-

τὸν τῆς στοᾶς μίξις χειρὸς ἐξηρητημένοι αἰωροῦντο, πάσης ἀλγηδόνος δεινότεραν τὴν ἀπὸ τῶν ἑθέρων καὶ μελῶν τάσιν ἔχοντες. Ἄλλοι δὲ πρὸς τοῖς κίονσιν ἀντιπρόσωποι ἐδοῦντο οὐ βεβηκόσι τοῖς ποσὶ, τῷ δὲ βάρει τοῦ σώματος βιαζομένων μετὰ τάσως ἀνελεχομένων τῶν δεσμῶν· καὶ τοῦθ' ὑπέμενον, οὐκ ἐφ' ὅσον προσδιελέγετο, οὐδ' αὐτοῖς ἐχγόλαζεν ὁ ἡγεμὼν, ἀλλὰ μονονοῦχι δι' ἄλης τῆς ἡμέρας. Ὅτε γὰρ καὶ ἐφ' ἐτέρους μετέβαινε, τοῖς προτέροις κατελίμπανεν ἐφεδρεῖν τοὺς τῆ ἔξουσια αὐτοῦ ὑπηρετουμένους (15)· εἰ ποῦ τις ἠττηθεὶς τῶν βασάνων ἐνδοξοῦναι ἐδόκει· ἀπειδὴ δὲ κελεύων καὶ τοῖς δεσμοῖς προσιέναι (16), καὶ μεταταῦτα ψυχροβραγούντας αὐτοὺς κατατιθεμένους εἰς τὴν γῆν ἔλκεσαι· οὐ γὰρ εἶναι κἂν μέρος αὐτοῖς φροντίδος περὶ ἡμῶν· ἀλλ' οὕτω καὶ διανοεῖσθαι (17) καὶ πράττειν, ὡς μηκέτ' ὄντων ταύτην δευτέραν βάσανον (18) ἐπὶ ταῖς πληγαῖς τῶν ὑπενωτίων ἐφευρόντων.

Ἦσαν δὲ οἱ καὶ μετὰ τοὺς αἰκισμοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου κείμενοι (19) διὰ τῶν τεσσάρων ὀπῶν διατεταμένοι ἀμφω τῷ πόδε, ὡς καὶ κατ' ἀνάγκην αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ ξύλου ὀπίσθους εἶναι, μὴ δυναμένους (19) διὰ τὴν ἔναυλα τὰ τραύματα ἀπὸ τῶν πληγῶν καθ' ὅλου τοῦ σώματος ἔχειν· ἕτεροι δὲ εἰς τοῦδαφος βιφέντες, ἔκειντο ὑπὸ τῆς τῶν βασάνων ἀθρόας προσβολῆς· δεινότεραν τὴν θῆν τῆς ἐνεργείας τοῖς ὀρώσι παρέχοντες, ποικίλας καὶ διάφορους ἐν τοῖς σώμασι φέροντες τῶν βασάνων τὰς ἐπινοίας. Τοῦτων οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν ἐνάπηθησκον ταῖς βασάνοις, τῆ καρτερίᾳ κατασχύναντες τὸν ἀντίπαλον· οἱ δὲ ἡμιθνήτες ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ συγκλειόμενοι, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ταῖς ἀλγηδῶσι συνεχόμενοι ἐτελειοῦντο· οἱ δὲ λοιποὶ τῆς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἀνακτῆσεως τυχόντες, τῷ χρόνῳ καὶ τῇ τῆς φυλακῆς διατριβῇ, θαρσαλιώτεροι ἐγίνοντο. Οὕτω γοῦν ἦν ἡ καὶ προσετέτακτο, αἰρέσεως κειμένης ἢ ἐραφάμενον τῆς ἐναγοῦς θυσίας ἀνεσθλήτων εἶναι, τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας (20) παρ' αὐτῶν τυχόντα· ἢ μὴ θύοντα, τὴν ἐπὶ θανάτῳ δίχην ἐκδέχε-

tur, id est compedibus ligneis. Latini etiam lignum eo sensu dixerunt. De his compedibus intelligendus est locus in *Actis martyrum Tarachi, Probi et Andronici: Cum verberatus esset, præsces dixit: Mittite illi ferrum per quatuor loca nervorum, et dimittentes aliquam curam ei apponere.* Et in *Actis Luciani martyris.* Synesius in oratione *de regno: 'Ἄλλ' οὕτως μᾶλλον κινήσεται τῶν ἐν τῇ ποδοκᾶκῃ, τῷ φαυλοτάτῳ τῶν ξύλων.* Porro sicut in hac Phileæ epistola ξύλον in modo pro equuleo sumitur, modo pro nervo: ita in *Actis Theodori martyris* quæ habentur apud Sarrum die 9 Novembris, lignum duplici modo accipitur.

(19) *Deest ἐσθηέναι, quod legit interpret.* EDIT. PATROL.

(20) *Τῆς ἐπαράτου ἐλευθερίας.* Libertatem vocabant, cum quis vinculis solveretur, et libere quo vellet abire siveretur. Quæ vox non raro occurrit apud Eusebium, eo sensu quem dixi. Sic Arator in lib. 1 *Apostolicæ historie:*

..... *Damnatio justī*

Libertas est facta reis.

Id est absolutio et relaxatio.

σθαι· οὐδὲν μάλῃσσαντες, ἀσμένως ἐπὶ τὸν θάνατον Ἀ
ἐχώρου. Ἦδεσαν γάρ τὰ ὑπὸ τῶν ἱερῶν Γραφῶν
ἡμῖν προορισθέντα. Ὁ γὰρ θυσιάζων, φησὶ, θεοῖς
ἑτέροις, ἐξολοθρευθήσεται· καὶ ἔτι, Οὐκ ἔσονται
σοὶ θεοὶ ἕτεροὶ πλὴν ἐμοῦ (21).

ctati, libenti animo ad mortem perrexerunt. Quippe
probe norant, quæ in sacris litteris nobis præscri-
pta sunt. Qui enim sacrificat diis alienis, ait Scri-
ptura ², exterminabitur. Et iterum ³: Non habebis
deos alienos præter me.

EJUSDEM SANCTI PHILEÆ THMUITANI

EPISTOLA AD MELETIUM LYCOPOLITANUM EPISCOPUM (22).

INITIUM EPISTULÆ EPISCOPORUM.

HESICHIUS, PACHOMIUS, THEODORUS, PHILEAS, MELETIO dilecto et comministro in Domino salutem.

Simplici ratione incerta verba æstimantes quæ B
de te audiebantur, quibusdam ad nos pervenientibus
nuntiatur aliena a more divino et regula eccle-
siastica, quæ a te conantur, imo magis fiunt, quæ
nec auribus suscipere vellemus, considerantes in
magnitudine audaciam et conatus incertos. Sed
quoniam in præsentia advenientes multi his fidem
imposuerant, et contestari facta non dubitabant,
nimis admirantes compulsi sumus has litteras con-
ficere ad te : qualem etiam commotionem (23) et
tristitiam communiter omnibus, et singillatim uni-
cuique, præbuit a te facta ordinatio in parœciis ad
te minime pertinentibus, nec dicere etiam prævale-
mus. Pauca tamen te arguentes non cessavimus.
Lex est patrum et propatrum, quam nec ipse igno-
ras, constituta secundum divinum et ecclesiasticum
ordinem : nam cuncta præ Dei placito et zelo melio-
rum. Ab ipsis esse constitutum et fixum, in alienis
parœciis non licere alicui episcoporum ordinatio-
nes celebrare ; quæ lex bene nimis magna est, et
cum sapientia adinventæ. Quoniam primum oportet
conversationem et vitam eorum qui ordinantur,
cum magna scrupulositate scrutari : deinde, ut
omnis confusio et turbolentia auferatur ; vix enim
unusquisque parœciam regere poterit suam, et ma-
gna sollicitudine multisque cogitationibus ministros
reperire, cum quibus omne tempus vitæ transegit,
et in manibus ejus sunt educati. Tu autem nihil
horum considerans, nec futura contemplans, nec
heatorum patrum nostrorum et Christo susceptorum
per successiones legem, neque magni episcopi ac
patris nostri Petri honorem, ex quo cuncti per spem
quam habemus in Domino Jesu Christo, pendemus ;

nec nostris incarcerationibus, et tentationibus, et
cotidianis ac multiplicatis opprobriis, nec oppres-
sionibus et angustiis apud omnes placatus, omnia
pariter evertere ausus es. Pro quibus quæ tibi ex-
cusationis occasio relinquetur ? Sed forsitan dices :
Egentibus gregibus ac desolatis, pastore non subsi-
stente, ne multorum incredulitate multi subtrahan-
tur, ad hoc perveni. Sed certissimum est, illos non
egere : primum quia multi sunt circumeuntes, et
potentes visitare ; deinde etsi quid ab ipsis negligē-
tius agebatur, oportuerat ex populo properare
nos exigere pro merito. Sed sciebant se ministro-
rum non esse egenos, et ideo ad hos petendos non
pervenerunt. Sciebant, quod monentes eos ab hæc
inquisitione aut dimittebamur, aut cum omni scrupulositate
flebat quod utile videbatur ; flebat enim
sub arguente, et in manibus probitate constituta
cogitabatur. Tu autem tam viriliter quorundam
considerans deceptiones, et inania verba, subreptus
ad ordinationes prosiluisti. Si enim adstringebant
circumstantes te, et compellebant ignorantes ordi-
nem ecclesiasticum, oportuerat te sequentem regu-
lam litteris nos edocere ; et ita quod expedire vide-
batur, flebat. Si forte persuadebant tibi quidam di-
centes, de nobis finem esse factum (quod nec tibi
ipsi erat ignotum, quod essent multi euntes et re-
deuntes ad nos, qui poterant visitare), etsi hoc
fuisset, oportebat te majoris patris expectare judi-
cium, et hujus rei permissionem. Sed horum nihil
cogitans, et aliud sperans, immo magis nostri cu-
ram non gerens, præpositos quosdam populo provi-
disti : nam jam cognovimus, et schismata (24)
fuisse, quod multis tua displicuit irrationabilis ordi-

² Exod. xxxii, 20. ³ Exod. xx, 3.

(21) Πλὴν ἐμοῦ. His ex Phileæ epistola recitatis
Eusebius statim subdit : « Hæc sunt vere philosophi,
nec minus Dei quam sapientiæ amatoris verba, quæ
ante extremam judicis sententiam, adhuc in custo-
dia constitutus, ad fratres Ecclesiæ suæ scripsit ;
partim qui in statu versaretur exponens ; partim
eos adhortans, ut pietatem in Christum etiam post
obitum avum jamjam imminentem, mordicus reti-

nerent. »

(22) Hanc epistolam cum aliis ecclesiasticæ anti-
quitatis monumentis primus edidit v. cl. Scipio
Maffei ex vetusto ms. codice capituli Veronensis
in *Osserv. letter.*, tom. III, pag. 11 - 17, quo exhibetur
Historiæ fragmentum de schismate Meletiano.

(23) *Commotionem*, Ms., *communione*.

(24) *Schismata*, Ms., *chrismata*.

uatio. Ad hæc nec beatissimi provisoris, et induti Christum omnium nostrum apostoli Pauli verbum suavitati morari, et propositum facile continere; qui scribens acceptissimo filio Timotheo dicit: *Manus nemini cito imposueris, nec communicaveris pec-*

catas alienis: pariter suam erga illum demonstrans providentiam et exemplum, ac legem qua cum omni scrupulositate et cautela eligantur ordinandi. Adnuntiamus (25) in posterum tibi, ut regulæ tantam et salubrem terminum confirmare studeas (26).

Finis epistolæ episcoporum.

Hanc epistolam postquam suscepit et legit, nec rescripsit, nec ad eos perrexit ad carcerem, nec ad beatum Petrum iit: omnibus autem his episcopis, presbyteris ac diaconibus Alexandriæ apud carcerem martyrium passis, ingressus est statim Alexandriam. Erat autem in civitate quidam Isidorus nomine, moribus turbulentus, doctoris habens desiderium; et Arius quidam habitum portans pietatis, et ipse doctoris desiderium habens. Hi postquam cognoverunt cupiditatem Meletii, et quid

esset quod requireret, succurrentes ei, invidentes scilicet pontificatum B. Petri, ut cognoscatur concupiscentia Meletii, presbyteros quibus dederat potestatem B. Petrus de parœcia visitare Alexandriam, latentes Meletio demonstraverunt. Commendans eis occasionem Meletius, separavit eos, et ordinavit ipse duos, unum in carcere, et alium in metallo.

His agnitis, B. Petrus cum multa patientia populo scripsit Alexandrino epistolam hoc modo (27).

(25) *Ordinandi. Adnuntiamus. Ms., ordinando adnuntias.*

(26) *Studeas, Ms. studetur. In laudato codice, collectionis historiæ auctor relatæ quatuor episco-*

porum epistolæ a Phileæ ut videtur conscriptæ, subdit statim quæ sequuntur.

(27) *Hoc modo.* Hanc autem epistolam S. Petri Alexandrini habes infra ad ann. 302 t. XVI.

CIRCA ANNUM DOMINI CCXCVIII.

S. THEONAS EPISCOPUS ALEXANDRINUS.

NOTITIA.

(GALLAND., *Vet. Patr. Biblioth.*, t. IV, Proleg., p. viii.)

- I. Theonas quo tempora sedem Alexandrinam obtinuerit. Ejus præsulatus anni definiuntur. Sub eo floruit Pierius illius Ecclesiæ presbyter, vir summus. Theonæ memoria in fastis ecclesiasticis consignata.
- II. Exstat ex antiqua versione ejus epistola ad Lucianum cubiculariorum præfectum digna plane quæ magni ducatur. Quandonam conscripta.
- III. Ex Eusebio et Lactantio ejus integritas comprobatur.

I. Maximo Ecclesiæ Alexandrinæ antistiti, qui anno Probi imperatoris ultimo, Christi 282 decessit, ut auctor est Eusebius (1), successus est Theonas, qui annos novemdecim ministerio fuisse perfunctus traditur ab eodem Eusebio tam in *Chronico* quam in *Historia* (2), ut proinde supremum diem obierit anno 300 currente: siquidem anni 19, menses aliquos duntaxat attingisse Theonam, ex initio episcopatus Petri ejus successoris Dodwellius aperte demonstrat (3); ejusque sententiæ Tillemontium quoque adherere comperimus (4).

Pauca sunt admodum a veteribus de Theona memoriæ prodita. Illud unum discimus ex Eusebio (5):

1 Tim. v, 22.

(1) In *Chron.* ad ann. mcccxcviii.

(2) *Id.*, *Hist. eccl.*, lib. vii, cap. ult.

(3) *Dissert. sing.* ad Pears. cap. 6, § 20, pag. 73.

(4) *Mém. ecclés.*, tom. IV, not. 2, sur S. Théon., p. 771.

sub ejus nimirum regimine floruisse Pierium ad presbyterii honorem evectum, eique Christianæ fidei institutionem in schola Alexandrina fuisse commissam; quippe qui sublimioris philosophiæ atque evangelicæ conversationis sincerum specimen, operibus ipsis præ cæteris omnibus exhiberet. Cæterum Theonæ memoriæ, ut a viris doctis Renaudotio (6) et Lequienio (7) erudimur, celebrant Copiæ die 11 mensis Tybi, sive 28 Decembris: ejus tamen dies festus in tabulis ecclesiasticis apud Latinos agitur die 23 Augusti.

II. Superiore sæculo edita est a Dacherio (8) epistola Theonæ episcopi Luciano cubiculariorum

(5) *Hist. eccl.*, l. c.

(6) *Hist. patriarch. Alex.*, pag. 53.

(7) *Or. Christ.*, tom. II, pag. 396.

(8) *Spicil.*, tom. III, pag. 297 nov. edit.

præfecto. inscripta, præclaris Christianæ pietatis et prudentiæ institutis referta, primævamque plane simplicitatem redolens. Ex primum quidem, ab homine Græco fuisse illam perscriptam, ex eo constat quod auctor divinas Scripturas commemorans (9) : *Eas, inquit, mira diligentia et largissimo impendio Ptolemaus Philadelphus in linguam nostram traduci curavit*. Neque sane dubitare nos sinit epistolæ dictio, quin eam e Græco Latine redditam existimemus. Præterea scripta fuisse perhibetur epistola hujusmodi (10) *pæce per bonum principem Ecclesiis concessa*. Denique testatur auctor (11), *principem ipsum nondum Christianam religioni ascriptum*, in cujus palatio cubiculariorum præfecti munere fungebatur Lucianus, *ipso Christianis velut fidelioribus vitam et corpus suum servandum creditissimæ*. Ex quibus ergo characteribus recte arguisse nobis videntur doctissimus Tillemontius (12) et Dacheriani *Spicilegii* nuperus editor (13), hanc epistolam hæc aliter esse accipiendam quam de Diocletiani imperio, antequam ille anno 303 adversus Ecclesiam fureret; quam propterea Theonas episcopus Alexandrinus sæculo III desinente perscripserit.

III. Pótro ad hanc sententiam astruendam locupletissimus testis accedit Eusebius (14) : « Qualem, inquit, quantamque gloriam simul ac libertatem doctrina veræ erga supremum Deum pietatis — apud omnes Græcos pariter ac barbaros ante persecutionem nostra memoria excitatam consecuta sit, nos certe pro merito explicare non possumus. Argumento esse possit *imperatorum* (Diocletiani et Mercurii M.) *benignitas erga nostros* : quibus rege-

das etiam provincias committebant, omni sacrificandi meta eos liberantes ob singularem, qua in religionem nostram affecti erant, benevolentiam. Quid opus est dicere de his qui in *imperatorum palatiis versabantur*? Quid de imperatoribus ipsis? Qui domesticis suis eorumque uxoribus, liberis ac servis, ea quæ religionis suæ erant, tam verbis quam factis libere exsequendi coram semetipsis, potestatem dederunt, ipsis ob hanc fidei suæ libertatem gloriari ac se ostentare quodammodo permittentibus : eosque præ cæteris omnibus ministris quodam amore prosequentibus. » Hæc episcopus Cæsariensis; qui paulo post in eandem sententiam scribit (15) : *Dorotheum et reliquos cubicularios pueros summi honoris prærogativa ab imperatoribus ornatos fuisse, qui non minus ab iisdem diligebantur quam filii*. » His consona refert Lactantius, qui ea tempestate testis ferme oculatus florabat. Sic enim ille (16) : *Furebat ergo imperator (Diocletianus) jam non in domesticos tantum, sed in omnes. — Potentissimi quondam eunuchi necati, per quos palatium et ipse constabat*. Quæ quidem omnia si cum illa conferantur quæ ab initio ad finem usque in sua epistola tradit auctor; nemo enimvero fuerit, qui libens volensque sententiam modo propositam non amplectatur, quique detrectet Theonam episcopum Alexandrinum ejus auctorem agnoscere, ut proinde hæc necesse sit alium a Diocletiano imperatorem querere cum Caveo (17) Constantium Chlorum, aut alium cum Dacherio (18) Theonam episcopum Cyzicenum : quo verus epistolæ auctor statuatur; simulque ipse epistolæ integritas confirmetur.

SANCTI THEONÆ

EPISCOPI ALEXANDRINI

EPISTOLA AD LUCIANUM CUBICULARIORUM PRÆPOSITUM,

In qua monita Christiana et politica eidem suggerit S. Pater.

(Ex Acherii *Spicilegio*, tom. III, pag. 297-299.)

Theonas episcopus Luciano præposito cubiculariorum invictissimi principis nostri.

I. Gratias ago omnipotenti Deo et Domino nostro Jesu Christo, qui fidem suam per universum orbem in salutem nostræ unicum remedium manifestare, ac etiam in tyrannorum persecutionibus

ampliare non destitit : imo persecutionum procellis velut aurum in fornace expugnatum enituit, et ejus veritas ac caliditas magis semper ac magis splenduit, ut jam pæce per bonum principem Ecclesiis concessa, Christianorum opera etiam coram infidelibus luceant, et glorificatur inde Pater

(9) *Theon.*, epist. § 7.

(10) *Id.*, *ibid.*, § 4.

(11) *Ibid.*

(12) *Mém. eccl.*, tom. IV, pag. 771, not. 4, sur S. Théon., et tom. V, art. 3, pag. 7.

(13) *Spicil.* l. c.

(14) *Hist. eccl.* lib. VIII, cap. 1.

(15) *Ibid.*, cap. 6.

(16) *De mortib. persecut.*, cap. 15.

(17) *Hist. litter.*, tom. I, pag. 472.

(18) *Spicil.*, l. c.

vester qui in caelis est Deus¹; quod velut præcipuum a nobis pro salute nostra, si Christiani re potius quam verbis esse cupimus, quærendum atque exoptandum est. Nam si gloriam nostram quærimus, rem vanam caducamque appetimus, et qua nos ipsos ad mortem perducit: at gloria Patris et Filii qui pro salute nostra cruci affixus fuit, nos salvos facit in redemptionem sempiternam; quæ maxima Christianorum est expectatio.

Non ergo, mi Luciane, te jactari aut puto aut volo quod multi ex palatio principis per te ad agnitionem veritatis pervenerunt, sed magis gratias Deo nostro referre decet, qui te bonum instrumentum in rem bonam confecit, teque apud principem sublimavit, ut Christiani nominis odorem in suam gloriam et multorum salutem diffunderes. Nam quanto magis princeps ipse nondum Christianæ religioni ascriptus, ipsis Christianis velut fidelioribus vitam et corpus suum curandum credidit; tanto decet vos sollicitiores, ac in illius salutem et curam diligentiores esse et prospectiores, ut per id plurimum Christi nomen glorificetur, et illius fides per vos qui principem fovetis, quotidie augeatur: nam quia nos maledicos olim et omnibus flagitiis repletos nonnulli priores principes putaverunt; sed jam videntes vestra bona opera, non possint nisi ipsum Christum glorificare.

II. Itaque summa ope vobis annitendum est, ne vos aliquid turpe aut inhonestum, ne flagitiosum nomen, sentiatis; ne Christi nomen per vos ipsos blasphemetur.

Absit a vobis ut aditum alicui ad principem pretio vendatis; ut inhonesta aut precibus, aut pretio victi aliquo pacto principi suggeratis. Omnis avaritiæ ardor a vobis abscedat², quæ idololatriam potius quam Christi religionem operatur. Nullum turpe lucrum Christiano, nulla duplicitas convenire potest, qui Christum simplicem et nudum amplectitur. Nulla scurrilitas aut turpiloquium inter vos habeatur³. Omnia cum modestia, comitate, affabilitate et justitia exigantur, ut in omnibus nomen Dei et Domini nostri Jesu Christi glorificetur.

Officia vestra ad quæ singuli constituti estis, omni cum timore Dei et amore principis atque exacta diligentia exsequamini. Mandatum principis quod Deum non offendit, ab ipso Deo processisse putetis; amore pariter et timore, atque omni cum jucunditate perficite. Nihil est enim quod hominem magnis agitationibus fatigatum ita recreet, sicut intimi servitoris conveniens jucunditas, et benigna patientia; nec ulla iterum res econtrario illum perturbatione ita afficit et contristat, sicut tristitia impatientiaque, et ipsius servitoris submurmuratio. Absint hæc a vobis Christianis, qui zelo fidei inceditis; sed ut in vobis ipsis honorificetur Deus⁴, omnia vitia mentis et corporis suppressite et calcate. Induimini patientia et affabilitate; virtutibus et spe

A Christi repleamini. Omnia propter ipsum Creatorem vestrum sufferte, omnia patimini, omnia vincite et supplantate, ut Christum Dominum acquiratis. Magna sunt hæc et laboribus plena: sed qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere; et illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam⁵.

III. Sed quia, ut sentio, diversis officiis estis ascripti, et omnium tu, Luciane, præpositus diceris, quos omnes gratia Christi tibi concessa potens es et regulare et instruere; certus sum, non tibi displicebit me etiam de officiis illis aliqua particulatim et summarie tibi referre quæ sensero. Nam aliquem ex vobis servare privatas principis pecunias audio; alium vestes et ornata imperialia; alium vasa pretiosa; alium libros, quæ non hunc adhuc ex creditibus intelligo, alium aliam supellectilem. Quæ sane quemadmodum tractanda mihi videantur; paucis indicabo.

IV. Qui privatas principis pecunias detinet, omnia sub certo calculo conservet; paratus sit semper omnium certam reddere rationem: omnia scribat, etiam si possibile est, antequam alteri pecunias porrigat; nunquam memoriæ confidat, quæ ad diversa quotidie distracta facile labitur, ita ut sine scriptura, etiam quæ nullo pacto fuerunt ex corde nonnunquam affirmemus; nec vulgaris sit hujusmodi scriptura, sed quæ facile et clare omnia prodant, et mentem requirentis sine scrupulo aut dubitatione relinquat: quod facile fiet, si distincte quæ recipiuntur et per se scribantur, et quo tempore, et per quem recepta fuerint, et quo in loco: similiter et quod aliis erogatur, vel principis mandato impenditur per se suo ordine digeratur: fidelis sit ille servus et prudens, ut gaudeat Dominus cum super bona sua constituisse⁶, et Christum in illo glorificet.

V. Nec minor erit illi diligentia et cura qui vestes et imperialia detinet ornata, quæ omnia sub certissimo indice habeat et adnæcet quæ illa sint, qualia, quibus in locis recondita, quando ea acceperit et a quibus, an maculata sint vel sine macula: illa omnia sua diligentia conservet; sæpe revideat, sæpe pertractet ut facilius recognoscantur: omnia illi sint in promptu, omnia parata: petentis semper principis aut præpositi sui mentem in omni re petita clarissimam reddat; ita tamen ut omnia cum humilitate et jucunda patientia fiant, et Christi nomen etiam in re parva laudetur.

VI. Simili modo ille agat, cujus fidei credita sunt vasa argentea, aurea, crystallina, vel murrhina, escaria, vel potoria; omnia disponat, omnia notet, et quot qualesve sint in illis lapides pretiosi sua diligentia connumeret; omnia magna cum prudentia consideret, omnia suis locis et temporibus prodant; cui dat et quando, a quibus ea recipit diligentissimam

¹ Matth. v, 16. ² Coloss. iii, 5. ³ Ephes. v, 4.

⁴ I Pet. iv, 11. ⁵ I Cor. ix, 25. ⁶ Matth. xxiv, 45, 47.

inspiciat, ne error et suspicio mala etiam cum A
majori damno in rebus pretiosis occurrat.

VII. Ille tamen præcipuus inter vos erit et di-
ligentissimus, cui libros servandos princeps manda-
verit: hunc ipse ex probata scientia sibi eligit vi-
rum gravem et magnis rebus aptum, ac omnibus
quæsitis respondere paratum, qualem Philadelphus
Aristeum intimum cubicularium in re hac delegit,
ac nobilissimæ bibliothecæ præposuit, quem ad
Eleazarum maximis cum muneribus pro traducenda
Scriptura sacra legatum misit: hic idem historiam
Septuaginta Interpretum plene scripsit. Si igitur ex
credentibus in Christum ad hoc ipsum officium ad-
vocari contingat, non spernat et ipse litteras sæ-
culares et gentilium ingenia, quæ principem oble-
ctant. Laudandi sunt poetæ in magnitudine inge-
nii, in inventorum acumine, in expressionis pro-
prietate et eloquentia summa; laudandi oratores,
laudandi philosophi in genere suo; laudandi histo-
rici qui gestarum rerum seriem, majorum mores
et instituta nobis explicant, qui vivendi normam
ex antiquorum gestis ostendunt. Interdum et divi-
nas Scripturas laudari conabitur, quas mira dili-
gentia et largissimo impendio Ptolemæus Philadel-
phus in linguam nostram traduci curavit (19); lau-
dabitur et interim Evangelium, Apostolusque pro di-
vini oraculis; insurgere poterit Christi mentio;
explicabitur paulatim ejus sola divinitas; omnia
hæc cum Christi adjutorio provenire possent.

Sciat ergo ille libros omnes quos princeps ha-
buerit; sæpe illos revolvat et suo ordine per in-
dicem pulchre disponat: si vero novos vel veteres
transcribi curabit, studeat emendatissimos habere
librarios: quod si fieri non potest, viros doctos
ad emendandum disponat, illisque pro laboribus ju-
ste satisfaci; veteres item codices pro indigentia
resarciri procuret, ornateque non tantum ad super-
stitiosos sumptus, quantum ad utile ornamentum;
itaque scribi in purpureis membranis et litteris au-
reis totos codices, nisi specialiter princeps deman-
daverit, non affectet; omnia tamen Cæsari grata,
maxima cum obedientia prosequatur. Suggestet pro-
passe et omni cum modestia principi, ut eos legat,
vel legi audiat libros, qui et statui et honori illius,
ac utilitati magis quam tantummodo voluptati con-
veniant: noscat ipse prius optime illos; sæpius
deinde coram principe laudet, ac eorum qui appro-
bant testimonium et auctoritates commode explicet,
ne suo sensui tantum videatur inniti.

VIII. Qui vero corpus principis curare habent,
sint in omnibus quam promptissimi, hilari semper,
ut diximus, vultu, faciei nonnunquam, sed summa
semper cum modestia, quam in vobis omnibus præ
cæteris rebus laudet, illamque ex ipsa religione
Christi provenire cognoscat. Sitis et vos omnes

etiam corpore et indumentis mundi et nitidi, nulla
lumen superfluitate aut affectatione notandi, ne Chri-
stiana modestia deturpetur, Omnia suis temporibus
sint parata, et suo ordine quam optime digesta.
Sit ordo inter vos et diligentia, ne confusio in
opere, aut rerum amissio aliquo pacto proveniat:
disponantur ornenturque opportuna loca pro captu
et dignitate locorum.

Sint insuper et servi vestri honestissimi, sint
compositi et modesti, et vobis quam convenientis-
simi; quos in vera doctrina omni cum patientia
et charitate Christi instruite et docete; quod si in-
structiones vestras negligant et parvipendant, a
vobis abjicite, ne illorum nequitia aliquo pacto in
vos redundet. Nam diffamatos dominos ex servo-
rum malignitate quandoque vidimus, et sæpe audi-
vimus.

Si ad Augustam accesserit princeps, vel ipsa ad
illum, sitis tunc vos quoque et oculis et gestu et
verbis omnibus quam compositissimi; videat illa
vestram continentiam et modestiam; videant illius
comites et pelisseque, videant et admirentur, at-
que inde Jesum Christum Dominum nostrum in vo-
bis ipsis collaudent. *Loquela vestra* semper sit
parca et modesta, atque religione velut *sale con-
dita* ⁷. Nulla prorsus inter vos sit invidia, aut con-
tentio, quæ in omnem confusionem et divisionem
vos deduceret, et sic quoque in odium Christi et
principis atque summam abominationem perduce-
ret, nec lapis structuræ vestræ supra lapideam stare
posset.

IX. Et tu, Luciane charissime, cum sis sa-
piens ⁸, libenter supporta insipientes; et ipsi sa-
pientes fiant.

Nulli unquam molestiam inferte, nullum ad iram
concite. Si vobis injuria irrogatur, in Jesum
Christum respicite; et quemadmodum optatis ut
vobis ipse remittat, sic et vos illis dimittite ⁹; et
tunc quoque omnem invidiam supplantabit; et
sæpuit antiqui serpentis conteretis ¹⁰, qui vestris
bonis operibus et successibus omni cum astutia in-
sidiatur. Non prætereat dies quin opportuno tem-
pore dato aliquid sacrarum lectionum legatis, ali-
quid contemmini, nec sacræ Scripturæ literaturam
prorsus abjiciatis; nihil adeo animam pascit et
mentem impinguat, sicut sacræ faciunt lectiones:
sed ex illis hunc maxime capite fructum, ut pa-
tientia vestra juste et pie, hoc est in charitate
Christi, vestra officia exsequamini, et transitoria
omnia ob ejus promissiones æternas contemnatis,
quæ sane sensum omnem et intellectum humanum
exsuperant ¹¹, et vos ipsos in felicitatem perpetuam
conducent. Vale feliciter in Christo, mi domine Lu-
ciane.

⁷ Coloss. iv, 6. ⁸ II Cor. xi, 19. ⁹ Marc. xi, 25. ¹⁰ Rom. xvi, 20. ¹¹ Philipp. iv, 7.

(19) Notandus hic locus, ubi auctor laudat *divi-
nas Scripturas*... quas... *Ptolemæus Philadelphus* in
LINGUAM NOSTRAM traduci curavit. Hinc jure arguit

Acherius, hanc epistolam ab homine Græco fuisse
perscriptam.

ADDENDA

MONITUM

Ad sequentia Dionysii Alexandrini in sacram Scripturam Commentariorum fragmenta.

(Gallandii Biblioth. vet. Patr., Append. ad tom. XIV, quæ, eo jam demortuo, complecti causa ab erudito Anonymo ex mss. addita est.)

Quidquid passim ab aliis editum fuerat de Operibus Dionysii Alexandrini, collegit jam Gallandius in sua Bibliotheca (supra col. 1253), cujus etiam erudita prolegomena consuli poterunt. Reperi præterea tria illius fragmenta a Bonjoannio descripta. Primum complectitur scholia Commentariorum ejus ad initium Ecclesiastæ, videlicet a capite 1, vers. 1, ad caput III, vers. 11. Revera Dionysium nostrum in principium Ecclesiastæ fuisse commentatum, liquet ex Eusebio (1), ubi ait de Dionysii epistolis loquens : Βασιλίδη τῶν κατὰ Πεντάπολιν παροικῶν ἐπισκόπων γραφῶν, φησὶν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχὴν διήγησιν παροικῆσθαι τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ. « Ad Basilidem Pentapolitanarum Ecclesiarum episcopum scribens, ait se elucubrasse enarrationem in principium Ecclesiastæ. » Quo quidem in loco nonnulli legunt Ἑκκλησιαστοῦ : sed Ἑκκλησιαστοῦ legendum esse præter fidem scholiorum nostrorum, et veterem Christophorsoni interpretationem testimonio est etiam Procopius Gazæus, qui ad Genes. cap. III, pag. 76, allegat hujusmodi scholia Dionysii nostri in Ecclesiastem.

Alterum Dionysii fragmentum, est illius expositio in caput Lucæ XII, vers. 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48. Equidem non aliunde, quod sciam, constat, Dionysium nostrum in Lucam scholia scripsisse. Fieri tamen vel istud potuit, cum jam aliquamvultu a scriptorum ejus interciderit : vel etiam ex aliis ejus operibus auctor Catenæ codicis nostri potuit laciniæ illas decerpisse, et illis vetericulis subjunctisse. Certe in Catena a D. Thoma collecta Dionysius locum suum passim obtinet. Quamobrem nihil est cur fragmentum illud nostro scriptori adjudicemus.

Equidem in eis Christum nequaquam sanguine sudasse sibi velle videtur, sensumque evangelistæ fuisse proverbiali locutione ianvere, « Quod non tenuibus quibusdam guttulis, quasque ad indicium modo apparentibus, Dominicum corpus præstillaverit ; sed quod vere uberiorum guttarum instar totum sudoribus perfundeatur. » Proinde ab eo dictum fuisse ὡς οἱ θρόνοι, « ut granni sanguinis. » Alioquin non fuisse dicturum ad instar horum fuisse sudores Christi. Quidquid porro sit de hujus interpretationis veritate, quæ fundamento innititur satis infirmo ; inde tamen loci ipsius ἡρησώτης liquido confirmatur, nec adversum veras Christi passiones quidquam Marcio, Valentinus alique veterum hæreticorum filii extundere possunt, cum præsertim statim subjiciat Dionysius : « Ostendebatur etiam per sudorem crassitiem, quia naturaliter, et reipsa, non vero specie tenus et phantastice homo erat Salvator, et naturalibus hominum, inculpatis tamen, serviebat passionibus. » Sunt et alia quædam in his fragmentis ad confirmanda dogmata Christiana opportunissima, cujusmodi est illud quod in tertio fragmento occurrit de Filii ὁμοουσιότητι. Quod quidem etiam Gallandius edendum curavit (2) : sed nos propter nonnullas discrepantes lectiones, et novi Codicis veterum auctoritatem subjungendum antecedentibus censuimus.

(1) H. E. lib. VII, cap. 20.

(2) Tom. III, p. 197.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ

ΕΙΣ

ΤΗΝ ΑΡΧΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΟΥ

DIONYSII ALEXANDRINI

COMMENTARIUM

IN PRINCIPIUM ECCLESIASTÆ

(3) ΚΕΦ. Α'.

Α

CAP. I.

Στιχ. α'. Υιού Δαβίδ βασιλέως Ἰσραὴλ ἐν Ἱερουσαλήμ.

Οὕτω καὶ Ματθαῖος υἱὸν Δαβίδ ὀνομάζει τὸν Κύριον.

Στιχ. γ'. Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντί μόχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μόχθει ὑπὸ τὸν ἥλιον;

Τίς γὰρ ἐκ τῆς τῶν γῆινων ἐργασίας πλουτήσας, βίτηχως ὑπάρχων, τρίτηχως ἐγένετο; ἢ τυφλὸς ὢν, ἀνέβλεψεν; Οὐκοῦν ὑπὲρ τὸν ἥλιον τοὺς πόρους πεμπτέον. Ἐκεῖ γὰρ οἱ μόχθοι τῶν ἀρετῶν διαβαλουσι.

Στιχ. δ. Γενεὰ πορεύεται, καὶ γενεὰ ἐρχεται. Ἡ δὲ γῆ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται.

Ἄλλ' οὐκ εἰς τοὺς αἰῶνας.

Στιχ. ις'. Ἐλάλησα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου τοῦ λέγειν Ἰδοὺ ἐγὼ ἐμεγαλύνθη, καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πάντων οἱ ἐγένοντο ἐμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἡ καρδία μου εἶδε πολλὴν σοφίαν καὶ γνώσιν.

Στιχ. ιζ'. Παραβολὰς καὶ ἐπιστήμην ἔγνων· ὅτι καὶ γε τοῦτο προαίρεσις πνεύματος.

Στιχ. ιη'. Ὅτι ἐν πληθει σοφίας, πληθος γνώσεως, καὶ ὁ προστιθεὶς γνώσιν, προστίθεται ἀληθία.

Ἐφυσώθη μάλιστα καὶ προσέθηκα σοφίαν, οὐκ ἦν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἀλλὰ περὶ ἧς φησὶν ὁ Παῦλος· Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. Σολομὼν γὰρ καὶ ταύτην ἐπικαυδεύετο (3) ὑπὲρ τὴν φρόνησιν ὑπὲρ πάντων τῶν ἀρχαίων· δείκνυσιν οὖν ταύτης τὸ μάταιον, ὡς δηλοῖ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ ἡ καρδία μου εἶπε (4) τὰ πολλὰ· σοφίαν καὶ γνώσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστήμης ἔγνων. Σοφίαν δὲ καὶ γνώσιν, οὐ τὴν ἀληθῆ, ἀλλ' ἢ τις κατὰ Παῦλον

Vers. 1. Filii David regis Israel in Jerusalem.

Sic et Matthæus filium David ¹ nominat Dominum.

V. 3. Quæ exuberantia homini in omni afflictione sua, qua affigitur sub sole?

Quis enim ex rerum terrenarum labore ditescens, si bicubitali statura erat, tricubitalis evasit? Vel si cæcus, lumina recuperavit? Itaque ultra solem labores dirigendi sunt. Eo enim molestiæ virtutum pertranseunt.

V. 4. Generatio vadit, et generatio venit. Terra autem in sæculum stetit.

Sed non in sæcula.

V. 16. Locutus sum ego in corde meo ut dicerem: Ecce ego magnificatus sum, et adjeci sapientiam super omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem; et cor meum vidit multam sapientiam et notitiam.

V. 17. Parabolas et scientiam novi: quia atque (5) hoc voluntas spiritus.

V. 18. Quia in multitudine sapientiæ, multitudo cognitionis; et qui adjicit cognitionem, adjicit dolorem.

Inflatus sum frustra et adjeci sapientiam; non quam dedit Deus, at de qua dicit Paulus: Sapientiam mundi hujus stultitia apud Deum est ². Salomon namque et hanc callebat plus quam prudentiam præ omnibus antiquis. Ostendit igitur quam sit frustranea, ut et quæ sequuntur manifestum faciunt. Et cor meum, inquit, vidit multa. Sapientiam et cognitionem, parabolas et scientias novi. Sapientiam videlicet et cognitionem, non veram, sed quæ, secun-

¹ Math. i, 1. ² I Cor. iii, 19.

(3) Ex Cod. Venet. κχι.

(3) Lege ἐπικαυδεύετο. EDITION. PATROL.

(4) Vel legendum εἶδε, vel εἶπεν, εἶδε.

(5) Etiam, atque.

dum Paulum, inflat. Dixi porro, sicut scriptum est, *etiam tria millia parabolas*³, sed non spirituales, verum quales communi politiæ hominum congruunt: puta de animalibus vel medicamentis. Quare etiam urbane subjunxit: *Novi, quia, atqui hoc est voluntas spiritus*. Multitudo autem cognitionis, non quæ sit sancti Spiritus, sed quod princeps operatur hujus mundi, mittitque supplantare animas, sollicitus valde de dimensionibus cæli, situ terræ, finibus maris. At qui harum rerum *adjicit cognitionem, adjicit dolorem*. Scrutantur enim et quæ sunt his altiora: quæ nempe necessitas sit ut ignis sursum feratur, aqua deorsum. Ac ubi didicerint, id contingere quia ille quidem levis est, hæc gravis; adjiciunt dolorem, quærentes cur non potius contra factum sit.

CAP. II.

V. 1. *Dixi ego in corde meo: Adesum, tenta cœni in oblectatione, et vide in bono. Atqui hoc vanitas.*

Tentaminis quippe gratia, et per accidens a venerabiliori et duriori vita venit in voluptatem. *Oblectationem* vocat, quam sic appellant homines. *In bono*, quæ item bona nominant: quæ haud quantum satis vivificant possessorem, quæ stultum efficiunt agentem.

V. 2. *Risui dixi hallucinationem: et lætitiæ, Quid istud facis?*

Duplicem risus habet hallucinationem: tum quia hallucinatio generat risus, et desleri non sinit peccata; tum quia vir hujusmodi hallucinatur, tempora et loca et personas mutans. Evitat enim lugescentes. *Et lætitiæ, Quid istud facis? Quid pergis ad eos quibus fas non est lætari? ad temulentos, et avaros, et rapaces? Ut quid autem tanquam vinum?*⁴ Quia vinum cor exhilarat: mites enim efficit homines. Exhilarat illud etiam caro, quæ concinne et apte movetur.

V. 3. *Et cor meum dux viæ fuit in sapientia, et vincendi in lætitiâ: donec videam quale bonum filiis hominum, quod facient sub sole, numerum dierum vitæ eorum.*

Deductus, inquit, per sapientiam superavi voluptates in lætitiâ. Scopus vero mihi cognitionis fuit, ut nulli rei vanæ vita vacaret; sed bonum invenirem, quo quis compos effectus, non aberrat ab utilis judicio. Quod sufficiens est temporarium; coextenditur autem toti vitæ.

V. 4. *Ampliare opus meum, ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas.*

V. 5. *Feci mihi hortos et vitridaria.*

V. 6. *Feci mihi natatoria aquarum, ut efficerem ex illis saltum germinantem ligna.*

V. 7. *Possedi servos et ancillas, et vernæ fuerunt*

³ III Reg. iv, 32. ⁴ Eccle. ii, 2, in O'.

(6) Ms. κτισμένον.

φυσιοί. *Εἶπε δὲ, καθὰ γέγραπται, καὶ τρισχιλίως παραβολὰς, ἀλλ' οὐ τὰς ἐν πνεύματι· ἀλλ' οἷαι τῇ κοινῇ πολιτεῖ τῶν ἀνθρώπων ἀρμόττουσιν· οἶον περὶ ζώων ἢ φαρμάκων. Διδὸν καὶ ἀποσώκτων ἐπήγαγεν. Ἐγγῶν, ὅτι καὶ γε τοῦτο ἔστι προαίρεσις πνεύματος. Πλήθος δὲ γνώσεως, οὐ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀλλ' ὅπερ ὁ ἄρχων ἐνεργεῖ τοῦτου τοῦ κόσμου, καὶ ἐπιπέμπει σκαλίζεσθαι τὰς ψυχὰς, πολυπραγμονῶν οὐρανοῦ μέτρα, γῆς θέσιν, θαλάσσης πέρατα. Ἄλλ' ὁ προστιθεὶς τούτων γνώσει, προστίθῃσιν ἄλγημα. Ἐρευνῶσι γὰρ τὰ τούτων βαθύτερα, τίς ἢ χρεῖα τοῦ τοῦ πῦρ ἔνω χωρεῖν, τὸ δὲ ὕδωρ κάτω; καὶ μαθόντες, ὅτι τὸ μὲν ὡς; κούφον, τὸ δὲ ὡς βαρὺ, προστιθέασιν ἄλγημα, καὶ διατὶ μὴ ἀνάπαλιν;*

B

ΚΕΦ. Β'.

Στιχ. α'. *Εἶπον ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου· Δεῦρο, κλιρῶσαι ὡς ἐν εὐφροσύνῃ, καὶ ἴδε ἐν ἀγαθῷ. Καὶ γε τοῦτο ματαιότης.*

Πείρας γὰρ ἔνεκα, καὶ κατὰ συμβεθεκὸς ἀπὸ τοῦ σεμνοτέρου καὶ κατεκλιμηκότος βίου ἦλθεν εἰς τὴν ἡδονήν. *Εὐφροσύνην* δὲ φησιν, ἣν ὀνομάζουσιν ἄνθρωποι. *Ἐν ἀγαθῷ* δὲ, ἃ καλοῦσιν ἀγαθὰ, ἅπερ οὐχ ἱκανὰ ζωοποιεῖν τὸν κτησάμενον (6), ἃ ματαίωι τὸν πράττοντα.

Στιχ. β'. *Τῷ γέλωτι εἶπον περιφορᾶν, καὶ τῇ εὐφροσύνῃ, Τί τοῦτο ποιεῖς;*

Διπλὴν ὁ γέλως ἔχει περιφορᾶν· ὅτι τε, περιφορὰ γεννᾷ γέλωτας, καὶ πενθεῖν οὐ συγχωρεῖ τὰς ἀμαρτίας, καὶ ὅτι ὁστος περιφέρεται, καιροῦς καὶ τόπου ἐναλλάττων καὶ πρόσωπα. Φεύγει γὰρ τοὺς πενθοῦντας. *Καὶ τῇ εὐφροσύνῃ, Τί τοῦτο ποιεῖς; Τί πορεύῃ πρὸς οὐδ' οὐ θέμις εὐφραίνεσθαι; πρὸς τοὺς μεθύουσας καὶ πλεονέχτας καὶ ἄρπαγας; Διὰ τί δὲ ὡς οἶνον;* Ἐπειδὴ τὴν καρδίαν οἶνος εὐφραίνει. πρᾶθῦμος γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἐργάζεται· εὐφραίνει δὲ αὐτὴν καὶ ἡ σὰρξ, εὐτακτα κινουμένη καὶ μέτρια.

Στιχ. γ'. *Καὶ ἡ καρδία μου ὠδήγησεν ἐν σοφίᾳ, καὶ τοῦ κρατῆσαι ἐπὶ εὐφροσύνῃ, ἕως οὗ εἶδὼ ποιῶν τὸ ἀγαθὸν τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, ὃ ποιήσουσιν ὑπὸ τῶν ἡλίων, ἀριθμὸν ἡμερῶν ζωῆς αὐτῶν.*

Ἐδηγηθεὶς, φησιν, διὰ σοφίας κατεκράτησα τῶν ἡδονῶν ἐπὶ εὐφροσύνῃ· σκοπὸς δὲ μοι τῆς γνώσεως τὸ ἐπὶ μηδενὶ ματαίω τὴν ζωὴν ἀσχολῆσαι, εὐρεῖν δὲ τὸ ἀγαθόν· οὐ τις τυχόν, οὐχ ἀμαρτάνει τῆς τοῦ συμφέροντος χρίσεως. Ὁ διαρκὴς ἔστι καὶ πρόσκαιρον, τῇ δὲ ἀπάσῃ ζωῇ παρατείνεται.

Στιχ. δ'. *Ἐμεγάλυνα κοίτην μου· φηροδόμησά μοι οἴκους· ἐφύτευσά μοι ἀμπελόνας.*

Στιχ. ε'. *Ἐποίησά μοι κήπους καὶ παραδεισοῦς.*

Στιχ. ς'. *Ἐποίησά μοι κολυμβήθρας ὕδατων, τοῦ ποιῆσαι ἀπ' αὐτῶν θρυμὸν βλαστῶντα ξύλα.*

Στιχ. ζ'. *Ἐκτησάμην δούλους καὶ κωδίσκους.*

καὶ οἰκογενεῖς ἐγένοντό μοι. Καί γε κτήσις βου-
 πολλοῦ καὶ ποιμῆτος ἐγένετό μοι πολλή, ὑπὲρ
 πάντας τοὺς γενομένους ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱε-
 ρουσαλήμ.

Στιχ. η'. Συνήγαγόν μοι καὶ γε ἀργύριον, καὶ
 γε χρυσίον, καὶ περιουσιασμούς τῶν βασιλέων καὶ
 τῶν χωρίων. Ἐποίησά μοι ἄδοντας καὶ ἄδούσας,
 καὶ τρυφήματα τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οἰνοχόας
 καὶ οἰνοχόσον.

Στιχ. θ'. Καὶ ἐμεγαλύνθη, καὶ προσέθηκα παρὰ
 πάντας οἱ ἐγένοντο ἔμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσα-
 λήμ. Καὶ γε σοφία ἐστάθη μοι.

Στιχ. ι'. Καὶ πᾶρ ὃ ἤτησαν οἱ ὀφθαλμοί μου,
 οὐκ ἀπέβλεπον ἀπ' αὐτῶν. Οὐκ ἀπεκόμισα τὴν
 καρδίαν μου ἀπὸ πάσης εὐφροσύνης.

θεωρεῖς, ὅπως πλῆθος οἰκῶν καὶ ἀγρῶν, καὶ τῶν
 λοιπῶν, ὧν φησιν, ἀριθμήσας, εἶτα μηδὲν ἐν τούτοις
 ἐπιχερδὲς εὐρῶν· οὐδὲ γὰρ τὴν ψυχὴν ἐξ αὐτῶν βελ-
 τίων ἐγένετον, οὐδὲ διὰ τοῦτα τὴν πρὸς θεὸν οἰκωλασίαν
 ἐκτήσατο ἀναγκαιῶς ἐπὶ τῶν ἀληθῶν πλούτων, καὶ τὴν
 βεβαίαν ὑπαρξίν τὸν λόγον μετατίθησιν. Δεῖξαι τοίνυν
 βουληθεὶς ποῖα τῶν κτημάτων ἴσταται τῷ κτησα-
 μένῳ, μένει τε αὐτῷ διημεκῶς καὶ σώζεται, ἐπήγαγε·
 Καὶ γε σοφία ἐστάθη μοι. Μὲνη γὰρ αὕτη μένει, τὰ
 δ' ἄλλα φεύγει καὶ ἀφίσταται, ὅσα φθάσας ἠρίθμησε.
 Σοφία τοίνυν ἐστάθη μοι, κἀγὼ δὲ αὐτὴν ἐστάθην.
 Ἐκεῖνά τε γὰρ πίπτει, καὶ παθεῖν ποιεῖ τοὺς αὐτοὺς
 ἐπιτρέποντας. Ἄλλὰ γὰρ σύγκρισιν θεῖναι τῆς σο-
 φίας, καὶ τὴν (7) ἀνθρώπων ἀγαθῶν νομιζομένων
 βουλομένων, ταῦτα ἐπήγαγε· Καὶ πᾶρ ὃ ἤτησαν οἱ
 ὀφθαλμοί μου, οὐκ ἀπέβλεπον ἀπ' αὐτῶν, καὶ τὰ ἐξή-
 οὐ μόνον τούτους κακίῶν τοὺς μόχθους, οὐδ' οἱ ἐν
 εὐφροσύνῃ τρυφῶντες· πάσχουσι μοχθοῦντες, ἀλλὰ
 καὶ οὐδ' ἀνάγκην καὶ βίαν οἱ ἄνθρωποι μοχθοῦ-
 ντες ὑπομένουσι, τροφῆς ἕνεκεν τῆς ἐφημέρου, ἐν
 ἰδρώτι τοῦ προσώπου τὰς τέχνας ἐργαζόμενοι. Ὁ μὲν
 γὰρ μόχθος πολὺς, φησίν, ἢ δὲ τέχνη ἢ ἐκ τοῦ μόχθου
 πρόσκαιρος, οὐδὲν προτιθεῖσα (8) τῶν τερπομένων
 χρησίμων. Διόπερ τὸ κέρδος οὐδὲν, Ἐνθα γὰρ οὐκ
 ἐστι περισσεῖα, οὐδὲ κέρδος. Εἰκότως τοίνυν ματαιό-
 της τὰ σπουδασθέντα, καὶ προαιρέσεις πνεύματος.
 Πνεῦμα δὲ, τὴν ψυχὴν ὀνομάζει. Ἡ γὰρ προαίρεσις,
 ἐστι ποιὸν, οὐ κίνησις. Καὶ ὁ Δαβὶδ· Εἰς χεῖράς
 σου παρατίθημι τὸ πνεῦμά μου. Καὶ γε ἀληθῶς
 σοφία ἐστάθη μοι, ὅτι με γνῶναι καὶ συνιέναι πε-
 ποίηκε τοῦ λέγειν πᾶν ὃ τι οὐκ ἐστι περισσεῖα ὑπὸ
 τὸν ἥλιον. Εἰ τοίνυν ἀγαθοῦ κέρδους ἐπιθυμοῦμεν, εἰ
 περισσεῖαν θέλομεν, εἰ ἀφάρτοι ζητοῦμεν εἶναι, μοχ-
 θήσωμεν μόχθους τοὺς ὑπὲρ τὸν ἥλιον τρέχοντας. Ἐν
 τούτοις γὰρ οὐκ ἐστι ματαιότης, οὐδὲ προαίρεσις τοῦ
 εἰκαλοῦ. καὶ μάτην ὕδα κακίαι περισπωμένου πνεύ-
 ματος.

Στιχ. ιβ'. Καὶ ἐβλεψα ἐγὼ τοῦ ἰδεῖν σοφίαν καὶ
 περιφορᾶν καὶ εὐφροσύνην· ὅτι τίς ἀνθρώπος, ὃς
 ἐλεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς σύμπαντα ὅσα
 ἐποίησεν αὐτή;

^o Psal. xxxix. 6.

(7) Τῶν.

A mihi. Atqui possessio armenti et gregis fuit mihi
 multa, prae omnibus qui fuerunt ante me in Jeru-
 salem.

V. 8. Collegi mihi atque argentum, atque aurum,
 et substantias regum et regionum. Feci mihi canto-
 res et cantatrices, et oblectamenta filii hominis, po-
 cula et pocillatorem.

V. 9. Et magnificatus sum, et adjecti prae omnibus
 qui fuerunt ante me in Jerusalem. Atqui sapientia
 stetit mihi.

V. 10. Et omne quod postulaverunt oculi mei,
 non abstuli ab eis. Non prohibui cor meum ab omni
 laetitia.

B Vides quomodo multitudinem domorum et agro-
 rum, ac reliquorum quae commemorat, enumeret.
 Deinde nihil in his utile reperiens; nec enim quoad
 animam ex his melior evaserat, neque per hoc fam-
 iliaritatem cum Deo adquisierat; necessario ad
 veras divitias, et stabilem essentiam sermonem
 transfert. Cum igitur vellet ostendere quanam pos-
 sessiones possessori permaneant, perseverent apud
 eum jugiter, ac servantur, subjunxit: *Atqui sapien-
 tia stetit mihi.* Sola enim haec manet: caetera dif-
 fugiunt et abscedunt, quaecunque antea enumeravit.
 Sapientia itaque stetit mihi, et ego per illam steti.
 Illa namque excidunt; et praecipitant quotquot ad
 illa recurrunt. At enim volens comparisonem in-
 stituere sapientiae, et honorum humanorum quae
 talia reputantur, haec subtexit: *Et omne quod
 postulaverunt oculi mei, non abstuli ab eis,* et caete-
 ra, non modo malos ostendens hujusmodi labores,
 quos qui in laetitia laborant, sustinent; verum etiam
 quoscunque vi ac necessitate laborantes homines
 tolerant, quotidiani victus causa, in sudore vultus
 artes exercendo. Labor enim multus est, inquit,
 ars autem quae ex labore est, temporaria, nihil
 afferens utile eorum quae delectant. Quamobrem
 etiam emolumentum nullum est. Ubi enim non est
 exuberantia, neque emolumentum. Merito igitur
 vanitas sunt res circa quas tanta est sollicitudo,
 et voluntas spiritus. Spiritum hic animam nominat.
 Voluntas enim, est qualitas, non motus. Et David
 ait: *In manus tuas commendo spiritum meum*.
 Atque vere sapientia stetit mihi, quia effecit ut ego
 cognoscerem ac intelligerem, quo dicerem omne
 quod non est exuberantia sub sole. Si ergo bonum
 emolumentum desideramus, si exuberantiam volu-
 mus, si incorruptibiles quaerimus esse; laboremus
 labores qui ultra solem currunt. In his enim non
 est vanitas, neque voluntas rei supervacuae, et spi-
 ritus frustra ultro citroque abrepti.

V. 12. *Ei aspexi ego ut viderem sapientiam, et
 hallucinationem, et imprudentiam.* Nam quis ho-
 mo, qui ibit pone consilium omnia quaecunque fecit
 haec?

(8) Forte προστιθεῖσα.

Sapientiam dicit, quæ est ex Deo, quæ et illi A stetit. Hallucinationem et imprudentiam, humanis labores, et frustraneam stultamque in illis oblectationem. Hæc cognoscens, et quod sit medium eorum, veramque sapientiam beatam deprædicans, subjunxit: *Nam quia homo qui ibit pons consilium? Hoc enim consilium nos veram sapientiam docet, hallucinationisque et imprudentiæ liberationem largitur.*

V. 13. *Et vidi ego, quod exuberantia est sapientiæ super insipientiam, ut exuberantia lucis super tenebras.*

Non juxta comparisonem hæc dicit. Quæ enim contraria sunt, seseque invicem conficiunt, comparari nequeunt: sed statuit, alterum eligendum esse, fugiendum alterum. Tale est et illud: *Dilexerunt homines tenebras magis quam lucem* ⁶. Nam *magis* hic loco electionem notat diligentis, non rerum comparisonem.

V. 14. *Sapientis oculi in capite ejus: et insipiens in tenebris incedit.*

In terram prouus semper, obtenebratamque habens animæ facultatem principem. Equidem omnes homines in capite oculos habemus, si constitutio corporis attendatur. Sed loquitur de oculis mentis. Sicut enim oculi suis in cælum non respiciunt, propterea quod naturaliter formatus est ut in ventrem sit prouus: ita et mens ejus, qui sæmel illectus fuit a voluptatibus, difficile inde divellitur, propterea quod non *perspicit in omnia præcepta Domini* ⁷. Et rursus: *Caput Ecclesie Christus est* ⁸. Sapientes sunt, qui *in via ejus ambulunt* ⁹, siquidem ipse dixit: *Ego sum via* ¹⁰. Oportet igitur ut sapiens semper oculos mentis in ipsam Christum intendat, ut pro nulla re, neque pro prosperitate rei extollatur, neque pro infortunio contemnat: quia *judicia ejus abyssi sunt* ¹¹, quod exactius ex sequentibus cognosces.

V. 14. *Et novi atque ego, quia occursum unus occurret omnibus ipsis.*

V. 15. *Ei dixi ego in corde meo: Sicut occursum insipientis occurret mihi: et ut quid sapientiam professus sum ego?*

Series orationis per ea quæ sequentur curat passillanimes erga hanc vitam affectos, qui triste nescio quid mortem reputant, et corporeas vicissitudines, ac propterea lucrum nullum esse. ducunt vitæ virtuosæ, quia nihil differunt in accidentibus his quæ æque coniungunt sapienti et insipienti. Hallucinationis igitur verba dicit, quæ propendit in insipientiam, quare etiam subinfert: *quia insipientis ex abundantia loquitur* ¹²: insipientem se, vel etiam omnem ita reputantem vocans. Damnans igitur turpem hanc cogitationem, ac proinde in corde formidans, illam dixit; veritus omnino omnium, qui

Σοφίαν φησιν τὴν παρὰ Θεοῦ, ἣ καὶ αὐτῷ ἐστὶν. Περιφορὰν δὲ καὶ ἀφροσύνην, τοὺς ἀνθρωπίνους μόχθους, καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς τέρψιν εὐκαίαν καὶ ἀνόητον. Ταῦτα διαγινώσκων, καὶ εἰ τὸ μέσον αὐτῶν, καὶ τῆς ἀληθοῦς σοφίας μακαριζῶν, ἐπήγγαγεν· Ὅτι εἰς ἀνθρώπος, ὃς ἐλεύσεται ὀπίσω τῆς βουλῆς; Ἀβτὴ γὰρ ἡ βουλή ἡμᾶς σοφίαν τὴν ὄντως διδάσκει, περιφορὰς τε καὶ ἀφροσύνης ἀπαλλαγὴν χαρίζεται.

Στιχ. ιγ'. Καὶ εἶδον ἐγὼ, ὅτι περισσεύει ὅστις τῇ σοφίᾳ ὑπὲρ τὴν ἀφροσύνην, ὡς περισσεύει τοῦ φωτός ὑπὲρ τὸ σκότος.

Οὐ κατὰ σύγκρισιν τοῦτο φησιν. Ἀσύγκριτα γὰρ τὰ ἐναντία καὶ ἀλλήλα φθείρονται· ἀλλ' ὅτι τὸ μὲν αἰρετικῶν ἔργον, τὸ δὲ φεικτόν. Τοιοῦτον καὶ τὸ· *Ἠγάπησαν οἱ ἀνθρώποι τὸ σκότος μᾶλλον ἢ τὸ φῶς*. Τὸ γὰρ μᾶλλον, τῆς αἰρέσεως τοῦ ἀγαπήσαντος, οὐ τῆς τῶν πραγμάτων συγκρίσεως.

Στιχ. ιδ'. Τοῦ σοφοῦ οἱ ὀφθαλμοὶ ἐν κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ ὁ ἀφρονῶν ἐν σκότει πορεύεται.

Κάτω νεύων ἀσὶ, καὶ ἐσχοτισμένῳ ἔχων τὸ ἡγεμονικόν. Καὶ μὴ πάντες οἱ ἀνθρώποι ἐν τῇ κεφαλῇ τοὺς ὀφθαλμοὺς κειτῆμεθα, κατὰ τὴν τοῦ σώματος θέσιν. Ἄλλὰ περὶ τῶν τῆς διανοίας ὀφθαλμῶν λέγει. Ὅσπερ γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ χόριου εἰς οὐρανὸν οὐκ ἀνανεύουσι, διὰ τὸ φυσικῶς πεπλάσθαι ἐπὶ γαστέρα νεύειν οὐτως ὁ νοῦς τοῦ ἀπαῖς ἐγγλυκανθέντος ταῖς ἡθελῶν, δυσασποσπάστως ἐκίθην ἔχει διὰ τὸ μὴ ἐκιδέσπειν ἐπὶ ἀσάας τὰς ἐντολάς τοῦ Κυρίου. Καὶ πάλιν· Ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστός ἐστι. Σοφοὶ δὲ οἱ τῇ ὁδῷ αὐτοῦ πορευόμενοι, διὰ τοῦ εἰπεῖν αὐτόν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός. Δεῖ οὖν πάντοτε τοὺς τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς τὸν σοφὸν εἰς αὐτὸν τεινεῖν τὸν Χριστόν, ἵνα ἐπὶ μηδενί, μήτε ἐπὶ εὐημερίας πράγματος ἐπαίρηται, μήτε ἐπὶ κακοπραγίᾳ ὀλιγωρεῖν, τῷ τὰ κριμὰτα αὐτοῦ ἀδύσσοις εἶναι, ὅπερ ἀκριθέστερον γνώσῃ ἐκ τῶν ἐσομένων.

Στιχ. ιδ'. Καὶ ἔγνω καὶ γὰρ ἐγὼ, ὅτι συνάντημα ἐν συναντήσεται πᾶσιν αὐτοῖς.

Στιχ. ιε'. Καὶ εἶπα ἐγὼ ἐν καρδίᾳ μου ὡς συνάντημα τοῦ ἀφρονος συναντήσεται μοι, καὶ ἵνα εἰ ἐσοφισάμην ἐγὼ;

(9) Ἡ ἀκολουθία τοῦ λόγου διὰ τῶν ἐσομένων θεραπεύει τοὺς μικροψύχους διακαίμενους περὶ ταύτην τὴν ζωὴν, οἷς χαλεπὸν τι τὸ τοῦ θανάτου νομίζεται, καὶ αἱ σωματικαὶ ἀνωμαλῖαι, καὶ διὰ τοῦτο κέρδος οὐδὲν τίθενται τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου, διὰ τὸ μὴ ἐν διαφέρειν ἐν τοῖς συμπτώμασι τούτοις ἐπὶ σοφοῦ τε καὶ ἀφρονος. Τῆς περιφορᾶς οὖν ῥήματα λέγει βεβήσεως ἐπὶ τὴν ἀφροσύνην, ὅθεν καὶ ἐπιφέρει· ὅτι ἀφρονῶν ἐκ περισσεύματος λαλεῖ· ἀφρονα ἑαυτὸν, ἣ καὶ πάντα ἐν οὐτῶν λογισμῶν ἐπιών. Καταγνώσκων οὖν τῆς ἀτόπου ἐννοίας ταύτης· διὰ καὶ ἐν καρδίᾳ ὑποστελλόμενος εἶπεν αὐτὴν· δεδαικῶς πάντως

⁶ Joan. iii, 19. ⁷ Psal. cxviii, 6. ⁸ Ephes. v, 23. ⁹ Psal. cxviii, 1. ¹⁰ Joan. iiv, 8. ¹¹ Psal. xxiv, 7. ¹² Eccle. ii, 15.

τὴν ἐν αὐτῷ ἀκούεσθαι μελλόντων δικαίαν κατάγνωσιν. Ἄπει λογισμῶν λύει τῆς ἀπορίας τὴν ἐνστασιν. Τὸ γὰρ. *Ἦνα τί ἐσοῦσάμην*, ἐνδουάζοντος ἦν, καὶ ἀμφιβάλλοντος, ἢ καλῶς τῇ σοφίᾳ ἢ μάτην προσανάλωμα, ἦγε τοῦ ἀφρονος οὐδὲν διαφέρει πλεονεκτήματα, τοῖς αὐτοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι ὁμοίως αὐτῷ πάθασιν ὑποκαίμενος. Διὰ δὲ τοῦτο, *Περισσόν*, φησὶν, ἐλάλησα ἐκ καρδίας μου, μηδὲν νομίσας εἶναι μέσον σοφοῦ καὶ ἀφρονος.

Στιχ. ις'. Ἐπειδὴ οὐκ ἔστι μνήμη τοῦ σοφοῦ μετὰ τοῦ ἀφρονος εἰς τὸν αἰῶνα.

Παροδικὰ μὲν γὰρ τὰ τοῦ βίου συμπτώματα, εἴτε καθέστηκες λυπηρὰ, περὶ ὧν φησὶν· *Καθότι ἦθη τὰ πάντα ἐκαλήσθη*· ἐπειδὴ χρόνου μικροῦ παραδραμόντος, λήθη τὰ συμβαίνοντα βιωτικὰ τοῖς ἀνθρώποις σθένυνται. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἷς ταῦτα συμβέβηκεν, οὐχ ὁμοίως μνημονεύονται, εἰ καὶ συμπτώμασι βιωτικῶς παραπλησίως ὑπήνησαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τούτων μνημονεύονται, ἀλλ' ὥσπερ ἂν σοφίᾳ ἔσχον ἢ ἀφροσύνης, ἀρετῆς ἢ κακίας. Τούτων γὰρ αἱ μνήμαι τοῖς ἀνθρώποις, διὰ τὰς ἐπ' αὐτοῖς ἀμοιβὰς, οὐ σθένυνται. Διὰ τοῦτο ἀκολούθως ἐπήγαγε· *Καὶ πῶς ἀποθάνεται ὁ σοφός μετὰ τοῦ ἀφρονος*; ὁ θάνατος μὲν γὰρ ἀμαρτωλῶν κτηνός· μνήμη δὲ δικαίου μετ' ἐργασιῶν γίνεται· βρομα δὲ ἀσεβῶν σθένυνται.

Στιχ. ιβ'. Ὅτι γίνεται τῷ ἀνθρώπῳ ἐν παντὶ μόχθος.

Τῷ ὄντι γὰρ τοῖς εἰς τὸν περισπασμὸν τοῦ βίου τὴν ψυχὴν ἀπολοῦσιν, ἐκαλήσθη μὲν ἡ ζωὴ, οἷόν τι κέντρας, ταῖς τῶν πλεόνων ἐπιθυμίαις, τὴν καρδίαν μαστιζούσα. Ἐπώδυνος δὲ ἡ περὶ τὴν πλεονεξίαν σπουδὴ· οὐ τοσοῦτον οἷς ἔχει εὐφραίνουμένη, ὅσον ἀγγυνομένη τοῖς λείπουσι· καὶ τῆς μὲν ἡμέρας δαπανώμενης ἐν μόχοις, τῆς δὲ νυκτὸς ἀποπεμπούσης τῶν ὀμμάτων τὸν ὕπνον ταῖς τοῦ κέρους φροντίσι. Ματαία οὖν ἡ σπουδὴ τοῦ πρὸς ταῦτα βλέποντος.

Στιχ. κδ'. Καὶ οὐκ ἔστιν ἀγαθὸν ἀνθρώπου, εἰ μὴ ὁ φάγεται καὶ πίεται· καὶ δεῖξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτοῦ. Καὶ γὰρ τοῦτο εἶδον ἐγὼ, ὅτι ἀπὸ χειρὸς Θεοῦ ἔστιν.

Στιχ. κε'. Ὅτι, τίς φάγεται καὶ πίεται παρ' αὐτοῦ;

Ὅτι· μὴ περὶ αἰσθητῶν βρωμάτων ὁ λόγος νῦν, αὐτὸς ἐποικεί· *Ἀγαθὸν κορεσθῆναι εἰς οἶκον κέρθους*, ἢ εἰς οἶκον πότου, καὶ τὰ τοιοῦτα νῦν ἐπήγαγε· *Καὶ δεῖξει τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀγαθὸν ἐν μόχθῳ αὐτῆς*. Καὶ τοι οὐκ ἀγαθὸν τῇ ψυχῇ αἰσθητῶν βρωμάτων ἢ πόμα. Ἡ γὰρ σὰρξ προσεφερομένη, πολεμεῖ τῇ ψυχῇ καὶ συστασιάζει κατὰ τοῦ πνεύματος. Πῶς δὲ καὶ οὐ παρ' ἐκ Θεοῦ ἀσώτων βρωμάτων· καὶ μέθη;· οὐκοῦν περὶ μυστικῶν φησι. Πνευματικῆς γὰρ τραπέζης οὐδεὶς μεταλήφεται, μὴ παρ' αὐτοῦ κεκλημένος, καὶ τῆς φωνῆς ἀκούσας· *Ἐλθέ, καὶ φάγε*.

audiri essent, justam condemnationem, per mentem solvit difficultatis instantiam. Illud eōum : *Ut quid sapientiam professus sum?* harentis erat ac dubitantis, recte vel frustra quid sapientiae impenderit, vel an ab insipientē sua nihil differant emolumenta, quippe qui eisdem atque ille in hac vita passionibus similiter obnoxius esset. Propterea vero, *Abundans*, inquit, *locutus sum in corde meo*, nihil esse medium ratus inter sapientem et insipientem.

V. 16. *Quia non est memoria sapientis cum insipiente in saeculum.*

Transitoria enim sunt vitae accidentia; si vel tristitia fuerint, de quibus ait : *Sicut jam omnia oblivioni tradita sunt*¹³; quia parvo tempore praetergresso, oblivione accidentia vitae humanae extinguuntur. Quin et ipsi quibus haec contingere, haud similiter recordantur, tametsi non diversis vitae eventibus obnoxii fuerint. Non enim de his recordantur, nisi prout habet quisque sapientiam vel insipientiam, virtutem vel vitium. Horum enim memoriae apud homines, propter vicissitudines in illis contingentes, non extinguuntur. Propterea consequenter adjunxit : *Et quomodo morietur sapiens cum insipiente*¹⁴? *Mors quidem enim peccatorum mala*¹⁵ : *memoria vero iusti cum laudibus fit, nomen vero impii extinguitur*¹⁶⁻¹⁷.

V. 22. *Quia fit homini in omni molestia.*

Revera pro iis qui distractioni vitae animam occupant, colorosa est vita, quae si quibusdam stimulis, desiderii rerum ampliorum, cor flagellans. Tristis est sollicitudo circa avaritiam : non tantum pro iis quae habet laeta, quantum dolens pro iis quae sibi desunt; die in laboribus impenso, nocte fugante somnum ab oculis lucri curia. Vanum est igitur studium hominis ad haec respicientis.

V. 24. *Et non est bonum hominis, nisi id quod comedit et bibit, et ostendet animae suae bonum in labore ipsius.* *Aliqui hoc vidi ego, quia a manu Dei est.*

V. 25. *Quia, quis comedit et bibit ab ipso?*

Quo pateat de sensibilibus escis nunc non esse sermonem, ipsemet inferet : *Bonum ire ad domum lactus, quam ad domum potus*¹⁸, et quae istis nunc adjunxit : *Et ostendet animae suae bonum in labore ejus*. At enim non est bonum animae cibus aut potus sensibilis. Caro enim magis magisque enutrita, bellum infert animae, et seditiose agit adversus spiritum. Quomodo autem etiam non praeter Deum fuerint cibi intemperantes et ebrietas? Itaque de mysticis loquitur. De spirituali enim mensa nemo participabit, nisi ab eo vocatus, ac sapientiae obaudiens, dicenti : *Veni et comede*¹⁹.

¹³ Eccl. ii, 16. ¹⁴ Ibid. ¹⁵ Psal. xxxiii, 22. ¹⁶⁻¹⁷ Prov. x, 7. ¹⁸ Eccl. vii, 3. ¹⁹ Prov. ix, 5.

CAP. III.

A

ΚΕΦ. Γ.

V. 3. *Tempus occidendi, et tempus sanandi.*

Occidendi qui peccat non indulgenda, sanandi labentem vulnus quod remedium pati possit.

V. 4. *Tempus flendi, et tempus ridendi.*

Tempus flendi, quando tempus est passionis, dicente Domino: *Amen dico vobis, quia flebitis et plorabitis*²⁰. Ridendi, de resurrectione. *Dolor enim vester, inquit, in gaudium erit*²¹.

V. 4. *Tempus plangendi, et tempus saltandi.*

Quando quis animo versat mortem, quam Adæ transgressio intulit, *plangendi*: festivos cætus agendi contra, quando in mentem venit quam exspectamus per novum Adami resurrectionem ex mortuis.

V. 6. *Tempus custodiendi, et tempus proferendi.*

Tempus custodiendi Scripturam adversus indignos, proferendi vero dignis. Vel etiam, legis littera ante incarnationem, tempus fuit ut custodiretur: ut promatur vero, ubi effloruit Veritas.

V. 7. *Tempus tacendi, et tempus loquendi.*

Tempus loquendi, quando non desint auditores qui sermonem suscipiant: tacendi, quando pervertunt sermonem auditores, ut dicit Paulus: *Hæreticum hominem post unam et secundam admonitionem abdicat*²².

V. 10. *Vidi igitur distractionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distraherentur in ea.*

V. 11. *Universa quæ fecit bona in tempore. Atqui sæculum dedit in corde eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio et usque in finem.*

Et hoc verum est. Nemo enim opera Dei omnino comprehendere valet. Opus porro Dei est mundus. Hujus nemo invenire potest quod sit ab initio et usque in finem, id est, constitutum ei tempus, et præfinitos illi terminos. Siquidem ignorantiam Deus totum sæculum in cordibus nostris dedit, ut quidam ait: *Paucitatem dierum meorum annuntia mihi*²³. Ita pro nostra utilitate finis sæculi hujus, vitæ nempe præsentis, ignoratur.

Στιχ. γ. *Καιρός τοῦ ἀποκτεῖναι, καὶ καιρός τοῦ ἰάσασθαι.*

Ἀποκτεῖναι τὸν ἀσύγνωστα πταλοντα, ἰάσασθαι τὸν ἔχοντα πληγὴν ἀνεξομιμένην φάρμακον ἐπιδέξασθαι.

Στιχ. δ. *Καῖρος τοῦ κλαῦσαι, καὶ καιρός τοῦ γελάσαι.*

Καιρός τοῦ κλαῦσαι, ὅτε ὁ καιρός τοῦ πάθους, λέγοντος τοῦ Κυρίου· Ἄμην λέγω ὑμῖν, ὅτι κλαύσετε καὶ θρηνησετε. Γελάσαι δὲ, περὶ τῆς ἀναστάσεως. Ἥ γὰρ λέξη ὑμῶν, φησὶν, εἰς χαρῶν γενήσεται.

Στιχ. δ. *Καιρός τοῦ κλύσασθαι, καὶ καιρός τοῦ ὀρχεῖσθαι.*

Ὄταν λογισθῆται τις τὸν θάνατον, ὄνπερ ἡ τοῦ Ἀδάμ παράβασις ἐπήνεγκε, κλύσασθαι· πατηρηρῆσαι δὲ, ὅταν εἰς νοῦν λάβωμεν ἦν προσδοκῶμεν διὰ τὸν νέον Ἀδάμ ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν.

Στιχ. ε'. *Καιρός τοῦ φυλάξαι, καὶ καιρός τοῦ ἐκβαλεῖν.*

Καιρός τοῦ φυλάξαι τὴν Γραφὴν ἐπὶ τοῖς ἀναξίοις, ἐκβαλεῖν δὲ τοῖς ἄξιοις. Ἡ καὶ, τὸ νομικὸν γράμμα πρὸ τῆς Ἐπιδημίας, καιρός ὑπῆρχε φυλάττεσθαι· ἐκδιηθῆναι δὲ, ἡνῖκα ἤρθησεν ἡ Ἀλήθεια.

Στιχ. ζ. *Καιρός σιγῆν, καὶ καιρός τοῦ λαλεῖν.*

Καιρός τοῦ λαλεῖν, ὅταν ὧσιν οἱ τὸν λόγον δεχόμενοι ἀκροαταί· τοῦ δὲ σιγῆν, ἡνῖκα διαστρέφοντες τὸν λόγον οἱ ἀκροῦμενοι, ὡς φησὶ Παῦλος· *Ἄρρητων ἀνθρώπων μετὰ μίαν καὶ δευτέραν· τουθεστῶν κυραυτοῦ.*

Στιχ. ι'. *Εἶδον οὖν τὸν περισπασμόν, ὃν ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς υἱοῖς τῶν ἀνθρώπων, τοῦ περιεσπᾶσθαι ἐν αὐτῷ.*

Στιχ. ια'. *Τὰ σύμπαντα ὃ ἐποίησε καλὰ ἐν καιρῷ. Καὶ γε σύμπαντα τὸν αἰῶνα ἔδωκεν ἐν καρδίᾳ αὐτῶν, ὅπως μὴ εὖρη ἄνθρωπος τὸ ποίημα, ὃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους.*

Καὶ τοῦτο ἀληθὲς ἐστίν. Οὐδεὶς γὰρ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ὀλοκλήρως καταλαβεῖν δύναται. Ποίημα δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ κόσμος. Τοῦτου οὐδεὶς εὖρεῖν τὸ ἀπ' ἀρχῆς καὶ μέχρι τέλους, τουτέστι τὸν τεταγμένον αὐτῷ χρόνον, καὶ τὴν ὀρθοθεῖσαν ἐπ' αὐτῷ προθεσμίαν δύναται. Ἐπειδήπερ ἀγνοίαν ὁ Θεὸς σύμπαντα τὸν αἰῶνα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔδωκεν, ὡς φησὶ τις· *Τὴν ὀλιγότητα τῶν ἡμερῶν μου ἀνάγγειλό μοι.* Οὕτω πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος τοῦτου, δηλαδὴ τῆς παρουσίας ζωῆς, ἡγνῶνται.

²⁰ Luc. vi, 25; Joan. xvi, 20. ²¹ Joan. xvi, 20.

²² Tit. iii, 10. ²³ Psal. ci, 24.

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ (10)

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

Εἰς τοῦ ἁγίου Εὐαγγελίου κατὰ Λουκᾶν κεφ. κβ' στιχ. μβ-μγ.

DIONYSII ALEXANDRINI

INTERPRETATIO

In S. Evangelii secundum Lucam cap. xxii vers. 42-48.

Στιχ. μβ'. Πάτερ, εἰ βούλει παρενεγκεῖν τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω.

Ἄλλὰ ταῦτα μὲν εἰρήσθω περὶ τοῦ θελήματος. Τὸ γε μὴν, *Παρελθέτω τὸ ποτήριον*· οὐκ ἔστι (11) μὴ προσελθῆτω, ἢ ἐγγισθῆτω μοι. Τὸ γὰρ παρερχόμενον πάντως κατ' ἐξείνουν γίνεται πρότερον, καὶ πρόσκειναι αὐτῷ ὅπερ παρερχεται. Εἰ γὰρ μὴ πλησιάζῃ, οὐκ ἂν παρῶντο. Οἰκειούται γὰρ τὸ πρόσωπον τῶν ἀνθρώπων, ὡς γένόμενος ἀνθρώπος. Δύοτερ καὶ τότε, εὐ μὲν τὸ ἑαυτοῦ τὸ ἑαυτοῦ παραίτεται ποιεῖν· αἰτεῖ δὲ τὸ τοῦ Πατρὸς τὸ μείζον γενέσθαι, τὸ θεῖον θέλημα, ὅπερ πάλιν κατὰ τὴν θεοτητα, ἐν θέλημά ἐστι τὸ αὐτοῦ καὶ Πατρὸς. Τὸ γὰρ Πατρικὸν θέλημα, τὸ διὰ πειρασμοῦ παντὸς ἐπίσκοπη διελλοεῖν, διάγοντος αὐτὸν θαυμασίως αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς μὴ μέχρι τοῦ πειρασμοῦ, μὴδὲ εἰς αὐτὸν εἰσελθεῖν, ἀλλ' ὑπεράνω τοῦ πειρασμοῦ, καὶ μετ' αὐτὸν γενέσθαι· ὥστε δὲ οὐδὲ ἀδύνατον, οὐδὲ ἀπρακτόν, οὐδ' ὑπεναντίον τοῦ βουλήματος τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα αἰτεῖν· Ἔστι δὲ δυνατόν, ὡς ὁ Μάρκος αὐτοῦ ἀπεμνημόνευσε λέγοντος· Ἄββᾶ, ὁ πάτερ, πάντα σοι δυνατόν· καὶ δυνατόν εἰ βούλεται, ὡς Λουκᾶς φησὶν αὐτὸν εἰρηκέναι· Πάτερ, εἰ βούλει, *παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ*. Τὸ οὖν Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς τοὺς εὐαγγελιστὰς καταμετρηθὲν, τὴν πᾶσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διάθεσιν, ἐκ τῆς ἐκάστου φωνῆς συντίθησιν. Οὐτε γὰρ αἰτεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ὃ μὴ ὁ Πατὴρ βούλεται. Τὸ γάρ· *Εἰ βούλει*, ὅποια γῆς καὶ ἐπεικειας ἐστίν, οὐκ ἀγνοίας, οὐδὲ ἀμφιβολίας ἦν δηλωτικόν. Διὰ τοῦτο ἡ ἑτέρα Γραφή φησὶν· *Πάντα σοι δυνατόν*. Κἂν τοῦτο πάλιν τὸ εἰρηκέναι (12) καὶ ταπεινόφρον ὁ Ματθαῖος διαγράφει, *εἰ δυνατόν ἐστι λέγων*. Εἰ μὴ γὰρ οὕτως ἀρμόσοιμι τὴν διάνοιαν, τάχα τινὲς ἐκδέξοντο ἀσεβῶς τὸ, *εἰ δυνατόν ἐστι*, ὡς

V. 42. *Pater, si vis transferre hunc calicem a me. Verumtamen non voluntas mea, sed tua fiat.*

Et hæc quidem de voluntate dicta sunt. Illud tamen : *Pertranseat calix, est* : Non amplius accedat, sive appropinquet mihi. Quod enim pertransit, omnino prope illud sit prius, et juxta illud quod pertransit. Si enim non appropinquet, pertransire non potest. Usurpat namque personam hominum, quippe factus homo. Quamobrem et tunc, minus quod suum est recusat facere : postulat vero fieri majus, quod Patris est, divinam nempe voluntatem, quæ rursus secundum divinitatem, una voluntas est ejus et Patris. Paterna enim voluntas fuit, ut per omnem tentationem irruentem transiret : deducente eum mirabiliter ipso Patre non usque ad tentationem, nec ut in ipsam ingrediatur, sed ut fiat super tentationem, et præter ipsam. Omnino autem neque impossibile, neque quod fieri nequeat, aut contrarium sit voluntati Patris, fieri credas Salvatorem postulare. Possibile est, ut Marcus ejus meminit dicentis : *Abba, pater : omnia tibi possibilia* : possibilia si vult. Sicut Lucas ait illum dixisse : *Pater, si vis, transfer calicem hunc a me*. Igitur Spiritus sanctus in evangelistas distributus integram Salvatoris nostri affectionem, ex cuiusque dictione componit. Neque enim a Patre postulatur, quod Pater ipse nolit. Illud namque : *Si vis, subjectionis et docilitatis est, non ignorantiam aut dubietatem indicabit. Propterea alia Scriptura dicit : Omnia tibi possibilia*. Quamvis in hoc rursus quod deprecantis ac humilis sit Matthæus describit, *Si possibile est* inquit. Nisi enim hoc modo sensum coaptum, facile possent quidam impie accipere illud : *Si possibile est*, quasi quædam Deus

¹⁰ Marc. xiv, 36. ¹¹ Matth. xxvi, 39.

(10) Hæc duæ tantum voces sunt ex cod. Veneto 491, f. 56, unde fragmentum descriptum est ; reliqua tituli et numerus ipse adjecti.

(11) Forte οὐκ ἐστίν.

(12) Forte, κἂν τοῦτο π. τ. εἰρηκέναι. Μοχ οὕτως προ οὕτως.

facere nequeat, exceptis iis quæ facere non vult. Sed . . . confestim roboratus secundum humanitatem a Paterna divinitate, tutiorem postulationem facit, nec amplius idipsam vult, sed ut placet Patri gloriose, et constanter, et plene. Hoc enim audivit Joannes, ipso dicente, qui sublimissima et divinisissima quæque sermonum et operum Salvatoris digressit: *Et calicem quem dedit mihi Pater meus, an non bibam illum* ²⁶? Bibere porro calicem, erat ut ministerium implens, totamque tentationis œconomiam, fortiter morem gereret Patri volenti ut terminaret et supergrediretur ærumnas. Illud: *Quid me dereliquisti* ²⁷? sequebatur utique ex iis quæ antea postulaverat. Cur mihi hactenus mors conjuncta est, et nondum calicem circumfero? Hanc puto fuisse Salvatoris sententiam in concisa hac voce.

Et verà sane dicit, et tamen non fuit derelictus. Sed statim exhibet, ut postulavit, et pertransiit. Atque hujus rei videtur mihi fuisse symbolum, quod porrectum est illi acetum. Mutatum enim vinum innuebat facile promptam illius mutationem atque conversionem quam recepit, pro passione nempe impassibilitatem, et pro morte immortalitatem, et pro eo ut judicaretur, judicare; et pro eo ut sibi tyrannice imperaretur, regnare accipiens. Spongia enim, ut existimo, integram omnino sancti Spiritus in eo existantem attemperationem ostendit; et calamus acceptum regale, ac divinam legem subindicavit. At hyssopus vivificam salutaremque ejus resurrectionem, per quam et nos incolumitati restitutos reddidit.

V. 43. *Apparuit autem illi angelus e celo confortans eum.*

V. 44. *Et cum jam esset in agonia intensius orabat. Fuit autem sudor ejus, ut grummi, qui descendunt in terram.*

Proverbialis locutio est de iis qui vehementissime dolent et fluctantur: *Sanguinis sudor*; et de iis qui amare queruntur: *Sanguines flet*. Dicens, *ut grummi sanguinis*, non grummos sudoris ostendit sanguinis. Non enim ad instar horum dixisset fuisse sudores. Hoc enim, *ut grummi*, significat. Quin potius volens ostendere, quod non tenuibus quibusdam guttulis, quasque ad indicium modo apparentibus Dominicum corpus perstillaverit: sed quod vere uberiorum guttarum instar totum sudoribus perfundebatur, sanguinis grummos ad representandam rei imaginem assumpsit. Ostendebatur porro quemadmodum etiam per intensissimam orationem, et multam agoniam, ita etiam per sudorum crassitiem, quia naturaliter et reipsa, non vero specietenus et phantastice, homo erat Salvator, et naturalibus hominum, inculpatis tamen, inserviebat passionibus. Nihilominus illud: *Potestatem habeo ponere animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* ²⁸,

²⁶ Joan. xviii, 11. ²⁷ Matth. xvii, 46; Marc. xv, 34. ²⁸ Joan. x, 18.

(13) Confer. Theophy in Marcum.

(14) Lege ὑγιάνειν.

των ὄντων ἀδυνάτων τῷ θεῷ ποιῆσαι, πλην μόνου οὐ μὴ βούλεται. Ἄλλὰ... παραχρῆμα ἐπιβρώσθεις κατὰ ἀνθρωπότητα ὑπὸ τῆς Πατρικῆς θεότητος, ἀσφαλεστέραν ποιεῖται τὴν αἰτήσιν, καὶ οὐκέτι αὐτὸ βούλεται, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τῷ Πατρὶ ἐνδύως καὶ καρτερῶς καὶ πληρῆς πῶθεν. Τοῦτο γὰρ ἤκουσεν Ἰωάννης αὐτοῦ λέγοντος, ὃ τὰ μεγαλειότατα καὶ θειώτατα τῶν τοῦ Σωτῆρος λόγων καὶ ἔργων ὑπομνηματισάμενος: *Καὶ τὸ ποτήριον ὃ δέδωκέ μοι ὁ Πατήρ μου, οὐ μὴ πῶ αὐτό*; Πιεῖν δὲ ἦν τὸ ποτήριον, πληρῶσαι τὴν διακονίαν, καὶ πᾶσαν τοῦ πειρασμοῦ τὴν οἰκονομίαν, ἀνδρείως ἐχόμενον τοῦ Πατρὸς ἐλομένου διανύσαι, καὶ ὑπερβῆναι τὰ δεινὰ· τὸ δέ, *Τί με ἐγκατέλιπες*; ἦν ἄρα οἷς προηξίωσεν ἀκόλουθον. Τί μοι μέχρι νῦν ὁ θάνατος συνέζευκται, καὶ οὕτως τὸ ποτήριον περιφέρω; Ταύτην τοῦ Σωτῆρος τὴν διάνοιαν ἐν τῇ συντόμῳ φωνῇ ταχμαίρομαι γενομένην.

Καὶ ἀληθῆ γε ἔλεγεν (13), καὶ οὐκ ἐγκαταλείπεται. Ἄλλ' εὐθύς ἐξέπιεν, ὡς ἤξιωσε, καὶ παρελήλυθε. Καὶ τοῦτό μοι δοκεῖ τὸ παρενεθῆν ὄξος αὐτῷ γεγενῆσθαι σύμβολον. Ὁ γὰρ ἐντροπίας οἶνος διεσθμαινεν ἰσως τὴν ἐξείλαν αὐτοῦ τροπὴν καὶ μεταβολὴν, ἦν κατεδέξατο, ἀντὶ τοῦ πάθους τὴν ἀπάθειαν, καὶ ἀντὶ τοῦ θανάτου τὴν ἀθανασίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ κρῖνεσθαι τὸ κρῖνειν, ἀντὶ τοῦ τυραννείσθαι τὸ βασιλεύειν μεταλαβῶν. Ὁ τε γὰρ σπῆγγος, ὡς οἶμαι, τὴν ὀλην δι' ὄλου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν αὐτῷ γενομένην ἀνάκρασαν ἐπέφηνε, ὃ καὶ κάλαμος τὸ βασιλεῖον κτήτρον, καὶ τὸν θεῖον νόμον ὑπέφηνεν. Ὁ δὲ ὑσώπος τὴν ζωτικὴν καὶ σωτήριον ἔγερσιν αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ ἡμεῖς ὕγια (14) ἔδειξεν.

Στιχ. μγ'. *Ἦρθη δὲ αὐτῷ ἀγγελος ἀπ' οὐρανοῦ ἐπισχύων αὐτόν.*

Στιχ. μδ'. *Καὶ γερόμετος ἐν ἀγωνίᾳ ἐπιτερόταρον προσήγετο. Ἐτέτετο δὲ ὁ ἰδρῶς αὐτοῦ, ὡς οἱ θρόμβοι (15) οἱ καταβαίνοντες ἐπὶ τὴν γῆν.*

Παροιμία λέγεται ἐπὶ τῶν σφόδρα λυπουμένων καὶ αγωνιώντων, *αἱματος ἰδρωασις* ὡπερ καὶ ἐπὶ τῶν πικρῶς ὀδυρομένων, *αἱματα κλαίει*. Ὅτι ὡσεὶ θρόμβοι *αἱματος* ἐλπίων, οὐ θρόμβους ἰδρωτός ἀπεφῆγαστο αἱματος. Οὐ γὰρ ἂν καθ' ὁμοιότητα τούτων εἴρηκε γενέσθαι τοὺς ἰδρωτάς. Τοῦτο γὰρ ὡσεὶ θρόμβοι παρῆλθαισι. Θέλων δὲ μάλλον θηλώσαι, ὡς οὐχὶ λεπταῖς τισὶ νοσήσι, καὶ οἷον ἐνδείξεως χάριν ἐπιφαινομέναις, τὸ δεσποτικῶν ἐνοτιζέτο σῶμα, ἀλλ' ὡς ἀληθῶς ἀδρῶν σταγόνων διεκην ὄλον τοῖς ἰδρωσί περιεπτάζετο, τοὺς τῶν αἱμάτων θρόμβους εἰς εἰκόνα τοῦ γεγενῆμένου παρελήφεν. Ἐβήλου δὲ ἄρα ὡπερ καὶ διὰ τῆς ἐντεταμένης προσευχῆς, καὶ τῆς πολλῆς ἀγωνίας, οὕτω καὶ διὰ τῆς τῶν ἰδρωτῶν παχύτητος, ὡς φύσει καὶ ἀληθῶς, ἀλλ' οὐκ ἐπιδαίξει καὶ φαντασίᾳ, ἐνθρωπὸς τε ἐχρημάτισεν ὁ Σωτῆρ, καὶ τοῖς φυσικοῖς τῶν ἀνθρώπων καὶ διαδαλῆτοις ὑπηρετήσατο πάθεισι. Τὸ μέντοι, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖραι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν*, ἐν τούτοις

(15) Deest αἱματος, ut patet ex sequentibus.

θηλαί, ἐκούσιον εἶναι τὸ πάθος· καὶ ἔτι, ὡς ἄλλη μὲν ἢ τιθεμένη καὶ λαμβανομένη ψυχὴ, ἄλλη δὲ ἢ τιθεῖσα καὶ λαμβάνουσα θεότης. ("Ἄλλην δὲ καὶ ἄλλην ἔφη, οὐκ εἰς δύο πρόσωπα διαιρῶν, ἀλλὰ τῶν δύο φύσεων δεικνύς τὸ διάφορον (16).) Καὶ ὡσπερ σαρκὶ τὸν θάνατον ὑπαιμείνας ἔκων, ἐν αὐτῇ τὴν ἀφθαρσίαν ἐψύφυσεν, οὕτω καὶ τὸ τῆς δουλείας (17) βουλήσει προσηκάμενος πάθος, αὐτῇ τὸ θάρσος καὶ τὴν ἀνδρείαν ἀνέσπειραν, ἐξ ἧς τοὺς πιστεύοντας εἰς αὐτὸν πρὸς τοὺς τοῦ μαρτυρίου μεγάλους ἔθλους ἐνεύρισε. Ταύτη τοι καὶ θρόμβοι ἰδρωτός αὐτοῦ παραδόξως οἷα σταγόνες αἵματος ἀπέβρεον, ἵνα τῆς ἡμετέρας φύσεως ὥσπερ ἀναξηράνη καὶ ἐξοικίσῃ τὴν τῆς δεύρας πηγῆν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν ὡς ἐν μωστηρίῳ πρατόμενον, οὐδὲ ἡ (18) σφόδρα δειλοτάτος τις καὶ ἀγενέστατος ὑπῆρχεν, αἵματος ἔμμελλεν νοτίαν ἐξ ἀγωνίας μόνον ὥσπερ ἱκμάσιν ἰδρωτός παρὰ φύσιν ὑγραίνεσθαι.

Τοιοῦτόν ἐστι πάθεινον τὸ εἰρημένον, ὡς ἄγγελος ἦν παρεστηκὸς τῷ Σωτῆρι, καὶ ἐνισχύων αὐτόν. Καὶ τοῦτο γὰρ τῆς περὶ ἡμᾶς ἐνεκεν οἰκονομίας ἐπράττετο. Τῶν γὰρ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγώνων οἱ ἄθλιον μέλλοντες τοὺς ἱεροὺς ἔθλους, ἀγγέλους ἐξ οὐρανοῦ ἐπιπουρούοντας αὐτοὺς ἔχουσι. Τάχα δὲ τὸ· Πάτερ, παραῆτησε τὸ ποτήριον, οὐχ ὡς ἐδεικνύς τὸν θάνατον ἔφησεν, ἀλλ' ἵνα διὰ τούτων προσκαλέσθαι τὸν διάβολον πῆξαι αὐτῷ τὸν σταυρόν. Πῆμασι δολεροῖς ἠπάτησεν ἐκαίνοσ τὸν Ἀδάμ· ῥήμασι θεϊκοῖς ἀπατηθῆτω ὁ δολερός. Ἄλλ' οὐδὲ ἄλλο θέλημα τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἄλλο τοῦ Πατρὸς. Ὁ γὰρ θέλων δ θέλει ὁ Πατήρ, ἐδρίσκειται ἔχων τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς. Σχήματι οὖν λέγει, μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σόν. Οὐ γὰρ θέλει αὐτὸ παρενεθῆναι, ἀλλὰ τῷ βουλήματι τοῦ Πατρὸς ἀναπέμπει τὸ ἐκ τοῦ πάθους κατόρθωμα, ὡς ἀρχὴν τιμῶν τὸν Πατέρα. Εἰ γὰρ γνώμην τὴν διάθεσιν καλοῦσιν οἱ Πατέρας· γίνεται δὲ διάθεσις πρὸς τὸ κρυβῆν ἐμφρόνως ὡς ἀπὸ τῆς βουλεύσεως· πῶς φασι τινες τὸν Κύριον, τὸν ὑπὲρ ταῦτα πάντα, θέλημα φέρειν γνωμικόν; ἢ ὄθλον, ἐξ ἀλογίας.

Στιχ. μ'. Καὶ ἀναστὰς ἀπὸ τῆς προσευχῆς, ἐλθὼν πρὸς τοὺς μαθητάς, εἶδεν αὐτοὺς κοιμωμένους ἀπὸ τῆς λύπης.

Στιχ. μ'. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Τί καθύπεθε; ἀναστάντες προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν.

Καὶ γὰρ ἀδύνατον, μάλιστα μὲν ἰσως παντὶ ἀνθρώπῳ, τὸ παντελῶς ἀγευστον χαλεποῦ τινος διαμεῖναι· Ὁλος γὰρ, φησὶν, ὁ κόσμος ἐν τῷ κορηῶ καίται· καὶ· Τὸ πλεόν τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀνθρώπου, κάπος καὶ πόρος. Ἄλλὰ τί διενήνοχεν, ἰσως ἐρεῖς, τὸ πειραθῆναι καὶ τὸ εἰς πειρασμόν ἐμπεσεῖν, ἦτοι εἰσελθεῖν; Ὁ μὲν γὰρ ἤττηθεις ὑπὸ τοῦ πονηροῦ· ἤττηθῆσεται δὲ εἴπερ μὴ ἀγωνίζοιτο, ὑπερασπίσει δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Θεός· εἰς πειρασμόν εἰσῆλθε, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ ὅτ' αὐτόν, ὡσπερ ἀχθεὶς ἀγμάλωτος. Ὁ

A in his ostendit, voluntariam esse passionem : prae-
terea, quod alia quidem sit posita et sumpta anima,
alia vero ponens et sumens divinitas. (Aliam atque
aliam dixit, non in duas personas vispescens, sed
duarum naturarum indicans discrimen.) Et quem-
admodum carne mortem sponte sustinens, in ipsa
incorruptibilitatem plantavit : sic etiam voluntate
timoris tristitiaque passionem admittens, per eam
insevit constantiam fortitudinemque, qua credentes
in ipsum, ad martyrii magna certamina corroboravi-
vit. Propterea etiam grummi sudoris ejus stupen-
dum in modum quasi guttae sanguinis defluabant,
ut nostrae naturae quodammodo arefaceret et extru-
deret ignaviae fontem. Nam si hoc tanquam myste-
rio factum non fuisset; ne si quidem ignavissimus
meticulosissimusque fuisset, sanguinis stillis ex
agouia duntaxat, tanquam guttis sudoris, contra
naturam perfundendus fuisset.

Tale est et illud quod dicitur, quia angelis assi-
terat Salvatori, et confortabat eum. Etiam istud
enim dispensationis nostrae gratia fiebat. Qui enim
pro religione subituri sunt quasi sacra agorum cer-
tamina, angelos habent de caelo opem ferentes ipsis.
Facile etiam illud : Pater, transfer calicem, non
tanquam metuens mortem dixit, sed ut per hunc pro-
vocaret diabolum, ut figeret sibi crucem. Verbis
dolosis sefellit ille Adam : verbis divinis docipatur
fraudulentus. Sed non est alia voluntas Filii, et alia
Patris. Qui enim vult quod vult Pater, invenitur
habere voluntatem Patris. Per figuram igitur dicit,
non mea, sed tua; non enim vult calicem transferri,
sed voluntati Patris defert perfectum passionis of-
ficium, tanquam principium Patrem honorans. Si
enim sententiam vocant Patres animi affectionem,
contingit vero affectio ad id quod occultatum est pru-
denter; tanquam a consilio : quomodo dicunt qui-
dam Dominum qui super haec omnia est, volunta-
tem ferre sententiosam? Certe, ut patet, ex rationis
defectu.

V. 45. Et surgens ab oratione, veniens ad disci-
pulos, invenit eos dormientes a tristitia.

V. 46. Et dixit eis : Quid dormitis? surgeat
orate, ut non intratis in tentationem.

D Impossibile enim est, praesertim fortasse omni
homini, manere prorsus inexpertum rei alicujus
molestioris. Totus enim, ait, mundus in maligno
positus est²⁰; et : Pars maxima dierum hominis la-
bor et molestia²¹. At dices fortasse, Quid differunt
tentari, et in tentationem incidere vel ingredi? Qui
victus est a maligno; vincetur autem, si non pu-
gnet, et protegat eum Deus; is in tentationem in-
cidit, et in tentationem intravit, et est in ea, et sub
ipsa, tanquam ductus captivus. At qui resistit et

²⁰ Marc. xiv, 36. ²¹ I Joan. v, 19: ²² Psalm. lxxxix, 10.

(16) Quae () inclusimus, verba habentur aucto-
ris Catenae.

(17) Forte δειλάς.
(18) ΕΙ.

existet, tentatur ille quidem, non tamen in tentationem intravit vel incidit. Elevatus est enim Jesus a spiritu, non ut in tentationem intraret, sed ut tentaretur a diabolo¹⁹. Nec Abraham in tentationem intravit, sed neque in tentationem induxit eum Deus, sed tentavit; non impulit autem eum in tentationem. Quin et Dominus ipse tentabat discipulos. Malignus tentans, in tentationes attrahit, quippe tentator malorum. Deus vero tentans, tentationes affert ut intantabilis malorum. Deus enim, inquit, intantabilis est malorum²⁰. Diabolus in interitum trahens vim adhibet: at Deus in salute exerrens manuducit.

V. 47. *Adhuc eo loquente, ecce turba, et qui dicebatur Judas, unus de duodecim, accessit ad eos, et appropinquavit Jesu, osculans eum.*

V. 48. *Jesus vero ait illi: Juda, osculo Filium hominis tradis?*

Θ tolerantiam Domini, qui et osculatus est proditorem, et osculo meliora protulit verba! Non enim dixit: O scelestus, et scelestissime, et proditor! hascine nobis vices rependis tanti beneficii? Sed quomodo ait? *Juda*, proprium nomen usurpans, quod miserantis erat potius et revocantis, quam succentantis. Et non dixit: Magistrum tuum, Dominum, benefactorem, sed, Filium hominis, id est; mansuetum, mitem: si enim magister non fuisset, nec Dominus, nec benefactor; hominem tam sincere, iam mansuete erga te affectum, ut in tempore proditoris te ipse osculatus fuerim, et quidem cum osculum symbolum proditoris esset, hunc, inquam, proditis? Benedictus es, Domine! quantæ tolerantie, quantæ humilitatis exemplum nobis fuisti! quin et ut ne deseramus consilium erga fratres, tamen nihil amplius ex nostris verbis contingat, hoc ipsum exemplar edidit Dominus.

Quemadmodum enim vulnera incurabilia, neque austerioribus pharmacis, neque dulcioribus sanari possunt: ita etiam anima, ubi semel captivata fuerit, seipsamque tradiderit cuicumque flagitio, nec velit quod sibi prosit attendere; quamvis infinita quis auribus ejus insonet, nihil profuit. Sed perinde atque mortuos auditus haberet, nullum ex admonitione recipit emolumentum: non quia non potest, sed quia non vult. Hoc et in *Juda* contigit. Christus tamen, quamvis hæc omnia præsciret, non omisit ab initio ad finem exhibere quæcumque ex seipso erant. Quæ et nos scientes, oportet ut corrigamus semper qui negligentes sunt, quamvis nullum ex consilio nostro emolumentum sequatur.

¹⁹ Matth. iv, 1. ²⁰ Jacob. i, 13.

(19) Confer Chrysostomum.

(20) Confer Chrysostomum.

(21) Deest λαθῆναι δύνανται, vel quid simile, et le-

δὲ ἀντιστῶν καὶ ὑπομείνας, πειράται μὲν οὕτως, οὐ μὴν εἰς πειρασμὸν εἰσῆλθεν, ἤτοι ἐνέπεσον. Ἀνήχη γὰρ ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ πνεύματος, οὐκ εἰς πειρασμὸν εἰσελθεῖν, ἀλλὰ πειραθῆναι ὅπῃ τοῦ διαβόλου. Καὶ ὁ Ἀβραάμ οὐκ εἰς πειρασμὸν εἰσῆλθεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς πειρασμὸν αὐτὸν ἦγεν ὁ θεός, ἀλλὰ ἐπειράζειν οὐκ ἐνέβαλε δὲ αὐτὸν εἰς πειρασμὸν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἐπειράζει τοὺς μαθητάς. Ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς πειράζων εἰς τοὺς πειρασμοὺς καθέλκει, οἱ αἰσθησθῆς κακῶν. Ὁ δὲ θεὸς πειράζων τοὺς πειρασμοὺς περιφέρει, ὡς ἀπειραστος κακῶν. Ὁ γὰρ θεός, φησὶν, ἀπειραστός ἐστι κακῶν. Ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐπ' ἐλεθρον ἔλκων βιάζεται, ὁ δὲ θεός ἐπὶ σωτηρίας γυμνάζων χειραγωγεῖ.

Στιχ. μζ'. Ἐτι αὐτοῦ λαλοῦντος, ἰδοὺ ὄχλος, καὶ ὁ λεγόμενος Ἰούδας, εἰς τῶν δώδεκα, προσήρχετο αὐτούς, καὶ ἤγγισε τῷ Ἰησοῦ, φιλήσας αὐτόν.

Στιχ. μη'. Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ Ἰούδα, φιλήματι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου παραδίδως;

Βαβαὶ τῆς ἀνεξικακίας τοῦ δεσπότη, τοῦ καὶ φιλήσαντος τὸν προδότην, καὶ τοῦ φιλήματος ἀπαλώτερα ῥήματα φθεγγεμένου! Οὐ γὰρ εἶπεν Ὁ μισθὸς καὶ παμμίαιρα καὶ προδότα, ταύτας ἡμῖν ἀποδίδως τὰς ἀμοιβὰς τῆς τοσαύτης εὐεργεσίας; Ἀλλὰ πῶς (19); Ἰούδα, τὸν κύριον ὄνομα τιθεὶς, ὁ μᾶλλον ταλαλίζοντος ἦν καὶ ἀνακαλοῦντος, ἢ ὀργιζομένου. Καὶ οὐκ εἶπε· Τὸν διδάσκαλόν σου, τὸν δεσπότην, τὸν εὐεργέτην, ἀλλὰ, τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτέστι τὸν ἡμέτερον, τὸν πρῶτον εἰ γὰρ μὴ διδάσκαλος ἦν, μηδὲ δεσπότης, μηδὲ εὐεργέτης· τὸν οὕτω ἀπλάστως, τὸν οὕτω ἡμέτερος πρὸς σὲ διακείμενον, ὡς ἐν τῷ καιρῷ τῆς προδοσίας σε φιλεῖν, καὶ ταῦτα τοῦ φιλήματος συμβόλου τῆς προδοσίας ὄντος, τοῦτον παραδίδως; Εὐλογητὸς εἰ, Κύριε πόσης ἀνεξικακίας, πόσης ταπεινοφροσύνης ὑπέδειγμα ἡμῖν γέγονας! Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ μὴ ἀπίστασθαι τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς συμβουλῆς, κἂν μηδὲν πλέον ἐκ τῶν ἡμετέρων ῥημάτων γίνηται, ὑπέδειγμα τοῦτο πεποίηκεν ὁ δεσπότης.

(20) Καθάπερ γὰρ τὰ ἀνίατα τῶν τραυμάτων, οὐδὲ τοῖς αὐστηροῖς τῶν φαρμάκων, οὐδὲ τοῖς γλυκαίνουσιν αὐτὰ δυναμένοις (21): οὐτε καὶ ψυχῆ, ἐπειδὴν ἀπαξ αἰχμάλωτος γένηται, καὶ αὐτὴν ἐπιθῶ ὀτιοῦν (22) πλημμελήματι, καὶ μὴ βούληται τὸ αὐτῆς συμφέρον συνιδεῖν, κἂν μυρία τις ἐνηχῆ, οὐδὲν καρδαίνει. Ἀλλὰ καθάπερ νεκρὰς ἀκοὰς κεκτημένη, οὐδεμίαν ἀπὸ τῆς παραινέσεως δέχεται τὴν ὠφέλειαν· οὐκ ἐπειδὴ μὴ δύναται, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ βούλεται. (23) Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰούδα γέγονεν. Ὁ δὲ Χριστὸς, καὶ ταῦτα πάντα προειδὼς, οὐ διελίπεν ἐξ ἀρχῆς μέγιστον τῶν παρ' αὐτοῦ πάντα ἐπιδεικνύμενος. Ἄ καὶ ἡμῶν εἰδῶτων ρυθμίζειν χρὴ τοὺς ἡμελημένους διαπαντός, κἂν μηδὲν ἐκ τῆς συμβουλῆς γίνηται: κέρως.

gendum videtur οὕτω pro οὕτε.

(22) Forte ὀτιοῦν.

(23) Confer. Chrysost., conc. 4, de Lazaro, 1, 714.

(24) *Ὁτι ἀλλότριος ὁ Υἱὸς τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς, ἀλλ' ὁμοφυῆς τε καὶ ὁμοούσιος.*

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ.

Καὶ φυτὸν ἀπὸ βίβλης ἀναλθὼν, ἕτερον μὲν ἐστὶ τοῦ ἔθεν ἐβλάστησεν· ἐστὶ δὲ ἐκείνη ὁμοφυῆς. Καὶ ποταμὸς ἀπὸ πηγῆς βέων, ἕτερον μὲν ἐστὶ παρ' αὐτὴν. Μήτε γὰρ ποταμὸν πηγὴν, μήτε τὴν πηγὴν ποταμὸν λέγεσθαι· ἐν δὲ ἀμφοτέροις ὑπάρχειν ὁμολογοῦμεν [ἐστὶ] κατὰ τὴν φύσιν, καὶ ὁμοούσιον· καὶ τὴν μὲν πηγὴν, οἶοναι πατέρα νοεῖσθαι, τὸν δὲ ποταμὸν εἶναι, τὸ ἐκ τῆς πηγῆς γεννώμενον.

(24) *Ex Panoplia Eathymii Zigabeni in cod. ms. XIX Naniensis biblioth. Confer nostræ Bibl. tom. III, p. 497, a.*

A *Quod non sit alienus Filius a natura Patris, sed connaturalis et consubstantialis.*

DIONYSII ALEXANDRINI.

Plantā ex radice germinans, alia quidem est ab eo unde germinavit, est tamen illi connaturalis. Fluvius item a fonte fluens, aliud est ab eo. Neque enim fluvium fontem, neque fontem fluvium dici fas est. Unum vero utraque esse confitemur secundum naturam, et consubstantialia: fontemque quasi patrem mente concipi, fluvium vero esse quod ex fonte nascitur.

Fragmentum Dionysii Alexandrini multo longius et plenius quam est Græce in Gallandii Bibliotheca t. XIV, append. p. 115 (supra, col. 1589), et Latine apud Corderium Cat. in Luc. cap. XXII, 42, seq., nec non apud Catenam Latin. divi Thomæ loc. cit. In illis enim per excerpta, in nostro autem codice integer est Dionysius.

(Ex codice Vat. 1611, fol. 291, ubi magna Nicetæ Catena in Lucam (1).)

Ἄλλα ταῦτα μὲν εἰρήσθω περὶ τοῦ θελήματος· τὸ γε μὲν *Παραλθῆτω τὸ ποτήριον*, οὐκ ἐστὶ μὴ δὲ προσελθῆτω ἢ ἐγγισάτω μοι· τὸ γὰρ παρερχόμενον, πάντως κατ' ἐκείνῳ γίνεται πρότερον, καὶ πρόσεισιν αὐτῷ ὅπερ παρέρχεται· εἰ γὰρ μὴ πλησιάσοι, οὐδ' ἂν παρήλθοι· ὡς γοῦν ἦδη παρόντος αἰσθόμενος, ἤρξατο λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν καὶ ἐκθαμβεῖσθαι καὶ ἀγωνίζεσθαι· καὶ ὡς ἐγγὺς ὂν, καὶ προκείμενον, οὐκ ἀπλῶς φησὶ τὸ ποτήριον, ἀλλὰ δείκνυσιν τοῦτο· ὡς οὖν τὸ παρερχόμενον, οὕτε ἀπρόσιτόν ἐστιν οὕτε καθεμένου, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡρέμα καὶ ἐξ ἐπιτολῆς προσελθόντα τὸν πειρασμὸν, καὶ κούφως προσομιλήσαντα, παρωσθηῖναι τὴν πρώτην ἀξίον· καὶ τοῦτο πρῶτον εἶδος ἐστὶ τοῦ μὴ εἰς πειρασμὸν ἐμπσεῖν· ὅπερ συμβουλεύει καὶ τοῖς ἀσθενεστεροῖς προσεύχεσθαι· τὸ, τὸν μὲν πειρασμὸν προσελθεῖν· δεῖ γὰρ εἰλεῖν τὰ σκάνδαλα, αὐτοὺς δὲ μὴ εἰς τὸν πειρασμὸν πεσεῖν· ὁ δὲ τελειότατος τοῦ μὴ εἰς πειρασμὸν ἐστὶν εἰσελθεῖν τρόπος, ὅπερ αἰτεῖ δεύτερον οὐκ ἀπλῶς· Οὐκ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· ὁ γὰρ θεὸς ἀπειραστός ἐστὶ κακῶν· θέλει δὲ τὰ ἀγαθὰ δίδναι ἡμῖν ὑπὲρ ἑκπερισσοῦ ὧν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν· τὸ μὲν οὖν θέλημα αὐτοῦ τὸ τέλειον, αὐτὸς ἀγαπητὸς ἡπίστατο· καὶ τοῦτο ἐληλυθέναι πολλάκις φησὶ ποιήσων, οὐ τὸ αὐτοῦ, τουτέστι τὸ τῶν ἀνθρώπων οικειοῦται γὰρ τὸ πρόσωπον τῶν ἀνθρώπων, ὡς γενόμενος ἄνθρωπος· διέπει καὶ τότε, τὸ μὲν ἑαυτοῦ, τὸ ἑλαττον, παραίταται ποιεῖν· αἰτεῖ δὲ τοῦ Πατρὸς τὸ μείζον γενέσθαι τὸ θεῖον θέλημα, ὅπερ πάντως κατὰ τὴν θεότητα, ἐν θέλημά ἐστι τὸ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς· τὸ γὰρ Πατρικὸν θέλημα, τὸ διὰ πειρασμοῦ παντὸς ἐπισκίφαντος διελθεῖν, διάγοντος αὐτὸν θαυμασίως αὐτοῦ τοῦ Πατρὸς, μὴ μέχρι τοῦ πειρασμοῦ, μὴδὲ εἰς αὐτὸν εἰ-

εἰλεῖν, ἀλλ' ὑπεράνω τοῦ πειρασμοῦ καὶ μετ' αὐτὸν γενέσθαι· Ὡς δὲ οὐδὲ ἀδύνατον οὐδὲ ἀπρακτὸν εἶναι ὑπεναντίον τῷ βουλήματι τοῦ Πατρὸς τὸν Σωτῆρα αἰτεῖν· ἐστὶ δὲ δυνατόν, ὡς ὁ Μάρκος ἀπεμνημόνευσε λέγοντος αὐτοῦ· Ἄββὰ ὁ Πατὴρ, πάντα σοὶ δυνατό· καὶ δυνατό εἰ βούλοιο, ὡς Λουκᾶς φησὶν αὐτὸν εἰρηκέναι· Πάτερ, εἰ βούλει, παρένεγκε τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ· τὸ οὖν Πνεῦμα ἅγιον εἰς τοὺς εὐαγγελιστάς κατανεμηθέν, τὴν πᾶσαν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διάθεσιν ἐκ τῆς ἐκάστου φωνῆς συντίθεισιν· οὕτε γὰρ τι αἰτεῖται παρὰ τοῦ Πατρὸς ὃ μὴ ὁ Πατὴρ βούλεται· τὸ γὰρ εἰ βούλει, ὑποταγῆς καὶ ἐπεικειας ἐστίν, οὐκ ἀγνοίας οὐδὲ ἀμφιβολίας ἦν δῆλωμα· ὅπερ καὶ ἡμεῖς εἰώθαμεν παρὰ Πατρὸς ἢ ἀρχόντος ἢ διδασκάλου ἢ τινὸς ὧν θεραπεύομεν ἀξιοῦντες τι τῶν ἐκείνῳ καταθυμῶν λέγειν, Εἰ σοὶ φίλον, οὐκ ὡς ἀμφιγνοοῦντες· οὕτως καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγεν εἰ βούλει· οὐκ ἕτερόν τι βουλόμενον εἰδώς, εἴτα τοῦτο πυνθανόμενος, ἀλλ' ἀκριβῶς εἰδώς ὅτι βούλεται παρενεγκεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ποτήριον, ἡπίστατο δικαίως ὃ βούλεται δυνατόν αὐτῷ· διὰ τοῦτο ἢ ἑτέρα Γραφὴ φησὶ· Πάντα δυνατό σοὶ· καὶ τοῦτο πάντως τὸ εἰκτὸν καὶ ταπεινόφρονό Ματθαῖος διαγράφει, εἰ δυνατόν ἐστὶ, λέγων· εἰ γὰρ μὴ οὕτως ἀρμύσαιμεν τὴν διάνοιαν, τάχα τινὲς ἐκδέξονται ἀσεβῶς τό, εἰ δυνατόν ἐστίν· ὡς τινὲς ἐντος ἀδύνατον τῷ Θεῷ ποιήσαι, πλην μόνου οὐ μὴ βούλεται· οὐκ ἀθέκαστον οὖν, οὐδὲ αὐτῷ μόνῳ δοκούσαν ἢ ἀντικειμένην τῇ βουλῇ τοῦ Πατρὸς ἐποιεῖτο τὴν ἀξίωσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ Θεῷ συνδοκούσαν. Καὶ μὴ φῆσαι τίς, ὅτι ἀναγκάζεται καὶ μετανοεῖ, καὶ ἕτερον εὐθὺς οὐ τὸ πρότερον αἰτεῖ, οὐκέτι τὸ αὐτοῦ κρατύνει· τὸ δὲ τοῦ Πατρὸς ἴσῃσι βούλημα· καὶ· ἀλλ' οὐκ ἀνὸ ἑτέρου πάντη πράγματος ἑτέρου μεταλαμβάνει.

(1) *Μαι, Bibliotheca nova, VI, 1, 165.*

τῆς δὲ αὐτῆς ἀμφοτέροις ἀρεσκούσης πράξεως, ὁδὸν ἑτέραν καὶ ἀλλοιότερον τρόπον ἀσπάζεται· ἀντὶ τοῦ μικροτέρου καὶ ἀπαρέτκειν αὐτῷ δοκῶντος, τὸν μείζονα καὶ θαυμασιώτερον ἐπιμετροῦμενον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· παρελθεῖν μὲν γὰρ πάντως αἰτεῖ τὸ ποτήριον· Πλὴν, οὐχ ὡς ἐγὼ, φησὶ, θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ· ὠδίνει μὲν ἑκατέρως παρελθεῖν, ἄμεινον δὲ ὡς ὁ Πατὴρ βούλεται· οὐ γὰρ τὸ μὴ παρελθεῖν ἀντὶ τοῦ παρελθεῖν μετῆτησεν, ἀλλὰ προκειμένον τοῦ παρελθεῖν, ὡς ὁ Πατὴρ βούλεται τοῦτο γενέσθαι μεταλαμβάνει· διττῆ γὰρ ἡ τοῦ παρερχομένου δύναμις ἐστίν· ἢ παραφαινῆ ἢ προσάψαμενον εὐθύς διωχθῆν; ἢ παραδραμὸν, οὐχ ἔσθαι· ὡσπερ οἱ παραξέοντες ἀλλήλους δρομείς· ἢ συμβιῶσαν καὶ διατρίβαν καὶ προσκαθίσαν καθάπερ ληστρικὴν ἢ στρατόπεδον· εἶτα ἤτηθῆν καὶ λαθὼν μέλις ἄπρακτον ἀπελθεῖν· εἰ μὲν γὰρ ἔλοιεν, οὐ γὰρ παρελήλυθασι, ἀλλὰ συναπήγαγον ἑαυτοῖς οὐς ἐχειρῶσαντο· εἰ δὲ κρατῆσαι μὴ δυνηθεῖεν, καταισχυθέντες παρέρχονται· ἐβούλετο μὲν γὰρ κατὰ τὸν πρότερον τύπον ἔλθειν εἰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ ἐν τάχει ποθεῖν, ῥῆστα καὶ τάχιστα παρελθεῖν ἀπ' αὐτοῦ τὸ ποτήριον· ἀλλ' ἄμα τε εἶπε, καὶ παραχρημα ἐπεβρώσθαι; κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ὑπὸ τῆς Πατρικῆς θεότητος, ἀσφαλεστέραν ποιεῖται τὴν αἴτησιν· καὶ οὐκέτι ἴστω βούλεται, ἀλλ' ὡς ἀρέσκει τῷ Πατρὶ ἐνδόξως καὶ καρτερώς καὶ πλήρως ποθεῖν· τοῦτο γὰρ ἤκουσεν Ἰωάννης αὐτοῦ λέγοντος, ὃ τὰ μεγαλειότατα καὶ θεϊότατα τῶν τοῦ Σωτῆρος λόγων καὶ ἔργων ὑπομνηματισάμενος· *Τὸ ποτήριον δὲ δέδωκέ μοι ὁ Πατὴρ μου, σὸ μὴ πῶ αὐτό;* πῶ δὲ ἦν τὸ ποτήριον, πληρῶσαι τὴν διακονίαν καὶ πᾶσαν τοῦ πειρασμοῦ οἰκονομίαν ἀνδρείως, ἐχόμενον τοῦ Πατρὸς ἐλομένου διανύσαι καὶ ὑπερβῆναι τὰ θεινά· ἐκείνος γὰρ δι' ὧν αὐτὸς ἤξῃου ταῦτα καταλιμπάνων· παρέρχεσθαι γὰρ λέγεται ἑκάτερον ἀπ' ἑκατέρου· καὶ τὸ μένον, τοῦ ἀπόντος· καὶ τὸ ἀπὸν, τοῦ μένοντος· Ὁ δὲ Ματθαῖος σαφέστατα ἐδήλωσεν, ὅτι παρελθεῖν μὲν τὸ ποτήριον ἵπται, μὴ μὴν ὡς αὐτὸς, ἀλλ' ὡς ὁ Πατὴρ ἐβούλετο τοῦτο γενέσθαι ἤξῃου· Ἄρμωστῆον ἀκολουθῶς καὶ τὰ διὰ Μάρκου καὶ Λουκᾶ ῥήματα· ὃ μὲν γὰρ Μάρκος, Ἄλλ' οὐ τί ἐγὼ θέλω, φησιν, ἀλλὰ τί σὺ θέλεις· ὃ δὲ

Λουκᾶς· Πλὴν μὴ τὸ θέλημά μου, ἀλλὰ τὸ σὸν γένεσθαι· ἔλεγε μὲν γὰρ αὐτὸς, καὶ ἤθελε ταχέως λυφῆσαι καὶ πεπαῦσθαι τὸ πάθος· ἤθελε δὲ αὐτὸν ὁ Πατὴρ λιπαρῶς καὶ διαρκῶς τὸν ἀγῶνα πληρῶσαι· πάντα οὖν τὰ προσπίπτοντα παρέσχετο· καὶ ὡσπερ σιδερεῖς καὶ ἀρβήκτοις ὑπλοῖς προσρασώμενα βέλη, μᾶλλον δὲ ὡς ἀπὸ στεφάνου πέτρας, τὰ μὲν ἐθραύετο, τὰ δὲ ἀνεκρούετο· Παπίσματα, ἐμπτύσματα, μάστιγες, θάνατος, καὶ τοῦ θανάτου τὸ ὕψωμα· καὶ τῶν πάντων ἐπιτελουμένων, ἐσιώπη καὶ διεκαρτέρει, ὡσπερ οὐδὲν πάσχων ἢ ὡς ἤδη θαναῖος· μηχανομένου δὲ τοῦ θανάτου, καὶ ὑπὲρ δύναμιν αὐτὸν ἤδη δαμάζοντος, ἀνέκραγε πρὸς τὸν Πατέρα· *Τί με ἐγκατέλιπες;* Τὸ δὲ, ἦν ἄρα οἷς προξέλωσαν ἀκόλουθον· τί μοι μέχρι νῦν ὁ θάνατος συνέζυκται, καὶ οὐπω τὸ ποτήριον παραφέρει; Εἰ δὲ οὐκ ἔπιον αὐτὸ ἤδη καὶ ἀνήλωσα· ἀλλὰ δέος μὴ ὑπ' αὐτοῦ πλήρης ἐπικειμένου καταποθείην· ὃ γένου' ἂν εἰ με ἐγκαταλίποις· τὸ μὲν παραμένει πεπληρωμένον, ἐγὼ δὲ οὐχ ἴσσομαι κεκενωμένος· ἤδη ποτὲ τετελέσθω τὸ βάπτισμα, ὡς καὶ πρὸ πολλοῦ συνευχόμεν, ἕως οὗτω τελεσθῆ· ταύτην τοῦ Σωτῆρος τὴν διάνοιαν ἐν τῇ συντόμῳ φωνῇ τεκμαιρόμαι γεγονέναι· καὶ ἀληθῆ γε ἔλεγε, καὶ οὐκ ἐγκαταλείπεται, ἀλλὰ εὐθύς ἐξέπιεν ὡς ἤξῃου, καὶ παρελήλυθε· καὶ τοῦτο μοι δοκεῖ τὸ προσενεχθῆν ἕως αὐτῷ γεγονέναι σύμβολον· ὃ γὰρ ἐντροπίας οἶνος διεσήμευεν ἰσως τὴν ὀξείαν αὐτοῦ τροπὴν καὶ μεταβολὴν ἦν κατεδέξατο, ἀντὶ τοῦ πάθους τὴν ἀπάθειαν, καὶ ἀντὶ θανάτου τὴν ἀθανασίαν, καὶ ἀντὶ τῆς φθορᾶς τὴν ἀφθαρσίαν, καὶ ἀντὶ τοῦ κρῖνεσθαι τὸ κρῖνειν, καὶ ἀντὶ τοῦ τυραννεῖσθαι τὸ βασιλεύειν μεταλαβῶν· ὃ τε γὰρ σπόγγος, ὡς οἶμαι, τὴν ὄλην δι' ἄλου τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν αὐτῷ γενομένην ἀνάκρασιν ἀνέφηγε· καὶ ὃ κάλαμος τὸ βασιλεῖον σκῆπτρον καὶ τὸν θεῖον νόμον ὑπέφησεν· ὃ δὲ ὑσωπος τὴν ζωτικὴν καὶ σωτήριον ἔγερσιν αὐτοῦ, δι' ἧς καὶ ἡμεῖς ὕψιστον ἐδειξεν· ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἱκανῶς καὶ ἐν τῷ Ματθαίῳ καὶ ἐν τῷ Ἰωάννῃ διήλθομεν· τὰ δὲ καὶ [ἐν] τῷ Μάρκῳ εἰδόντος θεοῦ ἐροῦμεν· νῦν δὲ τῶν ἐξῆς ἐχώμεθα.

Sequens quoque fragmentum, quod satis connectitur cum praecedente de Christo orante in Gethsemani Luc. xxi, 46, post testum: Προσεύχεσθε ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν, nonnisi mutilatum et brevius extat apud praedictum Gullandium loc. cit. p. 117. En autem integrum, ut ab auctore provenit, in praedicto Vat. cod. 1611, f. 292 b (col. 1593).

Διονυσίου Ἀλεξανδρείας. Ὁπερ καὶ αὐτὸς προσή-
 χετο, πολλάκις πίπτων ἐπὶ πρόσωπον· καὶ δι' ἀμφο-
 τέρων τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν στίχων· τοῦ τε,
εἰ δυνατόν παρελθέτω τὸ ποτήριον· καὶ τοῦ, οὐχ ὡς
 ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σὺ· τὸ γὰρ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πει-
 ρασμόν ἔλεγε, καὶ τοῦτο ἵπται, οὐ τὸ μῆδὲ ὄλωσ πει-
 ραθῆναι περιστάσεως, ἦν ἐν δυσχερίᾳ τιμὴ μὴ γε-
 μέσθαι καθάπαξ· καὶ γὰρ ἀδύνατον μάλιστα μὲν ἴσως
 καὶ παντὶ ἀνθρώπῳ τὸ παντελῶς ἄγευστον χαλεποῦ
 τινος διαδύναται· ὄλωσ γὰρ, φησιν, ὃ κόσμος ἐν τῷ
 πονηρῷ κεῖται· καὶ τὸ πλέον τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀν-

θρώπου, κόπος καὶ πόνος, ὡς καὶ αὐτοὶ λέγουσιν·
 ὀλίγος ἐστὶ καὶ λυπηρὸς ὁ βίος ἡμῶν· ἀλλ' οὐδὲ εἰκὸς
 ἦν αὐτὸν κελεύειν εὐχεσθαι, μὴ πληροῦσθαι τὴν ἀρὰν
 τὴν λέγουσαν· *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις
 σου· ἐν λίπαις φαγῆ αὐτὴν κάσας τὰς ἡμέρας τῆς
 ζωῆς σου· ἢ τὸ· Γῆ εἴ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεσθη·* δι' ἣν,
 καὶ ποικίλως αἰ θεῖαι Γραφαὶ τὸ περιπαθεῖν τοῦ βίου
 δεικνύσαι, κοιλιάδα κλαυθμῶνος αὐτὸν καλοῦσιν· μάλ-
 ιστα δὲ τοῖς ἁγίοις ἐπαλγῆς ὁ κόσμος· πρὸς ὅς
 ἀθέμιτον αὐτῷ ψεύδεσθαι λέγοντι· *Ἐν τῷ κόσμῳ
 τούτῳ θλίψιν ἐξέτε*· καὶ ἡμῶς διὰ τοῦ προφήτου·

Πολλοὶ αἱ θλίψεις τῶν δικαίων· ἀλλὰ τὸ μὴ εἰς πειρασμὸν εἰσελθεῖν λέγειν αὐτὸν ὑπολαμβάνω, τὸ βουθῆναι μὲν, κατὰ τὸν προφήτην, τῶν θλίψεων· Ἐκ πασῶν γὰρ αἰτῶν, φησὶ, ῥύσεται αὐτούς ὁ Κύριος· ὡς δὲ τὸ αὐτοῦ ῥῆμα ὑπισχνεῖται κρατῆσαι, τῶν θλίψεων καὶ τῆς νίκης ἧς ὑπὲρ ἡμῶν ἐνίκησε, μετασχεῖν· μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε, ἐπήγαγεν· ἀλλὰ θαρσεῖτε, ἐγὼ ἐνίκησα τὸν κόσμον· καὶ προσεύχεσθαι δὲ πάλιν ἰδίᾳσε μὴ ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμὸν· καὶ δὴ καὶ μὴ εἰσεστέγηκε ἡμῶς εἰς πειρασμὸν· τοῦτο δὲ μὴ ἐλάσῃ ἡμᾶς ἐμπεσεῖν εἰς πειρασμὸν· οὐ γὰρ τοῦτο ἦν οὐ τὸ μὴ πειρασθῆναι, βουθῆναι δὲ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, προσέθηκεν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ· καὶ τί διεδήνοχεν, ἰσως ἔρεῖς, τὸ πειρασθῆναι, καὶ τὸ εἰς πειρασμὸν ἐμπεσεῖν ἦτοι εἰσελθεῖν; Ὁ μὲν γὰρ ἠτηθηθεὶς ὑπὸ τοῦ πονηροῦ, ἠτηθήσεται δὲ εἰ μὴ ἀγωνίζοιτο, ὑπερασπίσει δὲ αὐτοῦ καὶ ὁ Θεός, εἰς

πειρασμὸν οὗτος ἐνέπεσε, καὶ εἰς πειρασμὸν εἰσῆλθε, καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ ὑπ' αὐτὸν ὡσπερ ἀχθεῖς αἰχμάλωτος· ὁ δὲ ἀντιστῶν καὶ ὑπομείνας, πεπλευραστὰι μὲν οὗτος, οὐ μὴν εἰς πειρασμὸν εἰσῆλθεν ἦτοι ἐνέπεσεν· ἀνήχθη γοῦν ὁ Ἰησοῦς ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, οὐκ εἰς πειρασμὸν εἰσελθεῖν, ἀλλὰ πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου· καὶ ὁ Ἀβραὰμ οὐκ εἰς πειρασμὸν εἰσῆλθεν, ἀλλ' οὐδὲ εἰς πειρασμὸν ἦγεν αὐτὸν ὁ Θεός, ἀλλὰ ἐπειράζειν, οὐκ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς πειρασμὸν· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἐπειράζει τοὺς μαθητάς· ὁ μὲν γὰρ πονηρὸς πειράζειν, εἰς τοὺς πειρασμοὺς καθέλκει, οἷα πειραστής κακῶν· ὁ δὲ Θεὸς πειράζειν, τοὺς πειρασμοὺς παραφέρει ὡς ἀπειραστός κακῶν· Ὁ γὰρ Θεός, φησὶν, ἀπειραστός ἐστι κακῶν· Ὁ μὲν γὰρ διάβολος ἐπ' ἐλεθρον ἔλκων βιάζεται, ὁ δὲ Θεὸς ἐπὶ σωτηρίαν γυμνάζων χειραγωγεῖ.

Vidimus in fine primi fragmenti a Dionysio scriptum fuisse etiam in Evangelium Joannis. Recense in cod. Vat. 1996, f. 78, perveitusto, sæc. ferme x, olim monasterii Cryptoferratae, in Cod. inedita ad Jo. c. viii, 12, legitur ut nos infra ponimus.

Διονυσίου Ἀλεξανδρείας. Τὸ δὲ εἰμὶ, τὸ αἰδιον τῆς ὑποστάσεως σημαίνει· ἀπαύγασμα γὰρ ὡν φωτὸς αἰδίου, πάντως καὶ αὐτὸς αἰδιός ἐστιν· ὄντος γὰρ αἰ τοῦ φωτὸς, ἔπλον ὡς ἐστιν αἰ καὶ τὸ ἀπαύγασμα· τοῦτο γὰρ ὁ τι φῶς ἐστι τῷ καταυγάζειν νοεῖται, καὶ φῶς οὐ δύναται μὴ φωτίζον εἶναι· πάλιν γὰρ ἠλθομεν ἐπὶ τὰ παραδείγματα· εἰ ἐστιν ἡμέρα, ἐστιν αὐγὴ· εἰ τοιοῦτον μηδὲν ἐστι, πολὺ γε δεῖ παραεῖναι ἥλιον· εἰ μὲν οὖν αἰδιός ἦν ὁ ἥλιος, ἀπαστος

ἂν ἦν καὶ ἡμέρα· νῦν δὲ οὐ γὰρ ἐστιν, ἀρξαμένου τε ἤρξατο, καὶ παυομένου παύεται· ὁ δὲ γε Θεὸς αἰώνιον ἐστὶ φῶς, οὔτε ἀρξάμενον οὔτε λήξον ποτέ· καὶ σύνεστιν αὐτῷ τὸ ἀπαύγασμα ἀναρχον καὶ ἀεργενές· ὄντος οὖν αἰωνίου τοῦ Πατρὸς, αἰώνιος ὁ Υἱός ἐστι, φῶς ἐκ φωτὸς ὡν· φωτὸς μὲν οὖν ὄντος τοῦ Θεοῦ, ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἀπαύγασμα· Πνεύματος δὲ ὄντος, Πνεῦμα γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, ἀναλόγως πάλιν ὁ Χριστὸς ἀτμὶς λέλεχται.

Ex Vat. codice sumimus hoc Dionysii (Alexandrini. ut opinamur) fragmentum « De lapsis ad pœnitentiam recipiendis » quod deiractum videtur et ejus operibus « De pœnitentiâ », quorum tria commemorat Hieronymus « De script. eccl. » cap. 69 (1).

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ.

Νῦν δὲ τούναντιον ποιούμεν ἡμεῖς· ὅν γὰρ ὁ Χριστὸς ἀγαθὸς ὡν ἐπὶ τὰ ὄρη πλανώμενον ἐπιζητεῖ, καὶ ἀποφεύγοντα προσκαλεῖται, καὶ εὐρεθέντα μάλισ ἐπὶ τῶν ὤμων αἶρει, τοῦτον προσιώντα, θρασείως ἀπολακτιζόμεν· ἀλλὰ μὴ οὕτω κακῶς περὶ ἑαυτῶν βουλευόμεθα, μὴ δὲ εἰς αὐτοὺς ὠθώμεν τῆ ξίφος· οἱ μὲν γὰρ ἀδικεῖν τινὰς ἢ τούναντιον εὐεργετεῖν ἐπιχειροῦντες, ἐκείνους μὲν οὐ πάντως ἕδρασαν ὅπερ ἠθέλησαν, ἑαυτοῖς δὲ κακίαν ἢ ἀγαθότητα συνοικισάντες, ἢ θεῶν ἀρετῶν, ἢ ἀτιθάσσων παθῶν

ἐκπλεοῖ ἐσονται· καὶ οὗτοι μὲν ἀγγέλων ἀγαθῶν ὄπαδοι καὶ ξυνοδοῦκοι, καὶ ἐνθάδε καὶ ἐκεῖ, εἰν πάση εἰρήγῃ καὶ ἐλευθερίᾳ πάντων κακῶν, εἰς τὸν αἰὼνα αἰῶνα τὰς μακαριωτάτας ἀποκληρώσονται λήξετε, καὶ μετὰ Θεοῦ αἰεὶ ἐσονται τὸ πάντων ἀγαθῶν μέγιστον· οὗτοι δὲ ἀποπασσονται τῆς θαλάσσης ἄμα καὶ τῆς ἑαυτῶν εἰρήνης, καὶ ἐνθάδε καὶ μετὰ θάνατον ἄμα τοῖς παλαμναίοις ἐσονται δαίμοσι· μὴ οὖν ἀποπεμπόμεθα τοὺς ἐπιστρέφοντας, ἀλλ' ἀσμένως δεχόμεθα, καὶ τοῖς ἀπλανέσι ἐναριθμώμεν, καὶ τῷ ἐλλείπον ἀναπληρώμεν.

(1) Mai, *Classici Auctores*, X, 484.

ACTORUM SANCTI HIPPOLYTI

Græce et Latine infra (col. 347) editorum

VERSIO NOVA.

PROEMIUM.

I. Imperatore Claudio eum esset vicarius Ulpius Romulus, vehemens exarsit in Christianos persecutio. Nam Censorinus magister officiorum, occulte Christianus ac timens Deum, a præsentiâ quidem conspectuque imperatoris Claudii non recedebat; si quos tamen vidisset e Christianis ad mortem vel carcerem duci, clam eos confirmabat, et quoad poterat alimenta his qui in custodia et vinculis erant suppedibat: qui etiam catechumenis præsto erat ministerio verbi. Quò agnito Claudius Cæsar iratus ipsùm apprehendi, et sibi coram sisti jubet: præsentem vero his prope verbis allocutus est: Tu es vir ille deorum cultor, nostræque majestatis præco perpetuus? Equidem nostra clementia neminem unquam administram rejecit: imo vero ad eorum famulatum nos omnino rempublicam dirigentes, feliciter gubernamus. Tum Censorinus respondit: Ego testimonium dicam de Domino meo Jesu Christo; quoniam ipsa est verus Deus, qui crucifixus, et sepultus fuit, et resurrexit tertia die, advigilantibus qui eum cruci suffixerant. Is posteaquam resurrexit, eis apparuit sanctis discipulis, iisque videntibus ascendit ad cælos. Hic nostris temporibus dignatus est advenire a Patre suo, et nasci e ventre Virginis: ac ipse quidem descendit in terram hominum amore, cælos non derelinquens. Ad hæc iratus Claudius dixit: Incautus, Censorine: et confestim abduci jussit per milites ad Ostiensem civitatem, ibique in custodia detineri. Eo cum esset abductus, haud procul ab urbe Roma, sed passibus ferme xv. millibus, carcere et vinculis constrictus laudes Deo submittebat die noctuque.

II. In eodem loco prope ipsam Ostiensem civitatem, princeps quædam hera diversabatur, imperatorio genere, nomine Chryse, quæ plures perpessa persecutiones, et condemnata, cum piis viris et virginibus in suo prælio sibi ipsi vacabat. Hæc S. Censorino e domo sua quotidie victum largiebatur: ipsiusque vincula propriis manibus abluens, oculos et faciem tergebat. Erant in eodem loco Maximus presbyter sanctissimus, et Archelaus diaconus, qui singulis diebus Deo sacrificia offerebant cum hymnis et laudibus. Ac beatissimus quidem presbyter Maximus in Domini nostri Jesu Christi nomine admiranda eousque operabatur, ut aliquando conveniens Censorinum, subito illius vincula e manibus pedibusque dissolverentur. Tunc aperiens os suum beatissimus presbyter, conversus ad ipsum et custodes, ait: Fratres, relinquitte demones et vo-

A lupatas temporaneas, atque agnoscite Dominum nostrum Jesum Christum, perpetuum regem, qui erat ante sæcula, qui etiam veniet judicaturus vivos et mortuos, et sæculum istud per ignem. Quoniam pertransit nostrum ævum, et cælum ac terra transibunt: Dominus autem noster Jesus Christus est semper, atque idem erit. Custodes vero dixerunt beato Maximo presbytero: Et quid faciemus pro isto, quem tu deprædicas, quem novimus per ea quæ a te dicta sunt, ac per signa ipsa in ejus nomine patrata, quando ipsius potentia, tuisque precibus vincula dirumpuntur? Beatus presbyter Maximus respondit: Baptizetur unusquisque vestrum, et credat in Christum Filium Dei: sed et vana idola derelinquat et poeniteat; eo quod ignorantibus blasphemastis nomen ipsius, prætereaque sanctos affixistis. Tunc una mente omnes, nempe Felix, Maximus, Faustinus, Herculanus, Numerius, Storcacinus; Menas, Commodus, Hermes, Maurus, Eusebius, Rusticius, Monacrius, Amandinus, Olympius, Cyprius, cum Theodoro tribuno, ad pedes beatissimi presbyteri Maximi simul se abjecerunt, postulantes, uti sancto baptismate dignos censeret. Ille ad hæc, pro consueto ritu cum universos perfecisset, vestibus a beata Chryse adornatis, eademque cibaria ad victum subministrante; baptizavit omnes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti: illuminati denique secum retulerunt gratiam omnipotentis Dei. Adveniens autem noctu beatissimus Cyriacus episcopus, ipsos perungens Christi christumate signavit, erudiensque in doctrina fidei, postquam abluisset, consignavit signo crucis.

III. Interea sutoris cujusdam, qui eodem in loco morabatur, filius defunctus est, ac transeuntibus beatis Cyriaco et Maximo cum beata Chryse, ipsisque etiam sanctis Christi militibus, lamentabatur sutor mortem filii sui. Tunc beatissimus Maximus presbyter sutori dixit: Credo in Dominum nostrum Jesum Christum in conspectu omnium nostrum, ac tu vives, et filium tuum recipies. Ille vero cum lacrymis: In quem credam? ait: in eum scilicet, cui ab adolescentia mea nunc usque maledixi? Maximus presbyter dixit: Poenitentium tibi est eorum quæ fecisti, quandoquidem poenitentium est Deus noster, non reddens secundum peccata nostra, sed faciens secundum magnam misericordiam suam. At sutor dixit: Ergo baptizate me in nomine ipsius, ut credam. Tunc baptizatus est in nomine sanctæ Trinitatis, factusque Christianus, posteaquam suscepit signum Christi. gaudens et

exultans reversus est ad filium suum. Quam ubi conspexit Maximus presbyter, non sine lacrymis dixit : Domine Jesu Christe, qui dignatus es formam servi accipere, ut a servitute diaboli nos liberares; respice in opus manuum tuarum, ut cognoscat te effectorem et procreatorem suum. Tunc beatissimus Cyriacus episcopus dixit : Domine, in tuo nomine genua nostra figimus : cumque deorassent, ait iterum B. Cyriacus : Domine Jesu Christe, qui propter miserationem immensam atque hominum salutem sub Ponto Pilato crucifixus es, qui Lazarum suscitasti, et unicum viduæ filium ad vitam revocasti, ostende etiam nunc mirabilia tua in isto famulo tuo, ut cognoscat te Deum vivum et verum in renovatione sua, quia procreator es omnium, et regnas in sæcula sæculorum. Cumque universi respondissent, *Amen*, revixit mortuus, atque hæc loqui cœpit : Ego vidi Dominum Jesum Christum reducens me a tenebris ad lucem. Tum vero per catechesim edoctus, baptizatus est in nomine Patris, et Filii, et sancti Spiritus, signaculum Spiritus consecutus : quem etiam suscepit beata Chryse, nomen ipsi imponens, vocansque Fanstinum ; cum esset annorum prope duodecim. Haud multo post autem renuntiatum est imperatori Claudio, puerum extinctum revixisse a mortuis, per orationem beatorum hominum. At Claudius : Hoc, inquit, nihil est aliud nisi ars magica ; jussoque accessiri vicario urbis Romæ, nomine Ulpio Romulo, huic præcepit : Sacrilegam Chrysem, dicens, quæ obscuravit genus imperatoris suæ nobilitatis, cumque magis artificibus continuo cupit esse ac diversari, variis tu pœnis adige, quousque obtemperans veneretur deos deasque. Ac si quidem paruerit, vivet : quin etiam inscriptio qua damnata est, rescindatur. Si qui vero fuerint cum ipsa deprehensi, variis plectentur cruciatibus.

INCIPIUNT ACTA.

I. Cum venisset Ulpius Romulus vicarius in civitatem Ostiensem, sanctos ad unum abduci in carcerem jussit. Mane autem surgens præcepit, ut sisteretur beata Chryse, quam his prope verbis excepit : O insania magicæ artis, quæ in te viget, ut perdas imperatorum decus, natalitiaque tua splendida obscures. Tum beata Chryse respondens : Ego potius, inquit, obscuravi dæmones, qui vobis illudunt, ac desertis inanibus idolis manufactis, cognovi unum Deum vivum, et verum, et unigenitum Filium ejus Dominum nostrum Jesum Christum, qui veniet, ut judicet vivos et mortuos, ac patrem tuum diabolum una cum Claudio imperatore in tenebras amandabit. Ulpius Romulus vicarius dixit : Decepta est ista per magicam artem, ipsique ait : Derelinque tandem hujusmodi nugas, et consule generi tuo. At beata Chryse insufflavit in faciem illius, dicens : Miser, si nosses Deum effectorem cœli et terræ, non utique ore tuo blasphemiam protulisses. Tunc vero iratus vicarius,

A ipsam in rota suspendi jussit. Dum autem ejus nervi distraherentur, alacriter illa et apertissimo vultu loqui cœpit : Gratias tibi refero, Domine Jesu Christe, qui me ex inferis ad cœlestia sublimia dignatus es elevare. Ad quam vicarius dixit : Videamus an veniens Christus tuus te liberet. Respondit beata Chryse : Non ego quidem sum digna, sed ille qui ex caligine mundi hujus me liberare dignatus est, potest etiam te ac tuum Claudium perdere. Dum hæc loqueretur, subito rota confracta est, indeque illa asportata, constitit sana. Mandavit ergo Romulus ipsam sustibus cædi, sub voce præconis inelamantis : Sacrilega Chryse, quæ deos blasphemavit, et imperium rectoris nostræ libertatis Claudii contempsit, vapulet. Sancta autem B virgo clamabat, dicens : Benedictus es, Domine Jesu Christe, quem ego propemodum intaeor. Romulus vicarius dixit : Admove te lampades ardentes ad latera ejus. Ut autem admoventur, hilaris clara voce atque ore pulcherrimo illa : Non te pudet, inquit, o infelix, in membra corporis intendere illius quæ te genuit, quam tibi coram statuisti? Ulpius Romulus, adversa tua fortuna, dixit, hujusmodi consequetur : quæ immortales deos nostros, quæ imperatoriam dignitatem descruisti, quæ abuti magorum artibus exoptasti. At illa humi cum appareret semissa, in carcerem retrudi jubetur.

II. Tum beatos viros produci mandavit, Maximum presbyterum, et Archelaum diaconum : quos ita est allocutus : Ecquid nomina majorum deorum per vos blasphemantur, et pervertitis homines ne ipsis credant? B. presbyter Maximus respondit : Nos quidem neminem pervertimus, ac potius per gratiam Domini nostri Jesu Christi omnes liberamus ab errore idolorum. Iratus Romulus dixit : Isti certe digni sunt morte : præcepitque beatum diaconum Archelaum duci ad arcum ante theatrum, ibique capitis pœnam sustinere ; cui cervix eodem in loco abscissa est. Beatum vero Maximum ad carcerem rejecit. Noctu autem B. presbyter Eusebius collegit corpus beati Archelai, et in agro sepelivit. Ad hæc, milites etiam qui opera B. Maximi in Christum crediderant, pari mortis genere consumpti sunt. Quod cum factum accepisset Romulus, præcepit statim ut sancti martyres Maximus presbyter et Cyriacus episcopus in carcere capite plexi, eorum corpora in mare projicerentur. Quæ cum invenisset beatus Eusebius presbyter, sedulo collegit, atque ad maris litus prope Ostiensem urbem in agro sepelivit, ipsaque in eadem vicinia in crypta deposuit a. d. vi Id. Augusti via Ostiensi. Taurinum vero et Herculianum in Portu Romano recondidit. Quarto postmodum die invenit corpora cæterorum sanctorum ad maris litus ejecta, et beatum Theodorum tribunalum deposuit in testudine : simul autem reliquos omnes collegit, eosque juxta sancta corpora martyrum sociorum, Cyriaci et Maximi, deposuit.

III. Quinto autem die præcepit Romulus ut exhiberetur beata Chryse, quæ ut in conspectum præ-

sidis venit, alacris dixit: Miser, quare perdis dies tuos? Agnosce tandem procreatorem tuum Christum, definitum Deum esse, nec adores lapides vel simulacra ex ære, auro, argentove conflata; sed adora Dominum meum Jesum Christum crucifixum sub Pontio Pilato, qui resurrexit a mortuis triduo postquam fuerat sepultus, ascendit ad cœlos, unde iterum veniet ad iudicandum vivos et mortuos, et sæculum istud per ignem. Cui Romulus respondit: Modo videbis Christum tuum, nisi sacrificaveris immortalibus diis. Sancta Chryse dixit: Bene tu, miserande, locutus es, ac vel sero veritatem aliquando ex ore tuo protulisti, dicens, me, nisi dæmonis sacrificavero, visuram Christum meum. Tunc ira succensus Romulus eo quod illius verbis victus fuerat, lapidibus malas ejus contundi iussit. Sancta autem Chryse magna voce clamabat: Gloria tibi, Domine mi Jesu Christe, quia me dignam fecisti, ut servis et ancillis tuis annumerer. At Romulus ad ipsam: Agedum, consule prosapiæ tuæ, ac venerata deo nostros, ipsis sacrificata, tibi que sume virum pro conditione tua. Quem libere alloquens, clamavit sancta virgo, dixitque contenta voce: Ego jam virum habeo procreatorem cœli ac terræ Jesum Christum Filium Dei vivi, quem tu nosse renuis; ac potius dæmones nosti, qui cor tuum ferina rabie repleverunt. Subito autem incensus Romulus præcepit apparitoribus ut plumbatis eam cæderent: quæ multum verberata, magis confirmabatur. Iterum vero iussit ingentem lapidem ejus collo suspendi, atque ita in mare præcipitari. Cujus quidem sacrum corpus ad litus devenit, ipsumque beatissimus Nonus, qui et Hippolytus cognominatus est, avexit, ac in proprio illius fundo, ubi et morabatur, sepelivit, extra muros Ostiensis urbis a. d. xix Kal. Septembris.

IV. Tunc vicarius comprehendit Sabinianum quemdam, curatorem fundi illius, et exquirere ab eo cepit rem familiarem beatæ Chryses, dicens: Sacrilega Chryse, quæ propter magicam suam artem elegit potius mortem quam vitam, divitias multas possidebat. Ipsius ergo thesauros et mundum muliebrem ad nos affer; sacrificata etiam diis, et vive, obtemperans edictis imperatorum. Sabinianus dixit: Ego in omnibus animi demissionem didici a sancta virgine Chryse, quæ et me docuit confiteri unum Deum Dominum nostrum Jesum Christum, natum de Spiritu sancto, ex Maria Virgine: ideoque non aurum nobis, non argentum, neque margaritæ sunt. Romulus vero ad ipsum: Festina, inquit, et absconditos thesauros redde imperatoribus, diisque sacrificata. Sabinianus dixit: Non equidem sum dignus, ut pro meis peccatis aliquid perferam, nisi quantum Dominus ac Deus meus annuens largiri mihi dignatus fuerit; quem admodum confido: hinc nosce, me aurum cadu-

cum non habere, sed neque veritatem sectandi genu coram idolis. Hæc hisque similia cum dixisset B. Sabinianus, effertus Romulus præcepit apparitoribus, ut ipsius cervicem plumbatis contunderent.

V. Id cum cognovisset beatissimus senex Hippolytus, adveniens coram Romulo stetit atque elato voce dixit: O miser, si nosses Christum Dei Filium, haud plane sanctorum ejus cervices hoc modo torqueres, ut subdantur inanibus vestris idolis; ac potius te ipsum subderes conditori ac effectori universorum, et servis ejus; neque vanos lapides, matos et inanimes coleres. His auditis, Romulus ira vehementer excanduit, jussitque pedibus manibusque ligatis præcipitem in altam foveam demergi. Beato autem Hippolyto dejecto, ut fors tulit, in lacunam portus, qui proprio vocabulo Portus dicitur, confestim vox audita est, unius ferme horæ spatio, veluti puerulorum gratias Deo referentium: dumque hæc dicerentur, ille spiritum Domino reddidit a. d. xi Kal. Septembris.

VI. Romulus vero dixit: Hæc insania esse dignoscitur magicæ artis. Cœpitque iracunde clamare ac dicere: Sabinianus iste per magicam illius artem captus est, argenti cupiditate, et pecuniarum illecebris; hunc e vestigio divellam ab insano ejusmodi studio, nisi adoret ac sacrificet maximis nostris diis. Quæ aliaque ad hunc modum cum dixisset, ipsum sustibus cædi jussit, sub voce præconis inclamantis: Redde thesauros imperatoribus nostris, atque adora omnipotentes deos, per quos regitur universæ reipublicæ nostræ administratio. Beatus vero Sabinianus aperto ore aiebat: Gratias tibi ago, Domine mi Jesu Christe, qui dignatus es me inter servos tuos numerare. Ut autem diu vapulavit, firmo erat atque salaci vultu; adeo quidem ut ardens iracundia Romulus præceperit, ipsam in equuleo suspendi. Interea dum corporis nervi distrahantur, præconis voce adhuc personante, ipse nihil aliud efferebat, nisi: Gratias ago Domino meo Jesu Christo. Vicarius autem astantibus dixit: Hic insanit atque securus est magicarum consultationum; jussitque facibus ipsam aduri. Dum vero faces beati Sabiniani lateribus admoverentur, Romulus exclamare cœpit ac dicere: Infelix, consule tibi, et redde thesauros, quos novimus esse apud te absconditos. At beatus Sabinianus, martyr Christi, gratias Domino agebat, dicens: Domine Deus mi; suscipe a me spiritum meum: hisque dictis, emisit in pace spiritum: corpus vero ille præcepit in puteum ut projiceretur. Per idem tempus veniens quidam presbyter, Cortilius nomine, corpus noctu extraxit e puteo, illudque composuit juxta beatam Chrysem a. d. v Kal. Septembris, regnante Domino nostro Jesu Christo, cui est gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

S. ZEPHIRINUS PONTIFEX ROMANUS.		
Notitia ex Libro Pontificali Damasi papæ.	9	
Notitia altera.	11	
EPISTOLÆ.		
Epistola prima. — Ad episcopos omnes Sicilienses. — De iudiciis episcoporum et majoribus Ecclesiæ causis in sede apostolica terminandis.	11	
Epist. II. — Ad Ægypti provinciæ episcopos. — De episcopis rebus spoliatis, vel a sede pulsis, et de ordinatione presbyterorum atque diaconorum.	14	
CAIUS PRESBYTER ROMANUS.		
Notitia.	17	
FRAGMENTA ex Dialogo sive Disputatione adversus Proclum, sectæ Cataphrygarum patronum.	25	
FRAGMENTA ex Parvo labyrintho sive ex libro adversus Artemonis hæresim.	25	
Fragmentum acephalum de Canone sacrarum Scripturarum.	35	
ULIUS AFRICANUS.		
Notitia.	55	
Notitia altera.	45	
EPISTOLA AD ORIGENEM de historia Susannæ et Origenis responsum (<i>memorantur tantum</i>).	51	
EPISTOLA AD ARISTIDEM. — Super genealogia quæ in sacris Evangeliiis est.	51	
FRAGMENTA ex quinque libris Chronographiæ.	65	
PASSIO S. SYMPHOROSÆ ET SEPTEM FILIORUM EJUS.	95	
NARRATIO de his quæ Christo nato in Persia acciderunt.	97	
S. CALLISTUS I, PONTIFEX ROMANUS ET MARTYR.		
Notitia.	109	
Notitia altera.	111	
Acta S. Callisti papæ martyris Romæ.		
Monitum.	111	
Acta martyrii.	115	
EPISTOLÆ S. CALLISTI.		
Epistola prima. — Ad Benedictum episcopum. — De jejuniis quatuor temporum, et ut criminationem adversus doctorem nemo suscipiat.	121	
Epist. II. — Ad omnes Galliarum episcopos. — De conspirationibus et reliquis illicitis causis, ne fiant, et de reparatione lapsi post penitentiam.	125	
S. URBANUS I, PONTIFEX ROMANUS.		
Notitia ex libro pontificali Damasi papæ.	131	
Notitia altera.	135	
EPISTOLA AD OMNES CHRISTIANOS. — De eo quod Ecclesia modo possessiones fidelium recipit, et non pretium earundem rerum sicut temporibus apostolorum; et cur sedes excelso in ecclesiis episcoporum præparentur; et ut eis, quos episcopi excommunicant, nullus communitur; et quos ipsi quoquo modo ejecerint, nullus recipiat.	135	
ASTERIUS URBANUS.		
Notitia.	144	
FRAGMENTA ex Hbris III contra Montanistas ad Abercium Marcellum.	145	
PONTIANUS PAPA.		
Notitia.	153	
Notitia altera.	157	
EPISTOLÆ.		
Epistola prima. — Ad Felicem subscribonium. — De honore quo sacerdotes prosequendi sunt.	159	
Epist. II. — Ad omnes episcopos. — De fraterna dilectione et vitandis malis.	163	
ANTERUS PAPA.		
Notitia.	165	
Notitia altera.	167	
EPISTOLA DE MUTATIONE EPISCOPORUM.	167	
S. FABIANUS PAPA.		
Notitia.	175	
Notitia altera.	177	
EPISTOLÆ.		
Epistola prima. — Ad universos Ecclesiæ catholicæ ministros. — Qui non debeant admitti ad excusationem, et non esse communicandum excommunicatis.	185	
Epist. II. — Ad omnes Orientales episcopos. — Ut chrisma omni anno renovetur consecrando et vetus in ecclesiis ponatur cremando; de accusatione sacerdotum, et ut oves pastorem suum, nisi in fide erraverit, reprehendere non audeant.	188	
Epist. III. — Ad Hilarium episcopum. — Ut peregrina iudicia respuantur atque accusatus in suo loco causam suam peragat, et ut omnis qui crimen objicit, scribat se probaturum, et si non probaverit quod objicit, penam quam intulerit, patiatur.	195	
DECRETA S. FABIANI.	199	
S. ALEXANDER HIEROSOLYMITANUS EPISCOPUS ET MARTYR.		
Notitia.	201	
FRAGMENTA EPISTOLARUM.	203	
S. ANATOLIUS ALEX. LAODICENSIS IN SYRIA EPISCOPUS.		
Notitia.	207	
CANON PASCHALIS.		
CAPUT PRIMUM. — Diversi diversorum circuli. Hippolyti cyclos. Periodus LXXXIV annorum. Locus Origenis de Paschate.	209	
CAP. II. — De novilunio primi mensis.	211	
CAP. III. — Antiquorum Judæorum opinio.	211	
CAP. IV. — Quid præterea Aristobulus.	215	
CAP. V. — Certior Christianorum sententia.	215	
CAP. VI. — Pascha non nisi post transactum æquinotium celebrandum.	218	
CAP. VII. — Pascha immolari luna XXI non vult Anatolius.	218	

CAP. VIII. — Contra quosdam Galliae computistas, qui luna XXI et XXII Pascha legitimum sanciebant.	216	Articulus II. — De sede episcopali S. Hippolyti.	274
CAP. IX. — Contra eos qui tres ante Caesaris aequinoctium dant Paschati dies.	217	Articulus III. — De martyrio S. Hippolyti.	282
CAP. X. — Asiaticorum mos Pascha XIV luna celebrandi quavis feria, contra Petri et Pauli auctoritatem. Victor et Irenaeus.	217	CAP. II. — De scriptis genuinis S. Hippolyti.	285
CAP. XI. — Gemina luna XVI et XVII in Christi resurrectione.	218	Articulus I. — De catalogo librorum in Hippolyti statua sculpto.	293
CAP. XII. — Quorundam objectio, non posse Pascha spatium XIX annorum semper in Dominica inveniri. Anatolii responsio.	218	Articulus II. — S. Hippolyti liber cui titulus: <i>Demonstratio de Christo et Antichristo.</i>	297
CAP. XIII. — Lunae aetate. Calendario Juliano expansa.	218	Articulus III. — S. Hippolyti opusculum <i>De Historia Susanna.</i>	298
CAP. XIV. — Tabula paschalis Anatolii.	219	Articulus IV. — De tractatu qui inscribitur <i>Demonstratio adversus Judaeos.</i>	298
CAP. XV. — Casariensis synodi limes ab Anatolio relictus.	219	Articulus V. — De libro <i>Adversus Graecos, seu contra Platonem de causa universi.</i>	298
CAP. XVI. — De solis ascensu et descensu. Quatuor anni cardines ex Anatolii sententia Casarianis respondent.	220	Articulus VI. — Tractatus S. Hippolyti <i>Contra Noetum</i> , 297. — § I. — Tractatus contra Noetum est genuinus S. Hippolyti fetus, 297. — § II. — Analysis hujus tractatus.	298
CAP. XVII. — Operis conclusio.	221	Articulus VII. — De tractatu S. Hippolyti de <i>Theologia et Incarnatione</i> adversus Beronem et Helicem, 290. — § I. — Excerpta VIII ex sermone de theologia et incarnatione quibus nobis servavit, 299. — § II. — Respondetur argumentis Natalis Alexandri, et vindicatur Hippolyto hoc opusculum, 303. — § III. — Analysis horum excerptorum.	305
COMMENTARIUS Aegidii Bucheril in S. Anatolii Canonem Paschalem.	221	Articulus VIII. — S. Hippolyti tractatus <i>De charismatibus et Homilid in Theophaniam</i> , 506. — § I. — S. Hippolyti tractatus <i>De charismatibus</i> , 506. — § II. — De sermone S. Hippolyti in <i>sanctam Theophaniam</i> .	508
CAPUT PRIMUM. — Sine genuinis Anatolii <i>Canon Paschalis</i> . Graece scriptus, a Rufino Latine redditus. Rationes cur ejusmodi <i>Canon</i> Anatolii non videatur. Ipsum Anatolio tribuunt Eusebius, Beda, Colmannus, Wilfridus. Beda ex hoc Canone complura ad verbum citat.	221	Articulus IX. — <i>De canone paschali</i> S. Hippolyti, 309. — § I. — S. Hippolyti <i>Canon</i> seu <i>Cycclus paschalis</i> integre inventus an. 1551, 309. — § II. — Analysis <i>Cycli</i> Hippolyti, 311. — § III. — Nota ad <i>Canonem paschalem</i> S. Hippolyti factius intelligendum.	313
CAP. II. — Quod Martii Juliani die aequinoctium figat Anatolius. Putant plerique fixisse XI Kal. Aprilis. Verius tamen fixisse demonstratur cum Caesare VIII Kal. Aprilis. Refellitur ratio contraria. An Anatolius ex Ptolemaei opinione loquatur. Videntur Alexandrini aequinoctium civile VIII Kal. Aprilis cum Caesare retinuisse, usque ad Nicenam synodum circiter.	223	CAP. III. — <i>De fragmentis operum S. Hippolyti, et de deperditis.</i>	315
CAP. III. — Termini paschales et aliquot paradoxa Anatolii. Paradoxa in sole; in litteris Dominicalibus; in luna. Principium cycli illius diversum; item saltus lunae. Diversus aureorum numerorum situs; diversa lunae aetas. Quid hic Beda opinari videatur. Diversum caput et finis mensis primi seu paschalis. Anatolii Dominica paschalis a XVI luna ad XX. Putavit Anatolius annis XIX ut lunam, ita et Dominica paschalem in se revolvit. Cyclus Anatolii cum Alexandrinorum Latinorumque cyclis aureisve numeris compositus. Cycli Anatoliani in Calendario dispositio.	223	Articulus I. — De commentariis S. Hippolyti in libros Veteris et Novi Testamenti, 315. — § I. — Commentarii S. Hippolyti in <i>Genesis</i> et <i>Hexameron</i> , 315. — § II. — Commentarius S. Hippolyti in <i>Exodum</i> , 318. — § III. — Commentarius S. Hippolyti in <i>Saulem</i> et <i>Pythionissam</i> , 319. — § IV. — Commentarius in <i>Psalmos</i> , 319. — § V. — Commentarius in VII <i>Psalmos</i> penitentiales non est S. Hippolyti, 321. — § VI. — Commentarii S. Hippolyti in <i>Cantica</i> , 321. — § VII. — Commentarii S. Hippolyti in <i>Proverbia</i> , <i>Ecclesiasten</i> , 322. — § VIII. — Commentarii in <i>Isaiam</i> et <i>Ezechielem</i> , 325. — § IX. — Commentarii S. Hippolyti in <i>N. T.</i> ; scilicet S. <i>Matthaeum</i> , <i>Lucam</i> , etc., 327. — § X. — Commentarii S. Hippolyti in <i>Joannis Evangelium</i> et <i>Apocalypsin</i> .	327
CAP. IV. — A quo hodiernae Christi epochae anno Canonis sui ducat initium Anatolius. Hervartius cyclum Anatolii ab anno Christi vulgari 277 inchoat. Potius ab anno 276. Argumentis Hervartii respondetur.	223	Articulus II. — De aliis fragmentis et operibus deperditis S. Hippolyti, 329. — § I. — Alia duo opuscula S. Hippolyti de <i>Pascha</i> , 329. — § II. — De resurrectione S. Hippolyti tractatus, 330. — § III. — Tractatus contra omnes haereseis, 330. — § IV. — Hippolyti liber contra <i>Marcionem</i> .	333
FRAGMENTA ex libris <i>Arithmeti corum</i> .	231	Articulus III. — De homiliis et epistolis S. Hippolyti, 333. — § I. — <i>Homiliae</i> , 333. — § II. — <i>Epistolae</i> S. Hippolyti, 336. — § III. — Tractatus de <i>jejunio Sabbati</i> , de <i>communione Eucharistiae</i> , de <i>virgine Corinthiaca</i> , etc.	337
THEOGNOSTUS ALEXANDRINUS.		CAP. IV. — <i>De operibus S. Hippolyti suppositis.</i>	337
Notitia.	233	Articulus I. — De opere S. Hippolyti falso ascripto <i>De consummatione mundi</i> , <i>De Antichristo</i> , ac <i>De secundo Christi adventu</i> .	337
FRAGMENTA.	239	Articulus II. — De commentario <i>In Apocalypsin</i> , tractatus <i>De duodecim apostolis</i> , et alio <i>De LXX discipulis</i> S. Hippolyti falso ascriptis, 340. — § I. — De commentario in <i>Apocalypsin</i> falso S. Hippolyti tributo, 340. — § II. — Tractatus de duodecim apostolis Hippolyto suppositus, 341. — § III. — Tractatus de <i>LXX discipulis</i> S. Hippolyto suppositus.	341
PIERIUS CATECHISTA ALEXANDRINUS.		Articulus III. — De aliis operibus S. Hippolyti falso ascriptis, 342. — § I. — <i>Genealogia SS. Mariae</i> et <i>Josephi</i> opus suppositum, 342. — § II. — <i>Chronicon</i> S. Hippolyti suppositum, 344. — § III. — <i>Fragmenta ex Catena Arabica</i> non sunt S. Hippolyti, 345. — § IV. — <i>Scripta</i> S. Hippolyti attributa ab <i>Aethiopibus</i> et <i>Chaldaeis</i> .	345
Notitia.	241	DE DOCTRINA S. HIPPOLYTI.	
FRAGMENTA.	243	CAPUT PRIMUM. — <i>Observationes dogmaticae.</i>	345
MALCHIO ECCLESIAE ANTIOCHENAE PRESBYTER.			
Notitia.	247		
EPISTOLA ex persona Antiochenae synodi praescripta, versus Paulum Samosatenum.	249		
S. HIPPOLYTUS PORTUENSIS EPISCOPUS MARTYR ET ECCLESIAE DOCTOR.			
Prolegomena.			
Praefationes editionis Fabricianae.	261		
Ad lectorem monitum.	261		
Monitum ad lectorem aliud.	267		
DISSERTATIO P. Gottfridi Lumper de vita et scriptis S. Hippolyti.			
CAPUT PRIMUM. — <i>Historia vitae sancti Hippolyti.</i>	271		
Articulus I. — De S. Hippolyti patria, praceptoribus, litterarum studiis, et tempore quo floruit.	271		

Articulus I. — De S. Scriptura librique aliquibus Deuterocanonici.	545
Articulus II. — De traditione.	550
Articulus III. — De mysterio sanctissimæ Trinitatis.	552
Articulus IV. — De divinitate Filii et consubstantialitate Verbi.	554
Articulus V. — De divinitate Spiritus sancti, ejusque proprietatibus personalibus.	562
Articulus VI. — De mysterio incarnationis, et duarum naturarum distinctione in Christo.	565
Articulus VII. — De beatæ Mariæ virginitate et maternitate.	568
Articulus VIII. — De baptismo et eucharistia.	569
Articulus IX. — De natura angelorum et animarum, resurrectione mortuorum, extremo judicio, præmio ac supplicio proborum et improborum, mundi que interitu.	571
Articulus X. — De Antichristo.	574
CAP. II. — <i>Observationes morales et disciplinares.</i>	577
Articulus I. — Puncta moralla quædam.	577
Articulus II. — Observationes disciplinares.	580
CAP. III. — <i>Judicium de S. Hippolyti ingenio, eruditione ac stylo; de ejusdem erroribus, operumque ejusdem editionibus.</i>	581
Articulus I. — De ingenio, editione ac stylo S. Hippolyti.	581
Articulus II. — Peculiares opiniones ac errores S. Hippolyti.	584
Articulus III. — Editionum S. Hippolyti operum recensio.	586
De anonymo Chronici auctore sub Alexandro Severo conscripti.	591
RUGGERII DISSERTATIO DE PORTUENSI HIPPOLYTI SEDE.	
Deditio et præfatio ad lectorem.	595
PARS PRIMA. — Veterum de S. Hippolyto ejusque sede testimonia.	599
I. — Eusebius et S. Hieronymus Hippolyti sedem ignorarunt.	599
II. — S. Hieronymus S. Hippolytum et S. Apollonium senatores Romanos appellat.	400
III. — Marianus Victorinus non Hippolytum, sed Apollonium senatorem fuisse contendit.	401
IV. — Scaligeri et Moynii de senatoris Apollonii dignitate sententia rejicitur.	402
V. — S. Apollonius non a Perenni præfecto, sed a senatu capitali sententia damnatus fuit.	405
VI. — Præfecto prætorio ipsosmet senatores quandoque judicasse ostenditur.	404
VII. — Prudentius Hippolytum Portuensem elegantissimo carmine laudavit, de quo tamen varie sentiunt eruditi.	406
VIII. — Baronius tres Hippolytos in unum a Prudentio confusos docet.	407
IX. — Varii Hippolyti ex antiquis Martyrologiis recensentur.	410
X. — Ruinartius unicum a Prudentio Hippolytum laudatum censuit.	415
XI. — Fronto Ducæus, Hippolytum episcopum Portuensem a Prudentio laudatum, eumque ante martyrium Novatiani fuisse credidit.	415
XII. — Baronii sententia expenditur.	416
XIII. — Ruinartii conjectura, quibus nitatur fundamentis, ostenditur.	417
XIV. — Ruinartii argumenta diluuntur.	418
XV. — Tillemontii conjectura de Hippolyto Romanæ Ecclesiæ presbytero refellitur.	426
XVI. — Frontonis Ducæi sententia expeditur.	438
XVII. — Prudentium tres in unum Hippolytos confasse ostenditur.	447
XVIII. — Joannis Pinii de Hippolyti tumulo conjectura refellitur.	465
XIX. — Hippolytus episcopus in agro Verano sepultus.	465

XX. — Auctor libri <i>De duabus in Christo naturis</i> Hippolytum Arabiæ metropolitanum appellat.	466
XXI. — Eustratii Constantinopolitani de sancti Hippolyti sede testimonium.	468
XXII. — Germani Constantinopolitani et Georgii Syncelli de Hippolyti sede testimonia.	468
XXIII. — Auctor Chronici paschalis Hippolytam Portus Romanæ episcopum dicit.	470
XXIV. — S. Joannes Damascenus Hippolytum episcopum Romanum vocat.	470
XXV. — Joannis Zonaræ et Nicephori Callixti de Portuensi Hippolyti sede testimonium.	471
XXVI. — Syri et Arabes S. Hippolytum episcopum Romanum appellant.	471
XXVII. — Testimonia de S. Hippolyti sede ex antiquis Martyrologiis, Catenis, veterum codicum inscriptionibus desumpta.	475
PARS SECUNDA. — Conjecturæ de orientali S. Hippolyti episcopatu.	475
I. — Tillemontii et Cellierii sententia, qua S. Hippolytum Portuensem episcopum fuisse negant; exponitur.	475
II. — Recentiores scriptores multa sciverunt, quæ Eusebio et S. Hieronymo fuerunt incomperata.	477
III. — Variis rerum exemplis hujusmodi sententia corroboratur.	479
IV. — Tillemontii argumentum ex Eusebii et S. Hieronymi silentio desumptum contra Portuensem S. Hippolyti sedem nequidquam concludit.	479
V. — Nonnulla S. Hippolyti opera Eusebio et S. Hieronymo fuerunt ignota, quæ Leontio et Anastasio patuere.	482
VI. — Antiquissimum de Portuensi S. Hippolyti sede ex ipsius operum titulis notisque deducitur argumentum.	485
VII. — Tales notæ nequaquam a librariis confictæ, sed vel ab ipsis scriptoribus, vel ab eorum amicis, seu discipulis, aut saltem peritis viris fuerunt appositæ.	486
VIII. — Cur S. Hippolytus a Græcis quibusdam scriptoribus episcopi Romani, vel papæ nomine donetur, examinatur.	489
IX. — Stephani Moynii sententia de Romano S. Hippolyti episcopatu expenditur.	495
X. — Tillemontii conjectura, qua sanctum Hippolytum Antiochiæ passum, et in vicina Syria episcopum fuisse, refellitur.	497
XI. — Bignæi sententia de duobus Hippolytis rejicitur.	498
XII. — Stephani Moynii sententia de Arabica S. Hippolyti sede exponitur.	500
XIII. — Fundamenta hujus sententiæ indicantur, et auctor libelli, qui S. Gelasii I papæ nomen præfert, inquiritur.	501
XIV. — Heterodoxi libelli <i>De duabus naturis</i> testimonio perperam transsubstantiationis mysterium oppugnare conantur.	506
XV. — Ejusdem libelli incerti auctoris de Arabica S. Hippolyti sede sententia expenditur.	506
XVI. — Bostræ, tempore S. Hippolyti, Arabiæ metropolis, episcopus erat Beryllus.	511
XVII. — Auctor ejusdem libelli <i>De duabus naturis</i> ex male intellecta Rufini versione deceptus S. Hippolytum metropolitanum Arabiæ nominavit.	512
XVIII. — Stephani Moynii conjectura de S. Hippolyti sede in Portu Romano Homæritarum ex Philostorgii <i>Historia</i> desumpta rejicitur.	515
XIX. — Moynius in Arabiæ Felicis parte S. Hippolyti sedem fuisse credidit.	516
XX. — Quo tempore episcopales sedes apud Homæritas institutæ sint, inquiritur.	519
XXI. — Portus Romanus et Emporium Romanum inter se distinguunt, quævis pro uno eodemque a Moynio accipiuntur.	523
XXII. — S. Petrus Damianus S. Hippolytum Portuensem cum Nonno episcopo Edissenso confudit.	523
XXIII. — Origenes S. Hippolytum in Portu Romano alloquentem audire potuit.	524

XXIV. — S. Hippolyti marmoreum monumentum in agro Verano prope eius cœmeterium ab antiquis Christi fidelibus collocatum, antiquam Portuensis Ecclesiæ traditionem mirifice comprobat.	532	inm excedit. Cyclici Hippolytei in Calendario Juliano dispositio.	891
XXV. — Moynius Portuensis Ecclesiæ antiquitatem S. Hippolyti ævo æqualem perperam negavit.	534	VIII. — Quæstio. An octaeteris paschalis passim usurpata sit a primis Christianis. Octaeteridem Hippolyti Sc. li ger absurdam putat : quas tamen Latinorum rationes servat.	897
XXVI. — Moynii divinatio de antiqua Portus Romani aeris insalubritate rejicitur.	536	IX. — Octaeteris Dionysii Alexandrini episcopi.	897
XXVII. — S. Hippolyti natalis dies quænam apud veteres fuerit, expenditur.	539	X. — Julii Africani.	898
XXVIII. — Die 23 Aug. modo ab Ecclesia, et in diocesi Portuensi S. Hippolyti episcopi dies festus celebratur.	542	XI. — Montanistarum.	898
Acta Latina S. Hippolyti.	543	XII. — Audianorum.	899
Acta Græca ejusdem.	547	XIII. — Aliorum apud Bedam.	900
Monitum.	547	XIV. — Cur Christianorum antiquissimi octaeteridem potius quam enneadecaeteridem suffecerint.	900
Acta.	551	XV. — Octaeteridis incommoda.	901
Testimonia veterum de S. Hippolyto episcopo et martyre.	569	APPENDIX ad partem H Opp. S. Hippolyti, dubia et supposititia complectens.	901
OPERUM S. HIPPOLYTI QUÆ SUPERSUNT.		Censuræ virorum doctorum de libello edito sub S. Hippolyti nomine, cui titulus : <i>De consummatione mundi ac de Antichristo.</i>	901
PARS I. — Exegetica.		Oratio S. Hippolyti de consummatione mundi, ac de Antichristo, et secundo adventu Domini nostri Jesu Christi.	903
Fragmenta in Hexæmeron.	583	De duodecim apostolis.	951
Fragmenta in Genesis.	588	De LXX apostolis.	953
In Numeros et Reges.	603	Capita canonum Abulidis sive Hippolyti quibus Æthiopes utuntur.	957
In Psalmos.	607	Canones Ecclesiæ Alexandrinæ.	989
In Proverbia.	615	Chronicon cujusdam anonymi.	961
In Canticum canticorum.	627	S. GREGORIUS NEOCÆSARIENSIS EPISCOPUS COGNOMENTO THAUMATURGUS.	
In Isaiam prophetam.	629	NOTITIA.	
In Jeremiam et Ezechielem.	631	I. — Gregorius, antea Theodorus, Græcis Romanisque disciplinis excultus, episcopus Neocæsariensis consecratur. Quo tempore supremum diem obiit.	963
In Dapielem.	633	II. — S. Gregorii <i>Expositio fidei</i> divinitus dictata. Veterum testimonio authentica esse perhibetur.	963
Scholia in Daniele.	669	III. — <i>Metaphrasis in Ecclesiasten</i> S. Gregorio assertitur. De hoc opere quid Billius, quid Bengelius.	966
Fragmenta in Susannam.	699	IV. — S. Gregorii <i>Epistola canonica</i> qua ætate exarata. Quid de illa concilium Quinisextum. An undecimus ejus canon sincerus.	967
Fragmenta alia.	697	V. — De S. Gregorii <i>Oratione in Origenem panegyrica.</i> Quanto in pretio habita.	968
In Matthæum.	699	VI. — Hæc tantum supra memorata Gregorii Neocæsariensis sincera litterarum monumenta. Reliqua vel dubia vel pseudo-epigrapha. — <i>Expositio fidei</i> prolixior Apollinaris esse demonstratur. Item sentiendum de <i>Anathematismis.</i>	969
In Lucam.	699	VII. — Virorum eruditorum sententia de <i>Homiliis IV</i> et de <i>Animæ disputatione</i> sancto Patri attributis.	971
In Joannis Evangelium et Apocalypsin.	701	VIII. — De Origenis epistola Gregorio nostro inscripta, necnon de illius vita per sanctum Gregorium Nyssenum. Sinistrum Dodwellii judicium refellitur.	971
Fragmenta dubia in Pentateuchum.	701	Testimonia veterum de S. Gregorio.	973
In Psalmos.	711	OPERUM PARS I. — GENUINA.	
Fragmenta alia in Psalmos.	721	Expositio fidei.	988
PARS II. — Dogmatica et historica.		Metaphrasis in Ecclesiasten Salomonis.	987
Demonstratio de Christo et Antichristo.	728	Epistolæ canonica.	1019
Demonstratio adversus Judæos.	737	Oratio prophanonica ac panegyrica in Origenem.	1049
Liber adversus Græcos.	795	OPERUM PARS II. — SCRIPTA NONNULLIS DUBIA.	
Contra hæresin Noeti cujusdam.	803	Expositio fidei, quæ <i>Fides secundum partem</i> dicta est.	1103
Contra Beronem et Heliconem.	829	Fragmentum Ejusdem expositionis fidei.	1123
Sermo in sancta Theophania.	831	Fragmentum ex sermone de Trinitate.	1125
Fragmenta sermonum sive homiliarum.	861	Capitula duodecim de fide.	1127
Fragmenta ex aliis scriptis.	867	Disputatio de anima ad Tatianum.	1137
Apostolica de charismatibus traditio (<i>memoratur tum</i>).	869	Homilia quatuor.	
Narratio de virgine Corinthiaca et de quodam Magistriano.	871	Homilia I. — In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.	1145
Canon paschalis et catalogus operum ejusdem S. Patris.	873	Homilia II. — In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.	1186
Animadversiones Ægidii Bucheril in S. Hippolyti Canonem paschalem.	883		
I. — A quo anno Canon Hippolyteus incipiat.	883		
II. — Cur Hippolytus octaeteridem geminet. Potuit simplici octaeteride contentus esse.	886		
III. — Parergorum primi laterculi explicatio. Cur subindo binis dies quartadecimæ lunæ designentur.	887		
IV. — Tertia tabula paschali Victorianæ conformior proponitur. Hippolyti Canon in Victoriani typum redactus.	888		
V. — Hippolytus paschales Latinorum primi generis rationes sequitur. Primo enim caput mensis paschalis a 5 Martii orditur. Secundo lunam paschalem a XVI in XXII diffundit.	891		
VI. — Et Dominicam paschalem Martii 20 admittit.	895		
VII. — Nunquam limitis a synodo Cæsariensi constituta			

Homilia III. — In Annuntiatione sanctæ Virginis Mariæ.	1171	§ IX. — Ætas Macarii Magnæti colligitur ex criteriis libri Interni.	1557
Homilia IV. — In sancta Theophania sive de Christi baptismo.	1177	§ X. — Hæc de ætate Macarii Magnæti conjectura confirmatur ex narratione de statua Paneadensi.	1558
Fragmentum in Evangelii secundum Matthæum cap. vi, vers. 22, 23.	1189	§ XI. — Diluuntur objectiones Tillemontii 1 ^o A mentione templorum Christianorum.	1560
CORONIS OPERUM S. GREGORII.		§ XII. — 2 ^o A descriptione regionum insignium.	1561
Sermo in omnes sanctos.		§ XIII. — 3 ^o A silentio Eusebii atque Hieronymi.	1564
Epistola prævia.	1191	§ XIV. — Macarii Magnæti scripta.	1563
Incipit sermo in omnes sanctos.	1197	§ XV. — Notitia codicum mss. operis Macariani.	1566
Diatriba Leonis Allatii de Theodoris et eorum scriptis.	1205	§ XVI. — Scopus scriptorum Magnæti.	1568
		§ XVII. — Analysis fragmentorum ineditorum.	1571
S. DIONYSIUS ALEXANDRINUS EPISCOPUS.		§ XVIII. — Summa fragmentorum ex opere Magnæti editorum.	1575
Notitia historico-litteraria.	1235	§ XIX. — Macarii Magnæti sermones in Genesin inediti.	1575
PARS I. — In qua continentur operum sancti Patris fragmenta varia.		§ XX. — Conclusio dissertationis.	1576
FRAGMENTA ex libris II <i>De Promiseionibus</i> .	1237	DISSERTATIO II. — Quæ de descriptione auctoris ex præfati ipsius scriptis exponit.	1575
FRAGMENTA ex libris <i>De natura</i> .	1249	Præfatio.	1575
I. — Adversus Epicureos, qui et Providentiam tollent, et individuis corporibus universa tribuebant.	1249	§ I. — Non systema aliquod, sed <i>theologia</i> saltem ex fragmentis Macarii Magnæti proponuntur. — § II. Theologi titulus Magnæti vindicatus a Nicephoro CP. patriarcha. — § III. Doctrina de auctoritate divina sacræ Scripturæ contra Porphyrium vindicata.	1578
II. — Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellitur.	1251	§ IV. — De modo interpretandi Scripturam adversus eundem Porphyrium.	1580
III. — Idem ex universi molitione conficitur.	1256	§ V. — Doctrina de Deo, et vera monarchiæ divini indole, adversus polytheismum gentiliū.	1580
IV. — Idem ex hominis natura concluditur.	1259	§ VI. — Continuatio ejusdem argumenti, ex verbis S. Pauli I Cor. vii, 5, 6.	1581
V. — Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse.	1265	§ VII. — Applicatio præcedentium ad placita Porphyrii.	1582
— FRAGMENTA ex libris adversus Sabellium.	1269	§ VIII. — De falsa divinitate solis, lune, stellarum et elementorum mundi, Macarii Magnæti iudicium.	1585
— FRAGMENTA ex quatuor libris ad Dionysium Romanum pontificem.	1271	§ IX. — Magnæti sententia de imaginibus et simulacris deorum.	1585
		§ X. — Porphyrii loca de simulacris examinantur.	1585
EPISTOLÆ.		§ XI. — Magnæti responsio ad objectionem ex Exod. xii, 28, petitam.	1588
Epistola canonica ad Basilidem episcopum.	1271	§ XII. — De variis nominibus et generibus deorum gentiliū.	1587
OPERUM PARS II. — In qua continentur epistolæ sive epistolarum fragmenta.		§ XIII. — Magnæti doctrina de Christo Filio Dei unigenito, ejusque incarnatione et miraculis.	1588
Epistola I. — Ad Dumitium et Didymum.	1291	§ XIV. — Magnæti doctrina de creatione, et frustra confecta æternitate mundi.	1593
Epist. II. — Ad Novatianum.	1295	§ XV. — Doctrina Magnæti de angelis et de cultu imaginum.	1592
Epist. III. — Ad Fabium episcopum Antiochia.	1295	§ XVI. — Doctrina Magnæti de creatione et conservatione corporum cælestium.	1596
Epist. IV. — Ad Cornelium Romanum pontificem.	1311	§ XVII. — Doctrina de creatione hominis ejusque imagine divina, immortalitate animæ, atque libertate.	1597
Epist. V. — Ad Stephanum papam.	1315	§ XVIII. — De immortalitate animæ. — § XIX. Doctrina de lapsu Adami ejusque effectu, mortalitate scilicet per peccatum introducta.	1599
Epist. VI. — Ad Xystum papam.	1315	§ XX. — Sententia Magnæti de tunicis pelliceis.	1400
Epist. VII. — Ad Philemonem Xysti presbyterum.	1315	§ XXI. — Doctrina de peccato originis per generationem naturalem propagato.	1404
Epist. VIII. — Ad Dionysium tum Xysti presbyterum, ac postea ejus successorem.	1315	S. ARCHELAUS MESOPOTAMIÆ EPISCOPUS.	
Epist. IX. — Ad Xystum II papam.	1315	Notitia historico-litteraria.	1408
Epist. X. — Adversus Germanum episcopum.	1315	Testimonia veterum de S. Archelai disputatione cum Manete hæresiarcha.	1421
Epist. XI. — Ad Hermammonem.	1325	ACTA DISPUTATIONIS S. ARCHELAI CUM MANETE HÆRESIARCHA.	1429
Epist. XII. — Ad Alexandrinos.	1355	Fragmentum Actorum ejusdem disputationis.	1525
Epist. XIII. — Ad Hieracem episcopum in Ægypto.	1359	S. PAMPHILUS ECCLESIAE CÆSARIENSIS PRÆBYTER ET MARTYR.	
Epist. XIV.	1341	Notitia.	1832
EXEGETICA IN SACRAM SCRIPTURAM.	1343	ACTA passionis S. Pamphili martyris.	
MACARIUS MAGNÆTIS.			
DISSERTATIO I. — Exhibens notitiam historico-criticam de vita et scriptis Macarii Magnæti.	1345		
§ I. — Argumenti occasio et instituti ratio.	1345		
§ II. — Expenduntur recentiorum iniqua de Macario Magnæte iudicia.	1345		
§ III. — Nomen Macarii an auctori nostro sit proprium, an appellativum.	1347		
§ IV. — Nomen Magnæti, proprium gentis.	1348		
§ V. — Magnæti nomen proprium viri.	1349		
§ VI. — Episcopi Magnæti. Ostenditur Macarium Magnæti episcopum, a Photio memoratum, a nostro diversum esse.	1350		
§ VII. — Macarium fuisse episcopum	1352		
§ VIII. — De ætate Macarii Magnæti. Probatur eum sæculo vi vixisse.	1353		

Pars prior. — Omnium duodecim qui cum illo passi sunt, atque imprimis Pamphili laudes complectens. 1533

Pars altera. — Sanctorum singulorum certamina, et martyrii exitus. 1541

S. PAMPHILI EXPOSITIO CAPITUM ACTUUM APOSTOLORUM. 1549

APOLOGIA PRO ORIGENE (*memoratur tantum*). 1557

S. PHILEASTHNEOS EPISCOPUS ET MARTYR.

Notitia. 1559

EXCERPTUM ex epistola ad Thmuitas. 1561

EPISTOLA ad Meletium episcopum Lycopolitanum. 1563

S. THEONAS EPISCOPUS ALEXANDRINUS.

Notitia. 1567

EPISTOLA ad Lucianum cablicularium. 1569

ADDENDA.

Monitum ad sequentia fragmenta. 1575

COMMENTARIUM Dionysii Alexandrini in principium Ecclesiastæ. 1577

INTERPRETATIO ejusdem in S. Evangelii secundum Lucam cap. xii, vers. 42-48. 1589

Fragmentum Dionysii Alexandrini. 1603

Fragmentum aliud ejusdem. 1605

VERSIO NOVA Actorum S. Hippolyti. 1609

FINIS TOMI DECIMI.

A000005711901

BR60.M5 1857 t.10

Migne, Jacques Paul, 1800-1875.

Patrologiæ cursus completus.

Series græca.

5711901

PENNSTATE

UNIVERSITY
LIBRARIES

A000005711901

Digitized by Google